

30
99

24

4
6-7/5

D. AVRELI

1736

AVGVSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI.

TOMVS III OPERVM

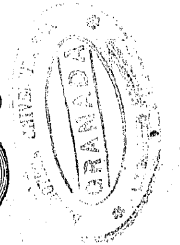
COMPLECTENS TA' ΔΙΑΚΤΙΚΑ:

del Colegio Mayor de Santa Catalina
QVÆ PROPRIE AD DOCENDVM

PERTINENT:

*Ad veterum codicum collationem per THEOLOGOS
SOCIETATES emendatus.*

DE LA LIBRERIA
DEL REAL COLEGIO MAYOR
Reunido de Santa Cruz, y
Santa Catalina.
E. C. N. 11

PARISIIS.

M. D. LXXXVI.

CVM PRIVILEGIO.

3
DIVI AVRELII AVGVSTINI
DE DOCTRINA CHRIS-
TIANA, LIBER I.

CATALOGVS EORVM QVAE
HOC TOMO CONTINENTVR.

<i>De doctrina Christiana, Lib. I I I.</i>	Pag. 3.
<i>Locutionum, Lib. V I I.</i>	41.
<i>De fide & symbolo, Lib. I.</i>	61.
<i>Enchiridion ad Laurentium, Lib. I.</i>	66.
<i>De Trinitate, Lib. xv.</i>	85.
<i>De Genesi ad literam, imperfectus, Lib. I.</i>	188.
<i>De Genesi ad literam, Lib. x I I.</i>	198.
<i>De agone Christiano, Lib. I.</i>	286.
<i>De opere monachorum, Lib. I.</i>	293.
<i>De spiritu & litera, ad Marcellinum, Lib. I.</i>	305.
<i>De diuinatione demonum, Lib. I.</i>	321.
<i>Speculum, Lib. I.</i>	324.
CATALOGVS APPENDICIS.	
<i>De ecclesiasticis dogmatibus.</i>	380.
<i>De fide ad Petrum, S. Fulgentij.</i>	384.
<i>De mirabilibus sacrae Scripturae, Lib. I I I.</i>	394.
<i>De spiritu & anima.</i>	410.
<i>Quaestiunculae de Trinitate.</i>	426.
<i>De benedictionibus Jacob patriarchae.</i>	427.
<i>Sententiae Prosperij.</i>	428.

S. Aug. retractatio, ex lib. 2. cap. 4.

Luca 13. c.

Cap. 8.

Galat. 4. d.

Cap. 28.

Prologus.

Libros de Doctrina Christiana, cum imperfectos comperissem, perficere malui quam eis sic relictis ad alia retractanda trāsire. Compleui ergo tertium qui scriptus fuerat vsq; ad eum locū vbi cōmemoratum est ex euangelio testimoniū de muliere, quae abscondit fermētum in tribus mensuris farinae, donec fermentaretur totum. Addidi etiam nouissimum librū, & quatuor libris opus illud impleui, quorū primi tres adiuuant vt scripturae intelligātur, quartus autem quomodo quae intelligimus proferenda sint. In II. sanē libro de autore libri, quem plures vocant Sapientiam Salomonis, quod etiam ipsum sicut ecclesiasticum Iesus Sirac scripserit, non ita constare, sicut à me dictum est: postea didici, & omnino probabilius comperi non esse hunc eius libri autōrē. Vbi autē dixi, His xlii. libris testamenti veteris terminatur autoritas, ex cōsuetudine quae iam loquitur ecclesia, Vetus testamentū appellauit: Apostolus autem non videtur appellare vetus testamētū, nisi quod datū est in monte Sina. Et in eo quod dixi de temporum historia secundum Ambrosium soluisse quaestionem, tanquam coetanei fuerint Plato & Hieremias, me fecellit memoria. Nam quid ille de hac re episcopus dixerit, in libro eius legitur, quem de sacramētis siue de philosophia scripsit. Hoc opus sic incipit:

Vn r praecepta quaedam tractandarum Scripturarum, quae studiosis earum video non incommodè posse tradi: vt non solum legēdo alios qui diuinarum literarum opera aperuerunt, sed & aliis ipsi apertendo proficiant. Hae tradere institui volentibus, & valentibus discere, si Deus ac Dominus noster ea quae de hac re cogitāti solet suggerere, etiam scribenti mihi non denegat. Quod antequam exordiar, videtur mihi respondendum esse his qui haec reprehēsurū sunt, aut reprehēsurū essent, si eos non antē placaremus. Quod si nonnulli etiam pōt ista reprehēderint, saltem alios non mouebunt, nec ab vtili studio ad imperitiā pigritiam reuocabunt, quos mouere possent, nisi praeuinitos prae paratosque inuenirent. Quidam enim reprehensuri sunt hoc opus nostrum, cum ea quae praecepturi sumus non intellexerint. Quidam verò cum intellectis vti voluerint, conati que fuerint Scripturas diuinas secundum haec praecepta tractare, neque valuerint aperire atque explicare quae cupiunt, inaniter me laborasse arbitrabuntur, & quia ipsi non adiuuabuntur hoc opere, nullum adiuuari posse censebunt. Tertium genus est reprehensorum, qui diuinas scripturas vel reuera bene tractant, vel bene tractare sibi videntur. Qui quoniam nullis huiusmodi obseruationibus lectis, quales nunc tradere institui, facultatem exponendorum sanctorum librorum se affecutos, vel vident, vel putant, nemini esse ista praecepta necessaria, sed potius totum quod de illarum literarum obscuritate laudabiliter aperitur, diuino munere fieri posse clamitabunt. Quibus omnibus breuiter respondens, illis qui haec quae scribimus non intelligunt, hoc dico, me ita non esse reprehē-

A dendum, quia haec non intelligunt, tanquam si lunam veterem vel nouam, sicutve aliquod minimè clarum vellent videre, quod ego intento digito demonstrarem: illis autem nec ad ipsum digitum meum vidēdum sufficiens esset acies oculorum, non propterea mihi succedere deberent. Illi verò qui etiam istis praeceptis cognitis atq; perceptis, ea quae in diuinis scripturis obscura sunt intueri nequiuert, arbitretur se digitum quidem meū intueri posse, sidera verò quibus demonstrandis intēditur, videre non posse. Et illi ergo, & isti me reprehēdere desinant, & lumen oculorum diuinitis sibi praebere deprecantur. Non enim si possum membrum meum ad aliquid demonstrandum mouere, possum etiam oculos accendere, quibus vel ipsa demonstratio mea vel etiam illud quod volo demonstrare cernatur. Iam verò eorum qui diuino munere exultant, & sine talibus praeceptis, qualia nunc tradere institui, sed sanctos libros intelligere atque tractare gloriantur, & propterea superflua voluisse me scribere existimant, sic est leniēda commotio, vt quamuis magno Dei munere iure latētur, recordetur se tamen per homines didicisse vel literas. Nec propterea sibi ab Antonio sancto & perfecto viro Aegypto monacho insultari debere, qui sine vlla scientia literarū Scripturas diuinas, & memoriter audiendo tenuisse, & prudenter cogitādo intellexisse praedicatur. Aut ab illo seruo Barbaro Christiano, de quo à grauius fideique dignissimis viris nuper accepim⁹, qui literas quoque ipsas nullo docente homine, in plenam noticiam orando, vt sibi reuelaretur accepit, triuānis precibus impetrans vt etiam codicem oblarum stupentibus qui aderant, legendo percurreret. At si haec quisq; falsa arbitretur, non ago pugnaciter. Certè enim quoniam cum Christianis nobis res est, qui se Scripturas sanctas sine duce homine gaudent nosse, & si ita est, vero & non mediocri gaudēt bono, concedāt necesse est vnumquemq; nostrum & ab ineunte pueritia consuetudine audiēdi linguam suā didicisse, & aliam aliquam vel Graecam, vel Hebraeam, vel quamlibet ceterarū, aut similiter audiendo, aut per hominē praeceptorē accepisse. Iam ergo si placet, moneamus omnes fratres, ne paruulos suos ista doceat, quia momēto vno temporis adueniēte Spiritu sancto, repleti Apostoli omnium gentium linguis locuti sunt, aut cui talia non prouenerint, nō se arbitretur esse Christianum, aut Spiritū sanctum accepisse se dubitet: imò verò & quod per hominē discendū est, sine superbia discat, & per quē docetur alius, sine superbia & sine inuidia tradat, quod accepit. Neque tentemus eum cui credidimus, ne talibus inimici versutiis & peruersitate decepti, ad ipsum quoque euangelium audiendum atque discendum nolimus ire in ecclesias, aut codicem legere, aut legentem predicantemq; hominē audire, & expectemus rapi vsque in tertium caeli, siue in corpore, siue extra corpus, sicut dixit Apostolus, & ibi audire ineffabilia verba, quae non licet homini loqui, aut ibi videre Dominum Iesum Christū, & ab illo potius quam ab hominibus audire euangelium. Caueamus tales tentationes superbissimas & periculosissimas, magisq; cogitemus & ipsum apostolum Paulū, licet diuina & caelesti voce prostratum & instructum, ad hominem tamen missum esse, vt sacramēta perciperet, atque copularetur ecclesiae, & centurionem Cornelium quamuis exauditas orationes eius, elemosynasque respectas ei angelus nunciauerit, Petro tamen traditum

Antonius cremita deo d. 12. x. 10.

1. Cor. 12. a. 2.

2. Cor. 12. a. 2.

Act. 9. b. 7.

imbuedum, per quem non solum sacramenta perciperet, sed etiam quid credendum, quid sperandum, quid diligendum esset, audiret. Et poterant utique omnia per angelum fieri, sed abiecta esset humana conditio, si per homines hominibus verbum suum Deus ministrare nolle videretur. Quomodo enim verum esset, quod dictum est: Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos, si Deus de humano templo respiciens non redderet, & totum quod discedendum hominibus tradidisset, de caelo atque per angelos personaret. Deinde ipsa charitas, quae sibi inuicem homines nodo unitatis asstringit, non haberet aditum refundendorum & quasi miscendorum sibi met animorum, si homines per homines nihil discerent. Et certe spado nem illum qui Esaiam prophetam legens non intelligebat, neque apostolus ad angelum misit, nec per angelum ei quod non intelligebat expositum, aut diuinitus in mente sine hominis ministerio reuelatum est, sed potius suggestione diuina missus est ad eum, seditque cum eo Philippus, qui nouerat Esaiam prophetam, eiusque humanis verbis & lingua quod in Scriptura illa testum erat, aperuit. Nonne cum Moyse Deus loquebatur, & tamen consilium regendi atque administrandi tam magni populi a focero suo, alienigena scilicet homine, & maxime prouidus, & minime superbus accepit? Nouerat enim ille vir ex quacunque animauerum consilium processisset, non ei, sed illi qui est veritas incommutabili Deo tribuendum esse. Postremo quisquis se nullis praeceptis instructum diuino munere quacunque in Scripturis obscura sunt intelligere gloriatur, bene quidem credit, & verum est non esse illam suam facultatem quasi ex seipso existentem, sed diuino munere traditam. Ita enim Dei gloriam quaerit & non suam. Sed cum legit, & nullo sibi hominum exponente intelligit, cur ipse aliis affectat exponere, ac non potius eos remittit Deo, ut ipsi quoque non per hominem, sed illo intus docente intelligant? Sed videlicet timet ne audiat à Domino, Serue nequam, dares pecuniam meam numulariis. Sicut ergo hi ea quae intelligunt produnt ceteris vel loquendo vel scribendo, ita ego quoque si non solum ea quae intelligant, sed etiam intelligendo ea quae obseruent prodidero, culpari ab eis profecto non debeo: quaequam nemo debeat aliquid sic habere quasi suum proprium, nisi forte mendacium. Nam omne verum ab illo est, qui ait: Ego sum veritas. Quid enim habemus quod non accepimus? Quod si accepimus, quid gloriamur quasi non accepimus? Qui legit audientibus, literas, utique quas agnoscit enunciat: qui autem ipsas literas tradit, hoc agit ut alij quoque legere nouerint, uterque tamen id insinuat quod accepit. Sic etiam qui ea quae in Scripturis intelligit, exponit audientibus, tanquam literas quas agnoscit pronunciat lectoris officio. Qui autem praecipit quomodo intelligendum sit, similis est tradenti literas, hoc est praecipienti quomodo sit legendum, ut quomodo ille qui legere nouit, alio lectore non indiget, cum codicem inuenerit à quo audiatur quid ibi scriptum sit: sic iste qui praecipit quae conamur tradere accepit, cum in libris aliquid obscuritatis inuenerit, quasdam regulas veluti literas tenens intellectorem alium non requirat, per quem sibi quod operum est retegatur, sed quibusdam vestigijs indagatis ad oculum sensum sine vilo errore ipse perueniat, aut certe in absurditatem prauae sententiae non incidat. Quapropter quanquam & in ipso opere satis apparere possit, huic officioso labori nostro non recte aliquem contradicere, tamen si huiusmodi procerio quibuslibet obstantibus conuenienter videtur esse responsum, huius viae quam in hoc libro ingredi volumus, tale nobis occurrit exordium.

DVae sunt res quibus nititur omnis tractatio Scripturarum. Modus inueniendi quae intelligenda

sunt, & modus proferendi quae intellecta sunt. De inueniendo prius, de proferendo postea differemus. Magni opus & arduum, & si ad sustinendum difficile, vereor ne ad suscipiendum temerarium. Ita sane si de nobis ipsis praesumeremus. Nunc vero cum in illo sit spes peragendi huius operis, à quo nobis in cogitatione multa de hac re iam tradita tenemus, non est metuendum ne dare desinat caetera, cum ea quae data sunt ceperimus impendere. Omnis enim res quae dando non deficit, dum habetur & non datur, nondum habetur quomodo habenda est. Ille autem ait: Qui habet, dabitur ei. Dabit ergo habentibus, id est, cum benignitate ventibus eo quod acceperunt, adimplebit atque cumulat quod dedit. Illi quinque & illi septem erant panes, antequam inciperent dari esuriētibus. Quod ubi fieri coepit cophinos & sportas fatiatis tot hominum milibus impleuerunt. Sicut ergo ille panis dum frangeretur accreuit, sic ea quae ad hoc opus aggrediendum iam dominus praebuit, cum dispensari ceperint, eo ipso suggerente multiplicabuntur, ut in ipso hoc nostro ministerio, non solum nullam patiamur inopiam, sed de mirabili etiam abundantia gaudeamus. OMNIS doctrina vel rerum est vel signorum, sed res per signa discuntur. Proprie autem nunc res appellauimus, quae non ad significandum aliquid adhibentur, sicuti est lignum, lapis, pecus, atque huiusmodi caetera. Sed non illud lignum quod in aquas amaras Moysen misisse legimus, ut amaritudine carerent: neque ille lapis quem Iacob sibi ad caput posuerat: neque illud pecus quod pro filio immolauit Abraham. Haec namque ita res sunt ut aliarum etiam signa sint rerum. Sunt autem alia signa quorum omnivsus in significando est, sicuti sunt verba. Nemo enim vitur verbis nisi aliquid significandi gratia. Ex quo intelligitur quid appellem signa, res eas videlicet quae ad significandum aliquid adhibentur.

Quamobrem omne signum etiam res aliqua est. Quod enim nulla res est, omnino nihil est. Non autem omnis res etiam signum est. Et ideo in hac diuisione rerum atque signorum, cum de rebus loquemur, ita loquemur, ut etiam si earum aliqua adhiberi ad significandum possint, non impediunt partitionem, qua prius de rebus, postea de signis differemus, memoriterque teneamus id nunc in rebus considerandum esse quod fuit, non quod aliud etiam praeter seipsas significant. Res ergo aliae sunt quibus fruendum est, aliae quibus vtendum, aliae quae fruuntur & vtuntur. Illae quibus fruendum est, beatos nos faciunt. Istitis quibus vtendum est, tendentes ad beatitudinem adiuuamur, & quasi adminiculamur, ut ad illas quae nos beatos faciunt peruenire, atque his inhærere possimus. Nos vero qui fruimur & vtimur, inter vtrasque constituti, si eis quibus vtendum est frui voluerimus, impeditur cursus noster, & aliquando etiam deflectitur, ut ab his rebus quibus fruendum est obtinendis vel retardemur, vel etiam reuocemur, inferiorum amore praepediti. **F**ruenim, est amore alicui rei inhærere propter seipsam. Vti autem quod in vsum venerit ad id quod amas obtinendum referre, si tamen amandum est. Nam vsum illicitus, abusus potius vel abusus & nominandus est. Quomodo ergo si esse mus peregrini, qui beatè viuere nisi in patria non possemus, eaque peregrinatione utique miseri, & miseriam finire cupientes, in patriam redire vellemus, opus esset vel terrestribus vel marinis vehiculis quibus vtendum esset ut ad patriam, qua fruendum erat, peruenire valeremus, quod si amoenitates itineris & ipsa gestatio vehiculorum nos delectaret, conuersi ad fruendum his quibus vti debuimus, nollemus citò viam finire, & peruersa suauitate implicari alienaremur à patria cuius suauitas faceret beatos: sic in huius mortalitatis vita peregrinantes à Domino si redire

dire in patriam volumus, ubi beati esse possumus, vtendum est hoc mundo, non fruendum ut inuisibilia Dei per ea quae facta sunt intellecta conspiciatur: hoc est, ut de corporalibus temporalibusque rebus aeterna & spiritalia capiamus. **R**es igitur quibus fruendum est Pater & Filius & Spiritus sanctus est, eademque trinitas, vna quaedam summa res, communisque omnibus fruētibus ea, si tamen res & non rerum omnium causa sit, si tamē & causa. Non enim facile nomen quod tantae excellentiae conueniat potest inueniri, nisi quod melius ita dicitur, Trinitas haec, vnus Deus ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia. Ita Pater & Filius & Spiritus sanctus, & singulus quisque horum Deus, & simul omnes vnus Deus, & singulus quisque horum plena substantia, & simul omnes vna substantia. Pater nec Filius est nec Spiritus sanctus, Filius nec Pater est nec Spiritus sanctus, Spiritus sanctus nec Pater est nec Filius, sed Pater tantum Pater, & Filius tantum Filius, & Spiritus sanctus tantum Spiritus sanctus. Eadem tribus aeternitas, eadem incommutabilitas, eadem maiestas, eadem potestas. In Patre unitas, in Filio aequalitas, in Spiritu sancto unitatis aequalitasque concordia: & tria haec vnum omnia propter Patrem, & qualia omnia propter Filium, connexa omnia propter Spiritum sanctum. **D**iximus vna aliquid & sonuimus aliquid dignum Deo? Imò verò me nihil aliud quam dicere voluisse sentio. Si autem dixi, non est hoc quod dicere volui. Hoc vnde scio, nisi quia Deus ineffabilis est: quod autem à me dictum est, si ineffabile esset, dictum non esset. Ac per hoc ne ineffabilis quidē dicendus est Deus, quia & hoc cum dicitur, aliquid dicitur. Et sit nescio quae pugna verborum, quonia si illud est ineffabile, quod dici non potest, non est ineffabile quod vel ineffabile dici potest. Quae pugna verborum silentio cauenda potius quam voce pacada est. Et tamen Deus, cum de illo nihil dignè dici possit, admisit humanae vocis obsequium, & verbis nostris in laude sua gaudere nos voluit. Nā inde est quod & dicitur Deus. Non enim vera in strepitu istarum duarum syllabarum ipse cognoscitur, sed tamen omnes Latinae linguae scios, cum aures eorum sonus iste tetigerit, mouet ad cogitandam excellentissimam quandam immortalēque naturam. **N**am cum ille vnus cogitatur deorum Deus, ab his etiā qui alios & suspicantur & vocant & colunt deos, siue in caelo, siue in terra, ita cogitatur, ut aliquid quo nihil melius sit atque sublimius, illa cogitatio conetur attingere. Sanè quoniam diuersis mouentur bonis, partim eis quae ad corporis sensum, partim eis quae ad animi intelligentiam pertinent: illi qui dediti sunt corporis sensibus, aut ipsum caelum, aut quod in caelo fulgentissimum vident, aut ipsum mundum, Deum deorum esse arbitrantur. Aut si extra mundum ire cōtendūt, aliquid lucidum imaginantur, idque vel infinitum, vel ea forma quae optima videtur inani suspitione constituunt, aut humani corporis figuram cogitāt, sic eam caeteris anteponunt. Quod si vnū Deum deorum esse non putāt, & potius multos aut innumerabiles aequalis ordinis deos, etiam eos tamen prout cuique aliquid corporis videtur excellere, ita figuratos animo tenēt. Illi autē qui per intelligentiam pergunt videre quod Deus est, omnium eum naturis visibilibus & corporalibus intelligibilibus etiā & spiritalibus omnibus mutabilibus praefertunt. Omnes tamen pro excellentia Dei certatim dimicāt. Nec quisquam inueniri potest, qui hoc Deū credat esse quo melius aliquid est. Itaque hoc omnes Deū consentiunt esse, quod caeteris rebus omnibus anteponūt. Et quonia omnes qui de Deo cogitāt, viuūt aliquid cogitāt, illi soli possunt non absurda & indigna de Deo exiltimare, qui vitam ipsam cogitant, & quacunque illis forma occurre-

rit corporis, eam vita viuere vel non viuere statuunt, & viuente non viuente anteponunt, eamque ipsam viuente corporis formā quantalibet luce praesulgeat, quantalibet magnitudine praemineat, quatalibet pulchritudine ornatur, aliud esse ipsam, aliud vitam qua vegetatur intelligunt, eamque illi molī quae ab illa vegetatur & animatur dignitate incomparabili praefertunt. Deinde ipsam vitam pergit inspicere, & si eam sine sensu vegetantē inuenierint, qualis est arborū, praeponeunt ei sentientem, qualis est pecorum: & huic rursus intelligentē, qualis est hominum. Quam cum adhuc mutabilem viderint, etiam huic aliquam incommutabilem cogitunt praeponeere: illa scilicet vitam quae non aliquando desipit, aliquando sapit, sed est potius ipsa sapientia. Sapiens enim mens, id est, adepta sapientia, antequam adipsa fieret non erat sapiens. At verò ipsa sapientia, nec fuit vnquam insipiens, nec esse vnquam potest. Quia si non viderent, nullo modo plena fiducia vitam incommutabiliter sapientem commutabili vitam anteponeant. Ipsam quoque regulam veritatis quam illam clamant esse meliorem, incommutabilem vident. Nec vspiam nisi supra suam naturam vident, quādo quidē se vident mutabiles. **N**emo est enim tam imprudenter insulfus qui dicat, vnde scis incommutabiliter sapientē vitam mutabilem esse praefertēdā? Id ipsum enim quod interrogat, vnde scia, omnibus ad contemplantū communiter atque incommutabiliter praesto est. Et hoc qui non videt, ita est quasi caecus in sole, cui nihil prodest ipsis locis oculorum eius tam clarae praesentis lucis fulgor insusus. Qui autem videt ac refugit, consuetudine vmbrae carnalium inualidā aciem mentis gerit. Prauorū igitur morū quasi cōtrariis flatibus ab ipsa patria repercutiuntur homines, posteriora atque inferiora sectantes, quam illud quod esse melius atque praestātius confitentur. **Q**uapropter cum illa veritate perscrutandum sit, quae incommutabiliter viuūt, & in ea trinitas Deus autor & conditor vniuersitatis, reb. quas condidit consulat, purgandus est animus, ut perspicere illam lucem valeat & inhærere perfecte. **Q**uam purgationem quasi ambulationem quandam, & quasi navigationem ad patriam esse arbitremur. Non enim ad eū qui ubique praesens est, locis mouemur, sed bono studio bonisque moribus. **Q**uod non possemus, nisi ipsa sapientia tantae etiam nostrae infirmitati congruere dignaretur, & viuendi nobis praerberet exemplum, non aliter quam in homine, quoniam & nos homines sumus. Sed quia nos cum ad illam venimus, sapienter facimus: ipsa cum ad nos venit, ab hominibus superbis quasi stultē fecisse putata est. Et quoniam nos cum ad illam venimus, cōualescimus: ipsa cum ad nos venit, quasi infirma existimata est. Sed quod stultū est Dei, sapientius est hominibus, & quod infirmū est Dei, fortius est hominibus. **C**um ergo ipsa sit patria, viam se quoque nobis fecit ad patriam. **E**t cum sano & puro interiori oculo ubique sit praesens, eorum qui oculum illum infirmum immundumque habent, oculis etiam carnis apparere dignata est. Quia enim in sapientia Dei non poterat mundus per sapientiam cognoscere Deum, placuit Deo per stultitiam praedicationis saluos facere credentes. Non igitur per locorum spacia veniendo, sed in carne mortali mortalibus apparendo, venisse ad nos dicitur. Illuc ergo venit ubi erat, quia in hoc mundo erat, & mundus per eum factus est. Sed quonia cupiditate fruendi pro ipso creatore creatura, homines configurati huic mundo, & mundi nomine congruentissime vocati, non eā cognouerunt, propterea dixit Euangelista: Et mundus eū non cognouit. Itaque in sapientia Dei non poterat mundus per sapientiam cognoscere Deum. Cur ergo venit cum hic esset, nisi quia placuit Deo per stultitiam pre-

Inuentio & pronuntiatio. CAP. I.

Math. 13. b. 12.
Math. 14. b. 17.
Math. 15. d. 34.

Res & signa. CAP. II. I. Sen. dist. 1. cap. 1.
Exodi 15. d. 25.
Genes. 28. c. 11.
Genes. 29. c. 13.

Rerum diuisio. CAP. III. I. Sen. dist. 1. cap. 1. d. cigo

Frui & vti. CAP. IV. III. b.

al. nominandus

Ro. 2. c. 20.
Trinitas. CAP. V. V.

Deus ineffabilis. CAP. VI.

Deum omnes intelligunt id, quo nihil melius. CAP. VII.

al. si

Deo nihil sapientius. CAP. VIII.

al. quicquid

Peruersa iudicium. CAP. IX.

Purgatus animus non videt. CAP. X.

Cur Deus factus homino. CAP. XI.

1. Cor. 1. d. 25.

Deus visibilis induit carnes. CAP. XII.

1. Cor. 1. c. 21.

Ioan. 1. b. 10.

dicationis saluos facere credentes? **Q**UOMODO A venit, nisi quod verbū caro factum est, & habitauit in nobis? Sicuti cū loquimur, vt id quod in animo gerimus, in audientis animū per aures carneas illabatur, fit sonus, verbū quod corde gestam, & locutio vocatur: nec tamē in eundē sonū cogitatio nostra cōuertitur, sed apud se manēs integra, formā vocis qua se insinuet aurib. sine aliqua labe suae mutationis assumit: ita verbū Dei nō cōmutatū, caro tamē factū est, vt habitaret in nobis. **S**icut autē curatio via est ad sanitatē, sic ista curatio peccatores sanādos reficiēdōs suscepit. Et quemadmodū medici cū alligāt vulnera, nō incōpōstē, sed aptē id faciūt, vt vinculi vtilitatē quaedā pulchritudo etiā cōsequatur: sic medicina sapiētia per hominis susceptionē nostris est accommodata vulnerib. de quibusdā cōtrariis curās, & de quibusdā similib. Sicut etiā ille qui medetur vulnere corporis, adhibet quaedā contraria, sicut frigidū calido, vel humidū sicco, vel si quid aliud huiusmodi. Adhibet etiā quaedā similia, sicut linteolū vel rotūdō vulnere rotūdū, vel oblongū oblongo, ligaturamq; ipsam nō eandem mēbris omnib. sed similib. similib. coapat: sic sapiētia Dei hominē curās, seipsam exhibuit ad sanādū, ipsa medicus, ipsa medicina. Quia ergo per superbiam homo lapsus est, humilitatē adhibuit ad sanādū. **S**erpētis sapiētia decepti sumus, Dei stulticia liberamur. **Q**uemadmodū autē illa sapiētia vocabatur, erat autē stulticia cōtēnētib. Deū: sic ista qua vocatur stulticia, sapiētia est vincētib. diabolu. Nos immortalitate malē vti sumus vt moreremur, Christus mortalitate bene vsus est vt viueremus. Corrupto animo feminā ingressus est morbus: integro corpore feminā processit salus. Ad eadē contraria pertinet, quod etiā exēpō virtutū ei⁹ vitia nostra curātur. Iā verō similia quasi ligamētā mēbris & vulnerib. nostris adhibita, illa sunt, q; per feminā deceptos, per feminā nat⁹, homo homines, mortalis mortales, morte mortuos liberauit. Multa quoq; alia diligētī⁹ cōsiderātib. quos instituti operis peragēdi necessitas nō rapit, vel a cōtrariis, vel a similib. medicinē Christianē apparet in studio. **I**A M verō credita Domini a mortuis resurrectio, & in calū ascētio, magna spē fulcit fidē nostram. multū enim ostēdit quā volūtariē pro nobis animam posuerit, qui sic eā habuit in potestate resumere. **Q**uāta ergo se fiducia spes credentiū cōsolatur, cōsiderans quātus quāta pro nōdū credētibus passus sit. Cū verō iudex viuorū atq; mortuorum expectatur de cælo, magnū timorē incutit negligētib. vt se ad diligētia conuertāt, eūmq; magis bene agēdo desiderēt, quā malē agēdo formidēt. **Q**uibus autē verbis dici, aut qua cogitatione capi potest prāmiū quod ille in fine datur⁹ est, quādo ad cōsolationē huius itineris tātū dedit de spiritu suo, quo in aduersis vitē huius fiduciā charitatēmq; tātā eius quē nōdū videmus habeamus, & donat vnicuiq; propria ad instructionē ecclesiā suae, vt id quod ostēdit esse faciēdū, nō solum sine murmure, sed etiā cū delectationē faciamus? **E**S T enim ecclesia corpus ei⁹, sicut apostolica doctrina cōmendat, quā etiā cōiunx eius dicitur. Corpus ergo suū multis mēbris diuersa officia gerētibus, nodo vnitatis & charitatis tāquā sanitatis astringit. **E**xercet autē hoc tēpore & purgat medicinalib. quibusdā molestiis, vt erunt de hoc seculo, in aeternū sibi copulet coniugē ecclesiā, nō habentē maculā neq; rugā, aut aliquid huiusmodi. **P**ORRO quoniam in via sumus, nec via ista locorū est, sed affectuū quā intercludebāt quasi septa quaedā spinosa, prāteritorū malitiā peccatorū, quid liberalius & misericordius facere potuit, qui seipsum

nobis quo rediremus subternere voluit, nisi vt omnia donaret peccata cōuersis, & grauius fixa interdita reditus nostri pro nobis crucifixus euelleret? **H**A S igitur claus dedit ecclesiā suae, vt q; solueret in terra, soluta essent in cælo: q; ligaret in terra, ligata essent & in cælo: sicut vt quisquis in ecclesia ei⁹ dimitti sibi peccata nō crederet, non ei dimitterentur: quisquis autē crederet, seque ab his correctus auerteret in eiusdē ecclesiē gremio cōstitutus, eadē fide atq; correctione sanaretur. **Q**uisquis enim non credit dimitti sibi posse peccata, fit deterior desperando, quasi nihil illi meli⁹ quā malū esse remaneat, vbi de fructu suae cōuersionis infidus est. **I**A M verō sicut animi quēdā mors est, vitē prioris mortūq; relictiō, q; fit pœnitēdo: sic etiā corporis mors est animationis priuatiō: resolutio. **E**t quomodo anim⁹ post pœnitentiā qua priores mores perditos interimit, reformatur in meli⁹, sic etiā corp⁹ post istā mortē quā vinculo peccati omnes debemus, credēdū & sperādū est resurrectionis tēpore in melius cōmutari, vt nō caro & sanguis regnum Dei possideant, quod fieri nō potest, sed corruptibile hoc induat incorruptionē, & mortale hoc induat immortalitatē, nullāq; faciēs molestiā, quia nullā patitur indigētia, a beata perfectāq; anima cum summa quiete vegetetur. **C**V I V S autē animus nō moritur huic seculo, neq; incipit cōfigurari veritati, in grauiorē mortē morte corporis trahitur. **N**eq; ad cōmutationē cælestis beatitudinis, sed ad lūda supplicia reuiuifcet. **H**oc itaq; fides habet, atq; ita se habere credēdū est, neq; animū, neq; corpus humanū omnimodū interitū pati: sed impios, resurgere ad pœnas inestimabiles, pios autē ad vitā aeternā. **I**n his igitur omnibus rebus illa tātū sunt quibus fruēdum est, quas cōternas atq; incōmutabiles cōmemorauim⁹. **C**æteris autē vtēdū est, vt ad illarū perfruitionē peruenire possimus. **N**os itaq; qui fruimur & vtimur aliis rebus, res aliquas sumus. **M**agna enim quaedam res est homo factus ad imaginē & similitudinē dei, nō in quātū mortali corpore includitur, sed in quātū bestias rationalis animae honore præcellit. **I**taq; magna quæstio est, vtrū frui se debeāt homines, an vti, an vtrūq;. **P**ræceptū est enim nobis vt diligamus inuicē. **S**ed que ritur vtrū propter se homo ab homine diligēdus sit, an propter aliud. **S**i enim propter se, fruimur cō: si propter aliud, vtimur eo. **V**idetur autē mihi propter aliud diligēdus. **Q**uod enim propter se diligēdū est, in eo cōstituitur vita beata. **C**uius etiā si nōdum res, tamē spes eius nos hoc tēpore cōsolatur. **M**aledictus autē qui spē suā ponit in homine. **S**ed nec seipso quisquā frui debet, si liquidū aduertat, quia nec seipsum debet propter seipsum diligere, sed propter illū quo fruēdū est. **T**ūc quippe est optimus homo, cū tota sua vita pergit in incōmutabilē vitā, & toto affectu inheret illi. **S**i autē se propter se diligit, nō se refert ad deū, sed ad seipsū cōuers⁹, nō ad incōmutabile aliquid cōuertitur. **E**t propterea iā cū defectu aliquo se fruatur, quia melior est cū totus hæret atq; cōstringitur in incōmutabili bono, quā cū inde vel ad seipsum relaxatur. **S**i ergo reipsum, nō propter te debes diligere, sed propter illū vbi dilectionis tuæ rectissimus finis est, nō succenseat alius homo, si etiā ipsum propter deū diligit. **H**æc enim regula dilectionis diuinitus cōstitutā est: **D**iliges, inquit, proximū tuū sicut teipsum: **D**eū verō ex toto corde & ex tota anima & ex tota mēte, vt omnes cogitationes tuas & omnē vitā & omnē intellectu in illū cōferas, a quo habes ea ipsa q; cōfers. **C**ū autē ait, **T**oto corde, tota anima, tota mēte, nullā vitā nostrā partē reliquit quæ vacare debebat, & quasi locum dare vt alia

al qua
Claues ec-
clesiæ. ca. p.
xviii.
Matth. 16. c.
19.
De renascē-
tia corporis
& animi.
ca. p. xix.
I. Cor. 15. g.
Qui nō re-
nascantur.
ca. p. v. 22.
al. carnis
al. habitandi-
nis.
Inequalis
resurrectio.
ca. p. v. 21.
a Ioan. 5. c.
29.
Solo Deo
fruendum.
ca. p. xvii.
I. Sen. dist. 1.
cap. Id. er-
go.
Gen. 1. c. 26.
I. Sen. dist.
1. ca. cum
autem.
Hier. 17. a. 1.
a Leuit. 19.
d. 13.
3. Sen. dist.
27. cap. cō-
sequenter.
Matth. 22.
37.
Deu. a. 6. g.
3. Sen. dist.
27. cap. di-
lectionis.

vt alia re velit frui, sed quicquid aliud diligendū ven- nerit in animū, illuc rapiatur, quod totus dilectionis impetus currit. **Q**uisquis ergo rectē proximū diligit, hoc cū eo debet agere, vt etiā ipse toto corde, tota anima, tota mente diligit Deum. **S**ic enim eū diligēs tanquā seipsum, totam dilectionē sui & illius refert in illam dilectionē Dei, quæ nullū a se triuulū duci extra patitur, cuius deriuatione minuatur. **N**ō s; autem omnia quibus vtendū est, diligēda sunt, sed ea sola quæ aut nobiscum societate quadam referuntur in Deū, sicut est homo vel angelus, aut ad nos relata bene- ficio Dei per nos indigēt, sicut est corpus. **N**ā vtique martires non dilexerunt scelus persecutiū se, quo tamē vti sunt ad promerendum Deum. **C**ū ergo quatuor sint diligēda: vnū quod supra nos est, alterū quod nos sumus, tertium quod iuxta nos est, quartum quod infra nos est: de secūdo & quarto nulla præcepta danda erāt. **Q**uātum liber enim homo excidat a veritate, manet illi dilectio sui & dilectio corporis sui. **F**ugax enim anim⁹ ab incōmutabili lumine omnium regnatorē agit, vt ipse sibi regnet & corpori suo. **E**t ideo nō potest nisi se & se & corpus suū diligere. **M**agnū autē aliquid adeptū se putat, si etiā sociis, id est aliis hominib⁹ dominari potuerit. **I**neff enim vitioso animo id magis appetere, & sibi tanquā debitū vēdicare, quod vni propriē debetur Deo. **T**alis autē sui dilectio melius odiū vocatur. **I**niquum est enim, quia vult sibi seruire quod infra se est, cū ipse seruire superiori nolit. **R**ectissimēq; dictū est, **Q**ui diligit iniquitatē, odit animā suā: & ideo fit infirmus anim⁹, & de mortali corpore cruciatur. **N**ecessē est enim vt illud diligat, & ei⁹ corruptioe prægrauetur. **I**mmortalitas enim & incorruptio corporis de sanitate animi existit: sanitas autē animi est firmissimē inherere potiori, hoc est, incōmutabili deo: cū verō etiā eis qui sibi naturaliter pares sūt, hoc est hominib⁹ dominari affectat, intollerabilis omnino supbia est. **N**E M O ergo se odit. **E**t hinc quidē cū aliqua secta nulla quæ- stio fuit. **S**ed neq; corp⁹ suum quisquā odit. **V**erū est enim quod ait Apostolus, **N**emo vnquā carnē suā odio habuit. **E**t quod nōnulli dicūt, malle se omnino esse sine corpore, omnino fallūt. **N**ō enim corpus suū, sed corruptiones ei⁹ & pōdus oderūt. **N**on itaq; nullū corpus, sed in corruptū & celerimū corp⁹ volūt habere: sed putāt nullū corpus esse si tale fuerit, quia tale aliquid animā esse putāt. **Q**uod autē cōtinentia quadā & laborib⁹ quasi persequi vidētur corpora sua, qui hoc rectē faciunt, nō id agūt vt nō habeāt corpus, sed vt habeāt subiugatū & paratū ad operaneccēssaria. **L**ibidines enim malē vtētes corpore, id est, cōsuetudines & inclinationes animæ ad fructū inferioribus per ipsius corporis laboriosā quā- dam militiā extinguere affectāt. **N**ā nō se interimūt, sed curā suā valeretudinis gerūt. **Q**ui autē peruersē id agūt, quasi naturaliter inimico suo corpori bellū ingerūt. **I**n quo fallit eos quod legūt, **C**aro cōcupiscit aduersus spiritū, & spirit⁹ aduersus carnē. **H**æc enim sibi inuicē aduersatur. **V**ictū est enim hoc propi indo- mitā carnalē cōsuetudinē, aduersus quā spirit⁹ cō- cupiscit, nō vt interimat corpus, sed vt concupiscen- tiā eius, id est, cōsuetudinē malē domitā, faciat spiri- tui subiugatā, quod naturalis ordo desiderat. **Q**uia enim hoc erit post resurrectionē, vt corpus omnino cū quiete sūma spiritui subditū immortaliter vigeat, hoc etiā in hac vita meditantū est, vt cōsuetudo car- nalis mutetur in meli⁹, nec inordinatis motibus resi- stat spiritui. **Q**uod donec fiat, caro cōcupiscit aduer- sus spiritū, & spirit⁹ aduersus carnē: nō per odiū resi-

stēte spiritu, sed per principatū, quia magis quod di- ligit vult subditū esse meliori: nec per odiū resistentē carne, sed per cōsuetudinē vinculū, quod a partēti- tā propagine inueteratū naturæ lege inoleuit. **I**d ergo agit spiritus in domāda carne, vt soluat mala cōsue- tudinis quasi pacta puerfa, & fiat pax cōsuetudinis bonæ: tamē nec isti qui falsa opinione deprauatū cor- pora sua detestātur, parati elsēt vtrō oculū vel sine se- su doloris amittere, etiā si in altero tātus eernēdi sē- sus remaneret, quātus erat in duob⁹, nisi aliqua res q; præponēda esset vigeret. **I**stis atq; huiusmodi docu- mētis satis ostēditur eis qui sine pœnitentiā verū requi- rūt, quā certa sit sententiā Apostoli, vbi ait, **N**emo en- nim vnquam carnem suam odio habuit. **A**ddidit etiā, **S**ed nutrit & fouet eā, sicut Christus ecclesiam. **M**O D V S ergo diligēdi præcipiēdus est homini, id est, quomodo se diligit vt pōt sibi. **Q**uā autē se dili- gat & prodesse sibi velit, dubitare demētis est. **P**ræ- cipiendū etiā quomodo corpus suū diligit, vt ei or- dinatē prudenterq; cōsulat. **N**ā q; diligit etiā corpus suū, idq; saluū habere atq; integrū velit, æque mani- festū est. **A**liquid itaq; ampli⁹ diligere aliquis potest quā salutē atq; integritatē corporis sui. **N**ā multi & dolores & amissiones nonnullorū mēbrorū volūta- rias suscepisse inueniūtur: sed vt alia quæ amplius di- ligebāt saltē consequerentur. **N**ō ergo p̄pterea quis- quā dicēdus est nō diligere salutē atq; incolumitatē corporis sui, quia ampli⁹ aliquid diligit. **N**ā & auarus quāuis pecuniā diligit, tamē emit sibi panē. **Q**uod cū facit, dat pecuniā quā multū amat & augere deside- rat. **S**ed quia plurius æstimat salutē corporis sui, q; illo pane sulcitur, superuacaneū est diutius de re manife- stissima disputare, quod tamē plerūq; nos facere cogit error impiorū. **E**R G O quoniam p̄cepto nō est o- pus, vt se quisq; & corp⁹ suū diligit, id est, quoniam id quod sumus, & id q; infra nos est, ad nos tamē perti- net, incōcussa naturæ lege diligim⁹, quæ in bestiis etiā p̄mulgata est: nā & bestia se atq; corpora sua dili- gūt: restabat vt & de illo quod supra nos est, & de illo quod iuxta nos est, præcepta fumerem⁹. **D**iliges, in- quit, Dominū Deū tuū ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mēte tua, & diliges pximū tuū tāq; teipsum: in his duobus p̄ceptis vniterfa lex pendet & p̄phetæ. **F**inis itaq; præcepti est dilectio, & ea ge- mina, id est, dei & proximi. **Q**uod sit totū intelligas, id est, animā & corpus tuū, & proximū totū, id est, ani- mā & corpus eius: homo enim ex anima cōstat & corpore, nullū rerū diligendarū genus in his duobus præceptis prætermisū est. **C**ū enim præcurrat dile- ctio Dei, eiusq; dilectionis modus præscript⁹ appa- reat, ita vt cætera in illū cōfluant, de dilectionē tua nihil dictū videtur. **S**ed cū dictū est, **D**iliges pximū tuū tāq; teipsum: simul & tui abs te dilectio nō præ- termisā est. **I**L L E autē iuste & sanctē viuit, qui re- iū integer æstimator est. **I**pse est autē qui ordinatā di- lectionē habet: nec aut diligit quod nō est diligendū, aut nō diligit quod est diligendū: aut amplius di- ligat quod minus est diligendū, aut æq; diligit quod vel minus vel amplius diligēdum est, aut minus vel ampli⁹ quod equē diligendū est. **O**mnis peccator quātus peccator est, nō est diligendus: & omnis ho- mo inquantū homo est, diligendus est propter Deū, **D**e⁹ verō p̄pter seipsū. **E**t si Deus omni homine ampli⁹ diligēdus est, amplius quisq; debet Deū diligere quā seipsū. **I**tē ampli⁹ alius homo diligēdus quā cor- pus nostrū: quia p̄pter Deū omnia ista diligēda sūt, & potest nobiscū ali⁹ homo Deo p̄frui, quod nō potest corp⁹, quia corp⁹ p̄ animā viuit qua fruimur deo.

Verbū quo- modo caro factū. ca. p. xiiii.
a Ioan. 1. b. 14.
Deus ho- minē quo- modo sana- rit. ca. p. xiiii.
Gene. 3. a. 1.
Fulcitur fi- des resurrectio- nis & ascen- sione. ca. p. xv.
Ioan. 10. c. 28.
Act. 10. g. 42.
al. dilectio- nis. Ecclesia Christi spō- sa. ca. p. v. 17.
Eph. 1. d. 23.
Rom. 12. b. 4.
Via ad Chri- stum. ca. p. xviii.

Quid sit di- ligendum. ca. p. xviii.
3. Sen. dist. 27. cap. Sed quæ hac.
3. Sen. dist. 28. cap. Sic potest. Et dist. 29.
De renascē- tia corporis & animi. ca. p. xix.
I. Cor. 15. g.
Qui nō re- nascantur. ca. p. v. 22.
al. carnis al. habitandi- nis. Inequalis resurrectio. ca. p. v. 21.
a Ioan. 5. c. 29.
Solo Deo fruendum. ca. p. xvii.
I. Sen. dist. 1. cap. Id. er- go. Gen. 1. c. 26.
I. Sen. dist. 1. ca. cum autem.
Hier. 17. a. 1.
a Leuit. 19. d. 13.
3. Sen. dist. 27. cap. cō- sequenter. Matth. 22. 37.
Deu. a. 6. g. 3. Sen. dist. 27. cap. di- lectionis.

Eph. 5. g. 29.
Amor sui vbi laudat⁹ dus. ca. p. xxv.
De diliger- doneo, pro- ximo, & se- ipso. ca. p. xxv.
Math. 22. d. 37.
I. Tim. 2.
Ordo dile- ctionis. ca. p. v. xxvii.

23. Sen. dist. 29. cap. Vnde etiam. Quibus potissimum sit succurrendum. CAPVT XXXIX.

Optandū vt omnes diligant Deum. CAPVT XXXIX.

Math. 5. g. 24.

al. misericordiam.

al. separantiam.

1. Sent. dist. 1. cap. Hęc ergo. Omnis homo vt proximū diligendus. CAP. XXX.

3. Sent. dist. 28. cap. oritur. Math. 22. d. 37.

Rom. 13. c. 8

Lucæ 10. c. 30.

OMNES autem homines æquè diligendi sunt. Sed cum omnibus prodesse non possis, his potissimum consulendum est, qui pro locorū & tēporum vel quālibet rerum oportunitatibus cōtrictius tibi quasi quadā forte iungūtur. Sicut enim si tibi abūdarer aliquid quod dari oporteret ei qui nō haberet, nec duobus dari posset, si tibi occurrerent duo, quorū neuter aliū vel indigētia, vel erga te aliqua necessitudine superaret, nihil iustus faceres quam, vt forte eligeres, cui dādum esset quod dari vtriq; nō posset: sic in hominibus quib⁹ omnibus cōsultare nequeas, p̄ forte habēdū est prout quisq; tibi colligatius tēporaliter adhrere poterit. OMNIUM autē qui nobiscum frui possunt Deo, partim eos diligamus quos ipsi adiuuamus, partim eos quib. adiuuamur: partim eos quorum & indigemus adiutorio, & indigentia subuenimus: partim quibus nec ipsi cōferimus aliquid cōmodi: nec ab eis vt nobis conferatur attēdimus. Velletamē debemus, vt omnes diligant nobiscū Deum, & totum quod vel eos adiuuamus vel adiuuamur ab eis, ad vnum illum finem referendū est. Si enim in theatris nequitia qui alique diligit histrionē, & tanquā magno vel etiā summo bono eius arte perficitur, omnes diligit qui eum diligunt secum, non propter illos, sed propter eum quē pariter diligunt: & quāto est in eius amore feruētior, tāto agit quibus potest modis, vt à pluribus diligatur, & tanto pluribus cupit eum ostēdere, & quē frigidiorē videt, excitat eū quāto potest laudibus illius: si autē contrauenientē inuenierit, odit in illo vehemētior odium dilecti sui, & quibus modis valet instat vt auferrat: quid nos in societate dilectionis Dei agere cōuenit, quo perfrui beatē viuere est, & à quo habēt omnes qui eum diligunt, & quod dū sunt, & quod eū diligūt: de quo nihil metuimus, ne cuiquā possit cognitus displicere, & qui se vult diligi, nō vt sibi aliquid, sed vt eis qui diligūt, æternum præmiū cōferatur, hoc est ipse quē diligunt: Hinc efficitur, vt inimicos etiā nostros diligamus: non enim eos timemus, quia nobis quod diligimus auferre nō possunt, sed + miseramur potius, quia tāto magis nos oderunt, quāto ab illo quē diligimus + separati sunt. Ad quē si cōuersi fuerint, & illū tanquā beatificum bonum, & nos tanquā socios tāti boni necesse est vt diligant. ORITVR autē hoc loco de angelis nō nulla quæstio. Illo enim fructes, etiā ipsi beati sūt, quo & nos frui desideramus. Et quanto in hac vita fruimur vel per speculum vel in ænigmate, tanto nostrā peregrinationē & tolerabilius sustinemus, & ardentius finire cupimus. Sed vtrum ad illa duo præcepta etiam dilectio pertineat angelorū, nō irrationabiliter quæri potest. Nā quod nullum hominū exceperit qui præcepit vt proximū diligamus, & ipse in Euāgelio Dominus ostēdit, & Paulus apostolus. Nāq; ille cui duo præcepta protulerat, atq; in eis pendere totā legem prophetasq; D omnes dixerat, cum interrogaret eū, dicens: Et quis est meus proximus? hominē quendā proposuit descēdentem ab Hierusalē in Hiericho, incidisse in latrones, & ab eis grauiter vulneratū, faucium & semiuuium esse derelictum. Cui proximū esse non docuit, nisi qui erga illum recreandū atq; curādum misericors extitit, ita vt hoc qui interrogauerat interrogatus ipse fateretur. Cui Dominus ait, Vade, & tu fac similiter: vt videlicet eum esse proximū intelligamus, cui vel exhibēdum est officium misericordiae, si indiget, vel exhibendū esset, si indigeret. Ex quo est iam consequens, vt etiam ille à quo nobis hoc vicissim exhibendū est, proximus sit nobis. Proximi enim nomē ad aliquid est, nec quisquam esse proximus nisi proximo potest. Nullū autem exceptum esse cui misericordiae denegetur officium, quis non videt: quādo vsq; ad inimicos etiam

porrectum est eodem Domino dicente, Diligite inimicos vestros, benefacite iis qui oderunt vos. Ita quoq; apostolus Paulus docet, cum dicit: Nam nō adulterabis, nō homicidium facies, nō furaberis, nō cōcupisces: & si quod est aliud mādatū, in hoc sermone recapitulatur, diliges proximum tuum tanquā teipsum. Dilectio proximi malum nō operatur. Quisquis ergo arbitratu nō de omni homine Apostolum præcepisse, coegerit fatēri quod absurdissimum & sceleratissimum est, visum fuisse Apostolo non esse peccatum, si quis aut non Christiani aut inimici adulterauerit vxorē, aut cum occiderit, aut eius rem cupierit. Quod si dementis esse diceret, manifestum est omnē hominē proximum esse deputādum, quia erga neminem operādum est malum. Iā verò si vel cui præbendum est, vel à quo nobis præbendum est officium misericordiae, rectē proximus dicitur: manifestū est hoc præcepto quo iubemur diligere proximum, etiā sanctos angelos cōtineri, à quibus nobis tāta misericordiae officia impēduntur, quāta multis diuinarum Scripturarum locis animaduertere facile est. Ex quo & ipse Deus & Dominus noster proximū se nostrū dici voluit. Nam & seipsum significat Dominus Iesus Christus opitulatum esse semiuuiuo iacetū in via afflicto, & relicto à latronibus. Et propheta in oratione ait, Sicut proximum sicut fratrem nostrum, ita complacēbam, sed quoniam excellentior ac supra naturā nostram est diuina substantia, præceptum quo diligamus Deum, à proximi dilectione distinctum est. Ille enim nobis præbet misericordiam propter suā bonitatem, nos autē nobis inuicē propter illius: id est, ille nostri miseretur, vt se perfruamur, nos verò inuicem nostri miseremur, vt illo perfruamur. QUAPROPTER adhuc ambigū esse videtur cū dicimus ea re nos perfrui quā diligimus propter seipsū, & ea re nobis fruendū esse tantū qua efficimur beati, ceteris verò vtendum. Diligit enim nos Deus, & multum nobis dilectionem eius erga nos diuina Scriptura commendat: quomodo ergo diligit, vt nobis vtatur, an vt fruatur? Sed si fruatur, eget bono nostro, quod nemo sanus dixerit. Omne enim bonum nostrum vel ipse, vel ab ipso est. Cui autem obscurum vel dubium est, non egeat lucem rerū harum nitore quas ipsa illustrauerit? Dicit etiā apertissimē propheta, Dixi Domino, De⁹ meus es tu, quoniam bonorum meorum nō egēs. Nō ergo fruatur nobis, sed vtatur. Nam si neq; fruatur neque vtatur, non inuenio quemadmodum diligit. SED neque sic vtatur vt nos: nam nos res quibus vtatur ad id referimus, vt Dei bonitate perfruamur. Deus verò ad suā bonitatem vsū nostrum refert. Quia enim bonus est, sumus: & inquantū sumus, boni sumus. Porro autem quia etiam iustus est, nō impunē sumus mali. Et inquantum mali sumus, intātum minus etiā sumus. Ille enim summe ac primitus est, qui omnino incommutabilis est, & qui plenissimē dicere potuit, Ego sum qui sum: & dices eis, Qui est, misit me ad vos. + At cetera quæ sunt, & nisi ab illo esse nō possunt, & in tantum bona sunt, inquantum acceperunt vt sint. Ille igitur vsus qui dicitur Dei quo nobis vtatur, nō ad eius, sed ad nostram vtilitatem refertur, ad eius autem tantummodo bonitatem. Cuius autem nos miseremur, & cui consulimus, ad eius quidē vtilitatem id facimus, camq; intuemur: sed nescio quomodo etiā nostra sit consequens, cum eam misericordiam quam impendimus egēt sine mercede non relinquit Deus. Hęc autem merces summa est vt eo perfruamur, & omnes qui eo fruimur, nobis etiam inuicem in ipso perfruamur. NAM si in nobis id facimus, remanemus in via, & spem beatitudinis nostræ in homine vel in angelo collocamus. Quod & homo superbus & angelus superbus arrogat tibi, atque in fe aliorum spem gaudēt cōstitui. Sanctus autē homo & sanctus angelus etiā fessos nos atque in se acquiescere & remanere cupientes reficiunt potius, aut eo sumptu quē propter nos, aut illo etiam, quē propter se acceperunt: acceperunt tamen, atque ita refectos in illū ire compellūt, quo fructes pariter beati sumus. Nam & Apostolus clamat: Nūquid Paulus pro vobis crucifixus est? aut in nomine Pauli baptizati estis? Et neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementū dat Deus. Et angelus hominem se adorantem monet, vt potius illum adoret sub quo ei Domino etiam ipse confertus est. Cū autem homine in Deo fruatur, Deo potius quā homine fruatur. Illo enim fruatur quō efficiens beatus, & ad eū te peruenisse lætaberis, in quo spem ponis vt venias. Inde ad Philemonē Paulus: Ita frater, inquit, ego te fruatur in Domino. Quod si nō addidisset in Domino, & te fruatur tantū dixisset, in eo cōstituisset spē beatitudinis suæ, quāquam etiam vicinissimē dicitur frui, cum delectatione vti. Cū enim adest quod diligitur, etiā delectationē secū necesse est gerat. Per quā si trāsieris, eamque ad illud vbi permanendum est reuuleris, vteris ea, & ab usque non proprie diceris frui. Si verò inhæseris atque permanseris, finē in ea ponēs lætitiæ tuæ, tūc verē & proprie frui dicendus es. Quod nō faciendū est nisi in illa trinitate, id est, sumo & incommutabili bono. VIDE quemadmodum cum ipsa veritas & verbum, per quod facta sunt omnia, caro factum esset, vt habitaret in nobis, tamen ait Apostolus, Et si noueramus Christū secundū carnē, sed iam non nouimus. Ille quippe qui non solum peruenientibus possessionē, sed etiam viam præbere se voluit venientibus ad principium viarum voluit carnem assumere. Vnde est etiam illud, Dominus creauit me in principio viarum suarum: vt inde inciperent qui vellent venire. Apostolus igitur quamuis adhuc ambularet in via, & ad palmam supernæ vocationis sequeretur vocantem Dominum, tamen quæ retrō sunt obliuiscens, & in ea quæ ante sunt extensus, iam principii viarum trāsierat, hoc est, eo non indigebat: à quo tamen aggrediendum & exordiendum iter est omnibus, qui ad veritatem peruenire, & in vita æterna permanere desiderant. Sic enim ait: Ego sum via & veritas & vita: hoc est, per me venitur, ad me peruenitur, in me permanetur. Cū enim ad ipsum peruenitur, etiam ad ipsum patrem peruenitur: quia per æqualem ille cui est æqualis agnoscutur, vinciente & tanquam ad glutinantem nos Spiritu sancto, quo in summo atque incommutabili bono permanere possumus: ex quo intelligitur quod nulla res in via tenere nos debeat, quando nec ipse Dominus, inquantum via nostra esse dignatus est, tenere nos voluerit, sed transire, ne rebus temporalibus quamuis ab illo pro salute nostra susceptis & gestis hæreamus infirmiter, sed per eas potius curramus alacriter: vt ad eum ipsum qui nostram naturam à temporalibus liberauit, & collocauit ad dextrā patris, prouehi atque peruenire mereamur. OMNIUM igitur quæ prædicta sunt, ex quo de rebus tractamus, hæc summa est, vt intelligatur legis & omnium diuinarum Scripturarum plenitudo & finis esse dilectio rei qua fruendum est, & rei quæ nobiscum ea re frui potest: quia vt se quisque diligit, præcepto nō est opus. Hoc ergo vt noscēremus atque possemus, facta est tota pro salute nostra per diuinam prouidentiam dispensatio temporalis, qua debemus vti, non quasi mansoria quadam dilectione atque delectatione, sed transitoria potius tanquam viæ, tanquam vehiculorum vel aliorum quorumlibet instrumentorum, aut si quid congruentius dici potest, vt ea quibus ferimur, propter illud ad quod ferimur diligamus. QVIS QVIS igitur Scripturas diuinas

Math. 5. g. 44. Rom. 13. c. 9

3. Sent. dist. 28. cap. oritur.

Angeli quoque proximi nobis.

Lucæ 10. f. 33.

Psal. 34. 14.

1. Sent. dist. 1. cap. sed cū,

Deus non fruatur nobis, sed vtatur. CAP. XXXI.

Psal. 15. 1.

1. Sent. dist. 1. cap. Sed cum.

Deus homine quo modo vtatur. CAP. XXXII.

2. Sent. dist. 1. cap. Ideoq;.

2. Sen. dist. 35. cap. quod autem.

Exodi 3. d. 14. al. 2.

1. Sen. dist. 1. cap. Sed cū.

Quomodo homine frui cōueniat. CAP. XXXIII.

1. Cor. 1. b. 13

1. Cor. 3. b. 7 Apoc. 19. b. 10.

1. Sent. dist. 1. cap. cū autem.

Prima via ad Deum. CAP. XXXII. XXXIII. 1. Ioan. 1. b. 24. 2. Cor. 5. c. 26.

Prover. 8. 22

Philip. 3. c. 13

Ioan. 14. a. 6.

Scripturæ summa amor Dei. CAP. XXXV. Rom. 13. c. 10.

Scopus totius scripturæ. CAP. XXXVI.

vel quamlibet earum partem intellexisse sibi videtur, ita vt eo intellectu non adificet istam geminam charitatem Dei & proximi, nondum intellexit. Quisquis verò talē inde sententiam duxerit, vt huic ædificandæ charitati sit utilis, nec tamē hoc dixerit quāle quem legit eo loco sensisse probatur, non perniciosè fallitur, nec omnino mentitur. Inest quippe in mentiente voluntas falsa dicendi, & ideo multos inuenimus qui mentiri velint, qui autem falli, neminem. Cū igitur hoc sciens homo faciat, illud nesciens patiatu, satis in vna eademque re apparet illud qui fallitur, eo qui mentitur esse meliorem: quandoquidem pati melius est iniquitatem, quā facere. Omnis autem qui mentitur, iniquitatem facit: & si cuiquam videtur vtile aliquando esse mendacium, potest videri vtilem aliquando esse iniquitatem. Nemo enim mentiens, in eo quod mentitur, seruat fidem. Nam hoc vtiq; vult, vt qui mentitur fidem sibi habeat, tamen ei mentiendo non seruat. Omnis autem fidei violator, iniquus est. Aut igitur iniquitas utilis est aliquando, quod fieri non potest, aut mendacium semper inutile est. Sed quisquis in scripturis aliud seruit quā ille qui scripsit, illis nō mentientibus fallitur. Sed tamē, vt dicere cōperam, si ea sententia fallitur, quæ ædificet charitatem, quæ finis præcepti est, ita fallitur, ac si quisquam errore deserens viam, eō tamē per agnum pergat, quod etiam via illa perducit. Corrige⁹ est tamen & quāvis si vtilis viam non deserere, demonstrandum est, ne consuetudine deniandi etiam in transfuersum aut peruersum ire cogatur. ASSERENDO enim temerè quod ille nō sentit quem legit, plerumque incurrit in alia quæ illi sententiæ contexere nequeat. Quæ si vera & certa esse consentit, illud non possit verum esse quod senserat: fitq; in eo nescio quomodo, vt amando sententiam suam, Scripturæ incipiat offensior esse quā sibi. Quod malum si serpere fuerit, cucurteret ex eo. Per fidem enim ambulamus, non per speciem. Titubabit autem fides, si diuinarum Scripturarum vacillat autoritas. Porro fide titubante, charitas etiam ipsa languescit. Nā si a fide quisque ceciderit, à charitate etiam necesse est cadat: nō enim potest diliger quod esse nō credit. Porro si & credit & diligit, bene agendo & præceptis bonorum morum obtemperado efficit, vt etiam speret se ad id quod diligit esse venturum. Itaque tria hæc sunt, quibus & scientia omnis & prophetia militat, fides, spes, charitas. SED fidei succedit spes, quam videbim⁹: & spei succedit beatitudo ipsa, ad quam peruenitur sumus: charitas autem etiā istis decedentibus augebitur potius. Si enim credendo diligitur quod nondum videmus, quanto magis cū videre cōperimus? Et si sperando diligitur, quo nō dum peruenimus, quanto magis cū peruenierimus? Inter temporalia quippe atque æterna hoc interest, quod temporale aliquid plus diligitur antequam habeatur, vilescit autem cū aduenierit. Non enim fatiat animā, cui vera & certa sedes est æternitas. Æternum autē ardentius diligitur adeptū, quā desideratum. Nulli enī desideratī cōceditur plus de illo existimare quā in se habet, vt ei vilescat cū minus inuenierit: sed quāto qui quæ veniens existimare potuerit, plus perueniens inuenturus est. HOMO itaque fides, spes & charitate subnixus, eaq; incōcusse retinens, nō indiget Scripturis nisi ad alios instruendos. Itaque multi per hæc tria etiā in solitudine sine codicibus viuūt. Vnde in illis arbitror iam completum esse quod dictū est, Siue prophetia eua cuabuntur, siue si que cessabunt siue sciētia destruetur. Quibus tamē quasi machinis tanta fidei & spei & charitatis in eis surrexit instructio, vt perfectū aliquid tenētes, ea quæ sunt ex parte nō quarant. Perfectum sanē, quantū in hac vita po-

1. Tim. 1. b. 5.

al. si

Scripturæ qualē lectorem postulat.

CAP. XXXVI.

1. Cor. 5. 2-7

1. Cor. 13.

Charitas perpetuo manet. CAP. XXXVII.

Fides, spes, charitas illa minant. CAP. XXXVIII.

1. Cor. 13. c. 8.

rest: nā in cōparatione futurae vitae nullius iusti & sā- cti est vita ista perfecta. Ideo manēt, inq̄, fides, spes, charitas, tria haec, maior autē horū est charitas: quia & cum quilibet ad aeterna peruenit, duobus istis de- cedētibz charitas auctior & certior permanebit.

QVAPROPTER cū quilibet cognouerit finē praecepti esse charitatē, de corde puro & cōsciētia bona & fide nō ficta, omnē intellectū diuinarum Scripturarū ad ista tria relaturus, ad tractationem illorum librorū securus accedat. Cū enim diceret, charitas: addidit, de corde puro: vt nihil aliud quā id quod diligendū est, diligatur. Cōsciētia verō bonā subiunxit propter spē. Ille enim se id quod credit & diligit perueniturū esse desperat, cui malae cōsciētiae scrupulus inest. Tertio, & fide, inquit, non ficta. Si enim fides nostra mēdacio caruerit, tūc & nō diligim⁹ quod nō est diligēdum, & recte viuēdo id speramus vt nullo modo spes nostra fallatur. Propterea de rebus cōtinētibus fidē, quātum pro tēpore satis esse arbitratus sum, dicere volui, quia in aliis voluminibus, siue per alios siue per nos multa iam dicta sunt. Modus itaq; sit iste libri huius. Caetera de signis quantum dedit Dominus differemus.

D. AVRELIJ AVGVSTINI DE DOCTRINA CHRISTIANA, LIBER SECVNDVS.

VONIAM de rebus cū scriberē, prae- mīsi cōmonens ne quis in eis attēderet nisi quod sunt, nō etiā si quid aliud prae- ter se significāt, vicissim de signis disse- rēs hoc dico, ne quis in eis attendat quod sunt, sed poti⁹ quod signa sunt, id est, quod significāt. Signum est enim res praeter speciē quā inge- rit sensibus, aliud aliquid ex se faciēs in cogitationē venire: sicut vestigio viso trāiisse animal, cuius vesti- gium est, cogitamus: & fumo viso ignem subesse cog- noscimus: & voce animātis audita, affectionē ani- mi eius animaduertimus: & tuba sonāre, milites vel progredi vel regredi, & si quid aliud pugna postulat oportere nouerūt. Signorum igitur alia sunt natura- lia, alia data. Naturalia sunt, q̄ sine volūtate atq; vllō appetitu significādi, praeter se aliquid aliud ex se cog- nosci faciunt, sicuti est fumus significās ignē. Nō enim volēs significare id facit, sed rerū expertarū ani- maduersione & notatione cognoscitur ignē subesse, etiā si fumus solus appareat. Sed & vestigiū trāseūtis animantis, ad hoc genus pertinet. Et vultus irati seu tristis affectionē animi significat, etiā nulla eius vol- untate qui aut iratus aut tristis est: aut si quis alius motus animi vultu indice proditur, etiā id nobis nō agētibus vt prodatur. Sed de hoc toto genere nūc dif- ferere nō est propositū. Quoniā tamē incidit in par- titiōnē nostram, praeteriri omnino nō potuit, atq; id haec genus notatum esse suffecerit. DATA verō signa sunt, q̄ sibi quaeq; viuētia inuicē dāt ad demonstran- dos, quantum possunt, motus animi sui vel sensū aut intellectū qualibet. Nec vlla causa est nobis significā- di, id est, signi dādi, nisi ad depromendū & trāficiēdum in alteri⁹ animum id quod in animo gerit is qui signum dat. Horū igitur signorū genus quantum ad homines attinet cōsiderare atq; tractare statuimus: quia & signa diuinitus data quae in Scripturis sanctis cōtinentur, per homines nobis indicata sunt, qui ea cōscripserūt. Habēt etiā bestiae quaedā inter se signa, quibus produnt appetitum animi sui. Nam & gallus gallinaceus reperto cibo, dat signū vocis gallinae vt

accurrat: & colūbz gemitu columbā vocat, & ab ea vicissim vocatur: & multa huiusmodi animaduerti solēt. Quae vtrū sicut vultus aut dolētis clamor sine significādi volūtate sequatur motū animi, an verē ad significādi dētur, alia quaestio est, & ad rem q̄ agitur nō pertinet. Quā partē ab hoc opere tāquā nō neces- saria remouemus. SIGNORVM igitur quibus inter se homines sua sensū cōmunicant, quaedā p̄tinat ad oculorū sensum, pleraq; ad aurīū, paucissima ad cae- teros sensus. Nā cum inuimus, nō dāmus signū nisi oculis eius quē volumus per hoc signū volūtatis nos- trae participē facere. Et quidā motus manū pleraq; significāt. Et histiones omnīū mēbrorū morib⁹ dāt signa quaedā scientibus, & cū oculis eorū quasi fabu- latur. Et vexilla draconesq; militares per oculos insi- nuāt voluntatē ducū. Et sunt haec omnia quasi qua- dae verba visibilia. Ad aures autē q̄ pertinent, vt dixi, plura sunt, in verbis maximē. Nam & tuba & tibia & cithara dant plerūque, nō solū suauē, sed etiā signifi- cantē sonū. Sed omnia signa verbis cōparata paucis- sima sunt. Verba enim prorsus inter homines obri- nuērūt principatū significādi quaeunque animo cō- cipiuntur, si ea prodere quisque velit. Nam & odore vnguētū Dominus, quo perfusi sunt pedes eius, signū ali- quod dedit, Et sacramento corporis & sanguinis sui p̄gustato, significauit quod voluit, Et cū mulier tēgēdo simbriā vestimenti eius, salua facta est, non- nihil significat. Sed innumerabilis multitudo signorū, quibus suas cogitationes homines exerūt, in ver- bis cōstituta est. Nā illa signa omnia quorum genera breuiter attigi, potui verbis enūciare, verba verō illis signis nullo modo possum. SED quia verberato aere statim trāseunt, nec diuti⁹ manēt quā sonāt, insi- stuta sunt p̄ literas signa verborū. Ita voces oculis of- fūduntur, nō per se ipsas, sed per signa quaedā sua. Ita igitur signa nō potuerūt cōmuniā esse omnibus gēti- bus peccato quodā diffensionis humanae, cum ad se quisque principatū rapit. Cuius superbiae signum est erecta illa turris in caelū, vbi homines impij non solū animos, sed etiā voces dissonas habere meruerunt.

Ex quo factū est, vt etiā scriptura diuina qua tātis morbis humanarū voluntatū subuenitur, ab vna lin- gua profecta qua oportuē potuit p̄ orbē terrarum disseminari, per varias interpretū linguas lōgē lateq; diffusa innosceret gentibus ad salutē, quā legentes nihil aliud appetunt quā cogitationes voluntatēque illorū à quibus cōscripta est, inuenire, & per illas vol- untatē Dei secundū quā tales homines locutos esse credimus. SED multis & multiplicibus obscuri- tatibus, & ambiguitatibus decipiuntur, qui temerē le- gūt aliud pro alio sentiētes, quibusdā autē locis quid vel falso suspicentur non inueniunt: ita obscurē que- dam dicta densissimam caliginem obducunt. Quod totum prouisum diuinitus esse non dubito, ad odo- mandam labore superbiam, & intellectum à fastidio renouandū, cui facile inuestigata plerūque vile- cunt. Quid enim est quae- sio, quod si quisquam dicat sanctos esse homines atque perfectos, quorum vita & moribus Christi ecclesia de quibuslibet superstitio- nibz praecidit eos qui ad se veniūt, & imitatione bo- norum sibi met quodammodo incorporat: qui boni fideles & veri Dei serui deponentes onera seculi ad sanctum baptismi lauacrum venerunt, atque inde ascē- dētes cōceptione sancti spiritus fructum dāt geminae charitatis, id est Dei & proximi: quid est ergo quod si haec quisque dicat, minus delectat audire, quā si ad eundē sensum locum illum expōnat de Cāticis cāti- corum, vbi dictum est ecclesia, eam tanquā pulchra quaedam

Inter signa principatū obtinent verba. CAP. III.

Histio.

1. Cor. 14. b. 7.

Marci 14. a. 8. Ioan. 12. b. 7. Matth. 26. c. 28. Matth. 9. c. 22.

Signa verborum iuxta. CAP. IIII.

Gene. 11. b. 7.

Diuerstas linguarum. CAP. V.

Obscuritas scripturae nō inutilis. CAP. VI.

Cāti. 4. a. 2. Oratio si gurata quid efficiat.

Septē gra- dibus ad sapientiam iur. CAP. VII. Esai. 11. a. 2. Gradus pri- mus.

Secundus.

Tertius.

al. instiut.

Matt. 22. d. 37.

Quartus.

Quintus.

quaedam femina laudaretur: Dentes tui sicut grex de- tonfarum ascendens de lauacro, quae omnes geminos creant, & nō est sterilis in eis: Nun aliud homo discit, quā cū illud planissimis verbis, sine similitudinis hu- iusmodi adminiculo audiret: Et tamē nescio quomo- do suauis intueor sanctos, cū eos quasi dētes ecclesiae video praecidere ab erroribus homines, atq; in eius cor- pus emollita duritia quasi demorfos māsosq; trāsferre. Oues etiā incūdisimē agnosco detōsas, oneribus secu- laribus tanquā velleribus depositis, & ascendentes de lauacro, id est de baptisimato, creare omnes geminos, id est duo praecepta dilectionis, & nullā esse ab isto san- cto fructu sterilem video. Sed quare suauis videam, quā si nulla de diuinis libris talis similitudo promere- tur, cū res eadē sit eadēq; cognitio, difficile est dicere, & alia quaestio est. Nūc tamen nemo ambigit, & per si- militudines libētius quaeq; cognoscit, & cū aliqua dif- ficultate quaesita multo grauius inueniri. Qui enim prorsus non inueniunt quod quaerunt, fame laborant. Qui autem nō quaerūt, quia in prōptu habēt, fastidio saepe marcescūt. In vtroq; autem lāguor cauendus est. Magnificē igitur & salubriter spiritus sanctus ita scri- pturas sanctas modificauit, vt locis apertioribus fami occurreret, obscurioribus autē fastidia detergeret. Ni- hil enim ferē de illis obscuritatibus eruitur, quod non planissimē dictū alibi reperitur. ANTE omnia igitur opus est Dei timore cōueri ad cognoscendam eius voluntatem, quid nobis appetendū fugiendūq; praecipiat. Timor autem iste cogitationem de nostra mortalitate, & de futura morte necesse est incutiat, & quasi clauatis carnibus omnes superbiae motus ligno crucis affigat. Deinde opus est mitescere pietate, neq; cōtradecere diuinā scripturae, siue intellectae, si aliqua vitia nostra percutit, siue non intellectae, quasi nos me- lius sapere meliusq; praecipere possimus: sed cogitare potius & credere id esse melius & vetius quod ibi scri- ptū est, etiā si lateat, quā id quod nos per nosmetipsos sapere possumus. Post istos duos gradus timoris atque pietatis ad tertium venitur scientiae gradū, de quo nūc agere statui. Nā in eo se exercet omnis diuinarū scri- pturarū studiosus, nihil aliud in eis inuenitur quā di- ligendū esse Deū propter Deū, & proximū p̄pter Deū: illū quidē ex toto corde, ex tota aīa, ex tota mente dili- gere: proximū verō tanquā seipsum, id est vt tota dile- ctio proximi, sicut etiā nostri, referatur in Deū. De qui- bus duobus praecēptis cum de rebus ageremus, in libro superiore tractauim⁹. Necesse est ergo, vt primō se quis- que in scripturis inueniat amore huius seculi, hoc est, temporalium rerū implicatū, lōgē sciendū esse à tāto amore Dei, & tanto amore proximi, quantum scriptura ipsa praescribit. Tū verō ille timor quo cogitat de iudi- cio Dei, & illa pietas qua non potest nisi credere & ce- dere autoritati sanctorum librorū, cogit eum seipsum lugere. Nam ista scientia bonae spei hominem se nō ia- ētatem, sed lamentatē facit. Quo affectu impetrat fe- dulis precibus consolationem diuini adiutorij, ne des- peratione frāgatur, & esse incipit in quarto gradu, hoc est, fortitudinis, quo cūritur & fititur iustitia. Hoc enim affectu ab omni mortifera iucunditate rerū tran- seuntū sese extrahit, & inde se auertens cōuertit ad di- lectionem aeternorū, incōmutabilem scilicet vnitatē eandēq; trinitatē. Quā vbi aspexerit quantum potest, in lōgiqua radiatē, siueque aspectus infirmitate sus- tinere se illam lucē non posse persenserit, in quinto gradu, hoc est in cōsilio misericordiae purgat animam tumultuantē quodāmodo atq; obstrepentē sibi de ap- petitu inferiorū cōceptis sordibus. Hinc verō se in di- lectione proximi gnauius exercet, in eaq; perficitur, &

spe iā plenus atq; integer viribus cū pertenerit vsque ad inimici dilectionē, ascendit in sextum gradū, vbi iā ipsum oculū purgat, quo videri Deus potest, quātū potest ab iis qui huic seculo moriuntur quantum possunt. Nā intantū vident, inquantū moriuntur huic seculo. Inquantū autē huic viuunt, nō vident. Et ideo quāuis iā certior & nō solū tolerabilior, sed etiā iucūdiōr spe- cies lucis illius incipiat apparere, in aenigmatē tamen adhuc & per speculū videri dicitur, quia magis per fi- dē quā per speciē ambulatur, cū in hac vita peregrina- mur, quāuis conuersationē habeamus in caelis. In hoc autē gradu ita purgat oculū cordis, vt veritati ne ipsum quidē praeserat aut cōferat proximū: ergo nec seipsum, quia nec illū quē diligit sicut seipsum. Erit ergo iste sanctus tā simplici corde atque mūdato, vt neq; homi- nibz placendi studio detorqueatur à vero, nec respec- tū deuitādorū quorūlibet incōmodorū suorum quae aduersantur huic vitae. Talis filius ascēdit ad sapientiā quae vltima & septima est qua pacatus tranquillūque perficitur. Initium enim sapientiā timor Domini. Ab il- lo enim vsque ad ipsam per hos gradus tēditur & per- uenitur.

SED nos ad tertium gradum illum considera- tionē referamus, de quo differere quod Dominus sug- gesserit atque tractare institimus. Erit igitur diuinarū scripturarum solertissimus indagator, qui primō totas legerit, notāque habuerit, & si nō dum intellectu, iam tamē lectione dūtata eas quae appellantur canonicas. Nam caeteras securus leger fide veritatis instructus, ne praecupēt imbecillē animū, & periculosos mēdaciis atque phātasmatibus eludētes praedudēt aliquid cō- tra sanā intelligentiā. In canonicis autē scripturis ec- clesiarū catholicarū quāplurimum autoritatem sequa- tur, inter quas sanē illae sunt, quae apostolicas sedes ha- bere & epistolas accipere meruerūt. Tenebit igitur hūc modū in scripturis canonicis, vt eas quae ab omnibus accipiūtur ecclesiis catholicis, praeponat eis quas qua- dae nō accipiunt. In eis verō quae nō accipiūtur ab om- nibz, praeponat eas quas plures grauiorēque accipiūt eis quas pauciores minorūque autoritatis ecclesiae ten- nent. Si autē alias inuenierit à pluribus, alias & grauiori- bus haberi, quanquā hoc facile inuenire nō possit, & equalis tamen autoritatis eas habēdas puro. Totus autē canō Scripturarum in quo istam cōsiderationem ver- sandā dicimus, his libris cōtinetur: quinquē Moyses, id est Genes, Exodo, Leuitico, Numeris, Deuterono- mio, & vno libro Iesu Nautico, vno Iudicum, vno libello qui appellatur Ruth, qui magis ad Regnorū principia videtur pertinere: deinde quatuor Regnorū, & duobus Paralipomenō, nō cōsequētibus, sed quasi à latere adiū- ctis simulque pergētibus. Haec est historia que sibi met annexa tēpora cōtinet, atque ordinē rerum. Sunt aliae tāquā ex diuerso ordine, quae neque huic ordini, neque inter se cōnectuntur, sicut est Iob & Tobias & Hester & Iudith, & Machabaeorum libri duo, & Esdrae duo, qui magis sublequi videtur ordinatā illam historiā, vs- que ad Regnorū vel Paralipomenō terminatā. Deinde prophetae, in quibus Dauid vnus liber Psalmorum: & Salomonis tres, Prouerborum, Cātica cāticorum, & Ecclesiastes. Nā illi duo libri, vnus qui Sapientia, & alius qui Ecclesiasticus inscribitur, de quadam simili- tudine Salomonis esse dicuntur. Nā Iesus filius Sirach eos scripsisse cōstantissimē perhibetur. Qui tamē quo- niam in autoritatem recipi meruerunt, inter prophe- ticos numerandi sunt. Reliqui sunt eorum libri, qui proprie Prophetae appellati sunt, duodecim Propheta- rum libri singuli: qui connexi sibi met, quoniam nun- quā sciuncti sunt, pro vno habentur: quorum prophe-

Sextus.

1. Cor. 13. d. 12. 2. Cor. 5. a. 7. Philip. 3. d. 20.

Septimus.

Psal. 110. 10. Eccl. 1. b. 16.

Libri cano- nici. CAP. VII.

Dist. 19. c. In canonis- cis.

2. Retr. cap. 4.

Qualem le- ctorem Sci- ptura postu- ler. CAP. XI. a. 1. Tim. 4. b. 5.

De signis. CAP. I.

De conseq- dist. 2. cap. signum. 4. Sen. dist. 1. c. sacramen- tum.

Quo signo- rum genere sit vltus hic. CAP. II.

earum nomina sunt hæc, Osee, Joel, Amos, Abdias, Ionas, Micheas, Naum, Abacuc, Sophonias, Aggæus, Zacharias, Malachias. Deinde quatuor prophetæ sunt maiorum voluminum, Esaias, Hieremias, Daniel, Ezechiel. His quadragintaquatuor libris veteris testamenti terminatur autoritas. Noui autem quatuor libris euangelij, secundum Matthæum, secundum Marcum, secundum Lucam, secundum Ioannem: quatuordecim epistolis Pauli apostoli, ad Romanos, ad Corinthios duobus, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Thesalonicensis duobus, ad Colossenses, ad Timotheum duobus, ad Titum, ad Philemonem, ad Hebræos: Petri duobus, tribus Ioannis, vna Iudæ, & vna Iacobi, Actibus apostolorum libro vno, & Apocalypsis Ioannis libro vno. In his omnibus libris timentes Deum & pietate mansueti, quarunt voluntatem Dei. Cuius operis & laboris prima obseruatio est, vt diximus, nosse istos libros, & si nondum ad intellectum, legendo tamē vel mādare memoriæ, vel omnino incognitos non habere. Deinde illa quæ in eis aperte posita sunt vel præcepta viuēdi, vel regulæ credendi, solertius diligētiusq; inuestiganda sunt. Quæ tanto quisque plura inuenit, quanto est intelligentia capaciō. In iis enim quæ aperte in Scriptura posita sunt, inueniuntur illa omnia quæ continent fidē, morēq; viuēdi, spem scilicet atq; charitatem, de quib. libro superiore tractauimus. Tum verò facta quadam familiaritate cum ipsa lingua diuinarum Scripturarū in ea quæ obscura sunt aperienda & discutienda pergendum est, vt ad obscuriores locutiones illustrandas de manifestioribus sumatur exempla, & quædam certarum sententiarum testimonia dubitationē de incertis auferat. In qua re memoria valet plurimum: quæ si defuerit, non potest his præceptis dari.

De vābis autem causis non intelliguntur quæ scripta sunt, si aut ignotis, aut ambiguis signis obteguntur. Sunt autem signa vel propria vel translata. Propria dicuntur, cū his rebus significādis adhibentur, propter quas sunt instituta, sicut cū dicimus bouē, intelligimus pecus, quod omnes nobiscum Latine lingue homines hoc nomine vocāt. Translata sunt, cū & ipse res quas propriis verbis significamus, ad aliud aliquod significādū vsurpantur, sicut cū dicimus bouē, & per has duas syllabas intelligimus pecus quod isto nomine appellari solet: sed per illud pecus rursus intelligimus Euangelistam quē significauit Scriptura, interpretante Apostolo, dicēs: Bouē triturantē non infrenabis. Contra ignota signa propria, magnū remediū est linguarum cognitio. Et Latine quidem lingue homines quos nūc instruendos suscepimus, duabus aliis ad Scripturarum diuinarū cognitionem habent opus. Hebræa scilicet & Græca, vt ad exemplaria præcedentia recurratur, si quā dubitationē attulerit Latinorū interpretū infinita varietas, quanquam & Hebræa verba non interpretata sæpe inueniam⁹ in libris, sicut amē, halleluia, & racha, & ofanna, & si qua sunt alia. Quorum partim propter sanctiorem autoritatē, quāuis interpretari potuissent, seruata est antiquitas, sicut est amē & halleluia, partim verò in aliam linguam transferri non potuisse dicuntur, sicut alia duo quæ posuimus. Sunt enim quædam verba certarū linguarum, quæ in vsum alterius lingue per interpretationem transire non possunt. Et hoc maxime interiectionibus accidit, quæ verba potius motum animi significant, quā sententiæ cōceptæ vllā particulā: nā & hæc duo talia esse perhibentur. Dicunt enim racha indignantis esse vocē, ofanna lætantis. Sed nō propter hæc pauca quæ notare atq; interrogare facillimū est, sed propter diuersitates, vt dictum est, interpretum, illarum linguarum est cognitio necessaria. Qui enim

Scripturas ex Hebræa lingua in Græcā verterunt, numerari possunt, Latini autem interpretes nullo modo. Vt enim cuique primis fidei tēporibus in manus venit codex Græcus, & aliquantulum facultatis sibi vtriusq; lingue habere videbatur, ausus est interpretari.

Quæ quidē res plus adiuuit intelligentiam, quā impediuit, si modò legentes nō sint negligentes. Nam nonnullas obscuriores sententias plurium codicum sæpe manifestauit inspectio. Sicut illud Esaiæ prophætæ vnus interpret ait: Et carnē tuā ne despexeris: alius, Et domesticos seminis tui ne despexeris: vterque sibi inuicem attestantur. Namq; alter ex altero exponitur: quia & caro possit accipi propriē, vt corpus suum quisque ne despiceret, se putaret admonitum. & domestici seminis translate, Christiani possent intelligi, ex eodem verbo semine nobiscum spiritualiter nati. Nunc autem collato interpretum sensu, probabilior occurrit sententiā propriē de cōsanguineis nō despiciendis esse præceptum, quoniā domesticos seminis cū ad carnem reuteris, cōsanguinei potissimum occurrunt. Vnde esse arbitror illud Apostoli quod ait, Si quo modo ad emulacionem adducere potuero carnē meam, vt saluos faciam aliquos ex illis, id est, vt emulando eos qui crediderant, & ipsi crederent. Carnem autem suam dixit Iudæos, propter cōsanguinitatem. Item aliud eiusdem Esaiæ prophætæ, Nisi credideritis, nō intelligetis. Alius interpretatus est, Nisi credideritis, non permanebitis. Quis horū vera secutus sit, nisi exēplaria lingue præcedentis legantur, incertum est. Sed tamen ex vtroque magnum aliquid insinuat scienter legentibus. Difficile est enim ita diuersos à se interpretes fieri, vt non se aliqua vicinitate cōtingant. Ergo quoniam intellectus in specie sempiterna est, fides verò in rerum tēporalium quibusdā cunabulis quasi lacte alit paruulos. Nunc autē per fidē ambulamus, non per speciem. Nisi autem per fidem ambulauerimus, ad speciem peruenire nō poterimus, quæ non transit, sed permanet per intellectum purgatū nobis cohærentibus veritati. Propterea ille ait, Nisi credideritis, non permanebitis. Ille verò, Nisi credideritis, nō intelligetis. Et ex ambiguo lingue præcedentis plerunque interpret fallitur, cui non bene nota sententia est, & eam significationem transfert quæ à sensu scriptoris penitus aliena est. Sicut quidam codices habent, Acuti pedes eorum ad effundendum sanguinē: & vni apud Græcos & acutum & velocem significat. Ille ergo vidit sententiā qui trāstulit, Veloces pedes eorum ad effundēdum sanguinē. Ille autem alius ancipiti signo in aliam partē raptus errauit. Et alia quidem nō obscura, sed falsa sunt, quorum alia cōditio est. Non enim intelligendos sed emendādos tales codices potius præcipiendum est. Hinc est enim etiam illud: quoniam *μοχος*, moschos, Græcē vitulus dicitur, *μοχέου μαλα*, moscheumata, quidā non intellexerunt esse plātationes, & vitulamina interpretati sunt. Qui error tam multos codices præoccupauit, vt vix inueniatur aliter scriptum, & tamen sententia manifestissima est, quia clarescit consequentibus verbis: Namque adulerinæ plantationes non dabunt radices altas: conuenientius dicitur quā vitulamina, quæ pedibus per terram gradiuntur, & non hærent radicibus. Hanc translationem in eo loco etiam cætera contexta custodiunt.

Sed quoniam & quæ sit ipsa sententia quam plures interpretes pro sua quisque facultate atque iudicio conantur eloqui, non apparet nisi in ea lingua inspiciatur quam interpretantur, & plerunque à sensu autoris deuius aberrat interpret si non sit doctissimus: [igitur] aut illarum linguarum ex quibus, in Latinam scripturam peruenit, petenda cognitio est

Diuersitas interpretatio- num quid faciat. CAPVT XII.

Esaiæ 18. b. 7.

al. anghim.

Rom. 11. b. 14.

Esaiæ 7. b. 9.

2. Co. 5. a. 7.

Esaiæ 7. b. 9. Amphibologia.

Isai. 4. 3.

Sap. 4. a. 3.

So'ocium⁹ & barbarissimus. CAP. XII.

bidem.

Quid primo, quid deinde quærendum in libris sacris. CAPVT IX.

Verba nunc proprie, nunc metaphoricè accipiuntur. CAPVT X.

1. Cor. 9. b. 10. Græcā linguā & Hebræam necessariam esse ad cognitionem literarū sacrarum. CAPVT XI.

aut habedæ interpretationes eorum qui se verbis nimis obstrinxerunt, non quia sufficient, sed vt ex eis libertas vel error dirigatur aliorum, qui non magis verba quā sententias interpretando sequi maluerunt. Nam non solum verba singula, sed etiam locutiones sæpe transferuntur, quæ omnino in Latine lingue vsu, si quis cōsuetudinem veterum, qui Latine locuti sunt tenere voluerit, trāsire non possunt. Quæ aliquando intellectu nihil adimunt, sed offendunt tamen eos qui plus delectantur rebus, cū etiam in earum signis sua quædā seruatur integritas. Nam solæcis⁹ qui dicitur, nihil aliud est quā cum verba non ea lege sibi coaptatur, qua copauerunt qui priores nobis non sine autoritate aliqua locuti sunt. Vtrum enim inter homines, an inter hominibus dicatur, ad verū non pertinet cognitorem. Itē barbarissimum quid aliud est, nisi verbum nō eis literis vel sono enunciatum, quo ab eis qui Latine ante nos locuti sunt, enunciari solet: Vtrū enim ignoscere producta tercia syllaba vel correpta dicatur, nō multū curat qui peccatis suis Deum vt ignoscat petit, quolibet modo illud verbū sonare potuerit. Quid est ergo integritas locutionis, nisi Latine consuetudinis cōseruatio loquentium veterum autoritate firmata: Sed tamē eo magis inde offenduntur homines quo infirmiores sunt, & eo sunt infirmiores, quo doctiores videri volunt: nō rerum scientia, quæ ædificamur, sed signorum, qua nō inflari omnino difficile est, cū & ipsa rerum scientia ꝑ sæpe ceruicem erigat, nisi dominico reprimatur iugo. Quid enim obest intellectori, quod ita scriptum est, quæ est terra in qua isti insidunt super eam, si bona est aut nequā, & quæ sunt ciuitates in quibus ipsi inhabitant in ipsis: Quæ locutionem magis alienæ lingue esse arbitror, quā sensum aliquem altiore. Illud etiā quod iam auferre non possumus de ore cātantiū populorum, Super ipsum autem floriet sanctificatio mea: nihil profectō sententiæ detrahit: auditor tamen peritor mallet hoc corrigi, vt non floriet, sed florebit diceretur. Nec quicquā impedit correctionem nisi consuetudo cantantium. Ista ergo faciliē etiam contemni possunt, si quis ea cauere noluerit, quæ sano intellectui nihil detrahunt. Ad verū illud quod ait Apostolus: Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus: & quod infirmum est Dei, fortius est hominibus: si quis in eo Græcam locutionē seruasse voluisset, vt diceret, Quod stultum est Dei, sapientius est hominum: & quod infirmum est Dei, fortius est hominum: irret quidē vigilantis lectoris intentio in sententiæ veritate: sed tamē aliquis tardior, aut non intelligeret, aut etiam peruersē intelligeret. Non enim tantum vitiosa locutio est in Latina lingua talis, verum etiam in ambiguitatem cadit, vt quasi hominum stultum vel hominum infirmum sapientius vel fortius videatur esse quā Dei: quāquam & illud, sapientius est hominibus, non caret ambiguo, etiam si solæcisimo careat. Vtrum enim his hominibus ab eo quod est huic homini, an ab his hominibus ab eo quod est ab hoc homine dictum sit, non apparet nisi illuminatione sententiæ. Melius itaque dicitur, Sapientius est quā homines, & fortius est quā homines.

De ambiguis autem signis potest loquimur, nunc de incognitis agimus, quorum due formæ sunt, quantū ad verba pertinet. Nanque aut ignotum verbū facit hæreticō lectorem, aut ignota locutio. Quæ si ex alienis linguis veniunt, aut querenda sunt ab earum linguarum hominibus, aut lingue eadem, si & ocium est & ingenium, ediscenda, aut plurium interpretum consulenda collatio est. Si autem ipsius lingue nostre aliqua verba locutionesque ignoramus, legendi consuetudine audiendiq; innotescunt. Nulla sanē sunt magis mandanda memoriæ quā illa verborum locutionumque gene-

ra quæ ignoram⁹, vt cū vel peritior occurrerit, de quo quæri possint, vel talis lectio quæ vel præcedentibus vel consequentibus vel vtrifque ostendat quā vim habeat, quidve significet quod ignoramus, faciliē adiuuante memoria possumus animaduertere & discere: quanquā tanta est vis cōsuetudinis etiam ad discendū, vt qui in Scripturis sanctis quodāmodo nutriti educatiq; sunt, magis alias locutiones mirerūt, easq; minus Latine putet quā illas quas in Scripturis didicerunt, neque in Latine lingue autorib. reperiantur. Plurimum hic quoque iuuat interpretū numerositas collatis codicib. inspecta atque discussa, tantū absit falsitas: nam codicibus emendandis primitus debet inuigilare solertia eorum qui Scripturas diuinas nosse desiderant, vt emendatis non emēdati cedant, ex vno duntaxat interpretationis genere venientes.

In ipsis autem interpretationibus Itala cæteris præferatur. Nam est verborum tenacior cum perspicuitate sententiæ. Et Latine quibuslibet emendādis, Græci adhibeantur, in quibus septuaginta interpretum, quod ad vetus Testamentum attinet, excellit autoritas: qui iam per omnes peritiores ecclesias tanta præsentia Spiritus sancti interpretari esse dicuntur, vt os vnus tot hominum fuerit. Qui si, vt fertur, multique non indigni fide prædicant, singuli cellis etiam singulis separati cum interpretati essent, nihil in alicuius eorum codice inuentum est, quod non iisdem verbis eodemque verborum ordine inueniretur in cæteris: quis huic autoritati conferre aliquid nedum præferre audeat? Si autem contulerunt vna omnium communi tractatu iudicioq; vox fieret, nec sic quidem quando vnus hominem quilibet peritia ad emendandum tot seniorum doctorumq; consensum aspirare oportet aut decet. quam obrem etiā si aliquid aliter Hebræis exemplaribus inuenitur quā isti posuerint, cedendum esse arbitror diuinæ dispensationi, quæ per eos facta est: vt libri quos gens Iudæa cæteris populis vel religione vel inuidia prodere nolebat, credituris per Dominū gētib. inuista regis Ptolomæi potestate tato antè proderēt. Itaque fieri potest, vt sic illi interpretati sunt, quemadmodum congruere gentibus ille qui eos regebat, & qui eos vnum omnib⁹ fecerat, Spiritus sanctus iudicauit. Sed tamen vt superius dixi, horum quoque interpretū qui verbis tenacius inhaerent, collatio non est inutilis ad explanandam sæpe sententiā. Latini ergo, vt dicere coeperam, codices veteris Testamenti, si necesse fuerit, Græcorum autoritate emendandi sunt, & eorum potissimum qui cum Septuaginta essent, ore vno interpretati esse perhibentur. Libros autem noui Testamenti, si quid in Latinis varietatib. titubat, Græcis cedere oportere, non dubiū est, & maxime qui apud ecclesias doctiores & diligētiores reperitur.

In translatis verò signis, si qua forte ignota cogunt hæc relectorem, partim linguarum notia, partim rerū inuestigāda sunt. Aliquid enim ad similitudinem valet, & proculdubio secretū quiddam insinuat silio piscina, vbi lauare faciem iussus est, qui oculos Dominus Iusto de spu to facto inunxerat. Quod tamen nomen lingue incognitæ, nisi Euangelista interpretatus esset, tā magnus intellectus lateret. Sic etiā multa quæ ab autoribus cōrundem librorum interpretata non sunt nomina Hebræa, non est dubitandum habere non paruum vim atque adiutorium ad soluenda enigmata Scripturarum, si quis possit ea interpretari: quod nonnulli eiusdē lingue viri periti non sanē paruum beneficiū posteris contulerunt, qui separata de scripturis eadē verba omnia interpretati sunt, & quid sit Adam, quid Eua, quid Abraham, quid Moyse, siue etiam locorum nomina: quid sit Hierusalem, vel Sion, vel Hierico, vel Sina, vel Libanus, vel Iordanis, vel quæcumque alia in illa lingua sunt

Interpretatio Septuaginta. CAP. XV.

De ciuita. Dei, lib. 18. cap. 43.

Cognitio animalium, herbarū, lapidum, similitumque necessaria. CAP. XV. Hebræica nomina. Ioan. 9. a. 7.

De percipiēda verbo rum & locutionū proprietate, & emendādis codicibus. CAPVT XIII.

incognita nobis nomina. Quibus aperitis & interpretatis multae in Scripturis figuratae locutiones manifestantur. Rerum autem ignorantia facit obscuras figuratas locutiones, cum ignoramus vel animatum, vel lapidum, vel herbarum naturas aliarumve rerum, quae plerumque in Scripturis similitudinis alicuius gratia ponuntur. Nam & de serpente quod notum est, totum corpus eum pro capite obiectis ferientibus, quantum illustrat sensum illum quo Dominus iubet astutos nos esse sicut serpentes: ut scilicet pro capite nostro, quod est Christus, corpus potius persequentibus offeramus, ne fides Christiana tanquam (caput) necetur in nobis, si parcentes corpori negemus Deum: vel illud quod per cauernae angustias contractus, deposita veteri tunica vires novas accipere dicitur, quantum concinit ad imitanda ipsius serpentis astutia, exuendumque ipsum veterem hominem, sicut Apostolus dicit, ut induamur nouo, & exuendum per angustias dicente Domino, Intrate per angustam portam. Vt ergo notitia naturae serpentis illustrat multas similitudines, quas de hoc animante Scriptura dare consuevit, sic ignorantia nonnullorum animalium quae non minus per similitudines commemorat, impedit plurimum lectori. Sic lapidum, sic herbarum, vel quaecumque tenentur radicibus. Nam & carbunculi notitia, quod lucet in tenebris, multa illuminat etiam obscura librorum vbiicumque propter similitudinem ponitur, & ignorantia berilli vel adamantis claudit plerumque intelligentiae fores. Nec aliam ob causam facile est intelligere pacem perpetuam significari oleae ramusculo, quem redies ad arcam columba petiit, nisi quia nouimus & olei lenam contactu non facile alieno humore corrupti, & arborem ipsam frondere perenniter. Multi autem propter ignorantiam hyssopi, dum nesciunt quam vim habeat, vel ad purgandum pulmonem, vel ut dicitur, ad saxa radicibus penetranda, cum sit herba breuis atque humilis, omnino inuenire non possunt, quare dicitur: Asperges me hyssopo, & mundabor. Numerorum etiam imperitia multa facit non intelligi, translatum ac mystice posita in Scripturis. Ingenium quippe, ut ita dixerim, ingenuum non potest non moueri quid sibi velit, quod & Moyses & Helias & ipse Dominus quadraginta diebus ieiunauerunt. Cuius actionis figuratus quidam nodus, nisi huius numeri cognitione & consideratione non soluitur. Habet enim denarium quater, tanquam cognitionem omnium rerum in textu temporibus. Quaternario quippe numero & diurna & annua curricula peraguntur. Diurna matutinis, meridians, vespertinis, nocturnisque horarum spatiis. Annua, vernis, aestiuis, autumnalibus hyemalibusque mensibus. A temporum autem delectatione dum in temporibus viuimus, propter aternitatem in quauere volumus abstinendum, & ieiunandum est, quantum temporum cursibus ipsa nobis insinuetur doctrina contemnedendum temporum & appetendorum aternorum. Porro autem denarius numerus creatoris atque creaturae significat scientiam: nam trinitas creatoris est, septenarius autem numerus creaturae indicat, propter vitam & corpus. Nam in illa tria sunt: vnde etiam toto corde, tota anima, tota mente diligendus est Deus. In corpore autem quatuor manifestissima appareret, quibus constat, elementa. In hoc ergo denario dum temporaliter nobis insinuetur, id est quater dicitur, castum & continentem a temporum delectatione viuere, hoc est quadraginta diebus ieiunare monemur. Hoc lex, cuius persona est in Moysse, hoc propheta, cuius personam gerit Helias, hoc ipse Dominus monet, qui tanquam testimonium habet ex lege & prophetis, medius inter illos in monte tribus discipulis videntibus atque stupetibus claruit. Deinde ita quaeritur, quomodo quinquagenarius de quadragenario numero exsistat, qui non mediocriter in nostra reli-

gione sacras est propter pentecosten, & quomodo ter ductus propter tria tempora, ante legem, sub lege, sub gratia, vel propter nomen patris & filij & Spiritus sancti, adiuncta eminentius ipsa trinitate ad purgatissimam ecclesiae mysterium referatur, perueniatque ad centum quinquaginta tres pisces, quos retia post resurrectionem Domini in dexteram partem missa ceperunt. Ita multis aliis atque aliis numerorum formis quaedam similitudinum in libris sanctis secreta ponuntur, quae propter numerorum imperitiam legentibus clausa sunt. Non pauca etiam claudit atque obtegit nonnullarum rerum mulicarum ignorantia. Nam & de psalterij & citharae differentia, quidam non incocinne aliquas rerum figuras aperuit: & decem chordarum psalterium non importune inter doctos quaeritur, vtrum habeat aliquam musicae legem quae ad tantum neruorum numerum cogat, an vero si non habet, eo ipso magis sacrate sit accipiendus ipse numerus: vel propter decalogum legis: de quo item numero si quaeratur, non nisi ad creatorem creaturamque referendus est: vel propter superius positum ipsum denarium. Et ille numerus edificationis templi commemoratus in euangelio, quadraginta scilicet & sex annorum, nescio quid musicum sonat, & relatus ad fabricam dominici corporis, propter quam templi metrum facta est, cogit nonnullos haereticos confiteri filium Dei non falso, sed vero & humano corpore indutum: & numerum quippe & musicae plerisque locis in sanctis scripturis posita honorabiliter inuenimus. Non enim audiendi sunt errores gentium superstitionum, qui nouem Musas Iouis & Memoriae filias esse finxerunt. Refellit eos Varro, quo nescio vtrum apud eos quisquam raliuum rerum doctior vel curiosior esse possit. Dicit enim ciuitatem nocti quam, non enim nomen recolo, locasse apud tres artifices ternam simulachra Musarum, quae in templo Apollinis donum poneret, ut quisquis artificum pulchriora formasset, ab illo potissimum electa emerget. Itaque contigisse ut opera sua quoque illi artifices aequae pulchra explicarent, & placuisse ciuitati omnes nouem atque omnes emptas esse, ut in Apollinis templo dedicarentur: quibus postea dicit Heliodorus poetam imposuisse vocabula. Non ergo Iupiter nouem Musas genuit, sed tres fabri ternas creauerunt. Tres autem non propterea illa ciuitas locauerat, quia in somnis eas viderat, aut tot se cuiusquam illorum oculis demonstrauerant: sed quia facile erat animaduertere omnem sonum, qui materies cantilenarum est, triformem esse naturam. Aut enim editur voce, sicut eorum est qui faucibus sine organo canunt, aut flatu, sicut tubarum & tibiaram: aut pulsibus, sicut in citharis & tympanis, & quibuslibet aliis quae percutiendo canora sunt. SED siue ita se habeat quod Varro retulit, siue non ita, nos tamen non propter superstitionem prophanorum debemus musicam fugere, si quid inde vile ad intelligendas sanctas scripturas rapere potuerimus: nec ad illorum theatricas nugas conuertit, si aliquid de citharis & de organis quod ad spiritalia capienda valeat, disputemus. Neque enim & literas discere non debuimus, quia earum repertoirem dicit esse Mercurium: aut quia iustitiae virtutisque templa dedicarunt, & quae corde gestanda sunt in lapidibus adorare maluerunt, propterea nobis iustitia virtusque fugienda est: imò vero quisquis bonus verusque Christianus est, Domini sui esse intelligat, vbiicumque inuenit veritatem, quam confitens & agnoscens, etiam in literis sacris superstitionis figmenta repudiet: doleatque homines atque caueat, qui cognoscentes Deum, non ut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est cor insipientium: dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, & immutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem

tudinē imaginis corruptibilis hominis & volucrum & quadrupedum & serpentum. SED ut totum istum locum, nam est maximè necessarius, diligentiùs explicemus, duo sunt genera doctrinarum quae in gentilibus etiam moribus exercentur. Vnum earum rerum quas instituerunt homines, alterum carum quas animaduertent iam peractas aut diuinitus institutas. Illud quod est secundum institutionem hominum, partim superstitiosum est, partim superstitionis non est. SUPERSTITIOSVM est, quicquid institutum est ab hominibus ad faciendam & colendam idola, pertinet vel ad colendam sicut Deum creaturam partemve illam creaturam, vel ad consultationes & pacta quaedam significationum cum demonibus placita atque foederata, qualia sunt molimina magicarum artium, quae quidem commemorare potius quam docere assolent poetae. Ex quo genere sunt, sed quasi licentiore vanitate, haruspicum & augurum libri. Ad hoc genus pertinent omnes etiam ligaturae, atque remedia quae medicorum quoque disciplina condemnat, siue in praecationibus, siue in quibusdam notis quas characteres vocant: siue in quibusdam rebus suspendendis atque illigandis, vel etiam saltandis quodammodo, non ad repetitionem corporum, sed ad quaedam significationes, aut occultas, aut etiam manifestas: quae mitiore nomine physica vocantur, ut non quasi superstitiosè implicare, sed natura prodesse videatur: sicut sunt in aures in summo aurium singularum, aut de struthionum ossibus anulae in digitis, aut tibi dicitur singultientis, ut dextera manu sinistra pulcè teneas. His adiunguntur milia inanissimarum observationum, si membrum aliquod salierit, si iunctim ambulantis amicus, lapis, aut canis, aut puer medius interuenerit atque illud quod lapide calcant, tanquam dixerint amicitiae, minus molestum est, quam quod innocenter puerum colapho percussit, si pariter ambulantis intercurrat. Sed bellum est quod aliquando pueri vindicantur, a canibus: nam plerumque tam superstitiosi sunt quidam, ut etiam canem qui medius interuenerit ferire audeant non impunè: namque a vano remedio cito interdum ille percussorem suum ad verum medicum mittit. Hinc sunt etiam illa: limen calcare cum ante domum suam transiret: redire ad lectum, si quis dum se calciat sternutauerit: redire domum, si procedens offenderit: cum vestis à foricibus roditur, plus timere suspensionem futuri mali, quam praesens damnum dolere. Vnde illud eleganter dictum est Catonis, qui cum esset consultus à quodam qui sibi à foricibus erosas caligas diceret: respondit non esse illud monstrum, sed verè monstrum habendum fuisse, si forices à caligis superstitiosis segregandi sunt, qui generalli propter natalium dierum considerationes, nunc autem vulgo mathematici vocantur. Nam & ipsi quauis veram stellarum positionem, cum quisque nascitur deoscedentur, & aliquando etiam peruestigant, tamen quod inde conantur vel actiones nostras vel actionum euenta praedicere, nimis errant, & vendunt imperitis hominibus miserabilem feruituram. Nam quisque liber cum ad huiusmodi mathematicum ingressus fuerit, dat pecuniam ut seruus inde exeat, aut Martis, aut Venus, vel potius omnium siderum, quibus illi qui primi errauerunt, erroremque posteris propinauerunt, vel bestiarum propter similitudinem, vel hominum ad ipsos homines honorandos imposuerunt vocabula. Non enim mirandum est, cum etiam propioribus recentioribusque temporibus, sidus quod appellamus luciferum honori & nomini Caesaris Romani dicere conati sunt. Et fortasse factum esset atque isset in verustatem, nisi aui eius Venus praecoccupasset hoc nominis praedium, neque iure vllò ad haereditatem traiceret, quod nunc qua via possederat aut possidendum petierat. Nam vbi vacabat locus, neque alicuius priorum mortuorum hono-

re tenebatur, factum est quod in rebus talibus fieri solet. Pro Quintili enim & Sextili mensibus, Iulium atque Augustum vocamus, de honoribus hominum Iulij Caesaris & Augusti Caesaris nuncupatos, ut facile qui voluerit intelligat etiam illa sidera prius sine his nominibus caelo vagata esse. Mortuis autem illis quorum honorare memoriam vel coacti sunt homines regia potestate, vel placuit humana vanitate, nomina eorum imponentes sideribus, eos ipsos sibi mortuos in caelum leuare videbantur. Sed quomodolibet vocetur ab hominibus, sunt tamen sidera quae Deus instituit & ordinavit ut voluit, & est certus motus illorum quo tempora distinguuntur atque variantur. Quae motum notare cum quisque nascitur quo modo se habeat facile est, per eorum inuictas conscriptasque regulas quod sancta Scriptura condemat, dicens, Si enim tantum potuerunt scire ut possent aestimare seculum, quomodo eius dominum non facilius inuenerunt? SED ex ea notatione velle nascantium mores, actus, euenta praedicere, magnus error & magna dementia est. Et apud eos quidem qui talia dediscenda didicerunt, sine vlla dubitatione refellitur haec superstitio. Constellationes enim quas vocant, notatio est siderum, quo modo se habebant cum ille nasceretur, de quo isti miseri in miseriosissimis consuluntur? Fieri autem potest, ut aliqui gemini tam se quaciter fundantur ex utero, ut interuallum temporis inter eos nullum possit apprehendi, & constellationum numeris annotari. Vnde necesse est nonnullos geminos eadem habere constellationes, cum paria rerum vel quas agunt, vel quas patiuntur, euenta non habeant, sed plerumque ita disparia, ut alius felicissimus, alius infelicissimus viuat: sicut Esau & Iacob geminos accipimus natos, ita ut Iacob qui posterior nascebatur manu plantae praecedentis fratris tenens inueniretur. Horum certè dies atque hora nascentium aliter notari non posset, nisi ut amborum constellatio esset vna. Quatum autem interstitium inter amborum mores, facta, labores atque successus, Scriptura testis est, iam ore omnium gentium peruagata. Neque enim ad rem pertinet, quod dicunt ipsum momentum minimum atque angustissimum temporis quod geminorum partum determinat, multum valere in rerum natura atque caelestium corporum rapidissima velocitate. Et si enim ceciderit ut plurimum valeat, tamè in constellationibus à mathematico inueniri non potest, quibus inspectis se fata dicere profitetur. Quod ergo in constellationibus non inuenit, quas necesse est vnas inspicere siue de Iacob, siue de eius fratre consuleris, quid ei prodest si tunc discat in caelo quod temere secutus infamat, & non tunc discat in tabula quam frustra sollicitus intuetur? Quare ista quoque opiniones quibusdam rerum signis humana praesumptione institutis, ad eadem illa quasi quaedam cum demonibus pacta & conuenta referenda sunt. HINC enim fit, ut occulto quodam iudicio diuino cupidi malarum rerum homines tradantur illudendi & decipiendi pro meritis voluntatum suarum, illudentibus eos atque decipiendibus praeruaricatoribus angelis: quibus ista pars mundi inuisa secundum pulcherrimum ordinem rerum diuinae profunditatis lege subiecta est. Quibus illusionibus & deceptionibus euenit, ut istis superstitiosis & perniciosis diuinationum generibus multa praeterita & futura dicantur, nec aliter accidant, quam dicunt: multaque obseruantibus secundum observationes suas eueniant, quibus implicati curiosiores fiant, & sese magis magisque inserant multiplicibus laqueis perniciosissimi erroris. Hoc genus fornicationis animae salubriter diuina Scriptura non tacuit, neque ab ea se deterruit animam, ut propterea talia negaret esse sectanda, quia falsa dicuntur à profectibus eorum,

Math. 10. b. 18.

Ephes. 4. e. 24. Coloss. 2. b. 20. Math. 7. b. 33.

al. intellectuorum.

Exodi 28. c. 12. & 39. c. 11. Apoc. 21. f. 20. Ezech. 3. b. 9. Zach. 7. d. 32. Genes. 8. b. 21.

Psal. 50. b. 9.

Exodi 24. d. 18. 3. Reg. 19. b. 8. Math. 4. a. 2

Math. 22. d. 37.

Math. 27. a. 3

Act. 2. a.

Ioan. 21. b. 11.

Psal. 32. a. 2. Psal. 91. a. 3.

al. cantum.

Ioan. 1. a. 20.

Poetarum fabulas non interpretandas allegorice. CAPVT XVII.

Simulachra Musarum.

Prophani si quid bene dixerint, non aspernandum. CAPVT XVII.

Rom. 1. a. 21.

CAP. XX. Superstitio.

Catonis dictum lepidum.

CAP. XVI. Superstitio mathematica.

Sic Virgilius. Ecce Dionaei procellit Caesaris astrum.

CAPVT XXI. Observatio siderum.

Gen. 25. d. 26.

al. distans.

CAPVT XXII. Non habenda fides mathematicis.

16. q. 1. cap. illud.

Deu. 13. a. 2. I. Reg. 28. 17. Eccl. 4. c. 2. 3.

A. Et. 16. c. 17. Ventriloqua, quati veni- uelocitatis, Græcè ἑρπυλα γοισυδός. Est diuina- torum ge- nus, & ho- die apud Ita- los, qui sic dicti sūt, quod ore non edētes sonum, per ventrem lo- qui vult sūt. I. Cor. 10. c. 19.

CAP. XXV Societas inter dæmo- nes & ma- thematicos. al. sollicitudi- nes. al. sollicitudi- ne. al. valeant. al. seruando.

CAP. XXV. Instituta hu- mana.

fed etiā si dixerint vobis, inquit, & ita euenierit, ne cre- datis eis. Nō enim quia imago Samuelis mortui Sauli regi vera prænūciāuit, propterea talia sacrilegia quibus imago illa præsentata est, minus execrāda sunt, aut quia in actibus Apostolorum ventriloqua femina verum tes- timoniū perhibuit apostolis Domini, ideo Paulus apo- stolus pepercit illi spiritui, ac nō potius feminam illius dæmonij co- treptione atq; ex cōfusione mundauit. Omnes igitur artes huiusmodi vel nugatorie vel noxiæ su- perstitutionis, ex quadā pestifera societate hominū & dæ- monum, quasi pacta infidelis & dolosæ amicitie cōstituta, penitus sunt repudianda & fugiēda Christiano: nō quod idoli sit aliquid, vt ait Apostolus, sed quia quæ immolant dæmonis immolant, & non Deo: nolo autē vos socios fieri dæmoniorū. Quod autē de idolis, & de immolationibus quæ honori eorū exhibētur, dixit Apo- stolus, hoc de omnibus imaginariis signis sentiendū est, quæ vel ad cultum idolorū, vel ad creaturā cuiusque partes tanquā Deū colēdas trahūt, vel ad remediorum aliarūmq; obseruationū curā pertinet: quæ nō sunt diuinitūs ad dilectionem Dei & proximi, tanquā publicē cōstituta, sed per priuatas appetitiones rerum tēpora- lium, corda dissipāt miserorū. In omnibus ergo istis do- cētris societas dæmonum formidāda atq; vitanda est, qui nihil cū principe suo diabolo nisi reditū nostrū clau- dere atq; obseruare conātur. Sicut autem de stellis quas cōdidit & ordināuit Deus humanæ & deceptorie cō- iecturæ ab hominibus institutæ sunt: sic etiā de quibus- dā nascētibz vel quoquo modo diuinæ prouidentie administratione existētibus rebus, multi multa huma- nis suspicionibus, quasi regulariter cōiecta literis man- dauerunt, si fortē insolite acciderint, velut si mula pa- riat, aut fulmine aliquid percutiatur.

QVÆ omnia tātū valent, quātum præsumptione ani- morum quasi cōmuni quadā lingua cum dæmonibus foederata sunt. Quæ tamen omnia plena sunt pestiferae curio sitatis, & cruciatūs sollicitudinis, mortiferae feruitus. Nō enim quia & valebāt, animaduēsa sunt, sed ani- maduēdo atque & signādo factum est vt valerent. Et ideo diuersis diuersē proueniunt secundum cogitatio- nes & præsumptiones suas. Illi enim spiritus qui decer- pere volunt, talia procurant cuique, qualibus cum irri- ritū per suspensiones & cōsensiones eius viderint. Sicut enim, vbi gratia vna figura literæ quæ decussatim no- tatur, aliud apud Græcos, aliud apud Latinos valet, nō natura, sed placito, & cōsensione significādi: & ideo qui vtrāque linguā nouit, si homini Græco velit aliquid si- gnificare scribendo, nō in ea significatione ponit hanc literā, in qua eam ponit cū homini scribit Latino. Et beta vno eodēmq; sono, apud Græcos literæ, apud La- tinos oleris nomen est. Et cū dico, lege, in his duabus syllabis, aliud Græcus, aliud Latinus intelligit. Sicut ergo hæ omnes significationes pro suæ cuiusque societa- tis cōsensione animos mouent: & quia diuersa cōsensio est, diuersē mouent: nec ideo cōsenserunt in eas homi- nes, quia iam valebant ad significationē: sed ideo valēt, quia conenserunt in eas. Sic etiā illa signa, quibus per- niciosa dæmonum societas comparatur, pro cuiusque obseruationibus valent. Quod manifestissimē ostendit ritus augurum, qui & antequam obseruent, & postea- quā obseruata signa tenuerint, id agunt, ne videant volatus, aut audiant voces auium: quia nulla ista signa sunt, nisi consensus obseruantis accedat.

QVIBVS amputatis atque eradicatis ab animo Chri- stiano, deinceps videndæ sunt institutiones hominum non superstitionē, id est, non cum dæmonibus, sed cūm ipsi hominibus institutæ. Namq; omnia quæ ideo va- leant inter homines, quia placuit inter eos vt valeant, in-

stituta hominū sunt: quorū partim superflua, luxuriosā- que instituta sunt, partim cōmoda & necessaria. Illa enim signa quæ saltādo faciunt histriones, si natura non instituta & cōsensione hominū valerent, nō primis tē- poribus saltāte Pantomimo præco pronūciaret popu- lis Carthaginis quid saltator vellet intelligi. Quod ad- huc multi meminerūt senes, quorū relatu hæc solemus audire. Quod ideo credendū est, quia nūc quoq; si quis theatrū talīū nugarū imperitus intrauerit, nisi ei dica- tur ab altero quid illi motus significant, frustra totus intētus est. Appetunt tamē omnes quadā similitudinē in significando, vt ipsa signa, inquātum possunt, rebus quæ significātur similia sint. Sed quia multis modis si- mile aliquid alicui potest esse, nō conlāt talia signa inter homines, nisi consensus accedat. In picturis verō & statuis, cæterisq; huiusmodi simulatis operibus, maxi- mē peritorum artificū, nemo errat cū similia viderit, vt agnoscat quibz sint rebus similia. Et hoc totū genus inter superflua hominum instituta numerādum est, nisi cū interest quid eorū, qua de causa, & vbi, & quando, & cuius autoritate fiat. Milia denique fictarum fabu- larū & saltatarum, quarum mēdaciis homines delectā- tur, humana instituta sunt. Et nulla magis hominū pro- pria, quæ a seipsis habent existimāda sunt, quā quæ- que falsā atq; mendacia. Commoda verō & necessaria hominū cum hominibus instituta sunt, quæcūq; in ha- bitu & cultu corporis ad sexus vel honores discernen- dos differentia placuit: & innumerabilia genera signi- ficationum sine quibus humana societas, aut nō omni- nino, aut minus commodē geritur: quæque in ponde- ribus atque mensuris, & numerorum impressionibus, vel æstimationibus sua cuique ciuitati & populo sunt propria, & cætera huiusmodi. Quæ nisi hominū instituta essent, nō per diuersos populos varia essent, nec in ipsis populis singulis pro arbitrio suorum principum mutarentur. Sed hæc tota pars humanorū institutorū, quæ ad vsum vitæ necessarium proficiunt, nequaquam est fugiēda Christiano, imō etiā quantū satis est, intuē- da, memoriāq; retinēda. A DVMBRATA enim quæ- dam & naturalibus vt cūq; similia hominum instituta sunt, quorum ea, quæ ad societate, vt dictū est, dæmo- num pertinet, penitus repudianda sunt & detestanda. Ea verō quæ homines cum hominibus habēt, assūmē- da, inquātum non sunt luxuriosa atq; superflua: & ma- ximē literarū figuræ, sine quibus legere non possumus, linguarūmq; varietas quātum satis est, de qua superius disputauimus. Ex eo genere sūt etiā notæ, quas qui di- dicerūt propriē iam Notarij appellātur. Vtilia sunt ista nec dēscūtur illicitē, nec superstitione implicat, nec lu- xu enervāt, si tātum occupent, vt maioribus rebus, ad quas adipiscendas seruire debent, non sint impedimē- to. IAM verō illa quæ non instituendo, sed aut trās- acta temporibus, aut diuinitūs instituta, inuestigando homines prodiderunt, vbi cūque discantur, non sunt hominum instituta existimanda. Quorum alia sunt ad sensus corporis, alia verō ad rationem animi pertinentia. Sed illa quæ sensu corporis attinguntur, vel narrata credimus vel demonstrata sentimus, vel experta cōiici- mus. QVITQVIT igitur de ordine temporum trans- actorum indicat ea quæ appellatur Historia, plurimum nos adiuuat ad sanctos libros intelligendos, etiā si præ- ter Ecclesiā puerili eruditione discatur. Nam & per o- lympiadas, & per cōsulum nomina multa sepē quærūt- ur a nobis, & ignorātia cōsulatus, quo natus est Domi- nus, & quo passus est, nonnullos coegit errare, vt puta- rēt quadraginta sex annorū ætate passum esse Dominū, quia per tot annos ædificatū esse templum, dictum est: a Iudæis, quod imaginē Dominici corporis habebat.

Pantomimus ab excellē- tia imita- tionis di- ctus est Mi- mus, qui quoslibet gestus & mores ex- presserit, & quamuis gestu repræ- sentam.

CAP. XXVII. Quæ homi- num insti- tuta fugiē- da, & quæ amplectē- da sint.

Notarij.

CAP. XXVIII. Quæ dicē- tur hominū instituta, & quæ non.

CAP. XXIX. Historia.

Et an-

Retr. cap. 4.

al. indicio Cognitio herbarū & similitū ref. non est si- perstitiosa. CAP. XXIX.

Et annorum quidē ferē triginta baptizatū esse reti- nemus autoritate euāgelica. Sed postea quod annos in hac vita egerit, quāquā textu ipso actionū ei⁹ ani- maduertī possit, tamē ne aliūde caligo dubitationis oriatur, de historia gentiū collata cum euangelio, li- quidius certiusq; colligitur. Tūc enim videbitur nō frustra dictū esse, quod quadraginta sex annis tēplū ædificatum sit, vt cūm referri ille numerus ad atate⁹ Domini nō potuerit, ad secretiorē instructionē hu- mani corporis referatur, quo indui propter nos non dedignatus est vnicus Dei filius, per quē facta sunt omnia. De vtilitate autem historice, vt omittā Græcos, quantā noster Ambrosius quæstionē soluit ca- lūniantibz. Platonis lectoribz & dilectoribz, qui dicere ausi sunt, oēs Dñi nostri Iesu Christi sentētias, quas mirari & prædicare cogūtur, de Platonis libris cum didicissē, quoniā longe ante humanū aduentū Dñi Platonē fuisse, negari nō potest. Nōnne memoratus episcopus cōsiderata historia gentiū, cūm Platonem reperisset Hieremie prophete tēporibz profectū fuisse in Ægyptū, vbi tūc ille propheta erat, probabilius esse ostendit, q. Plato potius nostris literis per Hiere- miā fuerit inq. Plato, vt illa possēt docere vel scribere quæ iure laudātur: Ante literas enim gētis Hebræo- rū, in qua vnus Dei cultus emicuit, ex qua secundū carnem venit Dñs noster, nec ipse quidē Pythagoras fuit, a cuius posteris Platonē theologia didicissē isti asserūt. Ita cōsideratis tēporibz, fit multo credibilis istos potius de literis nostris habuisse, quæcūque bona & vera dixerūt, quā de Platonis Dñm nostrum Iesum Christum, quod dementissimum est credere. Narratione autē historica, cū præterita etiā hominū instituta narrātur, nō inter humana instituta ipsa hi- storia numerāda est: quia iā quæ trāsierūt, nec infecta fieri possunt, in ordine tēporū habēda sunt, quorum est conditor & administrator Deus. Aliud est enim facta narrare, aliud docere faciēda. Historia facta narrat fideliter atque vtiliter: libri autem haruspiciū, & quæque similes literæ faciēda vel obseruāda in- tendūt docere, monitoris audacia non & iudicis fide.

EST etiā narratio demonstrationi similis, qua nō præterita, sed præsentia indicātur ignaris. In quo ge- nere sunt quæcūque de locorū situ, naturisq; ani- malū, lignorū, lapidū, herbarū, aliorūve corporū scripta sunt. De quo genere superius egimus, eamq; cognitionē valere ad ænigmata Scripturarū soluēda docuimus: nō vt pro quibusdā signis adhibeātur, tā- quā ad remedia vel machinamēta superstitionis ali- cuius: nā & illud genus iā distinctū ab hoc licito & libero separauimus. Aliud est enim dicere, tritam istā herbā si biberis, venter nō dolebit, & aliud est di- cere, istam herbā collo si suspēderis, vēter nō dolebit. Ibi enim probatur cōtēperatio salubris: hic significa- tio superstitionis dānatur. Quāquā vbi præcātiones, & iuocationes, & characteres nō sunt, plerūq; dubiū est vtrū res que alligatur, aut quo modo adūgi- tur sanādo corpori, vi naturæ valeat, quod liberē ad- hibēdū est, an significatiua quadā obligatione proue- niat, q. tanto prudētius oportet cauere Christianū, quāto efficacius prodesse videbitur. Sed vbi latet qua causa quid valeat, quo animo quisq; vtatur interest, dicitur in sanādis vel tēperādis corporibz, siue in me- dicina, siue in agricultura: siderū autē cognoscēdorū nō narratio, sed demonstratio est, quorum per pauca scriptura cōmemorat. Sicut autē plurimus notus est luna cursus, qui etiā ad passionem Dñi annuere facit celebrandā solēniter adhibetur: sic paucissimis cete- rorū quoque siderū vel or⁹ vel occasus, vel alia quæ- Aug. tom. 3.

libet momenta siue vllō sunt errore notissima. Quæ per se ipsam cognitio, quanquā superstitione quodā non alliget, nō multū tamen ac propē nihil adiuuat tractationē diuinā Scripturarū, & insinuosa in- tentione plus impedit. Et quia familiaris est perni- ciosissimo errori fatua fata cantantiū, cōmodius ho- nestiusq; contēnitur. Habet autē præter demōstra- tionē præfētū etiā præteritorū narrationi simile ali- quid, q. à præsentī positione, motūq; siderū, & in præ- terita eorū vestigia regulariter licet recurrere. habet etiā futurorū regulares cōiecturas, nō suspiciosas & ominosās, sed ratas & certas: nō vt ex eis aliquid tra- here in nostra facta & cūta tenent⁹, qualia geneth- liacorū deliramenta sunt, sed quātū ad ipsa pertinet sidera. Nā sicut is qui cōputat lunā, cū hodie inspe- xerit quota sit, & ante quotlibet annos quota fuerit, & post quotlibet annos quota futura sit, potest dice- re: sic de vno quoq; siderū, qui ea peritē computat, re- spōdere cōsueuerūt. De qua tota cognitione, quantū ad vsum eius attinet, & quid mihi videatur aperui.

ARTIVM etiā cæterarū, quibz aliquid fabricatur, vel q. remaneat post operationē artificis ab illo effe- ctū, sicut domus & scannū & vas aliquod, atq; alia huiusmodi, vel quæ ministeriū quoddā exhibēt o- perātū Deo, sicut medicina & agricultura & guber- natio, vel quarū omnis effectus est actio, sicut saltatio- nū & cursū & ludamīnū. Harū ergo cūm dātur artū de præteritis experimēta faciūt etiā futura cō- iici: nā nullus earū artifex mēbra mouet in operan- do, nisi præteritorū memoriā cū futurorum expecta- tione cōtēxat. Harū autē cognitio tenuiter in ipsa hu- mana vita cursūq; vsurpāda est, nō ad operādū, nisi fortē officii aliquid cogat, de quo nunc nō agimus, sed ad iudicādū, ne omnino nesciamus quid Scriptu- ra velit insinuare, cū de his artibus aliquas figuratas locutiones inserit. RESTANT ea quæ nō ad cor- poris sensus, sed ad rationē animi pertinet, vbi discipli- na regnat disputationis & numeri. Sed disputationis disciplina ad omnia genera quæstionū, quæ in literis sanctis sibi penetranda & dissolutēda, plurimū valet: tātum ibi cauēda est libido rixādi, & puerilis quædā ostentatio decipiēdi aduersariū. Sunt enim multa quæ appellātur sophismata, falsæ cōclusiones rationū, & plerunq; ita veras imitātes, vt nō solū tardos, sed in- geniosos etiā minus diligenter attētos decipiāt. Prop- osuit enim quidā, dicēs ei cū quo loquebatur: quod ego sum, tu nō es. At ille cōsensit. Verū enim erat ex parte, vel eo ipso q. iste insidiosus, ille simplex erat. Tunc iste addidit: Ego autē homo sum. Hoc quoq; cū ab illo accepisset, cōclusit dicēs: Tu igitur non es homo. Quod gen⁹ captiosarū cōclusionū, Scriptu- ra, quātū existimo, detestatur illo loco, vbi dictū est, Qui sophisticē loquitur, odibilis est. Quāquam etiā sermo nō captiosus, sed tamē abundantiū q. grauitatē decet, verborū ornāmēta cōscētans, sophisticus dica- tur. Sunt etiā veræ cōnexiones ratiocinationis falsas habentes sententias, quæ consequuntur errorē illius cum quo agitur. Quæ tamē ad hoc inferūtur à bono & docto homine: vt in iis erubescens ille, cuius erro- rem cōsequuntur, eundem relinquat errorē: quia si in eodem manere voluerit, necesse est vt etiam illa quæ damnat, tenere cogatur. Non enim vera infere- bat Apostolus, cū diceret, Neque Christus resurre- xit, & illa alia, Inanis est prædicatio nostra, inanis est & fides vestra: & deinceps alia quæ omnino falsa sunt, quia & Christus resurrexit, & non erat inanis prædicatio eorū qui hoc annunciabant, nec fides eo- rum qui hoc crederāt: sed ista falsā verissimē con- B

al. quod

Artis mecha- nicæ in scri- pturis vsus. CAP. XXX.

Disiectica. CAP. XXV. XXXI.

Sophisma- ta.

Hoc s. Ho- gisimo qui- dam ador- tus Dioge- nē, ipse fa- cta à Dio- gene cōsur- sione ca- ptus deide- batur.

Ecdē. 37. c. 23.

I. Cor. 11. c. 16.

nececebantur illi sententia, qua dicebatur non esse resurrectionem mortuorum. Istis autem falsis repudiatis, quonia vera erant, si mortui non resurgunt, consequens erit resurrectionis mortuorum. Cum ergo sint verae connexiones, non solum verarum, sed etiam falsarum sententiarum, facile est veritatem connexionum etiam in scholis illis discernere, quae praeter ecclesiam sunt. Sententiarum autem veritas in sanctis libris ecclesiasticis inuestiganda est. **I**PSA tamen veritas connexionum non instituta, sed animaduersa est ab hominibus & notata, ut eam possint vel discernere vel docere. Nam est in reru ratione perpetua & diuinitus instituta. Sicut enim qui narrat ordinem temporu, non eum ipse componit: & locorum situs aut naturas animalium vel stipium vel lapidum qui ostendit, non res ostendit ab hominibus institutas: & ille qui demonstrat sidera, eorumque motus, non a se vel ab homine aliquo rem institutam demonstrat: sic etiam qui dicit, cum falsum est quod consequitur, necesse est ut falsum sit quod praecedit, verissimè dicit, neque ipse facit ut ita sit, sed tantum ita esse demonstrat. Ex hac regula illud est quod de apostolo Paulo commemorauimus: praecedit enim non esse resurrectionem mortuorum, quod dicebat illi, quorum errorem destruere volebat. Porro illam sententiam praecedentem, qua dicebant non esse resurrectionem mortuorum, necessario sequitur. Neque Christus resurrexit. Hoc autem quod sequitur, falsum est, Christus enim resurrexit. Falsum est ergo & quod praecedit. Praecedit autem, non esse resurrectionem mortuorum. Est igitur resurrectio mortuorum. Quod totum breuiter ita dicitur: Si non est resurrectio mortuorum, neque Christus resurrexit: Christus autem resurrexit, est igitur resurrectio mortuorum. Hoc ergo ut consequenti ablato, auferri etiam necessario quod praecedit, non instituerit homines, sed ostenderit. Et haec regula pertinet ad veritatem connexionum, non ad veritatem sententiarum. **S**E D in hoc loco de resurrectione cum ageretur, & regula connexionis vera est, & ipsa in conclusionem sententia. In falsis autem sententiis, connexionis veritas est isto modo. Faciamus aliquem coeccessisse, si animal est cochlea, vocem habet. Hoc coeccesso, cum probatum fuerit vocem cochleam non habere, quonia coeccessi ablato, illud quod praecedit aufertur, concluditur, non esse animal cochleam. Quae sententia falsa est, sed ex concessio falso vera est conclusionis connectio. Veritas itaque sententiae per seipsam valet, veritas autem connexionis ex eius cum quo agitur opinione vel coeccessione consistit. Ideo autem, ut supra diximus, inferitur vera connectio quod falsum est, ut eum, cuius errorem corrigere volumus, poeniteat concessisse praecedentia, quorum consequentia videt esse respuenda. Ita hinc intelligere facile est, sicut in falsis sententiis veras, sic in veris sententiis falsas conclusiones esse posse. Fac enim aliquem proposuisse: Si iustus est ille, bonus est, & esse coeccessum. Dein de assumpsisse, non est autem iustus. Quo ite coeccesso, intulisse conclusionem: Non est igitur bonus. Quae tamen vera sint omnia, non est tamen vera regula conclusionis. Non enim sicut ablato coeccessi aufertur necessario quod praecedit, ita etiam ablato praecedenti aufertur necessario quod consequitur: quia verum est, quum dicimus, Si orator est, homo est. Ex qua propositione si assumamus, Non est autem orator: non erit coeccessum cum intuleris. Non est igitur homo. **Q**UAE PROPTER aliud est nosse connexionum, aliud sententiarum veritatem. In illis discitur quid sit consequens, quid non consequens, quid repugnans. Coeccessum est: Si orator est, homo est. Inconsequens, Si homo est, orator est. Repugnans, Si homo est, quadrupes est. Hic ergo de ipsa connexionem iudicatur. In

veritate autem sententiarum ipsa per se sententiae non earum conexio consideranda est, sed veris certisque sententiis, cum incertae vera conexione iunguntur, etiam ipsa certae fieri necesse est. Quidam autem sic se iactant, cum veritatem connexionum didicerint quasi sententiarum ipsa sit veritas. Et rursus, quidam plerumque retinentes veram sententiam, male se contemnunt: quia leges conclusionis ignorat, cum melior sit qui nouit esse resurrectionem mortuorum, quam ille qui nouit coeccessum esse, ut si resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit. **I**TEM scientia definiendi, diuidendi, atque partiendi, quanquam etiam rebus falsis plerumque adhibeatur, ipsa tamen falsa non est, neque ab hominibus instituta, sed in rerum ratione coeperta. Non enim quia & fabulis suis ea poete, & opinionibus erroris sui vel falsi philosophi, vel etiam haeretici, hoc est falsi Christiani adhibere coeueuerunt, propterea falsum est neque in definiendo neque in diuidendo aut partiendo aliquid coeplectendum esse, quod ad rem ipsam non pertinet, aut aliquid quod pertinet praeter eundem. Hoc verum est, etiam ea quae definiuntur aut distribuuntur, vera non sint: nam & ipsum falsum definitur, cum dicimus, falsum esse significationem rei non ita se habentis ut significatur, siue aliquo alio modo. Quae definitio vera est, quamuis falsum verum esse non possit. Possimus etiam diuidere, dicentes, duo esse genera falsi: vnum eorum quae omnino esse non possunt: alterum eorum quae non sunt, quamuis esse possint. Nam qui dicit, septem & tria vnde decem esse, id dicit quod omnino esse non potest: qui vero dicit calendis, verbi gratia, Ianuariis pluisse, tamen factum non sit, id tamen dicit quod fieri potuerit. Definitio igitur & diuisio falsorum potest esse verissima, quamuis falsa ipsa utique vera non sint. **S**VNT etiam quaedam praecipua vberioris disputationis, quae iam eloquentia nominatur, quae nihilominus vera sunt, quamuis eis possint etiam falsa persuaderi. Sed quia & vera esse possunt, non est facultas ipsa culpabilis, sed ea male utentium peruersitas. Nam neque hoc ab hominibus institutum est, ut veritatis expressio conciliet auditori, aut ut facile quod intendit, insinuet breuius & aperta narratio, & veritas eius sine fastidio teneat inter eos, & ceterae huiusmodi obseruationes, quae siue in falsis siue in veris causis, verae sunt tamen, in quantum vel sciri vel credi aliquid faciunt, aut ad expectandum fugiendumque animos mouent, & inuentae potius quod ita se habeant, quam ut ita se haberent institutae. **S**E D haec pars cum discitur, magis ut proferam ea quae intellecta sunt, quam ut intelligamus, adhibenda est. Illa vero conclusionum & definitionum & distributionum plurimum intellectore adiuvat: tantum absit error, quo videtur homines sibi ipsam beatam vitam veritatem didicisse, cum ista didicerint: quamquam plerumque accidat, ut facilius homines res eas assequantur, propter quas assequendas ista discuntur, quam talium praceptorum nodosissimas & spinosissimas disciplinas. Tanquam si quisquam dare volens praecipua ambulandi, moneat non esse leuandum pedem posteriori, nisi cum posuerit priori, deinde minutatim quemadmodum articulo & popliti cardines oporteat mouere describat. Vera enim dicit, nec aliter ambulare potest, sed facilius homines haec faciendo ambulat, quam animaduertunt cum faciunt, aut intelligunt cum audiunt. Qui autem ambulare non possunt, multo minus ea curant, quae nec experiendo possunt attendere. Ita plerumque citius ingeniosus videt non esse ratam conclusionem, quam praecipua eius capit: tardus autem non eam videt, sed multo minus quod de illa praecipitur. Magisque in his omnibus ipsa spectacula veritatis sepe delectat, quam

Definitio, diuisio, partitio. CAPVT XXXV.

Falsum.

Eloquentia non semper vera persuadet. CAP. XXXVI.

Rhetorica adsermonem, dialectica ad iudicandum utilis. CAPVT XXXVII.

Numeri. CAPVT XXXVIII.

Quae artes humanae amplectenda. CAPVT XXXIX.

Leges humanae.

ex eis in disputando aut iudicando adiuuamur, nisi forte quae exercitiora reddunt ingenia, si etiam maligniora aut inflatiora non reddat: hoc est, ut aut decipere verisimili sermone atque interrogationibus amet, aut aliquid magni quo se bonis atque innocetibus anteposuit, se afflicto putent, qui ista didicerunt. **I**AM vero numeri disciplina cuiuslibet tardissimo clarum est, quod non sit ab hominibus instituta, sed potius indagata atque inuenta. Non enim sicut primam syllabam Italia, quam breuem pronunciauerunt veteres, voluit Virgilius, & longa facta est: ita quisquam potest efficere cum voluerit, ut ter terna aut non sint noue, aut non possint efficere quadratam figuram, aut non ad ternarium numerum tripla sint, ad senarium sefcupla, ad nullum dupla, quia intelligibiles numeri semissem non habent. Siue ergo in seipsis considerentur, siue ad figurarum aut sonorum aliarumve motionum leges numeri adhibeantur, incommutabiles regulas habent, neque villo modo ab hominibus institutas, sed ingeniosorum sagacitate coepertas. Quae tamen omnia quisquis ita dilexerit, ut iactare se inter imperitos velit, & non potius quaterere vnde sint vera, quae tantummodo vera esse perserit, & vnde quaedam non solum vera sed etiam incommutabilia, quae incommutabilia esse coeprehenderit, ac sic in specie corporum vsque: ad humanam mentem perueniens, cum & ipsam mutabilem inuenerit, quae nunc docta, nunc indocta, sit, constituta tamen inter incommutabilem supra se veritate, & mutabilia infra se caetera, ad vnus Dei laudem atque dilectionem cuncta conuertere, a quo cuncta esse cognoscit, doctus videri potest, sapiens autem esse nullo modo. **Q**UAE MOREM videtur mihi studiosis & ingeniosis adolecentibus & timetibus Deum beatamque vitam quaerentibus, salubriter praecipere, ut nullas doctinas quae praeter ecclesiam Christi exercetur, tanquam ad beatam vitam capessendam securum sequi audeant, sed eas sobrie diligenterque diiudicent. Et si quas inuenierint ab hominibus institutas varias propter diuersas voluntates instituentium, & ignotas propter suspicionem errantium, maxime si habeant etiam cum demonibus inita societatem per quarundam significationum quasi quaedam pacta atque conuenta, repudient penitus & detestentur, alienet etiam studium a superfluis & luxuriosis hominibus institutis. Illa vero instituta hominum, quae ad societatem conuenientium valent, pro ipsa huius vitae necessitate non negligant. In caeteris autem doctrinis, quae apud gentes inueniuntur, praeter historia rerum, vel praeteriti temporis, vel praesentis ad sensus corporis pertinentium, quibus etiam vtilium artium corporaliu experimentum & coiecturae annumerantur, & praeter rationem disputationis & numeri nihil vtile esse arbitror. In quibus omnibus tenendum est, Ne quid nimis diligatur: & maxime in iis quae ad corporis sensus pertinent, voluitur temporibus, & continetur locis. Sicut autem quidam de verbis omnibus & nominibus Hebraeis & Syris & Aegyptiis, vel si qua alia lingua in Scripturis sanctis inueniri potest, quae in eis sine interpretatione sunt posita, fecerunt ut ea separatim interpretarentur: quae Eusebius fecit de temporu historia propter diuinorum librorum quaestiones, quae vsu eius flagitant: quod ergo hi fecerunt de his rebus, ut non sit necesse Christiano in multis propter pauca laborare: sic video posse fieri, si quae eorum qui possunt, benignam sane operam fraternam vtilitati delectet impendere, ut quoscunque terrarum locos, quae animalia vel herbas atque arbores, siue lapides vel metalla incognita, speciesque qualibet Scriptura commemorat, ea generatim digerens, sola exposita literis mandet. Potest etiam de numeris fieri, ut eorum tantummodo numerorum exposita ra-

tio describatur, quos diuina Scriptura emittit. **Q**UORUM aliqua aut omnia forte ita facta sunt, sicut multa quae a bonis doctisque Christianis elaborata atque conscripta arbitramur, non inuenimus: sed siue propter turbas negligentium, siue propter inuidorum occultationes latet: quod vtrum de ratione disputandi fieri possit, ignoro. Et videtur mihi fieri non posse, quia per totum textum Scripturarum colligata est neruorum vice: & ideo magis ad ambigua soluenda & explicanda, de quibus potest loquimur, legentes adiuar, quam ad incognita signa, de quibus nunc agimus, agnosceda. **P**HILLOSOPHI autem qui vocantur, siqua forte vera & fidei nostrae accommoda dixerunt, maxime Platonici, non solum formidanda non sunt, sed ab eis etiam tanquam iniustus possessoribus in vsum nostrum vendicanda. Sicut enim Aegyptij non solum idola habebant & onera graui, quae populus Israel detestaretur & fugeret, sed etiam vasa atque ornamenta de auro & argento & veste, quae ille populus exiens de Aegypto, sibi potius tanquam ad vsu meliorem clanculo vendicauit, non auctoritate propria, sed praecipio Dei ipsis Aegyptiis nescienter commendantibus ea quibus non bene vtebantur, sic doctrina omnes gentium non solum simulata & superstitiosa signumeta, grauesque sarcinas supuacane laboris habent, quae vnusquisque nostrum duce Christo de societate gentium exiens, debet abominari atque deuitare, sed etiam liberales disciplinas vsui veritatis aptiores, & quaedam morum praecipua vtilissima continent de quae ipso vno Deo colendo nonnulla vera inueniuntur apud eos, quod eorum tanquam aurum & argentum, quod non ipsi instituerunt, sed de quibusdam quasi metallis diuinae prouidentiae, quae ubique infusa est, eruerit, & quo peruersa atque iniuriose ad obsequia daemonum abutuntur, cum ab eorum misera societate sese animo separat, debet ab eis auferre Christianus ad vsu iustum praedicandi euangelij. Vestis quoque illorum, id est hominum qui dem instituta, sed tamen accommodata humanae societati, qua in hac vita carere non possumus, accipere atque habere licuerit in vsum conuertenda Christianum: nam quid aliud fecerunt multi boni fideles nostri? Non aspiciamus quanto auro & argento & veste suffarcinatus exierit de Aegypto Cyprianus doctor suauissimus, & martyr beatissimus: quanto Lactantius: quanto Victorinus, Optatus, Hilarius: ut de viuis taceam, quanto innumerabiles Graeci? Quod prior ipse fidelissimus Dei famulus Moyses fecerat, de quo scriptum est, quod eruditus fuerit omni sapientia Aegyptiorum: quibus omnibus viris superstitiosa gentium coeuetudo: & maxime illis temporibus, cum Christi iugum decutiens, Christianos persequebatur, disciplinas quas vtilis habebat, nunquam commodaret, si eas in vsu vni Dei colendi, quo vanus idolorum cultus excinderetur, conuersum iri suspicaretur, sed dederunt, aurum & argentum & vestem suam exeunti populo dei de Aegypto, nescientes quemadmodum illa quae dabant, in Christi obsequium redderetur. Illud enim in Exodo factum, sine dubio figuratum est ut hoc praesignaret, quod sine praedicio alteri, aut patris aut melioris intelligit dixerim. **S**E D hoc modo in studiis diuinarum Scripturarum studiosus, cum ad eas perscrutandas accedere ceperit, illud apostolicum cogitare non cesset: Scientia inflat, charitas edificat. Ita enim sentit, quamuis de Aegypto diues exeat, tamen nisi pascha egerit, saluum se esse non possit. Pascha autem nostrum immolatus est Christus. Nihilque magis immolatio Christi nos docet, quam illud quod ipse clamat, tanquam ad eos quos in Aegypto sub Pharaone videt laborare: Venite ad me qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos, tollite iugum meum super

Ab ethnicis si quid bene dictum, in nostrum vsum est conuertendum. CAP. XL.

Exodi 3. g. 22. & Exodi 12. c. 35. Dist. 37. cap. legimus.

Act. 7. c. 22.

Exodi 3. g. 22. & Exodi 12. c. 35. Studii theologiae qualis animi requirit. CAP. XL I. I. Cor. 8. a. 1. I. Cor. 5. c. 7.

Math. 23. d. 28.

Homines ordinem reru non instituerunt, sed animaduertunt. CAPVT XXXII.

Conclusio syllogismi falsa. CAPVT XXXIII.

Aliud est nosse leges conclusionum, quam res intelligere. CAPVT XXXIII.

20

vos, & discite à me, quia mitis sum, & humilis corde, & inuenietis requiem animabus uestris, iugum enim meum suauis est, & sarcina mea leuis. Quibus nisi mitibus & humilibus corde, quos non inflat scientia, sed charitas aedificat: Meminerint ergo eorum qui pascha illo tempore per umbrarum imaginaria celebrabant, cum signari postes sanguine agni iuberentur, hyssopo fuisse signatos. Hæc herba mitis & humilis est, nihil fortius & penetrabilius eius radicibus, ut in charitate radicati & fundati possimus comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo & longitudo & altitudo & profundum, id est, cruce domini, cuius latitudo dicitur in transuerso signo, quo extenduntur manus, longitudo à terra usque ad ipsam latitudinem, quo à manibus & infra totum corpus affigitur, altitudo à latitudine sursum usque ad summum, cui adhæret caput: profundum uero quod terræ infixum absconditur. Quo signo crucis, omnis actio Christiana describitur, bene operari in Christo, & ei perseueranter inhære, sperare caelestia, sacramenta non profanare. Per hanc actionem purgati ualebimus cognoscere etiã supereminentem scientiam charitatis Christi, quæ æqualis est patri, per quæ facta sunt omnia, ut impleamur in omnem plenitudinem Dei. Est etiã in hyssopo vis purgatoria, ne inflante scientia de diuitiis ab Ægypto ablatis, superbe à liquid pulmo tumidus anhælet: Asperges me, inquit, hyssopo & mundabor: lauabis me, & super niuem dealbabor. Auditui meo dabis exultationem & letitiam. Deinde annectit consequenter, ut ostendat purgationem à superbia significari hyssopo: Et exultabunt ossa humiliata.

Quantum autem minor est lauri, argenti uelis que copia quam de Ægypto secum ille populus abstulit, in comparatione diuitiarum, quas postea Hierosolyma consecutur est, quæ maxime in Salomone rege ostenduntur, tanta sit cuncta scientia, quæ quidem est uilis collecta de libris gentium, si diuinarum scripturarum scientiæ comparatur. Nam quicquid homo extra didicerit, si noxium est, ibi damnatur: si uile est, ibi inuenitur. Et cum ibi quisque inuenit omnia quæ uiliter alibi didicit, multo abundantius ibi inuenit ea quæ nusquam omnino alibi sed in illarum tantummodo scripturarum mirabili altitudine & mirabili humilitate discuntur. Hæc igitur instructione prædicitur cum signa incognita lectori non impedierint, mitem & humilem corde subiugatum leniter Christo, & oneratum sarcina leui, fundatum & radicatum & edificatum in charitate, quam scientia inflare non possit, accedit ad ambigua signa in Scripturis consideranda & discutienda, de quibus iam tertio volumine dicere aggrediar, quod Dominus donare dignabitur.

D. AVRELI AVGVSTINI DE DOCTRINA CHRISTIANA,

LIBER III.

OMO timens Deum, uoluntatem eius in Scripturis sanctis diligenter inquirat. Et ne amet certamina pietate mansuetus, præmunus etiam scientia ligatur, ne in uerbis locutionibus que ignotis hæreat, præmunus etiam cognitione quarundam rerum necessarium, ne uim naturam ue earum quæ propter similitudinem adhibentur, ignoret, adiuuante etiam codicum ueritate quam solers emendationis diligentia procurauit, ueniat ita instructus ad ambigua Scripturarum discutienda atque solnenda. Per autem signis ambiguis non decipiatur quantum per nos instrui potest, fieri autem potest, ut istas uias quas ostendere uolumus, tanquam pueriles uel ma-

gnitudine ingenij, uel maioris illuminationis claritate derideat, sed tamen, ut dicere coeperat, quantum per nos instrui potest, qui eo loco animi est, ut per nos instrui ualeat, sciat ambiguitatem scripturæ aut in uerbis propriis esse, aut in translatis: quæ genera in secundo libro demostriamo. Sed cum uerba propria faciunt ambigua scripturam, primo prouidendum est, ne male diuinxerimus, aut pronūciauerimus. Cum ergo adhibita intentio incertum esse prouiderit, quomodo distinguendum aut quomodo pronūciandum sit, consular regulam fidei quæ de scripturarum planioribus locis & ecclesiæ autoritate percepit, de qua satis egimus, cum de rebus in primo Libro loqueremur. Quod si ambæ uel etiam omnes, si plures fuerint, partes ambiguitatem secundum fidem sonuerint, textus ipse sermonis à præcedentibus & consequentibus partibus, quæ ambiguitatem illam in medio posuerunt, restat consulendus: ut uideamus cuius sententiæ de pluribus quæ se ostendunt, ferat suffragium, eamque sibi cõtexi patiat. Iam nunc exempla considera. Illa hæretica distinctio, in principio erat uerbum, & uerbum erat apud Deum, & Deus erat: ut alius sensus sit, Verbum hoc erat in principio apud Deum: non uult uerbum Deum consistere. Sed hoc regula fidei refellendum est, quæ nobis de trinitatis æqualitate prescribitur, ut dicamus: Et Deus erat uerbum: deinde subiungamus, Hoc erat in principio apud deum, illa uero distinctionis ambiguitas neutra parte resistit fidei, & ideo textu ipso sermonis diiudicanda est, ubi ait Apostolus: Et quid eligam ignoro, compellor autem ex duobus, concupiscentiã habes dissolui, & esse cum Christo: multo enim magis optimum, manere in carne necessarium propter uos. In certum enim est, uerum ex duobus concupiscentiam habens, an compellor autem ex duobus, ut illud adiungatur, concupiscentiã habens dissolui, & esse cum Christo. Sed quoniam ita sequitur: Multo enim magis optimum apparet eum eius optimi dicere se habere concupiscentiam, ut cum ex duobus compellatur, alterius tamen habeat concupiscentiam, alterius necessitatem: concupiscentiam scilicet esse cum Christo, necessitatem manere in carne. Quæ ambiguitas uno consequenti uerbo diiudicatur, quod positum est enim: quam particulam qui abstulerunt interpretes, illa potius sententia ducti sunt, ut non solum compelli ex duobus, sed etiam duorum habere concupiscentiam uideretur. Sic ergo distinguendum est: Et quid eligam ignoro, compellor autem ex duobus: quæ distinctione sequitur, concupiscentiam habens dissolui, & esse cum Christo. Et tanquam quæreretur, quare huius rei potius habeat concupiscentiam? Multo enim magis optimum, inquit, Cur ergo è duobus compellitur? Quia est manendi necessitas, quam ita subiecit: Manere in carne necessarium propter uos. Vbi autem neque præscripto fidei, neque ipsius sermonis textu ambiguitas explicari potest, nihil obest secundum quamlibet earum quæ ostenduntur sententiam distinguere. Veluti est illa ad Corinthios: Has ergo promissiones habentes charissimi, mundemus nos ab omni coinquinatione carnis & spiritus, perficientes sanctificationem in timore Domini: capite nos, nemini nociuimus. Dubium est quippe uerum mundemus nos ab omni coinquinatione carnis & spiritus, secundum illam sententiam, ut sit sancta & corpore & spiritu, an mundemus nos ab omni coinquinatione carnis, ut alius sit sensus: Et spiritus perficientes sanctificationem in timore Domini, capite nos. Tales igitur distinctionum ambiguitates, in potestate legentis sunt. Quæ uero autem de ambiguis distinctionibus diximus, eadem obseruanda sunt & in ambiguis pronūciationibus. Nam & ipsæ nisi nimia

Distinctio quantum faciat. CAP. III.

Ioan. 1. 1.

Philip. 1. 1.

2. Cor. 7. 1.

Distinctio in pronūciando. CAP. III.

Rom. 8. 33.

Percontatio & interrogatio.

Rom. 9. 30.

Ioan. 1. 9. 46.

Psal. 13. 15.

Gala. 3. d. 21.

Ambiguitas sermonis qua ratione expediatur. CAP. III.

1. Thess. 3. e. 7.

lectoris vitientur incuria, aut regulis fidei corriguntur aut præcedentis uel consequentis cõtextione sermonis, aut si neutrum horum adhibetur ad correctionem, nihilominus dubie remanebunt, ut quolibet modo lector pronūciauerit, non sit in culpa. Nisi enim fides reuocet, quia credimus Deum non accusaturum aduersus electos suos & Christum non condnaturum electos suos, potest illud sic pronūciari: Quis accusabit aduersus electos Dei? Ut hanc interrogationem quasi responsio subsequatur: Deus qui iustificat. Et iterum interrogetur, Quis est qui condonat? Et respondeatur: Christus Iesus qui mortuus est. Quod credere quia demeritissimum est, ita pronūciabitur, ut præcedat percontatio, sequatur interrogatio. Inter percontationem autem & interrogationem hoc ueteres interesse dixerunt, quod ad percontationem multa responderi possunt: ad interrogationem uero, aut non, aut etiam. Pronūciabitur ergo ita, ut post percontationem qua dicimus, Quis accusabit aduersus electos Dei: illud quod sequitur sono interrogantis enūcietur: Deo qui iustificat? ut tacite respondeatur non: Et ite percontemur, Quis est qui condonat? rursumque interrogemus, Christus Iesus qui mortuus est, magis autem qui resurrexit, qui est in dextera Dei, qui & interpellat pro nobis: ut ubique tacite respondeatur, Non. At uero illo in loco ubi ait, Quid ergo dicemus? quia gētes quæ non sectabatur iustitiã, apprehēderūt iustitiã, nisi post percontationem qua dictum est: Quid ergo dicemus? responsio subiiciatur: quia gētes quæ non sectabatur iustitiã, apprehēderūt iustitiã: textus consequens non cohærebit. Qualibet autem uoce pronūcietur illud quod Nathanael dixit: A Nazareth potest aliquid boni esse siue affirmatis, ut illud solū ad interrogationem pertineat quod ait: A Nazareth, siue totū cū dubitatione interrogatis, non uideo quomodo discernatur: uterque autem sensus fide non impedit. Est etiã ambiguitas in sono dubio syllabarum, & hæc utique ad pronūciationem pertinet. nã quod scriptū est: Non est absconditum à te os meum quod fecisti in abscondito, non elucet legentium correpta litera os pronūciat an producta. Si enim corripiat, ab eo quod sunt ossa: si autem producat, ab eo quod sunt ora, intelligitur numerus singularis. Sed talia lingue præcedentis inspectione diiudicantur: nam in Græco non *σήμερον*, sed *ὄντιν* positū est. Unde plerumque loquendi cõsuetudo uulgaris uilior est significandis rebus, quã integritas literarum. Mall' quippe cū barbarismo dici, Non est absconditū à te os meum: quã ut uideo esset minus apertum, quia magis Latinū est. Sed aliquando dubius syllabæ sonus etiã vicino uerbo ad eandem sententiã pertinente diiudicatur. Sicut est illud Apostoli: Quæ prædico uobis, sicut prædixi: quoniam qui talia agunt, regnū Dei non possidebunt. Si tantummodo dixisset: Quæ prædico uobis, neque subiunxisset, Sicut prædixi, non nisi ad codicem præcedentis lingue recurrēdum esset, ut cognosceremus utrum in eo quod dixit, prædico, producenda an corripienda esset media syllaba: nunc autem manifestum est producendam esse. Non enim ait, sicut prædicaui, sed sicut prædixi. Non solum autem ista, sed etiã illæ ambiguitates quæ non ad distinctionem uel ad pronūciationem pertinent, similiter considerandæ sunt, qualis illa est ad Thessalonicenses: Propterea cõsolati sumus fratres in uobis. Dubium est enim utrum *ὁ* fratres, an hos fratres, Neutrum autem horum est contra fidem, sed Græca lingua hos casus pares non habet, & ideo illa inspecta renūciatur uocatiuus, id est, *ὁ* fratres. Quod si uoluisset interpretes dicere, propterea cõsolationem habuimus fratres in uobis, minus scriptum esset uerbis, sed minus de sententia dubitare.

tur: aut certe si adderetur, non sibi, nemo ferè ambigeret uocatiuum esse casum, cum audiret: Propterea cõsolati sumus fratres nostri in uobis. Sed iam hoc periculosius permittitur. Ita factum est in illa ad Corinthios, cum ait Apostolus: Quotidie morior, peruestra gloriã fratres quam habeo in Christo Iesu. Ait enim qui dā interpret: Quotidie morior, per uelut iuro gloriã: quia in Græco uox iurantis manifesta est sine ambiguo sono. Ratissime igitur & difficillime inueniri potest ambiguitas in propriis uerbis, quantum ad libros diuinarum Scripturarum spectat, quam non aut circūstantia ipsa sermonis qua cognoscitur scriptorum intentio, aut interpretum collatio, aut præcedentis lingue soluat inspectio. Sed uerborum translatorum ambiguitates, de quibus deinceps loquendum est, non mediocrem curam industriamque desiderat. Nam in principio cauendum est, ne figuratam locutionem ad literam accipias. Et ad hoc enī pertinet, quod ait Apostolus: Litera occidit, spiritus autem uiuificat. Cum enim figuratè dictū sic accipitur, tanquam proprie dictū sit, carnaliter sapitur. Neque uilla mors animæ congruentius, appellatur quam cum id etiã quod in ea bestius antecellit, hoc est, intelligentia carni subiicitur sequendo literam. Qui enim sequitur literam, translati uerba sicut propria tenet: neque illud quod proprio uerbo significatur, refert ad aliam significationem. Sed quod sabbatum audierit, uerbi gratia non intelligit nisi unam diem de septem, qui continuo uolumine repetuntur. Et cum audierit sacrificiū, non excedit cogitatione illud quod fieri de uictimis pecorū terrenisque fructibus solet. Ea demum est miserabilis animæ seruitus, signa pro rebus accipere, & supra creaturam, corpore oculū mentis ad hauriendum æternū lumen leuare non posse. Quæ tamē seruitus in Iudæo populo longè à cæterarū gentium more distabat, quãdoquidem rebus temporalibus ita subiugati erant, ut unus eis in omnibus cõmenderetur Deus. Et quãquã signa rerum spiritaliū pro ipsis rebus obseruarent, nequiescentes quo referrentur, id tamen insitū habebant quod tali seruitute uni omnium, quem non uidebāt placent Deo. Quæ custodia tanquã sub pedagogo paruulorū fuisse scribit Apostolus: Et ideo quæ talibus signis pertinaciter inhæserūt, contentementem illa Dominū, cum iam tempus reuelationis eorū uenisset, ferre non potuerūt, atque inde calumnias, quæ sabbato curaret, moliti sunt principes eorum: populusque signis illis tanquã rebus attrictus, non credebatur Deū esse, uel à Deo uisum esse, quæ sicut à Iudæis obseruabatur, nollet attendere. Sed qui crediderunt, ex quibus facta est prima ecclesia Hierosolymitana, satis ostenderūt quãta uilitas fuerit eo modo sub pedagogo custodiri, ut signa quæ temporaliter imposita erant seruitibus, ad uerbum Dei cultū, qui fecit celū & terrã, opinionem obseruantium religarent. Nãque illi qui a proximi spiritalibus fuerunt, in ipsis enim temporalibus & carnalibus uocibus atque signis, quamuis quomodo spiritaliter essent intelligenda, nescirent: quia unū tamē didicerat uenerari æternum Deum, tam capaces existerent spiritu sancti, ut omnia sua uenderent, eorumque precium indigentibus distribuendum, ante apostolorum pedes ponerent, seque totos dedicarent Deo tanquam templum nouum, cuius terrænae imagini, hoc est templo ueteri seruebant. Non enim hoc uillas ecclesiæ gentium fecisse scriptum est, quia non tam prope inuenti erant qui simulachra manufacta deos habebant.

Et si quando aliqui eorum illa tanquam signa interpretari conabantur, ad creaturam colendam, uenerandamque referbant. Quid enim mihi prodesset simulachrum, uerbi gratia, Neptuni, non ipsum ha-

1. Cor. 15. d. 31.

11.

Figuratus sermo si intelligatur, illustrat Scripturam. CAP. V.

2. Cor. 3. b. 6.

Seruitus legis. CAP. VI.

Gal. 3. d. 14.

Matth. 23. a. 1. Lucæ 6. a. 7.

al. uita

Act. 4. g. 34.

De uitioribus simulachrorū, & creaturã. CAP. VII.

Exodi. 15. d. 22.

Hyssopi vis.

Ephes. 3. d. 17.

Yona. 1. 3.

Psal. 50. 9.

Sacra scriptura cum prophana comparatio. CAP. XII.

3. Reg. 10. 23.

Matth. 11. d. 29. Ephes. 3. c. 17. 1. Cor. 8. a. 3.

Summa superiorum librorum. CAP. I.

bendum Deum, sed eo significari vniuersum mare; vel etiam omnes aquas ceteras, quæ fontibus proruunt: sicut à quodam Poëta illorum describitur, si bene recolo, ita dicente;

Tu Neptune pater, cui tempora cana crepanti Cincti salo resorant, magnus cui perpete mento Prosluit Oceanus, & flumina criminibus errant.

Hæc si qua intra dulce rectoriū sonantes lapillos quatit. Non est autem hominū, sed porcorum cibus. Nouit quid dicam, qui Euāgelii nouit. Quid ergo mihi prodest quod Neptuni simulachrū ad illam significationem refertur, nisi forte ut neutriū colam. Tam enim mihi statua quælibet, quæ matē vniuersū, nō est Deus.

Fateor tamen altius demersos esse, qui opera hominū deos putant, quàm qui opera Dei sed nobis vnus diligendus & colendus Deus præcipitur, qui fecit hæc omnia, quorū illi simulachra venerantur, vel tanquā deos, vel tanquam signa & imagines deorū. Si ergo signū vtiliter institutū pro ipsa re sequi, cui significandæ institutum est, carnalis est seruitus, quāto magis inutilium rerum signa instituta pro rebus accipere? Quæ si retuleris ad ea ipsa quæ his significatur, eisq; colēdis animū obligaueris, nihilominus seruilis carnaliquē onere atque velamine non carebis.

QVAM OBREM Christiana libertas eos, quos inuenit sub signis vtilibus tāquā prope inuētos, interpretatis signis quibus subditi erāt, eleuatos ad eas res, quarū illa signa sunt, liberauit. Ex his factæ sunt ecclesiæ sanctorū Israelitarum. Quos autē inuenit sub signis inutilibus non solū seruilē operationē sub talibus signis, sed etiā ipsa signa frustra uitē remouitque omnia: vt à corruptione multitudinis simulatorū deorum, quam sæpe ac proprie Scriptura fornicationē vocat, ad vniuersi cultū gentes conuerterentur, nec sub ipsis iā signis vtilibus seruituræ, sed exercitaturæ potius animum in eorum intelligentia spiritali.

Sv b signo enim seruit qui operatur aut veneratur aliquam rem significantē, nesciens quid significet: qui verò aut operatur, aut veneratur vtile signum diuinitus institutum, cuius vim significationēq; intelligit, non hoc veneratur quod videtur & tranſit, sed illud potius quod talia cūcta referenda sunt. Talis autē homo spiritalis & liber est, etiā tēpore seruitutis, quo carnalibus animis nōdū oportet signa illa reuelari, quorū iugo edomandi sunt. Tales autē spirituales erant patriarchæ ac prophetae, omnesq; in populo Israel per quos nobis Spiritus sanctus ipsa Scripturarū & auxilia & solatia ministravit. Hoc verò tēpore posteaquā resurrectione Domini nostri Iesu Christi manifestissimū iudiciū nostræ libertatis illuxit, ne eorū quidē signorum quæ iā intelligim⁹ operatione graui ornati sumus: sed quædā pauca pro multis eadēq; factū facillima, & intellectu augustinissima & obseruatione castissima ipse Domin⁹ & apostolica tradidit disciplina: sicuti est baptismi Sacramentū, & celebratio corporis & sanguinis Domini. Quæ vnusquisq; cū percipit quod referatur imbutus agnoscat, vt ea nō carnali seruitute, sed spiritali potius libertate veneretur. Vt autē literam sequi & signa pro rebus quæ iis significatur accipere seruilis infirmitatis est, ita inutiliter signa interpretari malēvagātis erroris est. Qui autē nō intelligit quid significet signū, & tamē signū esse intelligit, nec ipse pmitur seruitute. Melius est autē vel premi cognitis, sed vtilibus signis, quæ inutiliter ea interpretando, à iugo seruitutis eductam ceruicem laqueis erroris inferere.

Hv i ca autem ceruicem laqueis erroris inferere. **Hv** i ca autem obseruationi qua cauemus figuratam locutionem, id est, translata qua si propriam sequi, adiungēda etiam illa est, ne propriam quasi figuratam velimus accipe-

re. Demonstrādus est igitur prius modus inueniendæ locutionis, propriæ an figurata sit. Et iste omnino modus est, vt quicquid in sermone diuino nequād mōrum honestatem, neque ad fidei veritatē proprie referri potest, figuratū esse cognoscas. Morū honestas ad diligendum Deum & proximum, fidei veritas ad cognoscendum Deum & proximum pertinet. Spes autem sua cuiusque est in cōscientia propria, quæ admodū se sentit ad dilectionē Dei, & proximi cognitionēq; proficere. De quibus omnibus primo libro dictū est. Sed quoniam procliuē est humanū genus, non ex mōmentis ipsius libidinis, sed potius suæ consuetudinis æstimare peccata, fit plerunque vt quisque hominū ea tantum culpanda arbitretur, quæ suæ regionis & tēporis homines vituperare atque damnare cōsueuerunt, & ea tantum probanda atque laudanda quæ cōsuetudo eorum cum quibus viuunt admittit: eoque cōtingit, vt si quid Scriptura vel præceperit quod abhorret à cōsuetudine audientū, vel quod nō abhorret culpauerit, si animum eorum iam verbi vinxit autoritas, figuratam locutionem putent. Non autem præcipit Scriptura nisi charitatē, nec culpat nisi cupiditatem, & eō modo informat mores hominum. Item si animum præoccupauit alicuius erroris opinio, quicquid aliter asseruerit Scriptura, figuratū homines arbitrantur. Non autem asserit nisi catholicam fidē, rebus præteritis & futuris & presentibus. Præteritorū narratio est, futurorum prænunciatio, presentium demonstratio. Sed omnia hæc ad eandē charitatem nutriendā atq; corroborandam, & cupiditatē vincendam atque extinguendam valent. Charitatem voco motū animi ad fruendū Deo propter ipsum, & se atque proximo propter Deum. Cupiditatem autē motū animi ad fruendū se & proximo & quolibet corpore non propter Deū.

QVOD autē agit indomita cupiditas ad corrumpendū animum & corpus suum, Flagitium vocatur. Quod autē agit vt alteri noceat Facin⁹ dicitur. Et hæc sūt duo genera omnium peccatorum, sed flagitia priora sunt. Quæ cūm exinaniuerint animū, & ad quandā egestatē perduxerint, in facinora prosilitur, quibus remoueantur impedimēta flagitorū aut adiumenta quarantur. Itē quod agit charitas quo sibi proficit, vtilitas est: quod autē agit vt proficit proximo, beneficētia nominatur. Et hinc præcedit vtilitas, quia nemo potest ex eo, quod nō habet, prodesse alteri. Quanto autem magis regnū cupiditatis destruitur, tāto charitatis augetur. **QV** i c q v i d ergo asperū & quasi sæuū factū dictūq; in sanctis Scripturis legitur ex persona Dei vel sanctorū eius, ad cupiditatis regnū destruedū valet. Quod si perspicue sonat, nō est ad aliud referendum quasi figuratē dictū sit. Sicuti est illud Apostoli

D Theaurizas tibi irā in die ire & reuelationis iustitiam iudicij, qui reddet vnicuique secundū opera sua, iis quidē qui secundū sustinentiā boni operis gloriam & honorem & incorruptionem quærētibus, vitam æternam: iis autem qui ex contentione sunt, & diffidunt veritati, credunt autē iniquitati, ira & indignatio, tribulatio & angustia in omnem animā hominis operātis malū, Iudæi primum & Græci. Sed hoc ad eos, cum quibus eueritur ipsa cupiditas, qui eam vincere noluerunt. Cūm autem in homine cui dominabantur, regna cupiditatis subuertuntur, illa est aperta locutio: **Q**ui autē Iesu Christi sunt, carnē suā crucifixerūt cum vitiis & concupiscentiis, Nisi quia & hic quædā verba translata tractantur, sicuti est, ira Dei, & crucifixerunt. Sed non tam multa sunt vel ita posita, vt obtegan sensum & allegoriam, vel ænigma faciant, quam proprie figuratam locutionem voco. Quod autem Hieremias dicitur.

Charitas. Cupiditas.

1. Sent. dist. 17. cap. quod autē.

al. corporis sensum Flagitium. Facinus.

Que ad enclitidam cupiditatem, quæq; ad in serendū charitatē faciūt CAP. XI. Rom. 1. 2. 5.

Gal. 5. d. 24.

Hier. 1. b. a. o. dicitur, Ecce cōstitui te hodie super gentes & regna, vt euellas & destruas & disperdas & dissipēs: non dubium quin figurata locutio tota sit ad eū finē referenda quæ diximus. **QV**AE autē quasi flagitiosa imperitias videtur, siue tantū dicta, siue etiā facta sunt, vel ex Dei persona, vel ex hominum, quorum nobis sanctitas cōmendatur, tota figurata sunt, quorū ad charitatis passū enucleanda secreta sunt. Quisquis autem rebus prætereūtib⁹ restrictus vitur quā se habent mores eorum cum quib⁹ viuunt, aut tēperās aut supersticiosus est: quisquis verò sic eis vitur, vt metas cōsuetudinis honorū, inter quos versatur, excedat, aut aliquid significat, aut flagitiosus est. In omnib⁹ enim talibus non vsus rerum, sed libido vteris in culpa est. Neque vllō modo quisquā sobrius crediderit Domini pedes ita vnguentō precioso à muliere perfusus, vt luxuriosorū & nequam hominum solent, quorū talia conuiuia detestamur. O odor enim bonus, bona fama est, quæ quisquis bonæ vitæ operibus abūdauerit, dū vestigia Christi sequitur, quasi pedes eius preciosissimo odore perfundit. Ita quod in aliis personis plerūq; flagitiū est, in diuina vel prophetica persona magnæ cuiusdā rei signū est. Alia quippe est in perditis morib⁹, alia in Osæ prophetæ vaticinatione cōiūctio meretricis. Nec si flagitiosē in cōiuiuitumulentorū & lasciuorū nudatur corpora, propterea in balneis nudum esse, flagitiū est. Quid igitur locis & tēporibus personisq; cōueniat, diligenter attendendū est, ne temere flagitia reprehēdam⁹. Fieri enim potest, vt sine aliquo vitio cupidinis, vt voracitatis preciosissimo cibo sapiens vtatur, insipiens autē scedissima gulæ flāma in vilissimum ardeat. Et sanius quisq; maluerit a more Dñi pisce vesci, quā lenticula more, Esau nepotis Abraham, aut hordeo more iumentorum. Nō enim probrae continētiore moris sunt pleræque bestia, quia viliorib⁹ aluntur escis. Nam in omnibus huicemodi rebus, non ex earum rerū natura quibus vitimur, sed ex causa vtendi & modo appetendi vel probandū est, vel improbandū quod facimus. Regno tereno veteres iusti cælestē regnū imaginabatur & prænunciabant. Sufficiendæ prolis causa erat vxorū plurium simul vni viro habendarum inculpabilis cōsuetudo, & ideo vnam feminā maritos habere plurimos honestum non erat: non enim mulier eo est scedior, sed meretricia potius turpitudō est, vel questum vel liberos vulgo quarere. In huicemodi moribus quicquid illorū temporum sancti non libidinosē faciebāt, quāuis ea facerent quæ hoc tempore nisi per libidinē fieri nō possunt, non culpat Scriptura. Et quicquid ibi tale narratur, nō solū historicē ac proprie, sed etiā figuratē ac propheticē acceptū, interpretandū est vsq; in finē illū charitatis, siue dei siue pximi, siue vtriusq;. Sicut enim talares & manicatas tunicas habere apud Romanos veteres flagitium erat, nunc autem honesto loco natis, cūm tunicati sunt, nō eas habere flagitium est: sic animaduertēdū est in cætero quoq; vsū rerum abesse oportere libidinem: quæ non solum ipsa eorum inter quos viuunt consuetudine, nequiter abutitur: sed etiam sæpe sines eius egressa, sceditatem suam, quæ inter claustra morum solennium latitabat, flagitiosissima eruptione manifestat. **QV** i c q v i d autem congruit consuetudini eorū, cum quibus vita ista degenda vel necessitate imponitur, vel officio suscipitur, à bonis & magnis hominibus ad vtilitatem & beneficentiam referendum est, vel proprie, sicut & nos debemus, vel etiam figuratē, sicut prophetis licet.

In quæ facta legenda cūm incurran in docti alterius consuetudinis, nisi autoritate reprimantur, flagitia putant, nec possunt animaduertere totam conuer-

Aug. tom. 3.

facta iudicatur ex circūstantiis. CAP. XI. Hier. 1. b. a. o.

Pisce tiquā cibo delicato. 2. Lucæ 24. f. 43. 1. Genes. 25. d. 34.

al. suscipiendæ. 1. Gen. 16. a. 3. & 21. 4. 1. Reg. 25. c. 13.

Omnia ad proximi vtilitatem referenda. CAP. XII.

Consuetudinē non esse iustitiam. CAP. XV. XIIII.

rationem suā, vel in coniugiis, vel in cōiuiuiis, vel in vestitu, cæteroq; humano victu atque cultu, aliis gentibus & aliis temporib⁹ flagitiosam videri. Quæ varietatē innumerabilium cōsuetudinū cōmoti quidam dormitantes, vt ita dicam, qui neque alto fomno stultitias sopiebantur, nec in sapientiæ lucē poterant euigilare, putauerunt nullā esse iustitiam per se ipsam, sed vnicuique genti consuetudinē suā iustā videri: quæ cū sit diuersa omnibus gentibus, debeat autem incōmutabilis manere iustitia, fieri manifestum, nullam vsquam esse iustitiam: non intellexerūt, ne multa commemorē, quod tibi fieri non vis, alij ne feceris, nullo modo posse vlla eorū gentili diuersitate variari. Quæ sententia cū refertur ad dilectionem Dei, omnia flagitia moriuntur: cū ad proximi, omnia faciunt. Nemo enim vult corrumpi habitaculum suum: non ergo debet corrumpere habitaculū Dei, seipsum scilicet. Et nemo enim vult sibi à quoquam noceri: nec ipse igitur cuiquam noceat.

Si c euerſa tyrānidē cupiditatis, charitas regnatiuissimū legibus dilectionis Dei propter Deum, sui & proximi propter Deū. Seruabitur ergo in locutionibus figuratis regula huiusmodi, vt tam diu versetur diligētī cōsideratione quod legitur, donec ad regnū charitatis interpretatio perducatur. Si autē hoc iam proprie sonat, nulla putetur figurata locutio. **S**i præceptiua locutio est, aut flagitiū aut facinus vetans, aut vtilitatem aut beneficentiā iubens, nō est figurata. Si autē flagitiū aut facinus videtur iubere, aut vtilitatem aut beneficentiā vetare, figurata est. Nisi māducaueritis, inquit, carnem filij hominis & sanguinem biberitis, non habebitis vitam in vobis: facinus vel flagitiū videtur iubere. Figura est ergo, præcipiens passioni Domini esse cōmunicandū, & suauiter atque vtiliter reconduendum in memoria, quod pro nobis caro eius crucifixa & vulnerata sit. Ait Scriptura: Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi. Hic nullo dubitante beneficentiā præcipit. Sed quod sequitur, Hoc enim faciēs carbonēs ignis congeres super caput eius: malevolentia facinus patet iuberi. Ne igitur dubitaueris figuratē dictum, & cū possit dupliciter interpretari, vno modo ad nocēdum, altero ad præstandum, ad beneficentiā tēpotius charitas reuocet, vt intelligas carbonēs ignis esse vrentes penitentiæ gemit⁹, quibus superbia sanatur eius qui dolet se inimicū fuisse hominis à quo eius miseria subuenitur. Item cūm ait Dominus, Qui amat animam suam, perdet eam: non vtilitatem vetare putandus est, quæ debet quisque conseruare animam suam: sed figuratē dictum, & perdet animam, id est, perimat atque amittat vsu eius quem nunc habet, peruersum scilicet atque preposterū, quo inclinatur tēporalibus, vt æternam nō quærat. Scriptum est, Da misericordiam, & ne suscipias peccatorem. Posterior pars huius sententiæ videtur vetare beneficentiā. Ait enim, ne suscipias peccatorem: vt peccatum eius nō suscipias. **S**A P E autem accidit vt quisquis in meliori gradu spiritalis vitæ, vel esse vel esse se putat, figuratē dicta esse arbitretur, quæ in ferioribus gradib⁹ præcipiuntur, vt verbi gratia, si calicem amplexus est vitam, & se castrauit propter regnū cælorum, quicquid de vxore diligenda & regenda sancti libri præcipiunt, non proprie, sed translata accipi oportere contendat. Et si quis statuit seruare inmutam virginem suam, tanquam figuratam locutionem conetur interpretari qua dictum est, Trade filiam, & grande opus perfeceris. Erit igitur etiam hoc in obseruationibus intelligendarum Scripturarum, vt sciamus alia omnibus communiter præcipi, alia singulis quibusque generibus personarum, vt non solum ad vni-

Tobia 4. e. 16. Math. 7. b. 24.

1. Cor. 3. c. 17.

Charitas finis Scripturæ. CAP. XV.

Vbi figura subit, vbi non. CAP. XVI. Ioan. 6.

Eucharistia.

Proverb. 25. c. 21. Rom. 11. d. 20.

Ioan. 12. d. 25.

al. perdat

Ecl. 12. a. 4.

Non omnia præcipi omnibus. CAP. XVII.

Math. 19. b. 12. Eph. 5. c. 25. 1. Cor. 7. g. 37. Ecl. 7. c. 27.

2.4

versum statum valetudinis, sed etiā ad suam cuiusq; membri propriā infirmitatē medicina pertineat. In suo quippe genere curandū est, quod ad melius genus nō potest erigi. **I**TEM cauendum est ne forte quod in Scripturis veteribus pro illorū temporū conditione, etiā nō figuratē, sed propriē intelligatur, non est flagitiū neque facinus, ad ista etiā tēpora quis putet in vsum vitæ posse trāsferrī: quod nisi domināte cupiditate, & ipsarū quoq; Scripturarū quib⁹ euertenda est fatellitium quarēte non faciet, nec intelligit miser ad hāc vtilitatē illa sic esse posita, vt ſpei bonæ homines salubriter videāt, & cōsuetudinē quā aspernātur posse habere vsum bonū, & eam quā amplexātur esse posse damnabilē, si & ibi charitas vtentiū, & hic cupiditas attendatur? Nam si multis vxoribus castē vtī quisquā pro tēpore potuit, potest alius vnā libidinosē. Magis enim probō multarū fœcūditate vtētē propter aliud, quā vnus carne fruētē propter ipsam. Ibi enim quæritur vtilitas tēporum opportunitatibus cōgrua, hic fatiatur cupiditas temporalib⁹ voluptatib⁹ implicata. Inferiorisq; gradus ad Deū sunt quibus secundum veniā concedit Apostolus carnalē cum singulis coniugibus consuetudinē propter intemperantiā eorum: quam illi qui plures singuli cum haberent, sicut sapiēs in cibo & potu, non nisi salutem corporis, sicut concubitu non nisi procreationē filiorū intuebātur. Itaque si eos in hac vita inuenisset Domini aduentus cum iam non mittēdi, sed colligendi lapides tempus esset, statim seipso castrarent propter regnū calorū. Non enim est in carēdo difficultas, nisi cum est in habendo cupiditas. Nouerāt quippe illi homines etiā in ipsis coniugibus luxuriā esse abutēdi intemperantiā, quod Tobie testatur oratio quādo est copulatus vxori. Ait enim, Benedictus es Domine Deus patrū nostrum, & benedictum nomē tuum in omnia secula seculorū: benedicāt te celi & omnis creatura tua: tu fecisti Adam, & dedisti illi adiutorium Euam. Et nunc Domine tu scis, quoniam non luxuriæ causā accipio sororem meam, sed ipsa veritate vt misereris nostri Domine. **S**ED qui effrenata libidine, vel per multa stupra diffuētes euagātur, vel in ipsa vna coniuge, nō solum excedūt ad liberorū procreationē pertinētē modum, sed etiā inhumanioris intemperantię fordes inuerecūda omnino licētia feruiliis cuiusdā libertatis accumulāt, non credūt fieri potuisse, vt tēperanter multis feminis antiqui vterētur viri, nihil seruātes in vfu illo nisi congruū temporibus propagandæ prolis officiū: & quod ipsi laqueis libidinis obstricti, vel in vna non facienti, nullo modo in multis fieri posse arbitrantur. Sed isti possunt dicere, ne honorari quidē atq; laudari oportere viros bonos & sanctos, quia ipsi cum honorantur atque laudātur, intumescūt superbia, tāto audiores inanissimæ gloriæ, quāto eos frequentius atq; latius lingua blādiōr vtilauerit: quā ita leues sunt, vt eos rumoris aura, siue quæ prospera, siue quæ aduersa existimatur, in quasilibet inuehat voragine flagitiorū, aut in facinorū etiā saxa collidat. Videāt ergo quā sibi arduū sit atque difficile, nec laudis esca illi, nec cōtumeliarum aculeis penetrari, & nō ex se alios metiātur. **C**REDANT potius apostolos nostros nec cū suspicerētur ab hominib⁹ inflatos fuisse, nec cū despicerētur elisos. Neutra quippe tētatio defuit illis viris. Nā & credentiū celebrabātur præconio, & persequentiū maledictis infamabātur. Sicut ergo isti pro tēpore vtēbātur his omnibus, & non corrumpebantur: sic illi veteres vsūm feminarum ad sui temporis conuenientiam referentes, non patiebantur eam dominationem libidinis, cui seruiunt qui ista non credūt. Et ideo isti

sefe nullo modo cohiberēt ab inexpressibili filiorū odio, à quibus vel vxores vel concubinas suas attentatas, aut attrēctatas esse cognoscerēt, si eis fortē tale aliquid accidisset. **R**EX autem Dauid cum hoc ab impio atque immāni filio passus esset, nō solum ferocitatem tolerauit, sed etiam planxit extinctum. Nō enim carnali zelo irrecitus tenebatur, quem nullo modo iniuriæ suæ, sed peccata filij cōmouebant. Nam ideo si vinceretur, eum occidi prohibuerat, vt edomito seruaretur pœnitēdi locus: Et quia non potuit, nō orbitatem doluit in eius interitu, sed quia nouerat in quas pœnas tam impiē adultera, & parricidalis anima raperetur. Nāque alio prius filio, qui innocens erat, pro quo ægro tante affligebatur, moriēte latus est. † Ex hoc maxime apparet quā moderatione ac tēperantia illi viri feminis vtēbātur, quā cum in vnā illicite irruisset rex idē æstu quodā ætatis, & tēporalium rerum prosperitatib⁹ abreptus, cuius etiā maritum occidēdū præceperat, accusatus est per prophetam: qui cum ad eum venisset cōiunecēdum de peccato, proposuit ei similitudinem de paupere, qui habebat ouem vnā, cuius vicinus cum haberet multas, ad aduētum hospitis sui vnica potius vicini pauperis ouiculam exhibuit epulandam. In quem commotus Dauid occidi eum iussit, & quadruplicari ouem pauperi, vt se sciēs cōdemnaret, qui peccauerat sciēs. **Q**UOD cum ei manifestatum esset, & diuinitus denūciata vindicta, diluit pœnitendo peccatum. Sed tamen in hac similitudine stuprum tantummodo designatum est de oue vicini pauperis: de marito autem mulieris interempto, hoc est, de ipso paupere, qui vnā habebat ouem occiso, nō est per similitudinē interrogat⁹ Dauid, vt in solo adulterio disceret sententiā damnationis suæ. Ex quo intelligitur quanta tēperantia multas mulieres habuerit, quando de vna in qua excessit modum, à seipso puniri coactus est. Sed quia in isto viro immoderatē huius libidinis non permāio, sed transitus fuit, propterea etiam ab arguente propheta ille illicitus appetitus hospes vocatus est. Nō enim dixit eum regi suo, sed hospiti suo, vicini pauperis ouem ad epulandum exhibuisse. At verò in eius filio Salomone, non quasi hospes transitum habuit, sed regnum ista libido possedit. De quo Scriptura non tacuit, culpās eum fuisse amatorem mulierum. Cuius tamen initia desiderio sapientię flagrauerant, quam cum amore spiritali adeptus esset, amore carnali amisit. **E**RGO quamquam omnia vel penē omnia quæ in veteris testamenti libris gesta cōtinentur, non solum propriē, sed etiam figuratē accipienda sunt: tamen etiam illa quæ propriē lector accepit, si laudati sunt illi qui ea fecerunt, sed ea tamen abhorrent à cōsuetudine bonorum, qui post aduentum Domini diuina præcepta custodiunt, figuram ad intelligentiam referat, factum verò ipsum ad mores nō transferat. Multa enim sunt quæ illo tempore officiosē facta sunt, quæ modò nisi libidinosē fieri nō possunt. **S**I qua verò peccata magnorum virorum legerit, tamen aliquā in eis figuram rerum futurarum animaduertere atque indagare potuerit: rei tamē gestę proprietatem adhuc vsum assumat, vt se nequaquam rectē suis factis iactare audeat, & præ sua iustitia cæteros tāquam peccatores cōtemnat, cum videat tantorum virorū & cauendas tempestates, & flenda naufragia. Ad hoc enim etiā peccata illorū hominū scripta sunt, vt apostolica illa sententiā vbique tremenda sit, qua ait, Quapropter qui videtur stare, videat ne cadat. Nulla enim ferē pagina est sanctorum librorū, in qua non sonet, quod Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. **M**A X I M E itaque inuestigandum est vtrum propria sit, an figurata locutio quam intelligere conamur. Nam competo

Adulterium Dauid, CAPVT XXI. 2. Reg. 18. g. 33.

al. Et

2. Reg. 12. 2. 3

3. Reg. 1. 1. a. 1. 2. Paralip. 1. c. 10. Non eadem ratio veteris & nouæ legis. CAP. XXI.

Sancti quarerunt lapsi. CAPVT XXI.

1. Cor. 10. c. 12. Itc. a. b. c. 6. 1. Pet. 5. c. 6. Ante omnia considerādū genus locutionis. CAPVT XXI.

Quo tēpore quis præceptū sit cōsuetudinem. CAPVT XXVII.

1. Cor. 7. 2. 1.

Tob. 8. b. 8.

Mali alios de suo estimant ingenio. CAP. XIX.

In quavis vendi ratione sui sunt similes. CAPVT XX. Act. 1. c. 12. & 14. c. 14. Act. 19. g. 42. & 13. g. 45.

Idem verbū non idem significat vbique. CAP. XXV.

a. Math. 16. b. 11. b. Lucæ 13. d. 21. 2. Retra. cap. 4.

Apoc. 5. 2. 5. 1. Pet. 5. c. 8.

Math. 10. b. 16. 2. Cor. 11. 2. 3.

Ioan. 6. 5. 1. Prouer. 9. d. 17.

Psal. 74. 9.

Ioan. 7. 5. 38. Apoc. 17. d. 15. & 19. a. 6.

Obscura locis apertioribus explicanda. CAP. XXVI. Psal. 34. 2. Psal. 5. 12.

Eph. 6. c. 16.

1. Thess. b. 8. Funde locum variē intelligi nihil prohibet. CAP. XXVII.

perto quod figurata sit, adhibitis regulis rerum quas in primo libro digessim⁹, facile est eā versare omnib⁹ modis, donec perueniam⁹ ad sententiā veritatis, præsertim cum vsum accesserit pietatis exercitatione roborat⁹. Inuenimus autē vtrum propria sit, an figurata locutio, illa inuenientes quæ supra dicta sunt. **Q**UOD cum apparuerit, verba quibus continetur, aut à similibus rebus ducta inueniuntur, aut ab aliqua vicinitate attingentibus. Sed quoniam multis modis res similes rebus apparent, nō putemus esse præscriptum, vt quod in aliquo loco res aliqua per similitudinem significauerit, hoc eā semper significare credamus. Nam & in vituperatione fermentum posuit Dominus, cum diceret, Caute à fermento Phariseorū: & in laude cum diceret, Simile est regnum calorū mulieri quæ abscondit fermentum in tribus mensuris farinæ donec fermentaretur torū. Huius igitur varietatis obseruatio duas habet formas. Sic enim aliud atq; aliud res quæque significant, vt aut cōtraria aut tātummodo diuersa significant. **C**ōtraria scilicet, cum alias in bono, alias in malo res eadē per similitudinē ponitur, sicut hoc est quod de fermento supra dixim⁹. Tale etiā quod leo significat Christum, vbi dicitur, Vicit leo de tribu Iuda: significat & diabolū, vbi scriptū est, Aduersarius vester diabolus tanquā leo rugiens circumit, quæretis quem deuoret. Ita serpens in bono est, Astuti vt serpentes: in malo autem, Serpens Euā seduxit astutia sua. In bono, panis, Ego sum panis vituus, qui de cælo descēdi: in malo autē, panis, Panes occultos libeter edite. Sic & alia plurima. Et hæc quidem quæ commemorari minime dubiā significationem gerunt, quia exempli gratia cōmemorari non nisi manifestissima debuerūt. Sunt autē quæ incertum sit in quā partem accipi debeāt, sicut, Calix in manu Domini vini meri plenus est mixto. Incertum est enim, vtrum irā Dei significet nō vsque ad nouissimā pœnam, id est, vsque ad fecem: an potius gratiā Scripturarum à Iudæis ad Gentes transeuntem, quia inclinauit ex hoc in hoc, remanentibus apud Iudæos obseruationibus quas carnaliter sapiunt, quia sex eius nō est exinanita. Cum verò res eadem non in contraria, sed tantum in diuersa significatione ponitur, illud est in exemplū, quod aqua & populum significat, sicut in Apocalypsi legimus, & Spiritum sanctum, vnde est illud, Flumina aquæ viuæ fluent de ventre eius: & si quid aliud atque aliud, pro locis in quibus ponitur, aqua significare intelligitur. Sic & aliæ res non singulae, sed vnaquæque earum, non solum duo aliqua diuersa, sed etiam nonnunquā multa significat, pro loco sententiæ, sicut posita reperitur. **V**BI autem apertius ponitur, ibi discendū est quomodo in locis intelligātur obscuris. Neque enim meli⁹ potest intelligi quod dictum est Deo, Apprehēde arma & scutum, & exurge in adiutorium mihi: quā ex illo loco vbi legitur, Domine vt scuto bonæ voluntatis tuę coronasti nos. Nec tamen ita vt iam vbicūque scutum pro aliquo munimento legerimus positum nō accipiamus nisi bonam voluntatem Dei. Dictum est enim, Et scutum fidei in quo possitis, inquit, omnes sagittas maligni ignitas extinguere. Nec rursum ideo debemus in armis huiuscemodi spiritalibus scuto tātummodo fidē tribuere, cū alio loco etiam lorica dicta sit fidei. Induti, inquit, lorica fidei & charitatis. **Q**UANDO autem ex eisdem Scripturæ verbis, nō vnum aliquid, sed duo vel plura sentiuntur, etiam si latet quid senserit ille qui scripserit, nihil periculi est, si quodlibet eorū cōgruere veritati ex aliis locis sanctarum Scripturarum doceri potest, id tamen eo conante qui diuina scrutatur eloquia, vt ad voluntatem perueniat auctoris, per quem Scripturam illam sanctus operatus est Spiritus: siue hoc af-

sequatur, siue aliam sententiam de illis verbis quæ fidei rectæ non refragatur excuspat, testimonium habens à quocunque alio loco diuinorū eloquiorū. Ille quippe autor in eisdem verbis, quæ intelligere volumus & ipsam sententiā forsitan vidit, & ceteri Dei Spiritus qui per eum hæc operatus est, etiā ipsam occursum Lectori vel auditori, sine dubitatione prouidit, imò vt occurreret, quia & ipsa est veritate subnixā, prouidit. Nam quid in diuinis eloquiis largius, & vberius potuit diuinitus prouideri, quā vt eadem verba pluribus intelligantur modis, quos alia non minus diuina contestatiā faciāt approbari? **V**BI autem talis sensus cruitur, cuius incertū certis sanctarū Scripturarū testimoniis nō possit aperiri, restat vt ratione reddita manifestus appareat, etiā si ille cuius verba intelligere quærimus cū forte non sensit. Sed hæc cōsuetudo periculosa est. Per Scripturas enim diuinas multo citius ambulatur: quas verbis translatis opacatas cū scrutari volumus, aut hoc inde exeat quod nō habeat controuersia: aut si haberet, ex eadem Scriptura vbicūque inuenietis atque adhibitis eius testibus terminetur. **S**CIENT autem literati, modis omnib⁹ locutionis, quos grāmatici Græco nomine tropos vocant, auctores nostros vsos fuisse, multiplicius atque copiosius quā possunt existimare vel credere, qui nesciūt eos & in aliis ista didicerūt. Quos tamen tropos qui nouerūt, agnosūt in literis sanctis eorūque sciētia ad eas intelligēdas aliquantū adiuuantur. Sed hic eos ignaris tradere nō decet, ne artē grāmaticā docere videamur. Extra sanē vt discātur ad monico, quāuis iam superius id admonuerim, id est, in secundo Libro, vbi de linguarum necessaria cognitione disserui. Nam literæ à quibus ipsa grāmatica nomē accepit, γρηματι enim Græci literas vocāt, signa vtique sonorū sunt ad articulata vocem qua loquimur pertinentiū. Istorum autē troporū non solum exempla omnium, sed quorundā etiam nomina in diuinis libris legūtur, sicut allegoria, ænigma, parabola. Quāuis pene omnes ij tropi, qui liberali dicuntur arte cognosci, etiā in eorum reperiantur loquclis, qui nullos grammaticos audierunt, & eo quo vulgus vitur sermone contenti sunt. Quis enim nō dicit, sic floreat? Qui tropus metaphora vocatur. Quis non dicit piscina etiam quæ non habet pisces, nec facta est propter pisces, & tamen à piscibus nomen accepit? Qui tropus catachresis dicitur. Longū est isto modo cæteros persequi: nā vsq; ad illos peruenit vulgi locutio, qui propterea mirabiliores sūt, quia contra quā dicitur significat, sicut est quæ appellatur Ironia vel Antiphrasis. Sed Ironia pronūciatione indicat quid velit intelligi, vt cum dicim⁹ homini mala facienti, res bonas facis. Antiphrasis verò vt cōtraria significet, non voce pronūciatīs efficitur: sed aut verba habet sua quorū origo contraria est, sicut appellatur lucus, quod minime luceat: aut cōsuevit aliquid ita dici, quamuis dicatur etiam non econtrario, veluti cum quærim⁹ accipere quod ibi non est, & respondetur nobis, abundat: aut adiunctis verbis facimus, vt à contrario intelligatur quod loquimur, veluti si dicamus, caue illum, quia bonus homo est. Et quis talia non dicit indoctus, nec omnino sciens quæ sint, vel quid vocentur hi tropi? Quorum cognitio propterea Scripturarū ambiguitatis dissoluendis est necessaria, quia cum sensus ad proprietatem verborum sit accipiatur, absurdus est, quæredum est vtique ne forte illo vel illo tropo dictum sit, quod non intelligimus: & sic pleraque inuenta sunt quæ latebant.

Humanis rationibus nō sciendū. CAPVT XXVII.

Cognitio troporū necessaria. CAPVT XXI. De trinitate. li. 15. cap. 9.

Piscina;

Lucus.

aliquid.

Regule Trinitatis cuiusdam. CAP. XX.

relinquere voluit, fecit librum quē Regularum vocavit, quia in eo quasdam septē regulas executus est, quibus quasi clauibus diuinarum Scripturarum aperirentur occulta. Quarum primam ponit de Domino & eius corpore: secundam de Domini corpore bipartito: tertiam de promissis & lege: quartam de specie & genere: quintam de temporibus: sextam de recapitulatione: septimam de diabolo & eius corpore. Quae quidem cōsiderata, sicut ab illo aperitūtur, non parum adiuuant ad penetranda quae repta sunt diuinorum eloquiorum. Nec tamen omnia, quae ita scripta sunt, vt nō facile intelligantur, possunt his regulis inueniri, sed aliis modis pluribus quos hoc numero septenario vsque adeo nō est iste complexus, vt idem ipse multa exponat obscura, in quibus harum regularum adhibet nullam, quoniam nec opus est. Neque enim aliquid illic tale versatur aut quaeritur. Sicut in Apocalypsi Ioannis quaerit, quemadmodum intelligēdi sint angeli ecclesiarum septem quibus scribere iubetur, & ratiocinatur multipliciter, & ad hoc peruenit vt ipsos angelos intelligamus ecclesias. In qua copiosissima disputatione nihil istarum est regularum, & vtique res illic obscurissima quaeritur, quod exēpli gratia satis dictum sit. Nam colligere omnia nimis longū & nimis operosum est, quae ita obscura sunt in Scripturis canonicis, vt nihil istorum septem ibi requiritur. Iste autē cum has velut regulas cōmēdaret, tantum eis tribuit, quasi omnia quae in lege, id est, in diuinis libris obscurē posita inuenierim, his bene cognitis atque adhibitis intelligere valeamus. Ita quippe exortus est eūdem librum vt diceret, Nec cessariū duxi ante oīa q̄ mihi videtur libellū regularū scribere, & secretorū legis veluti clauis & luminaria fabricare. Sūt enim quaedam regulae mysticae quae vniuersae legis recessus obtinent, & veritatis thesauros aliquibus inuisibiles faciunt. Quarum si ratio regularum sine inuidia, vt communicamus accepta fuerit, clausa quaeque patefient, & obscura dilucidabuntur, vt quisque prophetiae immensam sylum perambulans, his regulis quodammodo quasi lucis tramitibus deductus ab errore defendatur. Hic si dixisset, Sunt enim quaedam regulae mysticae, quae nonnullos legis recessus obtinent, aut certe quae legis magnos recessus obtinent: nō autem quod ait, vniuersae legis recessus: neque dixisset, clausa quaeque patefient, sed, clausa multa patefient: verum dixisset, nec tam elaborato atque vtili operi suo plusquam res ipsa postulat dādo in spem falsam Lectorem eius cognitorumque misisset. Quod ideo dicēdum putauī, vt liber ipse & legatur ad studiosos, quia plurimum adiuuat ad Scripturas intelligendas, & non de illo speretur tantum quantum non habet: caute sanē legendus est, non solum propter quaedam, in quibus vt homo errauit: sed maximē propter illa quae sicut Donatista haereticus loquitur. Quid autem doceant vel admoneant istae septem regulae, breuiter ostendam. **P R I M A** de Domino & eius corpore est, in qua scientes aliquando capitis & corporis, id est, Christi & ecclesiae vnam personam nobis intimari: neque enim frustra dictum est fidelibus: Ergo Abrahae semen estis, cum sit vnum semen Abrahae, quod est Christus: non hesitemus quādo à capite corpus, vel à corpore transitur ad caput, & tamē non receditur ab vna eadēque persona. Vna enim persona loquitur dicens, Sicut sponso imposuit mihi mitrā, & sicut sponsam ornauit me ornamento: & tamē quid horum duorum capiti, quid corpori, id est, quid Christo, quid ecclesiae conueniat, vtique intelligendū est. **S E C V N D A** est de Domini corpore bipartito, quod quidem non ita debuit appellari. Nō enim reuera Domini corpus est, quod cum illo non erit in aeternum. Sed dicēdum

fuit, de Domini corpore vero atq; permixto, aut vero atque simulato, vel quid aliud: quia nō solum in aeternum, verum etiam nūc hypocrītē nō cum illo esse dicendi sunt, quāuis in eius esse vidētur ecclesia. Vnde poterat ista regula & sic appellari, vt diceretur de permixta ecclesia. Quae regula Lectore vigilātem requirit, quando Scriptura cum ad alios iam loquatur, tanquā ad eos ipsos ad quos loquebatur, videtur loqui: vel de ipsis cum de aliis iam loquatur, tanquā vnū sit vtrumque corpus, propter tēporalem cōmixtionem & communionē Sacramentorū. Ad hoc pertinet in Canticis canticorū: Fusca sum & speciosa, vt tabernacula Cedar, speciosa sum vt pelles Salomonis. Nō enim ait, Fusca fui vt tabernacula Cedar, & speciosa sum vt pelles Salomonis: sed vtrūque se esse dixit, propter tēporalem vnitatē intra vna reia pisciū bonorū & malorum. Tabernacula enim Cedar ad Hirmaclē pertinet, qui non erit haeres cū filio liberat. Itaq; cum de bona parte Deus dicat: Ducā caecos in viā quā nō nouerūt, & semitas quas nō nouerūt calcabūt, & faciā illis tenebras in lucē, & praua in directū: haec verba faciā, & non derelinquā eos. Mox de alia parte quae malē permixta est, dicit: Ipsi autē cōuersi sunt retrorsum, quāuis alij iā significētur his verbis, Sed quoniam nūc in vno sunt, tanquam de ipsis loquitur de quibus loquebatur: non tamen semper in vno erūt. Ipse est quippe ille seruus cōmemoratus in Euāgelio, cuius Dominus cum venerit diuidet eum, & partem eius cum hypocritis ponet. **T E R T I A** regula est de promissis & lege, quae alio modo dici potest de spiritu & litera, sicut nos eā appellauimus, cum de hac re librum scriberemus. Potest etiā sic dici, de gratia & mādato. Haec autē magis mihi videtur magna quaestio quam regula, quae solū deis quaestionibus adhibēda est. Hec est quā nō intelligentes Pelagiani, vel cōdiderūt suā haeresim, vel auxerūt. Laborauit in ea dissoluēda Ticonius bene, sed nō plenē. Disputas enim de fide & operibus opera nobis dixit à Deo dari merito fidei: ipsam verò fidē sic esse à nobis, vt nobis nō sit à Deo. Nec attēdit apostolū dicentē: Pax fratribus & charitas cū fide à Deo patre & Doño nostro Iesu Christo. Sed non erat expertus hāc haeresim: quae nostro tēpore exorta, multū nos, vt gratiā Dei quae per Dominū nostrū Iesum Christū est, aduersus eā defenderemus, exercuit: & secundū id quod ait Apostolus: Oportet haereses esse, vt probati manifesti fiāt in vobis multo vigilātores diligentioresque reddidit: vt aduerteremus in Scripturis sanctis, quod istū Ticoniū min⁹ attentū, min⁹que sine hoste sollicitū fugit, etiā ipsam scilicet fidē donū illius esse, qui eius mansurā vnicuique partitur. Ex qua sententia quibusdā dictum est, Vobis donatū est pro Christo, nō solū vt in eum credatis, verum etiam vt pro eo patiamini. Vnde quis dubitet vtrūque esse Dei donū, qui fideliter atq; intelligēter audit vtrumque: donatū? Plura sunt & alia testimonia quibus id ostēditur: sed hoc nūc nō agimus, alibi autē atq; alibi sepius ista egimus. **Q U A R T A** verò Ticonij regula de specie & genere. Sic enim eā vocat, volens intelligi specie partē, genus autem totū, cuius ea pars est quam nuncupat speciem: sicut vnaqueque ciuitas pars est vtiq; vniuersitatis gentium: hāc ille vocat speciem, genus autem omnes gentes. Neque hic ea discernendi subtilitas adhibenda est quae à dialecticis traditur, qui inter partem & speciem quid intersit accuratissime disputant. Eadem ratio est, si non de vnaquaque ciuitate, sed de vnaquaque provincia vel gente vel regno tale aliquid in diuinis reperitur eloquiis. Non solum enim, verbi gratia, de Hierusalem, vel de aliqua gentium ciuitate, siue Tyro, siue Babylone, siue alia qualibet

Cant. 1. a. 6.

Matth. 13. f. 47.

Gen. 21. b. 10.

Galat. 5. d. 30.

Esai. 42. c. 16.

Matth. 24. d. 31.

Regula tertia. CAP. XXXII.

Fides. Opera.

Eph. 6. d. 23.

1. Cor. 11. d. 19.

Rom. 12. 23.

Philip. 1. d. 29.

Regula quarta. CAP. XXXIII.

Pal. 71.

Ezech. 36. d. 17.

1. Cor. 10. c. 18.

Ezech. 36. c. 23.

al. viii.

Esai. 10. c. 21.

2. Cor. 3. a. 2.

Ezech. 11. c. 19. & 36. c. 26.

libet dicitur aliquid in scripturis sanctis, quod modū eius excedat, & cōueniat potius omnibus gētibus: verum etiā de Iudaea, de Aegypto, de Assyria, & quacunq; alia gente in qua sunt plurimae ciuitates, non tamen totus orbis, sed pars eius est, dicitur quod trāseat eius modum, & congruat potius vniuerso, cuius haec pars est: vel sicut iste appellat, generi, cuius haec species est. Vnde & in notitiā vulgi verba ista venerunt, vt etiā idiore intelligant quid specialiter, quid generaliter in quocūque praecepto imperiali sit constitutū. Fit hoc etiam de hominibus, sicut ea quae de Salomone dicuntur, excedunt eius modū, & potius ad Christū vel ecclesiam, cuius ille pars est, relata clarescūt. Nec species semper exceditur: saepe enim talia dicuntur quae vel ei quoq; vel ei fortasse tantummodo appertissime cōgruant. Sed cū à specie transitur ad genus, quasi adhuc de specie loquente Scriptura, ibi vigilare debet Lectoris intentio, ne quārat in specie, quod in genere potest melius & certius inuenire. Facile quippe est illud quod ait propheta Ezechiel, Domus Israël habitauit in terra, & polluerunt illam in via sua & in idolis suis & peccatis suis: secundum immunditiam mēstruatē facta est via eorum ante faciem meam: & effudi iram meam super eos, & dispersi illos inter nationes, & vētilauī eos in regiones, secundum vias eorum & secundū peccata eorum iudicauī eos. Facile est, inquit, hoc intelligere de illa domo Israël, de qua dicit Apostolus, Videte Israël secundum carnē: quia haec omnia carnalis popul⁹ Israël & fecit & passus est. Alia etiam quae sequuntur eidē intelliguntur populo conuenire. Sed cum ceperit dicere: Et sanctificabo nomē meum sanctum illud magnū, quod pollutum est inter nationes, quod pollutum in medio earum, & scient gentes quia ego sum Dominus: iam intentus debet esse qui legit, quemadmodum species excedatur, & adiungatur genus. Sequitur enim & dicit: Et dum sanctificabor in vobis ante oculos eorum: & accipiam vos de gētibus, & congregabo vos ex omnibus terris, & inducam vos in terram vestrā: & aspergam vos aqua munda, & mundabimini ab omnibus simulacris vestris, & mundabo vos: & dabo vobis cor nouum, & Spiritum nouum dabo in vos: & auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneū, & Spiritum meum dabo in vos: & faciā vt in iustitiis meis ambuletis, & iudicia mea custodiatis & faciatis: & habitabitis in terra quā dedi patribus vestris, & eritis mihi in populū, & ego ero vobis in Deum, & mundabo vos ex omnibus immundiciis vestris. Hoc de nouo testamento esse prophetarum, ad quod pertinet nō solum vna gens illa in reliquiis suis, de quibus alibi scriptum est: Si fuerit numerus filiorum Israël, sicut arena maris, reliquiae saluae sicut verum etiā caeterae gētes quae promissae sunt patribus eorū qui etiam nostri sunt: non ambigit quisquis intuetur, & lauacrum regenerationis hic esse promissum, quod nunc videmus omnibus gētibus redditum. Et illud quod ait Apostolus, cum noui Testamenti gratiam commendaret, vt in comparatione veteris emineret: Epistola nostra vos estis scripta, nō atramento, sed spiritu Dei viui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus: hinc esse respicit & perspicit ductū vbi iste propheta dicit: Et dabo vobis cor nouum, & Spiritum nouum dabo in vos, & auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum. Cor quippe carneum, vnde ait Apostolus, tabulis cordis carnalibus, à corde lapideo voluit vitam sentientem discerni, & per vitam sentientem significatū intelligentem. Sic fit Israël spiritalis, non vnius gentis, sed omnium quae promissae sunt patribus in eorum semine quod est Christus. Hic ergo Israël spirita-

lis ab illo Israël carnali, qui est vnius gētis, nouitate gratiae, non nobilitate patriae, & mente, non gente distinguitur. Sed altitudo prophetica dū de illo vel ad illum loquitur, latenter transit ad hunc: & cum iā de isto vel ad istū loquatur, ad huc de illo vel ad illū loquiverit, non intellectū Scripturarū nobis quasi hostiliter inuadens, sed exercens medicinaliter nostrum: vnde & illud quod ait: Et inducam vos in terram vestram: & paulo post, tanquam idipsū repetēs: Et habitabit, inquit, in terra quam dedi patrib⁹ vestris: nō carnaliter sicut carnalis Israël, sed spiritaliter, sicut spiritalis Israël, debem⁹ accipere. Ecclesia quippe sine macula & ruga ex omnibus gentibus congregata, atque in aeternum regnatura cum Christo, ipsa est terra beatorum, terra viuentium: ipsa est intelligenda patribus data, quando eis certa & immutabili Dei voluntate promissa est: quoniam ipsa promissionis vel praedestinationis firmitate iā data est, quae danda suo tempore à patribus credita est, sicut de ipsa gratia quae sanctis datur, scribens ad Timotheum Apostolus ait: Non secundum opera nostra, sed secundum suum propositū & gratiam quae data est nobis in Christo Iesu ante secula aeterna, manifestata autē nūc per aduentum Saluatoris nostri. Datam dixit gratiam, quando nec erant adhuc quibus daretur: quoniam in dispositione ac praedestinatione Dei iā factū erat, quod suo tempore futurum erat, quo esse dicit manifestatū. Quāuis haec possint intelligi, & de terra futuri seculi, quādo erit caeli nouum & terra noua: in qua iniusti habitare non poterūt. Et ideo rectē dicitur piis, quod ipsa sit terra eorum, quae vlla ex parte nō erit impiorū: quia & ipsa similiter data est, quando dāda firmata est. **Q V I N T A M** Ticonius regulā ponit, quā de tēporibus appellat: quae regula plerunq; inueniri vel conici possit latēs in Scripturis sanctis quātitas tēporū. Duobus autē modis vigere dicit hanc regulam, aut tropo synecdoche, aut legitimis numeris. Trop⁹ synecdoche, aut à parte totū, aut à toto partē facit intelligi: sicut vnius euāgelista post dies octo factū dicit, quod alij post dies sex, quando in monte discipulis tantū tribus presentibus, facies Domini vt sol resplenduit, & vestimenta eius sicut nix. Vtrūq; enim verū esse nō possit, quod de numero dierū dictū est, nisi ille qui dixit, post dies octo, intelligatur partē nouissimā diei ex quo id Christus praedixit futurum, & partē primam diei quo id ostendit impletū, pro totis diebus duobus atq; integris posuisse: is verò qui dixit, post dies sex, integros omnes & totos, sed solos medius cōputasse. Hoc modo locutionis quo significatur à parte totū, etiā illa de resurrectione Christi soluitur quaestio. Pars enim nouissima diei, quo passus est, nisi p toto die accipiat, id est, ad iūcta etiā nocte praeterita, & nox in cuius parte vltima resurrexit, nisi tot⁹ dies accipiat, ad iūcto scilicet die illucescente dominico nō possūt esse tres dies & tres noctes, quib⁹ se in corde terrae praedixit futurū. Legitimos autē numeros dicit, quos eminentius diuina Scriptura cōmēdat, sicut septenariū vel denariū vel duodenariū, & quacunq; alij sint quos legendos studiosi libet ragnoscunt. Plerunq; enim huiusmodi numeri p vniuerso tempore ponūt, sicut, Septies in die laudē dixi tibi: nihil est aliud quā, Semper laus eius in ore meo. Tantundem valent, & cum multiplicentur siue per denarium, sicut septuaginta & septingenti, vnde possunt & septuaginta anni Hieremiae pro vniuerso tempore spiritaliter accipi, quo est apud alienos ecclesia: siue per seiplos, sicut decem per decem, centum sunt: & duodecim per duo decim, centum quadraginta quatuor: quo numero significatur vniuersitas sanctorum in Apocalypsi. Vnde apparet non solas tem-

Ezech. 36. e. 24.

Pal. 26. d. 13. Terra viuētium.

1. Tim. c. 9.

Apoc. 21. a. 1

Regula quinta. CAP. XXXV.

Luc. 9. d. 28.

Matth. 17. a. 1. & Mar. 9. a. 29.

Matth. 12. d. 40.

Numeri finitissimi pro infinitis, & omni tempore.

Pal. 118.

Sin. 164.

Pal. 33. a. 2.

1. Ierem. 25. c. 11.

Apoc. 7. a. 4

Apoc. 1. d. 20.

Haereticis quid bene dixerunt, legendi: sed caute. CAP. XXXI. Galat. 3. d. 29.

Esai. 61. d. 10.

Regula sexta. CAP. XXXVI.

porum quaestiones istis numeris esse soluendas: sed latius patere significationes eorum, & in multa proficere. Neque enim numerus iste in Apocalypsi ad tempora pertinet, sed ad homines. **S**EPTIMA regulam Ticonij recapitulationem vocat, in obscuritate Scripturarum satis vigilanter inuentam. Sic enim dicuntur quaedam quasi sequantur in ordine temporis, vel rerum continuatione narrentur, cum ad priora quae praetermissa fuerant, latenter narratio reuocetur. Quod nisi ex hac regula intelligatur, erratur. Sicut in Genesi: Et plantauit, inquit, Dominus Deus paradysum in Edem ad orientem, & posuit ibi hominem quem formauit, & produxit Deus adhuc de terra omne lignum speciosum, & bonum in escam. Ita iudicij dictum tanquam id factum sit posteaquam factum posuit Deus hominem in paradysum: cum breuiter utroque commemorato, id est, quod plantauit Deus paradysum, & posuit ibi hominem quem formauit, recapitulando redeat & dicat quod praetermisserat, quomodo scilicet paradysus fuerit plantatus, quia produxit Deus adhuc de terra omne lignum speciosum & bonum in escam. Denique secutus adiunxit: Et lignum vitae in medio paradysi, & lignum scientiae boni & mali. Deinde flumen quo paradysus irrigaretur diuisum in quatuor principia fluuiorum, quatuor explicatur, quod totum pertinet ad institutionem paradysi. Quod ubi terminauit, repetiuit illud quod iam dixerat, & reuera hoc sequebatur atque ait: Et sumpsit Dominus Deus hominem quem fecit, & posuit eum in paradiso, &c. Post ista enim facta ibi est positus homo, sicut nunc ordo ipse demonstrat: non post hominem ibi positum facta sunt ista, sicut prius dictum putari potest, nisi recapitulatio illic vigilanter intelligatur, qua reditum est ad ea quae fuerant praetermissa. Itemque in eodem libro, cum commemorarentur generationes filiorum Noe, dictum est: Hi filij Cham in tribus suis, secundum linguas suas in tribus regionibus suis & in gentibus suis. Enumeratis quoque filiis Sem, sequitur: Hi filij Sem in tribus suis secundum linguas suas in regionibus suis & in gentibus suis. Et annexitur de omnibus, Haec tribus filiorum Noe, secundum generationes eorum & secundum gentes eorum. Ab his dispersae sunt insulae gentium super terram post diluuium. Et erat omnis terra labium unum, & vox una omnibus. Hoc itaque quod adiunctum est: Et erat omnis terra labium unum, & vox una omnibus: id est, una lingua omnium: ita dictum videtur tanquam eo iam tempore quo dispersi fuerant super terram, etiam secundum insulas gentium una fuerit omnibus lingua communis. Quod proculdubio repugnat superioribus verbis, ubi dictum est: In tribus suis secundum linguas suas. Neque enim dicerentur habuisse iam linguas suas singulae tribus quae gentes singulas fecerant, quando erat omnibus una communis: ac per hoc recapitulando adiunctum est: Et erat omnis terra labium unum, & vox una omnibus: latenter narratione redeunt, ut diceretur quomodo factum sit, ut ex una omnium lingua fuerint diuisi per multas. Et continuo de illa turris aedificatione narratur, ubi haec eis iudicio diuino ingesta est poena superbiae, post quod factum dispersi sunt super terram secundum linguas suas. Fit ista recapitulatio etiam obscurius, sicut in Euangelio dicit Dominus: Die quo exiit Loth a Sodomis, pluit ignem de caelo, & perdidit omnes: secundum haec erit dies filiis hominis quo reuelabitur. Illa hora, qui erit in tecto, & vasa eius in domo, non descendat tollere illa: & qui in agro, similiter non reuertatur retrò: meminerit vxoris Loth.

Ordo narrationis inuenitur, quae ratione explicatur. CAP. VI. XXXVI.

Gen. 2. b. 8.

Gen. 10. a. 1. al. generatibus.

Gen. 11. a. 1.

Gen. 1. a. 5.

Luc. 17. f. 29.

Gen. 19. c. 26.

Nunquid cum Dominus fuerit reuelatus, tunc sunt ista seruanda, ne quisque retrò respiciat, id est, vitam praeteritam cui renunciauit, inquirat: & non potius isto tempore, ut cum Dominus fuerit reuelatus, retributionem pro eis quae quisque seruauit vel contempsit inueniat? Et tamen quia dictum est, In illa hora, tunc putantur ista seruanda, cum fuerit Dominus reuelatus: nisi ad intelligendam recapitulationem sensus legentis inuigilet, adiuuante alia Scriptura, quae ipsorum apostolorum adhuc tempore clamauit: Filij, nouissima hora est. Tempus ergo ipsum quo Euangelium praedicatur, quousque Dominus reueletur, hora est in qua oportet ista seruari, quia & ipsa reuelatio Domini ad eandem horam pertinet, quae die iudicij terminabitur. **S**EPTIMA Ticonij regula est, caedemque postrema de diabolo & eius corpore. Est enim & ipse caput impiorum, qui sunt eius quodammodo corpus, ituri cum illo in supplicium aeterni ignis: sicut Christus caput est ecclesiae, quae est corpus eius futurum cum illo in regno & gloria sempiterna. Sicut ergo in prima regula, quam vocat de Domino & eius corpore, vigilandum est ut intelligatur, cum de vna eademque persona Scriptura loquitur, quid conueniat capiti, quid corpori: sic & in ista nouissima aliquando in diabolum dicitur, quod non in ipso, sed potius in eius corpore possit agnosci, quod habet non solum in eis qui manifestissime foris sunt, sed in eis etiam qui cum ad ipsum pertinent, tamen ad tempus miscentur ecclesiae, donec vnusquisque de hac vita exeat vel à frumento palea ventilabro ultimo separetur. Quod enim scriptum est Esaiam: Quomodo eccidit de caelo Lucifer mane oriens, & caetera quae sub figura regis Babylonis de eadem persona, vel ad eandem personam dicta sunt in ipsa contextione sermonis, de diabolo utique intelliguntur: & tamen quod ibi dictum est, Contritus est in terra qui mittit ad omnes gentes: non totum ipsi capiti congruit. Nam etsi mittit ad omnes gentes diabolus angelos suos, tamen in terra corpus eius, non ipse conteritur: nisi quia ipse est in corpore suo, quod contritum fit ut puluis, quem proicit ventus à facie terrae. Haec autem omnes regulae, excepta vna quae vocatur de promissis & lege, aliud ex alio faciunt intelligi, quod est proprium tropicae locutionis, quae latius patet quam ut possit, ut mihi videtur, ab aliquo vniuersa comprehendi. Nam vbiunque velut aliud dicitur ut aliud intelligatur, etsi nomen ipsi tropi in loquendi arte non inuenitur, tropica locutio est. Quae cum fit ubi fieri solet, sine labore sequitur intellectus: cum verò ubi non solet, laboratur ut intelligatur, ab aliis magis, ab aliis minus, sicut magis minusve dona Dei sunt in ingeniis hominum, vel adiutoria tribuuntur. Proinde sicut in verbis propriis, de quibus superius disputauimus, ubi res ut dicuntur intelligenda sunt: sic in translatis quae faciunt tropicas locutiones, ubi aliud ex alio intelligendum est, de quibus hucusque quantum visum est, satis egimus: non solum admonendi sunt studiosi venerabilium literarum, ut in Scripturis sanctis genera locutionum sciatur, & quomodo apud eas aliquid dici solet, vigilanter aduertant, memoriterque retineant: verum etiam, quod est praecipuum & maxime necessarium, orent ut intelligant. In eis quippe literis quarum studiosi sunt legunt, quoniam Dominus dat sapientiam, & à facie eius scientia & intellectus, à quo & ipsum studium, si pietate praeditum est, acceperunt. Sed haec satis etiam de signis, quantum ad verba pertinent, dicta sunt. Restat ut de proferendis eis quae sentimus, sequenti volumine quae Dominus donauerit disseramus.

1. Ioan. 2. c. 18.

Rom. 2. a. 5. & 13. c. 11.

Regula septima. CAP. VII. XXXVII.

Math. 25. l. 45. Ephes. 1. d. 22.

Luc. 17. f. 14. c. 12.

Psal. 1. 4.

Iaco. 3. a. 3. Pron. 2. a. 6.

D. AVRELII AVGVSTINI DE DOCTRINA CHRISTIANA LIBER IIII.

Prologus.

Hoc Opus nostrum quod inscribitur de doctrina Christiana, in duo quaedam fuerat prima distributione partitum. Nam post proemium quo respondi eis, qui hoc fuerat reprehensuri, duae sunt res, in qua, quibus nititur omnis tractatio Scripturarum: modus inueniendi quae intelligenda sunt, & modus proferendi quae intellecta sunt. De inueniendi prius, de proferendo postea disserem. Quia ergo de inueniendi multa iam diximus, & tria de hac vna parte volumina absoluiimus, Domino adiuuante, de proferendo pauca dicemus, ut si fieri poterit, vno libro cuncta claudamus, totumque hoc Opus quatuor voluminibus terminetur. **P**RI-MO itaque expectatione legentium, qui forte me putant rhetorica daturum esse precepta quae in scholis secularibus & didici & docui, ista prolocutione prohibeo, atque ut à me non expectetur, admoneo: non quod nihil habeat utilitatis, sed si quid habet, seorsum dicendum est, si cui fortassis bono viro etiam haec vacat discere, non autem à me vel in hoc Opere, vel in aliquo alio requirendum. **N**A-M cum per artem rhetoricam & vera suadeant & falsa, quis audeat dicere aduersus mendacium defensoribus suis inermem debere consistere veritate: ut videlicet illi qui res falsas persuadere conant nouerit auditorem vel beneuolum vel intentum vel docile proemio facere, isti autem non nouerit: Illi falsa breuiter, aperte, verisimiliter: & isti vera sic narrat, ut audiret audeat, intelligere non patcat, credere postremo non liberat: Illi fallacibus argumentis veritatem oppugnet, asserat falsitatem: isti nec vera defendere, nec falsa valeant refutare. Illi animos audientium in errorem mouentes impellentesque dicendo terreant, contristent, exhilarent, exhortent ardentem, isti per veritatem leniti frigidique dormitit. **Q**uis ita desipiat, ut hoc sapiat? Cum ergo sit in medio posita facultas eloqj, quae ad psuadenda seu praua seu recta valeat plurimum, cur non honorum studio coparatur, ut militet veritati, si ea mali ad obtinendas praefas vanasque causas in usus iniquitatis & erroris vsurpane? **S**E-D quaecumque sunt de hac re obseruationes atque praecipua, quibus cui accedit in verbis plurimum ornametisq; verborum exercitatoris lingua solertissima consuetudo, sit illa quae facundia vel eloquentia nominat, extra istas literas nostras, seposito ad hoc congruo temporis spacio, apta & conuenienter arte discenda sunt eis quae hoc celeriter possunt. Nam & ipsos Romane eloquentiae principes non piguit dicere, quae hanc artem nisi quis citò possit, nunquam omnino possit perficere. **Q**uod utrum verum sit, quid opus est quaerere? Non enim etiam si possint haec à tardioribus tadem aliquando perficere; nos ea tati pendimus, ut eis discendis iam maturas vel etiam graues hominum aetates velimus impendi. Satis est ut adolescentulorum ista sit cura, nec ipsorum omnium quos utilitati ecclesiasticae cupimus erudiri, sed eorum quos nondum magis virgines, & huic rei sine dubio preponenda necessitas occupauit. **Q**uoniam si acuti & seruēs adsit ingenium, facilius adharet eloquentia legentibus & audientibus eloquentes, quam eloquentiae praecipua sectantibus. **N**ec desunt ecclesiasticae literae etiam praeter canonicam in autoritatis aere salubriter collocatum, quas legendo homo capax, etsi id non agat, sed tantummodo rebus quae ibi dicuntur intentus sit, etiam eloquio quo dicuntur, dum in his versatur, imbuitur, accedente vel maxime exercitatione siue scribendi siue dictandi, postremo etiam dicendi, quae secundum pietatis ac fidei regulam sentit. Si

autem tale desit ingenium, nec illa rhetorica praecipua capiuntur, nec si magno labore inculcata quatuordecimque ex parte capiuntur, aliquid profunt: quoad quidem etiam ipsi qui ea didicerunt, & copiose ornateque dicunt, non oēs ut secundum ipsa dicant, possunt ea cogitare eorum esse existimo, qui utrumque possunt, & dicere bene, & ad hoc faciendum praecipua illa dicendi cogitare, cum dicunt. Cauendum est enim ne fugiat ex animo quae dicenda sunt, dum attendit ut arte dicatur. Et tamen in sermonibus atque dictionibus eloquentium, impleta reperire praecipua eloquentiae, de quibus illi ut eloquerentur, vel cum loquerentur, non cogitauerunt, siue illa didicissent, siue ne attigissent quidem. Implet quippe illa quia eloquentes sunt, non adhibent ut sint eloquentes. **Q**uapropter cum ex infatigabilibus loquentibus non fiat, nisi locutiones discendo loquentium: cur eloquentes fieri non possint nulla eloquentiae arte tradita, sed elocutiones eloquentium legendo & audiendo, & quantum affertur cōceditur imitatio? **Q**uid quod ita fieri ipsi quoque experimur exemplis? Nam sine praecipuis rhetoricis nominibus plurimos eloquentiores plurimis qui illa didicerunt: sine lectis verò & auditis eloquentium disputationibus vel dictionibus neminem. Nam neque ipsa arte grammatice qua discitur locutionis integritas, in digeret pueri, si eis inter homines qui integre loquerentur, crescere daretur & viuere, nescientes quippe vlla nomina vitiorum, quicquid vitiorum cuius ore loquentis audiret, sana sua consuetudine reprehenderet & caueret, sicut rusticos vrbani reprehendunt, etiam qui literas nesciunt. **D**EBET igitur diuinarum Scripturarum tractator & doctor, defensor rectae fidei, ac debellator erroris, & bona docere, & mala de docere: atque in hoc opere sermonis conciliare aduersos remissos erigere, nescientibus quid agatur, quid expectare debeant intimare. **V**bi autem beneuolos, intentos, dociles aut inuenerit, aut ipse fecerit, caetera peragenda sunt, sicut causa postulat. **S**ic docendi sunt qui audiunt, narratione faciendum est, si tamē indigeat ut res de qua agitur innotescat. **V**t autem quae dubia sunt certa fiant, documentis adhibitis ratiocinandum est. **S**iverò qui audiunt monendi sunt potius quam docendi, ut in eo quod iam sciunt, agendo non torpeant, & rebus assensum quas veras esse fatentur accommodent, maioribus dicendi viribus opus est. **I**bi obsecrationes, & terpationes, concitationes & coerciones, & quaecumque alia valeat ad commouendos animos, sunt necessaria. **E**t haec quidem cuncta quae dixi, oēs ferè homines in iis quae eloquendo agunt, facere non quiescunt. **S**ed cum alij faciunt obtuse, deforciter, frigide, alij acute, ornate, vehementer, illi ad hoc opus vnde agimus, iam oportet accedere, qui potest disputare vel dicere sapienter, etiam non potest eloquenter, ut proficit audientibus, etiam minus proficere, si & eloquenter possit dicere. **Q**ui verò affuit insipienti eloquentia, tanto magis cauendus est, quanto magis ab eo in iis quae audire inuile est, delectatur auditor, & eum quoniam disertè dicere audit, etiam verè dicere existimat. **H**aec autem sententia nec illos fugit, qui artem rhetoricam docenda putant: falsi sunt enim sapientia sine eloquentia parum prodesse civibus, eloquentiam verò sine sapientia nimium obesse plerumque, prodesse nunquam. **S**i ergo hoc illi qui praecipua eloquentiae tradiderunt, in eisdem libris in quibus id egerunt veritate infligante coacti sunt consistere, verè, hoc est superna, quae à patre luminum descendit, sapientia nescientes: quanto magis nos non aliud sentire debemus, qui huius sapientiae filij & ministri sumus? **S**apienter autem dicit homo tanto magis vel minus, quanto in Scripturis sanctis magis minusve profecit. **N**on dico in eis multum legen-

Officium doctoris Christiani. CAP. IIII.

al. admonendi

al. arguunt

De variis dicendi generibus. CAP. V.

Verba Ciceronis ex 1. libro De inuentione.

Iacobi 3. c. 17. & 3. d. 15.

dis memoriae; mandandis, sed bene intelligendis, & diligenter earum sensibus indagandis. Sunt enim qui eas legunt, & negligunt: legunt ut teneant, negligunt ne intelligant. Quibus longe dubio preferendi sunt, qui verba earum minus tenent, & cor earum sui cordis oculis videt. Sed utriusque ille melior, qui & cum volent eas dicit, & sicut oportet intelligit. Huic ergo qui sapienter debet dicere, etiam quod non potest eloquenter, verba Scripturarum tenere maxime necessarium est. Quanto enim se pauperiore cernit in suis, tanto cum oportet in istis esse ditior: ut quod dixerit suis verbis, probet ex illis & qui propriis verbis minor erat, magnorum testimonio quodammodo crescat. Probando enim delectat, qui minus potest delectare dicendo. Porro qui non solum sapienter verum etiam eloquenter vult dicere, quoniam profectus plus proderit, si utrumque potuerit, ad legendos vel audiendos & exercitatione imitandos eloquentes cum multo libetius, quam magistris artis rhetoricae vacare precipio: si tam enim qui leguntur & audiuntur non solum eloquenter, sed etiam sapienter dixisse vel dicere veraci praedicatione laudatur. Qui enim eloquenter dicunt, suauiter: qui sapienter, salubriter audiuntur. Propter quod non ait scriptura, multitudo eloquentium, sed multitudo sapientium sanitas est orbis terrarum. Sicut autem saepe fumenda sunt & amara salubria, ita semper vitanda est perniciose dulcedo. Sed salubri suauitate vel suauis salubritate, quid melius? Quanto enim magis illic appetitur suauitas, tanto facilius salubritas prodest. Sicut ergo ecclesiasticis viri qui diuina eloquia non solum sapienter, sed eloquenter etiam tractauerunt. Quibus legentibus magis non sufficit tempus, quam deesse ipsi studentibus & vacatibus possunt. Hinc aliquis forsitan querit, utrum auctores nostri, quorum scripta diuinitus inspirata canone nobis saluberrima auctoritatem fecerunt, sapientes tantummodo, an eloquentes etiam nuncupandi sunt. Quae quidem quaestio apud me ipsum & apud eos qui mecum quod dico sentiunt, facillime soluitur. Nam ubi eos intelligo non solum nihil eis sapientius verum etiam nihil eloquentius mihi videri potest. Et audeo dicere, omnes qui recte intelligunt quod illi loquuntur, simul intelligere non eos aliter loqui debuisse. Sicut est enim quaedam eloquentia quae magis aetatem iuuenilem decet, est quae senile, nec iam dicenda est eloquentia, si personae non congruat eloquentis: ita est quaedam quae viros summa auctoritate dignissimos planeque diuinos decet. Hac illi locuti sunt, nec ipsos decet alia, nec alios ipsa, ipsis enim congruit, alios autem quanto videtur humilior, tanto altius non uerositate, sed soliditate transcendit. Vbi uero non eos intelligo, minus quidem mihi apparet eorum eloquentia sed eam tamen non dubito esse tale, qualis est ubi intelligo. Ipsa quoque obscuritas diuinorum salubriusque dictorum tali eloquentiae miscenda fuerat, in qua proficere non fieri intellectus, non solum inuentione, uerum etiam exercitatione deberet. Possent quidem si uacaret, omnes uirtutes & ornamenta eloquentiae, de quibus insistant illi qui lingua sua nostrorum auctorum linguam non magnitudine, sed rumore praerponunt, ostendere in istorum literis sacris, quos nobis crudiendis, & ab hoc seculo prauo in beatum seculum transferendis, prouidentia diuina prouidit. Sed non ipsa me plus quam dici potest in illa eloquentia delectant, quae sunt his uiribus cum oratoribus gentiliu poetisue communia. Illud magis admiror & stupeo, quod ista nostra eloquentia ita uisunt per alteram quandam eloquentiam suam, ut necesse desisset, nec emineret in eis: quia cum nec improbari ab illis, nec ostentari oportebat: quorum alterum fieret si uitareretur, alterum putari posset, si facile agnosceretur. Et in quibus forte locis agnosceretur a doctis, tales res di-

Sap. 6. d. 26.

In sacris esse sanam eloquentiam. CAP. VI.

cuunt, ut uerba quibus dicuntur non a dicente adhibita, sed ipsi rebus uel sponte subiuncta uideantur: quae si sapientiam de domo sua, id est peccatore sapientis procedere intelligas, & tamquam inseparabile famulam etiam non uocatum sequi eloquentiam. **Q**uis enim non uideat quid uoluerit dicere, & quam sapienter dixerit Apostolus: Gloriamur in tribulationibus, scientes quia tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio uero spes, spes autem non confundit: quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis: Hic si quis, ut ita dixerim, imperite peritus artis eloquentiae precepta Apostoli secutum fuisse contendant, nonne a Christianis doctis, in doctisque ridebitur? Et tamen agnosceretur hic figura quae *μαζ* Graece, Latine uero a quibusdam est appellata gradatio, quoniam scalam dicere noluerunt, cum uerba uel sensa connecterent alterum ex altero: sicut hic, ex tribulatione patientiam, ex patientia probationem, ex probatione uero speciem connexam uidemus. Agnosceretur & aliud decem, quoniam post aliqua pronuntiationis uoce singula finita, quae nostri membra & caesa, Graeci autem *καλα* & *κόμματα* uocant, sequitur ambitus siue circumitus quae *πελοδο* illi appellant, cuius membra suspenduntur uoce dicentis, donec ultimo finiantur. Nam eorum quae praecedunt circumitum, membrum illud est primum, quoniam tribulatio patientiam operatur: secundum, patientia autem probationem: tertium, probatio uero spes. Deinde subiungitur ipse circumitus, qui tribus peragitur membris, quorum primum est, spes autem non confundit: secundum, quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris: tertium, per Spiritum sanctum qui datus est nobis. At haec atque huiusmodi in elocutionis arte traduntur. Sicut ergo Apostoli precepta eloquentiae secutum fuisse non dicimus, ita quae eius sapientiam secuta sit eloquentia, non negamus. Scribens ad Corinthios in secunda epistola, redarguit quosdam qui erant ex Iudeis pseudoapostoli, eisque detrahebat. Et quoniam seipsum praedicare compellitur, hanc sibi uelut insipientiam tribuens quam sapienter dicit quamque eloquenter: Sed comes sapientiae, dux eloquentiae, illam sequens, istam praecedens & sequentem non respiciens. Iterum dico inquit, ne quis me existimet insipientem esse, alioquin uelut insipienter suscipite me, ut & ego modicum quid glorier. Quod loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi in stultitia in hac substantia gloriae: quoniam quidem multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor. Libenter enim sustinetis insipientes, cum sitis ipsi sapientes. Toleratis enim si quis uos in seruitutem redigit, si quis deuorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem uos cecidit: secundum ignobilitatem dico, quasi nos infirmati sumus. In quo quis audeat, in insipientia dico, audeo & ego. Hebraei sunt: & ego. Israhelae sunt: & ego. Semen Abraham sunt: & ego. Ministri Christi sunt: & ego. Insipiens dico, super ego. In laboribus plurimum, in carceribus abundatius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. A Iudeis quinquies quadraginta una minus accepi. Ter uirgis caesus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci: nocte & die in profundo maris fui. In itineribus saepe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis in falsis fratribus. In labore & aetumna, in uigiliis saepius, in fame & siti, in ieiuniis multis, in frigore & nuditate, praeter illa quae extrinsecus sunt, incurtus in me quotidianus, sollicitudo omnium ecclesiarum. Et tamen hinc quo membra percontatione subiungit: Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non uor? Prostratum totus iste quasi anhelans locus, bimbri circumitu terminatur. Si gloriari oportet, in iis quae infirmitatis meae sunt gloriabor. Quod uero post hunc impetum interposita narratiuncula quodammodo requiescit, & requiescere facit auditorem, quid decoris, quid delectationis habeat, satis dici non potest. Sequitur enim dicens: Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi scit, qui est benedictus in secula, quod non memior. A e deinde quomodo periclitatus fuerit, & quomodo euaserit, breuissimè narrat. Longum est caetera persequi, uel in aliis sanctarum Scripturarum locis ista monstrare. Quid si etiam figuras locutionis quae illa arte traduntur, in iis saltem quae de Apostoli eloquio commemorauimus, ostendere uoluissim? Nonne facilius graues homines me nimium, quam quisquam studiosorum sibi sufficientem putarent? Haec omnia quando a magistris docentur, pro magno habentur, magno pre-

Pulchre doctis exemplis in Sacris literis inesse germanam eloquentiam, quae sapienter adhaeret uelut inseparabilis comes. CAP. VI. Rom. 5. a. 5

2. Cor. 11. d. 16.

Super ego, Graece *μαζ* id est ego amplius, siue magis ego: uerba magis reddidit, quam sententiam.

Quanto

Artificium rhetorices.

Quanto uero eloquentia cucurrerint flumine, & quae stertit aduertit. Porro autem qui nouit agnoscerit, quae caesa, quae comata Graeci uocant, & membra, & circumitus, de quibus paulo ante disserui, cum decentissima ueritate inreponeretur, tota ista specie dictionis, & quasi eius uultum, quo etiam indocti delectantur mouenturque, fecerunt. Nam uide cepimus hunc locum inserere, circumitus sunt primus minimus, hoc est bimbrius, minus enim quam duo membra circumitus habere non possunt, plura uero possunt: ergo ille primus est. Iterum dico, ne quis me existimet insipientem esse. Sequitur alius trimembris, Alioquin uelut insipientem suscipite me, ut & ego modicum quid glorier. Tertius qui sequitur membra habet quatuor: Quod loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi in stultitia, in hac substantia gloriae. Quartus duo habet, Quandoquidem multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor. Et quintus habet duo, Libenter enim sustinetis insipientes, cum sitis ipsi sapientes. Etiam sextus bimbrius est, Toleratis enim, si quis uos in seruitutem redigit. Sequuntur tria caesa, Si quis deuorat, si quis accipit, si quis extollitur. Deinde tria membra, Si quis in faciem uos cecidit, secundum ignobilitatem dico, quasi nos infirmati sumus. Additur trimembris circumitus, In quo tamen quis audeat, in insipientia dico, audeo & ego. Hinc iam singulis quibusque caesis interrogando positus, singula itidem caesa responsione redduntur, tria tribus. Hebraei sunt: & ego. Israhelae sunt: & ego. Semen Abraham sunt: & ego. Quarto autem caeso simili interrogatione posito, non alterius caesi, sed membris oppositione respondet, Ministri Christi sunt: Insipiens dico, super ego. Iam caesa quatuor sequentia, remota decentissime interrogatione funduntur: In laboribus plurimum, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. Deinde interponitur breuis circumitus, quoniam suspensa pronuntiatione distinguendum est. A Iudeis quinquies: ut hoc sit unum membrum, cui connectitur alterum, quadraginta una minus accepi. Inde reditur ad caesa, & ponuntur tria: Ter uirgis caesus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci. Sequitur membrum, Nocte ac die in profundo maris fui. Deinde quatuordecim caesa decentissime impetu profuunt: In itineribus saepe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis in falsis fratribus, in labore & aetumna, in uigiliis saepius, in fame & siti, in ieiuniis multis, in frigore & nuditate. Post haec interponit trimembrem circumitum: Praeter illa quae extrinsecus sunt, incurtus in me quotidianus, sollicitudo omnium ecclesiarum. Et tamen hinc quo membra percontatione subiungit: Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non uor? Prostratum totus iste quasi anhelans locus, bimbri circumitu terminatur. Si gloriari oportet, in iis quae infirmitatis meae sunt gloriabor. Quod uero post hunc impetum interposita narratiuncula quodammodo requiescit, & requiescere facit auditorem, quid decoris, quid delectationis habeat, satis dici non potest. Sequitur enim dicens: Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi scit, qui est benedictus in secula, quod non memior. A e deinde quomodo periclitatus fuerit, & quomodo euaserit, breuissimè narrat. Longum est caetera persequi, uel in aliis sanctarum Scripturarum locis ista monstrare. Quid si etiam figuras locutionis quae illa arte traduntur, in iis saltem quae de Apostoli eloquio commemorauimus, ostendere uoluissim? Nonne facilius graues homines me nimium, quam quisquam studiosorum sibi sufficientem putarent? Haec omnia quando a magistris docentur, pro magno habentur, magno pre-

cio emuntur, magna iactatione uenduntur. Quae iactationem etiam ego redolere uereor, dum ista sic dissero. Sed male doctis hominibus respondendum fuit, qui nostros auctores contemnendos putant, non quia non habent, sed quia non ostentant quam nimis isti diligunt, eloquentiam. Sed forte quis putat, tanquam eloquentem nostrum elegisse me apostolum Paulum. Videtur enim ubi ait: Erit imperitus sermone, sed non scientia: quasi concedendo obtreptatoribus sic locutus, non tanquam id uerum agnosceret, confitendo. Si autem dixisset: Imperitus quidem sermone, & non addidisset, sed non scientia, nullo modo aliud posset intelligi. Scientiam planè non cunctatus est profiteri, sine qua esse doctor gentium non ualere. Certè si quid eius proferimus ad exemplum eloquentiae, ex illis epistolis utique proferimus, quas etiam ipsi obtreptatores eius, qui sermonem praesentis contempnibile putari uolebant, graues & fortes esse confessi sunt. Dicendum ergo mihi aliquid esse uideo & de eloquentia prophetarum, ubi per tropologiam multa obteguntur. Quae quanto magis translatis uerbis uidentur operiri, tanto magis cum fuerint aperta dulcescunt. Sed hoc loco tale aliquid commemorare debeo, ubi quae dicta sunt non cogar exponere, sed commendare tantum quomodo dicta sint. Et ex illius prophetae libro potissimum hoc faciam, qui se pastorem uel armentarium fuisse dicit, atque inde diuinitus ablatum atque missum, ut Dei populo propheteret. Non autem secundum septuaginta interpretes, qui etiam ipsi diuino spiritu interpretati, ob hoc aliter uidentur nonnulla dixisse, ut ad spirituale sensum scrutandum magis admoneretur Lectoris intentio, uide etiam obscuriora nonnulla, quia magis tropica, sunt eorum: sed sicut ex Hebraeo in Latinum eloquii presbytero Hieronymo utriusque linguae perito interpretante translata sunt. Cum igitur argueret impios, superbos, luxuriosos, & fraternae ideo negligentissimos charitatis, rusticus, uel ex rustico iste propheta exclamauit, dicens: Vae uobis qui opulenti estis in Sion, & confiditis in monte Samariae, optimates capita populorum, ingredientes pompaticè domum Israel: transite in Calanne, & uidete, & ite inde in Emath magnam, & descendite in Geth Palaestinarum, & ad optima quaeque regna horum, si latior terminus eorum termino uestro est. Qui separati estis in diem malum, & appropinquatis folio iniquitatis. Qui dormitis in lectis eburneis, & laesciuitis in stratis uestris: qui comeditis agnum de grege, & uitulos de medio amenti: qui canitis ad uocem psalterij. Sicut Dauid putauerunt se habere uasa canticij, bibentes in phialis uinum, & optimo unguento delibuti, & nihil patiebantur super contritione Ioseph. Nunquidnam isti qui prophetas nostros tanquam inereditos & elocutionis ignaros ueluti docti desertique contempnunt, si aliquid eis tale uel in tales dicendum fuisset, aliter se uoluissent dicere, qui tamen eorum infanire noluisse? Quid enim est quod isto eloquio aures sobriae plus desiderent? Primum ipsa inuestio, quasi sopitis sensibus ut euigilaret, quo fremitu illi facta est: Vae uobis qui opulenti estis in Sion, & confiditis in monte Samariae, optimates capita populorum, ingredientes pompaticè domum Israel. Deinde ut beneficis Dei, qui eis ampla spacia regni dedit, ostendat ingratos, quoniam confitebantur in monte Samariae, ubi utique idola colebantur: Transite, inquit, in Calanne, & uidete, & ite inde in Emath magnam, & descendite in Geth Palaestinarum, & ad optima quaeque regna horum, si latior terminus eorum termino uestro est. Simul etiam cum ista dicuntur, locorum nominibus tanquam luminibus ornatur eloquium, quae sunt Sion, Samaria, Calanne, Emath magna, & Geth Palaestinarum. Deinde uerba

3. Cor. 11. 6.

2. Cor. 10. 6. 10.

Amos 7. d. 15.

Amos 6. a. 1.

quæ his adiunguntur locis decetissimè, variantur. Opulenti estis, cõditis, transite, ite, descẽdit. Consequẽter denũciatur futura sub iniquo rege, p̃pinq̃uare captiuitas, cũ adũgitur: Qui separati estis in diẽ malũ, & approp̃iquatis folio iniquitatis. Tunc subiiciũtur merita luxuriæ. Qui dormitis in lectis eburneis, & lasciuitis in stratis vestris: qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armẽti. Ista sex mẽbra tres bimẽbres circumitus reddiderunt. Nõ enim ait: Qui separati estis i diẽ malũ, q̃ approp̃iquatis folio iniquitatis, q̃ dormitis in lectis eburneis, q̃ lasciuitis i stratis vestris, q̃ comeditis agnũ de grege, & vitulos de medio armẽti: q̃ si ita diceretur, esset quidẽ & hoc pulchrũ, vt ab vno pro nomine repetito singula sex mẽbra decurrerent, & pronũciatis voce singula finirentur. Sed pulchrius factũ est, vt eidẽ pronomini essent bina subnexa, quæ tres sentẽtias explicaret: vnam ad captiuitatis prãnũtiationẽ. Qui separati estis in diẽ malũ, & approp̃iquatis folio iniquitatis: alterã ad libidinẽ, Qui dormitis in lectis eburneis, & lasciuitis in stratis vestris: ad voracitatẽ verò tertiam pertinentẽ, Qui comeditis agnũ de grege, & vitulos de medio armẽti: vt in potestate sit pronũciatis, vtrũ singula finiat, & membra sint sex, an primũ & tertium & quintũ voce suspendat, & secundum primo, quartum tertio, sextũ quinto connectendo, tres bimẽbres circumitus decetissimè faciat: vnum quo calamitas imminet, alterũ quo lectus impurus, tertium quo prodiga mensã mofretur. Deinde luxuriosam remordet aurium voluptatem: vbi cũ dixisset, Qui canitis ad vocem psalterij, quoniam potest exerceri sapiẽter: à sapientibus musica, mirabili decore dicendi inuẽtionis impetu relaxato, & non ad illos, sed de illis iam loquens, vt nos musicam sapientis à musica luxuriantis distinguere commoneret, non ait, Qui canitis ad vocẽ psalterij, & sicut Dauid putatis vos habere vasa cantici: sed eũ illud ad illos dixisset, quod luxuriosi audire deberent, Qui canitis ad vocem Psalterij: imperitiam quoque eorum aliis quodãmodo indicauit, adiungẽs, Sicut Dauid putauerunt se habere vasa cantici bibentes in phialis vinum, & optimo vnguento delibuti. Tria hæc melius pronũtiantur, si suspensis duobus prioribus membris circũtũ tertio finiantur. Iam verò quod his omnibus adicitur, Et nihil patiebantur super contritione Ioseph, siue continuatim dicatur, vt vnum sit membrum: siue decetius suspendatur, & nihil patiebantur, & post hanc distinctionem inferatur, super contritione Ioseph, atque sit bimẽbris circumitus: miro decore nõ dictũ est, nihil patiebantur super cõtritione fratris, sed positus est pro fratre Ioseph, vt quicumque frater proprio significaretur eius nomine, cuius ex fratribus fama præclara est, vel in malis quæ pendit, vel in bonis quæ repẽdit. Iste certè tropus vbi Ioseph quemcũque fratrem facit intelligi, nescio vtrum illa quam didicimus & docuimus arte tradatur. Quam sit tamen pulcher, & quemadmodum afficiat legentes atque intelligentes, non opus est cuiquam dici, si ipse nõ sentit. Et plura quidem quæ pertinent ad præcepta eloquentiæ, in hoc ipso loco quem pro exemplo posuimus possumus reperiri. Sed bonum auditorem nõ tã si diligenter discutatur instruit, quã si ardentem pronũtietur accendit. Neque enim hæc humana industria cõposita, sed diuina mente sunt fusa & sapienter & eloquenter, nõ intentã in eloquentiã sapientia, sed à sapientia non recedente eloquentia. Si enim, sicut quidã disertissimi atq; acutissimi viri videre ac dicere potuerunt, ea quæ velut oratoria arte discuntur, nõ obseruarentur & notarentur, & in hanc doctrinam redigerentur, nisi prius in oratorum inueniretur ingenis: quid mirum si & in

istis inueniuntur, quos ille misit, qui facit ingenia? Quapropter & eloquentes quidem, nõ solum sapientes, canonicos nostros autores doctoresque fateamur, tali eloquentia, qualis personis eiusmodi congruebat. Sed nos etiam de literis eorũ, quæ sine difficultate intelliguntur nonnulla sumimus elocutionis exempla, nequaquã tamen putare debemus imitãdos eos nobis esse in iis quæ ad exercendas & eliminandas quodammodo mentes legentium, & ad rumpenda fastidia atque acutã studia discere volentium, cælãdos quoque siue vt ad pietatem cõuertantur, siue vt à mysterijs secludantur animos impiorum vtili ac salubri obscuritate dixerunt. Sic quippe illi locuti sunt, vt posteriores qui eos rectè intelligerent & exponerent, alteram gratiam, disparẽ quidem, veruntamen subsequẽtẽ in Dei ecclesia reperirent. Non ergo expositores eorum ita loqui debet, vt tãquã se ipsi exponendos simili autoritate proponant: sed in omnibus sermonibus suis primitus ac maximè vt intelligantur elaborent ea quantum possunt perspicuitate dicendi, vt aut multum tardus sit qui non intelligat, aut in rerum quas explicare atque ostẽdere volumus difficultate ac subtilitate, non in nostra loquutione sit causa, quo minus tardiusve quod dicimus possit intelligi.

Sunt enim quædam quæ sua vi non intelliguntur, aut vix intelliguntur, quãtolibet & quantumlibet, quãuis planissime dicẽtis versentur eloquio, quæ in populi audientiã, vel rarè, si aliquid virget, vel nunquam omnino mittenda sunt. In libris autem qui ita scribuntur, vt ipsi sibi quodammodo lectorem teneat, cũ intelliguntur, molesti non sint volentibus legere: cũ autem non intelliguntur, molesti non sint nolentibus legere. Et in aliquorum colloctionibus non est hoc officium descẽdũ, vt vera quãuis difficillima ad intelligendũ quæ ipsi iam percepimus, cũ quantocunque labore disputa-tionis ad aliorũ intelligẽtiam perducamus: si tener auditorem vel collocutorem discendi cupiditas, nec mẽtis capacitas desit, quæ quoquo modo intimata possit accipere, nõ curante illo qui docet quanta eloquentia doceat, sed quanta euidentia.

Cuius euidentia diligẽs appetitus aliquãdo negligit verba cultiora, nec curat quid bene sonet, sed quid bene indicet atque intimet quod ostendere intẽdit. Vnde ait quidam, cũ de tali genere locutionis ageret, esse in ea quãdã diligentẽ negligentiam. Hæc tamen sic detrahit ornatum, vt fordes non contrahat. Quamuis in bonis doctoribus tãta docendi cura sit vel esse debeat, vt verbũ quod nisi obscurum sit vel ambiguum, Latinũ esse nõ potest, vulgi autẽ more sic dicitur vt ambiguitas obscuritasque vitetur, nõ sic dicatur vt à doctis, sed potius vt ab indoctis dici solet. Si enim nõ piguit dicere interpretes nostros, Non cõgregabo cõuenticula eorũ de sanguinib. quoniã d lãserũt ad rẽ pertinere vt eo loco pluraliter enũciaretur hoc nomẽ, q̃ in Latina lingua tãtũmodo singulariter dicitur: cur pietatis doctorẽ pigeat imperitis loquẽtem ossum potius quã os dicere, ne ista syllaba non ab eo quod sunt ossã, sed ab eo quod sunt ora intelligatur, vbi ÷ Aphrã aures de correptione vocalium vel productio ne non iudicant. Quid enim prodest locutionis integritas, quam non sequitur intellectus audientis, cũ loquendi omnino nulla sit causa, si quod loquimur non intelligunt, propter quos vt intelligant loquimur? Qui ergo docet, vitabit omnia verba quæ non docent. Et si pro eis alia integra quæ intelligantur potest dicere, id magis eliget. Si autem non potest, siue quia nõ sunt, siue quia in præsentia nõ occurrunt, vitetur etiam verbis minus integris, dum tamen res ipsã doceatur atque discatur integrè. Et hoc quidem non solum in colloctionibus, siue fiant cum aliqua vno,

Qualis debeat esse sermo doctoris euangelici. CAP. VI. II.

Perspicuitas orationis. CAP. IX.

Qua ratione perspicua fiat oratio. CAP. X.

Psal. 117. 44.

al. 117. 44.

Quare conueniunt docere dicendum perspicue. CAP. XI.

Oratoris est docere, delectare, flectere. CAP. XII.

siue cum pluribus; verum etiam multo magis in populis quando sermo promittitur, vt intelligatur instandũ est: quia & in colloctionibus est cuiq; interrogãdi potestas. Vbi autem omnes tacent vt audiatur vnus, & in eũ in tanta ora conuertunt, ibi vt requiratur quisq; quod non intellexerit, nec moris est nec decoris, ac per hoc debet maximè tacenti subuenire cura dicentis. Solet autẽ motu suo significare auidã multitudine cognoscẽdi vtrũ intellexerit. Quod donec significet, verũdũ est quod agitur multimoda varietate dicendi, quod in potestate nõ habent qui præparata, & ad verbũ memoriter retenta pronũciãt. mox autẽ vt intellectũ esse cõfiterit, aut sermo finiendus, aut in alia transeundum est. Sicut enim gratus est qui cognoscenda enubilat, sic onerosus est qui cognita inculcat, eis dũtaxat quorũ tota expectatio in dissoluenda eorum quæ panduntur difficultate pendebat. Nam delectandi gratia etiam nota dicuntur, vbi non ipsa, sed modus quo dicuntur attenditur. Quod si & ipse iã notus est, atque auditoribus placeat, penè nihil interest vtrũ is qui dicit, dicitur vel lector sit. Solent enim & ea quæ cõmõde scripta sunt, non solum ab iis quibus primitus innotescũt iucundè legi, verũ ab iis etiã quibus iã nota sunt, neq; adhuc illa de memoria delecti obliuio, non sine iocunditate relegi, vel ab vtriusq; libenter audiri. Quæ autẽ quisque iã oblitus est, cum cõmonetur, docetur. Sed de modo delectãdi nũc non ago, de modo autẽ quo docendi sunt qui discere desiderant loquor. Is autem est optimus, quo fit vt qui audit, verum audiat, & quod audit intelligat. Ad quem finem cum ventũ fuerit, nihil tunc amplius de ipsa re tanquam diutius docenda laborãdũ est, sed fortè de cõmendanda vt in corde figurat. Quod si faciendum videbitur, ita modestè faciendũ est, ne perueniatur ad tædium.

Prorsus hæc est in docendo eloquentia, qua fit discendo non vt libeat quod horrebat, aut vt fiat quod pigebat, sed vt appareat quod larebat. Quod tamen si fiat insuauiter, ad paucos quidem studiosissimos suos peruenit fructus, qui ea quæ discenda sunt, quãuis abiectè inculteq; dicãtur, scire desiderãt. Quod cum adepti fuerint, ipsa delectabiliter veritate pascuntur: honorumq; ingeniorum insignis est indoles, in verbis verum amare, non verba. Quid enim prodest clavis aurea, si apperire q; volumus non potest? Aut quid obest ligna, si hoc potest, quando nihil querimus nisi patere quod clausum est: Sed quoniã inter se habent nonnullã similitudinem vescentes atque quibuscus propter fastidia plurimorum etiam ipsa sine quibus viuere non potest, alimenta condienda sunt.

Dixit ergo quidam eloquens, & verum dixit; ita dicere debere eloquentem, vt doceat, vt delectet, vt flectat. Deinde addidit, docere necessitatis est, delectare suauitatis, flectere victoriæ. Horum trium quod primo loco positum est, hoc est docendi necessitas, in rebus est cõstituta quas dicimus, reliqua duo in modo quo dicimus. Qui ergo dicit cum docere vult, quamdiu non intelligitur, nondum se existimet dixisse quod vult ei quem vult docere. Quia etiã dixit quod ipse intelligit, nondum ille dixisse putandus est, à quo intellectus non est. Si verò intellectus est, quocunque modo dixerit, dixit. Quod si etiam delectare vult eum cui dicit, aut flectere: non quocunque modo dixerit faciet, sed interest quomodo dicat vt faciat. Sicut est autem vt teneatur ad audiendum delectandus auditor: ita flectendus, vt moueatur ad agendum. Et sicut delectatur si suauiter loquaris: ita flectitur si amet quod polliceris, timeat quod minaris, oderit quod arguis, quod cõmendas amplectatur, quod dolendum exaggeras doleat, cum quid lætandum prædicat gaudeat, misereat

corum quos miserandos ante oculos dicendo cõstituit, fugiat eos, quos cauendos terrore proponis: & quicquid aliud grãdi eloquentia fieri potest ad cõmouendos animos auditorũ, non quid agendũ sit vt sciãt, sed vt agant quod agendum esse iam sciunt: Si autem adhuc nesciunt, prius vtrique docendũ sunt quam mouendi. Et fortasse rebus ipsi cognitis ita mouebuntur, vt eos non opus sit maioribus eloquentiẽ viribus iã moueri. Quod tamen cum opus est, faciendũ est. Tunc autẽ opus est, quãdo cũ scierint quid agendum sit, nõ agunt, ac per hoc docere necessitatis est. Possunt enim homines & agere & non agere quod sciunt. Quis autẽ dixerit eos agere debere quod nesciunt? Et ideo flectere necessitatis non est, quia non semper opus est, si tantũ docendi vel etiam delectanti consentit auditor. Ideò autem victoriæ est flectere, quia fieri potest vt doceatur & delectetur, & non assentiatur. Quid autem illa duo proderunt, si desit hoc tertium? Sed neque delectare necessitatis est: quandoquidem cum dicendo vera monstrantur, quod ad officium docendi pertinet, non eloquio agitur, neque hoc attenditur, vt vel ipsa vel ipsum delectet eloquiũ, sed per seipsa quoniam vera sunt manifestata delectant. Vnde plerunq; delectant etiã falsa patefacta atque conuicta. Neque enim delectant, quia falsa sunt, sed quia falsa esse verum est: delectat & dicitio qua hoc verum esse monstratum est.

Prorsus eos autem quibus fastidientibus non placet veritas, si alio quocunque modo, nisi eo modo dicatur vt placeat & sermo dicentis, datus est in eloquentia non paruis etiam delectationi locus. Quæ tamen addita nõ sufficit duris, quos nec intellexisse, nec docentis eloquutione delectatos esse profuerit. Quid enim hæc duo conferunt homini, qui & cõfiteretur verũ, & collaudat eloquium, nec inclinat assensum, propter quem solum cũ aliquid suadet, rebus quæ dicuntur inuigilat dicẽtis intẽtio: Si enim talia docentur, quæ credere vel nosse sufficiat, nihil est aliud eis consentire, nisi cõfiteri vera esse. Cum verò id docetur quod agendũ est, & ideo docetur, vt agatur, frustra persuadetur verũ esse quod dicitur, frustra placet modus ipse quo dicitur, si nõ ita discitur vt agatur. Oportet igitur eloquentẽ ecclesiãsticũ quãdo suadet aliquid quod agẽdũ est, nõ solum docere vt instruat, & delectare vt teneat, verũ etiam flectere vt vincat. Ipse quippe iam remanet ad cõfessionem flectẽdus eloquentiæ granditate, in quo id non egit vsq; ad eius confessionẽ demonstrata veritas, adiuũta etiam suauitate, dictionis.

Cui suauitati tantũ opere impẽsum est ab hominibus, vt nõ solum nõ faciãda, verũ etiã fugiãda ac detestãda tot & tãta mala atq; turpia, quæ malis & turpibus disertissimè persuasa sunt, nõ vt eis cõfentiatur, sed sola delectationis gratia lectitetur. Auertat autẽ Deus ab ecclesia sua quod de synagoga Iudeorũ Hieremias propheta cõmemorat, dicens: Paucor & horrenda facta sunt super terram, prophetę prophetabant iniqua, & sacerdotes plausum dederũt manibus suis, & plebs mea dilexit sic. Et quid facieris in futurũ? O eloquentia tanto terribilior, quãto furior, & quãto solidior, tãto vehemẽtiõr: O verè securis concidens petras. Huic enim rei simile esse verbũ suũ quod per sanctos prophetas fecit, & per hunc ipsum prophetam, Deus ipse dixit. Absit itaq; absit à nobis, vt sacerdotes plaudant manibus iniqua dicentibus, & plebs Dei diligat sic. Absit à nobis, inquã, tanta demẽtia: nã quid faciemus in futurũ? Et certè minus intelligantur, minus placeant, minus moueant quæ dicuntur, vera tamen dicantur & iusta, non iniqua libenter audiantur. Quod vtrique non fieret, nisi suauiter dicerentur. In populo autem graui, de quo didũ est Deo:

Dicendo flectendi animi. CAP. XIII.

Dicendi genus graue. CAP. XV.

Hier. 5. 30.

fraternitatis inuicem diligente, honore mutuo precu-
nientes, studio nō pigri spiritu feruētes, Domino fer-
uētēs, spe gaudentes, in tribulatione patiētes, oratio-
ni instantes, necessitatibus sanctorum cōmunicantes,
hospitalitatem sectantes. Benedicite persequentibus
vos, benedicite & nolite maledicere. Gaudere cū gau-
dentibus, flere cū flentibus. Id ipsum inuicē sentiētes.
Et quā pulchrē ista omnia sic effusa, bimēbri circui-
tu terminatur: Non alta sapientes, sed humilibus con-
sentiētes. Et aliquādo post: In hoc ipso, inquit persequen-
tēs: reddite omnibus debita cui tributū, tributū: cui
uestigal, uestigal: cui timorē, timorē: cui honorē, ho-
norē. **Q**uē mēbratim fusa claudūtur etiā ipso circui-
tu, quē duo mēbra contextunt. Nemini quicquam de-
beat, nisi vt inuicē diligatis. Et post paululum: Nox
præcessit, inquit, dies autē appropinquauit. Abiicia-
mus itaq; opera tenebrarū, & induamur arma lucis, sic
vt in die honestē ambulemus: nō in comestationibus
& ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitis, non
in contentione & æmulatione, sed in induite Dominū
Iesum Christum, & carnis prouidentia ne feceritis in
concupiscentiis. **Q**uod si quisquā ita diceret, Et car-
nis prouidentia ne in cōcupiscentiis feceritis: sine du-
bio aures clausula numerosiore mulceret: sed grauiorē
interpretatū est, nec ibi videtur currere numerosē. Sa-
nē hunc elocutionis ornatum, qui numerosis sit clau-
sulis, deesse fatēdum est authoribus nostris: quod vtrū
per interpretes factū sit, an (quod magis arbitror) cōsul-
tō illi hæc plausibilia deuiterauerint, affirmare nō au-
deo: quoniā me fateor igitur. Illud tamē scio, quod
si quisquā huius numerositatis peritus illorū clausulas
eorundē numerorum lege componat: quod facillime
fit muratis quibusdā verbis, quę tantum dē significatio-
ne valent, vel mutato eorū quę inuenit ordine: nihil
illorum quę velut magna in scholis grammaticorum
aut rhetorū didicit, illis diuinis viris deessisse cogno-
scet. Et multa reperiet locutionis genera tanti decoris,
quę quidem & in nostra, sed maximē in sua lingua de-
cora sunt, quorum nullum in eis, quibus isti inflantur
litteris inuenitur. Sed cauendū est ne diuinis graui-
bus que sentētis, dū additur numerus, pondus detrahat.
Nā illa musica disciplina, vbi numerus iste plenissimē
discitur, vsq; ad eō non defuit prophetis nostris, vt
videtissimus Hieronymus quorundā etiā metra com-
memoret, in Hebræa duntaxat lingua: cuius vt verita-
tē seruaret in verbis, hæc inde nō transtulit. Ego autem
vt de sensu meo loquar, qui mihi quā aliis & quā alio-
rū est vti que notior, sicut in meo eloquio, quantū mo-
destē fieri arbitror, nō præterci. Nitro istos numeros clau-
sularū: ita in authoribus nostris hoc mihi plus placet,
quod ibi eos rarissimē inuenio. Grande autē dicendi
gen⁹ hoc maximē distat ab isto tēperato genere, quod
non tam verborum ornatibus comptum est, quā vio-
lentum animi affectibus. Nam capit etiam illa orna-
menta penē omnia, sed ea si non habuerit, nō requirit.
Fertur quippe impetu suo, & elocutionis pulchritudi-
nem, si occurrerit, vi rerum rapit, non cura decoris af-
finit. Satis enim est ei propter quod agitur, vt verba
congruentia non oris elegantur industria, sed peccoris
sequantur ardorem. Nam si aurato gemmatōq; ferro
vir fortis armetur, intentissimus pugnæ agit quidem
illis armis quod agit, non quia preciosa, sed quia arma
sunt: idem ipse est tamen, & valet plurimum, etiam
cum rimanti telo mira facit. Agit Apostolus, vt pro

cuangelico ministerio patienter mala huius temporis,
cū solatio donorū Dei omnia tollerentur. Magna res
est, & granditer agit, nec defunt ornamenta dicēdi:
Ecce, inquit, nūc tēpus acceptabile, ecce nunc dies fa-
luti: nullam in quōquam dantes offensionem, vt non
reprehendatur ministerium nostrum: sed in omnibus
cōmendantes nosmetipsos vt Dei ministros, in multa
patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angu-
stis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in labori-
bus, in vigiliis, in ieiuniis, in castitate, in sciētia, in lōga
nimitate, in benignitate, in Spiritu sancto, in charitate
nō ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei: per arma ius-
titia à dextris & à sinistris, per gloria & ignobilitatē,
per infamiam & bonam famam: vt seductores & vera-
ces, vt qui ignoramur & cognoscimur, quasi moriētes,
& ecce viuimus: vt coerciti & nō mortificati: vt tristes,
semper autem gaudentes: sicut egentes: multos autem
ditantes: tanq̄ nihil habētes, & omnia possidētes. Vide
adhuc ardentem, Os nostrū patet ad vos & Corinthij,
cor nostrum dilatatum est: & cetera, quę persequi lō-
gum est. Itēque ad Romanos agit, vt persequutiones
huius mundi charitate vincantur, spe certa in adiutorio
Dei. Agit autē & granditer & ornate: Scimus inquit,
quoniam diligētibus Deum omnia cooperantur in
bonum, iis qui secundum propositum vocati sunt san-
cti: quoniā quos antē præciuit & prædestinauit con-
formes fieri imaginis filij sui, vt sit ipse primogenit⁹ in
multis fratribus. Quos autē prædestinauit, illos & vo-
cauit: & quos vocauit, ipsos & iustificauit: quos autem
iustificauit, illos & glorificauit. Quid ergo dicemus ad
hęc: Si Deus pro nobis, quis cōtra nos? Qui proprio fi-
lio non peperit, sed pro nobis omnibus tradidit illū,
quomodo non etiā cū illo nobis omnia donauit? Quis
accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat:
Quis est qui condēnet? Christus Iesus qui mortu⁹ est,
magis autē qui resurrexit, qui est in dextera dei, qui &
interpellat pro nobis? Quis nos separabit à charitate
Christi? tribulatio, an angustia, an psecutio, an fames,
an nuditas, an periculū, an gladius? Sicut scriptum est,
quoniā propter te mortificamur tota die, æstimati sum-
mus vt oues occisionis. Sed in his omnibus superuin-
cimus per eum qui dilexit nos. Certus sum enim quia
neque mors, neque vita, neque angeli, neq; principa-
tus, neq; præsentia, neque futura, neque virtus, neque
altitudo, neque profundum, neque creatura alia pote-
rit nos separare à charitate Dei, quę est in Christo Iesu
Domino nostro. Ad Galatas autem quamuis tota ipsa
epistola submisso dicēdi genere scripta sit, nisi in exte-
mis partibus vbi est eloquiū tēperatū, tamē interponit
quendam locum eo motu animi, vt sine vllis quidē ta-
libus ornamētis qualia sunt in iis quę modo posuim⁹,
non posset tamen nisi granditer dici: Dies, inquit, ob-
seruatis & mēses & annos & tēpora: timco vos ne for-
tē sine causa laborauerim in vobis. Estote sicut & ego,
quoniā & ego sicut vos, Fratres precor vos, nihil me le-
sistis. Scitis quia per infirmitatē carnis iam pridē euāge-
lizauit vobis, & tērationes vestras in carne mea nō spre-
uistis neq; respuistis: sed sicut angelū dei excepistis me,
sicut Christū Iesum. Quę ergo fuit beatitudo vestra?
Testimonium vobis perhibeo, quoniā si fieri posset, o-
culos vestros eruissetis & dedissetis mihi. Ergo inimi-
cus factus sum vobis verum prædicans? Æmulantur
vos non bene, sed excludere vos volunt, vt eos æmu-
lemini. Bonum est autem in bono æmulari semper, &
nō solum cum presens sum apud vos. Filioli mei quos
iterū parturio donec formetur Christus in vobis. Vel-
lem autem nūc adesse apud vos, & mutare vocē meā,
quia confundor in vobis. Nunquid hic aut contraria

at. conf. la-
tione.
2. Cor. 6. a. 1
Grandilo-
qua dictio-
nis exēplū.
Ro. n. s. c.
25.
Psal. 43. d. 22
Gal. 4. b. 19.

cōtrariis verba sunt reddita, aut aliqua gradatione sibi
subnexa sunt, aut casā & mēbra circuitiue sonuerūt:
Et tamē non idē tepuit grandis affectus, quo eloquiū
feruere sentimus. **S**ed v Apostolica ista sic clara sunt,
vt & profunda sint: atque ita conscripta memoria quę
mādata, vt non solum lectore vel auditore, verum etiā
expositore opus habeat, si quis in eis non superficie cō-
tentus altitudinē querat. Quapropter videam⁹ ista ge-
nera dicēdi in eis qui istorū lectio ad rerum diuinā-
rum atque salubriū sciētia profecerunt, eamq; eccle-
sia ministrarunt. Beatus Cyprianus submisso dicendi
genere vitur in eo libro vbi de sacramento calicis dis-
putat. Soluitur quippe ibi quæstio in qua queritur, v-
trum calix Dominicus aquā solam, an eam vino mixtā
debeat habere. Sed exēplū gratia aliquid inde ponendū
est: Post principium ergo epistolæ, iam solvere incipiens
propositam quæstionem, Admonitos autem nos scias,
inquit, vt in calice offerendo Dominica traditio seruetur,
neque aliud fiat à nobis quam quod pro nobis Do-
minus prior fecit, vt calix qui in commemorationem
eius offertur, vino mixtus offeratur. Nam cum dicat
Christus, Ego sum vitis vera: sanguis Christi, non aqua
est vti que, sed vinum: nec potest videri sanguis ei⁹ quo
redempti & viuificati sumus, esse in calice, quando vi-
num desit calici, quo Christi sanguis ostenditur, qui
Scripturarum omnium sacramēto ac testimonio præ-
dicatur. Inuenimus enim in Genesi circa sacramētum
Noë hoc idem præcurrisse, & figuram Dominicæ pas-
sionis illic extitisse, quod vinum bibit, quod inebriatus
est, quod in domo sua nudatus est, quod fuit recubans
nudis & patētibus femoribus, quod nuditas illa patris
à medio filio denotata est, à maiore verē & minore cō-
tēcta: & cetera quę necesse nō est exequi, cum satis sit
hoc solum complecti, quod Noë typum futuræ verita-
tis ostēdens, nō aquā sed vinum biberit: & sic imaginē
Dominicæ passionis expresserit. Itē in sacerdote Mel-
chisedech Dominicæ sacramenti præfiguratum vide-
mus mysteriū, secundum quod Scriptura diuina testa-
tur & dicit, Et Melchisedech rex Salem, protulit panē
& vinū. Fuit autem sacerdos Dei summi, & benedixit
Abraam. Quod autē Melchisedech typū Christi por-
taret, declarat in psalmis Spiritus sanctus, ex persona
patris ad filij dicens, Ante Luciferum genui te, Tu es
sacerdos in æternum secundum ordinē Melchisedech.
Hæc & alia quę sequuntur huius epistolæ, submis-
sæ dictionis modū seruāt, quod facile est explorare legen-
tibus. Sanctus quoque Ambrosius cū agat rem magnā
de Spiritu sancto, vt eū patri & filio demonstret æqua-
lem: submisso tamen dicendi genere vitur, quoniā res
suscepta nō ornamenta verborū, aut ad hæctēdos ani-
mos cōmōtionis affectū, sed rerū documēta desiderat.
Ergo inter cetera in principio huius operis ait, Cōmo-
tus oraculo Gedeon, cū audisset quod deficientibus li-
cer populorū milibus, in vno viro Dominus plebē suā
ab hostibus liberaret, obtulit hædum caprarum: cuius
carnē secundū præcepta angeli, & azyma supra petram
posuit, & ea iure perfudit: quæ simul vt virgæ cacumi-
ne quā gerebat angelus Dei contigit, de petra ignis e-
rupit, atque ita sacrificium quod offerebatur absum-
ptum est. Quo indicio declaratum videtur, quod petra
illa typum habuerit corporis Christi, quia scriptū
est, Bibebant de consequenti petra, petra autem erat
Christus. Quod vti que non ad diuinitatem eius, sed
ad carnem relatum est, quæ stientium corda populo-
rum perenni riuo sui sanguinis inundauit. Iam tunc
igitur in mysterio declaratum est, quia Dominus Ie-
sus in carne sua, totius mundi peccata crucifixus abo-
leret, nec solum delicta factorum, sed etiam cupidita-

Exempla ex
doctoribus.
CAPVT
III.
Cyprianus
in epist. de
sacramento
calicis.
Submis-
sæ dictionis
exēplū.
Concor. de
cōsec. dist. 2.
cap. 1. & 2.
& 4. sen.
dist. 11. c. a.
9na.
Ioan. 15. a. 5
Gen. 9. d. 21
Gen. 14. d.
18.
Psal. 109. 4
Ambr. lib. 1.
de Spiritu sa-
cto. in prolo-
go.
Iud. 6. d. 19.
1. Cor. 10.
a. 4.

tes animorum. Caro enim hæc ad culpā facti refertur,
ius ad illecebras cupiditatum, sicut scriptum est, Quia
concupiuit populus cupiditatem pessimā, & dixerunt,
Quis nos cibabit carne? Quod igitur extendit angelus
virgam, & tetigit petrā, de qua ignis exiit, ostēdit quod
caro Domini spiritu repleta diuino, peccata omnia hu-
manæ cōditionis exureret. Vnde & Dominus ait, Ignē
veni mittere in terrā, & cetera, in quibus rei docendæ
ac probandæ maximē incumbit. De genere tēperato est
apud Cyprianum virginitatis illa laudatio: Nunc nobis
ad virgines sermo est, quarum quo sublimior glōria est,
maior & cura. Flos est ille ecclesiastici germinis, decus
atque ornamentū gratiæ spiritualis, læta in dolis laudis
& honores, opus integrum atque incorruptū, Dei imā-
go respondēs ad sancti moniam Domini, illustrior por-
tio gregis Christi. Gaudet per ipsas, atque in illis largi-
ter floret sanctæ matris ecclesiæ gloriosa fecunditas:
quātōq; plus gloriosa virginitas numero suo addit, tan-
to plus gaudij matris augetur. Et alio loco in fine epi-
stolæ. Quomodo, inquit, portauimus imaginē eius qui
de limo est, sic portem⁹ & imaginē eius qui de celo est.
Hanc imaginē virginitas portat, portat integritas, san-
ctitas portat & veritas: portant discipline Dei memo-
res, iustitia cū religione retinētis, stabiles in fide, humi-
les in timore, ad omnē tolerantiā fortes, ad sustinēdas
iniurias mites, ad faciēdā misericordiā faciles, fraternā
pace vnanimis atque cōcordes. Quę vos singula & bo-
næ virgines obseruare, diligere, implere debetis, quæ
Deo & Christo vacantes, ad Dominū cui vos dicastis,
maiore & meliore parte præceditis: prouocetis annis, iu-
nioribus facite magisteriū: minores natu, prætere cō-
paribus incitamentū, hortamētis vos mutuis excitare,
emulis de virtute documētis ad gloriā prouocare, du-
rate fortiter, spiritualiter pergitte, peruenite feliciter, tā-
tum mementote tunc nostri, cum incipiet in vobis vir-
ginitas honorari. Ambrosius etiā genere dicendi tempe-
rato & ornato professis virginibus proponit tanquam
sub exempli forma quod moribus imitentur, & dicit,
Virgo erat, nō solum corpore, sed etiā mente, quę nul-
lo doli ambitu sincerū adulteraret affectum, corde hu-
milis, verbis grauis, animi prudēs, loquendi parciōr, le-
gendi studiosior: non in incerto diuitiarum, sed in pre-
ce pauperis spem reponens, intenta operi, verecūda ser-
moni, arbitrium mentis non hominē sed Deum que-
rere: nullum lædere, bene velle omnibus, assurgere ma-
ioribus natu, æqualibus non inuidere, fugere iactantiā,
rationem sequi, amare virtutem. Quādo ista vel vultu
læsit parentes? quādo dissenit à propinquis? quādo fa-
stidiuit humilē? quādo irrisit debilem? quādo vitauit
inopē? Eos solos sollicita cœtus virorum inuiferē, quos
misericordia non erubesceret, neque præteriret verecū-
dia. Nihil toruim in oculis, nihil in verbis procax,
nihil in actu inuerecundum: non gestus fractior, non
incessus solutior, non vox petulantior, vt ipsa corpo-
ris species simulachrum fuerit mentis, & figura pro-
bitatis. Bona quippe domus in ipso vestibulo debet
agnosci, ac primo præterdat ingressu, nihil intus la-
tere tenebrarum, tanquam lucernæ lux intus posita,
foris luceat. Quid ego exequar ciborum parsimonia,
officiorum redundantiam: alterum vultra natu-
ram superuisse, alterum ipsi naturæ penē defuisse? Il-
lic nulla intermissa tempora, hic congeminati ieiunio
dies: & si quando reficiendi successisset voluntas, ci-
bus plerunque obtuius qui mortem arceret, non de-
licias ministraret, &c. Hæc autem propterea in exem-
plo huius temperati generis positi, quia non hic agit
vt virginitatem voueant quæ nondum vouerunt, sed
quales esse debeant quæ iam vocæ sunt. Nam vt aggre-

Num. 11.
a. 4.
Lucæ 12. f.
49.
Cyprianus
in epistola
de habitu
virginum,
quæ incipit
Disciplina
custos.
1. Cor. 15. f.
49.
De virgini-
bus lib. 2. iij
prin.

Rom. 13. d. 12
al. induimini
Numerum
sum, inquit
Cicero, pu-
tatur, non
quod totū
constat ex
numeris, sed
quod ad nu-
meros pro-
xime acce-
dit.
In prologo
super Iob.

diatur animus tantum ac tale propositum, grādi utique dicendi genere debet excitari & accendi. Sed martyr Cyprianus de habitu virginum, non de suscipiēdo virginitatis proposito scripsit. Iste verò episcopus etiā ad hoc eas magno commendit eloquio. Verū ex eo quod ambo egerūt, dictionis grandis exēpla memorabo. Ambo quippe inuedi sunt in eas, quæ formam pigmentis colorant, vel potius decolorant: quorum prior ille cū hoc ageret, ait inter cætera, Si quis pingendi artifex vultum alicui⁹ & speciem & corporis qualitatem amulo colore signaret, & signato iā consummatō que simulachro, manus alius inferret, vt iam formata, iam picta quasi peritior reformaret, grauis prioris artificis iniuria & iusta indignatio videretur. Tu te existimas impunē laturā tā improba temeritatis audaciam, Dei artificis offensam? Vt enim impudica circa homines, & incesta fucis lenocinantibus non sis, corruptis violatisque quæ Dei sunt, peior adulteta detineris. Quod ornari te putas, quod putas comi, impugnatō est ista diuini operis, præuariatō est veritatis, Monētis Apostoli vox est, Exurgate vetus fermentū, vt sitis noua cōspersio, sicut estis azymi. Etenim pascha nostrū immolatus est Christus. Itaque festa celebremus, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitie, sed in azymis sinceritatis & veritatis. Nū sinceritas perseverat & veritas, quādo quæ sincera sunt polluitur, & colorum adulterinis medicamentū fucis in mendaciū vera mutatur? Domin⁹ tuus dicit, Non potes facere capillum vnū album aut nigrū: & tu ad vincēdam Domini tui vocem vis te esse potiorē & tu ad audaci conatu, & sacrilego contēptu: Crines tuos inficis, malo præfagio futurorū capillos iam tibi flammicos auspicaris. Longū est inferere omnia quæ sequuntur. Ille verò posterior vt in tales diceret: Hinc illa, inquit, nascuntur incentiua vitiorum, vt quæ sitis coloribus ora depingant, dum viris displicere formidat, & de adulterio vultus, meditatū adulteriū castitatis. Quāta amencia hic effigiem mutare naturā, picturam quærere: Et dum verētur maritale iudiciū, perdidit suū. Prior enim de se pronunciat, quæ cupit mutare quod nata est: ita dum alij studet placere, prius ipsa sibi displicet. Quē in iudicem mulier veriorē requirimus deformitatis tuæ, quā te ipsam quæ videri times? Si pulchra es, cur absconderis? Si deformis, cur te formosam esse mentiris, nec tuæ conscientie, nec alicui gratiā erroris habitura: Ille enim alterā diligit, tu alteri vis placere: & irasceris si amet alteram, qui adulterare in te docetur. Mala magistra es iniuriæ tuæ. Lenocinari enim refugit, etiam quæ passa est lenonem. Ac licet vilis mulier, non alteri tamen, sed sibi peccat. Tolerabiliora prope modum in adulterio crimina sunt: tibi enim pudicitia, hic natura adulteratur. Satis, vt existimo, apparet feminas ne suā fucis adulterent formam, & ad pudorē & ad timorē hac facundia vehemētē impelli. Proinde neque submissum neque temperatū, sed grande omnino genus hoc elocutionis agnoscimus. In his autem quos duos ex omnibus proponere volui, & in aliis ecclesiasticis viris & bona & bene, id est sicut res postulat, acutē, ornatē, ardentēque dicentib⁹, per multa eorum scripta vel dicta possunt hæc tria genera reperiri, & assidua lectioe vel audicione admixta etiam exercitatione studentibus inolefcere.

Nec quisquam præter disciplinam esse existimet ista miscere, imò quantum congruē fieri potest, omnibus generibus dictio varianda est. Nam quando prolixa est in vno genere, minus detinet auditorem. Cum verò sit in aliud ab alio transitus, etiam si longius eat, decentius procedit oratio: quamuis habeant & singula genera varietates suas in sermone eloquentium,

quibus nō finitur in eorū qui audiunt frigsere vel tepescere sensib⁹. Veruntamē facilius submissū solum quē solum grāde diuti⁹ tolerari potest. Cōmotio quippe animi quanto magis excitata est, vt nobis afficiat auditor, tātomius in ea diu teneri potest, cū fuerit quātum satis est excitata. Et ideò cauendū est, ne dū volum⁹ alti⁹ erigere q̄ erectū est, etiā inde decidat, quod fuerat excitatione perductum. Interpositis verò quæ sunt dicēda submissi⁹, bene reditur ad ea quæ opus est granditer dici, vt dictionis impetus sicut maris æstus alternet. Ex quo fit vt grande dicendi genus, si diutius est dicendum, non debeat esse solum, sed aliorum generum interpositione varietur: ei tamen generi dictio tota tribuatur, cuius copia præualuerit.

INTEREST enim quod genus cui generi interponatur vel adhibeatur certis & necessariis locis: nam & in grandi genere semper aut penē semper tēperata debent esse principia. Et in potestate est eloquentis, vt dicantur nonnulla submissē etiam quæ possent granditer dici, vt ea quæ dicuntur granditer, ex illorum fiant comparatione grandiora, & eorum tanquā vmbri luminosiora reddantur. In quocūque autem genere aliqua quæstionum vincula solueda sunt, acumine opus est, quod sibi submissum genus propriē vendicat. Ac per hoc eo genere vtendum est & in aliis duobus generibus, quando eis ista incidunt, sicut laudandū aliquid vel vituperandū: vbi nec damnatio, nec cuiusquam liberatio, nec ad actionem quamlibet assensio requiritur: in quocunque alio genere occurrerit, genus adhibendum & interponendum est temperatum. In grādi ergo genere inueniūt locos suos duo cætera, & in submissō similiter. Temperatum autem genus non quidē semper, sed tamen aliquādo submissō indiget, si (vt dixi) quæstio cuius nodus est soluendus, incurrat, vel quando nonnulla, quæ ornari possent, ideò non ornantur, sed submissō sermone dicuntur, vt quibusdā quasi thoris ornamentorum præbeat eminentiorem locū. Grande autem genus tēperata dictio non requirit: ad delectandos quippe animos, non ad mouendos ipsa suscipitur. Non sanē si dicēti crebrius & vehemētius acclameretur, ideò granditer putādus est dicere: hoc enim & acumina submissi generis, & ornamēta facit temperati. Grande autē genus plerunq̄ pondere suo voces premit, sed lachrymas exprimit. Denique cum apud Cæsareā Mauritanie populo diffusaderē pugna ciuile, vel potius plus quā ciuilem, quam cateruam vocabat: neque enim ciues tantummodo, verum etiā propinqui, & fratres, postremō parentes ac filij lapidibus inter se in duas partes diuisi, per aliquot dies continuos, certo tempore anni solēniter dimicabāt, & quicquid vt quēque poterat occidebat: egi quidem granditer quantum valui, vt tam crudele atque inueteratum malum de cordibus & moribus eorū auellerem, pelle remque dicendo: nō tamē egisse aliquid me putauī, cū eos au direm acclamantes, sed cum flētes viderem. Acclamationibus quippe se doceri & delectari, flēti autem lachrymis indicabant. Quod vbi aspexi, immanē illam consuetudinem à patribus & auis, longēque à maioribus traditā, quæ pectora eorum hostiliter obfidebat, vel potius possidebat, deuictam, antequam re ipsa id ostenderent, credidi. Moxque sermone finito ad agendas Deo gratias corda atque ora conuertit. Et ecce iam fermē octo vel amplius anni sunt, propitio Christo, ex quo illic nihil tale tentatum est. Sunt & alia multa experimenta, quibus didicimus homines quid in eis fecerit sapienter granditas dictionis, non clamore potius quā gemitu, aliquando etiam lachrymis, postremō vitæ mutationē monstrasse.

Submissio

De miscendo dictionis genera. CAPVT. XXIII.

al. suis dixi, si quæstio.

al. temperatum dictionem requirit. Sublime dicitur quid efficiat. CAPVT. XXIII.

Vt cum audientiu voluptate dicamus. CAP. XXVI.

Psal. 92. 5.

Dicendū vt persuadeamus. CAPVT. XXV.

Submissō etiam dicendi genere sunt plerique mutati, sed vt quod non sciebant, sciret: aut quod eis videbatur incredibile, crederent: non autem vt agerent quod agendū iam nouerant, & agere nōlebāt. Ad huiusmodi namq; duritiam flēctendā, debet grāditer dici. Nā & laudes & vituperationes quando eloquenter dicuntur, cum sint in genere temperato, sic efficiunt quosdā, vt non solum in laudibus & vituperationibus eloquentia delectantur, verum & ipsi laudabiliter appetant, fugiantque vituperabiliter viuere. Sed nunquid omnes qui delectantur, mutantur: sicut in grandi genere omnes qui delectantur, agunt, & in submissō genere omnes qui doctur sciunt, aut credunt verum esse quod nesciunt? Vnde colligitur illa duo genera quod efficere intendit, hoc eis esse maximē necessarium, qui sapienter & eloquēter volunt dicere. Illud vero quod agitur genere temperato, id est vt eloquentia ipsa delectet, non est propter seipsum vsurpandum, sed vt rebus quæ vtiliter honestēque dicuntur, si nec docente indigent eloquio nec mouente, quia & scientes & fauētes auditores habēt, aliquādo prōptius ex ipsa delectatione elocutionis accedat vel tenacius adhæreat assensus. Nam cū eloquentie sit vniuersale officium in quocūque istorum trium generum, dicere apte ad persuasionē, finis autem id quod intenderis persuadere dicēdo: in quocunque istorum trium generum dicit quidē eloquens apte ad persuasionē, sed nisi persuadeat, ad finē non peruenit eloquentia. Persuadet autē in submissō genere vera esse que dicit. Persuadet in grādi, vt agantur quæ agēda iam esse sciunt, nec tamē agūt. Persuadet in genere temperato, pulchrē ornatē que dicere: quo fine nobis quid opus est? Appetit eum qui lingua gloriatur, & se in panegyricis talibusq; dictionibus iactant, vbi nec docendus, nec ad aliud agendum mouēdus, sed tantūmodo est delectādus auditor. Nos verò istum finē referam⁹ ad alterū finē, vt scilicet quod efficere volumus cum granditer dicimus, hoc etiā isto velimus, id est vt bona morū diligantur, vel deuitentur mala: si ab hac actione non sic alieni sunt homines, vt ad eā grādi genere dictionis vtgeni videantur: aut si iā id agunt, vt agāt studiosius, atq; in eo firmiter perseuerent. Ita fit vt etiam temperati generis ornatu non iactantur, sed prudenter vtamur: non eius sine contenti, quo tantummodo delectatur auditor, sed hoc potius agētes, vt etiā ipso ad bonum, quod persuaderē volumus, adiuuetur. ILLA itaq; tria quæ supra posuimus, cū qui sapienter dicit, si etiam eloquenter vult dicere, id agere debere vt intelligenter, vt libenter, vt obedienter audiatur, non sic accipiēda sunt tanquā singula illis tribus dicēdi generibus ita tribuantur, vt ad submissum intelligēter, ad temperatū libenter, ad grāde pertineat obediēter audiri: sed sic potius vt hæc tria semper intendat, & quantum potest agat: etiā cū in illorū singulo quoq; versatur. Nolumus enim fastidiri, etiā quod submissē dicimus, ac per hoc volumus nō solum intelligēter verū etiā libenter audiri. Quid autē agimus diuinis testimoniis docendo quod dicimus, nisi vt obediēter audiamur, id est vt credatur eis, optulante illo cui dictum est: Testimonia tua credibilia facta sunt valde: Quid etiam cupit nisi vt sibi credatur, qui aliquid licet submissō eloquio discitibus narret: Et quis eum velit audire, nisi auditorem nonnulla etiā suauitate detineat? Nā si non intelligatur, quis nesciat nec libenter eum posse, nec obediēter audiri? Plerūque autem dictio ipsa submissa dissoluit difficillimas quæstiones, & inopinata manifestatione demonstrat: dum sententias acutissimas de nescio quibus quasi cauenis, vnde non sperabatur, eruit & ostendit: dum ad August. tom. 3.

uerfarij conuincit errorē, & docet falsum esse quod ab illo dici videbatur iniuctum: maximē quando adest ei quoddā decus non appetitum, sed quodāmodo naturale: & quando nonnulla: non iactatiuncula, sed quasi necessaria, atq; (vt ita dicam) ipsi rebus t extorta numerositas clausularum, tantas acclamationes excitat, vt vix intelligatur esse submissa. Non enim quia neq; incedit ornata neque armata, sed tanquā nuda congregatur, ideò non aduersarium neruis lacertisq; collidit, & obfistentem suburit ac destruit membris fortissimis falsitatem. Vnde autem crebrē & multū acclamatur ita dicentibus, nisi quia veritas sic demonstrata, sic defensa, sic inuicta delectat? Et in hoc igitur genere submissō iste noster doctor & doctor id agere debet, vt non solum intelligēter, verum etiam libenter & obediēter audiatur. Illa quoq; eloquentia generis temperati apud eloquentē ecclesiasticū, nec inornata relinquatur, nec indecenter ornatur: nec solum hoc appetit vt delectet, quod solum apud alios profitetur: verum etiam in iis quæ laudat siue vituperat, istis appetendis vel firmius tenendis, illis autē vitandis vel respiciendis, vult utique obediēter audiri. Si autē non auditur intelligēter, nec libenter potest. Proinde illa tria, vt intelligant qui audiunt, vt delectentur, vt obediāt, etiam in hoc genere agendum est, vbi tenet delectatio principatum. Iā verò vbi mouere & flēctere grandi genere opus est auditorē, quod tunc est opus, quando & veraciter dicit, & suauiter confitetur, & tamen non vult facere quod dicitur, dicendū est proculdubio grāditer. Sed quis mouetur, si nescit q; dicitur? Aut quis tenetur vt audiat, si nō delectatur? Vnde & in isto genere, vbi ad obediētiam cor durū dictionis grāditate flēctendū est, nisi & intelligenter & libenter qui dicit audiatur, non potest obediēter audiri. Habet autem vt obediēter audiatur quantacunque granditate dictionis maius pondus vita dicētis. Nā qui sapienter & eloquēter dicit, vult autem nequiter, erudit quidē multos discēdi studiosos, quāuis animæ suæ sit inutilis, si cur scriptum est, Scribē & Pharisei in cathedra Moysi sederunt, quæ dicunt facite, quæ autem faciunt, facere nolite: dicit enim & nō faciunt: vnde ait & Apostolus, Siue occasione, siue veritate Christus annuncietur. Christus autē veritas est, & tamen etiam non veritate annunciari veritas potest, id est vt prauo & fallaci corde quæ recta & vera sunt prædicentur. Sic quippe annūciatur Iesus Christus ab eis qui sua quærunt, nō quæ Iesu Christi. Sed quoniam boni fideles non quemlibet hominum, sed ipsum Deum obediēter audiunt, qui ait: Quæ dicunt, facite: quæ autem faciunt, facere nolite: dicit enim, & non faciunt, ideò audiuntur vtiliter, qui etiā vtiliter non agunt. Sua enim quærere student: sed sua docere non audēt: de loco scilicet superiore sedis ecclesiasticæ, quā sana doctrina cōstituit. Propter quod ipse Dominus prius quā de talibus quod commemorauī diceret, premisit, super cathedrā Moysi sederunt. Illa ergo cathedra, non eorum sed Moysi, cogebat eos bona dicere, etiam non bona facientes. Agebant ergo sua in vita sua: docere autem sua, cathedra illos non permittebat aliena. Multis itaque profunt dicendo quæ non faciunt: sed longē pluribus prodesse faciendū quæ dicunt. Abundant enim qui malæ vitæ suæ defensionem ex ipsis suis præpositis & doctoribus quærunt respondentes corde suo, aut etiam si ad hoc erumpunt ore suo, atque dicentes, Quod mihi præcipis, cur ipse non facis? Ita fit vt eum non obediēter audiant, qui se ipse non audit, & Dei verbum quod eis prædicatur, simul cum ipso prædicatore contemnant. Denique Apostolus scribens

al. exorta.

Metaphora venusta.

Obediētius audiri cuius vita orationis respōdet. CAPVT. XXVII.

Mat. 23. 11

Phil. 1. c. 18

Phil. 2. c. 21

Mat. 23. 2.

1. Tim. 4. c.

3.

Sapienter dicere. c. A P V T XXVIII.

2. Cor. d. 8. 21.

1. Cor. 1. c. 17.

2. Tim. 1. c. 14.

Tit. 1. c. 9.

Diversos esse verbi praecones secundum linguam, ingenij vite diversitatem. c. A P V T XXXI.

Hier. 23. f. 30.

ad Timotheum, cum dixisset, Nemo adolescentiam tuam contemnat: subiecit vnde non contemneretur, atque ait, sed forma esto fidelium in sermone, in conversatione, in dilectione, in fide, in castitate.

TALIS doctor ut obedienter audiatur non impudenter, non solum submisit ac temperate, verum etiam granditer dicit, quia non contemptibiliter vivit. Sic namque elegit bonam vitam, ut etiam bonam non negligat famam, sed provideat bona coram Deo & hominibus, quantum potest illum timendo, his consulendo. In ipso etiam sermone malit rebus placere quam verbis: nec existimet dici melius, nisi quod dicitur verius: nec doctor verbis seruiat, sed verba doctori. Hoc est enim quod Apostolus ait, Non in sapientia verbi ne euacuetur crux Christi. Ad hoc enim valet etiam quod ait ad Timotheum, Noli verbis contendere: ad nihil enim vile est, nisi ad subuersionem audientium. Neque enim hoc ideo dictum est, ut aduersariis oppugnantibus veritatem, nihil nos pro veritate dicamus. Et ubi erit quod cum ostenderet qualis esse episcopus debeat, ait inter cetera, Ut potens sit in doctrina sana & contradicentes possit redarguere. Verbis enim contendere, est non curare quomodo error veritate vincatur, sed quomodo tua dictio dictioni praeferatur alterius. Porro qui non verbis contendit, siue submisit, siue temperate, siue granditer dicat, id agit verbis ut veritas pateat, veritas placeat, veritas moueat: quoniam nec ipsa quae praecepti finis, & plenitudo legis est charitas, villo modo recta esse potest, si ea quae diliguntur non vera, sed falsa sunt. Sicut autem cuius pulchrum corpus & deformatum est animus, magis dolendus est, quam si deforme haberet & corpus: ita qui eloquenter ea quae falsa sunt dicunt, magis miserandi sunt, quam si talia deformiter dicerent. Quid est ergo non solum eloquenter, verum etiam sapienter dicere, nisi verba in submisso genere sufficientia, in temperato splendens, in grandi vehementia, veris tamen rebus quas audire oporteat adhibere? Sed qui utrumque non potest, dicat sapienter quod non dicit eloquenter, potius quam dicat eloquenter, quod non dicit sapienter. Si autem ne hoc quidem potest, ita conuersetur, ut non solum praemium sibi comparet, sed etiam praebear aliis exemplum, & sit eius quasi copia dicendi forma viuendi. Sunt sane quidam qui bene pronunciare possunt, quid autem pronuncient, excogitare non possunt. Quod si ab aliis sumant eloquenter sapienterque conscriptum, memoriaeque commendent, atque ad populum proferant, si eam personam gerunt, non improbe faciunt. Sic enim, quod profecto vile est, multi praedicatoris veritatis fiunt, nec multi magistri, si vnus veri magistri id ipsum dicant omnes, & non sint in eis schismata. Nec deterrendi sunt isti voce Hieremiae prophetae, per quem Deus arguit eos qui furantur verba eius, vnusquisque a proximo suo. Qui enim furantur, alienum auferunt: verbum autem Dei non est ab eis alienum, qui obtem-

perant: potiusque ille dicit aliena, qui cum dicat bene, vivit male. Quaecunque enim bona dicit, cogitari videntur ingenio, sed ab eius moribus aliena sunt. Eos itaque dixit Deus furari verba sua, qui boni volunt videri, loquendo quae Dei sunt, cum mali sint faciendo quae sua sunt. Nec sane ipsi dicunt bona, quae dicunt, si diligenter attendas. Quomodo enim dicunt verbis, quod negant factis? Non enim frustra de talibus ait Apostolus, Confitentur se nosse Deum, factis autem negant. Modo ergo quodam ipsi dicunt, & rursus alio modo ipsi non dicunt, quoniam vtrumque verum est quod ait veritas. De talibus enim loquens, Quae dicunt, inquit, facite: quae autem faciunt, facere nolite: hoc est, quod ex ore illorum auditis, facite: quod in opere videtis, facere nolite: dicunt enim, inquit, & non faciunt. Ergo quamuis non faciunt, dicunt tamen. Sed alio loco tales arguens, Hypocritae, inquit, quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali?

Ac per hoc & ea quae dicunt, quando bona dicunt, non ipsi dicunt, voluntate scilicet atque opere negando quod dicunt. Vnde contingit, ut homo disertus & malus sermonem quo veritas praedicator, dicendum ab alio non diserto sed bono ipse componat. Quod cum fit, ipse a seipso tradit alienum, ille ab alieno accipit suum. Cum vero boni fideles bonis fidelibus hanc operam commodant, vtrique sua dicunt: quia & Deus ipsorum est, cuius sunt illa quae dicunt: & ea sua faciunt, quae non ipsi componere potuerunt, qui secundum illa compositi viuunt. Si vero autem apud populum vel apud quoslibet iamiamque dicitur, siue quod apud populum dicendum, vel ab eis qui voluerint aut potuerint legendum est dicitur, orat ut Deus sermonem bonum det in osculis. Si enim regina orauit Hester, pro suae gentis temporaria salute locutura apud regem, ut in os eius Deus congruum sermonem daret: quanto magis orare debet, ut tale munus accipiat, qui pro aeterna hominum salute in verbo & doctrina laborat? Illi vero qui ea dicturi sunt quae ab aliis acceperunt, & antequam accipiant orent pro eis a quibus accipiunt, ut eis detur quod per eos accipere volunt: & cum acceperint, orent ut bene & ipsi proferant, & illi ad quos proferunt sumant: & de prospero exitu dictionis eidem gratias agant, a quo id se accepisse non dubitant, ut qui gloriatur, in illo gloriatur: in cuius manu sunt & nos & sermones nostri.

LONGIOR euasit liber hic quam volebam, quamque putaueram. Sed legenti vel audienti, cui gratus est, longus non est: cui autem longus est, per partes eum legat, qui habere vult cognitum. Quem vero eius cognitionis piget, de longitudine non queratur. Ego tamen Deo nostro gratias ago, quod in his quatuor libris non qualis ego essem, cui multa defunt: sed qualis esse debeat, qui in doctrina sana, id est Christiana, non solum sibi, sed aliis etiam laborare studet, quantulacunque potui facultate disferui.

FINIS

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI LOCVTIONIS DE GENESI LIBER I.

Ex B. August. lib. 2. Retract. cap. 54.

SEPTEM libros de septem libris diuinarum scripturarum, id est Moyse quinque, & vno Iesu Naue, & altero Iudici, feci, notatis locutionibus singulorum quae minus vsitatae sunt linguae nostrae, quas parum aduertendo sensum quaerunt, qui legunt diuinorum eloquiorum, cum sit locutionis genus, & nonnulla exculpata aliquid quod a veritate quidem non abhorreat, non tamen id sensisse autor a quo hoc scriptum est inuenitur, sed genere locutionis hoc dixisse credibilis apparet. Multa autem in scripturis sanctis obscura, cognito locutionis genere dilucescunt. Propter quod cognoscenda sunt eadem genera locutionum ubi sententiae patent, ut etiam ubi latent cognitio ipsa succurrat, easque intentioni legentis aperiat. huius operis titulus est, Locutiones de Genesi, atque ita de singulis libris. Quod autem in primo libro posui scriptum esse: Et fecit Noe omnia verba quaecumque praecepit illi Dominus, sic fecit, eamque locutionem dixi similem esse ei, quod in conditione creaturae posteaquam dicitur, Et sic est factum: additur, & fecit Deus: non omni modo simile hoc eidem mihi videtur. Denique ibi etiam sensus latet, hic sola locutio est. Hoc opus sic incipit:

LOCUTIONES scripturarum, quae videntur secundum proprietates, quae idiomata Graece vocantur, linguae Hebraicae vel Graecae. Et diuidetur inter medium diei, & inter medium noctis. Volantia volantia super terram secundum firmamentum caeli: quaeritur quomodo accipiendum sit secundum firmamentum caeli. Sic etiam, Faciamus hominem secundum imaginem & secundum similitudinem: quod multi Latini codices habent, ad imaginem & similitudinem. Implete terram, & dominamini eius: Latina enim locutio est, Dominamini ei. Et homo non erat operari terram: quod Latini codices habent, qui operaretur terram. Plantauit Deus paradysum secundum Orientem: quod Latini habent, ad Orientem. Quod habent multi Latini codices, Et lignum sciendi boni & mali, vel lignum sciendi boni & mali: & si quae sunt aliae varietates de hac re interpretum, Graecus habet, & lignum ad sciendum cognoscibile boni & mali: quod nescio vtrum locutionis sit, & non magis certum sensum aliquem insinuet. Quod habent Latini codices, Ex omni ligno quod est in paradiso, esciae edes: non in paradiso esciae, sed esciae edes: nam esciae edes dicitur admittere Latina locutio, quae pro datiuo casu Graeco, ablatiuum vel quem appellant septimum, in huiusmodi locutionibus solet ponere: aut certe ordo verborum est, Ex omni ligno esciae. Serpens erat prudentissimus omnium bestiarum: quod multi Latini habent, in Graeco scriptum est προνομιώτατος, νόσοφατος. Quod scriptum est de Adae & Eua, Aperti sunt oculi eorum: cum absurde eredatur eos in paradiso caecos, vel oculis clausis prius oberrasse, locutionis est, qua etiam de Agar scriptum est Aperuit oculos suos, & vidit puteum: neque enim clausis prius oculis sedebat. Et quod in fractione panis aperti sunt oculi eorum, qui cognouerunt Dominum post re-

surrectionem: neque enim per viam cum illo clausis oculis ambulabant. Et quod habent multi codices, Inimicitiam ponam inter te & mulierem: Graeci habent, in medio tui & non in medio mulieris: quod locutionis genus est: nam tantundem valet quantum cum dicitur, inter te & mulierem: hoc & in eo quod sequitur, in medio seminis tui, & in medio seminis eius.

Quod habent multi codices, Quia audisti vocem mulieris tuae, & edisti de ligno de quo praeceperam tibi de eo solo non edere: Graeci habent, edisti de ligno de quo praeceperam tibi, eo solo non edere ex eo: alij autem interpretes Graeci habent, manducaisti, vel edisti: ut ita sit sensus secundum ipsos, quia audisti vocem mulieris tuae, & edisti de ligno de quo praeceperam tibi eo solo non edere, ex eo edisti. Et appositum parere fratrem eius Abel: locutio est frequens in scripturis, appositum dicere. Et factum est dum esset in campo infurrexit Cain super Abel, & occidit eum: locutio est [frequens:] nam et si non haberet, & factum est, posset integer sensus esse, & cum esset in campo. Quod scriptum est in quibusdam Latinis codicibus, Et pœnituit: & dixit Deus, deleam hominem quem feci a facie terrae: in Graeco inuenitur δεινόη, quod magis recogitauit quam pœnituit, significare perhibetur: quod verbum etiam nonnulli Latini codices habent. Quod habent Latini codices plurimi, Nidos facies in arca: cum Latina locutio sit non in arcam, sed in arca: Graeci nec in arcam, nec in arca habent, sed nidos facies arcam: quod intelligitur, ut ipsa arca nidi essent. Quod habent plerique codices, Facies ostium arcae a latere: nonnulli habent, ex transuerso. sic enim voluerunt interpretari quod Graeco dicitur, ἐκ πλαγίω. Quod scriptum est, Adhuc enim septem dies, & ego inducam diluuium aquae super terram: quod nonnulli Latini codices habent: in Graeco inuenitur, ego inducam pluuiam super terram: Graeca locutio genitiuum habet, non accusatiuum, ut si hoc in Latinum exprimamus, ita dicatur, Adhuc enim septem diebus inducam pluuiam super terram. Quod scriptum est, Et fecit Noe omnia quaecumque praecepit illi Dominus, sic fecit: locutio est similis ei quod in conditione creaturae posteaquam dicitur, Et sic est factum: additur, & fecit Deus. Quod scriptum est, Delebo omnem suscitatioem: non creationem dictam notandum est: ἀνάστασις, enim Graeco scriptum est, quod nomen resurrectione assidue ponitur in scripturis Graecis, cum posset ἐξανάστασις dici: ut suscitatio sit ἀνάστασις, resurrectio ἐξανάστασις, Quo verbo & Apostolus vsus est, Si quo modo occurramus in resurrectione mortuorum. Ibi enim Graeco non ἀνάστασις, sed ἐξανάστασις habet, Quod scriptum est, Et omnes bestiae secundum genus, & omnia pecora secundum genus, & omne repes quomouetur super terram secundum genus, & omne volatile secundum genus intrarunt ad Noe in arcam, bina ab omni carne in quo est spiritus vitae: non refertur in quo, nisi genus subaudiatur, id est, In quo genere: nam si in carne subaudirem, in qua, fuerat dicendum: quod solus interpres Symmachus dixit. Quod iterum scriptum est, Et deleta est omnis suscitatio: notandum locutionis esse, pro eo ac si diceret, conditione vel creaturam carnis. Cum dixisset, Et deleta est omnis suscitatio quae erat super faciem omnium terrae ab homine vsque ad pecudum & reptantium & volatilium caeli: deinde addidit, Et deleta sunt de terra: locutionem illam esse re-

Tit. d. 16. Mat. 23. a. 3. Mat. 12. c. 34. Orandum. Deus vrad sit nobis dicentibus. c. A P V T XXX. Hebr. 14. c. 13. Sap. 7. b. 16. Excusat pro libertatem libri. c. A P V T XXXI. al. diuidant. Gen. 1. c. 20. Gen. 1. a. 5. al. quoniam Gen. 3. a. 1. Gen. 21. c. 19. Luc. 24. c. 31.

Gen. 3. c. 15. Gen. 4. b. 8. Gen. 6. b. 6. Gen. 7. a. 4. 1. Retract. cap. 4. Gen. 1. c. 24. al. resurrectio. Phil. 3. c. 11. al. occurrans. Gen. 7. b. 6.

Gen. 3. b. 7. petitio nis, qua familiariter vtitur Scriptura, notandū est. Quod scriptū est, Dimisit coruū videre si cessauit aqua, & exiēs reuersus nō est, donec siccauit aqua terrā: locutio est vtitata in Scripturis, quæ iā nūc incipiat aduertiri: non enim postea reuersus est, quia dictum est, non reuersum donec siccaret aqua. Quod scriptum est, Et extendit manum suam, & accepit eam, & induxit eam ad semetipsum in arcam: locutio est, quā propterea Hebræā puto, quia & Punicæ linguæ familiarissima est, in qua multa inuenimus Hebræis verbis consonantia: nam vti que sufficeret, Et extendit manū: est non adderet, suam. Tale est etiam quod paulo post dicit, Habebat oliuæ folia, furculum in ore suo. Et non apposuit reueri ad eum amplius: locutio est familiarissima Scripturis. Quod scriptum est, Et nō adiciam adhuc maledicere super terram: simile est superiori, Et nō apposuit reueri ad eum. Et non adiciam percutere omnē carnem viuam: ipsa locutio est. Etenim sanguinem vestrum aut sanguinem animarū vestrarū. Hoc signum testamēti quod ego ponā intermedium meum & vestrum, quod est inter me & vos.

Gen. 8. d. 21. Hic erat gigas venator cōtra Dominum Deum: incertū est vtrum possit accipi, corā Domino Deo: quia & sic solet intelligi quod Græcè dicitur *εναγχιος*, Vnde exiit inde Philisthim: cū sufficeret, vnde exiit Philisthim. Et erat omnis terra labium vnum: quod vtitata nos dicimus, lingua vna. Et erat omnis terra labiū vnū: notandū, omnem terrā appellatā omnes homines qui tūc erant, quāuis nōdum in omni terra. Et facti sunt illis lateres pro lapide: Græcus habet, Et facti sunt illis lateres in lapide: quod si Latine diceretur, locutio minus intelligeretur. Venite adificemus nobis ciuitatē & turrim, cuius caput erit vsq; ad cælū: secundū hyperbolē dictū est, si locutionis genus hic accipien dum est: si autem, vsq; ad cælū, propriē dictū accipitur, inter quæstiones consideretur. Quod quidam Latini codices habēt, Sē filius Noë erat annorū centū cū genuit Arphaxat: vbi eclipsis est, quæ deest, erat. Sed q, nō habēt filius Noë, sed filius tātū, noua locutio est. Et erat Sara sterilis, & non generabat: cum posset sufficere, & erat Sara sterilis. Erat ergo cū te viderit Ægyptij, dicēt, quia vxor illius hæc: genere locutionis ad iunctū est, Quia: nam sufficere potuit, vxor illius hæc. Quod ait Scriptura, Factū est autē statim vt intrauit Abraā in Ægyptū: sufficeret, statim autē vt intrauit Abraā in Ægyptum. Quid hoc fecisti mihi, quia non annūciasti mihi, quia vxor tua est: cum sufficeret, non annūciasti. Et ipsum, annūciasti, more Scripturarum dictum est: nam Latini habent plerique, non dixisti. Ascendit autem Abraam de Ægypto, ipse & vxor eius & omnia eius, & Loth cū eo in desertū: subauditur: ascenderūt. Nec tamen propriē dicitur ascēdisse, cū eo quod habebat examine, sicut aurū & argentū & omnis supellex: ac per hoc intelligitur hic locutio, quæ vocatur Græcè zeugmatica eclipsis. Et facta est rixa inter medium pastorum pecorum Abraā & pecorum Loth: vnde Latini codices penē omnes non transfulerunt istā locutionē, sed ita loquūtur vt cōsuetudo nostra habet, & nobis deinceps eam notare non placuit: ipsa est enim per omnia in Græca scriptura, vbi tale aliquid dicitur. Quoniam homines fratres nos sumus. Abraam dixit ad Loth: vnde intelligitur morem esse Scripturæ: ita loqui, vt fratres appellētur vnus cognationis, etiam si gradu sanguinis differant, vt alter sit in superiore, alter in inferiore, sicut hoc loco: nā patruus erat Abraam. Factum est autem in regno Amraphel

regis Sennar: secundū nostrā locutionis consuetudinem sic incipere sufficeret, in regno autē Amraphel: ergo quod ait Scriptura, factū est autem, more suo locuta est. Quartodecimo autē anno Chodollogomor & reges qui cum eo: subauditur, erant: vnde à quibusdā Latinis etiam additū est. Et Choreos qui in montibus Seir: subauditur, erant. Adueniens autem corū qui euaserunt quidam nunciauit Abraā transfluuiali, ipse autem habitabat ad quercum Mābre, Emor fratris Eschol, & fratris Aunā: qui erant coniurati Abraā obscurum hyperbaton: ordo est enim, adueniens quidam eorum qui euaserunt Emor fratris Eschol & fratris Aunam, qui erant coniurati, nunciauit Abraam transfluuiali, ipse autem habitabat ad quercum. Hoc hyperbaton obscurius fit etiam per eclipsin: cum enim dictum esset, quidā Emor fratris Aunam: non dictum est, quid fratris, sed intelligitur, filius: sicut cum dicitur Iacobus Alphei: quāuis nō dicatur filiū, nihil aliud intelligitur: & multæ sunt tales locutiones scripturarum vbi filius tacetur & intelligitur. Quod habēt quidā Latini codices, Et dixit Abraam ad regē Sodomorū, extendā manū meā ad Deū altissimū qui creauit cælū & terrā, si à sparto vsque ad corrigiam calciamenti: sefellit interpretē, quod Græcus habet *συνεπιτρον*, quod Latine filū intelligitur, vt ista scripturarum locutio sit. † Extendā manū meam ad Deū altissimū, qui creauit cælū & terrā, si accipiam de omnibus tuis: si enim pro eo dixit, extendam manum meam ad Deum altissimū: ac si diceret, iuro, nō est in Latino vtitata locutio: nisi ita dicatur, extendo manū meam ad Deum altissimū, me non accipere de omnibus tuis. Sciendo scies quia peregrinum erit semē tuū in terra: locutio quidē Scripturarū est vtitatissima: sed Græci habent, sciens scies quod penē tantundem est. Et dedit eam Abraam viro suo ipsi vxorem: plus habet, ipsi. Cum autem vidit se cōceptum habere, spreta sum coram illa: Græci habent hoc locū participium, quod Latina lingua nō habet, hoc est *ιδου*: sed tanquā si diceretur, Videns autē se cōceptum habere, spreta sum corā illa: quasi solēcifinus sonat. sic etiam per illud participium quod dictum est, *ιδου εαγγελια*, pro quo nos dicimus vidēs. Quod Latini habent, Augeam te nimis valde: Græci habēt, valde valde. Et dabo tibi & femini tuo post te terrā in qua habitas, omnē terrā Chanaan in possessionē æternā: videndū vtrū locutio sit quod dicit, æternā, Græci habēt *αιωνιος*, Et quod ait, Et femini tuo post te: ibi enim voluit intelligi quod dixerat tibi. Tu autem testamentū meum conseruabis, & semē tuū post te in progenies suas: conseruabis, pro conserua: promissū pro imperatiuo modo posuit. Et puer octo dierum circumcideret, omne masculinum: pro omnis masculus, quasi posset circūcidi nisi masculus. Et proci dit Abraā in faciē, & dixit in animo suo dicēs, si mihi centū annos habēti nasceretur, & si Sara annorū nonaginta pariret: Admirātis esse istā locutionem, non dubitantis, dubitādum non est. Abraam autem erat annorū nonagintanouem cum circumcisus est carnem præputij sui: non dixit carne, aut in carne. Et in boues accurrat Abraam: non dixit ad boues. Abraam autē & Sara seniores progressi in diebus: quod Græci habent, progressi dierum. Dixit autem Dominus, clamor Sodomorum & Gomorrhæ impletus est, & delicta eorū magna valde. Clamorem scriptura solet ponere pro tanta impudentia & libertate iniquitatis, vt nec verecundia, nec timore abscondatur. Et dixit, quia non perdam si inuenero ibi quadraginta quinque: superfluum videtur, quia, & idē in codicibus nōnullis Latinis non legitur. Nunquid Domine si loquar: subauditur,

Gen. 19. c. 25. auditur, irascēris, aut aliquid huiusmodi, Cū euertēret Dominus ciuitates, in quibus habitant in eis.

Gen. 21. c. 19. In omni loco vbi intrauerimus ibi. Et aperuit Deus oculos eius, & vidit puteum aquæ viuæ: locutio est, nō enim clausis oculis erat: vnde iam in principio libri locuti sum⁹, vbi scriptum est: Et aperti sunt oculi eorum. Et terra in qua inhabitasti in ea. Et disposuerūt ambo testamētū, vel testati sunt ambo: amar Scriptura Testamentū nomine pactū appellare. Accipe filiū tuum dilectum: illa locutione dictū est, accipe, qua etiā ad Agar de Filio eius. Et respiciens Abraam oculis: cum sufficeret, respiciens. Per memetipsum iurauit, nisi benedicēs benedicam te: ac si diceret, per memetipsum iurauit q, benedicam benedicam te, aut nullo verbo addito simpliciter per memetipsum iurauit, benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo semē tuum: cum sufficere posset, multiplicabo. Et nunciauit est Abraæ dicentes: cum consuetudo loquendi habeat, nūciauerunt Abraæ dicentes, aut nūciauit est à dicentibus.

Gen. 23. a. 3. Et surrexit Abraam à mortuo suo: non dixit, à mortua sua. Et iterum de eadem: Et sepeliā, inquit, mortuū meum: quod non neutro quali corpus mortuū, sed in masculino genere dictū Græca Scriptura demonstrat. Et adiurabo te per Dominum Deum cæli & terræ: Græci non habent, per, sed adiuro te Dominum Deū cæli. Cum quibus ego habito in eis. Ne quando noluerit mulier ire mecum: mulierem feminam appellare proprium est illius linguæ. In terram de qua existi inde. Attende tibi ne reuoces filiū meum illuc: his verbis solet comminatio declarari. Et posuit puer manum sub femore Abraæ, & iurauit ei de verbo hoc: ergo locutio est qua dixerat Abraam, adiuro te, ac si dixisset, iura mihi: non autem solemus sic loqui, sed obseruandum est vtrū sint in Scripturis aliæ similes locutiones: nam quod dicit Abraam, si noluerit mulier venire tecum, purus eris à iuramento hoc: manifestauit ita se dixisse, adiuro te, tanquam diceret, iura mihi. Quod scriptum est de Rebecca. Virgo autem erat speciosa valde, virgo erat, vir nō cognouerat eam, ista repetitio commendationem virginitatis insinuat. Sed cur additum sit, vir nō cognouerat eam, nisi locutionis sit: mirum si possit accipi ita vt virgo nomen sit ætatis, non integritatis. Græci autem non habēt, cognouerat, sed cognouit: quod videtur inconsequens. Adorauit Domino: quod nobis vtitatum est dicere, adorauit Dominum. Quoniam non dereliquit iustitiam & veritatem à Domino meo: id est iustitiam & veritatem quæ est à Domino meo, ac si diceret, quam fecit Dominus meus. Et currens puella nunciauit in domum matris suæ: quasi non esset ipsa & patris domus. Et aquā lauare pedibus ipsius & pedibus viroꝝ qui cū eo erant. Domin⁹ cui placui ante ipsum, ipse mitter angelum suū tecū: quasi non sufficeret, cui placui: an poterat ei placere nisi ante ipsum? Si tu prosperas viam meam, qua ego nunc ingredior in eam. Cum verba sua narraret seruus Abraæ, quæ dixit accessurus ad fontem, ita narrauit: Et erit virgo cui ego dixerō, da mihi bibere pusillum aquæ de hydria tua, & dicit mihi: Et tu bibe & camelis tuis hauriā: hæc mulier est quā parauit Domin⁹ famulo suo Isaac. Quibus verbis satis euidenter expressum est etiam mulieres appellatas locutione Hebraica quæ virgines essent. Et benedixi Dominum Deum Domini mei Abraam, honorificentia locutio est, & familiarissima scripturis, sicut Deus Helia. Renunciate mihi vt redeam dexteram aut sinistram: per dexteram [scilicet] prosperitatem, per sinistram aduersitatem significauit, id est dexteram si concesserint, sinistram si non concesserint: nam vti que ea via rediturus fuerat qua venerat,

quam locutionem scripturarum etiam cetera eorum loca indicabunt: quia dextera nominatur in omnibus bonis, sinistra in malis, siue felicitas & infelicitas, siue iustitia & iniustitia, & aliquando dextera in æternis, sinistra in temporalibus. Hæc sunt nomina filiorū Israël secundum nomina † generationes eorum: tanquam dixisset: secundum quæ nomina generationes eorum appellatæ sunt. Accepit Rebecam filiam Bathuel Syri de Mesopotamia fororem Laban Syri sibi in vxorem: cum posset dici tantummodo vxorem, aut sibi vxorē. Et ei erant gemini in vtero eius: cum posset non addi q, dictum est, eius. Creuerunt autem iuuenes: est talis locutio & apud autores seculares, sicuti est, Et scura latentia cōdunt: id est, cōdēdo latentia faciunt. Sic & hic, Creuerūt iuuenes, cum infantes essent, intelligitur crescēdo facti sunt iuuenes. Iacob ad Esau: Vede mihi hodie primogenita tua mihi: sic enim habent codices Græci. Vidēs vidimus quia est Dominus tecū, & disponemus tecū testamentū: amant Scripturæ pro pacto ponere Testamentum, id est *διαθηκην*, quod Latini habēt: Et disponemus tecū testamētū ne facias nobiscum malū: tāquā diceretur, vt pacificaris non facere nobiscum malū. Et vocauit filiū suū seniorem Esau, & dixit: hoc loco senioris non men nō significat ætatem grauē, sed ex cōparatione maiorē. Nunc ergo sume vas tuū pharetrāq; & arcum: non dixit vasa, sed vas: q, autē intelligi voluit, nō apparet, nisi forte locutio est, vt per vas pharetrā voluerit intelligi, & exponendo quid dixerit vas, adiūxit pharetrāq; & arcū, tanquā dixerit, sume vas tuū & pharetram: veluti si diceret, sume vas tuū, id est pharetrā: deinde aliud, & arcū, q, non ad illud vas pertinere q, est pharetra, aut certe pharetrā & arcū vas voluit appellare, singularē ponēs numerū pro plurali, tāquā si diceret, accipe vestē tuā: quo nomine intelligeremus plures vestes, sicuti intelligimus militē pro militibus, & multa sunt talia. Exi in campū, & venare mihi venationem. Et vade ad oues, & sume mihi duos hædos teneros & bonos: nomine ouīū vtriusque pecoris genus significauit, quod in eisde pascuis simul erant. Et det tibi benedictionē patris tui Abraā: Isaac dicit filio suo de auo ei⁹ patre suo. Exiit in Mesopotamiā Syriæ: quasi Mesopotamia dicitur nisi Syriæ, quāuis hoc septuaginta habere non † perhibentur Syriæ: sed cum alteritico scriptum est. Deus ad Iacob, Nō derelinquam te, donec faciam omnia quæ tecum locutus sum: quasi dimissurus eum confecerit, non vti que, sed locutio est. Surrexit Iacob de somno suo, & dixit, quia est Dominus in loco hoc, ego autem ignorabam: plenus sensus est, est non habeat, quia. Est Dominus in loco hoc: ac si diceret, est hic demonstratio Domini, non enim Dominus in loco est. Iacob interrogans quod ait, Nostis Laban filium Nachor: cum esset filius Bathuel: intelligendum est nobiliorem fuisse Nachor, & merito dignitatis eius factum esse, vt de ipso interrogaret. Filium autem dici & aui & proauī vltra maioris alicuius eum qui ex illo propagatur, vtitatissime locutionis est. Hinc est quod & Isaac patrem filij sui appellauit Abraam, sicut paulō ante commemorauit. Adhuc est dies multa, nondum est hora congregandi pecora. Et dedit illi Laban ancillam suam ipsi vxorem: plenum esset, est, ipsi, non adderetur.

Si inueni gratiam ante te, auguratus essem, benedixit enim me Deus in introitu tuo: non videtur consequens, quia hic dicendum fuit: Si inuenissem gratiam ante te, auguratus essem, nunc autem si inueni: ordo est, Si inueni gratiam ante te, per mitte me auguraris ita enim dixit, auguratus essem, tanquā diceret, si auguratus essem, id est, ad bonum augurium te in domo

Gen. 25. b. 43
algeneratum
Gen. 26. f. 28.
Gen. 27. a. 5.
Gen. 28. a. 5
alperhibentur
Gen. 29. a. 5
Gen. 30. d. 47.

Gen. 31. 1. 2.

mea haberem. Et exaudiet me iustitia mea in die crastino: id est, exaudiri me faciet. Et vidit Iacob faciem Laban, & ecce non erat ad eum sicut hesternam & nudius tertiana die familiarissima in Scripturis locutio, hesternam & nudius tertiana die, pro tempore praterito posuit. Et vidit oculis meis in somno: cum clausi sint in somno oculi corporis. Ego sum Deus, qui apparui tibi in loco Dei, locutio est: an Deus in loco Dei sic accipiendum est, quomodo pluit Dominus à Domino, filius à patre? Respondens autem Iacob dixit ad Laban, dixi enim ne forte auferas filias tuas à me, & omnia mea. Intrauit autem Laban & scrutatus est in domo Lia: aduertendum est quomodo dicatur domus vxoris, cum in itinere comprehensi sint à Laban: nisi forte consuetudo Scripturarum dicit domum pro cubiculo vel tentorio, quomodo etiam ancillarum domos dicit. Iacob dicit ad Laban, quia scrutatus es omnia vasa domus meae: nunc vnam domum dicit, cuius membra erant domus vxorum eius & concubinarum: ut intelligatur domus appellata, cum essent cubacula aut tentoria, quos etiam papiliones vocant. Nisi Deus patris mei Abraham & timor Isaac adfuisset mihi: patrem suum appellat auum suum, sicut ei dixerat Isaac pater eius. Misit autem Iacob nuncios ante se ad Esau fratrem suum in terra Seir in regione Edom, & madauit illis dicens, Sic dicetis Domino meo Esau, sic dicit puer tuus Iacob, cum Laban habitauit & demoratus sum vsque modo, & facti sunt mihi boues & asini & oves & pueri & puellae, & misi nunciare Domino meo Esau: non dixit, nisi nunciare tibi. Si interrogauerit Esau dicēs, cui es? & quid vadis? & cuius haec quae antecedunt te? & dices, pueri tui Iacob: plenum esset & integrum, etiam si Et, non haberet. Munera misit Domino meo Esau, & ecce ipse post nos: dicendum autem fuerat visitata locutione, munera misit Domino meo tibi, aut Domino suo tibi. Surrexit autem eadem nocte, & accepit vxores duas & duas ancillas: hic distinguitur ab vxoribus, quas prius vxores Scriptura dixerat. Et accepit duas vxores & duas ancillas: notandum est quemadmodum dicatur consuetudine Scripturarum, accepit: non enim tunc eas duxit, aut tunc à focero accepit.

Gen. 32. 1. 2.

al. servam.

Quod habent Latini codices: Et oves & boues fecerantur: Graeci habent, fecerantur super me: quod ea significatione dictum est, ut intelligatur super solitudinem vel curam meam: quomodo solemus loqui, cum dicimus, super caput nostrum esse aliquid, cuius maximam curam gerimus. Et filij Iacob venerunt de campo, & cum audissent, compuncti sunt viri, & triste erat illis valde quod turpe fecerat in Israël, quod dormisset cum filia Iacob, & non sic erit: difficile talis locutio reperitur in Scripturis non inducta persona loquentium, scriptorem verba eorum interposuisse: non enim ait, & dixerunt: sed hoc tacito verba dixit eorum: nam qui alij dicere potuerunt, & non sic erit: nisi qui grauiter indignati vindictam moliebatur. Notandum quod Emor loquens de Dina ad Iacob & filios eius, filiam dicit vestram, non dicit filiam tuam fororem istorum. In hoc similes erimus vobis, & habitabimus in vobis: id est, inter vos. Appositus enim erat filiae Iacob: id est, amabat eam. Et filium eius Sicheem interfecerunt in ore gladij: ac si diceret, gladio. Quae abstulerunt filij Iacob de ciuitate Sichimorum Salem cum eam expugnassent, sic enumerantur: oves eorum, & boues eorum, & asinos eorum, quaecumque erant in ciuitate: & quaecumque erant in campo tulerunt, & omnia corpora eorum captiuauerunt, & diripuerunt quaecumque erant in ciuitate, & quaecumque erant in domibus. Inter haec omnia non satis intelligitur quid dixit, & corpora eorum: neque enim suspicandum est, quod corpora abstulerunt peremptorum: sed rerum

intelligenda sunt, quae corporaliter possidentur: ut eorum sit executio quod sequitur, & suppellectilē, & caetera, sicut in iure dicitur, traditio corporum: quoniam Graeci *σώματα* seruos appellat visitatissima locutione, sed quia non *σώματα*, sed *σώματα* hic dictum est, non est temere confirmandum, seruos significatos: fieri tamen potest, ut hoc magis sit. Cum gentē Edom, id est Idumaeorum, commemoraret Scriptura, & qui in ea regnassent: postea dicit, Haec omnia principum Esau, secundum loca eorum in regionibus eorum, & in gentibus eorum: gentes appellans vnius gentis, propter familiarum multiplicatas generationes, cum etiam ipse Edom vocaretur: vnde & gens quae propagauit cognominata est, cuius utique pater fuit. Cum audisset autem Ruben, liberavit eum de manibus eorum, & dixit, Non feriamus eum in anima. Non ergo liberavit eum, & inde hoc dixit: sed hoc dicendo eum liberavit. Prius ergo dixit, liberavit eum, & deinde breui recapitulatione quomodo eum liberauerit, insinuat.

Gen. 36. d. 40.

Gen. 37. c. 21.

Non feriamus eum in anima, hoc loco nomine animae vitā corporis animati significat, per efficientem id quod efficitur. Secundum hoc videri potest etiam ad diabolum dictum esse de Iob, Animam eius ne tangas: id est, ne occidas eum. Nam secundum illam significationem quae natura animae commemoratur, illud à Dño dicitur: Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere. Quod Iudas dicit: Manu autem nostram non sunt super eum, hoc est quod dici à nobis solet, manus ei non inferamus. Quoniam frater noster & caro nostra est: non aliud, sed bis hoc idem dictum est, tanquam exponendo quid sit frater noster, id est caro nostra, quae ex eadem carne fuerant procreati. Occiderunt haec dum caprarum, sic solet loqui Scriptura, quemadmodum in Psalmo, Sicut agni ouium: quasi possit esse aut oedus nisi caprarum, aut agnus nisi ouium. Et nunciatum est nurui eius Thamar, dicentes. Dicendum autem fuit, Nunciauerunt dicentes. Et depositis vestimentis viduitatis suae: quid minus esset, si non adderetur à se: Et non apposuit amplius scire eam: pro eo quod est, miseri ei. Et inuenit Ioseph gratiam in conspectu Domini sui: haec locutio nulli est ignota in Scripturis. Et nesciebat quae circa eum erat: apud Graecos visitata est vulgo locutio, apud nos recta non est, sed nesciebat aliquid dicimus. Praeter panem quem ipse edebat: per panem utique omnia intelligi voluit ad victum eius pertinentia: vnde pro quotidiano victu, panis solus positus intelligitur in oratione Dominica. Et misit vxor Domini eius oculos suos in Ioseph: solet & apud nos vulgo esse visitata locutio, pro eo quod est, amauit eum. Et ait, dormi mecum: & ista visitata est locutio, pro eo quod est, concumbe mecum. Et dedit carceris custos carcerem per manum Ioseph: pro eo quod est, in manus Ioseph, per quod significat in potestate. Et dixerunt, somnium vidimus, & non est qui interpretetur illud: cum somnium suum vnusquisque vidisset, non dixerunt somnia vidimus, sed somnium vidimus. Tres fundi, tres dies sunt: non dixit, tres dies significant. Et multum haec locutio notanda est, vbi aliqua significatio earum rerum quas significant nomine appellantur: inde est quod ait Apostolus, Petra autem erat Christus, non ait, petra significabat Christum. Et dabis calicem Pharaoni in manu eius: cum plenum esset, etiam si non adderetur, in manu eius. Et auferet Pharaon caput tuum abs te: plenum esset, etiam si non haberet abs te.

Iob 1. b. d.

Marth. 10. c. 28.

Psal. 119. d. 4.

Gen. 38. c. 23.

Gen. 39. d. 4.

Gen. 40. b. 8.

1. Cor. 10. b. 4.

Gen. 41. a. 1.

Et manducabunt aues caeli carnes tuas abs te: similis superiori locutioni. Et factum est post biennium dierum: quid minus esset si non haberet, dierum? Surrexit autem Pharaon, & [non] erat somnium, amant scripturae sic loqui de somniis, cum fuerit euigilatum, tanquam

al. ille

tanquam reddita homini veritate vigilantium, tunc illud appareat somnium, quod cum videretur, quasi veritas fuit. Peccatum meum recordor hodie, Pharaon iratus fuit pueris suis, & posuit nos in carcere: tunc illi loquebatur tanquam de altero. Et vidimus somnium ambo nocte vna, ego & ille: quasi non sufficeret, quod ambo dixerat. Deinde & hic vidimus somnium, dicit non, vidimus somnia: tanquam vnus ambo vidissent. Factum est autem sicut comparuit nobis, ita & contigit: factum est autem, sic solet Scriptura ponere: nam plenum esset, sicut enim comparuit nobis, ita & contigit. Quales nunquam vidi tales in tota terra Aegypti turpiores: dici autem posset more nostro, quibus nunquam vidi turpiores, aut quales nunquam vidi, aut nunquam vidi tales. Exurgens autem dormiui: exurgens ait, pro expergiscens. Quanta Deus facit, ostendit Pharaoni: cum illi loqueretur, tanquam de altero dicit. Et consumet famem terram, pro, homines qui sunt in terra. Nunc ergo vide hominem prudentem & intelligentem, & constitue eum super terram Aegypti, & faciat Pharaon & constituat locorum principes super terram: quasi alius sit cui dixit, Prouide hominē prudentē: & alius de quo dixit, constituit Pharaon. Et congreget triticum sub manu Pharaonis: id est, sub potestate. Tamen thronum praecedam tui ego: sic se habet verba in Graeco quae dixit Pharaon ad Ioseph, sed praecedam tui, visitata est apud Graecos locutio, apud nos autem dicitur praecedam te: illud vero, praecedam te thronum, nec apud Graecos visitata perhibetur, sed praecedam te throno, id est honore sedis, quod intelligitur praecedam te regno, hoc enim illi & postea dicit. Ego Pharaon, sine te nemo extollet manum suam super omnem terram Aegypti: tanquam diceret, ego sum rex, tu autem princeps vel praepositus Aegypti. Pharaon quippe non hominis nomen est, sed regiae potestatis. Videns autem Iacob quia est venditio in Aegypto, dixit filiis suis, quare legnes estis? ecce audiui quod est venditio in Aegypto, notandum quia id quod audisse dicit, vidisse eum Scriptura dixerat. Emite nobis pusillas escas ut viuamus, & non moriamur: vnus horum sufficeret, aut ut viuamus, aut ut non moriamur. Pacati sumus, non sunt pueri tui exploratores: quasi de aliis dixerint, non sunt pueri tui exploratores: cum possent dicere, non sumus: honorificentiae autem more maxime ita loquebatur. Duodecim sumus pueri tui fratres in terra Chanaan: cum posterius dicat, quod vnus eorum non sit, ipsi scilicet Ioseph non esse existimantes, id est perisse. Haec locutione dictum est etiam illud, Hi filij Iacob qui facti sunt ei in Mesopotamia: cum ibi non fuerit natus Benjamin. Quod autem dixerunt, sumus in terra Chanaan, cum eo tempore quo loquebatur in Aegypto essent: sumus, dictum est pro habitamus, inde enim venerat illic redituri, ibi commorantes. Hoc est quod dixi vobis, dicēs quod exploratores estis: quid decisset, etiam si non adderet, dicēs? Ipsi vero ite & ducite emptionem tritici vestri: ducite, pro eo quod est ferte: quia enim ducuntur iumenta in quibus fertur, etiam hoc dictum est. Nonne locutus sum vobis, dicens, ne noceatis puero, & non exaudistis me? Notandum exauditionem non eam solam dici quae exaudit Deus. Ipsi autem ignorabant quia audit Ioseph: audit, pro intelligit: nam voces audit utique, aure etiam qui non intelligit linguam. Reperitur illa locutio quando narrat patri suo quid eis acciderit in Aegypto, & quid dixerint ad Ioseph: Duodecim sumus fratres filij patris nostri, vnus non est, pusillus autem eius patre nostro hodie in terra Chanaan. Multa in his paucis verbis genera locutionum sunt, & illud quod paulo ante memorauimus, duodecim sumus, cum ipsi dicant, vnus non est: & filij sumus patris nostri, quasi possent

esse filij non patris sui. Pusillus autem cum patre nostro hodie in terra Chanaan: nec dixerunt, est, aut aliquid huiusmodi. Deinde notandum est, quod maxime necessarium videtur propter euangelistarum narrationes, quomodo cum ea quae dicta sunt, dicta esse narrantur, non omnino eodem modo repetuntur, cum tamen in diuersitate verborum nihil sententiae deperat veritatis. Nam quae dixerunt dicti sibi esse à Ioseph, & in terra mercaminum non inuenitur ab illo dictum. Sine mendacio autem dixerunt, quod ex verbis quae dixerat in eius voluntate cognouerant: neque enim verba sunt necessaria nisi ad exprimendam, & in audientium notitiam perferendam quantum possumus voluntatem. Et erat vnus cuiusque alligatura argenti in sacco eorum: non dixit, in sacco eius, aut in sacco eorum, sed quasi vnus saccus omnium esset. Super me facta sunt omnia haec: id est, me miseria onerant. Ait autem illi Iudas, dicēs. Potuit plenum esse, etiam non haberet, dicens. Interrogans interrogauit nos homo. Assidua est talis locutio in Scripturis, interrogans interrogauit nos homo, aut interrogando interrogauit: & si qua similia. Mecum enim manducabunt homines meridae panes. Nunquid panes tantum? Sed ab eo quod excellit & caetera est complexa locutio. Mecum enim manducabunt homines panem meridae: quod dicit meridae, prandium significat quod fit medio die, hoc est enim meridiēs.

al. exprimentiam.

al. adideret.

Gen. 43. d. 16.

al. accipias.

al. accipias.

Ut accipias nos in seruos & asinos nostros: non utique subauditur seruos: nam quod Latini codices seruos habent, in Graecis *παιδες* legitur, quod nullo modo asini possunt esse. Ergo asinos nostros tantummodo accipias, subauditur. Aperimus saccos nostros, & hoc argenti vnus cuiusque in sacco suo, non addidit, inuentum est, aut apparuit, aut erat, aut aliquid huiusmodi. Propitius vobis, nolite timere: in his verbis quibus dictum est, propitius vobis, duo verba sunt quae subaudiuntur, & sit, & Deus. Plenum est enim, propitius sit vobis deus quod omnino in Graeco visitatissimum est. Saluus est puer tuus, pater noster adhuc viuat: hic expressius ostenditur pueri nomine seruū solere significari: non enim in illo seculo posset hoc esse nomen aetatis. Non poterat Aegyptij manducare cum Hebraeis panes: abominatio est enim Aegyptiis. Illa locutio frequenteratur, ut in panibus oēs escas intelligantur. Magnificata facta est autem pars Benjamin praeter partibus omnium quintupliciter ad illorum: iam quia dictum erat praeter partibus omnium, potuit non dici ad illorum. Inueniens autem eos, dixit secundum verba haec: potuit dicere, dixit eis verba haec.

Gen. 44. b. 6.

An forte non locutionis genus est, sed interest etiam sententiae? Aliud enim est ipsa verba dicere, aliud secundum ipsa: ut quaecumque alia dicta fuerint eadem sententia teneatur, quae in illis verbis comprehensa est: hoc est secundum ipsa, etiam si non ipsa. Sed quia sequitur illis respondentibus: Ut quid loquitur Dominus secundum verba haec, qui utique dicere debuerunt visitato more, ut quid loquitur Dominus verba haec, constat esse locutionis genus. Absit à pueris tuis facere secundum verbum hoc: poterunt dicere, absit à nobis, sed illa honorificentia est visitata Scripturis sic dicere, tanquam de aliis: pueris autem pro seruis dictum est. Et nos autem erimus serui Domino nostro. Etiam hic *παιδες* Graeci habent, hoc est pueri, quod tam assidue Scriptura pro seruis ponit, ut difficile inueniatur non isto nomine appellare seruos. Quomodo autem ascendam ad patrem, cum puer non sit nobiscum, ut non videam mala quae inuenient patrem meum? hoc est quomodo ascendam ut videam? Nouo itaque loquendi more id dixit ac si dixisset, non. Sic enim visitatus ordo iste verborum est: Non ascendam ad patrem, cum puer non

Videntur in fine tomis

Gen. 45. 2. 15

fit nobiscum, ut non videam mala quae inuenient patrem meum. Quando fleuit Ioseph cum cognoscere tur a fratribus suis, ait Scriptura: Audierunt autem omnes Aegyptij, & auditum est in domo Pharaonis. Deinde sequitur quod narrabat: Dixit autem Ioseph ad fratres suos: prius itaque Scriptura dixit quod postea factum est. Hoc enim fama celebritate accidit, ut omnibus Aegyptiis notum fieret, & postea reuersa est narratio ad id quod dicebatur breui recapitulatione. Et diuulgata est vox in domo Pharaonis, dicentes, venerunt fratres Ioseph: dicentes, posuit pro dicentium: vox enim dicentium diuulgata est, venerunt fratres Ioseph. At ille respondit, quid est, dicentes: ordo est, at ille respondit dicentes, quid est. Deus dixit ad Iacob: Ego descendam tecum in Aegyptum, & ego ascendere te faciam in sinem: sic habet Graeci quod Latini habent, & ego deducam te in sinem. Iudam autem misit ante se ad Ioseph, ut veniret sibi obuiam iuxta Heroum ciuitatem: nescio utrum Heroi nomen facile in Scripturis reperitur. In verbis Ioseph quibus ait ad fratres suos: Ascendens nunciabo Pharaoni, & dicam ei: Fratres mei & domus patris mei qui erant in terra Chanaan, venerunt ad me: viri autem sunt pastores. Viri enim pecorum nutritores erant, & iumenta & oues & omnia sua adduxerunt. Quod interpositum est, viri enim pecorum nutritores erant, ex persona sua scriptor interposuit, & redit ad verba Ioseph, adiungendo & iumenta & omnia sua adduxerunt, ut ordo sit in verbis Ioseph: Viri autem sunt pastores, & iumenta & oues & omnia sua adduxerunt. Dixit autem Pharao ad Iacob: Quot anni dierum vitae tuae: subauditur, sunt. Pusilli & maligni fuerunt dies annorum vitae tuae. Pusillos, pro paucis, positum est. Neque enim vitae alicuius quam ceterorum dies possunt esse horarum spacio breuiore. Hoc autem Iacob ex comparatione dixit vitae maiorum suorum. Nam utique centum triginta annos quos ille iam agebat, nemo nunc viuit. Triticum secundum corpus: id est, secundum numerum corporum. Per corpus etenim, numerum corporum: per numerum corporum, numerum hominum significat. Inualuerat autem fames valde, & defecit terra Aegypti: terra, posuit pro hominibus qui erant in terra. Venerunt autem omnes Aegyptij ad Ioseph dicentes, da nobis panes: panes per triticum significat, locutione per id quod efficitur, id quod efficit. Et facta est terra Pharaonis: non ait, Pharaonis: amat sic loqui Scriptura, sicut in Psalmo dictum est: Et custodiui legem tuam, haec facta est mihi, quia iustificationes tuas exquisiui: de lege Dei dixit, haec facta est mihi, id est in mea utilitatem. Praeter terram sacerdotum tantum non possedit Ioseph: quasi dixisset, praeter terram sacerdotum tantum, omnem terram possedit Ioseph. Et posuit illis Ioseph in praecipitum usque in hodiernum diem in terra Aegypti, ut praeter quintas Pharaoni: hinc intelligitur Pharaonis nomen potestatis fuisse regalis, quod dixit usque in hodiernum diem. Non enim illi qui tunc fuit, praestare poterant Aegyptij usque ad illud diem quo ista scribebantur, quando ille non iam vivebat. Et fuerunt dies Iacob annorum vitae eius: dies annorum saepe dicit Scriptura, cum semel possit annos dicere. Quod scriptum est: Nunciatum est Ioseph quia pater tuus turbatur: aliqui codices habent vexatur, aliqui estuatur, & aliud alij, sicut interpretari Latini potuerunt, quod Graecum scriptum est ενοχλαστου. Ideo autem turbatur, accommodatius dici videtur, quia hoc dici solet de iis qui afflictatione corporis morte propinquante iactantur. Et ex hoc etiam, turba οχλος dicitur: est enim turba, multitudo inordinata, non sicut populus, quod δμιος dicitur, nec sicut plebs, quod λαος dicitur, sed sicut οχλος, quod turba dicitur.

Gen. 46. 2. 15

Gen. 47. b. 9.

Psal. 118. 56.

Gen. 48. a. 1.

citur. Iacob benedicens nepotes suos filios Ioseph, ait inter cetera: Et inuocabitur in his nomen meum, & nomen patrum meorum: unde notandum est, non solum exauditionem, sed etiam inuocationem dici aliquando quae non Dei, sed hominum sint. Hic enim primitiuus minus habet, est, secundum codices Graecos. In benedictione Ioseph ait inter cetera Iacob, Inde qui confortauit Israel: mirum si non subauditur, est, ut plenum sit, inde est qui confortauit Israel. Quod scriptum est: Dixit Ioseph feruis suis sepulchris, ut sepelirent patrem eius: non inuenit lingua Latina quemadmodum appellaret ενταφιασας: non enim ipsi sepeliunt, id est terrae mandant corpora mortuorum, quod non est Graecum ενταφιασας, sed ενταφιασας, id agunt quod exhibetur corporibus humanis, vel condiendo vel siccando in veluolucido & aligando, in quo opere maxime Aegyptiorum cura praecellit. Quod ergo dicit, Etiam sepelirent: curauerunt intelligere debemus. Et quod dicit: Quadraginta dies sepulturae, ipsius curacionis accipiendi sunt. Sepultus enim ille non est, nisi ubi se mandauerat sepeliri. Loquimini in aures Pharaonis: locutio est usitata Scripturis. Et dixit Pharao ad Ioseph: Descende & sepeli patrem tuum, etiam si per potentes illos per quos Ioseph mandauerat Pharao, dixit quod perferrent ad Ioseph, non utique dixit nisi ipsi Ioseph. Unde illud est in euangelio, quod vnus euangelistarum dicit, centurionem venisse ad Dominum & dixisse illi: Puer meus iacet in domo paralyticus: alius autem totum diligentius narrans, amicos eum ad Dominum misisse commemorat, qui hoc ei dicerent: in quibus amicis utique ipse venit, cuius in eis voluntas praesens fuit: unde est, Qui vos recipit, me recipit, & qui me recipit, recipit eum qui meminit. Plaxerunt eum planctum magnum & validum: planxerunt planctum, non planxerunt planctu: locutio est in Latina lingua non ignota, sicut dicitur, seruitutem seruiuit, militiam militauit, & similia. Et redditione reddet nobis omnia mala quae ostendimus ei: ex hac locutione ait & Apostolus, Alexander ararius multa mala mihi ostendit: ostendimus enim dictum est, vel ostendit, pro eo quod est fecimus, vel fecit. Accipe iniquitatem, seruiorum Dei patris tui: noua locutio est, accipe iniquitatem, pro ignosce aut remitte aut obliuiscere: sed puto inde esse dictum accipe, ac si diceretur, equo animo accipe, hoc est noli indignè ferre. Et venientes ad eum dixerunt: non iterum venerunt, sed quod dictum fuit iterum dictum est: solet hoc facere Scriptura.

Gen. 49. c. 22 al. confortauit.

Gen. 50. a. 1.

Mat. 8. a. 6.

Luc. 7. a. 3.

Mat. 10. d. 4.

DIVI AVRELII AVGVSTINI

LOCUTIONIS DE EXODO,

LIBER II.

BT inualecebant valde valde. Quid est quod dictum est de obstetricibus, Et fecerunt sibi domos, quoniam timuerunt Deum? Praedictum est enim, benefaciebat Deus cum obstetricibus. Et ad hoc videtur pertinere, quod fecerant sibi domos timendo Deum, tanquam beneficia Dei ad hoc eis profuerint ut facerent sibi domos. Nunquid antea non eas habuisse domos intelligendum est? An ad diuitias hoc verbum pertinet, vel potius ad aliquas rei familiaris idoneas facultates? Huic enim simile videtur, quod ait etiam Iacob post quatuordecim annos seruitutis suae focero suo volenti eum adhuc apud se tenere. Nunc ergo quando faciam & ego mihi domum, dixerat enim quod creuerint pecora Laban sub illo: sicut &

Exo. 1. a. 6 b. 12.

Gen. 30. c. 1

Exo. 1. a. 1.

Graecum sic scribitur. Obliuiscere.

Exodi 1. b. 7 al. quia.

Exo. 4. a. 1.

al. multum.

ipse Laba confessus fuerat dicens, Benedixit me Deus in introitu tuo: cum ergo dicit, quando faciam & ego mihi domum: subintelligitur, sicut & tu. Hoc videtur enim valere, ait, & ego, ut ad ipsam domum faciendam videatur pertinere quod consequenter ad Laban merces ipsa statim proponitur. Et omne femininum viuificate illud: sic enim habet Graeci: Latini non habent, illud. Erat autem quidam de tribu Levi, & sumpsit sibi de filiabus Levi: intelligitur vxor, quod quidam Latini interpretes etiam addendum putauerunt: sequitur autem, & habuit eam & concepit. Quid sit tibi, id est difficile est nosse, quia nec Graecus interpres ex Hebraeo, nec Latinus ex Graeco vertit hoc nomen, sed transtulit ut inuenit. Timuit autem Moyses & dixit, Si sic diuulgatum est verbum hoc. Duo sunt in hac locutione attendenda: primum, quia pender sententia, & sic dimissa est: deinde, quia verbum pro facto posuit. Et respexit filios Israel & innotuit illis: pro eo positum est innotuit, quod egit in eis, quibus Dei curam erga se intelligerent. Videns vidi vexationem populi mei qui est in Aegypto. Et dixit Moyses ad Deum, quis sum quia ibo ad Pharaonem regem Aegypti, & qui educam filios Israel de terra Aegypti: dixit autem, quoniam ero tecum, sic habet Graecus: Latinus autem, & quis ego dixit: & non dixit, quia ibo, & quia educam, sed ut eam & ducam. Et quod in Graeco habet, dixit autem quia ero tecum, intelligitur utique quod dixerit ad Moysen. Totum autem hoc Latinus addidit, & ait, Dixit autem Deus ad Moysen, Deus dicit quod dicit Moyses filiis Israel: Visitans visitauit vos, & quaecumque contigerunt vobis in Aegypto: Graecus habet, visitatione visitauit vos. Deus dicit ad Moysen de filiis Israel, & audiet vocem tuam: Graecus habet, & exaudiet vocem tuam, quia exauditione dicitur hominis, quod habet Latinus. Postquam mulier a vicina, & ab inquilina sua vasa argentea & aurea & veste: Graecus habet a cohabitatrice sua, hoc est συνουσία, quod Latini aliqui interpretati sunt, a concessaria sua. Moyses dicit, quid si non crediderint mihi, neque exaudierint vocem meam: quod Latini, audierint interpretati sunt. Extende manum, & apprehende caudam: Graecus habet, Latinus autem, manum tuam & caudam eius, interpretatus est. Et extendens manum apprehendit caudam, & facta est virga in manu eius. Et dixit illi: Ut credat tibi quoniam apparuit tibi Dominus Deus patrum ipsorum: Graecus non habet, & dixit illi: sed continuo adiunxit, ut credat tibi: id est verba eius, post illud factum miraculum: tanquam adhuc loqueretur & modo sententiam verborum impleverit. Nam ordo est verborum. extende manum & apprehende caudam, ut credat tibi: sed interposita est facti narratio, & postea redditum, ut credat tibi. Quod Latinus habet, Et facta est manus eius leprosa tanquam nix: Graecus non habet leprosa, sed tantum, facta est tanquam nix. Quod si non audierint vocem signi primi: Graecus sic habet: Latinus autem, vocem tuam signi primi: sequitur, & sic credent tibi voce signi sequentis. Et erit aqua quam sumes de flumine sanguis super aridam: vel potius super aridum, id est: super id quod aridum est: quod Latinus dixit, sanguis super terram. Moyses dixit precor Domine non sum eloquens ante hesternam & nudius tertianam diem. Et virgam hanc sumes in manum tuam, in qua facies in ea signa: cum dici possit, in qua facies signa: aut certe virgam hanc sumes in manum tuam, & facies in ea signa: nunc vero utrumque dictum est solita locutione Scripturarum. Post dies autem illos multos, mortuus est rex Aegypti: dixit autem Dominus ad Moysen in Madian, vade, perge in Aegyptum, mortui sunt enim omnes qui querebant animam tuam, & multa in his verbis genera locutionum

notanda sunt: primum, vade perge in Aegyptum, tanquam non sufficeret tantum vade, vel tantum perge: deinde mortui sunt omnes qui querebant animam tuam: cum solum regem Aegypti Scriptura dixerit mortuum, & de solo antea dictum fuerit quod Moysen querebant occidere. An ipse post alios inimicos vltimus mortuus est: Quod si ita est, non locutio, sed sensus est. Itaque, qui querebant animam tuam, non in malo tantum, sed etiam in bono dici solet in Scripturis: nam sicut hic in malo dictum est, sic etiam in Psalms: Confundatur & reuerentur qui querebant animam meam. In bono, Perit fuga a me, & non est qui requirat animam meam: nisi forte aliquid distare dicitur inter querentes & requirentes, ut illud in malo, hoc in bono intelligendum sit. Et dicebant ad populum dicentes, haec dicit Pharaon: quia locutione pignit Latini interpretari. Videat Deus vos & iudicet quoniam execrabile fecistis odorem nostrum palam Pharaone, & palam feruis eius, dare gladium in manus eius, ut occidat nos: sic enim habet Graecus: Latinus autem ait quod optimo legebamus, ut daretis gladium in manibus eius, quod sollocismus, nulla interpretationis necessitate factum est, quia in Graeco non est. Statui testamentum meum ad illos, ita ut daret illis terram Chanaanorum. Et terram quam incoluerunt, in qua & incoluerunt in ea: sic enim habet Graecus: quod utique & in Graeca lingua absurde videtur sonare, & tamen Septuaginta interpretum autoritas tanta est, quos ita loqui non piguit, quid enim etiam sensus hic lateat: quod si nullus est, ipsa locutio notanda est, ne alibi inueta sensum impediatur, vel aliquid quaerere ubi quaerendum non est, compellat. Quod habet Latinus, Exaudiuit gemitum filiorum Israel, quemadmodum Aegyptij affligerent eos: Graecus habet ενταφιασας, quod interpretari posset, in seruitute redigunt eos: nam vnus verbo non potest. Et locutus est Moyses sic ad filios Israel, & non exaudierunt Moysen a deflectione animi & ab operibus duris: exaudierunt ait, non audierunt. Ecce enim ineloquens sum ego, quod ait Moyses ad Dominum, ελωγιος dixit Graecus, non imperitus, quasi ελωγιος vel ελωγιος. Hi sunt Aarō & Moyses quibus dixit Deus ut Educant filios Israel de terra Aegypti: sic enim habet Graecus: Ecce ego gracili voce sum, & quomodo exaudiet me Pharaon? Notandum quod exaudierit dixit, non audierit. Fecit autem Moyses & Aarō, sicut praecipit illis Dominus ita fecerunt: quid defecerit, si non diceretur ita fecerunt: Si loqueretur vobis Pharaon dicens, date nobis signum aut portentum, & dices Aaron fratri tuo, sume virgam: nonne locutionis nostrae consuetudo poscebat & quaedam eius integritas ut ita diceretur, si loqueretur vobis Pharaon dicens, date nobis signum aut portentum, dices Aarō fratri tuo, sume virgam: quid ergo ibi additum est, & nisi aliqua proprietate locutionis Hebraica: nam neque Graeca esse prohibetur. Non mihi videntur satis commode interpretari Latini, σεφιστοι Pharaonis, ut diceret sapietes: sophiste enim sapietes dicuntur. Porruit enim Latinus interpres, sophista dicere, quoniam non est quemadmodum id Latine dicatur, & ideo isto verbo iam utimur pro Latino, sicut philosophiam dicimus non solum Graecum, verum etiam Latine: sophista autem appellatur Latinarum literarum eloquentissimi auctores. Et absorbit virga Aaron virgas illorum: ac si diceret, draco Aaron. Quod dictum est de Pharaone, Ecce ipse exiit ad aquam: Graecus habet, super aquam. Dimitte populum meum ut seruiat mihi in deserto, & ecce non exaudisti usque adhuc: quoties dicitur exaudisti, cum homini dicitur. Fecerunt autem & similes in cataractis Aegyptiorum veneficiis suis, & induratum est cor Pharaonis, & non exaudiuit eos, sicut dixit Dominus, Quia in visu Scripturae est, exaudiuit, cum etiam de homine loquitur.

Psal. 39. d. 16. 5. Psal. 14. t.

Exo. 5. d. 23

Exo. 6. a. 4.

Exo. 7. a. 6.

al. perhibetur.

Exod. 8. b. 7

Dimite populum meum ut seruiant mihi: non ut seruiat, qui loquendi modus non ferè inuenitur nisi ubi res ipsa singulari pluribus constat. Populus enim singulari nomine dicitur, sed constat ex multis. Sic est etiã, Omnis terra adoret te, quia omnis terra dictu est pro hominibus qui sunt in terra. Ecce ego ferio omnes fines tuos ranis: sic enim habet Græcus elegantissima locutione, ut ranæ ipsa, plaga intelligatur qua feritur terra Ægypti. Et erunt ibi flumen ranas, & ascendentes intrabunt in domos tuas & in promptuaria cubiculorum tuorum super lectos tuos, & in domos seruorum tuorum, & populi tui, & in cõsperis tuis, & in clibanis tuis: & super te & super populum tuu & super seruos tuos ascendet ranæ. Notandum quod in domos, &c. ubi dixisset, accusatiuũ casum tenuit, & super lectos &c. ubi dixit, super, accusatiuum similiter seruauit. In cõsperis autem & in clibanis ad ablatiuum se transtulit: nam & Græcus mutauit præpositionem, quam non mutat Latinus. Ille enim habet εἰς τοὺς οἴκους, in domos: in conspersis autẽ, ἐν τοῖς σπέρμασι, ubi miru si nõ etiã sensus est, non locutio, ut in cõsperionibus & in clibanis exortas ranas forsitan velit intelligi, non extrinsecus ascẽdissẽ vel irruissẽ, & quia eas fluuiũ eructaturũ prædicit, inde impleri omnia. Et extendit Aaron manũ super aquã Ægypti & eduxit ranas, & educa est rana & operuit terrã: repetitio à plurali ad singularẽ numerum traiecta est: nam utique rana, pro multitudine ranarum positum est: nescio quo autẽ modo per loquedi cõsuetudinem imbutis sensibus hominũ, sæpe plus videtur quod singulariter, quã quod pluraliter dicitur: nã plus accipitur cũ dicitur, verbi causa, est illic miles, quã sunt illic milites: est illic piscis, quã sunt illic pisces. Et colligebant aceros aceros: hæc repetitio multitudinẽ acutorũ significat, & est Scripturæ familiaris. Quod habet Latini, Extende manu virgam tuam, & percutite terram: nõ percutite terrã: Græcus habet aggerẽ terræ, si tamẽ hoc verbo rectẽ interpretatur quod dictum est τὸ ῥαμμα τῆς γῆς. Fecerunt autem similiter & incantatores veneficis suis, ut educerent cyniphes, & non poterant. Notandũ est, fecerunt dictum pro eo quod est, conati sunt facere. Nam utique si fecerunt similiter, proculdubio educerunt cyniphes: sed quia sequitur, ut educerent & nõ poterant: nõ ergo similiter fecerunt, sed similiter facere conati sunt. Aut si forte & ipsi quãuis veneficis agerent, eadẽ tamẽ agendi specie virgã extendebant, quod Scriptura nõ expressit ad hoc referendũ est fecerunt similiter. Et in terrã super quam super eam. Et gloriosã faciã in die illa terram Gessen, in qua populus meus inest super eam. Et dixit Moyses, ego ex eam à te & orabo Deũ, & exhibit cynomyia à Pharaone & à seruis eius: quãsi alteri diceret, & excã à te, & de altero Pharaone subsequeretur à quo esset exitura cynomyia. Dimitte populum meum ut mihi seruiat, ecce ego pluam hæc hora craftina grandinã multã, grando autem multa valde valde. Et definent voces & grando: notãdum est Scripturã, voces solere appellare tonitrua, quas voces Dei etiã Pharao superius appellauit dicẽs, Orate pro me ad dominũ, ut desinat fieri voces dei: ubi & illa locutio est quod dixit, desinat fieri voces. Ut narretis in auribus filiis vestris & filiis filiorum vestrorum quæcunq; illuſi Ægyptijs: notandũ quẽadmodũ dicatur illuſio, ne forte ita sit dictũ, Draco hic quẽ finxisti ad illudẽdũ ei. Et illud in Iob, Hoc est initium figmenti Domini quod fecit ad illudendũ ab angelis eius. Ecce ego induco hæc hora craftino die locustã multã: ecce quemadmodũ superius dixit ranã, ubi diximus plerãque plus intelligi cum aliquod huiusmodi sin-

gulariter dicitur, quã si pluraliter diceretur. Manifestum est enim plus sonare, locustã multã, quã si diceret locustas multas. Qui autẽ & qui sunt qui ibunt: quoridie dicimus consuetudine familiariore, quã qui & qui ibunt. Non est relictum viride nihil in lignis: dicendum fuit more locutionis nostræ, nõ est relictũ viride aliquid in lignis. Pharao ad Moysen, peccaui ante Dominum Deum vestrũ & in vobis, suscipite ergo delictum meũ: hæc locutione & ad Ioseph vñ sunt fratres eius ubi dixerunt, accipe iniquitatem seruorũ Dei patris tui. Quod Latini habent, Et nemo vidit fratrem suũ tribus diebus: Græcus habet, † & nemo vidit fratrem suũ: notandum etiam fratrem hominis quẽlibet hominẽ dici. Pharao dixit ad Moysen, & Aarõ, ite & seruite Domino Deo vestro, præter oues & boues relinquit: sic enim habet Græcus: valde inusitata locutio est, nisi post distinctionem subiugeretur, relinquit, & subaudiatur, ista: ut sit sensus, ite præter oues & boues, & relinquit ista: solet enim talis eclipsis fieri crebro in locutionibus Scripturarum. Et non relinquitur vngula: quãsi abductis pecoribus posset vngula remanere: quid est enim aliud, non relinquitur vngula, nisi, nec vngulam relinquitur? Pharao ad Moysen, Attẽde tibi vltra apponere videre faciẽ meã: pro eo quod est, attende tibi ne vltra videas faciẽ meã. Et petat vnusquisque à proximo suo & mulier à proxima sua vas argentea & aurea & vestem: notandum & Ægyptios Hebræis proximis dictos. Et erit clamor magnus per totam terram Ægypti, qualis non fuit, & talis non adhuc apponetur: in filiis autem Israël nõ mutiet canis lingua sua ab homine vsq; ad pecus. Elegantissima locutio est, per canem quippe extremũ significauit vel hominũ vel pecorum: ita cõmendans quanta in Hebræis quies futura esset, ægyptiis acerba orbitare clamãtibus. Accipiat singuli ouẽ per domos patriarum: quas dicat patrias, nõ facile est intelligere, vtrũ ciuitates in quibus cõmanebant, an potius numerosas familias à cuiusque velut paternitate propagatas. Hoc enĩ magis in Græco significari perhibetur. Si autẽ pauci sint qui in domo, ita ut non sint idonei ad ouem, id est, ut ipsã paucitas non sit idonea ad ouem consumendam: assumet secum vicinum proximum suum, hoc est ipsã domum adsum vicinum: hominẽ proximũ pro homine, posuit singularẽ autem pro plurali: non enim vnũ, sed quot sufficiũt. Cum de oue cõsumenda Scriptura loqueretur, secundũ numerũ: inquit, animarũ vnusquisque q; sufficiat: animas pro hominibus à parte totum, sumẽt de sanguine, & ponẽt super duos postes, & super limen in domibus in quibus manducabũt illas in eis. Cũ dixerit, in quib; dixit etiã in eis, more vſitatissimo: sed mãducabũt illas, quæratur quas, & intelligitur carnes. Hoc enim sequitur, Et mãducabũt carnes hæc nocte affatas igni. Quod habet Latini codices, Qui mãducabũt carnẽ: Græci autẽ habent κρέας, id est carnem, sed genere neutro: ideo in Græco est, in domib; in quibus manducabũt illa in eis. Et verò illa locutio, ut prius diceret illas, quã prædiceret quid, ut in consequẽtib; intelligeretur quas dixerit: † similes ei locutioni quam de filio Moysi exposuimus, cũ eum vellet angelus occidere, & exemplũ adhibuimus de Psalmo, Fundamenta eius in mõtib; sanctis, diligit Dominus portas Siõ: cuius enim fundamenta non intelligimus, nisi ex cõsequẽtib; sic & hic, in quibus manducabunt illas in eis, id est in quibus domibus manducabunt illas, intelligitur carnes, de quibus consequenter loquitur. Sumetis autem vobis fasciculum hyssopi, & tingetis ex sanguine qui est iuxta hostium, & linetis super limen

Gen. 50. c. 17. Exodi 10. f. 22. al. non videtur nemo.

Exod. 11. a. 1.

Exod. 12. a. 3.

al. similis. Lib. 2. quæstionum de Exod. quæst. 11. Psal. 86.

limen & super ambos postes de sanguine. Et hic fasciculũ hyssopi plures fasciculos significat, sicut rana plures ranas, & locusta, plures locustas: tropus autem iste quando fit in rebus quæ à nobis nõ ita dici solent, obscuritatẽ facit. Et erit cum dicent ad vos filij vestri quẽ est seruitus ista? Et dicetis eis, immolatio pascha hoc Domino: etiã si nõ haberet, & planũ esset, dicetis eis, Et aduenientes filij Israël fecerunt sicut Dominus præcepit Moysi & Aarõ, ita fecerunt: non adderet, ita fecerunt, nisi mos esset Scripturarũ. Et factũ est in die illa. Eduxit Dominus filios Isrãel de terra Ægypti: ait enim Dominũ ad Moysen dicẽs, omne adaperiẽs vuluã masculina: pluralẽ numerũ intulit singulari, qui ipsum quod dictum est, omne adaperiẽs vuluã, non utique in vno, sed in multis accipitur, Similis est locutio, Attendite popule meus. Tale est & quod paulo post sequitur, Omne quod adaperit vuluã de armẽtis & pecoribus quæcunq; tibi nata erũt: omne quẽcunq; tibi nata erunt, ipse modus est locutionis. Omne adaperiẽs vuluã afinã Græcus habet, afini: modo illo locutionis quẽ iã in genesi notauimus, vbi masculinũ pro fœminino positũ est, de morte Saræ dicẽte Scriptura, Surgens Abrahã à mortuo: & Sepeliã mortuũ meũ: & talia sæpe ibi dicuntur de mortua. Propter hoc ego immolo Domino omne quod aperit vuluã masculina: similis est locutio superioris. Et erit in signo super manũ tuã: id est, super omnia opera tua: vbi magis sensus est forsità quã locutio. Et excussit Dominus Ægyptios in medio maris: Græcus habet, & excussit Dominus Ægyptios mediũ maris. Et erit autẽ Israël manũ magnã quẽ fecit Dominus Ægyptiis. Tũ cãtauit Moyses & filij Isrãel canticũ hoc Domino & dixerũt dicere: sic enim habet Græcus εἰς τὸν τῶ λέγειν. Et non inueniebãt aquã ut biberet: poterat nõ habere, ut biberet. Et murmurauit populus aduersus Moysen, dicentes: nõ dicens, sed dicẽtes: ex pluribus enim populus constat. Et venerunt omnis synagoga filiorũ Isrãel in eremũ: non dixit, venit, quia synagoga ex pluribus constat. murmurabãt omnis synagoga filiorum Isrãel aduersus Moysen & Aaron: eadem est & ista locutio. Dixit autẽ Dominus ad Moysen: ecce ego pluã vobis panẽ de cælo. Manna pluiturus, panes promissit: locutio est qua panis pro alimento ponitur: amat autẽ Scriptura pluraliter magis panes quã singulariter dicere. Mane videbitis, inquit gloriã, dũ exaudiet murmuratiõẽ vestrã super deũ: id est, quia murmuratis super Deũ, q; tantũ valet q; si diceret, aduersus Deũ. Deinde notandũ nouo modo hic exauditiõẽ dictã non precantiũ, sed murmurantium, cũ reprehẽdat vtriq; Scriptura murmuratiõẽ: Tãquã hoc dixerit quod cognouerit Deus murmuratiõẽ eorũ, & ipsã Dei cognitiõẽ dixit exauditiõẽ.

Exo. 13. a. 2.

Psal. 77.

Gen. 23. b. 8.

Exodi 14. f. 27.

Exo. 15. a. 1.

Exo. 16. a. 1.

Accedite ante Deum, exaudiuit enim murmur vestrum: iterum exauditiõẽ, non precum significat & petitiõẽ, sed etiam murmuris malorũ: hoc & postea dicit, Deus exaudiuit murmur filiorum Isrãel. Et ecce in facie eremi minutum tanquam coriandrum. Cum toties Deus dicat, faciẽ terre, sicut hic faciẽ eremi, mirum est, ynde homines ita errẽnt cum faciẽ audierint, ut tale aliquid opinẽtur, qualis hominis faciẽ est, vel alicuius animantis. Secundum numerum animarum vestrarum vnusquisq; cum cõmanentibus vobis colligit. Quã sæpe Scriptura animas, homines appellat, à parte totum: nõ facillẽ autem carnes pro hominibus, sed carnem, sicut est, Nõ timebo: quid faciat mihi caro. Quod apertius in codẽ Psalmo ait, Quid mihi faciet homo. Non autem diceret, scẽdum numerum carnum vestrarũ: sicut dicit August. rom. 3.

Psal. 55. 12.

xit, scẽdum numerum animarum vestrarum. Et collegerunt illud mane mane: quomodo puteos puteos, aceros aceros, sic dictum est mane mane. Nullus vestrum egrediarur vnusquisq; de loco suo die septimo: quod interpositũ est, vnusquisq; potuit & nõ dici. Nõ erat autẽ populo aqua bibere: id est, ad bibendũ. Et maledicebant populus ad Moysen: id est maledictis agebant Moysen, hoc est maledicebãt illi: nam hoc in cõsequẽtib; ipse dixit, Quid maledicetis mihi? Et murmurabat populus ad Moysen dicẽtes. Et virgam in qua percussisti flumen accipe in manu tua: in qua percussisti, dixit pro eo quod dicimus, de qua percussisti. Et est ista locutio creberrimã in Scripturis. Et sumpsit Iothor focer Moysi holocausta & sacrificia Deo: sumpsit, pro eo quod est obtulit. An forte sensus est, nõ locutio: ut ea sũpisse intelligatur, quẽ Moyses obtulisset: quanquã Moyses nõ legatur superius sacrificasse, nec Aarõ nec quisquã Hebræorũ qui educti sunt de terra Ægypti: sed tantũ superius scriptũ est, quod altare cõstituerit Moyses, & appellauerit illud, Dominus meũ refugium. Istũ autẽ Iothor legimus sacerdotẽ fuisse Madiã, id est gentis Madiã. Mirũ est autẽ, si ad eius aduentũ cepit sacrificare Moyses, & nõ potius ipse Iothor qui iã sacerdos erat. Graue tibi verbũ hoc: subauditur, est. Et demonstrabis illis vias in quibus ambulabunt in eis. Verbu autem graue referebant super Moysen: sic enim habet Græcus, quod Latini interpretati sunt, ad Moysen. Illa sane locutione ipsã etiã cura significatur, quia dictũ est, super Moysen, vel ut on; ei significetur impositũ. Verbum autem graue dictum est pro quæstione graui. Vnde sequitur, Omne autẽ leue verbũ iudicabunt ipsi. Quod Græcũ habet ἐπινομάστω supernominauero aut adnominauero expressius dicitur, quod vſitatus cognominauero nonnulli interpretati sũt: sed nõ habet necessariã significatiõẽ cognominauero: propinquũ autẽ dicitur cognominauero quã nominauero: nã & hoc aliqui interpretes dixerunt. Et veniã ad te, & benedicam te: cum superius pluraliter loqueretur, facietis & immolabitis: dicit, veniam ad te, tanquã ipsi Isrãel, id est populo, Et hæc iustificatiões quas pones coram illis, si emeris seruum Hebræum, &c. notãdã locutio quemadmodum cũ illud dictũ sit ad Moysen, hoc est, hæc sunt iustificatiões quas appones corã illis: iã ad populũ ipsum cetera dicuntur quasi ad Moysen, Si emeris seruũ Hebrẽũ. nõ enim hoc moysi dictũ est, sed quod populo, diceret tantum ipsi populo dicebat. Pertũdet ei Dominus auriculã de subula, & seruiet ei in sempiternum, vel in æternum: quod Græcus habet εἰς τὸν αἰῶνα. Ecce quẽadmodũ Scriptura multis locis dicit scẽdum hoc verbũ Græcum sempiternum vel æternum. Vbi nõ intelligitur æternitas illa scẽdum quam nobis æterna promittitur, vel scẽdum quam à contrario igne eterno mali cremabuntur: neq; enim seruus iste qui viuere in æternum non posset, posset seruire in æternum: sed intelligitur æternum dictum, cuius temporis finis non est: aut certẽ aliquid hoc sacramento significatur æternum. Dabo tibi locum in quẽ fugiat ibi qui occiderit. Si quis percusserit seruũ suũ aut ancillã suã in virga: quod est de virga. Lapidibus lapidabitur taurus: quasi posset lapidari nisi lapidibus. Differt aliquid ista locutio ab illa qua † diceret more Scripturarum, lapidatiõẽ lapidabitur, sed tamen similis est. Si autem taurus cornupeta erat ante hesternã & nudius tertianã: pro tempore præterito posuit partem pro toto, quantumcunq; illud fuisset, more Scripturarum. Si quis autem aperuerit lacum, aut exciderit lacũ, & non operuerit eum, & ceci-

Exo. 17. a. 1.

Exo. 18. a. 1.

Exo. 10. d. 24.

Exo. 21. a. 1.

al. dicitur.

Psal. 65.

Psal. 103. 10b. 40.

Exo. 9. d. 13.

detur illuc vitulus aut asinus, Dominus lac reddet. Et haec locutio à parte totum intelligenda est. Nō enim si equus ceciderit in lacum aut ouis: idē nō reddet, quia hoc scriptum non est. Quod autem mortuū fuerit, ipsi crit pro ipsius erit. Si autem depauerit quis agrū vel vineam, & admiserit pecus suam depascere agrum aliū, id est, alienum. Si autem pignus acceperis vestē proximi tui, ante solis occasum reddes ei. Genus pro specie posuit. Sic enim dictum est, ac si de omni veste pignus dederit, cū de illo specialiter se dicere ex consequētibz Scriptura testetur, qui non habet nisi eam vestem vnde se nocte cooperiat. Ecce ego mitto angelum meū ante faciem tuam, vt seruet te in via, & inducat te in terram quam paraui tibi: ante te ibit, & exaudi cum. Agelum suum iubet Deus exaudiri à populo non vtique petentem, sed iubentem. Et mittam vespas ante te, & euiciet Amorrhæos. A plurali ad singularem numerum se conuertit. Intelligitur autem, euiciet Amorrhæos vespa, sicut rana, sicut locusta, nō quod vna sit, sed quod per singularem numerum pluralis numerus intelligatur.

Per partes euiciam illos à te: non dispones illis & diis eorum partē, & non cōsident in terra tua, nec peccate te faciant ad me: non dixit in me, idem tamen significat. Respondit autem omnis populus voce vna dicētes. Et viderunt locum vbi steterat ibi Dominus Deus Israël: vbi steterat, posse sufficere, sed Hebraicē dicitur iste locutiones. Et in aurabis illa auro: similis est locutio, lapidibus lapidabitur. Cyathos in quibus immolabant in eis. Duas bases columnæ vni in ambas partes eius, & duas bases colūnæ vni in ambas partes eius. Ne de omnibus diceret, de duabus dicit more suo geminando: sicut puteos puteos, aceruos aceruos, generationes & generationes: & similia. Et columnas in aurabis auro, & in aurabis ferras auro. Et in erabis ea aramento: talis locutio est, in aurabis auro. Extra velum, quod est super Testamentum: de lucerna accendēda cum diceret, hoc ait, id est quod foris accenderetur vbi est sanctum, non intra velamen quod est super Testamentū, hoc est sanctum sanctorum. Ergo super, non sic ait tanquam est tectum vel camera vel firmamentum cæli vel arcæ coopericulum: sed etiam quod vice parietis oppositū esset, super dixit: sicut dicitur superiorem discumbere aut stare, non vtique alterum portari ab altero. Legitimum sempiternum in progenies vestras: eo modo sempiternum, quo multa superius diximus. Et sumet Aaron nomina filiorum Israël super rationale iudicij super peccatū introeuntī sanctuarium, hoc est sumet Aaron introiēs, quod aliqui Latini solēcissimum vitantes interpretati sunt. Sed quia & Græcus introeūtī habet, & Latini aliqui consonant, locutionem potius notandam credidi quam corrigendam. Et pones super rationale iudicij fimbrias catenatas. Et hic latini nonnulli solēcissimum cauentes, fimbrias catenatas, interpretati sunt. Græcus autē habet τῶν κρῶσες τῶν τοῦ ἀνοῦδου. Hæc solemus dicere absolutā locutionē, cum generi masculino vel fœnino neutrum infertur, quemadmodum si dicamus, iusti æternē non sunt stabilia. Et Aaron cum cœperit fungi sacerdotio, audietur vox eius intranti in sanctum in conspectu Domini & exeuntī. Vocem eius ex tintinnabulis dixit, qui magis sonus est eius. Intranti & exeuntī, pro intrantis & exeuntis posuit, datiuū pro genitiuo. Et duos renes & adipem quæ super eos: subauditur, est, quod nonnulli interpretes addiderunt.

Et separabit illud separatione. Et cum accendet Aaron lucernas, sed incendet super illud: sed dixit pro vespere, & idē notanda locutio est, & quippe Græcus habet. Sed autem propriē non solet dici, nisi cum tempus transierit quo fieri debuit, quod serō dicitur factum. Si acceperis computationem filiorum Israël in visitatione eorum, & dabunt singuli redemptionem animæ suæ Domino, & non erit in eis ruina in visitatione eorū, & hoc est quod dabunt tibi. Pendet ista locutio, quia interposita est cōiunctio copulatiua, quæ si non interponeretur, non penderet. Tribus autem locis est posita, quorum vnde libet detracta, plenam facit sententiam. Rursus vbi dictum est, Si acceperis computationem filiorum Israël in visitatione ipsorum, & dabunt singuli redemptionem animæ suæ Domino: si enim non dixisset & dabunt, sed tantūmodo dixisset, dabunt, finiretur sententia nec penderet. Ita enim diceretur, si acceperis computationē filiorum Israel in visitatione eorum dabunt singuli redemptionem animæ suæ Domino. si autem hic ponitur hæc coniunctio, deorsū tollenda est, vt ita dicatur, si acceperis computationem filiorū Israël in visitatione ipsorū, & dabunt singuli redemptionē animæ suæ Domino, & non erit in eis ruina in visitatione eorum, hoc est quod dabūt. Aut certē in medio vbi dictum est, & non erit in eis ruina: si detrahas coniunctionē, nō pendebit sententia. Erit enim sensus, Si acceperis cōputationem filiorum Israel in visitatione ipsorum, & dabūt singuli redemptionem animæ suæ Domino, non erit in eis ruina. Cum verō vtiq; posita est eadem coniunctio, pendere fecit locutionem: idē eā notandam putauimus. Consurrexit populus in Aarō, & dixerunt ei: vfrata locutio est, quia ex multis populus constat. Deinde notandū, totū pro parte posuit. Apostolus enim sicut reuera erat, quosdam eorum dixit hoc fecisse, non totū populū, vbi ait, Neque idolis feruiamus, sicut quidam illorum. Surge, & fac nobis deos qui nos præcedant. Sedenti loquebantur, apertius locutio est notanda, propter quod sæpe dicitur, Exurge Domine: aut, Surge Deus, iudica terram. Et nūc sine me, & iratus ira: quomodo morte moritur: amat ita loqui Scriptura. Cui sunt aurea demitte, qui habet aurū demat. Quis ad Dominum veniat ad me. Fecerūt sibi deos aureos de vno vitulo: pluralē ergo numerū pro singulari posuit. Indē est illud, † Ij dii tui Israël qui eduxerūt te de terra Ægypti. Non sanē locutiones istę reperiūt vbi pluralis pro singulari ponitur, nisi in eo rerum genere in quo etiā de pluribus fieri vel intelligi potest. Non enim quia vnus ille vitulus erat, idē non & plures fieri poterant, aut idē nō multis idolis similis fuerat. Hac locutione dictū est latrones insulstasse domino, cū hoc vnū fecisse Scriptura testetur, sed nō sol⁹ fuerat latro. Quinetiā cū ista locutio sit per nomina propria, qualiter eam in Scripturis factam nondum comperimus, plures sic intelliguntur, sicut Phædras & Medæas quidā dixerunt, cū fuerit vna Phædra & vna Medea, sed Phædras & Medæas appellauerūt omnes similes Phædræ & Medææ. Ita nō sine causa nec vtiq; ac passim sicut ab imperitis vitiose fit, sed certo modo certisq; regulis istę locutiones interponuntur. Vade, ascende hinc tu & populus tuus quos eduxisti de terra Ægypti: non, quē eduxisti, quod ita vfratū est vt rarius aliter dicatur. Et dixit Dominus, deponite stolas gloriarum vestrarum & cultum, & ostendam quæ facturus sum tibi. A plurali ad singularem numerū locutionem terminauit, quia multi erāt & populus erat, sicut dixerat, Vos populus dura: ceruicis: non dixit, tu populus, sed vos populus, cum vos, numeri sit pluralis, populus autem numeri singularis. Si inueni gratiam in cōspectu tuo, simul ambulet Domin⁹ me⁹ nobiscū: tanquam de alio dicat. A sicut dicitur hęc locutiones, sed cū dicitur ad Deum, putatur patri dici de filio. Cū autē talia dicerentur ad Pharaonē & ad Iosēph & ad alios, multis

multis locis genus locutionis intelligebatur. Nequādo ponat Testamentum iis qui sedent super terrā: ac si diceret, sedes habent, quod est habitāt. Et deos fusiles ne feceris tibi: locutio est à parte totum significans: non enim quia fusiles tantummodo nominauit, fieri sculptiles, ductiles, fictilesque permisit, vel vllum genus simulacrorum, aut qualiumque factitorum deorum. Omne adaperiens vuluā masculina: id est, omne adaperiēs vuluam mihi erit ex iis quæ sunt masculina. Primitiuū subiugalis redimes oue: & hoc à parte totum est, neque enim si subiugale non sit iumentum quodlibet, cuius caro tanquam immunda respuitur, idē non est redimendū, aut alio quam oue redimendum. Non occides super fermentum sanguinem immolatorum meorum: locutio est vtique, occides sanguinē, pro eo quod est, occidendo effundes. Et non dormiet vsq; in mane immolatio solēniatis paschæ: dormiet dixit, manebit: nam caro pecudis occisæ & coctæ quomodo dormiet? Quod ergo dicitur, Quare obdormis Domine, hoc genere locutionis dicitur, & intelligitur quare cessas, id est non vindicas. De quadraginta dierum ieiunio Moyfi Scriptura sic loquitur, Panem non māducauit, & aquam non bibit: à parte totum, pane omnem cibū, & aqua omnem potum significans. Excide tibi duas tabulas sicut & primæ: subauditur, fuerūt: vnde hoc verbum nostri interpretes etiā addendū putauerunt, quoniam inusitata est in lingua Latina talis eclipsis. Et † erat Moyfes ad omnem synagogam filiorum Israël, dicens: plenū esset, et si non haberet dicens. Et attulerunt vnusquisque quod afferet cor eorum. Poterat vfratius dici, & attulit vnusquisque quod affererat cor eius. Et quibus visum est animæ eorū, attulerunt redemptionem Domino: nō dixit, & sicut visum est animæ eorū. Et omnis cui inuētum est apud eum coria arietum rubricata: q; diceretur vfratē, omnes apud quos inuenta sunt coria arietum rubricata. Omnis afferens redemptionem argentum & æs attulerūt redemptiones Domino: vfratius diceretur, omnis attulit, quam omnes attulerunt. Et apud quos inuenta sunt apud eos ligna in putribilia: apud eos more Scripturarū additum est, nam sine hoc esset plena sententia. Et omnis mulier sapiens mente manibus nere: quasi nere posset nō manibus: & sapiens nere, elegans atque inusitata locutio est. Deinde, Omnis mulier attulerūt: more superiorū plurali cōcluditur singularis, quia omnis mulier attulit, vfratius diceretur. Et omnes mulieres quibus visum est sensu suo, in sapientia nerunt pilos caprinos: notādum sapientiam in artibus sæpe appellare Scripturam, id est sophiam. Et compositiones & oleum vnctionis & compositionem incensū: non cōpositiones aliquas extra debemus intelligere: sed cum dictum esset, & cōpositiones, per coniunctionem copulatiuā non aliud adiunxit, sed quod dixerat exposuit, vt sciremus quas cōpositiones, & oleum (inquit) vnctionis & compositionem incensū: compositionem autē vocat, quia ex multis ita confecta sunt. Et omnis vir & mulier quorum afferbat sensus eorū vt intrarēt & facerēt omne op⁹ quodcunque præcepit Dominus fieri illud per Moysem, attulerunt filij Israël † redemptionem Domino. Ergo omnis vir & mulier, intelliguntur filij Israël. Cæteræ locutiones similes superioribus. Facere aurum & argentum & æs: pro eo quod est facere ex auro & argento & ære: non enim aurum faciebant, sed ex auro. Tale est etiam quod paulo post dicit, Et operari ligno: hoc est, ex lignis. Facere omnia opera sancti textilia, & varia texere cocco & bysso, facere omne opus architectonicum varietatis: ecce in rebus textilibz architectonicum opus appellat: mirum nisi propterea, quia ta-

bernaculo fiebant, quod aedificio simile fuit, & tanquā domus erigebatur. Quid autem dicat opera sancti, nō euidenter apparet, vtrum sancti sacerdotis, quoniam & de stola vel de stolis eius hæc dicuntur, an sancti Dei in cuius cultu hæc fiebāt: an opera sancti, sicut dicebatur sanctum & sanctum sanctorum. Humeralia continētia ex vtrifque partibus eius: non dixit ex vtrifque partibus eorum, quamuis illa humeralia, nō humerale dixisset: sicut solet humerale dicere: ipsum enim appellauit pluraliter humeralia, sicut stolam & eandem stolas. Et Eliab fili⁹ Achisamech de tribu Dā, qui architectonatus est † extilia & consutilia, & diuersicoloria texere de cocco & bysso. Nouo modo dicuntur architectonari textilia. Etiam illud à parte totum intelligendum est quod ait, Texere cocco & bysso: ex his enim & cætera intelligimus, id est purpuram & hyacinthū. Et fecerunt filij Israël sicut præcepit Dominus Moyfi, ita fecerunt: plenum esset, etiam si nō adderetur, ita fecerunt. Et fecit Moyfes omnia quæ præcepit ei Dominus, ita fecit: similiter vt dictum est, & filij Israël.

DIVI AVRELI AVGVSTINI
LOCUTIONIS DE LEVITICO,

De leproso cum loqueretur Dominus, ait, Et immundus immundus vocabitur, quasi nō satis esset semel dicere, immundus vocabitur: quāquam nonnulli co-dices ita habeant, in alio Græco ita inuenim⁹ semel dictum, immundus vocabitur. Itē paulo post dicit, Cum sit immundus, immundus erit: quod in Latino de Græco non sicut positum est exprimi potuit: ait enim Græcus, ἀκαθάρτος ὁ ἀκαθάρτος ἐστίν: quasi diceret, immundus existens, immundus erit: sed non hoc est existēs, quod Græcus dixit ἀκαθάρτος, sed si dici posset, existens, ab eo quod est esse, non ab eo quod est existere. Et vestimēto si fuerit in eo tactus lepræ: potuit vfratē ita dicere, & in vestimento si fuerit tactus lepræ. Aut in omni vase pelliceo in quocunq; fuerit in eo tactus: poterat satis esse, in quocunq; fuerit tactus. Et ecce non commutauit tactus aspectum suum, id est colorem in † quem aspicitur: non enim aspectum quo ipse aspicit. Tactum quippe ipsam maculam dicit. Et accipiens sacerdos de themina olei, superfundet in manum sacerdotis sinistra: non dixit, in manū suam sinistra, cū vtiq; in suam faciet. Viro viro cuiusq; fuerit fluor, & homo cuiusque exierit ex eo concubitus seminis, & omne super † quocunque dormit super illud, & omne super quod foderit super illud immundum erit. Et emittet in madu hominis parati in eremum: id est, emittet in eremum in manu hominis ad hoc parati: de hircō emissario loquebatur cū hoc diceret, notādum est autē quomodo dicat Scriptura, in manu. Homo homo filiorū Israël: id est, ex filiis Israël: ista autem repetitio quælibet hominem videtur significare, id est ille aut ille. Turpitudinem patris tui & turpitudinem matris tuæ non reuelabis: hac locutione concubitus reuicit cum his personis. Turpitudinem fratris patris tui non reuelabis, & ad vxorem eius nō introibis: propinqua enim tua est: & posuit pro id est, hanc enim dicit turpitudinem fratris patris eius, id est turpitudinem patris, pudenda vxoris patris. Et exhorruit terra eos qui insident super eam: id est, sedes habent, quod est habitant. Et permentibus vobis messēm terræ vestræ

Exo. 21. a. 5. Exo. 23. d. 25. Exo. 24. b. 3. Exo. 25. c. 24. Exo. 27. c. 19. Exo. 28. c. 29. Exodi 29. b. 33. Exo. 30. a. 7. Exo. 31. a. 5. Psal. 43. d. 23. Exo. 35. a. 4. al. aib. 1. Cor. 10. b. 7. Psal. 43. d. Psal. 81. 8. al. H. Matt. 27. c. 44. Exod. 33. a. 1. Exo. 34. b. 9. al. demptionem.

Exod. 38. Exod. 38. c. al. textilia. Exodi 39. e. 32. Exodi 40. b. 16.

al. quod. Leui. 14. b. 15. Leui. 15. a. 2. al. emine. al. quod emine. Leui. 16. b. 10. Leui. 17. a. 3. Leui. 18. a. 7. Leui. 19. b. 9.

non perficietis messam vestra agrum tui permeterere. Hoc quod a plurali cepit, & ad singularem numerum terminavit, plerique Latini interpretari noluerunt, sed dixerunt agrum vestrum, ubi dictum est agrum tui, quasi Græcus hoc non posset dicere. magis ergo locutio notanda fuit quam emendanda. Quicumque acceperit sororem suam ex patre suo aut matre sua, & viderit turpitudinem eius, & si ipse viderit turpitudinem eius, turpitudinem fororis suae reuelavit, peccatum suum accipiet: peccatum pro pena peccati. Et segregabitis vosmetipsos inter medium pecorum mundorum, & inter medium pecorum immundorum, & inter medium volucrum mundarum & immundarum. Segregabitis vosmetipsos dixit, inter medium mundorum & immundorum, quomodo segregantur munda ab immundis, vel a mundis immunda: noua est omnino locutio. Aliud est enim, Segregabis inter medium pecorum mundorum, & inter medium pecorum immundorum: sicut sapientissime loqui solet. Aliud est quod modo ait, Segregabitis vosmetipsos, tanquam ab alterutrum segregantes seipsum segregant ab utroque, tanquam iudicando inter utraque. Dic sacerdotibus filiis Aaron, & dices ad eos, In animabus non inquinabuntur in gente eorum, nisi propinquo qui proximus est eis. In lectu dicit qui debetur animabus defunctorum: id eodem iugentur, quia exarserunt. Et calcitium non rademini super mortuum, & super carnes suas non secabunt sectiones: visitata esset locutio, carnes suas non secabunt sectionibus. Mulierem fornicariam & prophanam non accipiet, & mulierem ciedam viro suo, quoniam sanctus est Domino Deo suo: non dixit, quoniam sancti sunt, sed tanquam de vno loqueretur, cum cepisset a plurali. Deinde sequitur singulariter, Sanctificauit eum, dona Domini Dei vestri ille offeret, sanctus est, quoniam sanctus ego Dominus qui sanctifico eos, rursus ad pluralem conclusit. Si autem sacerdos possederit animam emptam pecunia, hic edet de panibus eius: non dixit, hanc edet, cum animam dixerit, quæ generis est feminini, sed potius ad illud respexit quod per animam significare voluit, id est ad hominem. Et filia hominis sacerdotis si fuerit viro alienigenæ: id est, si nupsit viro alienigenæ. Et locutus est Dominus ad Moysem dicens, Vitulum aut ouem aut capram cum natum fuerit, & erit septem dies sub matre sua: plus videtur habere, & secundum visitatissimas locutiones in Scripturis, quas Latini plerique transferre noluerunt. Et sanctificabor in medio filiorum Israël, quod est sanctus habebor: neque enim Dominus etiam præter filios Israël non est sanctus. Eo sensu dictum est & in oratione Dominica, Sanctificetur nomen tuum, id est, sanctum habeatur ab hominibus. Loquere ad filios Israël, & dices ad eos, solennia Domini quæ vocabitis vocata sancta, ista sunt solennia mea, sex diebus & facies opera, cum ad plures loquendum dixerit, tanquam ad vnum postea loquitur. Et numerabitis vobis a die crastino sabbati qua obtulerit gremium superpositionis, septem septimanas integras numerabis: non dixit numerabitis, cum ad plures superius loqueretur. Et cum nominasset & filius [mulieris] Israëlitis nomen, maledixit: cū hic non addidit Dei, manifestum est tamen nomen Dei esse intelligendum cui maledixit. Homo homo si maledixerit Deum, suum peccatum accipiet: ecce ubi satis apparet locutionis esse, cum dicitur homo homo, tanquam dicat, homo ille aut ille, hoc est quicumque homo: non sicut quidam putauerunt, homo homo ita dici, tanquam laudabiliter nuncupetur: ac si diceretur homo, sed homo, id est non qualiscumque velut similis pecori, sed qui verè sit homo: quæ sensum non esse verum, sed locutionis hoc esse Scripturarum, aperte hic ostenditur, cum in eo dicitur

qui culpatur, non qui laudatur. Cū de seruis ageret quos liceret habere Israëlitis, Et erunt vobis, inquit, in possessionem in æternum: cum utique æterni moriendo esse non possent vel Domini vel serui. Æternum ergo dixit, ubi non est temporis præstitutus modus quousque seruiant, sicut constitutus est eis quos in remissione dimitti iubet libertati suæ. Si in præceptis meis ambulaueritis, & mandata mea obseraueritis & feceritis ea, & dabo pluiam vobis in tempore suo: superfluum est, & consuetudini locutionis nostræ, sed more Scripturarum additum: sequebatur enim, dabo vobis. Et si usque adhuc non obedieritis mihi, & apponam castigare vos septies in peccatis vestris: etiam hic superfluum est, & sequebatur enim, apponam castigare vos: quod autem septies ait, septies pro omni numero accipiendum est.

B DIVI AVRELI AVGVSTINI LOCUTIONIS DE NUMERI,
LIBER IIII.

RT vobiscum erunt vnusquisque secundum caput vnus cuiusque principum, filiis Simeon secundum propinquitates eorum, secundum populos eorum, secundum domos familiarum eorum, secundum numerum nominum eorum, secundum caput eorum, omnia masculina à viginti annis & supra, omnis qui procedit in virtute recognitio eorum. Hæc locutio quod non dicit filij Simeon, vel ex filiis Simeon, sed filiis Simeon, datiuo casu, & hoc seruat deinceps in cæteris tribubus, non est translata ab interpretibus Latinis quos inspicere potuimus. In sola autem tribu Ruben quæ prima numerata est: non est ista locutio: non enim ait, filiis Ruben secundum propinquitates eorum, &c. sed ait, & fuerunt filij Ruben primogeniti Israël secundum propinquitates eorum, & deinde similiter ut in cæteris. Et fecerunt filij Israël secundum omnia quæ madauit Dominus Moyse & Aaron, ita fecerunt. Sacerdotes qui vncti sunt, quorum consummauerunt manus eorum sacerdotio fungi. Et imponent super illud omnia vasa eius quibus ministrant in ipsis. Et reddet cui deliquit: quidam locutionem istam transferre volentes, emendato ordine verba transulerunt, dicentes, & reddet ei cui deliquit. Vir aut mulier quicumque fecerit ab omnibus peccatis humanis: non ait, quæcumque fecerit: sed locutio est, ubi sexus masculinus pronomen vèdicauit, quæuis posterius femininus sit positus, quæ locutio visitata non est. Viri viri si præuaricata fuerit vxor eius: non solum quia geminavit nomen, ut diceret, viri viri, sed etiam quia addidit, eius, notanda locutio est. Si superueniat illi spiritus zelandi, illa autem non fuerit inquinata, & adducet homo vxorem suam ad sacerdotem: superfluum est, & sed Scripturis visitata locutio. Erit aqua argutionis quæ maledicatur hæc: hanc locutionem inusitata fecit ordo verborum, posset etiam visitata ita dici, erit aqua argutionis hæc quæ maledicatur, aut erit hæc aqua argutionis quæ maledicatur, vel si quid aliud visitata verba ordinando dici potest. Innocens esto ab aqua argutionis quæ maledicatur: hæc in hac locutione non solus verborum ordo inusitate sonat, sed etiam casus mutatus est: esset enim integrum & visitatum, innocens esto ab hac aqua argutionis quæ maledicatur, aut ab aqua argutionis hac quæ maledicatur. Et inflabitur venter: pro, inflabitur ventre. hæc locutio & apud Latinos autores frequenter, sed interpretes nostri qui eam transferre noluerunt, dixerunt, & inflabitur venter eius. Vir vel mulier quicumque magne vouerit votum: non dixit, quæcumque. Et radetur caput suum: talis lacutio est qualis superius, inflabitur ventrem. Sed vehicula recta & duodecim boues vehiculum a duobus principibus, & vitulum a singulis: in hac locutione notandum putavi eosdem dictos vitulos quos boues dixerat, sed hoc etiam Græcum idioma esse perhibetur. Princeps vnus quotidie, princeps quotidie offerent dona sua: pro eo ut diceret, singulis diebus singuli principes. Vitulum vnum pro bobus & hircum ex capris vnum. Et non erit in filiis Israël accedens filiorum Israël ad sancta: videtur potuisse sufficere, & non erit in filiis Israël accedens ad sancta: aut certe, non erit filiorum Israël accedens ad sancta. Et fecit moyses & Aarō & omnis synagoga filiorum Israël Leuitis secundum quæ præcepit Dominus Moyse de Leuitis, ita fecerunt eis filij Israël. Et homo homo quicumque mundus fuerit, & in via longinquam non est, & defuerit facere pascha, exterminabitur anima illa de populo suo: ergo homo homo, locutio est, ac si diceret, quicumque homo ille vel ille. Et cum ascendisset nubes in tabernaculo, & postea promouebant filij Israël poterat plenum esse, & cum ascēdisset nubes a tabernaculo, promouebat filij Israël. Et promouebunt ordo castrorum filiorum Iuda primi. Et promouebunt filij Gerson & filij Merari: futuri temporis verbum posuit, cum rem gestam præteritam narret, sicut in superioribus cum de nube loqueretur, ad cuius motum vel stationem castra promouebant vel consistebant, atque ita deinceps in plurimum promotionibus hoc verbo vitur. Et dixit moyses Obeth filio Raguel Madianitæ genero Moyse: non ait, genero suo. Et dixit ad eum, non ibo, sed ad terram meam & ad progeniem meam: subauditur, ibo. Et promiscuus qui erat in eis concupiuerunt concupiscentiam: singulari posuit pro plurali, & promiscuus diceret, non promiscui, & tamen pluralem reddidit, cum ait concupiuerunt. Nunc autem anima nostra arida, nihil præter in manna oculi nostri: defunt verba, est & sunt: plenum quippe esset, anima nostra arida est, nihil præter in manna sunt oculi nostri: nam quidam interpretes ita transulerunt, & addiderunt verba quæ non sunt in Græco. Et molebant illud in mola. Sexcenta milia peditum, in quibus sum in eis. Et ab stultis de spiritu qui super ipsum: subauditur, aut erat, aut erit. sed hanc locutionem, quæ dicitur eclipsis, Græco eloquio familiarissimam, & quantum puto etiam Hebræo, Latinos interpretes transferre piguit, cum & in latina lingua frequenter, quamuis minus quam in Græca. Et percussit Dominus plagam magnam valde: notanda fuit locutio, percussit plagam, non percussit plaga, quod est visitatum. Et homo moyses lenis valde: subauditur, facta est. Ecce maria leprosa sicut nix: & hic subauditur, facta est. Et quæ terra in qua isti insident super eam, & quæ ciuitates in quibus isti habitant in ipsis. Locum ipsum quem nominauerunt vallem Botri: cum superius dixisset, viderunt in vallem Botri. dictum est ergo per anticipationem, non quia iam hoc vocabatur quando venerunt, sed cum scriberetur hic liber, iam vocabatur. Quoniam fortior est nobis magis: visitata esset locutio si non haberet, magis. Et protulerunt pauorem terræ quam explorauerunt eam. Terram quam transiimus eam explorare, terra comedens qui habitant super eam est: dicendum autem fuit visitata: terra quam transiimus explorare. Terram quam explorauimus eam bona est valde valde. Et ait omnis synagoga lapidare eos in lapidibus: non dictum est lapidibus, cum ipsum lapidare, posset visitata locutione sufficere. Et quousque non

Leuit. 20. c. 27.
al. ipse.

Leu. 21. a. 1.

Leuit. 22. b. 12.

Mat. 6. b. 9.
Leu. 23. a. 1
al. facies.

al. filior.
Leuit. 24. b. 11.

Leuit. 21. f. 46.
Leu. 26. a. 3.

Num. 1. a. 4.
&c. 22.

Num. 2. d. 34.

Num. 3. a. 3.

Num. 4. b. 14.

Num. 5. a. 6.

Num. 6. a. 2.

Num. 7. a. 3.

Num. 8. c. 19.

Num. 9. b. 13.

Num. 10. b. 13.

Num. 11. a. 4.

Num. 12. a. 3.

Num. 13. a. 19.

al. terram.

Num. 14. b. 7.

inflabitur venter eius. Vir vel mulier quicumque magne vouerit votum: non dixit, quæcumque. Et radetur caput suum: talis lacutio est qualis superius, inflabitur ventrem. Sed vehicula recta & duodecim boues vehiculum a duobus principibus, & vitulum a singulis: in hac locutione notandum putavi eosdem dictos vitulos quos boues dixerat, sed hoc etiam Græcum idioma esse perhibetur. Princeps vnus quotidie, princeps quotidie offerent dona sua: pro eo ut diceret, singulis diebus singuli principes. Vitulum vnum pro bobus & hircum ex capris vnum. Et non erit in filiis Israël accedens filiorum Israël ad sancta: videtur potuisse sufficere, & non erit in filiis Israël accedens ad sancta: aut certe, non erit filiorum Israël accedens ad sancta. Et fecit moyses & Aarō & omnis synagoga filiorum Israël Leuitis secundum quæ præcepit Dominus Moyse de Leuitis, ita fecerunt eis filij Israël. Et homo homo quicumque mundus fuerit, & in via longinquam non est, & defuerit facere pascha, exterminabitur anima illa de populo suo: ergo homo homo, locutio est, ac si diceret, quicumque homo ille vel ille. Et cum ascendisset nubes in tabernaculo, & postea promouebant filij Israël poterat plenum esse, & cum ascēdisset nubes a tabernaculo, promouebat filij Israël. Et promouebunt ordo castrorum filiorum Iuda primi. Et promouebunt filij Gerson & filij Merari: futuri temporis verbum posuit, cum rem gestam præteritam narret, sicut in superioribus cum de nube loqueretur, ad cuius motum vel stationem castra promouebant vel consistebant, atque ita deinceps in plurimum promotionibus hoc verbo vitur. Et dixit moyses Obeth filio Raguel Madianitæ genero Moyse: non ait, genero suo. Et dixit ad eum, non ibo, sed ad terram meam & ad progeniem meam: subauditur, ibo. Et promiscuus qui erat in eis concupiuerunt concupiscentiam: singulari posuit pro plurali, & promiscuus diceret, non promiscui, & tamen pluralem reddidit, cum ait concupiuerunt. Nunc autem anima nostra arida, nihil præter in manna oculi nostri: defunt verba, est & sunt: plenum quippe esset, anima nostra arida est, nihil præter in manna sunt oculi nostri: nam quidam interpretes ita transulerunt, & addiderunt verba quæ non sunt in Græco. Et molebant illud in mola. Sexcenta milia peditum, in quibus sum in eis. Et ab stultis de spiritu qui super ipsum: subauditur, aut erat, aut erit. sed hanc locutionem, quæ dicitur eclipsis, Græco eloquio familiarissimam, & quantum puto etiam Hebræo, Latinos interpretes transferre piguit, cum & in latina lingua frequenter, quamuis minus quam in Græca. Et percussit Dominus plagam magnam valde: notanda fuit locutio, percussit plagam, non percussit plaga, quod est visitatum. Et homo moyses lenis valde: subauditur, facta est. Ecce maria leprosa sicut nix: & hic subauditur, facta est. Et quæ terra in qua isti insident super eam, & quæ ciuitates in quibus isti habitant in ipsis. Locum ipsum quem nominauerunt vallem Botri: cum superius dixisset, viderunt in vallem Botri. dictum est ergo per anticipationem, non quia iam hoc vocabatur quando venerunt, sed cum scriberetur hic liber, iam vocabatur. Quoniam fortior est nobis magis: visitata esset locutio si non haberet, magis. Et protulerunt pauorem terræ quam explorauerunt eam. Terram quam transiimus eam explorare, terra comedens qui habitant super eam est: dicendum autem fuit visitata: terra quam transiimus explorare. Terram quam explorauimus eam bona est valde valde. Et ait omnis synagoga lapidare eos in lapidibus: non dictum est lapidibus, cum ipsum lapidare, posset visitata locutione sufficere. Et quousque non

credunt mihi in omnibus signis quibus feci in ipsis: non ait, quæ feci in ipsis. Puer autem meus Caleph, quoniam spiritus alius in eo, & assecutus est me, & inducam eum in terram: visitatum esset si non haberet, &c. Et inducam eum in terram, in quam intrauit illuc: sufficeret visitata locutione, in quam intrauit. Et ait Dominus ad Moysem & Aaron, dicens: hoc illatum est, cum Dominus & superius loqueretur: facit hoc sepe Scriptura cum aliquid aliud vult dicere, iterum inducit loquentem qui iam loquebatur. Quotquot murmurauerunt super me: non ait, de me, aut aduersus me. Et hæreditate possidebunt terram quam vos abcessistis ab ea: visitatum esset a qua vos abcessistis. nunc verò, & quam abcessistis dictum est, & nouo more additum est, ab ea, sicut Scriptura loqui solent: sicut est, penitusque sonantes, accessit scopulos, id est accessistis scopulos. non ait, ad scopulos: & deuenerit locos, non ait ad locos: ita & quam abcessistis non ait a qua abcessistis. Ego Dominus locutus sum, nisi ita fecero synagoga isti malignæ. Quæ redum est sanè quid sit quod Græcè positum sit *ἐντα*. Nostri enim interpretes hoc penè ubique interpretati sunt, nisi in terram in quam ego induco vos illuc. Si autem anima vna peccauerit non sponte, offeret capram vnā anniculam pro peccato, & exorabit sacerdos pro anima inuita, & quæ peccauerat nolenter ante Dominum, exorare pro eo, & remittetur ei. In hac sententiâ, & illa locutio notanda erat, quod ait, exorabit sacerdos, & postea dixit exorare. Vtrunque enim simul ita dici posset, exorabit exorare. Et illa, quod a feminino genere incipiens ad masculinum clausit. Cum enim dixisset, si anima vna peccauerit: conclusit dicens, exorare pro eo: ubi intelligitur, pro eo homine: nã quod adiunxit, & dimittetur ei, in Latino quidè non apparet, quia hoc pronomen generis omnis est: sed in Græco masculinum elucet, ubi habet *αὐτῶν*, quod hic positum est, ei. Quod verò hic dictum est, pro anima inuita: intelligitur quæ inuita peccauerit, nã quod nollet pro se offerri. Hoc enim etiã consequenter exposuit, ubi ait, & quæ peccauerit nolenter. Et idè inuita positum est, quia Latine nã potuit exprimi quod Græcè dictum est *ἀκούσας*, nã potuit enim dici nolentata, vel quid aliud ab eo quæ nolens fecerit. Et anima quæcunque fecerit in manu superbia: subauditur peccatum: notandum etiã quod ait, manu superbia: manum ponens pro opere siue potestate. Morte moriatur homo, lapidate cum lapidibus omnis synagoga, & morte moriatur, & lapidate lapidibus, & lapidate omnis synagoga: locutiones sunt inusitate nobis. Et accipite singuli thuribulum suum, & descenderunt ipsi & omnia quæ sunt eis: præfens posuit pro præterito, sunt pro erant vel fuerunt. Et omnis Israël qui in circuitu eorum, fugerunt a voce eorum: subauditur erat, id est omnis Israël qui erat in circuitu eorum. Quoniam sanctificauerunt thuribula peccatorum horum in animabus suis: non dixit, quia sanctificauerunt thuribula peccatores hi in animabus suis, sed quasi quæreretur quorum thuribula, pro eo ut diceret sua, dixit peccatorum horum. Qui autem sanctificauerint, intelligendum reliquit, id est, ipsi. Et ecce germinauit virga Aaron in domum Leui: Latina consuetudo, in domo Leui exigeret dici. Et ego accipi fratres vestros Leuitas de medio filiorum Israël dacionem datam Domino: hæc locutio in Latinum necessitate ita translata est: nam Græcus habet *δῶμα δὲ δούλων*, quod si quisquam Latine velit exprimere, dicitur est, datum datu, quia & *δῶμα* datu est, secundum quod dicit Apostolus, Non quia quæro datum, sed requiro fructum: quod in Græco *δῶμα* scriptum est. & in Genesi, Dedit Abraham data filiis suis: Græcus habet, *δῶμα τῶν*. & in Euangelio, No-

Num. 15. c. 27.

Num. 16. a. 5.

Num. 17. c. 9.

Num. 18. a. 6.

Phil. 4. d. 17.

Gen. 25. a. 6.

Mate 7. b. 11

flis bona data dare filiis vestris: *δέδοται* est in Græco, & *δέδοται*, datum est, non nomen, sed participiū. Ac per hoc datum datum dici posset, tanquam datum quod datur, nisi ambiguitas vitanda esset: hęc ambiguitate in quidam nostri vitare conantes interpretes donum datū dixerunt: sed donum, Græcè *δῶρον* dicitur, non *δέδοται*: vnde hoc loco non rectè diceretur, quia non sibi hoc donatum à filiis Israël dicit Deus, sed pro primogenitis sibi debitis redditum: vnde & quæ redduntur & quæ donantur, data dici possunt: & ideo omne donum etiā datum est, nō omne datum etiam donum est: quia non omne quod datur cōtinuò etiam donatur. Omnis primitia olei, & omnis primitia vini & tritici, primitia eorum quæcūq; dederint Domino tibi dedi ea. Nō dixit omnem primitiuum tibi dedi eum: sed cū dixisset, omnis primitia, & enumeraret de quib. rebus esset, intulit tibi dedi ea: nec saltē tibi dedi eā, aut tibi dedi eas, id est primitias, sed neutrum genus intulit, quod quidē fieri absoluta locutione etiam in Latina lingua solet. Neque hoc quod dictum est primitia, Latinum videtur: primitiæ quippe numeri tantum pluralis dici solent. Sed si potuerunt interpretes nostri transferre quod in Græco inuenerunt, Non congregabo conuētricula eorum de sanguinibus: & alio loco, Virum sanguinum & dolosū abominabitur Dominus: cum sanguis in Latina lingua numeri sit tantum singularis, cur etiam hic piger singularem numerum primitia, sicut habet Græc⁹, exprimere? Aliqui tamen interpretes primitias transtulerunt, & per accusatiuum casum, vt dicerent, omnes primitias tibi dabo. Ita vtranque locutionem nobis inusitatam quomodo in Græco inuēta est transferre noluerūt. Loquere filiis Israël, & accipiant à te iuuenā tuam: pro eo ac si diceret, adducant ad te: aut certe vtrunque vītatē diceretur accipiāt & adducant ad te iuuenam tuam. Et lauat corpus suum aqua: hoc intelligeretur etiam si non haberet, aquam. Et ponet extra castra in locum mundū: non in loco mundo dixit, quod Latine locutionis est. Omne vas apertum quæcūq; non habent alligaturam alligatam super ea. Et accepit Moyses virgam quæ ante Dominum: subauditur, erat.

Quia non credidistis sanctificare me in conspectu filiorum Israël: id est sanctitatem meam declarare: secundum istam locutionem dictum est, Et pro eis sanctifico meipsum: & in oratione Dominica, Sanctificetur nomen tuum. Et incolæ fuimus in Ægypto dies plures: pro annis multis. Et dixit ad Edom, hic est gens ipsa: non enim adhuc viuebat Edom qui erat Esau: sicut ipsi qui nuncios miserunt Israël vocabantur, quod prius nomen vnus hominis erat. Et dicunt ei filij Israël iuxta montē trāsbimus: si autem de aqua tua biberimus ego & pecora mea, dabo præcium tibi: satis eleganter à plurali transit ad singularem numerum, tanquam Israël diceret, cum dixisset filij Israël, & à verbis cœpisset numeri pluralis, quod est trāsbimus & biberimus. Et vidit omnis synagoga quia dimissus est Aaron, nō faciliē hoc verbum reperitur in Scripturis, dimissus, pro eo quod est mortuus, hoc & in euāgelio est, vbi ait Simō, Nūc dimittis seruum tuum in pace: veruntamen *ἀπολύεις* habet in Græco, quod magis à resolutione quam à dimissione dictum sonat: non enim dixit *ἀφείς*, quod sine dubio est, dimittis. Et fleuerunt Aarō triginta dies omnis domus Israël, non dixit fleuit, nec dixit tora vel vniuersa, sed omnis, quasi plures essent: sicuti est, omnis homo, quod de omnibus dicitur, longe vtiq; aliud quam totus homo, quod de vno dicitur: sed assidue ponit Scriptura omne pro toto. Et detrahebat populus ad Deum & aduersus Moysen: non dixit de Deo, sed ad Deum: quamuis hęc locutionem qui-

dam transferre nolentes, detrahebant de Deo, transtulerunt. Ora ergo ad Dominum vt auferat à nobis serpentem: sicut in Exodo dictum est, ranam, singulare pro plurali. Et factum est quando momordit serpens hominem, & aspexit in aneum serpentem & viuebat: non solum hoc habet ista locutio quod vertit modum verbi, & à specie perfecta prateriti temporis ad imperfectam clausit, sed etiam quod plus habet, &. Etelevantes ex Oboth castra collocauerūt in Colgait trans in cremo: hoc est, in vltiore cremo. Et percussit asinam in virga: non dixit, virga, sed in virga. In maledictionem inimicorum meorum vocavi te, & ecce benedixisti benedictionem: non dixit, benedictione, sed tanquam diceret, ecce benedixisti benedictionem, Quæcumque miserit Deus in os meū hoc obseruabo loqui: non dixit, hęc obseruabo. Veni mecum adhuc in locum alium de quo nō videbit eum inde. Et ait Dominus ad Moysen, Accipe duces populi & ostēta eos Domino cōtra solem, & auertetur ira animationis Domini ab Israël: cum Dominus loqueretur, non dixit, & ostēta eos mihi, & auertetur ira mea ab Israël. Domus familiaris est Madiam: de muliere hoc dixit quæ cum adultero Israëlita percussa est: quibus verbis, quantum puto, intelligi voluit nobilem fuisse, vt diceret eam, domus familiaris, sicut iam vulgo ad insigne diuitiarum & pater familiæ & mater familiæ dicitur. Et locutus est Dominus ad Moysen & ad Eleazar sacerdotem dicēs, accipe principium totius synagogæ filiorū Israël à viginti annis & supra: notandum quid appellauerit principium, robur scilicet ætatis in populo. Vt exaudiāt eū filij Israël & in ore eius exhibunt, & in ore eius introibūt, id est eū iusserit. Et fecit Moyses secundum quæ præcepit illi Dominus, & assumēs Iesum statuit eū ante Eleazarū sacerdotem, & c. vbi hoc notandum fuit, quia cum iam dixisset, & fecit Moyses secundum quæ præcepit illi Dominus, eadem ipse repetit. Et commēdauit eum secundum quæ præcepit Dominus Moysi: non ait, secundū quæ præcepit illi Dominus. Decimam decimam similaginis conspersam in oleo agno vni: id est singulas decimas singulis agnis: quod enim ait, decimam decimā, significauit quod repetendæ sint decimæ per singulos agnos. Et in mense primo quartadecima mensis huius dies festus, septem dies azyma edetis: notandum diem festum per plures dies celebrari: & tamen diem festum dici, nō dies festos, ipsius festiuitatis celebrationem, quotquot dies tenuerit. Et mense septimo vna mensis: secundum hęc locutionem dictum est in Genesi, Et facta est vespera, & factum est mane dies vnus: nam & ibi sicut hic Græcus habet *ἡ μὲν ἔσθη*, vnde quidam hic interpretantes, prima die mensis, necessariam locutionem pretermiserunt, quamuis à sententia verborum non recesserint. Vitulum vnum ex bobus, arietem vnum: non ait, ex ouibus, sicut illud ex bobus, cum & illud si deesset, plenum esset. Agnos anniculos sine vitio septē: hoc quod in agnis posuit sine vitio, per omnia subauditur & in vitulo scilicet & in ariete. Decima decima agno vni septē agnis: id est, singulas singulis. Exceptis votis vestris & voluntaria vestra, & holocaustata vestra, sacrificia vestra, & libamina vestra, & salutaria vestra. Hęc locutionē si vel Græca esset, non notarem. Non enim ait, exceptis votis vestris & voluntariis vestris, & cetera vt cœperat: sed neque excepta vota vestra, vt ab ipso velut sollemniter inciperet. Sed cum prius rectè vītata locutione dixisset: exceptis votis vestris: ea deinde adiunxit per alium casum vbi subaudiri non possit, exceptis, sed excepta, quod non admittit nec Græca nec Latina locutio. Homo quicumque vouerit votum Domino: pro eo quod est,

Num. 12. c. 29. al. Ac. 19. i.

Num. 23. b. 11.

al. videbit. Num. 25. a. 4

Num. 26. a. 1.

Num. 27. d. 20.

Num. 28. a. 5.

Num. 29. a. 1. Gen. 1. a. 1.

Num. 30. 23.

Gal. 4. 2. 4.

Num. 31. a. 4.

al. quomodo.

Num. 32. a. 1.

al. consummaretur.

al. dixit.

quod est, omnis homo. cum autē mulier vouerit votū Domino, aut definerit definitione in domo patris sui in iuuentute sua. Hic mulierem, fœminam dicit etiam si virgo sit, more Scripturarum. Vnde etiam de Christo est, quod ait Apostolus, Factum ex muliere. Et au dierit pater eius vota eius & definitiones eius quas definiuit. Definitiones definiuit, locutio est. Definiunt aduersus animam suam: id est, aduersus delectationes animæ suæ. Et tacuerit pater eius, & stabunt omnia vota eius: hic plus habet, &: nam integer sensus est: si audierit & tacuerit pater eius, stabūt omnia vota eius. Si autem facta fuerit viro: intelligitur, nupserit. Scriptura sic loquitur. Et vota eius super eam: subauditur sunt, quod nonnulli interpretes etiam addiderunt. Omnia quæcumque exierunt ex labijs eius secundum vota eius, & secundum definitiones quæ aduersus animam eius, non manet ei. Cum expectaretur numerus pluralis, vt diceret, non manent ei: nam ita nonnulli interpretati sunt, vitantes istum quasi sollemnissimum. Mille ex tribu, & mille ex tribu ex omnibus tribubus Israël. Nūquid duodecies dixit mille? Et tamen repetitio ista millenos significat. Interfecerunt in gladio: quod vītatē diceretur, interfecerunt gladio. Et omnes ciuitates eorum quæ in habitationibus eorum: sub auditur, erant. Et villas eorum succenderunt in igni: quod vītatē diceretur, succenderunt igni. Et omnē multitudinem mulierum, quæ non nouit concubitum masculi, viuificate. Nusquam certius apparet Hebræa locutione mulieres etiam dici virgines solere. Et à dimidia parte eorum accipietis, & dabis ea Eleazar sacerdoti primitias Domini: non dixit, dabitis. Et animæ hominū à mulieribus, quæ non cognouerunt cōcubitū viri, omnis anima duo & triginta milia: & hic superior locutio confirmata est, mulieres dici etiā quæ non cognouerunt concubitum viri: id est, virgines. Et accepit Moyses & Eleazar sacerdos aurū à chiliarchis & à ceterationibus, & intulit ea in tabernaculum testimonij. Videtur dicere debuisse. Et intulit illud in tabernaculū testimonij, quoniam aurum acceptū esse prædixerat, & plerique Latini codices sic habēt. Sed idē pluraliter videtur illatū vt diceret, intulit ea, quia multa vasa fuerant superiora commemorata, in quibus erat hoc aurum. Et pecora multitudo erat filijs Ruben & filijs Gad, multitudo copiosa valde: non dixit, & pecorum multitudo erat. Et viderunt regionem Iazer & regionē Galaad, & erat locus, locus pecoribus: nō iungēdū est in pronūciatione quod bis dixit locus: sed subdistinguentū, & erat locus, & deinde inferēdū locus pecoribus. Quasi enī expectaretur qualis locus, ita repetitio elegāter illata est. Et accedentes filij Ruben & filij Gad dixerūt ad moysen & Eleazar sacerdotē, & ad principes synagogæ, dicentes: nō est ista vel Græca vel Latina locutio, dixerūt dicētes, sed Hebræa videtur. Detur terra ista famulis tuis in possessionem: quasi de aliis dicerent cū sibi peterent. Non enī secuti sunt post me præter Caleph filium Iephone: videtur dicere debuisse, præter Caleph filium Iephone: sed nominatiuē intulit, quia præcessit, secuti sunt: est autē ista locutio etiā Latina, sed rara. Donec consummaretur omnis generatio faciētis maligna in cōspectu Domini: nō dixit, faciētis maligna, neque facientium maligna. Et accesserunt ei, & dixerunt: non vtiq; vītatū est accesserunt ad eū. Et edificabitis vobis ipsas ciuitates impeditentis vestris: ac si diceret, edificabitis vobis ipsas ciuitates propter impeditentia vestra. Impeditentia nostra & vxores nostræ & omnia pecora nostra erunt in ciuitatibus Galaad, pueri autem tui transibunt omnes armati: non dixerūt, nos autem

transibimus omnes armati, sed tanquam de aliis dicerent. Et commendauit eis Moyses Eleazar sacerdotē & Iesum filium Naue, & principes familiarū tribuū Israël. Non ait, commendauit eos Moyses Eleazar sacerdoti, quod vtiq; ordo locutionis vītatē exigebat. Per hos enim introducti sunt in terram quam petebāt. Vnde magis illi istis à quibus introducebatur in terrā postulatam, quam isti qui introducebant illis quos introducebant commendati vidētur. Si autē non transierint armati vobiscum in bellū in conspectu Domini, & transferre impedimēta eorum: plus habet, &. Et dedit eis Moyses filijs Gad & filijs Ruben: plus habet, eis. Et non ibi erat aqua populo bibere: pro eo quod est, ad bibēdum. Loquere filiis Israël, & dices ad eos: sufficere videretur, loquere filiis. Et omnia idola fusilia eorū perdetis ea: plus habet, ea. Hoc erit vobis fines maris: non dixit, hi erunt vobis. Et hoc erit vobis fines ad Aquilonem: eadem repetita locutio est. Et erunt ciuitates eis habitare: pro eo quod dici solet, ad habitandum. Refugia erunt vobis fugere illō homicidam: quod vītatē dici posset, vt fugiat illō homicida. Et incolæ qui in vobis, ista ciuitates in refugio: singulari numero positum est incolæ: id est, huic incolæ qui in vobis est: quoniam minus habet, est: non enim ait, qui in vobis est, notissima locutione, sed rariore in lingua Latina quam Græca.

Num. 31. b. 1. 4. al. viderunt.

Num. 35. a. 3.

DIVI AVRELI AVGVSTINI LOCUTIONIS DE DEVTERONOMIO,

LIBER I I.

VSOBE ad flumen magnū, flumen Euphraten: non dixit, vsque ad flumen magnū Euphraten. Et iudicium quod durum fuerit à vobis afferetis illud ad me: non dixit, quod durū fuerit vobis, sed à vobis, id est ita durum, vt à vobis iudicari non possit. Si videbit aliquis virorum istorum terram optimam hęc quā iuravi patribus eorum, præter Caleph filium Iephone, hic videbit eam: & in libro Numerorū istam locutionem notauimus, quia nō dixit præter Caleph filium Iephone, sed filius. Dominus enim Deus vester benedixit te in omni opere manū tuarum: nō ait, benedixit vos in omni opere manū vestrarum, cū prædixisset vester, non tuus. Nunc ergo surgite & promouete & pertransite vos vallem Arnon, ecce tradidi in manus tuas Seon regem Efebon: non dixit, in manus vestras, sed à plurali ad singularem transit. Quomodo sunt hic notada, vel quod ait, cui est ei, vel quod nō ait, appropians illi, sed appropians illis. Et similitudinē non vidistis, sed vocem: cum vox nō possit videri, sed generaliter hoc verbum posuit, tanquā ad omnē corporis sensum videre pertinere. In quāstis vos ingredimini illō, hereditare eam: plenum esset etiā si non additum esset, illō. Et eduxit vos de fornace ferrea ex Ægypto: fornacem ferream, durā tribulationem intelligi voluit, secundum hoc & de Ioseph dictū est in Psālmis, Ferrum pertransit animam eius. Et non transi Iordanem hunc: quasi & alius sit Iordanis. ex hac locutione arbitror sæpe dici etiā hunc mundum, quasi alius sit. Si autem genueris filios & filios filiorum tuorum: notanda locutio est, vbi & auos nepotes dicit gignere. Et quæretis ibi Dominum Deū vestrum, & inuenietis eum, quando exqueretis eum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua in tribulatione

Deut. 1. b. 7.

Deut. 2. a. 7.

Deut. 4. a. 7.

Psā. 104. 18. al. transi.

al. anima ve-
stra, in tribu-
latione ve-
stra.

Deut. 5, a. 5.

Deut. 6, b. 32.

Deut. 7, a. 1.

Deut. 9, a. 1.

Deut. 11, a. 1.

al. domus.

tua: non dixit, in toto corde vestro & in tota anima vestra, & in tota tribulatione vestra. Interrogate dies priores qui fuerunt priores te: non dies, sed homines intelligendum est: similiter & hoc notandum quod etiam superius cum dixerit, interrogate pluraliter, priores te in tulit singulariter, non priores vobis. Si & tentavit Deus ingressus accipere sibi gentem de media gente: tentavit, pro eo quod est voluit positum est, aut quid aliud: quod autem ait, de media gente, de mediis gentibus intelligendum est, singulari posito pro plurali: sicut serpentem, ranam & locustam, pro serpentibus, ranis & locustis, scriptum legimus. Sed omnia quae fecit Dominus Deus vester in Aegypto coram te videre: nihil minus est et si non addatur, vidente. Et ego stabam inter Dominum & vos in tempore illo annunciare vobis verba Domini, quoniam timuistis a facie ignis, & non ascendistis in montem, dicentes, ego sum Dominus Deus tuus, &c. dicens, posuit pro, cum diceret. Et advena qui incolit in te: populo, dictum accipiendum est non quasi vni homini, quia in populo incolit advena. Propter hoc constituit tibi Dominus Deus tuus ut obserues diem sabbati & sanctificare eum: si, & non haberet, non videretur inusitata locutio, ut obserues diem sabbati sanctificare eum: aut certe si ita esset, ut obserues diem sabbati & sanctifices eum, aut ita, propter hoc constituit tibi Dominus Deus tuus obseruare diem sabbati & sanctificare eum: nunc vero, ut obserues diem sabbati & sanctificare eum, inusitata & notanda locutio est. Attende tibi ne dilatare cor tuum, & obliuiscaris Domini dei tui: notandum etiam in malo dici posse dilatationem cordis, exultatio quippe in dilatatione intelligitur, cui contraria sunt angustiae, id est tristitia, vtrumque autem potest & in bono & in malo accipi. Et erit cum interrogauerit te filius tuus cras dicens, cras, posuit pro futuro quocumque tempore. Septem gentes magnas & multas: quomodo ergo multas, si septem? Sed multas dixit multitudinem habentes. Non dispones ad eos Testamentum: cum de gentibus diceret, Testamentum ergo pro pacto posuit. Et filiam eius non sumes filio tuo: discedere enim faciet filium tuum a me, & seruiet diis alienis, & irascetur indignatione Dominus in vos: non ait irascatur, sed tanquam de alio diceret. Ciuitates magnas & muratas vsque in caelum: hyperbolicè dictum. Nec dicas in corde tuo cum consumpserit Dominus Deus tuus gentes istas ante faciem tuam, dicens propter iustitias meas induxit me Dominus haereditare terram bonam istam: ordo est, ne dicas in corde tuo, dicens. Ne quando dicant inhabitantes terram, vnde ueni nos eduxisti, more scripturae additum est: de. Quae fecit virtutem Aegyptiorum: hoc interpretes nostri quidam Latini minus intelligentes noluerunt dicere virtutem, sed virtuti vel exercitui: quoniam id quod ait Graecus δὲ ἰσχυρίων, nonnulli exercitum intellexerunt. Sed elegans locutio est, quae fecit virtutem eorum: intelligendum est quid eam fecit: quoniam ad nihil eam redegit: sed quia pluraliter dictum est, ideò subobscurum est. Quos aperiens terra os suum deglutiuit eos & domus eorum & tabernacula eorum: duae locutiones hic notanda sunt, quod & additum est, eos cum sufficere potuisset quod & ait superius, quos: & domus eorum cum dixisset, addidit & tabernacula eorum, quasi alias in cremo haberet domus nisi tabernacula. Sed nimirum domus intelligi voluit homines ad eos pertinentes, sicut ipsi populo dicitur: Et nunc tu domus Iacob: nec ista locutio aliena est a Latina lingua. Nam & Romani dicti sunt domus Asaraci, quod ex Asaraco Troiano originem ducerent. Quoniam oculi vestri viderunt omnia opera Domini magna quae fecit in vobis hodie.

Cum de his operibus diceret quae per eum facta sunt eo tempore quo ibi circundebatur per quadraginta annos, tamen hodie dixit, quod intelligi voluit hoc tempore quotquot ibi annos idem tempus habere potuisset. Terram quam iuravit dominus patribus nostris dare eis seminique eorum post eos. Tanquam diceret, id est semini eorum post eos. Non enim & ipsis dedit, sed ita ipsis dedit cum semini eorum dedit. Si autem auditu audieritis omnia mandata eius quae ego mando tibi hodie. Auditum videtur superfluum, sed locutio est Scripturae sanctae familiarissima. Et dabit pluuia terrae tuae in tempore suo & matutinum & serotinum. Cum matutinum tempus dies dicatur, nunquid hinc intelligi voluit tempus anni primum? Serotinum vero minus Latinum est, sed non potuit magis proprie de Graeco exprimi, quod illi dicunt ἑσπέρη: tamen etiam in Latina lingua vulgo vsitatum est, ut dicatur serotinum, sed quod tardius quam oporteat factum est. Hic vero tempus anni potius intelligi voluit. Et cum comederis & satiatus fueris, attende tibi ipsi ne dilatetur cor tuum, & prauaricemini & seruiatis diis aliis. Iam superius tales locutiones notauimus, siue quod ad singulari ad pluralè transit, siue quod in malo voluit intelligi dilatur, vbi noxiam prosperitatem significauit. Et flumen magnum Euphratè. Repetitiones istae vsitatae sunt in Scripturis & rem decenter commendant. Timorem vestrum & tremorem vestrum imponet dominus Deus vester super faciem vniuersae terrae: non timorè & tremorem quo ipsi timere & tremunt, sed quo timeantur & alios tremere faciunt. Non poteris manducare in ciuitatibus tuis decimationem frumenti tui pro eo quod est, non debebis. Et incendes ciuitatem in igni, nos vsitatus diceremus igni. Si autem longè fuerit via a te: ac si diceret, longa via fuerit, aduerbium posuit pro nomine. Et scenerabis gentes multas. Scenerationem Scriptura dicit mutuo datam pecuniam, etiam si vsuram non accipiantur. Vnde est & illud in Psalmo: Beatus qui miseretur, & cõmodat. Hoc enim maluerit interpretari nostri, qui sententiam potius quam verba sequenda putauerunt. Nam in Graeco habet δὲ ὑποκρίσεις, quod est sceneratur. Et principaberis gentium multarum, tui autem non principabuntur. Tanquam diceret. Tibi non dominabuntur, hoc est gentes. Genitius enim casus est singularis huius pronominis quod ait tui, cuius datiuus est tibi, non pluralis nominatiuus, cuius genitiuus est tuorum. Si autem fuerit in te egenus in fratribus tuis in vna ciuitate. Non vni homini, sed populo dicitur, ideò, in te. Si autem fuerit in te egenus in fratribus tuis in vna ciuitate tuarum, in terra quam Dominus Deus tuus dat tibi, non abertes cor tuum, neque constringes manum tuam a fratre tuo egente: Aperies aperies manus tuas ei, scenus scenerabis ei quantumcumque postulat & quantum eger. Hic certè cum opera misericordiae praecipiat, non utique vsurarum crudelitas suscipienda est. Vnde apparet quod ait scenus sceneraberis ei: mutuo dandum quod postulat intelligi voluisse. Quod autem ait, aperiens aperies manus tuas, tale est & quod sequitur: scenus sceneraberis, vsitata locutio est in Scripturis sanctis. Cum de aure pertundenda serui praecipisset: Et ancillam, inquit, tuam facies similiter, accusatiuum pro datiuo ponens: Non ait ancillae tuae facies, quod locutionis nostrae consuetudo poscebat. Si autem fuerit in eo vitium claudum aut caecum, vel omne vitium malum. Non ait, claudicatio aut caecitas, ipsa enim sunt vitia, sed claudum, & caecum, quod sunt non vitia, sed animalia quae habent vitia. Hoc quoque notandum est quod ait, vitium malum, quasi posset esse vitium bonum. Et non dormierit de carnibus de quibus immolaueritis vespere die primo vs-

al. matutinum & serotinum

Deut. 12. e. 17.

Deut. 13. d. 16.

Deut. 14. c. 24.

Psalm. 5. Deut. 15. b. 6.

Deut. 16. a. 4

Deu. 17. a. 5.

al. quia.

Deut. 18. c. 16.

Deu. 20. a. 4 Deu. 21. a. 6

Deu. 24. b. 6.

Mat. 6. c. 25.

Deu. 25. b. 7.

Deu. 27. d. 21.

Deu. 28. c. 48.

al. in ea seruimus poni.

al. deservisse

al. sciscinabit

al. hic. al. sciscinabit cum pro inuidibus.

mo vsque in mane. Pro eo quod est, non remanebit ea nocte, non dormiet dictum est. Non offeres Domino Deo tuo vitulum vel ouem in quo est in ipso vitium, vsitata locutio esset, in quo est vitium: sed ista Scripturis est vsitatio. Et lapidabis eos in lapidibus, & morietur: quod ex nostra consuetudine diceretur, lapidibus, non in lapidibus. Non multiplicabit sibi equum: pro equis vel pro equitatu equum posuit, vnde nonnulli equitatum interpretati sunt. Non poteris constituere super te hominem alienum, & qui non est frater tuus. Non poteris dictum est, pro, non debebis. Secundum omnia quae petisti a Domino Deo tuo in Oreb in die conuocationis dicentes: cum dixerit superius petisti, dicentes subiecit, non dicens. Quoniam Dominus Deus vester qui praecedit vobiscum, non dixit vos. Si occurreris nido auis ante faciem tuam in via. Notandum quod occurreris dixit etiam non ambulanti. Si autem edificaueris domum nouam, facies coronam solarium tuo, & non facies homicidium in domo tua, sed cadat qui cecidit ab eo: id est a solarium cadat qui cecidit, nimis inusitata locutio est. Et abiens fuerit viro alteri, & oderit eam vir nouissimus. Notandum ex duobus posteriorem nouissimum dici. Talis locutio est in euangelio, quando quaeritur ex duobus fratribus quis eorum fecerit voluntatem patris, & responderetur nouissimus, cum duo fuerint. Non pignorabis molam neque superiorem lapidem molae, quia anima iste pignorat. Pro eo quod est, quia anima pignoras, si feceris. Deinde notandum animam dixisse, praevia quam habet anima in corpore. Ex qua locutione & illud est in euangelio: Nonne anima plus est quam esca? Si autem deprehendatur homo furans animam ex fratribus suis filiis Israel, animam pro homine posuit. Denique sequitur, & opprimens eum vendiderit. Quae non minus notanda est locutio. Noluit enim dicere eam, quod esset magis consequens, quoniam animam dixerat, sed eum, id est hominem in cuius significatione dixerat animam. Si debitum fuerit in proximo tuo debitum quodcumque. Repetio verbi locutionem notandam facit. Si autem noluerit homo accipere uxorem fratris sui, & ascendet mulier in porta ad Senatum & dicet: Non vult frater viri mei suscitare nomen fratris sui in Israel, noluit frater viri mei. Quamuis verborum repetitiones amet Scriptura inuicem, est tamen repetitio haec, sed elegantius querelae ostentat affectum. Male dictus omnis qui dormierit cum omni pecore: pro eo quod est, concubuerit. Deinde cum omni pecore: pro eo quod est, cum quolibet pecore. Et seruius inimicis tuis, quos immittet Dominus Deus tuus super te: Graecus habet καταρσεύσεις, vbi Latinus interpretatus est seruius: solet autem hoc verbum in ea seruitute scriptura ponere quae debetur Deo: vnde idolatrae appellantur, qui ea seruitute idolis seruiunt. Ergo hic inusitate positum est hoc verbum: quanquam possit etiam hunc sensum habere, quod tam grauitate multa dixerit, ut inimicis suis inimium superbientibus tanquam in diis seruasse cogatur. Gentem cuius non audies vocem eius: & hoc notandum est quod & cuius dixit, & eius, sicut loqui Scripturae solent, & id quod ait, cuius non audies vocem pro eo quod est, cuius linguam non intelliges. Mollis & tenera in te valde in facinavit oculo suo fratrem suum & vxorem quae est in sinu eius, & qui reliqui sunt filii quicumque relictii fuerint illi, ita ut det vni ex eis a carnibus filiorum suorum de quibuscumque edet, eo quod non derelictum sit ei quicquam in angustia & tribulatione qua tribulabunt te inimici tui in omnibus ciuitatibus tuis. Notandum est quemadmodum in dicto sit in facinavit, pro inuidit, & tanquam ad hoc derelicto, ut necessesit ei dare de carnibus filiorum, quas cogit necesse-

fitas in cibum sumi a parietibus man & in Proverbiis quod Latini codices habent, Non cenabis cum viro inuidio: Graecus habet, ἀνδρὸς βλασφημίας. Sed ἄλλοις autè facinus dicitur. Et erit sicut latatus est Dominus in vobis benefacere vobis: Graecus habet, benefacere vos nec videtur esse saltè Graeca locutio: accusatiuus tamè pro datiuo positus intelligitur, vnde maluerit Latini interpretes dicere vobis quam vos. Vos vidistis omnia quae fecit Dominus Deus vester in terra Aegypti coram vobis Pharaoni & seruis eius omnibus & omni terrae illius tentationes magnas quas viderit oculi tui: notandum illas plagas etiam tentationes vocari. Si fuerit dispersio tua à summo caeli vsque ad summum caeli, in die congregabit te Dominus Deus tuus. Mirum si non hoc dicit, A summo caeli vsque ad summum caeli, quod solet etiam dicere, a summo terrae vsque ad summum terrae: fortasse propterea quia secundum id quod & iste aer caeli dicitur, coniungitur terrae. Non est in caelo dicens, quis ascendet in caelum, & accipiet nobis illud, & audietes illud faciemus: neque tras mare est dicens, quis transiet nobis tras mare, & accipiet nobis illud, & audietes illud & faciemus, dicens: pro eo posuit quod est, ut dicas. Noua locutio, Et Dominus qui comitabitur tibi tecum. Et dixit Dominus ad Moysen, Ecce tu dormies cum patribus tuis: hoc verbo eius mortè significauit. Amaricantes eratis quae ad Deum: id est, amaricabatis ea quae Dei sunt: scio enim quia post obitum meum iniquitate iniquitatem facietis: vno verbo autè Grece dicitur, iniquitate facietis quod est ἀνομιήσθετε. Et occurrent vobis mala nouissimum dierum: sic enim habet Graecus, pro, in nouissimis diebus, aut in nouissimo die. Nonne hic ipse pater tuus possedit te & fecit te, & creauit te: ordo notandus est, prius enim videtur dicere debuisset, Creauit te & fecit te, & deinde possedit te. Quomodo enim intelligitur posse possideri qui non est? Haec metaphora minus vsitata est, ut renes tritici intelligantur velut interiora tritici, vnde farina ciuitur. Hoc enim & adipe dicitur: nam hoc in nomen etiam farinae solè Graeci appellare: hoc enim habet Graecus in Exodo, vbi scriptum est, eleuantes farinam super humeros suos: Graecus quippe interpres ἑλάτω posuit, quod sunt adipēs. Filij in quibus non est fides in eis, vsitata Scripturis locutio. Quoniam iudicabit Dominus populum suum, & in seruis suis consolabitur: pro, seruos suos consolabitur: ni si forte ipsum consolari dicit translatò verbo, velut ab indignatione vel offensione, qua eum offendunt mali. Sic autem eius consolatio accipienda est, non ex more hominum, sicut nec ira & zelus, & cetera talia. Vbi sunt dii eorum in quibus fidebant in ipsis: plenum esset & sine ipsis. Et iurabo dexteram meam, id est per dexteram meam. Latamini caeli simul cum eo, & adorent eum omnes angeli Dei: alij co dices habent, & adorent eum omnes filij Dei. Filios autem Dei dictos, qui angeli sunt in caelis, non facile in Scripturis sanctis inuenitur.

Quidam & omittunt.

Deu. 31. b. 5.

Deu. 31. a. 6.

Exod. 12. e. 34.

al. nominat

Deu. 1. c. 24.

Isa. 3. a. 4.

D. AVRELI AVGVSTINI
LOCUTIONIS DE
IESV NAVE,
LIBER VI.

Os autem transibitis expeditiones fratribus vestris, omnis fortis: id est, omnis quicumque in vobis fortis est. Ut sciamus etiam si non haberet, eam. Et factum est cum esse-

38

Ios.6.a.2.

Ios.4.b.9.

Ios.7.b.11.

Ios.8.a.7. at. Dominus.

Aeneid.8.

tis in Hierico: notanda locutio est: nondum quippe erant in eadē ciuitate cuius portę contra illos clausa fuerant, vnde factum est vt in eam intrare nō possent, nisi muri eius cecidissent circūacta arca Domini, ergo in Hiericho dictum est, in terra quę pertineret ad Hiericho. De Hiericho dictum est cum clausa esset: nec quisquam ex illa prodibat, neq; introibat: vtiq; in illam subauditur, non ex illa: hoc appellatur Gręce *ἡ πόλις ἡ ἐκείνη*. Dominus dicit ad Iesum, Ecce ego trado tibi subiugatam Hiericho, & regem eius qui est in ea, potentes fortitudine. Mirandum quod non hic posuit coniunctionem copulatiuam vt diceret, & potentes fortitudine, quam solet scriptura tam assidue ponere, vt etiam ibi inueniatur vbi sensum solita locutionis impedit. An & Hierico & rex eius dicti sunt, potentes fortitudine: Et Raab meretricem & domum paternam eius viuificauit Iesus, & commemorata est in Israhel vsq; in hodiernum diem: notandum est quemadmodum dicat Scriptura, vsq; in hodiernū diem, quod assidue dicit: nā & de lapidibus illis duodecim qui positi sunt vbi Iordanis ex ima parte defluerat, & ex parte superiore cōstiterat, arca trāsseunte vel populo, ita dictum est, quod essent ibi vsq; in hodiernum diem: quod videtur ita sonare, tanquā post plurimum temporis per hanc Scripturā ista narrentur, nec eo tēpore ij libri conscripti fuerint quo erant hęc recentissima. Quisquis autē putat hoc, quod de ista meretrice dicturus est, quā vtiq; quantū est ætas vnus hominis vixit, & tamen dicitur vsq; in hodiernum diem. De his itaque rebus dicitur hoc, quā non ita cōstitutę sunt vt postea mutarentur ab eis qui constituerūt. Quomodo dicitur aliquis in exiliū perpetuum missus, quia nō ad tempus p̄sinitū hoc supplicio plectitur, nō quia quisquā potest esse perpetuus in exilio, cum homo ipse nō possit esse perpetuus. Sic ergo & ipsa meretrix nō est p̄cepta ad tēpus habitare in Israhel, ideō dictū est vsq; in hodiernū diē. Dominus dicit ad Iesum, Peccauit populus & transgressus est testamentū meum quod disposui ad eos: notādum quēadmodum testamentū appellet hoc quod p̄ceperat vt anathema esset Hierico, & nemo sibi inde aliquid vsurparet. † Deus loquens ad Iesū ait inter cetera, Ecce dedi in manus tuas regē Gai & terrā ipsius, & facies Gai sicut fecisti Hiericho & regi eius, & p̄dā pecorū p̄daberis tibi: p̄cipue notanda locutio est, nō solū quā p̄daberis tibi dixit, tanquā vnus futura esset illa p̄dā, cū omnium esset futura: nā tales locutiones vsitatissimę sunt, cum Deus tanquam ad vnum loquitur, quā ad populū loquitur. Sed hoc nouū est hic, quia p̄dixit scriptura: Et dixit Dominus ad Iesum, quē constat vnū hominem fuisse: quod tamen dixit p̄daberis tibi, non vtiq; ita dictum est, vt p̄dā illa huius vnus hominis esse p̄cepta sit, sed vniuersi populi. Et in fidię erāt ciuitati a mari. Qui nescit, putat istā ciuitatem maritimā. Consuetudinis est autē Scripturarū vt Occidentālē partem, a mari appellet, vel ad mare: quia ex ipsa parte terra vbi hęc agebantur propius habet mare quā a ceteris partib⁹. Ex-tende manū tuam in Geso quod est in manu tua contra ciuitatem: ista locutio notanda non esset, nisi propter nomē quod obscurū est eis in quorū consuetudine non est. Quid enim dicat Geson, non faciliē intelligitur, hoc interpretes Symmachus scūtū appellasse perhibetur. Septuaginta autem interpretes, secundum quos ista tractamus, qui posuerunt Geson miror si & in Gręca lingua hastam vel lanceam Gallicanam, intelligi voluerunt: ea quippe dicuntur gesa, quorū & Virgili⁹ meminit, vbi ait de Gallis in scuto Aeneas pi-

atis: Duo quisque Alpina coruscant Gesa manu. Et facti sunt inter medium castrorum hi hinc & hi hinc. duo notanda sunt in hac locutione, vnū, quod cū hostes qui vincebātur, in medio essent, tanquā de his dictū est, q; hi essent hinc & hi hinc, cū potius ita Israhelitar fuerint qui eos in medio posuerāt percutiēdos: alterum, quod inter mediū castrorum eos factos esse dicit Scriptura, castra appellans etiā productas acies in p̄lio constitutas, cū castra non soleāt appellari, nisi vbi exercitus ad manendū consistit: nisi forte ideō castra appellata sunt, quia cū omnibus suis ibant. Exceptis pecoribus & spoliis quę erant in ciuitate p̄dati sunt filij Israhel secundum p̄ceptum Domini quēadmodum constituit Dominus Iesu: ita dictum est exceptis pecoribus & spoliis p̄dati sunt, quasi ipsa nō fuerint p̄dati cum potius ipsa p̄dati sint, & excepta ideō dicta sint, quia hęc illo p̄lio sola cōsumpta nō sunt. Israhelitarē respondentes Gabaonitis dixerunt: Vide ne in me habites, sed quomodo disponā tibi testamentum: iam & superius tales locutiones notauimus, hoc est enim vide ne in me habites, quod est, apud me, id est in terra quā eis promiserat Deus. Et hic tanquā ad vnum hominem videntur locuti cum legatus ad eos non vnus venerit, sed more suo genti & populo respōsareddentes, singulari numero loquuntur, sicut plerūque & ad ipsos Deus vel ductor ipsorum: notandum etiam quod pactum pacis testamentum vocat Scriptura, morte quidem suo: nam sępe ita loquitur. Et nunciatum est Iesu dicentes, inuenti sunt quinque reges absconditi in spelunca: pro eo quod est nunciauerunt dicētes. Ita faciet Dominus omnibus inimicis vestris quos vos debellabitis eos: nihil minus esset huic sententia, etsi non haberet, eos. Et omnes cepit in bello, quia per Dominum factum est confortari cor eorum vt obuiam irent ad bellum ad Israhel, vt exterminarentur: notandum est, confortari cor, non semper in bono accipiendum. Tu scis verbum quod locutus est Dominus ad Moysem hominem Dei de me & te: non dixit hominem suum. Et dixerunt filij Ioseph, non sufficit nobis mons & equus electus & ferrum Chananaeo qui habitat in Bersan: equum electum dixit, pro equis electis, quod vsitatum in nostro sermone non est. vnde nonnulli Latini interpretes noluerunt equū interpretari, sed equitatum. Sic autem dictum est, equus electus, pro equis: sicut in nostra consuetudine dicitur miles, pro militibus. Et facti sunt exitus illorum Iordanis, & reuertentur fines ad mare: non dixit, reuersi sunt, aut saltem reuertuntur, sicut solet de finibus dici, sed reuertentur, tanquam adhuc futurum sit, cum p̄teritorum sit ista narratio. Et in omnibus fere ipsis terrarum diuisionibus, per singulas quasque tribus ita loquitur Scriptura, vt futuri tēporis verbis vtatur. Refugere illuc qui percusserit animam nolens: hic animam, vel hominem intelligere debemus, vel vitam carnis quę sit per animam: quia locutione & illud dictum est a fratribus Ioseph, Non percutiamus eius animam: id est, non eum occidamus: nam si anima posset ab interfecitore percuti, non diceret Dominus: Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem occidere non possunt. Madauit Dominus in manu Moyli: locutio familiarissima Scripturis: ita enim dicitur, verbum quod factum est in manu illius vel illius propheta, hoc est in potestate dicendi datum. Et accepit Iesus cultros petrinus, in quibus circunciderat filios Israhel: non dixit, quibus circunciderat, sed in quibus. Et vbi dimisit eos Iesus in domos suas, & benedixit eos dicens: plus videtur hic copulatiua coniunctio, id est: &c. nam ita

Ios.9.b.7.

Ios.10.d.27

Ios.14.b.6

Ios.17.d.16.

Ios.10.c.a.2.

Ios.10.a.3.

Ge.37.c.22.

Mat.10.c.28.

Ios.1.a.2.

Ios.12.b.9.8.

nā ita dici posset, & vbi dimisit eos in domos suas, benedixit eos dicens. Itē alia locutio notanda est, quod cum dixisset Scriptura: Et benedixit eos Iesus dicens, atque his verbis intentos fecisset audire quid benedicens dixit Iesus: hoc solum subiecit, In diuitiis multis abierūt in domos suas & pecora multa valde, & argentum & aurum & vestem multam valde, diuiserūt p̄dām inimicorum suorum cū fratribus suis: quod magis esse narrantis quā benedicētis apparet. Adificauerunt ibi aram super Iordanē, aram magnam vide re: ista locutio etiam in sermone Latina nota est. Et audierunt filij Israhel dicentium: Non ait, dicentem vel dicentes. Seruire seruitutem Domini: in qua locutione duo notanda sunt, & seruire seruitutem, quę etiam Latina locutio reperitur, & seruitutē Domini, id est quę debetur vel exhibetur Domino. Et audientes Phinees sacerdos & omnes principes synagogę qui erant cum illo, verba quę locuti sunt filij Ruben & filij Gad & dimidium tribus Manasses, & placuerunt illis, Audientes pro audierunt positum est, aut plus est hic: & nam plenus est sensus, audientes verba hęc, placuerunt illis. Nec tamen sine inconsequētia: quia cum audissent, dicendum fuit. Et Iesus senior prouectus diebus: hoc de Abraam dictum notauimus, seniore in Scripturis non solum illum appellari qui est infra ætatem senis, sed etiam valde senem. Vnde nō omnis senior senex, omnis autem senex senior dici potest. Et induxit super illos mare & operuit super illos. Non ait operuit illos, quamuis nonnulli interpretes hoc maluerunt dicere. In omnibus gentibus quas transiimus per ipsas: vsitate in Scripturis sunt istę locutiones, nec tam crebrō notandę, quā crebrō intercurrunt.

Ios.13.a.1.

Ios.14.b.7.

DIVI AVRELIJ AVGVSTINI
LOCUTIONIS DE IVDICVM,

LIBER II.

Iud.1.a.1.

Iud.2.b.8.

Factum est postquam defunctus est Iesus, interrogabant filij Israhel in domino non ait, Dominum, quod sermonis nostri consuetudo poscebat. Et bellemus in Chananaeo, non dixit aduersus Chananaeum, aut contra Chananaeum, aut saltem in Chananaeum. Et mortuus est Iesus filius Naue seruis domini, filius cētum decē annorum. Ista repetitio quod cum dixisset filius Naue, repetiuit filius: & deinde addidit, centū decem annorum: inusitata est: vt potius filius centum decem annorum diceret, quam homo cētū decem annorum: sed tamen & alibi reperitur. Et omnis generatio appositi sunt ad patres suos: notanda locutio est, quod non ait, apposita est, quia plures erāt. Tradidit eos in manu p̄dantium: non dixit, in manum: quod videtur Latina locutio postulare. Et cū suscitauit Dominus eis iudices, & erat dominus cum iudice, solita locutione plus est hic, &: nam plenum esset, & cum suscitauit Dominus eis iudices, erat Dominus cum iudice. Notandum est etiam hoc quod à plurali ad singularem transiens, nō ait cum iudicibus, sed cum iudice, id est cum vnoquoque iudice. Et factū est cum moreretur iudex, & reuertebātur iterū, & corrumpebant super patres suos. recta locutio ista esse poterat secundum consuetudinem sermonis nostri: & fiebat cum moreretur iudex & reuertebātur, & iterū corrumpebant super patres suos: si &, non haberet, plenum esset, cum moreretur iudex reuertebantur & iterum corrumpebant super patres suos, id est plus-

quā patres eorum. Propter quod tanta deliquit, hęc testamentum meum: tanta dixit, pro tantū, id est tam multum, nomen pro aduerbio, quod etiā in Latinis locutionibus maximē in poeticijs inuenitur. Et nō obaudierunt vocis meę, Gręca magis locutio est. Factus est super cum spiritus Domini: cum spiritus Domini vtiq; factus non sit, sed super eū factus est: ita dictū est ac si diceretur, factum est vt esset super eum, ex qua locutione & in euangelio legitur, Ante me factus est: id est, factum est vt esset ante me: quod alio modo diceretur, p̄latus est mihi. Et sumplit Aioth gladiū desuper femore suo dextro: sic interpretari potuit q; Gręcus habet, *ἔσπευσε*, nam locutio minus Latina est. Erat autem Eglon vir exilis valde: hoc ad antiphrasim dictū, id est locutione contraria, sequentia indicant: quando enim percussus est, dictū est quod cōcluserunt adipēs vultus, quia non educus est gladius de ventre eius. Et percussit alienigenas in sexcētos viros: non ait alienigenarū sexcētos viros, aut certē alienigenas in sexcentis viris. Nōnne p̄cepit Dominus Deus Israhel tibi, & perges in montē Thabor? Non ait vt pergas, quod videtur esse consequens, sed inusitata locutione, nōnne p̄cepit tibi & perges: vt subaudiamus verbum quod supra positum est, & sit: Nōnne perges: aut solita locutione plus habet, &: nam ista coniunctione detracta sensus currit, nōnne mandauit Dominus Deus Israhel tibi, perges in montem Thabor, & accipies tecum decem milia virorum, &c. Quoniā nescio diē in quo Dominus † prosperat angelū meū: vtrū prosperat actus angeli eius meū est, an prospera mihi † facit per angelum. Omnes currus suos, nō gētos currus ferreos. Vbilibet distinguatur, elegās repetitio: vtrū omnes currus suos, & deinde sequatur nō gētos currus ferreos: An omnes curr⁹ suos nō gētos, & deinde inferatur currus ferreos. Et pauefecit dominus Sisaram & omnes currus eius & omnia castra eius in ore gladij in conspectu Barach: Quomodo pauefecit currus, nisi eos intelligas qui erant in curribus? Et pauefecit Dominus Sisara & omnes currus eius, & omnia castra eius in ore gladij in conspectu Barach. Pauefecit in ore gladij, ac si diceret interfecit in ore gladij: pauefecit ergo, cū † cæderetur gladio. Et descendit Sisara desuper curru suo. Ita dici Latine potuit, quod est Gręcē *ἔσπευσε*. Et cooperuit eum in pelle sua. Non dixit pelle, aut de pelle: sic enī habet Gręcus *ἐν τῷ δερματι*. Et erit si quis venerit ad te, & dixerit, est hic vir: & dices, nō est. Detracta coniunctione consequentē habet sensum: Si quis venerit ad te, & dixerit, est hic vir: dices, non est. Et pergebat manus filiorū Israhel pergens: Solita & frequētata locutio est. Et indurabatur in Iabin regem Chananaam. Nouo modo positum est hoc verbum indurabatur, pro eo quod est fortis efficiebatur & p̄ualidus. Perforauit caput eius & percussit: id est percussit caput eius & perforauit. Sic perant omnes inimici tui Domine, & diligentes eum sicut ortus solis in potentia eius: non dixit diligētes te, cum vtiq; de domino intelligi vellet. Et factum est quādo seminavit vir Israhel: non vnum hominem significat, sed ipsam gētem. Ascendebat Madian & Amalech & filij Orientis, & ascendebat super eum. Ista repetitio verbi non videtur habere solitam elegantiam vel affectū. Et liberavit vos de manu Aegypti. Per manum potestatem significat, per Aegyptum Aegyptios. Et dixit ad eum Gedeon, in me nomine mi: subintelligitur, intende, hoc est in me intende: & est ista locutio Scripturis familiarissima: Et si esset dominus nobiscum, & vt quid inuenerūt nos omnia mala ista: plus habet coniunctionem, &, sicut solet loqui Scriptura

Iud.3.b.70.

Ioan.1.d.27.

Iud.4.a.6.

at. prosperet angelus meus.

at. faciat.

at. cederetur.

Iud.7.d.29.

Iud.6.a.2.

quae si detrahatur, plena sententia est. Et si est Dominus nobiscum ut quid inuenerunt nos omnia mala ista: quamuis & superior coniunctio possit salua sententia detrahi: ut cum dixisset, in me Domine mi: deinde sequatur, si est Dominus nobiscum, ut quid inuenerunt nos omnia mala ista: magis enim hoc exigit nostrae locutionis consuetudo. Et vitulum annorum septem: hic manifestum est quomodo vitulos appeller Scripturas: Bos enim annorum septem, secundum consuetudinem locutionis nostrae, non est utiq; vitulus. Secundum hanc ergo locutionem dictum est de Sangar, quod occiderit sexcentos viros praeter vitulos bouum, hoc est praeter boues. Et cecinit in cornea: subaudiatur tuba: Graecus enim non habet tuba, sed tantum cornea. Camelis eorum non erat numerus, & erant sicut arena quae est ad labium maris. In multitudine constat *ἐν τῷ ὄρει* dictum. Haec autem translatio ubi labium maris posuit pro littore, assidua est in Scripturis, sed rara est in Latinis codicibus, quia plerique littus interpretati sunt, magis quid significet labium volentes ponere, quam ipsum labium. nam littus si vellent Septuaginta interpretes dicere, non deesset linguae Graecae quod dicerent. Et diuisit trecentos viros per tria principia: pro partibus principia posuit. Et dixerunt ad Gedeon viri Effrem: id est, viri de tribu Effrem. Quid verbum hoc fecisti nobis, ut non vocares nos cum exites pugnare in Madian? verbum pro facto posuit. Et dederunt septuaginta argenti: subaudiatur, pondo, vel tale aliquid: interpretatio ex Hebraeo, septuaginta pondo habet.

Et conduxit in ipsis Abimelech viros: in ipsis, dixit pro ex ipsis, id est ex argenti pondo septuaginta conduxit viros. Viros inanes & perturbatos: inanes posuit pro leuibus, quibus sunt contrarij graues: vnde dicitur, In populo graui laudabo te. Et intravit in domum patris sui in Efrata, & interfecit fratres suos filios Hierobaal septuaginta viros super lapide vnum: quia iam superius septuaginta dixerat filios Hierobaal, id est Gedeon: & nunc eos septuaginta dicit occisos: quamuis minus occisi fuerint duo, id est ipse qui occidit, & Ionathan iunior qui latuit: de quo adiungens dicit, & remansit Ionathan filius Hierobaal iunior, quoniam abscondit se: ac per hoc vniuersum numerum posuit pro penes vniuerso. Et spreuerunt viri Sichimorum in domo Abimelech: non dixit, spreuerunt domum Abimelech. Et insidiati sunt super Sichimam quatuor principia: id est, quatuor partes: iam istam locutionem superius etiam notauimus.

Et accepit populum, & diuisit eum in tria principia: accepit, dixit de illo populo qui cum illo erat: & hic tria principia pro tribus partibus posuit. Et abierunt viri in locum suum: id est, vnusquisque. Et eris nobis in caput omnibus habitantibus Galaad: non dixit, eris nobis caput: sic enim solet loqui Scriptura, vnde est: Esto mihi in Deum protectorem & in d-

num refugij: & multa huiusmodi. Et haec vnica ei, & non est praeter ipsam filius aut filia: hoc est quod dictum est, vnica ei: sed propter affectum repetita sententia est. Et non est ei praeter ipsam filius aut filia, non est ei, pro, non erat ei, dictum est: praeterita quippe narrantur. Et vxor eius sterilis, & non pariebat, cum potuisset sufficere quod dictum est, sterilis.

Et precatus est Manue Dominum & dixit, In me Domine, homo Dei quem misisti, veniat nunc iterum ad nos: in me ita dictum est ut subaudiatur, intendente. Et percussit eos tibiā super femur: haec locutio inusitata est, tamen locutio est. non aliquis in corpore vulneris locus, sicut in quaestionibus exposui, hoc est percussit eos ad admirationem, ad stuporem.

Et dixerunt viri Iuda, quare ascendistis super nos: singularem posuit pro plurali, dixerunt enim viri Iuda, non vnus vir. Ne forte occurratis in me vos: pro eo quod est, occidatis me: & haec locutio in quaestionibus exposita est. Et redixerunt eum de petra, & ipse venit vsque ad Maxillam: locus est sic appellatus postea ex eo facto quod ibi gessit ipse Sampson, quando maxilla asini pugnant, mille prostravit. hoc ergo per prolepsin dictum est, quia post illa omnia gesta, haec historia conscripta est. Sicut stuppa cum olfecerit ignem: metaphora ab animali ad inanimale: non enim stuppa sensum habet olfactus, sed ita dictum est, ac si diceretur, cum ignem senserit: quamuis & hoc quod dixi, senserit, ad eandem metaphoram pertineat, sed ad celeritatem intelligendam pertinet quod dictum est, olfecerit. Et extendit manum suam & accepit eam: etsi non diceret, extendit manum suam, utique extenta manu acceptam intelligeremus. Et nunciatum est Gazais, dicentes: non ait, nunciauerunt dicentes, aut nunciatum est a dicentibus. Si alligauerint me in septem neruis humidis nondum siccatis: non ait, septem neruis, sed in septem neruis. Si alligauerint me in septem neruis humidis nondum siccatis, & infirmabor: plenum esset si non haberet, &. Et insidiae ei sedebant in cubiculo: quod nonnulli interpretati sunt, obsidebant, sed Graecus *ἐν τῷ ἡερο*, hoc est sedebat, quia insidiae singulari numero Graece dicuntur, nec potest Latine dici insidia: locutio autem notanda erat, quia dictum est, insidiae sedebant, pro iis qui insidiabantur: ipsi enim sedebant. Nunc ergo indica mihi in quo alligaberis: non ait, quo alligaberis, aut vnde alligaberis.

Si alligauerint me in funibus nouis: non dixit, funibus. Item si alligauerint me in funiculis nouis in quibus non est factum opus, & infirmabor: plenum esset etsi non praeponebatur, &. Et hoc tertium fecellisti me: tertium, posuit pro tertio, sive ter, nomen scilicet pro aduerbio, quod & in Latinis locutionibus eleganter fieri solet. Dimitte me, & palpabo columnas super quas domus confirmata est super eas.

F I N I S.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE FIDE ET SYMBOLO.

LIBER VNVS.

Ex B. August. lib. I. Retract. cap. 17.

RER idem tempus coram episcopis hoc mihi iubentibus, qui plenarium totius Africæ concilium Hippone regio agebant, de fide & symbolo presbyter disputauit. Quam disputationem, nonnullis eorum qui nos familiarius diligebant, studiosissime instantibus, in librum contuli, in quo de rebus ipsis ita differitur, ut tamen non fiat verborum illa contextio, quae tenenda memoriter competētibus traditur. In hoc libro cum de resurrectione carnis ageretur: Resurget, inquam, corpus secundum Christianam fidem, quae fallere non potest. Quod cui videtur incredibile, qualis sit nunc caro attendit, qualis autē futura sit non considerat: quia illo tempore immutationis Angelicæ, non iam caro erit & sanguis, sed tantum corpus, & cetera quae ibi de corporum terrestriū in corpora caelestia mutatione disserui, quoniam dixit Apostolus cum inde loqueretur, Caro & sanguis regnū Dei non possidebūt. Sed quisquis ea sic accipit, ut existimet ita corpus terrenū quale nunc habemus, in corpus caeleste resurrectione mutari, ut nec membra ista, nec carnis sit futura substantia: proculdubio corrigendus est, comonitus de corpore Domini, qui post resurrectionē in eisdem membris non solum conspiciēdus oculis, verū etiam manibus tangēdus apparuit, carnemque se habere etiā sermone firmavit, dicens: Palpate & videte, quia spiritus carne & ossa non habet, sicut me videtis habere. Vnde constat, Apostolū non carnis substantiam negasse in regno Dei futurā, sed aut homines qui secundum carnem viuunt, carnis & sanguinis nomine nuncupasse, aut ipsam carnis corruptionē, quae tunc utiq; nulla erit. Nam cum dixisset, Caro & sanguis regnū Dei non possidebunt: bene intelligitur tanquam exponendo quid dixerit, continēdū subdidisse: Neque corruptio in corruptionē possidebit. De qua re ad persuadendum infidelibus difficiliter diligenter quantum potui me distentuisse reperiet quisquis De ciuitate Dei librū legerit nouissimum. Hoc opus sic incipit:

Que causa & scopus Operis praesentis. CAPUT I. Abac. 2.3.4. Rom. 10. 10.

VONIAM scriptum est & apostolica disciplinae robustissima auctoritate firmatū, quoniam iustus ex fide uiuit, eaq; fides officium a nobis exigit & cordis & linguae: ait enim Apostolus, Corde creditur ad iustitiam, ore autem, confessio fit ad salutem: oportet nos esse & iustitia memores & salutis: quandoquidem in sempiterna iustitia regnaturi, a praesenti seculo maligno salui fieri non possumus, nisi & nos ad salutem proximorum nitentes, etiam ore profiteamur fidē quam corde gestamus: quae fides, ne fraudulentis calliditatibus haereticorum possit in nobis aliqua ex parte violari, pia cautaeque vigilantia prouidendum est. Est autem fides catholica in symbolo nota fidelibus, memoriaeque mandata, quantum res passa est breuitate sermonis: ut incipientibus atque lactentibus, eis qui in Christo renati sunt & nondum Scripturarum diuinarum diligentissima, & spiritali tractatione atque cognitione roboratis, paucis verbis credendum constitueretur, quod proficienti-

bus, & ad diuinam doctrinam certa humilitatis atque charitatis firmitate surgentibus, multis verbis exponendo esset perficiendum. Sub ipsis ergo paucis verbis in symbolo constitutis, plerique haeretici venena sua occultare conati sunt: quibus restitit & resistit diuina misericordia per spiritales viros, qui catholica fidem, non tantum in illis verbis accipere & credere, sed etiā Domino reuelante intelligere atq; cognoscere meruerunt. Scriptū est enim: Nisi credideritis, non intelligetis. Sed tractatio fidei ad munendum symbolum ualeat: non ut ipsa pro symbolo gratiam Dei consequentibus, memoriae mandanda & reddenda tradatur, sed ut illa quae in symbolo retinentur contra haereticorum insidias auctoritate catholica & munitione defensione custodiat.

CONATI sunt enim quidam persuadere Deum patrem non esse omnipotentem: non quia hoc dicere ausi sunt, sed in suis traditionibus hoc sentire & credere conuincuntur. Cum enim dicunt esse naturam quam Deus omnipotens non creauerit, de qua tamen istum mundum fabricauerit, quem pulchre ornatum esse concedunt: ita patrem omnipotentem Deum negant, ut non eum credant mundum potuisse facere, nisi ad eum fabricandum alia natura, scilicet quae iam fuerat & quam ipse non fecerat, ueretur: carnali scilicet consuetudine videtes fabros & domorum structores, & quoslibet opifices, qui nisi adiuuentur parata materia, ad effectum suae artis peruenire non possunt. Ita etiam intelligunt fabricatorem mundi non esse omnipotentem, si mundum fabricare non posset, nisi eum aliqua non ab illo fabricata natura, tanquam materies adiuuaret: at si omnipotentem Deum fabricatorem mundi esse concedunt, fateantur necesse est ex nihilo eum fecisse quae fecit. Non enim aliquid esse potest cuius creator non esset, cum esset omnipotens: quia etsi aliquid fecit ex aliquo, sicut hominem de limo, non utique fecit ex eo quod ipse non fecerat, quia terram vnde limus est ex nihilo fecerat. Et si ipsum caelum & terram, id est ipsum mundum, & omnia quae in eo sunt, ex aliqua materia fecerat, sicut scriptum est: Qui fecisti mundum ex materia inuisa, vel informi, sicut nonnulla exemplaria tenent: nullo modo credendum est illam ipsam materiam de qua factus est mundus, quae uis informem, quamuis inuisam, quocūque modo esset, per se ipsam esse potuisse, tanquam coaeternam & coaeternam Deo: sed quēlibet modum suum quem habebat ut quomodo esset, & distinctarum rerum formas posset accipere, non habebat nisi ab omnipotente Deo cuius beneficio est res non solum quae cumque formata, sed etiam quae cumque formabilis. Inter formatum autem & formabile hoc interest, quod formatum iam accepit formam, formabile autem potest accipere. Sed qui praestat rebus formam, ipse praestat [&] rebus etiā posse formari: quoniam de illo & in illo est omnium speciosissima species incommutabilis: & ideo ipse vnus est, qui cuiuslibet rei non solum ut pulchra sit, sed etiam ut pulchra esse possit attribuit. Quapropter rectissime credimus omnia Deum fecisse de nihilo: quia etiam si de aliqua materia factus est mundus, eadem ipsa materia de nihilo facta est, ut ordinatissimo Dei munere prima capacitas formarum fieret, ac deinde formarentur quae cumque formata sunt. Hoc autem di-

Iud. 3. d. 31.

Iud. 7. d. 12.

al. dixeret.

Iud. 8. a. 1.

Iud. 9. a. 4.

Psal. 34. c. 19.

Iud. 11. b. 9.

Psal. 30. 3. al. locura.

Iud. 13. a. 1.

Iud. 15. b. 10.

Iud. 16. b. 9.

Cap. 10.

1. Cor. 15. f.

Lucae. 24. f.

1. Cor. 15. f.

Cap. 5. & 21.

Alia. 7. b. 9.

Patrem omnipotentem CAPUT 1.

al. qui.

Sap. 11. c. 15.

al. prima.

Sap. 1. 1. & 12. 13.

ximus: ne quis existimet cōtrarias sibi esse diuinarum Scripturarum sentētiās: quoniam & omnia Deum fecisse de nihilo scriptum est, & mundum esse factum de informi materia. Credētes itaq; in Deum patrem omnipotentē, nullam creaturam esse quæ ab omnipotēte non creata sit, existimare debemus. Et quia omnia per verbum creauit, quod verbum & veritas dicitur & virtus & sapientia Dei, multisque aliis insinuatūr vocabulis † qui nostræ fidei Christus Iesus Dominus cōmēdatūr, liberator scilicet noster & rector filius Dei: non enim verbum illud per quod sunt omnia cōdita, generare potuit, nisi ille qui per ipsum cōdidit omnia. Credimus etiam in Iesum Christum filium Dei patris vnigenitū vnicum Dominum nostrum. Quod tamē verbum non sicut verba nostra debem⁹ accipere, quæ voce atque ore prolata verberato aëre transeunt, nec diutius manent quàm sonant. Manet enim illud verbū incommutabiliter: nam de ipso dictum est, quom de Sapientia diceretur, In seipsa manens innouat omnia.

Sap. 7. d. 27. Verbum quæte dictum.

Verbum autem patris idē dicitū est, quia per ipsum innotescit pater. Sicut ergo verbis nostris id agimus, quom verū loquimur, vt noster animus innotescat audienti, & qui quid secretum in corde gerim⁹, per signa huiusmodi ad alterius cognitionem proferatur: sic illa Sapientia quam Deus pater genuit, quoniā per ipsam innotescit animus secretissimus patris, verbū eius cōueniētissimē nominatur. Inter animum autem nostrū & verba nostra, quibus eundem animum ostēdere conamur, plurimum distat. Nos quippe nō gignimus sonantia verba, sed facimus: quibus faciēdis materia subiacet corpus. Plurimum autem interest inter animum & corpus. Deus verō cum verbum genuit, id quod est ipse genuit, neque de nihilo, neque de aliqua iam facta cōditaque materia, sed de seipso id quod est ipse. Hoc enim & nos conamur cum loquimur, si diligenter cōsideremus nostræ voluntatis appetitum, nō cum mentimur, sed cum verum loquimur. Quid enim aliud mōlimur, nisi animum ipsū nostrum, si fieri potest, cognoscendum & perspicendum animo auditoris inferre: vt in nobis quidem ipsi maneamus, nec recedamus à nobis, & tamen tale iudicium quo fiat in altero nostra notitia proferamus, vt quantum facultas cōceditur, quasi alter animus ab animo per quem se indicet proferatur? Id facimus conantes & verbis & ipso sono vocis, & vultu & gestu corporis, tot scilicet machinamentis id quod intus est demonstrare cupientes, quia tale aliquid proferre non possumus: & idē non potest loquentis animus penitus innotescere, vnde etiā mendaciis loc⁹ patet. Deus autem pater qui verissimē se indicare animis cogniturus & voluit & potuit, hoc ad se ipsum indicādū genuit, quod est ipse q̄ genuit, qui virtus etiam eius & Sapientia esse dicitur, quia per ipsum operatus est & disposuit omnia: de quo propterea dicitur attingit à sine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter. **Q**UAMOBREM vnigenit⁹ filius Dei, neque factus est à patre, quia sicut dicit euangelista, omnia per ipsum facta sunt, neque ex tempore genitus, quia † sempiternus Deus sapiēs sempiternam scēcum habet sapientiam suam. Neque impar est patri, id est in aliquo minor, quia & apostolus dicit: Qui cum in forma Dei esset constitutus, non rapinam arbitratus est esse æqualis deo. Hac igitur fide catholica, & illi excluduntur qui eūdem dicitū filiū esse qui pater est: quia & hoc verbum apud Deum esse non posset, nisi apud Deum patrem, & nulli est æqualis qui solus est. Excluduntur etiam qui creaturam dicunt esse filium, quamuis non talem quales sunt ceteræ creaturæ, quantumcumque enim creaturam dicant, si creatura est, condi-

1. Cor. 1. d. 24.

Sap. 8. a. 1.

Natiuitas Christi. CAP. 1. 1. 1. Ioan. 1. a. 3. ad sempiternum.

Philip. 2. a. 6.

ta & facta est: nam idē est condere quod creare, quāquam in Latine linguæ consuetudine dicatur aliquādo creare, pro eo quod est gignere, sed Græca discernit: hoc enim dicimus creaturā quod illis κτίσμα vel κτίσιον vocant. Et cum sine ambiguitate loqui volumus, non dicimus creare, sed condere. Ergo si creatura est filius, quamlibet magna sit, facta est. Nos autem in eum credimus per quem facta sunt omnia, non in eum per quē facta sunt cetera: neque enim hic aliter accipere possumus omnia, nisi quæcunq; sunt facta. Sed quoniā verbum caro factum est & habitauit in nobis, eadem sapientia quæ de Deo genita est, dignata est etiam in hominibus creari. Quod pertinet illud, Dominus creauit me in principio viarum suarū: viarum enim eius principium & caput ecclesiæ est Christus homine indutus per quē viuēdi exemplū nobis daretur. Hæc est via certa qua perueniremus ad Deū. Nō enim redire possumus, nisi humilitate, qui superbia lapsi sumus, sicut dicitū est primæ nostræ creaturæ, Gustate, & eritis tanquam dij. Huius igitur humilitatis exemplū, id est viæ qua redeundū fuit, ipse reparator noster in seipso demonstrare dignatus est, qui non rapinā arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum † euacuauit formam serui accipiens, vt crearetur homo in principio viarū eius, verbū per quod facta sunt omnia. Quapropter secundū id quod vnigenitus est, non habet fratres: secundū id autem quod primogenitus est, fratres vocare dignatus est, omnes qui post eius & per eius primatū in Dei gratiam renascuntur per adoptionē filiorum, sicut apostolica doctrina cōmendar. Naturalis ergo filius de ipsa patris substantia vnicus natus est, idē existens quod pater Deus de Deo, lumen de lumine: nos autem non lumen naturaliter sumus, sed ab illo lumine illuminamur, vt sapientia lucere possimus. Erat, inquit, lumen verū, quod illuminat omnem hominem venientē in hunc mundū. Addimus itaque fidei rerū æternarū etiam temporalem dispensationem Domini nostri, quā gerere & ministrare nobis pro nostra salute dignatus est. Nam secundū id quod vnigenit⁹ est filius Dei: non potest dici, fuit & erit: sed tantū, est: quia & quod fuit, iam nō est: & quod erit, nondū est. Ille ergo est incommutabilis sine conditione temporū & varietate. Nec aliunde arbitror manare quod famulo suo Moyse tale nomē suū insinauit. Nam cum ab eo quæreret, si se populus ad quem mittebatur contemneret, à quo se diceret esse missum, responsum dicitis accepit: Ego sum qui sum. Deinde subiungit, Hæc dices filiis Israël, Qui est, misit me ad vos. Ex quo iam spiritualib⁹ animis patere confido, nullam naturā Deo esse posse contrariā. Si enim ille est, & de solo Deo propriē dici potest hoc verbū: quod enim verē est, incommutabiliter manet, quoniam quod mutatur, fuit aliquid quod iam non est, & erit quod nondū est: nihil ergo habet Deus contrarium. Si enim quæreretur à nobis quid sit albo cōtrarium, responderemus nigrum: si quæreretur quid sit calido cōtrarium, responderemus frigidū: si quæreretur quid sit cōtrarium veloci, responderemus tardum, & quæcunq; similia. Cum autē quæritur quid sit cōtrarium ei quod est, rectē respōdetur quod non est. Sed quoniam per temporalem, vt dixi, dispensationem, ad nostram salutem & reparationem operante Dei benignitate, ab illa incommutabilitate Dei Sapientia natura nostra mutabilis suscepta est, temporalium rerum salubriter pro nobis gestarum adiungimus fidem, credentes in eum Dei filium qui natus est per Spiritum sanctum ex virgine Maria. **D**ono enim Dei, hoc est Spiritu sancto concessa nobis est tanta humilitas tāti Dei, vt totum hominem suscipere dignaretur in vte-

Creare, cōdere.

Ioan. 1. b. 14.

Sap. 8. c. 2. 2. Qui conceptus est de Spiritu sancto.

Gen. 3. a. 5.

Philip. 2. a. 6. al. exinanitus

Lucæ 8. c. 11. Heb. 2. c. 11.

Ioan. 1. a. 9.

1. de Ciuit. Dei, cap. 2. fol. 136. col. 2.

Exo 3. c. 14.

Corpus, anima & spiritus.

Mens, nō.

Natus ex Maria virgine.

Ioan. 2. a. 4.

Ioan. 19. a. 5.

Matth. 12. d. 48.

Mat. 23. 8. 9. 1. Cor. 1. d. 26.

Tit. 1. d. 15.

Mors Christi CAP. V. Passus sub Pōtio Pilato. Phil. 2. a. 8.

ro virginis, maternum corpus integrū inhabitans, integrum deserens. Cui temporali dispensationi multis modis insidiantur hæretici. Sed si quis tenuerit catholicam fidem, vt totum hominem credat esse susceptū à verbo Dei, id est corpus, animam, spiritum, factis cōtra illos munitus est: quippe cum ista susceptio pro salute nostra gesta sit, cauendum est ne cum crediderit aliquid nostrum non pertinere ad istam susceptionē, non pertineat ad salutem. Et cū homo excepta forma membrorum, quæ diuersis generibus animantium diuersa tributa est, nō distet à pecore nisi rationali spiritu, qui mens etiam nominatur, quomodo sana est fides qua creditur, quod id nostrum susceperit Dei sapientia quod habemus commune cū pecore, illud autem non susceperit quod illustratur luce Sapientiæ, & quod hominis proprium est? Detestandi etiā illi sunt, qui Dominū nostrum Iesum Christū matrē Mariā in terris habuisse negant, cū illa dispensatio vtrumque sexum & masculinum & fœmininū honorauerit, & ad curam Dei pertinere monstrauerit, non solum quem suscepit, sed etiā illum per quem suscepit, virum gerēdo, nascendo de fœmina. Nec nos ad negandum Christi matrē cogit quod ab eo dicitur est: Quid mihi & tibi est mulier, nondum venit hora mea: sed potius admoner vt intelligamus secundum Deū nō eum habuisse matrē, cuius maiestatis personam parabat ostēdere, aquā in vinum vertendo. Quod autē crucifixus est, secundū hominem crucifixus est, & illa erat hora, quæ nondum venerat quādo dicitū est: Quid mihi & tibi, nondū venit hora mea, id est qua te cognoscā: tūc enim vt homo crucifixus cognouit hominem matrē, & dilectissimo discipulo humanissime commendauit. Nec istud nos moueat, quod cū ei nunciaret mater eius & fratres, respondit: Quæ mihi mater, aut qui fratres? &c. sed potius doceat ministerium nostrū quo verbum Dei fratribus ministramus, cū parētes impediant nō eos debere cognosci. Nam si propterea quisque putauerit non eum habuisse matrē in terris, quia dixit, Quæ mihi mater? cogatur necesse est & apostolos negare habuisse patres in terris, quoniam præcepit eis dicens: Nolite vobis patrē dicere in terris, vnus enim est pater vester qui in caelis est. Nec nobis fidē istā minuat cogitatio muliebriū viscerū, vt propterea recusanda videatur talis Dñi nostri generatio, quod eā sordidi sordidā putā: quia & stultū Dei sapientius est hominibus: & omnia munda mūdīs, verissimē Apostolus dicit: debet enim intueri qui hoc putant, solis huius radios, quæ certē non tāquam Dei creaturā laudant, sed tanquā deum adorant, per cloacarum fœtores & quæque horribilia vsque quaque diffundi, & in his operari secundum naturā suam, nec tamen inde aliqua cōtaminatione fordescere, cū visibilis lux visibilis⁹ sordib⁹ sit natura coniunctior: quāto minus igitur poterat polui verbum Dei, non corporeum neque visibile, de fœmine corpore vbi humanā carnē suscepit cum anima & spiritu, quibus interueniētibus habitat maiestas verbi ab humani corporis fragilitate secretus: Vnde manifestū est nullo modo potuisse verbū dei maculari humano corpore, quo nec ipsa anima humana maculata est. non enim eum regit corpus atque viuificat, sed eum eius bona mortalia cōcupiscit, de corpore anima maculatur, Quod si animæ maculas illi vitare vellet, hæc mendacia potius & sacrilegia formidarent.

nus mortis quod homines ignominiosum arbitrantur horreret. Credimus itaque in eū qui sub Pōtio Pilato crucifixus est & sepultus. Addendū enim erat iudicis nomē propter temporum cognitionē. Sepultura verō illa cū creditur, fit recordatio noui Testamenti, quod resurrecturo ad vitæ nouitatem præberet testimoniu, sicut nascituro veteris virginis. Nam sicut in illo monumento nullus alius mortuus sepultus est, nec ante, nec postea, sic in illo vtero nec ante nec postea quicquā mortale conceptū est. Credimus etiā illū tertio die resurrectū à mortuis primogenitum, consecutus fratribus quos in adoptionem filiorum dei vocauit, quos cōparticipes & cohæredes suos esse dignatus est.

Crucifixus, mortuus & sepultus.

Ioā. 19. g. 41

Tertio die resurrectus à mortuis. Ephes. 1. a. 5.

Ascensio. CAP. V. Matth. 22. c. 30. Gal. 4. d. 25

CREDIMVS in cælum ascendisse, quem beatitudinis locum etiam nobis promisit dicens: erunt sicut angeli in caelis, in illa ciuitate quæ est mater omnium nostrū Hierusalem æterna in caelis. Soler autē quosdā offendere vel impios gētiles vel hereticos, quod credamus assumptū terrenū corpus in cæli. At gentiles plerunque Philosophorum argumētis nobiscū agere solent, vt dicant, terrenū aliquid in cælo esse nō posse: nostras enim scripturas, non nouerunt, nec sciunt quomodo dicitū sit, Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale. Non enim ita dicitur est, quasi corpus vertatur in spiritum & spiritus fiat: quia & nunc corpus nostrum quod animale dicitur, non in animā verū est & anima factum. Sed spiritale corpus intelligitur, quod ita spiritui subditum est, vt cælesti habitacioni conueniat, omni fragilitate ac labe terrena in cælestem puritatem & stabilitatem mutata atque conuersa. Hęc est immutatio, de qua iterum dicit Apostolus: Omnes resurgem⁹, sed nō omnes immutabimur: quā immutationē nō in deterius, sed in melius fieri docet idem, cum dicit, & nos immutabimur. Sed vbi & quomodo sit in cælo corpus Dominicum: curiosissimū & superuacaneū est querere, tantummodo in cælo esse credēdum est. Non enim est fragilitatis nostræ calorū secreta discutere, sed est nostræ fidei de Domini corporis dignitate sublimia & honesta sapere.

1. Cor. 15. c. 44.

1. Cor. 15. c. 25.

Ad dexterā patris. CAP. V. VI.

Rom. 1. c. 13.

CREDIMVS etiam, quod sedet ad dexteram Dei patris: Nec idē tamē quasi humana forma circūscriptū esse Deum patrē arbitrādum est, vt de illo cogitātib⁹, dextrū aut sinistrum latus animo occurrat: aut id ipsum quod sedere pater dicitur, flexis poplitibus fieri putandū est, ne illud incidamus sacrilegium quo execratur Apostolus eos qui commutauerūt gloriam incorruptibilis dei in similitudinem corruptibilis hominis. Tale enim simulacrū Deo nefas est Christiano in tēplo collocare, multo magis in corde nefariū est, vbi verē est tēplū dei, si à terrena cupiditate atq; errore mundetur. Ad dexterā ergo intelligendū est dicitū esse in summa beatitudine, vbi iustitia & pax & gaudium est. Sicut ad sinistrā hædi constituuntur: id est, in miseria, propter iniquitates & labores atque cruciatus. Sedere ergo quod dicitur deus, non mēbrorum positionem, sed iudiciariam significat potestatem, quia illa maiestas nonquam caret, semper digna dignis tribuendo: quamuis in extremo iudicio multo manifestius inter homines vnigeniti filij dei iudicis viuorum atque mortuorum claritas indubitata fullura sit.

Mat. 25. c. 31.

Iudicium, CAP. V. VI. 2.

al. sine. al. de ueritate. h. est, non sē-

CREDIMVS etiam inde venturum conuenientissimo tempore, & iudicaturum viuos & mortuos. Siue istis nominibus iusti & peccatores significentur: siue quos tunc ante mortem nostram in terris inuēturus est appellati † sunt viui, mortui verō qui in cælo aduentu resurrecturi sunt: hæc dispensatio † temporalis, non tantum est, sicut illa generatio scētundum Deum, sed etiam fuit & erit. Nam fuit Dominus

A. 1. Cor. 11. d. 17. Trinitas.

C. A. P. IX. Credo in Spiritum sanctum

Dei. 6. a. 4.

Psal. 82. 6.

Rom. 1. 1. d. 36. al. Quoniam

al. non tamem tres deus a nobis.

C. Comparatio.

C. Comparatio.

al. aliquo

noſter in terris, & nunc eſt in calis, & erit in claritate iudex viuorum atq; mortuorū: ita enim ueniet ſicut aſcendit, ſecundum auctoritatem que in actibus apoſtolorum continetur. Ex hac itaque temporali diſpenſatione loquitur in Apocalypſi, ubi ſcriptum eſt, Hęc dicit qui eſt, & qui fuit, & qui futurus eſt. **D. I. G. E. S. T. A.** itaque fide, atque cōmendata diuina generatione domini & humana diſpenſatione, iungitur confeſſioni noſtrę ad perficiendā fidē quę nobis de deo eſt, Spiritus ſanctus, non minore natura quā Pater & Filius, ſed, ut ita dicam, cōſubſtācialis & cōternus: quia iſta trinitas vnus eſt Deus: nō ut idē ſit Pater qui eſt Filius & Spiritus ſanctus, ſed ut Pater, ſit Pater, ſit Filius ſit Filius, & Spiritus ſanctus ſit Spiritus ſanctus: ſed hęc trinitas vnus De⁹ ſicut ſcriptū eſt: Audi Iſraēl, Dominus Deus tu⁹, deus vnus eſt. Tamē ſi interrogemur de ſingulis, & dicatur nobis, Deus eſt Pater? Reſpōdebimus, Deus. Si quæratur utrū Deus ſit Filius: hoc reſpōdebimus. Nec ſi fuerit de Spiritu ſancto talis interrogatio, aliud eſſe eū debemus reſpondere quā Deū uehementer cauētes ſic accipere quomodo de hominibus dictū eſt, Dij eſtis. Non enim ſunt naturaliter dii, quicunq; ſunt facti atque conditi ex Patre per Filium dono Spiritus ſancti. Ipa enim ſignificatur trinitas cūm Apoſtolus dicit, Quoniā ex ipſo & in ipſo & per ipſum ſunt omnia. ¶ Quod cūque ergo de ſingulis interrogari, reſpōdeamus Deū eſſe de quo quæratur, ſue Patre, ſue Filium, ſue Spiritum ſanctū, ¶ ut tamē nō tres doceri a nobis coli quiſquā exiſtimauerit. Nec mirū quōd hęc de ineffabili natura dicuntur, cū in iis etiā reb⁹ quas corporeis oculis cernimus, & corporeo ſenſu diiudicamus, tale aliquid accidat. Nā cū de fonte interrogati, non poſſimus dicere quōd ipſe ſit fluui⁹ nec de fluuiio interrogati, poſſim⁹ dicere quōd ſit fons: & rurſum potionē quę de fonte uel fluuiio eſt, nec fluuiū nec fontē poſſimus appellare: tamē in hac trinitate aquam nominamus: & cum de ſingulis quæratur, ſingillatim aquam reſpondemus. Nā ſi quærō, utrū in fonte aqua ſit, reſpondetur aqua: & ſi quæramus utrū aqua ſit in fluuiio, nihil aliud reſpōdetur, & in illa portione nō poterit eſſe alia reſponſio: nec tamē eas tres aquas, ſed vnā dicimus. Sanē cauēdum eſt, ne quiſquam ineffabilem illius maiestatis ſubſtantiam ſicut fontem iſtum uisibilem atq; corporeum, uel fluuiū uel potionem cogitet. In his enim aqua illa que nunc in fonte eſt, exit in fluuiū: nec in ſe manet, & cū de fluuiio uel ſote in potionē trāſit, nō ibi permanet uel ſumit. Itaq; fieri poteſt ut eadē aqua nūc ad ſotis appellationē pertineat, nūc ad fluuij, nūc ad potionis: cū in illa trinitate dixerimus, nō poſſe fieri ut pater aliquādo ſit Fili⁹, aliquādo Spiritus ſanctus: ſicut in arbore radix nō eſt niſi radix, nec robur niſi robur, nec ramos niſi ramos poſſim⁹ dicere: nō eū id qd dicitur radix poteſt dici robur & rami, nec lignū qd p̄tinet ad radicē, poteſt [alio eriam] tranſitu nūc in radicē eſſe, nunc in robore, nūc in ramis, ſed tantū modo in radicē: cū illa regula nominis maneat, ut radix lignū ſit, & robur lignū, & rami lignua, nec tamē tria ligna dicantur, ſed vnū. Aut ſi hęc habent aliquam diſſimilitudinē, ut poſſint nō abſurdē tria ligna dici propter firmitatis diuerſitatē: illud certē omnes concedunt, ſi ex fonte tria pocula impleantur, poſſe dici tria pocula, tres autem aquas non poſſe dici, ſed omnino vnā aquā: quanquā de ſingulis poculis interrogat⁹ in quolibet horū aquā eſſe reſpōdeas, quāuis nullus hic trāſitus fiat, ſicut de ſote in flumina dicebamus. Hęc autē nō propter ill⁹ diuina naturę ſimilitudinē, ſed etiam propter uisibilitatem vnitatem corporalia exempla datā ſunt, ut in-

telligeretur fieri poſſe ut aliqua tria, non tantum ſingillatim, ſed etiā ſimul vnū ſingulare nomē obtineat: nec quiſquā mireretur & abſurdū putet, quod Deū dicimus Patrē, Deū Filium, Deum Spiritum ſanctū, nec tamē tres Deos in iſta trinitate ſed vnū Deum, ynamq; ſubſtāciam. Et de Patre quidē & Filio multis libris diſſeruerunt docti & religioſi uiri, quib. quātū homines hominibus poterant, quemadmodum non vnus eſſet Pater & Filius, ſed vnū eſſēt, & quid propriē Pater eſſet, & quid Filius inſinuare conati ſunt, quod ille genitor hic genitus: ille nō de Filio, hic de Patre: huius ille principii, unde & caput Chriſti dicitur, quāuis & Chriſt⁹ principii, ſed non Patris: hic uerō illius imago, quamuis nulla ex parte diſſimilis & omnino indifferenter equalis. Tractantur hęc latius ab eis qui nō tam breuiter quā nos, totius Chriſtiana fidei profeſſionem, uolunt explicare. Itaq; in quantum Filius eſt, de Patre accepit ut ſit, cū ille de filio id non accepit: & in quātū hominem, mutabilē ſcilicet creaturam in melius cōmutandā ineffabili miſericordia, temporali diſpenſatione ſuſcepit, multa de illo in Scripturis inueniunt iſta dicta, ut impias hereticorū mentes prius uolentes docere quā noſſe, in errorē miſerint, ut putarent eū nō equalē patri, nec ei uſdem ſubſtācię: qualia ſunt illa, Quoniā pater maior me eſt. &, Caput mulieris uir, caput uiri Chriſtus, caput autē Chriſti Deus, &, Tūc ipſe ſubiectus erit ei, qui illi ſubiecit omnia: &, Vado ad Patrem meum & Patrē ueſtrū, deū meū & deū ueſtrū: & nō nulla huiusmodi: quę omnia poſita ſunt, nō ut naturę atq; ſubſtācię in æqualitatē ſignificēt, ne falſa ſint illa, Ego & Pater vnū ſum⁹: &, Qui me uidit, uidit & Patrē meū: &, De⁹ erat uerbu: nō enī fact⁹ eſt, cū omnia per ipſū facta ſunt: &, Nō rapinā arbitratus eſt eſſe æqualis reo: & cetera talia: ſed illa poſita ſūt, partim propter adminiſtrationē ſuſcepti hominis, qua dicitur, Semetipſum ex inaniuit: nō quia mutata eſt illa ſapiētia, cū ſit omnino incōmutabilis, ſed quia humiliter hominibus innotescere uoluit: partim propter hęc adminiſtrationē illa ita ſcripta ſunt de quib⁹ heretici calūniātur: partim propterea quia filius Patri debet qd eſt, hoc etiā utiq; debēs patri qd eidē patrię qualis aut par eſt, Pater autē nulli debet quicquid eſt. De Spiritu ſancto autē nondū tā copioſe ac diligētē diſputatū eſt: a doctis, & magnis diuinarū Scripturarū tractatorib⁹, ut intelligi facile poſſit & eius propriū, quo proprio ſit ut eū neq; filii neq; patrē dicere poſſimus, ſed tātū Spiritum ſanctū: niſi quod eū donū Dei eſſe prædicat, ut Deū credamus nō ſeipſo inferius donū dare. ſeruāt tamē ut nō genitū Spiritum ſanctum tanquā Filium de Patre prædicēt, vnicus enī eſt Chriſtus, neq; de filio tanquā nepotē ſummi Patris, nec tamē id quod eſt, nulli debere, ſed Patri, ex quo omniane duo cōſtituamus p̄cipia ſine p̄cipio, quod falſiſſimū eſt & abſurdiſſimū, & nō catholicę fidei, ſed quorundā hereticorū errori propriū. Auſi ſunt tamē quidā ipſam cōmunionē Patris & Filij, atq; (ut ita dicā) deitātē, quā Gręci θεός τῆς τριῶς appellāt, Spiritum ſanctū credere: ut quoniā Pater deus, & Filius deus, ut ipſa deitas qua ſibi copulātur, & ille gignēdo Filium, & ille Patri coherēdo, & ei a quo eſt genitus, aquetur. Hanc ergo deitātē, quam etiam dilectionem in ſe inuicem amborū charitatemq; uolunt intelligi, Spiritum ſanctū appellatum dicunt, multisq; Scripturarum documentis ad ſunt huic opinioni ſuę: ſue illo quod dictū eſt, Quoniā charitas Dei diſſuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum qui datus eſt nobis, ſue aliis multis talibus testimoniis: & eo ipſo quod per Spiritum ſanctum recōciliamur Deo, unde etiam cum donum Dei dicunt, fatiſ ſignificari uolunt charitatem

Io. 8. c. 27. Col. 1. b. 15.

Ioan. 14. d. 28. 1. Cor. 11. a. 1. 1. Cor. 15. d. 28. Ioan. 20. d. 17.

Io. 10. f. 30. Ioan. 14. a. 9.

Phil. 2. a. 6.

Rom. 5. 25.

1. Ioan. 1. a. 2. 1. Ioan. 4. d. 18. Rom. 8. c. 15. Rom. 1. b. 10. Ioan. 16. b. 13. Act. 2. a. 4. al. quam. Eph. 3. b. 7.

Ioan. 1. a. 6. Ioan. 4. c. 24.

al. Chriſtum.

al. Deū.

1. Ioan. 4. c. 16.

1. Cor. 3. d. 21. 1. Cor. 11. a. 3.

Rom. 11. d. 36.

charitatem Dei eſſe Spiritum ſanctū. Non enim recōciliamur illi, niſi per dilectionem, qua etiam filij Dei appellamur: non iam ſub timore tāquam ſerui, quia cōſummata dilectio foras mittit timorē: & ſpiritū liber-tatis accipimus, in quo clamamus Abba Pater. Et quia reconciliati & in amicitiam reuocati per charitatem poterimus omnia ſecreta Dei cognoscere, propterea de Spiritu ſancto dicitur, Ipſe uos inducet in omnem ueritatem. Propterea & ſidentia prædicat ueritatis, qua impleti ſunt aduentu eius Apoſtoli, rectē charitati tribuitur: quia & diſſidentia timori datur, quam ꝑ cōſummatio charitatis foras mittit. Et ideo etiā donum Dei dicitur, quia eo quod quiſque nouit nō fruatur, niſi & id diligit. Frui autē ſapiētia Dei, nihil aliud eſt quā ei dilectione coherere: neque quiſquam in eo quod percipit permanet niſi dilectione: & ideo Spirituſ ſanctus dicitur, quoniā ad permanendum ſanciantur quæcunq; ſanctificatur: nec dubium eſt à ſancie do ſancitatem uocari. Maximē autem illo testimonio utuntur aſſertores huius ſententię quod ſcriptum eſt, Quod natum eſt de carne, caro eſt, & quod natum eſt de ſpiritu, ſpiritus eſt: quoniam Deus ſpiritus eſt. Hoc enim regenerationē noſtram dicunt, quæ non ſecundum Adam de carne eſt, ſed ſecundū ſpiritum ꝑ de Spiritu ſancto. Quapropter ſi Spiritus ſancti hoc loco facta eſt commemoratio, ubi dictum eſt, Quoniā deus ſpiritus eſt: animaduertendum dicunt, non dictū eſſe quoniā Spiritus ꝑ Dei eſt, ſed quoniam Deus ſpiritus eſt: ut ipſa deitas Patris & Filij hoc loco dicta ſit Deus, quod eſt Spiritus ſanctus. Huc accedit aliud testimoniu quod dicit Ioannes apoſtolus: Quoniam Deus dilectio eſt. Hic enim non ait, dilectio Dei, ſed, Deus dilectio eſt: ut ipſa deitas dilectio intelligatur. Et quod in illa enumeratione cōnexarū ſibi rerū, ubi dicitur, Omnia ueſtra, uos autē Chriſti, Chriſtus autē Dei: &, caput mulieris uir, caput uiri Chriſt⁹, caput autē Chriſti de⁹: nulla ſit cōmemoratio Spiritus ſancti: ad hoc pertinere dicitur, quia nō ferē in iis quæ ſibi cōnexa ſunt numerari ſolet ipſa cōnexio. Vnde etiā in illo loco trinitatē ipſā uidetur agnoſcere qui legitur antēti⁹, cū dicitur, Quoniā ex ipſo & per ipſum & in ipſo ſunt omnia. Ex ipſo, tanquam ex eo qui nulli debet quod eſt: per ipſum, tanquā per mediatorē: in ipſo, tanquā in eo qui cōtinēt, id eſt copulatione coniungit. Huic ſententię contradicunt qui arbitrantur iſtam cōmunionē, quam deitatem uel dilectionem ſue charitatē appellamus, nō eſſe ſubſtāciā: quærunt autē ſecundū ſubſtāciā ſibi exponi Spiritū ſanctū, nec intelligūt nō aliter potuiſſe dici, de⁹ dilectio eſt, niſi eſſet dilectio ſubſtācia. Dicūt quippe, cōſuetudine rerū corporaliū: quoniā ſi duo ſibi corpora copulantur, ita ut iuxta inuicē collocentur, ipſa copulatione non eſt corpus, quandoquidem ſeparatis illis corporibus quæ copulata fuerant, nulla inuenitur: nec tamen quaſi deceſſiſſe & migrāſſe intelligitur ſicut illa corpora: ſed hi tales cor mūdum faciunt quantum poſſunt, ut uidere ualeant in Dei ſubſtancia non eſſe aliqd tale, quaſi aliud ibi ſit ſubſtācia, aliud quod accidat ſubſtācię, & non ſit ſubſtācia, ſed quicquid ibi intelligi poteſt, ſubſtancia eſt. Verūm hęc dici poſſunt facile, & credi: uideri autem niſi puro corde quomodo ſe habeant omnino non poſſunt. Quapropter ſue iſta uera ſit ſentētia, ſue aliud aliquid ſit, fides in cōcuſſa tenenda eſt, ut Deum dicamus patrem, Deum filium, Deum Spiritum ſanctum: neque tres deos, ſed iſtam trinitatē vnū Deum: neque diuerſos natura, ſed ei uſdem ſubſtācię: neque ut pater aliquando ſit filius, aliquando ſit Spiritus ſanctus, ſed pater ſemper pater, & filius ſemper filius, & Spiritus ſanctus ſemper Spiritus

ſanctus. Nec temerē aliquid de inuiſibilibus aſſumem⁹ tanquam ſcientes, ſed tanquā credētēs, quoniā uideri niſi mūdo corde non poſſunt. Et qui ea uidet in hac uita ex parte, ut dictū eſt, atq; in ænigmate, nō poteſt effigere ut & ille uideat cui loquitur, ſit cordis ſordibus im-peditus. Beati autem mundo corde, quoniam ipſi Deū uidebunt. Hęc eſt fides de Deo conditore & renouatore noſtro. Sed quoniam dilectio non tantū in Deum nobis imperata eſt, cūm dictum eſt, Diliges Dominum Deū tuū ex toto corde, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua; ſed etiam in proximum: nam diliges, inquit, proximum tuum tanquam teipſum: ſi autē iſta fides cōgregationē ſocietatemque hominū non teneat, in qua fraternā charitatem operetur, minus fructuofa eſt. **C. R. E. D. I. M. V. S.** & ſanctā eccleſiam, utique catholicā: nā & heretici & ſchiſmatici cōgregationes ſuas eccleſias uocāt. Sed heretici de Deo falſa ſentēdo ipſam fidē uolāt, ſchiſmatici autē diſciſſionib⁹ iniquis à fraterna charitate diſſiliunt, quāuis ea credat que credimus. Quapropter nec hereticus pertinet ad eccleſiā catholicā, quæ diligit Deū; nec ſchiſmaticus, quoniā diligit proximum: & ideo peccatis proximi facile ignoſcit ꝑ ſibi ſibi nouit ignoſci ab illo, qui nos reconciliauit ſibi de-ſcēſes omnia præterita, & ad uitā nouam nos uocans; quā uitam donec perfectam capiamus, ſine peccatis eſſe nō poſſumus: intereſt tamen qualia ſint. Nec de peccatorū differentia modō tractandum eſt, ſed credendum omnino, nullo modo nobis ignoſci ea que peccamus, ſi nos inexorabiles ad ignoſcenda peccata fuerimus. Itaque credimus & remiſſionem peccatorum. Et quoniā tria ſunt quibus homo conſtat, ſpiritus, anima & corpus: quæ rurfus duo dicuntur, quia ſape anima ſimul cum ſpiritu nominatur. Pars enim quæ ad eiuſdem rationalis qua carent beſtię, ſpiritus dicitur; principale noſtrū ſpiritus eſt: deinde uita qua coniungimur corpori, anima dicitur: poſtremō iſtud quod uisibile eſt uſtimum noſtrū eſt corpus ꝑ. Hoc autem omnis creatura ingemſcit & parturit uſque nunc, dedit tamē primitias ſpiritus, quia credidit Deo, & bonā iā uoluntatis eſt. Hic ſpiritus etiam uocatur mens, de quo dicit Apoſtolus, Mente ſerui legi Dei. Qui item alio loco dicit, Teſtis eſt enim mihi Deus, cui ſerui in ſpiritu meo. Anima uerō cū carnalia bona adhuc appetit, caro nominatur. Pars enim eius quædam reſiſtit ſpiritu non natura, ſed conſuetudine peccatorū. Vnde dicitur: Mente ſerui legi Dei, carne autē legi peccati. Quæ conſuetudo in natura uerſa eſt ſecundū generationem mortalem peccato primi hominis. Ideo que ſcriptū eſt, Et nos aliquādo fuimus naturaliter filij irę: id eſt uindictę, per quā factum eſt ut ſeruiamus legi peccati. Eſt autem animæ natura perfectā cū ſpiritu ſuo ſubditur, & cū ſequitur ſequentem Deum: ideo animalis homo non percipit quæ ſunt ſpiritus Dei. Sed non tam citō anima ſubiugatur ſpiritu ad bonā operationem, quam citō ſpiritus Deo ad ueram fidem & bonam uoluntatem: ſed aliquando tardius eius impetus, quo in carnalia & tēporalia deſluit, refrenatur. Sed quoniam & ipſa mundatur, recipiens ſtabilitatem naturę ſuę dominantē ſpiritu qui ſibi caput eſt, cuius capiti caput eſt Chriſtus, non eſt deſperandum etiā corpus reſtitui naturę proprię: ſed utique non tam citō quā anima, ſicut nec anima tam citō quā ſpiritus, ſed tempore oportuno in nouiſſima tuba cū mortui reſurgēt incorrupti, & nos immutabimur. Et ideo credimus & carnis reſurrectionem: non tantū quia reparatur anima, quæ nūc propter carnales affectiones caro nominatur, ſed hęc etiam uisibilis caro quæ naturaliter eſt caro, cuius nomen anima non propter naturam, ſed propter affe-

1. Cor. 13. d. 12.

Matt. 5. a. 8.

Deut. 5. a.

Luc. 10. c. 1.

Credere eccleſiam catholicam, CAP. V. 2.

al. quoniam ſi bilingueſis uſit.

Remiſſiōe peccatorū. Matt. h. 6. 5.

15.

1. Cor. 15. d. 52.

al. Hęc. al. Hic. Rom. 8. d. 22. Rom. 7. d. 25. Rom. 1. a. 9.

Eph. 2. a. 3.

1. Cor. 2. d. 14.

1. Cor. 15. g. 52.

Carnis reſurrectionē.

Etiones carnales accepit. Hæc ergo visibilis, quæ caro propriè dicitur, sine dubitatione credenda est resurgere. Videtur enim Paulus apostolus eam tanquam digito suo ostendere, cum dicit: Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem. Cum enim dicit, hoc, in eam quasi digitum intendit. Quod autem visibile est, id potest digito ostendi: quoniam potest & anima corruptibilis dici, nam vitis eorum ipsa corrumpitur. Et mortale hoc induere immortalitatem, cum legitur, eadem significatur visibilis caro, quia in eadem identidem velut digitus intèditur. Potest enim & anima sicut corruptibilis propter morum vitia, ita etiam mortalis dici. Mors quippe animæ est apostatare à Deo, quod primum eius peccatum in paradiso sacris literis cõtinetur. Resurget igitur corpus secundum Christianam fidem, quæ fallere non potest. Quod cui videtur incredibile, qualis nunc sit caro attendit, qualis autem futura sit non considerat: quia illo tempore immutationis angelicæ non iam caro erit & sanguis, sed tantum corpus. Cum enim de carne Apostolus loqueretur: Alia, inquit, caro pecorum, alia volucrum, alia piscium, alia serpentum: & corpora caelestia & corpora terrestria. Non enim dixit caro caelestis, dixit autem caelestia & terrestria corpora. Omnis enim caro etiam corpus est, non autem omne corpus caro est. Primò in istis terrestribus, quoniam lignum corpus est, sed non caro: hominis autem vel pecoris, & corpus & caro est: in caelestibus verò nulla caro, sed corpora simplicia & lucida, quæ appellat Apostolus spiritualia, nonnulli autem vocat ætherea. Et ideo non carnis resurrectioni cõtradicit illud quod ait, Caro & sanguis regnum Dei non

possidebunt. Sed quale futurum sit quod nunc caro & sanguis est, prædicat. In quale naturam quisquis non conuerti posse hanc carnem credit, gradibus ducedus est ad fidem. Si enim ab eo quæras, utrum terra in aqua possit conuerti, propter vicinitatem non ei videtur incredibile. Rursum si quæras, utrum aqua possit in ærem, neque hoc absurdum esse respondet, vicina enim sunt sibi, & de ære si quæretur utrum in æthereum corpus, id est, celeste possit mutari, iam ipsa vicinitas persuadet. Quod ergo per hos gradus fieri posse cõcedit, ut terra in corpus æthereum cõuertatur, cur non accedente Dei voluntate qua corpus humanum supra aquas potuit ambulare celeritè id fieri posse, quemadmodum dictum est, in ictu oculi, sine vllis talibus gradibus credit, sicut plerumque fumus in flamma mira celeritate conuertitur? Caro enim nostra utique ex terra est. Philosophi enim quorundam argumētis sæpius resurrectioni carnis resistitur quibus asserunt nullum posse esse terrenum corpus in celo, quodlibet corpus in omne corpus cõuertit & mutari posse concedunt. Qua corporis resurrectione facta à temporis conditione liberati, æterna vita ineffabili charitate atque stabilitate sine corruptione perfruemur. Tunc enim fiet illud quod scriptum est, Absorpta est mors in victoriam: vbi est mors aculeus tuus: vbi est mors cõteritio tua? Hæc est fides quæ paucis verbis tenenda in symbolo nouellis Christianis datur. Quæ pauca verba fidelibus nota sunt, ut credendo subiungentur Deo, subiugati recte viuant, recte viuendo cor mundum, corde mundo quod credunt intelligant.

FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI ENCHIRIDION AD LAURENTIUM VRBIS ROMÆ PRIMICERIVM.

Ex secundo libro Retract. cap. 63.

CRIPSI etiam librum de fide, spe & charitate, cum à me ad quem scriptus est postulatet, ut aliquod opusculum haberet meum de suis manibus non recessurum: quod genus Græci enchiridion vocant. Vbi satis diligenter mihi videor esse complexus, quomodo sit colendus Deus, quam sapientiam esse hominis utique veram diuinam scriptura definit. Hic liber sic incipit:

DEI non potest, dilectissime fili Laurenti, quantum tua eruditione delecter, quantumque te cupiam esse sapientem, non ex eorum numero de quibus dicitur, Vbi sapiens, vbi scriba, vbi conquisitor huius seculi? Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? Sed ex eorum numero de quibus dictum est, Multitudo sapientum sanitas est orbis terrarum. Et quales vult Apostolus fieri, quibus dicit, Volo autem vos sapientes quidem esse in bono, simplices autem in malo. Sicut autem nemo à seipso esse potest, ita etiam nemo à seipso sapiens esse potest, sed ab illo illustrante, de quo scriptum est, Omnis sapientia à Deo est. HOMINIS autem sapientia pietas est. Habet hoc in libro sancti Iob: nam ibi legitur, quod ipsa sapientia dixerit homini, Ecce pietas est sapientia. Si autem quæras quam dixerit eo loco pietatem, distinetus in Græco reperies θεοσεβειαν, qui est Dei cultus. Dicitur enim Græcè pietas & aliter, id est, εὐσεβεια, quo nomine significatur bonus cultus, quauis

hoc præcipuè referatur ad colendum Deum. Sed nihil est commodius illo nomine, quo euidenter Dei cultus expressus est, cum quid esset hominis sapientia diceretur. Quæriturne aliquid dici breuius, qui petis à me ut breuiter magna dicatur? An hoc ipsum tibi fortasse desideras breuiter aperiri, atque in sermone colligi breuiem, quoniam modo sit colendus Deus? Hic respondero, fide, spe, charitate colendum Deum, profecto dicturus es, breuius hoc dictum esse quam velis, ac deinde petiturus ea tibi breuiter explicari, quæ ad singula tria ista pertinent, quid credendum scilicet, quid sperandum, quid amandum sit. Quod cum fecero, ibi erunt omnia illa quæ in Epistola tua quæredo posuisti. Cuius exemplum si est penes te, facile est ut ea reuoluas & relegas: si autem non est, commemorare me recolas.

Vt enim tibi, ut scribis, librum à me fieri, quem Enchiridion (ut dicunt) habeas, & de tuis manibus non recedat: continens postulata, id est, quid sequendum maxime, quid propter diuersas principaliter hæreses sit fugiendum: in quantum ratio pro religione contendat, vel quid in ratione cum fides sit sola, non conueniat: quid primò, quid vltimò teneatur: quæ totius definitionis summa sit: quod certum propriumque fidei catholice fundamentum. Hæc autem omnia quæ requiritur proculdubio scies, diligenter sciendo quid credi, quid sperari debeat, quid amari: hæc enim maxime, imò verò sola in religione sequenda sunt. His qui cõtradicit, aut omnino à Christi nomine alienus est, aut hæreticus. Hæc sunt defendenda: ratione, vel à sensibus corporis inchoata, vel ab intelligentia mentis inueta. Quæ autem nec corporeo sensu experti sumus, nec mente assequi

sequi valimus aut valemus, eis sine vlla dubitatione credenda sunt testibus, à quibus ea quæ diuina vocari iam meruit Scriptura confecta est: qui ea siue per corpus, siue per animam diuinitus adiuti, vel videre, vel etiam præuidere potuerunt. CVM autem initio fidei quæ per dilectionem operatur, imbuta mens fuerit, tendit bene viuendo etiam ad speciem peruenire vbi est sanctis & perfectis cordibus nota ineffabilis pulchritudo, cuius plena visio est summam felicitas. Hoc est nimium quod requiris, quid primò, quid vltimum teneatur: inchoari fide, perfici specie. Hæc etiam totius definitionis est summa. Certum vero propriumque fidei catholice fundamentum, Christus est: Fundamentum enim aliud, ait Apostolus, nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Neque hoc ideo negandum est proprium fundamentum esse fidei catholice quia putari potest aliquibus hæreticis hoc nobiscum esse commune. Si enim diligenter quæ ad Christum pertinent cogitantur, nomine tenus inuenitur Christus apud quoslibet hæreticos, qui se Christianos vocari voluit, re verò ipsa non est apud eos. Quod ostendere nimis longum est, quoniam cõmemoranda sunt omnes hæreses siue quæ fuerunt, siue quæ sunt, siue quæ poterunt esse sub vocabulo Christiano, & quam sit hoc verum per singulas quasque monstrandum est. Quæ disputatio tam multorum est voluminum, ut etiam infinita videatur. Tunc autem enchiridion à nobis postulas, id est quod manibus possit attingi, non quod armaria possit onerare. Vt igitur ad illa tria redeamus per quæ diximus colendum Deum, fidem, spem, charitatem, facile est ut dicatur quid credendum, quid sperandum, quid amandum sit. Sed quemadmodum aduersus corum qui diuersa sentiant calumnias defendatur, operosioris vberiorisque doctrinæ est. Quæ ut habeatur non breui enchiridion manus debet impleri, sed grandi studio pectus accendi. NAM ecce tibi est symbolum & Dominica oratio, quid breuius auditur aut legitur: quid facilius memoria commendatur? Quia enim de peccato graui miseria premebatur genus humanum, & diuina indigebat misericordia, gratiæ Dei tempus Propheta præuidens ait, Et erit, Omnis quicumque inuocauerit nomen Domini, saluus erit: propter hoc Dominica oratio. Sed Apostolus cum ad ipsam gratiam commendandam hoc prophetiam cõmemorasset testimonium, continuò subiecit: Quomodo autem inuocabitur in quæ non crediderunt propter hoc symbolum. In his duobus tria illa intueri: Fides credit, spes & charitas orat. Sed sine fide esse non possunt, ac per hoc & fides orat. Propterea quippe dictum est, Quomodo inuocabunt, in quæ non crediderunt? Quid autem sperari potest quod non creditur? Porro etiam aliquid quod non speratur, credi potest. Quis namque fidelium penas non credit impiorum, nec sperat tamè? Et quisquis eas immingere sibi credit ac fugaci motu animi exhorret, rectius timere dicitur quam sperare. Quæ duo Lucanus distinguens ait, Liceat sperare timenti. Non autem ab alio poetâ quauis meliore propriè dictum est, Hunc ego si poterant sperare dolorè. Denique nonnulli in arte grammatice verbi huius utitur exèplo ad ostendendam impropria dictionem, & aiunt: Sperare dixit, pro timere. Est itaque fides & malarum rerum & bonarum: quia & bona creduntur & mala: hoc fide bona, non mala. Est etiam fides & præteritarum rerum, & presentium & futurarum. Credimus enim mortuum Christum, quod iam præterit. Credimus sedere ad dexteram patris, quod nunc est. Credimus venturum ad iudicandum viuos & mortuos, quod futurum est. Item fides & suarum rerum est & alienarum. Nam & se quisque credit aliquando esse corpisse, nec fuisse utique sempiternum, & alia atque alia: nec fo-

Augult. to. 3.

lū de aliis hominibus multa, quæ ad religionem pertinent, verumetiam de angelis credimus. Spes autem non nisi bonarum rerum est, nec nisi futurarum, & ad eum pertinentium qui earum spe gerere perhibetur. Quæ cum ita sint, propter has causas distinguenda erit fides à spe: sicut vocabulo, ita & rationabili differetia. Nam quæ attinet ad non videre, siue quæ creditur, siue quæ speratur, fidei speciem commune est. In epistola quippe ad Hebræos, qua teste vili sit illustres catholice regulæ defensores, fides esse dicta est conuictio rerum quæ non videtur. Quauis quando se quisque non verbis, non testibus, non denique vllis argumētis, sed presentium rerum euidenter dicit credidisse, hoc est, fide accõmodasse, non ita videtur absurdum, ut recte reprehendatur in verbo, eique dicatur, Vidisti, ergo non credidisti. Vnde putari potest non esse consequens, ut non videatur res quæ creditur: sed melius hæc appellamus fidem quam diuina eloquia docuerunt, earum scilicet rerum quæ non videtur. De spe quoque ait Apostolus, Spes quæ videtur, non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus. Cum ergo bona nobis futura esse creduntur, nihil aliud quam speratur. Iam de amore quid dicam, sine quo fides nihil proficit: Spes verò sine amore esse non potest. Denique ut ait apostolus Iacobus, Et demones credunt, & cõtemiscunt: nec tamè sperant vel amant, sed potius quod speramus & amamus credendo videntur esse formidat. Propter quod apostolus Paulus fidem quæ per dilectionem operatur, approbat atque cõmendat, quæ utique sine spe esse non potest. Proinde nec amor sine spe est, nec sine amore spes, neque utrumque sine fide. CVM ergo quæritur, quid credendum sit quod ad religionem pertineat, non rerum natura ita rimanda est, quemadmodum ab eis quos phisicos Græci vocant: nec metuendum est, quemadmodum ab eisdem, ne aliquid de vi & numero elementorum, de motu atque ordine & defectibus siderum, de figura cæli, de generibus & naturis animalium, fructuum, lapidum, fontium, fluminum, montium, de spatiis locorum & temporum, de signis imminentiū tēpestatum, & alia sexcenta de iis rebus quas illi vel inueniunt vel inuenisse se existimant, Christianus ignoret: quia nec ipsi omnia reppererunt tanto excellentes ingenio, flagrantes studio, abundantes oratio, & quædam humana cõiectura inuestigantes, quædam verò historica experientia perscrutantes, & in eis quæ se inuenisse gloriantur, plura opinantes potius quam scientes. Satis est Christiano rerum creatarum causam, siue caelestium, siue terrestrium, siue visibilium, siue inuisibilium, non nisi bonitatem credere creatoris, qui vnus & verus est Deus nullamque esse naturam quæ non aut ipse sit, aut ab ipso eumque esse trinitatem, patrem scilicet & filium à patre genitum: & spiritum sanctum ab eodem patre procedentem: sed vnum eundemque spiritum & patris & filij.

Ab hac summa æqualiter & immutabiliter bona trinitate creata sunt omnia, & nec summè nec æqualiter nec immutabiliter bona, sed tamen bona etiam singula. Simul verò vniuersa valde bona, quia ex omnibus consistit vniuersitas admirabilis pulchritudo. In qua etiam illud quod malum dicitur, bene ordinatum & loco suo positum, eminentius commendat bona, ut magis placeant & laudabiliora sint dum comparantur malis. Neque enim Deus omnipotens, quod etiam in fideles fatentur, rerum cuiussumque potestas, cum summè bonus sit, vllò modo sineret malum esse aliquid in operibus suis nisi usque ad eum esset omnipotens & bonus, ut benefaceret etiam de malo. Quid est autem aliud quod malum dicitur, nisi priuatio boni? Nam sicut corporibus animalium nihil est aliud morbis & vulneribus affici, quam sanitate priuari. Neque enim id agitur cum adhibetur curatio, ut mala

E ij

1. Cor. 15. g. 33.

Eccle. 10. b. 14. Genes. 3. a. 6.

1. Cor. 15. a. 1. Cor. 15.

1. Cor. 15. c. 39.

Sapientia ex Scripturis. CAPVT II.

1. Cor. 1. c. 20.

Sap. c. d. 26.

Rom. 16. c. 29.

Eccle. 1. a. 1. Pietas est sapientia. CAPVT II.

Iob. 1. 8. c. 23.

Fundamentum fidei. CAPVT V. Galat. 5. a. 6.

1. Cor. 3. b. 1.

1. Cor. 15. g. 54.

al. sm.

Symbolum & oratio Dominica. CAPVT VII.

Symbolum & oratio Dominica. CAPVT VII.

Rom. 10. c. 14.

Fides, spe, charitas. CAPVT VIII.

Lucanus.

3. sent. dist. 26. cap. Et sic.

Hebr. 11. a. 1.

3. sent. dist. 26. cap. Et sic.

Rom. 8. c. 24.

Iac. 1. d. 19.

Gala. 5. a. 6. 3. sent. dist. 23. cap. Si verò. Quid credendum Christiano. CAPVT IX.

Vniuersitas rerum. CAPVT X.

Mala quare sint. CAPVT XI.

1. sent. dist. 46. ca. Quod vero

2. sent. dist. 34. ca. Oritur in. dist. 35. cap. Quocirca.

olere quod putidū est, aut tonare cū rheda transit, aut illū esse hominē cū alius sit, quando duo sibi simillimi sunt, quod in geminis saepe contingit: vnde ait ille, Gratiusq; parentibus error: & cetera talia etiā peccata dicenda sunt: nec questio nodosissima, quē homines acutissimos Academicos torserit, nūc mihi enodāda suscepta est, vtrū aliquod videat sapiēs approbare, ne incidat in errorē, si pro veris approbaverit falsa, cū omnia (sicut affirmā) vel occulta sint, vel incerta. Vnde tria cōfeci volumina in initio cōuersionis meae, ne impedimēto nobis essent, quē tāquā in ostrio contradicebāt. Et vtiq; fuerat remouēda inueniēda desperatio veritatis, quae illorū videtur argumētationib; roborari. Apud illos ergo error omnis putatur esse peccatū, quod vitari nō posse cōtendunt, nisi omnis suspendatur assensio. Errare quippe dicitur cū quisquis assentitur incertis: nihilq; certū esse in hominū visu, propter indiscrētā similitudinē falsi, etiā si q; videtur, fortē sit verū, accuratissimis quidē, sed impudētissimis cōflictationibus disputat. Apud nos autē, in illis ex fide viuunt. At si tollatur assensio, & fides tollitur: quia sine assentione nihil creditur. Et sunt vera quāuis nō videantur, quae nisi credantur, ad vitā beatā, quae nō nisi aeterna est, nō potest perueniri. Cū istis verō vtrum loqui debeamus ignoro, qui nō solū victuros in eternū, sed in praesentia se viuere nesciunt: imō nescire se dicunt quod nescire nō possunt. Neq; enim quisquā finitur nescire se viuere, quādoquidē si nō viuunt, nō potest aliquid scire vel nescire: quoniam nō solū scire, verum etiā nescire nō nisi viuētis est. Sed videlicet nō assentiēdo q; viuāt, cauere sibi videtur errorē, cū etiā errando conuincantur viuere: quoniam nō potest qui nō viuunt errare. Sicut ergo nos viuere nō solū verum, sed etiam certū est: ita vera & certa sunt multa, quibus nō assentiri, absit vt sapiētia potius quā dementia nominanda sit. In quibusdam autem rebus nihil interest ad capehēdū Dei regnum, vtrum credatur, an nō: vel verū vera siue sint siue putentur, an false in his errare, id est, aliud pro alio putare, nō arbitrandū est esse peccatū: aut si est, minimum esse atq; leuissimum. Postremō qualecūq; illud & quantūcumque sit, ad illā viā nō pertinet, qua inus ad Deū: quae via fides est Christi, quae per dilectionē operatur. Neq; enim ab hac via deuiabat in geminis filiis gratus ille parentibus error: aut ab hac via deuiabat apostolus Petrus, quādo se existimās visum videre, aliud pro alio sic putabat, vt ad corporū imaginibus, in quib; se esse arbitrabatur, vera, in quibus erat, corpora nō dignoscere, nisi cū ab illo angelus, per quē fuerat liberatus, abscēderat: aut ab hac via deuiabat Iacob patriarcha, quādo viuētē filiū a bestia credebat occisū. In his atq; huiusmodi falsitatib;, salua fide, quae in deū nobis est, fallimur, & via nō relicta, quae ad illū nos ducit, erramus: qui errores etiā si peccata non sunt, tamē in malis huius vitae deputādi sunt, quae ita subiecta est vanitati, vt approbentur hic falsa pro veris, respuantur vera p falsis, teneantur incerta p certis. Quāuis enim haec ab ea fide absint, per quam ad veram certāque atq; eternā beatitudinē redimimur: ab ea tamen miseria nō absint, in qua adhuc sumus. Nullo modo quippe falleremur in aliquo vel animi vel corporis sensu, si iam vera illa atque perfecta felicitate frueremur. Porro autē omne mendacium ideo dicendū est esse peccatū, quia homo non solū quādo scit ipse quid verū sit, sed etiam si quādo errat & fallitur sicut homo, hoc debet loqui quod animo gerit: siue illud verum sit, siue putetur & non sit. Omnis autē qui mētur, contra id quod animo sentit loquitur, voluntate fallendi. Et vtiq; verba propterea sunt instituta, nō per quae se inuicem homines fallant,

sed per quae in alterius quisq; notitiā cogitationes suas suas perferat. Verbis igitur vt ad fallaciā, nō ad quod instituta sunt, peccatū est. Nec ideo vllū mendaciū putandū est nō esse peccatū, quia possumus aliquādo alicui prodesse mētiēdo. Possumus enim & furādo aliquādo alicui prodesse, si pauper cui palā datur, sentit cōmodū, & diues cui clā tollitur, nō sentit incōmodum: nec ideo tale furtū quisquā dixerit nō esse peccatū. Possumus & adulterādo prodesse, si aliqua, nisi ad hoc ei cōfentiatur, appareat amādo moritura, & si vixerit penitendo purgāda: nec ideo peccatū tale negabitur adulteriū. Si autē meritō nobis placet castitas quid quēso offēdit veritas, vt propter alienā vtilitatē illa nō violeatur adulterādo, & violeatur ista mētiēdo: [Non ideo mēdaciū poterit aliquando laudari, quia nonnunquā pro salute quorundā mentimur. Peccatū ergo est, sed veniale, quod beneuolētia excusat, & ideo fallacia damnat.] Plurimumq; quippe ad bonum proficisse homines, qui non nisi pro salute hominis mentiuntur, non est negandū: sed in eorū tali profectu meritō laudatur, vel etiā tēporaliter remuneratur beneuolētia, nō fallacia quae vt ignoscatur satis est, nō vt etiam praedicatur, maximē in haeredibus testamenti noui, quibus dicitur, Sit in ore vestro est est, non nō: quod enim amplius est, a malo est. Propter quod malum, quia subreperit in hac mortalitate non definit, etiam ipsi coheredes Christi dicunt, Dimittite nobis debita nostra. Hic sitaque pro huius breuitatis necessitate tractatis, quoniam causae cognoscendae sunt rerum bonarum & malarum, quātum viae satis est quae nos perducit ad regnū, vbi erit vita sine morte, sine errore veritas, sine perturbatione felicitas: nequaquā dubitare debemus rerum quae ad nos pertinent bonarū causam non esse nisi bonitatem Dei: malarum verō ab immutabili bono deficientem boni mutabilis voluntatem, prius angeli, hominis postea.

Hoc primum est creaturae rationalis malum, id est prima priuatio boni: deinde etiā iam nolentibus subintravit ignorantia rerū agendarū, & concupiscentia noxiarū, quibus comites subinferuntur error & dolor: quae duo mala quando imminētia sentiuntur, ea fugitantis animi motus vocatur metus. Porro animus cū adipiscitur concupita, quamuis perniciosa vel inania, quoniam id errore non sentit, vel delectatione morbida vincitur, vel vana etiā lētitia ventilatur. Ex his morborum non vbertatis, sed indigentiae tanquam fontibus omnis miseria naturae rationalis emanat. Quae tamen natura in malis suis non potuit amittere beatitudinis appetitum. Verū hae communita mala sunt & hominū & angelorū pro sua malitia Dei iustitia dānatorū. Sed homo habet & poenā ppriā; quae etiā corporis morte punitus est. Mortis quippe supplicii Dominus ei comminatus fuerat, si peccaret: sic eum munerans libero arbitrio, vt tamen regeret imperio, teneret exitio atque in paradisi felicitate tanquam in vmbra vitae, vnde iustitia custodita in meliora confēderet, collocauit.

Hic post peccatum exul effectus, stirpem quoque suam, quā peccando in se tāquā in radice vitiauerat, poena mortis & damnatione obstrinxit: vt quicquid prolis ex illo & simul damnata per quā peccauerat coniuge, per carnalem concupiscentiam, in qua inobedientiae poena similis retributa est, nasceretur, traheret originale peccatum, quo traheretur per errores doloresq; diuersos ad illud extremū cū defectoribus angelis vitiaoribus & possessoribus & confortibus suis sine fine supplicium. Sic per vnum hominem peccatum intrauit in mūdum, & per peccatum mors: & ita in omnes homines pertranstuit, in quo omnes peccauerunt. Mundum quippe appellauit eo loco

3. sent. dist. 38. cap. Sciendum, & cap. Mentium.

aliquidem.

Matth. 5. f. 37. Matth. 6. b. 12. Causa bonorum & malorum. CAPVT XXXII.

2. sent. dist. 34. ca. Mala

Malorum origo. CAPVT XXXIII.

Beatitudinis appetitus. CAPVT XXXV.

Gen. 2. c. 17.

Peccatum Adam. CAPVT XXXVI.

Rom. 5. c. 12.

Pena primi peccati. CAPVT XXXVII.

1. sent. dist. 46. ca. Quod verō

Causa defectu totū angelorum. CAPVT XXXVIII. Tob. 4. d. 18. 2. Pet. 2. a. 4. Iudae. 1. b. 6.

Homines pij succedūt in locum angelorū cecetorum. CAPVT XXXIX.

2. sent. dist. 9. cap. A qui busdam. Luc. 10. f. 36. Gal. 4. d. 26. 2. De ciuit. Dei, cap. 11.

Esa. 54. a. 1.

Rom. 4. c. 17. Sap. 11. d. 21. Merita gratia liberum arbitrium. CAPVT XL.

2. sent. dist. 26. cap. Vnde manifestum.

loco Apostolus vniuersum genus humanū. Ita ergo res se habebat: ita iacebat in malis, vel etiā voluebatur, & de malis in mala praecipitabatur totius humani generis massa damnata: & adiuncta parti eorū qui peccauerant angelorū, luebat impie defertionis dignissimas poenas. Ad irā quippe Dei pertinet iustā, quicquid caeca & indomita concupiscentia faciunt libeter mali, & quicquid manifestis operisq; poenis patiuntur inuiti: non sanē creatoris delistente potentiam, & malis angelis subministrare vitā, viuacēq; potentiam, quae subministratio si auferatur, interibūt: & hominū quāuis de propagine vitata damnataq; nascentiū formare femina & animare & ordinare mēbra per tēporū aetates, per locorum spatia vegetare sensus, alimēta donare. Melius enim iudicauit de malis bene facere, quā mala nulla esse permittere. Et si quidem in melius hominū reformationē nullam profusus esse voluisset, sicut impiorum nulla est angelorū, nonne meritō fieret, vt natura quae Deū deseruit, quae praecipitum sui creatoris, quod custodire facillimē posset, sua malē vtens potestate calcauit atq; transgressa est, quae sui in se creatoris imaginē ab eius lumine contumaciter auersa violauit, quae salubriter seruiter ab eius legibus malē libero abruptit arbitrio, vniuersa in aeternum desereretur ab eo, & pro suo merito poenam pēderet sempiternā? Planē ita faceret, si tantū iustus non etiā misericors esset, suamq; indebitā misericordiam multo euidētius in indignorū potius liberatione monstraret. ANGELIS igitur a liquidibus impia superbia defertentibus Deū, & in huius aēris imā caliginem de superna caelesti habitatione deiectis, residuus numerus angelorum in aeterna cū Deo beatitudine & sanctitate permanit. Neq; enim ex vno angelo lapsō atq; dānato ceteri propagati sunt, vt eos sicut homines originale malum obnoxiae successionis vinculis obligaret, atque vniuersos trahere ad debitas poenas: sed eo qui diabolus factus est, cū focis impietatis elato, & in ipsa cum eis elatione prostrato, ceteri pia obedientia Domino cohaeserunt, accipientes etiā quod illi nō habuerūt, certā scientiā, qua essent de sua sempiterna & nunquam casura stabilitate securi.

PLACUIT itaq; vniuersitatis creatori atq; moderatori Deo, vt quoniam non tota multitudo angelorum Deum deserēdo perierat, ea quae perierat, in perpetua perditione remaneret: quae autē cū Deo illa defertente perfliterat, de sua certissime cognita semper futura felicitate secura gauderet: alia verō creatura rationalis, quae in hominibus erat quoniam peccatis atque supplicis, & originalib; & propriis tota perierat, ex eius parte reparata quod angelicā societati ruina illa diabolica minuerat, suppleret. Hoc enim promissū est resurgentibus sanctis, q; crunt aequales angelis Dei. Itaq; superna illa Hierusalē mater nostra ciuitas Dei, nulla ciuiū suorū numerositate fraudabitur, sed vbertiore etiā copia fortasse regnabit. Neq; enim numerū aut sanctorū hominū, aut immundorū dāmonū nouimus, in quorū locū succedētes filij sacrae matris ecclesiae quae sterilis apparebat in terris, in ea pace de qua illi ceciderūt, sine vllō tēporis termino permanebūt. Sed illorū ciuiū numerus, siue qui est, siue qui futurus est, in contēplatione est eius artificio, qui vocat ea quae non sunt, tanquā ea quae sunt, atq; in mensura & numero & ponderē eundē disponit. VERVM hae par generis humani, cui liberationē Deus regnūq; promissit aeternū, nunquid meritis operū suorū reparari potest? Absit. Quid enim boni operari potest perditus, nisi quātū fuerit a perditione liberatus? Nūquid libero voluntatis arbitrio: Et hoc absit: nam libero arbitrio malē vtens homo, & se perdidit & ipsum. Sicut enim qui se

occidit, vtiq; viuendo se occidit, sed se occidendo non viuunt, nec seipsum potest resuscitare cū occiderit: ita cū libero peccaretur arbitrio, victore peccato amissū est & liberū arbitrium: a quo enim quis deuidctus est, huic & seruus addictus est. Petri certē apostoli est ista sentētia. Quae cū vera sit, qualis quāso potest serui addicti esse libertas, nisi quādo cū peccare delectat? Liberaliter enim seruit, qui sui domini voluntatē libeter facit. Ac per hoc peccandū liber est, qui peccati seruus est. Vnde ad iustē faciendū liber non erit, nisi si peccato liberatus, esse iustitiae ceperit seruus. Ipsa est vera libertas propter recti facti & licentiam, simul & pia seruitus propter praecipitū obedientiā. Sed ista libertas ad beneficiendū vnde erit homini addicto & vedito, nisi redimat ille cuius illa vox est, Si vos filij liberauerit, tūc verē liberi eritis: Quod antequā fieri in homine, incipiat, quomodo quisq; de libero arbitrio in bono gloriatur opere, qui nondū liber est ad operā dū bene nisi se vana superbia inflat extollat, quā cohibet Apostolus dicens: Gratia salui facti estis per fidē: Et ne ipsa saltē si dē sic sibi homines arrogaret, vt nō intelligeret diuinitus esse donatā, sicut idē apostolus alio loco dicit, se vt fidelis esse misericordiae cōsecutus: hic quoq; adiūxit atq; ait: Et hoc nō ex vobis, sed Dei donū est, nō ex operib;, ne fortē quis extollatur. Et ne putaretur si delibus bona opera defutura, rursus adiecit: Ipsius enim sumus significū creati in Christo Iesu in opibus bonis quae preparauit Deo, vt in illis ambulem. Tūc ergo efficitur verē liberi, cū ne nos fingit, id est, format, & creat, nō vt homines, q; iā fecit, sed vt boni homines simus, q; nūc gratia sua facit: vt sum; in Christo Iesu noua creatura, secū dū q; dicitū est: Cor mūdū crea in me Deus. Neq; enim cor eius quātū pertinet ad naturā cordis humani, non iā creauerat Deus, [sed renouationē animae demōstratis in corde propheta postulat.] ITEM ne quicquā est nō de operibus, de ipso gloriatur libero arbitrio voluntatis, tanquā ab ipso incipiat meritū, cui tāquā debitū reddatur praemium bene operandi, ipsa libertas, audiat eundē gratiae praecōnē dicentē: Deus est enim qui operatur in vobis & velle & operari pro bona volūate. Et alio loco: Igitur nō volētis neq; currentis, sed miserētis est Dei. Cū proculdubio si homo ei aetatis est vt ratione iā vtatur, nō possit credere, sperare, diligere nisi velit, nec peruenire ad palmā supnae vocationis Dei, nisi volūate concurrerit. Quomodo ergo nō volētis neq; currētis, sed miserētis est Dei, nisi quia & ipsa volūtas, sicut scriptū est, a Deo preparatur? Alioquin si propterea dicitū est, non volētis neque currentis, sed miserētis est Dei: quia ex vtroq; sit, id est ex volūate hominis, & misericordia Dei: vt sic dicitū accipiamus, Non volētis, neq; currētis, sed miserētis est Dei: tanquā diceretur, nō sufficit sola volūtas hominis, si nō sit etiam misericordia Dei. Nō ergo sufficit sola misericordia Dei, si nō sit etiam volūtas hominis: ac p hoc si rectē dicitū est, nō volētis hominis, sed miserētis est Dei, quia id volūtas hominis sola nō implet, cur non & econtrario rectē dicitur, non miserētis est Dei, sed volētis est hominis, quia id misericordia Dei sola non implet? Porro si nullus Christianus dicere audebit, nō miserētis est Dei, sed volētis est hominis, ne Apostolo a pertissimē contradicat: restat vt propterea rectē dicitū intelligatur, nō volētis neque currentis, sed miserētis est Dei, vt totum Deo detur, qui hominis voluntatem bonam & preparat adiuuandam, & adiuuat preparatā. Praecedit enim bona voluntas hominis multa Dei dona, sed non omnia: quae autem non praecedit ipsa, in eis est & ipsa. Nam vtrumque legitur in sanctis eloquiis: Et mi-

1. Pet. 2. d. 19.

2. sent. dist. 25. cap. illā libertatem.

allician.

Ioā. 8. d. 36.

Ephē. 2. b. 8. Fides. CAPVT XXXIX. 1. Cor. 7. p. 21.

Ephē. 2. b. 10.

Gal. 6. d. 19. Phil. 5. c. 12.

Bona volūtas a Deo. CAPVT XXXII.

Phil. 2. b. 13. Rom. 9. d. 16.

Phil. 3. c. 14. 2. sent. dist. 26. cap. Volūntatem.

2. sent. dist. 26. cap. Ipsa tamen.

Phil. 3. b. 18.

Phil. 3. 17. Phil. 2. 6. Matth. 5. 5. 44. Luc. 11. b. 7. Matt. 7. b. 7. Omnes nascimur obnoxij peccatis. CAPVT XXXIII. Psal. 89. b. 9. Iob. 14. a. 1. Iohan. 3. d. 36. Ephe. 2. a. 3. Hebr. 8. b. 6. & 9. c. 11. Ro. 5. b. 10. Quomodo dicatur Deus irasci. Rom. 8. c. 14. alatem. Christus mediator. CAPVT XXXIII. Iohan. 1. b. 14. Rom. 3. c. 20. Epist. 3. Christus & Deus & homo. CAPVT XXXV. Iohan. 10. f. 30. Iohan. 1. d. 4. 28.

fericordia eius proueniet me, & misericordia eius subsequetur me. Nolentem prouenire ut velit, volentē subsequitur ne frustra velit. Cur enim admonemur orare pro inimicis nostris utique; nolentibus pie viuere, nisi Deo in illis operetur ut velit? Itē cur admonemur petere ut accipiamus, nisi ut ab illo fiat quod volumus a quo factum est ut velimus? Oramus ergo pro inimicis nostris ut misericordia Dei proueniat eos, sicut prouenit & nos: oramus autē pro nobis, ut misericordia eius subsequatur nos. TENEBA TVR itaque iusta damnatione genus humanum, & omnes erant irae filij, de qua ira scriptū est: Quonia omnes dies nostri defecerunt, & in ira tua defecimus. Anni nostri sicut aranea meditantur, de qua ira dicit etiā Iob: Homo enim natus ex muliere, breuis vita & plenus ira. de qua ira dicit etiā Dominus Iesus: Qui credit in filiū, habet vitam aeternam: qui autem nō credit in filiū, non habet vitam aeternam, sed ira Dei manet super eum: non ait uenit, sed manet super eum. Cum hac quippe omnis homo nascitur, propter quod dicit Apostolus: Fuimus enim & nos natura filij irae, sicut & ceteri. In hac ira cum essent homines per originale peccatū, & tanto grauius & perniciosius, quanto maiora vel plura insuper addiderūt, necessarius erat mediator, hoc est recōciliator, qui hanc irā sacrificij singularis, cuius erant vmbre omnia sacrificia legis & prophetarū, oblatione placaret. vnde dicit Apostolus: Si enim cum inimici essemus, recōciliati sumus deo per mortē filij eius, multo magis reconciliati nunc in sanguine eius salui erimus ab ira per ipsum. Cū autē Deo irasci discitur, non eius significatur perturbatio qualis est in animo irascētis hominis: sed ex humanis motibus translato vocabulo, vindicta eius, quae non nisi iusta est, irae nomē accepit. Quod ergo per mediatores recōciliamur Deo, & accipimus Spiritū sanctū, ut ex inimicis efficiamur filij: quotquot enim Spiritu Dei aguntur, hi filij sunt Dei: haec est gratia Dei per Iesum Christum Dominū nostrū. De quo mediatore longū est, ut quanta dignum est, tāta dicatur, quāuis ab homine dignē dici non possint. Quis enim hoc solū congruentibus explicet verbis, quod verbū caro factū est, & habitauit in nobis, ut crederemus in Dei patris omnipotentis vnicū filiū natum de Spiritu sancto & Maria virgine? Ita quippe verbū caro factū est, à diuinitate carne suscepta, nō in carnem diuinitate mutata. Carnē potēd hic hominē debemus accipere, à parte totū significante locutione, sicut dictū est: Quonia ex operibus legis nō iustificabitur omnis caro, id est omnis homo. Nā nihil naturae humanae in illa susceptione fas est dicere defuisse, sed naturae ab omni peccati nexu omnimodo libere: nō qualis de vtroque sexu nascitur per concupiscentiam carnis cū obligatione delicti, cuius reatus per regenerationē diluitur: sed qualem de virgine nasci oportebat, quā fides matris non libido conceperat. Quod si vel per nascētē corrumpatur eius integritas, non iam ille de virgine nasceretur: cūque falso, quod absit, de virgine Maria natū tota cōsisteret ecclesia, quae imitās eius matrē quotidie parit mēbra eius, & virgo est. Lege, si placet, de virginitate sanctae Mariae meas litteras missas ad illustre virū, quē cum honore ac dilectione nominō Volusianum. PROINDE Christus Iesus Dei filius est, & Deus & homo est. Deus ante omnia secula homo in nostro seculo. Deus quia Dei verbum, Deus enim erat verbum: homo autem quia in vnitatem personae accessit verbo anima rationalis & caro. Quocirca in quantum Deus est, ipse & pater vnum sunt: in quantum autem homo, pater maior est

illo. Cū enim esset vnicus Dei filius, non gratia, sed natura, ut esset etiā plenus gratia, factus est & hominis filius: idēque ipse vtrunque ex vtroque vnus Christus: quia cū in forma Dei esset, nō rapinā arbitratu est, quod natura erat, id est, esse aequalis Deo. Exinaniuit autē se, formā serui accipiens, non amittēs vel minuēs formā Dei. Ac per hoc & minor est factus, & mansit aequalis, vtrunque vnus, sicut dictū: sed aliud propter verbum, aliud propter hominē. Propter enim verbū aequalis patri, propter hominē minor. Vnō Dei filius, idēque hominis filius: vnus hominis filius: idēque Dei filius: non duo filij Dei, Deus & homo, sed vnus Dei filius: Deus sine initio, homo à certo initio, Dominus noster Iesus Christus. Hic omnino granditer & euidenter Dei gratia commendatur. Quid enim natura humana in homine Christo meruit, ut in vnitatem personae vnicū filij Dei singulariter esset assumpta? Quae bona volūtas, cuius boni propostitū studiū, quae bona opera precessere, quibus mereretur iste homo, ut vna fieret persona cū deo? Nūquid antea fuit homo, & hoc ei singulare beneficium praestitū est, ut singulariter promeretur Deo? Nempe ex quo homo esse cepit, nō aliud cepit esse homo quā dei filius: & hoc vnicū, & propter Deū verbū, quod illo suscepto caro factū est, utique; Deus: ut quaedam modū est vna persona quilibet homo, anima scilicet rationalis & caro, ita sit Christus vna persona, verbum & homo. Vnde naturae humanae tanta gloria nullis praecedētibus meritis sine dubitatione gratuita: nisi quia magna hic & sola Dei gratia fideliter & sobriē cōsiderātibz euidenter ostenditur: ut intelligant homines per eandē gratiā se iustificari à peccatis, per quē factū est ut homo Christi nullū habere posset peccatū? Sic & eius matrē angelū salutauit, quādo ei futurū annunciauit hunc partum: Aue (inquit) gratia plena. & paulo post: Inuenisti (ait) gratiā apud Deū. Et haec quidē gratia plena, & inuenisse gratiam apud Deum dicitur, ut Domini sui, imō Domini omnium mater esset. De ipso autē Ioānes Euāgelista cū dixisset, Et verbū caro factū est, & habitauit in nobis, & vidimus (inquit) gloriā eius quasi vni geniti à patre, plenum gratiae & veritatis. Quod ait, Verbum caro factū est: hoc est, plenum gratiae quod ait, gloriā vni geniti à patre: hoc est, plenum veritatis. Veritas quippe ipsa, vni genitus Dei filius nō gratia, sed natura, gratia suscepit hominē tāta vnitatem personae, ut idē ipse etiam esset hominis filius. IDEM Nāque Iesus Christus filius Dei vni genitus, idē vnus dominus noster, natus est de Spiritu sancto & Maria virgine. Et vtrique Spiritus sanctus Dei donū est, quod quidē & ipsum est aequale donātū. Et ideo deus, est etiā Spiritus sanctus, patre filioque non minor. Ex hoc ergo quod de Spiritu sancto est secundū hominē natiuitas Christi, quid aliud quā ipsa gratia demonstratur? Cū enim virgo quae fuisse ab angelo, quomodo id fieret quod ei nūciabatur, quando quidem illa virum non cognosceret: respondit angelus, Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi: ideōque & quod nascetur ex te sanctū, vocabitur filius Dei. Et Ioseph cū vellent eam dimittere, suspicatus adulterā quam sciebat non de se grauidam, tale responsum ab angelo accepit: Noli timere accipere Mariam coniugē tuam: quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est: id est, quod tu esse de alio viro suspicaris, de Spiritu sancto est. NUNQUID tamen ideo dictū sumus patrem hominis Christi esse Spiritum sanctū, ut deus pater verbum genuerit, Spiritus sanctus hominem, ex qua vtraque substantia Christus vnus esset, & dei patris filius secundū verbum, & Spiritus sancti filius secundū

Philipp. 2. a. 6. Gratia indiciū Christi humanitas. CAPVT XXXVI. 3. sct. dist. 6. cap. 1. Iohan. 1. b. 14. Luc. 1. c. 28. Natiuitas Christi. CAPVT XXXVII. Mat. 1. d. 20. Luc. 1. d. 35. Mat. 2. d. 20. Christus quomodo conceptus de Spiritu sancto. CAPVT XXXVIII. 3. sent. dist. 4. cap. 1. non.

3. sen. dist. 6. cap. Et no. d. sct. Ioan. 1. a. 3. Rom. 1. a. 3. 3. sct. dist. 4. cap. 1. Mat. 1. d. 20. Vox nasci, variē accipitur. CAPVT XXXIX. 3. sen. dist. 4. cap. Sed nō. Christū natum esse de Spiritu sancto. CAPVT XL. Vbi supra. Iohan. 4. b. Act. 8. d. 20. Christū peccatum factus. CAPVT XLII.

cundū hominē: quod quasi eū Spiritus sanctus tāquā pater eius de matre virgine genuisset? Quis hoc dicere audebit? Nec opus est ostēdere disputando quāta alia sequatur absurda, cū hoc ipsum ita sit absurdum, ut nullae fideles aures id valeant sustinere. Proinde sicut confitemur, Dominus noster Iesus Christus, qui de Deo Deus, vno autē natus est de Spiritu sancto & Maria virgine, homo; substantia diuina scilicet atque humana, filius est vnicus Dei patris omnipotentis, de quo procedit Spiritus sanctus. Quomodo ergo dicimus Christū natum de Spiritu sancto, si nō eū genuit Spiritus sanctus: An quia fecit eū? quonia Dominus noster Iesus Christus inquit Deus est, omnia per ipsum facta sunt: in quantum autē homo est, & ipse factus est, sicut Apostolus dicit: Factus est ex semine Dauid secundum carnē. Sed cū illā creaturā quā virgo cōcepit & peperit, quāuis ad solā personā filij pertinentē, tota trinitas fecerit, neque enim separabilia sunt opera trinitatis, cur in ea faciēda solus Spiritus sanctus nominatus est? An & quādo vnus trini in aliquo opere nominatur, vniuersa operari trinitas intelligitur? Ita verō est, & exemplis doceri potest. Sed nō est in hoc diuersus immōrādū. Illud enim mouet quomodo dictū sit, Natus de Spiritu sancto, cū filius nullo modo sit Spiritus sancti. Neque enim quia mundū istū fecit Deus, dici eū fas est Dei filiū, aut eū natū de Deo, sed factū, vel creatū, vel conditū, vel institutū ab illo, vel si quid huiusmodi rectē possumus dicere. Hunc ergo cū cōfiteamur natū de Spiritu sancto & Maria virgine, quomodo nō sit filius Spiritus sancti, & sit filius virginis Mariae, cū & de illo & de illa sit natus, explicare difficile est. Proculdubio quippe nō sic de illo vt de patre: sic autē de illo vt de matre natus est. Non igitur concedendū est quicquid de aliqua re nascitur, cōtinuō eiusdē rei filii nūcupandū. Vt enim omittā alia: aliter de homine nasci filii, aliter capillū, pediculū vel lumbricū, quorū nihil est filius. Vt ergo haec omittā, quonia tantē rei deformiter comparantur, certē qui nascūtur ex aqua & Spiritu sancto, nō aque filios eos ritē dixerit quāsi, sed planē dicuntur filij Dei patris & matris ecclesiae. Sic ergo de Spiritu sancto natū est filius Dei patris & Spiritus sancti. Nā & illud quod de capillo & de ceteris diximus, ad hoc tantū valet ut admoneamur, non omne quod de aliquo nascitur, etiā filiū eius de quo nascitur posse dici. Sicut non omnes qui dicūtur aliquis filij, consequēdē est vt de illo etiā nati esse dicātur, sicut sunt qui adoptātur. Dicuntur etiā filij gehennae, nō ex illa nati, sed in illā preparati, sicut filij regni qui preparātur in regnū. CVM itaque de aliquo nascatur aliquid etiā nō eo modo vt sit filius, nec rursus omnis qui dicitur filius, de illo sit natus cuius dicitur filius, profectōd modus iste, quo natus est Christus de Spiritu sancto nō sicut filius: & de Maria virgine sicut filius, insinuat nobis gratiā Dei: quia homo nullis praecedentibus meritis, in ipso exordio naturae suae quo esse cepit, verbo Dei copularetur in tantā personae vnitatē, ut idem ipse esset filius Dei, qui filius hominis, & filius hominis qui filius Dei: ac sic in naturae humanae susceptione fieret quodammodo ipsa gratia illi homini naturalis, quae nullū peccatum possit admittere. Quae gratia propterea per Spiritū sanctū fuerat significāda, quia ipse propriē sic est Deus, ut dicatur etiā Dei donū. Vnde sufficienter loqui per longū esset: si tamen id fieri potest, valde prolixae disputationis est. NVL- LA igitur voluptate carnalis cōcupiscentiae seminatū siue cōceptus est, & ideo nullum peccatum origināliter trahens, Dei quoque gratia verbo patris vni genito, non gratia filio, sed natura, in vnitatem personae

modo mirabili & ineffabili adiūctus & cōcretus, & ideo deo nullū peccatum & ipse cōmittens, tamen propter similitudinē carnis peccati, in qua venerat, dictus est & ipse peccatū sacrificiādas ad diluēda peccata. In veteri quippe lege peccata vocabātur sacrificia pro peccatis. Quod verē iste factus est cuius erat vmbra illa. Hinc Apostolus cū dixisset, Obscuramus pro Christo recōciliari Deo: cōtinuō subiungit atque ait: Eum quō nō nouerat peccatū, pro nobis peccatū fecit, ut nos simus iustitia Dei in ipso. Non ait, ut in quibusdā mendosis codicibus legitur, Is qui nō nouerat peccatū, pro nobis peccatū fecit: tanquā pro nobis Christus ipse peccauerit: sed ait, Eum qui nō nouerat peccatum, id est, Christū, pro nobis peccatū fecit Deus, cui recōciliādi sumus: hoc est sacrificiū pro peccatis, per quod recōciliari valerem. Ipse ergo peccatū, ut nos iustitia: nec nostra, sed Dei simus: nec in nobis, sed in ipso: sicut ipse peccatum non fuit, sed nostrū: nec in se, sed in nobis cōstitutum, similitudine carnis peccati, in qua crucifixus est, demonstrauit: ut quonia peccatū ei non inerat, ita quodammodo peccato moreretur dum moritur carne, in qua erat similitudo peccati, & cū secundū vetustatem peccati nūquam ipse vixisset, nostram ex morte veteri, qua in peccato mortui fueram⁹ reuiuifcentem vitam noua sua resurrectione signaret. IPSVM est quod in nobis celebratur, magnum baptismatis Sacramentum, ut quicūque, ad istam pertinentē gratiam, moriatur peccato sicut ipse peccato mortuus dicitur: quia mortuus est carni, hoc est peccati similitudini: & viuatur de lauacro renascendo, sicut ipse de sepulchro resurgendo, quamlibet corporis aratē gerant. A PARVM est quod in nobis recens nato vsq; ad decrepitem senem, sicut nullus prohibēdus est à baptismo, ita nullus est qui non peccato moriatur in baptismo: sed paruuli tantū originali, maiores autē etiam iis omnibus moriuntur peccatis, quocūque malē viuēdo addiderunt ad illud quod nascendo traxerunt. SED ideo etiā ipsi peccato mori plerunq; dicuntur, cū proculdubio nō vni, sed multis peccatis omnibusque moriantur, quaecūque iā propria cōmiserunt, vel cogitatione, vel locutione, vel opere: quia etiā per singulare numerū pluralis numer⁹ significari solet, sicut ait ille: Vterūque armato milite complet: quāuis hoc multis militibus fecerint. Et in nostris literis legitur: Ora ergo ad dominū, ut auferat à nobis serpentē. Nō ait serpētēs, quos patiebatur populus, ut hoc diceret, & innumerabilia talia. Cū verō & illud originale vni plurali numero significatur, quādo dicimus in peccatorū remissionē baptizari paruulos, nec dicimus in remissionē peccati: illa est cōtraria locutio, quā pluralē locutionē significatur numerus singularis. Sicut de Herode mortuo in Euangelio dictū est: Mortui sunt enim qui querebant animam pueri. Non dictum est mortuus est. Et in Exodo: Fecerunt, inquit, sibi deos aureos: cū vnū vitulum fecerint tātum, de quo dixerunt: Hi sunt dii tui Israhel, qui eduxerunt te de terra Aegypti. Et hic ponentes pluralem pro singulari. QUAMVIS & in illo peccato vno, quod per vnum hominem intravit in mundum, & in omnes homines pertransiit, propter quod etiam paruuli baptizantur, possint intelligi plura peccata, si vnum ipsum in sua quasi mēbra diuidatur singula. Nā & superbia est illic, quia homo in sua potius esse quā in dei potestate dilexit: & sacrilegium, quia deo non credidit: & homicidium, quia semetipsum praecipitavit in mortem: & fornicatio spiritalis, quia integritas mentis humanae serpentina suafione corrupta est: & furtum, quia cibus prohibitus vsurpatus est: & auaritia, quia plus quā illi

1. Pet. 2. 2. 22. Obsc. 4. 2. Cor. 5. d. 21. Rom. 5. a. 3. Baptisma. CAPVT XLII. Baptismus infantium & senum. CAPVT XLIII. Figura israhelae qua numerus accipitur per numerum. CAPVT XLIV. Aeneid. 2. Num. 2. l. b. 7. 2. sen. dist. 33. cap. Et. quod & cap. Ahoquin. Mat. 2. d. 10. Exod. 31. f. 31. Vno peccato comprehēdi plura. CAPVT XLV. Rom. 5. c. 12. 2. sent. dist. 3. cap. Quod verō. Gene. 3. a. 6.

sufficere debuit, appetiuit: & si quid aliud in hoc vno admisso diligenti consideratione inueniri potest.

PARENTVM quoq; peccatis paruulos obligari, non solum primorum hominum, sed etiam suorum, de quibus ipsi nati sunt, non improbabiler dicitur. Illa quippe diuina sententia, Redda peccata patrum in filios: tenet eos utique; antequam per regenerationem ad Testamentum nouum incipiat pertinere. Quod Testamentum prophetabatur, cum diceretur per Ezechiel, non accepturos filios peccata patrum suorum, nec ulterius futuram in Israel parabolam illam: Patres manducauerunt uiam acerbam, & dentes filiorum obturauerunt. Ideo enim quisque; renascitur, ut soluiatur in eo quicquid peccati est cum quo nascitur. Nam peccata quae male agendo postea committuntur, possunt & poenitendo sanari, sicut etiam post baptismum fieri videmus. Ac per hoc non ob aliud est instituta regeneratio, nisi quia uiciofa est generatio, usque; adeo ut etiam de legitimo matrimonio procreatus dicat: In iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis mater mea me in utero aluit. neque; hic dixit, In iniquitate vel peccato, cum & hoc recte dici posset: sed iniquitates & peccata dicere maluit. Quia & in illo vno quod in omnes homines praesertim, atque; tam magnus est, ut in eo mutaretur & conuerteretur in necessitatem mortis humana natura, sicut supra differui, reperiuntur plura peccata, & alia parata, quae etiam non ita possunt mutare naturam, reatu tamen obligant filios, nisi gratuita gratia & misericordia diuina subueniat. Sed de peccatis aliorum parentum, quibus ab ipso Adae usque; ad patrem suum, progenitoribus suis, quisque; succedit, non immerito disputari potest: utrum omnium malis actibus & multiplicatis delictis originalibus qui nascitur, implicetur, ut tanto peius quanto posterius quisque; nascatur: an propterea Deus in tertia & quarta generatione de peccatis parentum eorum posteris comminetur, quia ira sua quantum ad progenitorum suorum culpas non extendit ulterius moderatione miserationis suae: ne illi quibus regenerationis gratia non confertur, nimia sarcina in ipsa sua aeterna damnatione premerentur, si cogentur ab initio generis humani omnium praecedentium parentum suorum originaliter peccata contrahere, & poenas pro eis debitas perdere. An aliud aliquid de re tanta in Scripturis sanctis diligentius perscrutatis atque; tractatis, valeat vel non valeat reperiri, tamen non audeo affirmare.

ILLVD tamen vnum peccatum, quod tam magnus in loco & habitu tantae felicitatis admissum est, ut in vno homine originaliter, atque; (ut ita dixerim) radicaliter totum genus humanum damnaretur, non soluitur ac diluitur nisi per vnum mediatorum Dei & hominum hominem Christum Iesum, qui solus potuit ita nasci, ut ei non opus esset renasci. Non enim renascebantur, qui baptisinate Ioannis baptizabantur, a quo & ipse baptizatus est, sed quodam praecursorio illius ministerio qui dicebat, Parate viam Domino: huic vni in quo solo renasci poterant parabantur. Huius enim baptismus est non in aqua tantum, sicut fuit Ioannis, verum etiam in Spiritu sancto, ut de illo spiritu regeneretur quisque; in Christum credit, de quo Christus regeneratus regeneratione non eguit. Vnde vox illa patris quae super baptizatum facta est, Ego hodie genui te: non vnum illum temporis diem quo baptizatus est, sed immutabilis aeternitatis ostendit, ut illum hominem ad vniuersam personam pertinere monstraret. Vbi enim dies nec hesterni fine inchoatur, nec initio crastini terminatur, semper hodie mens est. In aqua ergo voluit baptizari a Ioanne, non ut eius iniquitas vlla dilueretur, sed ut magna commendaretur humilitas. Ita quippe nihil in eo baptismus quod ablueret, sicut mors nihil quod puniret, inuenit: ut diabolus veritate iustitiae, non violentia potestatis oppressus & victus, quoniam

ipsum sine villo peccati merito iniquissime occiderat, per ipsum iustissime amitteret quos peccati merito detinebat. Vtrumque igitur ab illo, id est, & baptismus & mors, certae dispensationis causa, non miseranda necessitate, sed miserante potius voluntate susceptum est: ut vnus peccatum tollerent mundi, sicut vnus peccatum misit in mundum, hoc est in vniuersum genus humanum. Nisi quod ille vnus vnus peccatum misit in mundum, iste vero vnus non solum vnum illud, sed cum ista simul abstulit quae addita inuenit. vnde dicit Apostolus: Non sicut per vnum peccatum, ita est & donum: nam iudicium quidem ex vno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in iustificationem: quia vni quique; originaliter trahitur, etiam si solum sit, obnoxios damnationi facit: gratia vero ex multis delictis iustificat hominem, qui praeter illud vnum quod communiter cum omnibus originaliter traxit, sua quoque propria multa commisit.

VERVM TAMEN quod paulo post dicit, Sicut per vnum delictum in omnes homines ad condemnationem, ita & per vnum iustitiam in omnes homines ad iustificationem vitae: satis indicat ex Adae neminem natum, nisi damnatione detineri, & neminem nisi in Christo renatum ad damnationem liberari. De qua per vnum hominem poena, & per vnum hominem gratia, cum locutus fuisset, quantum illi epistolae suae loco sufficere iudicauit, deinde facere baptismatis in cruce Christi grande mysterium commendauit: eo modo ut intelligamus nihil aliud esse in Christo baptismum, nisi mortis Christi similitudinem: nihil autem aliud mortem Christi crucifixi, nisi remissionis peccati similitudinem: ut quemadmodum in illo vera mors facta est, sic in nobis vera remissio peccatorum: & quemadmodum in illo vera resurrectio, ita in nobis vera iustificatio. Ait enim, Quid ergo dicemus? Permanebimus in peccato, ut gratia abundet? Dixerat enim superius, Vbi enim abundauit peccatum, ibi superabundauit gratia. Et ideo questione sibi ipsi proposuit, verum propter abundantiam gratiae consequendam in peccato sit permanendum. Sed respondit: Absit. Atque; subiicit: Si mortui sumus peccato, quomodo viuemus in illo: deinde ut ostenderet nos mortuos esse peccato: An ignoratis, inquit, quoniam quicumque; baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? Si ergo hinc ostendimus mortui esse peccato, quia in morte Christi baptizati sumus, profecto & paruuli qui baptizantur in Christo, peccato, moriuntur, quia in morte ipsius baptizantur. Nullo enim excepto dictum est, Quicumque; enim baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus. Et ideo dictum est, ut probaretur mortuos non esse peccato. Cui autem peccato paruuli renascendo moriuntur, nisi quia nascendo traxerunt? ac per hoc etiam ad ipsos pertinet quae sequitur, dicens: Consepulti enim sumus illi per baptismum in morte, ut quemadmodum surrexit Christus a mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitae ambulemus. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus, hoc scientes, quia vetus homo noster simul crucifixus est, ut euacuetur corpus peccati, ut vltra non seruiamus peccato. Qui enim mortuus est, iustificatus est a peccato. Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quia simul etiam viuemus cum illo, scientes quia Christus resurgens a mortuis, iam non moritur, & mors illi vltra non dominabitur. Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel: quod autem uiuit, uiuit Deo. Ita & vos existimate vos mortuos quidem esse peccato, viuere autem Deo in Christo Iesu. Hinc enim probare coeperat non esse nobis permanendum in peccato, ut gratia abundaret: & dixerat, Si mortui sumus peccato, quomodo viuemus in eo? Atque; ut ostenderet,

Gratia aboleri omnia peccata. CAPVT LV. Rom. 5 d. 17.

Renati in Christo libere ratur. CAPVT LV. Rom. 6. a. 4.

Baptismi mysterium. CAPVT LV. Rom. 6. a. 4.

Rom. 6. d. 1.

Rom. 5. d. 20.

De co. dist. 4. cap. Vt ostenderet.

Rom. 6. a. 3.

mortuos nos esse peccato, subiicit: An ignoratis, quoniam quicumque; baptizati sumus, in Christo Iesu, in morte illius baptizati sumus: Sic itaque; totum locum istum conclusit, ut coepit, Mortem quippe Christi sic insinuauit, ut etiam ipsum motum diceret esse peccato. Cui peccato, nisi carnis, in qua erat, non peccatum, sed similitudo peccati, & ideo nomine appellat peccati? Baptizatus itaque; in morte Christi, in qua non solum maiores, verum etiam paruuli baptizantur, ait: Sic & vos, id est quemadmodum Christus, sic & vos existimate vos mortuos esse peccato, viuere autem Deo in Christo Iesu. Vnde igitur gestu est in cruce Christi, in sepultura, in resurrectione tertio die, in ascensione in caelum, & in sedere ad dexteram patris: ita gestu est, ut his rebus non mystice tantum dictis, sed etiam gestis configuraretur vita Christiana quae hic geritur. Nam propter eius crucem dictum est, Qui autem Iesu Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitis & concupiscentiis. Propter sepulturam, Consepulti enim sumus cum Christo per baptismum in morte. Propter resurrectionem, Ut quemadmodum Christus resurrexit a mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitae ambulemus. Propter ascensionem vero in caelum, sedemque ad dexteram patris: Si autem resurrexistis cum Christo, quae sursum sunt quaerite, ubi Christus est ad dexteram Dei sedens: quem sursum sunt sapite, non quae super terram: mortui enim estis, & vita uestra abscondita est cum Christo in Deo. IAM vero quod de Christo confitemur futurum, quoniam de caelo venturus est, viuos iudicaturus & mortuos, non pertinet ad vitam nostram quae hic geritur, quia nec in rebus gestis eius est, sed in fine seculi gerendis. Ad hoc pertinet quod Apostolus secutus adiunxit: Cum Christus apparuerit vita uestra, tunc & vos apparebitis cum illo in gloria. DVVS autem modis accipi potest, quod viuos & mortuos iudicabit: siue ut viuos intelligamus, quos hic nondum mortuos, sed adhuc in ista carne viuentes inuenturus est eius aduentus. Mortuos autem qui de corpore prius quam veniat exiere vel exituri sunt: siue viuos iustos, mortuos autem iniustos, quoniam iam iusti quoque iudicabuntur. Aliquando enim iudicium Dei ponitur in malo: vnde illud est, Qui autem male egerunt, in resurrectione iudicij. Aliquando & in bono, secundum quod dictum est, Deus in nomine tuo saluum me fac, & in virtute tua iudica me. Per iudicium quippe Dei fit ipsa bonorum malorumque discretio, ut liberandi a malo, non perdedi cum malis, boni ad dexteram segregentur, propter quae illa clamabat: Iudica me Deus. Et quid dixerat velut exponens: Et discerne, inquit, causam meam, de gente non sancta. CUM autem de Iesu Christo filio Dei vnico Domino nostro, quod ad breuitatem confessionis pertinet dixerimus, adiungimus sic credere nos & in spiritum sanctum, ut illa trinitas compleatur quae Deus est: deinde sancta commemoratur ecclesia. Vnde datur intelligi rationalem creaturam ad Hierusalem liberam pertinentem, post commemorationem creatoris, id est summam illius trinitatis fuisse subdendam. Quoniam quicquid de homine Christo dictum est, ad unitatem personae vniuersi pertinet. Rectus itaque; confessionis ordo poscebat, ut trinitati subiungeretur ecclesia, tanquam habitatori domus sua, & Deo templum suum & conditori ciuitas sua. Quae tota hic accipienda est, non solum ex parte qua peregrinatur in terris a solis ortu usque ad occasum laudans nomen Domini, & post vetustatis captiuitatem cantantem nouum: verum etiam illa quae in caelis semper ex quo condita est, cohaesit Deo, nec vllum sui casum malum experta est. Haec in sanctis angelis beata persistit, & suae parti peregrinanti sicut oportet opitulatur: quia vtra-

Rom. 6. b. 11. Crux sepultura, resurrexio, & ascensio quomodo ad nos pertinet. CAPVT LV. Rom. 6. d. 17.

Gal. 5. d. 14.

Rom. 6. a. 4.

Col. 3. a. 1.

Iudicium. CAPVT LV. Rom. 6. d. 17.

Col. 3. a. 4. Iudicare viuos & mortuos. CAPVT LV.

4. sent. dist. 43. cap. His autem.

Ioan. 5. c. 29. Psal. 13. a. 3.

Matth. 25. c. 33. Psal. 42. a. 2.

Spiritus sanctus. CAPVT LV. Rom. 6. a. 3.

Gal. 4. d. 26.

Ecclesia.

Psal. 112. 3.

que vna erit confortio aeternitatis, & nunc vna est vinculo charitatis, quae tota instituta est ad colendum vnum Deum. Vnde nec tota, nec vlla pars eius vult se colere pro Deo, nec cuiquam esse Deus pertinenti ad templum Dei, quod edificatur ex diis quos facit non factus Deus. Ac per hoc Spiritus sanctus si creatura non creator esset, profecto creatura rationalis esset. Ipse enim esset summa creatura, & ideo in regula fidei non poneretur ante ecclesiam, quia & ipse ad ecclesiam pertineret in illa eius parte quae in caelis est. Nec haberet templum, sed etiam ipse templum esset. Templum autem habet de quo dicit Apostolus, Nescitis quia corpora uestra templum sunt Spiritus sancti qui in vobis est, quae habetis a Deo? De quibus alio loco dicit, Nescitis quia corpora uestra membra Christi sunt? Quomodo ergo Deus non est, qui templum habet? Aut minor Christo est, cuius membra templum habet? Numquid enim aliud templum eius, & aliud templum Dei est, cum idem dicat Apostolus, Nescitis quia templum Dei estis. Quod ut probaret, adiecit, Et Spiritus Dei habitat in vobis. Deus ergo habitat in templo suo, non solum Spiritus sanctus, sed etiam pater & filius, qui etiam de corpore suo, per quod factus est caput ecclesiae, quae in hominibus est, ut sit ipse in omnibus primatum tenens ait, Soluite templum hoc, & in triduo suscitabo illud. Templum ergo Dei, hoc est totius summae illius trinitatis, sancta est ecclesia scilicet vniuersa in caelo & in terra.

SEDE de illa quae in caelis est, affirmare quid possumus, nisi quod nullus in ea malus est, nec quisquam deinceps de illa cecidit aut casurus est, ex quo Deus angelis peccatis non pepercit, sicut scribit apostolus Petrus, sed carceribus caliginis inferni retrudens tradidit in iudicio puniendos reseruati. Quomodo autem se habeat beatissima illa & superna societas, quae ibi sine differetiae personarum, ut cum omnes tanquam generali nomine angeli nuncupentur (sicut in epistola ad Hebraeos legitur: Cui enim angelorum Deus dixit aliquando, Sede a dextris meis: hoc quippe modo significauit omnes vniuersaliter angelos dici) sint tamen & illic archangeli: & vtrum idem archangeli nominentur virtutes atque; ita dictum sit, Laudate eum omnes angeli eius, laudate eum omnes virtutes eius: ac si diceretur, Laudate eum omnes angeli eius, laudate eum omnes archangeli: & quid inter se distent quatuor illa vocabula, quibus vniuersam ipsam caelestem societatem videtur Apostolus esse complexus dicendo: Siue sedes, siue dominationes, siue principatus, siue potestates: dicant qui possunt, si tamen possunt probare quod dicunt, ego me ista ignorare confiteor. Sed nec illud quidem certum habeo, vtrum ad eandem societatem pertineant, sol & luna & cuncta sidera, quamuis nonnullis lucida corpora esse, non eum sensu vel intelligentia videantur.

ITEM QVAE angelorum, quis explicet cum qualibus corporibus apparuerint hominibus, ut non solum cernerentur, verum etiam tangerentur, & rursus non solida corpulentia, sed spiritali potentia quasdam visiones, non oculis corporeis, sed spiritalibus vel mentibus ingerant, vel dicant aliquid non ad aures forinsecus, sed intus in animo hominis, etiam ibidem ipsi constituti: sicut scriptum est in Prophetarum libro, Et dixit mihi angelus qui loquebatur in me: non enim ait, qui loquebatur ad me, sed in me. Vel appareant & in somnis, & colloquantur more somniorum. Habemus quippe in Euangelio: Ecce angelus Domini apparuit illi in somnis dicens. His enim modis velut indicant se angeli constituta corpora non habere. Faciuntque difficultissimam quaestionem, quomodo patres eis pedes lauerint, quomodo Iacob cum angelo tam solida contentatione laetatus sit. Cum ista quaeruntur, & ea sic ut

1. Cor. 6. b. 19. 1bid. d. 15.

1. Cor. 3. c. 16. 2. Cor. 6. d. 16.

Ioan. 2. d. 19.

Stabilitas angelorum. CAPVT LV. Rom. 6. d. 17.

x. Pet. 2. d. 4. al. reseruati. Vocabula angelorum. CAPVT LV. Rom. 6. d. 17.

Heb. d. 13. Psal. 109. 4.

Psal. 148. 2.

Col. 1. c. 16.

corpora angelorum. CAPVT LV. Rom. 6. d. 17.

Zach. 2. 7.

Mat. 1. d. 20. Gen. 18. a. 2. Gen. 19. a. 2. Gen. 32. f. 26.

Peccatis parentum obligari filios. CAPVT LV. Rom. 6. b. 7.

Ezech. 18. d. 20.

Psal. 50. 7.

Rom. 5. c. 12.

Quosque maiorem peccata propagentur, non temere desinendum. CAPVT LV. Rom. 6. d. 17.

Exo. 20. a. 1. 2. sent. dist. 33. cap. De hoc.

Abolitio originalis peccati. CAPVT LV. Rom. 6. d. 17.

1. Tim. 2. a. 5. Christus baptizatus a Ioanne. CAPVT LV. Rom. 6. d. 17.

Matth. 3. c. 13. Luc. 3. a. 4.

Psal. 2. 7. Hebr. 1. a. 3.

Artes fatanas cuiusdam CAPVT I. X. 2. Cor. II. c. 14.

Ecclesia angelorum & nostra CAPVT I. XI.

Rom. 8. f. 31.

Christus instaurat omnia CAPVT I. XII.

Eph. 1. b. 10.

Col. 1. c. 19.

Pax regni caelestis CAPVT I. XII. Philip. 4. b. 7.

22. de ciuit. Dei. cap. 29.

1. Cor. 13. d. 12. Luc. 20. f. 36.

potest, quisq; coniectat, non inutiliter exercetur ingenia, si adhibeatur disceptatio moderata, & absit error opinantium se scire quod nesciunt. Quid enim opus est vt haec atq; huiusmodi affirmantur vel negentur vel definitantur cu' discrimine, quando sine crimine nesciuntur? **MAGIS** opus est diiudicare atq; dignoscere, cum se fatanas transfigurat vclut angelu' lucis, ne fallendo in aliqua perniciofa seducat. Na' quando sensus corporis fallit, mentem vero no' mouet a vera re'ctiq; sententia, qua quisq; vitam fidelem gerit, nullu' est in religione periculum. Vel cu' se bonum fingens, ea facit siue dicit, qua' bonis angelis cogruunt, etiam si credatur bonus, no' est error Christianae fidei periculosus aut morbidus. Cu' vero per haec aliena ad sua incipit ducere, tunc eu' dignoscere, nec ire post eu' magna & necessaria vigilancia est. Sed quotu' quisq; hominum idoneus est omnes mortiferos eius dolos euadere, nisi regat atq; tucatur Deus? Et ipsa huius rei difficultas ad hoc est vtilis, ne sit spes sibi quisq; aut homo alter alteri, sed Deus suis omnibus. Id enim nobis potius expedire profus piorum ambigit nemo. **HAE** ergo q' sanctis angelis & virtutibus Dei est ecclesia, tunc nobis sicuti est innotescet, cu' ei co'mun' fuerimus in fine, ad simul habenda' beatitudinē sempiterna'. Ita vero que ab illa peregrinatur in terris, eo nobis notior est quod in illa sumus, & quia hominum est, quod & nos sumus. Haec sanguine mediatoris nullu' habentis peccatum, ab omni redēpta est peccato, eiusq; vox est. Si Deus pro nobis, quis co'tra nos? Qui filio proprio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illu'. No' enim pro angelis mortuus est Christus. Sed ideo etia' pro angelis sit quicquid hominum per eius mortē reddimur & liberatur a malo: quonia' cu' eis quoda'modo redit in gratia post inimicitias quas inter homines & sanctos angelos peccata fecerunt, & ex ipsa hominu' redēptione ruina' illius angelicae detrimenta reparantur. **ET** vtique nouerūt sancti angeli docti a Deo, cuius veritatis aeterna contēplatione beati sunt, quati' numeri supplementu' de genere humano integritas illius ciuitatis expectet. Propter quod ait Apostolus, instaurari omnia in Christo qua' in caelis sunt, & qua' in terris. In ipso quippe instauratur qua' in caelis sunt, cu' id quod inde in angelis lapsum est ex hominibus redditur. Instauratur autē qua' in terris sunt, cu' ipsi homines qui praedestinati sunt ad aeterna' vitam a corruptionis vetustate renouantur. Ac sic per illud singulare sacrificiu', in quo mediator est immolatus, quod vnu' multae in lege victimae figurabat, pacificatur caelestia cu' terrestribus, & terrestria cu' caelestibus. Quonia' sicut idē Apostolus dicit, In ipso coplacuit omnē plenitudinē diuinitatis in habitare, & per eum reconciliari omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis eius, siue qua' in caelis sunt, siue qua' in terris.

PAX ista praecellit, sicut scriptum est, omnem intellectum, neq; sciri a nobis nisi cum ad ea' venerimus potest. Quomodo enim pacificatur caelestia nisi in nobis, id est, concordando nobiscum? Nam ibi semper est pax, & inter se vnuerfis intellectuales creaturis, & cum suo creatore. Quae pax praecellit, vt dictu' est, omnem intellectum, sed vtique nostrum, non eorum qui semper vident faciem patris. Nos autem quantumcumque sit in nobis intellectus humanus, ex parte scimus, & videmus nunc per speculum in aenigmate. Cum vero aequales angelis Dei fuerimus, tunc quemadmodum & ipsi videbimus facie ad faciem, tantamque pacem habebimus erga eos, quantum & ipsi erga nos, quia tantum eos dilecturi sumus, quantum ab eis diligimur. Itaque pax eoru' nota nobis erit, quia

& nostra talis ac tanta erit, nec praecellet tunc intellectum nostrum. Dei vero pax qua' illic est erga eos, & nostrum & illorum intellectu' sine dubitatione praecellet. De ipso quippe beata est rationalis creatura quacunque beata est, non ipse de illa: vnde secundum hoc melius accipitur quod scriptum est, Pax Dei qua' praecellit omnem intellectum: vt in eo quod dicit omnē, nec ipse intellectus sanctoru' angelorum possit esse exemptus, sed Dei solius. Neque enim & ipsius intellectum pax eius excellit. **CONCORDANT** autē angeli nobiscum etiam nunc cu' remittuntur nostra peccata. Ideo post commemorationem sanctae ecclesiae in ordine confessionis ponitur, remissio peccatoru'. Per hanc enim stat ecclesia qua' in terris est, per hanc no' perit quod perierat, & inuētum est. Excepto quippe baptismatis munere, quod co'tra originale peccatu' donatu' est, vt quod generatione attractu' est, regeneratione detrahatur, & tamē actiua quoque peccata quocunque corde, ore, opere co'missa inuenit, tollit. haec ergo excepta magna indulgentia, vnde incipit hominis renouatio, in qua soluitur omnis reatus & ingenerat' & additus, ipsa etiam vita caetera ia' ratione vtētis atata, quantumlibet praeponat fecunditate iustitiae, sine remissione peccatorum non agitur. Quonia' filij Dei quadiu mortaliter viuunt, cu' morte co'spiciunt. Et quauis de illis sit veraciter dictu', Quotquot spiritu Dei aguntur, hi filij sunt Dei: sic tamē spiritu Dei excitatur, & tanqua' filij Dei proficiunt ad Deu', vt etiam spiritu suo, maxime aggrauate corruptibili corpore, taquam filij hominum quibusda' motibus humanis deficiant ad seipfos, & ideo peccent. Interest tamen quantum. Neq; enim quia peccatum est omne crimen, ideo crimen est etia' omne peccatu'. Itaq; sanctoru' hominum vitam, quadiu in hac morte viuunt, inueniri posse dicim' sine crimine: peccatum autem si dixerimus quia no' habemus, vt ait sanctus Apostolus, nosmetipsos seducimus, & veritas in nobis non est. **SED** neque de ipsis criminibus quamlibet magnis remittendis in sancta ecclesia, Dei desperanda est misericordia agentibus poenitentiam secundu' modu' sui cuiusque peccati. In actione autem poenitentiae, vbi tale crimen co'missum est, vt is qui co'misit a Christi etiam corpore separaretur, non ta' consideranda est mensura teporis quam doloris. Cor enim co'tritu' & humiliatu' Deus no' spernit. Veru' quia plerunque dolor alterius cordis occultus est alteri, neque in alioru' notitia per verba vel quocunq; alia signa procedit, cum sit corā illo cui dicitur, Gemitus meus a te non est absconditus: recte constituntur ab iis qui ecclesiae praesunt tepora poenitentiae, vt fiat etia' satis ecclesiae, in qua remittuntur ipsa peccata: extra ea' quippe no' remittuntur. Ipsa namque proprie Spiritum sanctum pignus accepit, sine quo non remittitur vlla peccata, ita vt quibus dimittitur co'sequantur vitam aeternam. **MAGIS** enim propter futuru' iudicium fit remissio peccatorum. In hac autem vita vsque adeo valet quod scriptum est, Graue iugum sup filios Adam a die exitus de ventre matris eorum vsque in diem sepulturae in matrem omnium: vt etiam paruulos videamus post lauacru' regenerationis diuerforum malorum afflictione cruciari: vt intelligamus, totum quod salutaribus agit sacramentis, magis ad spem futurorum bonorum, quam ad retentionem vel adoptionem praesentium pertinere. Multa etiam mala hic videntur ignosci & nullis suppliciis vindicari, sed eorum poenae referuntur in posterum. Neque enim frustra ille proprie dicitur dies iudicij, quando venturus est iudex viuorum atque mortuorum. Sicut e contrario vindicantur hic aliqua, & tamen si remittuntur, pro-

Pax Dei.

Remissio peccatoru' CAPVT I. XII.

Luc. 15. f. 24.

Rom. 8. c. 14. Sap. 9. c. 15.

al. homin.

Crimen. Peccatum.

1. Ioan. 1. c. 8. Poenitentia. CAPVT I. XV. De poe. dist. 1. cap. In aditione.

4. sent. dist. 20. cap. 51. verò. Plal. 50. d. 19.

Psal. 37. b. 10.

2. Cor. 1. d. 22. Iudicium futurum peccatis poenae praescribet. CAPVT I. XVI.

Ecc. 40. a. 1.

Matth. 12. c. 36. Act. 10. g. 42.

1. Cor. II. g. 31.

Titulus fidei an sit profuturus. CAPVT I. XVII.

21. de ciuit. Dei, cap. 21.

Purgatoriu'. 1. Cor. 3. c. 15.

Cap. 14. 15. & 16.

Gal. 3. 5. a. 6.

Iac. 2. c. 17.

1. Cor. 3. c. 15.

1. Cor. 6. b. 9.

Per ignem saluati. CAPVT I. XVIII.

4. sent. dist. 21. cap. Hic obici.

1. Cor. 3. c. 15.

professio in futuro seculo no' nocent. Propterea de quibusda' teporalibus poenis qua' in hac vita peccatu' irrogantur, eis quoru' peccata delentur ne referuētur in fine, ait Apostolus: Si enim nosmetipsos iudicauerimus, a Domino no' iudicauerimus. Cu' iudicamur autē a Domino, corripimur, ne cu' hoc mundo danemur. **CREDE**NT VR autē a quibusda' etia' ij qui nome' Christi no' relinquūt, & eius lauacro in ecclesia baptizatur, nec ab ea villo schismate vel haeresi praeciditur, in qua' si libet sceleribus viuāt, qua' nec diluat poenitēdo, nec eleemosynis redimant, sed in eis vsq; ad huius vitae vltimu' die' pertinacissime perseuerēt, salui futuri per ignē: licet pro magnitudine facinoru' flagitioru'q; diuturno, no' tamen aeterno igne puniri. Sed qui hoc credūt, & tamen catholici sunt, humana quada' beneuolētia mihi falli videntur. Na' Scriptura diuina aliud co'sulta respōdet. Librum autē de hac quaestione scripti, cuius titulus est, De fide & operibus. Vbi secundu' Scripturas sanctas, quatu' Deo adiuuante potui, demōstrauī, ea' fidem saluos facere, qua' satis euidenter expressit Paulus apostolus dicens: In Christo enim Iesu neq; circūcio quicqua' valet, neq; praepuciū, sed fides qua' per dilectionē operatur. Si autē malē & no' bene operatur, proculdubio, secundu' apostolum Iacobum, mortua est in semetipsa. Qui rursus ait: Si fidem dicat se quisqua' habere, opera autem non habeat, nunquid poterit fides saluare eu' ? Porro autē si homo sceleratus propter fidē sola per ignē saluabitur, & sic est accipiēdum quod ait beatus Paulus apostolus: Ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignē: poterit ergo saluare sine operibus fides, & saluum erit quod dixit eius apostolus Iacobus. Falsum erit & illud quod idem ipse Paulus dixit: Nolite, inquit, errare, neq; fornicatores, neq; idolis seruiētes, neque adulteri, neq; molles, neq; masculoru' co'cubitatores, neq; fures, neque auari, neq; maledici, neque ebriosi, neq; rapaces regnū Dei possidebunt. Si enim etiam in istis perseuerantes criminibus, tamen propter fidem Christi salui erunt, quomodo in regno Dei non erunt? **SED** quia haec apostolica manifestissima & apertissima testimonia esse falsa non possunt, illud quod obscure dictum est de iis qui superadificat supra fundamentum quod est Christus, non aurum, non argentum, non lapides pretiosos, sed ligna, scenum, stipulam: de his enim dictum est, quod per ignē salui erunt, quonia' fundamenti merito non peribunt: sic intelligendum est, vt iis manifestis no' inueniantur esse co'trarium. Ligna quippe & scenu' & stipula non absurdē accipi possunt reru' seculariu', quamuis licitē concessaru', tales cupiditates, vt amitti sine animi dolore non possint. Cum autem iste dolor vrit, si Christus in corde fundamenti locum habet, id est, vt ei nihil anteponatur, & malit homo, qui tali dolore vritur, rebus quas ita diligit, magis carere quam Christo: per ignem fit saluus. Si autem res huiusmodi temporales ac seculares tempore tentationis maluerit tenere quam Christum, eum in fundamento non habuit: quia haec priore loco habuit, cum in aedificio prius non sit aliquid fundamenti. Ignis enim de quo locutus est eo loco apostolus Paulus, talis debet intelligi, vtambo per eum transeat, id est, & qui aedificat supra hoc fundamentum aurum, argentum, lapides pretiosos: & qui edificat ligna, scenum, stipulam. Cum enim hoc dixisset, adiunxit: Vniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit. Si cuius opus permanserit, quod superadificauit, mercedem accipiet. Si cuius opus autem exustum fuerit, damnū patietur: ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem. Non ergo vnus eorum, sed vtriusque opus ignis probabit. Est

quidem ignis tentatio tribulationis, de quo aperte alio loco scriptum est, Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis. Iste ignis in hac interu' vita facit quod Apostolus dixit, si accedat duobus fidelibus, vni scilicet cogitatu' qua' Dei vritur, quomodo placeat Deo, hoc est aedificanti super Christu' fundamentum, aurum, argentum, lapides pretiosos: alteri autem cogitanti ea qua' mundi sunt, quomodo placeat vxori id est, aedificanti super idē fundamentum ligna, scenu', stipulam. Illius enim opus non exuritur, quia non dilexit quoru' amissione crucietur. Exuritur autem opus huius, quoniam sine dolore non pereunt, qua' cu' amore possessa sunt. Sed quoniam alterutra conditio proposita, eis potius carere malit qua' Christo, nec timore amittēdi talia deserit Christum, quamuis doleat dum amittit, saluus est quidem, sic tamen quasi per ignem. Quia vrit eum reu' dolor quos dilexerat amillarum, sed non subuertit neque consumit fundamenti stabilitate atq; incorruptione munitum.

TALIS aliquid etia' post hanc vitam fieri, incredibile non est, & vtru' ita sit, quaeri potest. Et aut inueniri aut latere nonnullos fideles per ignē quenda' purgatoriu', quanto magis minusue bona pereuntia dilexerunt, ta'to tardius citiusque saluari: non tamen tales de quib' dictu' est, quod regnū Dei no' possidebunt, nisi co'uenienter poenitentibus eadē crimina remittatur. Conuenienter autē dixi, vt steriles in eleemosynis no' sint, quibus tantu' tribuit Scriptura diuina, vt earum tantummodo fructu' se imputaturu' praenunciet Dominus dextris, & earu' tantummodo sterilitatem sinistris, quando his dicturus est: Venite benedicti patris mei, percipite regnum Dei. Illis autem: Ite maledicti in ignem aeternum. **SANE** cauendum est ne quisqua' existimet infanda illa crimina, qualia qui agūt, regnū Dei non possidebunt quotidie perpetranda, & eleemosynis quotidie redimenda. In melius quippe est vita mutanda, & per eleemosynas de peccatis praeteritis est propitiatus Deus, no' ad hoc emēdus quodammodo, vt ea semp liceat impunē co'mittere. Nemini enim dedit laxamentu' peccadi, quauis miserado delectat ia' facta peccata, si no' satisfactio congrua negligatur. **DE** quotidianis autem breuib' leuib'que peccatis, sine quibus haec vita non ducitur, quotidiana oratio fidelium satisfacit. Eoru' est enim dicere, Pater noster q'es in caelis: qui ia' patri tali regenerati sunt ex aqua & Spiritu sancto. Delct omnino haec oratio minima & quotidiana peccata. Delct & illa a quibus vita fidelu' sceleratē etia' gesta, sed poenitēdo in meli' mutata discedit: si quemadmodum veraciter dicitur, Dimitte nobis debita nostra: quoniam non desunt q' dimittantur, ita veraciter dicitur, Sicut & nos dimittimus debitoribus nostris: id est, [si] fiat quod dicitur: quia & ipsa eleemosyna est venia petēti homini ignoscere. **AC** per hoc ad omnia qua' vtili misericordia sunt, valet quod Dominus ait, Date eleemosynā, & ecce omnia munda sunt vobis. No' solum iuste qui dat esurienti cibū, sitiēti potum, nudo v'ctimentum, peregrinanti hospitium, fugienti latibulu', agro vel inculto visitationē, captiuo redēptionem, debili subuentionem, ce'co deductionem, tristi co'solationem, non sano medelam, erranti viam, delib'eranti consilium, & quod cuiq; necessarium est indigenti: verum etiam & qui dat venia' peccanti, eleemosynā dat: & qui emendat verbere in quē potestas datur, vel co'erec aliqua disciplina, & tamen peccatum eius quod ab illo laesus est aut offensus, dimittit ex corde, vel orat vt ei dimittatur, non solu' in eo quod dimittit atque orat, verum etia' in eo quod corripit, & aliqua emendatoria poena

Ecc. 27. a. 6.

1. Co. 7. f. 31.

Per ignem saluati post hanc vitam CAPVT I. XIX.

4. sent. dist. 21. ca. in illo 1. Cor. 6. c. 10.

Matth. 25. d. 34. Infanda crimina penitus reuocanda. CAPVT I. XX.

De poenitēte dist. 3. cap. Sanē. Eccle. 15. d. 21. Oratione Dominica expiari leuiora peccata. CAPVT I. XXI. 4. sent. dist. 16. cap. Quae autem.

Matth. 6. b. 12.

Eleemosynarum genera. CAPVT I. XXII. Luc. 11. f. 43. al. ergo.

al. poenit. Dist. 45. cap. Et qui emendat.

plectit, eleemosynam dat, quia misericordiam praestat. Multa enim bona praestantur inuitis, quando eorum consulitur utilitati, non voluntati: quia ipsi sibi inveniuntur esse inimici, amici vero eorum potius illi quos inimicos putat & reddunt erranda mala pro bonis, cum redde res mala Christianus non debeat pro malis. Multa itaque sunt genera eleemosynarum, quae cum facimus, adiuvamur ut dimittantur nobis nostra peccata. SED ea nihil est maius, quae ex corde dimittimus, quod in nos quisque peccavit. Minus enim magnum est erga cum esse benevoluntatem, siue etiam beneficium qui tibi mali nihil fecerit. Illud multo grandius & magnificentissimae bonitatis est, ut tuum quoque inimicum diligas, & ei qui tibi malum vult, & si potest facit, tu bonum semper velis, faciasque cum possis, illius memor exempli qui in cruce pendens pro suis exorat persecutoribus, suosque admonuit, dicens: Diligite inimicos vestros, benefacite eis qui vos oderunt, & orate pro eis qui vos persecutuntur. Sed quoniam perfectorum sunt ista filiorum Dei, quod quidem se debet omnis fidelis extendere, & humanum animam ad hunc affectum orando deum secumque agendo luctandoque perducere: tamē quia hoc tam magnum bonum tantae multitudinis non est, quantum credimus exaudiri cum in oratione Dominica dicitur, dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris, proculdubio verba sponsonis huius implentur, si homo qui nondum ita profecit, ut iam diligat inimicum, tamē quando rogatur ab homine qui peccavit in eum, ut ei dimittat, dimittit ex corde: quia etiam sibi roganti vult utique dimitti, cum orat & dicit: Sicut & nos dimittimus debitoribus nostris: id est, sic dimitte debita nostra rogantibus nobis, sicut & nos dimittimus rogantibus debitoribus nostris. IAM vero qui eum in quo peccavit hominem rogat, si peccato suo mouetur ut roget, non est adhuc deputandus inimicus, ut eum diligere sit difficile, sicut difficile erat quando inimicitias exercebat. Quisquis autem roganti & peccati sui penitentem non ex corde dimittit, nullo modo existimet a Domino sua peccata dimitti, quoniam metiri veritas non potest. Quae vero lateat Evangelij auditorē siue lectorē, quis dixerit, Ego sum veritas? Qui cum docuisset orationem, hanc in ea positam sententiam vehementer commendavit dicens: Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet & vobis pater vester caelestis debita vestra. Si autem non dimiseritis hominibus, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra. Ad tam magnum tonitruum qui non expergitur, non dormit, sed mortuus est: & tamen potens est ille etiam mortuos suscitare. SANNE qui sceleratissimè viuunt, nec curant talem vitam morisque corrigere, & inter ipsa facinora & flagitia sua eleemosynas frequentare non cessant, frustra sibi ideo blandiuntur, quoniam dominus ait: Date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis. Hoc enim quam late pateat, non intelligunt. Sed ut intelligant, attendat quibus dixerit. Nepe in Evangelio sic scriptum est: Cum loqueretur, rogavit illum quidam Phariseus ut praederet apud se, & ingressus recubuit. Phariseus autem cepit intra se reputas dicere, quare non baptizatus esset ante prandium: Et ait Dominus ad illum: Nunc vos Pharisei quod de foris est calicis & carini, mundatis: quod autem intus est vestrum, plenum est rapina & iniquitate. Stulti, nonne qui fecerit id quod foris est, etiam id quod intus est fecit? Videte ut etiam id quod intus est mundum fiat. Veruntamen quod superest, date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis. Itane hoc intellecturi sumus, ut Phariseis non habentibus fidem Christi, etiam si non in eum crediderint, nec renati fuerint ex aqua & Spiritu

sancto, munda sint omnia, tantum si eleemosynas dederint, sicut isti eas dandas putat: cum sint immundi omnes quos non mudat fides Christi, de qua scriptum est, Mudans fide corda eorum: dicit Apostolus: Immundis autem & infidelibus nihil est mundum, sed polluta sunt eorum & mens & conscientia. Quomodo ergo Phariseis omnia munda essent, si eleemosynas darent, & fideles non essent? Aut quomodo fideles essent, si in Christum credere, atque in eius renasci gratia non uolissent? Et tamen verum est quod audiverunt, Date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis. QUI autem vult eleemosynam ordinate dare, a seipso debet incipere, & ea sibi primum dare. Est enim eleemosyna opus misericordiae, verissimèque dictum est: Misere animam tuam placens Deo. Propter hoc renascimur, ut Deo placeamus, cui merito displicet quod nascendo contraximus. Haec est prima eleemosyna quam nobis dedimus, quoniam nos ipsos miseros per miserantiam Dei misericordiam requisivimus, iustum iudicium eius confitentem, quo miseri effecti sumus, de quo dicit Apostolus: Iudicium quidem ex uno in condemnationem. Et magnae charitati eius gratias agentes, de qua idem ipse dicit gratiae praedicator: Commendat autem suam dilectionem Deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est: ut & nos veraciter de nostra miseria iudicantes, & Dei charitatem quam donavit ipse diligentes, pie recteque vivamus. Quod iudicium & charitatem Dei cum Pharisei praeterissent, decimabat tamen propter eleemosynas quas faciebant etiam quaeque minutissima fructuum suorum: & ideo non dabant eleemosynas a seipsis incipientes, sed prius misericordiam facientes, sicut isti eas dandas putat. Propter quae dilectionis ordinem dicitur, Diliges proximum tuum sicut teipsum. Cum ergo increpasset eos quod forinsecus se laudabant, intus autem rapina & iniquitate pleni essent, admonens quandam eleemosynam quam sibi homo primitus debet dare, & interiora mundare: Veruntamen, inquit, quod superest, date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis. Deinde ut ostenderet quid admonuisset, & quid ipsi facere non curarent, ne illi putaret eleemosynas eorum ignorare, sed vae vobis, inquit, Phariseis, tamquam diceret: Ego quidem communi vos ad eleemosynam dadam per quam vobis omnia munda sint, sed vae vobis qui decimatis mentem & vitam & omne olus: has enim novi eleemosynas vestras, ne de illis me vos nunc admonuisse arbitramini: & praeteritis iudicium & charitatem Dei, qua eleemosyna possidetis ab omni iniquitate interiori mundari, ut vobis munda essent & corpora quae lauitis: hoc est enim omnia, & interiora scilicet & exteriora. Sicut alibi legitur, Mudate quae intus sunt, & quae foris sunt munda erunt. Sed ne istas eleemosynas quae sunt de fructibus terrae, respuisse videretur: Haec, inquit, oportuit facere, id est, iudicium & charitatem Dei & illa non omittenda, id est, eleemosynas fructuum terrenorum. NON ergo se fallat, qui per eleemosynas quasi belargissimas fructuum suorum vel cuiuscunque pecuniae, impunitatem se emere existimat in facinororum suorum immanitate ac flagitiorum nequitia permanendi: non solum enim haec faciunt, sed ita diligit, ut in eis semper optet tantum si possint impune versari. Qui autem diligit iniquitatem, odit animam suam: & qui odit animam suam, non est in ea misericors, sed crudelis. Diligendo eam quippe secundum seculum, odit eam secundum Deum. Si ergo vellet ei dare eleemosynam, per quam munda illi essent omnia, odisset eam secundum seculum, & diligeret eam secundum Deum. Nemo autem dat eleemosynam quamlibet, nisi unde debet ab illo accipiat qui non eget: & ideo dictum est, Misericordia eius praevenerit me. Quae sunt autem leuia & quae graua peccata, non

Aet. 17. Tit. 1.
Ordo charitatis & misericordiae. CAPVT LXXXV. Eccle. 30. d. 24.
Rom. 5. d. 18
Math. 13. c. 23.
Luc. 10. c. 17
Math. 23. c. 25.
Luc. 11. f. 41.
4. sent. dist. 11. cap. hic responderi. Non indulgendum vitiis fructu eleemosynis. CAPVT LXXXVII.
Psal. 10. s. 10. d. 25.
Psal. 58. b. 11. Peccata leuia. CAPVT LXXXVIII.

humano, sed diuino sunt pensanda iudicio. Videmus enim quadam ab ipsis quoque apostolis ignoscendo fuisse concessa: quale illud est quod venerabilis Paulus coniugibus ait: Nolite fraudare orationi, nisi ex consensu ad tempus, ut vacet orationi: & iterum ad id ipsum reuertimini, ne vos tentet satanas propter incontinentiam vestram: quod putari posset non esse peccatum, misericorditer coniugi non filiorum procreandum causa, quod bonum est nuptiale, sed carnalis etiam voluptatis: ut fornicationis, siue adulterij, siue cuiusquam alterius immunditiae mortiferum malum quod turpe est etiam dicere, quod potest tentante satana libidinis alterum negotium habens iudicari apud iniquos, & non apud sanctos: Et paulo post: Secularia igitur iudicia si habueritis, inquit, eos qui contempnibiles sunt in ecclesia, hos collocare ad iudicandum. Ad reuerentiam vobis dico. Sic non est inter vos quisquam sapiens qui possit inter fratrem & fratrem iudicare: sed frater cum fratre iudicio contedit, & hoc apud infideles. Nam & hic posset putari iudicium habere aduersus alterum, non esse peccatum, sed tantummodo id extra ecclesiam velle iudicari, nisi securus adigeret: iam quidem omnino delictum est inter vos, quia iudicia habetis vobiscum. Et ne quisquam hoc ita excusaret, ut diceret iustum se habere negotium, sed iniquitatem se pati, quae velit a se iudicium sententia remoueri: continuè talibus cogitationibus vel excusationibus occurrit atque ait: Quare non magis iniquitatem parimini? Quare non potius fraudamini? Ut ad illud redeatur quod Dominus ait, Si quis voluerit tunicam tuam tollere, & iudicio tecum contendere, dimitte illi & pallium. Et alio loco: Qui abstulerit, inquit, tua, noli repetere. Prohibuit itaque suos de secularibus rebus cum aliis hominibus habere iudicium. Ex qua doctrina dicit Apostolus esse delictum. Tamē cum sint in ecclesia talia iudicia finiri inter fratres, fratribus iudicantibus, extra ecclesiam verò terribiliter vetat: manifestum est etiam hic quid secundum veniam concedatur infirmis. Propter haec atque huiusmodi peccata, & alia, licet iis minora, quae sunt verborum & cogitationum offensionibus, apostolo Iacobo cōsiteret ac diceret: In multis enim offendimus omnes: oportet ut quotidie crebro que oremus Dominum atque dicamus: Dimitte nobis debita nostra: nec in eo quod sequitur metiamur, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. SVNT autem quaedam quae leuissima putantur, nisi in Scripturis demonstrarentur opinio ne grauiora. Quis enim diceret fratri suo fatue, reu gehena putaret, nisi veritas diceret? Cui tamen vulneri subiecit cōtinuo medicinam, praecipit fraternae conciliationis adiungere. Mox quippe ait: Si ergo offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduersus te, &c. Aut quis aestimaret quam magnum peccatum sit, dies obseruare & menses & annos & tempora: sicut obseruant qui certis diebus siue mensibus siue annis volunt vel nolunt aliquid inchoare, eo quod secundum vanas doctrinas hominum fausta vel infausta existiment tempora: nisi huius mali magnitudinem excitante Apостоfo pensarem, qui talibus ait, Timeo vos ne forte sine causa laborauerim in vobis. HINC accidit, quod peccata quauis magna & horrida cum in consuetudinem venerint, aut parua aut nulla esse creduntur: vsque adeo ut non solum non occultanda, verum etiam iam praedicanda ac diffamanda videantur:

quando sicut scriptum est, Laudatur peccator in desideris animae suae, & qui iniqua gerit benedicitur. Talis in diuinis libris iniquitas clamor vocatur. Sicut habes apud Esaiam prophetam de vinea mala: Expectaui, inquit, ut faceret iudicium, fecit autem iniquitatem, & non iustitiam, sed clamorem. Vnde est illud in Genesi, Clamor Sodomorum & Gomorrhæorum multiplicatus est. Quia non solum iam apud eos non puniebantur illa flagitia, verum etiam publice velut lege frequentabantur. Sic nostris temporibus ita multa mala, etiam non talia in apertam consuetudinem iam venerunt, ut pro his non solum excommunicare aliquem laicum non audeamus, sed nec clericum degradare. Vnde cum exponerem ante aliquot annos epistolam ad Galatas, in eo ipso loco ubi ait Apostolus, Timeo vos ne forte sine causa laborauerim in vobis, exclamare cōpulsus sum: Vae peccatis hominum quae sola inuitata exhorrescimus, visitata verò pro quibus ablucendis filij Dei sanguis effusus est, quauis tam magna sint, ut omnino claudic contra sese faciat regnum Dei, saepe videndo omnia tolerare, saepe tolerando nonnulla etiam facere cogimur. Atque utinam Domine non omnia quae non poterimus prohibere vobis dico. Sed videro vtrum me immeritatus dicitur incaute aliquid cōpulerit dicere. Hoc e nunc dicam quod quidem & in aliis opusculorum meorum locis saepe iam dixi. Duabus ex causis peccamus: aut non videndo quid facere debeamus, aut non faciendo quod debere fieri iam videmus. Quorum duorum illud ignorantia: malum est, hoc infirmitas. Contra quae quidem pugnare non cōuenit, sed profecto vincimur, nisi diuinitus adiuuemur, ut non solum videamus quid faciendum sit, sed etiam accedente sanitate delectatio iustitiae vincat in nobis earum rerum delectationes quas vel habere cupiedo, vel amittere metuendo, sciētes videntesque peccamus: iam non solum peccatores, quod eramus etiam cum per ignorantiam peccabamus, verum etiam legis praeruaricatores, cum id non facimus quod faciendum iam esse nouimus, vel facimus quod non faciendum esse iam scimus. Quapropter non solum si peccauimus ut ignoscat, propter quod dicimus, Dimittite nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris: verum etiam ne peccemus ut regat, propter quod dicimus, Ne nos inferas in tentationem: ille rogandus est cui dicitur in Psalmo, Dominus illuminatio mea & salus mea: ut illuminatio detrahat ignorantiam, salus infirmitatem. NAM & ipsa penitentia quando digna causa est secundum morem ecclesiae ut agatur, plerumque infirmitas non agitur: quia & pudor timor est: displicendi, dum plus delectat hominum aestimatio, quam iustitia qua se quisque humiliat penitendo. Vnde non solum cum agitur penitentia, verum etiam ut agatur, dei misericordia necessaria est. Alioquin non diceret Apostolus de quibusdam, Ne forte det illis Deus penitentiam. Et ut Petrus amarè fletet, praemisit Euangelium, & ait: Respexit eum Dominus. QUI verò in Ecclesia remitti peccata non credēs, contemnit tantam diuini muneris largitatem, & in hac obstinatione metis die claudit extremum, reus est illo irremissibili peccato in Spiritu sancto, in quo Christus peccata dimittit. De qua quaestione difficili in quodam propter hoc solum conscripto libello enucleatissimè quantum potui disputauim.

IAM verò de resurrectione carnis non sicut quidam reuixere, iterumque sunt mortui, sed in aeternam vitam, sicut Christi ipsius caro resurrexit, quod admodum possum breuiter disputare, & omnibus quaestionibus quae de hac re moueri audent satisfacere, non inuenio. Resurrectura tamē carne omnium quicumque nati sunt hominum atque nascetur, & mortui sunt atque morientur, nullo modo dubitare debet Christianus.

Psal. 9. d. 4.
Esa. 5. b. 7.
Genes. 18. a. 10.
Tomo 4. Gal. 4. b. 17.
Peccati causa dicitur. CAPVT LXXXIX.
Matt. 6. b. 14.
Psal. 26. s.
Misericordia Dei necessaria vbi que. CAPVT LXXXIX.
1. Tim. 2. d. 25.
Luc. 22. g. 61.
Peccatum in Spiritu sancto. CAPVT LXXXIII.
Math. 12. c. 31.
De verbis Domini, scribit in fine epistolae.
Caritas resurrexit. CAPVT LXXXIII.

Fetus abor-
titi.
CAPVT
LXXXV.
Lib. 22. de
ciuit. Dei,
cap. 12. & 13.
4. sent. dist.
44. ca. illud.

Vnde primò occurrit de abortiuis foetibus quaestio, qui iam quidem nati sunt in vteris matrù, sed nondum ita vt iam possint renasci. Si enim resurrecturos eos dixerimus, de iis qui iam formati sunt, tolerari potest vt cunq; quod dicitur. Informes verò abortus quis non procliuus petire arbitretur, sicut femina quæ concepta non fuerit? Sed quis negare audeat, etiam affirmare non audeat, id actura resurrectione, vt quicquid formæ defuit impleatur? Atque ita non desit perfectio quæ accessura erat tempore, quemadmodum non erunt vitia quæ accesserunt tempore: vt neque in eo quod aptum & congruum dies allaturi fuerant, natura fraudetur: neque in eo quod aduersum atque contrarium dies attulerant, natura turpetur: sed integretur quod nondum erat integrum, sicut instaurabitur quod fuerat vitiatum.

Fetus in vtero quando viuere incipiat. CAPVT LXXXVII. 4. sent. dist. 44. ca. illud.

Ac per hoc scrupulosissime quidem inter doctissimos quaeri ac disputari potest, quod vtrum ab homine inueniri possit ignoro, quando incipiat homo in vtero viuere. Vtrum sit quædam vita & occulta, quæ nondum motibus viuens appareat. Nam negare vixisse perpetua, quæ propterea membratim exsecantur vt eiiciantur ex vteris prægnantium, ne matres quoque si mortua ibi relinquuntur occidant impudentia nimia videretur. Ex quo autem incipit homo viuere, ex illo vtique iam mori potest. Mortuus verò, vbi cūque illi mors potuit euenire quomodo ad resurrectionem non pertineat mortuorum, reperire non possum.

Monstruosi foetus. CAPVT LXXXVIII. 4. sent. dist. 44. ca. illud.

Neque enim & monstra quæ nascuntur & viuunt, quamlibet citò moriantur, aut resurrectione negabuntur, aut ita resurrectione credenda sunt, ac non potius correctæ emendatæque natura. Absit enim vt illud bimembrè, qui nuper natus est in Oriente, de quo & fratres fidelissimi qui cum videretur retulerunt, & sanctæ memoriæ Hieronymus presbyter scriptum reliquit: Absit, inquam, vt vnum hominè duplicè ac no potius duos, quod futurum fuerat, si gemini nascerentur, resurrecturos existimemus. Ita cetera quæ singuli quique partus vel amplius vel minus aliquid habendo, vel quodam nimia deformitate monstra dicuntur, ad humanæ naturæ figuram resurrectione reuocabuntur: ita vt singulæ animæ singula sua corpora obtineant, nullis coherentibus etiam quæcunq; coherentia nata fuerant: sed seorsum sibi singulis sua membra gestantibus, quibus humani corporis cõpletur integritas.

Hier. ad vitalem. Lib. 16. de ciuit. Dei, cap. 8.

Non autem perit Deo terrena materies de qua mortaliu creatur caro: sed in quolibet puluerè cinerèue soluatur, in quoslibet halitus auræque diffugiat, in quamcunq; aliorum corporum substantiâ vel in ipsa elementa vertatur, in quorumcunq; animaliu etiâ hominû cibum cedat carnemque mutetur, illi animæ humanæ pucto tẽporis reddit, quæ illam primitus vt homo fieret, cresceret, viueret, animauit. Ipsa itaque terrena materies, quæ discendete anima fit cadauer, non ita resurrectione reparabitur, vt ea quæ dilabuntur & in alias atque alias aliaru reru species formâsq; vertuntur, quamuis ad corpus redeat vnde dilapsa sunt, ad eandem quoque corporis partes vbi fuerunt, redire necesse sit. Alioquin si capillis capitis reddit quod tã crebra tonsura detraxit, si vnguibus quod toties depulset exsectio immoderata & indecens cogitantibus, & ideo resurrectione carnis non credentibus occurrit informitas. Sed quæadmodum si statua cuiuslibet solubilis metalli aut igne liqueceret, aut cõtereretur in puluerem, aut confunderetur in massam, & eam vellet artifex rursus ex illius materiæ quantitate reparare, nihil interesset ad eius integritatem, quæ particula materiæ cui membro statua redderetur, dum tamen totum ex quo constituta fuerat, restituta resumeret: ita Deus mirabiliter atque ineffabiliter artifex, de toto quo caro nostra

Instauratio carnis quocunq; modo perierit. CAPVT LXXXIX. 4. sent. dist. 44. ca. No enim.

constiterat, eam mirabili & ineffabili celeritate restituit. Nec aliquid attinebit ad eius redintegrationem, vtrum capilli ad capillos redeant, & vngues ad vngues: an quicquid eorum perierat mutetur in carnem, & in partes alias corporis reuocetur, curante artificis providentia ne quid indecens fiat. Nec illud est consequens, vt ideo diuersa sit statua reuiuifcentium singulorum, quia fuerat diuersa viuentium, aut macri cum eadem macie, aut pingues cum eadem pinguedine reuiuifcât. Sed si hoc est in consilio creatoris, vt in effigie sua cõiulque proprietates & discernibilis similitudo seruetur, in cæteris autem corporis bonis æqualia cuncta reddantur: ita modificabitur illa in vnoquoq; materies, vt nec aliquid ex ea pereat, & quodalicui defuit ille suppleat, qui etiam de nihilo potuit quod voluit operari. Si autem in corporibus resurgentium rationabilis inæqualitas erit, sicut est vocum quibus cantus impleretur: hoc fiet cuique de materia corporis sui quod & hominem reddat [æqualem] angelicis cõteribus, & nihil in cõueniens eorū ingerat sensibus. Indecorum quippe aliquid ibi non erit, sed quicquid futurum est, hoc decebit, quia nec futurum est si non decebit. Resurgens enim tunc sanctorum corpora sine vilo vitio, sine vlla deformitate, sicut sine vlla corruptione, onere, difficultate. In quibus tanta facilitas, quanta felicitas erit. Propter quod & spiritalia dicta sunt, cum proculdubio corpora sint futura, non spiritus. Sed sicut nunc corpus animale dicitur, quod tamen corpus, non anima est: ita tunc spirituale corpus erit, corpus tamen non spiritus erit. Proinde quantum attinet ad corruptionem, quæ nunc aggrauat animâ, & ad vitia, quibus caro aduersus spiritum concupiscit, tunc non erit caro sed corpus, quia & cælestia corpora perhibebitur. Propter quod dictum est Caro & sanguis regnû Dei non possidebunt. Et tanquã exponens quid dixerit, Neque corruptio, inquit, in corruptione possidebit. Quod prius dixit, caro & sanguis, hoc posterius dixit corruptio: & quod prius regnû dei, hoc posterius incorruptio. Quantum autem attinet ad substantiâ, etiam tunc caro erit. Propter quod & post resurrectione corpus Christi caro appellatū est. Sed ideo ait Apostolus Seminatur corpus animale, resurget corpus spirituale: quoniam tãta erit tunc cõcordia carnis & spiritus, viuificatẽ spiritu sine sustetaculi alicuius in digressia subditã carnẽ, vt nihil nobis repugnet ex nobis, sed sicut foris neminẽ, ita nec intus nosipos patiamur inimicos. Quicquid verò ab illa perditionis massa quæ facta est per hominẽ primũ, non liberatũ per vnu mediatorẽ Dei & hominũ, resurgunt quidẽ etiã ipsi vnusquisq; cū sua carne, sed vt cū diabolo & angelis ei⁹ puniãtur. Vtrũ sanẽ ipsi cū vitiiis & deformitatibus suorum corporum resurgant, quicunq; in eis vitiosa & deformia mēbra gestarunt, inquiredo laborare quid opus est? Neq; enim fatigare nos debet incerta eorum habitudo vel pulchritudo, quorum erit certa & sempiterna dãnatiõ. Nec moueat quomodo in eis erit corpus incorruptibile, si dolere poterit, aut quomodo corruptibile si mori non poterit. Non est enim vera vita, nisi vbi feliciter viuatur: nec vera incorruptio, nisi vbi salus nullo dolore corrumpitur. Vbi autem infelix mori non finitur, vt ita dicam, mors ipsa non moritur: & vbi dolor perpetuus non interimit sed affligit, ipsa corruptio non finitur. Hæc in sanctis scripturis secunda mors dicitur. Nec prima tamen mors, qua suu corpus anima relinquere cogitur, nec secunda qua pœnale corpus animã relinquere non permittitur, homini accidisset, si nemo peccasset. Mitissima sanẽ omnium pœna erit eorū, qui prater peccatum, quod originale traxerunt, nullum insuper addiderunt: & in cæteris qui addiderunt, tãto quisque tol-

Superflua in statuaris corporibus non accedent. CAPVT LXXXIX.

4. sent. dist. 44. ca. No enim.

22. de ciuit. Dei, cap. 19.

Corporibus suis decor addetur. CAP. XC.

4. sent. dist. 44. ca. No enim, in fine Resurgent corpora omni ni vitio libera. CAPVT XCI. 4. sent. dist. 44. ca. Hoc autem. 1. Cor. 15. 44 Sap. 9. c. 15. Gal 5. c. 17.

1. Cor. 15. f. 50.

Luc. 24. f. 39

1. Cor. 15. f. 44.

1. sent. dist. 42. ca. Ex quibusdam.

De saluandis & perdendis voluntate Dei. CAPVT XCII. 1. Tim. 2. b. f.

1. sent. dist. 46. ca. 1. & 2.

Math. 23. d. 37.

Lib. 21. de ciuit. Dei, cap. 5.

Apoc. 2. c. 14 & 10. d. 14. Infantium conditio. CAPVT XCIII.

2. sent. dist. 33. cap. Alioquin.

2. sent. dist. 33. cap. Alioquin.

2. sent. dist. 33. cap. Alioquin.

Sancti plenius cognoscant bonitatem Dei. CAPVT XCIII. Psal. 100. 1. Que nunc occulta olim reuelabuntur. CAPVT XCV.

4. sent. dist. 44. ca. No enim, in fine Resurgent corpora omni ni vitio libera. CAPVT XCI. 4. sent. dist. 44. ca. Hoc autem. 1. Cor. 15. 44 Sap. 9. c. 15. Gal 5. c. 17.

1. Cor. 15. f. 50.

Luc. 24. f. 39

1. Cor. 15. f. 44.

1. sent. dist. 42. ca. Ex quibusdam.

De saluandis & perdendis voluntate Dei. CAPVT XCII. 1. Tim. 2. b. f.

1. sent. dist. 46. ca. 1. & 2.

Math. 23. d. 37.

Lib. 21. de ciuit. Dei, cap. 5.

Apoc. 2. c. 14 & 10. d. 14. Infantium conditio. CAPVT XCIII.

2. sent. dist. 33. cap. Alioquin.

2. sent. dist. 33. cap. Alioquin.

Sancti plenius cognoscant bonitatem Dei. CAPVT XCIII. Psal. 100. 1. Que nunc occulta olim reuelabuntur. CAPVT XCV.

1. sent. dist. 42. ca. Ex quibusdam.

De saluandis & perdendis voluntate Dei. CAPVT XCII. 1. Tim. 2. b. f.

1. sent. dist. 46. ca. 1. & 2.

Math. 23. d. 37.

Lib. 21. de ciuit. Dei, cap. 5.

Apoc. 2. c. 14 & 10. d. 14. Infantium conditio. CAPVT XCIII.

2. sent. dist. 33. cap. Alioquin.

2. sent. dist. 33. cap. Alioquin.

2. sent. dist. 33. cap. Alioquin.

2. sent. dist. 33. cap. Alioquin.

2. sent. dist. 33. cap. Alioquin.

2. sent. dist. 33. cap. Alioquin.

2. sent. dist. 33. cap. Alioquin.

2. sent. dist. 33. cap. Alioquin.

2. sent. dist. 33. cap. Alioquin.

2. sent. dist. 33. cap. Alioquin.

2. sent. dist. 33. cap. Alioquin.

2. sent. dist. 33. cap. Alioquin.

2. sent. dist. 33. cap. Alioquin.

2. sent. dist. 33. cap. Alioquin.

2. sent. dist. 33. cap. Alioquin.

tolerabiliore ibi habebit dãnatione, quãto hic minorẽ habuit iniquitatẽ. REMANENTIBVS itaq; angelis & hominibus reprobis in eterna pœna, tunc sancti sciet plenius quid boni eis cõtulerit gratia. Tunc rebus ipsis euidentibus apparebit quod in psalmo scriptum est, misericordiã & iudiciũ cãtãto tibi Domine. Quia nisi per debitã misericordiã nemo liberatur, & nisi per debitũ iudiciũ nemo damnatur. Tunc non latebit quod nũc latet, cũ de duobus paruulis vnus esset assumẽd⁹ per Dei misericordiã, alius per iudiciũ relinquẽdus: in quo is qui assumeretur agnosceret, quid sibi per iudiciũ misericordiã nisi misericordia subueniret: cur ille potius quã iste fuerit assumptus, cũ causa vna esset ambobus: cur apud quosdã non facte sunt virtutes, quæ si factæ fuissent, egissent illi homines pœnitentiã, & factæ sint apud eos qui non fuerat credituri. Aperitissimè naq; Dominus dicit: Vã tibi Corozaim, & vã tibi Bethsaida, quia si in Tyro & Sidone factæ fuissent virtutes quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio & cinere pœnitentiã egissent. Nec vtiq; Deus iniuste noluit saluos fieri, cũ possent salui esse, si vellent. Tunc in clarissima luce sapientie videbitur quod nunc priorũ fides habet, antequã manifesta cognitione videatur, quam certa & immutabilis & efficacissima sit voluntas Dei, quã multa possit & nõ velit, nihil autẽ velit quod non possit: quãq; sit verũ quod in Psalmo canitur: Deus autẽ noluit in celo & in terra omnia quæcunq; voluit fecit. Quod vtiq; nõ est verũ, si aliqua voluit, & nõ fecit. Et quod est indignus, ideo nõ fecit, quoniã ne fieret quod volebat omnipotẽs, volũtas hominis impediit. Nõ ergo sit aliquid nisi omnipotẽs fieri velit, vel sinendo vt fiat, vel ipse faciẽdo. Nec dubitandũ est Deũ facere bene etiã sinẽdo fieri quæcunq; sũt Male. Non enim hoc nisi iusto iudicio finit. Et profectò bonũ est omne quod iustũ est. Quamuis ergo ea quæ mala sunt, in quantum mala sunt non sint bona: tamen vt non solum bona, sed etiã sint & mala, bonũ est. Nã nisi esset hoc bonũ vt essent & mala, nullo modo esse fineretur ab omnipotẽte bono. Cui proculdubio quã facile est quod vult facere, tã facile est quod nõ vult esse, nõ finire. Deo nisi credamus, periclitatur ipsum nostræ fidei cõfessionis initiũ, qua nos in deũ patrem omnipotẽtẽ credere cõstemur. Neq; enim veraciter ob aliud vocatur omnipotens, nisi quia quicquid vult potest, nec voluntate cuiuspiã creaturẽ voluntatis omnipotẽtis impeditur effectus. QUAMOBREM vidẽdũ est quemadmodũ sit de Deo dictũ, quia & hoc Apostol⁹ verissimè dixit, quã omnes homines vult saluos fieri. Cũ enim nõ omnes sed multo plures nõ sunt salui, videtur vtiq; nõ fieri q; De⁹ vult fieri, humana scilicet voluntate impediẽte voluntatẽ Dei. Quãdo enim queris causa, cur nõ omnes salui fiãt, respõderi solet, quia hoc ipsi nolũt. Quod quidẽ de paruulis dici nõ potest, quorũ nõdũ est velle, seu nolle. Nã q; infantuli motu faciunt, si eorũ voluntati iudicauerit esse tribuẽdũ, quãdo baptizãtur, cũ resistunt quantum possunt, etiã nolentes saluos eos fieri dicemus. Sed apertius Dominus in euangelio cõpellãt impiã ciuitatẽ: Quoties, inquit, volui colligere filios tuos sicut gallina pullos suos & noluiti: tanquam Dei voluntas superata sit hominũ voluntate, & infirmisimis nolendo impediẽtibus non potuerit facere potẽtissimus quod volebat. Et vbi est illa omnipotentia qua in celo & in terra omnia quæcunq; voluit fecit, si colligere filios Hierusalem voluit, & nõ fecit? An potius & illa quidem filios suos ab ipso colligi noluit, sed ea quoque nolente filios ei⁹ collegit ipse quos voluit: quia in celo & in terra non quædam voluit & fecit, quædam verò voluit & non August. tom. 3.

fecit, sed omnia quæcunq; voluit fecit. QVIS porro tã impie desipiat vt dicat Deũ malas hominum voluntates quas voluerit, quãdo voluerit, vbi voluerit, in bonũ nõ posse cõuertere? Sed cũ facit, p misericordiã facit: cũ autẽ nõ facit, p iudiciũ nõ facit. Quoniam cuius vult miseretur: & quẽ vult indurat. Quod cũ diceret Apostolus, gratiã, cõmendabat: ad cuius cõmendatione de illis in Rebecca vtero geminis fuerat iã locutus: quibus nondũ natis, nec aliquid agẽtibus boni seu mali, vt secũdũ electione ppositũ Dei maneret, nõ ex operibus, sed ex vocante dictũ est ei, quia maior seruit minori. Propter quod adhibuit alterũ propheticũ testimoniũ, vbi scriptũ est, Iacob dilexi, Esau autẽ odio habui. Sentiens autẽ quemadmodum posset hoc quod dictũ est pmouere eos qui penetrare intelligẽdo nõ possunt hãc altitudinẽ gratiẽ, Quid ergo dicemus, ait: Nũquid iniquitas est apud deũ? Absit. Iniquũ enim videtur vt sine vllis bonorũ malorũque operũ meritis, vnũ deus diligit, odiãtq; alterũ. Quã in re si futura opera vel bona huius vel mala illius, quæ deus vtiq; præficebat, vellet intelligi, nequaquã diceret, nõ ex operibus, sed diceret, ex futuris operibus, cõq; modo istã solueret questionẽ: imò nullã quã solui opus esset faceret questionẽ. Nũc verò cũ respondisset, absit, id est, absit vt sit iniquitas apud deũ, mox vt probaret nulla hoc iniquitate dei fieri, inquit, Moyis enim dicit, Miserebor cui miserus ero, & misericordiã præstabo cui miserus fuero. Quis enim nisi inspiciens deũ iniquũ putet, siue iudicium pœnale ingerat digno, siue misericordiã præstet indigno? deniq; inferat & dicit: Igitur nõ volẽtis, neq; curãtis, sed miserẽtis est dei. Ambo itaq; gemini natura filij iræ nascebãtur, nullis quide operibus propriis, sed originaliter ex Adam vinculo dãnationis obstriãti. Sed qui dixit, miserebor cui miserus ero, & misericordiã præstabo cui miserus fuero, Iacob dilexit per misericordiã gratiã, Esau autẽ odio habuit p iudiciũ debitũ. Quod cũ deberetur ambob⁹, in altero alter agnouit nõ de suis distãtib; meritis sibi esse gloriãdũ, quod in eadẽ causa idẽ suppliciu nõ incurrit, sed de diuina gratiã largitate, quia nõ volẽtis neque currentis, sed miserẽtis est dei. Altissimò quippe ac saluberrimo sacramento vniuersã facies, atq; (vt ita dixerim) vultus sanctarũ scripturarũ, bene stũetes id admonere inuenitur, vt qui gloriatur, in domino gloriatur. CVM autẽ Apostolus misericordiã dei cõmendasset in eo quod ait, Igitur non volẽtis neq; curãtis, sed miserẽtis est dei: deinde vt etiã iudicium cõmẽdaret, quoniam in quo non sit misericordia, nõ iniquitas fit, sed iudicium, non est quippe iniquitas apud deũ, continuò subiecit atque ait: dicit enim scriptura Pharaoni, Quia ad hoc te excitauit, vt ostendat in te potentia meam, & vt annũcietur nomen meum in vniuersã terra. Quibus dictis ad vtrumq; concludens, id est, ad misericordiam & ad iudiciũ, inquit: Ergo cuius vult miseretur Deus, & quem vult obdurat. Miseretur, scilicet magna bonitate, obdurat nulla iniquitate, vt nec liberatus de suis meritis gloriatur, nec damnat⁹ nisi de suis meritis conqueratur. Sola enim gratia redemptos discernit à perditis, quos in vnam perditionis cõcreauerat massã ab origine ductã causã cõmunis. Hoc autem qui eo modo audit vt dicat, quid adhuc conqueritur? Nam voluntati eius quis resistit? tanquã propterea malus non videatur esse culpandus, quia Deus cuius vult miseretur, & quem vult obdurat: absit vt pudeat nos hoc respondere, quod respondisse videmus Apostolum: O homo tu quis es qui respondeas Deo? Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, quid me fecisti sic? An non habet potestatem figulus lutu ex eadem

Gratiã & prædestinãtio. CAPVT XCIII. 1. sent. dist. 26. ca. Nunc videre.

Rom. 9. d. 18.

Gene. 25. c. 23.

Malac. 1. a. 2.

Exod. 33. d. 19.

Rom. 9. d. 16. Ephe. 2. a. 3.

Misericordiã & iudiciũ Dei. CAPVT XCIII.

Exo 9. d. 19.

Rom. 9. d. 16. Ephe. 2. a. 3.

Rom. 9. d. 20.

Lib. 15. de ciuit. Dei, cap. 1. fol. 171. cols.

Rom. 9. d. 20.

Lib. 15. de ciuit. Dei, cap. 1. fol. 171. cols.

Rom. 9. d. 20.

Lib. 15. de ciuit. Dei, cap. 1. fol. 171. cols.

Rom. 9. d. 20.

Lib. 15. de ciuit. Dei, cap. 1. fol. 171. cols.

Rom. 9. d. 20.

Lib. 15. de ciuit. Dei, cap. 1. fol. 171. cols.

Rom. 9. d. 20.

Lib. 15. de ciuit. Dei, cap. 1. fol. 171. cols.

Rom. 9. d. 20.

massa facere, aliud quidē vas in honorē, aliud verò in cōtumeliā? Hoc enim loco quidā stulti putāt Apostolū in respōsione defecisse, & inopia reddēdā rationis repræsentā cōtradictoris audaciā. Sed magnū habet pōdus quod dictū est, O homo tu quis es? Et in talib⁹ questionib⁹ ad suā capacitatis cōsiderationē reuocat hominē verbo quidē breui, sed te ipsa magna est redditio rationis. Si enim non capit hęc, quis est qui respōdeat Deo? Si autē capit, magis nō inueniet quid respōdeat. Videt enim si capit, vniuersum genus humanū tā iusto iudicio diuino in apostatica radice dānatū, vt etiam si nullus inde liberaretur, nemo rectē posset Dei vitū peare iustitiam: & qui liberatur, sic oportuissē liberari: vt ex pluribus nō liberatis, atq; in dānatione iustissima derelictis, ostēderetur qd meruisset vniuersa conspersio, & quō etiā istos debitum iudiciū Dei duceret, nisi eius in debita misericordia subueniret: vt volentiū de suis meritis gloriari, omne os obstruatur: & qui gloriatur, in Domino gloriatur. Hęc sunt magna opera Domini, exquisita in omnes volūtates eius: & tā sapiētē exquisita, vt cum angelica & humana creatura peccasset, id est, non q; ille, sed quod voluit ipsa fecisset, etiā per eandē creaturā volūtatem, qua factū est q; creator noluit, implet ipse quod voluit: bene vtēs & malis, tanq̄ summe bonus, ad eorum dānationē quos iuste prædestinauit ad pœnam, & ad corū salutē quos benignē prædestinauit ad gratiā. Quātum enim ad ipsos attinet, q; Deus noluit fecerunt: quātū verò ad omnipotētiā Dei, nullo modo id efficere valuerūt. Hoc quippe ipso q; contra volūtate Dei fecerunt, de ipsis facta est volūtas eius. Propterea namq; magna opera Domini exquisita in omnes volūtates eius, vt mirō & ineffabili modo nō fiat præter eius volūtate, q; etiam contra eius sit volūtate: quia non fieret si nō lineret: nec vtique nolens finit, sed volens. Nec fineret bono fieri malē, nisi omnipotēs etiā de malo facere posset bene. ALIQUANDO autē bona volūtate homo vult aliquid quod Deus nō vult, etiā ipse bona multo amplius multoq; certius volūtate: nā illius mala volūtas esse nunquā potest. Tanquā si bonus filius patrem velit viuere, quē Deus bona volūtate vult mori. Et rursus fieri potest, vt hoc velit homo volūtate mala quod Deus vult bona: velut si malus filius velit mori patrē, velit hoc etiā deus. Nēpe ille vult quod nō vult deus, iste verò id vult, q; vult & deus: & tamē bonæ volūtati dei pietas illius potius cōsonat, quamuis aliud volentis, quam huius idē volētis impietas. Tantum interest quid velle homini, quid deo cōgruat, & ad quē finem suam quisq; referat volūtate, vt aut approberet aut improberet. Nā deus quāsdā volūtates suas vtique bonas ita implet per malorū hominū volūtates malas. Sicut per Iudæos maleuolos bona volūtate patris Christus pro nobis occisus est. Quod tantū bonum factum est, vt apostolus Pētrus quādo id fieri nolebat, Satanā ab ipso qui occidi venerat diceretur. Quam bonæ apparebant volūtates piorum fidelium, qui nolebāt apostolum Paulum Hierusalē pergere, ne ibi pateretur mala quæ propheta Agabus prædixerat: & tamen deus hęc illum pati volebat pro annūcianda fide Christi, excercens martyrem Christi. Neque enim iste bonam volūtate suam impleuit per Christianorum volūtates bonas, sed per Iudæorum malas: & ad eum potius pertinebant qui nolebant q; volebat, quam illi per quos volētēs factum est quod volebat, quia id ipsum quidem, sed ipse per eos bona, illi autem mala volūtate fecerunt. SED quantalibet sint volūtates vel angelorum vel hominum, vel bonorum vel malorum, vel illud quod deus vel aliud

volētēs quam deus, omnipotētis volūtas dei semper inuidā est: quæ mala esse nunquā potest, quia etiā cū mala irrogat, iusta est, & pfectō quia iusta est, mala nō est. Deus igitur omnipotēs siue per misericordiā cui⁹ vult milereat, siue per iudiciū quē vult obdurer, nec iniquē aliqd facit, nec nisi volēs quicquā facit, & omnia quæcunquē vult facit. Ac per hoc cū audimus & in sacris literis legimus, quod velit omnes homines saluos fieri: quāuis certū sit nobis non omnes homines saluos fieri, nō tamē ideo debemus omnipotētissimā Dei volūtati aliquid derogare, sed ita intelligere quod scriptū est, Qui vult omnes homines saluos fieri: tanq̄ dicitur, nullū hominē fieri saluū, nisi quē saluū fieri ipse voluerit: nō quod nullus sit hominū, nisi quē saluū fieri velit, sed quod nullus fiat nisi quē velit, & ideo sit rogādus vt velit, quia necesse est fieri si voluerit. ne otādo quippe deo agebat Apostolus, vt hoc diceret. Sic enim intelligimus id quod in Euāgelio scriptū est: Qui illuminat omnē hominē: nō quia nullus est hominū qui non illuminetur, sed quia nisi ab ipso nullus illuminatur. Aut certē sic dictū est: Qui omnes homines vult saluos fieri, nō quod nullus hominū esset quē saluū fieri nōlet, qui virtutes miraculorum facere noluit apud eos quos dicit acturos fuisse penitentiā si fecisset: sed vt omnes homines omne genus humanum intelligamus per qualcūque differētiā distributū, reges, priuatos, nobiles, ignobiles, sublimes, humiles, doctos, indoctos, intēgri corporis, debiles, ingeniosos, tardicordes, fatuos, diuites, pauperes, mediocres, mares, feminas, infantes, pueros, adolecentes, iuuenēs, seniores, senēs: in linguis omnibus, in moribus omnibus, in artibus omnibus, in professionibus omnibus, in voluntatum & cōsciētiarū varietate innumerabili constitutos, & si quid aliud differētiarum est in hominibus. Quid est enim corū vnde nō deus per vnigenitū suum dominum nostrū per omnes gētes saluos fieri homines velit, & ideo faciat, quia omnipotēs velle inaniter nō potest quodcunq; voluerit? Præceperat enim Apostolus, vt oraretur pro singulis hominib⁹, & specialiter addiderat pro regibus & iis qui in sublimitate sunt, qui putari poterāt fastu & supbia seculari à fidei Christianæ humilitate abhorreret. Proinde dicens, Hoc enim bonū est corā saluatore nostro deo, id est, vt etiā pro talibus oretur: statim vt desperationem tolleret, addidit: Qui omnes homines vult saluos fieri, & in agnitionē veritatis venire. Hoc quippe deus bonum iudicauit, vt orationibus humilū, dignaretur salutē præstare sublimū. Quod vtique iā videmus impletū. Isto locutionis modo & dominus est vsus in Euāgelio, vbi ait Phariseis: decimatis mentā & ruram & omne olus. Neque enim Pharisei & quæcunq; aliena & omnium per omnes terras alienigenarum omnia olera decimabant. Sicut ergo hic omne olus, omne olerum genus: ita & illic omnes homines, omne hominum genus intelligere possumus: & quocunq; alio modo intelligi potest, dum tamen credere nō cogimur aliquid omnipotentem deum voluisse fieri, factūque non esse: qui sine vllis ambiguitatibus si in celo & in terra, sicut & veritas cantat, omnia quæcunq; voluit fecit, pfecto facere noluit quod cunquē non fecit. QUAPROPTER etiam primum hominem deus in salutē in qua conditus erat, custodire voluisset, eūque opportuno tempore post genitos filios sine interpositione mortis ad meliora perdurare, vbi iam non solum peccatum non committere, sed nec voluntatem posset habere peccandi, si ad permanendū sine peccato sicut factus erat, perpetuam voluntatem habiturum esse præcisset. Quia verò eum malē vsurum libero arbitrio, hoc est peccaturum esse

1. sent. dist. 47. cap. v. Verūm vt.

Executur dictum apostoli, Qui vult omnes saluos fieri. CAPVT CIIII.

1. sent. dist. 46. cap. Nunc vide re restat. 1. Tim. 2. a. 4.

Ioan. 1. a. 9.

1. Tim. 2. a. 4.

1. Tim. 2. a. 4.

Luc. 11. f. 42.

Psal. 113. 11. Præcipienti Dei. CAPVT CIIII.

Volūtas nostra qualis futura sit. CAP. CV.

2. sent. dist. 7. cap. Boni verò, & dist. 25. cap. Angeli.

Liberū arbitrium & gratia. CAP. CVI. 2. sent. dist. 26. cap. I.

Gratia & stipēdiū peccati. CAPVT CVII. Rom. 6. d. 23

Rom. 11. b. 6

2. sent. dist. 24. cap. I.

Rom. 9. d. 21

Mediator Christus. CAPVT CVIII. 1. Tim. 2. b. 5

Hebr. 11. a. 35.

præcisebat, ad hoc potius præparauit volūtate suā, vt bene ipse faceret, etiam de malefaciente, ac sic hominis volūtate mala non euacuaretur, sed nihilominus impletur omnipotentis bona. Si enim oportebat prius hominē fieri, vt & bene velle posset & malē, nec gratis si bene, nec impunē si malē: postea verò sic erit, vt malē velle nō possit, nec ideo libero carebit arbitrio. Multo quippe liberius erit arbitriū, quod omnino nō poterit seruire peccato. Neque enim culpanda est volūtas, aut voluntas, non est, aut libera dicēda non est, qua beati esse sic volumus, vt esse miseri non solum nolimus, sed nequamquam profusus velle possumus. Sicut ergo nūc etiam anima nostra nolle infelicitatem, ita tūc nolle iniquitatem semper habitura est. Sed ordo præmittendus non fuit, in quo Deus voluit ostendere, quā bonum sit animal rationale quod etiam peccare possit, quamuis sit melius quod peccare non possit: sicut minor fuit immortalitas, sed tamen fuit in qua posset etiam mori, quamuis maior futura sit in qua nō possit mori. ILLAM natura humana perdidit per liberum arbitrium, & hanc est acceptura per gratiam quam fuerat, si non peccasset, acceptura per meritum: quamuis sine gratia nec tūc vllum meritū esse potuisset. Quia etsi peccatū in solo libero arbitrio erat constitutum, non tamen iustitiæ retinendæ sufficiebat liberum arbitrium, nisi participatione immutabilis boni diuinum adiutorium præberetur. Sicut enim mori est in hominis potestate cū velit, nemo est enim qui nō seipsum, vt nihil aliud dicam, vel non vscendo possit occidere, ad vitam verò tenendam volūtas non satis est, si adiutoria siue almentorū siue quorūcunq; tutelaminum desint. Sic homo in paradiso ad se occidēdū relinquendo iustitiam idoneus erat per volūtate, vt autem ab eo teneretur vita iustitiæ, parum erat velle, ni si ille qui eum fecerat adiuuaret. Sed post illam ruinam maior est misericordia Dei, quādo & ipsum liberum arbitrium liberādum est à seruitute, cui dominatur cū morte peccatū. Nec omnino per seipsum, sed per solam Dei gratiā, quæ in fide Christi posita est, liberatur: vt volūtas ipsa, sicut scriptū est, à Domino præparetur, qua cætera Dei munera capiatur per quæ veniatur ad munus æternum. VNDE & ipsam vitā æternam, quæ certē merces est operū bonorū, gratiā Dei appellat Apostolus: Stipēdiū enī (inquit) peccati mors, gratia autē Dei vitā æterna in Christo Iesū Domino nostro. Stipēdiū pro opere militiæ debetur redditur, non donatur: ideo dixit, Stipēdiū peccati mors: vt mortē peccato nō immeritō illatā, sed debitam demonstraret. Gratia verò nisi gratis sit, gratia non est. intelligendū est igitur etiam ipsa hominis bona merita esse. Dei munera, quib⁹ cū vitā æterna redditur, quod nisi gratia pro gratia reddatur? Sic ergo factus est homo rectus, vt & manere in ea rectitudine posset, non sine adiutorio diuino, & suo fieri peruersus arbitrio: & vtrumlibet horum elegisset, Dei volūtas fieret, aut etiam ab illo, aut certē de illo. Proinde quia suam maluit facere quā Dei, de illo facta est volūtas Dei, qui ex eadem massa perditionis quæ de illius stirpe profluxit, facit aliud vas in honorē, aliud in contumeliā: in honorem, per misericordiam, in contumeliā, per iudicium: vt nemo gloriatur in homine, ac per hoc nec in se. NAM neque per ipsum liberaremur vnū mediatorem Dei & hominū, Christū Iesum, nisi esset & Deus. Sed cū factus est Adam homo scilicet rectus, mediatore non opus erat. Cū verò genus humanum peccata longē separauerit à Deo, per mediatore, qui solus sine peccato natus est, vixit & occisus est, recōciliari nos oportebat Deo vsque ad carnis resurrectionem in vitam

æternam: vt & humana superbia per humilitatē dei argueretur ac sanaretur, & demonstraretur hominī quā longē à Deo recesserat, cū per incarnatū Deum reuocaretur, & per hominē neum exemplū obedientiæ cōtumaci hominī præberetur, & vnigenito suscipiente formā serui, quæ nihil antē meruerat, fons gratiæ panderetur, & carnis etiā resurrectio redemptis promissa in ipso redemptore præmonstraretur, & per eandem naturā quam se decepsisse lætabatur diabolus vinceretur: nec tamen homo gloriaretur, nec iterum superbia nasceretur: & si quid aliud de tanto mediatoris sacramento à proficientibus videri & dici potest, aut tantū videri, etiā si nō dici potest. TEMPVSAUTē quod inter hominis mortē & vltimā resurrectionē interpositū est, animas abditis receptaculis cōtinet, sicut vnaquæq; digna est vel requie vel æterna, pro eo quod sortita est in carne ciuiueret. NEQVE negādū est, defunctorū animas pietate suorum viuentium releuari, cū pro illis sacrificium mediatoris offertur, vel elemosynæ in ecclesia fiunt. Sed eis hæc profunt, qui cū viuerent, vt hæc sibi postea prodesse possent, meruerunt. Est enim quidam viuendi modus, nec tā bonus vt nō requiratur ista post mortē, nec tā malus vt ei nō profint ista post mortē. Est verò talis in bono, vt ista non requiratur, & est rursus talis in malo, vt nec his valeat, cū ex hac vita transierit, adiuuari. QUOCIRCA hic omne meritū comparatur, quo possit post hęc vitam releuari quispiam vel grauari. Nemo autem se speret quod hic neglexerit cū obierit apud deū promereri. Nō igitur ista quæ pro defunctis cōmendādis frequētat ecclesia, illi Apostolicæ sunt aduersā sententiæ, qua dictū est, Omnes enim astabimus ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque secundū ea quæ per corpus gessit, siue bonū, siue malū: quia etiā hoc meritū sibi quisq; cū in corpore viuere comparauit, vt ei possent ista prodesse. Non enim omnibus profunt. Et quare nō omnibus profunt, nisi propter differentiā vitæ quæ gessit in corpore: Cū ergo sacrificia siue altaris siue quarūcunq; elemosynarū pro baptizatis defunctis omnibus offeruntur, pro valde bonis gratiarum adiones sunt: pro nō valde malis, propitiationes sunt: provalde malis etsi nulla sunt adiumenta mortuorum, qualescunq; viuorū consolatio nes sunt. Quib⁹ autē profunt, aut ad hoc profunt, vt sit plena remissio, aut certē tolerabilior fiat ipsa dānatio. POST resurrectionem verò factō vniuerso cōpletōque iudicio, suos fines habebunt ciuitates duæ, vna Christi, altera diaboli: vna bonorū, altera malorum: vtraque tamen angelorum & hominum. Istis volūtas, illis facultas non poterit vlla esse peccandi: vel vlla cōdicio mortēdi, istis in æterna vita verē felicitēque viuētib⁹, illis infelicitē in æterna morte sine moriendi potestate durātib⁹, quoniam vtrique sine fine. Sed in beatitudine isti alius alio præstabilius, in miseria verò illi alius alio tolerabilius permanebūt. FRVSTRATA itaque nōnulli, imō quā plurimi æternam damnatorum pœnā, & cruciatu sine intermissione perpetuos, humano miserantur affectu, atque ita futurum esse nō credunt: non quidē scripturis aduersando diuinis, sed pro suo motu dura quæque molliendo, & in leniorem floctendo sententiā, quæ putāt in eis terribilius esse dictā, quā verius. Non enim obliuiscetur, inquit, misereri deus, aut continebit in ira sua miserationes suas. Hoc quidē in Psalmo legitur sancto. Sed de his sine vllō scrupulo intelligitur, q; vasa misericordiæ nūcupantur, quia & ipsi nō p meritis suis, sed deo miseratē de miseria liberatur. Aut si hoc ad oēs existimant pertinere, nō ideo necesse est vt damnationē opinētur posse finire eorū, de quibus dictum est, Et ibunt hi in sup-

Locus an- marū vsque ad iudicium futurum. CAP. CXI. 1. q. 1. cap. Tempus. 4. sent. dist. 41. cap. 1. Bona opera pro defunctis. CAPVT CXI. Vbi supra cap. Neque.

Rom. 14. b. 10. 1. Cor. 13. 10.

1. q. 2. cap. Tempus.

Dux ciuitates post iudicium. CAPVT CXI.

4. sent. dist. 50. cap. 1.

Pœna impi- orum an æterna. CAPVT CXI. 4. sent. dist. 46. cap. 1. & 21. de ciuit. Dei, cap. 18. & 24.

Psal. 76. b. 10.

M. 10. 27. d. 46.

potuisset, esset profectio eius eadem sententias habentes, multo tamē enodatiores atq; planiores, quantum rerū tātarū explicandarū diffcultas & facultas nostra pate- retur. Sūt autē qui primos quatuor vel potius quinque etiā sine procemiis habent, & duodecimū sine extrema parte nō parua. Sed si eis hæc editio poterit innotescere, omnia si voluerint & valuerint, emēdabūt. Peto sanē vt hanc Epistolā, seorsum quidē, sed tamē ad caput eorundē librorum iubeas anteponi. Ora pro me.

DE TRINITATE
LIBER I.

ECTRVVS hæc quæ de Trinitate differimus, prius oportet vt nouerit, stylum nostrū aduersus eorū vigilare calūnias, qui fidei cōtemnentes initiū, immaturo & peruerso rationis amore fallūt. Quorū nōnulli ea quæ de corporalibus reb⁹, siue per sensus corporeos experta nouerūt, siue quæ natura humani ingenij & diligentie viuacitate vel artis adiutorio perceperunt, ad res incorporeas & spirituales transferre conātur, vt ex his illa metiri atque opinari velint. Sunt ꝑ quidam alij qui secundum humani animi naturam vel affectum de Deo sentiunt, si quid sentiunt, & ex hoc errore cum de Deo disputant, sermoni suo distortas & fallaces regulas fingunt. Est itē aliud hominū genus, eorū qui vniuersam quidē creaturā quæ profectō mutabilis est, nēturā transcendere, vt ad incommutabilem substantiam quæ Deus est, erigant intentionē: sed mortalitatis onere prægrauati, cū & videri volunt scire quod nesciunt, & quod volūt scire nō possunt, præsumptiones opinionū suarū audacius affirmando, intercludūt sibi mentis intelligētiæ vias, magis eligētes sententiā suā non corrigere peruersam, quā mutare defensā. Et hic quidē omnium morbus est triū generum quæ proposui: & eorū scilicet qui secundū corpus de Deo sapiūt: & eorū qui secundū spiritale creaturā, sicuti est anima: & eorū qui neque secundum corpus, neque secundum spiritalem creaturā, & tamen de Deo fallā existimant: eo remotiores à vero, quō id quod sapiunt, nec in corpore reperitur, nec in factō & condito spiritu, nec in ipso creatore. Qui enim opinatur Deū, verbi gratia, candidum vel rutilum, fallitur: sed tamen hæc inueniuntur in corpore. Rursus qui opinatur Deū nūc obliuiscētē, nūc recordantē, vel si quid huiusmodi est, nihilominus in errore est, sed tamē hæc inueniuntur in animo. Qui autē putat eius esse potētiam Deū vt seipsū ipse genuerit, eo plus errat, quod nō solū Deus ita nō est, sed nec spiritalis nec corporalis creatura. Nulla enim omnino res est quæ seipsam gignat vt sit. Vt ergo ab huiusmodi falsitatib⁹ humanus animus, purgaretur, sancta Scriptura paruulis cōgruēs, nullius generis rerū verba vitauit, ex quibus quasi gradatim ad diuina, atque sublimia noster intellectus velut nutritus assurgeret. Nam & verbis ex rebus corporalibus sumptis viā est cū de Deo loqueretur, velut cū ait, In regimine alarum tuarum protegeme. Et de spiritali creatura multa transtulit quibus significaret illud quod ita nō esset, sed ita dici opus esset, sicuti est: Ego sum Deus zelotes: &, Pœnitent me hominē fecisse. De rebus autem quæ omnino non sunt, non traxit aliqua vocabula, quibus vel figuraret locutiones, vel spiraret ænigmata. Vnde perniciosius & inanius euanescent, qui tertio illo genere erroris à veritate secluduntur, hoc suspicando de Deo, quod neque in ipso, neque in vlla creatura inueniri potest. Rebus enim quæ in creatura inueniuntur, solet Scriptura diuina velut infantilia oblectamenta formare, quibus infir-

morum ad quærenda superiora & inferiora deserenda, pro suo modulo tanquā passibus moueretur affectus. Quæ verò propriè de Deo dicuntur, quæque in nulla creatura inueniuntur, rarò ponit scriptura diuina, sicut illud quod dicitur ad Moysē: Ego sū qui sum: & qui est, misit me ad vos. Cū enim esse aliquo modo dicatur & corpus & animus, nisi proprio quodā modo vellet intelligi, non id vtiq; diceret. Et illud quod ait Apostol⁹. Qui solus habet immortalitatē, cū & aīa modo quodā immortalis esse dicatur & sit: nō [autē] diceret, Sol⁹ habet, nisi quia vera immortalitas incommutabilitas est, quā nulla potest habere creatura, quoniā soli⁹ est creatoris. Hoc & Iacob⁹ dicit: Omne datū optimū, & omne donū perfectū de sursum est descendens à patre luminū, apud quē nō est cōmutatio, nec motū obumbratio. Hoc & Dauid: mutabis ea, & mutabūtur, tu verò idem ipse es. Proinde substantiā dei sine vlla sui cōmutatione mutabilia facientē, & sine vllō sui tēporali motu tēporalia creantē, intueri & plenē nosse difficile est: & ideo est necessaria purgatio mētis nostræ qua illud ineffabile, ineffabiliter videri possit: quanndum pradiū, fide nutritur, & per quædam tolerabiliora, vt ad illud capiendū apti & habiles efficiamur, itinera ducimur. Vnde Apostol⁹, in Christo quidē dicit esse omnes thesauros sapientiæ & scientiæ absconditos: eū tamen quāuis iam gratia eius renatis, sed adhuc carnalibus & animalibus, tanquā paruulis in Christo, non ex diuinā virtute in qua æqualis est patri, sed ex humana infirmitate ex qua crucifixus est, cōmendauit. Ait namque: Neque enim iudicauit me scire aliquid in vobis nisi Iesum Christum, & hunc crucifixū. Deinde secutus ait: Et ego in infirmitate & timore, & tremore multo fuit apud vos. Et paulo post dicit: Et ego fratres non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus. Quasi paruulis in Christo, lac potū dedi vobis, nō escam, nondū enim poteratis, sed nec adhuc quidē potestis. Hoc cū dicitur quibusdā, rascūtur, & sibi cōtūmeliosè dici putant: & plerunq; malūt credere eos potius à quibus hoc audiūt nō habere quod dicant, quā se capere nō posse quod dixerint. Et aliquādo afferim⁹ eis rationem, nō quā petunt cū de Deo quærunt: quia nec ipsi eā valēt fumere, nec nos fortasse vel apprehendere vel proferre: sed qua demonstraret eis quā sint inhabiles minimeq; idonei percipiēdo quod exigūt. Sed quia nō audiūt quod volūt, aut callidē nos agere putāt vt nostrā occultemus imperitiā, aut malitiosè quod eis inuideamus peritiā, atq; ita indignantes perturbatiq; discedūt. **Q**UAPROPTER adiuuātē Dño Deo nostro suscipimus & eā ipsā quā flagitat quātū possum⁹ redderatiōnē, Quod trinitas sit vnus Deus & solus & ver⁹, & quā rectē pater & fili⁹ & spiritus sanctus, vni⁹ eiusdēq; substantiæ vel essentiæ dicatur, credatur, intelligatur: vt nō quasi nostris excusationibus illudātur, sed re ipsa experiantur, & esse illud summū bonū quod purgatissimis mētibus cernitur, & se propterea cerni cōpre hēdiq; nō posse, quia humanæ mētis acies inualida in tā excellenti luce nō figitur, nisi per iustitiā fidei nutrita vegetetur. Sed primū secundū autoritatē Scripturarū sanctorū, vtrū se ita fides habeat, demonstrādū est, Deinde si voluerit & adiuuerit Deus, istis garrulis ratiocinatoribus, elatioribus quā capatoribus atque ideo morbo periculosiore laborantibus, sic fortasse feruiem⁹, vt inueniāt aliquid vnde dubitare non possint, & ob hoc in eo quod inuenire nequiverint, de suis mōtibus potius quā de ipsa veritate, vel de nostris disputationibus conquerātur: atq; ita si quid eis erga Deum vel amoris est vel timoris, ad initium fidei & ordinem redeant, iam sentientes quā salubriter in sancta Ec-

Exod. 3. d. 14.

1. Tim. 6. c. 16.

al. omittit autem.

Iac. 1. c. 17.

Phil. 1. c. 2. 7.

al. suo.

Col. 2. a. 3.

1. Cor. 2. a. 2.

1. Cor. 3. a. 1.

De Deo quomodo differendū. CAP. II.

Error de Deo triplex. CAP. I.

al. item.

Phil. 1. c. 8.

Exod. 2. a. 1. Gen. 6. b. 7.

clesia medicina fidelium constituta sit: vt ad perceptio- nē incommutabilis veritatis, imbecillē mentem obser- uata pietas sanet, ne in opinionē noxiæ falsitatis teme- ritas inordinata præcipitet. Nec pigebit autē me sicu- bi hæsit quærere, nec pudebit sicubi erro discere.

PROINDE quisquis hæc legit, vbi pariter cert⁹ est, pergat mecū: vbi pariter hæsitat quærat mecū: vbi erro- rē suū cognoscit redeat ad me: vbi meū, reuocet me. Ita ingrediamur simul charitatis viā, tendentes ad eū, de quo dictū est: Quærite faciē corā Domino Deo nostro, placitū, pium atque tutū corā Domino Deo nostro, cū omnibus interim qui ea quæ scribo legūt & in om- nibus scriptis meis, maximēque in iis vbi quæritur v- nitas trinitatis, ꝑ pater & filius & Spiritus sanctus, quia nec periculosi⁹ alicubi erratur, nec laboriosus aliquid quæratur, nec fructuosius aliquid inuenitur. Quisquis ergo cum legit dicit, hoc nō bene dictum est, quoniā non intelligo, locutionē meā ꝑprehendat, nō fidē: & fortē verē potuit dici planius: veruntamē nullus homi- nū ita locutus est, vt in omnibus ab omnibus intellige- retur. Videat ergo cui hoc in sermone meo displicet, vtrū alios in talibus reb⁹ quæstionibusque versatos in- telligat, cum me non intelligit. Et si ita est, ponat librū meū, vel etiā si hoc videatur, abiciat, & eis potius quos intelligit, operā & tempus impendat. Non tamen pro- pterea putet me tacere debuisse, quia nō tā expedite ac dilucide q̄ illi quos intelligit, eloqui potui. Neque enī omnia quæ ab omnibus conscribuntur, in omnīu manus veniunt. Et fieri potest, vt nōnulli qui etiā hæc no- stra intelligere valēt, illos planiores nō inueniāt libros, & in istos saltē incidāt. Ideoq; vrile est, plures à pluri- b⁹ fieri diuerso stylo, nō diuersa fide, etiā de quæstioni- b⁹ eisdē, vt ad plurimos res ipsa perueniat, ad alios sic, ad alios autē sic. At si ille qui se ista non intellexisse cō- queritur, nulla vnquā de talibus rebus diligētē & acu- tē disputata intelligere potuit, secū agat votis & studiis vt proficiat, nō mecū querelis & conuiciis, vt taceā. Qui verò hæc legens dicit, intelligo quidē quid dictū sit, sed nō verē dictū esse: asserat si placet sententiā suā, & redarguat meā, si potest. Quod si cū charitate & ver- itate fecerit, mihiq; etiā, si dū in hac vita maneo, cog- noscētū facere curauerit, vberrimū fructū hui⁹ labo- ris mei cæpero. Quod si mihi nō potuerit, q̄ id potue- rit me volētē ac libētē præstiterit: ego tamē in lege do- mini meditare si nō die ac nocte, saltē quæ tēporū par- ticulis posūt, & meditationes meas ne obliuione fu- giāt stylo alligo: sperās de misericordia dei, quod in omni- b⁹ veris quæ certa mihi sunt, perseveratē me faciet. Si quid autē aliter sapio, id quoq; mihi ipse reuelabit, si- ue per occultas inspirationes atque admonitiones, si- ue per manifesta eloquia sua, siue ꝑ fraternas sermoci- nationes. Hoc oro, & hoc depositū desideriumq; meū penes ipsū habeo, qui mihi fatis idone⁹ est, & custodi- re quæ dedit, & reddere quæ promisit. Arbitror sane nōnullos tardiores, in quibusdā locis librorū meorum opinaturos me sensisse quod nō sensī, aut nō sensisse quod sensī. Quorū errorē mihi tribui nō debere quis nesciat, si velut me sequētes neq; apprehēdētes deui- auerint in aliquā falsitatē, dū cogor per quædā densā & opaca viā carpere, quādoquidē nec ipsis sanctis diu- norū librorū autoritatibus vllō modo quisquā rectē tribuerit tam multos & varios errores hæreticorū, cū omnes ex eisdem Scripturis, falsas atque fallaces opi- niones suas conentur defendere. Admonet me planē, ac mihi iuber suauissimo imperio lex Christi, hoc est charitas, vt cum aliquid falsi in libris meis me sensisse homines putāt quod ego nō sensī, atque id ipsum fal- sum alteri displicet: alteri placet, malim me reprehē-

di à reprehēfore falsitatis, quā ab eius laudatore lau- dari. Ab illo enim quātuis ego nō rectē qui hoc nō sen- serim, error tamen ipse rectē vituperatur. Ab hoc autē nec ego rectē laudor, à quo existimor id sensisse quod vituperat veritas, nec ipsa sententiā quam vituperat ver- itas. Ergo in nomine Domini susceptū opus aggredia- mur. **O**MNES quos legere potui qui ante me scri- pserūt de Trinitate, quæ est Deus, diuinorum librorū veterum & nouorum catholici tractatores, hoc inten- derunt secundū Scripturas docere, quōd pater & filius & Spiritus sanctus, vnus eiusdēque substantiæ inse- parabili æqualitate diuinam in sinuēt vnitatem. Ideo- que non sint tres dii, sed vnus Deus, quamuis, pater fi- liū genuerit, & ideo filius non sit qui pater est: filiusq; à patre sit genitus, & ideo nō sit pater qui filius est: Spi- ritusq; sanctus nec pater sit nec filius, sed tantum patris & filij spiritus, patri & filio etiā ipse cōæqualis, & ad trinitatis pertinens vnitatem: non tamen eandem tri- nitatē natā de virgine Maria, & sub Pontio Pilato cru- cifixā & sepultā, tertio die resurrexissē, & in cælū ascē- disse, sed tantūmodo filiū. Nec eandē trinitatē descen- disse in specie colūbæ super Iesum baptizatū: Aut die Pētecostes post ascensionem Domini, sonitu factō de cælo quasi ferretur flatus vehemens, & linguis diuisis sicut ignis, sedisse super vnumquemque eorū, sed tan- tūmodo Spiritum sanctū. Nec eandē trinitatē dixisse de cælo: Tu es filius meus: siue cum baptizatus est à Ioanne, siue in monte quando cum illo erat tres disci- puli: aut quando sonuit vox, dicens: Et clarificauit & i- terum clarificabo: sed tantūmodo patris vocē fuisse ad filiū factā, quāuis pater & filius & Spiritus sanctus, si- cut inseparabiles sunt, ita inseparabiliter operentur. Hæc etiā mea fides est, quoniā hæc est catholica fides. **S**ED in ꝑ ea nonnulli perturbantur, cum audiunt Deū patrem, & Deū filium, & Deū Spiritū sanctū, & tamen hanc trinitatem non tres Deos, sed vnū Deū, & quemadmodū id intelligant quærūt, præsertim cū dicitur inseparabiliter operari trinitatē in omni re: Deus operatur, & tamen quandā vocem patris sonu- isse, quæ vox filij non sit: in carne autem natū & passum, & resurrexissē, & in cælum ascēdisse non nisi filium: in columbæ autem specie venisse non nisi Spiritum sanctū intelligere volunt: quomodo & illā vocē quæ nō nisi patris fuit trinitas fecerit, & illā carnem in qua nō nisi filius de virgine nat⁹ est, eadē trinitas creauerit, & illā columbæ speciem in qua nō nisi Spiritus sanct⁹ apparuit, illa ipsa trinitas operata sit: alioquin nō inse- parabiliter trinitas operatur, sed alia pater facit, alia fi- lius, alia Spiritus sanctus. Aut si quædā simul faciunt, quædā sine inuicem, iā non inseparabilis est trinitas. Mouet etiā quomodo Spiritus sanctus in trinitate sit, quē nec pater, nec filius, nec ambo genuerint, cum sit & patris & filij spiritus. Quia ergo quærunt ista homi- nes, & tædio nobis sunt, [vt] si quid hinc ex dono Dei sapit infirmitas nostra, edisseramus eis vt possum⁹, ne- que cum inuidia tabescēte iter habeamus. Si dicimus nihil nos de talib⁹ reb⁹ cogitare solere, mētīmur. Si autē fatemur habitare ista in cogitationib⁹ nostris, quoniā rapimur amore indagandæ veritatis, flagitat iure cha- ritatis, vt eis indicemus quid hinc excogitare potueri- mus: nō quia iā acceperim, aut perfect⁹ sim. Nā si Pau- lus apostolus, quanto magis ego lōgē infra illius pedes iacēs non me arbitror apprehēdisse, sed pro modulo meo, si ipsa quæ retro sunt obliuiscor, & in anteriora me extendo, & secundū intentionem sequor ad palmā supernæ vocationis, quantū eiusdē viæ peregerim, & quōd peruenierim, vnde mihi in finem reliquus cur- sus est, vt aperiā, desideratur à me, illis desiderantibus

Que perfa- nis commu- nis, que nō. CAP. I.

De conse- dist. 3. cap. Omnes quos.

Math. 3. d. 16. A& 2. a. 2.

Marc. 1. b. 11. Math. 1. 7. a. 5. Ioan. 1. c. 2. 8.

Actiones personarū propriæ. CAP. I. v. al. 10.

Omnes omittit vt. Sap. 6. d. 2. 7.

Phil. 1. a. 13.

inter se sanctorū librorū sententiis. Nā secundū formā Dei æqualis est patri & filius, & Spiritus sanctus, quia neuter eorū creatura est, sicut iā ostēdimus. Secundū autē formā serui, minor est pater, quia ipse dixit: pater maior me est. Minor est seipso, quia de illo dictum est: Semetipsum exinaniuit formā serui accipiens. Minor est spiritu scto, quia ipse ait: Qui dixerit blasphemiam in filiū hominis, remittetur ei: Qui autē dixerit in Spiritū sanctū, nō remittetur ei. Et in ipso virtutes operatus est, dicens: Si ego in spiritu Dei ciicio dæmonia, certe superuenit super vos regnū Dei. Et apud Esaiā dicit, quā lectio nē ipse in synagoga recitauit, & de se cōpleta sine scrupulo dubitationis ostēdit: Spiritus, inquit, dñi super me, propter quod vnxit me, euangelizare pauperibus misit me, prædicare captiuis remissionem, &c. Ad quæ faciēda ideo dicit se missum, quia spiritus Domini est super eū. Secundū formā Dei, omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factū est nihil. Secundū formā serui, ipse factus est ex muliere, factus sublege. Secundū formā Dei, ipse & pater vnū sunt. Secundū formā serui, nō venit facere voluntatē suā, sed voluntatē eius qui eū misit. Secundū formā Dei, sicut habet pater vitā in semetipso, sic dedit & filio vitā habere in semetipso. Secundū formā serui, Tristis est anima mea vsq; ad mortē: & Pater, inquit, si fieri potest transeat à me calix iste. Secundū formā Dei, Ipse est verus Deus & vita æterna. Secundū formā serui, factus est obediens vsq; ad mortem, mortē autē crucis. Secundū formam Dei, Omnia quæ habet pater, ipsius sunt: & omnia tua mea sunt, inquit, & mea tua. Secundū formam serui, Nō est doctrina ipsius, sed illius qui eū misit.

Et de die & hora nemo scit, neque angeli in celo, neque filius, nisi pater. Hoc enim nescit, quod nesciētes facit, id est, quod non ita sciebat vt tunc discipulis indicaret: sicut dictū est ad Abraham, Nunc cognoui quod timeas Deum: id est nunc feci vt cognosceres, quia & ipse sibi in illa tentatione probatus innotuit. Nā & illud vtique dicitur erat discipulis tēpore opportuno, de quo futuro tanquā præterito loquēs, ait: Iā non dicam vos seruos, sed amicos: seruus enim nescit voluntatē domini sui. Vos autē dixi amicos, quia omnia quocūque audiui à patre meo, nota feci vobis: quod nōdum fecerat, sed quia certō facturus erat, quasi iam fecisset locutus est. Ipsi enim ait: Multa vobis habeo dicere, sed non potestis illa portare modo. Inter quæ intelligitur, & de die & hora. Nam & Apostolus: Neque enim iudicauit me, inquit, scire aliquid in inter vos, nisi Christum Iesum, & hunc crucifixum. Eis enim loquebatur, qui capere altiora de Christi deitate non poterant. Quibus etiam paulo post dicit, Non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalib⁹. hoc ergo inter illos nesciebat, quod per illum scire non poterant. Et hoc solum nescire dicebat, quod eos per illum scire oportebat. Denique sciebat inter perfectos, quod inter paruulos nesciebat. Ibi quippe ait, Sapientiam loquimur inter perfectos. Eo namq; genere locutionis nescire quisque dicitur quod occultat, quo dicitur fossa cæca quæ occulta est. Neq; enim aliquo genere loquuntur Scripturæ, quod in consuetudine humana non inueniatur, quia vtique hominibus loquuntur. Secundum formam Dei dictum est, Ante omnes colles genuit me: id est, ante omnes altitudines creaturarū. Et ante Luciferum genui te: id est ante omnia tempora & temporalia. Secundum formam autem serui dictū est, Dominus creauit me in principio viarum suarum: Quia secundum formam Dei dixit, Ego sum veritas: & secundum formam serui, Ego sum via. Quia enim ipse est primogenitus à mortuis iter fecit

Ecclesiæ suæ ad regnum Dei ad vitam æternam, cui caput est ad immortalitatem etiam corporis: [&] ideo creatus est in principio viarum Dei in opera eius. Secundum formam enim Dei, principium est quod & loquitur nobis: in quo principio fecit Deus celū & terram. Secundum autē formā serui, Sponsus procedens de thalamo suo. Secundū formam Dei, Primogenitus omnis creaturæ, & ipse ante omnes est, & omnia in illo cōstant. Secundum formā serui, Ipse est caput corporis Ecclesiæ. Secundū formā Dei, Dominus est gloria. Vnde manifestum est, quod ipse glorificet sanctos suos. Quos enim prædestinauit, ipsos & vocauit: & quos vocauit, ipsos & iustificauit: quos autē iustificauit, ipsos & glorificauit. De illo quippe dictū est, quod iustificet impiū: de illo dictū est, quod sit iustus & iustificās. Si ergo quos iustificauit, ipsos & glorificauit, qui iustificat ipse & glorificat, qui est, vt dixi, Dominus gloriæ. Secundū formā tamen serui fatigentibus discipulis de glorificatione sua, respondit: Sedere ad dexteram vel ad sinistram meā non est meum dare vobis, sed quibus paratum est à patre meo. Quod autē paratum est à patre eius, & ab ipso filio paratum est: quia ipse & pater vnū sunt. Iam enim ostēdimus in hac Trinitate per multos diuinarū locutionū modos etiā de singulis dici quod omnium est, propter inseparabilem operationem vnus eiusdemq; substantiæ. Sicut & de Spiritu sancto dicit, Cū ego iero, mittā illū ad vos. Non dixit, mitemus, sed ita quasi tantū filius eū missurus esset, & nō pater: cū alio loco dicat: Hæc locutus sum vobis apud vos manens: Aduocatus autem ille, spiritus scilicet, quem mittet pater in nomine meo, ille vobis declarabit omnia. Hic rursus ita dictum est, quasi non eum missurus esset & filius, sed tantum pater. Sicut ergo ista, ita & illud quod ait, Sed quibus paratum est à patre meo: cum patre se intelligi voluit, parare sedes gloriæ quibus vellet. Sed dicit aliquis: Illic cū de Spiritu sancto loqueretur, ita se missurum ait, vt non negaret patrem missurum: & alio loco ita patrem, vt nō negaret se missurū: hic verò aperte ait, Nō est meum dare vobis: atq; ita securus, à patre dixit ista præparata. Sed hoc est quod præstrinximus secundū formā serui dictū: vt ita intelligeremus, Nō est meum dare, ac si diceretur, Nō est humana potestatis hoc dare: vt per illud intelligatur hoc dare, per quod Deus & æqualis est patri. Nō est, inquit, meū dare, id est, nō humana potestatis ista do, sed quibus paratum est à patre meo. Sed iam tu intellige, quia si omnia quæ habet pater mea sunt, & hoc vtique meū est, & cū patre ista parauit. Nā & illud quæro, quomodo dictū sit, Si quis nō audit verba mea, ego nō iudicabo illū. Fortassis enim ita hic dixit, Ego nō iudicabo illū, quem admodū ibi, Nō est meū dare. Sed quod hic sequitur, Nō enim veni, inquit, vt iudicē mundū, sed vt saluū faciā mundū. Deinde adiungit, & dicit: Qui me spernit & non accipit verba mea, habet qui se iudicet. hic iā intelligerem⁹ patre, nisi adiungeret & diceret, Verbū quod locutus sum, ipsū iudicabit illū in nouissimo die. Quid igitur, iā nec filius iudicabit, quia dixit, Ego nō iudicabo illū, nec pater, sed verbum quod locutus est filius: imō [potius] iudici adhuc quod sequitur, Quia ego, inquit, non ex me locutus sum, sed ille qui me misit pater, ille mandatum mihi dedit, quid dicam, & quid loquar, & scio quia mandatum eius vita æterna est. Quæ ego loquor ita vt dixit mihi pater, sic loquor. Si ergo non iudicat filius, sed verbum quod locutus est filius: ideo autem iudicat verbum quod locutus est filius, quia non ex se locutus est filius, sed qui misit eum pater mandatum dedit ei quid dicat, & quid loquatur: pater vtique iudi-

Omnes omittit & al. operibus.

Ioan. 8. c. 25. p. 18. 6. Col. 1. 15. Ibidem.

1. Cor. 2. b. 3. Rom. 8. f. 30.

Rom. 4. a. 5. Rom. 3. d. 26.

Math. 20. c. 23.

Ioan. 10. f. 30.

Ioan. 12. g. 48.

Ioan. 16. a. 7.

Ioan. 14. d. 25.

Omnes omittunt sic.

Ioan. 7. c. 16.

al. p. struximus.

Ioan. 16. b. 15.

Ioan. 12. g. 47.

al. quid hic sequitur.

Math. 20. c. 23.

Ioan. 12. g. 49.

Ioan. 14. a. 1.

Math. 20. c. 23.

Ioan. 12. g. 47. 2. Tim. 4. a. 1.

iudicat cuius verbum est quod locutus est filius, atque ipsum verbum patris idem est filius ipse: Non enim aliud est mandatum patris aliud verbum patris. Nā & verbū hoc appellauit & mādaturū. Videamus ergo ne forte quod ait, Ego non ex me locutus sum: hoc intelligi voluerit, Ego nō ex me natus sum. Si enim verbū patris loquitur, seipsum loquitur, quia ipse est verbum patris. Plerūque enim dicit, Dedit mihi pater: in quo vult intelligi quod eū genuerit pater: nō vt tanquā iā existēti & nō habēti dederit aliquid: sed ipsum dedisse vt haberet, genuisse est vt esset. Non enī sicut creatura, ita Dei filius ante incarnationē & ante assumptā creaturā vnigenitus, per quæ facta sunt omnia, aliud est, & aliud habet, sed hoc ipsum est, quod est id quod habet. Quod illo loco manifestius dicitur, si quis ad capiendū sit idoneus, vbi ait, Sicut habet pater vitā in semetipso, ita dedit filio vitā habere in semetipso. Neq; enim iā existēti & vitā nō habēti dedit vt haberet vitā in semetipso, cū eo ipso quod est, vitā sit: hoc est ergo, dedit filio vitā habere in semetipso, genuit filium esse incōmutabilē vitā, quod est vita æterna. Cū ergo verbū dei sit filius Dei, & filius Dei sit verus deus, & vita æterna, sicut in epistola sua dicit Ioannes, etiam hic quid aliud agnoscamus, cū dicit Dominus, Verbū quod locutus sum, ipsum iudicabit eū in nouissimo die: & ipsum verbum patris verbum esse dicit & mandatum patris, ipsūq; mandatum vitā æternam: Et scio, inquit, quia mandatum eius vita æterna est. Quæro itaque quomodo intelligamus, Ego nō iudicabo: sed verbum quod locutus sum iudicabit: quod ex consequētibus apparet ita dictū, ac si diceret [sic,] Ego non iudicabo, sed verbū patris, iudicabit, verbū autē patris est ipse filius Dei. Sic enim intelligēdū est, Ego nō iudicabo, sed ego iudicabo: quomodo istud potest esse verū, nisi ita: ego scilicet nō iudicabo ex potestate humana, quia filius hominis sū: sed ego iudicabo ex potestate verbi, quia filius Dei sū. Aut si contraria & repugnantia videntur, ego non iudicabo, sed ego iudicabo: quid illic dicemus, vbi ait, Mea doctrina non est mea: quomodo mea, quomodo nō mea? Non enim dixit, Ista doctrina nō est mea, sed mea doctrina nō est mea: quæ dixit suam, eadem dixit nō suam. Quomodo istud verū est, nisi secundū aliud suū dixerit, secundum aliud non suam. Secundum formā Dei suā, secundum formam serui nō suam. Cū enim dicit, Nō est mea, sed eius qui me misit: ad ipsum verbū nos fecit recurrere, doctrina enim patris est verbū patris qui est vnicus Dei est. Quid sibi & illud vult, Qui in me credit, non in me credit: Quomodo in ipsum, quomodo non in ipsum, quomodo tam contrarium sibiq; aduersum potest intelligi? Qui in me credit, inquit, non in me credit, sed in eum qui me misit: nisi ita intelligas, qui in me credit, non in hoc quod videt credit, D ne sit spes nostra in creatura: sed in eo qui suscepit creaturam in qua humanis oculis apparet, ac sic ad se æqualem patri cōtemplandum per fidem corda mūdaret. Ideo que ad patrem referens intentionem credentium & dicens, Non in me credit, sed in eū qui me misit: non vtique se à patre, id est, ab illo qui eum misit voluit separari: sed vt sic in eum crederetur, quomodo in patrem cui est æqualis. Quod aperte alio loco dicit, Creditis in Deū, & in me credite: id est, sicut creditis in Deū, sic & in me: quia ego & pater vn⁹ deus. Sicuti ergo hic, tanquā abstulerit à se fidē hominū, & in patre trāstulerit, dicēdo, nō in me credit, sed in eū qui me misit: quia tamē se vtique non separauit: Sic etiā quod ait, Non est meū dare, sed quibus paratū est à patre meo, puco clarere secundū quid vtique accipiendum sit: Tale est enim & illud, Ego non iudicabo: cū ipse iu-

dicatur⁹ sit viuos & mortuos: sed quia nō ex potestate humana propterea recurrēs ad deitatē, sursū erigit corda hominū, propter quæ subleuanda descendit. Nō s i tamē ipse idem esset filius hominis propter formā serui quam accepit, qui est filius Dei propter Dei formā in qua est, non diceret apostolus Paulus de principibus huius seculi: Si enim cognouissent, nunquam dominū gloriæ crucifixissent. Ex forma enim serui crucifix⁹ est, & tamen Dominus gloriæ crucifixus est. Talis enim erat illa susceptio quæ deū hominem faceret, & hominē Deū: quid tamē propter quid, & quid secūdū quid dicatur, adiuuante Domino, prudens & diligēs & pius lector intelligit. Nam ecce diximus quia secundum id quod Deus est, glorificat suos, secundum hoc vtique quod dominus gloriæ est: & tamen dominus gloriæ crucifixus est, quia rectē dicitur & deus crucifixus, nō ex virtute diuinitatis, sed ex infirmitate carnis: sicut dicimus, quia secundum id quod deus est iudicat, hoc est ex potestate diuina, non humana, & tamē ipse homo iudicaturus est, sicut dominus gloriæ crucifixus est: ita enim aperte ait, Cū venerit filius hominis in gloria sua, & omnes angeli eius cum eo, tunc cōgregabuntur ante eum omnes gentes: & cetera quæ de futuro iudicio vsque ad vltimam sententiam in eo loco prædicantur. Et Iudæi, quippe qui in malitia sua persequerantur, in illo iudicio puniendi sunt, sicuti alibi scriptū est, Videbunt in quem pupugerunt. Cū enim & boni & mali visuri sunt iudicem viuorum & mortuorum, proculdubio eum videre nō poterunt mali, nisi secundum formam qua filius hominis est, sed tamen in claritate in qua iudicabit, non in humilitate in qua iudicatus est. Ceterum illam dei formam in qua æqualis est patri, proculdubio impj non videbunt. Non enim sunt mundicordes. Beati enim mundicordes, quoniā ipsi deū videbunt. Et ipsa visio est facie ad facie, & quæ summū premiū promittitur iustis, & ipsa fiet, cū traderet regnū deo & patri: in quo & suæ formæ visionem vult intelligi, subiecta deo vnuerſa creatura, & ipsa in qua filius Dei filius hominis factus est. Quia secundū hanc & ipse filius tunc subiectus illi erit, qui ei subiecit omnia, vt sit Deus omnia in omnibus. Alioquin si filius Dei iudex in forma qua æqualis est patri, etiam impiis cū iudicaturus est apparebit, quid est quod pro magno dilectori suo pollicetur dicens, Et ego diligam eū, & ostendam me ipsum illi: Quapropter filius hominis iudicaturus est, nec tamē ex humana potestate, sed ex ea qua filius Dei est. Et rursus filius Dei iudicaturus est, nec tamen in ea forma apprensus, in qua deus est æqualis patri, sed in ea qua filius hominis est. Itaq; vtique dici potest, & filius hominis iudicabit, & non filius hominis iudicabit: quia filius hominis iudicabit, vt verū sit quod ait: Cū venerit filius hominis, tunc congregabuntur ante eum omnes gentes. Et non filius hominis iudicabit, vt verum sit quod ait, Ego non iudicabo. Et ego non quæro gloriam meam, est qui querat & iudicet. Nam secundū id quod in iudicio nō forma Dei, sed forma filij hominis apparebit: nec ipse pater iudicabit. Secundū hoc enim dictum est, Pater nō iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio. Quod vtū ex illa locutione dictū sit, quæ supra commemorauimus, vbi ait, Sic dedit filio habere vitā in semetipso, vt significaret quia sic genuit filium: An ex illa de qua loquitur Apostolus dicens, Propter quod eum suscitauit & donauit illi nomen quod est super omne nomen. Hoc enim de filio hominis dictum est, secūdū quem Dei filius excitatus est à mortuis. Ille quippe in forma Dei æqualis est patri, ex quæ exinaniuit, formam serui accipiens: in ipsa forma serui & agit &

Hil. 2. a. 7. De codicē Chriſti dicentis prædī eū, ob diuerſas naturas hypotheticas. Cap. v. 1. 1. Cor. 2. b. 8.

Math. 23. c. 31.

Zac. 12. c. 10. Ioan. 19. f. 37.

4. sent. dist. 48. cap. Sed. cum in. Matt. 5. a. 8. 1. Cor. 13. d. 12. al. g. 11.

1. Cor. 15. d. 21.

Ioan. 14. c. 21.

Math. 25. c. 31.

Ioan. 12. g. 47.

Ioan. 8. f. 50.

Ioan. 5. d. 22.

Phil. 2. b. 9.

al. quæ

patitur & accipit, quæ consequenter contexit Apосто-
 ius, Humiliavit se, factus obediens usque ad mortem,
 mortem autem crucis: propter quod & Deus illū exal-
 tavit, & donavit ei nomen quod est super omne nomen,
 ut in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestiū,
 terrestrū & infernū, & omnis lingua confiteatur,
 quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris.
 Vtrū ergo secundū illā, an secundū istā locutionē di-
 ctū sit, Omne iudicium dedit filio: satis hinc apparet,
 quia si secundū illud diceretur secundū quod dictū est,
 Dedit filio habere vitā in semetipso, non utique dice-
 retur, pater nō iudicat quæquam. Secundū hoc enim
 quod æqualem pater genuit filiū, iudicat cum illo. Se-
 cundum hoc ergo dictum est quod in iudicio, non in
 forma Dei, sed forma filij hominis apparebit. Non
 quia nō iudicabit qui dedit omne iudiciū filio, cū de
 illo dicat filius, Est qui quærat & iudicet: sed ita est di-
 ctū, Pater non iudicat quenquam, sed omne iudiciū
 dedit filio: ac si diceretur, Patrē nemo videbit in iudi-
 cio viuorum & mortuorum, sed omnes filiū: quia &
 filius [&] hominis est, ut possit & ab impiis videri, cū
 & illi videbūt in quæ pupugerunt. Quod ne conuice-
 re potius quā aperte demonstrare videamur, proferam
 omnes eiusdem Domini certam manifestāque sententiā,
 qua ostendamus ipsam fuisse causam ut diceret: Pater
 non iudicat quenquā, sed omne iudicium dedit filio,
 quia iudex in forma filij hominis apparebit, quæ forma
 nō est patris sed filij. Nec ea filij in qua æqualis est pa-
 tri, sed in qua minor est patre, ut sit in iudicio cōspicu-
 s & bonis & malis. Paulo enim post dicit, Amē dico vo-
 bis, quia qui verbū meū audit, & credit ei qui misit me,
 habet vitā æternā, & in iudiciū non veniet, sed tran-
 sit à morte in vitam. Hæc vita æterna est, illa visio quæ
 nō pertinet ad malos. Deinde sequitur, Amē dico
 vobis, quia veniet hora, & nunc est, quādo mortui au-
 diēt vocē filij Dei, & qui audierint viuent. Et hoc pro-
 prium est piorū qui sic audiūt de incarnatione eius,
 ut credant, quia filius dei est, id est, sic eū propter se fa-
 ctum accipiunt minorē patre in forma serui, ut cre-
 dāt quia æqualis est patri in forma Dei. Et ideo sequi-
 tur, & hoc ipsū cōmēdās dicit, sicut enī pater habet vi-
 tā in semetipso, ita dedit & filio vitā habere in semet-
 ipso. Deinde venit ad visionē suæ claritatis in qua ve-
 turus est ad iudicium, quæ visio cōmunis erit impiis &
 iustis. Sequitur enim & dicit, Et potestatem dedit ei iudi-
 cium facere, quoniam filius hominis est. Puto nihil
 esse manifestius. Nam quia filius Dei est æqualis patri,
 non accepit hanc potestatem iudicij faciendi, sed ha-
 bet illam cū patre in occulto. Accepit autem illam, ut
 boni & mali eum videant iudicantem, quia filius ho-
 minis est. Visio quippe filij hominis exhibebitur & ma-
 lis. Nam visio formæ Dei non nisi mundis corde, quia
 ipsi Deū videbunt, id est, solis piis exhibebitur: quorū
 dilectioni hoc ipsum promittit, quia seipsum ostēdet
 illis. Et ideo vide quid sequatur. Nolite mirari hoc, in-
 quit. Quid nos prohibet mirari, nisi illud quod reuera
 miratur omnis qui non intelligit, ut ideo diceret patrē
 dedisse ei potestatem iudicium facere, quia filius homi-
 nis est, cū magis quali hoc expectaretur ut diceret,
 quoniam filius Dei est. Sed quia filium Dei secundū id
 quod in forma Dei æqualis est patri videre iniqui non
 possunt. Oportet autē ut iudicē viuorū & mortuorū, &
 corā quo iudicabūtur, & iusti videāt & iniqui. Nolite,
 inquit, hoc mirari, quoniam & veniet hora in qua oēs qui
 in monumentis sunt audiēt vocē eius, & prodiet qui
 bona gesserunt in resurrectionē vitæ, qui autem mala
 gesserunt, in resurrectionem iudicij. Ad hoc ergo oportet
 ut ideo acciperet hanc potestatem, quia filius

hominis est, ut resurgentes omnes viderent eū in for-
 ma in qua videri ab omnibus potest: sed alij ad dam-
 nationem, alij ad vitam æternam. Quæ est autē vita æ-
 terna, nisi illa visio quæ non conceditur impiis: ut cog-
 noscant te, inquit, vnum verū Deum, & quæ misisti
 Iesum Christum. Quomodo & ipsum Iesum Christū,
 nisi quemadmodum vnum verum Deū qui ostendit
 seipsum illis. Non quomodo ostendit se etiam puniē-
 dis in forma filij hominis: secundū illā visionem bonus
 est, secundū quam visionē Deus apparet mundis corde,
 quoniam quāquam bonus Deus Israël rectis corde. Quā-
 do autē iudicē videbunt mali, nō eis videbitur bonus,
 quia non ad eū gaudebunt corde, sed tunc se plangent
 omnes tribus terræ, in numero utique omnium malo-
 rum & infidelium. Propter hoc etiam illi qui cum di-
 xerat magistrū bonū, & quærens ab eo consiliū, con-
 sequendæ vitæ æternæ, respōdit: Quid me interrogas
 de bono: nemo bonus nisi vnus Deus: cūm & hominē
 alio loco dicat bonū ipse Dominus: Bonus homo, in-
 quit, de bono thesauro cordis sui profert bona: & ma-
 lus homo de malo thesauro cordis sui profert ma-
 la. Sed quia ille vitā æternam quærebat: vita autē æter-
 na est in illa contēplatione, qua nō ad pœnā videtur
 Deus, sed ad gaudiū sempiternū. Et nō intelligebat eū
 quo loquebatur, qui tantūmodo eū filiū hominis arbi-
 trabatur: Quid me interrogas, inquit, de bono: id est,
 istam formā quam vides, quid interrogas de bono, &
 vocas me secundum quod vides magistrū bonū? Hæc
 forma filij hominis est, hæc forma accepta est, hæc for-
 ma apparebit in iudicio, non tantū iustis, sed & impiis,
 & huius formæ visio nō erit in bonū eis qui malè agūt.
 Est autē visio formæ meæ in qua cūm essem, nō rapi-
 nā arbitrarē sum esse æqualis deo: sed ut hanc acciperē
 me ipsum ex inaniui. Ille ergo vnus Deus pater & filius
 & Spiritus sanctus, qui non apparebit nisi ad gaudiū
 quod nō auferetur à iustis. Cui gaudio futuro & suspi-
 rabat quod dicit, Vnū petij à domino, hanc requirā, ut in-
 habitē in domo Domini per omnes dies vitæ meæ, ut
 contēpler delectationē Domini. Vnus ergo Deus ipse
 est solus bonus, & ob hoc, quia nemo eū videt ad lucē
 & planctum, sed tantum ad salutem & lætitiā veram
 secundū illam formam si me intelligis, bonus sum. Si
 autem secundum hanc solam, quid me interrogas de
 bono: si inter illos & es qui videbunt in quæ pupuge-
 rūt, & ipsa visio malū eis erit, quia pœnalis erit. Ex ista
 sententiā cognoscas dixisse Domini, quid me interro-
 gas de bono: nemo bonus nisi vnus Deus. His documē-
 tis quæ cōmemorauī probabile est, quia illa visio Dei
 qua cōtēplabimur incommutabilem atque humanis oc-
 culis inuisibilem dei substantiam quæ solis sanctis pro-
 mittitur, quam dicit apostolus Paulus, Facie ad faciē:
 & de qua dicit apostolus Ioānes, Similes ei erim⁹ quon-
 iā videbimus eū sicuti est: de qua dicitur, Vnā petij à
 Domino, hanc requirā, ut contēpler delectationem
 Domini: & de qua dicit ipse Dominus, Et ego diligam
 eū, & ostendā meipsum illi, & propter quā solam fide
 corda mundamus, ut simus beati mundicordes, quon-
 iā ipsi Deum videbunt, & si qua alia de ista visione di-
 cta sunt, quæ copiosissimè sparsa per omnes Scripturas
 inuenit quisquis ad eam quærendam oculū amoris in-
 tendit: sola est summum bonum nostrum, cuius adipiē-
 cendi causa præcipimur agere quicquid rectè agimus.
 Visio verò illa filij hominis quæ prænunciata est, cūm
 congregabuntur omnes gentes ante eum, & dicent
 ei, Domine quando te vidimus esurientem & sitien-
 tem, & cætera. nec bonū erit impiis qui mittentur in
 ignem æternum, nec summum bonum erit iustis. Ad-
 huc enim vocat eos ad regnum quod eis paratum est

Ioan. 17. a. 3.
 Psal. 72. a. 1.
 Apoc. 1. b. 7.
 al. querēt.
 Math. 19. b. 17.
 Math. 12. c. 31.
 Philip. 2. a. 6.
 al. respicit.
 Psal. 25. b. 4.
 al. ad hanc.
 Math. 19. b. 17.
 al. erit.
 Zach. 12. c. 20.
 Omnes o-
 mitemunt
 gnoscent.
 1. Cor. 13. d. 12.
 1. Ioā. 3. a. 2.
 Psal. 29. b. 4.
 Ioā. 14. c. 12.
 Math. 5. a. 8.
 Math. 25. d. 37.

101. 5. c. 34.
 al. in iustio-
 nou
 Ioan. 17. a. 3.
 1. Cor. 15. d. 24.
 Psal. 30. d. 11.
 Psal. 117. 7.
 Psal. 30. d. 21.
 Math. 19. b. 17.
 Math. 19. b. 17.
 Proem. 1.
 al. Adam.
 al. diluceat
 Psal. 5. 12.
 al. osolum.
 Psal. 140. 5.
 Trifariam
 de Christo
 loqui viden-
 tur Scriptu-
 ræ.
 CAP. V. T. I.

ab initio mundi. Sicut enim illis dicit, Ite in ignem æ-
 ternum: ita illis, Venite benedicte patri meo, possidere
 paratum vobis regnum. Et sicut ibi illi in cōbustio-
 nem æternam, sic iusti in vitā æternā. Quid est autem
 vita æterna, nisi ut cognoscāt te, inquit, vnum verū deū,
 & quem misisti Iesum Christū: Sed iā in ea claritate de
 qua dicit patri, quam habui apud te priusquam mun-
 dus fieret. Tunc enim tradet regnum Deo & patri,
 ut intret seruus bonus in gaudiū Domini sui, & abscō-
 dat eos suos possidet Deus in abscondito vultus sui à
 cōturbatione hominū, corū scilicet qui tunc cōturbabuntur
 audientes illam sententiā: à quo auditu malo
 id est, in fide recta catholice ecclesie, à contradictione
 linguarū, id est, à calumniis hæreticorū. Si verò est alius
 intellectus verborū Domini quibus ait, Quid me in-
 terrogas de bono, nemo bonus nisi vnus Deus: dū tamē
 nō ideo credatur maioris bonitatis esse patris quā
 filij substantia, secundū quā verbū est, per quod facta
 sunt omnia, nihil quæ abhorreat à sana doctrina: securi v-
 tamur, non vno tantum, sed quotquot reperiri poterint.
 Tanto enim fortius conuincitur hæretici, quāto
 plures exitus patent ad corū laqueos euitandos. Sed ea
 quæ adhuc cōsiderāda sunt, ab alijs petamus exordio.

D. AVRELIJ AVGVSTINI
 DE TRINITATE,
 LIBER 2.

VM homines Deū quærent, & ad intelli-
 gentiā Trinitatis pro captu infirmitatis
 humanæ animum intendunt, experti dif-
 ficultates laboriosas, sine in ipsa acie mē-
 tis conantes intueri inaccessibile lucē, si-
 que in ipsa multiplici & multimoda locutione litterarū
 sacrarū, vbi nihil nō videtur nisi ateri anima, ut Chri-
 sti gratia glorificata dulcescat: cū ad aliquid certū dif-
 cussa omni ambiguitate peruenerint, facillimè debēt
 ignoscere errantibus in tanti peruestigibus secreti.
 Sed duo sunt quæ in errore hominū difficillimè tole-
 rantur: presumpcio priusquā veritas pateat: & cū iā pa-
 ruerit presumpcio defensionis falsitatis. A quibus duobus
 vitiis nimis inimicis inuentioni veritatis, & tractationi
 diuinorum sanctorūque librorū, si me, ut precor & spe-
 ro, Deus defenderit atque munierit scuto bonæ volūta-
 tis suæ, & gratia misericordie suæ, nō ero segnīs ad in-
 quirendā substantiā Dei, siue per Scripturā eius, siue
 per creaturā. Quæ vtraque nobis ad hoc proponitur in-
 tuēda, ut ipse quærat, ipse diligatur, qui & illā inspi-
 rauit, & istam creauit. Nec trepidus ero ad proferendā
 sententiā meā, in qua magis amabo inspicere à rectis, quā
 timebo morderi à peruersis. Gratanter enim suscipit
 oculum columbinum pulcherrimam & modestissimam
 charitas: dentē autem caninum vel euitat cautissima
 humilitas, vel retundit solidissima veritas. Magis quæ
 optabo à quolibet reprehendi, quā siue ab errante, si-
 ue ab adulate laudari. Nullus enim reprehensor for-
 midandus est amatori veritatis. Etenim aut inimicus
 reprehēsus est, aut amicus. Si ergo inimicus insultat,
 ferendus est. Amicus autē si errat, docendus, si docet,
 audiendus. Laudator verò & errans confirmat errorem,
 & adules illicet in errore. Emendabit ergo me iustus
 in misericordia, & arguet me, oleum autem peccatoris
 non impinguabit caput meum. QVAM OB-
 rem quanquam firmissimè teneamus de Domino no-
 stro Iesu Christo, & per scripturas disseminatam, &
 doctis catholicis earundem Scripturarum tractatori-

bus demonstratā tanquam canonicam regulam, quo-
 modo intelligatur Dei filius & æqualis patri secundū
 Dei formam in qua est, & minor patre secundū serui
 formam quā accepit: in qua forma nō solum patre, sed
 & Spiritu sancto, neque hoc tantū, sed etiā seipso minor
 inuentus est, non seipso qui fuit, sed seipso qui est, quia
 forma serui accepta, formā Dei non amisit, sicut Scri-
 pturarum quæ in superiore libro commemorauimus
 testimonia docuerunt. Sunt tamen quædam in diui-
 nis eloquijs ita posita, ut ambiguum sit ad quam
 potius regulam referatur: vtrum ad eam qua intelli-
 gimus minorē filium in assumpta creatura: an ad eā qua
 intelligimus, non quidem minorē esse filium, sed æ-
 qualem patri, tamen ab illo hunc esse Deum de Deo,
 lumē de lumine, Filium quippe dicimus Deū de Deo,
 patrē autem deū tantū, non de Deo. Vnde manifestū
 est quod filius habeat alium de quo sit, & cui filius sit,
 pater autem non filium de quo sit habeat, sed tantum
 cui pater sit. Omnis enim filius de patre est quod est,
 & patri filius est. Nullus autem pater de filio est quod
 est, sed filio pater est. Quædam enim ita ponuntur in
 Scripturis de patre & filio, ut indigent vnitatem equa-
 litatemque substantiæ sicuti est, Ego & pater vnū su-
 mus, Et, Cūm, in forma Dei esse, nō rapinam arbitra-
 tus esse esse æqualis Deo: & quæcumque talia sunt. Quæ-
 dam verò ita ut minorem ostendāt filium propter for-
 mam serui, id est propter assumptam creaturā muta-
 bilis humanæque substantiæ, sicuti est quod ait, Quo-
 niā pater maior me est. Et, Pater nō iudicat quæquam,
 sed omne iudicium dedit filio. Nam paulo post cōse-
 quēter ait, Et potestatem dedit ei iudiciū facere, quo-
 niā filius hominis est. Quædam porro ita, ut nec mi-
 nor nec æqualis ostendatur, sed tantum quod de patre
 sit intretur: ut est illud, Sicut habet pater vitam in se-
 metipso, sic dedit filio vitam habere in semetipso. Et
 illud, Neque enim potest filius à se facere quicquam, nisi
 quod viderit patrem facientē. Quod si propterea di-
 ctum accepimus, quia in forma accepta ex creatura
 minor est filius: consequens erit ut prior pater super a-
 quas ambulauerit, aut alicuius alterius cæci nati de spu-
 to & luto oculos aperuerit, & cætera, quæ filius in car-
 ne apprensus inter homines fecit: ut possit ea facere qui
 dixit, non posse filium à se facere quicquā, nisi quod
 viderit patrem facientē. Quis autem vel delirus ita sen-
 tiat: restat ergo ut hæc ideo dicta sint, quia incommu-
 tabilis est vita filij sicut patris, & tamen de patre est: &
 inseparabilis est operatio patris & filij, sed tamen ita o-
 perari, filio de illo est, de quo ipse est, id est, de patre. Et
 ita videt filius patrē, ut quo eum videt, hoc ipso sit filius.
 Non enim aliud illi est esse de patre, id est, nasci de pa-
 tre, quā videre patrem, aut aliud videre operantem
 quā pariter operari: sed ideo non à se, quia non est à
 se. Et ideo quæ viderit patrem facientem, hæc eadem
 facit & filius similiter, quia de patre est. Neque enim a-
 lia similiter, sicut pictor alias tabulas pingit, quemad-
 modum alias ab alio pictas videt: nec eadem diffimi-
 liter, sicut corpus eadem litteras exprimit, quas ani-
 mus cogitauit: sed quæcumque, inquit, pater facit, hæc
 eadem filius facit similiter. Et hæc eadem dixit & si-
 militer, ac per hoc inseparabilis & par est operatio
 patri & filio, sed à patre est filio. Ideo non potest fi-
 lius à se facere quicquam, nisi quod viderit patrem
 facientem. Ex hac ergo regula qua ita loquuntur
 Scripturæ ut non alium alio minorem, sed tantum ve-
 lint ostendere quis de quo sit, nonnulli eum sensum
 cōceperunt tanquā minor filius diceretur. Quid autē
 nostri indoctiores, & in his minimè eruditi, dū hæc
 secundū formā serui conantur accipere, & eos rectus

Ioan. 5. d. 22.
 Ioan. 8. h. 50.
 Ioan. 5. d. 22.
 Omnes o-
 mitemunt po-
 sterius &
 Zach. 12. c.
 10.
 Ioan. 5. d. 22.
 Ibidē c. 24.
 Ibidem 25.
 Matt. 5. a. 8.
 al. cum corā
 indicabuntur.
 al. veniit.

Philip. 2. a. 6.
 Ioan. 10. f. 30.
 Phil. 2. a. 6.
 Ioan. 14. d. 28.
 Ioan. 5. d. 22.
 Ibidē c. 24.
 Ibidē c. 19.
 Math. 14. c. 26.
 Ioan. 9. a. 6.
 Ioan. 5. c. 12.

De primo modo. CAP. II.

al. v. r. lib. 1. Ioan. 7. c. 16.

Supra lib. 1. cap. 12.

Ioan. 5. c. 26.

Ioan. 7. c. 16.

Idem de Spiritu sancto. CAP. V. I. I.

Philip. 2. a. 7.

Ioan. 16. b. 13.

Ioan. 7. c. 16. Ioan. 16. b. 13.

Ioan. 15. d. 26.

Ioan. 5. c. 19.

Ioan. 16. c. 13.

Infr. lib. 15. cap. 15.

Personae inuicem quomodo se gloriosent. CAP. V. I. I. I.

Ioan. 12. c. 28.

Ioan. 17. a. 1.

Ioan. 16. b. 14.

intellectus non sequitur perturbatur. Quod ne accidat, tenenda est haec regula, qua non minor est filius, sed quod de patre sit intimatur, quibus verbis non inaequalitas, sed naturae, eius ostenditur. **S** V N T ergo quaedam in sanctis libris, ut dicere coepit, ita posita ut ambiguitate non referenda sint: vtrum ad illud quod propter assumptam creaturam minor est filius: an ad illud, quod quauis aequalis, tamen quia de patre sit indicatur. Et mihi quidem videtur, si eo modo ambiguitas est, ut explicari discernique non possit, ex vtraque regula sine periculo posse intelligi, sicut est quod ait, Mea doctrina non est mea, sed eius qui me misit. Na & ex forma serui potest accipi, sicut iam in libro superiore tractauimus, & ex forma Dei in qua sic aequalis est patri, ut tamen de patre sit. In Dei quippe forma, sicut non est aliud filius, aliud vita eius, sed ipsa vita filius est: ita non est aliud filius, aliud doctrina eius, sed ipsa doctrina filius est. Ac per hoc sicut id quod dictum est, dedit filio vitam: non aliud intelligitur quam genuit filium qui est vita: sic etiam cum dicitur, Dedit filio doctrinam, bene intelligitur, genuit filium qui est doctrina: ut quod dictum est, mea doctrina non est mea, sed eius qui me misit, sic intelligatur, ac si dictum sit, ego non sum à meipso, sed ab illo qui me misit. **N** A M & de Spiritu sancto, de quo non est dictum, Semetipsum exinanituit formam serui accipiens, ait tamē ipse Dominus: Cum autē venerit ipse spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. Non enim loquetur à semetipso, sed quaecunq; audiet loquetur, & quae ventura sunt annuntiabit vobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis. Post haec verba, nisi cōtinuō secutus dixisset, Omnia quaecūq; habet pater mea sunt, propterea dixi, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis: crederetur fortasse ita natus de Christo spiritus sanctus quē admodū ille de patre. de se quippe dixerat, Mea doctrina non est mea, sed eius qui me misit. De Spiritu autē sancto, Non enim loquetur à semetipso, sed quaecunq; audiet loquetur: quia de meo accipiet & annuntiabit vobis. Sed quia reddidit causam cur dixerit, de meo accipiet, ait enim, Omnia quaecūq; habet pater, mea sunt: propterea dixi, quia de meo accipiet: restat ut intelligatur etiā Spiritus sanctus de patre habere, sicut & filius. Quomodo? nisi secundū id quod supra diximus, Cum autē venerit paracletus quem ego mittam vobis à patre, spiritum veritatis qui à patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Procedendo itaque à patre dicitur non loqui à semetipso: & sicut non ex eo fit minor sit filius quia dicitur, Non potest filius à se facere quicquā, nisi quod viderit patrem facientem: non enim hoc ex forma serui dicitur, sed ex forma Dei, sicut iam ostendimus: haec autē verba non indicant quod minor sit, sed quod de patre sit: ita non hic efficitur ut minor sit Spiritus sanctus, quia dictum est de illo, Non enim loquetur à semetipso, sed quaecūque audiet, loquetur: secundū hoc enim est, dictūq; de patre procedit. Cum verō & filius de patre sit, & Spiritus sanctus à patre procedat, cur non ambo filij dicantur, nec ambo geniti, sed ille vnus filius vnigenitus, hic autem Spiritus sanctus, nec filius, nec genitus, quia si genitus vtiq; filius, alio loco si Deus donauerit & quantum donauerit differemus. **V** E R Y N T A M E N hic euigilent, si possunt, qui hoc etiam sibi suffragari putauerunt, quasi ad demonstrandum patrem filio maiorem, quia dixit filius, Pater clarifica me, & ecce Spiritus sanctus clarificat eum. Nunquid nam & ipse maior est filio? Porro autem si propterea Spiritus sanctus clarificat filium quia de filio accipiet, & ideo de eius accipiet, quia omnia quae habet pater ipsius sunt, manifestum est, quia cum Spiritus sanctus glorificat filium,

pater glorificat filium. Vnde cognoscitur, quod omnia quae habet pater non tantū filij, sed etiam Spiritus sancti sunt, qui potēs est Spiritus sanctus glorificare filium, quē glorificat pater. Quod si ille qui glorificat, eo quē glorificat maior est, sinat ut aequales sint qui se inuicē glorificāt. Scriptū est autē quod & filius glorificat patrem: Ego te, inquit, glorificauit super terrā. Sanē caueat ne putetur Spiritus sanctus maior amobus, quia glorificat filium quē glorificat pater, ipsum autē nec à patre nec à filio scriptum est glorificari. **S** E D in his conuicti, ad illud se cōuertunt ut dicāt, maior est qui mittit, quā qui mittitur. Proinde maior est pater filio, quia filius à patre semissum assidue commemorat. Maior est & Spiritu sancto, quia de illo dixit Iesus, Quē mittet pater in nomine meo. Et Spiritus sanctus vtroq; minor est, quia & pater eū mittit sicut cōmemorauimus, & filius eū dicit: Si autē abiero, mittā eum ad vos. **Q** U A in questione primū quero, vnde & quomodo missus sit filius. Ego inquit, à patre exiui, & veni in hunc mundum: ergo à patre exire, & venire in hunc mundum, hoc est mitti. Quid igitur est quod de illo idem ipse Euangelista dicit, in hoc mūdo erat, & mūdus per eū factus est, & mūdus eū nō cognouit: Deinde coniungit, in sua propria venit. Illuc t vtiq; missus est, quō venit. Ac si in hunc mundum missus est, quia exiit à patre, & venit in hunc mundū, in hoc mūdo erat. Illuc ergo missus est vbi erat. Na & illud quod scriptū est in Propheta, Deū dicere, Caelū & terrā ego impleo: si de filio dictū est, ipsum enim nonnulli volūt intelligi vel prophetas vel in prophetis locutū: quō missus est, nisi illuc vbi erat? Vbiq; enim erat qui ait, Caelū & terram ego impleo. Si autem de patre dictum est, vbi esse potuit sine verbo suo & sine sapientia sua, quā t protendit à sine vtiq; ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter. Sed neque sine Spiritu t sancto vsquam esse potuit. Itaq; si vbiq; est Deus, vbiq; etiam est Spiritus eius. Illuc ergo & Spiritus sanctus missus est vbi erat. Na & ille qui non inuenit locum quō t iret à facie Dei & dicit, Si ascēdero in caelum, tu ibi es, si descēdero in infernū, ades, vbiq; volens intelligi praesentem Deum, prius nominauit spiritum eius. Na sic ait, Quō abibo à spiritu tuo, & quō à facie tua fugiā? Quocirca si & filius & Spiritus sanctus illuc mittitur vbi erat, querendū est quomodo intelligatur ista missio, siue filij, siue Spiritus sancti. Pater enim solus, nusquam legitur missus. Et de filio quidē ita scribit Apostolus: Cū autem venit plenitudo tēporis, misit Deus filium suum, factum ex muliere, factū sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret. Misit, inquit filium suū factum ex muliere. Quo nomine quis catholicus nesciat, non eū priuationem virginis, sed differentiam sexus Hebraeo loquendi more significare voluisse: Cū itaque ait, Misit Deus filium suū factū ex muliere, satis ostendit eo ipso missum filium quo factus est ex muliere. Quod ergo de Deo natus est, in hoc mundo erat. Quod autē de Maria natus est, in hūc mūdum missus aduenit. Proinde mitti à patre sine Spiritu sancto non potuit: non solum quia intelligitur pater cum eum misit, id est, fecit ex femina, non vtiq; sine spiritu suo fecisse, verum etiam quod manifestissimē atque apertissimē in Euangelio dicitur virgini Mariae querenti ab Angelo, Quomodo fiet istud? Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Et Matthaeus dicit. Inuenta est in vtero habens de Spiritu sancto. Quāquam & apud Esaiam prophetam ipse Christus intelligitur de aduentu suo futuro dicere, Et nunc Dominus misit me & spiritus eius, Fortasse aliquis t cogat, ut dicamus etiam à seipso missum esse filium, quia ille Mariae cōceptus & partus operatio trinitatis est, qua creante omnia creantur. Et quomodo iā, inquit, pater eū misit si ipse se misit? Cui primū respondeo, querēs ut dicat si potest, quomodo pater eū sanctificauit, si se ipse sanctificauit? Vtrumq; enim idē Dñs ait, Quem pater, inquit, sanctificauit, & misit in hūc mūdum, vos dicitis, quia blasphemāt, quā dixi, filius Dei sum. Alio autē loco ait: Et pro eis sanctifico meipsum. Itē quo quo modo eū pater tradidit, si ipse se tradidit? Vtrūq; enim dicit apostolus Paulus, Qui filio, inquit, proprio nō pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illū. Alibi autē de ipso Salvatore ait, Qui me dilexit, & tradidit seipsum pro me. Creatore respōdebit, si haec probē sapit, quia vna volūtas est patris & filij, & inseparabilis operatio. Sic ergo intelligat illā incarnationem, & ex virgine natiuitatem, in qua filius intelligitur missus vna eademq; operatione patris & filij inseparabiliter esse factum, nō vtiq; inde separato Spiritu sancto, de quo apertē dicitur, Inuenta est in vtero habens de spiritu sancto. Na etiā si ita queram, enodati fortassis q; dicimus apparebit, quomodo misit Deus filium suum: Iussit ut veniret, atq; ille iubēti obtemperās venit, an rogauit, an tātummodo admonuit? Sed quodlibet horū sit, verbo vtiq; factum est, Dei autē verbū, ipse est Dei filius. Quapropter cū eum pater verbo misit, à patre & verbo eius factū est vt mitteretur. Ergo à patre & filio missus est idē filius, quia verbū patris est ipse filius. Quis enim se tam sacrilega induat opinione, vt putet tēporale verbū à patre factū esse, vt aeternus filius mitteretur, & in carne appareret ex tēpore? Sed vtiq; in ipso Dei verbo quod erat in principio apud Deum, & Deus erat, in ipsa scilicet sapientia Dei sine tempore erat, quo tempore illum in carne apparere oporteret. Itaq; cū sine vllo initio tēporis i principio esset verbū, & verbum esset apud Deum, & Deus esset verbum: sine vllo tempore in ipso verbo erat, quo tempore verbū caro fieret, & habitaret in nobis. Quā plenitudo tēporis eū venisset, misit Deus filium suum, factum ex muliere: id est, factum in tēpore vt incarnatum verbum hominibus appareret, quod in ipso verbo sine tēpore erat, in quo tēpore fieret. Ordo quippe temporū in aeterna Dei sapientia sine tempore est. Cū itaq; hoc à patre & filio factum esset, vt in carne filius appareret, cōgruenter dictus est missus ille qui in ea carne apparuit, misisse autē ille qui in ea nō apparuit. Quoniam illa quae corā corporeis oculis foris geruntur, ab interiore apparatu naturae spiritalis existūt: propterea conuenienter missa dicuntur. Forma porro illa suscepti hominis, filij persona est, non etiam patris. Quapropter pater inuisibilis vnā cum filio secum inuisibilis, eundem filium visibilem faciendo misisse eum dictus est: qui si eo modo visibilis fieret, vt cum patre inuisibilis esse desisteret, id est, si substantia inuisibilis vtrūq; in creaturam visibilem mutata & transiens verteretur, ita missus à patre intelligeretur filius, vt tantū missus non etiam cum patre mittens inueniretur. Cū verō sic accepta est forma serui, vt maneret incommutabilis forma Dei, manifestum est, quod à patre & filio non apparentibus factum sit quod appareret in filio, id est, vt ab inuisibili patre cum inuisibili filio, idem ipse filius visibilis mitteretur. Cur ergo ait: Et à meipso non veni? Iam hoc secundum formam serui dictum est, secundum quam dictum est, Ego non iudico quēquam. Si ergo missus dicitur in quantum apparuit foris in creatura corporali, qui intus in natura spiritali oculis mortalium semper occultus est, iam in promptu est intelligere etiam de spiritu sancto quo missus & ipse dicatur. Facta est enim quaedam creaturae species ex August. tom. 3.

1. sent. dist. 15. ca. Quod autem.
Ioan. 10. f. 36.
Ioan. 17. c. 19.
Rom. 8. f. 32. 3. sent. dist. 20. cap. Christus. Gal. 2. d. 20.
1. sent. dist. 15. ca. Quod autem.
Matt. 1. c. 18.
Gal. 4. a. 4.
Ioan. 1. a. 2.
Gal. 4. a. 4.
1. sent. dist. 15. cap. Ilic quae nunc cur. T. omit. tit. ca.
1. sent. dist. 15. cap. Quod autem.
1. sent. dist. 25. cap. Sed hoc.
Ioan. 8. c. 42. Ibd. d. 15.
1. sent. dist. 16. cap. Et primo.
1. sent. dist. 25. cap. Sed hoc.
Ioan. 8. c. 42. Ibd. d. 15.
1. sent. dist. 16. cap. Et primo.

tempore in qua visibiliter ostenderetur Spiritus sanctus: siue cū in ipsum Domium corporali specie velut columba descendit: siue cū decē diebus peractis post eius ascensionē, die pentecostes factus est subitō de caelo sonus quasi ferretur flatus vehemens, & visae sunt illis linguae diuisae tanquā ignis, qui & infedit sup vnū quemq; eorum. Haec operatio visibiliter expressa, & oculis oblata mortalibus missio Spiritus sancti dicta est: non ita vt appareret eius ipsa substantia, qua & ipse inuisibilis & incommutabilis est, sicut pater & filius: sed vt exterioribus visis hominum corda cōmota, à tēporali manifestatione veniētis, ad occultā aeternitātē semp praesentis cōuerteretur. **I** D E O autē nusquam scriptū est, q; Deus pater maior sit Spiritu sancto, vel Spiritus sanctus minor Deo patre, quia non sic est assumpta creatura, in qua appareret Spiritus sanctus, sicut assumptus est filius hominis, in qua forma ipsius verbi Dei persona praesentaretur: non vt haberet verbū Dei, sicut alij sapiētes sancti, sed praecipue suis. Nō vtiq; q; amplius habebat verbū [Dei] vt esset quā ceteri excellentiore sapientia, sed quod ipsum verbū erat. Aliud est enim verbū in carne, aliud verbū caro, id est, aliud est verbū in homine, aliud verbū homo. Caro enim pro homine posita est in eo quod ait, Verbū caro factum est: sicut & illud, Et videbit omnis caro pariter salutare Dei. Nō enim sine anima vel sine mēte, sed ita omnis caro, ac si diceretur, omnis homo. Nō ergo sic est assumpta creatura, in qua t apparuit spiritus sanctus, sicut assumpta est caro illa & humana illa forma ex virgine Maria. Neq; enim columbā beatificauit spiritus, vel illū flātū, vel illum ignē, sibi q; & personae suae in vnitatē habitumq; cōiunxit in aeternū. t Haud verō mutabilis & cōuertibilis est natura Spiritus sancti, vt nō haec ex creatura fieret, sed ipse in illud atq; illud mutabiliter verteretur, sicut aqua in glaciē. Sed apparuerunt ista sicut oportuē apparere debuerunt, creatura seruienter creatori, & ad nutū eius incommutabiliter in seipso permanentis ad eum significadū & demonstrandū, sicut [q;] significari & demonstrari mortalibus oportebat, mutata atq; cōuersa. Proinde quāquā illa colūba spiritus dicta sit, & de illo igne cū diceretur, Visae sunt illis, inquit, linguae diuisae velut ignis, qui & infedit sup vnū quemq; eorū, & ceperūt loqui linguis, quemadmodū spiritus dabat eis pronūciare, vt ostēderet per illū ignē spiritum demonstratū, sicut per columbam: non tamen ita possumus dicere, Spiritū sanctū, & Deū & columbam, aut & Deum & ignē, sicut dicimus filium & Deū & hominē: nec sicut dicimus filium agnū dei non solum Ioanne Baptista dicente, Ecce agnus Dei: sed etiam Ioanne Euangelista vidēte agnū occisum in Apocalypsi. Illa quippe visio Prophetica nō est exhibitā oculis corporeis per formas corporeas, sed in spiritu per spiritalis imagines corporum. Columbam verō illam & ignem oculis viderunt quicunq; viderunt: quāquam de igne disceptari potest, vtrum oculis, an spiritu visus sit, propter verba sic posita. Non enim ait, Viderunt linguas diuisas velut ignem, sed visae sunt eis. Non autem sub eadē significatione solemus dicere, visum est mihi, qua dicimus, vidi. Et in illis quidem spiritalibus visis imaginum corporalium solet dici, & visum est mihi & vidi. In istis verō quae per expressam corporealem speciem oculis demonstrantur, non solet dici, visum est mihi, sed vidi. De illo ergo igne potest esse quāstio, quomodo visus sit, vtrum intus in spiritu tāquam foris, an verō foris coram oculis carnis: De illa verō columba quae dicta est corporali specie descēdisse, nullus vnquam dubitauit, t quod oculis visa sit. Nec sicut dicimus filium,

Matthaei 4. d. 16. Act. 2. a. 1.
Deus variē assumit creaturam. CAP. V. I. I. V. 1.
Hebr. 1. c. 9. 1. sent. dist. 16. cap. Sed prius. Omnes omittunt.
Ioan. 1. b. 14. Luca. 3. b. 6.
1. sent. dist. 16. cap. Sed prius. al. apparet.
al. dñs.
Omnes omittunt prius &
Matthaei 3. d. 16. Act. 2. a. 2.
Ioan. 1. d. 29. Apoc. 5. d. 6.
A. G. 2. a. 3.
al. quomodo.

petrā, scriptū est enim, Petra erat Christus, ita possumus dicere, spiritū columbā vel ignē. Illa enim petra iā erat in creatura, & per actionis modū nuncupata est nomine Christi quem significabat: sicut lapis ille, quē Iacob posuit ad caput, etiā vñctōne ad significandū dominū assumpsit. Sicut Isaac Christus erat, cum ad se immolādū ligna portabat. Accessit istis actio quaedā significatiua iā existētibus, nō autē sicut illa columba & ignis ad hęc tātummodo significāda repētē extiterunt. Magis ista similia mihi vidētur flāmā illi quā in rubo apparuit Moyſi, & illi colūmā quā populus in eremo sequebatur, & fulguribus & tonitruis quē fiebat cū lex daretur in mōte. Ad hoc enim corporalis rerum illarum extitit species, vt aliquid significaret atq; prætēritet. **P**R O P T E R has ergo corporales formas, quā ad cū significandū, & sicut humanis sensibus oportet demonstrādum tēporaliter extiterunt, missus dicitur etiā Spiritus sanctus: nō tamē minor patre dictus est, sicut filius propter formā serui: quia illa forma serui in hęc sit ad vñctatē personā: illā verō corporales species ad demonstrandū quod opus fuit ad tēpus apparuerunt, & esse postea destiterunt. Cur ergo nō & pater dicitur missus per illas species corporales, ignem rubi, & columnā nubis vel ignis, & fulgura in mōte, & si quā talia tunc apparuerunt, cum corā patribus locutum, teste Scriptura didicimus, si quā illos creaturā modos & formas corporaliter expressas, & humanis aspectibus pſentatas ipse demonstratur: Si autē filius per ea demonstratur, cur tāto potest dicitur missus, cum ex fœmina factus est: sicut Apostolus dicit, Cū autē venit plenitudo tēporis, missus deus filium suum factum ex muliere: quādo quidē & antea mittebatur, cum per illas creaturā mutabiles formas patribus apparebat. Aut si nō redē possit dici missus, nisi cū verbum caro factum est, cur missus dicitur Spiritus sanctus, cur nullā talis incorporatio facta est? Si verō per illa visibilia quā in lege & Prophetis cōmendātur, nec pater, nec filius, nec Spiritus sanctus ostēdebat, cur etiā ipse nunc dicitur missus, cum illis modis & antea mitteret? In huius perplexitate quæstionis, adiuuatē dño, primū quærēdum est, vtrum pater, an filius, an Spiritus sanctus: an aliquādo pater, aliquādo filius, aliquādo Spiritus sanctus: an sine vlla distinctione personarum, sicut dicitur deus vnus & solus, id est, ipsa Trinitas, per illas creaturā formas patribus apparuerit. deinde quodlibet horum inuētum visum fuerit, vtrum ad hoc opus tantummodo creatura formata sit, in qua deus sicut tunc opportuissē ipse iudicauit, humanis ostēderet aspectibus, an angeli quā antea erāt ita mittebatur, vt ex persona dei loqueretur, assumptas corporales species de creatura corporea, in vsum ministerij sui, sicut cuique opus esset: aut ipsum corpus suum cui nō subdunt, sed subditum regunt, in species quas vellent accommodatas atque aptas actionibus suis mutantes atque verterentes secundum attributam sibi à creatore potētiam. Postremò videbimus id quod quærere institueramus vtrum filius, & Spiritus sanctus, & antea mittebant. Et si mittebantur, quid inter illam missionem, & eam quam in Euangelio legimus, distet: an non sit missus aliquis eorum, nisi cum vel filius factus esset ex Maria virgine, vel cum Spiritus sanctus visibili specie, siue in columba, siue in igneis linguis apparuit. **O**M I T T A M V S igitur eos qui nimis carnaliter naturam verbi dei atque sapientiam quæ in seipsa manens innovat omnia, quam vnicum dei filium dicimus, non solum mutabilem, verumetiam visibilem esse putauerunt. Hi enim multum crassum cor diuinis rebus inquirendis audacius quā religioſius attulerunt. Ani-

ma quippe cū sit substantia spiritalis, cum quæ etiam ipsa facta sit, nec per alium potuerit fieri, nisi per quæ facta sunt omnia, & sine quo factū est nihil, quous sit mutabilis, nō est tamen visibilis: quod illi de verbo ipso atque ipsa sapiētia dei, per quæ facta est anima, crediderūt, cū sit illa nō inuisibilis tantū quæ & anima est, sed etiā incommutabilis quod anima non est. Eadē quippe incommutabilitas eius cōmemorata est, vt diceretur in seipsa manēs innovat omnia. Et isti quidē ruinā erroris sui diuinarū Scripturarū testimoniis quasi fulcire conātes, adhibēt Pauli apostoli sententiā, & quæ dictū est de vno solo Deo, in quo ipsa trinitas intelligitur, tantū de patre, non & de filio, & de Spiritu sancto dicitur accipitur: Regi autē seculari immortalis, inuisibili, soli Deo honor & gloria in secula seculorum. Et illud alterū: Beatus & solus potēs rex regū, & Dñs dominātū, qui solus habet immortalitātē & lucē habitat inaccessibile, quē nemo hominū vidit, nec videre potest. Hęc quæadmodū intelligenda sint, iā satis nos disseruisse arbitror. **V**E R V M illi qui ista non de filio nec de Spiritu sancto, sed tantū de patre accipi volunt, dicūt visibilē filiū, non per carnē de virgine assumptā, sed etiā antea per seipsum. Nā ipse, inquit, apparuit oculis patrū. Quibus si dixeris: Quomodo ergo visibilis per seipsum filius, ita & mortalis per seipsum filius, vt cōteret vobis quæ tantūmodo de patre vultis intelligi, quæ dictū est: Qui solus habet immortalitātē. Nā si propter carnē susceptā mortalis est filius, propter hęc sumite vt sit & visibilis. Respōdet, nec propter hanc mortalē se filium dicere: sed sicut & ante visibilem, ita & ante mortalē. Nā si propter carnē filium dicūt esse mortalē, iam non pater sine filio solus habet immortalitātē, quia & verbū eius, per quod facta sunt omnia, habet immortalitātē. Neque enim quia carnē assumpsit mortalem, ideo amisit immortalitātē suā. Quandoquidē nec animæ humanæ hoc accidere potuit vt cū corpore moreretur, dicēte ipso Domino: Nolite timere eos qui corpus occidūt, animam autem non possunt occidere. Aut verō etiam Spiritus sanctus carnem assumpsit: de quo vtiq; sine dubio turbabūt, si propter carnē mortalis est filius, quomodo accipiant patrem tantūmodo sine filio & sine Spiritu sancto habere immortalitātē, quandoquidē Spiritus sanctus nō assumpsit carnem. Qui si non habet immortalitatem, non ergo propter carnem mortalis est filius. Si autē habet Spiritus sanctus immortalitātē, non de patre tantummodo dictū est, Qui solus habet immortalitatem. Quocirca ita se arbitrantur & ante incarnationem per seipsum mortalem filiū posse conuincere, quia ipsa mutabilitas non inconuenienter mortalitas dicitur, secundum quam & anima dicitur mori: non quia in corpus vel in aliquam alteram substantiā mutatur & vertitur: sed in ipsa sua substantia quicquid alio modo nunc est aut fuit secundum id quod destitit esse quod erat, mortale deprehenditur. Quia itaque, inquit, anteq̄ natus esset filius Dei de virgine Maria, ipse apparuit patribus nostris, non in vna cademque specie, sed multiformiter, aliter atque aliter: & visibilis est per seipsum, quia nondum carne assumpta, substantia eius conspicua mortalibus oculis fuit, & mortalis inquantū mutabilis: ita & spiritus sanctus, qui aliās columba, aliās ignis apparuit. Vnde non trinitati, aiunt, sed singulariter & propriē patri tantūmodo conuenit quod dictū est: Immortali inuisibili soli Deo, & quæ solus habet immortalitātē, & lucem inhabitat inaccessibile, quam nemo hominum vidit, nec videre potest. Omnis ergo istis, qui nec animæ substantiā inuisibile nosse potuerūt, vnde longē remotū ab eis erat vt nosserent vnus & solus Dei, id est, patris & filij & spiritus, sancti,

sancti, non solum inuisibile, verū & incommutabilem, permanere substantiā, ac per hoc in vera & sincera immortalitate consistere: nos qui nunquā apparuisse corporeis oculis Deū nec patrē, nec filiū, nec Spiritū sanctū dicimus, nisi per subiectā suæ potestati corpoream creaturā, in pace catholica pacifico studio requiram, parati corrigi, si fraternē ac rectē reprehēdimur: parati etiā si ab inimico, vera tamē dicente, mordemur: vtrū indiscretē Deus apparuerit patribus nostris antequam Christus veniret in carne, an aliqua ex trinitate persona, an sigillatū quasi per vices. Ac primū in eo quod scriptū est in Genesi, locutū Deū cū hominē quē de limbo finxerat, si excepta figurata significatione, vt rei gestæ fides etiā ad literā teneatur, ista tractamus: in specie hominis videtur Deus cū hominē tunc locutus. Non quidē expresse hoc in libro positū est, sed circūstantia locutionis id resonat, maximē in illo quod scriptū est, vocē Dei audiuisse Adā deambulantis in paradiso ad vesperā, & abscondisse se in medio ligni quod erat in paradiso, Deo quæ dicenti: Adā vbi es, respōdisse: Audiui vocē tuā, & abscondi me à facie tua, quoniā nudus sum. Quomodo enim possit ad literā intelligi talis Dei ambulatio & collocutio, nisi in specie humana, nō video. Neque enim dici potest vocē solā factā vbi deambulasse dictus est Deus, aut cū qui de ambulabat in loco non fuisse visibilē, cū & Adā dicat quod abscondit se à facie Dei. Quis ergo erat ille, vtrū pater, an filius, an spiritus sanctus? An omnino Deo indiscretē ipsa trinitas, in forma hominis hominē loquebatur? Cōrectio quidē ipsa Scripturæ nusquā transire sentitur à persona ad personā, sed ille videtur loqui ad primum hominē qui dixit: Fiat lux, & fiat firmamētū, & cetera per illos singulos dies, quē Deū patrē solemus accipere, dicentem vt fiat quicquid facere voluit. Omnia enim per verbū suū fecit, quod verbū eius vnūcū filiū eius secundū rēctā fidei regulā nouimus. Si ergo deus pater locutus est ad primum hominē, & ipse deambulabat in paradiso ad vesperam, & ab eius facie se in medio ligni paradisi peccator abscondit: cur non iā ipse intelligatur apparuisse Abraham & Moyſi, & quibus voluit, & quemadmodū voluit per subiectā sibi cōmutabilem atque visibilem creaturā, cū ipse in seipso atque in substantia sua qua est in cōmutabilis atque inuisibilis maneat? Sed fieri potuit vt à persona ad personā occultē Scriptura transiret, & cū patrē dixisse narrasset: Fiat lux, & cetera que per verbū fecisse cōmemoratur, iā tunc per filiū indicaret loqui ad primum hominē, non aperte explicans hoc, sed eis qui possent intelligendum intimās. Qui ergo habet vires, quibus hoc secretū possit mētis acie penetrare, vt ei liquidō appareat vel posse etiā patrē, vel nō posse nisi filiū, & vel etiā spiritum sanctū, per creaturā visibilem humanis oculis apparere, pergat in hęc scrutanda, si potest, etiā verbis enūciāda atque tractāda: res tamē quantū ad hoc Scripturæ testimoniū attinet, vbi Deus cū hominē locutus est, quātū existimo occulta est: quia etiā vtrū solet Adā corporeis oculis Deū videre, non euidenter apparet, cum præsertim magna sit quæstio, cuiusmodi oculi eius aperti fuerint, quando vetitū cibū gustauerūt: hi tamen anteq̄ gustassent, clausi erant. Illud tamen non temerē dixerim, si paradysum corporealem quendā locū illa Scriptura insinuat, deambulare ibi Deum nisi in aliqua corporea forma, nullo modo potuisse. Nā & solas voces factas quas audiret homo, nec aliquā formam videret, dici potest: nec quia scriptum est, Abscondit se Adā à facie Dei: cōtinuō sequitur vt solet facie eius videre. Quid sit eū non quidem videre ipse poterat, sed videri ipse metuebat ab eo cuius vocem audierat, & deambulantis præsen-

tiā senserat: Nā & Cain dixit Deo, A facie tua abscondam me: nec ideo fateri cogimur, eū solet cernere faciem Dei corporeis oculis, in qualibet forma visibili, quamuis de facinore suo vocem interrogantis fecerit loquentis audisset. Cuiusmodi autē loquela tunc Deo exterioribus hominū auribus infonaret, maximē ad primū hominē loquens, & inuenire difficile est, & nō hoc isto sermone susceperimus. Veruntamē si sola vox eius & sonitus fiebant quibus quedā sensibilis præsentia dei, primis illis hominibus præberetur, cur ibi personam Dei patris nō intelligā, nescio: quandoquidē eius persona ostenditur & in ea voce, cū Iesus in mōte corā tribus discipulis præfulgēs apparuit: & in illa, vbi super baptizatū colūba descendit, & in illa vbi ad patrē de tua clarificatione clamauit, et quæ respōsus est, Et clarificauit, & iterū clarificabo. Non quia fieri potuit vox sine opere filij & spiritus sancti, (Trinitas quippe inseparabiliter operatur) sed quia ea vox facta est, quæ solius personam patris ostēderet: sicut humana illā formam ex virgine Maria trinitas operata est, sed solius filij personæ. Visibile nāque solius filij personā, inuisibilis Trinitas operata est. Nec nos aliquid prohibet, illas voces factas ad Adā, nō solū à Trinitate factas intelligere, sed etiā personā demonstrantes eiusdē Trinitatis accipere, Ibi enim cogimur, nō nisi patris accipere, vbi dictū est, Hic est filius meus dilectus. Neque enim Iesus etiam spiritus sancti filius, aut etiā suus filius credi aut intelligi potest: & vbi sonuit, Et clarificauit & iterum clarificabo: non nisi patris personā fatemur. Respōsus quoque est ad illam Domini vocē qua dixerat, Pater clarifica filiū tuū, quod nō potuit dicere nisi Deo patri tantū, nō & spiritui sancto, cuius nō est filius. Hic autē vbi scriptū est, Et dixit Dominus Deus ad Adam: cur non ipsa Trinitas intelligatur, nihil dici potest. Similiter etiā quod scriptū est, Et dixit dominus ad Abraham, Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui: non est apertum, vtrū sola vox facta sit ad aures Abraham, an & aliquis visus eius apparuerit. Paulo potest autē aliquanto appertitū dictū est, Et visus est Dominus Abraham, & dixit illi, Semini tuo dabo terram hanc. Sed nec ibi expressū est, in qua specie visus sit ei Dominus, aut vtrū pater an filius, an spiritus sanctus ei visus sit. Nisi forte putat ideo filiū visum esse Abraham, quia nō scriptū est visus est Deo, sed visus est ei Dominus. Tanquā enim propriē videtur filius Dominus vocari, dicēte Apostolo, Nā & si sunt qui dicantur dii siue in celo siue in terra, sicut sunt dii multi, & domini multi, nobis tamē vnus Deus pater, ex quo omnia, & nos in ipso, & vnus Dominus Iesus Christus, per quæ omnia, & nos per ipsum. Sed & cū Deus pater multis locis inueniatur dictus Dominus, sicut est illud, Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te: & illud, Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis: cum etiam spiritus sanctus Dominus dictus inueniatur, vbi Apostolus ait, Dominus autem spiritus est. Et ne quisquam arbitraretur filium significatū, & ideo dictum spiritum propter incorpoream substantiam, secutus atque exiit, Vbi autem spiritus Domini, ibi libertas: Spiritum autem Domini nemo esse dubitauerit spiritum sanctum. Neque hic ergo euidenter apparet, vtrū aliqua ex Trinitate persona, an Deus ipsa Trinitas, de quo vno Deo dictum est, Dominum Deū tuum adorabis, & illi soli seruies, visus fuerit Abraham. Subilice autem Mambra, tres viros vidit, quibus & inuitatis hospitioque susceptis & epulantibus ministravit. Sic tamē Scriptura illam rem gestam narrare cepit, vt nō dicat, visi sunt ei tres viri, sed visus est ei Dominus. Atque inde cōsequēter exponens, quomodo

Gen. 1.2. d. 4.
Gen. 12.8. d. 18.
Gen. 12.8. b. 6.
Exodi. 3. a. 2.
Exodi. 13. d. 21.
Exodi. 19. c. 36.
Exodi. 3. a. 2.
Exodi. 19. c. 16.
Gal. 4. a. 4.
Ioan. 1. b. 14.
Infra lib. 3. cap. 1.
2. sent. dist. 8. cap. Sed vbi.
3. de Trin. cap. 1. al. ap.
Luc. 1. d. 38.
Mat. 3. d. 16.
Act. 2. a. 2.
Tota trinitas inuisibilis.
Cap. 7. d. 27.

Ioan. 1. a. 3.
Sap. 7. d. 10.
1. Tim. 1. d. 17.
1. Tim. 6. c. 15.
Cetera eos qui credebant solum patrem immortalem & inuisibilem.
Cap. 1. x.
1. Tim. 6. c. 15.
Matth. 10. c. 25.
al. Quia.

An indiscretē Deū trinitas patribus apparuerit an aliqua ex trinitate persona.
Cap. x. Gen. 3. b. 8.
Gen. 1. a. 3.
Omnes omittit per.
al. Et.

Gen. 4. b. 14.
Gen. 3. b. 9.
Matth. 17. a. 5.
Matth. 3. d. 17.
Ioan. 12. c. 28.
Matth. 3. d. 17.
Ioan. 12. c. 28.
Gen. 3. b. 8.
Gen. 12. a. 1.
Ibid. b. 7.
1. Cor. 8. b. 5.
Psal. 2. 7.
Psal. 109. a. 1.
1. Cor. 3. d. 17.
Deut. 6. c. 13.
Gen. 18. a. 2.

ei sit visus Dominus, cōtextit narrationē de tribus viris, quos Abrahā per pluralem numerū inuitat, vt hospitiū suscipiat, & postea singulariter sicut vnū alloquitur. Et sicut vnus ei de Sara filiū pollicetur, quē Dominū dicit Scriptura, sicut in eiusdē narrationis exordio, Visus est, inquit, Dominus Abrahę. Inuitat ergo & pedes lauat & deducit ab etibus tanquā homines: loquitur autem tanquā Dominō Deo, siue cum ei promittitur filius, siue cū ei Sodomā imminēs interitus indicatur.

Non parua neq; transitoria considerationē postulat iste Scripturę locus. Si enim vir vnus [illi] visus fuisset, iā illi qui dicitur & priusquā de virgine nascere-tur per suā substantiā visibilē filiū, quid aliud quā ipsū esse clamarent, quoniā de patre, inquit, dictū est. Inuisibili soli Deo? Et tamē possem adhuc quærere, quomodo ante susceptā carnē, habitu est inuentus vt homo, quando quidē ei pedes loti sunt, & humanis epulis epulatus est? Quomodo istud fieri poterat, cū adhuc in forma Dei esset, non rapinā arbitratu esse aqualis neo? Nūquid enim iā semetipsum exinanierat, formā serui accipiens, in similitudine hominū factus, & habitu inuētus vt homo? quū hoc quando fecerit per partū virginis nouerimus? Quomodo igitur antequā hoc fecisset, vt vir vnus apparuit Abrahę? an illa forma vera nō erat? Possē ista quærere, si vir vnus apparuisset Abrahę, idēq; Dei filius crederetur. Cū verō tres viri visi sunt, nec quisquā in eis vel forma vel ætate, vel potestate maior ceteris dictus est, cur nō hic accipiamus visibiliter insinuatā per creaturā visibilē Trinitatis æqualitatē, atque in tribus personis vnā eandēq; substantiā? Nā ne quisquā putaret sic intimatū vnū in tribus fuisse maiore, & eū Dominū Dei filiū intelligendū, duos autē alios angelos eius, quia cum tres visi sunt, vni Dominō illic loquitur Abrahā, sancta Scriptura futuris talibus cogitationibus atq; opinionibus contradicendo non prætermisit occurrere, quādo paulo post duos angelos dicit venisse ad Loth, in quibus & ille vir iustus qui de Sodomorū in cedio meruit liberari, ad vnū Dominū loquitur. Sic enim Scriptura sequitur dicens, Abiit autē Dominus postquā cessauit loqui ad Abrahā, & Abraham reuersus est ab locum suum.

Venerunt autem duo angeli in Sodomis vespere. Hic attētius considerandū est, quod ostendere insituit. Cū tribus certē loquebatur Abrahā, & eū Dominū singulariter appellauit. Fortē, inquiet aliquis, vnum ex tribus agnoscebat Dominum alios autem duos angelos eius. Quid sibi ergo vult, quod consequenter dicit Scriptura: Abiit autem Dominus postquam cessauit loquens ad Abraham, & Abraham reuersus est ad locum suum. Venerunt autem duo angeli in Sodomis vespere. An fortē illē vnus abscesserat, qui Dominus agnoscebatur in tribus, & duos angelos qui cum illo venerat ad consumendam Sodomam miserat? Ergo sequentia videamus. Venerunt, inquit, duo angeli in Sodomis vespere. Loth autem sedebat ad portam Sodomorum. Et cum vidisset eos Loth, surrexit in obuiā illis, & adorauit in faciem super terram, & dixit, Ecce domini diuertite in domum pueri vestri. Hic manifestum est, & duos angelos fuisse, & in hospitium pluraliter inuitatos, & honorificē appellatos dominos, cū fortasse homines putarentur. Sed rursū mouet, quia nisi angeli Dei cognoscerentur, non adoraret Loth in faciem super terram. Cur ergo tanquam tali humanitate indigetibus, & hospitium præberetur & victus? Sed quodlibet hic lateat, illuc nunc quod suscepimus exequamur. Duo apparent, angeli ambo dicuntur, pluraliter inuitantur. Tanquam cum duobus pluraliter loquitur, donec exeat a Sodomis. Deinde sequitur

Scriptura & dicit, Et factum est postquam eduxit eos foras, dixerunt, Saluans salua animam tuam, ne respereris retro, neq; stes in hac [vniuersa] regione. In motē vade, & ibi saluaberis, ne fortē cōprehēdaris. Dixit autē Loth ad eos, Rogo Domine, quoniā inuenit puer tuus ante te misericordiam, &c. Quid est hoc quod dixit ad eos, Rogo Domine, si iā ille discesserat qui Dominus erat, & angelos miserat. Cur dicitur, Rogo Domine, & non, rogo domini? At si vnū ex eis voluit appellare, cur ait Scriptura, Dixit autē Loth ad eos: Rogo Domine, quo niam inuenit puer tuus ante te misericordia? An & hic intelligimus in plurali numero duas personas? Cū autē iudē duo tanquā vnus cōpellatur, vnus substantiā vnū dominū Deū? Sed quas duas personas hic intelligimus: an patris & filij, an patris & spiritus sancti, an filij & spiritus sancti? Hoc fortē congruentius quod vltimū dixi. missos enim se dixerūt, quod de filio & de spiritu sancto dicimus. Nā patrē missū tanquā Scripturā nobis [notitia] occurrit.

Moy-ses autē quando ad populū Israël ex Egypto educēdū missus est, sic ei Dominū apparuisse scriptū est, Passē, inquit, oues Ietro foceri sui sacerdotis Madiā, & egit oues in desertū, & venit in montem Dei Choreb. Apparuit autē illi angelus Domini in flamma ignis de rubo. Et vidit quia in rubo ignis arderet, rubus verō nō cōburebatur, & ait moyses, Ibo & videbo visum istud, quod tā magnū vidi, quoniā nō cōburit rubus. Cū ergo vidit, Dominus quia venit videre, clamauit ad eū Dominus de rubo dicens: Ego sum Deus patris tui, Deus Abrahā & deus Isaac, & deus Iacob. Et hic primo angelus Domini dictus est, deinde Deus. Nunquid ergo angelus est Deus Abrahā & deus Isaac & deus Iacob? Potest ergo recte intelligi ipse Saluator, de quo dicit Apostolus, Quorū patres, & ex quib; Christus secūdū carnē, qui est super omnia Deus benedictus in secula. Qui ergo super omnia est Deus benedictus in secula, non absurdē etiā hic ipse intelligitur Deus Abrahā, & deus Isaac, & deus Iacob. Sed cur prius angelus Domini dictus est, cū de rubo in flamma ignis apparuit: vtrū quia vnus ex multis angelis erat, sed per dispensationē personā Domini sui gerebat: an assumptū erat aliquid creaturę, quod ad presens negotiū visibiliter appareret, & inde voces sensibilibus ederetur, quibus præsentia Domini per subiectā creaturā corporeis etiam sensib; hominis sicut oportebat exhiberetur? Si enim vnus ex angelis erat, quis faciliē affirmare possit, vtrū ei filij persona nuncianda imposta fuerit, an spiritus sancti, an Dei patris, an ipsius omnino Trinitatis, quæ est vnus & solus Deus, vt diceret, Ego sum Deus Abrahā, deus Isaac, & deus Iacob? Neq; enim postsumus dicere Deum Abrahā, & Deum Isaac, & Deum Iacob, filium Dei esse & patrem non esse: aut spiritum sanctum, aut ipsam trinitatem, quam credimus & intelligimus vnum Deum, audebit aliquis negare Deū Abraham, & Deum Isaac, & Deum Iacob. Ille enim non est illorum patrum Deus qui non est Deus. Porro nō solum pater deus est, sicut etiam omnes hæretici concedunt, sed etiam filius, quod velint nolint coguntur fateri, dicente Apostolo: Qui est super omnia Deus benedictus in secula: & spiritus sanctus dicente Apostolo, Clarificate ergo deum in corpore vestro, cum supra diceretur, Nescitis quoniā corpora vestra templum in vobis est spiritus sancti, quem habetis a deo, & hi tres vnus deus, sicut catholica sanitas credit: non satis elucet quam in Trinitate personam, & vtrum aliquam, an ipsius Trinitatis gerebat ille angelus, si vnus ex ceteris angelis erat. Si autem in vsum rei presentis assumpta creatura est, quæ & humanis oculis

Gen. 19. d. 17.
Omittunt vniuersa.
Ioan. 16. b. 13.
Esaie. 9.
Viso in colūna ignis. CAPVT XIII. Exodi 13. d. 21.
Exodi 16. c. 10.
Exodi 16. Viso in Sina. CAP. XV. al. fulgoribus Exodi 19. d. 18.
Exod. 20. c. 18.
Ibid. c. 21.
Exodi 24. c. 10.
al. sapphirini Sap. 8. a. 1.
Ioan. 1. a. 3.
Rom. 11. d. 36.
Rom. 1. c. 20.
Exodi 19. d. 18.
Rom. 9. b. 5.
1. Cor. 6. d. 20.
al. possimur. Exodi. 3. b. 6.

illis appareret & auribus infonaret, & appellaretur angelus Domini, & Dominus & Deus nō potest hic deus pater intelligi, sed aut filius, au Spiritus sanctus: quāquā Spiritū sanctū alicubi angelū dictū nō recola, sed ex opere possit intelligi. Dictū enim de illo est, Quæ ventura sunt annūciabit vobis. Et vtiq; angelus Græcē, Latine nūcius interpretatur. De Domino autē Iesu Christo euidentissimē legimus apud Prophetā, q; magni cōsiliij angelus dictus sit, cū & Spiritus sanctus & Dei filius sit Deus & Dominus angelorū. I T E M in exitu filiorū Israël de Ægypto scriptū est, Deus autē præibat illos, die quidē in colūna nubis, & ostendebat colūna nubis die & colūna ignis nocte ante populū. Quis & hic dubitet per subiectā creaturā eandēq; corporeā, non per suā substantiam Deū oculis apparuisse mortalium: sed vtrū patrem, an filiū, an spiritum sanctum, an ipsam Trinitatem vnū Deū, similiter non appareret. nec ibi hoc distinguitur, quantum existimo, vbi scriptū est, Et maiestas Domini apparuit in nube, & locutus est Dominus ad Moysen dicens, Exaudiui murmur filiorū Israël, &c. I A M verō de nubibus & vocibus & fulguribus & tuba & fumo in monte Sina, cū diceretur, Sina autē mons fumabat totus, propterea quod descendisset Deus in igne in eū, & accēdebat fumus tanquā fumus fornacis, & mēte confusus est omnis populus vehemēter, siebant autē voces tubæ procedētes fortiter valde: Moyses loquebatur, & Deus respondebat ei voce. Et paulo post data lege in decē præceptis, consequenter dicitur, Et omnis populus videbat voces & lapides & voces tubæ & montē fumantē. Et paulo post, Et stabat, inquit omnis populus à lōgē, Moyses autē intrauit in nebulā vbi erat Deus, & dixit Dominus ad moysen, &c. Quid hinc dicam, nisi q; nemo tā vecors est, qui credat fumū, ignē, nubes, & nebulā, & si qua sunt huiusmodi, verbi vel sapiētie dei quod est Christus, vel spiritus sancti esse substantiā? Nam de patre Deo, nec Ariani hoc vnquā ausi sunt dicere. Ergo creatura seruiente creatori facta sunt illa omnia, & humanis sensibus pro dispensatione cōgrua præsentata: nisi fortē, quia dictū est, Moyses autem intrauit in nebulā vbi erat Deus, hoc arbitrabitur carnalis cogitatio, à populo quidā nebulā visam, intra nebulam verō Moysē oculis carnis vidisse filium Dei, quē delirantes hæretici in sua substantia visum volūt. Sanē viderit eū moyses oculis carnis, si oculis carnis potest videri, non modō sapiētia Dei quod est Christus, sed vel ipsa cuiuslibet hominis & qualiscūque sapientis. Aut quia scriptum est de senioribus Israël, quia viderūt locum vbi steterat Deus Israël, & quia subpedibus eius tāquā opus lapidis ꝑ sapphiri, & tanquam aspectus firmamētī cæli: propterea credendū est & verbū & sapiētia Dei per suā substantiā in spacio loci terreni stetit, quæ per tendit à sine vsq; ad finē fortiter, & disponit omnia suauiter: & ita esse mutabile verbum Dei, per quod facta sunt omnia, vt modō se cōtrahat, modō distēdat. Mūdet Dominus à talibus cogitationibus corda fidelij suorū: sed per subiectā, vt sape diximus, creaturā exhibentur hæc omnia visibilia & sensibilia, ad significandū inuisibilem atq; intelligibilem Deum, non solū patrem, sed & filium & spiritū sanctum, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia: quamuis inuisibilia Dei à creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciantur, sempiterna quoque virtus eius ac diuinitas. Sed quod attinet ad id quod nunc suscepimus, nec in monte Sina video quæadmodum appareat per illa omnia quæ mortalium sensibus terribiliter ostēdebantur, vtrū Deus trinitas, an pater, an filius, an spiri-

tus sanctus propriē loquebatur. Veruntamen si quid hinc sine affirmādi temeritate modestē atque cunctatē cōiectare cōceditur, si vna ex trinitate persona potest intelligi, cur nō spiritū sanctū potius intelligimus, quando & tabulis lapideis lex ipsa quæ ibi data est, digito Dei scripta esse dicitur, quomodo spiritū sanctū in Euāgelio significari nouimus. Et quinquaginta dies numerantur ab occisione agni & celebratione Paschę vsq; ad diē quo hæc fieri cœpta sunt in monte Sina: sicut post Domini passionē, ab eius resurrectione quinquaginta dies numerantur, & venit promissus à filio Dei spiritus sanctus. Et in ipso eius aduentu quē in Apostolorū actibus legim; per diuisionē linguarū ignis apparuit, qui & insedit super vnū quēq; eorū. Quod Exodō cōgruit, vbi scriptū est, Sina autē mons fumabat totus, propterea q; descēdit in eū Deus in igne. Et aliquāto post, Aspectus, inquit, maiestatis Domini, tāquā ignis ardens super verticē mōtis corā filiis Israël. Aut si hæc ideo facta sunt, quia nec pater, nec filij illic co modo præsetari poterāt sine spiritu sancto, quo ipsā legē scribi oportebat, Deū quidē non per substantiā suā quæ inuisibilis & incōmutabilis manet, sed per illam speciē creaturæ illic apparuisse cognoscimus. Sed ali-quā ex trinitate personā signo quodā proprio, quantū ad mei capacitātē sensus pertinet, nō videmus. Es r etiā quo moueri pleriq; solēt, quia ita scriptū est, Et locutus est Dominus ad Moysē facie ad faciē, sicut quis loquitur ad amicū suū: cū paulo post dicat idem Moyses, Si ergo inueni gratiā ante te, ostēde mihi temetipsum manifestē vt videā te, vt sim inueniēs gratiā ante te, & vt scia quia popul; tuus est gēs hæc. Et paulo post iterū, dixitq; Moyses ad dominū, Ostēde mihi maiestātē tuam. Quid est hoc quod in omnibus quæ supra siebant, deus videri per suā substantiā putabatur? Vnde à miseris creditus est, nō per creaturā, sed per semetipsum visibilis filius dei: & q; intrauerat in nebula Moyses, ad hoc intrasse videbatur vt oculis quidē populi ostēderetur caligo nebulosa, ille autē intus verba dei tāquā ei; faciē contēplatus audiret. Et ꝑ quomodo dictū est, Locutus est dominus ad Moysē facie ad faciē, sicut quis loquitur ad amicū suū? Ecce idem dicit, Si inueni gratiā ante te, ostēde mihi temetipsum manifestē. Nouerat vtiq; quod corporaliter videbat, & verā visionē dei spiritualiter requirebat. Locutio quippe illa quæ sic bat in vocib; sic modificabatur, tāq; esset amici loqueris ad amicū. Sed deū patrē quis corporeis oculis videt? Et q; in principio erat verbū, & verbū erat apud deū, & de; erat verbū, per quod facta sunt omnia, quis corporeis oculis videt? Et spiritū sapientie quis corporeis oculis videt? Qui deus autē, Ostēde mihi temetipsū manifestē vt videā te: nisi ostēde mihi substantiā tuā? Hoc autē si nō dixisset moyses, vt cūq; ferēdi essēt stulti, qui putāt per ea quæ supra dicta vel gesta sunt, substantiam dei oculis ei; fuisse conspicuā. Cū verō hic aperitissimē demōstretur, nec desiderāti hoc fuisse cōcelsū, quis audeat dicere per similes formas quæ huic quoq; visibiliter ꝑ apparuerunt, non creaturā deo seruientem, sed hoc ipsum quod deus est cuiusquam oculis apparuisse mortalij: Et hoc quidem quod postea dominus dicit ad Moysen, Non poteris videre faciē meam, & viuere. Nō enim videbit homo faciē maam & viuet. Et ait dominus, Ecce locus penes me est, & stabis super petram, statim vt transibit mea maiestas, & ponam te in ꝑ spelunca petræ, & tegam ꝑ manū meā super te, donec transeam, & auferam manū meam: & tunc videbis posteriora mea, nam facies mea non apparebit tibi.

Exodi 31. d. 18.
Luc. 21. c. 20.
Act. 2. a. 3.
Exodi 19. d. 18.
Moyses quomodo viderit Deū CAPVT XVI.
Exodi 33.
Exodi 20. c. 21.
al. quod modē.
Exodi 33. c. 13.
Ioan. 1. a. 1.
al. apparetur.
al. spelunca. al. manū meā. Posteriora Dei quomodo videantur, allego. CAPVT XVII.

Omnes tanquam eū Dominū. De eadem visione. CAPVT XI. Omnes omittunt illi.
1. Tim. 1. d. 17.
Phil. 2. a. 7.
Gen. 18. a. 2.
al. alior.
Gen. 19. a. 1.
Gen. 18. Viso Loth excutitur. CAPVT XI. Gen. 19. a. 1.
Gen. 18. d. 33.
al. alior.

Exodi 33. d. 33.
Lucæ 2. a. 7.
al. post remota
tem.
al. prop. in inf.
2. a.
Phil. 1. a. 6.
Exodi 33. d. 2. a.
2. Cor. 5. a. 6.
Sap. 9. c. 15.
1. Cor. 13. d. 12.
Psal. 38. 7.
Psal. 142. 2.
1. Ioan. 3. a. 2.
Psal. 103. c. 24.
Gal. 6. d. 14.
Coloss. 2. d. 20.
Exodi 33. d. 20.
Deut. 6. a. 5.
Math. 22. d. 39.
Exodi 33. c. 13.
2. Cor. 5. a. 6.
Math. 16. c. 18.
Rom. 10. b. 9.
Rom. 4. d. 25.
Math. 28. c. 15.
Rom. 8. d. 23.
Exodi 33. d. 22.
Ioan. 17. a. 1.

accipiatur caro eius, in qua de virgine nat⁹ est, & mortuus & resurrexit: siue ppter t posterioritate mortalitatis posteriora dicta sunt, siue quod eā t prope finē feculi, hoc est posterius suscipere dignatus est. Facies autem eius illa Dei forma, in qua nō arbitratur rapinā esse equalis Deo patri, quā nemo vtiq; potest videre & viuere: siue quia post hāc vitā in qua peregrinamur à domino, & vbi corpus quod corrūpitur aggrauat animā videbim⁹ facie ad faciē, sicut dicit Apostol⁹. De hac enim vita in Psalmis dicitur, Verūtamē vniuersā vanitas omnis homo viuēs. Et iterū: Quoniā nō iustificabitur corā te omnis viuēs. In qua vita etiā, secundū Ioannē nō dū apparuit quod erimus. Scimus autē, inquit, quia cū apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus, eū sicuti est. Quod vtiq; post hāc vitā itelligi voluit, cū mortis debitū suoluimus, & resurrectionis promissū receperimus. Siue quod etiā nunc inquantū Dei sapiētīā per quā facta sunt omnia, spiritaliter itelligimus, in tātū carnalibus affectibus morimur, vt mortuū nobis hunc mundū deputātes: nos quoq; ipsi huic mūdo moriamur & dicam⁹ quod ait Apostolus, Mūdo mihi crucifix⁹ est, & ego mūdo. De hac enim morte iterū dixit, Si autē mortui estis cū Christo, quid adhuc velut viuētes de hoc mūdo decernitis: nō ergo immerito nemo potest faciē, id est, ipsam manifestationē sapiētīā Dei videre, & viuere. Ipsa enim est species, cui cōtēplandā suspirat omnis qui affectat Deū diligere ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mēte. Ad quā cōtēplandā etiā proximū quantū potest edificat, qui diligit & proximū sicut seipsum. In quib⁹ duob⁹ pceptis tota lex pēdet & Propheta. Quod significatur etiā in ipso Moyse. Nā cū dixisset propter dilectionē dei qua percipiē flangueret, Si inuenit gratiā in conspectu tuo, ostēde mihi temeripsum manifestē, vt sim inueniēs gratiā ante te: cōtinuō ppter dilectionē etiā proximi subiecit atque ait, Et vt scīa quia popul⁹ tu⁹ est gēs hęc. Illa est ergo species quę rapit omnē animā rationalē desiderio sui, tanto ardētiorē, quanto mundiorē, & tāto mundiorē, quanto ad spiritalia resurgēt. Tanto autē ad spiritalia resurgēt, quāto à carnalibus morientē. Sed dum peregrinamur à Domino, & per fidē ambulamus nō per speciē, posteriora Christi, hoc est carnē per ipsā fidē videre debem⁹: id est, in solido fidei fidamēto stātes, quod significat petra, & eā de tali tutissima specula intuetes, in catholica scilicet ecclesia, de qua dictū est, Et super hāc petra edificabo ecclesiā meā, Tanto enim certius diligimus, quā viuere desideram⁹ faciē Christi, quāto in posteriorib⁹ eius agnoscimus quāto nos prior dilexerit Christus. Sed t ipsa carne fides resurrectionis eius nos saluos facit atque iustificat. Si enim credideris inquit, in corde tuo, quia illū De⁹ suscitauit mortuis, saluus eris. Et iterum: Qui traditus est, inquit, propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationē nostrā. Ideoq; resurrectio corporis Domini est meritū fidei nostrę. Nam mortuā esse illā carnē in cruce passionis, etiā inimici eius credūt, sed resurrexisse nō credunt. Quod firmissimē nos credentes, tanquā de petre soliditate contuemur: vnde certa spe ad adoptionē expectamus redemptionē corporis nostri: quia hoc in mēbris Christi speramus, quānos ipsi sumus, quod perfectum esse in ipso tanquā in capite nostro fidei sanitate cognoscimus. Inde non vult nisi cū transferit videri posteriora sua, vt in eius resurrectionem credatur. Pascha enim Hebræū verbum dicitur, quod transitus interpretatur. Vnde & Ioannes Euangelista dicit, Ante diem festū Pasche, sciens Iesus quia venit hora eius, vt transeat ex hoc mundo ad patrem. Hoc autē qui credunt, nec tamen in catholica fide, sed in schismate ali-

quo, aut in heresi credūt, nō de loco qui est penes eum vident posteriora Domini. Quid enim sibi vult q; ait Dominus, Ecce loc⁹ est penes me, & stabis super petra? Quis locus terren⁹ est penes Dominū, nisi hoc est penes eū quod eū spiritaliter attingit? Nā quis locus non est penes Dominū, qui attingit a sine vsq; ad finē fortiter, & disponit omnia suauiter? Et cuius dictū est, Caelū mihi sedes est, & terra scabellū pedū meorū. Et qui dixit, Quā domū edificabitis mihi, aut quis loc⁹ quietis meę, nōnc manus mea fecit hęc omnia? Sed videlicet itelligitur loc⁹ penes eū in quo statur super petra, ipsa ecclesia catholica: vbi salubriter videt pascha Domini, id est, trāsītū Domini & posteriora ei⁹, id est, corp⁹ eius, qui credit in resurrectionē ei⁹. Et stabis, inquit, super petra statim vt trāsiet mea maiestas. reuera enim statim vt trāsīt maiestas Domini in clarificatione Dñi qua resurgens adscēdit ad patre, solidati sumus super petra. Et ipse Petrus tūc solidatus est, vt cū fiducia predicaret, quē priusquā esset solidatus ter timore negauerat, iā quidē prędestinatione positus in specula petre, sed adhuc manu Domini sibi superposita ne videret. Posteriora enim eius visurus erat, & nondū ille trāsierat vtiq; à morte ad vitā, nondū resurrectione clarificatus erat. Nā & quod sequitur in Exodo, & dicit: Tegā t manum meam super te: donec transeam, & auferam manū meā, & tūc videbis posteriora mea. Multi Israhelitę quorū tūc figura erat Moyses, post resurrectionem Domini, crediderūt in eū, tanquā iā vidētes posteriora eius, remota manu eius ab oculis suis. Vnde & Esaię talē prophetiā Euangelista cōmemorat: In crassa corporali huius, & aures eorū oppila, & oculos eorū graua. Denique in Psalmo non absurdē itelligitur ex eorū persona dici: quoniā die ac nocte graua est super me manus tua. Die fortasse cū manifesta miracula faceret, nec ab eis agnosceretur. Noctē autē cū in passione moreretur, quando certius putauerūt, sicut quęlibet hominē perēptū & extindū. Sed quoniā cū trāsisset vt eius posteriora viderētur, predicante sibi apostolo Petro, quia oportebat Christū pati & resurgere, cōpuncti sunt dolore pœnitentię, vt fieret in baptizatis quod in capite eius Psalms dicitur: Beati quorū remissa sunt iniquitates & quorū tecta sunt peccata. Propterea cū dictū esset: Graua est super me manus tua, tanquam Domino trāsente, vt iā remoueret manū, & viderentur posteriora eius, sequitur vox dolētis & cōfētis, & ex fide resurrectionis Domini peccatorū remissionem accipiētis, Cōuersus sum, inquit, in arūna mea dū infigeretur spina. Peccatū meū cognoui, & iniusticiā meā nō operui. Dixi, pronūciabo aduersum me iniusticiam meā Domino, & tu remisisti impietate cordis mei, Neque enim tāto carnis nubilo debemus inuolui, vt puteamus faciē quidē Domini esse inuisibilē, dorsum verō visibile, quādoquidē in forma serui vtrumq; visibiliter apparuit: in forma autē Dei absit vt tale aliquid cogitetur. Absit vt verbū Dei & sapientia Dei ex vna parte habeat faciē, & ex alia dorsum, sicut corpus humanum, aut omnino vlla specie vel motione, siue loco, siue tempore commutetur. Quapropter si in illis vocibus quę fiebant in Exodo, & illis omnibus corporalibus demonstrationibus Dominus Iesus Christus ostendebatur: au aliās Christus, sicut loci huius consideratio persuadet, aliās Spiritus sanctus, sicut ea quę suprā diximus admonēt: nō hoc efficitur vt Deus pater nunquam tali aliqua specie patribus visus sit. Multa enim talia visā facta sunt illis temporibus, non euidenter nominato & designato in eis vel patre, vel filio, vel Spiritu sancto, sed tamen per quādam valde probabiles significationes nōnullis indiciis existentibus,

bus, vt nimis temerarium sit dicere, Deū patrem nunquam patribus aut prophetis per aliquas visibiles formas apparuisse. Hanc enim opinionem illi pepererunt qui nō potuerūt in vnitate trinitatis itelligere quod dictum est: Regi autem seculorū immortalī, inuisibili soli Deo: & quē nemo hominum vidit, nec videre potest. Quod de ipsa substantia summa summeque diuina & incommutabili, vbi & pater & filius & Spiritus sanctus vnus est & solus Deus, per t sanā fidē itelligitur. Visiones autē illę per creaturam cōmutabilē Deo incommutabili subditam factę sunt, non propriē sicuti est, sed significatiuē sicut pro rerum causis & temporibus oportuit ostendentes Deum. QUANQVAM nescio quē admodum isti itelligant quod Danieli apparuit antiquus dierū: à quo filius hominis, quod propter nos esse dignatus est accepisse itelligitur regnū, ab illo scilicet qui ei dicit in Psalmo: Filius meus es tu, ego hodie genui te: postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam. Et qui omnia subiecit sub pedibus eius. Si ergo Danieli & pater dans regnum, & filius accipiens apparuerūt in specie corporali, quomodo isti dicunt, patrem nunquam visum esse Prophetis, & ideo solū debere itelligi inuisibilem quem nemo hominū vidit nec videre potest? Ita enim narrat Danieli: Aspicebā, inquit, donec throni positi sunt, & vetustus dierum sedebat, & indumentum eius quasi nix albū, & capillus capitis eius quasi lana munda: thronus eius flamma ignis, rota eius ignis flagrans, & flumen ignis transibat in cōspectu eius. Et mille millia deseruiebāt ei, & dena millia denūm millium assidebant ei. Et iudicium collocauit, & libri aperti sunt, & cęt. Et paulo post: Aspicebā, inquit, in visu noctis, & ecce cū cęli nubibus, quasi filius hominis veniēs erat, & vsque ad veterē dierū peruenit, & oblatu est ei. Et ipsi datus est principatus & honor, & regnū, omnes populi tribus, & linguę ipsi seruiēt. Potestas eius, potestas aterna, quę nō pręteribit, & regnū eius t [quod] nō corrūpetur. Ecce pater dās, & fil⁹ accipiēs regnū sempiternū, & sunt ambo in cōspectu prophetę visibilibus specie. Nō ergo in cōueniētē creditur etiā pater De⁹ eo modo solere apparere mortalibus. Nisi forte aliquis dicat, ideo nō esse visibile patre, quia in cōspectu somniātis apparuit: ideo autē visibile filiū & Spiritū sanctū, quia moyses illa omnia vigilās vidit. Quasi verō verbū & sapientiā Dei viderit moyses carnalib⁹ oculis, aut videri spirit⁹ vel humanus possit qui carnē istā viuificat, vel ipse corpore⁹ q; vētus dicit, quāto min⁹ ille spiritus Dei q; omniū hominū & angelorū mētes ineffabili excellentia diuinę substantię supergreditur. Aut quisquā tali pręcipitetur errore, vt audeat dicere filiū & Spiritū sanctū etiā vigilātibus hominibus esse visibiles, patre autē nō nisi somniantibus. Quomodo ergo de patre solo accipiunt, Quē nemo hominū vidit, nec videre potest? An cū dormiūt homines, tūc nō sunt homines? Aut qui formare similitudinē corporis potest ad se significandū per visa somniantū, nō potest formare ipsam corporeā creaturā ad se significandū oculis vigilantū: cū eius ipsa substantia qua est ipse quod est, nulla corporis similitudine dormienti, nulla corporea specie vigilantī possit ostēdi, t sed non solū patris, verum etiā filij & Spiritus sancti. Et certē qui vigilantū mouētur visis, vt nō patre, sed tantūm filiū vel Spiritū sanctū credant corpora libus hominū apparuisse conspectibus, vt omittam tantam latitudinē sanctorum paginarum, & tam multiplicem earum itelligentiā, vnde nemo sani capitis affirmare debet, nusquā a personam patris per aliquam speciem corporalē vigilantium oculis demonstratam. Sed vt hoc, vt dixi, omittā, quid dicunt de patre nostro

Abrahā, cui certē vigilātī & ministranti cū Scripturā pręmississet dicens: Visus est Dominus Abrahę, vnus aut duo, sed tres apparuerūt viri, quorum nullus excelsius aliis eminuisse dicitur est, nullus honoratius effuluisse, nullus imperiosius egisse? Quapropter quoniā in illa tripartita nostra distributione, primū quere-re institim⁹, vtrū pater, an fil⁹, an Spiritus sanctus, an aliquādo pater aliquādo fil⁹, aliquādo Spirit⁹ sanct⁹, an sine vlla distinctione personarū, sicut dicitur, Deus vnus & sol⁹, id est, trinitas ipsa, per illas creaturę formas patribus apparuerit, interrogatis quę potuimus quantū sufficere visum est, sanctorū scripturarū locis, nihil aliud quantum existimo diuinorum sacramentorum modesta & cauta consideratio persuadet, nisi vt temere non dicamus quęnam ex trinitate persona cui libet patrū & Prophetarum in aliquo corpore vel similitudine corporis apparuerit, nisi cū cōcinentia lectionis aliqua probabilia circumponit iudicia. Ipsa enim natura vel substantia, vel essentia, vel quolibet alio nomine appellandum est ipsūm quod Deus est, quicquid illud est corporaliter videri non potest. Per subiectam verō creaturam, nō solūm filiū, vel spiritum sanctum, sed etiam patrem corporali specie siue similitudine mortalibus sensibus significationem sui dare potuisse credendum est. Quę cū ita sint, ne immoderatus progrediar secundū huius voluminis longitudine, ea quę restant, in consequentibus videamus.

DIVI AVRELI AVGVSTINI DE TRINITATE LIBER III.

REDANT qui volunt, malle me legendū quā legēda dictādo laborare. Qui autem hoc nolūt credere, experiri autē & possunt & volunt, t denique legendū vel meis inquisitionibus respōdeant vel interrogationibus aliorū, quas pro mea persona quam in seruitio Christi gero, & pro studio quo fidem nostrā aduersum errorē carnalū & animalū hominū t munire inardēdo, necesse est me pati, & videāt quā facie ab isto labore me temperē, & quāto etiā gaudium stylū possim habere feriatū. Quod si ea quę legimus de his rebus sufficienter edita in Latino sermone, aut non sunt, aut nō inueniūt, aut certē difficile à nobis inueniri queunt, Gręce autē lingua non sit tātus habitus, vt taliū rerū libris legendis & itelligēdis vilo modo reperiamur idonei, quo genere literarū ex iis quę nobis pauca interpretata sunt, non dubito cūcta quę vtiliter querere possimus cōtineri: fratribus autē nō valeā resistere iure, quo eis seruus factus sum flagitātibus vt eorum in Christo laudabilibus studiis, lingua ac stylo meo, quas bigas in me charitas agitāt maximē seruiā, ego q; ipse multa quę nesciebā, scribēdo me didicisse cōfitear, nō debet hic labor meus cuiquā pigro, aut multum doctō videri superfluum, cū multis impigris multisq; indoctis, inter quos etiam mihi nō parua ex parte sit necessari⁹. Ex his igitur quę ab aliis de hac re scripta iam legimus plurimū administrati & adiuti, ea quę de trinitate, vno summo summeq; bono Deo piē quæri & differi posse arbitror, ipso exhortate querenda atque adiuuante differēda suscipi: vt si alia non sunt huiusmodi scripta, sit quod habeāt & legāt qui voluerint & valuerint: si autē iā sunt, tāto facilius aliqua inueniātur, quāto talia plura esse poterint. Sanē cū in omnibus literis meis, non solūm piū lectorem, sed etiā liberū correctorem desiderem, multo maximē in his, vbi ipsa magnitudo quęstionis vtrā tam multos inuentores habere posset, quā multos

Gen. 18. a. 2.
Supra. cap. 7.
2. sent. dist. 8. cap. Ceterum hęc.
Præmissis. Transitions demonstrat quid dicitur sit, & quid restet dicendum.
al. denique.
al. ammiri.

ad. deditur.

Dist. 9. cap. Noli meis.

Joan. 1. a. 10.

Sap. 1. b. 7.

Matt. 3. d. 16

Act. 2. a. 3.

Gal. 4. a. 4.

Joan. 1. b. 14

An filius & Spiritus sanctus ante missi sint. CAP. V. Supra lib. 2. cap. 7.

contradictores habet: verumtamen sicut lectorē meū nolo mihi esse debitor, ita correctorē nolo sibi. Ille me non amet amplius q̄ catholicā fidem, iste se non amet amplius quam catholicam veritatem. Sicut illi dico: Noli meis literis quasi Scripturis canonicis inferuire, sed in illis & quod nō credebas cū inueneris incunctanter crede, in istis autē quod certum non habebas, nisi certū intellexeris, noli firmiter retinere. Ita illi dico, Noli meas literas ex tua opinione vel cōtentione, sed ex diuina lēctione vel in concussa ratione corrigere. Si quid in eis veri cōprehenderis, existēdo non est meū, at intelligendo & amando, & tuum sit & meū. Si quid autē falsi cōuiceris, errādo fuerit meū, sed iā cauēdo nec tuum sit nec meū. Hinc itaq; tertius hic liber summat exordū, quousq; secundus perueniat. Cū enī ad id ventū esset, vt vellemus ostendere, nō ideo minorē patre filiū, quia ille misit, hic missus est, nec ideo minorē vtroq; spiritū sanctū, quia & ab illo & ab illo missus in Euāgelio legitur, suscepimus hoc querere, cū illuc missus sit filiū, vbi erat, quia in hūc mundū venit, & in hoc mūdo erat: cū illuc etiā spiritus sanctus, vbi & ipse erat, quoniam spiritus domini repleuit orbē terrarū & hoc quod cōtinet omnia scientiā habet vocis. Vtrū propterea missus sit Dominus, quia ex occulto in carnem natus est, & de sinu patris ad oculos hominū in forma serui tāquā egressus apparuit: ideo etiā spiritus sanctus, quia & ipse corporali specie quasi colūbatus est, & linguis diuisis velut ignis: vt hoc eis fuerit mitti, ad aspectū mortalitū in aliqua forma corporea de spiritali secreto procedere, quod pater quoniam non fecit, tantūmodo misisse, nō etiā missus dicitur sit. Deinde quēsitū est cur & pater nō aliquādo dicitur sit missus, si per illas species corporales quæ oculis antiquorū apparuerunt ipse demonstrabatur: Si autē filius tūc demonstrabatur, cur tātō post missus diceretur, cū plenitudo tēporis venit, vt ex femina nasceretur, quādoquidē & antea mittebatur, cū in illis formis corporaliter apparebat. Aut si nō rectē missus diceretur, nisi cū verbū caro factū est, cur spiritus sanctus missus legatur, cuius incarnatio talis nō facta est? Si verō per illas antiquas demonstrationes, nec pater, nec filiū, sed spiritus sanctus ostēdebat, cur etiā ipse nūc diceretur missus, cū illis modis & antea mitteretur? Deinde subdivisimus, vt hæc diligētī simūtra cōtineretur, & tripartitā fecimus quēstionē, cuius vna pars in secundo libro explicata est, duæ sunt reliquæ, de quib; deinceps differere aggrediar. Iā enim quæsitū atque tractatum est, in illis antiquis corporalibus formis & visis, non tantūmodo patrē, nec tantūmodo filiū, nec tantūmodo spiritum sanctum apparuisse, sed aut indifferenter Dominum Deū qui trinitas ipsa intelligitur, aut quālibet extrinitate personā, quā lēctionis textus indicia circumstantibus significaret. N v n ergo primū quæramus, quod sequitur. Nā secundo loco in illa distributione positū est, vtrū ad hoc opus tantūmodo creatura formata sit, in qua Deus sicut tunc oportuissē iudicauit, humanis ostēderetur aspectibus, an angeli, qui iā erant, ita mittebatur vt ex persona Dei loqueretur, assumptis corporalē specie de creatura corporea in vsum ministerij sui: aut ipsum corpus suū, cui non subduntur, sed subditū gerunt, mutantēs atq; vertentes in species quas vellēt, accommodatas atque aptas actionibus suis, secundū attributam sibi a creatore potentia. Qua quēstionis parte quātū dominus dederit pertractata, postremō vidēdū erit id quod inuestueramus inquirere, vtrū filius & spiritus sanctus & antea mittebatur: & si ita est, alio loco: Mutabis ea & mutabuntur, tu verō idem ipse es.

factus est ex Maria virgine, vel cūm spiritus sanctus visibili specie, siue in colūba, siue igneis linguis apparuit. Sed fateor excedere vires intētionis meæ, vtrū angeli manētē spiritali sui corporis qualitate per hāc occultius operantes, assumant ex inferioribus elementis corpulētoribus, quod sibi coaptatū, quasi aliquāvestē mutant & vertant in quālibet species corporales, etiā ipsas veras, sicut aqua vera in verū vinū conuersa est ad Dño: an ipsa propria corpora sua transformēt in quod voluerit accommodata ad id quod agūt. Sed quodhibet horū sit, ad præsentē quæstionē nō pertinet. Et quāuis hæc quoniā homo sum, nullo experimento possim cōprehendere, sicut angeli q̄ hæc agunt, & magis ea norūt q̄ ego noui, quatenus mutetur corpus meum in affectu voluntatis meæ siue quod in me, siue quod ex aliis expertus sum: quid horū tamen ex diuinariū Scripturarū authoritatibus credam, nūc nō opus est dicere, ne cogar probare, & fiat sermo longior de re qua non indiget præsens quæstio. Nūc illud vidēdū est, vtrum angeli tunc agebant, & illas corporum species apparētēs oculis hominum, & illas voces insonātes auribus, cū ipsa sensibilis creatura ad nutū seruientis cōditoris, in id quod opus erat pro tempore vertebatur, sicut in libro Sapientiæ scriptū est, Creatura enī tibi factori deseruiens extenditur in tormentū aduersum iniustus, & lenior sit ad benefaciendū iis qui in te cōfidūt. Propter hoc & tūc in oīa se trāsfigurans, omnīū nutrici gratiæ tuæ deseruiebat ad voluntatē horū qui te desiderabāt. Peruenit enim & sapientia voluntatis Dei per creaturā spiritalē vsq; ad effectus visibiles atq; sensibiles creaturæ corporalis. Vbi enim non operatur quod vult dei omnipotentis sapientia, quæ pertēdit ad fine vsq; ad finē fortiter, & disponit omnia suauiter? S E D alius est ordo naturalis in cōuersione & mutabilitate corporū, qui quāuis etiā ipse ad nutum dei seruiat, persēuerantia tamē cōsuetudinis amittit admirationē: sicuti sunt quæ vel breuissimis, vel certē nō lōgis interuallistēporū celo, terra, mariq; mutantur, siue nascētib; siue occidētib; rebus, siue alias aliter atque aliter apparentibus: alia verō quāuis ex ipso ordine veniētia, tamē propter lōgiora interualla tēporū minus vītata. Quæ licet multū stūpeāt, ab inquisitoribus huius seculi comprehensa sunt, & progressū generationū quo sæpius repetita sūt & a pluribus cognita, eo minus mira sunt. Sicuti sunt defectus luminarū, & rarō existentes quædā species siderū, & terræ motus, & mōstruosi partus animatiū: & quæcūq; similia, quorū nihil sit nisi volūtate Dei, sed plerisq; nō apparet. Itaque licuit vanitati Philosophorū, etiā causis aliis ea tribuere vel veris, & sed proximis: cū omnino videre nō possent superiorē ceteris omnibus causam, id est volūtātē Dei, vel falsis, & ne ab ipsa quidē peruestigatione corporaliterū atq; motionū sed a sua suspitione & errore prolatis. Dicā si potero quiddā, exēpli gratia, quod hæc apertiora sint. Est certē in corpore humano quædā moles carnis, & formæ species, & ordo distinctioq; mēbrorū, & tēperatio valetudinis: hoc corpus inspirata anima regit, eadēq; rationalis: & ideo quāuis mutabilis, tamē quæ possit illius in cōmutabilis sapiētia particeps esse: vt sit participatio ei⁹ in idipsū, sicut in Psalmo scriptū est de omnib; sanctis, ex quib; tāquā lapidibus viuis edificatur illa Hierusalē mater nostra æterna in celis. Ita enī canitur: Hierusalē quæ edificatur vt ciuitas, cuius participatio ei⁹ in idipsū. Idipsū quippe hoc loco illud summū & in cōmutabile bonum intelligitur, quod Deus est, atq; sapientia voluntatēque ipsius. Cui canatur alio loco: Mutabis ea & mutabuntur, tu verō idem ipse es.

CONSTITVAMVS ergo animo talē sapientem, cuius

Gal. 4. a. 4. Matt. 3. d. 16 Act. 2. a. 3. 2. sent. dist. 8. cap. Sed vbi Deum

Joan. 2. b. 9.

Sapient. 16. d. 24

al. potentia.

Sap. 8. a. 1.

Miracula vnde videtur. CAP. II.

al. vel

Psal. 121. 3.

Psal. 101. 17. A Deo prima causa proficiuntur omnia. CAP. III.

al. corpora.

al. & malis & in rationā libus.

Deus omni bus creaturis vult vt CAP. V. III. aliqua al. moraliter. Omnes omittunt vt Psal. 103. 4.

cuius anima rationalis iam sit particeps in cōmutabilis, æternæq; veritatis, quā de omnibus suis actionibus consulat, nec aliquid omnino faciat, quod nō in ea cognouerit esse faciendū, vt ei subditus, eiq; obtēperans rectē faciat. Iste si consulta summa ratione diuinæ iustitiæ, quam in secreto audit aure cordis, sui caq; sibi iubētē, in aliquo officio misericordiæ corpus labore fatigaret, ægritudinemq; contraheret, consultisq; medicis, ab alio diceretur causam morbi esse corporis siccitatē, ab alio autē humoris immoderationem: vnus eorū verā causam diceret, aliter erraret, & vterq; tamē de proximis causis, id est, corporalibus pronunciarer. At si illius siccitatis causā quæretur, & inueniretur voluntarius labor, iam ventū esset ad superiorē causam, quæ ab anima proficisceretur ad afficiendū corpus quod regit, sed nec ipsa prima esset. Illa enim proculdubio superior erat, in ipsa in cōmutabili sapientia, cui hominis sapientis anima in charitate seruientis, & ineffabiliter iubenti obediens, voluntariū laborē susceperat: ita nō nisi Dei volūtas causa prima illius ægritudinis veracissimē reperiretur. Iam verō si in labore officioso & pio adhibuisset ille sapiēs ministros collaborantes secum in opere bono, nec tamen eadē voluntate Deo seruientes, sed ad carnalium cupiditatū suarū mercedē peruenire cupiētes, vel in cōmoda carnalia deuitantes: adhibuisset etiā iumētā si hoc exigeret illi⁹ operis implēdi procuratio, quæ vtiq; iumētā irrationalia essent animatiā, nec ideo mouerēt mēbra sub sarcinis, quod aliquid de illo bono opere cogitaret, sed naturalī appetitū suæ voluptatis & deuitatione molestiæ: postremō adhibuisset etiā ipsa & corporea omni sensu carentia, quæ illi operi essent necessaria, frumētū scilicet & vinū, & oleū, vestē, numū, codicē, & si qua huiusmodi, in his certē omnib; in illo opere versantib; corporibus siue animatis siue inanimatis, quæcūq; mouerēt, attererentur, repararetur, exterminaretur, reformaretur, alio atq; alio modo locis & tēporib; affecta mutaretur, nū alia esset istorum omnīū visibiliū & mutabiliū factorū causa, nisi illa inuisibilis & in cōmutabilis voluntas Dei per animā iustam, sicut sedem sapientiæ, cunctis vtens, & malis rationalibus & irrationalibus animis, & postremō, corporibus, siue quæ illis inspiraretur & animarentur, siue omni sensu carentibus cū primitus vteretur, ipsa bona anima & sancta, quā sibi ad piū & religiosū obsequiū subdidisset: Quod ergo de vno sapiente, quāuis adhuc mortale corp⁹ gestatē, quāuis ex parte vidēte, posuim⁹ exēpli gratia, hoc de aliqua domo, vbi aliquorū taliū societas est, hoc de ciuitate vel etiā de orbe terrarū licet cogitare, si penes sapiētes sanctosq; ac perfectē deo subditos sit principatus, & regimē rerū humanarum.

S E D hoc quidē nondū est. Oportet enim nos in hac peregrinatione prius & mortaliter exerceri, & per vires mansuetudinis & patiētis in flagellis erudiri, [vt] illā ipsam supernā atq; celestē, vnde peregrinamur, patriā cogitemus. Illic enim Dei voluntas, qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos ignē flagrantem, in spiritibus summa pace atq; amicitia copulatis, & in vnam voluntatē quodam spiritali charitatis igne cōflatis, tāquā in excellā & sanctā, & secreta sede præsidens, velut in domo sua, & in tēplo suo, inde se quib; ordinatissimis creaturæ motibus primō spiritalibus, deinde corporalib; per cūcta diffundit, & vtiur omnibus ad in cōmutabile arbitriū sententiæ suæ, siue in corporeis, siue corporeis rebus, siue rationalib; siue irrationalib; spiritalibus siue bonis per eius gratiā, siue malis, p propriā voluntatē. Sed quemadmodū corpora crassiora & inferiora per subtiliora & potentiora quodam ordine reguntur: ita omnia corpora per spiritum vitæ, & spiri-

tus vitæ irrationalis per spiritū vitæ rationalem, & spiritus vitæ rationalis desertor atque peccator, per spiritū vitæ rationalem piū & iustū, & ille per ipsum peum, ac sic vniuersa creatura per creatorem suū, ex quo & per quem, & in quo etiā cōdita atq; instituta est: ac per hoc volūtas Dei est prima & summa causa omnīū corporaliū specierū atq; motionū. Nihil enim sit visibiliter & sensibilib; quod nō de interiore inuisibili atq; intelligibili aula summi Imperatoris, aut iubeat, aut permittatur secundum ineffabile iustitiam præmiorū atq; pœnarū, gratiarū & retributionum in ista totius creaturæ amplissima quadam immensāq; republica. Si ergo apostolus Paulus quāuis adhuc portare sarcinam corporis, quod corrūpitur & aggrauat animā, quamuis adhuc ex parte atq; in ænigmate videret, optans dissolui, & esse cū Christo, & in semetipso ingemiscens ad optionē, expectans redemptionem corporis sui, potuit tamen significando prædicare Dominū Iesum Christū, aliter per linguā suam, aliter p epistolā, aliter per sacramētū corporis & sanguinis eius. Nec linguā quippe eius, nec mēbras, nec atramētū, nec significātes sonos lingua editos, nec signa literarum conscripta pelliculis, corpus Christi & sanguinem dicimus, sed illud tātū quod ex fructibus terræ acceptū, & prece mystica consecratū ritē sumimus ad salutem spiritalem in memoriā pro nobis dominicæ passionis. Quod cum per manus hominū ad illam visibilem speciem & perducitur, nō sanctificatur vt sit tā magnū sacramētū, nisi operante inuisibiliter spiritu Dei, cūm hæc omnia quæ per corporales motus in illo opere sunt, De⁹ operetur, mouens primitus inuisibilia ministrorum, siue animas hominū siue occultorum spiritū sibi subditas seruientes: quid mirum si etiam in creatura cæli & terræ, maris & aeris, facit Deus quæ vult sensibilia atq; visibilia, ad seipsum in eis sicut oportere ipse nouit significandū & demonstrandū, nō ipsa sua qua est apparet substantia, quæ omnino in cōmutabilis est, omnibusq; spiritibus, quos creauit interius secretiusq; sublimior? Vt enim diuina totam spiritalem corporalēque administrante creaturā, omnīū annorū, certis diebus aduocantur aquæ maris, & effunduntur super faciē terræ. Sed cū hoc orāte sancto Helia factū est, quæ præcesserat tā cōtinua & tā lōga serenitas, vt deficerēt fame homines, nec ea hora qua ille Dei seruus orauit, aer ipse aliqua humida facie mox futuræ pluuiæ signa pretulerat, cōsecutis tātis & tā velociter imbribus apparuit vis diuina, quibus illud dabatur dispensabaturq; miraculū. Itaq; Deus operatur solēnia fulgura atq; tonitrua. Sed quia in mōte Sina inusitato modo fiebat, vocēq; illa non strepitu cōfuso edebantur, sed [ex] eis quædā signa dari certissimis indicia apparebant, miracula erāt. Quis attrahit humorē per radicē vitis ad botrum, & vinum facit nisi Deus, qui & homine plantante & gigante in cōcremētum dat: Sed cū ad nutū Domini aqua in vinum inusitata celeritate conuersa est, etiā stultis fatentibus vis diuina declarata est. Quis arbuta fronde ac flore veltit solenniter, nisi Deus? Verūm cūm floruit virga sacerdotis Aaron, collocata est quodammodo cū dubitante humanitate diuinitas. Et lignis certē omnib; & omnīū animalīū carnibus gignēdis atq; formandis cōmunis est terrena materies. Et quis ea facit, nisi qui dixit vt hæc terra produceret, & in codē verbo suo quæ creatur, regit atq; agit: Sed cū candē materiam ex virga Moy si in carnē serpentis proximē ac velociter vertit, miraculū fuit, rei quidē mutabilis, sed tamē inusitata mutatio. Quis autē animat quæcūq; viuā nascētia, nisi qui & illū serpentem ad horā, sicut opus fuerat, animauit?

E t quis reddidit cadaueribus animas suas, cūm

Coloss. 1. 6. 16. 1. sent. dist. 45. cap. v. d. Iuntas ergo.

Sap. 9. c. 17. 1. Cor. 13. d. 12. Phil. 1. d. 23. Rom. 8. c. 29.

De consecr. dist. 2. cap. Corpus & sanguis. 4. sent. dist. 1. cap. Si vidēto queris.

al. perducit. in.

Miracula sunt etiam consueta. CAP. V. 3. Reg. 18. 5. 4.

Exodi 19. c. 16. Omnes omittunt. 1. Cor. 3. b. 7.

1. Io. 2. b. 9.

Gen. 1. b. 11.

Num. 17. 6. 8.

Gen. 1. c. 5.

Exodi 4. a. 3.

Exech. 37. c. 8.

Sola varietas facit miraculum. CAP. VI.

Omnes istud omittunt: sed vnum ex eum plar ponit in margine.

Miracula magna. CAP. VII. Exodi 7. b. 12.

Exodi 8. d. 18. 2. sent. dist. 7. cap. Quorum scietia, al. hoc.

Iob. 2.

Solus Deus creat etiam illa quae magicis artibus transformantur. CAP. VII. 2. sent. dist. 7. cap. Nec sané. Exodi 8. e. 7. & 7. b. 12. 2. sent. dist. 7. cap. Nec sané.

Gen. 1. c. 27. Quidam omittunt: nisi generis.

al. hoc.

2. sent. dist. 7. cap. Nec sané.

resurget mortui nisi qui animat carnes in veteris matris, ut oriantur morituri: [Similiter & de communi materia, quae in causis mundialibus consistit, subito ad tempus prodire arietem & columbam constituit, quibus vnus vigor carnis & in tempore, & ex tempore accessio nis & recessio nis, no dispar, sed inusitatus apparuit.] Sed cum sunt illa continuato quasi quoda fluuio labentiu manantiumq; reru, & ex occulto in proptum, atque ex propro in occultum, vltato itinere transe- riu, naturalia dicuntur. Cum vero admonendis homi- nibus inusitata mutabilitate ingeruntur, magna no- minantur. Hic video quid infirma cogitationi pos- sit occurrere, cur scilicet ista miracula etia magicis ar- tibus fiat. Na & magi Pharaonis similiter serpentes fece- runt, & alia similia. Sed illud ampli est admirandū, quo modo maiorū illa potētia quae serpentes facere potuit, vbi ad mulcas minutissimas ventū est, omnino defe- cit: cyniphes enim musculae sunt breuissimae, qua ter- tia plaga superbus populus Aegyptiorū cādebat. Ibi certe deficientes magi dixerunt, Digitus Dei est ꝑ hic. Vnde intelligi datur, ne ipsos quide transgressores an- gelos & aereas potēstates, in imā istā caliginē, tanquā in sui generis carcerē, ab illius sublimis aetherae puri- tatis habitatione detrusas, per quas magicā artes pos- sunt quicquid possūt, valere aliquid, nisi data desuper potēstare. Datur autē vel ad fallendos fallaces, sicut in Aegyptios, & in ipsos etia magos data est, vt in eorum spirituū seductione viderentur admirandi, à quibus fiebāt à Dei veritate dānandi, vel ad admonēdos fide- les, ne tale aliquid facere pro magno desiderant, ppter quod etia nobis Scripturae auctoritate sunt prodita: vel ad exercēdā, probādā, manifestādāq; iustorū patiē- tiā. Neq; enī parua visibiliū miraculorū potētia, Iob cū cta quae habebat amittit, & filios, & ipsā corporis sa- nitate. Ne ideo putādū est istis transgressoribꝫ angelis ad nutū seruire hāc visibiliū rerū materiā, sed Deo po- tius, à quo hāc potēstas datur, quātū in sublimi & spi- rituali sede in cōmutabilis iudicat. Na & dānatis iniquis etia in metallo seruiūt aqua & ignis & terra, vt faciāt inde quod volūt, sed quantū finitur: nec sané creatores illi mali angeli dicēdi sūt, quia p illos magi resistētes fa- mulopei, ranas & serpētes fecerūt. Nō enī ipsi eas crea- uerūt. Omnū qꝫ rerū quae corporaliter visibilibꝫq; nascūtur, occulta quaedā femina in istis corporeis mū- di huius elemētis latet. Alia sunt enim hęc iā cōspicua oculis nostris ex fructibus & animātibꝫ, alia vero illa occulta istorū feminū femina. Vnde iubente creatore produxit aqua prima natatilia & volatilia, terra autē prima ꝑ sui generis germina, & prima sui generis ani- malia. Neq; enim tūc huiuscemodi foetus ita producti sunt, vt in eis quae producta sunt vis illa cōsūpta sit, sed plerūq; desunt congruae tēperamētorum occasiones, quibus erū pāt, & species suas peragāt. Ecce enim bre- uissimus surculus semen est, nam conuenienter man- datus terrae arborē facit. Huius autē surculi subtilis semē aliquod eiūsdē generis granū est, & ꝑ huc vsq; no- bis visibile. Iāverō huius etia grani semen quāuis ocu- lis videre nequeamus, ratione tamē conicere possumꝫ quia nisi talis aliqua vis esset in istis elemētis, nō plerū- q; nascerētur ex terra quae ibi feminata non essent: nec animalia tā multa nulla mariū foeminarūq; cōmixtio- ne praecedēte, siue in terra, siue in aqua: quae tamē cre- scūt & coeūdo alia pariūt, cū illa nullis coeuntibꝫ parē- tibus orta sint. Et certē apes femina filiorū nō coeūdo cōcipiunt, sed tanquā sparsa per terras ore colligūt. In- uisibiliū enim feminū creator, ipse creator est omnū rerū: quoniam quaecūq; nascendo ad oculos nostros exeunt ex occultis feminibus accipiunt progrediendi

primordia, & incrementa debita: magnitudinis distri- ctionesq; formarū ab originalibꝫ tāquā regulis sumūt. Sicut ergo nec parētes dicimus creatores hominū, nec agricolos creatores frugū, quāuis eorum extrinsecus adhibitis motibus ista creāda Dei virtus interius ope- retur: ita non solum malos, sed nec bonos angelos fas est putare creatores, si pro subtilitate sui sensus corpo- ris, femina rerū istarū nobis occultiora nouerūt, & ea per cōgruas tēperari ones elemētōrū latenter spargūt, atq; ita gignendarū rerū, & accelerandarū incremen- torū praebet occasiones. Sed nec boni hāc nisi quantū Deus iubet, nec mali hāc iniuste faciūt, nisi quantum iuste ipse permittit. Nā iniqui malicia voluntatē ꝑ ha- bent iniustā, potēstatē autē nō nisi iuste ꝑ accipiunt, si- ue ad pēnā suam, siue ad aliorum, vel pēnā malorum vel laudem bonorū. Itaque apostolus Paulus discernēs interius Deum creatantē atq; formantē, ab operibꝫ crea- turae quae admouentur extrinsecus, & de agricultura similitudinē assumēs ait: Ego plātaui, Apollo rigauit: sed Deus incrementū dedit. Sicut ergo in ipsa vita nos- trā mentem iustificandō formare nō potest nisi Deus, praedicare autem Euāgelium extrinsecus & homines possunt, non solum boni per veritatē, sed etia mali per occasionē: ita creationem rerū visibiliū Deus interius operatur, exteriores autē operationes siue bonorū siue malorū, vel angelorum vel hominū, siue etiam quorū- cūq; animalū, secūdm imperiū suū, & à se im- pertitas distributiones potēstatarū & appetitiones cōmo- ditatur, ita rerum naturae adhibet in qua creat omnia, quemadmodum terrae agriculturam. Quapropter ita nō possum dicere angelos malos magicis artibus euo- catos, creatores fuisse ranarū, atq; serpentium, sicut nō possum dicere homines malos creatores esse segetis, qꝫ per eorum operam video exortā. Sicut nec Iacob crea- tor colorum in pecoribus virgā, quia bib entibus in cō- ceptu matribꝫ variatas virgas quas intue rentur appo- suit. Sed nec ipsae pecudes creatrices fueru. vt varietatis prolis suae, quia inhæserat animae illarū discolor phan- tasia ex cōtuitu virgarum per oculos impressa: a quae nō potuit nisi corpus quod sic affecto spiritu anū nabatur, ex cōpassione cōmixtionis afficere, vnde ten eris fo- tuū primordiis colore tenuis aspergeretur. Vt c nim sic ex femetipsis afficiātur, vel anima ex corpore v. l. cor- pus ex anima, congruae rationes id faciunt, quae incō- mutabiliter viuunt in ipsa summa Dei sapientia: quae uam nulla spacia locorum capiunt, & cū ipsa sit in cōi nu- tabilis, nihil eorum quae commutabiliter sunt dese- tit, quia nihil eorum nisi per ipsam creatū est. Vt enim de pecoribus nō virgā, sed pecora nascerentur, fecit hoc incommutabilis & inuisibilis ratio sapientiae Dei, per quem creata sunt omnia. Vt autem de varietate virga- rum, pecorum conceptorum color aliquid duceret: fecit hoc anima grauidae pecudis per oculos affecta for- rinsecus, & interius secum pro suo modulo formandi regulam trahens, quā de intima potentia sui creatoris accepit. Sed quanta sit vis animae ad afficiendam atq; mutandam materiam corporalem, cū tamē creatrix corporis dici non possit: quia omnis causa mutabilis sensibilisq; substantiae, omnisq; modus & numerus & pondus eius vnde efficitur vt & sit, & natura ita vel ita sit, ab intelligibili & incōmutabili vita, quae super om- nia est, existit, & peruenit vsque ad extrema atque ter- rena: multus sermo est, neque nunc necessarius. Verū propterea factum Iacob de pecoribus commemoran- dum arbitratus sum, vt intelligeret si homo qui vir- gae illas sic posuit, dici nō potest creator colorum in agnis & hōdis: nec ipsae matrum animae, quae conce- ptam per oculos corporis phantasiae varietatis, femi- nibus

Ibid. cap. Sicut erit.

al. habet inu- stem suam. al. accipit.

1. Cor. 3. b. 6. 2. sent. dist. 7. cap. Sicut ergo mētē. Phil. 1. c. 18.

Exod. 7. b. 12. Ibidem. 8. b. 4.

Gen. 3. b. 4.

De hoc vi- de infra lib. 11. cap. 2. Et lib. De ciuitate Dei 12. cap. 25. fol. 145. col. 1. & lib. 18 cap. 5. fo- lio. 221. col. 2.

Gen. 30. b. 4.

Causa origi- nalis omni- um à Deo. CAP. VII. 1x.

Sap. 11. d. 27.

2. sent. dist. 7. cap. Sicut ergo mētē.

2. sent. dist. 7. cap. Illud. al. hoc.

Exodi 8. b. 7. & 7. b. 12. al. prohibēti. Exodi 8. c. 19. al. hoc.

1. Cor. 12. b. 10.

nibus carne conceptis, quātū natura passa est, asperse- rūt: multo minus dici posse ranarū serpentūq; creato- res angelos malos, per quos magi Pharaonis tūc illa fecerūt. A L I V D est enim ex intimo ac summo cau- sarū cardine cōdere atq; administrare creaturā, qꝫ qui facit, solus creator est Deus. Aliud autē pro distributis ab illo viribus & facultatibꝫ aliqua operationē forin- secus admouere, vt tūc vel tūc, sic vel sic exeat qꝫ creat. Ista quippe originaliter ac primordialiter in quadam textura elementorū cuncta iā creata sunt, sed acceptis opportunitatibus prodeunt. Nā sicut matres grauidae sunt foetibus, sic ipse mundus grauidus est causis nas- centiū: quae in illo non creantur, nisi ab illa summa es- sentia, vbi nec oritur, nec moritur aliquid, nec incipit esse, nec desinit. Adhibere autem forinsecus accidētes causas, quae tamen nō sunt naturales, tamen secundū naturā adhibētur, vt ea quae secreto naturae sinu abdi- ta continētur, erūpant & foris creentur quodāmodo explicādō mēsuras & numeros, & pōdera sua qꝫ i occul- to acceptū ab illo, qꝫ omnia in mensura & numero & pōdere disposuit, nō solū mali angeli, sed etia mali ho- mines possunt, sicut exēplo agriculturāe supra docui. Sed ne de animalibꝫ quasi diuersa ratio moueat, quod habent spiritū vitae cū sensu appetendi quae secūdm naturā sunt, vitandiq; contraria: etiam hoc est videre quā multi homines nouerunt, ex quibus herbis, aut carnibus, aut quacūq; rerū quibuslibet succis aut humoribus, vel ita positis, vel ita obrutis, vel ita cōtritis, vel ita cōmixtis, quae animalia nasci soleant, quorū se quis tā demēs audeat dicere creatorē? Quid ergo mi- rū, si quemadmodū potest nosse quilibet nequissimus homo, vnde illi vel illi vermes muscaeq; nascantur: ita mali angeli pro subtilitate sui sensus in occultioribus elementorū seminibus norunt, vnde ranas serpentesq; nascātur, & hāc per certas & notas tēperationum op- portunitates occultis motibus adhibenda faciūt crea- ri, non creant: sed illa homines quae solent ab homini- bus fieri, nō mirantur. Quid si quisquā celeritates in- crementorum forte miratur, qꝫ illa animantia tam citō facta sunt: attēdat, quemadmodum & ista pro modu- lo facultatis humanae ab hominibus procurentur. Vnde enim fit vt eadem corpora citius vermescant aestate quā hyme, citius in calidioribus, quā in frigidioribus locis? Sed hāc ab hominibus tācō difficiliter adhi- bentur, quanto defunt sensuum subtilitates, & corpo- rum mobilitates in membris terrenis & pigris. Vnde qualibuscūq; angelis vicinas causas ab elemētis cō- trahere, quanto facilius est, tanto mirabiliores in hu- iusmodi operibus eorum existunt celeritates: sed non est creator, nisi qui principaliter ista format. Nec quis- quam ꝑ hoc potest nisi ille penes quem primitus sunt omnia quae sunt mensurae, numeri, & pondera: & ipse est vnus creator Deus, ex cuius ineffabili potentia fit etiam vt quod possent hi angeli ꝑmitterētur, ideo non possunt, quia non permittūtur. Neque enim occurrit alia ratio, cur non potuerint facere minutissi- mas mulcas, qui ranas serpentesq; fecerunt, nisi quia maior aderat dominatio ꝑ prohibendi per Spiritum sanctum, quod etiam ipsi magi confessi sunt, dicentes: Digitus Dei est ꝑ hic. Quid autem possint per natu- ram, nec possint per prohibitionem, & quid per ipsius naturae suae conditionem facere non sinantur, homi- ni explorare difficile est, imò verò impossibile, nisi per illud donum Dei, quod Apostolus commemorat di- cens: Alij diiudicatio spirituum. Nouimus enim hō- minem posse ambulare, & nequaquam hoc posse si nō permittatur: volare autem non posse etiam ꝑ permit- tatur. Sic & illi angeli quaedam possunt facere, si per-

mittātur ab angelis potētoribus ex imperio Dei: que- dā verò nō possunt, ꝑtētia si ab eis permittātur: quia il- le non permittit, à quo illis est talis naturae modus, qui etia per angelos suos, & illa plerūq; nō permittit, quae concessit vt possunt. Exceptis igitur illis, qꝫ vltatissimo transcurso tēporum in rerū naturae ordine corporaliter fiunt, sicuti sunt ortus occasusq; siderum, genera- tiones & mortes animalium, seminum & germinū in- numerabiles diuersitates, nebulae & nubes, niues & pluuiæ, fulgura & tonitrua, fulmina & grandines, vtri & ignes, frigus & aestus, & omnia talia: exceptis etia il- lis qꝫ in codē ordine rara sunt, sicut defectus luminum, & species inusitatae siderū, & monstra, & terramotus, & similia. Exceptis ergo istis omnibus, quorum quidē prima & summa causa nō est nisi volūtas Dei. Vnde & in Psalmo, cū quaedā huius generis essent commemo- rata: Ignis, grādo, nix, glacies, spiritus tēpestatis, ne quis ea vel fortuito, vel causis tantummodo corpora- libꝫ, vel etiam spiritalibus, tamē praeter voluntatem Dei existentibus agi crederet, continuo subiicit, quae faciunt verbum eius. S E D his, vt dicere ceperam, exceptis, alia sunt illa, quae quamuis ex eadem mate- ria corporali, ad aliquid tamen diuinitus annūciān- diū nostris sensibus admouētur, quae proprie miracula & signa dicūtur, nec in omnibꝫ quae nobis à Domino Deo annūciātur, ipseus Dei psona suscipitur. Cū autē suscipitur, aliquādo in angelo demōstratur, aliquādo in ea specie, quae nō est quod angelus, quāuis per ange- lū disposita ministratur. Rursus cū in ea specie suscipi- tur, quae nō est quod angelus aliquādo iam erat ipsum corpus, & ad hoc demonstrandū in aliquā mutationē assumitur: aliquādo ad hoc exoritur, & re peracta rur- sus absumitur: sicut etia cū homines annūciant, ali- quādo ex sua persona verba Dei loquuntur, sicuti cū praemittitur, Dixit Dominus: aut, Hāc dicit Dominꝫ, aut tale aliquid: aliquando autem nihil tale praemittē- tes, ipsam Dei personā in se suscipiūt, sicuti est: Intelle- ctū tibi dabo, & cōstitūta te in via hac qua ingredieris. Sic nō solū in dictis, verū etia in factis, Dei persona si- gnificanda imponitur Prophetae, vt eam gerat in mini- sterio prophetiae: sicut eius personā gerebat qui vesti- mentū suū diuisit in duodecim partes, & ex eis decē seruo regis Salomonis dedit, regi futuro Irahē. Aliquā- do etia res qꝫ nō erat quod Propheta, & erat iā in terre- nis rebus in huiusmodi significatiōe assumpta est: si- cut somnio viso Iacob euigilās fecit de lapide, quē dor- miēs habebat ad caput. Aliquādo ad hoc fit eadē spe- cies, vel aliquantulū māfura, sicut potuit serpēs ille æ- neus exaltatus in eremo, sicut possunt & literae, vel pe- racto ministerio trāsitura, sicut panis ad hoc factus in accipiēdo sacramēto cōsumitur. Sed quae hāc homini- bus nota sunt, ꝑ quia per homines fiunt, honorē tāquā religiosa possunt habere, stuporem tanquam mira nō possunt. Itaq; illa quae per angelos fiunt, quo difficilio- ra & ignotiora, eo mirabilia sunt nobis: illis autem tanquam suae actiones notae atq; faciles. Loquitur ex persona Dei angelus homini, dicens: Ego sum deus A- braham, & deus Isaac, & deus Iacob: cūm Scriptura praedixisset, Visus est ei angelus domini. Loquitur & homo ex persona domini, dicens: Audi populus meus & loquar ꝑ tibi Irahē, & testificabor tibi: Deus Deus tuus ego sum. Assumpta est virga ad significatiōnem, & in serpentem angelica facultate mutata est. Quae facultas cūm desit homini, assumptus est tamen & ab homine lapis ad talem aliquam significatiōnem. Inter factum angeli & factum hominis plurimum distat: il- lud & mirandū & intelligendū est, hoc autē tantū mo- do intelligendum. Quod ex vtroq; intelligitur, fortas-

al. nec.

Psal. 143. 8.

Quot mo- dis creaturā assumitur ad significā- dum. CAP. X.

Ierem. 37. d. 1.

Psal. 35. 8.

3. Reg. 11. c. 31.

Gen. 23. g. 18.

Num. 21. c. 9.

Eucharistia.

al. quippe.

Exodi 3. b. 6.

Psal. 80. 9.

Omnes omittit ubi. Exodi 7. b. 10. Gen. 29. g. 18.

sis vnum esse: at illa ex quibus intelligitur, diuersa sunt, tanquam si nomē domini & auro & atramento scribatur. Illud est preciosius, illud vilius: quod tamē in vtroque significatur, id ipsum est. Et quāuis idē significauerit ex virga Moyſi serpens, q̄ lapis Iacob, melius tamē aliquid lapis Iacob, quā serpentes magorū. Nā sicut vnctio lapidis Christum in carne, in qua vnctus est oleo exultationis præparticipibus suis: ita virga Moyſi cōuerſa in serpentē, ipsum Christū factū obedientem vsque ad mortē crucis. Vnde ait: Sicut exaltauit Moyſes serpentē in deserto, sic oportet exaltari filiū hominis, vt omnis qui credit in ipſo, non pereat, sed habeat vitā aternā. Sicut intuentes illū serpentē exaltatum in eremo, serpentē morſibus nō peribāt. Verus enim homo noster confixus est cruci cū illo, vt euacuaretur corpus peccati. Per serpentem enim intelligitur mors, quā facta est à serpente in paradiso, modo locutionis per efficientē id quod efficitur demonstrante. Ergo virga in serpentem, Christus in mortē: & serpens rursus in virgā, Christus in resurrectionem totus cū corpore suo, q̄ est ecclesia, quod in fine tēporis erit, quē serpentis cauda significat quā Moyſes tenuit, vt rediret in virgam. Serpentes autem magorū tanquam mortui seculi, nisi credentes in Christum tanquam deuorati in corpus eius intraerint resurgere in illo nō poterūt. Lapis ergo Iacob, vt dixi, melius aliquid significauit quā serpentes magorū: at enim factum magorū multo mirabilius. Verū hæc nō ita prouident rebus intelligendis, tanquam si hominis nomē scribatur auro, & dei atramento. Illas etiā nubes & ignes quomodo fecerint vel assumpserint angeli ad significandū quod annūciabant, etiā si dominus vel Spiritus sanctus illis corporalibus formis ostendebatur, quis nouit hominum: sicut infantes nō nouerūt quod in altari ponitur, & peracta pietatis celebratione cōsumitur, vnde vel quomodo cōficiat, vnde in vsum religionis assumatur. Et si nunquā discat experimento vel suo vel aliorū, & nunquā illā speciem rerum videant, nisi inter celebrationes sacramentorum cū offeruntur & datur, dicaturq̄; illis autoritate grauissima, cuius corpus & sanguis sit, nihil aliud credēt, nisi omnino in illa specie dominū oculis apparuisse mortalium, & de latere tali percusso, liquore illū omnino fluxisse. Mihi autē omnino vtile est, vt meminerim virtū mearum, fratresq̄; meos admoneā, vt & ipsi meminerint suarū, ne vltra quā tutū est humana progrediantur infirmitas. Quemadmodū enim hæc faciāt angeli, vel potius deus quemadmodū hæc faciat per angelos suos, & quantū fieri velit etiam per angelos malos, siue finendo, siue cogēdo, ex occulta sede altissimi imperij sui, nec oculorum acie penetrare, nec fiducia rationis enucleare, nec prouectu mentis cōprehendere valeo, vt tam certus hic loquar ad omnia quæ requiri de his rebus possunt, quā si essem angelus, aut Propheta, aut Apostolus. Cogitationes enim mortalium timidæ & incertæ prouidentia nostræ. Corpus enim q̄ corrumpitur, aggrauat animā, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Et difficile æstimamus quæ in terra sunt, & quæ in sp̄sctu sunt, inuenimus cū labore: q̄ in caelis sunt autē, qui inuestigabunt. Sed quia sequitur & dicit: Sensum autem tuum quis sciet, nisi tu dederis sapiētiam, & miseris Spiritum sanctum tuum de altissimis: quæ in caelis sunt quidem, non inuestigamus, quo rerum genere & corpora angelica secundum propriam dignitatem, & eorum quædam corporalis actio continetur: secundum spiritum tamen dei missum nobis de altissimis, & impartitam eius gratiam mentibus nostris, audeo fiducialiter dicere, nec deum patrem, nec verbum eius, nec spiritum

eius, quod deus vnus est, per id quod est, atque id ipsum est, vilo modo esse mutabilem, ac per hoc multo minus esse visibilem: quoniam sunt quædam quamuis mutabilia, non tamen visibilia, sicut nostræ cogitationes, & memoria, & voluntates, & omnis incorporea creatura. Visibile autē quicquid nō est, q̄ non sit mutabile. **Q**UAPROPTER substantia, vel si melius dicitur essentia Dei, vbi pro modulo nostro ex quantum lacunq̄; particula intelligimus patrem & filiū & Spiritum sanctum, quādoquidē nullo modo mutabilis est, nullo modo potest ipsa per semetipsam esse visibilis. Proinde illa omnia quæ patribus visā sunt, cū deus illis secundū suā dispensationē tēporibus cōgruā præsentaretur, per creaturam facta esse manifestū est. Et si nos latet quomodo ea ministris angelis fecerit, per angelos tamē esse facta, nō ex nostro sensu dicimus, ne cuiquā videamur plus sapere, quā oportet sapere, sed sapiamus ad temperantiam, sicut deus nobis partitus est mēsurā fidei, sed credimus, propter quod & loquimur. Extat enim authoritas diuinarū Scripturarū, vnde mēs nostra deuare nō debet, nec relicto solidamēto diuini eloquij, p̄ suspicionū suarū abrupta præcipitari, vbi nec sensus corporis regit, nec p̄spicua ratio veritatis elucet. Apertissimē quippe scriptū est in epistola ad Hebræos, cū dispensatio noui Testamēti à dispensatione veteris Testamēti secundū cōgruentiam seculorū ac tēporū distingueretur, nō tantū illa visibilia, sed ipsum etiā sermonē per angelos factū. Sic enim dicitur: Ad quē autē angelorū dixit aliquando, Sede ad dexteram meam, quousque ponā inimicos tuos scabellū pedum tuorum? Nōne omnes sunt ministri spiritus ad ministratōnem missi, propter eos qui futuri sunt hæreditate possidere salutē? Hinc ostēdit illa omnia nō solum per angelos facta, sed etiā propter nos facta: id est, propter populū Dei, cui promittit hæreditas vitæ aternæ. Sicut ad Corinthios etiā scriptū est: Omnia hæc in figura cōtingebat illis, scripta sunt autē ad correptionem nostrā, in quos finis seculorū obuēnit. Deinde quā tūc per angelos, nunc autē per filiū sermo factus est, cōsequēter aperteq̄; demonstras: Propterea, inquit, abundantius oportet atterere nos ea quæ audiuimus, ne forte desluamus: si enim qui per angelos dictus est, sermo factus est firmus, & omnis præuaricatio & inobedientia iustā accepit retributionē, quomodo nos effugiemus tantā negligētes salutē? Et quasi quæreres quā salutē, vt ostenderet se de nouo Testamēto iā dicere, id est, sermone qui non per angelos, sed per dominū factus est: q̄ cū initiū accepisset, inquit, vt enarraretur per Dñm, ab iis qui audierūt in nos cōfirmata est, cōtestante deo signis & portētis, & variis virtutibus, & Spiritus sancti diuisionibus secundū suā voluntatē. Sed ait aliquis, cur ergo scriptū est, Dixit Dominus ad Moyſen: & non potius, Dixit angelus ad Moyſen? Quia cum verba iudicis præco pronūciat, nō scribitur in gestis, Ille præco dixit, sed ille iudex: sic etiā loquēte Propheta sancto, et si dicamus, Propheta dixit, nihil aliud quā Dominū dixisse intelligi volumus. Et si dicamus, Dominus dixit, Propheta nō subtrahimus, sed quis per eū dixerit ad monemus. Et illa quidē Scriptura sæpe aperit angelū esse Dominū, quo loquēte identidē dicitur, Dominus dixit, sicut iā demonstrauimus. Sed propter eos, q̄ cū Scriptura illic angelū nominat, ipsum per seipsum filiū Dei volūt intelligi, quia propter annunciationem paternæ ac suæ voluntatis à Propheta dict⁹ est angelus: propterea volui ex hac epistola manifestius testimonium dare, vbi non dictum est, per angelum, sed per angelos. Nam & Stephanus in Actibus apostolorum eo more narrat hæc, quo etiam

Essentia Dei nunquā per se apparuit. CAPVT XI.

Rom. 12. a. 3.

al. 6.

Hebr. 1. b. 5.

Psal. 109. a. 1.

1. Cor. 10. e. 11.

Hebr. 2. a. 1.

A. 7. a. 1. Gen. 12. a. 1. Exodi 2. c. 25. Exodi 3. a. 1. A. 7. a. 1. Gen. 12. a. 1. Gen. 17. a. 1. Gen. 18. a. 1. al. super. al. peterum. Gen. 22. a. 1.

in libris veteribus cōscripta sunt, Viri fratres & patres audite, inquit: De⁹ gloriæ apparuit Abraham patri nostro, cū esset in Mesopotamia. Ne quis autem arbitraretur tunc deū gloriæ, per id quod in seipso est, cuiusquam oculis apparuisse mortalium, in consequentibus dicit, quod Moyſi angelus apparuerit. Fugit, inquit, Moyſes in verbo isto, & factus est inquilinus in terra Madiā, vbi genuit filios duos. Et cōpletis illic quadraginta annis apparuit illi in deserto mōris Sina angelus Dñi in flāma ignis in rubo, Moyſes autē vidēs, mirabatur visum. Qui cū accederet considerare, facta est vox Dñi dicēs: Ego sum deus patrū tuorū, deus Abraham; & deus Isaac, & deus Iacob. Tremefactus, autē Moyſes, nō audebat cōsiderare. Dixitq̄; illi Dominus: Solue calciamentū pedū tuorū, &c. Hic certē & angelū & Dominū dicit, eundemq̄; deū Abraham, & deum Isaac, & deū Iacob, sicut in Genesi scriptum est. An fortē quisquā dicitur est, q̄ Moyſi per angelū apparuit Domin⁹, Abraham verō per seipsum? At hoc à Stephan⁹ nō quæramus, ipsum librum vnde Stephan⁹ ista narravit, interrogemus. Nihil enim quia scriptū est, Et dixit Dominus deus Abraham: per propterea ista non per angelos facta sunt, cum alio loco similiter dicat, Vultus est autē ei deus ad illicē Mambra, sed etiā ad ostium tabernaculi sui meridie. Et tamē cōsequenter adiungit, Respiciens autem oculis suis vidit, & ecce tres viri stabāt propter eū, de quibus iā diximus. Quomodo enim poterūt isti, qui vel à verbis ad intellectū nolūt assurgere, vel faciliē se ab intellectu in verba præcipitant, quomodo poterūt explicare visum esse deū in viris tribus, nisi eos, sicut etiā cōsequētia docēt, angelos fuisse fatēatur? An quia nō dictum est: Angelus ei loquutus est vel apparuit, propterea dicere audebūt, Moyſi quidē illā visionē ac vocē per angelum factā, quia ita scriptū est, Abraham autē quia cōmemoratio angeli nō est facta, per substantiam suam deū apparuisse atq̄; sonuisse: Quid quod nec apud Abraham de angelo tacitū est? Nā ita legitur, cū immolandus filius eius præcipere-tur, Et factū est post hæc verba, tentauit deus Abraham, & dixit ad eū, Abraham Abraham. Et ille dixit: Ecce ego. Et dixit ei: Accipe filiū tuū dilectū, quē diligis, Isaac, & vade in terrā excelsum, & offer eū ibi holocaustū super vnum montium quem tibi dixerō. Certē hic deus, non angelus commemoratus est. Paulo post verō ita se habet Scriptura, Extendens autem Abraham manum suam, sumpsit gladium, volens occidere filium suum. Et vocauit eum angelus domini de celo, & dixit ei: Abraham Abraham. Et dixit: Ecce ego. Et dixit: Ne iniicias manum tuam super puerum, neque facias ei quicquam. Quid ad hoc respōdetur: an dictū sunt deum iussisse vt occideretur Isaac, & angelum prohibuisse? Porro ipsum patrem aduersum dei præceptū, qui iussērat vt occideret, obtēperasse angelo vt parceret: Ridendus & abiiciendus hic sensus est. Sed neque huic tam crasso & abiecto vllum locum Scriptura esse permittit, continuo subiungens, Nunc enim cognoui quia times deum tu, & non pepercisti filio tuo dilecto propter me. Quid est propter me, nisi propter eum qui occidi iussērat? Idem igitur deus Abraham qui angelus, an potius per angelum deus? Accipe sequentia. Certē iam hic angelus manifestissimē expressus est, attende tamen quid contextatur: Respiciēs Abraham oculis suis vidit, & ecce aries vnus tenebatur in arbore fabech cornibus, & abiit Abraham, & accepit arietem, & obtulit eum holocaustum pro Isaac filio suo. Et cognominauit Abraham nomen loci illius, dominus vidit, vt dicant hodie quod in monte dominus vi-

sus est: sicut paulo ante q̄ dixit deus per angelū: Nūc enim cognoui quia times deum: non quia tunc deus cognouisse intelligendus est, sed egisse, vt per deum ipse Abraham cognosceret quantas haberet vires cordis ad obediendū deo vsque ad immolationem vnici filij: illo modo locutionis quo significatur per efficientem id quod efficitur, sicut dicitur frigus pigrū, quod pigros facit: vt ideo cognouisse diceretur, quia ipsum Abraham cognoscere fecerat, quem poterat latere fidei suæ firmitas, nisi tali experimento probaretur. Ita & hic cognominauit Abraham nomen loci illius, Dñs vidit: id est, quod videri se fecit. Nam continuo dicitur ait: Vt dicant hodie q̄ in mōte Dñs visus est. Ecce idē angelus, Dominus dicitur: quare nisi quia per angelū Dominus? Iam verō in eo q̄ sequitur, propheticē omnino loquitur angelus, & profus aperit quod per angelum deus loquatur. Et vocauit, inquit, angelus domini Abraham iterum de celo, dicens: Per me iuravi, dicit dominus, pro eo q̄ fecisti hoc verbū, & nō pepercisti filio tuo dilecto propter me, &c. Hæc certē verba vt dicat ille per quē loquitur dominus, Hæc dicit dominus, etiam Prophetæ solent habere. An filius dei de patre ait: dicit dominus, & ipse est ille angelus patris? Quid ergo de illis tribus viris, nōne respiciūt quomodo vrgeantur, qui vili sunt Abraham, cum prædictū esset, visus est ei dominus. An quia viri dicti sunt, non erant angeli? danielē legant dicentē: Ecce vir Gabriel. Sed quid vltra differimus ora eorū euidentissimā atq̄; grauissimā alio documento oppilare, vbi non angelus singulariter, nec viri pluraliter, sed omnino angeli dicuntur: per quos sermo non quilibet factus, sed lex ipsa data manifestissimē ostēditur, quā certē nullus fidelium dubitat deū dedisse Moyſi ad subiugandum populum Israël, sed tamen per angelos datā. Ita Stephanus loquitur: dura ceruice, inquit, & nō circumcisū corde & auribus, vos semper Spiritui sancto resististis, sicut & patres vestri: Et occiderunt eos, qui prænucebant de aduentu iusti, cuius nunc vos proditores & interfectores fustis, qui accepistis legem in edictis angelorum, nec custodistis. Quid hoc euidentius, quod tanta autoritate robustius? In edictis, quidē angelorū lex illi populo data est, sed domini Iesu Christi per eā disponebatur & prænucebatur aduentus. Et ipse tanquā verbū dei miro & ineffabili modo erat in angelis, in quorū edictis lex ipsa dabatur. Vnde dicit in Euangelio: Si crederetis Moyſi, crederetis & mihi, de me enim ille scripsit. Per angelos ergo tunc dominus loquebatur, per angelos filius dei, mediator dei & hominū futurus ex femine Abraham suum disponebat aduentum, vt inueniret à quibus reciperetur, cōfiterēs se reos, quos lex nō impleta fecerat transgressores. Vnde & Apolol⁹ ad Galatas dicit: Quid ergo lex? Transgressionis gratia posita est, donec veniret semen cui promissum est, disposita per angelos in manu mediatoris [hoc est disposita per angelos in manu sua. Non enim natus est per conditionem, sed per potestatem.] Quod autē non alique ex angelis dicit mediatorem, sed ipsum dominum Iesum Christum, in quantum homo fieri dignatus est, habes alio loco: Vnus, inquit, deus, & vnus mediator dei & hominum, homo Christus Iesus. Hinc illud Pascha in interfectione agni: hinc illa omnia quæ de Christo venturo in carne atque passuro, sed & resurrecturo in lege figurantur, quæ data est in edictis angelorum, donec veniret semen [disposita per angelos in manu mediatoris.] In quibus angelis erat vtique & pater & filius & Spiritus sanctus: & aliquando pater, aliquando filius, aliquando Spiritus

al. Hinc. Gen. 22. e. 16. Gen. 18. a. 1. Danielis. 8. d. 16. & 9. f. 21. Act. 7. f. 53. Ioan. 5. g. 46. 1. Tim. 2. b. Gal. 3. c. 19. 1. Tim. 2. b. Exodi 12. e. 5. Act. 7. Gal. 3. c. 19.

sanctus, aliquando sine vlla distinctione personę deus per illos figurabatur, et si visibilibus & sensibilibus formis appareret, per creaturam tamen suam, non per substantiam suam, cui videndę corda mundatur per hæc omnia quę oculis videntur, & auribus audiuntur. Sed iam satis, quantum existimo, pro captu nostro disputatum & demonstratum est; quod in hoc libro susceperam ostendere: constititque & probabilitate rationis quantum homo vel potius quantum ego potui, & firmitate authoritatis quantum de Scripturis sanctis diuina eloquia patuerunt, quod antiquis patribus nostris ante incarnationem Saluatoris, cum deus apparere dicebatur, voces illę ac species corporales per angelos factę sunt: siue ipsi loquentibus vel agentibus aliquid ex persona Dei, sicut etiam Prophetas solere ostendimus: siue assumptibus ex creatura quod ipsi non essent, vbi deus figuratę demonstraretur hominibus. Quod genus significationum nec Prophetas omisisse, multis exemplis docet Scriptura. Superest igitur iam ut videamus cum & nato per virginem Dño, & corporali specie sicut colūba descendente Spiritu sancto, visisque igneis linguis, sonitu facto de celo die Petecoltes post ascensionem Domini, non ipsum Dei verbum per substantiam suam, qua patri æquale atque coæternum est, nec spiritus patris & filij per suam substantiam, qua & ipse & vtrique æqualis atque coæternus est, sed & vtrique per creaturam, quę illis modis formari & existere potuit corporeis atque mortalibus sensibus apparuerit, quid inter illas demonstrationes & has proprietates filij Dei & Spiritus sancti, quamuis per creaturam visibilem factas interficit, quod alio volumine commodius ordiemur.

D. AVRELI AVGVSTINI DE TRINITATE LIBER QVARTVS.

SCIENTIAM terrestrium celestiumque rerum magni aestimare solet genus humanum, in quo profectò, meliores sunt qui huic scientię præponunt nosse semetipsos: laudabiliorque est animus, cui nota est vel infirmitas sua, quã qui ea non respecta, vias siderum scrutatur etiam cogniturus, aut qui iam cognitias tenet, ignorans ipse quare [via] ingrediatur ad salutem ac firmitatem suam. Qui verò iam euigilauit in Deum, Spiritus sancti calore excitatus, atque in eius amore coram se viluit, ad eumque intrare volens nec valens, eoque sibi lucente attendit in se, inuenitque se, suamque ægritudinem illius mundicię contemperari non posse cognouit, flere dulce habet, eumque deprecari, ut etiam atque etiam miseretur donec exuat totam miseriam, & precari cum fiducia, iam accepto gratuito pignore salutis, per eius vnicum Saluatoris hominis & illuminatoris: hunc itaque agentem & dolentem, scientia non inflat, quia charitas edificat: præposuit enim scientiam scientię, præposuit scire infirmitatem suam, magis quam scire mundi cœnia, fundamenta terrarum, & fastigia cœlorum: & hæc apponendo scientiam, apposuit dolorem. Dolor peregrinationis suę ex desiderio patrię suę, & conditoris eius beati dei sui. In hoc genere hominum, in familia Christi tui domine deus meus, si inter pauperes tuos gemo, da mihi de pane tuo respondere hominibus, qui non esuriunt & sitiunt iustitiam, sed satiati sunt & abundant. Satiavit autem illos phantasma eorum, non veritas tua, quam repellendo resiliunt, & in suam vanitatem cadunt. Ego certe sentio quam multa signemta pariat cor humanum. Et quid est cor meum, nisi cor humanum? Sed hoc oro deum cordis mei, ut nihil ex eis signemtis pro solido vero eructem in has literas,

sed inde veniat in eas quicquid per me venire poterit, unde mihi, quamuis proiecto a facie oculorum suorū, & de longinquo redire conanti, per viam quã strauit humanitati diuinitas vnigeniti tui, aua veritatis eius aspergitur. Quam intantum licet mutabilis haurio, in quantum in ea nihil mutabile video, nec locis & temporibus sicut corpora, nec solis temporibus & quasi locis, sicut spirituum nostrorum cogitationes: nec solis temporibus, & nulla vel imagine locorum, sicut quadam nostrarum mentium ratiocinationes. Omnino enim dei essentia, quę est, nihil mutabile habet, nec in æternitate nec in veritate, nec in voluntate: quia eterna ibi est veritas, & æterna charitas: & vera ibi est charitas, vera æternitas: & chara ibi est æternitas, & chara veritas. SED QUONIAM exulauimus ab incommutabili gaudio, nec tam inde præcisi atque abrupti sumus, ut non etiam in istis mutabilibus & temporalibus æternitate, veritate, beatitudine quereremus: nec mori enim, nec falli, nec perturbari volumus: missa sunt nobis diuinitus visa cõgrua peregrinationi nostrę, quibus admoneremur, non hic esse quod querimus, sed illuc ad ipsam esse redeundum, unde nisi pederemus, hic ea non quereremus. Ac primū nobis persuadendum fuit, quantum nos diligere deus, ne desperatione non auderemus erigi in eum. Quales autem dilexerit, ostendi oportebat, ne tanquam de meritis nostris superbiētes, magis ab eo resilliremus, & in nostra fortitudine magis deficeremus: ac per hoc egit nobiscum, ut per eius fortitudinem potius proficeremus, atque ita in infirmitate humilitatis, perficeretur virtus charitatis. Hoc significat in Psalmo, vbi ait: Pluuiam voluntarię segregans deus hereditati tuę, & infirmata est, tu verò perfecisti eam. Pluuiam quippe voluntariam non nisi gratia vult intelligi, non meritis redditā, sed gratis datam, unde & gratia nominatur. Dedit enim eam, non quia digni eramus, sed quia voluit. Hoc cognoscētes, non fidentes in nobis erimus, & hoc est infirmari. Ipse verò perficit nos, qui etiam Paulo apostolo dixit: Sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate perficitur. Persuadendum ergo erat homini quantum nos dilexerit deus, & quales dilexerit. Quantum, ne desperaremus: quales, ne superbiēremus. Hunc locum Apostolus per necessarium sic explicat: Cõmēdat autē, inquit, suam charitatē deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est, multo magis iustificati, nunc in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum. Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus deo per mortem filij eius: multo magis reconciliati salui erimus in vita ipsius. Item alio loco: Quid ergo, inquit, dicemus ad hæc? Si deus pro nobis, quis contra nos, qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum? Quomodo non & cum illo nobis omnia donauit? Quod autem factum nobis annūciatur, hoc futurum ostendebatur & antiquis iustis, ut per eandem fidem etiam ipsi humiliati infirmarentur, & infirmati perficerentur. Quia igitur vnum verbum dei est, per quod facta sunt omnia, quod est incommutabilis veritas, vbi principaliter atque incommutabiliter sunt omnia simul, non solum quę nunc sunt in hac vniuersa creatura, verum etiam quę fuerunt & quę futura sunt. Vbi autem nec fuerunt, nec futura sunt, sed tantummodo sunt, & omnia vita sunt, & omnia vnum sunt, & magis vnum est, & vna vita est. Sic enim omnia per ipsum facta sunt, ut quicquid factum est in his, in illo vita sit, & facta non sit: quia in principio non factum est verbum, sed erat verbum apud deum, & deus erat verbum, & omnia per ipsum facta sunt: nec per ipsum omnia facta essent, nisi ipsum esset ante omnia, factumque non esset. In his autem quę per ipsum facta sunt, etiam

Psal. 30. d. 23.

Per agnitionem innotuitis nostrę perficimur. CAP. VII.

Psal. 67. b. 10.

2. Cor. 12. c. 9.

Rom. 5. b. 5.

Rom. 8. f. 31.

Ioan. 1. a. 5.

Act. 17. f. 27. Ioan. 1. a. 5. Quomodo reddimur habiles percipiendę veritati. CAP. VII. Omittit inl. Des.

al. distimulatum iniquitatis ad iniquitatem distimulatum.

al. & sic.

Dupliad simplicum cõcentus allegoricę. CAP. VII. III. al. impressio-narium.

corpus quod vita non est, per ipsum non fieret, nisi in illo antequam fieret vita esset. Quod enim factum est, iam in illo vita erat, & non qualiscumque vita: nam & anima vita est corporis, sed & hæc facta est, quia mutabilis est: & per quid facta est, nisi per dei verbum incommutabile? Omnia enim per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil: quod ergo factum est, iam in illo vita erat, & non qualiscumque vita, sed vita erat lux hominum, lux vtrique: rationalium mentium, per quas homines à pecoribus differunt: & ideo sunt homines. Non ergo lux corporea, quę lux est carnium, siue de celo fulgeat, siue terrenis ignibus accendatur, nec humanarum tantum carnium, sed etiam beluarum, & vsque ad minutissimos quosque vermiculos. Omnia enim hæc vident ista lucem: at illa vita lux hominum erat, nec longè posita ab vnoquoque nostrum. In illa enim viuimus & mouemur & sumus. SED lux in tenebris lucet, & tenebrę eam non cõprehenderunt. Tenebrę autē sunt stultę mentes hominum, praua cupiditate atque infidelitate cęcitate. Has ut curaret atque sanaret verbum, per quod facta sunt omnia, caro factum est, & habitauit in nobis. Illuminatio quippe nostra participatio verbi [Dei] est, illius scilicet vite quę lux est hominum. Huic autē participationi profusus inhabilis, & minus idonei eramus, propter immundiciam peccatorum. Mundandi ergo eramus. Porro iniquorum & superbiorum vna mundatio est sanguis iusti, & humilitas dei: ut ad contēplandum deum quod natura non sumus, per eum mundaremur, factum quod natura sumus, & quod peccato non sumus. Deus enim natura non sumus. Homines natura sumus, iusti peccato non sumus. Deus itaque factus homo iustus, intercessit deo pro homine peccatore. Non enim cõgruit peccator iusto, sed cõgruit homini homo. Adiuuans ergo nobis similitudinem humanitatis suę, abstulit & similitudinem iniquitatis nostrę. Et factus particeps mortalitatis nostrę, fecit nos participes diuinitatis suę. Merito quippe mors peccatoris veniens ex damnationis necessitate, soluta est per mortem iusti venientem ex misericordię voluntate, dum simplicum eius congruit duplo nostro. Hęc enim cõgruentia, siue conuenientia, vel concinentia, vel consonantia, vel si quid cõmodius dicitur, quod vnum est ad duo, in omni cõpaginatione, vel si melius dicitur coaptatione creaturę, valet plurimum. Hęc enim coaptatione, sicut mihi nunc occurrit, dicere volui, quam Gręci *επιπρολην* vocant: neque nunc locus est ut ostendā quantum valeat consonantia simpli ad duplū, quę maxima in nobis reperitur, & sit nobis insita naturaliter: à quo vtrique nisi ab eo qui nos creauit, ut nec imperiti possint eam non sentire, siue ipsi cantantes, siue alios audientes: per hęc quippe voces acutiores grauioręque concordant ita ut quisquis ab ea dissonuerit, non scientiam, cuius expertes sunt plurimi, sed ipsum sensum auditus nostri vehementer offendar. Sed hoc ut demonstreretur, longo sermone opus est: ipsis autem auribus exhiberi potest ab eo qui nouit in regulari monochordo.

VERVM quod instat & impręsentia quantum donat deus, edifferendum est, quemadmodum simplū Domini & saluatoris nostri Iesu Christi duplo nostro congruat, & quodammodo concinat ad salutem. Nos certę, quod nemo Christianus ambigit, & anima & corpore mortui sumus, anima propter peccatum, corpore propter penam peccati, ac per hoc & corpore propter peccatum. Vtrique autem rei nostrę, id est, & animę & corpori, medicina & resurrectione opus erat, ut in melius renouaretur, quod erat in deterius commutatam. Mors autem animę impietas est, & mors corporis corruptibilitas, per quam fit & animę & corpore abscissus. Sicut enim anima deo deferente, sic cor-

pus anima deferente moritur: unde illa fit insipiens, hoc exanime. Resuscitatur enim anima per penitentiam, & in corpore adhuc mortali renouatio vite inchoatur à fide, qua creditur in eum qui iustificat impiū, bonifque moribus augetur & roboratur de die in diem, cum magis magisque renouatur interior homo. Corpus verò tantum quā homo exterior, quāto est hęc vita diuturnior, tantum magis magisque corrumpitur, vel ætate, vel morbo, vel variis afflictionibus, donec veniat ad vltimam afflictionem quę ab hominibus mors vocatur. Eius autem resurrectio differretur in finem: cum & ipsa iustificatio nostra perficeretur ineffabiliter. Tunc enim similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Nunc verò quādiu corpus quod corrumpitur aggrauat animam, & vita humana super terram tota tēratio est, non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuēs, in cõparatione iustitię: quę æquabimur angelis, & gloria quę reuelabitur in nobis. De morte autē animę à morte corporis distinguēda, quid plura documenta cõmemorē, cum Dominus in vna sententia Euangelica vtraque mortem cuius facile discernēdam posuerit, vbi ait: Sine mortuos sepelire mortuos suos. Sepeliendū quippe corpus mortuū erat, sepultores autem eius per & infidelitatis impetum in anima mortuos intelligi voluit, quales excitantur cum dicitur: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. Detestatur autem quandam mortem Apostolus, dicens de vidua: Quę autē in delitiis agit, viuēs mortua est. Anima igitur iam pia quę vult impia, propter iustitię fidei dicitur ex morte reuixisse atque viuere. Corpus autē non tantum moriturum propter animę abscissum qui futurus est, sed propter infirmitatē tantum carnis & sanguinis, quodā in loco in scripturis etiam mortuum dicitur, loquente Apostolo: Corpus quidē, inquit, mortuum est propter peccatum, spiritus autē vita est propter iustitiam: hęc vita ex fide facta est, quoniam iustus ex fide viuūt. Sed quid sequitur? Si autē spiritus eius, qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, qui suscitauit Christum Iesum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra per inhabitantē spiritum eius in vobis. Hujc ergo duplę morti nostrę Saluator impedit simplam suam: & ad faciendā vtraque resurrectionem nostram, in sacramento & exemplo præposuit, & proposuit vnam suam. Neque enim fuit peccator aut impius, ut ei tanquam spiritu mortuo in interiore homine renouari opus esset, & tanquam resipiscendo ad vitam iustitię reuocari: sed indutus carne mortali & ea sola moriens, sola resurgens, ea sola nobis ad vtrunque concinuit, cum in ea fieret interioris hominis sacramentum, exterioris exemplum. Interioris enim hominis nostri sacramento data est illa vox, pertinens ad mortem animę nostrę significandam, non solum in Psalmo, verum etiam in cruce, Deus meus Deus meus, ut quid me dereliquisti? Cui voci congruit Apostolus dicens: Scientes quia vetus homo non steterit simul crucifixus est & cum illo,] ut euacuetur corpus peccati, ut vltra non seruiamus peccato. Crucifixio quippe interioris hominis penitentię dolores intelliguntur, & continentię quidam salubris cruciatus, per quam mortem mors impietatis perimitur, in qua nos [non] dereliquit deus. Et ideo per talem crucem euacuetur corpus peccati, ut iam non exhibeamus membra nostra arma iniquitatis peccato: quia & interior homo si vtrique renouatur de die in diem, profectò verus est antequam renouetur. Intus namque agitur, quod idem apostolus dicit: Exuite vos veterem hominem, & induite nouum. Quod ita consequenter exponit, Quia propter deponentes mendacium, loquimini veritatē. Vbi autem deponitur menda-

Rom. 4. a. 5.

2. Cor. 4. d. 16.

1. Ioan. 3. a. 2. Sap. 9. c. 15. Iob. 7. a. 1. Plal. 12. a. 1.

Matt. 8. c. 22.

al. infidelitatem impietatis. Eph. 5. c. 14.

1. Tim. 5. a. 5.

al. iustitiam.

Rom. 8. a. 1.

Ibidem. 1. a. 17. Abac. 2. a. 4. Rom. 8. c. 11.

al. &

Psal. 21. a. 2. Matt. 27. c. 46. Rom. 6. a. 6. Omittunt inl. cum illo.

al. nos reliquit. Rom. 6. b. 15. 2. Cor. 4. d. 16.

Eph. 4. c. 22.

Matth. 3. d. 16. Act. 2. a. 3.

al. vtrique. al. vtrique creatura.

Procerius. Scire deus, felicitas est.

Omnes omittunt vit.

al. gentem. 1. Cor. 8. a. 1.

Ecc. 1. d. 18.

Matt. 5. a. 6.

se in angelum lucis per multiformem machinationē, in signis & prodigijs mēdacijs. FACILE est enim spiritibus nequissimis per aerea corpora facere multa, q̄ mirentur animā terrenis corporibus aggrauate, etiā melioris affectus. Si enim corpora ipsa terrena nōnullis artibus & exercitationibus modificata, in spectaculis theatricis tanta miracula hominibus exhibēt, vt ij, qui nunquam viderunt talia narrata vix credant: quid magnū est diabolo & angelis eius, de corporeis elementis, per aerea corpora facere quæ caro miretur: aut etiā occultis inspirationibus ad illudendos humanos sensus, phantasmata imaginū machinari, quibus vigilantes dormietēs decipiat, vel futrēs exagitet: Sed sicut fieri potest vt homo vita ac morib⁹ melior, spectet nequifimos homines, vel in fune ambulātes, vel multimodis moribus corporū multa incredibilia faciētes, nec vilo modo facere talia cōcupiscat, nec eos propterea sibi p̄ponēdos existimet: sic anima fidelis & pia, nō solū si videat, verū etiā si propter fragilitatē carnis exhorreat miracula demonū, nō ideo tamen aut nō se posse talia dolēbit, aut ob hoc illos meliores esse iudicabit: cum sint, præsertim in societate sanctorū, qui per virtutem Dei cui cūcta subiecta sunt, & minime fallacia, & multo maiora fecerūt siue homines, siue angeli boni.

NEQ̄ VAQ̄VAM igitur p̄ sacrilegas similitudines, & impias curiositates, & magicas consecrationes animæ purgātur & recōciliant̄ Deo: quia falsus mediator non traicit ad superiora, sed potius obfides intercludit viā per affectus, quos tāto maligniores, quāto superbiore sua societati inspirat: qui nō possunt ad euolandū penas nutrire virtutū, sed potius ad demergēdū pondera exaggerare vitiōrū, tāto grauius animā ruiturā, quāto sibi videret euecta sublimius. Proinde sicut magi fecerūt diuinitus moniti, quos ad humilitatē Dñi adorandā stella p̄duxit: ita & nos, nō quā venimus, sed per aliā viā in patriā redire debemus, quā rex humilis docuit, & q̄ rex superbus humili regi aduersarius obfiderē nō possit. Et nobis enim vt adoremus humilē Christū cæli enarrauerūt gloriā Dei, cū ī omnē terram exiit sonus corū, & in fines orbis terrę verba corū. Via nobis fuit ad mortē per peccatū in Adam. Per vnum quippe hominem peccatū intrauit in mundū, & per peccatū mors: & ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerunt. Huius viæ mediator diabolus fuit, persuasor peccati, & præcipitator in mortem. Nam & ipse ad operandam duplam mortē nostram, simplam attulit suam. Per impietatem namque mortuus est in spiritu, carne vtique mortuus non est: nobis autem & impietatem persuasit, & per hanc vt in mortem carnis venire mereremur, effecit. Vnum ergo appetuimus iniqua suasionē, alterum nos secutum est iusta damnatione: propterea quippe scriptum est, deus mortem nō fecit, quia causa mortis ipse non fuit: sed tamen per eius retributionem iustissima mors irrogata est peccatori. Sicut supplicium iudex irrogat reo, causa tamen supplicij non est iusticia iudicis, sed meritum criminis. Quō ergo nos mediator mortis transmisit, & ipse non venit, id est, ad mortem carnis: ibi nobis Domin⁹ Deus noster medicinam emendationis inseruit, quam ille non meruit, occulta & nimis arcana ordinatione diuinæ altēq̄ iusticiæ. Vt ergo sicut per vnum hominem mors, ita & per vnum hominem heret resurrectio mortuorum, quia magis vitæ abas principatus & potestatem non poterat mortem carnis, quā mortem spiritus, id est, magis p̄nam quā meritum p̄næ: nam non peccare, aut non curatur, aut parum curatur: non mori autē quamuis non obtineatur, vehemēter fatigatur: vitæ mediator ostendēs, quā nō sit mors timē-

da, quæ per humanam cōditionē iam euadi nō potest, sed potius impietas, quæ per fidē caueri potest, occurrit nobis ad finē quō venimus, sed non quā venimus. Nos enim ad mortē per peccatum venim⁹, ille per iusticiā: & ideo cū sit mors nostra p̄na peccati, mors illius facta est hostia pro peccato. Q̄VAPROPTER cū spiritus corpori præponatur, moriq̄ sit spiritus à Deo deserit, mors autē corporis à spiritu deserit: eaq̄ sit p̄na in morte corporis, vt spiritus quia volens deseruit Deū, deserat corpus inuitus: vt cū spiritus Deū deseruerit quia voluit, deserat corpus etiā si noluerit: nec deserat cū voluerit nisi aliqui sibi vim, qua ipsum corpus perimatur, intulerit: demōstrat spiritus mediatoris, quā nulla p̄na peccati v̄q̄ ad mortē carnis accesserit, quā nō eā deseruit inuitus, sed quia voluit, quādo voluit, quomodo voluit. Quipe Dei verbo ad unitatē cōmixtus [est homo.] Hinc ait, Potestatē habeo ponendi animā meā, & potestatē habeo iterū sumendi eā. Nemo tollit eā à me, sed ego pono eā [à me,] & iterū sumo eā. Et hoc maxime mirati sunt, sicut Euangelū loquitur, qui præfentes erāt, cū post illā vocē, in qua figurā peccati nostri edidit, cōtinuē tradidit spiritū. Lōga enim morte cruciabant̄ ligno suspēsi. Vnde latronibus vt iā morerētur, & de ligno ante sabbatum deponerentur, crura cōfracta sunt. Ille autē quia mortuus inuentus est, miraculo fuit. Hoc etiā Pilatū legimus fuisse miratū, cū ab ipso sepeliendū corpus Domini peteret. Ille itaq̄ deceptor qui fuit homini mediator ad mortē, falsōq̄ se opponit ad vitā nomine purgationis per sacra & sacrificia sacrilega, quib⁹ superbi ledūcūtur, quia nec participationē mortis nostræ habere potuit, nec resurrectionē suā, simplā quē suam mortē ad duplam nostram potuit afferre: simplam verō resurrectionē in qua & sacramentum esset renouationis nostræ, & eius quæ in fine futura est cuiusmodi exēplū, nō vtq̄ potuit. Ille proinde qui spiritu vitæ carnis suam mortuam resuscitauit, verus vitæ mediator illū spiritu mortuū & mortis mediator à spiritibus in se credentium foras misit, vt nō regnaret intrinsecus, sed forinsecus oppugnaret, nec tamē expugnaret. Cui se ipse quoq̄ tentandū præbuit, vt ad superandas etiā tētationes eius mediator esset, nō solū per adiutorium, verū etiā p̄ exēplum. At ille primitus vbi per omnes aditus ad interiora moliens irrepere, expulsus est, post baptisma in eremo cōpleta omni tētatione illecebrosa, quiaviuū spiritu, spiritu mortu⁹ nō inuasit, quoquo modo auidus mortis humanæ conuertit se ad faciendam mortem, quā potuit: & permixtus est in illud q̄ ex nobis mortale viu⁹ mediator acceperat. Et vbi potuit aliquid facere, ibi ex omni parte deuictus est, & vnde accepit exterius potestatē Dominicæ carnis occidendæ, inde interior eius potestas qua nos tenebat occisa est. Factum est enim vt vincula peccatorū multorum, in multis mortibus per vnum vnam mortem q̄ peccatū nullum præcesserat, soluerentur. Quam propterea Dominus pro nobis indebitam reddidit, vt nobis debita nō noceret. Neq̄ enim iure cuiusquam potestatis exutus est carne, sed ipse se exiit. Nam qui posset non mori, si nollet, proculdubio quia voluit mortuus est: & ideo principatus & potestates exemplauit, fiducialiter triumphans eas in semetipso. Morte sua quippe vno verissimo sacrificio pro nobis oblato, quicquid culpæ erat vnde nos principatus & potestates ad luenda supplicia iure detinebant, purgavit, aboleuit, extinxit, & sua resurrectione in nouam vitam nos prædestinatos vocauit, vocatos iustificauit, iustificatos glorificauit. Ita diabolus hominē quem per consensionem seductum, tanquam iure integro posside-

Mors Christi ipse dicitur CAPVT XIII.

Commixtus. Quidam nō legit est homo. Ioan. 10. c. 18. Quidam omittunt & me.

Ioan. 19. f. 32.

Marci 15. d. 44.

Matth. 4. a. 1.

Ioan. 10. c. 18.

Coloss. 2. c. 15.

Rom. 8. f. 30.

Ioan. 11. b. 13.

Psal. 8. 6.

Ephes. 4. b. 8.

al. in sup. Co. ol. 1. c. 14.

al. excellissima. Sap. 8. a. 1.

Sap. 7. d. 24.

1. Cor. 6. d. 20.

Omnes omittunt peritio.

al. 5i.

al. moribus.

Christus perfectissima victima. CAPVT XIII.

bat, & ipse nulla corruptione carnis & sanguinis sepe per ista corporis mortalitatis fragilitatē, nimis egeno & infirmo, tanto superbiore, quanto velut ditior & fortior, quāsi p̄noso & ærumnoso dominabatur, in ipsa morte carnis amittit. Quō enim cadētem nō secutus impulit peccatorem, illuc descendentem persecutus cōpulit redemptorem. Sic in mortis consortio filius Dei nobis fieri dignatus est amicus, quō non perueniēdo meliorem se nobis atque maiorem putabat inimicus. Dicit enim redemptor noster: Maiorem dilectionem nemo habet, quā vt animā suam ponat pro amicis suis. Quocirco etiam ipso Domino se credebat diabolus superiorem, inquantū illi Dominus in passionibus cessit, quia & de ipso intellectum est quod in Psalmo legitur: Minuisti eū paulo minus ab angelis: vt ab iniquo velut æquo iure aduersum nos agente, ipse occisus innocens eum iure æquissimo superaret, atque ita captiuitatem propter peccatū factam captiuaret: nosq̄ liberaret à captiuitate propter peccatū iusta, suo p̄ proprio sanguine iniuste suo mortis chirographū delens & iustificādo redimēs peccatores. Hinc etiā diabolus adhuc suos illudit, quibus se per sua sacra velut purgādis, & potius implicandis atque mergendis, falsus mediator opponit, quod superbis facillimē persuadet irrideri atque cōtēnere mortē Christi, à qua ipse quanto est alienior, tāto ab eis creditur sanctior atq̄ diuiniore. Qui tamen apud eū paucissimi remāserunt, agnoscentibus gentibus, & pia humilitate bibētibus precij suū eiūsq̄ fiducia deserentibus hostem suum, & concurrētibus ad redemptorē suum. Nescit enim diabolus quomodo illo & insidiante & furente vtatur ad salutem fidelium suorū p̄ excellentissima sapientia dei, à sine superiore, quod est initiū spiritualis creature, vsq̄ ad finem inferiorem, quod est mors corporis pertendēs fortiter & disponēs omnia suauiter. Attingit enim vbiq̄ propter suam mūditiam, & nihil inquinatū in eam incurrit. A morte autem carnis alieno diabolo vnde nimitū superbus incedit, mors alterius generis præparatur in æterno igne tartari, quo nō solū cum terrenis, sed etiam cum æreis corporib⁹ excruciarī spiritus possunt. Superbi autē homines quibus Christus, quia mortuus est, viluit, vbi nos tam magno p̄ [precio] emit, & istam mortem reddunt eū hominibus cōditioni ærumnosæ naturæ quæ trahitur à primo peccato, & in illā cū illo præcipitabatur. Quem propterea Christo præposuerūt, quia eos in illā deiecit, quō per distantem naturā ipse nō cecidit, & quō propter eos per ingentem misericordiā ille descendit: & tamē se demonibus esse meliores nō dubitant credere, eosque maledictis omnib⁹ infestari detestariq̄; non cessant, quos certē alienos ab huius mortis passione nouerunt, propter quā Christū cōtēnnunt. Nec sic volunt cōsiderare, q̄ fieri potuerit, vt in se manens, nec per seipsum ex vlla parte mutabile Dei verbū, per inferioris tamen naturæ susceptionem aliquid inferius pati posset, quod immūdus dæmō, quæ terrenum corpus nō habet, pati non possit. p̄ Sed cū sint ipsi dæmonibus meliores, tamen quia carnem portāt, mori sic possunt, quæ admodū mori dæmones, quæ eā nō portant, non vtique possunt. Et cū de p̄ ritibus sacrificiorum suorum multum præsumant, quæ se fallacibus superbisque spiritibus immolare non sentiunt, aut si iam sentiunt aliquid, sibi prodesse arbitrantur perfidiorum & inuidiorum amicitiam, quorum intentionis nullum negocium est, nisi impedicio reditus nostri: nō intelligunt ne ipsos quidem superbißimos spiritus honoribus sacrificiorum gaudere potuisse, nisi vni vero Deo pro quo coli volunt, verum sacrificium deberetur. NEQ̄V E id posse ritē offerri, nisi per

facierdotem sanctum & iustum, nec nisi ab eis accipiatur quod offertur, pro quib⁹ offertur, atque id sine vitio sit, vt pro vitiosis mūdandis possit offerri. Hoc certē oēs cupiunt, qui pro se offerri sacrificium deuolūt. Quis ergo tā iustus & sanctus sacerdos, quā vnicus filius Dei, qui non opus haberet per sacrificiū sua purgare peccata, nec originalia, nec ex humana vita quæ addūtur? Et quid tam congruenter ab hominib⁹ sumeretur quod p̄ eis offerretur, q̄ humana caro: Et quid tā aptū huic immolationi, quā caro mortalis? Et quid tam mundum pro mūdandis vitijs mortalium, quā sine vlla contagione carnalis concupiscentiæ, caro nata in vtero & ex vtero virginali? Et quid tā gratē offerri & suscipi posset, quā caro sacrificij nostri, corpus effectum sacerdotis nostri? Vt quoniam quatuor consideratur in omni sacrificio, cui offeratur, aquo offeratur quid offeratur, pro quibus offeratur, idē ipse vnus vturq̄ mediator, per sacrificiū pacis recōcilians nos deo vni cū illo maneret cui offerebat, vnum in se faceret pro quibus offerebat, vnus ipse esset qui offerebat, & quod offerebat. SVNT autē quidam qui se putant ad cōtemplandū Deū, & in herendū Deo virtute propria posse purgari, quos ipsa superbia maxime maculat. Nullū enim vitium est cui magis diuina lege resistitur, & in quod magis accipiat dominādi ius ille superbißimus spiritus: ad ima mediator, ad summa intercludit for: nisi occultē insidians alia via deuitetur, aut per populū deficientē, quod interpretatur, Amelech, aperte sæuens, & ad terrā repromissionis repugnādo transitū negans, per crucem Domini quæ Moyli manibus extensis est præfigurata, supererit. Hinc enim purgationem sibi isti virtute propria pollicentur, quia nonnulli eorum potuerunt aciem mentis vltra omnem creaturā transmittere, & lucem incōmutabilis veritatis quantalacumq̄ ex parte contingere, quod Christianos multos ex fide interim sola viētes, nōdū potuisse deriderē. Sed quid prodest superbienti, & ob hoc crubescētī lignū cōscendere, de lōginquo prospicere patriā transmarinā? Aut quid obest humili de tanto intervallo nō eā videre, in illo ligno ad eā venienti, quō dedignatur ille portari? Hic etiā resurrectionem carnis nos credere reprehendunt, sibiq̄ potius etiā de his rebus credi volunt. Quasi verō quia præcellam incōmutabilemq̄ substantiā per illa quæ facta sunt intelligere potuerūt, propterea de cōuersione rerū mutabiliū, aut de cōtēto seculorū ordine cōsulendi sint. Nūquid enim quia verissimē disputant, & documentis certissimis persuadent, æternis rationibus omnia tēporalia fieri, propterea potuerunt in ipsis rationibus perspicere, vel ex ipsis colligere p̄ quæ sint animalij genera, quæ semina singulorū in exordiis, qui modus in incrementis, qui numeri per conceptus, per ortus, per ætates, per occasus, quæ motus in appetendis quæ secundū naturā sunt, fugiendisq̄ contrariis? Nonne ista oīa, non per illā incōmutabilem sapientiā, sed per locorū ac temporū historiam quæsierunt, & ab alijs experta atque conscripta crediderūt? Quo minus mirādum est, nullo modo eos potuisse prolixiorum seculorum seriem vestigare, & quandam metam eius excursus, quo tanquam fluuio genus decurrit humanum, atque inde conuersionem ad suum cuique debitum terminum. Ista enim nec Historici scribere potuerunt longē futura & à nullo experta atque narrata. Nec isti Philosophi ceteris meliores in illis summis æternisq̄ rationibus intellectu talia contemplati sunt. Alioquin non eiusdem generis præterita quæ potuerunt historicē inquirere, sed potius & futura prænoscerent. Quod qui potuerunt, ab eis vates, à nostris Prophetæ appellati sunt.

Hebr. 7. d. 27.

Purificationes humane pernitio. CAPVT XVI.

Exodi 7. 6. 8.

Vascelnia mundi. CAPVT XVI.

Rom. 1. c. 60.

al. quæ.

Futura quot
modis praes-
cientur.
CAP. XV. II.

al. per se
vini.
al. nunciatur.

Ioan. II. g.
51.

Act. 17. f.
23.

Rom. I. c. 21.

al. eternitate.

Per fidē eue-
hantur ad
incommuta-
bilem veri-
tatem.
CAP. XV.
XVI. II.

al. laudat.

QUANQUAM & Prophetarū nomen nō omnino alienum est a literis eorū, sed plurimum inter est, vtrū experimento praeteritorum futura coniciantur: sicut medici multa praeviendo, etiam literis mandauerunt, quae ipsi experta notauerunt: sicut denique agricolae vel etiam nautae multa praenunciant. Talia enim si ex longis intervallis temporum fiant, diuinationes putantur. An verò iam ventura praesentent, & longè visa venientia praenunciant, pro acuto sensu videtur, quod cum faciunt aereae potestates diuinare creduntur: tanquam si quisquam de montis vertice aliquem longè videat venientem, & proximè in campo habitantibus ante nūciat: an ab angelis sanctis quibus ea Deus per verbum sapientiamque suam indicat, ubi & futura & praeterita stant, vel quibusdam praenuncietur hominibus vel ab eis audita, rursus ad alios homines transmittantur: an ipsorum hominum quorundam mentes intantum euehantur Spiritu sancto, vt non per angelos, sed per seipsas futurorum instantes causas, in ipsa summa rerum arce cōspiciant. Audiunt enim ista & aereae potestates, siue angelis ea nunciatis, siue hominibus, & tantū audiunt quantum opus esse iudicat, cui subiecta sunt omnia. Multa etiam praedicuntur in instinctu quodam & impulsu spiritu nescientium, sicut Caiphas nesciuit quid dixit, sed cum esset Pontifex prophetauit. Ergo de successione seculorum, & de resurrectione mortuorum, Philosophos nec illos cōsolere debemus qui creatoris aeternitatem, in quouiuimus, mouemus & sumus, quantum potuerunt intellexerunt. Quia per ea quae facta sunt cognoscetes Deū, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt. Et cum idonei non essent, in praeternitatem spiritalis incommutabilisque naturae acie mentis rā constanter insigere, vt in ipsa sapientia conditoris atque rectoris vniuersitatis viderent volumina seculorū, quae ibi ita essent & semper essent, hinc autē futura essent, vt nō essent: atque vt ibi viderent conuersiones in melius, non solum animorū, sed etiam corporū humanorū vsque ad sui modi perfectionē: cum ergo ad haec ibi videnda nullo modo essent idonei, nec ad illud quidē digni habiti sunt vt eis ista per sanctos angelos nunciarentur: siue proficiscus per sensus corporis, siue interioribus reuelationibus in spiritu expressis: sicut patribus nostris vera pietate praeditis haec demonstrata sunt: qui ea praedicetes, vel de praesentibus signis vel de proximis rebus, ita vt praedixerant, factis fidem facientes, auctoritate cui de longè futuris vsque in seculi fine crederetur, habere meruerunt. Potestates autē aereae superbae atque fallaces, etiam si quaedam de societate & ciuitate sanctorum & de vero mediatore a sanctis Prophetis vel angelis audita per suos vates dixisse reperiuntur, id egerunt vt per haec aliena vera etiā fideles Dei si possent ad sua falsa traducerent. Deus autē per nescientes id egit, vt veritas vniuersis resonaret fidelibus in adiutorium, impiis in testimonium. **Q**uia igitur ad aeterna capessenda idonei non eramus, fordescentes peccatorum nostrorum nos praegravabant temporalium rerum amore contracti, & de propagine mortalitatis tanquam naturaliter inlota, purgandi eramus. Purgari autem vt contemperaremur aeternis, non nisi per temporalia possemus, qualibus iam contemperati tenebamur. Sanitas enim a morbo plurimum distat, sed praeter medicum curatio nisi morbo congruat, non perducit ad sanitatem. Inutilia temporalia decipiunt aegrotos, vtilia temporalia suscipiunt sanandos, & traiciunt ad aeterna sanatos. Mens autem rationalis sicut purgata contemplationem debet rebus aeternis, sic purganda temporalibus fidem. Dixit quidam & illorum qui quondam apud

A Graecos sapientes habiti sunt, quantum ad id quod ortum est aeternitas valet, tantum ad fidem veritas. Et profecto est vera sententia. Quod enim nos temporale dicimus, hoc ille, quod ortum est appellauit. Ex quo genere etiam nos sumus, non tantum secundum corpus, sed etiam secundum animi mutabilitatem. Non enim proprie vocatur aeternum, quod aliqua ex parte mutatur. In quantum igitur mutabiles sumus, intantum ab aeternitate distamus. Promittitur autem nobis vita aeterna per veritatem, a cuius perspicuitate rursus tantum distat fides nostra, quantum ab aeternitate mortalitas. Nunc ergo adhibemus fidem rebus temporaliter gestis propter nos, & per ipsam mundamur, vt cum ad speciem venerimus, quae admodum succedit fidei veritas, ita mortalitati succedat aeternitas. Quae propter quoniam fides nostra fiet veritas, cum ad id quod nobis aeternitatem promittitur, peruenerimus: promittitur autem nobis vita aeterna: & dixit veritas, nō quae fiet sicut futura est fides nostra, sed quae semper est veritas, quia ibi est aeternitas: dixit ergo veritas, Haec est autē vita aeterna, vt cognoscant te vnum verum Deū, & quem misisti Iesum Christum: cum fides nostra videndo fiet veritas, tunc mortalitatem nostram commutatam tenebit aeternitas. Quod donec fiat, & vt fiat, quia rebus ortis accommodamus praesentem credulitatis, sicut in aeternis speramus veritatem contemplationis, ne fides mortalitas vitae dissonaret a veritate aeternae vitae, ipsa veritas patri coaeterna de terra orta est, cum filius Dei sic venit vt fieret filius hominis, & ipse in se exciperet fidem nostram, qua nos perduceret ad veritatem suam, qui sic suscepit mortalitatem nostram, vt non amitteret aeternitatem suam. Quantum enim ad id quod ortum est aeternitas valet, tantum ad fidem veritas. Ita ergo nos purgari oportebat, vt ille nobis fieret ortus qui maneret aeternus, & nec alter nobis esset in fide, alter in veritate. Nec ab eo quod ortum sumus, ad aeterna transire possemus nisi eterno per ortum nostrum nobis sociato, ad aeternitatem ipsius traiceremur. Nunc itaque illud quodammodo secuta est fides nostra, quod ascendit in quem credimus ortus, mortuus, resuscitatus, assumptus. Horum quatuor, duo priora noueramus in nobis. Scimus enim homines & oriri & mori: duo autē reliqua, id est resuscitari & assumi, iuste in nobis futura speramus, quia in illo facta credidimus. Itaque in illo quia & id quod ortum erat transit ad aeternitatem, transiturum est & nostrum, cum fides peruenerit ad veritatem. Iam enim credentibus vt in verbo fidei maneret, & inde ad veritatem, ac per hoc ad aeternitatem perducti a morte liberarentur, ita loquuntur: Si maueritis in verbo meo, verè discipuli mei eritis. Et quasi quaerent, quo fructu: secutus ait, Et cognoscetis veritatem. Et rursus quasi diceret: Quid prodest mortalibus veritas? Et veritas, inquit, liberabit vos. Vnde nisi a morte, a corruptione, a mutabilitate: Veritas prope immortalis, incorrupta, incommutabilis permanet. Vera autē immortalitas, vera incorruptibilitas, vera incommutabilitas, ipsa est aeternitas. **E**cce ad quod missus est filius Dei, imò verò ecce quid est missum esse filium Dei: Quaecumque propter faciendam fidem qua mundamur ad contemplandam veritatem in rebus ortis & ab aeternitate prolatis, & ad aeternitatem relatis temporaliter gesta sunt, aut testimonia missionis huius fuerunt, aut ipsa missio filij Dei. Sed testimonia quaedam venturum praenunciauerunt, quaedam venisse testata sunt. Factum quippe creaturam per quem facta est omnis creatura, omnem creaturam testē habere oportebat. Nisi enim multis missis praediceretur vnus, non multis dimissis teneretur vnus. Et nisi talia essent testimonia quae paruis magna esse viderentur,

Ioan. 17. a. 9.

Quidam o-
mittunt
quidē.

Omnes o-
mittunt qui-
dem.

al. suscipiēde.
Ioan. I. b. 18.

Mittens &
missus
aequalis.
CAP. XX.

al. ne.

Ioan. 8. d. 31.

Filius quo-
modo fac-
tus minor.
CAP. XXI. X.

Ioan. I. a. 3.

al. Ista.
al. Ista.
Gal. 4. a. 4.

1. sent. dist.
76. cap. Sed
prius quae.

Ioan. 14. a. 9.

Ioan. 2. a. 3.
Ioan. 14. c. 21.

al. suscipiēde.
Ioan. I. b. 18.

Mittens &
missus
aequalis.
CAP. XX.

Ioan. I. b. 14.

Quidam
omittunt ca-
p. 20.

Sap. 7. d. 26.

nō crederetur ille ita magnus, vt magnos faceret magnus qui ad paruos missus est passus. Incomparabiliter enim maiora filij dei facta sunt caeli & terra, & omnia quae in eis sunt, quia omnia per ipsum facta sunt, quae signa & portenta quae in eius testimonio prouenerunt. Sed tamen homines vt haec magna per eum facta parui crederent, & illi parua tanquam magna tremuerunt. Cū ergo venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege, vsque ad eum paruum, vt factum, eo itaque missum quo factum. Si ergo maior mittit minorem, fatemur & nos factum minorem, & intantum minorem in quantum missum. Misit enim filium suum factum ex muliere, per quem tamen quia facta sunt omnia, nō solum priusquam factus mitteretur, sed priusquam essent omnia, eundem mittentem confitemur aequalē, quae dicimus missum minorem. Quomodo ergo ante istam plenitudinem temporis, quae eum mitti oportebat, priusquam missus esset videri a patribus potuit, cū eis angelica quaedam visa demonstrarentur, quando nec iam missus, sicut aequalis est patri videbatur? Vnde enim dicit Philippo, a quo vtiq; sicut a ceteris, & ab ipsis a quibus crucifixus est in carne videbatur, & ab ipsis a quibus crucifixus est in carne videbatur, & non videbatur: Videbatur sicut missus factus fuerat, nō videbatur sicut per eum omnia facta erant. Aut vnde etiā illud dicit: Qui habet mandata mea & seruat ea, ipse est qui diligit me: & qui diligit me, diligitur a patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum, cum esset manifestus ante oculos hominum: nisi quia carnē, quod verbum in plenitudine temporis factum erat, & suscipiendā nostrae fidei porrigebat: ipsum autē verbum per quod omnia facta erant, purgata per fidem menti contemplandū in aeternitate seruabat? **S**i autem secundum hoc missus a patre filius dicitur, quia ille pater est, ille filius, nullo modo impedit vt credamus, aequalē patri esse filium & cōsubstantialē & coaeternū, & tamen a patre missum filium. Non quia ille maior est, ille minor, sed quia ille pater, ille filius, ille genitor, ille genitus: ille a quo est qui mittitur, ille qui est ab eo qui mittit. Filius enim a patre est, non pater a filio. Secundum hoc ita potest intelligi, nō tantum ideo dici missus filius, quia verbum caro factum est, sed ideo missus vt verbum caro fieret, & per praesentiam corporalem illa quae scripta sunt operaretur: id est, vt nō tantum homo missus intelligatur quod verbum factum est, sed & verbum missum vt homo fieret: quia non secundum imparem potestatem vel substantiam vel aliquid quod Deo patri non sit aequalē missus est, sed secundum id quod filius a patre est, nō pater a filio. Verbum enim patris est filius, quod & sapientia eius dicitur. Quid ergo mirum si mittitur, non quia inaequalis est patri, sed quia est manatio quaedam claritatis omnipotentis Dei syncera? Ibi autem quod manat, & de quo manat vnus eundemque substantiam est. Neque enim sicut aqua de foramine terrae aut lapidis manat, sed sicut lux de luce. Nam quod dictum est: Candor est enim lucis aeternae, quid aliud dictum est, quam lux est lucis aeternae? Candor quippe lucis, quid nisi lux est? Et ideo coaeterna luci, de qua lux est. Maluit autem dicere, candor lucis, quam lux lucis, ne obscurior putaretur ista quae manat, quam illa de qua manat. Cū enim auditur candor eius esse ista, facilis est vt per hanc lucere illa, quae haec minus lucere credatur. Sed quia cauendum non erat, ne minor lux illa putaretur quae istam genuit (hoc enim nullus vnquam haereticus ausus est dicere, nec credendum est aliquem ausurum) illi cogitationi occurrit Scriptura quae posset videri obscurior lux ista quae

manat, quae illa de qua manat. Quae suspensionē tulit, cū ait, Candor est illius, id est, lucis aeternae, atque ita ostendit aequalē. Si enim haec minor est, obscuritas illius est, nō candor illius. Si autē maior est, non ex ea manat. Nō enim vinceret de qua genita est. Quia ergo ex illa manat, nō est maior quā illa. Quia verò nō obscuritas illius, sed candor illius est, nō est minor, aequalis est ergo. Neque hoc mouere debet, quia dicta est manatio quaedam claritatis omnipotentis Dei syncera: tanquam ipsa nō sit omnipotēs, sed omnipotētis manatio. Mox enim de illa dicitur: Et cū sit vna, omnia potest. Quis est autē omnipotēs, nisi qui omnia potest? Ab illo itaque mittitur, a quo emanat. Sic enim expectat ab illo, quae amabat eam & desiderabat eam. Emitte, inquit, illam de sanctis caelis tuis, & mitte illam a sede magnitudinis tuae vt mecum sit, & mecum laboret, id est, doceat me laborare ne labore. Labores enim eius, virtutes sunt, & de quibus iam dictum est. Sed aliter mittitur vt sit cū homine, aliter missa est vt ipsa sit homo. In animas enim sanctas se transfert, atque amicos Dei & Prophetas constituit, sicut etiam implet sanctos angelos, & omnia talibus ministeriis congrua per eos operatur. Cū autē venit plenitudo temporis, missa est, nō vt implet angelos, nec vt esset angelus, nisi in quantum cōsiliū patris annūciabat, quod & ipse erat, nec vt esset cū hominibus aut in hominibus: hoc enim & antea in patribus & Prophetis: sed vt ipsum verbum caro fieret, id est, homo fieret: in quo futuro reuelato sacramento, etiā eorū sapientia atque sanctorū salus esset, qui priusquam ipse de virgine nasceretur, de mulieribus nati sunt, & in quo facta atque praedicata salus sit omnium credentium, sperantium, diligentiū. Hoc enim magnū pietatis est sacramentū, quod manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit angelis, praedicatum est gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria. Ab illo ergo mittitur Deo verbum, cuius est verbum. Ab illo mittitur de quo natū est. Mittit qui genuit, mittitur quod genitū est. Er tunc vniciusque mittitur, cū a quoquā cognoscitur atque percipitur quantum cognosci & percipi potest pro captu vel proficiendis in Deū, vel perfectis in Deo animae rationalis. Non ergo eo ipso quo de patre natus est, missus dicitur filius: sed vel eo quod apparuit huic mundo verbum caro factum. Vnde dicit, Exiui a patre & veni in hunc mundum. Vel eo quod ex tempore cuiusquam mente percipitur, sicut dictum est, Mitte illam vt mecum sit, & mecum laboret. Quod ergo natum est ab aeterno, aeternum est. Candor est enim lucis aeternae. Quod autem mittitur ex tempore, a quoquam cognoscitur. Sed cū in carne manifestatus est filius Dei, in hunc mundum missus est in plenitudine temporis, factus ex femina. Quia enim in sapientia Dei non poterat mundus cognoscere per sapientiam Deum, quoniam lux lucet in tenebris, & tenebrae eam non comprehendunt, placuit Deo per stulticiam praedicationis saluos facere credentes, vt verbum caro fieret, & habitaret in nobis. Cū autem ex tempore cuiusque praesentis mente percipitur, mitti quidē dicitur, sed non in hunc mundum. Neque enim sensibiliter apparet, id est, corporis sensibus praesto est. Quia & nos seculum quod mente aliquid aeternum quantum possumus capimus, non in hoc mundo sumus. Et omnium iustorum spiritus, etiam adhuc in hac carne viuentium, in quantum diuina sapiunt, non sunt in hoc mundo. Sed pater cū ex tempore a quoquam cognoscitur, non dicitur missus. Non enim habet de quo praesentis sit, aut ex quo procedat. Sapientia quippe dicit: Ego ex ore altissimi prodiui. Et de Spiritu sancto dicitur, a patre procedit, pater verò a nullo. Sicut ergo pater genitus, filius geni-

Sap. 7. d. 27.

al. & pater.
Sap. 9. b. 10.
1. sent. dist.
35. cap. Ad
quod.

Omnes
omittunt de
quibus iam
dictum est.
1. sent. dist.
35. cap. Ecce
distincti.
Gal. 4. a. 4.

Ioan. 2. b. 14.

1. Tim. 3. d. 16.

3. sent. dist. 1.
cap. Diligē-
ter.

Ioan. 16. d. 28.

Sap. 7. d. 26.

1. Tim. 3. d. 16.

Gal. 4. a. 4.

1. Cor. 1. c. 21.

Ioan. 1. a. 5.

1. sent. dist.
35. cap. Prae-
terea.

al. prouocatur.

Omnes
omittunt
missus.
Ecl. 2. 4. 8. 5.
3. sent. dist. 1.
cap. Diligē-
ter.
Ioan. a. 15. d. 26.

elenim.

Relatiuum
nō accidēs.
C. A. P. V.

1. sent. dist.
26. ca. Quo
circa.

2. sent. dist.
18. cap. Pre-
terea.
al. hoc.

An ingenit-
us quod pa-
ter dicitur,
possit inter
illa accipi
quæ ad seip-
sum & sub-
stantialiter
dicuntur.
C. A. P. VI.

1. sent. dist.
27. cap. Hic
non est.

quia omnino incommutabilis manet. Quamobrē nihil in eo secundū accidens dicitur, quia nihil ei accidit, nec tamē omne q. dicitur, secundū substantiā dicitur. In rebus autē creatis atq; mutabilibus q. nō secundū substantiā dicitur, restat vt secundū accidēs dicatur. Omnia enim accidunt eis, q̄ vel amitti possunt vel minui, & magnitudines & qualitates, & q. dicit ad aliquid, sicut amicitia, propinquitates, seruitutes, similitudines, æqualitates, & si qua huiusmodi, & situs & habitus, & loca & tēpora, & opera atq; passionēs. In Deo autē nihil quidē secundū accidens dicitur, quia nihil in eo mutabile est, nec tamē omne q. dicitur, secundū substantiā dicitur. Dicitur enim ad aliquid, sicut pater ad filiū, & filius ad patrē, q. nō est accidēs: q̄ & ille semp pater, & ille semp filius, & nō ita semper quasi ex quo nat⁹ est filius, vt ex eo q. nunquā desinat esse filius, pater non desinat esse pater, sed ex eo q. semper natus est filius, nec cœpit vnquam esse filius. Quod si aliquādo esse cœpisset, aut aliquādo esse desineret, filius secundū accidens diceretur. Si verō q. dicitur pater ad seipsum diceretur nō ad filiū, & quod dicitur filius ad seipsum diceretur nō ad patrē, secundū substantiā diceretur & ille pater & ille filius. Sed quia & pater nō dicit pater, nisi ex eo quod est ei filius, & fili⁹ nō dicitur, nisi ex eo quod habet patrē, nō secundū substantiā hęc dicitur: quia nō quitq; corū ad seipsum, sed ad inuicem atq; ad alterutū ista dicitur: neq; secundū accidēs, q̄ & quod dicitur pater, & quod dicitur filius, æternū atq; incommutabile est eis. Quamobrē quāuis diuersum sit patrē esse & filiū esse, nō est tamē diuersa substantia, quia hæc nō secundū substantiā dicitur, sed secundū relatiuū, quod tamen relatiuum nō est accidens, quia non est mutabile. Si autē huic sic putat resistendū esse sermoni, quod pater quidē ad filiū dicitur, & filius ad patrē, ingenitus tamen & genitus ad seipsum dicuntur, non ad alterutū: non enim hoc est dicere ingenitum quod est patrē dicere: quia etsi filiū nō genuisset, nihil prohiberet eū dicere ingenitū: & si gignat quisq; filiū, non ex eo ipse ingenitus est: quia geniti homines ex aliis hominib⁹ gignūt & ipsi alios. Inquiunt: Ergo, pater ad filiū dicitur, & filius ad patrē, ingenitus autē ad seipsum, & genit⁹ ad seipsum dicitur. Et ideo sic quicquid ad seipsum dicitur, secundū substantiam dicitur, diuersum est autē ingenitum esse & genitum esse, diuersa igitur substantia est. Hoc si dicunt, nō intelligunt de ingenito quidem aliquid se dicere, quod diligētius pertractandū sit, quia nec ideo quisque pater quia ingenitus, nec ingenitus ideo quia pater, & propterea nō ad aliquid, sed ad se dici putatur ingenitus: genitum verō mira cœcitate non aduertunt dici non posse, nisi ad aliquid. Ideo quippe filius quia genitus, & quia filius utiq; genitus. Sicut autem filius ad patrem, sic genitus ad genitorē refertur, & sicut pater ad filium, ita genitor ad genitum. Ideoq; alia notio est qua intelligitur genitor, alia qua ingenitus. Nam quamuis de patre Deo vtrunq; dicitur, illud tamen ad genitum, id est, ad filium dicitur, quod nec illi negant: hoc autē quod ingenitus dicitur, ad seipsum dici perhibent. Dicunt ergo: Si aliquid ad seipsum dicitur pater, quod ad seipsum dici non potest filius, & quicquid ad seipsum dicitur, secundum substantiam dicitur, & ad seipsum dicitur ingenitus, quod dici non potest filius, ergo secundum substantiam dicitur ingenitus, quod filius quia dici non potest, non eiusdem est substantiæ. Cui versutiæ responderetur ita, vt ipsi cogantur dicere secundum quid sit æqualis patri filius, vtrum secundum id quod ad se dicitur, an secundum id quod ad patrem dicitur. Non enim secundū id quod ad patrē dicitur, quoniā

ad patrē filius dicitur, ille autē non filius, sed pater est. Quia nō sic ad se dicitur pater & filius, quomodo amici aut vicini. Relatiuē quippe amicus dicitur ad amicū. Et si æqualiter se diligunt, eadē in vtroq; amicitia est. Et relatiuē vicinus dicitur ad vicinū, & quia æqualiter sibi vicini sunt: quantū enim iste illi, tātum & ille huic vicinatur, eadē in vtroq; vicinitas. Quia verō filius nō ad filiū relatiuē dicitur, sed ad patrē, nō secundū hoc quod ad patrē dicitur, æqualis est filius patri, restat vt secundū id æqualis sit, quod ad se dicitur. Quicquid autē ad se dicitur, secundū substantiā dicitur. Restat ergo vt secundū substantiā sit æqualis. Eadem est igitur vtriusq; substantia. Cū verō ingenitus dicitur pater, nō quid sit, sed qd non sit dicitur. Cū autē relatiuū negatur, non secundum substantiā negatur, quia ipsum relatiuum non secundum substantiam dicitur.

Hoc ceteris planum faciendum est. Ac primum videndum est hoc significari cū dicitur genitus, quod significatur cū dicitur filius. Ideo enim filius, quia genitus, & quia filius, utiq; genitus. Quod ergo dicitur ingenitus, hoc ostenditur, quod nō sit filius: sed genitus & ingenitus, cōmodē dicuntur, filius autē Latine dicitur, sed in filium vt dicatur non admittit loquendi consuetudo. Nihil tamē intellectui demitur si dicatur nō filius, quemadmodū etiā si dicatur nō genitus, pro eo quod dicitur ingenit⁹, nihil aliud dicitur. Sic enim & vicinus & amicus relatiuē dicuntur, nec tamen potest inuicinus dici quomodo dicitur inimicus. Quamobrē nō est in rebus considerandū quid vel finat vel nō sinat dici vsus sermonis nostri, sed quis rerū ipsarū intellectus eluceat. Nō ergo iā dicamus ingenitū quāuis dici Latine possit, sed pro eo dicamus non genitū, quod tantū valet. Nō ergo aliud dicimus quā nō filiū. Negatiua porro ista particula nō id efficit, vt quod sine illa relatiuē dicitur, eadē pposita substantialiter dicatur: sed id tantum negatur, quod sine illa aiebatur, sicut in cæteris prædicamentis: velut cū dicimus, homo est, substantiā designamus. Qui ergo dicit, nō homo est, nō aliud genus prædicamentū enunciat, sed tātū illud negat. Sicut ergo secundū substantiā aio, homo est: sic secundū substantiā nego cū dico, non homo est. Et cū queritur, quantus sit, & aio quadrupedalis est, id est, quatuor pedū, secundū quantitātē aio: q. dicit nō quadrupedalis est, secundū quātitātē negat. Cædidus est, secundū qualitātē aio: non candidus est, secundū qualitātē nego. Propinquus est, secundum relatiuū aio: nō propinquus est, secundū relatiuū nego. Secundū situm aio, cū dico iacer: secundū situm nego, cū dico nō iacet. Secundū habitū aio, cū dico armatus est: secundū habitū nego, cū dico non armatus est. Tandem autem valet si dicam inermis est. Secundum

tempus aio, cum dico hesternus est: secundū tempus nego, cum dico non hesternus est. Et cū dico Romæ est, secundum locum aio: & secundum locum nego, cum dico non Romæ est. Secundum id quod est facere aio, cum dico cædit: si autem dicam non cædit, secundum id quod est facere nego, vt ostēdam non hoc facere. Et cū dico vapulat, secundum prædicamentū aio quod pati vocatur, & secundum id nego, cum dico non vapulat. Et omnino nullum prædicamenti genus est secundum quod aliquid aicere volumus, nisi vt secundum id ipsum prædicamentum negare conuincamur, si præponere negatiuam particulam voluerimus. Quæ cum ita sint, si substantialiter aierem, dicēdo filius, substantialiter negarem, dicendo non filius. Quia verō relatiuē aio, cum dico filius est: ad patrem enim refero: relatiuē nego si dicam, non filius est: ad parentem enim eandem negationem refero, volens ostēde-

1. sent. dist.
31. cap. 1.

1. sent. dist.
29. cap. 1. in
fine.

Negatio ad
dita nō ma-
trat prædica-
mentum.
C. A. P. V.
VII.

1. sent. dist.
28. cap. 1.

Quicquid
absolutē de
Deo dicitur
de singulis
personis sin-
gulariter di-
citur.
C. A. P. VII.

Psal. 85. 10.

Lucæ 18.

d. 19.

1. sent. dist.

27. cap. Est
sciendum.

Psal. 79. a. 2.

Psal. 103. a.

6.

Psal. 101.

28.

Psal. 138. 8.

1. sent. dist.

21. cap. Scie-
dum est.

Rom. 11. d.

36.

1. sent. dist.

21. ca. Deus
enim.

1. sent. dist.

26. cap. Ita
etiā de Spi-
ritu sancto.

& dist. 18.

cap. De nū.

A. G. s. d. 29.

Ioan. 15. d.

16.

Rom. 8. b. 9.

ostendere quod ei parēs nō sit. At si quantū valet quod dicitur filius, tantundē valet quod dicitur genit⁹, sicut prælocuti sumus, tantundē ergo valet quod dicitur nō genitus, quantum valet quod dicitur non filius. Relatiuē autem negamus dicendo non filius, relatiuē igitur negamus dicendo, nō genitus. Ingenitus porro quid est nisi non genitus? Non ergo receditur à relatiuō prædicamento, cum ingenitus dicitur. Sicut enim genitus nō ad seipsum dicitur, sed quod ex genitore sit: ita cum dicitur ingenitus, non ad seipsum dicitur, sed quod ex genitore non sit ostēditur. In eodē tamen prædicamēto q. relatiuū vocatur, vtraq; significatio vertitur. Quod autē relatiuē pronūciatur, nō indicat substantiā. Ita quāuis diuersum sit genitus & ingenitus, non indicat diuersam substantiā: quia sicut filius ad patrē, & non filius ad non patrē refertur: ita genitus ad genitorē, & nō genit⁹ ad non genitorē refertur necesse est. Quæ propter illud præcipuē teneam⁹, quicquid ad se dicitur præstantissima illa & diuina sublimitas substantialiter dici, quod autē ad aliquid, non substantialiter sed relatiuē: tantūque vim esse eiusdem substantiæ in patre & filio & Spiritu sancto, vt quicquid de singulis ad seipsum dicitur, non pluraliter in summa sed singulariter accipiatur. Quæ admodū enim pater Deus est, & filius Deus est, & Spiritus sanctus Deus est, quod secundū substantiam dici nemo dubitat, non tamē tres Deos, sed vnum Deū dicimus eandē ipsam præstantissimā trinitatē: ita magnus pater, magnus filius, magnus Spiritus sanctus, nō tamē tres magni, sed vn⁹ magnus. Nō enim de patre solo sicut illi peruersē sentiunt, sed de patre & filio & Spiritu sancto scriptū est, Tu es Deus solus magnus, & bonus pater, bonus filius, bonus Spiritus sanctus, nec tres boni, sed vnus est bonus, de quo dictum est: Nemo bonus nisi solus Deus. Etenim dominus Iesū, ne ab illo qui dixerat, magister bone, tanquam hominē cōpellans, secundum hominem tātummodo intelligeret, ideo nō ait: Nemo bonus nisi solus pater, sed nemo bonus nisi solus De⁹: in patris enim nomine, ipse per se pater pronūciatur, in Dei verō & ipse & filius & Spiritus sanctus, quia trinitas vn⁹ De⁹. Situs verō & habitus, & loca & tēpora, non propriē, sed translātē, ac per similitudines dicuntur in Deo. Nam & sedere super Cherubin dicitur: quod ad sitū dicitur. Et abyssum tanquam vestimentum amictus: quod ad habitū. Et anni tui non deficient: quod ad tēpus. Et si ascēdero in cælum, tu ibi es: quod ad locū. Quod autē ad faciēdū attinet, fortassis de solo Deo vtilissimē dicatur. Solus enim Deus facit & ipse non fit, neque patitur quantū ad eius substantiam pertinet qua Deus est. Itaq; omnipotens pater omnipotēs filius, omnipotens Spiritus sanctus, nec tamē tres omnipotēs, sed vnus omnipotēs. Ex quo omnia, per quæ omnia, in quo omnia, ipsi gloria. Quicquid ergo ad seipsum dicitur De⁹, & de singulis personis singulariter dicitur, id est, de patre & filio & Spiritu sancto & simul de ipsa trinitate, nō pluraliter, sed singulariter. Quoniā quippe non aliud est Deo esse, & aliud magnū esse, sed hoc idē illi est esse quod magnū esse. propterea sicut non dicimus tres essentias, sic nō dicimus tres magnitudines, sed vnā essentiā & vnā magnitudinē. Essentiam dico, quæ Græcè dicitur, quam vsitatus substantiam vocamus. Dicunt quidem & illi hypostasim, sed nescio quid volunt interesse inter vsam & hypostasim: ita vt plerique nostri qui hæc Græco tractant eloquio, dicere cōsueuerint, *μὴν ὁμοῦ τῆς ὑποστάσεως*, quod est Latine, vnā essentiam, tres substantias. Sed quia nostra loquendi consuetudo iam obtinuit, vt hoc intelligatur, cum dicimus essentiam, quod intelligitur cum dicimus substantiam, nō audemus dicere vnā es-

sentiam tres substantias, sed vnā essentiam vel substantiam, tres autē personas, quæ admodū multi Latini ista tractantes & digni autoritate dixerunt, cum aliū modum aptiorē non inuenirēt quo enunciarent verbis q. sine verbis intelligebant. Reuera enim cū pater non sit filius, & filius nō sit pater, & Spiritus sanctus ille qui etiā donū Dei vocatur, nec pater sit nec filius, tres vtiq; sunt. Ideoq; pluraliter dictū est: Ego & pater vnū sum⁹. Non enim dixit, vnū est, q. Sabelliani dicunt, sed vnum sumus. Tamen cū queritur quid tres, magna profus inopia humanum laborat eloquium. Dictum est tamē tres personæ, non vti illud diceretur, sed ne taceretur.

Sic vt ergo non dicimus tres essentias, ita non dicimus tres magnitudines, neque tres magnos. In rebus enim que participatione magnitudinis magnæ sunt, quibus est aliud esse, aliud magnus esse, sicut magna dom⁹, & magn⁹ mons, & magnus animus, i his ergo reb⁹ aliud est magnitudo, aliud q. ab ea magnitudine magnū est, & profus nō hoc est magnitudo q. est magna domus. Sed illa est vera magnitudo qua nō solum magna est domus quæ magna est, & qua magnus est mons quisquis magnus est, sed etiam qua magnum est quicquid aliud magnum dicitur: vt aliud sit ipsū magnitudo, aliud ea quæ ab illa magna dicuntur. Quæ magnitudo vtiq; primitus magna est, multoq; excellentius quā ea quæ participatione eius magna sunt. Deus autem quia non ea magnitudine magnus est quæ non est quod est ipse, vt quasi particeps eius sit Deus cū magn⁹ est: alioquin illa erit maior magnitudo quā Deus, Deo autem non est aliquid maius. Ea igitur magnitudine magnus est qua ipse est eadem magnitudo. Et ideo sicut non dicimus tres essentias, sic nec tres magnitudines: hoc est enim Deo esse quod magnum esse. Eadem causa nec magnos tres dicimus, sed vnum magnum, quia nō participatione magnitudinis Deus magnus est, sed seipso magno magnus est: quia ipse sua est magnitudo. Hoc & de bonitate, & de æternitate, & de omnipotentia Dei dictum sit, omnib⁹que omnino prædicamentis quæ de Deo possunt pronūciari, quod ad seipsum dicitur, non translātē ac per similitudinem, sed propriē, si tamen de illo propriē aliquid dici ore hominis potest.

Quæ autem propriē singula in eadem trinitate dicitur, nullo modo ad seipsa, sed ad inuicē, aut ad creaturam dicuntur, & ideo relatiuē non substantialiter ea dici manifestum est. Sicut enim trinitas vnus Deus dicitur, magnus, bonus, æternus, omnipotēs, idēq; ipse sic sua dici potest deitas, ipse sua magnitudo, ipse sua bonitas, ipse sua æternitas, ipse sua omnipotentia: non sic potest dici trinitas pater, nisi fortē translātē ad creaturam propter adoptionē filiorū. Quod enim scriptū est, Audi Israël, Dominus Deus tuus, Deus vnus est, nō vtiq; excepto filio, aut excepto Spiritu sancto oportet intelligi quem vnū Dominum Deū nostrū rectē dicimus, etiam patrē nostrū per gratiam suā nos regenerantē. Trinitas autē filius nullo modo dici potest. Spiritus verō sanctus secundum quod scriptū est, Quoniā Deus spiritus est, potest quidē vniuersaliter dici, quia & pater spiritus, & filius spiritus, & pater sanctus, & filius sanctus. Itaque pater & filius & Spiritus sanctus, quoniā vnus Deus, & vtiq; Deus sanctus est, & Deus spiritus est, potest appellari trinitas & Spiritus sanctus. Sed tamen ille Spiritus sanctus qui nō trinitas, sed in trinitate intelligitur, in eo quod propriē dicitur Spiritus sanctus relatiuē dicitur, cū & ad patrē & ad filiū refertur, quia Spirit⁹ sanctus & patris & filij spiritus est: sed ipsa relatio nō apparet in hoc nomine, apparet autem cū dicitur donū Dei. Donum enim est patris & filij, quia & à patre procedit, sicut Domin⁹ dicit, & quod Apostolus ait, Qui spiritū

Ioan. 10. f.
30.
1. sent. dist.
23. cap. Ideo
oritur.

Aliter mag-
nus Deus
dicitur, ali-
ter mons,
C. A. P. VI.

2. sent. dist.
22. ca. Deus
enim.

al. Quod
de personis
quæ pro-
priē, quæ
communi-
ter prædican-
tur.
C. A. P. VII.

1. sent. dist.
17. cap. Ho-
mo verō,
Deut. 6. a. 4.
Marc 12. c.
29.

1. sent. dist.
19. ca. Quæ
ri potest.
Ioan. 4. c.
24.

1. sent. dist.
26. cap. Ita
etiā de Spi-
ritu sancto.
& dist. 18.
cap. De nū.

A. G. s. d. 29.
Ioan. 15. d.
16.
Rom. 8. b. 9.

1. sent. dist. 30. cap. 1. Do- num ve. d. 1. sent. dist. 26. cap. Qui dem in fine. 1. sent. dist. 26. cap. Ita etiam.

1. sent. dist. 31. ca. Quod autem.

Omnes omittunt post- terius deus. In relatiuis mutuis inter- dum de- sunt voca- bula. CAP. XII.

1. Cor. 5. a. 7. Eph. 1. c. 14.

1. sent. dist. 26. cap. Qui- dam tamen.

Principij vo- cabuli quo- modo de- Deo predi- catur. CAP. XV. 1. 1. 1.

1. sent. dist. 29. cap. Et pater ab. Ioan. 8. c. 25.

1. sent. dist. 30. cap. 1.

1. sent. dist. 20. cap. Et pater post medium.

Ioan. 5. c. 36.

Omnes omittunt Apostolum. 1. Cor. 12. a. 7.

1. sent. dist. 29. cap. Pa- ter. & in fin.

Christi non habet, hic non est eius: de ipso utiq; sancto Spiritu ait. Donū ergo donatoris, & donator doni, cum dicimus, relatiue utrunq; adinuicē dicimus. Ergo Spiritus sanctus inestabilis est quodā patris filiiq; cōmunio, & ideo fortasse sic appellatur, quia patri & filio potest eadē appellatio cōuenire. Nā hoc ipse propriē dicitur, quod illi cōmuniter, quia pater spiritus, & filius spiritus, & pater sanctus, & filius sanctus. Vt ergo ex nomine q; utriq; cōuenit, utriusq; cōmunio significatur, vocatur donū amborū Spiritus sanctus. Et hæc trinitas vnus Deus, [Deus] solus, bonus, magnus, æternus, omnipotens: ipse sibi vnitas, deitas, magnitudo, bonitas, omnipotentia. Nec mouere debet, quoniā dixim⁹ relatiue dici spiritū sanctū non ipsam trinitatē, sed eum qui est in trinitate, quia non ei videtur vicissim respondere vocabulū eius ad quem refertur. Non enim sicut dicim⁹, seruū domini & dominū seruū, filiū patris & patrē filij, quoniā ista relatiue dicuntur, ita etiam hic possumus dicere. Dicimus enim Spiritum sanctum patris, sed nō vicissim dicimus patrem Spiritus sancti, ne filius eius intelligatur Spiritus sanctus. Item dicimus Spiritū sanctum filij, sed non dicimus filium Spiritus sancti, ne pater eius intelligatur Spiritus sanctus. In multis enim relatiuis hoc contingit, vt non inueniatur vocabulū, quo sibi vicissim respondeant quæ ad se referuntur. Quid enim tam manifestē relatiue dicitur quā pignus? Ad id quippe refertur pignus cuius est pignus, & semper pignus alicuius rei pignus est. Num ergo cum dicim⁹ pignus patris & filij possumus vicissim dicere, patrem pignoris aut filiū pignoris? At verò cum dicimus, donum patris & filij, non quidē dicere possumus patrem doni, aut filiū doni, sed vt hæc sibi vicissim respondeant, dicim⁹ donum donatoris, & donatorem doni, quia hic potuit inueniri vsitatum vocabulum, illic non potuit.

DICITVR ergo relatiue pater, idēque relatiue dicitur principium, & si quid forte aliud, sed pater ad filiū dicitur, principium verò ad omnia quæ ab ipso sunt. Itē dicitur relatiue filius, relatiue dicitur & verbū & imago. Et in omnib⁹ his vocabulis ad patrem refertur. Nihil autem horum pater dicitur. Et principium dicitur filius, cū enim diceretur ei, tu quis es? respondit, Principium qui & loquor vobis. Sed nunquid patris principium? Creatorem se quippe ostēdere voluit, cum se dixit esse principium, sicut & pater principium est creatura, eo quod ab ipso sunt omnia. Nam & creator relatiue dicitur ad creaturā, sicut domin⁹ ad seruū. Et ideo cum dicimus, & patrem principii, & filiū principium, nō duo principia creaturæ dicimus, quia & pater & filius simul ad creaturam vnū principium est, sicut vnus creator, sicut vnus Deus. Si autē quicquid in se manet & gignit aliquid vel operatur, principii est ei rei quam gignit, vel ei quam operatur, non possumus negare etiam Spiritum sanctū rellē dici principii, quia nō eum separamus ab appellatione creatoris. Et scriptū est de illo quod operetur, & in se vtique manens operatur. Nō enim in aliquid eorū quæ operatur, ipse mutatur & vertitur. Et quæ operatur, vide [Apostolū], Vnicuiq; autē, inquit, datur manifestatio spiritus ad vtilitatē. Alij quidē datur p spiritū sermo sapiētia, alij sermo sciētia secundū eundē spiritū, alteri autem fides in eodem spiritu, alij donatio curationum in vno spiritu, alij operatio virtutum, alij prophetia, alij iudicatio spirituum, alij genera linguarum. Omnia autem hæc operatur vnus atque idem spiritus, diuidens propria vnicique pro vt vult, utique sicut Deus. Quis enim tanta illa potest operari nisi Deus? Idem autem Deus qui operatur omnia in omnibus. Nam & sigillatim si interrogemur de Spiritu sancto, verissimē respondemus, quod Deus

fit, & cum patre & filio simul vn⁹ Deus est. Vnum ergo principii ad creaturam dicitur Deus, non duo vel tria principia. Ad se autē inuicem in trinitate, si gignēs ad id quod gignitur principii est, pater ad filiū principii est, quia gignit eū. Vtrum autē & ad Spiritum sanctum principii sit pater, quoniā dictū est de patre procedit, nō parua questio est. Quia si ita est, nō iam in principii ei tantū rei erit quā gignit aut facit, sed etiā ei quā dat. Vbi et illud elucescit, q; vt pote quod solet multos mouere, cur non filius sit etiā Spiritus sanctus, cum & ipse à patre exeat, sicut in Euangelio legitur. Exiit enim, non quomodo natus, sed quomodo datus, & ideo non dicitur filius, quia neque nat⁹ est filius vnigenitus, neque factus vt per Dei gratiā in adoptionem nasceretur, sicuti nos. Quod enim de patre nat⁹ est, ad patrem solū refertur cum dicitur filius, & ideo filius patris, & nō noster. Quod autē datū est, & ad eum qui dedit refertur, & ad eos quibus dedit. Itaque Spiritus sanctus, non tantū patris & filij qui dederūt, sed etiā noster dicitur qui accepimus. Sicut dicitur, Domini salus, quia dat salutē, eadē etiā nostra salus est qui accepim⁹. Spiritus ergo & Dei est qui dedit, & noster qui accepimus. Non ille spiritus noster quo sum⁹, quia ipse spiritus est hominis qui in ipso est: sed alio modo iste noster est, quo dicimus [&] panem nostrū da nobis, quāquam & illi spiritū qui hominis dicitur utique accepimus. Quid enim habes, inquit Apostolus, quod non accepisti? Sed aliud est quod accepimus vt essemus, aliud quod accepimus vt sancti essemus. Vnde scriptū est & de Ioanne, quod in spiritu & virtute Heliae veniret: dictus est Helias spirit⁹, scilicet Spiritus sanctus quē accepit Helias. Hoc & de Moyse intelligendum est, cum ait ei Dominus, Tollam de spiritu tuo, & dabo eis: hoc est, dabo illis de spiritu sancto quē iam tibi dedi. Si ergo & quod datur, principium habet, cum à quo datur, quia nō aliunde accepit illud quod ab ipso procedit, fatendū est patrē & filium principium esse Spiritus sancti, non duo principia. Sed sicut pater & filius vnus Deus, & ad creaturam relatiue vn⁹ creator & vnus Dominus, sic relatiue ad Spiritum sanctū vnū principii, sicut vnus creator & vnus Dominus. ¶ **V**LTERIVS autem queritur, vtrū quemadmodū filius non hoc tantū habet nascendo vt filius sit, sed omnino vt sit: sic & Spiritus sanctus eo quo datur habet, non tantū vt donum sit, sed omnino vt sit. vtrū ergo erat antequam daretur, sed nondum erat donū, an eo ipso quo daturus erat eum Deus, iam donū erat & antequam daretur? Sed si non procedit nisi cum datur, nec procederet utique priusquam esset cui daretur, quomodo iam erat ipsa substantia si nō est nisi quia datur: sicut filius non tantū vt sit filius, q; relatiue dicitur, sed omnino vt sit [ipsam substantiam nascēdo habet? An semper procedit Spiritus sanctus & non ex tēpore, sed ab æternitate procedit? Sed quia sic procedebat vt esset donabile, iā donū erat, & antequā esset cui daretur. Aliter enim intelligitur cū dicitur donum, aliter cū dicitur donatū. Nā donū potest esse & antequā detur, donatum autem nisi datum fuerit nullo modo dici potest. Nec moueat quod Spiritus sanctus cum sit coæternus patri & filio, dicitur tamē aliquid ex tempore, veluti hoc ipsum quod donatū dixim⁹. Nam sempiternē spiritus donum, temporaliter autem donatum. Nam & si dominus non dicitur, nisi cū iam habere incipit seruū, etiam ista appellatio relatiua ex tempore est Deo. Non enim sempiterna creatura est, cuius est ille dominus. Quomodo ergo obtinebimus nec ipsa relatiua esse accidentia, quoniam nihil accidit Deo temporaliter, quia non est mutabilis, sicut

Pater & filius vnū principium sancti Spiritus. CAP. XV. 1. 1. 1.

1. sent. dist. 13. cap. Cū autem in hunc ne. al. 21. post, Ioan. 15. d. 26.

1. sent. dist. 18. cap. Hic queritur, in hunc cap. sic secundum hoc.

Psal. 3. 9.

Mat. 6. b. 11. Quidam omittunt 6. 1. Cor. 4. b. 7.

Lucæ 1. b. 17.

Num. 11. d. 17.

1. sent. dist. 29. cap. Deinde.

al. Luterius. Quomodo in Spiritu sancto etiā ante quā daretur, possit donū nomen intelligi, vt ei semper nō aliud sit donum esse quā ipsum esse. CAP. XV.

al. ipse substi- tit.

1. sent. dist. 18. cap. Do- num verò circa finem.

Quædā ex tempore de Deo predi- catur, quia ipsius demu- tatione. CAP. XV. 1.

1. sent. dist. 30. cap. 1.

1. sent. dist. 30. cap. Sed hic aliquis. 2. sent. dist. 2. cap. Antea enim.

1. sent. dist. 30. cap. Si ergo nūmus.

al. multoties.

Psal. 89. a. 1.

Ioan. 1. b. 12.

al. aliquem.

Eph. 1. a. 4.

in exordio huius disputationis tractauimus. Ecce Dominū esse non sempiternū habet, ne cogamur etiā sempiternā creaturā dicere, quia ille sempiternē nō dominaretur, nisi etiā ista sempiternē famularetur. Sicut autem nō potest esse seruus qui nō habet Dominū, sic nec dominus, qui nō habet seruū. Et quisquis exiterit qui æternū quidē Deū solum dicat, tēpora autē non esse æterna propter varietatē & mutabilitatē, sed tēpora tamen nō in tēpore esse cepisse. Nō enim erat tēpus antequam inciperat tēpora, & ideo non in tēpore accidit Deo vt Dominus esset, quia ipsorū tēporū Dominus erat, quæ utique nō in tēpore esse cœperūt: quid respōdebit de homine qui in tēpore factus est, cuius utique Dominus non erat antequā esset cui esset? Certē vel vt Dominus hominis esset ex tēpore accidit Deo. Et vt omnis auferri videatur cōtrouersia, certē vt tuus Dominus esset, aut meus, qui modō esse cœpimus, ex tēpore accidit Deo. Aut si hoc propter obsecrā questionē animæ videtur incertū, quid vt esset Dominus populi Israël? Quia etsi iam erat animæ natura qua ille popul⁹ habebat, quod modō non querimus, tamē ille popul⁹ nondū erat, & quando esse cœpit apparet. Postremo vt dominus esset huius arboris & huius fegetis, ex tēpore accidit, quæ modō esse cœperunt. Quia etsi materies ipsa iam erat, aliud est tamē dominū esse materię, aliud esse dominū iam factæ naturæ. Alio enim tempore est etiā homo dominus ligni, & alio tempore dominus est arca, quamuis ex ipso ligno fabricata, quod utique nō erat, cū ligni domin⁹ iam esset. Quomodo igitur obtinebimus nihil secundum accidens dici Deū, nisi quia ipsius naturæ nihil accidit quo mutetur, vt ea sint accidentia relatiua, quæ cum aliqua mutatione rerum de quibus dicuntur, accidunt. Sicut amicus relatiue dicitur, neq; enim esse incipit, nisi cū amare cœperit. Fit ergo aliqua mutatio voluntatis vt amicus dicatur. Nūm autē cū dicitur precium, relatiue dicitur, nec tamen mutatus est cū esse cœpit precii, neque cū dicitur pignus, & si qua sunt similia. Si ergo nūmus potest nulla sui mutatione [toties dici relatiue, vt neque cū incipit dici, neque cū desinit, aliquid in eius natura vel forma qua nūmus est mutationis fiat, quāto facilius de illa incōmutabili Dei substantia debemus accipere, vt ita dicatur relatiue aliquid ad creaturā, vt quāuis tēporaliter incipiat dici, non tamen ipsi substantiæ Dei accidisse aliquid intelligatur, sed illi creaturæ ad quam dicitur. Domine, inquit, refugij factus es nobis. Refugium ergo nostrum Deus relatiue dicitur, ad nos enim refertur, & tunc refugij nostrum fit, cū ad eum cum refugimus. Nūquid tūc fit aliquid in eius natura, quod antequam ad eum refugeremus nō erat? In nobis ergo fit aliqua mutatio. Deteriores enim fuimus antequam ad eum refugeremus, & efficitur ad eum refugiendo meliores, in illo autē nulla. Sic & pater noster esse incipit, cū per eius gratiā regeneramur, quoniā dedit nobis potestātē filios Dei fieri. Substantia itaq; nostra mutatur in melius, cū filij eius efficitur, simul & ille pater noster esse incipit, sed nulla cōmutatione suæ substantiæ. Quod ergo tēporaliter dici incipit De⁹ quod antea nō dicebatur, manifestū est relatiue dici: non tamen secundum accidens Dei, quod ei aliquid acciderit, sed planē secundum accidens eius, ad quod dici aliquid Deus incipit relatiue. Et quod amicus Dei iustus esse incipit, ipse mutatur, Deus autē absit vt temporaliter [aliquando diligit, quasi noua dilectione quæ in illo antē non erat, apud quem nec præterita transierunt, & futura iam facta sunt. Itaque omnes sanctos suos ante mundi cōstitutionem dilexit, sicut prædestinauit. Sed eū conuertuntur & inueniunt illum, tunc incipere

ab eo diligi dicuntur, vt eo modo dicatur quo potest humano affectu capi quod dicitur. Sic etiam cū iratus malis dicitur, & placidus bonis, illi mutantur, non ipse. Sicut lux infirmis oculis aspera, firmis lenis est, ipsorum scilicet mutatione, non sua.

D. AVRELII AVGVSTINI DE TRINITATE LIBER SEXTVS.

AEQVALITATEM patris & filij & Spiritus sancti putat nonnulli ex hoc impediri quo minus intelligatur, quia scriptū est, Christū Dei virtutem & Dei sapiētiam, vt ideo nō videatur equalitas, quia nō est pater ipse virtus & sapiētia, sed genitor virtutis & sapiētia. Et reuera non mediocri intēctione queri solet, quomodo dicatur Deus virtutis & sapiētia pater. Ait enim Apostolus Christū Dei virtutem & Dei sapiētiam. Et hinc nonnulli nostri aduersum Arrianos hoc modo ratiocinati sunt, eos duxerat qui prius se aduersū catholicam fidem extulerūt. Nam ipse Arrius dixisse fertur, Si filius est, natus est: si natus est, erat tempus quādo non erat filius: non intelligēs etiam natū esse Deo sempiternū esse, vt sit coæternus patri filius, sicut splendor qui gignitur ab igne atque diffunditur coæm⁹ est illi, & esset coætern⁹, si esset ignis æternus. Vnde quidā posteriores Arriani abiecerunt istam sententiā, falsiq; sunt, non ex tempore cœpisse filium Dei. Sed inter disputationes quas habebāt nostri aduersum eos, qui dicebāt, erat tempus quando non erat filius, hanc etiam nonnulli ratiocinationem inferebant. Si Dei filius virtus & sapiētia Dei est, nec vnquam Deus sine virtute & sapiētia fuit, coætern⁹ est Deo patri filius. Dicit autem Apostolus, Christum Dei virtutem & Dei sapiētiam, & Deū aliquando non habuisse virtutem aut sapiētiam, demeritis est dicere. Non igitur erat tempus quando nō erat filius. Que ratiocinatio ad id cogit, vt dicam⁹ Deū patrem non esse sapiētem, nisi habendo sapiētem quam genuit non existendo per se pater [ipsa sapiētia. Deinde si ita est, filius quoque ipse sicut dicitur Deus de Deo, lumen de lumine, videndum est vtrum possit sapiētia de sapiētia dici, si non est Deus pater ipsa sapiētia, sed tantū genitor sapiētia. Quod si tenem⁹, cur non & magnitudinis suæ, & bonitatis, & æternitatis, & omnipotentia suæ generator sit, vt non ipse sit sua magnitudo, & sua bonitas, & sua æternitas, & sua omnipotentia, sed ea magnitudine æternus sit quam genuit, & ea bonitate bonus, & ea æternitate æternus, & ea omnipotentia omnipotens quæ de illo nata est, sicut non ipse sua sapiētia est, sed ea sapiētia sapiens est quæ de illo nata est. Nam illud non est formidandum, ne cogamur multos filios Dei dicere, præter adoptionem creaturæ coæternos patri, si magnitudinis suæ genitor est, & bonitatis, & æternitatis, & omnipotentia. Huic enim calumniæ facile responderetur, sic non efficitur, quia multa [nominata sunt, vt ille multorum filiorum coæternorum sit pater, quemadmodum non efficitur, vt duorum sit, cū dicitur Christus Dei virt⁹, & Dei sapiētia. Eadem quippe virtus quæ sapiētia, & eadem sapiētia quæ virtus est. Irāne igitur etiam de cæteris, vt eadem sit magnitudo quæ virtus, & si qua alia, quæ vel supra commemorata sunt, vel commemorari adhuc possunt. **S**ED si non dicitur in seipso, nisi quod ad filium dicitur, id est, pater vel genitor, vel principium eius, si etiam gignens ei quod de se gignit, consequenter principium est, [quicquid aliud dicitur, cū filio dicitur, vel potius in filio, siue magnus ea magnitudine quam genuit, siue iustus ea iustitia quam

An filius sapiētia de sapiētia. CAP. XV. 1. 1. Cor. 1. d. 24.

1. sent. dist. 9. ap. Sed contra & cap. Qui hoc.

1. sent. dist. 9. cap. Item si Dei filius

al. ipse.

al. nomina.

1. Cor. 1. d. 24.

Que de patre & filio simul dicitur, quæ nō. CAP. 11. al. quæ quæ autem.

genuit, siue bonus ea bonitate quam genuit, siue potes-
 ca potentia vel virtute qua genuit, siue sapiens ea sapien-
 tia qua genuit. Magnitudo autē ipsa non dicitur pater,
 sed magnitudinis generator. Filius verò sicut in seipso
 dicitur filius, quod non cum patre dicitur, sed ad patrē,
 non sic & in seipso magnus, sed cū patre cuius ipse ma-
 gnitudo est. Sic & sapiens cum patre dicitur cuius ipse
 sapiētia est, sicut ille sapiēs cum filio, quia ea sapiētia
 sapiēs est qua genuit. Quicquid ergo ad se dicuntur, non
 dicitur alter sine altero, id est, quicquid dicuntur quod
 substantiā eorū ostendat, ambo simul dicuntur. Si hæc
 ita sunt, iam ergo nec Deus est pater sine filio, nec filius
 Deo sine patre, sed ambo simul Deus. Et quod dictum
 est, In principio erat verbum: in patre erat verbū intel-
 ligitur. Aut si in principio sic dictū est, ac si diceretur,
 ante omnia, quod sequitur, & verbum erat apud Deū,
 verbum quidē solus filius accipitur, non simul pater &
 filius, tanquam ambo vnū verbum. Sic enim verbum
 quomodo imago, non autem pater & filius simul ambo
 imago, sed filius solus imago patris, quemadmodum &
 filius, non enim ambo simul filius. Quod verò adiu-
 gitur, & verbum erat apud Deum: multum est vt sic in-
 telligatur, verbum quod solus est filius, erat apud Deū,
 quod non solus est pater, sed pater & fili⁹ simul Deus. Sed
 quid mirum, si in duabus quibusdam rebus longē inter
 se diuersis potest hoc dici? Quid enim tam diuersum,
 quam animus & corpus? Potest tamen dici, anim⁹ erat
 apud hominē, id est, in homine, cum animus non sit cor-
 pus, homo autē animus simul & corp⁹ sit. Vt etiā quod
 consequenter scriptum est, Et Deus erat verbum: sic in-
 telligatur, verbum quod non est pater, Deus erat simul
 cū patre. Itane ergo dicimus, vt pater sit generator ma-
 gnitudinis, hoc est generator virtutis, vel generator sa-
 piētiæ suæ: filius autem magnitudo, virtus & sapiētia:
 Deus verò magnus, omnipotens sapiens ambo simul?
 Quomodo ergo Deus de Deo, lumen de lumine? Non
 enim simul ambo Deo de Deo, sed solus filius de Deo,
 scilicet patre. Nec ambo simul lumē de lumine, sed so-
 lus filius de lumine patre. Nisi fortē ad insinuandum &
 breuissimē inculcandū quod coæternus est patri filius,
 ita dictum est Deus de Deo, & lumen de lumine, & si
 quid hoc modo dicitur, ac si diceretur, hoc quod non
 est filius sine patre, de hoc quod non est pater sine filio,
 id est, hoc lumen quod lumen non est sine patre, de hoc
 lumine patre quod lumen non est sine filio: vt cum dicitur
 Deus quod non est filius sine patre, & de Deo quod
 non est pater sine filio, perfectē intelligatur quod non
 præcessit genitor illud quod genuit. Quod si ita est, hoc
 solū de eis dici non potest, illud de illo, quod simul am-
 bo non sunt. Sicut verbū de verbo dici non potest, quia
 non simul ambo verbum, sed solus filius. Nec imago de
 imagine quia non simul ambo imago. Nec filius de fi-
 lio, quia non simul ambo filius, secundum quod dicitur:
 Ego & pater vnum sumus. Vnum sumus enim dictum
 est, quod ille, hoc & ego secundum essentiam, non sec-
 undum relatiuum. Et nescio vtrum inueniatur
 in Scripturis dictū, vnum sunt, quorum est diuersa na-
 tura. Si autem aliqua plura eiusdem naturæ sint, & di-
 uersa sentiant, non sunt vnum in quantum diuersa sen-
 tiunt. Nam si iam vnum essent ex eo quod homines e-
 rant, non diceret: Vt sunt vnum sicut nos vnum: cū suos
 discipulos patri commendaret. At verò Paulus & Ap-
 pollo, quia & ambo homines & idem sentiebant: Qui
 plantat, inquit, & qui rigat vnū sunt. Cum ergo sic dicitur
 vnū, vt non addatur quid vnū, & plura vnum dic-
 tur, eadē natura atq; essentia, non dissidens nec dissen-
 tiens significatur. Cū verò additur quid vnū, potest al-
 iquid significari ex pluribus vnum factum, quāuis di-

uersis natura, sicut anima & corp⁹ non sunt vtique vnū.
 Quid enim tam diuersum nisi addatur aut subintelli-
 gatur quid vnū, id est, vn⁹ homo, aut vnū animal? Inde
 Apostolus: Qui adhæret meretrici, inquit, vnū corpus,
 est: non dixit, vnū sunt, aut vnū est, sed addidit corpus,
 tāquā ex duobus diuersis masculino & femino vnū
 corpus adiunctione compositū. Et qui adhæret Domi-
 no, inquit, vnus spiritus est: non dixit, qui adhæret Do-
 mino vnus est, aut vnū sunt, sed addidit spiritus. Diuer-
 sum enim est natura, spiritus hominis, & spiritus Dei,
 sed inhæredo sit vnus spiritus ex diuersis duobus, ita vt
 sine humano spiritu beatus sit Dei spiritus atque perfe-
 ctus, beatus autē spiritus hominis non nisi cū Deo. Nec
 frustra, vt existimo, cū tanta in Euāgelio secundū Ioā-
 nem & toties diceret Domin⁹ de ipsa vnitate, vel sua cū
 patre, vel nostra inuicē nobiscū, nusquā dixit, vt nos &
 ipsi vnū, sed vt vnū sint, sicut & nos vnum sumus. Pater
 ergo & filius vnū sunt, vtique secundum vnitatem sub-
 stantię, & vnus Deus est, & vnus magn⁹, & vnus sapiēs,
 sicut tractatū est. Vnde ergo maior patre? Si enim ma-
 ior, magnitudine maior. Cū enim magnitudo filius
 eius sit, nec ille vtique maior est eo qui se genuit, nec ille
 maior est ea magnitudine qua magnus est, ergo equalis
 esse, & aliud magnū esse? Aut si æternitate pater maior
 est, non est æqualis filius quacunquere. Vnde enim æ-
 qualis? Si magnitudine dixeris, non est par magnitudo,
 quæ minus æterna est, atq; ita cetera. An fortē in virtu-
 te æqualis est, in sapiētia verò non est æqualis? Sed quo-
 modo est æqualis virtus quæ minus sapit? An in sapiētia
 æqualis est, in virtute autē non est æqualis? Sed quomo-
 do æqualis sapiētia, quæ min⁹ potēs est. Restat ergo vt
 si in vlla re æqualis non est, in omnibus non sit æqualis. At
 Scriptura clamat: Non rapinā arbitratus est esse æqualis
 Deo. Cogitur ergo quiuis aduersarius veritatis qui ali-
 quo modo tenetur apostolica autoritate, in qualibet
 vel vna re æqualem Deo filium confiteri. Eligat quam
 voluerit: hinc ei ostendetur in omnibus esse æqualem,
 quæ de substantia eius dicuntur. Si enim virtutes quæ
 sunt in animo humano, quamuis alio atque alio modo
 singulæ intelligantur, nullo modo tamen separantur ab
 inuicem, vt quicunquæ fuerint æquales, verbī gratia, in
 fortitudine, æquales sint & prudentia, & tēperantia, &
 iusticia. Si enim dixeris æquales esse istos fortitudine,
 sed illū prestare prudētia, sequitur vt huius fortitudo mi-
 nus prudēs sit, ac per hoc nec fortitudine æquales sunt,
 quādo est illi⁹ fortitudo prudētor. Atque ita de ceteris
 virtutibus inuenies, si omnes eadē consideratione per-
 curras. Non enim de viribus corporis agitur, sed de ani-
 mi fortitudine. Quāto ergo magis in illa incommuta-
 bili æternaque substantia incomparabiliter simpliciore
 quā est animus humanus, hæc ita se habēt? Humano
 quippe animo non hoc est esse quod est fortē esse, aut
 prudētē, aut iustum, aut tēperatū. Potest enim esse
 animus, & nullam istarū habere virtutum. Deo autem
 hoc est esse quod est fortē esse, aut iustum esse, aut sa-
 pientem esse, & si quid de illa simplici multiplicitate,
 vel multiplici simplicitate dixeris, quo substantia eius
 significatur. Quamobrem siue ita dicatur Deus de
 Deo, vt & singulis hoc nomen conueniat, non tamen
 vt ambo simul duo dij, sed vnus Deus sit. Ita enim sibi
 coherent, & quemadmodū & indistantibus diuersif-
 que substantiis fieri Apostolus testis est. Nam & solus
 Dominus spiritus est, & solus hominis spiritus vtique
 spiritus est, tamen si hæreat Domino vnus spiritus
 est: quanto magis ibi vbi est omnino inseparabilis at-
 que æterna connexio, ne absurdē dici videatur quasi
 filius amborum, cū dicitur filius Dei, si id quod di-
 citur

citur Deus, non nisi de ambobus dicitur simul: siue
 quicquid de Deo dicitur quod substantiam eius indi-
 cet, non nisi de ambobus simul dicitur, imò simul de ip-
 sa trinitate dicitur. Siue ergo hoc, siue illud sit, quod
 diligentius discutiendū est, nunc vnde agitur satis est
 videre, nullo modo filium equalē esse patri, si in aliquo
 scilicet quod pertinet ad significandam eius substan-
 tiam inæqualis inuenitur, sicut iam ostendimus. Apo-
 stolus autē dixit æqualē. In omnibus ergo æqualis est
 patri filius, & est vnus eiusdemq; substantiæ. Q V A
 P R O P T E R etiam Spiritus sanctus in eadem vnitate
 substantiæ & æqualitate consistit. Siue enim sit vnitas
 amborū, siue sanctitas, siue charitas, siue ideo vnitas
 quia charitas, & ideo charitas quia sanctitas, manife-
 stū est quod non aliquis duorū est quo vterque coniu-
 gitur, quo genitus à gignente diligitur, generatoremq;
 suum diligit, sintq; non participatione, sed essētia sua
 neq; dono superioris alicuius, sed suo proprio seruan-
 tes vnitatem spiritus in vinculo pacis. Quod imitari
 per gratiam, & ad Deum, & ad nos ipsos iubemur. In
 quibus duobus præceptis tota lex pēdet & Prophetæ.
 Ita sunt illa tria, Deus vnus, solus, magnus, sapiēs, san-
 ctus, beatus. Nos autē ex ipso, & per ipsū, & in ipso bea-
 ti, quia ipsius adglutiner inter nos vnū, cū illo autē vnus
 spiritus, quia adglutinator anima nostra post eū. Et no-
 bis hæere Deo bonū est, quia perdet omnē qui fornica-
 tur ab eo. Spiritus ergo sanctus cōmune aliquid est
 patris & filij, quicquid illud est: at ipsa communio, cō-
 substantiālis & coæterna. Quæ si amicitia conueniēter
 dici potest, dicatur, sed aptius dicitur charitas. Et hæc
 quoq; substantia, quia Deus substantia, & Deus charitas,
 sicut scriptū est, Sicut autē substantia simul cū patre &
 filio, ita simul magna, & simul bona, & simul sancta, &
 quicquid aliud ad se dicitur, quoniā nō aliud est deo
 esse, & aliud esse magnū vel bonū esse, & cetera, sicut
 supra ostendimus. Si enim minus magna est ibi chari-
 tas quam sapientia, minus quam est diligitur sapien-
 tia. Æqualis est igitur, vt quanta est sapientia tan-
 tū diligitur. Est autē sapiētia æqualis patri, sicut supra
 disputauimus. Æqualis est etiā Spiritus sanctus, & si
 æqualis, in omnibus æqualis propter summā simplici-
 tatē quæ in illa substantia est. Et ideo non amplius quā
 tria sunt, vnus diligēs eū qui de illo est, & vnus diligēs
 eū de quo est, & ipsa dilectio. Quæ si nihil est, quomo-
 do Deus dilectio est? Si non est substantia, quomodo
 Deus substantia est? Si autē quaritur quomodo sim-
 plex & multiplex sit illa substantia, animaduertēda est
 primò creatura quare sit multiplex, nullo autē modo
 verè simplex. Et prius corpus vniuersum vtique partib⁹
 constat: ita vt sit ibi alia pars maior, alia minor, & mai⁹
 sit vniuersum quā pars quælibet aut quantalibet. Nā
 & cælū & terrā partes sunt vniuersæ mūdane molis:
 sed & sola terra, & solum cælū innumerabilibus parti-
 bus constat, & in tertia sui parte minor est quā in ce-
 tera, & in dimidia minor quām tota: & totum mundi
 corpus quod duabus plerunque partibus appellari so-
 let, id est, cælum & terrā, vtique maius est quā solum
 cælum aut sola terra. Et in vnoquoque corpore aliud
 est magnitudo, aliud color, aliud figura. Potest enim
 & diminuta magnitudine manere idem color & eadē
 figura, & colore mutato manere eadē figura & eadē
 magnitudo, & figura eadē non manēte, tam magnū
 esse & eodē modo coloratum. Et quæcunquæ alia si-
 mul dicuntur de corpore, possunt & simul & plura sine
 ceteris cōmutari. Ac per hoc multiplex esse cōsuetur
 natura corporis, simplex autem nullo modo. Creatura
 quoque spiritalis sicut est anima, est quidē in corporis
 comparatione simplicior, sine comparatione autem

corporis multiplex est, etiam ipsa nō simplex. Nā ideo
 simplicior est corpore, quia non mole diffunditur per-
 spacium loci, sed in vnoquoque corpore, & in toto to-
 ta est, & in qualibet eius parte tota est. Et ideo cū sit
 aliquid in quauis exigua particula corporis quod sen-
 tiat anima, quamuis non fiat in toto corpore, illa tamē
 tota sentit, quia tota non latet. Sed tamē etiā in anima
 cū aliud sit artificiosum esse, aliud inertē, aliud acu-
 tū, aliud memorem, aliud cupiditas, aliud timor, aliud
 læticia, aliud tristitia, possuntq; & alia sine aliis, & alia
 magis, alia minus, innumerabilia, & innumerabiliter
 in animę natura inueniri, manifestum est nō simplicē,
 sed multiplicē esse naturā. Nihil enī simplex mutabile
 est, omnis autē creatura mutabilis. D E V S verò mul-
 tipliciter quidem dicitur magnus, bonus, sapiens, bea-
 tus, verus, & quicquid aliud non indignē dici videtur.
 Sed eadem magnitudo eius est, quæ sapiētia: non enim
 mole magnus est, sed virtute. Et eadē bonitas quæ sa-
 piētia & magnitudo, & eadē veritas quæ illa omnia. Et
 nō est ibi aliud beatū esse, & aliud magnū, aut sapiēti-
 aut verū, aut bonū esse, aut omnino ipsū esse. Nec quo-
 niam Trinitas est, ideo triplex putandus est: alioquin
 minor erit pater solus, aut filius solus, quā simul pa-
 ter & filius. Quāquā nō inueniatur quomodo dici pos-
 sit, aut pater solus, aut filius solus, cū semper atq; in-
 separabiliter & ille cum filio sit, & ille cū patre: non vt
 ambo sint pater, aut ambo filius, sed quia sēper i inuicē
 neuter solus, Quia verò dicimus & Deum solū ipsam
 trinitatē, quamuis semper sit cū spiritibus & animab⁹
 sanctis, sed solū dicimus quod Deuse est, quia non & il-
 li cū illo Deus sunt: ita solū patre dicimus patrem, nō
 quia separatur à filio, sed quia nō simul ambo pater sūt.
 C V M itaq; tantus est solus pater, vel solus filius, vel
 solus Spiritus sanctus, quantus est simul pater & filius
 & Spiritus sanctus, nullo modo triplex dicendus est.
 Corpora quippe adiūctione sua crescūt. Quāuis enim
 qui adhæret uxori suæ, vnū corpus fit: maius tamē cor-
 pus fit, quā si solius viri esset, aut solius vxoris. In reb⁹
 autē spiritalibus, cū minor + maioribus adhærescit, si-
 cut creatura creatori, illa fit maior quā erat, nō ille.
 In iis enim quæ nō mole magna sunt, hoc est maius esse
 quod est melius esse. Melior autē sit spiritus alicuius
 creaturæ, cū adhæret creatori, q̄ si nō adhæreat, & ideo
 etiā maior quia melior. Qui ergo adhæret Domino, v-
 nus spiritus est: sed tamen Dominus nō ideo fit maior,
 quāuis fiat ille qui adhæret domino. In ipso igitur deo
 cū adhæret æquali patri filius æqualis, aut Spiritus san-
 ctus patri & filio æqualis, non fit maior Deus q̄ singuli
 eorū, quia non est quo crescat illa perfectio. Perfectus
 autem siue pater, siue filius, siue spiritus sanctus, & per-
 fectus Deus, pater & filius & spiritus sanctus, & ideo
 Trinitas potius q̄ triplex. E T quoniā ostēdimus quo
 modo possit dici solus pater, quia nō nisi ipse ibi pater,
 consideranda est illa sentētia qua dicitur, Deum verū
 solum non esse patrem solum, sed patrē & filiū & Spi-
 ritum sanctum. Si quis enim interroget, pater solus v-
 trum sit Deus? quomodo respondebitur non esse, nisi
 fortē ita dicamus, esse quidē patrem Deū, sed non esse
 solū Deum, esse autem solū Deum, patrem & filiū &
 Spiritū sanctum? Sed quid agimus de illo testimonio
 Domini: Patri enim dicebat, & patrem nominauerat
 ad quem loquebatur, cū ait: Hæc est vita æterna, vt
 cognoscant te vnum verū Deum. Quod quidem Aria-
 ni licet solent accipere, quasi non sit filius verus Deus.
 Quibus exclusis, videndū est an intelligere cogamur,
 cū dictum est patri: Vt cognoscant te vnum verum
 Deum: tanquam hoc insinuare voluerit, quia solus
 pater Deus verus est, ac non intelligeremus Deum,

1. sent. dist. 27. cap. Et est hic.

Ioan. 1. 1. 1.

1. sent. dist. 27. cap. Hic non. Colof. 1. b. 15.

1. sent. dist. 27. cap. Hic quaritur.

1. sent. dist. 27. cap. Et est sciendū.

Ioan. 10. f. 30.

Aliter vnū pater & filius, aliter nos. CAP. V. 111.

Ioan. 17. c. 21.

1. Cor. 3. b. 8.

1. Cor. 6. d. 16.

Ioan. 17. c. 20.

1. sent. dist. 31. cap. Hic dicit oportet in medio.

1. sent. dist. 21. cap. Scidum est & cap. Deus enim.

Phil. 2. a. 6.

Filius in nullo non æqualis patri. CAP. V. 111.

1. sent. dist. 8. cap. Hic diligenter.

al. quod etiam in.

2. Cor. 3. d. 17. 1. Cor. 6. d. 17.

1. sent. dist. 11. cap. 1. in fine.

1. sent. dist. 10. cap. Nōc verò. in fine. Phil. 2. a. 9. Spiritus vnio quid sit. CAP. V.

1. sent. dist. 31. cap. huic questioni.

Ephes. 4. a. 1.

Matth. 22. d. 40.

Psal. 72. d. 25.

1. sent. dist. 10. cap. Siue enim.

1. Ioan. 4. a. 16.

2. sent. dist. 22. cap. Scidum in fine.

1. sent. dist. 8. cap. Eadem que sola. Solus Deus perfectus si simplicitatis. CAP. V.

Gen. 1. a. 7.

1. sent. dist. 8. cap. Creatura quoque.

Trinitas nō excludit simplicitatē vnitatis. CAP. V. 111.

1. sent. dist. 21. cap. Pater teia.

1. sent. dist. 21. cap. Sed iterum.

Dei nature nulla sit accessio. CAP. V. 111.

al. maiori.

1. Cor. 6. d. 17.

Solus Deus cōtinet omnes personas. CAP. V. 111.

Ioan. 17. a. 3.

Græcè est moia.

nisi ipsa tria simul, patrem & filium & Spiritu sanctu. Num ergo ex Domini testimonio, & patrem vnu verum Deum dicimus, & filium vnum verum Deum, & Spiritum sanctum vnum verum Deum, & simul patre & filium & Spiritum sanctum, id est, simul ipsam trinitatem, non tres veros Deos, sed vnum verum Deum? An quoniam addidit, Et quem misisti Iesum Christu: subaudiendum est vnum verum Deum? Et ordo verborum est, vt te & quem misisti Iesum Christum, cognoscant vnum verum Deum. Cur ergo tacuit de Spiritu sancto? An quoniam consequens est, vt vbicunq; nominatur vnum, tanta pace vni adhaerens, vt per hac vtrumque vnum sit, iam ex hoc intelligatur etiam ipsa pax, quamuis no commoretur? Nam & illo loco Apostolus videtur quasi pretermittere Spiritum sanctu, & tamen etiam ibi intelligitur, vbi ait: Omnia sunt vestra, vos autem Christi, Christus autem Dei. Et iteru: Caput mulieris vir, caput viri Christus, caput autem Christi Deus. Sed rursus si Deus non nisi omnia simul tria, quomodo caput Christi Deus, id est, caput Christi, trinitas, cu in trinitate sit Christus vt sit trinitas? An quod est pater cum filio, caput est ei quod est solus filius, cum filio enim pater Deus, solus autem filius Christus est maxime quia iam verbum caro factu loquitur, secundum quam humanitatem eius etiam maior est pater, sicut dicit: Quoniam pater maior me est: vt hoc ipsum Deum esse quod illi cum patre vnum est, caput sit hominis mediatoris, quod ipse solus est. Si enim me te recte dicimus principale hominis, id est, tanqua caput humanae substantiae, cum ipse homo cum mente sit homo, cur non multo congruentius, multoq; magis verbum cum patre quod simul Deus est, caput est Christi, quamuis Christus homo nisi cum verbo quod caro factu est, intelligi no possit. Sed hoc, vt iam diximus, aliquanto diligentius postea considerabimus. Nunc autem aequalitas trinitatis, & vna eademque substantia quantum breuiter potuimus demonstrata est, vt quoquo modo se habet ista quaestio, quam disputandam acriter intentione distulimus, nihil impediatur quo minus fateamur summam aequalitatem patris & filij & Spiritus sancti. Quidam cum vellet breuissimè singularu in Trinitate personarum insinuare propria, aeternitas, inquit, in patre, species in imagine, vltus in matre. Et quia no mediocri auctoritatis in tractatione Scripturarum, & assertionem fidei vir extitit, Hilarius enim hoc in libris suis posuit, horum verboru, id est, patris & imaginis, & muneris, aeternitatis, & speciei, & vltus, abdicat scripturatus intelligentia quantum valeo, non eum secutu arbitror in aeternitatis vocabulo, nisi quod pater non habet patrem de quo sit, filius autem de patre est vt sit, atque vt illi coaeternus sit. Imago enim si perfecte implet illud cuius imago est, ipsa coaequatur ei, non illud imagini suae. In qua imagine speciem nominauit, credo propter pulchritudinem, vbi iam est tanta congruentia, & prima aequalitas & prima similitudo, nulla in re dissidens, & nullo modo inaequalis, & nulla ex parte dissimilis, sed ad identidem respondens ei cuius imago est. Vbi est prima & summa vita, cui no est aliud viuere & aliud esse, sed idem est esse & viuere. Et primus ac summus intellectus, cui non est aliud viuere & aliud intelligere, sed id quod est intelligere, hoc viuere, hoc esse est, vnum omnia: tanquam verbum perfectum, cui non desit aliquid, & ars quaedam omnipotentis atque sapientis Dei, plena omnium rationum viuentiu incommutabilu, & omnes vnum in ea, sicut ipsa vnu de vno, cum quo vnum. Ibi nouit omnia Deus quae fecit per ipsam, & ideo cu decedant & succedant tempora, non decedit aliquid vel succedit scientiae Dei. Non

enim haec quae creata sunt, ideo sciuntur à Deo, quia facta sunt: ac non potius ideo facta sunt vel mutabilia, quia immutabiliter à Deo sciuntur. Ille igitur ineffabilis quidam complexus patris & imaginis non est sine perfruitione, sine charitate, sine gaudio. Illa ergo dilectio, delectatio, felicitas vel beatitudo, si tamen aliqua humana voce dignè dicitur, vltus ab illo appellatus est breuiter, & est in trinitate Spiritus sanctus, non genitus, sed genitoris, genitricis suauitas, ingenti largitate atque vbertate perfundens omnes creaturas pro capite earu, vt ordinem suum teneant & locis suis acquiescant. Hec igitur omnia quae arte diuina facta sunt, & vnitatem quandam in se ostendunt, & speciem & ordinem. Quicquid enim horum est, & vnum a liquid est, sicut sunt naturae corporum, & ingenia animarum: & aliqua specie formatur, sicut sunt figurae & qualitates corporum, ac doctrinae vel artes animarum: & ordinem aliquem petit aut tenet, sicut sunt potera vel collocaciones corporum, atque amores aut delectaciones animarum. Oportet igitur vt creatorem per ea quae facta sunt intellectum conspicietes, Trinitatem intelligamus, cuius in creatura quomodo dignum est apparere vestigiū. In illa enim Trinitate summa origo est rerum omnium & perfectissima pulchritudo, & beatissima delectatio. Itaque illa tria, & ad se inuicem determinari videtur, & in se infinita sunt. Sed hic in rebus corporeis, non tantu est res vna, quantum tres simul, & plus aliquid sunt duae quam vna res. Caeterum in illa summa Trinitate tantu est vna, quantum tres simul, nec plus aliquid sunt duae, quam vna. Et in se infinita sunt. Ita & singula sunt in singulis, & omnia in singulis, & singula in omnibus, & omnia in omnibus, & vnu omnia. Qui videt hoc vel ex parte, vel per speculum & in aenigmate, gaudeat cognoscens Deum, & sicut Deum honoret & gratias agat. Qui autem non videt, tendat per pietatem ad videndu, non per caecitatem ad calumniam: quonia vnus est Deus, sed tamè Trinitas. Nec consue accipiendum est, Ex quo omnia, per quae omnia, in quo omnia: nec diis multis, sed ipsi gloria in secula seculorum.

DIVI AVRELI AVGVSTINI DE TRINITATE LIBER VII.

AM nunc queramus diligentius, quantum dat Deus, quod paulo ante distulimus: Vtru & singula quaeque in Trinitate persona possit, & per se ipsam no cum caeteris duabus dici deus aut magnus, aut sapiens, aut verus, aut omnipotens, aut iustus, & si quid aliud dici de Deo potest, no relatiue, sed ad se ipsum: an verò non dicantur ista, nisi cum Trinitas intelligitur. Hoc enim quaestione facit, quia scriptum est, Christum Dei virtutem, & Dei sapientiam: vtrum ita sit pater sapientiae atque virtutis suae, vt hac sapientia sapiens sit quam genuit, & hac virtute potens quam genuit: & quia semper potens & sapiens, semper genuit virtutem & sapientiam. Dixeramus enim si ita est, cur non & magnitudinis suae pater sit qua magnus est, & bonitatis qua bonus, & iustitiae qua iustus, & alia si qua sunt. Aut si haec omnia pluribus vocabulis in eadem sapientia & virtute intelliguntur, vt ea sit magnitudo quae virtus, ea bonitas quae sapientia, & ea rursus sapientia quae virtus, sicut iam tractauimus, meminerimus, cum aliquid horum nomino, sic accipiendum esse, ac si omnia comemorem. Queritur ergo an pater etiam singulus sit sapiens, atque ipsa sibi ipse sapientia, an ita sit sapiens quomodo dicens. Verbo enim quod genuit dicens est, non verbo quod proferatur, & sonat, & transit, sed verbo quod erat apud Deum, & Deus erat

Aliter Deus sapiens, aliter homo dicitur.

1. Cor. 1. d. 24.

Ioan. 1. a. 7.

verbum, & omnia per ipsum facta sunt: verbo aequali sibi quo semper atque incommutabiliter dicit se ipsum. No est enim ipse verbu, sicut nec filius, nec imago. Nicens autem exceptis illis temporalibus vocibus [verbi] Dei, quae in creatura fiunt: na sonant & transeunt. Dicens ergo illo coaeterno verbo, non singulus intelligitur, sed cu ipso verbo sine quo non est vti que dicens. Itane & sapiens sicut dicens, vt ita sit sapientia, sicut verbu: & hoc sit verbu esse quod est sapientia, hoc etiam esse virtute, vt virtus & sapientia & verbum idem sit, & relatiue dicatur, sicut filius & imago: atque ille no singulus potens, vel sapiens, sed cu ipsa virtute & sapientia quae genuit: sicut no singulus dicens, sed eo verbo, & cum eo verbo quod genuit, atque ita magnus ea & cu ea magnitudine quae genuit: & si non alio magnus, alio Deus, sed eo magnus quo Deus, quia non aliud illi est magnu esse, aliud Deu esse: consequens est, vt nec Deus singulus, sed ea & cu ea deitate quae genuit, vt sic sit filius deitas patris, sicut sapientia & virtus patris, & sicuti est verbum & imago patris. Et quia non aliud illi est esse, aliud Deum esse, ita sit etiam essentia patris filius, sicuti est verbum & imago eius. Ac per hoc etiam excepto eo quod pater est, non sit aliquid pater, nisi quia est ei filius: vt non tantum id quod dicitur pater, quod manifestu est eum non ad se ipsum, sed ad filium relatiue dici, & ideo patrem quia est ei filius, sed omnino vt sit quod ad se ipsum est, ideo sit quia genuit essentiam suam. Sicut enim magnus est, non nisi ea quae genuit magnitudine: ita & est non nisi ea quae genuit essentia, quia non est aliud illi esse, aliud magnum esse. Ita ne igitur pater est essentiae suae, sicut pater est magnitudinis suae, sicut pater est virtutis ac sapientiae suae: eadem quippe eius magnitudo quae virtus, & eadem essentia quae magnitudo. Haec disputatio nata est ex eo quod scriptum est, Christu esse Dei virtutem, & Dei sapientiam. Quapropter in eas angustias sermo coarctatur, cum ineffabilia fari cupimus, vt aut dicamus Christum non esse Dei virtute & Dei sapientiam, atque ita impudenter & impiè resistam? Apostolo: aut Christu quidè Dei virtute & Dei sapientiam esse fateamur, sed eius patrem non esse patrem virtutis & sapientiae suae, quod non minus impium est. Sic enim nec Christi erit pater, quia virtus Dei virtus & dei sapientia est: aut no esse patre virtute sua potente, neque sapientia sua sapiente, quae quis audeat dicere: aut aliud in patre intelligi esse, aliud sapientem esse, vt non hoc ipso sit quo sapiens est, quod de anima intelligi solet, quae aliis insipientis, aliis sapiens est, vel natura mutabilis, & non summe perfectaeque simplex: aut patrem non esse aliquid ad se ipsum, & non solum quod pater est, sed omnino quod est, ad filium relatiue dici. Quomodo ergo eiusdem essentiae filius cuius pater, quandoquidem ad se ipsum nec essentia est, nec omnino est ad se ipsum, sed etiam esse ad filium illi est? At enim multo magis vnus eiusdemque essentiae, quia vna eademque essentia pater & filius, quandoque idem patri non ad se ipsum esse ipsum esse, sed ad filium, quam essentiam genuit, & qua essentia est quicquid id est. Neuter ergo ad se est, vt vterque ad inuicem relatiue dicitur: an pater solus non solum quod pater dicitur, sed omnino quicquid dicitur relatiue ad filium dicitur: ille autem dicitur [ad patrem], & ad se: & si ita est, quid dicitur [in filio] ad se: an ipsa essentia? Sed patris essentia est filius, sicut patris virtus & sapientia, sicut verbum patris, & imago patris: aut: si essentia dicitur ad se filius, pater autem non est essentia, sed genitor essentiae, non est autem ad se ipsum, sed hac ipsa essentia quam genuit, sicut hac ipsa magnitudine magnus quam genuit, ergo & magnitudo di-

citur ad se filius, ergo & virtus, & sapientia, & verbum, & imago. Quid autem absurdius quam imaginem ad se dici: aut si non id ipsum est imago & verbu, quod est virtus & sapientia: sed illa relatiue dicuntur, haec autem ad se, non ad aliud, incipit no ea sapientia quae genuit, sapiens esse pater, quia no potest ipse ad ea relatiue dici, & illa ad eu relatiue non dici. Omnia enim quae relatiue dicuntur, ad inuicem dicuntur. Restat itaque vt etiam essentia filius relatiue dicatur ad patrem. Ex quo conficitur inopinatissimus sensus, vt ipsa essentia non sit essentia, vel certe cum dicitur essentia, non essentia, sed relatiue indicetur: quomodo, cu dicitur Dominus, no essentia indicatur, sed relatiue quo refertur ad seruū. Cum autem homo dicitur vel aliquid tale, quod ad se no ad aliud dicitur, tunc indicatur essentia: homo ergo cum dominus dicitur, ipse homo essentia est, dominus verò relatiue dicitur. homo enim ad se dicitur, dominus ad seruū: hoc autem vnde agimus si essentia ipsa relatiue dicitur, essentia ipsa non est essentia. Huc accedit, quia omnis essentia quae relatiue dicitur, est etiam aliquid excepto relatiue, sicut homo dominus, homo seruus, & equus iumentum, & nummus arras, homo & equus & nummus ad se dicuntur, & substantiae sunt vel essentiae: dominus verò & seruus & iumentum & arras, ad aliquid relatiue dicuntur. Sed si non esset homo, id est aliqua substantia, no esset quod relatiue dominus diceretur. Et si no esset equus quaedam essentia, non esset quod iumentum relatiue diceretur: ita si nummus non esset aliqua substantia, nec arras posset relatiue dici. Quapropter si & pater non est aliquid ad se ipsum, non est omnino qui relatiue dicatur ad aliquid. Non enim sicut ad aliquid coloratum refertur color eius, nec omnino ad se dicitur color, sed semper alicuius colorati est, illud autem cuius color est, etiam si eo quod coloratum dicitur ad colorem refertur, tamen id quod corpus dicitur, ad se dicitur: vno modo ita putandum est patrem non dici aliquid ad se ipsum, sed quicquid dicitur ad filium dici, eundem verò filiu, & ad se ipsum dici & ad patrem. Cu [ergo] dicitur magnitudo magna & virtus potens, vti que ad se ipsum, & magnitudo atque virtus magni & potentis patris, quae pater magnus & potens est. Non ergo ita, sed vtrumque substantia, & vtrumque vna substantia. Sicut autem absurdum est dicere candidum non esse candorem, sic absurdum est dicere, sapientem non esse sapientiam. Et sicut candor ad se ipsum candidus dicitur, ita & sapientia ad se ipsum dicitur sapiens. Sed candor corporis non est essentia, quoniam ipsum corpus essentia est, & illa eius qualitas, vnde & ab ea dicitur candidum corpus, cui non hoc est esse quod candidum esse. Aliud enim ibi forma, & aliud color, & vtrumque no in se ipso, sed in aliqua mole, quae moles nec forma, nec color est, sed formata & colorata. Sapientia verò & sapiens est, & se ipsa sapiens est. Et quonia quaecunq; anima participatione sapientiae fit sapiens, si rursus desipiat, manet tamen in se sapientia, nec cum anima fuerit in stultitiam commutata, illa mutatur: non ita est in eo qui ex ea fit sapiens, quemadmodum candor in corpore quod ex illo candidum est. Cum enim corpus in alium colorem fuerit mutatum, non manebit candor ille, sed omnino esse desinet. Quod si & pater qui genuit sapientiam, ex ea fit sapiens, neque hoc est illi esse quod sapere, qualitas eius est filius, non proles eius, & non ibi erit iam summa simplicitas. Sed abist vt ita sit, quia verè ibi est summe simplex essentia, hoc ergo est ibi esse quod sapere. Quod si hoc est ibi esse quod sapere, non per illam sapientiam quam genuit sapiens est pater, alioquin non ipse illam, sed

Omnes o-mittunt ergo.

1. sent. dist. 5. cop. item 13.

1. sent. dist. 27. cap. Veruntamen in fine.

1. Cor. 3. d. 1. Cor. 11. a. 21.

Ioan. 1. b. 14. al. humilitate. Ioan. 17. d. 28.

1. Tim. 2. b. 5.

Attributa per Hilariu singulis personis. cap. x. 1. sent. dist. 31. cap. Propterea ergo.

1. sent. dist. 31. cap. Non cum.

1. sent. dist. 31. cap. Est autem.

1. sent. dist. 3. cap. Nunc restat.

1. Cor. 13. d. 12.

1. sent. dist. 36. cap. Pater. Rom. 11. d. 16.

1. sent. dist. 27. cap. Hic non est. Omnes o-mittunt 277 bi.

1. Cor. 1. d. 24.

1. sent. dist. 19. ca. Cuius que enuntem.

2. Cor. 4. a. 3.

1. Cor. 1. d. 24.

Omnes o-mittunt ad patrem. Omnes o-mittunt in filio. 1. Cor. 1. d. 24. Colof. 1. d. 13.

illa eū genuit. Quid enim aliud dicimus, cū dicimus, hoc illi est esse q. sapere, nisi eo est quo sapiens est: Quapropter quæ causa illi est ut sapiens sit, ipsa illi causa est ut sit: proinde si sapientia quæ genuit, causa illi est ut sapiens sit, etiā ut sit ipsa illi causa est. Quod fieri non potest, nisi gignendo eū aut faciendo. Sed neque genitricem, neque conditricem patris vilo modo quisquā dixerit sapiētia. Quid enim infansius? Ergo & pater ipsa sapiētia est. Et ita dicitur filius sapiētia patris, quomodo dicitur lumē patris, id est, ut quædam modū lumē de lumine, & utrūque vnū lumē: sic intelligatur sapiētia de sapiētia, & utrūque vna sapiētia, ergo & vna essentia: quia hoc est ibi esse quod sapere. Quod enim est sapientia sapere, & potētia posse, & æternitati æternā esse, iusticiæ iustam esse magnitudini magnā esse, hoc est, essentia: ipsum esse. Et quia in illa simplicitate non est aliud sapere quā esse, eadem ibi sapiētia est quæ essentia.

PA T E R igitur & filius simul vna essentia, & vna magnitudo, & vna veritas, & vna sapiētia. Sed nō pater & filius simul ambo vnū verbum, quia nō simul ambo vnus filius. Sicut enim filius ad patrē referitur, non ad se ipsum dicitur, ita & verbū ad eū cuius verbū est referitur, cum dicitur verbū. Eo quippe filius quo verbū, & eo verbū quo filius. Quoniam igitur pater & filius simul non utique vnus filius, consequens est, ut pater & filius simul non ambo vnū verbū. Et propterea nō eo verbū quo sapiētia: quia verbū non ad se dicitur, sed tantum relatiuē ad eum cuius verbū est, sicut filius ad patrē: sapiētia verō eo quo essentia. Et ideo quia vna essentia, vna sapiētia. Quoniam verō & verbū & sapiētia est, sed non eo verbum quo sapiētia: verbū enim relatiuē, sapiētia verō essentialiter intelligitur: id dicitur accipiatur cum dicitur verbum, ac si dicatur, nata sapiētia, ut sit & filius, & imago. Et hæc duo cū dicuntur, id est, nata sapiētia, in vno eorum eo quod nata est, & verbū, & imago, & filius intelligatur, & in his omnibus nominibus nō ostendatur essentia, quia relatiuē dicuntur. At in altero, quod est sapiētia, quoniam & ad se dicitur, se ipsa enim sapiens est, etiam essentia demonstratur, & hoc eius esse quod sapere. Vnde pater & filius simul vna sapiētia, quia vna essentia, & sigillatim sapiētia de sapiētia, sicut essentia de essentia. Quapropter, non quia pater non est filius, & filius non est pater, aut ille ingenuus, ille autem genitus, ideo non vna essentia, quia his nominibus relatiua eorum ostenduntur. Vterque autē simul vna sapiētia, & vna essentia, vbi hoc est esse quod sapere: nō autem simul vterque verbum aut filius, quia nō hoc est esse q. verbum esse aut filium esse: sicut iam satis ostendimus ista relatiuē dici. C V R ergo in scripturis nunquam ferē de sapiētia quicquam dicitur, nisi ut ostendatur à Deo genita vel creata: genita scilicet per quam facta sunt omnia, creata verō vel facta, sicut in hominibus, cum ad eam que non creata nec facta, sed genita est, conuertuntur & illustrantur: In ipsis enim sit aliquid quod vocetur eorū sapiētia, vel illud scripturis prænunciatis aut narratis, quod verbum caro factum est, & habitauit in nobis: hoc modo enim Christus facta sapiētia est, quia factus est homo. An propterea non loquitur in illis libris sapiētia, vel de illa dicitur aliquid, nisi quod eam de Deo natam ostēdat: aut factam, quamuis sit & pater ipsa sapiētia, quia illa nobis sapiētia cōmendanda erat & imitanda, cuius imitatione formamur. Pater enim eam dicit ut verbum eius sit, nō quomodo profertur ex ore verbum sonans, aut ante pronūciationem cogitatur, spaciis enim temporum hoc completur, illud autem æternum est, & illuminando dicit nobis & de se & de patre, quod dicendum est hominibus. Ideoque ait: Nemo nouit filiū nisi

pater, & nemo nouit patrem nisi filius, & cui voluerit filius reuelare: quia per filiū ⁊ reuelat pater, id est, per verbū suū. Si enim hoc verbū quod nos proferimus temporale & transitorium, & seipsum ostendit, & illud de quo loquimur: quāto magis verbū Dei, per quod facta sunt omnia? quod ita ostendit patrem sicuti est pater: quia & ipsum ita est, & hoc est quod pater, secundum q. sapiētia est & essentia. Nam secundum quod verbū, non hoc est quod pater, quia verbū nō est pater, & verbū relatiuē dicitur sicut filius, quod utique non est pater. Et ideo Christus virtus & sapiētia Dei, quia de patre virtute & sapiētia etiam ipse virtus & sapiētia est, sicut lumē Dei de patre lumine, & fons vite apud Deū patrē, utique fontem vite. Quoniam apud te, inquit Propheta, est fons vite, & in lumine tuo videbimus lumen: quia sicut pater habet vitam in semetipso, sic dedit filio habere vitam in semetipso: & erat lumen verū quod illuminat omnem hominem venientē in hunc mūdum, & lumen hoc verbum erat apud Deū, sed & Deus erat verbū. Deus autē lumē est, & tenebræ in eo nō sunt vllæ, lumen verō non corporale, sed spiritale. Neque ita spiritale ut illuminatione factū sit, quemadmodū dictū est apostolis: Vos estis lumen mundi, sed lumen quod illuminat omnem hominem, ea ipsa & summa sapiētia Deus, vnde nunc agimus. Sapiētia ergo filius de sapiētia patre, sicut lumen de lumine, & Deus de Deo, ut & singulus pater & lumen, & singulus filius lumē: & singulus pater Deus, & singulus filius Deus, ergo & singulus pater sapiētia, & singulus filius sapiētia. Et sicut utrūque simul vnū lumen, & vnus Deus, sic vtrūque vna sapiētia. Sed filius factus est nobis sapiētia à Deo, & iusticia & sanctificatio, quia temporaliter nos ad illum conuertimus, id est, ex aliquo tēpore, ut cum illo maneamus in æternū. Et ipse ex quodā tempore verbū caro factum est, & habitauit in nobis. Propterea igitur cum pronūciatur in scripturis, aut enarratur aliquid de sapiētia, siue dicente ipsa, siue eum de illa dicitur, fili⁹ nobis potissimū insinuat. Cuius imaginis exemplo & nos non discedamus à Deo, quia & nos imago Dei sumus. Non quidem æqualis, facta quippe à patre per filium, non nata de patre sicut illa. Et nos quia illuminamur lumine, illa verō quia lumen illuminat ⁊ [&] ideo illa sine exemplo nobis exemplum est. Neq. enim imitatur præcedentem aliquē ad patrē à quo nūquam est omnino separabilis, quia id ipsum est quod ille de quo est. Nos autē nitētes imitamur manentē, & sequimur stantē, & in ipso ambulantes tendimus ad ipsum: quia factus est nobis via temporalis per ⁊ humilitatem, quæ mansio nobis æterna est per diuinitatē. Quoniam quippe spiritibus mundis intellectualibus, qui superbia non lapsi sunt in forma Dei, & Deo æqualis & Deus præbet exemplum, ut se idem exemplū redeundi etiam lapsō præberet homini, qui propter immundiciā peccatorū poenāque mortalitatis Deū videre non poterat, semetipsum exinaniuit, nō mutādo diuinitatē suā, sed nostrā mutabilitatē aflumendo: & formā serui accipiens, venit ad nos in hunc mūdum, qui in hoc mūdo erat, quia mūd⁹ per eum factus est: ut exōplum sursum vidētibus Deum, exemplum deorsum mirantibus hominem, exemplū sanis ad permanendum, exōplum infirmis ad conualescendū, exemplum mortuis ad resurgendū esset, in omnibus ipse primatum tenens. Quia enim homo ad beatitudinem sequi non debebat nisi Deum, & sentire non poterat Deum, sequēdo Deum hominem factum sequeretur simul, & quem sentire poterat, & quē sequi debebat. A memus ergo eum & inhareamus illi, charitate diffusā in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui

qui datus est nobis. Nō igitur mirum, si propter exemplum quod nobis ut reformemur ad imaginē Dei præbet imago æqualis patri, cum de sapiētia Scriptura loquitur, de filio loquitur quem sequimur viuēdo sapiēter, quamuis & pater sit sapiētia, sicut lumen & Deus: Spiritus quoque sanctus siue summa charitas vtrūque cōiungens nōsq.que subiungēs, quod ideo non modo non est etiam ipse sapiētia, cum sit lumē, quoniam Deus lumen est: Siue ergo hoc modo, siue alio modo essentia Spiritus sancti singillatē ac propriē nomināda est, quoniam Deus est, utique lumen est. Et quoniam lumen est, utique sapiētia est: Deum autem esse Spiritū sanctum, [utique] Scriptura clamat apud Apostolū qui dicit: Nescitis quia templum Dei estis: Stantemq. subiicit: Et Spiritus Dei habitat in vobis. Deus enim habitat in templo suo. Non enim tanquā minister habitat Spiritus Dei in tēplo Dei, cum alio loco euidētius dicat: Nescitis quia corpora vestra templum in vobis est Spiritus sancti, quē habetis à Deo, & nō estis vestri? Empti enim estis pretio magno, glorificate & portate Deū in corpore vestro. Quid est autē sapiētia, nisi lumē spiritale & in cōmutabile: Est enim & sol iste lumē, sed corporale est, & spiritualis creatura lumen, sed non in cōmutabile. Lumen ergo pater, lumen filius, lumen Spiritus sanctus: Simul autem nō tria lumina, sed vnū lumen. Et ideo sapiētia pater, sapiētia filius, sapiētia Spiritus sanctus, & simul non tres sapiētia, sed vna sapiētia, & quia hoc est ibi esse quod sapere, vna essentia pater & filius & Spiritus sanctus. Nec aliqd est ibi esse q. Deū esse. Vnus ergo Deus, pater & filius & Spiritus sanctus. I T A Q V E loquēdi causa de ineffabilibus, ut fari aliquo modo possemus quod effari nullo modo possumus, dictum est à nostris Græcis vna essentia, tres substantia: à Latinis autē vna essentia vel substantia, tres personæ: quia sicut iā diximus non aliter in sermone nostro, id est, Latino, essentia q. substantia solet intelligi. Et dū intelligatur saltē in ænigmate quod dicitur, placuit ita dici ut diceretur aliquid cum quæreretur quid tria sunt, quæ tria esse fides vera pronūciat, cum & patrē non dicit esse filiū, & Spiritum sanctū quod est donum Dei, nec patrem dicit esse nec filiū. Cum ergo quæratur quid tria, vel quid tres, cōferimus nos ad inueniendū aliquod speciale vel generale nomen quo cōplectamur hæc tria, neq. occurrit animo, quia excedit supereminētia diuinitatis vltati eloquij facultatem: Verius enim cogitatur deus quā dicitur, & verius est quā cogitatur. Dū enim dicimus non eundem esse Iacob qui est Abraham, Isaac autē nec Abraham esse nec Iacob, tres esse vti que fatemur, Abraham, Isaac & Iacob. Sed cum quæratur quid tres, respondemus tres homines, nomine speciali eos pluraliter appellantes, generali autem si dicamus tria animalia. Homo enim sicut veteres definiunt, animal est rationale, mortale. Aut sicut Scripturæ nostræ loqui solent, tres animas cum à parte meliore totum appellari placet, id est, ab anima, (cum corpus & anima sit totus homo.) Ita quippe dictum est in Ægyptum descendisse cum Iacob animas septuagintaquaque, pro tot hominibus. Item cum dicimus equum tuum, non cum esse qui meus est, & tertium alicuius alterius, nec meum esse nec tuum, fatemur tres esse. Et interroganti quid tres, responderemus tres equos nomine speciali, generali autem tria animalia. Item cum dicimus bouem non esse equum, canem verō nec bouem esse nec equum, tria quædam dicimus, & percontantibus quid tria, non iam speciali nomine dicimus tres equos, aut tres boues, aut tres canes, quia non eadem specie conti-

nentur, sed generali tria animalia, siue superiore genere tres substantias, vel tres creaturas, vel tres naturas. Quæcunque autem plurali numero enunciantur specialiter vno nomine, etiam generaliter enuncitari possunt. Non autem omnia quæ generaliter vno nomine appellantur, etiam specialiter appellare vno nomine possumus. Nam tres equos, quod est nomen speciale, etiam animalia tria dicimus. Equum verō & bouem & canem, animalia tria tantum dicimus vel substantias, quæ sunt generalia nomina, & si quid aliud de his generaliter dici potest. Tres verō equos, aut boues, aut canes, quæ specialia vocabula sunt, non ea possumus dicere. Ea quippe vno nomine quāuis pluraliter enūciamus, quæ communiter habent illud quod eo nomine significatur. Abraham quippe & Isaac & Iacob, cōmune habent id quod est homo, itaque dicuntur tres homines. Equos quoq. & bos & canis, commune habent id quod est animal. Dicuntur ergo tria animalia. Ita tres aliquas lauros, etiā tres arbores dicimus, laurum verō & myrtum & oleam, tantum tres arbores vel tres substantias, aut tres naturas, atq. ita tres lapides, etiam tria corpora, lapidē verō & lignum, & ferrū, tantū tria corpora, vel si quo etiam superiore generali nomine dici possunt. Pater ergo & filius & Spirit⁹ sanctus, quoniam tres sunt, quæramus quid tres sunt, & quid cōmune habeant. Nō enim cōmune illis est id quod pater est, ut inuicem sibi sint patres, sicut amici, cum relatiuē ad alterutrū dicantur, possunt dici tres amici, q. inuicē sibi sunt. Non autē hoc ibi, quia tantum pater ibi pater, nec duorum pater, sed vnici filij. Nec tres filij, cū pater ibi nō sit filius, nec Spirit⁹ sanct⁹. Nec tres Spiritus sancti, quæ & Spiritus sanctus propria significatione qua etiā donū dei dicitur, nec pater nec filius. Quid igitur tres? Si enī tres personæ, cōmune est eis id, quod persona est, ergo speciale hoc aut generale nomē est eis si cōsuetudinem loquendi respicimus. Sed vbi est natura nulla diuersitas: ita [ibi] generaliter enūciatur aliqua plura, ut etiam specialiter enūciari possint. Natura enim differentia facit, ut laurus & myrtus, & olea aut equus & bos & canis, non dicantur speciali nomine, istæ tres lauri, aut illi tres boues, sed generali, ut istæ tres arbores, & illa tria animalia. Hic verō vbi nulla est essentia diuersitas, oportet ut speciale nomen habeat hæc tria, quod tamen non inuenitur. Nam persona generale nomen est, tantū ut etiam homo possit, hoc dicitur, cum tantum interfit inter hominem & Deum. Deinde in ipso generali vocabulo, si propterea dicim⁹ tres personas, quia commune est eis id quod persona est. Alioquin nullo modo possunt ita dici quemadmodum non dicuntur tres filij, quia non cōmune est eis id quod est filius: cur non etiam tres deos dicimus: certē enim quia pater persona, & filius persona, & Spirit⁹ sanctus persona, ideo tres personæ. Quia ergo pater Deus, & filius Deus, & Spiritus sanctus Deus, cur non tres dij? Aut quoniam propter ineffabilem cōiunctionem hæc tria simul vnus Deus, cur non etiam vna persona, ut ita non possumus dicere tres personas, quāuis singulam quamque appellemus personam, quemadmodum non possumus dicere tres deos, quamuis quemque singulum appellemus Deum, siue patrem, siue filium, siue Spiritum sanctum. An quia Scriptura non dicit tres deos? Sed nec tres personas alicubi Scripturam commemorare inuenimus. An quia nec tres, nec vnā personam Scriptura dicit hæc tria: legimus enim personam Domini, non personam Dominum: propterea licuit loquendi & disputandi necessitate tres personas dicere, non quia Scriptura dicit, sed quia Scriptura non contradicit. Si autem, diceremus tres

x. sent. dist. 22. ca. Si enim.

x. sent. dist. 1. cap. Prædictis autem.

x. sent. dist. 7. cap. Item si circa sinem.

Quæ relatiuē dicitur, non congruunt omnibus personis.

Cap. 1. 1. 1. sent. dist. 27. cap. Hic non est.

x. sent. dist. 28. cap. Sciēdū quoque.

x. sent. dist. 18. cap. Hic oritur.

1. sent. dist. 5. cap. Prædictis autem in principio.

Luminis & sapiētia vno cabulū omnibus personis cōgruit.

Cap. 1. 1. 1.

Ioan. 1. b. 14.

Matth. 11. d. 27.

al. reuelatur.

1. Cor. 1. d. 24.

Phil. 3. 10.

Ioan. 5. c. 16.

Ioan. 1. a. 9.

1. Ioan. b. 5.

Matth. 5. b. 1. 1. sent. dist. 27. cap. Prædictis.

1. Cor. 1. d. 30.

Ioan. 1. b. 14.

Gen. 1. c. 16.

1. Cor. 1. b. 7.

Quid omittunt.

al. humanitatem.

Phil. 2. a. 7.

1. Tim. 1. d. 15.

Ioan. 1. a. 10.

Colos. 1. c. 18.

Rom. 1. d. 7.

x. sent. dist. 31. cap. quod autem.

1. Ioan. 4. b. 8. 1. Ioan. 1. b. 5.

1. Cor. 3. c. 16.

1. Cor. 6. d. 15.

Quæ necessitate Græci tres hypostases dixerint, Latini personas. CAP. VII. III.

1. sent. dist. 23. cap. quæ necessitate.

Genes. 46. c. 27. Deuter. 10. d. 22.

Omnes ostendunt ibi.

1. sent. dist. 23. cap. ex-80.

1. sent. dist. 27. cap. quæritur pater.

130

Deum 6. a. 4. 1. sent. dist. 23. ca. v. et hic in prima.

deos, contradiceret Scriptura dicens: Audi Israël, Dominus Deus tuus Deus vnus est. Cur ergo & tres essentias non licet dicere, quod similiter Scriptura, sicut nō dicit ita nec contradicit. Nā essentia si speciale nomē est commune tribus, cur non dicantur tres essentiae, sicut Abraham, Isaac, & Jacob, tres homines, quia homo speciale nomen est cōmune omnibus hominibus: Si autem speciale nomen non est essentia, sed generale, quia homo & pecus, & arbor, & sidus, & angelus dicitur essentia, cur non dicantur istae tres essentiae, sicut tres equi dicuntur tria animalia, & tres lauri dicuntur tres arbores, & tres lapides tria corpora? Aut si propter vnitatem trinitatis nō dicuntur tres essentiae, sed vna essentia, cur non propter eandem vnitatem non dicuntur tres substantiae vel tres personae, sed vna substantia & vna persona? Quam enim est illis commune nomen essentiae, ita vt singulus quisque dicatur essentia, tam illis commune est vel substantiae, vel personae vocabulū. Quod enim de personis secundū nostram, hoc de substantiis secundum Græcorum consuetudinem ea, quae diximus, oportet intelligi. Sic enim dicunt illi tres substantias vnam essentiam, quemadmodū nos dicimus tres personas, vnam essentiam vel substantiam. Quid igitur restat, nisi vt fateamur loquendi necessitate parta hęc vocabula, cū opus esset copiosa disputatione aduersum infidias vel errores hæreticorū? Cū enim conaretur humana inopia loquendo proferre ad hominum sensus quod in secretario mentis pro captu tenet, de Domino Deo creatore suo, siue per piam fidē, siue per qualemcunq; intelligentiam, timuit dicere tres essentias, ne intelligeretur in illa summa equa litate vlla diuersitas. Rursus nō esse tria quaedam, nō poterat dicere, quod Sabellius quia dixit, in hæresim lapsus est. Certissimē quippe & de Scripturis cognoscitur quod pie credendum est, & aspectus mentis indubitata perceptione perstringitur, & patrem esse, & filium & Spiritum sanctum, nec eundē filiū esse qui pater est, nec Spiritū sanctū eundē esse vel patrē vel filiū. Quæ sunt quid tria diceret: Et dixit substantias siue personas, quibus nominib⁹ nō diuersitate intelligi voluit, sed singularitate noluit: vt non solū ibi vnitatem intelligatur, ex eo quod dicitur vna essentia, sed & trinitas, ex eo quod dicitur tres substantiae, vel personae. Nā si hoc est Deo esse quod subsistere, ita non erant dicendae tres substantiae, vt non dicantur tres essentiae: quæ admodū quia hoc est Deo esse quod sapere, sicut nō tres essentias, ita nec tres sapientias dicimus. Sic enim quia hoc illi est deū esse quod esse, tā tres essentias q̄ tres deos dici fas nō est. Si autem aliud est Deo esse, aliud subsistere, sicut aliud deo esse, aliud patrē esse vel Dominū esse; quod enim est, ad se dicitur, pater autem ad filium & dominus ad seruientem creaturam dicitur: relatiuē ergo subsistit, sicut relatiuē gignit, & relatiuē dominatur. Ita iam substantia non erit substantia, quia relatiuū erit. Sicut enim ab eo quod est esse appellatur essentia; ita ab eo quod est subsistere substantia dicimus. Absurdum est autem, vt substantia relatiuē dicatur: Omnis enim res ad seipsam subsistit, quanto magis Deus? si tamen dignum est, vt Deus dicatur subsistere.

DE his enim rebus rectē intelligitur, in quibus substantia quomodo dicitur deus, CAP. VI. V. de substantia. Substantia quomodo dicitur deus, CAP. VI. V. de substantia. DE his enim rebus rectē intelligitur, in quibus substantia quomodo dicitur deus, CAP. VI. V. de substantia. DE his enim rebus rectē intelligitur, in quibus substantia quomodo dicitur deus, CAP. VI. V. de substantia.

1. sent. dist. 8. ca. vnde nec. imprime.

Substantia quomodo dicitur deus, CAP. VI. V. de substantia.

al. v. g. g.

proprie dicuntur substantiae. Deus autem si subsistit vt substantia proprie dici possit, inest in eo aliquid tāquā in subiecto, & nō est simplex, cui hoc sit esse quod illi est, [&] quicquid aliud de illo ad illū dicitur, sicut magnus, omnipotens, bonus, & si quid huiusmodi de Deo non incongruē dicitur. Nefas est autem dicere vt subsistat, & subsit Deus bonitati suae, atque illa bonitas non substantia sit vel potius essentia, neque ipse Deus sit bonitas sua, sed in illo sit tāquam in subiecto. Vnde manifestum est Deum abusuē substantiam vocari, vt nomine vnitatiore intelligatur essentia, quod verē ac proprie dicitur: ita vt fortasse solum Deum dici oporteat essentiam. Est enim verē solus, & quia incommutabilis est, idque nomen suum famulo suo Moyse enunciauit, cū ait: Ego sum qui sum: Et dices ad eos, qui est misit me ad vos. Sed tamē siue essentia dicatur quod proprie dicitur, siue substantia quod abusuē, vtrunq; ad se dicitur, non relatiuē ad aliquid. Vnde hoc est Deo esse quod subsistere, & ideo si vna essentia trinitas, vna etiam substantia. Fortassis igitur commodius dicuntur tres personae, quā tres substantiae. SED ne nobis videat suffragari, hoc quoq; requiramus. Quāquā & illi, si vellent, sicut dicunt tres substantias, tres hypostasēs, possēt dicere tres personas, tria prosopa. Illud autē maluerunt quod forte secundum linguæ consuetudinem aptius diceretur. Nam & in personis eadem ratio est. Non enim aliud est Deo esse, aliud personam esse, sed omnino idem. Nam si esse ad se dicitur, persona verē relatiuē, sic & dicamus tres personas, patrē & filium & Spiritum sanctum, quemadmodum dicuntur aliqui tres amici, aut tres propinqui, aut tres vicini, quod sint adinuicē nō quod vnusquisque eorū sit ad seipsum. Quapropter quilibet ex eis amicus est duorū cæterorum, aut propinquus aut vicinus, quia hæc nomina relatiuam significationem habent. Quia ergo nū placet vt dicamus patrē personam esse filij & Spiritus sancti, aut filium personam esse patrē & Spiritus sancti, aut Spiritū sanctū personam esse patrē & filij: Sed neque persona ita dici alicubi solet neq; in hac trinitate cū dicimus personā patrē, aliud dicimus quā substantiā patrē. Quocirca vt substantia patrē ipse pater est, non quo pater est, sed quo est; ita & persona patrē, non aliud quā ipse pater est: ad se quippe dicitur persona, nō ad filiū vel spiritum sanctū; sicut ad se dicitur Deus & magnus, & bonus, & iustus, & si quid aliud huiusmodi. Et quæ admodū hoc illi est esse quod Deū esse, quod magnū, quod bonū esse; ita hoc illi est esse, quod personam esse. Cur ergo nō hæc tria simul vna personā dicimus, sicut vna essentia & vnū Deum, sed tres dicimus personas, cū tres deos aut tres essentias non dicamus, nisi quia volumus, vel vnū aliquod vocabulum & seruire huic significationi qua intelligitur trinitas, ne omnino tractarem⁹ interrogati, quid tres, cū tres esse fateremur? Nā si genus est essentia, species autē substantia siue persona, vt nonnulli sentiūt, omitto illud quod iā dixi, oportere appellari tres essentias, vt appellantur tres substantiae vel personae, sicut appellantur tres equi, eadēque animalia tria, cū sit species equus, animal genus. Neque enim species ibi pluraliter dicta est, & genus singulariter, tanquā diceretur tres equi vnū animal: sed sicut tres equi speciali nomine, ita tria animalia generali nomine. Quod si dicit substantia vel personae nomine non speciem significari, sed aliquid singulare atque indiuiduum: vt substantia vel persona, non ita dicatur sicut dicitur homo, quod commune est omnibus hominibus, sed quomodo dicitur hic homo, velut Abraham, velut Isaac, velut Iacob, vel & si qui alius quis etiam digito præfens demonstrari possit

Omnes o-mittuntur &

al. qui? Exod. 3. d. 14.

Trium personarum eadem essentia. CAP. VI. V. de substantia. al. vnde.

al. dicimus.

1. sent. dist. 23. ca. quod autem notandum.

1. sent. dist. 23. ca. v. ideo oritur.

al. sermare. 1. sent. dist. 19. ca. hic abijciendū.

1. sent. dist. 19. ca. si vero dicitur.

al. si qui alius qui etiam.

possit: sic quoq; illos eadē ratio consequet. Sicut enim dicitur Abraham, Isaac & Iacob tria indiuidua, ita tres homines, & tres animae. Cur ergo & pater & filius & Spiritus sanctus, si secundum genus & speciem & indiuiduum etiā, ista differimus, non ita dicuntur tres essentiae vt tres substantiae seu personae: sed hæc, vt dixi, omitto. Illud dico, si essentia gen⁹ est, vna essentia iā nō habet species, sicut quæ genus est animal, vnū animal iā nō habet species. Nō sunt ergo tres species vnus essentiae, pater & filius & Spiritus sanct⁹. Si autē species est essentia, sicut species est homo, tres verō ille quas appellamus substantias siue personas, sic eandē specie cōmuniter habēt, quemadmodū Abraham, Isaac & Iacob, speciem quæ homo dicitur, communiter habent, non sicut homo subdiuiditur in Abraham, Isaac & Iacob, ita vnus homo & in aliquos singulos homines subdiuidi potest, omnino enim non potest, quia vnus homo iā singulus homo est. Cur ergo vna essentia in tres substantias, vel personas subdiuiditur. Nā si essentia species est sicut homo, sic est vna essentia sicut vnus homo: an sicut dicimus aliquos tres homines eiusdē sexus, eiusdē temperationis corporis, eiusdēq; animi, vnā esse naturā: tres enim sunt homines, sed vna natura: sic etiā ibi dicimus tres substantias vnā essentiam, aut tres personas vnā substantiam vel essentiam? Hoc verō vt quæ simile est, quia & veteres qui Latine locuti sunt, antequā haberent ista nomina, quæ non diu est quod in vsum venerunt, id est essentia vel substantia, pro his naturā dicebant. Non itaq; secundū genus & species ista dicimus, sed quasi secundū communem eandēq; materiā. Sicut ex eodem auro si fierent tres statuae, diceremus tres statuas vnū aurum, nec tamē diceremus genus aurū, species autē statuas, nec aurū specie, statuas verō indiuidua. Nulla quippe species indiuidua sua transgreditur, vt aliquid extra comprehendat. Cū enim definiero quid sit homo, quod est nomen speciale, singuli quique homines qui sunt indiuidua eadem definitione continentur, nec aliquid ad eā pertinet quod homo nō sit. Cū verō aurū definiero, nō solæ statuae si aureæ fuerint, sed & annuli, & si quod aliud de auro fuerit, ad aurum pertinebit, & si nihil inde fiat, aurū dicitur, quia etiā si nō sint aureæ, non ideo non erūt statuae. Itē nulla species excedit definitionē generis sui. Cū enim definiero animal, quoniam generis huius species est equus, omnis equus animal est, nō autē statua omnis aurum est. Ideo quamuis in tribus statuis aureis, rectē dicamus tres statuas vnū aurum, non tamen ita dicimus, vt genus aurum, species verō statuas intelligamus. Nec sic ergo trinitatem dicimus tres personas vel substantias, vnam essentiam & vnū Deum, tanquam ex vna materia tria quaedam subsistant, etiam si quicquid illud est, in his tribus explicatum sit. Non enim aliquid aliud eius essentiae est præter istam trinitatem, tamen tres personas eiusdem essentiae, vel tres personas vnam essentiam dicimus: tres autem personas ex eadem essentia non dicimus, quasi aliud ibi sit quod essentia est, aliud quod persona, sicut tres statuas ex eodem auro possumus dicere. Aliud enim illic est esse aurum, aliud esse statuas. Et cū dicuntur tres homines vna natura, vel tres homines eiusdem naturæ, possunt etiam dici tres homines ex eadem natura, quia ex eadem natura & alij tres homines possunt existere. In illa verō essentia trinitatis, nullo modo alia quælibet persona ex eadem essentia potest existere. Deinde in his rebus non tantum est vnus homo, quantum tres homines simul. Et plus sunt aliquid homines duo, quā vnus homo. Et in statuis æqualib⁹ plus auri est tres simul quā singulæ statuae,

1. sent. dist. 19. ca. v. his quoque.

1. sent. dist. 19. ca. notandum etiam.

1. sent. dist. 23. ca. qui-bus dicitur, circa. fin.

al. tales. 2. sent. dist. 19. ca. notandum. & cap. his quoque.

Aug. tom. 3.

& minus auri est vna quā duæ. At in Deo nō ita est. Non enim maior essentia est pater & filius & Spiritus sanctus simul quā solus pater aut solus filius: sed tres simul illæ substantiae siue personae, sicut dicenda sunt, æquales sunt singulis, quod animalis homo non percipit. Non enim potest cogitare nisi moles & spatia, vel minuta vel grādia, volitantibus in animo eius phantasmatibus tanquā imaginibus corporū. Ex qua immūditia donec purgetur, credat in patrē & filiū & Spiritū sanctū, vnū Deū, solū, magnū, omnipotentem, bonū, iustum, misericordem, omnium visibilium conditorem, & quicquid de illo pro humana facultate dignē verēq; dici potest. Neq; cū audierit patrem solum Deum, separet inde filiū, aut Spiritum sanctū. Cum eo quippe solus Deus, cū quo & vnus Deus est, quia & filium cū audimus solum Deum, sine vlla separatione patrē aut Spiritum sanctū oportet accipere: atq; ita dicat vnam essentiam, vt non existimet aliud alio, vel maius, vel meli⁹, vel aliqua ex parte diuersum. Non tamen vt pater ipse sit & filius & Spiritus sanct⁹, & quicquid aliud ad alterutrū singula dicuntur, sicut verbum quod non dicitur, nisi filius, aut donum quod non dicitur nisi Spiritus sanctus, propter quod etiam pluralem numerum admittit: sicut in Evangelio scriptum est: Ego & pater vnus sumus. Et vnū dixit, & sumus. Vnum, secundum essentiam, quod idem Deus: sumus, secundum relatiuū, q̄ ille pater, hic filius. Aliquando & tacetur vnitatis essentiae, & sola pluraliter relatiua commemorantur. Veniemus ad eum ego & pater, & habitabimus apud eum. Veniemus & habitabimus, pluralis numer⁹ est, quia prædictū est: Ego & pater, id est filius & pater, quæ relatiuē adinuicem dicuntur. Aliquādo latēter omnino, sicut in Genesi: Faciamus hominē ad imaginē & similitudinem nostram. Et faciamus, & nostram pluraliter dictum est, & nisi ex relatiuis accipi nō potest. Nō enim vtfacerent filij, aut ad imaginē & similitudinem deorum, sed vt facerent pater & filius & Spiritus sanctus, ad imaginē patrē & filij & Spirit⁹ sancti, vt subsisteret homo imago Dei. Deus autem trinitas. Sed quia non omnino æqualis fiebat illa imago Dei, tanquam non ab illo nata, sed ab eo creata, hui⁹ rei significanda causa, ita imago est vt ad imaginem sit, id est non æquatur paritate, sed quadā similitudine accedit. Nō enim locorum interuallis, sed similitudine accedit ad Deū, & dissimilitudine recedit ab eo. Sunt enim qui ita distinguunt, vt imaginem velint esse filium: hominē verō nō imaginem, sed ad imaginē. Refellit autē eos Apollolus dicens: Vir quidē non debet velare caput, cū sit imago & gloria Dei: Nō dixit ad imaginē, sed imago. Quæ tamen imago cū alibi dicitur, Ad imaginē, nō quasi ad filiū dicitur, quæ imago æqualis est patri, alioquin nō diceretur ad imaginē nostram. Quomodo enim nostrā, cū filius solius patrē imago sit? Sed propter imparem, vt diximus, similitudinem dictus est homo ad imaginē, & ideo nostram, vt imago trinitatis esset homo: non trinitati æqualis sicut filius patri, sed accedēs, vt dictū est, quadam similitudine, sicut in distantibus significatur quadā vicinitas, non loci, sed cuiusdam imitationis. Ad hoc enim eis & dicitur: Reformamini in nouitate mentis vestrae. Quibus itē dicit: Estote itaq; imitatores Dei sicut filij charissimi. Nouo enim homini dicitur: Qui renouatur in agnitionem Dei, secundum imaginem eius qui creauit eum. Aut si iam placet propter disputandi necessitatem, etiam exceptis nominibus relatiuis, pluralem numerū admittere, vt vno nomine respondeatur, cū queritur, quid tria, & dicere tres substantias siue tres personas, nullæ

10. 1. 10. f. 30.

10. 1. 14. c. 23.

Gen. 1. c. 26. 2. sent. dist. 16. ca. quod circa.

1. Cor. 11. b.

7. sent. dist. 16. ca. filij verō.

Gen. 1. c. 26.

Rom. 12. e.

Eph. 4. a. 1. Col. 3. b. 10.

al. am.

moles aut intervalla cogitetur, nulla distantia quatuor...

al. 7. b. p.

D. AVRELI AVGVSTINI DE TRINITATE, LIBER VIII.

Epilogus super peritus dicto sum.

DI X I M V S alibi ea dici proprie in illa trinitate...

al. vnum.

al. vnum.

al. vnum.

al. vnum.

al. vnum.

1 sent. dist. 19 ca. sciendum est ergo.

In trinitate non est maius aut minus.

cap. 1.

eorum. Et quoniam aequè verè est etiam Spiritus sanctus...

Prima cognitio Dei, scire quid non sit. cap. 11.

Apoc. 5. c. 11.

Sap. 9. c. 15.

1. Ioan. 1. b.

Deus videt bonum. cap. 111.

al. vnum.

al. vnum.

Omnes mittunt prius hoc.

doloribus & lassitudine, & bona facies hominis dimensa...

fit animus, cum & hoc iam bonum sit corpore melius...

al. vnum.

al. non comprehendimus.

Fides inutris nisi accedat charitas. cap. 111. 2. Cor. 5. a. 7. 1. Cor. 13. d. 12. 3. sent. dist. 2. cap. post hoc. in fine.

Mat. 5. a. 8.

1. Cor. 13. d. 13.

1. Tim. 1. b. 5.

al. fingit.

Quomodo trinitas distingatur inco-gnita. cap. 112.

DE TRINITATE,

134

Gal. 4. 4.

Ioan. 11. 2. 1. 38. Mat. 27. 5. 60. Act. 1. 6. 9.

Lucæ 2. 2. 7

Omnes o-mittunt. id est homo.

nere, scilicet humilitatem qua natus est Deus ex femina, & à mortalibus per tantas contumelias perductus ad mortem, summum esse medicamentum, quod superbiæ nostræ sanaretur tumor, & altum sacramentum quo peccati vinculum solueretur. Sic & virtutem miraculorum ipsius & resurrectionis eius, quoniam nouimus quid sit omnipotentia, de omnipotente Deo credimus, & secundum species & genera rerum vel natura insita vel experientia collecta, de factis huiusmodi cogitamus, vt non ficta sit fides nostra. Neque enim nouimus faciem virginis Mariæ, ex qua ille à viro intacta, neque in ipso partu corrupta mirabiliter natus est. Nec quibus membris lineamentis fuerit Lazarus, nec Bethaniam, nec sepulchrum lapideumque illud quem remoueri iussit cum eum resuscitaret vidimus, nec monumentum nouum excisum in petra vnde ipse resurrexit, nec montem Oliueti vnde ascendit in caelum. Neque omnino scimus quicunque ista non vidimus, an ita sint vt ea cogitamus, imò verò probabilius existimamus non esse ita. Namque cum alicuius facies vel loci vel hominis, vel cuiuslibet corporis eadem occurrerit oculis nostris quæ occurrebat animo, cum eam priusquam videremus cogitabamus, non paruo miraculo mouemur. Ita raro & penè nunquam accidit: & tamen ea firmissimè credimus, quia secundum speciem generalè quæ certam nobis est, cogitamus. Credimus enim Dominum Iesum Christum natum de virgine quæ Maria vocabatur. Quid sit autem virgo, & quid sit nasci, & quid sit nomen proprium non credimus, sed prorsus nouimus. Vtrum autem illa facies Mariæ fuerit quæ occurrit animo cum ista loquimur aut recordamur, nec nouimus omnino, nec credimus. Itaque hic salua fide licet dicere, fortè talè habebat faciem, fortè non talem: fortè autem de virgine natus est Christus, nemo salua fide Christiana dixerit. Quamobrem quoniam trinitatis æternitatem, & æqualitatem & vnitatem quantum datur intelligere cupimus, prius autem quam intelligamus credere debemus, vigilandumque nobis est, ne ficta sit fides nostra: eadè quippe trinitate fruedum est, vt beatè viuamus, si autè falsum de illa crediderimus, inanis erit spes, & non casta charitas. quomodo igitur eam trinitatem quam non nouimus, credendo diligimus? An secundum speciem generalè vnde notitiam, secundum quæ diligimus apostolum Paulum? Qui etiam si non ea facie fuit quæ nobis occurrit de illo cogitantibus, & hoc penitus ignoramus, nouimus tamen quid sit homo. Vt enim longè non eamus, hoc sumus, [id est homo,] & illud hoc fuisse & animam eius corpori copulatam mortaliter vixisse manifestum est. Hoc ergo de illo credimus, quod inuenimus in nobis, iuxta speciem vel genus, quo humana omnis natura pariter continetur. Quid igitur de illa excellentia trinitatis siue specialiter siue generaliter nouimus, quasi multa sint tales trinitates, quarum aliquas experti sumus, vt per regulam similitudinis impressam vel specialem vel generalè: notitiam, illam quoque talem esse credamus: atque ita rem quam credimus & nondum nouimus, ex paritate rei quam nouimus diligamus? Quod vtique non ita est. An quemadmodum diligimus in Domino Iesum Christo, quod resurrexit à mortuis, quamuis inde neminem vnquam resurrexisse viderimus, ita trinitatem quam non videmus, & qualem nullam vnquam vidimus, possumus credendo diligere? Sed quid sit mori, & quid sit viuere, vtique scimus: quia & viuimus & mortuos ac morientes aliquando vidimus & experti sumus. Quid est autem aliud resurgere, nisi reuiuiscere, id est, ex morte ad vitam redire: Cum ergo dicimus & credimus esse trinitatem, nouimus quid sit trinitas, quia nouimus quid sint tria, sed non hoc diligimus. Nā

id vbi volumus facillè habemus, vt alia omittam, vel imitando digitis tribus: an verò diligimus, non quod omnis trinitas, sed quod trinitas Deus? Hoc ergo diligimus in trinitate, quod Deus est, sed Deum nullum alium vidimus, aut nouimus, quia vnus est Deus, ille solus quæ nondum vidimus, & credendo diligimus. Sed ex qua rerum notarum similitudine vel cõparatione credamus, quod etiā nondum notum Deum diligamus, hoc queritur. **R** E D I ergo mecum, & consideremus cur diligamus Apostolum. Nunquid nā propter humanam speciem quæ notissimam habemus, eo quod credimus eum hominem fuisse? Non vtique. Alioquin nunc non est quæ diligamus, quandoquidè homo ille iam non est. Anima enim eius à corpore separata est. Sed id quod in illo amamus, etiā nunc viuere credimus. Amamus enim animum iustum. Ex qua ergo generali aut speciali regula, nisi quia scimus, & quid sit animus, & quid sit iustus. Et animus quidem quid sit, non incogruè nos dicimus ideo nosse, quia & nos habemus animum. Neque enim vnquam oculis vidimus, & ex similitudine visorum plurium, notionè generalè specialè vnde percepimus, sed potius, vt dixi, quia & nos habemus. Quid enim tam intimè scitur, seque ipsum esse sentit, quam id quo etiā cetera sentiuntur, id est, ipse animus? Nā & motus corporum quibus præter nos alios viuere sentimus, ex nostra similitudine agnoscimus: quia & nos ita mouemus corpus viuendo, sicut illa corpora moueri aduertimus. Neque enim cum corpus viuum mouetur, aperitur vlla via oculis nostris ad videndum animum, rem scilicet quæ oculis videri non potest: sed illi moli aliquid inesse sentimus, quale nobis inest ad mouendum similiter molè nostram, quod est vita & anima. Neque enim qua si humanæ prudentiæ rationisque proprium est. Et bestiarum quippe sentiunt viuere, non tantum seipsas, sed etiā se inuicè atque alterutrum, & nos ipsos. Nec animas nostras vident, sed ex motibus corporum, idque statim & facillimè quadam cõspiratione naturali. Animus igitur cuiuslibet ex nostro nouimus, & ex nostro credimus quem non nouimus. Non enim tantum sentimus animum, sed etiam scire possumus quid sit animus consideratione nostri, habemus enim animum. Sed quid sit iustus, vnde nouimus? Diximus enim nos Apostolum non alia causa diligere, nisi quod sit iustus animus. Nouimus ergo & quid sit iustus, sicut & quid sit animus. Sed quid sit animus, vt dictum est, nouimus ex nobis. Inest enim animus nobis. Quid autem sit iustus vnde nouimus, si iusti non sumus? Quod si nemo nouit quid sit iustus nisi qui iustus est, nemo diligit iustum vnquam nisi iustus. Nemo enim potest diligere quem iustum esse credit ob hoc ipsum, quia iustum esse credit, si quid sit iustus ignorat. Secundum quod superius demonstrauius neminem diligere quod credit & non videt, nisi ex aliqua regula notitia generalis siue specialis. Ac per hoc si non diligit iustum nisi iustus, quomodo volet quisque iustus esse qui nondum est? Non enim vult quisquam esse quod nondum diligit. Vt autem sit iustus qui nondum est, volet vtique iustus esse: vt autem velit, diligit iustum. Diligit ergo iustum, & qui nondum iustus est. Diligere autem iustum non potest, qui quid sit iustus, ignorat. Proinde nouit quid sit iustus, etiam qui nondum est: vbi ergo nouit: num oculis vidit? An vllum corpus iustum velut album, aut nigrum, aut quadrum, aut rotundum? quis hoc dixerit? At oculis non vidit nisi corpora. Iustus autem in homine non est, nisi animus. Et cum homo iustus dicitur, ex animo dicitur, non ex corpore. Est enim quedam pulchritudo animi iustitia, qua pulchri sunt homines, plerique etiam qui corpore distorti atque deformes sunt. Sicut autem

Micare digitis. In sancto quid diligimus. CA. VIII. 11.

al. si. al. videt. al. An. al. videt.

animus non videtur oculis, ita nec pulchritudo eius. Vbi ergo nouit quid sit iustus qui nondum est, atque vt sit diligit iustum? An signa quedam per motum corporis emicant, quibus ille aut ille homo esse iustus appareat? Sed vnde nouit illa signa esse animi iusti, nesciens quid omnino sit iustus? Nouit ergo. Sed vbi nouimus quid sit iustus, etiam cum iustum non videmus? Si extra nos nouimus, in corpore aliquo nouimus? Sed non est ista res corporis. In nobis igitur nouimus quid sit iustus. Non enim alibi hoc inuenio cum quereret hoc eloquar, nisi apud me ipsum. Et si interrogem alium quid sit iustus, apud seipsum querit quid respondeat. Et quisquis hinc verum respondere potuit, apud seipsum quid responderet inuenit. Et Carthaginem quidem cum eloqui volo, apud me ipsum quero vt eloquar, & apud me ipsum inuenio phantasiae Carthaginis. Sed ea per corpus accepi, id est per corporis sensum, quoniam præsens in ea corpore fui, & ea vidi atque sensi, memoriaque retinui, vt apud me inuenirem de illa verbum, cum eam vellem dicere. Ipsa enim phantasia eius in memoria mea verbum eius, non solum ille trisyllabus cum Carthago nominatur, vel etiam cum tacite nomen ipsum per spatia temporum cogitatur, sed illud quod in animo meo cerno, cum hoc trisyllabi voce profero, vel antequam proferam. Sic & Alexandriam cum eloqui volo quam nunquam vidi, præsto est apud me phantasma eius. Cum enim à multis audissem & credidissem magnam esse illam urbem, sicut mihi narrari potuit, finxi animo meo imaginem eius quam potui: & hoc est apud me verbum eius, cum eam volo dicere antequam voce quinque syllabas proferam, quod nomen eius ferè omnibus notum est. Quam tamè imaginem si ex animo meo proferre possem, ad oculos hominum qui Alexandriam nouerunt, profectò aut omnes diceret, non est ipsa, aut si dicerent, ipsa est, multum mirarer, atque intueus in animo meo ipsam, id est imaginem quasi picturam eius, ipsam tamen esse nescirem, sed eis credere qui vitam teneret. Non autem ita quero quid sit iustus, nec ita inuenio, nec ita intueor, cum id eloquor, nec ita probor eum audior, nec ita probo eum audire, quasi tale aliquid oculis videri, aut vllò corporis sensu didiceri, aut ab eis quæ didicissent audierim. Cum enim dico & sciens dico, iustus est animus qui scientia atque ratione in vita ac motibus sua cuique distribuit, non aliquam rem absentem cogito, sicut Carthaginem, aut frango vt possum sicut Alexandriam, siue ita sit siue non ita, sed præsens quiddam cerno, & cerno apud me, etiam non sum ipse quod cerno, & multi qui audiunt approbabit. Et quisquis me audit atque scienter approbat, apud se, & ipse hoc idè cernit, etiam si non sit & ipse quod cernit. Iustus verò cum id dicit, id quod ipse est cernit & dicit. Et vbi etiā ipse cernit, nisi apud seipsum? Sed hoc mirum non est. Vbi enim se cerneret, nisi apud seipsum? Illud mirabile est, vt apud se animus videat quod alibi nusquam videt, & verum videat & ipsum verum scilicet iustum animum videat, & sit ipse animus, & non sit iustus animus, quem apud seipsum videt. Nū est alius animus iustus in animo nondum iusto? Aut si non est quem ibi videt, cum videt & dicit quid sit animus iustus, nec alibi quoniam in se ipso videt, cum ipse non sit animus iustus? An illud quod videt, veritas est interior præsens animo qui eam valet intueri neque omnes valet? Et qui intueri valet, hoc etiam quod intuentur non omnes sunt, hoc est, non sunt etiam ipsi iusti animi, sicut possunt videre ac dicere, quid sit iustus animus. Quod vnde esse potuerunt, nisi inhærendo eidem ipsi formæ quam intuentur, vt inde fermentur & sint iusti animi, non tantum cernentes aut dicentes iustum

al. si audiam.

Aug. tom. 3.

esse animum qui scientia atque ratione in vita ac moribus sua cuique distribuit, sed etiam vt ipsi iuste viuunt iustèque morati sint, sua cuique distribuendo, vt nemini quicquam debeant, nisi vt inuicem diligant. Et vnde inhæretur illi formæ, nisi amando? Cur ergo alium diligimus quem credimus iustum, & non diligimus ipsam formam, vbi videmus quid sit iustus animus, vt & nos iusti esse possimus? An verò nisi & istam diligerem, nullo modo eum diligeremus quem diligimus ex ista? Sed dum iusti non sumus, minus eam diligimus quam vt iusti esse valeamus: Homo ergo qui creditur iustus, ex ea forma & veritate diligitur, quam cernit & intelligit apud se ille qui diligit, ipsa verò forma & veritas non est quomodo alium de diligitur. Neque enim inuenimus aliquid tale præter ipsam, vt eam cum incognita est credendo diligamus, ex eo quod iam tale aliquid nouimus. Quicquid enim tale aliquid per se ipse ipse talis est, qualis ipsa est. Qui ergo amat homines, aut quia iusti sunt, aut vt iusti sint, amare debet: sic enim & semetipsum amare debet, aut quia iustus est, aut vt iustus sit. Sic enim diligit proximum tanquam seipsum sine vllò periculo. Qui enim aliter se diligit, iniuste se diligit, quoniam se ad hoc diligit vt sit iniustus. Ad hoc ergo vt sit malus, ac per hoc iam non se diligit. Qui enim diligit iniquitatem, odit animam suam. **Q**UAPROPTER non est præcipue videndum in hac questione quæ de trinitate nobis est, & de cognoscendo Deo, nisi quid sit vera dilectio, imò verò quid sit dilectio. Ea quippe dilectio dicenda est quæ vera est, alioquin cupiditas est: atque ita cupiditas abusuè dicitur diligere quemadmodum cupere abusuè dicitur, qui diligunt. Hæc est autè vera dilectio, vt inhærentes veritati iuste viuamus: & ideo contentamus omnia mortalia præ amore hominum, quo eos volumus iuste viuere. Ita enim & mori pro fratribus vtiliter parati esse poterimus quod nos Dominus Iesus Christus ex ipso suo docuit. Cum enim duo præcepta sint in quibus tota lex pedit & propheta, dilectio dei & dilectio proximi, non immeritò plerumque Scriptura vtrique vnum ponit. Siue tantum dei sicuti est illud: Scimus quoniam diligentes deum omnia cooperantur in bonum. Et iterum: Quisquis autè diligit Deum, hic cognitus est ab illo. Et illud: Quoniam charitas dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Et alia multa: quia & qui diligit Deum, consequens est vt faciat quod præcepit Deus. Siue tantum proximi dilectione Scriptura commoratur, sicut est illud: Inuicè onera vestra portate, & sic adimplebitis legem Christi. Et illud: Omnis enim lex in vno sermone impletur, in eo quod scriptum est, Diliges proximum tuum tanquam teipsum. Et in Enangelio, Omnia quæcunque vultis vt faciant vobis homines [bona,] ita & vos facite illis: hæc enim est lex & propheta. Et pleraque alia reperimus in literis sanctis, in quibus sola dilectio proximi ad perfectionem præcipi videtur, & taceri de dilectione Dei, cum in vtroque præcepto lex pendat & propheta. Sed & hoc ideo, quia & qui proximum diligit, consequens est vt ipsam præcipue dilectione diligit. Deus autem dilectio est, & qui manet in dilectione, in Deo manet. Consequens ergo est vt præcipue Deum diligit. Quapropter qui querit Deum per istas potestates, quæ mundo præstant vel partibus mundi, auferuntur ab eo longè que iactantur: non interuallis locorum, sed diuersitate affectuum. Exterius enim conantur ire, & interiora sua deserunt, quibus interior est Deus. Itaque si aliquam etiam san-

Rom. 13. c. 2

3. sent. dist. 27. cap. cõ sequenter. al. apperuit.

De vera dilectione. CA. VIII. 11.

Math. 22. d. 40.

Rom. 8. c. 28.

1. Cor. 8. a. 3. Rom. 5. a. 5.

1o. 14. c. 23. 1. 1o. 2. a. 3.

Gal. 6. a. 2.

Gal. 5. c. 14.

Mat. 7. b. 12.

1. sent. dist. 17. cap. ne autem in. 1. 1o. 4. c. 16.

Et potestatem vel audierit, vel utique cogitauerit, facta magis eius appetunt quam humana miratur infirmitas, non imitantur pietatem qua diuina requies comparatur. Malunt enim superbe hoc posse quod angelus, quam deuote hoc esse quod angelus. Non enim sanctus quisquam potestate sua gaudet, sed eius a quo habet posse quicquid congruenter potest. Et nouit potentius esse coniungi omnipotenti pia uoluntate, quam propria uoluntate posse, quod contremiscat qui talia non possunt. Itaque ipse Dominus Iesus Christus talia faciens, ut mirantes doceret ampliora, & temporalibus in solitis intentos atque suspensos ad aeterna atque interitiora conuerteret. Venite, inquit, ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & reficiam uos, tollite iugum meum super uos. Et non ait, discite a me quatuoriduos mortuos suscitare: sed ait, Discite a me quoniam miris sum & humilis corde. Potentior est enim & tutior solidissima humilitas, quam uerosissima celsitudo. Et ideo sequitur, dicens: Et inuenietis requiem animabus uestris. Dilectio enim non inflatur, & Deus dilectio est: & fideles in dilectione acquiescent illi, reuocati a strepitu qui foris est, ad gaudia silentij. Ecce Deus dilectio est, ut quid inus & currimus in sublimia caelorum, & in terrarum, quereutes eum qui est apud nos, si nos uelimus esse apud eum? Nemo dicat, non noui quid diligam. Diligat fratrem, & diligat eandem dilectionem. Magis enim nouit dilectionem qua diligit, quam fratrem quem diligit. Ecce iam potest notioem deum habere quam fratrem. Plane notioem quia praesentior: notioem, quia interior: notioem, quia certior. Amplectere dilectionem Deum, & dilectione amplectere Deum. Ipsa est dilectio qua omnes bonos angelos, & omnes Dei seruos confociat uinculo sanctitatis: notioemque & illos coniungit inuicem nobis, & subiungit sibi. Quanto igitur saniores sumus a tumore superbie, tanto sumus dilectione pleniores. Et quo, nisi Deo plenus est, qui plenus est dilectione? At enim charitatem video, & quantum possum eam mente conspicio, & credo scripturam dicentem: Quoniam deus charitas est, & qui manet in charitate, in Deo manet. Sed cum illam video, non in ea video trinitatem. Imo uero uides trinitatem, si charitatem uides. Sed commune bono, si potero, ut uideret uideas, assit tantum ipsa, ut moueamur charitate ad aliquod bonum. Quia cum diligimus charitatem, aliquid diligentem diligimus, propter hoc ipsum quia diligit aliquid, ergo quid diligit charitas, ut possit etiam ipsa charitas diligere? Charitas enim non est quae nihil diligit. Si autem seipsam diligit, diligit aliquid oportet, ut charitate se diligit. Sicut enim uerbum si indicat aliquid, indicat etiam seipsum, sed non se uerbum indicat, nisi se aliquid indicare indicet: sic & charitas diligit quidem se, sed nisi se aliquid diligentem diligit non charitatem se diligit. Quid ergo diligit charitas, nisi quod charitate diligit? Id autem ut a proximo proueamur, frater est. Dilectionem autem fraternam quantum commendat Ioannes apostolus, attendamus. Qui diligit, inquit fratrem suum, in lumine manet, & scandalum in eo non est. Manifestum est quod iustitiae perfectionem in fratribus dilectione posuerit: nam in quo scandalum non est, utique perfectus est. Et tamen uidetur dilectionem dei tacuisse, quod nunquam faceret, nisi quia in ipsa fraternam dilectionem uult intelligi Deum. Apertissime enim in eadem epistola paulo post ita dicit: Dilectissimi diligamus inuicem, quia dilectio ex Deo est. Et omnis qui diligit, ex Deo natus est, & cognoscit Deum. Qui non diligit, non cognouit Deum, quia Deus dilectio est. Ita contextio satis aperteque declarat, eandem ipsam fraternam dilectionem (nam fraternam dilectio

Matth. 11. d. 28.

2. Cor. 13. b. 4. 7. sent. dist. 17. ca. ne autem. Sap. 3. b. 9.

Quod qui frater diligit Deum diligit, qui amat, & ipsam esse dilectionem quae ex Deo est, & Deus est. CAP. V. VII.

al. c. do. 110. 4. c. 16.

1. Ioan. 2. b. 10.

1. Ioan. 4. 7.

est, qua diligimus inuicem) non solum ex Deo, sed etiam Deum esse, quam uidemus tanta autoritate predicari. Cum ergo de dilectione diligimus fratrem, de Deo diligimus fratrem. Nec fieri potest ut eandem dilectionem non praecipue diligamus, qua fratrem diligimus. Unde colligitur, duo illa praecipua non posse esse sine inuicem: quoniam quippe Deus dilectio est. Deum certe diligit qui diligit dilectionem. Dilectionem autem necesse est ut diligit, qui diligit fratrem. Et ideo paulo post ait: Non potest Deum diligere quem non uidet, qui fratrem quem uidet non diligit: quia haec illi causa est non uident Deum, quod non diligit fratrem. Qui enim non diligit fratrem, non est in dilectione: & qui non est in dilectione, non est in Deo, quia deus dilectio est. Porro qui non est in Deo, non est in lumine, quia Deus lumen est, & tenebrae in eo non sunt ullae. Qui ergo non est in lumine, quid mirum si non uidet lumen, id est, non uidet Deum, quia in tenebris est? Fratrem autem uidet humano visu, quo uideri deus non potest. Sed si eum quem uidet humano visu, spiritali charitate diligeret, uideret Deum: est ipsa charitas, visu interiore quo uideri potest. Itaque qui fratrem quem uidet non diligit, Deum quem propterea non uidet, quia Deus dilectio est, qua caret qui fratrem non diligit, quomodo potest diligit? Nec illa iam quaestio moueat, quantum fratri charitatis debeamus impendere, quantum Deo: incommensurabiliter plusquam nobis Deo, fratri autem quantum nobis ipsis. Nos autem ipsos tanto magis diligimus, quanto magis diligimus Deum. Ex una igitur eademque charitate Deum proximamque diligimus: sed Deum propter Deum, nos autem & proximum propter Deum.

Quid enim est quae quod exardescimus, cum audimus & legimus: Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis: nullam in quoquam dantes offensionem, ut non reprehendatur ministerium nostrum, sed in omnibus commendantes nosmetipsos ut dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in uigiliis, in ieiuniis, in castitate, in scientia, in largiuitate, in bonitate, in spiritu sancto, in charitate non ficta, in uerbo ueritatis, in uirtute Dei: per arma iustitiae, a dextris & sinistris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam: ut seductores & ueraces, ut qui ignoramus & cognoscimur: quasi morientes, & ecce uiuimus: ut coerciti, & non mortificati: ut tristes, semper autem gaudentes: sicut egeni, multos autem ditantes: tantquam nihil habentes, & omnia possidentes? Quid est enim quod accedimus in dilectionem Pauli apostoli, cum ista legimus, nisi quod credimus eum ita uixisse? Uiuendum tamen sic esse dei ministris non de aliquibus auditum credimus, sed in eis apud nos, uel potius supra nos in ipsa ueritate conspiciamus. Illum ergo quem sic uixisse credimus, ex hoc quod uidemus diligimus. Et nisi hanc formam, quam semper stabilem atque incommutabilem cernimus, praecipue diligere, non ideo diligere illum, quia eius vitam, cum in carne uiueret, huic formae coaptatam & congruentem fuisse, fide retinemus. Sed nescio quomodo amplius & in ipsius formae charitatem excitamur, per fidem qua credimus uixisse sic aliquem, & spem, qua nos quoque ita posse uiuere, qui homines sumus, ex eo quod aliqui homines ita uixerunt, minime desperamus, ut hoc & desideremus ardentius, & fidentius precemur. Ita & ipsorum vitam facit a nobis diligere formam illius dilectio, secundum quam uixisse creditur, & illorum uita credita in eandem formam flagrantior excitat charitatem: ut quanto flagrantius

1. Ioan. 4. d. 20. 3. sent. dist. 27. cap. hic quaeritur. 1. sent. dist. 17. cap. ne autem. 1. Ioan. 4. b. 3.

7. sent. dist. 29. c. quous etiam.

Homines hominum exemplis magis accenduntur. CAP. IX. 2. Cor. 6. a. 2.

grantius diligimus Deum, tanto certius ferentiusque uideamus: quia in Deo conspiciamus incommutabilem formam iustitiae, secundum quam hominem uiuere oportere iudicamus. Valet ergo fides ad cognitionem & ad dilectionem Dei, non tanquam omnino incogniti, aut omnino non dilecti, sed quo cognoscatur manifestius, & quo firmitus diligatur. Quid est autem dilectio uel charitas, quam tantopere scriptura diuina laudat & praedicat, nisi amor boni? Amor autem alicuius amantis est, & amore aliquid amatur. Ecce tria sunt, amans, & quod amatur, & amor. Quid est ergo amor, nisi quaedam uita duo aliqua copulans, uel copulare appetens, amorem scilicet, & quod amatur? Et hoc etiam in externis carnalibusque amoribus ita est: sed ut aliquid purius & liquidius hauriamus, calcata carne ascendamus ad animum. Quid amat animus in amico, nisi animum? Et illic igitur tria sunt amans, & quod amatur, & amor. Restat etiam hinc ascendere, & superius ista quaerere, quantum homini datur. Sed hic paululum requiescat intentio, non ut se iam existimet inuenisse quod quaerit, sed sicut solet inueniri locus, ubi iam quaerendum est aliquid, nondum illud inuentum est, sed iam inuentum est ubi quaeratur: ita hoc dixisse suffecerit, ut tanquam ab articulo alicuius exordij caetera contexamus.

Gratus ad amorem aeternum. CAP. X.

DIVI AURELI AVGVSTINI

DE TRINITATE,

LIBER IX.

De trinitate quomodo inquirendum. CAP. I.

TRINITATEM certe quaerimus, non quamlibet, sed illam trinitatem, quae Deus est, uerusque, ac summus, ac solus Deus. Expecta ergo quisquis haec audis. Adhuc enim quaerimus, & talia quaerentem nemo iuste reprehendit, si tamen in fide firmissimus quaerat, quod aut nosse aut eloqui difficillimum est. Affirmantem uero cito iusteque reprehendit, quisquis melius uel uidet uel docet. Quaerite, inquit, Deum, & uiuet anima uestra. Et ne quisquam se tanquam apprehendisse temere gaudeat: Quaerite, inquit, faciem eius semper. Et apostolus: Si quis se diligit, putat aliquid scire, nondum scit quem admodum scire oporteat. Quisquis autem diligit Deum, hic cognitus est ab illo. Nec sic quidem dixit: Cognouit illum: quae periculosa praesumptio est, sed cognitus est ab illo. Sed & alibi cum dixisset, Nunc autem cognoscetes Deum: statim corrigens, imo cogniti, inquit, a Deo, maximeque illo loco: Fratres, inquit, ego meipsum non arbitror apprehendisse: unum autem, quae retro oblitus, in ea quae ante sunt extectus, secundum intentionem sequor ad palmam supernae uocationis Dei in Christo Iesu. Quotquot ergo perfecti, hoc sapiamus. Perfectionem in hac uita dicit, non aliud quam ea quae retro sunt obliuisci, & in ea quae ante sunt extendi secundum intentionem. Tutissima est enim quaerentis intentio, donec apprehendatur illud quod tendimus, & quod extendimus. Sed ea recta intentio est, quae proficitur a fide. Certa enim fides utique inchoat cognitionem, cognitio uero certa non perficitur, nisi post hanc uita, cum uidebimus faciem ad faciem. Hoc ergo sapiamus, ut nouerimus tutiorem esse affectum uera quaerendi, quam incognita pro cognitis praesumendi. Sic ergo quaeramus tanquam inuenturi: & sic inueniamus, tanquam quaesituri. Cum enim consummauerit homo, tunc inci-

Psal. 58. d. 33.

Psal. 104. 4. 1. Cor. 8. d. 2.

al. Sic. Gal. 4. b. 9. Phil. 3. c. 13.

3. sent. dist. 4. ca. post hoc. in medio. 1. Cor. 13. d. 12.

Eccl. 1. a. 6.

pit. De credendis nulla infidelitate dubitemus, de intelligendis nulla temeritate affirmemus: in illis autoritas tenenda est, in his ueritas exquirenda. Quod ergo ad istam quaestionem attinet, credamus patrem & filium & Spiritum sanctum esse unum Deum, uniuersae creaturae conditorem atque rectorem: nec patrem esse filium, nec Spiritum sanctum uel patrem esse uel filium, sed trinitate relatarum adinuicem personarum, unitate aequalis essentiae. Hoc autem quaeramus intelligere, ab eo ipso quod intelligere uolumus auxiliu precantes, & quantum tribuit quod intelligimus explicare, tanta cura & sollicitudine pietatis, ut etiam si aliquid aliud pro alio dicimus, nihil tamen indignum dicamus. Ut si quid, uerbi gratia, de patre dicimus, quod patri proprie non conueniat, aut filio conueniat, aut Spiritui sancto, aut ipsi trinitati: & si quid de filio, quod filio proprie non congruat, saltem congruat patri, aut Spiritui sancto, aut trinitati: ite si quid de spiritu sancto, quod proprietate Spiritu sancti non doceat, non tamen alienum sit a patre aut a filio, aut ab uno Deo trinitate: ueluti nunc cupimus uidere uerum illa excellentissima charitas proprietate Spiritu sancti sit: quod si non est, aut pater est charitas, aut filius, aut ipsa trinitas, quoniam resistere non possumus certissimae fidei, & validissime auctoritati scripturae dicentis: Deus charitas est: non tamen debemus deuiare sacrilego errore, ut aliquid de trinitate dicamus quod non creatori, sed creaturae potius conueniat, aut inani cogitatione fingatur. Quae cum ita sint, attendamus ista tria quae inuenisse nobis uidemur. Nondum de supernis loquitur, nondum de Deo patre & filio & spiritu sancto, sed de hac impari imagine, attamen imagine, id est hoie, familiaris enim ea & facilius fortassis inuenietur, metis nostrae infirmitas. Ecce ego qui hoc quaero, cum aliquid amo tria sunt, ego, & quod amo, & ipse amor. Non enim amo amore, nisi amantem amem: nam non est amor ubi nihil amatur. Tria ergo sunt, amans, & quod amatur, & amor. Quod si non amem nisi meipsum, nonne duo erunt, quod amo, & amor? Amans enim & quod amatur, hoc idem est, quando se ipse amat: sicut amare & amari, eodem modo id ipsum est, cum se quisque amat. Eadem quippe res bis dicitur, cum dicitur, amat se, & amatur a se. Tunc enim non est aliud atque aliud amare & amari, sicut non est aliud atque aliud, amans & amatur. At uero amor, & quod amatur etiam sic duo sunt. Non enim cum quisque amat amorem est, nisi cum amatur ipse amor. Aliud est autem amare se, aliud est amare amorem suum. Non enim amatur amor, nisi iam aliquid amans: quia ubi nihil amatur, nullus est amor. Duo ergo sunt, cum se quisque amat, amor & quod amatur. Tunc enim amans & quod amatur unum est. Unde uidetur non esse consequens, ut ubi unum, amor fuerit, iam tria intelligantur. Auferamus enim ab hac consideratione caetera quae multa sunt, quibus homo constat: atque ut haec quae nunc quaerimus, quantum in his rebus possumus, liquidò reperiamus, de sola mente tractemus. Mens igitur cum amat seipsum, duo quaedam ostendit, mentem & amorem. Quid est autem amare se, nisi sibi praesto esse uelle ad fruendum se? Et cum tantum se uult esse, quantum est, par menti uoluntas est, & amanti amor aequalis. Et si aliqua sublimitas est amor, non est utique corpus, sed spiritus: nec mens corpus, sed spiritus est. Neque tamen amor & mens duo spiritus, sed unus spiritus: nec essentiae duae, sed una: & tamen duo quaedam unum sunt, amans & amor: siue si dicas, quod amatur & amor. Et haec quidem duo relatiue adinuicem dicuntur. Amans quippe ad amorem refertur, & amor ad amantem. Amans enim aliquo amore amat, & amor alicuius amantis est. Mens uero &

1. sent. dist. 3. c. qua proprie.

1. Ioan. 4. 6. 16.

De tribus in amore ostenditur. CAP. I. 1.

Omnes omnitudo cum.

138

Spiritus non relatiuè dicuntur, sed essentiam demon-
strant. Non enim quia mens & spiritus alicuius homi-
nis est, ideo mens & spiritus ¶ manet. Retraçto enim
eo quod homo est, quod adiuncto corpore dicitur: re-
tracto ergo corpore, mens & spiritus manet. Retraçto
autem amante, nullus est amor: & retracto amore, nul-
lus est amans. Ideo quæ quantû adiuicem referuntur,
duo sunt. Quod autem ad seipsa dicuntur, & singula
spiritus, & simul vtrunque vnus spiritus: & singula mēs
& simul vtrunque vna mens. Vbi ergo trinitas? atten-
damus quantum possumus, & inuocemus lucem sem-
piternam, vt illuminet tenebras nostras & videamus
in nobis quantum finimur imaginem Dei. **MENS**
enim amare seipsam nõ potest, nisi etiam se nouerit: nõ
quomodo amat quod nescit: Aut si quisquam dicit ex
notitia generali vt speciali mētem credere se esse talē,
¶ quales alias experta est, & ideo amare seipsam, in-
fipientissimè loquitur. Vnde enim mens aliquã mentē
nouit, si se non nouit? Neq; enim vt oculus corporis
videt alios oculos, & se non videt: ita mens nouit alias
mētēs, & ignorat semetipsam. Per oculos enim corpo-
ris corpora videmus, quia radios qui per eos amicat, &
quicquid cernimus tangunt, refringere ac retorquere
in ipsos non possumus, nisi cū specula intuemur.
Quod subtilissimè obscurissimèque differitur, donec
apertissimè demonstratur vel ita se rem habere, vel nõ
ita. Sed quoquo modo se habeat vis, qua per oculos cer-
nimus, ipsam certè vim siue sint radij, siue aliud aliquid,
oculis cernere non valeamus, sed mente quærimus, &
si fieri potest, etiam hoc mente comprehendimus. Mēs
ergo ipsa sicut corporearum rerum notitias per sensus
corporis colligit, sic incorporearum rerum per semet-
ipsam. Ergo & semetipsam per seipsam nouit, quoniã
est incorporea: nam si non se nouit, non se amat.

SIC VTR autem duo quædam sunt, mens & amor e-
ius, cū se amat: ita quædam duo sunt, mens & notia eius,
cū se nouit. Igitur ipsa mens & amor & notitia eius,
tria quædam sunt, & hæc tria vnū sunt: & cū perfe-
cta sunt, æqualia sunt. Si enim minus se amat quàm est
vt verbi gratia, tantum se amet hominis mens, quantum
amandum est corpus hominis, cū plus sit ipsa quàm
corpus, peccat, & non est perfectus amor eius. Item si
amplius se amat quàm est, velut si tantum se amet, quã-
tum amandus est Deus, cū incomparabiliter minus sit
ipsa quàm Deus, etiam sic nimiti peccat, & non perfe-
ctum habet amorem sui. Maiore autē peruersitate & i-
niquitate peccat, cū corpus tantū amat, quantum a-
mandus est Deus. Item notitia si minor est, quàm est il-
lud quod noscitur, & plenè nosci potest, perfecta non
est. Si autē maior est, iam superior est natura que nouit
quàm illa quæ nota est: sicut maior est notitia corporis
quàm ipsum corpus quod ea notitia notū est. Illa enim
vita quædam est in ratione cognoscētis: corpus autem
non est vita. Et vita qualibet quolibet corpore maior
est, non mole, sed vi. Mens verò cū seipsam cognos-
cit, non se superat notitia sua, quia ipsa cognoscit, &
ipsa cognoscitur. Cū ergo se totam cognoscit, neque
secum quicquam aliud, par illi est cognitio sua: quia
neq; ex alia natura est eius cognitio, cū seipsam cog-
noscit. Et cū se totā nihil amplius percipit, nec mi-
nor nec maior est. Rectè igitur diximus, hæc tria cū
perfecta sunt, esse consequenter æqualia. Simul etiam
admonemur, si vtunque videre possumus hæc in ani-
ma existerē, & tanquam inuoluta euolui, vt sentiantur
& di numerentur substantia liter, vel, vt ita dicam, essen-
tialiter, non tanquam in subiecto, vt color, aut figura
in corpore, aut vlla alia qualitas aut quantitas. Quic-
quid enim tale est, non excedit subiectum in quo est.

Non enim color iste aut figura huius corporis potest
esse & alterius corporis. Mens autem amore quo se a-
mat, potest amare & aliud præter se. Item non se solam
cognoscit mens, sed & alia multa. Quamobrem non
amor & cognitio tanquam in subiecto insunt menti,
sed substantialiter etia ista sunt sicut ipsa mens: quia
etiã relatiuè dicuntur ad inuicem, in sua tamē sunt sin-
gula quæque substantia. Non sicut color & coloratū
relatiuè, ita dicuntur ad inuicem, vt color in subiecto
colorato sit, nõ habens in seipso propriam substantiam
quoniam coloratum corpus substantia est, ille autem
in substantia: sed sicut duo amici etiã duo sunt homines
quæ sunt substantiæ, cū homines non relatiuè dicantur,
amici autem relatiuè. Sed item quamuis substantia sit
amans vel sciens, substantia sit scientia, substantia sit
amor, sed amans & amor, aut sciens & scientia relatiuè
ad se dicuntur, sicut amici. Mens verò aut spiritus non
sunt relatiua, sicut nec homines relatiua sunt: non ta-
men sicut amici homines possunt seorsum esse ab inui-
cem, sic amans & amor, aut sciens & scientia. Quan-
quam & amici corpore videntur separari posse, non a-
nimo, in quantum amici sunt: veruntamen fieri potest,
vt amicus amicum etiam odisse incipiat, & eo ipso ami-
cus esse desinat, nesciente illo, & adhuc amante. Amor
autē quo se mens amat, si esse desinat, simul & illa desi-
nit esse amans. Item notitia qua se mens nouit, si esse
desinat, simul & illa nosse se desinat. Sicut caput capi-
tati alicuius vtique caput est, & relatiuè ad se dicitur,
quamuis etiam substantiæ sint. Nam & caput corpus
est, & capitatum: & si non sit ¶ corpus, nec capitatum
erit. Sed hæc præcisione ab inuicem separari possunt,
illa nõ possunt. Quod si sunt aliqua corpora, quæ seca-
ri omnino & diuidi nequeunt, tamē nisi partibus suis
constarent, corpora non essent: pars ergo ad totum re-
latiuè dicitur, quia omnis pars alicuius totus pars est, &
totū omnib' partibus totum est. Sed quoniã & pars
corpus est & totum, nõ tantū ista relatiuè dicitur, sed
etiam substantia liter sunt: forassis ergo mēs totū est,
& eius quasi partes amor quo se amat, & scientia qua
se nouit, quibus duabus partibus illud totum constat.
An tres sunt æquales partes, quibus totum vnū cõ-
pletur? Sed nulla pars totum, cuius pars est, cõplecti-
tur. Mens verò cū se totā nouit, hoc est perfectè nouit,
per totū eius est notitia eius. Et cū se perfectè amat,
totā se amat, & per totū eius est amor eius. Num ergo si
cut ex vino & aqua & melle vna fit potio, & singula p to-
tū sunt, & tamē tria sunt: nulla enim pars est potionis,
quæ non habeat hæc tria: nõ enim iuncta, velut si aqua
& oleū essent, sed omnino commixta sunt, & substan-
tiæ sunt omnes, & totus ille liquor vna quædam est ex
tribus cõfecta substantia: tale aliquid arbitrandū esse
simul hæc tria, mentem, amorem, notitiam? Sed non
vnus substantiæ sunt, aqua, vinum, & mel, quamuis ex
eorum cõmixtione fiat vna substantia potionis. Quo-
modo autem illa tria non sint eiuſdem substantiæ, non
video, cū mens ipsa se amet, atque ipsa se nouerit: at-
que ita sint hæc tria aut non alteri alicui rerum mens
vel amata vel nota sit. Vnius ergo eiuſdemque essen-
tiæ necessæ est hæc tria sint, & ideo si tāquam commix-
tione cõfusa essent, nullo modo essent tria, nec ferri
ad inuicem possent. Quemadmodum si ex vno codicēq;
auro tres annulos similes facias, quamuis connexos si-
bi referuntur ad inuicem, quod similes sunt: omnis e-
nim similis alicui similis est: & trinitas annulorum est,
& vnū aurū. At si misceantur sibi, & per totam singuli
massam suam cõspargantur, interciderit illa trinitas, &
omnino nõ erit: ac non solū vnū aurū diceretur, sicut in
illis tribus annulis dicebatur, sed iam nulla aurea tria.

al. caput.

A T

Trium vni-
tas.
C A P. V.

1. sent. dist. 3.
cap. sunt.

al. amorem
ipso & noi-
tis.

al. soram.

1. sent. dist. 3.
cap. & hæc
tria.

Aliter pet. sē
sus, aliter in
corporea
cognoscit.
C A P. V. I.

A T in illis tribus, cū se nouit mens & amat se, ma-
net trinitas, mens, amor, notitia, & nulla commixtione
confunditur: quamuis & singula sint in semetipsis, &
inuicem tota in totis, siue singula in binis, siue bina in
singulis. Itaque omnia in omnibus. Nam & mens est
vtique seipsa, quoniam ad seipsam mens dicitur:
quamuis noscens, vel nota, vel noscibilis ad suam
notitiam relatiuè dicitur. Amans quoque & amata vel
amabilis ad amorem referatur, quo se amat. Et notitia
quamuis referatur ad mentem cognoscētem vel cogni-
tam, tamen & ad seipsam nota & noscens dicitur. Non
enim sibi est incognita notitia, qua se mens ipsa cogno-
scit. Et amor quamuis referatur ad mentem amantem,
cuius amor est, tamen & ad seipsam est amor, vt sit etiã
in seipso: quia & amor amatur, nec alio nisi amore a-
mari potest, id est seipso. Ita sunt hæc singula in seipsis.
In alternis autem ita sunt, quia & mens amans in amore
est, & amor in amantis notitia, & notia in mente noscē-
te. Singula in binis ita sunt, quia mens qua se nouit &
amat, in amore & notitia sua est: & amor amantis men-
tis, se se que scientis, in mente notitiæ que eius est. Et no-
titia mentis se scientis & amantis in mente que in a-
more eius est, quia scientem se amat, & amantem se no-
uit. Ac per hoc & bina in singulis, quia mens qua se
nouit & amat, cum sua notitia est in amore, & cum suo
amore in notitia: ¶ amor quippe ipse & notitia simul
sunt in mente, qua se amat & nouit. Tota verò in totis
quemadmodum sint, iam supra ostendimus, cū se
¶ tota mens amat, & totam nouit, & totum amorem
suum nouit, totamque amat notitiam suam, quando
fuit ista ad se ipsa perfecta sunt. Miro itaq; modo tria ista
inseparabilia sunt à semetipsis, & tamen eorum singu-
lum quod quod substantia est, & simul omnia vna sub-
stantia vel essentia, cū relatiuè dicuntur ad inuicem.

S E D cū seipsam nouit humana mens, & amat
seipsam, non aliquid incommutabile nouit & amat:
aliterque vnusquisque homo loquendo enunciat men-
tem suam, quid in seipso agatur attendens: aliter autem
humanam mentem speciali aut generali cognitione
desinit. Itaque cū mihi de sua propria loquitur,
verum intelligat hoc aut illud, aut non intelligat, &
vtrū velit aut non nolit hoc aut illud, credo. Cū verò
humana specialiter aut generaliter verum dicit, agno-
sco & approbo. Vnde manifestū est aliud vnunquem-
que videre in se: quod sibi alius dicenti credat non ta-
men videat: aliud autem in ipsa veritate, quod alius
quoque possit intueri, quorum alterum mutari per tē-
pora, alterum incommutabili aternitate consistere.
Neque enim oculis corporeis multas mentes videndo,
per similitudinem colligimus generalem vel specialem
mentis humanæ notitiam, sed intuemur inuolabilem
veritatem, ex qua perfectè, quantum possumus, desi-
niamus: non qualis sit vnus cuiusque hominis mens,
sed qualis esse sempiternis rationibus debeat. Vnde
etiam phantasias rerum corporalium per corporis sen-
sum hausit, & quodammodo insulas memorie, ex
quibus etiam ea quæ non visa sunt, ficto phantasmate
cogitantur, siue aliter quàm sunt, siue fortuito sicut
sunt, aliis omnino regulis supra mentem nostram in-
commutabiliter manentibus, vel approbare apud nos-
metipsos, vel improbare conuincimur, cū rectè ali-
quid approbamus aut improbamus. Nam & cū reco-
lo Carthaginis mœnia, quæ vidi, & cū fingo Alexan-
dræ mœnia, quæ non vidi, easdemque imaginarias
formas qualdam quibusdam præferens, rationabiliter
præfero, viget & claret desuper iudicium veritatis, ac
sui iuris incorruptissimis regulis firmum est. Et si cor-
poralium imaginum quasi quodam nubilo subtextitur,

non tamen inuoluitur atque confunditur. Sed interest
vtrum ego sub illa, vel in illa caligine, tanquam à celo
perspicuo secludar: an sicut in altissimis montibus ac-
cidere solet, inter vtrumque aère libero fruens, & fere-
nissimam lucem supra, & densissimas nebulas subtus as-
piciam. Nam vnde in me fraterni amoris inflammatur
ardor, cū audio virum aliquem pro fidei pulchritudi-
ne & firmitate acriter tormenta tolerasse? Et si mihi digi-
to ostendatur ipse homo, studeo mihi coniungere, no-
tum facere, amicitia colligare. Itaque si facultas datur,
accedo, alloquor, sermonem confero, affectum meū in
illum quibus verbis possum, exprimo, vicissimque in eo
fieri quæ in me habeat atque exprimi volo, spiritalē-
que complexum credendo molior, quia peruestigare
tam citò & cernere penitus eius interiora non possum.
Amo itaque fidelem & fortem virum amore casto at-
que germano. Quod si mihi inter nostras loquelas fa-
teatur, aut ¶ in cautius aliquo modo sese indicet, quod
vel de Deo credat incongrua, atque in illo quoque car-
nale aliquid desideret, & pro tali errore illa pertulerit,
vel speratæ pecuniæ cupiditate, vel inani auiditate lau-
dis humane, statim amor ille, quo in eum ferebar offen-
sus, & quasi repercussus, atque ab indigno homine abla-
tus, [non] in ea forma permanet, ex qua eum talem cre-
dens amaui. Nisi fortè ad hoc amo iam, vt talis sit,
cum talem non esse compererem. At in illo homine ni-
hil mutatum est, mutari tamen potest, vt fiat quod eum
iam esse crederem. In mente autem mea mutata est
vtique ipsa existimatio, quæ de illo aliter se habebat,
& aliter habet: idemque amor ab intentione perfuēn-
di ad intentionem consulendi, incommutabili de-
super iustitia iubente deflexus est. Ipsa verò forma in-
conculsa ac stabilis veritatis, & in qua fruere ho-
mine, bonum eum credens, & in qua consulo vt bo-
nus sit, eadem luce incorruptibilis sincerissimæ-
que rationis & mex mentis aspectum, & illam phan-
tasiam nubem, quam desuper cerno, cum eundem ho-
minem quem videram cogito, imperturbabili ¶ acqui-
tate perfundit. Item cum arcū pulchrè ac æqualiter in-
tortum quem vidi, verbi gratia Carthagine, animo re-
uoluo, res quædam menti nunciata per oculos, memo-
riæque transfusa, imaginarium conspectum facit. Sed
aliud mente conspicio, secundum quod mihi opus il-
lud placet: vnde etiam si displiceret, corrigerem. Itaque
de istis secundum illam iudicamus, & illam cernimus
rationalis mētis intuitu. Ista verò aut præsentia sensu
corporis tangimus, aut imagines absentium fixas in memo-
ria recordamur, aut ex earū similitudine talia fingimus,
qualia nos ipsi, si vellemus atque possemus, etiam opere
moliremur: aliter figurantes animo imagines corporū,
aut per corpus copora videntes: aliter autem rationes ar-
tēque ineffabiliter pulchrā talium figurarum super
aciem mentis simplici intelligentia capientes.

I N illa igitur aterna veritate, ex qua temporalia
facta sunt omnia formam secundum quam sumus, &
secundum quam vel in nobis, vel in corporibus vera
& recta ratione aliquid operamur, visu mentis aspici-
mus: atque inde conceptam rerum veracem notitiam,
tanquam verbum apud nos habemus, & dicendo in-
tus gignimus: nec à nobis nascendo discedit. Cum
autem ad alios loquimur, verbo intus manenti mini-
sterium vocis adhibemus, aut alicuius signi corpo-
ralis, vt per quandam commemorationem sensibi-
lem tale aliquid fiat etiam in animo audientis, quale de
loquentis animo non recedit. Nihil itaque agimus per
membra corporis in factis in dictisque nostris, quibus
vel approbantur vel improbantur motes hominum,
quod non verbo apud nos intus edito præuenimus,

al. incantat.

Omnes o-
mittunt nos

al. eternitate

Verbum æ-
ternum a
verbo homi-
nis, quomodo
differat.
C A P. V. I.

al. est.

Simile simi-
le nouit.
C A P. V.
I. I.

al. quatenus.

Tria esse in
anima que
sunt vnū,
mentem, &
notitiā sui,
& amorem
C A P. I. I. I.

1. sent. dist. 3.
cap. sed
iam.

Amor & cupiditas. CAP. VI. II.

3. sent. dist. 5. cap. cum autem.

Quaedam a male posse esse est. CAP. VII. II.

Ioan. 4. b. 11. Phil. 1. 17.

Yaco. 1. c. 15. Math. 11. d. 28. Mat. 2. 4. b. 19. ad Gal. 4. b. 19. Mat. 11. c. 37.

ut vitia quae dam bene nouimus. CAP. VII. X.

1. Cor. 12. a. 3.

Mat. 7. c. 21.

Nemo enim volens aliquid facit, quod non in corde suo prius dixerit. Quod verbum amore concipitur, siue creature, siue creatoris, id est, aut natura: mutabilis, aut incommutabilis veritatis. ERGO aut cupiditas, aut charitate: non quod non sit amanda creatura, sed si ad creatorem refertur, ille amor, non iam cupiditas, sed charitas erit. Tunc enim est cupiditas cum propter se amatur creatura, tunc non vtemem adiuuat, sed corrupti fruentur. Cum ergo aut par nobis, aut inferior creatura sit, inferiore vtendum est ad Deum, pari autem fruedum, sed in Deo. Sicut enim teipso, non in teipso frui debes, sed in eo qui fecit te, sic etiam illo quem diligis tanquam teipsum: & nobis ergo & fratribus in Domino fruamur, & inde nos nec ad nosmetipsos remittere, & quasi relaxare deorsum versus audeamus. Nascitur autem verbum cum excogitatum placet, aut ad peccandum aut ad recte faciendum. Verbum ergo nostrum & mentem de qua gignitur, quasi medius amor coniungit, seque cum eis tertium complexu incorporeo, sine vlla confusione constringit. CONCEPTVM autem verbum & natum id ipsum est, cum voluntas in ipsa notitia conuiescit, quod fit in amore spiritualium. Qui enim, verbi gratia, perfecte nouit, perfecte que amat iustitiam, iam iustus est, etiam si nulla existat secundum eam forinsecus per membra corporis operandi necessitas. In amore autem carnalium temporaliumque rerum, sicut in ipsis animalium fructibus, alius est conceptus verbi, alius partus. Illic enim quod cupiendo concipitur, adipiscendo nascitur. Quoniam non sufficit auaritia nosse & amare aurum, nisi & habeat, neque nosse & amare venci, aut concumbere, nisi etiam id agat: neque nosse & amare honores & imperia, nisi proueniant. Quae tamen omnia, nec adepta sufficiunt. Qui enim biberit ex hac, inquit, aqua, sitiet iterum. Ideoque & in Psalmo, Cōcepit, inquit, dolorem, & peperit iniquitatem. Dolorem vel laborem dicitur concipi, cum ea concipiuntur quae nosse ac velle non sufficit, & inardescit atque aegrotat animus indigentia, donec ad ea perueniat, & quasi pariat ea. Vnde eleganter in Latina lingua parta dicuntur & reperta atque comperta, quae verba quasi à partu ducta resonant. Quia concupiscentia cum conceperit, parit peccatum. Vnde Dominus clamat, Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis. Et alio loco, Vae pregnantibus & mammantibus in illis diebus. Cum itaque ad partum verbi referret omnia vel recte facta vel peccata, Ex ore, inquit, tuo iustificaberis, & ex ore tuo condemnaberis: os volens intelligi, non hoc visibile, sed interius inuisibile cogitationis & cordis.

RECTE ergo quaritur, vtrum omnis notitia verbum, an tantum amata notitia. Nouimus enim & ea quae odimus. Sed nec concepta, nec parta dicenda sunt animo, quae nobis displicent. Non enim omnia quae quoquo modo tangunt concipiuntur: vt tantum nota sunt, non tamen verba dicuntur, sicut ista de quibus nunc agimus. Aliter enim dicuntur verba quae spatia temporum syllabis tenent, siue pronuncientur, siue cogitentur, aliter omne quod notum est verbum dicitur, animo impressum quamdiu de memoria proferri & definiti potest, quamuis res ipsa duplicat: aliter cum placet quod mente concipitur. Secundum quod genus verbi accipiendum est quod ait Apostolus, Nemo dicit Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto, cum secundum aliam verbi notionem dicant hoc & illi, de quibus ipse Dominus ait: Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum caelorum. Veruntamen cum & illa, quae odimus, recte displicent, recteque improbantur, approbatur eorum improbatio, & placet & verbum est. Neque vitiorum notitia nobis displicet, sed ipsa vitia. Nam placet mihi quod noui, & definitio quid sit intemperantia, & hoc est verbum eius, sicut sunt in arte nota vitia, & recte approbatur eorum notitia, cum discernit cognitor speciem priuationemque virtutis, sicut aere & negare, esse & non esse: attamen virtute priuari atque in vitium deficere, damnabile est. Et definire intemperantiam, verbumque eius dicere, pertinet ad arte morum. Esse autem intemperantem ad id pertinet quod illa arte culpatur. Sicut nosse ac definire quid sit sollicitus, pertinet ad arte loquendi, facere autem vitium est, quod eadem arte reprehenditur. Verbum est igitur, quod nunc discernere ac insinuare volumus, cum amore notitia. Cum itaque se mens nouit & amat, iungitur ei amore verbum eius. Et quoniam amat notitiam & nouit amorem, & verbum in amore est, & amor in verbo, & vtrumque in amante atque dicente. Sed omnis secundum speciem notitia, similis est ei rei quam nouit. Est enim alia notitia secundum priuationem, quam cum improbamus, loquimur. Et haec priuationis improbatio speciem laudat, ideoque approbatur.

HAEC ergo animus nonnullam speciei notae similitudinem, siue cum ea placet, siue cum eius priuatio displicet. Quocirca in quantum Deum nouimus, similes fumus: sed non ad aequalitatem similes, quia non tantum eum nouimus, quantum ipse se. Et quemadmodum cum per sensum corporis discimus corpora, sit eorum aliqua similitudo in animo nostro, quae phantasia memoria est: non enim omnino ipsa corpora in anima sunt, cum ea cogitamus, sed eorum similitudines. Itaque cum eas pro illis approbamus, erramus. Error namque est pro alio alteri approbatio. Melior est tamen imaginatio corporis in animo, quam illa species corporis, in quantum haec in meliore natura est, id est in substantia vitali, sicuti animus est: ita cum Deum nouimus, quamuis meliores efficiamur quam eramus antequam nossemus, maximeque cum eadem notitia etiam placita dignaque amata verbum est, sitque aliqua Dei similitudo illa notitia: tamen inferior est, quia in inferiore natura est. Creatura quippe animus, creator autem Deus. Ex quo colligitur, quia cum se mens ipsa nouit atque approbat, sic est eadem notitia verbum eius, vti sit par omnino & aequale, atque identidem: quia neque inferioris essentiae notitia est, sicut corporis: neque superioris, sicut Dei. Et cum habeat notia similitudinem ad eam rem quam nouit, hoc est, cuius notitia est, haec habet perfectam & aequalem, quia mens ipsa, quae nouit, est nota. Ideoque & imago & verbum est, quia de illa existimatur, cum cognoscendo eadem coaeruat, & est gignenti aequale quod genitum est. Quid ergo amor? non erit imago? non verbum? non genitus? Cur enim mens notitiam suam gignit, cum se nouit: & amorem suum non gignit, cum se amat? Nam si propterea est notionis suae causa, quia noscibilis est: amoris etiam sui causa est, quia est amabilis. Cur vtrumque itaque non genuerit, difficile est dicere. Haec enim quaestio etiam de ipsa summa trinitate, omnipotentissimo creatore Deo, ad cuius imaginem homo factus est, solet mouere homines quos veritas Dei per humanam locutionem inuitat ad fidem. Cur non Spiritus quoque sanctus à patre Deo genitus vel creditur vel intelligitur, vt filius etiam ipse dicatur? Quod nunc in mente humana vtrumque inuestigare conamur, vt ex inferiore imagine, in qua nobis familiaris natura ipsa nostra, quasi interrogata, responderet, exercitatio mentis aciem ab illuminata creatura ad lumen incommutabile dirigamus: si tamen veritas ipsa persuaserit, sicut Dei verbum filium esse, nullus Christianus dubitat, ita charitatem esse Spiritum sanctum. Ergo ad imaginem illam, quae creatura est,

Imago rei cognita in animo. CAP. VII. XI.

al. qua.

Cur sicut notitia mens est proles non etiam amor partus eiusdem sit. CAP. VII. XII.

Gen. 1. d. 27.

al. digerende.

3. sent. dist. ca. & est ipsa mens.

est, hoc est, ad rationalem mentem diligentius de hac re interrogandam considerandamque redeamus, vbi temporaliter existens nonnullarum rerum notitia, quae antea non erat: & aliarum rerum amor, quae antea non amabantur, distinctius nobis aperit quid dicam: quia & ipsi locutioni temporaliter dirigenda, facilius est ad explicandum res, quae in ordine temporum comprehenditur. Primum itaque manifestum sit, posse fieri, vt sit aliquid scibile, id est, quod sciri possit, & tamen nesciatur: illud autem fieri non posse, vt sciat quod scibile non fuerit. Vnde liquidum tenendum est, quod omnis res quamcumque cognoscimus, congenerat in nobis notitiam sui. Ab veroque enim notitia paritur, à cognoscente & cognito. Itaque mens cum seipsam cognoscit, sola parens est notitiae suae: & cognitum enim & cognitor ipsa est. Erat autem sibi ipsa noscibilis, & antequam se nosset: sed notitia sui non erat in ea, cum seipsa non nouerat. Quod ergo cognoscit se parem, sibi notitiam sui gignit: quia non minus se nouit quam est, nec alterius essentiae est notitia eius, non solum quia ipsa nouit, sed etiam quia seipsam, sicut supra diximus. Quid ergo de amore dicendum sit: cur non etiam cum se amat, ipsum quoque amorem sui genuisse videatur? Erat enim amabilis sibi, & antequam se amaret, quia poterat se amare: sicut erat sibi noscibilis, & antequam se nosset, quia poterat se nosse. Nam si non sibi esset noscibilis, nunquam se nosse potuisset. Ita si non sibi esset amabilis, nunquam se amare potuisset. Cur itaque amando se non genuisse dicatur amorem suum, sicut cognoscendo se genuit notitiam suam? In eo quidem manifeste ostenditur hoc amoris esse principium, vnde procedit: ab ipsa quippe mente procedit, quae sibi est amabilis antequam se amet: atque ita principium est amoris sui, quo se amat. Sed ideo non recte dicitur genitus ab ea, sicut notitia sui quae se nouit, quia notitia iam inuentum est, quod partum vel reperit dicitur, quod saepe praecedit inquisitio eo sine quietura. Nam inquisitio est appetitus inueniendi, quo idem valet si dicas, reperiendi. Quae autem reperiuntur, quasi pariuntur, vnde proli similia sunt, vbi nisi in ipsa notitia? Ibi enim quasi expressa formantur. Nam etsi iam erant res quas quaerendo inuenimus, notitia tamen ipsa non erat, quam sicut prolem nascentem deputamus. Porro appetitus ille, qui est in quaerendo, procedit à quaerente, & pender quodammodo, neque requiescit sine quo intenditur, nisi id quod quaeritur inuentum, quaerenti copuletur. Qui appetitus, id est, inquisitio, quamuis amor esse non videatur, quo id quod notum est, amatur: hoc enim adhuc vt cognoscatur agitur: tamen ex eodem genere quiddam est. Nam voluntas iam dici potest, quia omnis qui quaerit inuenire vult, & si id quaeritur quod ad notitiam pertineat, omnis qui quaerit nosse vult. Quod si audenter atque instanter vult, studere dicitur, quod maxime in assequendis atque adipiscendis quibusque doctrinis dici solet. Partum ergo mentis antecedit appetitus quiddam, quo id quod nosse volumus quaerendo & inueniendo, nascitur proles ipsa notitia: ac per hoc appetitus ille concipitur pariturque notitia, partus & proles recte dici non potest, idemque appetitus quo inhiatur rei cognoscendae, sit amor cognitae, dum tenet atque amplectitur placitam prolem, id est, notitiam, gignenti que coniungit. Et est quaedam imago trinitatis, ipsa mens & notitia eius, quod est proles eius, ac de se ipsa verbum eius, & amor tertius, & haec tria vnum atque vna substantia. Nec minor proles, dum tantum se nouit mens quanta est: nec minor amor dum tantum se diligit quantum nouit, & quanta est.

1. sent. dist. 3. cap. & est ipsa.

1. sent. dist. 3. c. nec minor.

Nunc ad ea ipsa consequenter enodari explicanda limatior accedat intentio. Accipimus quia rem prorsus ignotam amare omnino nullus potest, diligenter inueniendum est cuiusmodi sit amor studetium, id est, non iam scientium, sed adhuc scire cupientium quaque doctrinam. Et in his quippe rebus in quibus non vitare dicitur studium, solent existere amores ex auditu, dum cuiusque pulchritudinis fama ad videndum ac fruendum animus accenditur, quia generaliter nouit corporum pulchritudines, ex eo quod plurimas vidit, & inest intrinsecus vnde approbetur, cui forinsecus inhiatur. Quod cum fit, non rei penitus incognitae amor excitatur, cuius genus ita notum est. Cum autem virum bonum amamus, cuius faciem non vidimus, ex notitia virtutum amamus, quas nouimus in ipsa veritate. Ad doctrinas autem cognoscendas, plerumque nos laudantium atque praedicantium accendit auctoritas: & tamen nisi breuiter impressam cuiusque doctrinae haberemus in animo notionem, nullo ad eam discendam studio flagrarem. Quis enim sciendae, verbi gratia, Rhetoricae vllam curam, & operam impederet, nisi ante sciret eam dicendi esse scientiam? Aliquando etiam ipsarum doctrinarum fines auditis expertos miramur, & ex hoc inardescimus facultatem comparare discendo, quae ad eos peruenire possimus. Tanquam si literas nescienti dicatur quaedam esse doctrinam, quae quicquid valeat, quamuis longè absenti verba mittere manu facta in silentio, quae rursus ille cui mitantur, non auribus, sed oculis colligat, idque fieri videat, nonne dum concupiscit nosse quo id possit, omni studio circa illum finem mouetur, quem iam notum tenet? Sic accenduntur studia discendum: nam quod quisque prorsus ignotat, amare nullo pacto potest. Ita etiam signum si quis audiat incognitum, veluti verbi alicuius sonum, quo quid significetur ignorat, cupit scire quidnam sit, id est sonus ille cui rei commemoranda institutus sit: veluti si audiat cum dicitur temetum, & ignoras quid sit, requirat. Iam itaque oportet vt nouerit signum esse, id est, non esse inane illam vocem, sed aliquid ea significari: alioquin iam notum est hoc trisyllabum, & articulatam speciem suam impressit animo per sensum aurium. Quid amplius in eo requiratur, quo magis innotescat, cuius omnes litterae, omniaque soni spatia nota sunt: nisi quia simul innotuit signum esse, quod mouitque sciendi cupiditatem, cuius rei signum sit? Quo igitur amplius notum est, sed non plenè notum est, eo cupit animus de illo nosse quod reliquum est. Si enim tantummodo esse istam vocem nosset, eamque alicuius rei signum esse non nosset, nihil iam quaereret de sensibili re, quantum poterat sentiendo percepta. Quia verò non solum esse vocem, sed & signum esse iam nouit, perfectè id nosse vult. Neque vllum perfectè signum noscitur, nisi cuius rei signum sit, cognoscatur. Hoc ergo qui ardenti cura quaerit vt nouerit, studioque accensus insistit, num potest dici esse sine amore? Quid igitur amat? Certè enim amari aliquid nisi notum non potest. Neque enim ille istas tres syllabas amat, quas iam notas habet. Quod si hoc in eis amat, quia scit eas significare aliquid, non inde nunc agitur, non enim hoc nosse quaerit. Sed in eo quod scire studet, quid amet inquirimus, quod profectò nondum nouit: & propterea miramur cur amet, quoniam firmissimè nouimus amari nisi nota non posse. Quid ergo amat, nisi quia nouit

Nihil iam nisi aliquo modo cognitum. CAP. I.

al. mouitque.

142

atque intuetur in rationibus rerum quæ sit pulchritudo doctrinæ, qua cōtinētur notitiæ signorum omnium: & quæ sit utilitas in ea peritia, qua inter se humana societates sensa communicat, ne sibi hominū cœtus deterior sit quavis solitudine, si cogitationes suas colloquēdo non misceant. Hanc ergo speciem decoram, & utilem cernit anima, & nouit & amat: eamque in se perfici studet quantum potest, quisquis uocum significatiā quamcunque ignorat, inquirat. Aliud est enim quod eam in ueritatis luce conspicit, aliud quod in sua facultate concupiscit. Conspicit namque in luce ueritatis quā magnū, & quā bonū sit omnes omnium gentiū linguas intelligere ac loqui, nullamque ut alienigenam audire, & à nullo ita audiri. Cuius notitiæ decus cogitatione iam cernitur, amaturque res nota; quæ ita cōspicitur, atque inflāmat studia discentiū, ut circa eā moueantur, eique inhient in omni opera, quam impendunt consequēdæ tali facultati, ut etiā uis amplectatur quod ratione prænoscut: atque ita quisque, cui facultati spe propinquat, ei feruētius amore inardescit. Eis doctrinis quippe studetur uehementius, quæ capi posse non desperantur. Nā cuius rei adipiscēdæ spem quisque nō gerit, aut tepidè amat, aut omnino non amat, quāuis quā pulchra sit uideat. Quocirca quia omnium linguarū sciētia ferè ab omnibus desperatur, sua gentis quisque maxime studet, ut nouerit. Quod si & illi ad perfectū percipiēdæ se nō sufficere sentit, nemo tamē tam desidiosus est huius notitiæ, qui non cum audierit incognitū uerbū, uelit nosse quid illud sit, & si potest, quærat ac discat. Quod dum quærit, utique in studio discendi est, & uidetur amare rem incognitam, quod non ita est. Species namque illa tangit animum, quam nouit & cogitat, in qua elucet decus confociandorum animorum in uocibus notis audiendis, atque reddendis: eaque accēdit studio quærentem quidem quod ignorat, sed notam formam, quod id pertineat, intuentem & amantem. Itaque si quærenti, uerbi gratia, quid sit remetum, hoc enim exēpli causa posueram, dicatur, quid ad te pertinet, respondebit, ne forte audiam loquentem, & non intelligam, aut uispiam forte id legam, & quid scriptor senserit, nesciam: quis tandem huic dicat, noli intelligere quod audis, noli nosse quod legis: Omnibus enim ferè animis rationalibus in promptu est ad uidendum huius peritiæ pulchritudo, qua hominum inter se cogitata, significantium uocum enunciatione noscuntur: propter hoc notum decus, & ob hoc amatum quia notum, studiosè quæritur uerbum illud ignotum. Itaque cum audierit atque cognouerit remetum à ueteribus uinum appellatum, sed iam ex uisū loquēdi quem nunc habemus, hoc uocabulum emortuū, propter nonnullos fortasse ueterū libros sibi necessarium deputabit. Si autem & illos superuacaneos habet, forte iam nec dignum quod memoriæ cōmēdet existimat, quia uidet ad illam speciem doctrinæ quam notam mente intuetur atque amat, minimè pertinere. Quamobrem omnis amor studentis animi, hoc est uolentis scire, quod nescit, non est amor eius rei quam nescit, sed eius quam scit, propter quam uult scire quod nescit: aut si tam curiosus est, ut non propter causam aliam notam, sed solo amore rapiatur incognita scendi, discernendus quidem est à studiosi nomine iste curiosus, sed nec ipse amat incognita, imò congruentius dicitur, odit incognita, quæ nulla esse uult, dum uult omnia esse cognita. Sed ne quisquam nobis difficiliorem referat quæstionem, asserēs tam nō posse quemquam odisse quod nescit, quā nō potest amare quod nescit, non resistimus ꝑ uerbis: sed intelligendum est, non hoc idem dici cum dicitur, amat scire incognita, ac si diceretur, amat incognita. Illud enim fieri

potest, ut amet quisque scire incognita: ut autem amet incognita, non potest. Non enim frustra ibi est positum scire: quoniā qui scire amat incognita, nō ipsa incognita, sed ipsum scire amat. Quod nisi haberet cognitū neque scire se quisquā posset fidēter dicere, neque nescire. Nō solum enim qui dicit scio, & uerū dicit, necesse est ut quid sit scire sciat: sed etiam qui dicit nescio, idque fidēter & uerū dicit, & scit uerum se dicere, scit utique quid sit scire: quia & discernit ab sciente nescientē, cum ueraciter se intuens dicit nescio: & cū ꝑ ipse scit se uerū dicere, unde sciret, si quid sit scire, nesciret? **Q**UILIBET igitur studiosus, quilibet curiosus non amat incognita, cū cū ardentissimo appetitu instat scire quod nescit. Aut enim iam genere notū habet quod amat, idque nosse expetit, etiam in aliqua re singula, uel in singulis rebus, quæ illi nondum nota: forte laudatur, fingitque animo imaginariam formā qua excitetur in amore: Unde autē fingit, nisi ex iis quæ iam nouerat: Cui tamē formæ animo figuratæ atque in cogitatione notissime, si eam quæ laudabatur dissimilem inuenerit, fortasse non amabit. Quod si amauerit, ex illo amare incipiet ex quo didicit. Paulo antè quippè alia erat quæ amabatur, quam sibi animus formans exhibere consueuerat. Si autem illi formæ similem inuenerit quam fama prædicauerat, cui uerè possit dicere, iam te amabam, nec tūc utique amabat incognita, quam in illa similitudine nouerat. Aut in specie sempiternæ rationis uidemus aliquid & abiamamus, quod cum expressum in aliqua rei temporalis effigie, illis qui experti sunt laudantibus & amamus & credimus, nō aliquid amamus incognitū, unde iam supra satis differuimus: aut aliquid notum amamus, propter quod ignotū aliquid quærimus: cuius ignoti amor nequaquam nos tenet, sed illius cogniti, quod pertinere nouimus, ut illud etiam quod adhuc ignotū quærimus, nouerimus: sicut de incognito uerbo paulo antè locutus sum. Aut ipsum scire quisque amat, quod nulli scire aliquid cupienti esse incognitum potest. His causis uidentur amare incognita, qui scire aliquid uolunt quod nesciunt, & propter ardentiorē quærendi appetitum sine amore esse dici non possunt. Sed quā se res aliter habeat, neque omnino quicquam ametur incognitum, arbitror me persuasisse uerū diligenter intuentibus. Sed quia exempla quæ dedimus, eorū sunt, qui aliquid quod ipsi non sunt nosse cupiunt, uidendum est ne forte aliquid nouum genus appareat cum seipsa mens nosse desiderat. **Q**UO ergo amat mens, cum ardentē seipsam quærit ut nouerit, dū incognita sibi est? Ecce enim mens semetipsam quærit ut nouerit, & inflāmat ut hoc studio. Amat igitur. Sed quid amat? Seipsam? **Q**uomodo, cum se nondū nouerit, nec quisquam possit amare quod nescit? An ei fama prædicauit speciem suam, sicut de absentibus solemus audire? Fortè ergo se non amat, sed quod de se fingit, hoc amat, longe fortasse aliud quā ipsa est: aut si se mens sui similem fingit, & ideo cum hoc figmentū amat, se amat antequā nouerit: quia id quod sui simile est intuetur: nouit igitur alias mentes ex quibus se fingat, & genere ipso sibi nota est. Cur ergo cum alias mentes nouit, cum seipsam nihil sibi possit esse præsentius? **Q**uod si ut oculis corporis magis alij oculi noti sunt, quā ipsi sibi, non se ergo quærat nunquā inuentura. Nunquā enim se oculi præter specula uidebunt. Nec ullo modo putandum est etiam rebus incorporeis contemplandis tale aliquid adhiberi, ut mens tanquam in speculo se nouerit. An in ratione ueritatis æternæ uidet quā speciosum sit nosse semetipsam, & hoc amat quod uidet, studetque in se fieri: quia quamuis sibi nota non sit, notum tamen ei est quā bonum sit, ut sibi nota sit. Et hoc quidem permi-

al. id. Nemo profus amat incognita. CAP. II.

al. quærit.

Arguatur quomodo mēs ex parte sibi sit nota. CAP. III.

Quomodo nō amet seipsam incognitam sibi. CAP. III.

permirabile est, nondum se nosse, & quā pulchrū sit se nosse, iam nosse. An aliquem finem optimum, id est securitatem & beatitudinē suam uideret, per quādam oculis memoriā, quæ in longinqua eam progressam nō deseruit, & credit ad eundem finē, nisi seipsam cognouerit, se peruenire non posse? Ita dum illud amat, hoc quærit: & notum amat, hoc illud, propter quod quærit ignotum. Sed cur memoria beatitudinis suæ potuit, & memoria sui cum ea perdurare nō potuit, ut tā se nosset, quæ uult peruenire, quā nouit illud quod uult peruenire? An cum se nosse amat, non se quam nondū nouit, sed ipsum nosse amat: acerbiusque tolerat seipsam deesse scientiæ suæ, qua uult cuncta cōprehēdere? Nouit autem quid sit nosse, & dum hoc amat quod nouit, etiā se cupit nosse. Vbi ergo nosse suum nouit, si se non nouit? nam nouit quod alia nouerit, se autem non nouerit: hinc enim nouit & quid sit nosse. **Q**uo pacto igitur se aliquid scientem scit, quæ seipsam nescit? neque enim alteram mentem scientem scit, sed seipsam. Scit igitur seipsam. Dei cum se quærit ut nouerit, quærentē se iam nouit. Iam se ergo nouit. **Q**uapropter nō potest omnino nescire se, quæ dum se nescientem scit, se utique scit: si autem se nescientem nesciat, nō se ꝑ quærit ut sciat. **Q**uapropter eo ipso quo se quærit, magis se sibi notam quā ignotam esse cōuincitur? Nouit enim se quærentem atque nescientem, dū se quærit ut nouerit. Quid ergo dicemus? An quod ex parte se nouit, ex parte non nouit? Sed absurdum est dicere, nō eam totā scire quod scit. Non dico tarū scit, sed quod scit, tota scit. Cum itaque aliquid de se scit, quod nisi tota nō potest, tota se scit. Scit autem se aliquid scientem, nec potest quicquā scire nisi tota. Scit se igitur totam. Deinde quid eius ei tam notū est quam se uiuere? **N**on potest autem & mens esse, & non uiuere, quādo habet etiā amplius ut intelligat: nam & animæ bestiarū uiuūt, sed non intelligunt. Sicut ergo mens tota mens est, sic tota uiuit. Nouit autem uiuere se. Totam se igitur nouit. Postremò cum se nosse mens quærit, mētē se esse iam nouit: alioquin utrum se quærat ignorat & aliud pro alio forsitan quærit. Fieri enim potest ut ipsa non sit mens, atque ita dum mentem nosse quærit, nō seipsā quærat. **Q**uapropter quoniam cum quærit mens quid sit mens, nouit quod se quærat, profectò nouit quod ipsa sit mēs. Porro si hoc in se nouit quod mēs est, & tota mēs est, tota se nouit. Sed ecce nō se nouerit esse mētē, cum autē se quærit, hoc tantū modo nouerit quod se quærat. Potest enim etiam se aliud pro alio quætere: si hoc nescit: ut autem non quærat aliud pro alio proculdubio nouit quid quærat. At si nouit quid quærat, & seipsam quærit, seipsam utique nouit. **Q**uid ergo adhuc quærit? **Q**uod si ex parte se nouit, ex parte autem adhuc quærit, non seipsam, sed partem suam quærit. **C**um enim ea ipsa dicitur, tota dicitur. Deinde quia nouit nondum se à se inuentam totam, nouit quāta sit tota. Atque ita quærit quod deest, quæ admodum solemus quætere, ut ueniat in mentem quod excidit, nec tamen penitus excidit, quia potest recognosci, cum uenerit, hoc esse quod quærebatur. Sed quomodo mens ueniat, in mentē, quasi possit mens in mente non esse? Huc accedit, quia si parte inuenta, non se totam quærit, tamen tota se quærit. Tota ergo sibi præstō est, & quid adhuc quærat non est: hoc enim deest quod quæritur, nō illa quæ quærit. **C**um itaque tota se quærit, nihil eius deest: aut si non tota se quærit, sed pars quæ inuenta est quærit partem quæ nondum inuenta est; nō se ergo mens quærit, cuius se nulla pars quærit: pars enim quæ inuenta est, non se quærit: pars autē quæ nondum inuenta est, nec ipsa se quærit, quoniam ab ea

quæ iam inuenta est parte quæritur. Quocirca quia nec tota se mens quærit, nec pars eius uia se quærit, se mēs omnino non quærit. **U**t quid ergo ei præceptū est, ut seipsam cognoscat? Credo ut seipsam cogitet, & secundum naturam suam uiuat, id est, ut secundum naturam suam ordinari appetat, sub eo scilicet cui subdēda est, supra ea quibus præponenda est: sub illo à quo regi debet, supra ea quæ regere debet. Multa enim per cupiditatem prauam tanquam sui sit oblita, sic agit. Videt enim quædam intrinsecus pulchra, in præstantiore natura quæ Deus est. Et cum instat ex debeat ut eis fruatur, uolens ea sibi tribuere, & non ex illo similis illius, sed ex seipsa esse quod ille est, aueritur ab eo moueturque & labitur in minus & minus, quod putatur amplius & amplius; quia nec ipsa sibi, nec ei quicquā sufficit recedēti ab illo qui solus sufficit: ideòque per egestatem ac difficultatem sit nimis intenta in actiones suas, & inquietas delectationes quas per eas colligit: atque ita cupiditate acquirendi notitias ex iis quæ foris sunt, quorum cognitum genus amat & sentit amitti posse, nisi impensa cura teneatur, perditque securitatem, tantoque seipsam minus cogitat, quanto magis secura est, quod se non possit amittere. Ita cum aliud sit non se nosse, aliud non se cogitare. Neque enim multarum doctrinarum peritum, ignorare grammaticā dicimus, cū eam nō cogitat quia de medicinæ arte tunc cogitat. **C**um ergo aliud sit nō se nosse, aliud non se cogitare, tanta vis est amoris, ut ea quæ cum amore diu cogitauerit, eisque curæ glutino inhæserit, attrahat secum etiam cum ad se cogitandum quodammodo redit. Et quia illa corpora sunt, quæ foris per sensus carnis adamauit, eorūque diuturna quadam familiaritate implicata est, nec secum potest introrsum, tanquam in regionē in corporeæ nature ipsa corpora inferre, imagines eorum conuoluit & rapit factas in semetipsa de semetipsa. **D**at enim eis formādis quiddam substantiæ sue, seruat autem aliquid quo liberè de specie talium imaginum iudicet, & hoc est magis mens, id est rationalis intelligentia, quæ seruat ut iudicet. Nam illas animæ partes que corporum similitudinibus informantur, etiam cum bestiis nos communes habere sentimus. **E**RRAT autem mens, cum se istis imaginibus tanto amore coniungit, ut etiam se esse aliquid huiusmodi existimet. Ita enim conformatur eis quodammodo, non id existendo, sed putando, nō quo se imaginem putet, sed omnino illud ipsum cuius imaginem secum habet. **V**iget quippe in ea iudicium discernendi corpus quod foris relinquit, ab imagine quam de illo secum gerit: nisi cum ita exprimuntur eedem imagines tanquam foris sentiantur, non intus cogitētur, sicut dormientibus, aut furentibus, aut in aliqua ecstasi accidere solet. **C**VM itaque se tale aliquid putat, corpus esse se putat. Et quia sibi bene cōscia est principatus sui quo corpus regit, hinc factū est ut quidam quærentes quid corporis amplius ualeret in corpore, & hoc esse mētē, uel omnino totā animā existimarēt, ut Empedocles & Erictates opinati sunt. Ita quæ alij sanguinē, alij cerebrū, alij cor, nō sicut Scriptura dicit: Confitebor tibi Dñe in toto corde meo. Et, Diliges Dominū Deum tuū ex toto corde tuo. Hoc enim abutēdo uel transferendo uocabulo ducitur à corpore ad animā, sed ipsam omnino particulā corporis quā in uisceribus dilaniatis uidemus, eā esse putauerunt. **A**lij ex minutissimis indiuiduisque corpusculis quas atomos dicunt, concurrentibus in se atque coherentibus, eā confici crediderūt. **A**lij aërem, alij ignem substantiā eius esse dixerunt. **A**lij eam nullam esse substantiā, quia nisi corpus nullā substantiam poterant cogitare,

Animus adincorporatum amore excitandus. CAP. V.

Imaginatio fallax. CAP. VI.

Error opinio num de anima. CAP. VII.

al. Ericitas. Psal. 9. 110. Deut. 6. a. 5. Matth. 22. d. 37.

al. alienigena.

al. uerit.

Et. E. vigne.

& eam corpus esse non inueniebant, sed ipsam temperationem corporis nostri vel compage primordiorum, qui bus ista caro tanquam connectitur, esse opinati sunt. Et hi omnes eam mortalem esse senserunt, quia siue corpus esset, siue aliqua compositio corporis, non posset utriusque immortaliter permanere. Qui vero eius substantiam vitam quadam nequaquam corpoream, quandoquidem vitam omne viuunt corpus animantem ac viuificantem esse reppererunt, consequenter & immortalam, quia vita carere vita non potest, ut quisque potuit probare conati sunt. Nam de quinto illo nescio quo corpore, quod notissimum quatuor huius mundi elementis quodam coniungentes, hanc animam esse dixerunt, hoc loco diu differendum non puto. Aut enim hoc vocant corpus quod nos, cuius in loci spatio pars toto minor est, & in illis annuerandi sunt qui mentem corpoream esse crediderunt, aut si vel omnem substantiam, vel omnem mutabilem substantiam corpus appellant, cum sciant non omnem locorum spatium aliqua longitudine & latitudine & altitudine contineri, non cum eis de vocabuli quaestione pugnandum est. In his omnibus sententiarum quibus videtur metis naturam esse substantiam & non esse corpoream, id est non minore sui parte minus occupare loci spatium, maiusque maiore, simul oportet videat eos qui opinantur esse corpoream, non ob hoc errare quod mens desit eorum notitiam, sed quod adiungunt ea, sine quibus nullam possunt cogitare naturam. Sine phantasia enim corporum quicquid vis fuerint cogitare, nihil omnino esse arbitrantur. Ideoque non se tanquam sibi desit mens, requirat. Quid enim tam cognitioni adest, quod menti adest, aut quid tam menti adest, quam ipsa mens? Vnde & ipsa quoque appellatur inuentio, si verbi originem retrahemus, quid aliud resonat, nisi quia inuenire est in id venire quod quaeritur. Propterea quae quasi ultra in mentem veniunt, non visitate dicuntur inuenta, quatenus cognita dici possint, quia non in ea quaerendo tendebamus ut in ea veniremus, hoc est ea inuenire. Quapropter sicut ea quae oculis aut vilo alio corporis sensu requiruntur, ipsa mens quaerit, (ipsa enim etiam sensum carnis intendit, tunc autem inuenit, cum in ea quae requiruntur idem sensus venit) sic alia quae non corporeo sensu internuntio, sed per seipsam nosse debet, cum in ea venit, inuenit: aut in superiore substantia, id est in Deo, aut in ceteris animae partibus, sicut de ipsis imaginibus corporum cum iudicat, intus enim in anima eas inuenit per corpus impressas. Ergo seipsam quemadmodum quaerit & inueniat, mirabilis quaestio est, quod tedit, ut quaerit, aut quod veniat ut inueniat. Quid enim tam in mente quam mens est: Sed quia in eis est quae cum amore cogitat, sensibilibus autem, id est corporalibus cum amore affluata est, non valet sine imaginibus eorum esse in semetipsa. Hinc ei obicitur erroris dedecus, dum rerum sensarum imagines discernere a se non potest, ut se sola videat. Cohaserunt enim mirabiliter glutino amoris, & haec est eius immunditia, quoniam dum se solam nititur cogitare, hoc se putat esse sine quo se non potest cogitare. Cum igitur ei praecipitur, ut seipsam cognoscat, non se tanquam sibi detracta sit querat, sed id quod sibi addidit detrahat. Interior est enim ipsa, non solum quam ista sensibilia quae manifeste foris sunt, sed etiam quam imagines eorum quae in parte quadam sunt animae, quam habent & bestiae, quamuis intelligentia careant, quae metis est propria. Cum ergo sit mens interior, quodam modo exit a semetipsa, cum in haec quasi vestigia multarum intentionum exierit amoris affectum. Quae vestigia tanquam imprimuntur memoriae, quando haec quae foris sunt corporalia sentiuntur, ut etiam cum absunt ista, praes-

Inuenit quid.

Animus a sensibilibus abducens. CAP. VIII.

sto sint tamen imagines eorum cogitantibus. Cognoscat ergo semetipsam, nec quasi absentem se quaerat, sed intentione voluntatis qua per alia vagabatur, statuat in semetipsam, & se cogitet. Ita videbit quod nunquam se non amauerit, nunquam nescierit: sed aliud se cum amando cum eo se confudit & concreuit quodammodo, atque ita dum sicut unum diuersa complectitur, unum putauit esse quae diuersa sunt. Non itaque velut absentem se quaerat cernere, sed praesentem se cerneret discernere. Nec se quasi non norit cognoscat, sed ab eo quo alterum nouit dignoscat. Ipsum enim quod audit, cognosce teipsam, quomodo agere curabit, si nescit, aut quid sit cognosce, aut quid sit teipsam? Si autem utrunque nouit, nouit & seipsam, quia, non ita dicitur menti, cognosce teipsam, sicut dicitur, cognosce Cherubim aut Seraphim. De absentibus enim illis credimus, secundum quod caelestes quaedam potestates esse praedicatur. Neque sicut dicitur, cognosce voluntatem illius hominis, quae nobis nec ad sentiendum vilo modo, nec ad intelligendum praesto est, nisi corporalibus signis editis, & hoc ita ut magis credamus quam intelligamus. Neque ita ut dicitur homini, vide faciem tuam, quod nisi in speculo fieri non potest. Nam & ipsa nostra facies absens ab aspectu nostro est, quia non ibi est quod ille dirigi potest. Sed cum dicitur menti, cognosce te ipsam, eo ictu quo intelligit quod dictum est, teipsam, cognosce teipsam, nec ob aliud quod sibi praesens est. Si autem quod dictum est, non intelligit, non utique facit: hoc igitur ei praecipitur ut faciat, quod cum ipsum praecipit intelligit, facit. Non ergo adiungat aliud ad id quod seipsam cognosce, cum audit ut seipsam cognoscat. Certum enim nouit sibi dici, sibi scilicet quae est & viuere, & intelligit. Sed est & cadauer, viuere & pecus: intelligit autem nec cadauer nec pecus. Sic ergo se esse & viuere scit, quomodo est, & viuere intelligit.

C V M ergo verbi gratia, mens aeternam se putat, aeternam intelligere putat, se tamen intelligere scit: aeternam autem se esse non scit, sed putat. Secernat quod se putat, cernat quod scit, hoc ei remaneat. Vnde ne illi quidem dubitauerunt, qui aliud atque aliud corpus esse se mentem putauerunt. Neque enim omnis mens aeternam se esse existimat, sed alia ignem, alia cerebrum, aliaque aliud corpus, & aliud, aliquid sicut supra commemorauimus: omnes tamen se intelligere nouerunt & esse & viuere, sed intelligere ad id quod intelligunt referunt, esse autem & viuere ad seipsas. Et nulli est dubium, nec quenquam intelligere qui non viuat, nec quenquam viuere qui non sit. Ergo consequenter & esse & viuere id quod intelligit, non sicuti est cadauer quod non viuere, nec sicuti viuere anima quae non intelligit, sed proprio quodam eodemque praestantiori modo. Itaque velle se sciunt, neque hoc posse quenquam qui non sit & qui non viuat, pariter sciunt. Itemque ipsam voluntatem referunt ad aliquid quod ea voluntate volunt meminisse etiam se sciunt: simulque sciunt quod nemo meminisset, nisi esset ac viueret: sed & ipsam memoriam referimus ad aliquid quod ea meminimus. Duobus igitur horum trium memoria & intelligentia multarum rerum notitia atque scientia continentur: voluntas autem adest, per quam fruamur eis vel vtamur. Fruimur enim cognitis, in quibus voluntas ipsis propter seipsa delectata cum quiescit: vtimur vero eis quae ad illud referimus quo fruendum est. Nec est alia vita hominum vitiosa atque culpabilis, quam male vitae & male fruere. De qua re non est nunc differendi locus. Sed quoniam de natura mentis agitur, remoueamus a consideratione nostra omnes notitias quae capiuntur extrinsecus per sensus corporis, & ea quae posuimus omnes mentes de seipsis nosse certaque esse, diligentius attendamus,

Mens vt est, ita se nouit. CAP. IX. al. quod.

Mens quomodo intelligit quid non sit. CAP. X.

1. sent. dist. 1. cap. hic co. siderand. & cap. id est ergo. & cap. haec ergo.

Vestigia summe trinitatis in anima. CAP. XI.

al. uenit.

mus. Vtrum enim aeris sit vis viuendi, reminiscendi, intelligendi, volendi, cogitandi, sciendi, iudicandi, an ignis an cerebri, an sanguinis, an atomorum, an praeter visitata quatuor elementa quinti nescio cuius corporis, an ipsius carnis nostrae compago vel temperamentum haec efficere valeat, dubitauerunt homines: & aliter hoc, alius aliud affirmare conatus est. Viuere se tamen & meminisse, & intelligere, & velle, & cogitare, & scire, & iudicare quis dubitet? Quandoquidem etiam si dubitat dubitare se intelligit, si dubitat certus esse vult, si dubitat cogitat, si dubitat scire se nescire, si dubitat iudicat non se temere consentire oportere? Quisquis igitur aliunde dubitat, de his omnibus dubitare non debet: quae si non essent, de vlla re dubitare non posset. Haec omnia qui vel corpus vel compositionem seu temperationem corporis esse mentem putant, in subiecto esse volunt videri, ut substantia sit aer, vel ignis, siue aliud quod aliud corpus, quod mentem putant: intelligentia vero ita in se hinc corpori, sicut qualitas eius: ut illud subiectum sit, haec in subiecto: subiectum scilicet mens quae corpus esse arbitrantur, in subiecto autem intelligentia, siue quid aliud eorum quae certa nobis esse commemorauimus. Iuxta opinatur etiam illi qui mentem ipsam negant esse corpus, sed compaginem aut temperationem corporis. Hoc enim interest, quod illi mentem ipsam dicunt esse substantiam, in quo subiecto sit intelligentia: isti autem ipsam mentem in subiecto esse dicunt, corpore scilicet cuius compositio vel temperatio est. Vnde consequenter etiam intelligentiam quid aliud quam in eodem subiecto corpore existant? Qui omnes non aduertunt, mentem nosse se etiam cum quaerit se, sicut iam ostendimus. Nullo modo autem recte dicitur sciri aliqua res, dum eius ignoratur substantia. Quapropter cum se mens nouit, substantiam suam nouit: & cum de se certa est, de substantia sua certa est. Certa est autem de se, sicut conuenit ea quae supra dicta sunt. Nec omnino certa est, vtrum aer, an ignis sit, an aliquod corpus, vel aliquid corporis. Non est igitur aliquid eorum. Totumque illud quod se iubetur ut nouerit, ad hoc pertinet ut certa sit, non se esse aliquid eorum de quibus incerta est, idque solum esse certa sit, quod solum esse se certa est. Sic enim cogitat ignem aut aeternam, & quicquid aliud corporis cogitat. Neque vilo modo fieri posset, ut ita cogitaret id quod ipsa est, quemadmodum cogitat id quod ipsa non est. Per phantasia quippe imaginaria cogitat haec omnia siue ignem, siue aerem, siue illud vel illud corpus, partemve vllam, siue compaginem temperationemque corporis, nec utique ista omnia, sed aliquid horum esse, dicitur. Si quid autem horum esset, aliter id quam caetera cogitaret, non scilicet per imaginale figmentum, sicut cogitantur absentia, quae sensu corporis tacta sunt, siue omnino ipsa, siue eiusdem generis aliqua, sed quadam interiore, non simulata, sed vera praesentia. Non enim quicquam illi est seipsa praesentius, sicut cogitat viuere se & meminisse & intelligere & velle se. Nouit enim haec in se, nec imaginatur quasi extra se illa sensu tetigerit, sicut corporalia quaeque tanguntur. Ex quorum cogitationibus si nihil sibi affingat, ut tale aliquid esse se putet, quicquid ei de se remanet, hoc solum ipsa est. REMOTIS igitur paulisper caeteris, quorum mens de seipsa certa est: tria haec potissimum considerata tractemus, memoriam, intelligentiam, voluntatem: in his enim tribus inspicere solent etiam ingenia paruulorum cuiusmodi praesentem indolem. Quanto quippe tenacius & facilius puer meminit, quantoque acutius intelligit, & studet ardentius, tanto est laudabilior ingenij. Cum vero de cuiusque do-

ctrina, quaeritur, non quanta firmitate ac facilitate meminerit, vel quanto acumine intelligat, sed quid meminerit, & quid intelligat quaeritur. Et quia non tantum quae doctus sit consideratur laudabilis animus, sed etiam quae bonus: non tantum quid meminerit & quid intelligat, verum etiam quid velit attenditur: non quanta flagrantia velit, sed quid velit prius, deinde quantum velit. Tunc enim laudandus est animus vehementer amans, cum id quod amat vehementer amandum est. Cum ergo dicuntur haec tria, ingenium, doctrina, usus, primum horum consideratur in illis tribus, quid possit quisque memoria, & intelligentia, & voluntate. Secundum eorum consideratur, quid habeat quisque in memoria, & intelligentia, quod studiosius voluntate peruenerit. Iam vero usus tertius in voluntate est, pertractante illa quae in memoria & intelligentia continentur, siue ad aliquid ea referat, siue eorum sine delectata conuiescat. Vt enim est assumere aliquid in facultatem voluntatis: frui est autem, vti cum gaudio, non adhuc spei, sed iam rei. Proinde omnis qui fruatur, vtritur: assumit enim aliquid in facultate voluntatis, cum sine delectationis. Non autem omnis qui vtritur, fruatur: sed id quod in facultatem voluntatis assumit, non propter illud ipsum, sed propter aliud appetit. Haec igitur tria, memoria, intelligentia, voluntas, quoniam non sunt tres vitae, sed vna vita: nec tres mentes, sed vna mens: consequenter utique nec tres substantiae sunt, sed vna substantia. Memoria quippe quae vita & mens & substantia dicitur, ad seipsam dicitur. Quod vero memoria dicitur, ad aliquid relatiue dicitur. Hoc de intelligentia quoque & de voluntate dixerim. Et intelligentia quippe & voluntas ad aliquid dicitur. Vita est autem vnaqueque ad seipsam, & mens, & essentia. Quocirca tria haec eo sunt vnus, quo vna vita, vna mens, vna essentia. Et quicquid aliud ad seipsam singula dicitur, etiam simul, non pluraliter, sed singulariter dicuntur. Eo vero tria, quo ad se inuicem referuntur: quae si aequalia non essent, non solum singula singulis, sed etiam omnibus singula: non utique se inuicem caperent. Neque enim tantum a singulis singula, verum etiam a singulis omnia capiuntur. Memini enim me habere memoriam, & intelligentiam, & voluntatem: & intelligo me intelligere, & velle atque meminisse: & volo me velle, & meminisse, & intelligere: totaque mea memoriam, & intelligentiam, & voluntatem simul memini. Quod enim memoriae meae non memini, non est in memoria mea. Nihil autem tam in memoria, quam ipsa memoria est. Totam igitur memini. Item quicquid intelligo, intelligere me scio, & scio me velle quicquid volo: quicquid autem scio memini. Totam igitur intelligentiam, totamque voluntatem meam memini. Similiter cum haec tria intelligo, tota simul intelligo. Neque enim quicquam intelligibile non intelligo, nisi quod ignoro. Quod autem ignoro, nec memini, nec volo. Quicquid itaque intelligibile non intelligo, consequenter etiam nec memini nec volo. Quicquid autem intelligibile memini & volo, consequenter intelligo. Voluntas etiam mea totam intelligentiam totamque memoriam meam capit, dum toto vtrique quod intelligo & memini. Quapropter quando inuicem a singulis & tota omnia capiuntur, aequalia sunt tota singula totis singulis, & tota singula simul omnibus aeternis, & haec tria vnus, vna vita, vna mens, vna essentia. IAM NE igitur ascendendum est qualibuscunque intentionis viribus ad illam summam & altissimam essentiam, cuius impar imago est humana mens, sed tamen imago: an adhuc eadem tria distinctus declaranda sunt in anima, per illa quae extrinsecus sensu corporis capiuntur, vbi temporaliter imprimuntur rerum corporearum notitia? Mentem quippe ipsam in memoria

1. sent. dist. 1. cap. notandum verò.

al. si. 1. sent. dist. 1. cap. aune verò.

1. sent. dist. 3. cap. aequa haec etiam.

Animae aliquid accedit tempore non Deo. CAP. XII.

247

& intelligentia & voluntate sumit ipsius talem repe-
 nebamus, ut quoniam semper se nosse semperque se-
 ipsam velle cōprehendebatur, simul etiam semper sui
 meminisse, semperque seipsam intelligere & amare cō-
 prehenderetur, quamvis non semper se cogitare dis-
 cretā ab eis quæ nō sunt, quod ipsa est: ac per hoc diffi-
 cile in ea dignoscitur memoria sui, & intelligentia sui.
 Quasi enim non sint hæc duo, sed vnum duobus vo-
 cabulis appelletur, sic apparet in ea re vbi valde ista cō-
 iuncta sunt, & aliud alio nullo præceditur tempore: a-
 mōrque ipse non ita sentitur esse, cum cum non pro-
 dit indigentia, quoniam [non] semper præsto est quod
 amat. Quapropter etiam tardioribus diluere hæc
 hæc possunt, dum ea tractantur quæ ad animam tem-
 pore accedunt, & quæ illi temporaliter accidunt, cum
 meminit quod antea non meminerat, & cum videt quæ
 antea non videbat: & cum amat, quod antea non ama-
 bat. Sed aliud hæc tractatio iam poscit exordium, pro-
 pter huius libelli modum.

D. AVRELI AVGVSTINI
 DE TRINITATE, LIBER XI.

Vestigium
 trinitatis et
 animi in cor-
 pore.
 C. A. P. I.

NEMINI dubium est, sicut interiorem
 hominem intelligentia, sic exteriorem
 sensu corporis præditum. Nitamur igitur
 si possumus in hoc quoque exteriori
 indagare qualecūque vestigium tri-
 nitatis, non quia & ipse eodem modo sit imago Dei.
 Manifesta est quippe Apostolica sententia, quæ inter-
 iorē hominem renouari Dei agnitione declarat secū-
 dum imaginem eius qui creauit eum, cum & alio loco
 dicat: Et si exterior homo noster corrumpitur, tamen
 interior renouatur de die in diē. In hoc ergo qui cor-
 rumpitur, quæramus quemadmodum possumus quā-
 dam trinitatis effigiem, & si non expressiorem, tamen
 fortassis ad dignoscendum faciliorem. Neque enim fru-
 strata & iste homo dicitur, nisi quia inest ei nonnulla in-
 terioris similitudo, & illo ipso ordine conditionis no-
 stræ, quo mortales atque carnales effecti sumus, facilius
 & quasi familiarius visibilia quæ intelligibilia pertra-
 ctamus. Cum ista sint exterius, illa interius, & ista sensu
 corporis sentiamus, illa mente intelligamus, nosque
 ipsi animi non sensibiles simus, id est, corpora, sed in-
 telligibiles, quoniam vita sumus: tamen, ut dixi, tanta
 facta est in corporibus consuetudo, & ita in hæc miro
 modo relabens foras se nostra proiecit intentio, ut eū
 ab incerto corporum ablata fuerit, ut in spiritum mul-
 to certiore ac stabiliore cognitione figatur, refugiat
 ad ista, & ibi appetat requiem vnde traxit infirmitatē.
 Cuius agritudini congruendum est: ut si quando in-
 teriora spiritalia accommodatiū distinguere atque faci-
 liū in sinuare conamur, de corporalibus exteriori-
 bus similitudinum documenta capiamus. Sensu igitur
 corporis exterior homo præditus sentit corpora,
 & iste sensus quod faciliē aduertitur, quinque pertitus
 est, videndo, audiendo, olfaciēdo, gustando, tangen-
 do. Sed & multum est & non necessarium, ut omnes
 hos quinque sensus id quod quærimus interrogemus.
 Quod enim nobis vnus eorum renouat, etiam in
 cæteris valet. Itaque potissimum testimonio vtamur o-
 culorum. Is enim sensus corporis maximē excellit, &
 est visioni mentis pro sui generis diuersitate vicinior.

Col. 3. b. 10.

2. Cor. 4. d. 16.

Vestigium
 Triadis in
 omni sensu
 corporis.
 C. A. P. II.

CV M igitur aliquod corpus videmus, hæc tria,
 quod facillimum est, consideranda sunt & dignoscen-
 da. Primum ipsa res quam videmus, siue lapidem, siue
 aliquam flammam, siue quid aliud quod videri oculis
 potest, quod vti que iam esse poterat, & antequam vi-

deretur. Deinde visio quæ non erat, priusquam rem il-
 lam obiectam sensui sentiremus. Tercio quod in ea re
 quæ videtur, quamdiu videtur sensum detinet oculo-
 rum, id est, animi intentio. In his igitur tribus, non so-
 litū est manifesta distinctio, sed etiam discreta natura.
 Primum quippe illud corpus visibile lōgē alterius natu-
 ræ est quam sensus oculorū, quo sibi met incidentē fit
 visio. Ipsaq; visio quid aliud, quam sensus ex ea re quæ
 sentitur informatus apparet? Quamuis re visibili de-
 tracta nulla sit, nec vlla omnino esse possit talis visio, si
 corpus non sit quod videri queat. Nullo modo tamen
 eiusdē substantiæ est corpus quo formatur sensus o-
 culorū, eū idē corpus videtur, & ipsa forma quæ ab eo-
 dem imprimitur sensui, quæ visio vocatur. Corpus en-
 nim visum in sua natura separabile est: sensus autē qui
 iā erat in animante, etiā priusquā videret quod videre
 posset, eū in aliqd visibile incurreret, vel visio quæ fit
 in sensu ex visibili corpore, eū iā coniunctū est & vide-
 tur. Sensus ergo vel visio, † id est, sensus formatus ex-
 trinsicus, ad animantis naturā pertinet, omnino aliā
 quā est illud corpus quod videndo sentimus, quo sensus
 non ita formatur ut sensus sit, sed ut visio sit. Nam
 sensus & ante obiectū rei sensibilis nisi esset in nobis,
 non distaremus à cæcis, dū nihil videmus, siue in tene-
 bris, siue clausis luminibus. Hoc autē distamus, quod
 nobis inest, & non videntibus quo videre possumus, quæ
 sensus vocatur, illis verò nō inest: nec aliud, nisi quod
 eo carent, cæci appellantur. Itē mō; illa animi intentio
 quæ in ea re quæ videmus sensum tenet, atque vtrun-
 que coniungit, non tantū ab ea re visibili natura differt,
 quandoquidē iste animus illud corpus est, sed ab ipso
 quoque sensu atque visione, quoniam solus animus est
 hæc intentio. Sensus autem oculorum non ob aliud
 sensus corporis dicitur, nisi quia & ipsi oculi membra
 sunt corporis. Et quamuis nō sentiat corpus exanime,
 anima tamen cōmixta corpori per instrumentū sentit
 corporeū, & idē instrumentū sensus vocatur. Qui etiā
 passione corporis eū quisque excæcatur interceptus ex-
 tinguitur, eū idem maneat animus, & eius intentio,
 luminibus amissis, non habeat quidem sensum corpo-
 ris quem videndo extrinsicus corpori adiungat, at-
 que in eo viso figat aspectum, nisi tamen ipso indicet
 se adempto corporis sensu, nec perire potuisse, nec mi-
 nuī. Manet enim quidam videndi appetitus integer,
 siue id possit fieri, siue non possit. Hæc igitur tria, cor-
 pus quod videtur, & ipsa visio, & quæ vtrunque con-
 iungit intentio, manifesta sunt ad dignoscendum, nō
 solū propter propria singulorum, verum etiam pro-
 pter differentiam naturarum. Atque in his eū sensus
 non procedat ex corpore illo quod videtur, sed ex
 corpore sentientis animantis, cui anima suo quodam
 miro modo contemperatur, tamen ex corpore quod
 videtur gignitur visio, id est, sensus ipse formatur: ut
 iam non tantum sensus qui etiam in tenebris esse in-
 teger potest, dum est incolumitas oculorum, sed et-
 iam sensus informatus sit, quæ visio vocatur. Gigni-
 tur ergo ex re visibili visio, sed non ex sola, nisi alit
 & videns. Quocirca ex visibili & vidente gignitur vi-
 sio, ita sanē ut ex vidente sit sensus oculorum, & aspi-
 cientis atque intuentis intentio. Illa tamen informa-
 tio sensus, quæ visio dicitur, à solo imprimatur corpo-
 re quod videtur, id est à re aliqua visibili: qua de-
 tracta, nulla remanet forma quæ inerat sensui, dum ad-
 det illud quod videbatur: sensus tamen ipse remanet,
 qui erat & priusquam aliquid sentiretur: velut in a-
 qua vestigium tamdiu est, donec ipsum corpus quod
 imprimitur inest: quo ablato nullum erit, eam rem-
 maneat aqua, quæ erat & antequam illam formam

al. id est, for-
 mas non for-
 matus ex
 sensu, vel
 sensu forma-
 tus extrinsicus,
 ad animantis
 naturā perti-
 nent.

corporis caperet. Ideoque non possumus quidem di-
 cere quod sensum gignat res visibilis, gignit tamē for-
 mā velut similitudinem suā, quæ fit in sensu, eū aliquid
 videndo sentimus. Sed corporis formā quod videm⁹,
 & formam quæ ab illa in sensu videntis fit, per eundē
 sensum nō discernimus, quoniam tanta coniunctio est,
 ut non pateat discernēdi locus. Sed ratione colligim⁹
 nequaquā nos potuisse sentire, nisi fieret in sensu no-
 stro aliqua similitudo conspecti corporis. Neque enim
 quia nō discernitur, nisi eū fuerit separata. Sed quoniā
 post ceram separatam manet quod factum est ut videri
 possit, propterea faciliē persuadetur, quod inerat iā ce-
 ræ forma impressa ex annulo, & antequam ab illa se-
 pararetur. Si autē liquido humori adiungeretur annu-
 lus, eo detracto nihil imaginis appareret. Nec ideo ta-
 men discernere ratio nō deberet, fuisse in illo humore,
 antequā detraheretur, annuli formam factam ex an-
 nulo, quæ distinguenda est ab ea forma quæ in annu-
 lo est, vnde ista facta est, [quæ detracto annulo nō erit,
 quamuis illa in annulo maneat, vnde ista facta est.]
 Sic sensus oculorum non ideo nō habet imaginē cor-
 poris quod videtur quamdiu videtur, quia eo detracto
 non remanet. Ac per hoc tardioribus ingeniiis difficil-
 mē persuaderi potest, formati in sensu nostro imaginē
 rei visibilis, eū eā videmus, & eādē formā esse visio-
 nē. Sed qui fortē aduerterint quod cōmemorabo, non
 ita in hac inquisitione laborabunt. Plerunque eū diu-
 scule attēderimus quæque luminaria, & inde oculos
 clausurimus, quasi versantur in conspectu quidam lu-
 cidis coloribus variē sese cōmutantes, & minus minusque
 fulgētes, donec omnino desistant: quos intelligēdū est
 reliquias esse formæ illius quæ facta erat in sensu, eū
 corpus lucidum videretur, paulatimque & quodammodo
 gradatim deficiēdo variari. Nam & insertarū fen-
 strarum cancelli, si eos fortē intuebamur, sæpe in illis
 apparere coloribus, ut manifestum sit, hanc affectio-
 nē nostro sensui ex ea re quæ videbatur impressam. Er-
 rat ergo etiam eum videremus, & illa erat clarior & ex-
 pressior, sed multū cōiuncta eū specie rei eius quæ cer-
 nebatur, ut discerni omnino nō posset, & ipsa erat vi-
 sio. Quinetiā eū lucernæ flammula modo quodā dinari-
 catis radiis oculorū quasi geminatur, due visiones fiūt,
 eū sit res vna quæ videtur. Singillatim quippe afficiū-
 tur iidē radii de suo quisque oculo emicantes, dū nō si-
 nuntur in illud corpus intuentum pariter coniuncte-
 que cōcurrere, ut vnus fiat ex vtroque: contuitus. Et ideo
 si vnum oculum clausurimus, nō geminum ignē, sed
 sicuti est vnum videbimus. Cur autē sinistro clauso illa
 species desinit videri quæ ad dextrum erat, vicissimque
 dextro clauso illa intermoritur quæ ad sinistrum erat,
 & longum est & rei presentis non necessarium modo
 querere atque differere. Quod enim ad susceptā quæ-
 sitionem satis est, nisi fieret in sensu nostro quædam i-
 mago simillima rei eius quæ cernimus, non secundum
 oculorum numerum flammæ species geminaretur,
 eum quidam cernendi modus adhibitus fuerit, qui
 possit concursum separare radiorum. Ex vno quippe
 oculo quolibet modo deducto, aut impresso, aut in-
 torto, si aliter claus⁹ est, dupliciter videri aliquid quod
 fit vni nullo pacto potest. Quæ eum ita sint, tria hæc
 quævis diuersa natura, quæadmodum in quandā vni-
 tatem contemperantur meminerimus, id est, species
 corporis quæ videtur, & impressa eius imago sensui
 quod est visio, sensusue formatus, & voluntas animi
 quæ rei sensibili sensum admouet, in eoque ipsam vi-
 sionem tenet. Horum primum, id est, res ipsa visibilis
 non pertinet ad animantis naturam, nisi eum corpus

nostrum cernimus. Alterum autem ita pertinet, ut in
 corpore fiat, & per corpus in anima: fit enim in sensu,
 qui neque sine corpore est, neque sine anima. Tertium ve-
 rō solius animæ est, quia voluntas est. Cū igitur horū
 trium tam diuersæ substantiæ sint, tamē in tantā cōiū-
 vnitate, ut duo priora vix intercedēte iudice ratione di-
 scerni valeat, species videlicet corporis quod videtur, &
 imago eius quæ fit in sensu, id est, visio. Voluntas autē
 tantā vim habet copulandi hæc duo, ut & eam formatū
 mandū admoueat ei rei quæ cernitur, & in ea formatū
 teneat. Et si tā violenta est ut possit vocari amor, aut
 cupiditas, aut libido, etiā cæterū corpus animantis ve-
 hemēter afficit. Et vbi nō resistit pigrior duriorque ma-
 teries, in similitē specie colorumque cōmutat: licet videre
 corpusculū chamæleontis ad colores quos videt facilis-
 lima conuersione variari. Aliorū autem animalium quia
 non est ad conuersionem facilis corpulentia, fetus
 plerūque produnt libidines matrum, quid eū magna
 delectatione cōspexerint. Quam enim teneriora, atque,
 ut ita dixerim, formabiliora sunt primordia seminum,
 tā efficaciter & capaciter sequuntur intentionem ma-
 ternæ animæ, & quæ in ea facta est phantasia, per cor-
 pus quod cupide aspexit. Sunt exempla quæa copiosē
 cōmemorari possunt, sed vniū sūfficit de fidelissimis li-
 bris, quod fecit Iacob ut oves & capræ varios colorib⁹
 parerent, supponendo eis variata virgulta in canalibus
 aquarū, quæ potates intuerentur eo tempore quo † cō-
 ceperant. Sed anima rationalis deformiter viuūt, eū se-
 cundum trinitatē exterioris hominis viuūt, id est, eū ad
 ea quæ forinsecus sensū corporis formant, non lauda-
 bilē voluntatem qua hæc ad vile aliquid referat, sed
 turpē cupiditatē qua his inhærescat, ac commodant.

Chamaelē.

al. conciperet.

Trium vni-
 tas in sensu.
 C. A. P. III.

QU I A etiam detracta specie corporis quæ corpora-
 liter sentiebatur, remanet in memoria similitudo eius,
 quod rursus voluntas cōuertat aciem, ut inde formetur
 intrinsecus, sicut ex corpore obiecto sensibili sensus
 extrinsecus formabatur. Atque ita fit illa trinitas ex me-
 moria & interna visione, & quæ vtrunque copulatur vol-
 untate: quæ tria eū in vnum coguntur, ab ipso coactu
 cogitatio dicitur. Nec iā in his tribus diuersa substan-
 tia est. Neque enim aut corp⁹ illuc sensibile ibi est, quod
 omnino discretum est ab animantis natura, aut sensus
 corporis ibi formatur ut fiat visio, aut ipsa voluntas id
 agit ut formandū sensum sensibili corpori admoueat,
 in eoque formatum detineat: sed pro illa specie cor-
 poris quæ videbatur extrinsecus, succedit memoria
 retinens illam speciem quam per corporis sensum cō-
 bibit anima: proque illa visione quæ foris erat eum
 sensus ex corpore visibili formaretur, succedit intus
 similis visio, cum ex eo quod memoria tenet forma-
 tur acies animi, & absentia corpora cogitatur: volun-
 tateque ipsa quomodo foris corpori obiecto forman-
 dum sensum admouebat, formatumque iungebat, sic
 aciem recordantis animi conuertit ad memoriam, ut
 ex eo quod illa retinuit, ista formetur, & † sit in cog-
 itatione similis visio. Sicut autem ratione discer-
 nebatur species visibilis, qua sensus corporis forma-
 batur, & eius similitudo quæ fiebat in sensu formato
 ut esset visio, alioquin ita erant coniunctæ, ut omni-
 no vna eadēque putaretur: sic illa phantasia eum
 animus cogitat speciem visi corporis, cum constet ex
 corporis similitudine, quam memoria tenet, & ex ea
 quæ inde formatur in acie recordantis animi: tamen
 sic vna & singularis apparet, ut duo quædam esse non
 inueniantur nisi iudicante ratione: qua intelligimus
 aliud esse illud quod in memoria manet, etiam eum
 aliunde cogitamus, & aliud fieri cum recordamur, id
 est, ad memoriam redimus, & illic inuenimus eandem

speciem. Quæ si in ibi non esset, ita oblitus nos esse diceremus, ut omnino recolare non possemus. Si autem acies recordantis non formaretur ex ea re quæ erat in memoria, nullo modo fieret visio cogitantis, sed utriusque coniunctio, id est, eius quam memoria tenet, & eius quæ inde exprimitur, ut formeretur acies recordantis quia sumillimæ sunt, veluti vnâ facit apparere. Cum autem cogitantis acies auersa inde fuerit atque id quod in memoria cernebatur destiterit intueri, nihil formæ quæ impressa erat in eadē acie remanebit: atque inde formabitur quod rursus conuersa fuerit ut alia cogitatio fiat. Manet tamē illud quod reliquid in memoria, quo rursus eū id recordamur conuertatur, & conuersa formetur, atque vnū eū eo fiat vnde formatur. **VOLUNTAS** verò illa quæ hac atque illac fert & refert faciē formādam, coniungitque formatam, si ad interiorē phatāsiā tota confluerit, atque à præsentia corporū quæ circumiacet sensibus, atque ab ipsis sensibus corporis, animi acie omnino auerterit, atque ad eam quæ intus cernitur imaginē penitus conuerterit, tanta offenditur similitudo speciei corporalis expressa ex memoria, ut nec ipsa ratio discernere sinatur, vtrum foris corpus ipsum videatur an intus tale aliquid cogitetur. Nā interdū homines nimia cogitatione rerū visibilibus vel illecti, vel terri, etiam eiusmodi repente voces ediderunt, quasi reuera in medijs talibus actionibus siue passionibus versarentur. Et memini me audisse à quodam, quod tam expressam & quasi solidam speciem feminei corporis in cogitādo cernere soleret, ut ei se quasi misceri sentiens, etiam genitalibus flueret. Tantū habet virtutum anima in corpus suum, & tātum valet ad inducendi qualitātē vtendā atque mutādā, quomodo homo afficiatur indutus qui cohæret indumento suo. Ex eodem genere affectionis etiam illud est quod in somnis per imagines illudimur. Sed plurimū differt, vtrum sopitis sensibus corporis, sicuti sunt dormientiū, aut ab interiorē cōpage turbatis, sicuti sunt furentiū, aut alio quodā modo alienatis, sicuti sunt diuinantiū vel prophetantiū animi intentio quadam necessitate incurrat in eas quæ occurrūt imagines, siue ex memoria, siue alia aliqua occulta vi, per quasdam spirituales mixturas similiter spiritualis substantiæ, an sicut sanis atque vigilātibz interdū cōtingit, ut cogitatione occupata voluntas se auertat à sensibus, atque ita formeret animi aciem varijs imaginibus sensibilibus rerum, tanquā ipsa sensibilia sentiātur. Non tātum autem eū appetendo in talia volūtas intenditur, sicut istæ impressiōnes imaginum, sed etiā cū deuitandi & cauendi causā rapitur animus in ea contuenda quæ fugiat. Vnde nō solū cupiendo, sed etiam metuendo, infertur vel sensus ipsis sensibilibus, vel acies animi formāda imaginibus sensibilibus. Itaque aut metus aut cupiditas quāto vehementior fuerit, tanto expressius formatur acies, siue sentientis ex corpore quod in loco adiacet, siue cogitantis ex imagine corporis, quæ memoria continetur. Quod ergo est ad corporis sensum aliquid corpus in loco, hoc est ad animi aciem similitudo corporis in memoria: & quod est aspicientis visio, ad eam speciem corporis ex qua sensus formatur, hoc est visio cogitantis ad imaginem corporis in memoria constitutam, ex qua formatur acies animi: & quod est intentio voluntatis ad corpus visum, visionemque copulandam, ut fiat ibi quadam vnitas trium, quantum eorum sit diuersa natura, hoc est eadem voluntatis intentio ad copulandam imaginē corporis quæ est in memoria, & visionem cogitantis, id est, formam quam cepit acies animi rediens ad memoriā: ut fiat & hic quædam vnitas ex tribus, non iam naturæ di-

Quomodo fit hæc vnitas. CAP. III. al. circūiacet.

sum. 27.

ueritate discretis, sed vnus eiusdēq; substantiæ, quia hoc totū intus est, & totum vnus animus. Sicut autem cū forma & species corporis interierit nō potest ad eam voluntas sensum reuocare cernentis: ita cū imago quæ memoria gerit, obliuione deleta est, non erit quod acie animi formandam voluntas recordando retorquet.

Sed quia præualet animus, nō solū oblita, verum etiam nō sensa nec experta consingere, ea quæ non exciderunt augēdo, minuendo, cōmutando, & pro arbitrio cōponendo, sæpe imaginatur quasi ita aliquid sit, quod aut scit non ita esse, aut nescit ita esse. In quo genere cauendum est, ne aut mentiatur, ut decipiat, aut opinetur ut decipiatur. Quibus duobus malis euitatis nihil ei obfunt imaginata phantasmata: sicut nihil obfunt experta sensibilia, & reuera memoriter, si neque cupidē appetantur si iuuant, neque turpiter fugiātur si ostendunt. Cū autem in his voluntas relicta melioribus auida volutatur, immunda sit, atque ita & cū asunt perniciosē, & cū asunt perniciosius cogitantur. Malē itaque viuunt, & deformiter secundū trinitatē hominis exterioris: quia & illam trinitatem, quæ licet interius imaginetur, exteriora tamen imaginatur, sensibilibus corporaliumque vtendorum causā peperit. Nullus enim eis uti posset etiam bene, nisi sensarū rerū imagines memoria teneretur, & nisi pars maxima voluntatis in superioribus atque interioribus habitet: eaque ipsa quæ cōmodatur, siue foris corporibus, siue intus imaginibus corū, nisi quicquid in eis capit ad meliorem veriorēq; vitā referat, atque in eo sine cuius intuitu hæc agenda iudicat, acquiescat, quid aliud facimus, nisi quod nos Apostolus facere prohibet, dicēs: Nolite conformari huic seculo? quapropter nō est ista trinitas imago Dei. Ex vltima quippe, id est corpora creatura, qua superior est anima, in ipsa anima sit per sensum corporis, nec tamen est omnino dissimilis.

In bonis est imago trinitatis. CAP. V.

Rom. 12. 1.

Quid enim non pro suo genere ac pro suo modulo habet similitudinem Dei, quandoquidem De⁹ fecit omnia bona valde, non ob aliud, nisi quia ipse summē bonus est? Inquantū ergo bonū est quicquid est, intantū, scilicet quamuis longē distātem, habet tamen nōnullā similitudinē summi boni: & si naturalem vtique rectā & ordinatam, si autem vitiosā, vtique turpem atque peruersā. Nā & animæ in ipsis peccatis suis non nisi quandā similitudinē Dei, superba & preposterā, & vt ita dicā, seruili, libertate seclātur. Ita nec primis parentib⁹ nostris persuaderi peccatum posset, nisi diceretur, Eritis sicut dii. Non sanē omne quod in creaturis aliquo modo simile est deo, etiam eius imago dicēda est, sed illa sola, qua superior ipse solus est. Ea quippe de illo prorsus exprimitur, inter quā & ipsum nulla interiecta natura est. Visionis igitur illius, id est formæ quæ fit in sensu cernentis, quasi parēs est forma corporis ex qua fit. Sed parēs illa nō vera, vnde nec ista vera proles est. Neque enim omnino inde gignitur, quoniam aliud adhibetur corpori, ut ex illo formetur, id est sensus videntis. Quocirca id amare, alienari est. Itaque voluntas quæ vtrunque coniungit quasi parentem & quasi prolem, magis spiritualis est quā vtrūlibet illorū. Nam corpus illud quod cernitur, omnino spirituale nō est.

Ecc. 39. 6. 21.

Gen. 3. 1.

Vt rō verò quæ fit in sensu, habet admixtū aliquid spirituale, quia sine anima fieri non potest. Sed non totum ita est, quoniam ille qui formatur, corporis sensus est. Voluntas ergo quæ vtrunque coniungit, magis, vt dixi, spiritualis agnoscitur, & ideo tāquā personam spiritus insinuare incipit in illa trinitate. Sed magis pertinet ad sensum formatum, quā ad illud corpus vnde formatur. Sensus enim animantis & voluntas animæ est, non lapidis aut alicuius corporis quod

2. Retra. cap. 16.

quod videretur. Nō ergo ab illo quasi parente procedit. Sed nec ab ista quasi prole, hoc est visione ac forma quæ in sensu est. Prius enim quā visio fieret, iam erat voluntas, quæ formandū sensum cernēdo corpori admouit, sed nōdum erat placitū. Quomodo enim placeret quod nondum erat visum? Placitum autem quæ voluntas est. Ideo que nec quasi prolem visionis possumus dicere volūtatem, quia erat ante visionē; nec quasi parentem, quia non ex volūtate, sed ex visio corpore formata & expressa est: sinē fortasse volūtatis & requiē possumus rectē dicere visionem, ad hoc duntaxat, vnū scilicet vidēdum corpus. Neque enim propterea nihil aliud vult, quia videt aliquid quod volebat. **Non** itaque omnino ipsa voluntas hominis cuius finis non est nisi beatitudo, sed ad hoc vnum interim scilicet subiectum voluntas videndi finem non habet nisi visionē, siue id referat ad aliud, siue non referat. Si enim non referat ad aliud visionem, sed tantum voluit vt videret: non est disputandum quomodo ostendatur finem volūtatis esse visionem, manifestum est enim. Si autem referat ad aliud, vult vtique aliud, nec iam vidēdi volūtas erit. Aut si videndi, non hoc videndi, sed aliud: tāquam si velit quisque videre cicatricem, vt inde doceat vulnus fuisse; aut si velit videre fenestrā, vt per fenestrā videat transeuntes: omnes istæ atque aliæ tales voluntates, suos proprios fines habent, qui referuntur ad finē illius voluntatis quæ volumus beatē viuere, & ad eam peruenire vitā quæ nō referatur ad aliud, sed amanti per seipsam sufficiat. Voluntas ergo vidēdi, finem habet visionem: & voluntas hanc rem videndi, finē habet huius rei visionem. Voluntas itaque vidēdi cicatricem, finem suū expectit, hoc est visionē cicatricis, & ad eam vltra nō pertinet. Voluntas enim probādi vulnus fuisse, alia volūtas est, quamuis ex illa religetur, cuius itē finis est probatio vulneris. Et voluntas vidēdi fenestrā, finem habet fenestræ visionem. Altera est enim quæ ex ista nascitur voluntas, per fenestrā videndi transeuntes, cuius item finis est visio transeuntium. Rectē autem sunt voluntates omnes sibi met religatæ, si bona est illa quod cunctæ referuntur: si autē praua est, prauæ sunt omnes. Et ideo rectarum voluntatū cōnexio iter est quoddā ascēditenti ad beatitudinē, quod certis velut passibus agitur. Præuarū autē atque distortarū volūtātū implicatio, vinculum est quo alligabitur qui hoc agit, vt proiciatur in tenebras exteriores. Beati ergo qui facti, & moribus sancti canticum graduū. Et vā iis qui trahunt peccata, cantat restē longa. Sic est autē requies volūtatis quæ dicimus finē, si adhuc referatur ad aliud, quæ admodū possumus dicere requiē pedis esse in ambulādo, eūm ponitur vnde alius innitatur quo passibus pergatur. Si autē aliquid ita placet, vt in eo cū aliqua delectatione volūtas acquiescat, nondum est tamen illud quod tenditur, sed & hoc referatur ad aliud vt deperetur non tāquam patria ciuis, sed tanquā refectio, vel etiam māsio viatoris. **Iam** verò in alia trinitate interiore quidē quæ est ista in sensibilibus & sensibus, sed tamen quæ inde cōcepta est cū iam nō ex corpore sensus corporis, sed ex memoria formatur acies animi, cū in ipsa memoria species inhæserit corporis quod forinsecus sensimus, illam speciem quæ in memoria est, quasi parentē dicimus eius quæ fit in phatāsiā cogitantis. Erat enim in memoria, & priusquam cogitaretur à nobis, sicut erat corpus in loco, & priusquā sentiretur vt visio fieret. Sed cū cogitatur, ex illa quæ memoria tenet, exprimitur in acie cogitantis, & reminiscēdo formatum, quæ species, quæ quali proles est ei⁹ quæ memoria tenet. Sed nequæ ista vera parēs, nequæ ista vera proles est. Acies quippe animi quæ formatur ex me-

Fines medij è supremo æstimantur. CAP. VI.

2. sent. dist. 38. cap. sed queritur.

2. sent. dist. 38. cap. sed queritur vtrum.

Math. 12. b. 23. Psal. 5. d. 8.

Trinitatis vestigiū in memoria. CAP. VII.

moria cū recordando aliquid cogitamus, non ex ea specie procedit quam meminimus visam, quādoquidē eius meminisse nō possemus nisi vidissemus. Acies autē animi quæ reminiscendo formatur, erat etiā prius quæ corpus quod meminimus videremus, quāto magis priusquam id memoriæ mandarem⁹? Quāquam itaq; forma quæ fit in acie recordantis ex ea fiat quæ in memoria, ipsa tamen acies non in ea existit, sed erat ante istā. Consequens est autē vt si nō est illa vera parens, nec ista vera sit proles. Sed & illa quasi parēs, & ista quasi proles aliquid insinuant, vnde interiora atque veriora exercitatus certiusque videātur, difficilius iā planē discernitur, vtrū volūtas quæ memoriæ copulat visionem, non sit alicuius corū siue parens siue proles: & hæc discretionis difficultatē facit eiuſdem naturæ atque substantiæ paritas & æqualitas. Neque enim sicut foris faciliē discernebatur formatus sensus à sensibilibz corpore, & voluntas ab vtroque propter naturæ diuersitatē quæ inest ab inuicē omnibus tribus, de qua satis supra differimus, ita & hic potest. **Quamuis** enim hæc trinitas, de qua nunc queritur, forinsecus in uiecta est animo, intus tamen agitur, & non est quicquā alia præter ipsius animi naturā. Quo igitur pacto demonstrari potest, volūtatem nec quasi parentē, nec quasi prolem esse, siue corporeæ similitudinis quæ memoria cōtinetur, siue eius quæ inde cū recordamur exprimitur, quando vtrunque in cogitando ita copulat, vt tanquā vnū singulariter appareat, & discerni nisi ratione non possit? Atque illud primū vidēdū est, nō esse posse volūtatem reminiscendi, nisi vel totū, vel aliquid rei eius quæ reminisci volumus, in penatralibus memoriæ teneamus. Quod enī omnimodo & omni ex parte oblitū fuerim⁹, nec reminiscēdi voluntas exoritur, quoniam quicquid recordari volumus, recordati iā sumus in memoria nostra esse vel fuisse. Verbi gratia: Si recordari volo quid heri cenauerim, aut recordata iā sum cenasse in e, aut si hoc nōdū, certē circa ipsum tēpus aliquid recordatū sū, si nihil aliud, ipsum saltē hesternū diē & ei⁹ eā partē qua cenari soler, & quid sit cenare. Nam si nihil tale recordatus essem, quid heri cenauerim, recordari velle nō possem. Vnde intelligi potest, volūtatem reminiscendi ab iis quidem rebus quæ memoria continētur procedere, adiunctis simul eis quæ inde per recordationem cernendo exprimiuntur, id est, ex copulatione rei cuiusdam quæ recordati sumus, & visionis quæ inde facta est in acie cogitantis cū recordati sumus. Sed ipsa quæ vtrunque copulat volūtas, requirit & aliud quod quasi vicinum est atque cōtiguū recordati. Tot igitur huius generis trinitates, quot recordationes, quia nulla est earū vbi non hæc tria sunt, illud quod in memoria recorditū est etiam antequā cogitetur, & illud quod fit in cogitatione cū cernitur, & voluntas vtrunque coniungēs, & ex vtroq; ac tertia seipse vnum aliquid cōplens. An potius ita cognoscitur vna quædā in hoc genere trinitas, vt vnum aliquid generaliter dicamus quicquid corporaliū specierū in memoria latet, & rursus vnum aliquid generalem visionem animi talia recordantis atque cogitantis, quorū duorum copulatione tertia coniungitur copulatrix voluntas, vt sit hoc totum vnum quiddam ex quibusdam tribus. **Sed** quoniam non potest acies animi simul omnia quæ memoria tenet vno aspectu cōtueri, & alternat vicissim cedendo ac succedendo trinitates cogitationum, atque ita fit ista innumerabiliter numerosissima trinitas: nec tamen infinita, si numerus in memoria reconditarū rerum non excedatur. Ex quo enim ccepit vnusquisque sentire corpora quolibet corporis sensu, etiā si posset adiungere quæ oblitus est cer-

Variæ cogitandi ratio. CAP. VIII. al. alternos.

speciem. Quæ si ibi non esset, ita oblitos nos esse dicere-
 mus, ut omnino recollere non possemus. Si autem acies recordantis non formaretur ex ea re quæ erat in memoria, nullo modo fieret visio cogitantis, sed vtriusque coniunctio, id est, eius quam memoria tenet, & eius quæ inde exprimitur, ut formetur acies recordantis quia simillimæ sunt, veluti vnâ facit apparere. Cùm autem cogitantis acies auersa inde fuerit atque id quod in memoria cernebatur destiterit intueri, nihil formæ quæ impressa erat in eadē acie remanebit: atque inde formabitur quod rursus conuersa fuerit ut alia cogitatio fiat. Manet tamē illud quod reliquid in memoria, quo rursus cū id recordamur conuertatur, & conuersa formetur, atque vnū cū eo fiat vnde formatur. **V**oluntas verò illa quæ hac atque illac fert & refert facie formadā, coniungiturque formatam, si ad interiorē phatasiā tota confluxerit, atque à præsentia corporū quæ circumiacet sensibus, atque ab ipsis sensibus corporis, animi acie omnino auerterit, atque ad eam quæ intus cernitur imaginē conuertatur, tanta offenditur similitudo speciei corporalis expressa ex memoria, ut nec ipsa ratio discernere sinatur, vtrum foris corpus ipsum videatur an intus tale aliquid cogitetur. Nā interdū homines nimia cogitatione rerū visibilibus vel illecti, vel territi, etiam eiusmodi repente voces ediderunt, quasi reuera in mediis talibus actionibus siue passionibus versaretur. Et meminisse me audisse à quodam, quod tam expressam & quasi solidam speciem feminei corporis in cogitatio cernere solet, ut ei se quasi misereri sentiens, etiam genitalibus flueret. Tantū habet virtutem anima in corpus suum, & tantum valet ad indumenti qualitatem vertendam atque mutandam, quomodo homo afficiatur indutus qui coheret indumento suo. Ex eodem genere affectionis etiam illud est quod in somnis per imagines illudimur. Sed plurimū differt, vtrum sopitis sensibus corporis, sicuti sunt dormientiū, aut ab interiorē cōpage turbatis, sicuti sunt furentiū, aut alio quodāmodo alienatis, sicuti sunt diuantiū vel prophetantiū animi intentio quadam necessitate incurrat in eas quæ occurrunt imagines, siue ex memoria, siue alia aliqua occulta vi, per quasdam spirituales mixturas similitudo spirituales substantiæ, an sicut fanis atque vigilantiū interdū cōringit, ut cogitatione occupata voluntas se auertat à sensibus, atque ita formet animi aciem variis imaginibus sensibilibus rerum, tanquā ipsa sensibilia sentiatur. Non tantum autem cū appetendo in talia voluntas intenditur, sunt istæ impressiones imaginum, sed etiā cū deuitandi & cauendi causa rapitur animus in ea contuenda quæ fugiat. Vnde nō solū cupiendo, sed etiam metuendo, infertur vel sensus ipsis sensibilibus, vel acies animi formadā imaginibus sensibilibus. Itaque aut metus aut cupiditas quāto vehementior fuerit, tanto expressius formatur acies, siue sentientis ex corpore quod in loco adiacet, siue cogitantis ex imagine corporis, quæ memoria continetur. Quod ergo est ad corporis sensum aliquid corpus in loco, hoc est ad animi aciem similitudo corporis in memoria: & quod est aspicientis visio, ad eam speciem corporis ex qua sensus formatur, hoc est visio cogitantis ad imaginem corporis in memoria constitutam, ex qua formatur acies animi: & quod est intentio voluntatis ad corpus visum, visionemque copulandam, ut fiat ibi quædam vnitas trium, quantum eorum sit diuersa natura, hoc est eadem voluntatis intentio ad copulandam imaginē corporis quæ est in memoria, & visionem cogitantis, id est, formam quam cepit acies animi rediens ad memoriam: ut fiat & hic quædam vnitas ex tribus, non iam naturæ di-

ueritate discretis, sed vnus eiusdemque substantiæ, quia hoc totū intus est, & totum vnus animus. Sicut autem cū forma & species corporis interierit nō potest ad eam voluntas sensum reuocare cernentis: ita cū imago quæ memoria gerit, obliuione deleta est, non erit quod acie animi formandam voluntas recordando retorquetur. **S**ed quia praualet animus, nō solū oblita, verum etiam nō sensa nec experta confingere, ea quæ non exciderunt augēdo, minuendo, cōmutando, & pro arbitrio componendo, sæpe imaginatur quasi ita aliquid sit, quod aut scit non ita esse, aut nescit ita esse. In quo genere cauendum est, ne aut mentiatur, ut decipiat, aut opinetur ut decipiatur. Quibus duobus malis euitatis nihil ei obfunt imaginata phantasmatum: sicut nihil obfunt experta sensibilia, & reuera memoriter, si neque cupidē appetantur si iuuant, neque turpiter fugiatur si offendunt. Cū autem in his voluntas relicta melioribus auida volutatur, immunda fit, atque ita & cū asunt perniciosē, & cū asunt perniciosius cogitatur. Malē itaque viuatur, & deformiter secundū trinitatē hominis exterioris: quia & illam trinitatem, quæ licet interiori imaginatur, exteriora tamen imaginatur, sensibilibus corporaliumque vtendorum causa peperit. Nullus enim eis vti posset etiam bene, nisi sensarū rerū imagines memoria teneretur, & nisi pars maxima voluntatis in superioribus atque interioribus habitet: eaque ipsa quæ cōmodatur, siue foris corporibus, siue intus imaginibus eorū, nisi quicquid in eis capit ad meliorem veriorēque vitā referat, atque in eo sine cuius intuitu hæc agenda iudicat, acquiescat, quid aliud facimus, nisi quod nos Apostolus facere prohibet, dicens: Nolite conformari huic sæculo? quapropter nō est illa trinitas imago Dei. **E**x vltima quippe, id est corporea creatura, qua superior est anima, in ipsa anima sit per sensum corporis, nec tamen est omnino dissimilis. **Q**uid enim non pro suo genere ac pro suo modulo habet similitudinem Dei, quandoquidem Deo fecit omnia bona valde, non ob aliud, nisi quia ipse summē bonus est: Inquantū ergo bonū est quicquid est, intantū, scilicet quamuis longē distātem, habet tamen nōnullā similitudinē summi boni: & si naturalem vti que rectā & ordinatam, si autem vitiosam, vti que turpem atque peruersam. Nā & animæ in ipsis peccatis suis non nisi quandā similitudinē Dei, superba & prepotera, & vt ita dicā, feruili, libertate scētatur. Ita nec primis parentibus nōstris persuaderi peccatum posset, nisi diceretur, Eritis sicut dii. Non sanē omne quod in creaturis aliquo modo simile est deo, etiam eius imago dicēda est, sed illa sola, qua superior ipse solus est. Ea quippe de illo profusus exprimitur, inter quā & ipsum nulla interiecta natura est. Visionis igitur illius, id est formæ quæ fit in sensu cernentis, quasi parēs est forma corporis ex qua fit. Sed parēs illa nō vera, vnde nec ista vera proles est. Neque enim omnino inde gignitur, quoniam aliud adhibetur corpori, ut ex illo formetur, id est sensus videntis. Quocirca id amare, alienari est. Itaque voluntas quæ vtrunque coniungit quasi parentem & quasi prolem, magis spiritualis est quā vtrūlibet illorū. Nam corpus illud quod cernitur, omnino spirituale nō est. **V**isio verò quæ fit in sensu, habet admixtū aliquid spirituale, quia sine anima fieri non potest. Sed non totum ita est, quoniam ille qui formatur, corporis sensus est. Voluntas ergo quæ vtrunque coniungit, magis, vt dixi, spiritualis agnoscitur, & ideo tāquā personam spiritus insinuare incipit in illa trinitate. Sed magis pertinet ad sensum formatum, quā ad illud corpus vnde formatur. Sensus enim animantis & voluntas animæ est, non lapidis aut alicuius corporis quod

In bonis tūc imago trinitatis, CAP. V.

Fines medij & supremo continentur. CAP. VI.

1. sent. dist. 38. cap. sed quæritur.

Rom. 12. 21

Ecc. 29. 21.

2. sent. dist. 38. cap. sed quæritur vtrum.

Gen. 3. 4.

Matth. 22. 33. Psal. 5. d. 18.

2. Retraç cap. 15.

Trinitatis vestigiū in memoria. CAP. VII.

quod videtur. Nō ergo ab illo quasi parente procedit. Sed nec ab ista quasi prole, hoc est visione ac forma quæ in sensu est. Prius enim quā visio fieret, iam erat voluntas, quæ formandū sensum cernēdo corpori ad-mouit, sed nō dum erat placitū. **Q**uomodo enim place-ret quod nondum erat visum? Placitum autem quieta voluntas est. Ideoque nec quasi prolem visionis possumus dicere volūtatem, quia erat ante visionē; nec quasi parentem, quia non ex volūtate, sed ex visio corpore formata & expressa est: sine fortasse volūtatis & requiē possumus rectē dicere visionem, ad hoc duntaxat, vñ scilicet vidēdum corpus. Neque enim propterea nihil aliud volēt, quia videt aliquid quod volebat. **N**on itaque omnino ipsa voluntas hominis cuius finis non est nisi beatitudo, sed ad hoc vnum interim scilicet subiectum voluntas videndi finem non habet nisi visionē, siue id referat ad aliud, siue non referat. Si enim non referat ad aliud visionem, sed tantum voluit vt videret: non est disputandum quomodo ostendatur finem voluntatis esse visionem, manifestum est enim. Si autem referat ad aliud, vult vtique aliud, nec iam vidēdi volūtas erit. Aut si videndi, non hoc videndi, sed aliud: tāquam si velit quisque videre cicatricem, vt inde doceat vulnus fuisse; aut si velit videre fenestrā, vt per fenestram videat transeuntes: omnes istæ atque aliæ tales voluntates, suos proprios fines habent, qui referuntur ad finē illius voluntatis quæ volūm beate viuere, & ad eam peruenire vitā quæ nō referatur ad aliud, sed amanti per seipsam sufficiat. Voluntas ergo vidēdi, finem habet visionem: & voluntas hanc rem videndi, finē habet huius rei visionem. Voluntas itaque vidēdi cicatricem, finem suū expetit, hoc est visionē cicatri-cis, & ad eam vltra nō pertinet. Voluntas enim probādi vulnus fuisse, alia volūtas est, quamuis ex illa religetur, cuius itē finis est probatio vulneris. Et voluntas vi-dendi fenestrā, finem habet fenestræ visionem. Altera est enim quæ ex ista nascitur voluntas, per fenestrā vi-dendi transeuntes, cuius item finis est visio transeun-tium. Rectē autem sunt voluntates omnes sibi met reli-gatæ, si bona est illa quod cunctæ referuntur: si autē praua est, prauæ sunt omnes. Et ideo reſtarum voluntatū cō-nexio iter est quoddā ascēditū ad beatitudinē, quod certis velut passibus agitur. Præuarū autē atque distortarū volūtātū implicatio, vinculum est quo alligabitur qui hoc agit, vt proiciatur in tenebras exteriores. Beati ergo qui factis, & moribus cantat canticum graduū. Et vā iis qui trahunt peccata, sicut restē longā. Sic est autē requies volūtatis quæ dicimus finē, si adhuc refer-tur ad aliud, quæ admodū possumus dicere requiē pedis esse in ambulādo, cū ponitur vnde alius innitatur quo passibus pergitur. Si autē aliquid ita placet, vt in eo cū aliqua delectatione volūtas acquiescat, nondum est tamen illud quod tenditur, sed & hoc referatur ad aliud vt deputetur non tāquam patria ciuis, sed tanquā refectio, vel etiam mansio viatoris. **I**am verò in alia trinitate interiorē quidē quæ est ista in sensibilibus & sensibus, sed tamen quæ inde cōcepta est cū iam nō ex corpore sensus corporis, sed ex memoria formatur acies animi, cū in ipsa memoria species inhaeserit corporis quod forinsecus sensimus, illam speciem quæ in memoria est, quasi parentē dicimus eius quæ fit in phā-tasia cogitantis. Erat enim in memoria, & priusquam cogitaretur à nobis, sicut erat corpus in loco, & prius-quā sentiretur vt visio fieret. Sed cū cogitatur, ex illa quæ memoria tenet, exprimitur in acie cogitantis, & re-miniscēdo formatur ea species, quæ quasi proles est ei? quæ memoria tenet. Sed nequā vera parēs, nequā ista vera proles est. Acies quippe animi quæ formatur ex me-

moriam cū recordando aliquid cogitamus, non ex ea specie procedit quam meminimus visam, quādoquidē eius meminisse nō possemus nisi vidissemus: Acies autē animi quæ reminiscendo formatur, erat etiā prius quā corpus quod meminimus videremus, quāto magis priusquam id memoriæ mandarem? Quāquam itaque forma quæ fit in acie recordantis ex ea fiat quæ in ista memoriæ, ipsa tamen acies non inde exiit, sed erat ante istā. Consequens est autē vt si nō est illa vera parēs, nec ista vera sit proles. Sed & illa quasi parēs, & ista quasi proles aliquid insinuant, vnde interiora atque veriora exercitatus certiusque videatur, difficilior iā planē discernitur, vtrū volūtas quæ memoriæ copulat visionem, non sit alicuius eorū siue parēs siue proles: & hæc discretionis difficultatē facit eiusdem naturæ atque substantiæ paritas & æqualitas. Neque enim sicut foris facillē discernebatur formatus sensus à sensibili corpore, & voluntas ab vtroque propter naturæ diuersitatē quæ inest ab inuicē omnibus tribus, de qua satis supra differuimus, ita & hic potest. **Q**uamuis enim hæc trinitas, de qua nunc queritur, forinsecus in uēcta est animo, intus tamen agitur, & non est quicquid eius præter ipsius animi naturā. **Q**uo igitur pacto demonstrari potest, volūtatem nec quasi parentē, nec quasi prolem esse, siue corporeæ similitudinis quæ memoria cōtinetur, siue eius quæ inde cū recordamur exprimitur, quando vtrunque in cogitando ita copulat, vt tanquā vnū singulariter appareat, & discerni nisi ratione non possit. Atque illud primū videndū est, nō esse posse volūtatē reminiscendi, nisi vel totū, vel aliquid rei cuius quæ reminisci volumus, in penetrabilis memoriæ teneamus. Quod enī omnimodo & omni ex parte oblitū fuerim, nec reminiscēdi voluntas exoritur, quoniam quicquid recordari volumus, recordati iā sumus in memoria nostra esse vel fuisse. Verbi gratia: Si recordari volo quid heri cœnauerim, aut recordatus iā sum cœnasse me, aut si hoc nō dū, certē circa ipsum tēpus aliquid recordatū sū, si nihil aliud, ipsum saltē hesternū diē & ei? eā partē qua cœnari solet, & quid sit cœnare. Nam si nihil tale recordatus essem, quid heri cœnauerim, recordari velle nō possem. Vnde intelligi potest, volūtatem reminiscendi ab iis quidem copulat volūtas, memoria continetur procedere, adiunctis simul eis quæ inde per recordationem cernendo exprimitur, id est, ex copulatione rei cuiusdam quæ recordari sumus, & visionis quæ inde facta est in acie cogitantis cū recordati sumus. Sed ipsa quæ vtrunque copulat volūtas, requirit & aliud quod quasi vicinum est atque cōtiguū recordari. Tot igitur huius generis trinitates, quot recordationes, quia nulla est earū vbi non hæc tria sunt, illud quod in memoria recōditū est etiam antequā cogitetur, & illud quod fit in cogitatione cū cernitur, & voluntas vtrunque coniungēs, & ex vtroque ac tertia seipse vnum aliquid cōplens. An potius ita cognoscitur vna quædā in hoc genere trinitas, vt vnum aliquid generaliter dicamus quicquid corporaliū specierū in memoria latet, & rursus vnum aliquid generalem visionem animi talia recordantis atque cogitantis, quorū duorum copulationi tertia coniungitur copulatrix volūtas, vt sit hoc totum vnum quiddam ex quibusdam tribus. **S**ed quoniam non potest acies animi simul omnia quæ memoria tenet vno aspectu cōtueri, & alternat vicissim cedendo ac succedendo trinitates cogitationum, atque ita fit ista innumerabiliter numerosissima trinitas: nec tamen in finita, si numerus in memoria reconditarū rerum non excedatur. Ex quo enim cœpit vnusquisque sentire corpora quolibet corporis sensu, etiā si posset adiungere quæ oblitus est cer-

Variæ cogitandi ratio. CAP. VIII. al. alternans.

Age nunc videamus vbi sit quasi quodam hominis exterioris interiorisq; confinium. Quicquid enim habemus in animo commune cum pecore, recte adhuc dicitur ad exteriorem hominem pertinere. Non enim solū corpus homo exterior deputabitur, sed adiuncta quadam vita sua compages corporis & omnes sensus vigent, quibus instructus est ad exteriora sentiēda. Quorum sensorum imagines infixæ in memoria, cū recordādo reuifuntur, res adhuc agitur ad exteriorē hominē pertinens. Atque in his omnibus non distamus à pecore, nisi quod figura corporis nō proni, sed erecti sumus. Qua in re admonemur ab eo qui nos fecit, ne meliore nostri parte, id est, animo similes peccoribus simus à quibus corporis erectione distamus: non vt in ea quæ sublimia sunt in corporibus animum proiciamus. Nam vel in talibus quietem voluntatis appetere prosternere est animum: sed sicut corpus ad ea quæ sunt excelsa corporum, id est, ad cælestia naturaliter erectum est, sic animus qui substantia spiritalis est, ad ea quæ sunt in spiritalibus excelsa erigendus est, non clatione superbiæ, sed pietate iustitiæ. P o s s u n t autem & peccora & sentire per corporis sensus extrinsecus corporalia, & ea memoriæ fixa reminisci, atque in eis appetere conducibilia, fugere incommoda: verum ea notare, ac nō solū naturaliter captā, sed etiam de industria memoriæ commendata retinere, & in obliuionē iamiamque labentia recordando atque cogitando rursus imprimere, vt quemadmodū ex eo quod gerit memoria cogitatio formatur, sic & hoc ipsum quod in memoria est cogitatio firmetur. Fictas etiā visiones hinc atque inde recordata quælibet sumēdo, & quasi affluendo cōponere, inspicere, quemadmodū in hoc rerum genere quæ verisimilia sunt discernantur, à veris, nō spiritalibus sed ipsis corporalibus. Hęc atque huiusmodi quamuis in sensibilibus, atque in eis quæ inde animus per sensum corporis traxit agantur atque versentur, non sunt tamen rationis expertia, nec hominibus peccoribusq; communia. Sed sublimioris rationis est iudicare de istis corporalibus, secundum rationes incorporeales & sempiternas. Quæ nisi su pra mentem humanam essent, incommutabiles profectō non essent, atque [in] his nisi subiungeretur aliquid nostrum, non secundum eas possemus iudicare de corporalibus. Iudicamus autem de corporalibus ex ratione dimensionum atque figurarum, quam incommutabiliter manere mens nouit. **I**LLVD VERO NOSTRUM quod in actione corporalium atque temporalium tractandorum ita versatur, vt non sit nobis commune cum pecore, rationale quidem est, sed ex illa rationali nostræ mentis substantia, qua subhæremus intelligibili atque incommutabili veritati, tanquam ductum & inferioribus tractandis gubernandisque deputatum est. Sicut enim in omnibus peccoribus non inuentum est viro adiutorium simile illi, nisi detractum de illo in coniugium formaretur: ita menti nostræ qua supernam & internam consulumus veritatē, nullum est ad vsum rerum corporalium, quantum naturæ hominis satis est, simile adiutorium ex animæ partibus quas communes cum peccoribus habemus. Et ideo quiddam rationale nostrum, non ad vnitate diuortium separatum, sed in auxilium societatis quati deriuatum, in sui operis dispertitur officium. Et sicut vna caro est duorū in masculo & femina, sic intelle-

Homo interior qualis. CAPVT I.

1. sent. dist. 16. cap. quod circa.

Aeternas rationes in corporalibus homo solus animalium percipit. CAPVT II.

Omnis omnium in.

Ratio superior & inferior. CAPVT III.

que sensimus nō vtique falsō meminimus: nisi quia voluntas illa quam coniunctricem ac separatricem huic modis rerum iam quantum potuit demonstrare curauit, formandā cogitantis aciem per abscondita memoriæ ducit vt libitum est, & ad cogitanda ea quæ nō meminimus, ex eis quæ meminimus, aliud hinc, aliud inde, vt sumat impellit: quæ in vnā visionē cōcūctia faciunt aliquid quod ideo falsum dicatur, quia vel non est foris in rerum corporearū natura, vel nō de memoria videtur expressū cū tale nihil nos sensisse meminimus: Quis enim vidit cygnū nigrū, & propterea nemo meminit, cogitare tamen quis non potest? Facile est enim illam figurā quā videndo cognouimus nigro colore perfundere, quem nihilominus in aliis corporib⁹ vidimus. Et quia vtrumque sensimus, vtrūque meminimus. Nec autē quadrupedē memini, quia nō vidi. Sed phantasia talē facillimē intueor, dum alicui formæ volatili quale vidi adiungo alios duos pedes, quales itidē vidi. Quapropter dū coniuncta cogitamus, quæ singillatim sensa meminimus, videmus non id quod meminimus cogitare, cū id agamus moderate memoria vnde sumimus omnia quæ multipliciter ac variē pronostri voluntate cōponimus. Nā neq; ipsa magnitudines corporū quas nūquam vidimus sine ope memoriæ cogitamus. Quantum enim spatij solet occupare per magnitudinem mundi noster obtutus, in tantum extendimus quasilibet corporū moles, cum eas maximas cogitamus. Et ratio quidē pergit in ampliora, sed phantasia nō sequitur. Quippe cū infinitatē quoq; numeri ratio renunciet, quā nulla visio corporalia cogitatis apprehēdit. Eadē ratio docet minutissima etiā corpuscula in finitē diuidi, cū tamē ad eas tenuitates vel minutias peruentū fuerit, quas visas meminimus, exiliores minorēsq; phantasias iā non possumus intueri, quamuis ratio non desinat persequi ac diuidēre. Ita nulla corporalia nisi aut ea quæ meminimus, aut ex his quæ meminimus, cogitamus. **S**E D quia numerosē cogitari possunt quæ singillatim sunt impressa memoriæ, videtur ad memoriā mensura, ad visionē verō numerus pertinere. Quia licet innumerable sit multiplicitas talium visionum, singulis tamen in memoria prescriptis est in transgressibilis modus. Mensura igitur in memoria, in visionibus numerus apparet: sicut in ipsis corporibus visibilibus mensura quedam est, cui numerosissimē coaptatur sensus videntium, & ex vno visibili multorum cernentium formatur aspectus: ita vt etiam vnus propter duorum oculorum numerū plerūque vnā rem geminata specie videat, sicut supra docuimus. In his ergo rebus vnde visiones exprimuntur, quædā mensura est. In ipsis autē visionibus numerus. Voluntas verō quæ ista coniungit & ordinat, & quadam vnitate copulat, nec sentiēdi aut cogitandi appetitū nisi in his rebus vnde visiones formantur, acquiescens collocat, ponderi similis est. Quapropter hęc tria, mensuram, numerum, pondus, etiam in ceteris omnibus rebus animaduertēda prælibauerim. Nunc interim voluntatem copulatricem rei visibilis atque visionis quasi parentis & prolis, siue in sentiēdo, siue in cogitando, nec parentē nec prolem dici posse, quomodo valui & quibus valui demonstrari. Vnde tempus admonet, hanc eandem trinitatem in interiore homine requirere, atque ab isto de quo tamdiu locutus sum animali atque carnali, qui exterior dicitur, introrsus tendere. Vbi speramus inuenire nos posse secundū trinitatem imaginem Dei, conatus nostros illo ipso adiuuante, quem omnia, sicut res ipsæ indicant, ita etiam sancta Scriptura in mensura & numero & pondere disposuisse testatur.

I. euit. 11. c. 23.

Numerus, pondus, mensura. CAPVT XI.

Sap. 11. d. 21.

Ibidem.

August. 10. 3.

tus ac determinatus profectō numerus foret, quāuis innumerabilis. Dicimus enim innumerabilia, non solū in finita, sed etiam quæ ita finita sunt vt facultatem numerantis excedant. Sed hinc aduertit aliquanto manifestius potest, aliud esse quod reconditum memoria tenet, & aliud quod inde in cogitatione recordantis exprimitur, quamuis cū sit vtriusque copulatio, vnum idēque videatur. Quia meminisse non possumus corporum species, nisi tot quot sensimus, quantas sensimus, & sicut sensimus; ex corporis enim sensu eas in memoriam combibit animus. Visiones autem illæ cogitationū ex iis quidem rebus quæ sunt in memoria sed tamē innumerabiliter atque omnino infinitē multiplicentur atque variātur: vnū quippe solem memini, quia sicuti est vnū vidi. Si voluero autem, duos cogito, vel tres, vel quotquot volo, sed ex eadē memoria quā vnū memini, formatur acies multos cogitantis. Et tantū memini quantum vidi. Si enim maiorem vel minorem memini quā vidi, iam non memini quod vidi, & ideo nec memini. Quia verō memini, tantū memini quā vidi, vel maiorem tamen pro voluntate cogito, vel minorem. Et ita memini vt vidi. Cogito autem sicut volo currentem, & vbi volo stantem, vnde volo & quovolo venientē. Quādū etiam mihi cogitare, in promptu est, cū meminerim rotundū, & cuiuslibet coloris, cū solem viridē nunquam viderim, & ideo nec meminerim: atque vt solem, ita cetera. Hęc autem rerum formæ, quoniam corporales atque sensibiles sunt, errat quidem animus cū eas opinatur eo modo foris esse quomodo intrus cogitat, vel cū iam interierunt foris, & adhuc in memoria retinentur, vel cū aliter etiā, quod meminimus, nō recordandi fide, sed cogitandi varietate formatur. Quāquam sapientissimē credamus etiam vera narratibus, quæ ipsi sensibus perceperunt. Quæ cū in ipso auditu quando narratur cogitamus, non videtur ad memoriā retorqueri acies, vt fiant visiones cogitantium: neque enim ea nobis recordatibus, sed alio narrante cogitamus: atque illa trinitas nō hic videtur expleri, quæ fit, cū species in memoria latens & visio recordantis tertia voluntate copulatur. Non enim quod latebat in memoria mea, sed quod audio, cogito, cū aliquid mihi narratur. Non ipsas voces loquentis dico, ne quisquā putet in illā me existē trinitatem, quæ foris in sensibilibus & in sensibus agitur, sed eas cogito corporū species, quas narrās verbis sonifque significat, quas vtique non reminiscens, sed audiens cogito. Sed si diligētius cōsideremus, nec tunc excedit memoriæ modus. Neque enim vel intelligere possem narrantē, si ea quæ dicit, & si cōtexta tunc primū audirem, non tamen generaliter singula meminissim. Qui enim mihi narrat, verbi gratia, aliquid montem sylua exutum, & oleis inducum, ei narrat qui meminerim species, & mōrtium & syluarum & olearū; quas si oblitus essem, quid diceret omnino nescirem, & ideo narrationē illam cogitare non possem. Ita fit vt omnis qui corporalia cogitat, siue ipse aliquid cōfingat, siue audiat, aut legat, vel præterita narrat, vel futura prænunciantem, ad memoriā suā recurrat, & ibi reperiat modum atque mensuram omnium formarum quas cogitans intuetur. Nam neque colorē quem nunquam vidit, neque figuram corporis, nec sonum quē nunquam audiuit, nec saporem quem nunquam gustauit, nec odorem quem nunquā olfecit, nec vllam contrēctationem corporis quam nunquam sensit, potest quisquā omnino cogitare. At si propterea nemo aliqui corporeale cogitat nisi quod sensit, quia nemo meminit corporeale aliquid nisi quod sensit, sicut in corporalibus sentiēdi, sic in memoria est cogitandi

al. memoria. al. cogitanti.

modi.

Species à specie visio. hinc gignitur. CAPVT IX.

Fit non vis addit imaginatio quæ in aliis vidimus. CAP. X.

quæ

ctum nostrū, & actionem vel cōsiliū, & executionē vel rationē, & appetitū rationalē, vel si quo alio modo significantiū dici possunt, vna mentis natura completur: vt quemadmodū de illis dictū est, Erunt duo in carne vna, sic de his dici possit, duo in mēte vna. CVM igitur differimus de natura mentis humanæ, de vna quadam re differimus, nec eam in hæc duo quæ commemorauimus, nisi per officia geminamus. Itaque cum in ea querimus, trinitatem in tota querimus, non separantes actionem rationalem, in temporalibus à contemplatione æternorum, vt tertiu aliquid iā quæramus quo trinitas impleatur. Sed in tota natura mentis ita trinitatem reperiri opus est, vt si desit actio temporalis, cui operi necessarium sit adiutorium, propter quod ad hæc inferiora administranda deriuatur aliquid mētis, in vna nusquam dispersita mente trinitas inueniatur. Et facta iā ista distributione in eo solo quod ad contemplationem pertinet æternorum, nō solum trinitas, sed etiam imago dei: in hoc autem quod deriuatum est in actione temporalium, etiam si trinitas possit, nō tamē imago Dei possit inueniri. PROINDE non mihi videntur probabilem asserere sententiam, qui sic arbitrantur trinitatē imaginis dei in tribus personis, quod attinet ad humanam naturam, posse reperiri, vt in coniugio masculi & feminae atque in eorum prole cōpleatur. Quod quasi vir ipse patris personā intinet, filij vero, quod de illo ita processit vt nasceretur, atque ita ad tertiam personam velut spiritus dicunt esse mulierem, quæ ita de viro processit, vt non ipsa esset filius aut filia, quamuis ea concipiente proles nasceretur. Dixit enim Dominus de Spiritu sancto, quod à patre procedat, & tamen filius nō est. In huius igitur opinionis errore, hoc solum probabiliter asseritur, quod in origine factæ feminae, secundum sanctæ Scripturæ fidē satis ostenditur, nō omne quod de aliqua persona ita existit, vt personā alterā faciat, filium posse dici, quādoquidē de viri persona extitit persona mulieris, nec tamen eius filia dicta est. Cætera sanē ita sunt absurda, imō verō ita falsa, vt facillimē redarguantur. Omitto enim quale sit Spiritū sanctū matrē filij Dei putare & coniugē patris, fortassis quippe respōdeatur hæc in carnalibus habere offensionē, dū corporei conceptus partūq; cogitatur. Quanquā & hæc ipsa castissimē cogitēt, quibus mūdis omnia munda sunt: immūdis autem & infidelibus quorū polluta sunt & mens & conscientia, ita nihil est mundū, vt quosdā eorū etiā de virgine secundū carnē natus Christus offendat. Sed tamen in spiritalibus illis summis, vbi non est aliquid violabile, aut corruptibile, nec natū ex tempore, nec ex informi formatum, si qua dicuntur talia, ad quorum similitudinem etiam ista inferioris creaturæ genera, quamuis longē remotissimē facta sunt, nō debent cuiusquā sobriā perturbare prudentiā, ne cū vanū deuitat horrore, in perniciosum incurrat errorē. Assuescat in corporalibus ita spiritalium reperire vestigia, vt cū inde sursum versus duce ratione ascendere cœperit, vt ad ipsam incommutabilem veritatē per quā sunt facta ista perueniat, nō secū ad summa pertrahat quod contemnit in infimis. Nec enim erubuit quidam, vxorem sibi eligere sapientiam, quia nomen vxoris in prole gignenda corruptibilem concubitu ingere cogitanti: aut verō ipsa sapientia sexu feminea est, quia feminini generis vocabulo & Græca & Latina lingua enunciat. Non ergo propterea respicimus istam sententiam, quia timemus sanctam & inuolabilem atque incommutabilem charitatē, tanquam coniugem Dei patris, de illo existentem, sed nō sicut prolem, ad gignendum verbum, per quod facta sunt omnia cogitare: sed quia eam falsam diuinam Scri-

ptura euidenter ostendit. Dixit enim Deus: Faciamus hominē ad imaginē nostrā. paulo post autē dictū est: Et fecit Deus hominē ad imaginē Dei. Nostrā certē, quia pluralis est numerus, nō rectē diceretur, si homo ad vnius personæ imaginē fieret, siue patris, siue filij, siue spiritus sancti. Sed quia fiebat ad imaginē trinitatis, propterea dictū est ad imaginē nostram. Rursus autē ne in trinitate credendo arbitrareretur tres deos, cū sit eadē trinitas vn⁹ Deus: Et fecit, inquit, Deus hominē ad imaginē Dei: pro eo ac si deceret, ad imaginem suam. Sūt enim tales vsitatē in literis illis locutiones, quas nonnulli etiam si catholicā fidem asserūt, non tamē diligētē aduertunt, vt putent ita dictū, Fecit Deus hominē ad imaginē Dei: quasi diceretur, fecit pater ad imaginē filij: sic volētes asserere in Scripturis sanctis Deum dictū etiam filium, quasi desint alia verissima & manifestissima documenta, vbi nō solum Deus, sed etiā verus Deus dictus est filius. In hoc enim testimonio dū aliud soluere intendunt, sic se implicant, vt expedire non possint. Si enim pater fecit ad imaginē filij, ita vt non sit homo imago patris, sed filij, dissimilis est patri filius. Si autem pia fides docet, sicuti docet filij esse ad equalitatē essentis similē patri, quod ad similitudinē filij factū est, necesse est etiā ad similitudinem patris factū sit. Deinde si hominē pater non ad suam, sed ad filij fecit imaginē, cur non ait: Faciamus hominē ad imaginē & similitudinem tuam, sed ait nostrā, nisi quia trinitatis imago fiebat in homine, vt hoc modo esset homo imago vnius veri Dei: quia ipsa trinitas vnus verus De⁹ est? Locutiones autē sunt innumerabiles tales in Scripturis, sed has protulisse suffecerit. Est in Psalmis ita dictū: Domini est salus, & super populum tuum benedictio tua: quasi alteri dictū sit, non ei de quo dixerat: Domini est salus. Et iterum: A te, inquit, eruat tentatione, & in Deo meo sperans transgrediar murum, quasi alteri dixerit, à te eruat tentatione. Et iterū: Populi sub te cadent, in corda inimicorum regis. ac si diceret: in corda inimicorū tuorum. Ei quippe regi dixerat, id est, Domino nostro Iesu Christo, populi sub te cadent: quem regem intelligi voluit, cū diceret inimicorū regis: Rarius ista in noui Testamenti literis inueniuntur. Sed tamen ad Romanos Apostol⁹: De filio suo, inquit, qui fact⁹ est ex semine Dauid secundum carnem, qui prædestinatus est filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri, itaquam de alio supra diceret. Quid est enim filius Dei prædestinatus ex resurrectione mortuorū Iesu Christi, nisi idē Iesus Christus qui prædestinatus est filius Dei in virtute? Ergo quomodo hic cū audiuius filius Dei in virtute Iesu Christi, aut fili⁹ Dei secundū spiritum sanctificationis Iesu Christi, aut filius Dei ex resurrectione mortuorū Iesu Christi, cū dici potuisset vsitate, in virtute sua, aut secundū spiritū sanctificationis suæ, aut ex resurrectione mortuorum eius, vel mortuorum suorum, non cogimur intelligere aliam personam, sed vnā eandemque scilicet filij Dei Domini nostri Iesu Christi. ita cum audiuis, Fecit Deus hominē ad imaginem Dei: quamuis posset vltariū dici ad imaginē suam: nō tamen cogimur aliā personā intelligere in trinitate, sed ipsā vnā eandēque trinitatē, qui est vnus De⁹, & ad cuius imaginē factus est homo. Quæ cū ita sint, si eadē trinitatis imaginem, non in vno, sed in tribus hominibus acceperimus, patre & matre & filio, non erat ergo ad imaginem Dei factus homo antequā vxor ei fieret, & antequam filium propagaret, quia nondū erat trinitas. Au dicit aliquis: Iam trinitas erat, quia et si nōdum forma propria

propria, iā tamen originali naturā & mulier erat in latere viri, & filius in lumbis patris: Cur ergo cū Scriptura dixisset, Fecit Deus hominē ad imaginē Dei, contexit dicens: Fecit Deus eū, masculū & feminā fecit eos, & benedixit eos. Vel si ita distinguēdū est, Et fecit Deus hominē, vt deinde inferatur, ad imaginem Dei fecit illi: & tertia subiunctio sit, masculū & feminā fecit eos. Quid enim timuerūt dicere, fecit eum masculū & femina, ne quasi monstruosum aliquid intelligeretur, sicuti sunt quos hermaphroditos vocāt, cū etiā sic non mendaciter possit intelligi vtrunque in numero singulari, propter id quod dictū est: duo in carne vna. Cur ergo, vt dicere cœperā, in natura hominis ad imaginē Dei facta præter masculū & feminā non commemorat Scriptura? Ad implendā quippe imaginem trinitatis debuit addere & filiū, quamuis adhuc in lūbis patris cōstitutū, sicut mulier erat in latere. An forte iam facta erat & mulier: & Scriptura breui complexione cōstrinxerat, quod postea quædam modū sit factum, diligētius explicaret, & propterea filius commemorari nō potuit, quia nōdū erat nat⁹: quasi & hoc nō poterat ea breuitate complecti Spiritus sanctus, suo loco postea natū filium narraturus: sicut mulierē de viri latere assumptā suo postmodum loco narravit, & tamen hic eā nominare non prætermisit? Non itaq; ita debemus intelligere hominē factum ad imaginē summae trinitatis, hoc est ad imaginē Dei, vt eadem imago in tribus intelligatur hominibus, præsertim cū Apostolus virum dicat esse imaginem Dei, & propterea velamentum ei capitis demat, quod mulieri adhibendum monet, ita loquens: Vir quidem non debet velare caput, cū sit imago & gloria Dei. Mulier autē gloria viri est. Quid ergo dicemus ad hæc? Si pro sua persona mulier adimplet imaginē trinitatis, cur ea detracta de latere viri adhuc ille imago dicitur? Aut si & vna persona hominis ex tribus potest dici imago Dei, sicut in ipsa summa trinitate, & vnaqueque persona deus est, cur & mulier nō est imago dei? Nā & propterea caput velare præcipitur, quod ille quia imago Dei est prohibetur. Sed videndum est quomodo non sit contrariū quod dicit Apostolus, nō mulierē, sed virū esse imaginem Dei, huic quod scriptū est in Genesi: Fecit De⁹ hominē, ad imaginē Dei fecit eum, masculū & feminā, fecit eos, & benedixit eos. Ad imaginem Dei quippe naturam ipsam humanam factam dicit, quæ sexu vtroque completur, nec ab intelligenda imagine Dei separat feminā. Dicto enim quod fecit Deus hominē ad imaginem Dei, fecit eum, inquit, masculū & feminā: vel certē alia distinctione, masculū & feminā fecit eos. Quomodo ergo per Apostolū audiuius virū esse imaginē Dei, vnde caput velare prohibetur, mulierē autē non, & ideo ipsa hoc facere iubetur: nisi credo illud esse quod iam dixi, cū de natura humanae mentis agerem, mulierem cum viro suo esse imaginem Dei, vt vna imago sit tota illa substantia? Cū autē ad adiutoriū distribuitur, quod eam ipsam solum attinet, nō est imago Dei: quod autē ad virū solum attinet, imago Dei est, tam plena atque integra, quā in vnū coniuncta muliere. Sicut de natura humanae mētis diximus, quia & si tota cōtempletur veritatē, imago Dei est: & cū ex ea distribuitur aliquid, & quadā intentione deriuatur ad actionem rerum temporalium, nihilominus ex qua parte conspectam consulit veritatē, imago Dei est: ex qua verō intenditur in agenda inferiora, non est imago Dei. Et quoniam quantum cūque se extendit in id quod æternum est, tanto magis inde formatur ad imaginem Dei, & propterea non est cohibenda, vt se inde contineat ac temperet, [&] ideo

vir non debet velare caput. Quia verō illi rationali actioni quæ in rebus corporalibus temporalibusq; versatur, periculosa est nimia in inferiora progressio, debet habere potestatem super caput, quod indicat velamentū quo significatur esse cohibenda. Grata est enim sanctis angelis sacra & pia significatio. Nā Deus non ad tēpus videt, nec aliquid notū fit ex eius visione atque scientia, cū aliquid tēporaliter ac transitorie geritur, sicut inde afficiuntur sensus vel carnales animalium & hominū, vel etiā caelestes angelorū. In isto quippe manifeste sexu masculi & feminae, Apostolus Paulus occultioris cuiusdā rei figurasse mysteriū vel hinc intelligi potest, quod cū alio loco dicat, verā viduā esse desolatā, sine filiis & nepotibus, & tamē eā sperare debere in Deū, & persistere in orationibus nocte & die: hic indicat mulierem seductam in prauaricatione factā, saluā fieri per filiorū generationē. Et addidit: Si permanserint in fide & dilectione & sanctificatione cū sobrietate. Quasi verō possit obesse bonæ viduæ, si vel filios nō habuerit, vel ij quos habuerit, in bonis operibus permanere noluerint. Sed quia ea quæ dicitur opera bona, tanquam filij sunt vitæ nostræ, secundū quæ queritur cuius vitæ sit quisque, id est, quomodo agat hæc temporalia, quæ vitā Græci nō *βίον*, sed *βίον* vocant, & hæc opera bona maximē in officiis misericordiae frequentari solent: opera verō misericordiae nihil profunt, siue Paganis, siue Iudæis, qui Christo non credunt, siue quibuscunq; hæreticis vel schismaticis, vbi fides & dilectio & sobria sanctificatio nō inuenitur: manifestum est quid Apostolus significare voluerit, ideo figuratē ac mysticē quia de velando mulieris capite loquebat, quod nisi ad aliquod secretū sacramenti referatur, inane remanebit. Sicut enim non solum veracissima ratio, sed etiam ipsius Apostoli declaratur authoritas, non secundum formam corporis homo factus est ad imaginem Dei, sed secundum rationalem mentē. Cogitatio quippe turpiter vana est, quæ opinatur Deū membrorū corporalium lineamentis circumscribi atque fini. Porro autem nōne idem beatus Apostolus dicit: Renouamini spiritu mentis vestrae, & induite nouum hominē qui secundum Deum creatus est: Et alibi aperit: Exuentes vos, inquit, veterem hominē cū actibus ei⁹, & induite nouum qui renouatur in agnitione Dei secundū imaginē eius qui creauit eū. Si ergo spiritu mentis nostræ renouamur, & ipse est nouus homo qui renouatur in agnitione Dei secundū imaginem eius qui creauit eum, nulli dubium est, nō secundū corpus, neque secundū quālibet animi partē, sed secundū rationalem mentē, vbi potest esse agnitio Dei, hominē factū ad imaginē eius qui creauit eū. Secundū hæc igitur renouationem efficiuntur etiam filij Dei per baptismum Christi, & induentes nouū hominē, Christū vtrique induimus per fidem. Quis est ergo qui ab hoc consortio feminas alienat, cū sint nobiscū gratia coheredes? Et alio loco idē Apostolus dicit: Omnes enim filij Dei estis per fidē in Christo Iesu. Quicumq; enim in Christo baptizati estis, Christū induistis. Non est Iudæus neq; Græcus, non est seruus neq; liber, non est masculus neque femina: omnes enim vos vnū estis in Christo Iesu. Nūquid nam igitur fideles feminae sexum corporis amiserunt? Sed quia ibi renouantur ad imaginē Dei, vbi sexus nullus est, ibi factus est homo ad imaginem Dei, vbi sexus nullus est, hoc est in spiritu mentis suæ. Cur ergo vir propterea non debet caput velare quia imago est & gloria Dei: mulier autem debet, quia gloria viri est, quasi mulier non renouetur spiritu mentis suæ, qui renouatur in agnitione Dei secundum imaginem eius qui creauit illum? Sed quia sexu corporis

Gen. 1. d. 24. Trinitatis si multitudine & imago differt. CAP. V. 21. 1.

Non statim pioles est illius quod ab alio venit. CAP. V. 21. 1.

Gen. 2. d. 22.

Isa. 15. d. 26.

Ad Titum. 1. d. 15.

Sap. 2. a. 2.

2 homo ad istius iustitiam cogitans. CAP. V. 21. 1.

Gen. 1. c. 26.

Gen. 1. d. 17.

Gen. 2. d. 22.

Homo imago Dei quomodo. CAP. V. 21. 1.

1. Cor. 11. b. 7.

Ibidem. a. 5.

Gen. 1. d. 27.

1. Cor. 11. b. 7.

Gen. 1. d. 27.

1. Tim. 5. a. 5.

1. Cor. 11. b. 7.

Ephes. 4. Col. 3. a.

Gal. 3. d. 26.

1. Cor. 11. b. 7. Col. 3. c. 2.

DE TRINITATE,

176

vtique intelligibiles, non sensibiles. Ad quas mentis acie peruenire paucorum est; & cum peruenitur, quantum fieri potest, non in eis manet ipse perceptor, sed veluti acie ipsa reuerberata repellitur, & fit rei non transitorie trāsitoria cogitatio. Quæ tamen cogitatio transiens per disciplinas quibus eruditur animus, memoriæ commēdatur, vt sit quo redire possit, quæ cogitur inde trāfire: quamuis si ad memoriā cogitatio non rediret, at que quod commēdauerat ibi inueniret, velut rudis ad hoc sicut ducta fuerat duceretur, idque inueniret, vbi primū inuenerat, in illa scilicet incorporea veritate; vnde rursus quasi descriptū in memoria figeretur. Neque enim sicut manet, verbi gratia, quadrati corporis incorporabilis & incommutabilis ratio: sic in ea manet hominis cogitatio, si tamē ad eam sine phantasia spatij localis potuit peruenire. Aut si alicuius artificiosi & musici soni per moras temporis transeuntis numerositas comprehendatur, sine tempore stans in quodam se creto altoque silentio, tādū saltē cogitari potest quādū potest ille cantus audiri: tamen quod inde rapuerit est transiens mentis aspectus, & quasi glutiens in tētrē ita in memoria reposuerit, poterit recordando quodāmodo ruminare, & in disciplinā q̄ sic didicerit trahere. Quod si fuerit omnimoda obliuione deletum, rursus doctrina duce ad id venietur quod penitus exciderat, & sic inuenietur vt erat. Vnde Plato ille philosophus nobilis persuadere conatus est vixisse hic animas hominū, & antequā ista corpora gererent. Et hinc esse quod ea quæ discuntur, remiscuntur potius cognita q̄ cognoscuntur noua. Retulit enim puerū quendā nescio quæ de geometria interrogatum sic respondisse tanquā esset illius peritissimus disciplinæ. Gradatim quippe atque artificiosē interrogatus, videbat quod videndū erat, dicebatque quod viderat. Sed si recordatio hæc esset rerum antea cognitarū, nō vtique omnes vel penē omnes cū illo modo interrogarētur, hoc possēt. Nō enim omnes in priore vita geometræ fuerunt, cū tam rari sint in genere humano, vt vix possit aliquis inueniri: sed potius credendū est mentis intellectualis ita cōditam esse naturam, vt rebus intelligibilibus naturali ordine disponente conditore t̄ subiuncta sic ista videat in quadā luce sui generis incorporea, quemadmodum oculus carnis videt, quæ in hac corporea luce circumadiacēt, cuius lucis capax eique congruēs est creatus. Non enim & ipse ideo sine magistro alba & nigra discernit, quia ista iam nouerat antequam in hac carne crearetur. Deniq; cur de solis rebus intelligibilibus id fieri potest, vt bene interrogatus quisq; respōdeat quod ad quamq; pertinet disciplinā, etiam si eius ignar⁹ est? Cur hoc facere de rebus sensibilibus nullus potest, nisi quas isto vidit in corpore cōstitutus, aut eis q̄ nouerāt indicātibus credidit, seu literis cuiusq; seu verbis? Non enim acquiescēdū est eis qui Samiū Pythagorā ferūt recordatum fuisse talia nōnulla quæ nō fuerat expert⁹, cū hic alio iam fuisset in corpore: & alias nōnullos narrāt alij, eiusmodi aliquid in suis mentibus passos: Quas falsas fuisse memorias, quales plerumq; experimur in somnis, quando nobis videmur reminisci quasi egerimus aut viderimus quod nec egimus omnino nec vidimus: & comodo affectas esse illorum mentes etiam vigilātium, insinēu spiritūū malignorū atq; fallaciū, quibus curæ est de reuolutionibus animarum falsam opinionem, ad decipiendos homines firmare vel serere ex hoc conici potest, quia si verē illa recordarentur quæ hic in aliis antea positi corporibus viderant, multis ac penē omnibus id cōtingeret: quandoquidem vt de viuīs mortuos, ita de mortuis viuos, tanquam de vigilātibus dormientes, & de dormientibus vigilantes, sine

cessatione fieri suspicantur. Si ergo hæc est sapientiæ & scientiæ recta distinctio, vt ad sapientiam pertineat æternarum rerū cognitio intellectualis, ad scientiam verō temporalium rerum cognitio rationalis, quid cui præponendum situe postponendum sit, non est difficile iudicare. Si autē alia est adhibenda discretio, qua dignoscatur hæc duo, quæ proculdubio distare Apostolus docet, dicens, Alij datur quidem per spiritum sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ secundū eundem spiritum: tamen etiam istorū duorum quæ nos posuimus euidentissima differētia est, quod alia sit intellectualis cognitio æternarum rerum, alia rationalis temporalium, & huic illam præponendam esse ambigit nemo. Relinquentibus itaque nobis ea quæ sunt exterioris hominis, & ab eis quæ communia cum pecoribus habemus introrsum ascendere cupientibus, antequam ad cognitionem rerū intelligibilium atque summarum quæ sempiternæ sunt veniremus, temporalium rerum cognitio rationalis occurrit. Etiam in hac igitur inueniamus, si possumus, aliquam trinitatē, sicut inueniebamus in sensibus corporis, & in iis quæ per eos in animam vel spiritum nostrum imaginabiliter intrauerūt: vt pro corporalibus rebus quas corporeo foris positas attingimus sensu, intus corporum similitudines habemus impressas memoriæ, ex quibus cogitatio formaretur, tertia volūtate vtrumque iungente: sicut formabatur foris acies oculorum, quam voluntas vt visio fieret adhibebat rei visibili, & vtrumque iungebat, etiam illic ipsa se admonens tertiam. Sed non est hoc cogitandum in hunc Librum, vt in eo qui sequitur, si Deus adiuerit, conuenienter possit inquiri, & quod inuentum fuerit explicari.

DIVI AVRELI AVGVSTINI

DE TRINITATE, LIBER XIII.

N Libro superiore huius Operis duodecimo satis egimus discernere rationalis mentis officium in tēporalibus rebus, vbi nō sola cognitio, verū & actio nostra versatur, ab excellētiore eiusdē mentis officio, quod contemplandis æternis rebus impenditur, ac sola cognitione finitur. Commodius autem fieri puto, vt de Scripturis sanctis aliquid interferam, quo facilius possit vtrumque dignosci. Euangelium suum Ioannes Euangelista sic exorsus est. In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum: hoc erat in principio apud Deum, omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Quod factum est in ipso vita erat, & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt. Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Ioannes, hic venit in testimonium vt testimonium perhiberet de lumine, vt omnes crederent per illum. Non erat iste lux, sed vt testimonium perhiberet de lumine. Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. In propria venit, & sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, iis qui credunt in nomine eius. Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi vni geniti à patre, plenum gratiæ & veritatis. Hoc totum quod ex Euangelio posui, in præcedentibus suis partibus habet, quod immutabile ac sempiternū est: cuius

Vestigium triadis in cognitione spiritali. CAP. VII.

Ioan. i. a. 1.

cuius contemplatio nos beatos facit. In consequentibus verō permixta cū temporalibus commemorantur æterna. Ac per hoc aliqua ibi ad scientiam pertinent, aliqua ad sapientiam, sicut in Libro duodecimo nostra præcessit distinctio. Nam in principio erat verbū, & verbū erat apud Deū, & Deus erat verbū, hoc erat in principio apud Deū. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factū est nihil: quod factū est in ipso vita erat, & vita erat lux hominū, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eā nō cōprehenderūt. Contēplatiuā vitā requirit, & intellectuā mente cernendū est. Quā in re quāto magis quisque profecerit, tāto fiet sine dubitatione sapiētiōr. Sed propter id quod ait, Lux lucet in tenebris, & tenebræ eā non comprehenderunt: fide vtique opus erat qua crederetur quod nō videretur. Tenebræ quippe intelligi voluit, auerſi ab huiusmodi luce, eaque minus idonea cōtraeri corda mortalium: propter quod adiungit & dicit, Fuit homo missus à Deo, cui nomē erat Ioānes, hic venit in testimoniu vt testimoniu perhiberet de lumine, vt omnes crederēt p̄ illum. Hoc iā temporaliter gestum est, & ad scientiam pertinet, quæ cognitione historica cōtinetur. Hominē autē Ioannem in phantasia cogitamus, quæ de humanæ naturæ notitia impressa est nostræ memoriæ. Et hoc eodē modo cogitant, siue qui ista nō credunt, siue qui credūt. Vtrisque enim notū est quid sit homo, cui⁹ exteriorē partē, id est, corpus per corporis lumina didicerunt: interiorē verō, id est, animā in seipsis, quia & ipsi homines sunt, & per humanam conuersationē cognita tenēt: vt possint cogitare quod dicitur, Fuit homo cui nomen erat Ioannes: quia & nomina sciunt loquēdo & audiēdo. Quod autē ibi est, missus à Deo: fide tenent qui tenent. Et qui fide nō tenent, aut dubitatione ambigūt, aut infidelitatis derident. Vtrique tamen si non sunt ex numero nimis insipientiū, qui dicunt in corde suo, nō est Deus, hæc audiētes verba vtrumque cogitant, & quid sit Deus, & quid sit mitti à Deo, & si non sicut res se habent, ac certē sicut valent. Fidem porrō ipsam quam videt quisque in corde suo esse, si credit, vel nō esse, si nō credit, aliter nouim⁹: nō sicut corpora quæ videmus oculis corporeis, & p̄ ipsorū imagines quas memoria tenemus, etiam absentia cogitamus: nec sicut ea quæ nō vidimus, & ex iis quæ vidimus cogitatione vtrumque formamus, & memoriæ cōmēdamus, quō recurramus cūm voluerimus, vt illic ea vel potius qualescunque imagines eorū quas ibi fiximus similiter recordatione cernamus: nec sicut hominē viuū, cuius animā etiam si non videmus, ex nostra coniciamus, & ex motibus corporalibus hominem viuū, sicut videndo didicimus, intuemur etiam cogitando. Nō sic videtur fides in corde in quo est ab eo cui⁹ est: sed eam tenet certissima sciētia, clamātque cōscientia. Cū itaque propterea credere iubeamur, quia id quod credere iubemur, videre non possumus, ipsam tamē fidē quando inest in nobis, videmus in nobis: quia & rerū absentium præsens est fides, & rerum quæ foris sunt intus est fides, & rerū quæ non vidētur videtur fides, & ipsa tamen tēporaliter fit in cordibus hominum: Et si ex fidelibus, infideles sūt, perit ab eis. Aliquando autē & rebus falsis accomodat fides: loquimur enim sic, vt dicamus, habita est ei fides, & decepit. Quales fides, si tamen & ipsa dicēda est fides, nō culpabiliter de cordibus perit, quando eam inuenta veritas pellit: optabiliter autem rerū verarū in easdē res fides transit. Non enim dicendum est, Perit, quando ea, quæ credebantur, vidētur. Nūquid enim adhuc fides dicenda est, cū definita sit in epistola ad Hebræos fides, dictūque sit eam esse conuictionem re-

3. sent. dist. 23. c. notandum.

Hebr. ii. a. 1.

rū quæ non videntur? Deinde quod sequitur: Hic venit in testimonium, vt testimonium perhiberet de lumine, vt omnes crederēt per illū: actio, vt diximus, tēporalis est. Temporaliter enim testimonium perhibetur etiā de re sempiterna, quod est intelligibile lumē. Ne quo vt testimonium perhiberet, venit Ioannes: qui nō erat lux, sed vt testimonium perhiberet de lumine. Adiungit enim, Erat lux vera quæ illuminat omnē hominē venientē in hūc mundū. In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. In propria venit, & sui eum non receperunt. Hæc verba omnia qui Latinam linguā sciunt, ex rebus intelligunt quas nouerunt. Quarū aliquæ nobis innotuerunt per corporis sensus, sicut homo, sicut ipse mundus, cuius tā euidentē magnitudinē cernimus, sicut eorundē verborum soni. Nā & auditus sensus est corporis. Aliquæ autē per animi rationem, sicut id quod dictū est, Et sui eum non receperunt. Intelligitur enim, non in eum crediderunt. Quod quid sit, nullo corporis sensu, sed animi ratione cognouimus. Ipsorum etiā verborum, nō solum sonos, sed significaciones, partim per corporis sensum, partim per animi rationem didicimus. Nec ea verba nunc primū audiui⁹, sed quæ iam audieramus. Et non solum ipsa, verum etiam quæ significarent, cognita memoria tenebam⁹, & hic agnouimus. Hoc enim nomen dissyllabum cūm dicitur, mundus, quoniam sonus est, res vtique corporalis per corpus innotuit, id est, per aurē, sed etiā quod significat per corpus innotuit, id est, per oculos carnis. Mundus quippe inquantum notus est, videntibus notus est. Ad hoc verbū quatuor syllabarum quod est, crediderunt, sono suo quoniam corpus est per aurem carnis illabitur: quod autem significat, nullo corporis sensu, sed animi ratione cognoscitur. Nisi enim quid sit, crediderunt, per animū nossemus, nō intelligerem⁹ quid nō fecerint illi de quibus dictum est, Et sui eum nō receperunt. Sonus ergo verbi forinsecus in strepit auribus corporis, & attingit sensum qui vocatur auditus. Species quoque hominis & in nobis ipsis nota est, & forinsecus in aliis adest corporis sensibus, oculis cū videtur, auribus cū auditur, tactū cū tenetur & tangitur. Habet etiā in memoria nostra imaginē suā, incorporealē quidē, sed corpori similem. Mundi deniq; ipsius mirabilis pulchritudo forinsecus prædit est, & aspectibus nostris, & ei sensui qui dicitur tactus, si quid eius attingimus. Habet etiam ipse intus in memoria nostra imaginē suam, ad quam recurrimus, cū eum vel septi partibus, vel etiam in tenebris cogitam⁹. Sed de his imaginibus rerū corporalium, incorporalibus quidem habentibus tamen similitudines corporum, & ad vitā exterioris hominis pertinentibus, iā satis in vndecimo Libro locuti sumus. Nunc autē agimus de homine interiorē, & eius sciētia, ea quæ rerū est tēporaliū & mutabiliū: in cuius intentionem cū assumitur aliquid, etiā de rebus ad exteriorē hominem pertinentibus, ad hoc assumendum est vt aliquid inde doceatur quod rationalem adiuet scientiā: ac per hoc rerū quas cōmunes cū animantibus irrationalibus habemus, rationalis vsus ad interiorē hominē pertinet: nec rectē dici potest cum irrationalibus animantibus cū nobis esse cōmunem. Fides verō de qua in hoc Libro aliquāto diutius disputare certa dispositione nostræ ratione cōpellimur, quā qui habent, fideles vocantur, & qui non habent, infideles: sicut ij qui venientem in propria Dei filium non receperunt, quamuis ex auditu in nobis facta sit, non tamen ad eum sensum corporis pertinet qui appellatur auditus, quoniam non est sonus, nec ad oculos huius carnis, quoniam non est color

Ioan. i. a. 1.

Ibid. a. 2.

Fortē a. 1.

al. corporali.

Fides quomodo videt & videtur. CAP. VII. 3. sent. dist. 24. ca. post hoc.

al. vntre.

Contra remissionem Platonis & metempsychosin Pythagoras. CAP. XV.

al. subiecte.

Samius Pythagoras.

358

aut corporis forma, nec ad eum qui dicitur tactus, quoniam corpulentia nihil habet, nec ad vllum sensum corporis, quoniam cordis est res ista, non corporis, nec foris est a nobis, sed in intimis nostris, nec eam quisquam hominum videt in alio, sed unusquisque in semetipso. Denique potest et simulatione fingi, et putari esse in quo non est. Suam igitur quisque fidem apud seipsum videt: in altero autem credit esse eam, non videt, et tanto firmiter credit, quanto fructus eius magis nouit quos operari solet fides per dilectionem. Quamobrem omnibus de quibus Euangelista subiungit et dicit, Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, iis qui credunt in nomine eius, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt: Fides ista communis est: non sicut aliqua corporis forma communis est ad videndum omnium oculis quibus preest est. Ex ipsa quippe vna omnium cernentium quodammodo informatur aspectus: sed sicut dici potest omnibus hominibus esse facies humana communis. Nam hoc ita dicitur, ut tamen singuli suas habeant. Ex vna sane doctrina impressam fidem credentium cordibus singulorum qui hoc idem credit verissimum dicimus: sed aliud sunt ea que creduntur, aliud fides qua creditur. Illa quippe in rebus sunt que vel esse vel fuisse vel futura esse dicuntur: haec autem in animo credentis est, et tantum conspicua cuius est, quantum sit et in aliis non ipsa, sed similis. Non enim numero est vna, sed genere: propter similitudinem tamen et nullam diuersitatem magis vna dicimus esse quam multas. Nam et duos homines simillimos cum videmus, vnam faciem dicimus, et miramur amborum. Facilius itaque dicitur multas animas fuisse singulas utique singulorum, de quibus legimus in actibus Apostolorum, quod eis fuerit anima vna: quam ubi dixit Apostolus, Vna fides, tot eas audet quisquam dicere quot fideles. Et tamen qui dicit, O mulier, magna est fides tua: et alteri, Modicae fidei, quare dubitasti: sua cuique esse significat. Sed ita dicitur eadem credentium fides vna, quemadmodum eadem volentium voluntas vna: cum et in ipsis qui hoc idem volunt, sua voluntas sit cuique conspicua, alterius autem lateat, quamuis idem velit. Et si aliquibus signis sese indicet, creditur potius quam videtur. Unusquisque autem sui animi conscientius non credit utique hanc esse suam, sed plane peruidet voluntatem. Est quaedam sane eiusdem naturae viuientis et ratione utentis tanta conspiratio, ut cum lateat alterum quid alter velit, nonnullae tamen sint voluntates omnium etiam singulis nota. Et cum quisque homo nesciat quid homo alius vnus velit, in quibusdam rebus potest scire quid omnes velint. Vnde illa cuiusdam mimi facetissima praedicatur vrbalitas. Qui cum se promississet in theatro quid in animo haberet, et quid vellet omnes, aliis ludis esse dicturum, atque ad die constitutum ingenti expectatione maior multitudo conflueret, suspensis et silentibus omnibus, dixisse perhibetur: Vili vultis emere, et caro vendere. In quo dicto Ieuissimi scenici, omnes tamen conscientias inuenerunt suas, et que vera ante oculos omnium constituta, et tamen improuisa dicenti admirabili fauore plauserunt. Cur autem tam magna expectatio facta est illo promittente omnium voluntatem se esse dicturum, nisi quia latent hominum aliorum hominum voluntates? Sed nunquid ista latuit illis? Nunquid quinquam later? Quae tandem causa, nisi quia sunt quaedam quae non inconuenienter in aliis de se quisque coniciat, compatiente vel conspirante vitio seu natura? Sed aliud est videre voluntatem suam, aliud, quamuis certissima coniectura, conicere alienam. Nam conditam Romam tam certum habeo in rebus humanis quam Constantinopolim, cum Romam viderim oculis meis, de illa vero nihil non

uerim, nisi quod aliis testibus credidi. Et mimus quidem ille vel seipsum intuendo, vel alios quoque experiendo, vili velle emere, et caro vendere, omnibus id credidit esse commune. Sed quoniam reuera vitium est, potest quisque adipisci eiusmodi iustitiam, vel alicuius alterius vitij quod huic contrarium est incurrere pestilentiam, qua huic resistat et vincat. Nam scio ipse hominem, cum venalis coedex ei fuisset oblarus, pretijque eius ignarus, et ideo quiddam exiguum poscetem cerneret venditoris iusti pretij quod multo amplius erat, nec opinanti dedisse. Quid si etiam sit quisquam nequitia tanta possessus, ut vili vedat quod dimiserit parentes, et caro emat quae consumat libidines? Non est, ut opinor, incredibilis ista luxuries. Et si querantur tales, reperiantur, aut etiam non quaesiti fortassis occurrant, qui nequitia maiore quam theatra propositio vel pronuntiationi theatrae insultent, magno pretio supra emendo, paruo autem tura vendendo. Largitionis etiam gratia nouimus quosdam emisse frumenta carius, et vilius vendidisse suis ciuibus. Illud etiam quod vetus poeta dixit Ennius, Omnes mortales sese laudari exoptant: profecto et de seipso et de iis quos expertus fuerat, conuenit in aliis, et videtur pronuntiasse hominum omnium voluntas. Denique si et mimus ille dixisset, Laudari omnes vultis, nemo vestrum vult vituperari: similiter quod esset omnium voluntatis dixisset videretur. Sunt tamen qui vitia sua oderint, et in quibus sibi displicent ipsi, nec ab aliis se laudari velint, gratiasque agant obiurgantium benevolentiae, cum ideo vituperantur ut corrigantur. At si dixisset, omnes beati esse vultis, miseri esse non vultis, dixisset aliquid quod nullus in sua non agnosceret voluntate. Quicquid enim aliud quisquam latenter velit, ab hac voluntate quae omnibus hominibus satis nota est, non recedit.

MIRVM est autem cum capellenda atque retinenda beatitudinis voluntas vna sit omnium, vnde tanta existat de ipsa beatitudine rursus varietas atque diuersitas voluntatum, non quod aliquis eam nolit, sed quod non omnes eam norint. Si enim omnes eam nossent, non ab aliis putaretur esse in virtute animi, aliis in corporis voluptate, aliis in vtraque, et aliis atque aliis alibi atque alibi. Ut enim eos quaeque res maxime delectant, ita in ea constituerunt vitam beatam. Quomodo igitur feruentissime amant omnes, quod non omnes sciunt? Quis potest amare quod nescit: sicut iam de hac re in libris superioribus disputauimus. Cur ergo beatitudo amatur ab omnibus, nec tamen scitur ab omnibus? An forte sciunt omnes ipsa quae sit, sed non omnes sciunt ubi sit, et inde contentio est? Quasi vero de aliquo mundi huius agatur loco, ubi debeat quisque velle viuere, qui vult beatè viuere, ac non ita queratur ubi sit beatitudo, sicut queritur quae sit? Nam utique si in corporis voluptate est, ille beatus est qui fruatur corporis voluptate. Si in virtute animi, ille qui hac fruatur. Si in vtraque, ille qui fruatur vtraque. Cum itaque alius dicit, beatè viuere est voluptate corporis frui: alius autem, beatè viuere est virtute animi frui, nonne autambo nesciunt quae sit beata vita, aut non ambo sciunt? Quomodo ergo ambo amant eam, si nemo potest amare quod nescit? An forte falsum est quod pro verissimo certissimoque posuimus, beatè viuere omnes homines velle? Si enim beatè viuere est, verbi gratia, secundum animi virtutem viuere, quomodo beatè viuere vult, qui hoc non vult? Nonne verius dixerimus, homo iste non vult beatè viuere, quia non vult secundum virtutem viuere, quod solum est beatè viuere? Non igitur omnes beatè viuere volunt, imò pauci hoc volunt, si non est beatè viuere, nisi secundum virtutem animi viuere, quod multi nolunt. Itane falsum erit, vnde

Ennius potest.

An omnes norint et velle sint beati uere. CA. P. 111.

4. sent. dist. 49. ca. solet eam queri.

et nobis.

Gal. 5. a. 6.

Joan. 1. b. 11.

3. sent. dist. 23. cap. cum eue diuersis.

3. sent. dist. 27. cap. quod autem et 3. sent. dist. 23. cap. ac citatur autem.

Act. 4. f. 32. Eph. 4. a. 5. Math. 15. c. 28. Marth. 14. d. 31.

Voluntas aliena quomodo cernitur. CA. P. 111.

Quis vere beatus. CA. P. V.

4. sent. dist. 49. ca. solet queri de beato.

Phil. 9. 2. 4.

Beatus bona velle quae non habet, quam habere quicquid vel eum que vis. CA. P. VI.

4. sent. dist. 49. ca. solet eam queri.

nec ipsis Academicis cum omnia dubia sint, Academicus ille Cicero dubitauit, qui cum vellet in Hortensio dialogo ab aliquo re certa de qua nullus ambigeret, sumere suae disputationis exordium, Beati certe, inquit, omnes esse volumus? Absit ut hoc falsum esse dicam. Quid igitur an dicendum est etiam si nihil sit aliud beatè viuere, quam secundum virtutem animi viuere, tamen et qui hoc non vult, beatè viuere? Nimis quidem hoc videtur absurdum. Tale est enim ac si dicam, et qui non vult beatè viuere, beatè viuere. Istam repugnantiam quis audiat, quis ferat? et tamen ad hanc contradiet necessitas, si et omnes beatè viuere verum est, et non omnes sic volunt viuere, quomodo solum beatè viuatur. An forte illud est quod nos ab his angustiis possit eruire, ut quoniam diximus ibi quosque posuisse beatam vitam quod eos maxime delectauit, ut voluptas Epicurum, virtus Zenonem, sit alium aliud quid aliud, nihil dicamus esse beatè viuere, nisi viuere secundum delectationem suam, et ideo falsum non esse quod omnes beatè viuere velint, quia omnes ita volunt ut quemque delectat? Nam et hoc populo si pronuntiatum esset in theatro, omnes id in suis voluntatibus inuenirent. Sed hoc quoque Cicero cum sibi ex aduerso proposuisset, ita redarguit, ut qui hoc sentiunt, erubescant. Ait enim: Ecce autem non Philosophi quidem, sed prompti tamen ad disputandum, omnes aiunt esse beatos, qui viuunt ut ipsi velint: hoc est quod nos diximus, ut quosque delectat. Sed mox ille subiecit: falsum id quidem. Velle enim quod non debeat, id ipsum miserum est. Nec tam miserum est non adipisci quod velis, quam adipisci velle quod non oportet. Praeclarissime omnino atque verissime. Quis namque ita sit mente cecus, et ab omni luce decoris alienus, ac tenebris dedecoris inuolutus, ut eum qui nequiter viuunt ac turpiter, et nullo prohibente, nullo vlciscete, et nullo saltem reprehendere audente, insuper et laudantibus plurimis, quoniam sicut ait scriptura diuina, laudatur peccator in desiderijs animae suae: et qui iniqua gerit, benedicatur: implet omnes suas facinorosissimas et flagitiosissimas voluptates, ideo beatum dicat, quia viuunt ut vult: cum profecto quamuis et sic miser est, minus tamen esset, si nihil eorum quae peperam voluisset, habere potuisset? Mala enim voluntate vel sola quisque miser efficitur, sed inferior potest esse, quia desiderium malae voluntatis impletur. Quapropter quoniam verum est, quod omnes homines esse beati velint, idque vnum ardentissimo amore appetant, et propter hoc caetera quaecumque appetunt, nec quisquam potest amare quod omnino quid vel quale sit nescit: nec potest nescire quid sit, quod velle se scit, sequitur, ut omnes beatam vitam sciunt. Omnes autem beati habent quod volunt, quamuis non omnes qui habent quod volunt continuo sint beati. Continuo autem miseri, qui vel non habent quod volunt, vel id habent quod non rectè volunt. Beatus igitur non est nisi qui et habet omnia quae vult, et nihil vult male. CVM ergo ex his duobus beata vita constet, atque omnibus nota, omnibus chara sit, quid putemus esse causae, cur horum duorum, quando vtrumque non possunt, magis eligant homines, ut omnia quae volunt habeant, quam vel omnia bene velint etiam si non habeant? An ipsa est prauitas generis humani, ut cum eos non lateat, nec illum beatum esse qui quod vult non habet, nec illum qui quod male vult habet, sed illum qui et habet quaecumque vult bona, et nulla vult mala, ex his duobus quibus beata vita perficitur, quando vtrumque non datur, id eligatur potius, vnde magis a beata vita receditur? Longius quippe ab illa est quicumque adipiscitur male concupita, quam qui non adipiscitur concupita,

cum potius eligi debuerit voluntas bona atque praeparari, etiam non adeptas, quae appetitur. Propinquat enim beato, qui bene vult quaecumque; vult et quae adeptus cum fuerit, beatus erit. Et utique non mala, sed bona beati faciunt, quando faciunt: quorum bonorum habet aliquid iam, idque non parui aestimandum, eam ipsam scilicet voluntatem bonam, qui de bonis quorum capax est humana natura, non de vilius mali perpetracione vel adeptione gaudere desiderat, et bona qualia et in hac misera vita esse possunt, prudenter, temperate, forti, et iusta mente sectatur, et quantum datur assequitur, ut etiam in malis sit bonus, et finit malis omnibus atque impletis bonis omnibus sit beatus.

Ac per hoc in ista mortali vita erroribus acrumnisque plenissima, praecipue fides est necessaria, qua in Deum creditur. Non enim quaecumque bona maximeque illa quibus quisque sit bonus, et illa quibus sit beatus, vnde nisi a Deo in hominem veniant, et homini accedant, inueniri potest. Cum autem ex hac vita ab eo qui in miseris fidelis et bonus est, ventum fuerit ad beatam, tunc erit verè quod nunc esse nullo modo potest, ut sic homo viuat quomodo vult. Non enim vult male viuere in illa felicitate, aut vult aliquid quod deest, aut deest quod voluerit. Quicquid amabitur, aderit: nec desiderabitur quod non aderit: omne quod ibi erit, bonum erit, et summus Deus summum bonum erit, atque ad fratrum amantibus praesto erit, et quod est omnino beatissimum, ita semper fore certum erit. Nun cVM verò fecerit quidam sibi Philosophi, sicut eorum cuique placuit vitas beatas suas, ut quasi propria virtute possent, quod communi mortalium conditione non poterat, sic scilicet viuere velissent. Sentiebant enim aliter beatum esse neminem posse nisi habendo quod vellent, et nihil patiendo quod nollet. Quis autem non qualemcumque vitam qua delectatur, et ideo beatam vocat, vellet sic esse in sua potestate ut eam possit habere perpetua? et tamen quis ita est? quis vult pati molestias quas fortiter toleret, quamuis eas velit possitque tolerare si patitur? Quis vult in tormentis viuere, etiam qui potest in eis per patientiam tenendo iustitiam laudabiliter viuere: transitura cogitauerunt haec mala qui ea pertulerunt, vel cupiendo habere, vel timendo amittere quod amabant, siue nequiret siue laudabiliter. Nam multi per transitoria mala, ad bona permanens fortiter tetenderunt. Qui profecto spe beati sunt, etiam cum sunt in transitoris malis, per quae ad bona non transitura perueniunt. Sed qui sic fide beatus est, nondum beatus est. Expectat namque per patientiam beatitudinem quam nondum tenet. Qui verò sine vlla spe tali sine vlla tali mercede cruciatur, quantumlibet adhibeat tolerantiam, non est beatus veraciter, sed miser fortiter. Neque enim propterea miser non est, quia inferior esset, si et impatienter miseriam sustineret. Porro si ista non patitur, quae nollet pati in suo corpore, nec tunc quidem beatus habendus est, quoniam non viuunt ut vult. Ut enim alia omittat, quae corpore illa ad animi pertinent offensioes, sine quibus viuere velimus, et sunt innumera, velle utique si possit ita saluum et incolume haberet corpus, et nullas ex eo pati molestias, ut id haberet in potestate, aut in ipsis incorruptione corporis: quod quia non habet, ac pendet in incerto, profecto non viuunt ut vult. Quamuis enim per fortitudinem sit paratus excipere, et a quo ferre animo quicquid aduersitatis acciderit, maualt tamen ut non accidat, et si possit facit, atque ita paratus est in vtrumque, ut quantum in ipso est alterum optet, alterum vitet. Et si quod vitat incurrerit, ideo volens ferat, quia fieri non potuit quod volebat. Ne opprimatur ergo sustinet, sed premi nollet. Quomodo ergo viuunt ut vult? An quia volens fortis est

Beatus non vult nisi quod licet optare. CA. P. VII. 4. sent. dist. 49. ca. solet eam queri.

al. miseria.

In Andr.

hic fide ac spe beati-
mus.
CAP. VIII.

1. sent. dist.
1. cap. hic cō-
siderandum
est.

al. press. esse.

adferenda quæ nollet illata? Ideo igitur id vult quod potest, quoniam quod vult non potest. Hæc est tota, virtū ridenda, an potius miseranda, superborum beatitudo mortalium, gloriantium se vivere ut volunt, quia volentes patienter ferunt quæ accidere sibi nolunt. Hoc enim aiunt quod sapienter dixit Terentius, Quoniam non potest id fieri quod vis, id velis quod possis. Commodo hoc dictum esse, quis negat? Sed consiliū est datum misero, ne esset miserior. Beato autē, quales se esse omnes volunt, non recte nec verè dicitur, non potest fieri quod vis. Si enim beatus est, quicquid vult fieri potest, quia non vult quod fieri non potest. Sed non est mortalitatis huius hæc vita, nec erit nisi quando & immortalitas erit. Quæ si nullo modo dari homini posset, frustra etiā beatitudo quaeretur, quia sine immortalitate non potest esse. CVM ergo beati esse omnes homines volūt, si verè volunt, profectō & esse immortales volunt. Aliter enim beati esse non possunt. Denique & de immortalitate interrogati, sicut & de beatitudine, omnes eam se velle respondēt. Sed qualescunq; beatitudo, quæ potius vocetur quàm sit, in hac vita quaeritur imò verò fingitur, dū immortalitas desperatur, sine qua vera beatitudo esse non potest. Ille quippe beate vivit, quod iam superius diximus, & a truchido satis fiximus, qui vivit ut vult, nec malè aliquid vult. Nemo autem malè vult immortalitatem, si eius humana capax est Deo donatè natura: cuius si capax non est nec beatitudinis capax est. Vt enim homo beate vivat, oportet ut vivat. Quæ porro morientè vita ipsa deserit, beata vita cū illo manere quomodo potest? Cū autē deserit, aut nolētè deserit, pculdubio, aut volētè, aut neutrū. Si nolētè, quomodo beata vita est, quæ ita est in voluntate non sit in potestate? Cūq; beatus nemo sit aliquid v olēdo nec habendo, quāto minus est beatus qui non honore, non possessione, in qualibet alia re, sed ipsa beata vita nolens deseritur, quando ei nulla vita erit? Vnde & si nullus sensus relinquitur, quomodo sit misera, propterea enim beata vita discedit, quoniam tota vita discedit: miser est tamen quamdiu sentit, quia scit se nolentem consumi, propter quod cetera & quod præceteris diligit. Non igitur potest vita & beata esse, & volētè deserere, quia beatus nolens nemo sit: ac per hoc quanto magis nolentem deserēdo miserum facit, quæ si nolenti præsto esset miserum faceret. Si autem volētè deserit, etiā sic quomodo beata erat, quā perire voluit, qui habebat? Restat ut dicant nutrum esse in animo beati, id est eū deserit à beata vita, cum per mortem deserit tota vita, nec nolle nec velle, ad utrumque enim parato & æquo animo cōsistere. Sed nec ista beata est vita, quæ talis est, ut quæ beatum facit, amore eius indigna sit. Quomodo enim est beata vita quæ non amat beatus? Aut quomodo amatur, quod utrum vigeat, an pereat, indifferenter accipitur? Nisi fortè virtutes quas propter solam beatitudinem sic amamus, persuadere nobis audent, ut ipsam beatitudinem non amemus. Quod si faciunt, etiam ipsas utique amare desistimus, quando illam propter quam solam istas amavimus, non amamus. Deinde quomodo erit vera tam illa perfecta, tam examinata, tam eliquata, tam certa sententia, beatos esse omnes homines velle, si ipsi qui iam beati sunt, beati esse nec nolunt nec volunt? Aut si volunt ut veritas clamat, ut natura compellit, cui summe bonus & immutabiliter beatus creator indidit hoc: Si volūt, inquam, beati esse qui beati sunt, beati utique non esse nolūt. Si autem beati non esse nolunt, proculdubio nolunt consumi & perire quod beati sunt, nec nisi viuentes beati esse possunt. Nolunt igitur perire quod vivunt. Immortales ergo

esse volunt, qui cunque vere beati vel sunt vel esse cupiunt. Non autem vivit beate, qui non adest quod vult. Nullo modo igitur esse poterit vita veraciter beata, nisi fuerit sempiterna. Hanc virtū capiat humana natura, quæ tamen desiderabilem confiteretur, non parva questio est. Sed si fides asit, quæ inest eis quibus dedit potestatem Iesus filios Dei fieri, nulla questio est. HVMANUS quippe argumentationibus hæc invenire conātes, vix pauci magno præditi ingenio, abundātes otio, doctrinisque subtilissimis eruditi, ad indagandam solius animæ immortalitatem pervenire potuerunt. Cui tamen animæ beatam vitam non invenire stabilem, id est veram. Ad miseras eam quippe vitæ huius etiam post beatitudinem reddere dixerunt. Et qui eorum de hac erubuerunt sententia, & animam purgatā in sempiternam beatitudinem sine corpore collocandā putaverunt, talia de mundi retrorsus æternitate sentiūt, ut hanc de anima sententiā suam ipsi redarguāt. Quod hic longū est demonstrare, sed in libro duodecimo de civitate Dei, satis à nobis est, quantum arbitror, explicatum. Fides autem ista totum hominem immortalē futurū, qui utique constat ex anima & corpore, & ob hoc verè beatum non argumentatione humana, sed diuina autoritate promittit. Et ideo cū dictū esset in Euāgelio, quod Iesus dederit potestatem filios Dei fieri iis qui eū receperunt, & quid sit recepisse eū, breuiter fuisset expositum, dicendo, credētibus in nomine eius, quocūq; modo filij dei fierent, esset adiundū: Qui non ex sanguinibus, neq; ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt: ne ista hominum quam videmus & gestamus infirmitas tantam excellentiam desperaret, ilicō annexum est, Et verbū caro factum est, & habitavit in nobis: ut à cōtrario suaderetur quod incredibile videbatur. Si enim natura Dei filius propter filios hominū misericordia factus est hominis filius, hoc est enim, verbum caro factū est, & habitavit in nobis hominibus: quanto est credibilis natura filios hominis gratia Dei filios Dei fieri, & habitare in Deo, in quo solo, & de quo solo esse possunt beati participes immortalitatis eius effecti: propter quod persuadendū Dei filij participes nostræ mortalitatis effecti est? Eo sitaq; qui dicūt, itane desinit Deo modus alij quo liberaret homines à miseria mortalitatis huius, ut vngeneritū filiū Deū sibi cōæternū, hominem fieri vellet, induendo humanā animā & carnē, mortalēque factū mortē perpeti: parū est sic refellere, ut istum modū quo nos per mediatorē dei & hominū, hominē Christū Iesum Deus liberare dignatur, asseramus bonū & diuinæ cōgruum dignitati: verumetiam ut ostendamus non alium modū possibile Deo defuisse, cuius potestati cuncta æqualiter subiaccēt, sed sanandæ nolite miseriæ conuenienter modum alium non fuisse, nec esse oportuisse. Quid enim tam necessariū fuit ad erigendam spem nostram, mētēsq; mortalium cōditione ipsius mortalitatis abiectas, ab immortalitatis desperatione liberandas, quàm ut demonstraretur nobis quanti nos penderet Deus, quantumq; diligeret? Quid verò huius rei tāto isto indicio manifestius atq; præclarior, quàm ut Dei filius immutabiliter bonus, in se manēs quod erat, & à nobis & pro nobis accipiēs quod non erat, præter[anima] suæ naturæ detrimentum, nostrum dignatus inire cōsortium, prius sine villo malo suo merito mala nostra perferret: ac sic iam credentibus quantum nos diligeret Deus, & quod desperabamus iam sperantibus, dona in nos sua sine vllis bonis meritis nostris, imò præcedentibus & malis meritis nostris, indebita largitate conferret, quia & ea quæ dicuntur merita nostra, dona sunt eius? Vt enim

Ioana. b. 12.

Per Christi participes reddunt immortalitatis. CAP. VIII. XI.

Cap. 10.

1. Ioan. b. 12.

Ididem.

Cursus enim restituit hominem. CAP. VIII.

1. sent. dist. 4. cap. post hæc.

3. sent. dist. 20. cap. 1.

Omnes omniū me.

fides

Gala. 5. a. 6. Rom. 1. a. 1. Ioā. 2. c. 24. & 7. 39. & 15. d. 2. 6.

Eph. 4. b. 8. Plal. 67. c. 19

Rom. 5. b. 8.

Ibidē b. 10.

Rom. 5. a. 6.

Trinitas simul operata est redemptionem hominibus. CAP. XI.

Rom. 8. f. 31.

Eph. 1. a. 4.

Gala. 2. d. 20.

Rom. 5. b. 9. Homo quo modo perijt. CAP. XII.

fides per dilectionē operetur, charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritū sanctū qui datus est nobis. Tūc est autē datus, quando est Iesus resurrectione clarificatus. Tunc enim eū se missurū esse promisit & misit, quia tunc, sicut de illo scriptū est, & ante prædictum, Ascendit in altum, captiuauit captiuitatē, dedit dona hominibus. Hęc dona sunt merita nostra, quibus ad summum bonū immortalitatis & beatitudinis pervenimus. Commendat autē, inquit Apostolus, charitatem suā Deus in nobis, quoniam cū adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est. Multo magis iustificati nunc in sanguine ipsius, salvi erimus ab ira per ipsum. Adhuc addit & dicit: Si enim cū inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filij eius, multo magis reconciliati salvi erimus in vita ipsius. Quos peccatores dixit prius, hos posterius inimicos Dei: & quos prius iustificatos in sanguine Iesu Christi, eos posterius reconciliatos per mortem filij Dei: & quos prius salvos ab ira per ipsum, eos postea salvos in vita ipsius. Nō ergo ante istam gratiā quoquo modo peccatores, sed in talibus peccatis fuimus, ut inimici essemus dei. Superius autē idē Apostolus nos peccatores, & inimicos Dei, duobus identidē nominibus appellavit, vno velut mitissimo, alio planè atrocissimo, dicens: Si enim Christus cū infirmi essemus adhuc, iuxta tempus pro impiis mortuus est: Quos infirmos, eosdē impios nūcupavit. Leue aliquid videtur infirmitas, sed aliquando talis est, ut impietas nominetur. Nisi tamē infirmitas esset, medicum necessariū nō haberet. Qui est Hebraicè Iesus, Græcè σωτηρ, nostra autē locutione saluator. Quod verbum Latina lingua antea non habebat, sed habere poterat, sicut potuit quando voluit. Hæc autem Apostoli sententia præcedens ubi ait, Adhuc cū infirmi essemus, iuxta tempus pro impiis mortuus est cohaeret his duabus sequētib; quarū in vna dixit peccatores, in alia inimicos Dei, tanquā illis singulis reddiderit singula, peccatores ad infirmos, inimicos Dei referens ad impios. Sed quid est, iustificati in sanguine ipsius: Quæ vis est sanguinis huius obsecro, ut in eo iustificentur credentes? Et quid est, reconciliati per mortē filij eius? Itane verò cū irascetur nobis Deus pater, vidit mortē filij sui pro nobis, & placatus est nobis: Nunquid ergo filius eius usq; ad eō nobis iam placatus erat, ut pro nobis etiā dignaretur mori: pater verò usq; ad eō adhuc irascebatur, ut nisi filius pro nobis moreretur, non placaretur? Et quid est quod alio loco idē ipse doctor gentiū, Quid, inquit, ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illū. Quomodo non etiā cū illo omnia nobis donavit? Nunquid nisi iam placatus esse pater, proprio filio non parcens pro nobis eū traderet? Nōne videtur hæc illi velut aduersa esse sententia? In illa moritur pro nobis filius, & reconciliatur nobis pater per mortem eius. In hac autē tanquā prior nos dilexerit pater, ipse propter nos filio nō parcat, ipse pro nobis eū tradit ad mortem. Sed video quod & antea pater dilexit nos, nō solū antequā pro nobis filius moreretur, sed antequā conderet mundū, ipso teste Apostolo qui dicit: Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionē. Nec filius patre sibi non parcente pro nobis velut inuitus est traditus, quia & de ipso dictū est, Qui me dilexit & tradidit semetipsum pro me. Omnia ergo simul & pater & filius & amborum spiritus pariter & concorditer operātur, tamē iustificati sumus in Christi sanguine, & reconciliati sumus Deo per mortem filij eius. Et quomodo id factū sit, ut potero etiā hic quātū satis videbitur explicabo. QVADAM iustitia Dei in potestate diaboli

traditum est genus humanum, peccatō primū hominis in omnes vtriusq; sexus conmixtione nascentes originalliter transeunte, & parentum primotiū debito vniuersos posteros obligatē. Hæc traditio prius in Genesi significata est, ubi cū serpenti dictū esset, Terrā manducabis: homini dictū est, Terra es, & in terrā ibis. Eo quod dictum est, in terrā ibis: mors corporis prænuiciata est, quia nec ipsam fuerat experturus, si permanisset ut factus est reclus. Quod verò viuenti ait, Terra es: ostendit totum hominē in deterius cōmutatū. Tale est enim, Terra es: quale istud, nō permanebit spiritus meus in hominibus istis, quoniam caro sum. Tunc ergo demonstrat eū ei traditū, cui dictū fuerat, terrā manducabis, Apostolus autē apertius hoc prædicat, ubi dicit, Et vos cū essetis mortui delictis & peccatis vestris, in quibus aliquando ambulastis sēcundū sēcūla mūdi huius, sēcundū principem potestatis aëris, [spiritus] huius qui nunc operatur in filiis dissidentia, in quibus & nos omnes aliquādo cōuersati sumus in desideris carnis nostræ, facientes voluntates carnis & affectionū: & eramus natura filij iræ, sicut & ceteri. Filij dissidentia sunt infideles, & quis hoc nō est antequam fidelis fiat? Quocirca omnes homines ab origine sub principe sunt potestatis aëris, qui operatur in filiis dissidentia. Et quod dixi ab origine, hoc est quod dicit Apostolus, natura & se fuisse sicut ceteros: natura scilicet ut est deprauata peccato, non ut recta creata ab initio. Modus autē iste quo traditus est homo in diaboli potestatem, non ita debet intelligi, tanquam hoc Deus fecerit, aut fieri iusserit: sed quod tantū permisit, iustè tamē. Illo enim deserente peccatē, peccati author ilico inuasit. Nec ita sanè Deus deseruit creaturā suā, ut nō se illi exhiberet Deū creatē & viuificantē, & inter pœnalia mala etiā bona malis multa præstantē. Non enim continuit in ira sua miserationes suas, nec hominē à lege suę potestatis amittit, quādo in diaboli potestate esse permittit: quia nec ipse diabolus à potestate omnipotentis alienus est, sicut neq; à bonitate. Nā & maligni angeli vnde qualicunq; subsisterent vita, nisi per eum qui viuificat omnia? Si ergo commisit peccatorū per iram Dei iustā hominem subdidit diabolo, profectō remissio peccatorū per reconciliatōnem Dei benignā, eruit hominē à diabolo. Non autē diabolus potentia Dei, sed iustitia superandus fuit: nā quid omnipotenti potentius? Aut cuius creaturæ potestas potest creatoris cōparari potest? Sed cū diabolus vicio pueris suæ factus sit amator potētia, & desertor oppugnatōrque iustitiæ: sic enim & homines eū tanto magis imitantur, quanto magis neglecta, vel etiam perosa iustitia, potētiæ student, eūsq; vel adptione lætantur, vel inflammantur cupiditate: placuit Deo, ut propter erudendū hominem de diaboli potestate, non potentia diabolus, sed iustitia vinceretur, atq; ita & homines imitantes Christū, iustitia quaerent diabolū vincere, non potentia. Non q; potentia quasi mali aliquid fugienda sit, sed ordo seruandus est quo prior est iustitia. Nam quanta potētia potest esse mortalitū: Teneant ergo mortales iustitiam, potentia immortalib; dabitur. Cui comparata quantalibet eorum hominū, qui potentes vocantur in terra, ridicula infirmitas inuenitur, & ibi foditur peccatori fouea, ubi videntur mali plurimum posse. Cantat autē iustus & dicit, Beatus homo quem tu erudieris Domine, & de lege tua docueris eum: Vt mitiges eū à diebus malignis, donec fodiatur peccatori fouea. Quoniam non repellet Dominus plebem suam, & hæreditatem suam non derelinquet: quoad usq; iustitia conuertatur in iudicium, & qui habent eam, omnes recto sunt corde. Hoc ergo

Gen. 3. c. 24.

Gen. 6. a. 3.

Eph. 2. a. 6.

Ms. 4. omittit spiritum.

3. sent. dist. 20. cap. 1.

3. sent. dist. 20. ca. siue, Plal. 76. b. 10.

Inter, noni ut placuit hominē redimere. CAP. VIII. XII.

Psal. 93. 12.

Psal. 93. c. 24.

Accedente.

Luc. a. b. 14.

Christi mors indeliberata, liberata, ut obnoxiosus morti. CA. P. V. 1. 111.

Rom. 5. b. 9.

Psal. 87. a. 6. Psal. 48. a. 5.

Isa. 14. d. 30.

3. sent. dist. 20. cap. Si vid. in fi.

Marci 15. & 16.

tempore quo differtur potentia populi Dei, non repellat Dominus plebem suam, & hereditatem suam non derelinquet, quantalibet acerba & indigna ipsa humilis atque infirma patiatur, quoad usque iustitia quam nunc habet infirmitas piorum, conuertatur in iudicium, hoc est, iudicandi accipiat potestatem. Quod iustus in fine seruat, cum procedente iustitiam ordine suo fuerit potentia subsequuta. Potentia quippe adiuncta iustitiae, vel iustitiae procedens potentiae, iudicandi potestatem facit: pertinet autem iustitiae ad voluntatem bonam. Unde dictum est ab angelis nato Christo, Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonae voluntatis. Potentia vero sequi debet iustitiam, non praecedere. Ideo & in rebus secundis ponitur, id est prosperis. Secundae autem a se quaedo sunt dictae. Cum enim beatus faciant, sicut superius disputauimus, duae res, bene velle, & posse quod velis, non debet esse illa peruersitas, quae in eadem disputatione notata est, ut ex duabus rebus quae faciunt beatum, posse quod velit, homo eligat, & velle quod oportet negligat, cum prius debeat habere voluntatem bonam, magnam vero potestatem potestatem. Bona porro voluntas purganda est a vitiis, a quibus si vincitur homo, ad hoc vincitur ut male velit, & bona iam voluntas eius quomodo erit? Optandum est itaque ut potestas nunc detur, sed contra vitia, propter quae vincenda potentes nolunt esse homines, & volunt propter vincendos homines, ut quid hoc? nisi ut verè victi falsò vincant, nec sint veritate, sed opinione victores. Velit homo prudens esse, velit fortis, velit temperans, velit iustus, atque ut haec veraciter possit, potentiam plane optet, atque appetat ut potens sit in seipso, & miro modo aduersus seipsum pro seipso. Caetera vero quae bene vult, & tamen non potest, sicut est immortalitas, & vera ac plena felicitas, desiderare non cesset, & patienter expectet. Quia est igitur iustitia, qua videtur est diabolus: Quae nisi iustitia Iesu Christi? Et quomodo videtur est? Quia cum in eo nihil morte dignum inueniret, occidit eum tamen. Et utique iustus est ut debitorum quos tenebat, liberi dimittantur, in eum credentes quae sine villo debito occidit, hoc est, quod iustificari dicimur in Christi sanguine. Sic quippe in remissionem peccatorum nostrorum, innocens sanguis ille effusus est. Unde se dicit in Psalmis inter mortuos liberum. Solus enim a debito mortis liber est mortuus. Hinc & in alio Psalmo dicit: Quia non rapui, tunc exolvebam, rapinam volens intelligi peccatum, quia usurpatum est contra licitum. Unde per os etiam carnis suae, sicut in Evangelio legitur, dicit: Ecce venit princeps mundi huius, & in me nihil inueniet, id est, nullum peccatum. Sed ut sciant omnes, inquit, quia voluntatem patris mei facio, surgite camus hinc. Et pergit inde ad passionem, ut pro debitoribus nobis quod ipse non debebat exolveret. Nunquid isto iure aequissimo diabolus vinceretur, si potentia Christus cum illo agere, non iustitia voluisset? sed postposuit quod potuit: ut prius ageret quod oportuit. Ideo autem illum esse opus erat, & hominem, & Deum. Nisi enim homo esset, non poterat occidi. Nisi Deus esset, non crederetur noluisse quod potuit, sed non potuisse quod voluit. Nec ab eo iustitiam potentiae praetalam fuisse, sed ei defuisse potentiam putaremus. Nunc vero humana pro nobis passus est, quia homo erat: sed si voluisset etiam hoc non pati potuisset, quia & Deus erat. Ideo gratior facta est in humilitate iustitia, quia post se noluisse humilitatem non perpeti tanta in diuinitate potentia: ac sic à moriente tam potente, nobis mortalibus impotentibus, & commendata est iustitia, & promissa potentia. Horum enim duorum vnum fecit moriendo, alterum resurgendo. Quidem iustus, quam usque ad mortem crucis pro iusti-

tia peruenire: Et quid potentius, quam resurgere à mortuis, & in calu cum ipsa carne in qua est occisus ascendere? Et iustitia ergo prius, & potentia postea diabolum vicit. Iustitia scilicet, quia nullum peccatum habuit, & ab illo iniustissime est occisus: potentia vero, quia reuixit mortuus, nunquam postea moriturus. Sed potentia diabolus viceret, etiam si ab illo non potuisset occidi: quamuis maioris sit potentiae etiam ipsam mortem vincere resurgendo, quam vitare viuendo. Sed aliud est propter quod iustificamur in Christi sanguine cum per remissionem peccatorum eruiamur à diaboli potestate: hoc ad id pertinet, quod à Christo iustitia diabolus vincitur, non potentia. Ex infirmitate quippe quam suscepit in carne mortali, non ex immortalis potentiae crucifixus est Christus, de qua tamen infirmitate ait Apostolus: Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. Non est itaque difficile videre diabolus victum, quando qui ab illo occisus est resurrexit. Illud est maius, & ad intelligendum profundius, videre diabolus victum, quando sibi vicisse videbatur, id est, quando Christus occisus est. Tunc enim sanguis ille quoniam eius erat, qui nullum habuit omnino peccatum ad remissionem nostrorum suffus est peccatorum, ut quia eos diabolus merito tenebat, quos peccati reos conditione mortis obstrinxit, hos pro eum merito dimitteret, quem nullius peccati reum immerito poena mortis affecit. Hac iustitia victus, & hoc vinculo vincit est fortis, ut vasa eius eriperentur, quae apud eum cum ipso & angelis eius fuerant vasa irae, & in vasa misericordiae verterentur. Haec quippe verba ipsius Domini nostri Iesu Christi de caelo ad se facta, cum primus vocatus est, narrat apostolus Paulus. Nam inter caetera quae audiuit, etiam hoc sibi dictum loquitur: Ad hoc enim tibi apparui ut constitua te ministrum, & restem eorum quae à me vides, quibus etiam praeco te, liberans te de populo & de gentibus, in quas ego mitto te aperire oculos caecorum, ut auertantur à tenebris, & à potestate satanae ad Deum, ut accipiant remissionem peccatorum, & sortem quae in sanctis, & fide quae in me est. Unde & exhortans idem Apostolus credentes, & ad gratiarum actionem Deo patri: Qui eruit nos, inquit, de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum filij charitatis suae, in quo habemus redemptionem in remissionem peccatorum. In hac redemptione tanquam pretium pro nobis datus est sanguis Christi, quo accepto diabolus non ditatus est, sed ligatus: ut nos ab eius nexibus solueremur, nec quenquam fecit eorum quos Christus ab omni debito liber indebitè suo sanguine redemisset, peccatorum rebus inuolutum traheret ad secundam ac sempiternam mortem exitum: sed haec tenus moreretur ad Christi gratiam pertinentes, praecogniti & praedestinati & electi ante constitutionem mundi, quatenus pro illis ipse mortuus est Christus, carnis tantum morte non spiritus. Quia mors enim & ipsa mors carnis de peccato primi hominis originaliter venerit, tamen bonus eius usus gloriosissimos martyres fecit. Et ideo non solum ipsa, sed omnia saecula huius mala, dolores laborumque hominum, quanta de peccatorum, & maxime de peccati originalis meritis veniant, unde facta est & ipsa vita vinculo mortis obstricta, tamen & remissis peccatis remanere debuerunt, cum quibus homo pro veritate certaret, & unde exerceretur virtus fidelium: ut nouus homo per testamentum nouum, inter mala huius saeculi nouo saeculo prepararetur, miseriam quam meruit vita ista damnata sapienter tolerans, & quia finitur prudenter gratulans, beatitudinem vero quam liberata vita futura sine fine habitura est, fideliter & patienter expectans. Diabolus enim à dominatu & à cordibus fidelium foras missus, in quorum damnatione atque infidelitate

Rom. 6. b. 9.

1. Cor. i. d. 25. De eodem. CA. P. V.

Mar. 3. d. 27.

Rom. 9. a. 22.

Act. 16. c. 16.

Col. 1. b. 13.

Apo. 21. c. 8.

1. Pet. 1. d. 19.

Reliquit mortis cedunt in bonum electis. CA. P. V. XVI. d. 11. m.

1. Cor. 10. a. 13.

Rom. 8. c. 28.

Ibidem f. 21.

Rom. 5. b. 8.

Sap. 12. c. 18.

Apo. 21. c. 8.

1. Pet. 1. d. 19.

Reliquit mortis cedunt in bonum electis. CA. P. V. XVI. d. 11. m.

Rom. 8. f. 32.

Rom. 5. b. 10.

licet damnatus etiam ipse regnabat, tantum pro conditione mortalitatis huius aduersari sinitur, quantum eis excedere nouit, de quo sacrae literae personant per os Apostolicum: Fidelis Deus, qui non permittit vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam exitum, ut possitis sustinere. Prostant autem ista mala quae fideles pie perferunt, vel ad emendanda peccata, vel ad exercendam probandamque iustitiam, vel ad demonstrandam vitam huius miseriam, ut illa ubi erit beatitudo vera atque perpetua, & desideretur ardentius, & instantius inquiratur. Sed circa eos ista seruatur, de quibus Apostolus dicit, Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, iis qui in secundum propositum vocati sunt sancti. Quoniam quos ante praesciuit, & praedestinavit conformes fieri imaginis filij sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem praedestinavit, illos & vocauit: & quos vocauit, illos & iustificauit, quos autem iustificauit, ipsos & glorificauit. Horum praedestinatorum nemo cum diabolo peribit, nemo usque ad mortem sub diaboli potestate remanebit. Deinde sequitur quod iam supra commemorauimus, Quid ergo dicemus ad haec? Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui filio proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non & cum illo omnia nobis donauit? Cur ergo non fieret mors Christi? Imò cur non praetermissis aliis innumerabilibus modis, quibus quia & nos liberandos uti possent omnipotes, ipsa potissimum eligeretur ut fieret: ubi nec de diuinitate eius aliquid imminutum est aut mutatum, & de humanitate suscepta tantum beneficij collatum est hominibus, ut dei filio sempiterno eodemque hominis filio mors temporalis indebita redderetur, qua eos à sempiterna morte debita liberaret. Peccata nostra diabolus tenebat, & per illa nos merito figebat in morte. Dimisit ea ille qui sua non habebat, & ab illo immerito est perductus ad mortem. Tantum valuit sanguis ille, ut neminem diabolus indutum in eterna morte debita detinere debuisset, qui Christum morte indebita vel ad tempus occidit. Commendat ergo charitatem suam Deus in nobis: quoniam adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est. Multo magis iustificati nunc in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum. Iustificati, inquit, in sanguine ipsius. Iustificati plane in eo quod à peccatis omnibus, liberati. Liberati autem à peccatis omnibus, quoniam pro nobis est dei filius, qui nullum habebat, occisus. Salui ergo erimus ab ira per ipsum. Ab ira vtiq; Dei, quae nihil est aliud quam iusta vindicta. Non enim sicut hominis animi perturbatio est ira Dei, sed illius ira est, cui dicit alio loco sancta Scriptura: Tu autem Domine virtutum tuarum tranquillitate iudicas. Si ergo iusta diuina vindicta tale nomen accepit, etiam reconciliatio Dei quae rectè non intelligitur, nisi cum talis ira finitur? Nec inimici eramus Deo, nisi quod admodum iustitiae sunt inimica peccata, quibus remissis tales inimicitiae finiuntur, & reconciliantur Deo quos ipse iustificauit. Quos tamen etiam inimicos vtiq; dilexit, quandoquidem proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus, cum adhuc inimici essemus, tradidit eum. Rectè ergo Apostolus secutus adiunxit: Si enim cum inimici essemus reconciliati sumus Deo per mortem filij eius, per quam facta est illa remissio peccatorum, multo magis reconciliati salui erimus in vita ipsius. In vita salui, qui per mortem reconciliati. Quis enim dubitat daturum amicis vitam suam, pro quibus inimicis dedit mortem suam? Non solum autem, inquit, sed & gloriamur in Deo per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus. Non solum ait, salui erimus, sed & gloriamur. Nec in nobis, sed in Deo: nec per nos, sed per Do-

minum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus, secundum ea quae superius disputata sunt. Deinde subiungit Apostolus: Propter hoc sicut per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccauerunt, & caetera. In quibus prolixius de duobus hominibus disputat, vno eodemque primo Adā, per cuius peccatum & mortem tanquam hereditariis malis posteris eius obligati sumus: altero autem secundo Adā, qui non homo tantum, sed etiam Deus est, quo pro nobis soluente quod non debebat, à debitis & paternis & propriis liberati sumus. Proinde quoniam propter vnum illum tenebat diabolus omnes per eius vitia carnale concupiscentiam generatos, iustus est ut propter hunc vnum dimittat omnes per ipsius immaculatam gratiam spiritalem regeneratos. SVNT & alia multa que in Christi incarnatione, quae superbis displicet, salubriter intuentia atque cogitanda sunt. Quorum est vnum quod demonstratum est homini, quod locum haberet in rebus quas condidit Deus, quandoquidem sic Deo coniungi potuit humana natura, ut ex duobus substantiis fieret vna persona, ac per hoc iam ex tribus scilicet Deo, anima & carne: ut superbi illi maligni spiritus, qui se ad decipiendum quasi ad adiuvandum medios interponunt, non ideo se audeant homini praeparare, quia non habent carnem: & maxime quia & mori in eadem carne dignatus est filius Dei, ne ideo illi tanquam deos se coli persuadeant, quia videntur esse immortales. Deinde ut gratia Dei in nobis sine vllis praecedentibus meritis in homine Christo commendaretur, quia nec ipse ut tanta vnitatem Deo vero coniunctus vna cum illo persona [id est, ipse homo assumptus, mox ut homo etiam Deus] filius Dei uti uiceret, vllis est praecedentibus meritis assecutus. Sed ex quo homo esse cepit, ex illo est & Deus: unde dictum est, Verbum caro factum est. Etiam illud est, ut superbia hominis quae maxime impedimento est, ne inhareatur Deo, per tantam Dei humilitatem redargui posset atque sanari: discatque homo quam longe recesserit à Deo, & quid illi valeat ad medicinalem dolorem, quando per tantam mediatoris redit, qui hominibus & Deus diuinitate subuenit, & homo infirmitate conuenit. Quod autem maius obedientiae nobis praebere exemplum qui per inobedientiam perieram, quam Deo patri Deus filius obediens usque ad mortem crucis: Quod praemium tantae obedientiae ubi ostenditur melius, quam in carne tantum mediatoris, quae ad vitam resurrexit aeternam? Pertinebat etiam ad iustitiam bonitatemque creatoris, ut per eandem rationalem creaturam superaretur diabolus, quia se superasse gaudebat, & de ipso genere veniente, quod genus origine vitata, per vnum tenebat vniuersum. POTERAT enim vtiq; que Deus hominem aliunde suscipere, in quo esset mediator Dei & hominum, non de genere illius Adā, qui peccato suo genus obligauit humanum, sicut ipsum quem primum creauit, non de genere creauit alicuius. Poterat ergo vel sic, vel alio quo vellet modo creare vnum alium [hominem], de quo vinceretur victor prioris: sed melius iudicauit, ut de ipso quod victum fuerat genere assumeret hominem Deus, per quem generis humani vinceret inimicum. Et tamen ex virgine, cuius conceptum spiritus non caro, fides non libido prauehit. Nec interfuit carnis concupiscentia, per quam seminantur & concipiuntur caeteri, qui trahunt originale peccatum: sed ea penitus remotissima, credendo, non concubendo sancta est secunda virginitas, ut illud quod nascebatur ex propagine primi hominis, tantummodo generis non etiam criminis originem duceret. Nascebatur namque non transgressionis contra-

Vtilitas incarnationis. CA. P. V. XVII.

1. sent. dist. 6. ca. de aug. in fi.

3. sent. dist. 6. & c. ne de suo. circa fi. Omnes omittunt in.

Omnes omittunt illud id est, ipse & c. aliter. Ioan. 1. b. 14.

Phil. 2. a. 8.

Cur ex virgine natus. CA. P. V. XVII.

3. sent. dist. 12. c. solet etiam.

1. Tim. 2. b.

5. Omnes omittunt bominem.

Luc. 1. d. 33.

gione vitata natura, sed omnium talium vitiorum sola medicina. Nascebatur homo, inquam, nullum habes, nullum habiturus omnino peccatum, per quem renasceretur liberati a peccato, qui nasci non possunt sine peccato. Quis enim carnali concupiscentia, que inest genitalibus membris bene utatur castitas coniugalis, habet tamē motus non voluntarios, quibus ostēdit vel nullam se in paradiso ante peccatum esse potuisse, vel non talē fuisse si fuit, ut aliquando resisteret volūtatī. Nūc autē illā talē esse sentimus, ut repugnans legi mētis etiā, si nulla est causa generandi, stimulos ingerat coeundi, ubi si ei ceditur peccato satietur, si non ceditur dissentio frenetur. Quae duo aliena fuisse a paradiso ante peccatum, dubitare quis possit? Nam neque illa honestas faciebat aliqui indecorū, nec illa felicitas patiebatur aliquid impacatū. Oportebat itaque, ut ista carnalis concupiscentia nulla ibi esset omnino, quādo concupiebatur virginis partus, in quo nihil dignum morte fuerat inuēturus, & eū tamen occisurus autor mortis, autoris vitae morte vincendus: victor primi Adā, & tenēs genus humanū, victor a secūdo Adā, & amittēs gen^o Christianū, liberatum ex humano genere ab humano crimine, p̄ eū qui nō erat in crimine, quāuis esset ex genere, ut deceptor ille ab eo vinceretur genere, quod vice rat crimine. Et hoc ita gestū est ut homo nō extollatur sed qui gloriatur, in Domino gloriatur. Qui enim vitētus est, homo tantū erat, & ideo vidē^o est, quia super bē Deus esse cupiebat. Qui autē vicit, & homo erat & Deus: & ideo sic vicit natus ex virgine, quia Deus humiliter, non quomodo alios sanctos regebat illum hominē, sed gerebat. Haec tanta Dei dona, & si qua alia sunt, quae de hac re nobis & quærere nunc & disserere longum est, nisi verbum carō fieret, nulla essent. Haec autē omnia quae pro nobis verbū caro factū tēporaliter & localiter fecit & pertulit, secundum distinctionem quā demonstrare suscepimus, ad scientiā pertinent, nō ad sapiētiā. Quod autē verbū est sine tēpore, sine loco, est patri coaeternū & ubiq; totū, de quo si quisquā potest quantum potest veracē proferre sermonē, sermo ille erit sapiētiā: ac per hoc verbū caro factū, quod est Christus Iesus & sapiētiā; thesauros habet & scientiā. Nā scribēs Apostol^o ad Colos. Volo enim vos scire, inquit, quantum certamē habeam pro vobis, & pro iis qui sunt Laodicē, & quicumque non viderūt faciē meā in carne ut cōsolentur corda eorū, copulati in charitate & in omnibus diuitiis plenitudinis intellectus ad cognoscēdū mysteriū Dei, quod est Christus Iesus, in quo sunt omnes thesauri sapiētiā & scientiā absconditi. Quatenus nouerat Apostolus thesauros istos, quantum eorū penetrauerat, & in eis ad quanta peruenerat, quis potest nosse? Ego tamē secundū id quod scriptū est Vnicuique autē nostrū datur manifestatio spiritus ad vtilitatē, alij quidē datur per spiritū sermo sapiētiā, alij sermo scientiā secundū eundē spiritum: si ita inter se distant haec duo ut sapiētiā diuinis, scientiā humanis attributa sit rebus, vtrūque agnosco in Christo, & mecum omnes eius fideles. Et cū lego, Verbū caro factū est, & habitauit in nobis, in verbo intelligo verum Dei filiū, in carne agnosco verū hominis filiū, & vtrūque simul in vna personā Dei & hominis ineffabili gratiā largitate coniunctū. Propter quod sequitur, & dicit: Et vidimus gloriā eius, gloriā quasi vniuenti a patre, plenam gratiā & veritatis. Si gratiā referamus ad scientiā, veritatem ad sapiētiā, puto nos ab illa duarū istarum rerum distinctione quam cōmendauimus, nō abhorre. In rebus enim per tempus ortis, illa summa gratia est, quod homo in vnitāte personae coniūct^o est Deo, in rebus verō aeternis summa veritas rectē tribui-

tur dei verbo. Quod verō idē ipse est vniuentus a patre plenus gratiā & veritatis, id actū est ut idē ipse sit in rebus pro nobis tēporaliter gestis, cui per eandē fidē mundamur, ut eū stabiliter contēplemur in rebus aeternis. Illi autē praecipui gētū philosophi, qui inuisibilia dei per ea quae facta sūt intellecta cōspicere potuerūt, tamē quia sine mediatore, id est, sine homine Christo philosophati sūt, quē nec vēturū Prophetis, nec venisē Apostolis crediderūt, veritatē detinuerūt, sicut de illis dictū est, in iniquitate. Nō potuerūt enim in his rerum infimis constituti, nisi quærere aliqua media per quae ad illa quae intellexerant sublimia perueniret: atque ita in deceptores demones inciderūt, per quos factū est ut immutaret gloriā incorruptibilis Dei, in similitudinē imaginis corruptibilis hominis, & volucrum & quadrupedū & serpentū. In talibus enim formis etiā idola instituerūt, siue coluerunt. Scientia ergo nostra Christus est, sapiētiā quoque, nostra idē Christus est. Ipse nobis fidem de rebus intēporalibus inserit, ipse de sempiternis exhibet veritatem, per ipsum pergimus ad ipsum, tendimus per scientiā ad sapiētiā: ab vno tamē eodēque Christo non recedimus, in quo sunt omnes thesauri sapiētiā & scientiā absconditi. Sed nunc de scientiā loquimur, pōst de sapiētiā, quantum ipse donauerit, locuturi. Nec ista duo sic accipiam^o, quasi nō liceat dicere, vel istā sapiētiā, quae in reb^o humanis est, vel illā scientiā quae in diuinis. Loquendi enim latiore cōsuetudine, vtraque sapiētiā, vtraque scientiā dici potest. Nullo modo tamē scriptū esset apud Apostolum, Alij datur sermo sapiētiā, alij sermo scientiā: nisi, & proprie singulis nominibus haec singula vocarentur, de quorū distinctione nūc agimus. **I**am itaque videamus quid sermo iste prolixus effecerit, quid collegerit, quod peruenierit. Beatos esse se velle, omnium hominum est: nec tamen omnium est fides, quae cor mundat ad beatitudinē peruenitur. Ita fit ut per istā quam non omnes volunt, ad illam tendendum sit, quam nemo possit esse qui nolit. Beatos esse se velle, omnes in corde suouidēt, tantaque est in hac re naturae humanae conspiratio, ut non fallatur homo qui hoc ex animo suo de animo cōiicit alieno. Denique omnes id velle nos nouim^o. Multi verō immortales se esse posse desperant, cū id quod omnes volunt, nullus aliter possit: volunt tamē etiam immortales esse, si possēt, sed nō credēdo quod possint, non ita viuūt ut possint. Necessaria est ergo fides ut beatitudinē cōsequamur, omnib^o humanae naturae bonis, id est, & animi & corporis. Hanc autem fidem in Christo esse definitā, qui in carne resurrexit a mortuis, non moriturus vltērius, nec nisi per illum quanquā liberari a diaboli dominatu per remissionem peccatorum: In cuius diaboli partibus necesse est miseram esse vitam, eandēque perpetuam, quae mors est potius dicenda quam vita, eandem fides habet. De qua & in hoc libro sicut potui pro spatio tēporis disputavi, cū iā & in iij. libro huius operis multa de hac re dixerim, sed ibi propter aliud, hic propter aliud. Ibi scilicet ut ostenderem, cur & quomodo Christus in plenitudine temporis a patre sit missus, propter eos qui dicunt, eum qui misit, & cum qui missus est aequales natura esse non posse. Hic autē ad distinguendam actiuam scientiā a contemplatiua sapiētiā: placuit quippe velut gradatim ascendentibus in vtraque requirere apud interiorē hominem quandam sui cuiusque generis trinitatem, sicut prius apud exteriorē quaesiuimus, ut ad illam trinitatem quae Deus est, pro nostro modulo, si tamen vel hoc possumus, saltem in aenigmate & per speculum contēdam exercitatore in his inferioribus rebus mente veniamus. Huius igitur ver-

Rom. 1. c. 20.

Col. 1. a. 8.

1. Cor. 12. c. 8.

Imperfecta trinitatis imago est etiam in qui buslibet. CAPVT XX. 2. Theff. 3. a. Act. 15. b. 9.

Rom. 6. b. 9.

Gal. 4. a. 4.

1. Cor. 13. a. 12.

Omnes omniunt

Abac. 1. a. 4. Rom. 1. b. 17. Gal. 5. a. 6.

Vera sapiētia ex fide. CAP. I. 3. sent. dist. 35. ca. illud etiam. Eccl. 14. a. 4.

tur verba fidei quisquis in solis vocibus memoriae cōmendauerit, nesciens quid significant: sicut solent qui Graecē nesciunt, Graeca verba tenere memoriter, vel Latina similiter, vel cuiusque alterius linguae, qui ei^o ignari sunt: nōne habet quandam in suo animo trinitatē? quia & in memoria sunt illi verborum soni, etiam quādo inde non cogitat: & inde formatur acies recordationis eius, quando de his cogitat: & volūtas recordantis atque cogitantis vtrunque coniungit. Nullo modo tamen dixerimus istum, cū hoc agit, secundum trinitatē interioris hominis agere, sed potius exterioris: quia id solum meminit & quādo vult, [&] quantum vult inruetur: quod ad sensum corporis pertinet, qui vocatur audit^o: nec aliud cōporaliū rerū, id est sonorū, tali cogitatione imagines versat. Si autē quod verba illa significant, teneat & recolat, iā quidē aliquid interioris hominis agit: sed nondum dicendus vel putandus est viuere secundū interioris hominis trinitatem, si ea nō diligat quae ibi praedicantur, praecipitur, promittitur. Poteest enim etiā ad hoc tenere atque cogitare, ut falsa esse existimās, conetur etiam redarguere. Volūtas ergo illa, quae ibi cōiungit ea quae memoria tenebantur, & ea quae inde in acie cogitationis impressa sunt, implet quidē aliquā trinitatem, cū ipsa fit tertia: sed non secundum eam viuatur, quando illa quae cogitantur velut falsa nō placent. Cū autē vera esse creduntur, & quae ibi diligenda sunt diliguntur, iam secundū trinitatem interioris hominis viuatur: secundum hoc enim viuūt quisque quod diligit. Quomodo autē diligatur quae nesciuntur, sed tamen creduntur? Iam quaestio ista tractata est in superioribus libris, & inuētū neminē diligere quod penitus ignorat: ex iis autem quae nota sunt diligere, quando diliguntur dicuntur ignota. Nunc libitū istū ita claudimus, ut admoneamus quod iustus ex fide viuūt: quae fides per dilectionē operatur, ita ut virtutes quoque ipsae quibus prudenter, fortiter, temperanter, iustēque viuatur, omnes ad eandem referantur fidem. Nō enim aliter poterunt vera esse virtutes: quae tamē in hac vita non valent tantum, ut aliquando non sit hic necessaria qualiumcunque remissio peccatorum, quae nō fit nisi per eū, qui sanguine suo vicit principem peccatorum. Ex hac fide & tali vita quaecunq; notiones sunt in animo fidelis hominis, cū memoria continentur, & recordatione inspiciuntur, & voluntati placent, reddunt quandam sui generis trinitatem. Sed imago Dei, de qua in eius adiutorio post loquemur, nondū in ipsa est: quod tūc melius apparebit, cū demonstratū fuerit ubi sit, quod in futuro volumine lector expectet.

DIVI AVRELI AVGVSTINI DE TRINITATE, LIBER XIII.

Nunc de sapiētiā nobis est discernēdū, non de illa Dei, quae proculdubio Deus est: nam sapiētiā Dei filius eius vniuentus dicitur: sed loquemur de hominis sapiētiā, vera tamen quae secundum deū est, & verus ac praecipuus cultus eius est, quae vno nomine θεοσεβεια Graecē appellatur. Quod nomen nostri, sicut iam commemorauimus, volētes & ipsi vno nomine interpretari, pietatem dixerunt, cū pietas apud Graecos εὐσεβεια vltatiū nōcuperit: θεοσεβεια verō quia vno verbo perfectē non potest, melius duobus interpretatur, ut dicatur potius Dei cultus. Hanc esse hominis sapiētiā quod & in xij. huius operis volumine iam posuimus, Scripturae sanctae auctoritate demonstratur, in libro Dei serui Iob, ubi legitur Dei sapiētiā dixisse homini: Ecce pietas est sapiētiā,

August. to. 3.

abstinere autem a malis, scientia: siue etiam, ut nonnulli de Graeco θεσιμυμ interpretati sunt, disciplina: quae vtiq; a discendo nomē accepit, vnde & scientia dici potest. Ad hoc enī quaeque res dicitur ut sciatur: Quāuis alia notione, in iis quae pro peccatis suis mala vniuentis patitur ut corrigatur, dici solet disciplina. Vnde illud est in epistola ad Hebraeos: Quis enim est filius, cui non det disciplinam pater eius? Et illud euidentius in eadem: Omnis enim ad tempus disciplina non gau-dij videtur esse, sed tristitia: postea verō fructum pacificum iis qui per eam certauerunt, reddet iustitia. Deus ergo ipse summa sapiētiā, cultus autem Dei sapiētiā est hominis, de qua nunc loquimur. Nam sapiētiā huius mundi stultitia est apud Deum. secundum hanc itaque sapiētiā, quae Dei cultus est, ait sancta Scriptura: Multitudo sapiētiū sanitas est orbis terrarum. Sed si de sapiētiā sapiētiū disputare est, quid agemus? Nūquid nam profiteri audeamus sapiētiā, ne sit nostra de illa impudens disputatio? Nōne terrebimur exemplo Pythagorae: qui cū ausus non fuisset sapiētiā profiteri, Philosophum potius, id est amatorem sapiētiā se esse respondit: quo id nomen exortum ita deinceps posteris placuit, ut quantalibet de rebus ad sapiētiā pertinentibus doctrina quisque vel sibi vel aliis videretur excellere, non nisi Philosophus vocaretur. An indeo sapiētem profiteri talium hominū nullus audebat, quia sine vilo peccato putabant esse sapiētes? Hoc autē nostra Scriptura nō dicit, quae dicit: Argue sapiētes & amabit te. Profecō nō enim iudicari habere peccatū, quem censet arguendum. Sed ego nec sic quidē sapiēte me audeo profiteri: satis est mihi quod etiam ipi negare non possunt, esse etiam Philosophi, id est amatoris sapiētiā, de sapiētiā disputare. Nō enim hoc illi facere destiterūt, qui se amatores sapiētiā potius quā sapiētes esse professi sunt. Disputantes autē de sapiētiā, definiunt eam dicentes: Sapiētiā est rerum humanarū diuinarūque scientia. Vnde ego quoque in Libro superiore vtrarūque rerum cognitionē, id est diuinarū atque humanarū, & sapiētiā & scientiā dici posse non tacui. Verū secundū hanc distinctionē qua dixit Apostolus, Alij datur sermo sapiētiā, alij sermo scientiā, ista definitio diuidēda est, ut rerum diuinarū scientiā proprie sapiētiā nūcuperet, humanarū autē proprie scientiā nomē obtineat. De qua volumine x i. disputauimus, nō vti que quicquid sciri ab homine potest in reb^o humanis, ubi plurimum superuacuae vanitatis & noxię curiositatis est, hinc scientiā tribuēs, sed illud tantummodo, quo fides saluberrima, quae ad veram beatitudinē ducit, gignitur, nutritur, defēditur, roboratur: quae scientia non pollent fideles plurimi, quamuis polleant ipsa fide plurimum. Aliud est enim scire tantummodo quid homo credere debeat propter adipiscendā vitā beatā, quae nō nisi aeterna est: aliud autē scire quemadmodū hoc ipsum & piis opituletur, & contra impios defendatur, quam proprio appellare vocabulo scientiā videtur Apostolus. De qua prius cū loquerer, ipsam praecipuē fidem commendare curavi, a temporalibus aeternabreuitate distinguēs, atque ibi de temporalibus differens: aeterna verō in hunc librum differens, etiam de rebus aeternis fidem temporalem quidem, & temporaliter in credentium cordibus habitare, necessariam tamen propter adipiscendā ipsa aeterna esse monstrauit. Fidem quoque de temporalibus rebus, quas pro nobis aeternus fecit, & passus est in hominē, quem temporaliter gessit, atque ad aeterna prouexit, ad eandem aeternorum adeptionem prodesse dixerunt: virtutesque ipsas, quibus in hac temporalis mortalitate prudenter, fortiter, temperanter, & iustē viuatur, nisi ad

Heb. 12. b. 7.

1. Cor. 13. d. 19.

Sap. 6. d. 26.

8. de ciuit. Dei, cap. 21.

Prou. 9. b. 8. 3. sent. dist. 35. cap. 1. in princ.

1. Cor. 15. a. 7.

Al. quibus esse dicitur vel nullam concupiscentiam in paradiso. Rom. 7. d. 23.

2. Cor. 10. d. 37.

Ioan. 1. b. 1. 4. Per Christi ad scientia peruenimus ad sapiētiā. CAPVT XXI.

Gal. 2. a. 1.

1. Cor. 12. a. 7.

3. sent. dist. 35. cap. 1. 3. sent. dist. 6. cap. 3. de de suo.

Ioan. 1. b. 14.

Etiam ipsa fides transi-
tuta est.
CAP. IX.
2. Cor. 5. a. 6.
Rom. 1. b.
27.

6. Cor. 13. d.
12.

In qua ani-
mi parte sit
vera trinita-
tis imago.
CAP. III.
Gen. 1. d. 27.

eandem, licet temporalem fidem, quæ tamen ad æternam perducit, referantur, veras non esse virtutes.

QUAPROPTER quoniam sicut scriptum est, Quæ diu sumus in corpore, peregrinamur à Domino, per fidem enim ambulamus, non per speciem: profectò quæ diu iustus ex fide vivit quamvis secundum hominè interioriorem vivat, licet per eandem temporalem fidè ad veritatem nitatur, & tendat ad æterna, tamen in eiusdem fidei tēporalis retentione, contemplatione, dilectione, nondum talis est trinitas, vt Dei iam imago dicenda sit, ne in rebus temporalibus cōstituta videatur, quæ cōstituenda est in æternis. Mens quippe humana cum fidè suam videt, qua credit quod non videt, non aliquid sempiternum videt. Non enim semper hoc erit, quod vtiq; non erit, quādo ista peregrinatione finita, qua peregrinamur à Domino, vt per fidè ambulare necesse sit, species illa succedet, per quam videbimus facie ad faciem: sicut modò non videntur, tamen quia credimus, videre merebimur, atque ad speciè nos per fidem perductos esse gaudebimus. Neque enim iā fides erit, qua credantur quæ non videntur, sed species qua videantur quæ credebantur. Tunc ergo & si vitæ huius mortalitatis transactæ meminimus, & credidisse nos aliquando quæ non videbamus, memoriter recolerimus, in præteritis atque transactis deputabitur fides ista, non in præsentibus rebus sempèrque manentibus: ac per hoc etiam trinitas ista, quæ nunc in eiusdè fidei præsentis ac manentis memoria, cōtuitu, dilectione consistit, tūc transacta & præterita reperietur esse, nō permanēs: Ex quo colligitur, vt si iā imago Dei est ista trinitas, etiā ipsa non in eis quæ semper sunt, sed in rebus sit habēda transcuntibus. **A** B S T autē vt cum anima natura sit immortalis, nec ab initio quo creata est, vnquam deinceps esse desinat, id quo nihil melius habet, non cum eius immortalitate perduret. Quid verò melius in eius natura creatum est, q̄ quod ad sui creatoris imaginem facta est: Non igitur in fidei retentione, contemplatione, dilectione, quæ nō erit semper, sed in eo quod semper erit, inveniēda est quæ dici oporteat imaginem Dei. An adhuc vtrum ita se res habeat, aliquanto diligentius atque abstrusius perscrutabimur? Dicit enim potest nō perire istā trinitatem, etiā cum fides ipsa transierit: quia sicut nunc eam & memoria tenemus, & cogitatione cernimus, & volūtate diligim⁹, ita etiā tunc cum eā nos habuisse memoria tenebimus & recolimus, & hoc vtrumque terra volūtate iugem⁹ eadè trinitas permanebit. Quoniam si nullū in nobis quasi vestigiū transiens reliquerit, profectò nec in memoria nostra eius aliquid habebimus quod recurramus eam præteritam recordantes, atque id vtrumque intentione tertia copulantes: & quod erat scilicet in memoria, non inde cogitantibus nobis, & quod in de cogitatione formatur. Sed quī hoc dicit, non discernit aliam nunc esse trinitatem, quando præsentē fidem tenemus videmus, amamus in nobis: aliā tūc futurā, quando nō ipsam sed eius velut imaginariū vestigiū in memoria reconditū, recordatione cōtuebimur, & duo hæc, id est quod erat in memoria retinentis, & quod inde imprimitur in acie recordantis, tertia voluntate iungemus. Quod vt possit intelligi, sumamus exemplū de corporalibus rebus, de quibus in libro xi. satis locuti sumus. Nempe ab inferioribus ad superiora ascendētēs, vel ab exterioribus ad interiora ingrediētēs, primā reperimus trinitatem in corpore quod videtur, & acie videntis, quæ cum videt, inde formatur, & in volūtatis intēctione, quæ vtrumq; cōiungit: huic trinitati similitē constituamus, cū fides quæ nūc inest nobis, eāquā corpus illud in loco, ita in nostra memoria cōstituta est, de qua

A informatur cogitatio recordātis, sicut ex illo corpore acies intuentis. Quibus duobus vt trinitas impleatur annumeratur tertia voluntas, quæ fidè in memoria cōstituta, & quādam eius effigiem in cōtuitu recordationis impressam cōnectit & cōiungit: sicut in illa corporalis trinitate visionis, for mā corporis quod videtur, & cōformationem quæ fit in cernentis aspectu, cōiungit intēctio volūtatis. Faciamus ergo corpus illud quod cernebatur interisse dilapsū, nec ei⁹ remāsisse aliquid in illo loco, ad quod videndū recurrat aspectus. Nunquid quia imago rei corporalis iam transacta atq; præterita remanet in memoria, vnde informetur ⁊ recordātis obtutus, atque id vtrumq; tertia voluntate iungatur, eadem trinitas esse dicēda est, quæ fuerat quando species in loco positi corporis videbatur? Nū vtiq; sed profus alia: nā præter quod illa erat extrinsecus, illam profectò faciebat species præsentis [corporis], hanc imago præteriti. Sic & in hac re, de qua nūc agimus, & propter quā putauimus adhibendū illud exemplū, fides quæ nūc in animo nostro est, velut illud corp⁹ in loco, dū tenetur, aspicitur, amatur, quādam efficit trinitatē: sed non ipsa erit, quādo fides hæc in animo, sicut corpus illud in loco iam non erit. Quæ verò tūc erit, quādo eā recordabimur in nobis fuisse nō esse, alia profectò erit. Hanc enim quæ nūc est, facit res ipsa præsens, & in animo credētis affixa: at illā quæ tūc erit faciet rei præterite imaginatio in recordātis memoria derelicta. Nec illa igitur trinitas, quæ nūc nō est, imago Dei erit: nec ista imago dei est, quæ tūc nō erit: sed ea est inueniēda in anima hominis, id est rationali, siue intellectuali, imago creatoris, quæ immortaliter immortalitati eius est insita. **N** A M sicut ipsa immortalitas animæ secūdū quēdā modū dicitur: Habet q̄ppe & anima mortē suā, cum vita beata caret, quæ vera animæ vita dicēda est: sed immortalis ideo nūcupatur, quoniā qualicunq; vita etiā si miserrima est, nunquā desinit viuere: ita quāuis ratio vel intellectus nunc in ea sit sopitus, nūc paruus, nunc magnus appareat, nunquā nisi rationalis & intellectualis est anima humana: ac per hoc si secūdū hoc facta est ad imaginē Dei quod vti ratione atq; intellectu ad intelligēdum & conspiciēdum Deū potest, profectò ab initio quo esse cepit ista tā magna & mira natura, siue ita obsoleta sit hæc imago, vt penè nulla sit, siue obscura atq; deformis, siue clara & pulchra sit, semper est. Denique deformitate dignitatis eius miserās diuina Scriptura: Quāquā, inquit, in imagine dei ambulat homo, tamē vanè cōturbatur: Theaurizat, & nescit cui cōgregabit ea. Nō itaq; imaginē dei vanitatē tribueret, nisi deformem cerneret factam, nec tantum valere illam deformitatem, vt auferat quod imago Dei est, satis ostendit dicēdo: **Q**uanquam in imagine Dei ambulat homo. Quapropter ex vtraque parte veraciter pronunciarī potest ista sententia, vt quemadmodum dictum est, **Q**uanquam in imagine Dei ambulat homo, tamen vanè cōturbatur: ita dicatur: **Q**uanquam vanè cōturbatur homo, tamen in imagine Dei ambulat. **Q**uanquam enim magna natura sit, tamen vitari potuit, quia summa non est: & quāquam vitari potuerit, quia summa non est, tamē quia summa natura capax est, & esse particeps potest, magna natura est. **Q**uaramus igitur in hac imagine Dei quandam sui generis trinitatem, adiuuante ipso, qui nos fecit ad imaginem suam. Non enim aliter possumus hæc salubriter inuestigare, & secundum sapientiam, quæ ab illo est aliquid inuenire: sed ea quæ in superioribus libris, & maxime in decimo, de anima humana vel mente diximus, si lectoris vel memoria teneantur atque recolantur, vel diligentia in eisdem

al. egiāmi.

Ms. omitū
corpore.

Etiam in
prima impio
rum est ali-
qua Dei im-
ago.
CAP. VII.
111.

Psal. 38. 7.

Gen. 1. d. 27.

Cap. 7.

Infantium
mens an se
nouerit.
CAP. V.

Quomodo
mens seip-
sam intelli-
gat.
CAP. VI.

al. sui

locis in quibus conscripta sunt, resenseantur, nō hic desiderabit prolixiorē de re tantæ inquisitione sermonem. Inter cætera ergo in lib. x. diximus, **H**ominis mentē nosse semetipsam. Nihil enim tam nouit mens, quā id quod sibi præstò est: nec menti magis quicquā præstò est, quā ipsa sibi. Et alia satis, quātum visum est, adhibuimus documenta, quibus hoc certè (siuè probaremus). **Q**UID itaque dicendū est de infantis mente, ita adhuc paruuli, & in tā magna demeris rerū ignorantia, vt illius mētis tenebras mens hominis quæ aliquid nouit exhorreat? **A**ne etiam ipsa se nosse credēda est, sed intenta nimis in eas res, quas per corporis sensus tāto maiore, quanto nouiore cœpit delectatione sentire, non ignorare se potest, sed cogitare se nō potest: **Q**uāta porro intentione in ista quæ foris sunt sensibilia feratur, vel hinc solū conici potest, quòd lucis huius hauriendæ sic auda est, vt si quicquā minus caurus aut nesciens quid in de possit accidere, nocturnum lumē posuerit vbi iacet infans, in ea parte ad quam iacentis oculi possint remoueatur aspectus, vt nonnullos ex hoc etiam strabones fieri nouerimus, eam formam tenentibus oculis, quā teneris & molibus consuetudo quodam modo infixit. Ita & in alios corporis sensus, quācumq; finit illa ætas, intentione se quasi coarctant animæ paruulorū, vt quicquid per carnē offendit aut allicit, hoc solū abhorreat vehementer aut appetant: sua verò interiora non cogitent, nec possint admoneri vt hoc faciant: quia nondū admonētis signa nouerūt, vbi præcipuū locū verba obtinēt, quæ sicut alia profus nesciūt. **Q**uod autē aliud sit non se nosse, aliud nō se cogitare, iā in codē volumine ostendimus. Sed hanc ætatē omittamus, quæ nec interrogari potest quid in se agatur, & nos ipsi eius valde obliui sumus. Hinc tantū certos nos esse suffecerit, quòd eū homo de animi sui natura cogitare potuerit, atq; inuenire quod verū est, alibi nō inueniet, quā penes seipsum. Inueniet autem nō quod nesciebat, sed vnde nō cogitabat. **Q**uid enim scimus, si quod est in nostra mente nescimus, cū orania quæ scimus, non nisi mente scire possimus?

TANTA est tamē cogitationis vis, vt nec ipsa mēs quodammodo se in cōspectu suo ponat, nisi quādo se cogitat: ac per hoc ita nihil in cōspectu mentis est, nisi vnde cogitatur, vt nec ipsa mens, qua cogitatur quicquid cogitatur, aliter possit esse in cōspectu suo, nisi se ipsam cogitando. **Q**uomodo autē quando se nō cogitat in cōspectu suo non sit, cū sine se ipsa nunquā esse possit, quasi aliud sit ipsa, aliud cōspectus eius, inuenire nō possum. Hoc quippe de oculo corporis nō absurdè dicitur. Ipse quippe oculus loco suo fixus est in corpore, aspectus autē eius in ea quæ extra sunt tenditur, & vsq; in sidera extēditur. **N**ec est ocul⁹ in cōspectu suo, quando quidē nō cōspicit seipsum, nisi in speculo obiecto, vnde iā locuti sumus. **Q**uod nō sit vtiq; quādo se mens in suo cōspectu sui cogitatione constituit. **N**ūquid ergo alia sui parte aliā partē suā videt, cū se cōspicit cogitando, sicut aliis mēbris nostris, q̄ sunt oculi, alia mēbra nostra conspiciamus, q̄ in nostro possunt esse cōspectu? **Q**uid dici absurdius vel sentiri potest: **V**nde igitur auferatur mēs, nisi à se ipsa? & vbi ponitur in cōspectu suo, nisi ante se ipsam? nō ergo ibi erit vbi erat, quando in cōspectu suo non erat, quia hic posita, inde sublata est. Sed si conspiciēda migrabit, cōspectura vbi manebit? **A**n quasi geminatur vt & illic sit & hic, id est, & vbi conspiciere, & vbi cōspici possit: vt in se sit conspiciens, ante se cōspiciua: Nihil horū nobis veritas consulta respōdet, quoniam quādo isto modo cogitamus, nō nisi corporū fictas imagines cogitam⁹,

quod mentē non esse paucis certissimū est mētibus, à quib⁹ potest de hac re veritas cōsuli. Proinde restat, vt aliquid pertinēs ad eius naturā sit cōspectus eius, & in eā quādo se cogitat, non quasi pet loci spatium, sed incorporea conuersione reuocetur. **C**ū verò nō se cogitat, nō sit quidē in cōspectu suo, nec de illa suus formetur obtutus, sed tamē nouerit se tanquā ipsa sit sibi memoria sui. Sicut multarū disciplinarū peritus ea q̄ nouit, eius memoria cōtinētur, nec est inde aliquid in cōspectu mentis eius, nisi vnde cogitat, cætera in arcana quadam notitia sunt recōdita, quæ memoria nuncupatur. Ideo trinitatē sic cōmēdabamus vt illud vnde formatur, cogitantis obtutus, in memoria ponere: ipsam verò cōformationē tanq̄ imaginē quæ inde imprimitur, & illud quo vtrūq; cōiungitur amorē seu voluntatē. Mens igitur quādo cogitatione se conspicit, intelligit se & recognoscit: gignit ergo intellectu hūc, & cognitionē suā. Res quippe incorporea intellecta conspicitur, & intelligendo cognoscitur. Nam ita sanè gignit istā notitiā suam mens, quando cogitando intellecta se cōspicit, tanquā sibi antè incognita fuerit. Sed ita sibi nota erat, quemadmodū notæ sunt res quæ memoria cōtinentur, etiā si nō cogitetur: ⁊ quoniā dicimus hominē nosse literas, etiā cum de aliis rebus nō de literis cogitat. Hæc autē duo, gignens & genitū, dilectione tertia copulatur, quæ nihil est aliud quā voluntas fruendū aliquid appetens vel tenens. Idēoque etiā illis tribus nominibus in sinuandā mentis putauimus trinitatē, memoria, stelligētia, volūtate. Sed quoniā mentē semp̄ sui meminisse, semp̄q; se ipsam intelligere & amare, quamuis nō semper se cogitare discretā ab eis quæ nō sunt q̄ ipsa est, circa eiusdè libri de cimi finē diximus: quærendū est quonā modo ad cogitationē pertineat intellect⁹: notitia verò cuiusq; rei, quæ inest menti, etiā quādo non de ipsa cogitatur, ad solā dicatur memoriā pertinere. Si enim hoc ita est, non habebat hæc tria, vt & sui meminisset, & se intelligeret, & amaret: sed meminerat tantū sui, & postea cū cogitare se cepit, tūc se intellexit atq; dilexit.

QUAPROPTER diligentius illud cōsideremus exemplum q̄ adhibuimus, vt ostenderetur aliud esse rē quamq; nō nosse, aliud nō cogitare: fieri q; posse, vt nouerit homo aliqd q̄ nō cogitat, quādo aliud nō inde cogitat. **N**uarū ergo vel pluriū disciplinarū peritus, quādo vnā cogitat, aliā vel alias etiā si nō cogitat, nouit tamen. Sed nunquid rectè possumus dicere, iste musicus nouit quodē musicam, sed nunc eā nō intelligit, quia eā non cogitat: intelligit autē nunc geometriā, hanc enim nunc cogitat? **A**bsurda est quārū apparer ista sentētia. **Q**uid etiā illa, si dicamus, iste musicus nouit quidē musicā, sed nunc eā non amat, quādo eā non cogitat: amat autē nūc geometriam, quoniā nunc ipsam cogitat, nōne similiter absurda est? **R**ectissime verò dicimus: **I**ste quæ perspicis de geometria disputantē, etiā perfect⁹ est musicus: nā & meminit disciplinæ eius, & intelligit eā & diligit: sed quāuis eā nouerit & amet, nūc illā non cogitat, quoniam geometriam de qua disputat, cogitat. **H**inc admonemur esse nobis in abdito mentis quarūdā rerū quasdam notitias, & tunc quodammodo procedere in medium, atq; in cōspectu mentis velut aperitius constitui, quando cogitantur: tunc enim se ipsa mens, & meminisse, & intelligere, & amare inuenit, etiam vnde nō cogitabat, quādo aliud cogitabat. Sed vnde diu non cogitauerimus, & vnde cogitare nisi cōmoniti non valemus, id nos nescio quo eodēmq; mirro modo, si potest dici, scire nescimus. Denique rectè ab eo qui commemorat, ei cui commemorat dicitur: Scis hoc, sed scire te nescis. **C**ommemorabo, & inue-

al. quomodo.

Habitus est
in animo,
etiam si de-
sit actus.
CAP. VII.

nies te scientem quod te nescire putaveras. Id agunt & litera: quae de his rebus descriptae sunt, quas res duce ratione veras esse inuenit lector: non quas veras esse credit ei qui scripsit, sicut legitur historia, sed quas veras esse etiam ipse inuenit, siue apud se, siue in ipsa mentis luce veritate. Quis verò nec admonitus valet ista conuerti, magna caecitate cordis, tenebris ignorantiae demersus est altius, & mirabiliore diuina ope indiget, ut possit ad veram sapientiam peruenire. Propter hoc itaque volui de cogitatione adhibere qualecunque documentum, quo possit ostendi quomodo ex iis quae memoria continentur recordantis acies informetur, & tale aliquid gignatur ubi homo cogitat, quale in illo erat ubi ante cogitationem meminerat: quia facilius dignoscitur, quod tempore accedit, & ubi patres prolem in ipso tempore antecedit. Nam si nos referamus ad interioris mentis memoriam qua sui meminit, & interioris intelligentiam qua se intelligit, & interioris voluntatem qua se diligit, ubi haec tria simul semper fuerunt ex quo esse coeperunt, siue cogitarentur, siue non cogitarentur, videbitur quidem imago illius trinitatis, & ad solam memoriam pertinere. Sed quia ibi verbum esse sine cogitatione non potest: Cogitatio enim omne quod dicimus, etiam illo interiori verbo quod ad nullius gentis pertinet linguam: in tribus potius illis imago ista cognoscitur, memoria scilicet, intelligentia, voluntas. Hanc autem nunc dico intelligentiam qua intelligimus cogitantes, id est, quando eis repertis quae memoriae praesens fuerat, sed non cogitabatur, cogitatio nostra formatur: & ea voluntatem, siue amorem, vel dilectionem, quae ista prole parentemque coniungit, & quodammodo utriusque communis est. Hinc factum est ut etiam per exteriora sensibilia quae per oculos carnis videntur, legentium ducerem tarditatem, in undecimo scilicet libro: atque inde cum eis ingrederer ad hominis interioris eam potentiam qua ratiocinatur de temporalibus rebus, differens illam principaliter dominantem qua contemplamur aeternas: atque in duobus voluminibus egi, duodecimo utrumque discernens, quorum vnum est superius, alterum inferius, quod superiori esse subditum debet. Terdecimo autem de munere inferioris, quae humanarum rerum scientia salubris continetur, ut in hac temporalis vita id agamus quo consequamur aeternam, quanta potui veritate ac breuitate disserui: quando quidem rem tam multiplicem atque copiosam, multorum atque magnorum disputationibus multis magnisque celebrata, vno stricta volumine inclusi, ostendens etiam in ipsa trinitate, sed nondum quae Dei sit imago dicenda. **N**unc verò ad eam iam peruenimus disputationem, ubi principale mentis humanae, quo nouit Deum vel potest nosse, considerandum suscepimus, ut in eo reperiamus imaginem Dei. **Q**uamuis enim mens humana non sit eius naturae cuius est Deus, imago tamen naturae eius qua natura melior nulla est, ibi quaerenda & inuenienda est in nobis, quo etiam natura nostra nihil habet melius: sed prius mens in seipsa consideranda est antequam sit particeps Dei, & in ea reperienda est imago eius. Diximus enim eam etsi amissa Dei participatione obsoletam atque deformem, Dei tamen imaginem permanere. Eo quippe ipso imago eius est, quo eius capax est, eiusque particeps esse potest, quod tam magnum bonum, nisi per hoc quod imago eius est [intelligi] non potest. Ecce ergo mens meminit sui, intelligit se, diligit se: hoc si cernimus, cernimus trinitatem, nondum quidem Deum, sed iam imaginem Dei. Non forinsecus accipit memoria quod teneret, nec foris inuenit quod aspiceret intellectus, sicut corporis oculus. nec ista duo, velut formam corporis, & eam quae inde facta est in acie contuentis, voluntas foris iunxit: nec imaginem rei

Fidei transmittitur vestigiū quomodo tenet trinitatem. CAP. VI. 1. sent. dist. 3. ca. nunc verò.

quae foris visa est, quodammodo raptam & in memoria reconditam cogitatio cum ad eam conuerteretur, inuenit, & inde formatus est recordantis obtutus, iungente utrumque tertia voluntate: sicut in eis ostendebamus trinitatibus fieri, quae in rebus corporalibus reperiebatur, vel ex corporibus per sensum corporis introrsus quodammodo trahebantur: de quibus omnibus in lib. xi. differuimus. Nec sicut fiebat vel apparebat, quando de illa scientia differuimus, iam in hominis interioris operibus constituta, quae distinguenda fuit à sapientia. Vnde quae sciuntur, velut aduenticia sunt in animo, siue cogitatione historica illata, ut sunt facta & dicta, quae tempore peraguntur & transeunt, vel in natura rerum suis locis & regionibus constituta sunt: siue in ipso homine quae non erant oriuntur, aut aliis docentibus aut cogitationibus propriis, sicut fides quam plurimum in lib. xiiii. commendauimus: sicut virtutes quibus si verè sunt in hac mortalitate, ideo bene viuunt, ut beate in illa quae diuinitus promittitur immortalitate viuatur. Haec atque huiusmodi habent in tempore ordinem suum, in quo nobis trinitas memoriae visionis & amoris facilius apparebat: nam quaedam eorum praueeniunt cognitionem discensium. Sunt enim cognoscibilia, & antequam cognoscantur, sui que cognitio in discensibus gignunt. Sunt autem vel in locis suis, vel quae tempore praerierunt: quauis quae praerierunt, non ipsa sunt, sed eorum quaedam signa praeritorum, quibus visis vel auditis, cognoscantur fuisse atque transisse. Quae signa vel in locis sita sunt sicut monumenta mortuorum: & quaecunque similia, vel in literis fide dignis, sicut est omnis grauis & approbatae auctoritatis historia: vel in animis eorum qui ea iam nouerunt: eis quippe iam nota, & aliis utique sunt noscibilia, quorum scientiam praueenerunt, & qui ea nosse, illis quibus nota sunt docentibus possunt. Quae omnia, & quando discuntur, quaedam faciunt trinitatem, specie sua quae noscibilis fuit, etiam antequam nosceretur, eique adiuncta cognitione discensium, quae tunc esse incipit quando discit, ac tertia voluntate quae utrumque coniungit: Et cum cognita fuerint, alia trinitas, dum recoluntur, fit iam interior in ipso animo, ex iis imaginibus quae cum discerent sunt impressae in memoria, & informatione cogitationis ad ea conuerso recordantis aspectu, & ex voluntate quae tertia duo ista coniungit. Ea verò quae oriuntur in animo ubi non fuerunt, sicut fides, & cetera huiusmodi, & si aduenticia videntur, cum doctrina inserunt, non tamen foris posita vel foris peracta sunt, sicut illa quae creduntur, sed intus omnino in ipso animo esse coeperunt. Fides enim non est quod creditur, sed qua creditur: & illud quod creditur, illa conspicitur. Tamen quia esse coepit in animo, qui iam erat animus antequam ista esse coepisset, aduenticiū quiddam videtur, & in praeritis habebitur, quando succedente specie iam esse desiterit, aliamque nunc trinitatem facit per suam praesentiam, retenta, conspecta, dilecta: aliam tunc faciet per quoddam sui vestigium, quod in memoria praeritens deliquerit, sicut iam supra dictum est.

Vtrum autem tunc etiam virtutes, quibus in hac mortalitate bene viuunt, quia & ipse incipiunt esse in animo, qui cum sine illis prius esset, tamen animus erat, desinant esse cum ad aeterna perdixerint, nonnulla questio est. Quibusdam enim visum est desituras: & de tribus quidem, prudentia, fortitudine, temperantia, cum hoc dicitur, non nihil dici videtur. Iustitia verò immortalis est, & magis tunc perficietur in nobis, quam esse cessabit. De omnibus tamen quatuor magnus autor eloquentiae Tullius in Hortensio dialogo disputans: Si non bis, inquit, cum ex hac vita emigrauerimus, in beatorum insulis immortalae aeternae, ut fabule ferunt, degere liceret, quid opus esset eloquentia,

An & ceterae virtutes desinant in futura vita. CAP. IX.

1. sent. dist. 38. cap. 1.

1. sent. dist. 33. cap. post praedicta.

Quomodo memoria mentis renit in ipsa. CAP. X.

cum iudicia nulla fierent, aut ipsis etiam virtutibus: nec enim fortitudine egeremus, nullo proposito aut labore aut piculo, nec iustitia, cum esset nihil quod appeteretur alieni, nec temperantia quae regeret eas quae nullae essent libidines: nec prudentia quidem egeremus, nullo delectu proposito bonorum & malorum. Vna igitur essemus beati cognitione naturae & scientia, qua sola etiam deorum est vita laudanda. Ex quo intelligi potest, cetera necessitatis esse, vnum hoc voluntatis. Ita ille catus Orator, cum philosophia praedicaret, & reuolens ea quae à philosophis acceperat, & placide ac suauiter explicans, in hac tantum vita quam videmus erumnis & erroribus plenam, omnes quatuor necessarias dixit esse virtutes: nullam verò earum, cum ex hac vita emigrauerimus, si liceat ibi viuere ubi viuunt beati, sed bonos animos sola beatorum esse cognitione & scientia, hoc est contemplatione naturae, nihil est melius & amabilius: ea est natura, quae creauit omnes ceteras, instituitque naturas. Cui regenti esse subditum, si iustitiae est, immortalis est omnino iustitia: nec in illa esse beatitudine desinet, sed talis ac tanta erit, ut perfectior & maior esse non possit. Fortassis & aliae tres virtutes prudentia sine vilo iam periculo erroris, fortitudo sine molestia tolerandorum malorum, temperantia sine repugnatione libidinum, erunt in illa felicitate: ut prudentia sit nullum bonum Deo praeponeere vel equare, fortitudinis ei firmissime coherere, temperantia nullo defectu noxio delectari. Nunc autem quod agit iustitia in subueniendo miseris, quod prudentia in praecauendis in sidiis, quod fortitudo in perferendis molestiis, quod temperantia in coherendis delectationibus prauis, non ibi erit, ubi nihil omnino mali erit: ac per hoc ista virtutum opera, quae huic mortali vitae sunt necessaria, sicut fines ad quae referenda sunt, in praeritis habebuntur: & aliam nunc faciunt trinitatem, cum ea praesentia tenemus, aspiciamus, amamus: aliam tunc factura sunt, cum ea non esse, sed fuisse per quaedam eorum vestigia, quae praeritudo in memoria derelinquit, reperiemus: quia & tunc trinitas erit, cum illud qualecunque vestigium & memoriter retinebitur, & agnoscerit veraciter, & hoc utrumque tertia voluntate iungetur. In omnium istarum, quas commemorauimus, temporalium rerum scientia, quaedam cognoscibilia cognitione interpositione temporis antecedunt: sicut sunt ea sensibilia, quae iam erant in rebus, antequam cognosceretur: vel ea omnia, quae per historiam cognoscuntur. Quaedam verò simul esse incipiunt, velut si aliquid visibile, quod omnino non erat, ante nostros oculos oriatur, cognitionem nostram utique non praecedit: aut si aliquid sonet, ubi adest auditor, simul praesens incipit esse, simulque desinit, & sonus & eius auditus. Veruntamen siue tempore praecedentia, siue simul esse incipientia cognoscibilia cognitionem gignunt, non cognitione gignuntur. Cognitione verò facta, cum ea quae cognouimus, posita in memoria recordatione reuivuntur, sed non videat priorem esse tempore in memoria retentionem, quam in recordatione visionem, & huius utriusque tertia voluntate iunctionem? Porro autem in mente non sic est, neque enim aduenticia, sibi ipsa est, quasi ad seipsam quae iam erat, venerit aliunde eadem ipsa quae non erat: aut non aliunde venerit, sed in seipsa quae iam erat, nata sit ea ipsa quae non erat: sicut in ipso homine quae non erant oriuntur, aut aliis docentibus, aut cogitationibus propriis: sicut fides, sicut virtutes, sicut in mente, quae iam erat, oritur sicut quae non erat. Aut post cognitionem sui recordando seipsam velut in memoria sua constitutam videt, quasi non ibi fuerit antequam seipsam cognosceret: cum profecto ex quo esse coepit nunquam se meminisse, nunquam se intelligere, nunquam se amare desiterit, sicut iam ostendimus: ac per

hoc quando ad se ipsam cognitione conuertitur, fit trinitas in qua iam & verbum possit intelligi. Formatur quippe ex ipsa cognitio voluntate utrumque iungente. Ibi ergo magis agnoscenda est imago quam quaerimus. **S**ed dicit aliquis: Non est ista memoria, qua mens sui meminisse perhibetur, quae sibi semper est praesens. Memoria enim praeritorum est, non praesentium: nam quidam cum de virtutibus agerent, in quibus est etiam Tullius, in tria ista prudentiam diuiserunt, memoriam, intelligentiam, prouidentiam. Memoriam scilicet praeritis, intelligentiam praesentibus, prouidentiam rebus tribuentes, futuris, quam non habent certam, nisi praesentium futurorum, quae non est munus hominum, nisi deorum desuper, ut prophetis. Vnde Scriptura sapientia de hominibus aienis: Cogitationes, inquit, mortaliū timidae, & incertae prouidentiae nostrae. Memoria verò de praeritis, & intelligentia de praesentibus certa est, sed praesentibus utique incorporalibus rebus: nam corporales corporalium praesentes sunt aspectibus oculorum. Sed qui dicit memoriam non esse praesentium, attendat quemadmodum dictum sit in ipsis secularibus literis, ubi maioris fuit cura verborum integritas quam veritas rerum: nec talia passi. Ulysses oblitivus sui est Ithacus, discrimine tanto. Virgilius enim cum sui non oblitum diceret Ulysses, quid aliud intelligi voluit, nisi quod meminisset sui? Cum ergo sibi praesens esset, nullo modo sui meminisset, nisi ad res praesentes memoria pertineret. Qua propter sicut in rebus praeritis ea memoria dicitur, qua fit ut valeat recoli & recordari: sic in praesenti quod sibi est mens, memoria sine absurditate dicenda est, qua sibi praesens est ut sua cogitatione possit intelligi, & utrumque sui amori coniungi. Haec igitur trinitas mentis non propterea Dei est imago, quia sui meminit mens, & intelligit ac diligit se, sed quia potest etiam meminisse & intelligere & amare à quo facta est. Quodcum facit, sapiens ipsa fit. Si autem non facit, etiam cum sui meminit, se seque intelligit ac diligit stulta est. Meminerit itaque Dei sui ad cuius imaginem facta est, eumque intelligat atque diligit. Quod ut breuius dicam, colat Deum non factum, cuius ab eo capax est facta, & cuius particeps esse potest propter quod scriptum est: Ecce Dei cultus est sapientia: & non sua luce, sed summa illius lucis participatione sapiens erit, atque ubi aeterna, ibi beata regnabit. Sic enim dicitur ista hominis sapientia, ut etiam Dei sit. Tunc enim vera est, nam si humana est, vana est. Verum non ita Dei quae sapiens est Deus. Neque enim participatio sui sapiens est, sicut mens participatione Dei. Sed quae eadem modum dicitur iustitia Dei: non solum quae ipse iustus est, sed quae dat homini cum iustificat impiū, quam commendans Apostolus ait de quibusdam: Ignorantes enim Dei iustitiam & suam iustitiam volentes constituit, iustitiae Dei non sunt subiecti: sic etiam dici potest de quibusdam: Ignorantes Dei sapientiam, & suam volentes constituit, sapientiae Dei non sunt subiecti. Est igitur natura non facta, quae fecit omnes ceteras magnas paruasque naturas eis quas fecit sine dubitatione praestantior: ac per hoc etiam de qua loquimur rationali & intellectuali, quae hominis mens est ad eius qui eam fecit imaginem facta. Illa autem ceteris natura praestantior Deus est. Et quidem non longè post ab vnoquoque nostrum, sicut Apostolus dicit adiungens, In illo enim viuimus & mouemur & sumus. Quod si secundum corpus diceret, etiam de isto corporeo mundo posset intelligi. Nam & in illo secundum corpus viuimus, mouemur & sumus. Vnde secundum mentem quae facta est eius ad imaginem, debet hoc accipi excellentiore quodam, eodemque non visibili, sed intelligibili modo. Nam quid non est in ipso de quo diuine scriptum est, Quoniam ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia:

An & praesentium sit memoria. CAP. XI. 1. sent. dist. 3. ca. voluntas mea.

Sap. 9. ca. 4.

A Deo facta cognitio. CAP. XII.

Gen. 1. d. 27.

Iob 13. d. 28.

Rom. 10. d. 3.

Act. 17. f. 23.

Rom. 11. d. 35.

Pl. 72. d. 23.

Quomodo Dei reminiscitur. CAP. XV. III.

Plal. 93. b. 9.

Quomodo beate anime horit se ipsas. CAP. XV. IIII. Deut. 6. a. 5

Plal. 10. 5.

Luc. 10. c. 27.

Proinde si in ipso sunt omnia, in quo tandem possunt vivere quæ viuunt, & moueri quæ mouentur, nisi in quo sunt? Non tamen omnes cū illo sunt eo modo quo ei dictū est: Ego semper tecum. Nec ipse cū omnibus eo modo quo dicimus: Dominus vobiscum. Magna itaque hominis miseria est cū illo non esse, sine quo non potest esse. In quo enim est, sine quo non est: & tamen si eius non meminit, eumq; nō intelligit, nec diligit, cū illo nō est. Quod autē quisq; penitus obliuiscitur, nec cōmoneri eius utique potest. **D**e uisibilibus rebus ad hanc rem sumamus exemplū. Dicit tibi quispiam quem non recognoscis: Nosti me, & ut cōmoneat, dicit vbi, quando, quomodo tibi innotuerit: omnibusq; adhibitis signis quibus in memoriā reuocaris, si nō recognoscis, ita iā oblitus es, ut omnis illa noticia penitus deleta sit animo: nihilq; aliud restet nisi ut credas ei qui tibi hoc dicit, quod aliquando eū no ueras: aut ne hoc quidē, si fide dignus tibi esse qui loquitur non videtur. Si autē reminisceris, profectō redis in memoriā tuā, & in ea inuenis quod nō fuerat penitus obliuione deletum. Redeamus ad illud propter quod adhibuim⁹ humanæ cōuersationis exēplum. Inter cætera Psālmus 11, Cōuertatur, inquit, peccatores in infernū, omnes gentes quæ obliuiscuntur Deū. Porro autem 21. Cōmemorabuntur, inquit, & conuertentur ad Dominum vniuersi si nes terre. Nō igitur sic erant obliuiscite gentes Deū, ut eius nec cōmemorata recordarentur. Obluiscendo autē Deū tanquā obliuiscendo vitam suam, cōuersæ fuerant in mortē: hoc est, in infernū. Cōmemorata verō conuertuntur ad Dominum tanquam reuiuiscences reminiscendo vitā suā cuius eas habebat obliuio, id est, cuius obliuiscite fuerant. Itē legitur in x c i r i. Intelligite nunc qui insipientes estis in populo, & stulti aliquando sapite: Qui plantauit aurē non audiet: & cetera. Eis enim dictū est, qui Deū non intelligendo, de illo vana dixerūt. **D**e dilectione autē Dei plura reperitur in diuinis eloquijs testimonia. Ibi enim & illa duo cōsequēter intelliguntur, quia nemo diligit cuius nō meminit, & quod penitus nescit. Vnde illud est notissimū præcipuūq; præceptū: diliges Dominū Deū tuū. Sic itaq; condita est mens humana, ut nunquā sui non meminerit, nunquā se nō intelligat, nunquā se non diligit. Sed quoniam qui odit aliquid, nocere illi studet, non immeritō & mens hominis, quādo sibi nocet, odisse se dicitur. Nesciens enī sibi vult malē, dū non putat sibi obesse q; vult: sed tamē malē sibi vult, quādo id vult q; obfit sibi, vnde illud scriptū est: Qui diligit iniquitatē, odit animā suam. Qui ergo se diligere nouit, Deum diligit: qui verō non diligit Deū, etiam si se diligit, quod ei naturaliter inditū est, tamen non inconuenienter odisse se dicitur, cū id agit quod sibi aduersatur, & seipsum tanquā suus inimicus insequitur. Qui profectō est error horrend⁹, ut cū sibi omnes prodesse velint, multi non faciant, nisi quod eis perniciosissimū sit. Similē morbū mutorū animalium cū Poëta describeret, Dij, inquit, meliora pijs, errorēmq; hostibus illū: Discissos nudis laniabant dētribus artus. Cū morbus ille corporis fuerit, cur dixit errorem, nisi quia omne animal cū sibi natura conciliatum sit, ut se custodiat quantum potest, talis ille erat morbus, ut ea quorum salutem appetebant, sua membra laniarent: Cū autem Deum diligit mens, & sicut dictum est, consequenter eius meminit, eumq; intelligit, rectē illi de proximo suo præcipitur, ut eum sicut se diligit. Iam enim se non diligit peruersē, sed rectē, cū Deum diligit, cuius participatione imago illa non solum est, verum etiam ex vetustate renouatur, ex deformitate reformatur, ex infelicitate beati-

atur. Quamuis enim se ita diligit, ut si alterutrū proponatur, malit omnia quæ infra se diligit perdere, quæ perire, tamen superiorē deferendo, ad quē solum posset custodire fortitudinē suā, eōq; sibi lumine suo, cui canitur in Psāmo: Fortitudinem eā ad te custodiā, & in alio: Accedite ad eū, & illuminamini: sic infirma & tenebrosa facta est, ut à se quoq; ipsa, in ea quæ nō sunt quod ipsa, & quibus superior est ipsa, infelicius laberetur per amores, quos non valet vincere, & errores à quibus non videt quā redire. Vnde iā Deo miserante penitēs clamat in Psālmis: deseruit me fortitudo mea, & lumen oculorū meorū non est mecū. Non sanē in his tātis infirmitatis & erroris malis amittere potuit naturalē memoriā, intellectū & amorē sui, propter quod meritō dici potuit quod supra commemorauim⁹. Quamquam in imagine Dei ambulat homo, tamen vanē cōturbatur: Theaurizat, & nescit cui cōgregabit ea. Cur enim theaurizat, nisi quia fortitudo eius deseruit eū, per quā Deū habens, rei nullius indigeret? Et cur nescit cui congregabit ea, nisi quia lumen oculorum eius non est cū eo? Et ideo non videt quod veritas ait: Stulte, hac nocte animā tuam repetunt abs te, hæc quæ parasti cuius erūt: Veruntamen quia etiā talis in imagine Dei ambulat homo, & habet memoriā & intellectū & amorē sui, hominis mens: si ei manifestaretur quod vtrumque habere nō posset, & vnum ē duobus permitteretur eligere, alterū perditurus, aut thesauros quos cōgregauit, aut mentem: quis vīque adeo nō habet mētem, ut thesauros mallet habere quā mentē? Theauri enim mentē possunt plerūq; subuertere: at mens quæ non thesauris subuertitur, sine vllis thesauris facilius & expeditius potest viuere. Quis verō vltos thesauros, nisi per mentē poterit possidere? Si enim puer infans quāuis ditissimus natus, cū sit dominus omnium quæ iure sunt eius, nihil possidet mentē sopita, quonā tandē modo quisquā quicquam mentē possidebit amissa? Sed de thesauris quid loquor quod eis quilibet hominum, si talis optio proponatur, maualt carere quā mentē eū eos nemo præponat, nemo cōpareret luminibus corporis, quibus non vt aurū rarus quisque homo, sed omnis homo possidet calū: per lumina enim corporis quisq; possidet quicquid libenter videt. Quis ergo si tenere vtrumq; non possit, & alterutrū cogatur amittere, non thesauros quā oculos malit, & tamen si ab eo simili conditione quaratur, vtrū oculos malit amittere, an mentem, quis mente non videat eū oculos malle quā mentē? Mens quippe sine oculis carnis humana est, oculi autē carnis sine mēte beluini sūt. Quis porro nō hominē se malit esse etiā carne cecū, quāuis beluina videntē? Hæc dixi, vt etiam tardiores, quāuis breuiter cōmonerentur à me, in quorū oculos vel aures hę literæ peruenerint, quantū mēs diligit se ipsam etiā infirma & errās, malē diligendo atque sectādo quæ sunt infra ipsam. Diligere porro se ipsam non possit si se omnino nesciret, id est, si sui nō meminisset, nec se intelligeret, quia in se imagine Dei tam potens est, vt ei cuius imago est valeat inhærere. Sic enim ordinata est naturarum ordine, nō locorū, vt supra illam non sit nisi ille. Deniq; cū illi penitus adhęserit, vn⁹ erit spiritus. Cui rei attestatur Apostolus, dicens: Qui autē adhęret Domino, vnus spiritus est: accedēte quidem ista ad participationem naturę veritatis & beatitudinis illius, non tamen crescente illo in natura, veritate & beatitudine sua. In illa itaque natura cui feliciter adhærerit, immutabiliter viuēt, & immutabile videbit omne quod viderit. Tūc sicut ei diuina Scriptura promittit, satiabitur in bonis desiderium eius, bonis immutabilibus, ipsa trinitate Deo suo cuius imago est: &

Pl. 18. b. 10. Plal. 33. a. 6

Pl. 37. b. 11.

Plal. 38. 7.

Luc. 12. c. 20.

1. Cor. 6. d. 17.

Plal. 102. a. 5.

Et in iusti quedam re-ctē iudicāt. CAP. XV.

1. Cor. 4. b. 7.

Act. 17. f. 23.

al. Quia. Imago Dei quomodo reformatur in homine. CAP. XVI. Rom. 12. a. 2

est & ne vspia deinceps violeatur, erit in abscondito vultus eius, tāta vbertate eius impleta; vt eam nūquā peccare delectet. Scipsam verō nunc quādo videt, nō aliquid immutabile videt. **Q**uod ideo certē nō dubitat, quoniā misera est, & beata esse desiderat. Nec ob aliud fieri sperat hoc posse, nisi quia est mutabilis. Nā si mutabilia beata esse nō posset. Et quid eam fecisset miserā sub omnipotente & bono Domino, nisi peccatam suū, & iusticia Domini sui? Et quid eā faceret beatam suā, & iusticia Domini sui? Sed & meritū eius gratia est illius, cuius præmiū erit beatitudo eius. Iustitiam quippe dare sibi nō potest, quā perditā non habet. Hanc enim cū homo condereatur, accipit: & peccando utique perdit. Accipit ergo iustitiā, propter quā beatitudinē accipere mereatur. Vnde veraciter ei dicitur ab Apostolo, quasi de suo bono superbire incipienti: Quid enim habes quod non accepisti? Si autē accepisti, quid gloriaris quasi nō accepisset? Quando autē bene recordatur Domini sui, spiritu ei⁹ accepto, sentit omnino, quia hoc discit finitimo magisterio, nō nisi eius gratuito affectu posse se surgere, non nisi suo voluntario defectu cadere potuisse. Non sanē reminiscitur beatitudinis suæ, fuit quippe illa & nō est eiusq; ista penitus obliuiscit, ideoq; nec cōmemorari potest. Credit autē de illa fide dignis literis Dei sui per eius Prophetam conscriptis, natrantibus de felicitate paradisi, & illud primū & bonū hominis & malū historica traditione indicātib⁹: Domini autem Dei sui reminiscitur. Ille quippe semper est, nec fuit & non est, nec est & non fuit, sed sicut nunquam non erit, ita nūquā nō erat, & vbique totus est. Propter quod ista in illo & viuūt & mouetur & est, & ideo reminisci eius potest. Nō quia hoc recordatur quod eum nouerat in Adā, aut alibi alicubi ante huic⁹ corporis vitā, aut cū primū facta est vt inferretur huic⁹ corpori. Nihil enim horū omnino reminiscitur, quicquid horū est, obliuione deletum est. Sed cōmemoratur vt cōuertatur ad Dominū tanquā ad eam lucem quā iam cū ab illo auertatur, quodāmodo tangebatur. Nam hinc est quod etiā impij cogitat eternitatē, & multa rectē reprehendunt, rectēque laudant in hominū moribus. Quibus ea tandē regulis iudicant, nisi in quibus vident quemadmodū quisque viuere debeat, etiam si nec ipsi eodē modo viuāt. Vbi eas vidēt? Neq; enim in sua natura, cū proculdubio mēte ista videatur, eorūq; mētes cōstet esse mutabiles, has verō regulas immutabiles videat, q; quis in eis & hoc videre poterit: nec in habitu suæ mētis, cū illę regulæ sunt iustitiæ, mētes verō eorū cōstet esse iniustas. Vbi nā sunt istæ regulę scriptæ, vbi qd sit iustū, & iniustus agnoscat, vbi cernit habendū esse quod ipse non habet? Vbi ergo scriptę sunt, nisi in libro lucis illi⁹ quæ veritas dicitur? vnde omnis lex iusta describitur, & in cor hominis qui operatur iustitiā non migrādo, sed tāquā imprimēdo trāsferatur, sicut imago ex annulo & in cerā trāsfit, & annulū nō relīquit. Qui verō non operatur, & tamen videt quid operandū sit, ipse est qui ab illa luce auertitur, à qua tamē tangitur. Qui autē nec videt quodāmodū sit viuendū, excusabilis quidē peccat, quia nō est transgressor incognitę legis. Sed etiā ipse splēdore aliquoties vbique presentis veritatis attingitur, quando admonitus confiteretur. **¶** **Q**uod verō cōmemorari cōuertuntur ad Dominū ab ea deformitate, qua per cupiditates seculares conformabatur huic seculo, reformantur ex illo, audientem Apostolū dicentem: Nolite conformari huic seculo, sed reformamini in nouitate mētis vestrę, vt incipiat illa imago ab illo reformari, à quo formata est.

Non enim reformare seipsam potest, sicut potuit desormare. dicit etiam alibi: Renouamini spiritu mentis vestrę, & induite nouum hominem, eum qui secundum Deū creatus est in iustitia & sanctitate veritatis. Quod ait, secundum Deum creatum, hoc alio loco dicitur, ad imaginem Dei. Sed peccando iustitiam & sanctitatem veritatis amisit, propter quod hæc imago deformis & decolor facta est, hanc recipit cū reformatur & renouatur. Quod autem ait, Spiritu mentis vestrę: non ibi duas res intelligi voluit, quasi aliud sit mens, aliud spiritus mētis: sed quia omnis mēs spiritus est, non autem omnis spiritus mens est. Est enim spiritus & Deus: qui renouari non potest, quia nec veterascere potest. Dicitur etiā spiritus in homine, qui mēs non sit, ad quē pertinent imaginationes similes corporum. De quo dicit ad Corinthios, vbi dicit: Si autē orauero lingua, spiritus meus orat, mens autē mea infructuosa est. Hoc enim ait, quando id quod dicitur, non intelligitur: quia nec dici potest, nisi corporalium vocū imagines sonū oris in spiritus cogitatione præueniant. Dicitur & hominis anima spirit⁹. Vnde est in Euāgelio: Et inclinato capite tradidit spiritū: quo significata est mors corporalis, anima exiit [de corpore]. Dicitur spiritus etiā peccoris, quod in Ecclesiaste libro Salomonis apertissime scriptū est, vbi ait: Quis scit spiritus filiorū hominū si ascendet ipse sursum, & spiritus pecoris si descendet ipse deorsū in terrā? Scriptū est etiā in Genesi, vbi dicit diluuiū mortuā vniuersam carnē, quæ habebat in se spiritū vitæ. Dicitur spiritus etiā ventus, res apertissime corporalis. Vnde illud in Psālmis: Ignis, grādo, nix, glacies, spiritus tēpestatis. Quia ergo tot modis dicitur spiritus spiritū mentis dicere voluit eū spiritum, quæ mens vocatur. Sicut ait etiam idē Apostolus: In expoliatione corporis carnis. Nō duas vtique res intelligi voluit, quasi aliud sit caro, aliud corpus carnis: sed quia corpus multarū rerū nomē est, quarū nulla caro est; nā multa sunt excepta carne corpora cælestia, & corpora terrestria: corpus carnis dixit, corpus quod caro est. Sic itaque spiritū mentis eum spiritum quæ mens est, alibi quoq; apertius etiam imaginē nominauit, scilicet alijs verbis id ipsam præcipiens: Expoliantes vos, inquit, veterē hominem cum actibus eius, induite nouum hominē, qui renouatur in agnitione Dei secundum imaginem eius qui creauit eum. Quod ergo ibi legitur, Induite nouū hominē qui secundū Deum creatus est: hoc isto loco, Induite nouum hominem, qui renouatur secundum imaginem eius qui creauit eum. Ibi autē ait secundū Deū: hic verō, secundū imaginem eius qui creauit eū. Pro eo verō quod ibi posuit, In iustitia & sanctitate veritatis: hoc posuit hic, In agnitione Dei. Fit ergo ista renouatio reformatioque mentis secundum Deū, vel secundum imaginē Dei. Sed ideo dicitur secundū Deū: ne secundum aliam creaturā fieri putetur. Ideo autē secundū imaginē Dei: vt in ea re intelligatur fieri hæc renouatio, vbi est imago Dei, id est in mente. Quemadmodū dicimus, secundū corpus mortuū, non secundū spiritū, cum qui de corpore fidelis & iustus abscedit. Quid enim dicimus secundū corpus mortuū: nisi corpore vel in corpore, non anima vel in anima mortuū? Aut si dicamus, secundum corpus est pulcher, aut secundum corpus fortis, non secundum animam: quid est aliud quā corpore, non animo pulcher aut fortis est? Et innumerabiliter ita loquimur. Non itaque sic intelligamus, secundum imaginem eius qui creauit eū, quasi alia sit imago, secundum quam renouatur, non ipsa quæ renouatur. **S**ANE ista renouatio non momento vno fit ipsius conuersionis, sicut momento vno fit illa in baptismo renouatio remissione

Eph. 4. c. 23

Ioan. 4. c. 24

1. Cor. 14. c. 14.

Ioan. 19. f. 30

Ecl. 3. d. 21.

Gen. 7. c. 15.

Plal. 148. 8.

Col. 2. b. 11.

1. sent. dist. 15. cap. 7.

Col. 3. b. 9.

Eph. 4. c. 24.

Colo. 3. b. 9.

Ibid. b. 10.

Reformationis gradus & conuersionis. CAP. XVI. XXXI.

omnium peccatorum: neque enim vel vnum quantum necque remanet quod non remittatur; sed quemadmodum aliud est carere febribus, aliud ab infirmitate, quæ febribus facta est, reualefcere: itemque aliud est infirmum telum de corpore demere, aliud vulnus quod eo factum est secundâ curatione sanare: ita prima curatio est causam remouere languoris, quod per omnium fit indulgentiam peccatorum; secunda ipsam sanare languorem, quod fit paulatim proficiendo in renouatione huius imaginis: quæ quo demonstratur in Psalmo, vbi legitur: Qui propitius sit omnibus iniquitatibus tuis: quod fit in baptismo. Deinde sequitur: Qui sanat omnes languores tuos: quod fit quotidianis accessibus, cû hæc imago renouatur. De qua re Apostolus apertissimè locutus est, dicens: Et si exterior homo noster corrumpitur, sed interior renouatur de die in diem. Renouatur autem in agnitione Dei, hoc est, iustitia & sanctitate veritatis: sicut se habent apostolica testimonia quæ paulo antè cõmemorauimus. In agnitione igitur Dei, iustitiæque & sanctitatis veritatis, qui de die in diem proficiendo renouatur, transfert amorem à temporalibus ad æterna, à visibilibus ad intelligibilia, à carnalibus ad spiritalia atque ab istis cupiditatem frenare atque minuire, illisque se charitate alligare diligenter insistit. Tantum autem facit, quantum diuinitus adiuuatur. Dei quippe sc̄ticia est; sine me nihil potestis facere. In quo profectu & accessu tenentem mediatoris fidem, cum dies vitæ huius vltimus quemque cõpeterit, perducendus ad Deum quem coluit, & ab eo perficiendus excipitur ab angelis sanctis, incorruptibile corpus in fine seculi non ad pœnam, sed ad gloriam recepturus. In hac quippe imagine tunc perfecta erit Dei similitudo, quando Dei perfecta erit visio. De qua dicit apostolus Paulus: Videmus nunc per speculû in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Item dicit: Nos autem reuelata facie gloriam Domini speculantes, in eadem imaginè transformamur de gloria in gloriam, tanquã à Domini spiritu: hoc est, quod fit de die in diem bene proficientibus. Apostolus autem Ioannes, Dilectissimi, inquit, nunc filij Dei sumus, & nondum apparuit, quid erimus: scim⁹ autè quia cû apparuerit, similes ei erim⁹, quoniã videbimus eum sicuti est. Hic apparet tunc in ista imagine Dei fieri eius plenam similitudinem, quando eius plenam ceperit visionem. **Q**UANTUM possit hoc à Ioanne Apostolo etiam de immortalitate corporis dictum videri: Et in hac quippe similes erimus deo, sed tantummodo filio, quia solus in trinitate corpus accepit, in quo mortuus resurrexit, atque id ad superna p̄uexit. Nam dicitur etiam ista imago filij Dei, in qua sicut ille immortale corpus habebimus, conformes facti in hac parte, nõ patris imaginis aut Spiritus sancti, sed tantummodo filij, quia de hoc solo legitur, & fide sanctissimi accipit, Verbum caro factum est. Propter quod Apostolus: Quos antè, inquit, præsciuit & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Primogenitus utique à mortuis secundum eundem Apostolum, qua morte seminata est caro eius in contumelia, resurrexit in gloria. Secundum hanc imaginem filij, cui per immortalitatem cõformamur in corpore, etiam illud agimus quod dicit idem Apostolus: Sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem eius qui de celo est, ut scilicet qui secundum Adam mortales fuimus, secundum Christum immortales nos futuros fide vera & spe certa, firmamque teneamus. Sic enim nunc eadem imaginè portare possumus, nondum in visione, sed in fide, nondum in re, sed in spe. De corporis quippe resurrectione tunc loquebatur Apostolus, cum hæc diceret

At verò illa imago, de qua dictum est, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostrã: quia nõ dictum est, ad meam vel ad tuam, ad imaginem trinitatis factum hominem credimus, & quãta potuimus inuestigatione comprehendimus. Et ideo secundum hæc potius & illud intelligendum est, quod ait apostolus Ioannes: Similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est: quia de illo dixit de quo dixerat, Filij Dei sumus. Et immortalitas carnis illo perficitur momento resurrectionis, de quo ait apostolus Paulus: In istu oculi, in nouissima tuba, & mortui resurgunt incorrupti, & nos immutabimur. In ipso namque istu oculi ante iudicium resurgit in virtute, in incorruptione, in gloria corpus spiritale, quod nunc seminatur in infirmitate, corruptione, contumelia corpus animale. Imago verò quæ renouatur in spiritu mentis in agnitione Dei non exterius, sed interius de die in diem ipsa perficitur visione, quæ tunc erit post iudicium, facie ad faciem, nunc autem proficit per speculû in ænigmate. Propter cuius perfectionem dictum intelligendum est: Similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Hoc enim donum tunc nobis dabitur, cum dictum fuerit: Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum. Tunc quippe tolletur impius, ut non videat claritatem Domini quando ibunt sinistri in supplicium æternum, euntibus dextris in vitam æternã. Hæc est autè, sicut ait Veritas, vita æterna, ut cognoscant te, inquit, vnum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Hanc contemplatiuam sapientiã, quam proprie puto in literis sanctis à scientia distinctam, sapientiã nuncupari duntaxat hominis, quæ quidè illi non est, nisi ab illo cuius participatione verè sapiens fieri mens rationalis & intellectualis potest, Cicero cõmendans in fine dialogi Hortensij: Quæ nobis, inquit, dies noctesque considerantibus acuentibusque intelligentiã quæ est mentis acies, cauentibusque ne quando illa hebescat, id est in Philosophia viuētibus magna spes est: aut si hoc quod sentimus & sapimus mortale & caducum est, iucudum nobis perfunctis muneribus humanis occasum, neque molesta extinctionem, & quasi quietem vitæ fore: aut si, ut antiquis Philosophis hisque maximis longèque clarissimis placuit, æternos animos ac diuinos habemus, sic existimandum est, quo magis hi fuerint semper in suo cursu, id est, in ratione & inuestigandi cupiditate, & quò minus se admiscuerint atque implicuerint hominum vitis & erroribus, hoc his faciliorem ascensum & reditum in celum fore. Deinde addens hanc ipsam clausulam repetendõque sermonem finiens: Quapropter, inquit, ut aliquando terminetur oratio, si aut extinguitur quillè volumus cum in his artibus vixerimus, aut si ex hac in aliã haud paulo meliorem domum sine mora demigrare, in his studiis nobis omnis opera & cura ponenda est. Hic miror hominè tanti ingenij, perfunctis muneribus humanis, hominibus in philosophia viuētibus, quæ contemplatione veritatis beatos facit, iucudum promittere occasum, si hoc quod sentimus & sapimus mortale & caducum est: quasi hoc moriatur & intercidat quod nõ diligebamus, vel potius quod atrociter oderamus: ut iucudus nobis sit eius occasus. Verum hoc nõ didicerat à Philosophis quos magnis laudibus prædicat, sed ex illa noua Academia, vbi ei dubitare etiã de reb⁹ manifestissimis placuit, ista sententiã redolebat. A philosophis autè, sicut ipse cõfiteretur, maximis longèque clarissimis, æternos animos esse acceperat. Æterni quippe animi nõ inconueniẽter hac exhortatione excitantur, ut in suo cursu reperiatur, cû venerit vitæ huius extremum, id est, in ratione & inuestigandi cupiditate, minuscule se admiscant atque implicent hominum vitis

Gen. 1. c. 26. Quia sui patre homo ad imaginem & similitudinem Dei factus sit, ad quam proficiendo renouatur. C. A. P. V. T. X. I. X. I. Ioan. 3. a. 2.

1. Cor. 15. g. 31.

1. Cor. 13. d. 12.

1. Ioan. 3. a. 2.

Mat. 24. d. 34.

1. Ia. 26. b. 30.

Ioan. 17. a. 1.

1. Cor. 13. d. 21.

2. Cor. 3. d. 18.

2. Ioan. 3. a. 2.

1. Psal. 100. 2. 3.

2. Cor. 4. d. 16.

1. Cor. 13. d. 21.

2. Cor. 3. d. 18.

2. Ioan. 3. a. 2.

Imago filij tantum est corporum immortalitas. C. A. P. V. T. X. V. I. I. T.

1. Ioan. 1. b. 14. Rom. 8. f. 29.

Col. 1. c. 18. 1. Cor. 15. f. 45.

1. Cor. 15. f. 49.

vitis & erroribus, ut eis facilius sit regressus ad Deum. Sed iste cursus qui cõstituitur in amore atque inuestigatione veritatis, non sufficit miseris, id est, omnibus cum ista sola ratione mortalibus sine fide mediatoris. Quod in libris superioribus huius operis, maximè in III. & XIII. quantum potui demonstrare curauimus.

D. AVRELII AVGVSTINI DE TRINITATE, LIBER XV.

Supra mētē Deus. C. A. P. I.

VOLENTES in rebus quæ factæ sunt ad cognoscendū eū à quo factæ sunt, exercere lectorè, iã peruenimus ad eius imaginem, quod est homo, in eo quo cæteris animalibus antecellit, id est ratione vel intelligentia, & quicquid aliud de anima rationali vel intellectu dici potest, quod pertinet ad eã rem quæ mens vocatur vel animus. Quo nomine nonnulli auctores linguæ Latinæ, id quod excellit in homine, & non est in pecore, ab anima quæ inest & pecori, suo quodam loquedi more distinguunt. Supra hanc ergo naturam si querimus aliquid & verum querimus, Deus est, natura scilicet non creata, sed creatrix. Quæ utrū sit trinitas, nõ solū credentibus, diuinæ Scripturæ auctoritate, verum etiã intelligentibus, aliqua, si possum⁹ ratione iam demonstrare debemus. Cur autè si possum⁹ melius dixerim, res ipsa cum queri disputando coeperit, melius indicabit. **D**EVS quippe ipse quæ querimus adiuuabit, ut spero, ne sit infructuosus labor noster, & intelligamus quemadmodum dictum sit in Psalmo sacro: Lætetur cor quærentium Dominum, quærite Dominum, & confirmamini, quærite faciẽ eius semper. Videtur enim quod semper queritur, nunquam inueniri: & quomodo iam lætabitur, & non potius contristabitur cor quærentium, si non potuerint inuenire quod querunt? Non enim ait, Lætetur cor inuenientium, sed quærentium Dominum, & tamen Dominum Deum inueniri posse dum queritur, testatur Esaias propheta, dum dicit, Querite Dominum, & mox ut inteneritis, inuocate eum: & cū appropinquauerit vobis, derelinquat impius vias suas, & vir iniquus cogitationes suas. Si ergo queritis inueniri potest, cur dictum est: Querite faciẽ eius semper. An & inuentus fortè querendus est? Sic enim sunt incomprehensibilia requirenda, ne se existimet nihil inuenisse, qui quàm sit incõprehensibile quærebat, potuerit inuenire. Cur ergo sic querit si incomprehensibile comprehendit esse quod querit, nisi quia cessandum non est, quamdiu in ipsa incomprehensibilium rerum inuestigatione proficitur, & melior meliõque fit quærens tam magnum bonum, quod & inueniendū queritur, & querendū inuenitur? Nam & queritur ut inueniatur dulcius, & inuenitur ut queratur audius. Secundum hoc accipi potest, quod dictum est in libro Ecclesiastico dicere sapientiam: Qui me manducant, adhuc esuriunt: & qui bibunt me, adhuc sitient. Manducant enim & bibunt, quia inueniunt: & quia esuriunt ac sitiant adhuc, querunt. Fides querit, intellectus inuenit: propter quod ait Propheta: Nisi credideritis, non intelligetis. Et rursus intellectus eum quem inuenit adhuc querit. Deus enim respexit super filios hominum, sicut in Psalmo sacro canitur, ut videat si est intelligens aut requirens Deum. Ad hoc ergo debet homo esse intelligens, ut requirat Deum. Satis itaque rememorati fuimus in iis quæ Deus fecit: ut per ea cognosceretur ipse qui fecit: Inuisibilia enim eius à creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur. Vnde arguuntur in libro Sapientiæ, qui de iis quæ videntur

Deus quomodo semper queritur. C. A. P. II. Psal. 104. a. 3.

Es. 55. b. 6.

Ecc. 1. 4. c. 29.

Es. 7. b. 9.

Psal. 104. 2.

Rom. 1. c. 20.

bona non potuerunt scire eum qui est, neque operibus attendentes agnouerunt artificem, sed aut ignem, aut spiritum, aut citatum aërem, aut gyrum stellarum, aut violentiam aquarum, aut luminaria celi, rectores orbis terrarum deos putauerunt, quorum quidem si specie delectati hæc deos putauerunt, sciunt quanto Dominator eorum melior est. Speciei enim generator ea creauit. Aut si virtutem & operationem eorum mirati sunt, intelligent ab his quanto qui hæc cõstituit fortior est. A magnitudine enim speciei & creature cognoscibiliter potest creator videri. Hæc de libro Sapientiæ propterea posui, ne me fidelium quispiã frustra & inaniter existimet in creatura prius per quãdã sui generis trinitates quodammodo gradatim, donec ad mentem hominis peruenire, quæ sit illa indicia summæ illius trinitatis, quæ querimus cū Deum querimus. **S**E'D quoniam differendi & ratiocinandi necessitas per quatuordecim libros multa nos dicere cõpulsit, quæ cuncta simul aspicere nõ valemus, ut ad id quæ apprehendere volumus, ea celeri cogitatione referamus: faciã quantum Domino adiuuante potuero, ut quicquid in singulis voluminibus ad cognitionem disputatione perduximus, remota disputatione breuiter congeram, & tanquã sub vno mētis aspectu, non quemadmodum res quæque persuasit, sed ipsa quæ persuasit sunt ponam: ne tam longè sint à præcedentibus consequentia, ut obliuionem præcedentium faciat inspectio consequentiũ, aut certè si fecerit, citò possit quod exciderit relegendo recolligi. In primo libro secundum Scripturas sacras vnitas & æqualitas summæ illius trinitatis ostenditur. In secundo & tertio & quarto eadẽ: sed de filij missionem & Spiritus sancti diligenter questio pertractata, tres libros fecit. Demonstratumque est non ideo minorẽ mitente qui missus est, quia ille missus, hic missus est, cū trinitas quæ per omnia æqualis est, pariter quoque in sua natura immutabilis & inuisibilis, & ubiq; præsens inseparabiliter operet. In quinto propter eos quibus ideo videtur nõ eandẽ patris & filij esse substantiam, quia omne quod de Deo dicitur, secundum substantiã dici putant, & propterea gignere & gigni, vel genitum esse & ingentium, quoniam diuersa sunt, contendunt substantias esse diuersas, demonstratur non omne quod de Deo dicitur secundum substantiam dici, sicut secundum substantiã dicitur bon⁹ & magnus, & si quid aliud ad se dicitur: sed dici etiam relatiuè, id est non ad se, sed ad aliquid quod ipse nõ est: sicut pater ad filium dicitur: vel Dominus ad creaturã sibi seruietẽ: vbi si quid relatiuè, id est ad aliquid quod ipse non est, etiam ex tempore dicitur, sicuti est, Domine refugium factus es nobis, nihil ei accidere quo mutetur, sed omnino ipsum in natura vel essentia sua immutabilem permanere. In sexto quomodo dictus sit Christus ore Apostolico, Dei virtus & Dei sapientiã, sic disputatur, ut differatur eadem questio diligentius retractanda: vtrum à quo esse genitus Christus, non sit ipse sapientiã, sed tantum sapientiæ suæ pater, an sapientiã sapientiã genuerit. Sed quod liber horum esset, etiam in hoc libro apparuit trinitatis æqualitas, & non Deus triplex, sed trinitas: nec quasi aliquid duplum esset, & filium ad simplum Spiritum sanctum, vbi nec tria plus aliquid sunt quàm vnum horum. Disputatum est etiam quomodo possit intelligi quod ait Hilarius episcopus sanctus, Æternitas in patre, species in imagine, vsus in munere. In septimo questio quæ dilata fuerat, explicatur, ita ut Deus qui genuit filium, non solum sit pater virtutis & sapientiæ suæ, sed etiam ipse virtus atque sapientiã: sic & Spiritus sanctus: Nec tamen simul tres sunt virtutes aut tres sapientiæ, sed vna virtus &

Sap. 13. a. 1.

Omnium sã periorum h̄ brorum epi logus. C. A. P. XII.

1. 2. 3. 4.

Psal. 89. a. 1.

1. Cor. 1. d. 24.

1. sent. dist. 31. ca. nõ est.

174

vna sapientia, sicut vnus Deus & vna essentia. Deinde quaeritur, quomodo dicatur vna essentia, tres personae, & vel à quibusdā Græcis vna essentia, tres substantiæ, & inuētiū est elocutionis necessitate dici vt aliquo vno nomine enūciarentur, cū quæritur, quid tres sint, quos tres esse veraciter confitemur, patrem scilicet & filium & Spiritum sanctū. In octauo ratione etiā reddita intelligentibus clarū est, in substantia veritatis nō solum patrem filio non esse maiore, sed nec ambos simul aliquid maius esse quā solum Spiritū sanctū, aut quoslibet duos in eadē trinitate maius esse aliquid quā vnū, aut omnes simul tres maius aliquid esse quā singulos. Deinde per veritatē quæ intellectū cōspicitur, & per bonū summū à quo est omne bonū, & p iustitiā propter quā diligitur animus iustus, ab animo etiā nondū iusto, vt natura non solum incorporealis, verū etiā incommutabilis q̄ est Deus, quantum fieri potest, intelligeretur admodum: & per charitatē quæ in Scripturis sanctis Deus dicta est, per quā cepit vtique etiā trinitas intelligentibus apparere, sicut sunt amās, & q̄ amatur, & amor. In nono ad imaginē Dei, q̄ est homo secundū mētem, peruenit disputatio: & in ea quadā trinitas inuenitur, id est mēs & notitia qua se nouit: & amor quo se notitiā quæ suā diligit: & hæc tria æqualia inter se, & vnus ostēditur essentia. In decimo hoc idē diligētius subtiliūscque tractatū est, atq; ad id perductū, vt inueniretur in mente euidenter trinitas eius, in memoria scilicet & intelligentia & voluntate. Sed quoniā & hoc cōpertū est, quod mens nunquā esse ita potuerit, vt mens non sui meminisset, nō se intelligeret & diligeret, quāuis non semper se cogitaret, cū autē se cogitaret, nō se à corporalibus reb⁹ eadē cogitatione discerneret, dilata est de trinitate, cuius hæc imago est, disputatio, vt in ipsis etiā corporalibus visis inueniret trinitas, & distinctiō in ea lectoris exerceret intentio. In xi. ergo electus est sensus oculorū, in quo id quod inuentum est etiam in cæteris quatuor sensibus corporis & non dictū possit agnosci: atq; ita exterioris hominis trinitas, primò in iis quæ cernuntur extrinsecus, ex corpore scilicet quod videtur, & forma quæ inde in acie cernentis imprimitur, & vtique copulantis intentione voluntatis, apparuit. Sed hæc tria nō inter se æqualia, nec vnus esse substantiæ claruerūt. Deinde in ipso animo, ab iis quæ extrinsecus sensa sunt velut introducta inuenta est altera trinitas, vbi apparent eadem tria vnus esse substantiæ, imaginatio corporis quæ in memoria est, & inde informatio, cū ad eā cōuertitur acies cogitantis, & vtique cōiungens intēctio voluntatis. Sed ideo ista trinitas ad exteriorē hominē reperta est pertinere, quia de corporibus illata est quæ sentiuntur extrinsecus. In xii. discernenda visa est sciētia à sapiētia, & in ea quæ p̄prie sciētia nūcupatur, quia inferior est, prius quædā sui generis trinitas inquirēda. Quæ licet ad interiorē hominē iā ptineat, nondū tamen imago Dei vel appellanda sit vel putāda. Et hoc agit in xiii. per commendationē fidei Christiane. In xiiii. autē de sapiētia hominis vera, id est de munere eius in ipsis Dei participatione donata, quæ à sciētia distincta est, disputatur: & eò peruenit disputatio, vt trinitas apparerēt imaginē dei, quod est homo secundū mētem, quæ renouatur in agnitione Dei, secundū imaginē eius qui creauit hominem ad imaginem suam, & sic percipit sapientiam vbi contemplatio est æternorum. **I**A M ergo in ipsis rebus æternis incorporealis & incommutabilibus, in quarū perfecta contemplatione nobis beata, quæ non nisi æterna est, vita promittitur, trinitatem quæ Deus est inquiramus. Neque enim diuinorum librorum tantūmodo autoritas esse Deū predicat, sed omnis quæ nos

circūstat, ad quā nos etiā pertinemus, vniuersa ipsa rerum natura proclamāt, habere se præstantissimū conditorem, quod nobis mentem rationemque naturalem dedit, qua viuētia nō viuētib⁹, sensū prædita nō sentientibus, intelligentia non intelligentib⁹, immortalia mortalibus, impotētib⁹ potentia, iniustitia iusta, speciosa deformibus, bona malis, incorruptibilia corruptibilib⁹, immutabilia mutabilibus, inuisibilia visibilib⁹, incorporealia corporalibus beata miseris p̄ferēda videamus. Ac p̄ hoc quoniā rebus creatis creatorē sine dubitatione p̄ponimus, oportet vt cū & summē viuere & cūcta sentire atq; intelligere, & mori, corrumpi, mutarique non posse, nec corpus esse, sed spiritū omnium potentissimū, iustissimū, speciosissimū, optimū, beatissimūque fateamur. **S**E D hæc omnia, quæ dixi, & quæcunq; alia simili more locutionis humane dignē de Deo dici debent, & vniuersa trinitati quæ est vn⁹ Deus, & personis singulis in eadē trinitate conueniūt. **Q**uis enim vel vnū Deū, quod est ipsa trinitas, vel patrem, vel filium, vel Spiritū sanctū, audeat dicere, aut non viuēte, aut nihil sentiente vel intelligētem, aut in ea natura qua inter se prædicātur æquales, quemquā esse eorū mortale siue corruptibile, siue mutabile, siue corporeū: aut quisquā ibi neget aliquid potētissimū, iustissimū, speciosissimū, optimū, beatissimū: Si ergo hæc atq; huiusmodi omnia, & ipsa trinitas, & in ea singuli dici possunt, vbi aut quomodo trinitas apparebit? Redigamus itaque prius hæc plurima ad aliquā paucitatē. Quæ vita enim dicitur in Deo, ipsa est essentia eius atque natura. Nō itaque Deus viuūt nisi vita, quæ ipse sibi est. Hæc autē vita nō talis est qualis inest arbori, vbi null⁹ est intellectus, nullus est sensus: nec talis qualis inest pecori, habet enim vita pecoris sensum quinque peritū, sed intellectū habet nullum. At illa vita quæ Deus est, sentit atq; intelligit omnia, & sentit mente nō corpore, quia spiritus est Deus. Nō autē sicut animalia quæ habent corpora, per corpus sentit Deus. Nō enim ex anima cōstat & corpore: ac per hoc simplex illa natura sicut intelligit sentit, sicut sentit intelligit: idēque sensus quæ intellectus est illi. Nec ita vt aliquando esse desinat aut ceperit: immortalis est enim. Nec frustra de illo dictū est, quod solus habeat immortalitatem: nā immortalitas eius verē immortalitas est, in cuius natura nulla est cōmutatio. Ipsa est etiā vera æternitas qua est immutabilis Deus, sine initio, sine fine, cōsequenter & incorruptibilis. Vna ergo cadēque res dicitur, siue dicatur æternus Deus, siue immortalis, siue incorruptibilis, siue immutabilis: itēque cū dicitur, viuens & intelligēs, quod est vtique sapiēs, hoc idē dicitur. Nō enim percipit sapiētiam qua s̄t sapiēs, sed ipse sapiētia est. Et hæc vita eadēque virtus siue potētia eadēque species, qua potēs, atque speciosus dicit. **Q**uid enim potētius & speciosius sapiētia, quæ attingit a fine vsque ad finē fortiter, & disponit omnia suauiter: Bonitas etiā, atque iustitia, nūquid inter se in natura Dei, sicut in eius operibus distāt, tanquā duæ diuersæ sint qualitates Dei, vna bonitas, alia iustitia? Nō vtique. Sed quæ iustitia ipsa bonitas, & quæ bonitas ipsa beatitudo. Incorporealis autem vel incorporeus ideo dicitur Deus, vt spiritus credat vel intelligatur esse, nō corpus. Proinde si dicamus, æternus, immortalis, incorruptibilis, immutabilis, vnus, sapiēs, potēs, speciosus, iustus, bonus, beatus, spiritus, horū omnium nouissimū quod posui quasi tantūmodo videtur significare substantiā, cætera verò huius substantiæ qualitates: sed non ita est in illa ineffabili simplicitate dicitur. Quicquid enim secundum qualitates illic dicitur, secundum substantiam vel essentiam est intelligendum. Absit enim vt spiritus secundum substan-

Quicquid de Deo dicitur, ut ta substantia prædicatur. CAP. V.

104.4.c.14

1 Tim. 6. 16.

1 Cor. 1. 24.

al. offit.

Sap. 3. 1. 1.

1. sent. dist. 32. cap. 1.

Sap. 6. 2. 1.

Quomodo ipsa simplicitate Dei sit trinitas. CAP. VI. al. redigimus.

1. Cor. 1. 24.

Sap. 3. 1. 1.

1. sent. dist. 32. cap. 1.

substantiam dicatur Deus & bonus secundū qualitates, sed vtique secundū substantiam. Sic omnia cætera quæ commemorauimus, vnde in superioribus libris multa iā diximus. De quatuor igitur primis quæ modò à nobis enumerata atq; digesta sunt, id est, æternus, immortalis, incorruptibilis, immutabilis, vnū aliquid eligamus, quia vnū quatuorista significat, sicut iā disserui, ne per multa distendatur intentio, & illud potius quod positū est prius, id est, æternus: hoc faciam⁹ & de quatuor secundis, quæ sunt viuus, sapiens, potēs, speciosus. Et quoniā vita qualicunq; inest & pecori cui sapiētia nō inest, duo verò ista, sapiētia scilicet atque potentia, ita sunt inter se in homine comparata, vt sancta Scriptura diceret: Melior est sapiens quā fortis: speciosa porrò etiā corpora dici solent: vnū ex his quatuor quod eligimus, sapiens eligatur, quāuis hæc quatuor in Deo non inæqualia dicenda sunt. Nomina enim quatuor, res autē vna est. De certis verò vltimis quatuor, quāuis in Deo idem sit iustum esse quod bonum, quod beatū, idēque spiritum esse, quod iustū & bonum & beatū esse: tamen quia in hominibus potest esse spiritus nō beat⁹, potest & iustus & bonus nondū beatus, qui vero beatus est, profecto & iust⁹ & bon⁹ & spiritus est, hoc potius eligamus quæ nec in hominibus esse sine illis tribus potest, quod est beatus. **N**unc igitur cū dicimus, æternus, sapiēs, beatus, hæc tria sunt trinitas, quæ appellatur Deus: & redigimus quidē illa duodecim in istam paucitatē trium, sed eo modo forsitan possumus & hæc tria in vnum aliquod horum. Nam si vna eadēque res in Dei natura potest esse sapiētia & potentia, aut vita & sapiētia, cur non vna eadēque res esse possit in Dei natura, æternitas & sapiētia, aut beatitudo & sapiētia? Ac per hoc sicut nihil intererat vtum illa duodecim, an ista tria diceremus, quādo illa multa in istam redigimus paucitatē: ita nihil interest vtum tria ista dicamus, an illud vnū in cuius singularitatem duò cætera similiter redigi posse monstrauimus. **Q**uis itaque disputandi modus, quæ nā tādē vis intelligendi atque potētia, quæ viuacitas rationis, quæ acies cogitationis ostenderet, vt alia iā taceā, hoc vnum quod sapiētia dicitur Deus, quomodo sit trinitas? Neque enim sicut nos de illo percipimus sapiētiam, ita Deus de aliquo, sed sua est ipse sapiētia: quia non est aliud sapiētia eius, aliud essentia, cui hoc esse esse quod sapiētiam esse. Dicitur quidē in Scripturis sanctis Christus Dei virtus, & Dei sapiētia. Sed quemadmodū sit intelligendū, ne patrem filius videatur facere sapiētiam, in Libro septimo disputatū est. Et ad hoc ratio peruenit, vt sic sit filius sapiētia de sapiētia, quæ ad modū lumē de lumine, deus de Deo. Nec aliud potuimus inuenire Spiritū sanctum, nisi & ipsum esse sapiētiā, & simul omnes vnam sapiētiā, sicut vnum Deum, vnam essentiam. Hanc ergo sapiētiā quod est Deus, quomodo intelligimus esse trinitatem, non dixi, sed quomodo credimus: nam hoc inter fideles non debet habere quæstionē, sed si aliquo modo per intelligentiam possumus videre quod credimus, quis iste erit modus: Si enim recolamus vbi nostro intellectu ceperit in his libris trinitas apparere, octauus occurrit. Ibi quippe vt potuimus, disputando erigere tentauimus mentis intentionem ad intelligendam illam præstantissimam immutabilemque naturam, quod nostra mens non est. Quam tamen sic intuebamur, vt nec longè à nobis esset, & supra nos esset, non loco, sed ipsa sui venerabili mirabilique præstantia, ita vt apud nos esse suo præsentis lumine videretur. In qua tamen nobis adhuc nulla trinitas apparebat, quia non ad eam quærēdam in fulgore illo firmam mētis aciem

tenebamus: tantū quia nō erat aliqua moles, vbi crederet magnitudinem duorum vel triū plus esse quā vnus carnebamus vtique. Sed vbi ventū est ad charitatem, quæ in sancta Scriptura Deus dicta est, eluxit paululū trinitas, id est amās, & quod amatur & amor. Sed quia lux illa ineffabilis nostrum reuerberabar obtutū, & ei nondum posse contemperi, nostræ mentis quodāmodo conuincebatur infirmitas, ad ipsius nostræ mētis secundū quam factus est homo ad imaginem Dei, velut familiariorē cōsiderationē, referendæ laborantis intentionis causa, iter ceptū dispositumque refleximus. Et inde in creatura quæ nos sumus, vt inuisibilia Dei per ea quæ facta sunt cōspicere intellecta possemus, immorati sumus à nono vsque ad quartūdecimū librum. Et ecce iā quantum necesse fuerat, aut fortē plus quā necesse fuerat, exercitata in inferioribus intelligentia, ad summam trinitatē quæ deus est, conspiciendam nos erigere volumus, nec valemus. **N**ū enim sicut certissimas videmus trinitates, siue quæ forinsecus de rebus corporalibus sunt: siue cū ea ipsa quæ forinsecus sensa sunt cogitantur: siue cū illa quæ oriuntur in animo, nec pertinent ad corporis sensus, sicut fides, sicut virtutes quæ sunt artes agendæ vitæ, manifesta ratione cernuntur & scientia continentur: siue cū mens ipsa qua nouimus quicquid nosse nos veraciter dicimus, sibi cognita est, vel se cogitat, siue cū aliquid quod ipsa non est æternū atq; incommutabile cōspicit. Num ergo sicut in his omnibus certissimas videmus trinitates, quia in nobis sunt vel in nobis sunt, cū ista meminimus, aspiciamus, volumus, ita videmus etiā trinitate Deum: quia & illic intelligēdo conspiciamus tantam dicentē, & verbum eius, id est, patrem & filium, atque inde procedentē charitatē vtique cōmunē scilicet Spiritū sanctū? An trinitates istas ad sensus nostros vel ad animos pertinentes videmus potius quā credim⁹, Deū verò esse trinitatē credimus potius quā videm⁹. **Q**uod si ita est, profecto aut inuisibilia eius per ea quæ facta sunt nulla intellecta cōspicimus: aut si illa conspiciamus, non in eis conspiciamus trinitatē, & est illic quod conspiciamus, est quod etiā non conspiciamus credere debeamus. **C**ōspicere autē nos immutabile bonū, quod nos non sumus, liber octauus ostendit, & quartūdecimus cū de sapiētia quæ homini ex deo est loqueremur, admonuit. Cur itaque ibi non agnoscerimus trinitatē? An hæc sapiētia quæ Deus dicitur, non se intelligit, nō se diligit? Quis hoc dixerit, aut quis est qui non videat, vbi nulla sciētia est, nullo modo esse sapiētiā? Aut vero putandū est sapiētiā quæ Deus est, scire alia & nescire seipsam, vel diligere alia, nec diligere seipsam: quæ si dici siue credi stultum & impium est, ecce ergo trinitas, sapiētia scilicet & notitia sui & dilectio sui. **S**ic enim & in homine inuenimus trinitatē, id est mētem & notitiā qua se nouit, & dilectionē qua se diligit. **S**E D hæc tria ita sunt in homine, vt non ipsa sint homo. homo est enī, vt veteres definiūt, animal rationale morale. Illa ergo excellunt in homine, nō ipsa sunt homo. Et vna persona, id est singulus quisque homo, habet illa tria in mēte. **Q**uod si etiā definiamus hominē, vt dicamus, Homo est substantia rationalis cōstans ex anima & corpore, non est dubiū hominē habere animā quæ non est corpus, habere corpus quod non est anima. Ac per hoc illa tria nō homo sunt, sed hominis sunt vel in homine sunt. **D**etracto etiā corpore, si sola anima cogitatur, aliquid eius est mēs tāquā caput eius vel oculus vel facies, sed non hæc vt corpora cogitanda sunt. Non igitur anima, sed quod corpore in anima mens vocatur. **N**ūquid autem possumus dicere trinitatē sic esse in Deo, vt aliquid dei sit, nec ipsa sit Deus? **Q**ua-

Gen. 1. d. 7.

Rom. 1. c. 28.

Ibidem.

Trinitas quæ in simplicitate dei est in comprehensibilis. C. A. P. V. 1. 1.

1. sent. dist. 3. c. Rufus.

al. veter.

1. 101. 4. c. 16.

Col. 3. b. 10.

Gen. 1. c. 27.

Natura Dei incommutabilis. C. A. P. V. 1. 1. 1.

Quapropter singulus quisque homo, qui non secundum omnia que ad naturam pertinent eius, sed secundum solam mentem imago Dei dicitur, una persona est, & imago est trinitatis in mente. Trinitas vero illa cuius imago est nihil aliud est tota quam Deus, nihil est aliud tota quam trinitas. Nec aliquid ad naturam Dei pertinet, quod ad illam non pertineat trinitate, & tres personae sunt unius essentiae, non sicut singulus quisque homo una persona. Itemque in hoc magna distantia est, quod siue mentem dicamus in homine, cuiusque notitia & dilectione, siue memoria, intelligentia, voluntate, nihil mentis meminimus nisi per memoriam, nec intelligimus nisi per intelligentiam, nec amamus nisi per voluntatem. At vero in illa trinitate quis audeat dicere patrem, nec seipsum, nec filium, nec Spiritum sanctum intelligere nisi per filium, vel diligere nisi per Spiritum sanctum, per se autem meminisse tantum modo vel sui vel filij vel Spiritus sancti: eodemque modo filium nec sui nec patris meminisse nisi per patrem, nec diligere nisi per Spiritum sanctum, per se autem non nisi intelligere & patrem & seipsum & Spiritum sanctum: similiter & Spiritum sanctum: per patrem meminisse, & patris & filij & sui, & per filium intelligere & patrem & filium & seipsum, per se autem non nisi diligere & se & patrem & filium: tanquam memoria sit pater & sua filij & Spiritus sancti, filius autem intelligentia & sua & patris & Spiritus sancti, Spiritus vero sanctus charitas & sua & patris & filij: quis haec in illa trinitate opinari vel affirmare praesumat? Si enim solus ibi filius intelligit, ut intelligentia sit & sibi & patri & Spiritui sancto, ad illam reditur absurditate, ut pater non sit sapiens de seipso, sed de filio, nec sapientia sapientia genuerit, sed ea sapientia pater dicitur sapiens esse quam genuit. Vbi enim non est intelligentia, nec sapientia potest esse, ac per hoc si pater non intelligit ipse sibi, sed filius intelligit patri, profecto filius patrem sapientem esse facit. Et si hoc est Deo esse quod sapere & ea illi essentia est quae sapientia, non filius a patre quod verum est, sed a filio potius habet pater essentiam, quod absurdissimum atque falsissimum est. Hanc absurditatem nos in libro septimo discussisse, comuisse, abieciisse certissimum est. Est ergo Deus pater sapiens, ea qua ipse sua est sapientia, & filius sapientia patris de sapientia quod est pater, de quo genit' est filius. Quocirca consequenter est & intelliges pater ea qua ipse sua est intelligentia, neque enim esset sapiens qui non esset intelligens: filius autem intelligentia patris de intelligentia genitus quod est pater. Hoc & de memoria non inconuenienter dici potest. Quomodo est enim sapiens qui nihil meminit, vel sui non meminit? proinde quia sapientia pater, sapientia filius, sicut sibi meminit pater, ita filius: & sicut sui & filij meminit pater, memoria non filij, sed sua: ita sui & patris meminit filius, memoria non patris, sed sua. Dilectio quoque ubi nulla est, qui vlla dicat esse sapientiam? Ex quo colligitur ita esse patrem dilectionem suam, ut intelligentiam & memoriam suam. Ecce ergo tria illa, id est memoria, intelligentia, dilectio siue voluntas in illa summa & immutabili essentia quod est Deus, non pater & filius & Spiritus sanctus sunt, sed pater solus. Et quia filius quoque sapientia est genita de sapientia, sicut nec pater ei, nec Spiritus sanctus ei intelligit, sed ipse sibi, ita nec pater ei meminit, nec Spiritus sanctus ei diligit, sed ipse sibi: sua enim est & ipse memoria, sua intelligentia, sua dilectio: sed ita se habere, de patre illi est de quo natus est. Spiritus etiam sanctus quia sapientia est procedens de sapientia, non patrem habet memoriam, & filium intelligentiam, & se dilectionem: neque enim sapientia esset, si alius ei meminisset, eique alius intelligeret, ac tantummodo sibi ipse

diligere: sed ipse habet haec tria, & ea sic habet, ut haec ipsa ipse sit. Veruntamen ut ita sit, inde illi est unde procedit. Quis ergo hominum potest istam sapientiam qua nouit Deus omnia, ita ut nec ea quae dicuntur praeterita, ibi praetercant, nec ea quae dicuntur futura, quasi desint expectentur ut veniant, sed & praeterita & futura cum presentibus sint cuncta praesentia, nec singula cogitentur, & ab aliis ad alia cogitando transeat, sed in vno conspectu simul praesto sint vniuersa: quis, inquam, hominum comprehenderit istam sapientiam, eademque prudentiam, eademque scientiam, quandoquidem a nobis nec nostra comprehenduntur? Ea quippe que vel sensibus vel intelligentia nostra afflunt: possumus utrumque conspicerere. Ea vero quae abfunt, & tamen affuerunt, per memoriam nouimus quae obliuioni non sumus. Nec ex futuris praeterita, sed futura ex praeteritis, non tamen firma cognitione conuincimus. Nam quasdam cogitationes nostras quas futuras velut manifestius atque certius proximas quasi prospicimus, memoria faciente id agimus, cum agere valeamus quantum valeamus, quae ad ea non videatur quae futura sunt, sed ad praeterita pertinere. Quod licet experiri in eis dictis vel canticis, quorum seric memoriter reddimus. Nisi enim prauideamus cogitatione quod sequitur, non utique diceremus. Et tamen ut prauideamus, non prouidentia nos instruit, sed memoria. Nam donec finiatur omne quod dicimus, siue canimus, nihil est quod non prouisum, pro spectumque proferatur. Et tamen cum id agimus, non dicimus prouidentia, sed memoria praedicari. Fieri ista in animo vel ab animo nostro nouimus & certissimi sumus, quomodo autem hanc, quanto artenti' voluerimus aduertere, tanto magis noster & sermo succubit, & ipsa non perdurat intentio, ut ad liquidum aliquid nostra intelligentia, & si non lingua, perueniat. Et putamus nos vtrumque Dei prouidentia cadere sit quae memoria & intelligentia, qui non singula cogitando aspicit, sed vna aeterna & immutabili atque infabibili visione complectitur cuncta quae nouit, tanta mentis infirmitate posse comprehendere? In hac igitur difficultate & angustia libet exclamare ad deum viuum: Mirificata est scientia tua ex me, inualuit, & non potero ad illam. Ex me quippe intelligo quam sit mirabilis & incognibilis scientia tua, qua me fecisti: quando nec meipsam comprehendere valeo quem fecisti: & tamen in meditatione mea exardeo ignis ut quarta facie tua semper. INCORPORALEM substantiam scio esse sapientiam, & lumen esse in quo videtur quae oculis carnalibus non videtur: & tamen vir tatus tamque spiritalis, Videmus nunc inquit, per speculum in enigmate, tunc autem facie ad faciem. Quale sit & quod sit hoc speculum si quaeramus, profecto illud occurrit quod in speculo nisi imago non cernitur. Hoc ergo facere conati sumus, ut per imaginem hanc quae nos sumus, viderem' utrumque: a quo facti sumus, tanquam per speculum. Hoc significat etiam illud quod ait idem Apostolus: Nos autem reuelata facie gloriae Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur de gloria in gloria tanquam a Domini spiritu. Speculantes dixit, per speculum videntes: non de specula prospicientes. Quod in Graeca lingua non est ambiguum, vnde in Latinam translatum sunt Apostolicae litterae. Ibi quippe speculum ubi apparent imagines rerum, a specula de cuius altitudine longius aliquid intuetur, etiam sono verbi distat omnino, latiusque apparet Apostolum a speculo, non a specula dixisse, gloriam Domini speculantes. Quod verum ait, In eandem imaginem transformamur: ut utique imaginem Dei vultu intelligi, eandem dicens, istam ipsam scilicet, id est, quam speculamur; quia eadem

aliquo modo non aliter que summa sum.

Psalm. 138.

Psalm. 138. & 104. De speculo in quo deus videtur. CAPVT V. I. Cor. 13. d. 12.

2. Cor. 3. d. 18.

eadem imago est & gloria Dei, sicut alibi dicit: Vir quidem non debet velare caput suum, cum sit imago & gloria Dei. De quibus verbis iam in Libro duodecimo differuimus. Transformamur ergo dicit, de forma in formam mutamur, atque transimus de forma obscura in formam lucidam, quia & ipsa obscura imago Dei est, & si imago, profecto etiam gloria, in qua homines creati sumus, praesentes ceteris animalibus. De ipsa quippe natura humana dictum est, Vir quidem non debet velare caput cum sit imago & gloria Dei. Quae natura in rebus creatis excellentissima, cum a suo creatore ab impietate iustificata, & deformi forma formosam transfertur in formam. Est quippe & in ipsa impietate, quanto magis danabile vitium, tanto certius natura laudabilis. Et propter hoc addidit, De gloria in gloria: de gloria creationis, in gloriam iustificationis. Quamuis possit hoc & aliis modis intelligi, quod dictum est, de gloria in gloriam: de gloria fidei in gloriae speciei, de gloria qua filij Dei sumus, in gloria qua similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Quod vero adiunxit, Tanquam a Domini spiritu, ostendit gratiam Dei nobis conferri tam optabilis transformationis bonum. Haec dicta sunt propter quod ait Apostolus, nunc per speculum nos videmus. Quia vero addidit, in enigmate: multum hoc incognitum est quae literas nesciunt, in quibus est doctrina quaedam de locutionis modis, quos Graeci tropos vocant, eoque Graeco vocabulo etiam nos utimur pro Latino. Sicut enim schemata versitatis dicimus quam figuram, ita versitatis dicimus tropos quam modos. Singulorum autem modorum siue troporum nomina, ut singula singulariter referant, difficillimum est & insolentissimum Latine enunciare. Vnde quidam interpretes nostri, qui ait Apostolus, qui sunt in allegoria, nolentes Graecum vocabulum ponere, circumloquendo interpretati sunt dicentes, quae sunt aliquid ex alio significata. Nihil autem tropi, id est allegoriae, plures sunt species, in quibus est etiam quod dicitur aenigma. Definitio autem ipsi nominis generalis, omnes etiam species complectatur necesse est. Ac per hoc sicut omnis equus animal est, non omne animal equus est: ita omne aenigma allegoria est, non omnis allegoria aenigma est. Quid ergo est allegoria nisi tropus, ubi ex alio aliud intelligitur, quale illud est ad Thessalonicenses: Ita que non dormiamus sicut & ceteri, sed vigilemus, & sobrii simus. Nam qui dormiunt nocte dormiunt, & qui inebriantur nocte ebrii sunt: nos autem qui dici sumus, sobrii simus. Sed haec allegoria non est aenigma. Nam nisi multum tardis iste sensus in proprio est. Aenigma est autem, ut breuiter explicet, obscura allegoria, sicuti est: Sanguisugae erant tres filiae, & quaeque similia. Est vbi allegoria nominauit Apostolus, non in verbis eam reperit, sed in facto, cum de duobus filiis Abraham, vno de ancilla, altero de libera, quod non dictum, sed etiam factum fuit, duo testamentum intelligenda monstrauit: quod antequam exponeret, obscurum fuit, proinde allegoria talis, quod est generale nomen, posset specialiter aenigma nominari. Sed quia non solum qui eas literas nesciunt, quibus dicitur tropi, quaerunt quid dixerit Apostolus, nunc in enigmate nos videmus, verum etiam qui sciunt, tamen quod sit illud aenigma ubi nunc videmus nosse desiderant, ex utroque inuenienda vna est sententia: & ex illo scilicet, quod ait, Videmus nunc per speculum: & ex isto quod addidit, in enigmate. Vna est enim cum tota sic dicitur, Videmus nunc per speculum in enigmate. Proinde, quantum mihi videtur, sicut nomine speculi imaginem voluit intelligi, ita nomine aenigmatum quamuis similitudinem, tamen obscuram, & ad perspicendum difficile. Cum igitur speculi & aenigmatum nomine quaecumque similitudines ab Apostolo significatae intelligi possint, quae accommodatae sunt ad intelligendum

dum Deum, eo modo quo potest, nihil tamen est accommodatius quam id quod imago eius non frustra dicitur. Nemo itaque miratur etiam in isto modo videndi qui concessus est huic vitae, per speculum scilicet in aenigmatate laborare nos ut quomodoque videmus. Nomen quippe hic non sonaret aenigmatum, si esset facilis visionis. Et hoc est grandius aenigma, ut non videamus quod non videre non possumus. Quis enim non videt cogitationem suam? Et quis videt cogitationem suam, non oculis carnalibus dico, sed ipso interiore conspectu? Quis non eam videt, & quis eam videt? quandoquidem cogitatio visio est animi quaedam, siue assint ea quae oculis quoque corporalibus videantur, vel ceteris sentiatur sensibus: siue non assint, & eorum similitudines cogitatione cernantur: siue nihil eorum sed ea cogitatur quae nec corporalia sunt, nec corporaliu similitudines: sicut virtutes & vitia, sicut ipsa denique cogitatio cogitatur: siue illa quae per disciplinas traduntur liberalibus; doctrinae: siue istorum omnium causae superiores atque rationes in natura immutabili cogitentur: siue etiam mala & vana: ac falsa cogitemus, vel non consentiente sensu, vel errante consensu? Sed nunc de his loquamur quae nota cogitamus & habemus in notitia etiam si non cogitemus, siue ad contemplatiuam scientiam pertineant, quam propriae sapientiam dicimus: siue ad aeternam, quam proprie scientiam nuncupandum esse differuimus. Simul enim vtrumque metis est vnius, & imago Dei vna. Cum vero de inferiore distinctius & seorsum agitur, tunc non est vocanda imago dei, quamuis & tunc in ea nonnulla reperitur similitudo illius trinitatis, quod in tertio decimo volumine ostendimus. Nunc ergo simul de vniuersa scientia hominis loquimur, in qua nobis nota sunt quaecumque sunt nota, quae utique vera sunt, alioquin nota non essent. nemo enim falsa nouit, nisi cum falsa esse nouit. Quod si nouit, verum nouit. Verum est enim quod illa falsa sunt. De his ergo nunc discernimus quae nota cogitamus, & nota sunt nobis etiam si non cogitentur a nobis. Sed certe si ea dicere velimus, nisi cogitata non possumus. Nam & si verba non sonent, in corde suo dicit utique qui cogitat. Vnde illud est in libro Sapientiae: Dixerunt apud se cogitantes non recte. Exposuit enim quid sit, dixerunt apud se, cum addidit, cogitantes. Huic simile est in Euangelio, quod quidam scribae cum audissent ad Domino dictum paralytico: Cuius filii, remittuntur tibi peccata tua: dixerunt intra se, Hic blasphematur. Quid est enim, dixerunt intra se, nisi cogitatio: Denique sequitur: Et cum vidisset Iesus cogitationes eorum dixit: Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris? Sic Matthaeus. Lucas autem hoc idem narrat: Caeperunt cogitare scribae & pharisaei, dicentes, Quis est hic qui loquitur blasphemias? Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus? Ut cognouit autem cogitationes eorum Iesus, respondens dixit ad illos, Quid cogitatis in cordibus vestris? Quale est in libro Sapientiae, dixerunt cogitantes: tale hic est, cogitauerunt dicentes. Et illic enim & hic ostenditur intra se atque in corde suo dicere, id est cogitando dicere. Dixerunt quippe intra se, & dictum est eis: Quid cogitatis? Et de illo diuite cuius vberes fructus ager attulit, ait ipse Dominus: Et cogitabat intra se, dicens. Quaedam ergo cogitationes locutiones sunt cordis, ubi & os esse Dominus ostendit, cum ait: Non quod intrat in os coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem. Vna sententia duo quaedam hominis ora complexus est, vnum corporis, alterum cordis. Nam utique vnde illi hominem putauerant inquinari, in os intrat corporis. Vnde autem Dominus dixit inquinari hominem, de cordis ore procedit. Ita quippe expo-

Et cogitatio & notitia, & litterae verba sunt, & verbi diuini habent imaginem. CAPVT VI.

Ca. 1. & 2. 20.

Sap. 2. a. 1.

Mat. 9. a. 2.

Luc. 5. d. 21.

Sap. 2. a. 1.

Luc. 11. c. 17.

Math. 15. b. 15.

1. Cor. dist. 32. cap. post haec quae.

fuit ipse quod dixerat. Nam paulo post de hac discipulis suis, Adhuc & vos, inquit, sine intellectu estis: non intelligitis, quia omne quod in os intrat in ventrem vadit, & in secessum emittitur? Hic certe apertissime de moltrauit os corporis. At in eo quod sequitur os cordis ostendens: Quae autem, inquit, procedunt de ore, de corde exeunt, & ea coinquinant hominem. De corde enim exeunt cogitationes male &c. Quid hac expositione lucidius? Nec tamen quia dicimus locutiones cordis esse cogitationes, ideo non sunt etiam visiones exortae de notitiae visionibus, quando verba sunt. Foris enim cum per corpus haec sunt, aliud est locutio, aliud visio. Intra autem cum cogitamus, vtriusque vnum est. Sicut auditio & visio duo quaedam sunt inter se distantia in sensibus corporis, in animo autem non est aliud atque aliud videre & audire: ac per hoc cum locutio foris non videatur, sed potius audiatur, locutiones tamen interiores, hoc est cogitationes visas dixit a Domino sanctum Evangelium non auditas: Dixerunt, inquit, intra se, hic blasphematur. Deinde subiunxit: Et cum vidisset Iesus cogitationes eorum. Vidit ergo quod dixerunt: Vidit enim cogitatione sua cogitationes eorum, quas illi solos se putabant videre. Quisquis igitur potest intelligere verbum non solum antequam sonet, verum etiam antequam sonum eius imagines cogitatione voluatur: hoc enim est quod ad nullam pertinet linguam, earum scilicet quae linguae appellantur gentium, quarum nostra lingua Latina est: Quisquis, inquam, hoc intelligere potest, iam potest videre per hoc speculum atque in hoc enigmate aliquam verbi illius similitudinem, de quo dictum est, In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Necessesse est enim cum verbum loquimur, id est, quod scimus loquimur, ex ipsa scientia quam memoria tenemus, nascatur verbum quod eiusmodi sit omnino, cuiusmodi est illa scientia de qua nascitur. Formata quippe cogitatio ab ea re quam scimus, verbum est quod in corde dicimus, quod nec Graecum est nec Latinum, nec linguae alicuius alterius, sed cum id opus est in eorum quibus loquimur perferre notitiam, aliquod signum quo significetur assumitur. Et plerumque sonus, aliquando etiam nutus, ille auribus, ille oculis exhibet, ut per signa corporalia etiam corporis sensibus verbum quod mente gerimus innotescat. Nam & innuere quid est, nisi quodammodo visibiliter dicere? Est in Scripturis sanctis huius sententiae testimonium. Nam in Evangelio secundum Ioannem ita legitur: Amen amen dico vobis, quia vnus ex vobis tradet me. Aspiciebant ergo adinuicem discipuli, haesitantes de quo diceret. Erat ergo vnus ex discipulis eius recubans in sinu Iesu, quem diligebat Iesus. Innuit ergo huic Simon Petrus, & dicit ei: Quis est de quo dicit? Ecce innuendo dixit, quod sonando dicere non audebat. Sed haec atque huiusmodi signa corporalia siue auribus siue oculis presentibus quibus loquimur exhibemus. Inuentae sunt etiam literae per quas possemus & cum absentibus colloqui, sed ista signa sunt vocum, cum ipsae voces in sermone nostro earum quas cogitamus signa sint rerum. **P R O T I N D E** verbum quod foris sonat, signum est verbi quod intus lucet, cui magis verbi competit nomen. Nam illud quod profertur carnis ore, vox verbi est: verbumque & ipsum dicitur propter illud a quo ut foris appareret et assumptum est. Ita enim verbum nostrum vox quodammodo corporis fit, assumendo eam in qua manifestetur sensibus hominum: sicut verbum Dei caro factum est, assumendo eam in qua & ipsum manifestaretur sensibus hominum. Et sicut verbum nostrum fit vox, nec mutatur in vocem: ita verbum Dei caro quod factum est, sed absit ut mutaretur in carnem. Assumendo quippe illam, non in eam se consumendo, &

hoc nostrum vox fit, & illud caro factum est. Quapropter quicumque cupit ad qualemcumque similitudinem dei verbi, quamuis per multa dissimile, peruenire, non intueatur verbum nostrum quod sonat in auribus, nec quando voce profertur, nec quando silentio cogitatur. Omnium namque sonantium verba linguarum etiam in silentio cogitantur, & carmina percurrentur animo, tacente ore corporis. Nec solum numeri syllabarum, verum etiam modi cantilenarum cum sint corporales, & ad eum, qui vocatur auditus, sensum corporis pertinentes, per incorporeas quasdam imagines suas praesto sunt cogitationibus, & tacite cuncta ista voluentibus. Sed transeunda sunt haec, ut ad illud perueniatur hominis verbum, per cuius qualemcumque similitudinem sicut in enigmate videatur vtriusque Dei verbum. Non illud quod factum est ad illum vel ad illum Prophetam, & de quo dictum est: Verbum autem Domini crescebat & multiplicabatur. Et de quo iterum dictum est, Igitur fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi. Et iterum! Cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, accepistis non ut verbum hominum, sed sicuti est verum verbum Dei. Et innumerabilia similiter in Scripturis dicuntur de Dei verbo, quod in sonis multarum diuersarumque linguarum per corda & ora disseminatur humana. Ideo autem verbum Dei dicitur, quia doctrina diuina traditur, non humana. Sed illud verbum Dei quaerimus qualitercumque per hanc similitudinem nunc videre, de quo dictum est, Deus erat verbum: de quo dictum est, Omnia per ipsum facta sunt: de quo dictum est, Verbum caro factum est: de quo dictum est, Fons sapientiae verbum Dei in excelsis. Perueniendum est ergo ad illud verbum hominis, ad verbum rationalis animantis, ad verbum non de Deo nata, sed a Deo factae imaginis Dei, quod nec prolatium est in sono, neque cogitatum in similitudine soni, quod alicuius linguae esse necesse sit, sed quod omnia quibus significatur signa praecedat, & gignitur de scientia quae manet in animo, quando eadem scientia intus dicitur, sicuti est: simillima est enim visio cogitationis, visioni scientiae. Nam quando per sonum dicitur, vel per aliquod corporale signum, non dicitur sicuti est, sed sicut potest videri audiriue per corpus. Quando ergo quod in notitia est, hoc est in verbo, tunc est verum verbum & veritas: qualis expectatur ab homine, ut quod est in ista, hoc sit & in illo: quod non est in ista, non sit & in illo: hic agnoscitur, est est, non non. Sic accedit quantum potest ista similitudo imaginis factae ad illa similitudinem imaginis natae, qua Deus filius patri per omnia substantialiter similis praedicatur. Animaduertenda est in hoc enigmate etiam ista verbi Dei similitudo, quod sicut de illo verbo dictum est: Omnia per ipsum facta sunt, vbi Deus per vnguentum verbum suum praedicatur vniuersa fecisse, ita hominis opera nulla sunt, quae non prius dicuntur in corde. Vnde scriptum est, In initium operis verbum: sed etiam hic cum verum verbum est, tunc est initium boni operis. Verum autem verbum est, cum de scientia bene operandi gignitur, ut etiam ibi seruetur, est est, non non: ut si est in ea scientia qua viuendum est, sit & in verbo per quod operandum est, si non non: alioquin mendacium erit verbum tale, non veritas, & inde peccatum: non opus rectum. Est & haec in ista similitudine verbi nostri similitudo verbi Dei, quia potest esse verbum nostrum quod non sequatur opus. Opus autem esse non potest, nisi praecedat verbum: sic & verbum Dei potuit esse nulla existente creatura, creatura vero nulla esse potest nisi per ipsum per quod facta sunt omnia. Ideo que non Deus pater, non Spiritus sanctus, non ipsa trinitas, sed solus [Deus] filius: quod est, verbum Dei caro factum est, quamuis trinitate faciente, ut sequente atque imitante verbo

1. Cor. 3. d. 18.

1. Ioan. 3. a. 1. Cor. 13. d. 12.

Verbum hominis quatenus verum. CAPVT XII.

Academica philosophia.

Ioan. 1. Eccl. 1. 27.

ad hoc habet.

Ioan. 1. 3.

Eccl. 37. c. 20.

ad Verbum mentem.

1. Cor. 1. b. 14.

verbo nostro eius exemplum, recte viuemus, hoc est nullum habentes in verbi nostri vel contemplatione vel operatione mendacium. Verum huius imaginis est quandoque futura perfectio. Ad haec consequendam nos erudit magister bonus fide Christiana, pietatisque doctrina, ut reuelata facie legis velamine quod est vmbra futurorum, gloriam Domini speculantes per speculum scilicet intuentes, in eandem imaginem transferremur de gloria in gloriam tanquam a Domini spiritu, secundum superiorem de his verbis disputationem. Cum ergo hac transformatione ad perfectum fuerit haec imago renouata, similes Deo erimus, quoniam videbimus eum, non per speculum, sed sicuti est: quod dicit Apostolus Paulus, Facie ad faciem. Nunc vero in hoc speculo, in hoc enigmate, in hac qualicumque similitudine, quanta sit etiam dissimilitudo, quis potest explicare? Attingam tamen aliqua ut valeo, quibus id possit aduerri. **P R I M O** ipsa scientia de qua veraciter cogitatio nostra formatur, quando quae scimus loquimur, qualis aut quanta potest homini prouenire, quamlibet peritissimo atque doctissimo? Exceptis enim quae in animu veniunt a sensibus corporis, in quibus tam multa aliter sunt quam videntur, ut eorum verisimilitudine nimium constipatus, sanus sibi esse videatur qui insanit: vnde Academica philosophia sic inualuit, ut de omnibus quae habitans multo miserius insaniret: his ergo exceptis quae a corporis sensibus in animu veniunt, quantum reru remanet quod ita sciam? sicut nos viuere scimus? in quo prorsus non metumus, ne aliqua verisimilitudine forte fallamur, quoniam certum est etiam eum qui fallitur viuere; nec in eis visis haec habentur, quae obiciuntur extrinsecus, ut in eo sic fallatur oculus, quae admodum fallitur cum in aqua remus videtur infractus, & nauigantibus turres moueri, & alia sexcenta quae aliter sunt quam videntur, quia nec per oculum carnis hoc cernitur. Intima scientia est qua nos viuere scimus, vbi ne illud quidem Academicus dicere potest, fortasse dormis & nescis, & in somnis vides. Vnde quippe somniantium simillima esse visis vigilantium quis ignorat? Sed qui certus est de vitae suae scientia, non in ea dicit, scio me vigilare, sed scio me viuere: siue ergo dormiat, siue vigeat, viuunt. Nec in ea scientia per somnia falli potest, quia & dormire & in somnis videre, viuens est. Nec illud potest Academicus aduersus ista scientia dicere, furis fortaffis & nescis, quia sanorum visis simillima sunt etiam visis furantium, sed qui furit viuunt. Nec contra Academicos dicit, Scio me non furere, sed scio me viuere. Nunquam ergo falli nec metiri potest, qui se viuere dixerit scire. Mille itaque fallacium visorum genera obiciuntur ei qui dicit, scio me viuere, nihil horum timebit, quando & qui fallitur viuunt. Sed si talia sola pertinent ad humanae scientiam per pauca sunt, nisi quia in vnoquoque genere ita multiplicantur, ut non solum pauca non sunt, verum etiam reperiantur per infinitum numerum tendere. Qui enim dicit, scio me viuere, vnum aliquid scire se dicit. Proinde si dicat, scio me scire me viuere, duo sunt iam, hoc verum quod scit haec duo, tertium scire est: sic potest addere & quartum & quintum, & innumerabilia, si sufficiat. Sed quae innumerabilem numerum vel comprehendere singula addendo, vel dicere innumerabiliter non potest, hoc ipsum certissime comprehendit ac dicit, & verum hoc esse, & tam innumerabile, ut verum eius infinitum numerum non possit comprehendere ac dicere. Hoc & in voluntate certa similiter aduertit potest. Quis est enim cui non impudenter respondeatur, forte falleris, dicenti volo beatus esse? Et si dicat, scio me hoc velle & hoc me scire scio, iam his duobus, & tertium potest addere, quod haec duo sciat, & quartum quod haec duo scire se sciat, & similiter in

infinitum numerum pergere. Item si quisquam dicat, errare nolo, nonne siue erret siue non erret, errare tamen eum nolletur erit? Quis est qui huic non impudentissime dicat forsitan falleris, cum profecto vbi cumque fallatur, falli se tamen nolle non fallitur? Et si hoc seire se dicat, addit quantum vult rerum numerum cognitarum, & numerum esse perspicit infinitum. Qui enim dicit, nolo me falli, & hoc me nolle scio, & hoc me scire scio, iam & si non commoda elocutione potest hic infinitum numerum ostendere: & alia reperitur, quae aduersus Academicos valeat, qui nihil ab homine sciri posse contendunt. Sed modus adhibendus est, praefertim quia in opere isto non hoc suscipimus. Sicut in de libris tres nostri, primo nostrae conuersionis tempore conscripti, quos qui potuerit & voluerit legere, lectorem intellexerit, nihil eum profecto quae ab eis contra perceptionem veritatis argumeta multa inuenta sunt, permouebunt. Cum enim duo sint genera rerum quae sciuntur, vnum earum quae per sensus corporis percepit animus, alterum earum quae per seipsum, multa illi Philosophi garriculis contra corporis sensus: animi autem quasdam firmissimas per seipsum perceptiones quasdam verarum, quale illud est quod dixi, scio me viuere, nequaquam in dubio vocare potuerunt. Sed absit a nobis ut ea quae per sensus corporis didicimus, vera esse dubitemus, per eos quippe didicimus caelum & terram, & ea quae in eis nota sunt nobis, quantum ille qui & nos & ipsa condidit, innotescere nobis voluit. Absit etiam ut scire nos negemus quae testimonio didicimus aliorum, alioquin esse nescimus Oceanum. Nescimus esse terras atque vrbes, quas celeberrima fama commendat. Nescimus fuisse homines & opera eorum, quae historica lectione didicimus. Nescimus quae quotidie vnde cumque nunciantur: & indicibus consonis contestantibusque firmantur. Postremo nescimus in quibus locis, vel ex quibus hominibus fuerimus exorti, quia haec omnia testimonio credidimus aliorum. Quod si absurdissimum est dicere, non solum nostrorum, verum etiam & alienorum corporum sensus plurimum addidisse nostrae scientiae contendendum est. Haec igitur omnia & quae per se ipsum, & quae per sensus sui corporis, & quae testimonio aliorum percepta scit animus humanus, thesaurus memoriae condita tenet, ex quibus gignitur verbum verum, quando quod scimus loquimur, sed verbum ante omnem sonum, ante omnem cogitationem soni. Tunc enim est verbum simillimum rei notae de qua gignitur & imago eius, quoniam de visione scientiae visio cogitationis exoritur, quod est verbum linguae nullius, verbum verum de re vera, nihil de suo habes, sed totum de illa scientia de qua nascitur. Nec inter est quando id didicerit, qui quod scit loquitur, aliquando enim statim ut dicit, hoc dicit, dum tamen verbum sit verum, id est, de rebus notis exortum. **S E D** nunquid Deus pater, de quo natum est verbum de Deo Deus, nunquid ergo Deus pater in illa sapientia quod est ipse sibi, alia didicit per sensum corporis sui, alia per ipsum? Quis hoc dicat, qui non animal rationale, sed supra animam rationale Deum cogitat, quantum ab eis cogitari potest, qui cum omnibus animalibus & omnibus animis praefertur, quamuis per speculum & in enigmate coniciendo videant, nondum facie ad faciem sicuti est? Nunquid Deus pater ea ipsa, quae non per corpus, quod est ei nullum, sed per se ipsum scit, aliunde ab aliquo didicit, ut verum eius vel testibus ut ea sciret, indiguit? Non vti que. Ad omnia quippe scienda quae scit, sufficit sibi illa perfectio. Habet quidem nuncios, id est angelos, non tamen qui ei quae nescit annunciet: non enim sunt vlla quae nesciat, sed bonum eorum est de operibus suis eum consulere veritatem: & hoc est quod ei dicuntur nonnulla nunciare, non ut ipsa

Mat. 9. a. 2.

Ioan. 1. a. 1.

Ioan. 13. c. 21.

De verbo summo. CAPVT XII.

Ioan. 1. b. 14.

Scientiae nihil accedit ex rebus cogitis. CAPVT XII.

4. sent. dist. 45 ca. sed forte.

Matt. 6. b. 8. 1. sent. dist. 38. ca. 1. & 4. dist. 45. c. Sed.

1. sent. dist. 38. ca. 1. & c. hanc ergo.

Eccle. 13. d. 29.

1. sent. dist. 96. cap. 1.

1. sent. dist. 5. c. ostēditur.

Verbum per omnia aequale patri pro nomen. CAPVT XLII. 1. sent. dist. 59. cap. 3. ad illi.

1. Cor. 1. d. 19.

Ioan. 5. c. 19.

1. sent. dist. 39. c. 1. in me dno.

eis dicitur, sed ut ab illo ipsi per verbū eius sine corpora-
 li sono nunciēt quod voluerit, ab eo missi ad quos vo-
 luerit, totū ab illo per verbū eius audientes, id est, in
 eius veritate inuenientes quid sibi faciendum, quid,
 quibus, & quādo nunciandū sit. Nā & nos oramus eū
 nec tamen necessitates nostras docemus eum. Nouit
 enim, ait verbū eius, pater vester quid vobis necessa-
 rium sit, priusquam petatis ab eo. Nec ista ex aliquo tē-
 pore cognouit vt nosset, sed futura omnia temporalia
 atque in eis etiam quid, & quando ab illo petitur fue-
 ramus, & quos & de quibus rebus vel exauditurus vel
 nō exauditurus esset, sine initio antē presciuit. Vniuer-
 sas autē creaturas suas & spirituales & corporales, non
 quia sunt ideo nouit, sed ideo sunt, quia nouit. Non eni-
 ni nesciuit quæ fuerat creaturus. Quia ergo sciuit crea-
 uit, non quia creauit sciuit. Nec aliter ea sciuit creata,
 quā creanda. Nō enim eius sapientiæ aliquid accessit
 ex eis, sed illis existentibus sicut oportebat & quando
 oportebat, illa mansit vt erat. Ita & scriptū est in libro
 Ecclesiastico: Antequam crearetur omnia nota sunt il-
 li, sic & postquam consummata sunt. Sic, inquit, non
 aliter: & antequam crearetur, & postquā consummata
 sunt, sic ei nota sunt. Longē est ergo huic scientiæ, scie-
 tia nostra dissimilis. Quæ autem scientia Dei est, ipsa
 & sapientia, & quæ sapientia, ipsa essentia siue substan-
 tia. Quia in illius naturæ simplicitate mirabili, non est
 aliud sapere quā esse, sed quod est sapere, hoc est & esse,
 sicut & in superioribus libris saepe iam diximus. Nostra
 verò scientia in rebus plurimis propterea & amissibilis
 est & receptibilis, quia nō hoc est nobis esse quod scire
 vel sapere, quoniam esse possumus, etiam si nesciamus,
 neque sapiamus, ea quæ aliud de didicimus. Propter
 hoc sicut nostra scientia illi scientiæ Dei, sic & nostrū
 verbū quod nascitur de nostra scientia dissimile est illi
 verbo Dei, quod natū est de patris essentia. Tale est au-
 tem ac si dicerem, de patris scientia, de patris sapientia
 vel quod est expressius, de patre scientia, de patre sapien-
 tia. VERBUM ergo Dei patris vnigenitus Dei filius,
 per omnia patri similis & æqualis, Deus de Deo, lumē
 de lumine, sapientia de sapientia, essentia de essentia,
 est hoc omnino quod pater, nō tamē pater, quia iste fi-
 lius, ille pater. Ac per hoc nouit omnia quæ nouit pater,
 sed ei nosse de patre est sicut esse. Nosse enī & esse illi
 vnū est. Et ideo patri sicut esse nō est filio, ita nec nosse.
 Proinde tanquā seipsum dicens, pater genuit verbū
 sibi æquale per omnia. Non enim seipsum integrē per-
 fecit quæ dixisset, si aliquid minus, aut amplius esset in
 eius verbo quā in ipso. Ibi summē illud agnoscitur,
 est est, non nō: & ideo verbū hoc verē veritas est, quoniam
 quicquid in ea scientia, de qua genitū est, & in ip-
 so est. Quod autē in ea non est, nec in ipso est. Et falsū
 habere aliquid hoc verbū nūquā potest, quia immu-
 tabilitate sic se habet, vt se habet de quo est. Nō enim
 potest filius a se facere quicquā, nisi quod viderit pa-
 trem facientem. Potenter hoc non potest, nec est infir-
 mitas ista, sed firmitas, qua falsa esse nō potest veritas.
 Nouit itaque omnia Deus pater in seipso, nouit in fi-
 lio. Sed in seipso tanquā seipsum, in filio tanquā
 verbum suum, quod est de his omnibus quæ sunt in se-
 ipso. Omnia similiter nouit & filius, in se scilicet, tan-
 quā ea quæ nata sunt de iis quæ pater nouit in seipso. In
 patre autē tanquā ea de quibus nata sunt, quæ ipse fi-
 lius nouit in seipso. Sciūt ergo inuicē pater & filius, sed
 ille gignēdo, iste nascēdo. Et omnia quæ sunt in eorū
 scientia, in eorū sapientia, in eorū essentia, vnusquisq;
 eorum simul videt, nō particulatim aut singillatim ve-
 lut alternante conspectu hinc illuc, & inde huc, &
 rursus inde vel inde in aliud, atq; aliud, vt aliqua vide-

re non possit nisi nō videns alia: sed, vt dixi, simul om-
 nia videt, quorum nullum est quod nō semper videt.
 Verbum autem nostrū illud quod non habet sonū ne-
 que cogitationem soni, sed eius rei quam videndo in-
 tus dicimus, & ideo nullius linguæ est, atq; inde vtrū-
 que simile est in hoc ænigmate illi verbo Dei, quod e-
 tiā Deus est, quoniā sic & hoc de nostra nascitur, quē-
 admodū & illud de scientia patris natum est. Nostrum
 ergo tale verbū quod inuenimus esse vtrūque illi simi-
 le quantum sit etiam dissimile, sicut à nobis dici potue-
 rit, non pigeat intueri. **V** N Q V I D verbū nostrum
 de sola scientia nostra nascitur? Nōne multa dicimus
 etiam quæ nescimus? Nec dubitantes ea dicimus, sed
 vera esse arbitrātes: quæ fortē si vera sunt, in ipsis rebus
 de quib; loquimur, nō in verbo nostro vera sunt, quia
 verbū verū non est, nisi quod de re quæ scitur, gignitur.
 Falsum est ergo isto modo verbū nostrū, non cum mē-
 timur, sed cum fallimur. Cū autem dubitamus, nō-
 dum est verbū de re de qua dubitamus, sed de ipsa du-
 bitatione verbū est. Quāuis enim non nouerimus an
 verum sit vnde dubitamus, tamen dubitare nos noui-
 mus: ac per hoc cū hoc dicimus verū verbū est, quo-
 niam quod nouimus dicimus. Quid quod etiā menti-
 ri possumus? Quod cū facimus, vtique volētes & sciē-
 tes falsum verbū habemus, vbi verum verbū est mētiri
 nos, hoc enim scimus. Et cū mentitos nos esse cōfite-
 mur, verum dicimus, quod scimus enim dicimus. Sci-
 mus nāque nos esse mētitos. Verbū autem illud quod
 est Deus & potentius est nobis, hoc non potest. Nō e-
 nim potest facere quicquam, nisi quod viderit patrē
 facientem: & non à seipso loquitur, sed à patre illi est
 omne quod loquitur, cū ipsum pater vnice loquitur:
 & magna illius verbi potentia est, nō posse mētiri, quia
 non potest esse illic est & nō, sed est est, non nō. At enī
 nec verbū dicēdū est, quod verum non est. Sit ita libēs
 assentior. Quid cū verū est verbū nostrum, & ideo
 rectē verbū vocatur? nūquid sicut dici potest vel visio
 de visione, vel sciētia de sciētia, ita dici potest essentia
 de essentia, sicut illud Dei verbū maximē dicitur maxi-
 mēq; dicēdū est: Quid ita? quia non hoc est nobis esse,
 quod est nosse. Multa quippe nouimus quæ per me-
 moriam quodammodo viuunt, ita & obliuione quodā
 modo moriuntur: atq; ideo cū illa iam non sunt in no-
 titia nostra, nos tamen sumus. Et cū scientia nostra
 animo lapsa perierit à nobis, nos tamen viuimus. Illa
 etiam quæ ita sciuntur vt nunquā excidere possint,
 quoniam præsentia sunt, & ad ipsius animi naturā per-
 tinēt, vt est illud quod nos viuere scimus. Manet enim
 hoc quādiu animus manet, & quia semper manet ani-
 mus, & hoc semper manet. Id ergo & si qua reperiūtur
 similia, in quibus imago Dei potius intuenda est, etiā
 si semper sciuntur, tamen quia non semper etiam cogi-
 tantur, quomodo de his dicatur verbū sempiternū,
 cū verbū nostrū nostra cogitatione dicatur, inuenire
 difficile est. Sēpiternū est enim animo viuere, sempiternum
 est scire quod viuunt: nec tamen sempiternū est
 cogitare vitam suam, vel cogitare scientiam vitam suam:
 quoniam cū aliud atq; aliud cæperit, hoc ꝑ definit
 cogitare, quāuis nō desinat scire. Ex quo fit vt si potest
 esse in animo aliqua sciētia sempiterna, & sempiterna
 esse non potest eiuſdem scientiæ cogitatio, & verbum
 verū nostrū intimum nisi nostra cogitatione non dici-
 tur, solus Deus intelligatur habere verbum sempiter-
 num sibi que coæternum. Nisi forte dicendū est, ipsum
 possibilitatem cogitationis, quoniam id quod scitur,
 etiā quando non cogitatur, potest tamen veraciter cogi-
 tati, verbū esse tam perpetuū, quā scientia ipsa per-
 petua est. Sed quomodo est verbū, quod nō dū in cogi-
 tationis

Verbum 2. ternum qua le. CAP. XLII.

Ioan. 5. c. 19. 1. sent. dist. 42. cap. led. queritur. & ca. sed. sunt alia. 2. Col. 1. d. 16.

al. desinet.

Simplicissimi Dei cogitatio. CAPVT XLIII.

1. Ioan. 3. a. 1. al. nature illi.

Quomodo spiritus solus dicatur charitas. CAPVT XLIII.

1. sent. dist. 10. c. Ioan. 106.

rationis visione formatum est? Quomodo erit simile
 scientiæ de qua nascitur, si eius non habet formam, &
 ideo iam vocatur verbū, quia potest habere? Tale est e-
 nim ac si dicatur, ideo iam vocandum esse verbum, quia
 potest esse verbū. Sed quid est quod potest esse verbū, &
 ideo iam dignū est verbi nomine? Quid est, inquam,
 hoc formabile nō dūmq; formatum, nisi quiddā mētis
 nostræ, quod hac atque hac volubili quadam motione
 in ætatem, cū à nobis nūc hoc, nunc illud sicut inuentū
 fuerit vel occurrerit cogitatur? Et tūc fit verū verbū,
 quando illud quod nos diximus volubili motione ia-
 ctare, ad id quod scimus peruenit, atq; inde forma-
 tur eius omnimodam similitudinem capiens, vt quo-
 modo res quæq; scitur, sic etiam cogitur, id est sine
 voce, sine vocis cogitatione, quæ profectō alicuiꝝ lin-
 guæ est, si in corde dicatur. Ac per hoc etiam si conce-
 damꝝ, ne de cōtrauersia vocabuli laborare videamur,
 iā vocandū esse verbū quiddam illud mentis nostræ quod
 de nostra scientia formari potest, etiā priusquā forma-
 tū sit, quia iā, vt ita dicā, formabile est: quis nō videat,
 quāta hic sit dissimilitudo ab illi verbū quod in forma
 dei sic est, vt non antea fuerit formabile priusquā for-
 matum, nec aliquādo esse possit informe, sed sit forma
 simplex & simpliciter æqualis ei de quo est, & cui mi-
 rabiliter coæterna est? **Q** V A P R O P T E R ita dicitur
 illud dei verbū, vt dei cogitatio nō dicatur, ne aliquid
 esse quasi volubile credatur in deo, quod nūc accipiat,
 nūc recipiat formam: vt verbū sit eamq; possit amitte-
 re atque informiter quodammodo volutari. Bene quippe
 nouerat verba, & vim cogitationis inſpexerat locu-
 tor egregius qui dixit in carmine, scēdum; volutari eū
 tus belli varios: id est, cogitat. nō ergo ille dei filius cogi-
 tatio Dei, sed verbū Dei dicitur. Cogitatio quippe
 nostra perueniens ad id quod scimus, atq; inde forma-
 ta, verbū nostrum verū est. Et ideo verbum Dei, sine
 cogitatione Dei debet intelligi, vt forma ipsa simplex
 intelligatur, non habens aliquid formabile quod esse
 etiam possit informe. Dicuntur quidem etiam in Scri-
 pturis sanctis cogitationes Dei sed eo locutionis mo-
 do, quo ibi & obliuio Dei dicitur, quæ vtiq; ad pprie-
 tatem in Deo nulla est. Quamobrem cū tanta sit nūc
 in isto ænigmate dissimilitudo Dei & verbi Dei, in
 qua tamen nonnulla similitudo cōperta est: illud quo-
 q; fatendū est, quod etiam cū similes ei erimus, quādo vi-
 debimus eū sicuti est, quod vtiq; qui dixit, hāc proculdu-
 biō, quæ nūc est dissimilitudinē attendit, nec tūc ꝑ natu-
 ra illi erimus æquales. Sēper enim natura minor est
 faciente quæ facta est. Et tunc quidē verbū nostrū nō
 erit falsum, quia necque mentimur, neque fallimur.
 Fortassis etiā volubiles non erūt nostræ cogitationes
 ab aliis in alias euntes atque redeūtes, sed omnē sciētiā
 nostrā vno simul cōspectu videbimus. tamē cū & hoc
 fuerit si & hoc fuerit, formata erit creatura quæ formabi-
 lis fuit, vt nihil iā desit eius formæ, ad quæ puenire debe-
 ret. Sed tamē aliquādo nō erit illi simplicitati, vbi nō
 formabile aliud formatū vel reformatū est, sed forma
 neq; informis, neque formata, ipsa ibi æterna est
 immutabilisque substantia. **S** A T I S de patre & fi-
 lio, quantū per hoc speculū atq; in hoc ænigmate vi-
 dere potuimus, locuti sumus. Nunc de spiritu sancto
 quantum Deo donante videre cōceditur, differendū
 est, qui spiritus sanctus secundum Scripturas sanctas,
 nec patris solus est, nec filij solus, sed amborum, & i-
 deo commune quæ inuicem se diligunt pater & filius,
 nobis insinuat charitatem. Vt autē nos exerceret ser-
 mo diuinus, non res in prōptu sitas, sed in abdito scruta-
 tandas, & ex abdito eruendas, maiore studio fecit in-
 quiri. Nō itaque dixit Scriptura, spiritus sanctus cha-
 ritas est: quod si dixisset, non paruam partem quæstio-
 nis istius abstulisset: sed dixit, Deus charitas est: vt in-
 certū sit, & ideo requirendū, vtrū Deus pater sit chari-
 tas, an Deus filius, an deus spiritus sanctus, an deus ipsa
 trinitas. Neq; enim dicturi sumus, non propterea deū
 dictū esse charitatem, quod ipsa charitas nulla substantia,
 quæ dei digna sit nomine, sed quod donū dei sit, sicut di-
 ctū est deo, Quoniam tu es patientia mea. Neq; enim
 propterea dictū est, quia dei substantia est nostra pa-
 tientia, sed quod ab ipso nobis est, sicut alibi legitur, quoniam
 ab ipso est patientia mea. Hūc quippe sensum faci-
 lē refellit Scripturarum ipsa locutio. Tale est enim,
 tu es patientia mea: quale est, tu es domine spes mea: &
 deus meus misericordia mea: & multa similia. Nō est
 autē dictum, domine charitas mea: aut, tu es charitas
 mea: aut, deus charitas mea: sed ita dictum est, deus
 charitas est: sicut dictū est, deus spiritus est. Hoc quoniam
 discernit, intellectum à domino, non expositionē que-
 rat à nobis. Non enim apertius quicquā possumus di-
 cere, deo ergo charitas est. Vtrū autē pater, an filius, an
 spiritus sanctus, an ipsa trinitas, quia & ipsa nō tres dij,
 sed vnus deus, hoc queritur. Sed iā in hoc libro supe-
 rius disputans, non sic accipiendam esse trinitatem, quod
 Deus est, ex illis tribus, quæ in trinitate nostræ mentis
 ostendimus, vt tanquam memoria sit omnium trium pa-
 ter, & intelligentia omnium trium filius, & charitas om-
 nium trium spiritus sanctus, quasi pater nec intelligat
 sibi nec diligit, sed ei filius intelligat, & spiritus sanctus
 ei diligit, ipse autē sibi & illis tantū meminerit. Et filius
 nec meminerit nec diligit sibi, sed meminerit ei pater
 & diligit ei spiritus sanctus, ipse autē & sibi, & illis tā-
 rīmodo intelligat. Itēmq; spiritus sanctus nec memi-
 nerit, nec intelligat sibi, sed meminerit ei pater, & in-
 telligat ei filius, ipse autē & sibi & illis non nisi diligit.
 Sed sic potius, vt omnia tria & omnes & singuli ha-
 beant in sua quisque natura. Nec distent in eis ista, si-
 cut in nobis aliud est memoria, aliud est intelligentia,
 aliud dilectio siue charitas: sed vnus aliquid sit quod
 omnia valeat, sicut sapientia, & sic habeatur in vnus-
 cuiusque natura, vt qui habet, hoc sit quod habet, si-
 cut immutabilis simplexque substantia. Si ergo hæc in-
 tellecta sunt, & quantū nobis in rebus tantis videre &
 coniectare concessum est, vera esse claruerunt, nescio
 cur non sicut sapientia & pater dicitur, & filius & spi-
 ritus sanctus, & simul omnes non tres, sed vna sapien-
 tia: ita & charitas & pater dicatur & filius & spiritus
 sanctus, & simul omnes vna charitas. Sic enim & pater
 Deus, & filius Deus, & spiritus sanctus Deus, & simul
 omnes vnus Deus. Et tamen non frustra in hac trini-
 tate non dicitur verbum Dei: nisi filius, nec donum
 Dei nisi spiritus sanctus: nec de quo genitum est ver-
 bum, nec de quo procedit principaliter spiritus san-
 ctus, nisi deus pater. Ideo autem addidi, principaliter,
 quia & de filio spiritus sanctus procedere reperitur. Sed
 hoc quoque illi pater dedit, non iam existentis, & non-
 dum habenti, sed quicquid vnigenito verbo dedit, gi-
 gnēdo dedit. Sic ergo cum genuit, vt etiam de illo do-
 num commune procederet, & spiritus sanctus, spiritus
 esset amborum. Non est igitur accipiēda transcurter,
 sed diligenter intuenenda inseparabilis trinitatis ista di-
 stinctio. Hinc enim factum est vt proprie dei verbum
 etiam dei sapientia diceretur, cū sit sapientia & pater
 & spiritus sanctus. Si ergo proprie aliquid horum trium
 charitas nūcupanda est, quid aptius quā vt hoc sit spi-
 ritus sanctus? Vt scilicet in illa [trinitatis] simplici sum-
 mæque natura, non sit aliud substantia, & aliud chari-
 tas, sed substantia ipsa sit charitas, & charitas ipsa sit
 substantia, siue in patre, siue in filio, siue in spiritu sap-

1. Ioan. 4. c. 16.

1. sent. dist. 17. cap. led. ne forte.

Psal. 60. a. 5.

Psal. 61. a. 6.

Psal. 70. a. 5.

Pf. 58. d. 18. 1. Ioan. 4. c. 16.

1. Ioan. 4. c. 24.

1. sent. dist. 12. c. nunc trāctidum.

1. sent. dist. 10. c. 1. ergo proprie.

1. sent. dist. 10. c. pluri- bus enim. 16. 18. c. 21. 1. Cor. 14. d. 21. 10. 15. d. 25. 1. Plid. 34. c. 25. 1. Match. 12. b. 13. Match. 22. d. 40.

Luc. 2. 4. f. 44.

1. sent. dist. 10. c. pluri- bus enim.

1. sent. dist. 10. c. sed dei verbum. 1. Cor. 1. d. 24.

10. 4. b. 7. 1. sent. dist. 17. c. cum autem.

al. litorem. 1. Cor. 10. 1. Ibidem c. 13.

1. sent. dist. 10. c. sed dei & dist. 17. c. cum autem. &c. tunc enim.

Go, & tamen proprie spiritus sanctus charitas nuncupetur. Sicut legis nomine aliquando simul omnia veteris instrumenti Sanctorum scripturarum significatur eloquia. Nam ex propheta Esaiam testimonium ponens Apostolus, ubi ait, In aliis linguis & in aliis labiis loquar populo huic: primum tamen, in lege scriptum est. Et ipse Dominus, in lege, inquit, eorum scriptum est, quia oderunt me gratis: cum hoc legatur in psalmo. Aliquando autem proprie vocatur lex, quae data est per Moysen, secundum quod dictum est, Lex & prophetae usque ad Ioannem. Et, in his duobus praecipis tota lex pendet & prophetae. Hic utique proprie lex appellata est, de morte Sina. Prophetarum autem nomine etiam Psalmi significati sunt, & tamen alio loco ipse Saluator: Oportebat, inquit, implexi omnia quae scripta sunt in lege & prophetis & psalmis de me. Hic rursus prophetarum nomen, exceptis psalmis, intelligi voluit. Dicitur ergo lex vniuersaliter cum prophetis & psalmis: dicitur & proprie quae per Moysen data est. Ita dicantur communiter prophetae simul cum psalmis, dicitur & proprie praeter psalmos. Et multis aliis exemplis doceri potest multarum rerum vocabula, & vniuersaliter poni, & proprie quibusdam rebus adhiberi, nisi in re aperta vitanda sit longitudo sermonis. Haec ideo dixi, ne quisquam propterea nos inconuenienter existimet charitate appellare spiritum sanctum, quia & Deus pater & Deus filius potest charitas nuncupari. Sicut ergo vnicum Dei verbum proprie vocamus nomine sapientiae, cum sit vniuersaliter & spiritus sanctus, & pater ipse sapientia: ita spiritus sanctus proprie nuncupatur vocabulo charitatis, cum sit vniuersaliter charitas & pater & filius. Sed Dei verbum, id est, vniuersum Dei filium aperte dictus est Dei sapientia, ore Apostolico ubi ait, Christum Dei virtutem & Dei sapientiam. Spiritus autem sanctus ubi sit dictus charitas inuenimus, si diligenter Ioannis Apostoli scrutemur eloquium. Qui cum dixisset, Dilectissimi diligamus inuicem, quia dilectio ex Deo est: secutus adiunxit, Et omnium qui diligit, ex Deo natus est. Qui non diligit, non cognouit Deum, quia Deus dilectio est. Hic manifestauit eam se dixisse dilectionem Deum, quam dixit ex Deo. Deus ergo ex Deo est dilectio. Sed quia & filius ex Deo patre natus est, & spiritus sanctus ex Deo patre procedit, quem potius eorum hic debeamus accipere dictum esse dilectionem Deum, merito quaeritur: pater enim solus ita Deus est, ut non sit ex Deo, ac per hoc dilectio quae ita Deus est, ut ex Deo sit, aut filius est, aut spiritus sanctus. Sed in consequentibus cum dei dilectionem commemoramus, non quia nos eum, sed quia ipse dilexit nos, & milit filium suum & liberatorem pro peccatis nostris, & hinc exhortatus esset ut & nos inuicem diligamus, atque ita in vobis Deus maneat, quia vtiue dilectionem Deum dixerat, statim volens de hac re apertius aliquid eloqui, In hoc, inquit, cognoscimus quia in ipso manemus, & ipse in nobis, quia de spiritu suo dedit nobis. Spiritus itaque sanctus de quo dedit nobis, facit nos in Deo manere, & ipsum in nobis, hoc autem facit dilectio. Ipse est igitur Deus dilectio. Denique paulo post cum hoc ipsum reperisset atque dixisset, Deus dilectio est: continuo subiicit, & qui manet in dilectione, in Deo manet, & Deus manet in eo. Vnde supra dixerat, In hoc cognoscimus quia in ipso manemus, & ipse in nobis, quia de spiritu suo dedit nobis. Ipse ergo significatur ubi legitur, Deus dilectio est. Deus igitur spiritus sanctus qui procedit ex Deo, cum datus fuerit homini, accendit eum in dilectionem Dei & proximi, & ipse dilectio est. Non enim habet homo vnde Deum diligit, nisi ex Deo. Propter quod paulo post dicit

Nos diligamus, quia ipse prior dilexit nos. Apostolus quoque Paulus, dilectio, inquit, dei diffusa est in cordibus nostris, per spiritum sanctum qui datus est nobis. **N** VLLVM est isto dei dono excellentius. Solum est quod diuidit inter filios regni aeterni, & filios perditionis aeternae. nantur & alia per spiritum sanctum munerata, sed sine charitate nihil profunt. Nisi ergo tantum impertiatur cuique spiritus sanctus ut eum dei & proximi faciat amatorem, a sinistra non transfertur ad dexteram. Nec spiritus proprie dicitur donum, nisi propter dilectionem. Quam qui non habuerit, si linguis hominum loquatur & angelorum, sonans aramentum est & cymbalum rinitis. Et si habuerit prophetiam, & scierit omnia sacramenta, & omnem scientiam, & si habuerit omnem fidem, ita ut montes transferat, nihil est. Et si distribuerit omnem substantiam suam, & si tradiderit corpus suum ut ardeat, nihil ei prodest. Quatum ergo bonum est, sine quo ad aeternam vitam neminem bona tanta perducunt? Ipsa vero dilectio siue charitas, nam vnus rei est vtrunq; nomen, si habeat eam qui non loquitur linguis, nec habet prophetiam, nec omnia scit sacramenta, omnemque scientiam, nec distribuit omnia sua pauperibus, vel non habedo, quod distribuit, vel aliqua necessitate prohibitus, nec tradit corpus suum ut ardeat, si talis passionis nulla tentatio est, perducit ad regnum, ita ut ipsam fidem non faciat vtilem nisi charitas. Sine charitate quae fides potest quidem esse, sed non [et] prodesse. Propter quod & Apostolus Paulus, In Christo, inquit, Iesu neque circumcisio, neque praepituum aliquid valet, sed fides quae per dilectionem operatur. Sic eam discernens ab ea fide, qua & daemones credunt, & contemiscunt. dilectio igitur quae ex Deo est & Deus est, proprie spiritus sanctus est, per quem diffunditur in cordibus nostris dei charitas, per quam nos tota inhabitat trinitas. Quocirca rectissime spiritus sanctus cum sit Deus, vocatur etiam donum dei. Quod donum proprie quid nisi charitas intelligenda est, quae perducit ad Deum, & sine qua quodlibet aliud donum dei non perducit ad Deum. **A** N & hoc probandum est, dei donum dictum esse in sacris literis spiritum sanctum? Si & hoc expectatur, habemus in Euangelio secundum Ioannem, domini Iesu Christi verba dicentis: Si quis sitit, veniat ad me & bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, Flumina de ventre eius fluent aquae viuae. Porro Euangelista secutus adiunxit, Hoc autem dicit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum. Vnde dicit etiam Paulus apostolus, Et omnes vnū spiritum putauimus. Vtrum autem donum dei sit appellata aqua ista, quod & spiritus sanctus, hoc quaeritur. Sed sicut hic inuenimus hanc aquam spiritum sanctum esse, ita inuenimus alibi in ipso Euangelio, hanc aquam donum dei appellatam. Nam dominus idem quando cum muliere Samaritana ad puteum loquebatur, cui dixerat, da mihi bibere, cum illa respondisset, quod Iudaei non couterentur Samaritanis, respondit Iesus, & dixit ei: Si scires donum dei, & quis est qui dicit tibi, da mihi bibere, tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam. Dixit ei mulier, nomine neque in quo haurias habes, & puteus altus est, vnde ergo habes aquam viuam? & cetera. Respondit Iesus, & dixit ei: Omnis qui biberit ex hac aqua, sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei non sitiet in aeternum: sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam. Quia ergo haec aqua viua, sicut euangelista exposuit, spiritus est sanctus, proculdubio spiritus donum dei est. De quo hic dominus ait, Si scires donum dei, & quis est qui dicit tibi, da mihi bibere, tu forsitan petisses, ab eo & dedisset tibi aquam viuam. Nam quod ibi ait, Flumi-

Rom. 12. 5.

Charitas Dei ipse Deus. CAP. XV. 11.

1. Cor. 13. a. 11.

al. distributa.

Gal. 5. 4. 6.

Rom. 8. 4. 6.

Act. 8. d. 10.

Spiritus sanctus quomodo dicitur donum. CAP. XV. 11. 1. Cor. 12. 7. 13.

1. Cor. 10. a. 4.

10. 4. b. 7.

Ibid. b. 13.

10. 7. f. 36.

na de

10. 4. b. 14. Ech. 4. a. 7.

Ibid. b. 8.

Act. 1. b. 9. Ibid. c. 14.

P. 57. c. 19.

Act. 9. a. 4. Math. 25. d. 40. 1. sent. dist. 18. cap. 1.

1. Cor. 12. b. 11. Heb. 2. a. 4.

Eph. 4. b. 8.

1. Cor. 12. d. 19. Eph. 4. b. 12. Pl. 126. a. 1.

Eph. 4. b. 8.

Act. 2. f. 37.

na de ventre eius fluent aquae viuae: hoc isto loco, Fiet in eo, inquit, fons aquae salientis in vitam aeternam. Paulus quoque; Apostolus, Vnicuique, inquit, nostrum datur gratia secundum mensuram donationis Christi. Atque ut donationem Christi spiritu sanctum ostenderet, secutus adiunxit: Propter quod dicit, Ascendit in altum, captiuauit captiuitatem, dedit dona hominibus. Notissimum est autem, Dominum Iesum cum post resurrectionem a mortuis ascendisset in caelum, dedisse spiritum sanctum, quo impleti qui crediderant, linguis omnium gentium loquebantur. Nec moueat quod ait, dona non donum: id enim testimonium ex Psalmo posuit. Hoc autem in Psalmo ita legitur, Ascendisti in altum, captiuasti captiuitatem, accepisti dona in hominibus. Sic enim plures codices habent, & maxime Graeci, & ex Hebraeo sic interpretatum habemus. Dona itaque dixit Apostolus quemadmodum Propheta, non donum. Sed cum propheta dixerit, accepisti in hominibus, Apostolus maluit dicere, dedit dona hominibus: ut ex vtroque, scilicet verbo, vno Prophetico, Apostolico altero, quia in vtroque est diuini sermonis autoritas, sensus plenissimus redderetur. Vtrunq; enim verum est, & quia dedit hominibus, & quia accepit in hominibus. Dedit hominibus, tanquam caput membrum suis. Accepit in hominibus idem ipse vtrunq; in membris suis, propter quae membra sua clamauit de caelo, Saule Saule, quid me persequeris? Et de quibus membris suis ait, Quando vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Ipse ergo Christus, & dedit de caelo, & accepit in terra. Porro autem dona ob hoc ambo dixerunt, & Propheta & Apostolus, quia per donum, quod est spiritus sanctus, in commune omnibus membris Christi multa dona, quae sunt quibusque propria, diuiduntur: Non enim singuli quique habent omnia, sed hi illa, & alij alia: quauis ipsum donum a quo cuique propria diuiduntur omnes habeant, id est, spiritum sanctum. Nam & alibi multa dona commemorasset, Omnia, inquit, haec operatur vnus atque idem spiritus, diuidens propria vnicuique prout vult. Quod verbum & in Epistola quae ad Hebraeos est inuenitur, ubi scriptum est, Attestante Deo signis & ostentis & variis virtutibus, & spiritus sancti distributionibus. Et hic cum dixisset, Ascendit in altum, captiuauit captiuitatem, dedit dona hominibus. Quod autem ascendit, ait, quid est nisi quia & descendit in inferiores partes terrae: Qui descendit, ipse est, & qui ascendit super omnes caelos ut adimplet omnia. Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, quosdam vero Euangelistas, quosdam autem pastores & doctores. Ecce quare dicta sunt dona, quia sicut alibi dicit, nunquid omnes Apostoli: nunquid omnes Prophetae, & cetera. Hic autem adiunxit, Ad consummationem sanctorum in opus ministerij, in aedificationem corporis Christi. Haec est domus, quae, sicut Psalmus canit, aedificatur post captiuitatem: quoniam qui sunt a diabolo eruti, a quo captiui tenebantur, de his aedificatur domus Christi, quae domus appellatur Ecclesia. Hanc autem captiuitatem ipse captiuauit, qui diabolum vicit. Et ne illa quae futura erant sancti captiui membra in aeternum supplicium secum traheret, eum iustitiae prius, deinde potentiae vinculis alligauit. Ipse itaque diabolus est appellata captiuitas, quae captiuauit qui ascendit in altum, & dedit dona hominibus, vel accepit in hominibus. Petrus autem Apostolus sicut in eo libro Canonico legitur, ubi scripti sunt Actus Apostolorum, loquens de Christo, commotis corde Iudaeis & dicentibus, Quid ergo faciemus facies, monstrare nobis: dixit ad eos, Agite penitentiam, & baptizetur vnusquisque vestrum in nomine Domini Iesu Christi in remissionem peccatorum, & accipietis do-

num spiritus sancti. Itemque in eodem libro legitur, Si monem magum Apostolis dare voluisset pecuniam, ut ab eis acciperet potestatem qua per impositionem manus eius daretur spiritus sanctus. Cui Petrus idem, pecunia, inquit, tua tecum sit in perditionem, quia donum Dei aestimasti te per pecuniam possidere. Et alio eiusdem libri loco, cum Petrus Cornelio & eis qui cum eo fuerant loqueretur, annuncians & praedicans Christum, ait Scriptura: Adhuc loquente Petro verba haec, cecidit spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum, & obstupuerunt qui ex circuncisione fideles simul cum Petro venerant, quia & in nationes donum spiritus sancti effusum est. Audiebant enim illos loquentes linguis, & magnificantes Deum. De quo factio suo quod incircumcisos baptizauerat, quia priusquam baptizarentur, ut nodum quaestionis huius auferret, in eos venerat spiritus sanctus, cum Petrus postea redderet rationem fratribus qui erant Hierosolymis, & hac re audita mouebantur, ait post cetera: Cum coepissem autem loqui ad illos, cecidit spiritus sanctus in illos sicut & in nos in initio. Memoratusque sum verbi Domini sicut dicebat, quia Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini spiritu sancto. Si igitur aequale donum dedit illis, sicut & nobis qui credidimus in Dominum Iesum Christum: ego quis eram qui possem prohibere Deum non dare illis spiritum sanctum? Et multa alia sunt testimonia Scripturarum, quae concorditer attestantur donum Dei esse spiritum sanctum, in quantum datur eis, qui per eum diligunt Deum. Sed nimis longum est cuncta colligere. Et quid eis satis est, quibus haec quae diximus satis non sunt? Sanè admonendi sunt, quando quidem donum Dei iam vident dictum spiritum sanctum, ut cum audiunt donum spiritus sancti, illud genus locutionis agnoscant, quo dictum est, in ex-poliatione corporis carnis. Sicut enim corpus carnis nihil est aliud quam caro: sic donum spiritus sancti nihil est aliud quam spiritus sanctus. Intantum ergo donum Dei est, in quantum datur eis quibus datur. Apud se autem deus est, et si nemini datur, quia Deus erat patri & filio coeternus antequam cuiquam daretur. Nec quia illi dant, ipse datur, ideo minor est illis. Ita enim datur sicut donum Dei, ut etiam seipsum det, sicut Deus. Non enim dici potest non esse suae potestatis, de quo dictum est, Spiritus ubi vult spirat. Et illud Apostolicum quod iam supra commemoravi, Omnia haec operatur vnus atque idem spiritus, diuidens propria vnicuique prout vult. Non est illic conditio dati, & dominatio dantium, sed concordia dati & dantium. Quapropter si sancta Scriptura proclamatur, Deus charitas est: illa quae ex Deo est, & in nobis id agit ut in Deo maneamus, & ipse in nobis, & hoc inde cognoscimus, quia de spiritu suo dedit nobis, ipse spiritus eius est, Deus charitas: deinde si in donis Dei nihil maius est charitate, & nullum est maius donum Dei quam spiritus sanctus, quid consequentius quam ut ipse sit charitas, qui dicitur & Deus & ex Deo? Et si charitas quae pater diligit filium, & pater diligit filium, ineffabiliter communionem demonstrat amborum, quid conuenientius quam ut ille dicatur charitas proprie, qui spiritus est communis ambobus? Hoc enim sanius creditur vel intelligitur, ut non solus spiritus sanctus charitas sit in illa trinitate, sed non frustra proprie charitas nuncupetur, propter illa quae dicta sunt. Sicut non solus est in illa trinitate, vel spiritus vel sanctus, quia & pater spiritus, & filius spiritus, & pater sanctus, & filius sanctus, quod non ambigit pietas, & tamen iste non frustra proprie dicitur spiritus sanctus. Quia enim est communis ambobus, id vocatur ipse proprie quod ambo communiter. Alioquin si in illa trinitate solus Spiritus sanctus est charitas, profes-

Act. 8. d. 10.

Act. 10. 5. 44.

Act. 11. b. 25.

Col. 2. b. 11.

1. sent. dist. 18. c. cum enim.

10. 3. b. 8. 1. Cor. 12. b. 11.

1. 10. 7. c. 16.

1. sent. dist. 10. c. hic notandum.

184

Col. 1. b. 13.

2. sent. dist. 5. c. dicitur quoque.

4. charitatis.

Contra Eunomium. C. A. P. V. I. Ioan. 1. a. 3.

P. o. 19. d. 21.

5. sent. dist. 5. c. p. r. d. c. t. u. s. a. u. t. e. m.

5. sent. dist. 6. c. 1. c. p. r. d. i. c. t. a. t. a. m.

Epilegus.

R. o. 1. c. 20.

ad & filios non solius patris, verum etiam spiritus sancti filius inuenitur. Ita enim locis innumerabilibus dicitur & legitur filius vnigenitus Dei patris: vt tamē & illud verum sit quod Apostolus ait de Deo patre: Qui eruit nos de potestate tenebrarū, & transtulit in regnū filij charitatis suæ. Non dixit, filij sui: quod si diceret, verisimilē diceret, quemadmodū quia sæpe dixit, verisimilē dixit, sed ait filij charitatis suæ. Filius ergo est etiā Spiritus sancti, si non est in illa trinitate charitas [Dei] nisi Spiritus sanctus. Quod si absurdissimum est, restat vt nō solus ibi sit charitas Spiritus sanctus, sed propter illa, de quibus satis differui, propriē sic vocetur. Quod autem dictum est, Filij charitatis suæ: nihil aliud intelligatur quā filij dilecti, quā filij postremō substantiæ suæ. Charitas quippe patris quæ in natura eius est ineffabiliter simplici, nihil est aliud quā eius ipsa natura atque substantia, vt sæpe iam diximus, & sæpe iterare non piget. Ac per hoc filius charitate eius nullus est alius, quā qui de substantia eius est genitus.

QUO CIRCA rē dēda est dialectica Eunomij, à quo Eunomiani heretici exorti sunt. Qui cum non potuissent intelligere, nec credere voluissent, vnigenitum Dei verbum, per quod facta sunt omnia, filiū Deū esse natura, hoc est, de substantia patris genitū: non naturæ vel substantiæ suæ siue essentiæ dixit esse filium, sed filiū voluntatis Dei, accidentē scilicet Deo volens asserere voluntatē qua gigneret filiū: videlicet ideo quia nos aliquid aliquando volumus quod antea nō volebamus, quasi nō propter ista mutabilis intelligatur nostra natura, quod absit in Deo esse credamus. Neque enim ob aliud scriptū est, Multæ cogitationes in corde viri, consilium autē Domini manet in æternū: nisi vt intelligamus siue credamus, sicut æternū Deū, ita æternū eius esse consiliū, ac per hoc immutabile sicut ipse est. Quod autem de cogitationibus hoc etiam de voluntatibus verisimilē dici potest. Multæ voluntates in corde viri, voluntas autem Domini manet in æternū. Quidam ne filium consilij vel voluntatis Dei dicerēt vnigenitū verbum, ipsum consilium seu voluntatem patris idem verbum esse dixerunt. Sed melius, quantum existimo, dicitur consiliū de consilio, & voluntas de voluntate, sicut substantia de substantia, sapientia de sapientia: ne absurditate illa quam iam refellimus, filiū dicatur patrem facere sapientem vel volentem, si non habet pater in substantia sua consiliū vel voluntatē. Acute sanē quidā respondit heretico verisimilē interroganti, vtū Deus filium volens an nolens genuerit: vt si diceret nolens, absurdissima Dei miseria sequeretur: si autē volens, cōtinuō quod intendebat velut inuicta ratione concluderet, nō naturæ esse filium, sed voluntatis. At ille vigilantissimē vicissim quæsiuit ab eo, vtū Deus pater volens an nolens sit Deus: vt si responderet nolens, sequeretur illa miseria quā de Deo credere magna infātia est: si autem diceret volens, responderet ei, ergo & ipse Deus est sua voluntate, nō natura. Quid ergo restabat nisi vt obmutesceret, & sua interrogatione obligatū insolubili vinculo se videret. Sed voluntas Dei si & propriē dicenda est aliqua in trinitate persona, magis hoc nomen Spiritui sancto cōpetit, sicut charitas. Nam quid est aliud charitas, quā voluntas? Video me de Spiritu sancto in isto libro secundum Scripturas sanctas hoc disputasse, quod fidelibus sufficit scientibus iā Deū esse spiritū sanctū, nec alteri substantiæ, nec minorē quā est pater & filius, q. in superioribus libris secundū easdē scripturas verū esse docuimus. De creatura etiam quam fecit Deus quātum valuimus adnouimus eos, q. rationē de rebus talibus poscūt, vt inuisibilia ei⁹ p ea q. facta sunt, sicut posent

intellecta cōspicerēt, & maximē p rationālē vel intellectualē creaturā, quæ facta est ad imaginē Dei, p quā velut per speculū quantum possent, si possent, trinitatē cernerēt Deū, in nostra memoria, intelligentia, voluntate. Quæ tria in sua mēte naturaliter diuinitus instituta qui quis viuaciter percipit, & quā magnū sit in ea, vnde potest etiam sempiterna immutabilisq. natura recoli, conspici, amplecti, concupisci: reminiscitur per memoriam, inuenerit per intelligentiā, amplectitur per dilectionē, profectō reperit illius summæ trinitatis imaginē. Ad quā summā trinitatē reminiscendā, videndā, diligendā, vt eā recorderetur, eā contēpletur, ea delectetur, totū debet referre quod viuūt. Verū ne hęc imaginē ab eadē trinitate factā, & suo vitio in deterius cōmutatā, ita eidē cōparet trinitati vt omnimodo existimer simlē, sed potius in qualicunq. ista similitudine, magnam quoq. dissimilitudinē cernat, quātum esse satis videbatur admonui. SANE Deū patrem, & Deū filiū, id est, Deum genitorē qui omnia q. substantia liter habet in coæterno sibi verbo suo dixit quodāmodo, & ipsum verbū eius Deū, qui nec plus nec minus aliquid habet etiā ipse substantia liter, quā q. est in illo qui verbū nō mendaciter sed veraciter genuit, quemadmodū potui, nō vt illud iā facie ad facie, sed per hanc similitudinē in ænigmate quantumcunq. coniciendo videretur in memoria & intelligentiā mētis nostrę significare curauim, memorię tribuēs omne quod scimus, etiā si non inde cogitemus, intelligentiā verō proprio modo quandā cogitationis informationem. Cogitādo enim quod verū inuenim⁹, hoc maximē intelligere dicimur, & hoc quidē in memoria rursus relinquimus. Sed illa est abstrusior profunditas nostræ memoriæ, vbi hoc etiā primū cū cogitarem inuenimus, & gignitur intimū verbū, quod null⁹ lingue sit, tāquam sciētia de sciētia, & visio de visione, & intelligentia quæ apparet in cogitatione, de intelligentiā quæ in memoria iā fuerat, sed latebat: quanquā & ipsa cogitatio quandā suam memoriam nisi haberet, non reuenteretur ad ea quæ in memoria relinquerat, cū alia cogitaret. De spiritu autē sancto nihil in hoc ænigmate quod ei simile videretur ostendi, nisi voluntatem nostram vel amorē, seu dilectionem quæ valentior est voluntas: quoniam voluntas nostra quæ nobis naturaliter inest, sicut ei res adiacuerint vel occurrerint, quib⁹ allicimur aut offēdimur, ita varias affectiōnes habet. Quid ergo, est? Nunquid dicturi sumus voluntatē nostrā, quando recta est nescire quid appetat, quid euitet? Porro si scit, profectō inest ei sua quædam sciētia, quæ sine memoria & intelligentiā esse nō possit. An verō audiēdus est quispiā dicens: Charitatē nescire quid agat, quæ nō agit perperā? Sicut ergo inest in intelligentiā, inest dilectio illi memoriæ principali in qua inuenimus paratū & reconditū ad quod cogitādo possumus peruenire: quia & duo ista inuenimus ibi, quādo nos cogitādo inuenimus & intelligere aliquid & amare quæ ibi erant, & quādo inde nō cogitabamus: & sicut inest memoria, inest dilectio huic intelligentiæ quæ cogitatione formatur: quod verbū verū sine vilius gētis lingua intus dicimus, quādo quod nouimus dicimus: nā nisi reminiscēdo nō redit ad aliquid, & nisi amādo redire nō curat nostræ cogitationis inuictus: ita dilectio q. visionē in memoria cōstitutā, & visionē cogitationis inde formatā quasi parentē prolemq. coniungit, nisi haberet appetendi sciētia, quæ sine memoria & intelligentiā nō potest esse, qd rectē diligeret ignoraret. VERVM hęc quādo in vna sunt persona, sicut est homo, potest nobis q. spūā dicere, tria ista, memoria, intellectus, & amor, mea sunt nō sua, nec sibi sed mihi agunt

1. sent. dist. 3. c. v. t. u. s. t. a. m. e. n. c. a. u. c. a. t.

Epilegus si periorum. C. A. P. V. I. XXI.

1. Cor. 13. d. 12.

1. Cor. 13. b. 4.

Trinitas alter in nobis quam in Deo. C. A. P. V. I. XXI.

1. sent. dist. 5. c. quid, breuiter.

Quoniam vera in Dei Trinitate vnitas, & quæ vera in eiusdem vnitate sit trinitas. C. A. P. V. I. XXI.

agunt quod agunt, imō ego per illa. Ego enim memini per memoriā, intelligo per intelligentiā, amo per amorē: & quādo per memoriā meā acie cogitationis aduerto ac sic in corde meo dico quod scio, verbūq. verū de sciētia mea gignitur, vtūq. meū est, & sciētia vtūq. & verbū. Ego enim scio, ego dico in meo corde quod scio: & quando in memoria mea cogitādo inuenio, iā me intelligere iā me amare aliquid, qui intellectus & amor ibi erant, & antequā, inde cogitarē, intellectum meum & amorem meū inuenio in memoria mea quo ego intelligo, ego amo nō ipsa. Item quādo cogitatio mea memor est, & vult redire ad ea quæ in memoria reliquerat, eaque intellecta cōspicere atque intus dicere, mea memoria memor est, & mea vult voluntate, nō sua. Ipse quoq. amor meus cū meminit atque intelligit quid appetere debeat, quid vitare, per meam nō per suam memoriam meminit, & per intelligentiam meā, non per suam, quicquid intelligēter amat intelligit. Quod breuiter dici potest, Ego per oīa [tria] illa memini, ego intelligo, ego diligo, qui nec memoria sum, nec intelligentiā, nec dilectio, sed hęc habeo. Ista ergo dici possunt ab vna persona, quæ habet hęc tria, nō ipsa est hęc tria. In illius verō summæ simplicitate naturæ quæ Deus est, quāuis vnus sit Deus, tres tamē personæ sunt, pater, & filij, & spiritus sanct⁹. Aliud est itaque trinitas res ipsa, aliud imago trinitatis in realia propter quā imaginem simul & illud in quo sunt hęc tria, imago dicitur: sicut imago dicitur simul & tabula, & q. in ea pictū est: sed propter picturā quæ in ea est, simul & tabula nomine imaginis appellatur.

VERVM in illa summa trinitate quæ incomparabiliter, reb⁹ omnibus intecellit, tanta est inseparabilitas, vt cum trinitas hominum non possit dici vnus homo: in illa vnus De⁹ & dicatur & sit, nec in vno Deo sit illa trinitas, sed vnus Deus. Nec rursus quemadmodū ista imago quod est homo habēs illa tria vna persona est, ita illa est trinitas: sed tres personæ sunt, pater filij, & filius patris, & spiritus patris & filij. Quāuis enim memoria hominis, & maximē illa quæ pecora nō habēt, id est, qua res intelligibiles ita cōtinentur, vt nō in eam per sensus corporis verberint, habeat pro modulo suo in hac imagine trinitatis incomparabiliter quidē imparē, sed tamē qualescunq. similitudinē patris: itēq. intelligentia hominis quæ per intētionem cogitationis inde formatur, quādo quod scitur dicitur, & nullius linguæ cordis verbū est, habeat in sua magna disparilitate nonnullā similitudinē filij & amor hominis de sciētia pcedens, & memoriā intelligentiāq. coniu gens, tanquā parenti prolisq. communis, vnde nec parens intelligitur esse, nec proles habeat in hac imagine aliqua, licet valde imparē, similitudinē spiritus sancti: nō tamē sicut in ista imagine trinitatis, nō hęc tria vnus homo, sed vnus hominis sunt, ita in ipsa summa trinitate cuius hęc imago est, vnus Dei sunt illa tria, sed vn⁹ De⁹ est, & tres sunt illæ, nō vna persona. Quod sanē mirabiliter ineffabile est, vel ineffabiliter mirabile, cū sit vna persona hęc imago trinitatis, ipse verō summa trinitas tres personæ sint, inseparabilior est illa trinitas personarū triū, quā hęc vn⁹. Illa quippe in natura diuinitatis siue id meli⁹ dicatur deitatis quod est, hoc est, atq. incommutabiliter inter se ac sēper æqualis est. Nec aliquando non fuit aut aliter fuit: nec aliquando nō erit, aut aliter erit. Ista verō tria quæ sunt in impari imagine, & si non locis quoniam nō sunt corpora, tamen inter se nūc in ista vita magnitudinibus separantur. Neque enim quia moles nullæ ibi sunt, ideo non videmus in alio maiorem esse memoriam quā intelligentiam. In alio autem cōtrā, in alio duo hęc amoris

magnitudine superari, siue sint ipsa duo inter se æqualia, siue nō sint: atq. ita à singulis bina, & à binis singula, & à singulis singula, à maioribus minora vincuntur: & quando inter se æqualia fuerint ab omni languore sanata, nec tūc æquabitur rei natura immutabili, ea res quæ per gratiā non mutabitur: quia nō equatur creatura creatori, etiā quando ab omni languore sanabitur. Sed hanc non solū incorporalē, verū etiam summē inseparabilē verēque immutabilē trinitatē, cū venerit vilio quæ facie ad facie repromittitur nobis, multo clari⁹ certiusq. videbimus, quā nūc eius imaginē quod nos sumus: per quod tamen speculū & in quo enigmate qui vident sicut in hac vita videre cōcessum est, nō illi sunt quæ ea quæ digessim⁹ & cōmēdaui in sua mēte cōspiciūt, sed illi qui eā tanquā imaginem vidēt, vt possint ad eū cuius imago est, quomodo cūq. referre quod vidēt, & per imaginē quā cōspiciēdo vidēt, etiā illud videre coniciēdo, quoniā nō dū possunt facie ad facie. Nō enim ait Apostol⁹, videmus nūc speculū: sed, videmus nūc per speculū. **Q**VI ergo vidēt suā mentē, quomodo videri potest, & in ea trinitatē istā de qua multis modis vt potui disputauim, nec tamen eā credūt vel intelligūt esse imaginē Dei: speculū quidē vidēt, sed vsq. adeo nō vidēt per speculū eū qui est per speculū nūc vidēdus, vt nec ipsū speculū quod vidēt: sciāt esse speculū, id est, imaginē. Quod si sciret for tassis & eū cuius est hoc speculū, per hoc quæredū & p hoc vt cūque interim vidēdū esse sentirent, fide nō ficta corda mūdante, vt facie ad facie possit videri, qui per speculū nūc videtur. **Q**UA fide cordiū mundatricē cōcepta, quid agunt intelligendo quæ de natura mētis humanæ subtilissimē disputantur, nisi vt ipsa quoq. intelligentiā suā teste dānentur? In qua vtūq. nō laborarent, & vix ad certū aliquid peruenirent, nisi pccalibus tenebris inuoluti & onerati corpore corruptibili quod agrauat animā. **Q**uo tandē merito inflitō malo isto nisi peccati? Vnde tanti mali magnitudine admoniti, sequi deberent agnū qui tollit peccatum mundi. Ad eū nāq. pertinētēs etiā lōgē istis ingenio tardiores quādo sine huius vitæ resolutione ut à corpore, ius in eis retinendū nō habēt inuide potestates. **Q**uas ille agn⁹ sine vilo ab eis peccati debito occisus, non potētia potestatis pri⁹ quā iustitia sanguinis vicit. Proinde liberi à diaboli potestate, sciipiūtur ab angelis sanctis, à malis omnibus liberati per mediatorē Dei & hominū hominē Iesum Christū: quoniā consonantibus diuinis Scripturis, & veteribus & nouis, & per quas p̄nunciatus, & per quas annunciat⁹ est Christus, non est aliud nomē sub cælo, in quo oportet hominēs saluos fieri. **C**ōstituitur autē purgati ab omni cogitatione corruptionis, in placidis sedibus, donec recipiant corpora sua, sed iam incorruptibilia, quæ ornent non onerent. **H**oc enim placuit optimo & sapientissimo creatori, vt spiritus hominis Deo piē subdit⁹, habeat feliciter subditū corpus, & sine fine permaneat ista felicitas. Ibi veritate sine vlla difficultate videbim⁹, eaque clarissima & certissima perfruemur. **N**ec aliquid quæremus mēte † ratio cinante, sed † cōtemplante cernemus: quare non sit filius spiritus sanctus, cum de patre procedat. In illa luce nulla erit quæstio: hic verō ipsa experiētia tā mihi apparuit esse difficilis, quod & illis qui hęc diligenter atque intēlligenter legent, proculdubio similiter apparebit, vt cum me in secundo huius operis libro alio loco inde dicturum esse promiserim, quotiescunq. in ea creatura quæ nos sumus, aliquid illi rei simile ostendere volui, qualescunq. intellectū meum sufficiens elocutio secuta nō fuerit: quamuis & in ipso intellectu conatū me senserim magis habuisse quā esse.

1. Cor. 13. d. 12.

Ibidem.

Humanæ mētis cæcitate. C. A. P. V. I. XXI.

1. Tim. 1. b. 5.

Sap. 9. c. 15.

Ioan. 1. d. 17. Mūdo corde cernitur ista. C. A. P. V. I. XXI.

1. Tim. 2. b. 5.

Act. 4. b. 12.

al. vacioim. 2. al. contem. planter.

186]

esse etiam: & in una quidē persona quod est homo inuenisse imaginē suam: illius trinitatis, & in re mutabili tria illa ut facilius intelligi possent, etiā per tēporalia interualla maximē in lib. ix. monstrare voluisse. Sed tria vnus personā, non sicut humana poscit interior, tribus illis personis conuenire potuerunt, sicut in hoc lib. xv. demonstrauimus. **D**E I N D E in illa summa trinitate quae Deus est, interualla temporū nulla sunt, per quae possit ostendi aut saltē requiri, vtrū prius de patre natus sit filius, & postea de ambobus processerit spiritus sanctus. Quoniam Scriptura sancta spiritū eū dicit ambo- rum. Ipse est enim de quo dicit Apostolus: Quoniam autē estis filij, misit Deus spiritū filij sui in corda vestra. Et ipse est de quo dicit idē filius: Nō enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Et multis aliis diuinorum eloquiorum testimoniis comprobatur patris & filij esse spiritū, qui proprie dicitur in trinitate spiritus sanctus, de quo item dicit ipse filius: **Q**uē ego mittam vobis à patre. Et alio loco: Quē mittet pater in nomine meo. De vtroque autē procedere sic docetur, quia ipse filius ait: De patre procedit. Et cum resurrexisset à mortuis & apparuisset discipulis suis, insufflauit & ait: Accipite spiritum sanctum, vt eum etiā de se procedere ostenderet. Et ipse est virtus quae de illo exibat, sicut legitur in Euāgelio, Et sanabat omnes. Quid verò fuerit causā vt post resurrectionem suam, & in terra prius daret, & de caelo postea mitteret spiritū sanctum, hoc ego existimo, quia per ipsum donum diffunditur charitas in cordibus nostris, qua diligim⁹ Deum & proximū, secundum duo illa praecepta in quibus tota lex pendet & Propheta: Hoc significans Dominus Iesus, bis dedit spiritum sanctum, semel in terra propter dilectionem proximī, & iterū de caelo propter dilectionē dei: & si forte alia ratio reddatur de spiritu sancto bis dato, eundē tamē spiritum sanctum datum, cum insufflasset Iesus, de quo mox ait: Ite baptizate omnes gentes in nomine patris & filij & spiritus sancti: vbi maximē commendatur haec trinitas, ambigere non debemus. Ipse est igitur qui de caelo etiam datus est die pentecostes, id est, post dies decē quā Dominus ascendit in caelum. Quomodo ergo Deus non est qui dat spiritum sanctum? Imo quantus Deus est qui dat Deū? Neque enim aliquis discipulorū eius dedit spiritū sanctū. Orabat quippe vt veniret in eos quibus manū imponebant, nō ipsi eum dabāt. Quem morem in suis praepositis etiā nūc seruat Ecclesia. Denique & Simon magus offerens apostolis pecuniā, nō ait, date & mihi hanc potestatem vt de spiritu sancto: sed cuiusq; inquit, impoſuero man⁹, vt accipiat spiritū sanctū. Quia neque Scriptura superius dixerat, vidēs autē Simō quod Apostoli darent spiritū sanctū: sed dixerat, vidēs autē Simō quod per impositionē manū Apostolorū daretur spiritus sanctus. Propter hoc & dominus ipse Iesus spiritū sanctū nō solū dedit vt Deus, sed etiā accepit vt homo, propterea dicitur est plenus gratia. Et manifestus de illo scriptū est in Actibus Apostolorū: Quoniam vnxit eū Deus spiritu sancto. Nō vtiq; oleo visibili, sed dono gratiae, quae visibili significatur vnguento quo baptizatos vngit Ecclesia. Nec sanē tūc vnct⁹ est Christus spiritu sancto, quādo super eū baptizatus velut colūba descendit. Tunc enim corpus suū, id est, ecclesiam suam praefigurare dignatus est, in qua praecipue baptizati accipiunt spiritum sanctū. Sed ista mystica & inuisibili vngitione tunc intelligendus est vnct⁹, quando verbū Dei caro factū est, id est, quando humana natura sine vllis praecedētib⁹ bonorum operū meritis Dei verbo est in vtero virginis copulata, ita vt cum illo fieret vna persona: ob hoc eum confitetur natum de spiritu

sancto, & virgine Maria. Absurdissimū est enim vt credamus eū cum iā xxx. esset annorū, eius enim aetatis à Ioanne baptizatus est, accepisse spiritū sanctū, sed venisse illū ad baptisma, sicut sine vllō omnino peccato, ita non sine spiritu sancto. Si enim de famulo eius & praecursore ipso Ioanne scriptum est, spiritu sancto replebitur iā inde ab vtero matris suae, quoniam quāuis feminatus à patre, tamē spiritum sanctum in vtero formatus accepit: quid de homine Christo intelligendum est vel credendū, cuius carnis ipsa conceptio non carnalis, sed spiritalis fuit? In eo etiā quod de illo scriptū est, quod accepit à patre promissionē spiritus sancti & effuderit, vtraque natura monstrata est, & humana scilicet & diuina: accepit quippe vt homo, effudit vt Deus. Nos autē accipere quidem hoc donum possumus pro modulo nostro, effundere autē super alios nō vtiq; possumus, sed vt hoc fiat, Deum super eos à quo hoc efficitur inuocamus. Nūquid ergo possumus querere vtrū iā processerit de patre spirit⁹ sanctus quādo natus est filius, an nōdū processerit, & illo nato de vtroque processit, vbi nullae sunt tēpora: sicut potuim⁹ querere vbi inuenimus tēpora, voluntatē prius de humana mente procedere, vt quaeratur quod inuentum proles vocetur? Quia iā parta seu genita voluntas illa perficitur, eo sine requiescente, vt qui fuerat appetitus quarentis, sit amor fruētis, quia de vtroque, id est, de gignente mente, & de genita notione tanquā de patre ac prole procedat: Nō possunt prorsus ita ibi queri vbi nihil ex tēpore inchoatur, vt consequenti perficiatur in tēpore. Quapropter qui potest intelligere sine tēpore generationē filij de patre, intelligat sine tēpore processionē spiritus sancti de vtroque, Et qui potest intelligere in eo quod ait filius, Sicut habet pater vitam in semetipso: sic dedit filio vitam habere in semetipso: nō sine vita existentiā filio vitam patrem dedisse, sed ita eum sine tēpore genuisse, vt vita quā pater filio gignendo dedit, coaeterna sit vitae patris qui dedit: intelligat sicut habet pater in semetipso, vt de illo procedat spirit⁹ sanctus, sic dedisse filio vt de illo procedat idē spiritus sanctus, & vtrūque sine tempore, atque ita dictum spiritum sanctū de patre procedere, vt intelligatur, quod etiam procedit de filio, de patre esse & filio. Si enim quicquid habet de patre habet filius, de patre habet vtiq; vt de illo procedat spiritus sanctus. Sed nulla ibi tēpora cogitur, quae habet prius & posterius, quia omnino nulla ibi sunt. Quomodo ergo nō absurdissimē filij diceretur ambobū, eū sicut filio praestat essentiam sine initio tēporis, sine vlla mutabilitate naturae de patre generatio, ita spiritui sancto praestet essentia sine vllō initio tēporis, sine vlla mutabilitate naturae de vtroque processio. Ideo enim eū spiritū sanctū genitū nō dicam⁹, diceretamē nō audemus ingentum, ne in hoc vocabulo vel duos patres in illa trinitate, vel duos qui nō sunt de alio quispiā suspicetur. Pater enim solus nō est de alio, ideo solus appellatur ingentus, non quidē in Scripturis, sed in cōsuetudine disputantiū, & de re tāta sermone qualē valuerint proferētū. Filius autē de patre natus est: & spiritus sanct⁹ de patre principaliter, & ipso sine vllō tēporis interuallo date, cōmuniter de vtroque procedit. Diceretur autē filij patris & filij, si, quod abhorret ab omnī sanorū sensibus, eū ambo genuissent. Non igitur ab vtroque est genitus, sed procedit ab vtroque ambobū spiritus. **V**ERVM quia in illa coaeterna, & coequali & incorporali & ineffabiliter mutabili atque inseparabili trinitate difficillimum est generationem processionē distinguere, sufficiat interrim eis qui extendi non valent in amplius, id quod de hac re in sermone quodā proferendo ad aures populi Chri-

Luc. 3, d. 21.

Luc. 1, b. 15.

Act. 2, c. 33.

1. sent. dist. 12, c. his & huiusmodi.

Ioan. 5, e. 26.

1. sent. dist. 2, c. forte etiam.

Ibidem.

1. sent. dist. 13 cap. 1.

1. sent. dist. 28, c. & notandum.

Spiritus cur nō dicitur genitus & cur solus, pater ingentus. CAPVT XXVII. al. & agniti

Ioan. 7, c. 16.

1. sent. dist. 13, cap. 1.

Ioan. 5, e. 16.

Ioan. 1, a. 5.

Christiani diximus, dictūque conscripsimus. Inter cetera enim eū per Scripturarum sanctorum testimonia docuissim de vtroque procedere spiritum sanctum: Si ergo in quā, & de patre & de filio procedit spiritus sanctus, cur filius dixit, de patre procedit? cur putas, nisi quemadmodū solet ad eū referre & quod ipse est, de quo & ipse est: Vnde & illud est quod ait: Mea doctrina nō est mea sed eius qui me misit. Si igitur hic intelligitur eius doctrina, quam tamē dixit nō suā, sed patris, quanto magis illic intelligendus est, & de ipso procedere spiritus sanct⁹, vbi sic ait, de patre procedit, vt nō diceret, de me non procedit: A quo autē habet filius vt fit Deus, est enim de eo Deus, ab illo habet vtiq; vt de illo etiā procedat spiritus sanctus: ac per hoc spiritus sanctus vt etiā de filio procedat sicut procedit de patre, ab ipso habet patre. Hic vtrunque etiā illud intelligitur, quantū à talibus quales nos sumus intelligi potest, cur nō dicatur natus esse, sed potius procedere spirit⁹ sanctus, quoniam si & ipse filius diceretur, ambobū vtiq; filius diceretur: quod absurdissimū est. Filius quippe nullus est duorum, nisi patris & matris. Absit autē vt inter Deum patrem, & Deum filium aliquod tale suspicemur, quia nec filius hominū simul ex matre & patre procedit: sed eū in matre procedit ex patre, non tūc procedit ex matre: & eū in hanc lucē procedit ex matre, non tūc procedit ex patre. Spiritus autem sanctus non de patre procedit in filium, & de filio procedit ad sanctificandā creaturā, sed simul de vtroque procedit: quāuis hoc pater filio dedit, vt quemadmodū de se, ita de illo quoque procedat. Neque enim possumus dicere quod non sit vita spiritus sanctus, cum vita pater, vita sit filius: ac per hoc sicut pater cum habeat vitam in semetipso, dedit & filio vitam habere in semetipso, sic ei dedit vitam procedere de illo, sicut & procedit de ipso. Haec de illo sermone in hunc librū transtuli, sed fidelibus nō infidelibus loquens. Verū si ad hanc imaginē contuendā, & ad videnda ista quā vera sint, quae in eorū mēte sunt, nec tria sic sunt vt tres personae sint, sed omnia tria hominis sunt quae vna persona est, minus idonei sunt: cur nō de illa summa trinitate, quae Deus est, credunt potius quod in sacris literis inuenitur, quā poscent liquidiſsimam reddi sibi rationē, quae ab humana mēte tarda scilicet infirmāque nō capitur? Et certē eū incōcuse crediderint Scripturis sanctis tanquā veracissimis testibus, agant orando & quaerēdo & bene uiuendo vt intelligat, id est, vt quantū videri potest videatur mēte quod tenetur fide. Quis hoc prohibeat, imō verò ad hoc quis nō hortetur? Si autē propterea negandū putant ista esse, quia ea nō valēt cæcis mentib⁹ cernere, debēt & illi qui ex natiuitate sua cæci sunt esse solē negare. Lux ergo lucent in tenebris. Quod si eam tenebrae nō cōprehēdunt, illuminētur Dei dono pri⁹ vt sint fideles, & incipiāt esse lux in cōparatione infidelium: atque hoc praemisso fundamento edificentur ad vidēda quae credūt, vt aliquādo possint videre. Sūt enim quae ita credūt, vt videri iā omnino non possint. Nō enim Christus iterū in cruce videndus est: sed nisi hoc credatur quae factū atque visum est, vt futurum ac vidēdū iam nō speretur, non peruenitur ad Christū, qualis sine fine videndus est. Quantum verò attingit ad illam summā ineffabilem, incorporalē immutabilemque naturā per intelligentiam vtrunque cernendam nusquam se melius regente dumtaxat fidei regula acies humanae mentis exercet, quā in eo quod ipse homo in sua natura melius caretis animalibus, melius etiam ceteris animae suae partibus habet, quod est ipsa mens. Cui quidam rerū inuisibilem tributus est visus, & cui tanquam in loco superiore atque interiore honorabiliter

praesidenti, iudicanda omnia nunciant etiam corporis sensus, & qua non est superior cui subdita regenda est, nisi Deus. Verū inter haec quae multa iā dixi, & nihil illius summe trinitatis ineffabilitate dignū me dixisse audeo profiteri, sed confiteri potius mirificatā sciētia eius ex me inualuisse, nec posse me ad illā, o tu anima me avbi te esse sentis, vbi iaces, vbi stas, donec ab eo qui propitius factus est omnibus iniquitatibus tuis, sanentur omnes languores tui? Agnoscis te certē in illo esse stabulo, quo Samaritanus ille perduxit eum quē reperit à multis latronibus in fideis vulneribus semiuiuū. Et tamen multa vera vidisti, non his oculis quibus videntur corpora colorata, sed eis pro quibus orabat qui dicebat: Oculi mei videant aequitatē. Nempe ergo multa vera vidisti, eaque discreuisti ab illa luce qua tibi lucente [ca] vidisti: attolle oculos in ipsam lucem, & eos in eam fige, si potes. Sic enim videbis quid dixerit natiuitas verbi Dei à processionē doni Dei, propter quod filius vnigenitus non de patre genitum, alioqui frater eius esset, sed procedere dixit spiritum sanctum. Vnde eū sit communio quaedam consubstantialis patris & filij ambobū spiritus, non amborum, quod absit, dictus est filius. Sed ad hoc dilucidē perspicueque cernendū, non potes ibi acie figere, scio quia non potes. Verum dico, mihi dico, quid non possim scio: ipsa tamen tibi ostendit in te tria illa, in quibus te sumē ipsiusquam fixis oculis contemplari nōdū vales, imaginem trinitatis agnoscas. Ipsa ostendit tibi verbum verum esse in te quando de scientia tua gignitur, id est, quādo quod scimus dicimus: quamuis nullius gentis lingua significatam vocem vel proferamus vel cogitemus, sed ex illo quod nouimus cogitatio nostra formetur: sicque in acie cogitantis imago sumilima & cogitationis eius quā memoria continebat, ista duo scilicet velut parentem ac prole tertia voluntate sine dilectione iungēte. Quāquid volūtatē de & cogitatione procedere, nemo enim vult quod omnino quid vel quale sit nescit, non tamen esse & cogitationis imaginem, & idēo quādam in hac re intelligibili natiuitatis & processionis insinuari distantiam, quoniam non hoc est cogitatione cōspicere quod appetere, vel etiam perficere voluntate, cernat discernatque qui potest. Potuisti & tu, quamuis non potueris neque possis explicare sufficienti eloquio, quae inter nubila similitudinū corporaliū, quae cogitationibus humanis occurrere non desinunt, vix vidisti. Sed illa lux quae non est quod tu, & hoc tibi ostendit, aliud esse illas incorporeas similitudines corporū, & aliud esse verū, quod eis reprobatas intelligentia contuemur: haec & alia similiter certa oculis tuis interioribus lux illa monstrauit. Quae igitur causa est cur acie fixa ipsam videre non possis, nisi vti que infirmitas? Et quid tibi cā fecit nisi iniquitas? Quis ergo sanat omnes languores tuos, nisi qui propitius sit omnibus iniquitatibus tuis? Librū itaque istū iā tandem aliquādo precatione meli⁹ quam disputatione concludam. **D**OMINE DEUS nosq; credimus in te patre, & filium & spiritū sanctū. Neque enim diceret veritas, Ite baptizate omnes gentes in nomine patris & filij & spiritus sancti, nisi trinitas esses. Nec baptizari nos iuberet Domine Deus in eius nomine, qui non est Dominus Deus. Neque diceretur voce diuina, Audi Israël, Dominus Deus tu⁹ vnus est: nisi trinitas ita esses vt vnus Domin⁹ Deus esses. Et si tu Deus pater ipse esses, & filius verbum tuum Iesus Christus ipse esses, & donum vestrum spiritus sanct⁹, non legeremus in litteris veritatis: Misit Deus filium suum. Nec tu, o vnigenite, dicerēs de spiritu sancto: quem mittet pater in nomine meo, & quem ego mittam vobis à patre. Ad hanc regulam fidei dirigens

Psal. 138, 6.

Psal. 102, 3.

Luc. 10, f. 39.

Psal. 16, 7.

al. cognitione.

al. cognitione.

al. cognitione.

Psal. 102, 3.

Conclusio libri cui pre-catione & excusatione de multiloquio. CAPVT XXVII. Math. 23, d. 20.

Gal. 3, a. 4.

Ioan. 1, d. 26.

Ioan. 5, d. 26.

Internalla temporū diuinae trinitatis nulla sunt. CAPVT XXVII.

Gal. 4, a. 6.

Math. 10, b. 20.

Ioan. 15, d. 26. Ioan. 14, d. 26. 1. sent. dist. 14, cap. de temporalib⁹. Ioan. 10, e. 22.

Luc. 6, c. 19.

Ioan. 10, e. 22. Act. 2, a. 3.

Rom. 5, a. 5. Marci. 12, d. 40.

1. sent. dist. 14, c. sunt aliqua. Math. 28, d. 19.

Act. 2, a. 3.

1. sent. dist. 14, cap. hic quaeritur. Act. 8, c. 15.

Ioan. 1, b. 14.

Luc. 4, a. 7. Act. 10, f. 38.

Mat. 3, d. 16.

Ioan. 1, b. 14.

intentionem eam quantum potui, quantum me posse fecisti, quasi tu te, & desideravi intellectu videre quod credidi, & multum disputavi & laboravi. Domine Deus meus, vna spes mea, exaudi me, ne fatigatus nolim te querere, sed quaram faciem tuam semper ardentem. Tu da quare diuines qui inuenire te fecisti, & magis magisque inueniendi te spem dedisti: Coram te est firmitas, & infirmitas mea illam serua, istam sana. Coram te est scientia & ignorantia mea. Vbi mihi apperuiisti, suscipe intransentem. Vbi clausisti, aperi pulsan. Meminerim tui, intelligam te, diligam te. Auge in me ista, donec me reformes ad integrum. Scio scriptum esse: in multiloquio non effugietur peccatum. Sed vti nam predicando verbum tuum, & laudando te tantum modo loquerer: non solum fugerem peccatum, sed meritum bonum acquirere, quamlibet multum sic loquerer. Neque enim homo de te beatus, peccatum praecipit germano in fide filio suo, cui scripsit dicens: Predica verbum, in ista opportune, importune. Nunquid dicendum est istum non multum locutum, qui non solum opportune, verum etiam importune verbum tuum domine non tacebat? Sed ideo non erat multum, quia tantum erat necessarium. Libera me Deus a multiloquio

A quod patior intus in anima mea misera in conspectu tuo, & confugientem ad misericordiam tuam. Non enim cogitationibus taceo, etiam tacens vocibus. Et si quidem non cogitarer nisi quod placeret tibi, non utique rogare ut me ab hoc multiloquio liberares. Sed multa sunt cogitationes meae, tales quales nosti, cogitationes hominum, quoniam vanae sunt. Dona mihi non eis consentire, etsi quando me delectant, eas nihilominus improbare, nec in eis velut dormitando immorari. Nec intantum valeat apud me, ut aliqui in opera mea procedat ex illis, sed ab eis mea saltem sit tuta sententia, tuta conscientia, te tuente. Sapiens quidam cum de te loqueretur in libro suo qui Ecclesiasticus proprio nomine iam vocatur: Multa, inquit, dicimus & non peruenimus, & consummatio sermonum vniuersa est ipse. Cum ergo peruenierimus ad te, cessabunt multa ista quae dicimus, & non peruenimus, & manebis vnus omnia in omnibus: & sine fine dicemus vnum laudantes te in vnum, & in te facti etiam nos vnum. Domine Deus vnus, Deus trinitas, quaecumque dixi in his libris de tuo, agnoscant & tui: si qua de meo, & tu ignosce & tui. Amen.

FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
 LIB. DE GENESI AD LITERAM,
 IMPERFECTVS.

Idem auctor libro 1. Retract. cap. 18.

DVM de Genesi duos libros contra Manichaeos condidisset, quoniam secundum allegoricam expositionem scripturae verba tractaueram, non ausus naturalium rerum tanta secreta ad litteram exponere, hoc est, quemadmodum possent secundum historiam proprietatem, quae ibi dicta sunt, accipi: volui experiri in hoc quoque negotiosissimo ac difficillimo opere quid valerent, sed in Scripturis exponendis tyrocinium meum sub tanta sarcina mole succubuit. Et nondum perfectio vno libro ab eo quem sustinere non poteram, labore conqueui. Sed in hoc opere cum mea opuscula retractare, iste ipse ut erat imperfectus venit in manus, quem neque edideram, & abolere decreueram, quonia scripsi postea XIII. libros quorum titulus est de Genesi ad litteram. In quibus quamuis multa quaesita potius quam inuenta videantur, tamen eis nullo modo est comparandum. Verum & huc postea quam retractavi, manere volui: ut esset index, quantum existimo non inutilis, rudimentorum meorum in enucleandis atque seruatibus diuinis eloquiis, eiusque titulum esse volui, De Genesi ad litteram imperfectam. Inueni quippe eum usque ad haec verba dictatum: Pater tantum pater est, nec filius aliud est quam filius: quia & cum dicitur similitudo patris, quae quae ostendat nullam interuenire dissimilitudinem, non tamen solus est pater, si habet similitudinem. Post haec repetiui verba Scripturae rursus consideranda atque tractanda. Et dixit Deus, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Hucusque dictatum librum imperfectum reliqueram. Quod autem ibi sequitur, addendum putavi cum eum retractare: nec sic tamen perfecti, sed hoc quoque addito imperfectum reliqui. Si enim perfectus est, saltem de omnibus operibus & verbis dei, quae ad sextum diem pertinent, disputassem. In hoc libro ea notare quae mihi displicent, vel defendere quae aliis non bene intellecta displicere possunt, superfluum mihi visum est. Breuiter enim potius admoneo, ut illi duodecim libri legantur, quos longè postea Episcopus feci, & ex ipsis de isto iudicetur. Hic liber sic incipit:

DE obscuris naturalium rerum quae omnipotenti Deo artifice facta sentimus, non affirmando, sed quaerendo tractatum est, in libris maxime quos nobis commendat auctoritas, in quibus temeritas asserenda incertae dubiaeque opinionis, difficile sacrilegij crimen euitat: ea tamen quaerendi dubitatio catholice fidei metas non debet excedere. Et quoniam multi haereticis ad suam sententiam, quae praeter fidem est catholicae disciplinae, expositionem Scripturarum diuinarum trahere conseruerunt, ante tractationem huius libri catholica fides explicanda est: Est autem haec: Deum patrem omnipotentem vniuersam creaturam fecisse atque constituisse per filium suum vnigenitum, id est, sapientiam & virtutem suam consubstantialem sibi & coeternam in vnitatem Spiritus sancti, & ipsius consubstantialis & coeterni. Hanc ergo trinitatem dici vnum Deum, eumque fecisse & creasse omnia quae sunt, in quantum sunt, catholica disciplina dici iubet, ita ut iubet: ita ut creatura omnis siue intellectualis siue corporalis, vel, quod breuius dici potest, secundum verba diuinarum Scripturarum, siue inuisibilis, siue visibilis, non de Dei natura, sed a Deo sit facta de nihilo: nihilque in ea esse quod ad trinitatem pertineat, nisi quod trinitas condidit, ista condita est. Quapropter creaturam vniuersam neque consubstantialem Deo neque coeternam fas est dicere atque credere. Esse autem omnia quae fecit bona valde, mala vero non esse naturalia, sed omne quod dicitur malum, aut peccatum esse, aut penam peccati. Nec esse peccatum nisi prauum liberae voluntatis assensum, cum inclinamur ad ea quae iustitia vetat, & vnde liberum est abstinere: id est, non in rebus istis, sed in vtu earum legitimo. Vtus autem rerum est legitimus, ut anima in lege Dei maneat, & vni Deo plenissima dilectione subiecta sit, & cetera sibi subiecta sine cupiditate aut libidine ministret, id est, secundum praecipitum Dei.

Ita

Peena peccati. Psal. 104. 4. et illuminari me fecisti. Psal. 104. 29. 1. Tim. 4. 2. Eccl. 43. 29. 1. Cor. 13. 28. Catholica. Modi exponendi legis. CA. P. 11. Gen. 1. 1. Historia. Allegoria. Analogia. Aetiologia. Creatio caeli terraeque. CA. P. 111. Gen. 1. 1. Ioan. 8. c. 25. 1. Cor. 11. 3. Gradatio Graece xxi. uel, figura cum verbo sequenti verbum prius exprimitur. Psal. 148. 2. Gen. 1. b. 14.

Ita enim sine difficultate & miseria, & cum summa facilitate & beatitudine administrabit. Peena vero peccati est, cum ipsi creaturis non sibi seruentibus cruciatur anima, cum Deo ipsa non seruit: quae creatura illi obtemperabat, cum ipsa obtemperabat Deo. Itaque non esse ignem malum, quia creatura Dei est, sed tamen eo imbecillitate nostram ex merito peccati. Dicit autem peccata naturalia, quae necesse est committi ante misericordiam Dei, postquam in hanc vitam per peccatum liberi arbitrij lapsi sumus: renouari hominem per Iesum Christum Dominum nostrum, cum ipsa ineffabilis, ac incommutabilis Dei sapientia plenum totumque hominem suscipere dignata est, & nasci de Spiritu sancto & virgine Maria, crucifigi, sepeliri & resurgere, & ascendere in caelum, quod iam factum est: & venire ad iudicandos viuos & mortuos in fine seculi, & resurrexerunt non mortuorum in carne, quod adhuc futurum praedicatur: datum esse Spiritum sanctum credentibus in eum: costitutam ab illo matre Ecclesia quae catholica dicitur, ex eo quia vniuersaliter perfecta est, & in nullo claudicat, & per totum orbem diffusa est: remissa esse poenitentibus priora peccata, & vitam aeternam caelorumque regnum promissum. SECVNDVM hanc fidem quae possunt in hoc libro quaeri & disputari, consideranda est. In principio fecit Deus caelum & terram. Quatuor modi a quibusdam Scripturarum tractatoribus traduntur legis exponendi, secundum historiae, secundum allegoriae, secundum aetiologiam. Historia est, cum siue diuinitus siue humanitus res gesta commemoratur. Allegoria, cum figurate dicta intelliguntur. Analogia, cum veteris & noui Testamentorum congruentia demonstratur. Aetiologia, cum distorum factorumque causas redduntur. Hoc ergo quod scriptum est, In principio fecit Deus caelum & terram: quaeri potest, vtrum tantummodo secundum historiae accipiendum sit, an etiam figurate aliquid significet, & quomodo congruat Euangelio, & qua causa fuerit ille hic inchoatus sit. Secundum historiae autem quaeritur, quid sit in principio, id est, vtrum in principio temporis, an in principio: in ipsa sapientia Dei, quia & ipse Dei filius principium se dixit, quando ei dicitur est, Tu quis es: & dixit. Principium quod & loquor vobis. Est enim principium sine principio, & est principium cum alio principio. Principium sine principio solus pater est, ideo ex vno principio esse omnia credimus. Filius autem ita principium esse, ut de patre sit. Ipsa etiam prima creatura intellectualis potest dici principium iis quibus caput est, quae facit Deus. Cum enim recte appelleretur principium caput, in illa gradatione, Apostolus mulierem tamen non dixit caput alicuius. Nam & virum dixit caput mulieris, & caput viri Christum, & caput Christi Deum. Ita creatori creatura subnequitur. An ideo in principio dictum est, quia primum factum est? An non potuit inter creaturas primum fieri caelum & terra, si angeli & omnes intellectuales potestates primum factae sunt? Quia & angelos creaturam Dei & ab eo factos credamus necesse est. Nam & angelos enumerauit Propheta in cxliiij. Psalmo cum dixit: Ipse iussit & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt. Sed si primum facti sunt angeli, quaeri potest, vtrum in tempore facti sunt, an ante omne tempus, an in exordio temporis? Si in tempore, iam erat tempus antequam angeli fierent. Et quoniam etiam tempus ipsum creatura est, incipit necesse esse ut aliqui prius quam angelos factum accipiamus. Si autem in exordio temporis factos dicimus, ut cum ipsis ceperit tempus dicendum est falsum esse quod quidam volunt, ante caelum & terram tempus esse coepisse. Si autem prius quam tempus angeli facti sunt, quaerendum est quomodo dictum sit in consuetibus: Et dixit Deus, Fiant luminaria in firmamento

caeli, ut luceant super terram, & diuidantur inter noctem & diem, & sint insignia & tempora & dies & annos. Hic enim potest videri, tunc cepta esse tempora cum caeli & luminaria caeli ordinatis itineribus currere coepissent: quod si verum est, quomodo poterunt dies esse antequam tempus esset, si a cursu luminarium tempus exorsum est, quae quarto die dicitur esse facta? An ista dierum digestio secundum consuetudinem humanae fragilitatis ordinata est lege narrandi, & humilibus humiliter insinuandi sublimia, quae ipse sermo narratis non potest nisi aliqua habere & prima & media & vltima? An in temporibus istis dicitur est, ut essent luminaria, quae tempora homines interuallis morarum in corporis motione metiuntur? Haec enim tempora si nullus motus corporum esset, nulla essent, & ipsa sunt hominibus manifestiora. Quod si admittimus, quaerendum est, vtrum praeter motum corporum possit esse tempus in motu incorporeae creaturae, veluti est anima vel ipsa mens: quae vtrique incogitationibus mouetur, & ipso motu aliud habet prius, aliud posterius, quod sine interuallo temporis intelligi non potest. Quod si accipimus, etiam ante caelum & terram potest intelligi tempus fuisse, si ante caelum & terram facti sunt angeli. Erat enim iam creatura quae motibus incorporeis tempus ageret. Et recte intelligitur cum illa etiam tempus esse, ut in anima quae per corporeos sensus corporeis motibus affluens facta est. Sed fortasse non est in principibus & creaturis supereminetibus. Sed quoquo modo hoc se habeat, res enim secretissima est, in humanis coniecturis impenetrabilis: illud certe accipiendum est in fide, etiam si modum nostrae cogitationis excedit, omnem creaturam habere initium, tempusque ipsum creaturam esse, ac per hoc ipsum habere initium, nec coaeternum esse creatori. Potest enim caelum & terra pro vniuersa creatura positum videri, ut & hoc visibile aetherum, firmamentum, caelum appellatum sit, & illa creatura inuisibilis supereminetium potestatum, rursusque terra omnis inferior pars mundi cum animalibus quibus in habitat. An caelum omnis creatura sublimis atque inuisibilis dicta est, terra vero omne visibile, ut etiam sic possit hoc quod dictum est: In principio fecit deus caelum & terram, vniuersa creatura intelligi: Fortasse quippe non incongrue in coparatione inuisibilis creaturae, omne visibile terra dicitur, ut illa caeli nomine nuncupetur. Quoniam & anima quae inuisibilis est, cum rerum visibiliu amore tumesceret, & earum adeptione extolleretur, terra dicta est, sicut scriptum est: Quid superbit terra & cinis? Sed quaeri potest, vtrum iam distincta & composita omnia dixerit caelum & terram, an ipsam primum informem vniuersitatis materiam, quae in has formatas & speciosas naturas Deo ineffabiliter iubente digesta est, caeli & terrae nomine nuncupauerit: Quamquam enim scriptum legerimus, Qui fecisti mundum de informi materia: tamen etiam ipsam materiam cuiusmodi cunq; sit, non possumus dicere non ab eo factam, ex quo omnia consistuntur & credimus: ut etiam ipsa digestio & ordinatio singularium quarumque rerum formarum & distinctarum mundus vocetur: ipsa vero materies caeli & terra, veluti semetipsae appellatae sit quasi confusus atque permixtus ab artifice Deo accipiedis formis idoneis. Hactenus de hoc quaeritum sit quod dictum est, In principio fecit deus caelum & terram: nihil enim horum temere affirmari potuit. TERRA autem erat inuisibilis & incopulata, & tenebrae crant super abyssum, & spiritus Dei ferebatur super aquam. Ab haereticis qui veteri Testamento aduersatur, moueri calumnia huius loco solet, cum dicunt: Quomodo in principio fecit Deus caelum & terram, si iam terra erat? Non intelligentes hoc esse subiectum, ut exponeretur qualis terra fuerit, de qua

Gen. 1. 1. Anima terra dicitur. Eccl. 10. Gen. 1. b. 9. Sap. 11. c. 18. Gen. 1. a. 1. Terra inuisibilis. CA. P. 11. AN. 5.

nam dictū est: Fecit Deus cælum & terram. Hæc autem terra quæ deus fecit, inuisibilis erat & incõposita, donec ab eodẽ ipso discerneretur, & ex cõfusione in rerũ certo ordine cõstitueretur. An sic melius intelligitur, vt in hac executione rursus eadẽ rerum materies commendaretur quæ superius cæli & terræ nomine nuncupata est: vt ille sit sensus: In principio fecit Deus cælum & terram: hoc autẽ quod cælum & terra dictū est, terra erat inuisibilis & incompõsita, & tenebræ super abyssum: id est quod cælum & terra appellatum est, materies erat confusa quædam, de qua mundus, qui duabus maximè partibus cælo scilicet & terra constat, digestis elementis & accepta forma fabricaretur. Quæ cõfusiõ materia sic potuit insinuari populari intelligentiæ, si diceretur terra inuisibilis vel incompõsita vel inordinata vel imparata, & tenebræ super abyssum, id est, super profunditatem vastissimã: quæ rursus profunditas ex eo fortasse nominata est, quia nullius intelligentiæ propter ipsam informitatem penetrari potest. Et tenebræ erant super faciem abyssi. Vtrũ subter abyssus erat & supra tenebræ, quasi iã loca distincta essent? An quoniã materia adhuc cõfusiõ exponitur, quod iam *Gen. 1.1.2.* Græcè dicitur, ideo dictum est, tenebræ erant super abyssum, quia lux non erat: quæ si esset, utiq; supra esset, quia esset eminentior, & ea quæ sibi subiecta erant, illuminaret: Et reuera qd diligẽter cõsiderat quid sint tenebræ, nihil aliud inuenit q̃ lucis absentia. Ita igitur dictū est, Tenebræ erant super abyssum: ac si dictū esset, non erat lux super abyssum. Quia propter hæc materies quæ cõsequenti operatione Dei, in rerũ formas ordinata distinguitur, appellata est terra inuisibilis & incõposita, & profunditas carens luce, quæ appellata est superius nomine cæli & terræ, veluti semen, vt iã dictū est, cæli & terræ. Si tamen non cælum & terram dicendo vniuersitatẽ prius proponere voluit, vt postea, insinuata materia, mudi partes exequeret. Et spiritus Dei ferebatur super aquã. Nusquã dixerat Deus, aquam fecit, nec tamen vllõ modo credendum est aquam Deũ nõ fecisse, & eam iã fuisse antequã ille aliquid constituisset: etenim ille est ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, sicut Apostolus dicit: Ergo & aquã Deus fecit, & aliter credere, magnus error est. Cur igitur nõ dictum est, q̃ aquã Deus fecerit? An rursus eandẽ materiã quã vel cæli & terræ, vel terræ inuisibilis & incõposita atq; abyssi nomine nuncupauerat, etiam aquã voluit appellare? Cur enim non & aqua appellaretur, si terra potuit, cum adhuc neq; aqua distincta atque formata neque terra esset, neque aliquid aliud: Sed primò fortasse cælum & terra appellata est, secundo terra incompõsita, & abyssus carens luce, tertio aqua non in cõgruẽ: vt primò ipsius vniuersitatis propter quã facta est materies de omnino nihilo, cæli & terræ nomine vocaretur: secundo terræ incompõsita atque abyssi nomine insinuaretur informitas, quia inter omnia elemẽta terra est informior, & minus relucens quã cætera: tertio aquæ nomine significaretur materia subiecta operi artificis, aqua enim mobilior est q̃ terra: & ideo propter operãdi facilitatẽ & motũ facilitiorẽ, subiecta materies artificis, aqua magis vocanda erat q̃ terra. Et ær quidẽ mobilior est quam aqua, æther autem mobilior ipso aère, nõ absurdè creditur aut sentitur. Sed aëris vel ætheris nomine minus conuenienter appellaretur materies. Magis enim hæc elementa vim creduntur habere faciẽdi, terra verò & aqua patiẽdi. Quod si occultũ est, vel certè apertissimũ puto, q̃ aquã vetus mouet, & nonnulla terrena: vetus autẽ est ær motus & quasi fluctuans. Ergo cum ær aquam moueat manifestè, vnde autẽ ipse moueatur, vt sit vetus, occultũ sit, quis dubitet

congruentius aqua nomine materiã vocari quia mouetur, quã aëris qui mouet? Moueri autem pati est, mouere facere. Huc accedit q̃, ea quæ terra gignit aqua irigatur, vt nasci & perfici possint, ita vt propè videatur in hæc ipsa nascencia eadem aqua conuerti. Quocirca congruentius aquæ nomine appellaretur materies, cũ subiecta operi artificis insinuaretur propter mobilitatẽ & conuersionem in quæq; nascencia corpora, quã nomine aëris i quo sola mobilitas possit anima ducitur: cætera verò quibus materia expressius significaretur defuissent, vt totus iste sit sensus: In principio fecit Deus cælum & terram: id est, materiã quæ cæli & terræ formã capere possit: quæ materia terra inuisibilis & incõposita erat, id est, informis & luce carens profunditas: quæ tamen quoniam mouenti & operãti artifici subiecta esset, propter hoc ipsum quod cedit operãti, aqua etiam nominata est. In hac igitur materiæ significatione prius insinuatũ est finis eius, id est, propter quid facta sit, secundo ipsa informitas, tertio seruatus sub artifice, atque subiectio. In primo cælum & terra, propter hoc enim facta materies. Secundo terra inuisibilis & incõposita, & tenebræ super abyssum: id est, ipsa informitas sine lumine. Tertio aqua subiecta spiritui ad habitãdũ formãque capiendas: ideo super aquam ferebatur spiritus Dei, vt spiritum operantem, aquã verò vnde operaretur intelligamus, id est, materiã fabricabilẽ. Cum enim ista tria dicimus vnus rei nomina, materia mundi, materia informis, materia fabricabilis, horũ primo nomini bene adiungitur cælum & terra: secundo obsecuritas, confusiõ, profunditas, tenebræ: tertio cedendi facilitas, cui iam ad operãdum spiritus superferatur artificis. Et spiritus Dei superferbatur super aquã. Non ita sperferebatur sicut oleum aquæ, vel aqua terræ, id est, quasi contineretur: sed si ad hoc de visibilibus exẽpla capiendã sunt, sicut superfertur lux ista solis aut lunæ his corporibus quæ illuminant in terra: non enim cõtineretur illis: sed cum cælo cõtineatur istis superfertur. Item cauendum est, ne quasi spatiis Dei spiritum superferri materiæ putemus, sed vi quadam effectoria & fabricatoria, vt illud cui superfertur efficiatur & fabricetur. Sicut superfertur volũtas artificis ligno, vel cuique rei subiectæ ad operandum, vel etiam ipis membris corporis sui quæ ad operandum mouet. Et hæc similitudo cum iam sit omni corpore excellentior, parua est tamen, & propè nihil ad intelligendam superlatiõnem spiritus Dei, subiecta sibi ad operãdũ mundi materia. Sed non inuenimus euidentiorẽ similitudinem & propinquiorẽ rei de qua loquimur in iis rebus quæ ab hominibus quomodocunque capi possũt. Quapropter in huiusmodi cogitatione optimè illud præceptum tenebitur, quod scriptum est: Benedicentes Deum, exaltate illũ, quantum eun que potueritis, superabit & adhuc. Hoc autem dictum sit, si hoc loco spiritus Dei Spiritus sanctus, quem in ipsa ineffabili & incommutabili trinitate veneramus, accipitur. Potest autem & aliter intelligi, vt spiritum Dei, vitalem creaturam, qua vniuersus visibilis mundus atq; omnia corporea continentur & mouetur, intelligamus: cui Deus omnipotens tribuit vim quandã sibi feruendi ad operandum in iis quæ gignuntur. Qui spiritus cum sit omni corpore æthereo melior, quia omnem visibilem creaturã omnis inuisibilis creatura antecedit, nõ absurdè spiritus Dei dicitur. Quid enim non est Dei ex iis quæ condidit, cum etiam de ipsa terra dictũ sit: Domini est terra & plenitudo eius. & illud vniuersali cõplexione quod scriptum est: Quoniã tua sunt omnia Domine qui animas amas. Sed tunc potest iste spiritus sic intelligi, si quod dictum est, In principio fecit Deus cælum

Gen. 1.1.1.

Ibid. 1.

Similitudo de spiritu super aquas

Ecc. 43. d. 31.

Psal. 13. 21.

Sap. 11. d. 28.

Gen. 1.1.1.

Gen. 1.1.1. Fiat lux. CAP. V.

Ioan. 1.1.3.

Gen. 1.1.3.

Lux in anima.

cælum & terram, tãtũ de visibili creatura dictũ sentiamus, vt super materiã rerũ visibilium in exordio fabricatiõis eorum superferretur inuisibilis spiritus, qui tamẽ etiã ipse creatura esset, id est, nõ Deus, sed à Deo facta atque instituta natura. Si autem vniuersæ creaturæ, id est, intellectionalis & animalis & corporalis materiæ creditur illo aq̃ vocabulo enũciata, nõ modo hoc loco spiritus Dei potest, nisi ille incõmutabilis & sc̃ctus intelligi, qui ferebatur super materiã omniũ rerũ quas fecit & condidit Deus. Tertia opinio de hoc spiritu oriri potest, vt credatur spiritus nomine, aëris elementũ enũciatũ: vt ita quatuor elementa insinuata sint quibus mundus iste visibilis surgit, cælum scilicet & terra & aqua & aër: nõ quia iã erant distincta & ordinata, sed quia in illius materiã quãuis informi cõfusiõne, tamẽ exortura præsignabantur: quæ informis cõfusiõ tenebrarũ & abyssi nomine cõmendata est. Sed quælibet sententiã istarũ vera, sit omnium rerũ quæ ortæ sunt, quæ videntur, & quæ non videntur, nõ quantũ ad vitia quæ contra naturam sunt, sed quantũ ad ipsas naturas attinet, Deum esse auctorem & cõditorẽ credẽdũ est. Nullãq; omnino esse creaturam quæ non ab ipso initiũ perfectionisq; habeat generis & substantiæ suæ. Et dixit Deus: Fiat lux, & facta est lux. Deum dixisse, siq̃ lux, non voce de pulmonibus edita, nec lingua & dentibus accipere debemus. Carnaliũ sit istæ cogitationes, secundo autẽ carnẽ sapere mors est. Sed ineffabiliter dictũ est, fiat lux. Vtrum autẽ hoc q̃ dictũ est, filio vnigenito dictũ est, an id ipsum quod dictũ est, filius vnigenitus est, quod dictum Dei verbũ dicitur per quod facta sunt omnia, quæri potest: dũ tamen illa absit impietas, vt verbũ Dei vnigenitũ filium quasi vocem prolatam, sicut à nobis fit, esse credamus. Verbũ autẽ Dei per quod facta sunt omnia, nec coepit esse, nec desinet, sed sine inchoatione natũ patri cõternum est. Quare hoc quod dictũ est, Fiat lux, si cõcepit & desinit dici, magis filio dictum est hoc verbum quã ipsum est filius: & tamẽ etiã hoc ineffabiliter. Nec carnalis imago subrepat in animum, & intellectum pium spiritalem conturbet, quia & incipere aliquid & desinere in natura Dei, si propriè accipiatur, temeraria & princeps opinio est: carnalibus tamẽ & paruulis, nõ tanquam in ea mansuris, sed tanquã in de surrecturis humanissimè concedenda est. Quicquid tamẽ incipere & desinere deus dicitur, nõ modo in ipsius natura, sed in eius creatura quæ illi miris modis opterperat, intelligendum est. Et dixit Deus, Fiat lux: Vtrũ ea lux quæ his carnalibus oculis patet, an aliqua occulta quã nobis per hoc corpus videre nõ datum est? Et si occulta, vtrũ corporea quæ per locorũ spatia tenditur fortasse in sublimibus partibus mundi: an incorporea qualis in anima est, ad quam vitandi & appetẽdi referretur examẽ à sensibus corporis, qua non carent etiam animæ bestiarũ? An ea quæ superior ratiocinando apparet, ex qua incipit omne quod creatum est? Quamlibet enim lucem significet, factã tamẽ & creatã debemus accipere, nõ illã qua fulget ipsa Dei sapientia quæ nõ creata est, sed nata, ne sine luce Deus fuisse putetur priusquã istã, de qua nũc agitur, cõdidisset. De hac enĩ, sicut ipsa verba satis docet, hoc cõmendatur quod facta sit, Et dixit, inquit, Fiat lux, & facta est lux. Alia est lux de Deo natura, & alia lux quã fecit Deus: natura de Deo lux est ipsa Dei sapiẽtia, facta verò lux est quælibet mutabilis siue corporea siue incorporea. Mouere autẽ solet, quomodo lux corporea esse potuerit antequam cælũ esset & cæli luminaria, quæ post istam exponuntur: quasi verò facilè hoc ab homine percipi potest, aut omnino vllõ modo potest, vtrũ sit aliqua lux

præter cælum, quæ tamen spatii locorum distincta atque diffusa sit, mundũq; impleatur. Sed cũ liceat hic & incorporeã lucẽ intelligere, si nõ visibilẽ tantũ creaturã in hoc libro, sed omnẽ creaturã expositã dicimus, quid opus est in hac cõtrouersia remorari? & fortasse quod querunt homines, quãdo angeli facti sunt, ipsi significantur hac luce, breuissimè quidem, sed tamẽ conuenientissimè & decentissimè. Et vidit lucẽ, quia bona est. Ista sententiã nõ quasi insoliti beneuolentiã, sed approbationẽ operis significari, oportet intelligi. Quid enim conuenientiũ de deo dicitur, quãtum inter homines dici potest, quã eũ ita ponitur dixit, factũ est, placuit: ita vt in eo quod dixit, imperiũ eius intelligatur: in eo quod factum est, potentia: in eo quod placuit, benignitas: sicut ineffabilia per hominẽ hominibus, ita vt omnibus prodesse, dici debuerit. Et diuisit Deus inter lucem & tenebras. Hinc intelligi licet quanta diuini operis facilitate ista dicantur effecta. Non enim quisquam est qui sic aslimer lucẽ factã vt esset confusa cũ tenebris, & ob hoc postea separationis indigeret: sed eo ipso quo lux facta est, cõsecrata est etiã diuisio inter lucẽ & tenebras. Quæ enim societas lucis cum tenebris: Deus ergo diuisit inter lucẽ & tenebras, qui lucẽ fecit, cuius absentia tenebræ vocantur. Interest autem inter lucẽ & tenebras, sicut interest inter vestimentum & nuditatem, aut plenu & imane, & similia. Iã quot modis possit intelligi lux, supra dictũ est, quibus cõtrariæ priuationes possunt tenebræ nominari. Alia est enĩ lux quæ videtur his oculis corporis etiã ipsa corporea, vt solis & lunæ & stellarũ, si quid huiusmodi est, cui cõtrariæ sunt tenebræ, cũ aliquis loc⁹ ea luce caret. Alia autẽ lux est vita sentiẽs, & valens discernere quæ per corpus ad animã iudiciũ referuntur, id est, alba & nigra, canora & rauca, suauis & putentia, dulcia & amara, calida & frigida, & cætera huiusmodi. Alia est enim lux quæ sentitur oculis, alia qua per oculos agitur vt sentitur. Illa enim in corpore, hæc autẽ quamuis per corpus ea quæ sentit percipiat, in animata, tamẽ est. Huic cõtrariæ sunt tenebræ insensibilitas quædã, vel si melius insensualitas dicitur, in est, non sentire, quãuis inferatur quæ sentiri possent, si esset in illa vita lux ista vnde sentitur. Neq; hoc cum ministeria desunt corporis, sicut in cæcis aut surdis. Nam in istorum animis est ista lux de qua nũc agimus, sed instrumenta corporis desunt. Neq; illo modo quomodo in silentio vox non auditur, cum & ista lux est in anima, & assunt corporis instrumenta, sed nihil quod sentiat inferatur. Non ergo qui iis causis nõ sentit, caret ista luce. Sed cũ talis potentia non est in anima, quæ iam nec anima dici solet, sed tantũm vita, qualis perhibetur esse vitis & arboris, & quaruncũque stirpium: si tamẽ eas vel talem habere persuaderi vllõ modo potest, quas nonnulli nimis errantes heretici, non solũ sentire per corpus, id est, videre, audire, & calorem ingnemq; discernere, sed etiam intelligere rationem & cogitationes nostras nosse arbitrãtur. Sed de his alia quæstio est. Insensibilitas ergo tenebræ huius lucis qua quicquid sentitur, cũ ipsam vim sentiendi nõ habet vita quælibet: conuenienter autem lucem hac dici concedit, quisquis concedit rectè dici lucem, qua res quæque manifesta est. Cum autẽ dicimus, manifestum est hoc canorum esse, manifestum est hoc dulce esse, manifestum est hoc frigidum esse, & quod forte huius generis per corporales sensus attingimus, hæc lux qua ista manifesta sunt, vti que intus in anima est, quamuis per corpus inferantur quæ ita sentiuntur. Tertium lucis genus in creaturis intelligi potest, quo ratiocinamur. Huic cõtrariæ tenebræ sunt iratio-

Gen. 1.1.1.

Ibidem.

2. Cor. 6. d. 14. Lux sensũ

Lux ratiocinatio.

Abyssus.

Gen. 1.1.2.

Ibidem 2.

Ro. 11. d. 36.

Elemento rã natura.

nabilitas sicut sunt animæ bestiarum. Siue ergo lucē ætheream, siue sensuale, cuius animalia participat, siue rationalem quā angeli & homines habent, à Deo factam primitus in rerum natura, hac sententia vult intelligi, diuifisse Deum inter lucem & tenebras, eo ipso quo lux facta est oportet accipi, quod aliud est lux, aliud illæ priuationis lucis quas in contrariis tenebris ordinauit Deus. Non enim Deum fecisse tenebras dictū est, quoniā species ipsas deus fecit, nō priuationes quæ ad nihilum pertinent, vnde ab artifice Deo facta sunt omnia: quas tamen ab eo ordinatas intelligimus, cū dicitur: Et diuifit Deus inter lucē & tenebras, ne vel ipsæ priuationes nō haberent ordinem suum, Deo cuncta regente atque administrante. Sicut in cantando interpolationes silentiorū certis moderatisq; interuallis, quāuis uocum priuationes sint, bene tamen ordinantur ab his qui cantare sciunt, & suauitati vniuersæ cantilenæ aliquid cōferunt. Et vmbra in picturis eminentiora quæq; distinguunt, ac non specie, sed ordine placent. Nā & vitorū nostrorū non est author Deus: sed tamen interperator est, cū eo loco peccatores constituit, & ea peripeti cogit quæ meretur. Ad hoc valet quod oues ponuntur ad dexterā, hædi autē ad sinistrā. Quædam ergo & facit Deus & ordinat, quædam verò tantum ordinat. Iustus & facit & ordinat, peccatores autē in quantum peccatores sunt, non facit, sed ordinat tantum. Quippe cū illos ad dexterā, illos ad sinistrā constituit, & quod in ignem æternū iubet ire, ad meritorum ordinem valet: ita species naturæque ipsas & facit & ordinat: priuationes autē specierum defectūque naturarum nō facit, sed ordinat tantū. Dixit itaq; fiat lux, & facta est lux. Nō dixit, fiat tenebræ, & factæ sunt tenebræ. Horū ergo vnū fecit, alterū nō fecit: vtrūq; tamen ordinauit, cū diuifit Deus inter lucē & tenebras. Ita & ipso faciente pulchra sunt singula, & ipso ordinate pulchra sunt omnia. Et vocauit Deus lucem diē, & tenebras vocauit noctem. Cū & lux nomen sit aliquid rei, & dies rursum, & tenebræ & nox vtrūq; sit nomen, vtrūq; ita dici oportuit, nomina rebus imposita esse, vt illa res cui nomen impositum est, vti que alio quoque nomine, non enim aliter poterat enumerare. Et ita dictum est: Vocauit Deus lucem, diem: vt indifferenter etiam dici conuersè posset, Vocauit Deus diē: lucem, & vocauit noctem tenebras. Quid ei respondēbimus si quis à nobis ita querit, luci nomen impositum est dies, an dici nomē impositū est lux, quia hæc duo vtiue in quantum ad res significandas articulatā voce enunciantur, nomina sunt. Hoc modo etiā de aliis duobus queri potest, tenebris nomē impositū est nox, an nocti impositum est nomen tenebræ? Et quidem vt Scriptura describit, manifestum est, luci nomen dictum esse diem, & tenebrarum nomen dictū esse noctem. Quia cum diceret Deus, fecit lucem, & diuifit inter lucem & tenebras: nondum de vocabulis agebatur, postea adhibita sūt vocabula, & dies & nox, cū & illa sine dubio vocabula sint, lux & tenebræ, res aliquas significantis, sicut dies & nox. Ergo hoc ita accipiendum est, quia enunciarialiter non posset res quæ nomen accepit, nisi aliquo nomine. An potius ista vocatio accipienda est ipsa distinctio? Non enim omnis lux dies, aut omnes tenebræ nox. Sed lux & tenebræ certis inter se vicibus ordinatæ aque distinctæ, diei & noctis nominibus appellatur. Omne quippe vocabulum ad distinctionem valet. Vnde etiam nomen quod rem notet, appellatum est quasi notamen. Notet autem, id est, distinguat & doctitanter ad discernendū adiuuet. Fortasse ergo ipsum diuifisse inter lucē & tenebras, hoc est vocasse lucem diem,

Gen. 1. 4.

Meth. 25. c. 33.

Gen. 1. 4. Lux, dies, tenebræ, nox. CAP. VII.

& tenebras noctē, vt hoc sit ordinasse ista quod vocasse. An ista vocabula significare nobis volumus quem lucē dixerit, & quas tenebras: tanquā diceret, Fecit Deus lucem, & diuifit inter lucem & tenebras, lucē autē dico diem, & tenebras dico noctem: ne aliquam aliā lucem intelligas, quæ non sit dies: & ne alias tenebras intelligas, quæ nō sint nox. Nam si omnis lux dies possit intelligi: & omnes tenebræ noctis nomine cēserentur, fortasse non opus esset dicere: Et vocauit Deus lucem diem, & tenebras vocauit noctem. Item quærit potest quem diem dicat, & quam noctem. Si iustū diē vult accipi quem solis ortus incoar, & claudit occasus, & istam noctem quæ à solis occasu vsque in ortū tenditur, non inuenio quomodo esse poterint antequā cæli luminaria facta essent. An ipsa spatia horarum & temporum, etiam sine discrimine fulgoris atq; vmbra iam ita vocari potuerunt? Et quomodo in illam lucem rationalem, si hæc significata est, aut sensualem eadit hæc vicissitudo quæ nomine diei & noctis significatur: an non secundum quod euenit, sed secundū quod potest euenire, ista insinuat sunt, quia & rationi potest error succedere, & sensui quadam stoliditas? Et facta est vespere, & factum est mane dies vnus: non eodem modo nunc appellatur dies quo cū diceretur, Et vocauit Deus lucem diem: sed eo modo quo dicimus, verbi gratia, xxx. dies habere mēsem. Hic enim nomine diei noctes quoque includimus: superius autem ita dictus est dies, vt à nocte seiungeretur. Itaq; cū illa opera diei per lucem gesta insinuaretur, consequenter factam dicitur esse vespere, & factam esse mane diem vnum, vt scilicet sic vnus dies à cæpto die vsque ad cæptum diem, id est, à mane vsque ad mane, quales dies annumeratis vt dixi, noctibus appellamus. Sed quomodo facta est vespere, & factum est mane? An tāta mora tempora fecit lucem Deus, & diuifit inter lucē & tenebras, quāta mora tenditur dies lucens, id est, nō annumerata nocte? Et vbi est quod scriptū est: Subest enim tibi cū voles posse, si opus est Deo productione temporis, vt aliquid proficiat? An omnia quidem tanquā in arte atque ratione perfecta sunt Deo, non in productione temporis, sed in ipsa vi qua illas etiam res quas non stare sed transire cernimus, stabiliter efficit? Non enim in sermone nostro cū verba alia transeāt, & alia succedāt, credibile est ita fieri in ipsa arte, qua operāte stabiliter atq;ificiofa occurrit oratio. Quamquā ergo sine productione temporis faciat Deus cui subest posse cū volet, ipse tamen naturæ temporales motus suos temporaliter peragunt. Ita ergo fortasse dictum est: & facta est vespere, & factum est mane dies vnus: sicut ratione prospicitur, ita fieri debere aut posse nō ita vt sit temporalibus tractibus. Nā in ipsa ratione operationē cōtemplatus est in Spiritu sancto, qui dixit: Qui manet in æternum, creauit omnia simul. Sed commodissimè in illo libro quasi morarum per interualla factarum à Deo rerum digesta narratio est, vt ipsa dispositio, quæ ab infirmioribus animis contemplatione stabili videri non poterat, per huiusmodi ordinem sermonis exposita quasi istis oculis cerneretur.

Et dixit Deus: Fiat firmamentum in medio aquæ, & sit diuidens inter aquam, & aquam. Et sic factum est. Et fecit Deus firmamentum, & diuifit inter aquā quæ erat sub firmamento, & inter aquam quæ erat supra firmamentum. Vtrum aquæ tales sint supra firmamentum, quales sub firmamento istæ visibiles: an quia illa aquam videtur significare supra quam spiritus ferebatur, & eam intelligebamus esse ipsam mundi materiā, hæc etiam hoc loco firmamento interposito discreta credenda est, vt inferior sit materia

Gen. 1. 4. Explicatio vocabulorum. CAP. VII.

Sap. 12. 6. 13.

Eccl. 1. 6. 4.

Diuisio aquarum. CAP. VII. VITI. Gen. 1. 6.

Saturnus planeta.

Gen. 1. 6.

Ibid. 7.

Ibid. Varietas sermonis. CAP. IX.

Gen. 1. 6.

corporalis, superior animalis: hoc enim firmamentum dicit, quod cælum postea vocauit. Cælesti autem corpore nihil est in corporibus meli⁹. Alia quippe corpora cælestia, alia terrestria. Et vti que cælestia meliora, quorum naturam quicquid transit, nescio quæadmodum iam corpus possit vocari. Sed est fortasse vis quædam subiecta rationi, qua ratione Deus veritasque cognoscitur: quæ natura, quia formabilis est virtute atq; prudentia, cuius vigore cohibetur eius, fluctuatio atque constringitur, & obiectio quasi materialis apparet, reddē aqua diuinitus appellata est, nō locorum spatio, sed merito naturæ in corpore cæli incorporei ambitum excedēs. Et quoniam cælum firmamentum vocauit, non absurdè intelligitur quicquid infra ætherem cælum est, in quo pacata atque firmata sunt omnia, mutabilis esse & dissolubilius. Quod genus corporalis materiæ ante acceptam speciem distinctionem que formatum, à qua firmamentum nominatum est, fuerunt qui crederent has visibiles aquas & frigidas superficiē cæli superam plesti. Et documentū habere conati sunt de tarditate stellæ vnus de septem vagantibus, quæ superior cæteris, & à Grecis φαιήσας dicitur, & xxx. annis peragit signiferum circulum, vt ob hoc tarda sit quia est frigidis aquis vicinior, quæ supra cælum sunt. Que opinio nescio quemadmodum possit apud eos defendi qui subtilissimè ista quæserunt. Nihil autē horum temerè affirmandum, sed caute omnia modestèq; sunt tractanda. Et dixit Deus: Fiat firmamentum in medio aquæ, & sit diuidens inter aquam & aquam: & sic factū est. Postquam dixit, sic factum est: quid opus erat rursus addere, Et fecit Deus firmamentum, & diuifit inter aquam quæ erat sub firmamento, & aquā quæ erat supra firmamentum? Nam cū dixisset superius, Et dixit Deus, fiat lux, & facta est lux: non addidit rursus, & fecit Deus lucē: hic autē postea quā dixit Deus, fiat, & sic factū est: addidit est, & fecit Deus. An hinc apparere non oportere lucem illam intelligi corporalem, ne eā aliqua creatura interposita fecisse Deus videatur? Deū autem trinitatem dico: hoc verò firmamentum cæli, quia corporeū est, per incorpoream creaturā accepisse speciem formamque creditur, vt prius incorporeæ naturæ rationaliter à veritate impressum sit quod corporaliter imprimere, vt cæli fieret firmamentum: & ideo positum est, & dixit Deus, fiat, & sic factum est: in ipsa rationali natura prius facta est fortasse vnde im primeretur corpori species. CVM autem additum est, Et fecit Deus firmamentum, & diuifit inter aquā quæ erat sub firmamento, & aquam quæ erat supra firmamentum; & ipsa corporatio in illo materia vt corp⁹ cæli fieret significatur. An forte varietatis causa vt textus sermonis in fastidium non veniret, & supra non est positum quod infra positum est, & nō oportet scrupulosè omnia rimari? Eligat quis quod potest, tantūmne aliquid temerè atque incognitum pro cognito asserat: memineritq; se hominem de diuinis operibus quantum permittitur querere. Et vocauit Deus firmamentum cælum: quod de vacatione superius tractatum est, hic quoque considerari potest: Non enim omne firmamentum cælum est. Et vidit Deus quod bonum est, Et de hoc superius quomodo tractatum est, retraheretur, nisi quod non eūdem ordinem video. Nam superius, Et vidit Deus lucē quia bona est, & post deinde subiicitur: Diuifit Deus inter lucem & tenebras, & vocauit Deus lucē diem, & tenebras vocauit noctem. Hic autē postquam factū enarratū est, quod factū dicebatur, & posteaquam vocatum est firmamentum cæli, tum dicitur: Et vidit Deus quia bonū. Quod si non fastidij euitadi gratia ita narratum est, illud certè intelligere cogimur

quod dictū est: Et fecit Deus omnia simul. Quare enim primò ibi vidit, quia bonum est, & postea nomē imposuit: hic autem primò nomen imposuit, & postea vidit quia bonum est: nisi illa differentia significat, morarū interualla non esse in operatione Dei, quamuis in ipsis inueniatur operibus. Secundum autem morarum interuallum prius aliquid & postea efficitur, sine quibus narratio factorum non potest, quamuis sine his Deus ista efficere potuerit. Et facta est vespere, & factum est mane dies secundus. Iam hinc superius tractatum est, & easdem rationes hic quoque valere arbitror. Et dixit Deus: Congregentur aquæ quæ sub cælo sunt in congregationē vnā, & appareat arida; & sic factum est. Hinc probabilius credi potest aquam dictam esse superius, sicut arbitrabamur, ipsam mundi materiā. Nam si vniuersum aqua oppletum erat, vnde vel quod potuit cōgregari? Si enim quandam confusionem materiam aquæ nomine appellauerat, hæc congregatio appellanda est ipsa formatio, vt talis esset aquæ species, qualem nunc esse cernimus. Et ipsum appareat arida, quod positum est, terræ formatio intelligi potest, vt hanc haberet speciem terra quæ cernimus. Inuisibilis enim incōposita dicta erat, cū adhuc materia species deesset. Dixit ergo Deus: Congregetur aqua quæ sub cælo est: id est, in formam redigatur materies corporalis, vt aqua ista sit quam sentimus, in cōgregationem vnā. Vis ipsa formæ commendatur: nomine vnitatis, hoc est enim verè formati, in vnum aliqui redigi, quoniam summè vnum est omnis formæ principii. Et appareat arida: id est, speciem visibilē accipiat, atque à confusione distinctam. Et bene aqua congregatur vt appareat arida, id est, cohibetur quod fluit mare, vt quod obsecurū est illustretur. Et sic factū est. Etiam hoc fortasse in rationibus intellectualis naturæ prius factum est, vt postea quod dicitur, Et congregata est aqua in congregationē vnā, & apparuit arida: nō superfluo additum videatur, cū iam dictum esset, Et sic factum est: sed vt post rationalem & incorpoream operationem intelligeremus etiam corpoream secutā. Et vocauit Deus aridam terram, cōgregationē aque mare vocauit. Adhuc nobiscum facit illa causa vocabulorum: non enim omnis aqua, mare; aut omne aridum, terra. Ergo quæ aqua esset, & quæ arida, vocabulis segregandum fuit. Ipsam autem distinctionem atque formationē fuisse vocationem Dei, non absurde adhuc intelligi potest. Et vidit Deus quia bonum est. Et hic ipse ordo seruatus est, quare huic etiā illa, quæ modò tractata sunt, conferantur. Et dixit Deus: Germinet terra herbā pabuli, ferentem semē secundum genus suum & similitudinē, & lignū fructiferum faciens fructum: cuius semen sit in se secundum suam similitudinē. Postquam facta sunt terra & mare, & vocata & approbata, quod sæpè diximus nō morarū interuallis accipiendū esse, ne ineffabilē operātis dei facultatē tarditas aliqua cōsequatur, nō statim sicut duobus diebus precedentibus subiicitur: Facta est vespere, & factū est mane dies tertius. Sed adiungitur alia operatio: Vt germinet terra herbam pabuli ferentem semē secundum genus suum & similitudinē: & lignum fructiferum faciens fructum, cuius semen sit in se secundum suam similitudinē. Quod de luce illa & firmamento & aquis & arida dictum non est, non enim habet lux successionis propagationem, aut cælum de alio cælo nascitur, aut terra aut mare alia maria & alias terras gignunt que succedāt. Hic ergo dicendum fuit: Ferentē semē secundū genus suū & similitudinē, & cuius semen sit in se secundum suā similitudinē, vbi similitudo nascētium prætereuntis similitudinē seruat. Hæc autē

Ibidem:

Congregatio aquarū. CAP. X. Gen. 1. 9.

al accipiendū

Gen. 1. 5. 10.

Ibidem. b. 11. Germinet terra. CAP. XI.

omnia ita supra terram sunt, ut ipsi terræ radicibus cohaereant, & ei continuetur, & rursū quodammodo separeretur: propterea huius naturæ significationē in ista narratione seruatā arbitror, quia & eodem die facta sunt, quo terra apparuit, & tamen iterum dixit Deus, ut terra germinaret: & iterū dictum est, & sic factū est. Deinde secundum superiorem regulam, postquam dictū est, sic factum est, subiungitur ipsa executio. Et dedit terra herbam pabuli, ferentem semen secundum genus suum, & lignum fructiferum faciens fructum, cuius semen in se secundū suam similitudinem. Et iterum dicit: Vidit Deus quia bonū est: itaque & vno die ista iunguntur: & iteratis Dei verbis distinguuntur ab inuicē. Quod de terra & mari propterea puto non esse factū, quia magis harum rerum est discernenda natura, quæ cum orientur & occidant, seminis successione propagantur. An quia terra & mare simul fieri potuerint, non solū in rationibus creaturæ spiritualis, vbi simul omnia facta sunt, sed etiā in ipsa corporali motione. Arbores verò & quæq; stirpes nasci nō possent, nisi terra in qua germinarent, præcessisset: propterea & repetendum erat iussum Dei, ut & facta significarentur distantia, tamen non alio die faciendi, propter quod radicibus terræ affiguntur & continuantur. Sed queri potest, cur istis Deus non imposuerit nomina. An prætermisum est, quia multitudo eorū nō sinebat: Verū hæc questio melius postea considerabitur, cum animaduertem⁹ alia, quæ non vocauit Deus, sicut vocauit lucē & cælū & terram, & mare. Et factum est vespera, & factum est mane dies tertius. Et dixit Deus: Fiant luminaria in firmamento cæli, ut luceant super terram, & diuidat inter diem & noctem, & sint in signis & temporibus, & in diebus, & annis: & sint in splendorem in firmamento cæli, ut luceant super terram. Quarto die luminaria facta sunt, de quib⁹ dicitur: Et sint in dieb⁹. Quid ergo volunt tres dies transacti sine luminariis? Aut cur ista erūt in dieb⁹ si etiā sine istis dies esse potuerūt? An quia euidenti⁹ productio illa temporis & morarum intervallum motu istorum luminarium distinguere ab hominibus potest: An ista dierum & noctium enumeratio ad distinctionem valet inter illam naturā, quæ facta nō est, & eas quæ factæ sunt: ut mane nominare propter earum speciem factarum, vespera verò propter priuationem: quæ quantum attinet ad illum a quo facta sunt, speciosa atque formosa sunt: quantum autē in ipsis est, possunt deficere, quia de nihilo facta sunt: & in quantum non deficiunt, non est eorum materiæ quæ ex nihilo est, sed eius qui summē est, & illa facit esse in genere & ordine suo: Et dixit Deus, Fiant in firmamento cæli luminaria ut luceant: vtrū de fixis tantum dictū est sideribus, an etiam de vagis? Sed duo luminaria maius & minus inter vaga sidera numerantur: quomodo ergo facta sunt omnia, cum singulos suos vel globos vel circulos vaga singula quæque possideant? An quoniam in Scripturis & cælos multos legimus & cælū, sicuti in hoc loco cum dicitur firmamentum cælū, intellegendum est omnem istam ætheream machinam dici quæ omnia substantia continet, sub qua puri & tranquillissimi aëris serenitas viget, sub qua item iste aër turbulentus & procellosus agitatur: Ut luceant super terram & diuidat inter diem & noctem. Nōne iam Deus diuiserat inter lucem & tenebras, & vocauerat lucem diem, & tenebras vocauerat noctem? Ex quo apparet eum inter diem & noctē diuisisse. Quid sibi nunc vult, quod dicitur de luminariis, Et diuidant inter diem & noctem? An ita nunc fit ista diuisio per luminaria, ut hominibus nota sit etiam solis carnalibus oculis ad rerum istarum contemplationem, vtentibus? Ita verò

Deus eam fecit ante circuitum luminarium, ut videri nisi à paucis sano spiritu & serena ratione non possit: An inter aliū diem & aliam noctem diuisit Deus, id est inter speciem, quam imprimebat illi informitati: & informitatem, quæ adhuc formanda restabat? Alius veto est iste dies & alia nox, quorum volente cælo vicissitudo animaduertitur, quæ fieri non posset, nisi solis ortu & occasu. Et sunt in signis & temporibus, & in diebus & in annis. Videtur mihi hoc quod dixit, In signis, planum fecisse illud quod dixit, Et in temporibus; ne aliud acciperentur signa, & aliud tempora. Hæc enim nunc dixit tempora, quæ intervallorū distinctione æternitatem incommutabilem supra se manere significant: ut signum, id est, quasi vestigium æternitatis tempus appareat. Item cum adiungit, Et in diebus & in annis: ostendit quæ dixerit tempora, ut dies fiat cōuersione fixorum siderum: anni verò manifesti, cum sol signiferū circuitū peragat: obscuriores autē cum id vnum quodque vagorum siderū in suis orbibus facit. Non enim dixit, & mensibus, quia fortasse mensis annus est lunæ: sicut xij. lunæ anni, annus est eius sideris quod *φαιβορα* Græci vocant, & xxx. solis anni, annus est eius sideris quod *φαιρον* dicitur. Et fortasse ita cum omnia sidera ad idem redierint, annus magnus peragitur, de quo multi multa dixerunt. An in signis dixit, quibus certū iter significatur nauigandi: in temporibus autē, velut est vernū tēpus & æstas & autumnus & hyems, quia & ista circumactu siderū variantur, suāque vices atque ordinem seruant: in diebus autem & in annis, sicut expositum iam est accipiendū: Et sint in splendore & in firmamento cæli, ut luceant super terrā cur putamus esse repetitū? An quemadmodū est de stirpibus ut ferant semen, & sit in eis semen, secundū genus suum, & similitudinem: ita econtrariō dictū est de luminariis. Fiant & sint, id est, fiant, & non gignant, sed ipsa sint, & sic factū est: Ordo ille seruatur: Et fecit Deus duo luminaria, Luminare maius initii diei, & luminare minus initii noctis, & stellas. Quid dicat initii diei, & initii noctis, mox apparebit. Et stellas verò quod addidit, vtrū pertineant ad initii noctis an nō, ambigū est. Quidā autē volunt hic significari lunam plenā esse primitus factā, quod plena luna initio noctis assurgit, id est, mox post solis occasum. Sed illud absurdū est, ut non à prima, sed à sextadecima vel quintadecima numerandi sumamus exordium. Nec illud moueat quod perfectū fieri debuerit luminare quod factū est, omni enim die perfecta est, sed eius perfectio ab hominibus non videtur, nisi cum ex contraria parte soli opposita fuerit. nā etiā cum illo constituta, quoniam sub illo est, videtur finire. Sed etiā tunc plena est, quia ex alia parte illustratur, nec videri potest ab iis quæ subter sunt, id est, terrā incolūt, Quod non paucis verbis, sed subtilibus dissertationibus & quarundam figurarum visibiliū demonstratione doceri potest. Et posuit illa Deus in firmamento cæli ut luceat super terrā. Quomodo dixit, fiant in firmamento: & quomodo nūc dicit, fecit Deus luminaria, & posuit in firmamento: quasi extra sint facta, & post ibi posita, cū iam dictū sit ut ibi fieret? An hinc etiā atque etiam significatur, non ita Deū fecisse ut homines solē, sed ita narratur ut hominib⁹ potuit, scilicet ut apud homines aliud sit, fecit, aliud posuit: apud Deum autē vtrunque idem sit qui faciendū ponit, & ponendū facit: Et præfinit diei ac nocti, & diuidant inter diem & noctē. Dictum erat initii diei, & initii noctis, quod hic exponit, dicēdo, præfinit diei, & nocti. Ergo initium illud, principatum intelligere debemus, quia & in die nihil est inter illa quæ videntur sole excellentius, & in nocte nihil luna

Signa dierum & temporum. CAPVT XIIII.

Annus magnus quem vulgo Platōnis vocant.

Gen. 1. 6.

Ibid. 17.

Ibid. 18.

Ibid. 19.

Aquæ. CAPVT XV. Gen. 1. 6. 20.

Psal. 35. 6.

Obie 10.

Responsio.

vel stellis. Vnde etiā illa ambiguitas iam non moueat, & credamus stellas sic positas, ut ad initii noctis, id est principatum pertineant. Et vidit Deus quia bonū est. Idem ordo seruatur. Meminerimus sanē q̄ etiam ista Deus non vocauerit, cū dici potuerit, Et vocauit Deus luminaria sidera: quia non omne luminare sidus est. Et facta est vespera, & factum est mane dies quartus. Si dies istos consideres, quos ortus solis occasusque distinguit, non iste quartus, sed fortasse primus est dies: ut eo tempore putemus ortum esse solē quo factus est, & donec cætera sidera fierent, occidisset. Sed q̄ intelligit & solē alibi esse, cū apud nos nox est, & noctem alibi esse, cū sol apud nos est, dierū istorū enumerationē sublimius indagabit. Et dixit Deus: Eiciant aquæ reptilia animarū viuarū, & volatilia volantia super terrā sub firmamento cæli: & sic factū est. Ea quæ narrantia sunt animalia reptilia sunt appellata, quia pedibus non ambulant. An quia sunt alia quæ sub aqua in terra repunt? An sunt pēnata in aquis, sicut pisces squamas habent, vel alij qui nō habent: sed tamen pēnis nituntur? Qui vtrū inter volatilia hoc loco numerandi sint, dubitari potest. Nā & ipsa volatilia cur aquis tribuerit, nō aëri, nonnulla quæstio est. Non enim has aquas tantū accipere possumus, quibus aquæ familiares sunt, quales mergi & anates & quæcūq; huiusmodi. Nā si de his tantū dixisset, non prætermitteret alio loco de aliis aëribus dicere, inter quas nōnullæ vsq; adeo ab aquis remotæ sunt, ut ne bibant quidem. Nisi forte istū aërem terris contiguum, quoniam se humidum etiā serenissimis noctibus rore testatur, aquam vocauit, qui & in nubem cogitur. Nubes autē aqua est, quæ omnes sentiunt, quibus cōtingit in motibus inter nubila, vel etiam in cāpis inter nebulas ambulare. In hoc quippe aëre volare aues dicuntur. Nam in illo sublimiore atque puriore, qui verē aër ab omnibus appellatus est, nequeunt: non enim earum pōdus tenuitate sua sustinet. In illo autē, neq; nubes cōcrescere asserunt, neq; aliquid procellosum existere, quippe vbi ventus adeo nullus est, ut in vertice Olympi montis, qui spatia huius humidi aëris excedere dicitur, quædā litteræ in puluere solere fieri perhibeantur, & post annū integræ atque illæ inueniri ab iis qui solenniter memoratū montē ascendebant. Quapropter nō absurdū existimari potest firmamentū cæli, in diuinis Scripturis vsque ad hæc spatia vocari, ut & ille aër tranquillissimus & sincerissimus ad firmamentum pertinere creditur. Hoc enim nomine firmamenti, ipsa tranquillitas & magna pars rerū significari potest. Vnde etiā illud dici pluribus locis in Psalmis existimo: Et veritas tua vsq; ad nubes. Nihil est enim firm⁹ & serenius veritate. Nubes autem sub ista sincerissimi aëris regione cōcrescunt, quæ quamquam figuratē dictū accipiatur, ex his tamen rebus scriptū est quæ habent ad hæc quædam similitudinem, ut corporea creatura constantior & purior quæ à summitate cæli vsque ad nubes est, veritatis figuram rectē habere videatur: id est, vsque ad aërē caliginosum & procellosum & humidum. Ergo volatilia volantia super terram sub firmamento cæli, conuenienter sunt aquis attributa, quia non inconuenienter aër iste aqua nominatur. Hinc etiam intelligi datur de aëre nihil dictum esse, quomodo vel quando fieri factus: quia iste aër nomine aquarum tenetur, ille autem nomine firmamenti, atq; ita nullum elementū prætermisum est. Sed fortasse quis dicat: Si eo quod dictum est, Congregetur aqua: intelligimus aquam esse factam ex illa confusione materiæ, hanc autē cōgregationem mare appellauit, quomodo ibi possum⁹ hūc aërē intelligere factū, quæ mare nō dicitur, etiā si a-

qua dici potest: Quamobrē mihi videtur in eo q̄ dictū est, appareat arida, non solū specie terræ, sed etiā hui⁹ aëris crassioris esse sinuatā. Per hūc enim terra illuminat, ut p̄picua nobis sit. In vno ergo verbo quo dictū est, appareat: intimata sunt omnia, sine quib⁹ apparere non potest, id est & species eius, & nudatio ab aquis, & aëris superfusio, per quæ in ea nomē a superiori mundi parte trāsmittitur. An potius in eo q̄ scriptū est, Congregetur aqua: species huius aëris commendatur: quia cū iste aër cōdensatur, hæc aquā videtur efficere: cōactionē itaq; in densitatē, cōgregationē aquæ fortasse appellauit, ut mare fieret: ut id q̄ nō cōgregatū, id est, nō spissatū superferretur, aqua sit, quæ aues volantes possit sustinere, vtrique nomini accomodata, ut vocari possit & aqua subtilior, & aër crassior. Sed quādo queritur, cur sit iste factus: nō dicitur. An forte verum est quod quidam volūt, humidis exhalationibus maris & terræ has auras effici, ita crassiores aëre illo superiore ac liquido, ut gellandis volatibus auiū sint accommodatæ? Ita porro teneriores iis aquis, quibus corpus abluuntur, ut earū comparatione sicca atque aëriæ sentiātur. Et quæ de terra & mari iā dictū erat, quod opus erat dicere de exhalationibus earū, id est, aquis auiū, cū illum aërem purissimū & tranquillissimū firmamento attributū intellexeris? Nam neque de fontibus & fluminibus dictū est quomodo facta sint. Qui enim scrupulosius ista querunt & differunt, æthereo super lapsu de mari dulcem inuisibiliter dicit extrahi vaporē, vbi videlicet ascensionibus, quas nullo modo sentire possumus: inde conglobari nubes: atque ita terrā imbribus madefactam antris occultioribus instillare atque insudare tantū, quantum coactū & per diuersos tramites lapsum erupit in fontes, siue paruos, siue gignēdis fluminibus idoneos. Cuius rei documenta esse volūt, quod marinarū aquarū decoctarū vapor, sinuato cooperulo exceptus humorē dulcem gustatibus exhibet. Et omnibus ferē manifestum est, diminutos fontes inopiā sentire pluuiarum. Attestatur & diuina historia, cū Helias tempore ariditatis imbrem posceret: iussit enim cū videret oriri perparuum nubeculā, pluuiam ei sollicito adesse nunciauit, quæ mox etiam fugiens irrigauit est. Et David dicit: Domine qui aduocas aquā maris, & effundis eam super faciem terræ? Quapropter mari nominato, de aliis aquis superfluē diceret: siue istis roriferis, quæ tenuitate auras volantis aëris præbet, siue fontium ac fluminū: si & illæ exhalationibus sūt, & istæ reciprocis imbribus, quos terra forbet, emanāt. EICIANT aquæ reptilia animarū viuarū. Cur additū est viuarū? An possunt esse animæ, nisi viuant? An istam manifestiorē vitam commendare voluit, quæ inest animalibus sentientibus quoniam stipites ea carent? Et volatilia volantia super terram sub firmamento cæli. Si volatilia non volant in illo purissimo aëre, vbi nulla nubila oriuntur, hinc manifestum est ad firmamentū eū pertinere, quia sub firmamento cæli dictum est volatilia volare super terram. Et sic factum est. Ordo ille seruatur. Ideo que subiungitur sicut in cæteris, excepta luce quæ prior facta est. Et fecit Deus cetos magnos, & omnem animam animalium reptantium, quæ eiecerunt aquæ secundum genus eorum, & omne volatile pennatum secundum genus suum. Meminerimus sanē secundum suum genus, de iis creaturis dici, quæ seminali propagine reparantur: nam de herbis iā hoc, & de arboribus dictum est. Et omne volatile pennatum. Cur additum est pennatū? An potest esse volatile quod pennas non habeat? Sed si potest, nunquid hoc genus fecit Deus, quando quidem non inuenitur

Volatilia, reptilia. CAP. XV.

Gen. 1. 21.

N ij

ut sic factum? an omnino potest quicquam volare sine pennis? Nam & vespertilio, & locusta, & musca, & si quid huiusmodi est quod plumis careat, pennis non caret: sed pennatum additum est, ne solas aves intellegeremus, quoniam pisces pennati sunt, & super terram volant infra aquas: ideo non dictum est aves, sed volatilia generaliter, & volatile pennatum. Et vidit Deus quia bonum est. Et hic sicut in ceteris locis intelligendum. Et benedixit ea dicens, Crescite & multiplicamini, & replete aquas maris, & volatilia multiplicentur super terram. Benedictionem ad fecunditatem valere voluit, quae in successione prolis apparet, ut ea benedictione, qua infirma & mortalia creata sunt, genus suum nascendo custodiant. Sed cum etiam stirpes nascendo teneant similitudinem praetereuntium, cur eas non benedixit? An quia sensu caret, qui rationi vicinus est? Non enim vacat fortasse quod secunda persona vitur Deus in benedicendo, ut haec animantia compelleret quodammodo tanquam audientia dicendo, Crescite & multiplicamini, & implete aquas maris: nec tamen in eadem persona usque ad finem benedictionis venit: sequitur enim, Et volatilia multiplicentur super terram. Nisi forte hoc ipso significatur, sensum animantium non adeo vicinum esse rationi, ut forte possit accipere compellantem, sicut quae intelligunt, atque uti ratione possunt, & factum est sic. Hic plane quiuis tardus iam euigilare debet, ut intelligat quales isti dies enumerentur: cum enim certos feminum numeros Deus animantibus dederit, seruantes miram certo ordine constantiam, ut certo dierum numero pro suo quoque genere & concepta vtero gerant, & edita oua calefaciant: cuius naturae institutio Dei sapientia conseruatur, quae tendit ad finem usque ad finem fortiter, & disponit omnia sua uiter: quomodo vno die poterunt concipere & vtero grauescere, & partu fouere atque nutrire, & implete aquas maris, & multiplicari super terram? Ita enim subiungitur, & sic factum est: ante vespere aduentum. Sed nimirum cum dicit facta est vespere, materiam informem commemorat: cum dicit, factum est mane, speciem quae ipsa operatione impressa est materia: mane enim post operationem transfactum die concludit. Non tamen dixit Deus, fiat vespere, fiat mane: commemoratio est enim rerum actarum breuissima, significata per vespeream & mane materia & specie, quae utique Deum fecisse iam dictum erat, cum ipsum defectum tamen, id est, cum de specie ad materiam & ad nihilum intenderetur, si hoc noctis nomine recte insinuatum putamus, non dixit factum, sed tantum ordinatum ad Deo, cum ait superius, Diuisit Deus inter lucem & tenebras: ut vespere vocabulo significetur informis materia, quae quauis ex nihilo facta est, est tamen & habet capacitatem specierum atque formarum. Accipi etiam potest tenebrarum nomine ipsum omnino nihilum, quod non fecit Deus, & vnde fecit quaecumque facere pro sua ineffabili bonitate dignatus est, cum sit omnipotens, qui etiam de nihilo tanta fecit. Et facta est vespere, & factum est mane dies quintus. Hic postquam dixerat, & sic factum est: non subdidit sicuti solet executionem, quasi iterum facta sint, iam enim dictum erat. nec ea benedictione quae ad gignendam prolem pertinet, aliqua noua natura fabricabatur, sed quae facta erat per successione conseruabantur. Et ideo nec illud dictum est, Et vidit Deus quia bonum est: iam enim res ipsa placuerat, quae tantum seruanda erat in foetibus. Nihil hic itaque repetitum est, nisi quod ait, Et factum est sic. Sciamque subiectum de vespere & mane, quibus nominatis, transfacta opera informi materia & specie quae imponitur, significari dictum est. Nisi forte aliquid melius atque sublimius occurreret quaerentibus. Et dixit Deus, Eui-

Ibid. c. 22.

Sensus rationi vicinus.

Ibid. c. 13.

Ibid. c. 24.

ciat terra animam viuam secundum suum genus, quadrupedum & serpentium, & bestiarum terrae secundum genus, & pecora secundum genus. Et de solita conclusione qua dicitur, Et factum est, sicut superius tractatum est, consideranda & accipienda sunt. Cum autem in Latina lingua nomine bestiarum omne irrationale animal generaliter significetur, hic tamen distinguendae sunt species, ut quadrupedes accipiamus omnia iumenta: serpentes, omnia reptilia: bestias vel feras, omnia quadrupedia indomita: pecora vero quadrupedia, quae non operando adiuuat, sed dat aliquem fructum pascentibus. Et fecit Deus bestias terrae secundum genus, & pecora secundum genus, & omnia serpentina terrae secundum genus. Haec iteratio quod dictum est, Et fecit Deus: cum iam dictum esset, & factum est: secundum prioris regulam consideretur. Sanè hic pecorum nomine omnia putò significata esse quadrupedia, quae sub cura hominum viuunt. Et vidit deus quia bonum est: solite accipiendum. Et dixit Deus, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Et hic animaduertenda quaedam & coniunctio, & discretio animantium. Nam eodem die factum hominem quo bestias: sunt enim simul omnia terrena animantia: & tamen propter excellentiam rationis, secundum quam ad imaginem Dei & similitudinem efficitur homo, separatim de illo dicitur, postquam de ceteris terrenis animantibus solidè conclusum est, dicendo: Et vidit Deus quia bonum est. Considerandum etiam illud quod in ceteris non dixit Deus, faciamus: ut hoc quoque modo voluerit Spiritus sanctus humanam naturam insinuare praestantiam. Cui autem nunc dictum est, faciamus: nisi cui dicebatur in ceteris, fiat: Omnia enim per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Sed quod putamus aliter dictum esse, fiat, nisi ut ipse faceret iussu patris: & aliter, faciamus, nisi ut ambo pariter facerent? An omnia quae facit pater, per filium facit: & ideo nunc Faciamus dictum est, ut ipsi homini propter quem Scriptura ipsa facta est, ita in seipso demonstraretur, ea quae filius dicente patre facit, etiam ipsum patrem facere: ut quod in ceteris dicebatur, fiat & factum est, hic exponatur, non separatim fuisse dictionem, & separatim effectum, sed vtrumque simul cum hic dicitur, faciamus? Et dixit Deus, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Omnis imago similis est ei cuius imago est: nec tamen omne quod simile est alicui, etiam imago est eius: sicut in speculo vel pictura, quia imagines sunt, etiam similes sunt: tamen si alter ex altero natus non est, nullus eorum imago alterius dici potest. Imago enim tunc est, cum de aliquo exprimitur. Cur ergo cum dictum esset, ad imaginem: additum est, & similitudinem: quasi possit esse imago dissimilis? Sufficeret ergo ad imaginem dicere. An aliud est simile, aliud similitudo, sicut aliud est castus, aliud est castitas, aliud fortis, aliud fortitudo: ut quemadmodum quaecumque sunt fortia, fortitudine sunt fortia, & quaecumque casta, castitate sunt casta: ita quaecumque sunt similia, similitudine sunt similia? Non autem imago nostra satis proprie dicitur similitudo nostra esse, cum tamen proprie dicatur similis nobis esse, ut ibi sit ea similitudo qua similia sunt quaecumque similia, ubi est & castitas, qua casta sunt, quaecumque sunt casta. Castitas autem nullius participatione casta est, sed eius participatione sunt casta, quaecumque casta sunt. Quae utique in Deo est, ubi est etiam illa sapientia quae non participando sapiens est, sed cuius participatione sapiens est anima quaecumque sapiens est. Quapropter etiam similitudo Dei, per quam facta sunt omnia, proprie dicitur similitudo, quia non participatione alicuius similitudinis similis est, sed ipsa prima similitudo, cuius participatione similia sunt quaecumque per illam fecit Deus.

Bestia.

Ibid. c. 25. Bestiae secundum genus. Cap. xvi.

Pecora.

Ibid. c. 26.

Ioan. 1. 26.

Imago quid sit.

Similitudo.

Explicatio

Explicatio ergo fortasse est, cum additum esset, ad imaginem: ut ostenderetur eam quae imago dicta est, non ita similem esse Deo, quasi alicuius similitudinis participantem, sed hanc ipsam esse similitudinem, cuius participantem omnia quae dicuntur esse similia. Sicut ibi est & castitas, cuius participatione castae sunt animae, & sapientia, cuius participatione sapientes sunt animae, & pulchritudo, cuius participatione pulchra sunt quaecumque pulchra sunt. Si enim tantum similitudinem diceret, non significaret ab ipso esse genitum: si autem tantum modo imaginem diceret, significaret ab ipso quidem genitum: sed non significaret ita similem, ut non tantum similis, sed ipsa similitudo esset. Ut autem nihil castius ipsa castitate, & nihil sapientius ipsa sapientia, & nihil pulchrius ipsa pulchritudine: ita nihil similius ipsa similitudine dici, aut cogitari, aut esse omnino potest. Vnde intelligitur ita patri esse similem similitudinem suam, ut eius naturam plenissimè perfectissimèque impleat. Quantum autem ad speciem rebus imponendam valeat Dei similitudo, per quam facta sunt omnia, quoniam humanas cogitationes altissimè superet, licet tamen utcumque arbitrari: si consideremus omnem naturam, siue quae sentientibus, siue quae rationatibus occurrit, similibus inter se partibus seruire vnitatis effigiem. Nam ex sapientia Dei sapientes vocantur animae rationales, & vltius hoc nomen non porrigitur: nam neque vlla pecora, & multo minus arbores, aut igne, vel aërem, vel aquam, vel terram sapientem possumus dicere, quoniam per ipsam Dei sapientiam sunt etiam omnia haec in quantum sunt. At vero similes inter se lapides dicimus & animalia & homines & angelos. Iam vero in singulis rebus, & terram, eo quod similes inter se habeat partes suas, fieri ut terra sit: & aquam qualibet quoque parte similem esse ceteris partibus, nec aliter aquam esse potuisse, & quantumlibet aëris, si cetero esset dissimile, nullo modo aërem esse potuisse: & ignis lucis suae particulam, eo quod non sit dissimilis reliquis partibus, fieri, ut sit quod non est: ita de vnoquoque lapidum vel arborum vel corpore cuiuslibet animantis discerni & intelligi potest: quod non solum cum aliis sui generis rebus, sed in seipsis singulis non essent, nisi partes inter se similes haberent. Et tanto est pulchrius corpus, quanto similibus inter se partibus suis constat. Iam porro animarum, non solum aliarum cum aliis amicitia similibus moribus confit, sed etiam in vnaquaque anima similes actiones atque virtutes, sine quibus constantia esse non potest, beatam vitam indicant. Similia vero omnia haec, non autem ipsam similitudinem possumus dicere. Quapropter si rebus inter se similibus vniuersitas constat, ut singulae sint quaequid sunt, & omnes ipsam vniuersitatem compleant, quam Deus & condidit & gubernat: per similitudinem eius profectò qua condidit omnia supereminenter atque incommutabiliter & incontaminabiliter talia facta sunt: ut similibus inter se partibus pulchra sint, ad ipsam tamen similitudinem omnia non facta sint, sed sola substantia rationalis: quare omnia per ipsam, sed ad ipsam non nisi anima. Rationalis itaque substantia & per ipsam facta est, & ad ipsam, non enim est vlla natura interposita: quandoquidem mens humana, quod non sentit, nisi cum purissima & beatissima est, nulli cohaeret nisi ipsi veritati, quae similitudo & imago patris & sapientia dicitur. Rectè igitur secundum hoc quod interius & principale hominis est, id est, secundum mentem accipitur, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Ex

Pulchritudo.

Vniuersitas.

Mens.

August. ro. 3.

F I N I S.

illo enim quod in homine principatum tenet, quod cum disiungit à beluis, totus est homo aestimandus. Cetera in eo quanquam in suo genere pulchra sint, tamen cum pecoribus communia sunt, ac per hoc in homine paruipendenda. Nisi forte quod ad intuentum caelum figura humani corporis erecta est, valet aliquid etiam ut corpus ipsum ad similitudinem Dei, factum credatur: ut quemadmodum à patre illa similitudo non auertitur, ita corpus humanum à caelo non sit auersum, sicut aliorum corpora animalium auersa sunt, quia proina in alium prosternuntur. Sed tamen hoc non omnino accipiendum est, nam corpus nostrum à caelo plurimum differt: in illa vero similitudine quae filius est, non potest quicquam esse dissimile illi cui similis est. Quoniam similia quaecumque alia sunt, inter se etiam dissimilia ex aliqua parte sunt: ipsa vero similitudo non est aliqua ex parte dissimilis. Pater tamen pater est, nec filius aliud est quam filius: quia & cum dicitur similitudo patris, quanquam ostendat nullam interuenire dissimilitudinem, non tamen solus est pater, sed habet similitudinem. Et dixit Deus, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Satis quidem quae superius dicta sunt, secundum id exponunt haec verba Scripturae, in quibus legimus dixisse Deum, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, ut similitudo Dei, ad quam factus est homo, ipsum Dei verbum, hoc est vniuersum filius accipi possit: non utique ut ipse sit eadem imago & similitudo aequalis patri. Est tamen & homo imago Dei, sicut apertissimè ostendit Apostolus dicens: Vir quidem non debet velare caput, cum sit imago & gloria Dei. Sed haec imago ad imaginem Dei facta non est aequalis & coaeterna illi cuius imago est, nec esset etiam si nunquam omnino peccasset. Ille autem sensus est potius in his diuinis verbis eligendus, ut ideo non dictum intelligamus singulariter, sed pluraliter, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: quia non ad solius patris, aut solius filij, aut solius Spiritus sancti, sed ad ipsius trinitatis imaginem factus est homo: quae trinitas ita est trinitas, ut vnus Deus sit: ita est vnus Deus, ut trinitas sit. Non enim ait filio loquens, Faciamus hominem ad imaginem tuam, aut ad imaginem meam; sed pluraliter ait, ad imaginem & similitudinem nostram: à qua pluralitate Spiritum sanctum separare quis audeat? Quae pluralitas, quoniam non tres dii, sed vnus est Deus, ideo intelligendum est postea Scripturam singulariter intulisse atque dixisse, Et fecit Deus hominem ad imaginem Dei: ut non sic accipiatur, tanquam Deus pater ad imaginem Dei, hoc est, filij sui: alioquin quomodo verum est, quod dictum est, ad imaginem nostram; si ad filij solius imaginem factus est homo? Ac per hoc quia verum est quod ait Deus, ad imaginem nostram: ita dictum est, Fecit Deus hominem ad imaginem Dei: tanquam diceretur ad imaginem suam, quod est ipsa trinitas. Nonnulli autem putant ideo non repetitam similitudinem, neque dictum, Et fecit Deus hominem ad imaginem & similitudinem Dei, quia tunc tantummodo ad imaginem. Similitudo autem illi postea seruabatur in resurrectione mortuorum: quasi possit esse imago aliqua, in qua similitudo non sit. Si enim omnino similis non est, proculdubio nec imago est. Verum tamen ut non sola ratione id agere videamur, & autoritas Iacobi apostoli adhibenda est, qui cum de lingua hominis loqueretur, ait: In ipsa benedicimus Deum, & in ipsa maledicimus homines, qui ad similitudinem Dei facti sunt.

1 Cor. 11. 4.

Gen. 1. d. 27

Iac. 3. b. 9.

N iij

DIVI AVRELI AVGVSTINI DE GENESI AD LITERAM LIBRI XII.

D. *August. lib. 2. Retract. cap. 24.*

RE idem tempus de Genesi libros XI. scripti ab exordio, donec de paradiso dimissus est Adā, & flammae rhombæa posita est custodire viam ligni vitæ. Cū autē ad hoc visque XI. libri peracti essent, duodecimū addidi, in quo diligentius de paradiso disputatum est: titulus horum librorum inscribitur, de Genesi ad literam: id est, non secundum allegoricas significationes, sed secundum rerum gestarum proprietates. In quo opere plura quæ sita quam inuenta sunt: & eorum quæ inuenta sunt, pauciora firmata: cætera verò ita posita, velut adhuc requirēda sint. Hos sanē libros postea cœpi, sed prius terminavi quàm de Trinitate: ideo eos nunc ordine quo cœpi, recolui. In v. libro, & vbiq̄que in eis libris posui, de semine cui repromissum est, quod dispositū sit per angelos in manu mediatoris: non sic habet Apostolus, sicut veteres codices post in spexi, maximē Gregorius. De lege enim dictum est, quod tanquam de semine dictum, multi Latini codices habent per interpretatis errorem. In vi. libro quod dixi, Adam imaginem Dei secundum quam factus est, perdidisse peccato: non sic accipiendum est, tanquam in eo nulla remanserit, sed quod tam deformis ut reformatione opus haberet. In XI. de inferis, magis mihi videor docere debuisse, quod sub terris sint, quàm rationem reddere cur sub terris esse credantur, siue dicantur, quasi non ita sit. Hoc opus sic incipit:

DE GENESI AD LITERAM, L. I.

MNIS diuina Scriptura bipertita est, secundum id quod Dominus significat, dicens: scribam eruditū in regno Dei similem esse patri familiā, proferenti de thesauro suo noua & vetera, quæ duo etiam testamenta dicuntur. In libris autem omnibus sanctis intueri oportet, quæ ibi æterna intimentur, quæ facta narrentur, quæ futura prædicantur, quæ agenda præcipiantur vel moneantur. In narratione ergo rerum factarum queritur vtrū omnia secundum figuratū tantummodo intellectum accipiantur, an etiam secundū fidem rerum gestarū asserenda, & defendenda sint: nā non esse accipiēda figuratim, nullus Christianus dicere audebit, attendens Apostolum dicentem: Omnia autem hæc in figura contingebant illis. Et illud quod in Genesi scriptum est, Erunt duo in carne vna, magnum sacramētum commendat in Christo & in ecclesia. Si ergo vtroq̄ modo illa Scriptura scrutanda est, queramus quomodo dictum est præter allegoricam significationem, In principio fecit Deus cælum & terram: vtrum in principio temporis: an quia primò omniū facta sint: an in principio, quod est verbum Dei vniuersus filius: & quomodo possit ostendi Deum sine vlla sui commutatione operari mutabilia & temporalia: & quid significetur nomine cæli & terræ, vtrū spiritualis corporalisque creatura cæli & terræ vocabulū acceperit, an tantūmodo corporalis: ut in hoc libro de spirituali tacuisse intelligatur: atq̄ ita dixisse cælum & terrā, ut omnē creaturam corpoream superiorem atque inferiorem significare voluerit: an vtriusque informis materia dicta est cælum & terra: spi-

Ritalis videlicet vita, sicuti esse potest in se non conuersa ad creatorem: tali enim conuersione formatur atque perficitur, si autem non conuertatur, informis est: corporalis autem si possit intelligi per priuationē omnis corporeæ qualitatis, quæ apparet in materia formata, cū iam sunt species corporū, siue visu, siue alio quolibet sensu corporis perceptibiles. An cælum intelligendum est creatura spiritualis ab exordio quo facta est per facta illa & beata semper: terra verò corporalis materies adhuc imperfecta: quia terra, inquit, erat inuisibilis & incōposita, & tenebræ erant super abyssum: quibus verbis videtur informitatem significare substantiæ corporalis: An vtriusque informitas his etiā posterioribus verbis significatur. Corporalis quidem eo quod dictum est, Terra erat inuisibilis & incōposita: spiritualis autem eo quod dictum est, Tenebræ erant super abyssum: ut translatō verbo, tenebrosam abyssum intelligamus naturam vitæ informē, nisi conuertatur ad creatorem: quo solo modo formari potest, ut non sit abyssus: & illuminari, ut nō sit tenebrosa. Et quomodo dictum est, Tenebræ erant super abyssum: an quia non erat lux? Quæ si esset, vtrique superesset, & tanquam superfunderetur. Quod tunc fit in creatura spirituali, cū conuertitur ad incōmutabile atque incōparabile lumen, quod Deus est. Et quomodo dixit Deus, Fiat lux: vtrum temporaliter, an in verbi æternitate? Et si temporaliter, vtrique mutabiliter, quomodo ergo possit intelligi hoc dicere Deus, nisi per creaturam? Ipse quippe est incōmutabilis. Et si per creaturā dixit Deus, fiat lux: quomodo est prima creatura lux, si erat iam creatura, per quam Deus diceret, fiat lux? An non est prima creatura lux, quia iam dictum erat, In principio fecit Deus cælum & terram: & poterat per cælestem creaturam vox fieri temporaliter atque mutabiliter, qua diceretur, fiat lux? Quod si ita est, corporalis lux facta est ista quam corporeis oculis cernimus, dicente Deo per creaturam spiritalem, quam Deus iam fecerat, cū in principio fecit cælum & terram, Fiat lux: eo modo quo per talis creaturæ interiorem & occultum motū diuinitus dici potuit, fiat lux. An etiam corporaliter sonuit vox dicentis Dei, Fiat lux: sicut corporaliter sonuit vox dicentis Dei, Tu es filius meus dilectus, & hoc per creaturam corpoream quam fecerat Deus, cū in principio fecit cælum & terram, antequā fieret lux quæ in hac sonante voce facta est. Et si ita est, qua lingua sonuit ista vox dicente Deo, Fiat lux: quia nōdum erat linguarum diuersitas, quæ postea facta est in ædificatione turris post diluuium? Quemam lingua erat vna & sola, qua Deus locutus est, Fiat lux: & quis erat quem oportebat audire atque intelligere, ad quē vox huiusmodi proferretur? An hæc absurda carnalisque cogitatio atque suspicio est? Quid ergo dicimus? An id quod in sonovocis intelligitur, cūm dicitur, fiat lux, non autem ipse corporeus sonus, hic bene accipitur esse vox Dei? Et vtrum hoc ipsum ad naturam pertinet verbi eius, de quo dicitur, In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum? Cū enim de illo dicitur, Omnia per ipsum facta sunt: satis ostenditur & lux per ipsum facta, cūm dixit Deus, fiat lux. Quod si ita est, æternum est quod dixit Deus, fiat lux, quia verbum Dei Deus apud Deum

cap. 19.

Gal. 3. c.

Cap. 27. & 28.

Cap. 33.

In scriptura quid considerandum. CAP. V. 1. Mat. 13. g.

al. definiti.

1. Cor. 10. c. 11. Gen. 2. d. 24. Eph. 1. 3. 13. 2.

al. per. 1. ca. 1. c.

Fiat lux. Cap. 11.

Mat. 3. d. 17.

Gen. 11. b. 17.

102. 1. 2. 1.

Lux quid sit. CAP. V. III.

Principium. CAP. V. III.

al. vt sit.

Ioan. 10. f. 30.

al. nūm.

Verbum sapientia. CAP. V. V.

al. cessare.

Deum, filius vnicus Dei, patri coæternus est: quamuis Deo hoc in æterno verbo dicente creatura temporalis facta sit. Cū enim verba sint tēporis, cū dicim⁹ quādo & aliquando, æternum tamen est in verbo Dei, quando fieri debeat aliquid: & tunc fit quādo fieri debuisset in illo verbo est, in quo nō est quādo & aliquādo, quoniam illud totum verbum æternū est. Et quid est lux ipsa quæ facta est, vtrū spiritale quid an corporeale? Si enim spiritale, potest ipsa esse prima creatura iam hoc dicto perfecta, quæ primo cælū appellata est, cū dictū est, In principio fecit Deus cælum & terrā: vt quæ dixit Deus fiat lux, & facta est lux, eam reuocāte ad se creatore, cōuersio eius facta atque illuminata intelligatur. Et cur ita dictū est, In principio fecit Deus cælum & terram: & non dictū est, In principio dixit Deus, Fiat cælū & terra, & facta sunt cælū & terra: sicut de luce narratur, Dixit De⁹, fiat lux, & facta est lux? Vtrū pri⁹ vniuersaliter nomine cæli & terræ cōprehendendum erat & commendandū quod fecit Deus: & deinde per partes exequendū, quomodo fecit, cū per singula dicitur, Dixit Deus: id est, per verbum suum fecit quicquid fecit? An cū primū fiebat informitas materiæ siue spiritualis siue corporalis, non erat dicēdum, dixit De⁹ fiat: quia forma verbi semper patri cohærentis, quo scēpiternē dicit Deus omnia, neque sono vocis neq; cogitatione tēpora sonorū voluēte, sed coæterna sibi luce à se genitæ sapientiæ non imitatur imperfectio, cū dissimilis ab eo quod summē ac primiti⁹ est, informitate quadā tendit ad nihilū: sed tūc imitatur verbi formā, semper atque incōmutabiliter patri cohærentem, cū & ipsa pro sui generis conuersione ad id quod verē ac semper est, id est, ad creatorē suæ substantiæ formā capit, & fit perfecta creatura: vt in eo quod Scriptura narrat, dixit Deus fiat, intelligamus Deū dictū incorporeum in natura verbi eius coæterni reuocantis ad se imperfectionē creaturæ: vt nō sit informis, sed forme secundū singula, quæ per ordinē exequitur. In qua cōuersione & formatione, quia pro suo modo imitatur Deū verbum, hoc est, Dei filii semper patri cohærentē, plena similitudine & essentia patri, qua ipse & pater vnū sunt: non autē imitatur hanc verbi formā, si auersa à creatore, informis & imperfecta remaneat: propterea filij commemoratio non ita fit quia verbum, sed quia quia principium est, cū dicitur, In principio fecit Deus cælum & terrā. exordium quippe creaturæ insinuat adhuc in informitate imperfectionis: fiat autē filij cōmemoratio, quod etiā verbum est, eo quod scriptum est, dixit Deus, fiat: vt per id quod principii est, insinuet exordii creaturæ existētis ab illo adhuc imperfectæ: p id autē quod verbum est, insinuet perfectionē creaturæ reuocata ad eū, vt formaretur inherendo creatori, & pro suo genere imitādo formā sempiternē atque incōmutabiliter inherētē patri, à quo statim hoc est quod ille. Non enim habet informē vitā verbum filij, cui non solū hoc est esse quod viuere, sed etiā hoc est ei viuere, quod est sapiēter & beatē viuere. Creatura verò quāquā spiritualis & intellectualis vel rationalis quæ videtur esse illi verbo propinquior, potest habere informē vitā: quia sicut nō hoc est ei esse quod viuere, ita nec hoc viuere quod sapiēter viuere ac beatē viuere. Auersa enim à sapientia incōmutabili, stultē ac miserē viuunt, quæ informitas eius est. Formatur autē conuersa ad incōmutabile lumen sapientiæ, quod est verbum Dei: à quo enim existit vt sit, vtq; viuat, ad illum cōuertitur vt sapiēter ac beatē viuat. Principiū quippe creaturæ intellectualis est æterna sapientia, quod principium manens in se incōmutabiliter, nullo modo cessat occulta inspiratione vocationis loqui ei creaturæ, cui

principium est, vt conuertatur ad id ex quo est, quod aliter formata ac perfecta esse non possit. Idēque interrogatus Dñs quis esset, respondit, Principiū qui & loquor vobis. Quod autē filius loquitur, pater loquitur: quia patre loquente dicitur verbum quod filius est, æterno more, si more dicendū est, loquēte Deo verbum coæternū. Inest enim deo benignitas summa & sancta & iusta, & quidam non ex indignitia, sed ex beneficentia veniens amor in opera sua. Propterea priusquā scriberetur, Dixit Deus, fiat lux: præcessit Scriptura dicens, Et spiritus Dei ferebatur super aquā: quia siue aquæ nomine appellare voluit totā corporale materiā vt eo modo insinuat vnde facta & formata sint omnia: quæ in suis generibus iā dignoscere possumus, appellās aquā quia ex humida natura videmus omnia in terra per species varias formari atq; cōcrescere, siue spiritalem vitā quadā ante formā cōuersionis quasi fluitantē: superferebatur vtiq; spirit⁹ Dei, quia subiacebat scilicet bonæ voluntati creatoris, quicquid illud erat quod formandū perficiendūque inchoauerat: vt dicente Deo in verbo suo, fiat lux: in bona voluntate, hoc est in beneplacito eius, pro modulo sui generis maneret quod factum est. Et ideo rectū est quod placuerit Deo, Scriptura dicente, Et facta est lux, & vidit Deus quia bona est. Et quemadmodū in ipso exordio inchoatæ creaturæ, quæ cæli & terræ nomine propter id quod de illa perficiēdum erat cōmemorata est, trinitas insinuat creatoris: nā dicente Scriptura, In principio fecit Deus cælum & terrā: intelligimus patrē in Dei nomine, & filii in principij nomine, quod non patris, sed per seipsum creatæ primiti⁹ ac potissimū spirituali creaturæ, & cōsequenter etiā vniuersæ creaturæ principium est: dicente autē Scriptura, Et spiritus Dei ferebatur super aquas: cōpletam commemorationem trinitatis agnoscimus: ita & in cōuersione atq; perfectione creaturæ, vt rerum species digerantur, eadem trinitas insinuat: verbum Dei scilicet, & verbi generator, cūm dicitur, dixit Deus: & sancta bonitas, in qua Deo placet quicquid ei pro suæ naturæ modulo perfectū placet, cūm dicitur, Vidit Deus quia bonum est. Sed cui commemorata prius quāuis imperfecta creatura, postea commemoratur spiritus Dei: prius dicente Scriptura, Terra autem erat inuisibilis & incōposita, & tenebræ erant super faciē abyssi: ac deinde inferente, Et spiritus Dei ferebatur super aquā: An quoniam egenus atque indigus amor ita diligit, vt rebus quas diligit, subiiciatur: propterea cūm commemoraretur imperfecta creatura, spiritus Dei, in quo eius sancta beneuolētia dilectiō que intelligitur, superferri dictus est, ne faciendo opera sua per indigentē necessitatem potius quàm per abundantiam beneficentiæ Deus amare putaretur: Cuius rei memor Apostolus dicitur de charitate, supereminētē viam demonstraturū se ait. Et in alio loco, Supereminētē, inquit, scientiæ charitatem Christi. Cū ergo sic oporteret insinuare spiritū Dei, vt superferri diceretur, commodius factū est vt prius insinuaretur aliquid inchoatū, cui superferri diceretur: non tūc autē loco, sed omnia superante ac præcellēte potentia. Ita etiā rebus ex illa inchoatione perfectis atq; formatis, Vidit Deus quia bonū est: placuit enim quod factū est, in ea benignitate qua placuit vt fieret. Duo quippe sunt propter quæ amat Deus creaturam suā, vt sit, & vt maneat. Vt ergo esset quod maneret, spirit⁹ Dei superferebatur super aquam: vt autem maneret, vidit Deus quia bonum est. Et quod de luce dictū est, hoc & de omnibus: tmanent enim quædam supergressa omnem volubilitatem temporalem in amplissima sanctitate sub Deo: quædam verò secundum sui

Ioan. 8. c. 25.

al. quidem.

Gen. 1. a. 4. Trinitas. CAP. V. VI.

Spiritus dei. CAP. V. VII.

al. sciendū. 1. Cor. 12. d. 31.

Eph. 3. d. 4.

al. enim. Amor dei est: gæcaturas. CAP. V. VIII.

al. manet.

Quomodo dicitur, fiat lux. CAP. VII.

temporis modos, dū per decessionem successionemq; rerū secularū pulchritudo cōtextur. **Q**UOD ergo dixit Deus, fiat lux, & facta est lux: in aliquo die dixit, an ante omnē diē: Si enim verbo sibi cōaeterno dixit, hoc vtiq; intemporaliter dixit: si verò tēporaliter dixit, nō verbo sibi cōaeterno, sed per aliquā dicitur creaturam tēporalem: ac per hoc nō erit prima creatura lux, quia iam erat creatura per quā tēporaliter diceretur, fiat lux: atq; illud ante omnē diem fecisse intelligitur, quod dictū est, In principio fecit Deus cælū & terrā: ut cæli nomine intelligatur spiritali iā facta & formata creatura, tanquā cælum cæli huius, quod in corporibus summum est. Secūdo enim die factum est firmamentū, quod rursus cælū appellavit, terræ autē nomine inuisibilis & incomposita, ac tenebrosa abyssū, imperfectio corporalis substantiæ signifiata est, vnde tēporalia illa fierent, quorū prima esset lux. **Q**uomodo autē per creaturam illā, quam fecit ante tempora, dici potuit temporaliter, fiat lux, inuenire difficile est. Sono enim vocis non intelligimus dictū: nam quicquid tale est, corporeū est. An ex illa imperfectione substantiæ corporalis fecit aliquā vocē corpoream, per quam sonaret, Fiat lux? Ergo aliquod vocale corpus ante lucē creatum atq; formatū est. Sed si ita est, iam erat tēpus per quod vox curreret, sonorumq; spatia sibi succedentia præterirent. **Q**uod si iam erat tempus ante quod fieret lux, in quo tēpore fieret vox quæ resonaret, fiat lux, ad quē diem pertinebat illud tempus? Vnus enim dies idēmq; prim⁹ ille numerari incipit, quo facta est lux. An ad ipsū diem pertinet totū spatiū tēporis, & quod factū est vocale corp⁹, per quod sonaret, fiat lux, & quod facta est ipsa lux? Sed omnis talis vox propter audientis corporalem sensum à loquente profertur, ita enim facta est, ut percussio aëre sentiat. Nūquid itaque talem auditū illud quicquid erat inuisibile & incompositum, cui sic Deus personaret ac diceret, fiat lux? Abscedat itaq; hæc ab animo cogitatis absurditas. Verū ergo spiritalis motus, sed tamen temporalis erat, quo dictū intelligim⁹, fiat lux: expressus ab æterno deo per verbum cōaeternū in creatura spiritali, quā iā fecerat, cum dictum est, In principio fecit Deus cælum & terrā: id est, in illo cælo cæli: An & ista locutio non tantum sine aliquo sono, sed etiā sine vilo temporalis motu spiritalis creaturæ, in eius mente atque ratione fixa quodāmodo à verbo patri cōaeterno, & quodāmodo impressa intelligitur, secūdum quod moueretur, & ad speciem cōuerteretur inferior illa tenebrosa imperfectio naturæ corporeæ, & fieret lux? Sed multū est ac difficillimum capere, quomodo dicatur Deo non tēporaliter iubente, neq; id tēporaliter audiente creatura, quæ cōtemplatione veritatis omnia ab incōmutabili Dei sapientia rationes tanquā intelligibiles locutiones in ea, quæ infra sunt transmittente, fieri tēporales motus in rebus tēporalibus vel formandis vel administrandis. Si autē lux, quæ primū dicta est ut fiat, & facta est, etiā primatū creaturæ tenere intelligenda est, ipsa est intellectualis vita: quæ nisi ad creatorē illuminanda conuerteretur, fluitaret informiter. Cum autem conuersa & illuminata est, factū est quod in verbo dei dictū est, fiat lux. **V**ERVNTAMEN quemadmodū sine tēpore dictū est, quia in verbū patri cōaeternū non cadit tēpus, vtrū ita etiam sine tēpore factū sit, quisquā forsità quærat. Sed quomodo potest hoc intelligi, cum facta luce & diuisa a tenebris, & iditis diei noctiq; vocabulis, dicat Scriptura, Facta est vesp̄ra, & factū est mane dies vnus. Vnde videtur illud op⁹ Dei factum p spatiū diei, quo peracto ad vesp̄rū ventum est, quod est ini-

Dies, nox, lux, tenebra. CAP. VII.

Gen. I. 5.

tiū noctis. Itēmq; peracto nocturno spatio cōpletus est tot⁹ dies, ut mane fieret in alterū diē, in quo die De⁹ aliud cōsequēter operaretur. Imò verò id ipsum permirabile est, cū Deus nullo spatio syllabarū æterna verbi sui ratione dixerit, fiat lux: cur tanta mora facta sit lux, donec diei spatiū præteriret, & vesp̄ra fieret? An forte citò quidē lux facta est, sed mora diurni tēporis in eo consumi potuit, cū discerneret à tenebris, atque vtrūq; discretū suis vocabulis signaretur? Mirū si & hoc vel tanta mora fieri potuit à Deo, quanta dicitur à nobis. Discretio quippe lucis & tenebrarū in ipso vtiq; opere, cū lux fieret cōsecuta est: non enim lux esse potuit, nisi discerneret à tenebris. **Q**uod autē vocavit Deus lucē diē, & tenebras noctē, quāta mora fieri poterat, etiam si hoc syllabatim per sonum vocis egisset, nisi quāta & à nobis dicitur, lux vocetur dies, & tenebræ vocentur nox: nisi forte quis ita desipiat, ut quia super omnia magnus est Deus, putet ore dei prolatas, quāuis paucissimas syllabas per totum diei spatiū potuisse distendi. Huc accedit, quia verbo sibi cōaeterno, id est, incōmutabilis sapientiæ æternisq; rationibus nō corporali sono vocis vocavit Deus lucē diē, & tenebras noctem. Rursum enim queritur, si verbis quibus vtimur vocavit, qua lingua vocauerit, & quid opus erat sonis transeuntibus, vbi cuiusquā non erat corporalis vllus auditus? & nō inuenitur. An dicendū est, quod cū citò peractum esset hoc opus Dei, tamdiu stetit lux nō succedente nocte, donec diurnū spatiū perageretur: & tādīu māsit nox luci succedēs, donec spatiū nocturni tēporis præteriret, & mane fieret diei sequētis, vno prim⁹q; die trāfacto? Sed si hoc dixerit, veror, ne deridear, & ab iis qui certissimē cognouerūt, & ab iis qui possunt facillimē aduertere, quod eo tēpore quo nox apud nos est, eas partes mūdi præsentia lucis illustret, per quas sol ab occasu in ortū redit, ac p hoc omnibus xxiii. horis non deesse per circuitū gyri totius, alibi diē, alibi noctē. Nunquid nā ergo in parte aliqua posituri sumus Deū vbi ei vesp̄ra fieret, cū ab parte in aliā partem lux abscederet? Nam & in libro q. Eccl. 1. 6. appellatur Ecclesiastes, ita scriptum est: Et oritur sol & occidit, & in locū suū ducitur, hoc est, in eū locū vnde ortus est. Sequitur enim, & dicit ipse: Oriens illuc vadit ad Austrū, & circuit ad Aquilonē. Australis ergo pars cum habet solē, nobis dies est: cū autē ad Aquilonis partē circūiens peruenit, nobis nox est: non tamen in alia parte nō est dies, vbi præsentia solis est: nisi forte poëtici signētis cor inclinandū est, ut credamus solē mari se immergere, atq; inde lotum ex alia parte mane surgere. **Q**uāquā si ita esset, abyssus ipsa præsentia solis illustraretur, atq; ibi esset dies. Posset enim & aquas illuminare, quando ab eis nō posset extingui. Sed hoc mōstruosum est suspicari. **Q**uid quod etiā sol nondū erat? Quapropter si spiritalis lux primo die facta est, nūquid nā occidit ut ei succederet nox? Si autem corporalis, quænam illa lux est, quā post occasum solis videre non possumus, quia nec luna erat adhuc, nec aliqua stella? Aut si semper in ea parte cæli est, in qua sol, ut nō sit solis lux, sed quasi comes eius, eidem ita cōiūcta, ut discerni dignoscitq; non possit, ad eandē reditur difficultatē soluendæ huius quæstionis: quia & ista lux eodē modo quo sol tanquam comes eius ab occasu in ortū circūiens redit, & est in alia parte mundi, quo tēpore pars ista in qua sumus, tenebre scit in noctem. Ex quo cogit, quod absit, in vna parte credere Deū fuisse, quam partē lux ista deseruit, ut posset ei vesp̄ra fieri. An forte in ea parte lucem fecerat, in qua facturus erat hominem: & ideo cum ab ipsa parte lux decessisset, vesp̄ra facta dicitur, etiam cum in aliā partē lux illa esset

Prima lux & sol. CAP. VII. Plal. 131. 8.

Succesio diei noctis que. CAP. VII. XII.

al. erat, ut ipsa. Cōgregatio aquarum.

essetque inde discesserat, mane exortura peracto circuitu. **V**T quid ergo factus est sol in potestatem diei, qui luceret super terram, si lux illa diei faciendo suffecerat, quæ dies etiam vocata est? An illa prior regiones superiores à terra lōginquas illustrabat, ut sentiri non posset in terris: atq; ita oportebat solem fieri per quē dies inferioribus mundi partibus appareret? Potest & hoc dici auctum esse fulgorem diei sole addito, ut per illam lucem minus fulgens dies quam nunc est fuisse credatur. Etiam hoc à quodam dictum scio primū naturam lucis inductam in opere creatoris, cū dictū est, Fiat lux, & facta est lux: postea verò cū de luminari⁹ dicitur, quid ex ipsa luce factum sit, fuisse commemoratum ordine dierū, quo visum est creatori cuncta esse faciendā: quæ natura lucis quod trāscit facta vesp̄ra, ut vicissim nox perageretur, nec ille dixit, nec facile inueniri posse arbitror. Neq; enim extinctam esse credendū est, ut nocturnæ tenebræ succederēt, & rursus accedam ut mane fieret antequā hoc solis officio gereretur, quod à quarto die cœpisse fieri eadē Scriptura testatur. **Q**UOD antequā fieret, quo circuitu sibi peruenirent tres dies nocteq; succedere, lucis quæ primo facta est permanente natura, si lux corporalis tunc facta & intelligēda est, & inuenire & explicare difficile est. Nisi forte molē terrenā & aquosam antequā esset ab alteruto vtrunq; discretum, quod tertio die factū scribitur, tenebras Deū appellasse quis dixerit, ppter crassitorem corpulentia quam lux penetrare non poterat, vel propter obscurissimam vmbra tantæ molis, quam necesse est ut ex altera parte habeat corpus, si ex aliqua parte lux fuerit. Ad quem locū enim cuiuslibet corporis moles lucē peruenire non sinit in eo loco vmbra est: quoniā locus carens ea luce qua illustraretur, nisi impediret corpus opositum, hoc totum est quod vmbra dicitur. **Q**uæ si pro mole corporis tā magna fuerit, ut occupet spatium terræ, quantum ex altera parte dies occupat, nox vocatur, neq; enim omnes tenebræ nox. Nā & in spelūcis amplis, in aquarū abdita lux irrupere per oppositam molē non sinitur, sunt vtiq; tenebræ, quia lux non est ibi, totūq; spatiū illud locus est carens luce: nec tamen tales tenebræ acceperunt vocabulum noctis, sed illæ quæ in eam partem terræ succedūt, vnde remouetur dies. sicut nō omnis lux dies appellatur: nam & lunæ lux est & siderum & lucernarū & cōruscationum, & quarumcunq; rerum ita fulgentium, sed illa lux appellatur dies, cui nox præcedenti recedenti que succedit. Sed si primaria lux illa vndiq; terræ molem circumfusa cōtlexerat, siue staret, siue circuiret, nō erat ex qua parte admitteret noctē sibi succedere, quia nusquā ipsa discedebat, ut ei faceret locum. An ex vna parte facta est, ut ipsam circūiens, etiam nocte ex alia parte consequenter circumire permetteret? Cū enim totam terram adhuc aqua tegeter, nihil impediebat, ut aquosa & glabiosa moles ex vna parte faceret diē lucis præsentia, ex alia noctem lucis absentia, quæ in eā partē succederet à tempore vesp̄ertino, ex qua lux in aliam declinaret. **Q**uo ergo congregatæ sunt aquæ, si totā terrā prius occupauerat: illæ scilicet quæ detracta sunt, ut terra nudaretur, in quam partē congregatæ sunt? Si enim erat aliquid terræ nudum, quo cōgregarentur, iā apparebat arida, nec totum abyssus occupabat? Si autem totum texerant, quis erat locus quod colligerentur, ut terræ ariditas appareret? Nunquid nam in altum congregatæ sunt, sicut sit cum ad ventilandum in area mæsis trita furrigitur, & congesta in aggerem nudat locum, quem diffusa cōtlexerat? **Q**uis hoc dixerit, cum videat vsque quaque campos maris æquabiliter fusos, qui etiā cum aquæ fluctuatis qui-

dam velut montes eriguntur, sedatis rursus tēpestati-bus complanantur. Et si qua litora nudatū latius, nō potest dici nulla esse alia terrarum spatia quod accedat id quod aliundē decedit, vnde in eum locū ex quo recesserāt, iterum accedat. **C**um autem totā omnino terram vndosa natura cooperiret, quod cederet ut nudaret aliquas partes? An forte rarior aqua velut nebula terras tegebat, quæ cōgregatione spissata est, ut ex multis eas partibus in quibus arida posset apparere, nudaret? **Q**uāquā & terrā longē lateque subsidens, potuit alias partes præbere concavas, quibus cōfluentes & conruentes aquæ reciperentur, & appareret arida ex his partibus, vnde humor abscederet. **N**on est autem informis omnimodo materies, vbi etiā nebulosa species apparet. **E**t ideo quæri adhuc potest, quādo de istas conspicuas aquarū terrarumq; species qualitatesq; creauerit: in nullo enim sex dierū hoc inuenitur. Itaq; si hoc ante omnem diem fecit, sicut ante istorum primorum dierū cōmemorationē scriptū est, In principio fecit Deus cælū & terram: ut in terræ vocabulo intelligamus iam formatam terrenam speciem superfluis aquis ista iā visibili specie sui generis declaratis: ut in eo quod sequitur scriptura dicens, Terra autē erat inuisibilis & incomposita, & tenebræ erāt super abyssū, & spirit⁹ Dei superferebatur super aquas: nullā opinemur informitatem materies, sed terrā & aquā sinæ luce, quæ nondū erat facta, suis iā notissimis qualitatibus conditas: ut ideo terra inuisibilis dicta intelligatur, quod aquis cooperta non posset videri, etiā si esset qui posset videre: idē verò in cōposita, quia nondū à mari distincta, & cincta litoribus & suis foetib⁹ animalib⁹ que decorata. Si ergo ita est, cur istæ species, quæ proculdubio corporales sunt, ante omnem diē factæ sunt? **C**ur nō scriptum est, Dixit Deus, Fiat terra, & facta est terra? Itē, Dixit Deus, Fiat qua, & facta est aqua: vel vtrūq; cōmuniter si vna quasi lege loci in hinc, cōtinētur Dixit Deus, Fiat terra & aqua, & sic factum est. **C**ur non dictū est, cum hoc factum esset, Vidit Deus, quia bonū est? **H**æc enim consideratio suavit, quoniam manifestū est omne mutabile ex aliqua informitate materiæ: simūq; illud & catholica fides perferibit, & certissima ratio docet nullarum naturarū materiā esse potuisse, nisi ab omnium rerum non solum formatarum, sed etiā formabiliū incoatore Deo atque creatore, de quo etiā dicit ei quædam scriptura, Qui fecisti mundum, sed materia informi: hanc materiā illis verbis, quibus pro spiritali prudētia tardioribus etiā lectoribus vel auditoribus congrueret, fuisse commemoratā, quibus antedierum enumerationem dictum est, In principio fecit Deus cælum & terram, &c. donec diceretur. **E**t dixit Deus, ut deinceps formatarū rerū ordo consequeretur. **N**on quia informis materia formatis rebus tēpore prior est, cū sit vtrūque simul cōcreatū, & vnde factū est, & quod factū est. Sicut enim vox materia est verborū, verba verò formatam vocem in dicant: nō autē qui loquitur, prius emittit informē vocē, quā possit postea colligere, atq; in verba formare: ita creator De⁹ non priorem tempore fecit informem materiā, & eā postea per ordinē quarūcunq; naturarū, quasi secūda consideratione formavit, formatā quippe creatur materiā. Sed quia illud vnde fit aliquid, & si non tempore, tamen quadam origine prius est, quā illud quod inde fit, potuit diuidere scriptura loquendi temporibus, quod Deus faciendi temporibus non diuisit. Si enim quaratur, vtrum vocē de verbis an de voce verba faciamus, non facillē quisquam ita tardo ingenio reperitur, qui non potius verba fieri de voce respōdeat. Ita quāuis vtrūq; simul qui loquitur faciat, quid vnde faciat.

2. sen. di. 14. c sequitur, dicitur, cōgregatur.

al. posse.

Creatio aqua & terra. CAP. VII. XII.

Materia qua liber. CAP. VII. XII.

Sap. 17. 6. 18.

An materia præcedat formam. CAP. VII. XV.

faciat naturali attentione satis apparet. Quamobrem cum simul utrumque Deus fecerit, & materiam quam formavit, & res, in quas eam formavit, & utrumque ab scriptura dici oportuerit nec simul utrumque dici poterit, prius illud unde aliquid factum est, quam illud quod inde factum est, dici debuisse quis dubitet? Quia etiam cum dicimus materiam & formam, utrumque simul esse intelligimus, nec utrumque simul possumus enunciare. Sicut autem in breuitate temporis contingit cum duo ista verba proferimus, ut alterum ante alterum proferamus: ita in prolixitate narrationis alterum altero prius narrandum fuit, quousque utrumque, ut dictum est, simul fecerit Deus: ut quod sola origine prius est in faciendo, etiam tempore prius sit in narrando: quia duae res quarum etiam altera nullo modo prior est, nominari simul non possunt, quanto minus simul narrari? Non itaque dubitandum est ita esse istam informem materiam prope nihil, ut non sit facta nisi a Deo, & rebus quae de illa factae sunt simul coeacta sit. Sed si credibiliter dicitur eam significari illis verbis, Terra autem erat inuisibilis & incoposita, & tenebrae erant super abyssum, & spiritus Dei superferebatur super aquas: ut excepto quod ibi positum est, de spiritu Dei, caetera quidem rerum visibilibus vocabula, sed ad illam informitatem, ut tardioribus poterat, insinuandam dicta intelligamus: quia haec duo elementa, id est, terra & aqua, ad aliquid faciendum operantium manibus tractabiliora sunt caeteris, & ideo congruentius istis nominibus illa insinuabatur informitas. Si hoc ergo probabiliter dicitur, non erataliqua formata moles, quam lux ex vna parte illustrans ex altera faceret tenebras, unde posset nox die discedere succedere. Emissionem vero contractionemque lucis illius si velimus die noctemque intelligere, nec causam videmus cur ita fieret. Non enim iam erant animalia, quibus haec vicissitudo salubriter exhiberetur, & quibus postmodum exortis per circuitum solis cernimus exhiberi: nec vllum occurrit exemplum, quo ista emissionem contractionemque lucis, ut diei noctisque vicissitudines fierent, probare possimus. Iacet enim radiorum ex oculis nostris, cuiusdam lucis [eiusdem] est iactus, & contrahi potest cum aere, qui est oculis nostris proximus intuemur, & emitti cum ad eandem rectitudinem, quae sunt longe posita attendimus. Nec sane cum contrahitur omnino cernere quae longe sunt desinit, sed certe obscurius quam cum in ea obtutus emittitur: sed tam ea lux quae in sensu videntis est, tam exigua videtur, ut nisi adiuemur extranea luce, nihil videre possimus, quoniam ab ea non potest discerni: quo igitur exemplo demonstrari possit emissio in diem, & contractio lucis in noctem, sicut dixit reperire difficile est. Si autem spiritalis lux facta est, cum dixit Deus, Fiat lux, & facta est lux: non illa vera patri coaeterna intelligenda est, per quam facta sunt omnia, & quae illuminat omnem hominem, sed illa de qua dici potuit, Prior omnium creata est sapientia. Cum enim aeterna illa & incommutabilis, quae non est facta, sed genita sapientia, in spirituales atque rationales creaturas, sicut in animas sanctas se transfert, ut illuminatque lucere possint, fit in eis quaedam luculenta rationis affectio quae potest accipi facta lux, cum diceret Deus, Fiat lux: si iam erat creatura spiritalis, quae nomine caeli significata est, in eo quod scriptum est, In principio fecit Deus caelum & terram: non corporeum caelum, sed in corporeum, caelis corporeis, hoc est, super omne corpus, non locorum gradibus, sed naturae sublimitate praepositum. Quo autem modo simul fieri potuit, & quod illuminaretur, & ipsa illuminatio, ac diuerso tempore narranda fuerit, paulo ante diximus, cum de materia tractarem. Sed huic luci succedentem noctem, ut vespera fieret, quo pacto in-

tellecturi sumus? A tenebris vero qualibus talis lux diuidi potuit, dicente Scriptura, Et diuisit Deus inter lucem & tenebras: nunquid iam erant peccatores & stulti decidentes a lumine veritatis, inter quos & in eadem luce permanentes diuideret Deus tanquam inter lucem ac tenebras, lucem vocans diem, ac tenebras noctem: & ostenderet se non operatore peccatorum, sed ordinatore distributionum? An hic dies totius temporis nomen est, & omnia volumina seculorum hoc vocabulo includit, ideoque non dicitur est primus, sed vnus dies? [Et] facta est enim vespera, & factus est, inquit, mane dies vnus: ut per hoc quod facta est vespera, peccatum rationalis creaturae, quod autem factum est mane, renouatio eius significata videatur. Sed haec allegorie propheticae disputatio est, quam non isto sermone suscepimus. Instituumus enim de Scripturis nunc loqui secundum proprietatem rerum gestarum, non secundum anigmata figurarum. Ergo ad rationem factarum conditarumque naturarum, quomodo inuenimus vesperam & mane in luce spiritali? An diuisio quidem lucis a tenebris, distinctio est iam rei formatae ab informi, appellatio vero diei & noctis, insinuatio distributionis est: quae significetur nihil Deum inordinatum relinquere, atque ipsam informitatem per quam res de specie in specie modo quodam transendo mutantur, non esse indispolutam: neque defectum neque profectum creaturae quibus sibi met temporalia quaeque succedunt, sine supplemento esse decoris vniuersi? Nox enim ordinatae sunt tenebrae. Propterea vero cum facta esset lux dictum est, Vidit deus lucem quia bona est: cum hoc posset post omnia eiusdem diei dicere, id est, ut cum caelum explicasset, Dixit Deus, fiat lux, & facta est lux. Et diuisit Deus inter lucem & tenebras: Et vocauit deus lucem diem, & tenebras vocauit noctem: tunc diceret, Et vidit Deus quia bonum est: & deinceps annexerit, Et facta est vespera, & factus est mane: sicut in aliis operibus facit quibus vocabula imponit. Hic ergo propterea non ita fecit, quoniam iam formata re ad hoc distincta est illa informitas, ut non in ea finis esset, sed adhuc formanda restaret per creaturas caeteras iam corporales. Itaque si posteaquam distincta essent illa diuisione & vocabulis, tunc diceretur, Vidit Deus quia bonum est: haec facta acciperemus significari, quibus iam in suo genere nihil esset addendum. Quia vero lucem solam ita perfecterat: Vidit deus, inquit, lucem, quia bona est, & diuisione ac nominibus discreuit a tenebris. Neque tunc dixit, Vidit Deus quia bonum est: ad hoc enim erat informitas illa discreta, ut adhuc inde alia formarentur. Namque ista nox quae nobis est notissima, facit enim eam super terras solis circuitus, quando per luminarium distributionem a die diuiditur, post ipsam diuisionem diei & noctis dicitur: Vidit deus quia bonum est. Non enim haec nox informis aliqua substantia erat, unde adhuc alia formarentur, sed spatium loci plenum aere, carens lumine diurno, cui utique nocti iam nihil addendum esset in genere suo, quo esset speciosior siue distinctior. Vespera autem in toto illo triduo, antequam fierent luminaria consummati operis terminus, non absurdum fortasse intelligitur, manere vero tanquam futurae operationis significatio. Sed ante omnia meminimus unde iam multa diximus, non temporalibus, quasi animi sui aut corporis motibus operari Deum, sicut operatur homo vel angelus, sed aeternis atque incommutabilibus & stabilibus rationibus coaeterni sibi verbi sui, & quodam, ut ita dixerim, flatu pariter coaeterni sancti Spiritus sui. Nam & illud quod per Graecam & Latinam linguam dictum est, de spiritu Dei, quia superferebatur super aquas, secundum Syrac linguam intellectum, quae vicina est Hebraeae: nam hoc a quodam docto

al. distrib. tione.

al. distrib. tione.

al. profectio.

Quomodo Deus operatur. CA P V T X V I I I.

Emissio & contractio lucis. CA P V T X V I I.

lux, tenebrae. CA P V T X V I I.

Eccl. 1. 4. 4.

Sap. 7. d. 17.

Mat. 13. d. 37. 1. Cor. 14. d. 20.

Opiniones verae fallit. CA P V T X V I I.

Christiano Syro fertur expositum, non superferebatur sed fouebat potius, intelligi perhibetur. Nec sicut fouentur tumores aut vulnera in corpore aquis vel frigidis vel calore congruo temperatis, sed sicut oua fouentur ab alitibus, ubi calor ille materni corporis etiam formandis pullis quodammodo adminiculatur, per quendam in suo genere dilectionis affectum. Non itaque per singulos dies istorum operum diuinorum tanquam temporales voces Dei carnaliter cogitemus. Non enim ad hoc ipsa Dei sapientia nostra infinitate suscepta venit ad colligendos sub alas suas filios Hierusalem, quemadmodum gallina pullos suos vel semper parvuli simus, sed vel malitia infantem, mente pueri esse definamus. Et in rebus obscuris atque a nostris oculis remotissimis, si qua inde scripta etiam diuina legimus, quae possint salua fide qua imbuimur, alias atque alias parere sententias, in nullam earum nos precipiti affirmatione ita proficiamus, ut si forte diligentius discussa veritas eam recte labefactauerit, corruamus: non pro sententia diuinarum Scripturarum, sed pro nostra ita dimittentes, ut eam velimus Scripturarum esse nostrae esse, cum potius eam quae Scripturarum est nostram esse velle debeamus.

PONAMVS ENIM IN EO QUOD SCRIPTUM EST, Dixit Deus, fiat lux, & facta est lux: aliam sensisse lucem corporalem factam, & aliam spiritalem esse lucem in creatura spiritali: quod nostra fides non dubitat. Esse autem lucem corporalem caelestem, aut etiam supra caelum vel ante caelum, cui succedere nox potuerit, tam diu non est contra fidem, donec veritate certissima refellatur. Quod si factum fuerit, non hoc habebat diuina Scriptura, sed hoc senserat humana ignorantia. Si autem hoc verum esse certa ratio demonstrauerit, adhuc incertum erit, utrum hoc in illis verbis sanctorum librorum scriptor sentiri voluerit, an aliquid aliud non minus verum.

Quod si caetera contextio sermonis non hoc eum voluisse probauerit, non ideo falsum erit aliud quod ipse intelligi voluit, sed & verum & quod vtilius cognoscatur. Si autem contextio Scripturae hoc voluisse intelligere scriptorem non repugnauerit, adhuc restabit quaerere utrum & aliud non potuerit. Quod si & aliud potuisse inuenierimus, incertum erit quidnam eorum ille voluerit: & utrumque sentire voluisse, non inconuenienter creditur, si utriusque sententiae certa circumstantia suffragetur. Plerumque enim accidit ut aliquid de terra, de caelo, de caeteris huius mundi elementis, de motu & conuersione vel etiam magnitudine & intervallo siderum, de certis defectibus solis & lunae, de circuitibus annorum & temporum, de naturis animalium, fructuum, lapidum, atque huiusmodi caeteris, etiam non Christianis sita nouerit, ut certissima ratione vel experientia teneat. Turpe autem est nimis & perniciosum ac maxime cauendum, ut Christianum de his rebus quasi secundum Christianas literas loquentem, ita delirare qui liber infidelis audiat, ut (quemadmodum dicitur) toto caelo errare conspiciens, risum tenere vix possit: & non tam molestum est quod erras homo derideret, sed quod auctores nostri ab eis qui foris sunt talia sensisse creduntur, & cum magno eorum exitio de quorum salute fatigamus, tanquam indocti reprehendantur atque respuantur. Cum enim quemquam de numero Christianorum in eare quam optime norunt errare deprehenderint, & vanam sententiam suam de nostris libris asserere quo pacto illis libris credituri sunt, de resurrectione mortuorum, & de spe vitae aeternae regnoque celorum, quando de his rebus iam experti vel indubitatis numeris percipere potuerunt, fallaciter putauerint esse conscriptos: Quid enim molestiae tristitiaeque ingerant pr-

dentibus fratribus temerarij praesumptores, satis dici non potest, cum si quando de praua & falsa opinione sua reprehendi, & conuinci ceperint ab eis qui nostrorum librorum auctoritate non tenentur, ad defendendum id quod leuissima temeritate & apertissima fallitate dixerunt, eosdem libros sanctos unde id probent, proferre conantur, vel etiam memoriter, quae ad testimonium valere arbitrantur, multa inde verba pronunciant, non intelligentes neque quae loquuntur, neque de quibus affirmant.

Ad hoc enim considerandum & obseruandum, librum Geneleos multipliciter quantum potui enucleauimus, protulique sententias de verbis ad exercitationem nostram obscuris positis, non aliquid vnum temere affirmans cum praedudicio alterius expositionis fortasse melioris, ut pro modulo suo eligat quisque quod capere possit: ubi autem quid intelligere non potest, Scripturae Dei det honorem, ubi timorem. Sed cum tam multis exitibus verba Scripturae, quae tractauimus, exponantur, colibeant se tandem qui literis istis secularibus haec ita posita, ut omnia pia corda nutriant, velut imperitum atque impolitum aliquid exagitant, sine pensis in terra septentes, & volutarum auium nidus irridentes. Periculosius autem errant quidam infirmi fratres, qui cum istos impios de caelestium corporum numeris, vel de quibuslibet elementorum mundi huius quaestionibus subtiliter & copiose disserere audiant, euanescent, & eos sibi cum suspitio praepoentes, & magnos putantes, saluberrimae pietatis libros cum fastidio reperunt, & quos dulciter haurire debent, vix patietur attingunt, a segetis asperitate abhorrentes, & spinarum floribus inhiantes. Non enim vacant videre quam suauis est Dominus, nec in sabbato esuriunt, atque ideo pigri sunt, potestate a Domino sabbati accepta, velle respicias, & tam diu versare manibus, contritaque purgare donec ad escam perueniant. Dicit etiam aliquis, quid tu tanta tritura disceptationis huius, quid granorum exuisti, quid euertisti? Cur propemodum in quaestionibus adhuc latent omnia? Affirma aliquid eorum, quae multa posse intelligi disputasti? Cui respondeo, ad eum ipsum me cibum suauiter peruenisse, & quod didici non harere homini in respondendo secundum fidem quod respondendum est hominibus qui calumniari libris nostrae salutis affectant: ut qui quid ipsi de natura rerum veracibus documetis demonstrare potuerint, ostendam nostris literis esse contrarium. Quisquid autem de quibuslibet suis voluminibus his nostris literis, id est, catholicae fidei contrarium protulerint, aut aliqua etiam facultate ostendamus, aut nulla dubitatione credamus esse falsissimum: atque ita teneamus mediator nostrum, in quo sunt omnes thesauri sapientiae atque scientiae absconditi, ut neque falsa philosophiae loquacitate seducamur, neque falsa religionis superstitione terreamur. Et cum diuinos libros legimus in tanta multitudine verorum intellectuum, qui de paucis verbis eruantur, & sanitate catholicae fidei inuuantur, id potissimum eligamus quod certum apparuerit eum sensisse quem legimus. Si autem hoc latet, id certe quod circumstantia scripturae non impedit, & cum sana fide concordat. Si autem & scripturae circumstantia pertractari ac discuti non potest, saltem id solum quod fides sana praescribit. Aliud est enim quid potissimum scriptor senserit non dignoscere, aliud autem a regula pietatis errare. Si utrumque vitetur, perfectum se habet fructus legentis: si vero utrumque vitari non potest, etiam si voluntas scriptoris incerta sit, sanae fidei congruam non inutile est tenuisse sententiam.

Temeritas asserendi vitanda. CA P V T X V I I.

Psal. 45. 11. & 31. b. 10. Mat. 12. 2. 4.

In reprehensa fides. CA P V T X V I I.

1. Tim. 2. b. Coloss. 2. a.

al. orn. 1.

Firmamentum aquae
CAP. I.
Gen. II. 1. 6.

FT dixit Deus: Fiat firmamentum in medio aquarum, & sit diuidens inter aqua & aquam: Et sic factum est. Et fecit Deus firmamentum, & diuisit Deus inter aqua quae erat infra firmamentum, & inter aquam quae erat super firmamentum: Et vocauit Deus firmamentum caelum, & vidit Deus, quia bonum est, & facta est vespera, & factum est mane dies secundus: de verbo Dei, quo dixit, Fiat firmamentum, &c. & de placito eius quo vidit, quia bonum est, & de vespera & mane, non opus est hic iterum similitudo; differere, atque ita deinceps quotiescumque ista repetuntur, secundum superiorem inquisitionem interim consideranda esse admonemus. Verum autem nunc illud caelum fiat quod excedit aeris omnia spatia, eiusque omnem altitudinem, ubi etiam luminaria stellaeque constituuntur quarto die, an ipse aer vocetur firmamentum, quaeri merito potest. Multi enim asserunt istarum aquarum naturam super sidereum caelum esse non posse, quod sic habeant ordinatum pondus suum, ut vel super terram fluitent, vel in aere terris proximo vapore vapore ferantur. Nec quisquam istos debet ita refellere, ut dicat secundum omnipotentiam Dei, cui cunctaabilia sunt, oportere nos credere, aquas etiam tam graues quam nouimus atque sentimus, caelesti corpori, in quo sunt sidera, superfluas. Nunc enim quemadmodum Deus instituerit naturas rerum, secundum Scripturas eius nos conuenit quaerere, non quid in eis vel ex eis ad miraculum potentiae suae velit operari. Neque enim si vellet Deus sub aqua oleum aliquando manere, non fieret: non ex eo tamen olei natura nobis esset incognita, quod ita facta sit, ut appetendo suum locum, etiam si submersa fuerit perumpat aquas, eiusque se superpositam collocaet. Nunc ergo quaerimus, verum conditor rerum, qui omnia in mensura & numero & pondere disposuit, non vnum locum proprium ponderi aquarum circa terram tribuerit, sed & super caelum quod ultra limitem aeris circumfusum atque solidatum est. Quod qui negat esse credendum, de ponderibus elementorum argumentantur negantes villo modo ita desuper quasi quodam pavimento solidatum esse caelum, ut possit aquarum pondera sustinere, quia talis soliditas nisi terris esse non possit, & quicquid tale est, non caelum sed terra sit. Non enim tantum locis, sed etiam qualitatibus propriis elementa distinguuntur, ut pro qualitatibus propriis etiam loca propria sortirentur: Aqua scilicet super terram, quae etiam si sub terra stat aut labitur, sicut in antris cauernisque additis, non tamen ea terrae parte quam supra, sed ea quam infra se habet, continetur. Nam si ex parte superiori fuerit pars vlla terrae delapsa non manet super aquam, sed ea perrupta demergitur & pergit ad terram, quod veniens conquelescit, tanquam in loco suo, ut supra sit aqua, subtus autem terra. Vnde cognoscitur quod etiam super aquas cum esset, non ipsis aquis portabatur, sed compage terrae tenebatur, sicut sese habent camerae speluncarum. Hic occurrit admonere cauendum errorem, quem in libro primo cauendum admonuimus, ne forte quia scriptum est in Psalmis, Fundauit terram super aquas, arbitretur aliquis nostrum, aduersus istos de ponderibus elementorum subtiliter differentes, isto testimonio Scripturarum esse nitendum: quia illi non recentis auctoritate literarum nostrarum, & nescientes

quemadmodum dictum sit, libros sanctos facilius irridebunt, quam illud repudiabunt, quod vel certis rationibus perceperunt, vel experimentis manifestissimis probauerunt. Illud namque in Psalmis, aut figurate dictum recte accipi potest: ut quoniam caeli & terrae nomine saepe in ecclesia spirituales carnalisque significatur, caelos ostenderit pertinere ad serenam intelligentiam veritatis, dicens: Qui fecit caelos in intelligentia: terram vero ad fidem simplicem paruulorum, non fabulosis opinionibus incertam atque fallacem, sed Prophetica & Evangelica praedicatione firmissimam, quae per baptismum solidatur, & ideo subiecerit, dicens: Fundauit terram super aquam. Aut si ad litteram quisquam cogit intelligi, non incongruenter vel sublimia terrarum siue insularum accipiuntur, quae superiora sunt aquis: vel ipsa tegmina speluncarum, quae super aquas pendula soliditate firmata sunt. Quocirca nec ad litteram quisquam potest sic intelligere, quod dictum est: Fundauit terram super aquam: ut aquarum pondus terreno ponderi supportado naturali ordine quasi subiectum esse arbitretur. **A**ER EM vero aquis esse superiorem, quamuis propter ampliora sui spatia etiam aridam contegat, hinc intelligitur, quod nullius vas ab ore impressum repleti aquis potest: vnde satis indicat aeris naturam locum petere superiorem: videtur enim vas inane, sed aere plenum probatur, cum ore imo in aqua deprimatur, quia enim superiori parte non inuenit et emigrandi locum, nec deorsum versus eruptis aquis subter eas ire natura sinuit, plenitudine sua repellit eas, & in vas non permittit intrare. Cum autem vas ita collocatur, ut os non habeat deorsum, sed in latum inclinatum, intrat aqua inferius, exiit aere superius. Itemque si vas erectum patcat in caelum cum infundis aquam, euadit aer sursum versus ex aliis partibus quam non infundis, & sit locus aquae deorsum versus intrandi. Quod si vi maiore vas deprimatur, ut vel ex latere vel desuper aquae repente infuluant, & vndique os vasis obtegant, distripit eas aer sursum nitens, ut eis ad ima locum faciat: & ipsa diruptio singulorum vasorum est, dum partibus fugit, quia totus est citus non potest exire, propter illius oris angustias. Ita si aer super aquas ire cogitur, etiam conualescentes eas dissecat, cum exilientes impetu eius impulsae ebulliant, & cum bullis crepantibus emittunt in sua properantem, atque illis ad ima decidendi aditum datem. Si autem sub aquas ire cogatur ex vase, ut illo cedente vas ab ore in ima presso repleti velis, facilius vndis vndique versus cooperitur, quam per os eius ab inferiore parte intrandi gutta exigua reperiat locum. **I**A M vero ignem ad superna emicantem etiam ipsius aeris naturam velle transcendere, quis non sentiat, quandoquidem si ardentem faculam capite deorsum quisque teneat, nihilominus flammam crinis ad superiora cote die: Sed quoniam circumfusi ac superfusi aeris praepolenti conspatione sub inde ignis exinguitur, & in eius qualitate per [eius] abundantiam superatus, subinde commutatur ac vertitur, ad vniuersam eius altitudinem transiliendam non potest perdurare. Itaque super aere purus ignis esse dicitur caelum, vnde etiam sidera atque luminaria facta coniectant, illius videlicet igneae lucis in eas formas quas in caelo cernimus circumglobata dispositaque natura: ac per hoc sicut terrarum ponderibus & aqua cedit, ut ad terram perueniat, sic aquarum ponderibus, & ipsae cedit, ut vel ad terram vel ad aquam perueniat. Vnde intelligi vplunt, hoc modo necesse fuisse, ut aer quoque si quis eius particulam in spatiis illis sublimibus caeli posset dimittere, pondere suo caderet, donec aerea subter spatia perueniret. Quapropter colligunt multo minus esse posse aquis supra illud igneam caelum aliquid loci, cum illic aer multo aquis leuior manere non possit.

Psalm. 134. 6.

Aer terra superior.
CAP. I.
II.

al. emend.

Ignis superior aere.
CAP. I.
II.

Aqua super caelum.
CAP. I.
III.

Mat. 16. 3.

Pluuia.

Saturnus quare frigidus.
CAP. V.

TALIBVS eorum disputationibus cedens, laudabiliter conatus est quidam demonstrare aquas super caelos, ut ex ipsis visibilibus conspicuisque naturis asseret Scripturam fide. E prius quidem quod facillimum fuit, ostendit & hunc aere caelum appellari, non solum sermone communi, secundum quem dicimus serenum vel nubillum caelum, sed etiam nostrarum ipsarum consuetudine Scripturarum cum dicitur volatilia caeli, cum aues in hoc aere manifestum sit volare. Et Dominus cum de nubibus loqueretur: Facie, inquit, caeli potestis probare. Nubes autem etiam per proximum terris aere circumglobari saepe cernimus, cum per decliua iugorum ita recumbunt, ut plerumque excedant etiam cacuminibus montium. Cum ergo probasset & hunc aere caeli dici, nulla alia causa etiam firmamentum appellatum voluit existimari, nisi quia interuallum eius diuidit inter quosdam vapores aquarum, & istas aquas quae corpulentius in terris fluitant. Et nubes quippe, sicut experti sunt, qui in ter eas in montibus ambulauerunt, congregatione & circumglobatione minutissimarum guttarum talem speciem reddunt: quae si spissantur amplius, ut coniungantur in vnam grandem plures guttae minime, non ea patitur aer apud se teneri, sed eius ponderi ad ima dat locum, & haec est pluuia. Ergo ex aere, qui est inter vapores humidus, vnde superius nubila circumglobatur, & maria subterfusa, ostendere ille voluit esse caelum inter aquam & aquam. Hanc ergo diligentiam considerationemque laudabilem iudico. Quod enim dixit neque contra fide est, & in promptu polito documento credi potest. Quamquam possit videri, non impedire propria pondera elementorum, quomodo etiam super illud sublime caelum possint esse aquae per illas minutias, per quas etiam super hoc spatium aeris esse poterunt: quoniam grauior & inferior summo caelo subiacet, proculdubio leuior est aquis, & tamen ut super eum sint vapores illi, nullo pondere prohibentur. Sic ergo & super illud caelum potest minoribus guttis leuior halitus humoris extendi, qui pondere cadere non cogatur. Ipsi quoque subtilissima ratione persuadent, nullum esse quamlibet exiguum corpusculum in quo diuisio finiatur, sed infinite omnia diuidi: quia omnis pars corporis corpus est, & omne corpus habet necessesse est dimidium quantitatis suae: ac per hoc si potest aqua sicut videmus ad tantas guttarum minutias peruenire: ut super istum aere vapore vapore feratur, qui natura leuior est aquis: cur non possit & super illud leuius caelum minoribus guttis & leuioribus immannare vaporibus? **Q**UIDAM etiam nostri, istos negantes propter pondera elementorum aquas esse posse super caelum siderium de ipsorum siderum qualitatibus & meatibus conuincere moluntur. Idem namque asserunt stellam quam Saturni appellant esse frigidissimam, eamque per annos triginta signiferum peragere circumlum, eo quod superiore ac per hoc ampliore ambitu graditur. Nam solumdem circumlum per annum complet, & luna per mensem, tanto, ut dicunt, breuius, quanto inferius, ut spatium loci spatium temporis congruat. Quae ritur itaque ab eis, vnde illa stella sit frigida, quae tanto ardentior esse deberet, quanto sublimiore caelo rapitur. Nam proculdubio cum rotunda moles circulari motu agitur, interiora eius tardius eunt, exteriora celerius, ut maiora spatia cum breuioribus ad eisdem gyros pariter occurrant: quae autem celerius, utique feruentius. Proinde memorata stella magis debuit calida esse quam frigida: quamuis enim suo motu, quoniam grande spatium est, triginta annis totum ambitum permeet, tamen caeli motu in contrarium rotata velocius, quod quotidie necesse est patiatur, (quoniam, sicut dicunt, caeli singulae conuersiones, dies singulos expli-

cant, calorem maiorem debuit caelo concitatore concipere. Nimirum ergo cam frigidam facit aquarum super caelum constitutarum illa vicinitas, quam nolunt credere, qui haec, quae breuiter dixi, de motu caeli & siderum disputant. His quidam nostri comicentur agunt aduersus eos qui nolunt aquas super caelos credere, & volunt eam stellam esse frigidam, quae iuxta summum caeli circuit: ut ex hoc cogantur aquarum naturam credere, non iam illic vapore tenuitate, sed gliaciali soliditate pedere. Quoquo modo autem & qualislibet aquae ibi sit, esse eas ibi minime dubitemus: maior est quippe Scripturae huius auctoritas, quam omnis humani ingenij capacitas. **S**ED anima aduersum est a quibusdam, quod nec ego dissimulandum puto, non frustra cum dixisset Deus, Fiat firmamentum in medio aquarum, & sit diuisio inter aquam & aquam: parum visum esse subiungere, & sic est factum, nisi adderetur, & fecit Deus firmamentum, & diuisit Deus inter aquam quae erat super firmamentum, & inter aquam quae erat sub firmamento: quod quidem sic intelligunt, ut personam patris declaratam esse dicant, in eo quod scriptum est, & dixit Deus: Fiat firmamentum in medio aquarum, & sit diuisio inter aquam & aquam: & sic factum est. Ac deinde ut intelligatur filius fecisse quod a patre dictum est ut fieret, arbitrantur esse subnexum, & fecit Deus firmamentum, & diuisit Deus, &c. Sed cum antea legitur, & sic factum est: a quo intelligimus factum? Si a filio, quid opus erat iam dicere, & fecit Deus, & quae sequuntur: Si autem quod scriptum est, & sic factum est: a patre intellexerimus factum, non iam pater dicit & filius facit: & potest aliquid pater facere sine filio, ut deinde filius non hoc, sed aliud similiter faciat, quod est contra catholicam fidem. Si autem illud de quo dicitur, & sic factum est, hoc idem sit cum itidem dicitur, & fecit Deus: quid prohibet eundem intelligere facere quod dixit, qui dixit ut fieret? An etiam excepto eo quod dictum est, & sic factum est, tantummodo in his verbis, quibus dicitur, & dixit Deus, fiat: & postea dicitur, & fecit Deus: patris & filij personam voluit intelligi? Sed quae adhuc potest, vtrum quasi iussisse filio patrem debeamus accipere in eo quod scriptum est, & dixit Deus, fiat? Sed cur Scriptura non curauit ostendere etiam personam Spiritus sancti? An ita trinitas intelligitur, & dixit Deus? Fiat, & fecit Deus & vidit Deus quia bonum est? Sed non conuenit vnitati trinitatis, ut filius quasi iussus fecisse intelligatur, Spiritus autem sanctus nullo sibi iubente libere vidisse bonum esse quod factum est. Quibus enim verbis iuberet filio pater ut faceret, cum ipse sit principale verbum patris, per quod facta sunt omnia? An eo ipso quod scriptum est, fiat firmamentum, haec ipsa dictio verbum est patris, vniuersum filius, in quo sunt omnia quae creantur, etiam antequam creentur, & quicquid in illo est, vita est, [& vita vtrique creature] quia quicquid per eum factum est in ipso vita est, & vita vtrique creatrix, sub illo autem creatura. Aliter ergo in illo sunt ea quae per illum facta sunt, qui regit & continet ea: aliter autem in illo sunt ea quae ipse est. Ipse enim vita est, quae ita in illo est ut ipse sit, quoniam ipse vita est lux hominum. Quia ergo nihil creati posset siue ante tempora, quod quidem non est creatori coaeternum, siue ab exordio temporum, siue in aliquo tempore cuius creandi ratio, si tamen ratio recte dicitur, non in Dei verbo patris coaeterno coaeterna vita viveret: propterea Scriptura priusquam inuenit vnamquamque creaturam ex ordine quo conditam dicit, respicit ad Dei verbum, prius ponens, & dixit Deus, fiat illud. Non enim inuenit vllam causam rei creandae, quam in verbo Dei non inuenit creati debuisset. Non ergo Deus totius dixit, fiat illa vel illa creatura, quociens

al. caeli cognatione.

Significatio trinitatis.
CAP. VI.

al. ipse.

in hoc libro repetitur, & dixit Deus. Vnū quippe verbum ille genuit in quo dixit omnia priusquam facta sunt singula: sed eloquium scribētis descendens ad paruulorum capacitatem, dū insinuat singillatim genera creaturarū, per singula respicit vniuscuiusque generis æternam rationem in verbo Dei. Nec illa repetita, ille tamen repetit, & dixit Deus. Si enim vellet prius dicere, factum est firmamentum in medio aquarum, vt esset diuisio inter aquā & aquā: si quis ab eo quereret, quomodo factū esset, rectē responderet, Dixit Deus, fiat: id est in verbo dei patris æterno erat vt fieret. Inde ergo incipit narrare vnum quodque factum, quod etiā post facti narrationē quærenti quomodo factum sit in reddenda ratione respondere deberet. Cū ergo audimus, & dixit Deus, fiat: intelligimus quod in verbo Dei erat vt fieret: cū verò audimus, & sic est factū: intelligimus factam creaturā non excessisse prescriptos in verbo Dei terminos generis sui. Cū verò audimus, & vidit Deus quia bonū est: intelligimus in benignitate spiritus eius non quasi cognitum posteaquā factū est placuisse, sed potius in ea bonitate placuisse vt maneret factum, vbi placebat vt fieret. **A**c per hoc manet adhuc causa requirēdi, cur posteaquam dixit, & sic est factum: vbi perfectio operis iam indicatur, addidit, & fecit Deus: cū eo ipso, quod ait, & dixit Deus, fiat illud, & sic est factū, iā intelligatur id Deū dixisse in verbo suo, & factū esse per verbū eius, atque ibi iā non solum patris, sed etiā filij possit apparere persona. Nā si propter ostendēdam filij personā repetitur ac dicitur, & fecit Deus: nunquid ergo non per filium cōgregauit aquā tertio die vt appareret arida, quia ibi non dicitur, & fecit Deus congregari aquam, aut congregauit Deus aquā? Sed tamen etiam ibi posteaquā dixit & factum est sic: tūc repetiuit, dicens: & congregata est aqua quæ est sub cælo. Nunquid etiam lux nō per filium facta est, vbi prorsus nullo modo repetiuit? Potuit enim & illic ita dicere, & dixit Deus fiat lux, & sic est factum: & fecit Deus lucē, & vidit quia bona est: aut certē sicut in aquarum congregatione, vt non diceret, & fecit Deus, sed tantum iterum repeteret, Et dixit Deus, fiat, & sic est factum, & facta est lux, & vidit Deus lucē quia bona est. Sed nullo modo repetēs posteaquā proposuit & dixit Deo, fiat lux: nihil aliud intulit nisi & facta est lux, ac deinceps de placita luce & diuisa à tenebris, & vtroque appellato nominibus suis, sine vlla repetitione narrauit. **Q**uid sibi ergo vult in cæteris illa repetitio? An eo modo demonstratur primo die quo lux facta est, conditionē spiritualis & intellectualis creaturæ lucis appellatione intimare? In qua natura intelliguntur omnes angeli sancti atque virtutes: & propterea nō repetiuit factum posteaquam dixit, facta est lux, quia nō primò cognouit rationalis creatura conformationem suā, ac deinde formata est: sed in ipsa sua cōformatione cognouit, hoc est illustratione veritatis ad quā cōuersa formata est: cætera verò quæ infra sunt ita creatur, vt prius fiant in cogitatione rationalis creaturæ ac deinde in genere suo. **Q**uapropter lucis cōditio prius est in verbo Dei secundū rationē qua cōdita est, hoc est in cōterna patris sapientia: ac deinde in ipsa lucis cōditiōe secundum naturā qua condita est, illic nō facta sed genita, hic verò facta, quia ex informitate formata: & ideo dixit Deus, fiat lux, & facta est lux: vt quod ibi erat in verbo [Dei,] hic esset in opere. **C**onditio verò cæli prius erat in verbo Dei secundum genitiam sapientiam: deinde facta est in creatura spirituali, hoc est, in cognitione angelorum secundum creaturam in illis sapientiam: deinde [quod] cælum factum est, vt esset etiam ipsa cæli creatura in genere proprio. Sic & discretio vel species aquarum atque terrarū, sic natura lignorum & herbarū, sic luminaria cæli, sic animatia orta ex aquis ac terra, sic sicut pecora solo sensu corporis, vident angeli hæc sensibilia, sed si quo sensu tali vtuntur: agnoscunt ea potius, quæ melius nouerūt interius in ipso Dei verbo, à quo illuminantur vt sapienter viuant: cū sit in eis lux quæ prius facta est, si lucem spiritalem in illo die factam intelligamus. **Q**uemadmodū ergo ratio qua creatura cōditur, prior est in verbo Dei quàm ipsa creatura quæ conditur: sic & eiusdem rationis cognitio prius fit in creatura intellectuali, quæ peccato tenebrata non est: ac deinde ipsa conditio creaturæ postea in genere proprio. Neque enim sicut nos ad percipiendam sapientiam proficiebāt angeli, vt inuisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspicerent, qui ex quo facti sunt, ipsa verbi eternitate sancta & pia cōtemplatione perfruūt: atque inde ista despicientes, secundum id quod intus vident, rectē facta approbant, vel peccata improbant. Nec mirum est quod sanctis angelis suis in prima lucis conditione formatis prius deus ostēdebat quod erat deinceps creaturus. Neque enim intellectum Dei noscunt, nisi quantum ipse monstrat. **Q**uis enim cognouit intellectum domini, aut quis consiliarius eius fuit, aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? **Q**uoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Ex ipso ergo dicebant angeli, cū in eis fieret cognitio creaturæ deinceps faciendæ, ac deinde fieret in genere proprio. **Q**uapropter iam luce facta, in qua intelligimus ab æterna luce formatā rationālē creaturā, cū in cæteris creaturis rebus audimus, & dixit Deus, fiat: intelligimus ad æternitatem verbi Dei recurrentem Scripturæ intentionē. Cū verò audimus, & sic est factum: intelligimus in creatura intellectuali factam cognitionē rationis quæ in verbo Dei est, condendæ creaturæ vt in ea natura prius quodammodo facta sit, quæ anteriore quodam motu in ipso Dei verbo prior faciendā esse cognouit: vt postremò cū audimus repeti ac dici, quod fecit Deus iā intelligamus in suo genere fieri ipsam creaturam. Porro cū audimus, Et vidit Deus quia bonum est, intelligamus benignitati dei placuisse quod factū est, vt pro modo sui generis maneret quod placuit vt fieret, cū spiritus Dei superferrebat super aquā. **Q**uæ etiam solet quæ forma & figura cæli esse credenda sit secundum Scripturas nostras. Multi enim multū disputant de iis rebus, quas maiore prudentia nostri auctores omiserunt, ad beatam vitam non profuturas discretibus, & occupantes quod peius est multum pretiosa, & rebus salubribus impendenda temporum spatia. **Q**uid enim ad me pertinet, vtrū cælum sicut sphaera vndique concludat terram in media mundi mole liberatā, an eā ex vna parte desuper velut discus operiat? Sed quia de fide agitur Scripturarum, propter illam causam quam non semel commemorauī: ne quisquā eloquia diuina non intelligens, cum de his rebus tale aliquid vel inuenerit in libris nostris, vel ex illis audierit quod perceptis assertionibus aduersari videatur, nullo modo eis cætera vitia monentibus vel narrantibus, vel pronunciantibus credat: breuiter dicendum est de figura cæli hoc scisse auctores nostros quod veritas habet, sed spiritum Dei qui per ipsos loquebatur noluisse ista docere homines nulli salutis profutura. Sed ait aliquis, quomodo non est contrarium iis qui figuram sphaeræ cælo tribuunt, quod scriptum est in litteris nostris, **Q**ui extendit cælum sicut pellem? Sit sanè contrarium, si falsum est quod illi dicunt: hoc enim verum est quod diuina dicit auctoritas, potius quam illud quod humana infirmitas coniecit? Sed si

Sed si forte illud talibus illi documētis probare poterint, vt dubitari inde nō debeat, demonstrandū est hoc quod apud nos est de pelle dictum, veris illis rationibus non esse cōtrarium: alioquin contrarium erit etiā ipis in alio loco Scripturis nostris, vbi cælum dicitur velut camera esse suspensum. **Q**uid enim tam aduersū & sibi imer aduersum, quàm plana pellis extensio, & camera curua cōuexio? **Q**uod si oportet, sicut oportet, hæc duo sic intelligere, vt cōcordare vtrūque, nec sibi imet repugnare inueniatur: ita oportet etiam vtrumlibet horum illis non aduersari disputationibus, si eas forte veras certa ratio declarauerit, quibus docetur cælum sphaeræ figura vndique esse conuexum, si tamen probatur. Et illa quidem apud nos camerae similitudo, etiam secundum literā accepta, non impedit eos qui sphaeram dicunt. Bene quippe creditur secundum eam partem quæ super nos est de cæli figura Scripturam loqui voluisse. Si ergo sphaera nō est, ex vna parte camera est, ex qua parte cælum terram contegit: si autem sphaera est, vndique camera est. Sed illud quod de pelle dictum est, magis viget, non in sphaeræ quod humanum est forte cōmentum, sed ipsi nostræ camerae aduersum sit. **Q**uid autem hinc allegoricè senserim, Confessionū nostrarum liber tertius decimus habet. Siue igitur ita vt ibi posui, siue aliquo alio modo intelligendū, sit cælum sicut pellis extensum, propter molestos & nimios exactores expositionis ad literam, hoc dico, quod sicut arbitror omnium sensibus patet: vtrūque enim fortasse, id est, & pellis & camera figuratè intelligi potest, vtrumque autem ad literā quomodo possit videndū est. Si enim camera nō solum curua, sed etiam plena rectè dicitur: profectò & pellis non solum in planum, verū etiam in rotundum sinum extenditur. Nam & vter [sic] & vesica pellis est. **D**e motu etiam cæli nonnulli fratres quæstionem mouent, vtrū stet an moueatur: quia si mouetur, inquit, quomodo firmamentum est? Si autem stat, quomodo sidera quæ in illo fixa creduntur, ab Oriente vsque ad Occidentem circumeunt, septem trionibus breuiores gyros iuxta cardinem peragentibus, vt cælum, si est aliud nobis occultus cardo ex alio vertice, sicut sphaera, si autē nullus alius cardo est, velut discus rotari videatur? **Q**uibus respondeo, multū subtilibus & laboriosis rationibus ista perquiri, vt verè percipiatur vtrum ita an non ita sit: quibus in eundis at que tractandis, nec mihi tempus est, nec illis esse debet quos ad salutem suam & sanctæ ecclesiæ necessariam vtilitatē cupimus informari. Hoc sanè nouerint, nec nomen firmamenti cogere, vt stare cælum putemus. Firmamentum enim nō propter stationē, sed propter firmitatem, aut propter intrāgressibilem terminū superiorum & inferiorum aquarum vocatum intelligere licet: nec si veritas cælum stare persuaferit, impedire nos circuitu siderum ne hoc intelligere possimus: & ab ipsis quippe qui hoc curiosissimè & otiosissimè quæserunt, inuentum est: etiam cælo non moto si sola sidera verterentur, fieri potuisse omnia quæ in ipsis siderum conuersionibus animaduertit atque cōprehensa sunt. **E**t dixit Deus: Congregetur aqua quæ sub cælo est in congregationem vnā, & appareat arida: & factum est sic, & congregata est aqua quæ sub cælo est in congregationē vnā, & apparuit arida: & vocauit deus aridam terram, & congregationes aquarum vocauit mare, & vidit Deus quia bonum est. Iam de hoc opere Dei propter alterius rei quærendū necessitatem, in primo nostro volumine satis tractauimus. Hic itaque breuiter admonemus, vt quem forte non mouet quærerere, quando species aquarum terrarūque creata sit, accipiat isto die non esse factum, nisi vt fecerneretur

tur hæc duo elementa inferiora. **Q**uæ verò mouet cur in diebus facta sit lux & cælum, extra dies autē vel ante omnes aqua & terra, & cur ad Dei verbū facta sint illa, dicente Deo fiat: hæc autē dicente quidē Deo discreta, non autem Deo dicente facta inueniatur: habet quod salua fide intelligat, scilicet id quod dictum est ante enumerationem dierum, terra erat inuisibilis & incōposita cum commendaret Scriptura cuiusmodi terrā fecerat Deus, quia prædixerat, In principio fecit Deus cælum & terram: nihil aliud his verbis quàm in materiæ corporalis informitatem insinuare voluisse eligens eā vfitatus appellare quàm obscurius. Si tamen tardo intellectui nō subrepat vt materiam & speciem, quia verbis Scriptura separat, conetur duo hæc etiam tempore separare, tanquam prius fuerit materia, & ei temporis interuallo interposito, postea sit addita species: cū Deus hæc simul creauerit, materiāque formatam in stituerit, cuius informitatem, vfitato, vt dixi, vocabulo vel terræ vel aquæ Scriptura prædixit. Terra enim & aqua etiam suis qualitatibus id existentia quod videmus, tamē propter facilem corruptionē propinquiora sunt eidem informitati quàm cælestia corpora. Et quoniam per enumerationem dierū iam ex informi quæque formata numeratur, & ex ista corporali materia iam factum cælum narrauerat, cuius multum distat species à terrenis, iam quod ex ea formadum in rerum infima parte restabat, voluit sub his verbis in rerum creaturū ordinem inferere, vt diceretur, fiat: non acceptura ista residua informitate talem speciem, qualem acceperat cælum, sed iam inferiorē & infirmiorē atque informitati proximam: vt his potius verbis, cū dicitur, cōgregetur aqua, & appareat arida, acceperint hæc duo species proprias istas notissimas nobisque tractabiles, aqua mobilem, terra immobilem: & ideo de illa dictū est, congregetur: de hac autē appareat aqua enim est la biliter fluxa, terra stabiliter fixa. **E**t dixit Deus: Germinet terra herbam pabuli, ferentem semen secundū genus & secundum similitudinem, & lignum fructiferum faciens fructum, cuius semen sit in ipso secundum similitudinem suam super terram: & factum est sic. **E**t produxit terra herbam pabuli, semen habentem secundum genus suū, & secundum similitudinem, & lignū fructiferum faciens fructum, cuius semē eius in eo sit secundū genus suū super terrā. **E**t vidit Deus quia bonum est, & facta est vespere, & factū est mane dies tertius. **H**ic moderatē ordinatoris aduertendū est, vt quoniam distincta quædā creatura est, herbarū atque lignorū ab specie terrarum & quarū, vt in elementis numerari nō possint, seorsum de illis diceretur vt exirent de terra, & seorsum illis redderetur illa solita, vt diceretur: Et factū est sic, ac deinde repeteretur quod factum est: seorsum quoque indicaretur Deū vidisse quia bonū est: tamen quia fixa radicibus continuatur terris & cōnectuntur, ista quoque ad eundem diē pertinere voluerit. **E**t dixit Deus: Fiant luminaria in firmamento cæli vt luceant super terrā in inchoationē diei & noctis, & vt diuidant inter diē & noctē, & sint in signa & tempora & in dies, & in annos, & sint in splēdore in firmamento cæli, vt luceant super terrā: & factū est sic. **E**t fecit Deus duo luminaria magna, luminare maius in inchoationem diei, luminare minus in inchoationem noctis, & stellas: & posuit eas Deus in firmamento cæli, vt luceant super terram, & vt sint in inchoationem diei & noctis, & vt diuidant inter lucem & tenebras. **E**t vidit Deus quia bonum est. **E**t facta est vespere, & factum est mane dies quartus. **I**n hoc quarto die quærendum est, quid sibi velit ista ordinatio, vt prius vel fierent vel fecernerentur aqua & terra,

Cur addit fecit Deus. CAPVT VII.

Cur eadem repetantur. CAPVT VIII.

et cognitione.

aliam.

Rom. i.c. 20.

Rom. i.d. 34.

Figura cæli. CAPVT IX.

al. a se rationibus.

2. sent. dist. 14. cap. 3.

psal. 103. c. 1.

Cap. 11.

An mobile sit firmamentum. CAP. X.

Gen. 1. 9. Congregatio aquarum. CAP. XI.

Herba & ligna fructifera. CAPVT XII.

Gen. 1. b. 11. Ibidem.

Ibidem b.

Ibidem b. 14. Luminaria die quarto. CAPVT XIII.

Gen. 1. b. 16.

Ibidem b. 17 b. 18 & b. 19.

proutque terra gremiaret, quàm in cælo sidera fierent. Neque enim possumus dicere electa esse quæq; meliora, quibus dierum series ita distingueretur, ut finis & medium maximè ornatus eminerent. Septem quippe dierum medius quartus est. Occurrit enim illud quia septimo die nō est facta vlla creatura. An fortè lux primi diei magis responderet ad quietem diei septimi, ut eodem concinentibus finibus iste ordo texatur, eminētibus de medio luminibus cæli? Sed si primus dies septimo concinit, debet ergo & secundus sexto concinere. Quid autem simile habet firmamētum cæli cū homine factō ad imaginem Dei? An quia cælum totam superiorem mundi partem occupat, & homini in totā inferiorem potestas dominandi tributa est? Sed quid agimus de pecoribus & de bestiis, quas ipso die sexto in suo genere terra produxit, quæ illis cum cælo potest esse collatio? An potius quoniam primū facta intelligitur lucis nomine spiritalis creaturæ formatio, consequens erat ut corporalis quoque creatura, id est mundus iste visibilis fieret: qui factus est biduo propter duas partes suas maximas, quibus constat vniuersus [mundus], cælum scilicet & terram: secundum hanc rationis collocaationem, qua & ipsa vniuersa creatura spiritalis corporalis, sepe cæli & terra nominatur: ita ut globus quoque iste turbulentioris aëris terrenæ parti deputetur: exhalationibus quippe humidis corporascit, si quid verò tranquillū aëris est, vbi ventosi atque procellosi motus nō possunt existere, ad cælestem partem pertinere? Post hanc vniuersitatem molis corporeæ fabricatam, quæ vno loco tota est quo locatus est mundus, consequens erat ut impleteretur partibus intra vniuersum, quæ de loco in locum congruis motibus agerentur, cuius generis herbis atque arboribus nō sunt. Radicibus quippe ista fixa sunt terræ: & quæuis habeant motus incrementorum suorum, de locis tamen propriis non mouentur visibus suis, sed vbi fixa sunt, illic aluntur & crescunt: propterea magis pertinent ad terrā quàm ad generā rerū quæ in aquis & terris mouentur. Quia ergo visibili mundo constitutōdo, hoc est cælo & terræ, duo sunt attributi dies, restat ut his mobilibus & visibilibus partibus quæ creantur intra illum, tres dies reliqui deputentur. Et quia sicut prius cælū factū est, ita prius erat ornandū huiusmodi partibus suis quarto die factū sidera, quibus super terrā lucentibus habitatio quoque illustretur inferior, ne habitatores eius in habitatione tenebrosam inducantur: & ideo quia infirma corpora inferiorū habitatorū, succedente motibus quiete reparantur, factū est ut circueunte sole, diei noctisque vicissitudine, propter vicissitudinem dormiendi & vigilandi potirentur: nox verò illa non indecora remaneret, sed lunæ ac siderum luce, & ipsos consolaretur homines quibus plerumque operandi etiā est nocturna necessitas, & quibusdā animalibus quæ lucem solis ferre non possunt ad sufficientiā temperaretur. **ILLVD** autem quod dictū est, Et sint in signa & tempora, & in dies, & in annos: quis nō videat quàm obsecrè positū sit quarto die cœpisse tempora, quasi superius triduum sine tēpore præterire poterit? Quis ergo animo penetret quomodo illi tres dies transierint antequam inciperent tēpora, quæ quarto die dicuntur incipere: vel vtrū omnino transierint dies illi? An circa speciē factæ rei dies appellatus sit & circa priuationem nox, ut nōdum speciē formata materiam nox dicta sit, vnde formanda erant cætera: sicut potest quæuis in rebus formatis, intelligi tamen in ipsa mutabilitate informitas materia: nō enim spatiis vel locorū quasi remotior, vel tēporū quasi anterior discerni potest? An potius in ipsa re facta atque formata eadē mutabilitas, hoc est deficienti, ut ita dixerit, possibilitas,

nox appellata sit, quia inest rebus factis etiā si non mutantur, posse mutari? Vespera autem & mane non quasi per temporis præteritionem & aduentū, sed per quēdam terminū, quo intelligitur quousque sit naturæ proprius modus, & vnde sit naturæ alterius consequentur exordium. An aliqua alia ratio sit horū verborum diligentius vestiganda? Quis in tantum secretum facile irumpit, & signa dicat, cum dicit de sideribus, & sint in signa? Neque enim illa dicit quæ obseruare vanitatis est, sed vtique vtilia, & huius vitæ vtilibus necessaria, quæ vel nauarū obseruant in gubernādo, vel omnes homines ad præuidendas aëris qualitates per æstatem & hyemem, & autumnalem vernalēque temperiē. Et nimirum hæc vocat tempora, quæ per sidera fiunt non spatia morarum, sed vicissitudines affectionum cæli huius. Nam si quis vel corporalis vel spiritalis motus conditionē istorum luminarium præcessit ut aliquid à futura expectatione per præsens in præteritum traiceret, sine tempore esse non potuit. Et quis obtineat nō fuisse nisi ab exordio siderum conditorum? Sed certæ horæ & dies & anni, quos vltatē nouimus, non fierent nisi motibus siderum. Itaque si hoc modo intelligam⁹ tempora, dies & annos, ut articulos quosdam quos per horologia cōputamus, vel in cælo notissimos, cum ab Oriente vsque ad Meridianam altitudinē sol insurgit, atque inde rursus vsque in occidentem vergit, ut possit deinceps aduerti vel luna vel aliquod sidus ab Oriente statim per occasum solis emergere: quod itē cum ad mediam cæli venerit altitudinem, medium noctis indicet, tunc scilicet occasurū cum sole redeunte sit mane: dies autē protos solis ab Oriente vsque ad Occidentem circumitus: annos verò vel istos vltatē solis anfractus, non cum ad Orientē, quod quouidie facit, sed cū ad eadem loca siderum redit, quod non facit nisi peractis trecentis sexagintaquinque diebus & sex horis, id est, quadrante totius diei, quæ pars quater dicta, cogit interponi vnum diem, quæ Romani bissextum vocat, ut ad eūdem circumitum redeatur: vel etiam maiores & occultiores annos: nam completis aliorum siderum spatiis, maiores anni fieri dicuntur. Si ergo ita intelligamus tempora, dies & annos, nemo dubitat hæc sideribus & luminariibus fieri. Ita enim positum est, ut incertū sit vtrum ad omnia sidera pertineat quod dictū est: Sint in signa & tempora & in dies & in annos, an signa & tempora ad cætera, dies verò & anni ad solē tantummodo. **QUALIS** etiam luna facta sit, multi loquacissimè inquirunt, atque vtrū in inquirentes loquatur, ac non potius docere conantur. Dicunt enim id eo plenam factam, quia non decebat, ut Deus imperfectū aliquid illo die faceret in sideribus, quo scriptum est, quod facta sint sidera. Qui autē resistunt, dicunt: Ipsa ergo debuit prima luna dici, nō quartadecima, quis enim incipit ita enumerare? Ego autem medius inter istos ita sum, ut neutrum asserā, sed planè dicam, siue primam siue plenam lunā Deus fecerit, fecisse perfectam Ipsarum enim naturarum est Deus autor & conditor. Omnis autem res quicquid progressu naturali per tēpora congrua quodāmodo prodit atque explicat, etiā antè continebat occultū, et si non specie vel mole corporis sui, tamen ratione natura. Nisi fortè arbor quæ per hyemem pomis vacua foliisque nudata est, tūc imperfecta dicēda est: aut verò in primordiis etiam suis cum adhuc nullum fructum dedisset, imperfecta erat illa natura. Quod non tantum de arbore, sed nec de ipso eius semine rectè diceretur, vbi omnia quæ progressu temporis quodāmodo procedunt, modis inuisibilibus latent: quanquam si aliquid Deus imperfectum fecisse diceretur, quod deinde ipse perficeret, quid reprehenda-

al. Deus materiam rebus.

al. effectio.

al. post.

al. oris.

Luna. CAPVT XV.

Psal. 135. 8.

An sidera equaliter fulgeant. CAPVT XVII.

1. Cor. 15. c. 44.

prehensionis haberet ista sententia: Iure autem displiceret, si id quod ab illo incubatū esset ab alio diceretur esse perfectum. Qui ergo de terra nō quaruntur quæ fecit Deus, cū in principio fecit Deus cælum & terrā, quia inuisibilis erat & incōposita, & postea tercio die conspicua redditur atque componitur, quid sibi de luna tenebras faciunt quæstionē? Aut si quod de terra dictum est, non tēporis interuallo, cū simul Deus res concreauerit, sed narrationis distributione intelligit dictū: cur in hoc quoque etiam oculis videri potest, non inuenitur integrum corpus habere lunā, & tota sua rotunditate perfectam, etiam cū lumine corniculatō, siue incipiens ad terras lucere, siue desinens fulget? Si ergo lumen in ea crescit vel perficitur vel minuitur, non lumen ipsum, sed illud quod accenditur variatur. Si autē ex vna sphaerulæ suæ parte semper lucet, sed dum eam partem conuertit ad terrā, donec totā conuertat, quod à prima vsque quartā decimam sit, crescere videtur, semper est plena, sed terræ habitatoribus non semper apparet. Hæc eadem ratio est, & si solis radii illustratur: Nō enim potest etiā sic cū soli proxima est, nisi cornibus lucidis apparere: quia cætera pars quæ tota in orbem illustratur, nō est ad terras ut videri possit, nisi cū soli contraria est, vel totū terris appareat quod eius illuminatur. Non desunt tamen qui non ex eo se arbitrari dicunt, lunā primitiua à Deo quartā decimā factam, quia plena facta credenda est. Sed quia in scripturis Dei verba sic habent, lunam factam in inchoationem noctis, tunc autē in noctis exordio videtur cū plena est. Alias verò & per diē incipit videri ante plenitudinem, & in progressu noctis tanto ampliore quanto minuitur. Sed qui per inchoationē noctis non intelligit nisi principatū, nam & hoc Græcū verbū magis indicat cū dictum est *επιφανη*, & in Psalmis apertius scriptum est: Solem in potestatem diei, lunam & stellas in potestate noctis: nō cogitur à quartadecima numerare, & credere lunam factā primo esse, non primā. **QUÆRIT** etiam solet, vtrū cæli luminaria ista conspicua, id est sol & luna & stellæ: æqualiter fulgeant, sed quod diuersis interuallis distent à terra, propterea diuersa claritate magis minusque nostris oculis appareant. Et de luna quidem qui hæc dicunt, non dubitant minus eam lucere quā solem, à quo etiam perhibent eam illustrari. Multas autem stellas vel equales soli, vel etiā maiores audent dicere, sed longius positas paruas videri. Et nobis quidē potest fortasse sufficere, qui quoquo modo se ista res habeat, scimus artificē Deo condita sidera: quāquam teneamus auctoritate Apostolica dictū: Alia gloria solis, alia gloria lunæ, & alia gloria stellarū: stella enim à stella differit in gloria. Sed quia post sunt adhuc dicere, etiam si non resistat Apostolo, differunt quidem in gloria, sed ad oculos terrenorū: aut quia hoc propter resurgentiū similitudinē dicebat Apostolus, qui non vti que ad oculos aliter erunt & in se aliter: differunt quidē in seipsis sidera in gloria, sed tamen nōnulla sunt etiam sole maiora: ipsi viderint quemadmodum soli tam magnum tribuant principatum, ut cum radiis suis quasdam stellas, & eas quidem principales, quibus amplius isti quàm cæteris supplicant, & tenere dicat, & retrō agere à cursu proprio. Non enim sit verisimile, maiores aut etiam æquales violentia radiorum eius posse superari. Aut superioris signorum stellas vel septentrionū maiores esse asserunt, quæ nihil tale à sole patiuntur, cur istas per signa circumcunctes amplius venerantur? Cur eas signorū dominas perhibent? Est enim regradationes illas siderū, vel fortasse tarditates, nō à sole fieri quisque contendat, sed aliis occultioribus causis: soli tamen istos in suis delirantē-

ris, quibus vim fatorum à veritate deuij suspicatur, principam tribuere potestatem ex libris eorum certè manifestum est. Sed dicant quod volunt de cælo, alieni à patre qui est in cælis. Nobis autē de interuallis & magnitudine siderum subtilius aliquid querere, talique inquisitioni rebus grauioribus & melioribus necessarium tempus impendere, nec expedit nec cōgruit. Et melius credimus ea esse cæteris maiora luminaria, quæ sancta Scriptura ita cōmendat: Et fecit Deus duo luminaria magna: quæ tamen nō sunt æqualia. Nā consequenter dicit cū ea cæteris præposuerit, inter se ipsa differre. At enim, luminare maius in inchoationem diei, & luminare minus in inchoationem noctis. Certè enim vel hoc concedat oculis nostris, ut ea manifestum sit amplius cæteris lucere super terrā, nec diem clarere nisi luce solis, nec noctem tot stellis apparentibus ita lucere si luna desit, quemadmodum præsentia illius illustratur. De fatis autem siderum quales libet eorū argutias, & quasi de mathesi documentorū experimenta, quæ illi apotelesmata vocant, omnino à nostrā fidei sanitate respiciamus: talibus enim disputationibus etiā orandi causas nobis auferre conantur, & impia perueritate in malis factis quæ rectissimè reprehenduntur, ingerunt accusam dū potius Deum aut eorū siderum quàm hominū scelera. Sed quod animæ nostræ non sint natura corporibus nec quidē cælestibus subditæ, audiant & philosophos suos: quia verò terrenis corporibus illa corpora superiora nō ad ea quæ ipsi tractant potentiora sunt, vel hinc aliquādo cognoscant, quia cū multa corpora diuersorum generū, vel animalium, vel herbarum, & arborū, vno simul puncto tēporis seminantur, vnoque puncto tēporis innumerabiliter multa nascuntur, nō tantū diuersis, sed etiā in istis terrarum locis tantæ sunt varietates in progressibus, in actibus & passionibus eorum, ut verè isti (sicut dicitur) perdant sidera, si ista cū siderent. Quid autē insulsius & hebetius, quàm cū istis rebus conuincuntur, dicere ad solos homines sibi subiiciendos fatalem stellarū pertinerationem, in quibus tamen etiā ipsis de geminis conuincuntur, quorū diuersè viuentiū, diuersè felicitium vel infelicitium, diuersè que morientium, eandem plerumque constellationes accipiunt? Quia etiā interfuit aliquid cū de vtero funderentur, in nonnullis tamen tantum interest, quantum ab istis comprehendere computatione non possit. Manus sequentis Iacob dū nasceretur, inuenta est pedē fratris præcedentis tenēs, vsque adeo sic nati sunt ut quasi vnus infans induplum prolixior nasci videretur. Horum certè cōstellationes quas appellant, nullo modo dispares esse potuerunt. Quid ergo vanius quā ut illas constellationes intuens Mathematicus ad eundem horoscopū & ad eandem lunam, diceret vnum eorū à matre dilectum, alterum non dilectum? Si enim aliud diceret, falsum profectō diceret. Si autem hoc diceret, verum quidem, sed non secundum suorum librorū ineptas cantianculas diceret. Quod si huic historiæ, quia de nostris profertur, nolunt credere, nunquid & naturam rerū delere possunt? Cū ergo se minimè falli dicant, si horam cōceptionis inuenerint, saltem sicut homines nō dedignentur conceptum considerare geminorum. Ideoque fatendum est, quando ab istis vera dicuntur, instinctu quodam occultissimo dici, quæ nescientes humanæ mentes patiuntur. Quod cū ad decipiendos homines sit, spirituum seductorū operatio est: quibus quædam vera de tēporalibus rebus nosse permittitur, partim quia subtilioris sensus acumine, partim quia corporibus subtilioribus vigent, partim experientia calliditate propter tā magnam longitudinem vitæ, partim [à] sanctis angelis

al. concedens.

Mathematici. CAPVT XVII. 2. Cor. 15. c. 44.

al. feruum.

Diferimina temporis. CAPVT XIII.

al. ex.

2. sent. dist. 7. cap. 8. licet.

quod ipsi ab omnipotente Deo discunt etiam iussu eius sibi reuelantibus, qui merita humana occultissime iustitiae xneritate distribuit. Aliquando autem iidem nefandi spiritus etiam quae ipsi facturi sunt, velut diuinando praedicit. Quapropter bono Christiano, siue Mathematico, siue quilibet impie diuinantium, maxime dicentes vera cauendi sunt, ne confortio demoniorum animam deceptam, pacto quodam societatis ireriat.

SOLE T etiam queri, vtrum caeli luminaria ista conspicua corpora sola sint, an habeant rectores quosdam spiritus suos: & si habeant, vtrum ab eis etiam vitaliter inspiciantur, sicut animantur carnes per animas animalium, an sola sine vlla permixtione praesentia. Quod licet in praesenti facile non possit comprehendi, arbitror tamen in processu tractandarum Scripturarum opportuniore loca posse occurrere, vbi nobis de hac re, secundum sanctae autoritatis regulas, & si non ostendere certum aliquid, tamen credere licebit. Nunc autem seruata semper moderatione pie grauitatis, nihil credere de re obscura temere debemus, ne forte quod postea veritas patefecerit, quamuis libris sanctis siue Testamenti veteris siue noui, nullo modo esse possit aduersum, tamen propter amorem nostri erroris oderimus. Nunc ad librum operis nostri iam tertium transeamus.

D. AVRELI AVGVSTINI DE GENESI AD LITERAM, LIB. III.

Luminaria an rectores habeant. CAPVT XVIIII.

Aer & aqua. CAPVT I. Gen. I. c. 2. 0 Ibid. c. 2. 1.

Ibid. c. 2. 2. Ibid. c. 2. 3.

Psal. 148. 4.

Caeli per se aquis. CAPVT II. Iudic. 1. 7. Per. b. 6. Gen. 7. d. 10.

ET dixit Deus: Educant aquae reptilia animarum viuarum, & volatilia super terram, [&] secundum firmamentum caeli. Et factum est sic. Et fecit Deus coelos magnos, & omne animal reptilium quae produxerunt aquae secundum genus eorum. Et omne volatile pennatum secundum genus suum. Et vidit Deus quia bona sunt, & benedixit ea Deus, dicens: Crescite & multiplicamini, & replete aquas in mari, & volatilia multiplicentur super terram: & facta est vespera, & factum est mane dies quintus. Nunc in inferiore parte mundica quae spiritu vitae mouentur sunt, & primum aquarum, quod aeris qualitati proximum elementum est: quia huic caelo in quo sunt luminaria ita vicinus est aer, vt & ipse caeli nomen acceperit, sed nescio vtrum etiam firmamentum possit vocari. Dicuntur autem caeli pluraliter in vna eademque re quae dicitur vnum caelum. Nam cum in hoc libro singulari numero dicatur caelum quod diuidit inter aquas quae supra, & eas quae infra sunt, in illo tamen Psalmo, Et aquae, inquit, quae super caelos sunt, laudent nomen Domini. Et caelos caelorum si bene intelligamus, sidereos aereorum tanquam superiores inferiorum, & hos in eodem Psalmo accipimus, vbi dictum est, Laudate eum caeli caelorum: satis apparet hunc aërem, non solum caelum, sed etiam caelos dici: sicut dicuntur & terrae, nec aliud significatur quam illa quae singulariter terra dicitur, quando dicimus orbem terrarum, & orbem terre. Hos etiam aereos caelos quondam perisse diluuiolo in quadam earum quae canonicae appellantur epistola legimus. Neque enim humida illa natura quae ita concreuerat vt cubitis xv. altissimorum montium transcenderet vertices, potuit ad sidera peruenire. Sed quia huius aeris humidioris in quo aues volitant, vel tota vel propè tota spatia cōpleuerat, perisse qui fuerant caelos in illa epistola scribitur. Quod nescio quemadmodum possit intelligi, nisi in aquarum naturam pinguioris huius aeris quali-

tate cōuersa: alioquin nō perierunt tunc isti caeli, sed sublimiùs erecti sunt, cū locū eorū aqua occuparet. Itaq; facilius eos secundū illius epistolae autoritatem credimus perisse, & alios, sicut ibi scribit, repositos, & extenuatis videlicet exhalationib; quā sic erectos, vt eis superioris caeli natura loco suo cederet. Oportebat itaq; vt in creandis habitatoribus inferioris huius mundi partis, quae saepe terrae nomine tota cōmemoratur, prius pducerentur ex aquis animalia, postea verò de terra: quae ita sit aëri aqua similis, vt eius exhalationib; pinguescere proberetur, vt & spiritū procellae faciat, id est, ventū, & nubila cōtrahat, & possit volatus auium sustinere. Quapropter etiā si verū dixit quidā seculariū Poëtarū, Nubes excedit Olympus, & pacē summa tenent: quia perhibetur in Olympi vertice aer esse tā tenuis, vt neq; nubibus obūbreteretur, neq; turbetur vëto, neq; sustentare alites possit, neq; ipsos qui fortè ascenderint homines, crassioris aëre spiritu alere, sicut in isto aëre cōsueuerūt: [&] tamen & ipse aer est, vnde aquis vicina qualitate distūditur, & propterea ipse quoq; in humidā naturā cōuersus diluuij tempore creditur. Neq; enim arbitrandū est aliquid de spatiis siderei caeli vsurpasse, cū omnes etiā altissimos mōtes aqua ierāscenderit. **Q**UANTO QVAM de cōuersione elemētōrū etiā inter ipsos q; haec otiosa cura subtilissimè perscrutati sunt, nō parua quaestio est. Alij enim dicūt omnia in omnia posse mutari atq; cōuerti. Alij verò esse aliqd omnino propriū singulis perhibēt elementis, quod in alterius elementi qualitatem nullo modo verterat. Vnde fortassis suo loco, si Dñs voluerit, diligentius disputabimus: nunc autē quod ad praesentē sermonē attinet, haec cōmemoranda existimaui, vt intelligamus seruatum esse ordinē rerum, quo prius oportuit aquarum animalia quā terrarum narrare creata. nec vllō modo arbitrandū est praetermissum esse in hac Scriptura vllum mundi huius elementū, cū quatuor notissimis eum constare persuasum sit, quia videtur hic caelum & aquam & terrā commemorare, de aëre autē tacere. Consuetudo quippe nostrarum Scripturarum est, aut caeli & terrae nomine mundū appellare, aut interdum addere & mare. Aer itaque vel ad caelum pertinere intelligitur, si qua sunt in eius superioribus partibus tranquillissima & pacatissima spatia: vel ad terrā propter hūc turbulentum & caliginosum locum, qui humida exhalatione pinguescit, quamuis & ipse sepius caeli nomine nuncupetur: ac per hoc non scriptum est, Producant aquae reptilia animarū viuarum, & producat aer volatilia volantia super terrā: sed vtrunq; hoc animantium genus ex aquis pductū esse narratur. Quicquid ergo aquarum siue labiliter vndosum & fluidum est, siue vaporabiliter tenuatum atq; suspensum, vt illud reptilibus animarum viuarum, hoc volatilibus appareat distributum, vtrunq; tamen humidā naturae deputatur. **I**DEO QV E sunt etiam qui subtilissima consideratione quinque istos manifestissimos corporis sensus secundum quatuor visitata elementa ita distinguunt, vt oculos ad ignem, aures ad aërem dicant pertinere. Olfaciendi autem gustandi que sensum naturae humidae attribuunt: & olfactum quidem istis exhalationibus humidis quibus crassatur hoc spatium in quo aues volitant: gustum verò istis fluxibilibus & corpulentis humoribus. Nam quaecūque in ore sapiunt, ipsius oris humori commiscuntur vt sapiant, etiam si arida cū acciperentur fuisse videantur. Ignis tamen omnia penetrat, vt motum in eis faciat. Nam & humor priuatione caloris congelascit, & cū possint frigidescere cetera elementa, ignis frigidescere non potest: facilius quippe extinguitur vt ignis non sit,

al. occupauerit.

al. extenuis

Lucanus li. 2. Phaeacibus

omnes omittunt.

al. manifeste. Cōmutatio elementorū CAPVT I. 1.

Quinquē sensus ad quatuor elementa referri. CAPVT IIIII.

al. frigidit.

Sensus ex anima, anima ex igni. CAP. V.

Ordo elementorum. CAPVT VI.

Psal. 148. 8.

Aquarū natura duplex. CAP. VII.

al. & tactu. al. terre solidum.

Psal. 148. 2. 1

sit quā frigidus maneat, aut sit alioquin frigidus contactu repidiōr. tactus autem qui est quintus in sensibus, terreno elementis magis congruit, proinde per totum corpus animantis, quod maxime ex terra est, quaeque tacta sentiuntur. Dicunt etiā nec videri sine igne posse aliquid, nec tangi sine terra. Ac per hoc elemēta omnia omnib; inesse, sed vnum quodq; eorū ex eo quod amplius habet accepisse vocabulum. Ideo autem caloris priuatione cum corpus nimie frigidescit obtundi sensum, quia motus pigrescit qui ex calore inest corpori, dum ignis aerem, & aer humida, & humor terrea quaeq; afficit, subtilioribus scilicet crassiora penetratibus. Quanto autem quidque subtilius est in natura corporali, tanto est vicinior naturae spiritali, quantum longè distante genere, quandoquidem illud corpus est, illud non est. **A**c per hoc quoniam sentire non est corporis, sed animae per corpus, licet acutè differatur secundum diuersitatem corporum elementorū sensus esse corporis distributos, anima tamē cui sentiendi vis inest, cū corporea non sit, per subtilius corpus agitatur vigorē sentienti. Inchoat itaque motum in omnibus sensibus a subtilitate ignis, sed non in omnibus ad idē peruenit. In visu enim peruenit represso calore vsque ad eius luccm: in auditu vsque ad liquidiorē aëre calore ignis penetrat. In olfactu autem transit aërem purum, & peruenit vsq; ad humidam exhalationē, vnde crassior hac aura subsistit. In gustu & hāc transit & peruenit vsque ad humorē corpulentiorē: quo etiam penetrato atq; traiccto, cū ad terrenam grauitatem peruenit, tangendi vltimū sensum agit.

No igitur ignorabat naturas elementorū eorūque ordinem, qui cū visibilibus quae intrā mundum in elementis natura mouentur conditionem introduceret, prius caelestia luminaria, deinde aquarum animalia, terrarū autem postrema narrauit: non quod aërem pertermiserit, sed quod purissimi & quietissimi aeris vbi volare aues nō posse dicitur, si qua sunt spatia caelo superiori coniunguntur, & caeli nuncupatione in Scripturis ad superiorē mundi partē pertinere intelligitur: vt terrae nomine vniuersaliter hoc totū significetur, ex quo incipit deorsum versus, ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis, & omnes abyssi, donec perueniatur ad aridā, quae proprio nomine terra dicitur. Aer itaq; ille superior, siue quod ad caelestē mundi pertinet partem, siue quod nullum habet visibile habitatorem, de quibus nunc sermo narrantis est, neque praetermissus est caelo nominato, neq; annumeratus est in creandis animalibus: iste verò inferior qui excipit exhalationes humidas maris ac terrae, & ad sustinendas aues quodammodo crassatur, nō nisi ex aquis accipit animalia. Quod enim eius humidū est, hoc portat alitum corpora, quae ita nituntur pennis volantes, quemadmodum pisces quibusdā suis alis natantes. **P**ROINDE scienter tanquā spiritus Dei qui scribenti aderat, ex aquis dicit produca volatilia. Quorū natura bipartitū locum sortita est: inferiorem scilicet in vnda labili, superiorem verò in aura stabili. Illud deputatum natantibus, istum volātib; . Sicut huic elemento congruos duos etiam sensus animalibus datos videmus, olfactū explorandis vaporibus, gustum explorandis liquorib;. Quod enim tad tactum aquas ventosq; sentimus, hoc est quod terra solida in omnibus admiscetur elementis: sed in his crassiorib; sentitur amplius, ita vt etiā tāgēdo cōtrectari valeant. Ideoq; & ista in duabus maxime mundi partibus generaliter [caeli & terrae] nomine complectuntur. Sicut ille psalmus ostendit, omnia superiora ab illo principio enumerans, Laudate Dominum de caelis: omniaque inferiora ab illo prin-

cipio, Laudate Dominū de terra: vbi & spiritus tepestatis & omnes abyssi nominantur, & ignis iste qui vrie tangētē, quia de terrenis & humidis motibus ira existit, vt subinde vertatur in aliud elemētū. Et quamuis naturae suae sursum nitendo indicet appetitū, in caelestem tamen superiorem tranquillitate nō potest euadere, quia multo aëre superatus & in eum conuersus extinguitur: ac per hoc in ista rerum parte corruptibiliore atq; pigriore turbulentis motibus agitatur ad temperandū eius rigorem, & ad vsus terrorēque mortaliū. Quia ergo etiā tactu qui ad terrā proprie pertinet, sentiari possunt & fluctus vndarū, & flatu aurarū, propterea ipsa quoq; aquatiliū animalium corpora & terrenis vescuntur, & maxime aues, in terra etiam re- quiescūt, foetus quoq; propagant: pars enim humoris quae vaporaliter exhalat, etiam super terras extenditur. Ideoq; cū dixisset scriptura, Educātaque reptilia animarū viuarū, & volatilia, inquit, super terram: addidit sanē dicens, secundū firmamētū caeli, in quo potest aliquando manifestius apparere illud quod antea videbatur obscurū. Non enim ait, in firmamento caeli, sicut de luminariis, sed volatilia, inquit, super terrā, secundū firmamētū caeli: quia videlicet hoc caliginosum & humidū spatium in quo aues volant, illi spatium contiguū est vbi volare nō possunt, quod iam merito tranquillitatis & quietis pertinet ad firmamentū caeli. In caelo ergo volāt aues, sed in isto, quod ille psalmus etiam terra nomine includit: propter quod caelū vocantur multis locis volatilia caeli, non tamen in firmamento, sed secundū firmamētū. **N**ON VLLI partem propter sensus tarditatem [animalia] non animā viuam, sed reptilia animarū viuarū appellata: sed si propterea sic appellaretur, auiibus daretur nomen animalium. Cū verò & ipsa volatilia dicta sunt sicut illa reptilia, vt subaudiatur animarū viuarū: fatendū est, vt arbitror, ita dictū, ac si diceretur, quae sunt in animab; viuīs reptilia & volatilia, sicut quae possent ignobilia hominū, vt intelligeremus, quicumque sunt in hominibus ignobiles: quanquam enim sint & animalia terrestria quae repunt super terram, tamen ex multo maiore numero pedibus mouentur, & tam pauca fortasse in terris reptūt, quā pauca in aquis gradiūt. **N**ōnulli autem putauerūt propterea non animam viuam, sed reptilia animarum viuarum pisces esse appellatos, quod eis memoria nulla sit, vel aliqua vita velut rationi vicinior. Sed fallit eos experientia minor. Nā quidā scripserūt quae animaduertere potuerūt in viuariis pisciū multa miranda. Sed etiam si falsa scripserūt forte, memoriā tamen pisces habere certissimū est. Quod ipse sum expertus, & experiantur qui possunt & volunt. **N**am fons quidam magn' Bullenū regionū, ferè ple-nus est pisciū. Solent autem homines de super intuentes eis aliquid iacere, quod sibi vel praeripiant confluētes, vel inter se diripiant concertantes. Quo passu assuescēt, deambulātib; super oram fontis hominib;, ipsi quoque cū eis gregatim narando eūt & redescit, expectātes vnde aliquid iacēt quorū praesentiam sentiūt. Non itaq; frustra mihi videtur aquarum animalia sic appellata reptilia, quemadmodū & aues volatilia: nā si vel nulla memoria, vel sensus tardior, animae viuę nomen repulisset a piscibus, volatilib; certè adhiberetur, quorū vita in oculis nostris est, & memor & gar-rula, & in nidis construendis educandisque foetibus solertissima. **N**E C ignoro, ita quosdam Philosophi cuique elemētō lūa animalia distribuēt CAP. XI.

al. volatilia

Animalia terrestria & aquatica. CAPVT VIII.

al. vel.

Quod quidā philosophi cuique elemētō lūa animalia distribuēt CAP. XI.

daemones esse, caelestia duos, quorū quidē nos partim luminaria, partim angelos dicimus. Iidē tamen aquis pisces & sui generis beluas attribuunt, vt nullū elemētū suis animalibus vacet: quasi verō sub aquis terra nō sit, aut probare possint pisces non in terra requiescere ad reparandas natādi vires, sicut volādi aues. Et si forte rarius pisces id faciūt, q; ad gestāda corpora sit vnda quā aura validior, ita vt terrena quoque animalia nantantia ferat, siue vsū docta, vt homines, siue natura, vt quadrupedia vel serpentes. Aut si propterea nō putant, quia non insunt pedes piscibus, nec phocae aquarum sunt, nec colubri cochleae q; terrarū: nā illae pedes habēt, & haec genera sine vllis pedibus, nō dico, requiescūt in terra, sed ab ea vix aut nunquā recedūt. Dracones autē sine pedib; & in spelūcis requiescere, & in aēre sustolli perhibētur: qui quanquā nō facillē noti sunt, literae tamen, nō tantū nostrae, sed etiam gentiliū nequam de istorum animantium genere tacuerunt.

QVA PROPTER etiā daemones aërea sunt animalia, quoniā corporum aëreorum natura vigent: & propterea morte non dissoluūtur, quia praevalet in eis elementū, quod ad faciendū quā ad patiendū est aptū: duobus subterpositis, aqua scilicet & terra, vno autē superposito, id est, igne sidereo: distribuūt enim elementa ad patiendū duo, humor & humor: ad faciendū autē alia duo, aēr & ignis. Si ergo haec ita sunt, nō impedit ista distinctio nostram Scripturā, quae non ex aēre, sed ex aquis producta indicat volatilia, quia subtilioris quidē & in auras exhalati atque distenti, sed tamen humoris locus volatilibus datus est. Aēr autem à confinio luminosi caeli vsq; ad aquarū fluida, & nuda terrarū peruenit. Non tamen totū spatium eius exhalationes humidae infuscant, sed vsque ad eum finem, vnde incipit iam terra nominari, secundū illum Psalmum vbi dicitur: Laudate Dominum de terra. Superior verō pars aëris, propter puram tranquillitatem, caelo cui collimitatur, communi pace coniungitur, & eius vocabulo nuncupatur. In qua fortassis parte si fuerunt ante transgressionem suam, transgressores angeli cum principe suo nunc diabolo, tunc archangelo: nam nōnulli nostri, non eos putant caelestes vel super caelestes angelos fuisse: nō mirum si post peccatum in hac sunt detrusi caliginem, vbi tamen & aēr sit, & humore tenui contextatur, qui commotus ventos, & vehementius concitatus etiam ignes & tonitrua, & contractus nubila, & conspissatus pluuiam, & congelantib; nebulis niuē, & turbulentius congelantibus densioribus nebulis grandinem, & distentus serenum facit, occultis imperiis & opere Dei à summis ad infima vniuersa quae creauit administrantis. Vnde & in illo Psalmo cū commemorata essent, ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis: ne talia sine prouidentia diuina fieri mouerique putarentur, cōtinuō subiecit, quae faciunt verbū eius. Si autem transgressores illi antequā transgredierentur, caelestia corpora gerebant, neq; hoc mirū est, si cōuersa sunt ex pœna in aëream qualitatem, vt iā possint ab igne, id est, ab elemento naturae superioris aliquid pati: nec aëris saltē spatia superiora atque puriora, sed ista caliginosa tenere permitti sunt, qui eis p suo genere quidā quasi carcer est, vsque ad tepus iudicij. Et si quid de his transgressoribus angelis diligētius requirendū est, alius erit accommodatior Scripturae locus. Proinde nunc quod satis est, si haec spatia turbida & procellosa propter aëris naturam vsque ad vndas terrae; potrecta, possunt aërea corpora sustinere, secundum genus & auiū quae producta sunt ex aquis, propter aquarū tenues halitus: qui scilicet eidē aëri iuxta vndas & terras circumfusio, atq; ob hoc infimae atq; terrenae parti

deputato, vaporaliter inferūtur & auras intexunt, quae nocturnis rigoribus aggrauatae sereno etiā rore distillant: si autē vehementius frigus est, etiā gelu candidius inalbefcūt. Et dixit Deus: Educat terra animam viuam secundū genus suum: quadrupedia & reptilia, & bestias terrae secundū genus suū, & pecora secundū genus suū. Et factū est sic. Et fecit Deus bestias terrae secundū genus suū, & pecora secundū genus, & omnia reptilia terrae secundū genus suū. Et vidit Deus quia bona sunt. Iam nunc consequens erat vt Deus alterā partem, quae proprie terra dicitur, infimi huius loci, quae totū cum omnibus abyssis & nebuloso aēre vniuersaliter vocabulo terrae alibi Scriptura cōplectitur, ornaret animalibus suis. Et manifesta quidē sunt animalū genera, q; in verbo Dei terra produxit. Sed quia saepē nomine pecorū vel nomine bestiarum, animalia omnia rationis expertia solent intelligi, merito quaeritur, quas nunc proprie bestias, & quae nunc pecora dicat. Et repentia quidem siue reptilia terrena, non est dubitandū q; omnes serpentes intelligi voluit, quamquam & bestiae dici possint, pecorū autem nomen nō vsitate serpentibus conuenit. Rursum leonibus & pardis & tigridibus & lupis & vulpibus, canibus etiam & simiis, atq; id genus ceteris vsitate conuenit vocabulū bestiarū. Pecorum autē nomē his animalibus accommodatius aptari solet, quae sunt in vsu hominum: siue adiuuandis laboribus, vt boues & equi, & si qua talia: siue ad planificiū, vel ad vescēdū, vt oues & fues. Quid ergo sunt quadrupedia? Quoniam enim haec omnia pter quaedā serpētia quatuor pedibus gradiantur, nisi tamen hoc proprio nomine quaedā vellent intelligi, nō vtiq; hic etiam quadrupedia nominaret, quāuis de his in repetitione tacuerit. An cerui & damulae & onagri & apti, quia neq; illis bestiis vbi leones sunt coniungi possunt, insuiles enim sunt illis pecoribus, neque tamen sub humana cura sunt, proprie quadrupedia nūcupata sunt: quasi reliqua essent haec animalia, quibus ista appellatio generalis quidē cum multis propter numerū pedum, sed tamen speciali significacione tribuere-tur? An quia ter dixit, secundum genus, tria quaedam genera nos inuitat attendere? Primō, secundū genus quadrupedia & reptilia, vbi arbitror significatum quae quadrupedia dixerit, scilicet quae in genere sunt reptiliū, sicut sunt lacerti, stelliones, & si quid huiusmodi est. Ideoq; in repetitione quadrupedū nomen nō iterauit, quia reptiliū vocabulo fortasse cōplexus est: vnde ibi non simpliciter ait, reptilia, sed addidit, omnia reptilia terrae. Ideo terrae, quae sunt & aquarū, & ideo omnia, vt illic intelligantur quae quatuor etiā pedibus nituntur, quae superius quadrupedum nomine proprie significata sunt. Bestias autē de quibus item ait, secundum genus, quicquid ore aut etiā vnguibus sequit, exceptis serpentibus. Pecora verō de quibus tertio ait, secundū genus, quae neutra vilacerant, sed aut cornib; aut ne hoc quidem. Prædixi enim & quadrupedū nomen quā late pateat, ipso pedū numero facillē agnosci, & nomine pecorū vel bestiarū omne irrationale animal aliquando cōprehendi. Sed etiā ferarum vocabulū solet in Latina lingua tantundē valere: non ideo tamen negligenda fuit consideratio, quomodo possint haec nomina, quae non frustra in hoc Scripturarum loco posita sunt, etiā speciali distinctione discerni, quod in vsu loquendi quotidiano facillē animaduerti potest.

Nō frustra etiam lectorem mouet, vtrū ne passim & quasi fortuito, an aliqua ratione dicatur, secundum genus, tanquam fuerint & antea cum primo creata narrentur: an genus eorum in superioribus rationibus intelligendum est vtiq; spiritalibus, secundum

Secundum genus. CAPVT XII.

Nomina animalium generatim. CAPVT XI. GEN. 1. c. 24.

al. produ- cerunt.

al. lacerti.

Gen. 1. d. 25.

Benedictio animalium. CAPVT XIII.

Secundum genus. CAPVT XII.

quas creantur inferiūs. Sed si ita esset, hoc de luce, hoc de caelo, hoc de aquis & terris, hoc de caeli luminari- bus diceretur. Quid enim eorum est cuius non aeterna & incommutabilis ratio in ipsa Dei sapientia vigeat, quae attingit à sine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter: Incipit autem hoc dici de herbis & lignis, vsque ad haec terrena animalia. Nā & in eis quae ex aquis creata sunt, quamuis in prima cōmemoratione dictum non sit, in illa tamen iteratione dictum est, Et fecit Deus cetos magnos & omnem animam animalium reptiliū, quae eduxerunt aquae secundum genus eorum, & omne volatile pennatum secundū genus. An quia haec ita exorta sunt, vt ex eis alia nascerēt, & originis formam successione seruaent, ideo dicuntur secundū genus, propter propagationem prolis qua permāsura creabantur? Sed cur de herbis, & lignis non solūm dicitur, secundū genus, verum etiam secundū similitudinem, cum & animalia siue aquarum, siue terrarū secundum similitudinem suam generent? An quia genus sequitur similitudo, noluit ea vbiq; repetere. Nam & semē non vbiq; repetiuit, cum tā herbis & lignis insit, quā animalibus, etiā nō omnibus. Obseruatum est enim quaedā ita nasci ex aquis vel terra, vt sextus eis nullus sit: & ideo semē eorum nō sit in eis, sed in elementis ex quibus oriūtur. Hoc est ergo secundum genus, vbi & semini vis & similitudo intelligitur succedentium decedētibus: quia nihil eorū ita creatū est, vt semel existeret, vel permaneretur, vel nullo succedente decesseretur. Cur ergo & de homine non ita dictū est, Faciamus hominē ad imaginē & similitudinē nostram, secundum genus: cum & hominis propagatio manifesta sit? An quia nō ita Deus fecerat hominē vt moreretur, si præceptū seruare voluisset, & ideo nō erat necessarius decessori successor? Sed post peccatum cōparatus est pecoribus insensatis, & similis factus est eis: vt iam filij seculi huius generent & generētur, quo possit mortaliū genus seruata successione subsistere? Quid sibi vult ergo post hominem factum illa benedictio, Crescite & multiplicamini, & implete terrā: quod vtiq; fieri posset generando? An nihil hinc temerē dicendū, donec ad eum Scripturae locum pertinemamus: vbi diligentius ista requirenda atque tractanda sunt? Porcē enim nūc fortasse sufficere propterea de homine nō dictū esse secundū genus, quia vnus fiebat, de quo etiam femina facta est. Non enim multa genera hominum, sicut herbarum, lignorum, piscium, volatiliū, serpentium, pecorum, bestiarum: vt sic dictum accipiamus, secundum genus, ac si diceretur generatim, vt inter se similia atque ad vnam originem seminis pertinētia distinguerentur à ceteris. Item quaeritur, quid tantūm aquarum animalia de creatore meruerint vt sola benedicerentur, sicut homines? Nam & ipsa benedixit Deus, dicens: Crescite & multiplicamini, & implete aquas maris, & volatilia multiplicētur super terrā. An in vno creaturae genere dicendū fuit, vt in ceteris consequēter intelligeretur, quae generationibus crescunt? Prius ergo diceretur in eo quod primū tale creatū est, in herba scilicet atque ligno. An forte quae nullū haberent propagandae prolis affectum, ac sine vllō sensu generarēt, indigna iudicauit illis benedictionis verbis, Crescite & multiplicamini: vbi autem talis inesset affectus, ibi primū hoc dixit, vt in terrenis animalib; etiam non dictum intelligeretur? Necessarium autem fuit hoc in homine repetere, ne quisquam diceret in officio gignendi filios vllum esse peccatum, sicut est in libidine, siue fornicandi, siue ipso coniugio immoderatiū abutendi. Nonnulla etiam de minutissimis animalibus quaestio est, vtrum in pri-

Sap. 8. 27

al. produ- cerunt.

Gen. 1. c. 26.

Psal. 48. 13.

Gen. 1. d. 25.

Benedictio animalium. CAPVT XIII.

Officium gignendi. In hoc oratione origo. CAPVT XIII.

mis rerum [mortalium] conditionibus creata sunt, an ex cōsequatibus rerum mortalium corruptionibus? Nam pleraque eorum aut de virore corporum vitium, vel purgamentis, vel exhalationibus, aut cadauerum tabe gignuntur: quaedam etiam de corruptione lignorum & herbarū, quaedam de corruptionibus fructuū, quorum omnium non possumus rectē dicere Deum hō esse creatorem. Inest enim omnibus quoddam naturae sui generis decus, sic vt in his maior sit admiratio bene considerantis, & laus vberior omnipotentis artificis: qui omnia insipientia fecit, qui à sine vsque ad finem pertendens, & suauiter cūcta disponens, nec ea ipsa rerum nouissima quae pro sui generis ordine dissoluūt, & quorum dissolutionē ex pœna nostrae mortalitatis horrem; relinquit informia: sed creat minima corpore acuta sensu animalia: vt maiore attentione stupeamus agilitatem muscae volantis, quā magnitudinem iumentū gradientis, ampliūsq; miremur opera formicarum, quā onera camelorum. Sed vtrum in primis, vt dixi, rerum cōditionibus, quae isto sex dierū ordine creatae narrantur, haec quoque nimia insituta credamus, an postea consequentibus corruptibilium corporum solutionibus, hoc quaeritur. Et potest quidē dici ea minutissima, quae vel ex aquis, vel terris oriuntur tunc creata: in quibus etiam illa nō absurdē intelliguntur quae nascuntur ex iis quae terra germinante orta sunt. Et quia praecesserant conditionem, nō solū animalium, sed etiam luminarium. Et quia terrae continentur per radicem connexionē, vnde illo die quo apparuit arida, exorta sunt, vt potius ad supplementū habitationis, quā ad numerum habitatorum pertineat vt intelligeretur. Cetera verō quae de animalij gignuntur corporibus, & maximē mortuorum, absurdū simum est dicere tūc creata, cum animalia ipsa creata sunt: nisi quia ineratiam in omnibus animatis corporibus vis quaedam naturalis & quasi praefeminata materia, & quodammodo initia primordia futurorū animalium, quae de corruptionibus talium corporum pro suo quaeque genere ac differentis erant exortura, per administrationem ineffabilem omnia mouente incommutabili creatore. De generibus quoque animalij venenosis & perniciosi quæri solet, vtrum post peccatum hominis ad vindictam creata sint: an potius cum iam creata essent innoxia, non nisi postea peccatorib; nocere ceperint? Neque hoc mirum est, quando quidem etiam temporibus huius vitae laboriosae atque arduosae, cum ita sit nemo iustus vt perfectū se audeat dicere, fideliter attestante Apostolo dicente: Non quia iam acceperim aut etiā perfectus sim. Cumq; adhuc exerceat atque in infirmitate perficiendae virtuti necessariae sint tentationes & molestiae corporales, eodē rursus Apostolo manifestante qui ait, in magnitudine reuelationum ne extolleretur, datum sibi esse stimulū carnis, angelum satanae vt eum colaphizaret, rogatumque à se Dominum tertio vt discederet ab eo, respondisse sibi, Sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate perficitur: tamē & sanctus Daniel inter leones saluus atque intrepidus vixit, qui non vtiq; Deo mentiens in oratione, non tantū peccata populi sui, sed etiā sua fateretur. Et in ipsius Apostoli manu mortiferaverat adhæsit, nec læsit. Potuerunt ergo ista etiam creatura nihil nocere, si causa non extitisset, vel trepidorum puniendorūque vitorum, vel probandae perficiendaeq; virtutis: quia & exempla sunt demonstranda patientiae ad profectum ceterorum, & ipse sibi homo in tentationibus certius innotescit, & iuste salus illa perpetua quae turpiter amissa est per voluntatem, fortiter recipitur per dolorem.

Psal. 105. 6. 24. Sap. 8. a. 1. al. quorum.

al. intelli- guntur. 2. Gen. di. 16. c. de quibusdam.

Animalia venenosa. CAPVT XV.

Phil. 3. c. 12.

2 Co. 12. b. 7.

Dan. 6. 4. 24. & 1. g. 35.

Act. 13. b. 2.

Belliarū in-
terruptas dic-
cordia.
CAPVT
XVI.

Dicitur aliquis, Cur ergo inuicem bestia nocent, quibus nec peccata vlla sunt, vt vindicta ista dicatur, nec vllam recipiunt tali exercitatione virtutem? Ideo nimirum, quia scilicet alia cibi sunt aliarum: nec recte possumus dicere, nō essent alia quibus alia vescerentur. Habent enim omnia quandiu sunt, mensuras, numeros & ordines suos, quae cuncta merito considerata laudantur, nec sine occulta pro suo genere moderatōne pulchritudinis, temporalis etiam, ex alio in aliud transendo mutatur. Quod etsi stultos latet, subluceat proficientibus, clarum perfectis est. Et certe omnibus talibus inferioris creaturae motibus praebentur homini salubres admonitiones, vt videat quantum sibi fatigatum sit pro salute spiritali & sempiterna, qua omnibus irrationalibus animantibus antecellit, cum illa videat à maximis elephantis vsque ad minimos vermiculos pro salute corporali & temporalis, quam pro sui generis inferiore ordinatione sortita sunt, siue resistendo, siue cauendo agere quicquid valent: quod nō appareat, nisi cum quadam refectioe corporis sui ex aliorum corporibus quarunt, alia se vel repugandi vitibus, vel fugae praesidio, vel latebrarum munimine tuentur. Nam & ipse corporis dolor in quolibet animante magna & mirabilis animae vis est, quae illam compagem ineffabili permixtione vitaliter continet, & in quadam sui moduli redigit vnitatem: cum ea nō indifferenter, sed vt ita dicat, indignanter patitur corrupti atque dissolui.

Corpora
mortuorum
dilatata.
CAPVT
XVII.

ILLVD etiam fortasse aliquem moueat, si animalia noxia viuos homines aut penalis iterum laedunt, aut salubriter exercent, aut vtiliter probant, aut ignoranter docent, cur in escas suas dilacerent etiam corpora hominum mortuorum? Quasi verò quicquam interit ad nostram vtilitatem, ista caro iam exanimis in natura profunda secreta per quos transitus eat, vnde mirabili omnipotentia creatoris reformanda carnis eruat: quanta & hinc fiat quadam prudentibus admonitio, vt se ita commendat fidei creatori, omnia maxima & minima occulto nutu administrati, cui nostri etiam capilli numerati sunt, ne propter inanes curas exanimatorum corporum vlla genera mortuorum perhorrescant, sed pia fortitudinis neruis ad omnia praeparare non dubitent.

Luc. 12. a. 7.

Spinæ & tribuli.
CAPVT
XVIII.

TALIS etiam quæstio de spinis & tribulis solet oboriri, & de quibusdam lignis infructuosis, vel cur vel quando creata sint, cum Deus dixerit, Producat terra herbam pabuli seminantem semē, & lignum fructiferum faciens fructum. Sed qui ita mouentur, nō intelligunt saltē de vtilitatis formulis humani iuris, quæadmodum appellatur vtilis fructus. Vtilitas enim quadam fructuum in fructu nomine consideratur. Quanta autē sint vtilitates, siue manifestat, siue occultat omnium quæ terra gignens radicibus alit, & ipsi quædam intueantur, & ab expertis cætera inquirent. Et de spinis quidē ac tribulis absolute potest esse responsio, quia post peccatum dictum est homini de terra: Spinæ & tribulos pariet tibi. Nec tamen facile dicendum est tunc ceepisse ista oriri ex terra. Fortassis enim quoniam in ipsis quoque generibus seminum multa reperitur vtilitates, poterat habere locum suum sine vlla pena hominis. Sed vt in agris in quibus iam penaliter laborabat, etiam ista nascerentur, hoc ad cumulū pene valere credi potest, cum possent alibi nasci, vel ad autum pecorumque passus, vel ad ipsorum hominum aliquos vsus. Quamquam & ille sensus non abhorret ab his verbis, quo ita intelligitur dictum, Spinæ & tribulos pariet tibi: vt hæc etiam antea terra cuiusque, non tamen homini pareret ad laborem, sed cuiusque modi animalibus conuenientem cibum. Sicut enim quæ his generibus, & mollioribus & aridioribus commodè suauiterque vescantur. Tunc autem ceperit ista homini

st. ad solutio.
Gen. 3. c. 18.

Partem ad arum nosum negotium, cum post peccatum ceperit in terra laborare. Nō quod aliis locis hæc antea nascerentur, & post in agris quos homo ad capiendas fruges coleret, sed & prius & postea in eisdem locis: prius tamen non homini, post autem homini, vt hoc significetur quod additum est, tibi: quia non est dictum spinas & tribulos pariet, sed pariet tibi: id est, vt tibi iam ista nasci incipiant ad laborem, quæ ad passum tantummodo aliis animalibus antea nascebantur.

Homo ad
imaginem
Dei.
CAPVT
XIX.

ET dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, & dominetur piscium maris & volatilium cæli, & omnium pecorum, & omnis terræ & omnium reptilium reptentium super terram. Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit eum: masculum & feminam fecit eos, & benedixit eis Deus dicens: Crescite & multiplicamini, & implete terram, & dominamini eius, & principamini piscium maris, & volatiliū cæli, & omnium pecorū, & omnis terræ, & omnium reptilium reptentium super terram. Et dixit eis Deus: Ecce dedi vobis omne pabulum feminale, seminans semen quod est super omnem terram, & omne lignum quod habet in se fructum feminis feminis, vobis erit ad escam, & omnibus bestiis terræ, & omnibus volatilibus cæli, & omni reptili reptenti super terram, quod habet in se spiritum vitæ, & omne pabulum viride in escam. Et factum est sic. Et vidit Deus omnia quæ fecit, & ecce bona valde: & facta est vespere, & factum est mane dies sextus. Etiam atque etiam de natura hominis post erit vberior considerandi & diligentius differendi locus. Nunc tamen vt opera sex dierum nostra inquisitio pertractatioque concludat, hoc primū breuiter dicimus, non indifferenter accipiendum quod in aliis operibus dicitur, Dixit Deus, fiat. Hic autē dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: ad insinuandum scilicet, vt ita dicam, pluralitatem personarum propter patrem & filium & Spiritum sanctum. Quam tamen deitatis vnitatem intelligendam, statim admonet dicens, Et fecit Deus hominem ad imaginem Dei: non quasi pater ad imaginem filij, aut filius ad imaginem patris, alioquin non verè dictum est, ad imaginem nostram, si ad patris soli, aut filij solius imaginem factus est homo. Sed ita dictum est, fecit Deus ad imaginem Dei: tanquam diceretur, fecit Deus ad imaginem suam. Cum autem nunc dicitur, ad imaginem Dei, cum superius dictum sit, ad imaginem nostram: significatur quod nō id agat illa pluralitas personarum, vt plures deos vel dicamus vel credamus vel intelligamus: sed patrem & filium & Spiritum sanctum, propter quā trinitatem dictum est, ad imaginem nostram: vnum accipiamus Deum, propter quod dictum est, ad imaginem Dei. Hic etiam illud nō est prætereundum, quia cum dixisset, ad imaginem nostram: statim subiunxit: & habeat potestatem piscium maris & volatiliū cæli, & cæterorum animalium rationis expertium: vt videlicet intelligamus in eo factum hominem ad imaginem dei, cum irrationalibus animantibus antecellit. Id autē est ipsa ratio, vel mens, vel intelligentia, vel si quo alio vocabulo commodius appellatur. Vnde & Apostolus dicit, Renouamini spiritu mentis vestrae, & induite nouum hominem qui renouatur in agnitione dei, secundum imaginem eius qui creauit eum: satis ostendens vbi sit homo creatus ad imaginem Dei, quia non corporeis lineamentis, sed quadam forma intelligibili mentis illuminata. Ac per hoc sicut in illa prima luce, si eo nomine rectè intelligitur facta lux intellectualis, particeps æternæ atque incommutabilis sapientia Dei, non dictum est, & sic est factum, vt deinde repeteretur, & fecit Deus: quia sicut iam quantum potuimus differuimus, non fiebat cognitio ali-

Gen. 1. d. 17

Ibid. d. 19.

Ibid. d. 30.

Ibid. d. 31.

1. sen. dist. 1.
cap. propo-
niamus. & 2.
sen. dist. 16.
cap. 1.

Imperium da-
tum homini.
CAPVT
XX.

Eph. 4. c. 23.
Col. 3. b. 10.

Gen. 1. d. 17

Ibid. d. 19.

Ibid. d. 30.

Ibid. d. 31.

1. sen. dist. 1.
cap. propo-
niamus. & 2.
sen. dist. 16.
cap. 1.

Gen. 1. d. 17

2. sen. dist. 20.
c. de ter-
mino.

He mo into-
rio. 5.
CAPVT
XXII.

Gen. 1. d. 17

qua verbi Dei in prima creatura, vt post eam cognitione inferius crearetur, quod in eo verbo creabatur, sed ipsa primò creabatur lux in qua fieret cognitio verbi Dei per quod creabatur, atque ipsa cognitio illi esset ab informitate sua conuerti ad formantem Deum, & creati atque formati: postea verò in cæteris creaturis dicitur, & sic est factum, vbi significatur in illa luce, hoc est, in intellectuali creatura prius facta verbi cognitio: ac deinde cū dicitur, & fecit deus, ipsius creaturae genus fieri demonstratur, quod in verbo Dei dictum erat vt fieret: hoc & in hominis conditione seruat. Dixit enim Deus, Faciamus hominem ad imaginem nostram: & cætera. Ac deinde nō dicitur, & sic est factum: sed iam subinfertur, Et fecit Deus hominem ad imaginem Dei: quia & ipsa natura scilicet intellectualis est, sicut & illa lux, & propterea hoc est ei fieri quod est agnoscere verbum Dei per quod fit. Nam si diceretur, & sic est factum, & postea subinfertur, & fecit deus, quasi prius factum intelligeretur in cognitione rationalis creaturae, ac deinde in aliqua creatura quæ rationalis non esset. Quia verò & ista creatura rationalis est, & ipsa eadē cognitione perfecta est. Sicut enim post lapsum peccati homo in agnitione Dei renouatur secundum imaginem eius qui creauit eum: ita in ipsa agnitione creatus est antequam delicto veterasceret, vnde rursum in eadē agnitione renouaretur. Quæ autem non in ea cognitione creata sunt: quia siue corpora siue irrationales animæ creabatur, primò facta est in creatura intellectuali cognitio eorum à verbo [Dei] quod dictum est vt fierent: propter quā cognitione primò dicebatur, & sic est factum: vt ostenderetur facta ipsa cognitio in ea natura quæ hoc in verbo Dei antequam esset agnoscere poterat: ac deinde fiebant ipsæ corporales & irrationales creaturae, propter quod deinceps addebat, & fecit deus.

ante cogno-
scere.

Immortalitas
hominis.
CAPVT
XXI.

Gen. 1. d. 17

2. sen. dist. 20.
c. de ter-
mino.

QUOMODO autē homo immortalis factus sit, & acceperit escam cū aliis animalibus, herbam pabuli ferentem semen, & lignum fructiferum & herbam viridē, difficile est dicere. Si enim peccato mortalitas effectus est, vtiq; ante peccatum non indigebat talibus cibis. Neque enim posset illud corpus fame corrumpi. Nam & illud quod dictum est, Crescite & multiplicamini, & implete terram: quantum nisi per concubitus maris & feminæ fieri non posse videatur, vnde hinc quoque mortalium corporum existit indicium: potest tamen dici alium modum esse potuisse in corporibus immortalibus, vt solo pie charitatis affectu nulla corruptionis concupiscentia filij nascerentur, nec mortuis parentibus succedant, nec ipsi morituri: donec terra immortalibus hominibus impleretur, ac sic instituto iusto & sancto populo, qualem post resurrectionem futurum credimus, nascendi etiā modus fieret: potest quidē dici, & quomodo dicatur, alia consideratio est. Sed nō etiā hoc quam dicere audebit, ciborum indigentiam quibus reiciebantur, nisi mortalibus corporibus esse non posse.

He mo into-
rio. 5.
CAPVT
XXII.

Gen. 1. d. 17

In cuius rei figura Paulus apostolus virum tantū dicit imaginem & gloriam Dei: mulier autē, inquit, gloria viri est. Itaque quamuis hoc in duobus hominibus diuersi sexus exterius secundum corpus figuratum sit, quod etiam in vna hominis interius mente intelligitur: tamen & femina quæ est corpore femina, renouatur etiam ipsa in spiritu mentis suæ in agnitionem Dei secundum imaginem eius qui creauit eam, vbi non est masculus & femina. Sicut autem ab hac gratia renouationis, & reformatione imaginis Dei nō separantur femina, quamuis in sexu corporis eam aliud figuratum sit, propter quod vir solus dicitur esse imago & gloria Dei, sic & in ipsa prima conditione hominis, secundum id quod & femina homo erat, habebat vtiq; mentem suam eandemque rationalem, secundum quam ipsa quoque facta est ad imaginem Dei: sed propter vnitatem cōiunctionis, fecit deus, inquit, hominem ad imaginem Dei. Ac ne quisquam putaret solum spiritum hominis factum, quamuis secundum solū spiritum fieret ad imaginem dei, fecit illum, inquit, masculum & feminam, vt iam etiam corpus factum intelligatur. Rursum ne quisquam arbitraretur ita factum, vt in homine singulari vterque sex exprimeretur, sicut interdū nascitur quos androgynos vocant, ostendit se singularem numerum propter coniunctionis vnitatem posuisse. Et quod de viro mulier facta est, sicut postea manifestabitur, cum id quod hic breuiter dictum est diligentius ceperit explicari: & ideo pluralem numerum continuo subiecit, dicens: Fecit eos & benedixit eos. Sed vt iam dixi, diligentius in sequenti scriptura de hominis creatione requiremus. **N**unc animaduertendum est, quod postea quā dixit, Et sic factum est: statim subiecit: Et vidit Deus omnia quæ fecit, & ecce bona valde: vbi intelligitur potestas & facultas ipsa data naturæ humanæ sumendi ad escam pabulum agri & fructus ligni. Ad hoc enim intulit: Et sic est factum: quod ab illo loco inchoauerat, vbi ait: Et dixit Deus, ecce dedi vobis pabulum feminale, & cætera. Nam si ad omnia quæ supra dicta sunt retulerimus quod ait, Et sic est factum: consequens erit vt confiteamur etiam creuisse illos iam & multiplicatos impleuisse terram in eodem sexto die, quod eadem scriptura testante post multos annos factum inuenimus. Quapropter cum data esset hæc facultas edendi, & hoc Deo dicente homo cognouisset, dicitur, & sic est factum: in hoc vtiq; quod Deo dicente homo cognouit. Nam si id etiam tunc egisset, id est, in escam illa quæ data sunt etiam vescendo assumpsisset, seruarietur illa consuetudo scripturæ, vt posteaquam dictum est, & sic est factum, quod ad exprimendam præcedentem cognitionem pertinet, deinde inferretur etiā ipsa operatio, ac diceretur, & acceperunt & ederunt. Poterat enim ita dici, etiam si non rursus nominaretur Deus. Sicut in illo loco posteaquā dictum est: Congregetur aqua quæ sub celo est in congregationem vnam, & appareat arida: subinfertur, & sic est factum. Ac deinde nō dicitur, & fecit deus: sed tamen ita repetitur, Et congregata est aqua in congregationes suas, &c. **Q**UOD autem non singillatim vt in cæteris etiam de humana creatura dixit, Et vidit deus quia bonum est: sed post hominem factum, datamque illi potestatem vel dominandi vel edendi, subintulit de omnibus: Et vidit deus omnia quæ fecit, & ecce bona valde, merito queri potest. Potuit enim primò reddi homini singillatim, quod singillatim cæteris quæ antea facta sunt redditum est, tū demum de omnibus dici quæ fecit deus, ecce bona valde. An fortè quia sexto die perficiuntur omnia, propterea de omnibus dicendum fuit, vidit deus omnia quæ fecit, & ecce bona valde: non singillatim de iis quæ ipso die

1. Cor. 11. b. 7

Gen. 1. d. 17.

Fructus ref-
ere.
CAPVT
XXIII.

Gen. 1. d. 31.

Gen. 1. d. 19.

Valde bona
CAPVT
XXIII.

Gen. 1. d. 31.

facta sunt: Cur ergo de pecoribus & bestiis & reptilibus terra dicta est, quæ ad eundem diem sextum pertinet, nisi forte illa & singillatim in suo genere, & ceteris vniuersaliter dici bona meruerunt, & homo factus ad imaginem Dei, non nisi ceteris hoc dici meruit? An quia perfectus nondum erat, quia nondum erat in paradiso constitutus: quasi verò postea quæ ibi constitutus est, dictum sit quod hic prætermisum est? Quid ergo dicimus? An quia præciebat Deus hominem peccaturum, nec in suæ imaginis perfectione mansurum, non singillatim, sed ceteris eum dicere voluit bonum, velut intinans quid esset futurum? Quia cetera quæ facta sunt in eo quod facta sunt quantum peccauerunt, vel illa quæ peccare non possunt: & singula bona sunt, & in vniuerso bona valde sunt. Non enim frustra est additum, valde, quia & corporis membra etiã si singula pulchra sunt, multo sunt tamen in vniuersi corporis compage omnia pulchriora. Quia oculi verbi gratia, placitum atque laudatum, tam si separatim à corpore videremus, non diceremus tam pulchrum quam in illa connexionem membrorum, cum loco suo positus in vniuerso corpore cerneretur. Ea verò quæ peccando amittunt decus propriam, nullo tamen modo efficiunt, ut non etiã ipsa rectè ordinata, cum toto atque vniuerso bona sint. Homo igitur ante peccatum & in suo vniuerso genere bonus erat: sed Scriptura prætermisit hoc dicere, ut illud potius diceret quod futurum aliquid prænunderet. Non enim falsum de illo dictum est. Qui enim singillatim bonus est, magis vniuerso cum omnibus bonus est. Non autem quando cum omnibus bonus est, sequitur ut etiã singillatim bonus sit. Moderatum est itaque ut diceretur, & quod in presenti verum esset, & præsentiam significaret futuri. Deus enim naturarum optimus conditor, peccantium verò iustissimus ordinator est: ut etiam si qua singillatim sunt delinquendo deformia, semper tamè cum eis vniuersitas pulchra sit. Sed iam ea quæ sequuntur in sequenti volumine pertractemus.

D. AVRELI AVGVSTINI
DE GENESI AD LITERAM,
LIB. IIII.

Dies sex
quomodo
accipiendi.
CAPVT
Gen. 2. 1.

ET consummata sunt cælum & terra, & omnis ornatus eorum. Et consummauit Deus in die sexto opera sua quæ fecit, & requieuit Deus in die septimo ab omnibus operibus suis quæ fecit. Et benedixit Deus diem septimum, & sanctificauit eum, quia in ipso requieuit ab omnibus operibus suis quæ inchoauit Deus facere. Arduum quidem atque difficillimum est viribus intentionis nostræ, voluntatem scriptoris in istis sex diebus, mentis viuacitate penetrare, vtrum præterierint dies illi, & addito septimo, nunc per volumina temporum, non re, sed nomine repetantur. In toto enim tempore multi dies veniunt præteritis similes, nullus autem idem redit. Vtrum ergo præterierint dies illi: an istis qui eorum vocabulis & numero censentur in temporum ordine quotidie transcurentibus, illi in ipsis rerum conditionibus maneat: ut non solum in illis tribus antequam fierent luminaria, sed etiam in reliquis item tribus diei nomen intelligamus in specierei quæ creata est, noctemque eius privationem vel defectum: vel si quo alio nomine melius significatur, cum amittitur species aliqua mutatione, à forma ad informitatem declinante atque vergente: quæ mutatio in omni creatura siue possibilitate inest, etiam si desit effectus, sicut in cælestibus superiori-

al. in prima
eione vel
esetia.

bus: siue ad implendam in infimis rebus pulchritudinem temporalem, per ordinatas vices quorundam mutabilium decessionibus successionebusque peragitur, sicut manifestum est in rebus terrenis atque mortalibus: vespere verò in omnibus perfectæ conditionis quasi quidam terminus sit, mane autem incipientis exordium: omnis enim creata natura certis suis iniitiis & finibus continetur: indagare difficile est. Sed siue hoc, siue illud, siue aliquid etiam tertium probabilius quod datur possit inueniri, quod in progressu disputationis forsitan apparebit, quemadmodum in illis diebus & nos & vespere & mane intelligatur: non est tamen ab re, ut consideremus senarij numeri perfectionem in ipsa interiori natura numerorum, quæ mente intuentes ea quæ sensibus etiam corporis adiacent numeramus, numerosque disponimus. **INVENIENS** ergo senarij numerum primum esse perfectum ea ratione quæ suis partibus compleatur. Sunt enim & alij numeri aliis causis rationibusque perfecti. Proinde istum senarium ea ratione perfectum dicimus quod suis partibus compleatur, talibus duntaxat partibus quæ multiplicata possint consummare numerum, cuius partes sunt. Talis enim pars numeri dici potest quota sit. Nam ternarius numerus potest dici pars, non tantum senarij cuius dimidia est, sed omnium ampliorum quam est ipse ternarius. Nam & quaternarij & quinarij pars maior ternarij est: potest enim diuidi & quaternarij in tria & vnum, & quinarius in tria & duo: & septenarij & octonarij & nouenarij, & quicquid ultra est numerorum, pars est ternarij, non maior vel dimidia, sed minor. Nam septenarius quoque diuidi potest: in tria & quatuor, & octonarius in tria & quinque, & nouenarius in tria & sex: sed nullius horum potest dici ternarij quota sit pars, nisi tantum nouenarij, cuius pars tertia est, sicut senarij dimidia. Itaque horum omnium quos commemoravi, nullus consummat ex aliquot ternariis, nisi senarij & nouenarij. Nam ille constat ex duobus ternariis, iste autem ex tribus. Senarij ergo numerus, ut dicere coeperam, partibus suis connumeratis & in summam ductis, in se compleatur. Alij nanque sunt numeri, quorum partes simul ductæ minorem summam faciunt, alij verò ampliorè: certis verò interuallorum rationibus pauciores inueniuntur: qui suis partibus compleantur, quarum summa nec citra inuisitat, nec ultra exerceat, sed ad tantum occurrat quantum est ipse numerus cuius partes sunt. Horum primus senarius est: Nam vniuersus in numeris nullæ partes sunt. Sic enim dicitur vnum in numeris quibus numeramus, ut non habeat dimidium vel aliquam partem, sed verè ac purè ac simpliciter vnum sit. Duorum autem pars vnum est, & est dimidia, nec vlla altera. Ternarius verò duas habet: vnam quæ dici possit quota sit, quod est vnum, nam tertia eius est: & aliam maiorem quæ non possit dici quota sit, id est, duo: ne cuius ergo partes computari possunt illæ de quibus agimus, id est, quæ dici possunt quotæ sint. Porro quaternarius duas habet tales: nam vnum quarta eius est, duo dimidia: sed ambæ in summam ductæ, id est, vnum & duo, simul ternarius faciunt, non quaternarius. Non ergo eum compleant partes suæ, quia in summa minore consistunt. Quinarius non habet talem nisi vnam, id est, ipsum vnum quæ quinta pars eius est. Nam & duo quamuis pars eius minor sit, & tria maior, neutra tamen earum dici potest quota pars eius sit. Senarius verò tres partes tales habet, sextam, tertiam, dimidiam: sexta eius vnum est, tertia duo, dimidia tria. Hæ autem partes in summam ductæ, id est, vnum & duo & tria, simul eundem consummant perficiuntque senarium. Iam septenarius non habet talem partem nisi septimam,

Senarius
numerus.
CAPVT
11.

al. sept.

al. in his
nec ultra
exerceat.

al. eo

al. eo

al. eo

III.

V.

VI.

VII.

VIII. mam, quod est vnum. Octonarius tres, octaua, quarta, dimidia, id est vnum, duo & quatuor: sed hæ simul ductæ septenarij faciunt infra existentem, non ergo complent eundem octonarij. Nouenarius duas habet, non quæ est vnum, & tertiam quod est tria: hæ autem simul quaternarij faciunt longe nouenario minorem. **X.** Denarius tres habet tales partes, vnum decimam, duo quintam, quiique dimidia, qui numeri simul ducti ad octonarij perueniunt, non ad denarij. Vndenarius non habet nisi solam vnum decimam, sicut septenarius solam septimam, & quinarius solam quintam, & ternarius solam tertiam, & binarius solam dimidiam, quod in omnibus vnum est. **XII.** Duodenarius verò partibus suis talibus simul ductis, non ipse consummat, sed excedit, ampliorè quippe duodenario numerum facit. Nam vnum & sedecim perueniunt, habet enim eas quinque, duo decimam, sextam, quartam, tertiam, dimidiam. Nam duodecima eius vnum est, sexta duo, quarta tria, tertia quatuor, dimidia sex, vnum autem, & duo, & tria, & quatuor, & sex in summam ducta sedecim sunt. Et ne multis morer, in infinita series numerorum plures numeri inueniuntur, qui tales partes aut non habent nisi singulas, sicut ternarius & quinarius & ceteri eiusmodi, aut ita plures habent tales partes, ut in vnum ductæ atque in summam redactæ vel citra inuisitant, sicut est octonarius & nouenarius, & alij plurimi, vel ultra excedat, sicut duo decim, & duodeviginti, & multi tales. Plures ergo reperiri quilibet horum quam illi qui perfecti vocantur, eo quod suis simul ductis talibus partibus compleantur. Nam post senarij & duodeviginti inuenitur, qui similiter suis talibus partibus constat: habet enim eas quinque, vicesimam octauam, quartam decimam, septimam quartam, dimidiam, id est, vnum & duo quatuor & septem & quatuordecim: quæ simul ductæ eundem & duodeviginti complent: sunt enim vigintiocto: & quanto magis numerorum ordo procedit, tanto productioribus [pro] rata proportione interuallis reperiri [hi] numeri, qui suis talibus partibus in summam redactis, ad seipsos occurrunt, dicunturque perfecti. Quorum enim numerorum tales partes simul ductæ non implent eisdem numeros quorum partes sunt, imperfecti appellatur: quorum autem etiam excedunt, plus quàm perfecti appellantur. Perfecto ergo numero dierum, hoc est senario, perfecit Deus opera sua quæ fecit. Ita enim scriptum est, Et consummauit Deus in die septimo opera sua quæ fecit. Magis autem in istum numerum intentus fio, cum considero etiam ordinem operum ipsorum. Sicut enim idem numerus gradatim partibus suis in trigonum surgit. Nam ita sequuntur vnum, duo, tria, ut nullus alius interponi possit, quæ singule senarij partes sunt quibus constat, vnum sexta, duo tertia, tria dimidia. Ita vno die facta est lux, duobus autem sequentibus fabrica mundi huius, vno superior pars, id est firmamentum, altero inferior, id est mare & terra: sed partem superiorem nullis alimentorum corporalium generibus impleuit, quia non ibi erat positurus corpora tali refectione indigentia: at inferiorem quam sibi congruentibus animalibus ornaturus erat, necessarius eorum indigentia: cibis antè ditauit. Reliquis ergo tribus diebus ea creata sunt, quæ intra mundum, id est, intra istam vniuersitatem visibilem ex elementis omnibus facta visibilia, suis & congruis motibus agerentur: primo in firmamento luminaria, quia prius erat factum firmamentum: deinde in inferiori animantia, sicut ordo ipse poscebat, vno die aquarum: alio terrarum: nec quisquam ita demens est ut audeat dicere non potuisse Deum facere vno die cuncta si vellet: aut si vellet biduo, vno die spiritalem creaturam, & alio cor-

al. in his
tem.
al. hoc.

al. duodeci-
mus, & vi-
resimul
quibus.

al. vicesi-
mus octa-
uus.

al. vicesi-
mus octa-
uus.

Omnes
omittunt,
pro, & hi.

Gen. 2. 1.

porale: siue vno die cælum cum omnibus pertinentibus, & alio terræ cum omnibus quæ in eas ut, & omnino quando vellet, quadiu vellet, & quomodo vellet: quis est qui dicat volutari ei aliquid potuisse resistere? **QUA- PROPTER** cum cum legimus sex diebus omnia perfecisse, & senarium numerum considerantes, inuenimus esse perfectum, atque ita creaturam ordinem currere, ut etiã ipsarum partium quibus iste numerus perficitur, appareat quasi gradata distinctio. Veniat etiam illud in mentem quod alio loco scripturarum ei dicitur, Omnia in mensura & numero & pondere disposita sunt: atque ita cogitet anima quæ potest, inuocato in auxilium Deo & impertiente atque inspirante vires, vtrum hæc tria, mensura, numerus, pondus, in quibus Deum disposuisse omnia scriptum est, erant alicubi antequam crearetur vniuersa creatura, an etiã ipsa creata sunt: & si erant antea, vbi erant. Neque enim ante creaturam erat aliquid nisi creator. In ipso ergo erant. Sed quomodo? nam & ista quæ creata sunt, in ipso esse legimus: an illa sicut ipse, ista verò sicut in illo a quo reguntur & gubernantur? Et quomodo illa ipse? Neque enim Deus mensura est, aut numerus, aut pondus, aut omnia ista. An secundum id quod nouimus mensuram in eis quæ metimur, & numerum in eis quæ numeramus, & pondus in eis quæ appedimus, non est Deus ista: secundum id verò quod mensura omni rei modum præfigit, & numerus omni rei speciem præbet, & pondus omnem rem ad quietem ac stabilitatem trahit, & primitiis & veraciter & singulariter ista est qui terminat omnia, & format omnia, & ordinat omnia: nihilque aliud dictum intelligitur, quomodo per cor & linguam humanam dici potuit, omnia in mensura, & numero & pondere disposita sunt, nisi omnia in te disposita sunt. Magni est paucis, concessit, excedere omnia quæ metiri possunt, ut videatur mensura sine mensura, excedere omnia quæ numerari possunt, ut videatur numerus sine numero, excedere omnia quæ appendi possunt, ut videatur pondus sine pondere. **NEQUE** enim mensura & pondus & pondus in lapidibus tantummodo & lignis atque huiusmodi molibus, & quantisunque corporalibus vel terrestribus vel cælestibus animaduerti & cogitari potest. Est etiam mensura aliquid agendi, ne sit irreuocabilis & immoderata progressio, & est numerus & affectionum animi & virtutum, quo ab stultitiæ deformitate, ad sapientiæ formam decusque coligitur, & est pondus voluntatis, & amoris, vbi apparet quantum quidque in appetendo, fugiendo, proponendo, postponendoque pendatur: sed hæc animorum atque mentium mensura alia mensura cohibetur, & numerus alio numero formatur, & pondus alio pondereratur. Mensura autem sine mensura est, cui æquatur quod de illa est, nec aliunde ipsa est. Numerus sine numero est, quo formantur omnia, nec ipse formatur: pondus sine pondere est, quod referuntur ut quiescant quorum quies purum gaudium est, nec illud tamen referuntur ad aliud: sed nomina mensuræ & numeri & ponderis, quisquis non nisi visibiliter nouit, seruiliter nouit. Transcendat itaque omne quod ita nouit, aut si nondum potest, nec ipsis nominibus hæreat, de quibus cogitare nisi fordidè non potest: tanto enim magis cuique ista in superioribus cara sunt, quanto ipse minus est in inferioribus caro. Quod si non vult aliquis ea vocabula quæ in rebus infimis & abiectionissimis didicit, transferre ad illa sublimia, quibus intuentis mentem serenare conatur, non est vrgendus, ut faciat. Dum enim hoc intelligatur quod intelligendum est, non magnopere curandum est quid vocetur. Scire oportet tamen cuiusmodi similitudo est inferiorum ad superiora. Non enim aliter rectè

Numerus
mensura,
pondus.
CAPVT
111.

Sap. 11. d.

al. iste

Certus mo-
dus in rebus
spiritualibus
quoque.
CAPVT
111.

al. iam.

Sap. 11. d. 21

Disposuisse in numero mensura, pondere. CAP. V.

al. non desistisse.

al. conceditur. al. Faciamus. al. disposita. Omnis o-mittunt, ita.

Quomodo Deus disposuerit omnia. CAP. VI.

al. Verumiamen. Sap. 9. c. 15.

Senarij numeri perfectione quomodo cernamus. CAP. VII.

hinc illud ratio tēdit & nititur. Iā verò si quisquam dicit creatam esse mensuram & numerū & pondus, in quibus Deū omnia disposuisse Scriptura testatur, si in illis omnia disposuit, eadē ipsa vbi disposuit? Si in aliis, quomodo ergo omnia in ipsis, quādo ipsa in aliis? Nō itaque dubitandum est, illa esse extra ea quae disposita sunt; in quibus omnia disposita sunt. An forte putabimus ita esse dictū, omnia in mēsurā & numero & pōdere dispositū: ac si diceretur, omnia sic dispositū ut haberent & mensuram & numerū & pondus? Quia & si diceretur omnia corpora in colorib⁹ dispositū: nō hinc esset consequens, ut ipsa Dei sapientia per quā facta sunt omnia, colores in se prius habuissent intelligeretur quibus faceret corpora: sed ita acciperetur omnia corpora in coloribus dispositū, ac si diceretur, omnia corpora sic dispositū, ut haberent colores. Quasi verò a creatore Deo disposita in colorib⁹ corpora, id est, ita disposita ut colorata essent, possit aliter intelligi, nisi aliqua ratio colorum singulis corporum generibus distribuendorū in ipsa Dei disponentis sapientia fuisse intelligatur, & si color ibi non appellatur: hoc est enim q̄ dixi, dū res cognoscitur, non esse de vocabulis laborandum. ¶ Faciamus ergo ita dictū esse, omnia in mēsurā & numero & pōdere dispositū: tāquā [ita] dictū esset, ita disposita haberent ut proprias mensuras suas & proprios numeros & propriū pōdas, quae in eis pro sui cuiusq; generis mutabilitate mutarentur, augmentis & diminutionibus, multitudine & paucitate, leuitate & gravitate, secundū dispositionem Dei. Nunquid sicut ista mutantur, ita ipsum Dei consilium in quo ea dispositū mutabile dicimus? Auertat ipse tantā dementiam. C y m ergo haec ita disponentur ut haberent mensuras & numeros & pōdera sua, vbi ea cernebat ipse disponens? Neq; enim extra seipsum cernebat sicut cernimus oculis corpora: quae vtiq; nondū erant cū disponerentur ut fierent. Nec intra seipsum ista cernebat sicut animo cernimus phantasias corporum, quae nō praesto sunt oculis, sed ea quae vidim⁹ vel ex eis qua vidimus imaginādo cogitamus. Quo ergo modo ista cernebat ut ita disponeret? Quo, nisi eo quo solus potest: ¶ Verūctamen nos mortales & peccatores, quorū animas aggrauat corpora corruptibilia, & quorū sensum multa cogitantem terrena deprimit habitatio, quanquam & si corda mundissima & mentes simplicissimas gereremus, sanctis quae angelis iā essemus equalis, non vtiq; nobis ita esset nota diuina substantia sicut ipsa sibi. Tamen istā senarij numeri perfectionē, nec extra nos ipsos cernimus, sicut oculis corpora, nec ita intra nosmetipsos quēadmodū corporū phantasias, & visibilia imaginēs rerū, sed alio quodā longē differēti modo. Quāuis enī se obiectēt mentis aspectui quasi corpusculorū quaedā simulachra, cū senarij numeri cōpositio vel ordo vel partitio cogitatur: tamē validior & praepotētor desuper ratio nō eis annuit, inter? numeri vim contuetur, per quē cōtuitum fidenter dicit, id quod dicitur, vnum in numeris in nullas partes diuidi posse, nulla autē corpora nisi in partes innumera biles diuidi, & facilius caeli & terram transire quae secundum senarium numerum fabricata sunt, quā effici posse ut senarius numerus non suis partibus cōpleatur. Gratia itaque creatori semper agit animus humanus, à quo ita creatus est, ut hoc possit videre quod auium nulla, nulla bestiarum, quae tamen nobiscum vident & caelum, & terram, & luminaria, & mare, & aridam, & omnia quae in eis sunt. Quamobrem non possumus dicere, propterea senarium numerum esse perfectum, quia sex diebus perfecit Deus omnia opera sua: sed propterea Deum sex diebus perfecisse ope-

ra sua, quia senarius numerus perfectus est. Itaq; etiā si ita non essent, perfect⁹ ille esset. Nisi autē ille perfect⁹ esset, ista secundū eum perfecta non fierent. I A M verò quod scriptum est, requieuit Deū in die septimo ab omnibus operibus suis quae fecit, & ideo eundē diē benexit & sanctificasse, quia in ipso requieuit ab omnibus operibus suis, ut quomodo possumus, quantum ad ipso fuerimus adiuti intellectu conemur attingere, pri⁹ de hoc carnales hominum suspiciones à nostris mentibus abigamus. Nunquid enim dici aut credi fas est Deum laborasse in operando, cū ea quae supra scripta sunt condidit, quādo dicebat, Fiant, & fiebāt? Ita quippe nec homo laborat, si aliquid faciendū mox ut dixerit fiat. Quāuis enim humana verba sonis administrata ita proferantur, ut sermo diurnus fatiget, tamē cū tā pauca sunt quā pauca legimus in eo quod scriptum est, cū dixit Deus, fiat lux, fiat firmamentū, & cetera vsq; in finē operū quae sexto die consummauit, nimis absurdi deliramentū est, istū vel hominis, nō dū Dei, laborē putare. An forte quis dixerit, dicendo quidē ut fierēt, quae continuò facta sunt, Deum nō laborasse, sed forte cogitando quid fieri debuisset: quae velut cura liberatus rerū perfectione requieuit, & eo merito diē quo primò factus est ab haec animi intentione securus, benedicere & sanctificare voluerit? Quod si haec sapere, multū delirare est. Rerū enim condendarū tā facultas quā facilitas in cōparabiles atque ineffabiles est apud Deū. Quid restat ut intelligamus, nisi forte creaturā rationali in qua & hominē creauit, in seipso requiē praebuisse post eius perfectionem per donū Spiritus sancti, per quē diffunditur charitas in cordibus nostris, ut illic feramur appetitu desiderij: quo cū peruenerimus requiescam⁹, id est, nihil amplius requiramus? Sicut enim rectē dicitur Deus facere quicquid ipso in nobis operatē fecerimus, ita rectē deus dicitur requiescere, cū eius munere requiescimus. Hoc quidem rectē intelligimus, quia verum est, & non magna intentione indiget, ut videamus ita dicere requiescere Deum, cū nos requiescere facit, sicut dicitur cognoscere cū efficit ut cognoscam⁹, neq; enim Deus tēporaliter cognoscit quod antea nō nouerat: & tamē dicit ad Abrahā, Nunc cognoui quoniam times Deū: vbi quid aliud accipimus, nisi nunc feci ut cognosceretur? His locutionum modis, cū ea quae non accidunt Deo, tanquam illi accidant loquimur, eum facere agnoscimus, ut nobis accidant ea duntaxat quae laudabilia sunt. Et hoc quantum Scripturarum vsus admittit. Neque enim nos temerē aliquid tale de Deo dicere debemus, quod in Scriptura eius non legimus. Et hoc locutionis modo arbitror dictū illud ab Apostolo, Nolite cōtristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis. Neque enim ipsa Spiritus sancti, quae est quicquid ipse est substantia cōtristari potest, cū habeat aeternā atq; incommutabilē beatitudinē, magisq; sit ipsa aeterna & incommutabilis beatitudo: Sed quia ita in sanctis habitat ut eos impleat charitate, qua necesse est ut homines ex tempore gaudeat profectū fidelium & bonis operibus, & ideo necesse est etiam contristentur lapsu vel peccatis eorum de quorum fide ac pietate gaudebant, quae tristitia laudabilis est, quia venit ex dilectione quam Spiritus sanctus infundit: propterea ipse Spiritus dicitur contristari ab eis qui sic agunt ut eorum factis contristentur sancti, non ob aliud nisi quia spiritum sanctum habent, quo donō tam boni sunt ut eos mali mœlificent, hi maxime quos bonos fuisse siue cognouerunt siue crediderunt. Quae profectō tristitia non solum non culpanda, verum etiam praecipuē laudanda atque praedicanda est.

Quies dici septimi. CAP. VII. V. 11. Gen. 2. 2. 1.

al. incomparabilis atque ineffabilis. Quomodo Deus agit aut quiescit. CAP. IX. Ro. 1. 5. 2. 4.

Gen. 2. 2. 1. 12.

Eph. 4. 30

al. nosmetipsi sine crediturans.

Hoc

Gal. 4. b. 9.

1 Pet. 1. d. 10

Quies ab operibus. CAP. X.

Deū requiescere & operari. CAP. VII. XI. Gen. 2. 2. 1. Ioan. 1. 2. 3. & 5. c. 17.

al. Ipsi.

al. quam diuini fecit.

Ioan. 1. 9. 6. 30.

al. gradidit.

Deus continet & mouet omnia. CAP. VII. XI. al. operari.

Hoc genere locutionis rursus idem Apostolus mirabiliter vsus est vbi ait, Nūc autem cognoscentes Deum, immō cogniti ab eo. Neque enim tūc eos cognouerat Deus, praecognitos videlicet ante constitutionem mundi: sed quia tūc ipsi cum illius munere non suo merito vel facultate cognouerant, maluit tropicē loqui, ut tunc ab illo cognitos diceret cū eis cognoscendum se praestitit, & verbū corrigere, quasi hoc minus rectē dixerit quod proprie dixerat, quā si in hoc se sibi arrogaret: se potuisse quod eis posse illo donauerat. Hic ergo intellectus in eo quod positum est, requieuisse Deum ab omnibus operibus suis quae fecit bona valde, quia ipse nos facit requiescere cū bona opera fecerimus, quibusdam forte suffecerit. Sed nos huius sententiā Scripturarum consideratione suscepta, vigemur quærere quo nāmodo & ipse requiescere potuerit, quamuis requie sua nobis insinuata sperare adinuenerit, in se requiem nostram futuram. Sicut enim ipse fecit caelum & terram, & ea quae in eis sunt: & omnia sexto die consummauit, nec in eis dici potest aliquid nos creasse illo donante ut crearem⁹, & ideo dictū esse, consummauit Deus in die sexto opera sua quae fecit, quia ut à nobis consummauerunt ipse praestitit: Ita & quod dictum est, requieuit Deus in die septimo ab omnibus operibus suis quae fecit, non vtiq; nostrā quietem quā concedente ipso adepturi sumus, sed ipsius primit⁹ intelligere debem⁹, quia in septimo die requieuit cōsummatis operibus, ut prius omnia quae scripta sunt facta mōstrēt, & deinde si opus est, etiā aliquid significasse doceatur. Rectē quippe dicitur, sicut Deus post opera sua bona requieuit, ita & nos post opera nostra bona requierimus. Sed ob hoc etiam rectē flagitatur, ut quemadmodum disputatum est de operibus Dei, quae ipse esse satis apparet, ita de requie Dei satis differatur, quae propria ipsius demonstratur. QUAPROPTER iustissimam ratione cōpellimur indagare si valeamus, atque eloqui, quomodo vtrunq; sit verū, & quod hic scriptū est, in septimo die requieuisse Deū ab omnibus operibus suis quae fecit, & quod in Euangelio dicit ipse per quae facta sunt omnia. Pater meus vsq; nunc operatur, & ego operor. Eis enim hoc respondit, qui propter requiē Dei scripturā huius auctoritate antiq̄uitas cōmendat, sabbatum ab eo nō obseruari querebatur. Et dicit quidē probabiliter potest, obseruandū sabbatū Iudeis fuisse praecēptū in vmbra futuri: quae spirituale requiē figuraret, quā Deus exemplo huius quietis suae fidelibus bona opera facientibus arcana significatione pollicebatur. Cuius quietis & ipse Dominus Christus, qui nō nisi quādo voluit passus est, etiā sepultura sua mysteriū cōfirmavit. ¶ Ideo quippe die sabbati requieuit in sepulchro, eumq; totū diē habuit sanctae cū iustā vacationis, posteaquam sexto die, id est, parascēue, ¶ quomō dicitur sextum sabbati, cōsummauit omnia opera sua, cū de illo quae scripta sunt, in ipso crucis patibulo complerentur. Nā & hoc verbo vsus est quando ait, Cōsummatū est, & inclinato capite ¶ reddidit spiritū. Quid ergo mirum si Deus istū diē quo erat Christus in sepulchro quieturus, volēs etiam hoc modo praenunciare, ab operibus suis in vno die requieuit, deinceps operaturus ordinem seculorum, ut & illud verē diceretur, Pater meus vsq; nūc operatur. P O T E S T etiam intelligi Deum requieuisse à condendis generibus creaturā, quia vltā iam non condidit aliqua genera noua: deinceps autem vsq; nunc & vltā operatur eorundem generum administrationem, quae tunc instituta sunt, non ut ipso saltem die septimo potentia eius à caeli & terrae, omniumque rerum quas condiderat gubernatione cessaret, alio-

quin continuò dilaberentur. Creatoris namq; potentia & omnipotentis atque omnitenentis virtus, causa subsistendi est omni creaturae: quae virtus ab eis quae creata sunt regendis, si aliquando cessaret, simul & illorū cessaret species, omnisque natura concideret. Neque enī sicut ¶ structurā aediū cū fabricauerit [quis] abscedit, atque illo cessante atque abscedente stat opus eius; ita mūdus vel icū oculi stare poterit, si ei deus regimen sui subtraxerit. Proinde & quod Dominus ait, Pater meus vsq; nunc operatur: continuationē quādam operis eius ¶ qua vniuersam creaturam continet atque administrat, ostendit. Aliter enim posset intelligi si diceret, & nunc operatur, vbi nō esset necesse ut operis cōtinuationē acciperemus: aliter autē cogit intelligi cū ait: vsq; nunc, ex illo scilicet quo cuncta cūm conderet operatus est. Et quod scriptum est de sapientia eius, Pertingit à fine vsq; ad finē fortiter, & disponit omnia suauiter: de qua item scriptum est, quod motus eius agilior celeriorq; sit omnib⁹ motibus: satis apparet rectē intuentibus, hanc ipsam in cōparabilem & ineffabilem, & si possit intelligi, stabilem motū suū, rebus eū praebere suauiter disponendis, quo vtiq; subtrahat si ab hac operatione cessauerit, eas cōtinuō perituras. Et illud quod ait Apostolus cum Deum Atheniensibus praedicaret, In illo viuimus, mouemur & sumus, liquide cogitatū quantū humana mens valet, adiuuat hanc sententiā qua credimus & dicimus Deū in iis quae creauit indefinenter operari. Neque enim tā quā substantia eius sic in illo sumus, quemadmodū dictū est, quod habeat vitā in semetipso: sed vtiq; cū aliud sumus q̄ ipse, nō ob aliud in illo sumus, nisi quia id operatur. Et hoc est opus eius quo cōtinet omnia: & quod eius sapientia pertendit à fine vsq; ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter. Per quā dispositionē in illo viuim⁹, mouemur & sumus. Vnde colligitur quod si hoc op⁹ suū rebus subtraxerit, nec viuim⁹ nec mouebimur nec erim⁹. Claret igitur necno quidē die cessasse Deum ab opere regēdi quae creauit, ne motus suos naturales quibus aguntur atque vegetantur, ut omnino naturae sint, & in eo quod sunt, pro suo ¶ quoq; genere maneat, ilico amitterent, & esse aliquid omnino desinerēt, si eis subtraheretur motus ille sapientiae Dei, quo disponit omnia suauiter. Quapropter sic accipimus Deū requieuisse ab omnibus operibus suis quae fecit, ut iā nouā naturam vltē nullam conderet, non vtiq; ut quod condiderat, cōtinere & gubernare cessaret. Vnde & illud verū est, quod in septimo die requieuit Deus: & illud quod vsq; nunc operatur. E t o p e r a quidē eius videmus bona, quietē verò eius post bona opera nostra videbimus. Ob quam significandā mādauit Hebraeo populo vñ diē obseruandū: quod tam carnaliter agebant, ut eo die salutē nostrā Dominum vidētes operari criminarētur, ac sic eis de opere patris rectissimē responderet, cū quo & ipse operabatur aequaliter, non solum creaturā vniuersae administrationem, sed etiā ipsam nostrā salutē. Iā verò tēpore gratiae reuelatae, obseruatio illa sabbati quae vniū diei vacatione figurabatur, ablata est ab obseruatione fidelium. In ea quippe gratia perpetuū sabbatum iā obseruat; qui spe futurae quietis operatur quicquid boni operatur, nec in ipsis bonis operibus suis quāsi habens bonum quod non acceperit, gloriatur: ita enim tanquā diē sabbati, hoc est, Dominicae cessationis in sepultura suscipiens, atque intelligens baptismi sacramentum, quiescit, à pristinis operibus suis, ut iam in nouitate vitae ambulans, Deū in se operari cognoscat, qui simul & operatur & quiescit, & creaturā praebens congruā gubernationem, & apud se habens aeternam traquilatatem.

al. Strucior. Omnes omittunt, quis.

Ioan. 5. c. 17. al. que.

Sap. 8. a. 1. & 7. d. 2. 4.

Act. 17. c. 28.

al. queque.

2. fen. di. 15. c. iam. Gen. 2. a. 2. Ioan. 5. c. 17. Sabbatum. CAP. VII. XI. 11. 12.

Exod. 20. b. 8.

Sabbatum Christianū. 1 Cor. 4. b. 7

Rom. 6. 2. 4.

die quietis sanctificatus. CAPVT XIII.

Gen. 2. 2. 3.

Luc. 10. 6. 41

Deus quomodo requieuit. CAPVT XVII.

Quies Dei in nobis. CAPVT XVI.

Gen. 1. d. 31

DENIQUE ipse nec cum creauit defessus, nec cum cessauit refectus est, sed nos voluit per scripturam suam ad quietis exhortari desiderium, intimando nobis cum diem se sanctificasse, in quo quieuit ab omnibus operibus suis. Nam nusquam omnium sex dierum quibus creata sunt omnia, legitur aliquid sanctificasse nec ante ipsos sex dies ubi scriptum est, In principio fecit Deus caelum & terram, additum est, & sanctificauit: sed diem istum in quo requieuit ab omnibus operibus suis quae fecit, sanctificare voluit, tanquam & apud ipsum qui nihil in opere suo laborat, plus quietis quam operatio valeat. Hoc quidem in hominibus Euangelium nobis intimat, ubi saluator noster meliorem partem dicit Mariae, quod sedes ad pedes eius requiescebat in verbo eius, quam Marthae, quamuis propter obsequium quo ei ministrabat circa multa occupatae, & licet bonum opus operantis. Verum hoc in Deo quomodo sit vel intelligatur, difficile dictu est: etiam si cogitatu aliquantulum attingi potest, cur Deus sanctificauerit die quietis suae, qui nullum sanctificauerit operis sui, nec ipsum sextum quo & hominem fecit & cuncta perfecit. Ac primum ipsum requiescere Dei quale sit, cuius humane mentis acries assequi potest: Quod tamen nisi esset, hoc omnino ipsa Scriptura non poneret. Dicam sane quod sentio, haec duo indubitata prae loquens, nec Deum, velut post laborem desideratumve negotij sui finem, temporali quadam requie delectatum: nec has literas autoritate tanta merito praereminet frustra, falsoque dixisse, quod Deus ab omnibus operibus suis quae fecit, septimo die requieuit, eaque causa eundem diem sanctificauerit. **N**IMIS V M ergo quia vitium est & infirmitas animae, ita suis operibus delectari, ut potius in ipsis, quam in se requiescat ab eis: cum proculdubio melius aliquid in illa sit quo ea facta sunt, quam ipsa quae facta sunt: insinuat nobis Deo per hanc Scripturam qua dicitur requieuisse ab omnibus operibus suis quae fecit, nullo opere suo sic delectatus, quasi faciendi eius egerit, vel minor futurus nisi fecisset, vel beatorum cum fecisset. Quia enim ex illo ita est quicquid ex illo est, ut ei debeat quod est, ipse autem nulli quod ex ipso est debeat quod beatus est, se rebus quas fecit diligendo preposuit: non sanctificans die quo ea facta inchoauit, nec illi quo ea perfecit, ne illis vel faciendis vel factis auctum eius gaudium videretur: sed cum quo ab ipsis in seipso requieuit. Et ipse quidem nunquam ista requie caruit, sed nobis eam per diem septimum ostendit: hinc etiam significans non percipi requiem suam nisi a perfectis, cum ad eam intimanda non deputauit diem, nisi qui perfectione rerum omnium sequebatur. Nam qui semper est quietus, tunc nobis requieuit, cum se quieuisse monstrauit.

IL L V D quoque attendendum est, quod Dei quietem qua de ipso beatus est, nobis insinuari oportebat: ut intelligamus quomodo dicatur requiescere in nobis, quod non dicitur, nisi cum in se quietem praestat & nobis. Requies igitur Dei recte intelligentibus ea est, qua nullius indiget bono: & ideo certa & nobis in illo est, quia & nos beatificamur bono quod ipse est, non ipse bono quod nos sumus. Nam & nos aliquod bonum ab illo sumus qui fecit omnia bona valde, in quibus fecit & nos. Porro alia res bona praeter ipsum nulla est quam ipse non fecit, ac per hoc nullo praeter se alio bono eget, qui bono quod fecit non eget: haec est eius requies ab omnibus operibus suis quae fecit. Quibus autem bonis laudabiliter non egeret, si nulla fecisset? Nam etiam sic dici potest, nullis egens bonis, non a se factis in seipso requiescendo, verum omnino in illa faciendo. Sed bona facere si non posset, nulla esset potentia: si autem posset nec faceret, magna esset inui-

dentia. Quia ergo est omnipotens & bonus, omnia valde bona fecit: quia vero a seipso bono & perfectus beatus est, a bonis quae fecit, in seipso requieuit, ea scilicet requie a qua nunquam recessit. Sed si diceretur requieuisse a faciendis, nihil aliud quam non fecisse intelligeretur. Nisi autem diceretur requieuisse a factis, non eis egeret quae fecit, minus commendaretur. Quo itaque die hoc commendari oportuisse, nisi septimo, intelligit quisquis senarij numeri perfectione, de qua supra locuti sumus, perfectioni creaturae congruenter adhibita recolitur. Si enim senario numero perficienda fuerat creatura sicut perfecta est, ea qua requies Dei erat nobis commendanda, qua demonstraretur nec perfectis beatificari creaturis, proculdubio dies erat in hac commendatione sanctificandus qui sequitur sextum, quo erigemur ad hanc requiem concupiscendam, ut nos in illo requiescamus. **N**E Q V E enim similitudo pia est, si velimus ita similes esse Deo, ut & nos ab operibus nostris requiescamus in nobis, sicut ipse requieuit in se ab operibus suis. In quodam quippe incommutabili bono requiescere debemus, quod ille nobis est qui nos fecit. Haec erit igitur summa minimeque superba, & vere pia requies nostra: ut sicut ipse requieuit ab omnibus operibus suis, quia non ei opera sua, sed ipse sibi bonum est quo beatus est: ita & nos ab omnibus operibus, non tantum nostris, verum etiam ipsius non nisi in illo requieturos nos esse speremus, idque desideremus post bona opera nostra: quae in nobis agnoscimus illius potius esse quam in nostra: ut etiam sic post bona opera sua ipse requiescat in nobis, cum post bona opera quae ab illo iustificati fecerim, in se nobis requiem praestet. Magni est enim nobis ab illo exiitisse, sed maius erit in illo requieuisse. Sicut ipse non ideo beatus est quia haec fecit, sed quia etiam factis non egens, in se potius quam in ipsis requieuit: unde non operis sed quietis die sanctificauit, quia non haec faciendo, sed eis quae fecit non egendo, se beatum intinuit. Quid ergo tam humile ac facile effatu, & quid tam sublime atque arduum cogitatu, quam Deus requiescens ab omnibus operibus suis quae fecit? Et ubi requiescens nisi in seipso, quia beatus non nisi in seipso: Quando, nisi semper? In diebus autem quibus rerum quas condidit consummatio narratur, & ab eis quietis Dei ordo distinguitur, quando nisi in septimo die, qui eam sequitur perfectionem? A perfectis & autem requiescit, qui nec perfectis eget, quo beatorum esse possit. **E**T quod apud illum quidem quieti eius, nec mane nec vespera est, quia nec aperitur initio, nec clauditur fine: perfectis autem operibus eius mane habet, & vesperam non habet: perfecta quippe creatura habet quoddam initium suae conuersionis ad quietem creatoris sui, sed illa non habet finem quasi terminum perfectionis suae, sicut ea quae facta sunt: ac per hoc requies Dei non ipsi Deo, sed rerum ab eo conditarum perfectione inchoatur, ut in illo incipiat requiescere quod ab illo perficitur, & in eo habere mane: in suo enim genere tanquam vespera terminatum est. Sed in Deo vesperam habere iam non potest, quia non erit aliquid illa perfectione perfectius. In illis & ergo diebus quibus omnia creabantur, vesperam terminum conditae creaturae, mane autem initium condendae alterius accipiebamus: ac per hoc quinti diei vespera terminus est conditae quinto die creaturae: mane autem quod post ipsam vesperam factum est, initium est condendae sexto die creaturae, qua condita tanquam eius terminus facta est vespera. Et quia nihil aliud condendum restiterat, ita post illam vesperam mane factum est, ut non esset initium condendae alterius creaturae, sed initium quietis vniuersae creaturae in requie creatoris. Neque enim caelum & terra & omnia quae in eis sunt, vniuersa scilicet

Hominum quies in Deo. CAPVT XVII.

Omnis creaturae in nobis.

al. enim. Septimus dies vesperae quare non habeat. CAPVT XVII. al. Et apud illum quietis eius.

al. enim.

Act. 17. 28

scilicet spiritualis corporalisque creatura in seipso manet, sed utique in illo, de quo dictum est: In illo enim viuimus, mouemur & sumus: quia etiam vnaquaeque pars potest esse in toto cuius pars est, ipsum tamen totum non est nisi in illo a quo conditum est. Et ideo non absurde intelligitur sexto die completo post eius vesperam factum esse mane, non quo significaretur initium condendae alterius creaturae sicut in caeteris, sed quo significaretur initium manendi & quiescendi totius quod conditum est, in illius quiete qui condidit. Quae quies Dei nec initium habet nec terminum: creatura autem habet initium, sed non habet terminum, & ideo septimus dies eadem creaturae coepit a mane, sed nullo vesperae terminatur: nam si in caeteris diebus vespera, & mane talium temporum vices significant: qualia nunc per haec quotidiana spatia peraguntur: non video quid prohibuerit, & septimum diei vespera, noctemque eiusdem mane concludere, ut similiter diceretur, & facta est vespera, & factum est mane dies septimus: quando quidem & ipse vnus est dierum, qui omnes septem sunt, quorum repetitiones menses & anni & secula peraguntur: ut mane quod ponitur post vesperam septimi, hoc esset initium octauae diei, de quo iam deinceps silendum fuit, quia idem primum est ad quem reditur, a quo rursus hebdomadae series ordiatur. Unde probabilius est istos quidem septem dies illorum nominibus & numero alios atque alios sibi met succedentes currendo temporalia peragere spatia: illos autem primos sex dies in experta nobis atque inusitata specie in ipsis rerum conditionibus explicatos: in quibus & vespera in mane, sicut ipsa lux & tenebrae, id est, dies & nox non eam vicissitudinem praebuerunt, quam praebet illi per solis circuitus: quod certe de illis tribus fateri cogimur, qui ante condita luminaria commemorati atque numerati sunt. Ac per hoc qualiscumque in eis vespera & mane fuerit, nullo tamen modo opinandum est, eo mane quod post sexti diei vesperam factum est, initium accepisse quietis diei, ne temporale aliquod bonum illi aeternitati & incommutabilitati accidisse vanitate temeraria suspicemur: sed illam quidem quietem Dei qua in seipso requiescit, eoque bono beatus est, quod ipse sibi est, nec initium eadem ipsi habere nec terminum, consummatam autem creaturam habere initium, eandem quietem Dei. Quoniam rei cuiusque perfectio, non tam in vniuerso cuius pars est, quam in eo a quo est, in quo & ipsum vniuersum est, pro sui generis modulo stabilitur ut quiescat, id est, ut sui momenti ordinem teneat. Ac per hoc ipsa vniuersitas creaturae, quae sex diebus consummata est, aliud habet in sua natura, aliud in ordine quo in Deo est, non sicut Deus, sed tamen ita ut ei quietis propriae stabilitatis non sit, nisi in illius quiete qui nihil praeter se appetit, quo adeptus requiescat. Et ideo dum ipse manet in se, quicquid ex illo est retorquet ad se: ut omnis creatura in se habeat naturae suae terminum, quo non sit quod ipse est: in illo autem quietis locum, quo seruet quod ipsa est. Scio quod non proprie dixerim locum, nam proprie dicitur in spatiis quae corporibus occupantur: sed quia & ipsa corpora non manent in loco, nisi quod sui ponderis tanquam appetitu perueniunt, ut eo comperto requiescant, ideo non incongruenter a corporalibus ad spiritualia verbum transferuntur, ut dicatur locus, cum res ipsa plurimum distet. Initium ergo creaturae in quiete creatoris illo mane significatum arbitror quod factum est post vesperam sexti diei: non enim posset in illo nisi perfecta requiescere: proinde sexto die consummatum omnibus factaque vespera factum est & mane, quo inciperet consummata creatura in illo a quo facta est requiescere: quo initio & Deum etiam in seipso requiescentem,

al. enim.

ubi & ipsa & requiesceret inuenit ratio stabilis atque firmi, quanto ipsa illius non ille lauius eguit ad quietem suam. Sed quoniam quicquid erit vniuersa creatura quibuslibet mutationibus sui non utique nihil erit, ideo creatura vniuersa in creatore suo semper manebit, ac per hoc post illud mane nulla deinceps vespera fuit: hoc diximus ut intelligatur, cur septimus dies in quo requieuit Deus ab omnibus operibus suis mane habuerit post vesperam sexti, vesperam vero non habuerit. Est aliud quod de hac re magis proprie atque melius possit quam quod ex istis intelligi, sed aliquando difficilius explicari, ut non creaturae, sed etiam sibi requies & septimi diei mane habuerit sine vespera, id est, initium sine termino. Si enim ita diceretur, requieuit Deus in die septimo, nec adderetur, ab omnibus operibus suis quae fecit, frustra huius quietis initium quaereremus. Non enim incipit deo requiescere, cuius requies sine initio, sine termino sempiterna est. Sed quoniam ab omnibus operibus suis, quae fecit eis non egendo, requieuit, intelligitur requies quidem Dei, nec coepta nec terminata: requies autem eius ab omnibus operibus suis quae fecit, ex eo coepta est, ex quo illa perfecit. Neque enim ab operibus suis non egendo requieuit, priusquam essent quibus nec perfectis eguisset: & quia eis omnino nunquam eguit, nec ista beatitudo qua non eis egeat tanquam proficiendo & perficietur, ideo septimo diei nulla vespera accessit. Sed plane quaeri potest dignaque consideratione mouet, quomodo intelligatur in seipso Deus requieuisse ab omnibus operibus suis, quae fecit: cum scriptum sit, Et requieuit Deus in die septimo. Non enim dictum est, in seipso: sed in die septimo. Quid est ergo dies septimus, verum creatura est aliqua, an temporis tantummodo spatium? Sed etiam temporis spatium creaturae temporali coepta est, ac per hoc & ipsum sine dubio creatura est. Neque enim vlla tempora vel sunt vel esse poterunt, vel poterunt, quorum Deus non sit creator, ac per hoc & ipsum septimum diem si tempus est, quis creauit nisi omnium temporum creator? Sed illi sex dies cum quibus vel in quibus creaturis creati sunt, superior Scripturae sanctae sermo indicat. Quocirca in his diebus septem, quorum species nota nobis est, qui re quidem ipsa praerereunt, sed aliis succedentibus nomina sua quodammodo tradunt, ut illi sex dies nominentur, nouimus eorum primum quando creati sunt: septimum autem diem, qui nomine sabbati nuncupatur, quando Deus creauerit, non videmus. In ipso quippe die non fecit aliquid, imo ab eis quae sex diebus fecerat, in eodem septimo requieuit. Quomodo ergo requieuit in die qua non creauit? Aut quomodo cum post sex dies continuo creauit, cum sexto die consummauerit omnia quae creauit, nec aliquid septimo die creauerit, sed in eo potius ab omnibus quae creauerat requieuit? An vnus tantum diei creauit Deus, ut eius repetitione multi, qui dicuntur dies praeriterent atque transcurrerent nec opus erat ut septimum diei crearet quo requieuit, quia illi quae creauerat septima repetitio hinc utique faciebat. Lucet quippe de qua scriptum est, Et dixit deus, fiat lux, & facta est lux, discreuit a tenebris, eamque vocauit diem, & tenebras vocauit noctem. Tunc itaque deus diem fecit, cuius repetitionem Scriptura appellat secundum diem, deinde tertium, & usque ad sextum, quo consummauit Deus opera sua: atque inde illius diei primitiis creati, septima repetitio septimi diei nomine accepit, in quo requieuit Deus: ac per hoc nulla creatura est septimus dies, nisi eadem ipsa septies rediens, quae condita est quando vocauit Deus lucem diem, & tenebras vocauit noctem. Rursus ergo ad eam quaestionem relabimur, de qua in primo libro exiisse videbamus, ut ite quaeramus quomodo circumire poterit lux ad

al. postea requiescere.

Alia ratio de vesperae septimi diei exitio intelligi, sed aliquando difficilius explicari, ut non creaturae, sed etiam sibi requies & septimi diei mane habuerit sine vespera, id est, initium sine termino. Si enim ita diceretur, requieuit Deus in die septimo, nec adderetur, ab omnibus operibus suis quae fecit, frustra huius quietis initium quaereremus. Non enim incipit deo requiescere, cuius requies sine initio, sine termino sempiterna est. Sed quoniam ab omnibus operibus suis, quae fecit eis non egendo, requieuit, intelligitur requies quidem Dei, nec coepta nec terminata: requies autem eius ab omnibus operibus suis quae fecit, ex eo coepta est, ex quo illa perfecit. Neque enim ab operibus suis non egendo requieuit, priusquam essent quibus nec perfectis eguisset: & quia eis omnino nunquam eguit, nec ista beatitudo qua non eis egeat tanquam proficiendo & perficietur, ideo septimo diei nulla vespera accessit. Sed plane quaeri potest dignaque consideratione mouet, quomodo intelligatur in seipso Deus requieuisse ab omnibus operibus suis, quae fecit: cum scriptum sit, Et requieuit Deus in die septimo. Non enim dictum est, in seipso: sed in die septimo. Quid est ergo dies septimus, verum creatura est aliqua, an temporis tantummodo spatium? Sed etiam temporis spatium creaturae temporali coepta est, ac per hoc & ipsum sine dubio creatura est. Neque enim vlla tempora vel sunt vel esse poterunt, vel poterunt, quorum Deus non sit creator, ac per hoc & ipsum septimum diem si tempus est, quis creauit nisi omnium temporum creator? Sed illi sex dies cum quibus vel in quibus creaturis creati sunt, superior Scripturae sanctae sermo indicat. Quocirca in his diebus septem, quorum species nota nobis est, qui re quidem ipsa praerereunt, sed aliis succedentibus nomina sua quodammodo tradunt, ut illi sex dies nominentur, nouimus eorum primum quando creati sunt: septimum autem diem, qui nomine sabbati nuncupatur, quando Deus creauerit, non videmus. In ipso quippe die non fecit aliquid, imo ab eis quae sex diebus fecerat, in eodem septimo requieuit. Quomodo ergo requieuit in die qua non creauit? Aut quomodo cum post sex dies continuo creauit, cum sexto die consummauerit omnia quae creauit, nec aliquid septimo die creauerit, sed in eo potius ab omnibus quae creauerat requieuit? An vnus tantum diei creauit Deus, ut eius repetitione multi, qui dicuntur dies praeriterent atque transcurrerent nec opus erat ut septimum diei crearet quo requieuit, quia illi quae creauerat septima repetitio hinc utique faciebat. Lucet quippe de qua scriptum est, Et dixit deus, fiat lux, & facta est lux, discreuit a tenebris, eamque vocauit diem, & tenebras vocauit noctem. Tunc itaque deus diem fecit, cuius repetitionem Scriptura appellat secundum diem, deinde tertium, & usque ad sextum, quo consummauit Deus opera sua: atque inde illius diei primitiis creati, septima repetitio septimi diei nomine accepit, in quo requieuit Deus: ac per hoc nulla creatura est septimus dies, nisi eadem ipsa septies rediens, quae condita est quando vocauit Deus lucem diem, & tenebras vocauit noctem. Rursus ergo ad eam quaestionem relabimur, de qua in primo libro exiisse videbamus, ut ite quaeramus quomodo circumire poterit lux ad

al. Neque enim operibus suis.

al. egerit enim.

al. perfectior.

Dies septimus. CAPVT XVII.

Gen. 1. a. 3.

De luce quae fuit ante luminaria.

CAPVT XVII.

exhibendam diurnam nocturnamque vicissitudinem, non solum antequam caeli luminaria, sed antequam ipsum caelum quod firmamentum appellatur factum esset, antequam denique vlla species terrae vel maris, quae circuitu lucis admitteret, sequente nocte vnde illa transfileret. Cuius quaestiones difficultate compulsi, ausum sum disceptationem nostram quasi ad hanc terminare sententiam: vt dicerem illam lucem quae primitus facta est, conformationem esse creaturae spiritualis: noctem vero adhuc formam in reliquis operibus rerum materiam, quae fuerat instituta cum in principio fecit Deus caelum & terram, antequam verbo faceret diem [in quo requieuit.] Sed nunc diei septimi conside ratione commonit, facilius est vt nosignorare fateamur, quod remotum est a sensibus nostris: quoniam modo lux illa quae dies appellata est, vel circuitu suo vel contractione & emissionem, si corporalis est, vices diurnas nocturnasque pegerit: vel si spiritualis est, conditio creaturis omnibus praesentata sit, suaque ipsa praesentia diei, noctem vero absentiam, vespere initio absentiam, mane initio praesentiam fecerit: quia vt in re aperta contra diuinam Scripturam verba conemur, dicendo aliud esse diem septimum quam illius diei quem fecit Deus septimam repetitionem: alioquin aut non creauit Deus septimum diem aut aliquid creauit post illos sex dies, id est, ipsum diem septimum, falsumque erit quod scriptum est, in sexto die consummasse omnia opera sua, & in septimo die requieuisse ab omnibus operibus suis. Quod si vti que quoniam falsum esse non potest, restat vt praesentia lucis illius quam diei Deus fecit, per omnia opera eius repetita sit, quoties dies nominatur est, & in ipso septimo in quo requieuit ab operibus suis. Sed quoniam lux corporalis antequam fieret caelum quod firmatum vocatur, in quo etiam luminaria facta sunt, quo circuitu vel quo processu & recessu vices diei & noctis exhibere potuerit, non inuenimus istam quaestionem vt relinquere non debemus sine aliqua nostrae prolatione sententiae, vt si lux ista quae primitus creata est, non corporalis sed spiritalis est, sicut post tenebras facta est, vbi intelligitur a sua quadam informitate ad creatorem conuersa atque formata: ita post vespere fiat mane, cum post cognitionem suae propriae naturae qua non est quod Deus, refert se ad laudandam lucem quod ipse Deus est, cuius contemplatione formatur. Et quia ceterae creaturae quae infra ipsa sunt, sine cognitione eius non sunt, propterea nimirum idem dies vbiq; repetitur: vt eius repetitione fiant tot dies, quoties distinguitur rerum genera creaturam, perfectione senarij numeri terminanda: vt vespere primi diei fit etiam sui cognitione, non esse quod Deus est: mane autem post vespere hanc quo concluditur dies vna, & inchoatur secundus, conuersio fit eius, qua id quod creata est, ad laudem refertur creatoris, & percipiat de verbo Dei cognitionem creaturae quae post ipsa fit hoc est firmamentum: quod in eius cognitione fit prius cum dicitur, & sic est factum: deinde in natura ipsius firmamenti: quod conditur cum additur postea, ita dicto, Et sic est factum, Et fecit Deus firmamentum. Deinde fit vespere illius lucis, cum ipsum firmamentum, non in verbo Dei sicut ante, sed in ipsa eius natura cognoscitur. Quae cognitio quoniam minor est, recte vespere nomine significatur, post quam fit mane quo concluditur secundus dies, & incipit tertius: in quo itidem mane conuersio est lucis huius, id est, diei huius ad laudandum Deum, quod operatus sit firmamentum, & percipiendum de verbo eius cognitionem creaturae quae concludenda est post firmamentum. Ac per hoc cum dicitur Deus, Congregetur aqua quae est sub caelo in collectionem vnam & appareat arida, cognoscitur hoc illa lux in verbo Dei quo id dicitur: & ideo sequitur, & sic est factum, hoc est in eius cognitione ex

omnes omittunt.

al. quoniam

al. enim

Lux spiritalis. CAP. XXI.

al. ei.

al. cognitio

verbo Dei: deinde cum additur, & congregata est aqua, &c. cum ita dictum esset, & sic factum est, in suo genere ipsa creatura fit: quae ite cum in suo genere facta cognoscitur, ab ea luce quae ita in verbo Dei facta cognoscitur, fit tertio vespere, & inde hoc modo cetera vsque ad mane & post vespere sexti diei. Multum quippe interest inter cognitionem rei cuiusque in verbo Dei, & cognitionem in natura eius, vt illud merito ad diem pertinet, hoc ad vespere. In comparatione enim lucis illius, quae in verbo Dei conspicitur, omnis cognitio qua creaturam quilibet in seipsa nouimus, non immerito nox dici potest: quae rursus tantum differt ab errore vel ignorantia eorum, qui nec creaturam ipsam sciunt, vt in eius comparatione non incongrue dicatur dies: sicut ipsa vita fidelium quae in hac carne atque in hoc saeculo ducitur, in comparatione vite infidelis atque impiae non irrationabiliter lux & dies appellatur, dicente Apostolo: Fuitis enim aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino: & illud, Abiciamus opera tenebrarum, & induamur nos arma lucis, sic vt in die honeste ambulemus. Qui tamen dies nisi rursus in comparatione illius diei, quo aequales angelis facti videbimus Deum sicuti est, ipse quoque nox esset, non hic prophetiae lucerna indigeremus. Vnde Apostolus Petrus dicit: Habemus certiorum prophetiarum sermonem, cui bene facitis intendentes sicut lucerna luceni in obscuro loco, donec dies luceat, lucifer oritur in cordibus vestris. Quia propter cum sancti angeli, quibus post resurrectionem coequabimur, si viae quae nobis Christus factus est vsque in finem tenuerimus, semper videant faciem Dei, verboque eius vnigenito filio sicut patri equalis est perfruatur, in quibus prima omnium creata est sapientia: proculdubio vniuersam creaturam in qua ipsi sunt principales conditi, in ipso verbo Dei prius nouerunt, in quo sunt omnium etiam quae temporaliter facta sunt aeternae rationes, tanquam in eo per quod facta sunt omnia: ac deinde in ipsa creatura, qua sic nouerunt tanquam infra despicientes, easque referentes ad illius laudem, in cuius incommutabili veritate rationes secundum quas facta est, principaliter videtur. Ibi ergo tanquam per diem, vnde & concordissima vnitas eorum eiusdem veritatis participatione dies est primitus creatus: hic autem tanquam per vespere, sed continuo fit mane. Quod in omnibus sex diebus animaduerti potest, quia non remanet angelica scientia in eo quod creatum est, quin hoc continuo refertur ad eiusdem laudem atque claritatem, in quo id non factum esse, sed faciendum fuisse cognoscitur, in qua veritate stando dies est. Nam si vel ad seipsam natura angelica conuerteretur, seque amplius delectaretur quam illo cuius participatione beata est, intumescens superbia caderet sicut diabolus: de quo suo loco loquendum est, cum de serpente hominis seductore sermo debitus flagitabitur. **Q**uia ergo angeli creaturam in ea ipsa creatura sic sciunt, vt ei scientiae electione ac dilectione praepoant, quod eam sciunt in veritate per quam facta sunt omnia, participes eius effecti: ideo per omnes sex dies non nominatur nox, sed post vespere & mane dies vnus. Item post vespere & mane dies secundus, deinde post vespere & mane dies tertius: ac sic vsque in mane sexti diei, vnde incipit septimus quietis diei, quauis cum suis noctibus, dies tamen non noctes narrantur. Tunc enim nox ad diem pertinet, non dies ad noctem, cum sublimes & sancti angeli id quod creaturam in ipsa creatura nouerunt, referunt ad illius honorem & amorem, in quo aeternas rationes quibus creata est contemplantur: eaque concordissima contemplatione sunt vnus dies, quem fecit Dominus, cui coniungitur Ecclesia de hac peregrinatione liberata, vt & nos exultemus & iocundemur in eo.

al. facta.

cognitio fit in verbo Dei. CAP. XXI.

Eph. 1. b. s. Rom. 13. a. 12.

Mat. 22. c. 30.

1 Ioan. 3. a. 2

2 Pet. 1. d. 19

Scientia angelorum. CAP. XXI.

Cur sex dies non addatur nox. CAP. XXI.

Psal. 117. 6. 24.

si videret ergo diei, cuius & vespere & mane secundum supra dictam rationem accipi potest, sexta repetitione consummata est vniuersa creatura, factumque est mane quo finiretur sextus dies, & vnde inciperet septimus vespere non habiturus, quia Dei requies non est creatura: quae cum perdis ceteros cederetur, aliter in seipsa facta cognoscatur, quam in illo in cuius veritate facienda videbatur, cuius cognitionis quasi decolor species vespere faciebat. Non itaque ita forma ipsius operis dies, & terminus vespere & alterius operis initium mane, in hac rerum conditarum narratione debet intelligi: ne cogamur contra Scripturam dicere, praeter sex dies condita diei septimi creaturam, aut ipsum diem septimum nullam esse creaturam, sed dies ille quem fecit Deus per opera eius ipse repetitur, non circuitu corporali, sed cognitione spiritali, cum beata illa societas angelorum & primitus contempletur in verbo Dei quod dixit Deus, fiat: atque ideo prius in eius cognitione fit cum dicitur, & sic est factum: & postea rem ipsam factam, in ea ipsa cognoscitur, quod significatur facta vespere: & ea deinde cognitione rei factae ad illius veritatis laudem refert, vbi ratio ne viderat faciendam, quod significatur factum mane. Ac sic per omnes illos dies vnus est dies, non istorum dierum consuetudine intelligendus, quos videmus solis circuitu determinari atque numerari: sed alio quodam modo, a quo & illi tres dies, qui ante conditionem istorum luminarium commemorati sunt, alieni esse non possunt. Is enim modus non vsque ad diem quartum, vt inde ita istos visitatos cogitaremus, sed vsque ad sextum septimumque perductus est: vt longe aliter accipiendus sit dies & nox, inter quae duo diuisit Deus: & aliter iste dies & nox inter quae dixit vt diuisant luminaria quae creauit, cum ait, & diuisant inter diem & noctem: tunc enim hunc diem condidit cum condidit solem, cuius praesentia eundem exhibet diem: ille autem dies primitus conditus ita triduum peregerat, cum haec luminaria illius diei quarta repetitione creata sunt. **Q**uia propter quoniam illi die vel illos dies qui eius repetitione numerari sunt, in hac nostra mortalitate terrena experiri ac sentire non possumus, & si quid ad eos intelligendos conari possumus, non debemus temerariam praecipitare sententiam, tanquam de his aliud sentire congruentius probabilisque non possit: istos septem dies, qui pro illis agunt hebdomadam, cuius cursus & recursu tempora rapiuntur, in qua dies vnus est, a solis ortu vsque in ortum circumitus, sic illorum vice quadam exhibere credamus, vt non eos illis similes, sed multum impares minimè dubitemus. Nec quisquam arbitretur illud quod dixi de luce spiritali, & de condito die spiritali & angelica creatura, & de contemplatione quam habet in verbo Dei, & de cognitione qua in seipsa creatura cognoscitur: eiusque relatione ad laudem incommutabilis veritatis, vbi prius ratio videbatur rei faciendam, quae cognitio est facta, non iam proprie, sed quasi figurate atque allegoricè conuenire ad intelligendum diem & vespere & mane. Sed aliter quidem quam in hac consuetudine quotidianae lucis huius & corporalis: non tamen tanquam hic proprie, ibi figurate. Vbi enim melior & certior lux, ibi verior etiam dies: cur ergo non tam verior vespere & verius mane? Nam si in istis diebus habet quadam declinationem suam lux in occasum, quem vespere nomine nuncupamus, & ad ortum iterum reditum, quod mane dicimus, cur & illic vespere non dicamus, cum a contemplatione creatoris creatura despicitur, & mane cum a cognitione creaturam in laudem creatori affurgitur? Neque enim & Christus sic dicitur lux, quomo dicitur lapis, sed illud proprie, hoc vti que figurate. Quisquis ergo non

Numerus dierum quomodo accipiendus. CAP. XXI.

Repetitio dierum. CAP. XXI.

Illud de luce & die spiritali, quomodo accipiendum. CAP. XXI.

al. etiam.

eam quam pro nostro modulo vel indagare vel putare potuimus, sed aliam requirit in illorum dierum enumeratione sententiam, quae non in prophetia figurate, sed in hac creaturam conditione proprie meliusque possit intelligi, quae rat & diuinitus adiutus inueniat. Fieri enim potest vt etiam ego aliam his diuine Scripturae verbis congruentiore fortassis inueniam. Neque enim ita hanc confirmo vt aliam quae preponenda sit, inueniri non posse contendam: sicut confirmo requiem Dei Scripturam sanctam, non quasi post lassitudinem vel curam molestiam nobis insinuare voluisse. **Q**uamobrem potest aliquis fortasse mecum disputando certare, vt dicat sublimitum caelorum angelos non alternatim conueniri, primò rationes creaturam incommutabiliter in verbi Dei incommutabili veritate, ac deinde ipsas creaturas, & tertio earum etiam in seipsis cognitionem ad laudem referre creatoris, sed eorum mentem mirabili facilitate haec omnia simul posse. Nunquid tamen diceret, aut si quisquam dixerit audiendus est, illam caelestem in angelorum milibus ciuitatem, aut non contemplari creatoris aternitatem, aut mutabilitatem ignorare creaturam, aut ex eius quoque inferiore quadam cognitione non laudare creatorem? Simul hoc totum possint, simul hoc totum faciant: possunt tamen & faciunt. Simul ergo habent & diem & vespere & mane. **N**eq; enim verendum est ne forte qui est idoneus ita illa sentire, ideo non putet hoc tibi posse fieri, quia in his diebus, qui solis huius circuitu peraguntur, fieri non potest. Et hoc quidem non potest eisdem partibus terrae vniuersum autem mundum quis non videat, si attendere velit, & diem vbi sol est, & noctem vbi non est, & vespere vnde discedit, & mane quo accedit simul habere: Sed nos planè in terris haec omnia simul habere non possumus: nec ideo tamen istam terrenam conditionem lucis quae corporeae temporalis, localeque circuitu illi patriae spiritali coaequare debemus, vbi semper est dies in contemplatione incommutabilis veritatis semper vespere in cognitione in seipsa creaturae semper mane etiam ex hac cognitione in laude creatoris. Quia non ibi abscessu lucis superioris, sed inferioris cognitionis distinctione fit vespere: nec mane tanquam nocti ignorantiae scientia matutina succedat, sed quae vespere etiam cognitionem in gloria conditoris attollat. Denique & illae non nominatae, vespere, inquit, & mane & meridie enarrabo & annuñciabo, & exaudies vocem meam. Hic fortasse per temporum vices, sed tamen quantum puto, significans quid sine temporum vicibus perageretur in patria, cui peregrinatio suspirabat. **S**ed nunquid si nunc ita simul ista omnia iegerit atque habet angelica illa societas, & vnitas diei quem primitus condidit Deus tunc etiam cum haec conderentur simul haec habuit? Nonne per omnes sex dies, cum ea quae per singulos Deo condere placuit, conderetur, primò haec accipiebat in verbo Dei, vt in eius notitia primitus fierent cum dicebatur, & sic est factum: deinde cum facta essent in sua propria natura qua sunt, Deoque placuissent quia bona sunt, tunc itidem ea cognoscebat alia quadam inferiore cognitione, quae nomine vespere significata est: ac deinde facta vespere fiebat mane, cum de suo Deo opere laudaretur, & alterius creaturae quae deinceps faciendam erat, ex Dei verbo notitia priusquam fieret acciperetur? Non ergo tunc simul omnia, & dies & vespere & mane, sed singillatim per ordinem quem Scriptura commemorat. **A**n etiam tunc simul omnia, quia non secundum temporum moras, sicut sunt dies isti cum oritur sol & occidit quotidie sol, & in locum suum redit, vt rursus oriatur: sed secundum potentiam spiritalem mentis angelicae, cuncta quae voluerit simul notitia facillima comprehendentem: Nec

Contemplatio angelorum. CAP. XXI.

Perfusa angelorum scientia. CAP. XXI.

Psal. 54. c. 18.

Quo modo nata angelorum scientia. CAP. XXI.

Mensa angelica. CAP. XXI.

al. contem. hndent.

Rom. 1. c. 20.

Sap. 9. c. 17.

Quomodo cognitione rerum accipitur angel. CAPVT XXXIII.

Nec ideo tamen sine ordine, quo apparet cōnexio præcedentiū consequentiūq; causarū. Neq; enim cognitio fieri potest, nisi cognoscēda præcedant quæ tā priora sunt in verbo, per quod facta sunt omnia, quàm in iis quæ facta sunt omnibus. Mēs itaq; humana cognitione pri⁹ hæc quæ facta sūt per sensus corporis experitur, eorumque notitiam pro infirmitatis humane modulo capit: & dein de querit eorū causas, si quo modo possit ad eas peruenire principaliter atq; incommutabiliter manētes in verbo Dei, ac sic inuisibilia eius per ea quæ facta sunt intellecta conspiciere. Quod quanta tarditate ac difficultate agat, & quanta tēporis mora propter corpus corruptibile quod agrauat animā, etiā quæ feruentissimo studio rapitur, vt instanter ac perseuerāter hoc agat, quis ignorat? Mēs verò angelica pura charitate inharēs verbo Dei, postea quā illo ordine creata est, vt præcederet cetera, prius ea vidit in verbo Dei faciēda quàm facta sunt: ac si prius in eius siebāt cognitione cū Deus dicebat vt fieret, quàm in sua propria natura: quæ ita dē facta in eis ipsi sicut etiam cognouit, minore vtiq; notitia, quæ vespera dicta est. Quā notitiā sanē præcedebāt quæ siebāt, quia præcedit cognitionē quicquid cognosci potest: nisi enim prius sit quod cognoscatur, cognosci nō potest. Post hæc si eo modo sibi placeret, vt amplius se ipsa quam creatore suo delectaretur, non fieret mane, id est, de sua cognitione in laudē creatoris nō ausurgeret. Cū verò factū est mane, faciendū erat aliud & cognoscendū deo dicēte, fiat: vt prius ita dē fieret in cognitione mētis angelicæ, & posset turfus dici, & sic factum est: ac deinde in natura propria, vbi subsecquente vespera nosceretur. Ac per hoc etiā si nulla hic moratū tēporaliū sint interualla, præcessit tamē ratio cōdendē creaturæ in verbo Dei, cū dixit, fiat lux: & secuta est ipsa lux qua angelica mēs formata est, atque in sua natura facta est, nō autē alibi sequebatur vt fieret: & ideo non prius dictū est, & sic est factū, & postea dictū, fecit Deus lucē: sed cōtinuū post verbū dei facta est lux, adhærensque creatū luci lux creata, vidēs illā, & se in illa, id est, rationem qua facta est. Vidit etiam se in se, id est, distante quod factū est ab eo qui fecit. Et ideo cū placuisset Deo factū videnti quia bonū est, & diuina esset lux à tenebris, & vocata lux dies, & tenebræ nox: facta est & vespera, quia necessaria erat & ista cognitio qua distingueretur à creatore creatura, aliter in se ipsa cognita quàm in illo: atque ita mane, & aliud præcognoscendū erat, quod fuerat verbo Dei faciendū, prius in cognitione mētis angelicæ, deinde in natura ipsius firmamenti. Et ideo dixit Deus, fiat firmamentū, & sic est factū in cognitione creaturæ spiritalis, hoc prius quàm fieret in eo ipso prænoscentis. Deinde fecit Deus firmamentū, iā vtiq; ipsam firmamētī naturā, cuius minor esset tanquā vespertina cognitio: ac sic vtiq; ad omniū operū finē, & vtiq; ad requiē Dei, quæ nō habet vesperā, quia nō est facta sicut creatura, vt posset etiā ipsi⁹ geminari cognitio, tanquā ipsa prior & maior in verbo Dei sicut in die, & posterior ac minor in se ipsa sicut in vespera. S E P I omnia mens simul angelica potest, quæ singillatim per ordinem connexarum causarū sermo distinguit, nunquid etiā quæ siebant, velut ipsū firmamentum, vel aquarum congregatio, speciēsq; terrarum nudata, velut fruticum & arborum germinatio, luminarium & siderum confirmatio, aquatilia terrestriaque animantia simul omnia facta sunt: an etiā per interualla temporum secundum præfinitos dies? An fortē non sicut ea secundum motus eorum naturales nunc experimur, ita etiam cū primitiua instituta sunt cogitare debemus, sed secundum mirabilem atque inestabilem virtutem sa-

piētia Dei, quæ attingit à fine vsque ad finē fortiter, & disponit omnia suauiter? Neq; enim & ipsa gradib⁹ attingit, aut tāquā gressibus peruenit. Quapropter quā facilis ei efficacissimus motus est, tam facile Deus cōdidit oīa, & quæ per illū sunt cōdita: vt hoc quod nunc tēporalibus interuallis ea moueri videm⁹ ad peragēda, quæ suo cuiq; generi cōperunt, ex illis insitis rationib⁹ veniat: quas tāquā seminaliter sparsit De⁹ in ictu condendi, cū dixit, & facta sunt, mandauit, & creata sunt. Non itaq; tarde institutum est, vt essent tarda quæ tarda sunt: nec ea mora cōdita sunt secula, quātrācurrūt. Hos enim numeros tēpora peragunt, quos, cū crearetur, non tēporaliter acceperunt: alioquin si rerū naturales motiones, dierūque ictorū, quos nouimus, visitata spatia, cū hæc primitiua verbo dei facta sunt cogitemus, non vno die op⁹ erat, sed pluribus: vt ea quæ radicibus pullulant, terrāq; vestiant, subter primit⁹ germinaret: deinde certo numero dierum pro suo & quoque genere in auras erūperent, etiam si hoc vsq; fieret, quod de creata natura eorum die vno, id est, tertio factum Scriptura narrauit. Deinde quot diebus opus erat, vt aues volarent, si à suis primordiis existentes, ad plumas & pennas per naturā suā numeros peruenirūt: An fortē oia tantū creata erant, cū quinto die dictum est, quod eiecerint aquæ omne volatile pennatū secundū suum genus? Aut si propterea rectē hoc dici potuit, quia in illo humore ouorū iā erāt omnia, quæ per numeros certos dierū coalescūt, & explicatur quodāmodo, quia inerat iā ipse numerosa rationes incorporaliter corporeis rebus intexta, cur non & ante oia id ipsum rectē dici potuerit, cū iam eadem rationes in elemēto humido fierent, quibus alites per temporales sui cuiusque generis moras oriri & perfici possent? de quo enim creatore Scriptura ista narrauit, q̄ sex dieb⁹ consummauerit omnia opera sua, de illo alibi non vtiq; dissonanter scriptū est: quod creauerit omnia simul. Ac per hoc & istos dies sex vel septem, vel potius vnū sexies septiesve repetitū simul fecit, qui fecit oīa simul. Quid ergo op⁹ erat sex dies tā distictē dispositiq; narrari? Quia scilicet ij qui nō possunt videre quod dictū est, Creauit omnia simul: nisi cū eis sermo tardius incedat, ad id quod eos ducit, peruenire non possunt. Q U O M O D O ergo diximus sexies repetitam lucis illius præsentiam per angelicā cognitionē à vespera ad mane, cū ipsa tria simul, id est, & diem & vesperam & mane semel ei habere suffecerit: cū simul vniuersam creaturam sicut simul facta est, & in primis atque incommutabilibus rationibus, per quas condita est, contempleretur propter diē, & in eius ipsius natura cognosceret propter vesperam, & creatorem ex ipsa etiam inferiore cognitione propter mane laudaret: Aut quomodo præcedebat mane, vt in verbo cognosceret quid esset Deo postea faciendum, id ipsum etiam consequenter vesperæ cognitura, si prius & posterius nihil factum est, quia simul omnia facta sunt? Imò verò & prius atque posterius per sex dies quæ commemorata sunt facta sunt, & simul omnia facta sunt: quia & hæc Scriptura, quæ per memoratos dies narrat opera dei, & illa quæ simul cum dicit fecisse omnia, verax est: & veraxque vna est, quia vno spiritu veritatis inspirante conscripta est. Sed in his rebus, in quibus quid prius sit vel posterius, interualla temporum non demonstrant, quamuis vtrumq; dici possit, id est, & simul, & prius & posterius, facilius tamen intelligitur quod dicitur simul, quàm quod prius atq; posterius: velut cūm solem intuemur orientem, certē manifestum est, quod ad eum acies nostra peruenire non posset, nisi trāsiret totum aëris cæliq; spaciū, quod inter

Eccl. 1. 8. 11.

Omnia facta esse simul. CAPVT XXXIII.

al. primm.

al. insensibilem peruenisse.

al. conuersionem.

1. Cor. 1. 5. & 5. 2.

Sap. 7. d. 2. 4.

Psal. 103. c. 24. Ordo presentie & scientie. CAPVT XXXV. al. prescientia.

al. futurū.

inter nos & ipsum est: hoc autem cuius longinquitatis sit, quis existimare sufficiat? Nec vtiq; perueniret eadē acies vel radius oculorū nostrorū ad transeundū aërē, qui est super mare, nisi prius transisset eū, qui est super terram, in qualibet mediterranea regione simus, ab eo loco vbi sumus vsq; ad litus maris. Deinde si ad eandem lineam cōtritus nostri adhuc post mare terræ adiacent, eū quoq; aërem qui super illas trāsmarinas terras est, transire acies nostra non potest, nisi prius peractō spatio aëris illius, qui super mare quod pri⁹ occurrit, extenditur: faciamus iam post illas transmarinas terras non nisi Oceanū remanere: nunquid & aërem q̄ super Oceanum diffunditur, potest transire acies nostra, nisi prius transierit quicquid aëris citra Oceanū super terram est: Oceanū autem magnitudo incōparabilis perhibetur, sed quantacūq; sit, prius oportet aërem, qui supra est, transeant radij oculorum nostrorū: & postea quicquid vltra est, tum demum ad solē perueniant quem videmus. Num igitur quia totiens hic diximus prius & postea, ideo nō simul omnia vno ictu transit noster obtutus? Si enim clausis oculis faciē cōtra videndū solum ponamus, nōne mox vt cos aperuerimus, ibi potius aciem nostrā nos inuenisse quā illuc eā perduxisse putabimus, ita vt nec ipsi oculi prius aperti fuisse videantur, quā illud quod intenderent peruenissent? Et certē iste corporeæ lucis est radius emicans ex oculis nostris, & tam longē posita tanta celeritate constringens, vt eximiam comparariq; non possit. Nempe hic & illa omnia tam ampla immensa q; spatia simul vno ictu transiri manifestum est, & qd prius posteriusq; transeat, nihilominus certum est. Meritō resurrectionis nostræ celeritatem cū exprime vellet Apostolus, in ictu oculi dixit fieri. Neq; enim aliquid in rerum corporearū motibus vel ictibus potest celerius inueniri. Quod si oculorū carnaliū acies celeritate tantū potest, quid mentis acies vel humane, quanto magis angelicæ? Quid iam de ipsius summe Dei sapientie celeritate dicatur, quæ attingit vbique propter suā munditiam, & nihil inquinatū in eam incurrit? In his ergo quæ simul facta sunt, nemo videt quid prius posteriusq; fieri debuerit, nisi in illa sapientia, p̄ quā facta sunt omnia per ordinē simul. DIES ergo ille, quē Deus primitus fecit, si spiritalis rationaliq; creatura est, id est, angelorū super cælestium atq; virtutum, præsentatus est omnibus operibus Dei hoc ordine præsentie, quo ordine scīctia, qua & in verbo Dei faciēda prænosceret, & in creatura facta cognosceret, nō per iteruallorū temporalium moras, sed pri⁹ & posterius habens in connexionē creaturarū, in efficacia verò creatoris omnia simul. Sic enim fecit quæ futura essent, vt non tēporaliter faceret tēporalia, sed ab eo facta currerent tempora. Ac per hoc isti dies septē, quos lux corporis cælestis circumeundo explicat atq; replicat, secundū quandā vniuersam significationis admonēre nos quætere illos dies, in quibus lux creata spiritalis omnibus operibus Dei per se nariam numeri præfectionem præsentari potuerit: atque inde septimā requiem Dei mane habere, & vesperam non habere: vt non sit hoc Deo requieuisse in die septimo, tanquam ipso die septimo egerit ad requiem suā, sed quod in conspectu angelorum suorū requieuerit ab omnibus operibus suis quæ fecit: non vtiq; nisi in seipso, qui factus non est: id est, vt creatura eius angelica, quæ cognoscendis omnibus operibus eius in ipso & in illis, tanquam dies cum vespera præsentata est, nihil post omnia valde bona opera eius melius cognosceret, quā illum ab omnibus in seipso requiescere, nullo eorum egentem quo sit beator.

Aug. tom. 3.

D. AVRELI AVGVSTINI DE GENESI AD LITERAM, LIB. V.

Hic est liber creaturæ cæli & terræ, cum factus est dies, fecit Deus cælum & terram, & omne viride agri, antequam esset super terram, & omne fœcū agri, antequam exortū esset: non enim pluerat super terram Deus, & homo non erat qui operaretur terram: fons autem ascendebar de terra, & irrigabat omnem faciem terræ. Nunc certē firmior sit illa sententia, qua intelligitur vnum diem fecisse Deum, vnde iam illi sex vel septem dies vnius huius repetitione numerari potuerunt: quandoquidem apertius sancta Scriptura iam dicit, concludens quodammodo cuncta quæ ab initio vsq; ad hunc locum dixerat, atq; infert: Hic est liber creaturæ vel facturæ cæli & terræ, cū factus est dies. Neque enim quisque dicturus est cælum & terram hic ita commemorata, sicut dictum erat antequam conditus insinuaretur dies: In principio fecit Deus cælum & terram. Illud enim si comodo intelligitur, vt aliquid Deus fecerit sine die, priusquam faceret diem, qua ratione id possit accipi, suo loco dixi, quod dicendum putauī, nulli intercludens melius intelligendi licentiam. Nunc autem hic est, inquit, liber creaturæ cæli & terræ, cum factus est dies: fatis, vt opinor, ostendens, non hic se ita commemorasse cælum & terram, sicut in principio antequam fieret dies cum tenebræ essent super abyssum: sed quomodo factum est cælum & terra, cum factus est dies, id est, iam formatis atque distinctis partibus & generibus rerum, quibus vniuersa creatura disposita atque composita, reddidit hanc speciem, quæ mundus vocatur. Illud hic ergo cælum commemoratū est, quod cum creasset Deus, firmamentum vocauit cum omnibus quæ in illo sunt: & ea terra, quæ cū abyssum obtinet locum cum omnibus quæ in ea sunt. Sequitur enim & adiungit: Fecit Deus cælum & terram, vt cæli & terræ nomine præmissō, antequam factum diem commemoraret, & repetitō cum commemorasset, non sinat suspicari ita se nunc cælum & terram nominasse, sicut in principio antequam esset creatus dies. Sic enim verba contexuit: Hic est liber creaturæ cæli & terræ, cum factus est dies, fecit Deus cælum & terram: vt si quisquam velit sic intelligere quod superius positum est: Liber creaturæ cæli & terræ: quemadmodum dictum est, In principio fecit Deus cælum & terram, priusquam conderet diem: quia prius & hic commemorata sunt cælum & terra, & postea factus dies: corrigatur subsequētib; verbis: quia & post commemoratum factum diem rursus cæli & terræ nomen adiunctum est: quanquam & hoc quod positum est, cum, & sic adiunctum, factus est dies, cuius contentio extorqueat aliū esse intellectū nō possit. Si enim ita esset interpositum, vt diceretur: Hic est liber creaturæ cæli & terræ, factus est dies, fecit Deus cælum & terrā: quisquam fortē arbitraretur librū creaturæ cæli & terræ, sic appellatū, quomodo appellatū est: In principio fecit Deus cælū & terram ante conditū diem: ac deinde subitū factus est dies: sicut ibi postea narratū est, q̄ Deus fecerit diem: inde continuū rursus dictum, Fecit Deus cælum & terram: tanquam si iā hæc facta sint post conditū diem. Sed quia ita interpositū est vt diceretur, cum factus est dies: siue hoc superioribus verbis connectas, vt sit vna sententia, Hic est liber creaturæ cæli & terræ cum factus est dies: siue infere-

Vnus dies repetitur septies. CAP. 1. Gene. 2. 2. 4.

al. reddidit.

rioribus, ut itidē hoc modo sit plena sentētia, cum factus est dies, fecit Deus cælū & terram: proculdubio cogit eo modo se intelligi cælum & terram cōmemorasse, quomodo facta sunt, cū factus est dies. Deinde cū dictum esset, Fecit Deus cælū & terrā: additū est, & omne viride agri: quæ certē manifestū est tertio die facta: unde liquidius apparet eundem illum esse vñū diē quem fecit Deus, quo repetito, factus est & secundus & tertius, & ceteri vsq; ad septimū diem. CVM autem nomine cæli & terræ vltimo more Scripturarum nūc vniuersam creaturam voluerit accipi, quæri potest cur addiderit, & omne viride agri: quod mihi videtur idēdō posuisse, vt significantius intimaret quem diem commendauerit, quod ait, cū factus est dies. Cito enim quisquā putaret hūc diem lucis corporeæ cōmēdatū, quo circūmeūte nobis vicissitudo diurni nocturniq; temporis exhibetur. Sed cū creaturarum cōditarum ordinē recolimus, & inuenimus omne viride agri tertio die creatum, antequam sol fieret, qui quarto die factus est, cuius præsentia dies iste quotidianus vsitatusq; peragitur: quando audimus, Cum factus est dies, fecit Deus cælū & terrā, & omne viride agri: admonemur de ipso die cogitare, quem siue corporale nescio qua luce nobis incognita, siue spiritalem in societate vnitatis angelicæ, non tamen talē qualem hic nouimus, intellectu inuestigare conemur. ILLVD etiam non ab re facit intueri, quod cū posset dicere, Hic est liber creaturæ cæli & terræ; cum fecit Deus cælū & terrā: vt in cælo & in terra intelligeremus quicquid in eis est: sicut loqui diuina Scriptura confueuit, vt nomine cæli & terræ sæpissimè, interdū addito & maris, vniuersam insinuet creaturā: aliquando adiungens & dicens, & quæ sunt in eis: vt quicquid horum diceret, ibi intelligeremus: & diem, siue quæ primitus condidit, siue istum quem præsentia solis facit: nō ita dixit, sed interposuit diem dicens, Cum factus est dies. Nec ita locutus est vt diceret: Hic est liber creaturæ dici & cæli & terræ: tanquā hoc ordine, quo facta narrantur ista. Nec ita, Hic est liber creaturæ cæli & terræ, cū factus est dies, & cælū & terram, & omne viride agri. Hos enim magis locutionis modos loquēdi cōsuetudo poscebat, sed ait: hic est liber creaturæ cæli & terræ, cum factus est dies, fecit Deus cælū & terram, & omne viride agri: tanquā illud insinuās, cum factus est dies, tunc fecisse deū cælum & terram, & omne viride agri. Porro autem superior narratio factū diem primitus indicat, cumq; vñū diem deputat, post quem secundum annumerat, quo factum est firmamentū: & tertium, quo species terræ marisq; digestæ sunt, & lignū atq; herbā terra produxit. An forte hoc illud est, quod in libro superiore moliebamur ostēdere, simul Deū fecisse omnia, quandoquidē narrationis illa contextio cum sex dierum ordine cuncta creata & consummata memorasset, nunc ad vñū diem omnia rediguntur nomine cæli & terræ, adiuncto etiam fructuū genere? Nimirū propter quod supra diximus, vt si fortassis ex hac nostra cōsuetudine intelligeretur dies, corrigeretur lector, cum recoleret viride agri ante istū solarem diē Deum dixisse vt terra produceret. Ita itā non ex alio Scripturæ sanctæ libro profertur testimonium quod omnia simul Deus creauerit, sed vicina testificatio pagina: consequentis [&] ex hac re nos admonet, dicens: Cum factus est dies, fecit Deus cælum & terram, & omne viride agri: vt istum diem septies intelligas repetitum, vt fierent septem dies. Et cum audis tunc facta omnia, cum factus est dies, illam scna-

riam vel septenariā repetitionem sine interuallis morarū spaciōrumq; temporalium factam, si possis apprehendas: si autem non possis, hæc relinquantur conspicienda valentibus: tu autem cum Scriptura non deserente infirmitatem tuam, & materno incessu tecum tardius ambulante proficias: quæ sic loquitur, vt altitudine superbos irrideat, profunditate atq; tētos terreat, veritate magnos pascat, affabilitate paruulos nutriat. Quid sibi ergo vult etiam quod sequitur: nā ita sermo cōtextus. Cū factus est dies, fecit Deus cælū & terram & omne viride agri, antequā esset super terram, & omne fœnum agri, antequam exortū fesset. Quid est t ergo? Nōne quærendum est vbi ea fecerit, antequam esset super terram, & antequā exorta sunt? Quis enim non procliuius crederet tūc ea Deū fecisse, cū exorta sunt, non antequam exorta sunt, nisi admoneretur hoc diuino eloquio, ista Deum fecisse antequam exoriretur: vt tūc vbi facta sunt, inuenire nō possit, credat tamē ante facta quā exorta, quisquis huic Scripturæ piē credit impie quippe nō credit. Quid ergo dicem? An, quod nonnulli putauerunt, in ipso verbo Dei facta omnia antequam exorirentur in terra? Sed si hoc modo facta sunt, nō cū factus est dies, sed antequam fieret dies, facta sunt: aperte autem Scriptura dicit, Cum factus est dies, fecit Deus cælū & terram; & omne viride agri antequam esset super terram, & omne fœnū antequā exoriretur. Si ergo cum factus est dies, non utique antequā fieret dies: ac per hoc non in verbo, quod patri cōternū est antequā dies, antequam omnino aliquid fieret; sed cū factus est dies: nam illa quæ in verbo Dei ante omnē creaturam sunt, non utiq; cū factus est dies facta sunt, hæc autem facta sunt cum factus est dies, sicut Scripturæ verba declarant. Sed tamen antequam essent super terrā, & antequā exorirentur, quod de viridibus & fœno agri dictū est. Vbi ergo? An in ipsa terra causaliter & rationaliter, sicut in seminibus iā sunt omnia antequā euoluant quodammodo atq; explicēt incrementa & species suas per numeros temporū? Sed ista semina quæ videmus, iam super terram sunt, iam exorta sunt, an non erant super terram, sed infra terrā: & idēdō antequā exorta sunt, facta sunt, quia tūc exorta sunt, cū semina germinarunt, & accessu incrementorum in auras eruperūt, quod per moras temporum nunc fieri videmus suo cuiq; generi distributas? Nū ergo semina tunc facta sunt, cum factus est dies, & in ipsis erat omne viride agri, & omne fœnum, nondum ea specie qua sunt super terram iā exorta, sed ea in qua sunt in rationibus seminū? Semina ergo primum terra produxit. Sed nō ita Scriptura loquebatur, cū diceret, et produxit terra herbam pabuli, vel herbam fœni seminantem semen secundū genus, & secundum similitudinē, & lignum fructuosum faciēs fructum, cui semina in se secundum genus suum sup terrā. His enim verbis magis apparet, semina esse exorta ex herbis & lignis: non autē illa ex seminibus, sed ex terra, præsertim quia & ipsa verba Dei sic se habent. Nō enim ait: Germinet semina in terra herbam fœni, & lignum fructuosum: sed ait, Germinet terra herbā fœni seminantem semen, vt semen ex herba, nō herbā insinuat ex femine. Et sic est factum, & produxit terra: id est, prius sic est factum in cognitione illius diei, & produxit terra iam vt hoc fieret etiam in ipsa creatura quæ condita est. Quomodo ergo antequā essent super terrā, & antequā exorirentur: quasi aliud eis fuerit fieri cum cælo & terra, quādo factus est dies ille inuiscatus atq; incognitus nobis, quē primum Deus fecit: aliud autem exoriri sup terram q; non fit nisi per hos dies, quos circuitus solis faciat per temporum moras suo cuiq; generi ac-

Ordo creationis ex cōtextu sermo nis. C A P. IIII. al. est. al. hec.

al. scribi.

al. distribui.

Viride agri cur additū. C A P. III.

Ordo narratiōnis. C A P. V. III.

al. &.

Quidam o-mittunt.

al. etiam.

Ecc. 18. a. 1.

Omnis o-mittunt &

Tempus, Motus, Materia informis & formabilis. C A P. V.

Rom. 11. d. 36.

neri accommodatas: Quod si ita est, diēque illa societates atque vnitates super cœlestium angelorū atq; virtutum est, proculdubio longē aliter nota est angelis creatura Dei, aliter nobis: excepto quod eam in verbo Dei nouerūt, per quod facta sunt omnia, etiam in seipsa dico longē aliter notam eis esse quā nobis. Illis enim primordiallyter, vt ita dicam, vel originaliter, sicut cā deus primitus condidit, & post eam conditionem à suis operibus requieuit, non condendo aliquid amplius: nobis autem secundum rerū antea conditarum administrationem iam per ordines temporū secundum quā deus iam illis rebus per senariā perfectionem cōsummatis, vsque modo operatur. Causaliter ergo tūc dictum est produxisse terram herbam & lignum, id est produxerit accepisse virtutem. In ea quippe iam tāquam in radicibus, vt ita dixerim, temporum facta erant, quæ per tempora futura erāt: nam vtrique postea plantauit deus paradysum iuxta Orientem, & eiecit tibi de terra omne lignum speciosum ad aspectum, & bonum ad escam. Nec tamen dicendum est eum aliquid tunc addidisse creaturæ, quod antē nō fecerat, quod velut illi perfectioni, quia omnia bona valde sexto die consummauit, potest esse addendū. Sed quia iam omnes naturæ fructuum atque lignorum in prima cōditiōne factæ fuerāt, à qua cōditiōne Deus requieuit, mouens deinde administrantēq; per tempora cursus illa ipsa quæ cōdidit, & à quib; cōditis requieuit, nō solū tūc plātauit paradysum, sed etiā nunc omnia quæ nascuntur. Quis enim alius etiam nūc ista creat, nisi qui vsque nūc operatur? Sed creat hæc modo ex iis quæ iam sunt: tunc autē ab illo, cum omnino nulla essent, creata sunt, cum factus est dies ille, qui etiam ipse omnino erat spiritalis videlicet atque intellectualis creatura. FACTAE itaq; creaturæ motibus cæperunt currere tempora: unde etiā ante creaturā frustra tēpora requiruntur, quasi possint inueniri ante creaturam tempora. Motus enim si nullus esset vel spiritalis vel corporalis creaturæ, quo per præsens præteritis futura succederent, nullū esset tempus omnino. Moueri autem creatura non utique posset si non esset. Potius ergo tēpus à creatura quā creatura cæpit à tēpore, vtrūq; autē ex Deo. Ex ipso enim, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Nec sic accipiat quod dictū est, tēpus à creatura cæpit, quasi tēpus creatura non sit, cum sit creatura motus ex alio in aliud, consequentibus rebus secundum ordinationē administrantis Dei cuncta quæ creant. Quapropter cū primam conditionem creaturæ cogitamus, à quibus operibus suis Deus in die septimo requieuit: nec illos dies sicut istos solares, nec ipsam operationem ita cogitare debemus, quemadmodum nūc aliquid Deus operatur in tēpore: sed quemadmodum operatus est unde inciperēt tempora, quemadmodū operatus est omnia simul, præstans eis etiam ordinem, nō interuallis tēporum, sed cōnexionē causalī: vt eaque simul facta sunt, senario quoq; illius diei numero præsentato persiceretur. Non itaque tēporali, sed causalī ordine prius facta est informis formabilisq; materies, & spiritalis, & corporalis de qua fieret quod faciendum esset, cum & ipsa priusquam instituta est, non fuisset: nec instituta est, nisi ab illo vtiq; summo Deo & vero, ex quo sunt omnia: quæ siue cæli & terræ nomine significata est, quæ in principio fecit Deus ante vñum illum diem quem condidit, & propterea iam sic appellata, quia inde facta sunt cælum & terra: siue nomine terræ inuisibilis & incōpositæ atq; abyssī tenebrōsæ, vt iā in primo libro tractatū est. In his verò quæ iā ex informitate formata sunt, euidentiusque appellatur creata vel facta vel condita, primū factus est dies. Oportebat enim vt prima-

tum creatura obtineret illa natura, quæ creaturæ per creatorem, nō creatorem per creaturā posset agnoscere. Secundo firmamentū vnde corporeus incipit mundus, Tertio species maris & terræ atque in terra potentialiter, vt ita dicam, natura herbarum atque lignorū. Sic enim terra ad Dei verbum ea produxit antequam exorta essent, accipiens omnes numeros eorum quos per tempora exereret secundum suū genus. Deinde posteaquam hæc velut habitatio rerū cōdita est, quarto die luminaria & sidera creata sunt, vt prius pars mūdi superior, rebus quæ intra mūdum mouentur visibilibus ornaretur. Quinto aquarū natura, quia cælo aëri que coniungitur, produxit ad Dei verbum indigenas suos, omnia scilicet natatilia & volatilia, & hæc poterat in numeris qui per cōgruos temporū motus exererentur. Sexto terrestria similitorū animalia tanquā ex vltimo elemento mundi vltima nihilo minus potentialiter, quorum numeros tēpus postea visibiliter explicaret. Hunc omnē ordinem creaturæ ordinatæ dies ille cognouit: & per hæc cognitionem sexies quodāmodo præsentatus tanquam sex dies exhibuit, cū sit vñus dies, ea quæ facta sunt in creatore primitus, & in ipsis cōsequenter agnoscentes, nec in ipsis remanēs, sed corū etiam cognitionem posteriorē ad Dei referent dilectionem, vespere & mane & meridie in omnibus præbuit, non per moras temporum, sed propter ordinem conditorum. Propterea quæ nō sunt in creatore primitus, sed requiescit ab omnibus operibus suis, notitiā repræsentans in qua nō habet vespere, benedici & sanctificari ob hoc meruit. Vnde ipsum septenarium numerum sancto spiritui quodammodo dedicatum, cōmendat Scriptura, & nouit ecclesia. Hic est ergo liber creaturæ cæli & terræ, quia in principio fecit Deus cælū & terram, secundū materiæ quandam, vt ita dicam, formabilitatem, quæ cōsequenter verbo eius formanda fuerat, præcedens formationem suam, nō tempore sed origine. Nā utiq; cū formaretur, primū factus est dies: cū factus est dies, fecit Deus cælū & terrā & omne viride agri antequam esset super terrā, & omne fœnū agri antequam exoriretur, sicut tractauimus: vel si quid liquidi & cōgruentius videri & dici potuit. Quid autem sequitur: Non enim pluerat Deus super terram, & homo nō erat qui operaretur terrā: quod pertineat & quid nobis insinuet, indagare difficile est. Tanquam idēdō antequam exortum est, fecerit Deus fœnū agri, quia nondum pluerat super terram. Si enim post pluuiam fœnū fecisset Deus, pluuiam magis exortū quā factū ab eo videretur. Quid enim, quod post pluuiam exoritur, ab alio sit nisi ab eodē Deo? Cur autē nō erat homo qui operaretur terrā? Nōne iā sexto die fecerat hominē, & septimo die requieuit ab omnib; operib; suis quæ fecit? An hoc recapitulādo cōmemoratur, quoniam quādo fecit Deus omne viride agri, & omne fœnū, nōdum pluerat super terrā, & nōdū erat homo? Tertio quippe die fecit ista Deus, hominem autem sexto. Sed cū fecit ista Deus, omne viride atque omne fœnum agri antequam exortum est super terrā, non solum homo non erat qui operaretur terram, sed nec ipsum fœnū erat super terram, quod utique antē dicit factum quā exortum. An idēdō die tertio fecit Deus ista: quia nondum erat homo qui operando terrā faceret ea? Quasi verò tam multa ligna & tam multa genera herbarum, non sine vlla opera hominum nascuntur ex terra? An ob hoc vtrunque positum est, & quia nondum pluerat super terram, & quia nondum erat homo qui operaretur terram: vbi enim opera humana non est, per pluuiam ista nascuntur. Sunt autem quædam quæ etiam per pluuiam non nascuntur, nisi humana opera

De pluuiā super terrā & cultura. C A P. VI. Gen. 2. a. 9.

accedat. Ideo nunc vtrūque adiutorium necessarium est, ut cuncta nascatur, tūc autem vtrūque defuit, ideo fecit Deus hæc potentia verbi sui sine pluvia & sine opere humano. Nam etiam nunc ipse facit, sed iam per pluviam & hominum manus, quamvis neq; qui plantat sit aliquid, nequo qui rigat, sed qui incrementū dat Deo. Quid est ergo quod adiungit: Fōs autem ascendebat de terra, & irrigabat omnē faciē terræ? Ille quippe fons tāta largitate manās, sicut Nilus Ægypto, possit vniuersā terrē esse pro pluvia. Quid itaque pro magno commendatum est, antequā plueret fecisse Deum illa gignentia, cum quantū posset adiuuare pluvia, tantum fons irrigans terram: Verum & si aliquid minus, minorā illa irrogasse, non tamen nulla nascerentur. An hic etiam more suo Scriptura tanquam infirmis infirmiter loquitur, & tamē innuit aliquid quod intelligat qui valuerit? Nimirum enim sicut isto die paulo superioris commemorato significauit vnum diem factum à Deo & tunc Deum fecisse cælum & terram, eū factus est dies: vt quo modo possemus cogitare simul omnia Deum fecisse, quamuis superior sex dierum enumeratio, velut temporū intervalla ostēdissent videretur: ita cum dixisset, cum cælo & terrā Deus fecisse omne vitidæ agri antequam exortū esset super terram, & omne fœnum agri antequam exortū esset, addidit, Nōdum enim pluerat Deus super terrā, nec erat homo qui operaretur terram: tāquam diceret, Nō ea sic fecit Deus, quæ admodum facit nunc talia, cum pluit & cū operantur homines. Hæc enim iam per moras temporū fuit, quæ tunc non erat, cum fecit omnia simul, vnde etiam tēpora inciperent. Quid autem sequitur, Fons autē ascendebat de terra, & irrigabat omniā faciē terræ: hinc iam, quantum arbitror, intimitur quæ fiant secundū intervalla temporum ex prima illa conditione creaturarum, vbi facta sunt omnia simul. Et rectē ab eo cœpit elemento, ex quo cuncta genera nascuntur vel animalium, vel herbarum atque lignorum, vt agant tēporales numeros suos naturis propriis distributos. Omnia quippe primordia seminum, siue vnde omnis caro, siue vnde omnia fructu gignuntur, humida sunt, & ex humore cōcrescunt. Insunt autem in illis efficacissimi numeri, trahentes secum sequaces potentias ex illis perfectis operibus Dei, à quibus in die septimo requieuit. Veruntamen quis iste sit fons ad irrigandam omnem faciē omnis terræ idoneus, meritō queritur. Si enim fuit, & obstusus est vel siccat, causa querenda est. Nūc enim videmus nullū esse fontem quo irrigetur omnis faciē terræ. Fortassis ergo peccatū hominum hæc etiam pœnā commeruit, vt tāta illius fontis repressa largitas facillimam terris auferret fecunditatem, vt incolētium augetur labor. Posset hoc quāuis nulla id Scriptura narrauerit, affumare humana suspitio, nisi illud occurreret quod peccatum hominū cui pœna laboris imposita est, post paradisi delitias exitit. Paradisus autem habebat prægrandem fontē suū, de quo post diligentius suo loco loquendum est: ex cuius vno capite quatuor magna flumina & nota gentibus manare narratur. Vbi ergo erat fons iste aut illa flumina, quādo ille vnus maximus ascēdebat de terra, & irrigabat omnē faciē terræ? Certē enī tūc nō Geō, qui dicitur Nilus, vnus ex illis quatuor rigabat Ægyptum quando fons ascēdebat de terra, & non Ægyptum tātū, sed omnē faciē terræ satiabat. An primodeū voluisse credendum est, vno fonte maximo irrigare omnem terrā, vt illa quæ in eā principaliter cōdiderat, accepto humoris adiutorio, ita etiam per tēporalia spatia gignerentur, pro suorum generum diuersitate etiā diuersis numeris dierū gignerentur: & postea plātato paradiso

repressisse illum fontem multūq; aliis fontibus, sicut iam nunc videmus impleuisse terram: de paradisi autē vno fonte quatuor ingētia flumina diuisisse, vt & terra cætera creaturarum suarum plena generibus, congruos numeros suorum temporum agētib; fontes etiā suos haberet ac fluuios: & paradisi loco electiore plantatus, quatuor illa flumina excapite sui fontis emitteret; aut ex ipso vno fonte paradisi multo largius exundante; prius totā irrigasse terrā, atq; ad parieda per tēporū numeros genera, quæ in ea sine interuallis temporū creauerat, fecūdas: ac postea repressisse in eo loco aquarum eruptionem vastissimā, vt de diuersis per omnē terrā capitis fluminum ac fontū iam manarent: ac deinde in regione illius fontis, non iam vniuersam terram rigantis, sed memorabiles solos illos quatuor fluuios emittentis, plātasse paradisi vbi hominem quō fecerat collocaret. Quid enim non omnia scripta sunt, quemadmodum post illam primā rerum cōditionem tempora ecurrerint, seq; secutæ sint administrationes creaturarū, quæ primitus factæ, sextoq; illo die consummatæ sunt: sed quātum satis iudicauit spiritus, qui inerat scribenti, ea quæ non solum ad factarū rerū notitiā, sed etiam ad futurarū præfigurationem valerent nescientes cōiectamus quid fieri potuerit, quod ille non nesciens prætermisit, tantū id conantes pro modulo nostro, quantū adiuuamur efficere, ne aliqua absurditas vel repugnātia putetur esse in Scripturis sanctis, quæ opinionem lectoris offēdat, & dū existimat fieri non potuisse, quæ facta esse Scriptura cōmemorat, vel resiliat à fide, vel non accedat ad fidem. PROINDE cum de isto fonte querimus, quomodo id quod dictum est, Ascendebat de terra & irrigabat omnē faciē terræ: nō impossibile videatur. Si autem ea quæ diximus impossibilia cuiquam videntur, quærat ipse aliud, quo tamē verax ista Scriptura ostretur, quæ proculdubio verax est, etiā si nō monstratur. Nam si argumētari voluerit quo eam falsam esse conuincat, aut ipse nulla vera de creaturarum conditione atq; administratione dicitur est: aut si vera dixerit, istā non intelligendo falsam putabit: velut si cōtendat ided nō potuisse vno quātolibet fonte omnē terræ faciē irrigari, quia si mōtes non irrigabat, nō omnē terræ faciē irrigabat. Si autē etiam montes rigabat, nō erat iam impartitio saginæ, sed diluuij inūdatio: quod si terra tunc sic erat, totū mare erat & nōdū discretā erat arida. Cui respōdetur, quia hoc vicibus tēporū posset, sicut certo tēpore p plana Ægypti Nil? restagnat, & alio tēpore ad ripas suas redit: aut si iste nescio cuius ignotæ ac lōginquæ partis mūdi aquis & collinis hyemalibus, anniuersaria creditur incrementa colligere, quid de Oceani alternis æstibus, quid de quibusdā littorib; quæ latē nudātur fluctib; vicissimq; operiuntur, dici potest: vt omittam quod de quorūdā fontū mira vicissitudine perhibetur, certo annorū interuallo sic eos inundare, vt totā illā regionē rigēt, tūc alio tēpore vix ex altis puteis ad potandū sufficientē præbēt aquā: Cur ergo sit incredibile, si ex vno abyssi capite alterna inūdatione fluēt atq; refluxente, tunc vniuersā terra rigata est: Quod si ipsius abyssi magnitudinē, ea parte excepta quod mare dicitur, & euidenter amplitudine t aquæ maris fluctibus terras ambit, in ea sola parte quam reconditis sinibus terra continet, vnde se omnes fontes & t omnes aquæ diuersis tractibus vniq; distribuunt, & suis quiq; locis erumpunt, fontem voluit appellare Scriptura, nō fons, propter naturæ vnitatē: eumque per innumerabiles vias antrorū atque rimarū ascendentem de terra, & vbiq; dispersit quasi crinibus irrigantem omnem superficiem terræ, non conti-

1. Cor. 3. b. 7
Gen. 2. a. 6.

al. Deum.

Fons qui rigabat totā terram.
C. AP. VII.

Semina re-
nam.

al. obstrictus.
al. vnde.

al. vnde.

Que Scri-
ptura com-
plectatur.
C. AP. V.
VII.

Scriptura
verax.
C. AP. IX.

al. inūdati.

Fons vnus
terram ri-
gans quo-
modo intel-
ligendum.
C. AP. X.

al. cui.

al. aqua a-
marā.
al. amplexus.

al. vnde.
al. vnde.

Psal. 104.
34.
Alicuius Deus
operatus est
primo, ali-
ter nunc ad-
ministrat
omnia.
C. AP. V.
XI.

Gen. 2. a. 4.

Opera Dei.
C. AP. V.
XII.

al. cogitatio-
nis.

Sapientia
D. i.
C. AP. V.
XIII.
Psal. 103. c.
24.
al. sic.
Ioan. 1. a. 1.

continua specie tanquā maris aut stagni, sed sicut videmus ire aquas per alueos fluminū flexulq; riuorum & eorum excessū vicina perfundere: quis nō accipiat nisi qui cōtentioso spiritu laborat? Potest quippe etiā ita dicta intelligi omnis terræ faciē irrigata, quemadmodū dicitur, omnia vestis facies colorata, etiam si nō continuatim, sed maculatim fiat: præsertim quia tunc in nouitate terrarū, etsi non omnia, plura tamē plana fuisse credibile est, quo latius possent erūpētia fluenta dispergi atq; distendi. Quapropter de istius fontis magnitudine vel multitudine: qui siue vnā habuit alicūde eruptionē: siue propter aliquā in terrā occultis sinibus vnitatē, vnde omnes aquæ super terrā scaturirent, omniū fontū magnorū atq; paruorum vnus fons dicitur est, per omnes dispersiones suas ascendēs de terra, & irrigas omnē faciē terræ: siue etiam, quod est credibilis, quia non ait, vnus fons ascēdebat de terra: sed ait, Fons autem ascendebat de terra: pro numero plurali posuit singularē: vt sic intelligamus fontes multos per vniuersam terram loca vel regiones proprias irrigātes sicut dicitur miles, & multi intelliguntur, sicut dicta est locusta & rana in plagis quibus Ægyptij percussus sunt, cū esset innumerabilis locustarū numerus & ranarū, iam non diutius laboremus. SED illud etiā atq; etiā cōsideremus, vtrū possit nobis per omnia constare sententia qua dicebamus, aliter operatū Deū omnes creaturas prima conditione, à quibus operibus in die septimo requieuit: aliter istam eorū administrationem qua vsq; nunc operatur: id est, tunc omnia simul sine vllis tēporalium morarū interuallis: nūc autē per tēporū moras, quibus videmus sidera moueri ab ortū ad occasum, cælum mutari ab æstate ad hyemē, germina certis dierū momētis pullulare, grandescere, virefcere, arefcere. Animalia quoq; statutis tēporum meris & cutibus & cōcipi, & perfici, & nasci, & per ætates vsq; in senium mortēq; decurrere, & cætera huiusmodi temporalia. Quis enim operatur ista nisi Deus, etiā sine vllō tali suo motu? Nō enim & ipsi accidit tēpus. Inter illa ergo opera Dei à quibus requieuit in die septimo, & ista quæ vsq; nūc operatur, quædam Scriptura interponens suæ narrationis articulū, commendauit se illa explicasse, & cœpit iā ista contexere. Illorū explicatorū cōmendatio sic facta est, Hic est liber creaturæ cæli & terræ, cū factus est dies, fecit Deus cælum & terram, & omne vitidæ agri antequā esset super terrā, & omne fœnum agri antequā exoriretur. Non enim pluerat Deus super terrā, nec erat homo qui operaretur terrā. Istorū autē contextio sic cœpit. Fons autem ascendebat de terra, & irrigabat omnē faciē terræ. Ab hac cōmemoratione fōris huius, & deinceps ea quæ narratur, per moras temporū facta sunt, non omnia simul. Cui ergo aliter se habeāt omniū creaturarū rationes incōmutabiles in verbo Dei, aliter illa eius opera, à quib; in die septimo requieuit: aliter ista quæ ex illis vsque nūc operatur: horū trium hoc quod extremū posui, nobis vtrūq; notum est per corporis sensus, & huius consuetudinē vitæ. Duo verò illa remota à sensibus nostris, & ab vsu cognitionis humanæ, prius ex diuina auctoritate credenda sunt: deinde per hæc quæ nota sunt, vtrūq; noscēda, quāto quisque magis minusve potuerit pro suæ capacitatis modo diuinitus adiutus internis æternisq; rationibus vt possit. DE primis ergo illis diuinis incōmutabilibus æternisq; rationibus, quoniam ipsa dei sapientia, per quam facta sunt omnia, priusquam fierent ea nouerat, t sicut Scriptura testatur: In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum, hoc erat in principio apud Deum: Omnia per

ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Quis ergo tam sit demens, vt dicat nō ea Deū fecisse quæ nouerat? Porro si nouerat, vbi nisi apud seipsum, apud quem verbum erat, per quod facta sunt omnia? Nā si extra seipsum ea nouerat, quis eū docuerat? Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit, aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Quāquā & ea quæ sequuntur in euangelio, satis asserant istam sententiam, adiungente enim euangelista & dicit: Quod factum est in illo vita est, & vita erat lux hominum. Quia scilicet rationales mentes, in quo genere homo factus est ad imaginē Dei, non habent veram lucem suā nisi ipsum verbū Dei, per quod facta sunt omnia, cuius participes esse potuerunt ab omni iniquitate & errore mundata. Nō ergo ita pronuciari oportet, Quod factum est in illo vita est, vt subdistinguamus, quod factum est in illo, & deinde inferamus, vita est. Quid enim nō in illo factū est, cū commemoratis etiā multis creaturis, dicitur in Psalmo: Omnia in sapientia fecisti. Dicit & Apostolus: Quoniam in ipso condita sunt omnia in cælo & in terra, vilitalia & inuisibilia. Consequens ergo erit, si ita distinxerimus, vt & ipsa terra, & quæcunque in ea sunt, vita sint. Quæ cū absurdē dicantur omnia viuere, quāto absurdus vt etiam vita sine: præsertim quia distinguit de quali vita loquatur, cū addit: Et vita erat lux hominum. Si ergo distinguendū est, vt cū dixerimus, quod factū est, deinde inferamus, in illo vita est: nō in hoc scilicet, hoc est in sua natura, qua factū est vt conditio creaturæ que sit: sed in illo vita est, quia omnia quæ per ipsum facta sunt, nouerat anteq; fierent. Ac per hoc in illo terat, non sicut creatura quæ fecit, sed sicut vita & lux hominum, quod est ipsa sapientia, & ipsum verbū vnigenitus Dei filius. Eo modo ergo in illo vita est quod factū est, quomodo dictū est: Sicut habet pater vitam in semetipso, sic dedit filio habere vitam in semetipso. Nec prætermittendū est quod emēdationes codices habēt: Quod factum est, in illo vita erat: vt sic intelligatur, vita erat, quomodo in principio erat verbum, & verbum erat apud deū, & deus erat verbum. Quod ergo factū est, iā vita erat in illo, & vita non qualiscunque: nam & pecora dicuntur viuere, quæ frui non possunt participatione sapientia: sed vita erat lux hominū. Mentis quippe rationales purgatæ gratia eius, possunt peruenire ad eiusmodi visionem, qua nec superius quicquam sit, nec beatius. SED etiā si hoc legamus, & intelligamus, quod factū est in illo, vita est: manet ista sententia, vt id quod per ipsum factum est, vita esse in illo intelligatur. In qua vita vidit omnia quando fecit: & sic vidit ea, ita fecit: non præter seipsum videns, sed in seipso ita enumerauit omnia quæ fecit. nec alia visio ipsius & patris, sed vna, sicut vna substantia. Nam & in libro Iob ita ipsa sapientia, per quā facta sunt omnia, prædicatur: Sapientia verò, inquit, vnde inuenta est, vel quis sit locus sciētia: Ignorat mortalis viā eius, nec inuenietur in hominibus. Et paulo post: Au diuimus, inquit, eius gloriā Dominus cōmendauit viā eius, & ipse nouit locū eius. Ipse enim omne quod est sub cælo perfecit, & nouit quæ sunt in terra, omnia quæ fecit: ventorū libramēta t atque mensuras quādo fecit, sicut vidit enumerauit. His atque huiusmodi testimonis probatur quod hæc omnia priusquā fierēt, erant in notitia facientis. Et vtique ibi meliora, vbi veriora, vbi æterna, & incōmutabilia. Quāquā sufficere debeat vt quisque nouerit vel incōculle credat quod Deus hæc omnia fecerit: nō opinor eū esse tā exordem, vt Deum quæ non nouerat fecisse arbitretur. Porro si nouerat ea priusquam faceret

Rom. 11. d.
34.

Ioan. 1. a. 4.

Illud ex Iob
ne, Quod
factum est:
quomodo
distinguen-
dam.
C. AP. V.
XIII.
Psal. 103.
24.
Col. 1. c. 16.

Ioan. 2. a. 4.

al. erant.

Ioan. 5. c. 26

Omnia ante
quā fierēt,
in notitia
Dei.
C. AP. V. X.
al. vnde.
Gen. 1. d. 31.

Iob. 28. b.
22. & c. 2.

al. aque.

Natura diuina
CAP. V. 17.
20. 14.

Vide variam
lectionem
in fine to-
mi.

Act. 17. f.
28.

Sap. 13. b. 9.

Ante secula
a seculo, in
seculo.
CAP. V. 17.
20. 14.

Ioan. 1. a. 1.

Sap. 11. c. 18.

Ecl. 18. a. 1.
Multa nos
latere.
CAP. V. 17.
20. 14.

alenim.

ea, profectō priusquam fierent apud illum erat eo modo nota quo sempiternē atque incommutabiliter viuunt, & vita sunt facta autem eo modo, quo vnaquęque creatura in genere suo est. **Q**UAMVIS ergo illa aeterna incommutabilisq; natura, quod Deus est, habens in se vt sit, sicut Moyſi dictū est: Ego sum qui sum: longē scilicet aliter quā sunt ista quę facta sunt: quoniā illud verē ac primiti⁹ est q; eodē modo semper est, nec solum non cōmutatur, sed commutari omnino non potest: nihil horū quę fecit existens, & omnia primitus habēs, sicut ipse est. Neq; enim ea faceret, nisi ea nosset antequā faceret nec nosset nisi videret, nec videret nisi haberet, nec haberet ea quę nondū facta erant, nisi quemadmodū est ipse nō factus. **Q**uamuis, inquam, illa substantia ineffabilis sit, nec dici vtunque homini per hominē possit, nisi vsurpatis quibusdā locorum ac temporum verbis, cū sit ante omnia tempora & ante omnes locos: tamē propinquior nobis est q; fecit quā multa quę facta sunt. In illo enim viuimus, mouemur, & sumus. Istōrū autē pleraq; remota sunt à mente nostra propter dissimilitudinē sui generis, quomiam corporalia sunt: nec idonea est ipsa mēs nostra, in ipsis rationibus quib. facta sunt ea videre apud deū, vt per hoc sciamus quot & quanta qualiaq; sint, etiam si non ea videamus per corporis sensus. Remota quippe sunt à sensibus corporis nostri, quoniā longē sunt, vel interpositis aut oppositis aliis, à nostro contuitu tactūq; separantur. Ex quo fit, vt maior ad illa inuenienda sit labor, quā ad illū à quo facta sunt, cum sit incōparabili scēlitate præstantius illū ex quantulacunq; particula pia mente sentite, quā illa vniuersa comprehendere. **V**nde rectē cōspantur in libro Sapientię inquisitores huius seculi. Si enim tātū, inquit, potuerūt valere, vt possent æstimare seculū, quomodo eius Dominum non facilius inuenerūt: Ignota enim sunt fundamenta terrę oculis nostris, & qui fundauit terram, propinquat mentibus nostris. **I**A M nunc consideremus ea quę fecit Deus omnia simul, à quibus in die sexto cōsummatis, requieuit in septimo, postea consideratur opera eius, in quibus vsq; nunc operatur. Ipse enim ante secula. A seculo autem ea dicimus ex quo cepit seculū, sicut ipsum mundū. In seculo autē, sicut ea quę nascuntur in mundo. Cū ergo Scriptura dixisset, Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil: paulo post ait, In mundo erat, & mundus per ipsum factus est. De hoc opere Dei alio loco scriptū est, **Q**ui fecisti mundum de materia informi: hic mundus plerunq; cęli & terrę nomine nuncupatur, sicut iam cōmemorauimus, quę Scriptura dicit Deū fecisse, cū fact⁹ est dies. De quibus verbis iam quātum visum est disputauimus, quemadmodū cōgruat cōditioni mūdi huius, & quod sex diebus consummatus est cū omnibus quę in eo sunt, & q; tūc factus, cū factus est dies, vt & illud congruat q; creauit omnia simul. **H**uius vniuersę Dei creaturę multa non nouimus: siue quę in cęlis sunt altius quā vt nosser sensus ea possit attingere: siue quę in regionib⁹ terrarū sunt foras in habitabilibus: siue quę deorsum latent, vel in profundo abyssi, vel in oculis sinibus terrę. **H**ęc igitur antequam fierent, vtique non erant. **Q**uomodo ergo Deo nota erant quę non erant? Et rursus quomodo ea faceret quę sibi nota non erant? Non enim quicquam fecit ignorans. Nota ergo fecit, non facta cognouit. Proinde anteq; fierent, & erant & non erant. Erant in Dei scientia, non erant in sua natura: ac per hoc factus est dies ille, cui vtroque modo innotescerent, & in deo & i seipsis. Illa velut matutina siue diurna cognitio, hęc verō velut vespertina. Ipsi autem Deo non audeo

dicere alio modo innotuisse, cū ea fecisset, quam illo quo ea nouerat vt faceret, apud quem non est cōmutatio, nec momenti obūbratio. **N**on sanē propter inferiorum scientiā nunciis indiget, quasi per eos fiat sciētiōr: sed illo simplici ac mirabili modo nouit omnia stabiliter atq; incommutabiliter. **H**abet autem nūcios propter nos & propter ipsos, quia illo modo Deo parere & assistere, vt eū de inferioribus consulant, ciūsq; supernis præceptis & iussis vt obtemperent, bonum est eis in ordine proprię naturę atq; substantię. **N**ūcij autē Gręcē angeli dicūtur, quo nomine generali vniuersa illa superna ciuitas nuncupatur, quem primū diē conditū existimamus. **N**ā nec illud eos latuit mysterium regni cęlorū, quod opportuno tēpore reuelatū est pro salute nostra, quo ex hac peregrinatione liberati, eorū cętui cōiungamur. **N**eq; hoc ignorarent, quandoquidem ipsum semen, quod opportuno tēpore aduenit, per ipsos dispositū est in manu mediatoris, id est in eius potestate, qui Dominus eorum est, & in forma Dei, & in forma serui. **D**icit itē Apostolus: Mihi enim minimo omnium sanctorū data est gratia hęc, annunciare in gentibus inuestigabiles diuitias Christi, & illuminare quę sit dispositio & dispensatio sacramenti, quod fuit absconditū à seculis in Deo, qui vniuersa creauit, vt innotesceret principib⁹ & potestatibus in cęlestibus per ecclesiam multiformis sapientię Dei, secundū propositum seculorū, quā fecit in Christo Iesu Dño nostro. **S**ic ergo fuit hoc absconditum à seculis in Deo, vt tamen innotesceret principibus & potestatibus in cęlestibus per ecclesiam multiformis sapientię Dei: quia ibi primitus ecclesia quō post resurrectionem & ista ecclesia cōgreganda est, vt sum⁹ æquales angelis Dei. **I**llis ergo à seculis innotuit, quia omnis creatura nō ante secula, sed à seculis. **A**b ipsa enim exorta sunt secula, & ipsa à seculis, quoniā ininitū eius ininitus seculorum est: vniuersa autē ante secula, per quę facta sunt secula. **I**deoq; ex persona Sapientię, Ante secula, inquit, fundauit me, vt in ea faceret omnia: cui dictū est, Omnia in sapientiā fecisti. **Q**uod autē non in Deo tantū innotescit angelis, q; absconditū est, verum etiam hic eis apparet, cū efficitur atq; propalatur, idem Apostolus ita testis est: **E**t sine dubio, inquit, magnū est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, iustificatū est in spiritu, apparuit angelis, prædicatum est in gentibus, creditū est in mūdo, assumptū est in gloria. **E**t nisi fallor, fmirum est si non omnia quę dicitur Deus tanquā ad presens tēpus cognoscere, ideo dicitur, quia cognosci facit, siue ab angelis, siue ab hominibus. **M**odus quippe iste locutionis eū per efficientē id quod efficitur significatur, crebrō est in Scripturis sanctis: maxime cū de deo aliquid dicitur quod ei ad proprietatē locutionis non cōuenire præsidens mētib⁹ nostris ipsa veritas clamat. **I**A M nunc ergo discernamus opera Dei, quę vsq; nunc operat, ab illis operibus à quibus in die septimo requieuit. **S**unt enim qui arbitrant tantūmodo mūdum ipsum factum à Deo, cętera iā fieri ab ipso mūdo, sicut ille ordinauit & iussit, **D**eū autē ipsum nihil operari. **C**ōtra quos p̄fertur illa sententia Domini: Pater me⁹ vsq; nunc operatur. **E**t ne quiquā putaret apud se illū aliquid operari, nō i hoc mūdo: Pater in me manēs, inquit, facit opera sua: & sicut pater suscitauit mortuos & viuificat, sic & filij⁹ quos vult viuificat. **D**einde quia non solū magna atque præcipua, verū etiam ista terrana & extrema ipse operatur, ita dicit Apostolus: Stulte tu quod feminas non viuificatur, nisi prius moriantur. **E**t quod feminas, non corpus quod futurum est feminas, sed nudum granum iſferē tritici, aut alicuius cetero

fac. 1. c. 17.
Angeli.
C. 27. xix.

2. Retrad.
cap. 24.
Gal. 3. c. 19

Eph. 3. b. 8.

al. plurima.

Omnia gubernari diuina prouidentia.
CAP. V. 17.
Sap. 6. c. 17.

Matt. 22. c. 30.

Heb. 1. a. 1.
Pro. 8. c. 21.
Psal. 118. c. 24.

1. Tim. 3. d. 16.

al. verum.
al. quia.

Deū adoperari.
CAP. V. 17.
20. 14.

Ioan. 5. c. 17.

1. Cor. 15. c. 36.

al. forte
is c. 20.

al. intercedit.

Gen. 2. a. 2.

al. plurima.

Omnia gubernari diuina prouidentia.
CAP. V. 17.
Sap. 6. c. 17.

Psal. 148. 7.

Mat. 10. c. 26.
Mat. 6. d. 30.

Argumenta diuina prouidentia.
CAP. V. 17.
20. 14.

Sap. 11. d. 21.

ceterorum: Deus autē dat illi corpus quomodo voluerit, & vnicuique semen proprium corpus. **S**ic ergo credamus, vel si possumus etiam intelligamus vsq; nunc operari Deū, vt si conditis ab eo rebus operatio eius subtrahatur, iſtereant. **S**ed planē si aliquā creaturam sic eum nūc instituire putauerimus, vt genus eius primā illi suę conditioni nō inferuerit, apertē cōtradiciamus dicenti Scripturę, quod consummauerit omnia opera sua in die sexto. **S**ecundū illa enim genera rerum, quę primum condidit, noua eum multa facere, quę tunc nō fecit, manifestū est. **N**ouum autem genus instituire credi rectē non potest, quoniā tunc omnia consummavit. **M**ouet itaq; occulta potentia vniuersam creaturam suam, eōq; motu illa versata dū angeli iussa perficiunt, dū circueunt sidera, dum alternant venti, dum abyssus aquarum lapsibus & diuersis etiam per aërem conglotationib. agitatur, dum vireta pullulant suāq; semina euoluūt, dū animalia gignunt, varioq; appetitu proprias vitas agunt, dum iniqui iustos exerceere prouidentur, explicat secula, quę illi cum primū condita sunt tanq; implicata in diderat: quę tamen in suos cursus nō explicauerūt, si ea ille qui condidit, prouido motu administrare cessaret. **A**DMONERI autē nos oportet iis quę in tempore formantur atq; nascuntur, quomodo ista cōsiderare debeamus. **N**ō enim frustra de Sapientiā scriptū est, quod amatoribus suis ostēdit se in vis hilariter, & in omni prouidentia occurrit illis. **N**ec omnino audiendi sunt, qui putauerunt sublimes quidē mundi partes, id est à confinio corpulentioris aëris huius & supra, diuina prouidentia gubernari: hanc autē imam partē terrenam & aquarū exhalationibus humescit, in quo venti nubēsq; confurgunt, casibus potius & fortuitis motibus agitari. **C**ōtra hos enim loquitur Psalmus, qui cū explicasset laudē cęlestium, se etiā ad ista inferiora cōuertit, dicens: **L**audate dominū de terra, dracones & omnes abyssi: ignis, grādus, nix, glacies, spiritus tempestatum, quę faciunt verbum eius. **N**ihil enim tam videtur calibus volui, quam omnes istę procellosę ac turbulentę qualitates, quibus cęli huius inferioris, quod nō immeritō etiam terrę nomine deputatum est, facies variatur & vertitur. **S**ed cū addidit, **Q**uę faciunt verbum eius: satis ostendit earū quoq; rerū ordinem diuino subditum imperio, latere nos potius, quā vniuersitatis deesse naturam. **Q**uod autem ore suo Saluator dicit, vnum passerem non cadere in terrā sine Dei volūtate, & quod seenum agri post paululum mittendum in clibanū, ipse tamen vestrat: nōnne confirmat nō solum totā istā mundi partem rebus mortalibus & corruptibilib. deputatam, verum etiam vilissimas eius abiectionissimāsque particulas diuina prouidentia regi? **E**t certē illi qui hoc negant, nec sanētis eloquiis tantę auctoritatis acquiescunt, si in hac mundi parte, quam putant fortuitis motibus perturbari, potius quam sapientiā diuinā summam regi: & vt hoc quasi probēt, gemino abutuntur argumēto, vel quod supra commemorauit, de incōstantia tēpestatum, vel de felicitatibus atq; infelicitatibus hominū, q; nō pro vitę meritis accidunt: viderent tantum ordinem, quantus in membris carnis cuiuslibet animātis apparet, non dico medicis, qui hęc propter suę artis necessitatem diligēter patefacta dinumerata rimati sunt: sed cuiuslibet medicis cordis & considerationis homini: nōnne clamarent, ne puncto quidem temporis Deū, à quo est omnis mensuratum modus, omnis parilitas numerorum, omnis ordo ponderum, ab eius gubernatione cessare? **Q**uid ergo absurdū, quid insulsum sentiri potest, quā cum totam esse vacuum nutu & regimine prouidentia,

cuius extrema & exigua videas tanta dispositione formari, vt aliquanto attentius cogitata ineffabilē incutiant admirationis horrorem? **E**t cum animę naturę corporis antecellat, quid est dementius quam putare nullum esse diuinę prouidentię indicium de moribus hominū, cum in eorū carne * tanta eius solertiā clareant & demōstrentur * indicia? **S**ed quia hęc minima in prōptu sunt sensibus nostris, & ea faciliē inuestigamus, elucet in eis ordo rerū: at illa quorū ordinē videre non possumus, inordinata arbitrat̄ur quę esse nō putant nisi q; videre possunt, aut si putant, tale aliquid putāt, quale videre cōsueuerūt. **N**ō s autē, quorū gressus, ne in illā peruersitate incidamus, eadē diuina prouidentia per sanctā Scripturā regit, ex ipsis quoq; operibus Dei eodē adiuuante indagare conemur, vbi hęc simul creauit, cū à consummatis suis operibus requieuit, quorū species per ordinē tēporum vsq; nunc operatur. **C**ōsiderem⁹ ergo cuiuslibet arboris pulchritudinem in robore, ramis, frondibus, pomis: hęc species nō vtique repente tāta ac talis est exorta, sed quo etiam ordine nouimus. **S**urrexit enim à radice, quam terrę primū gemen infixit: atque inde omnia illa formata & distincta creuerunt. **P**orrō illud germen ex femine: in femine ergo illa omnia fuerunt primitus, non mole corporeę magnitudinis, sed vi potentisq; causali. **N**am illa magnitudo, copia terrę & humoris congesta est. **S**ed illa in exiguo grano mirabilior præstantiorq; vis est, qua valuit adiacens humor commixtus terrę, tanquam materies veri in ligni illius qualitātē, in ramorū diffusionē, in foliorum vitiditatem, ac figuram, in fructuum formas & opulentiam omniumque ordinatissimā distinctionē. **Q**uid enim ex arbore illa surgit aut pendet, q; nō ex quodā occulto thesauro feminis illius extractum atque deprōptū est? **A**t illud semē ex arbore, licet non illa sed altera, atque illa rursus ex altero semine. **A**liquando autē & arbor ex arbore, cū furcul⁹ demitur atque plātatur. **E**rgo & semē ex arbore, & arbor ex femine & arbor ex arbore. **S**emen autē ex femine nullo modo, nisi arbor interueniat prius. **A**rbor verō ex arbore, etiā si semen nō interueniat. **A**lternis igitur successionebus alterū ex altero, sed vtrumque ex terra, nec ex ipsis terra. **P**rior igitur eorum parens terra. **S**ic & animalia, potest in certū esse, verū ex ipsis femina, an ipsa ex feminibus. **Q**uolibet tamen horum prius, ex terra certissimum est. **S**icut autē in ipso grano inuisibiliter erant omnia simul quę per tēpora in arbore surgent: ita & ipse mundus cogitandus est, cū **D**eus simul omnia creauit, habuisse simul omnia quę in illo & cū illo facta sunt, quādo factus est dies: non solū cęli cū sole & luna & sideribus, quorū species manet motu rotabili, & terra & abyssus, quę velut inconstantes motus patiūtur, atque inferius adiuncta partē alteram mundo cōferunt: sed etiam illa quę aqua & terra produxit potentialiter atque casualiter, priusquā per tēporū moras ita exorirentur, quomodo nobis iā nota sunt in eis operibus quę Deus vsq; nūc operatur. **Q**uę cū ita sint, hic est liber creaturę cęli & terrę: cū factus est dies, fecit Deus cęlum & terram, & omne viride agri antequā esset super terrā, & omne fœnum agri antequam exortum est: non sic quomodo facit opere quo nunc vsque operatur per pluuiam & hominum agriculturam. **A**d hoc enim adiunctum est: **N**on enim pluerat Deus super terram, nec erat homo qui operaretur terram: sed illo modo quo creauit omnia simul, senarioq; dierum numero consummavit, cum diem quem fecit eis quę fecit sexies præsentauit, non alterante spatio tēporaliter, sed ordinata cognitione casualiter. **A** quibus operibus in die septimo requieuit,

al. parte.
al. indicia.

Quomodo in Deo fuerint.
CAP. V. 17.
20. 14.

al. humoris.
que.

Ecl. 18. a. 1.

Gen. 2. a. 4.

Ibidem a. 5.

Eccl. 18. 2. 7.

etiam suam requiem eiusdem dici notitia gaudioque prebere dignatus: & ideo non cum in quolibet opere suo, sed in sua requie benedixit & sanctificauit. Vnde nullam vltiori creaturam instituens, sed ea quae omnia simul fecit, administratorio actu gubernans & mouens, sine cessatione operatur, simul & requiescens & operans, sicut iam ista tractata sunt: quorum operum eius quae usque nunc operatur, per volumina temporu explicandorum, vel exordium narrandi sumens, ait Scriptura: Fons autem ascen debat de terra, & irrigabat omnem faciem terrae. De quo fonte quia diximus quod dicendum putauimus, ea quae sequuntur ab alio consideremus exordio.

D. AVRELI AVGVSTINI DE GENESI AD LITERAM, LIB. VI.

Homo quomodo factus. CAP. 1. Gen. 2. b. 7.

Hic finxit Deus hominem puluerem de terra, & insufflauit in faciem eius flatu vitae, & factus est homo in animam viventem. Hic primo videndum est, vtrum ista recapitulatio sit, vt nunc dicatur quomodo factus sit homo quem sexto illo die factum legimus: an vero tunc quidem cum fecit omnia simul, in his etiam latenter hominem fecit, sicut foenum terrae antequam esset exortum: vt eo modo & ipse cum iam esset in secreto quodam naturae aliter factus, sicut illa quae simul ereauit cu factus est dies, accessu temporis etiam isto modo fieret, quo in hac perspicua forma vitam gerit, vel male vel bene: sicut foenum quod factum est antequam exoriretur super terram, accedente iam tempore & fontis illius irrigatione, exortum est vt esset super terram. Prius ergo secundum recapitulationem id conemur accipere: forsassis quippe ita homo factus sit in die sexto, sicut dies ipse primitus factus est, sicut firmamentum, sicut terra & mare. Neque enim haec dicenda sunt ante in quibusdam primordiis iam facta latuisse, ac deinde in hanc faciem qua mundus extructus est, accessu temporis tamquam exorta claruisse: sed ab exordio seculi cum factus est dies, conditum mundum, in cuius elementis simul sunt condita, quae post accessu temporis exoritur, vel fructuata vel animalia quaeque secundum genus suum. Nam nec ipsa sidera credendum est in elementis mundi primitus facta atque recedita, accessu postea temporis extitisse, atque in has enituisse formas quae caelitus fulgescunt, sed illo senario perfectionis numero creata simul omnia cu factus est dies. Vtrum ergo sic & homo ista iam specio qua in sua natura viuunt, & agit siue bonum siue malum, an & ipse in occulto sicut foenum agri antequam exortum est vt hoc ei post esset accessu temporis exoriri quod de puluere factus est.

Creatio hominis. CAP. 11.

Gen. 1. c. 6.

formatus erat, & illi iam soporato mulier ex latere iam facta erat, sed hoc tunc commemoratum non erat, quia nunc recapitulando commemoratum est. Neque enim sexto die factus est masculus, & accessu temporis postea facta femina: sed fecit eum, inquit, masculum & feminam fecit eos, & benedixit eos. Quomodo ergo iam homine in paradiso constituto mulier ei facta est? An & hoc praetermissum Scriptura recouit? Nam sexto illo die etiam paradisi platurus est, & ibi homo collocatus est, & soporatus est vt terra formaretur, & ea formata euigilauit, eiq; nomen imposuit. Sed haec nisi per temporales moras fieri non possent. Non itaque ita facta sunt sicut creata sunt omnia simul.

Coniunctio maris & feminae. CAP. 11.

Quantumlibet enim homo cogitet facilitatem qua Deus etiam haec simul cu ceteris fecit, verba certe hominis nouimus, nisi per temporales moras emitti voce non posse. Cu ergo verba hominis audimus, vel cu animantibus, vel cu mulieri nomen imposuit, vel cu secutus, etiam dixit: Propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem suam, & coniungetur uxori suae, & erunt duo in carne vna: quibuslibet syllabis ista sonuerit, nec duae quaeque in his verbis syllabae simul sonare potuerunt: quanto minus haec omnia cum iis quae simul creata sunt fieri? ac per hoc aut & illa omnia non simul ab ipso summo exordio seculorum, sed per moras atque interualla temporum facta sunt, dieque ille, non spiritali sed corporali substantia primum conditus, vel circuitu lucis nescio quomodo, vel emissione & contractione, maneat vesporem faciebat. Aut si consideratis omnibus quae superioribus sermonibus pertractata sunt, probabilis ratio persuasit, illum diem spiritalem sublimiter ac primitus conditam lucem quandam sapientem vocatum esse diem, cuius praesentia per ordinata cognitionem conditionum reru in numero senario praeretur: atque huic sententiae Scripturae verba congruere quod ait postea: Cum factus est dies, fecit Deus caelum & terram, & omne viride agri antequam esset super terram, & omne foenum agri antequam exoriretur, attestari etiam quod alibi scriptum est: Qui viuunt in aeternum creauit omnia simul: non est dubium hoc quod homo de limo terrae factus est, eiq; formata uxor ex latere, iam non ad conditionem qua simul omnia facta sunt pertinere, quibus perfectis requieuit Deus, sed ad ea operationem qua fitiam per volumina seculorum, qua usque nunc operatur. Huc accedit quod ipsa etiam verba quibus narratur quomodo Deus paradisi platurus sit, in eoque hominem quem fecerat collocauerit, ad cumque adduxerit animalia quibus nomina imponeret, in quibus cu adiutoriu simile illi non fuisse inuenerunt, tunc ei mulierem costa eius detracta formauerit: satis nos admonent haec non ad illam operationem pertinere, vnde requieuit in die septimo, sed ad istam potius qua per temporum cursus usque nunc operatur. Cu enim paradisi plantaretur, ita narrat. Et plantauit Deus paradisi in Eden ad orientem, & posuit ibi hominem quem finxerat. Et eiecit Deus adhuc de terra omne lignu pulchrum ad aspectum, & bonu ad escam.

Gen. 2. d. 24.

al. confinn.

Gen. 2. a. 4. al. q. 2.

Eccl. 18. 2. 7.

Gen. 2. b. 8. lib. 6. 15. 19. d. 10. & 21.

al. narratur. Gen. 2. b. 8.

Lignorum productio. CAP. 11. 111.

Cum dicat ergo: Eiecit adhuc de terra omne lignu pulchru ad aspectum: manifestat vti que quod aliter nunc eiecerit de terra lignum, aliter tunc cu tertio die produxit terra herba pabuli, seminantem semen secundu genus suum, & lignum fructuosum secundum suum genus. Hoc est enim, eiecit adhuc, super illud scilicet quod iam eiecerat: tunc vti que potentialiter & causaliter in opere pertinente ad creanda omnia simul, & quibus consummatis in die septimo requieuit, nunc autem visibiliter in opere pertinente ad temporum cursum, sicut usque nunc operatur. Nisi forte quis dicat, non omne ligni genus tertio die creatum, sed dilatum aliquo

al. omnia.

al. esse.

al. sing. attr. tu.

De ordine qui videtur. Posit. pra. Posit. CAP. 7. v.

Gen. 2. c. 18.

Gen. 2. a. 4. al. q. 2.

al. viri. Homo quomodo factus. CAP. 11. 111.

quid quod sexto crearetur, cu homo factus est atque in paradiso constitutus. Sed quae sexto die creata sunt, appertissime Scriptura declarat, anima viuua scilicet secundum vnu quodque genus, quadrupedum, & reptium & bestiaru, & ipso homo ad imaginem Dei masculus & femina. Proinde potuit praetermittere quomodo sit homo factus, quem tamen ipso die factum ipse narrauit, vt recapitulando postea, quemadmodu etiam factus fuerit, intimaret, hoc est, de terrae puluere, & mulier illi de latere: non tamen aliquod creaturę genus praetermittere, vel in eo quod dixit Deus, fiat, vel faciamus, vel in eo quod dicitur, & sic est factu, siue fecit Deus. Alioquin frustra per singulos dies tam diligenter disticta sunt omnia, si per mixtionis dieu potest vlla suspicio residere, vt cu herba & lignu dici tertio sit attributu, aliqua ligna etiam sexto die creata esse credamus, que in ipso sexto die Scriptura creuerit.

De ordine qui videtur. Posit. pra. Posit. CAP. 7. v.

Gen. 2. c. 18.

Postremo quid respondebimus de bestiis agri, & volatilibus caeli, quae adduxit Deus ad Adam vt videret quid ea vocaret: Quod ita scriptu est: Et dixit Dominus Deus, Non est bonu esse hominē solū, faciamus illi adiutorium secundum ipsum. Et finxit Deus adhuc de terra omnes bestias agri, & omnia volatilia caeli, & adduxit illa ad Adam, vt videret quid vocaret illa: & omne quod vocauit Adā animā viuā, hoc nomen est illi. Et vocauit Adā nomina omnibus pecoribus, & omnibus volatilibus caeli, & omnibus bestiis agri. Adā autē non est inuētus adiutor similis ipsi. Et iniecit deus mētē alienationē super Adam, & obdormiuit, & sumpsit vnā de costis eius, & impleuit carnem in locū eius, & edificauit Dominus Deus costam quam sumpsit de Adā in muliere. Si ergo consequēter, cu in pecoribus & bestiis agri & volatilibus caeli non esset inuentum adiutorium simile homini, fecit ei Deus adiutoriu simile de costa lateris eius: hoc autem factu est cu caedē bestias agri & volatilia caeli adhuc, de terra finxit, & ad illum adduxisset adhuc, quomodo sexto die, factu hoc potest intelligi, quando quidem illo die terra produxit animam viuā secundum verbum Dei, volatilia verō quinto die produxerūt atque similiter secundum verbu Dei: Non itaque hic dicitur, Et finxit deus adhuc de terra omnes bestias agri, & omnia volatilia caeli, nisi quia iam terra produxerat omnes bestias agri sexto die, & aqua omnia volatilia caeli quinto die. Aliter ergo tunc, id est, potēcialiter atque causaliter, sicut illi operi cōpetebat, quo creauit oīa simul, a quibus in die septimo requieuit: aliter autē nūc, sicut euidem que per temporalia spacia creat, usque nunc operatur. Ac per hoc iam per istos notissimos lucis corporalis dies, qui circuitu solis sunt, Eua facta est de latere viri sui. Tunc enim deus adhuc finxit de terra bestias & volatilia, in quibus cu adiutoriu simile ipsi Adā non esset inuētus, illa formata est. In talibus ergo diebus etiam ipsum de limo finxit deus. Neque enim dicendum est, masculum quidem sexto die factu, feminā verō posteriorib; diebus, cu ipso sexto die aperitissimē dictu sit, masculu & feminā fecit eos, & benedixit eos, & cetera quae de ambobus & ad ambos dicitur. Aliter ergo tunc ambo, & nunc aliter ambo. Tunc scilicet secundu potētiā per verbu dei tanquam feminaliter mundo inditam, cu creauit omnia simul a quib; in die septimo requieuit: ex quibus omnia sui quaeque temporibus iam per seculoru ordinē fierent: nunc autem secundum operationem praebendam temporibus qua usque nunc operatur: & oportebat iam tempore suo fieri Adam de limo terrae, cuiusque mulierem ex virili latere.

Eccl. 18. 2. 7.

al. viri. Homo quomodo factus. CAP. 11. 111.

simul: partim ad istos appositos, in quibus operatur quotidie quicquid ex illis tanquam inuolucris primordia libus in tempore euoluitur: si non importunē atque absurdē Scripturae verba secuti sumus, quae nos ad haec distinguenda duxerūt, cauēdu est ne propter ipsaru rerum aliquanto difficilē perceptionē, quā tardiores assequi non sufficiūt, putemur aliquid sentire ac dicere, quod scimus nos nec sentire nec dicere. Quāquā enim praecedentibus sermonibus quātum potuerim, lectorē praerulerim, plures tamē arbitror caligare in his locis: & putare ita fuisse prius hominem in illo Dei opere quo cuncta simul creata sunt, vt aliquā vitam duceret, & vt Dei locutionē ad se directā, cum dixit Deus, Ecce dedi vobis omne pabulu feminale, discerneret, crederet, intelligeret. Nouerit ergo qui hoc putat, nō hoc modo me sensisse neque dixisse. Sed rursus si dixerō, nō ita fuisse hominē in illa prima rerum conditione qua creauit Deus omnia simul, sicuti est non tantu perfectae etatis homo, sed ne infans quidē, nec tantum infans, sed ne puerperiu quidē in vtero matris, nec tantu hoc, sed ne semē quidē visibile hominis, putabit omnino nō fuisse. Redeat ergo ad Scripturam, inueniet sexto die hominē factu ad imaginē Dei, factos autem masculum & feminam. Item quaerat quando facta sit femina, inueniet extra illos sex dies: tunc enim facta est, quando Deus de terra finxit adhuc bestias agri & volatilia caeli, nō quādo volatilia produxerūt aqua, & animā viuā in qua bestiae sunt, produxit terra. Tunc autē factus est homo, & masculus & femina, ergo & tunc & postea. Neque enim tunc & nō postea, aut verō postea & non tunc: nec alij postea, sed iudē ipsi aliter tunc aliter postea. Quaeret ex me quomodo: Respondebo, postea visibiliter, sicut species humanae constitutionis nota nobis est, nō tamē parentib; generatibus, sed ille de limo, illa de costa est. Quaeret tunc quomodo? Respondebo, inuisibiliter, potēcialiter, causaliter, quomodo fuit futura non facta. Hic forte nō intelligit. Subtrahunt enim ei cuncta quae nouerat, usque ad ipsam feminu corpulentia, neque enim vel tale aliquid homo iam erat, cu in prima illa sex dierum conditione factus erat. Datur quidē de feminibus ad hāc tē nōnulla similitudo, propter illa quae in eis futura conferta sunt, verū tamē ante omnia visibilia femina sunt illae causae, sed non intelligit. Quid ergo faciā, nisi quātū possum salubriter moncam, vt Scripturae Dei credat: & tunc hominē factu, de quo alibi Scriptura dicit: Qui viuunt in aeternum creauit omnia simul: & tunc quando iam non simul, sed suis quaeque temporibus creans, finxit eum de limo terrae, & ex eius oste mulierē: cum nec isto modo eos illo sexto die factos, nec tamen eos illo sexto die nō factos intelligere Scriptura permittat? Forte ergo animae eorum sexto die illo factae erant, vbi & ipsa imago Dei rectē intelligitur in spiritibus mentis eorum, vt postea corpora conformarentur: Sed neque hoc credere eadem Scriptura permittit. Primu propter illa operum consummationem, quae nō video quomodo possit intelligi, si defuit aliquid tunc non causaliter conditum, quod postea visibiliter conderetur. Deinde quia factus ille masculi & feminae nisi in corporib; esse nō potest. Quod si quisquam secundum intellectum & actionem tanquam vtrunq; sexum in vna anima accipiendum putauerit, quid faciet de his quae ad escam Deus ipso dedit die de lignorum fructibus, quae nisi homini habenti corpus non vti que congrua est? Nam etiam haec escā figuratē accipere quisquam voluerit, nec dedit a proprietate rerum gestarum, quae primitus in huiusmodi narrationibus omni obseruatione fundata est.

al. q. 2.

Eccl. 18. 2. 7.

Animae quomodo creatae. CAP. 11. 111. al. in spiritu & mente al. formarentur.

al. viri.

al. factus.

Vos Deitas creaturas. CAP. VII.

Mat. 28. d. 20. Ier. 1. b. 5. Heb. 7. a. 5.

Gen. 1. c. 2. 6.

Merita nondum natorum. CAP. IX.

Hier. 1. b. 5.

Heb. 7. a. 5.

Eph. 1. 3. 4.

Rom. 9. c. 21.

Psal. 50. b. 7.

QVOMODO ergo loquebatur, inquit, eis qui nondum audiebant nec intelligebant, quia nec erant qui verba perciperent: Possent respōdere sic illos allocutū Deū, quemadmodum Christus nos nondum natos, etiā lōgē post futuros, nec tantū nos, sed etiā eos omnes qui futuri sunt post nos. Omnibus enim dicebat quos suos futuros videbat, Ecce ego vobiscū sum vsq; in cōsummationē seculi: sicut Deo notus erat Propheta, cui dixit priusquā te formarē in vtero noui te: sicut decimatus est Leui cū esset in lūbis Abrahā: cur enim non ita & ipse Abrahā in Adā, & ipse Adā in primis operibus mūdi quā De^o creauit omnia simul: Sed verba Domini per os carnis eius, & verba Dei per ora Prophetarū tēporali corporis voce proferuntur, & omnibus syllabis suis, congruas temporum moras sumit atq; consumit. Cū verō Deus dicebat, Faciamus hominem ad imaginē & similitudinem nostram, & habeat potestatem pisciū maris & volatiliū cęli, & omnium pecorū, & omnis terrę, & omnium reptantium quę repunt super terrā: & crescite & multiplicamini & implete terrā, & dominamini eius, & habete potestatem pisciū maris & volatiliū cęli & omnium pecorū & omnis terrę & omnium reptantium quę repunt super terrā: & ecce dedi vobis omne pabulū seminale, seminans semen quę est super omnē terram, & omne lignum fructiferum, quod habet in se fructū seminis seminalis quod erit vobis ad escā: ipse sermo eius ante omnem aēris sonum, ante omnē carnis & nubis vocē, in illa summa eius sapientia per quā facta sunt omnia, nō quasi humanis auribus instrepebat, sed rebus factis rerū faciendarū causas inferebat, & omnipotenti potētia futura faciebat, hominēq; suo tempore mandandū, in temporū tanquā femine vel tanquam radice condebat, quādo condebat omne vnde inciperēt secula, ab illo condita qui est ante secula. Creaturę quippe alię creaturas alias, quędā tempore, quędā causis præcedūt: ille autē omnia quę fecit non solū excellentia, qua etiam causaliter effectōr est, verū etiā aternitate præcedit. Sed de hoc oportuni oribus deinde Scripturarū locis fortassis plenius discernendum est. **N V N C** de homine quod ceptū est terminetur, ea moderatione seruata, vt in profundo Scripturę sensu magis præstent diligentia requirēdi, quā affirmandi meritarit. Quia enim nouerat Hieremiā Deus priusquā eum formaret in vtero, dubitare fas non est. Apertissimē quippe dicit: Priusquā te formarem in vtero, noui te. Vbi autē illū nosset ante quā ita formasset, & si nostrę infirmitati assequi vel difficile vel impossibile est: vtrū in aliquibus propinquioribus causis, sicut leui in lumbis Abrahę decimatus est: an in ipso Adā, in quo humanū genus tanquā radicaliter institutū est: & in eo ipso vtrū iā cum de limo formatus esset, an cū causaliter in his operibus factus quę creauit omnia simul: an verō ante omnē potētis creaturā, sicut elegit & prædestinavit sanctos suos ante mūdi constitutionem: an potius in omnibus præcedentibus causis, siue quas commemorauit, siue quas non cōmemorauit, priusquā in vtero formaretur: non arbitror scrupulosius queri oportere: dūmodo Hieremiam constet, ex quo est in hac luce à parentibus editus, ex illo egisse vitam propriā, qua grandescens aetatis accessu, posset viuere siue malē siue bene, antea verō nullo modo, nō solū priusquā in vtero formaretur, sed nec iam ibi formatus antequam natus. Neq; enim habet vllā cūctationem illa Apostolica sententia de geminis in rebecca vtero nondum agentibus aliquid boni aut mali. Nec tamen frustra scriptū est, nec infantem mundum esse à peccato, cuius est vnus dici vita super terram. Et illud in Psalmo: Ego in iniquita-

tibus conceptus sum, & in peccatis mater mea me in vtero aluit. Et quod in Adā omnes moriantur in quo omnes peccauerūt. Nūc autē liquidō teneamus, quęlibet parentum merita traiciantur in prole, quęcunque gratia Dei antequā nascatur quęq; sanctificet, nec iniquitatē esse apud Deum, nec boni malive agere quęcquā, quod ad propriā personā pertineat, antequā natus est. Illamque sententiam qua nonnulli perit a libi peccasse magis minusq; animas, & pro diuersorū meritis peccatorum in diuersa corpora esse detrasas, Apostolica nō cōuenire sententia: cū apertissimē dictū sit, nihil egisse nondū natos, seu boni seu mali. Ac per hoc alia quęstio est suo loco retractanda, quid de peccato primorū parentum qui duo soli fuerunt, generis humani contraxerit vniuersa conspersio. Nihil tamē talium meritorum habere potuisse hominē antequam de terrę puluere factus esset, antequam suo tempore viueret, nulla quęstio est. Sicur enim Esau & Iacob, quos nondū natos dixit Apostolus nihil egisse boni aut mali, nō possemus dicere traxisse aliquid meriti de parētibus, si nec ipsi parētes egissent aliquid boni aut mali: nec genus humanū peccasse in Adā, si ipse non peccasset Adā: non autē peccasset Adā, nisi iā suo tēpore viueret, quo posset viuere siue bene siue malē: ita frustra peccatū eius, seu rectē factū requiritur, cū adhuc in rebus simul creatis causaliter conditus, nec vita propria iā viuebat, nec in parētibus sic viuentibus erat. In illa enim prima conditione mundi, cū Deus omnia simul creauit, homo fact^o est qui esset fururus, ratio creandi hominis, nō actio creati. **S E D** hac aliter in verbo Dei, vbi ista non facta, sed aeterna sunt. Aliter in elementis mundi, vbi omnia simul facta futura sunt. Aliter in rebus, quę secundū causas simul creatas, nō iā simul sed suo quęque tēpore creantur: in quibus Adā iā formatus ex limo, & Dei flau animatus, sicut scēnū exortū. Aliter in feminibus, in quibus rursus quasi primordiales causas repetitur: de rebus ductę quę secundū causas quas primū cōdidit extiterāt, velut herba ex terra, semē ex herba. In quib^o omnibus ea iā facta modos & actus sui tēporis acceperunt, quę ex occultis atque inuisibilibus rationib^o, quę in creatura causaliter latēt, in manifestas formas naturasq; prodierunt. Sicut herba exorta super terrā, & homo factus in animā viuā, & cetera huiusmodi, siue fructa siue animātia, ad illā operationē Dei pertinentia, quę vsq; nunc operatur. Sed etiam ista fecerūt tāquā iterū seipsa inuisibilibus in occulta quadā vi generādi, quā extraxerūt de illis primordiis causalitū suarū, i quib^o creato mūdo cū fact^o est dies, antequā in manifestā speciē sui generis exorirentur, inserta sunt. **S I** enim prima illa opera Dei, cū simul oīa creauit, in suo modo perfecta nō essent, ea proculdubid post adderentur quę illis perficiēdis defuissent: vt quędā vniuersitatis perfectio ex vtriusq; cōstaret, singulis quasi semis: velut alicuius totius partes essent, quarum coniunctione ipsum totū cuius partes fuerant, cōpleretur. Rursus si ita essent illa perfecta, sicut perficiuntur, cum suis quęq; temporibus in manifestas formas actūsque procreantur: profectō aut nihil ex eis postea per tēpora fieret: aut hoc fieret quōd ex istis quę suo quęque iā tēpore oriuntur, deus non cessat operari. Nūc autē quia iam & consummata quodammodo, & quodammodo inchoata sunt, ea ipsa quę cōsequētib^o conuolucenda temporibus primitus Deus omnia simul creauit cum faceret mundū: cōsummata quidē, quoniam nihil habent illa in naturis propriis quibus suorū temporum cursus agunt, quod nō in illis causaliter factum sit: inchoata verō, quoniam quędā erant quasi semina

Rom. 3. c. 18

Rom. 9. c. 11

Res variis modis condite. CAP. X.

aliqua.

Inchoatio rerū & perfectio. CAP. XI.

futuro-

Gen. 1. a. 1.

Modus creandi hominis. CAP. XII.

Psal. 43. a. 3. Psal. 135. b. 21.

Ioan. 1. a. 3.

Psal. 101. a. 6.

Psal. 94. 5.

Gen. 1. c. 27.

Psal. 48. 13.

futurorum, per seculū tractū ex occulto in manifestum locis congruis exerenda ipsius etiam Scripturę verba satis ad hoc admonēdū insigniter vigent, si quis in eis cuiuslibet. Nā & consummata ea dicit & inchoata: nisi enim consummata essent, non scriptum esset: Et consummata sunt cęlum & terra, & omnis compositio illorū: & consummauit Deus in sexto omnia opera sua quę fecit: & requieuit Deus in die septimo ab omnibus operibus suis quę fecit: & benedixit Deus diē septimū, & sanctificauit eū. Rursusq; nisi inchoata essent, non ita sequeretur, quia illa die requieuit ab omnibus operibus suis quę inchoauit Deus facere. Hic igitur si quis inquirat, quomodo consummauit & quomodo inchoauit: neq; enim alia cōsummauit, alia inchoauit, sed eadē ipsa vtriq; a quib^o in die septimo requieuit: ex eis quę supra diximus clarū est. Consummasse quippe ista intelligimus Deū, cum creauit omnia simul ita perfectē, vt nihil ei adhuc in tōrdinem tēporū creandū esset, quod non hic ab eo iā in ordine causalitū creatum esset. Inchoasse autē, vt quod hic præfixerat eausis, post impleter effectū. Proinde formauit Deus hominē puluere terrę, vel limū terrę, hoc est de puluere vel limo terre: & inspirauit siue insufflauit in eius faciē spiritū vitę, & factus est homo in animā viuā. Nō tūc prædestinatus: hoc enim ante seculum in præscientia creatoris: neq; tunc causaliter vel cōsummatē inchoatus, vel inchoate consummatus: hoc enim à seculo in rationibus primordialibus, cū simul omnia crearetur: sed creatus in tēpore suo, visibilibus in corpore, inuisibilibus in anima, constans ex anima & corpore. **I A M** ergo videamus quomodo cum fecerit deus, primum de terra corpus eius, post etiam de anima videbimus, si quid valebimus. Quōd enim manibus corporalibus Deus de limo finxerit hominē, nūmū puerilis cogitatio est, ita vt si hoc Scriptura dixisset, magis eū qui scriptū trāsalo verbo vsum credere deberemus, quā Deū talibus membrorū lineamētis detorminātū, qualia videmus in corporibus nostris. Dicitū est enim: Manus tua gentes disperdidit, Et eduxisti populum tuum in manu forti & brachio excelso. Sed pro potestate & virtute Dei positū huius membri nomē, quis vsque adeo desipit vt nō intelligat? Nec illud audiendū est, quod nonnulli putant, ideo precipuum Dei opus esse hominē, quia cetera dixit & facta sunt, hunc autē ipse fecit: sed ideo potius, quia hunc ad imaginē suā fecit. Nam illa quę dixit & facta sunt, ideo sic scriptū est, quia per verbū eius facta sunt, sicut per hominē hominibus dici potuit verbis quę tēporaliter cogitatur & voce proferuntur. Nō sic autē loquitur Deus, nisi per corporale creaturā loquitur, sicut Abrahę, sicut Moyfi, sicut per nubē de filio suo. Ante verō omnē creaturā, vt esset ipsa creatura, eo verbo dictum est, quod in principio erat de^o apud Deū: & quia omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factū est nihil vtriq; & homo per ipsū factus est. Certē enim cęlū verbo fecit, quia dixit & factum est. Scriptū est tamen, Et opera manū tuarū sunt cęli. Et de hoc imo quasi fundō mundi scriptū est: Quoniam ipse est mare, & ipse fecit illud, & aridā manus eius finxerunt. Nō igitur hoc in honorem hominis deputetur, velut cetera de^o dixerit, & facta sint, hūc autem ipse fecerit: aut verbo cetera, hunc autem manibus fecerit. Sed hoc excellit in homine, quia Deus ad imaginem suam hominem fecit, propter hoc quod ei dedit mentem intellectualem qua præstat pecoribus, vnde iam superiore loco differuimus. In quo honore positus, si non intellexerit vt bene agat, eisdem ipsis pecoribus quibus præstat esse comparabitur. Sic etenim scriptum est, Homo in honore positus non intel-

lexit, comparatus est pecorib^o infensatis, & similis factus est eis. Nam & pecora deus fecit, sed non ad imaginē suam. Nec dicendū est, hominē ipse fecit, pecora verō iussit, & facta sunt: & hunc enim & illa per verbū suū fecit, per quod facta sunt omnia. Sed quia idē verbum & sapientia & virtus eius est, dicitur & manus eius non visibile mēbrū, sed efficiēdi potentia. Nam & eadem Scriptura quę dicit, quod Deus hominē de limo terre finxerit, dixit etiam quod bestias agri de terra finxerit, quando eas cū volatilib^o cęli ad Adā adduxit, vt videret quid ea vocaret. Sic enī scriptū est, Et finxit Deus adhuc de terra omnes bestias. Si enim & hominē de terra & bestias de terra ipse formauit, quid habet homo excellentius in hac re, nisi quod ipse ad imaginē Dei creatus est? Nec tamen hoc secundū corpus, sed secundū intellectū mentis, de quo post loquemur. Quāquam & in ipso corpore habeat quandā proprietatē quę hoc indicet, quod erecta statura fact^o est, vt hoc ipso admoneretur, non sibi terrena esse sectanda velut pecora, quorū volu ptas omnis ex terra est, vnde in aliu cuncta pecora prona atque prostrata sunt. Cōgruit ergo & corpus quod eiusdē animę rationali, non secundū lineamētā figurę mēbrorum, sed potius secundū id quod in cęlum erectum est ad intuenda quę in corpore ipsius mundi superna sunt: sicut anima rationalis in ea debet erigi, quę in spiritalibus natura maximē excellent, vt quę sursum sunt, sapiat, non quę super terram. **S E D** quomodo fecit eū deus de limo terre, vtrū repente in ætate perfecta, hoc est virili atq; iuuenili, an sicut nunc vsque format in vteris matrum? Neq; enim alius hæc facit quā ille qui dixit, Priusquā te formarē in vtero, noui te: vt illud tantum proprium habuerit Adam, quōd non ex parentibus natus est, sed factus ex terra: eo tamen modo vt in hoc perficiendo, & per ætates augendo hi temporum numeri cōplerētur, quos naturę humani generis attributos videm^o. An potius hoc non est requirēdum? Vtrumlibet enim fecerit, hoc fecit quod deū, & omnipotentē & sapientem posse ac facere congruebat. Ita enim certas tēporum leges generibus qualitatibusq; rerum in manifestum ex abditō producendis attribuit, vt eius volūtas sit super omnia. Potentia qui ppe sua numeros creaturę dedit, non ipsam potentiam eisdem numeris aligauit. Nam spiritus eius ita faciendo mundo superferrebat, vt & factō superferatur, nō corporalibus locis, sed excellentia potestatis. Quis enim nescit aquā concretam terrę, cum ad radices vitis venerit, duci in saginam ligni illius: atque in eo sumere qualitatem qua in vnam procedat paulatim erumpentē, atque in ea grādescere, vinum fiat, maturumq; dulcescat, quod adhuc feruescat expresum, & quādam verustate firmatum, ad vsum bibēdi vtilius iucundiusq; perueniat? **N**um idē Dominus lignum quæruiuit aut terram, aut has temporum moras, cum aquam mīro compendio conuertit in vinum, & tale vinum quod ebrius etiam conuiuia laudaret? Nunquid adiutorio temporis eguit conditor temporis? Nōne certis dierum numeris suo cuique generi accommodatis, omnis natura serpentiū coalescit, formatur, nascitur, roboratur? Num expectari sunt hi dies, vt in draconem virga conuerteretur de manu Moyfi & Aarō? Nec ista cum fiunt, cōtra naturam fiunt, nisi nobis quibus aliter naturę cursus innotuit, non autem Deo, cui hoc est natura quod fecerit. **Q V Æ R I** autem meritō potest, causales illę rationes quas mundo indidit, cum primū simul omnia creauit, quomodo sint institutę: Vtrū vt, quemadmodum videmus, cuncta nascētia vel fructicum vel animalium in suis conformationibus atque

Ioan. 1. a. 3.

Gen. 2. b. 7.

Ibid. c. 19.

2. Gen. dist. 16. cap. 9. quo citat.

al. eim.

Qua ætate auis statura cōditus fuerit Adam. CAP. XII. Ier. 1. b. 5.

al. proprietate.

Gen. 1. a. 1.

al. Nunquid Dominus ligum? Ioan. 1. b. 10.

Exo. 7. b. 10.

Rationes causales creatarū inditę. CAP. XII. Ier. 1. b. 5. Eccl. 13. 4. 1.

incrementis, sua pro diuersitate generū diuersa spacia peragerēt tēporum? An vt quēadmodū creditur fact⁹ Adā sine vllō progressu incrementorū virili atate cōtinuo conformarentur? Sed cur nō t̄ vtrāq; illas credimus habuisse, vt hoc ex eis futurū esset quod factori placuisset? Si enim illo modo dixerimus, incipiet contra ipsas factum videri, non solum etiā illud de aqua vinum, sed & omnia miracula quæ contra naturē vītatū cursum fiunt. Si autem isto modo, t̄ multum erit absurdus ipsas istas quotidianas naturæ formas & species contra illas primarias omnium nascentiū causales rationes suorum temporū peragere spacia. Restat ergo vt ad vtrūq; modū habiles creatæ sint, siue ad istū quo vītatissimē tēporalia trāscurrūt, siue ad illum quo rara & mirabilia fiunt, sicut Deo facere placuerit quod tēpori congruat. **V E R V N T A M E N** sic factus est homo quemadmodum illæ primæ causæ habebāt vt fieret primus homo, quē non ex parentibus nasci, qui nulli præcesserant, sed de limo formari oportebat secundum causalem rationē, in qua primitus factus erat. Nam si aliter factus est, non eum Deus in illorum sex dieŕū operibus fecerat: in quib⁹ cū dicitur factus, ipsam causam vtrique fecerat Deus t̄ qua erat suo tēpore homo futurus, & secundū quā fuerat ab t̄ illa faciendus: qui simul & consummauerat [has perspicuas species, producens] inchoata propter perfectionē causalem rationū, & inchoauerat [rationes causales sēndodum, mundo imprimens] consummanda propter ordinem temporum. Si ergo in illis primis rerum causis quas mundo primitus creator inseruit, non tantum posuit quod de limo formaturus erat hominem, sed etiam quemadmodum formaturus, vtrum sicut in matris utero, an in forma iuuenili, proculdubio sic fecit vt illic præfixerat. Neque enim contra dispositionem suam faceret. Si autē vim tantū ibi posuit possibilitatis, vt homo fieret quoquo modo, vt & sic posset, id est vt ideo quoq; ibi esset, quia sic & sic posset: vnum autē ipsum modū quo erat facturus in sua voluntate seruauit, cū mūdī cōstitutionem contexit: manifestum est etiam sic non factum esse hominē cōtra quod erat in illa prima conditione causarum: quia ibi erat etiam sic fieri posse, quamuis non ibi erat ita fieri necesse esse: hoc enim non erat in conditione creature, sed in placito creatoris, cuius voluntas rerum necessitas est. **N A M** & nos pro captu infirmitatis humanæ iā in ipsis reb⁹ tēpore exortis possum⁹ noscere quid in cuiusq; naturā sit: quā experimento t̄percepimus, sed vtrum etiam futurū sit ignoramus. Est quippe in natura huius, verbi gratia, iuuenis vt fenescat, sed vtrū hoc etiā sit in Dei voluntate, nescimus. Sed nec in natura esset, nisi in Dei voluntate prius fuisset, qui cōdidit oīa, & vtriq; occulta ratio est fenectutis in corpore iuuenili, vel iuuentutis in corpore puerili. Neque enim oculis cernitur sicut ipsa in puero puerina, sicut iuuentutis in iuuenē: sed aliā quadam notitia colligitur inesse in natura t̄ quidā latens, f̄ quo educātur in p̄optu numeri occulti, vel iuuentutis à pueritia, vel fenectutis à iuuentute. Occulta est ergo ista ratio qua fit vt hoc esse possit, sed oculis, mēti autē nō est occulta: vtrū autē hoc etiā necesse sit, omnino nescim⁹. Et illā quidē qua fit vt esse possit, in natura ipsius corporis nouimus: illā vero qua fit vt necesse sit, manifestum est illic non esse. **S E D** forsassis in mundo est, vt necesse sit illū hominem fenescere. Si autem nec in mundo est, in Deo, est: hoc autem necessario futurum est quod illæ vult, & ea vere futura sunt quæ ille præsciuit. Nam multa secundum inferiores causas futura sunt, sed si ita sunt, & in præscientia Dei vere futura sunt: si autē ibi aliter

al. vtrumque. lo. 2. b. 3.

al. multo.

Quomodo factus primus homo. CAP. XV.

al. que.

al. illa.

2. sent. dist. 17. ca. foliet.

Ratio humana quousque aliquid comprehendat. CAP. XVI. al. quod. al. perceptimus.

al. ratio quodam. al. quia.

Præscientia Dei. CAP. XVII.

sunt, ita potius futura sunt, sicut ibi sunt, vbi t̄ quæ præfici, falli non potest. Nā futura dicitur fenectus in iuuenē, sed tamen futura non est, si ante moriturus est: hoc autē ita erit sicut se habent aliæ causæ, siue in mundo contextæ, siue in Dei præscientia reseruatæ. Nam secundū quasdam futurorū causas moriturus erat Ezechias, cui Deus addidit quindecim annos ad vitā, id vtriq; faciens, quod ante cōstitutionē mundi se facturū esse præsciebat, & in sua voluntate seruabat. Nō ergo id fecit quod futurū nō erat: hoc enī magis erat futurum quod se facturum esse præsciebat. Nec tamen illi anni additi rectē dicerētur, nisi t̄ aliquid adderet, quod se aliter in aliis causis habuerat: secundū aliquas igitur causas inferiores iam vitam finierat: secundū illas autem quæ sunt in voluntate & præscientia Dei, qui ex æternitate nouerat quid illo tēpore facturus erat, t̄ [& hoc vere futurū erat.] tunc erat finiturus vitā quādo finiuit vitam. Quia & si oranti cōcessum est, etiam sic eū oraturū vt tali orationi concedi oporteret ille vtriq; præsciebat, cuius præscientia falli nō poterat: & ideo quod præsciebat, necessario futurum erat. **Q V A P R O P T E R** si omnium futurorū causæ mundo sunt instatæ, cū ille factus est dies quādo Deus creauit omnia simul, non aliter Adā factus est, cū de limo terræ formatus est, sicut est credibilis iam perfectæ virilitatis, quā erat in illis causis, vbi Deus hominē in sex dieŕū operibus fecit. Ibi enim erat non solū vt ita fieri posset verum etiā vt ita eū fieri necesse esset. Tā enim non fecit Deus contra causam quā sine dubio volens præstituit, quā contra voluntatem suā nō facit. Si autē non omnes causas in creatura primitus condita præfixit, sed aliquas in sua voluntate seruauit, nō sunt quidē illæ quas in sua voluntate seruauit, ex istarū quas creauit necessitate pendentes: nō tamē possunt esse cōtrariæ quas in sua voluntate seruauit, illis quas in sua voluntate t̄ instituit: quia Dei volūtas nō potest sibi esse cōtraria. Itas ergo sic condidit, vt ex illis esse illud cuius causæ sunt possit, sed nō necesse sit: illas autem sic abscondit, vt ex eis esse necesse sit hoc quod ex istis fecit vt esse possit. **S O L E T** itē quæri, vtrum animale corpus prius t̄ homini formatū sit de limo, quale nūc habemus, an spiritale, quale resurgentes habebimus: Quāquā enim hoc in illud mutabitur, feminatur enim corpus animale, surget corpus spiritale, tamē quid prius homini factū sit, ideo discēptatur, quia si animale factū est, non hoc recipiemus q̄ in illo perdidim⁹, sed t̄to melius quanto spiritale animali præponendum est, quādo erimus æquales angelis Dei. Sed angeli possunt alii ex iustitia præponi, nūquid & Dominus? De quo tamē dictū est: Minoraſti enim paulomin⁹ ab angelis. Vnde nisi propter carnis infirmitatē quā sūpsit ex virgine, formam serui accipiēs in qua moriēs nos à seruitute redimeret: Sed quid hinc diuinius disceram⁹? Non enim obscura est apostoli sententia de hac re, qui cum voluisset adhibere testimoniū quo probaret esse corpus animale, non tam de suo vel de cuiusquā hominis corpore quod in præsentī videbatur, quā de hoc ipso Scripturæ huius loco recoluit & adhibuit, dicens: Si est corpus animale, est & spiritale. Sic etenim scriptū est: Factus est primus homo Adā in animā viuētē, nouissimus Adā in spiritū viuificantē. Sed non primū q̄ spiritale est, sed q̄ animale, postea spiritale. Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis. Qualis terren⁹, tales & terreni, & qualis cælestis, tales & cælestes. Et quomodo iduim⁹ imaginē terreni, t̄nduamur & imaginē ei⁹ q̄ de cælo est. Quid ad hoc dici potest? Imaginē ergo cælestis hominis nūc ex fide potam⁹ habiturū in resurrectione q̄ credim⁹, imaginē autē terreni

al. qui.

Esa. 38. 5.

al. ad aliquod adderem.

Omnes o. mittunt.

Voluntas Dei causa factum. CAP. XVII. xviii. Eccl. 1. 8.

al. constituit.

Quale corpus primi hominis. CAP. XVIII.

Matt. 22. c. 30.

Psal. 8. 6. Phil. 1. 7.

1. Cor. 15. f. 44.

al. induimur.

terreni hominis ab ipso exordio humanæ generationis induimus. **H I C** occurrit alia quæstio, quomodo renouemur, si nō ad hoc per Christum renouamur quod in Adam prius eramus? Quamquā enim multa non in pristinum, sed in melius renouentur, ab inferiori tamen statu quam quo erant antea renouantur. Vnde t̄ ergo ille filius mortuus erat & reuixit, perierat & inuentus est: Vnde illi profertur stola prima, si nō immortalitatem recipit quam perdidit in Adam? Quomodo autē perdidit immortalitatē si corpus habuit animale? Neq; enim animale corpus sed spiritale erit, cū corruptibile hoc induerit incorruptibilem, & mortale hoc induerit immortalitatem. Nonnulli his angustiis coartati: vt & illa constet sententia quæ exemplū de animali corpore hinc datum est, vt diceretur: Factus est primus homo Adam in animam viuētem, nouissim⁹ Adam in spiritum viuificantē: & ista renouatio receptionis: immortalitatis, non absurdē dicitur in pristinū futuram, in illud scilicet quod Adam perdidit: putauerunt prius quidē hominē fuisse t̄ corporis animalis, sed dum in paradiso constitutus est, cum fuisse mutatum, sicut nos quoq; resurrectione mutabimur. Hoc quidē liber Geneŕeos non cōmemorat. Sed vt possint vtraque testimonia Scripturarū consentire inter se, siue illud quod de animali corpore dictū est, siue illa quæ de renouatione nostra plurima in sanctis literis reperiat̄ur, hoc tanquā necessario consequi crediderūt. **S E D** si ita est, frustra conamur paradysum & illas arbores earūmq; fructus præter figuratam significationem prius accipere ad rerū gestarū proprietatē. Quis enim credat iam illius modi cibos ex arborum pomis, immortalibus & spiritualibus corporib⁹ necessarios esse potuisse? Verum tamen si aliud non potest inueniri, melius eligimus paradysum spiritualiter intelligere, quā vel putare non renouari hominem, cū toties hoc Scriptura cōmemorat, vel eum existimare recipere, quod non ostēditur amississe. Huc accedit, quod & ipsa mors hominis, quam eum peccato commueruisse, multa diuina testimonia colloquuntur, indicat eum sine morte futurū fuisse, nisi peccasset. Quomodo ergo sine morte mortalis, aut quomodo nō mortalis, si corp⁹ animale? **V N D E** quidam non eum mortem corporis peccato meruisse arbitrantur, sed mortem animæ quam fecit iniquitas. Nam credunt eum propter corpus animale exiturū fuisse de hoc corpore, ad requiem scilicet quā nunc habent sancti qui iam dormierūt, & in sine seculi eadē membra immortaliter t̄percuturi: vt videlicet mors corporis non de peccato accideret videatur, sed naturaliter, vt animalium ceterorū. Verum his rursus Apostolus occurrit & dicit: Corpus quidem mortuū est propter peccatum, spiritus autē t̄ vita est propter iustitiam. Si autem spiritus eius qui suscitauit Christū à mortuis habitat in vobis, qui suscitauit Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra t̄ per in habitantem spiritum eius in vobis. Ac per hoc mors etiam corporis de peccato est. Si ergo non peccasset Adam, nec corpus moreretur: ideoq; immortale haberet & corpore. Quomodo ergo immortale, si animale? **S E D** rursus non vident qui eius corpus in paradiso mutatum putant, vt ex animali fieret spiritale, nihil impedire si nō peccasset, vt post paradysi vitā si iuste obedienterque vixisset, acciperet eandem corporis mutationem in vitā æterna, vbi iam cibus corporalib⁹ non egeret. Quid ergo necesse sit propter hoc iā cogi figuratē nō propriē paradysum intelligere, quia nō posset mori corpus nisi peccato: Verū est quidē quod nō moreretur, etiā corpore, nisi peccasset. Apertē quippe dicit Apostolus, corpus mortuū propter peccatū anima-

Quomodo renouemur si non ad hoc per Christum renouamur quod in Adam prius eramus. CAP. XVII. xi. al. enim. Lucæ. 15. §. 32.

1. Cor. 15. §. 53.

Ibid. f. 45.

al. corpus animale.

Paradisus spiritualis. CAP. XVIII. xxi.

Corpus Adæ. CAP. XVII. xxi.

al. receptum.

rom. 8. b. 10.

al. viuit.

al. propter.

Figurate accipiendus est paradysus. CAP. XVII. xxii.

Rom. 8. b. 20.

le tamē posset esse ante peccatum, & post vitā iustitiæ, cum Deus veller, fieri spiritale. **Q U O M O D O** ergo inquit, renouari dicimur, si nō hoc recipim⁹ quod perdidit primus homo in quo omnes moriūtur? Hoc planē recipimus secundū quēdam modum, & non hoc recipimus secundum quendam modū. Nō itaq; immortalitatē spiritualis corporis recipimus quā nondū habuit homo, sed recipimus iustitiā, ex qua per peccatū lapsus est homo. Renouabimur ergo à vetustate peccati, non in pristinum corpus animale in quo fuit Adā: sed in melius, id est in corpus spiritale, cū efficiemur æquales angelis Dei, apri cælesti habitacioni, vbi esca quæ corrūpitur non egebimus. Renouamur ergo spiritu mentis nostræ secundum imaginē eius qui creauit nos, quam peccato Adā perdidit. Renouabimur autē etiā carne cū hoc corruptibile induerit incorruptibile: vt sit spiritale corpus, in quod nondum mutatus sed mutandus erat Adā, nisi morte etiā corporis animalis peccato meruisset, Denique nō ait Apostolus, corpus quidē mortale propter peccatū, sed corpus mortuū propter peccatū. **I L L V D** quippe ante peccatū, & mortale secundū aliam, & immortale secundū aliam causā dici poterat: id est mortale, quia poterat mori, immortale, quia poterat nō mori. Aliud est enim non posse mori, sicut quasdam naturas imortales creatur de⁹: aliud est autē posse nō mori secundum quem modum primus creatus est homo immortalis: quod ei præstatur de ligno vitæ, nō de cōstitutione naturæ: quo ligno separatus est cū peccasset, vt posset mori, qui nisi peccasset posset nō mori. Mortalis ergo erat cōditione corporis animalis, immortalis autem beneficio cōditiois. Si enim corpus animale, vtriq; mortale: quia & mori poterat, quamuis & immortale, ideo, quia & nō mori poterat. Neq; enim immortale quod mori omnino nō possit, erit nisi spiritale, quod nobis futurū in resurrectione promittitur: ac per hoc illud animale & ob hoc mortale, quod propter iustitiam spiritale fieret & ob hoc mortale omnimodo factum est propter peccatū, non mortale, quod & antea erat, sed mortuum, quod posset nō fieri, si homo non peccasset. **Q U O M O D O** ergo corpus nostrū dicit Apostolus mortuū, cū adhuc de viuētibus loqueretur, nisi quia iā ipsa cōditio moriēdi ex peccato parētū hēsit in ple: Animale est enī & hoc corp⁹, sicut & primi hominis fuit, sed hoc iam in ipso animalis genere multo est deteri⁹: habet enī necessitatē moriēdi, quod illud nō habuit. Quamuis enim restabat adhuc vt immutaretur, & spiritale factum plenā immortalitatem perciperet, vbi cibo corruptibili nō egeret: tamē si iuste viueret homo, t̄ in spiritale habitudinē corp⁹ eius mutaretur, non iret in mortē. In nobis autē etiā iustē viuētibus, corpus mortuū est, propter quam necessitatē ex illius primi hominis peccato venientē, nō mortale sed mortuū corpus nostrum dixit Apostolus, quia omnes in Adā morimur. Item dicit: Sicut est veritas in Iesu deponere nos secundū priorē cōuersationem hominē veterē cum qui corrumpitur secundū cōcupiscentias deceptionis, hoc est, factus Adam vetus per peccatū. Vide ergo quid sequatur: Renouamini autem spiritu mētis vestræ, & induite nouū hominē qui secundū Deum creatus est, in iustitiā & sanctitate veritatis. Ecce quod perdidit Adā per peccatum. **I N** hoc ergo renouamur secundū id quod amisit Adā, id est secundū spiritū mētis nostræ. Secundū autē corp⁹ quod seminatur animale, & resurget spiritale in melius renouabimur, quod nondum fuit in Adam. Dicit item Apostolus, Expoliantes vos veterem hominē cū actibus suis, induite nouum qui renouatur in agnitionem Dei secundum

Corpus animale. CAP. XVII. xxii.

Matt. 22. c. 30. Eph. 4. c. 23. Col. 3. b. 10. 1. Cor. 15. §. 44.

Rom. 8. b. 10.

Corpus idē mortale & immortale. CAP. XVII. xxv.

Corpus Adæ & nostrum diuersa. CAP. XVII. xvvi. ro. 8. b. 10.

al. cum.

1. Cor. 15. c. 22. Eph. 4. 22.

Stola data Adæ. CAP. XVII. i. Col. 15. c. 14. Col. 3. b. 9.

1. rec. ca. 24. Imaginem eius qui creauit eum. Hanc imaginem in spiritu mentis impressam perdidit Adam per peccatū quam recipimus per gratiam iustitiae: nō spiritale atq; immortale corpus in quo ille nondum fuit, & in quo erunt omnes sancti resurgentes à mortuis. Hoc enim primū est illius meriti, quod amisit. Proinde illa stola prima, aut ipsa iustitia est vnde lapsus est: aut si indumentum corporalis immortalitatis significat, etiam hanc ille sic amisit, cum propter peccatum ad eam peruenire nō potuit. Dicitur enim & amisisse vxorē & amisisse honorem, qui speratum nonjaceperit, illo à quo sperabat offensus. **S E C V N D V M** hanc ergo sententiam corpus animale habuit Adam, non tantum ante paradysum, sed etiam in paradiso cōstitutus: quamuis in interiore homine fuerit spiritalis, secundū imaginē eiusq; creauit eū: quod amisit peccādo, meruitque etiā corporis mortem qui nō peccādo mereretur & in corpus spiritale cōmutationē. Nā si & interius animaliter vixit, non possumus t̄ dici ad hoc t̄ ipsius renouari. Quibus enim dicitur, Renouamini spiritu mentis vestrae: hoc eis dicitur vt spiritales fiat. Quod si ille nec in ipsa mente fuit, quomodo nos renouamur ad id quod nunquam fuit? Apostoli autē & omnes iusti animale vtiq; corpus adhuc habebant, sed tamē spiritaliter intus viuebāt, renouati scilicet in agnitione Dei secundū imaginē eius qui creauit eos: non idēo tamen peccare non poterant si consentirent iniquitati. Nā & spiritales posse cadere in t̄ tentatione peccati, ostēdit Apostol⁹ vbi ait: Fratres, si preoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spiritales estis, instruite huiusmodi in spiritu lenitatis, itē dēs te ipsum ne & tu tēteris. Hoc dixi ne cuiquam impossibile videatur quod peccauit Adā, si spiritalis erat mente, quāuis animalis esset corpore. Quae cum ita sint, nihil tamē adhuc praeproperē confirmamus, sed expectamus, potius, vtum etiam cetera scriptura hunc intellectū nō impediāt. Sequitur enim quāstio de anima valde difficilis, in qua multi laborauerunt, nobisq; vbi laborem reliquerunt. Siue enim quia non omniū omnia legere potui, qui de hac re secundum scripturarum nostrarū veritatē ad aliquid liquidū minimēque dubium peruenire potuerūt: siue quia tanta quāstio est, vt etiam qui eā veraciter solunt, non faciliē intelligantur à talibus qualis ipse sum: fateor neminem adhuc mihi persuasisse, quod sic habeā de anima, vt nihil amplius quarendum putem. Vtrū autem nunc certum aliquid inuenturum sim, & iam definiturum, ignoro. Quod autē potuero, si conatum meum Dominus adiuuerit, sequenti volumine explicare conabor.

DIVI AVRELII AVGVSTINI

DE GENESI AD LITERAM,

LIBER VII.

ET finxit Deus hominem puluerem de terra, & flauit in faciem eius flatū vitæ, & factus est homo in animā viuente. Hæc verba Scripturæ nobis & in principio superioris libri considerāda* proposuimus, & de ipso homine factō maximeq; de eius corpore quantum satis diximus, quod secundū Scripturas visum est disseruimus. Sed quia de anima humana non parua quæstio est, ad hunc eam librum differendam putauimus, nescientes quantum nos Dominus adiuturus esset rectē loqui cupidos, illud tamē scientes, nisi quantum ipse adiuuaret, rectē nō esse lo-

cuturos. Rectē est autē veraciter atque congruēter, nihil audaciter resellēdo, nihil temere affirmādo, dū adhuc dubiū est, verū * falsumue sit, siue fidei, siue sciētiæ Christianæ: quod autem doceri potest vel rerū ratione apertissima, vel Scripturarum autoritate certissima, siue cunctatione asserendo. Ac primū illud videamus quod scriptū est: Flauit vel sufflauit in facie ei⁹ flatū vitæ. Nonnulli enim codices habent, spirauit vel inspirauit in facie eius. Sed cū Græci habeant ἐνεφύθησαν, nō dubitatur flauit vel sufflauit esse dicēdū. Quærebam⁹ autē in superiori sermone de manib⁹ Dei, cū homo de limo format⁹ cogitaretur. Quid ergo nūc dicendū est in eo quod scriptū est, sufflauit Deus, nisi quia sicut nō manibus corporeis finxit, ita nec faucibus labiisq; sufflauit? Veruntamē hoc verbo Scriptura in quæstione difficillima plurimum nos, quantum opinor, adiuuat. Nā cū quidā ex hoc verbo crediderint aliquid esse animā de ipsa substantiā Dei, id est, eiusdem naturæ cuius ille est, hoc ideo putātes, quia cū homo sufflat, aliquid de seipso eiicit in flatu: hinc potius admonendi sumus hanc inimicam fidei catholice reprobare sententiam. Nos enim credimus Dei naturā atque substantiā quæ in trinitate creditur à multis, intelligitur à paucis, omnino esse incōmutabilem. Porro autem animæ naturā vel in deterius vel in meli⁹ cōmutari posse, quis ambigit? Ac per hoc sacrilega opinio est, eam & Deū credere vnus esse substantiæ. Quid enim hoc modo aliud quā & ille cōmutabilis creditur? Creden dū itaq; est & intelligendū, neque villo modo dubitandū quod recta fides habet, animam sic esse de Deo tamquā rem quam fecerit, non t̄ tanquā de natura eius est ipse, siue genuerit, siue quoquo modo protulerit. Et quomodo, inquirunt, scriptum est, Sufflauit in facie eius, & factus est homo in animā viuā: si non anima Dei pars est, vel Dei omnino substantia? Imō verō ex hoc verbo satis apparet ita nō esse: cū enim homo sufflat, anima vtiq; ipsa subiacēt sibi naturā corporis mouet, & de illa nō de seipsa flatū facit. Nisi isti forte tā tardi sunt, vt nesciant isto reciproco halitu quem de hoc aere circumfuso ducimus & reddimus, fieri etiā flatū cū voluntate sufflamus. Quod si etiā nō ex hoc aere qui forinsecus adiacet, accepto & reddito, sed ex ipsius nostri corporis natura qua cōstat, sufflando aliquid eiiceremus, nō est eadē natura corporis & animæ, quod & ipsi vtiq; consentiūt. Quæ ppter etiā sic aliud est animæ substantia quæ corpus regit & mouet: aliud flat⁹ quē regēdo vel mouēdo facit de corpore sibi subdito, nō de seipsa cui corpus est subditū. Cū itaq; longē quidē incōparabili modo, sed tamē anima regat subditū corpus, & Deus subditā creaturā, cur nō potius intelligatur de subiecta sibi creatura fecisse Deus animā in eo quod sufflāsse dictus sit: quādoquidem ipsa anima quamuis corpori suo nō ita dominetur vt deus vniuersitati quā cōdidit, tamē eius* motu nō de sua substantiā flatū faciat? Possēmus quidē dicere nec ipsum Dei flatū esse animā hominis, sed Deū sufflando fecisse animā in homine. Sed ne putētur meliora quæ fecit verbo quā quod fecit flatu, quæ & in nobis meli⁹ est verbū quā flat⁹: nihil est inter se cū supradictā rationē, cur animā ipsā Dei flatū dicere dubitemus, dū intelligatur nō esse Dei natura atq; substantia, sed hoc ipsū esse sufflare quod est flatū facere hoc est animā facere. Cui sententiæ cōgruit quod per Esaiā dicit Deus: Spiritus enim à me procedet, & flatum omnē ego feci. Nam non quēlibet flatū corporeum eum dicere, sequētia docēt. Cū enim dixisset, omnē flatum ego feci: Et propter peccatū, inquit, pusillum quid cōtristauicū & percussicū eum. Quid ergo dicit flatū nisi animam, quæ propter peccatū percussā & cum

& contristata est: Quid igitur est, omnē flatū ego feci: nisi omnem animam ego feci? Si ergo Deum diceremus tāquam corporei mundi huius animā, cui mūdus ipse esset tanquam corpus t̄ ipsius animantis, rectē nō cum diceremus sufflando fecisse animam hominis, nisi corpoream de isto aere subiacente sibi ex corpore suo: non tamē quod fecisset dedissetque sufflando, de seipso dedisse putare deberemus, sed ita de sibi subiecto aere corporis sui, sicut anima de huiusmodi re similiter adiacēte sibi, hoc est de corpore, non de seipsa flatū facit. Nunc verō quia non tantū modo mundi corpus Deo esse subditum dicimus, sed illum esse supra omnem creaturam suæ corporalē siue spiritalem, nec de seipso nec de corporeis elementis credēdus est animam fecisse sufflando. **V T R V M** autē ex eo q; omnino nō erat, id est, ex nihilo: an ex aliqua re quæ iā ab illo: facta spiritaliter erat, sed anima nondū erat, meritō quæri potest. Si enim Deum adhuc aliquid ex nihilo creare nō credimus, posteaquā creauit omnia simul, & ab hoc consummatis omnibus operibus requiescisse credimus quæ inchoauit facere, vt quicquid deinde faceret, ex his faceret, nō video quē admodū intelligamus adhuc eū ex nihilo animas facere. An dicendum est eū in illis quidē operibus primorum sex dierum fecisse illum diem occultum, ac si hoc potius credi oportet spiritalē atq; intellectualem naturam, scilicet vnitatis angelicæ & t̄ mūdi, id est, cælū & terrā: atque in illis iam extantibus naturis rationes creasse futurarum aliarū naturarum, nō ipsas naturas: alioquin si iā ibi creatæ essent sicut erant futuræ, non adhuc essent futuræ. Quod si ita est, nondū erat in cōditis reb⁹ animæ humanæ vlla natura, & tūc esse cepit cū eā Deus sufflādo fecit atq; indidit homini. Sed nō idēo quæstio sublata est, qua quæritur adhuc, vtrū eā naturam quæ anima dicitur, & antea nō erat, ex nihilo creauerit: tanquā ipse flatu eius non ex aliqua substantia subiacente factus sit, sicut de flatu dicebamus quē facit anima de corpore suo, sed omnino ex nihilo tunc factus sit flatu cum Deus flare voluit, idēque flatu hominis anima factus sit. An verō iā erat aliquid spiritale, quamuis hoc quicquid erat, nondum animæ natura erat, atque ex hoc factus sit flatu dei t̄ quæ natura esset animæ, sicut nec corporis humani natura iā erat, antequā Deus eam de limo terræ vel puluere formasset. Non enim caro humana erat puluis aut limus, sed tamen aliquid erat vnde illa fieret quæ nondū erat. **N V N** ergo credibile est in primis illis sex dierum operibus Deum condidisse, nō solum futuri corporis humani causalem rationem, verum etiam materiam de qua fieret, id est, terram, de cuius limo vel puluere fingeretur: animæ autē solā ibi cōdidisse rationem secundum quam fieret, non etiam quandam pro suo genere materiam de qua fieret: Si enim quiddam incōmutabile esset anima, nullo modo eius quasi materiā quærere deberem⁹. nūc autē mutabilitas eius satis indicat eā interim vitiis atque fallaciis deformē reddi, formari autem virtutibus veritatēq; doctrina: sed in sua iā natura qua est anima, sicut etiam caro in sua natura qua iā caro est, & salute decoratur, & morbis vulneribusq; scēdatur. Sed sicut hæc, excepto quod iā caro est, in qua natura vel proficit vt pulchra, vel deficit vt deformis sit, habuit etiā materiam, id est, terram, de qua fieret, vt omnino caro esset: sic fortasse potuit & anima antequā eā ipsa natura fieret quæ anima dicitur, cuius vel pulchritudo virtus, vel deformitas vitium est, habere aliquam materiam pro suo genere spiritalem, quæ nondum esset anima: sicut terra de qua caro facta est, iam erat aliquid, quamuis non erat caro. Sed

al. premium.
Corpus Adā animale. CAP. VII. XXXVI. I.
Col. 3. b. 10.
al. dicere. al. ipsum.
al. tentationem. Galat. 6. a. 1.
Anima. CAP. VII. XXXIX.
Quæstio de anima. CAP. I. Gen. 2. b. 7.
al. propositum.

al. falsum.
al. uisus.
al. uisus.
An anima ex nihilo. CAP. V.
Anima nō esse naturā eiusdem cū Deo. CAP. II.
al. tanquā natura. Flatus in faciem. CAP. VII. Genes. 7.
al. quæ.

enim iā terra implebat mundi infimam partem, antequā de illa corpus hominis fieret, conferens vniuerso totum suum: vt etiam si nulla ex ea caro fieret animantis cuiusquā, specie tamē sua mundi fabricam molēq; compleret, secundum quam dicitur mundus cælum & terra. **A T** verō illa spiritalis materies si fuit vlla vnde anima fieret, vel si esset vlla vnde animæ sunt, quid ipsa est, quod nomen, quā speciem, quem vsū in rebus cōditis tenet? Viuit an nō? Si viuit, quid agit? quid cōfer vniuersitatis effectibus? Beatamne vitam gerit, an miseram, an neutram? Viuificat aliquid, an ab hoc etiā opere vacat, & in quodā secreto vniuersitatis ociofa re quiescit, sine vigili sensu motuq; vitali? Si enim nulla prorsus adhuc vita erat, quomodo esset vitæ futuræ quædā incorporea nec viua materia? Aut falsū est, aut nimis latec. Si autē iam viuebat nec beatē nec miserē: quomodo rationalis erat? Quod si tūc rationalis facta est, cū ex illa materiæ t̄ natura humanæ t̄ animæ facta est, irrationalis ergo vita materies erat animæ rationalis, id est, humanæ? Quid ergo inter illā pecorisq; distabat? An rationalis erat iā possibilitate, nō dū facultate? Si enim videmus infantilem animā, iam vtiq; hominis animā nondū cōepisse vti ratione, & tamen eam rationale iā dicimus, cur non credatur sic in illa materiæ de qua facta est anima, quietū fuisse motū etiā sentiendi, sicut ista infantili quæ iam certē anima est hominis, quietus est adhuc motus ratiocinandi. **N A M** si iam beata erat vita de qua facta est hominis anima, deteri⁹ ergo facta est: & idēo non iam illa materies huius, sed illius ista defluxio est. Nā materies aliqua cum formatur præsertim à deo, in melius sine dubitatione formatur. Sed etiā si cuiusquā in aliqua beatitudine facta: à Deo vitæ defluxio anima humana posset intelligi, nec sic credenda erat esse cōepisse in aliquo actu meritorū suorū, nisi ex quo propria cōepit agere vitam, dū anima facta est animans carnē, & eius sensibus velut nunciis vtēs, atq; in seipsa se viuere sentiens sua voluntate, intellectu, memoria. Si enim est aliquid vnde ista defluxio nō formatae carni Deus inspiraret, tanquā sufflādo animā faciens, idēq; beatū est, nullo modo mouetur, aut mutatur, aut amittit aliquid cum hoc ab eo defluit vnde anima fit. **N O N** est enim corpus vt tanquam exhalando minuat. Si autē anima irrationalis, materies est quodāmodo de qua fit anima rationalis, id est, humana, rurs⁹ quæritur etiā ipsa irrationalis vnde fiat, quia & ipsam non facit nisi creator omnium naturarū. An illa de materie corporali? Cur nō ergo & ista? Nisi forte quod velut gradatim fieri cōceditur, cōpēdit posse Deū facere quicquā negabit. Proinde quælibet adhi beatur interpositio si corpus est materies animæ irrationalis, & anima irrationalis est materies animæ rationalis, proculdubidō corpus est materies animæ rationalis. Quod neminē vnquam scio ausum esse sentire, nisi qui & ipsā animā non nisi in genere alicui⁹ corporis ponit. Deinde cauendum est, ne quædā translatio animæ fieri à pecore in hominē posse credatur, quod veritati fideiq; catholice omnino contrariū est, si concesserimus irrationalē animam veluti materiam subiacere, vnde rationalis anima fiat. Sic enim fiet, vt si hæc in melius cōmutata fuerit hominis, illa quoq; in deterius cōmutata sit pecoris. De quo ludibrio quorūdam Philosophorū etiā corū posterius erubuerunt, nec eos hoc sensisse, sed nō rectē intellectos esse dixerunt. Et credo ita esse, velut si quisquam etiam de scripturis nostris hoc sentiat, vbi dictū est: Homo in honore positus nō intellexit, cōparatus est pecorib⁹ insensatis, & similis factus est eis. Aut vbi itē legitur: Ne tradideris Domine bestii animā cōsistentē tibi. Neq; enim non

Qualis materia illa anima me. CAP. VII.
al. natura. al. anima.
An materia illa vita fuerit beata. CAP. VII.
An corpus fuerit materia animæ. CAP. IX.
Esa. 48. 13.
Psa. 77. d. 19.

2.41

omnes heretici Scripturas catholicas legunt, nec ob aliud sunt heretici nisi quod eas non recte intelligentes, suas falsas opiniones contra earum veritatem peruacaciter asserunt. Sed quoquo modo se habeat vel non habeat opinio Philosphorum de resolutionibus animarum, catholice tamen fidei non conuenit credere animas pecorum in homines, aut hominum in pecora transmigrare. Fieri sane homines vitæ genere pecoribus similes, & ipsæ res humanæ clamant, & Scripturæ testatur. Vnde est illud quod commemoravi: Homo in honore positus non intellexit, comparatus est iumentis in sceleratis, & similis factus est eis. Sed in hac vita utique, non post mortem. Proinde vel talibus bestiis nolebat in potestatem dari animam suam qui dicebat: Ne tradideris bestiis animam constitutam tibi: quales cauēdos dominus significat, ubi dicit eos indutos vestitu ouium, intus autem esse lupos rapaces: vel ipsi diabolo & angelis eius: nam & ille dictus est & leo & draco. Quid enim afferunt argumenti Philosophi, qui putant animas hominum in pecora, vel pecorum in homines post mortem posse transferri? Hoc certe quod morum similitudo ad id trahat, velut auaros in fornicas, rapaces in miluos, saeuos ac superbos in leones, sectatores in mulieres voluptatis in fures: & si qua similia. Hæc quippe asserunt, nec attendunt per hæc rationem nullo modo fieri posse, ut pecoris anima post mortem in hominem transferatur. Nullo modo enim si pecus similior erit homini quam porco, & cum mansuescunt leones, canibus vel etiam ouibus sunt similiores quam hominibus. Cum igitur à pecorum moribus pecora non recedunt, & quæ aliquantulum cæteris dissimilia sunt, similia sunt tamen suo generi quam humano, longèque plus ab hominibus quam à pecoribus differunt, nunquam erunt hominum animæ istæ, si ea quæ similia sunt trahunt. Si autem hoc argumētum falsum est, quomodo erit illa vera opinio, quandoquidem nihil aliud afferunt, quo etiam si non vera, saltem verisimilis habeatur. Vnde procliuus & ipse crediderim, quod etiam eorum posterii sectatores, illos homines qui hoc primitus in suis libris posuerunt, in hac vita potius intelligi voluisse, quamdam peruersitate morum ac turpitudine homines pecorum fieri similes, ac sic quodammodo in pecora commutari, ut hoc dedecore obiecto, eos à cupiditate prauitate reuocarent.

Nam illa quæ feruntur accidisse, ut quidem quasi recordarentur, quod in quorundam animalium corporibus fuerint, aut falsa narrantur, aut ludificationibus demonum hoc in eorum animis factum est. Si enim contingit in somnis, aut fallaci memoria quasi recorderetur se homo fuisse quod non fuit, aut egisse quod non egit: quid mirum si quodam Dei iusto occultoque iudicio, sinuntur demones in cordibus etiam vigilantium tale aliquid posse? Manichæi autem qui se Christianos vel putant vel putari volunt, in hac opinione translationis vel resolutionis animarum eo sunt illigenti philosophis, vel si qui alij vani homines hoc putent, deteriores & detestabiliores, quod illi animarum naturam à Dei natura discernunt: isti autem cum aliud nihil dicant esse animam quam ipsam Dei substantiam, atque id omnino quod Deus est, non trepidant eam tam turpiter commutabilem dicere, ut nullum sit herbes seu vermiculi genus, ubi eam non esse permixtam, vel quo reuolui non posse mirabili opinentur infania: qui tamen si remotis ab animo suo rerum obscurissimarum questionibus, quas carnali corde versantes, necesse est ut in opiniones falsas, noxias, monstruosasque labantur & prouoluantur, vnum illud firmissime teneant, quod omni anime rationali sine vllius disputationis ambagibus naturaliter & veraciter insitum est, esse omnino incommutabilem & in-

corruptibilem deum, tota eorum milleformis fabula repente dilabatur, quia in suis vanis ac sacrilegis mentibus, non nisi de Dei turpissima mutabilitate finxerunt. Non est igitur materies animæ humanæ, anima irrationalis.

Quid est ergo vnde anima flatu Dei facta est? An corpus aliquod erat terrenum quidem & humidum? Nullo modo: hinc enim potius caro facta est. Nunquid aliud est limus quam terra humida? Nec humore & sola anima facta credenda est, quasi caro de terra, & anima de aqua. Nimis enim absurdum est, inde factam putare animam hominis, vnde facta est caro piscis & volucris. Ergo fortassis ex aere. Huic enim elemento etiam flatu s competit, sed nos, non Dei. Vnde supra diximus, hoc potuisse congruenter putari, si animam mundi tanquam vnius maximi animatis Deum crederemus, ut ita eam flauerit de aere corporis sui, sicut flat nostra de sui. Cum verò Deum esse constet supra omne mundi corpus, & supra omnem spiritum quem creauit, in comparabili omnino distantia, quomodo id recte dici potest? An forte quanto magis Deus vniuersæ suæ creature præsens est omnipotentia singulari, tanto magis potuit ex aere flatum facere, quæ anima hominis esset? Sed cum anima non sit corporea, quicquid autem ex mundi corporeis elementis sit, corporeum esse necesse est, in quibus mundi elementis etiam aer iste connumeratur, nec si de puri illius celestisque ignis elemento facta anima diceretur, credi oporteret. Omne quippe corpus in omne corpus esse posse mutari, non defuerit qui assererent. Corpus autem aliquod sine terrenum siue celeste, conuerti in animam, fierique naturam incorpoream, nec quæquam sensisse scio, nec fides hoc habet. Deinde si non est contemendum quod medici non tantum dicunt, verum etiam probare se affirmant, quamuis omnis caro terrenam soliditatem in promptu gerat, habet tamen in se & aeris aliquid quod in pulmonibus continetur, & à corde per venas quas arterias vocant diffunditur: & ignis non solum feruidam qualitatē, cuius sedes in iecore & in cerebro est, verum etiam luculentam quæ velut eliquari ac subuolare ostendunt in excelsum cerebri locum tanquam in celum corporis nostri: vnde & radij emicant oculorum, & de cuius medio velut centro quodam, non solum ad oculos, sed etiam ad sensus cæteros tenues fistula deducuntur, ad aures scilicet, ad nares, ad palatum, propter audiendum, olfaciendum, atque gustandum, ipsumque tangendi sensum qui per totum corpus est, ab eodem cerebro dirigi dicunt per medullam ceruicis, & eam quæ continetur olfibus, quibus dorsi spina cõferitur, ut inde se tenuissimam quidam riuuli, qui tangendi sensum faciunt, per cuncta membra distendant. Vnde igitur his quasi nuntiis accipiat anima quicquid eam corporaliū non latet: ipsa verò vsque adeo aliud quiddam sit, ut cum vult intelligere, vel diuina, vel Deum, vel omnino etiam seipsam suasque considerare virtutes, ut aliquid veri certique comprehendat, ab hac ipsorum quoque oculorum luce se auertat: eamque ad hoc negotium, non tantum nullo adiuuamento, verum etiam non nullo impedimento esse sentiens, se in obtutu mentis attollat: quomodo ex eo genere aliquid est, cum eiusdem generis summum non sit nisi lumē quod ex oculis emicat: quo illa non adiuuatur nisi ad corporeas formas coloresque sentiendos: habetque ipsa innumerabilia longè dissimilia cuncto generi corporum, quæ non nisi intellectu atque ratione conspiciat, & quo nullius carnis sensus aspirat.

Quapropter non est quidem humanæ animæ natura, nec de terra, nec de aqua, nec de aere, nec de igne quolibet: sed tamen crassioris corporis sui materiam, hoc est humidam quandam terram, quæ in carnis versa est qualitatē, per subtiliorem naturam corporis administrat, id est, per lucem & aërem,

Non est corporeo elemento anima. CAPVT XII. al. solo.

Medicorum sententia de corpore humano. CAPVT XIII.

Omnes o-mittunt.

Animæ non esse ex elementis. CAPVT XIII.

al. quoniam nihil. Anima incorporea. CAPVT XV.

al. moueri.

Cur dictum sit, factus est homo in animam viuam. CAPVT XVI.

Gen. 1. 6. 21.

Pars cerebri anterior origo sensuum. CAPVT XVII.

al. viam.

Tres ventriculi cerebri. CAPVT XVIII.

al. feru.

Animæ præstantia. CAPVT XIX. Gen. a. b. 7.

al. ha.

& aërē. Nullus enim sine his duobus vel sensus in corpore est, vel ab anima spontaneus corporis motus. Sicut autem prius esse debet nosse quæ facere, ita prius est sentire quæ & mouere. Anima ergo quoniam res est incorporea, corpus quod incorporeo vicinum est, sicuti est ignis, vel potius lux & aër, primitus agit: & per hæc cætera quæ crassiora sunt corporis, sicuti humor & terra, quæ carnis corpulētia solidatur, quæ magis sunt adaptandæ subtili, quæ prædita ad faciendum. Non mihi ergo videtur dictum, factus est homo in animam viuam, nisi quia sentire cepit in corpore, quod est animæ viuentiæque, carnis certissimum indicium. Nam mouetur & arbuta, non tantum vi extrinsecus impellente, veluti cum ventris agitantur, sed illo motu quo intrinsecus agit, quicquid ad incrementum speciemque arboris, pertinet, quo ducitur succus in radicē, vertiturque in ea quibus constat herbæ natura vel ligni: nihil enim horum sine interno motu. Sed iste motus non est spontaneus, qualis ille qui sensui copulatur ad corporis administrationem, sicut in omnium animalium genere quam vocat Scriptura animam viuam. Nam & nobis nisi inesset etiam illa motus, nec crescerent nostra corpora, nec vngues capillorumque producerent. Sed si hoc solū esset in nobis sine sensu motusque illo spontaneo, non diceretur homo factus in animam viuam. Proinde quoniam pars cerebri anterior, vnde sensus omnes distribuitur, ad frontem collocata est, atque in facie sunt ipsa velut organa sentiendi, excepto tangendi sensui qui per totum corpus diffunditur: qui tamen etiam ipse ab eadem anteriori parte cerebri ostenditur habere vitam suam, quæ retrorsus per verticem atque ceruicē ad medullam spinæ de qua loquebamur paulo ante, deducitur: vnde habet vitæque sensum in tangendo & facies sicut totum corpus, exceptis sensibus videndi, audiendi, olfaciendi, gustandi, qui in sola facie prælocari sunt, ideo scriptum arbitror, quod in faciem Deus sufflauerit homini flatum vitæ, cum factus est in animam viuam. Anterior quippe pars posteriori merito præponitur, quia & ista dicit, illa sequitur, & ab ista sensus, ab illa motus est, sicut consilium præcedit actionem.

Et quoniam corporalis motus qui sensum sequitur sine interualis temporum nullus est, agere autem interualla tæporum spontaneo motu nisi per adiutorium memorie non valemus, ideo tres tanquam ventriculi cerebri demonstrantur. Vnus anterior ad faciem, à quo sensus omnis, alter posterior ad ceruicē, à quo motus omnis: tertius inter vtrunque in quo memoriam vigere demonstrant: ne cum sensum motus sequitur, non connectat homo quod faciendum est, si fuerit quod & facit oblitus. Hæc illi certis indicibus probata esse dicunt: quando & ipse partes aliquo affectu morbo vel vitio, cum defecissent officia vel sentiendi vel mouendi membra, vel motus corporis reminiscendi, satis quid valerent singula declararunt, eisque adhibita curatio cui rei reparandæ profecerit exploratum est. Sed anima in istis, tanquam in organis agit, nihil horum est ipsa, sed viuificat & regit omnia, & per hæc corpori cõsulit & huic vitæ, in qua factus est homo in animam viuam.

Vnde ergo sit ipsa, id est, de qua velut materie deus hunc flatum fecerit quæ anima dicitur, dum quaeritur, nihil corporeum debet occurrere. Sicut enim Deus omnem creaturam, sic anima omnem corpoream creaturam naturæ dignitate præcellit. Per lucem tamen & aërem quæ in ipso quoque mundo præcellentia sunt corpora, magisque habent faciendi præstantiam quam patiendi corpulētiam, sicut humor & terra, tanquam per ea quæ spiritui similia sunt corpus administrat. Nunciat enim aliquid lux corpore. Cui autem nunciat, non hoc est quod illa: & hæc est anima cui nunciat non illa August. tom. 3.

que nunciat. Et cum afflictiones corporis moleste sentit, actionem suam qua illi regendo adest, turbato eius reparameto impediri offenditur, & hæc offensus dolor vocatur: & aër qui neruis infusus est, pareat voluntati ut membra moueat, non autem ipse voluntas est. Et illa pars media motum membrorum nunciat, ut & memorata teneantur, non ipsa memoria est. Denique hæc eius tanquam ministeria vitio quolibet seu perturbatione omnino deficiunt, deficiunt sicuti sensus sentiendi & ministris mouendi, tanquam non habes cur adfit, abscedit. Si autem non ita deficiunt ut in morte affolet, turbatur eius interio tanquam conantis redintegrare labentia nec valentis. Et in quibus turbatur inde cognoscitur, quæ pars ministeriorum in causa sit, ut si potuerit, medicina succurrat. Nam quæ aliud esse ipsam, aliud hæc eius corporalia ministeria, vel vasa, vel organa, vel si quid aptius dici possunt, hinc euidenter elucet, quod plerumque se vehemēti cogitationis intentione auertit ab omnibus, ut præ oculis patentibus recteque valentibus multa posita nesciat, & si maior intentio est, dum ambulat, repente sublestat, auertens utique imperandi nutum à ministerio motionis qua pedes agebantur. Si autem tanta est cogitationis intentio, ut figat ambulante loco, sed tamen tanta est ut parte illa cerebri mediā nunciatæ corporis motus non vacet aduertere, obliuiscitur aliquando, & vnde veniat, & quò eat, & transit imprudens villam quò tēdebat, natura sui corporis sarna, sed sua [vi] in aliud auocata. Quapropter istas partes cerebri corporis quasdam particulas, id est, lucis & aeris, quæ primæ excipiunt nutus animæ viuificatis, eo quod incorporeæ naturæ propinquiores sunt quæ humor & terra, ut ad earum proximam ministerium tota moles administratur, vnde de hoc circūfuso & superfuso celo corpori viuenti miscuerit aut adiuxerit, an & ipsas de limo sicut carnem fecerit, non est ad rem pertinens quaestio. Omne quippe corpus in omne corpus mutari posse, credibile est, quodlibet autem corpus mutari posse in animam, credere absurdum est. Quam ob rem nec illud audiendum est, quod quidam putauerunt, quantum quoddam esse corpus vnde sit anima: quod nec terra, nec aqua sit, nec aër, nec ignis, siue iste turbulentiore atque terrenus, siue ille celestis, purus & lucidus: sed nescio quid aliud quod createat vitato nomine, sed tamen corpus sit. Si enim qui hoc sentiunt hoc dicunt corpus quod & nos, id est naturam quolibet, longitudine, latitudine, altitudine, spatium loci occupantē, neque hoc est anima, neque facta inde credenda est. Quicquid enim tale est, ut multatam non dicam, in quacumque sui parte lineis diuisi vel circū scribi potest. Quod autem si pateretur, nullo modo nosse posset tales lineas, quæ per longum secari non queunt, quales in corpore non posse inueniri nihilominus nouit. Nec ipsa sibi tale aliquid occurrit, cum se nescire non possit, etiam quando se ut cognoscat inquirat. Cum enim se quaerit, nouit quod se quaerit, quod nosse non posset, si se non nosset. Neque enim aliunde se quaerit quæ se ipsa. Cum ergo quaerentem se nouit, se utique nouit, & omnem se nouit: tota nouit: cum itaque se quaerentem nouit, tota se nouit: ergo & tota se nouit: neque enim aliquid aliud, sed seipsam tota nouit. Quid ergo adhuc se quaerit, si quaerentem se nouit? Neque enim si nesciret se, posset quaerentem se scire se, sed hoc in præsentia. Quod autem de se quaerit, quid antea fuerit, vel quid futura sit quaerit. Definatur ergo nunc interim suspicari se esse corpus, quia si aliquid tale esset, talem se nosset, quæ magis se nouit quæ cæli & terram, quæ per sui corporis oculos nouit. Omitto dicere, quia illud eius quod etiam pecora habere intelliguntur, vel celi volatilia cum habitaculis sua, seu nidus repetunt, quo capiuntur imagines omnium

al. memoria conuenit.

Aliud anima, aliud organa corporis. CAP. XX.

Omnes o-mittunt vi.

al. viam.

anima vnde sit facta, & quid sit. CAPVT XXI. Cic lib. 1. Tulio. CAPVT XXII. al. sine anime.

Omnes o-mittunt.

al. totam.

Quomodo homines similes sunt pecudibus. CAP. X. Sal. 48. 13.

Sal. 73. d. 29. Mat. 7. c. 15 & 23. d. 4. Sal. 90. d. 13.

al. porcum.

Transformationes corporum. CAPVT XXII.

rerum corporalium, nullo modo cuiquā corpori simile est: & vtiq; hoc potius corpori simile esse deberet, vbi corporearum rerū similitudines continentur. At si hoc corpus nō est, quia certum est, eas similitudines corporū illic nō solū memoriter detineri, verum etiam innumerabiles pro arbitrio figurari, quanto minus alia qualibet vi sua corpori esse anima similis potest? Si autē corpus esse dicitur alia qualibet notione, omne quod est, id est, omnem naturā atque substantiā, non quidem admittit da est ista locutio, ne nō inueniamus quomodo loquentes ea, quæ corpora non sunt à corporibus distinguaamus. Non tamen nimis est de nomine laborandū. Nā & nos dicimus, quicquid anima est, non esse horum quatuor notissimorum elementorum, quæ manifesta sunt corpora, sed neque hoc esse quod Deus est. Quid sit autē, non dicitur melius quā anima vel spiritus vitæ. Ideo enim additur, vitæ, quia & iste aēr plerumq; dicitur spiritus. Quāquam & animam eundē aērē appellauerunt: vt iā non possit inueniri nōmē quo propriē distinguatur ista natura, quæ nec corpus nec Deus est, nec vita sine sensu, qualis potest creari in arboribus, nec vita sine rationali mente, qualis est in pecoribus, sed vita nunc minor quā angelorū, & futura quod angelorum, si ex præcepto sui creatoris hīc vixerit. Vnde sit autem, id est, de qua velut materia facta sit, vel de qua velut perfecta beataq; natura defluerit, vel virtū omnino ex nihilo facta sit, etiā si dubitatur & quaeritur: illud tamen minimē dubitandum est, & si aliquid antea fuit à Deo factū esse quod fuit, & eā nunc à Deo factā, vt anima viua sit: aut enim nihil fuit, aut hoc quod est non fuit. Sed illā partē qua quærebamus quali eius materiē, vnde facta sit, iā satis tractauimus. Nvn cñ omnino non fuit, quærendū est quomodo possit intelligi, quod causalis eius ratio fuisse dicebatur, in primis sex dieb; operibus Dei, quādo fecit Deus hominē ad imaginē suā, quod nisi secundū animā non rectē intelligitur. Verendū est autē, ne cū dicimus nō ipsas tunc naturas atque substantias quæ futuræ fuerant Deum creasse, dum crearet oīa simul, sed earum futurarū causas quædam rationes, putemur inania quædā dicere. Quæ sunt enim istæ causales rationes secundū quas possit iā dici Deus fecisse hominē ad imaginē suā, cuius corpus nondū de limo fixerat, cui nondū animā afflādo fecerat? Et corporis quidē humani etiā si fuerit aliqua occulta ratio, qua futurum erat vt formaretur, erat & materies de qua formaretur, id est, terra, in qua videri potest illa ratio velut in femine latuisse: animæ autē faciendæ, id est, status faciendi, qui esset anima hominis, quæ ibi ratio causalis primitiūs condita est, cum diceret deus: Faciamus hominem ad imaginē & similitudinē nostrā: quod nisi secundū animā rectē intelligi non potest, si nulla erat natura vnde cōderetur: Si enim hæc ratio in Deo erat non in creatura, nōdū ergo erat cōdita: quomodo ergo dicitū est, fecit Deus hominē ad imaginē Dei? Si autē iam in creatura erat, hoc est, in iis quæ simul omnia creauerat Deus, in qua creatura erat? Vtū spiritali, an corporali? Si spiritali, agebat ne aliquid in corporibus mundi, seu cælestibus, seu terrestribus: an in ea erat t̄ hæc vacans antequam homo in sua natura propria cōderetur: sicut in ipso homine iam propriam ducente vitam latenter ocioseque inest ratio generandi, quæ non operatur, nisi per concubium atque cōceptum? An illa creatura spiritalis, in qua latenter erat hæc ratio, nihil agebat sui operis? Et vt quid creata erat? An vt contineret rationem futuræ animæ humanæ, vel futurarū animarum, tanquam in seipsis esse non possent, sed in aliqua creatura propria vita iam viuente: si-

cut generādi ratio non potest esse nisi in aliquibus iā existentibus perfectisque naturis: Parens ergo animæ instituta est aliqua creatura spiritalis, in qua sit ratio futuræ animæ, quæ non inde existat nisi cū eam Deus homini inspirandam facit. Neque enim & ex homine factū vel seminis vel ipsius iā prolis creat & format, nisi Deus per sapientiā attingentem vbi que propter suam munditiā, ita vt nihil inquinatum in eā incurrat, dum perendit à sine vsque ad finē fortiter, & disponit oīa suauiter. Sed nescio quē admodū possit itelligi, ad hoc tātū creatā nescio, quā creaturā spiritalē, quæ in Dei cōditionibus, per illos sex dies factis non commemoraretur, cū Deus hominē sexto die fecisse dicitur est, quē nondum in propria natura fecerat, sed adhuc ratione causalī in illa creatura quæ cōmemorata nō est. Magis enim debuit ipsā cōmemorari, quæ sic consummata erat, vt non adhuc esset secundū suæ causæ præcedentem rationem faciendā. An fortē in illius diei natura quā primitus condit, si spiritus intellectualis dies ille rectē accipitur, hanc faciendā animæ causalem rationē Deus inseruit, cū sexto die fecit hominem ad imaginē suā, causam scilicet rationemq; præfigēs, secundum quam cum post illos septē dies faceret, vt videlicet corporis eius causalē rationē in natura terrę, animæ autem in natura illius diei creasse credatur? Sed quid aliud dicitur cū hoc dicitur, nisi angelicū spiritū quasi parentē esse animæ humanæ, si sic in illo est animæ humanæ, creandę præcondita ratio, sicut in homine futura: prolis suæ: vt corporum quidem humanorum parentes homines sint, animarum autem angelī, creator verō & animarū & corporū Deus: sed corporū ex hominibus, animarum ex angelis: aut prioris corporis ex terra, & prioris animæ ex angelica natura, vbi rationes eorum causales præfixerat, quādo primitiūs fecit hominem in iis quæ simul omnia creauit: deinceps verō iā homines ex hominibus, corp⁹ ex corpore, animā ex anima. Durū est hoc angeli aut angelorum filiā dicere animā, sed multo durius cæli corporis, quanto magis ergo maris & terræ. Multo minus igitur in aliqua corporali creatura, causalis animæ ratio præcondita est, cū faceret Deus hominem ad imaginē suam antequam cum suo tēpore de limo formatum flatu animaret, si absurdū creditur animā causaliter in natura angelica cōdidisse. ILL v d ergo videamus, vtrū forsitam verū esse possit, quod certē humanæ opinionī tolerabilius mihi videtur, Deū in illis primis operibus quæ simul omnia creauit, animā etiā humanam creasse, quam suo tempore membrīs ex limo formati corporis inspiraret, cuius orporis in illis simul conditis rebus, rationē creasset causaliter, secundū quā fieret cū faciendum esset corpus humanū. Nā neq; illud quod dicitū est, ad imaginē suam, nisi in anima; neq; illud quod dicitū est, masculū & feminā, nisi in corpore rectē intelligimus. Credatur ergo si nulla Scripturarū authoritas seu veritatis ratio contradicit, hominē ita factū sexto die, vt corporis quidē humani ratio causalis in elementis mundi, aīa verō iā ipsa crearetur, sicut primitiūs conditus est dies, & creata lateret in operibus Dei, donec eā suo tēpore sufflādo, hoc est, inspirādo formato ex limo corpori insereret. Sed hīc rursus nō spernenda oritur quæstio. Si enim iā facta erat anima & latebat, vbi ei possit esse melius quā ibi? Quid ergo fuit causæ vt anima innocenter viuens insereretur vitæ huius carnis, in qua peccādo ipsam qui eam creauit offenderet, vnde eā meritō sequeretur laboris arumna damnationisque cruciatus? An illud dicendum est, quod ad corpus administrandum voluntate propria fuerit inclinata, in qua vita corporis, quo

Sap. 7. d. 14 & 25. Sap. 8. a. 1.

Anima origo queritur. CAPVT XXVII.

Ecc. 1. 8. a. 1.

Gen. 1. d. 27.

Anima creata lauit. CAPVT XXVIIII.

Anima carni inserta. CAP. XXV.

2. sent. dist. 17. cap. 3. quo

Ro. 9. c. 11. 2. Cor. 5. b. 10.

al. foiet. m. d. est. & erit. An fuerit præcia futuri anima. CAPVT XXVII.

Gen. 1. b. 25.

Liberum arbitrium.

An compulsa anima ad corpus sumendum. CAPVT XXVIIII.

Omnes o-mittunt & Repetio superiorū. CAPVT XXVIIII.

quoniam & iustē & iniquē viui potest, quod elegerit hoc haberet, vel præmium de iustitia, vel de iniquitate supplicium, vt nec illi Apostolice sententiæ sit cōtrarium, qua dicit, nō dum natos nihil egisse boni seu mali: Illa quippe inclinatio voluntatis ad corpus, nō dum est actio vel iustitiæ vel iniquitatis, de qua ratio reddēda est in iudicio Dei, recepturo vnicuiq; secundum ea quæ per corpus gessit siue bonum siue malū. Cur ergo non iā & illud credatur, quod Dei nutu ad corpus uenerit: vbi si veller secundum præceptū eius agere, mercedem acciperet vitæ æternæ, atq; angelorum focietatem: si autem contemneret, pœnas iustissimas lucret, siue laboris diurni, siue ignis æterni? An quia hoc ipsum Deo volenti obtemperasse, iam vtiq; actio bona [extiterit, & sic] cōtrariū nondum natos nihil egisse vel boni vel mali? Qvæ si ita sunt, fatebimur etiam non in eo rerum genere animā primitiūs creatā, vt esset præcia futuri operis sui, vel iusti, vel iniq;. Nimis q̄ppē incredibile est, eam potuisse propriavolūtate inclinari ad corporis vitam, si se ita in quibusdam peccatam præsciret, vt iuste supplicio perpetuo puniretur. Iustē sanē creator laudatur in omnib; quæ fecit omnia bona valde. Neque enim ex iis tantum laudādas est quibus præsciētiā dedit, cum rectē laudetur etiā quia peccata creauit, quibus est natura humana præstantior etiā in ipsis peccātibus. Natura quippē hominis ex Deo est non iniquitas, qua se ipse inuoluit malē vtendo libero arbitrio: quod tamen si non haberet, in natura rerum minus excelleret. Cogitādas quippē est homo iustē viuens etiam non præsciūs futurorum, & ibi videndum est, excellentia voluntatis bonæ quam nō impediatur ad rectē viuēdū & Deo placendū, quod ignarus futuri viuere ex fide. Huiusmodi ergo creaturā quisquis esse nollet in rebus, contradicit Dei bonitati. Quisquis autem pœnas eam non vult luere pro peccatis, iniunius est æquitati. Sed si ad hoc sit anima vt mittatur in corpus, quæri potest vtrum si noluerit, cōpellatur. Sed meli⁹ creditur hoc naturaliter velle, id est, in ea natura creati vt velit, sicut naturale nobis est velle viuere: male autem viuere non est iam naturæ sed peruersæ voluntatis, quam iustē pœna subsequitur. Frustra ergo iā queritur, ex qua veluti materiē facta, sit anima, si rectē intelligi potest in primis illis operib; facta, cū factus est dies. Sicut enim illa quæ nō erāt facta, facta sunt, sic & hæc inter illa. Quod si & materies aliqua formabilis fuit, & corporalis & spiritalis, non tamen & ipsa instituta nisi à Deo, ex quo sunt omnia, quæ quidē formationē suam non tempore sed o rorigine præcederet, sicut vox cantū: [&] quid nisi de materia spiritali facta anima congruentius creditur? Si autē aliquis nō vult eam exiliare factā, nisi cum iam formato corpori est inspirata, videat cū quaeritur vnde facta sit. An enim ex nihilo dicitur? est Deū aliquid fecisse vel facere post illam cōsummationem operum suorū: & debet intueri quomodo explicet sexto die factum hominē ad imaginē Dei, quod nihil secundum animam rectē intelligi non potest, id est, in qua natura causalis ratio facta fuerit eius rei, quæ nondum fuit. Aut nō de nihilo, sed de aliquo iam existente factam dicit animam: & laborabit inquiredo, quænam illa natura sit, an corporalis an spiritalis, secundum eas quæstiones quas superius vertauimus: manente illa quoque molestia, vt adhuc quaeratur in qua substantia creaturā in sex diebus primitiūs cōditarum, causalē illā rationē fecerit animæ: quā nondum vel de nihilo, vel de aliquo fecerat. Quā si eo modo deitare voluerit, vt dicat sexto die etiā de limo factum esse hominem, sed hoc recapitulando postea commemoratum: videat de muliere quid di-

cat, quia masculum & feminam, dixit, fecit eos, & benedixit eos, Quod si & ipsam eo die factam esse de viri ossē responderit, attendat quomodo asserat sexto die facta volatilia, quæ adducta sunt ad Adā, cum Scriptura omne genus volatiliū quinto die creatū ex aquis insinuet. Item sexto die & ligna facta quæ in paradiso plantata sunt, cū eadem Scriptura hoc creaturæ genus tertio diei tribuerit. Ipsa etiam verba consideret quid sit: Eiecit adhuc de terra omne lignū pulchrū ad aspectum, & bonum ad escam: tanquam illa quæ tertio die terra eiecerat, non erant pulchra ad aspectum & bona ad escam, cum in his essent operibus quæ fecit Deus omnia bona valde. Quid sit etiā, Finxit deus adhuc de terra omnes bestias agri & omnia volatilia cæli: tāquā illa non fuerint omnia, quæ primo producta erant, vel potius antē producta erant nulla. Neque enim dictum est, & finxit Deus adhuc de terra cæteras bestias agri, & cætera volatilia cæli, quasi quæ minus vel terra sexto, vel aqua quinto die produxerit: sed omnes bestias, inquit, & omnia volatilia. Nec nō & illud cogitet, quē admodū Deus & sex diebus fecerit omnia, primo ipsum diē, secūdo firmamentum, tertio speciem maris & terræ, atq; ex terra herbam & lignum, quarto luminaria & sidera, quinto aquarum animalia, sexto terræ: & postea dicatur, Cum factus est dies, fecit Deus cæli & terræ, & omne viride agri: quādo quidē cum factus est dies, non fecit nisi ipsum diem, Quomodo etiā omne viride agri fecerit antequam esset super terrā, & scenū omne antequam exoriretur. Tūc enim factū cū exortum est, non antequam exoriretur, quis non diceret, nisi Scripturæ verba reuocaret? Meminerit etiā scriptum esse, Qui viuunt in æternum, creauit omnia simul: & videat quē admodū simul creata dici possint, quorū creatio spatiis temporalibus distat, non horarū tantū, sed etiam dierū. Curet quoque ostendere quomodo vtrumque sit verū quod contrariū videri potest: & Deū in die septimo ab omnibus operibus suis requiescisse, quod Geneleos liber dicit: & vsque nunc cum operari, quod Dominus dicit. Respiciat etiā quæ dicta sunt consummata, quomodo eadē dicta sint inchoata. His enim omnibus diuinæ Scripturæ testimoniis, quæ esse veracē nemo dubitat, nisi infidelis aut impius, ad illā sententiam ducti sumus, vt diceremus Deum ab exordio seculi primum simul omnia creauisse, quædam cōditis iam ipsis naturis, quædam præconditis causis: sic vt non solum præsentia verū etiam futura fecerit omnia potens, & ab eis factis requiescerit, & eorū deinceps ad ministracione atque regimine crearet etiā ordines tēporum & temporalium: qui & consumauerit ea propter omnium generū terminationem, & inchoauerit propter seculorum propagationem, vt propter consummata requiesceret, & propter inchoata vsq; nunc operetur. Sed si possit hæc melius intelligi, nō solum non resisto, verum etiam faueo. Nūc tamē de anima quā Deus inspirauit homini, sufflādo in eius faciē, nihil confirmo, nisi quia ex Deo sic est, vt nō sit substantia Dei, & sic incorporea, vt nō sit corp⁹, sed spiritus, nō de substantia Dei genitus, nec de substantia Dei procedens, sed factus à Deo. Nec ita fact⁹ vt in eius naturā natura vlla corporis vel irrationalis animæ verte-retur, ac per hoc de nihilo: & quod sit immortalis secundum quendam vitæ modū, quē nullo modo potest amittere: secundum quādam vero mutabilitatē qua potest, vel deterior vel melior fieri, [vt] non immeritō etiā mortalis possit intelligi, quoniam verā immortalitatē solus ille habet, de quo propriē dictum est: Qui solus habet immortalitatem. Cætera quæ in hoc libro disceptando locutus sum, ad hoc valeant legenti, vt aut

Gen. 1. d. 27.

Ecc. 1. 8. a. 1.

Gen. 1. a. 1. Ioan. 1. c. 17.

Omnes o-mittunt vt. 1. Tim. 6. c. 16.

Qij

noverit quemadmodum sine affirmandi temeritate querenda sint, quæ non aperte Scriptura loquitur: aut si ei querendi modus iste non placet, quemadmodum ipse quæsiuerit sciat, ut si me potest docere non abnuat, si autem non potest, à quo ambo discamus, necum requirat.

DIVI AVRELIJ AVGVSTINI

DE GENESI AD LITERAM,

LIBER VIII.

Plantavit Deus paradysum in Edem ad Orientem, & posuit ibi hominẽ quẽ finxit. Non ignoro de paradiso multos multa dixisse, tres tamẽ de hac re quasi generales sunt sententiæ. Vna eorũ, qui tantummodo corporaliter paradysum intelligi volũt. Alia eorũ, qui spiritualiter tantũ. Tertia eorũ, qui utroq; modo paradysum accipiunt, alias corporaliter, alias autem spiritualiter. Breuiter ergo ut dicam, tertiam mihi fateor placere sententiam. Secundum hæc suscepi nũc loqui de paradiso, quod Dominus donare dignabitur, ut homo factus è limo, quod utiq; corpus humanũ est, in paradiso corporali collocatus intelligatur: ut quem admodum ipse Adam, etsi aliquid aliud significat secundum id quod eum formã futuri dixit esse Apostolus, homo tamẽ in natura propria expressus accipitur qui vixit certo numero annorum, & propagata numerosa prole mortuus est, sicut moriũtur ceteri homines & si non sicut ceteri ex parentibus natus, sed sicut primitus oportebat ex terra factus est: ita & paradysus, in quo eũ collocavit Deus, nihil aliud quam locus quidã intelligatur, terra scilicet ubi habitaret homo terrenus. Narratio quippe in his libris non est genus locutionis figuratarum rerum est, sicut in Cantico canticorũ: sed omnino gestarum est, sicut in Regnorum libris & huiusmodi ceteris. Sed quia illic ea dicuntur, quæ vitæ humanæ usus notissimũ habet, nõ difficile, imò propriissimè primitus accipiũtur ad literã, ut deinde ex illis quid etiã futurorum res ipse gestæ significauerint, exculpatur. Hic autem quia ea dicuntur, quæ visitato naturæ et cursu inuentibus non occurrant, nolunt ea quidã proprie, sed figuratè dicta intelligi: atque ex illo loco volunt incipere historia, id est, rerum proprie gestarum narrationem, ex quo dimissi de paradiso Adam & Eva conuenerunt atque genuerunt: quasi verò visitatũ nobis sit, vel quod tot annos vixerunt, vel quod Enoch translatus est, vel quod grandæua & sterilitis peperit, & cetera huiusmodi. Sed alia est, inquit, narratio factorum mirabilium, alia institutarum creaturarum. Illic enim ea ipsa insolita ostendunt, alios esse tanquam naturales modos rerum, alios miraculorũ, quæ magnalia nominantur: hic autem ipsa insinuantur institutio naturarum. Quibus respondetur, sed idè insolita & ipsa, quia prima. Nam quid tam sine exemplo, & sine parafacto in rerum mundanarum constitutione quam mundus? Nunquid idè credendum non est Deum fecisse mundum, quia iam non facit mundos, aut non fecisse solem, quia iam non facit soles? Et hoc quidem non de paradiso, sed de ipso homine per motus debuit respondere. Nũc verò cum ipsum sic credant à Deo factum, sicut alius nullus factus est: cur paradysum nolunt ita factum credere quemadmodum nũc vident sylvas fieri? Ad eos qui ppe loquor qui auctoritatem harum literarũ sequuntur: eorum enim quidam nõ proprie sed figuratè paradysum intelligi volunt. Nam qui omnino aduersantur his literis, alias cum eis atque aliter egimus, quanquã

Paradisus. CAPVT I. Gen. 2. b. 8.

Rom. 5. c. 14.

al. genere.

al. visitatum. al. cursum.

Gen. 4. a. 1.

A & hæc in hoc ipso opere nostro quantum valemus ita defendamus ad literam, ut qui nõ rationabiliter moti, propter animum peruicacem vel heberem, credere ista detrectant, nullam tamen inueniãt rationem unde falsa esse conuincãt. Verum isti nostri qui fidem habent his diuinis libris, & nolunt paradysum ad proprietatẽ literæ intelligi, locum scilicet amœnissimũ fructuosum nemoribus opacatũ, eundemq; magnũ & magno fonte fecundum, cum videant nulla humana opera tot ac tanta vitæ syluestre occulto opere Dei, miror quẽ admodum credunt ipsum hominem ita factum, quẽ admodum nunquam videntur. Aut si & ipse figuratè intelligendus est, quis genuit Cain & Abel & Seth? An & ipsi figuratè tantum fuerunt, non etiam homines ex hominibus nati? De proximo ergo attendãt istã præsumptionem quo tendat, & conentur nobiscũ cũta primitus quæ gesta narrãntur in expressione proprietatis accipere. Quis enim eis postea non faucat intelligẽtibus, quid ista etiam figurata significatione cõmoneant, siue ipsarum spiritualium naturarum vel affectiõnum, siue rerum etiam futurarum? Sanè si nullo modo possent salua fide veritatis ea, quæ corporaliter hic nominata sunt, corporaliter etiã accipi, quid aliud remaneret, nisi ut ea potius figuratè dicta intelligeremus, quam scripturã sanctam impie culparemus? Porro autem si non solum non impediunt, verum etiam solidius asserunt diuini eloquij narrationem, hæc etiam corporaliter intellecta: nemo erit, ut opinor, tam infideliter pertinax, qui cum ea secundum regulam fidei exposita proprie viderit, malit in pristina remanere sententiã, si forte illi visa fuerant, non nisi figuratè posse accipi. **N** A M & ego cõtra Manichæos, qui has literas veteris Testamenti nõ aliter quam oportet accipiẽdo errãt: sed omnino non accipiẽdo & detestando blasphemãt, duos conscripsi libros recẽti tẽpore cõuersionis meæ, citò volens eorum confutare deliramenta, vel erigere intentionem ad querendã in literis quas oderunt Christianã & Euangelicã fidẽ. Et quia non mihi tunc occurrebant omnia, quẽ admodũ proprie possent accipi, magisque non possent accipi videbantur, aut vix posse aut difficile, ne retardaret, quid figuratè significarent ea, quæ ad literam non potui inuenire, quanta valui breuiter & perspicuitate explicauit, ne vel in multa lectiõne vel disputationis obscuritate deterriti, in manus ea sumere non curarent. Mõnor tamen quid maxime voluerim nec potuerim, ut non figuratè sed proprie primitus cuncta intelligeretur, nec omnino desperans etiam sic posse intelligi, id ipsum in prima parte secũdi libri ita posui. Sanè, inquã, quisquis voluerit omnia quæ dicta sunt secundum literam accipere, id est, nõ aliter intelligere quã litera sonet, & potest euitare blasphemias, & omnia cõgruẽtia fidei catholicæ prædicare, non solum ei non est inuidẽdum, sed præcipuè multũque laudabilis intellector habẽdus est. Si autẽ nullus exitus datur, ut pie & dignè Deo quæ scripta sunt intelligantur, nisi figuratè atque in ænigmatibus proposita ista credamus, habẽtes auctoritatem Apostolicam, à quibus tam multa de libris veteris Testamenti soluantur ænigmata, modum quem intẽdimus teneamus, adiuuante illo qui nos petere, querere & pulsare adhortatur: et omnes istas figuras rerũ secundũ catholicã fidẽ, siue quæ ad historiã, siue quæ ad prophetiã pertinent explicem, nõ præiudicãtes meliori diligẽtiori q; tractatui, siue p nos, siue per alios, quib? Dñs reuelare dignatur. Hæc tũc dixi. Nũc autem quia voluit Dñs ut ea diligentius intuens atque cõsiderans, nõ frustra, quantum opinor, existimarem etiam per me posse secundum propriam, non secũdum allegoricam locutionem

al. nomina.

al. figura.

Aduersus Manichæos recitantes verus Testamentum. CAP. II.

al. vt. Mat. 7. b. 7.

Illatio ligni. CAPVT II. Gen. 2. b. 8.

Ibid. b. 9.

Gen. 1. d. 29.

al. Dei.

Esa. 64. a. 4. 1. Cor. 2. b. 9. Omnes omittit hoc. Lignum vitæ. CAPVT III. Gen. 2. b. 9. Pro. 3. c. 18. Gal. 4. d. 24.

1. Cor. 10. 14.

Pro. 3. c. 18.

tionem hæc scripta esse monstrari, sicut ea quæ superius volumus ostendere, sic etiã quæ sequuntur de paradiso perscrutemur. **P** L A N T A V I T ergo Deus paradysum in delitiis, hoc est enim in Eden, ad Orientem, & posuit ibi hominẽ quẽ finxerat. Sic enim scriptũ est, quia sic factum est. Deinde recapitulat, ut hoc ipsum quod breuiter posuit ostendat quẽ admodum factũ sit, hoc est, quemadmodũ paradysum Deus plantauerit, & illi hominem quẽ finxerat constituerit. Sic enim sequitur, Et eiecit adhuc Deus de terra omne lignũ pulchrum ad aspectũ, & bonũ ad escam. Non dixit, & eiecit de terra Deus aliud lignum vel ceterũ lignũ: sed eiecit, inquit, de terra omne lignũ pulchrum ad aspectũ & bonũ ad escam. Iã ergo tunc produxerat terra omne lignũ & pulchrũ ad aspectũ, & bonũ ad escam, hoc est tertio die. Nam sexto die dixerat, Ecce dedi vobis omne pabulum seminale, seminans semẽ quod est super omnẽ terram, & omne lignũ fructiferũ, quod habet in se fructũ seminis seminalis, quod erit vobis ad escã. Nũ ergo aliud eis tunc dedit, aliud nunc dare voluit? Non opinor, sed cum ex his generibus sint ista ligna instituta in paradiso, quæ iam terra tertio die produxerat, adhuc ea produxit in tempore suo: quia tunc scilicet quod scriptũ est, ea produxisse terrã, casualiter factũ erat in terra: hoc est, quia tunc ea produccendi virtutem latenter acceperat, qua virtute sit vt etiam nunc talia terra progignat in manifesto atque in tempore suo. Verba ergo Dei sexto die dicentis, Ecce dedi vobis omne pabulum seminale seminans semẽ quod est super omnem terram, & cetera, non sonabili vel temporali voce prolata sunt, sed sicut in eius verbo est creandi potentia. Dicit autẽ hominibus quod sine temporalibus sonis Deus dixerit, non nisi per temporales sonos potuit: futurum enim erat vt homo iam de limo formatus, & flatus eius animatus, & quicquid ex illo humani generis extitisset, vteretur eis ad escã quæ super terram exortura erant ex illa virtute generandi quã terram acceperat. Cuius futuri causales rationes in creatura condens, tanq; iam extitissent, loquebatur interna atq; intima veritate, quam nec oculus vidit, nec auris audiuit, sed spiritus eius scribenti hoc utiq; reuelauit. **I** L L V D planè quod sequit, Et lignũ vitæ in medio paradisi, & lignũ sciẽtiæ dignoscendi bonũ & malũ: diligentius considerandũ est, ne cogat istã allegoriã, vt nõ illa ligna fuerint, sed aliud ali quid nomine ligni significant. dictũ enim de sapiẽtia, Lignũ vitæ est omnibus amplectentibus eã. Verum tamen cũ sit Hierusalẽ æterna in caelis, etiam in terra ciuitas qua illa significaretur, cõdita est: & Sara & Agar quamuis duo testamẽta significarẽt, erant tamen etiã quædam mulieres duæ: & cũ Christus p ligni passionẽ fluente spiritali nos irriget, erat tamen & petra, quæ aquã sitienti populo ligno percussã manauit, de qua diceretur, Petra autẽ erat Christus: aliud quam erant illa omnia significauerũt, sed tamen etiam ipsa corporaliter fuerũt. Et quãdo à narrante cõmemorata sunt, nõ erat illa figurata locutio, sed earum rerũ expressã narratio, quarũ erat figurata præcessio. Erat ergo & lignũ vitæ, quemadmodum petra Christus: nec sine mylteriis rerum spiritualium corporaliter presentatis voluit hominem Deus in paradiso viuere. Erat ei ergo in lignis ceteris alimentum, in illo autem sacramentum, quid significans nisi sapiẽtiam, de qua dictum est, Lignum vitæ est amplectentibus eam: quemadmodum de Christo dicitur, Petra manans est sitientibus eã? Rectè quippe appellatur quod ad eum significandum præcessit. Ipse est ovis quæ immolatur in Pascha, tamen & illud non tantum dicendo figurabatur, sed etiã

faciendo. Neq; enim ovis illa nõ erat ovis, planè ovis erat, & occidebatur & mäducabatur: & tamen eo vero facto, aliud etiam quiddã figurabatur, non sicut ille vitulus faginatus, qui in minimo filio reuertenti in epulas caesus est. Ibi quippe ipsa narratio figurarum est, nõ rerũ figurata signifiatio gestarũ. Non enim hoc Euãgelista, sed Dominus ipse narrauit. Euangelista verò hoc Dñm narraisse narrauit. Proinde quod narrauit Euangelista, etiam factũ est, Dñm scilicet talia locutũ fuisse: ipse autem Domini narratio parabola fuit, de qua nunquã exigitur, vt etiam ad literam facta monstrerentur, quæ sermone proferuntur. Christus autẽ est & lapis vnctus à Iacob, & lapis reprobatus ab ædificanti, qui factus est in caput anguli. Sed illud etiã in rebas gestis factum est, hoc autem tantũ in figuris prædictũ. Illud quippe scriptor narrauit rerũ præteritarũ, hoc prænunciator tantummodo futurarum.

S I C & sapiẽtia, id est, ipse Christus, lignũ vitæ est in paradiso spiritali, quòd miir de cruce latronẽ. Certũ est autem quod scã significaret lignũ vitæ, etiam in paradiso corporali, quia hoc illa Scriptura dixit, quæ res suis temporibus gestas narrans, & hominẽ corporaliter factũ, & in corpore viuẽtem ibi cõstitutũ esse narrauit. Aut si quisquã putat animas cũ à corpore excesserint, locis corporaliter visibilibus contineri, cum sint sine corpore, asserat sententiam suam. Non deerũt qui sic faueant, vt illũ etiam diuitem sitientem in loco vtiq; corporali fuisse cõtendant, ipsamq; animam omnino esse corpoream propter arentem linguã & stillam aquæ de Lazari digito concupitam, pronunciare non dubitent, cũ quibus ego de tam magna questione nulla temeritate confliquo. Melius est enim dubitare de occultis, quam licigate de incertis. Illũ quippe diuitem in ardore pœnarũ, & illũ pauperem in refrigerio gaudiorũ intelligendos esse nõ dubito. Sed quomodo intelligenda sit illa flamma inferni, ille sinus Abrahæ, illa lingua diuitis, ille digitus pauperis, illa sitis tormẽti, illa stilla refrigerij, vix fortasse à manũtẽt quærentibus, à contentiõse autem certantibus nunquam inuenitur. Citò sanè respondẽdũ est, nenos profunda ista quæstio, & multis sermonibus indigenas tardet. Si corporalibus locis animæ continerent, etiam exuta corporibus, potuit ille latro in eũ introduci paradysum, vbi fuerat corpus primi hominis: vt aptiore scripturarũ loco, si vlla necessitas flagitauerit, etiam de hac re quid vel queramus vel arbitremur vtunq; promam. Nũc verò, quod sapiẽtia non sit corpus, & idè nec lignũ, nec dubito, nec dubitari à quoquã puto: potuisse autẽ per lignũ, id est, corpoream creaturam tanquam sacramento quodam significari sapiẽtiam in paradiso corporali, ille credendũ non existimat, qui vel tam multa in Scripturis rerum spiritualium corporalia sacramenta non videt: vel hominem primũ cum eiusmodi aliquo sacramento viuere nõ debuisse cõtendit: cũ Apostolus dicat etiam hoc quod de muliere dixit, quã ei factam esse de latere credim, propter hoc relinquet homo patrem & matrẽ, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna, sacramentũ magnũ esse in Christo & in Ecclesia. Mirum est autem, & vix ferendũ, quemadmodum velint homines paradysum figuratè dictũ, & nolint etiam figuratè factũ. Quod si concedunt sicut de Agar & Sara, & sicut de Ismaël & Isaac, hæc quoq; & facta, & tamen etiam figurata: cur non admittũt etiã lignum vitæ, & verè aliquod lignum fuisse, & tamen sapiẽtiam figurasse, non video. Illud quoque addo, quanquam corporealem cibum, talem tamen illam arborem præstitisse, quo corpus hominis fanitate stabili firmaretur, non sicut ex alio cibo, sed nonnulla inspi-

Exo. 13. a. 7. Luca 15. f. 23. al. minor.

Ge. 28. d. 18. Psal. 117. c. 22. Mat. 21. d. 24. al. scriptis narratori.

Non temerè alleuerãdum. CAP. V. Pro. 3. c. 18. Luca 23. f. 43. al. emm.

Luca 16. f. 24. sent. dist. 30. ca. si quis al. ad dicitur.

Sinus Abrahæ.

Eph. 5. g. 32.

Gal. 4. c. 27.

2. sent. dist. 19. c. 10. o. al. aliqno.

ratione salubritatis occulta. Profecto enim licet vstaturus panis, aliquid tamē amplius habuit, cuius vna collyride hominem Deus ab indigentia famis dierū quadraginta spatio iuendicauit. An forte credere dubitamus, per alicuius arboris cibum cuiusdam altioris significationis gratiā homini Deum praestitisse, ne corpus eius vel infirmitate vel aetate in deterius mutaretur, aut in occasum etiā laboretur: qui ipsi cibo humano praestitit tā mirabilē statū, vt in fictilibus vasculis farina & oleo deficientes reficerent, nec deficerēt? Iā hic de genere contentiosorū quīquā existat, & dicat Deū in terris nostris miracula talia facere debuisse, in paradiso autem nō debuisse: quasi verō nō, vel de puluere hominē vel de latere viri mulierē, maius ibi miraculū fecerit, quā q̄ hic mortuos suscitauit.

SE- Q̄ V I T V R vt videamus de ligno scientiā dignoscendi bonum & malum. Prorsus & hoc lignū erat visibile ac corporale, sicut arbores cætera. Quod ergo lignū esset, nō est dubitandū: sed cur hoc nomen accepit, requiritur. Mihi autē etiam atq; etiam consideranti dicit non potest quantū placeat illa sententia, nō fuisse illam arborē cibo noxiam: neq; enim qui fecerat omnia bona valde, in paradiso istiterat aliquid mali: sed malū fuisse homini transgressionē praeccepti. Oportebat autē vt homo sub Dño Deo positus alicunde prohiberetur, vt ei promerēdi Dñm suam virtus esset ipsa obedientia, quā possum verissimē dicere solā esse virtutē omni creaturae rationali agentū sub dei potestate, primūq; esse & maximum vitium tumoris, ad ruinā sua potestate velle vt, cuius vitij nomen est inobediētia. Nō esset ergo vnde se homo Dñm habere cogitaret atq; sentiret, nisi aliquid ei iuberetur. Arbor itaque illa nō erat mala, sed appellata est scientiā dignoscendi bonū & malum, quia si post prohibitionem ex illa homo ederet, in illa erat praeccepti poenā disceret, quid interesset inter obedientiā bonū, & inobediētiā malū. Proinde & hoc nō in figura dictū, sed quoddam verē lignum accipiendū est, cui non de fructu vel pomo, q̄ inde nasceretur, sed ex ipsa re nomē impositū est, quae illo contra vetitū tacto fuerat secutura.

FLVMEN autē exiit de Eden quod irrigabat paradysum, & inde diuisum est in quatuor partes. Ex his vni nomen Phison: hoc est quod circumit totam terrā Euilath, vbi est aurum: aurum autē terrae illius bonū, & ibi est Carbūculus, & lapis Prasinus. Et nomen flumini secundo Geon: hoc est quod circumit totam terrā Aethiopiae. Flumē autē tertium Tigris, hoc quod fluit contra Assyrios. Flumē autē quartum Euphrates. De his autē fluminib; quid amplius fatagam consummare quod vera sint flumina, nec figuratē dicta quae non sint, quasi tātummodo aliquid nomina ipsa significēt, cum & regionibus per quas fluunt, notissima sint, & omnibus ferē gentibus diffamata: Quinimmo ex his quoniam constat ea prorsus esse: nam duobus corū nomina vetustas mutauit, sicut Tiberis dicitur fluius, qui prius Albulā vocabatur: Geon quippe ipse est qui nunc dicitur Nilus, Phison autē ille dicebatur, quē nūc Gangem appellant: duo verō cætera Tigris & Euphrates antiqua etiā nomina tenuerūt: nos admoneri oportet, cætera quoq; primitus ad proprietatem licetē accipere, non in eis figuratam locutionē putare, sed res ipsas quae ita narrantur & esse, & aliquid etiam figurare: nō quia non possit parabola locutionis assumere aliquid de re quam non proprie quoq; esse constaret, sicut de illo Dominus loquitur qui descendebat ad Hierusalē in Hiericho, & incidit in latrones: † quis non sentiat, & planē videat esse parabolā, locutionēq; illam to-

tam esse figuratam? verum duae ciuitates quae ibi nominatae sunt, hodieq; in locis propriis demonstrantur. Sed hoc modo acciperemus, & quatuor haec flumina, si cætera quae de paradiso narrantur, nō proprie sed figuratē accipere vllā necessitas cogeret. At nunc cum primitus proprie res ipsas intelligere ratio nulla prohibeat, cur non potius auctoritatem Scripturae simpliciter sequimur in narratione rerum gestarum, res verē gestas prius intelligentes? tum demū quicquid aliud significant perscrutates? An eo mouebimur, quod de his fluminibus dicitur, aliorū esse fontes notos, aliorū autem prorsus incognitos, & ideō non posse accipi ad literam, quod ex vno paradisi flumine diuiduntur: cū potius credendum sit, quoniā locus ipse paradisi a cognitione hominum est remotissimus, inde quatuor aquarū partes diuidi, sicut fidelissima Scriptura testatur: sed ea flumina quorū fontes noti esse dicuntur, alicubi ille sub terras, & post tractus prolixarū regionum locis aliis erupisse, vbi tanquā in suis fontibus nota esse perhibetur? Nam hoc solere nonnullas aquas facere, quis ignorat? Sed ibi hoc scitur, vbi non diu sub terris currunt. Exhibat ergo flumen de Edē, id est de loco deliciarum, & irrigabat paradysum, id est ligna omnia pulchra atque fructuosa, quae omnē terram regionis illius opacabant. Et sumpsit Dominus Deus hominem quē fecit, & posuit eum in paradiso, vt operaretur & custodiret. Et praeccepit Dominus Deus Adē dicēs, Ab omni ligno quod est in paradiso escam edes, de ligno autem cognoscendi bonū & malū, non manducabitis de illo. Quo die autem ederitis ab eo, morte moriemini. Cū superius breuiter dixerit, Deū plātafse paradysum, & constituisse ibi hominem quem finxerat, recapitulauit vt narraret quomodo sit paradysus cōstitutus. Nūc ergo & illud recapitulando cōmemorauit, quomodo ibi Deus posuerit hominē quem fecit. Videamus itaq; quid sit quod dictū est, vt operaretur & custodiret. Quid operaretur & quid custodiret. Nunquid forte agriculturam Dñs voluit operari primum hominem? An non est credibile quod cum ante peccatū damnauerit ad laborē? Ita sanē arbitraremur, nisi videremus cū tanta voluptate animi † agricolare quosdam, vt eis magna poena sit inde ad aliud auocari. Quicquid ergo deliciarum habet agricultura, tunc vtiq; longe amplius erat quando nihil accidebat aduersū, vel terra vel caelo. Non enim erat laboris afflictio sed exhilaratio voluntatis, cum ea quae Deus creauerat, humani operis adiutorio laetius feraciusque prouenirent, vnde creator ipse vberius laudaretur, q̄ animae in corpore animalī constitutae rationē dedisset operādi, ac facultatē, quantum animo volētī satis esset, non quantū inuitū indigētia corporis cogeret. Quod enim maius mirabiliusq; spectaculum est, aut vbi magis cum rerum natura humana ratio quodāmodo loqui potest, quam cū positis feminibus, plantatis surculis, translatis arbusculis, insitis malleolis, tanquā interrogatur quaeq; vis radice & germen quid possit quid ve nō possit: vnde possit, vnde non possit: quid in ea valeat humorū inuisibilis interiorq; potentia, qd extrinsecus adhibita diligētia: inque ipsa cōsideratione perspicere, quia neq; qui plāta est aliquid, neq; qui rigat, sed qui incremētū dat Deus: quia & illud operis quod accedit extrinsecus, per illū accedit quem nihilomin⁹ creauit, & quē regit atq; ordinat inuisibiliter Deus?

Hinc iam in ipsum mundū, velut in quandam magnam arborem rerū, ocul⁹ cogitationis attollitur, atque in ipso quoque gemina operatio prouidentia reperitur, partim naturalis, partim voluntaria. Naturalis quidem per occultam Dei administrationem, qua

quae etiam lignis & herbis dat incrementum, voluntaria verō per angelorū opera & hominū. Secundum illam primā caelestia superius ordinari, inferiorq; terrestria, luminaria sidera quae fulgere, dici nō dūq; vices agitari, aquis terrā fundatā interlui atq; circūlari, aërem altius superfundi, arbusula & animalia cōcipi & nasci, crescere & senescere, occidere, & quicquid aliud in rebus interiore naturali que motu geritur. In hac autem altera signa dari, doceri & discere, agros coli, societates administrari, artes exerceri: & quae alia siue in superna societate agūtur, siue in hac terrena atque mortali, ita vt bonis cōsulatur & per nesciētes malos: inque ipso homine eandē geminam prouidentia vigeret potētiam. Primo ergo corpus naturale, scilicet eo motu quo fit, quo crecit, quo senescit. † Voluntariū verō quo illi ad victum, regimētum, curationemque cōsulitur. Similiter erga animā naturaliter agitur vt viuat, vt sentiat, voluntariē verō vt discat, vt cōsentiat. Sicut autē in arbore id agit agricultura forinsec⁹, vt illud proficiat q̄ geritur intrinsecus: sic in homine secundum corpus, ei quod intrinsecus agit natura, seruit extrinsecus medicina. Itemque secundū animā, vt natura beatificetur intrinsecus, doctrina ministratur extrinsecus. Quod autē ad arborem colēdi negligētia, hoc ad corpus medendi incuria, hoc ad animam discēdi segnitia. Et quod ad arborem humor inutilis, hoc ad corpus victus exitiabilis, hoc ad animā persuasio iniquitatis. Deus itaq; super omnia, qui condidit omnia, & regit omnia, omnes naturas bonus creat, omnes vultates iustus ordinat. Quid ergo abhorret ad vero, si credamus hominē ita in paradiso constitutum vt operaretur agriculturam, non labore seculi, sed honesta animi † voluptate? Quid enim hoc opere innocētius vacancibus, & quid plenius magna cōsideratione prouidentibus? Vt custodiret autem quid? A ipsum paradysum? Contra quos? Nullus certē vicinus intrudatur inuasor, nullus limitis perturbator, nullus fur, nullus aggressor. Quomodo ergo intelleduri sumus corporale paradysum potuisse ab homine corporaliter custodiri? Sed neque Scriptura dixit, vt operaretur & custodiret Paradysum: dixit autem vt operaretur & custodiret. Quanquam si de Graeco diligētius ad verbum exprimat, ita scriptū est: Et accepit Dominus Deus hominem quē fecit, & posuit eum in paradiso operari eum & custodire. Sed vtrum ipsum hominem posuit operari, hoc enim sensus qui interpretatus est, vt operaretur: an eundē paradysum operari, id est, vt homo paradysum operaretur, ambigū sonat: & videtur magis exigere locutio, vt nō dicatur, operaretur paradysū, sed in paradiso. Verūtamen ne forte sic dictū sit, vt operaretur paradysum, sicut superius dictū est, Nec erat homo qui operaretur terram: eadē quippe locutio est, operari terrā, quae operari paradysū: ambigū sententiā ad vtrumque tractemus. Si enim non est necesse vt accipiamus paradysum custodire, sed in paradiso, quid ergo in paradiso † custodire? Nā quid sit operari in paradiso, iam vt visum est discernimus. An vt quod operaretur in terra per agriculturā, in seipso custodiret per disciplinā, id est, vt sicut ei ager obtēperaret colēti se, ita & ipse praecipienti Domino suo, vt sup̄to praeccepto obediētiae, fructū non spinas in obediētiae redderet? Deniq; quoniā similitudinē ad se culti paradisi in seipso custodire subdit⁹ noluit, similem si bi agrum damnatus accepit: spinas, inquit, & tribulos pariet tibi. Quod si & illud intelligamus, vt & paradysum operaretur, & paradysum custodiret, operari quidem paradysum posset, sicut sup̄a diximus, per agriculturam, custodire autem non aduersus improbos

Agricultura in paradiso. CAP. VIII. Gen. 2. c. 15.

agricolae.

Contemplatio naturae.

1. Cor. 3. b. 7.

Gemina operatio dei. CAP. IX.

voluntaria.

voluntaria.

Custodire paradysum & operari. CAP. X.

auspiciis.

Gen. 3. c. 18.

aut inimicos qui nulli erant, sed fortassis aduersus bestias. Quomodo istud, aut quare? Nūquid enim bestiae iam in hominem sauebant, quod nisi peccato nō fieret? Ipse quippe bestiis omnibus ad se adductis, sicut post commemoratur, nomina imposuit. Ipse etiam sexto die lege verbi Dei cum omnibus communes cibos accepit. Aut si erat iam quod timeretur in bestiis quoniam pacto posset vnus homo illum munire paradysū? Neque enim exiguus locus erat, quem tantus fons irrigabat. Custodire quidem ille deberet, si posset paradysum tali & tanta maceria cōmunire, vt eo serpens non posset intrare. Sed mirū si priusquam cōmuniret, omnes serpentes inde posset excludere. Proinde intellectum agere oculos cur praetermittimus? Positus est quippe homo in paradiso vt operaretur eundē paradysum, sicut sup̄a disputatum est, per agriculturam non laboriosam, sed delitiosam, & mentē prudentis magna atq; vtilia commonentem: custodiret autem eundem paradysum † ipsi sibi, ne aliquid admitteret, quare inde mereret expelli. Deniq; accepit & praecceptum, vt sit per quod sibi custodiat paradysum, id est, quo seruato non inde proiciatur. Rectē enim quisque dicitur nō custodisse rem suam, qui sic egit vt amitteret eā, etiam si alteri salua sit, qui eā vel inuenit vel accipere meruit. Est alius in his verbis sensus, quem puto non immeritō praepōndum, vt ipsum hominem operaretur Deus & custodiret. Sicut enim operatur homo terram, nō vt eam faciat esse terram, sed vt cultam atq; fructuosam: sic Deus hominem multo magis quam ipse creauit vt homo sit, eū ipse operatur vt iustus sit, si homo ab illo per superbiam non abscedat: hoc est enim apostatare a Deo, quod initium superbiae Scriptura dicit: Initium, inquit, superbiae hominis apostatare a Deo. Quia ergo Deus est incommutabile bonū, homo autem & secundū animā & secundū corpus mutabilis res est, nisi ad incommutabile bonum quod est Deus cōuersus subsisterit, formari vt iustus beatūque sit, non potest. Ac per hoc Deus idem qui creat hominē vt homo sit, ipse operatur hominem atque custodit, vt etiā bonus beatūque sit. Quapropter qua locutione dicitur homo operari terram, quae iam terra erat, vt ornata atque fecunda sit: ea locutione dicitur Deus operari hominē quā iam homo erat, vt pius sapiēsq; sit, eūq; custodire, quod homo sua potestate in se, q̄ illius supra se delectatus, dominationēque eius contemnitus tutus esse non possit. Proinde nullo modo vacare arbitror, sed nos aliquid & magnū aliquid admonere, quod ab ipso diuini libri huius exordio, ex quo ita ceptus est, in principio fecit Deus caelū & terram, vsque ad hunc locum, nusquam positum est Dominus Deus, sed tantummodo Deus nunc verō vbi ad id ventū est, vt hominem in paradiso constitueret, eūq; per praecceptum operaretur & custodiret, ita Scriptura locuta est, Et sumpsit Dominus Deus hominem quem fecit, & posuit eum in paradiso operari eum & custodire: non quod supradictarum creaturarum Dominus non esset Deus, sed quia hoc nec propter angelos, nec propter alia quae creata sunt, sed propter hominem scribatur ad eum admonendum quantum ei expediat habere Dominum Deū, hoc est sub eius dominatione obedienter viuere quam licentiose abuti propria potestate: nusquā hoc prius ponere voluit, nisi vbi peruentum est ad eū in paradysum collocādū, operandū & custodiendū, vt non diceret sicut & cætera omnia superius. Et sumpsit Deus hominē quem fecit: sed diceret, Et sumpsit Dñs Deus hominem quem fecit, & posuit eum in paradiso operari eū, vt iustus esset, & custodire, vt tutus esset, ipsa vtiq; dominatione sua, quae nō est illi sed nobis vtilis.

Reg. 1. b. 8. Collyride panis subiecto, quae alio nomine non vocantur.

3. Reg. 17. c. 16.

Lignum scientiae boni & mali. CAP. VIII. v. 2.

Gen. 1. d. 31.

Inobediētia. Gen. 2. b. 9.

Quatuor flumina. CAP. VIII. v. 1. Gen. 2. b. 10.

Tiberis prius. Albulā. Nilus. Gaugēs.

Luce. 10. c. 30. al. qui enim hoc non sentit.

al. ipse.

Eccle. 10. b. 14.

Cur additā post dictio. Dominus. CAP. VIII. c. 1.

Gen. 2. c. 15.

Ille quippe nostra seruitute non indiget, nos vero dominatione illius indigemus, ut operetur & custodiat nos: & ideo verus & solus est Dominus, quia non illi ad suam, sed ad nostram utilitatem salutemque seruiamus. Nam si nobis indigeret eo ipso non verus Dominus esset, cum pro nos eius adiungetur necessitas, sub qua & ipse seruiret. Merito & ille in Psalmo, Dixi inquit, Domino, Deus es tu, quoniam bonorum meorum non egesset. Nec ita sentiendum est quod diximus nos illi ad utilitatem nostram salutemque seruire tanquam aliud aliquid ab illo expectemus quam eum ipsum qui summa utilitas & salus nostra est. Sic enim eum gratis secundum illam vocem diligimus. Mihi autem adherere Deo, bonum est.

N E Q V E enim tale aliquid est homo factus, ut deferente eo qui fecit, possit aliquid agere bene tanquam ex seipso: sed tota eius actio bona est conuerti ad eum a quo factus est, & ab eo iustus, pius, sapiens, beatusque semper fieri: non fieri & recedere, sicut a corporis medico sani & abire: quia medicus corporis operarius fuit extrinsecus, seruiens naturae intrinsecus operanti sub Deo, qui operatur omnem salutem gemino illo opere providentia, de quo supra locuti sumus. Non ergo ita se debet homo ad Dominum conuertere, ut cum ab eo factus fuerit iustus abscedat, sed ita ut ab illo semper fiat. Eo quippe ipso cum ab illo non discedit, eius ipse praesentia iustificatur & illuminatur, & beatificatur, operante & custodiente Deo dum obedienti subiectione dominatur. Neque enim ut dicebamus, sicut operatur homo terram, ut culta atque fecunda sit, qui cum fuerit operatus, abscedit, relinquens eam vel aratam, vel fatam vel rigatam, vel si quid aliud manere opere quod factum est, cum operator abscesserit, ita Deus operatur hominem iustum, id est, iustificando eum, ut si abscesserit, maneat in absentia quod fecit: sed potius sicut aer praesente lumine non factus est lucidus, sed fit: quia si factus esset, non fieret, sed etiam absente lumine lucidus maneret: sic homo Deo sibi praesente illuminatur, absente autem continuo tenebratur, a quo non locorum interuallis, sed voluntatis auersione disceditur. Ille itaque operetur hominem bonum atque custodiat qui incommutabiliter bonus est: semper ab illo fieri, semperque perfici debemus inhærentes ei, & in ea conuersione quae ad illum est permanentes, de quo dicitur, Mihi autem adherere Deo bonum est. Et cui dicitur, Fortitudinem meam ad te custodi. Ipsius enim sumus figmentum, non tantum ad hoc ut homines simus, sed ad hoc etiam ut boni simus. Nam & Apostolus cum fidelibus ab impietate conuersis, gratiam qua salui facti sumus, commendaret. Gratia enim, inquit, salui facti estis per fidem, & hoc non ex vobis, sed dei donum est, non ex operibus, ne forte quis extollatur. Ipsius enim sumus figmentum creati in Christo Iesu in operibus bonis quae preparauit Deus, ut in illis ambulemus. Et alibi cum dixisset: Cum timore & tremore vestram ipsorum salutem operamini: ne sibi putarent tribuendum tanquam ipsi se facerent bonos & iustos, continuo subiicit, Deus enim est qui operatur in vobis. Sumpsit ergo Dominus Deus hominem quem fecit, & posuit eum in paradiso operari eum, hoc est, operari in eo & custodire eum. Et praecipit Dominus Deus Adae dicens, ab omni ligno quod est in paradiso escam edes, de ligno autem cognoscendi bonum & malum non manducabis de illo, quia die autem ederis ab eo, morte moriemini. Si aliquid mali esset lignum illud unde prohibuit hominem Deo, eius ipsius mali natura venenatus videretur ad mortem. Quia vero ligna omnia in paradiso bona plantauerat, quae fecit omnia bona valde, nec vlla ibi natura mali erat, quae nullo modo est mali vlla natura: quod diligens si Dominus voluerit differemus, cum de illo ser-

pente dicere ceperimus: ab eo ligno quod malum non erat prohibitus est, ut ipsa per se praecipit conseruatio bonum illi esset, & transgressio malum. Nec potuit melius & diligentius commendari quantum malum sit sola inobedientia, cum ideo reus iniquitatis factus est homo, quia eam rem tetigit contra prohibitionem, quam si non prohibitus tetigisset, non utique peccasset. Nam qui dicit, verbi gratia, noli tangere haec herbam, si forte venenosa est mortemque praenunciat, si tetigerit, sequitur quidem mors contemptorem praecipit, sed etiam si nemo prohibuisset, atque ille tetigisset, nihilominus utique moreretur. Illa quippe res contraria salutis vitaeque eius esset, siue inde veteretur, que non veteraretur. Item cum quisque prohibet eam rem tangi, quae non quidem tangenti, sed illi qui prohibuit obesset: velut si quisquam in alienam pecuniam misisset manum, prohibitus ab eo cuius erat pecunia illa: ideo esse prohibito peccatum, quia prohibenti poterat esse damnosum. Cum vero illud tangitur quod nec tangenti obesset si non prohiberetur, nec cuiquam alteri quamlibet tangeretur, quare prohibitum est, nisi ut ipsius per se bonum obedientiae, & ipsius per se malum inobedientiae monstraretur: Denique a peccatore nihil aliud appetitum est, nisi non esse sub dominatione Dei, quando illud admissum est, in quo ne admitteretur, sola deberet iussio dominantis attendi. Quae si sola attenderetur, quid aliud quam Dei voluntas attenditur? quid aliud quam Dei voluntas amareretur? quid aliud quam Dei voluntas humanae voluntati praeponebatur? Dominus quidem cur iusserit, viderit, faciendum est ream seruiente quod iussit, & tunc forte videndum est a promerente cur iusserit. Sed tamen ut causam iussionis huius non diutius regamus, si haec ipsa magna est utilitas homini quod Deo seruit, iubendo Deus utile facit quicquid iubere voluerit, de quo metuendum non est, ne iubere quod inutile est possit. Nec fieri potest ut voluntas propria non gradum ruinae pondere super hominem cadat, si ea voluntati superioris extollendo praeponat. Hoc expertus est homo contemptum praecipitum Dei, & hoc experimento didicit, quid interest inter bonum & malum: bonum scilicet obedientiae, malum autem inobedientiae, id est, superbiae & contumaciae, peruersae imitationis Dei & noxae libertatis. Hoc autem in quo ligno accidere potuit, ex ipsa re ut iam supra dictum est, nomen accepit. Malum enim nisi experimento non sentiremus, quia nullum esset, si non fecissemus. Neque enim vlla natura mali est, sed amissio boni hoc nomen accepit. Bonum quippe incommutabile Deus est, homo autem quantum ad eius naturam in qua eum Deus condidit, pertinet, bonum est quidem, sed non incommutabile ut Deus. Mutabile autem bonum quod est post incommutabile bonum, melius bonum fit, cum bono incommutabili adhererit, amando atque seruendo rationali & propria voluntate. Ideo quippe & hoc magni boni natura est, quia & hoc accepit, ut posset summi boni adherere naturae. Quod si noluerit, bono se priuat, & hoc ei malum est, unde per iustitiam Dei etiam cruciatus consequitur. Quid enim tam iniquum, quam ut bene fieri desertori boni? Neque vltimo modo fieri potest ut ita sit: sed aliquando tamis si superioris boni non sentitur malum, cum habetur quod amatum est inferius bonum. Sed diuina iustitia est, ut qui voluntate amittit quod amare debuit, amittat cum dolore quod amauit, dum naturarum creator ubique laudetur. Adhuc enim est bonum, quod dolet amissum bonum: nam nisi aliquid bonum remansisset in natura, nullus boni amissi dolor esset in poena. Cui autem sine mali experimento praeparat bonum, id est, ut antequam boni amissionem sentiat, eligat tenere ne amittat, super omnes homines praedicandum est. Sed hoc nisi cuiusdam singularis laudis

dis esset, non illi puero tribueretur, qui ex genere Israel factus Emanuel nobiscum deus, reconciliauit nos Deo, hominum & Dei homo mediator, verbum apud Deum, caro apud nos, verbum caro inter Deum & nos. De illo quippe Propheta dicit: Priusquam sciat puer bonum aut malum, contemnet malitiam ut eligat bonum. Quomodo quod nescit aut contemnit aut eligit: nisi quia haec duo sciuntur aliter per prudentiam boni aliter per experientiam mali? Per prudentiam boni malum scitur, & si non sentitur. Tenetur enim bonum, ne amissione eius sentiantur mali. Item per experientiam mali scitur bonum, quoniam quid amiserit, sentit, cui de bono amisso male fuerit. Priusquam sciret ergo puer per experientiam, aut bonum quo careret, aut malum quod bonum, id est, noluit amittere quod habebat, non sentiret amittendo quod amittere non debebat. Singulare exemplum obedientiae, quippe qui non venit facere voluntatem suam, sed eius voluntatem a quo missus est: non sicut ille qui elegit facere voluntatem suam, non eius a quo factus est. Merito sicut per vnus inobedientiam peccatores constituti sunt multi, ita per vnus obedientiam iusti constituuntur multi: quia sicut in Adae oes moriuntur, sic & in Christo omnes viuificantur.

F R V S T R A autem nonnulli acutè obtusi sunt, cum requirunt quomodo potuerit appellari lignum cognoscens boni & mali, antequam in eo transgressus esset homo praecipitum, atque ipsa experientia dignosceret quod inter esset inter bonum quod amittit, & malum quod amittit. Lignum enim tale nomen accepit, ut eo secundum prohibitionem non tacto caueretur, quod eo contra prohibitionem tacto sentiretur. Neque enim quia inde contra praecipitum manducauerunt, ideo factum est illud lignum dignoscens boni & mali, sed utique etiam si obedientes essent, & nihil inde contra praecipitum usurpassent, id reddere vocaretur, quod ibi eis accideret, si usurpassent. Quae admodum si vocaretur arbor saturitatis, quod inde possent homines saturari, numquid si nemo accessisset, ideo nomen illud esset incongruum, quandoquidem cum accederet & saturarentur, tunc probarent quod hoc reddere arbor illa vocaretur? Et quomodo, inquirunt, intelligeret homo, quod ei dicebatur lignum dignoscens boni & mali, quando ipsum malum quid esset omnino nesciebat? Hoc qui sapiunt parum attendunt, quemadmodum a contrariis notis, sic pleraque intelliguntur ignota, ut etiam verba rerum quae non sunt cum in loquendo interponuntur, nullus caliget auditor. Hoc enim quod omnino non est, nihil vocat. Et has duas syllabas nemo non intelligit, qui Latine audit & loquitur. Unde, nisi cum sensus intuetur id quod est, & eius priuatione quid etiam non sit agnoscat? Sic & inane cum dicitur, intuenso corporis plenitudinem, & priuatione eius tanquam & contrariam, quid dicatur inane intelligimus. Sicut audiendi sensu non solum de vocibus, verum etiam de silentio iudicamus. Sic ex vita quae inerat homini postea eius caueret contrarium, id est vitae priuatione quae mors vocatur: & ipsam causam qua perderet quod amabat, id est quodlibet factum suum quo fieret ut amitteret vitam, quibuslibet syllabis appellaretur, quae admodum Latine cum dicitur peccatum vel malum, ut tanquam signum eius intelligeret, quod morte discerneret. Nos enim quomodo intelligimus cum dicitur resurrectio quam nunquam experti sumus. Nonne quia sentimus quid sit viuere, & eius rei priuatione vocamus mortem, unde redit ad id quod sentimus resurrectione appellamus? & si quo alio nomine in quacumque lingua id ipsum appellatur, menti utique signum insinuat in voce & loquendo, quo sonante agnoscat quod etiam sine signo cogi-

taret. Mirum est enim quemadmodum rerum quas habet amissionem, etiam in experta natura deuitet. Quis enim peccata docuit deuitationem mortis, nisi sensus vitae? Quis paruulum puerum ad haerescere baiulo suo, si eum fuerit ex alto iacere minitatus? Quod ex quodam tempore incipit, sed tamen antequam aliquid huiusmodi expertus sit. Sic ergo illis primis hominibus iam vita erat dulcis, quam profecto amittere deuitabant: idque ipsum quibuscumque modis vel sonis significantem Deum intelligere poterant: nec aliter eis posset persuaderi peccatum, nisi prius persuaderetur eos ex illo facto non esse morituros, id est illud quod habebant & se habere gaudebant non amissuros, unde suo loco loquendum est. Aduertant itaque si quos mouet, quomodo potuerint intelligere in experta nominatum vel nominatum Deum: & videant nos omnium in expertum nominatum sunt, aut ex similibus, si specierum sunt, sine villo actu dubitationis agnoscere. Nisi forte aliquid mouet quemadmodum loqui potuerint, vel loquentem intelligere, qui non didicerant vel crescendo inter loquentes vel aliquo magisterio: quasi magnum fuerit Deo loqui eos docere, quos ita fecerat, ut hoc possent etiam ab hominibus discere, si essent a quibus. Merito sane quaeritur, utrum hoc praecipitum viro tantum dederit Deus, an etiam feminae? Sed non id narratum est quae admodum facta sit femina. An forte iam erat facta, sed hoc quae admodum gestu sit quod prius erat gestu, postea recapitulando narratum est: Verba enim Scripturae sic se habent: Et praecipit Dominus Deus Adae dicens: non dixit, praecipit eis. Deinde sequitur, Ab omni ligno quod est in paradiso escam edes: non dixit, edetis. Deinde adiungit: De ligno autem cognoscendi bonum & malum, non manducabis de illo: haec itaque ad ambos pluraliter loquitur & pluraliter praecipitum terminat dicens: Quia die autem ederitis ab eo, morte moriemini. An scies quod ei factus rus erat mulierem, ita praecipit ordinatissime, ut per virum praecipitum Domini ad feminam perueniret? Quae quid autem discere volunt, domi viros suos interrogent. Item quaeri potest quomodo & non Deus locutus sit ad hominem quem fecit, iam certe sensu ac mente praeditum, ut audire & intelligere loquentem valeret? Neque enim aliter praecipitum posset accipere, quo transgressor eius esset, nisi hoc acceptum intelligeret. Quomodo ergo illi locutus est Deus? Vtrum intus in mente secundum intellectum, id est ut sapienter intelligeret voluntatem ac praecipitum Dei sine vllis corporalibus sonis vel corporalium similitudinibus? Sed non sic existimo primo homini locutum Deum: ita quippe Scriptura narrat, ut potius credamus sic esse Deum locutum homini in paradiso, sicut etiam postea locutus fuit patribus, sicut Abraham, sicut Moysi, id est in aliqua specie corporali. Hic est enim quod audierunt eius vocem ambulantis in paradiso ad vesperam, & abscondentem. Locutus itaque magnus eius praetereundus proponitur, ut intueamur quantum possumus, quantum ipse adiuuare & donare dignatur, opus diuinum, prudentiae bipertitum: quod superius cum de agricultura loqueremur, transitoria quadam occasione perstrinximus, ut in de iam inciperet legentis animus hoc assuescere conuerteret, quod adiuuat plurimum ne quid indignum de ipsa Dei substantia sentiamus. Dicimus itaque ipsum summum, verum, vnum ac solum Deum, patrem & filium & spiritum sanctum, id est, vnum verbumque: & vtrumque spiritum, unitatem ipsam, neque confusam, neque separatam, Deum, qui solus habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem, quem nemo hominum vidit, nec videre potest, nec locorum vel finium vel infinitum

Psalm. 117.

Psalm. 72. d. 28. **H**ominem nihil posse sine Deo. CAP. XII.

Discessit a Deo.

Psalm. 72. d. 28. Psalm. 118. b. 30.

Eph. 2. b. 8

Phil. 2. b. 12.

al. vobis. Cur datum praecipitum de ligno. CAP. XII. Gen. 2. c. 16.

Gen. 1. b. 12.

al. demystri.

Ioan. 6. d. 38.

Rom. 5. d. 19.

1. Cor. 15. c. 21. **Q**uomodo appellatum lignum scilicet boni & mali. CAP. XV.

2. sent. dist. 17. c. in hoc.

Voluntas homini in pugnantia Deo. CAP. XVI. Gen. 3. a. 2.

Hominem potuisse intelligere per ritulum ex praecipito contempto. CAP. XVI.

al. priuatione. al. contrario.

al. sic.

al. amissio.

al. placet.

al. loquentium, qua.

2. sent. dist. 21. cap. illud.

An vtrique datum sit praecipitum. CAP. XV. 11.

Gen. 2. c. 16.

1. Cor. 14. g. 31.

Quomodo Deus sit locutus. CAP. XVI. al. loc. al. rom.

Gen. 3. b. 9.

Quid sententiam de Deo. CAP. XI. 7.

1. Tim. c. 16.

spatio contineri, nec temporum vel finito vel infinito volumine variari. Neq; enim est in eius substantia quae Deus est, quod breuius sit in parte quam in toto, sicut necesse est esse de his quae in locis sunt: aut sicut in eius substantia quod iam non est, vel erit quod nondum est, sicut in naturis quae possunt temporis mutabilitatem pati.

Hic ergo incommutabili aeternitate viuens creatur omnia simul, ex quibus currenter tempora, & impleantur loca, temporalibusque & localibus, rerum motibus secula voluerentur. In quibus rebus quaedam spiritalia, quaedam corporalia condidit, formans materiam quam nec alius nec nullus, sed omnino ipse informem ac formabilem instituit, ut formatione sua non tempore, sed origine praeveneret. Spiritalem autem creaturam corporali praeposuit: quod spiritalis tantummodo per tempora mutari posset, corporalis autem per tempora & loca. Exempli enim gratia, per tempus movetur animus vel reminiscendo quod oblitus erat, vel discendo quod nesciebat, vel volendo quod nolebat. Per loca autem corpus, vel a terra in caelum, vel a caelo in terram, vel ab Oriente in Occidentem, vel si quo alio simili modo. Omne autem quod movetur per locum, non potest nisi & per tempus simul moveri: at non omne quod movetur per tempus, necesse est etiam per locum moveri. Sicut ergo substantiam quae movetur per tempus & locum, praecedit substantia quae tantum per tempus: ita ipsam praecedit illa quae nec per locum nec per tempus: ac per hoc sicut per tempus & locum movet corpus, ipse tantum per tempus motus conditus spiritus: ita per tempus movet conditum spiritum, ipse nec per tempus nec per locum motus conditor spiritus: sed spiritus creatus movet seipsum per tempus, & per tempus ac per locum corpus: spiritus autem creator movet seipsum sine tempore ac loco, movet conditum spiritum per tempus sine loco, movet corpus per tempus & locum. **Q**UO CIRCA quisquis intelligere conatur, quoadmodum verum aeternum & verum immortale atque incommutabile Deus, ipse nec per tempus nec per locum motus movet temporaliter & localiter creaturam suam, non eum puto posse assequi nisi prius intellexerit quoadmodum anima, hoc est spiritus creatus, non per locum, sed tantum per tempus motus, movet corpus per tempus & locum. Si enim quod in seipso agitur capere nondum potest, quanto minus illud quod supra est? Affecta quippe anima carnalium sensuum consuetudine, etiam seipsam cum corpore per locum moveri putat, dum id per locum movet. Quae si posset diligenter inspicere, tanquam cardines membrorum corporis sui, quemadmodum articulati dispositi sunt, a quibus initia motionum nitantur: inveniet ea quae per spatia locorum movetur, nisi ab eis quae loco fixa sunt non moveri. Non enim movetur solus digitus, nisi fixa sit palma, a cuius articulo velut immoto cardine movetur: sicut tota palma ab articulo cubiti, sicut cubitus ab articulo humeri, sicut humerus ab scapula movetur, stantibus utriusque cardinibus quibus motio nitatur, ut per loci spatium quod movetur moveatur. Sic platis in talo est articulatio, quo stante movetur: sic cruris in genu, & totius pedis in coxa: & nullius membri motus omnino est quem voluntas movet, nisi ab aliquo articulo cardine, quem motus eiusdem voluntatis primitus figit, ut ab eo quod loci spatium non movetur, agi valeat quod movetur. Denique nec in ambulando pes leuatur, nisi alius fixus totum corpus ferat, donec ille quod motus est a loco unde fertur, ad locum quod fertur, immoto articulo sui cardinis innitatur. Porro si in corpore nullum membrum per locum voluntas movet, nisi ab eo membrum articulo quem non movet, cum & illa pars corporis quae movetur, & illa quae fixa sit ut movetur, corporis ha-

beant quantitates suas, quibus occupent spatia locorum suorum: quanto magis ipse animae nutus cui membra deseruiunt, ut quod placuerit figatur, unde id quod movendum est innitatur: cum anima non sit natura corporea, nec locali spatium corpus impleat, sicut aqua utrumque spongiam: sed miris modis ipso incorporeo nutu commixta sit vivificando corpori, quo & imperat corpori quadam intentione non mole: quanto magis, in qua, nutus ipse voluntatis eius non per locum movetur ut corpus per locum moveatur, quando totum per partes movet, nec aliquas loco movet nisi per illas quas loco non movet. **Q**UOD si intelligere difficile est, utrumque credatur, & quod creatura spiritalis non per locum mota moveatur corpus per locum, & quod Deus non per tempus motus moveatur creaturam spiritaliter per tempus. **Q**UOD si de anima quisque non vult hoc credere, quod quidem sine dubio non solum crederet, verum etiam intelligeret, si eam posset, sicuti est, incorpoream cogitare. Cui enim non facile occurrat quod per locum non moveatur quae per loci spatia non distenditur: quicquid autem per loci spatia distenditur corpus est: ac per hoc consequens est, ut anima per locum moveri non putetur, si corpus non esse credatur. Sed ut dicere coeperam, si de anima hoc quisque non vult credere, non nimis virgendus est. Substantia verò Dei nisi credat nec per tempus nec per locum moveri, nondum perfecte incommutabilem credit. **V**ERUM quia omnino incommutabilis est illa natura trinitatis, & ob hoc ita aeterna, ut ei aliquid coaeternum esse non possit, ipsa apud seipsam, & in seipsa sine vilo tempore ac loco, movet tam per tempus & locum sibi subditam creaturam, naturas creatas bonitate, voluntates ordinans potestate: ut in naturis nulla sit quae non ab illo sit, in voluntatibus autem nulla bona sit cui non praesit, nulla mala sit qua bene uti non possit. Sed quia non omnibus naturis dedit voluntatis arbitrium, illae autem quibus dedit potentiores ac superiores sunt, illae naturae quae non habent voluntatem, subditae sunt necesse est illis quae habent, & hoc ordinatione creatoris, quae nunquam ita punit voluntatem malam, ut naturae perimat dignitate. Cum igitur omne corpus & omnis anima irrationalis non habeat voluntatis arbitrium, subdita ista sunt eis naturis quae praedictae sunt arbitrio voluntatis, nec omnibus omnia, sed sicut distribuit iustitia creatoris. Ergo Dei providentia regens atque administrans univertam creaturam, & naturas & voluntates: naturas ut sint, voluntates autem ut nec infructuosae bonae, nec impunitae malae sint: subdit primitus membris, deinde creaturam corporalem creaturam spiritali, irrationali rationali, terrestrem caelesti, femineam masculinam, minus valentem valentiori, indigentiorē copiosiori. In voluntatibus autem bonas sibi, ceteras verò ipsi servitibus sibi: ut hoc patiar voluntas mala, quod ex iussu Dei fecerit bona, siue per seipsam, siue per malam, in rebus duntaxat quae natura sunt etiam malis voluntatibus subdita, id est, in corporibus. Nam in seipsis male voluntates habent interiorem poenam suam, eandem ipsam iniquitatem suam. **A**c per hoc sublimibus angelis Deo subditae fructibus, & Deo beate servitibus, subdita est omnis natura corporea, omnis irrationalis vita, omnis voluntas vel in firma vel prava, ut hoc de subditis vel cum subditis agat, quod naturae ordo poscit in omnibus, iubente illo cui subiecta sunt omnia. Proinde illi in illo veritatem incommutabilem vident, & secum eam suas dirigunt voluntates. Fiunt ergo illi participes aeternitatis, veritatis, voluntatis eius semper facientes sine tempore & loco. Movetur autem eius imperio etiam temporaliter, illo non temporaliter moto. Nec ita ut ab eius contemplatione resiliant aut defluant: sed simul

Quomodo Deus movet, quomodo animam. CAP. V. XXXII.

Deus seipset quietus, omnia tamē a se generat. CAP. V. XXXII.

Creatura corporalis subdita angelis. CAP. V. XXXII.

& illum sine loco ac tempore contemplantur, & eius in inferioribus iussa perficiunt, moventes se per tempus, corpus autem per tempus & locum, quantum eorum congruit actioni: & ideo Deus bipertito providentiae suae opere praestitit univertae creaturae, naturis ut fiant, voluntatibus autem ut sine suo iussu vel permisso nihil faciant. **N**ATURAE igitur univertatis corporalis non adiuuatur extrinsecus corporaliter. Neque enim est extra eam vilius corpus, alioquin non esset univertitas: intrinsecus autem adiuuatur incorporealiter, Deo id agente ut omnino natura sit, quonia ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia. Partes verò eiusdem univertatis intrinsecus incorporealiter adiuvantur, vel potius fiunt ut naturae sint: & extrinsecus corporaliter, quo se melius habeant, sicut alimentis agricultura, medicina & quaecunque etiam ad ornatum sunt, non solum saluare ac fecundiores, verum etiam decentiores sint. Spirituales autem creaturae si perfecta atque beata est, sicut angelorum sanctorum, quantum attinet ad seipsam quo sit, sapiensque sit, non nisi intrinsecus incorporealiter adiuuatur. Intus ei quippe loquitur Deus miro & ineffabili modo, neque per Scripturam corporalibus instrumentis affixa, neque per voces corporalibus auribus infonantes, neque per corporum similitudines, quales in spiritu imaginatiter fiunt, sicut in somnis vel aliquo excessu spiritus, quod Graece dicitur ecstasis, & nos eo verbo iam viximus pro Latino: quia & hoc genus visionum quavis interior fiat, quae sunt ea quae animo per sensus corporis nunciantur: tamen quia simile est eis, ita ut cum sit, discerni ab eis aut omnino non possit, aut certe vix & rarissime possit, & quia exterius est quae illud quod in ipsa incommutabili veritate mens rationalis & intellectualis intuetur, eaque luce de his omnibus iudicat: inter illa quae extrinsecus sunt arbitror esse deputanda. Creatura ergo spiritalis & intellectualis perfecta & beata, qualis angelorum est, sicut dixi, quae tantum ad seipsam quo sit, sapiensque ac beata sit, non nisi intrinsecus adiuuatur aeternitate, veritate, charitate creatoris. Extrinsecus verò si adiuvari dicenda est, eo fortasse solo adiuuatur, quod se inuicem videt, & de sua societate gaudet in Deo, & quod per spectis etiam in eis ipsis omnibus creaturis, vndeque gratias agit laudatque creatoris. **Q**UOD autem attinet ad creaturam angelicam actionem, per quam univertatum rerum generibus, maximèque humano providentia Dei prospicitur, ipsa extrinsecus adiuuat, & per illa visa quae similia sunt corporalibus, & per ipsa corpora quae angelicam subiacent potestati. **Q**UAE cum ita sint Deus omnipotens & omnisciens, incommutabili aeternitate, veritate, voluntate semper idem non per tempus nec per locum motus, movet per tempus creaturam corporalem, movet etiam per tempus & locum creaturam spiritalem, movet etiam per tempus & locum creaturam corporalem, ut eo motu naturas quas intrinsecus substituit, etiam extrinsecus administret, & per voluntates sibi subditas quas per tempus & corpora sibi atque illis voluntatibus subdita, quae per tempus & locum movet eo tempore ac loco, cui ratio in ipso Deo vita est sine tempore ac loco. Cum ergo tale aliquid Deus agit, non debemus opinari eius substantiam qua Deus est, temporibus locisque mutabilem, aut per tempora & loca mobilem, sed in opere divinae providentiae ista cognoscere: non in illo opere quo naturas creat, sed in illo quo intrinsecus creatas etiam extrinsecus administrat, eam sit ipse nullo locorum vel intervallo vel spatio incommutabili aeternitate excellentique potentia, & interior omni quia in ipso sunt omnia, & exterior omni re, quia ipse est super omnia. Item nullo temporum vel intervallo vel spatio incommutabili aeternitate & antiquior est omnibus, quia ipse est ante omnia: & novior omnibus, quia idem ipse post omnia.

Natura univertatis. CAP. V. XXV.

Rom. II. d. 36.

Deus semper idem a iniquitat omni. CAP. V. XXXVI.

QUAE PROPTER cum audimus Scripturam dicentem, Et praecipit Dominus Deus Adae dicens, Ab omni ligno quod est in paradiso escam edes, de ligno autem cognoscendi bonum & malum, non manducabis de illo. **Q**UAE die autem ederitis ab eo, morte moriemini. Si modum quaerimus quomodo ista locutus sit Deus, modus quidem ipse a nobis proprie comprehendere non potest: certissimè tamen tenere debemus, Deum aut per suam substantiam loqui, aut per sibi subditam creaturam: sed per substantiam suam non loqui nisi ad creandas omnes naturas: ad spirituales vero atque intellectuales non solum creandas, sed etiam illum in adas: cum iam possunt capere locutionem eius, qualis est in verbo eius quod in principio erat apud Deum, & Deus erat verbum, per quod facta sunt omnia. Illis autem qui eam capere non possunt, cum loquitur, Deus, non nisi per creaturam loquitur, aut tantummodo spiritaliter, siue in somnis, siue in ecstasi similitudine rerum corporalium: aut etiam per ipsam corporalem, dum sensibus corporis vel aliqua species apparet vel infonant voces. Si ergo Adam talis erat ut posset capere illam locutionem Dei, quam mentibus angelicis per suam praebet substantiam: non dubitandum est quod eius mentem per tempus moverit miro & ineffabili modo, non motus ipsi per tempus, eique vile ac salubre praecceptum veritatis imperasset: ut per quaeque transgressori poena deberetur, ea ipsa ineffabiliter veritate monstraverit: sicut audiuntur vel videntur omnia bona praeccepta in ipsa incommutabili sapientia, quae in animas sanctas se transfert ex aliquo tempore, cum ipsius nullus sit motus in tempore. Si autem ad eum modum Adam iustus erat, ut ei adhuc opus esset alterius creaturae sanctioris & sapientioris auctoritas per quam cognosceret dei voluntatem atque iussionem, sicut nobis Propheta, sicut ipsi angelis: cur ambigimus per aliquam humilitatem creaturam ei esse locutum Deum talibus vocum signis quae intelligere posset? Illud enim quod postea scriptum est, cum peccassent eos audisse vocem Domini Dei ambulantis in paradiso, quia non per ipsam dei substantiam, sed per subditam ei creaturam factum est, nullo modo dubitat qui fidem catholicam sapit. Ad hoc enim & aliquanto latius de hac re disserere volui quia nonnulli haeretici putant substantiam filij Dei nullo assumpto corpore per seipsam esse visibilem, & ideo antequam ex virgine corpus acciperet, ipsum visum esse patribus opinantur, tanquam de solo Deo patre dictum sit: **Q**uem nemo hominum vidit, nec videre potest: quia filius visus sit ante acceptam servituti formam etiam per ipsam substantiam suam. Quae impetrata procul a catholicis mentibus repellenda est. Sed de hoc plenius alias, si Domino placuerit, disseremus. Nunc terminato isto volumine, id quod sequitur, quomodo sit mulier ex viri sui latere creata, in consequentibus parandum est.

Quomodo locutus sit Deus Adae. CAP. V. XXVII. Gen. II. c. 16.

Ioan. I. a. r.

al. c. que.

51 p. 7. d. 17.

Gen. II. b. 8.

1. Tim. 6. c. 16.

D. AVRELI AVGVSTINI DE GENESI AD LITERAM,

LIB. IX.

Dixit Dominus Deus, Non bonum est hominem esse solum, faciamus ei adiutorium secundum ipsum. Et finxit Deus adhuc de terra omnes bestias agri, & omnia volatilia caeli, & adduxit illa ad Adam, ut videret quid vocaret illa. Et omne quodcumque vocavit Adam illud animam vivam, hoc est nomen eius.

Nomina in dicitur animarum. CAP. I. Gen. II. c. 2.

Creatura spiritalis, & corporalis. CAP. V. XX. Eca. II. a. r.

Quomodo Deus creaturas movet, ac obsecrat. CAP. V. XXXI.

al. mouetur.

Origo feminæ. Omnes mutantur Et Gen. 2. d. 17.

Terra vocabulum. Plal. 148. 7.

Quomodo locutus sit Deus. CAP. VII. 11.

Plal. 84. 9.

Zach. 1. 23

Mat. 3. d. 17.

Et vocavit Adam nomina omnibus pecoribus & omnibus volatilibus cæli, & omnibus bestiis agri. Ipsi autem Adâ non est inuentus adiutor similis ei. Et immisit Deus cælestium in Adam, & obdormiuit. Et accipit vnam costam eius, & adimpleuit carnem in loco eius, Et edificauit Dominus Deus costam quâ accepit de Adam in mulierem, & adduxit eam ad Adâ. Et dixit Adam, Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea: hæc vocabitur mulier, quoniam ex viro suo sumpta est. [Et] propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & conglutinetur ad vxorem suam, & erunt duo in carne vna. Si aliquid adiuant leuoræ, quæ libris superioribus considerata atq; conscripta sunt, nõ debemus in hoc diutius immorari, quod finxit adhuc Deus de terra omnes bestias agri, & omnia volatilia cæli: cur enim dicitur sit, adhuc, id est, præter primam conditionem creaturam sex diebus consummata, in qua casualiter perfecta sunt omnia simul & inchoata, vt deinde ad effectum suos cause perduceretur, iã quantum potuimus in præcedentibus intimauiimus. Et si quis hoc aliter enodandum putat, tantum diligenter attendat illa omnia, quæ vt hoc sentiremus attendimus: & si probabilior inde potuerit enucleare sententiam, non solum resistere non debemus etiam gratulari. Si quæ autem mouet quia nõ dixit, finxit Deus adhuc de terra omnes bestias agri, & de aqua omnia volatilia cæli: sed tanquam vtraque genera de terra finxerit. Et finxit, inquit, Deus adhuc de terra omnes bestias agri, & omnia volatilia cæli: videat duobus modis esse intelligendum, Aut tacuisse nunc vnde finxit volatilia cæli: quia & tacitum posset occurrere, vt non de terra vtrunque accipiatur Deum finxisse, sed tantummodo bestias agri: vt volatilia cæli etiam tacete Scriptura intelligamus vnde finxit, velut qui sciamus in prima casualium rationum conditione ex aquis esse producta: aut terram vniuersaliter sic appellatam simul cum aquis, quemadmodum appellata est in illo Psalmo, vbi cælestium laudibus terminatis, ad terram facta est conuersio sermonis, & dicitur, Laudate Dominum de terra, dracones & omnes abyssi, &c. Nec postea dictum est: Laudate dominum de aquis: ibi enim sunt omnes abyssi: quæ tamẽ de terra laudant Dominum. Ibi etiam reptilia & volatilia pennata, quæ nihilominus de terra laudant Dominum. Secundum istam vniuersalem appellationem terræ, secundum quam etiam de toto mundo dicitur, Deus qui fecit cælum & terram, siue de arida siue de aquis, quæcumq; creata sunt, de terra creata veraciter intelliguntur.

Nunc iam videmus quomodo accipiendum sit quod dixit Deus non est bonum esse hominem solũ, faciamus ei adiutorium secundum ipsum: verum temporali ter vocibus ac syllabis editis hoc dixerit Deus: an ipsa ratio commemorata est quæ in verbo Dei principaliter erat, vt sic femina fieret: quam rationem suscipiebat etiam tunc Scriptura cum diceret, Et dixit Deus, fiat hoc aut illud, quando primitus omnia condebantur. An forte in mente ipsius hominis hoc dixit Deus, sicut loquitur quibusdam seruis suis in ipsis seruis suis? ex quo genere seruorum eius erat etiam ille qui dixit in Psalmo: Audiã quid loquatur in me Dominus Deus. An aliqua de hac re ipsi homini in ipso homine per angelum facta reuelatio in similitudinibus vocum corporalium, quamuis tacuerit Scriptura, verum in somnis an in cæstasi, ita enim fieri hæc solent, an aliquo alio modo, sicut reuelatur Prophetis. Vnde illud est, Et dixit mihi angelus qui loquebatur in me. An per corporalem creaturam vox ipsa sonuerit, sicut de nube, Hic est filius meus dilectus. Quid ergo ex his omnibus factum sit, ad liquidum comprehendere

non valemus: veruntamẽ certissimẽ teneamus dixisse hoc Deum: & si corporali voce vel temporaliter expressa similitudine corporis dixit, non eum per substantiam suam, sed per aliquam imperio suo subditam dixisse creaturam, sicut in libro præcedente tractauimus. Nã visus est Deus etiam postea sanctis viris, aliàs capite albo sicut lana, aliàs inferiore parte corporis sicut aurichalcum, aliàs aliter atque aliter: non tamen illas visiones hominibus per substantiam quæ ipse est, sed per subditam sibi quæ creauit, eum præbuisse, & per similitudines formarum vocumque corporalium quod voluit ostendisse ac dixisse, certissimum est eis quæ substantiam trinitatis incommutabiliter æternam, nec per tempus nec per locum moueri, & per tempus & per locum mouere, vel fideliter credunt, vel etiam excellenter intelligunt. Nõ ergo iam quæramus quomodo istud dixit, sed potius intelligamus quid dixerit. Adiutorium quippe homini secundum ipsum fuisse faciendum, æterna ipsa veritas habet per quæ creata sunt omnia: & in illa hoc audit qui in ea potest cognoscere quid quare creatum sit. Si autem quæratur, ad quam rem fieri oportuerit hoc adiutorium, nihil aliud probabiliter occurrit quã propter filios procreandos: sicut adiutorium femini terra est, vt virgulum ex vtroque nascatur: hoc enim & in primarum conditione dictum erat: Masculum & feminam fecit eos, & benedixit eos Deo dicens, Crescite & multiplicamini, & implete terram, & dominamini eius. Quæ ratio conditionis & coniunctionis masculi & feminae atq; benedictio, nec post peccatum hominis penamque defecit. Ipsa enim est secundum quam nunc terra hominibus plena est dominantibus eius. Quamquam enim iam emissi de paradiso conuenisse & genuisse commemorantur: tamen non video quid prohibere potuerit, vt essent eis etiam in paradiso honorabiles nuptiæ, & thorus immaculatus: hoc deo præstatum fideliter iustæque viuētibus, eique obediēter sanctis & feruentibus, vt sine vilo iniquo ardore libidinis, sine vilo labore ac dolore pariendi, factus ex eorum semine gignerentur: non vt morientibus parentibus filij succederent, sed vt illis qui genuissent in aliquo formæ statu manētibus, & ex ligno vitæ quod ibi plantatum est, corporalem vigorem sumentibus, & illi qui gignerentur ad eundem perducerentur statum: donec certo numero impleto, si iustè omnes obediēterq; viuerent, tunc fieret illa commutatio, vt sine vlla morte animalia corpora conuersa in aliam qualitẽ, eo quod ad omnem nutum regenti spiritui de seruirent, & solo spiritu viuificante sine vllis alimẽtorum corporalibus sustentaculis viuerent, spiritalia vocarentur. Potuit hoc fieri si non præcepti transgressio mortis supplicium mereretur. Qui enim hoc fieri potuisse non credunt, nihil aliud quã consuetudinẽ naturæ iã post peccatum penamq; humanam sic currentis attendunt: non autem in corũ genere nos esse debemus, qui nõ credunt nisi quod videre cõsueuerunt. Quis enim dubitet homini obediēter & piẽ viuenti præstari potuisse quod diximus, qui nõ dubitat vestibus Israelitarum impertitum esse quẽdam in suo genere statum, vt per annos quadraginta nulla vetustatis detrimenta paterentur? Cuius ergo non coierunt nisi cum existent de paradiso: citò responderi potest, Quia mox creata muliere priusquam coierent, facta est illa transgressio, cuius merito in mortem destinati, etiam de loco illius felicitatis exierunt: non enim Scriptura tempus expressit, quantum interfuerit inter eos factos, & ex eis natum Cain. Potest etiam dici, quia nondum Deus iussit vt coierent. Cur enim nõ ad hanc rem diuina expectaretur auctoritas, vbi nulla concupiscentia tanquã stimulus inobediētis

Adiutorio propter filios. CAP. VII. 11.

Gen. 1. d. 27.

2. sent. dist. 20. cap. 1.

Heb. 13. 2. 2. sent. dist. 20. cap. de termino.

al. erat.

Quando cogressi sunt primo. CAP. VII. 11. Gen. 3. a. 1.

An adiutorium alia quã sololis cau. CAP. VII. 11.

Qualis fuit let corporis mutatio, si Adam non peccasset. CAP. VII. 11.

Gen. 2. b. 7. & d. 21.

Helias. Mat. 20. b. 10. al. sancti. 4. Reg. 2. b. 11.

al. prouisi. sit

Gen. 5. c. 14.

Enoch. Mal. 4. b. 5. Apoc. 11. a. 3.

Virginitas & nuptia. CAP. VII. 11. Eccl. 3. a. 5.

carnis vrgebat: idco autem hoc nõ iussit Deus, quia secundum suam præsciẽtiam disponebat omnia, in qua & eorum casum proculdubio præsciẽbat, vnde iã mortale genus propagandum esset humanum. Avt si ad hoc adiutorium gignendi filios, nõ est facta mulier viro, ad quod ergo adiutorium facta est? Si quia simul operarentur terram, nõdum erat labor vt adiuuamento indigeret: & si opus esset, melius adiutorium masculus fieret: hoc & de solatio dici potest, si solitudinis fortasse ta debet. Quanto enim congruētius ad coniuēdum & colloquendum duo amici pariter quam vir & mulier habitarent? Quod si oportebat alium iubere, alium obsequendo pariter viuere, ne cõtrariæ voluntates pacẽ cohabitantiũ turbarent: nec ad hoc retinendum ordo defuisset, quo prior vnus, alter posterior, maxime si posterior ex priore crearetur sicut femina creata est. An aliquis dixerit de costa hominis Deum feminam tantum, nõ etiam masculum, si hoc vellet, face re potuisse: Quapropter non inuenio ad quod adiutorium facta sit mulier viro, si pariendi causa subtrahatur.

Nam si parentes filiis suis cedere ex hac vita oportebat, vt ita omne humanum genus per decessionis & successiones certa numerositate impleretur, potuerunt etiam homines genitis filiis, perfecta q; humani officij iustitia hinc ad meliora transferri non per mortem, sed per aliquam commutationem: aut illam summam, qua receptis corporibus sicut sancti sicut angeli in cælis: aut si illa dari non oportebat, nisi omnibus simul in seculi fine, aliquam inferiorem quam illa erit: quæ tamen haberet meliorem statum quã vel hoc corpus habet, vel illa etiam quæ primitus facta sunt, viri ex limo terræ, mulieris ex viri carne. Neque enim arbitrandum est Heliam vel sic esse iam sicut erunt sancti, quãdo peracto operis die denarium pariter accepturi sunt: vel sic quẽ admodum fuit homines, qui ex ista vita nondum emigrarunt, de qua ille tamen nõ morte, sed translatione migravit. Iam itaq; aliquid melius habet quàm in hac vita posset: quãuis nondum habeat quod ex hac vita redẽ gestu in fine habiturus est: pro nobis enim meliora f prouiderunt, ne sine nobis perfecti perficeretur: aut si quisquam putat hoc Heliam mereri non potuisse, si duxisset vxorem, filiosq; procreasset: creditur enĩ non habuisse, quia hoc scriptura nõ dixit, quãuis & de cœlibatu eius nihil dixerit quid de Enoch respondebit, qui filiis genitis Deo placens non mortuus, sed viuus translatus est? Cur ego & Adã & Eua, si iustè viuētes castè filios procreasset, nõ eis posset translatione non morte succedentibus cedere? Nam si Enoch & Helias in Adam mortui, mortifq; propaginem in carne gestantes, quod debitum vt soluant, creditur etiam redituri ad hanc vitam, & quod tam diu dilatum est morituri, nunc tamẽ in alia vita sunt: vbi ante resurrectionem carnis, antequã animale corpus in spiritale mutetur, nec morbo nec senectute deficiunt: quanto iustius atque probabilius primis illis hominibus præstaretur, sine vilo suo parentumue peccato viuētibus, vt in meliorem aliquẽ statum filijs genitis cederet: vnde seculo finito cum omni posteritate sanctorum, in angelicam formam, non per carnis mortem, sed per Dei virtutẽ multo felicitius mutarentur? Non itaque video ad quod aliud adiutorium mulier facta sit viro, si generandi causa subtrahitur: quæ nihilominus quare subtrahatur ignoro. Vnde enim magnum magnique honoris meritum apud Deum fidelis, & pia virginitas habet, nisi quia isto iam tempore continendi ab amplexu, cum ex omnibus gētibus ad implendum sanctorum numerum, largissima suppetat copia, percipiendæ sordidæ voluptatis libido non sibi vendicat, quod iam sufficiendæ prolis ne-

cessitudo non postulat: Denique vtriusque sexus infirmitas propendens in ruinam turpitudinis, rectè excipitur honestate nuptiarum, vt quod sanis possit esse officium, sit ægrotis remediũ. Neque enim quia incontinentia malum est idco connubium, vel quo in continentes copulantur, nõ est bonum: imò verò nõ propter illud malum culpabile est hoc bonum, sed propter hoc bonum veniale est illud malum: quoniam id quod bonum habent nuptiæ, & quod bona sunt nuptiæ peccatum esse nunquam potest. Hoc autem tripartitum est, fides, proles, sacramentum: in fide attenditur ne præter vinculum coniugale, cum altera vel altero concubatur. In prole vt amanter suscipiatur, benignè nutriatur, religiose f educetur. In sacramento autem vt coniugium non separetur, & dimissus aut dimissa nec causa prolis alteri coniungatur. Hæc est tanquam regula nuptiarum, qua vel natura decoratur fecunditas, vel incontinentiæ f regitur prauitas. Vnde quia satis differuimus in eo libro, quem de bono coniugali nuper edidimus, vbi & continentiam vidualem & excellentiam virginalem pro suorum graduum dignitate distinximus, diutius hic noster stylus non est occupandus.

Nunc enim quærimus cui adiutorio mulier facta sit viro, si eis ad gignendos filios, miserici sibi met in paradiso non licebat. Qui enim hoc sentiunt, forte peccatum esse omnem concubitu putant. Difficile est nãque, vt dum peruerse homines vitia deuitant, non in eorũ contraria perneciter currant. Etenim sicut exhorrens auariciam, sit profusus: aut exhorrens luxuriam, sit auarus: aut inquietus sit, cuius pigritiam reprehenderit: aut cuius inquietudinem, piger: aut qui reprehensus odisse cœperit audaciam suam, ad timiditatem fugit: aut qui timidus nõ esse conatur, tanquã abrupto vinculo sit temerarius, dum nõ ratione, sed opinione criminametiuntur: ita dum nesciunt homines quid in adultæris & fornicationibus diuino iure damnetur, etiam causa procreandi coniugale concubitu detestantur.

Quo d qui non faciunt, sed tamen fecunditatem carnis propter successione mortalitatis diuinitus datã sentiunt: nec ipsi putat primos illos homines potuisse concubere, nisi propter peccatum quod admiserant morituri, gignendo requirerent successores, nec attendunt, si rectè potuerunt successores quæri morituris, multo rectius socios quæri potuisse victuris. Impleta enim terra genere humano, rectè proles non nisi quæ morientibus succederet, quæreretur: vt autẽ per duos homines terra impleteretur, quomodo ipsi nisi gignendo officium societatis impleverit? An verò ita quis cœcus est mente, vt nõ cernat quanto terris ornamento sit genus humanum, etiam cum à paucis rectè laudabiliterque viuatur: quantumque valeat ordo, reipublicæ in cuiusdam pacis terrenæ vinculum coërens etiam peccatores? Neque enim tantum deprauati sunt homines, vt non etiam tales pecoribus & volatilibus antecellant, quorum tamen omnium generibus hanc infamam mundi partem pro sui loci sorte decoratam, quem non considerare delectet: Quis autem ita sit excors, vt putet minus eam ornari potuisse, si iustis non morientibus impleteretur? Nam quia numerosissima est superna ciuitas angelorum, idco non rectè connubio copularentur, nisi morerentur. Hanc quippe numerositatem perfectam etiam in resurrectione sanctorum angelis sociandam Dominus præsciens ait: In resurrectione neque nubent neque vxores ducent, non enim incipient mori, sed erunt æquales angelis Dei: hic verò cum implenda esset hominibus terra, & eam propter cognationis arctiorem necessitudinem, & vitæ vinculum maxime

al. possit.

al. que. Matrimoniũ un tria cõplectitur.

al. elocantur.

al. iustitiam.

Fuga vitiorum in contraria. CAP. VII. 11.

An concubitus propter peccatum. CAP. IX.

Mat. 22. c. 30.

commendandum, ex vno oporteret impleri, propter quod aliud secundum ipsam quæritur est femineus sexus adiutor, nisi ut serenem genus humanum natura muliebri tanquam terræ fecunditas adiungetur?

Qualia futura fuissent corpora, si non fuisset peccatum. CAP. X.

Gen. 2. c. 17.

Rom. 7. d. 22.

Rom. 8. b. 10.

Rom. 7. d. 23.

Eph. 2. a. 3.

Rom. 7. d. 23.

FACTA mitaque femina de viro in eo sexu, in ea forma & distinctione membrorum, qua feminae notæ sunt, quæ peperit Cain & Abel, & omnes fratres eorum, ex quibus omnes homines nascerentur, in quibus peperit etiam Seth, per quem ventum est ad Abraham & ad populum Israël, gentemque omnibus iam notissimis gentibus, & per Noë filios omnes gentes, quisquis dubitauerit, omnia cogit nutare quæ credimus longeque à fidelium mentibus repellendus est. Cui ergo queritur ad quod adiutorium factus sit ille sexus viro, diligenter, quantum valeo, cuncta considerans, non nisi causa prolis occurrit, ut per eorum stirpem terra impleteretur, sed non eo modo procreata quo nunc procreatur homines, cui inest peccati lex in membris repugnans legi mentis, etiam si per Dei gratiâ virtute superatur: hoc enim esse non potuisse credendum est, nisi in corpore mortis huius, quod corpus mortuum est propter peccatum. Et quid hac pœna iustus, quam ut non ad omnem nutum seruiat corpus, id est suus famulus animæ, sicut Domino suo detrectauit ipsa seruire: siue utriusque ex parentibus, crearet Deus, corpus ex corpore, animam ex anima: siue alio modo faciat animas, non utique ad opus impossibile, nec mercede parua: ut cum anima pietate. Deo subdita legem istâ peccati, quæ est in membris corporis mortis huius, quam primus homo accepit in pœnam, vice rit ipsa per gratiam, præmium cœlestis percipiat maiore gloria, demonstrans quanta sit laus obedientiæ, quæ alienæ inobedienciæ, pœnam potuit virtute superare.

Femina quæ sit facta forma. CAP. X. Gen. 2. a. 1. & d. 23.

Rom. 7. d. 23.

Rom. 8. b. 10.

Animantia quare addita ad Ad. CAP. X. Gen. 3. c. 19.

SED quoniam cui adiutorio femina facta sit viro, satis, quantum existimo, requisitum est, illud iam videamus quare sit factum, quod adducta sunt ad Adam omnes bestiarum agri, & omnia volatilia cæli, ut eis nomina imponeret, atque ita velut necessitas oriretur creandi ei femina ex eius latere, cum inter illa animalia simile illi adiutorium non fuisset inuentum. Videtur enim mihi propter aliquam significationem prophetica factum, sed tamen factum, ut re gesta confirmata figura interpretatio libera relinquatur. Quid est enim hoc ipsum quod volatilibus, terrestribusque animantibus, non etiam piscibus atque omnibus natantibus Adâ nomina imposuit? Si enim linguæ humanæ consulantur, sic appellantur hæc omnia, quemadmodum eis homines loquendo nomina posuerunt. Non solum hæc quæ sunt in aquis & terris, verum etiam ipsa terra & aqua & cæli, & quæ videtur in cælo, & quæ non videtur, sed creduntur, pro diuersitate linguarum gentium, diuersis nominibus appellantur. Vnam sanè linguam primitiuis fuisse didicimus, antequam superbia turris illius post diluuium fabricata, in diuersos signorum sonos humanam diuideret societatem. Quæcunque autem illa lingua fuerit, quid attinet querere: Illa certè tunc loquebatur Adâ & in ea lingua adhuc usque permanet, sunt illæ voces articulatae, quibus primus homo animalibus terrestribus, & volatilibus nomina imposuit. Nunc igitur villo modo credibile est in eadem lingua nomina piscium non ab homine, sed diuinitus instituta, quæ deo dicente homo postea disceret? Quod si ita etiam factum esset, quare ita factum esset, proculdubio mystica significatio resonaret. Sed credendum est paulatim cognitio piscium generibus, nomina imposita: tunc autem cum peccata, & bestiarum, & volatilia ad hominem adducta sunt, ut eis ad se congregatis, generatimque distinctis, nomina imponeret: quibus etiam ipsis paulatim, & multo citius quam piscibus, si hoc factum non esset, posset nomina imponere: quid fuit causa, nisi ratio aliquid significandi, quod ad prænunciationem futurorum valeat? Cui rei maxime ordo narrationis huius inuigilat. Deinde nunquid ignorabat Deus nihil tale fecisse

1. rec. ca. 24.

si quod ideo non tanguntur.

Cur de latere facta sit mulier. CAP. X. Gen. 2. c. 19. 1. sent. dist. 18. cap. cum autem cum seq.

Gen. 2. d. 24.

Quomodo animalia ad ducta ad Adam. CAP. X. Gen. 2. c. 19.

creasse in naturis animalium, quod simile adiutorium posset esse homini? An opus erat ut hoc etiam ipse homo cognosceret, & eo commedatorem haberet vxorē suā, quod in omni carne creata sub cælo, & de hoc aere sicut ipse viuens viuente, nihil eius simile inueniret? Mirum si hoc scire non posset, nisi omnibus ad se adductis atque perspectis. Si enim Deo crederet, posset hoc illi eo modo dicere, quomodo & præceptum dedit, quomodo deo & peccantē interrogauit atque iudicauit. Si autem non crederet, profectò neque hoc scire poterat, utrum ad eum omnia ille, cui non crederet, adduxerit, an foret in aliquibus ab illo remotioribus terra: partibus aliqua ei similia, quæ non demonstrasset, absconderit. Non itaque arbitrator dubitandum hoc alicuius prophetica significationis gratia factum, sed tamen factum. Neque hoc opere suscepimus prophetica ænigmata perscrutari, sed rerum gestarum fidem ad proprietatem historiarum commendare: ut quod impossibile videri vanis atque incredulis potest, aut ipsi auctoritati sanctæ Scripturæ velut testificatione contraria repugnare, id pro meis viribus, quantum Deus adiuuat, differendo demonstrē, neque impossibile esse neque contrarium. Quod autem possibile quidē apparcat, nec habet vllam speciem repugnantiam, sed tamen quasi superfluum, vel etiam stultum quibusdam videri potest, hoc ipsum disputando demonstrē, quod ideo itaque rerum gestarum naturali vel visitato ordine factum est, ut cordibus nostris fidelissimi sanctarum Scripturarum auctoritate prælata, quia stultum esse non potest, mysticè esse credatur, quamuis eius expositionem vel inquisitionem aut alibi iam exhibuerimus, aut in tempus aliud differamus.

QUI ergo sibi vult etiam illud, quod mulier viro de latere facta est: Verum etiam propter ipsius coniunctionis vim commendandam, hoc ita fieri oportuisse credamus: nunc quid etiam ut dormienti fieret, eadē ratio vel necessitas flagitabat, ut denique osse detracto, in cuius locum caro suppleretur? Num enim non potuit ipsa caro detrahi, ut inde congruentius, quod sit sexus infirmior, mulier formaretur? An verò tam multis additis, costam Deus ædificare potuit in muliere, & carnē puluimve non potuit qui de puluere ipsum hominem fecit? Aut si iam costam fuerat detrachenda, cur non altera per ea costam reposita est? Cur etiam non dictum est, finxit aut fecit, sicut in omnibus supra operibus: sed ædificauit, inquit, Dominus Deus illam costam, non tanquam corpus humanum, sed tanquam domum? Non est itaque dubitandum quoniam hæc facta sunt, & stulta esse non possunt, ob aliquod significandum esse facta, fructum futuri seculi ab ipso iam primordio generis humani Deo præscio in ipsis suis operibus misericorditer prædicante: ut certo tempore seruis suis, siue per hominum successiones, siue per suum spiritum vel angelorum ministerium reuelata atque conscripta & promittendis rebus futuris & recognoscendis impletis testimonium perhiberent: quod magis magisque in consequentibus apparebit. VIDEAMUS ergo quod isto opere suscepimus, non secundum præfigurationem rerum futurarum, sed secundum rerum gestarum non allegoricè sed propriam significationem, quemadmodum hæc accipi possunt. Et finxit Deus, inquit, adhuc de terra omnes bestias agri, & omnia volatilia cæli: vnde iam quod visum est, & quantum visum est, differuimus. Et adduxit omnia ea ad Adam, ut videret quid ea vocaret. Quomodo hæc adduxerit Deus ad Adam, ne carnaliter sapiamus, adiuuare nos debet quod de bipertito opere diuine providentiæ in libro superiori tractauimus. Neque enim sicut indagant atque adigunt venantes aut aucupantes ad retia, quæcunque animam

al. iussu.

al. iussu.

al. iussu.

al. iussu.

al. iussu.

1. Ionæ 2. a. 12.

1. Ionæ 4. c. 7.

Formatio mulieris per quem.

CAP. X.

xv.

1. sent. dist. 18. ca. foler.

Gen. 2. d. 24.

1. Cor. 3. b. 7.

est, ut aquam ducat cum rigat: nō autem opus eius est, ut aqua per declivia prolatur, sed illius qui omnia in mensura & numero & pondere disposuit. Itē opus agricolæ est ut furculus auellatur ex arborē, terræq; mandetur: at non opus eius est ut succum imbibat, ut germen emittat, ut aliud eius solo figat, quo radicem stabiliat, aliud in auras promoueat quo robor nutriat, ramosq; diffundat: sed illius qui dat incrementū. Medicus etiam ægro corpori alimentū adhibet, & vulnerato medicamentū. Primitū nōn de rebus quas creauit, sed quas creatas opere creatoris inuenit. Deinde cibū vel potum præparare potuit & ministrare, & emplastrum formare, & medicamenta ilico apponere: nū etiā ex iis quæ adhibet, operari & creare vires vel carnem potest: natura id agit interiore motu, nobisq; occultissimo. Cui tamen si Deus subtrahat operationem intimā, quæ eam substituit & facit, continuo tanq̄ extincta nulla remanebit. Quapropter cū Deus vniuersam creaturam suā bipertito quodammodo opere, p- uidentia, de quo in superiore libro locuti sumus, & in naturalibus & in volūtariis motib⁹ administrat, creare naturam tā nullus angelus potest, quā nec seipsum. Voluntas verō angelica obedienter Deo subdita, eiusq; executio iussione, naturalib⁹ moribus de rebus subiectis tanquā materiā ministrare, ut secundū illas principales in verbo Dei nō creatas, vel secundū illas in primis sex dieū operibus casualiter creatas rationes aliquid in tempore creetur, more agricolādū vel medēdi potest. Quale itaq; ministeriū Deo exhibuerint angeli in illa mulieris formatione, quis audeat affirmare? Certissimē tamen dixerim, supplementum illud carnis in costæ locū, ipsiusq; fœminæ corpus & animam cōformationēq; membrorū, omnia viscera, sensus omnes, & quicquid erat quo illa & creatura & homo & fœmina erat, non nisi in illo opere Dei factū, quod Deus non per angelos, sed per semetipsum operatus est, nec dimisit, sed ita continuauerat operatur, ut nec vllarū aliarum rerum, nec ipsorum angelorum natura subsistat, si non operetur. **S**ED quoniam carnem animatam atq; sentientem, quantū naturam rerū pro humano capto experiri potuimus, nō nouimus nasci, nisi aut ex iis tanquam materialibus elementis, hoc est ex aqua & terra: aut ex fruticibus vel lignorum fructibus, vel etiam ex carnibus animalū, sicut innumerabilia genera vermium siue reptilium, aut certē ex cōcubitu parentum: nullā autem carnem natam scimus ex carne cuiuslibet animantis, quæ tam esset ei similis ut sexu tantū discerneretur, quærimus in rebus creatiois huiusmodi similitudinē, qua mulier de viri latere facta est, nec possumus inuenire: non ob aliud, nisi quia homines quemadmodū operentur in hac terra nouimus: quemadmodum autem angeli in hoc mundo quodammodo agricolentur, nō vtiq; nouimus: nā profectō si remota hominū industria fructuum genus naturæ cursus operaretur, nihil aliud nossemus quam ex terra nasci arbores & herbas, & ex carū feminibus ab eis itidem in terrā cadentibus. Nunquid innotesceret nobis quid valerēt insitio, ut alterius generis lignū radice propria, poma portaret aliena, & cōalescant vnitatem iam suā? Hæc per agrorum opera didicimus, cum ipsi creatores arborum nullo modo essent, sed naturæ cursum Deo creati suum quoddam officium ministeriūque præberent: nequaquam enim quicquam per eorum opera existeret, si hoc in Dei opere intima naturæ ratio non haberet. Quid ergo mirum, si hominem ex ossē hominis factam non nouimus, quando creati Deo quemadmodū angeli seruiant ignoramus: qui nec arborem ex arboris furculo

in robore alieno factam nosse possumus, si & ista Deo creati quemadmodū agricolæ seruiant, similiter nesciremus: Nullo modo tamen dubitamus & hominū & arborū non nisi Deū esse creatorem, fideliterq; credimus factam fœminā ex viro, nullo interueniente concubitu, etiam si fortē costa hominis ministrata sit per angelos in opere creatoris: sicut fideliter credimus etiam virum factū ex fœmina nullo interueniente concubitu, cū semen Abrahæ dispositū est per angelos in manu mediatoris. Vtrumq; infidelibus incredibile est: fidelibus autem cur ad rei gestæ proprietatē quod de Christo factū est, & tantū ad figuratam significationē q; de Eua scriptū est, credibile non videatur? An verō sine cuiusquā cōcubitu vir ex fœmina fieri potuit, fœmina ex viro non potuit? Et virginalis vterus vnde vir fieret habebat, virile autē latus vnde fœmina fieret nō habebat: cū hic Domin⁹ de famula nasceretur, ibi de seruo famula formaretur? Poterat & Dominus carnē suam de costa vel de aliquo membro virginis creare. Sed qui posset ostendere in corpore suo hoc se iterum fecisse q; factum est, vtilius in matris corpore ostendit nihil pudendū esse quod castum est. **Q**UOD si queritur, quomodo se habeat casualis illa conditio, in qua primum hominem Deus fecit ad imaginē ac similitudinē suam. Ibi quippe & hoc dictum est, masculū & fœminam fecit eos: vtrū iam illa ratio quæ mundi primis operibus indidit atque concreauit Deus, id habebat, ut secundū eam necesse esset ex viri latere fœminā fieri: an hoc tantū habebat ut fieri posset, ut autem ita fieri necesse esset, non ibi iam cōditum, sed in Deo erat absconditū? Si hoc ergo queritur, dicā quid mihi videatur sine affirmandi temeritate: quod tamen cum dixerō, fortasse prudenter illa considerantes, quos iam Christiana fides imbuuit, etiam si * nunc primitus ista cognoscunt, non esse dubitandum iudicabūt. Omnis iste naturæ vltimissimus cursus habet quasdam naturales leges suas, secundum quas & spiritus vitæ qui creatus est, habet quosdā appetit⁹ suos determinatos quodammodo, quos etiam mala voluntas non possit excedere. Et elementa mundi huius corporei habent definitam vim qualitatemq; suam quid vnum quodq; valeat vel non valeat, quid de quo fieri possit vel nō possit. Ex his velut primordiis rerum, omnia quæ gignuntur suo quoq; tempore exortus processūsq; sumunt, finēsq; & decessiones sui cuiusq; generis. Vnde fit ut de grano tritici non nascatur faba, vel de faba triticiū, vel de pecore homo, vel de homine pecus. Super hunc autem * motū cursūque rerum naturalem, potestas creatoris habet apud se posse de his omnibus facere aliud, q̄ eorum quasi feminales rationes habent: non tamen id quod in eis posuit, ut de his fieri vel absque ipso possit. Neq; enim potentia temeraria, sed sapientia virtute omnipotens est: & hoc de vnaqua; re in suo tempore facit, quod ante in ea fecit vel possit. Alius ergo est rerū modus * quod illa herba sic germinat, illa sic, illa ætas parit, illa non parit, homo loqui potest, pecus non potest. Horum & talium modorū rationes, non tantum in Deo sunt, sed ab illo etiam rebus creatis indita atque concreata. Vt autem lignum de terra excisum, aridum, perpolitum, sine radice vlla, sine terra & aqua repente floreat, & fructum gignat, ut per iuuentam sterilis fœmina in senectute pariat, ut asina loquatur, & si quid eiusmodi est, dedit quidem naturis quas creauit, ut ex eis & hæc fieri possent. Neque enim ex eis vel ille faceret, quod ex eis fieri non possē ipse præfigeret, quoniam seipso non est nec ipse potentior. Veruntamen alio modo dedit, ut non hoc haberent in motu naturali, sed in eo quo ita creata essent, ut corū

Gal. 4. a. 4. 1. ret. ca. 14. Gal. 3. ca. 19.

Causa superiores & inferiores. CAP. VII. Gen. 1. d. 21.

2. sent. dist. 18. cap. sed queritur.

al. non. 2. sent. dist. 18. cap. omnium.

al. modum.

al. quo.

2. sent. dist. 18. cap. omnium. Nu. 17. c. 8. Gen. 2. d. 2. Num. 12. c. 28.

Mulier quo modo facta. CAP. VII. xviii.

Prover. 2. c. 19.

Ephes. 2. b. 7. Coloss. 1. d. 26.

Hebr. 7. b. 10.

al. sumum.

Gen. 2. d. 21.

al. lor.

Ephes. 3. b. 9.

2. Retract. cap. 4. Galat. 3. c. 19.

1. Cor. 3. b. 7.

Eccl. 1. d. 21. Adæ. CAP. VII. xix. Gen. 2. d. 21.

Omnes o. 1. mitiunt costæ. Gen. 2. d. 23. Ephes. 3. g. 31.

Mat. 19. a. 4.

natura voluntati potentiori amplius subiaceret. **H**ABET ergo Deus in seipso absconditas quorundam factorum causas, quas rebus conditis non inseruit, easq; implet non illo opere providentiæ quo naturas substituit ut sint, sed illo quo eas administrat ut voluerit quas ut voluit condidit, ibi est & gratia per quam salui sunt peccatores. Nam quod attinet ad naturam iniqua sua voluntate deprauatam, recursum per semetipsam non habet, sed per Dei gratiam qua adiuuatur & instauratur. Neque enim desperadi sunt homines in illa sententia in qua scriptum est, Omnes qui ambulat in ea, non reuertentur. Dicitur enim secundum pondus iniquitatis suæ, ut quod reuertitur qui reuertitur, non sibi tribuat, sed gratiæ Dei, nō ex operibus, ne fortē extollatur. Propterea mysterium gratiæ huius Apostolus absconditum dixit, non in mundo, in quo sunt absconditæ causales rationes omnium rerum naturaliter oriturarum, sicut, absconditur erat Leui in lumbis Abrahæ, quando & ipse decimatus est, sed in Deo, qui vniuersa creauit. **Q**uamobrem omnia etiam quæ ad hanc gratiam significandam, non naturali motu rerum, sed mirabiliter facta sunt, eorum etiam absconditæ causæ in deo fuerant: quorum etiam sumum erat, quod ita mulier facta est de latere viri, & hoc dormientis: quæ per ipsum firma facta est, tanquam eius ossē firmata: ille autem propter ipsam infirmus, quia in locum costæ non costæ sed caro suppleta est: non habuit hoc prima rerum conditio, quando sexto die dictum est, Masculum & fœminam fecit eos, ut fœmina omnino sic fieret: sed tantum hoc habuit, quia & sic fieri posset, & nec contra causas, quas voluntate instituit, mutabili voluntate aliquid fieret. Quid autē fieret, ut omnino aliud futurum non esset, absconditum erat in Deo, qui vniuersa creauit. Sed quoniam sic dixit absconditum, ut innotesceret principibus & potestatibus in celestibus, per ecclesiam multiformis sapientia Dei, probabiliter creditur: sicut illud semen, cui promissum est, dispositum est per angelos in manu mediatoris: sic omnia: quæ ad ipsius seminis aduentum vel prænunciandum vel annunciandum in rerum natura, præter vltimum naturæ cursum mirabiliter facta sunt, ministrantibus angelis esse facta: ut tamen ubique creator vel reparator creaturarum non sit, nisi qui plantatore & rigatore quolibet solus incrementum dat Deus. **A**C per hoc etiam illa eccl. 1. d. 21. quam Deus immisit in Adā, ut soporatus obdormiret, rectē intelligitur ad hoc immissa, ut & ipsius mens per eccl. 1. d. 21. particeps fieret tanquam angelicæ curiæ, & intrans in sanctuarium Dei intelligeret nouissima. Denique euigilans tanquam prophetiæ plenus, cū ad se adductam [costam] mulierem suam videret, cruciatum contulit, quod magnum sacramentum commendat Apostolus, hoc nunc os ossibus meis, & caro de carne mea. Hæc vocabitur mulier, quoniam de viro sumpta est: & propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem, & adhaerebit vxori suæ, & erūt duo in carne vna. Quæ verba cum primi hominis fuisse Scriptura ipsa testetur, Dominus tamen in Euangelio Deum dixisse declarauit. Ait enim, Non legistis, quia qui fecit ab initio masculum & fœminam fecit eos: & dixit, Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhaerebit vxori suæ, & erūt duo in carne vna: ut hinc intelligeremus propter eccl. 1. d. 21. quæ præcesserat in Adā, hoc eum diuinitus tanquam Prophetam dicere potuisse. Sed iam iste huius libri terminus placet, ut ea quæ sequuntur, ab alio exordio renouent intentionem legentium.

Aug. tom. 3.

AM quidem ordo ipse videtur exposcere, ut de peccato primi hominis differamus: sed quia de carne mulieris, quemadmodū facta sit, Scriptura narrauit, tacuit autē de anima, multo magis nos fecit intēros, ut de hoc diligētius inquiramus quonā modo re-felli possint, siue non possint, qui credunt animā de anima hominis, sicut carnem de carne fieri à parentib⁹ in filios vtriusque rei transfusis feminibus. Hinc enim primitus ad hoc mouētur, ut dicant, quōd vnā animā Deus fecerit, sufflādo in faciē hominis, quōd de puluere finxerat, ut ex illa iā cætera crearentur animæ hominū, sicut ex illius carne omnis etiā caro hominū: quoniam primo Adā formatus est, deinde Eua: & ille quidē vnde habuerit corpus, vnde animā dictum est, corpus videlicet puluere terræ, animam verō flatum Dei. At illa de illius latere cū facta dicatur, non dicitur quōd eam Deus flādo similiter animauerit, tanquam vtrūque de illo dictū sit, qui iam fuerat animat⁹. Aut enim taceri oportuit, inquirunt, etiam de anima viri, ut eam sicut possemus datam diuinitus, vel intelligeremus vel certē crederem⁹. Aut si hoc propterea Scriptura nō tacuit, ne animā quoq; sicut carnē hominis de terra factam esse putarem⁹, debuit & demulieris anima non taceri, ne putaretur ex traduce, si hoc verū nō est. Quia propter ideo tacitū est, inquirunt, quod in eius faciē flauerit deus, quia illud verū est, quod & anima ex homine propagata est. Huic suspitioni facile occurritur. Si enim propterea putant animā mulieris ex anima viri factā, quia non scriptum est quod in mulieris faciē flauerit Deus, cur credunt ex viro animatam fœminā, quando ne id quidem scriptum est? Vnde si Deus omnes animas hominum nascentiū sicut primā facit, propterea Scriptura de aliis tacuit, quoniam posset, quod in vna factum commemoratū est, etiam de cæteris prudenter intelligi. Itaque si oportuit nos per hanc Scripturam de hac re aliquid admoneri, magis si aliquid aliud fiebat in fœmina quod in viro factū non erat, ut ex carne animata eius anima duceretur, non sicut viri eius aliunde corpus, aliunde anima: hoc ipsū, quod alio modo fiebat, Scriptura potius tacere nō debuit, ne hoc iridem factum putarem⁹, quod iā de illo didiceram⁹. Proinde quia non dixit ex anima viri factā esse animā mulieris, conuenientiū creditur eo ipso nos ad monere voluisse, nihil hic aliud putare quōd de viri anima noueramus, id est, similiter datam esse mulieri: cū præsertim esset euidentissimæ occasionis locus, ut si non tūc quando formata est, postea certē diceretur, vbi Adā. Hoc nūc os ossibus meis, & caro de carne mea. Quanto enim charius amantissq; diceret, & anima de anima mea? Non tamen hinc tam magna quæstio iam soluta est, ut vnum horum manifestum certumq; teneamus. **Q**UAMOBREM primum videndum est, vtrum facta Scriptura libri huius ab eius exordio pertractata hinc nos dubitare permittat, ut nunc rectē fortasse requiramus, aut quænam sententia potius eligenda sit, aut in rei huius incerto quemadmodum tenere debeamus. Certō enim sexto die fecit Deus hominem ad imaginem suā, vbi etiam dictū est, Masculum & fœminam fecit eos. Quorum illud superius vbi imago Dei commemorata est, secundum animam, hoc autem vbi sexus differentia, secundum carnem accipiebamus. Et quoniam tot ac tanta testimonia quæ ibi considerata atq; tractata sunt, nos non sinebant eodē

Vnde animā mulieris. CAP. 1.

2. Sent. dist. 17. cap. 6.

Genes. 2. b. 7.

Gen. 2. d. 23.

Reperitio superiorum librorum. CAP. 25.

Gen. 1. d. 1.

Ecl. 18. a. 1.

al. hominibus.

Origo animarum. CAP. VII.

Ecl. 18. a. 1.

Gen. 1. d. 1.

ipso sexto die etiam formati de limo hominē mulierēq; de latere eius accipere: sed hoc postea factum esse post illa primitus opera dei, in quibus creauit omnia simul: quēsumus quid de hominis anima crederem⁹, discuf- sifq; omnibus disceptationis nostrę partibus illud cre- dibilius vel tolerabilius dici visum est, quod ipsa homi- nis anima in illis operibus facta est, corporis verò eius in mundo corpore tāquam in semine ratione cogere- mur contra verba Scripturę aut sexto die totum fa- ctum dicere, id est, de limo virum, & de eius latere fe- minam: aut in illis sex dierum operibus nullo modo ef- se factum hominem: aut corporis humani causale ra- tionem tantummodo factam, animę autem nullam, cū potius secundū ipsam sit homo ad imaginē Dei. Aut certe & si non contra verba Scripturę appertē posita, tamē durē atq; intollerabiliter dicerem⁹: vel in ea crea- tura spiritali quę ad hoc tantummodo creata esset, factam fuisse animę humanę rationē, cū ipsa creatura in qua ista ratio facta diceretur, nō commemoratur in operibus Dei: vel in aliqua creatura quę in illis com- memoratur operibus, factam rationem animę, velut in omnibus qui iam sunt facti, ratio later generādo- rum filiorum: ac sic eam vel angelorū filiam, vel quod est intolerabilius alicuius elementi corporei filiam crederemus. SED nunc si ob hoc mulier non de viro, sed similiter velle à Deo factā animā asseritur accepit se, quia singulas singulis Deus facit, nō erat facta in il- lis primis operibus anima feminę. Aut si generalis om- niū animarū ratio facta fuerat, sicut in hominibus ra- tio gignēdi, reditur ad illud durū ac molestū, vt vel an- gelorum, vel quod indignissimū est, cęli corporei, vel alicuius etiā inferioris elementi filias animas hominū esse dicamus. Ac per hoc videndum est, & si later verum sit, quid saltem tolerabilius dici possit, vtū hoc quod modō dixi: an illis primis Dei operibus vnam a- nimam primi hominis factā, de cuius propagine om- nes hominū animę crearentur: an nouas subinde ani- mas fieri, quarū nulla vel ratio facta præcesserit in pri- mis illis sex dierū operibus Dei. Horum autē triū duo priora non repugnant primis illis cōditionibus, vbi si- mul oīa creata sunt. Siue enim in aliqua creatura tan- quā in parente ratio animę facta sit, vt omnes animę ab illa generentur, à Deo autē creetur, quādo singulis hominibus datur sicut à parentibus corpora: siue non ratio animę velut in parēte ratio proles, sed ipsa omni- no cū fact⁹ est dies facta sit anima, sicut ipse dies, sicut cęlū & terra, & luminaria cęli: congruenter dictū est, Fecit Deus hominē ad imaginē suā. Hoc verò tertiu quomodo non repugnet ei sententię, qua & sexto die factus accipitur homo ad imaginem Dei, & post diē septimum visibiliter creatus, nō tā facile videri potest. Nouas quippe animas fieri, que neq; ipse neq; ratio earū tanquā in parente proles sexto illo die facta sit, cum his operibus, à quibus consummatis & inchoatis, De- in die septimo requiritur, si dixerimus, cauendum est ne frustra tam diligenter Scriptura cōmendat sex die- bus consummasse Deum omnia opera sua, quę fecit bona valde, si aliquas adhuc naturas fuerat creaturus, quas nec ipsas nec earum ibi rationes causaliter fecerit: nisi intelligatur rationē quidem singillatim faciē- datum animarū nascētibus quibusque dandarū in sei- pso habere, nō in creatura aliqua condidisse. Sed quia non alterius generis creatura est anima, quā illius se- cundum quā sexto die factus est homo ad imaginem Dei, nō rectē dicimus Deum ea facere nunc, que tūc non consummauit. Iam enim tunc animam fecerat, quales & nunc faciē: & ideo non aliquod nouū creaturę genus nunc facit, quod tunc in suis consummatis

operibus non creauit: nec cōtra illas causales rationes rerum futurarum, quas vniuersitati tunc indidit, hęc eius operatio est: sed potius secundum ipsas: quando- quidē corporibus humanis, quorum ex illis primis o- peribus propagatio continuata successione protendi- tur, tales cōgruit animas inferi, quales nunc facit atq; inserit. Quapropter iam nihil timentes, ne contra ver- ba libri huius, quę de prima illa sex dierū conditione conscripta sunt, quęlibet harū triū sententiāū pro- babilitas vicerit, sentire videamur, suscipiamus dilige- tiorē quęstionis huius pergratationē, quantum adiu- uat Deus: ne forte fieri possit, vt si non liquidā, de qua dubitari vltra non debeat, tamen certē acceptabile de hac re sententiā nanciscamur, vt eā tenere donec certū aliquid eluceſcat, non sit absurdū. Quod sine hoc qui- dem potue rimus, documentorum momentis vndiq; pariterq; nutantibus, saltē non videtur nostra dubita- tio laborem deuitasse querendi, sed affirmandi teme- ritatē: vt me, si quis rectē iā certos est docere dignetur: si quē verò nec diuini eloquij, nec perspicuę rationis autoritas, sed sua præsumptio certum fecerit, dubitare mecum non ꝑ dignetur. Ac primū illud firmissimē teneamus, animę naturam nec in naturā corporis cō- uerti, vt quę iā fuit anima fiat corpus: nec in naturam animę irrationalis, vt quę fuit anima hominis, fiat pe- coris: nec in naturam dei, vt quę fuit anima, fiat quod est Deus: atq; ita vicissim nec corpus, nec animam irra- tionalē, nec substantiam, quę Deus est, conuerti & fie- ri animam humanam. Illud etiam non minus certum esse debet, animā non esse nisi creaturā Dei. Quapro- pter si neque de corpore, neque de anima irrationali, neq; de seipso deus animā hominis fecit, restat vt aut de nihilo eam faciat, aut de aliqua spiritali, tamē ratio- nali creatura. Sed de nihilo fieri aliquid consummatis operibus, quibus creauit omnia simul, violentum est velle monstrare: & vtū perspicuis documentis obti- neri possit ignoro. Nec exigendum est à nobis, quod vel comprehendere homo non valet: vel si iam valeat, mirū si persuadere cuiquā potest, nisi tali, qui etiā nul- lo homine docere conāte potest etiam ipse tale aliquid intelligere. Tutius est igitur de huiusmodi rebus non humanis agere coniecturis, sed diuina testimonia per- feruari. QVO ergo ex angelis tanquā parentibus Deus creet animas, nulla mihi de canonicis libris oc- currit autoritas. Multo minus itaq; ex mundi corpo- reis elementis: nisi forte illud mouet quod apud Eze- chielē prophetā, cū demonstratur resurrectio mor- tuorum reintegratis corporibus, ex quatuor ventis cęli aduocatur spiritus, quo persfate viuificatur vt sur- gant. Sic enim scriptū est, Et dixit mihi Domin⁹: Pro- pheta super spiritū, propheta filij hominis, & dic ad spi- ritū, Hęc dicit Dominus. A quatuor partibus ventorū cęli veni, & spira in mortuos hos, & viuant. Et pro- phetaui sicut præcepit mihi Dominus, & introiit spi- ritus vitę in eos, & reuixerūt & steterūt sup pedes suos cōgregatio multa valde. Vbi mihi videtur propheti- cē significatū, nō ex illo tantū cāpo vbi res ipsa demōstra- batur, sed ex toto orbe terrarū resurrecturōs homines, & hoc per flatū quatuor mundi partū fuisse figuratū. Neque enim etiam flatus ille ex corpore Domini, sub- stantia erat Spiritus sancti, quando sufflauit & ait, Ac- cipite Spiritum sanctum: sed vtique significatum est, sic etiam ab ipso procedere Spiritum sanctum, quomo- do ab eius corpore flatus ille processit. Sed quia mun- dus non ita deo coaptatur ad vnitatem personę, sicut caro illo verbo eius vnigenito filio, non possit dicitur ita esse animā de substantia Dei, quemadmo- dum flatus ille à quatuor ventis de natura mundi sa- ctus est.

al. dolige- tur. Animam in aliam rem nō mutari. CAP. VII. III.

Ecl. 18. a. 1.

Animę cre- atę à Deo. CAP. V.

Ecl. 37. 2.

Ioan. 10. c. 22.

Sap. 1. b. 7. Opinioes de anima duc. CAP. V. I.

Esaie 57. d. 16.

Psal. 32. d. 15.

Genes. 2. b. 7.

Ephes. 2. b. 8.

al. creati. al. fidei. Psal. 130. c. 12.

Sortiri ani- mām bonam aut malam. CAP. VII. Sap. 8. d. 19.

al. forte.

Rom. 9. c. 11.

ctus est: sed tamen aliud eum fuisse, aliud significasse puto, quod exemplo flatus ex corpore Domini proce- dentis rectē intelligi potest: etiā si Ezechiel propheta illo loco nō resurrectionē carnis, qualis propriē futu- ra est, sed inopinatam desperatū populi repationem per spiritū Domini qui repleuit orbē terrarū, figurata reuelatione præuidit. ILLVD ergo iā videamus, cuienam potius sententię diuina testimonia suffragen- tur: eine qua dicitur animā vnam Deū fecisse, & dedis- se primo homini vnde ceteras faceret: sicut ex ei⁹ cor- pore cetera hominū corpora: an ei qua dicitur singulas singulis facere, sicut illi vnā, non ex illa ceteras. Illud enim quod per Esaia dicit: Omnē flatum ego feci: cū hoc eū de anima dicere quę sequuntur satis ostē- dant, ad vtunq; accipi potest. Nam siue ex vna primi hominis anima, siue ex aliquo suo secreto, omnes pro- culdubio animas ipse fecit. Et illud quod scriptū est, Qui finxit singillatim corda eorū, si nomine cordiū voluerimus animas intelligere, neq; hoc repugnat cui- quā duorū de quibus nunc ambigimus. Siue enim ex vna illa quā flauit in faciem primi hominis, ipse vtq; singulas fingit, sicut etiā corpora: siue singulas vel sin- gas & mitat, vel in eis ipsis quibus miserit eas fingat: quāquā hoc nō mihi videatur dictum, nisi ex eo quod per gratiā nostrę animę ad imaginem Dei renoua- tione formatur. Vnde dicit Apostolus, Gratiā enim salui facti estis per fidē, & hoc non ex vobis, sed donū Dei est, nō ex operibus, ne forte quis extollatur. Ipsius enim sumus figmentum ꝑ creatū in Christo Iesu in o- peribus bonis. Non enim per hanc gratiā ꝑ fide corpo- ra nostra creata vel facta possumus intelligere, sed sicut in Psalmo dictū est, Cor mūdū crea in me Deus. Hinc etiā illud esse puto. Qui finxit spiritū hominis in ipso, tāquā aliud sit factā animam mittere, aliud in ipso ho- mine facere, id est, reficere ac renouare: sed etiā hoc si nō de gratiā qua renouatur, sed de natura in qua nas- centur intelligamus, ad vtunq; sententiam duci po- test: quia vel ex vna illa primi hominis tanquā semen animę attractū ipse fingit in homine vt viuificet cor- pus: siue spiritū vitę, non ex illa propagine, sed aliud de corpori infusum, ipse itidē fingit per mortales sensus carnis, vt fiat homo in animam viuā. ILLVD sanē de libro Sapiētie, vbi ait, Sortitus sum animam bonā, & cū essem magis bonus, veni ad corpus incoinquinatū, diligentiorē considerationē flagitat. Magis enim videri attestari opinioni, qua non ex vna propa- gati, sed desuper animę venire creduntur ad corpora: verūtamē quid est, sortitus sum animā bonam? Quali aut in illo animarum fonte, si vllus est, alię sint animę bonę, alię nō bonę, quę forte quadā excant, quanā cui homini tribuatur: aut alias Deus ad horam conce- ptorū vel nascētū faciat bonas, alias nō bonas, quarū quisq; habcat ꝑ sortē, quę acciderit. Mirum si hoc eos saltē adiuuat q credunt animas alibi factas, singillatim mitti à Deo singulis quibusq; corporibus hominū: ac nō illos potius, qui pro meritis operū, quę ante corp⁹ egerunt, in corpora mitti animas dicunt. Secundū qd enim alię bonę alię non bonę venire ad corpora pos- sunt putari, nisi, secundū opera sua? Neq; enim secun- dum naturam, in qua sunt ab illo qui omnes naturas bonas facit. Sed absit vt contradicamus Apostolo, qui dicit nondū natos nihil egisse boni aut mali: vnde cō- firmat non potuisse ex operibus dici, sed ex vocante, maior seruiet minori, cum de geminis ageret adhuc in Repeccę vtero constitutis. Sequēstremus ergo paulu- lum hoc de libro sapiētie testimonium: neque enim negligendi sunt, seu errent seu verum sapiant, qui hoc specialiter & singulariter de animā illa dictum putāt

mediatoris Dei & hominum hominis Iesu Christi. Quod si necesse fuerit, quale sit postea considerabim⁹, vt in Christo cōuenire nō potuerit, quęramus quemad- modū id accipere debeamus ne cōtra apostolicā ven- niamus fidem, putantes habere animas aliqua merita operū suorum, priusquā incipiunt in corporibus viuere. N v n e illud videamus quemadmodum dictū sit, Aufer spiritū eorū, & deficient, & in puluere suum reuertentur: Emitte spiritū tuū, & creabuntur, & re- nouabis faciem terrę. Pro illis enim qui arbitrantur animas ex parentibus sicut corpora creati, hoc vider- tur sonare, cū sic intelligatur, vt spiritū eorū propterea dixerit, quod eū homines ex hominibus acceperint: q cū mortui fuerint, non eis poterit ab hominibus reddi vt resurgant, quia non rursum, quemadmodū quando nati sunt, à parentibus ducitur, sed Deus eum reddet, qui resuscitat mortuos. Ac per hoc eundem spiritū dicit corū cū moriuntur, dei autem cū resurgunt: q possunt illi qui non ex parentibus, sed Deo mittente a- nimas venire asserunt, pro sua opinione sic intelligere: vt corū dixerit spiritum cū moriuntur, quia in eis erat, & ab eis exiit: Dei autē cū resurgunt, quod ab ipso mittitur, ab ipso redditur. Proinde hoc etiā testimoniū neutris eorū aduersatur: ego verò arbitror melius in- telligi hoc dictū de gratiā Dei, qua iterius renouatur. Omniū enim superborū secūdum terrenum hominē viuentiū, & de sua * vanitate præsumētiū, quodam- modo aufertur spiritus proprius, cū exuunt se veterē hominem, & infirmantur vt perficiantur expulsa su- perbia, dicētes Dño per humilem cōfessionē, Memē- ro quia puluis sumus: quibus dictum erat, Quid sup- bis terra & cinis? Per oculum quippe fidei contuentes Dei iustitiam, & nolentes cōstituerē suam, semet ipsos despiciunt, sicut Iob dicit, & distabescūt, & æstimant se terram & cinerem: hoc enim est. Et in puluere suū conuertentur. Accepto autem spiritu Dei, dicunt, Vi- uo autē iam non ego, viuunt autem in me Christus: Sic innouatur facies terrę per noui testamenti gratiā nu- merositate sanctorū. ILLVD etiam quod apud Ec- clesiasten scriptū est, Et conuertatur puluis in terrā sicut fuit, & spiritus reuertatur ad Deū qui dedit eum: neutri sententię contra alterā suffragatur, sed in vtraq; consistit. Cū enim isti dixerint hinc probari non à parentibus, sed à Deo animam dari, quod conuerso puluere in terram suam, id est, carne, quę de puluere facta est, * reuertetur spiritus ad Deum qui dedit illū. Respondent illi, Vtique ita est. Redit enim spiritus ad Deum, qui eum dedit homini primo, quando in eius faciem sufflauit, cōuerso puluere, id est, humano cor- pore in terram suam, vnde primitus factum est. Ne- que enim ad parentes erat spiritus rediturus, quamuis inde sit creatus ex illo vno, qui homini primo dar⁹ est: sicut nec ipsa caro post mortem ad parētes reuertitur, à quibus eam certē cōstat esse propagatam. Quemad- modum ergo caro non redit ad homines ex quibus creata est, sed ad terram vnde primo homini formata est: ita & spiritus non redit ad homines à quibus trans- fusus est, sed ad Deum, à quo primę illi carni datus est. Quo testimonio sanē satis admonemur ex nihilo Deum fecisse animam, quā primo homini dedit, non ex aliqua iam facta creatura, sicut corpus ex terra: & ideo cū redit, non habet quō redeat, nisi ad auto- rem qui eam dedit: non ad eam creaturam ex qua fa- cta est, sicut corpus ad terram ex qua factum est. Nul- la est enim creatura ex qua facta est, quia ex nihilo fa- cta est: ac per hoc ad factorem suum redit quę redit, à quo ex nihilo facta est. Non enim omnes redeūt, quo- niam sunt de quibus dicitur, Spiritus ambulans, & nō

Spiritus ho- minis. CAP. V. I. Psal. 103. d. 29.

2. Machab. 7. d. 22.

al. bonitātē

Psal. 102. c. 13. Ecl. 10. b. 9. Rom. 10. a. 3. Iob.

Gal. 2. d. 20.

Quo cor- pus quod anima reuert- tur. CAP. V. I. Ecl. 12. b. 7.

al. reueria- tur. Gen. 3. d. 19. Gen. 2. b. 7.

Ps. 77. c. 2.

Questio de anima multi-
cis diffi-
lis.
CAP. X.

reuerrens. QVO CIRCA difficile est quidem omnia de hac re Scripturarum sanctorum testimonia colligere, quod & si fieri possit, ut non solum commemoraretur, sed etiam pertractetur, in magnam sermonis longitudinem pergunt: sed tamen nisi aliquid tam certum proferatur, quae certa proferuntur, quibus ostenditur quod Deus animam fecerit, vel quod ea primo homini dederit, quoniam modo per diuini eloquii testimonium ista questio soluaturno ignoro? Si enim scriptum esset, quod similiter sufflauerit Deus in facie formatae mulieris, & facta fuerit in animam viam, iam quidem plurimum lucis accederet, qua cuique formatae carni hominis non ex parentibus dari animam crederemus: adhuc tamen expectaretur quid proprie teneretur in prole, quae nobis modus visitatus est, hominis ex homine. Prima vero mulier aliter facta est, & ideo adhuc dici posset animam propterea non ex Adam diuinitus esse datam, quia non ex illo tanquam proles orta est. Si autem homini qui primus ex illis natus est commemoraret Scriptura, non ex parentibus ducta, sed desuper animam datam, illud iam in ceteris etiam tacente Scriptura oportet intelligi.

Nunc itaque & illud consideremus utrum neutram confirmet sententiam, sed utriusque possit accommodari, quod scriptum est, Per unum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerunt. Et paulo post, Sicut per unius delictum in omnes homines ad condemnationem, ita & per unius iustificationem in omnes homines ad iustificationem vitae. Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita & per unius obedientiam iusti constituentur multi. Ex his enim verbis Apostoli, qui defendunt animatum propaginem, sententiam suam sic astruere moliantur. Si secundum solam carnem, inquit, potest intelligi peccatum vel peccator, non cogimur in his verbis ex parentibus animam credere. Si autem quatenus per illecebram carnis, non tamen peccat nisi anima, quomodo accipiendum est quod dictum est, in quo omnes peccauerunt, si non ex Adae etiam anima sicut caro propagata est? Aut quomodo per illius inobedientiam peccatores constituti sunt multi, si tantum secundum carnem in illo, non etiam secundum animam fuerit? Cauendum est enim ne vel Deus videatur autor esse peccati, si dat animam carni, in qua ea peccare necesse sit: vel possit esse anima, praeter ipsius Christi, cui liberanda a peccato non sit Christiana gratia necessaria, quia non peccauit in Adae, si omnes in eo peccasse secundum carnem tantum quae de illo creata est non etiam secundum animam dictum est: quod usque adeo contrarium est Ecclesiasticae fidei, ut parentes ad percipiendam gratiam sancti baptismi etiam cum paruulis atque infantibus currant: in quibus si hoc vinculum peccati soluitur, quantum modo carnis, non etiam quod animae est, merito quaeritur quid eis obesset si in illa aetate, de corpore sine baptismo exiret. Si enim per hoc sacramentum corpori eorum, & non etiam animae consulitur, deberent & mortui baptizari. At cum videamus hoc vniuersaliter Ecclesiam retinere, ut cum viuentibus curratur, & viuentibus succurratur, ne cum mortui fuerint nihil possit fieri quod proficit, non videmus quid aliud possit intelligi, nisi unumquemque paruulum non esse nisi Adam & corpus & anima, & ideo illi Christi gratiam necessariam. Aetas quippe illa in seipsa nihil egit vel boni vel mali. Proinde ibi anima innocentissima est, si ex Adam propagata non est: unde quomodo possit iuste ire in condemnationem, si de corpore sine baptismo exierit, quisquis istam sententiam de anima tenes potuerit demonstrare, mirandus est.

VERISSIME quippe ac veracissime scriptum est, Caro

concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem: sed tamen carnem sine anima concupiscere nihil posse puro, quod omnis doctus & indoctus non dubitet: Ac per hoc ipsius concupiscentiae carnalis causa non est in anima sola, sed multo minus est in carne sola. Ex utroque enim fit: ex anima scilicet, quod sine illa delectatio nulla sentitur: ex carne autem, quod sine illa carnalis delectatio non sentitur. Carnem itaque concupiscentem aduersus spiritum dicit Apostolus carnalem proculdubio delectationem, quam de carne & cum carne spiritus habet aduersus delectationem quae sola habet. Solus quippe habet, nisi fallor, illud desiderium, non cum carnis voluptate, vel carnalium rerum cupiditate commixtum, quod desiderat & defecit anima in atriis Domini. Solus habet etiam illud de quo ei dicitur, Concupisti sapientiam, serua mandatum, & Dominus praebet illa tibi. Nam cum spiritus imperat membris corporis, ut huic desiderio seruiant quo solus accenditur: velut cum assumit codex, cum aliquid scribitur, legitur, disputatur, audit, cum denique panis frangitur esurienti, & caetera humanitatis ac misericordiae praestantur officia: obedientiam caro exhibet, non concupiscentiam mouet. His atque huiusmodi bonis desideris quibus sola anima concupiscit, cum aduersatur aliquid quod eandem animam secundum carnem delectat, tunc dicitur caro concupiscere aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Sic enim dicta est caro in eo quod secundum ipsam facit anima, cum ait, Caro concupiscit: quemadmodum dictum est, Auris audit, & oculus videt. Quis enim nescit quod anima potius & per aurem audiat, & per oculum videat? Ita loquimur etiam, cum dicimus, manus tua subuenit homini, cum aliquid porrecta manu datur quo cuiquam subueniatur. Quod si de ipso etiam fidei oculo ad quem pertinet credere quae per carnem non videntur, dictum est: Videbit omnis caro salutare Dei: non utique nisi de anima qua uiuit caro: cum etiam per ipsam carnem nostram Christum pie videre, id est, formam quam induit est propter nos, non pertineat ad concupiscentiam, sed ad ministerium carnis, ne forte aliquis ita velit accipere, quod dictum est, Videbit omnis caro salutare Dei: quanto congruentius dicitur, caro concupiscere, quando anima non solum carni animale vitam praebet, verum etiam secundum ipsam carnem aliquid concupiscit: quod in potestate non est ne concupiscat, quando in membris inest peccatum in membris, id est, violenter quaedam carnis illecebra in corpore mortis huius, veniens de vindicta illius peccati unde propaginem ducimus secundum quam omnes ante gratiam filij sunt irae. Contra quod peccatum militat sub gratia constituti, non ut non sit in corpore quando diu ita mortale est, ut & mortuum iure dicatur, sed ut non regnet. Non autem regnat, cum desideris eius, id est, his quae secundum carnem contra spiritum concupiscuntur non obeditur. Proinde Apostolus, Numquid ait, non sit peccatum in vestro mortali corpore? Sciebat quippe inesse peccati delectationem, quam peccatum vocat, deprauiata scilicet ex prima transgressione natura: Sed non, inquit, regnet peccatum in vestro mortali corpore ad obediendum desideris eius: nec exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato. SECUNDO hanc sententiam nec rem absurdissimam dicimus, quod caro sine anima concupiscat: nec Manichaeis consentimus, qui cum viderent, non posse carnem sine anima concupiscere, aliam quandam animam suam ex alia natura Deo contrariam carnem habere putauerunt unde concupiscat aduersus spiritum. Nec alicui animae non esse necessariam Christi gratiam dicere cogimur, cum dicitur nobis, Quid meruit anima infantis, unde illi perniciosum sit non percepto Christiani baptismi

Galat. 5. c. 17.

Phil. 3. 3.

al. desin.

Eccl. 1. d. 33. al. mandata.

Gal. 5. c. 17.

Luc. 3. b. 6.

Eph. 2. 3.

Rom. 6. b. 12.

An caro concupiscat sine anima. CAP. X. c. 11.

Peccata peccatorum.

al. germinare.

Infantes qui uati baptizati. CAP. X. c. 11. * Omnes omittuntur.

1. Mach. 7. d. 22. Hier. 1. b. 5.

Omnes omittuntur.

al. culpabil.

sacramento exire de corpore, si nec proprium aliquod peccatum commisit, nec ex illa est quae in Adam prima peccauit? Non enim de pueris grandisculis agimus, quibus quidem peccatum proprium nolunt attribueri quidam, nisi ab anni quattuordecimi articulo, cum pubescere coeperint. Quod merito crederemus, si nulla essent peccata nisi quae membris genitalibus admittuntur. Quis uero audeat affirmare, furta, mendacia, periuria, non esse peccata, nisi qui talia uult impunere committere? At his plena est puerilis aetas, quamuis in eis non ita ut in maioribus punienda videantur, quod sperentur annis accedentibus, quibus ratio conualescat, posse precepta salutaria melius intelligere, eisque libentius obedire. Sed nunc de pueris non agimus, quorum carnalem ac puerilem voluptatem vel corporis vel animi si ueritas & aequitas oppugnauerint, quibus possunt uiribus delictorum atque factorum repugnare, pro qua nisi pro falsitate & iniquitate quae suffragari uidebitur eis, vel ad percipiendam quae alluciant, vel ad uitanda quae offendunt. De infantibus loquimur, non quia nascuntur plebuique de adulteriis, neque enim in prauis moribus naturae dona culpanda sunt: aut propterea non debuerunt germinari frumenta quod ea seuerit farantis manus: aut uero ipsis parentibus offutura sit iniquitas sua, si se ad Deum conuertendo correxerint, quanto minus filius, si recte uixerint. Sed in illa aetas [sic] uehementem quaestionem mouet, cuius anima cum peccatum nullum habeat de proprio uoluntatis arbitrio, quaeritur quomodo possit iustificari per illius uini hominis obedientiam, si per alterius uini inobedientiam rea non est? Haec uox eorum est, qui animas hominum ex hominibus parentibus creatas uolunt, non quidem nisi a creatore Deo, sed sicut etiam corpora. Non enim & hoc parentes creat, ac non ille qui ait, Priusquam te formarem in utero, noui te. Quibus respondetur animas quidem corporibus hominum Deum nouas singillatim dare, ad hoc ut in carne peccati de originali peccato ueniente recte uiuendo, carnalibusque concupiscentiis sub Dei gratia subigendo, meritum comparent, quo cum ipso corpore in melius transferantur tempore resurrectionis, & in Christo in aeternum cum angelis uiuant. Sed necesse esse [sic] ut cum membris terrenis atque mortalibus, maximeque de peccati carne propagatis, miro modo coaptantur, ut ea primitus uiuificare, post etiam aetatis accessu regere possint, tanquam obliuione praegrauerent. Quae si esset quodam modo indigestibilis, creatori tribueretur. Cum uero paulatim ab huius obliuionis torpore anima respiciens possit conuerti ad Deum suum, cuiusque misericordiam & ueritatem primo ipsa pietate conuersionis, deinde seruandi praeccepti eius persuerantia promereri, quid ei obesset illo uelut somno paululum immergi, unde paulatim euigilans in lucem intelligentiae, propter quam rationalis anima facta est, potest per uoluntatem bonam eligere vitam bonam quod quidem non poterit nisi adiuuerit gratia Dei per mediatorem. Hoc si neglexerit homo, non tantum secundum carnem, uerum etiam secundum spiritum erit Adam. Si autem curauerit, erit Adam secundum carnem tantummodo, secundum spiritum autem recte uiuens, illud etiam quod de Adae culpabili tractum est, imputatum a labe peccati recipere merebitur illa commutatione qua sanctis resurrectione pollicetur. Sed antequam per aetatem possit secundum spiritum uiuere, necessarium habet mediatoris sacramentum: ut quod per eius fidem nondum potest, per eorum qui eum diligunt fiat. Eius enim in sacramento soluitur etiam in aetate infantili originalis poena peccati, a quo nisi adiutus, etiam iuuenis carnalem concupiscentiam non domabit, nec ea subiugata aeternae uitae meritum apprehendet, nisi

cuius dono quem promereri studeat. Ideo uiuus oportet etiam infans baptizetur, ne oblit anima societas carnis peccati, qua participata sit ut nihil possit anima infans secundum spiritum sapere. Ipsa quippe affectio grauat etiam corpore exuta, nisi cum in corpore est, per unum cum sacrificium mediatoris veri sacerdotis expietur.

Quid ergo, ait aliquis, si hoc non curauerint sui, uel infidelitate, uel negligentia? Hoc quidem etiam de maioribus dici potest. Possunt enim uel repente temerari, uel apud eos agrotare, ubi eis quo baptizetur nemo subueniat. Sed illi, inquit, habent etiam propria peccata quorum indigeant remissione, quae si dimissa non fuerint, nemo eos recte dicit immerito peccati, pro his quae in sua uita sua uoluntate commiserint. Illa uero anima cui quaedam contagio tracta de carne peccati, si de illa prima anima peccatrice non creata est, nullo modo impunitari potest: neque enim ullo peccato, sed natura qua lie facta est, & Deo dante carni data est: cur alienabitur ab aeterna uita, si baptizando infanti nemo subuenit? An forte nihil obesset? Quid ergo prodest ei cui subuenitur, si nihil obesset, cui non subuenitur. Hic pro sua causa quid respondere possunt, qui secundum Scripturas sanctas, uel quod apud eas inueniatur, uel quod eis non aduersetur, conatur asserere animas nouas, non de parentibus tractas corporibus dari, non dum me audisset, uel uisipama legisse fateor. Non ideo sane absentium negotium deserendum est, si quid mihi quo adiuuari uideatur, occurrerit. Possunt enim adhuc dicere, Deum praescitum, quomodo quaeque anima uictura esset, si diutius in corpore uiueret: eique procurare lauacri salutaris ministracionem, cuius futuram fuisse prauidet pietatem, cum ad annos fidei capaces ueniret, si non cum oporteret propter aliquam occultam causam morte praenunciari. Occultum itaque est atque ab humano, uel certe ab ingenio meo remotissimum, cur nascatur infans, uel cotinuo uel cito moriturus. Sed hoc ita occultum est, ut neutros adiuuet, de quorum nunc sententiis disceptamus. Illa enim explorata opinione, qua putantur animae pro aetate uitae meritis in corpora detrudi, ut ea citius solui meruisse uideatur, quae non multa peccauerat, ne contradicamus Apostolo, nihil nondum natos boni uel mali egisse testanti: nec illi qui animae traducem affirmant, possunt pro se ostendere, cur aliorum mors acceleretur, retardetur aliorum: nec qui eas dari nouas uolunt singulas singulis. Occulta ista ergo causa est, & uisusque pariter, quantum exultatio, nec suffragatur, nec aduersatur.

PROINDE qui de infantium moribus uidebatur, cur omnibus sit necessarium baptismi sacramentum, quorum animae non ex illa ductae sunt, cuius inobedientia peccatores constituti sunt multi: cum respondent peccatores quidem constitutos omnes secundum carnem, secundum animam uero non nisi eos qui eo tempore male uixerunt, quo & bene potuissent. Omnes autem animas, hoc est, infantium, ideo habere necessarium baptismi sacramentum, sine quo ex hac uita etiam in illa aetate emigrare non expedit, quia contagio peccati ex carne peccati qua obruitur, anima cum his inseritur membris, obesset ei post mortem, nisi eum adhuc in ipsa carne est, sacramento mediatoris expietur: eique diuinitus hoc auxilium procurari, quae Deus praescit, si quis ad annos fidei congruos hic uiueret, pie fuisse uicturam, quae propter aliquid quod ipse nouit & nasci uoluit in corpore, & cito extrahi de corpore. Cum ergo haec responderet, quod eis contradici potest, nisi incertos nos eorum salutis fieri, qui hac uita bene gesta, in Ecclesiae pace defuncti sunt: si non solum secundum id quod quisque uixit, uerum etiam secundum id quod uicturus esset, si amplius uiuere potuisset, quisque iudicandus est: quado-

Cur anima infantis non baptizati condemnatur. CAP. X. c. 11. al. mori.

al. ad huius.

Rom. 9. c. 11.

De anima & baptismo in infantibus. CAP. X. c. 11. Rom. 9. d. 19.

Peccatum an sit corporis & animae simul. CAP. X. c. 11. Rom. 9. c. 11.

ibidem. d. 18.

Baptismus infantum.

Pagina scripturae cum car. de. CAP. X. c. 11.

harmoriani vocant, non credam, nec quolibet ista garriente me credentem esse confidam, adiuuante Deo mentem meam. Est & aliud testimoniū non negligendum, quod pro se possunt profertre, qui venire desuper animas credunt, dicente ipso Dño, Quod natū est ex carne caro est, quod natum est ex spiritu spiritus est. Quid hac, inquit, sententia determinatus, nō posse ex carne animā nasci? [Et] quid enim est aliud animā quā spiritus vitæ creatus vtiq; nō creator? Cōtra quos illi alij: Quid enim, inquit, nos aliud sentim⁹, qui dicimus carnē ex carne, animā ex anima? Nam ex vtroq; constat homo, de quo vtrunq; venire sentimus, carnē de carne operantis, spiritum de spiritu concupiscētis: vt interim omittatur quod illud Dominus nō de carnali generatione, sed de spiritali regeneratione dicebat. **H**is igitur quantū pro tempore potuimus pertractatis, omnia paria vel penē paria ex vtroque latere rationū, testimoniūq; † monumēta pronunciarē, nisi eorū sententia qui animas ex parētibus creati putant, de baptismo paruulorū præponderaret. De quibus quid eis responderi possit, nōdū mihi interim occurrit. Si quid forte postea Deus dederit, si quā etiam scribendi cōcesserit facultatem studiosis taliū nō grauiabor. Nunc tamen non esse contēndū testimoniū paruulorū, vt quasi refelli si veritas contra est negligat, ante denunciet. Aut enim de hac re nihil querendum est, vt sufficere fidei nōstræ scire nos quōd piē viuendo venturi sumus, & si nesciamus vnde venerimus. Aut si non impudenter æstuat anima rationalis, etiam hoc nosse de seipsa, absit peruecacia cōtēndendi, assit diligentia requirendi, humilitas petendi, perseuerantia pulsandi: vt si nobis hoc expedire nouit, qui melius q̄ nos quid nobis expediat vtiq; nouit, det etiā hoc, qui nouit bona data filiis suis. Cōsuetudo tamē matris Ecclesiæ in baptizandis paruulis nequaquā spernēda est, neq; vllō modo superflua deputanda, nec omnino credenda nisi apostolica esset traditio. **H**abet enim & illa parua ætas magnū testimoniū pondus, quæ prima p̄ Christo meruit sanguinē fundere. **ADMONEO** sane quantū valeo, si quos ista præoccupauit opinio, vt animas ex parentibus credant propagari, quantū possunt seipsos considerent, & interim sapiant corpora nō esse animas suas. Nulla enim † propior natura est, qua diligenter inspecta possit etiā Deus qui supra omnem creaturam suā incōmutabilis permanet, incorporaliter cogitari, quā ea quæ ad ipsius imaginem facta est: & nihil vicinias, aut fortasse nihil tā consequēs, quā vt credito quōd anima corpus sit, etiam Deus corpus esse credatur. Propter hoc enim corporalibus assuefacti & affecti sensibus, nolunt animam credere aliud esse quā corpus, ne si corpus non fuerit, nihil sit. Ac per hoc tanto magis timent etiam de Deo credere quōd corpus nō sit, quanto magis timent Deū credere nihil esse. Ita enim feruntur in phantasias vel phantasmata imaginū, quæ cogitatio de corporibus versat, vt his subtraētis tanq̄ per inane pereundum sit, reformident: ita necesse est vt & iustitiam & sapientiā pingant quodāmodo in cordibus suis cū formis & coloribus, quas non possunt incorporeas cogitare. Nec tamen dicunt quando iustitia vel sapientia mouentur, vt vel laudēt eas, vel secundū eas aliquid agant, quem colorem, quā staturam, quæ lineamēta vel quales formas conspexerint. Sed de his alias & multa iā dixim⁹, & si Deus voluerit, vbi res videbitur postulare, dicemus. Nunc quod dicere cōperamus, si de traduce animarū à parentibus vel non dubitāt quidā quod ita sit, vel dubitāt an ita sit, animā tamē corp⁹ esse nō audeāt credere aut dicere: maximē propter quod dixi, ne deū

quos; ipsum nihil aliud opinetur esse q̄ corpus, etsi excellentissimū, etsi naturæ cuiusdā p̄prie cetera supergre diētis, corpus tamē. **D**ENIQ; Tertullianus quia corpus esse animā credidit, nō ob aliud nisi quōd eam incorporeā cogitare nō potuit, & ideo timuit ne nihil esset si corpus nō esset, nec de Deo valuit aliter sapere: qui sanē quoniā acutus est, interdū cōtra opinionem suam visā veritate superatur. **Q**uid enim verius dicere potuit q̄ id quod ait quodā loco, omne corporale passibile est? Debut ergo mutare sententiā, qua paulo superius dixerat etiā Deū corp⁹ esse. Neq; enim arbitror eū ita desipuisse, vt etiā Dei naturā passibile crederet, vt iā Christus nō in carne tantū, neq; in carne & anima, sed in ipso verbo per quod facta sunt omnia, passibilis & cōmutabilis esse credatur, quod absit à corde Christiano. Itē eū animæ etiā colorē daret aereū ac lucidū, ventū est ad sensus quibus eam mēbratim quasi corpus † instituere conat⁹ est, & ait, Hic erit homo interior, alius exterior, dupliciter vnus, habens & ille oculos & aures suas, quibus populus Deū audire & videre debuerat, habēs & ceteros artus † per quos in cogitationibus vtritur, & in somnis fungitur. Ecce quibus auribus & quibus oculis debuit audire & videre Deū populus, quibus anima in somnis fungitur: cū si ipsum Tertullianū quisquā videret in somnis, nunquā sic diceret ab eo visum, & cū eo locutū, quē vicissim ipse nō vidisset. Postremū si anima seipsam videt ī somnis, cū iacentibus vtiq; vno in loco mēbris corporis sui, ipsa p̄ varias imagines euagatur quas videt, quæ eā videt aliquando in somnis aerei coloris ac lucidi, nisi forte vt cetera quæ similiter falso videt? Nam & hoc potest videre, sed absit vt eā talē cū euigilauerit credat: alioquin quādo se aliter viderit, quod magis crebrum est, aut mutata erit anima eius, aut nec tunc animæ videt substantia, sed imago corporis incorporea, q̄ miro modo sic in cogitatione formatur. **Q**uis enim **A**ethiops non penē semper nigrū se videt in somnis: aut si in alio colore se vidit, nō magis miratus est, si fuit cū illo memoria? Aereo tamen colore ac lucido nescio vtrum se vnquā vidisset, si nūquā istū legisset vel audisset. **Q**uid quōd ducuntur homines talibus visis, & de Scripturis nobis volunt præscribere, tale aliquid esse, non animā, sed ipsum Deum, qualis figuratiter sanctorū spiritibus demonstratus est, qualis etiā in sermone allegotico † ponitur: Similia quippe sunt illa visā talibus dictis: ac sic errant cōstituentes in corde suo simulacra vanæ opinionis, nec intelligentes ita sanctos de suis visis talibus iudicasse, qualiter iudicarent si talia diuinitus in figuris dicta legerēt vel audirent: sicut septē spicæ & septē boues, septem anni sunt: sicut lintēū quatuor lincis alligatū, velut discus plenus variis animalibus, orbis terrarū est cū omnibus gentibus: sic omnia cetera, & multo magis quæ de rebus incorporeis, corporalibus significantur nō rebus, sed imaginibus. **N**OLUIT tamē Tertullianus animā crescere substantia sicut corpus: asserēs etiā timoris sui causam, ne etiā decretere substantia dicatur, inquit, atq; ita & defectura credatur. Et tamen quia per corpus eā localiter tendit, nō inuenit exitū incrementorū eius, quam vult de femine exiguo æquari corpori quantitati: & ait, Sed vis eius in * quo naturalia peculia consista retinentur, saluo substantiæ modulo, quo * è primordio inflata est, paulatim cū carne producitur in mēbris. Hoc forte nō intelligerem⁹, nisi adhibita similitudine eorū quæ videmus planum faceret quod dicebat. Constat, inquit, certū pondus auri vel argenti rudem adhuc massam: Collectus habitus est illi & futuro, interim minor, tamen continēs intra lineam moduli totum quod natura est auri vel argenti.

argenti. Dehinc cū in laminam massā laxatur, maior efficitur initio suo, per dilatationem ponderis certi, non per adiectionem, dum extenditur, nondū augetur, & sic quoque augetur dum extenditur. Licet enim & habitu augeti, cū itatu non licet. **T**unc & splendor ipse perhibetur auri vel argenti, qui prius fuerat quidem & in massa, sed obscurior, non tamē nullus. **T**ūc & alij atq; alij habitus accedunt pro facilitate materie, qua duxerit eam qui agit, nihil conferens modulo nisi effigiem. Ita & animę incrementa reputanda non substantiua, sed prouocatiua. **Q**uis hūc crederet cum isto corde tam disertum esse potuisse? Sed tremēda ista sunt, non ridenda. **A**d hoc enim nunquam cogeretur, si aliquis cogitare posset, quod & sit, & corpus nō sit. **Q**uid autē absurdius partē putare massam cuiuspiam metalli ex aliqua parte crescere posse dum tunditur, nisi decrescat ex altera: vel augeti latitudine, nisi crassitudine minuatur? **A**ut vllum esse corpus manente naturæ suæ quantitate, quod vndique crescat, nisi rarescat? **Q**uomodo igitur implebit anima ex illa stilla feminis magnitudinē corporis quod animat, si & ipsa corpus est, cuius substantia nullo accessu crescat? **Q**uomodo, inquam, implebit carnem quam viuificat, nisi tanto rarior fuerit, quanto gradus quod animauerit? **T**imuit videlicet, ne deficeret etiam minuendo si crederet: & nō timuit vt deficeret rarefacendo cum [non] cresceret. **S**ed quid amplius immorer, quando & sermo pergit in prolixiorem modum, quā perit terminandi necessitas, & sententia mea iam satis sit nota, vel quid certum teneam, vel vnde adhuc dubitem, & qua re dubitē: Proinde & hoc volumen iam concludatur, vt quæ sequuntur deinde videamus.

D. AVRELI AVGVSTINI DE GENESI AD LITERAM, LIB. XI.

Erant nudi Adam & mulier eius, & nō pudebat illos. **S**erpēs autē erat prudentissimus omnium bestiarum quæ sunt super terram, quas fecit Dominus Deus. **E**t dixit serpens mulieri: **Q**uid, quia dixit Dominus Deus, non edetis ab * illo ligno paradisi? **E**t dixit mulier serpenti, **A** fructu ligni quod est in paradiso edemus, de fructu autē ligni quod est in medio paradisi, dixit Deus, non edetis ex eo, neq; tangetis illud, ne memoriamini. **E**t dixit serpens mulieri: **N**ō morte morietimini: scit enim Deus, quoniā quā die māducaueritis de eo, aperientur vobis oculi, & eritis tāquā dij, scientes bonum & malum. **E**t vidit mulier quia bonum est lignum ad escam, & quia placet oculis videre, & decorum est cognoscere. **E**t sumēs de fructu eius edit, & dedit viro suo secum, & ederunt. **E**t aperti sunt oculi amborum, & agnouerunt quia nudi erant, & confuerunt folia ficī, & fecerunt sibi campestria. **E**t audierunt vocem Domini Dei deambulantis in paradiso ad vesperam, & absconderunt se Adam & mulier eius à facie Domini Dei in medio ligni paradisi. **E**t vocauit Dominus Deus Adam, & dixit illi, **V**bi es? **E**t dixit ei, **V**ocem tuam audiui deambulantis in paradiso, & timui, quia nudus sum, & abscondi me. **E**t dixit illi: **Q**uis nūciauit tibi quia nudus es, nisi à ligno quod præceperam tibi tantum ne ex eo manducares, ab eo edisti? **E**t dixit Adam: **M**ulier quam dedisti mecum, hæc mihi dedit de ligno, & edi. **E**t dixit Dominus Deus mulieri: **Q**uid hoc fecisti? **E**t dixit mulier: **S**erpens seduxit me, & manducaui. **E**t dixit Dominus Deus serpenti: **Q**uia fecisti hoc, maledictus tu ab omnibus pecorib⁹, & ab omnibus bestiis quæ sunt

super omnem terram. **S**uper pectus tuā & ventrē tuā ambulabis & terram edes omnes dies vitæ tuæ. **E**t inimicitias ponam inter te & inter mulierē, & inter semē tuum & semen eius: ipsa tibi seruiabit caput, & tu seruiabis eius calcaneum. **E**t mulieri dixit: **M**ultiplicās multiplicabo tristitias tuas & gemitū tuū. **I**n tristitiis paries filios, & ad virū tuum conuersio tua, & ipse tui dominabitur. **A**dā autē dixit: **Q**uia audisti vocem mulieris tuæ, & edisti de ligno de quo præceperā tibi de eo solo nō edere, maledicta terra in operibus tuis. **I**n tristitiis edes illā omnes dies vitæ tuę, spinas & tribulos germinabit tibi, & edes scenū agri. **I**n sudore vultus tui edes panem tuū donec cōuertaris in terrā ex qua sumptus es, qui terra es, & in terrā ibis. **E**t vocauit Adā nomen mulieris suæ Eua, id est, Vita, quoniā hæc est mater omnīū viuentiū. **E**t fecit Dominus Deus Adam & mulieri eius tunicas pelliceas, & induit eos. **E**t dixit Dominus Deus: **E**cce Adā factus est tanquā vnus ex nobis in cognoscendo bonum & malum. **E**t nunc ne aliquando extendat manum suā & sumat de ligno vitę & edat & viuat in æternum. **E**t dimisit illum Domin⁹ Deus de paradiso voluptatis operari terrā, ex qua sumptus est. **E**t eiecit Adā, & collocauit eum contra paradysum voluptatis, & ordinauit Cherubim, & flāmeam rhōphæā quæ vertitur, custodire viā ligni vitæ. **A**nquā huius proposuit Scripturæ textū ex ordine pertractemus, admonendum arbitror quod iā me & alibi in hoc opere memini prælocutum, illud à nobis esse flagitandum, vt ad proprietatē literæ defendatur, quod gestum narrat ipse qui scripsit. **S**i autem in verbis Dei vel cuiusquā personæ in officium prophetici allumpræ, dicitur aliquid quod ad literam nisi absurdē non possit intelligi, proculdubio figuratē dictū ob aliquā significationē accipi debet, dictū tamen dubitare phas non est: hoc enim à fide narratoris & pollicitatione expolitoris exigitur. **E**rat ergo ambo nudū: verum est, omnino nuda erant corpora duorū hominū in paradiso cōuersantiū, nec pudebat eos. **Q**uid enī puderet quādo nullā legē senserant in mēbris suis repugnantē legimentis suæ quæ illos pœna peccati post pererrationē præuaricationis secuta est, vlturpate in obediētia prohibiti, & iustitia puniente cōmissum? **Q**uod antequā fieret, nudi erant, vt dictū est, & non confundebantur, nullus erat motus in corpore cui verecūdia deberetur nihil putabāt velandū, quia nihil senserant refrenādū. **Q**uemadmodū propagaturi essent filios iā antea disputatum est. **N**on tamē eo modo credendū est quo progauerunt posteaquā crimen admissū prædicta vltio cōsecuta est: cū priusquam morerētur, iā in corpore inobediētium hominum iustissimo reciproca inobediētium membrorum tumulum mors cōcepta versaret. **N**ondū erant tales Adā & Eua, cū nudi essent, & non confundebantur. **S**ERPENS autē erat ibi prudentissimus quidem, sed omnium bestiarū quæ erant super terrā quas fecerat Dominus Deus. **T**ranslatō enim verbo dictum est, prudentissimus, vel sicut plures Latini codices habēt, sapientissimus, nō proprio quo in bonū accipi solet sapientiā vel Dei vel angelorū vel animæ rationalis: tanquā si sapientes apes etiā formicasq; dicamus, propter opera velut imitātia sapientiā. **Q**uanquā iste serpens non irrationalis anima sua, sed alieno iam spiritu, id est, diabolico, posset sapientissim⁹ dici omnium bestiarum. **Q**uanquamlibet enim præuaricatores angeli de supernis sedibus suæ peruerfitatis & superbiæ merito deiecti sint, natura tamen excellentiores sunt omnibus bestiis propter rationis eminentiā. **Q**uid ergo mirum si suo instinctu diabolus iam implens serpentem, eiq; spiritum suum miscens, eo more

Animæ origo dubia. C. A. P. XXII. Iohan. 3. a. 6. Omnes o-mittuntur. Item esse in certam de anima. C. A. P. V. T. XXIII. al. mementa. a. Retta. ca. 33. M. 7. b. 7. Cōsuetudo Ecclie. Opinatores mouentur. C. A. P. V. T. XXIII. al. prior.

Error Tertulliani de anima. C. A. P. XXV. Iohan. 1. a. 3. al. iustitiam. al. quibus. al. componitur. Gen. 4. d. 26. A. 10. b. 11. Substantiā animæ non crescere aut decrecere. C. A. P. XXVI. al. quæ. al. d.

Gen. 2. d. 25. Nuditas. Rom. 7. d. 23. Sapiētia scilicet. C. A. P. XXII. Sent. dist. 21. cap. 2.

quod vates demoniorum implere solet, sapientissimū enī reddiderat omnium bestiarum secundū animā viuā, irrationalēq; viuentiū? Abusione quippe nominis ita sapientia dicitur in malo, quē admodum in bono astutia: cū propriē magisq; vītatē in Latina duntaxat lingua sapiētes laudabiliter appellātur: astuti autē male cordati intelligantur. Vnde nonnulli, sicut in plerisque cordicibus inuenimus, ad vltimū Latine locutionis non verbū, sed potius sententiā transferentes, astutiorē omnibus bestiis i sicut serpente quā sapientiorē dicere maluerunt. Quid autem habeat Hebræa proprietate vtrū illic in malo, nō abusuē sed, propriē possint dici & intelligi sapiētes, viderint qui eā probe nouerūt. Nos tamen apertē legim⁹ alio Scripturarū sanctorum loco sapientes ad malū, non ad bonū. Et Dominus dicit sapiētes esse filios seculi filiis lucis, ad cōsulendū sibi in posterū, quāuis fraude, non iure. Nec sanē debemus opinari quōd serpente sibi per quē tentaret persuaderetq; peccatū diabolus elegerit: sed cū esset in illo propter peruersam & inuidiā voluntatē decipiendi cupiditas, nō nisi per illud animal potuit per quē posse permissus est. Nocendi enim voluntas potest esse ad suo quoque animo praua, nō est autem potestas nisi a deo, & hoc ab dita altaq; iustitia, quoniā nō est iniquitas apud Deū. Si ergo queritur, cur Deus tētari permiserit hominē quē tentatori cōsensurū esse præsciebat. Altitudinem vidē consilij eius penetrare non possum, & lōgē sup̄ prauitē meas hoc esse confiteor. Est ergo aliqua causā fortassis occultior, quā melioribus sanctioribusq; reseruatur, illi⁹ gratia pot⁹ quā meritis eorū: sed tamē quātū vel donat sapere vel sinit dicere, nō mihi videtur magne laudis futurū fuisse hominē si propterea possēt bene viuere, quia nemo malē viuere suaderet: cū in natura posse, & in potestate habeat velle & nō cōsentire suadenti, adiuuāt tamē illo qui superbis resistit, humilibus autē dat gratiam. Cur itaq; tentari nō sineret quē cōsensurū ipse præsciebat [†] altitudinē quidē cōsilij eius] cū id facturus esset propria voluntate per culpā, & ordinandus esset illius equitate per pœnam: vt etiam sic ostenderet animæ superbe ad cruditionem futurorum sanctorum, quā rectē ipse vteretur animarū voluntatibus etiā malis, cū illā peruersē venteretur naturis bonis? N e c arbitrandum est, quōd esset hominē deieceretur iste tētator, nisi præcessisset in anima hominis quædam elatio comprimēda, vt per humiliatōnem peccati, quā de se falso præsumperit diceret. Verissimē quippe dictum est. Ante ruinā exaltatur cor, & ante gloriā humiliatur. Et huius fortē hominis vox est in psalmo: Ego dixi in abundantia mea, non mouebo in æternum. Deinde iā expert⁹ quid mali habeat superba præsumptio propriæ potestatis, & quid boni adiutorium gratiæ Dei: Domine inquit, in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem: auertisti autem faciē tuā a me, & factus sum conturbatus. Sed siue illud de hoc homine, siue de alio dictū sit extollenti se tamen animę, & nimium tanquam de propria virtute præfidentem, etiam experimento pœnæ fuerat demonstrādum, † quoniā nō bene se habeat facta natura si a faciente recesserit. I sine enim etiam maximē commendatur, quale bonum sit Deus, quando nulli ab eo recedenti bene est: quia & qui gaudent in mortiferis voluptatibus, esse sine dolorum timore non possunt: & qui omnino malum deseruionis suæ maiore superbia stupore non sentiunt, aliis qui hec discernere nouerunt, miseriore prorsus apparent: vt si noluerint recipere medicinam talia deuitandī, valeāt ad exemplum quo possunt talia deuitari. Sicut enim apostolus Iacobus dicit: Vnusquisque tentatur a con-

cupiscentia sua abstractus & illectus. Deinde concupiscentia cū conceperit parit peccatū, peccatū autem cū cōsummatū fuerit, generat mortem. Vnde sanato superbię tumore resurgitur, si volūtas quæ ante experimentum defuit, vt permaneret cū Deo, saltē post experimentū assit vt redeatur ad Deū. Si cō autē quidem mouentur de hac primi hominis tentatione, quōd cā fieri permiserit Deus, quasi nūc nō vidēat vniuersum genus humanū diaboli insidiis sine cessatione tētari. Cur & hoc permittit Deus? An quia probatur & exercetur virtus, & est palma gloriosior non consensisse tentatum, quā nō potuisse tētari: cū etiam ipsi qui deserto creatore eūt post tentatōrē, magis magisq; tētēt eos qui in verbo Dei permanent, præbeantq; illis contra cupiditatem deuitationis exemplū, & incutiāt cōtra superbiā timorē piū? Vnde dicit Apostolus: Intendens te ipsum ne & tu tenteris. Mirum est enim quātū ista humilitas qua subdimur creatori, ne tāquā eius adiutorio nō egētes, de nostris viribus præsumamus, per Scripturas omnes diuinas cura continua omnibus cōmendatur. Cū ergo etiā per iniustos iusti, ac per impios pii † proficiunt, frustra dicitur: Nō crearet De⁹ quos præsciebat malos futuros. Cur enim nō crearet quos præsciebat bonis profuturos, vt & viles eorū bonis voluntatibus exercēdis admonēdisq; nascātur, & iuste pro sua mala voluntate puniātur? T A L E M, inquit, faceret hominē, qui nollet omnino peccare. Ecce nos concedimus meliorem esse naturā, quā omnino peccare nolit: concedāt & ipsi nō esse malā naturā, quæ sic facta est vt posset nō peccare si vellet, & iustā esse sententiā qua punita est quæ voluntate non necessitate peccauit. Sicut ergo ratio vera docet meliorē esse naturā quā prorsus nihil delectat illicitū: ita ratio vera nihilominus docet etiā illā bonā esse, quæ habet in potestate illicitā delectationē, si exierit ita cohibere, vt nō solū de cæteris licitis recteq; factis, verū etiam de ipsius prauæ delectationis prohibitione lateatur. Cum ergo hec natura bona sit, illa melior, cur illā solā & nō vtranq; potius faceret Deus? Ac per hoc qui parati erant de illa sola Deū laudare, vberius eū debēt laudare de vtrāq;. Illa quippe est in sanctis angelis, hæc in sanctis hominibus. Qui autē sibi partes iniquitatis elegerunt, laudabilēq; naturā culpabili voluntate deprauarūt, num quia præcisi sunt, ideo creati minime debuerunt? Habent enim & ipsi locū suū, quem in rebus impleant pro vtilitate sanctorū. Nā Deus nec iustitia cuiusquā recti hominis eget, quanto minus iniquitate peruersi. Quid autē sobria consideratione dicat, melius non crearet, quē præsciebat ex alterius iniquitate posse corrigi, quā crearet etiā quē præsciebat pro sua iniquitate debere damnari? Hoc est enim dicere, melius non † esse qui alterius malo bene vtendo misericorditer coronaretur, quā † esse etiam malum qui pro suo merito iuste puniretur. Cū enim ratio certa demonstrat duo quædam non æqualia bona, sed vnū superius, alterum inferius, non intelligunt tardi corde cum dicunt, vtrumque tale esset, nihil se aliud dicere quā solum illud esset. Ac sic cum æquate volunt genera bonorum, numerum minuunt, & immoderatē augendo vnum genus, alterum tollunt. Quis autem hos audiret, si dicerent, quoniā excellentior sensus est videndi quā audiendi, quatuor oculi essent & aures non essent? Ita si excellentior est creatura illa rationalis, quæ sine vilius pœnæ comparatione, sine vlla superbia deo subditur: aliqua verō in hominibus ita creata est, vt in se Dei beneficium non possit agnoscere, nisi alterius videndo supplicium, vt non altum sapiat, sed timeat, id est, non de se præfidat,

Quare ini- qui esse per- mittatur. CAP. V. 11.

Gal. 6. 11.

al. proficiunt. 2. Sent. dist. 23. cap. 1.

Cur Deus non ademerit peccatū voluntatē. CAP. V. 11.

Bonorum & malorum creatio. CAP. V. 11.

al. esset. al. esset etiam malus.

Rom. 11. 6.

Jerem. 4. c. 22. Lucæ. 16. b. 3. Diabolus in serpente. CAP. 1. 11.

Tētatio hominis quære permissa. CAP. 1. 11.

Iacobi 4. b. 6. Omnes o- mittunt.

Quare tētator hominē deiecerit. CAP. V.

Prouerb. 16. c. 18. Psal. 29. b. 7.

Ibid. b. 8.

al. præfidentem. al. quum.

Iacobi. c. 14.

Rom. 9. c. 22.

1. Cor. 10. d. 17.

Præscientia Dei de malis. CAP. 1. 17. 2. Sent. dist. 23. cap. 1.

al. quod eorū summa.

Voluntas Dei in malis. CAP. X. al. iniquitas.

Rom. 11. a. 3.

Bonum mali si subsidio nō indiget. CAP. X. 11.

al. comparatio.

sed confidat in Deum: quis rectē intelligens dicat, talis esset ista qualis illa, nec videat se nihil aliud dicere quā non esset ista, sed sola esset illa? Quod si ineredite atque insipienter dicitur, cur ergo non crearet Deus etiam quos malos futuros esse præsciebat, volēs ostendere iram & demonstrare potentiam suā, & ob hoc sustinēs in multa patientia vasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionē, vt notas faceret diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ quæ præparauit in gloriā? Sic enim qui gloriatur non nisi in Domino gloriatur, cum cognoscit non suum, sed illius esse, nō solum vt sit, verum etiam vt non nisi ab illo bene sibi sitā quo habet vt sit. Nimis itaque importunē dicitur, Non essent qui bus Deus tantam beneficentiam misericordiæ suæ tribueret, si aliter esse non possent, nisi essent & hi in quibus vindictæ iustitiam demonstraret. C v r enim nō vtrique potius essent, quando in vtrisque & bonitas Dei & æquitas iure prædicatur? At enī si Deus vellet etiam isti boni essent, quanto melius hoc Deus voluit, vt quod vellent essent: sed boni in se vniuersi, mali autem impunē, non essent, & in eo ipso aliis viles essent. Sed præsciebat † quid eorū factura esset voluntas mala. Præsciebat sanē, & quia falli non potest eius præscientia, ideo non ipsius, sed eorum est volūtas mala. Cur ergo eos creauit, quos tales futuros esse præsciebat? Quia sicut præuidit quid mali essent facturi, sic etiam præuidit de malis factis eorum quid boni esset ipse facturus. Sic enim eos fecit, vt eis relinqueret vnde & ipsi aliquid facerent, quo quicquid etiā culpabiliter eligerēt, illum de se laudabiliter operantē inuenirēt. A se quippe habent voluntatem malam, ab illo autē & naturam bonam, & iustam pœnam: sibi debito locum, aliis exercitationis adminiculum & timoris exemplū. S E D posset, † inquit, etiam ipsorum voluntatem in bonum conuertere, quoniam omnipotens est. Posset planē. Cur ergo non fecit? Quia noluit. Cur noluerit, penes ipsum est. Debemus enim non plus sapere quā oportet sapere. Puro autē paulo antē satis nos ostēdit se non parui boni esse rationalem, creaturam, etiam istam quæ malorū comparatione cauet malum. Quod genus bonæ creaturæ vtiq; non esset, si omnium voluntas in bonum Deus conuertisset, & nulli iniquitati pœnā debitā infligeret: ac sic nō esset nisi solū illud genus quod nulla vel peccati vel supplicij malorum comparatione proficeret. Ita velut aucta numero sitate excellētioris generis, ipsorum generum bonorum numerus minueretur. E R G O, inquit, est aliquid in operib⁹ Dei quod alterius malo indiget quo proficiat ad bonū? Ita ne obscurerūt & excæcati sūt homines, nescio quo studio contētōnis, vt nō audiant vel videant quibusdā punitis, quā plurimū corrigantur? Quis enim paganus, quis Iudæus, quis hæreticus non hoc in domo sua quotidie probet? Verum cū venit ad disputationem inquisitionemq; veritatis, nolūt aduertere sensus suos homines, ex quo opere diuinæ providentiæ in eos veniat imponendæ commotio disciplina: vt si nō corrigantur qui puniuntur, eorum tamē exemplo cæteri metuant, valeatq; ad eorū salutem iusta perniciēs aliorum. Nunquid enim malitiæ eorum vel nequitia: Deus auctor est, de quorum iusta pœna consulit, quibus hoc modo consulendū esse constituit? Non vtiq; sed cū eos vitiis propriis malos futuros esse præsciret, non eos tamen creare destitit, vtilitati deputans eorū quos in hoc genere ita creauit, vt ad bonum proficere, nisi malorum † cooperatiōne nō possent. Si enim non essent, nulli rei vtiq; prodessent. Parū ne boni est actum vt sint, q; certē illi generi viles sunt: quod genus quisquis nō vult vt sit: nihil

aliud agit nisi vt ipse in eo non sit Magna operā Domini, exquisita in omnes voluntates eius: præuidet bonos futuros & creat: præuidet malos futuros & creat. Scipsum ad fruēdum præbens bonis, multa munerū suorū largiens & malis, misericorditer ignoscens, iuste vlciscens. Itemq; misericorditer vlciscens, iuste ignoscēs nihil metuens de cuiusquam malitia, nihil indigens de cuiusquam iustitia: nihil sibi consilens nec de operib⁹ bonorum, & bonis consulens etiam de pœnis malorū. Cur ergo non permitteret tentari hominem illa tentatione probandū, conuincendū, puniendū, cum superba concupiscentia propriæ potestatis quod conceperat pareret, suoq; factū cōfunderet, iustoq; supplicio [†] superbiæ atque inobedienciæ malo posteros deterreret, quibus ea conscribenda & annuncianda parabatur? Si autē queritur, cur potissimum per serpētem diabolus tentare permissus sit, iam hoc significandi gratia factum esse quem non admoneat Scriptura tantæ autoritatis, tantis diuinitatis documētis agens in prophetādo, quantis effectis iam mundus impletus est? Non quōd diabolus aliquid ad instructionē nostrā significare voluerit, sed cū accedere ad tentandum non posset nisi permissus, num per aliud posset nisi per quod permittebatur accedere? Quicquid igitur serpens ille significauit, ei prouidentia tribuendū est, sub qua & ipse diabolus suam quidem habet cupiditatem nocendi, facultatem autem non nisi quæ datur vel ad subuertenda ac perdenda vasa iræ, vel ad humiliāda siue, pbanda vasa misericordiæ. Natura itaque serpētis vnde sit nouimus: produxit enim terra in verbo Dei omnia pecora & bestias & serpentes: quæ vniuersa creatura habens in se animam viuā irrationalē, vniuersa rationali creaturæ suæ bonæ siue malæ volūtatis, lege diuini ordinis subdita est. Quid ergo mirū si per serpente † mali quid agere permissus est diabolus, cū daemonia in porcos intrare Christus ipse permiserit. M A G I S de ipsa natura diaboli scrupulosus queri solet, quā totā quidā hæretici, offensi molestia malæ voluntatis ei⁹, alienare conātur a creatura summi & veri Dei, & alterū ei dare principū quod sit cōtra Deū. Non enim valent intelligere, omne quod est, inquantū aliqua substantia est, & bonum esse, & nisi ab illo vero Deo a quo omne bonū est, esse non posse: malum verō voluntatē inordinatē moueri, bona inferiora superiorib⁹ præponēdo: atque ita factum esse vt rationalis creaturæ spiritus, sua potestate propter excellentiam delectatus, tū mesceret superbia, per quam caderet a beatitudine spiritalis paradisi, & inuidiā cōturbesceret: In quo tamē bonū est hoc ipsum quod viuūt & viuificat corpus: siue æreum, sicut ipsius diaboli, vel demōnū spiritus: siue terrenum, sicut hominis anima, cuiusuis etiā maligni atq; peruersi. Ita dum † volunt aliquid quod Deus fecerit, propria volūate peccare, ipsius Dei substantiam dicunt primo necessitate, & post inexpugnabiliter voluntate corruptā atq; peruersam. Sed de istorum dementissimo errore alias iam diximus multa. I n hoc autē opere querendū est secundū sanctam Scripturā, quid de diabolo dicēdū sit. Primo, vtrū ab initio ipsiusq; mūdi sua potestate delectatus abstiterit ab illa societate & charitate qua beati sunt angeli qui fruuntur Deo, an aliquo tempore in sancto cœtu fuerit angelorū, etiam ipse pariter iustus, & pariter beatus. Nonnulli enim dicunt ipsum ei fuisse casum a supernis sedibus, quōd inuiderit homini factū ad imaginē Dei. Porro hæc inuidia sequitur superbiā, nō præcedit: nō enī causā superbiēdi est inuidiā, sed causā inuidiēdi superbia. Cū igitur superbia sit amor excellentiæ propriæ, inuidia verō sit odiū felicitatis aliene, quid vnde nascatur satis in præpta

Omnes ei mittunt d. Cur tentatio per serpētem. CAP. X. 11.

Gen. 1. c. 22.

al. aliquid. Matth. 8. d.

In eos qui diabolo separati sunt. Potestatem quandam tribuunt. CAP. X. 11.

al. noluit.

Causā ruinæ angelicæ. CAP. V. 11.

2. Sent. dist. 42. c. 1. superbia.

Superbia. Inuidia.

corpus diaboli, cui caput est diabolus, id est, ipsa impiorum multitudo, maximèque eorum qui à Christo vel de ecclesia sicut de celo decidunt, dicitur et diabolus, & in ipsum corpus figuratè multa dicuntur, quæ non tantum capiti quàm corporis membris conueniunt. Itaque Lucifer qui mane oriebatur & cecidit, potest intelligi apostatarum genus, vel à Christo vel ab ecclesia: quod ita edocuerit ad tenebras amissa luce quàm portabat, quæ admodum qui conuertuntur ad Deum, à tenebris ad lucem transeunt, id est, qui fuerunt tenebræ, lux fiunt. **I**TEM in figura principis Tyri per Ezechielem prophetam in diabolus dicta intelliguntur, Tu est signaculum similitudinis & corona decoris, in deliciis paradisi fuisse, omni lapide precioso ornatus es: & cetera quæ non tam in ipsum principem nequitie quàm in corpus eius dicta conueniunt. Paradisus enim dicta est ecclesia, sicut in Canticò canticorum legitur: Hortus còclusus, fons signatus, puteus aquæ uiuæ, paradysus cum fructu pomorum. Inde ceciderunt vel aperta & corporali separatione omnes hæretici: vel occulta & spiritali: quauis in ea corporaliter esse videantur omnes conuersi ad vomitum suum, cùm post remissionem omnium peccatorum paululum ambulassent in via iustitiæ, in quibus facta sunt posteriora deteriora prioribus, & quibus expediebat non cognoscere viam iustitiæ, quàm cognoscens retrosum reflecti à tradito sibi sancto mandato. Hanc pessimam generationem Dominus describit, cùm dicit spiritum nequam exire ab homine, & cùm aliis sepe redire, & in domo quam mandata iam inuenerat inhabitare, ut sint nouissima hominis illius peiora prioribus. Tali enim generi hominum quod iam factum est corpus diaboli, possunt hæc verba congruere, A die qua creatus tu cùm cherub, id est, cum sede Dei, quæ interpretatur multiplicata scientia: & posuit te in monte sancto suo, hoc est, in ecclesia. Vnde est, Et exaudiuit me de monte sancto suo: Fui in medio lapidum flammæ, id est, sanctorum spiritu feruentium lapidum viuorum, ambulasti sine vitio in diebus tuis ex quo die creatus es tu donec inuenta sunt delicta tua in te. Possunt diligentius ista tractari, ut fortassis ostendatur non solum hæc intellectu esse in his verbis posse, sed omnino alium esse non posse. **V**ERUM quia longum est & alium sermonem exigit eidem tantum questionem deputatam, nunc sufficiat ista complexio: aut ab initio creationis suæ diabolus à beatitudine, quam si voluisset percepturus fuerat, impia superbia cecidisse, aut alios esse angelos inferioris ministerij in hoc mundo, inter quos secundum eorum quædam non præciam beatitudinem vixerat, & à quorum societate cùm sibi subditis angelis suis tanquam archangelus cecidit per superbiam impietate: sed hoc nullo modo asseri potest, illud mirum si potest, aut certe ratio est requirenda, quemadmodum omnes sancti angeli, si inter illos aliquando pariter beatus cum suis angelis diabolus vixit, nondum habuerint etiam ipsi certam præscientiam perpetuæ felicitatis suæ, sed eam post casum eius acceperint. Aut quo merito ante suum peccatum diabolus cum sociis suis à ceteris angelis differetis fuerit, ut ipse sui casus futuri esset ignarus, illi autem certi permansionis suæ: dum tamen & peccatores angelos minimè dubitemus detrusos tanquam in carcerem caliginis huius aëreæ circa terras, secundum apostolicam fidem in iudicio puniendo. seruati: & in illa superna beatitudine sanctorum angelorum non esse incertam vitam æternam, nec nobis secundum Dei misericordiam & gratiam & fidelissimam pollicitationem incertam futuram, cum fuerimus eis post resurrectionem & istorum mutationem corporum copulati. Adhanc enim spem viuimus, &

cuius promissionis gratia recreamur. Quicquid autem etiam de diabolo dici potest, cur cùm Deus creauit eum læ præficeret futurum, & cur omnipotens eius volūtate non conuertit in bonum, secundum ea quæ et differimus cùm de malis hominibus similiter quæremus, siue intelligatur, siue credatur, siue quid melius inueniri potest, inueniatur. Ab illo ergo cuius super omnia quæ creauit summa potestas est, per angelos et suos à quibus illuditur diabolus, cùm & de ipsius malevolentia et consolantur ecclesie Dei, non est permittitur tentare feminam nisi per serpentem, nec virum nisi per feminam: sed in serpente ipse locutus est, vtens eo velut organo, mouensque eius naturam eo modo quo [et modo verè] ille mouere & moueri illa potuit, ad exprimendos verborum sonos & signa corporalia, per quæ mulier suadentis intelligeret volūtate. In ipsa verò muliere, quia illa rationalis creatura erat, quæ motu suo posset vt ad verba facienda, non ipse locutus est, sed eius operatio atque persuasio, quamuis occulto instinctu adiuuaret interius, quod exterius egerat per serpentem. Quod quidè si solo instinctu et occultius ageret, sicut egit in Iuda vt traderet Christum, posset efficere in animo superbo amore suæ potestatis inducto: sed sicut iam dixi tãdi voluntatè habet diabolus: in potestate autem nec vt faciat habet, nec quomodo faciat. Quia permittitur est ergo tetauit, & quomodo permittitur est, ita tetauit. Cui autem generi hominum prodesset quod faciebat, neque sciebat, neque volebat, & eo ipso illud abatur ab angelis. Non itaque serpens verborum sonos intelligebat, qui ex illo fiebat ad mulierem. Neque enim conuersa condèda est anima eius in naturam rationalem: quandoquidè nec ipsi homines quorum rationalis natura est, cùm dàmò in eis loquitur ea passione cui exorcista requiritur, sciunt quid loquatur. Quamuis ille intelligeret verborum sonos, quos per eum & ex eo diabolus illo modo faciebat, qui hominè loquentem non intelligeret, si eum à diabolica passione immunis audiret. Nam quod putantur audire & intelligere serpentes verba marforum, vt eis incantantibus proficiant plerunq; de latebris, etiã illic diabolica vis operatur, ad cognoscendã vbiq; prudentiam, quã re cui rei naturali ordine subiiciat, & quid etiã voluntatibus malis sapientissima potestate permittit, vt hoc magis habeat vfus, serpentes moueri carminibus hominum, quæ vltimum aliud genus animantium. Hæc enim non parua testatio est, naturam primitus humanam serpentis seductam esse colloquio. Gaudet enim demones hæc sibi potestati dari, vt ad incantationem hominum serpentes moueant, vt quolibet modo fallant quos possunt: hoc autem permittunt ad primi facti memoriam commendandam, quod sit eis quædam cum hoc genere familiaritas. Porro ipsum primum factum ad hoc permittitur est, vt per naturam serpentis significaretur generi hominum, cui erudiendo hæc gesta conscribi oportebat, omnis diabolica tentationis similitudo, quod apparebit cùm in serpente proferri ceperit diuina sententia. **P**ROINDE prudentissimus omnium bestiarum, hoc est, astutissimus, ita dictus est serpens propter astutiam diaboli qui in illo & de illo agebat dolum, quemadmodum dicitur prudens vel astuta lingua, quam prudens vel astutus mouet ad aliquid prudenter astuteque suadendum. Non enim est hæc vis seu virtus membri corporalis quod vocatur lingua, sed vtique mentis quæ vtitur ea. Ita etiam dictus est stylus mendax scribarum. Neque enim esse mendacem pertinet, nisi ad viuente atque sentiente: sed stylus mendax dictus est, quod per eum mendax mendaciter operetur, quemadmodum si & iste serpens mendax, diceretur, quod eo diabolus tanquam stylo mendaciter

al. conuertit, al. differens. Tentatio diaboli per serpentem. CAP. V. XXVII. al. sanctorum, al. consilium.

Omnis o. mittunt.

Ioan. 12. al. oculis.

An serpens verba proba intellexit. CAP. V. XXVII.

Serpens prudentissimus. CAP. V. XXI.

delecter vteretur. Hoc ideo commendandum putauit, ne quæ existimans animantia rationis expertia humanam habere intellectum, vel in animal rationale repente mutari, sed dicitur in illa opinionem ridiculam & noxiã reuolutionis animarum vel hominum in bestias, vel in homines bestiarum. Sic ergo locutus est serpens homini, sicut alina in qua sedebat Balaam locuta est homini, vel secundum quædam boni & mali angeli opera familia, Sicut enim quædam boni & mali angeli opera familia, Sicut Moyses & magi Pharaonis. Verum in his etiã boni angeli potestiores sunt, quia nec mali angeli etiã talium operum quicquid possunt, nisi quod per bonos angelos permittitur Deus, vt retribuat vnicuique secundum cor eius, vel secundum gratiam Dei, vt nunq; iuste ac benigne per altitudinè diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei. **D**IXIT ergo serpens mulieri: Quid quia dixit Deus, Non edetis ab omni ligno paradisi: Et dixit mulier serpenti: Aut lignum quod est in paradiso edimus, de fructu autem ligni quod est in medio paradisi, dixit Deus, non edetis ex eo, neque constringeris illud ne moriamini. Ideo prius interrogauit serpens, & respondit et hæc mulier, vt prauaricatio esset inexcusabilis, neque vilo modo dici posset, id quod præcepit Deus oblitam fuisse mulierem: quamquã & oblitio præcepti, maximè vnus & tam necessarij, ad maximam culpam damnabilis negligentie pertinet: verum tamen euidentior eius transgressio est, cùm memoria retinetur, & tãquã in illo Deus assistens præsensque cõstentur. Vnde necessarium fuit cùm in Psalmo diceretur: Et memoria retinentibus mandata eius, addere, vt faciant ea. Multi enim retinent memoria, vt cõtemnant ea, prauaricationis maiore peccato, vbi oblitio nis morte moriamini. Scit enim Deus quoniam quæ die manducaueritis de eo, adaperientur vobis oculi, & eritis sicut dii cognoscentes bonum & malum. Quando his verbis crederet mulier à bona atque vili re diuinitus se fuisse prohibitos, nisi inest menti amor, ille proprie potestatis, & quædam de se superba præsumptio, quæ per illam tentationem fuerat conuincenda & humilianda? Denique verbis non contenta serpentis cõsiderauit lignum, viditque bonum ad escam, & decorum ad aspectum, & non credens posse inde se mori, arbitror quod putauerit Dei alicuius significationis causã dixisse, si manducaueritis morte moriamini: atque ideo sumpsit de fructu eius & manducauit, & dedit etiam viro suo secum. Fortassis etiam cùm verbo suo fortis nec et suaderi iam opus erat viro, quando illa eo cibo mortuã non esse cernebat? **E**RGO ederunt, & aperti sunt oculi amborum. Quomodo nisi ad inuicem concupiscendũ ad peccati penam carnis ipsius morte conceptã: vt iam esset corpus non animale tantum, quod poterat, si obedientiam conseruarent, in meliorem spiritalemque habitum sine morte mutari: sed etiam corpus mortis in quo lex in membris repugnaret legi mentis. Neque enim clausis oculis facti erant & in paradiso deliciarum caeci palpantesque oberrabant, vt vitium lignum etiam nescientes attingerent, palpantesque fructus prohibitos ignorando deciperent. Quomodo autem animalia & volatilia adducta sunt ad Adã, vt videret quid ea vocaret, si non videbat? Et quomodo ipsa mulier ad virum adducta est, quãdo facta est, vt de illa quam non videbat diceret, Hoc nunc os de ossibus meis, & caro de carne mea, & cetera. Postremò quomodo vidit mulier quia bonum est lignum in escam, & quia placet oculis ad videndũ, & decorum est cognoscere: si eorum clausi erant oculi? Nec tamè ideo propter vnus verbi translationem eorum figuratè accipiendũ est.

1. Sent. dist. 16. cap. 2. Num. 22. c. 28.

Rod. 7. b. 18. 11.

Rom. 11. d. 33. Verba tentationis. CAP. V. XX. Genes. 3. a.

al. ser.

Oblitio præcepti.

Psal. 101. c. 18.

1. Sent. dist. 22. cap. 1.

al. fadere. Quomodo specti oculi. CAP. V. XXXI. al. 29. Gen. 3. a. 7. 1. Cor. 15. f. 44. Rom. 7. d. 23.

Gen. 3. c. 19. Ibid. d. 22.

Gen. 3. a. 6.

Viderit enim quemadmodum dixerit serpens: Aperiatur vobis oculi. Hoc enim eum scriptor libri dixisse narrauit: in qua verò significatione vel sententia dixerit, lectori considerate permittit. Hoc autem quod scriptum est: Et aperti sunt oculi eorum, & cognouerunt quia nudi erant: ita scriptum est quemadmodum omnia quæ gesta narratur, nec tamè ideo in allegoricã narrationem nos debet ducere. Neque enim & Euangelista narrator dicta cuiusquã figurata ex eius persona inferebat, ac non ex persona sua quæ fuerat gesta narrabat, cùm diceret de illis duobus quorum vnus erat Cleopas, quod cùm fregisset eis Dominus panem, aperti sunt oculi eorum, & cognouerunt eum quæ per viam non cognouerant: non vtiq; clausis oculis ambulantes, sed cùm cognoscere non potest. Sicut ergo ibi, sic nec in isto loco narratio figurata est, quamuis translatione verbo Scriptura vsã videatur, vt apertos diceret oculos qui & antea patebant. Apertos vtiq; ad aliquid intuentium & cogitantium, quod antea nunquã aduerterant. Vbi enim ad transgrediendum præceptum audax curiositas mota est auida experiri latentia, quid nam tacto verito sequeretur, & noxia libertate habenas prohibitionis ruperet delectata, probabilis existimans non esse mortem quã timuerat fecuram. Tale quippe pomum credendum est fuisse in illa arbore, cuius generis poma iam in aliis arboribus innoxia sentiant: et vnde magis crediderunt Deum posse peccantibus facillè ignoscere, quod patienter tulerint non cognoscere, quidnam esset, vel cur eos inde cibum sumere vetuisset. Mox vt ergo præceptum transgressi sunt, intrinsecus gratia deserente omnino nudati, quã typo quodã & superbo amore sua potestatis offenderant, in sua membra oculos iniecerunt, ea quæ motu quæ non nouerant concupiuerunt. Ad hoc ergo aperti sunt oculi ad quod antea non patebant, quauis ad alia patenterent. **H**æc mors ea die accidit qua factum est quod Deus vetuit. Amisso quippe statu mirabili, corpus ipsum cui status etiã de ligno vitæ virtute mystica prebeatur, per quæ nec morbo tæteri nec mutari atate potuissent, vt hoc in eorum carne, quauis adhuc animali, & in melius postea commutata, iam tamen significaretur per escam ligni vitæ, quod ex ipso spiritali alimẽto sapientiæ, cuius sacramentum illud lignum erat, sit in bonis angelis per eternitatis participationem vt in deterioribus non mutantur. Hoc ergo amisso statu corpus eorum duxit morbida & mortiferam qualitatem, quæ inest etiam pecorum carni, ac per hoc etiam eundem motum qui fit in pecoribus concubendi appetitus, vt succedant nascencia morientibus. Sed tamen etiã in ipsa pœna suæ generositatis et vindex animæ rationalis bestialem motum in membris suæ carnis erubuit, eique inculsit pudorem, non solum quia hoc ibi sentiebat vbi nunquã antea tale aliquid sentiebat, verum etiam quod ille pudendus motus de præcepti transgressione veniebat. Ibi enim sensit qua prius gratia vestiretur, quãdo in sua nuditate nihil indecens patebat. Ibi completum est: Domine in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem: auertisti autem faciem tuã à me, & factus sum conturbatus. Denique illa conturbatio ad folia figulnea cucurrerunt, succinctoria cõsuerunt, & quia glorianda deseruerant, pudenda ternerunt. nec arbitror eos cogitasse aliquid in illis folijs, quod talibus congrueret congegi iam membra prurientia, sed occulto instinctu ad hoc illa conturbatio cõpulsisunt, vt etiam talis pœnæ suæ significatio à nescientibus fieret, quæ peccatorem factum cõuinceret, & doceret Scripturam lectorem. **E**t audierunt vocem Domini Dei ambulantis in paradiso ad vesperam. Ea quippe hora tales iam conuenerat visitare qui desiderant à luce

Lucæ 2. 4. 31.

al. valent.

al. quom.

Quando contra acta mortalitas. CAP. V. XXXI.

Origo libri diuis.

al. inde. al. animæ.

Psal. 29. 8.

al. finem.

Gen. 3. b. Vox Dei ambulantis. CAP. V. XXXII.

al. abitur. al. corpori meo. al. brigue. 1. Petri 2. 4. c. 32.

Princeps Tyri diabolus signatus. CAP. V. XXV. Ezech. 2. 3. c. 32. Car. 4. ca. 12. Paradisus ecclesia.

Proverb. 26. b. 1. 1. Petri 2. 23.

Matth. 12. a. 44.

Ezech. 28. d. 14.

Psal. 3. 5.

Rursum per repetitionem de diaboli conditione. CAP. V. XXVI.

al. si hoc vilo modo asseri potest, quod minus si potest.

1. Sent. dist. 6. cap. 16. c. 2. Petri 2. a. 4.

272

al. 116.

veritatis. Fortassis enim in talis intrinsecus vel effabilibus vel ineffabilibus modis Deus cum illis antea loquebatur, sicut etiam in angelis loquitur ipsa incommutabili veritate, illustrans mentes eorum ubi est intellectus, nosse simul quaecumque etiam per tempora non sunt simul. Forte, inquam, sic cum eis loquebatur, etiam non tanta participatione diuinæ sapientiae quantam capiunt angeli: tamen pro humano modulo quantumlibet minus, sed ipso genere visitationis & locutionis, fortassis etiam illo qui sit per creaturam suam in castis spiritus corporalibus imaginibus, siue ipsis sensibus corporis aliqua specie presentata vel ad videndum, vel ad audiendum, sicut in angelis suis, solet videri Deus vel sonare per nubem. Nunc tamen quod audierunt vocem Dei ambulantis in paradiso ad vesperam, non nisi per creaturam visibiliter factum est, ne substantia illa inuisibilis & ubique tota quae est patris & filii & Spiritus sancti, corporalibus eorum sensibus locali & temporali motu apparuisse credatur. Et absconderunt se Adā & mulier eius a facie Domini in medio ligno quod est in paradiso. Cū Deus auertit intrinsecus faciem suam, & sit homo conturbatus: non miremur hanc fieri quae similia sunt dementiae per nimium pudore ac timore, illo quoque occulto instinctu non quiescente, vt ea nescientes faceret quae aliquid significaret quādoque scituris posteris, propter quos ista conscripta sunt. Et vocauit Dominus Deus Adā, & dixit illi, Vbi es? Incepit vox est, non ignoratis. Et hoc sane ad aliquam pertinet significationem: quod sicut praeceptum viro datum est per quod veniret ad feminam, ita vir prior interrogatur. Praeceptum enim a Domino per virum usque ad feminam: peccatum autem a diabolo per feminam usque ad virum: haec mysticis significationibus plena sunt, non id agentibus in quibus facta sunt, sed de his illud agente potentissima sapientia Dei. Non autem nunc significata referamus, sed gesta defendimus. Respondit ergo Adā: Vocem tuam audiui in paradiso, & timui, quia nudus sum, & abscondi me. Satis probabile est, solere Deum per creaturam tali actioni congruam in forma humana primis illis hominibus apparere: quos tamen nunquam permisit aduertere nuditatem suam, eorum intentione in superna sustollens, nisi cum post peccatum pudendum in membris motu poenali membrorum lege sensissent. Sic ergo affecti sunt vt solet affici homines sub oculis hominum, & talis affectio de peccati poena erat, cum latere velent quae latere nihil potest, & ab eo carnem occultare qui cordis inspector est. Sed quid mirum si superbi volentes esse sicut dii, euauerunt in cogitationibus suis, & obscurati est insipientes cor eorum. Se quippe dixerunt esse sapientes in abundantia sua, & illo auertente facie, stultitiam facti sunt. Quod enim iam ipsos pudebat erga seipsum, vnde sibi & succinctoria fecerant, multo vehementius ab illo etiam sic succincti videri verebantur, qui tanquam familiari temperamento ad eos videndos per creaturam visibilem, velut humanum oculos afferebat. Si enim propterea sic apparebat vt homines tanquam cum homine loqueretur, quemadmodum Abraham ad quercum Mambrae, illa ipsa prope amicitiam pudorem onerabat post peccatum, quae fiducia dabat ante peccatum: nec iam illam nuditatem audebat ostendere talibus oculis, quae displicebat & suis. DOMINVS ergo volens iam peccatores more iustitiae interrogatos punire, amplius quaerit illa poena de qua iam cogebantur erubescere, quis nunciavit, inquit, tibi quia nudus es, nisi a ligno quod praeceperam tibi tantum ne ex eo manducares, ab eo edisti? Hinc enim mors coepta propter Dei sententiam, quae sic fuerat comminatus, fecit aduertere concupiscentialiter membra: & ibi dicti sunt aperti oculi, & secutus est quod puderet. Et dixit Adā, Mulier quam dedisti mihi, haec mihi

hi dedit a ligno, & edii. Nunquid dixit peccauit? Superbia habet confusions deformitatem, & non habet confessionis humilitatem. Ad hoc ista conscripta sunt, quia & ipsae interrogationes nimirum ad hoc factae sunt, vt & veraciter & utiliter scriberentur: quia si medaciter, non vtiq; utiliter: vt aduertamur quo morbo superbiae laborant homines hodie, non nisi in creatore conantes referre, si quid egerint mali, cum sibi velint tribui, si quid egerint boni. Mulier, inquit, quam dedisti mihi: id est, quam dedisti vt esset mecum, haec mihi dedit a ligno, & edii: quasi ad hoc data sit, vt non ipsa potius obediret viro, & ambo Deo. Et dixit Dominus Deus mulieri: Quid hoc fecisti? Et dixit mulier: Serpens seduxit me, & manducaui. Nec ista confiteretur peccatum, sed in alterum refert, impari sexu, pari fastu. Ex his tamen natus est, nec eos imitatur est, sed plane pluribus malis exercitatus, qui dicit, & dicit vsque ad terminum seculi: Ego dixi, Domine miserere mei, sana animam meam quia peccavi tibi. Quanto melius sic & isti. Sed adhuc ceruices peccatorum non conciderat Dominus. Restabant labores, dolores mortis, & omnibus contritio seculi, & gratia Dei qua tempore opportuno subuenit hominibus, quos afflictos docuit non de seipsum debere praesumere. Serpens, inquit, seduxit me, & manducaui: quasi cuiusquam suasio, praeecepto Dei debuerit anteponi. Et dixit Dominus Deus serpenti: Quia fecisti hoc, maledictus tu ab omnibus pecoribus, & ab omnibus bestiis quae sunt super terram. Super pedes tuos & ventres tuorum ambulabis, & terra edes omnes dies vitae tuae: & inimicitias ponam inter te & mulierem, & inter semen tuum & semen illius. Ipsa tibi seruabit caput, & tu seruabis eius calcaneum. Tota ista sententia figurata est, nec aliquid debet ei scriptoris fides narrationisque veritas, nisi ne illam dictam fuisse dubitemus. Quod enim positum est, Et dixit Dominus Deus serpenti: verba sola scribentis sunt, & haec exigenda sunt per proprietatem. Hoc ergo verum est dictum serpenti. Iam cetera verba Dei sunt, quae libero lectoris intellectui relinquuntur, vtrum proprie an figurate accipi debeant, sicut in exordio voluminis huius nostri prolocuti sumus. Proinde quod serpens cur hoc fecerit non est interrogatus, potest videri, quod non ipse vtiq; id in sua natura & voluntate fecerat: sed diabolus de illo & per illum & in illo fuerat operatus: qui iam ex peccato impietatis & superbiae suae igni destinatus fuerat sempiterno. Nunc ergo quod serpenti dicit, & ad eum qui per serpentem operatus est vtiq; refertur, proculdubio figuratum est: nam in his verbis tentator ille describitur, qualis generi humano futurus esset: quod genus humanum propagari tunc cepit, quando haec in diabolus est tanquam in serpente prolata sententia. Haec itaque verba quomodo figuris expressis accipienda sunt, & in illis duobus aduersum Manichaeos editis libris de Genesi quatuor potuimus differuimus: & si quid diligentius & congruentius alias potuerimus, Deus adierit vt efficiamus. Nunc tamen nostra intentio in aliud quam suscepimus, nullo exigente aduertenda est. Et mulieri dicit: Multiplicabis: multiplicabo tristitias tuas & gemitum tuum, in tristitias paries filios, & ad virum tuum conuersio tua, & ipse tui dominabitur. Haec quoque in muliere Dei verba, figurate ac propheticè multo commodius intelliguntur: verum tamen quoniam nondum pepererat femina, nec dolor & gemitus parietis, nisi ex corpore mortis, quae illa praeepti transgressione coepta est animalibus quidem etiam tunc membris, sed si homo non peccasset, non vtiq; moriturus, & scilicet quodam statu feliceoerit, donec post vitam bene gestam in melius mutari mereretur, sicut iam supra pluribus locis insinuauimus, refertur haec poena & ad proprietatem literae: nisi quia id quod dictum est, Et ad virum tuum conuert-

Superbia

Gen. 3. b. u.

Ibid. b. 13.

Psal. 40. 3.

Psal. 122. 4.

Maledictio serpenti, CAP. VII. XXXVI. Gen. 3. c. 14.

Omnis o-mittuntur

al. Ner.

Poenam multam, CAP. VII. XXXVII. Gen. 3. c. 16.

Gen. 3. b. 9. Quae interrogatus prius Adam. CAP. VII. XXXIII.

Ibid. b. 10.

Nuditas carnis.

Rom. 1. 6. 21.

Gen. 18. 2. 1. al. pudore.

Excusatio Adā. CAP. VII. XXXV.

Gen. 3. b. 11.

Gal. 5. b. 13.

1. Tim. 2. 5. Imperium mariti.

Labores Adam. CAP. VII. XXXVI. Gen. 3. c. 17.

Ibid. d. 20.

Tunica pellicea. CAP. VII. XXXIX. Gen. 3. d. 21.

al. quid dicitur sit, & quid.

Ibid. d. 22.

Omnis o-mittuntur.

Gen. 1. c. 26. 10. 14. c. 23.

Expulsio de paradiso. CAP. VII. XXI.

Gen. 3. 23.

conuersio tua, & ipse dominabitur tui, videndum est quemadmodum proprie possit accipi. Neque enim & ante peccatum, aliter facta fuisse decet credere mulierem, nisi vt vir ei dominaretur, & ad eum ipsa seruiendo conuerteretur. Sed recte accipi potest haec seruitutis significatio, quae cuiusdam conditionis est potius quam dilectionis: vt etiam ipsa talis seruitus qua homines hominibus postea esse serui ceperunt, de poena peccati reperitur exorta. Dixit quidem Apostolus: Per charitatem seruite inuicem: sed nequaquam dicitur inuicem dominamini. Posunt itaque coniuges per charitatem seruire inuicem, sed mulierem non permittit Apostolus dominari in virum. Hoc enim viro potius Dei sententia deditur, & maritum habere dominum meruit mulieris non natura, sed culpa. Quod tamen nisi seruetur, deprauabitur amplius natura, & augetur culpa. Dixit ergo ad virum eius, Quia audisti vocem mulieris tuae, & edisti de ligno de quo praeceperam tibi de eo solo non edere, maledicta terra in operibus tuis: in tristitia edes illam omnes dies vitae tuae: spinas & tribulos germinabit tibi, & edes faenum agrum in sudore faciei tuae edes panem tuum, donec conuertaris in terram ex qua sumptus est, quia terra es, & in terram ibis. Hos esse in terra labores humani generis, quis ignorat? Et quia non essent si felicitas quae in paradiso fuerat teneretur, non est vtiq; dubitandum, ac per hoc etiam proprie verba haec primis accipere ne pigeat. Seruanda tamen est & expectanda significatio propheticæ, quam maxime hic intuetur Dei loquentis intentio. Neque enim frustra & ipse Adā miro quodam instinctu tunc vocauit nomen mulieris suae Vitā, subiiciens etiam, quoniam ista est mater omnium viuentium. Nam & haec non scriptoris narrantis vel affirmantis, sed ipsius primi hominis verba intelligenda sunt, vt diceret, quoniam haec est mater omnium viuentium: tanquam nominis a se impositi causam inferens, cur eam vocauerit Vitā. Et fecit Dominus Deus Adā & mulierem eius tunicas pelliceas, & induit eos. Et hoc significationis gratia factum est, sed tamen factum sicut illa quae significationis gratia dicta sunt, sed tamen dicta sunt. Hoc enim, quod saepe dixi, nec me sepius piget dicere, a narratore rerum proprie gestatum exigendum est, vt ea narret facta esse quae facta sunt, & dicta esse quae dicta sunt. Sicut autem in factis quaeritur quid factum sit, & quid significet: ita in verbis quid, & dictum sit, quid significet. Siue enim figurate siue proprie dictum sit quod dictum esse narratur, dictum tamen esse non debet putari figuratum. Et dixit Deus Ece Adā factus est tanquam vnus ex nobis in cognoscendo bonum & malum. Quoniam hoc, per quodlibet & quomodolibet dictum sit, Deus tamen dixit, non aliter intelligendum est, & quod ait, vnus ex nobis, nisi propter trinitatem numerus pluralis accipitur: sicut dictum erat, faciamus hominem, sicut etiam Dominus de se & de patre: Veniemus ad eum, & mansione apud eum faciemus. Replicatum est igitur in caput superbi quo exitu concupierit quod serpente suggestum est: Eritis sicut dii. Ece, inquit, Adā factus est tanquam vnus ex nobis. Verba enim sunt haec Dei non tamen huic insultantis, quae ceteros ne ita superbiat deterrentis, propter quos ista conscripta sunt. Factus est, inquit, tanquam vnus ex nobis in cognoscendo bonum & malum. Quid aliud intelligendum nisi exemplum timoris incutiendi esse propositum, quod non solum non fuerit factus, qualis fieri voluit, sed nec illud quod factus fuerat conseruauit. Et nunc, inquit Deus, ne aliquando extendar manum, & sumat de ligno vitae & edat & viuat in aeternum, & dimisit illud Dominus deus de paradiso voluptatis operari terram ex qua sumptus est. Superiora verba Dei sunt: hoc autem factum propter ipsa verba secutum est. Alienat-

us enim a vita, non solum quia fuerat si praeeceptum seruasset cum angelis accepturus, sed ab illa etiam quae ducerebat in paradiso, felici quodam corporis statu, separari vtiq; debuit a ligno vitae. Siue quod ex ipso illo substeret felix ille ipse status corporis, ex re visibili, virtute inuisibili. Siue quod in eo esset sacramentum visibile inuisibilis sapientiae: alienatus inde vtiq; fuerat, vel iam moriturus, vel etiam tanquam excommunicatus, sicut etiam in hoc paradiso, id est, ecclesia, solent a sacramentis altaris visibilibus homines disciplina ecclesiastica remoueri. Et eiecit Adā, & collocavit eum contra paradisum voluptatis. Et hoc significandi gratia factum est, sed tamen factum, vt contra paradisum quod beata vita etiam spiritaliter significatur, habitaret peccator vtiq; in miseria. Et ordinavit Cherubim, & flammam romphaeae quae vertitur, custodire viam ligni vitae. Hoc per celestes vtiq; potestates etiam in paradiso visibili factum esse credendum est, vt per angelicum ministerium esset illic ignea quaedam custodia: non tamen frustra factum esse nisi quia significata quidem de paradiso spiritali, non est vtiq; dubitandum. Non tamen ignoro quibusdam esse visum festinatione praeruptis illos homines appetitum scientiae boni & mali, & in maiore tempore percipere voluisse, quod eis dilatum opportunius seruabatur: idque egisse tentatore, vt praerupto quod nondum talibus congruebat, offenderent deum, & ab eius rei utilitate alienarentur exclusi atque damnati: quia si suo tempore sicut Deus volebat accederent, possent ea salubriter perfrui. Hoc si forte per lignum illud non ad proprietatem vt verum lignum & vera poma eius, sed ad figuram velint accipere, habeat exitum aliquem rectae fidei veritatisque probabilem. Visum est tamen quibusdam, duos illos primos homines nuptias suas fuisse furatos, & antimixtos concubitu, quam eos qui creauerat copulasset. Quam rem nomine ligni fuisse significatam, vnde prohibiti erant donec opportuno tempore iungerentur. Quasi vero in ea aetate facti esse credendi sint, vt expectanda esset maturitas pubertatis: aut non illud tunc legitimum esset, cum primum fieri potuisset, cum autem non potuisset, non vtiq; fieret: nisi forte spolia erant a patre tradenda, & expectanda erat votorum solentia, & coniuuij celebritas, & dotis aestimatio, & contractio tabularum. Ridiculum istud est, propter quod a rerum gestarum proprietate discedat, quam suscepimus asserendam, & quantum Deus donare voluit asseruimus. ILLVD magis mouet, si iam spiritalis erat Adam, quauis mente non corpore, quomodo credere potuerit quod per serpentem dictum est, ideo Deum prohibuisse ne fructu ligni illius vescerentur, quia sciebat eos si fecissent futuros vt deos propter dignoscantiam boni & mali, tanquam hoc tantum bonum creaturam suam creator inuiderit: hoc mirum si homo spiritali mente praeditus credere potuisset. An quia hoc credere ipse non posset, propterea mulier addita est, quae parui intellectus esset, & adhuc fortasse secundum sensum carnis, non secundum spiritum mentis viueret, & hoc est quod dicit Apostolus non tribuit imaginem dei. Sic enim ait: Vir quidem non debet velare caput, cum sit imago & gloria Dei: mulier autem gloria viri est. Non quod mens feminae eandem imaginem capere non possit, cum in illa gratia nos dicat nec masculinum esse nec feminam: sed quod fortassis illa hoc nondum perceperat quod sit in agnitione Dei, & viro regente ac dispensante paulatim fuerat perceptura. Neque enim frustra illud quod Apostolus ait. Adam enim primus formatus est, deinde Eua: & Adam non est seductus, mulier autem seducta in praeruaricatione facta, id est, vt per illam etiam vir praeruaricaretur. Nam & ipsum dicit praeruaricantem,

Ex communicatio.

Ibid. d. 24.

1. Sent. dist. 29. c. ne ve: 10. d. 24. Gen. 3.

Opinionem de temporis precipiente scientia boni & mali. CAP. VII. XXXI.

Ceremoniae nuptiales. al. 6.

Qui potuerit Adā credere serpentem. CAP. VII. XXXII. 11.

1. Cor. 11. 5.

1. Tim. 2. d. 13. al. praeruaricatio. 2. Sent. dist. 21. c. 10. let.

ubi ait: In similitudinem peccationis Adæ, qui est forma futuri. Seductum tamen negat. Nam & interrogatus non ait: Mulier quam dedisti mecum seduxit me, & manducaui: sed ipsa mihi, inquit, dedit à ligno, & manducaui. Illa verò: Serpens, inquit, seduxit me. Ita Salomon vir tante sapientia, nunquid nam credendum est quòd in simulachrorum cultu credidit esse aliquid utilitatis? sed mulierum amori ad hoc malum trahenti resistere non eualluit, faciens quod sciebat non esse faciendum, ne suas quibus deperibat atq; diluebat mortiferas delicias contristaret. Ita & Adam, posteaquam de ligno prohibito seducta mulier manducauit, eiq; dedit ut simul ederent, noluit eam contristari, quam credebat posse sine suo solatio contabescere, si ab eius alienaretur animo, & omnino illa interire discordia. Non quidem carnis victus concupiscentia, quam nondum senterat in resistere lege membrorum legi mentis sue: sed amicali quadam beneuolentia, quam plerumque fit ut offendatur Deus, de homo ex amico fiat inimicus, quod eum facere non debuisse, diuinæ sententiæ iustus exitus indicauit. Ergo alio quodam modo etiam ipse deceptus est, sed dolo illo serpentino quo mulier seducta est, nullo modo illum arbitror potuisse seducti in vilo modo quo illa potuit. Hanc autem proprie seductionem appellauit Apostolus, quia id quod sua debaratur cum falsum esset, verum esse putatum est, id est, quòd Deus ideo lignum illud tagere prohibuerit, quòd sciebat eos si tergisent velut deos futuros, tanquam eis diuinitatem inuideret, qui eos homines fecerat. Sed etiam si virum propter aliquam mentis elationem, quæ Deum interiorum scrutatorem latere non poterat, sollicitauit aliqua experiendi cupiditas, cum mulierem videret accepta illa esca non esse mortuam, secundum ea quæ superius tractauimus: non tamen eum arbitror si ita spiritali mente præditus erat, vilo modo credere potuisse, quòd eos Deus ab esca illius ligni inuidendo vertisset. Sed quid plura? Persuasum est illud peccatum sicut persuaderi talibus posset. conscriptum est autem sicut legi ab omnibus oportet, etiam à paucis hæc intelligerentur sicut oportet.

D. AVRELI AVGVSTINI
DE GENESI AD LITERAM,
LIB. XII.

Tertium cæli ex Paulo. CAP. VII.

Exordio Scripturæ sanctæ quæ inscribitur Genesis, donec homo primus de paradiso dimissus est, vnde decim libris siue asserendo atq; defendendo quæ certa nobis sunt, siue inquirendo & ambigendo de incertis, quæ potuimus & sic potuimus discernimus atq; conscripsimus, non tamen præscribentes de rebus obscuris vnicuique quid sentiat, quæ nos docendos in quibus dubitauimus ostendentes, temeritatēq; affirmandi amouentes à lectore, ubi non valuimus præbere sententiæ firmitatem. Ille autem duo decimus Liber ea ita cura expeditus, quæ nos pertractandus textus sacrarum literarum occupabat, liberius atq; prolixius versabit de paradiso quæstionem: ne putemur euasisse, quòd videtur Apostolus in tertio cælo insinuare paradisum, ubi ait: Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim, siue in corpore nescio, siue extra corpus nescio, Deus scit, raptum eiusmodi vsque in tertium cælum: & scio eiusmodi hominem siue in corpore siue extra corpus, nescio, Deus scit, quia raptus est in paradisum, & audiuit ineffabilia verba quæ non licet homini loqui. In his verbis primum queri solet, quid dicat tertium cælum: deinde vtrum illic intelligi voluerit paradisum, an posteaquam

raptus est in tertium cælum, raptum esse & in paradisum, vbi cumq; sit paradisus: non ut hoc fuerit raptus in tertium cælum quòd in paradisum, sed prius in tertium cælum, & post inde in paradisum. Et hoc licet ambiguum est ut non mihi videatur posse dissolui, nisi aliquis non ex presentibus Apostoli verbis, sed ex aliis fortè scripturarum locis vel ratione perspicua inueniat aliquid quò doceat siue in tertio cælo esse paradisum, siue non esse cum & ipsum tertium cælum quid sit non liquido appareat, vtrum in rebus corporalibus, an fortè in spiritalibus intelligendum sit. Posset quidem dici non nisi in locum aliquem corporalem hominem raptum potuisse cum corpore: sed quia & hoc ita posuit ut nescire se dixerit, vtrum in corpore, an extra corpus raptus sit, quis audeat dicere se scire, quòd se nescire Apostolus dixit: veruntamen si neque spiritus sine corpore ad loca corporalia raptus potest, nec corpus, ad spiritalia hæc ipsa dubitatio eius velut cogit intelligi, si quidem de seipso hæc eum scripsisse nemo ambigit, tale fuisse illud quòd raptus est, quòd vtrum corporale an spiritale esset, dignoscere discerni non posset. CVM enim vel in somnis vel in ecstasi corporum exprimentur imagines, non discernuntur omnino à corporibus, nisi cum homo redditus sensibus corporis, recognoscit se in illis fuisse imaginibus quæ non persensum corporis hauriebat. Quis enim cum à somno euigilauerit, non cōtinuò sentiat imaginaria fuisse quæ videbat, quamuis cum ea videret dormiens à vigilantium corporalibus visis discernere non valebat? Quæquā mihi accidisse scio, & ob hoc etiam aliis accidere potuisse vel posse non dubito, ut in somnis videns in somnis me videre sentire, illasq; imagines quæ ipsam nostram cōsuetudinē ludificare cōsueverunt, non esse vera corpora, sed in somnis ea presentari firmissimè etiā dormiē: tenerē atq; sentire. Hoc tamen fallebar aliquando, quòd amico meo quē similitur in somnis videbā, id ipsum persuadere conabar, non esse illa corpora quæ videbam, sed esse imagines somniantium, cum & ipse utiq; inter illos sic mihi appareret quomodo illa. Cui autem & hoc dicebā, neq; id verum est: quòd pariter loqueremur, sed etiam ipsum tūc aliud aliquid videre dormiē, & vtrum ista ego viderem omnino non scire: verū cum eadem ipsi persuadere moliebar quòd ipse non esset, adducebat ex parte etiam ipsum putare esse cui profectò non loquerer, si omnimodo sic afficerer quòd ipse non esset. Ita non poterat, quamuis mirabiliter vigilans anima dormientis, nisi duci imaginibus corporum, ac si corpora ipsa essent. In ecstasi autem vnum audire potui, & eum rusticum virū valētē quòd sentiebat exprimere, qui & vigilare se sciret & videre quiddā non oculis corporeis. Nā ut eius verba vtar, quantum recollere possum, anima mea, inquit, videbat eum, non oculi mei. Nō tamē sciebat vtrum corpus esset aut imago corporis. Non enim erat talis ut ista discerneret, veruntamen simpliciter fidelis, vt eum sic audire, ac si illud quòd se vidisse narrabat, ipse vidisset. Ac per hoc si paradisum Paulus ita vidit vt apparuit Petro ille discus submissus è cælo, vt Ioāni quicquid in Apocalypsi se vidisse cōscripsit, vt Ezechielis cāpus ille cum ossibus mortuorum, & illa eorū resurrectio, vt Elia: sedens Deus, & in cōspectu eius Seraphim, & ara vnde carbo assumptus Propheta labia mundauit, manifestum esse eum ignorare potuisse, vtrum in corpore an extra corpus ea viderit.

SED si extra corpus visa sint, & corpora non fuerunt, adhuc queri potest vtrum imagines corporum fuerint, an ea substantia quæ nullam corporis similitudinem gerit, sicut Deus, sicut ipsa mens hominis vel intelligentia vel ratio, sicut virtutes, prudentia, iustitia, castitas, charitas, pietas, & quæcunque aliæ sunt quas

Imagines in somno aut ecstasi. CAP. II.

al. consensum. al. em.

al. nescire.

al. adhibebat.

al. vis.

A. 10. b. 11. Apoc. 1. c. 12. Ezech. 37. a. 1. Esai. 6. a. 2.

quid sit quod videtur Paulus. CAP. VII.

Omnes mittunt.

al. illa visa.

al. oblatione.

1. Cor. 12. a. 2.

Quid fuerit cæli tertium. CAP. VII. III.

Exodi 33. c. 13. Apoc. 13. a. 1. & 17. a. 3.

quas intelligendo, atq; cogitando enumeramus, discernimus, definimus, non vtiq; intrinsecus lineamenta earum vel colores, aut quomodo sonent, aut quid redolent, aut quid in ore sapiant, aut quid contrectantibus de calore seu frigore, mollitudine seu durtia, lenitate seu asperitate renunciant, sed alia quadam visione, alia luce, alia rerum euidentia, & ea longè ceteris præstantiore atque certiore. Rursus igitur ad eadem ipsi Apostoli verba redeamus, & [vt] ea diligentius perferentem, hoc sine dubitatione primitus cōstituto, multo magis atque incomparabiliter amplius Apostolus scisse, quòd de incorporea corporeaq; natura nos ut sciamus vtiq; conamur. Si ergo sciebat, spiritalia p corp^o corporalia extra corpus videri omnino non posse, cur non per ea ipsa quæ vidit quomodo etiā potuerit videre, discernit? Si enim certus erat quod ille esse spiritalia, cur non consequenter extra corpus ea se vidisse certus nihilominus erat? Si autē corporalia esse nouerat, non nisi per corpus videri potuisse, cur non etiam nouerat: vnde ergo dubitat vtrum in corpore an extra corpore ea viderit, nisi fortè ita etiam dubitet, vtrum illa corpora an similitudines corporum fuerint? Prius itaque videamus quid sit in verborum istorum connexionē vnde non dubitet, atque ita cum remanserit vnde dubitet fortassis ex his de quibus non dubitat, quomodo etiam illud dubitet apparebit: Scio, inquit, hominem in Christo ante annos xiiij. siue in corpore nescio, siue extra corpus nescio, Deus scit, raptum eiusmodi vsq; in tertium cælum. Scit ergo ante annos quatuordecim in Christo raptum hominem vsque ad tertium cælum, hoc omnino non dubitat, nec nos ergo dubitemus: sed vtrum in corpore an extra corpus, dubitat: vnde illo dubitante, quis nostrum certus esse audeat? Num fortè hinc etiam illud consequens erit, vt tertium cælum fuisse dubitemus, quòd raptum hominem dixit? Si enim res ipsa demonstrata est, tertium cælum demonstratum est. Si autem imago aliqua corporalium similis facta est, non erat illud tertium cælum, sed illa ostensio sic ordinata esset, vt videretur sibi ascendere primum cælum, super quòd videret alterum, quòd rursus ascendens iterum alterum videret superius quòd cum peruenisset, posset dicere se in tertium cælum raptum. Sed illud quòd tertium cælum esset quòd raptus est, neque dubitauit, neque dubitare nos voluit. Ad hoc enim præmisit, scio: & inde cepit vsq; id quòd se scire Apostolus dicit, solus ille non credat verum esse qui non credit Apostolo. Scit ergo hominem raptum esse vsq; in tertium cælum: proinde illud in quòd raptus est verè tertium cælum est, non signum aliquod corporale, quòd cum ostenderetur Moyse, vsque adeo sentiebat aliud esse ipsam Dei substantiam, aliud visibilem creaturam, in qua se Deus humanis & corporalibus sensibus præsentabat, vt diceret, Ostende mihi temetipsum: nec aliqua imago rei corporalis, quam cum Ioannes videret in spiritu, quærebat quid esset, eiq; respondebatur, vel ciuitas est, vel populi sunt, vel aliquid aliud, cum videret ille bestiam siue mulierem, siue aquas, siue quid eiusmodi: Sed scio, inquit, hominem raptum vsque in tertium cælum. Quòd si spiritalis imaginem corporali similem cælum appellare voluisset, sic erat etiam imago corporis eius in qua illud raptus ascenderat. Sic ergo & suum corpus appellaret, quauis imaginem corporis, quomodo illud cælum, quamuis imaginem cæli: neque curaret discernere quid sciret & quid nesciret, id est, quia sciret raptum vsque ad tertium cælum, nesciret autem vtrum in corpore an extra corpus, sed simpliciter narraret visionem, earum rerum nominibus appellans illa quæ vidit, quarum erant similia. Nam & nos dicimus cum somnia nostra narramus

vel aliquam in eis reuelationem, vbi motem, vidi illum, vidi tres homines, & si quid eiusmodi, ea nomina tribuentes illis imaginibus, quæ habet res ipsæ quarum similes erant: Apostolus autem illud, inquit, scio, illud nescio. At si vtrumque imaginaliter apparuit, vtrumque pariter scitur, pariterve nescitur. Si autē propriè cælum, & ideo scitur, quomodo potuit imaginaliter corpus illius hominis apparere? Nam si cælum corporeum videbatur, quare latebat vtrum corporeis oculis videretur? Si autem incertum erat, vtrum oculis corporeis an spiritu videretur, & ideo dictum est, Siue in corpore, siue extra corpus, nescio: quomodo non incertum erat & illud, vtrum verè cælum corporeum videretur, an imaginaliter ostenderetur? Itemque si substantia incorporea videbatur, non in aliqua imagine corporis, sed sicut videretur iustitia, sapientia, & si quid eiusmodi, & hoc erat cælum, id quoque manifestum est, oculis huius corporis videri aliquid tale non posse: ac per hoc si aliquid tale se vidisse sciebat, non per corpus se vidisse dubitare non poterat. Scio, inquit, hominem in Christo ante annos quatuordecim. Hoc scio, nemo dubitet qui mihi credit, sed vtrum in corpore an extra corpus, nescio, Deus scit. Quid ergo scis quòd discernis ab eo quòd nescis, ne credentes fallantur: Raptum, inquit, eundem hominem vsque in tertium cælum. At illud cælum aut corpus erat, aut spiritus? Si corpus erat, & corporeis oculis visum est, cur illud cælum esse scitur, & in corpore visum esse nescitur: Si autem spiritus erat, aut corporis imaginem præbuit, & tamen incertum est vtrum corpus fuerit, quàm incertum est vtrum in corpore visum sit: aut sic visum est, quomodo videretur mente sapientia sine vllis imaginibus corporum, & nihilominus certum est videri non potuisse per corpus: aut ergo vtrumque certum est, aut vtrumque incertum: aut quomodo certum quòd visum est, incertum autē per quòd visum est? Manifestum est enim incorpoream naturā ab eo videri non potuisse per corpus. Corpora verò etiā si possunt videri sine corpore, non vtiq; sic videntur per corpus, sed longè ille dispar modus est si quis est. Vnde mirum si posset Apostolum tanquā simili modo fallere, aut ad dubitationē cogere, vt si corporeū cælum incorporeis oculis vidit, incertum sibi esse diceret vtrum in corpore an extra corpus id videret. Restat ergo fortasse vt quoniam mentiri non posset Apostolus, qui tanta cura egit vt discerneret quid sciret & quid nesciret, hoc ipsum eum ignorasse intelligamus vtrum quando in tertium cælum raptus est in corpore fuerit, quomodo est anima in corpore, cum corpus viuere dicitur, siue vigilantis, siue dormientis, siue in ecstasi à sensibus corporis alienata: an omnino de corpore exierit vt mortuū corpus iaceret, donec peracta illa demonstratione membrum mortuis anima redderetur, & non quasi dormiens euigilaret: aut ecstasi alienatus denud rediret in sensus, sed mortuus omnino reuiuisceret. Proinde quòd vidit raptus vsque in tertium cælum, quòd etiam se scire confirmat, propriè vidit, non imaginaliter. Sed quia ipsa à corpore alienatio vtrum omnino mortuū corp^o reliquerit: an secundum modū quēdā viuētis corporis ibi anima fuerit, sed mēs ei^o ad vidēda vel audiēda ineffabilia illius visionis arrepta sit, hoc incertum erat, ideo forsitan dixit, Siue in corpore siue extra corpus, nescio, Deus scit. Quid autē non imaginaliter, sed propriè videtur, & non p corp^o videtur, hoc ea visione videtur quæ omnes cæteras superat. Harū species atque differētiæ tantū me Dominus adiuerit explicare curabo. Ecce in hoc vno præcepto cum legitur, Diliges proximum tuum tanquam teipsum, tria genera visionum occurrunt. Vnum per

2. Cor. 2.

An verè viderit cælum. CAP. VII.

al. f.

Visionum genera tria. CAP. VII. I.

Math. 24. d. 32.

oculos, quibus ipse licet videntur alterum per spiritum hominis, quo proximus & abfens cogitatur: tertium per contentum mentis, quo ipsa dilectio intellecta conspicitur. In his tribus generibus illud primum manifestum est omnibus in hoc enim videtur caelum & terra, & omnia quae in eis conspicua sunt oculis nostris. Nec illud alterum, quo absentia corporalia cogitantur, in se nuare difficile est: ipsum quippe caelum & terram, & ea quae in eis videre possumus, etiam in tenebris constituti cogitamus: ubi nihil videntes oculis corporis, animo tamen corporales imagines intuemur: seu veras, sicut ipsa corpora videmus & memoria retinemus: seu fictas, sicut cogitatio imaginari poterit. Aliter enim cogitamus Carthaginem quam nouimus, aliter Alexandria quam non nouimus. Tertium vero illud, quo dilectio intellecta conspicitur, eas res continet quae non habent imagines sui similes, quae non sunt quod ipsa. Nam homo vel arbor vel sol, & quaecumque alia corpora, siue celestia siue terrestria, & praesentia videtur in suis formis & absentia cogitantur imaginibus animo impressis, & faciunt duo genera visorum, vnum per corporis sensus, alterum per spiritum, quo illae imagines continentur.

Dilectio autem nunquid aliter videtur praesens in specie qua est, & aliter abfens in aliqua imagine sui similitudinis? Non utique, sed quantum mente cerni potest, ab alio magis, ab alio minus ipsa cernitur. Si autem aliquid corporalis imaginis cogitatur, non ipsa cernitur. Haec sunt tria genera visionum, de quibus & in superioribus libris aliquid diximus sicut res postulare videbatur, non tamen earum numerum commemorauimus: & nunc breuiter eis insinuatis, quoniam suscepta questio flagitat, ut de his aliquanto vberius differamus, debemus ea certis & congruis signare nominibus, ne assidue circulo quaedam moras faciamus. Primum ergo appellemus corporale, quia per corpus percipitur & corporis sensibus exhibetur. Secundum spiritale, quicquid enim corpus non est, & tamen aliquid est, iam recte spiritus dicitur: & utique non est corpus, quamuis corpori similis sit imago absentis corporis, nec ille ipse obtutus quo cernitur. Tertium vero intellectuale, ab intellectu, quia mentale in mente, ipsa vocabuli nouitate nimis absurdum est, ut dicam. Horum vocabulorum rationem si subtilius reddam, & prolixior & perplexior sermo erit, cum hoc vel nulla, vel certe non tanta necessitas exigat: satis est ergo scire corporale aliquid vel proprie dici cum de corporibus agitur, vel etiam translato vocabulo, sicut dictum est, quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Neque enim diuinitas corpus est, sed quia sacramenta veteris Testamenti appellat vmbrae futuri, propter vmbrae comparationem corporaliter dixit habitare in Christo plenitudinem diuinitatis: quod in illo impleatur omnia quae in illis verbis figurata sunt, ac sic quodammodo vmbrae illarum ipse sit corpus, hoc est figurarum & significationum illarum ipse sit veritas. Sicut ergo ipsa figura significatione, translato utique vocabulo non proprie dicta sunt vmbrae, ita & quod ait plenitudinem diuinitatis corporaliter habitare, translato verbo usus est. Spiritale autem pluribus modis dicitur. Nam & corpus quod futurum est in resurrectione sanctorum, spiritale appellat Apostolus, ubi ait: Seminatur corpus animale, resurget corpus spiritale: eo quod modis omnem facultatem & incorpoream spiritui subdatur, & sine vlla indigentia corporali alimentorum solo viuificetur spiritu, non quod incorporea substantiam sit habiturus: neque enim & hoc corpus quale nunc habemus, animam habet substantiam, & hoc est quod anima, quia dictum est animale. Item spiritus dicitur, vel aer iste, vel flatus eius, id est, mo-

us eius, sicut dictum est: Ignis, grando, nix, glacies, spiritus testatus. Dicitur etiam spiritus anima, siue peccatoris siue hominis, sicut scriptum est: Et quis scit, spiritus filiorum hominis si ascendat ipse sursum, & spiritus peccatoris si descendat ipse deorsum in terram? Dicitur spiritus & ipsa mens rationalis, ubi est quidam tanquam oculus anime ad quem pertinet imago & agnitio Dei. Vnde dicit Apostolus: Renouamini spiritu mentis vestrae, & induite nouum hominem qui secundum Deum creatus est: Cum & alibi dicat de interiore homine, Qui renouatur in agnitione Dei secundum imaginem eius qui creauit eum. Itaque cum dixisset, Igitur ipse ego mente seruo legi Dei, carne autem legi peccati. Alio loco eandem sententiam commemorans. Caro, inquit, concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, ut non ea quae vultis faciat: quam dixit mentem, hanc etiam spiritum appellauit. Dicitur spiritus etiam Deus, sicut ait Dominus in Euangelio: Spiritus est Deus, & eos qui adorant eum in spiritu & veritate oportet adorare. Ex his omnibus modis quoque commemorauimus quibus appellatur spiritus, non traximus hoc vocabulum quo appellauimus spiritale hoc visionis genus, de quo nunc agimus, sed ex illo vno modo quem inuenimus in epistola ad Corinthios, quo spiritus a mente distinguitur euidentissimo testimonio. Si enim oratorum, inquit, lingua, spiritus meus orat, mens autem mea instructuosa est. Cum ergo lingua intelligatur hoc loco dicere obfcuras & mysticas significationes, a quibus si intellectum mentis remoueas, nemo edificatur, audiendo quod non intelligit. Vnde etiam dicit, Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo: nemo enim audit, spiritus autem loquitur mysteria: satis indicat ea se lingua hoc loco appellare, ubi sunt significationes velut imagines rerum ac similitudines, quae ut intelligantur, indigent mentis intuitu. Cum autem non intelliguntur, in spiritu eas dicit esse, non in mente. Vnde apertius ait: Si benedixeris spiritu, quis supplet locum idiotae? Quomodo dicit amen super tuam benedictionem, quando quidem nescit quid dicas? Quia ergo etiam lingua, id est, membro corporis quod mouemus in ore cum loquimur, lingua utique rerum dantur, non res ipsae proferuntur: propterea translato verbo linguam appellauit quamlibet signorum prolatione priusquam intelligantur: quod cum intellectus accesserit, qui mens est proprius, fit reuelatio vel agnitio, vel prophetia vel doctrina. Proinde ait, Si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi loquar vobis in reuelatione aut in agnitione aut in prophetia aut in doctrina: id est, cum signis, hoc est, linguae accesserit intellectus, ut non spiritu tantum, sed etiam mente agatur quod agitur. PRONDE quibus signa per aliquas rerum corporalium similitudines demonstrabantur in spiritu, nisi accessisset mentis officium, ut etiam intelligeretur, nondum erat propheta: magisque propheta erat qui interpretabatur quod alius vidisset, quam ipse qui vidisset. Vnde apparet magis ad mentem pertinere prophetiam, quam ad istum spiritum qui modo quodam proprio vocatur spiritus, vis animae quaedam mente inferior, ubi corporalium rerum similitudines exprimitur. Itaque magis Ioseph propheta qui intellexit quia significarent septem spicae & septem boues, quam Pharaon qui eas vidit in somnis. Illius enim spiritus informat est ut videret, huius mens illuminata ut intelligeret. Ac per hoc in illo erat lingua, in isto prophetia, quia in illo rerum imaginatio, in isto imaginationum interpretatio. Minus ergo propheta qui rerum quae significantur sola ipsa signa in spiritu per rerum corporalium imaginem videt: & magis propheta qui solo eorum intellectu praeditus

praeditus est: sed & maxime propheta, qui utroque praecellit, ut & videat in spiritu corporalium rerum significatiuas similitudines, & eas viuacitate mentis intelligat, sicut Danielis excellentia terta est & probata, qui regi & somnium quod viderat dixit, & quid significaret, aperuit. Et ipse quippe imagines corporales in spiritu eius expressae sunt, & earum intellectus reuelat in mente. Ex hoc ergo modo quo appellatur in ista distinctione spiritus secundum quae dixit Apostolus, Orabo spiritu, orabo autem & mente, ut & signa rerum formarentur in spiritu, & eorum resfulgeret intellectus in mente, secundum hanc, inquam, distinctionem spiritale nunc appellauimus tale genus visorum, quali etiam corporum absentium imagines cogitamus. INTELLECTUALE autem illud excellentius quod mens est proprium. Nec mihi occurrit omnino ita pluribus modis dici posse intellectum, sicut spiritum multis modis appellatum esse conperimus. Siue autem intellectuale dicamus, siue intelligibile, hoc idem significamus. Quamquam non nihil interesse nonnulli voluerunt, ut intelligibilis sit res ipsa quae solo intellectu percipi potest, intellectualem autem mens quae intelligit: sed esse aliquam rem quae solo intellectu cerni possit, ac non etiam intelligat, magna & difficilis questio est. Esse autem rem quae intellectu percipiat, & non etiam intellectu percipi possit, non arbitror quatenus vel putare vel dicere: mens quippe non videret nisi mente. Quia ergo videri potest, intelligibilis, quia & videre intellectualis est, secundum illam distinctionem. Quapropter sequestrata illa difficillima quaestione, vtrum si aliquid quod tantum intelligatur nec intelligat, nunc intellectualem & intelligibile subeadem significatione appellamus. TRIA igitur ista genera visionum, corporale, spiritale & intellectuale, singillatim consideranda sunt, ut ab inferioribus ratio ad superiora conscendat. Iam quidem superius exemplum proposuimus, quo in vna sententia omnia tria videntur genera. Cum enim legitur, Diliges proximum tuum tanquam teipsum, corporaliter literae videntur, spiritaliter proximus cogitatur, intellectualiter dilectio conspicitur. Sed & literae absentes possunt spiritaliter cogitari, & proximus praesens potest corporaliter videri: dilectio autem nec per substantiam suam potest oculis corporis cerni, nec per imaginem corpori similem spiritu cogitari, sed sola mente, id est, intellectu cognosci & percipi. Corporalis sane visio nulli horum generi praesidet, sed quod per ea sentitur, illi spiritali tanquam praesidenti nunciatur. Nam cum aliquid oculis cernitur, continuè fit imago eius in spiritu, sed non dignoscitur facta, nisi cum ablati oculis ab eo quod per oculos videbamus, imaginem eius in animo inuenimus. Et si quidem spiritus irrationalis est veluti peccatoris hucusque oculi nunciant. Si autem anima rationalis est, etiam intellectu nunciatur, qui & spiritui praesidet, ut si illud quod hauserunt oculi, atque id spiritui ut eius illic imago fieret, nunciauerunt, alicuius rei signum est, aut intelligat continuè quid significet, aut quaeratur quoniam nec intelligi nec requiri nisi officio mentis potest. Vidit rex balthasar articulos manus scribentis in pariete, continuoque per corporis sensum imago rei corporaliter factae spiritui eius impressa est, atque ipso viso facto ac praeterito illa in cogitatione permanere videbatur in spiritu, & nondum intelligebatur, nec tunc intellectum erat hoc signum cum corporaliter fieret, atque oculis corporalibus appareret, iam tamen signum esse intelligebatur, id habens ex mentis officio. Et quia requirebatur quid significaret, etiam ipsam inquisitionem utique mens agebat. Quo non comperto Daniel accessit, & spiritu prophetico mente illustrata, perturbato regi quid illo si-

quo portenderetur apperuit, ipse potius propheta per hoc genus visionis, quod mentis est proprium, quam ille qui & signum corporaliter factum corporaliter viderat, & transacti eius imaginem in spiritu cogitando cernebat, nec aliquid intellectu poterat, nisi nosse signum esse, & quid significaret inquirere. Vidit Petrus in alienatione mentis vas quatuor lineis aligatum submitti de caelo plenum variis animalibus, cum audiuit vocem, Macta & manduca. Qui cum reddidit sensibus de visu disceptaret, ecce quos Cornelius miserat, nunciavit ei spiritus dicens, Ecce viri quaerunt te: sed surge descende, & vade cum illis, quia ego misi eos. Qui cum venisset ad Cornelium, quid in illa visione intellexerit, ubi audierat, Quae Deus mundauit, tu ne communia dixeris: ipse indicauit dicens, Sed mihi Deus ostendit neminem communem aut immundum hominem dicere. Cum ergo illum discere videret, alienatus a corporis sensibus, & illas voces, macta & manduca, & quae Deus mundauit, tu communia ne dixeris: in spiritu audiebat. Redditus autem corporis sensibus, id ipsum quod visum atque auditum memoria tenuerat, in eodem spiritu cogitando cernebat. Quae omnia non corporalia, sed corporalia imagines erant, siue cum primum in ipsa alienatione visae sunt, siue cum postea recordatae atque cogitatae. Cum vero disceptabatur & requirebatur ut illa signa intelligeretur, mens erat actio conantis, sed decurrat effectus donec nunciatus sit qui venisset a Cornelio: hac vero corporali etiam accedente visione, cum & Spiritus sanctus rursus ei in spiritu diceret, Vade cum eis, ubi & illud signum ostenderat & imprefferat voces, adiuta diuinitus mens intellexit, quid illis signis omnibus ageretur. His atque huiusmodi rebus diligenter consideratis, satis apparet corporalem visionem referri ad spirituale, eaque spirituale referri ad intellectualem. SED cum vigilantes, neque mente a sensibus corporis alienatione in visione corporali sumus, discernimus ab ea visionem spiritalem, qua corpora absentia imaginaliter cogitamus, siue memoriter recordantes quae nouimus, siue quae non nouimus, & tamen sunt, in ipsa spiritus cogitatione utcumque formantes, siue quae omnino nusquam sunt, pro arbitrio vel opinione fingentes. Ab his omnibus ita discernimus illa corporalia quae videmus, & in quibus praesentibus sunt sensus corporis nostri, ut non dubitemus haec esse corpora, illas vero imagines corporum. Cum autem vel nimia cogitationis intentione, vel aliqua vi morbi, ut in phreneticis & per febre accidere solet, vel commixtione cuiusquam alterius spiritus seu mali seu boni, ita corporali rerum in spiritu exprimuntur imagines tanquam ipsi corporis sensibus corpora praesententur, manente tamen etiam in sensibus corporis intentione, sic videntur quae in spiritu sunt imagines corporum, quemadmodum corpora ipsa per corpus: ita ut simul cernatur & homo aliquis praesens oculis, & abfens alius spiritu tanquam oculis. Nam experti sumus sic affectos, & cum eis locutos qui verè aderant, & cum eis qui non aderant tanquam adessent. Resipiscentes autem aliqui referunt quod vidissent, aliqui non possunt. Sic enim & somnia quidam obliuiscuntur, quidam meminerunt. Quando autem penitus auertitur atque abripitur animi intentio a sensibus corporis, tunc magis ecstasis dici solet. Tunc omnino quaecumque sint praesentia corpora, etiam patentibus oculis non videntur, nec vllae voces profus audiuntur: totus animi contuitus aut incorporum imaginibus est per spiritalem, aut in rebus incorporeis nulla corporis imagine figuratis per intellectualem visionem. Sed cum spiritalis visio penitus alienata a sensibus corporis animo imaginibus corporalium detinetur, siue in somnis siue in ecstasi, si nihil significant quae videntur

al. formare.

al. simili.

Visio corporalis, spiritalis, intellectualis. CAPUT VII.

Coloss. 2. d. 17.

Ibidem b. 9.

1. Cor. 15. f. 47.

Spiritus vero est ubi in rebus.

Ph. 1. v. 8.
Eph. 1. d. 21.
Eph. 4. e. 23.
Coloss. j. b. 10.
Rom. 7. d. 21.
Gal. 5. c. 17.
Ioa. 4. c. 24.
Diff. sententia spiritus & mentis. CAPUT VII.
1. Cor. 14. c. 14.
Ibidem 22.
Ibidem 23.
Ibidem 24.
Ibidem 25.
Ibidem 26.
Ibidem 27.
Ibidem 28.
Ibidem 29.
Ibidem 30.
Ibidem 31.
Ibidem 32.
Ibidem 33.
Ibidem 34.
Ibidem 35.
Ibidem 36.
Ibidem 37.
Ibidem 38.
Ibidem 39.
Ibidem 40.
Ibidem 41.
Ibidem 42.
Ibidem 43.
Ibidem 44.
Ibidem 45.
Ibidem 46.
Ibidem 47.
Ibidem 48.
Ibidem 49.
Ibidem 50.

Dan. 2. c. 31.
Dan. 4. d. 17.
1. Cor. 14. c. 15.
Intellectuale. CAPUT VII.
al. si.
Exempla visionum. CAPUT VII.
al. visionum.
Math. 22. d. 29.
al. intelligatur.
Dan. 5. a. 5.Ibid. g. 1. & 2.

Act. 10. b. 11.

Imaginatio nes vigilantium. CAPUT VII.

ipſus animæ ſunt imaginationes. Sicut etiã vigilantes & ſani, & luna alienatione moti multorũ corporũ que non aſſunt ſenſibus corporis cogitationem imagines verſant. Verũ hoc intereſt, quod eas à præſentibus verisq; corporibus cõſtanti affectione diſcernunt. Si autẽ aliquid ſignificat, ſive dormientibus exhibeatur ſive vigilantibus, cũ & oculis videt præſentia corpora, & abſentiũ imagines cernũt ſpiritu tanquã oculis præſto ſint, ſive illa quæ eccltaſis dicitur alienato prorfus animo à ſenſibus corporis mirus modus eſt. Si commixtione alterius ſpiritus, fieri poteſt vt ea quæ ipſe ſcit per huiusmodi imagines ei cui miſcetur oſtendat, ſive intelligenti, ſive vtrab alio intellecta pandantur. Si enim demonſtrantur hæc, ¶ non vtiq; à corpore demonſtrari poſſunt, quid reſtat niſi vt aliquo ſpiritu demonſtrẽtur? NONNYLLI quidem volunt animã humanam habere vim quãdam diuinationis in ſeipſam. Sed ſi ita eſt, cur non ſemper poteſt, cũ ſemper velit? An quia non ſemper adiuuatur vt poſſit? Cũ ergo adiuuatur, nũ quid à nullo aut corpore ad hoc adiuuari poteſt? Proinde reſtat vt à ſpiritu adiuuemur. Deinde quomodo adiuuatur: vtrũ in corpore ſit aliquid, vt inde quali relaxetur & emicet eius intentio, quo in id veniat vbi in ſeipſa videat ſignificantes ſimilitudines quæ ibi iam erant, nec videbãtur, ſicut multa habemus & in memoria que nõ ſemper intuemur. An ſũt illic que ante nõ fuerant, vel in aliquo ſpiritu ſunt, quo illa erũpens & emergens ibi eas videat? Sed ſi ita in illa crãt quali propriẽ, cur eas non etiã conſequẽter intelligit? Aliquando enim, imò plerunq; non intelligit. An ſicut ſpiritus eius adiutus eſt vt eas in ſe videret, ita & mēs niſi adiuuetur, ea quæ habet ſpiritus intelligere nõ poteſt? An forte nõ corporea remouẽtur, vel quali relaxẽtur impedimẽta, vt ſuo impetu aũa in ea in quæ videnda ſunt exeratur: ſed ipſa prorfus in hæc aſſumitur, ſive tantũ ſpiritualiter cernẽda, ſive etiã intellectualiter cognoscẽda? An aliquãdo in ſeipſa videt iſta: aliquando per alterius ſpiritũ cõmixtionẽ? Quicquid horũ eſt, temerẽ affirmari non oportet. Illud tamẽ dubiũ eſſe non debet, corporales imagines que ſpiritu cernũtur nõ ſemper ſigna eſſe aliarũ rerũ, ſive in vigilantibus, ſive in dormientibus ſive in ægrotãtib; . Mirũ eſt autẽ ſi aliquãdo eccltaſis fieri poteſt, vt nõ ille corporaliũ rerũ ſimilitudines aliquid ſignificet: nõ ſanẽ mirũ eſt ſi etiã dæmoniũ habẽtes aliquando vera dicunt quæ abſunt à præſentiũ ſenſibus: quod certẽ nescio qua occulta mixtura eiusdem ſpiritus ſit, vt tanquam vnus ſit patientis atque vexantis. Cũ autem ſpiritus bonus in hæc viã humanũ ſpiritum aſſumit aut rapit, nullo modo illas imagines ſigna rerũ aliarũ eſſe dubitandum eſt, & earũ quas noſſe vtile eſt, Dei enim munus eſt. Diſcretio ſanẽ diſticiſſima eſt, cũ ſpiritus malignus quali tranquillus agit, ac ſine aliqua vexatione corporis aſſumpto humano ſpiritu dicit quod poteſt: quando etiam vera dicit & vtilia prædicat, tranſfigurans ſe ſicut ſcriptum eſt, velut in angelum lucis, ad hoc vt cũ illi in manifeſtis bonis creditum fuerit, ſeducat ad ſua. Hunc diſcerni non arbitror niſi dono illo de quo ait Apoſtolus, cum de diuerſis Dei muneribus loqueretur, a liij diiudicatio ſpirituum. NON enim magnum eſt, tunc eum dignoſcere cũ ad aliqua peruenit vel produxerit quæ ſunt contra bonos mores vel regulam fidei: tunc enim à multis diſcernitur. Illo autem dono in ipſo primordio quo multis adhuc bonus apparet, continuò diiudicatur an malus ſit. Tamen & per corporalem viſionem & per imagines corporaliũ quæ demonſtrantur in ſpiritu, & boni inſtrument & mali fallunt. Intellectualis autem viſio non fallit.

tur. Aut enim non intelligit qui aliud opinatur quãdam eſt, aut ſi intelligit cõtinuò verũ eſt. Quid enim faciãt oculi non habent, cũ ſimile corpus viderint, quod ab alio diſcernere nõ poſſunt: aut quid faciãt animi intentio cũ in ſpiritu facta fuerit corporis ſimilitudo quã nõ valeat diſtinguere à corpore: Sed adhibetur intellectũ quærens quid illa ſignificent vel vtile doceant: & aut inueniens ad fructũ ſuũ peruenit, aut non inueniẽs in diſceptatione ſe tenet, ne aliqua pernicioſa temeritate prolatur in exitiabilem errorẽ. Iudicat autẽ ſobriũ intellectus diuinitus adiutus, quæ vel quãta ſint, in quibus etiam aliud putare quã eſt non ſit animæ pernicioſum. Nec enim putantiũ periculo, & non potiũ exitio ſuo quiſq; à bonis putatur bonus, etiã ſi occulũ ſit malo, ſi in reb; ipſis, id eſt, in ipſo bono quõſit quiſq; bonus, non erretur. Aut aliquid ob eſt omnib; hominib; , quòd cũ dormiũt vera corpora eſſe arbitrantur, quorũ ſimilitudines in ſumnis vident. Aut aliquid obſuit Petro, quòd ſoluto ſc à vinculis, ſc; angelo deducente factum eſt repentino miraculo, vt putaret ſe viſum videre. Vel cum illa eccltaſi reſpondit, nequaquam domine, quia nunquã manducaui omne cõmune & immundũ, putans ea ipſa quæ in diſco demõſtrabãtur tanquam vera animalia: hæc quãdo aliter inuenta fuerint quã putata ſunt cũ viderentur, non nos pœnitent ita nobis fuiſſe viſa, ſi non arguatur vel in fidelitas dura, vel opinatio vana ſine ſacrilega. Quapropter & cũ viſis corporalibus diabolus fallit, nihil ob eſt quod ludificatur oculi, ſi non erratur in veritate fidei, & intelligentiã ſanitate, qua docet Deũ ſubiectõs ſibi. Aut ſi ludificet animã ſpirituali viſione imaginibus corporũ vt putet corpus eſſe quod non eſt, non aliquid ob eſt animæ, ſi pernicioſa ſuaſioni nõ conſentiat. VNDE aliquando ſit quæſtio de cõſentionibus ſomniantũ, cũ etiã concũbere ſibi vidẽtur vel contra propoſitũ ſuũ, vel contra etiã licitos mores. Quod non contingit niſi cu ea quæ vigilantes etiã cogitamus, non ¶ cõplacito cõſenſionis, ſed ſicut etiã talia propter aliquid loquimur, ſic admouentur in ſomnis, & exprimuntur vt eis naturaliter etiã caro moueatur, & q; naturaliter colligit, per genitales vias emittat: ſicut hoc ipſum dicere vtiq; nõ poſſe, niſi etiam cogitatem. Porro imagines rerũ corporalium quas neceſſariò cogitavi vt hoc dicerẽ, ſi tanta expreſſione præſentẽtur in ſomnis, quãta præſententur corpora vigilantibus, fieret illud quod ſine peccato fieri à vigilante nõ poſſet. Quis enim vel cũ loquitur, & poſtulate neceſſitate ſermonis de ſuo cõcubitu aliquid dicit, poſſit non cogitare quod dicit, Porro ipſa phãtaſia quæ ſit in cogitatione ſermonis, cum ita expreſſa fuerit in viſione ſomniantis, vt inter illã & verã cõmixtionẽ corporũ nõ diſcernatur, continuò mouetur caro, & ſequitur q; cũ motũ ſequi ſolet: cũ hoc tã ſine peccato fiat, quã ſine peccato à vigilãte dicitur, quod vt diceretur, ſine dubio cogitatum eſt. Veruntamen propter animæ affectionem bonam quæ deſiderio meliore mundata multas interficit cupiditates, quæ ad naturalem carnis motũ non pertinent, quem caſu vigilantis, cohibent & reſtenant, dormientes autem ideo non poſſunt, quia non habent in poteſtate quæ admoueatur expreſſio corporalis imaginis, quæ diſcerni non poſſit à corpore. Propter illam ergo affectionem animæ bonam, etiam in ſumnis quædam eius merita clarent. Nam etiam dormiens Salomon ſapientiam præpoſuit omnibus reb; , camq; neglectis cæteris eſt præcatus à Domino. Et ſicut Scriptura teſtat, placuit hoc coram Domino, nec diſtulit retributionem bonam pro deſiderio bono. QVÆ cũ ita ſint, pertinet corporis ſen-

Acl. 12. b. 9.

Acl. 10. b.

Somnia Venere. CAP. XVII. xv.

al. c. p. h. i. u.

Spiritus corpore præſtãtor.

al. v. m. f. e. r. a.

Perſpicacia demonum & præſcientia. CAP. XVII.

Job. 1. b. 10.

3. Reg. 3. b. 9. & 10. Quinque ſenſus. CAP. XVII.

ſenſus ad viſã corporalia, qui per quinque quaſi ritulos diſtãter valentes diſtribuitur: cũ illud quod eſt ſubtiliſſimũ in corpore, & ob hoc animæ viciniũ quã cætera, id eſt, lux primum per oculos ſola diſfunditur, emicatq; in radiis oculorum ad viſibilia contuẽda: deinde mixtura quadã, primum cum aère puro ſecundo cum aère caliginoſo atq; nebuſo, tertio cum corpulentiore humore, quarto cum terrena craſtitudine, quinque ſenſus cum ipſo, vbi ſola excellit, oculorũ ſenſu efficit: ſicut in libro quarto, itẽq; in ſeptimo diſſeruiſſe me recolo. Eſt autẽ hoc cẽlũ oculis cõſpicuũ, vnde luminaria & ſidera eſſulgent excellentius vtiq; omnibus corporis elementis, ſicut oculorum ſenſus excellit in corpore. Quia verò ſpiritũ omnis omni eſt corpore ſine dubitatione præſtãtor, ſequitur vt nõ loci poſitione, ſed naturæ dignitate præſtãtor ſit natura ſpiritualis iſto corporeo cẽlo: etiam illa vbi rerũ corporalium exprimuntur imagines. Hic exiſtit quiddã mirabile, vt cũ prior ſit corpore ſpiritus, & poſterior corporalis imago quã corpus, tamen quia illud quod tẽpore poſterius eſt, ſit in eo quod natura prius eſt, præſtãtor ſit imago corporis in ſpiritu, quã ipſum corpus in ſubſtantia ſua. Nec ſanẽ putandum eſt facere aliquid corpus in ſpiritu, tanquam ſpiritus corpori facienti, materiæ vice ſubdat. Omni enim modo præſtãtor eſt qui facit, ea re de qua aliquid facit: neque vilo modo ſpiritu præſtãtor eſt corpus, imò perſpicuo modo ſpiritus corpore: quãuis ergo prius videamus aliquod corpus quod antea non videramus, atq; inde incipiat imago eius eſſe in ſpiritu noſtro, quo illud cũ abſens fuerit recordemur: tamen eandẽ eius imaginẽ non corpus in ſpiritu, ſed ipſe ſpiritus in ſeipſo facit ceteritate mirabili, quæ ineffabiliter longẽ eſt à corporis tarditate: cuius imago mox vt oculis viſum fuerit in ſpiritu videtis nullius puncti tẽporis interpoſitione formatur. Itemq; in auditu, niſi auribus perceptæ vocis imaginẽ continuò ſpiritus in ſeipſo formaret ac memoria retineret, ignoraretur ſecũda ſyllabã vtrũ ſecũda eſſet, cũ iam prima vtiq; nulla eſſet, quæ percuffa aure ¶ trãſiret: ac ſic omnis locutionis vſus, omnis cãtãdi ſuauias, omnis poſtremo in actib; noſtris corporalis motus dilapſus occideret, neq; vllũ progreſſum nanciſceretur, ſi trãfactos corporis motus memoriter ſpiritus non teneret, quibus cõſequentes in agendo connecteret. Quos vtiq; nõ tenet, niſi imaginaliter à ſe factos in ſe. Iplarum etiam futurarum motionũ imagines præueniunt ſines actuum noſtrorum: quid enim agimus p corpus quòd non cogitando præoccupauerit ſpiritus, omniumq; viſibilitum operum ſimilitudines in ſeipſo primitus viderit, & quodammodo diſpoſuerit?

QVÆ ſpiritales corporaliũ ſimilitudines in animo noſtro, quem admodum innoſceant ſpiritibus etiã im mundis, vel quid obſtaculi patiatur anima noſtra ex iſto terreno corpore, vt eas inuicem in noſtro ſpiritu videre nequeam; , inuenire & explicare difficile eſt. Certiſſimis tamen iudiciis apud nos conſtitit enunciãtas à dæmonibus cogitationes hominum, qui tamen ſi virtutũ internam ſpeciẽ poſſent in hominibus cernere, nõ tentarẽt: ſicut illã in Job nobilem ac mirabilem patientiam proculdubioſi poſſet diabolus cernere, nõllet à tentato vtiq; ſuperari. Cæterum alicubi longẽ iã facta quod nunciant, quæ poſt aliquot dies vera eſſe firmantur, nõ eſt mirandum. Poſſunt enim hoc efficere, non ſolũ acrimonia cernendi etiam corporali incõparabiliter præſtãtor quã noſtra eſt, ſed etiam iſtorum corporum longẽ vtiq; ſubtiliorum mira velocitate. Comperimus etiam in domo conſtitutũ patientem ſpiritu immundum, dicere ſolere quando ad cum Auguſt. to. 3.

venire cœpiſſet ex duodecim miſtrib; præſbyter, & per omnia loca itineris vbi eſſet, & quã propinquaret, & quando ingrederetur & fundum & domum & cubiculum, donec in conſpectu eius aſtaret. Quæ omnia etiã non oculis patiens ille cernebat, tamen niſi aliquo modo cerneret, non tam veraciter enunciaret. Erat autem iſte febriens, & tanquam in phrenesi iſta dicebat. Et forte reuera phreneticus erat, ſed propter iſtã dẽmonium pati putabatur. Nullum refectionis cibũ accipiebat à ſuis, ſed à ſolo præſbytero. Reſiſtebat etiã ſuis violẽter ¶ quã valebat, ſolo præſbytero veniente qui eſcebat, illi tantũ ſubditus erat, & ſubditẽ reſpondebat. Nec tamẽ eidẽ ſaltẽ præſbytero illa ceſſit mentis alienatio ſive dæmonium, niſi cũ ſanus eſſet à febribus, ſicut phrenetici ſanari ſolent, nec aliquãdo poſtea tale aliquid paſſus eſt. Nouimus etiã ſine dubitatione phreneticum futuram mortem cuiuſdam feminæ præ dixiſſe, non ſanẽ ſpeciẽ diuinandi, ſed tanquam factũ ac præteritum recolentem. Nam cũ eius apud eam commemoratio fieret, mortua eſt, inquit, ego eam vidi eſſe ferri, hæc cũ eius corpore tranſierũt, cum illa incolumis viueret. Poſt paucos autem dies repente deſunãta & per eum locum elata eſt, quã ille prædixerat. Fuit tũc apud nos puer, qui in exordio pubertatis dolo rem acerrimum genitiliũ patiebatur, medicis nequaquam valentibus quid illud eſſet agnoſcere, niſi quod neruus ipſe introrſum recõditus erat: ita vt nec præciſo præputio quod immoderata longitudine propẽdebat, apparere potuerit, ſed poſtea vix eſſet inuẽtus. Humor autẽ viſcoſus & acer exudãs teſtes & inguina vrebatur. Sed acutũ dolorẽ non continuũ patiebatur, & cũ patiebatur, eiulabat vehementer cum iactatione mẽbrorum mête ſaniſſima, ſicut in cruciatibus corporalũ dolorum fieri ſolet. Deinde inter voces ſuas abripiebat ab omnibus ſenſibus, & iacebat patentibus oculis neminem circũſtantium vidẽs, ad nullam veſtigationẽ ſe mouens. Poſt aliquantũ euigilans, nec iam dolens, quæ viderat indicabat. Tum interpoſitis paucis dieb; eadem patiebatur. In omnibus ſanẽ vel penẽ omnibus viſionibus ſuis, duos ſe dicebat videre, vnũ prouẽtioris ætatis, alterũ puerũ, à quibus ei dicebantur vel demonſtrabantur quæ ſe audiſſe & vidifſe narrabat. Vidit quodam die chorũ piorum pſallentium, kãtãtiũ in luce mirabili, & impiorum in tenebris diuerſas & atrociffimas pœnas illis ducentibus & oſtendẽtib; , felicitatis aliorum, aliorumq; infelicitatis meritum inſinuantibus. Hoc autẽ vidit die Dominico paſchæ, cũ per totam quadrageſimã nihil doluiſſet, ¶ qui vix interuallo tridui antea ¶ patiebatur. Viderat autem in ipſo ingreſſu quadrageſimẽ illos promittẽtes ſibi quòd per quadraginta dies nullum ſenſurũ eſſet dolorẽ, poſtea ipſi ei dederunt tanquam medicinale cõſiliũ, vt ei præputij longitudo præcideretur, quo factõ diũ nõ doluit. Cũ verò iterum ſimiliter doleret, & ſimilia videre cœpiſſet, accepit ab eis rurfus cõſiliũ, vt in mare pubetenus intraret, ac poſt aliquantã morã inde diſcederet, promittentibus ſanẽ quòd iam deinceps vehementẽ illum dolorẽ non eſſet paſſurus, ſed folius illius viſcoſi humoris moleſtiam, atque ita ſecutum eſt. Nec vnquam talem aliquam poſtea paſſus eſt auerſionem mentis à ſenſibus, nec tale aliquid vidit ¶ quale antea cũ in mediis doloribus & horrendis vocibus repẽtẽ obmutẽſcens abriperebatur. Poſtea tamẽ medicis cætera curãtib; & ſanantibus non permanſit in propoſito ſanãtatis. ISTARVM viſionum & diuinationõnum cauſas & modos veſtigare ſi quis poteſt certõ que comprehendere, cum magis audire vellem quã de me expectari vt ipſe diſſeram. Quid tamen putem S iij

al. quædam.

Phrenetici.

Puer ægro-tans.

al. cui.

al. parabol.

al. niſi.

Cauſæ viſionum. CAP. XVII.

ita vt nec docti me tanquam confirmantem derideant, nec indocti tanquam docentem accipiant, sed vtrique discipulantur & quarentem potius quam scientem, non occultabo. Ego vifa ista omnia visis comparo somniantium. Sicut enim aliquando & hæc falsa, aliquando autem vera sunt, aliquando perturbata, aliquando trā quilla, ipsa autem vera aliquando futuris omnino similia, vel apertè dicta, aliquando obscuris significationibus & quasi figuratis locutionibus prænuñciata: sic etiam illa omnia. Sed amant homines inexperta mirari, & causas insolitorum querere, cum quotidiana plerūque talia sæpe etiam latentioris originis nosse non curent. Nam quemadmodū in vocibus, hoc est signis quibus loquendo vitamur, audito verbo inuicem, quæritur primo quid sit hoc, & quid significet: quo cognito deinde quæritur vnde ita dictum sit, cum tam multa sine cura nesciant, quæ in vfu sermonis habent, vnde ita sint dicta: sic cum aliquid in sinuatum in rebus acciderit, siue corporalibus, siue spiritualibus, causas rationemque solliciti inquirunt, & sibi reddi à doctoribus flagitant. Soleo autem cum me quisque interrogat, verbi gratia, quid sit cautus, & respōdeo, prudens vel acutus, nec ei sufficit, sed pergunt quærendo de dictis sit cautus, vicissim referre & quærendo de dictis sit acutus, quod nihilominus vtrique ignorabat, sed quia vfitatum nomen erat, patienter eius originem nesciebat. Quod autem nouum insonuit auribus, parum putat nosse quid significando valeat, nisi etiam vnde dicatur exquirat. Quisquis ergo ex me quærit vnde vifa corporalibus similia in ecclasi apparcant, quæ rarè accidit animæ: vicissim quæro, vnde appareat dormientibus quæ quotidie scit anima, & nemo istud multū curat inquirere. Quasi verò ideo minus mira sit talium natura visorum, quia quotidiana est: aut ideo minus curanda, quia omnium est: aut si rectè faciunt qui ista non quæritur [non] rectius fecerint si nec in illa curiosi sint. Ego verò multo amplius admiro, multoque maxime estupescō quanta celeritate ac facilitate in se anima fabricet imagines corporum, quæ per corporis oculos viderit, quam somniantium vel etiam in ecclasi visiones. Quæcumque tamē illa natura visorum est, proculdubio corpus non est. Hoc nosse cui non sufficit vnde etiā existat, inquirat ab aliis, me ignorare cōfiteor. **ILLVD** planè explorū experimentis colligi datur, sicut corporum pallos, tubor, tremor, vel etiā morbus aliquando à corpore habet causas, aliquando ab anima. A corpore quidem, cum vel humor suffunditur, vel cibus vel aliquid aliud corpori iniectū extrinsecus, Ab anima verò cum vel timore turbatur, vel pudore confunditur, vel irascitur, vel amat, vel si quod eiusmodi, nec immerito, si id quod amat & regit etiam cum vehemētius mouetur, vehemētius exagitat: ita & ipsi anima vt in ea vifa pergat quæ non ei per sensus corporis nunciatur, sed per incorporalem substantiam, & ita pergat vt non discernat vtrum corpora sint an similitudines corporum, aliquando à corpore accidit, aliquando à spiritu. Et à corpore quidem: siue naturali vicissitudine, vt sunt vifa somniantium, dormire quippe à corpore est homini: siue aliqua mala valetudine sensibus perturbatis, vt cum à phreneticis simul & corpora videntur, & vifa similia corporibus tūquam & ipsa præ oculis asint: aut penitus interclusis, sicut sæpe malè affecti morbo aliquo ingrauescēte, præ sente corpore diu absētes, deiciā de hominibus redditi, multa se vidisse dixerūt. A spiritu verò cum omnino sano atque integro corpore in alienationē rapiuntur: siue ita vt & per sensus corporis corpora videant, & in spiritu quædam similia quæ à corporibus non discernant: siue penitus auertantur à sensibus corporis, & nihil per eos omnino sentiunt, illa spiritali visione

habitent in similitudinibus corporū. Sed cum malus in hæc arripit spiritus aut demoniacos facit, aut arreptitios, aut falsos prophetas: cum autem bonus, fideles mysteria loquentes, aut accedente etiam intelligentia veros prophetas, aut ad tempus quod per eos oportet ostendi, videntes atque narrantes. **SE D** cum à corpore causa est vt talia vifa cernantur, non ea corpus exhibet, neque enim habet eam vim vt formet aliquid spiritale: sed sopito aut perturbato, aut etiam intercluso itinere intentionis à cerebro, quā dirigitur sentiendi motus, anima ipsa quæ motu proprio cessare ab hoc opere non potest, quia per corpus non sinitur, vel non planè sinitur corporalia sentire, vel ad corporalia vi suæ intentionis dirigere, spiritu corporalium similitudines agit, aut intuetur obiectas. Et siquidē eas ipsa agit, phantasmata sunt, si autē obiectas intuetur, ostensiones sunt: denique cum oculi dolent vel extincti sunt, quia non est causa in sede cerebri, vnde ipsa dirigitur intentio sentiendi, tamen sunt huiusmodi visiones, quauis cernendis corporalibus obstaculū existat à corpore. Magis enim cæci aliquid dormientes quam vigilantes vidēt. Dormientibus quippe in cerebro consopitur via sentiendi quæ intentionem ad oculos ducit, ideoque ipsa intentio in aliud auersa cernit vifa somniorum tanquam species corporales asint, vt sibi dormiēs vigilare videatur, & non similia corporibus, sed ipsa corpora intueri se putet: cum autem vigilat cæci, ducitur per illa itinera intentionis cernendi, quæ cum ad loca venerit oculorum: non exierit foras, sed ibi remanet, vt vigilare se sentiāt potiusque esse in tenebris vigilādo etiam per diē, quam in dormiēdo, siue per diē siue noctem. Nam & qui cæci non sunt, plerique patētibus oculis dormiunt nihil per eos videntes, sed non ideo nihil videntes cum spiritu cernant vifa somniorum. Si autē clausis oculis vigilant, neque dormientiū præsto sunt visionibus neque vigilantiū. Tantum tamen valet, quod vsque ad oculos eorum nec sopita nec perturbata nec interclusa peruenit à cerebro via sentiendi, & animæ intentionem vsque ad ipsas quauis clausas fores corporis ducit, vt cogitetur quidem imagines corporum, sed nullo modo pro eis habeantur corporibus, quæ per oculos sentiuntur. Tantum inter est vbi fiat impedimentum sentiendi corporalia cum sit in corpore. Si enim non sit nisi in ipsis aditibus & quasi ianuis sensuum velut in oculis in auribus, cæterisque sensibus corporalibus, sola impeditur perceptio corporaliū: non autem animæ intentio in aliud sic auertitur, vt pro corporalibus habeat imagines corporū. Si autem causa est intus in cerebro vnde dirigitur via ad ea quæ foris sunt sentiēda, ipsius intentionis vasa sopiuntur, vel turbantur, vel intercluduntur, quibus nititur anima in ea quæ foris sunt intuenda vel sentiēda. Quem visum quoniam non amittit, tanta expressione format similia, vt imagines corporaliū à corporalibus discernere non valēs, vtrum in illis an in istis sit nesciat: & cum scit, lōgè alio modo sciat quam dum in cogitādo versantur, dum occurrūt similitudines corporū. Qui modus nisi ab expertis capi vtrūque non potest. Hinc enim erat quod me dormiēs in somnis videre sciebam: nec tamen illas corporalium rerum similitudines quas videbam, sic ab ipsis corporalibus discernēbam, quemadmodum eas cogitantes etiam clausis oculis vel in tenebris cōstituti discernere soleamus. Tantū valet ipsa animi intentio vtrum perducatur vsque ad sensus licet clausos, an in ipso cerebro, vnde in hæc nititur, aliqua causa existēte in aliud auertatur, quauis aliquando se nouerit non corpora, sed corporum similitudines cernere, vel minus erudita etiam ipsa esse corpora existimās, sentiat se non ea corpore, sed spiritu videre, lōgè sit tamen ab affectuione

Diuersitas visionum. CAP. XV. 22.

al. nov.

Causa visio num diuersa. CAP. XV. 22.

al. affollet. al. spiritum. Ionel. a. g. 28.

Matth. 1. d. 20. & 2. c. 13. Oculis in- fectis & casu factæ diuinationes.

Ioan. 11. g. 15.

al. fur.

qua suo corpori presentatur: vnde se non videt & carceri- gulari, cum similitudines corporū cogitatas à corpore bus quæ videre non possūt certa notione discernunt. **CV M** autem sano corpore, nec somno sensibus consopitis, aliquo occulto opere spiritali in ea vifa quæ similia sunt corporalibus anima rapitur: non quia modus diuersus est, ideo est etiam diuersa natura visorum, cum & in illis causis quæ de corpore existit, sit vtrique differentia & aliquando à contrario. Nam phrenetici non dormiēdo potius perturbatas habent sentiendi vias in capite, vt talia videant qualia somniantes vidēt, quorum dormiēdo auertitur intentio à sensu vigilandi, & in ea videnda conuertitur. Cum ergo illud fiat non dormiēdo, hoc autem dormiēdo, non tamen ea quæ videntur ex alio genere sunt quam ex natura spiritus, de quo vel in quo sunt similitudines corporum. Ita quauis diuersa sit causa intentionis alienatæ, quando sano corpore vigilantis occulta quadam vi spiritali anima rapitur, vt vice corporū expressas corporalium rerum similitudines in spiritu videat, eadem tamē est natura visorum. Neque enim dici potest, cum causa in corpore est, tunc animam sine vlla præfensione futurorū ex se ipsa versare imagines corporum, sicut etiam cogitādo eas solet. Cum verò in ea vidēda spiritus assumitur, diuinitus hæc demonstrari: quādoquidem apertè scriptura dicit. Effundam de spiritu meo super omnē carnē, & iuuenes vifa videbūt, & senes somnia somniant, diuinæ operationi vt vtrūque tribuens. Et angelus Domini apparuit Ioseph in somnis dicēs, Noli timere accipere Mariam coniugē tuā. Et iterum, Tolle puerū & vadē in Ægyptum. **ITA QV E** bono quidem spiritu assumi spiritū hominis ad has vidēdas imagines, nisi aliquid significet non puto. Cum verò in corpore causa est vt in eas expressus intueas humanas intēdatur spiritus, non semper aliquid significare credendū est: sed tunc significat eum inspirantur à demonstrante spiritu, siue dormienti, siue aliquid aliud ex corpore, vt à carnis sensibus alienaretur patētī. Vigilantibus etiā neque vilo morbo afflictis nec furore ex agitatibus, occulto quodā instinctu ingestas esse cogitationes quas promēdo diuinarēt, non solum aliud agentes, sicut Caiphas pontifex prophetauit, cum eius intentio non haberet voluntatem prophetandi, verum etiā id suscipientes, vt diuinandi modo aliqui dicerent, nouimus: Nam quidam iuuenes iocando vt falleret vbi peregrini iter agebāt, mathematicos se esse suserūt, ignorantes omnino vtrum duodecim signa dicerentur. Qui cum hospitem suum mirari cernerēt quæ dicebant, attestati esse verissimā, audacius in plura progressi sunt. At ille attestans, ad oia mirabatur. Postremò ab eis de filij salute quæsiuit, quem diu absentem desiderabat, & quod inopinatè tardaret, ne quid ei accidisset sollicitus erat. At illi non curantes quid post eorum abscessum veri cognoscere- tur, dum tamen in præsentia lætum hominem redderent, mox profecturi respondebant saluum ac propinquantem, & eo ipso die quo hæc loquebantur, esse vēturum: neque enim metuebant, ne cum dies peractus esset, eos ille redarguendos post die sequeretur: Quid multa? Dum iam abire disponerēt, ecce subito adhuc eis illic positus venit. Item alius ante symphonicū saltabat, vbi erant multa idola per quamdam Paganorum solennitatem, non aliquo spiritu arreptus, sed imitatione ludicra arreptitios æmulatus scientibus, circumstantibus & spectantibus. Moris enim erat vt ante prandium peractis sacrificiis agitatibusque phantasticis, si qui adolecētēs post prandium vellent eo more ludere, nullus prohiberet. Ille ergo inter saltandum factū sibi silentio, iocundas, & ridente multitudine circumseptus, ea

nocte quæ impendebat, in ea silua, quæ iuxta erat, hominem à leone interemptum iri, ad cuius cadauer spectandum, illucescente die confluxuram turbam, & illi solennitatis locum deserturam, prædixit. Et factū est cum satis cunctis qui aderant in omnibus eius motibus clariffet, hoc eum ludendo & iocando nusquam perturbata vel alienata mente dixisse: ipso etiam tūto amplius mirante quod accidit, quanto magis nosset quod id animo atque ore protulerit. Quoniam modo hæc vifa in spiritum hominis veniant: vtrū ibi primitus formantur, an formata ingerantur, & quadam cōiunctiōne cernantur, vt sic hominibus angeli ostendant cogitationes suas, & corporalium rerū similitudines, quas in suo spiritu futurorum cognitione præformant, quæ admodum & ipsi nostras cogitationes, non vtrique oculis, quia non corpore, sed spiritu vident verum hoc interfit, quod illi nostras, etiam si nolimus, nouerunt: nos autem ipsorum, nisi ostendantur, nosse non possumus: quia sic eas, vt opinor, habent in potestate occultare spiritalibus modis, quemadmodum nos quibusdā interioribus obstaculis, nostra corpora ne aliorum oculis videantur, abscondimus: & quid fiat in spiritu nostro, vt aliquando cernantur tantum modo significantes imagines, & vtrum aliquid significet ignoretur: aliquando autem aliquid significare sentiatur, sed quid significant nesciatur: aliquando verò tanquam pleniore demonstratione anima humana & spiritu ipsas & mēte quid significant videat, & scire difficillimum est, & si ita sciamus, differere atque explicare operosissimū est. **QV O D** autem nūc insinuare satis arbitror, certum est esse spiritalem quādam naturam in nobis, vbi corporalium rerum formantur similitudines: siue cum aliquod corpus sensu corporis tangimus, & continuo formatur eius similitudo in spiritu, memoriaque recordatur: siue cum absentia corpora iam nota cogitamus vt ex eis formetur quidam spiritalis aspectus, quæ iam erāt in spiritu & antequam ea cogitarem: siue cum eorū corporum, quæ non nouimus, sed tamen esse non dubitamus, similitudines, non ita vt sunt illa, sed vt occurrūt intuemur: siue cum alia, quæ vel non sunt, vel esse nesciuntur, pro arbitrio vel opinatione cogitamus: siue neque id agentibus, neque volentibus nobis variæ formæ corporalium similitudinū versantur in animo: siue cum aliquid corporaliter acturi, ea ipsa disponim⁹ quæ in illa actione futura sunt, & omnia cogitatione antecēdimus: siue iam in ipso actu, vel cum loquimur, vel cum facimus, omnes corporales mot⁹ vt exeri possint præueniuntur similitudinibus suis intus in spiritu: neque enim vlla vel breuissima syllaba in ordine suo nisi prospecta sonuisset: siue cum à dormientibus somnia videntur, vel nihil vel aliquid significatia: siue cum valetudine corporali turbatis intrinsecus itinētib⁹ sentiendi, imagines corporū spirit⁹ veris corporib⁹ ita misceat, vt internosci vel vix possint, vel omnino non possint: & aut significant aliquid, aut sine vlla significatione oboriuntur: siue profus ingrauescente aliquo morbo vel dolore corporis, & intercludēte intus vias quibus animæ, vt per carnē sentiret, exerebatur ac nitebatur intentio, altius quam somno absentato spiritu, corporalium rerum existunt, aut monstrantur imagines, vel significantes aliquid vel sine vlla significatione apparentes: siue nulla ex corpore causa existente, sed assumente atque rapiente aliquo spiritu tollitur anima in huiusmodi vidēdas similitudines corporum, miscēs eis vifa corporalia, cum simul etiā corporis sensibus videntur: siue ita spiritu assumente alienatur ab omni corporis sensu, & auertitur, vt solis similitudinibus corporū spiritali visione teneatur, vbi nescio vtrū possint aliqua nihil signifi-

Formatio- nes similitu- dinum in a- nimo. CAP. XV. 22. & 11.

Omnes o- mittit nos.

Vnde nasci- tur visio- nes. CAP. XV. 22.

malis & intellectualis ad eius imaginē facta, quæ cum conatur lumē illud intueri, palpitat infirmitate, & minus valet. Inde est tamen quicquid intelligit sicut valet. Cum ergo illuc rapitur, & à carnalibus subtracta sensibus, illi visioni expressius præsentatur non spatiis localibus, sed modo quodam suo, etiam supra se videt illud, quo adiuta videt quicquid etiam se intelligēdo videt. Si autem queritur cum anima de corpore exierit, utrum ad aliqua loca corporalia feratur, an ad incorporalia corporalibus similia: an verò nec ad ipsa, sed ad illud quod & corporibus & similitudinibus corporum est excellentius: citò quidem responderim, ad corporalia loca eam vel nō ferri, nisi cum aliquo corpore, vel nō localiter ferri. Tā vtrū habeat aliquod corpus, cum de hoc corpore exierit, ostendat q̄ potest, ego autē non puto: spirituale enim arbitror esse, nō corporalem. Ad spiritalia verò pro meritis fertur, aut ad loca pœnalia similia corporibus. Qualia sepe demonstrata sunt iis qui rapti sunt à corporis sensibus, & mortuis similes iacuerunt, & infernales pœnas viderunt, cum & ipsi in seipulis gererent quādā similitudinē corporis sui, per quā possent ad illa ferri, & talia similitudinib⁹ sensuū experiri. Neq; enim video cur habeat anima similitudinē corporis sui, cum iacente sine sensu ipso corpore, nō dum tamen penitus mortuo, videt talia, qualia multi ex illa subductione viuis redditi narrauerūt, & nō habeat cum perfecta morte penitus de corpore exierit. Aut ergo ad illa fertur pœnalia, aut ad alia itidē similia corporalibus, nec tamen pœnarum, sed quietis atq; gaudiorum. Neq; enim rectē dici potest, vel illas falsas esse pœnas, vel illā falsam requiē atque lētitiam: tunc enim hæc falsa sunt, quādo p̄ opinionis errorē alia p̄ aliis putātur. Nam Petrus non solum cum discū illū videbat, & in eo nō similitudines corporū, sed corpora putabat, in hoc vtiq; fallebatur: verum etiā cum alio tempore ab angelo solutus, ē vinculis ibat in corpore ambulans, & præsentatus corporalibus formis, & putabat se visum videre, nihilominus fallebatur: nā & illæ in discō erant spiritalia formæ corporalibus similes: & ista corporalis expressio soluta de vinculis, propter miraculum spiritali similis erat. Fallebatur autem anima in vtrūq; nō nisi cum alia pro aliis approbaret. Quamuis ergo nō sint corporalia, sed similia corporalibus, quibus animæ corporibus exuræ afficiuntur, seu bene seu male, cum ipsæ corporibus suis similes, sibi met̄ appareant: sunt tamē & vera lætitia & vera molestia facta de substantia spiritali: nā & in somnis magni interest vtrū in lætis an tristibus simus. Vnde quidam in rebus quas cōcupierant cōstituti, se euigilasse doluerunt: & rursus grauib⁹ terroribus atq; cruciati bus exagitati atq; vexati, cum expergefacti essent, dormire timuerunt, ne in eadē mala reuocarentur. Et vtiq; dubitandū non est, quod expressiora sint illa quæ inferna dicuntur, atq; ob hoc vehemētius sentiantur. Nam & qui subtracti sunt sensibus corporis, minus quidem quā si omnimodo inorerētur, sed tamē ampli⁹ quā si dormirent, expressiora se vidisse narrauerunt, quā si somnia narrauissent. Est ergo prorsus inferorum substantia, sed eam spiritalē arbitror esse, nō corporalē. Ne c̄ audiendi sunt qui affirmant inferos in hac vita explicari, nec esse post mortem. Viderint enim quemadmodū poetica figmenta interpretentur, nos ab auctoritate diuinarum Scripturarum, quibus solis de hac re fides habenda est, recedere non debemus. Quamquam possimus ostendere illorum quoque sapientes de inferorum substantia minimē dubitasse, quæ post hanc vitam excipit animas mortuorum. Vnde autem sub terris esse dicantur inferi, si corporalia loca non

sunt, aut vnde inferi appellantur, si sub terris nō iunt, meritò queritur. Animam verò non esse corpoream non me putare, sed planē scire, audeo profiteri: tamen habere posse similitudinem corporis, & corporalium omnino membrorū quibus negat, potest negare animam esse quæ in somnis videt, vel se ambulare, vel sedere, vel hac atque illac se gressu aut etiam volatu ferri ac referri, quod sine quadam similitudine corporis non fit. Proinde si hanc similitudinem etiā apud inferos gerit, nō corporalē, sed corpori similem: ita etiam in locis videtur esse non corporalibus, sed corporalīū similibus, siue in requie, siue in doloribus. Quamquā & illud me nondū inuenisse confiteor, inferos appellatos, vbi iustorū animæ requiescūt. Et Christi quidem animā venisse vsque ad ea loca, in quibus peccatores cruciantur, vt eos solueret à tormentis, quos esse soluēdos occulta nobis sua iustitia iudicabat, nō immeritò creditur. Quomodo enim aliter accipiendū sit quod dictum est, Quem Deus suscitauit ex mortuis, solutis doloribus inferorū, quia nō poterat teneri ab eis: non video, nisi vt quorundā doloris apud inferos eū soluisse accipiamus, ea potestate qua Dominus est, cui omne genū flectitur, caelestīū, terrestriū, & inferorū, per quā potestate etiā illis doloribus quos soluit, non potuit teneri. Neq; enim Abraham, vel ille pauper in sinu ei⁹, hoc est, in secreto quietis eius, in dolorib⁹ erat, inter quorū requiē & illa inferni tormēta legimus magnum chaos firmatum: sed nec apud inferos esse dicti sunt. Contigit enim, inquit, mori inopē illū, & afferri ab angelis in sinū Abraham: mortuus est autē & diues, & sepultus est. Et cum apud inferos in tormētis esset, & cetera. Videmus itaq; inferorū mentionē non esse factā in requie pauperis, sed in supplicio diuitis. Illud etiā quod Iacob dicit ad filios suos, Deducetis senecturē meā cū tristitia ad inferos: videtur hoc magis timuisse, ne nimia tristitia sic perturbaretur, vt non ad requiē beatorū iret, sed ad inferos peccatorū. Neque enim paruum animæ malū est tristitia, cum etiā Apostolus cuidā tā sollicitē timuerit, ne maiore tristitia abforberetur. Proinde, vt dixi, nondum inueni, & adhuc quaero: nec mihi occurrit inferos alicubi in bono posuisse Scripturā duntaxat canonicā: non autem in bono accipiendum, sinū Abraham, & illam requiem, quo ab angelis pius pauper ablatu⁹ est, nescio vtrum quicum possit audire: & ideo quomodo eum apud inferos credamus esse, non video. VERVM hoc dum querimus, & aut inuenimus, aut non inuenimus, vget nos longitudo libri huius eū aliquādo cōcludere. Quapropter quoniā de paradiso sermonē institui⁹, propter illud quod Apostolus ait, scire se raptū hominem vsque in tertium cælū, nescire autē siue in corpore siue extra corpus, & quia raptus est in paradysum, & audiuit ineffabilia verba, quæ nō licet homini loqui: non temerē affirmamus, vtrum in tertio cælo sit paradysus, an etiam in tertium cælum, & inde rursus in paradysum raptus sit. Si enim propriē quidem est nemoiosus locus, translato autē verbo, omnis etiam spiritalis quasi regio, vbi animæ bene est, meritò paradysus dici potest non solū tertii cælum, quicquid illud est, q̄ profectò magnum sublimiterq; præclarum est, verum etiā in ipso homine lætitia quæ dā bonæ cōscientiæ paradysus est. Vnde & ecclesiā in sanctis temperanter & iustē & piē viuētib⁹ paradysus rectē dicitur, pollens affluentia gratiarum, castisq; delitiis: quandoquidem & in tribulationibus gloriatur de ipsa patientia plurimum gaudēs, quia secundum multitudinem dolorum in corde consolationes Dei iocūdant animam eius. Quanto magis ergo post hanc vitam

Animam esse incorpoream. 4. Senec. dist. 44. cap. cū autem. al. gressu. A d. 2. d. 14. Philippi. 1. 10. Sinus Abraham. Lucæ. 16. 23. Gen. 44. 29. 2. Cor. 2. b. 7. Paradysi vocabulum. CAPVT XXXIII. 2. Cor. 12. 2. 4. Tit. 2. c. 19. Eccl. 40. d. 28. Rom. 1. a. 5. Psal. 92. d. 19.

Anima corpore exuta, quod fertur. CAPVT XXXII.

A d. 10. b. 11.

A d. 11. b. 9.

De inferis questio. CAPVT XXXIII.

2. Retr. c. 24.

Lucæ. 16. c. 43.

id est.

Lucæ. 23. f. 43.

Sap. 7. d. 2. 4.

1. Cor. 12. 2. 8.

A d. 10. b. 11.

Ioan. 3. a. 5.

2. Cor. 12. a. 4.

Resurrectio corporum. CAPVT XXXV.

al. ipse.

etiam sinus ille Abraham paradysus dici potest, vbi iam nulla tentatio, vbi tanta requies post omnes dolores vite huius: Neq; enim & lux ibi non est propria quædam & sui generis, & profectò magna, quam diues ille de tormentis & tenebris inferorum, tam vtiq; de longinquo, cum magnum chaos esset in medio, sic tamen vidit vt ibi illum quondam contemptum pauperem agnosceret. Quæ si ita sunt, ideo sub terris dicuntur inferi vel creduntur, quia congruētē in spiritu per illas corporalium rerum similitudines sic demonstrantur, vt quoniam defunctorum animæ inferis dignæ, carnis amore peccauerant, hoc eis per illas corporalium rerum similitudines exhibeatur, quod ipsi carni mortuæ solet, vt sub terram recondatur. Denique inferi eo quod infra sint, Latine appellantur: sicut autem secundum corpus si ponderis sui ordinem teneant, inferiora sunt omnia grauiora, ita secundum spiritum inferiora sunt omnia tristiora: vnde & in Græca lingua origo nominis quo appellantur inferi, ex eo quod nihil suauit habeant, resonare perhibetur. Nec ipsi tamen rerum partē noster saluator mortuus pro nobis visitare contempsit, vt inde solueret quos esse soluēdos secundum diuinam secretamq; iustitiam ignorare non potuit. Quapropter animæ illius latronis cui dixit, hodie mecum eris in paradiso, non vtiq; inferos præstitit, vbi pœnæ sunt peccatorum: sed aut illam requiē sinus Abraham: non enim alicubi non est Christus, cum ipse sit sapientia Dei attingens vbiq; propter suam mundiciam: aut illum paradysum, siue in tertio cælo, siue vbiq; alibi, quod post tertium cælum est raptus Apostolus: si tamen non aliquid vnum est diuersis nominibus appellatum, vbi sunt animæ beatorum. Si ergo cælum primum rectē accipimus, hoc omne corporeum generali nomine quicquid est super aquas & terram: secundum autem in similitudine corporali quod spiritus cenitur, sicut illud vnde animalibus plenus in ecclasi Petro discus ille submissus est: tertium verò quod mente conspicitur, ita secreta & remota & omnino abrepta à sensibus carnis atque mundata, vt ea quæ in illo cælo sunt, & ipsam substantiam verbumq; Deum per quod facta sunt omnia in charitate Spiritus sancti ineffabiliter valeat videre & audire: non incongruenter arbitramur, & illuc esse Apostolum raptum, & ibi fortassis esse paradysum omnib⁹ meliorem, & si dici oportet paradysum paradysorum. Si enim animæ bonæ lætitia in rebus bonis est in omni creatura, quid ea lætitia præstātius quæ in verbo Dei est per quod facta sunt omnia? Sed si quem mouet, quid opus sit spiritibus defunctorum corpora sua in resurrectione recipere, si potest eis etiam sine corporibus summa illa beatitudo præberi: difficilius quidem questio est, quam vt perfectē possit hoc sermone finiri. Sed tamen minimē dubitandum est, & raptam hominis à carnis sensibus mentem, & post mortem ipsam, carne deposita, & transcendēs etiā similitudinibus corporalium, non sic videre posse incommutabilem substantiam, vt sancti angeli vident: siue alia latentiore causa, siue ideo, quia inest ei naturalis quidam appetitus corpus administrandi: quo appetitū retardatur quodammodo ne tota intentione pergat in illud summum cælum, quādiu non subest corpus, cuius administratione appetitus ille conquiescat. Porro autem si tale sit corpus cuius sit difficilis &

grauis administratio, sicut hæc caro quæ corrumpitur & aggrauat animā, de propagine transgressionis existens, multo magis aueritur mēs ab illa visione summi cæli: vnde necessariò abripienda erat ab eiusdem carnis sensibus, vt ei quomodo capere posset illud ostenderetur. Proinde cum hoc corpus iam non animalē, sed per futuram commutationem spirituale receperit angelis cōgruata: perfectum habebit naturæ suæ modum, obediens & imperat⁹, viuificata & viuificans, tam ineffabili facilitate, vt sit ei gorix quod sarcinæ fuit. Nimirum enim erunt & tunc ista tria genera visionum, sed nulla falsitate aliud pro alio approbabitur, nec in corporalibus, nec in spiritalibus visis: multo minus in intellectualibus, quibus ita præsentatis & perspicuis perficitur, vt longē minore euidētia nunc nobis adiaceant istæ species corporales quas sensu carnis attingimus, & eis multi ita sunt dediti, vt solas esse arbitrentur, & quicquid tale non est, putant omnino non esse. Sapientes autem ita sunt in his corporalibus visis, vt quamuis eis præsentia videantur, certiores sint tamen in illis quæ præter corporis speciem præterque corporis similitudinem intelligendo vtiq; perspicunt, quamuis ea non valeant ita mente conspiciere, vt hæc sensu corporis intuentur. Sancti verò angeli & his corporalibus iudicandis atque administrandis præsent, nec eis tāquam præsentioribus familiaris inclinantur: & eorū significatiuas similitudines in spiritu ita discernunt, & tanta potentia quodammodo tractant, vt eas possint etiam hominum spiritibus reuelādo miscere, & illam incommutabilem substantiā creatoris ita conspiciūt, vt visione atque amore & eam præponant omnibus, & secundum eam iudicēt de omnibus, & in eam dirigant vt agantur, & ex ea dirigant quicquid agunt. Denique quamuis abrepto Apostolo à carnis sensibus in tertium cælum & paradysum: hoc ipsum certē defuit ad plenam perfectamq; cognitionem rerum, quæ angelis inest, quod siue in corpore siue extra corpus esset, nesciebat. Hoc vtiq; cum receperis corporibus in resurrectione mortuorum corruptibile hoc induetur incorruptione, & mortale hoc induetur immortalitate. Omnia enim euidētia erunt sine vlla falsitate, sine vlla ignorantia suis ordinibus distributa, & corporalia & spiritalia & intellectualia in natura integra & beatitate perfecta. Scio quidem nonnullos eorum, qui Scripturas sanctas ante nos in fide catholica tractasse laudantur, etiā sic exposuisse quod ait Apostolus, tertium cælum, vt corporalis & animalis & spiritalis hominis hic differentias accipi vellent, atque ad illud incorporearum rerum genus excellenti euidētia contemplandum esse Apostolum raptum: quod genus etiam in hac vita spirituales homines præ ceteris rebus diligunt, eoque perfrui concupiscunt. Ego autem cur maluerim spirituale & intellectuale dicere, quod illi fortasse animale & spirituale dixerunt, vt earundem rerum alia tantummodo nomina ponerem, iam in primis huius libri partibus me differuisse suffecerit. Quæ si ritē pro modulo nostro disputauimus, aut spiritalis lector hæc approbabit, aut etiam vt sit spiritalis, adiuuante Spiritu sancto aliquid ex ista lectione proficiet. Sed iam vniuersum hoc opus, quod duodecim voluminibus continetur, isto tandem sine concludimus.

3. P. 6. c. 15. Beatitudinē vni post mortem. CAPVT XXXVI.

al. vt in eam dirigantur & agantur. 2. Cor. 12. a. 4.

1. Cor. 15. g. 3.

Sententia quorundam de tertio cælo. CAPVT XXXVII.

DIVI AVRELI AVGVSTINI LIBER DE AGONE CHRISTIANO.

Capitulum 3. ex libro 2. retrahationum.

Iber de agone Christiano fratribus in eloquio Latino in eruditio humili sermone cōscriptus est, fidei regulam continens, & praecepta viuendi. In quo illud quod positū est:

Nec eos audiamus, qui carnis resurrectionem futurā negant, & commemorant quod ait apostolus Paulus Caro & sanguis regnum Dei nō possidebunt, non intelligentes quod ipse dicit Apostolus, Oportet corrumpibile hoc inducere in corruptionem, & mortale hoc inducere immortalitatem. Cū enim hoc factū fuerit, iam non erit caro & sanguis, sed caeleste corpus: nō sic accipiendum est, quasi carnis nō sit futura substantia, sed carnis & sanguinis nomine ipsam corruptionem carnis & sanguinis intelligendus est. Apostolus nuncupasse, quae vtiq; in regno illo non erit, vbi caro incorruptibilis erit. Quamuis & aliter possit intelligi, vt carne & sanguinem opera carnis & sanguinis dixisse accipiamus Apostolum, & eos regnū Dei non possessuros, qui perseveranter ista dilexerint. Hic liber sic incipit:

CORONA victoriae non promittitur nisi certantibus. In diuinis autem Scripturis assidue inuenimus promitti nobis coronam si vicerimus. Sed ne lōgum sit multa commemorare, apud apostolum Paulū manifestissime legitur: Opus perfecit, cursum consummaui, fidem seruauī, iam superest mihi corona iustitiae. Debemus ergo cognoscere quis sit ille aduersarius, quem si vicerimus coronabimur. Ipse est enī quem Dominus noster prior vicit, vt etiam nos in illo permanentes vincamus per ipsum. Et Dei quidem virtus atque sapientia, & verbum per quod facta sunt omnia, qui filius Dei vnicus est, super omnem creaturam semper incommutabilis manet. Et quoniam sub illo est etiam creatura quae nō peccauit, quāto magis sub illo est omnis creatura peccatrix? Ergo quoniam sub illo sunt omnes praeruaricatores angeli, quorum diabolus omnes praeruaricatores angeli, quorum diabolus princeps est. Sed quia naturā nostrā deceperat, dignatus est vnigenitus Dei filius ipsam naturam nostram suscipere, vt de ipsa diabolus vinceretur, & quem semper ipse sub se habet, etiā sub nobis eum esse faceret: ipsum & significat dicens: Princeps huius mundi missus est foras. Non quia extra mūdū missus est, quomodo quidā haeretici putant, sed foras ab animis eorum qui cohaerent verbo Dei, & non diligunt mundum, cuius ille princeps est, quia dominatur eis qui diligunt temporalia bona quae hoc visibili mundo continentur: nō quia ipse Dominus est huius mundi, sed princeps cupiditatum earum quibus concupiscitur omne quod transiit, vt ei subiaceant qui negligunt aeternum Deum, & diligunt instabilia & mutabilia. Radix enim est omnium malorum cupiditas, quam quidam appetētes à fide errauerunt, & inseruerunt se doloribus multis. Per hanc cupiditatem regnat in homine diabolus & cor eius tenet. Tales sunt omnes qui diligunt istū mundum. Mittitur autem diabolus foras, quando ex toto corde huic mūdo renūciatur. Sic enim renūciatur diabolo, q. princeps est huius mūdi, cū renūciatur corruptelis & pōpis & angelis eius. Ideo q. ipse Dominus iam triūphantem naturā hominis portans, Scitote, inquit, quia ego

A vicium mundum. **M**ULTI autem dicunt quomodo possumus vincere diabolum quem non videmus? Sed habemus magistrū q. nobis demonstrare dignatus est, quomodo à nobis inuisibiles hostes vincantur. De illo enim dicit Apostolus, Exuens se carne principatus & potestates exemplauit fiducialiter triumphans eos in semetipso. Ibi ergo vincuntur inimicā nobis inuisibiles potestates, vbi vincuntur inuisibiles cupiditates. Et ideo qui in nobis ipsis vincimus temporalium rerū cupiditates, necesse est vt in nobis ipsis vincamus & illū, qui per ipsas cupiditates regnat in homine. Quando enim dicitur est diabolo, Terram manducabis: dictum est peccatori, Terra es, & in terram ibis. Datus est ergo in cibum diabolo peccator. Non sumus terra, si nolimus manducari à serpente. Sicut enim quod manducamus, in nostrum corpus conuertimus, vt cibus ipse secundum corpus hoc efficiatur quod nos sumus: sic malis moribus per nequitiam & superbiam & impietatem hoc efficitur quisque quod diabolus est, id est, similis eius: & subiicitur ei, sicut subiectum est nobis corpus nostrū. Et hoc est quod dicitur, manducari à serpente. Quisquis itaque timer illū ignē, qui paratus est diabolo & angelis eius, det operam triumphare de illo in semetipso. Eos enim qui foris nos oppugnant, intus vincimus vincendo concupiscentias per quas nobis dominatur. Et quos inuenerint sui similes, secum ad penas trahūt. Sic & apostolus dicit, quod in semetipso pugnet aduersus potestates exteriores. Ait enim: Non est nobis colluctatio aduersus carnē & sanguinē, sed aduersus principatus & potestates huius mundi, rectores harū tenebrarū, aduersus spiritalia nequitiae in caelestibus.

CAELVM enim dicitur, & iste aēr, vbi venti & nubes & procellae & turbines fiunt, sicut etiam Scriptura dicit in multis locis, Et intonauit de caelo Dominus: Et aues caeli & volatilia caeli: cū manifestum sit aues in aere volare. Et nos in consuetudine & cū aērem caeli appellamus: nam cū de sereno vel nubilo quærimus, aliquādo dicimus, Qualis est aēr: aliquādo, Quale est caelum? Hoc dixi, ne quis existimet ibi habitare mala dæmonia, vbi solē & lunam & stellas Deus ordinauit: quae mala dæmonia ideo Apostolus appellat spiritalia, quia etiam mali angeli in Scripturis spiritus appellātur. Ideo autē rectores harum tenebrarum eos dicit, quoniam peccatores homines tenebras appellat, quibus isti dominantur. Ideo & alio loco dicit: Fuiſtis enim aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino: quia ex peccatoribus iustificati erant. Non ergo arbitremur in summo caelo habitare diabolū cum angelis suis, vnde lapsū esse credimus. **S**ic enim errauerunt Manichei, qui dicunt ante mundi constitutionem fuisse gentem tenebrarum, quae contra Deum rebellauit, in quo bello credūt miserū omnipotentē Deum nō sibi aliter potuisse succurrere, nisi partē suam contra eam gentē mitteret. Cuius gentis principes, sicut illi dicunt, deo rauerunt partē Dei, & temperati sunt vt posset mūdus de illis fabricari. Sic dicunt Deum peruenisse ad victoriā cum magnis calamitatibus, & cruciatibus, & miseris membrorū suorum, quae membra dicunt esse cōmixta tenebrosis visceribus principū illorū, vt eos temperaret & à furore compescerent. Et non intelligūt tā sacrilegā esse suam sectā, vt credant omnipotentē Deū non per creaturam quā fecerit, sed per ipsam naturam

Quod v. camus diabolū vincendum concupiscentias. CAPVT I. I. Coloss. 2. 15. Gen. 3. c. 14. d. 19. al. corporis qualitates. Matth. 23. d. 44. Eph. 4. b. 12. Vocabulū caeli. CAP. III. Psal. 17. b. 14. Psal. 8. 9. Luc. 9. g. 58. al. b. m. Locus dæmonum. Eph. 6. b. 12. Eph. 6. b. 12. Somnia Manicheorum. CAPVT III. I. I.

Corona certantibus datur. CAPVT I. 1. 2. Tim. 2. a. 5. Apoc. 2. c. 10. 2. Tim. 4. b. 6. Aduersarius noster. Ioan. 16. d. 33. Apoc. 5. a. 5. 1. Cor. 1. d. 24. Ioan. 1. a. 3. Gen. 2. a. 4. al. significat. 2. Ioan. 7. c. 37. 1. Tim. 6. b. 10. Ioan. 11. c. 31. Ioan. 16. d. 33.

suā bellasse cū tenebris, quod nephās esse credere. Neque hoc solū, sed etiā illos qui vici sunt, factos esse meliores, quia furor eorū cōpressus est: Dei autē naturā, quae vici facta esse miserimā. Dicit etiā eā per ipsam cōmixtionē perdidisse intellectū & beatitudinē suā, & magnis erroribus & cladibus esse implicatā. Quā si aliquādo vel totā purgari dicerent, magnā tamē impietate contra omnipotentē Deū affirmarent, cuius partē crederet tanto tēpore in erroribus & pœnis esse iactatā sine aliquo peccati crimine. Nunc verō infelices audēt adhuc dicere, nec totā posse purgari: & ipsam partē quae purgari non poterit, proficere ad vincitū, vt inde inuoluatur, & illiget malitiae sepulchro: & sic ibi semper sit pars ipsa Dei misera, quae nihil peccauit, & affligatur in aeternū carcere tenebrarū. Hoc illi dicunt, vt simplices animas fallāt. Sed quis tā simplex est, vt ista non sentiat esse sacrilegā, quibus affirmant omnipotentē Deū necessitate oppressum esse, vt partē suā bonā & innocentē tantis cladibus obrundā, & tanta immunditia inquinandā daret, & non totā liberare posset: & quod liberare non poterat, aeternis vinculis colligaret? Quis ergo ista non execretur? Quis non intelligat impia esse & nephanda? Sed illi quādo capiūt homines, non ista prius dicunt: quae si dicerent, viderentur aut & fugerentur ab omnibus. Sed eligunt capitula de Scripturis, quae vniuersos homines non intelligūt, & per illa decipiunt animas imperitas, quærēdo vnde sit malū. Sicut in isto capitulo faciūt, quo ab Apostolo dictū est, Rectores harū tenebrarū, & spiritalia nequitiae in caelestibus. Quærūt enim deceptores illi, & interrogāt hominē Scripturas diuinas non intelligēt, vnde sint in celo rectores tenebrarū, vt cū respondere nō poterit, tradatur ab eis per curiositatem: quia omnis anima indocta curiosa est. Qui aut fidē catholicā bene didicit, & bonis moribus & vera pietate munitus est, quāuis eorum heresim nesciat, respōdet illis tamen. Nec enim decipi potest, qui tā nouit quid pertineat ad Christianā fidē (quae catholica dicitur) per orbē terrarū sparsam, & cōtra omnes impios, & peccatores, negligentēs autē sui, Domino gubernante secuta. **Q**UONIAM ergo dicebamus Apostolus Paulus dixisse habere nos colluctationē aduersus rectores harū tenebrarū, & spiritalia nequitiae in caelestibus: & probauimus etiā istū aērem terrae proximū caeli vocari, oportet credere aduersum diabolū & angelos eius nos dimicare, qui gaudēt perturbationibus nostris: nā & ipse Apostolus alio loco diabolū principē potestatis aēris huius appellat. Quamuis ille locus, vbi ait: Spiritalia nequitiae in caelestibus: possit & aliter intelligi, vt nō ipsos praeruaricatores angelos in caelestibus esse dixerit, sed nos potius, de quibus alio loco dicit: Conuersatio nostra in caelis est: vt & nos in caelestibus cōstituti, id est, in spiritalibus perceptis Dei ambulantes, dimicemus aduersus spiritalia nequitiae, quae nos inde conantur abstrahere. Magis ergo illud quærēdū est, quomodo aduersus eos, quos non videmus, pugnare possumus, & vincere, ne putent stulti aduersus aērem debere nos certare. **D**OCET itaque Apostolus ipse, dicens: Nō sic pugno quasi aērē cadens: sed castigo corpus meū, & in seruitutē redigo, ne forte aliis praedicans, ipse reprobos inueniam. Item dicit: Imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Qua in re intelligendum est, etiā ipsum Apostolū in semetipso triumphasse de potestatibus huius mūdi, sicut de Domino dixerat, cui se imitatorē profiteretur esse. Imitemur ergo & nos illū, sicut hortatur, & castigemus corpus nostrum, & in seruitutē redigamus, si mundum volumus vincere: quia per illicitas delectationes

suas & pompas, & perniciosam curiositatem nobis dominari potest hic mūdus, id est, ea quae in hoc mundo perniciose delectatione colligant amatores rerū temporalium, & diabolo atque angelis eius seruire cogunt. Quibus omnibus si renuinciamus, redigimus in seruitutē corpus nostrum. **S**ed ne quis forte hoc ipsum quærat, quomodo fiat vt corpus nostrū seruituti subiciamur: facile intelligi & fieri potest, si prius nos ipsos subiiciamus Deo bona voluntate, & charitate (synce-ranā omnis creatura, velit nolit, vni Deo & Domino suo subiecta est. Sed hoc admonemur, vt tota volūtate seruiamus Domino Deo nostro: quoniam iustus liberalliter seruit, iniustus autē cōpedit seruit. Omnes tamē diuinā prouidentiae seruiunt, sed alij obediunt tā quā filij, & faciūt cū ea quod bonū est: alij verō ligantur tā quā serui, & fit de illis quod iustus est. Ita Deus omnipotēs, Dominus vniuersae creaturae, qui fecit omnia, sicut scriptū est, bona valde, sic ea ordinauit, vt & de bonis & de malis beneficiat. Quod enim iuste fit, bene fit. Iuste autē sunt beati boni, & iuste mali pœnas patiūtur. Ergo & de bonis & de malis bene facit Deus, quoniam iuste omnia facit. Boni autē sunt, qui tota volūtate Deo seruiūt, mali autē necessitate seruiunt: nemo enim leges omnipotentis euadit. Sed aliud est facere quod lex iubet, aliud pari quod lex iubet. Quapropter boni secundū leges faciūt, mali secundū leges patiuntur. Nec [tenim] nos moueat, quod in hac vita secundum carnē, quā portā iusti, multa grauiā & aspera tolerāt: nihil enim mali patiūtur, quia tā possunt dicere quod ille vir spiritalis & exultat & praedicat apostolus Paulus, dicens: Gloriamur in tribulationibus, scientes quoniam tribulatio patientiae operatur, patientia probationē, probatio verō spem, spes autē nō confundit: quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritū sanctū qui datus est nobis. Si ergo in hac vita, vbi tanta tormenta sunt, possunt boni & iusti viri, cū talia patiūtur, non solū aequo animo tolerare, sed etiam charitate in Deo gloriari: quid cogitandū est de illa vita, quae nobis promittitur, vbi nullā de corpore molestiā sentimus? Quoniam nō ad hoc resurget corpus iustorū, ad quod resurget corpus impiorū, sicut scriptū est: Omnes resurgemus, sed nō omnes immutabimur. Et ne quisquā putet nō iustus immutationem istā promitti, sed potius iniustus, & eā existimet esse pœnalē, sentitur & dicit, Et mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Quicūque ergo mali sunt, sic ordinati sunt: quia & vnusquisque sibi, & omnes iniuste sibi nocēt. Hoc enim appetunt quod perniciosē diligunt, & quod eis facile auferri potest, & hoc sibi auferūt iniuste, quando se persequuntur. Et ideo cruciantur quibus auferuntur temporalia, quia diligunt ea: illi autē qui auferunt, gaudēt. Sed talis laetitia cæcitas est, & summa miseria: ipsa enim magis implicat animā, & ad maiora tormenta perducit. Nam gaudet & piscis, quādo hamū non videns, escā deuorat: sed cū piscator eū adducere cœperit, viscera eius torquentur primo, deinde ab omni laetitia sua per ipsam escam, de qua laetatus est, ad consumptionē debere nos certare. **D**OCET itaque Apostolus ipse, dicens: Nō sic pugno quasi aērē cadens: sed castigo corpus meū, & in seruitutē redigo, ne forte aliis praedicans, ipse reprobos inueniam. Item dicit: Imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Qua in re intelligendum est, etiā ipsum Apostolū in semetipso triumphasse de potestatibus huius mūdi, sicut de Domino dixerat, cui se imitatorē profiteretur esse. Imitemur ergo & nos illū, sicut hortatur, & castigemus corpus nostrum, & in seruitutē redigamus, si mundum volumus vincere: quia per illicitas delectationes

Illud spiritua nequitiae quomodo accipiendū. CAPVT V. Eph. 2. a. 2. Eph. 6. b. 12. Philip. 3. d. 20. In quo apostolus inuitus sit. CAP. VI. 1. Cor. 9. d. 26. 1. Cor. 11. a. 1. 2. Cor. 2. d. 14. Coloss. 2. c. 11. 1. Cor. 9. d. 26.

Omne creaturā seruire Deo. CAP. VII. Eph. 6. a. 7. 1. Reg. 12. d. 24. Gen. 1. d. 35. Omnes immutentur. al. exultant praedicat. Rom. 5. a. 5. 1. Cor. 11. g. 31. al. bonos

Omnis huiusmodi gubernatio...

Mat. 10. c. 29.

Mat. 6. d. 26. et quomodo. Mat. 10. c. 29.

1. Cor. 9. b. 9

si. miseris.

Hortatio ad diligendum Deum. Cap. 19. Matth. 25. b. 21. 1. Cor. 13. a. 6. Phil. 13. b. 9. 2. Cor. 1. d. 22. & 1. a. 5. Phil. 1. 3. Phil. 1. 3. 2. Phil. 2. 3.

Phil. 2. 1.

Fides. Cap. 19.

Phil. 33. b. 9.

Rom. 1. a. 2.

Ioan. 1. a. 3.

al. infirmis.

Liberum arbitrium.

al. deseruit.

Omnis omnia possit.

Philipp. 1. b. 17. & 2. a. 3. Sap. 1. a. 1.

Ioan. 1. b. 14.

officij, sed pro meritis malitiae stipendiantur. SED ut haec anima, quae habent voluntate nocedi & rationem cogitandi, sub diuinis legibus ordinatae sunt, ne aliquid iniustum quisque patiat: ita & omnia animalia & corporalia in genere suo & ordine suo diuinae prouidentiae legibus subdita administrantur. Ideo Dominus dicit: Nonne duo passeres asse uenit, & vnus eorum non cadit super terram sine uoluntate patris uestrae? Hoc enim dixit, uolens ostendere quicquid uilissimum homines putat, omnipotentia Domini gubernari. Sic enim & uolantia caeli ab eo pasci, & lilia agri ab eo uestiri, ueritas loquitur, quae capillos etiam nostros numeratos esse dicit. Sed quoniam multas animas rationales per se ipse Deus curat, siue in optimis & magnis angelis, siue in hominibus tota sibi uoluntate seruietibus, cetera uero per ipsos gubernat, uerissimè dici potuit etiam illud ab Apostolo: Non enim de bobus cura est Deo. In Scripturis enim sanctis Deus homines docet, quomodo cum hominibus agat, & ipsi Deo seruiant: quomodo autem agat cum pecoribus suis, ipsi sciunt: id est, quomodo salute peccatorum suorum gubernet usum & peritiam & ratione naturali, quae quidem omnia de magnis sui creatoris operibus acciperit. Qui ergo potest intelligere quomodo uniuersae creaturae conditor Deus gubernet eas per animas sanctas, quae mysteria eius sunt in caelis & in terris, quia & ipsae sanctae animae ab ipso factae sunt, & in eius creatura primatum tenent: qui ergo potest intelligere, intelligat, & intret in gaudium Domini sui. Si autem hoc non possumus, quādiu sumus in corpore, & peregrinamur ad Dominum, gustemus saltē quam suavis est Dominus, qui dedit nobis pignus spiritus, in quo sentiamus eius dulcedinem, & desideremus ipsum uitae fontē, ubi sobria ebrietate inundemur & irrigemur sicut lignum quod plantatum est fecus decursus aquarum, & dat fructum in tempore suo, & folia eius non decidit. Dicit enim spiritus sanctus, Filij autē hominum in tegmine alarum tuarum sperabunt: Inebriabuntur ab ueritate domus tuae, & torrente uoluptatis tuae potabis eos: Quoniam apud te est fons uitae. Talis ebrietas non euertit mentē, sed tamē rapit sursum, & obliuionem praestat omnium terrenorum. Sed si possumus toto affectu id dicere: Quē admodū desiderat ceruus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus. Quid si forte adhuc propter egritudines animae, quas de seculi amore concepit, nec gustare sumus idonei quam dulcis est Dominus: uel credamus diuinā auctoritatem, quam uoluit esse in Scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secundū carnem, sicut Apostolus loquitur: Omnia enim per ipsum facta sunt, sicut in Euangelio scriptum est, & sine ipso factum est nihil. Qui nostrae imbecillitati miserus est, quā imbecillitate non eius opere, sed nostra uoluntate meruimus: nā Deus hominē inextremabilem fecit, & ei liberū uoluntatis arbitrium dedit. Non enim esset optimus, si Dei praecipis necessitate non uoluntate seruiret. Facile est omnino, quantum existimo, quod intelligere nolunt, qui catholicā deserunt fidem, & Christiani uocari uolunt: nam si nobiscū fatentur naturā nostrā non posse sanari, nisi recte faciendo: fatentur, eā non infirmari nisi peccando. Et ideo non est credendum animam nostram hoc esse quod Deus est: quia si hoc esset, nec sua uoluntate, nec aliqua necessitate in deterius mutaretur, quoniam omni modo incommutabilis intelligitur Deus: sed ab eis qui non in contentione, & emulatione, & uanę gloriae cupiditate amant loqui quod nesciunt, sed humilitate Christiana sentiunt de Domino, & in bonitate & simplicitate cordis quaerunt eum. Hęc ergo imbecillitatem nostram suscipere dignatus est filius Dei, & uer-

bū caro factū est, & habitauit in nobis: non quia aeternitas illa mutata est, sed quia mutabilem creaturam mutabilibus hominum oculis ostēdit, quā incōmutabili maiestate suscepit. SVNT autē stulti qui dicunt, Non poterat aliter sapiētia Dei homines liberare, nisi susciperet hominē, & nasceretur ex femina, & a peccatoribus omnia illa pateretur? Quibus dicimus, Poterat omnino, sed si aliter faceret, similiter uestrę uoluntatis displiceret. Si enim non appareret oculis peccatorum lumen eius utique aeternum, quod per interiores oculos uideretur, inquinatis mētibus uideri non posset. Nūc autē quia uisibiliter nos cōmonere dignatus est, ut ad inuisibilia prepararet, displicet auaritia, quā non aureū corpus habuit: displicet impudicia, quia ex femina natus est. Multū enim oderunt impudici, quod cōcipiūt & pariunt feminę: displicet superbis, quod cōtumelias patientissimè pertulit: displicet delicatis, quia cruciatus est: displicet timidus, quia mortuus est. Et ut non uicia sua uideatur defendere, non in homine dicit sibi hoc displicere, sed in filio Dei. Nō enim intelligit quid sit aeternitas Dei, quę hominē assumpsit: & quid ipsa humana creatura, quę mutationibus suis in pristinā firmitate reuocabatur, ut disceremus, docente ipso Domino, infirmitates, quas peccando collegimus, recte faciendo posse sanari. Ostendebatur enim nobis ad quā fragilitatē homo sua culpa peruenit, & ex qua fragilitatē diuino auxilio liberaretur. Itaque filius Dei hominem assumpsit, & in illo humana perpeffus est. Hęc medicina hominū tāta est, quanta non potest cogitari: nā quę superbia sanari potest, si humilitate filij Dei nō sanatur? Quę auaritia sanari potest, si paupertate filij Dei nō sanatur? Quę iracūdia sanari potest, si paciētia filij Dei nō sanatur? Quę impietas sanari potest, si charitate filij Dei nō sanatur? Postremo quę timiditas sanari potest, si resurrectione corporis Christi Domini nō sanatur? Erigat spem suā genus humanū & recognoscat naturā suā, & uideat quātū locū habeat in operibus Dei. Nolite uos ipsos cōtemnere uiri, filius Dei uirū suscepit. Nolite uos ipsas contēnere feminę, filius Dei natus ex femina est. Nolite tamen amare carnalia, quia in filio Dei nec masculus nec femina sumus. Nolite amare temporalia, quia si bene amaretur, amaret ea homo quē suscepit filius Dei. Nolite timere cōtumelias & cruces & mortē, quia si nocerent homini, nō ea pateretur homo quē suscepit filius Dei. hęc omnis hortatio, quę iā ubique praedicatur, ubique ueneratur, quę omnē obediētē animā sanant, nō esset in rebus humanis, si nō essent facta illa omnia quę stultissimis displicēt. Quę dignatur imitari uictiosa iactantia, ut ad uirtutē percipiēdā possit adduci, si erubescit imitari eū, de quo dictū est antequā nasceretur, quod filius Altissimi uocaretur, & per omnes iam gētes, quod negare nemo potest, filius Altissimi uocatur? Si multū de nobis sentimus, dignemur imitari eū qui filius Altissimi uocatur. Si parū de nobis sentimus, audeam⁹ imitari piscatores & publicanos, qui eū imitati sunt. O medicinā omnibus cōsulētē, omnia tumētia cōprimētē, omnia tabescētia rescientē, omnia superflua rescātē, omnia necessaria custodiētē, omnia perditā reparātē, omnia deprauata corrigētē. Quis iā se extollit cōtra filiū Dei? Quis de se desperet, pro quo tā humilis esse uoluit filius Dei? Quis beatā uitā esse arbitretur in iis quę cōtēnenda esse docuit filius Dei? Quibus aduersitatibus cedat, qui naturā hominis a tātis persecutionibus custoditā credit in filio Dei? Quis sibi esse clausum regnum caelorum putet, qui cognoscat publicanos & meretrices imitatos esse filium Dei? Quia peruersitate non careat, qui facta & dicta intuetur

Cur factus homo. Cap. 11.

Impudici o. fores nature

al. liberum.

Galat. 4. a. 4.

Luc. 1. c. 3.

Math. 12. 4.

De effectu humanitatis. Cap. 11.

al. humane.

Math. 13. c. 12.

Math. 13. c. 22.

1. Cor. 9. d. 27.

De fide & operatione. Cap. 17. 2111.

Mens ueritas capax nō est, nisi uitiis libera.

al. mori.

Esaie 7. b. 9.

Rom. 11. d. 36.

Contra eos qui res per ionas negant. Cap. 17. 2111.

Contra eos qui inducunt diuersitatē in sanctam Trinitatē. Cap. 17. 2111.

Contra eos qui inducunt diuersitatē in sanctam Trinitatē. Cap. 17. 2111.

intuetur & diligit & sedatur illius hominis, in quo se nobis ad exemplum uitae praebuit filius Dei? ITAQUE iam & masculi & feminę, & omnis aetatis, & omnis huius seculi dignitas ad spem uitae aeternae cōmutata est. Alij neglectis temporalibus bonis cōuolant ad diuina. Alij cedunt eorum uirtutibus qui hęc faciunt, & laudant quod imitari non audent. Pauci autē adhuc murmurant, & inani luore torquentur, aut qui sua quaerunt in Ecclesia, quauis uideantur catholici aut ex ipso Christi nomine gloriā quaerentes, haeretici; aut peccatū impietatis suae defendere cupientes, Iudaei; aut curiositate uanae licentiae perdere timētes, Pagani. Sed Ecclesia catholica per totū orbē longē late quę diffusa, imperus eorum prioribus temporibus frangens, magis magisque roborata est; non resistendo, sed perferendo. Nunc uerō insidiosas eorum quaestiones fide irridet, diligentia discutit, intelligentia dissoluit, criminatores palearū suarū nō curat, quia tēpus messis, & tempus ararū, & tēpus horreorū cautē diligētēque distinguit. Criminatores autē fructū sui, aut errantes corrigit, aut inuideantes inter spinas & zizania computat. Subiiciamus ergo animam Deo, si uolumus seruituti subiicere corpus nostrum, & de diabolo triumphare. FIDES est prima quę subiugat animam Deo, deinde praecipua uiuendi, quibus custoditis spes nostra firmatur, & nutritur charitas, & lucere incipit quod antea tantummodo credebatur. Cū enim cognitio & actio dona sint Dei & beatū hominē faciant; sicut in cognitione cauendus est error, sic in actione cauenda est nequitia. Errat autē quisquis putat ueritatē se posse cognoscere, cū adhuc nequitur uiuat. Nequitia est autē mundū istū diligere, & ea quę nascuntur & trāseunt, pro magno habere; & ea cōcupiscere, & pro his laborare, ut acquirantur; & latari, cū abū dauerint; & timere, ne pereant; & contristari, cū pereunt. Talis uita non potest purā illā & sincerā & incōmutabilem uidere ueritatē, & inhaerere illi, & in aeternū iam non trā moueri. Itaque priusquā mens nostra purgetur, debemus credere quod intelligere nondū ualeamus, quoniam uerissimè dictū est per Prophetā: Nisi crederitis, non intelligetis. Fides in Ecclesia breuissimè traditur, in qua commendantur aeterna, quę intelligi a carnalibus nondū possunt; & temporalia praeterita & futura, quę pro salute hominū gessit, & gestura est aeternitas diuinę prouidentiae. Credamus ergo in patrē & filiū & Spiritū sanctū; hęc aeterna sunt & incōmutabilia, id est vnus Deus vnus substantię trinitas aeterna; Deus ex quo omnia, per quę omnia, in quo omnia. NEC eos audiamus qui dicunt patrē tantūmodo esse, nec habere filiū, nec esse eū eo Spiritum sanctum; sed ipsum patrem aliquando appellari filium, aliquando Spiritum sanctum. Nesciunt enim principium, ex quo sunt omnia; & imaginem eius, per quam formatur omnia, & sanctitatem eius, in qua ordinantur omnia. NEC eos audiamus, qui indignantur & stomachantur, quia non tres deos colendos dicimus. Nesciunt enim quod sit vna eademque substantia, & phantasmatis suis illuduntur, quia solent uidere corporaliter uel animalia tria, uel quacūque corpora tria locis suis esse separata. Sic putant intelligendam substantiam Dei, & multum errant: quoniam superbi sunt, & non possunt discere, quia nolunt credere. NEC eos audiamus, qui patrem solum uerum Deum & sempiternum esse dicunt, filium autem non de ipso genitū, sed ab ipso factum de nihilo, & fuisse tempus quando non erat, sed tamen primum locum tenere in omni creatura, & Spiritum sanctum minoris maiestatis esse quā filium, & ipsum factum esse post filium, &

horum trium diuersas esse substantias, tanquā aurum & argentū & aramentū, nesciūt enim quid loquātur, & de his rebus quas per oculos carnos uident confluuerunt, uanas imagines ad disputationes suas trāferunt. Quia reuera magnū est mente conspiciere generationem, quā non fit ex aliquo tempore, sed aeterna est, & ipsam charitatem & sanctitatē, qua generator & generatus ineffabiliter sibi copulantur. Magnū & difficile est hęc mente conspiciere, etiā si pacata & tranquilla sit. Non potest ergo fieri ut illi hęc uideāt, qui terrenas generationes nimis intuentur, & ad istas tenebras addunt adhuc fumū, quē sibi cōtentionibus & certaminibus quotidianis excitare non cessant, habentes animas carnis affectibus desfluentes, tanquam ligna humore saginata, in quibus ignis fumū solū uomit, & habere flāmas lucidas nō potest. Et hoc quidē de omnibus haeretis rectissimè dici potest. Credentes ergo incōmutabilem Trinitatē, credamus etiā in dispensatione temporalē pro salute generis humani esse natū Deū. NEC eos audiamus, qui filium Dei Iesum Christū nihil esse aliud quā hominē dicunt, sed ita iustum, ut dignus sit appellari filius Dei. Et hos enim catholica disciplina misit foras, quoniam uanae gloriae cupiditate decepti, contentiosē disputare uoluerunt, antequā intelligerent quid sit Dei uirtus & Dei sapiētia, & in principio uerbu, per quod facta sunt omnia, & quomodo uerbu caro factū est, & habitauit in nobis. NEC eos audiamus, qui non uerū hominē suscipisse dicūt filiū Dei, neque natū esse de femina, sed falsam carnē & imaginē simulatam corporis humani ostendisse uidentibus. Nesciūt enim quomodo substantia Dei administrans uniuersum creaturam, inquinari omnino non possit, & tamen praedicant istū uisibilem solē, radios suos per omnes teceas & sordas corporum spargere, & eos mundos & synceros ubique seruare. Si ergo uisibilia mūda uisibilibus immundis cōtingi possunt, & non inquinari, quanto magis inuisibilis & incōmutabilis ueritas per spiritū animā, & per animam corpus suscipiens, toto homine assumpto ab omnibus eū infirmitatibus nulla sua cōtaminatione liberauit: Itaque magnas patiuntur angustias, & cū timēt quod fieri non potest, ne humana carne ueritas inquinetur, ueritatē dicunt esse mentitā. Et cū ille praeeperit, dicens: Sit in ore uestro, est est, non non, & Apostolus clamet, Non erat in illo est & non, sed est in illo erat, isti totū corpus eius falsam carnē fuisse cōtendunt, ut non sibi uideantur imitari Christū, si non suis auditibus mentiantur. NEC eos audiamus, qui Trinitatē quidem in vna aeterna substantia consistentem, sed hominē ipsum, qui temporali dispensatione susceptus est, audent dicere non habuisse hominis mentem, sed solā animā & corpus, hoc est dicere, nō fuit homo, sed mēbra corporis habebat humana. Animā enim & corpus habent & bestiae, sed rationē non habēt, quā mētis est propria. Sed si execrandi sunt illi, qui eum negant humanū corpus habuisse, quod est infimum in homine, miror quod isti non erubescunt, qui hoc eū negant habuisse quod est optimum in homine. Multum enim lugenda est mens humana, si vincitur a corpore suo, siquidem in illo homine non reformata est, in quo ipsum corpus humanum iam dignitatem formae caelestis accepit. Sed absit ut hoc credamus, quod confinxit temeraria caecitas & superba loquacitas. NEC eos audiamus, qui sic dicunt ab illa aeterna sapiētia susceptum esse hominē, qui de uirgine natus est, quomodo alij & alij homines ab ea sapientes sūt, qui perfectē sapientes sunt. Nesciunt enim propriam illius hominis sacramentum, & putāt hoc solum eum

Christum esse Deum. Cap. 17. 2111.

1. Cor. d. 14. Ioan. 1. a. 3. Christum corpus indiuisibile uerū. Cap. 17. 2111. 3. sent. dist. 4. cap. Allūp. 1. sent. dist. 37. ca. Solec. etiam.

Math. 3. 17. 1. Cor. 1. d. 19.

De habitu. Ite tam mōtem quam nīmā hominis. Cap. 17. 2111.

Christus est deus spiritus. Cap. 17. 2111.

amplius habuisse inter ceteros beatissimos, quod de virgine natus est. Quod ipsum si bene consideret, fortassis credant ideo illum hoc præter ceteros meruisse, quod aliud propriū præter ceteros habet etiam ipsa susceptio. Aliud est enim sapiētē tantū fieri per sapiētiam Dei, & aliud est ipsam personā sustinere sapiētiam Dei: quamuis enim eadē natura sit corporis Ecclesie, multū tamen distare inter caput & mēbra cætera quis nō intelligat? Si enim Ecclesie caput est homo ille, cuius susceptione verbū caro factū est, & habitauit in nobis, mēbra cætera sunt omnes sancti, quibus perficitur & cōpletur Ecclesia. Quomodo ergo anima totū corpus nostrum animat & viuificat, sed in capite & videndo sentit, & audiendo & odorādo & gustādo & tāgendo, in cæteris autē mēbris tāgendo tantum: & ideo capiti cuncta subiecta sunt ad operādū, illud autē supra collocatū est ad consulendū: quia ipsius animæ, quæ consulit corpori, quodāmodo personā sustinet caput, ibi enim omnes sensus apparent. Sic vniuerso populo sanctorū tanquā vni corpori caput est mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus. Et propterea sapientia Dei & verbū in principio, per quod facta sunt omnia, non sic assumpsit illū hominē vt ceteros sanctos, sed multo excellentius, multoquē subli-
 teros: quoniam ipsum solū assumi oportuit, in quo sapientia Dei patris hominibus appareret, sicut eā visibiliter decebat ostendi. Quapropter aliter sunt sapiētes ceteri homines, quicumque sunt vel esse poterūt vel poterunt: & aliter ille vnus mediator Dei & hominū, homo Christus Iesus: qui sapientia ipsius, per quā sapientes sunt quicumque homines, non solū beneficiū habet, sed etiā personā gerit. De cæteris enim sapientibus & spiritalibus animis rectē dici potest, quod habeant in se verbū Dei per quod facta sunt omnia: sed in nullo eorū rectē dici potest, quod verbum caro factū est, & habitauit in nobis: quod in solo Domino nostro Iesu Christo rectissime dicitur. Nec eos audiamus, qui solū corpus humanū susceptū esse dicunt a verbo Dei, & sic audiūt quod dictū est. Et verbū caro factū est, vt negent illū hominē vel animā vel aliquid hominis habuisse, nisi carnē solā. Errant enim multū: nec intelligunt ideo carnē solā nominatā esse in eo quod dictū est, Verbū caro factū est, quia hominū oculis propter quos facta est illa susceptio, caro sola potuit apparere. Nam si absurdum est & valde indignū, vt humanū spiritū homo ille non habuerit, sicut superius tractauimus: quāto magis absurdū & indignum est, vt nec spiritum, nec animā habuerit, sed hoc solum habuerit quod etiam in pecoribus vilius est, & extremius, id est, corpus? A nostra ergo fide etiā ista impietas excludatur, totumque hominem atque perfectum a verbo Dei susceptum esse credamus.

Nec eos audiamus, qui tale corpus Dominū nostrum habuisse dicunt, quale apparuit in columba, quam vidit Ioannes Baptista descendentem de celo & manentem super eum in signo Spiritus sancti. Ita enim persuadere conantur filium Dei natum non esse de femina: quia si carnalibus oculis eum oportebat ostendi, potuit, inquit, sic assumere corpus quomodo Spiritus sanctus. Non enim & columba illa de ouo nata est, aut: & tamen humanis oculis potuit apparere. Quibus primum illud respondendum est, quod ibi legimus in specie columbæ apparuisse Iohanni Spiritum sanctum, vbi legimus etiam Christum natum esse de femina, & non oportet in parte credere Euangelio, & in parte nō credere. Vnde enim credis in columbæ specie demonstratum esse Spiritum sanctum, nisi quia in Euangelio legisti? Ergo & ego inde credo

Christū natum de virgine esse, quia in Euangelio legi. Quare autem Spiritus sanctus non est natus de columba, quemadmodum Christus de femina: illa causa est, quia non columbas liberare venerat Spiritus sanctus, sed hominibus significare innocentiam & amorē spiritalem, quod in columbæ specie visibiliter figuratum est. Dominus autem Iesus Christus, qui venerat ad homines liberandos, in quibus & mares & feminae pertinent ad salutē, nec mares fastidiuit, quia mare suscipit; nec feminas, quia de femina natus est. Huc accedit magnū sacramentū, vt quoniam per feminā nobis mors acciderat, vita nobis per feminā nasceretur: vt de vtraque natura, id est femina & masculina victus diabolus cruciaretur, quoniam de ambarū subuersione latatur: cui parū fuerat ad penā si ambarū natura in nobis liberaretur, nisi etiā per ambas liberatemur. Neque hoc ita dicimus, vt Dominū Iesum Christū dicamus solū verū corpus habuisse, Spiritū sanctū autē fallaciter apparuisse oculis hominū; sed ambo illa corpora, vera corpora credimus. Sicut enim non oportebat vt homines falleret filius Dei, sic nō decebat vt homines falleret Spiritus sanctus: sed omnipotētī Deo, qui vniuersam creaturā de nihilo fabricauit, nō erat difficile verū corpus colūbæ sine aliarū colubarū ministerio figurare, sicut ei non fuit difficile verum corpus in vtero Mariæ sine virili semine fabricare: cum natura corporea & in visceribus feminae ad formādū hominē, & in ipso mundo ad formādā colūbā imperio Domini voluntatiq; seruiret. Sed stulti homines & miseri, qui aut ipsi facere non possunt, aut in vita sua nūquā viderūt, etiā ab omnipotenti Deo fieri potuisse non credunt.

Nec eos audiamus, qui propterea volunt cogere, vt inter creaturas filii Dei numeremus, quia passus est. Dicunt enim, Si passus est, mutabilis est: & si mutabilis est, creatura est, quia Dei substantia non potest immutari. Cū quibus etiā nos dicimus, & Dei substantiā cōmutari nō posse, & creaturā esse mutabilē. Sed aliud est esse creaturā, & aliud suscipere creaturā. Filius ergo vnigenitus Dei, qui est virtus & sapientia Dei, & verbū per quod facta sunt omnia, quia immutari non potest omnino, suscepit humanā creaturā, quā lapsam erigere, atque inueteratā renouare dignatus est. Nec in ea per passionē ipse in deterius cōmutatus est, sed eam potius per resurrectionē in melius commutauit. Nec propterea verbum patris, id est vnicū Dei filium, per quē facta sunt omnia, negandū est natum & passum esse pro nobis. Et martyres enim passos dicimus & mortuos propter regna cælorum, nec tamen in ea passione & morte animæ eorum occisæ sunt. Dicit enim Dominus: Nolite timere eos qui corpus occidūt, animæ autem nihil possunt facere. Sicut ergo martyres passos & mortuos dicimus in corporibus quæ portabant, sine animarum interfectione vel morte: sic filium Dei passum & mortuū dicimus in homine quē portabat, sine diuinitatis aliqua commutatione vel morte. Nec eos audiamus qui negant tale corpus Domini resurrexisse, quale positum est in monumento. Si enim tale non fuisset, non ipse dixisset post resurrectionem discipulis, Palpare & videte, quoniam spiritus ossa & carnem non habet, sicut me videtis habere. Sacrilegum est enim credere Dominum nostrū, cū ipse sit veritas, in aliquo fuisse mentitum. Nec nos moueat quod clausis ostiis subito eum apparuisse discipulis scriptū est, vt propterea negemus illud fuisse corpus humanum, quia contra naturam huius corporis videmus illud per clausa ostia intrare. Omnia enim possibilia sunt Deo: nā & ambulare super aquas contra naturam huius corporis esse manifestum est,

& tamē non solum ipse Dominus ante passionē ambulauit, sed etiam Petrum ambulare fecit. Ita ergo & post resurrectionem suam de corpore suo fecit quod voluit. Si enim potuit ante passionem clarificare illud sicut splendorem solis, quare nō potuit & post passionem ad quantam vellet subtilitatē in tēporis momēto redigere, vt per clausa ostia posset intrare? Nec eos audiamus, qui negant ipsum corpus secum leuasse in cælum Dominum nostrum, & commemorant in Euangelio quod scriptum est, Nemo ascendit in cælū nisi qui de cælo descendit: & dicunt: quia corpus nō descendit de cælo, non potuisse ascendere in cælum. Non enim intelligit, quoniam corpus non ascendit in cælum. Dominus enim ascendit, corpus autem nō ascendit, sed leuatum est in cælum, illo leuante qui ascendit. Si enim quisque descendat, verbi gratia, de monte nudus, cū autem descenderit, vestiatur se, & vestitus iterum ascendat, rectē vti que dicimus, Nemo ascendit, nisi qui descendit, nec vestem cōsideramus quā secum leuauit, sed ipsum qui vestitus est, solum dicimus ascendisse. Nec eos audiamus, qui negant ad dexteram patris sedere filium. Dicunt enim, Nunquid Deus pater habet latus dextrum aut sinistrum sicuti corpora? Nec nos hoc de Deo patre sentimus: nulla enim forma corporis Deus definitur atque concluditur. Sed dextera patris est beatitudo perpetua, quæ sanctis datur: sicut sinistra eius rectissime dicitur miseria perpetua, quæ impiis datur: vt nō in ipso deo, sed in creaturis hoc modo, quo diximus, intelligatur dextera & sinistra: quia & corpus Christi, quod est Ecclesia, in ipsa dextera, hoc est in ipsa beatitudine futurū est, sicut Apostolus dicit: quia & simul nos suscitauit, & simul nos sedere fecit in cælestibus. Quamuis enim corpus nostrum nōdum ibi sit, tamē spes nostra iā ibi est. Propterea & ipse Dominus post resurrectionem suā iussit discipulis quos piscātes inuenit, vt in dexteram partem remitterent retia. Quod cū fecissent, ceperūt pisces, qui omnes magni erant, & omnes iustos significabant, quibus dextera promittitur. Hoc significabat quod etiam in iudicio dicitur se agnoscat dexteram, hædos autem ad sinistram esse positurum. Nec eos audiamus, qui negant diem iudicij futurum, & commemorant, quod in Euangelio scriptum est, cum qui credit in Christum, non iudicari: qui autem non credit in illum, iam iudicatum esse. Dicūt enim, Si & ille qui credit, non veniet in iudiciū: & ille qui nō credit, iam iudicatus est, vbi sunt quos iudicaturus est in die iudicij? Non intelligūt sic loqui Scripturas, vt præteritum tempus pro futuro tēpore insinuent: sicut supra diximus, quod Apostolus dixit de nobis, quod simul nos sedere fecit in cælestibus, nōdum factū est: sed quia certum est futurum, & iā dictū est quasi iā factū sit: sicut & ipse Dominus discipulis dixit: Omnia quæ audiui a patre meo, nota feci vobis. Et paulo post dicit: Multa habeo vobis dicere, sed nō potestis illa portare modō. Quomodo ergo dixerat, Omnia quæ audiui a patre meo, nota feci vobis: nisi quia illud quod per Spiritū factū certissime facturus erat, quasi iā fecisset locutus est? Sic ergo cū audimus, Qui credit in Christū, nō veniet in iudiciū: intelligamus, quia nō veniet ad dānationē. dicitur enim iudiciū pro dānatione, sicut dicit Apostolus: Qui nō māducat, māducat tem nō iudicet: id est, nō de illo malē exitimet. Et Dominus dicit: Nolite iudicare, ne iudicetur de vobis. Nō enim tollit nobis intelligentiam iudicandi, cū & Propheta dicat: Si verē iustitiam diligitis, rectē iudicatis filij hominum. Et ipse Dominus dicit: Nolite iudicare personaliter, sed iustum iudicium iudicate. Sed illo loco vbi verat iudicare, illud admo-

Marc. 1. 10.

Filius Dei passionē sustinisse mutatum. Cap. xxiii.

1. Cor. 1. d. 24. Ioan. 1. a. 3.

Math. 10. c. 23.

Corpus seu per manū esse idem. Cap. xv. Luc. 2. 4. f. 39.

Ioan. 14. a. 6. Ioan. 20. f. 26.

Math. 19. d. 26.

Math. 1. c. 21. & d. 19.
 Matt. 17. a. 2.
 Corpus sublatum in cælum. Cap. xv. v. Ioan. 3. b. 13.
 Ephes. 4. b. 8. Act. 1. b. 9. Luc. 2. 4. g. 31.
 Christus ad dexteram patris. Cap. xv. xxvi. Marc. 16. d. 19. Dextera patris.
 Ephes. 2. b. 9.
 Ioan. 2. a. 2. 6.
 Math. 25. c. 33. Iudicium futurum. Cap. xv. v. xxvi. Ioan. 3. c. 28.
 Ephes. 2. b. 6. n. lita.
 Ioan. 15. c. 15.
 Ioan. 16. b. 12.
 Ioan. 1. c. & d. 2. 4. 13.
 Rom. 14. a. 8.
 Math. 7. a. 2. 7.
 Psal. 5. 7. a. 2.
 Ioan. 7. d. 4. 2.

& tamē non solum ipse Dominus ante passionē ambulauit, sed etiam Petrum ambulare fecit. Ita ergo & post resurrectionem suam de corpore suo fecit quod voluit. Si enim potuit ante passionem clarificare illud sicut splendorem solis, quare nō potuit & post passionem ad quantam vellet subtilitatē in tēporis momēto redigere, vt per clausa ostia posset intrare? Nec eos audiamus, qui negant ipsum corpus secum leuasse in cælum Dominum nostrum, & commemorant in Euangelio quod scriptum est, Nemo ascendit in cælū nisi qui de cælo descendit: & dicunt: quia corpus nō descendit de cælo, non potuisse ascendere in cælum. Non enim intelligit, quoniam corpus non ascendit in cælum. Dominus enim ascendit, corpus autem nō ascendit, sed leuatum est in cælum, illo leuante qui ascendit. Si enim quisque descendat, verbi gratia, de monte nudus, cū autem descenderit, vestiatur se, & vestitus iterum ascendat, rectē vti que dicimus, Nemo ascendit, nisi qui descendit, nec vestem cōsideramus quā secum leuauit, sed ipsum qui vestitus est, solum dicimus ascendisse. Nec eos audiamus, qui negant ad dexteram patris sedere filium. Dicunt enim, Nunquid Deus pater habet latus dextrum aut sinistrum sicuti corpora? Nec nos hoc de Deo patre sentimus: nulla enim forma corporis Deus definitur atque concluditur. Sed dextera patris est beatitudo perpetua, quæ sanctis datur: sicut sinistra eius rectissime dicitur miseria perpetua, quæ impiis datur: vt nō in ipso deo, sed in creaturis hoc modo, quo diximus, intelligatur dextera & sinistra: quia & corpus Christi, quod est Ecclesia, in ipsa dextera, hoc est in ipsa beatitudine futurū est, sicut Apostolus dicit: quia & simul nos suscitauit, & simul nos sedere fecit in cælestibus. Quamuis enim corpus nostrum nōdum ibi sit, tamē spes nostra iā ibi est. Propterea & ipse Dominus post resurrectionem suā iussit discipulis quos piscātes inuenit, vt in dexteram partem remitterent retia. Quod cū fecissent, ceperūt pisces, qui omnes magni erant, & omnes iustos significabant, quibus dextera promittitur. Hoc significabat quod etiam in iudicio dicitur se agnoscat dexteram, hædos autem ad sinistram esse positurum. Nec eos audiamus, qui negant diem iudicij futurum, & commemorant, quod in Euangelio scriptum est, cum qui credit in Christum, non iudicari: qui autem non credit in illum, iam iudicatum esse. Dicūt enim, Si & ille qui credit, non veniet in iudiciū: & ille qui nō credit, iam iudicatus est, vbi sunt quos iudicaturus est in die iudicij? Non intelligūt sic loqui Scripturas, vt præteritum tempus pro futuro tēpore insinuent: sicut supra diximus, quod Apostolus dixit de nobis, quod simul nos sedere fecit in cælestibus, nōdum factū est: sed quia certum est futurum, & iā dictū est quasi iā factū sit: sicut & ipse Dominus discipulis dixit: Omnia quæ audiui a patre meo, nota feci vobis. Et paulo post dicit: Multa habeo vobis dicere, sed nō potestis illa portare modō. Quomodo ergo dixerat, Omnia quæ audiui a patre meo, nota feci vobis: nisi quia illud quod per Spiritū factū certissime facturus erat, quasi iā fecisset locutus est? Sic ergo cū audimus, Qui credit in Christū, nō veniet in iudiciū: intelligamus, quia nō veniet ad dānationē. dicitur enim iudiciū pro dānatione, sicut dicit Apostolus: Qui nō māducat, māducat tem nō iudicet: id est, nō de illo malē exitimet. Et Dominus dicit: Nolite iudicare, ne iudicetur de vobis. Nō enim tollit nobis intelligentiam iudicandi, cū & Propheta dicat: Si verē iustitiam diligitis, rectē iudicatis filij hominum. Et ipse Dominus dicit: Nolite iudicare personaliter, sed iustum iudicium iudicate. Sed illo loco vbi verat iudicare, illud admo-

ner, ne damnemus aliquem, cuius vel cogitatio nobis nō est aperta, vel nescimus qualis postea sit futurus. Sic ergo cū dixit, Ad iudiciū non veniet: hoc dixit, quia nō veniet ad damnationem. Qui autem nō credit, iā iudicatus est: hoc dixit, quia iam damnatus est præcisiōtia Dei, qui nouit quid imminet non credentibus. Nec eos audiamus, qui dicūt Spiritū sanctum, quē in Euangelio Dominus promisit discipulis, aut in Paulo apostolo venisse, aut in Mōrno & Priscilla, sicut Cathaphryges dicunt, aut in nescio quo Manite vel Manichæo, sicut Manichæi dicunt. Tā enim cæci sunt isti, vt Scripturas manifestas non intelligant, aut tam negligentes salutis suæ, vt omnino non legant. Quis enim cū legerit, non intelligit vel in Euangelio quod post Domini resurrectionē scriptum est, dicēte Domino: Ego mittam promissum patris mei in vos; vos autē sedete hic in ciuitate, quousque induamini virtute ab alto? Et in Actibus apostolorum, postea quā Dominus abcessit a discipulorum oculis in cælum, decem diebus peractis, die Pentecostes, non attendūt apertissime venisse spiritum sanctum: & cū essent illi in ciuitate, sicut eos antē monuerat, impleuisse illos, ita vt loqueretur variis linguis. Nam diuersæ nationes quæ tunc aderant, vnusquisque audientium suam linguam intelligebat. Sed isti homines decipiūt eos qui negligentes sunt in catholica fide, & ipsam fidem suam quæ in Scripturis manifesta est, nolūt dicere, & quod est grauius & multum dolendum, cū in catholica fide negligēt verentur, hæreticis diligēt aures accommodāt. Nec eos audiamus, qui sanctam Ecclesiam, quæ vna catholica est, negant per orbem esse diffusam, sed in sola Africa, hoc est, in parte Donari pollere arbitrantur. Ita furdi sunt aduersus Prophetā, dicētem: Filius meus es tu, ego hodie genui te: postula a me, & dabo tibi gētes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Et alia multa, siue in veteris, siue in noui Testamēti libris, quæ scripta sunt, vt apertissime declarēt Ecclesiā Christi per orbem terræ esse diffusam. Quod cū eis obiciamus, dicunt iam ista omnia fuisse completa, antequā esset pars Donari, sed postea totam Ecclesiā perisse, & in sola Donari parte reliquias eius remansisse contendunt. O linguam superbam & nefariam! nec sic verē viuere, vt vel inter se pacem postea custodirent. Nūc autem non attendunt iam in ipso Donato cōpletum esse quod dictum est: In qua mensura mensi fueritis, in ea remetietur vobis. Sicut enim Christum diuidere conatus est, sic ipse a suis quotidiana cōcisione diuiditur. Ad hoc etiam pertinet illud quod Dominus dicit: Qui enim gladio percussit, gladio morietur. Gladius enim illo loco, siquidē in malo positus est, discordiosam linguam significat, qua tunc ille infelix Ecclesiam percussit, sed nō occidit. Non autē dixit Dominus, qui occiderit gladio, gladio morietur, sed qui gladio vsus fuerit, inquit, gladio morietur. Ergo ille percussit Ecclesiā lingua litigiosa, qua nūc ipse conciditur vt omnino dispercat atque moriatur. Et tamē illud tūc apostolus Petrus, non superbia sua, sed quāuis carnali tamē amore Domini fecerat. Itaque admonitus recōdit gladiū: iste autē nec victus hoc fecit. Siquidē cū episcopo Cæciliano causam cū diceret, audientibus episcopo piramone, quos ipse petiuerat, nihil eorū quæ intēderat potuit probare, & sic remansit in schismate, vt suo gladio moreretur. Populus autem ipsius, quando non audit Prophetas, & Euangelium, in quibus apertissime scriptum est, Ecclesiam Christi per omnes gētes esse diffusam, & audit schismaticos, non Dei gloriam querētes, sed suam, satis significat feruum se esse non liberum, & autem dexteram se habere præcisam. Petrus enim er-

Spiritus sanctus. Cap. xv. v. 11. Ioan. 1. 15. d. 26. Act. 9. c. 12.

Luc. 2. 4. g. 49. Act. 1. 5. 9.

Act. 2. c. 4.

al. distere.

Ecclesia catholica. Cap. xv. xxix. Psal. 7.

Math. 7. a. 2.

Math. 1. 6. c. 12.

Ioan. 18. b. 10.

rans in amore Domini, seruo nō libero autem dextera praeclidit: Ex quo significat eos qui gladio schismatis feriuntur, seruos esse carnalium desideriorum, nondum eductos in libertatem Spiritus sancti, ut in nō confidant in homine: & non audire quod dextrum est, id est, Domini gloriam per catholicam Ecclesiam latissime peruagatam, & audire sinistram humanæ inflationis errorem. Sed tamen cum Dominus dicat in Euangelio, cum per omnes gentes Euangelium fuerit praeclidit, tunc finem esse venturum: quomodo isti dicunt, quod iam cetera omnes gentes ceciderunt à fide, & in sola parte Donati remansit Ecclesia, cū manifestū sit ex quo ista pars ab unitate praeclisa est, nonnullas gentes postea credidisse: & adhuc esse aliquas, quæ nondum crediderūt, quibus quotidie cessatur Euangelium praeclidit? Quis nō miretur esse aliquem, qui se Christianum dici velit, & aduersus Christi gloriam tāta impietate rapiatur, ut audeat dicere, omnes populos gentium, qui in odō adhuc accedunt Ecclesie Dei, & in Dei filium festinanter credunt, inaniter facere, quia nō eos aliquis Donatista baptizat? Sine dubio ista excrerentur homines, & eos sine dilatione relinquerent si Christum, quærent, si Ecclesiam diligenter, si liberi essent, si autem dexteram integram retinerent. Nec eos audiamus, qui quamvis neminem rebaptizent, & praeclidit se tamen ab unitate, & Luciferiani magis dici quam catholici maluerunt. In eo enim quod intelligunt baptismum Christi non esse repetendum, recte faciunt: sentiunt enim sacramentum sancti lauacri nusquam esse, nisi ex catholica Ecclesia: sed eam formam secum habere sacramenta praeclisa, quam in ipsa vite, antequam praecliderentur, acceperant. Hi sunt enim de quibus Apostolus dicit, habentes speciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes. Est enim magna virtus pietatis, pax & unitas, quia vnus est Deus. Hanc illi non habent, quia praeclisab unitate sunt. Itaque si qui ex ipsi ad catholicam veniunt, non iterant speciem pietatis quam habent, sed accipiunt virtutem pietatis quam non habent. Nam & amputatos ramos, denuo posse inseri, si non permanserint in incredulitate, apertissime Apostolus docet. Quod cum Luciferiani intelligunt, & non rebaptizant, non improbamus: sed quod etiam ipsi praeclidit à radice vulerunt, quis non detestandum esse cognoscat? Et ideo maxime, quia hoc eis displicuit in Ecclesia catholica, quod verè catholica sanctitatis est. Nusquam enim tam vigerè debent viscera misericordie, quam in catholica Ecclesia, ut tanquam vera mater nec peccantibus filiis superbe insultet, nec correctis difficile ignoscat. Non enim sine causa inter omnes apostolos huius Ecclesie catholice personam sustinet Petrus: huic enim Ecclesie clauis regni caelorum data sunt, [cum Petro data sunt.] Et cum ei dicitur, ad omnes dicitur, Amas me, pascue oues meas. Debet ergo Ecclesia catholica correctis, & pietate firmatis filiis libenter ignoscere, cū ipsi Petro personam eius gestati, & cum in mari titubasset & cum Dominum carnaliter à passione reuocasset, & cum autem serui gladio praeclidisset, & cum ipsum Dominum ter negasset, & cum in simulationem postea superflitiosam lapsus esset, videamus veniam esse concessam, eumque correctum atque firmatum vsque ad Domini passionis gloriam peruenisse. Itaque post persecutionem, quæ per Arrianos hereticos facta est: posteaquam pax, quam quidem catholica in Domino tenet, etiam à principibus seculi reddita est: episcopi,

qui perfidie Arrianorum in illa persecutione confecerant, multi correcti, redire in catholicam delegerunt, damnantes siue quod crediderant, siue quod se credidisse simulauerant. Hos Ecclesia catholica materno recipit sinu, tanquam Petrum post fletum negationis, per galli cantum admonitum: aut tanquam eundem post prauam simulationem Pauli voce correctum. Hanc illi matris charitatem superbe accipientes, & impiè reprehendentes, quia Petro post galli cantum surgenti, non gratulati sunt, cum Lucifero, qui mare oriebatur, cadere meruerunt. Nec eos audiamus, qui negat Ecclesiam Dei omnia peccata posse dimittere. Itaque miseri, dum in Petro petram non intelligunt, & nolūt credere datas Ecclesie clauis regni caelorum, ipsi eas de manibus amiserunt. Isti sunt qui viduas si nupserint, tanquam adulteras damnant, & super doctrinam apostolicam se praeclidit esse mūdiores. Qui nomen suum si vellent agnoscere, mandanos se potius quam mundos vocarent. Nolentes enim si peccauerint corrigi, nihil aliud delegerunt, nisi cum hoc mundo damnari. Nam quibus veniam peccatorum negant, non eos aliqua sanitate custodiunt, sed ægris subtrahunt medicinam, & viduas suas vri cogunt, quas nubere non permittunt. Non enim prudentiores habendi sunt, quam Paulus apostolus, qui ait: Malo eas nubere quam vri. Nec eos audiamus, qui carnis resurrectionem futuram negat, & commemorat quod ait Apostolus, Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt: Non intelligentes quod ipse dicit Apostolus, Oportet corruptibile, hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. Cum enim hoc factum fuerit, iam non erit caro & sanguis, sed caeleste corpus. Quod & Dominus promittit cum dicit: Neque nubent, neque vxores ducent, sed erunt æquales angelis Dei. Non enim iam hominibus, sed Deo viuent, cum æquales angelis facti fuerint. Immutabitur ergo caro & sanguis, & fiet corpus caeleste & angelicum. Et mortui enim resurgent incorrupti, & nos immutabimur: ut & illud verum sit, quod resurget caro, & illud verum sit, quod & caro & sanguis regnum Dei non possidebunt. Ista fidei simplicitate & sinceritate lassati nutriamur in Christo, & cū paruuli sumus, maiorū cibos nō appetamus, sed nutrimentis saluberrimis crescamus in Christo, accedentibus bonis moribus & Christiana iustitia, in qua est charitas Dei & proximi perfecta & firmata: ut vnusquisque nostrum de diabolo inimico & angelis eius triumphet in semetipso in Christo quem induit: quia perfecta charitas nec cupiditatem habet seculi, nec timorem seculi, id est, nec cupiditatem ut acquirat res temporales, nec timorem, ne amittat res temporales. Per quas duas ianuas intrat & regnat inimicus, qui primo Dei timore, deinde charitate pellendus est. Debemus itaque tanto auidius appetere apertissimam & euidentissimam cognitionem veritatis, quanto nos videmus in charitate proficere, & in eius simplicitate cor habere mundatum, quia ipso interiore oculo videtur veritas. Beati enim mundo corde, inquit, quia ipsi Deū videbūt. Ut in charitate radicati & fundati praeualeamus cōprehendere eum omnibus sanctis, quæ si latitudo & altitudo & lōgitudine & profundum: Scire etiā supereminentē sciētiā charitatis Christi, ut impleamur in omnem plenitudinem Dei, & post ista cum inuisibili hoste certamina, quoniam volentibus & amantibus iugum Christi lenē est, & sarcina eius leuis, coronam victorie mereamur, Amen.

Matth. 16. 5-7. Ista 14. c. 12. Remissio peccatorum. CAPVT XXXI. Matth. 16. c. 18. 1. Tim. 4. b. 14. 1. Cor. 7. b. 9. Resurrectio carnis. CAPVT XXXII. 1. Cor. 15. c. 50. Ibi c. 51. 1. Cor. 15. c. 52. Fidei simplicitas. CAPVT XXXIII. 1. Cor. 13. a. 1. Colof. 2. c. 15. Charitas. Cognitio veritatis. Mat. 5. a. 8. Ephes. 3. d. 17. Matth. 11. d. 30.

Mat. 42. b. 7. 1. Respicentes esse recipiēdos. CAPVT XXX. al. praeclidit. 2. Tim. 3. a. 5. Rom. 11. c. 23. Matth. 16. c. 19. Omnes omittere. Ioan. 1. c. 17. Matth. 14. d. 26. Gal. 4. 2. 1. Tim. 4. 12.

DIVI AVRELII AVGVSTINI LIBER DE OPERE MONACHORVM, AD AVRELIVM EPISCOPVM CARTHAGINENSEM.

Auctoris Retractatio, ex cap. 21. lib. 2. T de opere monachorum librum conscriberem, illa me necessitas compulsi, quod eum apud Carthaginē monasteria esse cepissent, alij se suis manibus transigebant, obtēperante Apostolo: alij vero ita ex oblationibus religiosorum viuere volebāt, ut nihil operantes, vnde necessaria vel haberent vel supplerent, se potius implete præceptum euāgelicū existimarent atq; iactarent, vbi Dominus ait: Respicite volatilia caeli & lilia agri. Vnde etiā inter laicos in ferioris propositi, sed tamen studio feruientes, existere cōperant tumultuosa certamina, quibus Ecclesia turbaretur, aliis hoc, aliis aliud defendētib. huc accedebat quod criniri erant quidā eorū, qui operandum non esse dicebant. Vnde contentiones, hinc reprehendentiū, inde quasi pugnantium, inde pro partium studiis augebantur. Propter hoc venerabilis senex Aurelius, ecclesie ipsius ciuitatis episcopus, vbi huc aliquid scribere iussit, & feci. Hic liber sic incipit: **V**SUSIONITAE sanctæ fratres Aureli tanto deuotius obtemperare me oportuit, quanto magis mihi qui ex te iussit, claruit. Dominus enim noster Iesus Christus habitans in interiori homine tuo, tibiq; sollicitudinem paternæ & fraternæ charitatis inspirans, vtrum filiis & fratribus nostris monachis, qui beato Paulo apostolo obedire negligunt, dicenti: Qui non vult operari, non manducet: permittenda sit ista licentia, voluntatem ac linguam tuam assumens in opus suum imperauit mihi ex te, ut hinc ad te aliquid scriberem. Astit itaque ipse etiam mihi ipsi, quod ita paream, ut ei me parere ex eius munere ipsa vilitate fructuosi laboris intelligam. Primum ergo videndum quid dicant illius professionis homines qui operari nolūt. Deinde si eos nō recte sentire inuenierimus ad eorum correctionem quid dicendum. Non, inquit, de hoc opere corporali, in quo vel agricolæ vel opifices laborant, præcipit hoc Apostolus, cum diceret: Qui non vult operari, non manducet. Neque enim Euangelio potuit esse contrarius, vbi ait ipse Dominus: Ideo dico vobis, ne solliciti sitis animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini. Nōne anima plus est quā esca, & corpus quā indumentum? Conspicite volatilia caeli, quoniam non serunt neque metunt, neque congregant in horrea, & pater vester caelestis pascit illa. Nōne vos magis pluris estis illis? Quis autem vestrum cogitans, potest adiacere ad staturam suam cubitum vnū? Et de vestimēto quid solliciti estis? Cōsiderate lilia agri quomodo crescunt, non laborant neque nent. Dico autem vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria sua cooperatus est sicut vnus ex istis. Si autem fennum agri quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos modica fidei? Nolite ergo [nolite] solliciti esse, dicentes: quid māducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? Hec enim omnia gētes inquirunt. Scit autem pater vester caelestis quia his omnibus indigetis. Quærite autem primum regnum Dei & iustitiam eius, & hæc omnia apponēt vobis. Nolite ergo solliciti esse in crastinum: crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi. Sufficit diei malitia sua. Ecce August. to. 3.

ce, inquit, vbi nos Dominus iubet de victu & regumēto nostro esse securos: quomodo ergo Apostolus sentit aduersus Dominum posse, ut nos præciperet ita esse debere sollicitos, quid māducemus & quid bibamus, & vnde cooperiamur, ut nos etiam opificū artibus, curis, laboribus oneraret? Quapropter in eo quod ait: Qui nō vult operari, nō māducet: opera spiritalia, inquit, debemus accipere de quibus alio loco dicit: Vnicuique sicut Dominus dedit: Ego plantauī, Apollo rigauit, sed Deus incrementū dedit. Et pauld post, Vnusquisque suā mercedem accipiet secundū suū laborē. Dei enim sumus cooperarij, Dei agricultura, Dei edificatio estis, secundū gratiā quæ data est mihi, ut sapiēs architectus fundamentū posuī. Si ergo Apostolus operatur plantādo rigando, edificādo, & fundamentū ponēdo: ita qui nō vult operari, nec manducet. Quis enim prodest manducare spiritaliter, id est, pasci verbo Dei, si non inde operatur aliorū edificatiōe sicut illi pigro seruo quid profuit accipere talentū & abscondere, nec operari lucra Dominica? An ut ei auferretur in fine, & ipse in exteriores tenebras mitteretur? Sic, inquit, & nos facimus. Legimus cū fratribus, quia ad nos ab æstu seculi veniunt fatigati, ut apud nos in verbo Dei, & in orationibus, psalmis, hymnis, & canticis spiritalibus requiescant. Alloquimur eos, cōsolamur exhortamur edificātes in eis, si quid eorū vitæ pro suo gradu deesse perspiciamus. Talia opera si nō faceremus, periculose à Domino alimēta ipsa spiritalia sumeremus. Hoc enim dicit Apostolus, Qui nō vult operari, nō manducet. Ita se isti arbitrantur apostolicæ & euāgelicæ obtēperare sententiæ cū & euāgelii credūt de nō curanda corporali & tēporali vitæ huius indigētia præcepisse, & Apostolum de cibo & opere spiritali dixisse: Qui nō vult operari, nō māducet. Ne c attendūt, quia si alii diceret Dñm quiddē in parabolis, & in similitudinibus loquētē de victu & regumēto spiritali monuisse, ut nō inde sint solliciti serui eius, sicut dicit: Cū vos attraxerint ad iudicia, nolite cogitare quid loquamini. Dabitur enī vobis in illa hora quid loquamini. Nō enī vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis. Sermo quippe sapientiæ spiritalis est, de quo illos noluit cogitare, promittens quod eis nihil inde sollicitis præstaretur: Apostolū autē iā more apostolico apertius disserētē, & magis propriē quā figuratē loquētē, sicut multa ac penē omnia sese habent in epistolis apostolicis proprie de opere corporali cibis dixisse, Qui nō vult operari, nō māducet: rederetur illis dubia sententiā eorū nisi cetera dominica verba considerātes, inuenirēt aliquid vnde probarēt eū de victu & vestitu corporali nō locutū fuisse, cū diceret: Nolite solliciti esse quid manducetis, & quid bibatis, & quo vestiamini: velut si animo aduerterēt, quod ait: Hæc enim oīa gētes inquirunt. Ibi enim ostendit de ipsis corporalibus & temporalibus se dixisse. Ita ergo si hoc solum de hac re dixisset Apostolus, Qui non vult operari, non manducet: possent hæc verba in aliam traduci sententiā. Cum verò multis aliis locis epistolarum suarum quid hinc sentiat, apertissime doceat, superfluo conantur, & sibi & ceteris caliginem obducere, ut quod vtiliter illa charitas monet, non solum facere nolint, sed nec intelligere ipsi, aut ab aliis intelligi velint, non timen-

Matth. 6. d. al. purgantium. Quomodo defendant otium suum monachi. CAPVT I. Ephes. 3. c. 16. 2. Tes. 3. c. 10. al. aliquid est dicendum. Matth. 6. c. 23. Omnes omittere nolite. Ibid. d. 34.

1. Theof. 1. 10. al. dicit. 1. Cor. 3. b. 8. Matth. 23. c. 25. Ibid. c. 30. Alind significat aliud proptē loqui. CAPVT II. Matth. 10. b. 19. 2. Theof. 3. c. 10. Matth. 6. c. 25.

Paulum ma-
nifeste labo-
rem prece-
pisse Chris-
tianiis.

2. Theſſ. 3. 10.

Ibidem b. 6.

Ibidem c. 12.

1. Cor. 9. a. 7.

al. ordinari.
2. Theſſ. 3. b. 2.

Ibidem c. 12.

Paulum sen-
tentiam ſua
de laboran-
do compro-
baſſe ipſo
facto.
CAPVT
IIII.
1. Cor. 9. a.

tes quod ſcriptū eſt, Noluit intelligere vt bene ageret. **P**RIVS ergo demonſtrare debemus beatū apoſto- lum opera corporalia ſeruos dei operari voluiſſe, quā ſinem haberent magna mercedem ſpiritualem, ad hoc vt ipſo victu & regimento à nullo indigerent, ſed manibus ſuis hæc ſibi procurarent. Deinde oſtendere euangelica illa præcepta, de quibus nonnulli non ſolū pigritiā, ſed etiam arrogantiā ſua ſouent, apoſtolico præcepto & exēplo non eſſe contraria. Videamus itaq; vnde ad hoc venerit Apoſtolus, vt diceret, Si quis non vult operari, non manducet: & quid deinde cōtēxat, vt ex ipſa circumſtantia lectionis appareat declarata ſentētia. Denunciam⁹, inquit, vobis, fratres, in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti, vt ſubtrahatis vos ab omni fratre inquietē ambulante, & non ſecundum traditionē quā acceperunt à nobis. Ipſi enim ſcitis quomodo vos oporteat imitari nos, quia non fuimus inquieti inter vos, neque panem ab aliquo gratis manū dauimus, ſed in labore & fatigatione die ac nocte operātes, ne quē veſtrū grauaremus: non quia non habuerim⁹ poteſtatē, ſed vt noſmetipſos formā darem⁹ vobis qua nos imitaremini. Nam & cū apud vos eſſem⁹, hoc vobis præcipiebamus, quonia ſi quis non vult operari, non manducet. Audiuimus enim quosdā inter vos ambulare inquietē, nihil operantes, ſed curioſe agentes. His autem qui ei uſmodi ſunt, præcipimus & obſecramus in Domino Ieſu Chriſto, vt cum ſilentio operantes panem ſuū manducent. Quid ad hæc dici poteſt, quādo quidē ne cuiquā poſtea liceret hoc pro voluntate, non pro charitate interpretari, exēplo ſuo docuit quod præceperit? Illi enim tanquā Apoſtolo prædicatori Euāgelij, militi Chriſti, plantatori vineæ, paſtori gregis conſtituerat Dominus vt de Euāgelio viueret, & tamē ipſe ſtipendium ſibi debitū non exegit, vt ſe formā daret eis qui exigere indebita cupiebant, ſicut ad Corinthios dicit: Quis militat ſuis ſtipēdijs vnquā? Quis plantat vineā, & de fructu eius non edit? Quis paſcit gregē, & de lacte gregis non percipit? Ergo quod ſibi debebatur noluit accipere, vt exēplo ei⁹ cōtēxeretur, qui ſibi non ita ordinatis in Eccleſia talia debent arbitrari. Quid eſt enim quod ait, Neque panē gratis ab aliquo manducauimus, ſed in labore & fatigatione die ac nocte operātes, ne quē veſtrū grauaremus, non quia non habuerim⁹ poteſtatē, ſed vt nos formā daremus vobis qua nos imitaremini? Audiāt ergo quibus hoc præcepit, id eſt, qui non habēt hanc poteſtatē quā ille habebat, vt tantūmodo ſpirituali operantes māducēt panē à corporali labore gratuitū, & quemadmodū dicit, præcipimus & obſecramus in Chriſto, vt cū ſilentio operātes panem ſuum manducēt, non diſputent cōtra maniſteſſima verba Apoſtoli, quia & hoc pertinet ad ſilentiū, cū quo debent operātes māducere panē ſuū. **E**NYCLEATICVS autē & diligentiū adhuc iſta verba conſiderarem atq; tractarem, niſi haberem alia loca epiſtolarū eius multo maniſteſſiora, quibus collatis & iſta liquidius maniſteſtantur, & ſi iſta non eſſent, illa ſufficerent. Ad Corinthios enim ſcribens de hac eadē re, ita dicit: Non ſum liber: non ſum Apoſtolus? Nōne Chriſtum Ieſum Dominum noſtrū vidit? Nōne opus meum vos eſtis in Domino? Si alijs non ſum Apoſtolus, verū vobis tamē ſum. Signaculum enim apoſtolatus mei vos eſtis in Domino. Mea deſenſio ad eos qui me interrogant hæc eſt: Nunquid non habemus poteſtatē manducandi & bibendi? Nunquid non habemus poteſtatē ſororem mulierem circūducendi, ſicut & ceteri Apoſtoli & fratres Domini & Cephas? Vide quemadmodum primum oſtendat quid ſibi liceat, & ideo liceat, quia Apoſtolus eſt, inde enim cœpit: Non ſum

liber? Non ſum Apoſtolus? Et probat ſe Apoſtolum eſſe, dicens: Nōne Chriſtum Ieſum Dominum noſtrū vidit? Nōne Chriſtum Ieſum Dominū noſtrū? **Q**uo probato oſtēdit ſibi licere quod ceteris apoſtolis id eſt, vt non operetur manibus ſuis, ſed ex Euāgelio viuat, ſicut Dominus conſtituit eis, quod in conſequentibus appertentiſſimē demonſtrauit: ad hoc enim & fideles mulieres habentes terrenā ſubſtantiā ibāt cum eis, & miniſtrabant eis de ſubſtantia ſua, vt nullius indigerēt horū quæ ad neceſſaria vitæ huius pertinet. Quod beatus Paulus licere quidē ſibi demonſtrat, ſicut & ceteri apoſtoli faciebant, ſed ea poteſtate ſe vti noluiſſe poſtea cōmemorat. hoc quidā non intelligentes, non ſororem mulierē cū ille diceret, Nunquid non habemus poteſtatē ſororem mulierem circūducendi, ſed vxorē interpretati ſunt. Feſellit eos verbi Græci ambiguitas, quod & vxor & mulier eodē verbo græcē dicitur: quāquā hoc ita poſuerit Apoſtolus, vt falli non debuerint, quia neque mulierem tantūmodo ait, ſed ſororē mulierē, neque ducēdi, ſed circūducendi: verum tamē alios interpretes non feſellit hæc ambiguitas, quia ſororem mulierem non vxorem interpretati ſunt. **Q**UOD quidquid putat non poſuiſſe ab apoſtolis fieri, vt cum eis ſanctæ conuerſationis mulieres circūirent quacūq; Euāgelij prædicabant, vt eis de ſua ſubſtantiā miniſtrarent neceſſaria, Euāgelij audiant, & cognoſcāt quē admodū hoc ipſius domini exēplo faciebant. Dominus enim noſter more miſericordiæ ſue infirmioribus cōpatiens, cū ei poſſent angeli miniſtrare, & loculos habebat quod mitteretur pecunia, quæ cōferebatur vtiq; à bonis fidelibus eorū victui neceſſaria: quos loculos Iudeꝝ commendauit, vt etiā fures ſi euitare nō poſſemus, tolerare in Eccleſia diſcerem⁹. Ille enim ea quæ mittebātur, ſicut de illo ſcriptum eſt, auferebat. Et mulieres voluit vt ſe ad præparanda & miniſtranda neceſſaria ſequerentur, oſtendens quid Euāgelijſtis & miniſtris Dei tanquā militibus, à plebibus Dei tanquam prouincialibus deberetur, vt ſi quis eo quod ſibi deberetur, vti nollet, ſicut Apoſtolus Paulus vti noluit, amplius impenderet Eccleſiæ, non exigendo ſtipendium debitum, ſed quotidianū victū de ſuis laboribus trāſigendo. Audierat enim ſtabularius, ad quē vulneratus ille perducit⁹ eſt, Si quid amplius erogaueris, in reddēdo reddam tibi. Amplius erogabat apoſtolus Paulus, qui ſuis, vt ipſe teſtatur, ſtipēdijs militabat. In Euāgelio enim ſcriptū eſt, Deinceps & ipſe iter faciebat per ciuitates & caſtella prædicans & euangelizans regnū Dei, & duodecim cū illo, & mulieres aliquæ erant curatæ à ſpiritib⁹ malignis & infirmitatibus, Maria quæ vocabatur Magdalena, de qua dæmonia ſeptē ꝑeicecerat: & Ioanna vxor Chuzæ procuratoris Herodis, & Suſanna, & aliæ multæ quæ miniſtrabant eis de facultatibus ſuis. Hoc exemplum Domini imitabantur apoſtoli ad accipiendū ſibi debitū cibū: de quo idē dominus appertentiſſimē loquitur, Eūtes, inquit, prædicare dicētes, quia appropinquauit regnū cælorū: Infirmos curate, mortuos ſūcitate, leproſos mūdare, dæmonia eicite, Gratis accipiſtis, gratis datē. Nolite poſſidere aurum, neque argētum, neque pecuniam in zonis veſtris, neque peram in via, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam. Dignus eſt enim operarius cibo ſuo. Ecce vbi conſtituit Dominus quid illi Apoſtoli commemorat. Ad hoc enim dixit illa omnia ne portarent, vt vbi opus eſſet, ab eis acciperent quibus annunciabant regnum Dei. **N**E quis autem arbitretur ſolis duodecim hoc fuiſſe permiſſum: vide etiam quid Lucas narret: Poſt hæc, inquit, deſignauit Dominus & alios ſeptuaginta duos, & miſit illos

1. Cor. 9. a. 7.

2. Cor. 12. 13.

De mulieribus miniſtrantibus Chriſto. CAPVT VII. Ibid. a. 5.

Matth. 4. b. 11.

Ioan. 12. a. 6.

1. Cor. 9.

Luc. 8. a. 3.

1. Cor. 9. b. 12.

Luc. 10. b. 7.

1. Cor. 11. b. 7. Luc. 8. a. 1.

al. exierant.

Matth. 10. a. 7.

Luc. 10. a. 7. 1. Cor. 9. a. 7.

Chriſti permiſſu licere de Euāgelio viuere. CAPVT VII. Ibid. a. 1. Luc. 10. a. 1.

illos binos ante faciem ſuam in omnem ciuitatē & locū quod erat ipſe venturus. Et dicebat illis, Meſſis quidē multa, operarij autē pauci: rogare ergo Dominum meſſis, vt mittat operarios in meſſem ſuam. Ite, Ecce ego mitto vos ſicut agnos inter lupos. Nolite portare ſacculum neque peram neque calceamēta, & neminem per viam ſaluaueritis. In quamcunq; domum intraueritis, primum dicite, Pax huic domui: & ſi ibi fuerit filius pacis, requieſcet ſuper illam pax veſtra: ſi autē, ad vos reuertetur. In eadē autem domo manete, edentes & bibentes quæ apud illos ſunt. Dignus eſt enim operarius mercede ſua. Hic apparet non eſſe illa iuſta, ſed permiſſa, vt quiſquis vti veller, eo vtetur quod ſibi liceret ex Domini conſtitutione: ſi quis autem vti nollet, non contra iuſſum faceret, ſed de ſuo iure cedens miſericordius & laborioſius conuerſaretur in Euāgelio, in quo & debitam mercedē nollet accipere. Alioquin contra iuſſum Domini fecit Apoſtolus, qui poſtea quā oſtendit ſibi licere, ſtatim ſubiicit: Sed tamen ego non ſum vſus hac poteſtate. **S**E D ad ordinem redeamus, ac totum ipſum epiſtolæ locum diligenter conſideremus. Nūquid, inquit, non habemus licentiā māducādi & bibendi? Nunquid non habemus licentiā ſororem mulierem circūducēdi? Quam licentiā, dixit, niſi quā Dominus dedit eis: quos ad prædicandum regnū cælorum miſit, dicēs: ea quæ apud ipſos ſunt manducate. Dignus eſt enim operarius mercede ſua: & ſcipſum ꝑ præponens ad eiuſdem poteſtatis exemplū, cui fidelis ſimā mulieres talia neceſſaria de ſuis facultatibus miniſtrabant. Amplius autem fecit apoſtolus Paulus, vt de coapoſtoliſ ſuis documētum adhiberet huius licentiæ à Domino permiſſæ. Neque enim reprehēdens, ſubiecit: Sicut & ceteri apoſtoli & fratres Domini & Cephas: ſed vt hinc oſtenderet hoc ſe accipere noluiſſe, quod licere accipere, ceterorum etiam cōmiſionū eius more probaretur. An ego ſolus & Barnabas non habemus poteſtatē non operandi? Ecce abſtulit omnem dubitationem, etiam tardiſſimis cordibus vt intelligant de qua operatione dicat. Vt quid enim ait, An ego ſolus & Barnabas non habemus poteſtatē non operandi, niſi quia omnes euāgelijſtæ & miniſtri verbi dei habebant poteſtatē à Domino acceptā, vt non operarentur manibus ſuis, ſed ex euāgelio viuerent, operantes tantummodo ſpiritualia in prædicatione regni cælorum, & ædificatione pacis Eccleſiæ? Neque enim quiſquam poteſt dicere de ipſa ſpirituali operatione dixiſſe apoſtolū, An ego ſolus & Barnabas non habem⁹ poteſtatē non operandi. Hanc enim poteſtatē non operandi omnes illi habebāt. Dicat ergo qui conatur præcepta apoſtolica in ſententiā ſuam deprauare atq; pervertere: Dicat ſi audet, omnes Euāgelijſtæ à Domino accepiſſe poteſtatē non euāgelizandi. At ſi hoc abſurdiſſimū atq; inſaniſſimum eſt dicere, cur nolūt intelligere quod omnib⁹ patet, accepiſſe quidem illos poteſtatē non operandi, ſed opera corporalia quib⁹ vidum quærerent, quia dignus eſt operarius cibo ſuo & mercede ſua, ſicut euāgelijſtæ loquitur: Non ergo ſoli Paulus & Barnabas non habebant poteſtatē non operandi, ſed omnes pariter habebāt hanc poteſtatē qua iſti non utebantur, amplius impendentes Eccleſiæ ſicut in illis locis vbi euāgelizabant infirmis congruere iudicabant. Et ideo ne coapoſtoliſ ſuos reprehēdiſ videretur, ſubiungit & dicit: Quis militat ſuis ſtipēdijs vnquā? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis paſcit gregem, & de lacte gregis non percipit? Nunquid ſecundum hominem hæc loquor? An lex non hæc dicit: In lege enim ſcriptum eſt, Bout trituranti os non infrenabis? Nunquid de bo-

Luc. 10. a. 7. Mat. 10. b. 12.

1. Cor. 9. b. 12. Apoſtoliſ per miſſum eſſe non laborare. CAPVT VII. Ibid. a. 5.

Luc. 10. a. 7. al. proponē. Luc. 8. a. 3.

1. Cor. 9.

1. Cor. 9. a. 6.

1. Cor. 11. b. 7. Luc. 8. a. 1.

Mat. 10. b. 10.

1. Cor. 9. a. 7.

Deut. 25. a. 2.

bus pertinet ad Deū. An præter nos omnino ꝑ dicitur? **P**ropter nos enim ſcriptū eſt, quia debet in ſpe qui arat arare, & triturans in ſpe fructus participandi. His verbis ſatis indicat apoſtol⁹ paul⁹ non ſibi aliquid vſurpaſſe vltra debitum coapoſtoliſ ſuos, ꝑ qui non operabatur corporaliter vnde haberent victui neceſſaria, ſed ſicut Dominus conſtituit ex Euāgelio viuentes panē gratuitum manducarent ab eis quibus gratuitam gratiā prædicabant. Stipendium enim ſuum tāquam milites accipiebant, & de vineæ per eos plantatæ fructū, quod opus erat liberæ decerpebant, & de gregis quem paſcebant lacte portabant, & ex area quam triturabant cibū ſumebant. **A**PERTIVS autem cetera connectit, & omnino aufert omnes dubitationis ambages. Si nos vobis, inquit, ſpiritualia ſeminauimus, magnū eſt ſi veſtra carnalia metamus? Quæ ſunt ſpiritualia quæ ſeminauit, niſi verbum & myſterium ſacramenti regni cælorū? Quæ autē carnalia quæ ſibi licere metere dicit, niſi hæc temporalia quæ vitæ atq; indigentia carnis indulta ſunt? Hæc autem ſibi debita ſe ab eis non quaſiſſe nec accepiſſe maniſteſtat, ne quod impedimentū daret Euāgelio Chriſti. Quid reſtat vt intelligamus cū operatum eſſe vnde victum haberet, niſi corporale opus corporalib⁹ & viſibilibus manibus ſuis? Nam ſi de ſpirituali opere victum & regumētum quæreret, id eſt, vt ab eis hæc acciperet quos in Euāgelio ædificabat, non cōſequeretur diceret: Si alij poteſtatis veſtræ participant, cur non magis nos? Sed non ſumus vſi hac poteſtate, ſed omnia toleramus, ne quod impedimētum demus euāgelio Chriſti. Quæ poteſtate ſe dicit non vſum, niſi quā habebat in eos à Domino acceptam, vt eorum carnalia meteret ad victum vitæ huius quæ in carne agitur? cuius poteſtatis participes erant etiam alij qui non eis primò Euāgelium annunciauerūt, ſed ad eorum Eccleſiā idipſum prædicantes poſtea ꝑ venerāt. Ideo cū dixiſſet. Si nos vobis ſpiritualia ſeminauimus, magnū eſt ſi carnalia veſtra metamus ſubiicit: Si alij poteſtatis veſtræ participat, cur non magis nos? Et cū demonſtraſſet ꝑ quid eius poteſtatis eſſet: Sed non ſumus vſi inquit, hac poteſtate, ſed omnia toleramus, ne quod impedimētum demus Euāgelio Chriſti. Dicāt ergo iſti, quomodo de opere ſpirituali carnalē victum habebat apoſtolus, cū aperte ipſe dicat, non ſe vſum eſſe hac poteſtate. At ſi de opere ſpirituali carnalē vitam non habebat, reſtat vt de opere ꝑ carnali habuerit: & inde dicat, Neque panem gratis ab aliquo māducaviſſus, ſed in labore & fatigatione nocte & die operantes, ne quem veſtrū grauaremus: non quia non habuerimus poteſtatē, ſed vt nos formam daremus vobis qua nos imitaremini. Omnia, inquit, toleramus, ne quod impedimentum daremus Euāgelio Chriſti. Et redit rurfus, modiſq; omnibus etiam atq; etiam commendat quid ſibi liceat, & tamen non faciat. Neſcitis inquit, quoniam qui in templo operantur, quæ de templo ſunt edunt? Qui altario deſeruiunt, altario compertiantur: Sic & Dominus ordinauit iis qui Euāgelium annunciant, de Euāgelio viuere: Ego autem nullo horum vſus ſum. Quid hoc apertius? quid clarius? Vereor ne fortē cū diſſero volens id exponere, obſcurum reddam quod per ſe lucet & claret. Qui enim hæc verba non intelligunt, aut ſe non intelligere fingunt, mea multo minus intelligunt vel ſe intelligere profitentur: niſi fortē propterea citò intelligant noſtra quia conceditur eis intellecta deridere, de apoſtoliſ autem verbis non ita conceditur. Propterea vbi aliter ſe ſecundum ſuam ſententiā interpretari non poſſunt, etiam clara & maniſteſta, obſcura & incerta eſſe reſponderet, quia &

Apoſtoliſ ſententiæ laborare manu. CAPVT VII. Ibidem b. 11.

Ibidem b. 11.

al. venerant.

al. quod ei poteſtas eſſet: aliquid ei poteſtas eſſet.

al. corporaliſ. 2. Theſſ. 3. b. 8.

1. Cor. 9. b. 12.

al. demus. Paulum non fuiſſe vſum libertate conceſſiſſi. CAPVT IX. 1. Cor. 9. b. 1.

al. viderem.

1. Cor. 7. b. 14

al. ergo.

al. vult.

Luc. 10. a. 7.

Necessitas predicandi verbis in Paul. C. A. P. X. 1. Cor. 9. c. 25.

al. vult. Ibidē c. 17.

al. sempiterna.

al. qua Christi sum, qua.

Ibidē c. 18.

1. Cor. 9. c. 25.

Simulatio Paul. C. A. P. XI. al. vult. Ibidē c. 19.

praua & peruersa dicere non audent. Clamat homo Dei, Dominus ordinauit iis qui Euangelium annunciant de Euangelio viuere. Ego autē nullius horū vſus sum: & conatur caro & sanguis recta deprauare, aperta claudere, serena obnubilare. Spiritale, inquit, op^o faciebat & inde viuere. Si ita est, de Euangelio viuere. Cur ergo dicit, Dominus ordinauit iis qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuere, ego autē nullo horū vſus sum, aut si hoc ipsum quod hic dictū est viuere, secundum spiritale vitā volunt interpretari, nullā spē habebat Apostolus ad Deū qui de Euangelio nō viuere, quia dixit, nullo horum vſus sum. Quapropter vt spes illi certa esset vitæ æternæ, de Euangelio utiq; spiritualiter viuerebat Apostolus. Quod autē ait, Ego autē nullius horum vſus sum, deuita ista que in carne agit vt sine dubitatione ꝑ facit intelligi, quod dixit Dominū ordinasse iis qui Euangelium annunciant de Euangelio viuere, id est, vitā istā cui opus est victu & tegumēto de Euangelio transigere: sicut superius de suis coapostolis dixit, vnde ipse Dominus ait, Dignus est operariis cibo suo, & dignus est operarius mercede sua. Hunc itaq; cibum & hanc mercedem, sustentandæ huic vitæ debitum concessum Euangelistis, ab eis quibus auangelizabat non accepit. Apostolus: verum dicens, Ego autem nullius horum vſus sum. Et sequitur, & adiungit, ne forte quisi quā arbitretur ideo eū nō accepisse, quia illi nō dederant. Non autē scripsi hæc vt ita fiant in me: bonum est mihi magis mori quam gloriam meam quisiquam inanē faciat. Quam gloriam, nisi quam habere voluit apud Deum in Christo compatiens infirmis: sicut mox appetitissimè dicitur^o est: Si enim euangelizauero, inquit, non est mihi gloria. Necessitas enim mihi incumbit, id est, sustentandæ vitæ huius. Vç enim erit mihi, inquit, si non euangelizauero, id est, malo meo non euangelizabo, quia fame ꝑ cruciabor, & vnde vitam non ꝑ habebō. Nam sequitur & dicit, Si enim volens hoc facio, mercedem habeo. Volentem se dicit facere, si nulla vitæ huius fulciendæ necessitate compulsus facit, & ob hoc habere mercedem vtique apud Deum gloriæ ꝑ sempiternam. Si autem inuitus, inquit, dispensatio mihi credita est, id est, si necessitate transigendæ huius vitæ inuitus cogor euangelizare, dispensatio mihi credita est, vt scilicet ex dispensatione mea, ꝑ quia Christū, quia veritatem prædico, quamuis ex occasione, quamuis mea querens, quāuis terreni emolumentī necessitate cōpulsus, alij proficiat, ego autem apud Deum mercedem gloriosam illam sempiternamque non habeam. Quæ ergo, inquit, merces mihi erit? Interrogans dicit, propterea suspendenda est pronuntiatio, donec respondeat. Quod vt facilius intelligatur, tanquam nos eum interrogaemus: Quæ ergo tibi merces erit Apostole, quando mercedem istam terrenam etiam Euangelistis bonis debitam, non propter hoc euangelizantibus, sed tamen consequentem & oblatam ex Domini ordinatione fumentibus, tu non accipis? Quæ ergo tibi merces erit? Vide quid respondeat, Vt euangelizans, inquit, sine sumptu ponam Euangelium, id est, vt non sit credentibus sumptuosum Euangelium, ne putent ad hoc sibi euangelizari, vt id Euangelista quasi vendere videantur. Et tamen redit etiam atque etiam, vt ostendat quid sibi iure Dominico liceat, & tamen non faciat. Vt nō abutar, inquit, potestate mea in Euangelio. Iam vero quia infirmitati hominum compatiens id faciebat, audiamus sequentiam. Cum enim liber ꝑ sint, inquit, ex omnibus omnium me seruum feci, vt plures lucrificarem: iis qui sub lege sunt quasi sub lege, cum non sim ipse sub le-

ge, vt eos qui sub lege erant lucrificarem: iis qui sine lege sunt quasi sine lege, cum sine lege dei non sim, sed sim in lege Christi, vt lucrificerē eos qui sine lege dei sunt. Quod non simulandi versutia faciebat, sed compatiendi misericordia, id est, nō quasi vt se fingeret Iudæū, sicut nonnulli putauerunt, quia legitima vetera Hierosolymis obseruauit. Fecit enim hoc secundum liberam & manifestam sententiam suam, in qua dicit, Circuncisus quis vocatus est, non adducat præputiū: id est, nō sic viuatur quasi præputiū adduxerit, & id quod nudauerat texerit: sicut alio loco dicit, Circuncisio tua præputium facta est. Secundum hanc ergo sententiam suam qua dicit, Circuncisus quis vocatus est, nō adducat præputium: In præputio quis vocatus est, non circuncidatur: sicut illa que non intelligentibus & parum attendētibus finxisse putatus est. Iudæus enim erat & circuncisus vocatus adducere noluit præputiū, id est, noluit ita viuere ac si circuncisus non esset. Hoc enim iam in potestate habebat: & sub lege quidem nō erat sicut illi qui eā seruiliter operabantur, sed tamen in lege dei & Christi. Non enim alia lex erat ista & alia lex dei, sicut perditī Manichæi solent dicere: alioquin si cum illa fecit, finxisse putandus est, finxit & Paganū & sacrificauit idolis, quia dicit factum se fuisse iis qui sine lege sunt quasi sine lege. Quos vtique non nisi gentiles, quos Paganos dicimus, vult intelligi. Aliud est ergo esse sub lege, aliud in lege, aliud sine lege. Sub lege carnales Iudæi, in lege spirituales & Iudæi & Christiani. Vnde illi seruauerunt morem illū paruum, sed onera insolita credentibus gentibus non imposuerūt, & ideo nec illi circuncisi sunt. Sine lege autem gentes quæ nondum crediderunt, quibus tamē se Apostolus congruisse testatur per misericordem compassionem, non per versipellem simulationem, id est, vt eo modo subueniret carnali Iudæo vel Pagano, quomodo sibi ipse, si hoc esset, subueniri voluisset, portans vtique eorum infirmitatem in compassionis similitudine, nō fallens in mendacij fictione, sicut continuè sequitur, & dicit, Factus sum infirmis infirmus, vt infirmos lucrificarem: ꝑ hinc enim loquebatur, vt etiam omnia illa diceret. Sicut ergo quod factus est infirmis infirmus, non erat mendacium, sic & cetera illa superius. Quæ enim dicit infirmitatem suam erga infirmos fuisse, nisi compatiendi eis, intantum vt ne videretur venditor Euangelij, & verbi dei cursum apud imperitos in malam suspicionem decidens, impediret, nollet accipere quod iure Dominico debebatur: quod si veller, non vtique mētireretur, quia iure debebatur: & quia noluit non vtique mentitus est. Neque enim dixit, non sibi deberi, sed deberi ostendit, & debito se vsum non esse nec omnino vti velle professus est, eo ipso factus infirmus ꝑ quod potestate sua vti noluit: tam misericordis scilicet ꝑ ductus affectu, vt cogitaret quemadmodum secum agi veller, si & ipse ita infirmaretur vt posset de illis per quos sibi Euangelium prædicaretur, si eos videret sumptus accipere, quasi mercimoniorum mundinas suspicari. De hac infirmitate sua dicit alio loco, Facti sumus paruuli in medio vestrum, tanquam, si nutrix foueat filios suos. Nam eius circumstantia lectionis hoc indicat. Neque enim, inquit, aliquando in sermone adulationis fui: mus sicut scitis, neque in occasione cupiditatis, Deus testis est, neque quærentes ab hominibus gloriam, neque a vobis, neque ab aliis, cum possemus oneri visesse, vt Christi apostoli, sed facti sumus paruuli in medio vestrum, tanquam si nutrix foueat filios suos. Quod ergo & ad Corinthios dixit, habere se potestatem apostolatus sui sicut & ceteri apostoli, quæ potestate

al. omittunt aliud in lege.

1. Cor. 9. d. 21. al. f.

al. quæ. al. iudicium.

quare mercedem fugit Paulus. C. A. P. XII. 1. Tess. 2. b. 7. Ibidē a. 5.

1. Cor. 9. a. 5.

1. Theff. 2. b. 7. Mat. ro. b. 10. 1. Theff. 2. a. 5. Matth. 6. d. 33.

Rom. 16. c. 15.

1. Cor. 11. b. 7.

al. sine onere.

Ibidē c. 12. 3.

Omnes omittunt eo.

1. Theff. 2. a. 5.

1. Cor. 11. b. 7.

1. Cor. 9. d. 21.

1. Theff. 2. b. 7.

Act. 20. d. 17.

Ibidē f. 33.

Opificum & agricolarum labor honestus & sanctus. C. A. P. VII. 111.

state vsum se non esse testatur; hoc etiā in isto loco ad Theffalonicenses ait, Cum possemus oneri vobis esse sicut & Christi apostoli, secundum quod Dominus dicit, Dign^o est operarius mercede sua. Nam hinc eū dicere, illud indicat quod supra posuit: Neque in occasione cupiditatis, De^o testis est. Per hoc enim quod iure Dominico debebatur bonis Euangelistis, nō propter hoc euangelizantibus, sed quærentibus regnum Dei, vt hæc omnia apponerentur eis, inueniebant alij occasione, de quibus idē dicit, Neque enim isti Deo seruiunt, sed suo ventri: quibus hanc occasione amputare volebat Apostolus, vt etiā quod sibi iuste debebatur, omitteret. Apertè quippe hoc ipse ostendit in secunda ad Corinthios, ab aliis Ecclesiis suppletas dicēs necessitates suas. Venerat enim sicut apparet ad tantā indigentia, vt de lōginquis Ecclesiis ei necessaria mitterentur, dū tamē ab eis apud quos erat nihil tale acciperet. Nūquid peccatū, inquit, feci me ipsum humiliando vt vos exaltarem, quoniam gratis Euangelium Dei euangelizauit vobis? Alias ecclesias expoliari accipiens stipendiū ab eis ad vestra ministracione, & cum apud vos fuisset & egerē, nemini gratis fui. Nam id quod deerat mihi adimpleuerunt fratres qui venerūt à Macedonia, & in omnibus ꝑ ingraturē me in vobis custodiui & custodiā. Est veritas Christi in me, quia gloria hæc nō infringetur in me in regionibus Achaie. Quare? Quia non vos diligo? Deus scit. Quod autem facio & facturus sum, vt amputē occasione eorum qui volunt occasione, vt in eo ꝑ gloriarentur iacemini: sicut & nos. De hac igitur occasione quam hic se dicit velle amputare, voluit intelligi, quod ibi ait: Neque in occasione cupiditatis, De^o testis est. Et quod hic dicit, Me ipsum humiliando vt vos exaltarem: hoc in prima ad eosdē Corinthios, Factus sum infirmis infirmus: hoc ad Theffalonicenses, Factus sum paruulus in medio vestrum, tanquā si nutrix foueat filios suos. Proinde attende sequentia, Ita, inquit, desiderantes vos, placet impertire vobis non solū Euangelij Dei, verū etiam animas nostras, quoniam charissimi nobis facti estis. Recordamini autē fratres laborē nostrū & ærumnā, nocte & die operantes, ne quæ vestrum grauaremus. Hoc enim superius ait, Cum possemus oneri vobis esse vt Christi apostoli. Infirmorū igitur periculis ne falsis suspicionibus agitari odissent quasi venale Euangelij, tanquā paternis maternisque viscibus tremefactus hoc fecit. Sic etiam in Actibus apostolorum idē loquitur, cum à Mileto mittens Ephesum vocasset inde presbyteros Ecclesie, quibus inter multa: Argentum, inquit, & aurum vel vestem nullius concupitū, ipsi scitis, quoniam necessitatibus meis & eorum qui mecum fuerunt, hæc manus seruerint. Omnia ostendi vobis, quoniam sic laborantes oportet iuuare infirmos, memores etiam esse verborum Domini Iesu, quia ipse dixit, Beatus est magis dare quam accipere. Hic fortasse aliquis dicat, Si corporale opus faciebat Apostolus, vnde vitam istam sustentaret: quod erat ipsum opus, & quando ei vacabat & operari & Euangelium prædicare? Cui respondeo, puta me nescire, corporaliter tamen operatum esse, & inde in carne vixi: non autem vsum potestate quam Dominus apostolis dederat, vt Euangelium annuncians de Euangelio viuere, ea quæ supra dicta sunt sine vlla dubitatione testantur. Neque enim aut vno loco aut breuiter dictum est, vt possit cuiusuis astutissimi tergiversacione in aliam traduci perueritque sententiam. Cum igitur tantæ authoritatis tam magis & crebris molibus contradicentium conteratur aduersitas, quid à me querunt, vel quale opus facie-

bat vel quādo faciebat? Vnum scio, quia nec furta faciebat, nec elractor aut iatro erat, nec auriga aut venator aut histrio aut turpilocus: sed innoceret & honestè quæ apta sunt humanis vſibus operabatur: sicut sese habent opera fabricorum, structorum, furorum, rusticorū, & his similia. Neque enim honestas ipsa reprehendit, quod reprehendit superbia eorum qui vocati honesti amant, sed esse non amant. Non igitur dedignaretur Apostolus siue rusticarū opus aliquod aggredi, siue in opificū labore versari. Qui enim ait, Sine offensione estote Iudæis & Græcis & Ecclesie Dei, quos in hac causa reuereri posset ignoro. Si Iudæos dixerint, Patriarchæ pecora pauperum. Si Græcos, quos etiam Paganos dicimus, etiam philosophos multū sibi honorabiles futuros habuerunt. Si Ecclesie Dei, homo ille iustus & ad testimonij coniugalis semper māturate virginitatis electus, cui desponsata erat virgo Maria, quæ peperit Christum, faber fuit. Quicquid ergo horū cū innocencia & sine fraude homines operatur, bonum est. Nā præcauet hoc & ipse Apostolus, ne quisquā ex necessitate sustentandæ vitæ in mala opera dilabatur. Qui furabatur, inquit, iā non furatur: magis autē labore manibus suis bonū, vt habeat vnde tribuat cui opus est. Hoc ergo scire sufficit, quia & in ipso opere corporali id quod bonū est operatur Apostolus. Quando autē soleret operari, id est, quibus tēporum spatij ne ab euangelizando impediretur, quis possit cōprehendere? sane quia & diurnis & nocturnis horis operabatur, ipse nō tacuit. VER VNTAMEN isti qui tanquā multū negotiosi & occupati, de tēpore operationis inquirunt, quid agunt? Nunquid ipsi ab Hierusalē per circūitū vsq; ad Illyricū terras Euangelio repleuerunt? Aut quicquid gentiū barbararū remanēt adhuc obeundū & implendū de pace Ecclesie, succiperunt? Non imus eos in quandā societate sanctā otiosissimè congregatos. Mirandā rē fecit Apostolus qui reuera in tanta sollicitudine omnium ecclesiarū, & propagatarū & propagandarū, ad eius curā laboremque pertinētū etiā manibus operabatur, propterea tamen cum apud Corinthios esset & egeret, nemini quidem eorum apud quos erat, grauis fuit, sed planè quod illi deerat, suppleuerūt fratres qui venerunt ex Macedonia. NAM & ipse propter eiusmodi necessitates sanctorū, qui quāuis præceptis eius obtemperēt, vt cū silicio operates panem suū manducēt, ꝑ possent tamen multis ex causis indigere supplemento aliquo talium sustentationum, & cum dixisset talia docens & præmonens, His autem qui eiusmodi sunt, præcipimus & obsecramus in Domino Iesu Christo, vt cum silentio operantes panem suum manducant: ne illi qui habebant vnde necessaria seruis Dei præberent, hac occasione pigrescerent, prouidens continuo subiicit: Vos autem fratres nolite infirmari beneficentes. Et ad Titum eum scriberet, dicens: Zenam legisperitum & Apollo sollicitè præmitte, vt nihil illis deit: vt ostenderet vnde illis nihil deesse deberet, continuo subiungit, Discant autem & ꝑ vestri bonis operibus præfæ ad necessarios vſus, ne sint infirmitati. Timotheum etiam quem dicit germanissimum filium, quem sciebat corpore infirmum, sicut ostendit, monens eum ne aquam biberet, sed modico vino vteretur propter stomachum, & frequenter ꝑ eius infirmitates: quia in opere corporali laborare non poterat, ne forte cum indigeret & nollet vti victu quotidiano, ab eis quibus Euangelium ministrabat, aliqua sibi negotia quæreret quibus animi eius implicaretur intentio. Aliud est enim corpore laborare animo libero, sicut opifex potest, si non sit fraudulentus & auarus,

1. Cor. 10. 5. 32.

Matth. 1. c. 19. Luc. 2. a. 7. Matth. 13. g. 11.

Ephes. 4. f. 28.

1. Theff. 2. b. 9. 2. Theff. 3. b. 8.

In monachos otiosos. C. A. P. V. 111. Rom. 13. c. 19.

2. Cor. 11. f. 28. 1. Cor. 4. c. 1.

2. Cor. 1. b. 9.

Quare laborandū monachis. C. A. P. V. x. v. 2. Theff. 3. c. 11. al. possunt.

Ibidē d. 13.

Ad Tit. 3. d. 13.

al. nobis. Timotheus valetudinario. 1. Tim. 5. d. 27. al. suus.

rat, non imitatur ut malus sit: & si non ei credit, fallacē eū putat, ac nihilominus non imitatur. Ab illo verò qui dicit, Hæc est vera iustitia, ut nihil corporaliter operando imitemur volatilia cæli, quoniā qui tale aliquid fuerit operatus contra Euangeliū facit, quisquis animo infirmus hoc audit & credit, nō quia sic vacat, sed quia sic errat, legendus est. **H**inc oritur alia questio: Fortasse enim dicat, quid ergo ceteri Apostoli & fratres Domini & Cephas, quia non operabatur, peccabant? aut afferebant impedimentū Euangelio: quia dicit beatus Paulus, ideo se non vsum hac potestate, ne quod impedimentū daret Euāgelio Christi? Si enim peccauerunt, quia non operati sunt, non ergo acceperant potestātē nō operādi nec de Euangelio viuendi. Si autē acceperāt hanc potestātē ordinātē Dominō, ut qui Euangeliū annūciarēt, de Euāgelio viuērēt, & dicētē, Dignus est operarius cibo suo: qua potestate Paulus amplius aliquid erogās vti noluerit, non vti que peccauerūt. Si non peccauerūt, nullū impedimentū dederūt. Neq; enim nullū peccatū est, impedire Euangeliū. Quod si ita est, & nobis, inquit, liberū est, & vti & non vti hac potestate. Hanc quæstionē breuiter soluerē, si dicerē, quia & iustē dicerē, credendū esse Apostolo. Ipse enim sciebat cur in Ecclesiis gētiū non oporteret portari venale Euangeliū, non culpans coapostolos suos, sed distinguens ministeriū suū, quia ita inter se distribuēbant, proculdubio admonētē Spiritū sancto, euangelizandi prouincias, ut Paulus & Barnabas ad gentes irent, illi autē in circuncisionē. Hoc tamen eū præcepisse iis qui non habebāt eiusmodi potestātē, ea quæ iā multa dicta sunt manifestant.

Is t autē fratres nostri temerē sibi arrogāt, quāntū existimo, quōd eiusmodi habeāt potestātē. Si enim Euangelistæ sunt, fateor, habent: si ministri altaris, dispensatores sacramentorū, bene sibi istam nō arrogāt, sed planē vendicant potestātē: si saltē habeāt aliquid in hoc seculo, quo facillē sine officio sustentarent istā vitā, quod conuersi ad Deum indigentibus disperiti sunt, & credenda est eorū infirmitas & ferenda. Solēt enim tales, non melius sicut multi putant, sed quod est verū languidius educati laborē operū corporaliū sustinere non posse. Tales fortasse multi erant in Hierosolyma. Nā & scriptū est, quōd prædia sua vendiderint, & pretia eorū ante pedes Apostolorū posuerint, ut distribuētur vnicuique prout opus erat: quapropter inuenti sunt fideles & viles fuerunt gentibus, quæ ab idolorum cultu ex longinquo vocabantur, secundū illud quod dictū est, Ex Sion prodiet lex, & verbum Domini ex Hierusalem. Debitorē enim dixit Apostolus ex gentibus Christianos: Debitorē eorum, inquit, sunt. **E**ddidit quare: Si enim spiritalibus eorū, inquit, communicauerunt gentes, debent & in carnalibus ministrare eis. **N**unc autem veniunt plerunque ad hanc professionem seruitutis Dei & ex conditione seruilis, vel etiam liberti, vel propter hoc à dominis liberati siue liberandi, & ex vita rusticana & ex opificum exercitatione & plebeio labore, tāto vti que felicitius quanto fortius educati, qui si non admittantur, graue peccatum est: multi enim ex eo numero verē magni & imitandi extiterunt. Nam propterea & infirma mundi elegit Deus, ut confunderet fortia: & stulta mundi elegit, ut confunderet sapientes: & ignobilia mundi & ea quæ non sunt tanquam sint, ut ea quæ sunt euacuētur: ut non gloriētur omnis caro coram Deo. Hæc itaque pia & sancta cogitatio facit, ut etiam tales admittantur qui nullum afferant mutarē in melius vitæ documentum. Neq; enim appareat, vtrum ex proposito seruitutis Dei venerint, an

vitam inopem & laboriosam fugiētēs, vacui pasci atque vestri voluerint, & insuper honorari ab eis à quibus contemni conteri que consueuerant. Tales ergo quoniā se quo minus operentur, de infirmitate corporis excusare non possunt, præteritē quippe vitæ consuetudine conuincuntur, vmbraulo malæ disciplinæ se contigunt, ut ex malē intellecto Euangelio, præcepta apostolica peruertere meditentur, verē volatilia cæli, sed per superbiam in altū se extollendo, & fœnū agri, sed carnaliter sentiendo. Contingit enim eis quod in viduis iunioribus indisciplinatis cauēdū idē Apostolus dicit: Simul autem & otiosæ esse discunt, non solū autem otiosæ, sed etiā curiosæ & verbosæ, loquētes quæ non oportet. Hoc ille de malis feminis dicebat, quod nos etiā in malis viris dolemus & plāgimus, qui aduersus eū ipsam, in cuius epistolis legimus ista, otiosi & verbosi, quæ non oportet loquuntur. Et qui sunt inter eos qui eo proposito ad sanctā militiā venerūt, ut placeant cui se probauerunt, cum ita vigant viribus corporis & integritate valetudinis, ut non solū erudiri, sed etiā secundū Apostolū operari possint, exceptis istorū otiosis corruptisque sermonibus quos iudicare per imperitū tyrociniū non valēt, in candē labē pestifera contagione imitantur: nō solū nō imitantes obedientiā sanctorū quietē operatiū, & aliorū monasteriorū in saluberrima disciplina secundū apostolicā normā viuentiū, sed etiā in iustitiantes melioribus, tanquam consuati ricē Euangelij prædicantes pigritiā, tanquā præuaricatricē accusantes misericordiā. Multō enim misericordius operatur erga animas infirmorum, qui bonæ famæ seruorū Dei consulit, quam erga corpora egentium qui panē esurientibus frāgit. Quapropter vti nā isti qui vacare volunt manibus, omnino vacarēt & linguis. Neque enim tā multos ad imitationē iuuitarent, si eis non tantūm exēpla pigra, sed etiā muta proponerent. **N**unc verò contra Apostolū Christi recitant Euāgelij Christi. Ita enim mirabilia sunt opera pigrorū, ut impedire velint Euangeliū, quod Apostolus ideo præcepit & fecit, ne impediret ipsū Euāgelij. Et tamē si eos ex ipsis Euangelij verbis secundū eorū intellectū viuere cogamus, priores nobis suadere conabuntur, quā non ita sint intelligenda ut intelligunt. Certē enim propterea se dicunt operari nō debere, quia nec volucres cæli seminant neque metunt, de quibus nobis Dominus similitudinem dedit ne de talibus necessariis cogitemus. Cur ergo non attendūt quod sequitur? Neque enim tantummodo hoc dictū est, quia non seminant, neque metunt, sed adiectū est, neq; congregāt in apothecas. Apothecæ autē horrea, vel verbū ex verbo [Græco,] repositoria dici possunt. Cur ergo isti manus otiosas & plena repositoria volunt habere? Cur ea quæ sumunt ex laboribus aliorū, recondunt & seruant vnde quotidie proferatur? Cur deniq; molunt & coquūt? Hoc enim aues non faciūt. Aut si reperiunt quibus hoc opus quoq; persuadent, ut eis per singulos dies escas afferant præparatas, saltē vel sibi aquam de fontibus afferūt, vel de cisternis aut puteis hauriunt & reponunt. Hoc volatilia non faciunt. Sed si hoc placet, studeant etiam boni fideles, & regis æterni deuotissimi prouinciales, fortissimis eius militibus vsque ad ista seruire, qui tibi nec aquam implere cogātur, si iā etiam illos qui tunc erant Hierosolyma nouo gradu iustitiæ supergressi sunt. Nam illis fame imminente, & per prophetas qui tunc erant ante prædicta, boni fideles ex Græcia frumenta miserunt, ex quibus credo quōd illi panem sibi fecerunt, aut certē faciendum curauerunt, quod aues non faciunt. Sed si iam isti, ut dicere cœperam, etiam illos aliquo

Math. 5. a. 26.

1. Tim. 5. b. 13.

2. Tim. 2. a. 4.

Ephes. 4. f. 28.

al. mmanum.

Euāgelij nō recitē intellectū ab otiosis. CAPVT XXXII.

al. quid.

Math. 6. d. 26.

Omnes o. mittunt.

Act. 11. d. 28.

An ceteri Apostoli nō laborantes peccarint. CAP. XX. 1. Cor. 9. b. 22.

1. Cor. 9. c. 15.

Math. 10. b. 10.

Act. 13. a. 2. Galt. 2. b. 9.

quibus otium concedi possit. CAP. XXXI.

Act. 2. g. 45. & 4. 5. 34.

al. quia prope inuēti sunt.

Isaie 2. a. 3. al. eorum.

Rom. 15. f. 27.

Monachatiū amplectentes spe viuēdi otio se. CAPVT XXXII.

1. Cor. 1. d. 27.

Iocose dicitur ignauus.

al. postea.

al. omni. bus.

Deut. 23. d. 24.

math. 11. a. 2.

Ioci festi.

al. quibus. anque.

al. exercitiorum vitam.

math. 6. d. 34.

Rom. 1. a. 1.

Omnes o. mittunt ali. quādo. math. 6. d. 26.

aliquo gradu iustitiæ transierunt, & omnino in iis quæ ad transigendam vitam istam pertinet, sicut volucres agunt, ostendant nobis homines seruire volucris, sicut sibi seruire volunt, nisi captis & inclusis, quibus fides non habetur, ne volantes non redeant: & tamen illæ malunt frui libertate, & ex agris quantum satis est capere, quā ab hominibus apposita & appata sumere. Proinde rursus istos alio sublimiore gradu iustitiæ superabunt, qui se ita instituerūt, ut quotidie in agros tanquam in pastum pergāt, & quo tēpore inuenerint carpant, ac t̄ sopita fame reuertantur. Sed planē propter agrorum custodes quā bonum esset, si etiam pennas Dominus largiri dignaretur, ut sicut Dei in agris alieni inuenti non tanquam fures comprehenderentur, sed tanquam sturni fugerentur. Nunc verò ille quantum poterit, imitabitur auem quam capere venator nō potuerit. Sed ecce concedant t̄ omnes seruis Dei, ut eum volūt in eorum agros exeat, atque inde securi refectione discēdat: sicut populo Israël per legem præceptū est, ut in agris suis furem nullus teneret, nisi qui sectū aliquid veller auferre: nā qui nihil aliud attigisset quā id quod comedisset, liberū impunitūq; abire linerēt. Vnde etiam spicas vellentibus discipulis Domini, de sabbato potius quā de furto Iudæi calumniati sunt. Sed quid erit agendum de his temporibus anni quibus esca quæ statim sumi possit, in agris non inuenitur? Quisquis aliquid domum quod sibi coquendo præparat auferre tentauerit, secundum istorum intellectum audiet ex Euangelio, Pone hoc enim aues non faciūt. Verūm & hoc concedam us, toto vertente anno posse in agris reperiri vel ex arbore vel ex herbis, vel ex t̄ quibusque radicibus quod in escam sumi possit incoctū, aut certē tanta exercitatio corporis ad h. beat, ut ea quæ coquenda sunt, etiā cruda asumpta non nocēt, possitq; etiam hyemalibus quibuslibet asperitatibus ad pabula procedi, atq; ita fiat ut nihil præparandum auferatur, nihil in crastinum reponatur, non poterit ista seruare qui se per multos dies à cōspectu hominum separatos, & nulli ad se præbentes accessum, includunt seipsos viuētes in magna intentione orationum. Hi enim facillima quidem atque vilissima, secum tamen alimenta includere consueverunt, quæ in illos dies quibus à nullo videri statuerunt, sufficiant: quod aues non faciūt. Et horum quidem t̄ exercitatio nē in tam mirabili continentia, quādoquidē habent otii quo hæc agāt, seq; imitandos non superba elatione, sed misericordie sanctitate proponant, non solum nō reprehendo, sed quātum dignum est laudare non possum. Quid tamē de his dicimus secundū istorum intellectum ex euāgelicis verbis: An fortē quo sunt sanctiores, eo sunt volucris? dissimiliores? quæ nisi reponāt sibi escas in plurimos dies, includere se ita, ut faciunt, nō valebūt. Et vti q; nobiscū audiūt, Nolite ergo cogitare in crastinum. Quapropter vt breuiter complectar, isti qui ex Euāgelio peruerse intellecto, tam manifesta apostolica præcepta peruertere molūt, aut nō cogitent in crastinū, sicut volatilia cæli, aut obtemperant Apostolo sicut filij dilecti: imō vtrūque faciunt, quia vtrūque concordat. Neq; enim contraria Domino suo moneret apostolus Paulus seruus Christi Iesu. Hoc enim istis aperte dicimus: Si volatilia cæli sic intelligitis in Euāgelio, ut nolitis operando manibus vestris victum regumētumq; procurare, nihil etiā reponatis in crastinū, sicut nihilite ponūt volatilia cæli. Si autē aliquid reponeret aliquādo] in crastinum, potest non esse contra Euangeliū vbi dictū est, Respicite volatilia cæli, quia neque semināt neque metūt, neque congregant in apothecas: potest etiam non esse contra Euangeliū nec contra si-

militudinē volatiliū cæli, vitā istam carnis corporalis operationis labore transigere. Si enim virgeantur ex Euangelio, ut nihil reponant in crastinum, rectissime respondēt, Cur ergo ipse Dominus loculos habuit vbi pecuniam collectā reponeret? Cur tanto ante fame imminētē frumētā sanctis patribus missa sunt? Cur Apostoli sic indigētē sanctorum necessaria procurarunt, ne desset in posterum? ut beatissimus Apostolus ad Corinthios in Epistola scriberet, D & collectis autē in factos sicut ordinauit] ecclesiis Galatiæ, ita & vos facite secundum vnam sabbati, vnusquisq; vestrum apud se reponat thesaurizās quod ei placuerit, ut non cum venero tunc collectā fiat. Cū autem aduenero, quoscūq; probaueritis per epistolas, hos mitatā perferre gratiam vestrā in Hierusalem. Quod si dignū fuerit vt & ego eam, mecum ibūt. Hæc & alia multa copiosissime & verissime proferūt. Quibus respōdemus: Videtis ergo, quamuis Dominus dixerit, Nolite cogitare in crastinum: non vos tamē istis verbis cogit, ut nihil in crastinum reseruetis. Cur ergo iisdem verbis vos cogi dicitis vt vacetis? Cur volatilia cæli nō vobis sūt exēplo ad nihil reseruādū, & vultis vt sint exēplo ad nihil operandū? **D**icere aliquis, Quid ergo prodest seruo Dei quod prioribus actibus quos in seculo habebat relictis, ad hanc spiritalē vitam militiamque cōuertitur, si cum adhuc oportet tanquā t̄ opificis exercere negotia? Quasi verò facile possit verbis explicari quantū proficit quod Dominus diuiti consiliū capiet vitæ æternæ requirenti, ait quid faceret, si vellet esse perfectus, vt venditis quæ habebat, & indigētia pauperū distributis cum sequeretur. Aut quis tam expedito cursu secutus est Dominū, quā ille qui ait, Nō in vacuū cucurri, nec in vacuū laboraui, q; tamē opera ista & præcepta & feci? Hoc nobis tāta auctoritate doctis & informatis sufficere debuit ad exēplum derelinquēdi pristinas facultates, & manibus operandi. Sed & nos ab ipso Domino adiuti, possumus fortasse vtrūq; cognoscere, etiā sic operantibus seruis Dei, priora tamen negotia reliquisse quid proficit. Si enī ad hanc vitā ex diuitie quisq; cōuertitur, & nulla in infirmitate corporis impeditur, itane desipimus à sapore Christi, vt non intelligamus quātus superbiæ prioris tumor sanetur, cūm circūcisus superfluis quibus antē animus exitiabiliter t̄ inflābatur, ad modica quæ restant huic vitæ naturaliter necessaria etiam opificis humilitas minimē recusat? Si autē ad hanc vitam ex paupertate cōuertitur, nō putet se id agere quod agebat, si ab amore vel augēdæ quantulūcūq; rei priuatæ iam nō quærens quæ sua sunt, sed quæ Iesu Christi, ad communis vitæ t̄ trāstulit charitatem, in eorum societate victurus, quibus est anima vna & cor vnū in Deum, ita vt nemo dicat aliquid proprium, sed sint illis omnia communia. Si enim huius terrenæ reipublicæ antiqui Principes præclarissimo litteratorum suorum eloquio prædicari solēt, quōd rem communē vniuersi populi suæ ciuitatis, priuatis suis rebus sic anteponebant, vt quidam eorū Africa edomita triūphator, quid nubenti filiz daret nō haberet, nisi ex senatusconsulto de publico dotaretur: quo animo debet esse in reipublicā suā cuius eternē illius ciuitatis Hierusalem celestis, nisi vt illud ipsum quod propriis manibus elaborat in commune habeat cum fratre, & si quid ei defuerit, de cōmuni suppleat: dicēs cum illo cuius præceptum exemplumq; secutus est: Quasi nihil habentes & omnia possidentes. Quamobrem etiā illi q; relictā vel distributā, siue amplā, siue qualicūq; opulētā facultate, inter pauperes Christi pia & salubri humilitate numerari voluerūt: si corpore ita valēt, & ab ecclesiasticis occupationibus vacāt: (quāquā

Prohibētē pictura in rebus exterris. CAPVT XXXII. d. 1. math. 6. d. 34. Ioan. 12. a. 6. Act. 11. d. 29. 1. Cor. 16. a. 1. Omnes o. mittunt in.

Math. 6. d. 34.

Quare laborandum in rebus istis. CAPVT XXXIII. al. vspicere.

Math. 19. c. 21.

Phil. 2. c. 16.

al. inflābatur.

Phil. 2. c. 17.

Act. 4. f. 32.

1. Cor. 4. c. 10.

DE OPERE MONACHORVM,

302

eis tam magnum animi sui documentum afferentibus & eiusdem societatis indigentia de his rebus quas habebant, vel plurimum vel non parum conferentibus, vicem sustentanda vitæ eorū res ipsa cōmunis & fraternæ charitas debeat; tamen si & ipsi [aliquid] manibus, operentur, vt pigris ex vita humiliore & ob hoc exercitatioe venientibus auferant excusationē, multo misericordius agunt, quā cum omnia sua indigentibus diuiserunt. Quod quidem si nolunt, quis audeat cogere? Quibus tamen inuenienda sunt opera in monasterio, etiam si a corporali functione liberiora, sed vigilantia ad ministratioe curāda, vt nec ipsi panem suum, quoniā iam cōmunis factus est, gratis manducant. Nec attendendum est in quibus monasteriis, vel in quo loco indigentibus fratribus, quisque id quod habebat impendit. Omnium enim Christianorum vna respublica est. Et ideo quisquis Christianis necessaria vbi libet erogauerit, vnde cunctis etiam ipse quod sibi necessarium est accipit, de Christi bonis accipit: quia vbi cūq; & ipse talibus dedit, quis nisi Christus accepit? Illi autē etiam præter istā sanctam societatem vitam labore corporis transigebat, ex quorum numero plures ad monasteria veniunt, quia & in ipso humano genere plures sunt, si nolunt operari, non manducant. Neque enim propterea in militia Christiana ad pietatem diuites humiliantur, vt pauperes ad superbiam extollantur: nullo modo enim decet vt in ea vita vbi sūt senatores laboriosi, ibi fiant opifices otiosi: & quo veniūt relictis rusticis suis qui fuerant prædiorum Domini, ibi sint rustici delicati. A r enim Dominus ait, Nolite solliciti esse animæ vestræ quid māducaueris, neq; corpori quid vestiamini. Redde: quoniā, vt supra dixerat, Nō potestis Deo seruire & māmonæ. Qui enim propter hoc Euāgeliiū prædicat, vt habeat vnde māducat, & vnde vestiamini, simul se tunc putat, & Deo seruire & māmonæ: Deo, quia Euāgeliiū prædicat: & māmonæ, quia propter ista necessaria prædicat. Quod Dominus dicit fieri non posse: ac per hoc ille qui propter ista Euāgelium prædicat, non Deo sed māmonæ seruire cōiungitur, et si Deus illo ad aliorum profectū quomodo ipse nescit vtatur. Nam huic sententiæ subiungit, dicens: Ideo dico vobis, nolite solliciti esse animæ quid māducaueris, neq; corpori quid vestiamini: non vt ista nō procurēt, quātū ¶ necessitati satis est, vnde honeste potuerint: sed vt non ista intueantur, & propter ista faciant quicquid in Euāgelij ¶ præconio facere iubentur. Eā quippe intentionē quare quid fiat, oculum vocat. Vnde paulo superius loquebatur vt ad hęc descēderet, & dicebat: Lucerna corporis tui est oculus tuus, si oculus tuus simplex fuerit, totū corpus tuū lucidū erit. Si verò oculus tuus nequā fuerit, totū corpus tuū tenebrosū erit: id est, talia erūt facta tua, qualis fuerit intētio tua cur ea facias. Et ad hoc enim vt veniret, supra de eleēmofynis præceperat, dicens: Nolite condere vobis thesauros in terris, vbi aerugo & tineæ exterminant, & vbi fures effodiunt & furantur. Recondite verò vobis thesauros in caelo, vbi neque tineæ neq; rubigo exterminat, & vbi fures non perfodiunt & furantur: vbi enim erit thesaurus tuus, ibi erit & cor tuum. Deinde subiunxit, Lucerna corporis tui est oculus tuus: vt illi scilicet qui eleēmofynas faciūt, ¶ ne ea faciāt intentione, vt vel hominibus velint placere, vel in terra sibi querant rependi quod faciūt. Vnde & Apostolus cū Timotheo diuites monēdos esse præceperat, Facile, inquit, tribuāt, cōmunicent, thesaurizēt sibi fidamētum bonū in futurū, vt apprehēdant veram vitam. Cū verò in futurū dixerit oculum Dominus eleēmofynas facientium, & in celestē mercedē, vt possint & ipsa facta esse lucida, cū sim-

plex oculus fuerit: in illam quippe nouissimam retributionem valet quod alibi ait, Qui vos excipit, me excipit: & qui me excipit, excipit eum qui me misit. Qui excipit Prophetā in nomine Prophetæ, mercedē prophetæ accipiet; & qui excipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet: & qui potum dederit vni ex istis minimis calicem aquæ frigidæ tantum in nomine discipuli amē dico vobis, non peribit merces eius: ne forte correpto oculo eorū qui necessaria impēdunt indigentibus & prophetis & iustis & discipulis Domini, ipsorū oculus depraueretur in quos ista fierent vt propter ista accipiēda vellent Christo militare: Nemo inquit, potest duob; dominis seruire. Et paulo post, Nō potestis inquit, Deo seruire & mammonæ. statimq; cōtextuit: Ideo dico vobis, Nolite solliciti esse animæ quid māducaueris, neq; corpori quid vestiamini. Et quod sequitur de volatilibus celi & de liliis agri, ad hoc dicit ne quisquā Deum putet seruiorem suorum necessaria non curare, cū eius sapiētissima providētia vsq; ad ista creanda & gubernanda perueniat. Neq; enim nō ipse pascit & vestit etiā eos qui manibus operatur: sed ne Christianam militiā ad hoc detorqueant vt ista cūquirant, hoc seruos suos Dominus præmonet, vt in eo ministerio quod Sacramēto eius debetur, nō ista, sed regnū ei; & iusticiam cogitemus: & hęc omnia apponētur nobis siue per manus operantibus, siue infirmitate corporis impeditis, siue ipsius militiæ tali occupatione distractis vt nihil aliud agere valeamus. Neque enim quia dixit Deus, Inuoca me in die tribulationis, & eximam te, & glorificabis me, propterea nō debuit fugere Apostolus, & per murū in sporta submitti, vt manus persequētium euaderet, sed expectare potius vt comprehēderetur, & eum sicut tres pueros de medijs ignibus liberaret. Aut propter hoc nec Dominus dicere debuit, Si vos persecuti fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam, quia ipse dixit, Si quid petieritis in nomine meo, dabitur vobis. Sicut ergo quisquis persecutionē fugiētibus discipulis Christi obiceret huiusmodi questionē, cur nō steterissent potius, & inuocato Deo per eius mirabilia sic eruerēt, vt Daniel a leonibus, & Petrus ex vinculis: Responderent non se oportuisse tentare deū, sed tūc eum talia si vellent esse facturum, cū ipsi quid facerēt nō haberent. Cū verò eis fugam in potestate dedit, etiam si per illam liberātur, nō nisi ab ipso liberari. Sic etiam Dei seruis vacatibus & valentibus exemplo & præcepto apostolico manibus suis victum transigere, si quis ex Euāgelio mouerit quæstionem de volatilibus celi, quæ non seminant neque metunt, neque cōgregāt in apothecas, & de liliis agri, quia nō laborāt neq; nec: facile respōdebūt, Si & nos per aliquā vel infirmitatem vel occupationem nō possumus operari, sic ille nos pascet & vestiet, quemadmodum aues & lilia, quæ nihil operantur huiusmodi. Cū autem possumus, non debemus tentare Deum nostrū, quia & hoc quod possumus, eius munere possumus. Et cū ¶ hic viuimus, illo largiente viuimus, qui largitus est vt possumus. Et ideo de istis necessariis solliciti nō sumus, quia cū hęc possumus agere, ille nos pascit & vestit, a quo pascūtur homines & vestiuntur. Cū verò hęc non possumus agere, idē ipse nos pascit & vestit: a quo aues pascūtur & lilia vestiuntur, quoniam nos pluris sumus illis. Quapropter in ista militia nostra, nec in crastinū cogitamus, quia nō propter ista temporalia quo pertinet crastinus, sed propter illa sempiterna vbi semper hodiernū est, nos illi ¶ pbauim; vt ei nullis negotiis secularib; implicati placeam; Q v a e cū ita sint, sine me paululū sancte frater, dat enim mihi Dñs per te magnā fiduciā, eos ipsos alloqui filios & fratres nostros, quos

Matth. 10. d. 40.
Matth. 6. c. 24.
Qgemodo accipiēdi illud die volatilibus celi & liliis agri.
Matth. 6. d. 33.
Vtendum industria nostra ne Deū tentare videamur.
C A P V T X X V I I.
Psal. 99. 15.
Act. 9. d. 35.
Daniel. 3. c. 50.
Matth. 10. c. 25.
Ioan. 14. b. 14. & 16. d. 23.
Dan. 5. f. 17. & 14. 39.
Act. 12. b. 9.
Matth. 6. d. 26.
Deut. 6. c. 16.
Mat. 4. b. 7.
al. hinc
Matth. 6. d. 26.
2. Tim. 2. a. 4.
Graphicē de scribit monachos otiosos & vagos.
C A P V T X X V I I I.

Galat. 4. c. 19.
2. Cor. 2. d. 15.
Cant. 1. a. 4.
Reliquie.
al. ab omnibus.
Psal. 38. 4.
1. Cor. 8. c. 9.
Matth. 7. b. 14.
2. Cor. 11. c. 11.
Labores Augustini.
C A P V T X X I X.
Mat. 23. a. 4.
1. Cor. 5. a. 7.
al. afflicti.
1. Cor. 13. a. x.
1. Cor. 6. a. 4.

quos noui quāta nobiscū dilectione parturias, donec in eis apostolica disciplina formetur. O serui Dei milites Christi, itane dissimulatis callidissimi hostis fidias, qui bonā famā vestrā, tā bonū Christi odorem, ne dicāt animæ bonæ, Post odorē vnguentorū tuorū curremus, & sic laqueos eius euadent, omni modo cupiens obscurare putorib; suis, tā multos hypocritas sub habitu monachorum vsquequaq; dispersit, circumeūtes prouicias, nusquā missos, nusquā fixos, nusquā stātes, nusquā sedētes. Alij mēbra martyrum si tamē martyrii veditat: alij sūmbrias & phylacteria sua magnificant: alij parentes vel consanguineos suos in illa uel in illa regione se audisse viuere, & ad eos pergere mētuntur: & omnes petunt, homines exigunt, aut sumptus lucrosos egestatis, aut simulari prætiū sanctitatis: cū interea vbi cūq; in factis suis malis deprehēsi fuerint, vel quoquo modo innocuerint, sub generalis nomine monachorum vestrū propositū blasphematur, tā bonū, tam sanctū, quod in Christi nomine cupim; sicut per alias terras, sic per totā Africā pullulare. Nōne ergo inflammamini zelo Dei? Nōne concalescit cor vestrum intra vos, & in mediatioe vestra exardescit ignis, vt istorū mala opera bonis operibus persequamini, vt eis amputetis occasione turpium nudinarū, quibus existimatio vestra lēditur, & infirmis offēdiculū ponitur? Misere mini ergo & cōpatimini, & ostendite hominibus, nō vos in otio faciliē victū, sed per angustam & arctam viā huius propositi, regnum Dei querere. Eadē vobis causa est quæ apostolo fuit, vt amputetis occasione iis qui querūt occasione, vt illi qui illorū putorib; præfectū, in odore vestro bono reficiantur. Nō n aliquam onera graua, & vestris humeris imponim; quæ nos digito attingere nolumus. Querite & agnoscite labores occupationum nostrarum, & in aliquibus nostrorum etiā corporum infirmitates, & Ecclesiarū quibus seruiumus talem iam consuetudinem, vt nos ad illa opera ad quæ vos hortamur vocare non sinant. Quinquam enim dicere possemus, Quis militat suis stipēdiis vnamquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non percipit? tamen Dominum Iesum, in cuius nomine securus hæc dico, testem inuoco super animam meam, quoniam quantum attinet ad meum commodum, multo malle per singulos dies certis horis, quantum in benedictis monasteriis constitutum est, aliquid manibus operari, & ceteras horas habere ad legendum & orandum, aut aliquid de diuinis literis agendum liberis: quā tumultuosissimas perplexitates causarū alienarum pati de negotiis secularibus vel iudicando dirimendis vel interueniendo præcidendis: quibus nos molestis idem ¶ affixit Apostolus, non vtique suo, sed eius qui in eo loquebatur arbitrio, quas tamen ipsum perpeffum fuisse non legimus. Aliter enim se habebat apostolatus eius discursus. Nec dixit, Secularia igitur iudicia si habueritis, ad nos desertite, aut nos cōstituite ad iudicandū: sed eos qui contemptibiles sunt in Ecclesia, hos, inquit, collocaute. Ad reuertentiam vobis dico. Sic non est inter vos quisquam sapiens qui possit inter fratrem suum iudicare, sed frater cum fratre iudicatur, & hoc apud infideles. Sapientes ergo qui in locis consistebant fideles & sanctos, non qui hac atque illac propter Euāgelium discurrebāt, talium negotiorum examinatores esse voluit. Vnde nunquam de ille scriptum est, quod aliquando talibus vacauerit, a quibus nos excusare non possumus, etiam si contemptibiles sumus, quia & hos collocari voluit, si sapientes defuissent, potius quā vt negotia Christianorum deferrentur in forum. Quem tamen laborem

non sine consolatione Domini suscipimus pro spe vitæ æternæ vt fructū feramus cum tolerantia. Serui enim sumus eius ecclesiæ, & maxime infirmioribus mēbris, ¶ quātalibet in eodē corpore mēbra ¶ sumus. Omitto alias innumerabiles ecclesiasticas curas, quas fortasse nemo credit nisi qui expertus est. Non ergo aligam; onera graua, & humeris vestris imponimus, quæ nos digito non attingimus: quādoquidē si officij nostri salua ratione possem; videret ille qui probat corda nostra, malle nos hęc agere, quæ vt agatis hortamur, quæ ea quæ nos agere cogimur. Sanē omnibus & nobis & vobis pro nostro gradu & officio laboratibus & arcta via est in labore & erūna, & tamē in spe gaudētibus. Iugū enim eius ¶ lenē est, & sarcina leuis, qui nos vocauit ad requiē, qui prior transitū fecit a conualle plorationis, vbi nec ipse sine pressuris fuit. Si fratres, si filij nostri estis, si conferui, vel potius in Christo serui vestri sum; Audite quæ monemus, agnoscite quæ præcipimus, sumite quæ dispensamus. Si autem Pharisei sumus, alligantes onera graua, & imponētes humeris vestris quæ dicimus facite, etiā quæ facimus improbat. Nobis autē minimū est vt a nobis diiudicemur, aut ab humano die. Quā germana charitate sit nobis cura de vobis ille inspicit qui dedit quod inspicendum eius oculis offeramus. Postremō q; vultis sentite de nobis, Paulus apostolus vobis præcipit & obsecrat in Domino, vt cū silentio, id est, quieti & obediēter ordinati operantes vestrū panē manducetis. Nec de illo, vt arbitror, aliquid mali creditis, & in illū qui per eū loquitur creditis. Hæc ¶ mihi charissimæ & in Christi visceribus venerādē frater Aureli, quantū donauit vt possē, qui per te iussit vt facerē, de opere monachorū nō distulsi scribere, id maxime curās ne boni fratres apostolicis præceptis obediētes, a pigris & inobediētibus etiā præuaricatores Euāgelij dicerēt, vt qui non operātur, saltē illos qui operātur, sibi antepōndos esse nō dubitent. Ceterū quis ferat homines cōtumes saluberrimis apostoli monitis resistētes, nō sicut infirmiores tolerari, sed sicut etiā sanctiores prædicari, vt monasteria doctrina saniore fūdata, gemina illecebra corrūpāt, & dissoluta licētia vocationis, & falso nomine sanctitatis? Sciant ergo etiā ceteri fratres & filij nostri, qui facere talibus & huiusmodi præsumptionē per ignorantia defendere consueuerit, se potissimē corrigendos, vt illi corrigi possint, nō vt infirmētur benefacere. Sanē in eo quod seruis Dei prōptē atq; alacriter necessaria subministrant, nō solū non reprehēdimus, sed etiā suauissimē amplectimur: sed nec peruersa misericordia magis eorū futurę vitæ nocēat, quā præsentī subueniāt: minus enim peccatur si nō laudetur peccator in desiderijs animæ suę, & qui iniqua gerit benedicatur. Q v d autē iniqui quā velle sibi obtriperari a minoribus, & nolle obtriperate maiorib;? Apostolo dico, nō nobis in tātū vt etiā iā comā nutriāt. Vnde ille nec disputari omnino voluit, dicens: Si [autem] quis vult contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habebimus, neq; Ecclesia dei. Hoc autē præcipio, vt scilicet nō differentis solertia requiratur, sed præcipientis autoritas attendatur. Nā & hoc quod pertinet quæso, tā apertē contra Apostoli præcepta ¶ comari? An ita vacandum est, vt nec tonsores operentur? An quia euangelicas volucres imitari se dicunt, quasi depilari timent ne volare nō possint? Vereor in hoc vitium plura dicere propter quosdam crinitos fratres, quorū præter hęc multa & penē omnia veneramus. Sed quo magis eos in Christo diligimus, eo sollicitius admonemus. Neq; enim metuimus ne humilitas eorū respiciat admonitionē nostrā, quādoquidē & nos a talibus vbi

al. quātalibet.
al. sumus.
Mat. 23. a. 4.
Matth. 7. b. 14.
2. Cor. 11. f. 17.
al. lenē.
Rom. 12. c. 12.
Mat. 11. d. 30.
Psal. 83. 7.
Mat. 23. a. 3.
1. Cor. 4. a. 5.
2. Tes. 3. c. 12.
Admonet bonos, ne defidia maiorum & ipse pigrescentes corrum-patur.
C A P V T X X X.
al. mi.
Psal. 9. 24.
De capite tūlo & comato.
C A P V T X X X I.
1. Cor. 11. d. 14. & 16.
Omnes omniūque amē.
al. vacare.

Omnino mittunt aliqui.
2. Thef. 3. c. 20.
al. diuitiis.
Matth. 6. c. 25.
Quare præcones verbi stipendium accipiant.
C A P V T X X V I.
al. induamini.
al. necessitas est.
al. predicatio.
Matth. 6. c. 22.
Matth. 6. b. 29.
al. non.
1. Tim. 6. d. 18.
Matth. 6. a. 3.

fontē tirabamus aut aberramus, cupimus admoneri. Hoc ergo admonem? tā sanctos viros, ne stultis vano rū hominū argumentationibus moueantur, & eos in hac peruerſitate imitetur, quibus sunt inceteris longē diſſimiles. Illi enim venalē circūferentes hypocrifim, timent ne vilior habeatur conſā ſanctitas quam comata, vt videlicet qui eos videt, antiquos illos quos legimus cogiter, Samuēlē & ceteros qui nō rondebatur. Nec cogitat quid interſu inter illud prophetice velamentū, & hanc Euangelij reuelationē, de qua dicit Apoftolus: Cūm tranſieris ad Chriſtū, auferetur velamē. Quod enim ſignificabat velamentū interpoſitū inter faciē Moyſi & aſpectū populi Iſraēl, hoc ſignificabat illis tēporibus etiā coma ſanctorū. Nā idē Apoftolus etiā comā pro velamēto eſſe dicit, cuius authoritate iſti vrgentur. Apertē quippe ait: Vir quidē ſi comatus ſit, ignominia eſt illi. Iſtam ignominia, inquit, ſuſcipimus merito peccatorū noſtrorū, ad hoc obtendētes ſimulataſque humilitatis vmbra culū, vt ſub eo propoſant venalē typhum, quaſi Apoftolus ſuperbiā doceat, cū dicit: Omnis vir orans aut prophetās velato capite confundi caput ſuū: & vir quidē non debet velare caput ſuum, cū ſit imago & gloria Dei. Qui ergo dicit, Nō debet: neſcit forſē docere humilitatē. Sed ſi hāc ignominia tēpore Euāgelij, quod erat ſacramentū tēpore pphetie, p humilitate iſti appetūt, tō deat, & cilio caput velēt: ſed nō erit tunc ſpecies illa venalis, quia Sāsō nō cilio, ſed coma velabatur. Iam illud ſi dicit poteſt, quā luctuoſē ridiculū eſt, quod rurs⁹ inuenerūt ad deſenſionem crinium ſutorum. Virū, inquit, prohibuit Apoftolus habere comam. Qui autem ſeipſos caſtrauerunt propter regnum cęlorum, iam non ſunt viri. Odemantiam ſingularē: Meritō qui hoc dicit, aduerſus ſanctę Scripturę manifeſta præconia conſilio neſandę impietatis armatur, & perſeuerat in itinere tortuoſo, & peſtiferā doctrinā conatur inducere, quia nō eſt beatus vir qui nō abiit in cōſilio impiorū, & in via peccatorum non ſtetit, & in cathedra peſtilentia nō ſedit. Nam ſi in lege Dei meditaretur die ac nocte, illic inueniret ipſum apoftolum Paulū, qui certē ſummam caſtitem profeſſus dicit, Vellem autem omnes homines eſſe ſicut meipſum: & tamen ſe virum oſtēdit non ſolum ita viuendo, ſed etiam ita loquendo, ait enim: Cūm eſſem paruulus quaſi paruulus loquebar, quaſi paruulus ſapiebam, quaſi paruulus cogitabam, cūm autem vir euectus ſum, euacui ea quę erant paruuli. Sed quid Apoftolum commemorem, cūm de ipſo Domino & Salvatore noſtro neſciant quid ſentiant qui hæc dicunt. Nā de quo alio dicitur: Donec occurramus omnes in vnitatē fidei & agnitionem filij Dei, in virum perfectum, in menſuram etatis plenitudinis Chriſti, vt vltra non ſimus paruuli iactati & circumlati omni vento doctrinę in illuſione hominū, in aſtucia ad machinationē erroris: Quia illuſione iſti decipiūt imperitos, quia aſtucia & machinamētis inimici & ipſi circumferuntur, & in ſua circumlacione coherentes ſibi animos infirmorū quodammodo rotare conantur, vt pariter neſciant vbi ſint. Audierunt enim vel legerunt quod ſcriptum eſt: Quicunq; enim baptizati eſtis in Chriſto, Chriſtum induitis, vbi non eſt Iudæus, neque Græcus, nō ſeruus, neq; liber, non maſculus neq; femina: & non intelligunt nō ſecundū carnalis ſexus concupiſcentiam hoc eſſe dictū, quia in interiore homine vbi renouamur in nouitate mentis noſtrę nullus ſexus huiuſmodi eſt. Non eſt propter ea ſc negent viros, quia maſculino ſexu nihil operantur. Nam & coniugati Chriſtiani qui hoc operantur, non ſecundū hoc vtrique Chriſtiani ſunt, quod

habent cōmune cum ceteris nō Chriſtianiſ, & cū ipſis pecoribus. Aliud eſt enim quod vel infirmitati cōceditur, vel mortali propagationi perſoluitur: aliud autē quod ad capeſſendam incorruptam & æternā vitā, fideli profeſſione ſignificatur. Illud ergo quod de non velando capite viris præcipitur, in corpore quidē figuratur, ſed in mēte agi, vbi eſt imago & gloria Dei verba ipſa indiāt. Vir quidē, inquit, nō debet velare caput, cū ſit imago & gloria Dei. Vbi autē ſit hæc imago, ipſe declarat, cū dicit: Nolite mētiri inuicē, expoliātes autē vos veterē hominē cū actibus ſuis, induite nouū, qui renouatur in agnitionē Dei ſecundū imaginē eius qui creauit eū. Quis dubitat hæc renouationē in mēte fieri: Sed & qui dubitat, audiat apertiorē ſententiā. Eadē quippe admonēs ita dicit alio loco: Sicut eſt veritas in Ieſu deponite vos ſecundū priorē conuerſationē veterē hominē eun⁹ qui corrūpitur ſecundū concupiſcentias deceptionis, renouamini autē ſpirita mētis veſtrę, & induite nouum hominē eū qui ſecundū Deū creat⁹ eſt. Quid ergo? mulieres nō habēt hāc in nouationē mētis, vbi eſt imago Dei? Quis hoc dixerit? Sed corporis ſui ſexu nō eā ſignificāt: propterea velari iubentur. Illā quippe ſignificāt partē, eo ipſo quo mulieres ſunt, quæ concupiſcentialis dici poteſt, cui mens dominatur, etiam ipſa ſubdita Deo ſuo, quando rectiſſimē & ordinaſſimē viuunt. Quod ergo eſt in vno homine mens & concupiſcentia, illa regit, hæc regitur, illa dominatur, hæc ſubditur: hoc in duobus hominibus viro & muliere ſecundū ſexū corporis figuratur. De quo Sacramento loquens Apoftolus dicit, virum non debere velari, ſed debere mulierē. Tanto enim glorioſius mēs ad ſuperiora promouetur, quanto diligentius ab inferioribus cōcupiſcentia cohibetur: donec totus homo cū ipſo etiam mortali nunc & fragili corpore in reſurrectione nouiſſima incorruptione atque immortalitate induatur, & abſorbatur mors in ꝑ victoriam. QVAPROPTER qui rectē facere nolunt; deſinant ſaltem docere peruerſa. Sed alij ſunt quos iſto ſermone corripimus: illos autem qui hoc vno vitio capillorum contra præceptum apoſtolicum demiſſorum, oſtendunt & perturbant Eccleſiam: quia cum alij nolētes de illis mali aliquid ſentire, coguntur manifeſta verba Apoftoli in peruerſam detorqueſententiam, alij ſanum intellectum Scripturarum defendere malunt, quā quibuslibet hominibus adulari: exiſtunt inter fratres infirmiores & firmiores amariffimæ & periculoſiſſimæ contentiones, quod illi forſē ſi ſcētēt, hoc quoq; ſine dubitatione corrigerent, quorum cetera miramur & amamus: illos ergo non ꝑ corripimus, ſed rogamus & obſecramus per diuinitatem & humanitatem Chriſti, & per charitatem Spiritus ſancti, ne vltra iam ponant hoc offēdiculum infirmis, pro quibus Chriſtus mortuus eſt, & dolorem cruciatum quē noſtri cordis exaggerent, cū cogitam⁹ quāto procliuius hoc malum ad decipiendos homines imitari poſſint mali, cum in eis hoc vident quos propter alia tanta bona debitis officiis Chriſtiani dilectionis honoramus. Quod ſi poſt hæc admonitionem vel poti⁹ obſecrationem noſtram in eo ſibi perſeuerandum eſſe putauerint, nihil aliud faciemus quā dolebit⁹ & gememus. Hoc nouerint, ſufficit: ſi ſerui Dei ſunt, miſerentur: ſi non miſerētur, nolo quicquam grauius dicere. Hæc itaque omnia in quibus forſaſſe loquacior fui quā vellent occupationes & tuæ & meæ, ſi approbas, ſac innotefcere fratribus, & filiis noſtris, propter quos mihi eſt hoc onus dignatus imponere. Si autem aliquid retrahendum vel emendandum videtur, reſcriptis tuæ beatitudinis nouerim.

1. Cor. 11. b
7.
Coloſ. 3. b
9.
Eph. 4. c
21.
1. Cor. 11. b
7.
1. Cor. 11. g
54.
al. vltoria.
Quod mōrum diuſitate perue hantes Ecclēſiam, cōtraſtate: nā charitatem agentes ſc corrigere debeant.
1. Cor. 15. c
22.
Mat. 19. c
24.
Mat. 26. e
53.
Deut. 31. a
3.
Iudic. 2. a. 3.
Rom. 14. c
13.
1. Cor. 8. c
9.
Rom. 14. c
13.
1. Cor. 8. c
9.
Neminem viuere ſine peccato.
C. A. P. 11.

Nam. 6. a. 5
2. Cor. 3. d
16.
Exod. 34. d
33.
1. Cor. 11. d
14.
Ibidem a. 4
Iudic. 16. d
17.
Petrus ſa interpretatio Scripturę per monachos.
C. A. P. V T
X X X I I.
Matth. 19. b
11.
Pſal. 1. a. 1.
Paulus apoftolus caluſ.
1. Cor. 7. a
7. 1
2. Cor. 13. c
11.
Eph. 4. c
13.
Galat. 3. d
27.
2. Cor. 4. d
18.
Eph. 4. c
21.
Coloſ. 3. b
10.

DIVI AVRELI AVGVSTINI
LIBER DE SPIRITV ET LITERA,
AD MARCELLINVM.

Ex libro II. Retract. caput 37.

De quem ſcripſeram tres libros, quorum titulus eſt De peccatorum meritis & remiſſione, vbi diligētē diſputatur etiam de baptiſmo paruulorum: reſcripſit mihi ſe fuiſſe per mortum, quod dixerim, fieri poſſe vt ſit homo ſine peccato ſi voluntas eius nō deſit, ope adiuuātē diuina, quāuis nemo eā perfectē iuſtitia in hac vita vel fuerit vel ſit, vel futur⁹ ſit. Queſtuit enim quomodo dixerim poſſe fieri, cuius rei deſit exemplum. Propter hæc eius in quaſitionem ſcripſi librum cuius eſt titulus de Spiritu & litera, pertractans apoſtolicam ſententiā, vbi ait: Litera occidit, ſpiritus autē viuificat. In quo libro quantum Deus adiuuit, acriter diſputaui contra inimicos gratiæ Dei, qua iuſtificatur impius. Cūm autem agerem de obſervationibus Iudæorum, à quibusdam eticis ſecundū veterem legem abſtinentiū, dixi: Quārūdā eſſe ſeruum ceremoniarū, quod nomen non eſt in vſu literarum ſanctarum: ideo tamen mihi congruens viſum eſt, quod à carēdo appellatas ceremonias, quaſi ceremonias memoria tenebam, eō quod obſeruantes careant his rebus à quibus abſtinent. Quod ſi eſt origo alia huius nominis quæ abhorret à vera religione, ſecundū hanc ego non ſum locutus, ſed ſecundū iſtam quam ſuprà memoraui. Hic liber ſic incipit:

Aliquid poſſe fieri, tamēti factū ſit non quā.
C. A. P. V T
1.

1. Tim. 2. b. 5.

Rom. 8. a. 31.

al. parte poſtiorē dōrum liberū oleus.
1. Cor. 15. c
22.

Mat. 19. c
24.

Mat. 26. e
53.

Deut. 31. a
3.

Iudic. 2. a. 3.

Rom. 14. c
13.

1. Cor. 8. c
9.

Neminem viuere ſine peccato.
C. A. P. 11.

1. Cor. 15. c
22.

Mat. 19. c
24.

Mat. 26. e
53.

Deut. 31. a
3.

Iudic. 2. a. 3.

Et r i s opuſculus quæ ad te nuper elaboraui, ſili chariſſime Marcelline, de baptiſmo paruulorum, & de perfectione iuſtitia hominis, quod eā nemo in hac vita vel aſſecutus, vel aſſecutus videatur, excepto vno mediatorē, qui humana perſeſus eſt in ſimilitudine carnis peccati, ſine vllō omnino peccato: reſcripſiſti te moueri, eō quod in ꝑ poſtiorē duorum libro fieri poſſe dixi, vt ſit homo ſine peccato, ſi voluntas ꝑ ei non deſit, ope diuina adiuuātē, ſed tamen præter vnū in quo omnes viuificabūtur, neminem fuiſſe vel fore in quo hic viuente eſſet iſta perfectio. Abſurdum enim tibi videtur dici, aliquid fieri poſſe cuius deſit exemplum, cūm ſicut credo non dubites, nūquā eſſe factum, vt per foramen acus came ſu trāſiret, & tamē ille hoc quoq; dixit Deo eſſe poſſibile, Legas etiam xij. milia legiones angelorum pro Chriſto ne pateretur, pugnare potuiſſe, nec tamen factū. Legas fieri potuiſſe vt ſemcl gentes exterminarentur à terra quæ dabatur filiis Iſraēl, Deum tamē id paulatim fieri voluiſſe: & alia ſexcenta poſſunt occurrere, quæ fieri vel potuiſſe, vel poſſe fateamur, & eorum tamen exempla quod facta ſunt proferre nequeamus. Vnde nō ideo negare debemus, fieri poſſe vt homo ſine peccato ſit, quia nullus eſt hominum præter illum qui non tātum homo, ſed etiā natura Deus eſt, in quo id perfectū eſſe demonſtrare poſſimus. Hic forſaſſe respondeas, iſta quæ commemoraui facta non eſſe, & fieri potuiſſe, oppera eſſe diuina, vt autē ſit homo ſine peccato, ad opus ipſius hominis pertinere, idq; opus eſſe optimū quo fiat plena & perfectā & ex omni prius parte abſoluta iuſtitia: & ideo nō eſſe credēdū neminē vel fuiſſe, vel eſſe, vel fore in hac vita qui hoc opus impleuerit, ſi ab homine impleri poteſt. Sed cogitare debes quāuis ad hominē id agere pertineat, hoc quoq;

A munus eſſe diuinum, atque ideo nō dubitare opus eſſe diuinum. Deus eſt enim qui operatur in vobis, ait Apoftolus, & velle & operari pro bona volūtate. Proinde non multum moleſti ſunt, & inſtandum eſt eis, vt ſi poſſunt oſtendant ita eſſe, qui dicunt viuere ꝑ ſic hominē, ſiue vixiſſe ſine vllō omnino peccato. Nā ſi testimonia Scripturarum, quibus exiſtimo deſinitū nullum hominem hic viuētē, quāuis vtatur libero arbitrio, inueniri ſine peccato, ſicuti eſt: Ne intres in iudicium cum ſeruo tuo, quia non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis viuens: & cetera talia quiſquam docere potuerit aliter eſſe accipiendā quā ſonant, & demonſtrauerit aliquē vel aliquos ſine vllō hic vixiſſe peccato, qui non ei, non ſolum minimē aduerſatus, verum etiam plurimū gratulatus fuerit, nō mediocribus inuidetiā ſtimulis agitatur. Quinetiam ſi nemo eſt, aut fuit, aut erit, q; magis credo, tali puritate perſeſſe, & tamen eſſe, aut fuiſſe, aut fore deſenditur & putatur, quātū ego iudicare poſſum, nō multū erratur, nec pernicioſe, cūm quadam quiſque beniuolentia fallitur: ſi tamen qui hoc putat ſeipſum talem eſſe nō putet, niſi reuera ac liquido talem ſe eſſe perſeſſerit. Sed illis acerrimē ac vehemētiffimē reſiſtendum eſt, qui putant ſine adiutorio Dei per ſeipſam vim voluntatis humanæ vel iuſtitiam poſſe perſicere, vel ad eam tendendo proficere. ꝑ Sed cum vgeri cœperint, quomodo id præſumāt aſſerere fieri ſine ope diuina, reprimunt ſe, nec hanc vocem audent emittere, quoniam vident quā ſit impia, & non ſerēda. Sed aiūt, ideo iſta ſine ope diuina nō fieri, quia & hominem Deus creauit cum libero voluntatis arbitrio, & dādo præcepta ipſe docet quemadmodum homini ſit viuendum, & in eorumque adiuuātē quod docēdo auferit ignorantiam: vt ſciat homo in operibus ſuis quid euitare, & quid appetere debeat, quo per liberū arbitrium naturaliter inſitum, viam demonſtratam ingrediens, continenter & iuſtē & piē viuendo ad beatā eadēq; æternā vitam peruenire mereatur. Nō ſaurē dicimus humanam volūtatē ſic diuinitus adiuuari ad faciendam iuſtitiam, vt præter quod creatus eſt homo cum libero arbitrio voluntatis, præterq; doctrinā qua ei præcipitur quemadmodum viuere debeat, accipiat Spiritū ſanctum quo fiat in animo eius delectatio dilectioque ſummi illius atque incommutabilis boni, quod Deus eſt, etiam nunc cūm adhuc per fidem ambulatur, nō dum per ſpeciem: vt hac ſibi velut arrha data gratuiti muneris inardefcat inharrere creatori, atq; inflammetur accedere ad participationem illius veri luminis, vt ex illo ei bene ſit à quo habet vt ſit. Nam neque liberum arbitrium quicquam niſi ad peccandū valet, ſi lateat veritatis via: & cūm id quod agendum & quod nitendum eſt cœperit non latere, niſi etiam delectet & ametur, non agitur, non ſuſcipitur, non bene viuunt. Vt autem diligatur, charitas Dei diſfunditur in cordibus noſtris, non per arbitrium liberum quod ſurgit ex nobis, ſed per Spiritū ſanctū qui datus eſt nobis. D O C T R I N A quippe illa qua mādatū accipim⁹ cōſtinet rectēq; viuendi, litera eſt occidēs, niſi adſit viuificas ſpiritus. Neq; enī ſolo illo modo intelligēdū eſt quod legim⁹, Litera occidit, ſpiritus autē viuificat, vt aliquid figuratē ſcriptū cui⁹ eſt abſurda ppietas, non accipiamus ſicut litera ſonat, ſed aliud quod ſignificat

Phil. 2. b, 13.
al. h.
Pſal. 142. a
Gratia.
al. Et.
Voluntas humana.
C. A. P. III.
2. Cor. 5. a. 27.
Rom. 5. 4. 5.
Litera occidit, viuificat ſpiritus.
C. A. P. V T
1111.
1. Cor. 3.

intuentes, interiorem hominem spiritali intelligentia nutriamus. Quoniam sapere secundum carnem mors est, sapere autem secundum spiritum vita & pax. Velut si quisquam multa quae scripta sunt in Cantico canticorum carnaliter accipiat, non ad luminosae charitatis fructum, sed ad libidinosae cupiditatis affectum. Non ergo isto solo modo intelligendum est, quod ait Apostolus, Litera occidit, spiritus autem vivificat, sed etiam illo, eoque vel maxime quod apertissime alio in loco dicit: Concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces. Et paulo post ait: Occasionem acceptam peccatum per mandatum sefellit me, & per illud occidit. Ecce quid est, litera occidit. Et utique non figurate aliquid dicitur quod accipiendum non sit secundum literam sonum, cum dicitur, Non concupisces: sed apertissimum saluberrimumque praecipitum est, quod si quis impleverit nullum habebit omnino peccatum. Nam hoc ideo elegit Apostolus generale quiddam quocumque complexus est, tamquam haec esset vox legis ab omni peccato prohibentis, quod ait: Non concupisces. Neque enim vult peccatum nisi concupiscendo committitur: proinde quae hoc praecipit, bona & laudabilis lex est. Sed ubi sanctus non adiuvat spiritus, inspirans pro concupiscentia mala concupiscentiam bonam, hoc est, charitatem diffundens in cordibus nostris, profecto illa lex, quamvis bona, auget prohibendo desiderium malum: sicut aquae impetus in eam partem non cesset influere, vehementior sit obice opposito, cuius molem cum euicerit maiore cumulo praecipitatus violentius per prona puoluit. Nescio quo enim modo hoc ipsum quod concupiscitur fit iucundius dum veratur. Et hoc est quod fallit peccatum per mandatum, & per illud occidit cum accedit etiam praevicatio, quae nulla est ubi lex non est. Sed totum ipsum apostolicam epistolae locum, si placet, consideremus, & sicut Dominus adiunxit pertractemus.

Volo enim, si potuero, demonstrare illud quod ait Apostolus, Litera occidit, spiritus autem vivificat: non de figuratis locutionibus dictum quamvis & illic congruenter accipiantur, sed potius de lege aperte quod malum est prohibente. Quod cum ostendero, profecto manifestius apparebit benevivere, donum esse divinum: non tantum quia homini Deus dedit liberum arbitrium, sine quo nec male nec bene vivitur: nec tantum quia praecipitum dedit quo doceat quemadmodum sit vivendum: sed quia per Spiritum sanctum diffundit charitatem in cordibus eorum quos praesciuit ut praedestinaret, praedestinavit ut vocaret, vocavit ut iustificaret, iustificavit ut glorificaret. Hoc autem cum apparuerit, videbis, ut existimo, frustra dici illa tantum esse possibilis sine exemplo, quae Dei opera sunt: sicut de cameli transitu per foramen acus commemoravimus, & quae cumque alia sunt apud nos impossibilia, apud Deum autem facilia: & ideo non inter haec humanae deputandum esse iustitiam, quod non ad Dei, sed ad hominis opus pertinere debeat: cuius perfectio si est in hac vita possibilis, nullam esse causam cur sine exemplo esse credatur. Hoc ergo frustra dici satis elucebit, cum & ipsam humanam iustitiam operationi Dei tribuendam esse claruerit, quamvis non fiat sine hominis voluntate: & ideo eius perfectione etiam in hac vita esse possibile, negare non possumus: quia omnia possibilis sunt Deo, siue quae facit sola sua voluntate, siue quae cooperantibus creaturae suae voluntatibus a se fieri posse constituit. Ac per hoc quicquid eorum non facit, sine exemplo est quidem in operibus factis, sed apud Deum & in eius virtute habet causam qua fieri possit, & in eius sapientia quare non factum sit: quae causam si lateat hominem, non se obliuiscatur esse hominem, nec propterea Deo det insipientiam, quia

non plene capit eius sapientiam. Attende igitur Apostolum ad Romanos explicatam, fatiisque monstrantem quod scripsit ad Corinthios: Si litera occidit, spiritus autem vivificat: sic magis accipiendum quemadmodum supra diximus: quoniam legis litera quae docet non esse peccandum, si spiritus vivificans desit, occidit: sciri enim facit peccatum potius quam cauere, & ideo magis augetur quam minui, quia male concupiscentia: etiam praevicatio legis accedit. **V**olens ergo Apostolus commendare gratiam, quae per Iesum Christum omnibus gentibus venit, ne Iudaei adversus ceteras gentes de accepta lege se extollerent, posteaquam dixit peccatum & mortem intrasse in genus humanum, & per unum hominem iustitiam & vitam aeternam, illum Adam, hunc Christum apertissime insinuas, ait: Lex autem subintravit ut abundaret delictum: ubi autem abundavit delictum, superabundavit gratia: ut quemadmodum regnavit peccatum in mortem, sic & gratia regnet per iustitiam in vitam aeternam per Iesum Christum Dominum nostrum. Deinde opponens sibi ipsi quaestionem, Quid ergo dicemus, inquit? Permanebimus in peccato ut gratia abundet? Absit. Vidit enim a peruersis peruerse posse accipi quod dixerat, Lex subintravit ut abundaret delictum: ubi autem abundavit delictum, superabundavit gratia: tamquam dixerit, propter abundantiam gratiae prodesse peccatum. Hoc diluens, respondit, Absit: atque subiicit, Qui mortui sumus peccato, quomodo vivemus in eo? Hoc est, cum id praestiterit gratia ut moremur peccato, quid aliud faciemus si vivemus in eo, nisi ut gratia sumus ingrati? Neque enim qui laudat beneficium medicinae prodesse morbos dicit, & vulnera a quibus illa hominem sanat: sed quanto maioribus medicina laudibus praedicatur, tanto magis vituperantur & horrentur vulnera, & morbi a quibus liberat quae ita laudatur. Sic laus & praedicatio gratiae, vituperatio & damnatio est delictorum. Demonstranda enim fuerat homini fecditas languoris eius, cui contra iniquitatem suam nec praecipitum sanctum & bonum profuit quo magis aucta est iniquitas quam minuta, quod quidem lex subintravit ut abundaret delictum, ut eo modo conuictus atque confusus, videret non tantum doctorem sibi esse necessarium, verum etiam adiutorem Deum, a quo eius itinera dirigitur, ne dominetur ei omnis iniquitas, & confugiendum ad opem diuinam misericordiae sanetur: atque ita ubi abundavit delictum, superabundaret gratia, non peccatis merito, sed subuenientis auxilio. Consequenter eadem medicinam in passione & resurrectione Christi mystice demonstratam ostendit Apostolus, dicens: An ignoratis, quoniam quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti ergo sumus illi per baptismum in mortem, ut quemadmodum surrexit Christus a mortuis per gloriam patris, ita & nos in novitate vitae ambulamus. Si enim coplantati sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus: hoc scientes, quia vetus homo noster simul crucifixus est, ut euacuetur corpus peccati, ut ultra non seruiamus peccato. Qui enim mortuus est iustificatus est a peccato. Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quia simul vivemus cum illo, scientes quia Christus resurgens a mortuis iam non moritur, & mors ei ultra non dominabitur. Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel: quod autem vivit, vivit Deo. Ita & vos existimate vos mortuos esse peccato, vivere autem Deo in Christo Iesu. Nempe satis elucet mysterio Dominicae mortis & resurrectionis figuratum vitae nostrae veteris occasum, & exortum novae, demonstratumque iniquitatis abolitionem renovationemque iustitiae.

Vnde

Vnde igitur hoc tantum beneficium homini [per literam legis] nisi per fidem Iesu Christi? Haec cogitatio sancta servat filios hominum in protectione alarum Dei, sperantes ut inebrietur ab ubertate domus eius, & torrete voluptatis eius poterit: quoniam apud ipsum est fons vitae, & in lumine eius videbimus lumen: qui praedit misericordiam suam scientibus eum, & iustitiam suam iis qui recto sunt corde. Neque enim quia sciunt, sed etiam ut sciant eum, pretendit misericordiam suam: nec quia recti sunt corde, sed etiam ut recti sint corde, praedit iustitiam suam qua iustificat impiu. Haec cogitatio non affert superbiam, quod vitium oritur ei sibi quisque praedit, seque sibi ad vivendum caput facit. Quo motu receditur ab illo fonte vitae, cuius solius haustu iustitia bibitur bona scilicet vita: & ab illo incommutabili lumine, cuius participatione anima rationalis quodammodo accenditur, ut sit etiam ipsa factum creaturamque lumen: sicut erat Ioannes lucerna ardens & lucens: qui tamen vnde luceret agnosces: Nos, inquit, de plenitudine eius accipimus: cuius, nisi illius utique in cuius comparatione Ioannes non erat lumen? Illud enim erat verum lumen quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Proinde cum dixisset in eodem Psalmo: Prætere misericordiam tuam scientibus te, & iustitiam tuam his qui recto sunt corde. Non veniat, inquit, mihi pes superbiae, & manus peccatorum non moveant me: ibi ceciderunt omnes qui operantur iniquitatem, expulsus sunt nec poterunt stare. Hac quippe impietate qua tribuit sibi quisque quod Dei est, pellitur in tenebras suas quae sunt opera iniquitatis. Haec enim planè facit ipse qui ad haec implenda sibi est idoneus. Opera vero iustitiae non facit, nisi quantum ex illo fonte atque ex illo lumine percipit, ubi nullius indigens vita est, & ubi non est commutatio, nec momenti obumbratio. Ideo Paulus Apostolus, qui cum Saulus prius vocaretur, non ob aliud quantum mihi videtur, hoc nomen elegit, nisi ut se ostenderet parvum, tanquam minimum apostolorum, multum contra superbos & arrogantes, & de suis operibus praesumentes pro commendanda ista Dei gratia fortiter atque acriter dimicans, quia reuera in illo evidenter & clarior apparuit: qui cum talia operaretur vehementer Ecclesiam Dei persequens, pro quibus summo supplicio dignus fuit, misericordiam pro datione suscepit, & pro poena consecutus est gratiam: merito pro eius defensione [praecipue] clamat atque concertat, nec in re profunda & nimis abdita non intelligentium, & verba sua sana in peruersum sensum detorquentium curat invidiam: dum tamen incunctanter praedicat donum dei, quo vno salvi sunt filij promissionis, filij beneficii divini, filij gratiae & misericordiae, filij Testamenti novi. Primum quod omnis eius saluti sic se habet, Gratia vobis & pax a Deo patre & Domino Iesu Christo: deinde ad Romanos pene ipsa quaestio sola versatur, tam pugaciter, tam multipliciter, ut fatiget quidem legentis intentionem, sed tamen fatigatione vtili ac salubri: ut interioris hominis magis exerceat membra quam frangat. **I**nde sunt illa quae supra commemoravi. Inde est quod Iudaeum arguit, eumque dicit Iudaeum cognominari, & nequaquam id quod proficitur implere. Si autem tu, inquit, Iudaeum cognominaris, & requiescis in lege, & gloriaris in Deo, & nosti voluntatem eius, & probas distantiam, instructus in lege, confidis te ipsum duces esse caecorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorum insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiae & veritatis in lege. Qui ergo alium doces, te ipsum non doces? qui praedicas non furandum, furaris: qui dicis non adulterandum, adulteras: qui abominaris idola,

August. tom. 3.

facilegium facis: qui in lege gloriaris, per praevicatio nem legis Deum in honoras? Nomen enim Dei per vos blasphematur in gentibus, sicut scriptum est. Circuncisio quidem prodest, si legem custodias: si autem praevicator legis sis, circuncisio tua praepitium facta est. Si igitur praepitium iustitiae legis custodiat, nonne praepitium eius in circuncisione reputabitur? Et iudicabit quod ex natura est praepitium, legem consummans, te qui per literam & circuncisione praevicator legis es? Non enim qui in manifesto Iudaeus est, neque quae in manifesto in carne est circuncisio, sed qui in abscondito Iudaeus est, & circuncisione cordis spiritu non litera cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est. Hic manifestavit quemadmodum dixerit gloriari in Deo: nam utique si verè talis Iudaeus gloriaretur in Deo, eo modo quo postulat gratiam, quae non operum meritis, sed gratuito datur, ex Deo esset laus eius non ex hominibus: sed ita gloriabantur in Deo, velut qui soli meruissent legem eius accipere, fecundum illam vocem Psalmi qua dictum est: Non fecit sic vlli genti, & iudicia sua non manifestavit eis. Quam tamen Dei legem sua iustitia se arbitrabatur implere, cum magis eius praevicatores essent. Vnde illis iram operabatur abundante peccato, quod ab scientibus perperabatur: qui & quicumque faciebant quod lex iubebat non adiuante spiritu gratiae, timore pernae faciebant, non amore iustitiae, ac per hoc coram Deo non erat in voluntate quod coram hominibus apparebat in opere: potius quae ex illo rei tenebatur, quod eos noverat Deus male, si fieri posset impunè committere. Circuncisionem autem cordis dicit, puram scilicet ab omni illicita concupiscentia voluntate: quod non fit litera docente & ministrante, sed spiritu adiuvante atque sanante. Ideo laus talium non ex hominibus, sed ex Deo est, qui per suam gratiam praestat unde fraudentur, de quo dicitur: in domino laudabitur anima mea, & cui dicitur: Apud te laus mea non quales illi sunt qui Deum laudari volunt quod homines sunt, se autem quod iusti sunt, sed laudamus, inquit, & Deum nostrae iustificationis auctorè in eo quod legem dedit, cuius intuitu noverimus quemadmodum vivere debeamus: nec audiunt quod legunt. Quia non iustificabitur ex lege omnis caro coram Deo. Potest enim fieri coram hominibus, non autem coram illo qui cordis ipsius & intimae voluntatis inspector est: ubi videt, etiam si aliud faciat qui legem timet, quid tamen mallet facere, si liceret. Ac ne quisquam putaret hic Apostolum ea lege dixisse neminem iustificari, quae in sacramentis veteribus multa continet figurata praepitua, vnde etiam ipsa est circuncisio carnis, quae die octavo accipere parvuli iussi sunt, continuo subiunxit quae legem dixerit & ait: Per legem enim cognitio peccati. Illa igitur lex est de qua postea dicit: Peccatum non cognovi nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces, nam quid est aliud, per legem enim cognitio peccati. **H**ic forte dicat illa humana praesumptio, ignorans Dei iustitiam, & suam volens constitueri, merito dixisse Apostolum, quia ex lege nemo iustificabitur: ostendit enim tantummodo lex quid faciendum, quid caveendum sit, ut quod illa ostendit voluntas impleat, ac sic homo iustificetur non per legis imperium, sed per liberum arbitrium. Sed homo attende quod sequitur: Nunc autem, inquit, sine lege iustitia Dei manifesta est, testificata per legem & prophetas. Parumne insonat furdus? Iustitia, inquit, Dei manifesta est. Hanc ignorant qui suam voluntate constitueri, & huic nolunt esse subiecti. Iustitia, inquit, Dei manifesta est: non dixit, iustitia hominis, vel iustitia propriae voluntatis, sed iustitia Dei, non quia Deus iustus est, sed quia induit hominem cum iustificat iam.

V ij

2. Cor. 3. b. 6.

Rom. 7. b. 7.

Rom. 5. a. 5.

Per literam significatur lex. C. A. P. V. 2. Cor. 3. b. 7.

Rom. 5. a. 5. Rom. 5. 29.

Matth. 19. c. 24. al. deputatur.

Matth. 10. d. 27.

2. Cor. 3. b. 6.

Abundantia delicti per legem. C. A. P. V. VI. Rom. 5. c. 1.

Rom. 5. d. 20.

Rom. 6. a. 1.

Gratia.

Psalm. 118. 133. Rom. 5. d. 20. al. superabundat.

Rom. 6. a. 3.

Baptismus.

Ibid. d. 11.

Rom. 3. c. 21. Bona opera ex quo fontem manent. C. A. P. V. II. Psalm. 35. 8.

Rom. 4. a. 5.

Superbia.

Joan. 1. c. 35. 10. a. b. 16.

Ibid. a. 9.

Psalm. 35. 11.

al. c.

Iacobi. 1. c. 17. Paulus. Act. 9. a. 1. & 13. b. 9. 2. Cor. 15. b. 9.

Act. 9. a. 4.

Rom. 9. b. 9.

Rom. 1. a. 7. 2. Cor. 1. a. 3. Gal. 1. a. 3.

Observatio legis. C. A. P. V. VI. Rom. 3. c. 27.

Eccl. 5. b. 7.

Rom. 2. d. 28.

Psalm. 147. 20.

Rom. 4. c. 15.

Circuncisio cordis. Rom. 2. d. 29.

al. laudatur. Paul. 33. a. 3. Psalm. 147. 20. al. laudatur.

Rom. 3. c. 20.

Leuit. 12. a. 3. Rom. 3. c. 20. Rom. 7. b. 7.

Iustitia dei manifesta per legem & prophetas. C. A. P. V. VI. Rom. 3. c. 20.

Rom. 3. c. 21.

Rom. 10. a. 3.

108
 Rom. 7. a. y. pium. Hæc testificatur per legem & prophetas: huic quippe testimonium perhibent lex & prophete. Lex qui dicit hoc ipso, quod iubendo & minando & nemine iustificando satis indicat dono Dei iustificari hominem per adiutorium spiritus, Prophetæ autem, quia id quod prædixerunt, Christi impleuit aduentus. Nā hinc sequitur & adiungit, dicens, Iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi, hoc est, per fidem qua creditur in Christum. Sicut autem ista fides Christi dicta non est qua credit Christus: sic & illa iustitia Dei non qua iustus est Deus. Vtrunq; enim nostrum est, sed ideo Dei & Christi dicitur, quod eius nobis largitate donatur. Iustitia ergo Dei sine lege, nō sine lege manifestata est. Quomodo enim per legem testificata, si sine lege manifestata? Sed iustitia Dei sine lege est, quā Deus per spiritum gratiæ credenti confert sine adiutorio legis, hoc est non adiuto à lege. Quandoqui dem per legem ostendit homini in iustitiam suā, vt ad eius misericordiā per fidem confugiens, sanetur. De sapientia quippe eius dictum est, quod legē & misericordiā in lingua portet: legē scilicet qua reos faciat superbos: misericordiā verō qua iustifices humiliatos. Iustitia ergo Dei per fidem Iesu Christi in omnibus qui credūt. Nō enim est distinctio: Omnes enim peccauerunt & egēt gloria Dei, nō gloria sua. Quid enim habent quod non acceperunt? Si autē acceperūt, quid gloriātur quasi non acceperint? Egent itaq; gloria Dei, & vide quid sequatur: Iustificati gratis per gratiam ipsius non itaq; iustificati per legē, non iustificati per propriam voluntatē, sed iustificati gratis per gratiā ipsius, nō q; sine voluntate nostra fiat, sed voluntas nostra ostēditur infirma per legem, vt sanet gratia voluntatem, & sanata voluntas impleat legē non constituta sub lege, nec indigens lege. I v s t o enim lex non est posita, quæ tamen bona est, si quis ea legitime vtatur. Hæc duo Apostolus velut inter se contraria connectens, monet mouetq; lectorem ad perferendam quæstionē atque solutionē: quomodo enim bona est lex, si quis ea legitime vtatur, si etiam quod sequitur verū est, sciens hoc, quia iusto lex non est posita? Nam quis legitime vitur legem iustas: at ei non est posita, sed iniusta. An & iniustus vt iustificetur, id est, vt iustus fiat, legitime lege vti debet, qua tanquā pædagogus perducatur ad gratiā, per quā solā quod lex iubet possit implere: per ipsam quippe iustificatur gratis, id est, nullis suorum operum precedentibus meritis, alioquin gratia iā nō est gratia quandoquidem ideo datur, nō quia bona opera fecimus, sed vt ea facere valeamus, id est, nō quia legē impleuimus, sed vt legē implere possimus. Ille enim dixit: Non veni soluere legē, sed implere, de quo dictum est: Vidimus gloriam eius, gloriā tanquam vniuersi à patre, p̄nōnū gratiā & veritate. Hęc est gloria de qua dictum est: Omnes enim peccauerunt, & egēt gloria Dei. Et hæc est gratia de qua continuo dicit, Iustificati gratis per gratiā ipsius. In iusto ergo legitime lege vtitur vt iustus fiat, quod cum factus fuerit, ea iā non vtatur tanquā vehiculo cum peruenerit, vel potius vt sup̄rà dictū ē militu. In Apostoli vtat, tanquā pædagogus cum eruditus fuerit. Quomodo enim iusto lex non est posita, si & iusto est necessaria, non qua iniustus ad iustificandam gratiam perducatur, sed qua legitime iam iustus vtatur? An forte, imō verō non forte sed certe, sic legitime vtatur lege iam iustus, cum eam terrendis imponit iniustis, vt cum & in ipsis ceperit innotita concupiscentiæ morbus inuentio prohibitiōis & cumulo præuaticationis augeri, confugiant per fidem ad iustificandam gratiam, & per donum spiritus suauitate iustitiæ delectati penam literæ minantis euadant? Ita non erunt contraria, neque

A inter se duo ista pugnabūt, vt etiā iustus bona lege legitime vtatur, & tamē iusto lex posita non sit: nō enim ex ea iustificatur est, sed ex lege fidei: qua credidit nullo modo posse suæ infirmitati adimplēda ea, quæ lex [factorum] iuberet, nisi diuina gratia subueniri. Ideo dicit: Vbi est ergo gloriatio tua? exclusa est, per quā legē factorū non: sed per legē fidei. Siue gloriatiōē dixerit laudabile, quæ in Domino est, eaq; exclusam, id est, non vt abscederet pullam, sed vt emereret exprāssam. Vnde & exclusores dicuntur quidam artifices argentarij. Hinc est & illud in Psalmis: Vt excludatur ij qui p̄bati sunt argēto, hoc est vt emineat qui probati sunt eloquio Dñi. Nā & t̄ ibi dicitur: Eloquia Domini eloquia casta, argētum igne examinatum. Siue gloriatiōē vitiosam de superbia venientē cōmemorare voluerit eorum scilicet qui cū sibi iuste videntur viuere, ita gloriantur quasi non acceperint eā, quā nō per legem factorum, sed per legē fidei dicit exclusam, id est, cictā & abiectā: quia per legē fidei quisq; cognoscit, si quid bene viuūt, Dei gratia se habere, & vt perficiatur in dilectione iustitiæ, nō se aliunde cōsecuturū. Q v æ cogitatio piūm facit, quia pietas est vera sapiētia, pietatem dico quā Græci theosebiā vocant: ipsa quippe cōmendata est, cū dictū est homini, quod in libro Iob legitur: Ecce pietas est sapiētia. Theosebia portō si ad verbi originē Latine exprēsa interpretaretur, dei sui dicitur potest, qui in hoc maxime constitutus est vt anima ei nō sit ingrata. Vnde & in ipso verissimo & in singulari sacrificio, Domino Deo nostro ager gratias admoneamur. Erit autē ingrata, si quod illi ex Deo est, sibi tribuerit, præcipueq; iustitiam cuius operibus velut propriis & velut à semetipsa sibi met partis, nō vulgariter tanquam ex diuitiis aut membrorū forma aut eloquētia, ceterisq; siue externis siue internis siue corporis siue animi bonis, quæ habere etiam scelerati solent, sed tāquā de iis quæ propriè sunt bona bonorum [quasi sapiēter] inflatur. Quo vitio repulsi à diuine stabilitate substantiæ etiā magni quidā viri ad idololatriæ dēdecus deluxerunt. Vnde idem Apostolus in eadem epistola in qua vehemens defensor est gratiæ, cū se dixisset esse Græcis ac Barbaris, sapiētib; & insipientibus debitorem, & ideo quod ad ipsum pertineret promptum esse, & in t̄ iis qui Romæ essent euangelizate, Non enim cōfundor, inquit, de Euāgelio, virtus enim dei est in salutē omni credenti, Iudæo primum & Græco: iustitia enim dei in eo reuelatur ex fide in fide, sicut scriptū est: Iustus autem ex fide viuūt, Hæc est iustitia Dei quæ in Testamento veteri velata, in nouo reuelatur, quæ ideo iustitia dei dicitur quod impertit eā iustos facit, sicut Domini est salus qua saluos facit: & hæc est fides ex qua & iniqua reuelatur, ex fide scilicet annunciantium in fidem obedientium: qua fide Iesu Christi, id est, quam nobis contulit Christus credimus ex deo nobis esse, plenius que futurum esse quod iuste viuimus, vnde illi ea pietate qua solus colendus est, gratias agimus. N e c in merito se Apostolus ex hoc articulo conuertit ad eos cum detestatione commemorandos, qui vitio illo, quod superius memorauimus, leues & inflati, ac per seipso velut per inane sublati, vbi non requiescerent sed fracti dissilirent, in t̄ signata idolorum tanquā in lapides deciderunt. Quia enim commendauerat pietatem fidei, qua deo iustificati grati esse debemus, velut contrariū q; detestaremur subinferens: Reuelatur enim, inquit, ira Dei de celo super omnem impietatem & iniustitiam hominum eorum qui veritatem in iniustitia detinent: quia quod nouum est dei, manifestum est in illis, deus enim illis manifestauit. Inuisibilia enim ei⁹ a creatura mundi,

mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoq; virtus eius ac diuinitas, ita vt sint in ex causabiles, quia cognoscentes Deū, non vt Deū glorificauerūt aut gratias egerunt, sed emanuerūt incogitationibus suis, & obscuratū est insipiens cor eorū: dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, & mutauerunt gloriā in corruptibilis dei in similitudinē imaginis corruptibilis hominis & voluerūt & quadrupedū & serpentiū. Vide quemadmodū non eos dicerit veritatis ignaros, sed quod veritatē in iniquitate detinuerint: quia occurrebat animo vt quæreretur, vnde illis esse potuerit cognitio veritatis, quibus Deus legem nō dederat. Neq; hoc tacuit vnde habere potuerint. Per visibilia namq; creaturæ peruenisse eos dixit ad intelligentiā inuisibilis creatoris. Quoniam reuerā sicut magna ingenia quærere perstiterunt, sic inuenire potuerunt. Vbi ergo impietas? Quia videlicet cū cognouissent Deū, non sicut Deum glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euanuerūt in cogitationibus suis. Eorū propriè vanitas morbus est, quo seipso seducunt dū videntur sibi aliquid esse, cū nihil sint. Deniq; hoc tumore superbiæ sese obumbrantes, cuius pedē sibi non venire deprecatur sanctus ille cator, qui dixit: In lumine tuo videmus lumen: ab ipso lumine in commutabilis veritatis aucti sunt, & obscuratū est insipiens cor eorū. Nō enim sapiēs cor quamuis cognouissent Deum, sed insipiens potius, quia nō sicut Deum glorificauerūt aut gratias egerunt. Dixit enim homini, Ecce pietas est sapiētia: ac per hoc dicentes se esse sapiētes, quod non aliter intelligendū est, nisi hoc ipsum sibi tribuētes, stulti facti sunt. Iā quæ sequuntur quid opus est dicere? Per hanc enim impietate illi homines, illi inquam homines qui per creaturā creatorē cognoscere potuerūt, quod prolapsi, cū deus superbis resisit, atque vbi demeritū sint, melius ipsius epistolę consequētia docent quā hic cōmemoratur à nobis. Neq; enim isto opere hęc epistolā exponendam suscepimus, sed eius maxime testimonio demonstrare quātum possumus nitimur, nō in eo nos diuinitatis adiuuari ad operandā iustitiā, quod legē deo dedit plenā bonis sãctisq; præceptis: sed quod ipsa voluntas nostra, sine qua operari bonū non possumus, adiuetur & erigatur impartito spiritu gratiæ sine quo adiutorio doctrina illa litera est occidēs, quia reos potius præuaticationis tenet quā iustificat impios. Nā sicut illis per creaturā cognitoribus creatoris ea ipsa cognitio nihil profuit ad salutē, quia cognoscentes deū, non sicut Deum glorificauerunt aut gratias egerunt, dicentes se esse sapiētes, ita eos qui per legem Dei cognoscent quemadmodū sit homini viuendum, nō iustificat ipsa cognitio, quia volētes suam iustitiam cōstituerē, iustitia Dei non sunt subiecti. Lex ergo factorum, id est, operum per quam non excluditur illa gloriatio, & lex fidei, per quam excluditur, quo inter se differant operæpretium est considerare, sit tamē valeamus aduertere atque discernere. Rectē enim quisq; dixerit legem operum esse in Iudaismo: legem autem fidei in Christianismo, propterea quia circumcisio ceteraque opera talia legis sunt, quæ Christiana iam disciplina non seruat. Sed quantū fallat ista discretio, iam diu quidem est, vt molimur, ostendere, & acutis ad ignoscendū tibiq; potissimum ac talibus fortasse iam ostendimus: verūtamen quoniam res magna est, non incongruenter in ea manifestada pluribus etiam atq; etiam testimoniis immoramur. Ipsam enim dicit legem ex qua nemo iustificatur, quā dicit subintrasse vt abudaret delictum, quam tamen ne quisquam ob hoc imperitus argueret & sacrilegus accusaret, defendit eam, dicens: Quid ergo dicemus? Lex peccatū est:

Ab sit: Sed peccatum nō cognoui nisi per legem: nam concupiscentiā nesciebā nisi lex diceret, Non concupisces. Occasione itaq; accepta peccatum per mandatum operatū est in me omnē cōcupiscentiā. Dicit etiā Lex quidem sancta, & mandatū sanctū & iustū & bonū, sed peccatū vt appareat peccatū, p̄ bonū mihi operatū est mortē. Ipsa est litera occidens quæ dicit, Non cōcupisces: de qua itē dicit quod paulo antē cōmemorauit, sed euanuerūt in cogitationibus suis. Nunc autem sine lege iustitia Dei manifestata est, testificata per legē & prophetas, iustitiā autē Dei per fidem Iesu Christi in omnes qui credūt. Non enim est distinctio, Omnes enim peccauerunt & egēt gloria Dei: iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Iesu: quā proposuit Deus propitiatorū per fidē in sanguine ipsius, ad ostensionē iustitiæ eius, propter propositū precedentū peccatorū in Dei paciētia ad ostēdendam iustitiam ipsius in hoc tēpore, vt sit iustus & iustificas eū qui ex fide est Iesu. Deinde subinfert vnde nunc agimus. Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quā legē factorū nō, sed per legem fidei. Lex ergo factorū ipsa est quæ dicit, Non concupisces: quia per illā cognitio peccati est. Volo igitur scire si quis mihi dicere audeat, vtrū lex fidei nō dicat, Nō cōcupisces: si enim non dicit, quid causæ est cur non in ea positi securi atque impunē peccemus? Hoc enim & illi putauerūt Apostolū dicere de quib⁹ ait: Et sicut dicunt nos quidā dicere, faciamus mala vt veniāt bona, quorū iudiciū iustū est. Si autē dicit etiā ipsa, Nō cōcupisces: sicut [tā] multa præcepta euangelica & apostolica testificari & clamare non cessant, quare lex factorū etiā ipsa non dicitur? neq; enim quia non habet opera veterū sacramentorū, circuncisionis videlicet atque ceterorū, ideo non sunt opera quæ habet in sacramentis suis huic iā tēpore congruis. Aut verō de operibus sacramentorū quæstio fuit, quando mētio legis ob hoc fiebat, quia per ipsam cognitio peccati est, & ideo ex ea nemo iustificatur, vnde nō per illā exclusa est gloriatio, sed per legē fidei, ex qua iustus viuūt. Sed nunquid & per istā non sit cognitio peccati, cū & ipsa dicat, Nō cōcupisces? Quid igitur interest, breuiter dicā. Quod operū lex minando imperat, hoc fidei lex credendo impetrat. Illa dicit, Nō cōcupisces: ista dicit, Cū scieris quia nemo esse potest continens nisi Deus det, & hoc ipsum erat sapiētiæ, scire cuius esset hoc donum, adij Dominum & deprecatus sum. Ipsa est illa sapiētiæque pietas vocatur, qua colitur pater luminis, à quo est omne datum optimū, & omne donū perfectū. Colitur autē sacrificio laudationisq; gratiarū, vt cultor eius nō in seipso, sed in illo gloriatur. Ac per hoc lege operum dicit Deus, fac quod iubeo: lege fidei dicitur Deo, da quod iubes. Ideo enim iubet lex vt admoneat quid faciat fides: id est, vt cui iubetur, si nūdum potest sciat quid petat: si autē cōtinuō potest & obediret facit, debet etiā scire quo donatē possit. Nō enim spiritū huius mundi accepimus, ait idē ipse constantissimus gratiæ prædicator, sed spiritū qui ex deo est, vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis. Quis est autē spiritus mundi huius, nisi superbiæ spiritus? Quo cor insipiens obscuratum est eorum qui cognitum Deum non vt Deum gratias agendo glorificauerunt; nec alio spiritu decipiuntur etiam illi qui ignorantes Dei iustitiam & suam iustitiā volentes constituerē, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Vnde mihi videtur magis esse fidei filius qui nouit à quo speret quod nōdum habet, quā qui sibi tribuit id quod habet: quamuis utriusque horū præferendus sit, qui & habet, & nouit à quo habeat, si tamen non se credat iam esse quod nondum est: ne in-

Al. omittit. Rom. 3. d. 27.
 2. Cor. 10. d. 17.
 Excl. fores. Psal. 67. d. 31.
 al. alibi. Psal. 11. 7.
 1. Cor. 4. b. 7.
 Rom. 3. d. 27.
 Galat. 6. a. 3.
 Pietatem est se sapiētiā. CAP. V. 21.
 Psal. 37. 21. & 10.
 Rom. 1. c. 21.
 Iob. 18. d. 28.
 Sacrificium noui Test.
 Iob. 28. d. 28.
 Iacobi 4. b. 6.
 2. Cor. 3. b. 6.
 Cognitio legis.
 Rom. 1. c. 21.
 Rom. 10. a. 3.
 Lex operū & lex fidei. CAP. VIII. Rom. 3. d. 27.
 Cognitio Dei per et. auras. CAP. V. 21.
 al. fragmē.
 Rom. 1. b. 18.
 Rom. 5. d. 20.
 Rom. 7. b. 7.
 Aug. tom. 3.

Exodi 20. c. 17.
 Rom. 7. b. 12.
 2. Cor. 3. b. 6.
 Rom. 3. c. 20.
 al. patiētiā. Ibidē d. 17.
 Exodi 20. c. 17.
 Rom. 3. b. 8.
 al. damnatio iustit. Al. omittit.
 Rom. 3. c. 10.
 Rom. 1. b. 17.
 al. q̄.
 Exo. 20. c. 17.
 Sap. 8. d. 1. 1.
 Iacob. 1. c. 17.
 2. Cor. 10. d. 17.
 1. Cor. 2. c. 12.
 Rom. 1. c. 21.
 Rom. 10. a. 3.

cidat in vitium illius Pharisæi, qui quanquã Deo gratias ageret ex iis quæ habebat, nihil tamẽ petebat dari sibi, tanquã nihilo indigeret ad augendã perficiendãque iustitiã. His igitur cõsideratis pertractatisq; pro viribus quas dominus donare dignatur, colligimus non iustificari hominẽ præceptis bonæ vitæ nisi per fidem Iesu Christi, hoc est non lege operũ sed lege fidei: non litera, sed spiritu: non factorũ meritis, sed gratuita gratia. **QVAMVIS** itaq; illos quibus circumcisio perfuadebatur, ita corrumpere atq; corrigere videatur Apostolus, vt legis nomine cãdẽ circumcisioẽ appellet, carterasq; eiusmodi legis obseruationes, quas tanquã vmbra futuri iã nunc respõit Christiani, id tenentes q; per illas vmbra figuratẽ promittebatur: tamen legẽ ex qua neminẽ dicit iustificari, nõ tantũ in illis sacramentis quæ habuerũt promissiuas figuras, verum etiã in illis operibus vult intelligi, quæ quisquis fecerit, iustẽ viuere, vbi est & illud: Non cõcupisces. Atq; vt hoc quod dicim⁹ fiat planius, ipsũ decalogũ videam⁹. Certẽ enim legẽ Moyses ministrandã populo accepit in monte, scriptam in lapideis tabulis digito dei: hæc decẽ præceptis constringitur, vbi nihil de circumcisioẽ mandatũ est, nihil de victimis pecorum, quæ nũc à Christianis nõ immolantur. In illis igitur decẽ præceptis excepta fababati obseruatione, dicatur mihi quid non sit obseruãdũ à Christiano, siue de nõ faciendis colendiq; idolis aliisq; vllis diis, præter vnũ verũ Deũ, siue de nõ accipiẽdo nomine Domini in vanũ, siue de honore parẽtibus deferendo, siue de cauẽdis fornicationibus, homicidiis, furtis, falsis testimoniis, adulteriis, realiana concupisceda. **Quid** horũ quisquã dixerit Christianũ non debere seruare? An fortẽ non istam legẽ quæ in illis duab⁹ tabulis scripta est, litteram occidentẽ appellat Apostolus, sed illam circumcisioẽ aliorumq; veterũ iãq; abolitorũ sacramentorũ? Sed quo modo putabim⁹, cum in ea sit, Non concupisces: per quod mandatum, quãuis sanctũ & iustũ & bonũ, fefellit me, inquit, peccatũ, & per illud occidit? **Quid** enim aliud est, Litera occidit, spiritus autẽ viuificat: quãuis euidentius eo ipso loco ad Corinthios, vbi ait, Litera occidit, spiritus autẽ viuificat: nõ aliam vult intelligi literã, quã ipsũ Decalogum in illis duab⁹ tabulis scriptũ. Sic enim dicit: **Quoniam** estis epistola Christi ministrata per nos, scripta non atramento, sed spiritu Dei viui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. **Confidentiam** autem talem habemus per Iesum Christum ad Deum, non quia idonei sumus cogitare aliquid à nobis quasi ex nobismetipsis, sed sufficientia nostra ex Deo est, qui idoneos nos fecit ministros noui Testamenti, non litera, sed spiritu. **Litera** enim occidit, spiritus autem viuificat. Si autem ministratio mortis in literis figurata in lapidibus fuit in gloria, ita vt non possent intendere filij Israel in faciem Moysi, propter gloriam vultus eius quæ euacuatur, quare non magis ministratio spiritus erit in gloria? Si enim ministratio damnationis in gloria est, multo magis abũdabit ministerium iustitiæ in gloria. **Dici** de his q; verba multa possunt, sed postea fortãse opportuniũs. Nunc autem aduerte quam dicat litteram quæ occidit, qui velut contrario viuificantẽ spiritum ingerit. Ea certẽ est ministratio mortis in literis figurata lapideis, & ministratio damnationis, quia lex subintravit vt abundaret delictum. Porro autẽ præcepta ipsa tam sunt vtilia facienti atque salubria, vt nisi quis ea fecerit, vitam habere non possit. An verò propter vnũ præceptum quod ibi de sabato est positum, dicitur est decalogus litera occidens, quoniam quisquis illum diem nunc vsq; obseruat sicut litera sonat, carnaliter sapit. Sape-

re autem secundũ carnem mors est: & illa nouẽ præcepta quæ sic rectẽ obseruantur vt scripta sunt, non ad legẽ operũ ex qua nemo iustificatur, sed ad legem, fidei ex qua iustus viuere, pertinere putãda sunt? **Quis** tã absurdẽ sentiat, ministratioẽ mortis in literis figuratã lapideis, nõ dici ex omnib⁹ decẽ præceptis, sed ex vno solo quod ad sabatũ pertinet? **Vbi** ergo ponimus, Lex irã operatur. **Vbi** enim nõ est lex, nec præuaricator. **Et** vsq; ad legẽ peccatũ in mundo fuit, peccatũ autem nõ q; deputatur cũ lex non esset. **Et** illud quod iam totiens commemorauimus, Per legẽ cognitio peccati: maximeq; illud vbi euidentius expressit vnde agitur: **Concupiscentiã** nesciebã, nisi lex diceret, Non cõcupisces? **Quẽ** totũ locũ attende, & vide vtrum quicquam proptere circumcisioẽ vel sabatum, vel quid aliud vmbra tralis sacramenti, ac non totum propter hoc dicat, quod litera prohibẽs peccatũ non iustificat hominem, sed potius occidit augendo concupiscentiam, & iniquitatẽ præuaricatione cumulando: nisi liberet gratia per legẽ fidei quæ est in Christo Iesu, cũ diffunditur charitas in cordibus nostris, per Spiritum sanctum qui dat⁹ est nobis. **Cum** enim dixisset, vt seruiamus in nouitate spiritus & non in vetustate literæ. **Quid** ergo dicemus, inquit? **Lex** peccatũ est? **Abiit**. Sed peccatum non cognoui, nisi per legem. **Nam** cõcupiscentiã nesciebã, nisi lex diceret, Non cõcupisces. **Occasione** autẽ accepta peccatũ per mandatũ operatũ est in me omnẽ cõcupiscentiã. **Sine** lege enim peccatum mortuum erat. **Ego** autẽ viuẽbã aliquando sine lege, adueniente autem mandato peccatum reuixit. **Ego** autem mortuus sum, & inuentum est mihi mandatũ quod erat in q; vitam, hoc esse in mortẽ, q; peccatum enim occasione accepta per mandatũ fefellit me, & per illud occidit. **Itaque** lex quidem sancta, & mandatũ sanctum & iustũ & bonum. **Quod** ergo bonum est [bonũ est enim] factũ est mihi mors? **Abiit**. Sed peccatũ vt appareat peccatũ, per bonum mihi operatũ est mortem, vt fiat super modum peccãs peccatum per mandatũ. **Scimus** enim quia lex spiritalis est, ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato. **Quod** enim operor, ignoro: nõ enim q; volo hoc ago, sed q; odi illud facio. **Si** autẽ q; nolo hoc facio, consentio legi, quoniam bona est. **Nunc** autem nõ iam ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. **Scio** enim quia non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum. **Velle** enim adiacet mihi, perficere autem bonum, non: **Non** enim quod volo facio bonum, sed quod nolo malum hoc ago. **Si** autem quod nolo ego hoc facio, iã non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. **Inuenio** ergo legem volenti mihi facere, bonum, quoniam mihi velle malum adiacet. **Condelector** enim legi Dei secundũ interiorem hominem. **Vide** autẽ aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuum me in legem peccati ducetẽ, quæ est in membris meis. **Miser** ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? **Gratia** Dei per Iesum Christum Dominum nostrum. **Igitur** ego ipse mente seruius legi Dei, carne autem legi peccati. **Apparet** igitur literæ vetustatem, si desit nouitas spiritus, reos facere potius cognitione peccati quã liberare à peccato. **Vnde** & alibi scriptum est: **Qui** aponit scientiam, apponit & dolorem: non quia ipsa lex malum est, sed quia mandatũ bonum habet in litera demonstrante, non in adiuuante spiritu: quod mandatũ si fit timore pœnæ, non amore iustitiæ, seruiliter fit, non liberaliter: & ideo nec fit: nõ enim fructus est bonus qui de charitatis radice non surgit. **Porro** autem si adit fides que per dilectionem operatur, incipit condelectari legi Dei secundũ interiorem

teriorem hominẽ, quæ delectatio non literæ, sed spiritus donũ est, etiam si alia lex in mēbris adhuc repugnat legi mētis, donec in nouitate quæ de die in diẽ in interiore homine augetur, tota vetustas mutata pertrãscar, liberãte nos de corpore mortis huius, gratia Dei per Iesum Christũ Dominũ nostrũ. **Hæc** ergo gratia in Testamẽto veterẽ velata latitabat, quæ in Christi Fua-gelio reuelata est dispensatione temporum ordinatissima, sicut Deus nouit cũcta disponere. **Et** fortãse ad illud ipsum ei⁹ latibulũ pertinet quod in eo decalogo, qui datus est in mōte Sina, hoc solũ q; præceptũ figuratẽ occultatum est quod ad sabatum pertinet. **Sabatũ** autẽ dies sanctificationis est. **Nec** vacat quod inter omnia opera quæ fecit Deus, illic primò sanctificatio sonuit, vbi ab omnibus operibus requieuit. **Vnde** nũc nõ est differendũ locus. **Verũtã** quod rei de qua agitur satis esse arbitro, non frustra illo die populus ab omni opere seruilis abstinere præceptus est, quo significatur peccatũ, nisi quia non peccare sanctificationis est, hoc est muneris Dei per Spiritum sanctũ quod in lege quæ duabus lapideis tabulis cõscripta est, solũ inter cetera in vmbra figuræ positũ est, in quãludã sabatum obseruant: vt hoc ipso significaretur tempus tũc fuisse occultandæ gratiæ, quæ nouo Testamento fuerat per Christi passionem tanquã scissione veli reuelanda. **Cum** enim transierit, inquit, ad Christum, auferetur velamẽ. **De** vs autẽ spiritus est, vbi autem spiritus Domini, ibi libertas. **Hic** autẽ spiritus Dñi cuius dono iustificamur, quo fit in nobis vt non peccare delectet, vbi libertas est. **Sicut** præter hunc spiritũ peccare delectat, vbi seruitus, à cuius operibus abstinendum, [id est spiritualiter sabbatizandũ] est. **Hic** Spiritus sanctus per quẽ diffunditur charitas in cordibus nostris quæ plenitudo legis est, etiam digitus Dei in Euangelio dicitur. **Vnde** quia & illa tabulæ digito Dei cõscriptæ sunt, & digitus Dei est spiritus Dei per quẽ sanctificamur, vt ex fide viuentes per dilectionem bene operemur, quẽ nõ moueat ista cõgruentia ibidẽ q; eadem q; subsistentia: **Dies** enim quinquaginta cõputantur à celebratione Paschæ, quæ occisione figurata onis per Moysen fieri præcepta est, in significatione veiq; futuræ Dominicæ passionis, vsque ad diẽ quo Moyses legẽ accepit in tabulis digito Dei cõscriptis: similiter ab occisione & resurrectione illius qui sicut ovis ad immolandum ductus est, quinquaginta diebus completis congregatos in vnum fideles digitus Dei, hoc est Spiritus sanctus impleuit. **In** hac mirabili congruentia illud certẽ plurimum distat, quod ibi populus accedere ad locum vbi lex dabatur, horrendo terrore prohibetur: hic autem in eos superuenit Spiritus sanctus, qui eum promissum expectantes in vnum fuerat congregati. **Ibi** in tabulis lapideis digitus Dei operatus est, hic in cordib⁹ humanis. **Ibi** ergo lex extrinsecus posita est qua iniusti terrentur, hic intrinsecus data est qua iustificarentur. **Nam** non adulterabis, non homicidiũ facies, nõ cõcupisces, & si quod est aliud mandatũ, quod vtiq; in illis tabulis scriptum est, in hoc, inquit, sermone recapitulatur, in eo, quod diliges proximum tuũ tanquam teipsum. **Dilectio** proximi malũ nõ operatur. **Plenitudo** autẽ legis est charitas. **Hæc** nõ in tabulis cõscripta lapideis, sed diffusa est in cordibus nostris per Spiritũ sanctũ qui dat⁹ est nobis. **Lex** ergo Dei est charitas. **Hic** prudẽtia carnis nõ est subiecta, neque enim potest: sed ad hanc prudẽciam carnis terrendam cũ in tabulis scribũtur opera charitatis, lex est operũ & litera occidens præuaricatorẽ. **Cum** autẽ ipsa charitas diffunditur in corde credẽtium, lex est fidei, & spiritus viuificans dilectionem. **Vide** nũc quemad-

modum consonet ista discretio illis apostolicis verbis quæ paulò antẽ ob aliud cõmemorata & diligentius pertractãda distulerã. **Manifestari**, inquit, quoniam estis epistola Christi ministrata per nos, scripta nõ atramento sed spiritu Dei viui, nõ in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. **Ecce** quemadmodum ostendit, quia illud extra hominem scribitur, vt eum forinsecus terrificet, hoc in ipso homine vt eum intrinsecus iustificet. **Carnales** autẽ tabulas cordis, dixit, non carnalis prudentiæ, sed tanquã viuẽtis sensumq; habentis in cõparatione lapidis qui sine sensu est: **Et** quod paulò post dicit, quod non poterant intendere filij Israel vsque in finẽ vultus Moysi, & ideo eis per velum loquebatur, hoc significat, quia litera legis neminẽ iustificat, sed velamen positum est in lectioẽ veteris Testamenti donec ad Christum transeat, & auferatur velamen, id est transeat ad gratiam, vt intelligatur ab ipso nobis esse iustificationem, qua faciamus quod iubet. **Qui** propterea iubet vt q; à nobis deficientes ad illum cõfugiãmus. **Ideo** vigilantissime cum dixisset, **Confidentiam** talem habemus per Christũ ad Deum: ne nostris hoc viribus tribueretur, continuò commendauit vnde agitur, dicens: **Nõ** quod idonei sumus cogitare aliquid à nobis quasi ex nobismetipsis, sed sufficientia nostra ex Deo est, qui & idoneos nos fecit ministros noui Testamenti, non literæ, sed spiritus: **Litera** enim occidit, spiritus autem viuificat. **PRONDE** quia lex, sicut alibi dicit, præuaricationis gratia posita est, id est litera ista extra hominẽ scripta, propterea eam & ministratio-nem mortis & ministratioẽ damnationis appellat. **Hanc** autẽ, id est q; nouũ Testamentum, ministratioẽ spiritus & ministratioẽ iustitiæ dicit, quia per donũ spiritus operamur iustitiã, & à præuaricationis dãnatione liberamur. **Ideo** illud euacuatur, hoc manet: quoniam terrens pædagogus auferetur, cũ timori succellerit charitas. **Vbi** enim spiritus Domini, ibi libertas. **Hanc** autẽ ministratioẽ nõ ex meritis nostris, sed ex misericordia esse sic dicit: **Propter** quod habentes ministratio-nem hanc, sicut misericordiam consecuti non infirmemur, sed abiiciamus occulta confusionis, non ambulãtes in astutia, neq; dolo adulterãtes verbum Dei. **Hanc** astutiam & dolum hypocritarum vult intelligi, q; quia volunt iusti videri superbi. **Vnde** & in illo Psalmo quẽ ad huius ipsi⁹ gratiæ testificationẽ cõmemorat idẽ Apostolus: **Beatus**, inquit, cui nõ imputauit Dominus peccatũ, neque est in ore eius dolus. **Hæc** est humiliũ sanctorum confessio, non se iactantium esse quod non sunt. **Et** paulò post, **Nõ** enim nosmetipsos, inquit, prædicamus, sed Iesum Christũ Dominum nostrum, nos autẽ seruos vestros per Iesum, quia deus qui dixit de tenebris lumen clarescere, claruit in cordibus nostris ad illuminationẽ sciẽtiæ gloriæ eius in facie Christi Iesu. **Hæc** est scientia gloriæ eius qua scimus ipsum esse lumen, quo tenebræ nostræ illuminantur. **Et** id ipsum attẽde quẽadmodum inculcet. **Habemus** autẽ, inquit, thesaurũ istum in vasis fictilibus, vt eminentia virtutis sit Dei & nõ ex nobis. **Et** paulò post cum eandẽ gratiã vberius in Domino Iesu Christo cõmẽdãs, vsque ad illud veniret indumentũ iustitiæ fidei, quo induti nõ nudi inueniamur, & propter hoc ingemiscimus mortalitate prægrauati, habitaculũ nostrũ quod de celo est superindui cupiẽtes, vt absorbeat mortale à vita, vide quid adiungat: **Qui** autẽ operatus est nos, inquit, in hoc ipsum Deus qui dedit nobis pignus spiritus. **Et** post pauca intulit, vt nos sumus iustitia Dei in ipso. **Hæc** est illa iustitia Dei, non qua ipse iustus est, sed qua nos ab eo facti. **Nemo** ergo Christianorum aberret ab hac fide qua sola Christiana est, V iij

Luce. 15. b. 11.
Rom. 3. d. 27.
Decalogus quoque occidit, nisi ad sit gratia. CAPVT XIII.
Exodi 31. d. 18.
Deut. 9. b. 10.
Exod. 1. 2. a. b. c.
1. Cor. 3. b. 6.
2. Cor. 3. a. 2.
Ibidẽ b. 7.
al. verbis.
Rom. 5. d. 20.

Rom. 5. d. 2.
2. Cor. 3. b. 7.
Rom. 4. c. 15.
Rom. 5. c. 13.
al. de pñab. 197.
Rom. 5. c. 10.
Rom. 7. b. 7.
Rom. 5. a. 5.
Rom. 7. c. 5.
al. vlt.
al. morte.
Ibidẽ b. 11.
Al. omittit.
Ibidem d. 12.
d. 25.
Eccle. 1. d. 18.
Galat. 1. 2. 6.

2. Cor. 4. d. 16.
Rom. 7. d. 24.
Gratia in veteri Testamẽto latẽs, in nouo reuelatur. CAPVT XV.
Exod. 20. b. 10.
al. præcepto figurato. Gen. 2. a. 3.
Leuit. 23. a. 7.
Math. 27. f. 51.
2. Cor. 3. d. 16.
Spiritus 3ã-ẽtus cur dicitur sic digitus Dei. CAPVT XVI.
Al. omittit Rom. 5. a. 5.
Rom. 13. c. 10.
Luc. 11. c. 20.
Exod. 31. d. 18.
al. distans.
Exo. 12. a. 3.
Istis 33. b. 7.
Act. 2. a. 2.
Cõparatio præceptorũ decã legi cum charitate data à Spiritu sancto. CAPVT XVII.
XVI. c. 16.
Exodi 20. b. 14.
Rom. 13. c. 2.
Rom. 5. a. 5.

2. Cor. 3. a. 4.
Ibidem c. 13.
Erodi 36. d. 35.
2. Cor. 3. d. 16.
al. in nobis. 2. Cor. 3. b. 4.
Gal. 3. c. 19.
Vetus lex mortem, noua iustitiã ministrat. CAPVT XVIII.
1. Cor. 3. b. 7.
al. noui testamenti. Ibidem d. 17.
2. Cor. 4. a. 2.
al. quod.
Rom. 4. a. 6.
Psal. 37. a. 2.
2. Cor. 4. b. 5.
Ibidem b. 7.
2. Cor. 5. a. 2.
Ibidem a. 5.
Ibidẽ d. 21.
Cõmemoratio Testamenti noui ex prophetis. CAP. XXI.

at. f. 11.

1. Cor. 13. f. 31.

Math. 5. b. 17.

Gal. 3. c. 21.

Ibidem d. 23.

Lex, Gratia.

Rom. 8. a. 3.

Hier. 31. f. 31.

neque quisquam cum verecundatus fuerit dicere, per nos ipsos fieri nos iustos non in nobis hoc operante gratia Dei, quia videt hoc a fidelibus & piis credi non posse, cum dicitur, ad hoc se conuertat ut dicat, ideo sine operatione gratia Dei nos iustos esse non posse, quia legem dedit, quia doctrinam instituit, quia bona precepta mandauit. Illa enim sine adiuuante spiritu proculdubio est litera occidens: cum vero adest viuificans spiritus, hoc ipsum intus conscriptum facit diligi, quod foris scriptum lex faciebat timeri. Inspice in hoc paululum & in eo testimonio quod per Prophetam de hac re preclarissimum dictum est: Ecce dies venient, dicit Dominus, & consummabo super domum Israel: & super domum Iuda testamentum nouum, non secundum testamentum quod feci patribus eorum in die qua apprehendi manum eorum ut educerem eos de terra Aegypti: quia ipsi non perseverauerunt in testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus: quia hoc testamentum est quod ordinabo domui Israel. Post illos dies, dicit Dominus, dabo leges meas in cor illorum, & in mente eorum scribam eas, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum: & non docebit vnusquisque ciuem suum, & vnusquisque fratrem suum dicens, cognosce Dominum: quia omnes cognoscent me a minore usque ad maiorem eorum, quia propitius ero iniquitati eorum, & peccata eorum non memorabor vltra. Quid ad haec dicemus? Nempe in veteribus libris aut nullquam aut difficile praeter hunc propheticum locum legitur facta commemoratio Testamenti noui, ut omnino ipso nomine appellaretur: nam multis locis hoc significatur & praenunciatur futurum, sed non ita ut etiam nomen legatur expressum. Considera igitur diligenter quam differentiam inter duo Testamenta, id est vetus & nouum Deus esse testatus sit, cum dixisset, Non secundum testamentum quod feci patribus eorum in die qua apprehendi manum eorum ut educerem eos de terra Aegypti. Vide quid adiunxit, Quia ipsi non perseverauerunt in testamento meo. Vitio eorum deputat quod in testamento Dei non permanserunt, ne lex quam tunc acceperunt, culpanda videatur. Ipsa est enim quam non venit Christus soluere, sed implere. Non tamen per eandem legem iustificatis impiis, sed per gratiam: hoc quippe agit viuificans spiritus, sine quo litera occidit. Si enim data esset lex quae posset viuificare, omnino ex lege esset iustitia: sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. Ex hac promissione, hoc est ex Dei beneficio ipsa lex impletur, sine qua promissione prauiatores facit: vel vique ad effectum mali operis, si etiam repagula timoris concupiscentiae flamma transcendit, vel certe in sola voluntate, si timor poenae suauitatem libidinis vicerit. Quod enim ait, Concluit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus: ipseius conclusiois utilitas dicta est: Nam conclusit ad quos vnus, nisi quemadmodum alibi dicitur, Priusquam autem veniret fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eam fidem quae postea reuelata est. Lex ergo data est, ut gratia quaereretur: Gratia data est, ut lex impleretur. Neque enim suo vitio non implebatur lex, sed vitio prudentiae carnis. Quod vitium per legem demonstrandum, per gratiam sanandum fuit. Quod enim impossibile erat legi in quo infirmabatur per carnem, misit Deus filium suum in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne, ut iustitia legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Vnde & in isto prophetico testimonio, Consummabo, inquit, super domum Israel & super domum Iuda testamentum nouum: quid est consummabo, nisi implebo, non secundum testamentum quod feci patribus eorum in die qua apprehendi manum eorum ut educerem eos de terra Aegypti. Ergo illud vetus erat, quia hoc nouum est. Vnde igitur illud vetus, hoc nouum, cum lex eadem impletur per testamentum nouum quae dixit in veteri, Non concupisces? Quia ipsi, inquit, non perseverauerunt in testamento meo, & ego neglexi eos dicit Dominus. Ergo propter veteris hominis noxam quae literam iubentem & minantem minime sanabatur, dicitur illud testamentum vetus: hoc autem nouum, propter nouitatem spiritus quae hominem nouum sanat a vitio vetustatis. Denique attende quod sequitur, & vide quanta luce fiat per spiritum, quod sibi fidentes nolunt homines intueri, quia hoc testamentum est, inquit, quod ordinabo domui Israel: post dies illos dicit Dominus, dabo leges meas in cor illorum, & in mente eorum scribam eas. Ecce [est] vnde Apostolus ait, quod supra commemorauimus, Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis, quia non atramento, sed spiritu Dei viuui. Nec ob aliud arbitrari in eo loco Apostolum voluisse commemorare testamentum nouum: ibi quippe ait, Qui & idoneos nos fecit ministros noui testamenti, non literae, sed spiritus, nisi quia istam intuebatur prophetiam, cum diceret, Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus, quoniam hic dictum est, In cordibus eorum scribam eas: Vbi nominatim promissum est testamentum nouum. Quid sunt ergo leges Dei ab ipso Deo scriptae in cordibus, nisi ipsa praesentia Spiritus sancti, qui est digitus Dei, quo praesente diffunditur charitas in cordibus nostris, quae plenitudo legis est, & praecipua similitudo. Nam quia veteris testamenti promissa terrena sunt, licet (exceptis sacramentis, quae umbra erant futurorum, sicut est circumcisio & sabbatum, & aliae diuersae observationes, & quarumdam escaurum caerimoniarum, & multiplex sacrificiorum factorumque ritus quae vetustatis carnalis legis iugum; seruuil cogituebant, ita continentur praecipua iustitiae, qualia nunc quoque obseruare praecipimur, quae maxime duabus illis tabulis sine figura adumbratae significationis expressa sunt, sicut est, Non adulterabis, non homicidium facies, non concupisces, & si quod aliud est mandatum quod in hoc sermone recapitulatur, Diliges proximum tuum sicut teipsum: tamen quia in eo, sicut dixi, promissa terrena & temporalia recitantur, quae bona sunt huius corruptibilis carnis, quamuis eis sempiterna atque caelestia ad nouum scilicet testamentum pertinentia figurarentur, nunc ipsius bonum cordis promittitur, mentis bonum, spiritus bonum, hoc est, intelligibile bonum, cum dicitur, Dabo leges meas in mente eorum, & in cordibus eorum scribam eas. Vnde significauit eos non fornicaturos terrentem legem formidaturos, sed intrinsicus habitantem ipsam legem iustitiae dilecturos. DE INDE addidit & mercedem. Et ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Hoc est illud quod de Deo ait ille, Mihi autem adherere Deo bonum est. Ero, inquit, illis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Quid hoc bono inelius, quid hac felicitate felicius, viuere Deo apud quem est fons vitae, & in cuius lumine videbimus lumen? De hac vita dicit ipse Dominus, Haec est autem vita aeterna, ut cognoscat te vnum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum, id est, te & quem misisti Iesum Christum cognoscat vnum verum Deum. Hoc enim & ipse promittit dilectoribus suis, dicens: Qui diligit me, mandata mea custodit, & qui diligit me, diligetur a patre meo, & ego diligam eum, & ostendam misericordiam illi. Vtique in forma Dei in qua aequalis est patri, non in forma seruu, in qua se & impiis ostendet. Tunc enim

Lex vetus. Lex noua. CAPVT XXI. Exod. 20. c. 17. Iere. 31. f. 31. Ibidem f. 31. Al. omniu. 2. Cor. 3. a. 3. 1. Cor. 13. b. 6. Iere. 31. f. 31. Lex scripta in cordibus. CAPVT XXI. Exo. 8. c. 19. Rom. 8. a. 1. Rom. 13. c. 10. 1. Tim. 1. b. 5. Colof. c. 17. 2. Retaf. cap. 17. al. conuincit. Exodi 20. b. 14. Matth. 19. c. 18. Rom. 13. c. 9. Vita aeterna CAPVT XXI. Psal. 72. d. 28. Psal. 35. 10. Ioan. 17. a. 3. Ioan. 14. c. 21. Phil. 2. a. c. 6. enim

Esai. 26. b. 24.

1. Ioan. 3. a. 2.

1. Cor. 4. d. 16. Colof. 3. b. 10.

Comparatio vitae praesentis ad futuram. CAPVT XXI. 1. Cor. 13. c. 11.

Et non docebit vnusquisque ciuem suum & fratrem suum. CAPVT XXI. Hier. 31. f. 34.

1. Tim. 1. b. 7. Rom. 10. c. 14.

Hier. 31. f. 34.

Rom. 9. b. 7.

Gen. 18. l. 10. Gen. 21. c. 22.

Rom. 4. a. 4.

1. Cor. 15. b. 30.

enim fiet quod scriptum est, Tollatur impius ut non videat gloriam Domini. Quando ibunt sinistri in ignem aeternum, iusti autem in vitam aeternam. Quae vita aeterna, sicut commemoravi, definita est ea esse, ut cognoscant vnum verum Deum. Hinc dicit & Ioannes, Dilectissimi filij Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus. Scimus quia cum apparuerit similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Haec similitudo nunc incipit reformari, quia diu homo interior renouatur de die in diem secundum imaginem eius qui creauit eum. SED ad illius eminentiae perfectionem quae tunc futura est, quid hoc, aut quantum est? Siquidem Apostolus ad illa ineffabilia quaecumque adhibens de notis rebus exemplum, paruulam aetatem virili comparauit aetati. Cum essem, inquit, paruulus quasi paruulus loquebar, quasi paruulus sapiebam, quasi paruulus cogitabam: cum autem factus sum vir, deposui ea quae paruuli erant. Cur autem hoc dixerit, consequenter ostendens, Videmus, inquit, nunc per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc scio ex parte, tunc autem cognoscam sicut & cognitus sum. PROINDE etiam per hunc Prophetam, cuius testimonium pertractamus hoc additur: Vt in commercio, in quo finis, in eo perfectio felicitatis, in eo beata aeternaque vitae summa consistat. Cum enim dixisset, Et ero illis in Deus & ipsi erunt mihi populus, continuo addidit: Et non docebit vnusquisque ciuem suum & vnusquisque fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum, quia omnes cognoscent me a minore usque ad maiorem eorum. Nunc certe iam tempus est testamenti noui, cuius per Prophetam facta est promissio per haec verba quae ex illa prophetia commemorauimus. Cur ergo adhuc dicit vnusquisque cui suus & fratri suo, cognosce Dominum? An forte non dicitur ut Euangelium praedicetur, & eius ipsa sit praedicatio vt hoc vbiq; dicitur? Nam vnde se Apostolus gentium dicit esse doctorem, nisi quia hoc fit quod ipse ait, Quomodo inuocabunt in quem non crediderunt? Aut quomodo credent ei quem non audierunt? Quomodo autem audient sine praedicatione? Cu ergo nunc ista praedicatio vsque quaque crebrescat, quomodo tempus est Testamenti noui, de quo Propheta dixit: Et non docebit vnusquisque ciuem suum, & vnusquisque fratrem suum, dicens, cognosce Dominum; quia omnes cognoscent me a minore usque ad maiorem eorum, nisi quia eiusdem testamenti noui aeterna mercedem, id est ipsius Dei beatissimum contemplationem promittendo coniunxit? Quid ergo est, Omnes a minore usque ad maiorem eorum: nisi omnes pertinentes spiritualiter ad domum Israel, & ad domum Iuda, hoc est ad filios Isaac, & ad semen Abraham? Ipsa est enim promissio qua ei dictum est, In Isaac vocabitur tibi semen. Non enim quod filij carnis, hi filij Dei, sed filij promissionis deputantur in semine. Promissionis autem verbum hoc est, Ad hoc tempus venia, & erit Sara filius. Non solum autem, sed & Rebecca ex vno concubitu habens Isaac patris nostri. De nondum enim natis, nec qui aliquid operati fuerat boni aut mali, vt secundum electionem propositum dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei, quia maior seruitur minori. Haec est domus Israel vel domus Iuda propter Christum, qui venit ex tribu Iuda. Domus filiorum promissionis haec est, non operum propriorum, sed beneficii dei. Hoc enim deus promittit quod ipse facit: non enim ipse promittit & alius facit, quod iam non est promittere sed praedicere: ideo non ex operibus sed ex vocante, ne ipsorum sit non dei, ne merces non imputetur secundum gratiam, sed secundum debitum, atque ita gratia iam non sit gratia, cuius vehemens defensor est atque assertor minimus apostolorum, qui plus omnibus illis labo-

rauit, non ipse autem, sed gratia dei cum illo. Omnes enim, inquit, agnoscent me: Omnes domus Israel & domus Iuda. Neque enim omnes qui ex Israel hi sunt Israel, sed omnes quibus dicitur in Psalmo pro susceptione matutina, hoc est pro luce noua, Testamenti scilicet noui: Vniuersum semen Iacob magnificate eum, timeat eum omne semen Israel. Vniuersum omnino semen profus omne semen promissorum atque vocatorum, sed eorum qui secundum propositum vocati sunt. Quos enim praedestinauit, illos & vocauit: quos autem vocauit, illos & iustificauit: quos autem iustificauit, illos & glorificauit. Ideoque ex fide, vt secundum gratiam firma sit promissio omni semini, non ei tantum quod ex lege est, id est quod ex veteri testamento venit ad nouum, sed & ei quod ex fide est non sibi promissa lege. Ex fide autem Abraham, id est imitatores fidei Abraham, qui est pater omnium nostrum, sicut scriptum est, quia patrem multarum gentium posuit te. Omnes ergo hi praedestinati, vocati, iustificati, glorificati cognoscent deum gratia testamenti noui, a minore usque ad maiorem eorum. Sicut ergo lex factorum scripta in tabulis lapideis, mercesque eius terra illa promissionis, quam carnalis domus Israel cum ex Aegypto liberata esset, accepit, pertinet ad testamentum vetus: ita lex fidei scripta in cordibus, mercesque eius species contemplationis, quam spiritalis domus Israel ab hoc mundo liberata percipiet, pertinet ad Testamentum nouum. Tunc fiet quod dicit Apostolus, Sicut prophetiae euacuabuntur, siue linguae caecae fabulae, siue scientia euacuabitur, illa scilicet paruulorum scientia in qua hic viuunt, quae ex parte est per speculum in aenigmate: propter hanc enim necessaria est prophetia, cum adhuc praeteritis futura succedunt: propter hanc linguae, id est multiplicitas significationum cum ex alio atque alio aliud atque aliud admonetur, qui nondum aeternam lucem perspicuae veritatis mente purgatissima contemplantur. Cum autem venerit quod perfectum est, & totum haec quod ex parte est, fuerit euacuatum, tunc quod assumpta carne, carni apparuit, ostendet seipsum dilectoribus suis: tunc erit vita aeterna, vt cognoscamus vnum verum Deum, tunc similes ei erimus, quoniam tunc cognoscemus sicut & cogniti sumus. Tunc non docebit vnusquisque ciuem suum, aut fratrem suum dicens, cognosce Dominum. Omnes enim cognoscent eum a minore usque ad maiorem eorum. Quod multis modis intelligi potest. Siue quia & illic quisque sanctorum tanquam stella ab stella distat in gloria. Nec ad rem quicquam interest, vtrum a minore usque ad maiorem, sicut dictum est, an si a maiore usque ad maiorem diceretur: quod similiter nihil interest, etiam si minores intellexerimus, qui tantummodo credere, maiores autem qui etiam intelligere quantum in hac vita fieri potest lumen in corporeum atque incommutabile valuerunt. Siue minores, tempore posteriores: maiores autem, tempore priores intelligi voluit. Simul enim promissam Dei contemplationem accepturi sunt omnes, quia & illi pro nobis meliora prouiderunt, ne sine nobis perfecti perficerentur. Et ideo velut si minores reperiuntur priores, quia minus dilati sunt, sicut in illo euangelico denario per similitudinem dicitur, quae prius accipiunt qui posteriores venerunt ad vineam. Siue quolibet alio modo, qui me in praesentia forsitan fugit, minores maioresque accipiedi sunt. ILLUD tamen quantum potes diligenter attende, quod tanto molimine conor ostendere. Cu Testamentum nouum Prophetarum promitteret, non secundum testamentum quod prius factum est populo Israel ex Aegypto liberato, nihil eum de sacrificiorum, vel quorumcumque sacramentorum commutatione dixisse, quauis & ipsa sine dubio fuerat secutura,

Iere. 31. f. 34. Rom. 9. b. 6.

Psal. 118. c. 24.

Rom. 8. c. 28.

Rom. 4. c. 16.

Hier. 31. f. 34. Rom. 3. d. 27.

Exodi 31. d. 18. Exodi 3. c. 8. Deut. 11. b. 9.

Rom. 13. c. 27. 1. Cor. 13. c. 8.

al. qui.

Ioan. 17. a. 3. 1. Ioan. 3. a. 1. 1. Cor. 13. d. 12.

Hier. 31. f. 34.

1. Co. 15. c. 41.

Heb. 11. g. 40.

al. priores. al. maiores. al. minores. Matt. 20. b. 8.

Nouum legis veteris que discernent. CAPVT XXI.

Iere. 31. f. 31.

Omne bonū in Deo. CA PV T. 1. Cor. 4. b. Gal. 2. d. 21. P sal. 67. c. 29. Ephes. 4. b. 8. Luc. 8. c. 18. & 19. c. 16. Rom. 3. d. 30. Gal. 3. a. 8. Gal. 2. c. 15. al. Dei Rom. 9. g. 30. Phil. 2. b. 13. Rom. 2. g. 12. Rom. 10. a. 3. Rom. 3. c. 20. Gal. 2. c. 16. Matth. 15. a. 3. Marci 7. b. 9. Rom. 9. g. 31. Exodi 20. c. 17. Phil. 2. b. 13. Rom. 9. a. 4. Ioan. 15. a. 5. Leuit. 18. a. Rom. 10. a. 5. Rom. 10. a. 6.

NEMO itaq; gloriatur ex eo quod videtur habere, tāquam nō accepit: aut ideo se putet accepisse, quia litera extrinsecus, vel vt legeretur apparuit, vel vt audiretur insonuit. Nā si per legē iustitia, ergo Christus gratis mortuus est. Porro autem si non gratis mortuus est, ascendit in altū, captiua duxit captiuitatē, & dedit dona hominibus. Inde habet, quicūq; habet. Quisquis autē inde se habere negat, aut non habet, aut id quod habet auferetur ab eo. Vnus enim Deus qui iustificat circūcisionē ex fide, & praputiū per fidē: quod non ad aliquā differētiā dictū est, tāquā aliud sit ex fide, aliud per fidē, sed ad varietatē locutionis. Alio quippe loco cūm de gentibus diceret, hoc est de praputio: Et prapuidens, inquit Scriptura, quia ex fide iustificat gentes Deus. Item q; cūm de circūcisione loqueretur vnde erat ipse: Nos, inquit, natura Iudæi, & non ex gētib; peccatores, scientes quia nō iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidē Iesu Christi, & nos in Christo Iesu credimus. Ecce & praputiū dixit iustificari ex fide, & circūcisionē per fidē, si tamē circūcisio iustitiā fidei tenear. Sic enim gentes, quæ nō scētabāt iustitiā, apprehenderunt iustitiā. Iustitiā autē quæ ex fide est, impetrādo eā ex Deo, nō ex semetipsis prapumendo. Israhel verō persequens legē iustitiæ, in legē iustitiæ non peruenit. Quare: quia non ex fide, sed tanquā ex operibus: id est tāquā eā per semetipsos operantes, non in se credētes operari Deū. Deus est enim qui operatur in nobis & velle & operari pro bona voluntate, ac per hoc offenderunt in lapidē offensionis: nā quid dixerit, quia non ex fide, sed tanquā ex operibus: a pertissimē exposuit, dicens: Ignorantes enim Dei iustitiā, & suā volentes cōstitūere, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Finis enim legis Christus ad iustitiā omni credenti. Et adhuc dubitamus quæ sint opera legis, quibus homo non iustificatur, si ea tanquā sua crediderit sine adiutorio & dono Dei, quod est ex fide Iesu Christi: & circūcisionē cætera q; talia suspicamur, quia etiā de his sacramentis aliis in locis talia quædam leguntur: sed hic vtique non circūcisionē tanquā suā iustitiā volebant cōstitūere, quia & ipsam Deus prapiciēdo cōstituit. Nec de illis operib; hoc intelligi potest, de quibus Dominus eis dicit, Reiciit mandatū Dei, vt traditiones vestras statuatis: quia psequēs, inquit, legem iustitiæ non peruenit Israhel. Non dixit, persequēs traditiones suas, id est cōsecrās. Hæc ergo sola distātia est, quia ipsum. Non concupisces, & cætera mandata eius sancta & bona sibi tribuebant. Quæ vt possit homo facere, Deus operatur in homine per fidē Iesu Christi, qui finis est ad iustitiā omni credenti: id est per spiritū incorporatus factusque mēbrū eius, potest quisque illo incrementū intrinsecus dāte, operari iustitiā. De cuius operibus etiā ipse dixit, Quia sine me nihil potestis facere. Ideo quippe proponitur iustitia legis, quod qui fecerit eam, viuet in illa, vt cūm quisq; infirmitatem suam cognouerit, non per suas vires, neq; per literam ipsius legis, quod fieri non potest, sed per fidem conciliās iustificatorem perueniat, & faciat & viuat in ea. Opus enim quod qui fecerit, viuet in eo, non fit nisi ad iustificato. Iustificatio autem ex fide impetratur. De qua scriptum est, Ne dixeris in corde tuo, quis ascendit in cælum? hoc est Christum deducere: aut quis descendit in abyssum? hoc est Christum ad mortuis reducere. Sed quid dicit? Prope te est verbum in ore tuo, & in corde tuo: hoc est, inquit, verbū fidei quod prædicamus: quia si cōfitearis in ore tuo, quia Dominus est Iesus, & credideris in corde tuo, quia Deus illum suscitauit ad mortuis, saluus eris. Intantum iustus, in quātum saluus. Per hanc enim fidem credimus, quod

etiā nos Deus ad mortuis excitet: interim spiritu, vt in nouitate eius gratiæ tēperanter & iustē & piē viuam^o in hoc seculo: post etiā carne nostra ad immortalitatē resurrectura, quod meritū spiritus est, qui eā in resurrectione sibi cōgrua, hoc est in iustificatione præcedit. Cōsepulti enim sumus Christo per baptismū in mortem, vt quēadmodū Christus resurrexit ad mortuis per gloriam patris, sic & nos in nouitate vitæ ambulemus. Fide igitur Iesu Christi imperamus salutē, & quātum nobis inchoatur in re, & quātū perficienda expectatur in spe. Omnis enim qui inuocauerit nomē Domini, saluus erit. Quam multa multitudo, ait Psalmista, dulcedinis tuæ Dñe, quā abscondisti timētibus te, perfecisti autē sperantibus in te! Ex lege autem timemus Deū, ex fide speramus in Deū: sed timentibus penam absconditur gratia. Sub quo timore anima laborās quādo cōcupiscentiā malā nō vicerit, nec timor ille quasi custos seuerus abscesserit, per fidē cōfugiatur ad misericordiā Dei: vt det q; iubet, atq; inspirata gratiæ suauitate per spiritū sanctū faciat plus delectare quod præcepit, quā delectat quod impedit. Ita multa multitudo dulcedinis ei⁹, hoc est lex fidei, charitas eius cōscripta in cordibus, atq; diffusa, perficitur sperantibus in Iesum, vt anima sanata non timore penæ, sed amore iustitiæ operetur bonū. **LIBERVM** ergo arbitrium euacuamus per gratiā? Absit, sed magis liberū arbitriū statuimus. Sicut enim lex per fidē, sic liberū arbitrium per gratiā nō euacuatur, sed statuitur. Neque enim lex impleretur nisi libero arbitrio, sed per legē cognitio peccati, per fidē impetratio gratiæ cōtra peccatū, per gratiā sanatio animæ: abolitio peccati, per animæ sanitatē libertas arbitrij, p liberū arbitriū iustitiæ dilectio, per iustitiæ dilectionē legis operatio. Ac per hoc sicut lex nō euacuatur, sed statuitur per fidē, quia fides impetrat gratiā qua lex impletur: ita liberū arbitriū non euacuatur per gratiā, sed statuitur, quia gratia sanat voluntatē qua iustitia liberē diligitur. Omnia hæc quæ velut catenatim connexi, habent voces suas in Scripturis. Lex dicit, Non concupisces. Fides dicit, Sana animā meā, quoniā peccati tibi. Gratia dicit, Ecce sanus factus es, iā noli peccare, ne quid tibi deterius contingat. Sanitas dicit, Domine De⁹ me⁹ clamaui ad te, & sanasti me. Liberū arbitriū dicit, Volūtariē sacrificabo tibi. Dilectio iustitiæ dicit, Narrauerunt mihi iniusti delectationes suas, sed nō sicut lex tua Domine. Vt quid ergo miseri homines aut de libero arbitrio audēt superbire antequā liberentur, aut de suis viribus, si iā liberati sunt? Nec attendunt in ipso nomine liberi arbitrij vtique libertatē sonare. Vbi autē spiritus Domini, ibi libertas. Si ergo serui sunt peccati, quid se iactāt de libero arbitrio? A quo enim quis deuict⁹ est, huic & seruus addictus est. Si autē liberati sunt, quid se iactāt velut de opere pprio, & gloriātur quasi non acceperint? An ita sunt liberi, vt nec illū velint habere Dominum, qui eis dicit, Sine me nihil potestis facere: & si vos filius liberauit, tunc verē liberi eritis? **QVARE** ET aliquis vtum fides ipsa in qua salutaris vel ad salutem cōnexionis huius, quam commemorauit, esse videtur exordium, in nostra constituta sit potestate? Quid facilius videbimus, si prius quid sit potestas aliquāto diligētius perspexerimus. Cūm enim duo quædam sunt velle & posse, vnde nec qui vult, continuo potest, nec qui potest continuo vult: quia sicut volumus aliquādo quod non possumus, sic etiam possumus aliquando quod nolumus: satis euolutis ipsis etiā vocabulis resonat, quod ab eo quod est velle, volūtas: ab eo autem quod est posse, potestas nomen accepit. Quapropter sicut qui vult habet voluntatē, ita potestatem qui potest.

T. it. a. c. u. Rom. 6. a. 4. Iohel. 2. g. 32. Rom. 10. c. 13. P sal. 30. c. 20. al. cam. Liberum arbitrium. CA PV T. XXX. al. 2. viii. Rom. 3. d. 11. Exodi 20. c. 17. P sal. 40. c. 5. Ioan. 5. c. 14. P sal. 29. c. 13. P sal. 113. c. 8. P sal. 113. c. 8. 2. Cor. 1. d. 17. 2. Pet. 2. d. 19. 1. Cor. 4. b. 7. Ioan. 15. a. 5. Vnde proficiscatur fides. CA PV T. XXXI. Velle. Possē.

potest. Sed vt potestate aliquid fiat, voluntas aderit. Neq; enim dici solet quispiā potestate fecisse, si quid fecit inuitus: quāquā si subtilius aduertamus, etiam quicūq; inuitus facere cogitur, si facit, voluntate facit: sed quia formalitē aliud, ideo inuitus, hoc est, nolēs facere dicitur. Malo quippe aliquo facere cōpellitur, quod volens euitare vel se remouere, facit quod cogitur: nam si tanta voluntas sit, vt malit hoc nō facere quā illud non pati, cogenti proculdubio resistit, nec faciat per hoc si facit, nō quidē plena & libera volūtate, sed tamē non facit nisi voluntate, quā voluntatem quæ effectus consequitur, non possunt dicere potestate defuisse facienti. Si enim cogenti cedens vellet facere, nec posset, ei voluntatē affuisse licet extortā, sed potestātē defuisse diceremus. Cūm verō ideo non faciebat, quia nolebat, erat vtique potestas, sed volūtas deerat, quādiu cogenti reluctādo nō fecit. Hinc est quod etiā illi qui cogūt, vel qui suadēt, solēt dicere, Quod habes in potestate, quare nō facis vt hoc malo careas? Et qui omnino facere nō possunt, quod eis cogūt vt faciant, quia posse creduntur, solēt excusando respondere & dicere, Facerem si esset in potestate. Quid igitur vtrū querimus, quando quidē hanc dicimus potestātē, vbi voluntati adiacet facultas faciendi? Vnde hoc quisque in potestate habere dicitur: quod si vult, facit: si non vult, non facit. At tēde iā illud quod excutiēdū posuimus, vtrū fides in potestate sit: De hac enim fide nunc loquimur, quā adhibemus cūm aliquid credimus, nō quādamus cūm aliquid pollicemur: nā & ipsa dicitur fides. Sed aliter dicimus, Non mihi habuit fidē: aliter autē, Nō mihi seruauit fidem. Nā illud est, nō credidit quod dixit: illud, non fecit quod dixit. Secūdū hanc fidē qua credimus fideles sumus Deo: secūdū illam verō qua fit quod f. promittit, etiā Deus ipse fidelis est nobis. Hoc enim dicit Apostolus, Fidelis Deus, qui nō vos permittit rēari super id quod potestis. De illa itaque fide querimus, vtrū in potestate sit, qua credimus Deo, vel credimus in Deū. Hinc enim scriptū est, Credidit Abraham Deo, & deputatū est illi ad iustitiam. Et credenti in eū qui iustificat impiū, deputatur fides ad iustitiā. Vide nunc vtrū quisque credat si noluerit: aut non credat si voluerit. Quod si absurdum est: quid est enim credere nisi cōsentire verū esse quod dicitur: cōsentio autē vtique volentis est: profectō fides in potestate est. Sed sicut Apostolus dicit, Nō est potestas nisi ad Deo. Quid igitur causa est, cur non & de illa nobis dicat, Quid enim habes quod nō accepisti? Nā & [hoc] vt credamus, Deus dedit. Nusquā autē legimus in sanctis Scripturis, Non est voluntas nisi ad Deo. Et rectē nō scriptū est, quia verū nō est: alioquin etiā peccatorū, quod ablit, author est Deus, si non est voluntas nisi ab illo: quoniā mala volūtas iā sola peccatū est, etiam si desit effectus: id est, si nō habeat potestātē. Porro cūm voluntas mala potestātē accipit implere quod f. intendit, ex iudicio Dei venit, apud quem non est iniquitas. Punit enim etiam isto modo, nec ideo iniuste quia occultē. Carterum iniquus punitur si ignorat, nisi cum manifesto supplicio senserit nolens, quantum mali sit quod perpetravit volēs. Hoc est quod de quibusdam Apostolus ait, Tradidit illos Deum in concupiscentias cordis illorum, vt faciant quæ non conueniunt. Hinc & Dominus Pilato, Non haberes in me, inquit, potestatem, nisi data esset tibi desuper. Sed cum potestas datur, non necessitas vtique imponitur. Vnde cum Dauid Saulis occidendi potestātē accepisset, maluit parcere quā ferire. Vnde intelligimus malos accipere potestatem ad damnationem malæ volūtatē suæ, bonos autem ad probationem bonæ volūtatē suæ.

CVM ergo fides in potestate sit [quoniam] cū vult quisque credit: & cum credit, volens credit. Deinde querendū est, imō recolendū est, quā fidē tanta cōfimatione cōmendet Apostolus. Non enim quodlibet credere bonū est: nā vnde est illud, Fratres, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritū qui ex Deo est? Nec in laudibus charitatis quod dictū est, Omnia creditis: sic accipiendū est, vt charitati cuiuspiā derogandū sit, si non quod audierit, statim crediderit. Quid quod eadē charitas admonet, non facit de fratre mali aliquid esse credendū, & eū tale aliquid dicitur, hoc ad se magis * indicat pertinere ne credat. Postremō ipsa charitas quæ omnia credit, nō omni spiritui credit: ac per hoc omnia quidē credit, sed Deo: quia non dictū est, Omnibus credit. Nulli itaque dubiū est eam fidē ab Apostolo cōmendari, qua creditur Deo: Sed adhuc est aliquid ad discernendū: quoniā & illi qui sub lege sunt, & timore penæ iustitiā suā facere conantur, & ideo non faciūt Dei iustitiā, quia charitas eā facit, qua non libet nisi quod licet: nō timor qui cogitur in opere habere quod licet, eū aliud habeat in voluntate, qua mallet, si fieri posset, licere quod non licet. Et illi ergo credunt Deo: nam si omnino non crederent, nec penā nā legis vtique formidarent. Sed non hanc fidē cōmendat Apostolus, qui dicit, Non enim accepistis spiritū seruitutis iterū in timorē, sed accepistis spiritum adoptionis filiorū, in quo clamamus, Abba pater. Timor ergo ille seruilis est: & ideo quāuis in illo Dominus credatur, nō tamē iustitia diligitur, sed dānatio timetur. Filij verō clamant, Abba pater, quātū duarū vocū vna est ex circūcisione, altera ex praputio, Iudæi primū & Græci: quoniā vnus est Deus, qui iustificat circūcisionē ex fide, & praputiū per fidē. Cum autē clamant, aliquid petunt: & quid petunt, nisi quod esuriunt & sitiunt? Et hoc quid est nisi quod de illis dictū est, Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiā, quoniā ipsi saturabuntur? Huc ergo trāseat qui sub lege sunt, vt ex seruis filij fiant: nec sic tamē, vt serui esse desistat, sed vt tanquā filij Domino & patri liberaliter seruiāt, quod vt tanquā filij Domino & patri liberaliter seruiāt, dedit enim potestātē ille vnicus filios Dei fieri credentibus in nomine eius: eosq; admonuit petere, querere, pulsare, vt accipiant & inueniant, & aperiant eis: addēs increpationē, & dicit: Si vos cū sitis mali, nolitis bona data dare filiis vestris, quanto magis pater vester qui in cælis est, dabit bona petētibus se? Cum ergo virtus peccati lex inflāmauerit aculeū mortis, vt occasione accepta peccatum per mandatum operetur omnem concupiscentiam, à quo petenda est continentia, nisi ab illo qui nouit bona data dare filiis suis? An forrē necit inspiens quōd nemo esse possit continens, nisi Deus det? Hoc ergo vt sciat, ipsa indiget sapientia. Cur itaque non audiat patris sui spiritum dicentem per Apostolum Christi, vel ipsum Christum qui dicit in Euangelio suo, Petite & accipietis. Loquentem etiam in Apostolo suo, & dicentem, Si quis vestrū indiget sapientia, postulet à Deo qui dat omnibus affluenter, & non improperat, & dabitur illi. Postulet autem in fide, nihil hesitans. Hæc est fides ex qua iustus viuit. Hæc est fides qua creditur in eum qui iustificat impiū. Hæc est fides per quam excluditur gloriatio: siue vt abscedat qua in nobis inflāmur: siue vt emineat, qua in Dño gloriamur. Hæc est fides qua impetratur largitas spiritus, de quo dicitur, Nos enim spiritu ex fide spē iustitiæ expectamus. Vbi quidē queri adhuc potest, vtrū spem iustitiæ dixerit, qua sperat iustitia, an qua speratur ipsa iustitia: quoniā iustus ex fide viuēs, sperat vtique vitā æternā. Itemque fides esuriens sitiensque * iustitiam renoua-

al. voluntate. al. null. Rom. 6. a. 4. Iohel. 2. g. 32. Rom. 10. c. 13. P sal. 30. c. 20. al. cam. Liberum arbitrium. CA PV T. XXX. al. 2. viii. Rom. 3. d. 11. Gen. 15. b. 6. Rom. 4. a. 3. Rom. 13. a. 1. 1. Cor. 4. b. 7. Al. omitit. al. intendit. Rom. 1. c. 24. Ioan. 19. b. 11. 1. Reg. 24. b. 7. & 26. b. 9.

Que fides laudanda. CA PV T. XXXI. 1. Ioh. 4. d. 1. 1. Cor. 13. b. 7. d. i. indicat. Rom. 8. c. 15. Rom. 2. b. 9. Rom. 3. d. 30. Math. 5. a. 6. Ioan. 1. b. 12. Math. 7. b. 11. 1. Cor. 15. g. 16. Rom. 7. b. 8. Math. 7. b. 11. Sap. 8. d. 11. Math. 7. d. 7. Iacobi 2. a. 5. Rom. 1. b. 17. Rom. 4. a. 5. Rom. 3. d. 27. Galat. 5. a. 5. Abac. 1. a. 4. 1. Iustitia renouat.

tionem de die in diem interioris hominis, proficit in ea, & sperat in ea satiari, in vita aeterna, ubi fiet id quod in Psalmo de Deo dicitur, Qui satiari in bonis desiderium tuum: Haec est fides qua salui sunt, quibus dicitur, Gratia salui facti estis per fidem: & hoc non ex vobis, sed Dei donum est: Non ex operibus, ne forte quis extollatur. Ipsi enim sumus figurati creati in Christo Iesu in operibus bonis, quae preparauit Deus ut in illis ambulemus. Postremo haec est fides quae per dilectionem operatur, non per timorem, non formidando poenam, sed amando iustitiam. Vnde ergo ista dilectio, id est charitas, per quam fides operatur, nisi vnde illa fides ipsa impetratur? Neque enim esset in nobis quaecumque sit in nobis, nisi diffunderetur in cordibus nostris, per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Charitas quippe Dei dicta est diffundi in cordibus nostris, non qua nos ipse diligit, sed qua nos facit dilectores suos: sicut iustitia Dei, qua iusti eius munere efficiuntur: & Domini salus, qua nos saluos facit: & fides Iesu Christi, qua nos fideles facit. Haec est iustitia Dei, qua non solum docet per legem praecipit, verum etiam dat per Spiritum donum. Sed consequens est paululum querere, utrum voluntas illa qua credimus etiam ipsa Dei donum sit, an ex illo naturali et infinito libero adhibeat arbitrio. Si enim dixerimus eam non esse donum Dei, metuendum est ne existimemus inuenisse nos aliquid quod Apostolo increpanti & dicenti, Quid enim habes quod non accepisti: si autem & accepisti, quid gloriaris quasi non accepisti: respondere possimus, Ecce habemus voluntatem credendi quam non accepimus: ecce ubi gloriamur quod non accepimus. Si autem dixerimus etiam huiusmodi voluntatem non esse nisi donum Dei, rursum metuendum est, ne infideles atque impij non immerito, sed veluti iuste excusare videantur, ideo non credidisse, quod dare illis Deus ista noluit voluntate. Nam illud quod dictum est, Deus est enim qui operatur in nobis & velle & operari pro bona voluntate: gratia iam est, quam fides impetrat, ut possint esse hominis opera bona, quae operatur fides per dilectionem, quae diffunditur in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis: si credimus ut imperemus hanc gratiam, & vti que voluntate credimus, de hac queritur vnde sit nobis. Si natura, quare non omnibus, cum sit idem Deus omnium creator? Si dono Dei, etiam hoc quare non omnibus, cum omnes homines velit saluos fieri, & in agnitionem veritatis venire? Prius igitur illud dicamus & videamus utrum huic satisfaciatur quaestioni, quod liberum arbitrium naturaliter attributum a creatore animae rationali, illa media vis est, quae vel intendi ad fidem, vel inclinari ad infidelitatem potest. Et ideo non istam voluntatem qua credit Deo, dici potest homo habere quam non accepit: quando quidem vocante Deo surgit de libero arbitrio quod naturaliter cum crearetur accepit. Vult autem Deus omnes homines saluos fieri, & in agnitionem veritatis venire: non sic tamen, ut eis adimat liberum arbitrium quo vel bene vel male vtentes iustissimè iudicentur. Quod cum sit, infideles quidem contra voluntatem Dei faciunt, cum eius Euangelio non credunt: nec ideo tamen eam vincunt, verum seipso fraudant magno & summo bono, malisque poenalisibus implicant, experturi in supplicibus potestatem eius cuius in donis misericordiam contempserunt. Ita voluntas Dei semper inuicta est, vinceretur autem si non inueniret quid de contemptoribus faceret, aut vilo modo possent euadere quod de talibus ille constituit. Qui enim dicit, verbi gratia, volo ut hi omnes serui mei operentur in vinea, & post laborem requiescentes epulentur, ita ut quisquis eorum hoc noluerit, in pistino semper molant: videtur quidem quicumque

contempserit, contra voluntatem domini sui facere, sed tunc eam vincet, si & pistinum contempserit: quod nullo modo fieri potest sub Dei potestate. Vnde scriptum est, Semel locutus est Deus: hoc est, incommutabiliter: quanquam & de vnicuique verbo possit intelligi. Deinde subiungens quid incommutabiliter sit locutus. Duo haec, inquit, audiui, quoniam potestas Dei est, & tibi Domine misericordia, quia tu reddis vnicuique secundum opera sua. Ille igitur reus erit ad damnationem sub potestate eius, qui contempserit ad credendam misericordiam eius. Quisquis autem crediderit, qui se à peccatis omnibus absoluit, & à vitiis omnibus sanandis, & calore ac lumine eius accedendum illuminandumque non contempserit, habebit ex eius gratia opera bona, ex quibus etiam secundum corpus à mortis corruptione redimatur, coronetur, bonisque satietur, non temporalibus, sed aeternis, supra quam petimus & intelligimus. Hunc ordinem tenuit Psalmus, ubi dicitur, Benedic anima mea Dominum, & noli obliuisci omnes retributiones eius. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes languores tuos, qui redemit de corruptione vitam tuam, qui coronat te in misericordia & misericordia, qui faciat in bonis desiderium tuum. Et ne forte haec tanta bona huius vetustatis, hoc est, mortalitatis deformitas desperaret, Renouabitur, inquit, sicut aquila iuuetus tua. Tanta quae diceret: Haec quae audisti, ad nouum hominem & nouum testamentum pertinent. Recole mecum eadem ipsa paululum, obsecro te, & inspicere delectabiliter laudem misericordiae, hoc est gratiae Dei. Benedic, inquit, anima mea Dominum, & noli obliuisci omnes retributiones eius. Non ait, retributiones, sed retributiones eius, qui retribuit bona pro malis. Qui propitiatur sit omnibus iniquitatibus tuis: Hoc agit in baptismatis sacramento. Qui sanat omnes languores tuos: Hoc agit in hac vita fidelis hominis, dum caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, ut non quae volumus faciamus: dum alia lex in membris repugnat legi mentis: dum velle adiacet, perficere autem bonum non inuenimus: qui languores vetustatis, si perseverante intentione proficimus, de die in diem crescente nouitate sanantur, ex fide quae per dilectionem operatur. Qui redemit de corruptione vitam tuam: hoc fit in vltima resurrectione mortuorum. Qui coronat te in misericordia & misericordia: hoc fit in iudicio, ubi cum rex iustus sederit in throno redditur vnicuique secundum opera eius, quis gloriae castum se habere cor? aut quis gloriabitur mundum se esse à peccato? Ideo illic necessarium fuit commemorare misericordiam & misericordiam Domini, ubi iam exigua debita & reddi merita sic possent videri, ut nullus esset misericordiae locus. Coronat ergo in misericordia & misericordia, sed etiam sic secundum opera. Segregabitur enim ad dexteram, cui dicatur, Esuriui, & dedisti mihi manducare: Quoniam iudicium sine misericordia, sed illi qui non fecit misericordiam. Beati autem misericordes, quoniam ipsorum misericordiam Deus. Iam vero cum sinistri ierint in ambulationem aeternam, iusti autem in vitam aeternam, Quia haec est, inquit, vita aeterna, ut cognoscant unum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum: illa cognitione, illa visione, illa contemplatione satiabitur in bonis animae desiderium. Hoc enim ei solum fat est, vltra non habet quod appetat, quo inhiet, quod requirat: nam desiderio huius satisfactionis ardebat, qui Domino Christo ait, Ostende nobis patrem, & sufficit nobis. Cui responsum est, Qui me videt, videt & patrem. Quia & ipsa est vita aeterna, ut cognoscant unum verum Deum te, & quem misisti Iesum Christum. Sed si ille qui videt filium, videt & patrem: profecto qui videt patrem & filium, videt & Spiritum sanctum patris & filij.

Mat. 25. d. 35. Iacobus 2. b. 13. Math. 5. a. 7. Ioan. 17. a. 3. Psal. 102. a. 5. Ioan. 14. a. 8. Ioan. 17. a. 3.

Ita nec arbitrium liberum tollimus, & benedicimus anima nostra Dominum, non obliuiscens omnes retributiones eius. Nec ignorans Dei iustitiam suam vult constituit, sed credit in eum qui iustificat impium, & viuit ex fide, donec ad speciem perducat: fide scilicet quae per dilectionem operatur. Quae dilectio diffunditur in cordibus nostris, nec per sufficientiam proprietate voluntatis, nec per literam legis, sed per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Haec disputatio, si quaestioni illi soluenda sufficit, sufficiat. Si autem responderetur, cauedum esse ne quisquam Deo tribuendum putet peccatum quod admittitur per liberum arbitrium, si in eo quod dicitur, Quid habes quod non accepisti? Propterea etiam voluntas qua credimus, dono Dei tribuitur, quia de libero existit arbitrio, quod cum crearetur accipimus, Attendat & videat, non ideo tantum istam voluntatem diuino muneri tribuendam, quia ex libero arbitrio est quod nobis naturaliter conceitum est, verum etiam quod visorū suasionibus agit Deus ut velimus, & ut credamus: siue extrinsecus per euangelicas exhortationes, ubi & mandata legis aliquid agunt, si ad hoc admonet hominem infirmitatis suae, ut ad gratiam iustificationem credendo confugiat: siue intrinsecus, ubi nemo habet in potestate quid tibi veniat in mentem, sed consentire vel dissentire propriae voluntatis est. His ergo modis quando Deus agit cum anima rationali, ut ei credat, neque enim credere potest quilibet libero arbitrio, si nulla sit suasio vel vocatio cui credat: profecto & ipsum velle credere Deus operatur in homine, & in omnibus misericordia eius praecurrit nos: consentire autem vocationi Dei, vel ab ea dissentire, sicut dixi, propriae voluntatis est. Quae res non solum infirmat, quod dictum est, Quid enim habes quod non accepisti: verum etiam confirmat. Accipere quippe & habere anima non potest dona, de quibus hoc audit, nisi consentiendo: ac per hoc quid habeat, & quid accipiat, Dei est: accipere autem & habere vti que accipientis & habentis est. Iam si ad illam profunditatem scrutanda quisquam nos coarctet: cur illi ita suadeatur ut persuadatur: illi autem non ita, duo sola occurrunt interim quae respondere mihi placeat, O altitudo diuitiarum! & nunquid iniquitas apud Deum? Cui responsio ista displicet, querat doctiores, sed caueat ne inueniat praesumptores.

CONCLV DAMVS igitur librum aliquando, cuius tanta prolixitate vti vix aliqui egerint, nescio: non apud te, cuius fidem feci, sed apud animos eorum propter quos me scribere voluisti: qui non contra nostram, sed ut mitius loquar, & non dicam illius, qui in suis Apostolis est locutus, certe contra tanti apostoli Pauli, non vna sententiam, sed tam vehementem, tam intentam vigilemque, conflictationem malum defensit sententiam, quae eum audire obsecrantem per misericordiam Dei, & dicentem: per gratiam Dei quae data est illi, non plus sapere praeter quam oportet sapere, sed sapere ad temperantiam, vnicuique sicut Deus partitus est mensuram fidei. Tu autem quid mihi proposueris, & quid tam longo disputationis huius opere effecerimus aduerte. Mouit te certe quaedam modum dictum fuerit, fieri posse, ut sit homo sine peccato, si voluntas eius non desit, ope adiuuante diuina. Quamuis nemo tam perfecta iustitia in hac vita fuerit, vel sit vel futurus sit. Sic enim hoc ipsum in illis scribit ad te conscriptis libris proposui: si à me queratur, inquam, utrum homo sine peccato possit esse in hac vita: contestor posse per Dei gratiam, & liberum eius arbitrium: ipsum quoque liberum arbitrium ad Dei gratiam, hoc est, ad Dei dona pertinere non ambigens: nec tantum ut sit, verum ut bonum sit, id est, ad faciendam mandata Domini conuertatur: atque ipsa Dei gratia, non solum ostendat

Rom. 10. a. 3. Rom. 4. a. 5. Gal. 5. a. 6. Rom. 5. a. 5. Voluntas credendi Deo. CAPVT XXXI. I. I. Cor. 4. b. 7. aliquid liber. Psal. 58. b. 11. I. Cor. 4. b. 7. Rom. 11. d. 33. Rom. 9. c. 14. Conclusio operis. CAPVT XXXV. Rom. 12. a. 1.

quod ostenderit. Tibi autem absurdum visum est, si ne exemplo esse rem quae fieri potest. Hinc exorta est huius libri quaestio, ac per hoc ad nos pertinebat ostendere, fieri posse aliquid quamuis desit exemplum. Hinc ex Euangelio & ex lege quaedam posuimus in sermone huius exordio, sicut de cameli trahit per foramen acus, & de duodecim milibus legionum angelorum, qui poterunt si vellet pugnare pro Christo: & de illis gentibus quas Deus dicit potuisse à facie populi sui semel exterminare: quae omnia facta non sunt. His addi possunt etiam illa quae leguntur in libro Sapientiae, quae multa posset noua tormenta Deus exercere in impios ad nutum sibi seruiente creatura, quae tamen non exercuit. Potest & de morte illo quae fides in mare transferret: quod tamen nusquam factum, vel legimus, vel audiuius. Quisquis enim horum aliquid Deo dixerit esse impossibile, vides quam desipiat, quamque aduersus fidem Scripturae eius loquatur. Multa alia huiusmodi possunt occurrere vel legenti vel cogitati, quae possibilia Deo negare non possumus, quamuis eorum desit exemplum. Sed quia dici potest, illa opera esse diuina: iuste autem viuere ad nostra opera pertinere: suscepi ostendere etiam hoc opus esse diuinum: & hoc egi libro isto loquacius fortasse quam fat est: sed contra inimicos gratiae Dei etiam parum mihi dixisse video: nihilque me tam multum dicere delectat, quam ubi mihi & Scriptura eius plurimum suffragatur, & id agitur ut qui gloriantur in Domino gloriatur, & in omnibus gratias agamus Domino Deo nostro sursum corda habentes, vnde à patre luminum omnem datum optimum & omne donum perfectum est. Nam si propterea non est opus Dei, quia per nos agitur, vel quia illo donante nos agimus, nec illud est opus Dei, ut mos transferatur in mare, quia per fidem hominum fieri posse Dominus dixit, & hoc ipsorum operi attribuit, dicens: Si habueritis in vobis fidem tantam quam granum sinapis, dicetis monti huic tollere & mittere in mare, & fiet, & nihil impossibile erit vobis. Certe vobis dixit, non mihi aut patri, & tamen hoc nullo modo facit homo, nisi illo donante & operante. Ecce quemadmodum sine exemplo est in hominibus perfecta iustitia, & tamen impossibile non est. Fieret enim, si tanta voluntas adhiberetur: quanta sufficit tantae rei. Esset autem tanta si & nihil eorum, quae pertinent ad iustitiam nos lateret, & ea sic delectarent animam, ut quicquid aliud voluptas sine dolor impedit delectatio illa superaret: quod ut non sit, non ad impossibilitatem, sed ad iudicium Dei pertinet. Quis enim nesciat, non esse in hominis potestate quid sciat, nec esse consequens, ut quod appetendum cognitum fuerit appetatur, nisi tantum delectet, quantum sit diligendum est: Hoc autem sanitate est animae. Sed fortasse quispiam putauerit nihil nobis deesse ad cognitionem iustitiae, quod Dominus verbum consummans & breuias super terram, dixit in duobus preceptis totam legem prophetasque pedere, nec te tacuit, sed verbis aptissimis praecipit. Diliges, inquit, Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua: & diliges proximum tuum tanquam teipsum. Quid verius, his impletis impleri omnino iustitiam? Verum tamen qui hoc attendit, etiam illud attendat, quam in multis offendamus omnes, sic putamus Deo, quem diligimus, placere, vel non displicere quod facimus: & postea per Scripturam eius, siue certa & perspicua ratione eorum communiti, cum didicerimus quod ei non placeat, praenitendo deprecamur ut ignoscat. Plena humana vita est documentis talibus. Vnde autem minus nouimus quid ei placeat, nisi quia & ipse minus notus est nobis? Videmus enim nunc per speculum in aenigmate, tunc autem facis ad faciem.

Matth. 19. c. 21. Matth. 23. c. 33. Deut. 10. 3. Iudic. 2. d. 7. Sap. 8. d. 24. Marc. 1. c. 23. al. mansueti. al. c. 2. Cor. 10. d. 17. Coloss. 3. c. 17. Iacob. 1. c. 17. Marc. 11. d. 23. Luc. 17. b. 6. Math. 17. 20.

le. delectandi. Preceptum dilectionis quando implebitur. CAPVT XXXVII. I. I. Cor. 9. f. 28. Mat. 22. d. 40. al. eam. I. Cor. 13. d. 12.

est natura, vt aëri corporis sensu, terrenorū corporū se-
 sum facile præcedant, celeritate etiā propter eiusdē aë-
 rei corporis superiorē mobilitatē nō solū curs⁹ quorū-
 libet hominū vel ferarū, verū etiā volatus auū incom-
 parabiliter vincat. Quibus duabus rebus quantum ad
 aëreū corpus attinet præditi, hoc est, acrimonia sensus
 & celeritate motus, † multo antē cognita prænunciāt
 vel nūciant, quæ homines pro sensus terreni tarditate
 mīrētur. Accessit etiā dæmonib⁹ per tā longum temp⁹
 quo eorū vita protenditur, rerū longē maior experiē-
 tia, quā potest hominibus propter breuitatē vitæ pro-
 venire. per has efficacias quæ aëri corporis natura for-
 tita est, nō solū multa futura prædicunt dæmones, verū
 etiā multa mira faciūt. Quæ quoniā homines dice-
 re ac facere nō possunt, eos dignos quidam quibus ser-
 uant, & quibus diuinos honores deferant, arbitrantur,
 instigatē maximē vitio curiositatis propter amorē fe-
 licitatis falsē atq; terrene, & excellētē tēporalis. Qui
 autē se ab his cupiditatibus mūdāt nec eis se † fallēdos
 capiendosq; permittunt, sed inquirūt & amāc aliquid
 q; eodē modo semper est, cuius participatione beati-
 sint: primō cōsiderāt nō ideo sibi præponēdos esse dæ-
 mones, quōd acriore sensu corporis præualēt, aëri sci-
 licet, hoc est subtilioris elemētī: quia hæc in ipsis terre-
 nis corporibus bestias sibi præponendas putāt quæ a-
 ereis multa præsentit: velut lagacem canem, quia la-
 tentē ferā olfactu accerrimo sic inuenit, vt ad eā capiē-
 dā ducatū quendā homini præbeat, nō vtq; pruden-
 tiorē intellectu animi, sed acutiore corporis sensu: vel
 vulturē, quia proiecto caduere ex im. pūsa lōginq; in-
 tate aduolat: nec aquilā, quia sublimiter volans de tan-
 to intervallo sub fluctibus natantē piscē dicitur perui-
 dere, & grauiore aquis illi sa exertis pedibus atq; vngui-
 bus rapere. Nec alia multa animantiū genera, quæ in-
 ter herbas saluti suæ noxiās pascendo circumerāt, nec
 aliquid eorū quo lēdātur attingūt, cū eas homo vix ex-
 periendo cauere didicerit, & multa innoxia † quæ sint
 inexplata formidet. Vnde conicere facile est, quanto
 possit in aëreis corporibus sensus acrioresse: nec ideo
 tamen dæmones qui eo præditi sunt, bonis hominib⁹
 præponēdos prudēs quisq; censuerit. Hoc & de cor-
 porum celeritate dixerim. Et hæc enim præstantia, non
 solū à volucris homines, verū etiā à multis qua drū-
 pedibus ita superantur, vt in eorū cōparatione plūbei
 deputādī sint: nec tamen ideo sibi hæc animantiū ge-
 nera existimant præponenda, quibus capiēdis & mā-
 su faciendis, atq; in suæ voluntatis vsum commodū
 que redigendis, nō a vi corporis sed rationis imperitat.

ILLA M verō tertiā dæmonum potentia, quōd diu-
 turna rerū experientia quemadmodū prænoscant atq;
 prænunciāt multa didicerunt, ita cōtēnunt qui hæc vi-
 gilanter curant à verissimā lucis veritate discernere, vt
 nec malos senes plura expertos, & ob hoc quasi doctio-
 res, ideo probi adolēcentes sibi antecellere existimēt:
 nec medicos, nec nautas, nec agricolas, quos prauæ vo-
 luntatis & iniquis moribus viderint, ideo sibi putēt esse
 præferendos, q; illi de valetudinibus, illi de tēpēsta-
 tibus, illi de arbutorū frugūq; generibus multa ita præ-
 nunciant, vt harum rerum inexplato diuinare videantur.
 Quōd verō non solum dæmones quædam futura
 prædicunt, verū etiā quædam mira faciūt pro ipsā
 vtique sui corporis excellentia, cur non contemnatur
 à prudentibus, cūm pleriq; iniqui ac perditī homines
 ita exerceant corpora sua tantæque diuersis artibus a-
 gere possint, vt ea qui hæc nesciunt nec aliquando vi-
 derūt, etiā narrata vix credant? Quam multa funam-
 buli ceterique theatrici artifices, quam multa opifi-
 ces, maximē que mechanici miranda fecerūt: nū ideo

meliores sunt bonis, & sancta pietate præditis homi-
 nibus [præponēdi sunt]: Quæ ideo commemorauī, vt
 qui hæc sine peruitia & sine vana resistendi animo-
 sitate considerat, simul cogitet, si de subiacēte crassio-
 re materia vel sui quisq; corporis vel terræ & aquæ, la-
 pidum atq; lignorū, metallorūq; variorū tanta quidā
 homines possunt, vt eos illi qui hæc nō possunt, plerū-
 que stupendo, in sui cōparatione diuinos vocent, cū
 quidā illorū sint artibus potentiores, quidam istorum
 moribus meliora: quanto maiora & mirabilia pro
 subtilissimi corporis id est, aëri facultate & facilitate
 dæmones possunt, cū tamen sint voluntatis prauitate,
 maximāq; superbix fastu & seuidēti malicia spiritus
 immūdi atq; peruersi. Quāntū autem valeat aëreis ele-
 mentū, quo eorū corpora præualent ad multa visibilia
 inuisibiliter molieda, mouēda, mutāda atq; versanda,
 lōgū est nunc demonstrare: & puto quōd vel medio-
 criter consideranti facile occurrat. Quæ cū ita sint,
 primum sciendum est, quoniā de diuinatione dæmo-
 num quæstio est, illos ea plerūq; prænunciare quæ ipsi
 facturi sunt. Accipiunt enim sæpe potestatem & mor-
 bos immittere, & ipsū aërem vitiando morbidū red-
 dere, & peruersis atq; amatoribus terrenorū commo-
 dorū malefacta suadere: de quorū moribus certi sunt,
 q; sint eis talia suadentibus consensuri. Suadēt autē mi-
 ris & inuisibilibus modis per illā subtilitatē suorū cor-
 porū corpora hominū nō sentientiū penetrādo, seicq;
 cogitationib⁹ eorum per quedā imaginaria. vīsā miscē-
 do, siue vigilantium, siue dormientium. Aliquādo au-
 tem non quæ ipsi faciūt, sed quæ naturalibus signis fu-
 tura prænoscut, quæ signa in hominū sensus venire nō
 possunt, antē prædicant. Neq; enim quia præuidet me-
 dicus quod non præuidet eius artis ignarus, ideo iam
 diuinus habendus est. Quid autē mirum, si quemad-
 modū ille in corporis humani vel perturbata vel mo-
 dificata temperie seu bonas seu malas futuras præuidet
 valetudines: sic dæmon in aëris affectione atque ordi-
 natione sibi notas, nobis ignotas, futuras præuidet tē-
 pestates: Aliquando & hominum dispositiones, nō solū
 voce prolatas, verū etiā cogitatione conceptas, cū
 signa quadā ex animo exprimiuntur in corpore, tota fa-
 cilitate perdiscunt: atq; hic etiā multa futura prænun-
 ciant, aliis videlicet mira, qui ista disposita non noue-
 runt. Sicut enim apparet concitator animi motus in
 vultu, vt ab hominib⁹ [quoq;] aliquid forinsec⁹ agnos-
 catur quod intrinsecus agitur: ita nō debet esse incre-
 dibile, si etiam leniores cogitationes dant aliqua signa
 per corp⁹, quæ obruso sensu hominū cognosci nō pos-
 sunt, acuto autem dæmonum possunt. Hæc atque
 huiusmodi facultate multa dæmones futura prænun-
 ciant, cū tamē ab eis lōgē sit altitudo illius prophetia,
 quā Deus per sanctos angelos suos & Prophetas ope-
 rat: nā si quid de illa Dei dispositione prænunciant,
 audiūt vt prænunciēt: & cū ea prædicunt quæ inde au-
 diūt, non fallunt neq; falluntur: veracissima enim sunt
 angelica & prophetica oracula. † Nō autē indignatē
 accipiatur, q; aliqua etiā talia dæmones audiūt & præ-
 dicant, quasi aliquid indignum sit, vt quod ideo dicitur
 vt hominibus innotescat, hoc non solum boni, ve-
 rumetiam mali nō taceāt: cū in ipsis hominibus etiā
 vitæ bonæ præcepta videamus pariter à iustis peruer-
 sisq; cantari. Nec obesse aliquid, imō etiā prodesse
 ad maiorem notitiam sanamq; veritatis, cūm de illa
 etiā hi quicquid nouerunt dicūt, qui ei peruersis mori-
 bus contradicunt. In ceteris autē predictionibus suis
 dæmones plerūq; & falluntur & fallunt. Falluntur
 quidem, quia cū suas dispositiones prænunciant, ex
 improniso de super aliquid iubetur, quod eorum cō-
 silia

al. omittunt
 al. imidia.
 Vnde dæ-
 mones præ-
 sciant ven-
 tura.
 CAP. V.
 Rursus cor-
 pora.
 2. retr. c. 10.
 26. q. 4. cap.
 Quo Jam.
 Sensum tri-
 butum dæmo-
 nib⁹.
 al. omittit
 quoque.
 Alia dæmo-
 nū alia pro-
 phetarum o-
 racula.
 CAP. V.
 VI.
 al. Sic autē
 ind. accipi-
 tur.

illa cuncta perturbet: vel ut si aliquid disponant quili-
 bet homines quibuslibet potestatis subditi, quod
 non prohibuit suos præpositos arbitrantur, idq; fa-
 cturos se esse promittant. At illi penes quos maior po-
 testas est, ex alio superiore consilio hoc totum disposi-
 tum atque præparatum repente prohibeant. Falluntur
 etiam cum causis naturalibus aliqua, sicut medici, aut
 nauta, aut agricola, sed longē acutus, longēq; præ-
 stitius pro aëri corporis sensu sollicitiore & exercita-
 riore prænoscut: quia & hæc ab angelis Deo summo
 piē seruiētibus ex alia dispositione ignota dæmonibus
 ex improniso ac repente mutātur. Tāquam si ægro ali-
 quid intrinsecus accidat quo moriatur, quē medicus
 veris salutis præcedētibus signis victurū esse pmiserat.
 Aut si aëris qualitate præuisa, diu staturū illū ventum
 nautarum aliqui prædixissent, cui Dominus Christus
 cū discipulis nauigans, vt quiesceret imperauit, & fa-
 cta est tranquillitas magna. Vel si agricola illo anno fru-
 tificaturā vitē aliquam pollicetur, naturā vtique ter-
 ræ & numeros seminum callens, quo tamen anno eā
 vel impronisa cæli intemperies arefaciat, vel aliqua ius-
 fio potentioris eradicet: ita multa etiam ad præsentia
 prædictionem que dæmonum pertinentia, quæ mino-
 ribus & vñtatoribus causis futura prædicuntur, eadē
 maioribus & occultioribus causis impedita mutātur.
 Fallūt autem etiam studio fallendi & inuida volūate,
 qua hominū errore lētātur. Sed ne apud cultores suos
 pondus autoritatis amittat, id agunt, vt interpretibus
 suis signorū que suorum coniecturibus culpa tribua-
 tur, quando vel decepti fuerint vel mēiti. [Nonnun-
 quā verō ipsi maligni spiritus & illusores hominum at-
 que inuasores salutis eorum solent prædicere defectum
 culturæ suæ & idolorum ruinam, quatenus præscjū vi-
 deātur, quod in singulis regnis aut in locis venturū sit,
 & quod aduersus suæ factioni cōtingere possit, quod e-
 tiā illi qui gentilium historias legūt, nō ignorāt] Quid
 ergo mirum, si iam imminente tēporū aut simulacro-
 rum euerfione, quam Prophete Dei summi tanto antē
 prædixerant, Serapis dæmon alicui cultorū suorū hoc
 de proximo prodidit, vt suā quasi diuinitatē recedens
 vel fugiēscōmendaret? FUGANTVR enim isti, vel
 etiā iustis superioribus colligati abstrahūt & alienā-
 tur à locis suis, vt de rebus dominabūtur, in quibusq;
 colebantur, fiat voluntas Dei, qui hoc tanto antē per
 omnes gentes futurum esse prædixit, & vt per suos fi-
 deles fieret, imperauit. Cur autem hoc non sinneretur
 dæmō prædicere, cūm sibi iā prænosceret imminere,
 cū hæc prædictio à Prophetis attestaretur, à quib⁹ sunt
 ista conscripta † vt prædētibus daretur intelligi, q; vigi-
 later esset dæmonū cautēda fallacia, cultusq; fugiēdus?
 Qui cūm antē per tā longū tēpus in templis suis hæc
 futura tacuissent, quæ per Prophetas prædicta ignora-
 re nō possent, posteaquā appropinquare cœperunt, vo-
 luerūt ea quasi prædicere, ne ignari victiq; putarētur.
 Cūm igitur tam longē antē prædictum esset atque cō-
 scriptū, vt alia interim taceam, illud quod Sophonias
 propheta dicit, Præualebit Dominus aduersus eos, &
 exterminabit omnes deos gentium terræ, & adorabūt
 eū vnusquisque de loco suo omnes insula gentium.
 Aut non credebant ista sibi euctura, qui in tēplis gen-
 tium colebantur, & † hoc ideo per suos vates ac fanati-
 eos frequentare noluerunt: sicut conuāt Poëta Iunonē
 inducit non omni modo credentem, quæ de Tarni
 morte Iupiter dixerat. Iuno autem ab istis potestas aë-
 rea prædicatur, quæ apud Virgilium sic loquitur:
 Nunc manet infonsens oratus exitus, aut ego veni
 Vana feror, quod vix ò potius formidine falsa
 Ludar, q; in melius tua qui potes orsa reflectus.
 Augull. to. 3.

Quomodo
 fallatur dæ-
 mones.
 Math. 8. c.
 26.
 Quomodo
 fallant 26.
 q. 3. ca. Scic-
 dum.
 Al. omittit.
 Cur dæmo-
 nes ipsorū
 mala vel si-
 leant, vel
 prædicant
 interdum.
 CAP. VII.
 al. &.
 Sopho. 2. c.
 7.
 al. hoc.
 Virg. 10.
 Aenciid.

Aut ergo ista sibi quæ per Prophetas prædicta noue-
 rant, posse accidere dæmones, hoc est potestates aërea
 dubitabant, & propterea prædictionē eorū celebrare
 noluerunt, & hinc intelligēdū est quales sint: aut cūm
 ea ventura certissimē scirēt ideo per sua templa tacue-
 runt, ne iam tunc inciperent ab hominibus intelligenti-
 bus deseri atque contemni, quod de templorū atque
 simulachrorum suorum futura euerfione eis Prophete
 attestarentur qui eos coli prohibeant. Nunc verō po-
 steaquam tempus aduenit quo complerēt vaticinia
 Prophetarum Dei vnus, qui istos deos falsos dicit, &
 ne colantur vehementissimē præcepit, cur non hoc etiā
 ipsi cōpertum prædicere sinnerent, vt inde clar⁹
 appareret eos hæc antea vel minimē credidisse, vel suis
 cultoribus enunciate timuisse: in fine autem tanquam
 nihil habentes amplius quod agerent, etiam ibi voluif-
 se suam ostentare diuinationem, vbi iam produntur
 diuinalasse diuinitatem? Quod autem dicunt
 reliqui eorum cultores etiam suorum quibusdā libris
 hæc præcognita contineri, quanquam ex rebus imple-
 tis conficta putanda sint quæ in eorum templis tam lō-
 go antea tempore populis eorum si vera essent innotē-
 cere debuissent, sicut nostra non solum in Ecclesiis non
 stris, verū metiam (quod ad grauius testimonium con-
 tra omnes inimicos valet) in Iudæorum synagogis anti-
 quissima & notissima recitantur: nec tamen ista ipsa
 quæ ab eis vix rarō & clanculo proferūtur mouere nos
 debent, si cuiquam dæmonū exortū est id prodece
 cultoribus suis quod didicerat ex eloquiis prophetarum,
 vel ex oraculis angelorū. Quod cur non fieret, cūm &
 ista nō sit oppugnatio sed attestatio veritatis: Illud enī
 quod solū ab ipsis fanaticis flagitādū est, nec vnquam
 antea protulerūt, nec vnquā postea, nisi forte confictū,
 proferre conabuntur, aliquid deos suos per vates suos
 cōtra Deum Israel ausos fuisse prodece aut dicere. De
 quo Deo doctissimi eorum autores, qui omnia illa le-
 gere ac nosse potuerunt, magis quaesierunt quis Deus
 esset, quam Deum negare potuerunt. Porro autē De⁹
 iste quem nullus eorum negare ausus est verum Deū,
 quia & si negaret, non solū subiaceret debitis pœnis,
 verū etiam certis conuinceretur effectibus: iste ergo
 Deus quem nemo, vt dixi, illorum ausus est negare ve-
 rum Deum, illos falsos esse deos & omnino deserēn-
 dos, eorumq; templa & simulacra & sacra euerfenda
 per suos vates, hoc est prophetas, aperta denunciatio-
 ne prædixit, aperta potestate præcepit, aperta & verita-
 te cōpleuit. Vnde quis vsque adeo desipiat, qui nō po-
 tius eū colendum eligat, quē colere non prohibent, quos
 & colebat? Quem proculdubio cūm colere cœperit, il-
 los vtique non est culturus quos prohibet coli quē col-
 lit. Quod autem ipsum essent culturæ gētes ex-
 terminatis diis falsis quos antea colebant, à Prophetis
 eius esse prædictum paulo antē commemorauī, & nūc
 repeto. Præualebit, inquit, Dominus aduersus eos, &
 exterminabit omnes deos gentium terræ, & adorabunt
 eum vnusquisque de loco suo omnes insula gentium.
 Neque enim solē insula, sed ita omnes gentes, vt etiā
 omnes insula gentium, quando quidem alibi nō insulas
 nominat, sed vniuersum orbem terrarum, dicens, Cō-
 memorabuntur & conuertentur ad Dominum vniuer-
 si fines terræ: Et adorabunt in conspectu eius vniuersa
 patrie gentium: Quoniam Domini est regnum, & ip-
 se dominabitur gentium. Hæc autē per Christū fuisse
 complenda, & aliis pluribus testimoniis, & in eodem
 ipso Psalmo vnde hoc commemorauī, satis apparet.
 Cū enim paulo superius futuram passionem suam
 per Prophetam ipse loqueretur, dicens, Foderunt manus
 meas & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa

Et dæmo-
 nes interdū
 docent ve-
 rum Deum
 colendum.
 CAP. VII.
 VIII.
 Dæmonū
 cultus vnus
 Dei cultui
 cessurus
 prædictum
 à Prophetis
 CAP. VII.
 IX.
 Sopho. 2. c.
 11.
 Psal. 21. d.
 28.
 Ibidem.

al. multa.

al. ferocitas.
Tribuit dæ-
monibus cor-
pora.

al. quod.

Vnde dæ-
mones mira
sciant.
CAP. VIII.

mea; Ipsi verò considerauerunt & cõspexerunt me, diuiferunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem. paulo post infertur illud quod posui: Cõmemorabuntur & conuertetur ad Dominum vniuersi fines terræ, &c. Quenquam & per illud testimoniũ quod prius adhibui, vbi dictum est, Præualebit Dominus aduersus eos, & exterminabit omnes deos gentiũ terræ: in eo quod posuit, præualebit: satis ostenditur: hoc etiam pronuntiatum, quod Pagani prius oppugnaturi essent Ecclesiam, nomẽque Christianum quantum valerent persecuturi, vt si fieri posset omnino de terra deleteretur. Et quia eos patientia martyrum & magnitudine miraculorum & consequente fide populorum erat superaturus, ideo sic scriptum est, Præualebit Dominus aduersus eos. Nõ enim diceretur, præualebit aduersus eos: nisi oppugnando illi resisterent. Vnde in Psalmo ita prophetatum est: Vt quid fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Astitērunt reges terræ, & principes conuenerunt in vno aduersus nomĩnũ & ad uersus Christũ eius. Et paulo post dicit, Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te: Postula à me, & dabo tibi gentes hereditatẽ tuã, & possessionem tuã terminos terræ. Ecce vnde dictũ est, & in alio Psalmo quod superius interposui, Comemorabuntur & conuertetur ad Dominũ vniuersi fines terræ. His atque huiusmodi prophetis dõcumẽtis prædictũ ostẽditur, quod videmus impleri p Christum, futurũ fuisse, vt Deus Israël quẽ vnum verũ Deum intelligimus, non in vna ipsa gente quæ appellata est Israël, sed in omnibus gẽtibus coleretur, & omnes falsos deos gentium & à templis eorum & à cordibus cultorum suorũ demoliretur. EANT nũc illi & adhuc cõtra Christianam religionem, & contra verum Dei cultũ vanitates pristinas defenditare audeãt, vt cum strepitu percant. Nam & hoc de illis prædictũ est, in Psalmo dicente Propheta, Sedisti super thronũ qui iudicas æquitatẽ. Increpasti gentes, & perit impiũ, nomen eorum deseliti in æternum & in seculum seculi. Inimici defecerunt frameæ in finem, & ciuitates eorum destruxisti. Perit memoria eorum cum strepitu, & Dominus in æternum permanet. Necessẽ est

ergo vt impleantur omnia hæc. Neq; quod adhuc audent ipsi pauci; qui remanserunt, vaniloquas suas ostẽtare doctrinas, & Christianos tãquam imperitiissimos irridere, moueri debemus, dum in eis impleri ea quæ prædicta sunt, videamus. Ipsa quippe velut imperitia & stultitia Christianorũ, quæ in humilibus & sanctis, eĩusque diligenter studiosis apparet excelsa & sola vera sapientia, ipsa, inquam, velut stultitia Christianorũ eos ad istam paucitatẽ redegit, quoniam, sicut dicit Apostolus, Stultã fecit Deus sapientiã huius mundi: Deinde subiungit rem mirabilem, si quis intelligat; & ita sequitur: Nam quoniã in Dei sapientia non cognouit mundus per sapientiã Deũ, placuit deo per stultitiã prædicationis saluos facere credentes. Quoniam quidem Iudei signa petunt, & Græci sapientiã quærunt: nos autem prædicamus Christum crucifixum, in Iudeis quidẽ scandalum, Gentibus autem stultitiã, ipsi verò vocatis Iudeis & Græcis, Christum Dei virtutem & Dei sapientiã, quoniam quod stultum est Dei, sapientius est hominib; & quod infirmũ est Dei, fortius est hominibus. Irrideant ergo quãtum possunt, tãquã imperitiã & stultitiã nostrã, & iactent doctrinã & sapientiã suam: Illud scio quod isti irrisores nostri, pauciores sunt hoc anno quãquam fuerint priore anno. Ex quo enim fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania, aduersus Dominũ & aduersus Christum eius: quãdo ab eis fundebatur sanguis sanctorũ, & vastabatur Ecclesia, vsq; ad hoc tẽpus & deinceps quotidie minuẽtur. Nos autẽ aduersus eorũ opprobria & superbas irrisiones, fortissimos reddũt oracula dei nostri quæ de hac quoq; re videmus & gaudemus impleri. Sic enim nos alloquitur per Prophetam: Audite me qui scitis iudiciũ; populus meus in quorũ corde lex mea est: opprobrium hominũ nolite metuere, & detractio eorum ne superemini, nec quod nunc vos spernũt, magni duxeritis. Sicut enim vestimentũ, ita per tempus absumẽtur, & sicut lana à tinea comedentur; iustitia autẽ mea in æternum manet. Legat tamen hæc nostra si dignẽtur, & cũ ad nos contradictiones eorũ peruenerint, quantum Dominus adiuuat, respondebimus.

FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI

SPECVLVM.

POSSIDIVS CALAMENSIS
Episcopus, in vita Augustini, cap. 28.

Prodesse omnibus volens, & volentibus multa librorum legere, & non valentibus, ex utroque diuino Testamento, veteri & nouo, præmissa præfatione, præcepta diuina, seu vetita, ad vitæ regulam pertinentia, excerpserit, atque ex his vnum codicem fecit: vt qui vellet legeret, atque in eo vel quã obediens Deo, inobediensque esset, cognosceret: & hoc opus voluit SPECVLVM appellare.

PRÆFATIO.

VIS ignorat in Scripturis sanctis, id est, legitimis, Prophetis, Evangelicis, & Apostolicis, autoritate canonica præditis, quædam sic esse posita, vt tantum scirentur & crederentur: vt est quod in principio fecit Deus cælum & terrã, & quod in principio erat verbum: & quæcunq; facta diuina

vel humana tantummodo cognoscenda narrantur. Quædam verò sic esse iussa, vt obseruarentur & fierent, vel prohibita ne fierent, vt est: Honora patrem & matrem: & Non merchaberis. Horum autem quæ iubendo & vetando scripta sunt, alia sunt sacramentorum velata mysteriis, quæ multa veteris Testamenti populo illi facienda mandata sunt: neque à populo Christiano nunc fiunt, sed tantummodo intelligenda requiruntur atque tractantur: sicuti est sabbatum ad visibilem vacationem, sicut azyma in pane sine fermento, Pascha in ouis occisione: sicut tot genera sacrificiorum ciborumque vitandorum, & neomeniæ, & annuæ solemnitates, quas obseruant nunc vsque Iudei: & illæ iustificationes, quæ non ad opera iustitiæ propriè pertinent, sed aliquid significare intelliguntur. Quis enim Christianus septimo anno cogitur feruum reddere libertati: Et si discedere ille noluerit, eius auriculam sabula pertundere ad postem: & cetera huiusmodi? Alia verò etiam nunc facienda sunt, si faciẽda præcepta sunt: nec faciẽda, si prohibita, Quæ

lia sunt illa quæ dixi, Honora patrem & matrem: &, Nõ merchaberis. De his igitur quæ ita sunt posita in literis factis, vel iubendo, vel vetando, vel sinendo, vt etiam nunc, id est tẽpore noui Testamenti ad vitã piã exercẽdã morẽsque pertineãt, hoc opus quod in manus sumpsi componere aggressus sum, vt quantum me Deus adiuuat, omnia talia de canonicis libris colligã, atque vt faciliẽ inspicere possint, in vniũ tãquã speculũ congeram. Oportuit enim sic ea poni ad autoribus nostris, quemadmodũ posita sunt, vt præcepta narrationibus vel disputationibus propriis figurata, & figuratis propria miscerentur: dum rerum gestarũ ordo seruatur, aut responderetur aduersis: aut qui docendi sunt, instruuntur: aut occulorũ inuentione quodãmodo renouantur hi qui prõpta & operata fastidiunt: nos autẽ in hoc opere nec infidelẽ vel adducimus, vel ædificamus ad fidem: nec exercemus quibusdã salubribus difficultatib; ingenium intentionẽque discentium: sed eũ qui iam credens obedire Deo voluerit, vt hic se inspiciat, admonemus, quantumque in bonis moribus operib; que profecerit, & quantum sibi desit, attendat. Sic enim potest & de his quæ habet gratias agere, [& de his quæ non habet vt habeat, satis agere:] ac propter illa seruanda curam præcẽsque fidelis pietatis adhibere. In his autẽ omnibus quæ inspiciẽda ponere institui, quæcunq; inter se videbuntur esse contraria, postea propositis quæstionibus exponenda atque soluenda sunt. Sanẽ supplicia malefactorum, & præmia rectẽ factorũ, quamuis nonnulla cõmemoranda existimauerim, tamen in nouo Testamento dissimilia veteribus esse quis nesciat? Ab ipsa igitur lege quæ data est per Moysen, diuinorum præceptorum, qualia nos commemoraturos esse promissimus, aggrediamur exordium.

EX LIBRO EXODI, DE MANDATIS LEGIS.

NON facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem quæ est in cælo desuper, & quæ in terra deorsum, nec eorum quæ sunt in aquis sub terra: non adorabis ea neque coles. Item, non assumes nomen Domini Dei tui in vanum: nec enim habebit infontem Dominus eũ qui assumpserit nomen Domini Dei sui frustra. Et paulo post, Honora patrem tuũ & matrem, vt sis longæuus super terram quam Dominus Deus tuus dabit tibi. Non occides, non merchaberis, non furtũ facies, non loqueris cõtra proximũ tuũ falsum testimoniũ, non concupisces domũ proximũ tuũ, nec desiderabis vxorem eius: non seruũ, non ancillam, non bouem, non asinũ, nec omnia quæ illius sunt. Item post Decalogum aliis in locis, hæc in eodẽ libro reperitũr præcepta viuendi: Non facietis deos argenteos, nec deos aureos facietis vobis. Et aliquanto post, Qui percusserit hominem volens occidere, morte moriatur: qui autem non est insidiatus, sed Deus illũ tradidit in manus eius, constituam sibi locũ quod fugere debeat. Si quis de industria occiderit proximũ suum per insidias, ab altari meo auelles eum vt moriatur. Qui percusserit patrem suum & matrem, in morte moriatur. Qui furatus fuerit hominem, & vendiderit eum, conuictus noxæ, morte moriatur. Qui maledixerit patri suo aut matri, morte moriatur. Si rixari fuerint viri, & percusserit alter proximũ suum lapide vel pugno, & ille mortuus non fuerit, sed iacuerit in lectulo suo, si surrexerit & ambulauerit foris super baculum suum, innocẽs erit qui percussit: ita tamen vt operas eius & impenas in medicos restituat. Qui percusserit seruũ suum, vel ancillam virga, & mortuus fuerit in manibus eius, crimina

nis reus erit: sin autẽ vno die superuixerit vel duobus, non subiacebit pœnæ: quia pecunia illius est. Si rixari fuerint viri, & percusserit quis mulierẽ prægnantẽ, & abortiuũ quidẽ fecerit, sed ipsa vixerit, subiacebit dano quantum experierit maritus mulieris, & arbitri iudicabunt. Sin autẽ mors eius fuerit subsecuta, reddet animã pro anima, oculũ pro oculo, dentẽ pro dente, manũ pro manu, pedẽ pro pede, aduersionẽ pro aduersione, vulnus pro vulnere, liuorem pro liuore. Si percusserit quispiã oculũ serui sui, aut ancillæ, & lufcos eos fecerit, dimittet liberos pro oculo quẽ eruit. Dentẽ quoque si excusserit seruo, aut ancillæ suæ, similiter dimittet eos liberos. Si bos cornu petierit virũ aut mulierẽ, & mortui fuerint, lapidibus obruetur, & nõ comedentur carnes eius, dominũque bouis innocẽs erit. Quod si bos cornu petierit ab heri & nudiuertius, & contestati sunt dominũ eius, nec reclusit eũ, occideritque virũ ac mulierẽ: & bos lapidibus obruetur, & dominũ illius occident. Quod si pretiũ ei fuerit impositũ, dabit pro anima sua quicquid fuerit postulatus. Filiũ quoque & filiã si cornu percusserit, simili sententiã subiacebit. Si seruũ ancillãque inuaserit, triginta siclos argenti dabit domino, bos verò lapidibus obruetur. Si quis aperuerit cisternã, & foderit, & non operuerit eã, cecideritque bos aut asinus in eam, dominus cisternæ reddet pretiũ iumentorũ: quod autẽ mortuũ est, ipsi erit si bos alienus bouẽ alterius vulnerauerit, & ille mortuus fuerit, vendent bouẽ viuũ, & diuident pretiũ: cadauer autem mortui inter se disperient. Sin autẽ sciebat quod bos cornu petierit ab heri & nudiuertius, & non custodiuit eũ dominus suus, reddet bouẽ pro boue; & cadauer integrũ accipiet. Si quis furatus fuerit bouem aut ouem, & occiderit, vel vendiderit, quinque boues pro vno boue restituet, & quatuor oues pro vna oue. Si effringens fur domũ, siue suffodiens fuerit inuẽtus, & accepto vulnere mortuus fuerit, percussor non erit reus sanguinis. Quod si orto sole hoc fecerit, homicidiũ perpetravit, & ipse morietur: Si non habuerit quod pro furto reddat, vendabitur. Si autem inuentum fuerit apud eum quod furatus est viuens, siue bos, siue asinus, siue ouis, duplũ restituet. Si laferit quispiã agrũ vel vineam, & dimiserit iumentum suum vt depascatur aliena, quicquid optimum habuerit in agro suo, vel in vinea, pro damni æstimatione restituet. Si egressus ignis inuenerit spicas, & comprehenderit aceros frugum, siue stantes segetes in agris, reddet damnum qui ignem succederit. Si quis cõmendauerit amico pecuniam, aut vas in custodiam, & ab eo qui susceperat, furto ablatam fuerint, si inuenietur fur, duplum reddet. Si latet, dominus domus applicabitur ad deos, & iurabit quod non extendit manum in rem proximi sui ad perpetrandum fraudem; tam in boue quã in asino, & oue ac vestimẽto, & quicquid damnum inferre potest, & ad deos vtriusque causã perueniet. Et si illi iudicauerint, duplum restituet proximo suo. Si quis commendauerit proximũ suo asinum, bouem & ouem, & omne iumentum ad custodiam, & mortuum fuerit, aut debilitatum, vel captum à bestiis, nullũque hoc viderit, iurandum erit in medio, quod non extendit manum ad rem proximi sui, suscipietque dominus iuramentum, & ille reddere non cogetur. Quod si furto sublatum fuerit, restituet damnum domino. Si comestum à bestia fuerit, deferet ad eum quod occisum est, & nõ restituet. Qui à proximo suo quicquam horum mortuum postulauerit, & debilitatum aut mortuum fuerit domino non præsentem, reddere compellatur. Quod si impræsentiarum fuit dominus, non restituet, maxi-

Psal. a. 1.

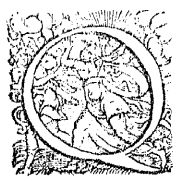
Ibidem 7.

Psal. a. 1. d. 28.

Paganorum reliquie sua in cõstantia. CAP. VII. Psal. 9. a. 5.

Non est id. Augustin.

Gen. 1. a. 1. Ioan. 1. a. 1.

1. Cor. 1. 24.

Ibidẽ d. 1.

Psal. 1.

Esa. 51. c. 7.

Ioan. 1. b. 17.

Exod. 20. a. 4.

b. 7.

b. 12.

Ibidẽ d. 23.

Exod. 21. c. 12.

Ibidem d. 20.

c. 23.

E. 29.

g. 34.

g. 36.

Ezo. 22. a. 1.

Ibidẽ b. 7.

c. 72.

mē sē cōductū venerat pro mercede operis sui. Si quis seduxerit virginē, necdū desponsatā, & dormierit cū ea, dotabit eā, & habebit eā vxorē. Si pater virginis dare noluerit, reddat pecuniā iuxta modū dotis, quā virgines accipere consueuerunt. Maleficos non patieris viuere. Qui coierit cū iumento, morte moriatur. Qui immolat diis, occidetur, præter Domino soli. Aduenā non contrātibis, neque affliges eum: aduenā enim fuistis in terra Ægypti. Viduā & pupillo non nocebitis: si læseritis eos, vociferabuntur ad me, & ego exaudia clamorem eorū, & indignabitur furor meus, percutiamque vos gladio, & erunt vxores vestræ viduæ, & filij vestri pupilli. Si pecuniā mutuum dederis populo meo pauperi, qui habitat tecum, non vrgebis eū quasi exactor, nec vsuris opprimes. Si pignus à proximo tuo acceperis vestimentum, ante solis occasum redde ei: ipsum enim est solum quo operitur indumentū carnis eius, nec habet aliud in quo dormiat. Si clamauerit ad me, exaudiam eū, quia misericors sum. Diis non detrahes, & principi populi tui non maledices. Decimas tuas & primitias non tardabis offerre. Primogenitum filiorū tuorū dabis mihi. Et paulopōst, Non suscipies vocē mendacij, nec iunges manū tuā, vt pro impio dicas falsum testimoniū. Nō sequeris turbā ad faciendū malū, nec in iudicio plurimorū acquiesces sententiæ, vt à vero Deo deues. Pauperis quoque nō misereberis in iudicio. Si occurreris boui inimici tui, aut asino erranti, reducat eū. Si videris asinū odientis te iacere sub onere, non pertransibis, sed subleuabis eū eo. Non declinabis in iudicio pauperis. Mendaciū fugies. Infontem & iniustū non occides, quia auerfor impiū. Ne accipias munera, quæ excæcant etiam prudentes, & subuertunt verba iustorum. Peregrino molestus nō eris: scitis enim aduenarū animas, quia & ipsi peregrini fuistis in terra Ægypti. Et post quædā interposita, cū de alienigenis loqueretur: Nō adorabis deos eorū, neque coles eos. Nō facies opera eorū, sed destrues eos, & confringes statuas eorū, seruitisque Domino Deo vestro. Et post multa in eodē libro de diis gētiū: Sed aras eorū destrue, confringe statuas, lucosque facide. Noli adorare deū alienū, Dominus Zelotes nomen eius, Deus est æmulator. Ne in eas pactū cum hominibus illarū regionū, ne cūm fornicati fuerint cum diis suis, & adorauerint simulacra eorū, vocet te quispiam vt comedas de immolatis. Ne vxorem de filiabus eorum accipias filiis tuis, ne postquam ipsæ fuerint fornicatæ, fornicari faciant & filios tuos in deos suos. Deos conflates non facies tibi. Et paulo pōst, Primitias frugum terræ tuæ offeres in domo Domini Dei tui. Hæc de libro legis qui Exodus nominatur, colligenda existimaui. Nunc eodem modo inspiciamus in sequenti Leuitico.

OMNIS homo, inquit, ad proximam sanguinis sui non accedet, vt reuelet turpitudinem eius. Ego Dominus. Turpitudinem patris tui, & turpitudinem matris tuæ non discooperies. Mater tua est, non reuelabis turpitudinem eius. Turpitudinem vxoris patris tui non discooperies, turpitudinem enim patris tui est. Turpitudinem fororis tuæ ex patre, siue ex matre quæ domi vel foris genita est, non reuelabis. Turpitudinem filie filij tui vel neptis ex filia, non reuelabis, quia turpitudinem filie vxoris patris tui quam peperit patri tuo, & est foror tua, non reuelabis. Turpitudinem fororis patris tui non discooperies, quia caro est patris tui. Turpitudinem fororis matris tuæ non reuelabis, eò quòd caro sit matris tuæ. Turpitudinem patris tui non reuelabis, nec accedas ad vxorem eius quæ tibi affinitate coniungitur. Tur-

pitudinem nurus tuæ non reuelabis, quia vxor filij tui est, nec discooperies ignominiam eius. Turpitudinem vxoris fratris tui non reuelabis, quia turpitudinem fratris tui est. Turpitudinem vxoris tuæ & filie eius non reuelabis. Filia filij eius, & filiam filie illius non sumes vt reueles ignominiam eius, quia caro illius sunt, & talis coitus incestus est. Sororem vxoris tuæ in pellicatum illius non accipies, nec reuelabis turpitudinē eius adhuc illa viuente. Ad mulierem quæ patitur menstrua, non accedas, nec reuelabis scditatem eius. Cū vxore proximi tui nō coibis, nec feminis cōmixtione maculaberis. De femine tuo non dabis vt consecratur idolo Moloch, nec pollues nomen Dei tui. Ego Dominus. Cum masculo non cōmisceris coitu femineo, quia abominatio est. Cū omni pecore non coibis, nec maculaberis cum eo. Mulier non succumbet iumēto, nec miscabitur ei, quia scelus est. Ne polluamini in omnibus his. Et post aliquantū, Vnusquisque matrē & patrē suū timeat. Et post vnū versum, Nolite conuerti ad idola, nec deos conflates faciatis vobis. Ego Dominus Deus vester. Et post paululū, Nec remanētes, inquit, spicas colliges, neq; in vinea tua racemos & grana decidentia congregabis, sed pauperibus & peregrinis carpenda dimittes. Ego Dominus Deus vester. Nō facietis furtū. Non mentimini. Nec decipiat vnusquisque proximi suū. Nō periurabis in nomine meo, nec pollues nomē Dei tui. Ego sum Dominus. Nec facias calūniā proximo tuo, nec vi opprimes eū. Non morabitur opus mercenarij apud te vsq; in mane. Non maledices furdo, nec coram cæco pones offendiculū, sed timebis Dominū Deum, quia ego sum Dominus. Non facies quod iniquū est, nec iniuste iudicabis. Nec consideres personā pauperis, nec honores vultū portatis. Iuste iudica proximo tuo. Non eris criminator & falsus in populis. Non stabis contra sanguinē proximi tui. Ego Dominus. Ne oderis fratrem tuum in corde tuo, sed publicè argue eum, ne habeas super illū peccatū. Non quaras vltionē, sed memor eris iniuriæ ciuiū tuorū. Diliges amicū tuū sicut teipsum. Ego sum Dominus. Leges meas custodite. Et paulo pōst, Non comedetis carnem cū sanguine. Non augurabimini, nec obseruabitis somnia, neque in rotundū attondebitis comā, nec radetis barbā. Et super mortuo non incidetis carnē vestrā, neque figuras aliquas & stigmata facietis vobis. Ego Dominus. Ne prostituas filiā tuā, ne contaminetur terra, & impleatur piaculo. Et post vnū versum, Ego Dominus. Ne declinetis ad magos, nec ab hariolis aliquid sciscitami, vt polluamini per eos. Ego Dominus Deus vester. Corā cano capite cōsurge, & honora psonā senis, & time Deū tuū. Ego sum Dominus. Si habitauerit aduena in terra vestra, & moratus fuerit inter vos, ne exprobetis ei, sed sit inter vos quasi indigena, & diligetis eū quasi vosmetipsos: fuistis enim & vos aduena in terra Ægypti. Ego Dominus Deus vester. Nolite facere aliquid iniquū in iudicio, in regula, in pōdere, in mēsurā. Statera iusta, & æqua sint pondera: iustus modius, & quūsiue sextarius. Ego Dominus Deus vester, qui eduxi vos de terra Ægypti, custodite omnia præcepta mea, & vniuersa iudicia, & facite ea. Ego Dominus. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens, Hæc loqueris filiis Israël: Homo de filiis Israël, & de aduenis, qui habitant in Israël, si quis dederit de femine suo idolo Moloch, morte moriatur, populus terræ lapidabit eum, & ego ponam faciem meam contra illum, succidamque eum de medio populi sui, eò quòd de femine suo dederit Moloch, & contaminauerit sanctuarium meum, & polluerit nomen sanctum meum. Quod si negligens populus ter-

ra, & quasi paruipendens imperium meum, dimiserit hominem qui dedit de femine suo Moloch, nec voluerit eū occidere, ponam faciem meam super hominem illum, & cognationem eius, succidamq; & ipsum & omnes qui consenserunt ei, vt fornicarentur cū Moloch de medio populi sui. Anima quæ declinauerit ad magos & hariolos, & fornicata fuerit cū eis, ponam faciem meam contra eam, & interficiam illam de medio populi sui. Sanctificamini, & estote sancti, quia ego sanctus sum Dominus Deus vester. Custodite præcepta mea, & facite ea: Ego Dominus qui sanctifico vos. Qui maledixerit patri suo aut matri, morte moriatur. Patri matrisq; q. maledixerit, sanguis eius sit super eū. Si mœchatus fuerit vir cū vxore alteri, & adulterij ppetrauerit cum coniuge proximi sui, morte moriantur & mœchus & adultera. Qui dormierit cum nouerca sua, & reuelauerit ignominiam patris sui, morte moriatur ambo: sanguis corripit super eos. Si quis dormierit cum nuru sua, vterque moriatur, quia scelus operati sunt, sanguis eorum sit super eos. Qui dormierit cū masculo coitu femineo, vterq; operatus est nefas, morte moriatur: sanguis eorum sit super eos. Qui supra vxorem filiam duxerit matrem eius, scelus operatus est, viuus ardebit cum eis, nec permanebit tātum nefas in medio vestri. Qui cum iumento & pecore coierit, morte moriatur: peccus quoque occidite. Mulier quæ succubuerit cui libet iumēto, simul interficietur cum eo: sanguis eorum sit super eos. Qui acceperit fororem suam, filiā patris sui, vel filiā matris suæ, & viderit turpitudinē eius, illaque conspexerit fratris ignominiam, nefariam rem operari sunt, occidantur in conspectu populi, eo quòd turpitudinem suam mutuo reuelauerint, & portabunt iniquitatem suam. Qui coierit cū muliere in fluxu menstruo, & reuelauerit turpitudinem eius, ipsaq; aperuerit fontem sanguinis sui, interficietur ambo de medio populi sui. Turpitudinem materteræ & amitæ tuæ nō discooperies. Qui hoc fecerit, ignominiam carnis suæ nudabit, portabunt ambo iniquitatem suam. Qui coierit cū vxore patris vel auunculi sui, & reuelauerit ignominia cognationis suæ, portabunt ambo peccatum suum, absque liberis moriantur. Qui duxerit vxorem fratris sui, rem facit illicitam: turpitudinē fratris sui reuelauit, absque filiis erit. Et in alio loco, Vir siue mulier, in quib; pythonicus vel diuinationis fuerit spiritus, morte moriatur, lapidibus obruet eos: sanguis eorū sit super illos. Itemque in alio loco, cū de summo sacerdote loqueretur, Virginē, inquit, ducet vxorem, viduam & repudiatam, & fordidā atque meretricem nō accipiet, sed puellam de populo suo, ne commisceat stirpem generis sui, vulgo gentis suæ, quia ego Dominus qui sanctifico eū. Et post multa, homo qui maledixerit Deo suo, portabit peccatū suū. Et quib; blasphemauerit nomē Domini, morte moriatur: lapidib; opprimet eū omnis altitudo siue ille ciuis, siue peregrinus fuerit. Qui blasphemauerit nomē Domini, morte moriatur. Qui percusserit & occiderit hominē, morte moriatur. Qui percusserit animal, reddat vicariū, id est, animā pro anima. Qui irrogauerit maculā cui libet ciuiū suorū, sicut fecit, fiat ei: fracturā p fracturā, oculū pro oculo, dentē pro dente restituet. Qualē inflixerit maculā, talē sustinere cogetur. Qui percusserit iumētū, reddet aliud. Qui percusserit hominē, puniet. Equum iudiciū sit inter vos, siue peregrinus, siue ciuis peccauerit, quia ego sum Dominus Deus vester. Et post aliquantum: Non facietis vobis idolum & sculptile, nec titulos erigētis, nec in signum lapidem ponētis in terra vestra, vt adoretis eū. Ego enim sum Dominus Deus vester. Hæc de Leuitico. Nūc de libro cuius nomē

est Numeri, quæ visa sunt commemoranda ponemus. **H**OMOCUM mortuus fuerit absque filio, ad filiam eius transibit hæreditas. Si filiam non habuerit, habebit successores fratres suos. Quod si fratres non habuerit, dabitur hæreditatem fratribus patris eius. Si autem nec patros habuerit, dabitur hæreditas eis qui ei proximi sunt, eritque hoc filiis Israël sanctum legē perpetua, sicut præcepit Dominus Moysi. Et post multa, Ad vnus testimonium nullus condemnabitur. Nō accipietis pretium ab eo qui reus est sanguinis. Hæc de Numeris. Deuteronomiū deinceps considerabimus. **N**AVLA erit distantia personarum. Ita paruū audietis vt magnum, nec accipietis cuiusquam personam, quia Dei iudicium est. Et plurimis interpositis, vbi Decalogum repetit: Custodite igitur sollicitè animas vestras. Non vidistis aliquam similitudinem in die qua locutus est Dominus vobis in Ore de medio ignis, ne forte decepti faciatis vobis sculpram similitudinem, aut imaginem masculi vel femine, similitudinem omnium iumētorum quæ sunt super terrā, vel autium sub cælo volantium, atque reptilium quæ mouentur in terra, siue piscium qui sub terra morantur in aquis: ne forte te oculis eleuatis ad cælū videas solem & lunam, & omnia astra cæli, & errore deceptus adores & colas quæ creauit dominus deus tuus in misterium cunctis gentibus, quæ sub cælo sunt. Et paulo pōst: Caue, inquit, ne quando obliuiscaris pacti Domini Dei tui, quod pepigit tecum, & facias tibi sculptā similitudinem eorum quæ fieri Dominus prohibuit: quia Dominus Deus tuus ignis consumens est, Deus æmulator. Et alio loco: Nō habebis deos alienos in conspectu meo. Nō facies tibi sculptile, nec similitudinem omnium quæ in cælo sunt desuper, & quæ in terra deorsum, & quæ versantur in aquis sub terra. Non adorabis ea, neque coles. Ego enim sum Dominus Deus tuus Deus æmulator, reddens iniquitatem patrum in filios intertiam & quartam generationem, iis qui oderunt me, & faciens misericordiam in multa milia diligentibus me, & custodientibus præcepta mea. Non vsurpabis nomen Domini Dei tui frustra: quia nō erit impositus qui super te vana nomen eius assumpserit. Et post paululū: Honora, inquit, patrē tuū & matrem, sicut præcepit tibi Dominus Deus tuus, vt longo viuas tempore, & bene sit tibi in terra quā Dominus Deus tuus daturus est tibi. Nō occides, neque mœchaberis; furtūque non facies, nec loqueris contra proximum tuum falsum testimonium. Non concupiscēs vxorem proximi tui, non domum, non agrum, non seruum, non ancillam, non bouem, non asinum, & vniuersa quæ illius sunt. Et alibi in eodem libro: Diliges Dominū Deum tuum ex toto corde tuo, & extota anima tua, & ex tota fortitudine tua. Et paulo pōst: Cū comederis & saturatus fueris, caue diligētē ne obliuiscaris Domini, qui eduxit te de terra Ægypti de domo seruitutis. Dominū Deū tuū timebis, & ipsi soli seruias, ac per nomē illius iurabis. Nō ibitis post deos alienos cū starum gentium, quæ in circuitu vestro sunt, quoniam Deus æmulator, Dominus deus tuus in medio tuo, ne quādo irascatur furor Domini Dei tui cōtra te, & auferat te de superficie terræ. Nō tentabis Dominū Deū tuū. Itē paulo pōst, cū de alienigenis loquitur: Neq; sociabis cum eis coniugia; Filiam tuā non dabis filio eius, nec accipies filium illius filio tuo: quia seducit filiū tuum ne sequatur me, & vt magis seruiat diis alienis, irasceturque furor Domini, & delebit te citò. Quin potius hæc facietis eis: Aras eorum subuertite, confringite statuas, lucosque succidite, & sculptilia comburite. Et post aliquantum: Sculptilia eorum igne

d.22.

Exo. 13. a. 1.

al. infum. Ibidē b. 7.

Exod. 13. c. 24.

Exod. 14. b. 13.

Ibidem c. 17. d. 26.

Ex Leuitico præcepta vniuersi. Leui. 18. a. 6.

b. 8.

al. parui.

Ibid. b. 7.

c. 15.

d. 20.

al. reuelabis. Ibid. d. 17.

Leuit. 21. c. 13.

Leuit. 24. c. 15.

d. 10.

Leui. 25. a. 2.

Ex illo mōtū, de successione hæreditaria. Num. 27. b. 8.

Mum. 35. d. 30.

Deut. 1. c. 17. Ex Deuteronomio, de vno solo Deo colendo, fugiendūque idolis, & de iudiciis. Deut. 4. c. 15.

Ibidē. d. 25.

Deut. 5. a. 7.

Ibid. b. 6.

c. 17.

Deut. 6. a. 5.

Ibid. b. 17.

Deut. 7. a. 3.

a. 5.

Ibid. 11. d. 1.

combures. non concupisces argentum & aurum de quibus facta sunt, neque assumes ex eis tibi quicquam, ne offendas: propterea, quia abominatio est Domini dei tui. nec inferas quippiam ex idolo in domum tuam, ne fias anathema, sicut & illud est: Quasi spurcitie detestaberis, & velut inquinamentum ac sordes abominationi habebis, quia anathema est. Et alio in loco: Observa & caue ne quando obliuiscaris Domini Dei tui, & negligas mandata eius, atque iudicia & caeremonias quas ego praecepit tibi hodie: ne postquam comederis & satiatus fueris, domos pulchras aedificaueris & habitaueris in eis, habuerisque armata & omniū greges, argenti & auri cunctarumque rerum copiam, eleuetur cor tuum, & non reminiscaris Domini Dei tui. Et post paucos versus, Ad extremum, inquit, miseratus est tui, ne diceres in corde tuo, Fortitudo mea & robur manus meae haec mihi omnia praestiterunt, sed recorderis Domini Dei tui, quod ipse tibi vires praebuerit. Et post aliquantum, Vt ipsi comedatis ac satiaremini: Caute ne forte decipiatur cor vestrum, & recedatis a Domino Deo, seruiatisque diis alienis, & adoretis eos, iratusque Dominus claudat caelum. Et post aliquantum: Subuertite omnia loca in quibus coluerit gentes quas possiderunt deos suos, super montes excellos & colles & super omne lignum frondosum. Dissipate aras eorum, & confringite statuas: lucos igne comburite, & idola comminite: disperdite nomina eorum de locis illis. Et quibusdam interpositis, dū de alienigenis loqueretur: Caue ne imiteris eas postquam te fuerint introcūto subuerse, & requiras caeremonias earū, dicēs Sicut coluerūt gentes istae deos suos, ita & ego colam. Non facies similiter Domino Deo tuo, Omnes enim abominaciones, quas auerfatur Dominus, fecerūt diis suis, offerentes filios & filias & comburentes igni. Quod praecipit tibi, hoc tātū facito Domino, nec addas quicquā, nec minuas. Si surrexerit in medio tui propheta, aut qui fomniaū vidisse se dicat, & praedixerit signū atque portentū, & tū venerit quod locutus est, & dixerit tibi, Eamus & sequamur deos alienos quos ignoras, & seruiamus eis, non audias, verba prophetae illius, aut fomniaoris: quia tentat vos Dominus Deus vester, vt palam fiat, vtrū diligatis eum, an nō, in toto corde & in tota anima vestra. Dominū Deū vestrū sequimini & ipsū timete: mā data illi custodite, & audite vocē eius: ipsi seruietis, & ipsi adhaerebitis. Propheta autē ille aut fictor fomniaorū interficietur, quia locutus est vt vos auerteret, a domino deo vestro, qui eduxit vos de terra Aegypti, & redemit de domo seruitutis: vt errare te faceret de via quā tibi praecerat Dominus Deus tuus, & auferes malū de medio tui. Si tibi voluerit persuadere frater tuus, filius matris tuae aut filius tuus, vel filia siue vxor, quae est in sinu tuo, aut amicus quē diligis vt animā tuā, clā dicens, Eamus & sequamur deos alienos, quos tu ignoras & patres tui, cūctarū in circuitu gentiū, quae iuxta vel procul sunt ab inito vsq; ad fines terrae, nō acquiescas ei, neq; audias, neq; parcat ei oculus tuus vt miseraris & occultes eū, sed statū interficies. Sit prius manū tua super eū. & post te omnis populus mittat manū, lapidib; obrutu; necabitur, qui te voluit abstrahere a Dño Deo tuo. Et post paululū: nō vos incidetis, nec facietis caluiciū super mortuo, quoniā populus sanctus es Domino Deo tuo. Et alio loco Si vnus, inquit, de fratribus tuis, qui moratur intra portas ciuitatis tuae, in terra quam Dominus Deus tuus datus est tibi, ad paupertatē venerit, non obdurabis cor tuū, nec corrahes manū, sed aperies eā pauperi, & dabis mutuum quo eū indigere perspexeris. Caue ne forte subrepat tibi impia cogitatio, & dicas in corde tuo, Ap-

propinquat septimus annus remissionis, & auertas oculos a paupere fratre tuo, nolēs ei quod postulat mutuum commodare, ne clamet cōtra te ad dominū, & fiat tibi in peccatū, sed dabis ei: Nec ages quippiā callidē in eius necessitatibus subleuandis, vt benedicat tibi dominus deus tuus in omni tēpore, & in cūctis ad quae manum miseris. Non decrūt pauperes in terra habitacionis tuae, idcirco ego praecipio tibi vt apperias manum fratri tuo egeno & pauperi qui tecum versatur in terra. Et post aliquantum: Iudices & magistrōs constitues in omnib; portis tuis, quas dominus deus tuus dederit tibi, per singulas tribus tuas, vt iudicent & populo iusto iudicio, nec in alteram partem declinent. Nō accipias personā, nec munera: quia munera excācant oculos sapientium, & mutant verba iustorū. Iustū quod iustum est persequeris, vt viuas & possideas terram quā Dñs deus tuus dederit tibi. Et post pauca, Non facies tibi atque constitues statuas, quae odit Dominus Deus tuus. Item post pauca: Cūm reperti fuerint apud te intra vnā portarū tuarū, quas Dominus deus tuus dabit tibi, vir aut mulier, qui faciant malū in conspectu Domini Dei tui, & transgrediantur pactū illius, vt vadāt & seruiant diis alienis, & adorent eos, solem & lunā & omnē militiam caeli, quae nō praecipit: & hoc tibi fuerit nunciatū, audiensque inquisieris diligēter, & verum esse repereris, & abominatio facta est in Israël: educes virū ac mulierem qui rē sceleratissimā perpetrauerūt, ad portas ciuitatis tuae, & lapidibus obruentur. In ore duorū aut triū testium peribit qui interficietur: Nemo occidatur vno contra se dicente testimonio. Manus testium prima interficiat eū, & manus reliqui populi extrema mittatur, vt auferas malū de medio tui. Item post aliquantū, Qui autē superberit nolēs obedire sacerdotis imperio, quico tēpore ministrat Domino deo tuo, ex decreto iudicis moriatur homo ille: & auferes malū de Israël, cūctūq; populus audiēs timebit, vt nullus deinceps intumescat superbia. Et post quēdam interposita, cūm de alienigenis admoneret: Caue, inquit, ne imitari velis abominaciones illarū gentiū: nec inuentiatur in te qui lustret filiū suū aut filiā duces per ignē, aut q; hariolos sciscitetur, & obseruet fomnia atq; auguria: nec sit maleficus, nec incātator, neq; pythones cōsulas nec diuinos, & queras a mortuis veritatē: Omnia enī haec abominabitur Dñs. Et post aliquantū, Nō stabit testis vnus cōtra aliquē, quicquid illud peccati & facinoris fuerit, sed in ore duorū aut triū testium stabit omne verbum. Si steterit testis mendax cōtra hominē, accusans eum prauaricationis, stabūt ambo, quorū causa est ante Dominū in conspectu sacerdotū & iudicum, qui fuerint in diebus illis. Cūmque diligentissimē perscrutātes inuenerint falsum testē dixisse contra fratrem suū mēdaciū, reddēt ei sicut fratri suo reddere cogitauit: & auferes malū de medio tui vt audiēs ceteri timorē habeant, & nequaquā talia audeant facere. non misereberis eius, sed animā pro anima, oculū pro oculo, dentē pro dente, manū pro manu, pedē pro pede exiges. Et alibi in codē libro: Si genuerit homo filium cōtumacem & proteruum, qui nō audiat patris ac matris imperiū, & cōercitus obedire cōtempserit, apprehēdent eum, & deducent ad seniores ciuitatis illius, & ad portā iudicij dicēntque ad eos Filius noster iste proteruus & cōtumax est, monita nostra audire cōtempnit, cōmestacionib; vacat & luxuria atque coniuuiis: lapidibus eum obruat populus ciuitatis, & morietur, vt auferatis malum de medio vestri, & vniuersus Israël audiens pertimescat. Et post pauca: Non videbis bouem fratris tui aut ouem errantem, & praeteribis: sed reduces fratri tuo: etiam si non

non est propinquus tuus frater, nec nosti eū, duces in domum tuam, & erunt apud te quādiu quarat ea frater tuus & recipiat. Similiter facies dealino & vestimento, & de omni re fratris tui quae perierit. Si inueneris ea, ne negligas quasi aliena. Si videris a finem fratris tui aut bouem cecidisse in via, non despicias, sed subleuabis eū eo. Non induetur mulier veste virili, nec vir vtriusque vestemineae: abominabilis enim apud Dominum est, qui facit hoc. Item post pauca, & edificaueris domum nouam, facies murū rectū per circuitū, ne effūdatur sanguis in domo tua, & sis reus labete alio & in praecipio ruente. Itē paulo post, Si duxerit vir vxorem, & postea cum odio habuerit, quāseritque occasionem quibus dimittat eam, obiciens ei nomen pessimū, & dixerit: Vxorem hanc accepi, & ingressus ad eam nō inueni virginem: tollēt eā pater & mater eius, & ferent secū signa virginittatis eius ad seniores vrbs, qui in porta sunt, & dicat pater, Filiam meā dedi huic vxorem, quam quia odit imponit ei nomen pessimū, vt dicat: Non inueni filiam tuam virginem: Et ecce haec sunt signa virginittatis filiae meae: expandant vestimentum corā senioribus ciuitatis: apprehēdentque senes vrbs illius virum & verberabunt illum, condēnantes insuper centum siclis argenti, quos dabit patri puellae, quoniam diffamauit nomen pessimum super virginem Israël: habebitque eam vxorem, & non poterit dimittere omni tempore vitae suae. Quod si verū est quod obicit, & non est in puella inuenta virginittas, euicent eam extra fores domus patris sui, & lapidibus obruent viri ciuitatis eius, & morietur, quoniā fecit nefas in Israël, vt fornicaretur in domo patris sui, & auferes malum de medio tui. Si dormierit vir cū vxore alterius, vterque moriatur, id est adulter & adultera, & auferes malū de Israël. Si puellam virginem dēponderit vir, & inuenerit eam aliquis in ciuitate, & concubuerit cum illa, educes vtrunque ad portam ciuitatis illius, & lapidibus obruentur: puella, quia non clamauit cūm esset in citate: vir, quia humiliavit vxorem proximī sui, & auferes malum de medio tui. Sin autem in agro repererit vir puellā, quae desponsata est, & apprehēdens concubuerit eū illa, ipse morietur solus: puella nihil patietur, nec est rea mortis: quoniam sicut latro confurgit contra fratrem suum, & occidit animā eius: ita & puella perpeffa est, sola erat in agro, clamauit, & nullus affuit, qui liberaret eam. Si inuenerit vir puellā virginem, quae non habet sponsum, & apprehēdens concubuerit cum ea, & res ad iudicium venerit, dabit qui dormiuit cum ea patri puellae centum siclos argenti, & habebit eam vxorem, quia humiliavit eam, non poterit dimittere cunctis diebus vitae suae. Non accipiet homo vxorem patris sui, nec reuelabit operimentum eius. Et post paululū: Non erit meretrix de filiabus Israël, nec scortator de filiis Israël. Et post paululū, Nō fenerabis fratri tuo ad vsuram pecuniam, nec fruges, nec quālibet aliam rē, sed alieno. Et post pauca verba, Cūm voueris votū Domino Deo tuo, nō tardabis reddere, quia requiret illud Dominus Deus tuus, & si moratus fueris, reputabit tibi in peccatum. Si nolueris polliceri, absque peccato eris. Quod autē semel egressum est de labiis tuis, obseruabis, & facies sicut promisti Domino Deo tuo, & propia voluntate & ore tuo locutus es. Et paulo post: Non accipies loco pignoris inferiorem & superiorem molam, quia animam suam appofuit tibi. Si deprensus fuerit homo sollicitas fratrem suum de filiis Israël, & vendito eo accipiet pretium, interficietur, & auferes malum de medio tui. Et post paucos versus, Cūm repetes, inquit, de proximo tuo rem aliquam quam debet tibi, non in-

gredieris domum eius vt pignus auferas, sed stabis foris, & ille tibi proferet quod habuerit. Sin autē pauper est, non pernoctabit apud te pignus, sed statim reddes ei ante solis occasum, vt dormiens in vestimento suo benedicat tibi, & habeas iusticiam coram domino deo tuo. Nō negabis mercedem indigentis & pauperis fratris tui, siue aduenā qui tecū moratur in terra, & intra portas tuas est: sed eadem die reddes ei pretium laboris sui ante solis occasū: quia pauper est, & ex eo sustentat animam suam; ne clamet corā te ad Dominum, & reputetur tibi in peccatū. Nō occidētur patres pro filiis, nec filij pro patribus, sed vnusquisque pro suo peccato morietur. Et post paucissimos versus, Quando messueris segetem in agro tuo, & oblitus manipulum reliqueris, nō reuerteris vt tollas illum: sed ad aenam & pupillum & viduam auferre patieris: vt benedicat tibi Dominus Deus tuus in omni opere manuum tuarū. Si fruges colliges oliuarū, quicquid remāserit in arboribus, non reuerteris vt colligas, sed relinque aduenā, pupillo, ac viduā. Si vindemiaueris vineam tuam, non colliges remanentes racemos, sed cēdēt in vsū aduenae, pupillo, ac viduā. Memēto quoddā & tu seruieris in Aegypto, & idcirco praecipiam tibi vt facias hanc rē. Si fuerit causa inter aliquos, & interpellauerint iudices, quē iustū esse perspexerint, illi iustitiae palmam dabūt, quē impiū condemnabūt impietatis. Sin autē qui peccauit dignum viderint plagis, prosternent: & coram se faciet verberari. Pro mensura peccati erit & legatū: modus ita duntaxat, vt quadragenarium numerum nō excedant, ne scēdē laceratus ante oculos tuos obeat frater tuus. Et post paululū: Si habuerint inter se iurgij viri, & vnus contra alterum rixari cōeperit, volensque vxor alterius eruere virum suum de manu fortioris, miserit manum & apprehenderit verenda eius, abscondes manū illius, nec flecteris super eā vlla misericordia. Nō habebis in sacculo diuersa pōdera, maius & minus; nec erit in domo tua modius maior & minor. Pondus habebis iustum & verū, & modius aequalis & verus erit tibi. Et post pleraque, Maledictus homo qui facit scilptile & cōflatile abominationem Domini, opus manuum artificum, ponitque illud in abscondito: & respondebit omnis populus, & dicet, Amen. Maledictus qui non honorat patrem suum & matrē: & dicet omnis populus, Amen. Maledictus qui transfert terminos proximī sui: & dicet omnis populus, Amē. Maledictus qui errare facit cecum in itinere: & dicet omnis populus, Amē. Maledictus qui peruertit iudicium aduenae, pupillo, & viduae: & dicet omnis populus, Amen. Maledictus omnis qui dormit cum vxore patris sui, & reuelat operimentum lectuli eius: & dicet omnis populus, Amen. Maledictus qui dormit cum omni iumēto: & dicet omnis populus, Amen. Maledictus qui dormit cum sorore sua, filia patris sui, vel matris suae: & dicet omnis populus, Amen. Maledictus qui dormit cum sorore sua: & dicet omnis populus, Amē. Maledictus qui clam percussit proximum suum: & dicet omnis populus, Amen. Maledictus qui accipit munera, vt percutiat animam sanguinis innocētis: & dicet omnis populus, Amen. Hucusque de libris moysi quae visa sunt ponenda, posuimus. In his verō quae sequuntur & appellantur, Iesu Naue, Iudicum, Regnorum, Paralipomenon, rerum gestarum potius historica legitur quam praecipia viuēdi. Haec tamē paucissima de libro Iesu Naue praetereunda in hoc opere non putauī.

REVERTIMINI & ite in tabernacula vestra, & in terram possessionis quā tradidit vobis Moyses famulus Domini trans Iordanē, ita duntaxat vt cultodiatis attentē, & opere complectatis mandatū & legem

Deut. 2. 11.

Ibid. d. 16.

Deut. 11. c. 15.

Deut. 12. a. 2.

Ibid. d. 30.

Deut. 13. a. 1.

al. auerit.

Ibidem b. 6.

Ibidē c. 10.

Deut. 14. a. 1.

Deut. 15. b. 7.

b. 17.

Deut. 16. d. 13.

al. populū.

d. 22.

Deut. 17. a. 2.

Ibidē c. 11.

Deut. 18. b. 9.

Deut. 19. d. 15.

Deut. 21. c. 13.

Deut. 21. c. 13.

Deut. 22. a. 1.

b. 14.

Ibidē c. 17.

Deut. 23. c. 17.

Deut. 24. b. 6.

b. 10.

c. 21.

Ibidē d. 19.

Deut. 25. a. 1.

Ibidē c. 11.

c. 13.

Deut. 27. c. 18.

Ibidē d. 2. 5.

Ex Iosue de vno Deo adorando. Iosue 22. a. 4.

quam praecepit vobis Moyses seruus Domini, vt diligatis Dominum Deum vestrum & ambuletis, in omnibus viis eius, & obseruetis mandata illius, adhaeratisque ei ac seruiatis ei in omni corde & anima vestra. Et in alio loco: Ne postquam intraueritis, inquit, ad gentes, quae inter vos futurae sunt, iuretis in nomine deorum earum, & seruiatis eis, & adoretis illos; sed adhaereatis Domino Deo vestro, quod fecistis vsq; in diem hanc.

De libro autem Psalmorum multa ponenda sunt, quamuis eadem saepe repetantur: sed habebit modum quantum potero, ne hoc opus quod memoria maxime tenendum est, in nimiam longitudinem pergat.

DE P S A L M O I.

BEATVS vir qui non abiit in concilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra derisorum non sedit: Sed in lege Domini voluntas eius & in lege eius meditabitur die ac nocte. De psalmo 2. Nunc ergo reges intelligite, erudimini iudices terrae. Seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. Adorate pure, ne forte irascatur, & peccatis de via. Cum exarserit post paululum furor eius, beati omnes qui sperant in eum. De psalmo 4. Filij viri vsquequod inclyti mei ignominiose diligitis vanitatem, quarentes medaciū? Et paulo post: Irascimini, & nolite peccare, loquimini cordibus vestris super cubilia vestra, & tacete. Sacrificate sacrificiū iustitiae, & confidite in Domino. De psalmo 5. Quoniam non es Deus volens iniquitatem, nec habitabit iuxta te malignus; non stabunt iniqui in conspectu oculorum tuorum. Odisti omnes operantes iniquitatem, perdes loquentes mendacium. Virum sanguineum & dolosum abominabitur Dominus. De psalmo 14. Domine quis peregrinabitur in tentorio tuo, & quis habitabit in monte sancto tuo? Qui ingreditur sine macula, & operatur iustitiam, loquiturque veritatem in corde suo. Qui non est facilius in lingua sua, neque fecit amico suo malum, & opprobrium non sustinuit super vicino suo. Despicit oculus eius improbos, timores autem Dominum glorificat: iurat vt se affligat, & munera aduersus innoxium non accipit. Qui facit haec, non mouebitur in aeternum. De psalmo 23. Quis ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto eius? Innocens manibus & mundo corde, qui non exaltauit frustra animam suam & non iurauit dolose; accipiet benedictionem à Domino, & misericordiam à Deo salutari suo. De psalmo 26. Lux mea Dominus & salutare meum, quem timebo? Dominus fortitudo vitae meae, quem formidabo? Et post tertius versus, Si steterint aduersum me castra, non timebit cor meum. Si surrexerit contra me bellum, in hoc ego confidam. Vnum petij à Domino, & hoc requiram: Vt habitem in domo Domini, omnibus diebus vitae meae: Vt videam pulchritudinem Domini, & attendem templum eius. Et alio loco, Tibi dixit cor meum, quaeui vultu eius, faciem tuam Domine requiram. Et postea, Expecta Dominum, confortare, & roboretur cor tuum, & sustine Dominum. De psalmo 27. Ne tradas me cum impiis, & cum operantibus iniquitatem: Qui loquuntur pacem cum amicis suis, & est malum in corde eorum. De psalmo 30. Confortami & roboretur cor vestrum, omnes qui expectatis Dominum. De psalmo 31. Nolite fieri sicut equus & mulus, quibus non est intelligentia. In chamo & freno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te. Multi dolores impij, confidentem autem in Domino misericordia circumdabit. Et tamen in Domino, & exultate iusti, & gaudeat omnes recti corde. De psalmo 32. Laudate iusti Dominum rectos decet laudatio. Et alio loco: Beata gens cuius

Dominus Deus eius, populus quem elegit Dominus in hereditatem sibi. De psalmo 33. Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo. In Domino laudabitur anima mea, audiant mites & laetentur. Magnificate Dominum mecum, & exaltetis nomen eius pariter. Et post paucos versus, Gustate & videte, quia bonus Dominus; beatus vir qui sperat in eum. Timete Dominum sancti eius, quoniam non est inopia timentibus eum. Diuites indignerunt & esurierunt, quereutes autem dominum, non deerit omne bonum. Venite filij audite me, timore Domini docebo vos. Quis est vir qui velit vitam, diligens videre dies bonos? Custodi linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolum. Recede à malo, & fac bonum; quare pacem, & persequare eum. Et post quartus versus, Luxa est Dominus contritis corde, & contractos spiritu saluabit. De psalmo 36. Noli contendere cum malignis, neque anuleris facientes iniquitatem. Quoniam sicut herbavoluciter conterentur, & sicut olus viride arefcunt. Spera in Domino, & fac bonum, petegrinare in terra, & pacere fide. Delectare in Domino, & dabit tibi petitiones cordis tui. Voluta super Dominum viam tuam, & cõfide in eo, & ipse faciet; Et educet sicut lumen iustitiam tuam, & iudicium tuum sicut meridiem: tace Domino & expecta eum. Noli contendere aduersus eum, qui proficit in via sua, aduersus virum, qui facit quae cogitat. Dimitte iam, & relinque furorem, noli contendere vt male facias: Quoniam qui male faciunt, interibunt, expectantes autem Dominum, ipsi hereditabunt terram. Adhuc enim modicum, & non erit impius, & cogitabis de loco eius, & non subsistet. Mites autem hereditabunt terram, & delectabuntur in multitudine pacis. Et paulo post, Melius est paru iusto, super diuitias impiorum multas. Quia brachia impiorum confringentur, subleuatur autem iustos Dominus. Et post aliquantum, Recede à malo, & fac bonum. Et alibi, Expecta Dominum, & custodi viam eius, & exaltabit te vt possideas terram. [Et alibi,] Custodi simplicitatem, & vide rectum, quia erit ad extremum viro pax. De psalmo 39. Beatus vir qui posuit in Deum confidentiam suam, & non est auersus ad superbias pompasque mendacij. De psalmo 43. In Domino gaudebimus tota die, & in nomine tuo in aeternum confitebimur. Et paulo post, Omnia haec venerunt super nos, & non sumus oblitui tui, nec mentiti fuimus in pacto tuo. Non est conuersum retrò cor nostrum, nec declinauerunt gressus nostri à semita tua. Quoniam deiecisti nos in loco draconum, & operuisti nos umbra mortis. Si oblitui sumus nominis Dei nostri, & expandimus manus nostras ad Deum alienum: Numquid non Deus inuestigabit istud? ipse enim nouit cogitationes cordis. Quoniam propter te mortificati sumus tota die, reputati sumus, vt grex occisionis. De psal. 47. Canite Deo, canite regi nostro, canite. Quia rex vniuersae terrae Deus, canite eruditè. De psalmo 49. Imola Deo laudem, & redde altissimo vota tua. Et inuoca me in die tribulationis, liberabo te, & glorificabis me. Impio autem dixit Deus, quid tibi est cum narratione preceptorum meorum, vt sumas pactum meum in ore tuo? Qui odisti disciplinam, & proiecisti verba mea post te. Si videbas furè, cõsentiebas ei, & cum adulteris erat pars tua. Os tuum dimissisti ad malitiam, & lingua tua cõcinauit dolum. Sedens aduersus fratrem tuum loquebaris, & aduersum filium matris tuae frabricaueras opprobrium. Haec fecisti & tacui, existimasti futurum me simile tui. Arguam te, & proponam ante oculos tuos. Intelligite hoc qui obliuiscimini Deum, ne forte capiam, & non sit qui liberet. Qui immolat confessionem, glorificat me, & qui ordinatè ambulat, ostendam ei salutarem Dei.

De

De psalmo 50. Ab iniquitate mea & à peccato meo munda me. Quoniam iniquitatem meam ego cognoui, & peccatum meum contra me est semper. Et alibi: Sacrificiū Deo spiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum deo non despiciet. De psalmo 51. Quid gloriaris in malitia potes? Misericordia Domini tota die est. Insidias cogitauit lingua tua, quasi nouacula acuta facies dolū. Dilexisti malū magis quam bonū, medaciū magis quā loqui iustitiam. Dilexisti omnia verba ad denotandum, lingua dolosa. Sed Deus destruet te in sempiternum, terrebite & euellet te de tabernaculo, & erradicabit te de terra viventium. Videbunt iusti & timebunt, & super eum ridebunt: ecce vir qui non posuit Deum fortitudinem suam. Sed sperauit in multitudine diuitiarum suarum, confortatus est in insidiis suis. Ego autem sicut oliua virens in domo Dei, speraui in misericordia Dei speraui in seculum sempiternum. Confitebor tibi Domine in seculum, quoniam fecisti, & expectabo nomen tuum quoniam bonum in conspectu sanctorum tuorum. De psalmo 61. Sperare in eo omni tempore populi, cõfundite corā illo corda vestra, deus spes nostra est. Verutamen vanitas filij Adā, mendaciū filij viri, in stateris dolosis fraudulenter agūt simul. Nolite confidere in calūnia, & in rapina ne frustremini. Diuitie si fluxerint, ne aponatis cor. De psalmo 63. Latabitur iustus in Domino, & sperabit in eo. De psalmo 68. Quia propter te portauit opprobrium, operuit cõfusio faciem meam. Alienus factus sum fratribus meis, & peregrinus filiis matris meae: quia zelus domus tuae comedit me, & opprobrium exprobratum tibi cecidit super me. Et fleui in ieiunio animam meam, & factus sum illis in parabolā. Contra me loquebantur qui sedebant in porta, & cantabāt bibētes vinū. Et aliquanto post, Laudabo nomen Dei in cantico, & magnificabo eum in consubatione. Et placebit Deo super vitulum nouellum, cornua esse rentem & vngulas. Videntes mansueti letabuntur, qui queritis Dominum, viuet anima vestra: quoniam exaudiuit pauperes Dominus. De psalmo 72. Ecce qui elongant se à te, peribunt, perdidisti omnem fornicatē à te. Mihi autē appropinquare Deo bonū est posui in Domino Deo spem meam, vt narrē omnes annunciationes tuas. De psalmo 75. Vouete & reddite Domino Deo vestro: omnes qui in circuitu eius sunt offerēt dona terribili, auferēt spiritum ducum, terribili regibus terrae. De psalmo 77. Aueclula populus meus legem meam, inclinate aurem vestram ad verba oris mei. Aperiā in parabolis os meū, loquat anigmata antiqua. Et alio loco, Et narrauit filiis suis, vt ponant in Deo spem suam, & non obliuiscantur cogitationem eius, & mandata eius custodiant. De psalmo 80. Laudate Dominum, forsitudinem nostram, iubilate deo Iacob. Et alio loco: Israel si audieris me, non sit in te deus alienus, & non adores Deū peregrinum. Ego sum Dominus Deus vester. De psalmo 81. Viquequod iudicatis iniquitatem, & facies impiorum suscipitis? Iudicate pauperi & pupillo, egeno & innopi iustificate. De psalmo 83. Beati qui habitant in domo tua, adhuc laudabunt te. Beatus homo cuius fortitudo est in te, semita in corde eius transcurrentes in valle fletus. Fontem ponent eam, benedictione quoque amicitur & doctus. Ibunt de fortitudine in fortitudinem, apparebunt apud Deum in Sion. Et paulo post, Quoniam melior est dies in atrijs tuis super milia. Elegi abiectionem esse in domo Dei, magis quam habitare in tabernaculis impietatis. De psalmo 91. Bonum est confiteri Domino, & psallere nomini tuo altissime. De psalmo 93. Intelligite stulti in populo, & insipientes aliquando discite. Et paulo post, Beatus vir quem erudieris Domine, & de lege tua do-

cueris eum. Vt quiescat diebus afflictionis, donec foediatur impio interitus. De psalmo 94. Venite adoremus & curuemur, flectamus genua ante faciem Domini factoris nostri. Et post duos versus, Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra: Sicut in contradictione, sicut in die tetratonis in deserto. De psalmo 95. Cantate Domino canticum nouum, cātate Domino omnis terra. Cantate Domino, benedicite nomini eius, annunciate de die in diem salutarem eius. Narra- te in gentibus gloriam eius, vniuersis populis mirabilia eius. Et post tres versus, Afferte Domino familiae populorum, afferte Domino gloriam & fortitudinem, afferte Domino gloriam nomini eius. Leuat emunera, & introite in atria eius, adorate Dominum in decore factuarum. De psalmo 96. Qui diligitis Dominum, odite malū. Et post secundus versus; Laxamini iusti in Domino, & confitemini memoriae sanctae eius. De psalmo 97. Iubilate Domino omnis terra, vociferamini & laudate & canite. De psalmo 98. Exaltate Dominum Deum nostrum, & adorare scabellum pedum eius, quia sanctus est. De psalmo 99. Iubilate Deo omnis terra, seruite Domino in letitia. Ingredimini corā illo, in laude. Scitote quoniam Dominus ipse est deus, ipse fecit nos, & non ipsinos. Et post vnū versus, ingredimini portas eius in gratiarum actione, atria eius in laude cõfitemini ei. De psalmo 100. Deambulabo in simplicitate cordis mei in medio domus tuae, non ponebam coram oculis meis verba Belial. Facietem declinationes odij, nec adhaesit mihi cor prauum. Recedentem à me malum nesciebam, loquentem in abscondito contra proximum suū, hūc interficiebam. Superbum oculis & altū corde cū hoc esse non potero. Oculi mei ad fideles terre, vt habitent mecum, ambulans in via simpliciter hic ministrabat mihi. Non habitabit in medio domus meae faciens malum, loquens mendacium non placebit in conspectu oculorum meorum. Mane perdā omnes impios terrae vt interficiam de ciuitate Domini vniuersos qui operantur iniquitatem. De psalmo 102. Misericordia autem Domini, ab aeterno & vsq; in aeternum super timētes eum. Et iustitia eius super filios filiorum, iis qui custodiūt pactū eius, & recordatur preceptorū eius ad faciendū ea. De psalmo 104. Confitemini domino, & inuocate nomen eius, notas facite populis cogitationes eius. Canite ei & psallite illi, loquimini in vniuersis mirabilia eius. Exultate in nomine sancto eius, laetetur cor querētium dominū. Querite dominū & virtutē eius, querite faciem eius iugiter. Recordamini mirabiliū eius quae fecit, signorū & iudiciorum oris eius. De psalmo 107. Paratū cor meum Deus, cātabo & psallam. Sed & gloria mea confurge psalterium & cithara, consurgā mane. Confitebor tibi in p̄pulis nomine, cantabo te in nationibus. De psalmo 110. Confitebor tibi Domine in toto corde meo, in consilio iustorum & congregatione. Et in alio loco, Principium sapientiae timor Domini. doctrina bona cunctis qui faciunt eam, laus eius perseverans iugiter. De psalmo 111. Beatus vir qui timet dominum, in mandatis eius volens nimis. Et post quartus versus, Bonus vir clemens & fœnerans, dispensabit verba sua in iudicio, quia in aeternum non commouebitur. In memoria sempiterna erit iustus, ab auditu malo non timebit. Paratum cor eius confidens in Domino, firmum cor eius, non timebit donec aspiciat in hostibus suis. Dispersit dedit pauperibus, iustitia eius permanet in aeternum, cornu eius exaltabitur in gloria. Impius videbit & irascetur, dentibus frendet & tabescet, desiderium impiorum peribit. De psalmo 112. Laudate serui dominum, laudate

Iosue 23. b. 7.
Ex Psalmis quomodo viuendum. Psal. 1. a. 1.
Psal. 1. 10.
Psal. 4. 3.
Psal. 5. 5.
Psal. 14. a.
Psal. 23. 3.
Psal. 26. a. 1.
Psal. 30. d. 25. Psal. 31. 9.
Psal. 1. 2. a. 1.
Psal. 1. 2. a.

Psal. 9. 4. 6.
Ibidem 8.
Psal. 95. 4.
Psal. 96. 10. 11.
Psal. 97. 4.
Psal. 98. 7.
al. Cantus. Psal. 99. 1.
Psal. 100. 2.
al. mea.
Psal. 102. c.
Psal. 104. a. 1.
Psal. 107. 2.
Psal. 110. 4.
Psal. 111. 1.
10.
Psal. 112. 2.

Psal. 33. a. 1.
b. 9.
d. 19.
Psal. 36. a. 1.
d. 19.
Psal. 61. 9.
Psal. 63. 11.
Psal. 63. a. 8.
d. 1. 1.
Psal. 72. d. 27.
Psal. 75. 12.
Psal. 77. a. 1.
Psal. 80. a. 2. b. 9.
Psal. 81. 2.
Psal. 83. 5.
al. doctus.
c. 11.
Psal. 91. 2.
Psal. 93. b. 8.
b. 12.

al. linguam dolosam.

Psal. 61. 9.

Psal. 63. 11.

Psal. 63. a. 8.

d. 1. 1.

Psal. 72. d. 27.

Psal. 75. 12.

Psal. 77. a. 1.

Psal. 80. a. 2. b. 9.

Psal. 81. 2.

Psal. 83. 5.

al. doctus.

c. 11.

Psal. 91. 2.

Psal. 93. b. 8.

b. 12.

nomen Domini. Sit nomen domini benedictum à modo & usque in æternum. Ab ortu solis usque ad occasum eius, laudabile nomen Domini. De Psalmo 113. Idola gentium argentum & aurum, opus manuum hominum. Os habent & non loquentur, oculos habent & non videbunt: Aures habent & non audient, &c. Et paulo post, Similes illis fiunt qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis. Israël confidit in Domino, auxiliator & protector eorum est. Domus Aarō confidit in Domino, auxiliator & protector eorum est. Timentes autem Dominum confidunt in Domino, auxiliator & protector eorum est. De psalmo 115. Credit propter quod locutus sum ego afflictus nimis. Et post aliquantum, Quid reddat Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutatis accipiam, & nomen Domini inuocabo. Gloriosa in conspectu Domini mors sanctorum eius. Et post tertius versus, Tibi immolabo hostiam laudis, & in nomine domini inuocabo. Vota mea Domino reddat in conspectu omnis populi eius, in atriis domus Domini in medio tui Hierusalem. De psalmo 116. Laudate Dñm omnes gentes, laudate eum vniuersi populi. De psalmo 117. Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in æternum misericordia eius. Dicat nunc Israël, quoniam in æternum misericordia eius. Dicat nunc domus Aarō, quoniam in æternum misericordia eius. Dicant qui timent Dominum, quoniam in æternum misericordia eius. Cum tribularet inuocavi dominum, & exaudiuit me in latitudinem Dominus. Et post duos versus, Melius est sperare in Domino, quam sperare in homine. Melius est sperare in Domino, quam sperare in principibus. Et post quintus versus, Fortitudo mea & laus mea Dominus, & factus est mihi in salutem. Vox laudis & salutis in tabernaculis iustorum. De psalmo 118. Beati immaculati in via qui ambulabunt in lege Domini. Beati qui custodiunt testimonia eius, in toto corde exquirunt eum. Et alio loco, Et ambulabo in spatio, quia præcepta tua quasiui. Et loquar in testimoniis tuis coram regibus & non confundar. Et delectabor in mandatis tuis quæ dilexi. Et leuabo manus meas ad mandata tua quæ dilexi, & loquar in præceptis tuis. Et post quatuor versus. A lege tua non declinaui. Recordatus sum iudiciorum tuorum à seculo Domine, & consolatus sum. Horror obtinuit me ab impiis, qui dereliquerunt legem tuam. Carmina erant mihi præcepta tua, in domo peregrinationis meæ. Recordatus sum in nocte nominis tui Domine, & custodiui legem tuam. Hoc factum est mihi, quia præcepta tua custodiui. Pars mea dñs, dixi, ut custodiam verbum tuum. Deprecatus sum vultum tuum in toto corde, miserere mei secundum eloquium tuum. Recogitavi vias meas, & conuertii pedes meos ad testimonia tua. Festinaui, non neglexi custodire mandata tua. Funes impiorum implicauerunt me, legem tuam non sum oblitus. Media nocte surgebam ad confitendum tibi, super iudicia iustificationis tuæ. Particeps ego sum omnium timentium te, & custodientium mandata tua. Et post paucos versus, Ego autem in toto corde seruabam præcepta tua. Incrassatum est velut adeps cor meum, & ego in lege tua meditabar. Bonum mihi quia afflictus sum, ut discerem præcepta tua. Melior mihi est lex oris tui, super milia auri & argenti. Et post paucos versus, Quia lex tua meditatio mea est. Et post paululum, Ego autem loquar in præceptis tuis. Et post paululum, Præcepta tua non sum oblitus. Et post secundus versus, Foderunt mihi superbi foueas, quæ non erant iuxta legem tuam. Et post secundus versus, Paulominus consumpserunt me in terra, ego autem non dimisi præcepta tua. Et post quintus versus, nisi quod lex tua delectatio mea, forte perissem in pressura mea. In

semperiternum non obliuiscat præceptorum tuorum, quia per ipsa viuificasti me. Tuus ego sum, salua me, quoniam præcepta tua quasiui. Me expectauerunt impij ut perderent me, testimonium tuum considerabo. Omnis consummationi vidi finem, latum mandatum tuum nimis. Quia dilexi legem tuam, tota die meditatio mea. Et paulo post, Ab omni semita mala prohibui pedes meos, ut custodiam verba tua à iudiciis tuis non recessi, quia tu illuminasti me. Quam dulce gutturi meo eloquium tuum, super mel auri meo. Præcepta tua considerabam, propterea audiui omnem semitam mendacij. Lucerna pedi meo verbum tuum, & lux semitæ meæ. Et post quartus versus, Anima mea in manu mea sepe, & legis tuæ non sum oblitus. Posuerunt impij laqueum mihi, & à præceptis tuis non aberravi. Hereditas mea testimonia tua in sempiternum quia gaudium cordis mei sunt. Inclinaui cor meum ut facerem iustificationes tuas, propter æternam retributionem. Tumultuosos odiui, & legem tuam dilexi. Protectio mea & scutum meum tu es, verbum tuum expectaui. Redite à me maligni, & custodiam mandata Dei mei. Et post quartus versus, Quasi scoriã computasti omnes impios terræ propterea dilexi testimonia tua. Horripilauit timore tuo caro mea, & iudicia tua timuit. Feci iudicium & iustitiam, ne derelinquas me iis qui calumniatur me. Et post paucos versus, Propterea dilexi mandata tua super aurum & topazium. Propterea in vniuersa præcepta tua derexi omnem semitam mendacij odium habui. Mirabilia testimonia tua, ideo custodiui ea anima mea. Et post secundus versus, Os meum aperui & respiraui, quia mandata tua desiderabam. Et alio loco, Consumpsit me zelus meus, quia oblitus sum verborum tuorum hostes mei. Probatus sermo tuus nimis, & seruus tuus dilexit illum. Paruulus ego sum & contemptibilis, sed præcepta tua non sum oblitus. Et post tertius versus, Mandata tua voluntas mea. Et paulo post, Vide afflictionem meam, & eripe me, quia legis tuæ non sum oblitus. Et post quartus versus, Multi qui persequuntur me & affligunt me, à testimoniis tuis non declinaui. Vide prauaricantes tuos & mœrebam, quia verbum tuum non custodierunt. Vide quoniam præcepta tua dilexi domine, iuxta misericordiam tuam viuifica me. Et post tertius versus, Gaudes ego sum in eloquio tuo, sicut qui inuenit spolia multa. Mendacium odio habui & derelictus sum, legem autem tuam dilexi. Septies in die laudauit te, super iudiciis iustitiæ tuæ. Pax multa diligentibus legem tuam, & non est illis scandalum. Expectabam salutare tuum Domine, & mandata tua feci. Custodiui anima mea testimonia tua, & dilexi ea nimis. Custodiui præcepta tua & testimonia tua, quia omnes viæ meæ in conspectu tuo. Et post quintus versus, Sit manus tua auxiliatrix mea, quia præcepta tua elegi. Desideraui salutare tuum Domine, & lex tua meditatio mea est. Et post secundus versus, Erraui quasi auis perdita, quære seruum tuum, quia mandatorum tuorum non sum oblitus. De psalmo 119. Ego pacifica loquebar, & illi debellabant ea. De psalmo 121. Rogate pacem Hierusalem, sit beneis qui diligunt eam. Et post secundus versus, Propter fratres meos & proximos meos loquebar pacem tibi. Propter domum Domini Dei nostri, quæram bona tibi. De psalmo 122. Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in caelis. Ecce sicut oculi seruorum ad manus dominorum suorum. Sicut oculi ancillæ ad manum dominiæ suæ, sic oculi nostri ad Dominum deum nostrum donec miseretur nostri. De psalmo 124. Qui confidunt in Domino quasi mons Sion, immobilis in æternum in habitabilis Hierusalem. De psalmo 127. Beati omnes qui timet Dominum, qui ambulat in viis eius.

De psalmo 129. Sustinui Dominum, sustinuit anima mea, & verbum eius expectaui. De psalmo 130. Domine non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei, & non ambulauit in magnis & in mirabilibus super me. Si non proposui & filere feci animam meam: sicut ablactatus ad matrem suam, ita ablactatus ad me anima mea: expecta Israël Dominum, a modo & usque in æternum. De psalmo 132. Ecce quam bonum est & quam decorum, habitare fratres in vnum. De psalmo 133. Ecce benedicite Dño omnes serui Domini: Qui statis in domo Domini, in atriis domus Dei nostri. In noctibus leuate manus vestras in sancta, & benedicite Dño. De psalmo 134. Laudate nomē Domini, laudate serui Domini: Qui statis in domo Domini, in atriis domus Dei nostri. Laudate Dominum, quoniam bonus Dominus, cantate nomini eius, quoniam decens. Et post pauca, Idola gentium argentum & aurum, opera manuum hominum. Os habent & non loquentur, oculos habent & non videbunt, &c. Et paulo post, Similes illis fiunt qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis. Domus Israël benedicite Domino, domus Aarō benedicite Domino, timentes Dominum benedicite Domino. De psalmo 135. Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in æternum misericordia eius. Confitemini Deo deorum, quoniam in æternum misericordia eius. Confitemini Domino dominorum, quoniam in æternum misericordia eius. Et in fine psalmi: Confitemini Deo caeli, quoniam in æternum misericordia eius. De psalmo 136. Si oblitus fuero tui Hierusalē, in obliuione sit dextera mea. Adcreat lingua mea gutturi meo, si non recordatus fuero tui Hierusalem. Si non proposuero Hierusalē in principio lætitiæ meæ. De psalmo 138. Nonne odientes te domine odiui, & contra aduersarios tuos distabui? Perfecto odio oderat illos, inimici facti sunt mihi. De psalmo 139. Ne des Domine desideria impiis, scelera eius ne effundantur & eleuentur. Et post tertius versus, Vir linguosus non dirigetur in terra. De psalmo 140. Corripit me iustus in misericordia, & arguet me, oleum amaritudinis non impinget caput meum. Et post quartus versus, Quoniam ad te Domine oculi mei, in te speraui, ne euacues animam meam. De psalmo 141. Voce mea ad Dominum clamaui, voce mea ad Dominum deprecatus sum. Effundam in conspectu eius eloquium meum, tribulationem meam coram illo annuntiabo. Et post quartus versus, Clamaui ad te Domine, dixi tu es spes mea, pars mea in terra viuentium. De psalmo 142. Meditabar in omnia opera tua, facta manuum tuarum loquebar. Expandi manus meas ad te, anima mea quasi terra sitiens ad te. Et post tertius versus, Fac me audire mane misericordiam tuam, quoniam in te confido. Nota fac mihi viam in qua ambulo, quoniam ad te leuaui animam meam. Libera me de inimicis Domine, à te proreatus sum. De psalmo 143. Libera me & erue me de manu filiorum alienorum: quorum os locutum est vanitatem, & dextera eorum dextera mendacij: Ut sint filij mei quasi plantatio crescens in adolescentia sua. Filie nostræ quasi anguli ornati ad similitudinem templi. Promptuaria nostra plena, & superfundentia ex hoc in illud. Pecora nostra in milibus, & innumerabilia in cõpitis nostris: Tauri nostri pingues. Non est interruptio, & non est egressus, & non est vlulatus in plateis nostris. Beatus populus cuius talia sunt, beatus populus cuius Dominus Deus eius. De psalmo 144. Exaltabo te domine deus meus, rex meus, & benedicam nomini tuo in æternum & vltra. In omni die benedicam tibi, & laudabo nomen tuum in sempiternum iugiter. Et post secundus versus, Generatio ad generationem tuam laudauerunt opera tua, & fortitudines tuas annuntiabunt. Decorem gloriæ magnitudinis tuæ, & verba mi-

rabiliam tuorum loquar. Et fortitudinem horribilium tuorum loquentur, & magnitudines tuas narrabo. Memoriam multæ bonitatis tuæ loquentur, & iustitias tuas laudabunt. Et post tertius versus, Et sancti tui benedicunt tibi. Gloriam regni tui dicent, & fortitudines tuas loquentur: Ut ostendant filijs hominum fortitudines eius, & gloriæ decoris regni eius. Et paulo post, Luxta est Dominus omnibus qui inuocant eum in veritate. Placitum enim timentium se faciet, & clamorem eorum audiet, & saluabit eos. Custodit dominus omnes diligentes se, & vniuersos impios conteret. Laudem domini loquetur os meum, & benedicam omni caro nomini sancto tuo in æternum & iugiter. De psalmo 145. Lauda anima mea dñm, laudabo deum in vita mea, psallam deo meo quam diu sum. Nolite confidere in principibus, in filio hominis cui non est salus. Et post secundus versus, Beatus cuius deus Iacob auxiliator eius spes eius in domino deo suo. De psalmo 146. Laudate dominum quoniam bonus est, canticum Deo nostro quoniam decorum est, pulchra laudatio. Et post paucos versus, Sufficiens mansuetos Dominus, humilians impios vsque ad terram. Cantate Domino in confessione, cantate Domino nostro. Et post quatuor versus, Non est in fortitudine equi voluntas eius, neque in tibiis viri placebitur ei. Placebitur Domino in iis qui timent eum, & expectant misericordiam eius. De psalmo 148. Reges terræ & omnes populi, principes & vniuersi iudices terre, iuvenes & virgines, senes cum pueris laudent nomen Domini. De psalmo 149. Cantate Domino canticum nouum, laus eius in congregatione sanctorum. Latetetur Israël in factore suo, filij Sion exultent in rege suo. Et post tertius versus, Exaltabit mansuetos in Iesu, exultabunt sancti in gloria, laudabunt in cubilibus suis, exaltationes Dei in gutture eorum. De psalmo 150. Laudate Dominum in sanctis eius, laudate eum in fortitudine potentia eius. Laudate eum in fortitudinibus eius, laudate eum iuxta multitudinem magnificentia suæ. Et in fine psalmi, Omne quod spirat laudet Dominum. Hæc de libro Psalmodum collegimus, in quibus suam quisque vitam si proficere affectat, inspiciat. Vbi lectorem admonemus, ut ea quæ de psalmis posui, tanquam vnum psalmum contextim legat, tacitis verbis meis, quæ ad hoc interposui, ut si voluerit, inspiciat ubi sit scriptum quod posui, id est, quoto vel in quo loco eiusdem psalmi. His enim prætermisissis qui lectione continuata inspexerit sola verba psalmodum, multo iucundus, & ob hoc vtilius ex diuinis afficietur eloquiis. Nunc de libris Salomonis quæ videbuntur huic operi necessaria, colligimus: Ac primum de Proverbiis, qui liber si bene intelligatur, ad mores pios informandos penè totus valebit. Sed ea quæ obscura sunt prætermitto, habeant ea quibus exercentur lectores dilectoresque spiritualium literarum. Nos in hoc opere statuiimus illa ponere quæ ad agendam vitam facile intellectu referantur. Quibus multis videri possum apertissime prætermisisse, nonnullaque hinc potius clausa sunt vnde putantur esse perspicua. Quid enim tam clarum videtur, & quid tam ineptè sit, si ad proprietatem velis accipere, quod ibi scriptum est, Ab aqua aliena abstine te, & de fonte alieno ne biberis: Aut quid valet ad mores corrigendos, nisi illic intellectus altior requiratur, quod dictum est, Paupertas virum humiliat, manus autem fortium locupletat: Cum & non esse pauperem, & esse manibus fortem, non sit in bonorum hominum potestate, sed & multis prouenerit pessimis: & hoc prouerbum male intellectum, possit prouocare pauperes fortes, ut rapinis se existiment debere ditescere. Quis non autem rideat, si propriè positum putauerit quod ibi legitur:

Psalm. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150.

Psalm. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150.

al. benedicat. Psalm. 145. 1. 146. 1. 147. 1. 148. 1. 149. 1. 150. 1.

336
 b. 22. fauorū ebullit stultitiam. Et post aliquot versūs, Non amat pestilens eū qui se corripit, nec ad sapiētes graditur. Et post quartū versū, Melius est parum cū timore Domini, quā thesauri magni & insatiabiles. Melius est vocari ad olera cū charitate, quā ad vitulū saginatū cū odio. Vir iracundus prouocat rixas: qui patiens est mitigat fuscitatas. Iter pigrorū quasi sepes spinarū, via iustorū absque offendiculo. Filius sapiens letificat patrē, & stultus homo despicit matrē suam. Et post duos versūs, Dissipantur cogitationes vbi non est cōsiliū: vbi verò plures sunt cōsiliarij, cōfirmātur. Latetatur homo in sententia oris sui, & sermo opportunus est optimus. Semita vitæ super eruditū, vt declinet de inferno nouissimo. Et post tres versūs, Cōturbat domū suā qui sectatur auariciā: qui autē odit munera, viuet. Mens iusti meditabitur obedientiā, os impiorū redūdat malis. Longē est Dominus ab impiis: & orationes iustorū exaudiet. Lux oculorū lætificat animam: fama bona impinguit ossa. Auris quæ audit increpationes vitæ, in medio sapientiū cōmorabitur. Qui adicit disciplinā, despicit animā suā: qui autē acquiescit increpationibus, possessor est cordis. Timor Domini, disciplina sapientiæ: & gloriā præcedit humilitas. Hominis est animū preparare, & Dei gubernare linguā. Omnes vitæ hominū patent oculis eius, spiritū pōderator est Dominus. Reuela Domino opera tua, & dirigētur cogitationes tuæ. Vniuersa propter semetipsum operat⁹ est Dominus, impiū quoque ad diē malū. Abominatio Domini omnis arrogā, etiā si manū ad manū fuerit, nō erit innocens. Misericordia & veritate redimetur iniquitas, & in timore Domini declinat⁹ a malo. Cū placuerit Domino via hominis, inimicos quoque eius conuertet ad pacē. Melius est parum cum iustitia, quā multi fructus cū iniquitate. Cor hominis disponit viā suā, sed Domini est dirigere gressus eius. Diuiniatio in labiis regis, in iudicio nō errabit os eius. Pondus & statera iudicia Domini sunt, & opera eius omnes lapides seculi. Abominabiles regi qui agunt impiē, quoniā iustitia firmatur solū. Volūtas regū labia iusta, qui recta loquitur dirigetur. Indignatio regis nunciū mortis, & vir sapiēs placabit eā. In hilaritate vultus regis, vita & clemētia eius. Quis imber serotinus, post de sapientiā, quia auro melior est: & acquire prudentiā, quia pretiosior est argento. Semita iustorū declinat mala, custos animæ suæ seruat viā suā. Cōtritiōne præcedit superbia, & ante ruinā exaltatur spiritus. Melius est humiliari cum mitibus, quā diuidere spolia cū superbis. Eruditus in verbo reperiet bona: & qui in Domino sperat, beatus est. Qui sapiens corde est, appellabitur prudens, & qui dulcis eloquio, maiora percipiet. Et post aliquot versūs, Melior est patiens viro forti, & qui dominatur animæ suæ, expugnatore vrbiū. Sortes mittuntur in sinum, sed à Domino temperantur. Melior est buccella sicca cum gaudio, quā domus plena victimis cum iurgio. Seruus sapiens dominabitur filiis stultis, & inter fratres hæreditatem diuidet. Sicut igne probatur argentum, & aurum camino, ita corda probat Dominus. Malus obedit linguæ iniquæ, & fallax obtemperat labiis mendacibus. Qui despicit pauperem, exprobrat factori eius: & qui ruina letatur alterius, non erit impunitus. Corona senum filij filiorum, & gloria filiorum patres sui. Non decent stultum verba composita, nec principem labium mentiens. Gemma gratissima expectatio prestolantis, quocumque se verterit, prudenter intelliget. Qui celat delictum, quærit amicitias: qui altero sermone repetit, separat federatos. Plus proficit correptio apud pruden-

tē, quā in centum plagæ apud stultum. Semper iurgia quærit malus, angelus autē crudelis mittetur contra eū. Expedit magis vrsæ occurrere raptis fœtib⁹, quā fatuo confidenti sibi in stultitia sua. Qui reddit mala pro bonis, nō recedet malū de domo eius. Qui dimittit aquam, caput est iurgiorum; & antequam patiat⁹ contumeliam, iudicium deserit. Et qui iustificat impiū, & qui condēnat iustum, abominabilis est vterque apud Deū. Et post aliquot versūs, Munera de sinu impius accipit, vt peruertat semitas iudicij. In facie prudentis lucet sapientia, oculi stultorū in sinibus terræ. Et post tres versūs, Qui moderatur sermones suos, doctus & prudens est, & pretiosū spiritus vir eruditus. Et post duos versūs, Occasiones quærit qui vult recedere ab amico, omni tēpore erit exprobrabilis. Et post quatuor versūs, Accipere personam impij nō est bonum, vt declines à veritate iudicij. Et post quatuor versūs, Qui mollis & dissolutus est in opere suo, frater est sua opera dissipantis. Turris fortissima nomen Domini, ad ipsam currit iustus, & exaltabitur. Et post duos versūs, Antequam conteratur, exaltatur cor hominis, & antequā glorificetur, humiliatur. Et post quinque versūs, Iustus est prior accusator sui, venit amicus eius & inuestigabit eum. Contradictiones cōprimit fors, & inter potentes quoque diiudicat. Frater qui adiuuatur à fratre, quasi ciuitas firma, & iudicia quasi vestes vrbiū. Et post duos versūs, Mors & vita in manu lingue: qui diligunt eam, comedent fructus eius. Qui inuenit mulierē bonam, inuenit bonū: & hauriet iocunditatē à Domino. [Qui expellit mulierē bonam, expellit bonū: qui autem tenet adulterā, stultus est & insipiens.] Cum obsecrationibus loquitur pauper, & diues effabitur rigidē. Vir amabilis ad societatē, magis amic⁹ erit quā frater. Melior est pauper qui ambulat in simplicitate sua, quā torques labia insipiens. Vbi nō est scientia animæ, non est bonum: & qui festinus est pedibus, offendit. Sculticia hominis supplantat gressus eius, & contra Deum feruet animo suo. Diuitiæ addūt amicos plurimos, à paupere autē & ij quos habuit separantur. Testis falsus non erit impunitus, & qui mendacia loquitur, nō effugiet. Multi colunt personā potentis, & amici sunt dona tribuentis. Fratres hominis pauperis oderunt eū, insuper & amici procul recesserunt ab eo. Qui tantū verba sedatur, nihil habebit, qui autē possessor est mentis, diligit animā suā. Et post nouē versūs, Pigredo immittit soporē, & anima dissoluta esuriet. Qui custodit mandatū, custodit animā suam, qui autē negligit vias suas, mortificabitur. Fœneratur Domino qui miseretur pauperis, & vicissitudinem suam reddet ei. Erudi filiū tuū, ne desperes. Et post sex versūs, Homo indigens misericors est, & melior pauper quā vir mendax. Timor Domini ad vitam, & in plenitudine cōmorabitur absque visitatione pessimi. Et post duos versūs, pestilente flagellato stultus sapientior erit: sin autem corripueris sapientem, intelliget disciplinam. Qui affligit patrem, & fugit matrē, ignominiosus est & infelix. Non cesses fili audire doctrinam, nec ignores sermones scientiæ. Testis iniquus deridet iudicium, & os impiorum deuorat iniquitatem. Parata sunt derisoribus iudicia, & mallei pœreutientes stultorum corporibus. Luxuriosa res vnum, & tumultuosa ebrietas. Quicunque in his delectatur, non erit sapiens. Et post aliquos versūs, Pondus & pondus, mensura & mensura, vtrumque abominabile est apud Deum. Ex studiis suis intelligitur puer, si munda & si recta sint opera eius. Et post duos versūs, Noli diligere somnum, ne te egestas opprimat. Aperi oculos tuos, & saturare panibus: Et post

d. 13. decimū septimū versū, Abominatio est apud Deum pondus & pondus, statera dolosa non est bona. Et post viginti quinque versūs, Qui obcurat aurē suā ad clamorē pauperis, & ipse clamabit & non exaudietur. Mun⁹ absconditū extinguit iras, & donū in sinu indignationē maximam. Gaudium iusto est facere iudiciū, & pauor operantibus iniquitatē. Vir qui errauerit a via doctrinæ, in ceteris gignitū reputabitur. Et post nouem versūs, Qui custodit os suū & linguam, custodit ab angustis animā suā. Superbus & arrogans vocatur indoct⁹: qui in ira operatur superbiā. Desideria occidūt pigritū, noluerunt enim quicquā man⁹ eius operari. Tota die cōtēpiscit & desiderat, qui autē iustus est tribuet, & non cessabit. Hostiæ impiorum abominabiles, quia offeruntur ex scelere. Testis mendax peribit, vir benedicens, loquitur victorū. Et post quatuor versūs, Melius est nomen bonū, quā diuitiæ multæ. Et post aliquos versūs, Qui pronus est ad misericordiā, benedicetur: de panibus enim suis dedit pauperi. Et post quatuor versūs, Qui in iurgio, cessabitque causæ & contumelie. Et post quatuor versūs, Dicit piger, leo est foris, in medio platearum occidendus sum. Et post tres versūs, Qui calūniatur pauperē vt augeat diuitias suas, dabit ipse ditiori, & egebit. Et post aliquos versūs, Non facies violentiā pauperi, quia pauper est, neque conteras egenū in porta, quia Dominus iudicabit causam eius, & configet eos qui confixerunt animam eius: Noli esse amicus homini iracundo, neque ambules cū viro furioso: ne forte discas semitas eius, & sumas scandalū animæ tuæ. Noli esse eius qui defigūt man⁹ suas, & qui vades se offerūt pro debitis. Et post aliquotū, Noli subtrahere à puero disciplinā: si enim percusseris eū virga, non morietur. Tu virga percutes eū, & animā eius de inferno liberabis. Et post aliquos versūs, Noli esse in conuiujs ꝑ peccatorum, nec in cōclationibus eorū qui carnes ad vescendum conferunt. Et post aliquos versūs, Ne intuearis vinum quando fluctat, cum splenderit in vitro color eius. Ingressus blādē, sed in nouissimo mordebit vt coluber, & licet regulus venena diffundet. Et post aliquos versūs, Ne amuleris, inquit, viros malos, nec desideres esse cū eis, quia rapinas meditat⁹ mens eorū, & fraudes labia eorū loquuntur. Item post aliquos versūs, Erue eos qui ducuntur ad mortē, & qui trahuntur ad interitum liberare ne cesses. Si dixeris, viros non suppetunt, qui inspector est cordis, ipse intelligit: & seruatorem animæ tuæ nihil fallit, reddētque homini iuxta opera sua. Item post aliquos versūs, Cū ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas, & in ruina eius ne exultet cor tuum: ne forte videat Dominus & displiceat ei, & auferat ab eo iram suam. Ne contēdas cū pessimis, nec amuleris impios. Et post duos versūs, Time Dominū fili mi & regem, & cum detractoribus non commiscearis: quoniam repente confurget perditio eorum, & ruinam vtriusque quis nouit. Hæc quoque sapiētibus: Cognoscere personā in iudicio, non est bonū. Qui dicit impio, iustus es, maledicent ei populi, & detestabuntur eum tribus. Qui arguunt laudabuntur, & super ipsos veniet benedictio. Labia de osculabitur, qui recta verba respōdet. Et post duos versūs, Ne sis testis frustra cōtra proximū tuum, nec laetes quenquā labiis tuis. Nec dicas, quomodo fecit mihi sic faciam ei, reddā vnicuique secundum opus suum. Per agrum hominis pigri transiui, & per vineam viri stulti, & ecce totum repleuerant viticæ, operantur superficiem eius spinæ, & maceria lapidum destructa erat. Quod cū vidissem, posui in corde meo, & exemplo didici disciplinam. Et post aliquos versūs, Quæ viderunt oculi tui, ne proferas in

iurgio cito, ne postea emendare non possis cū de honestaueris amicū tuū: Causam tuam tracta cū amico tuo, & secretū exarcano nō reueles, ne forte insultet tibi cū audierit, & exprobrat⁹ non cesset. Mala aurca in lectis argentis, qui loquitur verbū in tēpore suo. In aureis aurea & margarita fulgēs qui arguit sapientē, & aurē obedientē. Et post aliquos versūs, A cetū in nitro est qui cantat carmina: cordi pessimū. Si esurierit inimicus tuus, ciba illi: & si sitierit, da ei aquam bibere: ꝑ prunā enim congregabis super caput eius, & Dñs reddet tibi. Et post decē versūs, Sicut vrbs patens & absque murorū ambitu: sic vir qui non potest loquēdo cohibere spiritū suū. Et post duos versūs, Sicut auis ad altā transuolat, & passer quolibet vadēs: sic maledictū frustra prolātū in quēpiā superueniet. Flagellum equo, & chamus aīno, & virga dorso imprudētū. Ne respondeas stulto iuxta stultitiā suā, ne sibi sapiens esse videatur. Et post decē versūs, Sicut canis qui reuertitur ad vomitū suū, sic imprudens qui iterat stultitiā suam. Vidisti hominē sapientē sibi videri, magis illo spē habebit stultus. Dicit piger, leo est in via, & læzna in itineribus. Sicut ostiū vertitur in cardine suo, ita piger in lectulo suo. Abscondit piger manus sub ascella sua, & laborat si ad os suū eas cōuerterit. Sapientior sibi piger videtur septē viris loquētibus sentētiās. Sicut qui apprehendit auribus canem, sic qui transit & impatiens cōmiserit rixæ alterius. Sicut noxius est qui mittit lanceas & sagittas in mortē, sic vir qui fraudulenter noceat amico suo, & cū fuerit deprehensus, dicit, ludē feci. Cū defecerint ligna, extinguitur ignis: & suffurione substracto, iurgia conquiescūt. Sicut carbones ad prunas, & ligna ad ignem, sic homo iracundus suscitatur rixas. Verba suffuratoris quasi simplicia, & ipsa perueniunt ad intima ventris. Et post tres versūs, Labiis suis intelligitur inimicus, cū in corde tractauerit dolos. Quando submiserit vocem suā, ne credideris ei, quoniā septē nequitia sunt in corde illius. Qui operit odiū fraudulenter, reuelabitur malitia eius in cōclio. Qui fodit foueā, incidet in eā: & qui voluit lapidē, reuertitur ad eū. Lingua fallax nō amat veritatē, & os lubricū operatur ruinas. Ne glorieris in craftinū, ignorās quid superuentura pariet dies. Laudet te alius, & nō os tuū: extraneus, & non labia tua. Et post quatuor versūs, Melior est manifesta correptio, quā amior absconditio: Meliora sunt vulnera diligentis, quā fraudulenta odientis oscula. Et post tres versūs, Amicū tuum, & amicū patris tui ne dimiseris. Et post aliquos versūs, Infernus & perditio non replentur: similiter & oculi hominū insatiabiles. Quomodo probatur in cōflatorio argentū, & in fornace aurū, sic probatur homo in ore laudātis. Si contuderis stultū in pila, quasi pisanas feriente [te] desuper pilo, non auferetur ab ea stultitia eius. Et post aliquos versūs, Vir pauper calūnias pauperes, similis est imbrī vehemētī in quo paratur fomes. Qui derelinquunt legem, laudant impiū: qui custodiunt, succenduntur contra eum. Viri mali non cogitant iudicium, qui autem requirunt Dominum, animaduertunt omnia. Melior est pauper ambulans in simplicitate sua, quā diues in prauis itineribus. Et post duos versūs, Qui coaceruat diuitias vrsuris & fœnore liberali, in pauperes congregat eas. Qui declinat aurem suam ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis. Qui decipit iustos in via mala, in interitu suo corruct, & simplices possidebit bona eius. Et post quatuor versūs, Qui abscondit scelera sua, nō dirigetur: qui autem confessus fuerit & reliquerit ea, misericordiam consequetur. Beatus homo qui semper est

pauidus: qui verò mentis est duræ, corruet in malum. Itē post aliquos versus, Vir fidelis multū laudabitur, qui autem festinat ditari, non erit innocens. Qui cognoscit in iudicio facie, nō facit bene, iste & pro buccella panis deserit veritatem. Vir qui festinat ditari, & aliis inuidet, ignorat quod egestas superueniet ei. Qui corripit hominē, gratiā postea inuenit apud eū, magis quàm ille qui per linguā blādimēta decipit. Qui subtrahit aliquid a patre suo & à matre, & dicit, hoc non est peccatum, particeps homicidæ est. Qui se iactat & dilatat, iurgia concitat: qui autem sperat in Domino, sanabitur. Qui cōfidit in corde suo, stultus est: qui autē graditur sapienter, ipse saluabitur. Qui dat pauperi, non indigebit: qui despicit deprecantē, sustinebit penuriā. Et post aliquos versus, Homo qui blādis fictif- quos sermonibus loquitur amico suo, rete expādit gressibus eius. Et post aliquos versus, Seruus verbis non potest erudiri, quia quod dicit intelligit, & respondere contēnit. Vidisti hominem velocē ad loquendū, stultitia magis sperāda est, quàm illius t correptio. Et post quatuor versus, Superbū sequitur humilitas, & humilē suscipit gloria. Qui cū fure partitur, odit animam suā, adiurantē audit, & non indicat. Qui timet hominē, citò corruet: qui autem sperat in Domino, subleuabitur. Multi requirunt faciem principis, & à Domino iudiciū egreditur singulorū: abominantur iusti virū impiū, & abominantur impij eos qui in recta sunt via. Et post aliquos versus, Duo rogauit ne deneges mihi antequā moriar: Vanitātē & verba mendaciā lōgē fac à me: Mendicitatē & diuitias ne dederis mihi: tribue tantūm vīctū meo necessaria, ne fortē saturatus illiciar ad negandū, & dicā, Quis est Dominus: & egestate cōpulsus furer, & peierē nomen dei mei. Ne accufes seruū ad Dominū suū, ne fortē maledicat tibi, & t corruet. Et post aliquantum, Aperi os tuum, decerne quod iustum est, & iudica in opē & pauperem. Satis sint ista de parabolis. Deinde librū alium Salomonis qui vocatur Ecclesiastes, intuētēs, similitē ea, quæ in illo inuenerimus huic operi apta, mōstremus.

ET vidi quia tantum præcederet sapientia stultitiam, quantum differt lux à tenebris. Sapientis oculi in capite eius, stultus autē in tenebris ambulat. Et post aliquantū, Custodi pedē tuū ingrediens domum dei. Multo enim melior est obedientia quàm stultorū victimas, qui nesciūt quid faciāt mali. Ne temere quid loquaris, neq; cor tuū sit velox ad proferēdū sermonē corā deo. deus enim in cælo, & tu super terrā, idcirco sint pauci sermones tui. Multas curas sequuntur somnia, & in multis sermonibus inuenitur stultitia. Si quid vouisti deo, ne moreris reddere: displicet enim ei infidelis & stulta promissio. Sed quodeunque voueris reddere. Multo quē melius est non vouere, quàm post votū promissa non reddere. Ne dederis os tuum vt peccare facias carnem tuā, neque dicas coram angelo: Non est prouidentia, ne fortē iratus deus super sermone tuo disspitet cuncta opera manū tuarum. Vbi multa sunt somnia, plurimæ vanitates & sermones innumerī. Tu verò deum time. Et post sex versus, Auarus non impletur pecunia, & qui amat diuitias, fructus nō capiet ex eis. Et post aliquantum, Melius est ire ad domum luctus, quàm ad domum conuiuij. In illa enim finis cunctorum admonetur hominum, & viuens cogitat quid futurum sit. Melior est ira risu, quia per tristitiam vultus corrigitur animus delinquentis. Cor sapientium vbi tristitia est, & cor stultorum vbi letitia. Melius est à sapiente corripī, quàm a stultorum adulatione decipi: quia sicut fontis spīnarum ardentium sub olla, sic risus stulti. Et post quatuor versus, Melior est patiens

arrogante. Ne velox sis ad irascendum, quia ira in sinu stulti requiescit. Nec dicas, quid putes causā est, quod priora tempora meliora fuisse quàm nunc sunt: stulta est enim huiuscemodi interrogatio. Et post tres versus, Hoc autē plus habet eruditio & sapientia, quod vitam tribuunt possessori suo. Et aliquanto post, ego os regis obseruo, & præcepta iuramenti dei. Ne festines recedere à facie eius, neque permanceas in opere malo. Et paulo post, ex eo quod peccator, inquit, centies facit malū, & per patientiā sustentatur, ego cognoui quod erit bonū timentibus deū, qui veretur faciem eius. Nō sit bonum impio, nec prolongentur dies eius, sed quāsi umbra transeat qui non timent facie dei. Et post aliquantū, dicebā ego meliorē esse sapientiā fortitudinē. Et post quatuor versus, Melior est sapientia quàm arma bellica: & qui in vno peccauerit, multa bona perdet. Et post duos versus, Pretiosior est sapientia & gloria parua, ad tempus stultitia. Et post aliquos versus, Qui fodit foueā, incidet in eā: & qui dissipat sepē, mordebit eum coluber. Qui transfert lapides, affligetur in eis: & qui scindit ligna, vulnerabitur ab eis. Si retusum fuerit ferrum, & hoc non vt prius, sed hebetatū fuerit: Multo labore exacuatur, & post industriam sequetur sapientia. Si mordeat serpens in silētio, nihil eo minus habet qui occultē detrahit. Verba otis sapientis gratia, & labia insipientis præcipitabunt eum. Et paulo post, Latere ergo iuuenis in adolescentia tua, & in bono sit cor tuum in diebus iuuentutis tuæ, & ambula in viis cordis tui, & in intuitu oculorū tuorum, & scito quod pro omnibus his adducet te deus in iudiciū. Aufer iram à corde tuo, & amoue malitiam à carne tua. Adolescentia enim & voluptas vana sunt. Memento creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ. Et post aliquos versus, deum time, & mandata eius obserua.

RESTAT ille liber Salomonis cuius inscriptio est, Canticum canticorū. Sed de illo in hoc opus quid transferre possumus, cum totus amoris sanctos Christi & ecclesiæ figurata locutione cōmendet, & prophetica pronunciet altitudine: nisi quod in eo quāuis sit ad intelligendū difficillimus, possumus tamen faciliē aduertere, quātū sit diuina illa & diuinitus inspirata charitas apperenda, quantique pendenda: quandoquidem non ibi semel dicitur, sed alio atque alio loco iterū ac tertio repetitur. Adiuo vos filix Hierusalem per carreas, ceruōsque camporū, ne suscitetis neque euigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit. Adiuo vos filia Hierusalem in virtutibus & viribus agri, si leuaueritis charitatem quoad usque velit. ecclesia quippe, in qua vtiq; sumus, his verbis exhortatur filias suas, hoc est, scipsam in plurimis constitutā. Ipsa est ager dei fructuosissimus, cuius virtutes & vires magnæ sunt, ad quas amando Christum martyres peruenerunt. Nam quousq; vult ille dilectæ suæ in hac interim vita charitatem leuari, nisi quousq; ipse docuit verbo, & suo est hortatus exemplo, dicens, Maiorem hac charitatē nemo habet, quàm vt animam suā ponat quis pro amicis suis: & quod dixit, efficiens. Vnde ne ad ipsum solum hoc pertinere videretur, ait Ioannes in epistola sua: Sicut Christus pro nobis animam suam posuit, sic & nos debemus animas pro fratribus ponere. Hoc ergo est, quoad usque velit. Legitur etiam in eodem cantico, Ordinate in me charitatem. Christus quoque ipse ibi dicit, Pulchra es amica mea, suavis & decora sicut Hierusalem. Et alibi, Quam pulchra es & quam decora charissima in deliciis! Et alio loco, Pone me vt signaculum super cor tuum, vt signaculū super brachium tuum: quia fortis est vt mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio. Et post vnum versum, Aquæ mul-

te non potuerunt extinguere charitatem, nec flamma obruerit illam. Si dederit homo omnē substantiam domus suæ pro dilectione, quasi nihil t despiciet eam. **Q**VI nouerunt eum, ignorant dies illius. Alij terminos transferunt, diripuerunt greges, & rapuerunt eos. A sinu pupillorū abegerunt & abstulerunt pro pignore bouem viduæ. Et post quinque versus, Agrū non suū demerunt, & vineam eius quē vi oppresserunt vindemiant. Nudos dimittunt homines, indumenta tollentes, quibus non est opertimentum in frigore. Et post duos versus, Vim fecerunt de prædatis pupillos, & vulgum pauperem spoliauerunt. Nudis & incenditibus absq; vestitu & cūribus tulerunt spicas. Et post duos versus, De ciuitatibus fecerunt viros gemere, & anima vulneratorū clamauit, & Deus inultū abire non patitur. Ipsi fuerunt rebelles luminī. Nescierunt vias eius, nec reuersi sunt per semitas illius. Et post aliquos versus, Conteratur quasi lignū infructuosum, pauit enim sterilem, & quæ non parit, & vidua bene non fecit. Detrahit fortē in fortitudine sua. Et post aliquantū, Auris audiens t beatificabit me, & oculus vidēs testimoniū reddere mihi, quod liberaressem pauperē vociferantem, & pupillum cui non esset adiutor. Benedictio perituri super me veniebat, & cor viduæ cōsolatus sum. Iustitia indutus sum, & vestitiū me sicut vestimēto & diademate iudicio meo. Oculus fui cæcus, & pes claudus. Pater erā pauperū, & causam quā nesciebam, diligenter inuestigabā. Contrebam molas iniqui, & de dētibus illius auferebā prædam. Et aliquanto post, Si ambulauit in vanitate, & festinauit in dolo pes meus, appēdat me in statera iusta, & sciat Deus simplicitatē meam. Si declinauit gressus meus de via: & si secutus est oculus meus cor meū, & in manibus meis adhaesit macula. Et post duos versus, Si deceptum est cor meū super mulierē, & si ad ostium amici mei insidiatus sum. Et post duos versus, Hoc enim nefas est, & iniquitas maxima. Ignis est vsq; ad perditionem deuorans, & omnia eradicans genimina. Si contempsi iudiciū subire cum seruo meo, & ancilla mea, cum disceptarent aduersum me. Et post quatuor versus, Si negauit quod volebāt pauperibus, & oculus viduæ expectare feci. Si comedi buccellam meā solus, & non comedit pupillum ex ea. Quia ab infantia mea creuit meū miseratio, & de utero matris meæ egressa est meū. Si despexi pereuntē, eo quod non habuerit vestimentū, & absque opertimento pauperem. Si non benedixerunt mihi latera eius, & de velleribus ouī mearū calefactus est. Si leuaui super pupillum manum meam, etiam cum viderem me superiorē in portis. Et post quinque versus, Si putauit auram robur meū, & obryzo dixi, fiducia mea. Si letatus sum super multas diuitias meas, at quia plurima reperit manus mea. Et post sex versus, Si gauisus sum ad ruinam eius qui me oderat, & exultauit quod inuenisset eum malū. Et post quatuor versus, Foris non mansit peregrinus, ostium meū viatori patuit. Si abscondi quasi homo peccatum meū, & celsui in sinu meo iniquitatem meā. Si expaui ad multitudinem nimiam, & despectio propinquorū terruit me, & nō magis tacui, nec egressus sum ostiū. Quis mihi tribuat t auditorem, vt desiderium meum omnipotens audiat, & librum scribat ipse qui iudicat, vt in numero meo portem illū, & circumdum quasi coronam mihi: Per singulos gradus meos pronunciam illum, & quasi principi offeram eum. Si aduersum me terra mea ciuiat, & cum ipsa sulci eius deflent. Si fructus eius comedi absque pecunia, & animam agricolarum afflixi. Nunc iam de libris Prophetarum quæ sunt huic operi necessaria colligamus. Ac primum de August. tom. 3.

his Prophetis qui propter breuitatem voluminum suorum Minores vocantur. Ergo apud Osce prophetam ista comperimus: **A**udite verbum Domini filij Israël, quia iudiciū Domino cum habitatoribus terræ. Nō est enim veritas, & non misericordia, & nō sciētia Dei in terra. Maledictum & mendaciū & homicidiū, & furtum & adulteriū inundauerunt, & sanguis sanguinē tetigit. Et post aliquos versus, Quia tu sciētia repulisti, repellāte, ne sacerdotio fungaris mihi. Et paulo post, Quoniam Dominū reliquerunt in non custodiendo. Fornicatio, & vinū, & ebrietas aufert cor. Et post aliquos versus, Quoniam ipsi cum meretricibus versabantur, & cū effeminatis sacrificabant. Et populus nō intelligens vapulabit. Si fornicaris tu Israël, non delinquet saltē Iuda: Et nolite ingredi in Galgala, & ne ascendatis in Bethaue, neq; iuraueritis, viuit Dominus. Et post aliquos versus, Non dabunt cogitationes suas vt reuertatur ad Dominū Deum suū, quia spiritus fornicationis in medio eorū, & Dominū non cognouerunt. Et post aliquos versus, Iudicia tua quasi lux egredientur, quia misericordiā volui, & non sacrificiū, & sciētia Dei plus quàm holocausta. Et post aliquantū, Seminate vobis in iustitia, & metite in ore misericordie. Innouate nouale. Tempus autē requirendi Dominū, cum venerit qui t docuit vos iustitiā. Et post aliquos versus, Et tu ad Dominū Deū cōuerteris. Misericordiā & iudiciū custodi, & spera in Domino Deo semper. Et post aliquos versus, Ego autem Dominus Deus tuus eduxi te de terra Ægypti, & Dominū absque me nescies, & Saluator non est præter me. Et post aliquos versus, Conuertere Israël ad Dominū Deum tuum, quoniam corruisti in iniquitate tua. Tollite vobiscū verba & conuertimini ad Dominū. Dicite ei, Omnem iniquitatem aufer, & accipe bonum, & rededemus vitulos laborum nostrorum.

XPERGISCIMINI ebrij, & flete & vlulate omnes qui bibitis vinū in dulcedine, quoniam perit ab ore vestro. Gens enim ascēdit super terrā meam fortis & innumerabilis. Et post aliquantū, Nunc ergo dicit Dominus, Conuertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio & fletu, & in plāctu, & scindite corda vestra, & non vestimenta vestra, & conuertimini ad Dominū Deum vestrum, quia benignus & misericors est.

HÆc dicit Dominus, Super tribus scelerib; Iuda, & super quatuor non conuertam eū, eo quod abiecerint legē Domini, & mandata eius non custodierint. Deceperunt enim eos idola sua, post quæ abierunt patres eorū. Et post duos versus, Hæc dicit Dominus, Super tribus sceleribus Israël, & super quatuor non cōuertam eū, pro eo, quod vendiderint argenteo iustū, & pauperem pro calciamentis. Qui conterunt super puluerem terræ capita pauperū, & viam humiliū declinant. Et filius ac pater eius ierūt ad puellam, vt violarent nomen sanctū meum. Et post vnum versum, Et vinū, inquit, damnatorū bibebant in domo Dei sui. Et post aliquantū, Quærite Dominū, & viuētis. Et post tres versus, Quærite Dominū, & viuētis. Et post octo versus: Odio habuerunt in porta corripientem, & loquentem perfectē abominati sunt. Idcirco pro eo quod diripiebatis pauperem, & prædā electam tollebatis ab eo. Et post tres versus, Quia cognoui multa scelera vestra, & fortia peccata vestra. Hostes iusti, accipientes munus, & pauperes in porta deprimētes. Et post duos versus, Quærite bonū & non malū vt viuatis, & erit Dominus Deus exercitū vobiscū sicut dixistis. Odite malū, & diligite bonū, & cōstituite in porta iudiciū, si fortē misereatur Dominus exercituum re-

c. 1. a
Procl. 19. a.
c. 19.
al. correctio.
d. 2. j.
reu. 30. a.
7.
al. correctio.
prou. 1. a. 3.
Eccles. 2. c.
13.
Ex Ecclesiaste Quāuis sapientia ceteris rebus præter, & quedam viuendi præcepta.
Eccles. 4. d.
17.
Eccles. 5. a. 1.
b. 5.
b. 9.
Eccles. 5. 7. a.
3.
a. 9.
b. 1. 2.

al. descriptio
Ex Job 2. 4. a
De charitate & patientia.
a. 6.
b. 9.
b. 12.
Eccles. 9. d. 16.
d. 10.
Job 19.
b. 11.
al. b. 11. i. 1. cabat.
c. 13.
Job 31. a. 5.
Eccles. 12.
a. 1.
d. 11.
Ex Canticis allegorici Christi & Ecclesiæ amor.
Cantic. 1. b.
7. & 3. b. 5.
& 8. 3. a. 4.
al. leuare.
Ioan. 13. b.
13.
1. Ioan. 3. c.
16.
al. adiutorij
Cant. 2. a. 4.
Cant. 6. a. 3.
Cant. 7. b. 6.
Cant. 8. b. 6.
Ibidem b. 7.

Ex Osce 4. a. 1.
Quomodo terra innumeris inquinata peccatis.
Ibidem b. 6.
c. 10.
d. 14.
Osce 5. b. 4.
Osce 6. c. 5.
Osce 10. c. 12.
al. docerit.
Osce 12. b. 6.
Osce 13. b. 4.
Osce 14. a. 2.
Ex Iosue 2. a. 5.
Adhortatio nes ad penitentiam.
Ioel. 1. c. 12.
Ex lib. Amos 2. a. 1.
In pauperū oppressores & voluptarios.
b. 6.
Amos 5. a.
c. 10.
c. 15.
d. 12.

Qui dormitis in lectis eburneis, & lacuistis in stratis vestris. Qui comeditis agnū de grege, & vitulum de medio armenti, qui canitis ad vocem psalterij. Sicut David putauerunt se habere vasa cantici: bibētes in phialis vinū, & optimo vnguento delibuti, & nihil patiebantur super contritionem Ioseph. Et post aliquantū, Audite hoc qui cōteritis pauperē, & deficere facitis egenos terræ, dicentes, Quando transibit messis, & venudabimus merces, & labbarū, & aperiemus frumentū: vt minuamus mensurā, & auceamus siclū, & supponamus stateras dolosas, vt possideamus in argēto egenos & pauperes pro calciamētis, & quisquiliis frumenti vendamus.

VAE qui cogitatis inutile, & operamini malū in cubilibus vestris. In luce matutina faciūt illud, quoniā contra Deū manus eorū. Et concupierunt agros, & violenter tulerunt, & domos rapuerunt, & calāniabantur virū & domū eius, virū & hāreditatem eius. Et post aliquantū, Audite hęc principes domus Iacob, & iudices domū Israhēl, quā abominabimini iudiciū, & omnia recta peruertitis. Qui edificatis Sio in sanguinibus, & Hierusalē in iniquitate. Principes eius in munerib⁹ iudicabant, & sacerdotes eius in mercede docebāt. Et propheta eius in pecunia diuinabant, & super Dominū quiescebant, dicentes, Nunquid nō Deus in medio nostrum? Non venient super nos mala. Et post aliquantū, Indicabo tibi dō homo quid sit bonū, & quid Dominus querat a te. Vtique facere iudiciū, & diligere misericordiam, & sollicitū ambulare cum Deo tuo. Et post tres versus, Adhuc ignis in domo impij, thesauri iniquitatis, & mēsurā minor ira plena. Nunquid iustificabo stateram impiam, & sacelli pondera dolosa? In quibus diuites eius repleti sunt iniquitate, & habitantes in ea loquebantur mendacium, & lingua eorum fraudulenta in ore eorum. Et post duodecim versus, Vae mihi, quia factus sum sicut qui colligit in autumnō racemos vindemiæ. Non est botrus ad comedendū, præcoquas ficus desiderauit anima mea. Perit sanctus de terra, & rectus in hominibus non est. Omnes in sanguine insidiantur. Vir fratrem suum venatur ad mortem, malum manuum suarum dicunt bonum. Princeps postulat, & iudex in reddendo est, & magnus locutus est desiderium animæ suæ.

CONTRA me factum est iudiciū, & cōtradictio potentior. Propter hoc lacerata est lex, & nō pertinet vsque ad finem iudiciū: quia impius præualeat aduersus iustum, propterea egreditur iudiciū perversum. Et paulo post, Iustus autem in fide sua uiuet. Et quomodo vinū potantē decipit, sic erit vir superbus, & non decorabitur. Et post aliquantū, Quid prodest sculptile, quia illud sculptit fictor suus, cōstatile & imaginē falsam, quia sperauit in figmento fictor eius vt faceret simulachra muta? Vt qui dicit ligno, expergifcere: surge, lapidi tacenti. Nunquid ipse docere poterit? Ecce iste cooperatus est auro & argento, & omnis spiritus non est in visceribus eius. Dominus autem in templo sancto suo, sicut a facie eius omnis terra.

DISPERDAM, inquit, de loco hoc reliquias Baal, & nomina aditorum cum sacerdotibus, & eos qui adorant super cæta militiam cæli, & adorant & iurant in Domino, & iurant in Melchon, & qui auertuntur de post tergum Domini, & qui non quaesierunt Dominum, nec inuestigauerunt eum. Silere a facie Domini, quia iuxta est dies Domini. Et post aliquot versus, Et erit in tempore illo, seruetur Hierusalem lucernis, & visitabo super viros defixos in fecibus suis, qui dicunt in cordibus suis, Non faciet bene Dominus, & non faciet malē. Et post aliquot

versus, Conuenite, congregamini gens non amabilis, priusquā pariat iustus quasi puluerē transeuntē diem, antequā veniat super vos dies furoris Domini. Querite Dominū omnes mansueti terræ, qui iudicium eius estis operati. Querite iustū, querite mansuetū: si quomodo abscondamini in die furoris Domini. Et post aliquantū, et detelinquā in mediō tui populū pauperem & egenum, & sperabant in nomine Domini reliquiæ Israhēl. Non facient iniquitatem, nec loquentur mendacium, & non inuenietur in ore eorū lingua dolosa.

ET dixit ad me, Hęc est maledictio quæ egreditur super faciem omnis terræ, quia omnis fur fuit ibi scriptum est, iudicabitur, & omnis iurans, ex hoc similiter iudicabitur. Educam illud, dicit Dominus exercitū, & veniet ad domū furis, & ad domū iurantis in nomine meo mendaciter, & cōmorabitur in medio domus eius, & cōsumet eū, & ligna eius & lapides ei⁹. Et post aliquantū, et factū est verbū Domini ad Zachariā dicens, Hęc ait Dominus exercitū dicens, Iudiciū verū iudicate & misericordiam, & miserationes facite vnusquisque cū fratre suo: & viduā, & pupillū, & aduenam, & pauperem nolite calāniari, & malū viri fratri suo nō cogitet in corde suo. Item post aliquantū, Loquimini veritatem vnusquisque cum proximo suo. Veritatem & iudicium pacis iudicate in portis vestris, & vnusquisque malum contra amicum suū ne cogitetis in cordibus vestris, & iuramentū mendax ne diligatis. Omnia enim hęc sunt quæ odi, dicit Dominus.

FILIVS honorat patrem, & seruus dominū suum. Si ergo pater ego sum, vbi est honor meus? Et si dominus ego sum, vbi est timor me⁹, dicit Dominus exercitū: et paulo post, ego dedi vos contemptibiles & humiles omnibus populis. Sicut non seruaistis vias meas, & accepistis faciem in lege. Nunquid non pater vnus omnī nostrū? Nunquid non Deus vnus creauit nos? Quare ergo despicit vnusquisque fratrem suū, violans pactū patrū nostrorū? Transgressus est Iudas, & abominatio facta est in Israhēl, & in Hierusalē, quia contaminauit Iudas sanctificationem Domini quam dilexit, & habuit filiam Dei alieni. Disperdet Dominus virū qui fecerit hoe, magistrū & discipulū de tabernaculis Iacob, & offerentem munus Domino exercitū. Et hoc rursum fecistis: Operiebatis lachrymis altare Domini fletu & mugitu: ita vt vltmā non respiciam ad sacrificiū, nec accipiam placabile quid de manu vestra: & dixistis, Quam ob causam? quia dominus testificatus est inter te & vxorem pubertatis tuæ, quā tu despexisti: et hęc particeps tua vxor fœderis tui. Nōnne vnus fecit, & residuum spiritus eius fcs est? Et quid vnusquisque querit, nisi seipem dei? Custodite ergo spiritum vestrum, & vxorem adolescentiæ tuæ noli despiciere. Cū odio habueris eam, diimite, dicit dominus deus Israhēl: Operiet autem iniquitas vestimentum eius, dicit Dominus exercitū. Custodite spiritum vestrum, & nolite despiciere. Laborare fecistis Dominum in sermonibus vestris, & dixistis: In quo eum fecimus laborare? In eo cū diceretis, Omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, & tales ei placent, aut certe vbi est dies iudicij? Et post aliquot versus, Et accedam ad vos, inquit, in iudicio, & ero testis velox maleficis & adulteris & perūris, & qui calumniantur mercedem mercenarij, & humiliant viduas & pupillos, & opprimunt peregrinum, nec timuerunt me, dicit Dominus exercitū. Ego enim sum Dominus, & non mutor, & vos filij Iacob non estis consumpti. A diebus enim patrum vestrorum recessistis a legitimis meis, & non custodistis. Reuertimini ad me, & reuertar ad vos, dicit Dominus exercitū.

Soph. 1. 1. 1.
Soph. 3. 1. 1.
Zacha. 1. 1. 1.
Zacha. 1. 1. 1.
Zac. 7. 1. 1.
Zac. 8. 1. 1.
Malg. 1. 1. 1.
Ex Malachia.
De Deo vno colendo & amando proximo.
Mal. 1. 1. 1.
c. 11.
d. 15. ul. 15.
Mal. 1. 1. 1.
c. 11.
b. 6.

exercitū. Et post aliquos versus, Inualuerūt super me verba vestra, dicit Dominus: Et dixistis, Quid locuti sumus: dixistis, Van⁹ est qui seruit Deo. Et quod emolumentum, quia custodiuitis præcepta eius, & quia ambulauimus tristes corā Domino exercitū? Ergo nunc beatos dicimus arrogantes. Siquidem edificati sunt facientes iniquitatem, & tentauerunt Deum, & salui facti sunt. Tūc locuti sunt timētes Deū vnusquisque cum proximo suo. Et attendit domin⁹ & adiuuit, & scriptus est liber monumenti coram eo, timentibus Dominū, & cogitantibus nomen eius. Et erunt mihi, ait dominus exercitū, in die qua ego facio in peculiū, & parca ei⁹ sicut parca viri filio suo seruienti sibi. Et conuertimini & videbitis quid sit inter iustum & impium, & inter seruientem Deo, & non seruientē ei. Ecce enim dies veniet succensa quasi caminus, & erunt omnes superbi, & omnes facientes iniquitatem stipula, & inflama bit eos dies veniens, dicit Dominus exercitū, quæ non relinquet eis radicē & germē. Ostendit vobis imētibus nomē meū sol iustitiæ, & sanitas in penis eius: & egrediemini & salietis sicut vituli de armento, & calcabitis impios cum fuerint cinis sub planta pedū vestrorū, in die qua ego facio, dicit Dñs exercitū.

LAVAMINI, mundi estote, auferite malum cogitationū vestrarum ab oculis meis. Quiescite pernefse agere, discite benefacere, querite iudiciū, subuenite opresso, iudicate pupillo, defendite viduam, & venite & arguite me, dicit dominus. Et post aliquos versus, Argentū tuū versum est in scoria, vinū tuū mixtū aqua. Principes tui foris furū: Omnes diligunt munera, sequuntur retributiones, pupillo non iudicant, & causa viduæ non ingreditur ad eos. Et paulo post, Dominus Iacob venite ambulemus in lumine Dñi. Proiecit enim populū tuū domū Iacob, quia repleti sunt vt oliu, & argures habuerūt vt Philistinim, & pueris alienis adhæserunt. Et post tres versus, Repleta est terra eius idolis, opus manuum suarum adorauerunt, quod fecerunt digiti eorū. Et post paucos versus, Quia dies Domini exercitū super omnem superbū & excelsum, & super omnē arrogantē, & humiliabitur. Et paulo post, Populum meum exactores sui spoliauerunt, & mulieres dominatae sunt eis. Popule meus, qui beatum te dicunt, ipsi te decipiunt, & viam gressuum tuorum dissipant. Et post aliquos versus, Vos enim depasti estis vineam meam, rapina pauperis in domo vestra. Quare arteritis populū meum, & facies pauperum commolitis, dicit dominus exercitū: Et dixit dominus, pro eo quod elouatæ sunt filiae Sion, & ambulauerunt extento collo, & nutibus oculorum ibant & plaudabant, ambulabant, & in pedibus suis composito gradu incedebant. Et paulo post, Vt qui coniungitis domum ad domum, & agrum ad agrum copularis vsque ad extremum loci, vt auferatis proximo Symmachus & Theodotus, donec deficiat, vel non sit locus, transfulerunt. Nunquid habitabitis vos soli in medio terræ? In auribus meis sunt hæc, dicit Dominus exercitū. Et post tres versus, Vt qui cōsurgitis mane ad ebrietatem scēandam, & potandū vsque ad vesperam, vt vino aestuetis. Cithara & lyra, & tympanum, & tibia, & vinum in cōuiujs vestris, & opus domini non respicitis, nec opera manuum eius consideratis. Et post aliquot versus, Vt qui dicitis malum bonum, & bonum malum: ponentes tenebras lucem, & lucem tenebras: ponentes amarum in dulcem, & dulce in amarum. Vt qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobismetipsis prudentes. Vt qui potentes estis ad bibendum vinum, & viri fortes ad miscendam ebrietatem, qui iustificatis impium pro

muneribus, & iustitiā iusti auferitis ab eo. Et aliquāto post, Vt qui condant leges iniquas, & scripserunt vt opprimerent in iudicio pauperes, & vim facerent causa humiliū populi mei, vt essent viduæ præda eorū, & pupillos diriperent. Et post paululū, Requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scienciæ & pietatis, & repleuit eū spiritus timoris Domini. Nō secūdu vitionē oculorū iudicabit, neque secūdu auditū aurium arguet. Sed iudicabit in iudicio pauperes, & arguet, in equitate pro mansuetis terræ: & percuet terram virga ori sui, & spiritu labiorum suorū interficiet impium: Et erit iustitia cingulum lūborū eius, & fides cinctorū renū eius. Et post aliquot versus, Ecce Deus saluator meus, fiducialiter agam, & nō timebo. Quia fortitudo mea & laus mea Dominus Deus, & factus est mihi in salutē. Haurietis aquas in gaudio de fontibus Saluatoris: & dicitis in illa die, Cōfitemini domino, & inuocate nomē eius. Notas facite in populis ad inuentiones eius: memento te quoniā excelsum est nomen eius. Cāte domino, quoniā magnificē fecit, annunciate hoc in vniuersa terra. Exulta & lauda habitatio Sion, quia magnus in medio tui sanctus Israhēl. Et post aliquos versus, Et quiescere faciā superbiam infidelū, & arrogantia fortium humiliabo. Itē post aliquantū, Dicit Dominus deus Israhēl: In die illa inclinabitur homo ad factorē suū, & oculi eius sanctū Israhēl respicient: & non inclinabitur ad altaria, quæ fecerunt manus eius, & quæ operati sunt digiti eius. Non respiciet lucos, & delubra. Et post aliquantū, Vocabit, inquit, Dominus Deus exercitū in die illa ad fletum & ad planctū, & ad caluitium, & ad cingulum sacci. Et ecce gaudiū & læticia occidere vitulos, & iugulare arrietes, comedere carnes, & bibere vinum. Comedamus & bibamus, cras enim moriemur. Et reuelata est in auribus meis vox Domini exercitū: Si dimittetur iniquitas hæc vobis donec moriamini, dicit Dominus Deus exercitū. Itē post aliquantū, Aperite portas, & ingredietur gens iusta, custodiēs veritatem. Vetus error abiit, seruabis pacē: pacē, quia in te sperauimus. Sperantes in Domino in seculis æternis, in Domino Deo fortissimi in perpetuū. Et post sex vers⁹, In semita iudiciorū tuorū Domine sustinimus te, nomē tuum & memoriale tuum in desiderio animæ. Anima mea desiderauit te in nocte: sed & spiritu meo præcordiis meis de mane vigilo ad te. Cū feceris iudicia in terra, iustitiam discant habitatores terræ. Misereamur impio, & nō dicet facere iustitiam. In terra sanctorum iniqua cōstitit, & non videbit gloriā dei. Et post aliquantū, Defecit qui præualebat, cōsummat⁹ est illusor, & succisi sunt omnes qui vigilabāt super iniquitatem, qui peccare faciebāt homines in verbo. Et post decē versus, Vt filij deserto res, dicit Dñs vt faceretis consilium, & non ex me, & orditemini telam, & non per spiritum meū, vt aderet peccatum super peccatum. Et paulo post: Hęc dicit dominus Deus sanctus Israhēl, Si reuertamini & quiescatis, salui eritis. In silentio & in spe erit fortitudo vestra, & noluitis. Et post viginti versus, Contaminabis laminas sculptiliū argenti tui, & vestimentum conflatis auri tui, & disperges ea sicut immunditiam menstruatæ. Et post aliquantū, Conuertimini, sicut in profundum recesseratis filij Israhēl. In die enim illa abiiciet vir idola argenti sui, & idola auri sui quæ fecerunt vobis manus vestræ in peccatum. Item post aliquantū. Et erit fides in temporibus tuis, diuitiæ salutis sapientiæ & scienciæ, timor domini ipse thesaurus eius. Et paulo post, Quis poterit habitare de vobis cum igne deuorante? Quis habitauit ex vobis

Esai. 26. 1. 1.
Esai. 1. 1. 1.
Esai. 11. 1. 1.
Esai. 13. 1. 1.
Esai. 17. 1. 1.
Esai. 21. 1. 1.
Esai. 26. 1. 1.
Esai. 29. 1. 1.
Esai. 30. 1. 1.
Esai. 31. 1. 1.
Esai. 33. 1. 1.
c. 14.

342
 cū ardoribus sempiternis? Qui ambulat in iustitiis, & loquitur veritatem: qui proicit auaritiā & calūniam, & excutit manus suas ab omni munere. Qui obturat aures suas ne audiat sanguinem, & claudit oculos suos ne videant omne malum. Iste in excelsis habitabit, munimenta saxorū sublimitas eius. Panis ei datus est, & aquę eius fideles sunt. Et post aliquantū, Memēto horū Iacob & Israël, quoniam seruus meus es tu: Formauit te, seruus meus es tu Israël, non obliuiscaris mei. Deleui vt nubem iniquitates tuas: & quasi nebulam peccata tua. Reuertere ad me, quoniam redemi te. Itē post aliquantū, Memento istud, & confundamini, redite prauaricatores ad cor. Recordamini prioris seculi, quoniam ego deus, & non est vltra deus, nec est similis mei. Et aliquanto post, Quis ambulauit in tenebris, & non est lumen ei? Speret in nomine Domini, & in nitatur super Deum suum. Itē post aliquantū, Audite me qui scitis iustū, populū, lex mea in corde eorum. Nolite timere opprobria hominum, & blasphemias eorū ne timeatis. Sicut enim vestimētum, sic comedet eos vermis: & sicut lanam, sic deuorabit eos tinea. Salus autem mea in sempiternum erit, & iustitia mea in generationes generationū. Et post aliquantū, Querite dominum dum inueniri potest, inuocate eū dum propē est. Derelinquat impius viam suā, & vir iniquus cogitationes suas, & reuertatur ad dominum, & miseretur eius, & ad deū nostrum: quoniam multus est ad ignoscendū. Et post viginti versus, Hęc dicit dominus, Custodite iudicium, & facite iustitiā, quia iuxta est salus mea vt veniat & iustitia mea vt reueletur. Beatus vir qui facit hoc, & filii hominis qui apprehēdit istud. Custodiens fabatam ne polluat illud, custodiens manus suas ne faciat omne malum. Et post non multum, Qui consolamini in diis subter omne lignū frōdosum immolātes paruulos in torrentibus subter imminētes petras. In partibus torrentis pars tua. Hęc est fors tua: Et ipsis obtulisti libamen, obtulisti sacrificium. Nūquid super his nō indignabor? Itē post aliquantū, Me etenim de die in diem querunt, & scire vias meas volūt quasi gens que iustitiā fecerit, & quę iudiciū Dei sui non dereliquerit. Rogant me iudicia iustitię, appropinquare Deo volūt. Quare ieiunauimus, & non aspexisti: humiliuimus aīas nostras, & nescisti? Ecce in die ieiunij vestri inuenietur volūtas vestra, & omnes debitores vestros repetitis. Ecce ad lites & contentiones ieiunatis, & percutitis pugno impiē. Nolite ieiunare sicut vsq; ad hanc diē, vt audiatur in excelsis clamor vester. Nūquid tale est ieiunium quod elegi, per diē affligere hominem animā suam? Nunquit contorquere quasi circulū caput suū, & faccū & cinerē sternere? Nunquid istud vocabis ieiunium & diem acceptabilem domino? Nōne hoc est magis ieiunium & quod elegi? Dissolue colligationes impietatis, solue fasciculos deprimentes. Dimitte eos qui cōtracti sunt liberos, & omne onus dirumpe. Frange esuriēti panē tuū, & egenos vagosq; induc in domū tuā. Cū videris nudū, vesti eū, & carnē tuā ne despexeris. Et post, quatus versus, Si abstuleris de medio tui catenā, & deseris digitum extendere, & loqui quod non prodest. Cū effuderis esuriēti animam tuam, & animam afflictam repleueris: Orietur in tenebris lux tua, & tenebrę tuę erunt sicut merides, & requiem tibi dabit Dominus Deus semper. Et post multa, Populus qui ad iracundiam prouocat me, ante faciem meam semper: qui immolant in hortis, & sacrificant super lateres: qui habitant in sepulchris, & in delubris idolorum dormiūt. Et post secundus versus, Qui dicunt, Recede à me, non appropinquas mihi, quia immun-

us es. Isti fumus erunt in furore meo, ignis ardens tota die. Ecce scriptum est corā me: Non tacebo, sed redam & retribuam in sinus eorū iniquitates vestras, & iniquitates patrū vestrōrū simul, dicit Dñs. Qui sacrificauerūt super montes & super colles, exprobrauerūt mihi, & temerari opus eorū primum in sinu eorum. Et post aliquos versus, et vos, inquit, qui dereliquistis dominū, qui obliuiscistis montē sanctū meum, qui ponitis fortunę mensam, & libatis super eam: numerabo vos in gladio, & omnes in cede corruetis, pro eo quod vocaui vos, & non respondistis, locutus sum, & non attendistis: & faciebatis malū in oculis meis, & quę nolui elegistis. Et paulo post, Hęc dicit Dominus, Cęlum sedes mea, & terra scabellū pedū meorū. Quę est ista domus quā edificabitis mihi, & quis iste locus quietis meę? Omnia hęc manus mea fecit, & facta sunt vniuersa ista, dicit dominus. Ad quę autē respiciā, nisi ad pauperculum & contritum spiritu, & tremēte sermone meo: Et post sextus versus, Ego illusiones eorū eligā, & quę timebāt adducam eis: quia vocaui & nō erat qui responderet, locutus sum, & non audierūt, fecerūtq; malum in oculis meis, & quę nolui elegerunt. Audite legem Domini qui tremitis ad verbum eius. Dixerunt fratres vestri odientes vos & abiicientes propter nomen meum: Glorificetur Dominus, & videbimus in læticia vestra, ipsi autem confundentur.

AVDITE verbū Domini domus Iacob: & omnes cognationes domus Israël. Hęc dicit Dominus, Quid inuenerunt patres vestri in me iniquitatis, quia elongauerunt a me, & ambulauerunt post vanitatem, & vani facti sunt: Et post aliquot versus Hęc editatem meā posuistis in abominationem: Sacerdotes nō dixerunt, vbi est Dominus: Et tenentes legē nescierūt me, & pastores prauaricati sunt in me, & prophetę prophetauerunt in Baal, & idola secuti sunt. Et paulo post, Nunquid obliuiscetur virgo ornamenti sui, aut sponsa fascię pectoralis suę? Populus verō meus oblitus est mei diebus innumeris. Quid niteris bonam ostendere viā tuā ad quęrdam dilectionē, quę super & malitias tuas docuisti vias tuas: & in alis tuis inuētus est sanguis animarū pauperū & innocētū? Nō in fossis inueni eos, sed in omnib; quę supra memorauī. Et dixisti, Absq; peccato & innocēs ego sum, & propterea auertatur furor tuus à me. Ecce ego iudicio contendam tecū, eo quōd dixeris, non peccaui. Quām vilis es facta nimis, iterans vias tuas, & ab Ægypto confunderis, sicut consilia es ab Assur: Nam & ab ista egredieris, & manus tuę erunt super caput tuum, quoniam conuertit Dominus confidentiā tuam. Et paulo post, Obuertimini filij reuertētes, dicit dominus, quia ego vir vester.

Itē paulo post, Si cōuerteris Israël, cōuertere ait Dñs, ad me cōuertere. Si abstuleris offēdicula tua à facie meā nō cōmoueberis. Et iurabis, viuūt Dominus, in veritate & in iudicio, & in iustitia, & benedicent eū gentes, ipsūm q; laudabūt. Et paulo post, Stultus populus meus me nō cognouit. Filij insipientes sunt, & vecordes: Sapientes sunt vt faciāt mala: bene autē facere nescierūt. Et post aliquot versus, Circūite vias Hierusalē, & aspice & cōsiderate, & querite in plateis eius, an inueniatis virum facientē iudiciū, & querentē fidē, & propitiū ero ei. Quōd si etiam, Viuit Dominus, dixerint, & hoc falso iurabunt: Domine, oculi tui respiciunt fidem. Percussisti eos, & non doluerunt: attriuisi eos, & reuerunt accipere disciplinam: Indauerūt facies suas super petram, noluerunt reuerti. Ego autem dixi, Forstian pauperes sunt & stulti, ignorantes viā Domini & iudicium Dei sui. Ibo igitur ad opti-

Ex Hiere. 1. 2. a. 4. 1. Adhortatur peccatores ad penitentiam, & anxietate siliū prophete. b. 7. g. 1. 2. Hier. 3. d. 1. Hier. 4. a. 1. c. 2. 3. Hier. 5. 2. Hier. 6. c. 1. Hier. 7. a. 2. Hier. 8. d. 1. Hier. 9. a. 1. Hier. 10. a. 2. Hier. 11. a. 1. Hier. 12. a. 1. Hier. 13. a. 1. Hier. 14. a. 1. Hier. 15. a. 1. Hier. 16. a. 1. Hier. 17. a. 1. Hier. 18. a. 1. Hier. 19. a. 1. Hier. 20. a. 1. Hier. 21. a. 1. Hier. 22. a. 1. Hier. 23. a. 1. Hier. 24. a. 1. Hier. 25. a. 1. Hier. 26. a. 1. Hier. 27. a. 1. Hier. 28. a. 1. Hier. 29. a. 1. Hier. 30. a. 1. Hier. 31. a. 1. Hier. 32. a. 1. Hier. 33. a. 1. Hier. 34. a. 1. Hier. 35. a. 1. Hier. 36. a. 1. Hier. 37. a. 1. Hier. 38. a. 1. Hier. 39. a. 1. Hier. 40. a. 1. Hier. 41. a. 1. Hier. 42. a. 1. Hier. 43. a. 1. Hier. 44. a. 1. Hier. 45. a. 1. Hier. 46. a. 1. Hier. 47. a. 1. Hier. 48. a. 1. Hier. 49. a. 1. Hier. 50. a. 1. Hier. 51. a. 1. Hier. 52. a. 1. Hier. 53. a. 1. Hier. 54. a. 1. Hier. 55. a. 1. Hier. 56. a. 1. Hier. 57. a. 1. Hier. 58. a. 1. Hier. 59. a. 1. Hier. 60. a. 1. Hier. 61. a. 1. Hier. 62. a. 1. Hier. 63. a. 1. Hier. 64. a. 1. Hier. 65. a. 1. Hier. 66. a. 1. Hier. 67. a. 1. Hier. 68. a. 1. Hier. 69. a. 1. Hier. 70. a. 1. Hier. 71. a. 1. Hier. 72. a. 1. Hier. 73. a. 1. Hier. 74. a. 1. Hier. 75. a. 1. Hier. 76. a. 1. Hier. 77. a. 1. Hier. 78. a. 1. Hier. 79. a. 1. Hier. 80. a. 1. Hier. 81. a. 1. Hier. 82. a. 1. Hier. 83. a. 1. Hier. 84. a. 1. Hier. 85. a. 1. Hier. 86. a. 1. Hier. 87. a. 1. Hier. 88. a. 1. Hier. 89. a. 1. Hier. 90. a. 1. Hier. 91. a. 1. Hier. 92. a. 1. Hier. 93. a. 1. Hier. 94. a. 1. Hier. 95. a. 1. Hier. 96. a. 1. Hier. 97. a. 1. Hier. 98. a. 1. Hier. 99. a. 1. Hier. 100. a. 1.

optimates, & loquar eis. Ipsi enim cognouerunt viam Domini & iudicium Dei sui. Et ecce magis hi simul cōfregērūt iugum, ruperūt vincula. Et post aliquot versus Filij tui dereliquerunt me, & iurant in is qui non sunt dii. Saturauī eos, & mœchati sunt, & in domo meretricis luxuriabantur. Equi amatores, & admiffarij facti sunt, vnusquisq; ad vxorem proximi sui hinniebant. Nunquid super his non visitabo, dicit Dominus; & in gente tali non vlciscetur manus mea? Et post aliquot versus, Qui posuit arenam terminum mari, præceptū sempiternum quod non præteribit: & commouebuntur, & non poterunt, & intumescunt fluctus eius, & nō tranfibunt illud. Populo autē huic factum est cor incredulum, & exasperans. Recesserunt & abierunt, & nō dixerūt in corde suo, Metuamus Dominū Deū nostrū. Et post paucos versus, Inuēti sunt, inquit, in populo meo impij, insidiantes quasi aucupes, laqueos ponētes, & pedicas ad capiēdos viros. Sicut decipula plena auibus, sic domus eorum plena dolo. Ideo magnificati sunt & dilatati, in crassati sunt & impinguati: & præterierunt sermones meos pessimē. Causam pupilli non dixerunt, & iudicium pauperum non iudicauerunt. Nunquid super his non visitabo, dicit Dominus, aut super gentem huiuscemodi non vlciscetur anima mea? Stupor & mirabilia facta sunt in terra. Prophetę prophetabant mendacium, & sacerdotes applaudebant manibus suis, & populus meus dilexit talia. Quid igitur fiet in nouissimo eius? Et post aliquot ver us, Cui loquar & quē contestabor vt audiat? Ecce circuncisę aures eorum, & audire non possunt: Ecce verbum Domini factum est illis in opprobrium, & non suscipiunt illud. Et paulo post, Audite verbum Domini omnis In da, qui ingredimini per portas has, vt adoretis Dominū. Hęc dicit Dominus exercitū Deus Israël, Bonas facite vias vestras & studia vestra, & habitabo vobiscū in loco isto. Nolite cōfidere in verbis mēdacię, dicētes: Templum Domini, templum Domini, templum domini est. Quoniam si benedixeritis vias vestras & studia vestra, si feceritis iudicium inter virū & proximum eius, aduenē & pupillo & viduę non feceritis calūniam, nec sanguinē innocentē effuderitis in loco hoc, & post deos alienos non ambulaueritis in malum vobismetipsis, habitabo vobiscū in loco isto, in terra quā dedi patribus vestris à seculo vsq; in seculū. Ecce vos cōfiditis vobis in sermonibus mēdacię, qui non proderūt vobis, furati, occidere, adulterare, iurare mēdaciter, libare Baalim, & ire post deos alienos quos ignoratis. Et venistis & stetitistis coram me in domo hac, in qua inuocātū est nomē meū, & dixistis: Liberati sumus, eo quōd fecerimus omnes abominationes istas. Ergo spelūca latronū facta est domus ista, in qua inuocātū est nomen meum in oculis vestris? Ego ego sum, ego vidi, dicit Dominus. Ite ad locū meum in Silo, vbi habitauit nomē meū à principio, & videte quę fecerim ei propter malitiā populi mei Israël. Et nunc quia fecistis omnia opera hęc, dicit Dominus, & locutus sum ad vos, mane cōsurgēs & loquens, & non audistis, & vocaui, & non respondistis: faciā domui huic, in qua inuocātū est nomē meū, & in qua vos habetis fiduciam, & locum quem dedi patribus vestris, sicut feci Silo: & proiciam vos à facie mea, sicut proieci omnes fratres vestros vniuersum semē Ephraim. Tu ergo noli orare pro populo hoc, nec assumes pro eis laudē & orationē, & nō obstitas mihi, quia nō exaudiā te. Nōne vides quid isti faciant in ciuitatib; Iuda, & in plateis Hierusalē: Filij colligūt ligna, & patres succēdunt ignē, & mulieres conspergūt adipem, vt faciant placentas reginę cęli, & libent diis alienis, & me ad iracundiam prouocent. Nunquid me

ad iracundiā prouocēt, dicit Dominus? Nōne semetipso in cōfusione vultus sui? Et paulo post, Nunquid qui cadit, non resurget; & qui auersus est, non reuertetur? Quare ergo auersus est populus iste in Hierusalēni auerione contentiosa? Apprehenderūt mendaciū, & noluerunt reuerti. Attendi & auscultauī, nemo quod bonū est loquitur. Nullus est qui agat penitentiam super peccato suo, dicens: Quid feci? Et post paucos versus, Quomodo dicatis, sapientes nos sumus, & lex Domini nobiscum est. Verē mendaciū operatus est stylus mēdax scribarum. Confusi sunt sapientes, perterriti & capri sunt. Verbum enim Domini proiecerunt, & sapientia nulla est in eis. Et paulo post: Quis dabit me in solitudine diuersorum viatorum, & derelinquā populū meum, & recedā ab eis: quia omnes adulteri sunt & cętes prauaricatorum, & extenderūt linguam suā quasi arcū mendacię, & non veritatis: Confortati sunt in terra, quia de malo ad malum egressi sunt, & me nō cognouerunt, dicit Dominus. Vnusquisq; se à proximo suo custodiat, & in omni fratre suo non habeat fiduciam: quia omnis frater supplantans supplantabit, & omnis amicus fraudulentęr incedit, & vir fratrem suum deridebit, & veritatem non loquentur. Docuerunt enim linguam suam loqui mendacium, vt iniquę agerent laborauerunt. Habitatio tua in medio doli: In dolo reuerunt scire me, dicit Dominus. Propterea hęc dicit Dominus exercituum, Ecce ego cōstabo & probabo eos. Quid enim aliud faciā à facie filię populi mei? Sagitta vulnerans linguam eorum, dolum locuta est in ore suo: pacem cum amico suo loquitur, & occultē ponit insidias. Nunquid super his nō visitabo, dicit Dominus: aut in gēte tali nō vlciscetur anima mea? Et paulo post, Hęc dicit Dominus, Nō gloriatur sapiēs in sapiētiā suā, & non gloriatur fortis in fortitudine sua, & nō gloriatur diues in diuitiis suis: sed in hoc gloriatur qui gloriatur, scire & nosse me, quia ego sū Dominus, qui facio misericordiam & iudiciū & iustitiā in terra. Hęc enim placuerunt mihi, ait Dominus. Et post aliquot versus, Hęc dicit Dominus, Iuxta vias gentiū nolite discere, & à signis cęli nolite metuere quę timēt gentes, quia leges populorum vanę sunt. Quia lignū de saltu præcidit opus manus artificis in ascia. Argēro & auro decorauit illud, clauis & malleis compegit vt nō dissoluatur. In similitudinē platinę fabricata sunt, & non loquentur: portata tollentur, quia incedere nō valent. Nolite ergo timere ea, quia nec malē possunt facere; nec bene. Non est similis tui Domine, magnus es tu, & magnum nomen tuum in fortitudine. Quis non timebit te, o rex gētium? Tuum est enim decus, & inter cunctos sapientes gentium, & in vniuersis regnis eorum nullus est similis tui. Pariter insipientes & fatui probabūtur. Doctrina vanitatis eorū lignum est. Argentum inuolutum de Tharsis afferit, & aurum topazio opus artificis & manus ararij. Hyacinthus & purpura indumentū eorum, opus artificum vniuersā hęc. Dominus autē Deus verus est, ipse Deus viuens, & rex sempiternus. Ab indignatione eius commouebitur terra, & nō sustinebunt gentes comminationē eius. Sic ergo dicetis eis: Dij, qui celos & terram non fecerunt, pereant de terra, & de his quę sub cęlo sunt. Et aliquanto post, Hęc dicit dominus: Maledictus homo qui cōfidit in homine, & ponit carnē brachium suū & à Domino recedet cor eius. Erit enī quasi myricę in deserto, & nō videbit cū venerit bonū, sed habitabit in siccitate in deserto in terra salsuginis & inhabitabili. Ben edict; vir q cōfidit in Domino, & erit Dominus fiducia ei. Et erit quasi lignū quod trāspantatur super aquas, quod ad humorem mittit radices suas &

Hier. 2. 1. 11.

Hier. 23. 3. 1.

Eccl. 6.

Eccl. 21.

Eccl. 25.

Eccl. 27.

Hier. 1. 3. 4.

Hier. 4. 8. b. 10. Thre. 3. c. 25. d. 27.

Ex Ezechie 13. d. 1. 6.

non timebit cum venerit ætas: & erit foliū eius viride in tempore siccitatis. Non erit siccitū, nec aliquādo desinet facere fructum. Et aliquāto post: Hæc dicit Dominus, Facite iudiciū & iustitiā, & liberatū vi opressum de manu calumniatoris. Et aduenā, & pupil lum, & viduā nolite cōtristare, neque opprimatis iniquē: & sanguinem innocentem ne effundatis in loco isto. Et paulo post: Vā pastoribus qui dispergunt & dilacerant gregē pascuæ meæ, dicit Dominus. Ideo hæc dicit Dominus Deus Israël ad pastores qui pascūt populum meum: Vos dispersistis gregem meum, & eiecistis eos, & non visitastis; Ecce ego visitabo super vos malitiam studiorū vestrorum, ait Dominus. Item paulo post, Hæc dicit Dominus exercituum, Nolite audire verba Prophetarum qui prophetant vobis & decipiunt vos. Visionem cordis sui loquuntur, non de ore Domini. Dicant his qui blasphemant me, Locutus est Dominus, Pax erit vobis: & omni quæ ambulat in prauitate cordis sui dixerunt: Non veniet super vos malum. Quis enim affuit in consilio Domini? Et post aliquos versus, Non mittebam Prophetas, & ipsi currebant; nō loquebar ad eos, & ipsi prophetabant. Si steterint in consilio meo, & nota fecissent verba mea populo meo, auertissem vtrique eos à via sua mala, & à pessimis cogitationibus suis. Et post paucos versus, Audiui quæ dixerūt Prophetæ, prophetantes in nomine meo mendacium, atque dicentes, Somniaui, somniaui. Vsq; quod istud est in corde prophetarum vaticinārium mendaciū, & prophetantiū seductiones cordis sui, qui volunt facere vt obliuiscatur populū meū nominis mei propter somnia cordis sui, quæ narrat vnusquisq; ad proximū suū, sicut obliuiscunt patres eorū nominis mei propter Baal? Prophetæ qui habet somniū, narret somniū: & qui habet sermonē meū, narret sermonē meū verē. Quid paleis ad triticum, dicit Dominus? Nunquid nō verba mea sunt quasi ignis, dicit Dominus, & quasi malleus conterens petrā? Propterea ecce ego ad prophetas, ait Dominus, qui furantur verba mea vnusquisque à proximo suo: Ecce ego ad Prophetas, ait Dominus: Qui assumunt linguas suas & aiunt, dicit Dominus: ecce ego ad somniantes prophetas mendacium, ait Dominus: Qui narrauerunt ea & seduxerunt populum meū in mendacio suo & in miraculis suis, cum ego non misissem eos, nec mandassem eis quī nihil profuerit populo huic, dicit Dominus. Et paulo post, Et misit Dominus ad vos omnes seruos suos Prophetas confurgēs diluculo mittēsque, & nō audistis, neque inclinastis aures vestras vt audiretis, cum diceret: Reuertimini vnusquisque à via sua mala, & à pessimis cogitationibus vestris: & habitabitis in terra quā dedit Dominus vobis & patribus vestris à seculo & vsque in seculum: & nolite ire post deos alienos, vt seruiatis adoretisque eos neque me ad iracundiam prouocetis in operibus manuum vestrarum, & non affligam vos: Et non audistis me, dicit Dominus. Et aliquāto post, Maledictus qui facit opus Domini fraudulentē. Item post aliquantū, Bonus est Dominus sperantibus in eum, animæ quærenti illū. Bonum est prætolari cum silentio salutare Domini. Bonum est viro cum portauerit iugum ab adolescentia sua. Sedebit solitarius & tacebit: quia leuauit se super se. Ponet in puluere os suū, si forte sit spes. Dabit percutiētī se maxillam, saturabitur opprobriis: quia non repellit in sempiternum Dominus.

ad impium, Morte morieris, non annunciaueris ei, neque locutus fueris vt auertatur à via sua impia & viuat, ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autem eius de manu tua requirā. Si autem tu annunciaueris impio, & ille non fuerit conuersus ab impietate sua, & à via sua impia, ipse quidē in iniquitate sua morietur, tu autē animā tuā liberaſti. Sed & si conuersus iustus à iustitia sua fecerit iniquitatem, ponam offendiculum coram eo, ipse morietur, quia non annunciaſti ei. In peccato suo morietur, & non erunt in memoria iustitiæ eius quas fecit, sanguinem verò eius de manu tua requirā. Si autē annunciaueris iusto, vt non peccet iustus, & ille non peccauerit, viuens viuet, quia annunciaſti ei, & animā tuam liberaſti. Et post aliquantū, Et dixit Dominus ad eum: Transi per mediam ciuitatē in medio Hierusalem, & signa Tau super frontem virorum gementiū & dolentiū super cunctis abominationibus quæ sunt in medio eius. Et illis dixit audiente me: Transite per mediam ciuitatem sequentes eum, & percutite, Non parcat oculus vester, neque misereamini: senem, adolescentulum, & virginem & paruulū & mulierem interficite vsque ad interuentionem. Omnem autem super quem videritis Tau, ne occidatis, & à sanctuario meo incipite. Et aliquāto post: Pro eo quod mære fecistis cor iusti mendaciter, quem ego non cōtristauī, & confortastis manus impij vt non reuertetur à via sua mala & viueret. Item post aliquantum: Et hæc fuit iniquitas Sodomæ fororis tuæ, Superbia, saturitas panis, & abundantia, & ortum ipsius, filiarum eius; & manum egeni & pauperi non porrigebāt, & eleuatae sunt & fecerunt abominationes corā me, & abstulisti eas sicut vidisti. Et post paululum: Vir si fuerit iustus, & fecerit iudicium & iustitiam, in mōtib; nō comederit, & oculos non leuauerit ad idola domus Israël, & vxorem proximi sui non violauerit, & ad mulierem menstruatam non acceſſerit: & hominem non contristauerit, pignus debitori reddiderit, per vim nihil rapuerit, panem suū esuriētī dederit, & nudū operuerit vestimento, ad vsuram non commodauerit, & amplius non acceperit, ab iniquitate auerterit manum suam, iudiciū verum fecerit inter virum & virū, in præceptis meis ambulauerit, & iudicia mea custodierit vt faciat veritatem: hic iustus est, vita viuet, ait Dominus deus. Quod si genuerit filium latronem effundētē sanguinem, & fecerit vnum de istis; & hæc quidem omnia nō facientem, sed in montibus comedentem, & vxorem proximi sui polluentem, egenum & pauperem contristantem, rapientem rapinas, pignus non reddentem, & ad idola leuantem oculos suos, abominationes facientem, ad vsuram dantem & amplius accipientem, nunquid viuet. Cum vniuersa detestanda hæc fecerit, morte morietur: sanguis eius in ipso erit. Quod si genuerit filium, qui videns omnia peccata patris sui quæ fecit, tinerit, & non fecerit simile eis: super montes nō comederit, & oculos suos non leuauerit ad idola domus Israël, & vxorem proximi sui non violauerit, & virum non contristauerit, pignus non retinuerit, & rapinam non rapuerit, panem suum esuriētī dederit, & nudum operuerit vestimento, à pauperis iniuriā auerterit manum suam, vsuram & superabundantiam non acceperit, iudicia mea fecerit, & in præceptis meis ambulauerit, hic non morietur in iniquitate patris sui, sed vita viuet. Pater eius quia calumniatus est, & vim fecit fratri, & malum operatus est in medio populi sui, ecce mortuus est in iniquitate sua. Et dicis, Quare non portabit filius iniquitatem patris? Videlicet quia filius iudicium & iustitiam operatus

c. 18.
f. 31.
f. 24.
c. 6.
Ezec. 13. d. 22.
Ezec. 16. f. 49.
Ezec. 18. 25.
b. 7.
c. 11.
d. 1. 6.

c. 21.
f. 24.
Ezec. 21. b. 6.
c. 22.
f. 23.
f. 24.
Ezec. 27.

ratus est: Omnia præcepta mea custodiuit & fecit illa, vita viuet. Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Filius non portabit iniquitatem patris, & pater non portabit iniquitatem filij. Iustitia iusti super eū erit, & impietas impij erit super eum. Si autē impius egerit penitentiam ab omnibus peccatis suis quæ operatus est, & custodierit vniuersa præcepta mea, & fecerit iudicium & iustitiam, vita viuet, & non morietur. Omnium iniquitatum eius quas operatus est non recordabor, in iustitia sua quā operatus est viuet. Non quid voluntaris meæ est mors impij, dicit Dominus deus, & nō reuertatur à viis suis & viuat. Si autem auerterit se iustus à iustitia sua, & fecerit iniquitatem secundum omnes abominationes quas operari solet impius, nunquid viuet? Omnes iustitiæ eius quas fecit, non recordabuntur. In prauaricatione qua prauaricatus est, & in peccato suo quod peccauit, in ipsis morietur. Et dixistis, Non est æqua via Domini. Audite ergo domus Israël, Nunquid via mea non æqua, & nō magis via vestra praua sunt? Cum enim auerterit se iustus à iustitia sua, & fecerit iniquitatem, morietur in eis. In iniquitate quā operatus est morietur. Et cum auerterit se impius ab impietate sua quā operatus est, & fecerit iudicium & iustitiam, ipse animam suam viuificabit. Cōsiderauit enim & auerterit se ab omnibus iniquitatibus suis quas operatus est, vita viuet, & non morietur. Et dicunt filij Israël: Non est æqua via Domini. Nunquid via mea nō sunt æqua domus Israël, & nō magis via vestra praua? Idcirco vnunquēque iuxta vias suas iudicabo domus Israël, ait Dominus Deus: Conuertimini, & agite penitentiam ab omnibus iniquitatibus vestris, & nō erit vobis in ruinā iniquitas. Projicite à vobis omnes prauaricationes vestras in quibus prauaricati estis, & facite vobis cor nouum & spiritum nouum: Et quare moriemini domus Israël? Quia nolo mortē morientis, dicit Dominus deus: Reuertimini & viuite. Et aliquāto post Ecce principes Israël singuli in brachio suo fuerunt in te ad effundēdum sanguinē. Patrem & matrem contumeliis affecerunt in te, aduenam calūniati sunt in medio tui, pupillum & viduā cōtristauerunt apud te. Sanctuaria mea spreuistis, & sabbata mea polluitis. Viri detractores fuerunt in te ad effundēdum sanguinē. Et super montes comederunt in te: Scelus operati sunt in medio tui. Verecundiora patris discooperuerunt in te, immunditiam menstruatæ humiliauerunt in te: Et vnusquisque in vxorē proximi sui operatus est abominationē, & focer nurū suam polluit nefariē. Frater sororem suā filiam patris sui oppressit in te. Munera acceperunt apud te ad effundēdum sanguinem, vsurā & superabundantiā accepisti, & auarē proximos tuos calūniaris, meiq; oblita es, ait Dominus Deus. Et post paululū: Et factum est verbum Domini ad me dicens: Fili hominis dic ei, Tu es terra immunda & non completa in die furoris. Coniuratio Prophetarū in medio eius. Sicut leo rugiēs capiēsque prædā, animā deuorauerūt, opes & pretiū acceperunt, viduas eius multiplicauerunt in medio illius. Sacerdotes eius contempserunt legem meam, & polluerunt sanctuaria mea. Inter sanctū & profanum non habuerunt distantia, & inter pollutū & immundū non intellexerunt. Et post duos versus: Principes eius in medio illius quasi lupi rapientes prædam, ad effundēdum sanguinem, & ad perdendas animas & auarē sectanda lucra: Prophetæ autem eius lineabant eos absque temperamento, videntes vana, & diuinantes mendaciū dicentes: Hæc dicit Dominus Deus, cum Dominus non sit locutus. Populi terræ calūniabantur calumniā, & rapiebant violētē, egenū

& pauperem affligebant, & aduenam opprimebant calumnia absque iudicio. Et quasi de eis virum, qui interponeret sepem, & staret oppositus contra me propterea ne disperderem eam, & non inueni. Et effudi super eos indignationem meam, & in igne iræ meæ consumpsi eos. Viam eorum in caput eorū reddidi, ait Dominus Deus. Et aliquāto post: Et factum est verbum Domini ad me dicens: Fili hominis loquere ad filios populi tui, & dices ad eos: Terra cum induxero super eam gladium, & tulerit populus terræ virum vnum de nobilissimis suis, & constituerit eum super se speculatore; & ille viderit gladium venientē venientem super terram, & ceciderit buccina, & annuncietur populo: audies autem quisquis ille est sonitum buccinæ, & non se obseruauerit, veneritque gladius & tulerit eum, sanguis ipsius super caput eius erit. Sonitum buccinæ audiuit, & nō se obseruauit; sanguis eius in ipso erit. Si autem custodierit, animam suam saluabit. Quod si speculator viderit gladium venientē, & non insonerit buccina, & populus non se custodierit, veneritque gladius, & tulerit de eis animam: ille quidē in iniquitate sua captus est, sanguinem autem eius de manu speculatoris requiram. Et tu fili hominis speculatorem dedi te domui Israël. Audiens ergo ex ore meo sermonem, annuncias eis ex me. Si me dicente ad impiū, Impie, morte morieris, nō fueris locutus vt se custodiat impius à via sua, ipse impius in iniquitate sua morietur, & non fuerit conuersus de manu tua requiram. Si autem annunciate te ad impiū, vt à viis suis conuertatur, & non fuerit conuersus à via sua, ipse in iniquitate sua morietur, potero tu animam tuā liberaſti. Tu ergo fili hominis, dic ad domum Israël: Sic locuti estis dicētes, Iniquitates nostræ & peccata nostra super nos sunt, & in ipsis nos tabescimus, quomodo ergo viuere poterimus? Dic ad eos: Vivo ego dicit Dominus Deus, nolo mortem impij, sed vt reuertatur impius à via sua mala, & viuat. Cōuertimini à viis vestris pessimis, & quare moriemini domus Israël? Tu itaque fili hominis, dic ad filios populi tui: Iustitia iusti non liberabit eum in quacunque die peccauerit: & impietas impij non nocēbit eum in quacunque die conuersus fuerit ab impietate sua. Et iustus nō poterit viuere in iustitia sua, in quacunque die peccauerit: etiā si dixerit iusto, quod vitauit, & cōfilius in iustitia sua fecerit iniquitatem: omnes iustitiæ eius obliuioni tradentur, & in iniquitate sua quā operatus est, in ipsa morietur. Si autē dixerit impio, Morte morieris, & egerit penitentia à peccato suo, feceritque iudicium & iustitiā, pignus restituerit ille impius, rapināq; reddiderit, in mandatis vitæ ambulauerit, nec fecerit quicquā iniustū, vita viuet, & nō morietur. Omnia peccata ei quæ peccauit non imputabuntur ei. Iudicium & iustitiā fecit, vita viuet. Et dixerunt filij populi tui: Nō est æqui ponderis via Domini, & ipsorum via iniusta est. Cum enim recesserit iustus à iustitia sua, feceritque iniquitates, morietur in eis. Et cum recesserit impius ab impietate sua, feceritque iudicium & iustitiam, viuet in eis. Et dicitis, Non est æqua via Domini, vnunquēque que iuxta vias suas iudicabo de vobis domus Israël. Et post aliquot versus: Et tu fili hominis, fili populi tui [qui] loquuntur de te iuxta muros & in ostiis domorū, & dicūt vnus ad alterū, vir ad proximū suum dicēs: Venite & audiamus qui sit sermo egrediēs à Domino. Et veniunt ad te quasi ingrediatu populus, & sedent coram te populus meus, & audiūt sermones tuos, & non faciunt eos, quia in canticū oris sui vertūt illos, & auaritiā suā sequitur cor eorum, & es eis quasi carmen musicum quod suaui dulcique sono canitur. Et

Ezec. 3. a. b.
b. 6.
c. 10.
d. 1. 4.
d. omi. q. d. 230.

Excc. 34. h. 1.

Excc. 34. b. 6.

c. 1. 8.

d. 17.

e. 1. 9.

f. 1. 9.

g. 1. 9.

h. 1. 9.

i. 1. 9.

k. 1. 9.

l. 1. 9.

m. 1. 9.

n. 1. 9.

o. 1. 9.

p. 1. 9.

q. 1. 9.

audiunt verba tua, & non faciunt ea: & cum venerit quod prædictum est, ecce enim venit, tunc sciet quod Prophetes fuerit inter eos. Et factum est verbum Domini ad me dicens: Fili hominis propheta de pastoribus Israël, propheta, & dices pastoribus: Hæc dicit Dominus Deus, Væ pastoribus Israël, qui pascebant semetipsos. Nonne greges pascebuntur à pastoribus? Lac comedebatis, & lanis operiebamini, & quod crassum erat occidebatis, gregem autem meum non pascebatis. Quod infirmum fuit, non consolidastis, & quod ægrotum, non sanastis. Quod fractum est, non alligastis, & quod abiectum est, non reuulistis, quod perierat, non quaesistis, sed cum auferretur imperabatis eis & cum potestiam. Et dispersæ sunt oves meæ, eo quod non esset pastor. Et factæ sunt in deuoratione omnium bestiarum agri, & dispersæ sunt: & errauerunt greges mei in cunctis montibus & in vniuerso colle excelso: & super omnem faciem terræ dispersi sunt greges mei. Et non erat qui requireret. Non erat, inquam, qui requireret. Propterea pastores audite verbum Domini: Viuo ego dicit Dominus Deus, quia pro eo quod facti sunt greges mei in rapinam, & oves meæ in deuorationem omnium bestiarum agri, eo quod non esset pastor. Neque enim quaesierunt pastores gregem meum, sed pascebant pastores semetipsos, & greges meos non pascebant. Propterea pastores audite verbum Domini: Hæc dicit Dominus Deus, Ecce ego ipse super pastores, requiram gregem meum de manu eorum, & cessare eos faciam ut vltra non pascant gregem, nec pascant amplius pastores semetipsos. Et liberabo gregem meum de ore eorum, & non erit eis vltra in escam. Et post aliquantum: Vos autem greges mei, hæc dicit Dominus Deus, Ecce ego iudico inter pecus arietum & hircorum. Nonne satis vobis erat pasca bona depasci? Insuper & reliquias pascarum vestrarum conculcatis pedibus vestris, & cum purissimam aquam biberitis, reliquam pedibus vestris turbatis: & oves meæ his quæ conculcata pedibus vestris fuerant, pascebantur: & quæ pedes vestri turbaerant, hæc bibebat. Propterea hæc dicit Dominus Deus ad eos: Ecce ego ipse iudico inter pecus pingue & macilentum, pro eo quod lateribus & humeris impingebatis, & cornibus vestris ventilabatis omnia infirma peccata donec dispergerentur foras. Et post aliquantum: Hæc dicit Dominus Deus, Sufficiat vobis principes Israël, iniquitate & rapinas intermitte, & iudicium, & iustitiam facite, & separate confinia vestra à populo meo, dicit Dominus Deus. Statera iusta & ephi iustum erit vobis, & beatus iustus. Ista de libris posuimus, quos & Iudæi canonicos habent, in quibus eorum inuenimus quæ huic operi conueniunt. Sed non sunt omittendi & hi quos quidem ante Saluatoris aduentum constat esse conscriptos, sed eos non receptos à Iudæis, recipit tamen eiusdem Saluatoris ecclesia. In his sunt duo qui Salomonis à pluribus appellantur, propter quandam, sicut existimo, eloquij similitudinem. Nam Salomonis non esse, nihil dubitant quique doctiores. Nec tamē eius qui Sapientia dicitur, quis nam sit autor apparet. Illum verò alterum, quem vocamus Ecclesiasticum, quod Iesus quidam scripserit, qui cognominatur Sirach, constat inter eos qui eundem librum totum legerunt. De libro ergo Sapientia ista huic operi congruere visa sunt.

A leuolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. Sanctus enim spiritus disciplina effugiet fictum, & auferet se à cogitationibus quæ sunt sine intellectu, & corripietur à superueniente iniquitate. Benignus est enim spiritus sapientia, & non liberabit maledictum à labiis suis: quoniam renum illius testis est Deus, & cordis eius scrutator est verus & lingua illius auditor. Quoniam spiritus Domini repleuit orbem terrarum, & hic qui continet omnia, scientiam habet vocis. Propter hoc qui loquitur iniqua, non potest latere, sed nec præteriet illum corripiens iudiciū. In cogitationibus enim impij interrogatio erit, sermonum autē illius auditio ad Dominum veniet, ad correptionem iniquitatum illius. Quoniam aures zeli audit omnia, & tumultus murmurationum non abscondetur. Custodite ergo vos à murmuratione quæ nihil profest, & à detractioe parcite linguæ, quoniam responsum obscurum in vacuū non ibit. Os autem quod mœtatur, occidit animam. Et paulo post: Qui confidunt in illum, intelligent veritatem: & fideles in dilectione acquiescent illi, quia donum & pax est electis illius. Impij autem secundum quæ cogitauerunt, correptionem habebunt, qui neglexerunt iustitiam, & à Domino recesserunt. Sapientiam enim & disciplinam qui abiicit, infelix est. Et post sex versus: Quoniam felix sterilis & incoinquinata, quæ nesciuit thorum in delicto, habebit fructum in respectioe animarum, & spado qui non operatus est per manus suas iniquitatem, nec cogitauit aduersus Dominum nequissima. Et post aliquantū: Audite ergo reges & intelligite, discite iudices finiu terræ iustitiā. Præbete aures vos quæ continet multitudines, & placetis vobis in turbis nationū. Quoniam data est à Domino potestas vobis, & virtus ab altissimo qui interrogabit opera vestra, & in cogitationibus scrutabitur. Quoniam cum essetis ministri regni ipsius, non recte iudicatis, neque custodistis legem iustitiæ, neque secūdū voluntatem Dei ambulastis. Horrende & citò apparet vobis, quoniam iudicium durissimū in his qui præsumunt fiet. Exiguo enim concedetur misericordia, potentes autem potenter tormenta patientur. Non enim subtrahit personam cuiusquam Dominus, nec reuertetur magnitudinem cuiusquam. Quoniam pusillum & magnum ipse fecit, & æqualiter illi cura est pro omnibus. Fortioribus autē fortior instat cruciatus. Ad vos tamen autem mali reges sunt hi sermones mei, ut discatis sapientiam, & non excidatis. Qui enim custodierint iustitiam, iuste iustificabuntur: & qui didicerint iustas, inuenient quid respondeant. Cōcupiscite ergo sermones meos, diligite illos, & habebitis disciplinam. Clara est enim & quæ nunquam marcescat sapientia, & facile videtur ab his qui diligunt eam, & inuenitur ab his qui querunt illā. Præoccupat qui se cōcupiscunt, ut illis se priorem ostēdat. Qui de luce vigilauerit ad illam, non laborabit, assidentē enim illam inueniet foribus. Cogitare enim de illa sensus est cōsummatum. Et qui vigilauerit pro illa, citò erit securus: quoniam dignos se ipsa circumit querens, & in viis ostēdet se illis hilariter, & in omni prouidentia occurrit illis. Initiū enim illius verissima est disciplina cōcupiscentia. Cura ergo disciplina dilectio est: & dilectio custoditio legū illius est. Custoditio autem legū tamen confirmatio incorruptionis est, incorruptio autē facit esse proximū Deo. Cōcupiscentia itaq; sapientia dedit ad regnū perpetuū. Si ergo delectamini sedibus & stemmatibus reges populi, diligite sapientiam ut in perpetuum regnetis. Et paulo post: Et si iustitiā quis diligit, labores huius magnas habent virtutes. Sobrietatem enim & sapientiam docet & iusti-

b. 1.

al. hoc quod

Sap. 3. b. 9.

c. 1. 3.

Sap. 6. a. 1.

b. 8.

al. ergo

c. 1. 3.

al. confirmatio

d. 1. 7.

Sap. 3. a. 7.

Ex Ecclesiastico. Eccl. 1. b. 17.

c. 11.

c. 25.

al. & scientia religiofitas.

d. 30.

Eccl. 2. a. 1.

al. acceptabilis.

b. 7.

c. 14.

d. 19.

& iustitiam & virtutē, quibus vtilius nihil in vita hominibus. Nunc iam de libro qui Ecclesiasticus dicitur ponenda sunt quæ videntur. De quo hic etiam ea dixisse deputer, quæ de Prouerborum libro solum prælocutus, quauis in isto Ecclesiastico plura repererim huic operi necessaria.

Timor Domini scientia religiofitas. Religiofitas custodiet & iustificabit cor, iucunditatem atq; gaudium dabit. Timenti Dominum bene erit, & in diebus consummationis illius benedicetur. Plenitudo sapientia est timere Deum, & plenitudo à fructibus illius. Et post duos versus, Corona sapientia timor Domini. Et post quatuor versus, Radix sapientia est timere Deum. Rami enim illius longarui. In thesauris sapientia intellectus est, & scientia & religiofitas: Execratio autem peccatoribus sapientia. Timor dei expellit peccatum. Nā qui sine timore est, non potest iustificari. Iracundia enim animositatis illius, subuersio illius est. Sapiēs vsq; in tēpus sustinebit patiens, & postea reddito iucunditatis. Bonus sensus vsq; in tēpus abscondit verba illius, & labia multorum enarrabunt sensum illius. Cōcupiscēs sapientia, serua iustitiam: & Deus præbebit illam tibi. Sapientia enim & disciplina timor Domini, & quod beneplacitū est illi, fides & mansuetudo, & adimplebit thesauros tuos. Non sis incredibilis timori Domini, & ne accesseris ad illum duplici corde. Ne fueris hypocrita in cōspectu hominum, & non scandalizeris labiis tuis. Attende in illis, ne forte cadas, & adducas animam tuam confusione: & reuelet deus abscondita tua, & in medio synagogæ elidat te. Quoniam accessisti maligne ad Dominum, & cor tuum plenum est dolo & fallacia. Fili accedens ad seruitutē dei, sta in timore & iustitia, & prepara animam tuam ad tentationē, & deprime cor tuum & sustine. Declina aurē tuā, & excipe verba intellectus, & ne festines in tēpus obductionis. Sustine sustentationē Dei, coniungere deo & sustine, ut crescat in cōuulsio vita tua. Omne quod tibi applicitū fuerit, accipe; & in dolore sustine, & in humilitate tua patientiam habet: Quoniam in igne probatur aurū & argentum, homines verò tamen receptibiles in camino humilitationis. Crede Deo, & recuperabit te, & dirige viam tuam, & spera in illum. Serua timorē illius, & in illo teuascē. Metuentes Dominum sustinete misericordiā eius, & non deslecharis ab illo, ne cadatis. Qui timetis dominum, credite illi, & non euacuabitur merces vestra. Qui timetis dominum, sperate in illum, & in oblectatione veniet vobis misericordia. Qui timetis Deum, diligite illum, & illuminabuntur corda vestra. Respicite filij nationes hominū, & scitote quis sperauit in domino, & confusus est: permansit in mandatis eius, & derelictus est: & quis illū inuocauit, & despexit illum? Quoniam pius & misericors est deus, & remittet in tēpore tribulationis peccata omnibus exquirentibus se in veritate. Væ duplici corde & labiis sceleris & manibus malefacientibus, & peccatori terrā ingredienti duabus viis, Væ dissolutis corde, qui non credunt deo, ideo non proteguntur ab eo. Væ his qui perdidērunt sustententiam, qui dereliquerunt vias rectas, & diuerterunt in vias prauas. Et quid facietis cum inspicere cœperit deus? Qui timent dominum, non erunt incredibiles verbo illius: & qui diligunt illū, cōseruabunt viam illius. Qui timent dominum, inquirent quæ bene placita sunt illi, & qui diligunt eum, replebuntur lege ipsius. Qui timent dominum, preparabunt corda sua, & in cōspectu illius sanctificabunt animas suas. Qui timēt dominum, custodiunt mandata illius, & patientiam habebunt vsque ad inspectionem illius, dicentes: Si penitentia non egerimus, incidemus in Dei manus,

& non in manus hominū. Secundum enim magnitudinem illius, sic & misericordia ipsius cum ipso Filij sapientia ecclesia iustorum, & natio illorum obediētia & dilectio. Iudicium patris audite filij dilecti, & sic facite ut salui sitis. Et post duos versus, Qui diligit Deum, exorabit pro peccatis suis, & continebit se ab illis. In oratione dierū exaudietur. Et sicut qui thesaurizat, ita & qui honorificat matrem suam. Qui honorificat patrem, iocundabitur in filiis. Qui honorat patrem suū, vita viuet longiore: & qui obaudit patri, refrigerabit matrē. Qui timet Deum, honorat parentes: & quasi dominis seruiet his qui se genuerunt, in opere & sermone & omni patientia. Honora patrem tuū, ut superueniat tibi benedictio à domino. Et post tres versus, Ne gloriaris in contumelia patris tui. Et post tres versus, Filij, suscipe senectā patris tui, & ne contristes eum in vita illius. Et si defecerit sensus, veni da, & ne spernas eū in tua virtute. Et post quatuor versus, Quæ malæ famæ est qui derelinquit patrē, & est maledictus à Deo qui exasperat matrem. Fili in mansuetudine opera tua perfice, & super hominum gloriam diligeris. Quāto magnus es, humilia te in omnibus, & corā deo inuenies gratiā. Quoniam magna potentia dei solius, & ab humilibus honoratur. Altiora te ne quaesieris, & fortiora te ne scrutatus fueris. Sed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper. Et in pluribus operibus eius ne fueris curiosus, non enim est tibi necessariū ea quæ abscondita sunt videre oculis tuis. Et post tres versus, Multos enim implanauit suspicio eorum, & in vanitate detinuit sensus illorum. Cor durum male habebit in nouissimo, & qui amat periculum, in illo peribit. Cor ingrediens duas vias, non habebit successus, & prauicordius in illis scandalizabitur. Cor nequū grauibitur in doloribus, & peccator adiciet ad peccandū. Et post duos versus, Cor sapiēs intelligit in sapientia, & auris bona audiet cum omni concupiscentia sapientia. Sapiēs cor & intelligibile abstinebit se à peccatis, & in operibus iustitiæ successus habebit. Ignē ardentē extinguet aqua, & elemosyna resurget peccatis, & Deus prospector eius qui reddit gratiā. Meminit in posterū, & in tempore casus tui inueniet firmamentū. Fili, elemosynam pauperis ne fraudes, & oculos tuos ne transfertas à pauere. Animam esurientem ne despereris, & non exasperes pauperē inopia sua. Cor inopis ne afflixeris, & ne protrahas datum angustianti. Rogationē cum tribulatione ne abicias, & non auertas faciem tuam ab egeno. Ab inope non auertas oculos tuos propter iram, & non relinquant quærentibus tibi retrō maledicere. Maledicentis enim tibi in amaritudine animæ exaudietur deprecatio illius. Exaudiet autem eum qui fecit illū. Congregationi pauperum affabilem te facito, & presbytero humilia animam tuā, & magnati humilia caput tuum. Declina pauperi sine tristitia aurem tuā, & redde debitum tuum, & responde illi pacifica in mansuetudine. Libera eum qui iniuriam patitur de manu superbi, & non acide seras in anima tua. In iudicando esto misericors pupillis ut pater & pro viro matri illorū, & eris velut filius Altissimi obaudiens, & miserebitur tui magis quā mater. Sapientia filijs suis vitam inspirauit, & suscipit inquirentes se, & præbit in via iustitiæ. Er qui illum diligit, diligit vitam, & qui vigilauerint ad illum, cōplectentur placorem eius. Qui tenuerint illum, vitā hereditabunt, & quod introibit benedicet Deus: Qui seruiunt ei, obsequentes erunt sancto, & eos qui diligunt illum, diligit Deus. Qui audit illum, iudicat gentes, & qui intuetur illum, permanebit cōfidens. Si crediderit ei, hereditabit illum, & erunt in confirmatione creaturæ illorum.

Eccl. 3. a. 9.

a. 4.

b. 12. b. 14.

c. 13.

c. 26. d. 17.

Eccl. 4. a. 7.

b. 9.

c. 10.

Quoniam in tēratione ambulat cum eo, & in primis elegit eum. Timorem & metū & probationem inducet super illū, & cruciabit illum in tribulatione doctrinæ suæ, donec tēret illū in cogitationibus illius, & credat animā illius. Et firmabit illū, & iter adducet directum ad illū, & denudabit abscondita sua illi, & thesaurizat super illū scientiam & intellectū iustitiæ. Si autem obtrauerit, derelinquet illū, & tradet eum in manus inimici sui. Fili, conserua tēpus, & deuita à malo. Pro anima tua non confundaris dicere verū. Est enim confusio adducens peccatū, & est confusio adducens gloriā & gratiā. Ne accipias faciem aduersus faciem tuā, nec aduersus animā tuam mendaciū. Nō reueraris proximū tuū in casu suo, nec retineas verbū in tēpus salutaris. Non abscondas sapiētiam tuam in decore eius. In lingua enim agnoscutur sapientia & sensus, & scientia & doctrina in verbis veritatis, & firmamentū in operibus iustitiæ. Non cōtradicas veritati vilo modo, & de mendacio ineruditionis tuæ confundere. Nō confundaris cōfiteri peccata tua, & ne subiicias te homini pro peccato. Noli resistere contra faciem potentis, nec coneris contra ictum fulminis. In iustitia agonizare pro anima tua, & vsque ad mortem certa pro iustitia, & Deus expugnabit pro te inimicos tuos. Noli citatus esse in lingua tua, & inutilis & remissus in operibus tuis. Noli esse sicut leo in domo tua, euerteris domesticos tuos, & opprimens subiectos tibi. Non sit porrecta manus tua ad accipiendū & ad dandum collecta. Noli attendere ad possessiones iniquas, & ne dixeris, Est mihi sufficiens vita. Nihil enim proderit in tempore vindictæ & obductionis. Non sequaris concupiscentiam cordis, & ne dixeris: Quomodo potui, aut quis me subiiciet propter facta mea? Deus enim vindicans vindicabit. Et ne dixeris: Peccaui, & quid accidit mihi tristite? Altissimus enim est patiens redditor. De propitiatus peccatorū noli esse sine metu. Noli adiciias peccatū super peccatum, & ne dicas: Misericordia Dei magna est, Multitudinis peccatorū meorum miserabitur: misericordia enim & ira ab illo citò proximat, & in peccatoris illius respicit ira. Non tardes conuerti ad Dominū, & ne differas de die in diem. Subitò enim venit ira illius, & in tempore vindictæ disperdet te. Noli anxius esse in diuitiis iniustis, nihil enī proderunt tibi in die obductionis & vindictæ. Non ventiles te in omni vento, & non eas in omni via. Sic enim peccator probatur duplici lingua. Esto firmus in via dei, & in veritate sensus tui & sciētia, & prosequatur te verbū pacis & iustitiæ. Esto māfuetus ad audiendum verbū dei, vt intelligas, & cū sapientia feras responsum verū. Si est tibi intellectus, respōde proximo: sin autem, sit magus super os tuū, ne capiaris verbo in disciplinato & confundaris. Honor & gloria in sermone sensati, lingua verò imprudētis subuersio est ipsius. Nō appelleris susurro in vita tua, & in lingua tua ne capiaris & confundaris. Super surrū enim est confusio, & pœnitētia, & denotatio pessima super bilinguē. Susurratori autē odiū & inimicitia & contumelia. Iustificatus pusillū, & magnū similiter. Noli fieri pro amico inimicus proximo. Improperium & contumeliam malus hæreditabit, & omnis peccator inuidus & bilinguis. Nō te extollas in cogitatione animæ tuæ velut taurus, ne fortè elidatur virtus tua per stultitiā. Et post aliquos versus, Multipacifici sint tibi, & cōsiliarij sint tibi vnus de mille. Si possides amicū, in tēratione posside eum, & non facile credas illi temetipsū. Est enim amicus secundum tempus suū, & non permanebit in die tribulationis. Et est amicus qui egreditur ad inimicitiam, & est amicus qui odium & rixam & cōiucia denudabit.

al. tempore. d. 29.

Eccle. 5. a. 1.

b. 5.

c. 10.

d. 14.

Eccle. 6. a. 1.

Est autem amicus socius mensæ, non permanebit in die necessitatis. Amicus si permanserit fixus, erit tibi quasi cōequalis, & in domesticis tuis fiducialiter ager. Si humiliauerit se cōtra te, & à facie tua abscederit se, vnanimē habebis amicitiam bonam. Ab inimicis tuis separare, & ab amicis tuis attende. Amicus fidelis protectio fortis: qui autē inuenit illum, inuenit thesaurū. Amico fideli nulla est cōparatio, & non est digna ponderatio aurū & argētū contra bonitatem fidei illius. Amicus fidelis, medicamentum vitæ & immortalitatis: Et qui metuunt Dominum, inueniunt illum. Qui timet Deū, æquē habebit amicitiam bonam, quoniam secundum illū erit amicus illius. Fili à iuuentute tua excipe doctrinā, & vsque ad canos inuenies sapientiā. Quasi is qui arat & sēminat accede ad illam, & sustine bonos fructus illius. [Et] in opere enim illius exiguo laborabis, & citò edes de generationibus illius. Quam aspera est nimium sapientia in doctis hominib⁹, & non permanebit in illa excors. Quasi lapidis virtus probatio erit in illis, & non demorabuntur proicere illam. Et post duos versus, Quibus autem agnita est, permanet vsque ad conspectū Dei. Audi fili, & accipe consiliū intellectus, & ne abiicias consiliū meum. Inice pedem tuum in cōpedes illius, & in torquē eius collum tuū. Subiice humerū tuum, & porta illam, & non acidjeris vinculis eius. In omni animo tuo accede ad illā, & in omni virtute tua serua vias eius. Inuestiga illā, & manifestabitur tibi, & cōtinens factus ne dereliqueris eā, in nouissimis enim inuenies requiē in ea, & conuertetur tibi in oblectationē. Et erunt tibi cōpedes in protectionem fortitudinis & bases virtutis, & torques illius in itolā gloriæ. Et post quatuor versus, Fili si attēderis mihi, discēs eā: & si accommodaueris animam tuā, sapiēs eris. Et si inclinaueris aurē tuam, excipies doctrinam: & si dilexeris audire, sapiens eris. In multitudine presbyterorū prudentium sta, & sapientia illorū ex corde coniungere, vt omnem narrationē Dei possis audire, & prouerbia laudis ne effugiant te. Et si videris sensatum, cui gila ad illū, & gradus ostiorū illius exerat pes tuus. Cogitatū habe in præceptis dei & in mandatis illius maximē assiduus stas: & ipse dabit cor tibi, & concupiscentia sapiētia dabitur tibi. Noli facere mala, & non te apprehendent. Discede ab iniquo, & deficient mala abs te. Non semines mala in sulcis iniustitiæ, & non metes ea in septuplū. Noli querere ab homine ducatū, neq; ab rege cathedrā honoris. Non te iustifices ante Deū, quoniam agnitor cordis ipse est. Et pene regē noli velle videri sapiēs. Noli querere fieri iudex, nisi si vales virtutem irrupere iniquitatis: ne fortè extremis cas facie potentis, & ponas scandalū in agilitate tua. Non pecces in multitudine ciuitatis, nec te immitas in populū, neque alliges duplicia peccata: nec enim in vno eris immunis. Noli esse pusillanimis in anima tua. Exorare, & facere elemosynā nō despicias. Ne dicas, In multitudine munerum meorū respiciet Dominus, & offerente me Deo altissimo suscipiet munera mea. Non irrides hominem in amaritudine animæ: est enim qui humiliat & exaltat Deus. Noli amare mendaciū aduersus fratrem tuum, neque in amicum similiter facias. Noli velle mentiri omne mēdaciū, assiduitas enim illi⁹ nō est bona. Noli verbosus esse in multitudine presbyterorū. Et post aliquos versus: Nō lædas seruum operantē in veritate, neque mercenariū dantē animā suā. Seruus sensatus dilectus quasi anima tua, non defraudes illū libertate, neque inopem relinquant illum. Et post duos versus: Filij tibi sunt, erudi illos, & curua illos à puericia illorum: peccora tibi sunt, attende illis. Filia tibi sunt, serua corpus illa-

b. 11.

al. omittit. Et. c. 21.

c. 23.

d. 33.

al. 9/10.

Eccle. 7. a. 1.

b. 15.

c. 23.

illa-

d. 16.

Eccle. 8. a. 1.

a. 6.

b. 8.

d. 10.

Eccle. 9. a. 1.

a. 5.

a. 8.

b. 14.

c. 18.

d. 11.

Eccle. 10. c. 23.

d. 17.

d. 11.

Eccle. 11. a. 1.

Illarum: nō ostendas hilaritatem faciē tuam, ad illas. Trade filiā & grande opus feceris, & homini sensato da illā. Mulier si est tibi secundū animā tuā, ne proicias illam, & odibili non credas te in toto corde. Honora patrem tuū, & gemitus matris tuæ ne obliuiscaris. Memēto enim, quoniam nisi per illos natus non fuisses, & retribue illis quomodo illi tibi. In tota anima tua time Deū & sacerdotes illi⁹ sanctifica. In omni virtute dilige Deum qui te fecit, & ministros eius non derelinquas. Honora Deū ex tota anima tua, & honorifica sacerdotibus. Et post sex versus, Et pauperi porrigere manū tuā, vt perficiatur benedictio tua: gratia datus in cōspectu omnis viuentis, & à mortuo non prohibeas gratiam. Non desis plorantibus in consolatione, & cum lugentibus ambula. Non te pigeat visitare infirmum, ex his enim in dilectione firmaberis. In omnibus operibus tuis memorare nouissima, & in æternum noc peccabis. Non litiges cū homine potente, ne fortè incidas in manus illius. Non cōtendas cū homine locuplete, ne forte contra te consistat litē tibi. Multos enim perdidit aurum, & vsq; ad cor regum extendit & conuertit. Nō litiges cū homine linguoso, & nō strues in ignem illius ligna. Et post duos versus, Ne despicias hominem auertentē scā peccato, neque improperes ei. Memento, quoniam omnes sumus in correptione. Ne spernas hominē in sua senectā, etenim ex nobis senescunt. Noli de mortuo inimico tuo gaudere, sciens quoniam omnes morimur, & in gaudiū volumus venire. Ne despicias narrationē presbyterorū sapiētū, & in prouerbis illorum cōuertere: Ab ipsis enim discēs doctrinā intellectu, & seruire magnatis sine querela. Nō te prætereant narratio seniorū, & ipsi enim didicerūt à patribus suis: Quoniā ab ipsis discēs intellectu, & in tempore necessitatis responsum. Et post aliquos versus. Cū fatuis ne consiliū habeas: nō enim poterit diligere, nisi que ipsis placent. Corā extraneo ne facias consilium, nescis enim quid pariet. Et post duos versus, Non zeles mulierē sinus tui. Et post septē versus, Virgine ne concupiscas, ne forte scādalizetis in decore eius. Non des forniciariū animā tuā in vilo, ne perdas te & hæreditatē tuā. Et post duos versus, Auerte faciem tuā à muliere compta, & nō circūspicias speciem alienā. Et post aliquos versus, Ne derelinquas amicum antiquum, nouus enim non erit similis illi. Vinum nouū amicus nouus: veterescat, & cū suauitate bibes illud. Non zeles gloriā & opes peccatoris: nō enim scis que futura sit ipsius subuersio. Nō placeat tibi iniuria iustorum. Et post duos versus, Longe abesto ab homine potestate habente occidēdi, & nō suspicaberis timorē mortis. Et si accesseris ad illū, noli aliquid committere, ne fortè auferat vitam tuā. Et post quatuor versus, Et cum sapientibus & prudentibus tracta. Viri iusti sint tibi coniuuæ, & in timore Dei sit gloria tibi. Et post aliquos versus: Semen hominum honorabitur hoc quod timet Deum: semen autē hoc exhorabitur hominū, quod prætereant mandata Domini. In medio fratrum illorum rector in honore, & qui timent Dominum, erunt in oculis illius. Gloria diuitum, honoratorum, & pauperum, timor dei est. Non despicias hominem iustum pauperem, & non magnificare virū peccatorē diuitem. Magnus est iudex, & potens est in honore, & non est maior illo qui timet Deum. Seruo sensato liberi seruiunt, vir prudens & disciplinatus nō murmurabit cor reptus. Et post quinque versus, Fili, in mansuetudine serua animam tuam, & da illi honorem secundū meritum suum. Et post sex versus, Sapientia humiliati exaltat caput ipsius, & in medio magnatorum confedere illum faciet. Non laudes virum in specie sua, ne-

que spernas hominem in visu suo. Breuis in volatilibus est apis, & inuitū dulcoris habet fructus illi⁹. In vestitu ne gloriaris vnquā, nec in die honoris tui extolaris. Et post sex versus, Priusquā interroges, nō, vituperes quenquā, & in medio seniorum ne adiciās loqui. De re ea que te non molestat, nec certaueris: & in iudicio peccatorū ne consistas. Fili, ne in multis sint act⁹ tui: & si diues fueris, non eris immunis à delicto. Si enim secutus fueris, non apprehendes: & nō effugies, si præcurreris. Et post aliquos versus, Ne māseris in operibus peccatorum. Fide autem in Deo, & mane in loco tuo. Et post aliquos versus, Ante mortē ne laudes hominem quēquam. Et post vnū versum, Nō omnem hominem inducas in domum tuam: multæ enim infidie dolosi sunt. Sicut enim eructant præcordia in fantium, & sicut perdix inducitur in foueam, & vt caprea in laqueum, sic & cor superborum, & sicut prospector videns casum proximi sui. Bona enim in mala conuertens infidiatur, & in electis imponit maculā. Abscintilla vna augetur ignis, & ab vno doloso augetur sanguis. Homo verò peccator sanguini infidiatur, attēde tibi à pestifero: fabricat enim mala, ne fortè inducat super te subannationem in perpetuū. Admitte ad te alienigenam, & subuertet te in torpore, & alienabit te à tuis propriis. Si benefeceris, scito cui benefeceris, & erit gratia in bonis tuis multa. Benefac iusto, & inuenies retributionem magnam: & si nō ab ipso, certè à Deo. Non est eis bene qui assidui sunt in malis, & elemosynas non danti. Quoniam & altissimus odio habet peccatores, & miseretur est penitentibus. Bona misericordi, & ne susceperis peccatorem. Benefac humili, & ne dederis impio. Prohibe panes illi date, ne in ipsis potētor te sit: nā duplicia mala inuenies in omnibus bonis, quoniam & altissim⁹ odio habet peccatores, & impiis reddet vindictā. Et post quatuor versus, Non credas inimico tuo in æternū. Sicut enim aramentū eruginat nequitia illius. Et si humiliatus vadat curū, abice animū tuū, & custodi te ab illo. Non statuas illū penes te, nec sedeat ad dexterā tuā, ne cōuersus stet in loco tuo: ne fortè cōuersus in locū tuū, inquirat cathedrā tuā, & in nouissimo agnoscas verba mea, & in sermonibus meis stimuleris. Quis miserabitur in cæcatorū à serpēte percussio, & omnib⁹ qui appropiāt bestiis? Sic & qui comitatur cū viro iniquo, & obuolutus est in peccatis ei⁹, vna hora tecū permanebit. Si autē declinaueris, nō supportabit. In labiis suis indulcat inimicus, & in corde suo infidiatur, vt subuertat te in foueā. In oculis suis lacrimatur inimicus, & si inuenerit tēpus, nō satiabitur sanguine. Si incurrerit mala tibi, inuenies eū illic priorē. In oculis suis lacrymatur inimicus, & quasi adiuuans suffodiet plātas tuas. Caput suū mouebit, & plaudebit manu: & multa susurrās cōmutabit vultū suū. Et post aliquos versus, Bona est sustantia, cui nō est peccatū in cōscientia: & nequissima paupertas in ore impij. Et post tres versus, Beatus vir qui non est lapsus verbo ex ore suo, & nō est stimulator in tristitia delicti: felix qui nō habuit animi sui tristitiā, & nō excidit ab spe sua. Viro cupido & tenaci sine ratione est substantia, & homini liuido ad quid aurū? Et post aliquos versus, Fili si habes, benefac tecum, & Deo dignas oblationes offer. Memor esto, quoniam mors non tardat, & testamentum inferorū, quia demonstratum est tibi: Testamentum enim huius mundi morte morietur. Ante mortem benefac amico tuo, & secundum vires tuas expotrigens da pauperi. Et post aliquos versus, Beatus vir qui in sapientia morabitur, & qui in iustitia sua meditabitur, & in sensu suo cogitabit circūspicionem Dei: Qui ex-

a. 7.

c. 21.

d. 30.

Eccle. 11. a. 1.

b. 7.

c. 10.

d. 11.

Eccle. 13. d.

Eccle. 14. a. 1.

b. 11.

d. 11.

abit os suū, & super sermones tuos admirabitur: nouissimū autem peruertet os suū, & in verbis tuis dabit scandalū. Multa auditi & non coarctati ei, & Dominus odiet illum. Et post duos versus, Qui foueā fodit, deciderit in illā: & qui statuit lapidē proximo offendet in eo, & qui laqueū alij parat, peribit in illo. Facienti nequissimū consiliū super illū deuoluetur, & non agnoscerit unde adueniet illi. Illusio & improperū superborū, & uictoria sicut leo insidiabitur illi. Laqueo peribit qui oblectantur casu iustorū. Et post tres versus, Qui vindicati vult à Deo, inueniet vindictā, & peccata illius seruans seruabit. Relinque proximo tuo nocētē te, & tunc te deprecāti tibi peccata soluentur. Homo homini seruat irā & à Deo querit medelā. In hominem similem sibi non habet misericordiam, & de peccatis suis deprecatur. Ipse dū caro sit, seruat irā, & propitiationē petit à Deo. Quis exorabit pro delictis illius? Memoro nouissimorū, & desine inimicari, tabitudo enī & mors imminet in mandatis Dei. Memorare timorē Dei, & nō irascaris proximo. Memorare testamenti Altissimi, & despicere ignorantia proximi. Abstine te à lite, & minues peccata. Homo enim iracundus incendit litem, & vir peccator turbabit amicos, & in medio pacē habentiū immittit inimicitiam. Et post quatuor versus, Certamen festinatum incendit ignem, & lis festinans effundit sanguinē, & lingua testificās adducit mortē. Si sufflaueris, quasi ignis exardebit: & si expueris super illā, extinguetur. Vtraq; ex ore proficiscitur, Sufurro & bilinguis maledictus: multos enim turbauit pacem habentes. Lingua tertia multos commouit, & disperdit illos à gente in gentē. Ciuitates muratas diuitū destruxit, & domos magnatorū effudit. Virtutes populorū cōcidit, & gentes fortes dissoluit. Lingua tertia mulieres viratas eiecit, & priuauit illas de laboribus suis. Qui respicit illā, non habebit requiem, nec habebit amicū in quo requiescat. Et post aliquos versus, Verbis tuis facito staterā, & frenos ori tuo reftos: & attende ne forte labaris in lingua, & cadas in conspectū inimicorū insidiantū tibi, & sit casus tuus insanabilis in mortē. Qui facit misericordiam, sceneratur proximo: & qui praeualer manu, mādara seruatur. Fœnerare proximo tibi, in tēpore necessitatis illius: & iterum recede proximo in tempore suo. Confirma verbum, & fideliter age cū illo: & in omni tempore inuenies quod tibi necessarium est. Multi quasi inuentionē asti mauerunt fœnus, & praestiterunt molestiam iis qui se adiuuerunt. Et post aliquos versus, Veruntamē super humilē animo fortior esto, & pro elemosyna non trahas illū. Propter mandata assume pauperē, & propter inopiam illius ne dimittas eū vacuum. Perde pecuniā tuā propter fratrem & amicū, & nō abscondas illā sub lapide in perditionem. Pone thesaurum tuum in praeceptis Altissimi, & proderit tibi magis quam aurum. Conclude elemosynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo. Super scutum potentis, & super lanceam aduersus inimicum tuum pugnat. Vir bonus fidem facit proximo suo, & qui perdidit, confusionem derelinquet sibi. Gratiam fideiuforis ne obliuiscaris, dedit enim pro te animam suam. Repromissorem fugit peccator & immundus. Bona repromissoris sibi adscribit peccator, & ingratus sensu derelinquit liberantem se. Vir repromittit de proximo suo, & cum perdidit reuerentiam, derelinquetur ab eo. Repromissio nequissima multos perdidit diligentes, & commouit illos quasi fluctus maris. Viros potentes gyrans migrare fecit, & vagati sunt in gentibus alienis. Peccator transgrediens mandata domini, incidet in promissionem nequam. Et

post vnum versum, Recupera proximum secundū virtutem tuā, & intende tibi ne incidas. Et post aliquos versus, Qui diligit filiū suū, assiduatur illi flagella, vt lateat in nouissimo suo. Qui docet filium suum, laudabitur in illo. Et post decem versus, Equus indomit⁹ euadet durus, & fil⁹ remissus euadit præceps. Lacta filiū, & pauentē te faciet. Lude cū illo, & contristabit te. Nō corrideas illi, ne doleas in nouissimo, & obstupescant dentes tui. Nō des illi potestatem in iuuentute, & ne despicias cogitatus illius. Curua cernicem eius in iuuetute, & tūde latera eius dū infans est: ne forte induret, & non credat tibi, & erit tibi dolor animæ. Doce filiū tuū, & operare in illo, ne in turpitudine illius cōfundaris. Melior est pauper sanus & fortis viribus, quā diues imbecillus & flagellat⁹ malitia. Salus animæ in sanctitate iustitiæ, & melior omni auro & argento: & corpus validum, quā census inimensus. Non est celsus super celsum salutis corporis: & non est oblectatio super cordis gaudiū. Melior est mors quā vita amara, & requies æterna quā lægūtor persequerans. nona abscondita in ore clauso, quasi appositiones epularū circumpositæ sepulchro. Et post quinque versus, Tristitia nō des animæ tuæ, & non affligas temetipsum in consilio tuo. Iucunditas cordis hæc est vita hominis, & thesaurus sine defectu sanctitatis, & exultatio viui est longæuitas. Miserere animæ tuæ placens Deo, & contine: & congrega cor tuū in sanctitate ei⁹, & tristitiam longē expelle à te. Multos enī occidit tristitia, & nō est vitilis in illa. Zelus & iracundia minuent dies, & ante tēpūs senectū adducit cogit⁹. Et post aliquos versus, Qui aurū diligit, non iustificabitur: & qui insequitur cōsumptionem, replebitur ex ea. Multi dati sunt in auri casus, & facta est in specie illius perditio illorū. Lignū offensionis est aurū sacrificiū: vā illis qui sectantur illud, & omnis imprudens deperiet in illo. Beatus diues, qui inuentus est sine macula: & qui post aurum non abiit, nec sperauit in pecunia & thesauris. Quis est hic, & laudabimus eū, fecit enim mirabilia in vita sua: Quis probatus est in illo, & perfectus est, & erit illi gloria æterna: Qui potuit transgredi, & nō est transgressus, & faceret mala, & non fecit: ideo stabilita sunt bona illius in Deo, & elemosynas illius enarrabit Ecclesia sanctorum. Et post aliquos versus, Vere quasi homo frugiis quæ tibi apponuntur, vt nō cū manducas multū, odio habearis. Cessa prior disciplina causa, & noli nimius esse, ne forte offendas. Et si in medio multorum sedisti, prior illis non extendas manū tuā, nec prior potestas biberē: Quā sufficiens est homini eruditio vinum exigū. Et post aliquos versus, Diligēs in vino noli prouocare, multos enim exterminauit vinum. Et post aliquos versus, Loquere maior natu, decet enim te: primum verbum diligenti scienciā, & non impedias musicam. Vbi auditus non est, nō effundas sermonem: & importunē noli extolli in sapientia tua. Et post quinque versus, Adolescēs loquere in tua causa, vix cū necesse fuerit. Si bis interrogatus fueris, habeat caput responsum tuum. In multis esto quasi inscius, & audi tacens simul & querens. In medio magnatorum loqui non presumas: & vbi sunt senes, non multum loquaris. Ante grandinam præbit corrufcatio, & ante verrecundiam præbit gratia, & pro reuerentia accedit tibi bona gratia. Præcurre autem prior in domum tuam, & illic ⁊ aduocare, & illic lude, & age conceptiones tuas, & non in delictis & verbo superbo. Et super his omnibus benedicio Deū, qui fecit te, & inebriauit te in omnibus bonis suis. Qui timet Deum, excipiet doctrinam eius: & qui vigilauerint ad illū, inueniēt benedictionē. Qui querit legē, replebitur ea: &

qui insidiosè agit, scandalizabitur in ea. Qui timent Dominum, inuenient iudiciū iustum, & iustitiā quasi lumen accendēt. Peccator homo deuitabit correptionem, & secundum voluntatem suā inueniet comparationem. Vir consilij non disperdet intelligentiam. Et post quatuor versus, Fili, sine consilio nihil facias: & post factū non penitebis. Et post paucos versus, Qui credit Deo, attendet mandatis, & qui cōfidunt in illo, non minorabuntur. Timētis Dominū, non occurrunt mala, sed in tentatione Deus illū conferuabit, & liberabit à malis. Sapiēs non odit mandata & iustitias: & non illidetur quasi nauis in procella. Homo sensatus credit legi Dei, & lex illi fidelis. Qui interrogationem manifestat, parabit verbum. Et post paululum, Vanas spes, & mendaciū viro insensato: & somnia extollunt imprudentes. Et quasi qui apprehendit vmbra, & sequitur ventū: sic & qui attendit ad vīs mendacia. Secundum hoc visio somniorū, ante faciē hominis similitudo hominis. Ab immundo quid mundabitur, & à mendace quid verū dicitur? Diuiniatio erroris & auguria mendacia, & somnia malē facientiū vanitas est. Et sicut parturientis cor tuū phantasias patitur, nisi ab altissimo fuerit emissā visitatio. Ne dederis illis cor tuū: multos enim errare fecerunt somnia, & exciderunt sperantes in illis. Sine mēdacio cōsummabitur verbū, & sapientia in ore fidelis contēplabitur. Et post quinque versus, Multa vidi enarrādo, & plurimas verborū consuetudines. Aliquoties vsq; ad mortē, periclitatus sum horū causa, & liberatus gratia Dei. Spiritus timētium Deū queritur, & in respectu illius benedicentur. Spes enim illorū in saluante illos, & oculi Dei in diligentes se. Qui timet Dominū, nihil trepidabit: & nō pauebit, quoniā ipse est spes eius. Timētis Dominū, beata est anima. Ad quē respicit, & quis est fortitudo eius? Oculi Domini super timentes eum: protector potentia firmamentū virtutis, tegimē ardoris, & vmbraculum meridianum, deprecatio offensionis, & adiutorium casus, exaltans animā, & illuminans oculos, dans sanitatem & vitā & benedictionem. Inmolantis ex iniquo oblatio est maculata, & nō sunt beneplacitæ subsannationes iniustorū. Dominus solus sustinentibus se in via veritatis & iustitiæ. Dona iniquorū non probat Altissimus, nec respicit in oblationibus iniquorū, nec in multitudine sacrificiorū eorum propitiabitur peccatis. Qui offert sacrificiū ex substantia pauperum, quasi qui vicitimat filium in cōspectu patris sui. Panis indigentū, vita pauperis est: qui defraudat illum, homo sanguinū est. Qui aufert in sudore panē, quasi qui occidit proximum suum, qui effundit sanguinē, & qui fraudem facit mercenario, fratres sunt. Vnus ædificās & alter destruens, quid prodest illis nisi labor? Vnus orās, & alter maledicēs, cuius vocē exaudiet Deus? Qui baptizatur à mortuo, & iterum tangit illū, quid proficiet lauatū illius? Sic homo qui ieiunat in peccatis suis, & iterū eadē faciēs, quid proficit humiliando se? Orationem eius quis exaudiet? Qui conferuat legem, multiplicat orationem: sacrificiū salutare est attendere mādatis, & discedere ab omni iniquitate, & propitiationē litare sacrificiis super iniustitias, & deprecatio peccatis, recedere ab iniustitiā. Et post paucos versus, Nō apparebis in conspectu Dei vacuus. Hæc omnia propter mandata Domini sunt. Oblatio iusti impinguat altare, & odor suauitatis est in cōspectu Altissimi. Sacrificiū iusti acceptū est, & memoriā eius nō obliuiscetur Dominus. Bono animo gloriā redde deo, & nō minuas primitiās manū tuarū. In omni dato hilare fac vultū tuū, & in exaltatione sanctifica decimas tuas. Da Altissimo secundum datum eius, & in bono

oculo adinventionem facito manuum tuarum: quoniam Dominus retribuens est, & septies reddet tantū tibi. Noli offerre munera praua: nō enim suscipiet illa. Noli respicere in sacrificiū iniustum, quoniā Dominus iudex est, & nō est apud illū gloria personæ. Non accipiet Dominus personā in pauperem, & precationē læli exaudiet. Non despiciet preces pupilli, nec viduę: si effundit loquelā gemitus. Nōne lachryma ad maxillā descendit, & exclamatio à maxilla ascendit propter illud quod descendit super illā? Et post quatuor versus, O ratio humiliatis se, nubes penetrabit. Et post aliquantū, Cū viro sancto assiduus esto quēcumq; cognoueris obseruantē timorē, Dei, cuius anima est secundū animam tuā. Et post quinque versus, Et in his omnibus deprecare Altissimum, vt dirigat in veritate viam tuā. Et post aliquot versus, Fili in vita tenta animā tuam, & si fuerit nequam, non des illi potestatem. Non enim omnibus omnia expediunt, & non omni animæ omne genus placet. Noli audidas esse in omni epulatione, & non te effundas super omnem escā. Et post quatuor versus, Honora medicū propter necessitatem, etenim illum creauit Altissimus. A Deo est medela, & à rege accipiet donationem. Disciplina medici exaltabit caput ipsius, & in cōspectu magnatorum collaudabitur Altissimus, Altissimus creauit de terra medicinam, & vir prudens non abhorrebit illam. Nōne à ligno indulcata est aqua amara? Ad agnitionē hominū virtus illius, & dedit homini sciētiā Altissimus, honorari in mirabilibus suis, in his curans mitigaui dolorē ipsorū. Et post quatuor versus, Fili in tua infirmitate nō despres, sed ora Dñm & ipse curabit te. Auerte à delicto, & dirige man⁹, & ab omni delicto mīda cor tuū. Et post vnū versū, Et impingua oblationē, & da locū medico. Etenim illā Dominus creauit, & nō discedat à te, quoniā opera eius sunt necessaria. Est enim quādo in manus illorū incurras, ipsi verò Dominū deprecabuntur, vt dirigat requiem eorum & sanitatem propter cōuersionem illorum. Et post vnū versum, Fili in mortuū produc lachrymas, & quasi diuā passus incipe plorare. Et secundum iudicium contege corpus illius, & non despicias sepulturam illius. Propter delaturam amarē fer luctum illius vna die, & consolare propter tristitiam: & fac luctum secundum meritum eius vno die vel duobus, propter detractionem. A tristitia enim festinat mors, & cooperiet virtutem, & tristitia cordis flecet ceruicem. Et post vnū versū, Non dederis in tristitiam cor tuum. Et post nouem versus, Sapientia scribe in tempore vacuitatis, & qui minoratur actū sapientiam percipiet. Et paulo post, In voce dicitio, Obaudite me diuini fructus aquarū, & quasi rosā plantata super riuū fructificate. Quasi libanus odorē suauitatis habere, Florete flores quasi liliū, date odorē, & frōdote in gratiam & collaudate canticū, & benedicite Dominū in operibus suis. Date magnificētia nomini eius, & confitemini illi in voce laborū vestrorū. In canticis laborū & citharis, & sic dicitis in cōfessione. Opera Domini vniuersa bona valde. In verbo eius exetit aqua sicut cōgeries, & in sermone oris eius sicut exceptoria aquarū: quoniā in precepto ipsius placor fit, & nō est minoratio in salute ill⁹. Opera omnis carnis corā illo, & non est quicquā absconditū ab oculis eius. A seculo & vsque in seculū respiciet, & nihil est mirabile in cōspectu eius. Non est dicere, quid est hoc, aut quid est illud: omnia enim in tēpore suo quarentur. Et paulo post, Gratia sicut paradisus in benedictionibus & misericordia in seculo permanet. Et post duodecim versus, Fratres in adiutoriū in tēpore tribulationis, & super eos misericordia liberabit. Et post paululū, Sa-

piencia enim abscondita, & thesaurus occultus, quae utilitas in vtriusque: Melior est homo qui abscondit stultitiam suam, quam qui abscondit sapientiam suam. Et aliquando potest, Benedicentes Dominum exaltate illum quantum potestis, maior est omni laude. Exaltantes eum replemini virtute. Et post multa, Appropiate ad me indocti, & congregamini in domum disciplinae. Quid adhuc retardatis & quae adhuc dicetis in his? Anime vestrae sicuti vehementer. Aperui os meum, & locutus sum, Comparate vobis sine argento sapientiam & collum vestrum subiicite iugo, & suscipiet anima vestra disciplinam. In proximo enim est inuenire eam. Videte oculis vestris, quoniam modice laboravi, & inveni mihi multam requiem. Assumite disciplinam in multo numero argenti, & copiosum aurum possidete in ea. Latetur anima vestra in misericordia eius, & non confundemini in laude ipsius. Operamini opus vestrum ante tempus, & dabit vobis mercedem vestram in tempore suo.

Ex libro Tobiae ista ponenda credidimus.

HONOREM habebis matri tuae omnibus diebus vitae eius. Memor enim esse debes, quae & quanta pericula passa sit propter te in utero suo. Et post duos versus, Omnibus autem diebus vitae tuae Deum in mente habe, & caue ne aliquando peccato consentias, & praetermittas praecipua Dei tui. Ex substantia tua fac elemosynam, & noli auertere faciem tuam ab illo paupere. Ita enim fiet, ut nec a te auertatur facies Domini. Quo modo poteris, ita esto misericors. Si multum tibi fuerit, abundanter tribue: si exiguum fuerit, etiam exiguum libenter impertire stude. Proximam enim tibi bonum thesaurizans in die necessitatis: quoniam elemosyna ab omni peccato & a morte liberat, & non paritur animam ire in tenebras. Fiducia magna erit coram summo Deo elemosyna omnibus qui faciunt eam. Attende tibi fili ab omni fornicatione, & prater vxorem tuam nunquam patiaris crimen scire. Superbia autem nunquam in tuo sensu, aut in tuo verbo dominari permittas. In ipsa enim initium stumpsit omnis perditio. Quicumque aliquid tibi operatus fuerit, statim mercedem ei restitue, & merces mercenarii apud te omnino non maneat. Quod ab alio odis fieri tibi, vide ne alteri tu aliquando facias. Panem tuum cum esuriens comede, & de vestimentis tuis nudos tege. Et post duos versus, Consilium semper a sapiente perquire. Omni tempore benedic Deum, & pete ab eo ut vias tuas dirigat, & omnia consilia tua in ipso permaneant. Et post septem versus, Noli timere fili mi, pauperem quidem vitam gerimus, sed multa bona habebimus, si timuerimus Deum, & recesserimus ab omni peccato, & fecerimus bene. Et post multa: tunc Raphael dixit eis occulte, Benedicite Deum caeli, & coram omnibus viuentibus confitemini illi, quoniam fecit vobiscum misericordiam suam. Etenim sacramentum regis abscondere bonum est, opera autem Dei reuelare & confiteri, honorificum est. Non est oratio cum ieiunio & elemosyna, magis quam thesaurus auri condere: quoniam elemosyna in morte liberat, & ipsa est quae purgat peccata, & facit inuenire vitam aeternam. Qui autem facit peccatum & iniquitatem, hostes sunt animae suae. Et paulo post, Audite ergo me filij patris vestri: Seruite Domino in veritate, & inquirite ut faciatis quae sunt placita illi, & filij vestris madata, ut faciatis iustitias & elemosynas, ut sint merces Dei, & benedicat eum in omni tempore, in veritate & in tota virtute sua. Iam nunc quoniam non omnes libri canonici veterisque Testamenti huius operi nostro necessaria dederunt: neque ij qui dederunt, ex omnibus suis locis conueniebant ut ista recedat, sed ex eis tantum, ubi aperta ratio morum bonorum praecipua cooperimus: siue ubi vitia iubentur: siue ubi contraria prohibentur: ad sacras literas

Euangelicas & Apostolicas transeamus. Caput in canone Testamenti noui notissima & praclarissima quatuor Euangelia tenuerunt, in quorum primo, quod secundum Matthaeum est, ea quae nobis sunt ad hoc opus quod suscipimus congrua, videamus.

IDENS autem Dominus turbas, ascendit in montem. Et cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius. Et aperiens os suum docebat eos dicentes, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum. Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum caelorum. Beati estis cum maledixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum aduersum vos mentientes propter me. Gaudete & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in caelis. Sic enim persecuti sunt prophetae, qui fuerunt ante vos. Vos estis sal terrae. Quod si sal euauerit, in quo salietur? Ad nihil valet ultra, nisi ut mittatur foras, & conculcetur ab hominibus. Vos estis lux mundi. Non potest ciuitas abscondi supra montem posita, neque accendit lucernam, & ponit eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt. Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant vestra bona opera, & glorificent patrem vestrum qui in caelis est. Nolite putare, quoniam veni soluere legem, aut prophetas. Non veni soluere, sed adimplere. Amen dico vobis, donec transierit caelum & terra, iota unum, aut vnus apex non praeteribit a lege donec omnia fiant. Qui ergo soluerit vnum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno caelorum: qui autem fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno caelorum. Dico autem vobis, quoniam nisi abundauerit iustitia vestra plus quam Scribarum & Pharisaeorum, non intrabitis in regnum caelorum. Audistis quia dictum est antiquis, Non occides. Qui autem occiderit, reus erit iudicio. Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Qui autem dixerit fratri suo Racha, reus erit consilio: qui autem dixerit, fatue, reus erit gehennae ignis. Si ergo offers munus tuum ante altare, & tibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduersum te, relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliari fratri tuo, & tunc venies offeres munus tuum. Esto consentiens aduersario tuo citro, dum es in via cum eo, ne forte tradat te aduersarius iudici, & iudex tradat te ministro, & in carcerem mittaris. Amen dico tibi, non exies inde donec reddas nouissimum quadrante. Audistis quia dictum est antiquis, Non moechaberis. Ego autem dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est eam in corde suo. Quod si oculus tuus dexter scandalizet te, erue eum, & proiice eum abs te. Expedi enim tibi ut vnus percat membrorum tuorum, quam totum corpus tuum mittatur in gehennam. Et si dextera manus tua scandalizat te, abscede eam, & proiice abs te. Expedi enim tibi ut vnus percat membrorum tuorum, quam totum corpus tuum eat in gehennam. Dicitur est autem, Quicumque dimiserit vxorem suam, det illi libellum repudij. Ego autem dico vobis, quia omnis qui dimiserit vxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam moechari: & qui dimissam duxerit, adulterat. Iterum audistis quia dictum est antiquis, Non peierabis. Reddes autem Domino iuramenta tua. Ego autem dico vobis, Non iurare omnino, neque per caelum, quia thronus Dei est: neque per terram, quia scabellum pedum eius: neque per Hierosolimam, quia ciuitas est magni regis.

Ex Euang. lio secundum Matthaeum, Cap. 5. a. 1.

b. 1. 2.

c. 1. 8.

Exodi 10. b. 1. 3. Deut. 5. b. 17. d. 2. 2.

Exodi 10. b. 1. 4.

c. 2. 9.

Deut. 4. a. 8.

Leuit. 19. 6. 1. 2. 1. 3. 4.

Neque

Exodi 21. c. 2. 4. Deut. 19. d. 21.

Deut. 19. b. 8. Leuit. 19. d. 18.

g. 4. 3.

Mat. 6. a. 1.

b. 8.

c. 1. 9.

Neque per caput tuum iuraueris, quia non potes vnum capillum album facere aut nigrum. Sit autem sermo vester, Est, est: non, non: quod autem his abundantius est, a malo est. Audistis quia dictum est, Oculum pro oculo, & dentem pro dente. Ego autem dico vobis, non resistere malo, sed si quis te percusserit in dextera maxillam tuam, praebere illi & alteram: & ei qui vult tecum in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium. Et quicumque te angariauerit ire mille passus, vade cum illo alia duo. Qui petit te, da ei: & volente mutuari a te, ne auertaris. Audistis quia dictum est antiquis, Diliges proximum tuum, & odies inimicum tuum. Ego autem dico vobis, Diligite inimicos vestros, benefacite illis qui vos oderunt, & orate pro persequentibus & calumniantibus vos, ut sitis filij patris vestri, qui in caelis est, qui solus suum orri facit super malos & bonos, & pluit super iustos & iniustos. Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? nonne & publicani hoc faciunt? Et si saluaueritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis? Nonne & Ethnici hoc faciunt? Estote ergo vos perfecti, sicut & pater vester caelestis perfectus est. Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis. Alioquin mercedem non habebitis apud patrem vestrum qui in caelis est. Cum ergo facis elemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritae faciunt in synagogis & in vicis, ut honorificentur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Te autem faciente elemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua, ut sit elemosyna tua in abscondito, & pater tuus qui videt in abscondito reddet tibi. Et cum oratis non eritis sicut hypocritae, qui amant in synagogis & in angulis platearum stare orare, ut videantur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Tu autem cum oraueris, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio ora patrem tuum in abscondito: & pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi. Orantes autem nolite multum loqui, sicut Ethnici: putant enim quia in multiloquio suo exaudiantur. Nolite ergo assimilari eis: scit enim pater vester quid opus sit vobis, antequam petatis eum. Sic ergo orabit, Pater noster qui es in caelis. Sanctificetur nomen tuum. Adueniat regnum tuum. Fiat voluntas tua sicut in caelo & in terra. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo. Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet & vobis pater vester caelestis delicta vestra. Si autem non dimiseritis hominibus, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra. Cum autem ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritae tristes. Exterminant enim facies suas ut appareant hominibus ieiunantes. Amen dico vobis, perceperunt mercedem suam. Tu autem cum ieiunas, unge caput tuum, & claua faciem tuam, ne videaris hominibus ieiunans, sed patri tuo qui est in abscondito: & pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi. Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi erugo & rinea demolit, & vbi fures effodiunt & furant. Thesaurizate autem vobis thesauros in caelo, ubi neque erugo neque rinea demolit, & vbi fures non effodiunt nec furant. Vbi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum. Lucerna corporis tui est oculus. Si fuerit oculus tuus simplex, totum corpus tuum lucidum erit: si autem oculus tuus nequam fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit. Si ergo lumem quod in te est tenebrae sunt, ipse tenebrae quate erunt: Nemo potest duobus dominis seruire: aut enim vnus odio habebit, & alterum diliget: aut vnum sustinebit, & alterum contemnet. Non potest Deo seruire & mammonae. Ideo dico vobis, ne solliciti sitis animae vestrae quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini. Nonne anima plus est quam esca, & corpus

plus quam vestimentum? Respicite volatilia caeli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, & pater vester caelestis pascit illa. Nonne vos magis pluris estis illis? Qui autem vestrum cogitans potest adicere ad futuram suam cubitum vnus? Et de vestimentis quid solliciti estis? Considerate lilia agri quomodo crescunt, non laborant, neque nent. Dico autem vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria sua cooperatus est sicut vnus ex istis. Si autem tem fecerit agri quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos? minima fidei: Nolite ergo solliciti esse dicentes, quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? Haec enim omnia Genes inquirunt: scit enim pater vester quia his omnibus indigetis. Querite ergo primum regnum Dei & iustitiam eius, & haec omnia adicietur vobis. Nolite ergo solliciti esse in crastinum. Crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi. Sufficit diei malicia sua. Nolite iudicare, ut non iudicemini. In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabimini: & in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, & trabem in oculo tuo non vides? Aut quomodo dicis fratri tuo, sine eiiciam festucam de oculo tuo, & ecce trabes est in oculo tuo? Hypocrita, eice primum trabem de oculo tuo, & tunc videbis eicere festucam de oculo fratris tui. Nolite sanctum dare canibus, neque misceatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, & coeuerit dirupant vos. Petite, & dabitur vobis, & quaerite, & inuenietis, pulsate, & aperietur vobis. Omnis qui petit accipit, & qui quaerit inuenit, & pulsanti aperietur. Aut quis ex vobis homo, quae si petierit filius suus panem, nunc quid lapidem porriget ei. Aut si piscem petierit, nunc quid serpentem dabit ei? Si ergo vos cum sitis mali, non sitis bona data dare filiis vestris, quanto magis pater vester qui in caelis est, dabit bona potentibus se. Omnia ergo quaecumque vultis ut faciant vobis homines, & vos facite eis. Haec est enim lex & prophetae. Intrate per angustam portam, quia lata porta & spaciose viae quae ducit ad perditionem, & multi sunt qui intrant per eam. Quam angusta porta & arcta via quae ducit ad vitam, & pauci sunt qui inueniunt eam. Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. A fructibus eorum cognoscetis eos. Nunquid colligunt de spinis uvas, aut de tribulis ficus? Sic omnis arbor bona fructus bonos facit, mala autem arbor, fructus malos facit. Non potest arbor bona fructus malos facere, neque arbor mala fructus bonos facere. Omnis arbor quae non facit fructum bonum excidetur, & in ignem mittetur. Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos. Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum caelorum, sed qui facit voluntatem patris mei qui in caelis est, ipse intrabit in regnum caelorum. Multi dicent mihi in illa die, Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, & in tuo nomine virtutes multas fecimus? Et tunc confitebor illis, quia nunquam noui vos. Discedite a me qui operamini iniquitatem. Omnis ergo qui audit verba mea haec, & facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui edificauit domum suam super petram, & descendit pluuia, & uenerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit: fundata enim erat supra petram. Et omnis qui audit verba mea haec, & non facit ea, similis erit viro stulto, qui edificauit domum suam supra arenam, & descendit pluuia, & uenerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & cecidit, & fuit ruina eius magna. Et paulo post, Gratis accepistis, gratis date. Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis vestris, non peram in via, neque duas tunicas, neque calciameta, neque virgam: dignus est enim operarius

d. 2. 6.

al. modica.

Mat. 7. a. 5.

b. 7.

c. 1. 2.

d. 2. 3.

Mat. 10. b.

Cibo suo. In quamcunq; ciuitate aut castellu intraueritis, interrogate quis in ea dignus sit, & ibi manete donec exeat. Intrans autem in domu, salutate eam dicentes, Pax huic domui. Et si quid fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super illam: si autem non fuerit digna, pax vestra ad vos reuertetur. Et quicumq; non receperit vos, neque audierit sermones vestros, exeuntes foras, de domo vel de ciuitate, excutite puluerem de pedibus vestris. Amen dico vobis, tolerabilius erit terrar Sodomorũ & Gomorreorũ in die iudicij, quam illi ciuitati. Ecce ego mitto vos, sicut oues in medio luporũ. Estote ergo prudentes sicut serpentes, & simplices sicut colũbæ. Caute autem ab hominibus. Tradet enim vos in concilijs, & in synagogis suis, flagellabunt vos, & ad prasides & reges ducemini propter me in testimoniu illis & gentibus. Cum autem tradet vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini, dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Tradet autem frater fratrem in morte, & pater filiu, & insurgēt filij in parentes, & morte eos afficient. Et eritis odio omnibus hominibus propter nomen meũ. Qui autem perseuerauerit vsq; in fine, hic saluus erit. Cum autem persequerentur vos in ciuitate ista, fugite in alia. Amen dico vobis, non cõsummabitis ciuitates Israel, donec veniat filius hominis. Non est discipulus super magistrũ, nec seruus super dominũ suũ. Sufficit discipulo, vt sit sicut magister eius, & seruus sicut dominus eius. Si pater familias Beelzebub vocauerunt, quanto magis domesticos eius? Ne ergo timeatis eos: Nil enim operũ est q; non reuelabitur, & occultũ quod non sciatur. Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine, & q; in aure auditis, predicite super tecta. Et nolite timere eos qui occidunt corpus, animã autem nõ possunt occidere, sed potius eũ timere, qui potest & animã & corpus perdere in gehenam. Nonne duo passeres alle veniunt, & vnus ex illis non cadet super terram sine patre vestro. Vestri autem & capilli capitis omnes numerati sunt. Nolite ergo timere, multis passerib; meliores estis vos. Omnis ergo qui confitebitur me corã hominibus, cõfitebor & ego eũ coram patre meo qui in cælis est. Qui autem negauerit me corã hominibus, negabo & ego eũ corã patre meo qui in cælis est. Nolite arbitrari, quia venierim pacem mittere in terrã. Non veni pacem mittere, sed gladiũ. Veni enim separare hominem aduersus patrem suũ, & filia aduersus matrem suã, & nurũ aduersus socru suã, & inimici hominis domestici ei;. Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus. Et qui amat filiu aut filia super me, non est me dignus. Et qui non accipit crucem suã & sequitur me, nõ est me dignus. Qui inuenit animam suã, perdet illam. Et qui perdidit animam suã propter me, inueniet eam. Qui recipit vos, me recipit, & qui me recipit, recipit eũ qui me misit. Qui recipit prophetam in nomine prophete, mercedem prophete accipiet. Et qui recipit iustu in nomine iusti, mercedem iusti accipiet. Et quicumq; potum dederit vni ex minimis istis, calicem aquæ frigidæ tantum in nomine discipuli, amẽ dico vobis, nõ perdet mercedem suam. Et paulo post, Cui autem similem æstimabo generationem istam? Similis est pueris sedentibus in foro, qui clamantes coequalibus dicunt, Cecinimus vobis, & non saltastis, lametauimus, & non planxistis. Venit enim Ioannes neque manducans, neque bibens: & dicunt, dæmoniũ habet. Venit filius hominis manducans, & bibens, & dicunt, Ecce homo vorax, & potator vini, publicanorũ & peccatorum amicus. Et iustificata est sapientia a filiis suis. Et post paululum, Venite ad me omnes qui laboratis &

onerati estis, & ego reficiã vos. Tollite iugum meũ super vos, & discite a me quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris. Iugum enim meũ suauẽ est, & onus meũ leue. Itẽ post paululum, Si autem sciretis quid est, Misericordiã volo, & non sacrificiu, nunquã condẽnassetis innocentes. Et post paululu, Qui non est mecum, contra me est: & qui non congregat mecum, dispergit. Ideo dico vobis, omne peccatũ & blasphemia remittetur hominibus, spiritus autem blasphemiæ non remittetur. Et quicumq; dixerit verbũ cõtra filiu hominis, remittetur ei: qui autem dixerit contra Spiritũ sanctũ, non remittetur ei, neque in hoc seculo, neque in futuro. Aut facite arborẽ bonã, & fructũ eius bonũ: aut facite arborẽ malã, & fructũ eius malũ. Siquidẽ ex fructu arbor cognoscitur. Progenies viperarũ, quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali? Ex abundantia enim cordis os loquitur. Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bona, & malus homo de malo thesauro profert mala. Dico autem vobis, quoniã omne verbũ ociosum quod locuti fuerint homines, reddet rationem de eo in die iudicij. Ex verbis enim tuis iustificaberis, & ex verbis tuis cõdẽnaberis. Et post aliquantũ: Audite & intelligite. Non quod intrat in os, coinquinat hominẽ, sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominẽ. Et paulo post, Respõdẽs autẽ Petrus, dixit ei: Ediffere nobis parabolã istã. At ille dixit: Adhuc & vos sine intellectu estis: Non intelligitis, quia omne q; in os intrat, in venerẽ vadit, & in seculum emittitur: quæ autem procedunt de ore, de corde exeũt, & ea coinquinat hominẽ: De corde enim exeũt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemie. Hæc sunt quæ coinquinat hominẽ: non lozis autẽ manibus manducare, non coinquinat hominẽ. Itẽ post aliquantũ, Tunc dixit Iesus discipulis suis: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suã, & sequatur me. Qui enim voluerit animã suã saluã facere, perdet eam. Qui autem perdidit animã suã propter me, inueniet eã. Quid enim prodest homini, si mũdum vniuersum lucrẽtur, animẽ verò suã detrimentũ patiat? Aut quã dabit homo cõmutationẽ pro anima sua? Filius enim hominis vteretur illi in gloria patris sui cum angelis suis, & tunc reddet vnicuiq; secundum opera ei;. Itẽ aliquantũ post: Amẽ dico vobis, nisi cõuersi fueritis, & efficiamini sicut paruuli, nõ intrabitis in regnũ cælorum. Quicumq; ergo humiliauerit se sicut paruulus iste, hic est maior in regno cælorum & q; suscepit vnum paruulum talẽ in nomine meo, me suscipit. Qui autẽ scãdalizauerit vnum de pusillis istis qui in me credunt, expedit ei vt suspẽdat mola asinaria in collo eius, & demergat in profundũ maris. Vã mundo à scãdalis, necesse est enim vt veniat scãdala. Veruntamẽ vã homini per quẽ scãdalu venit. Si autẽ manus tua vel pes tuus scãdalizet te, abscinde eum & proice abs te. Bonũ est tibi ad vitã ingredi debilem, quam duas manus vel duos pedes habẽtẽ mitti in ignẽ æternum. Et si oculus tuus scãdalizet te, erue eum & proice abs te. Bonũ est tibi cum vno oculo in vitã intrare, quam duos oculos habẽtẽ mitti in gehennã ignis. Videte ne cõtemnatis vnũ ex his pusillis. Dico autẽ vobis, quia angeli eorum in cælis semper vident faciem patris mei qui in cælis est. Venit enim filius hominis saluare quod perierat. Et paulo post, Si autẽ peccauerit in te frater tuus, vade & corripe eum inter te & ipsum solum. Si te audierit, lucratus es fratrem tuum: si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc vnum vel duos, vt in ore duorum testium vel triũ stet omne verbum. Quod si non audierit eos, dic Ecclesiæ: si autem & Ecclesiã non audierit,

Mat. 11. 27.

3. 10.

Math. 1. 6.

10. 11.

Math. 16. 24.

Mat. 8. 21.

3. 9.

1. 15.

1. 17.

rit, sit tibi sicut Ethnicus & publicanus. Amẽ dico vobis, quæcunq; aligaueritis super terrã, erũt ligata & in cælo, & quæcunq; solueritis super terram, erũt soluta & in cælo. Iterũ dico vobis, quia si duo ex vobis cõfenserint super terram, de omni re quæcũq; petierint, fiet illis à patre meo qui in cælis est. Vbi eni sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. Tunc accedẽs Petrus ad eũ, dixit: Domine, quoties precabit in me frater meus, & dimittã ei? Vsque septies? Dicit illi Iesus: Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies. Ideo assimilati est regnũ cælorum homini regi, qui voluit rationẽ ponere cum seruis suis. Et cũ cõpisset rationẽ ponere, oblatu est ei vnus qui debebat decem milia talenta: eũ autem non haberet unde redderet, iussit eum dominus vendari & vxorem eius & filios, & omnia quæ habebat, & reddi. Procidẽs autẽ seruus ille orabat eũ, dicens: Patientiã habe in me Domine, & omnia reddã tibi. Misertus autẽ Dominus serui illius, dimisit eũ, & debitu dimisit ei. Egressus autẽ seruus ille inuenit vnũ de cõseruis suis, qui debebat ei centũ denarios, & tenens suffocabat eũ dicẽs, Redde quod debes. Et procidens cõseruus eius, rogabat eũ, dicens, Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Ille autẽ noluit, sed abiit & misit eum in carcerem, donec rederet debitum, Videntes autẽ cõserui eius quæ fiebant, contristati sunt valde. Et venerunt, & narrauerunt Domino suo omnia quæ facta fuerant. Tunc vocauit illum Dñs suus, & ait illi, Serue nequã, omne debitu dimisi tibi, quoniã rogasti me. Nonne ergo oportuit & te misereri cõserui tui: sicut & ego tui miserus sum? Et iratus Dominus eius, tradidit eũ tortoribus, quoad vsq; redderet vniuersum debitũ. Sic & pater meus cælestis faciet vobis, si non remiseritis vnusquisq; fratri suo de cordibus vestris. Et paulo post, Et accesserunt ad eũ Pharisei, tentantes eũ, & dicẽtes, Si licet homini dimittere vxorem suam quacunq; ex causa? Qui respondens, ait eis, Non legistis, quia qui fecit hominem ab initio, masculum & feminam fecit eos. Et dicit, Propter hoc dimittet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erũt duo in carne vna. Itaq; iã non sunt duo, sed vna caro. Quod ergo Deus coniũxit, homo non separet. Dicunt illi, Quid ergo Moyses mandauit dare libellum repudij & dimittere? Ait illis, Quoniã Moyses ad duritiã cordis vestri permisit vobis dimittere vxores vestras, ab initio autẽ non fuit sic: dico autẽ vobis, quia quicumq; dimiserit vxorẽ suã, nisi ob fornicationẽ, & aliã duxerit, mœchatur, & q; dimissa duxerit, mœchatur. Dicunt illi discipuli eius: Si ita est causa hominis cũ vxore, nõ expedit nubere. Qui dixit, Nõ omnes capiunt verbũ istud sed quibus datum est. Sunt enim eunuchi qui de matris vtero sic nati sunt: & sunt eunuchi, qui facti sunt ab hominibus. Et sunt eunuchi qui seiplos eunuchizauerunt propter regnũ cælorum. Qui potest capere, capiat. Tucoblati sunt ei paruuli, vt manus eis imponeret & oraret. Discipuli autẽ increpabant eos. Iesus verò ait eis: Sinite paruulos, & nolite eos prohibere ad me venire: talis est enim regnũ cælorum. Et cũ imposuisset eis manus, abiit inde. Et ecce vnus accedens ait illi: Magister bone, quid boni faciã, vt habeam vitã æternã? Qui dixit ei, quid me interrogas de bono? Vnus est bonus Deus. Si autem vis ingredi ad vitã, serua mandata. Dicit ei, Quæ? Iesus autẽ dixit: Non homicidium facies, non adulterabis, non facies furtum, non falsum testimonium dices: Non ora patrem tuum & matrem: & diliges proximum tuum sicut teipsum. Dicit illi adolescẽs, Omnia hæc custodiui: quid adhuc mihi deest? Ait illi Iesus: Si vis perfectus esse vade, vende quæ habes, & da pauperibus, & habebis

thesaurũ in cælo, & veni sequere me. Cũ autẽ audisset verbũ adolescens, abiit tristis: erat enim habẽs multas possessiones. Iesus autẽ dixit discipulis suis: Amen dico vobis, quia diues difficile intrabit in regnũ cælorum. Et iterũ dico vobis, Facilius est camelũ per foramẽ acus trãsire, quã diuitẽ intrare in regnũ cælorum. Auditis autẽ his, discipuli mirabantur valde, dicentes: Quis ergo poterit saluus esse? Aspiciens autem Iesus, dixit illis, Apud homines hoc impossibile est: apud Deũ autẽ omnia possibilia sunt. Tunc respõdens Petrus, dixit ei: Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te, quid ergo erit nobis? Iesus autẽ dixit illis: Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in regeneratione cum sederit filius hominis in sede maiestatis suæ sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicãtes duodecim tribus Israel. Et omnis qui reliquerit domũ, vel fratres, au sorores, aut patrem aut matrem, vt vxorẽ, aut filios, aut agros propter nomẽ meum, centuplum accipiet, & vitã æternã possidebit. Multi autẽ erũt primi nouissimi, & nouissimi primi. Et paulo post: Sicut filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, & dare animam suã redẽptionẽ pro multis. Et alquanto post, reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo. Et alibi, Diliges Dominũ deũ tuũ in toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua. Hoc est maximum & primum mandatũ. Secundũ autẽ simile est huic, Diliges proximu tuũ sicut teipsum. In his duobus mandatis vniuersã lex p̃det & propheta. Et post paucos versũs, Tunc Iesus locutus est ad turbas & ad discipulos suos, dicens: Super cathedrã moysi sederunt Scribæ & Pharisei. Omnia ergo quæcunq; dixerint vobis seruate & facite, secundũ opera verò eorum nolite facere. Dicunt enim, & non faciũt. Alligat autẽ onera grauiã & importabilia, & imponunt in humeros hominũ, digito autem suo nolunt ea mouere. Omnia verò opera sua, faciunt, vt videantur ab hominibus. Dilatãt enim phylacteria sua, & magnificant fimbrias. Amant autẽ primos recubitus in cœnis, & primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro: & vocari ab hominib; Rabbi. Vos autẽ nolite vocari, Rabbi: vnus est enim magister vester: omnes autẽ vos fratres estis. Et patrem nolite vobis vocare super terram: vnus est enim pater vester qui in cælis est. Nec vocemini magistri, quia magister vester vnus est Christus. Qui maior est vestrũ, erit minister vester. Qui autẽ se exaltat, humiliabitur: & q; se humiliat, exaltabitur. Et paulo post, Vã vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ, qui decimatis metã & anethum & cyminũ, & relinquitis quæ grauiora sũt legis, iudiciũ & misericordiã, & sidẽ. Hęc oportuit facere, & illa nõ omittere. Duces cæci, excolentes culicẽ, camelũ autẽ glutietes. Vẽ vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ, qui mandatis quod deforis est calicis & paropisidis, intus autem pleni sunt rapina, & omni immũdicia. Phariseæ cæce, munda prius q; intus est calicis & paropisidis, vt fiat & id q; deforis est mundũ. Vã vobis Scribæ & pharisei hypocrite, qui similes estis sepulchris dealbatis, quæ à foris appar ent hominibus speciosa, intus verò plena sunt ossib; mortuorum, & omni spurcicia. Sic & vos à foris quidẽ apparetis hominibus iusti, intus autẽ pleni estis hypocrisi & iniquitate. Vã vobis Scribæ & Pharisei hypocrite, qui ædificatis sepulchra prophetarũ, & ornatis monumẽta iustorũ, & dicitis, Si fuisset mus in diebus patrum nostrorũ, non essemus socij eorũ in sanguine prophetarũ. Itaque testimonium estis vobismetipsis, quia filij estis eorum qui prophetas occiderunt: & vos implere mensurã patrum vestrorum. Serpentes, genimina viperarum, quomodo fugietis à iudicio gehennæ? Ideo dico vobis, Ecce ego mitto ad

d. 2. 6.

Math. 2. 0.

d. 1. 8.

Math. 2. 2.

b. 1. 1.

d. 1. 7.

Deut. 6. 5.

Leuit. 19. d.

1. 8.

Math. 2. 3.

2. 1.

b. 1. 0.

c. 2. 5.

d. 2. 9.

Exodi 2. 0.

b. 1.

vos prophetas, & sapientes, & scribas: & ex illis occidetis, & crucifigetur, & ex eis flagellabitur in synagogis vestris, & persequemini de civitate in civitate, ut veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram, à sanguine Abel iusti, vsque ad sanguinem Zachariæ filij Barachiz, quem occidistis inter templum & altare. Amen dico vobis, venient hæc omnia super generationem istam. Et paulò post, Et quoniã abundabit iniquitas, refrigeret charitas multorum: qui autem perseveraverit vsq; in finem, hic salvus erit. Et post aliquantum, Estote parati quia nescitis qua hora filius hominis venturus est. Quis putas est fidelis servus & prudens, quæ cõstituit Dominus suus supra familiã suã, ut det illis cibum in tempore? Beatus ille servus quæ cõ venerit dominus eius, in venerit sic facientem: amen dico vobis, quoniã super omnia bona sua constituet eum. Si autem dixerit malus servus ille in corde suo: Moram facit Dominus meus venire, & coeperit percutere servos suos, maderet autem & bibat eum cõbris: veniet Dominus servi illius in die qua non sperat, & hora qua ignorat, & dividet eum, partemq; eius ponet eum hypocritis: illic erit fletus & stridor dentium. Et post paululum, Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam. Itẽ post paululum, Cum autem venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes angeli eum eo: tunc sedebit super sedem maiestatis suæ, & congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hædis: & statuet oves quidam à dextris, hædos autem à sinistris. Tunc dicet rex iis qui à dextris eius erunt: Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum à cõstitutione mundi. Esuriui enim, & dedistis mihi manducare. Sitiui, & dedistis mihi bibere. Hospes erã, & collegistis me. Nudus, & cooperuistis me. Infirmus, & visitastis me. In carcere eram, & venistis ad me. Tunc respondebunt ei iusti, dicentes, Domine quando te vidimus esurientem & paumus te: sitientem, & dedimus tibi potum? Quando autem te vidimus hospitẽ, & collegim? te autem nudum, & cooperuim? Aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere, & venimus ad te? Et respondens rex, dicit illis: Amen dico vobis, quando fecistis vni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis. Tunc dicit & iis qui à sinistris erunt: Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui parati estis diabolo & angelis eius. Esuriui enim, & non dedistis mihi manducare. Sitiui & non dedistis mihi potum. Hospes fui, & non collegistis me. Nudus erã, & non cooperuistis me. Infirmus & in carcere, & non visitastis me. Tunc respondebunt & ipsi, dicentes Domine, quando te vidimus esurientem & sitientem, & hospitẽ, aut nudum, aut infirmum, vel in carcere: & non ministravimus tibi? Tunc respondebit illis, dicens, Amen dico vobis, quam diu non fecistis vni de minoribus his, nec mihi fecistis. Et ibunt hi in supplicium æternum, iusti autem in vitam æternam. Et post aliquantum, Vigilate & orate, ut non intretis in tentationem.

Matth. 24. d. 11.

d. 44.

Matth. 25. d. 13.

d. 31.

Matth. 26. d. 41.

Ex Evangelio secundum Marcum, 7. b. 14.

AD VOCANS iterum turbam, dicebat illis, Audite me omnes & intelligite: Nihil est extra hominem iatruens in eum, quod possit eum coinquinare, sed quæ de homine procedunt, illa sunt quæ communicant hominem. Si quis habet aures audiendi, audiat. Et cum introisset in domum à turba, interrogabant eum discipuli eius parabolam. Et ait illis, Sic & vos impreciscens estis? Non intelligitis quia omne extrinsecus introiens in hominem, non potest eum communicare, quia non intrat in cor eius, sed in ventrem, & in feculum exit, purgans omnes escas? Dicebat autem, quoniã quæ de homine exeunt, illa communicant hominem. Ab intus enim de corde hominum exeunt cogitationes male: procedunt adulteria, fornicationes,

homicidia, furta, avaritiæ, nequitia, dolus, impudicitia, oculi malus, blasphemia, superbia, stultitia. Omnia hæc mala ab intus procedunt, & comunicant hominẽ. Et alio loco cõcauata turba cõ discipulis suis, dixit eis, Si quis vult me sequi, denegat seipsum, & tollat crucem suã, & sequatur me. Qui enim voluerit animã suã salvã facere, perdet eã: qui autem perdidit animã suã propter me & Evangelium, salvã eã faciet. Quid enim proderit homini si lucreretur mundum totum, & detrimentum faciat animæ suæ? Aut quid dabit homo cõmutationem pro anima sua? Qui enim me confusus fuerit & mea verba in generatione ista adultera & peccatrice, & filius hominis confunder eum in gloria patris sui cõ angelis suis. Et alibi, Et accipiens puerum statuit eum in medio eorum. Quem cõplexus esset, ait illis: Quisquis vnum ex huiusmodi pueris receperit in nomine meo, me recepit: & quicunq; me susceperit, non me suscipit, sed eum qui me misit. Et paulò post, Quisquis enim potum dederit vobis calicem aquæ frigide in nomine meo, quia Christi estis: amen dico vobis non perdet mercedem suã. Et quicquis scandalizaverit vnum ex his pusillis credentibus in me, bonum est ei magis, si circumdatur mola asinaria collo eius, & in mare mitteretur. Et post paululum, Habete in vobis salutem, & pacem habete inter vos. Et paulò post, Et accedentes Pharisæi interrogabant eum, Si licet viro uxorem dimittere, tentantes eum. At ille respondens, dixit eis, Quid vobis præcepit Moyses? Qui dixerunt, Moyses permisit libellum repudij scribere & dimittere. Quibus respondens Iesus, ait, Ad duritiã cordis vestri scripsit vobis præceptum istud: ab initio autem creaturæ masculum & feminã fecit eos Deus. Propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne vna. Itaque iã non sunt duo, sed vna caro, Quod ergo Deus coniunxit, homo non sepat. Et in domo iterum discipuli eius de eodẽ interrogaverunt eum. Et dicit illis, Quicunq; dimiserit uxorem suã, & aliã duxerit, adulterium committit super eã: & si vxor dimiserit virum suum, & alij nupserit, mœchatur. Et post quatuor versus, Sinite parvulos venire ad me, & ne prohibueritis eos: talium est enim regnum cælorum. Amen dico vobis, quicunq; receperit regnum Dei velut parvulus, non intrabit in illud. Et complexas eos & imponens manus super illos benedicebat eos. Et cum egressus esset in via, præcurres quidam genu flexo ante eum, rogabant eum, magister bone, quid faciã ut vitam æternã percipiã? Iesus autem dixit ei, Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi vnus deus. Præcepta nosti, Ne adulteres: ne occidas: ne fureris: ne falsum testimoniũ dixeris: Ne fraudẽ feceris: Honora patrem tuum & matrem. At ille respondens, ait illi, Magister, hæc omnia servavi à iuventute mea. Iesus autem intuitus eum, dilexit eum, & dixit illi, Vnum tibi deest. Vade, quæcunq; habes, vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo, & veni sequere me. Qui contristatus in verdo, abiit mœrens. Erat enim habens multas possessiones. Et circumspicens Iesus, ait discipulis suis: Quam difficile est qui pecunias habent in regnum Dei introibunt. Discipuli autem obstupescabant in verbis eius. At Iesus rursus respondens, ait illis, Filioli, quam difficile est cõfidentes in pecuniis in regnum Dei introire. Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum Dei. Qui magis admirabantur dicentes ad seipfos: Et quis potest saluus fieri? Et intuens illos Iesus, ait, Apud homines impossibile est, sed non apud Deum, omnia enim possibilia sunt apud Deum. Et cepit Petrus ei dicere, Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te. Respondens Iesus, ait, Amen dico vobis: Nemo est qui reliquerit domum,

Marci 2. d. 34.

Marci 9. d. 36.

f. 41.

g. 50. Marci 10. a. 1.

Gen. 1. d. 27. Gen. 2. d. 24.

b. 10.

b. 14.

c. 17.

Exodi 10. b. 13.

d. 24.

num, aut fratres, aut sorores, aut matrẽ, aut patrẽ, aut filios, aut agros propter me & propter Euangelium, qui non accipiat centies tantum nunc in tempore hoc, domus & fratres, & sorores & matres & filios & agros cõ persecutionibus, & in seculo futuro vitam æternã. Multi autem erunt primi nouissimi, & nouissimi primi. Et paulò post, Scitis quia ij qui videntur principari gentibus, dominantur eis, & principes eorum potestate habent ipsorum. Non ita est autem in vobis, sed quicunq; voluerit fieri maior, erit vester minister: & quicumque voluerit in vobis prius esse, erit omnium servus. Nam & filius hominis non venit ut ministraretur ei, sed ut ministraret, & daret animam suã redemptionem pro multis. Et aliquantò post, Et respondens Iesus, ait eis, Habete fidem Dei. Amen dico vobis: Quicunq; dixerit huic monti tollere & mittere in mare: & non hæsitauerit in corde suo, sed crediderit, quia quodcunq; dixerit fiat: fiet ei. Propterea dico vobis: Omnia quæcunq; orantes petitis, credite quia accipietis, & venient vobis. Et cum staretis ad orandum, dimitte si quid habetis aliquẽ, ut & pater vester qui in cælis est, dimittat vobis peccata vestra. Quod si vos non dimiseritis, nec pater vester qui in cælis est, dimittet vobis peccata vestra. Item post aliquantum, Respondens autem Iesus, dixit illis, Reddite igitur quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt dei deo. Et alio loco, Et accessit vnus de Scribis, qui audiverat illos conquerentes, & videns quia bene illis responderit, interrogavit eum, quod esset primum omnium mandatum. Iesus autem respondit ei, Quia primum omnium mandatum est, Audi Israel, Dominus deus tuus Deus vnus est. Et, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & ex tota virtute tua: hoc est primum mandatum. Secundum autem simile est illi, Diliges proximum tuum tanquam teipsum. Maius horum aliud mandatum non est. Et ait illi Scriba, Bene magister in veritate dixisti, quia vnus est, & non est alius præter eum. Et ut diligatur ex toto corde, & ex toto intellectu, & ex tota anima, & ex tota fortitudine: & diligere proximum tanquam seipsum, maius est omnibus holocaustis & sacrificiis. Iesus autem videns quod sapienter responderet, dixit illi: Non es longè à regno Dei. Et nemo iam audebat eum interrogare. Et paulò post, Caute à Scribis, qui volunt in stolis ambulare, & salutarium in foro, & in primis cathedris sedere in synagogis, & primum discubitus in cenis. Qui deuorat domos viduarum sub obtentu proluxa orationis, hi accipiunt prolixius iudicium. Et sedens Iesus cõtra gazophylacium, aspiciebat quæ modò turbam iactaret in gazophylacium, & multi diuites iactabant plurima. Cum venisset autem vna vidua pauper, misit duo minuta, quod est quadrans, & cõuocans discipulos, ait illis, Amen dico vobis, quoniam vidua hæc pauper plus omnibus misit qui miserunt in gazophylacium. Omnes enim ex eo quod abundabat illis miserunt hæc verò de penuria sua omnia quæ habuit misit, totum victum suum. Et paulò post, Et cum duxerit vos tradetes, nolite præcogitare quid loquamini, sed quod datum fuerit vobis in illa hora, id loquamini. Non enim estis vos loquentes, sed Spiritus sanctus. Et post paululum, Et eritis odio omnibus propter nomẽ meum. Qui autem sustinuerit in finem, hic saluus erit. Et alio in loco, Videte, vigilate orantes, nescitis enim quado tempus sit. Sicut homo qui peregrinè profectus reliquit domum suã, & dedit seruis suis potestatem cuiusque operis, & ianitori præcepit ut vigilet. Vigilate ergo: nescitis enim quando dominus domus veniet: sero, in media nocte, an galli cantu, an mane. Ne cum venerit repẽtẽ, inueniat vos dormientes. Quod autem vobis dico, omnibus dico, vigilate.

Marci 11. d. 22.

f. 42.

d. 26.

Marci 12. b. 17.

c. 2.

d. 38.

Marci 13. b. 11.

b. 43.

d. 33.

C LORIA in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Et aliquantò post, Et interrogabant Ioannẽ Baptistam turbæ, dicentes, Quid ergo faciemus? Respondens autem, dicebat illis, Qui habet duas tunicas, det non habenti, & qui habet escas, similiter faciat. Venerunt autem & Publicani ut baptizarentur, & dixerunt ad illum, Magister quid faciemus? At ille dixit ad eos, Nihil amplius quam quod constitutum est vobis, faciatis. Interrogabant autem eum & milites, dicentes, Quid faciemus & nos? Et ait illis, Neminẽ concuriatis, neque calumniã faciatis, & cõtenti estote stipendiis vestris. Et post aliquantũ. Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei. Beati qui nunc esuritis, quia satura bimini: beati qui nunc fletis, quia ridebitis. Beati eritis, cum vos oderint homines, & eum separauerint vos, & exprobrauerint & eiecerint nomen vestrum tanquam malum propter filium hominis. Gaudere in illa die & exultate, ecce enim merces vestra multa est in cælo, secundum enim hæc faciebant prophetis patres eorum. Verruntamen vobis diuitibus qui habetis consolationem vestrã. Væ vobis qui saturati estis, quia esurietis. Væ vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis & flebitis. Væ cum benedixerint vobis omnes homines, secundum hæc faciebant prophetis patres eorum. Sed vobis dico qui auditis: Diligite inimicos vestros, benefacite iis qui vos oderunt. Benedicite maledicentibus vobis. Orate pro calumniantibus vos. Et qui te percussit in maxillã, præbe illi & alteram, & ab eo qui auferit tibi vestimentum, etiã tunicã noli prohibere. Omni autem petenti te, tribue: & qui auferit quæ tua sunt, ne repetas. Et prout vultis ut faciant vobis homines, facite illis similiter. Et si diligitis eos qui vos diligunt, quæ vobis est gratia? Nã & peccatores diligentes se diligunt, & si benefeceritis iis qui vobis benefaciunt, quæ vobis est gratia? Si quidẽ & peccatores hoc faciunt. Et si mutui dederitis iis à quibus speratis recipere, quæ gratia est vobis? Nã & peccatores peccatoribus feceratur, ut recipiant equalia. Verũtamen diligite inimicos vestros: benefacite, & mutuum date nihil inde sperantes: & erit merces vestra multa, & eritis filij Altissimi, quia ipse benefecit vobis super ingratos & malos. Estote ergo misericordes, sicut & pater vester misericors est. Nolite iudicare & non iudicabimini. Nolite condẽnare, & non cõdemnabimini. Dimitte, & dimittemini. Date, & dabitur vobis. Mensurã bonã, & confertam, & coagitatam, & superfluentẽ dabunt in sinum vestrum. Eadẽ quippe mensura qua melli fueritis, remerietur vobis. Dicebat autem illis & similitudinẽ. Numquid potest cæcus cecum ducere? Nonne ambo in foueam cadunt? Non est discipulus super magistrũ. Perfectus autem omnis erit, si sit sicut magister eius. Quid autem vides festucã in oculis fratris tui, trabẽ autem que in oculo tuo est non consideras? Aut quomodo potes dicere fratri tuo, frater sine eiciã festucã de oculo tuo: ipse in oculo tuo trabẽ non vides? Hypocrita, eice primum trabẽ de oculo tuo, & tunc perspicies ut educas festucã de oculo fratris tui. Non est enim arbor bona quæ facit fructum malos, neq; arbor mala facies fructum bonum. Vna quæq; arbor de fructu suo cognoscitur. Neque enim de spinis, colligitur ficus, neque de rubo vindemiant vinas. Bonus homo de bono thesauro cordis sui proferet bonum: & malus homo de malo thesauro proferet malum.

1. & Evangelio secundum Lucã, Luc. 2. b. 14. Luc. 11. b. 10.

Luc. 11. d. 20.

d. 24.

c. 33.

f. 32.

g. 41.

Qui autem audit, & nō facit, similis est homini ædificanti domū suam supra terram sine fundamēto: in quā illifus est fluius, & cōtinuū cecidit, & facta est ruina domus illius magna. Et post aliquantū, Cui ergo similes dicam homines generationis huius, & cui similes sunt? Similes sunt pueris sedētib⁹ in foro & loquentib⁹ adiuuicem, & dicētib⁹: Cantauimus vobis tibis & non salastis: lamētauimus, & non plorastis. Venit enim Ioannes Baptista neque manducās panem, neq; bibēs vinum: & dicitis, dæmoniū habet. Venit filius hominis manducās & bibēs, & dicitis, Ecce homo deuorator & bibens vinū, amicus publicanorū & peccatorum. Et iustificata est sapientia ab omnib⁹ filiis suis.

Item post aliquantū, Est autem hęc parabola. Semen est verbum Dei. Qui autē secus viam sunt, ij sunt qui audiūt: deinde venit diabolus, & tollit verbum de cor de eorum, ne credētes salui fiant. Nā qui supra petrā, qui cūm audierint eū gaudio suscipiunt verbū: & hi radices nō habent, quā ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedūt, Quod autē in spinis cecidit, ij sunt qui audierūt, & à sollicitudinibus & diuitiis & voluptatibus vitæ euntes suffocātur, & nō referūt fructum. Quod autē in bonā terrā, ij sunt qui corde bono & optimo audientes verbū retinent, & fructū afferunt in patientia. Nemo autem lucernā accendens, operit eā vase, aut sub tunc lectū ponit: sed supra candelabrū ponit, vt intrantes videant lumen. Non enim est occultum quod nō manifestetur, nec absconditū quod nō cognoscatur, & in palā veniat. Videte ergo quomodo audistis. Qui enim habet dabitur illi, & qui cuique non habet, etiam quod putat se habere, auferetur ab illo. Et post aliquantū, Conuocatis autē duodecim apostolis dedit illis virtutē & potestātē super omnia dæmonia, & vt liguores curarent. Et misit illos prædicare regnū Dei, & sanare infirmos. Et ait ad illos, Nihil tuleritis in via neq; virgā, neq; perā, neq; panem, neque pecuniā, neque duas tunicas habeatis. Et in quamcunque domū intraueritis, ibi manete, & inde ne exeatis. Et quicūque nō receperit vos, exeūtes de ciuitate illa, etiā puluerem pedū vestrorū excutite in testimoniuū super illos. Itē post aliquantū, Dicebat autē ad omnes, Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me. Qui enim voluerit animam suam saluā facere, perdet illam. Nā qui perdidit animā suā propter me, saluā faciet illā. Quid enim proficit homo si lucratur vniuersum mundum, se autem ipsum perdat, & detrimentū suū ꝑ fiat? Nam qui me erubuerit & meos sermones, hūc filius hominis erubescet, cūm venerit in magestatē suā, & patris, & sanctorū angelorū. Et alio loco, Intrauit autē cogitatio in eos, quis eorum maior esset. At Iesus videns cogitationes cordis illorū, apprehendens puerū stetit eum secus se, & ait illis: Quicūq; susceperit puerum istū in nomine meo, me recipit, Et quicūq; me receperit, recipit eū q̄ me misit. Nā qui minor est inter omnes vos, hic maior est. Et post aliquantū, Ait autem ad alterum, Sequere me. Ille autem dixit, Domine, permittē mihi primum ire sepe lre patrem meū. Dixitq; ei Iesus, Sine vt mortui sepeliāt mortuos: tu autem vade, annūcia regnū Dei. Et ait alter, Sequar te Domine, sed primum permittē mihi renūciare iis qui domi sunt. Ait ad illū Iesus, Nemo mittens manū suam in aratrū, & respiciens retro, aptus est regno Dei. Est post paululū, Ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos. Nolite portare sacculū, neque perā, neque calciamenta, & neminē per viam salutaueritis. In quamcūque domum intraueritis, primum dicite, Pax huic domi. Et si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illū pax vestra: sin autē, ad vos reuertetur. In eadē

autem domo manete edentes & bibentes quæ apud illos sunt: dignus enim est operarius mercede sua. Nolite trāsire de domo in domum. Et in quamcūq; ciuitatem intraueritis, & susceperint vos, māducatæ quæcūque apponuntur vobis, & curate infirmos qui in illa sunt, & dicite illis, Appropinquet in vos regnū Dei. In quacūque ciuitatem intraueritis, & nō receperint vos, exeūtes in plateas eius, dicite, Etiā puluerē qui adhesit nobis de ciuitate vestra, extergimus in vos. Tamē hoc scitote, quia appropinquet regnū Dei. Dico vobis quia Sodomis in die illa remissus erit, q̄ illi ciuitati. Et post paululū, Veruntamē in hoc nolite gaudere, quia spiritus vobis subiicitur: gaudete autē, quod nomina vestra scripta sunt in cælis. Et post paululum, Ecce quidā legisperitus surrexit, tētans illū, & dicens, Magister quid faciēdo vitam æternā possidebo? At ille dixit ad eū, In lege quid scriptum est: Quomodo legis? Ille respondens, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnib⁹ viribus tuis, & ex omni mente tua, & proximum sicut teipsum. Et paulo post, Quis horū trium videtur tibi proximus fuisse illi qui incidit in latrones? Ac ille dixit, Qui fecit misericordiā in illum. Et ait illi Iesus, Vade, & tu fac similiter. Et post paululum, Martha, Martha, sollicita es & turbaris erga plurima. Porro vnum est necessarium: Maria optima partem elegit, quæ nō auferetur ab ea. Itē post paululum, Cūm oratis, inquit, dicite, Pater, sanctificetur nomen tuū: Adueniat regnū tuum: Panem nostrum quotidianū da nobis hodie: et mitte nobis peccata nostra, siquidem & ipsi dimittimus omni debenti nobis: et ne nos inducas in tēntationē. Et ait ad illos, Quis vestrum habebit amicū, & ibit ad illū media nocte, & dicet illi, Amice, commoda mihi tres panes, quonia amicus me⁹ venit de via ad me, & nō habeo quonā ante illum: & ille deintus respondens, dicat, Noli mihi molestus esse, iā ostium clausum est, & pueri mei mecum sunt in cubili, nō possum surgere & dare tibi. Et ille si perseverauerit pulsans, dico vobis, & si nō dabit illi furgēse quod amic⁹ eius sit, propter improbitatē tamē ei⁹ surget, & dabit illi quotquot habet necessarios. Et ego vobis dico, Petite, dabitur vobis: querite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis. Omnis enī qui petit, accipit: & qui querit, inuenit: & pulsanti aperietur. Quis autē ex vobis patre petit panē, nū quid lapidē dabit illi? Aut piscē, nū quid ꝑ piscē serpentem dabit illi? Aut si petierit ouū, nū quid portiget scorpionē? Si ergo cūm sitis mali, nō stis bona dare filiis vestris, quāto magis pater vester de cælo dabit spiritū bonū petentib⁹ se. Et paulo post, Factū est autē cūm hæc diceret: Extollēs vocē quēdā mulier de turba, dixit illi, Beatus vester qui te portauit, & vbera quæ suxisti. At ille dixit, Imō beati qui audiūt verbum Dei, & custodiūt illud. Et paulo post, Et cū loqueretur, rogauit illū quidam Pharise⁹, vt præderet apud se. Et ingress⁹ recubuit. Pharise⁹ autē cœpit intra se reputās dicere, quare nō baptizatus esset ante prædiū, et ait nō ad illū, Nunc vos Pharisei quod deforis est calicis & catini, mūdatis, quod autē int⁹ est vestrum, plenū rapina & iniquitate: stulti nōnne qui fecit quod deforis est, etiā quod intus est fecit? Veruntamē quod superast, date eleemosynā, & ecce oīa mūda sūt vobis. Sed vā vobis Phariseis, qui decimatis metā & rutam, & omne olus, & præteritis iudiciū & charitatē dei. Hęc autē oportuit facere, & illa nō omittere. Vē vobis Pharisei, quia diligitis primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro. Vā vobis, q̄ estis vt monumenta quæ nō parēt, & homines abulātes supra nesciūt. Respondēs autē quā ex legisperitis, ait illi, magister, hęc dicēs, etiā nobiscōrum meliā facis: At ille

ait, Etiā vobis legisperitis vā, quia oneratis homines onerib⁹ quæ portare nō possūt, & ipsi vno digito vestro nō tāgitis farcinās. Et alio loco, Attēdite a fermento Phariseorū, quod est hypocrisis. Et paulo post, Dico autē vobis amicis meis, ne terreamini ab iis qui occidūt corpus, & post hæc nō habēt ampliū quid faciāt. Ostedā autem vobis quæ timeatis. Timere eū qui post hoc occiderit, habet potestātē mittere in gehēnā. Ita dico vobis, hūc timeat. Nōne quinque passerēs venēūt dipōdio, & vnus ex illis nō est in obliuione corā Deo? Sed & capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Nolite ergo timere, multis passerib⁹ pluri estis. Dico autē vobis, Omnis quicūq; cōfessus fuerit me corā hominib⁹, & filius hominis cōfitebitur ꝑ in illo corā angelis Dei: qui autē negauerit me corā hominib⁹, denegabitur corā angelis Dei. Et omnis qui dicit verbū in filiū hominis: remittetur illi: ei autē qui Spiritū sanctū blasphemauerit, nō remittetur. Cū autē inducēt vos in synagogas, & ad magistratus, & potestates, nolite solliciti esse qualiter aut quid respondeatis, aut quid dicatis: Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora quæ oporteat dicere. Ait autē ei quidā de turba, magister, dic fratri meo vt diuidat mecum hæreditatē. At ille dixit ei, Homo, quis me constituit iudicē, aut diuisorem supra vos? Dixitq; ad illos, Videte & caute ab omni auaritia, quia nō in abundantia cuiusquā vita eius est iis quæ possidet. Dixit autē similitudinē ad illos, dicens: Hominis cuiusdā diuitis vberes fructus ager attulit, & cogitabat intra se, dicens, Quid faciā, quod nō habeo quod cōgregem fruct⁹ meos? Et dixit, nōc faciā, destrua horrea mea, & maiora faciā, & illuc cōgregabo omnia quæ nata sunt mihi, & bona mea, & dicā animæ meæ, Anima habes multa bona posita in annos plurimos, requiesce, comede, bibe, epulare. Dixit autem illi de⁹, Stulte, hac nocte animā tuā repetitū a te: quæ autē parasti cui⁹ erit? Sic & omnis qui sibi thesaurizat, & nō est in deū diues. Dixitq; ad discipulos suos: Ideo dico vobis, nolite solliciti esse anima, quid māducatis, neq; corpori, quid vestiamini. Anima plus est quā esca, & corpus quā vestimētū. Cōsiderate coruos, quia nō semināt, neq; metunt, quib⁹ nō est cellarium, neq; horreū, & de⁹ pascit illos: quāto magis vos pluri estis. Quis autē vestrū cogitādo potest adicere ad staturā suā cubitū vnū. Si ergo neq; quod minimū est potestis, quid de cæteris solliciti estis? Cōsiderate lilia agri quomodo crescūt, nō laborāt, neq; net. Dico autē vobis, quōd nec Salomō in omni gloria sua vestiebatur sicut vnū ex istis. Si autē fœnū agri, quod hodie in agro est, & cras in clibanum mittitur, de⁹ sic vestri: quanto magis vos pusillæ fidei. Et vos nolite quærere quid māducatis, aut quid bibatis, & nolite in sublime tolli. Hęc enim omnia gētes mūdi inquirunt: pater autē vester scit quonia his indigetis, Veruntamē quærite regnū Dei, & hæc omnia adiciuntur vobis. Nolite timere pusill⁹ grex, quia cōplacuit patri vestro dare vobis regnū. Vēdite quæ possidetis, & date eleemosynā, Facite vobis sacculos quōd veterascūt, thesaurū nō deficientē in cælis, quōd fur nō appropriat, neq; tineæ corrūpit. Vbi enim thesaur⁹ vester, ibi & cor vester erit. Et post paululū, Et vos estote parati, quia quā hora nō putatis fili⁹ hominis veniet. Ait autē ei Petrus, Domine ad nos dicis hæc parabolā, an & ad omnes? Dixit autē Dñs, Quis putas est fidelis dispensator & prudēs, quē cōstituit dominus supra familiā suā, vt det illis in tēpore tritici mēsurā? Beat⁹ ille seru⁹ quē cūm venerit dominus, inuenerit ita facientē: verē dico vobis, supra omnia quæ possidet cōstituet illū. Quod si dixerit seru⁹ ille in corde suo: Morā facit dominus meus venire, & cœperit percutere pueros, & ancillas, & edere, &

bibere, & inebriari: veniet dominus serui illius in die qua nō sperat, & hora qua nescit, & diuidet eū, partēq; eius cum infidelib⁹ ponet. Ille autē seru⁹ qui cognouit voluntatē domini sui, & nō præparauit, & nō fecit secundum voluntatē eius, vapulabit multis. Qui autē nō cognouit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Omni autē cui multum datum est, multum quæretur ab eo, & cui cōmendauerunt multū, plus repetunt ab eo. Itē paulo post, Hypocrita facie terre & cæli nō stis ꝑbare, hoc autē temp⁹ quomodo nō probatis? Quid autē & à vobis ipsi nō iudicatis quod iustū est? Et aliquantū post, Cōtendite intrare per angustā portā, quia multi dico vobis quærēt intrare, & nō poterunt. Et alio loco, Dicebat autē & ad inuitatos parabolā, intendens quomodo primos accubitus eligerēt, dicens ad illos, Cūm inuitatus fueris ad nuptias, nō discumbas in primo loco, ne fortē honoratior te sit inuitatus ab eo, & veniens qui te & illum vocauit, dicat tibi, Da huic locū: & tunc incipias cum rubore nouissimum locum tenere. Sed cūm vocatus fueris, vade recumbe in nouissimo loco, vt cūm venerit qui te inuitauit, dicat tibi, Amice, ascende superius: tunc erit tibi gloria corā humil discumbētib⁹. Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur. Dicebat autē & ei qui se inuitauerat, Cūm facis prandiū vel cenā, noli vocare amicos tuos, neq; fratres tuos, neq; cognatos, neque vicinos diuites, ne fortē & ipsi te reuinitēt, & fiat tibi retributio. Sed cūm facis conuiuiū, voca pauperes, debiles, claudos, cæcos, & beat⁹ eris, quia nō habent retribuere tibi: retribuetur enim tibi in retributione iustorū. Et paulo post, Si quis venit ad me, & nō odit patre suum, & matrē, & vxorē, & filios, & fratres, & sorores, adhuc autē & animā suā, nō potest me esse discipul⁹. Et qui nō baiulat crucē suā, & venit post me, nō potest meus esse discipulus. Quis enim ex vobis volens turri ædificare, nō prius sedens cōputat sumptus qui necessarii sunt, si habeat ad perficiendum, ne postea quā posuerit fundamentum, & nō potuerit perficere, omnes qui vident incipiāt illudere ei dicentes, quia hic homo cœpit ædificare, & non potuit consummare? Aut quis rex iturus cōmittere bellum aduersus alium regem, nō sedens pri⁹ cogitat, si possit cum decem milibus occurrere ei, qui cum viginti milibus venit ad se? Alioquin adhuc illo longē agente, legationem mittens rogat ea quæ pacis sunt. Sic ergo omnis ex vobis qui nō renūciat omnib⁹ quæ possidet, nō potest meus esse discipulus. Et post aliquantū, Et ego vobis dico, Facite vobis amicos de māmōna iniquitatis, vt cūm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Qui fidelis est in minimo, & in maiori fidelis est, & qui in modico iniquus est, & in maiori iniquus est. Si ergo in iniquo māmōna fideles nō fuistis, quod vestrū est quis dabit vobis? Nemo seruus potest duob⁹ dominis seruire: aut enim vnū odiet, & alterum diligit: aut vni adhærebit, & alterum cōtemnet. Non potestis Deo seruire & māmōnæ. Audiebāt autē hæc omnia Pharisei, qui etiam auari, & deridebāt illū, Et ait illis, Vos estis qui iustificastis vos coram hominibus, Deus autē nouit corda vestra: quia quod hominibus altū est, abominatio est ante Deum. Et post paucos versus, Omnis qui dimittit vxorem suā, & ducit alteram, mœchatur. Et post paululum, Impossibile est vt nō veniant scandala. Vā autem illi per quē veniunt. Vilius est illi si lapis molaris imponatur circa collum eius, & proiciatur in mare, quā vt scādalizet vnum de pusillis istis. Attendite vobis, Si peccauerit frater tuus, increpa illum: & si penitentiam egerit: dimitte illi. Et si septies in die peccauerit in te, & si septies in die conuersus fuerit ad te, dicens, Pœnitent

Lucæ 7. c. 31.

Luc. 8. b. 11.

Lucæ 9. a. 1.

ad. faciat.

f. 4. 6.

f. 1. 9.

Lucæ 10. 3. a.

b. 8.

d. 1. 0.

c. 2. 5.

f. 4. 1.

Lucæ 11. a. 2.

b. 6.

d. 2. 7.

c. 37.

f. 4. 1.

Lucæ 12. a. 1.

a. 4.

b. 8.

ad. illud.

c. 1. 6.

d. 2. 7.

f. 8. 2.

Lucæ 11. c. 2. 4.

Lucæ 11. b. 7.

c. 1. 1.

c. 1. 6.

f. 2. 7.

Lucæ 16. b. 9. 1.

d. 1. 3.

Lucæ 17. a. 1.

me, dimitte illi. Et alio loco, Dixit autē ad quosdā qui in se cōfidebāt, tāquā iusti, & aspēnabātur ceteros, parabolā istā, Duo homines ascēderūt in tēplum vt orarēt: vnus Pharisaeus & alter Publicanus: Pharisaeus autē stās hāc apud se orabat, Deus, gratias ago tibi, quia nō sum sicut ceteri homines, raptores, iniusti, adulteri: veluti etiā hic Publicanus. Ieiuno bis in sabato, decimas do omnīū quae possideo. Et Publicanus a lōge stās, nolebat nec oculos ad caelum leuare, sed percutiebat pectus suū, dicens, Deus, propitius esto mihi peccatori. Dico vobis, descēdit hic iustificatus in domū suā ab illo. Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur. Afferebāt autē ad illū & infantes, vt eos tangeret. Quod cum viderēt discipuli, increpabant illos. Iesus autē conuocans illos, dixit: Sinite paruulos venire ad me, & nolite eos vetare, talis est enim regnū Dei. Amē dico vobis, quicūq; nō receperit regnū Dei sicut puer, nō intrabit in illud. Et interrogauit eum quidam princeps, dicēs, Magister bone, quid faciens vitā aeternam possidebo? Dixit autem Iesus, Quid me dicis bonū? Nemo bonus nisi solus Deus. Mandata nosti? Nō occides, non moechaberis, non furum facies, nō falsum testimonium dices, honora patrem tuum & matrem. Qui ait, Hāc omnia seruauī a iuuentute mea. Quo audio, Iesus ait ei, Adhuc, tibi vnum deest: omnia quaecunq; habes, vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in caelo, & veni sequere me. His ille auditis, cōtristatus est, quia diues erat valde. Vidēs autem illū Iesus tristem factū, dixit, Quā difficile qui pecunias habent in regnum Dei intrabunt. Facilius est camelum per forā acus trāsire, quam diuitē intrare in regnum Dei. Et dixerunt, qui audiebant, Et quis potest saluus fieri? Ait illis, Quae impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud deū. Ait ei Petrus, Ecce nos dimisimus omnia, & secuti sumus te. Qui dixit eis, Amen dico vobis: Nemo est qui relinquit domum aut patres, aut fratres, aut vxorem, aut filios, propter regnum Dei, & non recipiat multo plura in hoc tempore, & in saeculo venturo vitam aeternam. Et alibi, Stans autem Zachaeus dixit ad Dominum, Ecce dimidium bonorum meorum Domine do pauperibus, & si quid aliquem defraudauī, reddo quadruplum. Ait Iesus ad eum, Quia hodie salus domui huic facta est, eo quod & ipse filius est Abrahāe. Venit enim filius hominis querere & saluum facere quod perierat. Et post aliquantum, Reddite ergo quae sunt Caesaris Caesari, & quae sunt dei deo. Et alio loco, Audiente autē omni populo, dixit discipulis suis, Attēdite a Scribis, qui ambulare volūt in stolis, & amāt salutationes in foro, & primas cathedras in synagogis, & primos discubitus in conuiuiis: qui deuorāt domos viduarū, simulantes longam orationem, hi accipient dānationē maiorem. Respiciebat autē vidit eos qui mittebant munera in gazophylacium diuites. Vidit autē & quandam viduam pauperculā mittentem zera minuta duo. Et dixit, Verē dico vobis, quia vidua haec pauper plus quam omnes misit: nam & omnes hi ex abundanti sibi miserunt in munera Dei: haec autē ex eo quod deest illi, omnem victum suum quem habuit, misit. Item alio loco, Ponite ergo in cordibus vestris, non praeiudicari quemadmodū respondētis. Ego enim dabo vobis os & sapientiam, cui nō poterūt resistere & contradicere omnes aduersarij vestri. Trademini autem a parentib; & fratrib; & cognatis, & amicis, & morte afficiēt ex vobis. Et eritis odio omnibus propter nomē meum: & capillus de capite vestro non peribit. In patientia vestra possidebitis animas vestras. Et post aliquantum, Attendite autem vobis, ne fortē grauentur cor-

da vestra à crapula & ebrietate, & curis huius vitae, & superueniat in vos repentina dies illa. Tanquam enim laqueus superueniet in omnes qui sedēt super faciem omnis terrae. Vigilate itaque omni tēpore orantes, vt digni habeamini fugere omnia ista quae futura sunt, & stare ante filium hominis. Itē post aliquantum, Facta est autē contētio inter eos, quis eorum videretur esse maior. Dixit autē eis, Reges gentium dominantur eorum, & qui potestātē habent super eos, benefici vocātur. Vos autē non sic. Sed qui maior est inter vos, fiat sicut minor, & qui praecessor est, sit vt ministrator. Nā quis maior est, qui recūbit, an qui ministrat? Nōne qui recūbit? Ego autē in medio vestrū sum sicut qui ministrat. Et alio in loco, Orate ne intretis in tentationem. **Q**uomodo potestis vos credere, qui gloriam ab inuicem accipitis, & gloriam quae à solo Deo est nō queritis? Et post aliquantū, dixit autē Iesus, Nec ego te cōdenabo. Vade & amplius iā noli peccare. Et paulo post, Si vos manseritis in sermone meo, verē discipuli mei eritis, & cognoscetis veritatē, & veritas liberabit vos. Et post paululū, Amē amē dico vobis, quia omnis qui facit peccatū, seruus est peccati. Et alibi, Amē amē dico vobis, si quis sermonē meū seruauerit, nō videbit mortē in aeternum. Et post aliquantum, Qui amat animā suam, perdet eam. Et qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam aeternam custodit eam. Si quis mihi ministrat, me sequatur: & vbi sum ego, illic & minister meus erit. Si quis mihi ministrauerit, honorificabit eū pater meus. Et alio loco, Dilexerunt enim gloriam hominum magis quā gloriam Dei. Et alibi, Vos vocatis me magister & Domine, & bene dicitis, sum etenim. Si ergo ego laui pedes vestros Domine & magister, & vos debetis alter alterius lauare pedes: exēplum enim dedi vobis, vt quē admodū ego feci vobis, ita & vos faciat. Et paulo post, Mandatū nouū do vobis, vt diligatis inuicē, sicut dilexi vos, vt & vos diligatis inuicē. In hoc cognoscēt omnes quia mei discipuli estis, si dilectionē habueritis ad inuicē. Et paulo post, Si diligitis me, mandata mea seruare. Et post paululum, Qui habet mandata mea & seruat ea, ille est qui diligit me: qui autem diligit me, diligitur a patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum. Et post tres versus. Si quis diligit me sermonem meum seruabit: & pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eū faciemus. Qui non diligit me, sermones meos non seruat, Et paulo post, Manete in me, & ego in vobis. Sicut palmas non potest facere fructum à semetipso, nisi māserit in vite: sic nec vos, nisi in me manseritis. Ego sum vitis, vos palmites. Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum. Quia sine me nihil potestis facere. Si quis in me nō māserit, mittetur foras sicut palmas, & arefcet: & colligēt eū, & in ignē mittēt, & ardet. Si māseritis in me, & verba mea in vobis māserit: quodcūq; vooueritis petetis, & fiet vobis. In hoc clarificatus est pater meus, vt fructum plurimum afferatis, & efficiamini mei discipuli. Sicut dilexit me pater, & ego dilexi vos, manete in dilectione mea. Si praeccepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea: sicut & ego patris mei praeccepta seruauī, & maneo in eius dilectione. Hāc locutus sum vobis, vt gaudium meū in vobis sit, & gaudium vestrum impleatur. Hoc est praecceptū meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. Maiorem hac dilectionem nemo habet, quā vt animam suam quis ponat pro amicis suis. Et paulo post, Hāc mando vobis, vt diligatis inuicem. Hęc de quatuor Euangelis in hoc opere ponenda existimauī: vbi intelligi potest: tres Euangelistas, Matthaeum scilicet & Marcum & Lucam, ideo nobis plura dedisse praeccepta viuendi

Luc. 2. 2. c. 2. 4.

c. 4. 0. Ex Euangelio secundū Iohannem. Ioh. 5. g. 4. 4. Ioh. 8. a. 1. d. 3. 1.

d. 3. 4.

f. 1. 1.

Ioh. 11. d. 2. 5.

g. 4. 3. Ioh. 15. b. 1. 5.

d. 3. 4.

Ioh. 14. b. 1. 5.

Ioh. 15. d. 4.

b. 8.

c. 17.

Ex libro Aduer. ap. Rotorum. Act. 15. d. 19.

Act. 2. 0. f. 28.

f. 13.

d. verb.

Act. 21. d. 2. 0.

1. Cor. 6. c. 1. 0.

Ex epistola ad Romanos. Rom. 1. b. 16.

5. 2.

uendi, quia eam maximē secuti sunt partē, quae actiua dicitur. Quia verō Iohannes cōtemplatiuam magis tenuit, ideo cū eius Euangeliū superemineret ceteris, multo pauciora tamen in eo morum praeccepta composuit. Hinc iam de illo libro cui titulus dederūt, Aētus apostolorū, cōmemorabimus, quae inuenimus omnino paucissima. Eo quippe rerum gestarum continetur historia, quibus aedificatur fides, magisque ibi exēpla quā praeccepta conscripta sunt. **I**ACOBUS ergo loquens, Propter q, inquit, ego iudico non inquietari eos qui ex gētib; cōuertuntur ad Dominū, sed scribere ad eos vt abstineāt se à cōtaminationibus simulachrorū, & fornicatione, & suffocatis, & sanguine. Et paulo post, Visum est enim spiritui sancto & nobis, nihil vltra imponere vobis oneris, quā hęc necessaria, vt abstineatis vos ab immolatis simulachrorū, & sanguine suffocato, & fornicatione, à quib; custodiētēs vos, bene ageatis. Valere. Et post multa, cū Paulus apostolus praepositis Ecclesiae quos congregauerat, loqueret: Attēdite, inquit, vobis, & vniuerso gregi, in quo vos spiritus sanctus posuit Episcopos, regere Ecclesiam Dei, quā acquisiuit sanguine suo. Et paulo post idē ad eisdē, Argētū & aurū, aut vestē nullū cōcupiui, ipsi scitis: quonia ad ea quae mihi opus erāt, & iis qui me cū sunt, ministrauerūt manū istā. Omnia ostēdi vobis, quonia sic laborātes oportet suscipere infirmos, ac meminisse verbū Domini Iesu, quonia ipse dixit, Beati est magis dare quā accipere. Et alio loco, cū Iacobus & qui cū eo erāt Paulo apostolo loquerent, dixerūt ei, Vides frater, quomōdum sunt in Iudaeis qui crediderunt, & omnes aemulatores sunt legis? Audierunt autē de te, quia discessionē doceas à Moysē eorum qui per gētes sunt Iudaeorū: dicens, nō debere eos circūcidere filios suos, neq; secundū consuetudinem ingredi. Quid ergo est? Vtique oportet cōuenire multitudinē, audiēt enim te superuenisse. Hoc ergo fac q; tibi dicimus, Sunt nobis viri quatuor vortum habētēs super se. His assumptis, sanctifica te cū illis, & impende in illis vt radāt capita, & scient omnes quae de te audierunt, falsa sunt, sed ambulas & ipse custodiens legem. De iis autē qui crediderunt ex gētib; , nos scripsimus iudicantes, vt abstineant se ab idolis, immolato, & sanguine, & suffocato, & fornicatione. Hāc de libro Actū apostolorū, nostro huic operi congruētia, quae hic ponemus satis esse cōperimus. Vbi videmus apostolos eis qui ex gētib; crediderūt, nulla voluisse onera veteris legis imponere, quantū attinet ad corporalis abstinentiā voluptatis, nisi vt obseruaret ab his trib; , id est, ab eis quae idolis immolarentur, & à sanguine, & à fornicatione. Vnde nōnulli putāt tria tantū crimina esse mortifera, idololatriā, & homicidiū, & fornicationē: vbi vtiq; & adulteriū, & omnis praeter vxorē cōcubitus intelligitur: quasi non sint mortifera crimina quaecūq; alia sunt praeter haec tria, quae à regno Dei separāt, aut inebriant & fallaciter dicitur sit, Neq; fures, neq; auari, neq; ebriosi, neq; malefici, neq; rapaces, regnū Dei possidebunt. Sed oportet nos represa disputatione nostra, ad epistolas apostolicas iā venire, & videre etiā in ipsis quid huic operi conuenienter aptetur. **N**ON enim erubescit Euangeliū. Virtus enim Dei est in salutē omni credenti, Iudaeo primū & Graeco. Iustitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem, sicut scriptū est, Iustus autē ex fide viuūt. Reuelatur enim ira Dei de caelo super omnem impietatem, & iniustitiam hominū, eorum qui veritatem in iniustitia detinēt: quia quod notum est Dei, manifestum est in illis: Deus enim illis manifestauit. Inuisibilia enim ipsius à creatura mundi per ea quae facta sunt, intelle-

cta conspiciuntur, sempiterna quoq; eius virtus & diuinitas: vt sint inexcusabiles, quia cū cognouissent Deū, nō sicut Deū glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, & obsecratum est insipiens cor eorū. Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Et mutauerunt gloriā incorruptibilis dei, in similitudinē imaginis corruptibilis hominis, & voluerūt, & quadrupedū, & serpentū. Propter q; tradidit illos Deus in desideria cordis eorū, in immundiciā, vt contumeliis afficiāt corpora sua in semetipsis. Qui cōmutauerunt veritatē Dei in mendaciū, & coluerūt & seruerūt creaturā potius quā creatori, qui est benedictus in saecula, Amē. Propterea tradidit illos Deus in passionē ignominiae. Nā scēminae eorū immutauerunt naturalē vsū in eū vsū, qui est contra naturā. Similiter autē & masculi relicto naturali vsū scēminae, exarserunt in desiderijs suis in inuicē, masculi in masculos turpitudinē operātes, & mercedē quā oportuit erroris sui in semetipsis recipientes. Et sicut nō probauerunt Deū habere in notitia, tradidit eos Deus in reprobum sensum, vt faciant, quae nō cōueniunt, repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, auaritia, nequitia: plenos inuidia, homicidio, cōtentione, dolo, malignitate, susurrone, detractores, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inuētores malorū, parentibus nō obediētes, insipientes, incompósitos, sine affectione, absque fœdere, sine misericordia. Qui cū iustitiā Dei cognouissent, nō intellexerunt, quonia qui talia agunt, digni sunt morte, nō solum qui ea faciunt, sed & qui cōsentitū faciētibus. Propter quod inexcusabilis est homo omnis, qui iudicas. In quo enim iudicas alterum, te ipsum cōdemnas: eadē enim agis quae iudicas. Scimus enim, quonia iudicium Dei est secundum veritatē, in eos qui talia agunt. Existimas autem hoc homo qui iudicas eos qui talia agunt, & facis ea, quod tu effugies iudicium Dei? An diuitias bonitatis eius & paciētiae & longanimitatis cōtēnis? Ignoras quonia benignitas Dei ad poenitentia te adducit? Secundū duritiā autem tuā, & impoēnitens cor thesarizans tibi irā in die irae & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet vnicuiq; secundū opera eius. His quidē qui secundum patientiā boni operis, gloriā & honorē & incorruptionē quaerentibus vitā aeternā. His autē qui ex cōtentione, & qui nō acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira & indignatio, tribulatio, & angustia in omnē animā hominis operantis malum, Iudaei primū & Graeci. Gloria autē & honor & pax omni operanti bonū, Iudaeo primū & Graeco. Et post paululū, Nō enim auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur. Item paulo post, Qui ergo alium doces, te ipsum non doces, Qui praedicas non furandum, furaris. Qui dicis non moechandum, moecharis. Qui abominaris idola, sacrilegium facis. Qui in lege gloriaris, per praeruaricationem legis Deum in honoras. Nomen enim Dei per vos blasphematur inter gentes, sicut scriptum est. Et aliquanto post, Iustificati igitur ex fide pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem & accessum habemus fide in gratia ista, in qua stamus, & gloriamur in spe gloriā filiorum Dei. Non solum autem, sed & gloriamur in tribulationibus, scientes quia tribulatio patientiam operatur: patientia autem probationem, probatio verō spem, spes autem non confundit: quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. Et alio loco, Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, vt obediat concupiscentiis eius. Sed neque exhibeatis membra vestra arma iniquita-

d. 2. 5.

Rom. 2. a. 2.

b. 2.

b. 1. 5.

d. 2. 1. 1.

Rom. 5. a. 1.

Rom. 6. b. 1. 2.

is peccato, sed exhibere vos Deo tanquam ex mortuis viuentes, & membra vestra arma iustitiae Deo. Et post paululum, Humanum dico propter infirmitatem carnis vestrae. Sicut enim exhibuistis membra vestra seruire inmunditiae & iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiae in sanctificationem. Et alio loco, Ergo fratres debitorum sumus non carni, ut secundum carnem vivamus. Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini. Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis. Quicumque enim spiritu Dei aguntur, hi filii sunt Dei. Et post paululum, Haeredes quidem Dei, cohaeredes autem Christi: si tamen copatiemur, ut & cōglorificemur. Et post paululum, Si autem quod non videmus, speramus, per patientiam expectamus. Et post paucos versus, Scimus autem, quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. Et paulo post, Quis nos separabit a charitate Christi, tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius: Sicut scriptum est: Quia propter te mortificamur tota die, aestimati sumus ut oves occisionis. Sed in his omnibus superamus, propter eum qui dilexit nos. Certus sum enim, quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quae est in Christo Iesu Domino nostro. Et alio loco, Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Dicit enim Scriptura, Omnis qui credit in illum, non confundetur. Non enim est distinctio Iudaei & Graeci. Nā idem Dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum. Omnis enim quicumque inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Et alio loco, Tu autem fide sta. Noli altum sapere, sed time. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat. Vide ergo bonitatem & seueritatem Dei. In eos quidem qui ceciderunt seueritatem, in te autem bonitatem, si permanseris in bonitate. Et paulo post, Obsecro itaque vos fratres per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum. Et nolite conformari huic saeculo, sed reformamini in nouitate sensus vestri, ut probetis quae sit voluntas Dei bona & placens & perfecta. Dico enim per gratiam quae data est mihi, omnibus qui sunt inter vos, non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem, vnicuique sicut Deus diuisit mensuram fidei. Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent: ita multi vnum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra. Habentes autem donationes secundum gratiam, quae data est nobis, differentes, siue prophetiam secundum rationem fidei, siue ministerium in ministrando, siue qui docet in doctrina: qui exhortatur in exhortando, qui tribuit in simplicitate, qui praestit in sollicitudine, qui miseretur in hilaritate, dilectio sine simulatione, odientes malum, adherentes bono, charitatem fraternitatis inuicem diligentes, in honore inuicem praeremittentes, sollicitudine non pigri, spiritu feruentes, Domino seruietes, spe gaudentes, in tribulatione patientes, orationi instantes, necessitatibus sanctorum communicantes, hospitalitatem sectantes. Benedicite persequentes vos, benedicite, & nolite maledicere. Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus. Id ipsum inuicem sentientes. Non alta sapientes, sed humilibus consentientes. Nolite esse prudentes apud vosmetipsos, nulli malum pro malo reddentes. Proudentes bona, non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus. Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes, non

vosmetipsos defendentes charissimi, sed date locum irae. Scriptum est enim, Mihi vindicta, & ego retribuam, dicit Dominus. Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi: hoc enim faciens, carbones ignis cogeres super caput eius. Noli vinci a malo, sed vince in bono malo. Omnis anima potestatis sublimioribus subdita sit. Non est enim potestas nisi a Deo. Quae autem sunt a Deo, ordinatae sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt. Nā principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem, bonum fac, & habebis laudem ex illa. Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem male feceris, time: non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est, vindex in ira ei qui male agit. Ideoque necessitate subiecti estote, non solum propter iram, sed & propter conscientiam. Ideo enim & tributa praestatis. Ministri enim Dei sunt in hoc ipsum seruientes. Reddite omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Nemini quicquam debeatis, nisi ut inuicem diligatis. Qui enim diligit proximum, legem impleuit. Nam, Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimonium dices, Non concupisces, & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuum sicut teipsum. Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio. Et hoc scientes tempus, quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus, quam cum credidimus. Nox praecessit, dies autem appropinquauit. Abiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis, sicut in die honeste ambulemus, non in comessationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudiciis, non in contentione & emulatione: sed induamini Dominum Iesum Christum. Et carnis curam ne feceritis in desideris. Infirmum autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum. Alius enim credit manducare omnia: qui autem infirmus est, olera manducet. Is qui manducat, non manducantem non spernat: & qui non manducat, manducantem non iudicat. Deus enim illum assumpsit. Tu quis es qui iudices alienum seruum: Suo domino stat, aut cadit. Stabit autem. Potest enim Deus statuere illum. Nam alius iudicat die inter die, alius iudicat omnem diem. Vnusquisque in suo sensu abudet. Qui sapit diem, Domino sapit: & qui manducat, Domino manducat: gratias enim agit Deo. Et qui non manducat, Domino non manducat, & gratias agit Deo. Nemo enim nostrum sibi viuat, & nemo sibi morietur. Siue enim viuimus, Domino viuimus: siue morimur, Domino morimur. Siue ergo viuimus, siue morimur, Domini sumus. In hoc enim Christus & mortuus est & resurrexit, ut & mortuorum & viuorum dominetur. Tu autem quid iudicas fratrem tuum? aut tu quare spernis fratrem tuum? Omnes enim stabimus ante tribunal dei. Scriptum est enim, Viuo ego, dicit dominus, quoniam mihi flesteret omne genus, & omnis lingua confitebitur deo. Itaque vnusquisque nostrum pro se rationem reddet deo. Non ergo amplius inuicem iudicemus. Sed hoc magis iudicate, ne ponatis offendiculum fratribus vel scandalum. Scio, & confido in Domino Iesu, quia nihil commune per ipsum, nisi ei qui existimat quid commune esse, illi commune est. Si enim propter cibum frater tuus contristatur, iam non secundum charitatem ambulat. Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est. Non ergo blasphemetur bonum nostrum. Non est regnum dei esca & potus, sed iustitia & pax & gaudium in Spiritu sancto. Qui enim in hoc seruit Christo, placet deo, & probatus est hominibus. Itaque quae pacis sunt, sectemur: & quae aedificationis sunt, in

Rom. 8. c. 1.

c. 17.

c. 28.

f. 35.

Psal. 43. a. 3. d.

Rom. 10. b. 10.

Esai. 28. d. 16.

Act. 2. c. 21.

Rom. 11. c. 21.

Rom. 12. a. 1.

4. b.

e. 9.

d. 17.

Deut. 32. c. 31.

Rom. 13. a. 1.

b. 5.

c. 8.

d. 12.

Rom. 14. a. 1.

b. 7. al. moritur.

Esai. 45. d. 23. c. 12.

d. 19.

opus dei, Omnia quidem munda sunt, sed malum est homini qui per offendiculum manducat. Bonum est non manducare carnem, & non bibere vinum: neque in quo frater tuus offenditur, aut scandalizatur, aut infirmatur. Tu fidem quam habes, penes te ipsum, habe coram deo. Beatus qui non iudicat semetipsum in eo quod probat. Qui autem discernit, si manducauerit, damnatus est, quia non ex fide. Omne autem quod non est ex fide, peccatum est. Debemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere, & non nobis placere. Vnusquisque nostrum proximo suo placeat in bonum ad aedificationem. Et enim Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est, Impropria impropertanti tibi ceciderunt super me. Quaecumque autem scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam & consolationem Scripturarum spiritum habeamus. Deus autem patietur & solatijs det vobis id ipsum sapere in alterutrum secundum Iesum Christum, ut vnanimes vno ore honorificetis deum & patrem domini nostri Iesu Christi. Propter quod suscipite in uicem, sicut & Christus suscepit vos in honore dei. Et aliquando post, Probauerunt enim Macedonia & Achaia collationem aliquam facere in pauperes sanctorum qui sunt in Hierusalē. Placuit enim eis, & debitores sunt eorum. Nam si spiritualium eorum participes facti sunt gentiles, debet & in carnalibus ministrare eis. Et post paucos versus, Obsecro igitur vos fratres per dominum nostrum Iesum Christum, & per charitatem spiritus, ut adiuuetis me in orationibus pro me ad Deum. Et paulo post, Rogo autem vos fratres, ut obseruetis eos qui desentiones & offendicula praeter doctrinam quam vos didicistis, faciunt, & declinate ab eis. Huiusmodi enim Christo domino nostro non seruiunt, sed suo ventri, & per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium. Vestra enim obedientia in omnem locum diuulgata est. Gaudeo igitur in vobis, sed volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo.

OBSERUAUTEM VOS FRATRES PER NOME DOMINI IESU CHRISTI, UT IDIPSUM DICATIS OMNES, & NON SINT IN VOBIS SCHISMATA. SITIS AUTEM PERFECTI IN EODEM SENSU, & IN EADEM SENTENTIA. SIGNIFICATUM ENI MIHI DE VOBIS FRATRES MEI, AB HIS QUI SUNT CHLOES, QUIA CONTENTIONES INTER VOS SUNT. HOC AUTEM DICO, QUOD VNUSQUISQUE VESTRUM DICIT, EGO QUIDEM SUM PAULI, EGO AUTEM APOLLO, EGO VERO CEPHA, EGO AUTEM CHRISTI, DIUISUS EST CHRISTUS? NUNQUID PAULUS CRUCIFIXUS EST PRO VOBIS, AN IN NOMINE PAULI BAPTIZATI ESTIS? ET POST PAULULUM, EX IPISO AUTEM VOS ESTIS IN CHRISTO IESU, QUI FACTUS EST SAPIENTIA NOBIS A DEO & IUSTITIA, & SANCTIFICATIO, & REDemptio, UT QUEM AD MODUM SCRIPTUM EST: QUI GLORIATUR, IN DOMINO GLORIETUR. ET ALIO LOCO: CUM ENIM SIT INTER VOS ZELUS & CONTENTIO, NONNE CARNALES ESTIS, & SECUNDUM HOMINEM AMBULATIS? CUM ENIM QUIS DICIT, EGO QUIDEM SUM PAULI: ALIUS AUTEM, EGO APOLLO: NONNE HOMINES ESTIS? ET POST PAULULUM, NESCIIS, QUIA TEMPLUM DEI ESTIS, & SPIRITUS DEI HABITAT IN VOBIS? SI QUIS AUTEM TEMPLUM DEI VIOLAVERIT, DISPERDET ILLUM DEUS. TEMPLUM ENIM DEI SANCTUM EST, QUOD ESTIS VOS. NEMO SEIPSUM SEDUCAT, SI QUIS VIDETUR INTER VOS SAPIENS ESSE IN HOC SAECULO, STULTUS FIAT UT SIT SAPIENS. SAPIENTIA ENIM HUIUS MUNDI STULTITIA EST APUD DEUM. ET POST PAUCOS VERSUS, ITAQ; NOLITE ANTE TEMPS IUDICARE, QUOADUSQUE VENIAT DOMINUS, QUI ILLUMINABIT ABSCONDITA TENEBRARUM, & MANIFESTABIT CONSILIA CORDIUM, & TUNC LAUS ERIT VNICUIQUE A DEO. HAE AUTEM FRATRES TRANSFIGURAMINI IN ME & APOLLO PROPTER VOS, UT IN VOBIS DISCATIS, NE SUPRA QUAM SCRIPTUM EST, VNUS ADVERSUS ALTERUM INFLATUR PRO ALIO. QUIS ENIM TE DISCERNIT? QUID AUTEM HABES QUOD NON ACCEPISTI? SI AUTEM ACCEPISTI, QUID GLORIARIS QUASI NON ACCEPERIS? ET POST PAULULUM, VSIQUE IN HANC HORAM & ESURIMUS, &

Rom. 15. a. 1.

psal. 68. b. 10.

b. 6.

f. 26.

g. 30.

Rom. 16. c. 17.

Ex epistola prima ad Corinthios. 1. Cor. 1. b. 10.

d. 30.

Hic. 9. f. 24. 2. Cor. 1. o. d. 17. 1. Cor. 3. a. 3.

c. 16.

1. Cor. 4. a. 5.

b. 7.

c. 11.

sitimus, & nudi sumus, & colaphis caedimur, & instabiles sumus, & laboramus operantes manibus nostris. Maledicimur, & benedicimus. Persecutionem patimur, & sustinemus. Blasphemamur, & obsecramur. Tanquam purgamenta huius mundi facti sumus omnium peripetima usque adhuc. Non ut confundam vos haec scribo, sed ut filios meos charissimos moneo. Itē post paululum, Omnino auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio qualis nec inter gentes, ita ut vxorē patris aliquis habeat: & vos inflati estis, & non magis iustum habuistis, ut tollatur de medio vestrum, qui hoc opus fecit. Ego qui dem absque corpore, praesens autem spiritu, iam iudicavi ut praesens eum qui sic operatus est, in nomine Domini nostri Iesu Christi congregatis vobis & meo spiritu, cum virtute Domini Iesu tradere huiusmodi satanae in interitum carnis, ut spiritus saluus sit in die Domini nostri Iesu Christi. Non est bona gloriatio vestra. Nescitis, quia modicum fermentum totam massam corrumpit: Expurgate vetus fermentum, ut sitis noua conspersio, sicut estis azymi. Et enim Pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque epulemur non in fermento veteri, neque in fermento malitiae & nequitiae, sed in azymi sinceritatis & veritatis. Scripsi vobis in Epistola, ne commisceamini fornicariis, non vti quae fornicariis huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus, alioquin debueratis de hoc mundo exire. Nunc autem scripti vobis, non commisceri, si quis frater nominatur, est fornicator, aut auarus, aut idolis seruies, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum eiusmodi nec cibum sumere. Quid enim mihi de his qui foris sunt iudicare? Nonne de his qui intus sunt, vos iudicatis? Nā eos qui foris sunt, Deus iudicabit. A uertete malum ex vobis ipsis. Audeat aliquis vestrum habens negocium aduerfus alterum iudicari apud iniquos, & non apud sanctos? An nescitis quoniam sancti de hoc mundo iudicabunt? Et si in vobis iudicabitur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis: nescitis quoniam angelos iudicabimus, quanto magis secularia? Secularia igitur iudicia si habueritis, contempnibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad iudicandum. Ad verecundiam vestram dico. Sic non est inter vos sapiens quisquam qui possit iudicare inter fratrem suum: sed fratres cum fratre iudicio contendite, & hoc apud infideles. Iam quidem omnino delictum est in vobis, quod iudicio habetis inter vos quare non magis iniuriā accipitis? Quare non magis fraudem patimini: sed vos iniuriam facitis & fraudatis, & hoc fratribus? An nescitis, quia iniqui regnum Dei non possidebunt? Nolite errare, neque fornicari: neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitatores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum dei possidebunt. Et post paululum, Nescitis quoniam corpora vestra membra Christi sunt? Tollis ergo membra Christi, faciā membra meretricis? Absit. An nescitis, quoniam qui adheret meretrici, vnum corpus efficitur: Erunt enim, inquit, duo in carne vna. Qui autem adheret Domino, vnus spiritus est. Fugite fornicationem. Omne peccatum quodcumque fecerit homo extra corpus est, qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. An nescitis, quoniam membra vestra templum sunt Spiritus sancti qui in vobis est, quem habetis a Deo, & non estis vestri? Empti estis pretio magno, glorificate & portate Dominum in corpore vestro. De quibus autem scripsistis mihi, Bonum est homini mulierem non tangere. Propter fornicationem autem vnusquisque suam vxorē habeat, & vnaquaeque suum virum habeat. Vxori vir debitum reddat, sicut etiam autem & vxor viro. Mulier sui corporis potestatem

1. Cor. 7. a. 1.

b. 4.

c. 7.

d. 19.

1. Cor. 6. a. 1.

c.

b. 6.

d. 15.

1. Cor. 7. a. 1.

non habet, sed vir. Similiter autē & vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Nolite fraudare inuicē, nisi forte ex consensu ad tēpus, vt vacetis orationi, & iterum reuertamini in idipsum, ne tēter vos satanas propter incontinentiā vestrā. Hoc autē dico secundū indulgentiā, non secundū imperium. Volo autē omnes homines esse sicut me ipsum: sed vnusquisque propriū habet donum ex Deo, alius quidā sic, alius verō sic. Di-
 b. 30. co autem non nuptis & viduis, bonum est illis si sic maneāt, sicut & ego. Quod si non se cōtinēt, nubāt. Meli⁹ est enim nubere quā vri. His autē qui matrimonio iūcti sunt, praecepto, non ego sed Dominus, Vxorē à viro non discedere. Quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo recōciliari. Et vir vxorē non dimittat. Nā ceteris ego dico, non Dominus, Si quis frater vxorē habet infidelē, & hęc consentit habitare cum illo, non dimittat illā. Et si qua mulier habet virum infidelem, & hic consentit habitare cū illa, nō dimittat virū. Sanctificatus est enim vir in muliere fidelī: & sanctificata est mulier infidelis per virū fidelē. Alioqui filij vestri immundi essent, nūc autē sancti sunt. Quod si infidelis discedit, discedat. Nō est enim seruituti subiectus frater aut soror in eiusmodi: in pace autē vocauit nos Deus. Vnde enim scis mulier, si virū saluū facies? Aut vnde scis vir, si mulierē saluā facies? Nisi vniuique sicut diuinit Dominus, Vnūquenque sicut vocauit Deus ita ambulet. Sicut in omnibus Ecclesiis doceo. Circūcisus aliquis vocatus est, non adducatur praeputium. In praeputio aliquis vocatus est, nō circūcidatur. Circūcisio nihil est, & praeputiū nihil est, sed obseruatio mandatorū Dei. Vnusquisque in qua vocatione vocat⁹ est, in ea permaneat. Seruus vocatus es, non sit tibi cura. Sed & si potes liber fieri, magis vtere. Qui enim in Domino vocatus est seruus libertus est Domini. Similiter
 d. r. 8. qui liber vocat⁹ est, seruus est Christi. Pretio empti estis, nolite fieri serui hominū. Vnusquisque in quo vocatus est frater, in hoc permaneat apud Deum. De virginibus autē praeceptum domini non habeo: consiliū autē do, tāquā misericordiā consecutus à domino, vt sim fidelis. Existimo ergo hoc bonū esse propter instāntē necessitatem, quoniā bonū est homini sic esse. Alligatus es vxori, noli querere solutionē: solutus es ab vxore, noli querere vxorem. Si autem acceperis vxorem, nō peccasti, & si nupserit virgo, non peccauit: tribulationē tamē carnis habebunt huiusmodi. Ego autē vobis parco. Hoc itaque dico fratres, Tēpus breue est: reliquū est, vt & qui habent vxores, tanquā non habentes sint: & qui flent, tanquā nō flētes: & qui gaudent, tanquā non gaudentes, & qui vtuntur hoc mūdo, tanquā non vtantur. Praeterit enim figura huius mūdi.
 e. 32. Volo autem vos sine sollicitudine esse. Qui sine vxore est, sollicitus est quae Domini sunt, quomodo placeat Deo. Qui autē cū vxore est, sollicitus est quae sunt huius mundi, quomodo placeat vxori, & diuisus est: et mulier innupta & virgo cogitat quae Domini sunt, vt sit sancta & corpore & spiritu. Quae autē nupta est, cogitat quae sunt mundi, quomodo placeat viro. Porro hoc ad vtilitatē vestrā dico: non vt laqueum vobis iniiciam, sed ad id quod honestū est, & quod facultatem praebet sine impedimento Dominum obsecrandi. Si quis autē tempē se videri existimat super virginē suam, quod sit super adulta, & ita oportet fieri, quod vult, faciat: non peccat, si nubat. Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem: potestatem autē habet suae voluntatis, & hoc iudicauit in corde suo seruare virginem suam, bene facit. Igitur & qui matrimonio iungit virginem suam, bene facit: & qui non iungit, melius facit. Mulier aligata est legi quanto tē-

pore vir eius viuūt. Quod si dormierit vir eius, liberata est: cui vult, nubat, tantū in domino. Beatior autē erit, si sic permanserit secundum meū consiliū. Puto autē quod & ego spiritum Dei habēā. De iis autē quae idolis sacrificantur, scimus quia omnes scientiā habem⁹. Scientiā inflat, charitas verō aedificat. Si quis se existimat scire aliquid, nōdū cognouit quemadmodū oportet eū scire. Si quis autē diligit Deū, hic cognitus est ab eo. De eis autē quae idolis immolantur, scim⁹ quia nihil est idoli in mundo. Et post paululū, Sed non in omnibus est scientiā. Quidā autem conscientia vsque
 b. 7. in idolo recumbentē, nōnne conscientia eius cū sit in firma, aedificabitur ad manducandū idolothyta: Et peribit infirmus in tua scientiā frater, propter quem Christus mortu⁹ est. Sic autem peccātes in fratres, & percutientes conscientiā eorū infirmā, in Christū peccatis. Quia propter si esca scandalizat fratrem meū, nō manducabo carnē in aeternū, ne fratrem meū scādalizem. Et post pauca: nūquid non habemus potestatem māducādi & bibendi? Nūquid nō habem⁹ potestatem sororem mulierē circūducendū, sicut & ceteri apostoli, & fratres Dñi & Cephas? Aut solus ego & Barnabas non habemus potestatem hoc operādi? Quis militat suis stipendiis vnquā? Quis plācat vineā, & de fructu eius nō edicit? Quis pascit gregē, & de lacte gregis non manducat? Nūquid secundū hominē hęc dico? An lex hęc non dicit? Scriptū est enim in lege Mōysi, Non alligabis os boui trituranti. Nūquid de bob⁹ cura est deo?
 c. An propter nos hoc vtiq; dicit: Nā propter nos vtiq; scripta sunt: quoniā debet in spe qui arat arare, & qui triturat in spe fructus percipiendi. Si nos vobis spiritalia seminauimus: magnū est si carnalia vestra metam⁹? Si alij potestatis vestrae participes sunt, nō potius nos? Sed non vli sumus hac potestate. Sed omnia sustinem⁹ ne quod offendiculū demus Euāgelio Christi. Nescitis quoniā qui in sacrario operantur, quae de sacrario sūt, edunt. Et qui altario deseruiunt, cū altario participāt. Ita & dominus ordinauit iis qui Euāgelium annunciant, de Euāgelio viuere. Ego autem nullo horū vli sum. Non scripsi autem hęc, vt ita fiant in me. Bonum est enim mihi magis mori, quā vt gloriā meam quis euacuet. Nam & si euangelizauero, non est mihi gloria: necessitas enim mihi incumbit. Vae enim mihi est, si non euangelizauero. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo, si autem inuit⁹, dispensatio mihi credita est. Quae est ergo merces mea, vt Euāgeliiu prae dicās sine sumptu ponā Euāgeliiu Christi, vt nō abutar potestate mea in Euāgelio? Nā cū liber sim, ex omnibus omniū me seruū feci, vt plures lucrificarē. Et factus sum Iudaeis tanquā Iudaeus, vt Iudaeos lucrarer, iis qui sub lege sunt, quasi sub lege essent, cum ipse non essem sub lege, sed sub gratia, vt eos qui sub lege erant lucrificarem: iis qui sine lege erant tanquam sine lege essem, cum sine lege Dei non essem, sed in lege essem Christi, vt lucrificarem eos qui sine lege erant. Factus infirmus vt infirm⁹, vt infirmos lucrificarem. Omnibus omnia factus sum, vt omnes lucrificarem. Omnia autem facio propter Euāgelium, vt particeps eius efficiar. Nescitis, quod dhi qui in stadio currūt, omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium? Sic currite vt cōprehendatis. Omnis autem qui in agone cōtendit, ab omnibus se abstinet: & illi

& illi quidē vt corruptibile coronā accipiāt, nos autē incorrupti. Ego igitur sic curro, nō quasi in incertam. Sic pugno, nō quasi aērē verberās, sed castigo corpus meū, & in seruitutē redigo, ne forte cū aliis praedicauerim, ipse reprobus efficiar. Nolo enim vos ignorare fratres, quoniā patres nostri omnes sub nube fuerunt. Et post pauca versus, sed nō in pluribus eorū beneplacitū est Deo. Nā prostrati sunt in deserto. Hęc autē in figura facta sunt nostri vt non sumus cōcupiscentes malorum, sicut & illi cōcupierunt. Neq; idololatraz efficiamini, sicut quidā ex ipsis, quē admodū scriptū est, Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere: Neq; fornicemur sicut quidā ex ipsis fornicati sunt, & ceciderūt vna die viginti tria milia. Neq; tentem⁹ Christū, sicut quidā corū tētauerunt, & à serpētib⁹ perierūt. Neq; marmurauerim⁹, sicut quidā corū marmurauerūt, & pierūt ab exterminatore. Hęc autē oīa in figura cōtingebant illis: scripta sunt autē ad correptionē nostrā, in quos fines seculorum deueniunt.
 d. 13. Itaq; qui se existimat stare, videat ne cadat. Tentatio vos nō apprehēdat nisi humana. Fidelis itaq; Deus est, qui non patitur vos tētari supra id quod potestis, sed faciet cū tentatione etiā prouentū, vt possitis sustinere: Propter quod charissimi mihi, fugite ab idolorū cultura. Et paulō post, Sed quae immolat gentes, demoniis immolat, & nō Deo. Nolo autē vos socios fieri demoniorū. Non potestis calicē Domini bibere & calicem demoniorū. Non potestis mensā Domini participes esse, & mensā demoniorū. An emulamur dominum? Nūquid fortiores illo sumus? Omnia mihi licēt, sed non omnia expediunt. Omnia mihi licēt, sed non oīa aedificat. Nemo quod suum est querat, sed quod alterius. Omne quod in macello venit, manducate, nihil interrogātes propter cōscientiā. Et paulō post, Si quis autē dixerit, hoc immolatum est idolis, nolite manducare, propter illū qui indicat, & propter cōscientiā. Conscientiā autē dico non tuā, sed alterius. Vt quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conscientia? Si ego cū gratia participo, quid blasphemor p eo quod gratias ago? Siue ergo māducatis siue bibitis, vel aliud quid facitis, oīa in gloriam Dei facite. Sine offensione estote Iudaeis & Gētib⁹, & Ecclesiā Dei: sicut & ego per omnia omnibus placeo, nō querēs quōd mihi vile est, sed q, multis vt salui fiāt. Imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Et post paululum, Omnis vir orās aut prophetās velato capite, deturpat caput suū. Omnis autē mulier orans aut prophetās nō velato capite, deturpat caput suum. Et post aliquātū, Hoc autē praecepto nō laudans quod nō in melius, sed in deterius cōuenitis. P. imū quidē conuenientibus vobis in Ecclesiā audio scissuras esse, & ex parte credo. Nā oportet & haereses esse, vt & qui probati sunt, manifesti fiāt in vobis. Conuenientibus ergo vobis in vnū, iam non est Dominicam cenā manducare. Vnusquisq; enim suā cenā praesumit ad manducandū, & alius quidem esurit, alius autē ebrius est. Nūquid domos non habetis ad manducandū & bibendū? Aut Ecclesiam Dei contempnit, & confunditis eos qui non habent? Quid dicam vobis? Laudo vos, in hoc non laudo. Et post aliquos versus, Itaque quicumque manducauerit panē vel biberit calicem Domini indignē, reus erit corporis & sanguinis Domini. Probat autē seipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat. Qui enim manducat & bibit indignē, iudicium sibi manducet & bibet, non diiudicans corpus domini. Ideo inter vos multi infirmi, & imbecilles, & dormiunt multi. Quod si nosmetipsos diiudicarem⁹, non vtiq; iudicarem⁹. Dum iudicamur autem, à domino

corripimur, vt non cū hoc mundo damnemur. Itaque fratres mei, cū conuenitis ad manducandū, inuicē expectate. Si quis esurit, domi manducet, vt non in iudiciū conueniatis. Cetera autē cū venero, disponam. Et alio loco: Sed Deus tēperauit corpus, ei cui deerat abundantior tribuēdo honorē, vt non scit scissima in corpore, sed in idipsum pro inuicē sollicita sint mēbra. Et si quid patitur vnū membrū, cōpatiuntur omnia mēbra. Siue gloriatur vnū membrum, congaudent omnia membra. Vos autem estis corpus Christi & membra de membro. Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primū apostolos, secundō prophetas, tertio doctores, deinde virtutes, exinde gratias curationum, gubernationes, opitulationes, genera linguarū, interpretationes sermonū. Nūquid omnes apostoli? nūquid omnes prophetae? nūquid omnes doctores? nūquid omnes virtutes? nūquid omnes gratiā habent curationū? nūquid omnes linguis loquūt⁹? nūquid omnes interpretantur? Emulamini autē charissimata meliora, & adhuc excellentiorem vobis viā demonstro. Si linguis hominū loquar, & angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum velut amentum sonās aut cymbalum tinnīs. Et si habuero prophetiā, & noverim mysteria omnia & omnem scientiā: & si habuero omnē fidem, ita vt montes transferam, charitatem autē non habuero, nihil sum. Et si distribuero in cibos pauperū omnes facultates meas, & si tradidero corpus meum vt ardēā, charitatē autē nō habuero, nihil mihi prodest. Charitas patiens est, benigna est. Charitas nō emulatur, nō agit perperā, non inflatur, non est ambiciosa, non quatit quae sua sunt, non irritatur, non cogitat malū, nō gaudet super iniquitatē, congaudet autē veritati. Oīa sustinet, oīa credit, oīa sperat, oīa sustinet. Charitas nunquā excidit. Et post aliquos versus, Nūc autē manet fides, spes, charitas, vna hęc maior autē his est charitas. Sedamini autē charitatē. Et paulō post, Quoniā emulatores estis spirituū ad aedificationē Ecclesiae, querite vt abundetis. Item post paululū, Fratres nolite pueri effici sensibus, sed malitia paruuli estote, sensibus autē perfecti estote. Et alio loco: Quid ergo est fratres? Cū conuenitis, vnusquisque vestrum Psalmum habet, doctrinam habet, apocalypsum habet, linguam habet, interpretationem habet, omnia ad aedificationem fiant. Et post aliquos versus, Mulieres in Ecclesiis taceant: non enim permittitur illis loqui, sed subditas esse, sicut & lex dicit. Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent, Turpe est enim mulieri loqui in Ecclesia. An à vobis verbum Dei processit, aut in vos solos deuenit? Et post paululum, Nolite seduci. Corruptunt mores bonos colloquia mala. Euigilate iusti, & nolite peccare. Ignorantiam enim Dei quidam habent. Ad reuerentiam vobis loquor. Et post paululum, Itaque fratres mei dilecti, estote stabiles & immobiles, abundantes in opere Domini semper, scientes quod labor vester non est inanis in Domino. De collectis autem quae fiunt in sanctos, sicut ordinavi in Ecclesiis Galatiar, ita & vos facite per vnā sabbati. Vnusquisque vestrum apud se ponat recondens quod ei bene placuerit, vt non cum venero tunc collectas fiant. Cū autem praesens fuero, quos probaueritis per epistolas, hos mittam perferre gratiam vestram in Hierusalem. Quod si dignum fuerit vt & ego eam, mecum ibunt. Veniam autem ad vos cū Macedonia pertransiero. Nam Macedonia pertransibo. Apud vos autem forsitan remanebo, vel etiam hymbabo, vt vos me educatis quocunque ierit. Nolo enim vos modō intransitu videre. Spero enim me ali-

quātum temporis manere apud vos, si Dominus permiserit. Permanebo autem Ephesi vsque ad Pentecosten. Ostium enim mihi apertum est magnum & euidentis, & aduersarij multi. Si autem venerit timotheus, videte vt sine timore sit apud vos. Et post paululum, Vigilate, stete in fide, viriliter agite, & confortamini, omnia vestra in charitate fiant.

NA M gloria nostra hæc est, testimoniū conscientie nostræ quod in simplicitate & synceritate Dei, & non in sapientia carnali, sed in gratia Dei cōuertari sumus in mundo. Et post paululū, Si quis autē cōtristauit me, nō me cōtristauit: sed ex parte vt nō onerē omnes vos. Sufficit illi, qui eiusmodi est, obiurgatio hæc, quæ fit à pluribus: ita vt e cōtrario magis donetis & cōsolamini, ne forte abundantiore tristitia absorbeat, qui eiusmodi est. Propter quod obsecro vos vt confirmetis in illo charitate. Ideo enim scripsi, vt cognoscam experimentū vestrū, an in omnib⁹ obediētes sitis. Cui autē aliquid donastis, & ego. Nā & ego quod donauit, si quid donauit, propter vos in persona Christi, vt non circūueniamur à satana. Nō enim ignoramus cogitationes eius. Et alio loco, Ideo habētes hæc administrationē iuxta quod misericordiā cōsecuti sumus, nō deficiamus, sed abdicamus occultā dedecoris, nō ambulātes in astutia, neque adulerantes verbū Dei, sed in manifestatione veritatis cōmēdantes nosmetipsos ad omnē conscientiā hominū corā Deo. Et post paucos versus, Nō enim nosmetipsos prædicam⁹, sed Iesū Christū Dominū nostrū, nos autē seruos per Iesum. Et paulo post, Habemus autē thesaurū istū in vasis fictilib⁹, vt sublimitas sit virtutis dei, & nō ex nobis. In omnib⁹ tribulationē patimur, sed nō angustiamur: aporiamur, sed nō destituimur: persecutionē patimur, sed nō derelinquimur: [humiliamur, sed nō cōfundimur:] deiciimur, sed nō p̄im⁹: sēper mortificationē Iesu in corpore nō circūferētes, vt & vita Iesu in corporib⁹ nostris manifestetur. Semper enim nos qui viuimus, in mortem tradimur propter Iesū, vt & vita Iesu manifestetur in carne nostra mortali. Ergo mors in nobis operatur, vita autē in nobis. Habētes autē eūdē spiritum fidei, sicut scriptū est: Credidi propter quod locutus sum, & nos credim⁹ propter q̄ & loquimur. Et post sex versus, Propter quod non deficiamus. Sed licet qui fortis est homo noster corrūpatur, tamē is qui intus est renouatur de die in diem. Id enim quod in præsentī est momentaneum & leue tribulationis nostræ, supra modum insublimitate æternū gloriæ pondus operatur in nobis, nō contēplātib⁹ nobis quæ vidētur, sed quæ non videntur. Quæ enim vidētur, tēporalia sunt, quæ autē non vidētur, æterna sunt. Et post paululum, Adiuuantes autem abhorramur, ne in vacuum gratiā Dei recipiatis. Ait enim: Tēpore accepto exaudiui te, & in die salutis addiuui te. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis, nemini dantes vllā offensionem, vt non vituperetur ministerium nostrū, sed in omnib⁹ exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros in multa paciētia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in ieiuniis, in castitate, in scientia, in longanimitate, in seauitate, in spiritu sancto, in charitate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei: per arma iustitiæ, à dextris & sinistris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam: vt seductores & veraces, sicut qui ignoti & cogniti: quasi morientes, & ecce viuimus: vt castigati & non mortificati: quasi tristes, semper autem gaudentes: sicut egentes, multos autem locupletantes: tanquā nihil habentes, & omnia possidentes. Et post paucos versus: Dilata-

mini & vos, Nolite iugum ducere cū infidelibus. Quæ enim participatio iustitiæ cū iniquitate: aut quæ societas luci ad tenebras? Quæ autē conuentio Christi ad Beliam? Aut quæ pars fidei cū infidelis? Qui autē cōsensu tēplo Dei cū idolis? Vos enim estis tēplū Dei viui, sicut dicit Dominus. Quoniā inhabitabo in illis, & in ambulabo inter eos, & ero illorū Deus, & ipsi erūt mihi populus. Propter q̄ exite de medio eorū, & separamini, dicit Domin⁹, & immundū ne tetigeritis, & ego recipiā vos, & ero vobis in patrē, & vos eritis mihi in filios, & filias dicit Dominus omnipotens. Has igitur habentes promissiones clarissimā, mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritu, perficiētes sanctificationē in timore dei. Et post paululū, Quoniā & si cōtristauit vos in epistola, nō me pœnitet, & si pœniteret vidēs q̄ epistola illa etū ad horā vos contristauit, nunc gaudeo non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiā. Cōtristati enim estis secundū deū, vt in nullo decimētū patiamini ex nobis. Quæ enim secundū Deū tristitia est, pœnitentiā in salutē itabilē operatur. Seculi autē tristitia mortē operatur. Ecce enim hoc ipsum secundū Deū contristari vos, quātam in vobis operatur sollicitudinē? Et post paucos versus, Nō autē vobis facimus fratres gratiā Dei quæ data est mihi in Ecclesijs Macedonia, quod in multo experimento tribulationis abundantia gaudij ipsorum, & altissima paupertas eorū abundauit in diuitias simplicitatis eorum: quia secundū virtutē, testimonium illis reddo, & supra virtutē volūtarij fuerunt, cū multa exhortatione obsecrantes nos gratiā, & cōmunicatiōne ministerij q̄ sit in sanctos: & non sicut sperauimus, sed semetipsos dederūt primū Domino, deinde nobis per voluntatē Dei: ita vt rogatemur Titū, vt quæ admodū cepit, ita & perficiat in vobis etiam gratiā istam. Sed sicut in omnibus abundatis fide, & sermone, & scientia, & omni sollicitudine, insuper & charitate vestra in nos, vt & in hac gratia abundetis, non quasi imperans dico, sed per aliorum sollicitudinem etiam vestræ charitatis ingenium bonum comprobās. Scitis enim gratiā Domini nostri Iesu Christi, quoniā propter vos e genus factus est, cū esset diues, vt inopia illius vos diuites essetis. Et consilium in hoc do. Hoc enim vobis vitale est, qui non solum facere, sed & velle cœpistis ab anno priori. Nunc verō & facto perficite, vt quemadmodum proptus est animus voluntatis, ita sit & perficiendi ex eo quod habetis. Si enim voluntas prompta est, secundum id quod habet accepta est, non secundum id quod non habet. Non enim vt alij sit remissio, vobis autem tribulatio, sed ex æqualitate in præsentī tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat, vt & illorum abundantia vestræ inopiæ sit supplementum, vt fiat æqualitas, sicut scriptū est, Qui multum, non abundauit: & qui modicum, non minorauit. Gratias autem Deo qui dedit eandem sollicitudinem pro vobis in corde Titī, quoniā exhortationem quidem suscepit, sed cū sollicitior esset, sua voluntate profectus est ad vos. Misimus autem cum illo fratrem, cuius laus est in euangelio per omnes Ecclesias. Non solum autem, sed & ordinatus ab Ecclesijs comes peregrinationis nostræ, in hac gratia: quæ ministratur à nobis ad Domini gloriam & destinātā voluntatem nostram: deuitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine, quæ ministratur à nobis [in Domini gloriam.] Prouidemus enim bonā non solum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus. Et post aliquos versus, Nam de ministerio quod fit in sanctos, ex abundanti est mihi scribere vobis. Scio enim promptum animū vestrū, pro quo de vobis glorior apud

apud Macedones, quoniā Achaia parata est anno præterito, & vestra æmulatio prouocauit plurimos. Mis autē fratres vt ne quod gloriamur de vobis, euacuetur in hac parte: vt, quemadmodū dixi, parati sitis ne cūm venerint mecum Macedones, & inuenerint vos imparatos, erubescamus nos, vt nō dicā vos in hac substantia. Necessariū ergo existimaui rogare fratres vt proueniant ad vos, & præparēt repromissam benedictionem hanc paratam esse: sic quasi benedictionem, non quasi auaritiā. Hoc autem dico, Qui parē seminat, parē & metet: & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet: vnusquisque enim prout destinauit in corde suo non ex tristitia, aut necessitate. Hilarare enim datorem diligit Deus. Potēs est autem Deus omnē gratiā abundare facere in vobis, vt in omnibus semper omnē sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum, sicut scriptum est: Dispexit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in seculū teculi. Qui autem administrat semen seminari, & panem ad manducandum præstabit, & multiplicabit semen vestrū, & auget incrementa frugū iustitiæ vestræ: vt in omnibus locupletati abundetis in omnē simplicitatē quæ operatur per vos gratiarum actionē Deo: quoniā ministerij huius officij, non solum supplet ea quæ defunt sanctis, sed etiā abundat per multas gratiarum actiones in Domino per probationē ministerij huius: glorificantes Deum in obedientia cōfessionis vestræ, & simplicitate communicationis in illos & in omnes: & ipsorum obsecratione pro vobis desiderantium vos propter eminentem gratiā Dei in vobis. Gratias ago Deo super inenarrabili dono eius. Et alio loco, Qui autē gloriatur, Domino gloriatur. Nō enim qui seipsum cōmendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat. Et post aliquotum: Ministri Christi sunt, & ego: vt minus sapiens dico, plus ego: in laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modū, in mortibus frequenter: à Iudæis quinquies quadragenas vna minus accepti. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragij feci: nocte & die in profundo maris fui: in itinere laxe, periculis fluminū, periculis latronū, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus: in labore & ærūna, in vigiliis multis, in frigore & nuditate, in fame & siti, in ieiuniis multis: præter illa quæ extrinsecus sunt in instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarū. Quis infirmatur, & ego nō infirmor? Quis scandalizatur, & ego nō vror? Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor. Et post paululum, Libet igitur gloriabor in infirmitatibus meis vt inhabiter in me virtus Christi. Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in cōtumelijs, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustijs multis pro Christo. Cū enim infirmor, tunc potēs sum. Et post aliquos versus, Ecce tertio paratus sum venire ad vos, & non ero grauis vobis. Non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos. Nec enim debent filij parētibus thesaurizare, sed parētēs filiis. Ego autē libētissimē impendā, & superimpendar ipse pro animabus vestris, licet plus vos diligēs minus diligar. Et post aliquos versus, Timeo enim ne forte eū venero, nō quales modō inueniā vos, & ego inueniā à vobis qualē nō vultis. Ne forte cōtentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, detractiones, susurrations, inflationes, seditiones sint inter vos: ne iterū cū venero humiliet me Deus apud vos, & luceam multos ex iis qui antē peccauerunt, & nō egerūt pœnitentiā super immūditia & impudicitia quæ gesserunt. Et alio loco, Oramus autē Deū vt nihil mali faciat, non vt nos pro-

bati pareamus, sed vt vos quod iustum est faciatis. Et post sex versus, De cetero fratres gaudete, perficimini, exhortamini, id ipsum sapite, pacem habere, & Deus dilectionis & pacis erit vobiscum.

S adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem. Et post aliquantū, Nā in Christo Iesu neque circūcisio aliquid valet, neque præputiū, sed fides quæ per dilectionē operatur. Et alio loco, Vos autē in libertate vocati estis fratres: tantum ne libertatē in occasione carnis detis, sed per charitatē spiritus seruite inuicē. Omnis enim lex in vno sermone impletur, Diliges proximū tuū sicut teipsum. Quod si inuicē mordetis & comeditis, videte ne ab inuicem cōsumamini. Dico autem in Christo, spiritu ambulate, & desideria carnis non perficietis. Caro enim cōcupiscit aduersus spiritū, spiritus autē aduersus carnē. Hæc enim sibi inuicē aduersantur, vt non quæcūque vultis illa faciatis. Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege. Manifesta autē sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, luxuria, idolorū seruitus, venesificatio, inimicitia, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, inuidiæ, homicidia, ebrietates, comestiones, & his similia. Quæ prædico vobis sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt. Fructus autem spiritus est, charitas, gaudiū, pax, paciētia, longanimitas, bonitas, benignitas, fides, modestia, cōtinentia. Aduersus huiusmodi nō est lex. Qui autem Christi sunt, carnē suā crucifixerunt cū vitijs & concupiscentijs. Si spiritu viuimus, spiritu & ambulemus. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocātes, inuicē inuidentes. Fratres, & si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne & tu tēteris. Alter alterius onera portare, & sic adimplebitis legem Christi. Nā si quis existimat se aliquid esse cū nihil sit, ipse se deducit. Opus autem suū probet vnusquisque, & sic in semetipso tantum habebit gloriam, & non in altero. Vnusquisque enim onus suū portabit. Cōmunicet autē is qui catechizatur verbū ei qui te catechizat in omnibus bonis. Noli errare, Deus nō iridet. Quæ enim seminauerit homo, hæc & metet, quoniam qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem. Qui autem seminat in spiritu, de spiritu & metet vitam æternam. Bonum autē facientes non deficiamus, tēpore enim suo metemus non deficientes. Ergo dum tempus, habemus, operemur bonum ad omnes, maximē autem ad domesticos fidei.

O B S E R O itaque vos fratres ego vincus in Domino, vt dignē ambuletis vocatione qua vocati estis, cum omni humilitate & mansuetudine, cū paciētia supportantes inuicem in charitate, solliciti seruire veritatē spiritus in vinculo pacis. Et alio loco, Hoc itaque dico & testificor in Domino, vt iā non ambuletis sicut & gētes ambulāt in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum habētes intellectū, alienati à vita Dei per ignorantia, quæ est illis propter cæcitatē cordis ipsorū, qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitia in operationē immunditiæ omnis & auaritiæ. Vos autem non ita didicistis Christum: estis veritas in Iesu. Didicistis & in ipso docti estis, sicut est veritas in Iesu. Deponite vos secundum pristinam conuersationem veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris. Renouamini autem spiritu mentis vestræ, & induite nouum hominem qui secundum Deum creatus est in iustitia & sanctitate veritatis. Propter quod deponentes mendacium loquimini veritatem vnusquisque cum proximo suo, quoniam summus

Ex epistola ad Corinthios secundam. 1. Cor. 1. c. 1. 2. Corinth. 2. b. 5.

2. Cor. 4. a. 2.

2. Cor. 4. a. 2.

2. Cor. 4. a. 2.

Psalm. 1. 5. 1.

4. 1. 6.

1. Cor. 6. 2. 1.

Esai. 4. 9. 6. 8.

6. 6.

6. 1. 3.

d. 1. 5.

Leuit. 2. 6. b. 1. 2.

1. Esai. 5. c. 1. 1.

1. Cor. 7. a. 1.

c. 3.

1. Esai. 35. b. 11.

Psalm. 111. 9.

2. Cor. 8. a. 1.

b. 7.

c. 3.

d. 1. 8.

2. Cor. 9. a. 2.

Ex epistola ad Galatas. Gal. 2. b. 1. 1. Gal. 5. a. 6. b. 13. al. libertatē

c. 1. 4.

d. 2. 7.

Gal. 6. a. 1.

c. 9.

Ex epistola ad Ephesios. 4. a. 1.

d. 1. 7.

c. 1. 2.

f. 2. 3.

inuicem membra. Irascimini, & nolite peccare. Sol nō occidat super iracundiam vestram. Nolite locū dare diabolo. Qui furabatur, iam nō furetur, magis autē laboret operādo manibus suis quod bonum est: vt habeat vnde tribuat necessitatē patienti. Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, sed si quis bonus ad edificationē opportunitatis vt det gratiam audientibus. Et nolite contristare Spiritū sanctum Dei, in quo signati estis in die redēptionis. Omnis amaritudo & ira & indignatio, & clamor, & blasphemia tollatur à vobis cū omni malitia. Estote autem inuicē benigni, misericordes, donantes inuicē, sicut & Deus in Christo donauit vobis. Estote ergo imitatores Dei sicut filij charissimi, & ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos & tradidit semetipsum pro nobis oblationē & hostiā Deo in odorem suauitatis. Fornicatio autē & omnis immūditia, aut auaritia nec nominetur in vobis, sicut deceat sanctos, aut turpitudine, aut stultiloquium, aut furtiuitas quæ ad rem nō pertinet, sed magis gratiarū actio. Hoc enim scitote intelligētes, quod omnis fornicator aut immundus aut auarus, quod est idolorum seruitus, nō habet hæreditatē in regno Christi & Dei. Nemo vos seducat inanibus verbis: propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidētię. Nolite ergo effici particeps eorū. Eratis enim aliquando tenebræ: nunc autem lux in Domino, vt filij lucis ambulate. Fructus enim lucis est in omni bonitate & iustitia & veritate, probantes quid sit beneplacitū Deo. Et nolite cōmunicare operibus infructuosis tenebrarū, magis autē redarguite. Quæ enim in occulto sunt ab ipsis, turpe est & dicere. Omnia autem quæ arguuntur, à lumine manifestantur. Omne enim quod manifestatur, lumē est. Propter quod dicit, Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit tibi Christus. Videte itaque fratres quomodo caurē ambuletis, non quasi insipientes, sed vt sapientes redimētes tempus, quoniā dies mali sunt. Propterea nolite fieri imprudētes, sed intelligētes quæ sit voluntas Dei. Et nolite inebriari vino in quo est luxuria, sed implemini Spiritu sancto, loquētes vobis met ipsis in Psalmis & hymnis, & canticis spiritualibus cāntates & psallētes in cordibus vestris, Domino gratias agentes semper pro omnibus in nomine Domini nostri Iesu Christi, Deo & patri subiecti inuicē in timore Christi. Mulieres viris suis subditę sint, sicut Domino: quoniā vir caput est mulieris, sicut Christus caput est Ecclesię, ipse Saluator corporis eius. Sed sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita & mulieres viris suis in omnibus. Viri diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea vt illā sanctificaret, mūdās eā lauacro aquæ in verbo: vt exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, nō habentē maculā aut rugā, aut aliquid eiusmodi: sed vt sit sancta & immaculata. Ita & viri debent diligere vxores suas, vt corpora sua. Qui suā vxorem diligit, seipsum diligit. Nemo vnquā carnem suā odio habuit: sed nutrit & fouet eam, sicut & Christus Ecclesiam, quia membra sumus corporis eius de carne eius & de ossibus eius. Propter hoc relinquet homo patrem & matrē suā, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna. Sacramentū hoc magnū est. Ego autē dico in Christo & in Ecclesia. Veruntamen & vos singuli vnusquisque vxorē suā sicut seipsum diligat, vxor autē timeat virū. Filij obedite parentibus vestris in Domino. Hoc enim iustū est. Honora patrē tuū & matrē, quod est primū mandatū in promissione, vt bene sit tibi, & sis lōgæuus super terrā. Et patres nolite ad iracundiā prouocare filios vestros, sed educate eos in disciplina & correptionibus & hæzitationibus, vt sitis sine querela, & simplices filij Dei, sine reprehensione

Ephes. 5. a. 5.

8. 30.

6. 5.

6. 9.

4. 15.

4. 12.

5. 15.

3. 19.

Ephes. 6. a. 1.

in simplicitate cordis vestri, sicut Christo: nō ad oculum seruientes quasi hominibus placentes, sed vt serui Christi faciētes voluntatē Dei ex animo, cū bona voluntate seruientes vt domino, & non hominibus: scientes quoniā vnusquisque quod dē se fecerit bonū hoc recipiet à Domino siue seruus, siue liber. Et vos domini eadem facite, illis remittentes minas, scientes quia & illorū & vester Dominus est in cælis, & personarum acceptio non est apud eū. De cætero fratres cōfortamini in Domino, & in potentia virtutis eius. Induite vos amaturā Dei vt possitis stare aduersus insidias diaboli: quia non est nobis colluctatio aduersus carnē & sanguinē, sed aduersus principes & potestates, aduersus mūdi rectores tenebrarū harū, cōtra spiritalia nequitię in cælestibus. Propterea accipite armaturā Dei, vt possitis resistere in die mala, & in omnibus perfecti stare. Stare ergo succinētī lūbos vestros in veritate, & induci loriciā iustitię, & calciati pedes in preparatione Euāgelij pacis, in omnibus sumētis scūtū fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguerē: & galeam salutis assumite, & gladiū spiritus, quod est verbū Dei, per omnem orationem & obsecrationem, orantes omni tempore in spiritu, & in ipso vigilātes in omni instantia & obsecratione pro omnibus sanctis, & pro me: vt detur mihi sermo in apertione oris mei. Cum fiducia notum facere mysterium Euāgelij, propter quod legatione fungor in catena ista, ita vt in ipso audeam prout oportet me loqui.

Quia in nullo cōfundar, sed in omni fiducia sicut semper, & nūc magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam, siue per mortem. Mihi enim viuere Christus est, & mori lucrū. Quod si viuere in carne hic mihi fructus operis est: & quid eligam, ignoro. Coarctor enimē duobus, desiderii habēs dissolui, & cū Christo esse multo magis melius: permanere autem in carne necessariū est propter vos. Et post sex versus, Tātūm dignē Euāgelio Christi cōuertamini, vt siue cū venero & videro vos, siue absens audiā de vobis, quia stans in vno spiritu vnanimēs, collaborātes fidei Euāgelij, & in nullo terreamini ab aduersariis, quæ est illis causa perditionis, vobis autē salutis, & hoc à Deo. Quia vobis donatū est pro Christo, nō solū vt in eū credatis sed vt etiā pro illo patiamini: idē certamen habentes, quale & vidistis in me, & nūc audistis de me. Si qua ergo cōsolatio in Christo, si quod solatiū charitatis, si qua societas spiritus, si qua viscera & miserationes, implete gaudiū meū vt idē sapiatis, eadem charitatē habētes, vnanimēs in ipsum * lapientes: nihil per contentionē, neque per inanē gloriā, sed in humilitate superiores, sibi inuicē arbitrātes: nō quæ sua sunt singuli cōsiderātes, sed ea quæ aliorū. Hoc enim sentite in vobis quod & in Christo Iesu: qui cū in forma Dei esset, nō rapinā arbitratus est esse se æqualē Deo, sed semetipsum exinanivit formā serui accipiēs, in similitudinem hominum factus, & in habitu inuētus vt homo: humiliavit semetipsum, factus obediens vique ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod & Deus illum exaltauit, & donauit illi nomen super omne nomen: vt in nomine Iesu omne genu flectatur cælestium, terrestrium, & infernorum, & omnis lingua confiteatur quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris. Itaque charissimi mei, sicut semper obedistis, non vt in præsentia mei tantum, sed multo magis nunc in absentia mea cum metu & tremore vestram salutem operamini. Deus est enim qui operatur in vobis, & velle & perficere pro bonā voluntate. Omnia autem facite sine murmurationibus & hæzitationibus, vt sitis sine querela, & simplices filij Dei, sine reprehensione

Ex epistola ad Philippenses. cap. 1. v. 10.

4. 17.

Phil. 2. a. 1.

al. sententias.

6. 8.

hensione in medio nationis prauæ & peruersæ: inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, verbū vitæ cōtinentes ad gloriā mihi in diē Christi, quia nō in vacuum cucurri, neque in vacuum laboraui. Sed & si immolator supra sacrificium & ministeriū fidei vestræ, gaudeo & congratulor omnibus vobis. Id ipsum autem & vos gaudete & congratulamini mihi. Spero autem in Domino Iesu Timothæū citō mittere ad vos, vt & ego bono animo sim, cognoscēs quæ circa vos sunt. Ne minē enim habeo tam vnanimē qui sincera affectione p nobis sollicitus sit. Omnes enim sua querūt, nō quæ sunt Iesu Christi. Experimentū autē eius cognoscite, quoniā sicut patri filius mecum seruiuit in Euāgelio. Hunc igitur spero me mittere, mox vt videro quæ circa me sunt. Cōfido autem in Domino, quoniā & ipse veniam ad vos citō. Necessarium autē existimaui Epaphroditum fratrem & cooperatorem & cōmilitonem meum, vestrum autem apostolū & ministrum necessitatis meæ, mittere ad vos: quoniā quidē omnes vos de siderabat, & mœstus erat propter quod audistis illū infirmatū, Nā & infirmatus est vique ad mortē, sed Deus misericors est eius: non solū autē eius, verum etiam & mei, ne tristitiam super tristitiam haberē. Festinantius ergo misi illum, vt visō eo iterū gaudeatis, & ego sine tristitia sim. Excipite itaque illum cum omni gaudio in Domino, & eiusmodi cum honore habetote: quoniā propter opus Christi vique ad mortem accessit, tradens animam suam, vt impleret quod vobis deerat circa meum obsequiū. Et paulo post, Fratres, ego me non arbitror apprehendisse: nunc autē, quæ quidem retrō sunt obliuiscens, ad ea verō quæ sunt priora extendens me ad destinatum persequor, ad brauiū supernæ vocationis Dei in Christo Iesu. Quicunque ergo perfecti hoc sentiamus, & si quid aliter lapitis, & hoc vobis Deus * reuelabit, veruntamen ad id quod peruenerimus, vt idē sapiamus & in eadē permaneamus regula. Imitatores mei estote fratres, & obseruate eos qui ita ambulant sicut habetis formam nostram. Multi enim ambulant quos scire dicebam vobis, nunc autē flens dico, inimicos crucis Christi, quorum finis interitus: quorum Deus vëter, & gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt. Nostra autem conuersatio in cælis est. Et post aliquos versus, Gaudete in Domino semper, iterū dico gaudete. Modestia vestra nota sit omnibus hominibus. Dominus enim prope est. Nihil solliciti sitis: sed in omni oratione & obsecratione cum gratiarū actione petitiones vestrę innotescant apud Deū. Et pax Dei quæ exuperat omnē sensum, custodiat corda vestra & intelligentias vestras in Christo Iesu. De cætero fratres charissimi, quæcunque sunt vera, quæcunque pudica, quæcunque iusta, quæcunque sancta, quæcunque amabilia, quæcunque bonę famæ: si qua virtus, si qua laus disciplinæ, hæc cogitare, quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in me, hæc agite: Deus pacis erit vobiscū. Gaudius sum autē in Domino vehementer, quoniā tandem aliquando floruitis pro me sentire, sicut & sentiebatis. Occupati autē eratis, nō quasi propter penuriā dico. Ego enim didici, in quibus sum sufficiens esse. Scio & humiliari, scio & abūdere. Vbi que & in omnibus institutus sum, & satiari, & abundare, & penuriā pati: omnia possum in eo qui me confortat. Veruntamen bene fecistis cōmunicantes tribulationi meæ. Scitis autē & vos Philippenfes, quod in principio Euāgelij quādo profectus sum à Macedonia, nulla mihi Ecclesia cōmunicauit in ratione dati & accepti, nisi vos soli, quia & in Thessalonica & semel & bis in vsum mihi misistis: nō quia querō datū, sed requiro fructū abundantē in ratione ve-

16.

15.

Phil. 3. c. 13.

al. reuelabit.

17.

Phil. 4. a. 4.

6. 6.

10.

17.

stra. Habeo autē omnia, & abundo. Repletus sum acceptis ab Epaphrodito quæ misistis odorem suauitatis, hostiam acceptabilem, placentem Deo. Ipsi scitis fratres introitum nostrū ad vos, quia non inanis fuit: sed antē passi multa & cōtumeliis affecti, sicut scitis, in Philippis: fiduciā habuimus in Deo nostro loqui ad vos Euāgelij Dei in multa sollicitudine. Exhortatio enim nostra nō de errore, neque de immū dicitia, neque in dolo: sed sicut probati sumus à Deo, vt crederetur nobis Euāgelij, ita loquimur, nō quasi hominibus placētes, sed Deo, qui probat corda nostra. Neque enim aliquādo fuimus in sermone adulationis sicut scitis: neque in occasione auaritię, Deus testis est neque querentes ab hominibus gloriā, neque ab vobis, neque ab aliis, cū possemus vobis oneri esse vt Christi apostoli. Sed facti sumus paruuli in medio vestrū, tanquā si nutrix foueat filios suos: ita desiderātes vos cupidē, volebamus tradere vobis nō solū Euāgelij Dei, sed etiā animas nostras, quoniā charissimi nobis facti estis. Memores enim facti estis fratres laboris nostri & fatigationis: nocte & die laborātes, ne quæ vestrū grauaremus, prædicauimus in vobis Euāgelij Dei. Vos testes estis & Deus, quā sanctē & iustē, & sine querela vobis qui credidistis affuimus, sicut scitis, qualiter vnū quenque vestrum, tanquā pater filios suos, deprecātes & consolantes, testificati sumus vt ambularetis dignē Deo, qui vocauit vos in suū regnū & gloriā. Ideo nos gratias agimus Deo sine intermissione, quoniā cū accepissetis à nobis verbū auditus Dei, accepistis illud nō vt verbū hominū, sed sicut est verē verbū Dei, qui operatur in vobis qui credidistis. Vos enim imitatores facti estis fratres; Ecclesiarū Dei quæ sunt in Iudæa in Christo Iesu, quia eadē passi estis & vos à cōtribulibus vestris, sicut & ipsi à Iudæis. Et alio loco: De cætero ergo fratres rogamus vos, & obsecramus in Domino Iesu, vt quemadmodū accepistis à nobis quomodo vos oporteat ambulare & placere Deo, sic & ambuletis vt abundetis magis. Scitis enim quæ præcepta dederim vobis per Dominū Iesum. Hæc est enim voluntas Dei, sanctificatio vestra, vt abstineatis vos à fornicatione: vt sciat vnusquisque vestrū suū vas possidere in sanctificatione & honore: nō in passione desiderij, sicut & gētes quæ ignorāt Deū. Et ne quis supergrediatur neque circūueniat in negotio fratris sui: quoniā vindex est Deus de his omnibus sicut prædiximus vobis, & testificati sumus. Nō enim vocauit nos Deus in immunditiā, sed in sanctificationē. Itaque qui hæc spernit, non hominē spernit, sed Deū, qui etiā dedit spiritū suū sanctū in vobis. De charitate autē fraternitatis nō necesse habuim⁹ scribere vobis: ipsi enim vos à Deo didicistis vt diligatis inuicem. Etenim facitis illud in omnes fratres in vniuersa Macedonia. Rogamus autē vos fratres, vt abundetis magis, & operā decet vt quieti sitis: & vt vestrū negociū agatis & operemini manibus vestris sicut præcipimus vobis, vt honestē ambuletis ad eos qui foris sunt, & nullius aliquid desideretis. Nolumus autē vos ignorare fratres de dormitibus, vt nō cōtristemini, sicut & cæteri qui spem nō habent. Et post aliquos versus. Igitur nō dormiamus, sicut & cæteri, sed vigilemus & sobrij simus. Qui enim dormiūt, nocte dormiūt & qui ebrij sunt nocte ebrij sunt. Nos autē qui dici sumus, sobrij simus: induci loriciā fidei & charitatis, & galeā spem salutis: quoniā non posuit nos Deus in irā, sed in acquisitionem salutis, per Dominū nostrum Iesum Christū: qui mortuus est pro nobis, vt siue vigilemus, siue dormiamus, simul cum illo viuam⁹: propter quod cōsolamini inuicē, & edificate alterutrū sicut & facitis. Rogamus autē vos fratres, vt noueritis eos qui la-

Ex epistola prima ad Thessalonicenses. 1. Thess. 2. a. 1.

6. 8.

13.

1. Thessal. 4.

6. 11.

6. 6.

13.

1. Thessal. 5. a. 6.

6. 8.

1.12. **boni** inter vos, & præsunt vobis in Domino, & monet vos, vt habeatis illos abundatius in charitate. Propter opus illorum pacem habete cum eis. Rogamus autem vos fratres, corripite inquietos, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes. Videte, ne quis malum pro malo alicui reddat, sed semper quod bonum est sectamini in inuicem, & in omnes. Semper gaudete, sine intermissione orate, in omnibus gratias agite. Hæc enim voluntas Dei est in Christo

1.19. Iesu in omnibus vobis. Spiritu nolite extinguere: prophetias nolite spernere. Omnia autem probate, quod bonum est tenete. Ab omni specie mala abstinete vos.

RA T I A s agere debemus Deo semper pro vobis. Fratres, ita vt dignum est, quoniam supercrescit fides vestra, & abundat charitas vniuscuiusque vestri in inuicem, ita vt nos ipsi in vobis gloriemur in Ecclesiis Dei pro patientia vestra & fide in omnibus persecutionibus vestris & tribulationibus, quas sustinetis in exemplum iusti iudicij Dei, vt digni habeamini regno Dei, pro quo & patimini. Si tamen iustum est apud Deum retribuere tribulationem illis qui vos tribulant, & vobis qui tribulamini requiem nobiscum, in reuelatione Domini Iesu de caelo cum angelis virtutis eius in flamma ignis, dantis vindictam illis qui non nouerunt Deum, & qui non obediunt Euangelio Domini nostri Iesu Christi. Qui poenas dabunt interitus æternas a facie Domini, & a gloria virtutis eius, cum venerit glorificari in sanctis suis, & admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt, quia credidit testimonium nostrum super vos in die illo. In quo etiam oramus semper pro vobis, vt dignetur uocatione vos sua Deus noster, & impleat omnem voluntatem bonitatis suæ, & opus fidei in virtute: vt clarificetur nomen Domini nostri Iesu Christi in vobis, & vos in illo, secundum gratiam Dei nostri, & Domini nostri Iesu Christi. Et alio loco: Denunciamus autem vobis fratres in nomine Domini nostri Iesu Christi, vt subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinatè, & non secundum traditionem quam acceperunt a nobis. Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos: quoniam non inquieti fuimus inter vos, neque gratis panem manducauimus ab aliquo: sed in labore & fatigatione nocte ac die operantes, ne quem vestrum grauaremus. Non quasi non habuerimus potestatem, sed vt nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandum nos. Nam & cum essemus apud vos, hoc denunciamus vobis, quoniam si quis non vult operari, nec manducet. Audiuimus enim inter vos quosdam ambulare inquietè, nihil operantes, sed curiosè agentes. His autem qui eiusmodi sunt, denunciamus & obsecramus in Domino Iesu Christo, vt cum silentio operantes suum panem manducent. Vos autem fratres nolite deficere benefacientes. Quod si quis non obediens verbo nostro, per epistolam hunc notate, & non commisceamini cum illo, vt confundatur. Et nolite qua si inimicum existimare, sed corripite vt fratrem.

G I T V R si confurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt querite, vbi Christus est in dextera Dei sedens. Quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria. Mortificate ergo membra vestra quæ sunt super terram: fornicationem, immundiciam, libidinem, concupiscentiam malam, & auaritiã, quæ est idolorum seruitus: propter quæ venit ira Dei super filios incredulitatis, in quibus & vos ambulastis aliquando cum viuereis in illis. Nunc autem deponite & vos omnia, iram, indignationem, malitiam, blasphemiam: turpem sermonem de ore vestro ne emiseritis. Nolite mentiri inuicem, expoliates vos veterem hominem,

Ex epistola ad Theophilum mensis. cap. 1. b. 3.

2. Thess. 3. b. 6.

Ex epistola ad Colossios. cap. 3. a. 1.

ne cum actibus eius, & induentes nouum, cum qui renouatur in agnitionem Dei secundum imaginem eius qui creauit eum. Vbi non est Gentilis & Iudeus, circumcisio & præputium, Barbarus & Scythæ, seruus & liber: sed omnia & in omnibus Christif. Induite ergo vos sicut electi Dei, sancti & dilecti, viscera misericordie, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam supponentes inuicem, & donantes vobis ipsis, si quis aduersus aliquem habet querelam: sicut & Dominus donauit vobis, ita & vos facite. Super omnia autem hæc charitatem habete, quod est vinculum perfectionis: & pax Christi exaltet in cordibus vestris, in qua & vocati estis in vno corpore, & grati estote. Verbum Christi habet in vobis abundanter, in omni sapientia docentes & commoneutes vosmetipsos in psalmis, hymnis & canticis spiritualibus, in gratia cantantes in cordibus vestris Deo. Omne quodcumque facitis in verbo, aut in opere, omnia in nomine Domini nostri Iesu Christi, gratias agentes Deo & patri per ipsum. Mulieres subditæ estote viris, sicut oportet in Domino. Viri diligite uxores vestras, & nolite amari esse ad illas. Filij obedite parentibus per omnia, hoc enim placitum est in Domino. Patres, nolite ad indignationem prouocare filios vestros, vt non pusillo animo fiat. Serui obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes, sed in simplicitate cordis timentes Dominum. Quodcumque facitis, ex animo operamini sicut Domino, & non hominibus, sciētes, quod a Domino accipietis retributionem hæreditatis. Domino Christo seruite. Qui enim facit iniuriam, recipit id quod iniquè gessit. Et non est personarum acceptio apud Deum. Domini quod iustum est & æquum, seruis præstate, sciētes quoniam & vos Dominum habetis in caelo. Orationi instate, vigilantes in ea cum gratiarum actione, orantes simul & pro nobis, vt Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi. Propter quod etiam vincit sum, vt manifestè illud ira vt oportet me loqui. In sapientia ambulatè ad eos qui foris sunt, tempus redimentes. Sermo vester semper in gratia sale conditus sit, vt sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere.

F I N I S autem præcepti est charitas de corde puro & conscientia bona, & fide non ficta. A quibus quidam aberrantes, cõuerſi sunt in vaniloquium, volentes esse leges doctorum, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. Scimus autem quoniam bona est lex si quis ea legitime vtatur, sciētes hoc, quia iusto lex non est posita, sed iniustus & non subditus, impiis & peccatoribus, sceleratis, cõtaminatis, parricidis & matricidis, homicidis, fornicariis, masculorum cõcubitoribus, plagariis, mēdacibus, periuris, & si quid aliud sanæ doctrinæ aduersatur, quæ est secundum Euangelium gloriæ beati Dei, quod creditum est mihi. Et post paululum, Obsecro igitur primū omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus & omnibus qui in sublimitate sunt, vt quietam & tranquillam vitam agamus in omni pietate & castitate. Item post paululum, Volo ergo viros orare in omni loco, leuantes puras manus sine ira & disceptatione. Similiter & mulieres in habitu ornato cum verecundia, & sobrietate, ornantes se non intortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste preciosa, sed quod decet mulieres promittentes pietatem per opera bona. Mulier in silentio discat cum omni subiectione. Docere autem mulier non permitto, neque dominari in viru, sed esse in silentio. Et post aliquos versus, Oportet ergo Episcopum irreprehensibilem esse, vnus vxoris, virum, sobrium, prudentem, ornatum, pudicum, hospitalem,

Coloss. 4. a. 1.

Ex epistola ad Timotheum. 1. Timoth. 1. b. 5.

1. Timoth. 2. a. 1.

1. Timoth. 3. a. 1.

lem, doctorē: non vinolētum, non percussorē, sed modestum: non litigiosum, non cupidum, sed suæ domui bene præpositum: filios habetē subditos cum omni castitate. Siquis autē domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesie Dei diligentiam habebit? Non neophytum, ne in superbia elatus in iudiciū incidat diaboli. Oportet autē & illum testimonium habere bonum ab iis qui foris sunt, vt non in operibus inuincat & laqueum diaboli. Diaconos similiter pudicos, non bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrū sectantes, habentes mysterium fidei in conscientia pura. Et hi autē probentur primū, & sic ministrēt, nullū crimen habentes. Mulieres similiter pudicas, non detrahentes, sobrias, fideles in omnibus. Diaconi sint vnus vxoris viri, qui filiis suis bene præsent & suis domibus. Qui enim ministrauerint, gradū bonū sibi acquirunt, & multa fiducia in fide quæ est in Christo Iesu. Et post aliquos versus, Spiritus autē manifestè dicit, quia in nouissimis temporibus discedet quidam a fide, attendentes spiritibus erroris, & doctrinis dæmoniorum, in hypocrisis loquentium mendacium, & caueriatā habentium suam conscientiam, prohibentium nubere, abstinere a cibis, quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & iis qui cognouerunt veritatem. Quia omnis creatura Dei bona, & nihil abiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim per verbum Dei & orationem. Hæc præponens fratribus bonis eris minister Christi Iesu, nutritus verbis fidei, & bonæ doctrinæ, quam affecutus es: ineptas autē & aniles fabulas deuita. Exerce te ipsum ad pietatem. Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est. Pietas autē ad omnia utilis est, promissionem habet vite quæ nunc est & futuræ. Fidelis sermo & omni acceptione dignus. In hoc enim laboramus & maledicimur, quia speramus in Deū viuū, qui est saluator omnium hominum, maxime fidelium. Præcipe hæc, & doce, Nemo adolescentiam tuam contemnat. Sed exemplū esto fidelium, in verbo, in conuersatione, in charitate, in fide, in castitate. Dū venio attende lectioni, exhortationi & doctrinæ. Vili negligere gratiam quæ in te est, quæ data est tibi per prophetiam cum impositione manuum presbyterij. Hęc meditate, in his esto, vt profectus tuus manifestus sit omnibus. Attende tibi & doctrinæ, instat in illis: hoc enim faciēs, & te ipsum saluum faciēs, & eos qui te audiunt. Seniores ne increpaueris, sed obsecra vt patrem: iuuenes, vt fratres: anus, vt matres: iuuenulas, vt sorores in omni castitate. Viduas honora, quæ verè viduæ sunt. Si qua autē vidua filios ad nepotes habet, discant primū domum suam regere, & mutua vicē reddere parentibus. Hoc enim acceptum est coram Deo. Quæ autē verè vidua est & desolata, sperat in Deū & instat obsecrationibus & orationibus nocte & die. Nam quæ in delictis est, viuens mortua est. Et hoc præcipe, vt irreprehensibiles sint. Si quis autē suorū, & maxime domesticorū curam non habet, fidem negauit, & est infideli deterior. Vidua eligatur non minus sexaginta annorum, quæ fuerit vnus viri vxor, in operibus bonis testimonium habens: si filios educauit, si hospitio recepit, si sanctorum pedes lauit, si tribulationem patientibus subministrauit, si omne opus bonum subsecuta est. Adolecentes autem viduas deuita. Cum enim luxuriatæ fuerint, in Christo nubere volunt, habentes dationem, quia primam fidem irritā fecerunt. Simul autē & ociose discunt circumire domos, non solum ociose, sed & verbosæ, loquentes quæ non oporteat. Volo autem iuniores nubere, filios procreare, matresfamilias esse, nullā occasionem dare aduersario maledicti gratia. Iam enim quædam cõuerse sunt retro post satanā. Si quis fidelis habet viduas, subministret illis, vt non grauetur Ecclesia, vt iis quæ verè

A viduæ sunt sufficiat. Qui bene præsent presbyteri, duplici honore digni habeantur: maxime qui laborant in verbo & doctrina. Dicit enim Scriptura, Non infrenabis os boui trituranti: & dignus est operarius mercede sua. Aduersum presbyterum accusationem noli recipere, nisi sub duobus & tribus testibus. Peccates autē coram omnibus argue, vt & ceteri timorē habeant. Testor coram Deo & Christo Iesu & electis angelis, vt hæc custodias sine præiudicio, nihil faciēs in alteram partem declinādo. Manus cito nemini imposeris, neque comunicaueris peccatis alienis. Te ipsum castum custodi. Noli adhuc aquam bibere, sed vino modico utere propter stomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates. Quorundam hominum peccata manifesta sunt præcedentia ad iudiciū, quosdam autē & subsequuntur. Similiter & facta bona manifesta sunt, & quæ aliter se habent, abscondi non possunt. Quicumque sunt sub iugo serui, dominos suos omni honore dignos habeant, ne nomen Domini & doctrina blasphemetur. Qui autē fideles habet dominos, non contemnant, quia fratres sunt, sed magis seruiant, quia fideles sunt & dilecti, qui beneficij participes sunt. Hęc doce & exhortare. Si quis aliter docet & non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, & ei quæ secundum pietatem est doctrinæ, superbus, nihil sciēs, sed languēs circa questiones, & pugnas verborum, ex quibus oriuntur inuidiæ, contentiones, blasphemias, suspiciones male, cõsultationes hominum mente corruptorū, & qui priuati sunt veritate, existimantium quæstū esse pietatem. Est autē quæstus magnus, pietas cum sufficientia. Nihil intulimus in hunc mundum, haud dubium quia nec auferre quid possumus. Habentes autē alimenta, & quibus tegamur, his cõtenti simus. Nam qui uolūt diuites fieri, incidunt in tētationes, & in laqueum diaboli, & desideria multa inutilia & nocua, quæ mergunt homines in interitum & perditionem. Radix enim omnium malorū est cupiditas, quæ quidam appetentes errauerunt a fide, & inseruerunt se doloribus multis. Tu autem o homo Dei hæc fuge: sectare verò iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem. Certa bonum certamen fidei, apprehēde vitam æternam in qua vocatus es, & confessus bonam confessionem coram multis testibus Præcipio tibi coram Deo, qui uiuificat omnia, & Christo Iesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem, vt serues mandatum sine macula irreprehensibile usque in aduentum Domini nostri Iesu Christi. Et post paucos versus, diuitibus huius seculi præcipe, non superbe sapere, neque sperare in incerto diuitiorum, sed in Deo, qui præstat nobis omnia abundè ad fruendum: bene agere, diuites fieri in operibus bonis, facile tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, vt apparendam veram vitam. O Timothee depositum custodi, deuotans prophanas uocum nouitates & oppositiones falsi nominis scientiæ, quam quidam promittentes circa fidem exciderunt. Gratia tecum. Amen.

N ON enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis & dilectionis & sobrietatis. Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri, neque me vincam eius, sed collabora Euangelio secundum virtutem Dei. Et post paucos versus, Formam habes sanorum verborum, quæ a me audisti in fide & dilectione in Christo Iesu. Bonum depositum custodi per spiritum sanctum qui habitat in nobis. Et paulo post, Tu ergo fili mi confortare in gratia quæ est in Christo Iesu, & quæ audisti a me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere. Labora sicut bonus miles Christi Iesu.

1. Timoth. 1. b. 9.

1. Timoth. 2. a. 1.

1. Timoth. 4. a. 1.

1. Timoth. 4. b. 9.

1. Timoth. 5. a. 11.

1. Timoth. 5. b. 17.

Ex epistola secunda ad Timotheum. 2. Timoth. x. b. 7.

1. Timoth. 1. a. 1.

Nemo militas Deo, implicat se negociis secularibus, vt ei placeat cui se probauit. Na& qui certat in agone, no coronatur nisi legitime certauerit. Laborate agricolam oportet primu de fructibus accipere. Inellige quæ dico: dabit enim tibi Dñs intellectu in oibus. Memor esto, Dñm Iesum Christum resurrexisse a mortuis ex semine Dauid, secundum Euageliu meum, in quo laboro vsque ad vincula quasi male operas, sed verbu Dei non est alligatu. Ideo oia sustineo propter electos, vt & ipsi salute consequantur quæ est in Christo Iesu cum gloria celesti. Fidelis sermo. Na si comortui sumus, & conuicemus: si sustinebimus, & cognabimus. Si negabimus, & ille negabit nos: si non credimus, ille fidelis permanet, negare seipsum non potest. Hec commune testificans coram Deo. Noli verbis contedere, in nihil utile, nisi ad subuersionem audietium. Sollicitudinem cura te ipsum probabilem exhibere Deo operarium, inconfutibile, recte tractantem verbu veritatis. Prophana autem & vaniloquia deuota: multu proficiet ad impietate, & sermo coru vt caeter serpit. Et post sex versus, Cognouit Dñs qui sunt eius, & discedat ab iniquitate omnes qui inuocant nomen Domini. In magna autem domo non solum sunt vasa aurea & argentea, sed & lignea & fictilia, & quædam quide in honore, quædam autem in contumeliam. Si quis ergo mundauerit se ab istis, erit vas in honore sanctificatu, & utile Domino ad omne opus bonum paratu. Iuuenilia autem desideria fuge: sectare vero iustitiam, fidem, charitatem, pacem cum iis qui inuocant Dominum de corde puro. Stultas autem & sine disciplina questiones deuota, sciens quod generant lites. Seru autem Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, docibile, patientem, cum modestia corripientem eos qui resistunt: nequando det illis Deus penitentiam ad cognoscendam veritatem, & respiciant ad diaboli laqueis, a quo captiui tenentur ad ipsius voluntatem. Hoc autem scito, quod in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa, & erunt homines scipos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemici, patribus non obediens, ingrati, scelesti, sine affectione, sine pace, criminales, incotinens, immixti, sine benignitate, proditores, proterui, tumidi, voluptatiu amatores magis quam Dei, habentes specie quide pietatis, virtutes autem eius abnegantes. Et hos deuota. Ex iis enim sunt qui penetrant domos, & captiuas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur variis desideriis, semper discetes, & nunquam ad scientiam veritatis peruenientes. Et post octo versus, Tu autem affecutus es mea doctrinam, institutu, propositu, fidem, loganimitatem, dilectionem, patientiam, persecutiones, passiones, qualia mihi facta sunt Antiochie, Iconio, Listris, quales persecutiones sustinui, & ex oibus me eripuit Dominus. Et oes qui volunt pie viuere in Christo Iesu persecutionem patientur. Mali autem homines & seductores proficient in peius: errantes, & in errore mittentes. Tu vero permane in iis que didicisti, & credita sunt tibi, sciens a quo didiceris. Et quoniam ab infantia sacras literas nosti, que te possunt instruere ad salutem, per fidem quæ est in Christo Iesu. Omnis Scriptura diuinitus inspirata, est utilis ad docendum, ad arguendum, ad corrigendum, ad erudiendum in iustitia: vt perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum instructus. Testificor coram Deo & Christo Iesu, qui iudicaturus est viuos & mortuos, & per aduentu ipsius & regnum eius prædica verba, in ista opportuna, impertune: argue, obsecra, increpa in omni patientia, & doctrina. Erit enim tempus, cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros, purientes auribus, & ad veritatem quide auditu auertent, ad fabulas autem conuertentur. Tu vero vigila, in oibus labora, opus fac Euangeliste, ministeriu tuu imple. Ego

enim iam delibor, & tempus meæ resolutionis instat. Bonu certamen certavi, cursu consummaui, fidem seruauit: in reliquo reposita est mihi iusticie corona, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex. Non solum autem mihi, sed iis qui diligunt aduentum eius. **H**IVS rei gratia reliqui te Cretæ, vt ea quæ desunt, corrigas, & constituas per ciuitates presbyteros, sicut & ego tibi disposui. Si quis sine crimine est, vnus vxoris vir, filios habes fideles, non in accusatione luxurie, aut non subditos. Oportet enim Episcopu sine crimine esse, sicut Dei dispensator: non superbu, non iracundus, non vinolentus, non percussor, non turpis lucri cupidus: sed hospitalis, benignus, sobrius, iustum, sanctum, continentem, amplectentem eum qui secundum doctrinam sana, & eos qui contradicunt redarguere. Et post aliquos versus, Quam ob causam increpa illos dure, vt sani sint in fide, non intendentes Iudaicis fabulis & mendatis hominum auersantiu se a veritate. Omnia munda mundis: coinquinatis autem & infidelibus nihil mundu, sed inquinata sunt, & mens eoru, & conscientia. Confitentur se nosse Deum, factis autem negant: cum sint abominati & incredibiles, & ad omne opus bonum reprobi. Tu autem loquere quæ decet sanam doctrinam, Senes, vt sobrii sint, pudici, prudentes, fani in fide, in dilectione, in patientia. Anus similiter in habitu sancto non criminatrices, non vino multo seruietes, bene docentes, vt prudentiam doceant. Adolescentulas vt viros suos ament, filios diligant, prudentes, castas, domus curam habentes, benignas, subditas suis viris, vt non blasphemetur verbum Dei. Iuuenes similiter hortare vt sobrii sint. In omnibus reipsum prebe exemplum bonorum operum in doctrina, in integritate, in grauitate. Verbum sanum, irreprehensibile: vt is qui ex aduerso est, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis. Seruos dominis suis subditos esse in omnibus placentes, non contradicentes, non fraudantes, sed in omnibus fidem bonam ostendentes, vt doctrinam saluatoris nostri Dei ornent in omnibus. Apparuit enim gratia Dei Saluatoris omnibus hominibus, crudientes nos, vt abnegantes impietatem & secularia desideria, sobrie & iuste & pie viuamus in hoc seculo, expectantes beatam spem & aduentum glorie magni Dei & Saluatoris nostri Iesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis vt nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum. Hæc loquere, & exhortare, & argue cum omni imperio. Nemo te contemnat. Admone illos, principibus & potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse, neminem blasphemare, non litigiosos esse, sed modestos, omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines. Et post paucos versus, Fidelis sermo est. Et de his volo te confirmare, vt curent bonis operibus præesse qui credunt Deo. Hæc sunt bona & vtilia hominibus. Stultas autem questiones & genealogias, & contentiones, & pugnas legis deuota. Sunt enim inutiles & vanæ. Heretici cum hominem post vnam & secundam correptionem deuota, sciens quia subuersus est qui eiusmodi est, & delinquit proprio iudicio condemnatus. **A**VDIVM enim magnum habui & consolationem in charitate tua, quia viscera sanctorum requieuerunt per te frater. Et paulo post, Quem ego vultueram mecum detinere, vt pro te mihi ministraret in vinculis Euangelij. Sine consilio autem tuo nihil volui facere, vt ne velut ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium.

Videte fratres ne forte sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis discedendi a Deo viuo: sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies donec hodie cognominatur, vt non obduretur quis ex vobis salacia peccati. Participes enim Christi effecti sumus, si tamen initium substantie eius vsque ad finem firmu retineamus, dum dicitur, Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra, quoadmodum in exacerbatione. Et post paucos versus, Timeamus ergo, ne forte relicta pollicitatione introcudi in requiem eius, existimetur aliquis ex vobis deesse. Etenim & nobis nuntiarum est quemadmodum & illis: sed non profuit illis sermo auditus, non admixtus fidei ex iis quæ audierunt. Et alio loco, Habentes ergo pontificem magnu, qui penetravit caelos, Iesum filiu Dei, teneamus confessionem. Et post tres versus, Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratie eius, vt misericordiam consequamur, & gratiam inueniamus in auxilio opportuno. Et paulo post, Non enim iniustus Deus vt obliuiscatur operis vestri & dilectionis quæ ostendistis in nomine ipsius, qui ministrastis sanctis & ministratis. Cupimus autem vnumquemque vestrum eandem ostentare sollicitudinem ad expletionem fidei vsque in finem: vt non segnes efficiamini, verum imitatores eoru qui fide, & patientia hæreditabant promissiones. Et post septem versus, Homines enim per maiorem sui iurant, & omnis controuersie eoru finis ad confirmationem eoru est iuramentum. Et post aliquantulu, Teneamus spei nostre confessionem in declinabile. Fidelis enim est qui repromissit, vt consideremus inuicem in prouocationem charitatis & bonorum operum: non deserentes collectionem nostram, sicut est consuetudinis quibusdam: sed consolantes, & tanto magis quanto videritis appropinquantem diem. Voluntarie enim peccatibus nobis post acceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur hostia pro peccatis. Terribilis namque est quædam expectatio iudicij, & ignis æmulatio, quæ consumptura est aduersarios. Irrita quis facies legem Moysi, sine vlla miseratione duobus vel tribus moritur testibus. Quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui filium Dei contulcauerit, & sanguinem testamenti pollutu duxerit, in quo sanctificatus est, & spiritui gratie contumelia fecerit: Scimus enim qui dixit, Mihi vindictam, & ego reddam. Et iteru, Quia iudicabit Dominus populu suu. Horrendu est incidere in manus Dei viuentis. Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinulistis passionum. Et in altero quide opprobriis & tribulationibus spectaculu facti, in altero autem socij taliter conuersantiu effecti. Na & vindicis copassi estis, & rapinam bonorum vestroru cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem & manentem substantiam. Nolite itaque amittere confidentiam vestram, quæ magnam habet remunerationem. Patientia enim vobis necessaria est, vt voluntatem Dei facientes reporteretis promissionem. Adhuc enim modicu aliquantulumque qui vlturus est veniet, & non tardabit: iustus autem meus ex fide viuuit. Quod si subtraxerit se, non placebit anime meæ. Et aliquanto post, Ideoque & nos tantam habentes impositam nubentem restitui, deponentes omne podus, & circumstantes nos peccatu, per patientiam curramus ad propositu nobis certamen, aspicientes in auctorem fidei, & consummatorem Iesum: qui proposito sibi gaudio, sustinuit crucem, confusione contempta, atque in dextera sedis Dei sedet. Recogitate enim eu qui tale sustinuit a peccatoribus aduersum semetipsum contradictionem, vt ne fatigemini animis vestris deficientes: non dum enim vsque ad sanguinem restitistis aduersum peccatu repugnantem, & oblitiscitis consolationis, quæ vobis tanquam filiis loquitur di-

cus. Fili mi, noli negligere disciplinam Domini, neque fatigeris dum ab eo argueris. Quem enim diligit Dominus, castigat: flagellat autem omnem filiu quem recipit. In disciplina perseverate, tanquam filiis vobis offert se Deus. Quis enim filius que non corripit pater? Quod si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes, ergo adulteri & non filij estis. Deinde patres quide carnis nostre habuimus eruditores, & verebimur. Non multo magis obtemperabimus patri spirituum, & viuemus? Et illi quide in tempore paucoru dieru secundu voluntatem suam erudiebant nos, hic autem ad id quod vtile est, in recipiendo sanctificationem eius. Omnis autem disciplina in presentia quidem videtur non esse gaudij, sed mororis: postea autem fructu pacatissimum exercitatis per eam reddet iustitiam. Propter quod remissas manus & soluta genua erigite, gressus rectos facite pedibus vestris, vt non claudicatis quis erret, magis autem sanetur. Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deu. Contemplantes ne quis desit gratie Dei, ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediatur, & per illam inquinentur multi. Ne quis fornicator, aut prophanus, vt Esau, qui propter vnam escam vendidit primitiuam suam. Et alio loco, Caritas fraternitatis maneat in vobis, & hospitalitatem nolite obliuisci. Per hæc enim placuerunt quidam angelis hospitio receptis. Memoretote vindictoru, tanquam simul vindicti, & laborantiu, tanquam & ipsi in corpore manentes. Honorabile conubium in omnibus, & thorus immaculatus. Fornicatores enim & adulteros iudicabit Deus. Sint mores sine auaritia contenti presentibus. Ipse enim dicit, Non te deseram neque derelinquam, ita vt confidenter dicamus, Dominus mihi adiutor est, non timebo quid faciat mihi homo. Mementote prepositoru vestrorum, qui vobis locuti sunt verbu Dei. Quoru inuentus exitu conuersationis, imitami fidem. Iesus Christus heri & hodie, ipse & in secula. Doctrinis variis & peregrinis nolite abduci. Optimu est enim gratia stabilire cor, non elcisc, quæ non profuerunt ambulatibus in eis. Habemus altare de quo edere non habent potestatem qui tabernaculo deseruiunt. Quorum enim animaliu inferitur sanguis pro peccato in sancta per pontificem, horu corpora cremantur extra castra. Propter quod & Iesus vt sanctificaret per suum sanguinem populu, extra portam passus est. Exeamus igitur ad eum extra castra improprium eius portantes. Non enim habemus hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus. Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo, id est, fructum laborum, conscientiam nomini eius. Beneficia autem & communionis nolite obliuisci: talibus enim hostiis promeretur Deus Obedite prepositis vestris, & subiaccete eis. Ipsi enim peruigilat, quasi rationem pro danimabus vestris reddituri, vt cum gaudio hoc faciatur, & non gementes. Hoc enim non expedit vobis. Orate pro nobis. Confidimus autem, quia bonam conscientiam habemus in omnibus bene volentes conuersari. **M**ODICVM nunc si oportet contristari in variis reuerentibus, vt probatio vestre fidei multo preciosior sit auro, quod per ignem probatur. Et alio loco, Propter quod succidit lumbos mentis vestre sobrii, perfecti sperate in eam quæ offertur vobis gratia in reuelatione Iesu Christi, quasi filij obedientie, non configurati prioribus ignorantie vestre desiderijs, sed secundum eum qui vocauit vos sanctum, vt & ipsi in omni conuersatione sancti sitis, quoniam scriptum est, Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum. Et si patrem inuocatis eum, qui sine acceptione personarum iudicat secundum vniuersiusque opus, in timore incolatus vestri tempore conuersamini. Et post aliquos ver-

l. 8. r. 14. d. 19. ad. qui restant veritati. 2. Timoth. 3. n. 1. l. 6. c. 10. d. 14. 1. Timoth. 4. n. 1.

Ex epistola ad Hebræos, cap. 3. v. 12. Epist. 9. a. 8. Hebr. 4. a. 1. d. 14. Hebr. 6. b. 10. ad. Tim. 1. c. 16. Hebr. 10. d. 13. d. 26. Dent. 32. c. 35. d. 1. c. 36. 8. 14. Hebr. 12. d. 1. Ex epistola ad Philimonem, h. 7. c. 13.

Psalm. 111. c. 9. d. 12. Gen. 25. d. 33. Heb. 11. c. 1. Iosue 1. a. 5. Psal. 117. b. 7. Num. 19. c. 11. Mich. 1. c. 10. d. 28. Ex epistola Petri prima, cap. 3. b. 6. c. 13. Eccl. 11. 9. a. 4. sus.

1. Pet. 2. 11. **S**us animas vestras castificantes in obedientiam charitatis, in fraternitatis amore, simplici ex corde inuicem diligite attentius renati. Et post paucos versus, Deponetes igitur omnem malitiam, & omnem dolum, & simulationem, & inuidias, & omnes detractiones, sicut modo geniti infantes rationabiles sine dolo lac concupiscite. Et post paululum, Charissimi obsecro vos tanquam aduenas & peregrinos abstinere vos a carnalibus desiderijs, quae militant aduersus animam. Conuersationem vestram inter gentes habentes bonam, ut in eo quod detrahant de vobis tanquam de malefactoribus, ex bonis operibus vos considerantes glorificet Dominum nostrum in die visitationis. Subiecti estote omni humanae ordinationi propter Deum, siue regi quasi praecellenti, siue ducibus tanquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero honorum. Quia sic est voluntas Dei, ut benefacientes obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam: quasi liberi, & non quasi velamen habentes malitiae libertatis, sed sicut serui Dei. Omnes honorate, fraternitatem diligite: Deum timete, regem autem honorificate. Serui subditi estote cum omni timore dominis vestris, non tantum bonis & modestis, sed etiam dycolis: haec est enim gratia, si propter conscientiam Dei sustinet quis tristitiam patiens iniuste. Quae enim gratia est, si peccates & colaphizati sufferitis? Sed si benefacientes patimini, & patienter sustinetis, haec est gratia apud Deum. In hoc enim vocati estis, quia & Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia eius. Qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. Qui cum malediceretur, non maledicebat, cum pateretur, non comminabatur. Tradebat autem iudicium se iniuste. Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, ut peccatis mortui, iustitiae viuamus, huius liuore sanati estis. Eratis enim sicut oues errantes, sed conuersi estis nunc ad pastorem & episcopum animarum vestrarum. Et alio loco, Similiter & mulieres subdita sint viris suis, ut & si qui non credunt verbo, per mulierum conuersationem sine verbo lucrifiant, considerantes in timore castam conuersationem vestram. Quarum sit non extrinsecus capillatura, aut circudatio auri, aut indumentum vestimentorum cultus, sed qui absconditus est cordis homo in incorruptibilitate quieti ac modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples. Sicut enim aliquando & sanctae mulieres sperantes in Deo ornabant se subiectae propriis viris. Sicut Sara obediebat Abraham, dominum eum vocans, cuius estis filiae benefacientes & non perturbantes ullam perturbationem. Viri similiter cohabitantes, secundum scientiam, quasi infirmiori vasculo mulieri impartientes honorem, tanquam & coheredibus gratiae vite, ut non impediantur orationes vestrae. In fide autem omnes vnanimis, compatientes, fraternitatis amatores, misericordes, modesti, humiles: non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto, sed e contrario benedicentes: quia in hoc vocati estis, ut benedictione hereditate possideatis. Qui enim vult vitam diligere & videre dies bonos, coerceat linguam suam a malo, & labia eius ne loquantur dolum. Declinet autem a malo, & faciat bonum, inquirat pacem, & sequatur eam. Quia oculi Domini super iustos, & aures eius in preces eorum. Vultus autem Domini super facientes mala. Et quis est qui vobis noceat, si non emulatores fueritis? Sed & si quid patimini propter iustitiam, beati. Timorem autem eorum ne timueritis, ut non conturbemini. Dominum autem Christum sanctificate in cordibus vestris, parati semper ad satisfactionem omni potestati rationem de ea, quae in vobis est spe, sed cum modestia & timore conscientiam habentes bonam, ut in eo quod detrahunt vobis, confundantur qui calumniantur vestram

bonam in Christo conuersationem. Melius est enim benefacientes si velit Dei voluntas pati, quam malefacientes. Et post aliquos versus, Christo igitur passo in carne, & vos eadem cogitatione armamini: quia qui passus est in carne desit a peccatis, ut iam non hominum desiderijs, sed voluntati Dei, quod reliquum est in carne viuat temporis. Sufficit enim praeteritum tempus ad voluntatem gentium consummandum his qui ambulauerunt in luxurijs, desiderijs, violentijs, comestationibus, potationibus, ebrietatibus, & illicitis idolorum cultibus. Et post aliquos versus, Estote itaque prudentes, & vigilate in orationibus. Ante omnia mutua in vobismetipsis charitatem continuam habentes, quia charitas operit multitudinem peccatorum. Hospitales inuicem sine murmuratione. Vnusquisque sicut accepit gratiam in alterutrum illam ministrans, sicut boni dispensatores multiformis gratiae Dei. Si quis loquitur quasi sermones Dei, si qui ministrat tanquam ex virtute quam administrat Deus: ut in omnibus honorificetur Deus, per Iesum Christum Dominum, cui est gloria & imperium in secula seculorum. Charissimi nolite peregrinari in seruire qui ad tetrationem vobis sit: nolite pauere quasi aliquid noui vobis contingat: sed communicantes Christi passionibus gaudete, ut & in reuelatione gloriae eius gaudeatis exultantes. Si exprobramini in nomine Christi, beati eritis: quoniam quod est honoris, gloriae, & virtutis Dei, & qui est eius spiritus super vos requiescet. Nemo autem vestrum patietur quasi homicida, aut fur, aut maledictus, aut alienorum appetitor. Si autem ut Christianus, non erubescat: glorificet autem Deum in isto nomine: quoniam tempus est ut incipiat iudicium de domo Dei. Si autem primum a nobis, quis finis eorum qui non credunt Dei Euangelio? Et si iustus vix saluabitur, impius & peccator vbi parebit? Itaque & ij qui patiuntur secundum voluntatem Dei, fidei creatori commendant animas suas in benefactis. Seniores ergo qui in vobis sunt, obsecro ceteros & testis Christi passionum, qui & eius quae in futuro reuelanda est gloriae communicator, pacite qui in vobis est gregem Dei, prouidentes non coacti, sed spontanea secundu Deum. Neque turpis lucri gratia, sed voluntaria: neque ut dominares in cleris, sed formae facti gregis ex animo. Et cum apparuerit princeps pastorum, percipietis immarcescibilem gloriam coronam. Similiter adulescentes subditi estote senioribus. Omnes enim inuicem humilitate in sinuate, quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Humiliamini igitur sub potenti manu Dei, ut vos exaltet in tempore visitationis. Omnem sollicitudinem vestram proicietes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis. Sobrii estote, vigilate: quia aduersarius vester diabolus tanquam leon rugiens circuit quaerens quem deuoret. Cui resistite fortes in fide, scientes eandem passionem ei quae in mundo est vestrae fraternitati fieri. Deus autem omnis gratiae, qui vocauit nos in aeternam suam gloriam in Christo Iesu modicum passos, ipse perficiet, confirmabit, solidabitque. Ipsi gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

Per quae maxima nobis & preciosa promissa donauit, ut per haec efficiamini diuinae confortes naturae, fugietes eius quae in mundo est concupiscentiae corruptio. Vos autem curam omnem subinfertes, ministrare in fide vestra virtute, in virtute autem scientia, in scientia autem abstinentia, in abstinentia autem patientia, in patientia autem pietate, in pietate autem fraternitatis amore, in amore autem fraternitatis charitate. Haec enim si vobiscum assint & superent: non vacuos, nec sine fructu vos constituent in Domini nostri Iesu Christi cognitione. Cui enim non praesto sunt haec, carus est, & manu tentans, obliuionem accipiens purgationis veterum suorum delictorum. Quapropter fratres magis satagite, ut per bonum

na opera certam vestram vocationem & electionem faciatis. Haec enim facientes non peccabitis aliquando. Et post paululum, Sicut & in vobis erunt magistri mendaces, qui introducent sectas perditionis, & eum qui emit eos, Deum negabunt superducentes sibi celerem perditionem. Et multi sequentur eorum luxurias, per quos via veritatis blasphemabitur, & in avaritia fictis verbis de vobis negociabuntur. Quibus iudicium iam olim non cessat, & perditio eorum non dormitat. Et alio loco, Nouit Dominus pios de tentatione eripere, iniquos vero in die iudicii referuare cruciandos. Magis autem eos qui post carnem in concupiscentia immunditiae ambulat, dominationemque contemnunt: audaces, sibi placetes sectas non metuunt intrudere, blasphemantes. Vbi angeli fortitudine & virtute cum sint maiores, non portant aduersus se execrabile iudicium. Hi vero velut irrationabilia pecora naturaliter in captione & perniciem in iis quae ignorant blasphemantes, in corruptione sua peribunt, percipientes mercedem iniustitiae. Voluptatem existimantes dei delicias, coinquinationes & macula delictis affluentes, in conuiujs suis luxuriantes vobiscum, oculos habentes plenos adulterij & incessabilis delicti, pellicientes animas instabiles, cor exercitatum in avaritia habentes, maledictionis filij derelinquentes rectam viam errauerunt. Et post paucos versus, Superba enim vanitatis loquentes, pellicunt in desiderijs carnis luxuriae, eos qui paululum effugiunt: qui in errore conuersantur, libertatem illis promittentes, cum ipsi serui sint corruptionis. A quo enim quis superatus est, huius & seruus est. Si enim refugientes coinquinationes mundi in cognitione Domini nostri saluatoris Iesu Christi, his rursus implicati superantur: facta sunt eis posteriora deteriora prioribus. Melius enim erat illis non cognoscere viam iustitiae, quam post agnitionem retrorsum conuerti ab eo quod illis traditum est sancto mandato. Corripit enim illis illud veri prouerbij, Canis reuersus ad vomitum suum: & sus lota in volutabro luti. Et post aliquantum, Cum haec omnia dissoluenda sint, quales oportet esse vos in sanctis conuersationibus & pietatibus expectantes & properantes in aduentum dei Dei. Et paulo post, Charissimi, haec expectantes satagite immaculati & inuolati inueniri in pace, & Domini nostri longanimitatem salutem arbitramini. Et alio loco, Vos igitur fratres praecientes custodite ne insipientium errore traducti, excidatis a propria firmitate. Crescite vero in gratia & in cognitione Domini nostri & saluatoris Iesu Christi. Ipsi gloria & nunc & die aeternitatis. Amen.

Omnis gaudium existimate fratres mei, cum in tetationes varias incidieritis, scientes quod probatio fidei vestrae patientiam operatur. Patientia autem opus perfectum habet ut scitis perfecti & integri, in nullo deficientes. Si quis autem vestrum indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat, & dabitur ei. Postulet autem in fide nihil haesitans: qui enim haesitat, similis est fluctui maris, qui a vento mouetur & circumfertur. Non enim aestimet homo ille quod accipiat aliquid a Domino. Vir duplex animo inconstans in omnibus vijs suis. Glorietur autem frater humilis in exaltatione sua, diues autem in humilitate sua, quoniam sicut flos foeni transiet. Exortus est enim Sol cum ardore, & arefecit fenenum, & flos eius decidit, & decor vultus eius deperit: ita & diues in itineribus suis marcescit. Beatus vir qui suffert tentationem: quia cum probatus fuerit, accipiet vitam quam repromisit Deus diligentibus se. Et post paululum, Nolite itaque errare fratres dilectissimi. Omne datum optimum, & omne donum perfectum de sursum est,

descendens a patre luminum. Et post paucos versus, Scitis fratres mei dilectissimi, Sit autem omnis homo velox ad audiendum, tardus ad loquendum, & tardus ad irascendum. Ira enim viri iustitiam Dei non operatur. Propter quod abiicientes omnem immunditiam & abundantiam malitiae, in mansuetudine suscipite infitum verbum, quod potest saluare animas vestras. Estote autem factores verbi, & non auditores tantum, fallentes vosmetipsos, quia si quis auditor est verbi, & non factor, hic comparabitur viro consideranti vultu natiuitatis suae in speculo: considerauit enim se, & abiit, & statim oblitus est qualis fuerit. Qui autem perspexerit in lege perfectae libertatis, & permanerit in ea, non auditor obliuiosus factus, sed factor operis, hic beatus in facto suo erit. Si quis autem putat se religiosum esse, non refrenans linguam suam, sed seducens cor suum, huius vana est religio. Religio munda & immaculata apud Deum & patrem haec est, visitare pupillos & viduas in tribulatione eorum, & immaculatum se custodire ab hoc seculo. Fratres mei, nolite in personarum acceptione habere fidem Domini nostri Iesu Christi gloriae. Et post aliquos versus, Audite fratres mei dilectissimi, Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide & haeredes regni quod repromisit Deus diligentibus se? Vos autem exhonoraftis pauperem. Nonne diuites per potentiam opprimunt vos, & ipsi trahunt vos ad iudicia? Nonne ipsi blasphemant bonum nomen, quod inuocatum est super vos? Si tamen legem perscitis regalem secundum Scripturas, Diligite proximum tuum sicut teipsum, bene facitis. Si autem personas accipitis, peccatum operamini, redarguti a lege quasi transgressores. Et post paucos versus, Iudicium enim sine misericordia illi qui non facit misericordiam. Superexaltat autem misericordia iudicio. Et post aliquantum, Nolite plures magistri fieri fratres mei, scientes quoniam maius iudicium sumitis. In multis enim offendimus omnes. Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir. Potest enim freno circumducere totum corpus. Et alio loco, Linguam autem nullus hominum domare potest, inquietum malum, plena veneno mortifero. In ipsa benedicimus Deum & patrem, & in ipsa maledicimus homines, qui ad similitudinem Dei facti sunt. Ex ipso ore procedit benedictio & maledictio. Non oportet fratres mei haec ita fieri. Et post paucos versus, Quis sapiens & disciplinatus inter vos, ostendat ex bona conuersatione operam suam in mansuetudine sapientiae? Quod si zelus amarum habetis, & contentiones sunt in cordibus vestris, nolite gloriari & mendaces esse aduersus veritatem. Non est enim ista sapientia de sursum descendens, sed terrena, animalis, diabolica. Vbi enim zelus & contentio, ibi inconstantia & omne opus prauum. Quae autem de sursum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis contentiens, plena misericordia & fructibus bonis, diiudicans sine simulatione. Fructus autem iustitiae in pace seminatur facientibus pacem. Vnde bella & lites in vobis? Nonne ex concupiscentijs vestris, quae militant in membris vestris? Item post paucos versus, Petitis & non accipitis, eo quod male petatis, ut in concupiscentijs vestris infumatis. Adulteri, nescitis quia amicitia huius mundi inimica est Dei? Quicumque ergo voluerit amicus esse huius seculi, inimicus Dei constituitur. Et paulo post, Propter quod dicit, Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Subditi ergo estote Deo, resistite autem diabolo, & fugiet a vobis. Appropinquate autem Deo, & appropinquet vobis. Emundate manus peccatorum, & purificate

al. rationabile.

b. 11.

c. 11.

d. 19.

1. Petri 3. 1. 1.

Genes. 18. b.

b. 7.

c. 12.

d. 17.

1. Petri 4. 1.

b. 2.

c. 10.

el. mirari.

d. 14.

1. Petri 5. 1.

Prouer. 26. b. 11.

2. Petri 3. c. 11.

b. 4.

c. 6.

d. 10.

Ex epistola secunda d. 10.

2. Petri 1. 4. d. 1. quae

b. 10.

1. Petri 2. 1. 1.

b. 9.

c. 12.

d. 18.

Prouer. 26. b. 11.

2. Petri 3. c. 11.

b. 6.

Epistola Iacob. Cap. 1. c. 1.

c. 16.

c. 19.

d. 10.

1. Cor. 2. 1. 1.

a. 5.

b. 6.

Leuit. 19. d. 18.

1. Cor. 3. 1. 1.

b. 8.

c. 14. operationem.

d. 14.

1. Cor. 4. 1. 1.

b. 4.

Prouer. 3. d. 4.

c. 9.

hoc christiani, sed Iouiani est. **I**NTEGRA fide credendum est, beatam Mariam Dei Christi matrem & virginem concepsisse, & virginem genuisse, & post partum virginem permanisse. Nec est blasphemiam includi acquiescendum, qui dixit, fuit virgo ante partum, non virgo post partum. **E**LEMENTA, id est, celum & terram non credamus abolenda per ignem, sed in melius commutanda, figuram quoque mundi, id est, imaginem, non substantiam transfiguram. **B**ONVM est facultates cum dispensatione pauperibus erogare. Melius est pro intentione sequendi Dominum in summi donare, & absolutum sollicitudine cum Christo egere. **M**ARTYRVM duram post baptismum matronarum clericum non ordinandum. Neque eum qui vnam quidem, sed concubinam, non matronam habuit. Nec illum qui viduam, aut repudiatam, vel meretricem in matrimonio sumpsit. Neque eum qui semetipsum quolibet corporis sui membro indignatione aliqua vel iusto iniustoque timore superatus truncauerit. Neque illum qui aliquando in furam versus insanauit, vel afflictione diaboli vexatus est. Nec eum qui per ambitionem ad imitationem Simonis Magi pecuniam offert. **S**ANCTORVM corpora, & precipue beatorum martyrum reliquias, ac si Christi membra sanctissimae honoranda, & basilicas eorum nominibus appellatas vel loca sancta diuino cultui macipata, affectu piissimo & deuotione fidelissima adendum credimus. Si quis contra hanc sententiam venerit, non Christianus, sed Eunomianus & Vigilantianus creditur.

BAPTIZATVS tantum iter esse salutis credimus. Nullum catechumenis desinitur, quomodo in bonis operibus defunctum vitam aeternam habere credimus, excepto martyrio, vbi tota baptismi sacramenta complentur. Baptizandus confitetur fidem suam coram sacerdote, & interrogatus respondet: hoc & martyr coram persecutore facit, qui & confitetur fidem suam, & interrogatus respondet. Ille post confessionem vel aspergitur aqua, vel inungitur, & hic vel aspergitur sanguine, vel contingitur igne. Ille manus impositione pontificis accipit Spiritum sanctum, hic habitaculum efficitur Spiritus sancti, dum non est ipse qui loquitur, sed Spiritus patris qui loquitur in illo. Ille communicat eucharistia in commemoratione mortis Domini, hic ipse Christo comoritur. Ille confitetur se mundi actibus renuntiatum: hic ipse renunciat vita. Illi peccata omnia dimittuntur: in isto extinguuntur.

IN eucharistia non debet pura aqua offerri, vt quidam sobrietatis falluntur imagine, sed vinum cum aqua mixtum: quia & vinum fuit in redemptionis nostrae mysterio, cum dixit: Non bibam amodo de hoc genimine vitis, & aqua mixtum, quod post coenam dabatur, sed & de latere eius lancea perfosso aqua cum sanguine egressa, vinum de vera eius carnis vite cum aqua expressum. **B**ONA est caro nostra & valde bona, vt potest a bono solo Deo condita, & non est mala, vt volunt Sethianus & Ophianus & Patritianus: nec mala causa, vt docuit Florianus: nec ex malo & bono compacta, vt Marcialis, Florianus, & Florianus. Sed cum sit creatio bona, arbitrio animae efficitur nobis vel bona vel mala, non immutatione substantiae, sed executionis mercede. Ipsa enim est quae stabit ante tribunal Christi, in quo perferat anima propria corporis prout gessit sine bono sine malo.

IN resurrectione ex mortuis lexus forma non mutabitur, sed vir mortuus resurgit in forma viri, & formam in forma carnis. **C**arens tamen sexum in hac vita conditione, non specie naturali, ne non sit vera resurrectio, si non id resurgat quod cadit. **A**NTE passionem Domini omnes animae sanctorum in inferno sub debito prauaricationis Ada tenebantur, donec auctoritate Domini per indebitam eius mortem ad feruili conditione liberarentur. **P**OST ascensionem Domini ad caelos omnium sanctorum animae cum Christo sunt, & exeuntes de corpore ad integrum vadunt, expectantes resurrectionem corporis sui, vt ad Christum & perpetuam beatitudinem cum ipso pariter inuicentur: sicut & peccatorum animae in inferno sub timore positae, expectant resurrectionem sui corporis, vt cum ipso ad poenam detrudantur aeternam. **P**ENITENTIA aboleri peccata indubitanter credimus, etiam si in ultimo vitae spiritu admisorum poenitent, & publica lamentatione peccata prodantur: quia propositum Dei, quod decreuit saluare quod perierat, stat immobile: & ideo quia voluntas eius non mutatur sine emendatione vitae, si tempus conceditur, siue supplicii confessione, si continuò vita exceditur, venia peccatorum fideliter praesumatur ab illo, qui non vult mortem peccatoris, sed vt conuertatur ad perditionem poenitendo, & saluatus miseracione Domini viuat. Si quis aliter de iustissima Dei pietate sentiat, non Christianus, sed Novatianus est.

INTERNA anima cogitationes diabolum non videre, certi sumus, sed motibus eas corporis ab illo & affectionum indicis colligi, experimento didicimus. Secreta autem cordis solus ille nouit ad quem dicitur, Tu solus nosti corda filiorum hominum. **N**ON omnes malae cogitationes nostrae semper diaboli instinctu excitantur, sed aliquotiens ex nostri arbitrij motu emergunt. Bonae autem cogitationes semper a Deo sunt. **D**EMONES per energeticam operationem non credimus substantialiter illabi animae, sed applicatione & oppressione vniri. Illabi autem menti illi soli possibile est qui creatur, qui natura subsistens incorporeus, capabilis est sua factura. **S**IGNA & prodigia & sanitates etiam peccatores in nomine Domini facere ab ipso Deo didicimus: & cum alios hac praesumptione inuent, sibi per ambitionem humanae gloriae nocere: quia gloriantur in dato fallo, non in merito debito.

SIGNIS & prodigijs clarum posse fieri Christianum, non tamen sanctum, si imperatis & alperis moribus agat: temperatis autem & placidis moribus etiam absque signorum efficacia, & sanctum & perfectum & Dei hominem fieri recte credimus. **N**VLVS sanctus & iustus caret peccato, nec tamen ex hoc definit esse iustus vel sanctus, cum affectu teneat sanctitatem. Non enim natura humanae viribus, sed propositi adiumento per Dei gratiam acquirimus sanctitatem. Et ideo veraciter se omnes sancti pronuntiant peccatores, quia in veritate habent quod plangant, & si non reprehensione conscientiae, certe mobilitate & mutabilitate prauaricationis naturae. **P**ASCHAJD est, Dominicae resurrectionis solemnitas, ante transgressum vernalis aequinoctij & quartadecimae lunae perfectionem non potest celebrari, in eodem tamen mense nata. **P**ROPTER nouos legislatores, quid ideo animam tantum ad imaginem Dei creatam dicunt, vt quia Deus incorporeus recte creditur, etiam incorporea anima esse creditur, liberè consentitur, imaginem in aeternitate, similitudinem in moribus inueniri.

Qualiter eucharistia offeratur. **C**AP. LXXV. **M**ath. 26. **L**uamis 19 f. 34. **D**e humana carne. **C**AP. LXXVI. **M**ar. 16. **R**esurrectio. **C**AP. LXXVII.

DE FIDE AD PETRVM DIACONVM.

LIBER VNVS, SIVE REGVLA

VERAE FIDEI, AVTHORE S. FVLGENTIO

RVSPENSI EPISCOPO.

CENSURA.

LIBER De fide ad Petrum Diaconum, qui vulgo inter opera D. Augustini circumscribitur, omnino videtur esse D. Fulgentij, ut ex amicitia & familiaritate, quam habuisse sanctum Fulgentium cum Petro Diacono constat ex libris De incarnatione & gratia Christianorum ex libro Beatorum De corpore & sanguine Domini: in quo citatur sub nomine Fulgentij, Audiamus, aut, quid beatus Fulgentius in libello De fide dicat: Firmissime tene, & nullatenus dubites, &c. **P**roterea, in eius libris in catalogo, & Honoris Augustiniani in Chronice, asserunt Fulgentium scripsisse Regulam vere fidei. Eandem verandam Diaconus ab eo petiit, in eo epistola qua quatuor quaestiones proponit. Di. hunc autem titulum libro De fide ad Petrum, asserimus conuenit. Taceo interum sybi et dogmatum asserunt quam habet cum reliquis scriptis D. Fulgentij: vt in sermone De ponis infantium, qui sine baptisate moriuntur. De ut enim in libro De fide ad Petrum scribens, & in altero libro De incarnatione, conspiciunt loquitur.

EPISTOLA, si Petri, tuae charitatis accipere, in qua te significasti velle Hierosolymam pergere, & postulasti te literis nostris instrui qua debeas in illis partibus vere fidei regulam tenere, vt nullus tibi possit sensus haereticæ subreperere falsitatis. Gaudeo quidem quod pro fide vera sine vullo perdidisti vitio custodienda, sollicitudine geris, sine qua nulla potest prodesse, imò nec esse, cõuersio. A-

mutabitur, sed vir mortuus resurgit in forma viri, & formam in forma carnis. **C**arens tamen sexum in hac vita conditione, non specie naturali, ne non sit vera resurrectio, si non id resurgat quod cadit. **A**NTE passionem Domini omnes animae sanctorum in inferno sub debito prauaricationis Ada tenebantur, donec auctoritate Domini per indebitam eius mortem ad feruili conditione liberarentur. **P**OST ascensionem Domini ad caelos omnium sanctorum animae cum Christo sunt, & exeuntes de corpore ad integrum vadunt, expectantes resurrectionem corporis sui, vt ad Christum & perpetuam beatitudinem cum ipso pariter inuicentur: sicut & peccatorum animae in inferno sub timore positae, expectant resurrectionem sui corporis, vt cum ipso ad poenam detrudantur aeternam. **P**ENITENTIA aboleri peccata indubitanter credimus, etiam si in ultimo vitae spiritu admisorum poenitent, & publica lamentatione peccata prodantur: quia propositum Dei, quod decreuit saluare quod perierat, stat immobile: & ideo quia voluntas eius non mutatur sine emendatione vitae, si tempus conceditur, siue supplicii confessione, si continuò vita exceditur, venia peccatorum fideliter praesumatur ab illo, qui non vult mortem peccatoris, sed vt conuertatur ad perditionem poenitendo, & saluatus miseracione Domini viuat. Si quis aliter de iustissima Dei pietate sentiat, non Christianus, sed Novatianus est.

INTERNA anima cogitationes diabolum non videre, certi sumus, sed motibus eas corporis ab illo & affectionum indicis colligi, experimento didicimus. Secreta autem cordis solus ille nouit ad quem dicitur, Tu solus nosti corda filiorum hominum. **N**ON omnes malae cogitationes nostrae semper diaboli instinctu excitantur, sed aliquotiens ex nostri arbitrij motu emergunt. Bonae autem cogitationes semper a Deo sunt. **D**EMONES per energeticam operationem non credimus substantialiter illabi animae, sed applicatione & oppressione vniri. Illabi autem menti illi soli possibile est qui creatur, qui natura subsistens incorporeus, capabilis est sua factura. **S**IGNA & prodigia & sanitates etiam peccatores in nomine Domini facere ab ipso Deo didicimus: & cum alios hac praesumptione inuent, sibi per ambitionem humanae gloriae nocere: quia gloriantur in dato fallo, non in merito debito.

SIGNIS & prodigijs clarum posse fieri Christianum, non tamen sanctum, si imperatis & alperis moribus agat: temperatis autem & placidis moribus etiam absque signorum efficacia, & sanctum & perfectum & Dei hominem fieri recte credimus. **N**VLVS sanctus & iustus caret peccato, nec tamen ex hoc definit esse iustus vel sanctus, cum affectu teneat sanctitatem. Non enim natura humanae viribus, sed propositi adiumento per Dei gratiam acquirimus sanctitatem. Et ideo veraciter se omnes sancti pronuntiant peccatores, quia in veritate habent quod plangant, & si non reprehensione conscientiae, certe mobilitate & mutabilitate prauaricationis naturae. **P**ASCHAJD est, Dominicae resurrectionis solemnitas, ante transgressum vernalis aequinoctij & quartadecimae lunae perfectionem non potest celebrari, in eodem tamen mense nata. **P**ROPTER nouos legislatores, quid ideo animam tantum ad imaginem Dei creatam dicunt, vt quia Deus incorporeus recte creditur, etiam incorporea anima esse creditur, liberè consentitur, imaginem in aeternitate, similitudinem in moribus inueniri.

DPOSTOLICA quippe dicit authoritas, quia sine fide impossibile est placere Deo. Fides namque est bonorum omnium fundamentum. Fides est humanae salutis initium. Sine hac fide nemo ad filiorum Dei numerum potest peruenire: quia sine ipsa nec in hoc seculo quiquis iustificationis gratiam consequitur, nec in futuro vitam possidebit aeternam. Et si quis hic non ambulauerit per fidem, non perueniet ad speciem. Sine fide omnis labor hominis vacuus est. Tale quippe est, vt sine vera fide quisque velit Deo per contemptum seculi placere: quale si quisquam tendens ad patriam, in qua se scit beatè esse victurum, relinquat itineris rectitudinem, & improvidus se detur errore quo non ad beatam ciuitatem perueniat, sed in praecipitium cadat, vbi non gaudium peruenientis datur, sed cadenti interitus inferatur. Veruntamen vt de fide sufficiens sermo promatur, nec teporis suffragatur spatium, quia celeriter nostrum cupis habere responsum, & tam magnam est huius disputationis operibus, vt à magnis vix possit impleri. Neque enim poposcisti sic te debere de fide instrui, vt vnà quilibet haereticam designares, contra quam specialiter nostrae disputationis vigilaret intentio: sed cū indefinitè definitione fidei petis, ea que cupis etiã sub breui-

breuitate cõcludi, vides proculdubio quam sit nobis impossibile, vt rem tam in breui planè comprehendamus. Cui sufficientes esse non possumus, etiam si tantum spatium teporis, & tale nobis esset ingenium, vt multa volumina de hoc quod à nobis expetis facere valeremus. Sed quia Deus prope est omnibus inuocatis eui in veritate, qui verbu consummans & breuians fecit super terram, spero, quia sicut tibi dedit huius fidei sancta sollicitudine, sic etiam mihi, vt tuo tam bono tamque laudabili seruiam desiderio, sufficienter tribuet facultate: vt etsi non potuero cuncta dicere ex quibus omnis error haereticus possit agnosci, & agnitus vel couinci valeat vel vitari: tamè in nomine atque adiutorio sancte Trinitatis, quae vnus solus verus & bonus est Deus, ea dicam in quibus saltè magna ex parte rationem fidei catholicae constet sine aliqua erroris caligine contineri: quibus reuerentis poteris & illa deprehendere atque fugere, quae etsi in hoc opere non videntur speciali disputatione conuinci, tamen ex iis quae hic generaliter atque absolute ponentur, apparent illa quae infideles homines auribus solent susurrare fidelium, non regula diuinæ veritatis tradita, sed nequitia humani erroris inuenta.

QUOCVNQUE igitur loco fueris constitutus, quia secundum regulam nostri Saluatoris imperio promulgatam nostri te in vno patris & filij & Spiritus sancti, nomine baptizati, principaliter atque indubitanter toto corde retine, patre Deu, filiu Deu, & Spiritu sanctum Deum, id est, sanctam atque ineffabilem Trinitatem vnus esse naturaliter Deu, de quo in Deuteronomio dicitur: Audi Israel Dominus Deus tuus, Deus vnus est. Et, Dominu Deum tuu adorabis, & illi soli seruias. Veruntamen quia istum vnum Deu, qui solus est verus naturaliter Deus, non potest solu, neque filium solu, neque solu Spiritum sanctum, sed simul patrem & filium & Spiritum sanctum diximus esse, cauendum est ne sicut patrem & filium & Spiritum sanctu vnum Deum esse, quantum ad naturalem artinem vnitatem, veraciter dicimus: sic cum qui pater est, eundem vel filium vel Spiritum sanctu, aut eum qui filius est, siue patre, siue Spiritum sanctum, aut eum qui Spiritus sanctus proprie in confessione huius Trinitatis dicitur, vel patre vel filiu personaliter dicere sine credere, quod omnino nefas est, audeamus. Fides em quae sancti patriarchae atque prophetae ante incarnatione filij Dei diuinitus acceperunt, quam etiam sancti Apostoli ab ipso Domino in carne posito audierunt, & Spiritus sancti magisterio instructi, non solum sermone praedicauerunt, verum etiam ad instructione saluberrimam posterorum scriptis suis indita reliquerunt, vnū Deu praedicat Trinitate, id est, patre & filiu & Spiritum sanctum. Sed Trinitas vera non esset, si vna eadēque persona diceretur pater & filius & Spiritus sanctus. Si em sicut est patris & filij & Spiritus sancti vna substantia, sic esset vna persona, nihil omnino esset in quo veraciter Trinitas diceretur. Rursus quid Trinitas esset vera, sed vnus Deus Trinitas ipsa non esset, si quēadmodu pater & filius & Spiritus sanctus personarū sunt ab inuicē proprietate distincti, sic fuisset naturarū quoque diuersitate discreti. Sed quia in illo vno vero Deo Trinitate, non solum quod vnus Deus est, sed etiã quod Trinitas est, naturaliter verū est, propterea ipse verus Deus in personis Trinitas est, & in vna natura vnus est. Per hanc vnitatem naturalē totus pater in filio & Spiritu sancto est, totus filius in patre & Spiritu sancto est, totus quoque Spiritus sanctus in patre & filio. Nullus horū extra quēlibet ipsorū est, quia nemo alium aut praecedat aeternitate, aut excedat magnitudine, aut superat potestate: quia nec filio nec Spiritu sancto, quantum ad naturę diuinę vnitatem pertinet, aut anterior, aut maior pater est: nec filij aeternitas atque immensitas, vel anterior aut maior Spiritus sancti immensitate aeternitateque aut praecedere aut excedere, naturaliter potest. Sicut ergo nec filius posterior aut minor est pater, ita nec Spiritus sanctus posterior aut minor est filio. Aeternū quippe & sine initio est, quod filius de patris natura natus existit: & aeternū ac sine initio est, quod Spiritus sanctus de natura patris filijque procedit. Ob hoc ergo tres, vnū restè credimus & dicimus Deu, quia vna proteris aeternitas, vna immensitas, & vna naturaliter est triū personarū diuinitas, reneamus igitur patre & filiu & Spiritu sanctu vnū esse naturaliter Deu, neque tamen ipsum patre esse qui filius est, neque filiu ipse esse qui pater est, nec Spiritu sanctu ipsum esse qui pater aut filius est. Vna em est patris & filij & Spiritus sancti essentia quae Graeci *ὁμοῦς* vocat, in qua non est aliud pater, aliud filius, aliud Spiritus sanctus.

Trimitas. **C**AP. VI.

Duonon. **M**ath. 4.

Deus, quauis personaliter sit alius pater, alius filius, alius Spiritus sanctus. Quod nobis maxime in ipso sanctarū Scripturarū initio demonstratur, vbi Deus dicit: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Dum enim in singulari numero dicit, imaginem, ostendit vnā naturam esse, ad cuius imaginem homo fieret. Cum verò dicit pluraliter, nostram, ostendit eundem Deum ad cuius imaginem homo fiebat, non vnā esse personam. Si enim in illa vna natura patris & filij & Spiritus sancti vna esset persona, non diceretur, ad imaginem nostram, sed ad imaginem meam: nec dixisset, faciamus, sed faciā. Si verò in illis tribus personis tres essent intelligendae vel credendae substantiae, non diceretur, ad imaginem nostram, sed ad imagines nostras. Vna enim imago trium naturarum inaequalium esse non posset. Sed dum ad vnā imaginem vnus Dei homo factus dicitur, vna sancte Trinitatis essentialiter diuinitas intimatur. Denique & paulo post pro eo quod superius dixerat, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, sic hominem factum Scriptura narrat, vt diceret, Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit eum. Hanc trinitatem personarū atque vnitatem naturae propheta Esaias reuelat esse sibi non tacuit, cum se dicit Scraphim vidisse clamantia, Sanctus sanctus sanctus Dominus Deus sabaoth. Vbi protus in eo quod dicitur tertio, sanctus, personarū trinitate: in eo verò quod dicitur semel, Dominus Deus sabaoth, diuinę naturae cognoscimus vnitatem. In illa igitur sancta trinitate, quae ideo à nobis repetitur toties, vt nostro cordi tenacius infigatur, vnus est Deus pater, qui solus essentialiter de seipso vnū filiu genuit, & vnus filius, qui de vno patre solus est essentialiter genitus, & vnus Spiritus sanctus qui solus essentialiter de patre filioque procedit. Hoc autem totum vna persona non posset, scilicet gignere se, & nasci de se, & procedere de se. Quia igitur aliud est genuisse quae natū esse, aliudque est procedere quā genuisse vel natū esse, manifestū est, quoniam alius est pater, alius filius, alius Spiritus sanctus. Trinitas itaque ad personas patris & filij & Spiritus sancti refertur, vnitatem ad naturam. **C**AP. VII.

SIC VTR ergo secundum illam diuinitatem, quae vnus sunt pater & filius & Spiritus sanctus, neque partem natū credimus, neque Spiritum sanctum, sed solum filium: sic etiam secundum carnem solum filium natum catholica fides & credit & praedicat. Neque enim in illa trinitate proprium esset solius patris, quia non est natus ipse, sed vnus filium genuit: neque proprium solius filij, quia non genuit ipse, sed solus de patris essentia natus est: neque proprium Spiritus sancti: quia nec natus est ipse, nec genuit, sed solus de patre filioque procedit: si secundum diuinam quidem naturam Deus pater de nullo nasceretur Deo, secundum carnem tamen ipse nasceretur ex virgine, vna persona esset pater & filius: ipsa autem vna persona pro eo quia non de Deo, sed tantum de virgine nasceretur, non Dei filius, sed tantum hominis filius veraciter diceretur. Ipse autē Dei filius dicitur: Quia sic dilexit Deus mundum, vt filium suum vnigenitum daret. Et iterum: Non enim misit Deus filium suum in mundum vt iudicaret mundū, sed vt saluaret mundum per ipsum. Nec beatus dixisset Ioannes: Qui diligit genitorem, diligit & eum qui natus est ex eo. Nec ipse filius dixisset: Pater meus vsque modò operatur, & ego operor. Ipse enim qui filius dicitur, si idem esset & pater, non veraciter Dei filius diceretur, quia non de Deo, sed de sola virgine nasceretur. Ad extremum nec ipse pater de caelo restaretur, & suum corporali voce filium demonstraret dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene cõplacui. Apostolus quoque non dixisset de Deo patre: Qui proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Sed quoniam omnia ista diuinitus ad nostram doctrinam dicta sunt, & quia diuina dicta sunt, vtique vera sunt: verum est quod fides catholica praedicat, & secundum diuinitatem de patre natum esse solum filium aeternum, cum patre immortalem, impassibilem, atque incommutabilem Deum: & secundum carnem non patrem, sed vnigenitum eius filium, salua aeternitate sua temporaliter natum, salua impassibilitate sua passum, salua immortalitate sua mortuum, salua incommutabilitate sua, quia Deus verus, & vita aeterna est, veraciter suscitatum. Qui totū habet commune cum patre quod aeternus naturaliter sine initio habuit: & nihil habet commune cum patre eorum que in suam personam temporaliter atque humiliter ille aeternus atque excelsus accepit. Rursus, si non ille qui propius atque vnigenitus Dei patris filius est, sed Spiritus sanctus nasceretur.

Humanitas Christi. **I**oannis 3. **I**oannis 1.

naferetur ex virgine, non ipsum qui factus est ex muliere, factus sub lege, natu de spiritu sancto ex Maria virgine, in sym bolo acceptu, & corde ad iustitiam crederet, & ore ad salute sancta ecclesia cõfiteretur. Sed & si ipse spiritus sanctus, qui patris & filij spiritus est, formã serui acciperet, nõ ipse spiritus sanctus super seipsum hominem factu in colubæ specie celitus adueniret. Pater ergo Deus de nullo genitus Deo, semel de sua natura sine initio genuit filium Deum sibi æquale, & eadẽ quã ipse naturaliter æternus est diuinitate cõternu. Sed idem Deus filius cum sit æternus & verus, & cõ patre secundum diuinitatem naturaliter vnus Deus, secundum quod dicit, Ego & pater vnus sumus, idem pro nobis est homo factus verus & plenus. In eo verus, quia veram habet Deus ille humanam naturam: in eo verò plenus, quia & carnem humanam suscepit, & animam rationalem. Idem tamen vnigenitus Deus natus est semel ex patre, semel ex matre. Natus est enim de patre Deus verbum, natus est ex matre verbum caro factu. Vnus ergo est atque idẽ Deus Dei filius natus ante secula, & natus in seculo, & vtraque natiuitas vnus est filij Dei. Diuina, secundum quã creator in forma Dei cõternus patri Deus est: humana, secundum quam semetipsum exinanians, & formã serui accipiens, non solum in conceptu materni vteri semetipsum dum homo fieret, eadẽ feruili formẽ susceptione formauit: verum etiam de eodẽ matris vtero idẽ Deus homo factus exiit, & in cruce idẽ Deus homo factus pepedit, & in sepulchro idẽ Deus homo factus iacuit, & ab inferis idẽ Deus homo factus tertio die resurrexit, sed in sepulchro secundu solam carnem idẽ Deus iacuit, & in infernum secundum solam animam descendit. Qua de inferis ad carnẽ die tertia reuertẽte, idem Deus secundu carnem quã in sepulchro iacuit, de sepulchro resurrexit: & quadragesimo post resurrectionem die idem Deus homo factus ad calum ascendens in dextera Dei sedit, inde in fine seculi ad iudicandos viuos mortuosq; veturus. Verbum ergo caro factum, vnus est filius Dei Dominus Iesus Christus, mediator Dei & hominum. Id circo autẽ mediator, quia idem Deus atque homo verus habens cum patre vnã diuinitatis naturã, & humanitatis vnã cum matre substantiam: habens ex nobis vsque ad mortẽ iniquitatis nostræ peccatam, habens incommutabilem de Deo patre iustitiã: propter iniquitatẽ nostram temporaliter mortuus, propter iustitiã suã & ipse vnus semper, & immortalitatẽ mortalibus largiturus. Qui perfectam quidem humanitatẽ suã in ipsa diuinitatis suã perfectione seruauit: veritatẽ verò mortalitatis nostræ per susceptionem mortis, veritate atque incommutabilitate suã immortalitatis absorbit. Hoc est quod testatur beatus Petrus, quia Christus deglutit mortẽ, vt vitæ æternæ hæredes efficiemur. Beatus quoq; Paulus docet, quia Christus mortẽ deglutierit, illuminauerit autẽ vitam & incorruptionem Christi ergo mortem gaudit, quia verus homo est, idẽ que mortem deglutit, quia verus Deus est. Ipse quippe, sicut dicit Apostolus, mortuus est ex infirmitate, sed viuit ex virtute Dei: vnus atque idem, qui secundum prophetiam beati Dauid, & homo factus est in Sion, & ipse fundauit eam Altissimus. Itaque nec diuinitas Christi aliena est à natura patris, secundum id quod in principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum: hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Nec humanitas eius aliena est à natura matris, secundum id quod verbum caro factu est, & habitauit in nobis. Illa enim natura quæ semper genita manet ex patre, nostrã naturam sine peccato suscepit, vt nasceretur ex virgine. Neque enim natura æterna atque diuina tẽporaliter cõcipi & tẽporaliter nasci ex natura humana vltrenus posset, nisi secundu susceptionem veritatis humanæ, veram temporaliter conceptionẽ atque natiuitatẽ ineffabilis in se diuinitas accepisset. Sic est Deus æternus ac verus, veraciter secundu tempus & cõceptus & natus ex virgine. Dũ enim venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum natum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret, vt adoptionẽ filiorum Dei reciperemus: illos scilicet Deo naturaliter factu filio hominis, qui vnus est naturaliter filius Dei patris vnigenitus. Hoc vtiq; Ioannes Euangelista cõfirmans, postquam dixit, Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis: subsequenter ait, Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre, plenum gratiã & veritatis. Sic ille omnium spirituum, omniumque corporum, id est, omnium naturarum creator & Dominus, creauit virginem, creãdus ex virgine, & cuius ipse

Ioannis. 10.

1. Petri. 3.
2. Thimoth. 1.

Philippo. 36.

A factor est, matrem sibi fecit, quãdo de eius carne concipiens, atque pariendus, veram materiam carnis Deus inimicus ac sempiternus accepit: vt & secundum apostolicam doctrinã seruilius, Deus homo misericorditer fieret, & secundum formam Dei naturali veritate idem Deus homo permanens non careret. Sic igitur Christum Dei filium, id est, vnã ex Trinitate personam, Deum verum crede, vt diuinitatem eius de natura patris natam esse non dubites. Et sic eum verum hominem crede, vt eius carnẽ non celestis, ætæræ, non alterius cuiusquã putes esse naturã, sed eius cuius est omnium hominum caro, id est, quam ipse Deus homini primo de terra plasmauit, & ceteris hominibus plasmauit, quos per propagationem ex hominibus creat. Sed licet caro Christi & omnium hominum vnus eiusdẽque naturẽ sit: hæc tamẽ, quam Deus verbum ex Maria virgine sibi vnire dignatus est, sine peccato concepta, sine peccato nata est: vt potest secundum quã Deus æternus & iustus misericorditer, & conceptus, & natus est, & Dominus gloriæ crucifixus est. Quibus autem verbis explicabitur carnis illius excellentia singularis, cuius diuina est ex ipsa sui cõceptione persona, cuius origo natiuitatis insolita: quia si verbum caro factum est, vt vna persona esset cum carne sua vnigenitus ac sempiternus Deus, ipsa suã carnis conceptione conceptus. Istam verò ceterorum hominũ carnẽ, per humanum certu est nasci concubitu, viro seminate, femina verò cõcipiente atque pariete. Et quia dum sibi vnice vir mulierque miscntur, vt filios generent, sine libidine non est partum concubitus, ob hoc filium ex eorum carne nascitũ non potest sine peccato esse cõceptu, sed libido. Nec fecunditas humana naturẽ facit homines cõ peccato nasci, sed fecunditas libidinis, quã homines habent ex illius primi iustissima condensatione peccati. Ideo beatus David quãuis de legitimo nascetur iustoque coniugio, in quo scilicet nec infidelitatis culpa, nec fornicationis macula poterat inueniri, propter originale tamẽ peccatũ quo naturaliter obstricti sunt filij iux, non solum impiorũ filij, sed omnes etiam qui de iustorũ sanctificata carne nascuntur, exclamat, & dicit: Ecce em in iniquitatibus conceptus sum, & in delictis cõcepit me mater mea. Sanctus etiã Job dicit, mundũ à sorde non esse hominẽ: nec si vnus diei sit vita eius super terram. Dei ergo filius vnigenitus qui est in sinu patris, vt carnẽ hominis animãque mundaret, susceptione carnis atque animæ rationalis incarnatus est: & qui est Deus verus, homo verus factus est, nõ vt alter Deus esset, alter homo, sed idẽ Deus, idem homo. Qui vt illud peccatũ quod in cõcubitu mortalis carnis generatio humana cõtraxit, auferret, conceptus est nouo more, Deus incarnatus in matre virgine, sine coitu viri, sine libidine concipiẽtis virginis: vt per Deũ hominem quem absque libidine conceptum inuolutus edidit virginis vterus, ablueretur peccatũ, quod nascẽtes trahunt omnes homines: quibus in corpore mortis huius talis est nascendi cõditio, vt matres eorum fecunditatis opus implere non possint, nisi prius virginitatem carnis amiserint. Solus igitur abstulit peccatũ cõceptionis atque natiuitatis humanæ Deus vnigenitus, qui dũ conciperetur, veritatem carnis accepit ex virgine: & cum nasceretur, integritatẽ virginitatis seruauit in matre. Illa causa est, qua Deus factus filius virginis Marię, & Maria virgo facta est mater vnigeniti Dei: vt quem pater genuit ex æternitate, ipsum virgo conceptu proferret in tempore. Illa vtiq; est virgo, quã Deus qui de ea fuerat nasciturus, ita singulari gratia præuenit atque repleuit, vt ipsum haberet ventris sui fructũ, quem ex initio habuit vniuersitas Dominum: & ipsum sibi videret nascendi solẽnitatẽ subditum, quem in vnitatẽ paternã substantiã, nõ solum humanã, sed etiam angelicã creaturã cognoscit & adorat altissimũ. Sic ergo peccatum & pena peccati, quæ per scelus corrupte mulieris intrauit in mundum, per inuolutã virginis partum auferretur à mundo. Et quia in cõditione generis humani per mulierẽ quæ de solo viro facta est, cõiugit vt mortis vinculo teneremur obstricti: hoc in redemptione humani generis diuina bonitas egit, vt per virũ qui de sola muliere natus est, vita hominibus redderetur. Illic humanã naturam nequissima deceptione sibi diabolus in peccati similitudine sociauit: hic Deus humanã naturã in vnitatẽ personæ suscepit. Ibi femina decepta est, vt fieret filia diaboli: hic virgo gra repleta est, vt fieret mater summi itaq; in cõmutabilis vnigeniti Dei. Ibi angelus deiecit per superbiam, seducte mulieris animã obtinuit: hic Deus humiliã se per misericordiam, incorrupte virginis vterum

Libido concubitus.

Phil. 30.

Job. 15.

Ioannis 1.

na ex ea nasciturus impleuit. Dei enim filius Iesus Christus, qui in forma Dei erat, quia nisi ex natura patris natus esset, esse non posset ipse secundum apostolicam doctrinã semetipsum exinanit, formã serui accipiens. Formam igitur serui id est, naturã serui, in suã accepit ille Deus personã: atque ita hominem factor in similitudinem hominũ factus, & habitu inuentus vt homo, ipse humiliãvit semetipsum, factus obediens patri vsque ad mortem, mortem autem crucis. Inrentẽ igitur hanc Apostoli sententiã cogita, & in ea cognosces quomodo Dominum Iesum Christum eundẽ Deũ atque hominem credas. Nec tamẽ in eo veritatem vtriusque naturæ in vna persona aut confusas aut diuidas. Cum ergo primo audis de Domino Iesu Christo, quia in forma Dei erat, oportet te agnoscere, firmissimẽque tenere in illo formã nomine naturalẽ plenitudinẽ debere intelligi. In forma igitur Dei Dominus Iesus Christus erat, quia in natura Dei patris semper erat de quo natus est. Vnius ergo naturæ cõ patre est æqualitẽque cum eo sempiternus atque immensus, æqualitẽ immortalis & incommutabilis, æqualitẽ inuisibilis & inenarrabilis, æqualitẽ bonus & iustus, æqualitẽ misericors & misericors, patiens & multum misericors & verax, æqualitẽ fortis & suavis, æqualitẽ sapiens atque omnipotens. Proinde hæc omnia quæ diximus de filio Dei, firmissimã fide retine, qui hæc vtiq; omnia in vnitatẽ naturæ habens cum patre, sine dubio æqualis est patri. Propter quod & Apostolus continuũ adiungens ait: Non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo. Non enim rapina fuit illa filij cum patre diuinitatis æqualitas sed natura. Etiam illa quæ consequenter subiungit Apostolus dicens, quia semetipsum exinanit formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo: & quia humiliãvit semetipsum factus obediens patri vsque ad mortẽ, mortem autẽ crucis. Omnia hæc de illo Deo vnigenito Dei filio, de illo verbo Deo, de quo dicit Euangelista: In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum: de illa Dei virtute, Deique sapientia, de qua de eo dicitur: Omnia in sapientia fecisti: de illo principio, cum quo vnus est pater ipse principium, & in quo sibi cõternu fecit calum & terram, id est, omnem spirituale corporalemque naturã: de Deo vnigenito, qui est in sinu patris, vt dixi, omnia hæc personalitẽ accipit, salua tamẽ æternitate, immenitate, immortalitate, incommutabilitate, inuisibilitate deitatis eius. Quæ ita naturalitẽ atque æqualitẽ cõmunia cõ Deo patre habet Dei filius, vt licet pro nobis fuerit homo veraciter factus, permanerit tamen æqualis verbo Deo patri, de quo natus est verus, & veritas Deus. Semetipsum igitur exinanit, sed de plenitudine eius nos omnes accepimus: quã plenitudinẽ si exinanitus amitteret, quod de ea nobis daret, vtiq; non haberet. Eodem autem non habente, nos proculdubio nihil possemus accipere: de plenitudine autẽ eius nos omnes accepimus. Ex eo autẽ quod nobis de plenitudine sua dedit, ostendit etiam cum se exinanit, plenitudinem non amississe quam habuit: quia si plenitudinẽ suã amitteret, dare de illa nullatenus posset. Formã ergo serui accepit: neque enim aliud fuit illa summi Dei exinanitio, nisi formã seruilius, id est, humanæ naturæ susceptio. Vtraque igitur est in Christo forma; quia vtraque & vera & plena est in Christo substantia: ideo sanctus Euangelista plenũ eũ gratiã & veritatẽ predicat: quia in diuina natura, in qua Deus veritas est plenus est, & in humana natura, in qua homo verus gratia factus est, plenus est. In illa plenitudine Deus est, in forma Dei æqualis Deo. In illa plenitudine seruus, in forma serui, quia in similitudinem hominum factus, habitu est inuentus vt homo. Exinanians ergo semetipsum, formam serui accepit vt fieret seruus: sed formã Dei plenitudinem non amisit, in qua semper est æternus atque incommutabilis Dominus: factus secundu formam serui homo verus, eiusdem naturæ, cuius est ancilla mater, & manens in forma Dei Deus vnus, eiusdem naturæ, cuius est etiam Dominus pater. In forma Dei cum patre & spiritu sancto vnus est, solus formator omnium Deus: secundum formam serui solus ipse sua & patris & spiritus sancti operatione formatus: quia creator est commune habens naturalitẽ cum patre & spiritu sancto: quia autem creatus est, formam serui secundum quam creatus est, solus habet personalitẽ in seipso. Cuius & natiuitatem futuram secundu carnem & mortem & resurrectionem, atque in celo ascensionẽ lex & propheta prænuunciare nunquã desierunt, proit ipse præcipiebatur & verbis, & factis. Nam & in sacrificiis carnalium victimarum, quæ ipsa sibi sancta Trinitas, quæ vnus est Deus

noui & veteris Testamenti, à patribus nostris præcipiebatur offerri, illius sacrificij significabatur gratissimũ munus, quod pro nobis seipsum solus Dei filius secundum carnẽ esset misericorditer oblaturus. Ipse enim secundum apostolicam doctrinã obtulit semetipsum pro nobis oblationem, & hostiã Deo in odorem suauitatis. Ipse verus Deus & pontifex, qui pro nobis nõ in sanguine taurorum, & hircorum, sed in sanguine suo semel introiuit in sancta. Quod tunc pontifex ille significabat, qui cum sanguine in sancta sanctorũ per annos singulos introibat. Iste igitur est qui in se nõ totũ exhibuit, quod esse necessarium ad redemptionis nostræ sciebatur effectum, idem scilicet & sacerdos & sacrificium, idem Deus & templum. Sacerdos, per quem sumus reconciliati, sacrificium quo reconciliati. Templum, in quo reconciliati: Deus, cui reconciliati. Solus tamen sacerdos, sacrificium, & templum, & hæc omnia Deus secundum formam serui. Non autem solus Deus, quia hoc est cum patre & spiritu sancto secundum formam Dei. Reconciliati igitur sumus per solum filium secundum carnem, sed non solum filio secundum diuinitatem. Trinitas enim nos sibi reconciliauit, per hoc quod solum verbum carnem ipsa Trinitas fecit. In quo sic veritas incommutabilis manet humanæ diuinæque naturæ: vt sicut vera semper est eius diuinitas, quam de patre incommutabilem habet: ita vera semper atque incommutabilis sit eius humanitas, quam sibi vnitam summa diuinitas gerit. Hæc pauca de fide sanctæ Trinitatis, quæ solus & verus est naturalitẽ Deus, quantum breuitas temporis & sermonis permisit: inserui. Nunc de creatura quid absque dubitatione credere debeas, intinabo.

Ephes. 5.
Hebr. 9.

CAPVT III.

PRINCIPALITER itaque tene, omnem naturam quæ non est Trinitas Deus, ab ipsa sancta Trinitate, quæ solus Deus æternus & verus est, creatam ex nihilo. Ac sic vniuersa in calis & in terra, visibilia & inuisibilia, siue thronus, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, opus atque creaturam esse sanctæ Trinitatis: quæ est vnus Deus rerũ omnium creator & Dominus, æternus, omnipotens, iustus, & bonus, habens naturalitẽ vt semper sit, & mutari aliquando nõ possit. Et hic Deus qui sine initio semper est, quia summẽ est, dedit rebus à se creatis vt sint: nõ tamen sine initio, quia nulla creatura eiusdem naturæ est, cuius est Trinitas vnus verus & bonus Deus, à quo creata sunt omnia. Et quia summẽ bonus est, dedit omnibus naturis quas fecit, vt bonæ sint: non tamen tantum bonæ, quantum creator omnium bonorum. Qui non solum summẽ bonus, sed etiam summum atque incommutabile bonum est, quia æternum bonum est: nullum habens defectum, quia non est ex nihilo factum: nullum habens profectum, quia nullum habens initium. Ideo quippe naturæ à Deo factæ proficere possunt, quia esse cõperant: ideo deficere, quia ex nihilo factæ sunt. Ad defectum eas conditio ducit originis, ad profectum vero prouehit operatio creatoris. In eo igitur primum Trinitatis, quæ Deus verus est, æternitas sine initio naturalis agnoscitur, quia quædam ita fecit, vt cum esse quidem cõperit, tamen non esse aliquando non possint. In eo verò eius omnipotentia intelligitur, quia omnem creaturam visibilem, atque inuisibilem, id est, corporalem atque spiritalem de nihilo fecit, in quibus ipsa rerum diuersitas multo magis commendat bonitatem atque omnipotentiam creatoris. Nisi enim omnipotens esset, non vna eadẽque facilitate summa atque ima fecisset. Et nisi summẽ bonus esset, non se gubernandis rebus quoque infimis præstitisset. Igitur tam in magnis, quam in paruis quibusque rebus conditis magna est bonitas atque omnipotentia cõditoris. Omnia enim sapiẽter fecit summa verãque sapientia: cui naturalitẽ hoc est esse, quod sapientem esset hoc facere, quod sapienter facere. Simplicitas itaque multiplicis sapientie Dei, magnitudinem celsitudinis suæ, non solum in magnitudine sublimium creaturarum, verum etiam in infimarum paruitate commendat: dum bona omnia quæ creauit, non solum multo inferius dissimilitudine suo creatore sunt, vt pote nõ prolata de seipso, sed facta prorsus ex nihilo: verũ etiam inter se non æqualitẽ sunt, sed vnaquæque res ita permanet, sicut à Deo cum nõ esset accepit: alia quidẽ sic, alia autem sic. Neque enim sic datũ est corporibus vt sint, sicut spiritus accepit: cõ ipsa quoque corpora nõ æqualitẽ sint, & in ipsis celestibus atque terrestribus inuenitur nonnulla diuersitas: cum tam celestia quam terrestria, nõ solum impari distent quantitate molis verum etiam dissimili splen-

Creatura.

Nature profectus atque defectus.

Corpora celestia & terrestria.

deant claritate. Alia namque est, sicut dicit Apostolus, claritas caelestium corporum, alia terrenorum. In ipsis quoque caelestibus alia claritas solis, alia claritas lunae, alia claritas stellarum, Stella enim differt a stella in claritate. Corporalium igitur naturarum diuersitas ostendit vnamquamque earum non hoc esse quod ex se semper habere poterit, sed quod ex dispositione atque opere omnipotentissimi, atque incommutabilis & sapientissimi creatoris accepit. Quod si vnus eiusdemque naturae esset qualibet creatura corporalis, cuius est sancta trinitas, quae vnus est Deus, nec localiter in loco esset, nec temporis mutationem aliquando sentiret, nec de loco ad locum transiret, nec circumscriberetur quantitate molis suae. Quae omnia ostendit huiusmodi naturarum illum esse opificem, cui nullus latus aut angustus locus, quia non minus in angustis, quam in latis totus est. Nec mutatur tempore, qui solus potest volumina temporum, non temporali volubilitate, sed aeterna stabilitate mirabiliter ordinare: neque enim in tempore cogitat, quemadmodum temporum serie rerum decessione aut successione transcurrat. Nec aliqua molis quantitate terminatur, quia nullo sine concluditur. Neque per mundi partes partibus suis est ipse diffusus, ut maiores mundi partes suis maioribus impleat, & minores minoribus implendo, nusquam tamen totus se infundat. Ipse enim est Deus, qui ait: *Caelum & terram ego impleo.* Omnia igitur quae fecit, id est, spiritus & corpora, summa & ima, caelestia atque terrestria, viuientia & quibus viuendi facultatem non dedit, ineffabiliter vbique totus Dominus & implet & continet. Nec in iis quae diuiduntur, ipse diuiditur: nec in iis quae mutantur, vlla mutatione variatur. Nisi enim naturaliter incommutabilis ipse esset, nunquam in rebus mutabilibus ordo quidam consilij ac dispositionis eius incommutabilis permaneret. Deus igitur rerum corporearum atque incorporearum creator immensus, eo primum se nullum esse corpus ostendit, quia quibusdam corporibus vitam non dedit, cum corpora omnia ipse creauerit. Ipse autem naturaliter vita est, quia si vita non esset, non viuentia corpora ipse non fecisset. Neque enim facit rem non viuentem, nisi res viuens. Non igitur vnus naturae sunt cum Deo corpora, quae viuere omnino non possunt. Ac sic neque illa corpora vnus naturae cum Deo sunt, quibus singulis singulos brutos atque irrationabiles spiritus, quibus eadem corpora viuificarentur, ac sensificarentur, inseruit. Sed nec ipsi bruti spiritus vnus naturae cum Deo sunt, quos licet viuificandis, sensificandisque cognoscatur inseruisse corporibus, ipsis tamen spiritibus nullum intelligendi largitus est lumen, quo suu possent aut cognoscere aut diligere creatore. Ipsos quoque spiritus quos rationales atque intellectuales esse non dubium est, quis audeat blasphemio spiritu & exco corde eiusdem naturae cuius est Deus, vel putare, vel dicere, cum Deus vtrique naturaliter incommutabilis omnino sit, & immensus? Qui cum in se diuersitatem vllam habere non possit, in eisdem tamen spiritibus, quos rationales atque intellectuales fecit, diuersitatem suae operationis ostendit. In quibusdam enim, id est, qui terrenis ac mortalibus sunt inserti corporibus, & si nullus est eis localis motus, quia per locorum corporalium partes, cum ipsi in corporibus sunt non particulatim sunt, sed sicut in totis corporibus toti, sic in eorundem corporum partibus toti sunt: tamen cogitationum varietas diuersitatem in eis cuiusdam temporalis motionis ac mutationis ostendit: dum modò aliquid nesciunt, modò sciunt: modò volunt, modò nolunt: modò sapiunt, modò desipiunt: modò iniqui ex iustis, modò iusti sunt ex iniquis: modò pietatis illustrantur lumine, modò deprauantur tenebroso impetibus errore. Illos quoque quos terrenorum corporum grauat nulla lutulenta materies, id est, angelicos spiritus, quis non videat non vnus naturae esse, cum Deo, sed factos ex nihilo? Quorum naturalis mutabilitas in eo cognoscitur, quia eiusdem naturae pars est in deterius permutata. Deinde quod ij qui deprauati non sunt, licet illius dono, à quo cum non essent, facti sunt, infestis, & in quantum creaturae angelicae gratis datum est, perfecta dilectione, contemplatione atque exultatione multitudinem dulcedinis Domini incessabiliter sentiant, nec ab eo naturalis conditione deficient: est inhærentibus Deo nihil inest de varietate temporis, quia collato sibi aeternae incorruptionis atque incommutabilitatis munere nihil in se sentiant immutationis: inest tamen singulis naturalis terminus, quo à seiuicem discernuntur, quia nullus eorum in alio est. Et cum vni eorum opus quodlibet iniungitur, alios quoque alteri operi implendo diuinae potestatis deputatur arbitrio. Haec omnia ostendunt etiam sanctos Angelos creaturam esse sanctae Trinitatis:

Deus vbique.

Hierom. 23.

Deus omnium vita.

Angeli.

tis: cuius per singulas res, quas vtrique sicut voluit fecit, apparet mirabilis & sapientia in dispositione & virtus in opere. Quosdam igitur spiritus sic Deus creauit, ut semper essent: quosdam vero, ut esse spiritus quoadque desinerent. Illos itaque desituros quosdam ex aqua, quosdam vero, quia sic voluit omnipotens, produxit ex terra. Superiores vero spiritus nulli cum corporeis elementis habere fecit naturae consortium, quos & aeternos creauit, & eis facultatem atque intelligentiam cogitandae, cognoscendae, diligendaeque diuinitatis inseruit. Quos tamen ita creauit, ut etiam pra se seipso diligere, cuius se tales creatos opere cognouissent, cum eorum ut tales fierent, nulla merita praecessissent. Ut autem haec dilectio haberet iustitiam & congruam laudem, voluntatis quoque eis tribuit libertatem: ut esset eis possibile, siue ad eum qui supra eos est, intentionem sanctae dilectionis erigere, siue ad ea quae infra eos sunt, praue cupiditatis semetipso potere declinare. Non est igitur natura quae in aeterno possit, siue miserè, siue bene videndo subsistere, nisi quae potest de Deo ipsius Dei munere cogitare. Haec autem natura intellectualis in animabus est hominum & spiritibus Angelorum. Deus quippe diligendi ac cognoscendi se, non nisi Angelis & hominibus indidit facultatem. Quibus propter arbitrij libertatem, quae maxime debuit intellectuali creaturae creatoris benignitate conferri, ita cognoscendi ac diligendi se facultatem voluntatemque donauit, ut eam vnusquisque & habere posset & perdere. Si quis tamen sponte eam perderet, suo eam deinceps arbitrio resumere non valeret: vtilius esset sanctae cogitationis initia gratuita dono bonitatis deum reuocandis quibus vellet infundere, cuius fuit in ipso creationis exordio nullis praedictis meritis, spiritus & corpora locis atque affectionibus prout ipse sapiens voluit, congrue & mirabiliter ordinare. Angeli ergo atque homines pro eo quia rationales sunt facti, aeternitatis ac beatitudinis donum in ipsa naturae spiritalis creatione diuinitus acceperunt, ita scilicet, ut si dilectioni creatoris sui iugiter inhærent, simul aeterni beatique mansissent. Si vero propria voluntatis arbitrio contra summum creatoris imperium suam niterentur facere voluntatem, protinus à contumacibus beatitudo discederet, & ad supplicium eis relinquere tur aeternitas misera erroribus deinceps doloribusque crucianda. Et de Angelis quidem hoc disposuit & impleuit, ut si quis eorum bonitate voluntatis perderet, nunquam eam diuino munere repararet. Pars itaque Angelorum, quae à suo creatore Deo, quo solo bono beata fuit, voluntaria prorsus auersione discessit, aequitatis supernae iudicio, initium suae damnationis in ipsa auersione voluntatis inuenit: ut non aliud ei esset incipere iam puniri, quam illius beatifici boni dilectione destitui: quam Deus in aeterno sic tota praecipit remanere supplicio, ut etiam ignem se aeternum praeparat: in quo omnes illi praeuaricatores angeli nec mala possint vnquam voluntate carere, nec poena, sed permanere in eis iniusta auersionis malo, permaneret etiam iusta retributionis aeterna damnatio. Horum malorum princeps diabolus primos homines quos ad peccati praecipitium inuidus duxit, non eis tantum, sed & vniuersae propagini eorum cum vitio peccati merito mortis inseruit. Deus autem misericors & iustus, sicut diabolus & angelis eius propria voluntate cadentibus, ceteros angelos in suae dilectionis aeternitate firmavit: sic etiam humani generis massam non tota in sempiternum perire permisit: sed quos voluit eius gratuita bonitas, repulsi tenebris, in quibus omnis humana naturitas peccati originalis condemnatione versatur, reducendos praedestinavit ad lucem: in eo praecipue demonstrans, quod istos originalis peccati vinculis indebita gratia liberatoris absolueret: cum alios & quae maxime paruulos, quibus nulla possunt vel bona vel mala inesse propria merita voluntatis, in solubili nexu aeterna damnatione retineret. Bonae quoque voluntatis & cogitationis initium, non homini ex seipso nasci, sed diuinitus & preparari & tribui, in eo Deus euidenter ostendit: quia neque diabolus, neque aliqui Angelorum eius, ex quo ruina illius merito in hanc inferiorè sunt detrusi caliginè, bonam potuit aut poterit resumere voluntatem. Quod si possibile esset, ut humana natura, postquam à Deo auersa bonitatem perdidit voluntatis, ex seipsa rursus eam habere potuisset, multo possibilis hoc natura haberet angelica, quae quanto minus grauatur terreni corporis pondere, tanto magis hac esset praedita facultate. Sed ostendit Deus vnde bona voluntas hominibus detur, quam sic amiserunt Angeli: cum haberent, ut amissam deinceps habere non possint. Quoniam igitur digna est eadem voluntas bona per Dei gratiam aeternae beatitudinis premio, & iniquitas angelicae atque humana

al. propria

mana non debet esse impunita: propterea secundum catholicam A fidei regulam venturum esse filium Dei ad puniendos omnes peccatores angelos, & ad iudicandos homines viuos & mortuos fideliter expectamus. Testatur enim beatus Petrus, quia Deus angelis peccatibus non percutit, sed carceribus caliginis inferni detruendis, tradidit in iudicio puniendos referuari. De hominibus quoque viuis ac mortuis iudicandis, hoc ait beatus Paulus: Testificor coram Deo & Christo Iesu, qui iudicator est viuos & mortuos, & aduentum ipsius & regnum eius. In cuius aduentu ab illo primi hominis corpore, quod Deus de terra plasmauit, vsque ad omnium hominum corpora, quae animata quandoque viuere ceperunt, ab illo resuscitabuntur, à quo operante creata sunt. Singula vero corpora illis singulis suis animabus in resurrectione reddetur, quas in maternis ut viuere inciperet resurrexerit habere ceperunt: ut scilicet animae in illo examine iusti iudicis in eisdem singulis corporibus suis accipiant retributionem, siue regni, siue supplicij, in quibus siue bona, siue mala qualitate vite praesentis habuerunt. Qualitas autem malae vite ab infidelitate incipit, quae ab originali peccati reatu initium sumit. In quo quis viuere ita incipit, ut ante finiat vitam, quam ab eius obligatione soluat, si vnus diei vel vnus horae spatio anima illa visit in corpore, necesse est eam eodem corpore interminabilia gehennae sustinere supplicia: vbi diabolus cum angelis suis in aeternum asurus est, qui & primum peccauit, & peccatum primum hominibus persualit. Vbi cum eo etiam fornicarij, idolis seruientes, adulteri, molles, masculorum concubitores, fures, auari, ebriosi, maledici, rapaces, & omnes qui opera carnis agunt, de quibus dicit Apostolus, quia regnum Dei non consequetur, si ante huius vitae terminum à vis suis malis conuersi non fuerint, aeternis ignibus exurentur. Omnis enim homo qui hoc seculo vsque ad finem in iniquitatum delectatione, & cordis obduratione permanserit, sicut hic cum noxia criminum delectatio tenuit, sic eum sine fine sempiterna cruciatio retinebit. Erat enim etiam iniquorum resurrectio, sed sine immutatione, quia solis fidelibus & ex fide iuste viuentibus daturus est Deus. Hoc est enim quod ait apostolus Paulus: Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. Ostendens autem in istis diuino munere commutandos, ait: Et non immutabimur. Habebunt ergo iniqui cum iustis resurrectione carnis communem, immutationis tamen gratiam non habebunt, quae dabitur iustis: quoniam à corporibus impiorum non auferetur corruptio, & ignobilitas, & infirmitas in quibus seminatur: quae ob hoc morte non extinguuntur, ut illud iuge tormentum corpori atque animae sit mortis aeternae supplicium. Iusta vero animae, quas hic redemptor Deus gratis ex fide iustificauit, & iustificatis bene viuendi vsque in finem perseverantiam tribuit, in ipsis corporibus, in quibus hic iustificationis gratia diuinitus acceperunt, & in quibus iustificatione per fidei, in charitate Dei, proximi que vixerunt, regni caelestis aeterna beatitudine potitur: glorificationis etiam corporibus suis, quae sine dubio carnis naturae, quae Deus creauit, veraciter permanente, non sicut hic animalia, sed spiritalia tunc habebunt. Sanctorum enim feminatum corpus animale, faretur spirituale. In his per illam immutationem, quae solis dabitur iustis, implebitur, quod oportere dicit Apostolus, ut corruptibile hoc induat incorruptionem, & mortale hoc induat immortalitatem. In quibus sexus masculinus & femininus, sicut eadem corpora creata sunt, permanebit: quorum gloria erit pro factorum bonorum diuersitate diuersa. Omnia tamen corpora, siue masculinorum, siue femininarum, quaeunque in regno illo erunt, gloriosa erunt. Ille autem index nouit quantum vnicique sit daturus gloriam, qui in hac vita per misericordiam gratis iustificatus deperuenit, quos illic per iustitiam glorificare deposuit. Tempus vero acquirendi vitam aeternam in ista tantum vita Deus hominibus dedit, vbi voluit esse etiam poenitentiam fructuosam. Ideo autem hic poenitentia fructuosa est, quia potest hic homo deposita malitia bene viuere: & mutata voluntate iniusta, merita simul operaque mutare, & in timore Dei ea gerere quae placeant Deo. Quod qui in hac vita non fecerit, habebit quidem poenitentiam in futuro seculo de malis suis, sed indulgentiam in conspectu Dei non inueniet: quia est ibi stimulus poenitentiam, nulla tamen ibi erit correctio voluntatis. A talibus enim iniquitas sua iteri culpabitur, ut nullatenus possit ab eis vel diligi, vel desiderari iustitia. Voluntas enim eorum talis erit, ut habeant in se semper malignitatis suae supplicium, nunquam tamen percipere possint bonitatis affectum: quia sicut illi qui cum Christo regnabunt, nullas in se malae voluntatis re-

1. Pet. 2.

1. Timoth. 4.

Origene vita mala.

Galat. 5.

1. Corint. 15. Corpora immutabimur.

liquas habebunt: ita illi qui erunt in supplicio ignis aeterni cum diabolus & eius angelis deputati, sicut nullatenus habebunt requiem, sic nullatenus bonam habere poterit voluntatem. Et sicut cohærentibus Christi dabitur perfectio gratiae ad aeternam gloriam, sic confortibus diaboli cumulabit ipsa malignitas poenam, quado exterioribus deputati tenebris, nullo illustrabuntur interiore lumine veritatis. Proinde omni homini in hac vita potest esse velle poenitentia, quae quocunque tempore homo egerit, qualibet iniquus, quamlibet anonus, si toto corde renitauerit peccatis praeteritis, & pro eis in conspectu Dei non solum corporis, sed etiam cordis lachrymae fuderit, & malorum operum maculas bonis operibus dilauerit curauerit, omnium peccatorum indulgentiam mox habebit. Hoc enim nobis Dominus propheticè promittit eloquio, dicens: Si conuersus fueris, & ingenueris, saluus eris. Et alio loco dicitur: Fili peccasti, ne adicias iterum, sed & de praeteritis deprecare, ut tibi dimittantur. Nunquam peccanti esset indicta pro peccatis deprecatio, si deprecanti non esset remissio concessa. Sed etiam poenitentia peccatori tunc prodest, si eam in ecclesia catholica gerat. Cui Deus in persona Petri ligandi soluendique tribuit potestatem, dicens: Quae alligaueris super terram, erunt ligatae & in caelis: & quae solueris super terram, erunt solutae & in caelis. In qua cumque igitur homo aetate veram peccatorum suorum poenitentiam egerit, & vitam suam Deo illuminante correxerit, non priuabitur indulgentiae munere, quia Deus, sicut per prophetam dicit, non vult mortem peccatoris siue morientis, sed magis ut recuratur à via sua mala, & viuat anima eius. Verumtamen nullus hominum debet sub spe misericordiae Dei in se iudicium remanere peccatis, cum etiam in ipso corpore non velit sub spe futurae salutis diutius agrotare. Tales enim qui ab iniquitatibus suis recedere negligunt, & sibi de Deo indulgentiam repromittunt, non nunquam ita praue inueniuntur peccato Dei furorè, ut nec conuersionis tempus, nec beneficium remissionis inueniant. Ideo vnusquemque nostrum sacra Scriptura benignè praemonet, dicens: Ne tardaueris conuerti ad Deum, & ne differas de die in diem: subito veniet ira eius, & in tempore vindictae disperdet te. Dicit etiam beatus David: Hodie si vocem audieritis, nolite obdurare corda vestra. Cui beatus quoque Paulus concordat his verbis: Videte fratres, ne forte sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis descendens à Deo viuio, sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies, donec hodie cognominatur, ut non obduretur quis ex vobis fallacia peccati. Obduratus igitur viuunt, siue qui non conuertitur, desperas de indulgentia peccatorum suorum: siue qui sic misericordiam Dei sperat, ut vsque in finem vitae praesentis in suorum criminum peruersitate permaneat. Proinde diligentes misericordiam Dei, metuentisque iustitiam, nec de remissione peccatorum desperemus, nec remaneamus in peccatis: scientes quia illa omnium hominum debita sit exacta aequitas iustissimi iudicis, quae non dimiserit misericordia clementissimi redeptoris. Sicut enim misericordia suscipit absoluitque conuersos, ita iustitia tepel let, punietque obduratos. Ij sunt qui peccantes in spiritu sancto, neque in hoc seculo, neque in futuro remissionem accipiet peccatorum. Ideo autem omnis anima intellectualis spiritus est, ut querat, agnoscat, atque discernat: & tempus operum suorum, pro quibus receptura est in iudicio quae ordinauit diuina iustitia: & eiusdem retributionis tempus, quo nunquam licebit aut opera mutare, aut remissionem peccatorum suorum de diuina misericordia vtiliter postulare. Ceteri vero spiritus omnium animalium, quibus non est intellectus, quia quidam eorum de terra, quidam de aquis originem ducunt: de aquis enim sunt reptilia & volatilia, de terra vero quaedam quae reptant, quaedam vero quae gradiuntur, exorta sunt: tadium spiritus sunt, quia diu in corporibus viuunt. Anima quippe, quae rationis capax diuinitus facta non est cum carne sua & incipit & definit viuere, quia quando corpori vitam non tribuit, & ipsa non viuunt: atque ita miro modo cum omni carni anima sit causa viuendi, spiritus tamen irrationalis tam diu viuunt, quoadiu in carne manere poterit: & dum à carne sua separatur, exinguitur. Ita fit, ut cum ipse vita carnis suae sit, viuere ipse nequeat, quando vitam carni subministrare destiterit. Et si non sit caro cui vitam dare valeat, ipse quoque eam protinus non habebit. Ideo nec aeternitas irrationalibus spiritibus data est, nec aliquod eis iudicium praeparatur, in quo eis vel beatitudo pro bonis, vel damnatio pro malis reddatur operibus. Ideo autem in eis nulla operum discretio requiritur, quia nulla intelligendi facultatem diuinitus acceperunt. Propterea ergo eorum corpora resurrectione non

Clauius Petri. Math. 18.

Execl. 33.

1. Cor. 5.

Psal. 94.

Heb. 3.

Peccatum in Spiritum sanctum.

August. tom. 3.

b 3

hant.

funt, quia nec ipsi animabus eorum aut equitas, aut iniquitas sunt, pro qua eis aeterna vel beatitudo sit tribuenda, vel poena. Illa igitur animalia presentis seculi cursum, atque ornatum secundum creatoris incomprehensibilem peragunt voluntatem, quae de suis factis nullam rationem redditura sunt, quia rationalia non sunt. Nunquid enim de bonis cura est Deo? Homines vero quia rationales facti sunt, & de se & de omnibus rebus, quas in usum vitae praesentis acceperunt, ratione redditura sunt Deo, & pro suorum actu qualitate recipient aut poenam, aut gloriam. Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque propria corporis prout gessit, suo bonum, siue malum: tunc scilicet, cum secundum ipsius nostri creatoris aut redemptoris eloquium, omnes qui in monumentis sunt audient vocem eius, & procedent qui bona fecerunt in resurrectione vitae: qui vero mala egerunt, in resurrectione iudicij: ut scilicet qui mala egerunt, eant in combustionem aeternam cum diabolo principe omnium malorum semper arsurus: qui vero bona fecerunt, eant in vitam aeternam regnaturi sine fine cum Christo rege omnium seculorum. Illi autem cum Christo regnabunt, quos Deus gratuita bonitate sua praedestinavit ad regnum: quia enim tales praedestinatio preparavit, ut regno digni essent, preparavit utique secundum propositum iustitiae, ut obediant: preparavit iustificandos, ut accepta gratia recte credant, & bene vivant: preparavit etiam glorificandos, ut Christi cohaerentes effecti, regnum caelorum sine fine possideant. Ad quod regnum diversis temporibus per sacramenta, quae ad fidei incarnationis suae Christus instituit, illi perveniunt, quos Deus gratis nullo bono voluntatis, vel boni operis merito praecedente salvavit. Quae admodum ex illo tempore, quo Saluator noster dixit: Si quis renatus non fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei, absque sacramento baptismatis, praefer eos qui in ecclesia catholica sine baptismate pro Christo sanguinem fundunt, nec regnum caelorum potest quisquam accipere, nec vitam aeternam: quia siue in catholica fide, siue in haeresei quacunque vel schismate quisquam in nomine patris & filij & Spiritus sancti baptismi sacramentum acceperit, integrum sacramentum accipit: sed salutem, quae virtus est sacramenti, non habebit, si extra catholicam ecclesiam ipsum sacramentum habuerit. Ergo ideo debet ad ecclesiam redire, non ut sacramentum baptismatis iterum accipiat, quod nemo debet in quolibet homine baptizato repetere: sed ut in catholica societate vitam aeternam accipiat, ad quam obtinendam nunquam potest esse idoneus, qui cum sacramento baptismatis ab ecclesia catholica remanserit alienus. Qui si elemosinas largas faciat, & pro nomine Christi etiam sanguinem fundat, pro eo quod in haec vita non tenuit ecclesiae catholicae unitatem, non habebit aeternam vitam. Vbi enim cuique prodesse potest baptismus, ibi prodesse debet elemosina potest. Baptismus autem extra ecclesiam quidem esse potest, sed nisi in ecclesia prodesse nequit. In ecclesia igitur titimodo catholica potest unicuique prodesse: sed perceptio baptismatis, & opera misericordiae, & nominis Christi gloriosa confessio, si tamen in ecclesia catholica bene vivat. Sicut enim sine ecclesia catholica societate nec baptismus alicui potest prodesse, nec alicui misericordiae, nisi forte ut mitius torqueatur, non tamen ut inter filios Dei referatur: sic intra ecclesiam catholicam per solum baptismum vita aeterna non acquiritur, si post baptismum male vivatur: nam & illi qui bene vivunt, debet operibus misericordiae deservire insistere: scientes se licet leviter, nonnulla tamen quotidie contrahere peccata, pro quibus etiam sancti & iusti in hac vita semper Deo dicere debent: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Quae peccata quanto in rebus licitis, & ad Deo concessis frequenter hominibus succipiunt: & quanto magis fornicationibus corpus impletur, & carnalibus cor hominis acerbis affectibus quasi implicatur, tanto si quae culpa in hac mortalitate contrahitur. Propterea humiles servi Christi, qui cupiunt Domino suo sine impedimento, & absque animi noxia occupatione servire, coniugia omnino non appetunt, & a carnibus & a vino abstinere, in quantum corporis valetudo permittit: non quia peccatum est aut coniugem habere, aut vinum carnaliter percipere: sed beatus Apostolus dicit: Quia omnis creatura Dei bona est, & nihil reiciendum quod cum gratiarum actione percipitur: sanctificatur enim per verbum Dei & orationem. Coniugium quoque in primis hominibus Deus instituit & benedixit. Propter quod Apostolus ait: Honorabile est nubium in omnibus, & thorus immaculatus. Ideoque servi Dei in eo quod a carnibus & a vino abstinere, non tanquam res im-

1. Corin. 9.

2. Corin. 5.

1. Tim. 3.

Non peccatus baptismus.

Ecclesia catholica.

Alimentum.

1. Tim. 4.

Hebr. 13.

mundas refugium, sed mundioris vitae instituta sectantur. Et in eo quod coniugia non habent, non nuptiarum bonum, crimine esse existimant, sed continentiam iugem bonis meliorem esse non dubitant, isto quam maxime tempore, quando dicitur de continentia: Qui potest capere, capiat. De nuptiis vero dicitur: Qui se non continet, nubat. In vna enim ratione virtus exoritur, in altera infirmitas remedio subleatur. Unde quia aegritudini semper esse consulendum, propterea si qui primo contigerit priuari coniugio: si voluerit secundas vel trinas inire nuptias nulli de illis peccatum habebit, si eas castè servaverit: id est, si vnus & vna legitime duntaxat coniugii, fide seruet ut nec ille mulieri praeferat uxorem, nec illa viro praeferat maritum vlla tenus miscatur. In talibus estis fuerit aliquis coniugalis excessus qui tam legitimum non violet thorum, habebit nonnullum, sed veniale peccatum. Sed haec illorum sunt, qui nullam vouerunt continentiam Deo. Caterum quisquis seipsum castrauerit propter regnum caelorum, & in corde suo continentiam Deo vouerit, non solum si mortifero fornicationis crimine maculetur, verum etiam si aut vir uxorem accipere, aut mulier nubere voluerit, secundum Apostoli sententiam damnationem habebit: quia primam fidem irritam fecit. Sicut ergo, secundum Apostoli sententiam, dignum est ut vxor sit de bitu reddat, similiter & vxor viro, quia si quis acceperit uxorem, non peccat: & si nupterit virgo, non peccat: ita secundum eiusdem apostoli dictum, qui statuit in corde suo firmum non habet necessitatem, potest tamen autem habere suam voluntatem, & vouerit continentiam Deo, debet eam usque in finem tota mentis sollicitudine custodire, ne damnationem habeat, si prima fide irrita fecerit. Similiter & coniugati viri, & coniugatae mulieres, si ex consensu perennem Deo vouerint continentiam, nouerint se sui voti obnoxios detineri: nec iam sibi debere commixtionem carnis, quam primitus licitam habuerunt, sed Deo esse debere continentiam quam vouerunt. Tunc enim unusquisque regnum caelorum, quod sanctis promittitur, possidebit, si obliuiscens quae retro sunt, & in anteriora extendens seipsum, secundum quod in Psalmis dicitur: Vouete & reddite Domino Deo vestro: quod scit esset licitum, & ad profectum melioris vitae pertinere cognoscit, & libenter uocatur, & celeriter reddat, & in hoc quod votum reddidit, meliore semper conatu proficiat. Omni enim vouenti Deo, & reddenti quod vouit, ipse quoque Deus reddet caelestis regni praemia, quae promisit.

Matth. 19. 1. Corin. 7.

Continentiam uouere.

Psalm. 75. Vota.

Natura diuina.

Deut. 31. Deuter. 6.

Vnus Deus.

1. Thess. 1.

1. Tim. 4.

1. Tim. 14.

1. Corin. 6.

Deuotus.

1. Corin. 6.

CAPVT

Deus incomprehensibilis.

Exo. 17. Psal. 101.

Deus omnium creator.

Psal. 145.

Rom. 11.

Trinitas in uinitate.

Matth. 3.

Distinctio personarum.

1. Tim. 3.

Roman. 8.

Spiritus sanctus.

1. Thess. 2.

1. Tim. 2.0. Apocal. 11.

Trinitas nulli terminis circumscribitur.

Hieronim. 23.

Sapientia 8.

Sapientia 1.

Psal. 23.8.

Persona filij.

CAPVT VII.

FIRMISSIME tene, & nullatenus dubites, sanctam trinitatem solum verum Deum, sicut aeternum, ita solum naturaliter incommutabilem esse. Hoc enim significat, cum dicit seruo suo Moyse: Ego sum qui sum. Hinc & Palmus dicit: In principio Domine tu terra fundasti, & opera manuum tuarum sunt caeli. Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascunt. Et sicut operorū mutabis eos, & mutabuntur: tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient.

CAPVT VIII.

FIRMISSIME tene, & nullatenus dubites, sanctam trinitatem solum esse verum Deum, rerum omnium visibilibus atque inuisibilibus creatorem. De quo in Psalmo dicitur: Beatus cuius Deus Iacob adiutor eius, spes eius in Domino ipse qui fecit caelum & terram, mare & omnia quae in eis sunt. De quo etiam Apostolus dicit: Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia, ipsi gloria in secula.

CAPVT IX.

FIRMISSIME tene, & nullatenus dubites, patris & filij & Spiritus sancti vnā quidem esse naturam, tres uero esse personas, patremque solum esse qui dixit: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: & filium solum esse super quem vox illa solius patris insonat, quādo in Iordane secundum carnem baptizatus est vnigenitus Deus, qui carnem solum accepit: atque Spiritum sanctum patris & filij solum esse, qui in specie columbae super Christum baptizatum & ascendentem ab aqua descendit, & quinquagesimo die post resurrectionem Christi fideles in vno loco positos, in lingua uerbum ignearum uisionem adueniens repleuit. Illam uocem, qua solus locutus est Deus pater: & illam carnem, qua solus factus est vnigenitus Deus: & illam columbam, in cuius specie Spiritus sanctus super Christum descendit: illaque linguas, in quarum uisione fideles apostolos in vno loco constitutos repleuit, opera esse totius sanctae Trinitatis, id est, vnus Dei, qui fecit omnia in caelo & in terra, uisibilia & inuisibilia.

CAPVT X.

FIRMISSIME tene, & nullatenus dubites, solum Deum filium, id est, vnā ex trinitate personam solius patris esse filium: Spiritum uero sanctum ipsum quoque vnā ex trinitate personam, non solius patris, sed simul patris & filij esse spiritum. Ostendens enim Dei filius se solum esse de patre genitum, ait: Sic enim Deus dilexit mundum, ut filium suum vnigenitum daret. Et paulo post: Qui autem non credit, iam iudicatus est, quia non credit in nomine vnigeniti filij Dei. Spiritum autem sanctum & patris & filij esse spiritum, Apostolus docet, qui ait: Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, si tamen Spiritus Dei habitat in uobis. Et sequitur: Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius.

CAPVT XI.

FIRMISSIME tene, & nullatenus dubites, eundem Spiritum sanctum, qui patris & filij vnus est spiritus, de patre & filio procedere. Dicit enim filius: Cum uenerit spiritus ueritatis, qui a patre procedit, in suum spiritum esse docuit, quia ipse est ueritas. De filio quoque procedere Spiritum sanctum, prophetica atque apostolica doctrina nobis commendat. Et ita enim dicit de filio, Percutiet terram uirga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium. De quo & Apostolus ait: Quem interficiet Dominus Iesus spiritu oris sui. Quem etiam ipse vnus Dei filius spiritum oris sui esse significans, post resurrectionem in discipulos, ait: Accipite spiritum sanctum. De ore uero ipsius Domini Iesu, ait Ioannes in Apocalypsi, quia gladius utraque parte acutus procedebat. Ipse ergo spiritus oris eius, ipse est gladius qui de ore eius procedit.

CAPVT XII.

FIRMISSIME tene, & nullatenus dubites, Trinitatem Deum immensum esse uirtute non mole: & omnem creaturam spiritualem atque corporalem uirtute eius & praesentia continere. Dicit enim Deus pater, Caelum & terram ego impleo. Dicitur etiam de sapientia Dei, quae filius est eius, Quia attingit a fine usque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter. De spiritu quoque sancto legimus, Quia spiritus Domini repleuit orbem terrarum. Et Dauid propheta dicit: Quo ibo a spiritu tuo, quod a facie tua fugiam? Si ascendero in caelum, tu illic es: si descendero ad infernum, ades.

CAPVT XIII.

FIRMISSIME tene, & nullatenus dubites, vnā ex Trinitate personam, id est Deum filium, qui de natura Dei patris

August. tom. 3.

solum natus est, & vnus eiusdemque naturae cum patre est, ipsum in plenitudine temporis secundum susceptionem formae seruili uoluntarie in uirgine conceptum, & de uirgine natum, uerbum carnem factum: ipsum quoque esse qui essentialiter natus est de patre, & essentialiter conceptus est, natusque de uirgine: ipsumque vnū esse, & vnus naturae cum uirgine, qui ait de Deo patre, Ante secula fundauit me, & ante omnes colles generauit me. De quo etiam dicit Apostolus: Quia cum uenit plenitudo temporis, misit Deus filium suum, factum ex muliere, factum sub lege.

CAPVT XIII.

FIRMISSIME tene, & nullatenus dubites, Christum filium Dei sicut de Deo patre plenum perfectumque Deum, ita de uirgine matre plenum perfectumque hominem genitum, id est, uerbum Deum, habentem scilicet sine peccato ueram nostri generis carnem & animam rationalem. Quod ipse Dei filius euidenter ostendit, dicens de carne sua: Palpate & uide, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me uideris habere. Animam quoque se habere his uerbis ostendit, dicens: Propterea me pater diligit, quia ego pono animam meam, & iterum sumo eam. Intellectum quoque animae se habere ostendit in eo, quod ait: Discite a me, quia mitis sum & humilis corde. Et de seipso Deus per prophetam dicit: Ecce intelliget puer meus, & exaltabitur, & sublimis erit ualde. Nam & beatus Petrus secundum sancti Dauid prophetiam in Christo carnem & animam constituit. De ipso enim beato Dauid loquens, ait: Propheta igitur cum esset, & sciret quia iurando iurasset illi Deus de fructu lumbi eius sedere super sedem eius, prouidens locutus est de resurrectione Christi, quia neque derelicta est anima eius in inferno, neque caro eius uidit corruptionem.

CAPVT XV.

FIRMISSIME tene, & nullatenus dubites, vnū filium atque ipsum esse Deum uerum, qui cum patre Deo, & Spiritu sancto Deo fecit omnia tempora, & in monte Sinai legem Moyse dedit ordinatam per angelos, & ipsum Deum uerbum carnem factum: qui ueniente plenitudine temporis, missus a patre & Spiritu sancto, factus est ex muliere quam fecit, solus factus est sub lege quam dedit.

CAPVT XVI.

FIRMISSIME tene, & nullatenus dubites, Dei uerbum quod caro factum est, in duas naturas inconsolubiler permanere. Vnam ueram diuinam, quam habet cum patre communem secundum quam dicit: Ego & pater vnus sumus, & qui me uider, uidet & patrem, & ego in patre, & pater in me est: secundum quam etiam dicit Apostolus, Splendorem gloriae & figuram substantiae Dei. Alteram ueram humanam, secundum quam ipse Deus incarnatus dicit: Pater maior me est.

CAPVT XVII.

FIRMISSIME tene, & nullatenus dubites, Deum uerbum carnem factum, vnā habere diuinitatis suae carnisque personam. Deus enim uerbum plenam naturam humanam ita sibi ueraciter unire dignatus est, & permanente diuinitate sua ita uerbum caro factum est: ut quamuis naturaliter non hoc sit uerbum quod caro, quia duarum naturarum ueritas manet in Christo, secundum vnā tamen personam idem uerbum caro ab ipso fieret uerbae conceptionis initio. Deus enim uerbum non accepit personam hominis, sed naturam: & in aeternam personam diuinitatis accepit temporalem substantiam carnis. Vnus est ergo Christus uerbum caro factum, qui etiam ex patribus secundum carnem & super omnia Deus benedictus in secula. Vnus Iesus, cui & pater dicit: Ex utero anteluciferum genui te. Vbi significatur ante omne tempus sine initio aeterna natiuitas. Vnus Iesus de quo & Euangelista dicit: Quia uocatum est nomen eius Iesus, quod uocatum est ab angelo priusquam in utero conciperetur.

CAPVT XVIII.

FIRMISSIME tene, & nullatenus dubites, non carnem Christi sine diuinitate conceptam in utero uirginis priusquam susciperetur a uerbo, sed ipsum uerbum Deum suae carnis acceptione conceptum, ipsaque carnem uerbi incarnatione conceptam.

CAPVT XIX.

FIRMISSIME tene, & nullatenus dubites, ipsum vnigenitum Deum uerbum carnem factum, se pro nobis obtulisse sacrificium & hostiam Deo in odorem suauitatis: cui etiam patre & Spiritu sancto a Patriarchis, Prophetis, & sacerdotibus tempore ueteris Testamenti animalia sacrificabantur: & cui nunc, id est, tempore noui Testamenti, cum patre & Spiritu sancto,

Prover. 8.

Galat. 4.

Humilitas Christi.

Luc. 24.

Ioannis 10.

Matth. 11. Esae 25. Act. 2.

Diuinitas Christi.

Evangel. 20. Act. 21.

De iustitia in Christo natura.

Ioannis 10.

Hebr. 1.

Vnitas personae in Christo.

Psal. 109.

Luc. 2.

Ubi dicitur quomodo.

Sacerficia.

causa

Secrifiuum panis.

cum quibus illi est vna diuinitas, sacrificium panis & vini in fide & charitate, sancta ecclesia catholica per vniuersum orbem terrarum offerre non cessat. In illis enim carnalibus victimis figuratio fuit carnis Christi, qua pro peccatis nostris ipse sine peccato fuerat oblaturus, & sanguinis quem erat effusus in remissionem peccatorum nostrorum. In isto autem sacrificio gratiarum actio atque commemoratio est carnis Christi quam pro nobis obtulit, & sanguinis quem pro nobis idem Deus effudit. De quo beatus Paulus dicit in Actibus apostolorum: Attendite vobis & vniuerso gregi in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos regere ecclesiam Dei, quam acquisiuit sanguine suo. In illis ergo sacrificiis quid nobis iam donatum sit, euidenter ostenditur. In illis sacrificiis pronuntiatur filius Dei pro impiis occidentibus: in hoc autem pro impiis annuntiat occisus, testante Apostolo: Quia Christus cum adhuc infirmi essemus secundum tempus, pro impiis mortuus est: & quia cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filij eius. CAPVT XX.

Act. 20.

Rom. 5.

Humanitas Christi.

Act. 1.

Apostol. 1.

Natura nihil non bonum.

Malum.

Nulla creatura est eadem cum Deo.

Angeli facti stabiles.

Creatura rationale.

Psal. 31.

Libera voluntas Adam.

que non necessitate, sed propria voluntate peccasse: illoque peccato sic in deterius mutaram humanam naturam, vt non solum in ipsis primis hominibus per peccatum mors obtineret regnum, sed etiam in omnes homines transiret peccati, mortisque dominium. CAPVT XXVI.

IRMISSIME tene, & nullatenus dubites, omnem hominem, qui per concubitus viri & mulieris concipitur, cum peccato originali nasci, impietati subditum, mortisque subiectum, & ob hoc natura iram filium nasci. De qua dicit Apostolus, Erasmus enim & nos natura filij irae, sicut & ceteri. A qua ira nullus liberatur, nisi per fidem mediatoris Dei & hominum hominis Iesu Christi, qui sine peccato concepitur, sine peccato natus, sine peccato mortuus, peccatum pro nobis factus est, id est, sacrificium factus est pro peccatis nostris. In veteri quippe testamento peccata dicebantur sacrificia, quae pro peccatis offerebantur, in quibus omnibus fuit significatio Christi: quia ipse est agnus Dei qui tollit peccata mundi. CAPVT XXVII.

IRMISSIME tene, & nullatenus dubites, non solum homines iam ratione vtentes, vt etiam paruulos, qui sine in vteris matrum viuere incipiunt, & ibi moriuntur, siue cum de matribus nati sine sacramento sancti baptismatis, quod datur in nomine patris & filij & Spiritus sancti, de hoc seculo transierunt, ignis aeterni sempiterno supplicio puniuntur: quia est propria actio peccati nullum habuerit, originalis tamen peccati damnationem carnali conceptione & natiuitate traxerunt. CAPVT XXVIII.

IRMISSIME tene, & nullatenus dubites, ideo Christum filium Dei ad iudicandos viuos & mortuos venturum, vt homines, quos hic dono suae gratiae datis per fidem iustificat, eisdemque iustificatis in fide & charitate sanctae matris Ecclesiae vsque in finem perseuerantiam donat, in suo aduentu resuscitet & glorificet, & secundum promissionem suam aequales sanctis angelis faciat, & ad eum itatum perducatur, in quo perfecti, quantum vniciuique donat Deus, boni sint, & ab ipsa perfectione deinceps mutari non possint, vbi diuersa erit sanctorum gloria, sed vna erit omnium vita aeterna. Diabolum vero & angelos eius in ignem aeternum ad Christum esse mittendos, vbi nunquam carebunt poena, qua eius preparauit diuina iustitia. Cum ipso etiam diabolo impios & iniquos homines de quibus Scriptura dicit: Imitantur autem eum qui sunt ex parte illius, pro eo quia eum in malis operibus imitati sunt, & ante finem praesentis vitae congruam poenitentiam non egerunt, resumptis corporibus supplicio aeternae combustionis auros. CAPVT XXXI.

IRMISSIME tene, & nullatenus dubites, omnibus hominibus & bonis & malis resurrectionem carnis in aduentu Domini futuram esse communem: retributionem vero iustitiae Dei esse bonis malisque dissimilem, secundum quod Apostolus ait: Quia omnes resurgemus, sed non omnes immutabimur. Immutabuntur autem iusti qui ibunt in vitam aeternam. Quod Apostolus ostendit, dicens: Et mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Et ostendens quae erit ipsa immutatio, adiecit: Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. In iustorum corporibus fiet quod ipse Apostolus ait: Seminatur in corruptione surgit in incorruptione, seminatur in ignobilitate, surgit in gloria. Seminatur in infirmitate, surgit in virtute. Seminatur corpus animale, surgit corpus spirituale. Quod propterea spiritale dixit, non quia ipsum corpus spiritus erit, sed quia viuificante spiritu immortale atque incorruptibile permanebit. Si autem tunc dicitur spirituale corpus cum non spiritus sit, sed permaneat corpus: sicut nunc animale dicitur, cum tamen inueniatur non anima esse, sed corpus. CAPVT XXX.

IRMISSIME tene, & nullatenus dubites, in omni creatura, qua spiritaliter atque corpoream summa trinitas fecit, solus spiritus angelicus & humanos intelligendi facultate diuinitus accepisse. Ceteros vero spiritus brutorum animalium rationalem intelligentiam non accepisse, & etiam hoc omnino habere non posse. Propter quod dicitur hominibus: Nolite fieri sicut equus & mulus, quibus non est intellectus. Et ideo animas hominum, & animas pecorum vnus natura non esse, nec animas pecorum in animas hominum, nec animas hominum in animas pecorum posse aliquando transire. CAPVT XXV.

IRMISSIME tene, & nullatenus dubites, primos homines, id est, Adam & mulierem eius, bonos & rectos, & sine peccato creatos esse cum libero arbitrio, quo possent, si vellent, humili & bona voluntate seruire atque obedire: quo arbitrio etiam possent, si vellent, propria voluntate peccare: eodem

que non necessitate, sed propria voluntate peccasse: illoque peccato sic in deterius mutaram humanam naturam, vt non solum in ipsis primis hominibus per peccatum mors obtineret regnum, sed etiam in omnes homines transiret peccati, mortisque dominium. CAPVT XXVI.

IRMISSIME tene, & nullatenus dubites, omnem hominem, qui per concubitus viri & mulieris concipitur, cum peccato originali nasci, impietati subditum, mortisque subiectum, & ob hoc natura iram filium nasci. De qua dicit Apostolus, Erasmus enim & nos natura filij irae, sicut & ceteri. A qua ira nullus liberatur, nisi per fidem mediatoris Dei & hominum hominis Iesu Christi, qui sine peccato concepitur, sine peccato natus, sine peccato mortuus, peccatum pro nobis factus est, id est, sacrificium factus est pro peccatis nostris. In veteri quippe testamento peccata dicebantur sacrificia, quae pro peccatis offerebantur, in quibus omnibus fuit significatio Christi: quia ipse est agnus Dei qui tollit peccata mundi. CAPVT XXVII.

IRMISSIME tene, & nullatenus dubites, non solum homines iam ratione vtentes, vt etiam paruulos, qui sine in vteris matrum viuere incipiunt, & ibi moriuntur, siue cum de matribus nati sine sacramento sancti baptismatis, quod datur in nomine patris & filij & Spiritus sancti, de hoc seculo transierunt, ignis aeterni sempiterno supplicio puniuntur: quia est propria actio peccati nullum habuerit, originalis tamen peccati damnationem carnali conceptione & natiuitate traxerunt. CAPVT XXVIII.

IRMISSIME tene, & nullatenus dubites, ideo Christum filium Dei ad iudicandos viuos & mortuos venturum, vt homines, quos hic dono suae gratiae datis per fidem iustificat, eisdemque iustificatis in fide & charitate sanctae matris Ecclesiae vsque in finem perseuerantiam donat, in suo aduentu resuscitet & glorificet, & secundum promissionem suam aequales sanctis angelis faciat, & ad eum itatum perducatur, in quo perfecti, quantum vniciuique donat Deus, boni sint, & ab ipsa perfectione deinceps mutari non possint, vbi diuersa erit sanctorum gloria, sed vna erit omnium vita aeterna. Diabolum vero & angelos eius in ignem aeternum ad Christum esse mittendos, vbi nunquam carebunt poena, qua eius preparauit diuina iustitia. Cum ipso etiam diabolo impios & iniquos homines de quibus Scriptura dicit: Imitantur autem eum qui sunt ex parte illius, pro eo quia eum in malis operibus imitati sunt, & ante finem praesentis vitae congruam poenitentiam non egerunt, resumptis corporibus supplicio aeternae combustionis auros. CAPVT XXXI.

IRMISSIME tene, & nullatenus dubites, omnibus hominibus & bonis & malis resurrectionem carnis in aduentu Domini futuram esse communem: retributionem vero iustitiae Dei esse bonis malisque dissimilem, secundum quod Apostolus ait: Quia omnes resurgemus, sed non omnes immutabimur. Immutabuntur autem iusti qui ibunt in vitam aeternam. Quod Apostolus ostendit, dicens: Et mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Et ostendens quae erit ipsa immutatio, adiecit: Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. In iustorum corporibus fiet quod ipse Apostolus ait: Seminatur in corruptione surgit in incorruptione, seminatur in ignobilitate, surgit in gloria. Seminatur in infirmitate, surgit in virtute. Seminatur corpus animale, surgit corpus spirituale. Quod propterea spiritale dixit, non quia ipsum corpus spiritus erit, sed quia viuificante spiritu immortale atque incorruptibile permanebit. Si autem tunc dicitur spirituale corpus cum non spiritus sit, sed permaneat corpus: sicut nunc animale dicitur, cum tamen inueniatur non anima esse, sed corpus. CAPVT XXX.

IRMISSIME tene, & nullatenus dubites, exceptis illis qui pro nomine Christi suo sanguine baptizantur, nullum hominem accepturum vitam aeternam, qui non hic a malis suis fuerit per poenitentiam fidemque conuersus, & per sacramentum fidei & poenitentiae, id est, per baptismum liberatus, & maioribus quidem necessarium esse, & poenitentiam de malis suis agere, & fide catholica secundum regulam veritatis tenere, & sacramentum baptismatis accipere: paruulis vero qui nec propria voluntate credere, nec poenitentiam pro peccato quod originaliter trahunt agere possunt, sacramentum fidei quod est sanctum baptismum, quoad ratio nis aetas eorum capax esse non potest, sufficere ad salutem.

Peccatum originale, Decem ser, dist. 4. cap. Firmisime Ephes. 1.

Non baptizati.

Indicium.

Resurrectio.

1. Cor. 15.

Fides & baptismum.

Creata.

2. Timoth. 2.

Nihil agi sine gratia.

Deum nihil latere.

Prædestinatio.

Ephe. 1.

Baptizatio.

Ecclesia.

1. Cor. 13.

Damnatio.

Hereticus.

CAPVT XXXI.

IRMISSIME tene, & nullatenus dubites, neminem hic posse hominum poenitentiam agere, nisi quem Deus illuminauerit, & gratuita sua miseratione conuertit. Apostolus enim dicit: Ne forte det illis Deus poenitentiam ad cognoscendam veritatem, & respiciant ad diaboli laqueis. CAPVT XXXII.

IRMISSIME tene, & nullatenus dubites, posse quidem hominem, quem nec ignorantia literarum, nec aliqua prohibet imbecillitas vel aduersitas, verba sanctae legis & Euangelij siue legere, siue ex ore cuiusquam praedicatoris audire: sed diuinis mandatis obedire neminem posse, nisi quem Deus gratia sua praeuenit: vt quod audit volutate, corde etiam percipiat, & accepta diuinitus bona voluntate atque virtute, mandata Dei facere & velit & possit. Neque enim qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus, qui etiam operatur in nobis & velle & perficere pro bona voluntate. CAPVT XXXIII.

IRMISSIME tene, & nullatenus dubites, Deo incommutabili non solum praeterita & praesentia, sed etiam futura omnia incommutabiliter esse notissima, cui dicitur: Deus qui occultator es cognitor, qui scis omnia antequam fiant. CAPVT XXXIII.

IRMISSIME tene, & nullatenus dubites, Trinitatem Deum incommutabilem rerum omnium atque operum, tam suorum quam humanorum certissimum cognitor, ante omnia secula scire quibus esset per fidei gratiam largiturus: sine qua nemo potest ex initio mundi vsque in finem a reatu peccati, tam originalis quam actualis absolui. Quos enim Deus praesciuit, & praedestinauit conformes fieri imaginis filij sui. CAPVT XXXV.

IRMISSIME tene, & nullatenus dubites, omnes quos vasa misericordiae gratuita bonitate Deus fecit, ante constitutionem mundi in adoptione filiorum Dei praedestinatos ad Deum: neque perire posse aliquem eorum quos Deus praedestinavit ad regnum caelorum: nec quenquam eorum non praedestinavit ad vitam vlla postea ratione saluari. Praedestinatio enim illa gratuita donationis est preparatio, qua nos Apostolus ait praedestinatos in adoptionem filiorum Dei per Iesum Christum in ipsum. CAPVT XXXVI.

IRMISSIME tene, & nullatenus dubites, sacramentum baptismatis, non solum intra Ecclesiam catholicam, sed etiam apud haereticos, qui in nomine patris & filij & Spiritus sancti baptizant, esse posse, sed extra Ecclesiam catholicam prodesse non posse. Imò sicut intra Ecclesiam recte credentibus per sacramentum baptismi conferri salutem: sic extra Ecclesiam baptizatis, si ad Ecclesiam non redierint, eodem baptismi accumulati perniciem. Tantum enim valet ecclesiastica societatis unitas ad salutem, vt baptismum non saluetur, cui non ibi datur, vbi oportet vt detur. Inesse tamen homini baptismum etiam extra Ecclesiam baptizato, sed ad iudicium inesse ab Ecclesia separato. Et quia manifestum est, vbi cunctum datum fuerit, hoc baptismum semel esse dandum, ideo etiam ab haereticis in nomine patris & filij & Spiritus sancti fuerit datum, venerabiliter agnoscendum, & ob hoc nullatenus iterandum. Saluator enim dicit: Qui semel locus est, non indiget nisi vt pedes lauet. CAPVT XXXVII.

IRMISSIME tene, & nullatenus dubites, omnem extra Ecclesiam catholicam baptizatum, participem fieri non posse vitae aeternae, si ante finem vitae huius catholicae non fuerit redditus atque incorporatus Ecclesiae. Quia si habeam, inquit Apostolus, omnem fidem, & nouerim omnia sacramenta, charitatem autem non habeam, nihil sum. Nam & in diebus diluuij neminem legimus extra arcam potuisse saluari. CAPVT XXXVIII.

IRMISSIME tene, & nullatenus dubites, non solum omnes Paganos, sed etiam omnes Iudaeos, haereticos atque schismaticos, qui extra Ecclesiam catholicam praesentem finiunt vitam, in ignem aeternum ituros, qui paratus est diabolo & angelis eius. CAPVT XXXIX.

IRMISSIME tene, & nullatenus dubites, quemlibet haereticum siue schismaticum in nomine patris & filij & Spiritus sancti baptizatum, si ecclesiae catholicae non fuerit aggregatus, quantascunq; eleemosynas fecerit, etiam pro Christi nomine etiam sanguinem fuderit, nullatenus posse saluari. Omni enim homini, qui ecclesiae catholicae non tenet

unitatem, neque baptismus neque eleemosynae quantalibet copiosae, neque mors pro nomine Christi suscepta proficere poterit ad salutem, quoadiu in eo haeretica vel schismatica prauitas perseuerat, quae ducit ad mortem. CAPVT XL.

IRMISSIME tene, & nullatenus dubites, non omnes qui intra ecclesiam catholicam baptizantur, accepturos esse vitam aeternam, sed eos qui pro peccato baptismate recte viuunt, id est, qui abstinerunt se a vitis & concupiscentiis carnis. Regnum enim caelorum sicut infideles, haeretici atque schismatici non habebunt, sic catholici criminiosi possidere non poterunt. CAPVT XLI.

IRMISSIME tene, & nullatenus dubites, etiam iustos atque sanctos homines, exceptis iis qui baptizati paruuli sunt, sine peccato hic neminem viuere posse, semperque omnino homini esse necessarium, & peccata sua vsque in finem vitae praesentis eleemosynis diluere, & remissionem a Deo humiliter ac veraciter postulare. CAPVT XLII.

IRMISSIME tene, & nullatenus dubites, omnem creaturam Dei bonam esse, & nihil reiiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur: & Dei seruos, qui a carnibus, aut vino abstinent, non tanquam immunda quae a Deo facta sunt respicere, sed a fortiori cibo & potu pro sola castigatione corporis abstinere. Nuptias quoque diuinitus institutas & benedictas: & melius quidem si quisquam sine coniugio sit, vt liberius atque plenius cogitet quae sunt Dei, quomodo placeat Deo: tamen illis qui continentiam non voverunt, nullum esse peccatum, si vel mulier nubat, vel vir uxorem ducat. Nec solas primas nuptias a Deo institutas, sed etiam secundas, & tertias, pro eorum qui se continere non possunt infirmitate concessas. Eis vero qui siue coniugati, siue a coniugio liberi continentiam Deo voverunt, admodum esse damnabile, si vel illi coniugale opus voluerint appetere, quod se non accessuros, vel illi repetere, a quo se recessuros, illi libera, illi communi professi sunt voluntate. CAPVT XLIII.

IRMISSIME tene, & nullatenus dubites, aream Dei esse ecclesiam catholicam, & intra eam vbiue in finem seculi frumento mixtas paleas contineri, hoc est, bonis malos sacramentorum communione misceri: & in omni professione, siue clericorum, siue laicorum, siue laicorum, siue bonos esse simul & malos: nec pro malis bonos deferendos, sed pro bonis malos, in quantum exigit fidei & charitatis ratio tolerandos, id est, si vel in ecclesia nullius perfidiae semina spargunt, vel fratres ad aliquod malum opus mortifera imitatione non ducunt: nec posse aliquem intra ecclesiam catholicam recte credentem, beneque viuentem, alieno vnquam maculari peccato, si cuiquam peccati nec confessionem praebet, nec fauorem, vtiliterque malos a bonis intra ecclesiam tolerari, si hoc cum eis bene viuendo & bene monendo agatur, vt & videntes & audientes quae bona sunt, mala sua respiciant, & iudicantes se a Deo pro suis malis operibus contremiscant, atque ita praeueniente dono gratiae de suis iniquitatibus confundantur, & ad bonam vitam per Dei misericordiam conuertantur. Bonos vero a malis intra ecclesiam duntaxat catholicam constitutionis non debere nisi operum dissimilitudine separari, vt cum quibus diuina comunicant sacramenta, non habeant mala opera, quibus illi sunt criminiosi, communia. In fine vero seculi bonos a malis etiam corpore separandos: quado veniet Christus habes ventilabrum in manu sua, & per mundabit aream suam, & congregabit triticum in horrum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili: quado per iudicium iustum segregabit iustos ab iniustis, bonos a malis, rectos a peruersis: bonos constituet a dextris, malos a sinistris, & ex eius ore iusti aeternaeque iudicij sempiterna atque incomutabili prolata sententia, iniqui omnes ibunt in combustionem aeternam, iusti autem in vitam aeternam: iniqui semper arsi cum diabolo, iusti autem regnaturi sine fine cum Christo. CAPVT XLIV.

IRMISSIME tene, & nullatenus dubites, si quis contra haereticos patienterque defende. Et si que contraria his dogmatizare cognoueris, tanquam pestem fuge, & tanquam haereticum abiice. Ita enim ista quae posuimus fidei catholicae congruunt, vt si quis non solum omnibus, sed etiam singulis voluerit contraire, in eo quod singulis horum contumaciter repugnat, & his contraria docere non dubitat, haereticus & Christianae fidei inimicus, atque ex hoc omnibus catholicis anathematizatus appareat. Quis igitur & angustia reponis & festinatior portioris copulerit

Christiani mali iustis.

Sine peccatis iumentis uenera.

Cibus patris matrimonij.

Malos misceri bonis.

Matth. 3.

Matth. 13.

Perfessendum in fide.

nos aliqua, qua pro diuersis heresibus agnoscendis atque vitandis fuciant inferenda, praterire silentio: tamen si omnia que in hoc opusculo continentur recensere & notissima prorsus habere non negligas, ex his poteris cauta discretione etiam de ceteris spiritaliter iudicare. Apostolus enim dicit, Quia spiritalis iudicatio omnia: quod donec vniuersisque nostrum perueniat, in eo quod peruenit, ambulet, id est, in eo quod certum accepit fideliter perseueret. Quod si quid aliter sapit, hoc quoque illi Deus reuelabit.

CAPVT XLV.

Requit superuor.

VERBVM firmum fidei est fundamentum, principaliter credere patrem & filium & Spiritum sanctum, vnum esse naturaliter Deum, & ita vt de natura patris verè natum vnigenitum filium, & simul de patre & filio verè atque naturaliter procedentem credamus Spiritum sanctum ipsamque sanctam Trinitatem esse vnum solum verum aeternum atque incommutabilem Deum. Credere etiam congruit ad salutem, vnam ex Trinitate personam, id est, vnigenitum Deum pro nostra salute solum hominem factum eundemque vnum esse Deum verum, & hominem verum, secundum diuinitatem vnam naturam habentem cum patre & Spiritu sancto: secundum humanitatem verò animam Christi rationalem eiusdem naturæ esse cuius sunt animæ omnium hominum, & carnem Christi illius esse naturæ cuius est vniuersorum qui de primo homine originè ducit. Ergo nec animæ Christi, nec carnem vnus cum diuinitate eundemque esse naturæ: quia secundum humanitatem verè ipse creatus est. Sed sicut diuinitati eius cum patre & Spiritu sancto est diuina natura communis: sic animæ eius & corpori naturales est communio cum animabus & corporibus nostris. Qui diuinitate sua carnem atque animam credentiū in se, & à peccati domino, & ab æternæ mortis supplicio gratis eripuit auferendo peccatum. Hac enim credulitate munus, non obliuisceris diuinam misericordiam die nocteque supplicare: obsecrans beatam spem omnium credentium in se qui est Christus Dominus, vt huius fidei veritatem firmiter teneas, inuolatamque custodias, quia Spiritus sanctus fidelibus se deprecantibus copiosum subministrat adiutorium, sicut Propheta dicit: Propè est Dominus omnibus inuocantibus eum in veritate. Voluntatem timentium eum faciet, & preces eorum exaudiet, & saluos faciet eos. Custodit Dominus omnes diligentes se, & omnes peccatores disperdet. Et iterum ipsi Deo dicit: Ecce omnes qui se elongant à te, peribunt: perdidisti omnes qui fornicantur abs te. De se autem ait: Mihi autè adhaerere Deo bonum est, ponere in Domino spem meam. Adhaere igitur Deo fili charissime, & in ipso spem tuam toto corde fide & charitate constitue. In militia seculi exhibe regi terrenis fidele seruitium, quia hoc diligit Deus, hoc mandat Apostolus. In causaverò huius, qua Christus nos redemit in sanguine suo omnis de corde nostro timor abscedat. Illi animas nostras debemus, cuius sanguine redempti sumus. Illum debe-

Psal. 144.

Psal. 72.

DE MIRABILIBVS SACRÆ SCRIPTVRÆ, LIBER PRIMVS.

CENSURA

LIBRI tres De mirabilibus sacre Scripturæ, nec stylo, nec ingenio sanctum Augustinum referunt. Vnde etiam sanctus Thomas scribit, parte 3, questione. 45. Liber, qui intulatur, De mirabilibus sacre Scripturæ, non est authenticus, sed falso ascribitur Augustino.

In manuscriptis, & antiquis impressis, proponitur prefatio, quam atheni suo restituitur: e qua sola constare potest librum istum atheni non esse sanctum Augustinum Hippolytum episcopum: sed alium quendam, qui libro secundo, capite quarto, dum de cyclicis dixerit, manifestè se post atheni Dominum sexcentisimam visisse, & hæc scripsisse.

INCIPIIT PROLOGVS AVGVSTINI EPISCOPI IN LIBRVM DE MIRABILIBVS SCRIPTVRÆ SACRÆ.

ENFRANDISSIMIS vrbium & monasterium Episcopis & presbyteris, maxime Carthaginensium, Augustinus per omnia subiectus, optabile in Christo salutè Beatissimi dum adhuc viveret patris mei Eusebij ad hoc opus præcepto constrictus, adhortantibus etiam vobis Christianis, vel maxime venerandissimo magistro imperij autoritate compellente, tres de mirabilibus sanctæ Scripturæ veteris ac noui Testamenti libros historica expositione quanta potui breuitate Domino annuente composui: in quibus arrepti operis audacia iuentium autoritate excusabitur. Me etenim quamuis illis quæ dicebantur imparem esse confeceram, præcipitium ta-

mus præ omnibus diligere, quem nouimus nostrarum animarum elementissimum redemptorem. Illius debemus timere præ omnibus æternam & veram potestatem, quem venturum speramus æquissimum iudicem. Illius debemus promissa toto affectu cordis appetere, qui potest animæ & corpori donare vitam æternam. Illius debemus timere iracundiam, qui potest animam & corpus mittere in gehennam: in cuius iudicio sine acceptione personarum, sine ambitu potestatum, æqualiter iudicabuntur domini & serui, reges & milites, diuites & pauperes, humiles & sublimes. Vbi seruus quisquis hic fidem Dei in veritate tenuerit, regno poterit æterno: dominus autem infidelis sempiterno exuret incendio. Vbi seruorum dominorumque fidelium nec vita terminabitur, nec lætitia finietur: infidelium verò siue seruorum siue dominorum secundum sermonis prophetici veritatem, ignis eorum non exstinguetur, & vermis eorum non morietur. Ibunt enim iniqui in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius. Attendamus autem quos illuc Saluator iturus esse prædixerit, nempe illos, quibus dicitur est: Esuriui, & non dedistis mihi manducare: Sitiui, & non dedistis mihi bibere: Nudus fui, & non vestistis me: Hospes, & non suscepistis me: Infirmus, & in carcere, & non venistis ad me. Quod si in ignem æternum dignè mittetur, qui Christo in suis minimis esurienti panem non dedit: quid passurus est qui ipsum panem, qui de celo descendit, sibi per infidelitatis vitium adimit? Et si in flammis perennis exuret, qui Christo in suis minimis sitienti calicem aquæ frigidæ non tribuit: quid ille patietur, qui renatus ex aqua & Spiritu sancto, sanctum baptismum in se iterare permittit, quod ad salutem semel, & ad sacramentum sanctæ regenerationis accepit? Et si illum credimus perennis subdendum esse tormentis, qui Christum in suis minimis peregrinum hospitio negligit charitate suscipere: quid passurus se putauerit, qui Dominum Christum de domo sui cordis excludens, & diabolum in se caeca profus infidelitate recipiens, de sancta Ecclesia, quæ est columna & firmamentum veritatis, hæretica circumuentus falsitate discesserit? Et si ille qui infirmus atque in carcere positus famulus Christi non visitat, igni deputatur sempiterno: quid illis retribuendum dicimus, qui Dei famulos in quibus solam persequantur fidei veritatem, aut squalore carcerum, aut exiliorum deportatione violentè assigunt? Sed in his omnibus licet infideles sauiant, Deus tamen suis auxiliis subministrat. Et dum inimici fidei aut callida quemque seductione, aut violenta compulsionè cupiunt deprauare, Christus qui est virtus & sapientia Dei, vt mortifera suasionis promissa despiciant, & virtute tribuit, vt terroribus humanis robore diuini timoris obstant: tantum est vt voluntas non auertatur à Deo, & fidei præmio potatur. Ipsa est enim cui aut pro infidelitate infligitur æterna pœna, aut seruata fidei merces erit sempiterna lætitia.

Esai. 66.

Matth. 11.

al. didici, Locus corruptus.

Creatio mundi. CAP. I.

Job. 9. b. 10.

Omnes creature habent materiam.

Genes. 2. a. 2.

Ioan. 5. c. 17.

Genes. 1. a. 2.

Ecc. 13. a. 1.

Ioan. 2. a. 1.

3. Reg. 11. c. 24.

Ioan. 1. b. 9.

Causa angelorum & hominum. CAP. II.

Esai. 14. c. 13.

sensuum intellectus habetur; & si de ipso per singula disputarem, plurimos libros & longiora laborem operis legentibus præberem. Sed hoc præcipue negligentibus omittitur idcirco rati sumus, quoniam quicumque auctores hæc loca explanare curauerant, mystico allegoriarum intellectu, hoc est, figurali expositione, que in his reperta est, adhaerent. Hoc autem opus vtrum intereat, an maneat, in nostro prædet arbitrio. Ab vno vestrum, id est, Bathano, post patrem Manichianum si quid intelligentiam addidi, & ab altero vt credo salua oris eius vicem laborum causam suscepi. Ab omnibus verò legentibus vel lectoribus nostra generatio atque petitio deplorat, quatenus ea que dicta sunt, antequam decursa intelligant, occasionè aliqua non fastidiant.

VM omnipotentis Dei auxilio de mirabilibus reum cupimus tractare sermonem, vnde repetendum aptius, & sumendum videtur exordium, quam ab ipso rerum omnium creatore, de quo saepe Scriptura attestata dicens, Qui facit magna & inscrutabilia & mirabilia, quorum non est numerus. Quorum omnium mirabilium velut principale quoddam fundamentum instituit, quando omnesque condidit creaturas ex nihilo fecit. Aeternus ergo & omnipotens creator rerum, trinus & indiuiduus semper manens, sine vilo potentia suæ detrimento, solus sine tempore cunctas præcessit creaturas: ac deinde vt inmensam bonitatem ac potentiam & benevolentiam, quas in se solo prius habuit, etiam per creaturas ostenderet, ex informi materia, quæ ipse prius ex nihilo condidit cunctarum visibilium & invisibilium rerum, hoc est, sensibilibus & insensibilibus, intellectualium & intellectuum creaturam, species multiformes diuisit. Quod, vt libri Geneseos auctoritas confirmat, per septem dierum alternationem effectum fuisse monstrat, ita vt in die sexto cuncta consummasset que ad institutionem & instructionem pertinet creaturæ, firmisimè declararet. Sic enim scribitur, Et cõsummavit Deus omnia opera sua in die sexto, & benedixit diem septimum, quod in ipso requieuit ab omnibus operibus suis. Ex quo intelligitur, Deum in die sexto omnia perfecisse, vt in die septimo non à labore, sed ab opete videatur cessasse. Sed quod Dominus Iesus iudæis de Sabbati requie quareribus respõdit, Pater meus vsque modo operatur, & ego operor: illi quidè die sexto cuncta perfecisse & in septimo requieuisse credimus, & vsque modo operari non dubitamus. Sed quemadmodum tunc cõsummasse, & nunc operari idè Deum intelligitur, subtilius inuestigatur. In die enim sexto creaturæ naturas perfecit, quas gubernare etiã nunc non desinit. Et in die septimo requieuit ab opere creationis qui nunquam cessat à gubernationis regimine. Tunc ergo creator nunc gubernator Deus intelligendus est: ac per hoc etiam si noui aliquid in creaturis exoriri videamus, non creare ibi nouam naturam, sed gubernare olim creatam Deus putandus est. Sed ita potens est in gubernatione creaturæ qui condidit, vt veluti naturam nouam creare videatur, cum abditis naturæ finibus, quod in illa latebat, depromit. Illa igitur inuisitata gubernatione, cum res per voluntatem potentia gubernatoris ostendunt, quod per efficaciam quotidianè administrationis nõ faciunt, in Scripturis mirabilia memorantur. Sed de his mirabilibus latius postmodum, quando ad eorum locauerimus, differemus. Hoc fixum interim permaneat, quod consummatus naturarum creationibus, in die septimo Deus ab opere suo requieuit, & nunc postmodum per omne tempus à creaturæ totius gubernatione non cessat. Sed quamuis per sex dierum alternationem omnis instituta fuisse creaturæ perhibetur, non tamè hæc dierum alternatio per spacium temporis intelligitur, sed in his operum vicissitudo declaratur. Postea namque hystoria narrantur diuisit in sermone, quod Deus non diuisit operis perfectione. Simul enim cuncta que condidit Deus creauit, dum vna voluntate multiplicem omnium specierum varietatè fieri deposuit, in qua voluntate vna omnia simul sine tempore esse fecit, quæ ab ipso ortu suo per tempus dispensare non desinit. In hoc ergo rerum omnium conditionis principio, spiritualis creatura & inuisibilis originaliter, & deinde ne quod interius erat hoc exterius non fieret, in Dei operibus & corporalibus & visibilibus creatura esse coepit: in qua vtiq; principali rerum vniuersarum generalique diuisione duas rationales, vnam in spiritali, alteram in corporali instituit creator naturas, angelorum videlicet & hominum, quibus prout naturarum differentia expetit, etiam habitationum loca distinxit. Cælum namque angelis, terram hominibus præstitit. Quibus institutis, vtriusque naturæ peccatum, angelorum scilicet & hominum consequitur. Sed mandati transgressionem quæ in hominibus facta erat, libri Geneseos hystoria narrat. QUESTIOME verò non minimam intuentibus præstat, qua causa angelorum delictum Scripturæ testimonium qualiter factum est reticetur. Quamuis namque sub persona Babylonici regis illius angelicæ verba per Prophetam declarantur, dicentem, Sedebo in monte testamenti in lateribus Aquilonis, ascendam super altitudinem nubium, & edificabo thronum meum ad Aquilonem, & ero similis altissimo. Hæc de rege Babylonis historica expositione facillimè possunt intelligi, nisi forte figurali expositione de corpore ad verba per allegoriam trãseratur. Vnde sumpta questio in hoc nõ dissoluitur, dñ hystoriam in ipso Euangelio causa ruinæ & sententia & vindicta non manifestatur. Nisi forte, vt ceteri existimant, originale illius peccatum in seductione hominis per serpentem esse aliquis dicat, per quæ & sententia animaduersionis acceperat, dicente Domino, Maledictus tu inter omnia animantia & bestias terræ, super peccatum tuum gradieris, & terræ comedes omnibus diebus vitæ tuæ. Sed ab hoc, vt sentiamus angelum posse suadere homini peccatum in terra, nisi prius ipse peccaret in cælo, dicente Domino, Vidi fatanum sicut fulgur de cælo cadentem. Vnde enim potuisset & ipse inuidere felicitati humanæ, nisi prius amisisset beatitudinem propriam? Non solum ergo peccatum hominis præcessisse diabolica ruina credenda est, sed etiam perfectionem creaturarum illarum quæ in die sexta facta est. Damandisim nouissimo die Domino pronunciantur dicitur, Discedite à me maledicti in ignem æternum, quem præparauit pater meus diabolo & angelis eius. Quando ergo præparatus est ille ignis nisi perfectionem creaturarum omnium? nisi forte dicamus post sexti diei perfectionem Deum aliquid creasse: quod abest, ne mendacè Scripturæ, imò nosmetipsos faciamus. Cui ergo carcer in illa creaturarum conditione præparatus est, illius peccati originaliter illas creaturas præcessit. Quoniam vt Scriptura inquit, Ipse ab initio mendax est, & in veritate non stetit. Restat ergo vt ruina angelica qua cusa à Domino tacita est, exponamus, dum illum creaturam Dei primum angelum cecidisse non ambigamus. Angelicæ verò vultus uerus medicus qualiter factum sit, indicare noluit, dum illud postea curare non destinavit. Et qualiter sit eiectus per sententiam vindictæ, reticuit, quem per poenitentiam nullo modo reuocauit. Peccatum verò hominis quomodo factum fuerit, profertur: ipsum namque quandoque promereri veniã non desperatur. Et qualiter eiectus sit homo, indicare Deus maluit, quem ad statum pristinum in nouissimo iterum reuocauit. Et quomodo animaduersionis sententiam accepit, non occultauit, nõ quo aliquando per clementiæ suæ veniam satisfacionem accipere nõ reculauit. Hanc ergo differentiam in hominibus & angelis Apostolus considerans, ait: Non enim angelos, sed Abraham semen apprehendit Deus. Cum enim creator clemens & misericors in summa illa & incommutabili Dei patris manens substantia, in serui formam semetipsum exinanire voluit, non angelicam naturam, sed humanam apprehendit. Sed in hoc questio nascitur. Cum Deus angelis peccantibus non pepercit, & tamen peccanti homini per assumptionem humanæ carnis veniã relaxauit: quare ergo irremediabilè vindicta summus angelus est percussus, cuius peccatus & mandatum sui conditoris homo transgrediens, venialiter postmodum ad poenitentiam reuocatus sit, Ioanne, Domino, & Petro clamantibus, Poenitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum. Angelus ergo in summo honoris sui ordine constitutus, immutationem ad excellentiorè statum non habuit, nisi per contemplationem sui creatoris confirmatus, in eo statu permaneret ubi conditus fuit: & idcirco prolapsum, iterum reuocari minime potuit, qui de sublimissimo sui ordinis statu prouit. Homo verò adhuc in terra positus, generadi officio destinatus, ciborumque esui deputatus, immutationem in sublimiorem & meliorem, spiritalèque vitam sine morte reciperet, si quamdiu in hac conuersatione positus esset, in mandati custodia diu permaneret. Hunc antequam ad statum veniret sublimiorem, delictum præripuit, & ideo de inferiori illo suo ordine, est, immortalitate sui corporis confestim ruit, dicente Domino: Terra es, & in terram ibis. Clementia ergo conditoris homo ad illam beatitudinem, ad quam peccans adhuc non peruenit, per passionem Domini reuocatur: qui si inde cecidisset sicut angelus, nunquam iterum reuocaretur: quoniam ad illi ordinem, id est, immortalitatem sui corporis nunquam peruenit iterum nisi per acta omnium morte, illa beatitudo ad quam reuocatur, per resurrectionem restauratur. Non ad illum tamen rediunt, aut ad statum vnde primus homo ceciderat, sed ad alium sublimiorem, quæ sperant, restitutio fiet, dicente Domino: Erunt sicut angeli Dei in cælo. Præterea quoque ad cumulum diabolici peccati illud accedet, quod statim postquam peccauit, foueam desperationis incurrit. Si enim de suo delicto habere veniam non desperasset, nunquam consentienti sibi homini damnum salutis suæ procuraret. Qui enim de priori peccato habere veniam desiderat, nullo modo augere alium præparat. Per hanc ergo non solum sibi metipsum foueam perditionis inuenit, sed etiam per se peccanti homini causa perditionis exitit. Hoc autem ad leuandum hominis delictum occurrit, quod non solum per semetipsum mandati transgressionem non reperit, sed sempiternæ suasioni consentit, venientiam aliam creaturam rationabilem in Dei offensam non induxit: ac per hoc facilius poenitentia ianuam adiuuenit apertam, quam qui non ingressus fuerit, damno perpetuè vitæ subiacet. Qui verò per poenitentiam peccata diluit, angelicæ felicitatis confors in æternum erit. Vt autem ab ipso humani generis post peccatum originale primordio homines quandoque promereri veniam Deus ostenderet, paucos homines elegit, quibus noticiam suæ amicitia demonstraret: quos processu temporis paulatim plures vsque ad suæ presentia visitaret aduentu, quos uel in aduentu suo omne genus humanum per totum orbem illuminaret. Ex quibus paucis primus Abel totius humanæ iustitiæ princeps, & secundus post eum Enoch, insignis nimis ante diluuium eligitur, quibus summa iustitia in initio ipso mundi, & sine committitur. Vnus enim statim in iustitiæ suæ initio, in ipso etiam mundi principio sanguinis sui tripuduo coronatus, martyrio arripitur. Alter adhuc sine morte, in testimonium nouissimæ temporis refer-

tum in seductione hominis per serpentem esse aliquis dicat, per quæ & sententia animaduersionis acceperat, dicente Domino, Maledictus tu inter omnia animantia & bestias terræ, super peccatum tuum gradieris, & terræ comedes omnibus diebus vitæ tuæ. Sed ab hoc, vt sentiamus angelum posse suadere homini peccatum in terra, nisi prius ipse peccaret in cælo, dicente Domino, Vidi fatanum sicut fulgur de cælo cadentem. Vnde enim potuisset & ipse inuidere felicitati humanæ, nisi prius amisisset beatitudinem propriam? Non solum ergo peccatum hominis præcessisse diabolica ruina credenda est, sed etiam perfectionem creaturarum illarum quæ in die sexta facta est. Damandisim nouissimo die Domino pronunciantur dicitur, Discedite à me maledicti in ignem æternum, quem præparauit pater meus diabolo & angelis eius. Quando ergo præparatus est ille ignis nisi perfectionem creaturarum omnium? nisi forte dicamus post sexti diei perfectionem Deum aliquid creasse: quod abest, ne mendacè Scripturæ, imò nosmetipsos faciamus. Cui ergo carcer in illa creaturarum conditione præparatus est, illius peccati originaliter illas creaturas præcessit. Quoniam vt Scriptura inquit, Ipse ab initio mendax est, & in veritate non stetit. Restat ergo vt ruina angelica qua cusa à Domino tacita est, exponamus, dum illum creaturam Dei primum angelum cecidisse non ambigamus. Angelicæ verò vultus uerus medicus qualiter factum sit, indicare noluit, dum illud postea curare non destinavit. Et qualiter sit eiectus per sententiam vindictæ, reticuit, quem per poenitentiam nullo modo reuocauit. Peccatum verò hominis quomodo factum fuerit, profertur: ipsum namque quandoque promereri veniã non desperatur. Et qualiter eiectus sit homo, indicare Deus maluit, quem ad statum pristinum in nouissimo iterum reuocauit. Et quomodo animaduersionis sententiam accepit, non occultauit, nõ quo aliquando per clementiæ suæ veniam satisfacionem accipere nõ reculauit. Hanc ergo differentiam in hominibus & angelis Apostolus considerans, ait: Non enim angelos, sed Abraham semen apprehendit Deus. Cum enim creator clemens & misericors in summa illa & incommutabili Dei patris manens substantia, in serui formam semetipsum exinanire voluit, non angelicam naturam, sed humanam apprehendit. Sed in hoc questio nascitur. Cum Deus angelis peccantibus non pepercit, & tamen peccanti homini per assumptionem humanæ carnis veniã relaxauit: quare ergo irremediabilè vindicta summus angelus est percussus, cuius peccatus & mandatum sui conditoris homo transgrediens, venialiter postmodum ad poenitentiam reuocatus sit, Ioanne, Domino, & Petro clamantibus, Poenitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum. Angelus ergo in summo honoris sui ordine constitutus, immutationem ad excellentiorè statum non habuit, nisi per contemplationem sui creatoris confirmatus, in eo statu permaneret ubi conditus fuit: & idcirco prolapsum, iterum reuocari minime potuit, qui de sublimissimo sui ordinis statu prouit. Homo verò adhuc in terra positus, generadi officio destinatus, ciborumque esui deputatus, immutationem in sublimiorem & meliorem, spiritalèque vitam sine morte reciperet, si quamdiu in hac conuersatione positus esset, in mandati custodia diu permaneret. Hunc antequam ad statum veniret sublimiorem, delictum præripuit, & ideo de inferiori illo suo ordine, est, immortalitate sui corporis confestim ruit, dicente Domino: Terra es, & in terram ibis. Clementia ergo conditoris homo ad illam beatitudinem, ad quam peccans adhuc non peruenit, per passionem Domini reuocatur: qui si inde cecidisset sicut angelus, nunquam iterum reuocaretur: quoniam ad illi ordinem, id est, immortalitatem sui corporis nunquam peruenit iterum nisi per acta omnium morte, illa beatitudo ad quam reuocatur, per resurrectionem restauratur. Non ad illum tamen rediunt, aut ad statum vnde primus homo ceciderat, sed ad alium sublimiorem, quæ sperant, restitutio fiet, dicente Domino: Erunt sicut angeli Dei in cælo. Præterea quoque ad cumulum diabolici peccati illud accedet, quod statim postquam peccauit, foueam desperationis incurrit. Si enim de suo delicto habere veniam non desperasset, nunquam consentienti sibi homini damnum salutis suæ procuraret. Qui enim de priori peccato habere veniam desiderat, nullo modo augere alium præparat. Per hanc ergo non solum sibi metipsum foueam perditionis inuenit, sed etiam per se peccanti homini causa perditionis exitit. Hoc autem ad leuandum hominis delictum occurrit, quod non solum per semetipsum mandati transgressionem non reperit, sed sempiternæ suasioni consentit, venientiam aliam creaturam rationabilem in Dei offensam non induxit: ac per hoc facilius poenitentia ianuam adiuuenit apertam, quam qui non ingressus fuerit, damno perpetuè vitæ subiacet. Qui verò per poenitentiam peccata diluit, angelicæ felicitatis confors in æternum erit. Vt autem ab ipso humani generis post peccatum originale primordio homines quandoque promereri veniam Deus ostenderet, paucos homines elegit, quibus noticiam suæ amicitia demonstraret: quos processu temporis paulatim plures vsque ad suæ presentia visitaret aduentu, quos uel in aduentu suo omne genus humanum per totum orbem illuminaret. Ex quibus paucis primus Abel totius humanæ iustitiæ princeps, & secundus post eum Enoch, insignis nimis ante diluuium eligitur, quibus summa iustitia in initio ipso mundi, & sine committitur. Vnus enim statim in iustitiæ suæ initio, in ipso etiam mundi principio sanguinis sui tripuduo coronatus, martyrio arripitur. Alter adhuc sine morte, in testimonium nouissimæ temporis refer-

Genes. 3. c. 24.

Luca 10. e. 18.

Matth. 25. d. 41.

Ioan. 8. f. 44.

Hab. 2. d. 16.

Philip. 2. a. 7.

Luca 3. f. 41.

Mat. 4. c. 17.

Act. 1. f. 38.

Gen. 3. d. 19.

Matth. 2. 2. c. 30.

CAP. III.

Abel & Enoch.

Gen. 4. b. 8.

Gen. 5. c. 24.

ad consecrationem panem linguarum in ipso suo primo aduentu per apostolos predicabat. Sic enim illi quos de vniuersis gentibus velut ad huius rei comprobationem in Hierusalem tunc temporis collegerat Deus, dicebant: Audiuius eos linguis nostris loquentes magna Dei. Sic apostolica humilitas Spiritus sancti sanare colligebat, quod superbae presumptionis & vanæ gloriæ cupido dispererat. Lingua autem illas septuaginta duas esse, plurimū auctores consentiunt, quia in adificationem turris illius in terra Senaari, quæ nunc est Babylon, tot patres congregatos fuisse dicit. Vnde & Dominus septuaginta duos discipulos, ex ceptis illis primariis apostolis, elegisse sermone Euāgelij refertur, per quos postea in omnes gentes idem Euāgelium predicaretur. In quorum præfiguratione etiam ipse Spiritus Moysi in septuaginta seniores distribuitur: & alius duobus quim castris resederat, Helda videlicet & Medai, eius Spiritus prophetia donum condonatur. Quorum quasi hæreditarij successores, ad Prolomeum Philadelphum Alexandriæ regem, a pontificibus, Eleazaro scilicet & cæteris, qui eodem tempore Iudeorum populo & templo præerant, septuaginta sapietes, qui ex Israel stirpe descendit, misi sunt, & Scripturas antiquæ legis in Græcum eloquium transfulerunt. Harum verò omnium linguarum noui Testamenti tempore, tribus linguis, Hebraicæ videlicet, Græcæ & Latinæ, principatus committitur, quia in eis crucis Christi titulus in Hebraicis, Græcis & Latinis scriptus, Euāgelica autoritate perhibetur. At verò Deus in hoc contra naturā humani eloquij quādam disposuit nil diuidēdo & confundēdo linguis hominū & sermones fecit, quādo eadem loquelæ natura in hominibus permanet, nisi consuetudo diuersa deuiare ab alterutro linguis, non naturaliter, sed consuetudinariē docet. Latinus namque vel Græcus inter Barbaricos gentes vel nutritus, barbaricè loquitur: versūque vice, Barbari filius à Græcis aut Latinis doctus, venusto sermone satur. Ex quo intelligitur Deum non naturam hominum mutasse, non nouum in eis aliquid condidisse, sed dicendi tantum modos & formas in diuersis generibus diuifisse. M A G N O deinde tempore intervallo peractō, in confinio Arabiæ & Palestina quinque ciuitates posita, Sodoma, Gomorra, Adama, Seboim, & Segor, fecundissimi soli habitatio, & rerum omnium abundantia peruenientes, in conuenientis luxuræ & cupidinis in contrāctione uiticū conuicta, Dominicæ vindictæ aditum præbuerūt, ita vt in tribus ignis & sulphuris superflua tota cum habitatoribus suis & animantibus & vrbibus regio flagrans arderet. Hæc namque modo conueniebat vt qui communis studio Deum offenderunt, communis vindictæ impetu eodem perirent: & qui contra consuetudinem hominum in turpis concupiscentiæ perpetratione exarsierant, contra consuetudinem hominum mortem non terrena vindicta, sed caelestium ignium infusione arderent: & qui peccatum suum non solum faciēdo, sed etiam prædicando palam fecerant, infamem vitam famosa poena confunderent. Quæ vindicta hæc tunc eorumdem terram non deseruit, dum quali poena, qui talia agunt subiacebunt ostendit. Inter istas verò duas primarias in seculo poenas, diluuij scilicet & Sodomitanam, talis differentia deprehenditur, quod vna aqua terra, altera igni punia videatur: vna celi rore & abyssi vnda diluitur, altera igneo imbri & sulphuris superfusione damnatur. Anni vna circulo vnus permanente terra retegatur, per alteram terra adhuc sine cessatione maceratur. In vna naturali scelus in hominibus punitur, per alteram adiuncto concupiscentiæ contra consuetudinem facta vindicatur. In illa verò Sodomitana poena nil contra naturam Deus facere cernitur, cum desuper aereo ignito illo spacio, insoliti desiderij ardor inflammatur. D E qua peccatorum plaga Loth deiserus per angelos eruitur, sed illius vxor ne retro respiceret iussa, dum respiceret, in salis statuum solidatur, vt cuius visus non erat immanis ex culpæ consortio, mortem effugere non posset, quamuis propter iusti contubernium eruta sit de incendio. Sed dum hæc assumptimus, quod nihil in Dei creatura contra naturam sit, sed in ista natura semper in omnibus gubernetur, qualiter vxor Loth in salis statuum vertitur contra humanam corporis naturam? In hac mutatione gubernationem salis nature in humano corpore esse nullus ambigit, qui lachrymarum salitudinem comprobauit, quæ turbato sellæ, vt dicunt medici, egredientes, salis naturam quam in recondito natura sine concipiunt, de oculis flentes, etiam laporis comprobatione ostendunt. Et non solum in lachrymis, sed etiam in phlegmate, & tuisi expresso lputo peboris sapit, quod salis natura per humanum corpus inseratur. Potens ergo rerum gubernator, cum totum in partem vertere cupit, quod in medica parte latebat, per totum infundit. Atque hæc ex causa, cum vxorem Loth in statuum salis vertere voluit, pars illa tenuissima salis quæ carni inerat, totum corpus infecit. Et ita factum est, vt qui sexto die omnes naturas constitucere consummavit, nihil ex aliqua natura in animæ cõgelsit, sed vnamquamque in semetipsa gubernat, quam in prima conditione constituebat. E O D E M serè tempore Abraham illius ex multitudine gentium in Dei amicitiam electi, Sara sterilis vxor filium Isaac nomine iam nonagenaria peperit, cum illa vscue ætate per totū vitæ suæ spaciū sterilis fuit. Sed hoc valde cõueniebat, vt quoniam filium quem parturibat, ipsam figurā Christi, qui ex sola virgine sine aliqua humane voluptatis cupiditate nasciturus, pertulit illum non ætate qua solent femine parere, id est, à duodecimo anno vsque ad quadragesimum nonum annū, sed vltra illius consuetudinis metas parturiret: vsque ille infans non solū

ultra quinquagesimum annum, desinente scilicet partus officio, sed etiam nonagesimo anno nascetur, desinente voluptatis desiderio. Et hoc quamuis contra consuetudinem, non tamen aduersus naturā factum est: quoniam et si contra consuetudinem est vt pariat anus, aduersus tamē naturam non est, vt in vtero foeminali nascatur quadoque filius. Q U O nascente filio & ab lactato, ancilla Agar cum filio suo Hismael, qui prior natus est, eicitur, quæ per desertum deficiente aqua, & siti moriente cū puero vadens lachrymat. Sed angelo eam compellere & dicente, Exaudiuit Dominus vocem pueri, aperti sunt oculi eius, & vidit puteum in solitudine. De quo puteo ista refertur, vt aut tunc eripens e terra prædatur, aut si ibi ante fuerit, tunc Agar oculi vt videret aperiantur, quem ante non poterat videre. V T autem apparet etiam hominibus quā fidelis in Dei amicitia permaneret Abraham, filium suū Isaac cum esset iam adultus, offerre sibi in holocaustum super vnum montium quem ei monstrauerat, Deus præcepit. Qui obediens ad locum illum quæ ostenderat ei Deus, citò perrexit, & assumptum filium iam iamque immolare cœpit: sed clamante angelo, filio suo quicumq; mali ne faceret, iam inter vepres hærentem cornibus arietem vidit, quem angelo iubente holocaustum statim pro filio obtulit. Sed iste arietis requiritur vnde in solitudine fuit: vtrum, vt quidam asserunt, hunc in illa hora terra protulit, quomodo & in principio pecora gignit? An etiam, ne illud opus post diem sextum condidisset Deus de terra dicitur, istum arietem deulisse angulum aliunde credimus, quomodo & Philippum angulum ab eunucho transfuit in Azotum, & ad Danielē in Babylonem Abacuc transfuit ad lacum leonum fertur angelus. I N D E Isaac generante filios Iacob & Esau, Iacob duodecim Patriarchas generante, decem fratres inuidentes Ioseph vendiderunt in Aegyptum: qui in terra peregrinationis & captiuitatis suæ salutem gentibus præstans ad quas peruenit, totius regni Aegyptiorum dispensationem, & dominium terræ Aegypti accepit, ita vt & patrem cum omni domo sua in Aegyptum inuenerit: ubi cum annis decem vixisset, die mortis iam instante, filium suum Ioseph adiurauit, vt ad sepulchrum patrum suorum in terram de promissionis, in qua Abraham & Isaac cum Sara & Rebecca iacebant, vbi etiam Lia condita fuerat, illum deponeret. Quam adiurationem Ioseph opere compleuit: patrum enim suorum ad sepulchra paternum corpus deuexit. Et tamen ille in Aegyptio postea moriens, statim post mortem deuchi ad paternum sepulchrum noluit, sed in Aegyptio interim sepultura locum suscepit, & postea de osibus suis pergenti de Aegypto populo mandauit, dicens: Efferte ossa mea vobiscum hinc. Quare ergo alter ad sepulchrū Abraham in terra repositionis protinus portatur, alter adhuc in terra Aegypti quandoque deportandus sepelitur? Iacob namque nequamquam externæ gentis foemina, nisi ius qua de Mesopotamia secum venerat miscbatur, idcirco ad paternum sepulchrum integro corpore post mortem statim deuchitur. Ioseph verò affenex Phutifar sacerdotis Heliopoleos filiam vxorem accipiens, externo sanguini fuerat mixtus, & ideo post mortem in extraneo terræ limo conditus est. Quare ad terram postmodum repositionis vehi voluit, dum primitus in Aegypto conditus fuit. Ioseph ergo vt vir propheticus, præuidit quod Aegyptiorum gens idololatriæ dedita, ipsum qui terrenæ munificentie illis auctor fuisset, & ipsos de famis periculo liberasset, aliquando adorare vellet, quod & fecerunt: nam bouis simulachrum iuxta sepulchrum Ioseph statuerunt, eo quod bos viro in agricultura cooperatur. Qua etiam causa filij Israel cum in deserto idolum adorare vellet, non aliam aliquam statuum quam vitulum, id est, bouem fecerunt: hæc vel maxime causa, quod ipse in Aegypto iuxta sepulchrum Ioseph adoraretur. Ne ergo Ioseph Aegyptiorum succumberet idololatriæ, professionem filiorum Israel præuidens, dixit: Visitatione visitabit vos Deus, & efferte ossa mea hinc vobiscum. Hanc ergo causam in hoc loco posui, non quod inter mirabilia deputaretur, sed ne tam magnam inter Abraham & Moysen, sine aliquo quod commemoratione dignum sit, spaciū omitterem. P O S T mortem autem Ioseph, durissima seruitutis iugo Aegyptiorum gens filios Israel cœpit opprimere, ita vt mares eorum paruulos, ne vltra modum gens succresceret, in lumine proicere, & diuersa iuberet morte mactare. Quo tempore Moyses Amara filius, in illa tempestate generatus, Leuiticæ stirpis vir in vltionem suæ gentis surrexit: Et videns virum Aegyptium Israelitam opprimente, occidit. Quæ res vt Aegyptiorum regi qualiter facta esset, innotuit, ipse de Aegypto fugiens, per quadraginta annos in terra Madian oues pascens exul fuit. Cui exulato tempore promissionis, quæ facta est ad patres, minant per pascua gregem in monte Oreb rubus ardens, & igni suo non comburi apparuit. Et cum talem visionem explorare cuperet, cur rubus non combureretur cum arderet, Dominus de medio rubi, Ego, inquit, sum Dominus Deus patrum tuorum. In Aegypto mittam te, vt inde seruitutis iugo oppressum soluas semen eorum. In hac horribili visione, hoc nostro operi primū occurrit, quomodo ignis videbatur ardere, & tamen illud in quo arderat, non comburi. Si ergo de ista materia ignis alimoniam sumperat, quare illud vnde creauerat non consumebat? Et si non de hac materia flamma, quæ videbatur surrexerat, vt in rubo ostenderetur quid necesse erat? Cuiusdam ergo virgulis consuetudo fertur, quod quanto plus arserit, non tantum non consumitur, sed ardens purgatius redditur. De quo ligno sanctus Hieronymus in explanatione altaris lignei, quod in

in ciuitate per visionem Domini in Ezechiele ostēditur, refert quod quasi limi colorem habeat, attramen de huius nomine reticuit, cum illius naturā indicauit. Si ergo in illius arboris rubo ignis ille Moysi ostēsus arserat, quid mirum si nequamquam illud comburebatur? Seruatur ergo in vitroque natura, igne scilicet & arbore cōsideratis, dum & ignis naturaliter de arbore ardet & arbor ardens igni naturaliter nō cōsumitur. Certè in illo rubo non ille ignis arboris inimicus videbatur, sed potius ignis ille ibi fuit, de quo dicitur: Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos ignem vrentē. Ignis ergo in corporeus in rubo declaratur, qui dū corporali homini ostēditur, efficitur sicut in vitroque corporea materia mōstratur. D E I N D E pergenti in Aegypto, bifarium cōdonatur signū, scilicet ut in tribus telibus, in se & in duobus signō cōsisteret verbum. Nam virga quam Moyses adhuc ouium pastor manu portauerat, cum in terram proiiceret, serpens fiebat: & manū illius in propriū sinum suum missam, prima vice leprosam protulerat, & secunda vice in eundem fundum cōuertita sana apparebat, sed in manu aut in ligno contra naturā esse aliquid factū non apparet. Lepre enim sanitate insitam vt alternatim sæpe probatur, carnis humanæ natura retinet. Sed crebra talis mutatio, vt in eodem momento fana manus & lepra candens, & rursum fana appareret, miraculum insignissimū signi inuentibus præbet. Virga igitur in anguem versa, & rursum serpens in arborem mutatus, laborum naturæ inquisitoribus parat. Nisi quæ vtrūque, virga scilicet & serpens, factum esse manifeste docetur ex terra. Quod ergo ex eadē materia oritur, gubernatoris Dei potentia vicissim in alterutro mutatur. Sed si omnia, quæ de terra facta sunt, in alterutrum mutari viticissim conceditur, hoc est, vt animal in arborem, & panis in lapidem, homo in volucrum verti posse concedatur, nihil ex his mirum possit intrinsecus sue terminos permanere, & ridiculis offis magorum fabulationibus dicentium in autū substantia maiores suos secula peruolasse, assensu prælarē videbitur, ac per hoc Deū in his nō gubernatorem, sed mutatorē esse dicemus, quod abste: nec illi post primam naturam omnium conditionem, aliud nouū, quod non propria natura retinet, facere credamus. Nihil enim solum sole nouū. Nec valet quilibet dicere, ecce hoc recens est: & ideo plurimi doctores plus dicit illam virgam veram, quæ semper Moysi manibus comprehensa virgultum manebat, imaginariē tantum in serpens formā aliquoties pro signo fuisse versam, præsertim cum ad nullos vsus, nisi ad signi ostensionem necessaria esset. Si enim verus serpens fuisset, serpens semper post signa maneret: etenim vera virga fuerat qua Moyses Aegyptium plagis flagellare cœperat, nūquā in serpentem mutato, semper virga permaneret. De qua mare diuiditur, & petra in Oreb & in Cades percutiuntur. Si ergo imaginarius serpens ille per signa tantū ostenditur, cur coram Pharaone ceteri magorū serpentes per eum deuorantur? Cui obediētissimè docti respondere poterūt, quod & Cypri serpentes qui per eum deuorantur, imaginarij fuerunt, & ideo diuini signi imaginatio deuorare poterat quod per magorū diabolicas incantationes imaginatum fiebat. Iuxta ergo hanc vltimam non in naturam serpentis virga vertitur, sed pro signo imaginariē cōmutatur. Nihil enim in arboris natura quod facere serpentē possit inuenitur: Et idcirco nisi in hora signi, quæ erat virga naturaliter, serpens specialiter videtur. P E R G E N S igitur in Aegypto Moyses, cum coram Pharaone vt sibi Dominus imperauerat, signa faceret, & Dei sententiā, vt Israeliticū populum dimitteret, regi indicaret, & ipse rex Desipræcepto nullo modo consentiret, & iubente Domino decem plagis terram Aegypti flagellaret, primo percussit in sanguinem vertit aquas, ita vt omnes aquæ per totam Aegyptum mutarē in sanguinem, animantibus quæ in ipsis erant, mortem præstaret, & per interitum sitis hominibus poenale faceret exitum. Hæc autem primitus vindicta Aegyptiis cum rege suo conuenienter euenerat, vt qui Dei populi insantes in flumen iactare præceperat, eiusdem fluminis aqua in sanguinem versa, exitium bibentibus inferret, & non bibentibus poenam præstaret. At verò & hoc requirendum est, quod ad presentis operis propositum respicit, quomodo Deus naturæ gubernator naturaliter aquam in sanguinem mutauit. Aqua igitur cuncti liquoris materia, quotidie per ipsarum rerum ministraciones in diuersa mutatur, dum in viuicuiusque naturæ partem & refectionem indefinenter & naturaliter contrahitur. Cum enim per vitis arborem infunditur, in vini saporem & colorem mutatur. Et cum oliuæ ligni ad excelsas summities ascendit, eadem aqua olei pinguedinem facit: & cum ab apibus in fauos congeritur, mellis dulcedinem operatur: & cum per palmarum robora digeritur, dactylos gignit, & ad sicera suauitatem expressa peruenit: & cum in animalium diuersorum partem deputatur, in sanguinis substantias diuersas per eadem carnes distinguitur. Nam & nutriendi foetibus, albi coloris & suauissimæ dulcedinis in vberibus lac præparat, & per cuncta reliqua carnis membra rubicundum sanguinis colorem facit. Multa sunt præterea sanguinis genera per eandem carnē, quæ vsque ad viginti tria physiologi dinumerant, ex quibus vrinam, semen, fel nigrum & rufum, saluas & lachrymas, & cætera esse denūciant: hæc quotidianis administrationibus naturæ suæ per res varias aqua præparat. Quid ergo capicibus mentibus obstat, si illud quod per tempus longius facit, in momento per ipsum potentissimū gubernatoris naturaliter efficiat? Aqua in sanguinem versa, non contra naturam facit, sed quod aliis rebus per tempus efficeret, iu-

bente Domino in semetipso protinus operatur. D E cæteris verò plagis quibus Deus per Moysen & Moyses per Aaron, Pharaonem & terram eius feruore castigauerat, nil excessisse terminos nature, ipsa plagarum simplex narratio manifestat: quoniam efficit tunc solito plures, semper tamen de aquis rana nascuntur, Et cynthiae flatis rēpore calore solis de puluere oriuntur, locustæ & muscæ solis feruore solidatæ vndique cōueniunt, & iumeta diuersis causis morte locustæ vitæ suæ terminū peragunt: puluis quoque conturbatus de terra sepe aërem serenū obfcurat, & veficas & vlcera in hominibus & iumentis infectus aër generat: grando etiam & fulgura de congelantibus & vehementer turbatis nubibus ruunt, & absentia lucis oculorū obtutus quandoque lux recessit, tenebræ plus præpediunt: mors quoque in Adā feminata primitus, omnibus filijs eius dominatur, per quam tunc in Aegypto primogenita soboles cunctorum artibus damnatur. Sed quamuis hæc omnia in rerum naturis insita erant, Aegyptiis tamen plagali conditione, ad eorum perfidiam compellendam, & subito & plus solito acciderunt, quarum ordo plagarum sicut in differentia rerum, ita & ministrorum creuit. Primum namque ex omnibus tres plagæ per Aaron efficiuntur. Qui primo cum percussisset aquam, in sanguinem statim vertitur. Et cum iterum extendisset virgā super aquam, ranarū inun dati o aquarum repleuit terram. Et cum tertio extendisset virgam super puluerem terræ, cynthiae ebulliunt. Et per Aaron istæ tres plagæ sunt, & sequentes tres alia per verbum Moysi minitranter. Nam illo iubente, locustæ & muscæ veniunt, & mors iumentorum consequitur. At verò tres alie non sermone tantummodo imperantur, sed per Moysi opus cōuocantur. Moyses enim sumptum de camiao puluerem in caelum sparsit, & veficæ in hominibus & iumentis, & vlcera manantia, vt puluis in omni terra Aegypto nascuntur. Et postea allumens virgam in caeli extēdit, & gradinis fulgurūque intolens copianter aruit. Ite rimumque idem Moyses eandem virgam in caelum direxit, & tribus diebus totidemque noctibus permanentes tenebras crassitudine palpabiles, & admodum ferales super terram induxit. Vltima autem plaga neque per Moysen, neque per Aaron accidit, sed angelus Domini per Aegyptum transiens cuncta Aegyptiorum primogenita deleuit. Quoties ergo de terra vindicta colligitur, per Aaron velut inferioris ordinis ministerium: quæ verò de volatilibus & mortis iumentorum, quæ ipsa velut in terra volant, poena contrahitur, per Moysi imperium agitur: quando autem de superis nubibus castigatio conuocatur, per extensionem in altum Mosatae manus conuocatur. At verò quando humanae mortis exitus à Deo dispensatur, non homini, sed angelo ministerium illud committitur: vt qui illud vsque tempus per rerum quas possidebant flagella minus terrebantur, saltem per suæ insignissimæ patris detrimētum, communē, quod sequebatur, interitum, vererentur. Istarum quoque modus plagarum vndique, hoc est, terra, aquis, animantibus, aëre, igne, nubibus, cælo & angelis cōueniat, vt ostenderetur, quod contra Deo rebelles & contumaces sese pariter vniuersis orbis armat. Sicut autem iis quos Deus punire voluit, omnis creatura irascitur, sic & illis quibus auxilium præbuit, omnis creatura suffragatur. Etenim hos ambos populos mare Rubrū diuisit: vbi eorū alteri totius præfure finis, in iustū alteri cuncta felicitatis ius. C V M dimissum, tot plagis attriti, Israeliticum populum Aegyptij à se exire compulsi, mala rursus poenitentia acti, cuncti cum rege suo exercitus peragunt, vt quos dimiserant, iterum ad seruitutē retraherent. Tūc Israel in angustia maris Rubri sinu coarctato, Moysē virgam super pelagus extendente subitō maris vnda rubritudis diuiditur: & ingrediente populo pedibus siccis, hostibus succedentibus, via dilatatur: inmissūque vento, per totā noctē Deus mare diuisum, etiam in siccum vertit, & inter ambos populos nubē, quæ diuideret, tenebrosam, & noctē ipsam illuminantē columnā, inmisit. Nam & Pharaonis exercitus mare post Israel intrauit: sed vni refugij, alteri laqueus fuit. Quapropter & illa nubes media Aegyptiis erat tenebrosa, vt per totam noctē præcedentibus coniungi non valeret: Israel verò noctē ipsam illuminabat, vt profunda maris lucida via incederet. Orto autem diluulo, defensus vtroque periculo, hostium & pelagi, totus Dei populus euasit ad rura deserti, cum totus sine saltem nuncio euadente exercitus Pharaonis tumentibus vndis ad suas metas reuertentibus, occidit in glareā profundi. In hoc tam insignis in Dei operibus miraculo, istud de presenti actus nostri intentione exigitur, quomodo in siccato & recedente de littoribus mari ratio conuertatur. Sed ipsum non tam difficulter Deo auxiliante nos inuenire credimus, qui congelantibus vndis stagnorum dorā glaciē superstrata sepius cōsideramus. Quod ergo venti & desinente pluiarum turbine aëris inferiores partes gelu obtinente, in aquis sepius naturaliter efficitur, illud tunc Dei iussu per glaciale ventum subitō virgente pelago factum fuisse comprobatur. Sed sicut repente mare siccum Domino imperante redditur, ita eodem iubente liquefactum, in fluidas vndas de sicco resoluitur. De recessu verò illius quotidiana administratione, iam antè prædiximus, quia per Oceani maris æstuaria indefinenter fieri videre solemus. Ex quo colligere possumus, quomamuis longè aliter dissimili modo, Deo tunc gubernante, propria littora detexit. C O N S I D E R A N T E S igitur filij Israel validissimam potestatem quam in sui liberatione Dominus fecit

Plage. d. 3. CAP. XIX. Exodi. 7. d. 20. Exodi. 8. b. 6. Exodi. 8. d. 27. a. Exodi. 10. d. 14. Exod. 9. b. 6. Ibid. d. 10. Ibid. d. 23. Exodi. 10. f. 22. Exod. 11. c. 19. Sap. 5. c. 18. Manifestatio. CA. XX. Exod. 14. b. 5. Ibid. e. 21. f. 24. Canticum. f. 24. CAP. XXI. Exod. 15. a. 1.

Ibid. b. 21.

Gen. 11. a. 2. Luc. 10. a. 1.

Num. 11. c. 34.

Lingua Hebraica, Græca, Latina, Særentina, & c.

De Sodomita. CAP. X. Gen. 14. d. 1.

Gen. 19. e. 24.

Vxor Loth in petram salis. CAP. XI. Gen. 19. d. 17. a. 26.

Lachryme vnde salis.

De Sara nonagenaria parturiente filium. CA. XII. Gen. 21. a.

De puteo qui videtur Agri et cetera. CAP. XIII. Exod. 21. b. 14.

De arietem qui monstratur. CA. XIIII. Gen. 22. a. 2.

Abel. 8. f. 39. Dan. 14. f. 31. Septuaginta. CAP. XV. Gen. 25. d. 28.

Gen. 37. f. 28. Gen. 41. e. 41. Ibid. 45. e. 9. Gen. 47. f. 19. Gen. 50. b. 7.

Exodi. 14. c. 11. Ibid. 7. b. 6. Num. 20. b. 11.

Aqua in sanguinem. CA. XVIIII. Exod. 7. a. 20. Ibid. 7. d. 20.

Ibid.

Rubus ardens. CA. XVI. Exodi. 1. b. 4. d. 22.

Exodi. 2. b. 12.

Exodi. 3. f. 4.

b. 6.

fecit, Moyses præcincte confono carmine canticum Domino vniuersi pariter decantabant. Vbi enormi fati admiratione accidit dignum miraculum, vt cuncti pariter senes cum pueris, & omnes ætates eodem inspirati flamine, vno quasi ex ore, nulla præmonitione edociti, eadem conceniter literas decantarent in vnum. Sed naturæ inquisitor in hoc loco fecerit, vbi non cōsuetudine humani ingenij, sed ditino spiritu cantōrū pectora & ora inspirantur. Sed in his tamen cātoribus nil idem spiritus contra naturam effecisse dicitur, in quibus per ora & linguas halitus & vox ad verba mouetur. Et quod per verbum & studij ipsi facere poterunt, consoni omnes carmen decantare in vno monēto Dominus illis donauit. Et qui paulo antē in profundo coram eis apparuerat, ipse postmodum in tali cātorum linguas & ingenia gubernabat. **I**NDĒ per in hoc cōdā eorum digressis solitudinis trium dierum continuo fatigati labore, querulo ardore fitis, in Marath aquas amarissimas inuenierunt, quarum salicitate prohibiti, sua sitis solamen minimè habere valuerunt. Sed Moysi à Domino lignū ostenditur, cuius tactu amara fluminis aqua in dulcoratur, eiusq; dehinc dulci sapore populus sitis ardorem deposuit, quem illic vsque ineffabiliter feruor fatigauit. Sed qualiter naturæ inuestigator naturaliter esse factū approbabit, quod amara aquæ in momēto ligni tactu protinus indulcoratur? Cuius ergo naturæ vt tantę dulcedinis lignum fuisse videretur, quod semel in tēctā fluminis vnda amarissima, ita uis & sapida sit? Et enim si sauu mellis aliquis nunc in amara vnda iecerit, nonne potius fauus amarus quā vnda nuda erit? Ex quo intelligitur, non tunc lignum contra naturam aquam effecisse dulcem, sed præcepto conditoris & naturæ gubernatoris lympham mutauit in saporem. Nam & virga illa qua a Moysē mare Rubrum percussit, & flumen & cælum & terra flagellauit, quando terra Ægypti diuersis plagis maceratur, non hanc in se naturę virtutem habuit, cum eam Moyses vel Aaron ad hæc faciendā eleuauit, vel vt aquam fluminis in sanguinem verteret, vel etiam cynipis de perquam fuscitaret, vel tenebras duceret de celo. Si enim aliquis præter Moysen & non cum Dei præcepto mare iterum ex illa virga percussisset, pro certo eius percussioni Tethys nequaquam cederet. Esti iterum aquas inferiōris percuteret, profectō illas nunquam in sanguinem mutaret. Sic & illam arborem per quam in Marath aqua salta indulcatur, si in amarum liquorem aliquis iningeret, & non idem Deus vt primitus imperaret, pro certo non illam saluginem in suauem saporem commutaret. Vnde peruidendum est; quod non idē Deus hæc ligna, vel etiam de fornace puluerem in his mirabilibus interesse præceperat, vt aliquid in illis per eorum naturam vel administrationem effectum fuisse quis credat. Sed per hæc futurorum mysteria præsignata esse insitit, vt quid in his nunc in ecclesie prouectibus ista faciant, sapiens doctor figurati expositione decernat. Dum autem lignum nihil in hoc naturaliter fecisse probauimus, restat nunc vt quomodo per naturam factum sit exponamus. Quodcumque ergo per studium quantitas longi temporis in re aliqua inuenitur, non aliunde in eadem per industriam ex aliena natura concluditur, sed cum in natura abdito recessu occultatur, prius hoc perplexit temporis industria, & alterius naturæ adiumentum reddidit. Et quod per humanum seu etiam rerum effectum longo cultu efficitur, hoc Dei voluntate cum necesse habet ipsa natura operatur. Aquas igitur amaras, vel etiam ipsas salitissimas in dulcem saporem verti posse, frequenter naturæ cōprobant, qui illas per humum optimæ terræ insulas, & hoc artificis etiā indulcoratas, sape sitim temperant. Nubes quoque de marinis finibus vapores lenant falsi liquoris, sed eadem dulces, quando pluuem, terrenis visibus inuiscant, quoniam saluginis vitium quod in semetipsis aquæ insitum capiunt per infusionem terræ aut nubiu deponunt. Similiter quoque & dulces aquæ, cum eas homines per marinorum olerum cineres hauriunt, salum & plusquā Oceani saporem reddunt. Hanc ergo immutationem insitam sibi naturaliter aquæ habent, sed celeriter per præceptū conditoris illā quam per efficaciam humanæ diligentie, & ipsarum rerum ministracionem exhibent. Per alterius enim rei adiumentum humana diligentia, vel ipsa cuiusque rei ministratio alicuius naturæ superficiē mutat. Ipse verò creaturari conditor & gubernator, naturā occultam quæ per aliam re manifestāda fieret, in re ipsa sola denudat. Sic & nunc amara aqua vt dulcedinem quā in occulto suæ naturæ contineret, per humum aut nubē ab amaritudine purgata ostenderet, ita insu gubernatoris potentissimi naturā per se solam abique alterius rei inuamine exhibet. **I**NGRESSI ergo solitudinē sexcenta fermè milia peditum pugnatōri, excepto purgamento exercitus, id est, innumerabili & promiscuo viligo quod de Ægypto cōscenderat, Deus per annos quadraginta manna, id est, celestis pane saturauit. Denique de illo pane & Psalmista postmodum cōmētorans dixit: Panē cali dedit eis, panē angelorū manducauit homo. Qui per noctē semper, excepta nocte sabbati, cū fore descendēs, circa castrorum locum candorem niuis ostenderet. Erat enim, inquit Scriptura, quasi semen coriandri, & coloris idelli, album quasi nix. Hoc autem solis ortū sustinere non poterat, sed continuo liquebat, cum versa vice collectum & mola contractum, in condendis panibus ignis ardorem sustentabat. Et si quis in mane alterius dici residuum aliquid ex eo reliqueret, verumibus scatebat. Cū tamen Gomor mensura manna sanum post longa postmodum tempora plena arca referuabat. In quo & mira-

bili & necessario tunc signo, exceptis iis quæ ad figuratē expositionem pertinent, studio sitientibus subueniunt, quæ iux explanationis illuminationē Domini adiutorio exigunt. Primum enim vtrum panis sit queritur: Et quomodo panis angelorū vocatur? Et si cibus ille nihil terrenæ naturæ habuisse describitur, quomodo adhuc in terra positi, & vitas carnalibus subiecti ex eo homines sustentantur? Panis enim in Psalmista prædicto versiculo, vt diximus, calicis esse describitur, qui de nubibus pariter cū pluuia tribuitur: quæ nubes, vt antē iam diximus, per Scripturas, calorū nomine vocantur. Panis enim angelorū cibus ille dicitur, non quod illo angelū, qui cibo non egēt, saturētur, sed quod per angelorū ministrum tale officium, sicut lex & cetera populo præbebatur, quæ disposita per angelos in manu mediatoris tribuitur. Qualiter ergo homines qualescūque fuisse, tale potuisset, nisi terrenū aliquid in sua substantia haberet? Sed vnde nubibus manna plens terrenā substantiā habere in ostenditur, nisi forte aeris ipsius inferior pars, terrenā aliquā naturam retinere ostē datur? Quomodo enim auium volantiū corpora sustinere valuisset, si non terrenæ soliditatis aliquid aer contineret? Quapropter illa substantia & nubes fuit: terra ipsius natura, & in niues & gradines cōgelascunt, qui penē duritiā lapidū cōtrahunt. Quid igitur hoc capacibus animis repugnat, si sicut nubes grandinis lapillos cōcipit, sic & manna grana gignere potuerit, præsertim cum ad terram veniens, veluti cum cognato rore, si illud sol ortus inueniret, quasi gradū in terra liquefcens deperiret? Atque ita fieri poterit, vt manna in terreni aeris huius partibus genitū, terrenis hominibus præberet cibalem partū. Ita etenim pars inferior aeris, terra etiam in Scriptura diuina nominatur, dum in centesimo quadragesimo octauo Psalmo, propheta spiritu in Domini creatoris laudem omnes creaturæ incitantur. Sic namque consummatis his quæ ad superiorē ornatū celi pertinet, cum ad partes aeris huius inferioris veniunt, taliter subinfertur: Laudate Dominū de terra, &c. vique quæ faciunt verbū eius. Ecce nunc cerasiore nubibus & vaporibus insertum aerem, postea Propheta nominauit, & antequā ad inferioris terræ quæ portæ subinfertur spaciā perueniat. In illa ergo superiori parte terræ, vbi grandis & nix gignitur, nascetur manna, & in cibū inferioris terræ partis hominibus per angelos ministrabitur. Ex quo facile dignoscitur, non aliunde extra naturā quæ fuit, sed de terra Deus victum præparasse: non quod Deus quotidie illis panem illū cōmunem etiam in deserto præstare nō posset, sed vt homo patus de nubibus, sciret quia nō in solo pane viuūt, sed in omni verbo quod de Dei ore procedit. Sicut enim naturæ imperauit, vt homo laturaretur pane, ita etiam de omni quacūque re, si ita illi iussit, quomodo habebat & tunc de nubibus pluuiam victū incoluim. **I**DEM quoque populus in deserto sitiens potamenti refocillationem postulauit. Vnde Moyses princeps Deo imperante virga percussit petra in Oreb, & aqua de petra produxit. In hoc naturæ inuestigator in angustum redigitur, quomodo aquæ natura in duro lapide occultatur. De aqua verò in principio lapides factos, qualiter ignorat, qui crystalli naturam, niue per multum temporis cōgelante, in cōmutabilē lapidis duritiā procedere non ambigat: præsertim cum glebas non de terra ipsius humo, sed de foeni primitiū incremento in summis arboribus vel scopulis sæpe consideramus. In quibus iam lapillos per pluuariū infusionē & ipsius in foeni humū motionē genitos inuenimus. Nonnullas quoque terras argillosas transfuentiū aquarū affluco curtu superfusus in duritiā lapidū vidimus conuersas: in quibus etiam duriores velut antiquioris ætatis lapides, quos ipsa humus prius in habuerat animaduertimus insertos. Qualiter iam nonnullis lapidibus quoque concauos ostreos, quos quando mollis humus fuerat, interpositos habebat, veluti fine naturali duritie nunc insertos videmus. In ceteris quoque quos longē admodum ætatis mare ad terras proiectit, superfusitæ moræ garbare videntur, quas non de maris glare eleuatas, sed ex ipsa marini humoris qualitate, & eorum extrema corporum indurata cute admodum esse concretas, ipsa consideratione probauimus. Plurima etiam marina reptilia testudinis corticis induuntur, in quibus durities plusquam plurimorum lapidū videtur. Ex quibus omnibus manifestis approbationibus, lapides ex aqua tantum nunc, & nonnullos ex aqua & humo nunc genitos esse, doctus quisque non negat. Sicut & lachrymosi marmoris natura & consuetudo indicat: salis enim natura de liquoire in lapidis duritiā concreta vertitur, & iterum in liquorem solui conuertetur. Lapis quoque, vt Iob libri narrat historia, resolutus calore in æs conuertitur, quod non potest, nisi prius in liquoire naturam moueatur. Præterea quoque omne metallum quantacūque duritie fuerit, quamuis liquidæ naturæ esse non patet, igne resolutum liquefcit. Dum ergo ex aqua humore lapidū naturam gigni comprobatur, quid obstat si Dei gubernatoris voluntate lapis in aquam versa vice mutetur, dum natura ad suam originem redire festinat, cum Deus aquam de petra populo suo præbēre iubet? **P**OST hæc quoque Moysi cognatus, cuius Sephoram illius Moysi uxorem & duos filios eius detulerat, ocyus ipsi in occursum Moyses perdesertum exire cōstinat: cuius consilio quamuis gentilis, tamen cum ad castrorum locum veniit, tribuni & centuriones, & quinquegenarij & decuriones in dei populo constituntur. Sed de Moysi filius quæstio nascitur, Cur patris sui in ducatu populi hæredes non sunt, sacerdotio saltem priuantur, dum per psalmi-

Gal. 3. 19.

Deut. 8. 4.

Aque ex petra.

Exodi. 17. 6. 6.

Secundum ne trunum aqua uocatur in lapides.

Iob. 2. 8. 2.

Filij Moysi.

CA. P. XXV.

Exodi. 18.

Num. 11. 4.

Exodi. 17. 6. 6. Psalmista dicitur: Moyses & Aaron in sacerdotibus eius. Hæc tamen quæstio rationem dando vincitur, cum filij Moysi de gentili matre peregrinationis causa generantur. Sic etenim de Moysē cum primogenitum genuisset refertur. Et vocauit nomen eius Gersan, dicens, quia aduena fui in terra aliena. **I**NDĒ inuitatus Dei fame Moyses, quadraginta dies ieiunauit, & liberato Dei populo de Ægyptiorum decem plagis, quinquagesimo die ex quo in Ægypto Pascha celebratum est, decem mandatorū legem de monte Sinai in duabus lapideis tabulis detulit. Quas, cum offensus esset populi peccatis piaculo, ad motis radices cōfregit. Restituitque totidem numeri eiusdem materie tabulis rursus quadraginta diebus ieiunus Dei largitoris munere, eadem præcepta recipere meruit. Sed per hoc tempus cōtra consuetudinem humani mojis, taliter, vt prædixi, nullo fatigatus inedia labore, nullam terrenæ conuersionis escam manducauit, quoniam diuini sermonis confortio fultus, tam longam inedia sine efurice sustinere potuit. **P**RÆTEREA carnis concupiscentia infidelis populi pars flagrans murmurauit, & manna cælestis illas carnis Ægyptiorum præposuit. Sed & Moysi cum esset intolerante res visa, Dominus populum, inquit, sanctifica crastino: ego enim illos mente integro carnis saturabo. Cui incubillitate incitatus Moyses, sexcenta milia respondit peditum pugnatōrum, excepto innumerabili vulgo huius populi numerantur: nunquid bonum & otium immensa multitudine cadet ad saturationem, aut innumerabilis turba pisces maris in vni congregabuntur? Et idcirco vt nihil de iis quæ Moysi mens fragilis, vt puta humana arripuit, in partem populi cederet, ventus à Domino egrediens, arreptas trans mare coturnices, ad castrorum loca detulit, eaque duobus cubitis in acre volantes circa castrorum loca, quantum vna die confici potest, ortygomem inseruit: quam populus colligens, mensē integro, id est, triginta diebus comedit. Sed incredulos murmuracionis vitio cōsecuitur. Nam in illo loco priusquam populus ingrederetur, qui concupierat, ira Dominica matari sepeliuntur. Certè in hoc nihil nouum vel contra naturam à Domino contribuitur, qui olim creaturam auium condidit, & in abdito mundi quodam angulo reconditam, in necessitate populi sui præstare videtur: quamuis in libro sapientie scribitur, Nouam creaturam auium viderunt: vtique ostensam, non nuper creatam. Quod olim Deus cum ceteris creaturis in principio condidit, hoc in tempore necessitatis plebi suæ ministravit. Sed tum idcirco coturnices ad tale ministerium, quæ prius cum manna contributæ, nihil aduerf edentibus contulerant, ista vice iterum detulit, ne quidquam putaret, quod efca auium sine murmuracionis culpa mortem populo præstitit: myriam in hac vindicta sana conscientia comedentes incolomes seruauit, & quando cum manna data est, toti multitudinē nihil incommodi præbuit. **P**OST MODUM propter Æthiopiā uxorem eius, Aaron & Maria contra Moysen insolentia verba depromunt, quem omnium qui tunc in terra morabantur, mitissimum hominum spiritus sancti dona describitur. Sed cum trestantū illos in tabernaculum vocasset, Aaron castigatus Deo sermone, oleo vnctionis à vindicta defenditur. Marie verò lepre candore corpus laceratur, quapropter etiam extra castra manere præcipitur. Sed orante pro ea Moysē, septimo die iterum reuocatur sana. At verò Moysi de ista Æthiopiā coniuge duplex magistrorum inuenitur intentio. Vtrum de Æthiopiā cum esset in domo Pharaonis, de qua quadragenarius egreditur, accepterit, quæ per multos peregrinationis dies illum expectauit, an signorum tempore, cum post peregrinationem in Ægyptum reuersus esset, Æthiopiā uxorem sibi iunxerat, quam de Æthiopiā secum & per desertum ducere, quod aquæ de Sephora dicitur quod Æthiopiā sit, quando ad Aquilonem maris rubri, vbi prius Æthiopes fuerunt, Æthiopiā alteram esse in multis locis hitoriarum Scripturæ describitur. De qua in Ecclesiastica historia scribitur quod ex parte Indiæ adhæret. Et in Chronicis canonicis Eusebij refertur, quod Æthiopes ab Indo flumine cōsurgentes iuxta Ægyptum confederunt. Ex quo intelligitur, quod terra illa in qua primitus Æthiopes habitauerunt, Æthiopiā dicta esse potuisset, ex qua Æthiopiā, si Moyses uxorem suā acceperat, ideo Æthiopiā dicta fuerat. **C**HORE quoque filius Isuar de tribu Leuiti, patruus Moysi & Aaron: & Abiron filij Eliab: & Honisilus Phœlet de tribu Ruben, & præterea ducenti quinquaginta viri proceres synagoga, qui tempore consilij per nomina vocitabantur, superciliosus superbia tumore contra Moysen & Aaron steterunt. Etenim Chore vendicare sibi sacerdotium voluerat, & reliqui alij de principatu populi cōtendebant. Sed illum qui ignem holocausti Deo non præcipiente offerre appetiuit, holocausti tempore, cælestis ignis cum his qui ad eum pertinere, absumpsit: & eos qui se in excelsum eleuantis Dei ordinationi resistere ceperant, sub pedibus eorum terra deficiens, aperto ore in infernum deglutitionis, vorauit. In quibus manifestè ostenditur, quod tantum sensibiles & insensibiles creaturæ Dei dicto obediunt, ita quemadmodum viuentes celeriter cum eius imperio veniunt, ita & quæ non viuunt, velut viuentes quæ præcipiuntur peragunt. Sed quamuis quasi viuentis terra illud vindictæ officium peragit, cōtra naturam tamen in illo nequaquam aliquid fit: vitam enim insensibilem terrā habere indubitanter dignoscitur, per quam ioseph crescentia arborum & olerum fructa moueri videtur. Vnde quæsi in viuentē carne palpantes venæ sanguinis discurrunt, ita etiam

De populo ceteris psalmista.

CA. XXV.

Num. 11. 4.

Exodi. 17. 6.

Exodi. 17. 6.

Num. 20. 2.

Exodi. 17. 6.

Exodi. 17. 6.

Exodi. 17. 6.

Exodi. 17. 6.

Exodi. 17. 6.

Exodi. 17. 6.

Exodi. 17. 6.

Exodi. 17. 6.

Exodi. 17. 6.

Exodi. 17. 6.

Exodi. 17. 6.

Exodi. 17. 6.

Exodi. 17. 6.

Exodi. 17. 6.

Exodi. 17. 6.

Exodi. 17. 6.

Exodi. 17. 6.

Exodi. 17. 6.

Exodi. 17. 6.

Exodi. 17. 6.

Exodi. 17. 6.

Exodi. 17. 6.

Exodi. 17. 6.

Exodi. 17. 6.

Exodi. 17. 6.

Exodi. 17. 6.

Exodi. 17. 6.

Exodi. 17. 6.

Exodi. 17. 6.

Aque dulces. CA. XXXI. Exodi. 15. d. 24.

Tethys dea marina, pro m. m. m.

Aque quomodo dulces fiunt.

Num. 11. Exodi. 11. f. 34. & 16. e. 14. & 25. Psal. 77. e. 24.

Exodi. 16. d. 14. Num. 11. b. 7. Exodi. 16. g. 24.

Rebelle con-sumpt igni. Num. 16. f. 41.

Virga Aaron. CA. XXXI. Num. 7. c. 6.

Aque contra ditentis. CA. XXXIII. Exodi. 17. d. 1. Num. 20. e. 2. Ibid. b. 10.

Serpē aeneus. CA. XXXIII. Num. 21. b. 6.

Ioannis 13. b. 14. Afina Israhel. XXXIII. Numeri 22. b. 5.

e. 18.

Iom. 3. b. 8. 1. Reg. 19. d. 24.

Numeri 23. b. 8. & c. 20.

Exodi. 13. d. 22.

Psal. 110. 6. Moysi sepulchra quatuor ignota.

CA. XXXV.

Deut. 1. a. 3. Ibid. 32. b. 17.

petrat, quia Deus quod ex parte per semetipfam creatura consue-
 rit, vt ad integrum faceret, imperabat. **B** E L I quoque tempore
 regi Israel in multis locis rex Syria in fidiis componebat, quas Heli-
 faus propheta regi Israel semper se caute in his ageret, manifestaba-
 bat. Sed dum hoc rex Syria per Helisam fieri pro certo dignosce-
 ret, ad tota ciuitatem Helisam milit copiosum curribus & equis in-
 struendum exercitum. Quod cum viri Dei minister nocte surgens videret,
 terribus & pauore confusus ad Helisam venit. Quē confortans
 Propheta, plures, inquit auxiliares nostros quam hostes. Et ne
 vltra modum pueri mēs perterrita fieret, videns inimicorum mul-
 titudinem copiosam: ei angelorū igneis curribus & equis instruat
 per totum montem in eius circumitu affantes phalagas fecit esse
 visibiles. Vnde ad hostes digrediens hoc à Domino impetrabat, vt
 illam gentē sicut antea in foribus Loth cecitate percuteret. Hostes
 igitur obcaecatos demonstraturum se virum quē quaerent promit-
 tens, in Samaria vrbem perduxit, eorumque oculos aperuit ibi: quos
 rex Israel videns, ab Helisā quaesivit, vtrum occideret eos an non.
 Cui vir Dei, non vt interficeret imperauit, sed versa vice inimicos
 cibis refeceret, & abiret. Nō ita igitur vt lucem * Dei non videret
 hic populus, cecitate percussus, sed praesentis Helisai & locorū per
 quos ambulabat agnitio ab illorū oculis occultatur. Si enim cæ-
 cata diei lucem non conspiceret, nequaquam tanta multitudo solū
 Helisam sequi ducetam in Samariam potuisset. Ipsa igitur cecitate
 percussis sunt, dum quem viderunt nullo modo intellexerunt. Vnde
 similitudo viri Dei sui ministro, non ad videndam lucem dicit, per
 quam hostes viderat, oculos aperuit, sed in angelorum cōsideratio-
 nem quos ante non videbat, eius intuitum dixerit. **H** o c etiam
 Bellō Benadab rex Syria in terram Israel cum infinita multitudine
 veniens, Samariam multis modis obsedit, & ad tantam angustiam
 inclusos, vt matres filios suos comederent, obsidionis necessitate
 coercuit. Vnde rex Israel tam obsecra infamia permotus, ad
 domum Helisai furorē plenus venit, & vt praesentem angustiam
 valentem absolueret, decollare destinauit. Quapropter ipse Prophe-
 ta velut de animae periculo curans, fixo sermone ref. ondit, Cras
 eadem hora hac, statere modus similes, & hordei modij mercabuntur
 in huius introitu vrbis vno statere. At vnus ex duobus duci-
 bus regis infida mente garricus, Si, inquit, cataractas Dominus in
 caelum fecerit, verum quod dicit esse valebit. Cui Helisus ait, Tu
 hac oculis tuis videbis, sed causa huius infidelitatis ex his comede-
 re non poteris. sequenti dehinc nocte, sonitum aerei fragoris in
 Syrorum castris Dominus audiri fecerat, qui cunctas iniuicorum
 caeteras pariter veras in fugam diuertebat. Quo explorato, caterua-
 tuam populum per portam ciuitatis prorumpens, infidelem illum
 ducem suffocauit. Qui videns illa, iuxta Helisai verbum, eis velci
 non potuit. His omnibus virtutibus quae propter mirabilia diuinae
 Scripturae originem seruandam perscrutauimus, aut in primo
 libro similia quaedam annotauimus, aut etiam tertio, quo de Euan-
 gelio & nouo Testamento differemus, si Dominus vitam & ad-
 uitiorum dederit, quaedam explananda referuamus. Interea post
 mortem Helisai famuli Dei, cum quadam die familiares eius mortuum
 quemdam quendam portantes, latrunculos videntes pertimuisse, in
 sepulchrum Helisai, quod propē erat, mortui cadauer proiecerunt.
 Quod dum rangeret ossa Helisai, reuixit, & ambulauit. Vnde quidam
 praesentium sermone in hoc signo impletum fuisse dicunt,
 hoc est, Spiritus qui in te est, fiat duplex in me: quod necessarō im-
 pleri debuit. Helias ergo in vita sua priusquam reciperetur, mortui
 resuscitauit vnus scribitur, quod simpliciter & Helisus fecit
 iam cernitur. Sed & alium, id est, iustum, post mortem suam videret
 licet in sepulchro, reuincitasse videtur. Sed etiam hoc duplex gra-
 tia factō esse non apparer. Quippe quod enim Helias semel fecerat,
 bis ac ter in se necesse esset, iterare posset. Sed post hoc duplicem
 gratiam Helias esse in Helisā pronunciat, quod Helisus impetra-
 ndo praecipiebat quae Helias orando & postulando impetrabat.
 Sine, vt ceteri dicunt, quod Helisus cum magno honore & secu-
 larī dignitate virtutū & prophetiae donum habuisset, quod Helias pro-
 fugus & persequutus in montibus & speluncis degens, & eiecius
 ab hominibus retinebat. **P** E R longum deinde tempus popu-
 lus Israel cum Dei legem & prophetarum dicta transgrediens, idola
 colendo Dominum ipsam contemneret, qui patres suos de terra
 Aegypti duxerat, in manus gentium traditus, post plurimas populi
 strages, & vrbium obsellarum euerfiones, decem tribus quae in
 partibus Samariae fuerunt, à facie sua penitus proieciat: & reges As-
 syriorum, Salmanasar scilicet & Teglatphalasar, quibus eos capti-
 uandos & transiuitos tradiderat, Samaritas pro eis custodes videlicet
 ex multis gentibus & vrbibus, ne esset inculca terra, congrega-
 bat. Quos leones iubente Domino, quod eum non meruissent, dilacerabant.
 Vnde ad regem Teglatphalasar citō per nuncios sermo
 deuenerat, quod quaedam statuerat in terra Israel cultum Dei
 terre igne rantes, leones lacerabat. Quapropter rex vnus de sacer-
 dotoribus Leuitice stirpis mittens, illas gentes Dei colere fecit. Quo
 accepto quamuis gentili superstitione minus relicta, leonum plaga
 cessauit. Tribum autem Iuda & ciuitatem Hierusalem quam elegit
 Dominus, & omnes qui ad eos pertinebant adhuc Deus tunc
 referuauit. Cuius regnum ipso tempore Ezechias rex iustus Deum
 quod timens gubernauit. Sed Sennacherib rex Assyriorum, videns
 quod patres sui Samariae regnum & imperium Israel destruxissent,
 & ipse ad terram Iuda, ducē Rapface, quē Hebraei Elisae prophetae

filium dicitur, & profugum Iudaum ad Assyrios commigrasse, exer-
 citum conuocat, & Hierusalem vrbem expugnare iubet. Sed in ipso
 conamine Deus populi defensor & superborum humiliator, de cae-
 lesti exercitu militem, angelū videlicet ad Assyriorum castra misit,
 qui opere vnus noctis ceterum octogintaquingue milia ab exercitu
 Sennacherib interfecit. Qui sic fugas de terra Iuda, cum paucis ad
 Niniuem vrbē suam fugiens vix euasit. Vbi in idolorum phano re-
 perit ab vno filiorum suorum quos ipse genuit, vulnere corruit.
P A R V o interiecto, Ezechias rex Iudae de tanta victoria effret
 eleuatus, & forsitan etiam gratiam actione exiguis in grauissimi
 languoris morbum incidit. Ad quē in ipso languore visitandū Elisai
 propheta veniens dixit, Dispone domui tuae, quia non viues vltra, sed
 morte morieris. Quo tristis admodum nuntio protinus rex ipse pro-
 motus, ad parietem faciem suam cōuertit, lachrymabilēque pro
 vita sua in conspectu clemētissimi & misericordissimi Domini pre-
 cem fudit. Non quod de suo vt pote perfectus, merito in conspectu
 conditoris sui incertus fuit, sed quia in Christi venturi generatione
 sui generis prolapsam in throno Dauid lucernā non dereliquit. Sed
 cum supplicantis stetit regis, & famuli sui vnus Dominus ad misere-
 ricordiam esset flexus, rursus Elisai propheta puro agitatae numine
 mittitur, vix medium atrij digressus, qui sanietatem & regnum & pa-
 cem vndique regi ipsi & ciuitati vix denūciat, & quidecim annos
 vitae suae ab ipso die Dei sermone addi confirmat. Sed dum Elisai
 duas prophetias sibimet inuicem cōtrarias eadem hora protulisset,
 necesse erat vt alteram quae faciēda esset, signi ostensione firmaret.
 Vnde vt rex quod dicebatur indubitatē crederet, solis in ortum ab-
 occasu per decem horas cursum recidit. Deus tranieo torquetur,
 quatenus inde veluti mane iterū scillare inciperet, qui diei totius,
 exceptis duabus horis spatium consummasset. Per quas duas horas,
 vt multi aestimāt, celerī cursu de occasu in ortū reuertitur, sed in-
 tegra rursus sine interueniente nocte in ortu innouaretur, vt scilicet
 dies duos etiā in hac vice in vna luce cōcluderet. Quomodo & sub
 Iosū filio Nun, in illo praedicto bello moram fecisset, indubitatē
 hac vice luna reuerti minime dubitatur, quatenus nequicquam vt
 praediximus in cyclorum curribus conturbaretur. Propter quod &
 maris ipsa vicissitudo impedita fuisse non denegatur, vt de caetero
 conuenienter, qualiter quotidie fieri solet, cum luna curribus comi-
 taretur naturam. Vnde in hac reuersione cōuenit solē non mutasse,
 sed suo conditori in omnibus naturaliter praepcepto obedire. Sicut
 enim lucere & calere naturae suae insitum sol possidet: ita quicquid
 praepcepti Dominicae iustioni seu currere, seu stare, seu recurrere
 naturaliter habet. Conueniētē autē tale signū regi in mortis expe-
 ctatione posito aptissimum enenit, quod Dominus per solem fieri
 taliter, per solem congrua dispensatione disposuit, quoniam sicut sol
 in proximo occasus sui postus, in diei initium reducit, sic rex in
 mortis expectatione constitutus, quasi ad incipientis vitae gaudia
 reuocatur. Tantum quoque temporis, id est, quidecim annos eius
 vitae se Dominus dixit addere, quatenus natus tunc filius con-
 sumptio illo tempore, regnū defuncti patris valeret gubernare. Ca-
 terum illam quam non exiguum quationē de isto, vtrum suae vitae
 finem hunc si non seret fieri Deus disposuit, multi doctores habue-
 re, quando de Lazaro illo quadriduano mortuo aliquid dixerunt, si
 Dominus permisisset, ex ipso Euaugelij autoritate cupimus inti-
 mare. Eadem quippe de isto ex mortis ianua reuocato sentētia, quae
 de resuscitatis ex mortis ipsius somno iterum quandoque abembitus
 est proferenda. **H** o c quoque defunctio, cum reges Iuda &
 reliquis populus multipliciter fecerat, & per prophetas tradidit
 se Chaldaeis Hierusalem cum regibus & populis ad destruendum
 Dominus praediceret, id postea ipsius euentus, dum dicta propheta-
 rum tota pariter plebs contemperat, comprobabat. Nam cum Phara-
 o rex Aegypti contra Assyrios & Chaldaeos pugnaturus venerat,
 Iosias rex Iuda satis iustus, in campo Magaddo illi cum exercitu ob-
 uiauit. In quo conflictu dum Iosias victus & vulneratus occiditur,
 Ioachaz filius eius à populo terrae Iuda pro ipso ordinatur. Nechao
 vero Assyriorum & Chaldaeorum deuictō exercitu, velut ad tuen-
 dum regnum quod ceperat, constitutus in Carchamis oppido vici-
 bus, cum exercitu copioso post tres menses ex quo Iosias occisus
 est, Hierusalem reuertitur. Vnde in consilio ordinatur rex Ioachaz
 Iosias filius inuentus, Ioachim fratre suo in loco eius constituitur,
 ceteris victis in Aegyptum secum trahatur. Sed mortuo Ne-
 chaoe & ducibus qui in Carchamis relicti fuerant bello victis, ter-
 tio anno Ioachim regis Iuda, qui illuc vsque Nechaoui adhaeserat,
 Nabuchodonosor rex Babylonis per exercitum Hierusalem velut
 Aegypti coloniam obsidebat. Cui se Ioachim sponte tradens,
 datis obsidibus, Daniele videlicet, Anania, Azaria, Misaele, &
 parte vasorum templi Domini, adhuc in regno suo relinquitur,
 donec grauissima seruitutis onere depressus, ad Aegyptiorum re-
 gem iterum diuertens, missō rursus de Babylone exercitu compre-
 hensus & tractus, priusquam ad vrbem veniret in campo Babyloniae
 vnde decimo anno regni sui interfecit. Et interea dum haec
 aguntur, in eius locum Ioachim, qui dicitur & Iechonias, filius
 eius, pro patre suo à populo in Hierusalem rex constituitur. Cuius
 regni tertio mense Chaldaeorum reuictō exercitu, & ciuitatem
 Hierusalem obsidente, monētē Hieremia propheta, ne ciuitas com-
 bureretur, rex Ioachim cum Neocha matre eius, & cunctis populi
 tribubus, militibus & fabris, & inclusoribus Chaldaeorum popu-
 lo se tradidit, qui illum cum omni terra, scilicet generatione sua,

in terra Chaldaeorum, id est, in Babylonem deduxit. Post quē con-
 stituit à Chaldaeis Sedechias patruus suus filius Iosif regis Iuda,
 regnum Hierusalem obtinuit. Qui & ipse nouo regni sui anno,
 deficiens à Chaldaeis, ad Aegypti regem venit: Nabuchodonosori
 occasionem dedit, vt ipso sedente in Reblatha in terra Emath, quae
 nūc est Antiochia, per exercitum suum obsideret & expugnaret. Et
 cum ipsum regem vnde decimo anno regni sui cepisset, incenso templo
 & tota vrbe, plurimis occisis, & reliquis captiuis, eundem filius pa-
 riter & oculis orbatum, secum in Babylonem perduxit. **Q** U O
 tempore Daniel quem in primordio captiuitatis vnus de obsidum
 numero posuimus, in Babylone ex Iuda orū filij, illustri fama cla-
 rebat. Quoniam cum esset spiritu Dei plenus, & prophetae munere
 condonatus, quae hominibus ceteris fiebant incognita, ipsi Deus de-
 monstrabat. Vnde accidit vt Nabuchodonosor rex somnum videret,
 euigilantē etiā ex parte aliqua somni memoria nulla remaneret,
 Deus Danieli non solum somnum ipsum, sed etiam somni
 ipsam occasionem, quae esset antequam rex dormiret, indicauerat.
 Hoc vērō factum est, vt regi Daniel summi creatoris notitiam insi-
 nuaret, & plebs in seruitute & captiuitate posita, aliquod quamuis
 paruum auxilium & solatiū haberet. **S** E D rex ille ita in Dei obli-
 uionem animo effusus incidit, vt statum auream altitudinis nimiae
 in campo Duran prouincia Babyloniae erigēs, proprio nomine cō-
 fecerari diuino cultu praepcepit. In cuius statuae dedicationē omnes
 vnde decreto ipsam imaginem vellent nollet coacti sunt adorare, pro-
 posita reculantibus praesente poena quod non parua fornacis flama
 vrendū quique agere nolēs semetipsum praefereat. Vnde accidit, vt
 praepositi Biblyonicae regionis tres numero, Sidrach, Misach, Abde-
 nago, ex Iudaorum stirpe progeniti, de quibus in initio captiuitatis
 pariter cū Daniele Babylonem deductis diximus, à Chaldaeis accu-
 sari sint coram rege, quod nec deos patronos ipsius regis, nec illam
 tunc consecratam nudper voluissent imaginem adorare Quos ne ac-
 cusatio aliquidis super causa, & non iusta querela potest prouincire,
 ipse rex ad se vocari iussit, & vtrum vt aliorum familibus aure tra-
 xerat, ita cetera haberetur, interrogauit. Augentē interrogata,
 Sufficit, inquit, de praeterito narratum, nunc in mei praesentia ius-
 ta complete, & auream quam crexi statuum adorare. Si vērō quod
 iubetur, exequi non vultis, opere necessario camini ignis ardore
 experientis subire debetis. Sed illi vnanimi respondentēs sen-
 tentia, deos quosque tuos non tantum non colimus, verum etiam
 praesentem figuram tuam nuper adificatam inquit, nequaquam
 adoramus. Solum enim vnus deus auctorem caelestem tantummodo
 libenti voluntate & communi priuatoque studio veneramus.
 Cuius potentia quicunque sibi puram, nullo prauo opere la-
 sam conferuat fidem, à quacunque angustia protegit. Ideoque, o
 rex, nec praesentis camini flammam per timorem, nec in vilo aliquo
 postestatis minas & supplicia formidamus, quoniam potentissimus
 rerum conditor & gubernator, seruos suos de ignis ardore, & quac-
 uenque quam manus tua intulerit plaga, per omnia potest libera-
 re. Vnde rex incredibiliter ira succensus, & fornacem plus solito suc-
 cendi praepcepit, & hos per fortissimos de vno agmine viros, cum
 vestimentis & ornamentis in ignem proici, feroci sententia iubebat.
 Sed ipsi in fornacem proieciti, cum in flammarum medio ceciderāt,
 nullo modo ignis ardorem sibi in aliquo aduersantem sentiebant.
 Namque Dei angelus, cum in fornacem missis eadem hora pariter
 in ignem descendit, qui foras ignis ardore & flammis de for-
 nacis excusit, & intus manentes proplacido rorsu superfluo, sine
 vlla molestia incolumes cōseruauit: atque in circuitu fornacis ini-
 micos quosque Chaldaeos perditionis & interfectionis eorum
 reos reperit, ignis ille consumpsit. Vnde rex Nabuchodonosor
 caminum introspectans, ait: Ecce ego quatuor video viros expeditos
 in medio flammae, sed quartus ceteris excellit eminentia forma, il-
 lōque tres quos in ignē miserat, de fornace statim per propria no-
 mina vocat. Quibus nihil aduerfi de fornacis consortio accidit,
 cuncti videntes populi considerabant: vti non solum corpora ar-
 doris vulnera, sed & penē vlla velligia non pertulerant: sed etiam
 sana vestis aut capillus nullum adustionis aut ignis ardorem saltem
 habebat. In hoc mirabili factō, natura seruator qualiter ignis leuiter
 fornacis inclusos fouit, inquit, cum interim eodē igne viri cir-
 cūstantes eiusdem substantiae, eadē hora comburuntur. Vnde ergo
 leuitatem hanc in vna sui parte tunc ignis habuit, cum ex altera
 inimicos regnum Dei ferōx illius ardor interfecit? Ignis igitur
 substantia vel natura in nulla nisi aqua vel aliquid liquoris sub-
 stantia potest viuere, cum ipse incorporatē intelligitur esse natura.
 Ex quo accidit, vt dum in ignis ardens, totum quod in eis ad hu-
 morem pertinet consumit, in arido cinere qui rursus terra fuerat
 redditus, liquoris penuria ignem extinguit: eandem quoque liquo-
 ris naturam ardoris voracitas consumendo non totum deuorat,
 sed dū in superiora, vbi illius natura est copia pergere nititur, rursum
 in se aera cleuat. Vnde familiaris vapor ille, cum ad aeras excel-
 sa sustollitur, nebulosa facie concretes, terris iterum, vnde aeris, per
 pluuia ministratur. Quod saepe vastatarum adustionibus prouin-
 ciarum comprobatur, & incensorum montium crebro vaporibus
 roreos copias deducentibus declaratur. Tandem igitur vnus in qua-
 cunque terrena materia perseverat, quoadquē liquoris omnem
 qui in ea est vel ipse consumatur, vel quod ex suo passu superest, fur-
 sum in aera mittat. Si vērō exiguis ignis satis humidam materiam

inuenerit, ipse velut infirmior validore victus, humoris abundan-
 tia cedit. Praeterea quoque cum lymphatica, vt supra dixi, substantia
 passitur, ipsius natura nequaquam in aliquo tuta nisi per aerem
 conseruatur. Et enim si in eo vel in quocunque fomento incen-
 datur, si circumfusis per aerem totum non contigerit, iam iamque
 extinguitur. Quamdiu ergo in aliqua terrena materia arserit, ipsius
 vita in aere & humore consistit. Vnde potens gubernator ignis natu-
 ram inter inimicos & seruos diuidere voluit, ardorem inimicis,
 flabilem & humidam aquae & aeris substantiam famulis suis con-
 uertit: vt & illi per comburentem naturam accensi arderent, & hi
 in stabili & lymphatico vapore nihil aduerfiteris perpeti sentirent.
 Quapropter ita Scriptura dicit, Angelus Domini descendit cum Azaria
 & focis eius in caminum, & excussit flammam ignis de cam-
 ino, & fecit medium fornacis quasi ventum roris flantem. Ex aere
 enim spiritum, & ex aqua in ipso igne inuenit rorem. Ecce & hanc
 diuisionem sicut & cetera mirabilia per angelum effecit, qui pariter
 cum seruis Dei, vt supra dixi, in ignem descendit.
D A N I E L quoque veri Dei cultor, de quo in captiuitatis prin-
 cipio diximus, cum de tribus principibus regni Persiarum & Me-
 dorum vnus fuisset constitutus, regi Dario Attyagis filio, domino
 praesente, pra omnibus factus fuerat charus. Sed quoniam dile-
 ctionem honor sequitur, & honor maximus inuidiam suscitāt, ipsi
 ceteri Medorum & Persiarum principes grauer inuidiebant. Et idcirco
 non valentes nisi in lege Dei sui occasionem illi aliquam, vnde
 cum morti traderent inuenire, legem ex regis edicto talem fal-
 laciam nescientis, Persiarum & Medorum autoritate firmatum sta-
 tuere, quatenus ne quisquam petitionem quamcunque à quoquam
 deo vel homine per triginta dies postulasset, nisi à rege. Cui decreto
 si quis iam inueniretur esse contrarius, illum absque vlla misericor-
 dia aut clementia, deuorandum leonum reciperet lacus. Quo cōfir-
 mato edicto, dum diligentissima cura non desisteret obseruare Dani-
 elē, in domo sua ter in omni die more consueto, vero Deo suo de-
 prehendebat gemitu fletere. Vnde grauius ab his accusatō, de ma-
 nibus eorū emere voluit rex. Sed hoc lex constituta Medorū atque
 Persiarum non permisit. Quapropter medio animo dolēte rege deu-
 orandus Daniel in lacu leonibus decernitur. Sed à Dei angelo, ne
 in lacu insons periret, ora leonum clauduntur. Vnde rex transacta
 infamanti nocte, mane lachrymabilis ad lacum venit, vbi in eolumen
 cubentem inter leones, securante Daniele reperit. Imperante ergo
 rege, iam iamque Daniel de lacu leonum abstrahatur, quō pro-
 adantem illius prouinciam deuorandi quo cōmittitur. Et quos media
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam insigni factō, nō natura in
 leonibus mutatur, sed in conditionis initio, sua parte per ange-
 lum à Deo gubernatur. Blandiciem enim & lenitatem, quam qualis
 Daniels elurientes fecerat, reorum sanguinis illius criminosa cor-
 pora leones recipiebant. In hoc etiā tam

410

iterum post hanc visionem corpus sepulture commendatur, vt ipsum in nouissimo die, quando resurgens mortui, assumere possit.

IMAOBILI ergo voluntate Deo vniuersorum vitas certo fini & termino præordinavit: quorundam igitur vita non vt moritur, morte interfici videtur, sed vt per hoc qui resuscitatur clariore vt pote Deo cum hominibus etiam habeantur. Vnde de ipso Lazaro discipulis à Domino dicitur, Hæc infirmitas non est ad mortem, sed vt filius hominis per eam clarificetur. Quarto die resuscitatur, quod non spaciū vite eius posuit, sed quod sine mutatione Dominus disposuit facere, sape retrahere simulat, vt partum vxoribus Abraham & Isaac distulit vt gratius foret. Et Dominus occasiones præstat, vt quod ipse alicui donare cupit, indulgere rogetur. Si enim ea que non disposuit alicuius sanctorum rogauerit, nullo modo fieri permittit, vt quod Moyses terram re promissionis ingrederetur, & Paulus vt ab eo angelus satana recederet, & petentes non impetauerunt. De omnibus ergo generaliter mortuis tale quid sentitur, quod de prima vice moriuntur, vt per illos digni clarificentur. In his enim octo mortuis quos diuina Scriptura veteris & noui Testamenti resuscitatos commemorat, hoc considerandum est, quod de eorum primo, id est, filio viduæ, que Helias resuscitauerat ita refertur: Reuertatur obsecro anima pueri. De nouissimo, id est, de Eutycho in Actibus Apostolorum: Et sublatu reperit eum mortuum. Ad quem cum descendisset Paulus, incubuit super eum, & complexus, dixit, Nolite turbari, anima enim eius in eo est. Cautè utrunque intelligendum est, quod viduæ filius mortuus est, atque anima eius reueri à Propheta postulat: alter verò mortuus est, & in eo eius est animam Paulus dixit. In utroque namque Scriptura vera est, quia mentiri non potest. Sed qua ratione percipi potest, ubi in mēbris occultari corporis posset mortui anima. Nisi forte anima que incorporalis est, corpori in se occulte creditur. Sed quidā intelligendi laborem vitantes, dicunt de Eutycho, quod emittens animam ita mortuus est, vt post modicum intervallo anima reuertente Paulum dixisse putent, Anima illius in eo est. Sed tamen Scriptura tacet, si egressa est aut reuerfa anima. Carteri verò sex mortui, quibus nec egressæ animæ, nec reuerfae animæ, sine vlla hic ambiguitate præstant quod mortui sint, & diuina operatione resuscitati sunt. Solutis defectio iuxta carnem non vt solet quando luna accenditur, facta erat: sed in plena luna, scilicet quinta-decima die mēsis, ne casu putaretur fuisse, quod eueniat: & tantum lucem solis media die tenebræ obscurauerunt, vt per tres illas horas defectiois stella in celo visæ sint.

DE corporibus sanctorum venientibus de monumentis post resurrectionem Domini: & rursum in monumenta, quomodo & de Moysè memini, re dixerunt, ubi resurrectionem omnium nouissimam expectant, vt Apostolus ait: Hi omnes testimonio fidei probati inuenti sunt, non acciperent re promissionē à Deo pro nobis melius aliud providente, vt ne sine nobis consummaretur. Si igitur isti & Moyses bis resurgere in hac ostensione, vtique & in nouissimam cunctorum resurrectione, credendi sunt: Sed hoc abstrahit catholica fide vt semel morientem bis credat quis resurgere. Nisi forte bis mortui Moyses & illos aliquis dicat: sed nusquam de his scribitur qui sic apparuerunt, resurrexissent: sed aut viuere aut apparuisse, vel de sepulchris exiisse. Nomē autem resurrectionis in his qui post mortem in vita hac conuersati sunt, aut in Domini, aut in futura omnium resurrectione ponitur. Talis autem apparitio istorum, nec ad vitam humanam, neque ad resurrectionem futuram pertinet, sed ad consummationē Dominicæ resurrectionis, & ad credulitatem resurrectionis animarū ex inferis, talis apparitio animos mouet, sicut in resuscitatis mortuis similitudo tātum, non mors continua fieri cernitur: ita & in his similitudo resurrectionis, non ipsa resurrectio ostendebatur. De continua enim morte nullus ad vitam indecedit, nisi Dominus, vsque ad nouissimum diem reuertitur, & à vera resurrectione nūquam in mortem iterum aliquis retrahitur. De cibo Domini post resurrectionē. Hunc autem carnalem cibum qualiter resurrectionis caro susceperit, docti requirunt, dum resurrectura corpora spiritalia effundit fideles sciunt, vt dicitur: Resurget corpus spiritale. Quapropter resurgens corpora non gustatura, sano sensu creditur possibi- litatem edendi cibos, si necesse foret, habitura. Hæc Dei exempla nimitē denegant, vt angeli iuxta illicem Mambre. Sed hoc non vt nos ruminatos cibos stomacho & intestinis conferunt, sed statim vt accepta velut videntur, degulunt, in spiritalem naturam, nō ex parte, sed tota transformant. **C**ONVENIENTIA DE SPIRITU SANCTO IN columba super Christū, & in igne super apostolos prescripta sunt: & quādo diximus de diuisione linguarum & de virtutibus apostolorum post acceptum Spiritum in exultatione elemosinæ & paupertatis professione, quādo Petrus paralyticū dixit, Surge & ambula, magistri præceptum seruans: Nolite habere aurum, neque argentum, dum soli Deo seruans de iniquo mammona expeditus fuerat, verbi imperio morbo ligatum citō soluebat.

ECCE quanta est apostolica virtus in Christo, sanum Ananiam dum Petrus arguit per sermonis tantum imperium, morte ligauit, & Tabitam mortis vinculo ligatam, eadem imperij potestate dissoluit. Ideo que prius Ananias & Saphira in conspectu Ecclesie citō mortui sunt, vt apostolica autoritas quanta esset ostenderetur, & quāmagnum peccatum esset, quod oblatum esset iterum, ab Ecclesia retrahere, monstraretur, & ceteri exemplo huius castigarentur.

gaudemus, vel gaudendum speramus: & de eo quod odimus, iam dolemus, sine dolendum metuimus: & ob hoc de concupiscibilitate gaudium & spes, & de irascibilitate dolor & metus oriuntur. Qui quidem quatuor affectus animæ omnium sunt vitiorum & virtutum quasi quædam principia, & communis materia. Affectus siquidem operi nomen imponit. Et quoniam virtus est habitus mentis bene compositæ, componendi & insituenti atque ordinandi sunt dicti affectus: ad id quod debent, & quomodo debent, vt in virtutes proficere possint, alioquin in vitia facile decident. Cum igitur prudenter, modestè, fortiter & iustè amor & odium insituntur, in virtutes exurgunt, prudentiam scilicet & temperantiam, fortitudinem atque iustitiam, que quasi origines & cardines sunt omnium virtutum. Et hæc omnia cum affectuose & virtuosè in anima constituntur, per odium mundi, & sui, proficit in amorem Dei & proximi: per contemptum temporalium & inferiorum, crescit in desiderium æternorum & superiorum. Sensus verò vnus est in anima, & quod ipsa. Et cum corpus non sit, corporis dicitur, quia corpus non transcendit, vel quia à corporeis exercetur instrumentis: vnde & ob numerum instrumentorum quinquæperitus dicitur, cum intus non sit nisi vnus: verumtamen propter varia exercitia variatur & variè nūcupatur. Dicitur namque sensus imaginatio, ratio, intellectus, iustitigētia. Et hæc omnia in anima nihil aliud sunt quā ipsa, alie & alie proprietates inter se propter varia exercitia, sed vna essentia rationis & vna anima: proprietates quidem diuersæ, sed essentia vna: secundum exercitium multa sunt, eundem essentiam verò vnū sunt in anima & idē quod ipsa. Et sicut mundus iste visibilis quinquæperita quadā distinctione est ordinatus, terra scilicet & aqua, aer, & ether, que firmamento, & ipso quoque superno celo quoque empiræum vocantur: anima in mundo huius corporis peregrinatio quinquæ progressus sunt ad sapientiam, sensus scilicet, imaginatio, ratio, intellectus, & intelligentia. Quinquæ enim progressionibus rationalitas exercetur ad sapientiam, & quatuor affectibus ad charitatem: quatenus nouem istis progressionibus in semetipsum proficiens anima, sensus & affectus, quatuor quibusdam pedibus, qua spiritu viuunt, spiritu ambulet, vique ad cherubim & seraphim, id est, vsque ad plenitudinem scientiæ, & regnū charitatis habeatque anima per exercitium virtutes quarum facultates habeat per naturam. Et per hos progressus hominibus & ordinibus angelorum comparare præsens lectori relinquo. Facillè siquidem erit ei, si sciatur aptare sensum qui primus animæ nunciū est angelus, qui nunciū vocatur: imaginationem archangelis, que plura quā sensus percipit. Timorem virtutibus, dolorem potestati- bus. Qui enim metu suppliciorum perterritus, & dolore peccatorum compunctus, contemnit mundum & seipsum, cum virtutibus facit miracula, cum potestati- bus fugat demonia: maius namque est contemere seipsum, quā mundum, quem nulli propter vanitatem contempserunt. Rationem assignamus principatibus: nam sicut illi præstant, & principatibus subiectis spiritibus, sic ratio sensibus atque affectibus. Amorem proximi sine gaudium dominationibus: restè namque aliis dominantur qui omnes amant, & de profectu omnium gaudent. Intellectum thronis: throni sedes dicuntur, quia in eis Deus sedet. Intelligere etiam debes, quoniam in cordibus nostris Deus habitat per fidem, per sanctificationem, per pacem, per dilectionem quoniam Deus est pacis & dilectionis. Intelligentiam aptamus cum cherubin illi namque spiritus tanto perfectiore scientia pleni sunt, quanto diuinitatem Dei in intimis contemplantur. Intelligentia namque animæ vis est que immediatè Deo supponitur, cernit siquidem ipsum & que in ipso sunt. Spem sine desiderium sine amorem Dei, Seraphim: Deus namque est spes omnium finium terræ, cuius vultum tota terra desiderat: in quem seraphim prospicere desiderant, tota spes nostra & desiderium nostrum est. Odium mundi virtutibus: odium sui potestati- bus: rationem principatibus: amorem proximi dominationibus: intellectum thronis: intelligentiam cherubim: amorem Dei seraphim. Timor namque de suppliciis & dolor de peccatis faciunt contemptum mundi & sui, vt cum virtutibus faciant miracula, & cum potestati- bus expellant demonia. Spes de promissis, & gaudium de premiis faciunt amorem proximi & Dei. Anima ad similitudinem totius sapientiæ facta, omnium rerum in se gerit similitudinem. **V**NDE & à Philosopho definita est omnium rerum similitudo. Habet siquidem in se vires quibus omnia apprehendit, siue inuelligat, & omnibus similis existit, cum sit vna. Similis est terræ per sensum, aquæ per imaginationem, aeri per rationem, firmamento per intellectum, calorū celo per intelligentiam. Similis est lapidibus per essentiam, arboribus per vitam, animalibus per sensum & imaginationem, hominibus per rationem, angelis per intellectum, Deo per intelligentiam. Et sicut Deus est omnibus capitibilis & participabilis, sic anima omnium est capax. Capitibilis & participabilis omnibus est Deus, quia naturali suo munere & vsu ex munere participatur ab omnibus per essentiam qua sunt, & secundum illam ad idoneam speciem qua ab aliis differunt, & secundum utrunque ad congruum vsu quo proficiunt. Tria hæc omni homini existenti insunt, quæ quædam vestigia, summæ essentia, imaginis, & muneris, id est, trinitatis patris & filij & Spiritus sancti. Entitas siquidem est in patre, quia pater non habet patrem de quo sit: quippe de patre est vt sit. atque vt illi coæternus sit. Imago enim si perfecte implet illud cuius est imago, congruus est illi. Species est in imagine, id est, pulchritudo, congruentia, & qualitas prima & summa, similitudo prima & summa vita, pri-

mus & summa intellectus. Vnus est in munere. Munus patris & filij Spiritus sanctus est. Vnus ergo in munere est, id est, delectatio, gaudium, lætitia, felicitas, suauitas. Ille namque ineffabilis complexus patris & imaginis, non est sine perfectione, sine charitate, sine gaudio: sic in illa trinitate summa est origo omnium rerum, perfectissima pulchritudo, & beatissima dilectio, nobis autem omnis vnus diuinitatis est ex munere. Quodammodo namque quasi proprior videtur nobis esse Spiritus sanctus, vt pote patris & filij munus. Ex iplo nimirum est omnis vnus gratia: cum patre & filio: ipse enim regit & erudit, consolatur & perducit Ecclesiam ad Christi, quā ipse simul sine macula & ruga iudicatorum traderet regnum Deo & patri. Sic à patre per filium & Spiritum sanctum, vel potius in spiritu diuina ad nos descendunt. Pater siquidem tradidit filium homini quo redimeret seruos, misit Spiritum sanctum quo seruos adoptaret in filios: Filium dedit in precium redemptionis, Spiritum sanctum in privilegium adoptionis, se denique totum seruat in hereditatē adoptatis. Nemo ergo de Dei pietate diffidat, quoniam maior est eius misericordia quā nostra miseria, & quisquis ad eū toto corde clamauerit, exaudiet illum, quoniam misericors est. Tardius siquidem ei videtur peccatori veniam dare, quā ipse peccatori accipere: Sic enim cruciat absolueret eum à tormento conscientie sue, quasi plus eum cruciat passio miser, quā ipsum miserum compassio sui. **C**A P A X est omnium anima, quia per rationalitatem ad cognitionem, & per concupiscibilitatē ad dilectionem vnuerfitatis capax inuenitur. Sicut enim duo in anima, & sunt id quod anima, naturalis sensus cognoscens omnia & diiudicans inter omnia: naturalis affectus, quo suo ordine & gradu diligit omnia. Veruntamen facultates & quasi instrumenta cognoscendi & diligendi habet ex natura, cognitionē tamē veritatis & ordinem dilectionis nequaquam habet nisi ex gratia. Facta siquidem à Deo mens rationalis, sicut eius imaginem suscepit, ita cognitionem & amorē. Vasa namque que creatrix sapientia format vt sint, adiutrix gratia replet ne vacua sint, si strenuum operariū inuenierit. **A**NIMA est substantia rationalis, intellectualis, à Deo facta spiritualis, non ex Dei natura, sed potius creatura ex nihilo facta, in bonum malumque conuertibilis. Et ideo aliquatenus est mortalis in quantum in deteriori mutari, & à vobis aditatus Dei cuius participatione bona fit, alienari potest: & aliquatenus immortalis, quoniam sensum, quo ei post hanc vitam vel bene vel sit, amittere non potest: non quod pro actis ante carnem gestis meruerit vt in carne includeretur, vt quidam voluerunt, sed nec ideo potest esse in homine sine corde peccati, nisi à Christo fuerit liberata. Dei enim nutu ad corpus anima venit, vt si secundum eius præceptum agere vellet, mercedem acciperet vitæ æternæ atque societatis angelorum: si autem contempneret, poenas infelissimas & amarissimas lueret, siue doloris continui, siue ignis æterni.

ANIMA verò ex eo dicta est, quod animet corpus ad viuendum, hoc est, viuificet. Spiritus est ipsa anima pro spiritali natura, vel pro eo quod spiritus in corpore appellatus est spiritus. Anima & spiritus idem sunt in homine, quāuis aliud notet spiritus, & aliud anima. Spiritus namque ad substantiam dicitur, & anima ad viuificationem. Eadem est essentia, sed proprietates diuersæ. Nam vnus & idem spiritus ad seipsum dicitur spiritus, & ad corpus anima. Spiritus est in quantum est ratione prædita substantia rationalis: anima in quantum est vita corporis, de qua dictum est: Qui perdidit animam suam propter me, saluam faciet eam, id est, quisquis propter Deum vitam hanc que nunc corporis viuificatione ex anima temporaliter mortalis constat, libenter despexerit, in futuro eandem corporis, non solum animam vitam æternam & immortalitatem recipiet. Humana quidem anima, quia in corpore habet esse & extra corpus, pariter anima & spiritus vocari potest: non dicitur anima, sensus & rationalis, altera qua homo viuat, & altera qua vt quidam putant, sapiat: sed vna atque eadem anima in semetipsum viuunt per intellectum, & corpori vitam præbet per sensum. Humanum namque corpus nec viuere nec nasci potest sine anima rationali, vegetatur tamen & mouetur & crescit & humanam formam in vtero recipit, priuquam animam rationalem recipiat. Sicut etiam virgulta & herbas sine anima moueri & incrementum habere videmus. Duplex est quidem vita animæ, alia qua viuunt in carne, & alia qua viuunt in Deo. Duo siquidem in homine sensus sunt, vnus interior, & alius exterior, & vterque bonum suum habet in quo reficitur. Sensus interior reficitur in contemplatione diuinitatis, sensus exterior in contemplatione humanitatis. Propterea enim Deus homo factus est, vt totum hominem in se beatificaret, & tota conuersio hominis esset ad ipsum, & tota dilectio hominis esset in ipso, cum à sensu carnis videretur per carnem, & à sensu mentis videretur per diuinitatis contemplationem. Hoc autem erat totum bonum hominis, vt siue ingrederetur siue egrederetur pascua in factore suo inueniret, pascua foris in carne Saluatoris, & pascua intus in diuinitate creatoris. Hoc bonum magnum secutum est malum, quoniam perditio bono quod intus erat, egressa est anima ad bona aliena que foris erant, & pascua fecit cum delectationibus seculari, requiescentes super illas, non attendens absentiam boni sui interioris, eo quod consolationes suas cerneret in bonis alienis. Nam cum exterior sensus carnalis bono suo vitetur, interior sensus mentis quasi obdormit. Non enim cognoscit bona interioris sensus qui iucunditate bonorum exteriorum capitur. Nam qui in carne viuunt, in carne sentiunt, & dolores carnis fugiunt in quantum potest, vulnera autem animæ prorsus ignorat,

animæ inuisibilis cernere valeret. Visibilia per corpus videt, inuisibilia per se, & in eo se videt, quod inuisibile se videt. Videtur tamen in corpore per corpus, sicut sensus in litera manet, & per literam videtur. Animus corporis dominator, rector, & habitator videt seipsum per semetipsum. Non querit auxilium corporaliū oculorum, imò verò ab omnibus corporeis sensibus tanquam impediētibz, & peritrescētibz abstrahit se ad se, vt videt se in se, vt nouerit se apud se. Et cum vult Deum cognoscere, eleuat se super se mentis acie. Non enim aliquid tale est Deus, qualis est animus, non tamen videri nisi animo potest, nec ita videri vt animus potest. Incomparabilis siquidem est veritas sine defectu substantiæ. Non talis est animus: sed deficit & proficit, nouit & ignorat, meminit & obliuiscitur. Modò vult & modò non vult. Distinctus cogitationibus atque consiliis, huc atque illuc vagatur. Considerando spectat omnia. Videt absentia, transmarina vultu ambit, & percurrit aspectu, abdita scrutatur. Et vno momento sensus suos per totius orbis fines, & mundi secreta circumfert. Descendit ad inferna, ascendit inde, versatur in celo, adhæret Christo, coniungitur Deo. Ipse siquidem est eius pater & habitatio, ad cuius similitudinem factus est. Quisquis ergo se talem reddi desiderat, qualis à Deo factus est, id est, similem Deo, redeat ad se, & stet in se, & sic intra semetipsum querat & videat vnde consistat homo, & ex qua sui partibus sit ad imaginem Dei.

EX duabus substantiis consistat homo, anima, & carne. Anima cum ratione, carne cum sensibus suis: quos tamen sensus non mouet caro absque animæ societate: anima verò rationale suum tenet sine carne. **E**ST siquidem rationalis, concupiscibilis & irascibilis. Per rationalitatem habilis est illuminari ad aliquid cognoscendum infra se, & supra se, in se, & iuxta se. Cognoscit siquidem Deum supra se, & se in se, & angelos iuxta se, & quicquid caeli ambitu cōtinetur infra se. Per concupiscibilitatem & irascibilitatem habilis est affici ad aliquid appetendum vel fugiendum, amandum vel odiendum: & ideo de rationalitate omnis sensus oritur anima, de aliis omnis affectus. Affectus verò quadrupartitus esse dignoscitur: dum de eo quod amamus, iam gaude-

DE SPIRITU ET ANIMA, LIBER VNVS.

CENSURA

NON est hic liber sancti Augustini: sed eiusdem nomen habet. Non capite expressum sed innotuit in Speculo. Et quod ad speculum capite habet ex Genadio De celestibus degenatibus per multa, cuncta legenda. Vincitur in Speculo historiæ. Et abbas Trithemius, auctoritas Hegoniam à sancto Petro.

VONIAM dictum est mihi, vt me ipsum cognoscerem, suscinere non possum me vt habeam incognitum. Magna namque est negligentia nescire quid illud sit, quo caelestia tam profundè cogitamus, quo naturalia tam subtili indagatione inuestigamus, & de ipso quoque creatoro nostro tam sublimia scire desideramus. Non est res peregrina nec longè quærenda à nobis: Animus est quo ista sapimus. Sed est semper, nobiscum ad eum, tractat, loquitur, & intus versatur. Datum est illi tam ingentium rerum secreta scire, & seipsum cognoscere non posse. Paucis siquidem licet ipso animo animam cernere, id est, vt ipse animus se videat. Fieri autem non potest quadā diuina providentia, vt inueniendi facultas desit religiosis animis seipfos & Deum suum patre, ad eum diligenter quærentibus: idcirco reddam me mihi, imò Deo meo, cui maxime me debeo, & video quod sit ani mus, & que sit patria eius. **A**NIMVS est substantia quadam rationis particeps, regendo corpori ac commodata munus sapientia illustratus, & summi principium respicit, & seipsum cognoscit, & quam sit indecorum vt extra se querat quod in seipso possit inuenire, intelligit. Corporeis verò passionibus complexus, & personificabilis formas extra semetipsum abducit, oblitus est quid sit, & quid fuit. Et quia nihil aliud se fuisse meminit, nihil præter quod videtur esse credit. Solum sensu circa corpora, & imaginatione circa corporum similitudines & locorum versatur, & in eis sine vigilando, siue dormitè do distrahitur. Cum verò ab hac distractione per puram intelligentiam ascendens in vnum se colligit, rationalis dicitur. Ratio siquidem est animi aspectus quo per seipsum verum intuetur. Ratiocinatio verò est rationis inquisitio. Quare illa opus

est ad videndum, ista ad inquirendum. **A**NIMVS inuisibilis est. Neque enim aliter inuisibilia cernere valeret. Visibilia per corpus videt, inuisibilia per se, & in eo se videt, quod inuisibile se videt. Videtur tamen in corpore per corpus, sicut sensus in litera manet, & per literam videtur. Animus corporis dominator, rector, & habitator videt seipsum per semetipsum. Non querit auxilium corporaliū oculorum, imò verò ab omnibus corporeis sensibus tanquam impediētibz, & peritrescētibz abstrahit se ad se, vt videt se in se, vt nouerit se apud se. Et cum vult Deum cognoscere, eleuat se super se mentis acie. Non enim aliquid tale est Deus, qualis est animus, non tamen videri nisi animo potest, nec ita videri vt animus potest. Incomparabilis siquidem est veritas sine defectu substantiæ. Non talis est animus: sed deficit & proficit, nouit & ignorat, meminit & obliuiscitur. Modò vult & modò non vult. Distinctus cogitationibus atque consiliis, huc atque illuc vagatur. Considerando spectat omnia. Videt absentia, transmarina vultu ambit, & percurrit aspectu, abdita scrutatur. Et vno momento sensus suos per totius orbis fines, & mundi secreta circumfert. Descendit ad inferna, ascendit inde, versatur in celo, adhæret Christo, coniungitur Deo. Ipse siquidem est eius pater & habitatio, ad cuius similitudinem factus est. Quisquis ergo se talem reddi desiderat, qualis à Deo factus est, id est, similem Deo, redeat ad se, & stet in se, & sic intra semetipsum querat & videat vnde consistat homo, & ex qua sui partibus sit ad imaginem Dei.

EX duabus substantiis consistat homo, anima, & carne. Anima cum ratione, carne cum sensibus suis: quos tamen sensus non mouet caro absque animæ societate: anima verò rationale suum tenet sine carne. **E**ST siquidem rationalis, concupiscibilis & irascibilis. Per rationalitatem habilis est illuminari ad aliquid cognoscendum infra se, & supra se, in se, & iuxta se. Cognoscit siquidem Deum supra se, & se in se, & angelos iuxta se, & quicquid caeli ambitu cōtinetur infra se. Per concupiscibilitatem & irascibilitatem habilis est affici ad aliquid appetendum vel fugiendum, amandum vel odiendum: & ideo de rationalitate omnis sensus oritur anima, de aliis omnis affectus. Affectus verò quadrupartitus esse dignoscitur: dum de eo quod amamus, iam gaude-

animæ inuisibilis cernere valeret. Visibilia per corpus videt, inuisibilia per se, & in eo se videt, quod inuisibile se videt. Videtur tamen in corpore per corpus, sicut sensus in litera manet, & per literam videtur. Animus corporis dominator, rector, & habitator videt seipsum per semetipsum. Non querit auxilium corporaliū oculorum, imò verò ab omnibus corporeis sensibus tanquam impediētibz, & peritrescētibz abstrahit se ad se, vt videt se in se, vt nouerit se apud se. Et cum vult Deum cognoscere, eleuat se super se mentis acie. Non enim aliquid tale est Deus, qualis est animus, non tamen videri nisi animo potest, nec ita videri vt animus potest. Incomparabilis siquidem est veritas sine defectu substantiæ. Non talis est animus: sed deficit & proficit, nouit & ignorat, meminit & obliuiscitur. Modò vult & modò non vult. Distinctus cogitationibus atque consiliis, huc atque illuc vagatur. Considerando spectat omnia. Videt absentia, transmarina vultu ambit, & percurrit aspectu, abdita scrutatur. Et vno momento sensus suos per totius orbis fines, & mundi secreta circumfert. Descendit ad inferna, ascendit inde, versatur in celo, adhæret Christo, coniungitur Deo. Ipse siquidem est eius pater & habitatio, ad cuius similitudinem factus est. Quisquis ergo se talem reddi desiderat, qualis à Deo factus est, id est, similem Deo, redeat ad se, & stet in se, & sic intra semetipsum querat & videat vnde consistat homo, & ex qua sui partibus sit ad imaginem Dei.

EX duabus substantiis consistat homo, anima, & carne. Anima cum ratione, carne cum sensibus suis: quos tamen sensus non mouet caro absque animæ societate: anima verò rationale suum tenet sine carne. **E**ST siquidem rationalis, concupiscibilis & irascibilis. Per rationalitatem habilis est illuminari ad aliquid cognoscendum infra se, & supra se, in se, & iuxta se. Cognoscit siquidem Deum supra se, & se in se, & angelos iuxta se, & quicquid caeli ambitu cōtinetur infra se. Per concupiscibilitatem & irascibilitatem habilis est affici ad aliquid appetendum vel fugiendum, amandum vel odiendum: & ideo de rationalitate omnis sensus oritur anima, de aliis omnis affectus. Affectus verò quadrupartitus esse dignoscitur: dum de eo quod amamus, iam gaude-

animæ inuisibilis cernere valeret. Visibilia per corpus videt, inuisibilia per se, & in eo se videt, quod inuisibile se videt. Videtur tamen in corpore per corpus, sicut sensus in litera manet, & per literam videtur. Animus corporis dominator, rector, & habitator videt seipsum per semetipsum. Non querit auxilium corporaliū oculorum, imò verò ab omnibus corporeis sensibus tanquam impediētibz, & peritrescētibz abstrahit se ad se, vt videt se in se, vt nouerit se apud se. Et cum vult Deum cognoscere, eleuat se super se mentis acie. Non enim aliquid tale est Deus, qualis est animus, non tamen videri nisi animo potest, nec ita videri vt animus potest. Incomparabilis siquidem est veritas sine defectu substantiæ. Non talis est animus: sed deficit & proficit, nouit & ignorat, meminit & obliuiscitur. Modò vult & modò non vult. Distinctus cogitationibus atque consiliis, huc atque illuc vagatur. Considerando spectat omnia. Videt absentia, transmarina vultu ambit, & percurrit aspectu, abdita scrutatur. Et vno momento sensus suos per totius orbis fines, & mundi secreta circumfert. Descendit ad inferna, ascendit inde, versatur in celo, adhæret Christo, coniungitur Deo. Ipse siquidem est eius pater & habitatio, ad cuius similitudinem factus est. Quisquis ergo se talem reddi desiderat, qualis à Deo factus est, id est, similem Deo, redeat ad se, & stet in se, & sic intra semetipsum querat & videat vnde consistat homo, & ex qua sui partibus sit ad imaginem Dei.

EX duabus substantiis consistat homo, anima, & carne. Anima cum ratione, carne cum sensibus suis: quos tamen sensus non mouet caro absque animæ societate: anima verò rationale suum tenet sine carne. **E**ST siquidem rationalis, concupiscibilis & irascibilis. Per rationalitatem habilis est illuminari ad aliquid cognoscendum infra se, & supra se, in se, & iuxta se. Cognoscit siquidem Deum supra se, & se in se, & angelos iuxta se, & quicquid caeli ambitu cōtinetur infra se. Per concupiscibilitatem & irascibilitatem habilis est affici ad aliquid appetendum vel fugiendum, amandum vel odiendum: & ideo de rationalitate omnis sensus oritur anima, de aliis omnis affectus. Affectus verò quadrupartitus esse dignoscitur: dum de eo quod amamus, iam gaude-

De Lazaro
De ceteris resuscitatis mortuis.
CA. II.
Iohannis II.
Ioh. II. a. 4.
Gen. 16. a. 1.
Et 23. c. 21.
Dante 34.
b. 4.
2. Cor. 12. c. 8.
2. Reg. 17. d. 19.
Act. 20. c. 10.
Tandem.
CA. XII.
Lucæ 23. f. 44.
Sepulchra aduersa.
CAP. XIII.
Matthæi 27. f. 53.
Animus quid sit.
CA. I.
Ratiocinatio.

Eph. 5. f. 27.
1. Cor. 15. c. 2. a. 4.
Rom. 8. f. 33.
Eph. 1. 11. 14. 5.
Exod. 3. 4. 2.
Dant. 4. c. 29
Animæ capax omnium.
CA. VI. I.

Animæ duplex.
CA. IX.

Lucæ 9. c. 24.

Lucæ 10. b. 9.

net

412

nec medicinam querit in eis. Cum autem mortuus fuerit sensus anima quo uiuunt in carne, tunc uiuificari incipit sensus ille quo sentit: sentitque, & tunc facit dolores suos, & incipit sentire vulnera sua tanto grauius quanto propius. Magis enim obest malū quod est magis intimum, & magis prodest bonum quod magis est intimum.

SPIRITVS dicitur multis modis. Dicitur nāque spiritus Deus, & aer iste, & flatus aeris, qui à corde receperit, & inde per totū corpus emittitur mortalium vitam flatu necessario continet. Ille tamen spiritus iure anima dici non potest, quia aeris varietate dissoluitur. Dicitur spiritus anima, siue hominis, siue pecoris. Dicitur spiritus mens rationalis, ubi est quedam scintilla tanquam oculus animæ, ad quem pertinet imaginatio & cognitio Dei. Oculus animæ est mens ab omni corporis habere pura, mentis aspectus est ratio, intellectus visio. Tria hæc omnia animæ necessaria sunt, vt sanos oculos habeat, vt aspiciat, vt videat. Sanos oculos habet, cum à mortaliū cupiditatibus est purgata atque remota. Aspiciat, cum in Dei lumine contemplationis oculos figit. Videt, cum in illa contemplatione conspicit quanta sint gaudia, quanta lætitia, quanta securitas, serenitas, & quanta iucunditas. Sanitas facit illam securam, aspectus rectam, visio beatam. Cum enim fuerit ab omni sæce libera, maculisque diluta, tunc se denique in seipsa liberalissimè tenet, & nihil sibi metuit, aut vlla sua culpa quicquam angitur: & tunc ingenti quadam & incredibili fiducia pergit in Deum, id est, in ipsam contemplationem veritatis: aspectum siquidem rectum sequitur ipsa visio Dei, quæ est finis aspectus. Sic anima prius sanatur, sanata introducit, introducta reficitur. Spiritus etiam est quedam vis animæ, mente inferior, ubi corporaliū rerum similitudines exprimentur. Nec ipse spiritus corpus est, sed corpus spiritus. Quæ enim spiritu videntur, non sunt corporalia, sed corporaliū similia. Facies siquidem hominis & nobis foris nota est, & in memoria nostra habet imaginem suam, incorporalem quidem, sed corpori similem. Mundi quoque istius mirabilis pulchritudo, & nobis foris præsto est, & in memoria nostra habet imaginem suam, incorporalem quidem, sed corpori similem, ad quam recurrimus cum clausis oculis eam cogitamus. Quod enim ad corporis sensum aliquod corpus in loco est, hoc est, ad animi aciem similitudo corporis in memoria: & quod est intus voluntatis ad corpus visum, visonemque copulandam, hoc est, eadem intentio voluntatis ad copulandam imaginem corporis quæ est in memoria & visione cogitantis. Ille spiritus dicitur factus ad imaginem & similitudinem Dei, in quo est cognitio veritatis, & amor virtutis. Imago siquidem est in cognitione, & similitudo in dilectione. Imago, quia rationalis: & similitudo, quia spiritalis. Hæret siquidem veritati nulla interposita substantia rationale nostrum, quo ratiocinamur, intelligimus, & sapimus, spiritum dicimus. Hunc autem spiritum Apostolus mentem vocat, cum dicit: Renouamini spiritu mentis vestra, id est, mente. Nihil enim aliud est spiritus mentis, quam mensificus corpus carnis, nihil aliud est quam caro.

MENS autem dicitur à mens. Mene autem Græcè, Latine dicitur luna. Et sicut luna crescit & deficit, & varia vicissitudine commutatur, in id tamen quod fuit quadam perfecta nouitate se restituit: sic mens nunc caput summum inserit, nunc decidit in infimis, nunc sese inferens sibi veris fallæ redarguit: modo ad corporalia regenda deflectatur, modo æternis rationibus inspicendis, vel consulendis adheret. Ratio siquidem est mentis aspectus quo bonum & malum discernit, virtutis eligit, Deumque diligit. Mens vniuersorum capax, & omnium rerum similitudine insignita, omnia esse dicitur naturali quadam potentia, & naturali dignitate. Idcirco inuisibiles rerum causas per intelligentiam comprehendit, & visibiles actuum formas per sensum passionem colligit. Et siue per sensum ad sensibilia exeat, siue per intelligentiam ad inuisibilia ascendat, rerum similitudines ad seipsum trahit, præsentia cognoscit, absentia intelligit, ignota inquit, & in inuentis versatur. Rationale & intellectuale lumen, quo ratiocinatur, intelligimus & sapimus, mentem dicimus, quæ ita facta est ad imaginem Dei, vt nulla interposita natura ab ipsa veritate formetur. Mens enim ex eo dicta est quod emineat in anima: præstantior siquidem vis animæ est, à qua procedit intelligentia. Per intelligentiam vtique ipsam veritatem intelligit, per sapientiam diligit. Sapientia namque est amor boni siue sapor boni, à sapore siquidem dicitur. Mentis visio est intelligentia, gustus, sapientia, illa cōtemplatur, illa delectatur. Cum ab inferioribus ad superiora volumus ascendere, prius occurrit nobis sensus, deinde imaginatio, postea ratio, intellectus & intelligentia, & in summo est sapientia. Summa nāque sapientia ipse Deus est. Sapientia hominis est pietas, id est, cultus Dei. Sensus ea vis animæ est quæ rerum corporarum corporeas recipit formas præsentem. Imaginatio est ea vis animæ quæ rerum corporearum corporeas recipit formas, sed absentes. Sensus namque formas in materia percipit, imaginatio extra materiam: & ea vis quæ exterius formata sensus dicitur, eadem traducta vtique ad intimum, imaginatio vocatur. Imaginatio namque de sensu oritur, & secundum eius diuersitates, ipse quoque est variatio. Multa videt anima carnalibus oculis, multa etiam phantastica imaginatione concipit: & vbi que quasi diffunditur, mouetur, erigitur, & fluctuare videtur: non à se egrediens, sed in semetipsa tanquam in magno percurrens spatio peruagatur: non exit ad illa, sed tractatibus suis sibi illa representat. Habet siquidem in se quasi quandam latitudinem, longitudinem, & altitudinem. Nam per charitatem Deum & omnes in hædes sibi cō-

plectitur: per meditationem rerum vniuersa quæ à principio mundi vtique ad finem Deus propter salutem nostram operatus est meditatur: per contemplationem, quæ sursum fuit cælestia cōtemplatur. Ratio est ea vis animæ quæ rerum corporearum naturas, formas, differentias, propria & accidentia percipit: omnia in corporea, sed non extra corpora, nisi ratione subsistentia. Abstrahit enim à corporibus quæ fundantur in corporibus, non actione, sed cōsideratione. Natura namque ipsius corporis secundum quod omne corpus corpus est, nullum vtique corpus est. Intellectus ea vis animæ est quæ inuisibilia percipit, sicut angelos, demones, animas, & omnem spiritum creatum. Intelligentia ea vis animæ est quæ immediatè supponitur Deo: cernit siquidem ipsum summum verum & verè incommutabilem. Sic anima sensu percipit corpora, imaginatione corporum similitudines, ratione corporum naturas, intellectu spiritum creatum, intelligentia spiritum increatum. Et quicquid sensus percipit, imaginatio representat, cogitatio format, ingenium inuelligat, ratio iudicat, memoria seruat, intellectus separat, intelligentia comprehendit, & ad meditationem sue contemplationem adducit. Ingenium est vis ea animæ, siue intentio, quæ anima se extendit & exercet ad incognitorum cognitionem. Ingenium siquidem exquirat incognita, ratio discernit inuenta, memoria recondit iudicata, & offert adhuc iudicanda. Sic fit ascensus ab inferioribus ad superiora, & ima à summis dependunt. Intellectus namque quadam imago & similitudo intelligentiæ est, ratio intellectus, rationis phantasticus spiritus, cui etiam supremum corpus corpus, id est, ignis quadam similitudine iungitur, & igni aer, & aeri aqua, & aqua terra. Sensus informat imaginationem, imaginatio rationem, & facit scientiam siue prudentiam. Rursum ratio occurrens diuina prudentia, informat eam & facit intelligentiam siue sapientiam. Est itaque in ratione quadam ad superna & cælestia intendens, & id dicitur sapientia: & est quiddam ad transitoria & caduca respiciens, & id vocatur prudentia. Hæc duo ex ratione sunt, & in ratione consistunt. Et diuidit se ratio in duo, scilicet in sursum & deorsum: sursum in sapientiam, deorsum in prudentiam, quasi in virum & mulierem, vt vir sit superior & regat, mulier inferior & regatur. Vnde dictum est: Melior est iniquitas viri, quam beneficiens mulier. Melior siquidem est qui per cælestia desiderium accensus, carnem necessariam etiam ei subtrahendo assiligit, quam qui per carnalem affectum reolutus, per omnia quæ commoda sunt ei satisfacere contendit. **S**ENSVS iuuatur exterius, quia oculus carnis quamuis ex natura facultatè viuendi habeat, nunquam tamen per se cōsequitur visionem, nec auris auditu nisi ex beneficio exterioris lucis & soni. Imaginatio iuuatur exterius, quia ex sensibilibus cōcipitur. Ratio iuuatur interius, quia spiritus rationalis ex dono creatoris habilis ad cognoscendum verum & diligendum bonū, nisi interioris lucis radio fuerit perfusus, & calore succensus, nunquam cōsequitur sapientie cognitionem vel charitatis affectum. Intellectus & intelligentia iuuatur superius, quia Deus ignis & lux est. Lux ergo splendorem emittens ex se, quæ retinet in se, illuminat intelligentiam ad cognitionem veritatis. Ignis verò calorem de se emittens, sed non amittens, insulam affectum ad amorem virtutis. Et sicut solem non videt oculus nisi in lumine solis: sic verum ac diuinum lumen non poterit intelligentia videre nisi in ipsius lumine. Domine, inquit Propheta, in lumine tuo videbimus lumen. Cum enim mortale hoc induerit immortalitatem, & corruptibile hoc induerit incorruptibilitatem, tunc mente pariter & corpore spiritalis esse: Et secundū modū nostrum per mētis illuminationem omnia sciemus, & per corporis incorruptibilitatem vbi que esse poterimus. Volabimus mente per contemplationem, volabimus & corpore per incorruptionem. Discernemus mente, discernemus & corpore, cum sensus nostri corporei verterentur in rationem, ratio in intellectu, intellectus in intelligentiam, intelligentia in Deum mutabitur. Sensus visibilia percipiuntur, in imaginatione continentur visibilibus imaginibus & similitudinibus, ad rationem pertinent visibilibus rationes & definitiones, & inuisibilibus inuestigationes, ad intellectum & intelligentiam spectant spiritalium & diuinorum comprehensiones & contemplationes. Sensus verò & imaginatio ad rationem non ascendunt, sed infra remanentes eam aliquatenus deducere possunt, & quasi à longè quadam ostendere, ad quæ non possunt peruenire. Simili quadam proportionem intellectum & intelligentiam ratio iuuare potest, sed ad statum eorum non valet ascendere, quonia metas suas & fines suos proprios habet quos transcendere non potest. Sensus & imaginationem cum cæteris animalibus communia habemus: vident siquidem visibilia, & visum recordantur. In quibusdam etiam sensibus nos superant, quoniam iustum fuit vt brutis animalibus quibus nil dādum erat in intellectu, aliquid amplius daretur in sensu. Et e contrario tanto maior necessitas inducitur homini exercende rationis, quanto maiorem defectum patitur sensualitatis. Ratio autem inde incipit, vnde aliquid occurrit quod nobis cum animalibus non sit commune. Quædam ergo sunt infra rationem, quædam iuxta rationem, quædam supra rationem. Infra rationem sunt quæ sensu percipiuntur, sicut dura & mollia, calida & frigida, candida & nigra iuxta rationem sunt & perua rationis, quæ ratione percipiuntur, sicut commoda & incommoda, vera & falsa, iusta & iniusta. Ratio siquidem est quidam animi motus, visum mentis acuens, veritatem à falsis distinguens. Supra rationem sunt quæ nec sensus docet nec ratio persuadet, sed aut diuina reuelatione cō-

prehenduntur, aut diuinarum Scripturarum autoritate creduntur, sicut Deum in vna substantia trinum, & in tribus personis substantiarum vnū. Deus siquidem est rerum vniuersitas, ita quod nulla singularium: & ideo motibus rationis nō subiacet, quia ratio non est nisi de re aliqua. **A**NIMA est spiritus intellectualis rationalis, semper viuens, semper in motu, bonæ malæque voluntatis capax: secundum benignitatem creatoris, atque secundum sui operis esse deus variis nuncupatur nominibus. Dicitur namque anima dum vegetat, spiritus dum cōtemplatur, sensus dum sentit, animus dum sapit, dum intelligit mens discernit ratio, dum recordatur memoria, dum vult voluntas. Ista tamen non differunt in substantia quemadmodum in nominibus, quoniam omnia ista vna anima est, quæ potest esse diuersa, quæ essentia vna. In spiritu tamen & anima potest esse differentia, quia omnia anima est spiritus, sed non omnis spiritus est anima. Animæ duplex sunt actiones. Alio namque consilio erigitur ad Deum, alio inclinatur ad carnem. Inclinatur autem sic: Cum sit subtilis & inuisibilis, videri non potest, sed per potentias suas se extendit & ostendit. Per concupiscibilitatem namque appetit, per irascibilitatem cōdemnit, per rationalitatem inter vtrumque discernit. **T**ota animæ essentia in his potentibus suis consistit, nec per partes diuiditur, cum simplex sit & indiuidua. Et si aliquando partes habere dicitur, ratione potius similitudinis quam veritate compositionis intelligendum est. Simplex substantia est anima, nec aliud nec minus est ratio in substantia quam anima, nec aliud, nec minus irascibilitas vel concupiscibilitas quam anima, sed vna eademque substantia secundum diuersas potentias diuersa fortitur vocabula. Has potentias habet antequam corpora misceretur. Naturales siquidem sunt ei, nec aliud sunt quam ipsa. Tota nāque anima substantia in his tribus plena & perfecta consistit, id est, in rationalitate, concupiscibilitate & irascibilitate, quasi quadam sua trinitate, & tota hæc trinitas est quadam animæ vnitas, & ipsa anima Deus est omnia sua, & anima quadam iam. Habet siquidem naturalia, & ipsa omnia est. Potentiæ namque & vires eius idem sunt quod ipsa. Habet accidentalia, & ipsa non est. Sui vires est, sui virtutes non est. Non enim est sua prudentia, sua imperantia, sua fortitudo, sua iustitia. Potentiæ animæ sunt, rationalitas, concupiscibilitas, & irascibilitas. Vires sunt, sensus, imaginatio, ratio, memoria, intellectus, intelligentia. Potentiæ autem possunt dici vires, & vires dici possunt potentie.

QUIBUSDAM affectibus & quadam amicitia anima corpori coniungitur, secundum quam amicitiam nemo carnem suam odit habet. Sociata namque illi, licet eius societate prægraueretur, inoffensibili tamen conditione diligit illud, amat carcerem suum, & ideo libera esse non potest. Dolorem eius vehementer afficitur. Formidat interitum, quæ mori non potest. Timet defectum quæ per naturam non potest deficere. Oculorum passitur speculatione, sonoris delectatur auditibus, suauissimis iocundatur odoribus, largæ palpatione reficitur. Et licet his rebus nullatenus ipsa vtatur, graui tamen in ore affligitur, si subtrahantur. Huic etiam nonnunquam subrepunt vitia contraria rationi, dum anima dilectio corpori indulgentius remittendo, locum noscitur præbere peccato. Per sensus quoque progreditur anima ad corpus mouendum & viuificandum. Nouem quoque sunt foramina in humano corpore, & sensus secundum naturalem contemplationem insuit & essit omne quo idè corpus vegetatur & regitur. Sunt etiam vniuersæ quadam similia, corporis scilicet supremum, & spiritus infimum, in quibus sine naturam consensione, personali tamen vnione facillè coniungi possunt. Similia enim similibus gaudent. Itaque anima quæ verè spiritus est, & caro quæ verè corpus est, in suis extremitatibus facillè & conuenienter vniuntur, id est, in phantastico animæ, quod corpus non est, sed simile corpori, & sensualitate carnis, quæ ferè spiritus est, quia sine anima fieri non potest. Sicut enim supremum anima, id est, intelligentia siue mens imaginem sue similitudinem gerit sui superioris, id est, Dei, vnde & eius susceptiva esse potuit ad vnionem personalem, etiam quando ipse voluit absque vlla diminutione natura suæ: sic supremum carnis, id est, sensualitatis animæ gerens similitudinem ad personalem vnionem eius essentiam suscipere potest. Nec sicut in irum est, cum etiam in sensu & memoria pecudis quadam est imitatio rationalitatis, & in appetitu voluntatis, & in iis quæ refugit reprobationis. Spiritus namque corporeus qui vtique verè est corpus, & sensu naturali inter multa discernit, & vi concupiscibilitatis eligit, & natura irascibilitatis reprobat. Habet si quidem corporea vita quosdam gradus incrementorum quibus ad imaginem summæ vitæ proficit. Primus enim gradus corporeæ vitæ est sensibilis. Secundus per sensum ingrediens imaginatio. Tertius per imaginationem conceptorum memoria. Quartus secundum sensum passionem quadam sine discretione intelligentiæ prouidentia, in qua quidem quasi rationis imago est, & nulla ratio est. In his omnibus corporea vita spiritalem vitam imitatur. Primo in eo quod sentit, secundo in eo quod sensum concipit, tertio in eo quod concepta retinet, quarto in eo quod sensu in imaginatitatis siue in sensibus secundum quadam rationis similitudinem, siue ad appetendum, siue ad fugiendum se in se flectit. Conuenientissima autem media vitæ & carnis & animæ, sensualitatis carnis, quæ maximè ignis est, & phantasticus spiritus qui igneus vigor dicitur. Vnde & quidam loquens de animabus ait: Igneus est ollis vigor & cælestis origo. Mira societas carnis & animæ, spiritus vitæ & limi terræ. Sic enim

scriptum est, fecit Deus hominem de limo terra, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ, dans ei sensum & intellectum, vt per sensum lutum sibi sociatum viuificaret, & per intellectum regeret: & vt per intellectum intus ingrederetur & cōtemplaretur Dei sapientia, & per sensum foras egrederetur & cōtemplaretur opera sapientia, intellectu intus illustrauit, sensu foris decorauit, vt in vitroque reflectionem inueniret, intus ad felicitatem, foris ad iucunditatem. Sed quia bona exteriora diu stare non possunt, iustus est homo ab exterioribus ad interiora redire, & ab interioribus ad superiora ascēdere. Tanta siquidem dignitatis est humana conditio vt nullū bonum præter summum boni ei sufficere possit. Pleni fuit miraculo, quod tam diuersa & tam diuisa ab inuicem, ad inuicem potuerunt cōiungi. Nec minus mirabile fuit quod limo nostro Deus seipsum confluxit, vt sibi inueniret vniret spiritus & limus, tanta subtilitas, & tanta vilitas. Nihil enim est Deo sublimius, & nihil limo vilius. Mirabilis fuit cōiunctio prima, mirabilis fuit secunda, nec minus mirabilis erit tertia, cum homo angelus & Deus, vnus erit spiritus. Eodem nāque bono bonus est homo, quo bonus est angelus, eodēque bono vter que beatus, si tamē ambo id ipsum eadem voluntate eodēque spiritu cupiunt. Si enim tam dispares naturam carnis & animæ ad vnā cōderationem atque amicitiam Deus coniungere potuit, nequaquā erit ei impossibile rationale spiritum, qui vtique ad cōfortium terreni corporis humilitatis est, cum eodem corpore glorificato, vt sit ei gloriæ quod fuit ei sarcinæ, ad consortium beatorum spirituum qui in sua puritate perseverant, exaltare, atque ad suæ gloriæ participationem sublimare. Ad hoc siquidem illum sola charitate, nulla ne cessitate creauit Altissimus, vt suæ beatitudinis participem faceret. Si ergo tantum gaudium & tanta lætitia est in vita ista tēporali, quæ constat ex præsentia spiritus in corpore corruptibilis, quanta lætitia & quantum gaudium erit in vita æterna, quæ constabit ex præsentia diuinitatis in spiritu rationali? Subiciatur ergo corpus animo, animus Deo, & vnus spiritus erit cum eo: ita tamen fit in humilitate permanens, & gratiam sui creatoris per quem exaltandus & glorificandus est agnouerit. Ex carne & anima constat homo, & vtrūque bonum suum habet in quo gaudet & exultat. Bonum animæ est Deus, cum affluentia dulcedinis suæ. Bonum carnis est mundus, cum abundantia iucunditatis suæ. Sed mundus iste est exterior, Deus autem interior. Nihil enim est eo interius, nihil eo præsentius. Interior est omni re, quia in ipso sunt omnia: exterior est omni re, quia ipse est super omnia. Ab hoc ergo mundo ad Deum reuertentes, & quasi ab imo sursum ascendentes per nosmetipsos transire debemus. Ascendere enim ad Deum, est intrare ad seipsum, & non solum ad se intrare, sed ineffabili quadam modo in inuicem se ipsum transire. Qui enim interius intrans & intrinsecus penetrans seipsum transcendit, ille veraciter ad Deum ascendit. Ad huius ergo mundi distractionibus, suauissimis iocundatur odoribus, largæ palpatione reficitur. Et licet his rebus nullatenus ipsa vtatur, graui tamen in ore affligitur, si subtrahantur. Huic etiam nonnunquam subrepunt vitia contraria rationi, dum anima dilectio corpori indulgentius remittendo, locum noscitur præbere peccato. Per sensus quoque progreditur anima ad corpus mouendum & viuificandum. Nouem quoque sunt foramina in humano corpore, & sensus secundum naturalem contemplationem insuit & essit omne quo idè corpus vegetatur & regitur. Sunt etiam vniuersæ quadam similia, corporis scilicet supremum, & spiritus infimum, in quibus sine naturam consensione, personali tamen vnione facillè coniungi possunt. Similia enim similibus gaudent. Itaque anima quæ verè spiritus est, & caro quæ verè corpus est, in suis extremitatibus facillè & conuenienter vniuntur, id est, in phantastico animæ, quod corpus non est, sed simile corpori, & sensualitate carnis, quæ ferè spiritus est, quia sine anima fieri non potest. Sicut enim supremum anima, id est, intelligentia siue mens imaginem sue similitudinem gerit sui superioris, id est, Dei, vnde & eius susceptiva esse potuit ad vnionem personalem, etiam quando ipse voluit absque vlla diminutione natura suæ: sic supremum carnis, id est, sensualitatis animæ gerens similitudinem ad personalem vnionem eius essentiam suscipere potest. Nec sicut in irum est, cum etiam in sensu & memoria pecudis quadam est imitatio rationalitatis, & in appetitu voluntatis, & in iis quæ refugit reprobationis. Spiritus namque corporeus qui vtique verè est corpus, & sensu naturali inter multa discernit, & vi concupiscibilitatis eligit, & natura irascibilitatis reprobat. Habet si quidem corporea vita quosdam gradus incrementorum quibus ad imaginem summæ vitæ proficit. Primus enim gradus corporeæ vitæ est sensibilis. Secundus per sensum ingrediens imaginatio. Tertius per imaginationem conceptorum memoria. Quartus secundum sensum passionem quadam sine discretione intelligentiæ prouidentia, in qua quidem quasi rationis imago est, & nulla ratio est. In his omnibus corporea vita spiritalem vitam imitatur. Primo in eo quod sentit, secundo in eo quod sensum concipit, tertio in eo quod concepta retinet, quarto in eo quod sensu in imaginatitatis siue in sensibus secundum quadam rationis similitudinem, siue ad appetendum, siue ad fugiendum se in se flectit. Conuenientissima autem media vitæ & carnis & animæ, sensualitatis carnis, quæ maximè ignis est, & phantasticus spiritus qui igneus vigor dicitur. Vnde & quidam loquens de animabus ait: Igneus est ollis vigor & cælestis origo. Mira societas carnis & animæ, spiritus vitæ & limi terræ. Sic enim

CA. X. Ioh. 4. c. 24.

Eph. 4. c. 23.

Quoniam in uide conuenit intelligentia. CA. XI.

Mens omnia. Dicitur.

Prius dicitur in i. p. p. p.

Diff. non factus est imaginatio.

Demersio animæ.

Dignitas anime, & ex planatio eius. CA. XIII.

Ex Platone.

Sapientia. Prudentia.

Eccles. 4. 14.

Sensu est corpus. CA. XIII.

Nonum foramina.

Psal. 37. 10. 1. Cor. 13. 8.

Gradus incrementorum corporeæ vitæ.

Virgilius 6. Georgicos.

De comparatione anime ad ea de quibus corpus constituitur. Ideo spiritui familiari.

Corporis compositionis.

& cor.

φυσικῶς
quasi insul-
tator dicitur.

Specula
CA. XXVII.

Spiritus qui-
dam affinitate
mouet homi-
nis sed fo-
lus deus im-
plet.
CA. XXVII.

δημιουργός.

Demonum
experiencia.
CA. XXVIII.

Sage.

1. Corin. II.
d. 14.

Mortuos
ignorare que
hic aguntur.
CA. XXIX.

If. 100.1.

irruentes in se, vel passim vagantes formas discrepantes & varias, letas vel turbulentas. In isto genere est epiales. quem publica persuasio quiescentes opinatur inuadere, & pondere suo publica ac sentientes grauari. Quod non est aliud quam quaedam fumofitas à stomacho vel à corde ad cerebrum ascendens, & ibi vim animalem comprimens.

Dicitur etiam humana opinio, quod quadam arte mulierum & potestate daemonum homines conuerti possint in lupos & iumenta, & quæque necessaria portare, & post peracta opera iterum ad se redire, nec fieri in eis mentem bestialia, sed rationalem humanamque seruari. Hoc sic intelligendum est, quoniam demones naturas non creant, sed aliquid tale facte possunt vt videantur esse quæ non sunt. Nulla enim arte vel potestate animus, sed nec corpus quidem aliqua ratione in membra vel in lineamenta bestialia veraciter conuerti potest. Sed phantasticum hominis quod etiam cogitando siue somniando per rerum innumerabilem genera variatur: & cum corpus non sit, corporum similes formas mira celeritate capit. Sepitis autem & oppressis homini sensibus corporeis, ad aliorum sensuum figura corporeæ perducipotest: ita tamen quod corpus ipsum hominis alicubi iaceat, viuens quidem sed multo grauius atque oppressius quam somno suis sensibus obferatis: phantasticum autem illud veluti formatum in alicuius animæ imaginem, alienis sensibus appareat, talisque homo sibi videatur, qualis sibi videri posset in somnis portare onera. Quæ onera si vera sunt corpora, portantur à demonibus, vt illudatur hominibus, partim vera onerum corpora, partim falsa iumentorum cernentibus.

HYMANVM spiritum aliquando bonus, aliquando malus affinitat spiritus, nec facile discerni potest à quo spiritu affinitat, nisi quia bonus inlruit, malus fallit. Fallit autem sæpe in manifestis bonis, vt cum sibi in eis creditum fuerit, ad sua seducat. Sic plerumque humanum spiritum rapit, vt quodam occulta mixtura quasi idem spiritus esse videatur & spiritus patientis, & spiritus vexantis, vt in demoniacis videmus. Animam tamen hominis, id est, mentem, nulla creatura iuxta sublimitatem implere potest, nisi sola trinitas. Implete autem dicitur satanas mentem alicuius & principale cordis, non ingrediens quidem in eum & in sensum eius, sed fraude & iniquitate: atque omni malitia illum alliciens, atque seducens affectu malitia, trahit per cogitationes & incetia vitiorum, quibus ipse plenus est, vt pote fallax, nequa & fraudulentus deceptor animarum. Nô enim participatione naturæ seu substantiæ, vt quidam putant, animam implet diabolus, aut eius habitator efficitur, sed per fraudulentam deceptionem atque malitiam, in eo habitare dicitur quem implet. Solius enim trinitatis est intrare & implere naturam suæ substantiam quam creauit. DAMONES & acrimonia sensus, & celeritate motus aerei corporis, terrorem corpori sensum facile præcedit, & quadam cogitata prænunciant quæ homines mirantur propter tarditatem terreni corporis. Accessit autem demonibus per tem longum tempus, quo eorum vita protenditur, rerum longè maior experientia quam hominibus potest euenire propter breuitatē vitæ. Idcirco qui dam futura prædicunt & quadam mira faciunt, quibus homines allicunt & seducunt. Vnde quadam muliercula post fatan conuersa, demonum illusionibus & phantasmibus seducta, credent se & profitentur nocturnis horis cum Diana Paganorum dea, vel cum Herodiade & Minerva, & innumera mulierum multitudine equitare, earumque iusionibus obtemperare. Ipse namque Satanas, qui transfiguratur se in angelum lucis, cum mentem cuiusque mulierculæ cepit, & hanc sibi per infidelitatem subtinguerit, illico transformatur se in diuersarum personarum species ac similitudines: & mentem quam captiuam tenet in somnis deludens, modo lata & modo trillia, modo cognitas, modo incognitas personas ostendens per deua quæque deducit. Et cum solus hoc patitur spiritus infidelis, nec in animo, sed in corpore euenire opinatur, idcirco nimis stultus & hebes est qui hæc omnia quæ in spiritu sunt etiam in corpore accidere arbitrat, cum Ezechiel & alij propheta, Iohannes etiam Euangelista & apostoli in spiritu, non in corpore visiones viderint.

CVM homines mortui, siue viui, hominibus dormientibus vel vigilantibus apparent, non in ipsis rebus vt sunt videntur, sed in quibusdam similitudinibus rerum. Illud autem angelicis operationibus fieri credimus, per dispensationem providentiæ Dei, bene vtentis bonis vel malis secundum inscrutabilem altitudinem iudiciorum suorum: siue hinc insinuantur mentes mortalium, siue fallantur, siue consolentur, siue terrentur: sicut vnicique vel præbenda est misericordia, vel interroganda iustitia, ab eo cui misericordiam & iudicium non inaniter decantat Ecclesia. Ibi si quidem sunt spiritus defunctorum, vbi non vident neque audiunt quæ aguntur aut eueniunt in ista vita, hominibus. Ita tamen est eis cura de viuis, quam quid agant omnino nesciant, quemadmodum cura est nobis de mortuis, quamuis quid agant vtique nesciamus. Nesciunt quidem mortui quid hic agatur: sed dum hic agitur, postea audire possunt ab eis qui hinc moriendo ad eos pergunt: non quidem omnino, sed quantum finitur eis indicare & eos oportet audire. Scire etiã possunt ab angelis qui hic nobis præsto sunt, & animas nostras ad illos deferunt. Spiritus etiam Dei reuelatæ cognoscere possunt quæ hic aguntur, quæ necessitati est eos cognoscere. Quiddam etiam ex mortuis ad viuos rapi possunt: nô per propriam naturam, sed per diuinam potentiam. Vtrum tamen ista fiant per eorum præsentiam, aut per angelos suscipientes eorum personam, affirmare non audeo. Deus enim omnipotens qui est vbique præsens, per an-

gelica ministeria vsque quaque diffusa potest præbere ista hominibus solatia quibus in huius vitæ miseria iudicari esse præbenda.

POTENTIA animæ atque virtutes longa exercitatione & successu temporis crescunt. Ipsa verò nec crescit nec defecit, sed aut imparitate membrorum, aut humorum crassitudine & eorum corruptione præpedita, vires suas exercere non potest. Anima carne exuta viuunt, videtur, audit, & omnes sensus atque ingenia viuaciter tenet: vt pote pura, subtilis, cita, & perpetua. Et sicut Deus vbique in semetipso est, sic anima vbique quodam modo in semetipso est: ac per hoc ibi erit anima post corpus, vbi erat agens in corpore. Ibi Deus est modò, vbi erat priusquam mundus fieret, vbi etiam foret si mundus defineret esse. Sicut sæpe dictum est, incorporea est anima: potest tamen habere similitudinem corporis, non corporalem, sed corpori similem, & corporali omnino membrorum, cum de corpore egreditur. Sic enim aut ad spiritalia pro meritis fertur, aut ad loca penalia similia corporalibus: qualia sæpe demonstrata sunt iis qui rapiti sunt à corporis sensibus, & mortuis similes iacuerunt: cum & ipsi in seipsis gererent quendam similitudinem corporis sui, per quæ possent ad illa ferri, & talia similibus sensibus experiri. Anima siquidem quæ in corporibus viuens per dilectionem rerum visibilibus corporalibus imaginibus afficitur, à corporibus exeuntes in eisdem imaginibus tormeta patiuntur. Propterea enim corporalibus passionibus ibi teneri possunt, quia à corruptione corporalium affectionum hic mundatæ non fuerunt, quæ compulsiua de carnis delectatione traxerunt. Quædam autem animæ in eisdem locis in quibus culpam commiserunt puniuntur, quædam vero abditis receptaculis vsque ad vltimam resurrectionem continentur, sicut digna est vnacque que reque vel miseria. MYTA de anima dixi, sed nondum dixi quando facta est, vel quando de corpore egreditur. Quod primum posui, postea dicam: quod est vltimum, hoc non dicere possum, quia nec initium meum nec finem scio. Nescio vnde venio, aut quo vado: sed planè scio, quid mortales sumus: & velimus nolimus omnes moriemur. Nulli enim morte certius, & nihil incertius hora mortis. Nam nescimus quando, aut quomodo, aut vbi moriemur, quoniam mors vbique non expectat. Idcirco semper debemus esse parati, vt cum corpus reuertetur ad terram de qua sumptum est, spiritus redeat ad eum qui dedit illum. Illud siquidem nos maxime mouere debet, quod à veteribus sapientibus ita homo definitus est, Homo est animal rationale, mortale. Hoc genere posito, quod animal dictum est, additas duas differentias videmus, quibus admodum erat homo, & quò sibi esset redeundum, & vnde fugiendum. Sicut enim progressus animæ vsque ad mortalia lapsus est: sic regressus eius in rationem esse deberet, quia impugnantibus vitis resistere valeat, vt secundum naturam suam viuat, & ordinari appetat, sub illo videlicet à quo regi debet, & supra ea quæ regere debet. Vno verbo, quod rationale dicitur, separatur à bestiis: alio, quod mortale, separatur à diuinis. Illud nisi retinuerit, bestia erit: hinc nisi se auerterit, ad diuina non perueniet. Idcirco vi homo sibi incognitis cognoscat se, magna opus habet consuetudine recedendi à sensibus, vt animum ad se colligat, & in seipso retineat. His siquidem sensibus impeditur anima, ne cernere semetipsam valeat & creatorem suum, quem sola & simplex sine illis oculis intueri debet.

ANIMA namque rationales inter eas res que sunt à Deo condita, superat omnia, & ideo Deo proxima est quando est pura, eique in quantum charitate coheret, in tantum ab illo lumine in intelligibili perfusa quodammodo & illustrata, non per corporeos oculos, sed per sui ipsius principale, id est, per intelligentiam Deum cernit, in quo est perfectissima pulchritudo & beatissima visio, qua visione fit beata. Remoueat ergo à consideratione sua omnes notitias quæ per corporis sensus extrinsecus capiuntur. Quæ namque corporalia, eorumque similitudines, sensus quoque & imaginationes in memoria infixæ, cum recordando remittuntur, ad exteriorum hominem pertinent, quamquam istis quasi nunciis anima exteriora percipiat. Mens ergo cui nihil seipsa præsentius est, quadam interiori, non simulata, sed vera presentia, videat se in se. Nihil enim tam nouit mens, quam id quod sibi præsto est. Nec magis mentis quicquam præsto est, quam ipsa sibi. Nam cognoscit se viuere, se meminisse, se intelligere, se velle, cogitare, scire, iudicare. Hæc omnia nouit in se, nec imaginatur quasi extra se illa aliquo sensu corporis tetigerit, sicut corporalia quæque tanguntur. Ex quorum cogitationibus nihil sibi affingat, vt tale aliquid se esse putet. Quicquid ei de se remanet, hoc solum ipsa est. Nihil enim tam in mente est quam ipsa mens: nec quicquam sic mentem cognoscit quemadmodum mens. Cum enim querit mens quid sit mens, profecto nouit quod seipsam querit, & nouit, quod ipsa sit mens, quæ seipsam querit. Neque enim aliud se querit quam seipsa. Cum ergo querentem se nouit, se vtique nouit. Et omne quod nouit, tota nouit, atque ita totam se nouit. Et si parte inuenta non se totam querat, tamen quia se tota querit, tota sibi præsto est. Nihil enim sibi seipsa præsentius esse potest. Quod autem querit de se quid ante fuerit, vel quid futura sit, vel qualis modo sit, querit, id est, quam similes vel quam dissimiles Deo, quam humilis & deuota, quam pura, quam sancta. Sed quia in istis est corporibus, quæ cum amore cogitat, & cum quibus amore affuefacta est, non valet sine imaginibus eorum videre semetipsam, vel esse in seipsa. Nam tanto glutino amoris est cohererunt hæc quæ foris sunt corporalia, vt etiã cum absint ista præsto sint imagines eorum cogitanti. Quapropter fecerere eas à se,

Vire animi,
CA. XXX.

Homini-
lis,
CA. XXXI.

De dignitate
animæ,
CA. XXXII.

De dignitate
animæ,
CA. XXXII.

Animæ con-
iunctio cum
corpore,
CA. XXXIII.

potest vt se solam inspicat, & videat. Redeat ergo ad se, & iter in se, nec sicut absentem se querat, sed velut presentem se curet cernere & discernere, & intentionem voluntatis quæ per alia vagabatur, statuat in seipsa, & se cogitet vt seipsam cognoscat & diligit. Ita videt quod nunquam se non amauerit nunquam nescierit: sed alia secum amando cum eis se confundit, ita vt sine magno labore ab eis separari non possit, quibus cum amore inhaerit. Propterea phantasia corporalium imaginum deformatur, eisdemque alitè impressis etiam soluta à corpore non exiit. Si enim à corporalium affectionum corruptione hic non mundatur, corpore exuta corporalibus tenetur passionibus. Studeat ergo in hac vita se mundare ab huiusmodi facultia, quatenus cum hinc exierit, nihil corporeum secum trahat, & à corporali passione immunis exiit. Viuificatione & sanctificatione descendit anima ad corpus. Presentia namque sua illud viuificat, colligit in vnum, atque in vno tenet, defluere atque contabescere non sinit, congruentiam modumque eius conseruat, non tantum in pulchritudine, sed etiam in crescendo atque gignendo. Intendit etiam anima se in tactum, & eo calida & frigida, aspera & lenia, dura & mollia, graua & leuia sentit atque discernit. Deinde innumerabiles differentias saporum, odorum, sonorum, atque formarum, gustando, olfaciundo, audiendo, videndoque diiudicat, atque in his omnibus ea quæ secundum naturam corporis sui sunt appetit, fugitque contraria. Remouet se ab his sensibus certo intervallo temporum, & eorum motus quasi per quendam serias reperans, rerum imagines quas per eos hausit secum cateruatim & multipliciter versat. Cum ergo vult intelligere, vel diuina, vel Deum, vel seipsum, suadique considerare virtutes, abstrahit se ab omnibus corporis sensibus, quibus non adiuvatur nisi ad corporeas formas dolorisque sentiens, & spiritu ac ratione se conspicit, meditatione atque contemplatione ad Deum ascendit: Deus vero reuelatione atque diuina inspiratione ad eam descendit. Meditatio siquidem est occultæ veritatis studiosa inuestigatio. Contemplatio per seipsum veritatis incunda admiratio. Illam namque diuina illuminatio reuelat, vt veritatem cognoscat: istam vero diuina inspiratio inflamat, vt eam diligit. Corpus autem sensu & imaginatione ad spiritum ascendit. HYMANVM siquidem corpus ex quatuor elementis compositum est, sed in carne & ossibus terra maxime apparet propter terrenam soliditatem. Aqua in humoribus, aer continetur in pulmone: idcirco semper in motu est, quia ventibrum cordis est, ne nimio calore consumatur cor & dissoluatur. Sedes ignis est in cordis, & ideo inferius est latum, & superius acutum, quam formam ignis retinet. Quædam vis ignea aere temperata à corde ad cerebrum ascendit, tanquam in celum corporis nostri: ibique purificata & colata per oculos, aures, nares, cæteraque instrumenta sensuum, foras progreditur, & contra exteriorum formata quinq; sensus corporis facit, visum videlicet, auditum, gustum, odoratum, & tactum: qui tingendi sensus ab anteriori parte cerebri ad posteriorum transiens, & inde per cernicem & medullam spinæ descendens per totum corpus diffunditur. Porò ipsa vis ignea quæ exteriorum formata sensus diffundit, eadem formata per ipsa sensuum instrumenta per quæ egreditur, & in quibus formatur, natura operante introsum ad cellam phantasticam vtq; retrahitur & reductur, atque imaginatio efficitur. Post ea eadem imaginatio ab anteriori parte capitis ad medium transiens ipsam animæ rationalis substantiam contingit, & excitat dilectionem: intantum iam purificata & subtilis effecta, vt ipsi spiritui immediate coniungatur, veraciter tamen naturam corporis retinens & proprietatem. Quæ quidem imaginatio in brutis animalibus phantasticam cellam non transcendit. In rationalibus autem purior fit, & vsque ad rationalem & incorpoream animæ substantiam contingendam defertur & progreditur. Eor itaque imaginatio similitudo corporis, per sensus quidem corporeos, ex corporum contactu concepta extrinsecus, atque per eosdem sensus introsum ad partem puriorem corporis spiritus reducta eique impressa, in summo scilicet corporalis spiritus, & in imo rationalis, corporalem informans, & rationalem coniungens. Spiritum corporeum voco aeream, vel potius igneam, qui præ sui subtilitate videri non potest & corpora interiora vegetando viuificat. Quædam autem vegetat tantum, & non sanctificat, sicut arbores, herbas, & vniuersa in terra germinantia. Quædam sanctificat & vegetat, sicut omnia bruta animalia. In quibus quædam tantum sensum habent, & imaginationem non habent. Quædam sensum & imaginationem habent. Cum itaque magis sit sanctificari quam vegetari tantum, constat profecto hanc vim subliorem esse, & vbi magis subtilis est, magis spiritus est. Magis siquidem incorporea natura appropinquat cum imaginationem format, quam cum sensum præstat. Nihil enim in corpore altius, vel spiritali natura vicinius esse potest, quam id vbi post sensum vel supra sensum vis imaginandi concipitur, quod quidem intantum sublime est, vt quicquid supra illud est, aliud non sit quam ratio.

De corporis
materia,
CA. XXXIII.

Quinq; sen-
sus vnde for-
mantur,
Imaginatio
vnde efficitur.

De dignitate
animæ,
CA. XXXII.

Spiritus cor-
poralis.

Vnde nomi-
na anime pro-
prietate uo-
catur.
CA. XXXIII.

sunt, quia per eos anima totum corpus subtilissimè agitatur vigore sentiendi: ita autem hæc omnia adiuncta sunt animæ vt vna res sit: pro efficientis tamen causarum, diuersa nomina animæ sortita est. In essentia namque est simplex, in officio multiplex. Memoria etiam mens est, vnde & immemores amentes dicuntur. Omnium rerum thesaurus & custos est memoria nec enarrari potest, tam grandis est eius perplexitas, & animus ipsa est. Nec aliud significo quam animam cum mentem dico: sed propter aliud animam, & propter aliud mentem. Nam totum quod viuunt, hominis anima est. Cum autem anima in se agit se, & ex se, & per se, sola mens dici solet. Sensus verò ad sua ministeria implenda conuictus anima dicitur. Spiritum idem esse quod animam, Euangelista pronunciat dicens: Potestatem habeo ponendi animam meam, & rursum potestatem habeo sumendi eam. De hac quoque ipsa Domini anima passionis tempore, memoratus Euangelista ita protulit dicens: Et inclinato capite emisit spiritum: Quid est enim aliud emittere spiritum, nisi quod animam ponere? Sed anima dicta est pro eo quod viuunt. Spiritus autem, vel pro spiritali natura, vel pro eo quod spirat in corpore. Item animam idem dicimus esse quod animam, sed anima vitæ, animus est consilij. Vnde aiunt Philosophi, & sine animo vitam manere, & sine mente animam durare, sicut in amensibus. Ad mentem enim pertinere videtur vt fiat, ad animum vt velit. Pueri etiam in genitricis utero sine scientia & voluntate viuunt. Mens autem vocata est quod emineat in anima, vel quod meminerit. Quapropter non anima, sed quod excellit in anima, mens vocatur, tanquam caput vel oculus. Vnde

1. Cor. 11.
d. 18.

1. Cor. 11.
d. 18.

1. Cor. 11.
d. 18.

1. Cor. 11.
d. 18.

1. Cor. 11.
d. 18.

1. Cor. 11.
d. 18.

1. Cor. 11.
d. 18.

1. Cor. 11.
d. 18.

1. Cor. 11.
d. 18.

1. Cor. 11.
d. 18.

1. Cor. 11.
d. 18.

1. Cor. 11.
d. 18.

1. Cor. 11.
d. 18.

1. Cor. 11.
d. 18.

1. Cor. 11.
d. 18.

1. Cor. 11.
d. 18.

1. Cor. 11.
d. 18.

1. Cor. 11.
d. 18.

1. Cor. 11.
d. 18.

1. Cor. 11.
d. 18.

1. Cor. 11.
d. 18.

1. Cor. 11.
d. 18.

1. Cor. 11.
d. 18.

1. Cor. 11.
d. 18.

1. Cor. 11.
d. 18.

1. Cor. 11.
d. 18.

De dignitate humane conditionis. CA. XXXV.

concupiscat. TANTA dignitas humane conditionis esse dignoscitur vt non solum iubentis sermone, sicut alia sex dierum opera, sed consilio sancte trinitatis, & opere diuini maiestatis fit creatus homo vt ex prima conditionis honore intelligeret quantum deberet suo conditori, dum tantum in conditione mox dignitatis privilegium praestitit ei conditor: & tanto amplius conditorem diligeret, quanto mirabilis ab eo se conditorem intelligeret. Nec ob hoc solum quidem quod ad consilium sancte trinitatis sic excellenter a conditore conditus est, sed etiam quod ad imaginem & similitudinem suam creator omnium cum creauit, quod nulli alteri ex creaturis donauit, quae imago diligentius in interioris hominis dignitate & nobilitate est consideranda. Primum quidem, quod sicuti Deus vnus semper vbique totus est, omnia viuificans, mouens, & gubernans, sicut Apostolus ait, quod in eo viuimus, mouemur, & sumus: sic anima in suo corpore vbique tota viget viuificans illum, mouens & gubernans. Non enim in maioribus corporis sui membris maior est nec in minoribus minor: sed in minimis tota est, & in maximis tota. Sic infusa est corpori, vt non per membrorum partes partibus sit diuisa. Nam in quolibet loco pars corporis percipitur, tota dolere. Mirum autem modo vna eademque viuificatione membris praesidens cum ipsa per naturam non sit diuisa, per corpus tamen agit diuisa. Ipsa quippe est, quae per oculos videt, audit per aures, per nares odorat, per os gustat, per membra omnia tangit & tangendo lenit ab aspero discernit, & cum non sit diuisa, per sensus tamen operatur diuisa. Ex qua re intelligitur, quod ita est anima secundum suum modum in suo corpore, sicut Deus est in suo mundo. Interius siquidem & exterius, superius & inferius est: regendo superior, portando inferior, replendo interior, circumdando exterior. Sic est intus vt extra sit, sic circumdat vt penetret, sic praesidet vt portet, sic portat vt praesideat. Est sicut Deus nec crescentibus creaturis crescit, nec decrescentibus decrescit: sic anima nec minutis membris minuitur, nec adauctis augetur. Haec est imago siue similitudo omnipotentis Dei quam anima habet in se. Quandam etiam habet imaginem sancte trinitatis. primo in eo, quod sicut Deus est, viuunt & sapit: ita anima secundum suum modum est, viuunt, & sapit. Est quoque & alia trinitas in ea, quia ad imaginem perfectam quidem & summae trinitatis, quae est in patre & filio & spiritu sancto, condita est. Et licet vnus sit anima natura, tres tamen in se vires habet id est intellectum, voluntatem, & memoriam: quod idem, licet aliis verbis, in Euangelio designatur, cum dicitur, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota mente tua, id est, ex toto intellectu tuo, & ex tota voluntate tua, & ex tota memoria tua. Nam sicut ex patre generatur filius, & ex patre filioque procedit spiritus sanctus, ita ex intellectu generatur voluntas, & ex his ambobus procedit memoria, sicut facile a quolibet sapiente potest intelligi. Nec enim anima perfecta potest esse sine his tribus, nec horum trium aliquod sine aliis duobus integrum constare, quantum ad suam pertinet habitudinem. Et sicut Deus pater, Deus filius, Deus spiritus sanctus: non tamen tres dii, sed vnus Deus & tres personae: ita anima intellectus, anima voluntas, anima memoria: non tamen tres animae in vno corpore, sed vnica vna & tres vires. Atque in his tribus diuinam imaginem gerit mirabiliter in sua natura nobis homo interior, & ex his quasi excellentioribus animae viribus iubemur diligere conditorem, vt in quantum intelligitur diligatur, & in quantum diligitur, semper in memoria habeatur. Nec solum sufficit de eo intellectus, nisi fiat in amore eius voluntas: imo nec haec duo sufficunt, nisi memoria addatur, quo semper in mente intelligentis & diligentis maneat Deus: vt sicut nullum potest esse momentum quo homo non fruatur Dei bonitate & misericordia, ita nullum sit momentum quo praesentem non habeat eum in memoria. Et ideo iustè videtur mihi dictum, nostrum interiore hominem esse imaginem Dei. Nunc verò de similitudine aliqua dicamus. Nam sicut Deus creator qui hominè ad imaginem suam creauit est charitas, bonus & iustus, pater & mitis, mundus & misericors, & cetera sanctarum virtutum insignia quae de eo leguntur: ita homo creatus est vt charitatem haberet, vt bonus esset & iustus, pater & mitis, mundus & misericors. Quas virtutes quanto quis plus in seipso habet, tanto propior est Deo, & maiorem sui creatoris gerit similitudinem. Si verò, quod ab sit, aliquis per deum vitiorum & diuertitula malorum ab hac nobilitate sua sui conditoris similitudine degenerat aberrat, tunc fiat de eo quod scriptum est, Homo cum in honore esset, & intulit, & cetera. Quis maior honor potuit esse homini quam quod ad similitudinem sui conditoris conderetur, & eisdem virtutum vestimentis ornaretur, quibus & conditor, de quo legitur, Dominus regnauit, decore indutus est, id est, omnium virtutum splendore & totius bonitatis decore ornatus est? Vel quod mirus homini potest esse decore aut infelicio miseria, quam vt hac similitudinis gloria sui conditoris amissa, ad informem & irrationabilem brutorum iumentorum similitudinem dilabatur? Quapropter quisque diligentius attendat primam conditionis suae excellentiam, & venerandam sancte trinitatis in seipso imaginem agnoscat, honorèque diuinae similitudinis ad quam creatus est nobilitate morum, exercitatione virtutum & dignitate meritorum habere contèdat: vt quòdo apparebit qualis sit, tunc similis ei appareat qui mirabiliter eum ad similitudinem suam in primo homine condidit, mirabilisueque in secundo, id est, in seipso reformauit.

Act. 17. f. 28

Math. 22. d. 37.

Imago Dei humane.

Gen. 1. d. 27. 1. Ioan. 4. c. 16.

Psal. 138. 13.

Psal. 91. 1.

Comparatio animae cum Deo. CA. XXXVI.

A quo spiritu sapientia est & amor. Vita Deus est, vita & anima est, similes & dispari similitudinis, quòd vita quòd seipsa viuens, quòd non tantum viuens, sed etiam viuificans, sicut & ille haec omnia est. Dispar, quoniam ille creator est, & ista creatura. Nisi enim illa ab illo creata esset, non esset: & nisi ab illo viuificata, non viveret. Viuit anima naturali vita, etiam si spiritali vita non viuatur, sed talis vita mors est potius quam vita. Quoniam mors peccatorum pessima. Anima quidem quae secundum carnem viuunt, viuens mortua est, & ideo bonum erat illi non viuere quam sic viuere. Vita anima est, viuens quidem, sed non aliunde quam seipsa, & ob hoc non tam viuens quam vita est. Inde est quod infusa corpori viuificat illud, vt sit corpus de vitae praesentia, non vita sed viuens. Creata est anima à Deo, vita à vita, simplex à simplici, immortalis ab immortalis, vt non sit longè a creatore suo, cui appropriare videtur simplicitate essentiae & perpetuitate vitae. Licet enim spiritaliter non viuatur, immortaltate vitam necesse est vt viuatur. Creata est anima magna à magno, re-cta à recto: eo magna, quo capax est aeternorum: eo recta, quo appetens supernorum: eo beata, quo Deo vnita. Anima namque quam Dei pietas respicit, humilitas subiicit, poenitentia reducit, iustitia deducit, obedientia còducit, perseverantia perducit, deuotio intro-ducit, puritas iungit, charitas vnit. Haec autem anima in se amore quòd semper potest stare cum Deo, aut redire si mota cum suis affectibus, imò defectibus ab eo fuerit. solus est amor ex omnibus animae affectibus atque sensibus, in quo potest anima, & si non ex aequo suo respondere auctori, vel de simili mutuum rependere vicem: & si minus amat, quoniam minor est, tamen si ex tota se diligit, nihil deest qui totum est. Renuncians ergo cunctis affectionibus aliis, tota incumbat soli amori, effundens se totam in amorem illius, cui respondere habet in redhibendo amore. Amat siquidem Deus vt ametur, & cum amat, non aliud vult quam amari, sciens ipsos amore beatos qui se amauerint. Per amorem venit ad homines, factus est homo, & delicia illius esse cum filijs hominum. Nonstrae verò deliciae erant cum ad eum venissent & videbimus quem sicuti est, atque similes et erimus. Tunc erit manifesta visio, plena cognitio, vera dilectio, firma coniunctio, societas in diuina, similitudo perfecta, & vita beata, in aeternum & vltra in perpetuas eternitates. Sicut enim corpus in resurrectione sua vitam & sensum recipiet, sic anima in resurrectione sua vitam & sensum recipiet, id est, cognitionem & amorem Dei. Quòd autem cognitio sit vita, ipsa Veritas affirmat dicens: Haec est vita aeterna, vt cognoscant te verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Amor etiam sensus est. Nam sicut exterior homo circa illa temporalia quinquaeperito sensu afficitur, id est, visu, auditu, gustu, & ceteris: sic interior homo in beata vita circa quinquaeperfectabilia Dei ineffabili amore afficietur. Cum enim Deum suum amat, quandam lucem, quandam vocem, quandam odorem, quandam cibum, & quandam ample-xum interiore amat. Ibi enim fulget quod non capit locus. Ibi sonat quod non rapit tempus. Ibi olet quod non spargit vètus. Ibi sapit quod non minuit edacitas. Ibi haeret quod non diuellit fati-gatio. Ibi siquidem videtur Deus sine intermissione, cognoscitur sine errore, amatur sine offensione, laudatur sine fatigatione.

Monstrum quid sit.

Definitio animae. CA. XXXVII.

al. magno.

Prim. 8. d. 11.

1. Ioan. 3. d. 2.

Ioan. 17. d. 3.

Præsentia animae. CA. XXXVIII.

Gen. 1. d. 27. 1. Ioan. 4. c. 16.

Eccl. 12. d. 13.

apost. dicitur per 1. cor. 15. 44. 1. cor. 15. 44.

Eccl. 12. d. 13.

August. tom. 3.

ad notitiam secretorum, quae diu inuestiganda quasunt, peruenit, intellectus seu intelligentia nuncupatur. Boetius tamen dicit intelligentiam solius Dei esse admodum paucorum hominum, sed horum alterum pro altero ponitur saepe. Memoria etiam consors & coe-petratrix est rationis, quoniam sine ea ratio nec ad incognita procedere, nec cognitorum scientiam retinere potest. Memoria est vis animae accepta retinens, praeterita reprensens, elapsa recolligens. Humanus appetitus inter summa & imia positus, cum plerumque in vtraque diuersis sibi metipsum sit contrarius, in quamcunque partem totus transiret, nomen eius merito sortitur. Si carnis voluptatibus paciscitur, carnalis siue animalis nominatur. Si spiritalibus desideriis delectatur, spiritalis nuncupatur. Appetitus siquidem naturalis est vis in animam mouendis auidè sensibus attributa. QVONIAM de viribus animae mentionem saepe feci, definire eas debeo, quatenus quae de anima dicta vel dicenda sunt, euidentius intelligi possint. Sensualitas sensus, imaginatio tam corporis quam animae sunt, vel dici possunt. Sensualitas corporis, est quaedam vis ignea. Sensualitas siue animalis animae, est inferior vis eius, quae secum trahens sensualitatem carnis, velut iamulam & obediens sensui, & imaginationis facit, eisque in arca memoriae reponit. In sensu instrumentum est sensualitas & origo imaginationis. Ipsa namque vis ignea quae extrinsecus formata sensus dicitur, eadem forma vique ad intimum traducta, imaginatio vocatur. Sensus itaque parit imaginationem, imaginatio cogitationem, cogitatio meditationem, meditatio acuit ingenium, ingenium facit rationem: ratio conducit ad intellectum, intellectus ad intelligentiam: intel-ligentia per contemplationem ipsam veritatem admiratur, & per charitatem in ea delectatur. Sensus, est passio animae in corpore ex qualitatibus extra accidentibus. Imaginatio, est vis animae quae figuram corporearum rerum absente corpore sine exteriori sensu dignoscit. Cogitatio, est circa qualibet animi occupatio. Còsideratio, est inté-ra cogitatio. Meditatio, est frequens cogitatio modum & causam & rationem vniuersiue rei inuestigans. Ingenium, est quaedam vis naturaliter animis inista per se valens. Ratio, est quaedam vis animae quae omnia discernit & iudicat, sed maxime cum inhiat spiritalibus, & imaginem Dei in se conseruat. Intellectus est rerum in se verè ex-istentium perceptio. Intelligentia est de solis rerum principijs, id est, de Deo hyle & ideis, & de incorporeis substantijs pura & certa cog-nitio. Contèplatio est perspicua veritatis iocunda admiratio. Charitas, est concordia mentium & societas electorum, vita beatarum animarum & angelorum, quia nec amare nec angeli nisi per charitè viuunt. ANIMA rationalis & intellectualis facta est ad imagi-nem & similitudinem Dei, vt factorem suum pro imagine cognoscat, & pro similitudine diligit. Ex imagine namque Dei habet rationem & ex similitudine charitatem. Charitas verò in seipsa praesentat tri-nitatem: hanc ratio sentit & peccata requirit: hanc charitas inuenit & videndo beata quiescit: hanc in praesenti hiles sequitur, spes in caeli vique comitatur, charitas perenniter amplexatur. Mens itaque spiri-talis seu intelligentia rationalis primò creatoris sui aspectu, deinde creaturam ipsam videat, & mediatae arbitrij libertate ad eum qui cò-didit omnia se & cetera referat. Sic in homine trinitas appareat quae charitas manifestat, vt charitatem semper homo exhibeat, semperque còspiciat in quem trinitas imago perorat. Sic homo eius feruabit similitudinem, cuius in se naturaliter portat imaginem. Appareat ergo imago Dei in intelligentia rationali, in mente spiritali, in honore lib-eri arbitrij. Appareat similitudo Dei in moribus pro natura, in o-peribus pro iustitia, in virtutibus pro gratia: vt moribus natura per-oratur, vt iustitia operibus comprobetur, vt gratia virtutibus com-pleatur, & sic semper Domino praesentetur. Anima totum corpus ho-minis tota pariter animat. Est quidem inspirata à Deo homini vita, non de praesentis materia, sed de nihilo facta ab eo. De ceteris ani-mantibus Scriptura dicit, Producant aquae, &c. producat terra ani-mam viuentem. Animam verò non aqua, non terra produxit, sed Deus inspirauit, non tamen viuam vel viuèntem, sed spiraculum vitae rationale ex Dei imagine, facti ex Dei similitudine. ANIMA non est pars Dei: probat hoc mutabilitas quam incurrit. Deus enim im-mutabilis est: haec saepe mutata pro qua, quandòque mutata pro poena & damnata fit misera, Nihil est tamen nocere potest nisi à Deo recedat. Recedit autè quòdo peccat: proinde torquetur inspirata à Deo refuga. Ab vno disiuncta spargitur ad multa, & pro sua intemperà-tia fit morbida, fit molesta. Ea propter sensus corporei turbata me-moria, turbati hebetes sunt, marcidij, & stupidi. Inde caro patitur, languores oriuntur, & morsu violentia peruagatur. Homo quidè à Deo aëruis, peccado peruersus, qui à Deo dissentit, dissidet & sibi, por-tatque in seipso poenam de seipso. Anima nõ foratur ex materia in-formi, sed in sua creatione formam accepit, quia facta est ad imaginem & similitudinem Dei. A quo si auertitur, remanet informis, quia Deo dissimilis: nec ideo tamè efficitur irrationalis, quia gestat imaginem Dei unde potest reformari. Sic nec etià si tota còcluditur peccato, & licet pro insipientia iuncto comparatur, ideo fit quasi anima pecoris vel alterius corporis. Ipsam enim corpus & nunc & in fine semper est habitura eum quò facta est vna persona: sed nec ideo fit corpus, etià si penitus habitetur. Non enim distribuitur partibus, nec loco còcluditur. Non est maior in maioribus, nec est minor in minoribus sui cor-poris partibus vitè idoneis. Spiritus namque est anima rationalis quò-ti libet obruta malis, & vbicūque est, tota est. Nò traducitur à patre

Monstrum quid sit.

Definitio animae. CA. XXXVII.

al. magno.

Prim. 8. d. 11.

1. Ioan. 3. d. 2.

Ioan. 17. d. 3.

Præsentia animae. CA. XXXVIII.

Gen. 1. d. 27. 1. Ioan. 4. c. 16.

Eccl. 12. d. 13.

apost. dicitur per 1. cor. 15. 44. 1. cor. 15. 44.

Eccl. 12. d. 13.

August. tom. 3.

in filij, nec vna sit anima amborum. Sicut, inquit Dominus anima pa-tris, sic anima filij mea est. Nec pars anima patris in filij dū gerat se transfundit. Parturij nāque fe diuidi, augeri vel minui pro substantia sua spiritus nescit. Non enim potest esse maior, sed melior. Si enim particulariter transfunderetur, corporeus esse probaretur. Quod si, vt delirant aliqui, semen animae ex femine carnis haberet generandè trās-fundi, multa, quidè inhonesta & impossibilia possent exinde exclamari, quae de spiritu rationali nec dici debent nec opinari. Indecè enim est obscœna retexere, & malè fusa carnis femina denudare. Dicitur autè rationales animas pro essentia fieri quotidie de nihilo nouas, sed pro similitudine naturae in institutione diuina, non vtique nouas. Quales enim in exordio Deus die sexto masculo & foeminae dedit, tales quotidie inspirat singulis, noua de nihilo creatione, non noua institutione. Pater, inquit, meus vsq; modò operatur, & ego o-peror. Operatur vsq; modò pater & filius, operatione siquidem noua, sed institutione non noua, pro illa agens, cum illa quiescens. Res verò corporeae post primam sui creatione nouae nullae creantur, sed simul in exordio conditae: temporali formatione propagantur. Anima autè non simul essentia facte sunt, sed pro natura còsimili, qua ad ima-ginè & similitudinem Dei sunt, & simul factae reputantur, & nõ simul edite iudicantur: non simul edite pro essentia, sed simul factae pro cò-pari forma ad imaginem & similitudinem Dei praerogata. Caro de carne generando traducitur, sed spiritus de spiritu minime propagatur. Ceteri tenemus, quia caro contracta de carne per legè concupi-scentiae, quam citò viuificatur, originalis culpe vinculo premitur, eiusque affectionibus anima quae carnem viuificat, aggrauatur. Sub hoc peccati vinculo demerguntur paruuli, qui sine remedio baptisimij moriuntur. Habent enim originale peccatū, non per animam, sed per carnem vitæ contractū, animaeque resuscitum, carni nāque ita vnitur anima, vt cum carne sit vna persona. Fit enim auctore Deo caro & anima vni-individuū, vnus homo: vnde salua natura vtriusque proprietate ad-iicitur carni quod anima est: & animae quod carnis est, pro vnitrate persona, non pro diuersitate naturae. Quod igitur ibidè singulis est propriū, còmune sit amborū: propriū pro natura, còmune pro per-sona. Exinde sit anima originali culpe obnoxia, quòd caro contrahit, & anima refundit, cū qua vnita est in persona, licet diuisa sit in natu-ra. Eapropter necesse est paruulū dū viuunt Christi sacramèto renouari, ne obit eius anima societas carnis peccati, quae grauat etiam cor-pore exuta, nisi dū in corpore viuunt, salutari fuerit remediū expiatum. Currat igitur adultus, currat pro seipso, impendat etià paruulū sacra-mentū fidei, suscipiant Christi fidè cum sacramentis, vt paruulos in Christo renouato fides ecclesiae tueatur, & adultos cū sacramentis opera fidei comitetur. His etià renouatis per gratia, tandè còplēbitur in resurrectione generalis, vt caro ipsa resurgat in gloria animae suae restituta, viua & aeterna, felix & beata. Si quaeratur, quare Deus dat animas illis quos absque remedio salutari mori contingit. Respò-demus, quod diuina institutio qua res & rerū natura còducunt, nec peccato tollitur, nec uolentia praepeditur. Inde de quod lex corpora-lis copula, nec etià in malis iure suo priuatur. Generat adulteri, for-nicatores, prophani: naturalis tamè institutio nec in talibus deperit. Natura nāque prout Deus instituit, quod vnus est operatur. Natura si quidè est quaedam vis & potètia diuinitus rebus creandis inista, quae vni-cuique rei omne suum tribuit, quae bona quisquis malè vitatur, malus esse iudicatur. Iustè enim puniuntur, qui licitis abutuntur. Iustè verò pu-niuntur, qui rapere incòcèstia conatur. Sic fatanas casti: sic protopla-stus perdidit paradisū. Abutuntur licitis, qui bona Dei maculant vbius incòcèstis. Maculant bona Dei, sicut ij qui calore libidinis exercet o-pera copulae carnalis. Ex his filij generantur, quorum corpora seruicè-creatori creatura formantur, & Deo insperante spiraculum vitae animantur. Spiraculum autem vita, humana animam intellige, quam non producit terra vel aqua, sed Deus inspirat: quo sensus corporei animantur, vnde homo factus in animam viuèntem memoratur. In his & in aliis omnipotès agit prout instituit, cum nullis adiunat bona, nec impediunt mala. Bonos quidè prouehit sua gratia: malos terret sua iustitia. Nos equidè serui dū Domini bonis abutimur, rei & mi-feri pariter inuenimur. Ipse equidè serui bonis qui seruorū suorū malis bene vitatur, sanctus & omnipotès adoratur. Ipse corpori terre-no de peccati traduce propagato, pro institutione sua inspirat animam bene vitè inolita prauaricatione nostra, quae si esset naturalis, crea-tori poterat imputari. Sed creator preparat omni tēpore sacramèta, & obediètia pia proponit edicta, vt còtra peccata sacramèta in re-mediū sint, & temporalij obseruatio mandatorū aeternorum afferat praemia donorum. Vnde si aliqui sub peccato geniti paruuli obeunt absque in seipso poena de seipso. Anima nõ foratur ex materia in-formi, sed in sua creatione formam accepit, quia facta est ad imaginem & similitudinem Dei. A quo si auertitur, remanet informis, quia Deo dissimilis: nec ideo tamè efficitur irrationalis, quia gestat imaginem Dei unde potest reformari. Sic nec etià si tota còcluditur peccato, & licet pro insipientia iuncto comparatur, ideo fit quasi anima pecoris vel alterius corporis. Ipsam enim corpus & nunc & in fine semper est habitura eum quò facta est vna persona: sed nec ideo fit corpus, etià si penitus habitetur. Non enim distribuitur partibus, nec loco còcluditur. Non est maior in maioribus, nec est minor in minoribus sui cor-poris partibus vitè idoneis. Spiritus namque est anima rationalis quò-ti libet obruta malis, & vbicūque est, tota est. Nò traducitur à patre

Quod vnus de nihilo fiat. CA. P. XLII. Gen. 1. d. 27. Ioan. 5. c. 17.

Baptisim.

De peccatis baptisim.

Natura quid sit.

Gen. 3. d. 23.

Spiraculum vitae. Gen. 2. b. 7.

Psal. 100. 7.

homo doceri non potest, quia nihil ibi habet sui. De mentis autem dilatare & subleuare instrui potest, quia ibi aliquid habet sui. Instruitur autem aliquando humana industria, aliquando diuina reuelatione seu inspiratione. Nonnunquam verò in speculo cordis sui, id est, in rationali mente seipsum & Deum inspicit. Ita namque conditum est cor hominis, vt in eo quasi in templo Dominus inhabitaret, & tanquam in quadam speculo suo reluceret, vt qui in se videri non poterat, in sua imagine visibilis appareret. Magna prorsus dignitas hominis est, portare imaginem Dei, & illius in se iugiter vultum aspiceret, atque eum semper per contemplationem presentem habere. Sed postquam delectationem nostram in terram peccandi sparsimus: peccati puluis superiectus est cordi nostro: & ideo ab illo internæ contemplationis speculo cornutes in has miseræ presentis vite tenebras labimur, vbi Deo dignè ministrare nõ valeamus, quia forde iniquitatis, caligine ignorantie obvoluti, quid agendum vel vitandum nobis sit, ex magna parte iam non videmus. Terquam ergo speculum nostrum ab amore vanitatis, & ab amore iniquitatis, id est, a puluere & a forde: vt in eo inspicere valeamus & nos, & creatorem nostrum quem peccando post tergum nostrum posuimus. Ater si quidem a Deo sumus, peccata nostra separant nos ab eo. Et ideo cum propheta dicimus, Conuertere nos Deus saluatoris noster. Si mulieres speculum suum in quo facies inspicunt, cum amiserint, diligenter quarunt, & curiose tergunt a puluere & a forde: multo amplius speculum interioris hominis debemus & inuenire & tergere & inspicere: vt in eo totam tuam iudicium nostram valeamus deprehendere, & ita per cognitionem nostram ad cognitionem Dei peruenire. Dv o nobis necessaria sunt vt nos cognoscamus, videlicet quales sumus ad malum, & quales ad bonum. Proni sumus ad malum, & si misericordia Dei non teneret nos, in omne vitium possemus cadere, nec inde surgere, nisi misericordia Dei subleuaretur qua nos subleuaret. Hoc bene cognoscebat propheta cum dicebat, Domine, misericordia tua ante oculos meos, quæ me custodiat: & misericordia tua subsequatur me, quæ me erigat. Inualidi sumus ad bonum, nec sine Dei gratia bonum facere vel in aliquo bono perseverare possumus. Itud etiam apostolus sciebat, cum dicebat, Gratia Dei sum id quod sum: & quia gratia eius in me vacua non fuit, gratia eius in me manet. Hanc geminam cognitionem sui habuit abrahâ cum diceret, Loquar ad Dominum meum cum sim pulvis & cinis. Reuera pulvis est homo. Sicut enim pulvis ex quo quæque parte venti impellitur, & in alia aera delicitur, & ibi remanet: sic homo in omne vitium cadere potest, nec adiciet vt resurgat, nisi misericordia Dei ei subueniat. Cims est homo, quia sicut cinis nec profertur germen ex se, nec susceptum semen germinat: sic homo nec bonum facere, nec in aliquo bono perseverare sine gratia Dei potest. Idcirco maximas grates Deo referre debemus, quia & multa bona nobis concessa, & multa mala quæ fecimus, nobis condonauit, & à multis malis seruauit, quæ facere potuimus: sicut alia multa quæ fecimus. Quicquid enim mali nõ fecimus, eo miserante non fecimus. Nã si ipse permisisset ea vitique fecissemus: aut opere aut voluntate. Et ideo nescio vtrum eum amplius diligere debeamus pro his quæ nobis dimisit, an pro his à quibus nos immunes seruauit: licet enim ea non fecimus, nos quasi fecisse, & eum quasi dimisisse, existimare debemus, quandoquidem ea vel voluntate vitique fecissemus, si ipse permisisset. Quisquis in veritate se ita cognoscit, humilis est coram Deo & hominibus: diligit Deum propter Deum, & omnes homines propter Deum: & si perfecte am charitatem habet, nullum indicat, nullum acculat, nullum condemnat: non seruat iram, non mouet rixas, non seminat discordias: non fouet nocentes, non persequitur innocentes: non odit arguentes: non facit furcibus, non fallum testimonium, non periuurum nulli detrahit, nulli nocet, nullum odit, sed omnes diligit. Scriptum est, Nemini quicquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis. Sic enim Deo familiaris est charitas, vt in eo habitare nolit, in quo & desiderium eum fuerit. Qui ergo charitatem habet, Deum habet, quia Deus charitas est. Et qui vnus hominẽ habet odio, Deum perdit, & bonum quid facit. Quapropter vnusquisque prouideat, ne propter vnus hominis odium Deum perdat, & omne bonum. N v n c reuertamur ad speculum nostrum, & videamus quemodo per cognitionem nostram possumus ascendere ad cognitionem ipsius Dei. Duplex est natura hominis. Vna interior, quæ est ipse homo, quoniam in eis vnusquisque est ipse. Altera exterior, id est, corpus. Ex duplici natura compactus est homo, & ideo vt totus beatificaretur, duo illi bona Deus à principio preparauit: vnum visibile, alterum invisibile: vnum corporale, alterum incorporale: vt in vno sensus carnis ad incunctitatem foueretur: in altero sensus mentis ad infidelitatem repletur. Idcirco duplici sensu rationalis anima instruitur est, vt visibilia caperet per sensum carnis, invisibilia per sensum mentis, quatenus & visibilia & invisibilia ad cognitionem & dilectionem creatoris illam excitarent. Omnium namque humanarum actionum ad hunc finem curere debet intentio, vt vel diuinæ imaginis in nobis similitudo inflaretur, vel huius vite necessitati consulatur. Quæ verò in nobis diuinam similitudinem reparant, duo sunt, id est, speculatio veritatis, & exercitium virtutum: quia in hoc homo similis est Deo, quod sapiens & iustus est. Ea siquidem perfectissimum autorem suum manifestant, quæ illius similitudini vicinus appropinquant. Hoc autem est mens rationalis quæ excellenter & proprie ad similitudinem illius facta est. Et tunc citius creatorem suum quem non videt, agnoscit,

Psal. 34.

Cognitio sui necessaria. CA. LIII.

Psal. 25. 3. Psal. 22. 6.

1 Cor. 15. 10.

Genes. 18. d. 27.

Homo quare cinis.

Rem. 13. c. 8.

1. Ioannis 4. c. 16.

De instruat da in nobis imagine Dei. CA. P. LIII.

cum seipsum ad illius similitudinem facti intelligit, in hoc ergo primum trinitatis vestigium inuentum est, cum agnoscere cœpit ipsa quod erat supra se. Vidit enim quod ex seipsa nascitur sapientia quæ in ipsa est, & diligit ipsam suam sapientiam: & procedit amor ex ipsa & sapientia sua, quæ amat ipsam genitam de se, & in se manentem non diuidit a se: & apparent tria quædam in vno, mens, & sapientia, & amor. Est est sapientia de mente: & de mente & sapientia procedit amor, & surgit trinitas, & non recedit vnitas: & sunt simul trinitas & vnitas hæc sic in nobis. Verum longe melius ratio suadet in Deo. Deus namque cum sit origo omnis sapientia, & semper sapientiam habuit, & semper eam dilexit, & quia semper dilexit, semper amorem habuit. Sapientia quæ habet, ipse genuit, & semper cum illo fuit, quia genita se à gignente non diuidit: semper gignitur, quia æterna, semper genita est, quia perfecta, nec quæ gignitur inchoas, nec cū genita est cessans. Qui genuit, pater est: qui genitus est, filius est, & qui ab vtroque procedit, Spiritus sanctus est. Pater à nullo est, filius à solo patre est, Spiritus sanctus simul à patre & à filio est: & hæc tria vna in Deo esse substantialiter oportet fateamur. Sed quia ille qui genitus est, non potest esse ille à quo genitus est, neque qui à gignente & genito procedit, potest esse ille & qui est gignens, & qui est genitus: inexpugnabili ratione veritatis cognoscere cogimur in deitate personarum trinitatem, & substantiam vnitatem, & maiestatis æqualitatem. Pater ergo & filius & amor patris & filij vnus Deus sunt, & vno amore se diligunt, quia vnus sunt: nec aliud est quod quisque amat in altero, quàm quod quisque amat in semetipso. Nec aliud est quod quisque est quàm quod alter est, ideo est necesse, vt quisque amet seipsum, & adiuucent quisque alium. Hanc charitatem & hanc trinitatem Deus pater nobis manifestauit, cum propter nimiam charitatem suam qua nos dilexit misit filium suum in similitudinem carnis peccati, vt nos saluaret. Misit etiam spiritum sanctum, quo nos adoptaret in filios. Filium dedit in precium redemptionis, spiritum sanctum in privilegium amoris, se denique seruauit hæreditatem adoptatis. PATER, & filius, & Spiritus sanctus nomina sunt pietatis, nomina ducedinis, nomina suauitatis & amoris. Quid enim dulcius patri, & tanto patre tam dulcissimo atque misericordissimo? Quid suauius Iesu Christo? Saluator noster totus est vnus, & totus est pius, totus est dulcis atque suauis. Quid amabilius & quid suauius & quid sanctius spiritu sancto? Amor patris & filij ipse est, per quem omnes sunt sancti quicunque sunt sancti. Considerate ergo quanta sit illa gloria, quam ineffabilis læticia cum ad Deum patrem venimus, & ille ponet nos in suo regno tanquam filios & hæredes, Iesus Christus tanquam fratres & hæredes, Spiritus sanctus vnus nos spiritum esse faciet cum illis: ipse siquidem est indissolubile vinculum trinitatis & amoris. Tunc introibimus in officium Domini, & videbimus ciuitatem illam de qua tam gloriola dicta sunt. Vita si quidem illius ciuitatis est quæta, pax tranquilla, felicitas perpetua, pulchritudo admirabilis, species laudabilis, incunctitas concupisibilis, gloria desiderabilis, gaudium perenne, festiuitas continua, cæcica dulcissima. Ibi sunt quæ corda omnium in quandam ineffabilem dulcedinem atque incunctitatem conuertunt. Sunt ibi gaudia æterna, quæ suauitatem in se fundunt, & corruptionem non inducunt. Sæper rursus & nunquam deficiunt, pasunt & perseverant integra, ad fruendum se exhibent & permanent incorrupta. Dulcedo illius ciuitatis infundit se ad suauitatem, species ad incunctitatem, visio ad delectationem. Omnis pulchritudo ibi est, vbi summa pulchritudo est. Quanta namque pulchritudo ibi est vbi rerum omnium species sine defectu vigent, sine transitu permanent, sine corruptione consistunt, sine mutabilitate æternæ sunt. Si tam pulchrum est quod verè pulchrum non est, quid est quod pulchrum est? O ciuitas sancta, ciuitas speciosa, quæ quid in te est, totum pulchrum est, suauis est, iucundum est, vnus bonus est, & omne bonum in ipso est. Quidquid enim nominare boni possum, totum ibi est: quia omnia bona in vno sunt, & omnia vnus sunt. Huius tantum boni amor & desiderium cum me aliquando tangit, vehementer atque suauiter afficit, & nescio quò quodammodo à memetipso abstrahit. Subdit enim inuitor & totus immutor, rapior affectu, trahor desiderio, & bene mihi esse incipit vltra quam dicere sufficiam. Exhilaratur conscientia, in obliuionem, venit omnis præteritorum dolorum memoria, exultat animus, clarificat intellectus, accenditur affectus, cor illuminatur, desideria iocundantur. Iamque alibi, nescio vbi, me esse video: video namque, sed quasi adhuc de longe, choros angelorum & archangelorum, psallentium & laudantium Deum. Vnum est enim ibi omnium opus, cõtemplari mirabilia Dei, eumque laudare in operibus suis. Omnes contemplantur, omnes letantur, omnes dilectantur in Deo: cuius aspectus pius, facies decora, eloquiũ dulce, delectabilis ad viuendum suauis ad habendum, dulcis ad fruendum. Semper libet illi aspiceret, semper habere, semper illo frui, & in illo delectari. Ipse per se placet & propter se sufficit ad meritum, sufficit ad præmium. Nec aliud est quod extra illi queratur, quia totum in illo inuenitur quod desideratur, & in illo totum amatur. Vnu namque bonum est, & omne bonum in illo est. Hoc bonum soli boni habent & videt: amant & laudant laude perpetua. C v m considero qualis anime natura sit quæ carnem viuificare potest, sed semetipsum stringere in bonis cogitationibus sicut desiderat nõ potest, inuenio quendam intellectualem spiritum per creatoris potentiam viuificat, & corpus quod sustinet viuificat, sed tamè vanitati subditum, mutabilitati subiectum, quæ sepe lætitia extollit, timor afficit, iniquitas mortificat, iustitia viuificat. Vita si-

Ephes. 2. 4. Rom. 8. 3. Act. 1. 2. Gal. 4. 6.

Act. 17. 31.

Pater, filius, & Spiritus sanctus. CAP. LV.

De amplexibus boni, & fugiendis malis. CA. P. LVII.

1. Cor. 10. c. 11.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

quidem anima Deus est, mors animæ peccatum. Anima namque quæ peccauerit ipsa morietur: quæ autem iudicium fecerit & iustitia, viuere & non morietur. Ita immortalis est anima vt mori possit: ita mortalitas, vt mori non possit. Immortalitate mortalitas est, & mortalitate immortalis est. Quapropter miseris mors est sine morte, finis sine fine, defectus sine defectu: quia & mors semper viuere, & finis semper incipere, & defectus desicere nescit. Mors perimet, & nõ extinguit: dolor cruciatibus, & pauore non fugabit: flama cõburet, sed tenebras nõ discutiet. Erit enim in igne obscuritas, inobscuro tenebras in cõbustione dolor. Ita reprobi ignibus inferni traditi, in suppliciis doloris sentiet, & in doloris angustia pauore serietur, & semper tolerant, & semper timebunt, quia sine fine semper cruciati viuunt sine spe veniæ & misericordie, quod est miseria super miseriam. Si enim post tot millia annorum quot capillos habuerunt omnes quicunque fuerunt & erunt poenæ suas finire speraret, multo leuius esse quisque sciret. Sed quia ipse non habet nec habebunt desperatione deficient & ad tormeta non sufficunt. De his per Esaiam scriptum est, Vermis eorũ non morietur, & ignis eorũ non extinguetur, quia nec ipsi cõsumuntur. Vermis conscientia corrodere, ignis carnem comburet: quatenus qui auctori suo corde & corpore deliquit, corde simul & corpore puniantur, cum anima à beata vita separata erit, & corpus æternis suppliciis subiacet. Ibi metus & necro, luctus & dolor. Tunc vere nihil lugere erit nisi flere, quia poenitere tunc nulli poterit valere. Ibi erit terror cædens, vermis corrodens, ignis consumens. Peccata deteguntur, rei punientur, & hoc totum perenne. Quisquis enim ad tormeta ibit, iam nõ amplius exhibet Dolor cõbustionis eos foris cruciatibus, poenæ cæcitatibus intus obturabit. Videbunt autem illa terrumina monstra demontiorum, & laruales facies eorũ. Videbunt etiam tormenta inferni, & in tormentis sequaces suos quos in ordinato amore contra Deum præcepta amauerunt, quatenus illorum interitus eos in augmento damnationis suæ affligant. Deum autem non videbit, quod est omnium miseriarum miserum. Quis enim dicere potest, quanta poena erit non videre creatorem & plasmatorem omnium rerum, redemptorem & salutem suum, regem caeli & terræ, & Dominum vniverſitatis, per quem sunt, viuimus & sapimus? Idcirco necesse est vt nos vndique circumspiciamus & vbi que custodiamus, ne aut praua agamus, aut recta quæ præcepta sunt nõ agamus, vt bonis actibus expletis, cogitationibus nõ intumescamus. Multi naque ex virtutibus in infernum per elationem conuertunt. Bonæ desiderabiliter appetimus, mala solerter cauemus, non sub specie bonorum ea faciamus, quoniam plerunque vitia se esse virtutes mentiuntur. Quisquis ergo meminit illicita se commisisse, studeat à licitis abstinere, & qui prohibita commisit, sibi ab eis concessa. Qui verò adhuc peccatum suum plagit, perpetrare vitia timeat: & reprehendat se in minimis, qui meminit deliquisse in maximis. Quælibet naque virtute mēs polleat, quantalibet grauitate vegetet, canales tantum puerile quiddam exterius extrepunt, & nisi iuuenti quoddam ferore infrenentur, ad fluxa quæque leuia mentis eneruam trahunt: vbi si longa consuetudine obseruata fuerit, cum exurgere voluerit, non poterit mole mala consuetudinis pressa. Quisquis ergo stat, videat ne cadat & si ceciderit, velociter resurgat, cordis compunctioe, oris confessione, & operis sanctificatione. Sit humilior intra propriam conscientiam, sit seruetior atque promptior ad agendum poenitentiam, sit cautior ad custodiam. Qui enim solo beatus diuinus superne desiderio reposita illa cõtemnit, & nihil huius mundi diligit, solamque æternam patriam appetit, magna mētis tranquillitate fouetur, in qua tanto Dei purius certat homo, cum se solo solum inuenit. Nihil enim Deo presentius, & nihil eo secretius. A turba ergo terrenorum desideriorum secessum mentis petamus, & inde à secreto cordis illicitarum cogitationum multos expellentes, intentione superne patriæ in amoris intimo quietis anhelemus, & in alta Dei contemplatione nos subleuemus. Contemplerur qui sint ipsi angelorum chori, quæ ipsa societas beatorum spirituum, quæ maiestas visionis Dei, & quomodo Deus æternæ visionis suæ dulcedine sanctos suos reficit. Nemo enim in hac vita dignè pensare potest quanta sit illa felicitas, Deum facie ad faciem videre, quanta suauitas illud melos angelice, choros angelorum, quanta incunctitas omnium sanctorum societatem habere. Tantum enim vnusquisque gaudebit de beatitudine alterius, quantum de suo gaudio ineffabili: & quot socios habebit, tot gaudia habebit. In illa gloria nihil libetius intueor, nihil delectabilius ad contemplantum inuenio, quàm intima amoris affectu, quo vnusquisque tantum amat alterum, quantum seipsum: & Deũ plus quàm se, & omnes alios secum: & Deus plus illos, quàm illi semetipfos, & hoc gaudio perpetuo. Nihil enim ibi extraneum videri videtur, nihil incõpetens amabilius, nihil quod aures nostras offendat audiemus. Omnia namque sunt ibi consona, omnia læta, omnia pacifica. Vnde consona secura sunt omnia cœlica iura. Vbi est omnis felicitas, omnis suauitas, omnis iucunditas, & omnis amœnitas, omnis pulchritudo, & omnis dulcedo. Quicquid expedit, & quicquid delectat ibi est, omnes videlicet diuitiæ & delitiae, omnes requies, & omne solatiũ. Ibi est iugis tranquillitas, amœna serenitas, æterna iucunditas, iucunda de deo laudatio, & plena omnium bonorum cognitio. Quid ibi enim deesse potest, vbi Deus est, cui nihil deest? Quotquot ibi sunt, dii sum: nec necesse est vt alter dicat alteri, Cognosce Dominum. Omnes enim cognoscunt eum, & videt: omnes laudant & amant. Cognoscunt sine errore, vident sine fine, laudant

Anime vita & mors. Ezech. 18. d. 20.

Superiorum & inferiorum.

Esaiæ 66. c. 14.

Ephes. 2. 4. Rom. 8. 3. Act. 1. 2. Gal. 4. 6.

Act. 17. 31.

Pater, filius, & Spiritus sanctus. CAP. LV.

De amplexibus boni, & fugiendis malis. CA. P. LVII.

1. Cor. 10. c. 11.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

Psal. 70. c. 16. Psal. 36. 3.

sine fatigatione, amant sine fastidio. Semper videt, & semper videre desiderant, tam desiderabilis est ad videndum. Semper amant, & semper amare desiderant, tam dulcis est ad amandum. Et quanto amplius amant, tanto magis amare volunt, tam delectabilis est ad fruendum. In hac delectatione requiescunt pleni Deo, pleni omni benedictione & sanctificatione: adherentes semper beatitudini, pleni beati: contenti atque semper æternitatem, sunt æterni: iuncti verò luminibus, facti sunt lux: aspirantes semper in cõmutabilitatem, mutati sunt in incõmutabilitatẽ. Tanto libentius quanto dulcius illi aspiciunt, cuius aspectus pius, facies decora, eloquiũ dulce. O beata visio videre regem angelorum in decore suo: videre sanctum sanctorum, per quẽ omnes iunt sancti illi videre summa felicitas est, summa iucunditas, vita æterna, & vita beata. GAUDETE & exultate iusti, quia videtis quem amatis, habetis quẽ desideratis diu, tenetis quẽ nunquã amittere timeis. Propere cantate & exultate ei, quoniam ipse est Dominus Deus vester, gloriosus & speciosus, ipse est salus & vita, honor & gloria, pax & omnia bona. Quanta pax ibi est, vbi nulli vestrum quicquã repugnat vel ab alio vel à seipso, sed ipse Dominus regit vos, & nihil vobis deerit. Ipse disposuit vobis regnum vt edatis & bibatis super mensam suam in regno suo. Gustate ergo & videte, quoniam suauis est Dominus. Stans est ad viuendum, suauis est ad gustandum. Nec dici potest quanta habeat in gustu voluptatẽ, quanta in sapore iucunditatẽ, quanta in odore suauitatẽ. Tãc suauitatis magnitudinẽ vos qui experti estis, nobis qui nunquã tale quid gustauimus, intimum non potestis: Tanquã si quis mellis dulcedinẽ ei qui nunquã dulce gustauerit, verbis indicare velit: profectò nec ille saporis illius suauitatẽ, quã nunquã ore percepit, auribus capiet: nec ille dulcedinem quã iustis voluptate cognouit, verbis poterit indicare. V A mihi misero, qui nunquã sentio quod sentitis, nec ibi sum vbi vo. estis in loco refrigerij lucis & pacis vos estis, vbi esse vestrum nõ habebit mortẽ, nõ esse vestrum nõ habebit errorem, amare vestrum non habebit offensionẽ, gaudium vestrum non habebit mœrorẽ. Ergo verò in regione vmbrae mortis nescio finẽ meũ, nescio si dignus sum amore vel odio, nescio quando de corpore egrediar. Egrediar, sed nescio quando, & forsasit dies iste supremus est: propterea tremens & paues quotidie mortem expecto, quæ vbi que mihi minatur: diabolum suspectum habeo, qui vbi que mihi insidiatur: timeo & pauesco vltimam discussionem & iram districti iudicis, ne pro peccatis meis mittat me in gehennam ignis. Et sicut indicare non potestis nisi gaudium & lætitiã vestram de visione Dei: sic ego sufficenter non possum vobis exponere necessitates & infirmitates quas patior, iniquitates & peccata quæ feci, culpas & infirmitas negligenter quas ego, & quotidie indefinenter ago corde, ore, opere, & serẽ omnibus modis quibus humana fragilitas Deum offendere potest. Vos igitur qui mensuris cõsorses fieri superiorum ciuium, & per sui æternæ claritatis gloria, orate pro me ad Dominum, vt educat me de isto carcere, in quo tenor captiuus & ligatus. Mens etenim cæca & vaga est, qualitate carum rerum quas respicit, variatur, & iuxta quod aspicit cogitatio illius sensusque mutatur. Cũque stare in semetipso nititur, a semetipso aliquo modo etiã nesciendo deriuatur, & ab vnaquaq; re cui intendit, fallidò impellente remouetur. Dum enim inliantem cogitanda appetit, & repente cogitata fallidò, doctetur quod aliunde pedet, ibiq; posita non requiescit. Ad Deum quippe solũ suspensa est, quò formata est. Sed quia omne quod infra appetit, minus est, iure ei non sufficit quicquid Deus nõ est. Hinc est quod huc illic dispergitur, & per infinita distrahitur, quare requit vbi nõ est, delectationis videlicet amœna, querit quo pascet. Sed quia vnũ Deum, quẽ sufficenter habere poterat, dereliquit, nunc per multa ducitur: vt quia qualitate reum fatiari nõ potest, saltem varietate fatietur. Propterea necesse est vt mentẽ nostram per diuersa sparsam colligamus, & in vno æternitatis desiderio componamus. In contẽplatione naque creatoris hoc adepturi sumus semper, vt vna mentis stabilitate perseveramus, hoc est, cum labore nunc conantes imitemur quod post in munere gaudentes accipiemus. ANNO S itaque nostras terrenis subducere curis studeamus, subducere ærumnis, vt in ciuitate Domini virtuti liceat hora vna vel dimidia, cogitatione & auditate versari. Contideremus, & quantum possumus altissime, qualis sit illa gloria, quanta lætitia, quæ solennitas, quæ veneratio, quod tripudium ciuium superiorum, qui assidue dominatori laudem perferunt, honorem deferunt, deuotionem offerunt, deprecant canticum nouum, canticum lætitiæ, inestimabili quodam clamore: quia feruentissimo amore, ineffabili cantu, mirabili affectu, cœlesti iubilatione, spiritali modulatione. Ipse siquidem est eorum verus cibus, plena satietas, æterna mansio, summa beatitudo, æterna lætitiæ, salus æterna, indeficiens virtus, & vita immortalis. Sæpius hæc meditator, illuc ascendere nitor. Suspiro, frendo, precibus, votis ibi tendo: Atque modo miro quæ sint ibi quantaq; gyro. Mens hæret Christo, cor delectatur in illo. Illuc versatur, gaudet, stupet, & veneratur. Tam tanto dulcius, quanto sapius: auditate quidem multa, sed fa riam tate nullatam rara est hora, & breuis mora. O si vnquam in pace in idipsum dormiam & requiescam, vt inhabitem domo Domini in omnibus diebus vite meæ. Si vnquam videre poterò illum tam desiderabilem, in quem angeli prospicere desiderant, vt possum dicere, Ecce quem

Esaiæ 33. c. 17.

Gratum piis Deo fructibus. CAP. LVIII.

Psal. 137. 4. Psal. 22. 1. Luca 22. c. 29.

Psal. 33. b. 9.

Deploret miseris suis. CAP. LIX.

Esaiæ 9. a. 1. Ezech. 9. a. 1.

Intactio sui. CAP. LX.

Genes. 40. c. 14.

Capitulum variatũ vnde inscribitur.

Vt mentem excutamus ad celum. CAP. LXI.

Psal. 49. Psal. 26. b. 4. 1. Peri. 1. b. 11.

Ecce quem

maior imperio. Vtique pro magnitudine virum, quia copiosius ceteris in hoc seculo propter idem negavit. Effusus est autem sicut aqua, peccatum in Christo, quae vasculo non tenetur voluptratis, effusus est imperu, & idcirco addidit, ultra non crescat. Quapropter ipse postquam in uniuerso orbe dispersus est, valde immixtus est. Sed quare talia meruit, ita subiicit: Quia ascendisti cubile patris tui. Primogenita autem plebis audaciam praedicat, quae ascendit cubile patris sui, & maculauit stratum eius, quando corpus Dominicum, in quo plenitudo diuinitatis quiescebat, raptum in cruce suspendit, & ferro commaculauit. Simcon & Leui fratres, vasa iniquitatis bellantia. Per Simeon & Leui Scribae & Pharisaei & sacerdotes Iudaici populi intelliguntur. De Simeone enim Scribae erant Iudaeorum, & de tribu Leui principes sacerdotum, qui consilium fecerunt ut Iesum dolo tenerent & occiderent. De quo consilio dicit, In consilium eorum ne veniat anima mea. Horrebat enim tanta scelera, quae nouissimis temporibus facturi erant Iudaei. Quia in furore suo occiderunt virum, id est, Christum, de quo dicitur: Ecce vir oriens nomen eius. Et alibi, Foemina circumdabit virum. Suffoderunt murum, id est, illum spiritalem fortissimum murum, qui custodit Israel, lancea confoderunt. Maledictus furor eorum, quia pertinax: vique quando furore accensi & ira, obtulerunt Christum Pontio Pilato, dicentes, Crucifige crucifige. Et indignatio eorum, quia dura: dum Barrabam latronem petere, & principem vitae crucifigendum postularunt. Diuidam eos in Iacob, & dispergam illos in Israel: quia nonnulli ex ipsis crediderunt, quidam in infidelitate permanserunt. Dicuntur enim diuisi ij qui ab eis separantur, & veniunt ad fidem: dispersi autem, quorum patria tempore subuenio per orbem terrae incredulorum genus spargitur. Iuda te laudabunt fratres tui. Per hunc Iudam verus confessor exprimitur Christus, qui ex eius tribu secundum carnem est genitus. Ipsum laudabunt fratres tui: Apostoli scilicet & omnes cohaerentes eius, qui per adoptionem patris, filij Dei effecti sunt, & Christi fratres per gratiam, quorum ipse est Dominus per naturam. Manus tuae in cervicibus inimicorum tuorum. Eisdem enim manibus atque eodem cruce trophaeo & suos tenuit, & inimicos & aduersarias potestates curauit. Iuxta quod & pater promittit ei dicens: Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Adorabunt te filij patris tui: Quando multi ex filijs Iacob adorant eum, per electionem gratiae salui facti. Catulus leonis Iuda. Quando nascendo factus est paruulus, sicut scriptum est, Paruulus natus est nobis. Ad praedam, filij mei ascendisti: id est, ascendens in crucem, captiuos populos redemisti: & quos ille contrarius inuaserat, tu moriens eripuisti. Denique rediens ab inferis, ascendisti in altum, captiuum duxisti captiuitatem. Requiescens accubisti vt leo. Manifestissimè Christus in passione accubuit, quando inclinato capite tradidit spiritum: & quando in sepulchro positus fuit, velut quodam corporis somno quieuit. Sed quare vt leo, & velut catulus leonis? In somno enim suo leo fuit, quando non necessitate, sed potestate hoc ipsum completum quod ipse dicit: Nemo tollit a me animam meam, sed ego pono eam. Sicut verò addit, & vt catulus leonis: inde enim mortuus vnde natus. Bene ergo Christus vt leo requieuit, qui non solum moris celebratam non tenuit, sed & in ipsa morte mortis imperium vicit. Quod autem dicit, Quis suscitauit eum? Quia nullus nisi ipse, iuxta quod dicit: Soluite templum hoc, & in triduo resuscitabo illud. Non defecit dux de Iuda, & reliqua. Hoc manifestissimè ad Iudaeos refertur. Diu enim fuit ex femine illius inemerata apud Iudaeos successio regni, donec Christus nasceretur, sicut supra diximus. Alligati ad vineam pullum suum. Pullus suus populus est ex gentibus, cui adhuc nunquam fuerat legis onus impositum. Hunc copulauit ad vineam, ad apostolos scilicet qui ex Iudaeis sunt. Nam vinea Domini Sabaoth domus Israel est. Et ad vitem asnam suam, ipse dicit: Ego fum vitis vera. Ad hanc ergo vitem alligat asnam suam, synagogam tardigradam scilicet, & graui legis pondere depressam. Igitur in vino stolam suam: sicut carnem suam in sanguine passionis, sive sanctam Ecclesiam illo vino, quod pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Et in sanguine vuae pallium suum. Pallium gentes sunt quas corpori suo iunxit: sicut scribitur, Pulchriores oculi eius vino. Oculi Christi Apostoli sunt & Euangelistae, qui lumē scientiae Ecclesiae praestant: quorum praecipua austeritatem vini praesca legis superant, quia longè leuiores sunt. Et dentes eius lacte candidiores. Dentes praepetores sunt sancti, qui praedant ab erroribus homines, & eos quasi comedendo in Christi corpus transmittunt. Candidiores autem effecti sunt doctores Ecclesiae lacte veteris legis. Zabulon habitabit in litore maris, & in statione nauium. Zabulon interpretatur habitaculum fortitudinis, & Ecclesiam significat. Haec in litore maris habitat & statione nauium, cum credēbus refugium & periclitantibus demonstrat fidei portum. Haec contra omnes turbines seculi inconcussa firmitate solida spectat naufragium Iudaeorum, & haereticorum procellas, qui circumferuntur omni vete doctrina, quorum est nauis succubus, non tamen frangitur. Pertendit autem vsque ad Sidonem, hoc est, vsque ad gentes. Legitur etiam in Euangelio inde assumptos esse apostolos aliquos, & ipsis locis Dominum saepe docuisse, sicut scriptum est, Terra Zabulon, & terra Neptalim, populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam. Sidon interpretatur venator vel venatrix. Venatores qui sunt, nisi apostoli? Quia, vt supra diximus, ex illis locis assumpti sunt, de quibus dicitur: Mittam venatores multos, & venabunt vos. Isachar asinus fortis. Isachar qui interpretatur merces, refertur ad populum gentium, quem Dominus sanguinis sui pretio mercatus est. Hic Isachar asinus fortis scribitur, quia prius populus gentilis quasi brutus & luxuriosus animal nullaque ratione subliit, sed postmodum iugū disciplinae Euangelicae libenter portauit. Hic accubans inter terminos, vidit requiem quod esset bona, & terra quod optima. Inter terminos autem cubare, est praestolor mundi sine requiescere, nihilque de iis quae nunc versantur in medio quaerere, sed vltima desiderare. Et fortis asinus requiem & terram optimam vidit, cum simplex gētilitas se ad robur boni operis erigit, & ad aeterna vitae patriam tendit. Vnde etiam apponit humerum suum ad portadum, quia cum ad promissam requiem peruenire desiderat, cuncta mandatorum onera libenter portat. Vnde factus est tributis seruicus, hoc est, Christo regi sui fidei dona & operum bonorum offerens munera. Dan iudicabit populum suum sicut aliae tribus Israel. Fiant Dan coluber in via, cerastes in semita, & reliqua. Dicunt quidam Antichristum per haec praedicti, & de ista tribu futurum, pro eo quod hoc loco Dan, & coluber asseritur & mordens, & quod inter tribus Israel primus Dan ad Aquilonem castrametatus est, illum significat qui se in lateribus Aquilonis federa dicit, & de quo figurat dicit Propheta, A Dan auditis est fremitus eorum. Qui non solum coluber, sed etiam cerastes vocatur. & nota enim Graecè cornua dicitur. Serpens ergo ille cornutus esse perhibetur, per quē dignè Antichristum asseritur, quia contra vitam fidelium cum moris pessiferæ praedicationis armatur etiam cornibus potestatis. Quis autem nesciat semita angustiorē esse quam viam? Fit ergo Dan coluber in via, quia in praesentis vitae latitudine eius ambulare prouocat, quibus quasi parcendo blanditur: sed in via mordet, quia eos quibus libertatem tribuit, erroris sui veneno consumit. Fit cerastes in semita: quia quos fideles reperit, & sese ad praecipit caelestis itineris cōstringentes, non solum nequitia callida persuasionis impetit, sed etiam terrore potestatis premit, & in persecutionis languore, post beneficia sicut dulcedinis exercet cornua potestatis. Equus iste cuius vngulas cerastes mordere dicitur, hunc mundum insinuat, qui per elationem suam in cursu habentium tempore spumat. Et quo Antichristum extrema mundi huius apprehendere nititur, cerastes ille equi vngulas mordere perhibetur. Vngulas quippe equi mordere, est extrema seculi serendo contingere, vt cadat ascensus eius retro. Plebs infidelis Iudaeae, erroris sui iniquis capta, pro Christo Antichristum expectat. Bene Iacob eodem loco repente in electorum vocem conuersus est dicens, Salutare tuum expectabo Domine: id est, non sicut infideles Antichristum, sed eum qui in redemptionem nostram venturus est, venum credo fideliter Christum, Amen.

tionem peccatorum. Et in sanguine vuae pallium suum. Pallium gentes sunt quas corpori suo iunxit: sicut scribitur, Pulchriores oculi eius vino. Oculi Christi Apostoli sunt & Euangelistae, qui lumē scientiae Ecclesiae praestant: quorum praecipua austeritatem vini praesca legis superant, quia longè leuiores sunt. Et dentes eius lacte candidiores. Dentes praepetores sunt sancti, qui praedant ab erroribus homines, & eos quasi comedendo in Christi corpus transmittunt. Candidiores autem effecti sunt doctores Ecclesiae lacte veteris legis. Zabulon habitabit in litore maris, & in statione nauium. Zabulon interpretatur habitaculum fortitudinis, & Ecclesiam significat. Haec in litore maris habitat & statione nauium, cum credēbus refugium & periclitantibus demonstrat fidei portum. Haec contra omnes turbines seculi inconcussa firmitate solida spectat naufragium Iudaeorum, & haereticorum procellas, qui circumferuntur omni vete doctrina, quorum est nauis succubus, non tamen frangitur. Pertendit autem vsque ad Sidonem, hoc est, vsque ad gentes. Legitur etiam in Euangelio inde assumptos esse apostolos aliquos, & ipsis locis Dominum saepe docuisse, sicut scriptum est, Terra Zabulon, & terra Neptalim, populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam. Sidon interpretatur venator vel venatrix. Venatores qui sunt, nisi apostoli? Quia, vt supra diximus, ex illis locis assumpti sunt, de quibus dicitur: Mittam venatores multos, & venabunt vos. Isachar asinus fortis. Isachar qui interpretatur merces, refertur ad populum gentium, quem Dominus sanguinis sui pretio mercatus est. Hic Isachar asinus fortis scribitur, quia prius populus gentilis quasi brutus & luxuriosus animal nullaque ratione subliit, sed postmodum iugū disciplinae Euangelicae libenter portauit. Hic accubans inter terminos, vidit requiem quod esset bona, & terra quod optima. Inter terminos autem cubare, est praestolor mundi sine requiescere, nihilque de iis quae nunc versantur in medio quaerere, sed vltima desiderare. Et fortis asinus requiem & terram optimam vidit, cum simplex gētilitas se ad robur boni operis erigit, & ad aeterna vitae patriam tendit. Vnde etiam apponit humerum suum ad portadum, quia cum ad promissam requiem peruenire desiderat, cuncta mandatorum onera libenter portat. Vnde factus est tributis seruicus, hoc est, Christo regi sui fidei dona & operum bonorum offerens munera. Dan iudicabit populum suum sicut aliae tribus Israel. Fiant Dan coluber in via, cerastes in semita, & reliqua. Dicunt quidam Antichristum per haec praedicti, & de ista tribu futurum, pro eo quod hoc loco Dan, & coluber asseritur & mordens, & quod inter tribus Israel primus Dan ad Aquilonem castrametatus est, illum significat qui se in lateribus Aquilonis federa dicit, & de quo figurat dicit Propheta, A Dan auditis est fremitus eorum. Qui non solum coluber, sed etiam cerastes vocatur. & nota enim Graecè cornua dicitur. Serpens ergo ille cornutus esse perhibetur, per quē dignè Antichristum asseritur, quia contra vitam fidelium cum moris pessiferæ praedicationis armatur etiam cornibus potestatis. Quis autem nesciat semita angustiorē esse quam viam? Fit ergo Dan coluber in via, quia in praesentis vitae latitudine eius ambulare prouocat, quibus quasi parcendo blanditur: sed in via mordet, quia eos quibus libertatem tribuit, erroris sui veneno consumit. Fit cerastes in semita: quia quos fideles reperit, & sese ad praecipit caelestis itineris cōstringentes, non solum nequitia callida persuasionis impetit, sed etiam terrore potestatis premit, & in persecutionis languore, post beneficia sicut dulcedinis exercet cornua potestatis. Equus iste cuius vngulas cerastes mordere dicitur, hunc mundum insinuat, qui per elationem suam in cursu habentium tempore spumat. Et quo Antichristum extrema mundi huius apprehendere nititur, cerastes ille equi vngulas mordere perhibetur. Vngulas quippe equi mordere, est extrema seculi serendo contingere, vt cadat ascensus eius retro. Plebs infidelis Iudaeae, erroris sui iniquis capta, pro Christo Antichristum expectat. Bene Iacob eodem loco repente in electorum vocem conuersus est dicens, Salutare tuum expectabo Domine: id est, non sicut infideles Antichristum, sed eum qui in redemptionem nostram venturus est, venum credo fideliter Christum, Amen.

De vltione Dei. v. A. Diuina bonitas ideo maxime irascitur in hoc seculo, ne irascatur in futuro: & misericorditer temporalem adhibet seueritatem, ne aeternam iustē inferat vltionem. De vera Dei laudatione. v. I. Vera confessio est benedicens, cum idem sonus est & oris & cordis. Bene autem loqui, & malè viuere, nihil aliud est, quam sua se voce damnare. De virtute charitatis. v. II. Dilectio Dei & proximi propria & specialis virtus est piorum atque sanctorum, cum ceterae virtutes & bonis & malis esse possint communes. De doctrina apostolica. v. III. Doctrina apostolica salubris, & atque vitalis est, vt pro capacitate vtriusque neminem sui relinquat exortem. Quia siue paruuli, siue magni, siue infirmi, siue fortes habent ea vnde alantur, & vnde fatientur. De quacvno Deo. v. IX. Deum quærens, gaudium quærit. Sic ergo quærat, vt non in se, sed in Domino gaudeat. Accedendo enim ad Deum illuminatur ignorantia, & corroboratur infirmitas, data sibi & intelligentia quia videat, & charitate qua feruat. De fastidio spirituali. x. Sicut corpori noxiū est, escam corpoream non posse percipere: ita animæ periculosum est, spirituales delicias fastidire. De malorum & bonorum fructibus. x. I. Nunquam multi sunt qui ad non esse tendunt. Quid enim tam est obnoxio paucitati, quā quod est debitum perditioni? De tranquillitate vltionis Dei. x. II. Non concupiscit Deus pœnam eorum, tanquam saturari desiderans vltione. Sed quod iustum est, cum tranquillitate decernit, & recta voluntate disponit: vt etiam mali non sint inordinati. De bono intellectu. x. III. Bonum intellectum habet, qui quod faciendum est, rectè intelligit & facit. Alioqui talis est sine opere intelligentia, qualis sine timore sapientia: cum scriptum sit, initium sapientiae timor Domini. De requie albus in carne viuens. x. IIII. Habet & in hac vita requiem suam anima, quæ de morte infidelitatis exempta est: & non ab operibus iustitiae, sed ab iniquitatis se abstinet actione: vt viuens Deo, & mortua mundo, in humilitatis & mansuetudinis placida tranquillitate requiescat. De vltione Deo. x. V. Quisquis bene cogitat, quæ Deo voueat, & quæ vouendo persoluat, seipsum voueat & reddat. Hoc exigitur, hoc debetur. Imago Caesaris reddatur Caesari: imago Dei reddatur Deo. Sed sicut reddendum est, quid, & cui offeras: ita etiam considerandum est vbi offeras. Quia veri sacrificij extra catholicam ecclesiam locus non est. De iustitia & gratia. x. VI. Duae sunt retributiones iustitiae: aut bona pro bonis, aut mala redduntur pro malis. Tertia est retributio gratiae: cui per regenerationē remittuntur mala, & retribuitur bona. Atque ita manifestatur, quia vniuersae viae Domini misericordia & veritas. Illam autem retributionem impiorum, quæ pro bonis mala restituantur, Deus nescit: qui nisi retribuere bona pro malis, non essent quibus retribuere bona pro bonis. De superna patria ciuius. x. VII. Omnis qui ad supernam pertinet ciuitatem, peregrinus est mundi: & dū temporali viuunt vita, in patria viuunt aeterna: vbi inter multa illecebrosa, & multa fallacia Deū nosse, & amare paucorum est, quibus sit praecipit Domini lucidum illuminans oculos, vt nec in Deo, nec in proximi charitate fallantur. De carnis cupiditate vincenda. x. VIII. Nemo est cuius animam corruptibile corpus, & inhabitatio terrena non aggrauet. Sed annitendum est, vt carnis cupiditates spiritus vigore superentur: & interior homo, qui semper sibi sentit resisti, semper se diuino auxilio expectet adiuari. De angusta vita via. x. IX. Augusta est via quæ ducit ad vitam: & tamè per ipsam nisi dilatato corde non curritur, quia iter virtutum, quo gradiuntur pauperes Christi, amplū est fidelium spei, etiam si arcum sit infidelium vanitatis. De premio religionis Christianae. x. X. Hoc affectu & desiderio colendus est Deus, vt sui cultus ipse sit merces. Nam qui Deum ideo colit, vt aliud magis, quam ipsum promereatur: non Deum colit, sed illud quod allequi concupiscit.

De oculis non iudicandis. x. XI. De oculis cordis alieni temerè iudicare peccatum est: & cum, cuius non videntur opera nisi bona, iniquum est ex inspectione reprehendere. Cum eorum, quæ homini sunt incognita, solus Deus iudex sit iustus, qui & inspector est verus. De adiutorio Dei. x. XII. Diuini est muneris, cum & recta cogitamus, & pedes nostros ad salutare, & iniustitia contememus. Quoties enim bona agimus, Deus in nobis atque nobiscum, vt operemur operatur. De passionibus sanctorum. x. XIII. Iusto iudicio Dei datur plerumque peccatoribus potestas, qua sanctos ipsius persequantur: vt qui spiritu Dei iuuantur & aguntur, fiant per laborum exercitia clariotes. De scientia boni. x. XIII. Non est vera scientia boni, nisi ad hoc comprehendatur, vt agatur. Non enim vtiliter meditatur legem Dei, qui laborat vt memoria teneat, quod actione non implet. De amore legis. x. XV. Qui legem Dei diligit, probat se in hominibus iniquis id, quod contra legem est, odisse non homines. De seruandis mandatis Domini. x. XVI. Mandata Dei scrutari, nisi quieta mens non potest. Vt ergo religiosum exerceatur studij, abigenda sunt iurgia malignorum. De proficiendo. x. XVII. Nemo tam eruditus, nemo tam doctus est, qui superna illustratione non egeat. Non enim ita vlla diuinorum bonorum augmenta sufficiunt, vt non semper super sit quod mens rationalis & intelligendum desideret, & gerendum. De duplici opere Dei. x. XVIII. Si omnes homines simul consideremus quorum alij misericordia salui sunt, alij veritate damnantur, vniuersae viae Domini, id est, misericordia & veritas, suo sine distincte sunt. Si autem solos sanctos intueamur, non discernitur haec via Domini. Individua enim ibi est & misericordia veritas, & veritate misericordia: quia beatitudo sanctorum & de munere gratiae est, & de retributione iustitiae. De obseruantia pacis. x. XIX. Christiane perfectionis est, pacificum esse, etiam cum pacis inimicis, spe correctionis, non consensu malignitatis: vt si nec exemplum, nec cohortationem dilectionis sequantur. Causas tamen non habeant, quibus odisse nos debeant. De custodia Dei. x. XX. Custodit nos Dominus ab omni malo, non vt nihil patiamur aduersi, sed vt ipsi aduersitatis anima nō laedatur. Cū enim tentatio adest, sit quidem in id quod nos impugnat, introitus. Et cum bono sine, id est, sine vulnere animæ, tentatio consummatur: ad aeternam requiem de profundo temporalis laboris exitur. De adiutorio Dei. x. XXI. Ad caelestis Hierusalem non ascendunt consortium, nisi qui toto corde profiterentur, non proprij operis, sed diuini esse muneris, quod ascendunt. De odiis mundi in Christianos. x. XXII. Omnes qui in Christo pie volunt viuere, necesse est, vt ab impijs & dissimilibus patiantur opprobria: & despiciantur tanquam multi & infani, qui praesentia bona perdant, & inuisibilia sibi, ac futura promittant. Sed haec despectio, & irritio, in impijs retorquetur: cum & abundantia eorum in egestatem, & superbia transferit in confusionem. De patientia fidelium. x. XXIII. Tota fidelium salus, tota patientij fortitudo, ad eum, qui in sanctis suis est mirabilis, referenda est: quia nisi in illis Dominus esset furor impiorum fragilitas humana succumberet. De obsequijs debitis. x. XXIV. Ita & a plebibus principes, & a seruis domini sunt ferendi, vt sub exercitatione tolerantiae sustineantur temporalia, sperentur aeterna. Auget enim merita virtutis, quod propositum non violat religionis. De toleranda varietate mundana. x. XXV. Recti corde de preceptis Dei & constitutionibus non queruntur: quia iustum est omnia equanimiter accipi, quæ iudicatus voluit tolerari. De edificatione domus Dei. x. XXVI. Omnis sancti aedificij status, sicut Deo operante proficit, ita Deo custodiente consistit. Quoniam tunc vtilis praepositorū custodia est, cum spiritus Dei populo suo praesidet, & non solum greges, sed etiam ipsos dignatur custodire pastores.

D. PROSPERI A QVITANICI

SENTENTIARVM EX OPERIBVS D. AVGVSTINI

EXCERPTARVM LIBER.

Quae sit vera innocentia.

INNOCENTIA vera est, quae nec sibi, nec alteri nocet. Quoniam qui diligit iniquitatem, odit animam suam. Et nemo non prius in se, quam in alterum peccat.

De hominibus diligendis.

Sic diligendi sunt homines, vt eorum nō diligantur errores: quia aliud est amare quod facti sunt, aliud odisse quod faciunt.

De vera aeternitate.

Vera aeternitas, & vera immutabilitas non est nisi in deo.

Date trinitatis: cui quod est esse, perpetuum est: quia natura initio carens, incrementum non indiget, sicut nullū finē, ita nullā recipit mutabilitatē. Creator autē illa, quibus Deus aeternitate dedit, vel dauitū est, nō penitus ois finis aliena sunt, quia non sunt extra commutationē: dū finis illis est, & temporalis institutio, & localis motio, & ipsa in augmentū sui mutatio facta.

De patientia.
Patientia Dei, qua parit contemptus, parit etia negatus: & magis vult vitā peccatoris quam mortem, & eruditio est patientia, & oblatio correctionis nec vlla ipsius opera misericordia vacat: quādo homini & indulgentia cōsulit & flagello.

Sententia in re habetur ad Psal. 100. Ambulabam in innocentia, etc. Psal. 10. Vide cap. 6. b. 14. Cimit. Do.

al. perfectā. Ergo. al. eruditio. penitentiā. nis est cōtra. rio contemp. tione. Sic legitur. Scripsit qui est Louanij. C. 11. Idem notabil. fol. 27.

De eternis gaudiis. xxxvi. A Eterna ciuitatis gaudia sunt gaudia, & stantium dierum perpes infinitas nec variabitur, nec labetur: quia incommutabili pace potentur, quorum omnium erit bonum, quod fuerit etiam singulorum.

De lege charitatis. xxxviii. Lex Christi perfectio charitatis est, qua Deus proximūq; diligit, & per quam dicitur conditori legis, Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimitimus debitoribus nostris. Bene enim expectat promissionem Dei, qui mandata eius exequitur: nec frustra sperat parcendum peccatis suis, qui ignorat alienis.

De temporalibus scientiis. xli. Id quod in tempore nouum est, nō est nouum apud Deū, qui condidit tempora, & sine tempore habet omnia, quae suis quibusque temporibus pro eorum varietate distribuit.

De prudentia Dei. xlii. Mutabilitatem dispositionem immutabilis ratio continet, ubi sine tempore simul sunt, quae in tempore non simul sunt: quia tempora non simul currunt.

De impunitate peccantium. xliii. Nihil infelicitas est felicitate peccantium, qua poenalis nutritur impunitas, & mala voluntas velut hostis interior roboratur.

De legis litera. xliiii. Legis litera, quae docet non esse peccandum, si spiritus uiuificans desit, occidit. Scire enim peccatum facit potius quam cauere: & ideo magis augeri quam minui: quia mala concupiscentiae etiam praucariatio legis accedit.

De lege & gratia. xliiiii. Lex data est, ut gratia quaereretur: gratia data est, ut lex impleretur. Neque enim suo vitio non implebatur, sed vitio prudentiae carnis: quod vitium per legem demonstrandum, per gratiam sanandum fuit.

De promissione Dei. xlv. Hoc promittit Deus, quod ipse facit: non enim ipse promittit, & alius facit: quod iam non est promittere, sed praedicere. Ideo non ex operibus, sed ex vocante: ne ipsorum sit, nō Dei, & merces non imputetur secundum gratiam, sed secundum debitum: atque ita gratia iam non sit gratia.

De fidelium culpa, & infidelium bonis. xlvi. Sicut non impediunt ab aeterna vita iustum quaedam peccata venialia, sine quibus haec vita non ducitur: sic ad salutem aeternam nihil profunt impio aliqua bona opera, sine quibus difficillimē vita cuiuslibet pessimi hominis inuenitur.

De mala voluntatis effectu. xlvii. Cum voluntas mala potestatem accipit ut efficiat quod cupit, ex iudicio Dei venit, apud quem non est iniquitas. Punit enim etiam isto modo: nec ideo iniuste, quia occulte. Ceterū iniquus punit se ignorat, nisi cum manifesto supplicio sentierit nolens, quantum mali sit quod perpetravit volens.

De superbia. xlviii. Omnia vitia in male factis tantummodo valent: sola superbia etiam in recte factis cauenda est.

De impare vsu fortunae. xlix. Interest plurimum qualis sit vsus, vel earum rerum quae prosperae, vel earum quae dicuntur aduersae. Nam bonus temporalibus nec bonis exollitur, nec malis frangitur. Malus autem ideo huiusmodi infelicitate punitur, quia felicitate corrumpitur.

De morte sanctorum. l. Mala mors putanda non est, quam bona vita praecesserit. Non enim facit malam mortem, nisi quod sequitur mortem. Non itaque malum curandum necessitati mortis quid accidat ut moriantur, sed moriendo quod ire cogantur.

De puritate quam non perdit inuita. li. Ita non amittitur corporis sanctitas manente animi sanctitate, etiam corpore oppresso, sicut amittitur sanctitas corporis violata animi puritate, etiam corpore intacto.

De fortitudine tolerantiae. lii. Maior animus merito dicendus est, qui vitam arduam magis eligit ferre quam fugere: & humanum iudicium, maximeque vulgare, quod plerumque caligine erroris inuoluitur, praecipientia luce ac puritate contemneret.

De humilitate iustorum. liiii. Iustus quicquid malorum ab iniquis dominis irrogatur, nō pena est criminis, sed virtutis examen. Nam bonus etiam si

seruiat, liber est: malus autem, etsi regnet, seruus est: nec vnus hominis, sed, quod grauius, tot dominorum, quot vitiorū.

De oblatione votorum. liiii. Nemo quicquam Domino recte voueret, nisi ab ipso acciperet quod voueret.

De essentia Deitatis. lv. Omnis substantia quae Deus non est, creatura est, & quae creatura non est, Deus est. Nulla ergo differentia est in Deitate trinitatis: quoniam quod Deo minus est, Deus non est.

Quales nos diligit Deus. lvi. Tales nos amat Deus, quales futuri sumus ipsius dono: nō quales sumus nostro merito.

De temporali opere Dei. lvii. Ordo temporum in aeterna Dei sapientia sine tempore est, nec aliqua sunt apud illum noua, qui fecit quae futura sunt.

De principali rerum omnium causa. lviii. Voluntas Dei est prima & summa causa omnium corporaliū, spiritaliūque motionum. Nihil enim fit visibiliter & sensibiliter, quod non de inuisibili & intelligibili summi imperatoris aula aut iubeatur, aut permittatur, secundum ineffabilem iustitiam praemiorum, atque poenarū, gratiarum, & retributionū, in ista totius creaturae amplissima quadā immensaque republica.

De superbia diaboli, & Christi humilitate. lix. Diabolus superbus hominem superbientem perduxit ad mortem: Christus humilis hominem obedientem reduxit ad vitam. Quia sicut ille elatus cecidit, & deiecit consentientē: sic iste humiliatus surrexit, & erexit credentem.

De spiritalibus augmentis. lx. In rebus spiritalibus cum minor maior adhæret, sicut creatori creatura, illa fit maior quam erat, non ille: & hoc est maius esse, quod est melius esse: quia adhærens creatura creatori, non mole auctior, sed virtute fit maior.

De ineffabili excellentia Deitatis. lxi. Excedit supereminētia Deitatis non solum vilitati eloquij nostri, sed etiam intelligentiae facultatem. Verus enim cogitatur Deus, quam dicitur, & verius est, quam cogitatur. Non parua autem notitia pars est, si antequā scire possumus quid sit Deus, possumus scire quid non sit.

De vera beatitudine. lxii. Omnes beati habent quod volunt, quamuis non omnes qui habent quod volunt, continuo sunt beati. Continuo autem sunt miseri, qui vel non habent quod volunt, vel id habent quod non recte volunt. Propior ergo beatitudini voluntas recta, etiam non adepta quod cupit, quam praua, etiam si quod cupit obtinuit.

Quid sit esse cum Deo? lxiii. Magna hominis miseria est, cum illo non esse sine quo non potest esse. In quo est enim, sine dubio sine illo non est: & tamen si eius non meminit, eumque non intelligit neque diligit, cum eo non est.

De incarnatione verbi Dei. lxiiii. Diuinitas verbi equalis patri, facta est particeps mortalitatis nostrae, non de suo, sed de nostro: ut & nos efficeremur participes diuinitatis eius, non de nostro, sed de ipsius.

Qui odio odiendi sunt mali. lxv. Perfectum odium est, quod nec iustitia, nec sententia caret, id est, ut nec propter vitia homines oderis, nec vitia propter homines diligas. Recte ergo in malis odimus malitiam, & diligimus creaturam: ut nec propter vitium natura damnetur, nec propter naturam vitium diligatur.

De labore fingentium mendaciam. lxvi. Difficilia & laboriosa sunt figmenta mendacij. Qui autem verum vult dicere, non laborat: quicquid enim sunt boni, quam mali: & absolutiora sunt verba veracium, quam comēta fallacium.

De diuinis scripturis. lxvii. Bonae sunt in scripturis sanctis mysteriorum profunditates, quae ob hoc teguntur ne vilescant: ob hoc quaeruntur, ut exerceant: ob hoc autem apertuntur, ut pascant.

De oratione Domini. lxviii. Orans cum sudore sanguineo Dominus Iesus Christus, significabat de toto corpore, quod est ecclesia, emanaturas martyrum passiones.

De sacramentorum perceptione. lxix. Sacramentum pietatis in iudicium sibi sumit indignus. Bene enim esse non potest male accipienti quod bonum est.

De laudando Deo. lxx. Qui laudat Deū in miraculis beneficiorum, laudet & in ter-

roribus vitionū. Nam & blanditur, & minatur. Si nō blandiretur, nulla esset exhortatio. Si nō minaretur, nulla esset correctio.

De acceleranda conuersione. lxxi. Remedia conuersionis ad Deum nullis sunt cunctationibus differenda: ne tempus correctionis pereat traditate. Qui enim poenitenti promisit indulgentiam, dissimulanti diem crastinum non spondit.

De humilitate orandi. lxxii. Rectus est, & bene inuocat Deum: qui in omnibus malis quae patitur, se accusat, non Deum: & in bonis quae facit, non se laudat, sed Deum. Sicut enim repellit Deus peccata sua defendentem, sic recipit confidentem.

De admiratione creaturarum. lxxiii. Mirabilis est fabrica mundi, sed mirabilior fabricator. Et male occupatur creatis, qui a creatore discedit: qui si haeretic superior, inferiora calcabit, ne quod dilexit contra naturam, conuertatur in poenam.

De animi inordinata. lxxiiii. Anima rationalis superioribus inferiora proponens, non potest regere quod regitur: quia regi noluit, a quo regebatur.

De poena peccati. lxxv. Corpus carnis nostrae ornatum nobis fuit: peccauimus, & compedes inde accepimus, ut vinculis mortalitatis omnis humanarum actionum cursus praepediretur.

De altissime psallentium. lxxvi. Recte in Dei laudem psallit, cuius opera cum voce concordat. Nam finito carmine, vox tacet: vita autem in bonis actibus permanens, nunquam retinet eius gloriam, quam in se gaudet operari.

De timore. lxxvii. Omnia quae timentur rationabiliter declinantur: Deus sic timendus est, ut ab ipso ad ipsum confugiat.

De veritate sollicitudine. lxxviii. Sicut praepostera securitas in periculum impellit: ita ordinata sollicitudo securitatem parit.

De virginitate. lxxix. Virginitas carnis, corpus intactum: virginitas animae, fides incorrupta.

De modo habendi. lxxx. Multa nos in facultatibus nostris superflua habere probabimur, si necessaria sola retineamus. Nam vana quarentibus nihil sufficit, & alienorum quodammodo retentor est, qui profutura pauperibus inutiliter habet.

De cogitationibus. lxxxi. Quomodo aures nostrae ad voces nostras, sic aures Dei ad cogitationes nostras. Non potest autem fieri, ut in mala opera excant cogitationes bonae: quoniam hoc actione promittitur, quod corde concipitur.

De canticis nouis. lxxxii. Sicut veteris hominis vetus canticum ad temporalia, sic noui hominis nouum canticum pertinet ad aeterna: & ita vnusquisque cantat, ut vivit. Nouum autem canticum, carmen est fidei, quae per dilectionem operatur.

De vera humilitate. lxxxiii. Vera fidelium humilitas est, in nullo superbire, in nullo murmurare: nec ingratum esse, nec quæculum, sed in omnibus Dei iudicij gratias, Deo agere Deumque laudare, cuius omnia opera aut iusta sunt, aut benigna.

De desperantibus. lxxxiiii. Nimis miser est, qui non sperat in Deo, & de se sibi secunda promittit: cum ex eo ipso quod non quarat Dei auxilium, ab omni spe verae salutis exciderit.

De diuitiis. lxxxv. In magna egestate sunt, qui de iniquitate sunt diuites, iustitiae opes, & sapientiae thesauros non habent: qui autem Domino seruiunt, ea bona acquirunt, quae perire nō possunt.

De vera bonitate. lxxxvi. Non sufficit abstinere a malo, nisi fiat quod bonum est: & parum est nemini nocere, nisi studeas multis prodesse.

De mali impunitate. lxxxvii. Peccator qui peccat, non ideo a Domino non videtur, quia male agentis poena differtur: grauius autem in eum decernitur, cui etiam ipsa correctio denegatur.

De bona humilitatis. lxxxviii. Non acceditur ad altitudinem Dei, nisi per humilitatem: & cui propinquat subditus, longè ab eo recedit elatus.

De sepultura. lxxxix. Sicut peccatoribus diuitibus nihil profunt exequiae sumptuosae: ita nihil nocent aut viles, aut nullae sanctorum pauperum sepulturae.

De gaudio recto. xc. Non potest vnquam fraudari delectationibus suis, cui Christus est gaudium. Aeterna enim exultatio est, quae bono laetatur aeterno.

Quid hominem Deo iungat. xc. Deo, qui vbique est, non locis, sed actionibus, aut longinquis, aut proximi sumus: quia sicut separatur dissimilitudo, ita nos illi coniungit imitatio.

De bono praefio. xcii. Humanae agritudinis est, in carne mortali delectationem habere peccandi: sed discipulus amatorque virtutum non pacem huic concupiscentiae tribuere, sed bellum debet indicere.

De spe fidelium. xciii. Non te terreat, Christiane, quod credita differuntur: licet in abscondito sit promissio, in spe tamen perseueret oratio. Exercere operibus, cresce virtutibus. Dum fidei constantia probatur, gloria retributionis augetur.

De temporibus. xciiii. Omne tempus malorum passillum est. Quid enim tam exiguum, quam quod in hoc tendit, ut non sit?

De charitatis augmento. xcv. Crescit semper charitatis facultas, dum vsu maior, & largitate fit ditior.

De defectu malorum. xcvi. Malorum impietatem perire necesse est, aut proprio iudicio, aut sententia Dei. Nulla enim iniquitas permanet, cui finem aut correctio, aut damnatio facit.

De ahaerentur Deo. xcvii. Adhaerens Deo & semper eius faciens voluntatem, nunquam a suo habitatore deseritur: & si quadam dura atque aduersa patiatur, non relinquitur, sed probatur.

De iustitia. xcviii. Tota iustitiae ratio est, ut declinentur mala, & fiant bonae: cuius obseruantiæ inter quaslibet aduersitates forma seruanda est: quia hoc solum nunquam amittitur, quod operi pietatis impenditur.

De tolerantia. xcix. Tolerentur praesentia mala, donec veniat beatitudo promissa. Sustineantur a fidelibus infideles, & exortorū inter frumenta zizaniorum auulso differatur, quantumlibet sauiant in ipso. Melior est etiam in hoc tempore causa iustorum, qui quanto acrius impetuntur, tanto gloriosius coronantur.

Quid sit clamor ad Deum. c. Clamor ad Deum est intentio cordis, & flagrantia dilectionis: quia semper petitur, quod semper operatur. Hoc autem Deo absconditum non est, quoniam ad ipsum redit, quod ab ipso processit.

De considerando peccato. ci. Bona est peccati confessio, si & curatio consequatur. Nam quid prodest detegere plagam, & non adhibere medicinam?

De perfectione. cii. In hac vita, quae tota tentatio est, etiam in sublimissimis sanctis non apprehenditur illa perfectio, cui non super fit assensus.

De laboribus praesentis vitae. ciii. Dum praesentis vitae cursum agitur, etiam si valde proficiat cuius exterior homo corumpitur, & interior renouatur: necesse est tamen, ut dū conditioni subiaceret mortis, labores toleret veritatis.

Quid imago Dei homo, sit nunc obnoxia vanitatis. ci. Imago quidem Dei est homo: & qui per iustitiae ambulat vias, ad similitudinem sui tendit authoris, & tamen dum in hac vita degit, conturbationes vanitatis incurrit.

De eruditione diuina. cv. Prima diuini muneris gratia est, ut erudiat nos ad nostrae humilitatis confessionem, & agnoscere faciat, quod si quid boni agimus, per illum possumus, sine quo nihil possumus.

Quid tota infidelium vita peccatum sit. cvi. Omnis infidelium vita peccatum est: & nihil est bonum sine summo bono. Vbi enim deest agnitio aeternae & incommutabilis veritatis falsa virtus est, etiam in optimis moribus.

De fundamento spiritus. cvii. Sicut fundamentum corporae fabricae in imo est, ita fundamentum fabricae spiritalis in summo est. Terrena edificatio a terra incipit, caelestis a superno creuit exordio.

Quod recordatio vel oblitio non cadant in Deum. cviii. Tunc dicitur Deus meminisse, quando facit: tunc obliuisci, quando

Habes hic infra ad versum 129. Quomam apud 16, etc. Math. 6.

Ex cap. 4, lib. De spiritu et littera. Idem habetur cap. 14, libri eiusdem.

Ex cap. 19. De spiritu et littera.

Cap. 24, lib. De spiritu et littera.

Cap. 27, lib. De spiritu et littera.

Ex cap. 30. lib. De spiritu et littera.

Ex cap. 27. lib. De natura et gratia et epist. ad Dioscorum.

Ex cap. 11. lib. 1. De ciuitate Dei.

Ex cap. 18. lib. 1. De ciuitate Dei.

Ex cap. 22. lib. 1. De ciuitate Dei.

Ex cap. 3. lib. 4. De ciuitate Dei.

Ex cap. 4, lib. 17. De ciuitate Dei et epist. ad Ananiam.

Est com. in secunda canon. li. Ananiam, idem habetur in epist. ad Ananiam.

al. ab au thore

Apud Aug. ex oratione necessitissimam. Psal. 142. Enpe me de roboribus manibus, etc.

al. veridicorum,

Sic fore cap. 14, lib. 19. De ciuitate Dei.

quando non facit. Nam neque obliuio cadit in Deum, quia nullo modo mutatur: neque recordatio, quia nihil obliuiscitur.

Hi vident mirabilia Dei, quibus profunt. Nam quod non intelligitur, vel vnde non proficitur, non videtur.

Non auferat veritas misericordiam, nec misericordia impediatur veritatem. Si enim pro misericordia iudicaueris contra veritatem, aut quasi rigida veritate oblitus fueris misericordiam, non ambulabis in via Domini, in qua misericordia & veritas obtinuerunt sibi.

Tentatio Christi, exuditio Christiani est. Imitatores enim magistri debent esse discipuli: non in faciendis miraculis, quae nemo exigit: sed in custodienda humilitate, atque patientia, ad quae nos Dominus suo inuitauit exemplo.

Quomodo radix omnium malorum cupiditas est, sic radix omnium bonorum est charitas.

Christiano recte gaudendi causa non praesens saeculum, sed futurum est. Et ita est vrendum temporalibus, ne oblitus aeternis: vt in via, qua peregrini ambulat, hoc placeat quod ducit ad patriam.

Male celebrat sabbatum qui ab operibus bonis vacat. Ociū autem ab iniquitate debet esse perpetuum: quia bona conscientia non inquietum, sed tranquillum facit.

Cum bonum operatur, hilaris operare. Nam si quid boni tristis feceris, sit de te magis quam facis.

Si in mores malorum non transeant boni, etiam inter cohabitantes magna diuisio est. Non ergo homines, qui meliorum exemplo corrigi queūt, sed hominū est fugienda iniquitas.

Si in mores malorum non transeant boni, etiam inter cohabitantes magna diuisio est. Non ergo homines, qui meliorum exemplo corrigi queūt, sed hominū est fugienda iniquitas.

Eam Deus innocentiam probat, qua homo nō metu pœnæ fit innocens, sed amore iustitiae. Nam qui timore nō peccat, quamuis non noceat cui vult nocere, sibi tamen plurimū nocet: & abstinet ab iniquo opere, sola tamen reus est voluntate.

Melior est in malis factis humilis confessio, quam in bonis superbia gloriatio.

De malitia mali flagellatur bonus: & de seruo emendatur filius.

Sicut stellae caeli non extinguuntur: sic mentes fidelium, adherentes firmamento sanctae scripturae, non obsecunt mundana iniquitas.

Ad peccandum homo abundat propria facultate: ad agendum autem bonum, non sibi sufficit, nisi ab illo iustificetur, qui solus iustus est.

Magnus bonorum labor est, mores tolerare contrarios: quibus qui non offenditur, parum proficit. Tantum enim torquet iustum iniquitas aliena, quantum recedit a sua.

Non locorum intervalis acceditur ad Deum, vel receditur ab eo: sed similitudo facit proximum, dissimilitudo longinquum. Et nimia miseria est, ab eo bono longè esse, quod ubique est.

Libera semper est seruitus apud Deum, cui non necessitas seruit, sed charitas.

Qui ideo neminem vult hominem pati, quia multum, vt arbitrat, proficit per hoc ipsum, quod alios non tolerat, ostendit quod potius non proficit.

Totum bonū quod habemus, ab artifice nostro habemus. Sed si hoc in nobis est, quod ipsi fecimus, inde damnabitur: si autem hoc, quod Deus fecit, inde coronabitur.

Verbum Dei, per quod facta sunt omnia, tempus praedestinavit, quo susciperet carnem: non tempore cessit, quo ver-

teretur in carnem. Homo quippe Deo accessit, non Deus a se recessit.

Intellectui fides viam aperit, infidelitas claudit.

Quo primum vitio superatus est homo, hoc vltimum vincit. Cum enim omnia peccata superauerit, manet periculum, ne bene sibi mens celsicia, in se potius, quam in Domino gloriatur.

Finis curarum perfectio est desideriorum: & in id quisque tendit ac nititur, vt ad illud perueniat quo delectatur. Sapientis ergo est, hoc appetere, quod bonum facit: non id amare quod decipit.

Sicut duo sunt officia medicinae, vnum quo sanatur infirmitas, aliud quo custoditur sanitas: ita duo sunt dona gratiae, vnum quod auferit carnis cupiditatem, aliud quod facit animi perseuerare virtutem.

Non poterit hominis labor finire, nisi hoc diligat, quod ei non possit auferri.

Impossibile est, vt iniquitas prius laedat hominem iustum, in quem tendit, quam, conuersum vnde procedit.

Visibile miraculum ad illuminationem vocat: inuisibile autem eum, qui vocatus venit illuminat. Omnia ergo narrat mirabilia Dei, qui credens visibilibus, ad intelligenda inuisibilia transitum facit.

Melior causa est eorum, qui diabolum perseuerantem fugiunt, quam qui praecipitem sequuntur: quia vtilius est eum hostem habere quam principem.

Omnes prauae cupiditates sunt portae inferi, per quas itur in mortem, cuius dominatum subit, qui adeptum se ad persuadendum laetatur quod perditē concupiuit.

Adulantiū linguarū alligat animas in peccatis: delectat enim ea facere in quibus non solum nō metuitur reprehencti, sed etiam laudatur auditor.

Animus male sibi conscius dum videtur sibi nullā penam pati, credit quia non iudicet Deus: cum abuti patientia Dei & nō intelligere patere benignitatem iam sit magna damnatio.

In creatura, quae arbitrio suo peccat, prior est natura quam vitium. Quod ita contra naturā est, vt non possit nisi nocere naturae. Non itaque esset vitium recedere a Deo, nisi natura (cuius hoc vitium est potius) comperet esse cum Deo.

Nullum Deus vel angelorum, vel hominū crearet, quē malū futurū esse praescisset, nisi pariter nosset quibus eos bonorum vrbis commendaret: atque ita ordinem saeculorū, quasi pulcherrimū carmen, etiā ex quibusdā antithetis honestaret.

Tria quaedā nobis maxime scienda de conditione creaturae oportuit intimari. Quis eū fecerit, per quid fecerit, quare fecerit. Dixit Deus, inquit, fiat lux, & facta est lux: & vidit Deus lucē quod bona esset. Si ergo quaerim⁹, quis fecerit: Deus est. Si, per quid fecerit: Dixit, Et facta est. Si, quare fecerit, quia bona est. Nec auctor excellentior est Deo, nec ars efficacior Dei verbo: nec causa melior, quam vt bonum crearetur a bono.

Est amor, quo amatur & quod amandum non est: & illū amorem odit in se, qui illū diligit, quo amatur quod amandum est. Possunt enim ambo esse in vnum hominem: & hoc bonū est homini, vt illo proficiente quo bene viuimus, iste deficiat quo malē viuimus, donec ad perfectum fuerit, & in bonum commutetur omne quod viuimus.

Creatur rationalis vel intellectualis bonū, quo beata sit, non est nisi Deus: quod ei non ex seipso est: quia ex nihilo creata est: sed ex illo, a quo creata est. Hoc enim adeptus sit beata: quo amissio, misera.

Vitium esse nec in summo potest bono, nec nisi in aliquo bono: sola ergo bona alicubi esse possunt: sola autē mala nusquam, quoniam naturae etiā illae quae ex malae voluntatis initio viuunt, sunt,

sent, in quantum vitiosa sunt, mala sunt: in quantum autem naturae sunt, bonae sunt.

Nō est phas credere, aliter affici Deū cum vacat, aliter cum operatur: quia nec affici dicendus est, rāquam in eius natura fiat aliquid, quod antē nō fuerit. Patitur quippe qui afficitur: & mutabile est omne quod patitur. Non ergo in Deo aut pigra vacatio, aut laboriosa cogitetur industria: quia nouit & quiescēs agere, & agens quiescere: & quod in operibus prius quidē est, aut posterius, non ad facientem, sed ad facta referendū est. Aeterna enim est & incommutabilis voluntas eius, nec consilio alternante variatur: in qua simul est quicquid in rebus creandis vel ordinandis: aut praecessit, aut sequitur.

Nullius, quamuis minima naturae, nisi Deum creatorem credit aut dici licet ab aliquo. Quia etiā si angeli iusti vel permixti adhibeant operationem suam rebus, quae giunguntur in mundo, tam non sunt creatores animalium, quam nec agricolae frugum atque arborum.

De prima corporis morte dici potest, quod bonis bona sit, malis mala. Secunda verō sine dubio, sicut nullorum bonorum est, ita nulli bona.

Mors etiam piorum, poena peccati est. Sed ideo bona ipsis dicitur, quia illa bene vtrū, quibus finis est ad mala temporalia, & transitus ad vitam aeternam. Sicut enim iniustitia malē vitium non tantum malis, verum etiam bonis: ita etiam iniustitia bene vitium non tantum bonis, verum etiam malis.

Qui etiam non percepto regenerationis lauacro pro Christi confessione moriuntur, tantum eis valet ad abolenda peccata, quantum si abluerentur fonte baptismatis.

Cum homo secundum se viuunt, non secundum Deum, similis est diabolo: quia nec angelo secundum angelum, sed secundum Deum viuendum fuit, vt sciret in veritate, & veritatem de illius, non de suo medio loqueretur. Vnde non frustra dicitur, omne peccatum esse mendacium: quia non peccatur, nisi ea voluntate, quae contraria est veritati, id est, Deo.

Diueritas humanae affectionis, ex diueritate est voluntatis: quae si praua est, peruersis erit moribus iniquita. Si autem recta, non solum non culpabilis affectio hominis, sed etiam laudabilis erit.

Arbitrium voluntatis tunc est verē liberū, cum virtus peccatūque nō seruit. Tale datum est a Deo, quod amissum, nisi a quo potuit dari, non potest reddi. Vnde veritas dicit: Sivos filius liberauerit, tunc verē liberi eritis.

Beata vita si non amatur, non habetur. Porro si amatur, habetur. Ceteris omnibus rebus necesse est vt excellentius diligatur: quoniam propter hoc amandum est, quicquid aliud est amandum. Quia verō beatus esse non potest, nisi qui eam, vt dignum est, amat: consequens est, vt eam aeternam velit: quae tunc verē beata erit, quando terminum non habebit.

Non omnes quidem mali in hoc proficiunt vt sint boni: nemo tamen est, nisi ex malo, bonus.

Ciues terranae ciuitatis parit peccato vitata natura, qui sunt vasa irae. Ciues verō caelestis patriae parit a peccato naturam liberans gratia, qui sunt vasa misericordiae.

Ira Dei non perturbatio est eius, sed iudicium, quo irrogatur poena peccato. Cogitatio verō ipsius, & recogitatio, mutandarū rerū est incommutabilis ratio. Neque enim sicut hominem, ita Deum cuiusquā facti sui poenitet, cuius de omnibus omnino rebus tam fixa sententia, quam certa est praesentia.

Inimici ecclesiae quolibet errore accentur, vel malitia deprauentur: si accipiant potestatem corporaliter affligendi, exer-

cent eius patientiam. Si tantummodō malē sentiendo aduertantur, exercent eius sapientiam. Et vt etiam inimici diligantur, exercent eius beneuolentiam: quia Deus his, qui cum diligunt, omnia cooperatur in bonum.

Finis boni est, nō quo consummatur vt non sit, sed quo perficitur vt plenū sit. Et finis mali est, nō quo esse desinat, sed quousque nocendo perducatur. Vnde vnū est summū bonū, aliud autem summū malū. Illud propter quod appetēda sunt bona cetera, ipsam autē propter seipsum: hoc, propter quod declināda sunt mala cetera, ipsum autem propter summum.

Est natura in qua nullum malum est, vel etiam nullum malum esse potest. Esse autem naturam, in qua nullum bonum sit, non potest.

Melior est animi aequitas, quam corporis sanitas: & conuenientius iustus dolet in supplicio, quam laetatus est in delicto.

In praeepto charitatis tria inuenit homo qui diligit Deū, & se, & proximum. Et quia ille in sui dilectione non errat, qui Deum diligit: cōsequens est, vt proximo ad diligendum Deum consulat, quem iubetur diligere sicut seipsum.

Pax domestica, est ordinata cohabitantiū imperandi, obediendiue concordia. Imperat enim qui cōsultat: sicut vt vxori, parentes filiis, domini seruis. Obediunt autem quibus cōsultur: sicut mulieres maritis, filij patribus, serui dominis. Sed in domo iusti viuētis ex fide, & ab illa adhuc ciuitate peregrinātis, etiā qui imperant, seruiunt eis quibus viuuntur imperare: quia non dominandi cupiditate imperat, sed officio cōsultendi: nec principatū superbia, sed prouidentia beneficentia.

Nomen, & conditionem seruitutis culpa genuit, nō natura: & prima huius subiectionis causa peccatū est, quia sicut scriptum est, Omnis qui facit peccatum, seruus est peccati. Vnde melior eius status est, qui famulatur homini, quam qui suae seruit cupiditati.

Veri patres familias subditis suis, tanquā filijs, ad colendum & promerendum Deum consulunt, desiderantes venire ad caelestem domū, vbi imperandi necessarium non sit officium: quō donec veniant, magis debent patres quōd dominantur, quam serui tolerare quōd seruiunt.

Locus superior, sine quo regi populus nō potest, etiā si ita sit tenendus, atque administrandus, vt deceret: tamen indecenter appetitur. Vnde otium sanctum quaerit dilectio veritatis: negotium iustum suscipiat necessitas dilectionis.

Sicut nō est a carne, sed supra carnē, quod eam facit viuere: sic non est ab anima, sed supra animā, quod eam facit beatē viuere: quia vt vita carnis anima est, ita beata vita hominis Deus est.

Iustitia nostra quamuis vera sit, propter verum boni finem, ad quem refertur, tamen tanta est in hac vita, vt potius remissione peccatorum constet, quam perfectione virtutum.

Quamdiu vitii repugnat, plena nox non est: quia & illa quae resistunt, periculoso debellantur proelio & illa quae victa sunt nondum securo triumphantur ocio, sed adhuc sollicito premuntur imperio.

Prima mors animā nolentem pellit e corpore, secūda animam nolentē tenet in corpore. Ab vtraque morte committer id habetur, vt quod non vult anima, de suo corpore patijatur.

Incognitis causis operum diuinorum non nihil nouimus, cum scimus non sine ratione omnipotentem facere, vnde infirmus humanus animus rationem non potest reddere.

Frustra sibi homo post hoc corpus promittit, quod in hoc corpore cōparare neglexit. Nemo inuis bene facit, etiā si bonum est quod facit: quia nihil prodest spiritus timoris, vbi non est spiritus charitatis.

Sicut in potestatibus societatis humanae maior potestas minori ad obediendum praeponebitur: ita Deus omnibus.

Aug. ser. 1. in psal. 90. idem habetur cap. 20. lib. De gratia Christi.

Similia legas apud Aug. lib. 1. de seruitute, c. 8. & 24. & 1. De matris & gratia, c. 57. & 1. 2. contra 2. q. 1. De 1. 2. q. 9. & 1. 2. q. 3. cap. 4.

Gen. 1.

Ex cap. 25. lib. 15. De ciuitate Dei.

Ex cap. 25. lib. 15. De ciuitate Dei.

Ex cap. 25. lib. 15. De ciuitate Dei.

Ex cap. 1. lib. 19. De ciuitate Dei.

Ex cap. 13. lib. 19. De ciuitate Dei.

Ex cap. 14. lib. 19. De ciuitate Dei.

Ex cap. 35. lib. 19. De ciuitate Dei.

Ex cap. 16. lib. 19. De ciuitate Dei.

Ex cap. 19. lib. 19. De ciuitate Dei.

Ex cap. 27. lib. 19. De ciuitate Dei.

Ex cap. 27. lib. 19. De ciuitate Dei.

Ex cap. 3. lib. 21. De ciuitate Dei.

Simile est Enchir. 139.

De diligendo Deo. CLXXIII. Beatus qui diligit Deum & amicum in Deo, & inimicum propter Deum. Solus enim nullum charum amittit, cui omnes in illo chari sunt, qui nunquam a non demittente amittitur.

De non corrumpendis. CLXXV. Manifestum est, quoniam bona sunt quae corrumpuntur, quae neque si summa bona essent, corrumpi possent: quia si summa bona essent incorruptibilia essent: si autem nulla bona essent, quid in eis corrumpere non esset.

De incommutabili Deo. CLXXVI. Cum Deus incommutabiliter bonus, omnes creaturas fecerit bonas, nec vlla omnino, nisi ab ipso sit creata natura, nulla est substantia mali: quia quod auctorem Deum non habet, non est: ita vitium corruptionis nihil est aliud, quam inordinata vel desiderium vel actio voluntatis.

Quod iustitia iniquis odiosa sit. CLXXVII. Sicut palato non sano pœna est cibus, qui sano suavis est: & oculis aegris odiosa lux, quia incolomis gaudet obtutus: ita displicet iniquis iustitia Dei, cui si subicerentur, non conturbarentur.

De aegritudine animi. CLXXVIII. Aegritudo animi rationalis est, cum bonis inferioribus delectatus, superiora ex parte appetit, & ex parte non appetit. Ideoque in duas dividitur voluntates: cumque una est, tota non est: & hoc adest vni, quod deest alteri.

De homine religioso. CLXXIX. Homini benigno parum esse debet inimicitias aliorum non excitare vel augere male loquendo: nisi eas etiam extinguere bene loquendo studeat.

De veritate odiosa. CLXXX. Beata vita est gaudium de veritate, quod Deus est: sed multis veritas odiosa est, quam audire nolunt docentem: & nolentes falli, volunt mendacia sua veritatem videri. Quibus iustitiam retribuitur, ut ipsi veritatem non lateant, ipsos autem lateat veritas.

De forti patientia. CLXXXI. Nemo quod tolerat amat, etiam si tolerare amat: quia aliud est fortis patientia, aliud secunda felicitas. Nec eiusdem est temporis labor pugnae, & beatitudo victoriae.

De copiosa egestate. CLXXXII. Ideo plerumque in sermone copiosa est egestas humanae intelligentiae: quia plus loquitur inquisitio, quam inuentio: & longior est petitio, quam impetratio.

De aeternitate. CLXXXIII. Vera aeternitas Dei est, qui solus habet immortalitatem: quoniam ex nulla specie motu-ve mutatur, nec temporalis est voluntatis. Non enim immortalis est voluntas, quae alia, & alia est.

De non desperandis peccatoribus. CLXXXIV. Non est desperandum de malis, sed pro ipsis, ut boni fiant, studiosius supplicandum: quia numerus sanctorum de numero semper est auctus impiorum.

Quod iterum ad Deum queratur. CLXXXV. Querens ad Deo pacem, sit sibi ipse pacatus, ne aliud in professione oris, aliud sit in cordis arcano. Nihil enim prodest hoc esse in corde quod verum est, si hoc dicitur voce, quod falsum est: quia veritas & credenda est, & loquenda.

Ne in se flagellatus doleat. CLXXXVI. Non conqueratur homo, quando in his, quae iuste habet, paritur aliquas aduersitates: per amaritudinem enim inferiorum docetur amare meliora: ne viator tendens ad patriam, itabulum pro domo diligat.

Ut peccator sibi displiceat. CLXXXVII. Bene currit ad remissionem peccatorum, qui displicet sibi. Apud iudicem enim iustus & misericordis qui se accusat, excusatur.

De querendis praesidiis. CLXXXVIII. In tranquillitate pacis comprehendenda est doctrina sapientiae, quae inter tribulationum turbines, difficulter agnoscitur. Nec facile inueniuntur in aduersitate praesidia, quae non fuerint in pace qualita.

De altari Dei. CLXXXIX. Ad altare Dei inuisibile, quod non accedit iniustus, ille peruenit, qui ad hoc praesens iustificatus accedit. Inuenit enim illic vitam suam, qui hic disceperit causam suam.

De lege. CXC. Finis legis Christus est, in quo lex iustitiae non consumitur, sed impletur. Omnis enim perfectio in ipso est: ultra quem non est quod se spes fidei & charitatis extendat.

De mala conscientia. CXCI. Nulla poena grauior est, quam mala conscientia: in qua cum Deus non haberetur, consolatio non inuenitur: & ideo

inuocandus est liberator, ut quem tribulatio exercuit ad confessionem, confessio perducatur ad veniam.

De aegro. CXCI. Quid grauius peccato aegri, quam medici interfectio? Sed cum in baptismo hoc dimittitur, quid non dimittitur?

De ruminante verbum Dei. CXCI. Auditor verbi similis debet esse animalibus, quae ob hoc quia ruminant, munda esse dicuntur: ut non sit piger de his cogitate, quae in alio cordis accepit: & cum audit sit similis edenti: cum vero audita in memoria reuocat, sit similis ruminanti.

De anima rationali. CXCI. Rationalis anima domina est corporis sui, quae inferiori non bene imperabit, nisi superiori se Deo tota charitatis subiectione seruiert.

De misericordia Dei. CXCV. Sicut terra de caelo expectat pluuiam, & lucem: sic homo ex Deo debet expectare misericordiam, & veritatem.

De bonis ecclesiae filijs. CXCVI. Gaudendum est bonis ecclesiae filijs, quod in discretionem eorum non fallitur diuina iustitia. Sed non remere diuidant congregatos, quia ipsorum est velle colligere, Domini separare.

De terreno amore. CXCVII. Dominus est rerum quas habet, qui nulla cupiditate irretitur. Nam qui terrenorum amore obstringitur, non possidet, sed possidetur.

De hereditate Christi. CXCVIII. Haereditas, in qua cohaeredes Christi sumus, non minuitur multitudine filiorum, nec fit angustior numerositate cohaeredum. Sed tanta est multis, quanta paucis: tanta singularis, quanta omnibus.

De felicitate. CXCVIX. Nunquam debet secunda esse felicitas, quia periculosiora sunt animo secunda, quam corpori aduersa: prius enim corrumpunt prospera, ut inueniant aduersa quod frangant.

De remedij penitentiae. CC. Prima salus est, declinare peccatum: secunda est, non desperare de venia. Nam ipse se in aeternum perimit, qui apud misericordem iudicem ad penitentiae remedia non recurrit.

De bonis oculis sanctorum. CCI. Boni latent, quia bonum ipsorum in occulto est, nec visibile enim est, nec corporale, quod diligunt: & tam merita eorum sunt in abscondito constituta, quam praemia.

De inimicis bonorum. CCI. Nullus bonorum inimicum habet, nisi malum: qui ideo esse permittitur, ut aut corrigatur, aut per ipsum bonus exerceatur. Orandum est ergo pro inimicis, ut aut obtineatur eorum conuersio, aut in nobis diuina bonitatis inueniatur imitatio.

De vigore fidei Christianae. CCI. Vigor fidei Christianae tribus temporibus initiatur: vespere, mane, & meridie. Vespere enim Dominus in cruce, mane in resurrectione, meridie in ascensione. Vnum ad patientiam occidit, aliud ad vitam resuscitat, tertium ad gloriae pertinet maiestatis in patris dextera confidentis.

De purgandis electis. CCI. Ad hoc exagitantur homines tribulationibus, ut vasa electionis euacuentur nequitia, & impleantur gratia.

De bonis, quae nemo amittit inuitus. CCV. Potest homo inuitus amittere temporalia bona, nunquam vero, nisi volens, perdit aeterna.

De fine fidelium. CCVI. Finis fidelium Christus est, ad quem cum peruenerit currentis intentio, non habet quod possit amplius inuenire, sed habet in quo debeat permanere.

De tristitia. CCVII. Melior est tristitia iniqua patientis, quam laetitia iniqua facientis.

De peccatis praeteritis. CCVIII. Reuocandus est animus a recordandis cum quadam delectatione praeteritis, ne surreptente concupiscentia redeamus corde in Aegyptum.

De veritate. CXCIX. Bonum est a veritate vinci. Ad correptionem superet veritas volentem. Nam & inuitum ipsa superabit.

De impunitate peccatorum. CCX. Peccata siue parua, siue magna, impunita esse non possunt: qui aut homine poenitente, aut Deo iudicente plectuntur. Cessat autem vindicta diuina, si conuersio praecurrat humana. Amat enim

enim Deus contentibus parcere: & eos, qui semetipsos iudicant, non iudicare.

De misero. CCXI. Nullus miser de quantacunque miseria liberatur, nisi qui Dei misericordia praueinitur.

De remedij tribulationum. CCXII. Fideliter supplicans Deo pro necessitatibus huius vitae, & misericorditer auditur, & misericorditer non auditur. Quid enim infirmo si vile, magis nouit medicus quam aegrotus. Si autem id postulat, quod Deus & praecipit & promittit, fieri omnino quod possit: quia accipit charitas, quod parat veritas.

De prouectu bonorum. CCXIII. Prouectus fidelium sine tentatione non euenit: nec sibi quisquam innotescit, nisi probationis examine. Nec coronabitur, nisi qui vicierit: nec vincet, nisi qui certauerit. Quis autem certat, nisi inimicum habens, & tentationi resistens?

De prophetis implendis. CCXIII. Stultus est, qui non credit denuntiationibus prophetarum in paucis quae restant, cum videat tam multa completa, quae tunc non erant, quando praedicabantur implenda.

De idolis. CCXV. Sic sunt qui colunt idola, quomodo qui in somnis vident vana. Si autem euigilet anima ipsorum, intelligat quo facta sit, & non colit quod ipsa fecit.

De corporibus humanis. CCXVI. Omnia corporis nostri, quae discreta, vel putrefacta, vel etiam concremata, in qualdam dissoluuntur fauillas, Deo perire non possunt. In illa enim elementa mundi eunt, vnde sumpta sunt illa manu, quae tenet omnia.

De siti bona. CCXVII. Qui Deo sitiant, tora sua debent sitire substantia, id est, & anima & carne: quia & anima Deus dat panem suum, id est, verbum veritatis: & carni necessaria Deus praebet: quia vtraque ipse facit, qui vtraque necesse.

De meditatione fidelium. CCXVIII. Qui otiosus, & quietus non cogitat Deum: quomodo inter actus multos, & laboriosa negotia de illo poterit cogitare? Meditare ergo quae Dei sunt fidelis, cum vacat, & bene operandi substantiam qua rat, ne in actione deficiat.

De simulata innocentia. CCXIX. Simulata innocentia, non est innocentia. Simulata aequitas, non est aequitas: sed duplicatur peccatum, in quo est & iniquitas, & simulatio.

De lumine. CCXX. Anima recedens a luce iustitiae, quanto magis querit quod inueniat contra iustitiam, tanto plus repellitur a lumine veritatis, & in tenebrosa demergitur.

De duabus ciuitatibus. CCXXI. Duas in toto mundo ciuitates faciunt duo amores: Hierusalem facit amor Dei: Babyloniam, amor saeculi. Interroget ergo se quisque quid amet, & inueniet vnde sit ciuis.

De precepto Dei. CCXXII. Omne praecceptum Dei leue est amanti. Nec ob aliud intelligitur dictum, Onus meum leue est, nisi quia dat Spiritum sanctum, per quem diffunditur charitas in cordibus nostris, ut diligendo liberaliter faciamus: quod qui timendo facit, seruiliter facit. Nec est amicus recti, quando mallet, si fieri posset, id quod rectum est, non iuberi.

De charitate. CCXXIII. Plenitudo legis charitas est, quia per charitatem lex impletur, non per timorem: in tantum enim sunt mandata iustitiae, in quantum adiuuat spiritus gratiae.

De operibus bonis. CCXXIII. Non sunt bona opera, nisi quae per fidem, & dilectionem fiunt: quia alterum sine altero nullius virtutis fructum parit.

De lapsu Adam. CCXXV. Ab eo quod formauit Deus, mutatus est Adam, sed in peius per iniquitatem suam. Ab eo quod operata est iniquitas, mutantur fideles, sed in melius per gratiam Dei. Illa ergo mutatio fuit prauaricatoris primi, haec mutatio dexterae est excelsi.

De temporalibus delitijs. CCXXVI. In praesenti vita & deliciae temporales dulces sunt, & tribulationes temporales amarae sunt. Sed quis non bibit tribulationis poculum, metuens ignem gehennarum? Et quis non contemnat dulcedinem saeculi, inhians bonis aeternae vitae?

De trinitate. CCXXVII. In trinitate diuina tanta est substantiae vnitas, ut aequalitatem teneat, pluralitatem non recipiat.

Nullam mali esse naturam. CCXXVIII. Omnia per verbum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Cum itaque vniuersa natura per verbum Dei facta sunt, iniquitas per ipsum facta non est, quia iniquitas nulla substantia est: & peccatum non natura est, sed vitium naturae, id appetentis quod non est ordinis sui.

De iniquitate diaboli. CCXXIX. Sublatum est diabolo iniquitate sua vincit, non quod habebat proprium, sed quod rapuerat alienum. Auferendo enim Christus quae de magna eius domo perierant, non furtum fecit, sed furtum recepit.

De profunditate iniquitatis. CCXXX. Tunc hominem concludit profunditas iniquitatis, quando non solum immerfus peccatis iacet: sed etiam volens ea descendere, perdit aditum confessionis.

De auxilio Dei. CCXXXI. Cum Deus permittit, aut facit, ut aliqua tribulatio vexetur, etiam tunc misericors est: quia excitans fidem, & differens opem, non auxilium negat, sed desiderium mouet.

De Christianis. CCXXXII. Diuites Christiani, si veri Christiani sunt, profusus pauperes sunt: & in comparisonem caelestium bonorum, quae sperant, omne aurum suum arenam deputant: quia ibi quisque habet diuitias suas, vbi delectationem.

De fide Abrahae. CCXXXIII. Fides Abrahae, semen est Abrahae. Proinde qui pertinet ad credulitatis similitudinem, ipsi pertinet ad haereditatem promissionem.

De perseverantia in bono. CCXXXIII. Nemo fidelium quamuis multum profecerit, dicat, Sufficit mihi. Qui enim dixerit, remansit, & haesit in via ante finem, qui non perseverabit vsque in finem.

De Deo. CCXXXV. Nullus in Deo locus est, nec est quod fugiatur ab ipso, nisi ad ipsum. Qui vult euadere offensum, confugiat ad placatum.

De vrbis vrbis. CCXXXVI. Duae vitae sunt, vna est corporis, altera animae. Sicut vita corporis, animata vita animae, Deus. Et quomodo si anima deserat, moritur corpus: sic anima moritur si deserat Deus.

De homine. CCXXXVII. A quo habet homo ut sit, apud illum habet ut ei bene sit.

De obedientia. CCXXXVIII. Perfecte Deus euidenterque monstrauit, quantum sit boni obedientia: cum hominem in paradiso positum, ab ea re prohibuit, quae non erat mala. Sola ibi obedientia potuit tenere palmam: sola inobedientia incidit poenam.

Quomodo erudiantur boni. CCXXXIX. Interdu Deus per malos erudit bonos, & per temporalem potentiam damnandorum, exercet disciplinam liberandorum.

De confessione. CCXL. Apud misericordiam Dei plurimum valet confessio poenitentis, quem facit peccator confitendo propitium, quem negando non facit nescium.

De scientia. CCXLI. Humilium virtus est, de scientia non gloriari: quia communis est omnibus sicut lucis, ita participatio veritatis.

Qualiter regantur corpora. CCXLII. Non caret regia potestate qui corpori suo nouerit rationaliter imperare. Vere dominator est terrae, qui carnem suam regit legibus disciplinae.

De poena & iustitia. CCXLIII. Quantum ad opera atinet quae forinsecus aguntur, & qui timer poenam & qui amat iustitiam, non facit contra mandatum: & ideo pares quidem sunt manu, sed dispares corde: similes actione, dissimiles voluntate.

Quid diligatur. CCXLIII. Hoc ab homine colitur, quod diligit. Vnde quia Deus omnibus rebus maior & melior inuenitur, plus omnibus diligendus est, ut colatur.

De corde. CCXLIV. Rectum cor cum Deo est, quando propter Deum queritur Deus.

De beneuolentia. CCXLVI. De beneuolentia est, non de malitia, cum latatur iustus in impios processisse vindictam: quia non peccatoris exitium placet, quem voluit corrigi, sed iustitia Dei, quae scit multos posse conuerti.

Al. inuenerunt.

Ex cap. 31. lib. 10. De unitate Dei, vel enarratione Psal. 62.

Matth. 11. Rom. 5.

Rom. 13.

Idem cap. 26. lib. De gratia Christi.

Psal. 76.

Non vincit in bono malum, qui in superficie bonus est, & in alto malus: opere parcens, corde fauens: manu mitis, voluntate crudelis.

De amore & timore. CCLXVII.

Ad omne opus bonum amor ducit, & timor Dei. Ad omne peccatum amor ducit, & timor mundi. Ut ergo apprehendatur bonum, & declinetur malum, discernendum est, quid & diligere debeat, & timeri.

De felicitate. CCLXIX.

Nulla infelicitas frangit, quem felicitas nulla corrumpit. De diuite paupere. CCL.

Diues qui talis est, ut contemnat in se quicquid illud est, unde inflari superbia solet, pauper est Dei.

De gradibus pietatis. CCLII.

Ascensionem ad Deum sunt gradus pietatis affectus. Iter tuum voluntas tua est: amando accedis, negligendo recedis: constitutus in terra Deo inungeris, quia quae Deo chara sunt diligis.

De petitionibus contrariis Deo. CCLIII.

Deus cum aliquid male poscitur: dando irascitur, non dando miseretur.

De mendacio. CCLIII.

Incredibile est non mentiri hominem ne capiatur, qui mentitur ut capiat.

Item de mendacio. CCLIII.

Quamuis omnis qui meretur, velit celare quod verum est: non tamen omnis, qui vult celare verum, mentitur. Plerumque enim verum non fallendo oculimus, sed tacendo. Neque enim meritis est Dominus cum ait, Multa habeo vobis dicere, sed non potestis illa portare modo.

De libero arbitrio. CCLIV.

In primo homine patuit, quid hominis arbitrium valeret ad mortem. In secundo autem, quid Dei adiutorium valeret ad vitam. Primus enim homo non nisi homo: secundus vero homo, Deus & homo. Peccatum ergo factum est relicto Deo, iustitia non fit sine Deo.

De lege & peccato. CCLVI.

Legis litera quae docet non esse peccandum, si spiritus viuificator desit, occidit. Scire enim peccatum potius facit, quam cauere: & ideo magis augeri, quam minui: quia malae concupiscentiae etiam praeparauit legis accedit.

De mandato Dei & timore. CCLVII.

Mandatum Dei si timore sit poenae, non amore iustitiae, feruuliter fit, non liberaliter: & ideo nec fit. Non enim bonus fructus est, qui non de charitatis radice procedit.

De lege. CCLVIII.

Lex Dei secundum naturam est, & cum homines quae legis sunt faciunt, naturaliter faciunt, superato vitio, quod nec praesidium legis abstulerat. Cum itaque per gratiam Dei in cordibus scribitur, quae legis sunt naturaliter sunt: non quia per naturam praenatae sit gratia, sed quia per gratiam reparata natura.

De gloria non habenda nisi in Deo. CCLIX.

Nemo ex eo quod videtur habere gloriatur, tanquam non accepit: aut ideo putat se accepisse, quia litera extrinsecus, vel vt legeretur apparuit, vel vt audiretur insonuit. Na si per legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est. Porro autem si non gratis mortuus est, Ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus. Inde habet, quae etiamque habet. Quisquis autem inde habere se negat, aut non habet, aut id quod habet, auferetur ab eo.

De homine & superbia. CCLX.

Homo factus erat immortalis Deus esse voluit, non perdidit quod homo erat, sed perdidit quod immortalis erat: & de inobedientia superbia, contracta est poena natura.

De laude fidei. CCLXI.

Laus fidei est, non visa credere: praemium erit, creditorum ademptione gaudere.

De sapientia. CCLXII.

Sicut lac non transit, nisi per carnem, vt paruulum pascat qui panem edere non potest: sic nisi sapientia Dei, quae panis est angelorum, ad homines dignaretur venire per carnem, nemo ad verbi contempnam diuinitatem posset accedere. Quia ergo lux a tenebris non poterat comprehendi, ipsa lux mortalitatem subiit tenebrarum, & per similitudinem carnis peccati, participatione dedit luminis veri.

De bona fama. CCLXIII.

Ordo bonus fama bona est, quam quisque bonae vitae operibus haurit: dum Christi vestigia sequitur, pedes quodammodo eius pretiosi vnguenti odore perfundit.

Ex cap. 10. lib. de vitiis & vitiorum.

Ex cap. 5. lib. de spiritu & littera.

Ex cap. 14. lib. de spiritu & littera.

Rom. 2.

1. Cor. 4.

Gal. 2. vsq. 6.

De cupiditate. CCLXIII.

Non est in carendo difficultas, nisi cum est in habendo cupiditas: & ideo id solum recte diligitur, quod nunquam bene amittitur.

De eloquentia insipientis. CCLXV.

Quia affluit insipienti eloquentia, tanto magis cauendus est, quanto magis ab eo in his, quae audire inuicem est, delectatur auditor: & eum quem ornate dicere audit, etiam verè dicere existimat.

De ingenio. CCLXVI.

Bonorum ingeniorum clara est in doles, in verbis discretum verum amare, non verba. Quid enim prodest clavis aurea, si aperire quod volumus non potest: aut quid obest lignea, si hoc potest: quando nihil quaerimus nisi patere quod clausum est.

De homine peccatore. CCLXVII.

Omnis peccator in quantum peccator, non est diligendus: & omnis homo in quantum homo diligendus est propter Deum: Deus vero propter seipsum, a quo habet: omnes qui eum diligunt, & quod sunt, & quod eum diligunt.

De incommutabili bono. CCLXVIII.

Dominus ait, Ego sum via, veritas & vita. Hoc est, per me venit, ad me peruenit, in me manent. Cum enim ad ipsum peruenitur, etiam ad patrem peruenitur: quia per aequale ille, cui aequalis est, cognoscitur, vinciente atque glutinante non spiritu sancto, vt in summo atque incommutabili bono sine fine maneamus.

De mendacio & fallacia. CCLXIX.

Multos inuenimus, qui fallere velint: qui autem falli, nemi. Cum vero hoc alius sciens faciat, alius nesciens patitur: factis apparet, in vna eademque re, illi qui fallitur, eo qui mentitur esse meliorem, quod quidem pati melius est iniquitatem, quam facere.

De dilectione aeternorum bonorum. CCLXX.

Inrer temporalia atque aeterna hoc interest, quod temporalia plus diligitur antequam habetur, vilescit autem cum aduenit. Non enim satiat animum, nisi incorruptibilis gaudij vera & certa aeternitas. Aeternum vero ardentius diligitur adeptum, quam desideratum. Nemo enim plus de illo aestimat quem de se habet, vt fiat vilis, quia speratum est amplius. Sed rata est ibi excellentia, vt multo plus adeptura sit charitas, quam vel fides credidit, vel spes desiderauit.

De fame & media spiritali. CCLXXI.

Qui in scripturis sanctis non inueniunt veritatem quae quaerunt fame laborant: qui autem non quaerunt quod in proprio habent, fastidij languore marcescunt, & par vtrotorque periculum est, dum sapientiae cibum & illis obsecatio, & his inedia subtrahit.

De laboribus peccatorum. CCLXXII.

Non sunt condigna passiones huius temporis ad supereturam gloriam, quae reuelabitur in nobis. Sauiat & fremat mundus, increpet linguis, coruscet armis: quicquid fecerit, quantillum erit ad illud quod accepturi sumus? Appedo quod patior contra id quod spero: hoc quidem sentio, illud spero: & tamē incomparabiliter maius est quod speratur, quam quod infertur. Quicquid est quod contra Christi nomē sequitur, potest vinci, tolerabile est: si non potest, proficit praemio citius consequendo, & finis temporalis mali transit in perceptionem aeterni boni.

De charitate. CCLXXIII.

Cum duobus praecipis charitatis tota lex pendat & propheta: quanto magis est euangelium, quo lex non soluitur, sed adimpletur: & de quo Dominus dicit, Mandatum nouum do vobis, vt vos inuicem diligatis: Charitas enim innouat homines: & sicut malignitas veteres, ita dilectio nouos facit.

De flagello. CCLXXIII.

Quando corripit Deus genus humanum, & flagellis pie castigationis exagitat, exercet ante iudicium disciplinam, & plerumque diligit quem flagellat, nolens inuenire quem damnet. Flagellat autem simul & iustus & iniustus, quia nemo est, qui possit gloriari castu se habere cor, aut mundum se esse a peccato. Ita de gratia misericordiae eius veniunt etiam coronae iustorum.

De passionibus fidelium. CCLXXV.

Labor piorum exercitatio est, non damnatio. Nec enim conturbari debemus, cum aliquis sanctus gratia & indigna persequitur, si obliu non sumus, quae pertulerit iustus iustorum, sanctusque sanctorum: cuius passio omnes superat passiones: quia cum autore vniuersitatis nulla cuiusquam est comparatio creaturae.

De originali peccato. CCLXXVI.

Miseria generis humani, cuius nullum hominum ab exortu vsque ad obitum videmus alienum, non pertinet ad iustum omnipotentis iudicium, si non esset originale peccatum.

De providentia Dei semper operantis. CCLXXVII.

Creatoris omnitenentis omnipotentia causa est subiecti omnium

Lib. 4. De doctrina Christiana, cap. 17.

Lib. 1. De doctrina Christiana, cap. 17.

Idem habet, cap. 6. lib. 2. De doctrina Christiana.

Ex cap. 10. lib. 7. De Genesi vsq. ad litteras.

omni creatura: quae virtus si ab eis, quae condidit, regendis aliquando cessaret, simul omnium rerum species & natura cecideret. Proinde quod Dominus ait, Pater meus vsque nunc operatur: continuationem quandam operis eius, quae simul omnia continet atque administrat, ostendit. In quo opere etiam sapientia eius perseverat de qua dicitur, Pertingit ad fine vsque in finem fortiter, & disponit omnia sua iuste. Idem etiam Apostolus sentit, cum Atheniensibus praedicans ait, In quo viuimus, mouemur, & sumus. Qui si opus suum rebus creatis subtraheret, nec viuere, nec moueri, nec esse possemus. Et ideo sic Deus intelligendus est requeiuisse ab omnibus operibus suis, vt iam nullam nouam conderet creaturam, non vt conditas continere, & gubernare cessaret.

De vera sabbato. CCLXXVIII.

Observatione sabbati, quae uocatione vnius diei figurabatur, ablata, perpetuum sabbatum obseruatur, quae futura quietis sanctis est operibus intentus: nec ipsis bonis actibus suis quasi de propriis, & de his quae non accepit, gloriatur: illi in se operari cognoscens, qui simul operatur & quietus est.

De requie Dei. CCLXXIX.

Requies Dei recte intelligitur ea est, quae nullius indiget bono. Et ideo certa requies nobis in illo est, quia beatificamur bono quod ipse est: non ipse eo quod nos sumus. Nam & nos aliquid bonum ab ipso sumus, qui fecit omnia bona valde, in quibus fecit & nos. Porro alia res bona praeter ipsam nullam est, quae ipse non fecit: ac per hoc nullo bono alieno eget, qui bono quod fecit, non eget.

De iusto reposito. CCLXXX.

Facta creaturae motibus coepit currere tempora. Unde ante creaturam frustra tempora requiruntur, quasi possint inueniri ante tempora. Motus enim si nullus esset vel spiritalis, vel corporalis creaturae, quo per praesens praeteritis futura succederent, tempus nullum omnino esset. Moueri autem creatura utique non posset, si non esset. Potius ergo tempus a creatura, quam creatura coepit a tempore: vtrumque autem ex Deo. Ex ipso enim, & per ipsum, & in ipso sunt omnia.

Omnia Dei arbitrio regi. CCLXXXI.

Cum saluator dicit, vnu passerem non cadere in terra sine voluntate Dei, & quod faenum agri, quod post paululum mittendum est in cibum, ipse tamen formet, ac vestiatur: nonne confirmat, non solum istam mundi partem rebus moralibus & corruptibilibus deputatam: verum etiam vilissimas eius, abiectionisque particulas diuinae prouidentiae regi: ne fortuitis perturbari motibus ea, quorum causas comprehendere non possumus, estimemus?

De anima rationali. CCLXXXII.

Animae rationalis in ea debet erigi, quae in spiritalium naturam maxime excellat, vt quae sursum sunt sapiant, non quae super terram. De miraculis naturalibus. CCLXXXIII.

Naturam conditor Deus nihil in miraculis contra naturam facit nec quod nouum est consuetudine, & repugnans est rationi. Nobis ergo videtur contra naturam insolita, quibus aliter naturae cursus innouit, non autem Deo, cui hoc est natura quod fecerit.

De incommutabili ratione operis Dei. CCLXXXIII.

Omne corpus in omne corpus posse mutari credibile est: quod libet autem corpus in animam rationalem posse conuertere, credere absurdum est. Quoniam Deus sic est omnipotens, vt nunquam suae rationis instituta conuellat.

De merito voluntatis. CCLXXXV.

Sicut aer ex praesente lumine non factus est lucidus, sed fit: quia si factus esset, non autem fieret, etiam absente lumine lucidus permaneret. Sic homo Deo praesente illuminatur, absente autem tenebratur: a quo non locorum interuallis, sed voluntatis aduersione disceditur.

Deo obediendum. CCLXXXVI.

Magna est utilitas hominis, iubenti Deo, etiam incognita infionis ratione seruire. Iubendo enim Deus vile facit, quicquid iubere voluerit: de quo metuendum non est, ne non profutura praecipiat: nec fieri potest vt voluntas propria non grandi ruinae pondere super hominem cadat, si eam voluntati superioris extollendo praeponat.

De bono humanae naturae. CCLXXXVII.

Quam excellens bonum si natura humana, hoc maxime apparet, quod datum ipsi sit vt possit summi & incommutabilis boni adherere naturae. Quod si noluerit, bono se priuat & hoc ei malum est. Unde per iustitiam Dei etiam cruciatus consequitur. Quid enim tam iniquum, quam vt bene fit desertori boni? Aliquando autem amissi superioris boni non sentitur malum, dum habetur quod est amatum inferioris bonum. Sed diuina iustitia est, vt qui voluntate amittit quod amare debuit, amittat cum

August. tom. 3.

dolore quod amauit, & naturam creator ubique laudetur. Adhuc enim bonum est, quod dolet amissum bonum. Nam nisi aliquid bonum remansisset in natura, nullius amissi boni dolor esset in poenam.

De potestate nocendi. CCLXXXVIII.

Nocendi cupiditas potest esse a suo cuique animo praui. Non est autem potestas nisi a Deo, & haec abdita, altaque eius iudicia, quoniam non est iniquitas apud Deum.

Quale bonum sit Deus? CCLXXXIX.

Quantum & quale bonum sit Deus, etiam ex hoc euidenter ostenditur, quod nulli ab eo recedenti bene est: quia & qui gaudent in mortificis voluptatibus, sine doloris timore esse non possunt. Et qui omnino malum desertionis suae maiore superbia stupore non sentit: alii qui haec discernere nouerit, quanta miseria praeparatur apparet: vt si nolint recipere medicinam, talia deuitandi valeat ad exemplum quae possunt habere.

Quod nulla creatura mala sit in natura. CCLXC.

Sicut vera ratio docet, meliorem esse creaturam quam prorsus nihil delectat illicitum: ita eadem ratio docet, etiam illam bonam esse, quae in potestate habet illicitam: delectatione ita cohibere, vt non solum de ceteris licitis, sed etiam de factis, verum etiam de ipsius praeu delectationis coercionem lateat.

De magis operibus Domini. CCLXCI.

Magna opera Domini exquisita in omnes volutates eius. Praeuidet bonos futuros, & creat: praerudit futuros malos, & creat: seipsum ad fruendum praebens bonis: multa munera suorum largiens etiam malis, misericorditer ignoscens, iuste vleiscens: itemque misericorditer vleiscens, iuste ignoscens: nihil metuens de cuiusquam malitia, nihil in digis de cuiusquam iustitia: nihil sibi consulens de operibus bonorum, & bonis consulens etiam de poenis malorum.

De superbia. CCLXCII.

Cum superbia sit amor excellentiae propriae, inuidia vero sit odium felicitatis alienae, quod videtur nascatur in promptu est. Amando enim quisque excellentiam suam, vel paribus inuidet, quod ei coaequantur, vel inferioribus, ne sibi coaequantur, vel superioribus, quod eis non coaequantur. Superbia ergo quisque inuidus, non inuidendo superbia est.

De plenitudine diuinitatis in Christo. CCLXCIII.

Plenitudo diuinitatis in Christo dicta est corporaliter habitare, non quia diuinitas corpus est, sed quia in facta natura etis testamenti appellantur vmbrae futuri. Propter vmbrosam coparationem corporaliter dicta est in Christo plenitudo diuinitatis habitare, quod in illo impleantur omnia, quae illis vmbrae figurata sunt. Ac sic quodammodo vmbrae praecedentium ipse sit corpus: hoc est, figuratus, & significationum illarum ipse sit veritas.

De vitiis expugnandis. CCLXCIII.

Actio in hac vita pia est, Deum colere, & in eius gratia contra vitia interna impugnare, eisque vsque ad illicita instigantibus, cogentibusque non cedere: & vbi ceditur, indulgentiam, atque vt non cedatur adiutorio Dei, affectu religioae pietatis exposcere. In paradiso autem si nemo peccasset, non esset actio pietatis expugnare vitia: quia felicitas esset permanens, vitia non haberet.

De fortitudine Christiana & gentiliu. CCLXCIV.

Fortitudinem gentiliu mundana cupiditas, fortitudinem autem Christianorum Dei charitas facit, quae diffusa est in cordibus nostris, non per voluntatis arbitrium, quod est a nobis: sed per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.

Vitium nisi in aliquo bono esse non potest. CCLXCVI.

Non potest esse vllum malum, nisi in aliquo bono: quia non potest esse nisi in aliqua natura. Omnis autem natura in quantum natura, bona est.

Nullis meritis gratiam praenenti. CCLXCVII.

Debetur merces bonis operibus, si fiant: sed gratia, quae non debetur praecedat vt fiant.

De circumsione & baptismo. CCLXCVIII.

Circumcisio carnis lege praecipitur, quia non posset melius per Christum significari regenerationis auctoritate tolli originale peccatum. Cum praepitio quippe omnis homo nascitur, quem admodum cum originali peccato. Et octauo die lex circumcidi carnem praecipit: quia Christus die Dominico resurrexit, qui post septimum sabbati octauus est. Et circumcisus praepitio gignit, traiciens in illud, quo ipse iam caruit: sicut baptizatus in filium quem generat carne, reatum tamē traicit originis, a quo ipse iam liber est. De Adams primo & secundo. CCLXCIX.

Primus homo Adam sic olim defunctus est, vt tamen post illud secundus homo sit Christus, cum tot hominum milia inter illud & hunc orta sint: & ideo manifestum est, pertinere ad illud omnem, qui ex illa successione propagatus nascitur: sicut ad istum

Cap. 17. lib. De patientia.

Enchiridij, 13. res eadem, imò sero & verba habent.

1. In canon. 18. concilij. A. can. 2.

facit: quanto magis certiusque in patre & filio & spiritu sancto aeterna & incommutabilis vnitas manet: vbi indifferens trinitas, vnus Deus est, vnus lumen, vnusque principium?

De doctrina patris ad filium. CCCXLIX.

Non sic docuit pater filium, quasi indoctum genuerit, & scientiam contulerit nescienti: sed temporalis doctrina est temporalis essentia: & hoc est à patre doceri, quod est à patre generari: quia simplici veritatis naturæ esse & non esse, non est aliud atque aliud, sed ipsum.

De fide & veritate. CCCLI.

Fides semper præuenit visionem. Credimus enim, vt cognoscamus: non cognoscimus, vt credamus. Fides ergo est, quod non vides credere: veritas quod credidisti, videre.

De bono odore Christi. CCCLI.

Bonus Christi odor est prædicatio veritatis, quo odore vitam capit, qui Euangelio bonis operibus seruit & cõgruit. Mortem autem incurrit, cuius ab his, quæ bene loquitur, vita dissentit: quæ conditio etiam auditores obstringit, cum recta prædicatio ab aliis per incredulitatem auditur in mortem: ab aliis per fidem suscipitur in salutem.

De facultate credendi. CCCLI.

Fides Christi est, credere in eum, qui iustificat impium: credere in mediatorem, sine quo nullus reconciliatur Deo: credere in salutorem, qui venit querere, & saluare quod perierat: credere in eum qui dixit: Sine me nihil potestis facere. Sed hanc fidem non apprehendit, qui ignorans Dei iustitiam, qua iustificatur impius, suam vult constituere, qua conuincatur superbus. Talia enim sentientes sua elatione obducunt, & excæcantur: quia negando Dei gratiam non adiuuantur.

De vera dilectione. CCCLI.

Charitatem habens, quæ est de corde puro & conscientia bona & fide non ficta, diligit Deum & proximum sicut seipsum. Amator enim Dei, amator est sui: & non diligens Deum, non diligit proximum: quia non diligit seipsum. Pro hac autem dilectione patienter etiam mundi odia sunt toleranda: necesse est enim vt nos oderit, quos videri odisse quod diligit.

De bipartita mundi significatione. CCCLI.

Duo hominum genera sub vno mundi nomine nuncupantur. Sicut enim dicitur mundus in impijs, ita dicitur mundus in sanctis. Vnde cum totus à semetipso & in odio, & in amore discordet, nos eum & odisse iubemur, & amare, cum dicitur nobis, Nolite diligere mundum, & cum dicitur: Diligite inimicos vestros: vt quorum execramur iniquitatem, optemus salutem.

De vitanda scientia gloria. CCCLV.

Ad vitandam tentationem vanæ gloriæ, melior est discens conditio, quam docentis. Turius enim auditur veritas, quam prædicatur. Quoniam cum doctrina recipitur, humilitas custoditur. Cum autem disputatio placet, vix est vt differenterem non pulset quantalucunque iactantia.

De laude qua se prædicat Deus. CCCLVI.

Periculosum est homini sibi placere, cui cauendum est superbitate. Deus autem quantuncunque se laudet, non se extollit excelsus, nec vult se sua videri maiestate maiorem. Sed cum homini loquitur potentiam suam: non hoc agit, vt gloriosior ipse, sed vt ille melior fiat, & doctior. Nobis enim prodest auctorem nostrum agnoscere: & ei, qui est super omnia, subiacere: ne de quo non possumus comprehendere quid est, possumus sentire quod non est.

De remittendis peccatis. CCCLVI.

Christiana obleruantia ad perfectæ pietatis profectum per mutuam maximè peruenit indulgentiam peccatorum, dante nobis Domino suæ bonitatis exemplum. Nam si ille, in quo nullum omnino fuit peccatum, interpellat pro peccatis nostris: quanto magis nos inuicem pro proprijs orare debemus: Amplectenda quippe est homini, qui non omni potest carere peccato, tam benigna conditio: vt dimittendo delicta aliena, diluat sua.

De eternitate sanctorum. CCCLVIII.

Iustorum desideriorum societati tunc nihil deerit, quando Deus omnia in illis omnibus erit. Ad quam beatitudinem hi perueniunt qui huic sæculo ante separationem animæ carne moriuntur, nec in eis inueniuntur cupiditatibus, quas sola superat dilectio Dei. Vt & id patiatur iniquitas, quod elegit: eo bono fruatur iustitia, quod amauit.

De constituendo homine Iesu Christo. CCCLIX.

Qui sic constituitur Christus Deum, vt eundem hominem neget verum: habentem scilicet vnitas sibi nostræ carnis animæque naturam: non est pro illo mortuus Christus: quia se-

cundum hominem mortuus est Christus. Non reconciliatur per mediatorem Deo: & vnus mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus, non iustificatur per ipsum: quia sicut per inobedientiam vnus hominis, peccatores constituti sunt multi: ita per obedientiam vnus hominis, iusti constituentur multi. Non resurgit in resurrectione vite: quia per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes viuificabuntur. Nec vnus se beati Petri defendat exemplo, qui se multis lachrymis & accusauit, & lauit: vt principem suum Ecclesia non negationis, sed penitentis imitatione sequeretur.

De aternitate. CCCLX.

In quibusdam aternis potest aliqua esse distantia. Ipsa autem aternitas absque diuersitate mensuræ est. Multæ quippe mansiones in vna vita, variæ meritorum significant dignitates. Sed vt Deus omnia in omnibus erit, sic etiam in dispari claritate per gaudium, vt quod habent singuli, commune sit omnibus. Quoniam per connectionem dilectionis, à gloria capitis nulla erit aliena pars corporis.

De fide. CCCLXI.

Fides eorum qui Deum visuri sunt, quod non videt credit: nam si videt non est fides: credenti pollicetur meritum, videnti redditur præmium.

De petitione contraria. CCCLXI.

Malè vsurus eo, quod vult accipere, Deo potius miserante non accipit. Proinde si hoc ab eo petitur, vnde homo exauditus lædatur: magis merendum est, ne quod possit Deus non dare propitius, det iratus.

De dilectione. CCCLXIII.

Qui diligit me, inquit Dominus, diligitur à patre meo: & ego diligam eum, & manifestabo ei me ipsum. Quid est, diligi? tanquàm tunc dilecturus sit, & nunc non diligit? Absit. Quomodo enim nos pater sine filio, aut filius sine patre diligeret: cum inseparabiliter operentur, quomodo separabiliter diligunt? Sed ad hoc diligam eum, ad quod sequitur, & manifestabo ei me ipsum. Diligam & manifestabo, id est, ad hoc diligam, vt manifestem. Nunc enim ad hoc dilexit, vt credamus, & mandatum eius teneamus. Tunc ad hoc diligit, vt videamus, & ipsam visionem mercedem fidei capiamus. Quia & nos nunc diligimus credendo quod videbimus: tunc autem diligemus videndo quod credidimus.

De palmitibus vitis. CCCLXIII.

Ita sunt in vite palmitibus, vt viti nihil conferat, sed inde accipiant vnde viuant. Sic quippe vitis est in palmitibus, vt vitalem alimentum subministret eis, nò sumat ab eis. Ac per hoc & manent in se habere Christum, & manere in Christo, discipulis prodest vtrūque, nò Christo. Nam præciso palmitis potest de vicia radice alius pullulare: qui autem præcisus est, sine radice non potest viuere.

De humana iustitia modo. CCCLXV.

Diuinitus dictum est: Noli esse iustus multum: quonia non est iustitia sapientis, sed superbia præsumptis. Qui ergo sit nimis iustus, ipso nimio sit iniustus. Quis est autem qui se facit iustum, nisi qui dicit se non habere peccatum?

De simplicitate. CCCLXVI.

Nullus, etiã in corpore creature, verè simplex substantia est, cui nò hoc est esse, quod nosse: potest enim esse, nec nosse: at illa diuina non potest, quia id ipsum est quod habet. Ac per hoc nò sic habet scientia, vt aliud sit illi scientia qua scit, aliud essentia qua est, sed vtrūque vnus: quãuis nò vtrumque dicendum sit, quod verissimè simplex & vnus est. Habet enim pater vitam in semetipso: nec aliud est ipse quæ vita, quæ in illo est: & dedit filio habere vitam in semetipso: hoc est genuit filium, qui & ipse vita est. Sic itaque debemus accipere, quod de Spiritu sancto dictum est: Nò enim loquerur à semetipso, sed quacunque audierit loquerur: vt intelligamus, non cum esse à semetipso. Pater quippe solus de alio nò est: Nã & filius de patre natus est: & Spiritus sanctus de patre procedit. Pater autem nec natus est de alio, nec procedit. Nec ideo sanè aliqua disparitas in summa illa trinitate cogitationi occurrat humane: quia & filius ei de quo natus est, & Spiritus sanctus ei de quo procedit, æqualis est.

De imperalitate deitatis. CCCLXVII.

Quãuis natura incommutabilis non accipiat fuit & erit, sed tantum est: ipsa enim veraciter est: quia aliter quæ est, esse non potest: tamè propter mutabilitatē temporum in quibus versatur nostra mortalitas & nostra mutabilitas, nò mēdiciter dicimus, & fuit, & est, & erit: sicut in præterito: est in præsentibus: erit in futuris. Fuit quippe, quia nunquam defuit: erit, quia nunquam

nunquam deerit: est, quia semper est. Neque enim vclur qui iam non sit, cum præteritis occidit: aut cum presentibus, tanquam non maneat, labitur: aut cum futuris tanquam non fuerit, orietur. Proinde cum secundum volumina temporum locutio humana variatur: qui per nulla esse potuit aut potest aut poterit tempora, vera de illo dicuntur cuiuslibet repositis verba. Semper itaque audit Spiritus sanctus, quia semper scit: & scire, & audire, hoc illi est, quod semper esse. Semper verò illi esse, de patre procedere. Nemo autem potest dicere, quod non sit vita Spiritus sanctus: cum vita pater, vita sit filius. Ac per hoc sicut pater cum habeat vitam in semetipso, dedit & filio habere vitam in semetipso: sic Spiritus sancto dedit vitam, procedere de illo, sicut procedit & de ipso.

De dilectione qua diligimus Deum. CCCLXVIII.

Profus donum Dei est, diligere Deum. Ipse vt diligeretur dedit, qui non dilectus dilexit: displicentes amati sumus, vt fieret in nobis vnde placeremus. Diffudit enim charitatem in cordibus nostris Spiritus patris & filij, quem cum patre amamus & filio.

De pace Christi. CCCLXIX.

Pax Christi finem temporis nò habet, & ipsa est omnis piæ intentionis, actionisque perfectio. Propter hanc sacramentis eius imbuimur: propter hanc mirabilibus eius operibus & sermonibus erudimur: propter hanc Spiritus sancti pignus accepimus: propter hanc in eum credimus, & speramus, & amore ipsius, quantum donat, accendimur: propter hanc denique omnem tribulationem fortiter toleramus, vt in ea felicitate sine tribulatione regnemus. Vera enim pax vnitatem facit: quoniam qui adhæret Deo, vnus spiritus est.

De temporibus. CCCLXX.

Omne tempus ab illo est dispositum, qui temporibus subditus non est. Quoniam quæ futura erant per lingua tempora, in Dei sapientia habent quæ effectices causas, in qua nulla sunt tempora. Non ergo credatur hora passionis Domini fato vrgente venisse, sed Deo potius ordinante. Non enim iudexa necessitas Christo intulit crucem: nec sydera coegerunt mori syderum conditorem: qui temporalis cum patre, sic tempus quo carne moreretur, quemadmodum & quo de matre nasceretur, elegit.

De unitate Trinitatis. CCCLXXI.

In eo quod dicitur, Hæc est autem vita aeterna, vt cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum: ordo verborum est: vt te, & quem misisti Iesum Christum, cognoscant solum Deum verum. Consequenter enim intelligitur & Spiritus sanctus: quia spiritus est patris & filij, tanquam charitas substantialis & consubstantialis amborum. Quoniam non duo dii, pater & filius: nec tres dii, pater & filius & Spiritus sanctus: sed ipsa trinitas vnus solus verus Deus. Nec idem tamen pater, qui filius: nec idem filius, qui pater: nec idem Spiritus sanctus, qui pater aut filius: quonia tres sunt, pater, & filius, & Spiritus sanctus: sed ipsa trinitas vnus est Deus.

Quid dedit pater filio. CCCLXXII.

Quicquid Deus pater Deo filio dedit gignendo dedit. Ita enim dedit filio pater, sine quibus filius esse non possit, sicut ei dedit vt esset. Nam quomodo verbo verba daret aliqua, in quo ineffabiliter dixit omnia?

De custodia Dei qua suos seruat. CCCLXXIII.

Custodiam circa nos Dei, non tam carnaliter debemus accipere, velut vicissim nos seruere pater & filius, amborum in nobis seruandi alternante custodia: quasi alius alio discedere succedat. Simul enim custodiunt pater & filius & Spiritus sanctus, qui est vnus verus Deus. Sed scriptura nos nò leuat, nisi descendat ad nos. Sicut verbum caro factum descendit, vt releuaret: non cecidit, vt iaceret. Si descendente cognouimus, cum leuante surgamus: & intelligamus, cum ita loquitur, personas eam distinguere, non separare naturas.

De gratia Dei, qua omne hominis meritum præuenitur. CCCLXXIII.

Si naturam cogitemus, in qua creati sumus, cum omnes veritas creauerit, quis non est ex veritate? Sed non omnes sunt quibus vt audiant veritatem, & credant, ex ipsa veritate præstat, nullis procul dubio præcedentibus meritis, ne gratia non sit gratia. Si enim dixisset, Omnis qui audit vocem meam, ex veritate est: ideo dictus ex veritate putaretur, quia obtemporatur veritati. Non autem hoc ait: sed Omnis inquit, qui est ex veritate, audit vocem meam. Ac per hoc, non ideo est ex veritate, quia eius audit vocem: sed ideo audit, quia ex veritate est: id est, quia hoc illi donum ex veritate collatum est: quod quid est aliud, quam, donante Christo credit in Christum?

De amore quo Deum, amare debemus. CCCLXXV.

Quicquid illud est, quod oportet patrem agere ad filium, non fit nisi per eundem filium: ad ipsum scilicet, quia filius hominis est, & factus est inter omnia: per ipsum autem, quia filius Dei est, & per illum fiunt à patre omnia.

De subiectione filij. CCCLXXVII.

Non est mirum dicere Apostolum, etiam in futuro sæculo patri filium subiectum futurum, vbi ait: Tunc & ipse subiectus erit ei, qui illi subiecit omnia. Quandoquidem in filio forma humana mansura est, quæ semper maior est pater. Quãuis non defuerint: qui illam tunc filij subiectionem ipsius humanæ formæ in diuinam substantiam commutationem intelligendam putarunt, tanquam hoc cuique rei subiciatur, quod in eam vertitur & mutatur. Sed intelligitur potest, ideo magis dixit Apostolum, etiam tunc patri filium subiectum futurum, ne quis in eo putaret spiritum & corpus humanum conuersione aliqua confundendum: vt fit Deus omnia, non tantum in illius forma hominis, sed in omnibus, quando capitis gloria vniuersum corpus implebit.

Nihil in quibuscumque creaturis à creatore inordinatum relinquit. CCCLXXVIII.

Quantacunque bona, quamuis magna, quamuis minima nisi ex Deo esse non possunt. Quid enim maius in creaturis, quam vita intelligens, aut quid minus potest esse, quæ corpus? Quæ quantalibet deficient, & in id tendant vt non sint, tamen aliquid formæ illius remanet, vt quoquo modo sint.

Quicquid autem formæ cuiuspiam rei deficiente remanet, ex illa forma est quæ nescit deficere: motuque ipsos rerum deficientium vel proficientium excedere numerum suorum leges non sinit. Quicquid igitur laudabile aucteritur in reru natura, siue exigua, siue ampla, quod laude dignum iudicetur, ad excellentissimam & ineffabilem laudem referendū est conditoris.

Quod præscientia Dei neminem peccare compellat. CCCLXXIX.

Neminè Deus ad peccatum cogit: præuidet tamè eos, qui propria voluntate peccabunt. Cur ergo nò vindicet iustus, quæ fieri nò cogit præsciens? Sicut enim nemo memoria sua cogit facta esse, quæ præterierit: sic Deus præscientia sua non cogit facta, quæ futura sunt. Et sicut homo quædã quæ fecit meminuit, nec tamen omnia quæ meminuit facit: ita Deus omnia quorū ipse auctor est, præscit: nec tamen omnium quæ præscit, ipse auctor est. Quorū autem non est malus auctor, iustus est vltor.

De cognoscendis creaturis, quæ non videntur. CCCLXXX.

Humana anima naturaliter diuinis ex quibus pedit cõnexa rationibus, cū dicit, melius fieri hoc quàm illud: si verum dicit, & videt quod dicit, in illis superioris rationibus videt. Credit ergo Deū fecisse, quod recto intellectu ab eo faciendum fuisse cognoscit, etiam si hoc in rebus factis nò videt. Qui etiã si cælum oculis videre nò possit, & tamen ratione vera tale aliquid faciendum fuisse colligeret, credere debuit factum fuisse, quamuis id oculis non viderit. Non enim cogitatione cerneret factū fuisse, nisi his rationibus, in quibus facta sunt omnia. Quod autem ibi non est, tam nemo potest referre cogitatione videre, quàm non est.

Quo remedio vulnera humana cuentur. CCCLXXXI.

Quid tam dignum misericordia, quàm miser? & quid tam indignum misericordia, quàm superbus miser? Ex quo factum est, vt illud Dei verbum, per quod facta sunt omnia, & quo fuit vnus omnis angelica beatitudo, vsque ad miseriam nostram porrigeret clemenciam suam: & verbū caro fieret, & habitaret in nobis. Sic enim posset pacē angelorū hominū mōdicare nō dum angelis ad quatuor, si panis ipse angelorū hominibus dignaretur æquari. Nec sic descendit ad nos, vt illos desereret: sed simul integer illis integer nobis: illos intrinsecus pascens, per id quod Deus est: nos toriussecus admonens, per id quod nos sumus: & idoneos facit per fidē, quos per speciem pascat æqualiter. Nullum naturæ vitium ab auctore esse.

De vitio cuius est vitium. CCCLXXXII.

Dubium nò est, contra naturam esse omne vitium, etiam eius rei cuius est vitium. Quapropter quoniam in quacunque re nò vituperatur nisi vitium, ideo autē vitium est, quia contra naturā eius rei est, (cuius est vitium) nullius rei rectè vituperatur.

tur vitium, nisi cuius natura laudatur. Nō enim in vitio displicet, nisi quod corrumpit quod in natura placet.

De pena peccati. cccclxxxiii. Omnia peccanti anima duo sunt pœnalit̃a, ignorantia, & difficultas. Ex ignorantia depravat error: ex difficultate cruciatus affligit. Sed approbare falsa pro veris, vt erret inuitus, & resistente repugnatione carnalis vinculi, non posse ab illicitis operibus tēperare: nō est natura instituti hominis, sed pena damnati. **De varietate remedium.** cccclxxxiiii. Vt ars medicinæ cum eadē maneat, neque vllō modo ipsa muretur, mutat tamen præcepta languentibus: quia mutabilis est nostra valetudo: ita diuina prouidentia, cum sit ipsa omnino incommutabilis, mutabili tamen creature variè subuenit: & pro diuersitate morborum aliis alia iubet, aut vertat: vt à vitio, vnde mors incipit, & ab ipsa morte ad naturā suam, & essentiam ea quæ deficiunt, id est, ad nihilum tendunt, reducat & firmet.

De prima hominis præuentione. cccclxxxv. Primum anima rationalis vitium est, voluntas ea faciendi quæ verat summa & intima veritas. Ita homo de paradiso in hoc sæculum depulsus est, id est, ab æternis ad temporalia, à copiosis ad egena, à firmitate ad infirma. Non ergo à bono substantiali, ad malum substantiale, quia nulla substantia malum est: sed à bono æterno, ad bonum temporale: à bono spiritali, ad bonum carnale: à bono intelligibili, ad bonum sensibile: à bono summo, ad bonū infimum. Est igitur quoddam bonum, quod si diligit anima rationalis, peccat, quia infra illam ordinatum est: quare ipsum peccatum malum est, non ea substantia, quæ peccando diligitur.

De magistra omnium artium veritate. cccclxxxvi. Lex omnium artium cum sit omnino incommutabilis, mēs verò humana, cui talem legem videre concessum est, vt mutabilitatem pati possit erroris, satis apparet supra mentem nostram esse legem, quæ veritas dicitur. Nec iam illud am-

bigendum est, incommutabilem naturam, quæ supra animā rationalem sit, Deum esse: & ibi esse primam vitam, & primam essentiam, vbi est prima sapientia. Nam hæc est illa incommutabilis veritas quæ lex omnium artium rectè dicitur, & ars omnipotentis artificis. Itaque cum se anima sentiat nec corporum speciem mortūque iudicare secundum se ipsam: simul oportet cognoscat præstare suam naturam ei naturæ, de qua iudicat: præstare autem sibi eam naturam, secundum quam iudicat, & de qua nullo modo iudicare potest.

Quo incitetur cor ad descendum. cccclxxxvii. Ad discendum necessariò dupliciter ducimur, autoritate atque ratione. Tempore autoritas, re autem ratio prior est. Aliud est enim quod in agendo anteponitur, aliud quod pluris in appetendo æstimatur. Quia ergo principium sapientia timor Domini, & per humilitatem ad sublimia gradus est, incedat humana ignorantia per fidem, vt mereatur fides videre quod credit.

De diuitiis. cccclxxxviii. Diuitiis flores, & maiorum nobilitate te iactas, & exultas de patia, & pulchritudine corporis, & honoribus qui tibi ab hominibus deferuntur: respice te ipsum, quia mortalis es: & quia terra es, & in terram ibis. Circumspice eos, qui ante te similibus splendoribus fulserunt. Vbi sunt quos ambiebant ciuium potentatus? Vbi insuperabiles imperatores? Vbi qui conuentus disponebant, & fecit? Vbi equorum splendidi iuuectores? Exercituum duces? Satrapæ, tyranni? Non omnia puluis? non omnia fauilla? non in paucis ossibus eorum vitæ memoria est? Respice sepulchra, & vide quis seruus, quis dominus, quis pauper, quis diues. Discerne si potes vinculum à rege, fortem à debili, pulchrum à deformato. Memor itaque natura, non extollaris aliquando. Memor autem eris, si te ipsum respexeris.

C A S T I

Ex. cap. 18. lib. 3. De libero arbitrio. De quibus est lib. 2. Retractat. cap. 9. de honestat. Ex. cap. 17. lib. de vera religione.

Ex. cap. 20. lib. de vera religione.

Ex libro de vera religione cap. 30. Et 31.

TERTII TOMI D. AVRELI AVGVSTINI EX MANVSCRIP- PTIS CODICIBVS RECOGNITIO.

Libros quatuor de doctrina Christiana examinamus ad sex manuscriptos codices, Gemb. Par. Torn. Cart. Camb. Mart.
Libros septem Locutionum contulimus cum exemplari Gemb. & Ant.
De fide & symbolo Cart. & Torn.
Enchiridion Gemb. & Camb.
In libris quindecim De sancta trinitate adhibuimus Flor. Camb. Torn. & duos codices scriptos sancti Amandi.
De Genesi ad literam libros duodecim recognouimus ex Torn. Gemb. Camb. & Am.
De agone Christiano liber vnus collatus est cum Mart. Gemb. & Am.
Libros vnus De opere monachorum, cum Camb. Torn. Gemb. & Am.
De spiritu & litera, cum Camb. & Am.
De diuinatione demonum, cum Torn. & Camb.
Speculum ad exemplar Gemb. examinatum est.
De ecclesiasticis dogmatibus, Cart. Camb. Mart. Am. Theol.
Libros tres De doctrina Christiana recognouimus ad sex manuscriptos codices, Gemb. Parc. Torn. Cart. Camb. & Mart.

Lib. I.

PA G. 3. col. 1. c. In prologo, circa initium, sed & aliis ipsi aperiendo proficiant, Mart. legit, sed etiam ipsi ad alia aperienda. Paulo post eadem columna, aut reprehensuri essent. Alii, aut reprehensuri viderentur. Sic legit Duo, ms. Ib. post ita reprehederint. Quinq; ms. leg. post ista reprehederit. Ibid. nisi præmunis. Mart. legit, præmonitos. Ibid. d. explicare quæ cupiunt. Quinq; ms. legit, explicare quod cupiunt. Ibid. col. 2. a. ea que in diuinis libris. Omnia ms. legit, ea quæ in diuinis scripturis. Ibid. b. literas quod que ipsas, illud ipsas omittunt duo ms. Ib. paulo inferius, At si hæc quisque ms. legit, Aut si hæc quisque Ibid. c. ne paruulos suos ista doceant. Duo ms. legit, ne paruulos suos ita doceant. Ibid. docetur alius sine inuidia. ms. legit, docetur alius sine superbia & sine inuidia. Ibid. d. aut legentem prædicantemque. Tria ms. legit, aut docentem prædicantemque. PA G. 4. col. 1. a. neque Apostolus ad angelum misit. Tria ms. legit, neque ad Apostolum angelus misit. Ibid. b. quisquis se nullis præceptis. Mart. legit, quisquis se sine illis præceptis. Ibid. quasi ex seipso. ms. legit, quasi à seipso. Ibid. Dei gloriam querit, non suam. ms. legit, Dei gloriam querit, & non suam. Ibid. c. non solum ea quæ intelligant. ms. legit, non solum ea quæ intelligo. Ibid. Sicur etiam qui ea. ms. legit, Sic etiam qui ea. Ibid. d. quid ibi scriptum sit. ms. legit, quid inscriptum sit. Ibid. col. 2. a. cap. 1. Magnum onus & arduum. ms. legit, Magnum opus & arduum. Ibid. Ille enim ait. ms. legit, Ille autem ait. Ibid. b. Cum dispensari cœperint. ms. legit, cum disputari cœperint. Ibid. Sed ne mirabili etiam. ms. legit, sed de mirabili etiam. Ibid. cap. 11. Moysen legisse legitur. ms. legit, Moysen misisse legitur. Ibid. Hæc namque ita sunt. ms. legit, Hæc namque ita res sunt. Ibid. c. cap. 111. Ille quibus fruendum est beatos nos faciunt. Mart. legit, bonos nos faciunt. Ibid. d. cap. 111. vel ab usio nominandus est. ms. legit, vel ab usio nominanda est.

PA G. 5. col. 1. a. cap. v. & Spiritus sanctus est ms. omittunt. est. Ibid. & singulis quisque horum. ms. legit, & singulus quisque horum. Ib. c. cap. vi. Latine linguæ scios. ms. legit, Latine linguæ scios Ibid. d. cap. vii. sic eam ceteris anteponunt. Duo. ms. legit, si eam ceteris anteponunt. Ibid. quod Deus est omnibus eū naturis visibilibus & corporalibus, intelligibilibus etiam & spiritalibus. ms. legit, quod Deus est, etiam omnibus naturis non solū visibilibus & corporalibus, verum & intelligibilibus & spiritalibus. Ibid. col. 2. b. cap. vii. Ipsam quoque regulam. ms. legit, Ipsam quippe regulam. Ibid. cap. ix. commutabili esse præferendam. ms. legit, mutabili esse præferendam. Ibid. c. cap. xi. ab omnibus superbis. ms. legit conformiter, ab hominibus superbis. PA G. 6. col. 1. a. cap. xii. Vt id quod in anima gerimus. ms. legit, vt id quod in animo gerimus. Ibid. sine aliqua labe sine mutatione assumit. ms. legit, sine aliqua labe suæ mutationis assumit. Ibid. b. cap. xiii. vel quid aliud huiusmodi. ms. legit, vel si quid aliud huiusmodi. Ibid. c. cap. xv. animam posuerit. ms. legit, animā suam posuerit. Ibid. Cum enim iudex. ms. legit, Cum verò iudex. Ibid. d. & dona vnicuique propria. ms. legit, & donat vnicuique propria. Ibid. cum dilectione. Duo ms. legit, cum dilectione. Ibid. cap. xvii. intercludebant malitia peccatorum. ms. legit, intercludebat malitia peccatorum. Ibid. qui seipsum nobis quo rediremus. ms. legit ferè, qui seipsum nobis. Ib. quò rediremus. Mart. legit, qui seipsum nobis viā qua redit. Ibid. col. 2. a. cap. xix. motumque reiectio. ms. legit, motumque reiectio. Ibid. b. cap. xx. Neque ad communionem. ms. legit, Neque ad commutationem. Ib. celestis beatitudinis. Pluraque. ms. legit, celestis habitudinis. Ibid. c. cap. xxii. Sed propter illud quo fruendum est. ms. legit, Sed propter illum quo fruendum est. Ibid. d. Si ergo te ipsum non propter te ipsum. ms. legit, Si ergo te ipsum non propter te. Ibid. sed propter illum vbi. ms. legit, sed propter illum vbi. PA G. 7. col. 1. a. quò totius dilectionis. ms. legit, quo totus dilectionis. Ibid. cap. xxiii. quartum quod intra nos est. ms. legit, quartum quod infra nos est. Ibid. b. quia vult sibi seruire & quod infra. ms. legit, quia vult sibi seruire quod infra. Ibid. c. cap. xxiiii. quidem cum aliqua secta nonnulla questio fuit. ms. legit conformiter, quidem nulla cum aliqua secta questio fuit. Ibid. Integerrimum corpus. ms. legit, celerrimum corpus. Ibid. Quod autem continentia quadam. Duo ms. legit, Quod autem potentia quadam. Ibid. col. 2. b. cap. xxv. Sed quia, distingue, sed quia; & infra, superuacaneum est. distingue, Superuacaneum est. Ibid. d. cap. xxvii. amplius quisque debet eum diligere. Omnia ms. legit, Deum. PA G. 8. col. 1. b. cap. xxix. quid nos in societate dilectionis. Mart legit, societatem. Ibid. c. sed vt eis qui diligunt. Mart. legit, vt eis qui eum diligunt. Ibid. Hinc etiam efficitur. Omnia ms. omittunt, etiam. Ibid. Auferre non possunt. Quatuor ms. omittunt non. Ibid. sed miseramur potius. Mart. legit, miseremur. Ibid. cap. xxx. Namque illi cui. Omnia ms. legit, ille. Ibid. d. Legem prophetasque dixerat. Omnia ms. legit, Legem prophetasque omnes dixerat. Ibid. col. 2. a. aut eius tem cupierit. Duo ms. habent, aut eius vxo- rem cupierit.

Ibid. c. cap. xxxii. Poterit autem quia iustus est. *ms. Omnia habent,*
 Poterit quia etiam iustus est.
Ibid. Inquantū enim mali sumus. *ms. legunt,* Et inquantū mali.
Ibid. d. non reliquit Deus. *ms. relinquit.*
 P A G. 9. *col. 1. a. cap. xxxiii.* atque in se acquiescere. *Cambren. legit,* acquiescere.
Ibid. b. quamquam & vicinissime. *Omnia ms. etiam*
Ibid. b. cap. xxxiii. venientibus ad se principium. *Omnia ms. omittunt se.*
Ibid. Dominus creavit me. *Mart. legit,* possedit.
Ibid. c. ille qui est æqualis. *ms. Omnia, cui.*
Ibid. circa finē capitū, heremus infirmiter. *Camb. leg. firmiter.*
Ibid. col. 2. d. cap. xxxviii. in se habet. *ms. Omnia omittunt,* in.
Ibid. d. cap. xxxix. & charitatis inest instructio. *ms. Omnia legunt,*
 Et charitatis in eis surrexit instructio.
 P A G. 10. *col. 1. a. cap. xl.* Tunc & nos diligimus. *ms. omnia,* Tunc
 & nos diligimus.
Notæ secundi libri de Doctrina Christiana.
Ibid. col. 2. a. cap. i. Et quidam motus manuum. *ms. legunt,* Et
 quidam per motus manuum.
Ibid. b. Et sacramēto corporis & sanguinis sui prægustato. *Duo*
ms. legunt, & sacramēto corporis & sanguinis sui per gustū.
Ibid. c. cap. v. que oportuit potuit. *ms. quæ oportuit potuit.*
Ibid. d. cap. vi. intellectum à fastidio reuocandum. *ms. legunt,* in-
 tellectum à fastidio reuocandum.
Ibid. Quod quisquam dicat. *Omnia ms. quod si quisquā dicat.*
unde etiam inferius reperitur, quid est ergo quod si hæc quis-
 que dicat.
Ibid. atque inde abscedētes. *Omnia ms. atque inde ascendētes.*
 P A G. 11. *col. 1. a. eodem cap. sine.* Grex detonsarum ascenden-
 tes. *ms. legunt,* Grex detonsarum ascendens. *In eodem loco. ms.*
omittunt illas duas interrogaciones.
Ibid. quasi demersos manusque. *Omnia manus.* quasi demer-
 sos manusque.
Ibid. b. cap. vii. si quid nobis. *Omnia ms. omittunt si.*
Ibid. Et quasi clauatis carnibus. *Duo ms. carbonibus.*
Ibid. meliusque percipere possimus. *Omnia ms. præcipere.*
Ibid. nihil aliud in eo inueniens. *Omnia ms. nihil aliud in eis in-*
 uenturus.
 P A G. 12. *col. 1. a. cap. ix.* Quæ quanto quisque plura inuenit, tā-
 to. *Omnia ms. Quæ tanto quisque plura inuenit quanto.*
Ibid. c. cap. x. per has duas syllabas intelligimus quod. *Omnia ms*
 per has duas syllabas intelligimus pecus quod.
Ibid. cap. xi. Contra ignota signa propria. *Tria ms. contra igno-*
 ta signa & propria.
Ibid. Instruendos suscipimus & duabus. *Omnia ms. omittit,* &
Ibid. col. 2. b. cap. xii. Quis horum vera secutus sit. *ms. duo legunt,*
 Quis horum verba secutus sit.
Ibid. c. Et talia quidem. *Omnia ms. Et alia quidem.*
Ibid. d. Que velut pedibus per terram. *Omnia ms. omittit,* velut.
Ibid. cap. xiii. igitur aut illarum. *ms. omnia omittunt,* igitur.
Ibid. in Latinam scripturam. *Primum ms. Carth. legit,* in Latinam
 linguam.
 P A G. 13. *col. 1. a. sed vt ex eis libertas. Tria manus.* sed vt ex eis
 veritas.
Ib. b. nisi Latine cōsuetudinis. *Tria ms. nisi aliene cōsuetudinis*
Ibid. sciētia sepe ceruicem erigat. *Duo ms. sciētia se per cerui-*
 cem erigat.
Ibid. qua isti insident. *Omnia ms. qua isti insident.*
Ibid. col. 2. b. cap. xv. Et Latinis quibuslibet emēdatis. *Omnia ms.*
 Et Latinis quibuslibet emendandis.
 P A G. 14. *col. 1. a. cap. xvi.* tanquam caput necetur. *In omnibus ab-*
 est, caput.
Ibid. b. Impedit plurimum lectorem. *Omnia ms. Impedit pluri-*
 mum intellectorem.
Ibid. col. 2. a. secreta promuntur. Omnia ms. secreta ponuntur.
Ibid. que ad tatum neruorum. *Tria ms. que ad cantū neruorū.*
Ibid. magis sacratē sic accipiendus. *Omnia ms. magis sacratē sic*
 accipiendus.
Ibid. b. cap. xvii. Apollinis dono poneret. *Omnia manus.* Apol-
 linis donum poneret.
Ibid. d. cap. xviii. carum repertorem dicunt. *Omnia manus.* carum
 Deum dicunt.
 P A G. 15. *col. 1. b. cap. xx.* siue in præcantationibus. *Mart. legit,* si-
 ue imprecationibus.
Ibid. mitiore nomine Physicam appellant. *Omnia ms. mitiore*
 nomine Physica appellant.

Ibid. col. 2. c. cap. xxv. ore omnium gentium peruulgata. *ms. le-*
 gunt, ore omnium gentium peruulgata.
Ibid. si dicat in celo. *Omnia ms. si dicat in celo.*
Ibid. & non dicat in tabula. *ms. Omnia,* & non dicat in tabula.
 P A G. 16. *col. 1. a. cap. xxxiii.* minus execranda sunt. *Duo ms. Par-*
 Gemb. inferis manibus exercenda sunt.
Ibid. quomodo diuine prouidentie. *Omnia ms. quomodo modo*
 diuinæ prouidentie.
Ibid. c. cap. xxxiiii. atque signando factum est. *ms. duo,* atque fer-
 uando factum est.
Ib. Et ideo diuersis diuersa. *Omnia ms. Et ideo diuersis diuersē*
Ibid. col. 2. b. cap. xxv. existimanda quam quæque. *ms. legunt,* exi-
 stimanda sunt quam quæque.
Ibid. Et numerorum impressionibus. *ms. legunt,* Et nummo-
 rum impressionibus.
Ibid. c. cap. xxvi. A dumbata enim quædam & naturalibus. *duo*
ms. A dumbata enim quædam ex naturalibus.
Ibid. Nec luxu enervata. *Tria ms. nec luxum generant,*
Ibid. d. cap. xxvii. sed aut transacta temporibus. *Mart. legit,* sed
 aut transactis temporibus.
Ibid. cap. xxviii. etiam si præter ecclesiam. *Duo ms. etiam si o-*
 xtra ecclesiam.
 P A G. 17. *col. 2. a. cap. xxxix.* circa finem. *Tria ms. In*
 nostra facta.
Ib. b. in fine quoque eiusdem capitū. quid mihi videtur. *Mart. legit,*
 quod mihi videtur
Ibid. d. cap. xxxi. verborum ornamenta consuetans sophisticus
Mart. legit, verborum ornamenta consuetans secundum
 rhetores sophisticus.
Ibid. inanis est prædicatio inanis. *Omnia ms. inanis est prædi-*
 catio nostra inanis.
 P A G. 18. *col. 2. c. cap. xxxii.* Sed hæc pars cūm discutitur. *Mart.*
 Sed hæc ars cūm discutitur.
Ibid. & distributionum plurimum. *Duo ms. distributionum*
 ars plurimum
Ibid. d. homines hoc faciēdo. *Omnia ms. homines hæc faciēdo.*
 P A G. 19. *col. 1. a. cap. xxxv.* Ita quisquam potest. *Duo ms. Ita*
 quisque potest.
Ibid. Ad senarium fesculpa. *Duo ms. Ad senarium fescualtera.*
Ibid. b. & inde quædam. *Omnia ms. & vnde quædam.*
Ibid. que incommutabilia esse non comprehenderit. *Omnia*
ms. que incommutabilia esse comprehenderit.
Ibid. c. cap. xxxix. alienent etiam studia. *Omnia ms. alienent etiā*
 studium.
Ibid. col. 2. b. cap. xl. & vestem. *Mart. legit,* & vestes.
Ibid. c. idolorum cultus extingueretur. *ms. idolorum cultus*
 excinderetur.
Ibid. d. in Christi obsequium redderetur. *Mart. in Christi obse-*
 quium redigeretur.
 P A G. 20. *col. 1. a. cap. xli.* quo adheret caput. *manus.* cui ad-
 heret caput.
Tertius liber De doctrina Christiana.
Ibid. col. 2. a. cap. 1. partes ambiguitatis. *manus.* legunt, partes
 ambiguitatem.
Ibid. c. quam distinctio sequitur. *ms. quā distinctio sequitur*
 P A G. 21. *col. 1. b. cap. 11.* illo loco. *Omnia ms. illo in loco.*
Ibid. d. cap. viii. Nam solum autem. *Omnia ms. Non solum autē.*
Ibid. col. 2. d. cap. vi. initio carnalibus vocibus atque. *Omnia ma-*
nus scripta, carnalibus votts atque.
 P A G. 22. *col. 1. c. cap. 13.* nec eorum quidem signorum. *ms. ne*
 eorum quidem signorum.
Ibid. d. & intellectu angustissima. *ms. & intellectu angustissima*
Ibid. col. 2. c. cap. x. & corpus suum. *Mart. & corporis sensum.*
Ibid. Quæ cūm exanimauerint. *manus scripta omnia,* Quæ cūm
 exanimauerint.
 P A G. 23. *col. 1. b. cap. xii.* Bonæ vitæ operibus habuerit. *ms.*
 Bonæ vitæ operibus abundauerit.
Ibid. in vilissimum ardeat. *Mart. in vilissimum olus ardeat.*
Ibid. Et sanius quisque. *Duo ms. Et sanus quisque.*
Ibid. c. sufficiens proli gratia. *ms. suscipienda proli gratia.*
Ibid. vsque in fine illum. ms. omnia, vsque in finem illum.
Ibid. col. 2. c. cap. xvi. sed figuratē dictum perdat. *Omnia ms. sed*
 figuratē dictum perdat.
Ibid. d. intelligas enim figuratē. *ms. intelligas ergo figuratē.*
Ibid. cap. xvii. Et quisquis statuit. *ms. Et si quis statuit.*
 P A G. 24. *col. 2. c. cap. xxi.* Sed in isto. *Mart. Sed quia in isto.*
Ibid. ab arguente propheta illicitus. *manus scripta omnia,* ab arguē-
 te propheta

te propheta ille illicitus. & propterea legendum est absque ca-
 pituli litera.
 P A G. 25. *col. 1. c. cap. xxv.* illud est in exemplo. *ms. legunt,* illud
 est in exemplum.
Ibid. col. 2. b. cap. xxvi. verbis translatis occupatas. *ms. verbis*
 translatis opacatas.
Ibid. d. cap. xxix. nec omnino sciens qui sint. *ms. nec omnino*
 sciens quid sint.
 P A G. 26. *col. 2. a. cap. xxxi.* & speciosa fui vt pelles. *Omnia ms.*
 & speciosa sum vt pelles.
Ibid. b. quamuis alij iam significantur. *Mart. quasi alij non si-*
 gnificantur.
Ibid. cap. xxxii. Hæc est autem quam. *Omnia ms. Hæc est quam.*
Ibid. d. cap. xxxiii. Neque hic ea discernendi. *ms. Neque hic ea*
 discernendi.
 P A G. 27. *col. 1. c. Vt in iustitiis meis. Ms. Vt in viis meis.*
Ibid. d. & lauacrum regenerationis hinc. *ms. duo,* & lauacrum
 regenerationis hinc. *Tria alia ms. legunt rectius,* & lauacrum
 regenerationis hic.
Ibid. Et respicit ductum. *ms. Et respicit ductum.*
Ibid. col. 2. b. quo esse dicit manifestatum. *ms. quod esse dicit*
 manifestatum.
 P A G. 28. *col. 1. a. cap. xxxvi.* quem formauit recapitulando. *Duo*
 ms. quem formauit nunc recapitulando.
Ibid. c. in regionibus suis. *ms. in generationibus suis. Quod bis*
ponitur ibidem & in manuscriptis varoque loco, generationibus.
Ibid. Et erat omnis terra. *Duo ms. Et erat omnis terra.*

Liber quartus De doctrina Christiana.

P A G. 29. *col. 1. b. cap. 1.* seorsum discendum est. *ms. seorsum di-*
 cendum est.
Ibid. col. 2. b. cap. 111. conciliare auersos. *ms. cōciliare aduersos.*
Ibid. c. que loquendo agunt. *ms. que loquendo arguunt.*
Ibid. cap. v. Sed cūm alij faciant. *Primum ms. Camb.* Sed cūm hæc
 alij faciant.
Ibid. d. & eum quoniam diserte. *ms. etenim quoniam diserte.*
Ibid. parū pro desse ciuibus. *Omnia ms. parū pro desse ciuitatib.*
 P A G. 30. *col. 1. a.* cum mitto libentius. *ms. cum multo libētius.*
Ibid. d. cap. vi. Sed non ipsa me. *Mart. Sed et si ipsa me.*
Ibid. col. 2. a. cap. vii. quoniam scalam dicere noluerunt. *ms.*
 quam scalam dicere voluerunt.
Ibid. b. Καθατήρ κόμματα. *Omnia ms. Καθα & κόμματα.*
Ibid. donec vltima finiantur. *ms. donec vltimo finiantur.*
Ibid. d. Vt insipiens dico. *ms. sex omittunt. Vt similiter infra.*
 P A G. 31. *col. 1. a.* & qui stetit aduertit. *Omnia ms. & qui stetit*
 aduertit.
Ibid. b. In quo tamen quis audet insipientia dico. *Omnia ms.*
 In quo tamen quis audet in insipientia dico.
Ibid. b. remota decentissime interrogatione. *ms. 2. remota de-*
 centissima interrogatione.
Ibid. col. 2. a. Verum agnosceret, cōsistendum. *ms. Verum agno-*
 sceret consistendum.
Ibid. Imperitus quidem sermone & non addidisset sed non
 scientia. *Omnia ms. imperitus quidē sermone sed nō sciētia.*
Ibid. b. sed commendem tantum. *ms. sed commēdare tantum.*
Ibid. c. transite in Calamne. *Omnia ms. transite in Calanne. Sic*
etiā inferius, & hoc modo etiā legitur apud prophetam Amos. 6. ca.
Ibid. & nihil patiebantur. *Camb. & nihil compatiebantur.*
Ibid. d. Prima ipsa inuectio. *ms. Omnia Primo ipsa inuectio.*
 P A G. 32. *col. 1. c.* circuitus tertio finiantur. *Mart. circuitu tertio*
 finiantur.
Ibid. d. Oratoria arte dicuntur. *Omnia ms. Oratoria arte discuntur*
Ibid. Et in hanc doctrinam redigerentur. *ms. Et in hanc do-*
 ctrinam non redigerentur.
Ib. col. 2. a. tali eloquētia vsos qualis. *ms. Tali eloquētia qualis.*
Ibid. cap. viii. zelandos quoque. *Sex ms. zelandos quoque.*
Ibid. Loqui debent tanquam seipsi. *ms. Loqui debent vt tan-*
 quam seipsos.
Ibid. b. cap. ix. molesti non sint volentibus legere, cūm autem
 non intelliguntur molesti non sint nolentibus legere. *ms.*
 molesti non sint nolentibus legere, cūm autem non intel-
 liguntur molesti non sint volentibus legere.
Ibid. col. 2. d. cap. x. vbi Aphre aures. *ms. quatuor,* vbi vtraque aures
 P A G. 33. *col. 1. d. cap. xii.* in modo quo dicimus docendo. *ms. in*
 modo quo dicimus. *Qui.*
Ibid. col. 2. a. docendi sunt quam monendi. *Omnia ms. docen-*
 di sunt quam mouendi.

Ibid. iam moneri. *ms. Omnia,* iam moueri.
Ibid. b. quandoquidem cūm docendo. *Omnia ms. quandoqui-*
 dem cūm dicendo.
Ibid. c. cap. xiii. Si enim talia dicantur. *Omnia ms. Si enim talia*
 docentur.
Ibid. mod^o ipse quo dicitur. *ms. omnia,* mod^o ipse quo dicitur.
Ibid. Ipse quippe iam remanet. *ms. Ille quippe remanet.*
Ibid. d. c. cap. xiiii. Huic enim rei simile esse. *Duo ms. Huic enim*
 rei verisimile est.
 P A G. 34. *col. 1. a.* nec illa suauitas. *ms. duo,* nec vlla suauitas.
Ibid. iniqua dicuntur. *ms. iniqua diliguntur.*
Ibid. Petamus hanc sedem. *ms. Petamus has sedes.*
Ibid. b. quoniam postmodum nufquam sic agit. Itaque. *ms. tria,*
 Quoniam postmodum nufquam sic agit. Itaque. *Omnia*
 tamen. *ms. hic paulo inferius legunt,* Agit, pro, agat.
Ibid. cap. xv. quos est allocutus. *ms. omnia,* quos est allocuturus.
Ibid. antequam dicitur. *ms. antequam doctor.*
Ibid. ab eis qui hoc sciunt. *Omnia ms. ab eis qui hæc sciunt.*
Ibid. c. Facultatēque docendi. *ms. omnia,* Facultatēque dicēdi.
Ibid. c. cap. xvi. non esse hominibus percipiendum. *Omnia ms.*
 non esse hominibus percipiendum.
Ibid. d. argue obsecra. *ms. argue hortare.*
Ibid. col. 2. a. loquere quæ decet. *Mart. loquere quæ decent.*
Ibid. b. & credita sunt tibi. *ms. & tradita sunt tibi.*
Ibid. cap. xvii. Quod cūm apte. *ms. duo,* Quod cūm aperte.
Ibid. c. cap. xviii. In quibus huiusmodi. *ms. 3. In quibus huius.*
 P A G. 35. *col. 1. a.* Et si in vobis iudicatur. *manus scripta,* Et si in
 vobis iudicabitur.
Ibid. & hoc fratres. *ms. quatuor,* & hoc apud fratres. *Mart. legit,*
 apud sanctos. *F. à fratribus.*
Ibid. d. cap. xix. & ad eos loquimur. *ms. & ad eos loquitur.*
Ibid. Nunquid ideo non dicitur. Nunquid ideo non dicitur.
Ibid. col. 2. a. cap. xx. quæ coniuncta est. *MS. qui coniunctus est.*
Ibid. b. Non dicit in feminibus. *MS. non dicit & feminibus.*
Ibid. c. Verè ex lege esset. *ms. Omnino ex lege esset.*
Ibid. in eam longitudinem ratiocinatis. *MS. omnia,* in eam lō-
 gitudinem ratiocinationis.
Ibid. d. quæ data est vobis. *MS. quæ data est nobis.*
 P A G. 36. *col. 1. a.* studio non pigri. *Camb. sollicitudine nō pigri.*
Ibid. Gaudere cum gaudentibus. *flere. Mart. Gaudete cum gau-*
 dentibus, flere.
Ibid. c. induamus. *Tria ms. & induamur. Quatuor manus scripta,*
 & induamus nos.
Ibid. b. sed grauior interpres. *MS. se grauiorem interpres.*
Ibid. quo est locutus. *MS. quod est locutus.*
Ibid. Mihi tamen. *MS. Mihi autem.*
Ibid. c. vel mutato eorum. *Mart. vt mutato eorum.*
Ibid. d. ornatibus acceptum est. *MS. ornatibus comptum est.*
Ibid. quam violentis animi affectibus. *MS. quam violentum*
 animi affectibus.
Ibid. vi. rerum rapit non cura. *Duo ms. vim rerū rapit & curā.*
Ibid. a. non quia speciosa manus. non quia preciosa.
Ibid. rimanti telum irā facit. *M S. rimanti telo mira facit.*
Ibid. col. 2. a. cum solatio donorum Dei. *MS. consolatione do-*
 norum Dei.
Ibid. sicut egentes. *Omnia ms. sicut egeni.*
 P A G. 37. *col. 1. a. cap. xxi.* Eademque ecclesiæ ministrarunt. *MS.*
 eamque ecclesiæ ministrarunt.
Ibid. Admonitos autem vos sciatis. *Omnia ms. Admonitos*
 autem nos scias.
Ibid. quam pro nobis Dominus. *MS. omnia,* quam quod pro
 nobis Dominus.
Ib. b. à medio filio denudata est. *Sex ms. à medio filio denota-*
 ta est.
Ib. d. quod deficientibus licet populorum milibus. *Camb. omni-*
 tri, licet.
Ibid. cuius carnes. *Omnia ms. cuius carnem.*
Ib. col. 2. a. cupiditates animarū. *MS. oia,* cupiditates animorū.
Ibid. ad culpam facti referunt. *Gemb. & Par omittunt facti.*
Ibid. b. Quæ vos singula. *MS. tria Quæ vos singula.*
Ib. meliore parte præceditis. *manus.* meliore parte proceditis.
Ibid. minores natu. *Tom. maiores natu.*
Ibid. præbete paribus. *Sex ms. præbete comparibus.*
Ibid. c. arbitrum mentis solita. *Omnia ms. omittunt,* solita.
Ibid. Eos solos solita. *MS. omnia,* Eos solos sollicita.
Ibid. d. Quid ego exequar. *Quinque ms. Quid ergo exequar.*
 P A G. 38. *col. 1. a.* Quata hæc amētia. *Sex ms. Quata hic amētia.*
Ibid. d. Et

Ibid. d. Et in his autem duobus. *Car. omitit.* Et.
Ibid. col. 2. a. cap. xxii. ei tamen generi. *Ms. & tamen ei generi.*
Ibid. b. cap. xxiii. quando eis ista incidunt. *Camb.* quando in eis
 ita incidunt.
Ibid. c. temperata dictio non requirit. *Torn. & Mart.* tempera-
 tam dictionem requirit.
Ibid. cap. xxiiii. Non sane. *Torn.* Nam sane.
Ibid. propinqui fratres. *Ms. propinqui & fratres.*
Ibid. per aliquot dies cōtinuos & certo. *Omnia. Ms. omittit.* &
Ibid. d. Quas vbi aspexi. *Ms. Quod vbi aspexi.*
 P A G. 39. *col. 1. a.* quando eloquenter dicuntur. *Duo* ms. quan-
 do granditer dicuntur.
Ibid. mutantur sicut in grandi. *Camb.* mutantur vel imitantur
 sicut in grandi
Ibid. b. cap. xxv. nec monente. *Omnia* ms. nec mouente.
Ibid. d. cap. xxvi. Quid etiam cupit nisi credi. *Ms. Quid etiam*
 querit nisi vt sibi credatur.
Ibid. col. 2. a. non iactantia. *Quinque* ms. non iactantiuncula.
Ibid. ipsis rebus extorta. *Ms. ipsis rebus extorta.*
Ibid. membris formatissimis falsitatem. *Omnia.* ms. membris
 fortissimis falsitatem.
Ibid. b. & veraciter dici. *Ms. & veraciter* dicit.
Ibid. d. cap. xxvii. quem sana doctrina. *Ms. quam sana doctrina.*
Ibid. de talibus quod commemoravi. *manuscripta.* de talibus
 quos commemoravi.
Ibid. præmisit cathedram. *Ms. præmisit super cathedram.*
Ibid. qui scipse non audit. *Mart. legit.* scipsum.
 P A G. 40. *col. 1. b. cap. xxviii.* & contradicentes possit redar-
 guere. *Sex* ms. *omittunt.* possit.
Ibid. si ea quæ dicuntur. *Ms. sex.* si ea quæ diliguntur.
Ibid. c. cap. xxix. & sit ei. *Ms. sex.* & sit ei.
Ibidem. col. 2. b. cap. xxx. iam iamque dicitur aliquis. *Omnia* ms.
omittunt. aliquis.
Ib. d. cap. xxxi. in fine huius quartii libri addunt tria manuscr. *Mart.*
Camb. & Torn. Adiuuante Domino qui viuic & regnat in
 sæcula sæculorum.

Septem Locutionum libros contulimus cum duobus.
Ms. Gemb. & Amand.

Liber Locutionis de Genesi.

P A G. 41. *col. 1. b.* Et diuidit. *Ms. duo.* Et diuidant.
Ibid. d. quæ pro datiuo. *Ms. vnum.* quoniam pro datiuo.
Ib. φρονιμωτατος. Quod. 2. *Ms. φρονιμωτατος.* non σοφοτατος
 Quod.
Ib. col. 2. a. locutio est frequēs. *Duo* ms. *omittunt.* frequens.
Ibid. c. vt sulcitatō sit. *Ms. duo.* vt surrectio sit.
Ibid. si quo modo occurramus. *Duo* ms. Si quo modo occurram
 P A G. 42. *col. 2. b.* Extendam manum meam. *Ms. duo.* Extendo
 manum meam.
Ibid. c. Quod Latini, Augeam. *Duo* ms. Quod Latini habent
 Augeam.
 P A G. 43. *col. 1. d.* per dexteram scilicet prosperitatem. *Ms. omit-*
tunt. scilicet.
Ibid. col. 2. a. secundum nomina generationes eorum. *Duo* ms.
 secundum nomina generationum eorum.
Ibid. c. habere nō perhibentur. *Duo* ms. habere nō perhibeantur.
 P A G. 44. *col. 1. a.* Exaudiet me iustitia. *Ms. duo.* Et exaudiet me
 iustitia.
Ibid. b. in terra Seir. *Ms. 2.* in terram Sier.
Ibid. d. In hac similes. *Ms. 2.* In hoc similes.
Ibid. col. 2. d. pro eo quod in manus. *manuscr. 2.* pro eo quod est
 in manus.
Ibid. Et non erat somnium. *Ms. omittunt.* non.
 P A G. 45. *col. 1. a.* illi loquebatur. *Ms. 2.* ille loquebatur.
Ibid. b. constituit Pharaon. Congregetur. *manuscr. 2.* constituit
 Pharaon, & congregetur.
Ibid. col. 2. a. nisi ad exprimentam. *Ms. 2.* nisi ad exprimentam.
Ibid. b. et si nō habere dicēs. *Vni* ms. *Amb.* et si nō haberet dicēs.
Ibid. manducabunt homines meridie. *Ms. 2.* manducabunt ho-
 mines panem meridie.
Ibid. col. 2. d. mala quæ inueniēt patrem meū hoc est. *Ms. 2.* ma-
 la quæ inueniēt patrem meum magis consuetudo loquēdis exi-
 gebat dici, vt videam mala quæ inueniēt patrē meū, hoc est.
 P A G. 46. *col. 1. a.* vt veniret sibi. *Ms. 2.* vt veniret sibi.
Ibid. col. 2. a. Inde qui confortauit. 2. *Ms.* Inde qui confortabit
 Et paulo post col. 106.

Ibid. vt planum sit. *Ms. 2.* vt plenum sit.

Liber Locutionis de Exodo.

P A G. 47. *col. 1. b.* Et qui educam. *Ms. 2.* Et quia educam.
Ibid. d. multa in his verbis. *Ms. 2.* multum in his verbis.
Ibid. d. neque Græca esse prohibetur. *Duo* ms. neque Græca
 esse perhibetur.
 P A G. 48. *col. 1. c.* non expressit. Et in terram. *Duo* ms. non ex-
 pressit. *ad hoc referendum est.* fecerunt similiter. Et in terram.
Ibid. col. 2. a. & nemo vidit fratrem suum. *Duo* ms. & non vidit
 nemo fratrem suum.
Ibid. d. quam prædiceret quid in consequentibus. *Amb.* quam
 prædiceret quid, vt in consequentibus.
Ibid. similes ei locutioni. *Duo* ms. similis ei locutioni.
 P A G. 49. *col. 1. b.* omnia opera vbi. *Ms. 2.* omnia opera tua vbi.
Ibid. col. 2. c. sed quod populo tantum. *Ms. duo.* sed quod po-
 pulo diceret tantum.
Ibid. & seruiet in sempiternū. 2. *Ms. & seruiet ei in sempiternū*
Ibid. d. qua diceret more Scripturarum. 2. *Ms.* qua dicitur more
 Scripturarum.
 P A G. 50. *col. 2. c.* Ij dii tui. 2. *Ms.* Hj dii tui Israël.
 P A G. 51. *col. 1. b.* Et erat Moyses. 2. *Ms.* Et ait Moyses.
Ibid. d. redemptionem domino. *Ms. 2.* demptionem Domino.
Ibid. col. 2. a. exilia & confutilia. 2. *Ms.* textilia & confutilia.

Liber Locutionis de Leuitico.

Ibid. c. in quem aspiciunt. 2. *Ms.* in quo aspiciunt.
Ibid. de hemina olei. 2. *Ms.* de emina olei.
 P A G. 52. *col. 1. a.* & ipse viderit. 2. *Ms. & ipsa* viderit.
Ib. quoniam segregantur. *Amand.* legi, quomodo segregatū.
Ibid. d. facies opera. *Ms. 2.* facietis opera.
Ibid. d. nominasset filius mulieris Israelitidis. *Ms. 2.* nominasset
 filios Israelitidis.

Liber Locutionis de Numeris.

Ibid. col. 2. c. & fuerūt filiis Ruben. 2. *Ms. & fuerunt filij* Ruben
Ibid. vbi sexus masculinis. 2. *Ms.* vbi sexus masculinus.
Ib. d. hæc quæ maledicuntur veli quid. 2. *Ms.* hæc quæ maledicuntur
 aut erit hæc aqua argutionis quæ maledicuntur vel si quid.
 P A G. 53. *col. 1. d.* terra comedens. 2. *Ms.* terram comedens.
 P A G. 54. *col. 1. a.* de quibus esset. 2. *Ms.* de quibus rebus esset.
Ibid. b. numeri tantum pluralis. 2. *Ms.* numero tantum plurali.
Ibid. c. ad Edom hic est. 2. *Ms.* ad eum Edom hoc est.
Ibid. d. cum dixisset filij Israel. 2. *Ms.* cum dixisset filij Israel.
Ibid. col. 2. a. in Colgai. 2. *Ms.* in Acalgai.
Ibid. de quo non videbitis. 2. *Ms.* de quo non videbitis.
 P A G. 55. *col. 1. c.* quoniam aurum. 2. *Ms.* quoniam aurum.
Ibid. d. Donec consummaretur. 2. *Ms.* Donec consummeretur.
Ibid. non vtique vilitatum est. 2. *Ms.* non dixit vilitatum est.
Ibid. col. 2. a. sufficere videtur. 2. *Ms.* sufficere videretur.

Liber Locut. Deuteron.

Ibid. d. Et non transiit. 2. *Ms.* Et non transeo
 P A G. 56. *col. 1. a.* anima vestra & in tota tribulatione. 2. *Ms.* ani-
 ma vestra in tribulatione.
Ibid. aut quid aliud. 2. *Ms.* an quid aliud.
Ibid. d. & domos eorum. 2. *Ms.* & domos eorum.
Ibid. col. 2. a. matutinū & serotinū. 2. *Ms.* matutinā & serotinā.
Ibid. b. longa via erit. 2. *Ms.* longa via fuerit.
 P A G. 57. *col. 1. a.* qui non est frater tuus. 2. *Ms.* quia non est fra-
 ter tuus.
Ibid. Si occurreris nidum auis. 2. *Ms.* Si occurreris nido auis.
Ibid. c. in ea seruitute Scriptura ponere. 2. *Ms.* in ea seruitute
 poni tanquam diis seruisse. 2. *Ms.* tanquam deseruisse.
Ibid. d. fascinauit oculo suo. 2. *Ms.* fascinauit oculo suo.
Ib. quemadmodū id dictum sit fascinauit pro inuidit. 2. *Ms.*
 quemadmodum hic dictum sit fascinauit pro inuidebit.
Ibid. col. 2. b. audientes illud & faciemus. *Duo* MS. audientes
 illud faciemus.
Ibid. Nam hic ipse. 2. *Ms.* Nonne hic ipse.
Ibid. c. nam hoc nomen. 2. *Ms.* nam hoc nomine.

Liber Locutionis de Iesu Naue.

P A G. 58. *col. 1. c.* Deus loquens ad Iesum. 2. *Ms.* Dominus lo-
 quens ad Iesum.
Ibid. col. 2. c. qui habitat in Basan. 2. *Ms.* qui habitat in Betfan.
 Liber

Liber locutionis de Iudic.

P A G. 59. *col. 2. b.* prosperat angelum mecum. *Am.* prosperent
 angelum meum.
Ibid. an prospera mihi facit. *Am.* an prospera mihi faciat.
Ibid. c. cum caderetur gladio. *Gemb.* cum caderetur gladio.
 P A G. 60. *col. 1. a.* dictū est de Sagar. 2. *Ms.* dictū est de Sagemar.
Ibid. b. quod dicerent. 2. *Ms.* quod diceret.
Ibid. b. & in domum refugij. 2. *Ms.* & in locum refugij.

**De fide & simbolo liber vnus collatus ad
 duo Ms. Cart. & Torn.**

P A G. 61. *col. 1. d. cap. 1.* renati sunt nondum. *Cart.* renati sunt &
 nondum.
Ibidem. constitueretur proficientibus. 2. *Ms.* constitueretur
 quod proficientibus.
Ibid. col. 2. a. surgētibz, quod multis. 2. *Ms.* surgentibus multis.
Ibid. paucis in simbolo. 2. *Ms.* paucis verbis in simbolo.
Ibid. b. si mundum fabricare. *Torn.* qui mundum fabricare.
Ibid. d. cap. 11. ipse præstat & rebus. 2. *Ms.* præstat rebus.
Ibid. Dei munere prima capacitas. 2. *Ms.* Dei munere primo
 capacitas.
 P A G. 62. *col. 1. a.* qui nostræ fidei. *Torn.* quibus nostræ fidei.
Ibid. d. cap. 111. quia sempiternus Deus. 2. *Ms.* quia sempiterna
 Deus.
Ibid. col. 2. b. semetipsum euacuauit. 2. *Ms.* semetipsum exinaniuit.
Ibid. d. nihil habet Deus contrarium. *Cart.* nihil ergo habet
 Deus contrarium.
 P A G. 63. *col. 1. a.* esse susceptum verbo Dei. 2. *Ms.* esse susceptum
 a verbo Dei.
Ibid. d. sed cum eius mortalia. *Torn.* sed cum eius bona mortalia
Ibid. col. 2. a. cap. vi. quum beatitudinis locum. 2. *Ms.* quem bea-
 titudinis locum.
Ibid. d. cap. viii. appellati sunt viui. *Torn.* appellati sunt viui.
Ibid. d. dispensatio temporalis non tatum est sicut *Torn.* dispen-
 satio temporalis est non sicut.
 P A G. 64. *col. 1. b. cap. ix.* Quodcumq; ergo. 2. *Ms.* Quamquæ ergo
Ibid. Vt tamen non tres doceri a nobis. 2. *Ms.* Non tamen tres
 deos a nobis.
Ibid. d. potest alio etiam transire. 2. *Ms.* potest aliquo transire.
Ibid. col. 2. d. Deitas sibi qua copulantur. *Ms.* Deitas qua sibi co-
 pulantur.
Ibid. vnde etiam donum Dei. *Cart.* vnde etiam cum donū Dei
 P A G. 65. *col. 1. a.* quam consummatio charitatis. 2. *Ms.* quem
 consummatio charitatis.
Ibid. b. sed secundum spiritum. *Cart.* sed secundum Christum.
Ibid. quoniam spiritus Dei est. *Torn.* quoniam spiritus Deus est.
Ibid. col. 2. b. cap. x. qui sibi nouit ignosci. *Torn.* quoniam sibi uult
 ignosci.
Ibid. c. Hoc autē omnis creatura. *Torn.* legit, Hæc. *Cart.* verò, Hic.
 P A G. 66. *col. 1. a.* non iam caro. *Torn.* non corruptibilis caro.
Ibid. b. & corpus & caro in cælestibus. 2. *Ms.* & corpus & caro
 est in cælestibus.
Ibid. col. 2. b. fidelibus nota sunt. 2. *Ms.* fidelibus nota sint.

ENCHIRIDION

Contulimus ad duo Ms. Gemb. Camb.

P A G. 66. *col. 1. d. cap. 1.* Sicut autem, & usque ad, Hominis au-
 tem, *omittunt.* 2. *Ms.*
Ibid. cap. 2. pietas, & aliter idem. *Ms. Gemb.* pietas & aliter, id est.
Ibid. col. 2. c. cap. 111. querenda posuisti. 2. *Ms.* querendo posuisti.
Ibid. d. cap. 111. sola religione. 2. *Ms.* sola in religione.
Ibid. Hæc sunt defendenda ratione quæ vel. 2. *Ms.* Hæc sunt
 defendenda ratione vel.
 P A G. 67. *col. 1. a. cap. v.* nota vt ineffabilis. *Redundat, & in xtra.* *Ms.*
Ibid. b. siue quæ poterūt sub. 2. *Ms.* siue quæ poterunt esse sub.
Ibid. & etiam quam sit hoc verum. 2. *Ms.* & quam sit hoc verū.
Ibid. per singulas quasque monstrandum. 2. *Ms.* per singulas
 quasque monstrandum est.
Ibid. c. cap. vii. de peccato graui & miseria. 2. *Ms.* de peccato
 graui miseria.
Ibid. Et omnis qui. 2. *Ms.* Et erit omnis quicumque.
Ibid. d. cap. viii. Quæ duo Lucanus distinguens ita complexus
 ait. 2. *Ms.* Quæ duo Lucanus distinguens ait.
Ibid. Hunc ergo si potui. 2. *Ms.* Hunc ego si potui.
Ibid. ad iudicandum quod. 2. *Ms.* ad iudicandum viuos &
 mortuos quod.

Ibid. col. 2. b. cap. ix. nec metuendum est quemadmodum ab eis
 dem ne. 2. *Ms.* nec metuendum est ne.
Ibid. c. & alia sexcenta. 2. *Ms.* & alia scientia, *sed malè.*
Ibid. d. cap. x. Ab hac summè. 1. *Ms.* Ab hac summa.
 P A G. 68. *col. 1. a. cap. xi.* carnalis substantia vitium. 2. *Ms.* carna-
 lis substantia vitium.
Ibid. sed etiam quæ ibi erant. 2. *Ms.* sed ea quæ ibi erant.
Ibid. cap. xii. vbi nulla esse possit. *Et sic exemplaria refragantur; vi-*
detur tamen legendum, vbi esse possit nulla.
Ibid. d. cap. xiii. Quisquis igitur dicit malum hominem. 1. *Ms.*
 Quisquis igitur dicit malum est hominem hominem.
Ibid. col. 1. a. Omnis nāque natura. 1. *Ms.* Omnis itaque natura.
Ibid. c. cap. xvi. abditissimis naturæ similibus. *Duo.* ms. abditissimis
 naturæ similibus.
 P A G. 69. *col. 1. a. cap. xvii.* & istavtiliora. *Duo* ms. & iste vtiliora.
Ibid. col. 2. a. cap. xviii. Quæ à regione sunt seiuncta. *Duo* ms.
 Quæ à religione sunt seiuncta.
Ibid. paulo post, illa verba, vt in pluribus à perquirente lucidius
 inuestigatur. *omittunt duo* ms.
Ibid. nunciat aliquem. *Duo* ms. nunciet aliquem.
Ibid. post quolibet longa tempora. *Duo* ms. post quolibet lōgā.
Ibid. b. cap. xx. fallitur qui fallum. 2. *Ms.* fallitur qui fallum.
Ibid. molestas temporibus. *Duo* ms. molestas temporale.
Ibid. adhibita fidelis patientia. 2. *Ms.* adhibita fidelis patientia.
Ibid. nullo modo fallitur. *ms. fallitur aliquo modo. Ideo, videtur*
legendum, nullo malo fallitur, vt animaduertit D. Hesselius.
Ibid. d. cap. xx. vtrum eiusmodi error. *Ex manuscr. Carthufia codi-*
ce, qui nunc non inuenitur, emendauit ante annos aliquot, vtrum
eiusmodi errores. Et certe sic legendum est: recessit enim exem-
plis, subdit August. etiam peccata dicenda sint.
Ibid. rebus corporis leue. *Duo* ms. rebus corporeis leue.
 P A G. 70. *col. 1. a.* quod putridum est. 2. *Ms.* quod putidum est.
Ibid. Hæc quæstio. *Duo* ms. Nec quæstio.
Ibid. impedimento nobis essent. 2. *Ms.* impedimento nobis esset.
Ibid. in ostio contradicebant. 2. *Ms.* in ostio contradicebat.
Ibid. si omnis suspendatur. 2. *Ms.* nisi omnis suspendatur.
Ibid. propter indifcretam similitudinem. 2. *Ms.* propter incet-
 tam similitudinem.
Ibid. b. Ac si tollatur. *Duo* ms. At si tollatur.
Ibid. c. cap. xxi. in quibus erat corpora. *Duo* ms. in quibus erant
 corpora.
Ibid. quæ in Deo nobis est. *Duo* ms. quæ in Deum nobis est.
Ibid. d. cap. xxii. Omnis autem. *Gemb.* Omnis enim.
Ibid. col. 2. a. illa verba: Non ideo, & usque ad Plurimum quip-
 pe, *omittunt duo* ms.
Ibid. cap. xxii. nisi bonitatem Dei. 2. *Ms.* nisi voluntatem Dei.
Ibid. c. cap. xxiii. vincitur vana etiam. *Duo* ms. vincitur vel va-
 na etiam.
 P A G. 71. *col. 1. c. cap. xxix.* sed vberiore. *Duo* ms. aut vberiore
Ibid. col. 2. a. cap. xxx. propter recti facti licentiam. *Duo* ms. pro-
 pter recti facti licentiam.
Ibid. Si nos *Duo* ms. Si vos.
Ibid. b. cap. xxxi. Et hoc nō ex nobis. 2. *Ms.* Et hoc non ex vobis.
Et paulo post ista verba, sed renouationem animæ demo-
 rantis in corde propheta postulat, vtrumque *ms. omittit.*
Ibid. cap. xxxii. Iterum ne quisquam. 2. *Ms.* Item ne quisquam.
 P A G. 72. *col. 1. d. cap. xxxiii.* quem fides matris. *Gemb.* quam fi-
 des matris. *vt referatur ad naturam humanam.*
Ibid. cap. xxxv. & Deus & homo est. *Est, redundat, & abest in ma-*
nuscripto Carthufi.
Ibid. col. 2. a. sed est aliud. *Duo* ms. sed aliud.
Ibid. Propter enim verbum. 2. *Ms.* Propter verbum.
Ibid. b. cap. xxxvi. Non aliud cepit esse quam. 2. *Ms.* Non aliud
 cepit esse homo quam.
Ibid. c. vidimus gloriam quasi. 2. *Ms.* vidimus gloria eius quasi.
Ibid. Gratia suscepit hominem. *Ex manuscr. Carthufi. emenda abf-*
que capitali littera, gratia suscepit hominem.
Ibid. cap. xxxvii. id est vnicus. *Duo* ms. idem vnicus.
 P A G. 73. *col. 1. c. cap. xxxix.* Sicut non omnes qui dicantur. *Duo*
 Ms. Sicut non omnes qui dicuntur.
 P A G. 74. *col. 1. b. cap. xlvi.* quia et si nō ita. 2. *Ms.* quæ et si nō ita.
 P A G. 75. *col. 1. cap. l. iiii.* Et in sede ad dexteram. 2. *Ms.* Et in sede
 re ad dexteram.
Ibid. col. 2. b. cap. lvii. caliginis inferni retrudens. *Duo* ms. cali-
 ginis inferni recludens.
Ibid. c. cap. lviii. sunt tamen. 2. *Ms.* sunt tamen. *Priorem tamen le-*
tionem præfero.

Ibid. d. cap. lxx. quomodo patres eius pedes. 2. MS. quomodo patres eis pedes.
P A G. 76. col. 1. a. cap. lx. Sed quomodo vnusquisque hominū. *Gemb.* Sed quotusquisque hominum.
Ibid. e. cap. lxxi. beati sunt quanti sunt numeri. 2. MS. beati sunt, quanti numeri.
Ibid. col. 2. b. cap. lxxii. Interest quidem quantum satis dicitur. Neque. 2. MS. Interest quidem quantum. Neque. *Carthus.* pro quidem, *habet*, tamen.
P A G. 77. col. 2. b. cap. lxxvii. quæ bene per dilectionem. 2. MS. quæ per dilectionem.
Ibid. col. 2. d. cap. lxxxi. qui dat veniam peccanti. *Gemb.* qui dat veniam petenti.
Ibid. dimittit ex corde. *Duo.* MS. dimittit ex corde.
P A G. 78. col. 1. a. cap. lxxxiii. faciãque cum possis illius memor exempli qui in cruce pendens pro suis exorat persecutoribus, tuosque admonuit dicens, diligite. 2. MS. faciãque quod possis audiens dicentem Iesum, diligite.
Ibid. b. sic dimitte nobis debita. 2. MS. sic dimitte debita.
Ibid. e. cap. lxxxiii. roganti & peccati sui penitenti. *Gemb.* roganti peccati sui veniam, & penitenti.
Ibid. d. cap. lxxxv. *Hæc verba*, Videte vt etiam quod intus est, mundum fiat, *Camber* omittit.
Ibid. col. 2. a. & dicat Apostolus. *Camb.* & Apostolus inquit.
Ibid. cap. lxxxvi. Qui autem vult. 2. MS. Qui enim vult.
Ibid. misericordie, verissimeque dictum est. 2. MS. misericordie verissime, de qua dictum est.
Ibid. d. cap. lxxxvii. vel cuiusque pecuniæ. 2. MS. vel cuiusque pecuniæ.
Ibid. Flagitiorum nequitia permanendo, *Duo.* MS. Flagitiorum nequitia permanendi.
Ibid. non est misericors. 2. MS. non est in eam misericors.
P A G. 79. col. 1. b. cap. lxxxviii. id extra ecclesiam velle iudicari. 2. MS. id si extra ecclesiam vellet iudicari.
Ibid. d. cap. lxxxix. Timeo ne forte. 2. MS. Timeo vos ne forte.
Ibid. cap. lxxx. Hinc accedit. *Camb.* Huc accedit.
Ibid. col. 2. a. iniquitas & clamor. 2. MS. iniquitas clamor.
Ibid. Timeo ne forte. 2. MS. Timeo vos ne forte.
Ibid. b. cap. lxxx. Contra quæ quidem. 2. MS. Cõtra quã quidẽ.
Ibid. d. cap. lxxxii. pręmisit Euageliũ. 2. MS. pręmisit Euagelista.
Ibid. cap. lxxxiii. quantum potui disputauit. *Gemb.* quantum potui Domino propitio disputauit.
P A G. 80. col. 1. a. cap. lxxxv. quæ accesserunt tempore. 2. MS. quæ accessura erant tempore.
Ibid. & congruũ & dies allaturi. 2. MS. & congruũ dies allaturi.
Ibid. b. cap. lxxxvi. excrucantur & cõiciuntur. 2. MS. excrucantur vt cõiciantur.
Ibid. e. cap. lxxxvii. humani corporis completur integritas. 2. MS. humani corporis complebitur integritas.
Ibid. col. 2. a. cap. lxxxix. an quicquid eorum. *Camb.* aut quicquid eorum.
Ibid. b. cap. xc. hominem reddat æqualem angelicis cõtibus. *Duo* MS. hominem reddat angelicis cõtibus.
Ibid. cap. xci. tanta facilitas resurgendi quanta. *Gemb.* tanta facilitas quanta.
P A G. 81. col. 1. a. cap. xciiii. Tunc rebus ipsis euidentibus. *Gemb.* Tunc rebus ipsis euidentius.
Ibid. b. cap. xcvi. in celo sursum in celo & in terra. *Gemb.* in celo & in terra.
Ibid. e. cap. xcvi. nullo modo esse sinceretur. *Camb.* nullo modo esse sinceretur.
Ibid. col. 2. b. cap. xcvi. o diatq; alterum. 2. MS. oderitq; alterũ.
Ibid. d. cap. xcix. absit vt pudeat vos. 2. MS. absit vt pudeat nos.
P A G. 82. col. 2. c. cap. ci. vtique bonas implet. 2. MS. vtique bonas ita implet.
Ibid. d. Neque iste bonam. 2. MS. Neque istam bonam.
Ibid. col. 2. a. cap. cii. profectõ quæ iusta est. 2. MS. profectõ quia iusta est.
Ibid. e. cap. ciii. pro singulis hominibus. *Duo* MS. pro omnibus hominibus. *
P A G. 83. col. 1. a. cap. cv. quod etiam peccare. 2. MS. quod etiam non peccare.
Ibid. b. cap. cvi. siue quorumque. 2. MS. siue quorumcunque.
Ibid. e. cap. cvii. certa merces. *Carthus.* codex, certè merces.
Ibid. d. peruersus arbitrio vtambulibet. *Camb.* peruersus arbitrio & vtambulibet.
Ibid. col. 2. b. cap. cx. cum hæc vita. 2. MS. cum ex hac vita,

P A G. 84. col. 1. a. cap. cxii. multis sæculis longa. *Gemb.* multis sæculis finienda.
Ibid. b. cap. cxiii. Maledictus est omnis. 2. MS. Maledictus est enim omnis.
Ibid. d. cap. cxv. vbi est omnis remissio peccatorum. 2. MS. vbi est commissio peccatorum.
Ibid. cap. cxvi. quomodo ista septem sunt intelligenda. *Gemb.* quomodo ista septem sunt intelligenda.
Ibid. col. 2. a. quod ille id vltimo. 2. MS. quod ille in vltimo.
Ibid. b. cap. cxvii. quod in dilectione. *Camb.* quod dilectionem.
Ibid. e. cap. cxviii. Hæc sunt tertia bona. *Duo* MS. Hæc sunt tertia bona.
Ibid. postrema pars restat. 2. MS. postrema pax restat.
P A G. 85. col. 1. b. cap. cxxi. sed speciali consilio. *Duo* MS. sed spiritali consilio.

De sancta Trinitate libri quindecim. Collati sunt ad quinque ms. exemplaria, Floreffense, Tornacense, Cambronense, & duo sancti Amandi. Liber I.

P A G. 86. col. 1. b. cap. 1. Sunt quidam alij. 3. MS. Sunt item alij.
Ibid. d. Nam & verbis & rebus. 3. MS. Nam & verbis ex rebus.
Ibid. vel spiraret ænigmata. 3. MS. vel spiraret ænigmata.
Ibid. col. 2. a. non autem diceret. 3. MS. omittunt, autem.
Ibid. b. sine vilo sui temporali. 3. MS. sine vilo suo temporali.
P A G. 87. col. 1. a. cap. iii. pater & filius & spiritus sanctus. 3. MS. pater & filij & spiritus sancti.
Ibid. locutionem meam reprehēdat. 3. MS. locutionem meam reprehendit.
Ibid. e. si in hac vita maneo. 3. MS. si dum in hac vita maneo.
Ibid. d. inopinatus me sensisse. 3. MS. opinatus me sensisse.
Ibid. col. 2. b. cap. v. Sed in ea. *Duo* MS. Sed in eo.
Ibid. e. Aut quædam simul. *Omnia* MS. Aut si quædam simul.
Ibid. iam non inseparabilis trinitas. *Camb.* iam non inseparabilis est trinitas.
Ibid. vt si quid huic ex dono Dei. *Omnia* MS. omittunt, vt.
P A G. 88. col. 1. a. Oportet autem vbi donabit. 3. MS. Oportet autem & donabit.
Ibid. cap. vi. filium Dei vnicum accepimus. *omnia* MS. filium Dei vnicum accipimus.
Ibid. b. vt cognoscamus verum Deũ. *Omnia* MS. omittunt, Deũ.
Ibid. col. 2. a. Videri autem trinitas. 3. MS. Videri autẽ diuinitas.
Ibid. e. cap. viii. Vnde nulla contatio. *Omnia* MS. Vnde nulla cunctatio.
Ibid. quod subiecerit. *Fl.* quod ira subiecerit.
Ibid. d. Sed diuinarum scripturarum curiosos. 3. MS. Sed diuinarum scripturarum incuriosos.
Ibid. col. 2. a. vel pater vel filius. 3. MS. vel pater solus vel filius.
Ibid. id est patris & filij & spiritus. *Omnia* MS. id est patris & filij spiritus.
Ibid. d. cap. ix vt hoc quod videbatur. *Duo* MS. ne hoc quod videbatur.
P A G. 91. col. 1. a. Sicut cũ ergo ait. *Omnia* MS. Sicut ergo cũ ait.
Ibid. quia ostendit & patrem. *Fl.* quia ostendit ei patrem.
Ibid. b. apud eum faciant, id est, dilectorem suum discessurũ. 3. MS. apud dilectorem suum faciant discessurũ.
Ibid. in quo spiritibus. *Omnia* MS. in quo spiritus.
Ibid. d. ipsa transierit, auferetur. 3. MS. ipsa transierit, auferetur.
Ibid. col. 2. a. qui illi subiecit omnia, vt inquantum. *Omnia* MS. qui illi subiecit omnia & cui subiecit omnia, vt inquantũ.
Ibid. alia substantia Deus, alia homo, homo potius. 3. MS. alia substantia est homo potius.
Ibid. d. nõ quia modò nos nõ amat. *Fl.* nõ quia modò nos amat.
Ibid. per hanc enim peruenimus. 2. MS. perueniemus.
Ibid. qui mali sumus. *Camb.* quia mali sumus. 2. MS. quia sumus.
P A G. 92. col. 1. c. cap. xii. scire aliquid inter vos. *Omnia* MS. scire aliquid in vobis.
Ibid. col. 2. a. & ideo creatus est. *Omnia* MS. omittunt, &.
Ibid. in opera eius. *Fl.* in operibus eius.
Ibid. e. Sed hoc est quod præstrinximus. *Omnia* MS. Sed hoc est quod præstruximus.
Ibid. Sed quod hic sequitur. *Omnia* MS. Sed quid hic sequitur?
Ibid. d. imò potius audi. *Omnia* MS. omittunt, potius.
Ibid. Quæ ego loquar. *Omnia* MS. Quæ ego loquor.
P A G. 93. col. 1. a. genuit filium incommutabilem. *Omnia* MS. genuit filium esse incommutabilem.

Ibid. b.

Ibid. b. ac si diceret sic. *Omnia* MS. omittunt, sic.
Ibid. Sicne intelligendum est. 3. MS. Sicne intelligendũ est?
Ibid. col. 2. b. cap. xiii. quæ summum præmiũ. 3. MS. quæ summum præmiũ.
Ibid. in quo suæ suæ formæ. 4. MS. in quo & suæ formæ.
Ibid. e. Ita vtunque. *omnia* MS. Itaque vtunque.
Ibid. d. ex qua se exinaniuit. 4. MS. ex quo se exinaniuit.
P A G. 94. col. 1. b. quia & filius & hominis est. *Omnia* MS. quia & filius hominis est.
Ibid. e. Deinde venit ad diuisionem. *Omnia* MS. Deinde venit ad diuisionem.
Ibid. d. coram quo iudicabuntur. *Omnia* MS. coram quo iudicabuntur.
Ibid. quoniã venit hora. *Quatuor* MS. quoniã venit hora.
Ibid. col. 2. a. quærens ab eo. 2. MS. quærenti ab eo.
Ibid. e. suspirabat qui dicit. *Omnia* MS. suspirat qui dicit.
Ibid. ob hoc quia nemo. *Omnia* MS. ad hoc quia nemo.
Ibid. si inter illos es. *Omnia* MS. si inter illos eris.
Ibid. Ex ista sententia cognoscas. *Omnia* MS. cognoscas.
P A G. 95. col. 1. a. in combustionem æternam. *omnia* MS. in combustionem æternam.

LIBER SECVNDVS.

Ibid. e. in proæmio. Non videtur nisi atteri anima. Ms. Non videtur nisi atteri Adam.
Ibid. d. Gratanter enim suscipit oculum. 4. MS. Gratanter enim suscipit oculum.
Ibid. siue ab ambulante laudari. *Omnia* MS. siue ab ambulante laudari.
P A G. 96. col. 1. a. cap. 11. Ex vtraque regula. *Omnia* MS. Ex vtralibet regula.
Ibid. e. cap. 11. restat ergo vt intelligatur. *omnia* MS. restat vt intelligatur.
Ibid. col. 2. a. cap. v. Vnde & quomodo. *omnia* MS. Vnde & quo.
Ibid. b. Illuc vti que missus est. 3. MS. Illuc itaque missus est.
Ibid. que protendit ad sine. *Omnia* MS. que protendit ad sine.
Ibid. e. Sed neque sine spiritu sancto. 4. MS. Sed neque sine spiritu suo.
Ibid. e. locum quo iret. *Omnia* MS. locum quo eat.
Ibid. d. Fortasse aliquis cogat. *Omnia* MS. Fortasse aliquis cogit.
P A G. 97. col. 1. c. missus ille qui in ea carne. *Torn.* missus ille qui in carne.
Ibid. col. 2. b. cap. vi. Non vti que quod amplius habebat verbum Dei. *omnia* MS. omittunt, Dei.
Ibid. in quo apparuit. *Omnia* MS. in quo apparetet.
Ibid. Haud verò mutabilis. *Omnia* MS. Aut verò mutabilis.
Ibid. e. sicut & significari. *omnia* MS. sicut significari.
Ibid. d. quod oculis visa sit. *omnia* MS. quomodo oculis visa sit.
P A G. 98. col. 1. a. quem Iacob posuit ad caput. *omnia* MS. quem Iacob posuit ad caput.
Ibid. & fulguribus. *omnia* MS. & fulgoribus.
Ibid. e. vii. & sicut humanis sensibus oportet. *omnia* MS. & sicut humanis sensibus oportebat.
Ibid. e. nec filius nec spiritus sanctus. *Omnia* MS. nec filius sed spiritus sanctus.
Ibid. d. vtum filius & spiritus sanctus. 4. MS. vtum filius an spiritus sanctus.
Ibid. col. 2. c. cap. ix. qui solus habet. *Omnia* MS. quia solus habet.
Ibid. per seipsum immortalem filium. *omnia* MS. per seipsum mortalem filium.
P A G. 99. col. 1. c. cap. x. occulte scriptura transire. *omnia* MS. occulte scriptura transiret.
Ibid. iam per filium iudicaret. *omnia* MS. iam filium iudicaret.
Ibid. nisi filium vel etiam spiritum sanctum. *omnia* MS. nisi filium & spiritum sanctum.
Ibid. quantum ad scripturæ. *Omnia* MS. quantum ad hoc scripturæ.
Ibid. d. Illud tamen. *Floress.* Illud autem. *Reliqua* quatuor manuscripta legunt, Illud tantum.
Ibid. Quid si cum non quidem. *omnia* MS. Quid si enim non quidem.
P A G. 100. col. 1. a. tanquam Domino Deo. *omnia* MS. tanquam cum Domino Deo.
Ibid. cap. xi. Si enim vir vnus illi visus. *omnia* MS. Si enim vir vnus visus.
Ibid. b. duos autẽ alios angelos. *omnia* MS. duos autẽ illos angelos.

Appendix tom. 3.

Ibid. e. cap. xii. qui cum illo venerat. *Omnia* MS. qui cũ illo erat.
Ibid. col. 2. a. neque stes in vniuersa hac regione. *Tria* MS. neque stes in hac regione.
Ibid. in singulari numero. *Omnia* MS. in plurali numero.
Ibid. b. Nusquam Scripturarum nobis notitia occurrit. *Omnia* MS. Nusquam Scripturarum nobis occurrit.
Ibid. e. cap. xiii. & inde voces. *omnia* MS. & vnde voces.
Ibid. Neque enim possimus. *omnia* MS. Neque enim possimus.
P A G. 101. col. 1. a. cap. xiiii. & ostēdebat illis vitam. *Omnia* MS. & ostēdebat illis vitam.
Ibid. b. cap. xv. & vocibus & fulguribus. *omnia* MS. & vocibus & fulgoribus.
Ibid. e. tanquam opus lapidis Saphiri. 4. MS. tanquam opus lapidis Saphirini.
Ibid. col. 2. a. ab occasione agni. *Omnia* MS. ab occasione agni.
Ibid. b. cap. xvi. cum paulo post dicat Moyſes. *Omnia* MS. cum paulo post dicat idem Moyſes.
Ibid. per suam substantiam putabat. *omnia* MS. per suam substantiam putabatur.
Ibid. e. Et quomodo dictũ est. 3. MS. Et quod modo dictũ est.
Ibid. d. quæ huic quoque visibiliter apparuerunt. 4. MS. quæ huic quoque visibiliter apparuerunt.
Ibid. in specula petreæ. *Floress.* in spelunca petreæ.
Ibid. e. & tegam manum meam super te. *omnia* MS. & tegam manu mea super te.
P A G. 102. col. 1. a. cap. xvii. siue propter posterioritatem. *omnia* MS. siue propter posterioritatem.
Ibid. prope finem. *omnia* MS. prope in fine.
Ibid. videmus facie ad facie. *Omnia* MS. videbimus facie ad facie.
Ibid. col. 2. b. Tegã manũ meam. *omnia* MS. Tegam manu mea.
Ibid. e. dorfum verò visibile. *Omnia* MS. dorfum verò visibile.
P A G. 103. col. 1. a. & Spiritus sanctus vnus est. *omnia* MS. & Spiritus sanctus vnus & est.
Ibid. per sanam fidem. *Floress.* per solam fidem.
Ibid. b. cap. xviii. & regnum eius quod non corrumpetur. *omnia* MS. & regnum eius non corrumpetur.
Ibid. d. cum eius ipsa substantia. *Omnia* MS. cum eius ipsa substantia.
Ibid. sed non solum patris. 3. MS. & non solum patris.

LIBER TERTIVS.

Ibid. col. 2. b. denique legendo. 4. MS. dentque legendo.
Ibid. e. munire inardescere. 4. MS. muniri inardescere.
P A G. 104. col. 1. a. nolo mihi esse debitum. *omnia* MS. nolo mihi esse deditum.
Ibid. non ideo minorem patrem filium. *omnia* MS. non ideo minorem patre filium.
Ibid. col. 2. b. Peruenit enim sapientia. *omnia* MS. Peruenit enim potentia.
Ibid. e. cap. 11. Causis vel veris sed proximis. *omnia* MS. Causis vel veris vel proximis.
P A G. 105. col. 1. b. ipsa corporea omni sensu. *omnia* MS. ipsa corpora omni sensu.
Ibid. e. non alia esset. *omnia* MS. nam alia esset.
Ibid. e. & malis rationalibus. *omnia* MS. omittunt, rationalibus.
Ibid. & irrationalibus animis. 4. MS. & in rationalibus animis.
Ibid. cap. 111. Sed hoc quidem. *omnia* MS. Sed hoc quia.
Ibid. prius mortaliter exerceri. 3. MS. prius moraliter exerceri.
Ibid. vt illam ipsam. *omnia* MS. vt illam ipsam.
Ibid. col. 2. b. Speciem perducitur. *omnia* MS. Specie perducatur.
Ibid. e. cap. v. sed ex eis. *omnia* MS. omittunt, ex.
P A G. 106. col. 1. a. cap. vi. Similiter & de communi. *omnia* MS. Similiter & de communi.
Ibid. e. nisi quod alterum exemplar D. Amandi ad marginem adscriptum habebat. *Ibid.* b. ca. vii. Digitus Dei est hic. *omnia* MS. Digitus Dei est hoc.
Ibid. e. cap. viii. Spirituali sed incommutabilis. *omnia* MS. Spirituali sede incommutabilis.
Ibid. e. prima sui generis germina. 4. MS. prima germina.
Ibid. d. Et huc vsque. *omnia* MS. Et huc vsque.
Ibid. col. 2. a. voluntatem habet iniustam. *omnia* MS. voluntatem habet iniustam suam.
Ibid. iustè accipitur. *omnia* MS. iustè accipit.
Ibid. e. congruentia rationis id faciunt. 4. MS. congruæ rationes id faciunt.
Ibid. d. effigurat vt sit. *omnia* MS. efficitur vt & sit.
P A G. 107. col. 1. a. cap. ix. exeat quod creatur. *omnia* MS. exeat quod creatur.

Ibid. e. Nec

Ibid. c. Nec quisquam hoc potest. *Quatuor* Ms. Nec quisquam hæc potest.
Ibid. d. dominatio prohibendi. *Floress.* dominatio prohibētis.
Ibid. digitus Dei est hic. *omnia* Ms. Digitus Dei est hoc.
Ibid. col. 2. a. etiam si ab eis. *omnia* Ms. nec si ab eis.
Ibidem. c. quia per homines fiunt. *omnia manuscripta*, quippe per homines fiunt.
Ibid. d. & loquar tibi Israel. *omnia* Ms. & loquar Israel.
 PAG. 108. col. 1. c. siue sinendo, siue cogendo. *omnia* Ms. siue sinendo, siue iubendo, siue cogendo.
Ibid. col. 2. b. sed credimus. *omnia manuscripta*, & credimus.
 PAG. 109. col. 1. b. Itabant propter eum. 4. Ms. Itabāt super eū.
Ibid. c. filius eius præcipitur. *omnia* Ms. filius eius peteretur.
Ibid. & dixi ei. *omnia manuscripta*, & dixi ei.
Ibid. col. 2. a. Nunc enim cognoui. 4. Ms. Hinc enim cognoui.
Ibid. c. confidentes reos. *omnia* Ms. confidentes se reos.
Ibid. d. hoc est, disposita per angelos in manu sua. Non enim natus est per conditionem, sed per potestatem. *Istud totum omittunt Camb. & duo sancti Amandi exemplaria.*
Ibid. disposita per angelos in manu mediatoris. *Istud omittunt eadem tria manuscripta.*
 PAG. 110. col. 1. b. quia patri æquale. *omnia* Ms. quia patri æquale.
Ibid. qua & ipse vtrisque. 4. Ms. qua & ipse vtrique.
Ibid. sed vtrique per creaturam. 4. Ms. sed vtrique creatura.

LIBER QVARTVS.

Ibid. c. qua via ingrediatur. *omnia* Ms. qua ingrediatur.
Ibid. hunc ita agentem. 2. Ms. hunc ita egentem.
 PAG. 111. col. 1. b. cap. 11. participatio verbi Dei est. *omnia* Ms. participatio verbi est.
Ibid. abstulit similitudinem iniquitatis nostræ. 4. Ms. abstulit dissimilitudinem iniquitatis nostræ. *Camb.* abstulit iniquitatem dissimilitudinis nostræ.
Ibid. c. ut sit nobis infira. *omnia* Ms. & sic nobis infira.
Ibid. d. cap. 111. quod instar impræsentia. 4. Ms. quod instar impræsentiarum.
Ibid. col. 2. b. per infidelitatis impietatem. *omnia* Ms. per infidelitatem impietatis.
Ibid. propter infirmitatem tantum. *omnia manuscripta*, propter infirmitatem tantam.
Ibid. c. ea sola moriens. *omnia* Ms. & sola moriens.
Ibid. d. crucifixus est cum illo. *omnia omittunt*, cum illo.
Ibid. in qua nos non dereliquit. *omnia* Ms. in qua nos reliquit.
 PAG. 112. col. 1. c. consummant eundem senarium. *Tria omittunt*, eundem.
Ibid. col. 2. a. Iuxta quippe. *Quatuor* Ms. Ita quippe.
Ibid. b. primi versus multiplicatur, *omnia* Ms. primiverfus multiplicatur.
 PAG. 113. col. 1. a. sic sese habent. *omnia* Ms. sicut sese habent.
Ibid. intelligatur totum diem. *Floress.* intelligatur si totū diem.
Ibid. col. 2. a. per mediatorem. 4. Ms. & per mediatorem.
Ibid. c. qua homines ex hominibus. *omnia* Ms. qua omnes ex hominibus.
Ibid. per eandem charitatem. *omnia* Ms. omittunt, charitatem.
Ibid. conspirantes concordissima voluntate. *omnia* Ms. conspirantem concordissimam voluntatem.
Ibid. d. illufatque præcipit. *omnia* Ms. illufatque præcipitant.
Ibid. subditum tenens. *omnia* Ms. subditum tener.
 PAG. 114. col. 1. b. tantò grauius animæ ruitura. *omnia* Ms. tanto grauius animæ ruituræ.
Ibid. col. 2. a. commixtus est homo. 4. Ms. omittunt, est homo.
Ibid. b. pono eam à me. *Quatuor* Ms. omittunt, à me.
Ibid. d. sed ipse exiit. *omnia* Ms. sed ipse exiit.
 PAG. 115. col. 1. b. suo proprio sanguine. *omnia manuscripta*, suo iusto sanguine.
Ibid. & iustificandos. *omnia* Ms. & iustificando.
Ibid. excellentissima sapientia. *omnia* Ms. excellentissima sapientia.
Ibid. c. magno pretio emit. *omnia omittunt*, pretio.
Ibid. qui trahitur. *omnia* Ms. quæ trahitur.
Ibid. d. Sed cum sint ipsi. *Quatuor* Ms. Si cum sint ipsi.
Ibid. Et cum de ritibus. *omnia* Ms. Et cum de mortibus.
Ibid. in ligno. *omnia* Ms. in illo ligno.
Ibid. col. 2. c. quæ sint animalium genera. *omnia* Ms. quot sint animalium genera.
 PAG. 116. col. 1. a. vettura præferent. 4. Ms. vettura præcesserint.
Ibid. venientia nuncient. *omnia* Ms. venientia nuncientur.

Ibid. b. instinctu quodam impulso. *Tria* Ms. Instinctu quodam & impulso.
Ibid. in æternitatem. *omnia* Ms. in æternitate.
Ibidem. c. cum ergo ad hæc videnda. *omnia manuscripta*, cum ergo ad hæc ibi videnda.
Ibid. d. qualiter iam. *omnia* Ms. qualibus iam.
Ibid. sed media curatio. *omnia manuscripta*, sed medici curatio.
Nisi quod aliter exemplar sancti Amandi addit in margine, vel medici.
Ibid. col. 2. b. Hæc autem vita. *omnia manuscripta*, Hæc est autem vita.
Ibidem. accommodamus quidē fidem. *Duo manuscripta*, accommodamus fidem.
Ibid. nec alter nobis. *omnia* Ms. ne alter nobis.
Ibid. c. Rursum quasi dicerent. *omnia* Ms. Et rursum quasi dicerēt.
Ibid. d. ad contemplandam veritatem rebus. *omnia* Ms. ad contemplandam veritatem in rebus.
 PAG. 117. col. 1. a. illi parua. *omnia* Ms. illa parua.
Ibid. tanquam magna tremuerunt. *Amant.* 20. tanquam magna tenuerunt.
Ibid. quem dicimus missum minorem. *Floress.* omittit, minorem.
Ibid. b. suscipiendam nostræ fidei. *omnia manuscripta*, suscipiendam nostræ fidei.
Ibid. c. quod verbum caro factum est. *Quatuor manuscripta omittunt*, caro.
Ibid. col. 2. a. Sic enim expetit. *omnia* Ms. Sic enim & petitur.
Ibid. Virtutes sunt de quibus iam dictum est. *omnia* Ms. omittunt, illud, de quibus iam dictum est.
Ibid. c. ex tempore cuiusque. *omnia* Ms. ex tempore cuiusquam.
Ibid. d. placuit per stultitiā. *omnia* Ms. placuit Deo per stultitiā.
Ibid. cuiusque profectus. *omnia* Ms. cuiusque proeductus.
Ibid. de quo missus sit. *omnia* Ms. de quo sit.
 PAG. 118. col. 1. a. neque frustra idem. *omnia* Ms. neque enim frustra idem.
Ibid. col. 2. a. pater & spiritus sanctus. *omnia* Ms. pater & filius & spiritus sanctus.
Ibid. d. homo ille qui de virgine. *omnia manuscripta*, homo ille qui ex virgine.

LIBER QVINTVS DE TRINITATE.

PAG. 119. col. 1. c. tarditatem me intelligere. *omnia* Ms. tarditatem intelligere.
Ibid. Facilius enim nobis. *omnia* Ms. Facilius autem nobis.
Ibid. quæ supra sunt. 4. Ms. quæ supra nos sunt.
Ibid. in e intelligentia creatorem. *omnia manuscripta*, sine intelligentia creatorem.
Ibid. nondum potest omnino. *omnia manuscripta*, nondum potest omnimodo.
Ibid. col. 2. d. sicut nec deest. *omnia* Ms. sicut deest.
Ibid. sed minus vt sit. *omnia* Ms. sed vt minus sit.
Ibid. tale aliquid in Deo sit. *omnia* Ms. tale aliquid in Deo sit.
 PAG. 120. col. 1. a. In rebus autem. *omnia* Ms. In rebus enim.
Ibid. b. quia hæc non secundum. *omnia manuscripta*, quia hoc non secundum.
Ibid. c. ergo pater. *omnia* Ms. cum litera masculula. Ergo pater.
Ibid. col. 2. d. si substantialiter æcerem. *omnia manuscripta*, si substantialiter æcerem.
 PAG. 121. col. 1. c. quia trinitas vnus Deus. *Am.* 21. quia trinitas vnus est Deus.
Ibid. de singulis personis singulariter dicitur. *omnia* Ms. de singulis personis ter dicitur.
Ibid. col. 2. b. Deus autem non est. *omnia manuscripta*, Deo autem non est.
Ibid. c. Quæ autem proprie. *omnia* Ms. Quod autem proprie.
Ibid. d. qui spiritus sanctus. *omnia* Ms. quia spiritus sanctus.
 PAG. 122. col. 1. a. vnus Deus, Deus solus. *omnia* Ms. vnus Deus solus.
Ibid. b. Non ergo dicimus. *omnia* Ms. Num ergo cum dicimus?
cum interrogacione in fine.
Ibid. c. Idem dicitur relatiuē filius. *omnia* Ms. Item dicitur relatiuē filius.
Ibid. d. vide Apostolū. Vnicuique. *omnia* Ms. omittunt, Apostolū.
Ibid. col. 2. a. vtpote quod solet. *omnia* Ms. vt potest, quod solet.
Ibid. b. quo dicimus & panem. 4. Ms. omittunt, &.
Ibid. c. Vterius autem. *omnia* Ms. Interius autem.

Ibid. vt

Ibid. vt sit ipsam substantiam. *omnia* Ms. vt sit ip'a substantia.
 PAG. 123. col. 1. c. toties dici relatiuē. *Tria manuscripta*, multoties dici relatiuē.
Ibid. d. vt temporaliter aliquando. *omnia manuscripta*, vt temporaliter aliquem.

LIBER SEXTVS DE TRINITATE.

Ibid. col. 2. c. pater ipsa sapientia. *Quatuor manuscripta*, pater ipse sapientia.
Ibid. d. quia multa nominata sunt. *Floress.* quia multa nomina sunt.
Ibid. quicquid aliud dicitur. *omnia manuscripta*, quicquid autem dicitur.
 PAG. 124. col. 1. a. ac si diceret. *omnia* Ms. ac si diceretur.
Ibid. c. est de Deo. *omnia* Ms. & de Deo.
Ibid. col. 2. b. Et scriptura clamat. *omnia manuscripta*, At scriptura clamat.
Ibid. c. Sic enim virtutes. *omnia* Ms. Si enim virtutes
Ibid. quando illius fortitudo. *omnia manuscripta*, quando est illius fortitudo.
Ibid. d. quemadmodum & in distantibus. *omnia* Ms. quod etiā in distantibus.
 PAG. 125. col. 2. a. Et ideo cum sit aliquid. *Quatuor manuscripta*
 Et ideo cum sit aliquid.
Ibid. b. Quia verè dicimus. *omnia* Ms. Quia verè dicimus.
Ibid. c. cum minor maioribus. *omnia* Ms. cum minor maiori.
 PAG. 126. col. 1. b. secundum quam humanitatem eius. *omnia*
 Ms. secundum quam humilitatem eius.
Ibid. col. 2. b. Ceterum in illa summa Trinitate tantum est vna,
 quātum tres simul, nec plus aliquid sunt duæ quā vna. *Hæc totam sententiam omittunt, quatuor manuscripta exemplaria, & quātū exemplar. Tom.* tria sententiā lineis subduxit, & ponit eam paulo inferius ante illa verba, Ita & singula, & c. *Tom. Camb. Am.* 20. & 21. & addunt in fine, & in se infinita sunt.

LIBER SEPTIMVS DE TRINITATE.

PAG. 127. col. 1. a. v. vocibus verbi, Dei. *omnia* Ms. vocibus Dei.
Ibid. & non alio magnus. *omnia* Ms. & si non alio magnus.
Ibid. d. dicitur ad patrem. *omnia* Ms. omittunt, ad patrem.
Ibid. quid dicitur in filio. *omnia* Ms. omittunt, in filio.
Ibid. col. 2. c. Cum ergo dicitur. *omnia* Ms. Cum dicitur.
 PAG. 128. col. 1. b. & verbum sapientia est. *Duo* Ms. & verbum & sapientia est.
Ibid. col. 2. a. reuelat pater. 2. Ms. reuelatur pater.
Ibid. quod vtrique non pater. *Camb.* quod vtrique non est pater.
Ibid. sicut lumen de patre. *Quatuor manuscripta*, sicut lumen Dei de patre.
Ibid. c. & ideo illa. 3. Ms. omittunt, &.
Ibid. per humilitatem. 3. Ms. per humanitatem.
Ibid. exemplum redeundo. *omnia* Ms. exemplum redeundi.
Ibid. d. exemplum satis ad permanendum. *omnia* Ms. exemplū satis ad permanendum.
 PAG. 129. col. 1. a. vtrique Scriptura clamat. *omnia* Ms. omittunt, vtrique.
Ibid. col. 2. c. ita ibi generaliter. *omnia* Ms. ita generaliter.
 PAG. 130. col. 1. b. nisi vt fateamur. *omnia* Ms. an vt fateamur.
Ibid. partita hæc vocabula. *omnia* Ms. parta hæc vocabula. *quomodo etiam legit Magister sententiarum.*
Ibid. c. Sed singularitatem, vt non solum. 4. Ms. sed singularitatem noluit vt non solum.
Ibid. d. in quib' subiectis sunt ea. 4. Ms. in quib' subiecta sunt ea.
Ibid. Res verò mutabiles. *omnia* Ms. Res ergo mutabiles.
Ibid. col. 2. a. & quicquid aliud. *omnia* Ms. omittunt, &.
Ibidem. quia incommutabilis est. *Tria manuscripta*, qui incommutabilis est.
Ibid. b. Sed ne nobis videat. *Quatuor manuscripta*, Sed ne nobis videat. *Floress.* videatur.
Ibid. sic dicamus tres. 3. Ms. sic dicimus tres.
Ibid. non placet. *omnia* Ms. num placet?
Ibid. c. seruire huic. *Floress.* seruire huic.
Ibid. d. oportere appellare. *omnia manuscripta*, oportere appellati.
Ibid. vel si quis alius quis. *omnia manuscripta*, vel si quis alius qui.
 PAG. 131. col. 1. a. vel tres substantia. *Quatuor manuscripta*, vt tres substantia.

Appendix tom. 3.

Ibid. d. & alij tres homines. 4. Ms. & alij tales homines.
 PAG. 131. col. 1. a. vt ibi intelligatur. 4. Ms. aut ibi intelligatur.
Ibid. quocunque modo minus esse. *Floress.* quocunque modo nec minus esse.

LIBER OCTAVVS DE TRINITATE.

Ibid. b. sed vnam ipsam. 4. Ms. sed vnam ipsam.
Ibid. Et Dominus. *In tribus aut quatuor sequentibus versibus loco*, Dominus. *omnia* Ms. legunt, bonus.
Ibid. c. cum sit eadem. *omnia* Ms. cum sint eadem.
Ibid. col. 2. b. vt magis sit. *omnia* Ms. vt maius sit.
Ibid. d. statim enim se opponunt. *omnia manuscripta*, statim enim se opponunt.
Ibid. & perturbant serenitatem. *omnia manuscripta*, & perturbabunt serenitatem.
Ibid. cum diceretur veritas. *omnia* Ms. cum dicerem veritas.
 PAG. 133. col. 1. a. vir iustus, bonæ diuitia. *omnia* Ms. vir iustus, & bonæ diuitia.
Ibid. congruenter monens auditorem. *omnia* Ms. congruenter mouens auditorem.
Ibid. impressa notio ipsius boni. *Duo manuscripta*, impressa notio ipsius boni.
Ibid. b. Cum verò hoc agit hoc studio. *omnia* Ms. Cum verò agit hoc studio.
Ibid. col. 2. a. hoc ergo amitti voluntas. *omnia* Ms. hoc ergo amittit voluntas.
Ibid. Qui autem vellet. *Quatuor* Ms. Quid autem vellet.
Ibid. esse debuerit comprehendimus. *omnia* Ms. esse debuerit non comprehendimus.
Ibid. c. non fugit animo. *omnia* Ms. non fingat animo.
Ibid. propinquus & tublimius cogitet. *omnia* Ms. propinquus & similitus cogitet.
 PAG. 134. col. 1. a. hoc sumus, id est homo, & illum. *omnia* Ms. omittunt, id est homo.
Ibid. col. 2. a. quo etiam nondum. 4. quod etiam nondum.
Ibidem. c. credimus quem nouimus. *omnia* Ms. credimus quem non nouimus.
Ibid. d. qui quid sit iustus. *omnia* Ms. si quid sit iustus.
Ibid. num oculis vidit. *omnia* Ms. num oculis vidit.
Ibid. An vllum. *omnia* Ms. Aut vllum.
Ibid. At oculis non vidit. 4. *omnia* Ms. At oculis non vidit.
 PAG. 135. col. 1. a. Sed vnde nouit ille. *omnia* Ms. Sed vnde nouit illa.
Ibid. c. & multi qui audiunt. 4. Ms. & multi si audiant.
Ibid. col. 2. b. tale aliquid perspexeris. *omnia manuscripta*, tale aliquid aspexeris.
Ibidem. Ad hoc ergo vt si malus. *omnia* Ms. Ad hoc ergo vt sit malus.
Ibid. c. quod Dominus Iesus. *omnia manuscripta*, quod nos Dominus Iesus.
Ibid. d. vt faciant vobis homines bona. *Am.* 21. omittit, bona.
Ibid. cum in vtroque lex. *omnia manuscripta*, cum in vtroque præcepto lex.
 PAG. 136. col. 1. b. Ista est dilectio. *omnia* Ms. Ipsa est dilectio.
Ibid. c. & credo Scripturæ dicenti. *Quatuor* Ms. & cedo Scripturæ dicenti.
Ibid. verbum indicat aliquid. *Quatuor manuscripta*, Verbum si indicat aliquid.

LIBER NONVS DE TRINITATE.

PAG. 137. col. 1. c. Sed & alibi. *omnia* Ms. Sic & alibi.
Ibid. col. 2. b. proprietatem Spiritus sancti non doceat. *omnia*
 Ms. proprietatem Spiritus sancti non doceat.
Ibid. aut ab vno de ipsa. *omnia* Ms. aut ab vno Deo ipsa.
Ibid. c. Non enim cum quifque. *omnia* Ms. Non enim quifque.
Ibid. d. alicuius amatus est. *omnia* Ms. alicuius amantis est.
 PAG. 138. col. 1. a. mens & spiritus manet. *omnia* Ms. mens & spiritus est.
Ibid. quod adiuncto corpore dicitur mens & spiritus. *omnia*
 Ms. quod adiuncto corpore dicitur, retracto ergo corpore,
 mens & spiritus.
Ibid. Retracto amante. 4. Ms. Retracto autem amante.
Ibid. mentē credete esse talē. *omnia* Ms. mentē credere se esse talē.
 f 2 *Ibid.* quu-

Ibid. quales alias experta est. *Floress.* qualem alias experta est.
Ibid. c. tantum se amat. *Omnia* Ms. tantum se amet.
Ibid. col. 2. b. homines possunt. *Quatuor* Ms. homines possunt.
Ibid. & si non sit corpus. *Am. 20. in margine ponit, caput.*
Ibid. c. qua se sciuit & nouit. *Omnia* Ms. qua se nouit.
 P A G. 139. col. 1. b. amor quippe ipse. *Omnia manuscripta*, amor-
 que ipse.
Ibid. cum se tota mens. *Floress.* cum se totam mens.
Ibid. col. 2. b. aut incautus aliquo modo. *Omnia* Ms. aut incautus aliquo modo.
Ibid. non in ea forma. *Omnia* Ms. *omittunt*, non.
Ibid. incommutabile desuper. *Omnia* Ms. *omittunt*, incommutabili desuper.
Ibid. c. imperturbabili equitate perfundit. *Omnia* Ms. imperturbabili aeternitate perfundit.
Ibid. Aliter enim figurantes. *Omnia* Ms. aliter figurantes.
 P A G. 140. col. 1. c. Væ pregnantibus & mammantibus. 4. Ms. Væ pregnantibus & lactantibus.
 P A G. 141. col. 1. a. quia mens ipsa. *Omnia* Ms. qua mens ipsa.
 P A G. 141. col. 1. a. temporaliter dirigenda. 4. Ms. temporaliter digerenda.
Ibid. b. ab ipsa quidem mente. *Omnia* Ms. ab ipsa quippe mente.

LIBER DECIMVS DE
TRINITATE.

Ibid. col. 2. c. mouitque sciendi cupiditatem. *Quatuor manuscr.* mouetque sciendi cupiditatem.
Ibid. d. non potest dici. *Omnia* Ms. Num potest dici?
 P A G. 142. col. 1. a. v. vocum significantium quæcunque ignorat. 2. Ms. vocum significantiam quæcunque ignorat.
Ibid. vt alienigenam audire. 4. Ms. vt alienigena audire.
Ibid. d. non resistimus verbis. *Omnia manuscripta*, non resistimus veris.
Ibid. col. 2. a. & cum ipse scit. *Omnia* Ms. & cum id se scit.
Ibid. d. cum se ipsa nihil possit. *Omnia manuscr.* cum se ipsa nihil sibi possit.
 P A G. 173. col. 1. b. non se querit. *Omnia* Ms. non se querat.
Ibid. c. mens tota est. *Omnia* Ms. mens tota mens est.
Ibidem. pro alio forsitan querat. *Quatuor manuscripta*, pro alio forsitam querit.
Ibid. col. 2. d. amplius valet in corpore. *Quatuor manuscripta*, amplius valet in corpore.
Ibid. & Ericates. 4. Ms. & Ericias.
Ibid. transferendo vocabulum. *Omnia manuscripta*, transferendo vocabulo.
 P A G. 144. col. 1. a. Et hi omnes. 4. Ms. Eoque omnes.
Ibid. col. 2. a. quo alterum nouit. *Omnia manuscripta*, quod alterum nouit.
Ibid. b. quo sibi præfens est. *Omnia manuscr.* quod sibi præfens est.
Ibid. c. Secernat quod se putat. *Omnia* Ms. Secernat quod putat.
 P A G. 145. col. 1. d. quantoque acutius intelligit. *Omnia manuscripta*, quantoque acrius intelligit.
Ibid. col. 2. b. in facultatem voluntatis, sicut autem. 4. Ms. in facultate voluntatis: vti autem dicitur quod in vsum venerit ad id quod amas obtinendum referre, si tamen amandum est: sicut enim amore inhaerere alicui rei propter seipsam frui est autem.
Ibid. b. sed id quod in facultatem. *Quatuor* Ms. & magister habent. si id, &c.
Ibid. c. non memini nec volo. *Omnia* Ms. nec memini nec volo.
 P A G. 146. col. 1. a. Quasi non sint. *Omnia manuscripta*, Quasi enim non sint.
Ibid. quoniam non semper præsto est. *Omnia* Ms. quoniam semper præsto est.

IN LIBRVM VNDECIMVM
DE TRINITATE.

Ibid. col. 2. a. eius priusquam videret. *Omnia* Ms. etiam priusquam videret.
Ibid. b. id est sensus formatus extrinsecus ad animantis. 4. Ms. id est sensus nonformatus extrinsecus, vel sensus formatus extrinsecus ad animantis.
Ibid. ad animantis naturam pertinet. 4. Ms. ad animantis naturam pertinet.
Ibid. rei visibilis. *Omnia manuscripta*, rei sensibilis.

Ibidem. c. visu tamen ipso. 4. Ms. nisi tamen ipso.
 P A G. 147. col. 1. a. Sed corporis formam quam videmus. *Omnia* Ms. Sed corporis formam quod videmus.
Ibid. b. Sic sensu oculorum. *Omnia* Ms. Sic sensus oculorum.
Ibid. quas intelligendum est. *Omnia* Ms. quos intelligendum est.
Ibid. col. 2. b. eo tempore quo conceperant. *Floress.* eo tempore quo conciperent.
Ibid. id est cum ea. *Omnia* Ms. id est cum ad ea.
Ibid. c. Nec in his tribus. *Omnia* Ms. Nec iam in his tribus.
Ibid. d. & fit in cogitatione. *Omnia* Ms. & fit in cogitatione.
 P A G. 148. col. 1. a. corporum quæ circumiacet sensibus. *Omnia* Ms. corporum quæ circumiacent sensibus.
Ibid. b. tanta offenditur. *Camb. in margine habebat*, confunditur.
Ibid. offenditur similitudine speciei. *Floress.* offenditur similitudine speciei.
Ibid. col. 2. b. atque inferioribus. *Omnia* Ms. atque interioribus.
Ibid. c. inter quam & ipsam. *Omnia* Ms. inter quam & ipsum.
 P A G. 149. col. 1. d. Sed cum corpus cogitatur. *Omnia* Ms. Sed cum cogitatur.
Ibid. col. 2. a. quandoquidem eorum meminisse. 4. Ms. quandoquidem eius meminisse.
Ibid. d. alternat vicissim. *Omnia* Ms. alternant vicissim.
 P A G. 150. col. 1. a. in memoriam. *Omnia* Ms. in memoria.
Ibidem. Visiones autem autem illæ cogitationum. *Omnia* Ms. Visiones autem illæ cogitantium.
Ibid. c. acies visionis cogitationum. *Omnia* Ms. acies vt fiant visiones cogitationum.
Ibid. nec tunc exceditur. 3. Ms. nec tunc exciditur.

LIBER DVODECIMVS DE
SANCTA TRINITATE.

P A G. 151. col. 2. b. non solum naturaliter rapta. *Omnia* Ms. non solum naturaliter apta.
Ibid. c. & quasi assumendo componere. *Omnia* Ms. & quasi assumendo componere.
Ibid. atque in his. *Omnia* Ms. *omittunt*, in.
 P A G. 152. col. 1. c. matrem filij putare. *Omnia* Ms. matrem filij Dei putare.
Ibid. col. 2. a. ad imaginem nostram. *Omnia* Ms. ad imaginem & similitudinem nostram.
Ibid. b. imago patris & filij. *Omnia manuscr.* imago patris sed filij.
 P A G. 153. col. 1. d. & ideo vir non debet. *Omnia* Ms. *omittunt*, &.
Ibid. col. 2. c. circumscribi atque definiti. *Omnia* Ms. circumscribi atque finiti.
Ibid. d. vti que induimur per fidem. *Duo* Ms. vti que induimur per fidem.
 P A G. 154. col. 1. a. vel consulendis adhaerit. *Omnia* Ms. vel consulendis adhaerescit.
Ibid. vnde incipit aliud occurrere. *Omnia* Ms. vnde incipit aliud occurrere.
Ibid. b. non sit cum illa. *Omnia* Ms. non sit cum illo.
Ibid. quasi bene loquendo. *Quatuor* Ms. quasi bona loquendo.
Ibid. d. & miserabilem formationem. *Omnia* Ms. & miserabilem fornicationem.
Ibid. col. 2. b. ex mutabilium temporalium experimēto. *Quatuor* Ms. ex mutabilium temporaliumque experimēto.
Ibid. quantum ipse præstitit. *Omnia manuscripta*, quando ipse præstitit.
Ibid. c. quia corporis sensus. *Omnia* Ms. qui in corporis sensus.
Ibid. spiritalia ratione. *Quatuor* Ms. spiritali ratione.
Ibid. quæ sensu corporis sentiunt. *Omnia* Ms. quæ sensu corporis sentiuntur.
Ibid. d. Si autem cōfensione. *Omnia* Ms. Si autē in cōfensione.
 P A G. 155. col. 1. a. negandum non esse peccatum. *Omnia* Ms. negandum est esse peccatum.
Ibid. col. 2. d. in temporalibus transeuntium. *Omnia* Ms. in temporalibus transeuntium.
 P A G. 156. col. 1. a. acie ipsa verberata. *Omnia manuscripta*, acie ipsa reuerberata.
Ibid. velut rudis ad hoc. *Floress.* velut rudis adhuc.
Ibid. quadrati corporis & incorporalis. *Omnia* Ms. quadrati corporis incorporalis.
Ibid. b. & quasi glutini in ventrem. *Quatuor* Ms. & quasi glutini in ventre.
Ibid. c. conditore subiuncta. 4. Ms. conditore subiecta.
Ibid. col. 2. a. quid cuique præponendum. *Omnia manuscripta*, quid cui præponendum.

LIBER

LIBER XIII. DE SANCTA
TRINITATE.

Ibid. c. ac sola cognitione fruatur. *Omnia* Ms. ac sola cognitione finitur.
 P A G. 157. col. 1. d. eam esse coniunctionem. *Sancti Amandi exemplar. ponit ad latras*, coniunctionem.
Ibid. col. 2. a. actio vt dixi. *Omnia* Ms. actio vt diximus.
Ibid. Aliqua autem. *Omnia* Ms. Aliqua autem.
Ibid. b. non solum sonos. *Quatuor* Ms. non sonos.
Ibid. c. sed corpori similem. *Quatuor* Ms. sed corporali similem.
Ibidem. d. in cuius intentione. *Omnia* Ms. in cuius intentionem.
 P A G. 158. col. 1. a. sed in intimis nostris. *Omnia* Ms. sed in intimis nobis.
Ibid. col. 2. a. qua huic restat. *Omnia* Ms. qua huic resistat.
Ibid. d. Cum vti que alius dicit. *Omnia manuscripta*, Cum itaque alius dicit.
 P A G. 159. col. 1. b. homines aiunt esse. *Omnia manuscripta*, omnes aiunt esse.
Ibid. c. & flagitiosissimas voluntates. *Quatuor* Ms. & flagitiosissimas voluptates.
Ibid. quamuis & sic miser esset. *Omnia manuscripta*, quamuis & sic miser est.
Ibid. col. 2. c. ad bona non transitura. *Omnia manuscripta*, ad bona non transitoria.
Ibid. Porro si ita. *Omnia* Ms. Porro si ista.
Ibid. d. quæ corpora illa. *Omnia* Ms. quæ corpore illa.
Ibid. vt id habere. *Omnia* Ms. vt id haberet.
 P A G. 160. col. 1. c. quia talis est. *Omnia* Ms. quæ talis est.
Ibid. d. tam illa perfecta. *Omnia* Ms. tam illa perfecta.
Ibid. col. 2. d. præter animæ suæ naturæ. *Omnia manuscripta*, præter suæ naturæ.
 P A G. 161. col. 1. d. pro nobis eum tradidit. *Quatuor* Ms. pro nobis eum tradit.
Ibid. col. 2. a. æris spiritus huius. *Quatuor* Ms. *omittunt*, spiritus.
Ibid. d. immortalibus debetur. *Omnia manuscripta*, immortalibus dabitur.
 P A G. 162. col. 1. vel iustitia accedens potentia. *Omnia* Ms. vel iustitia accedente potentia.
Ibid. b. ne sint veritate. *Omnia* Ms. ne sint veritate.
Ibid. d. Nisi & Deus esset. *Omnia* Ms. Nisi Deus esset.
Ibid. col. 2. b. quibus etiā pareo. *Omnia* Ms. quibus etiam præeo.
Ibid. pareo tibi liberans te. *Duo* Ms. præeo te liberans te.
Ibid. d. Quamuis enim & ipsa mors. *Quatuor* Ms. Quamuis etiam & ipsa mors.
 P A G. 163. col. 1. c. quæ rectè intelligitur. *Floress.* quæ rectè non intelligitur.
Ibid. d. & reconciliantur iusto. *Quatuor manuscripta*, & reconciliantur Deo.
Ibid. col. 2. a. per cuius peccatum in mortem. *Quatuor* Ms. per cuius peccatum & mortem.
Ibid. b. vt gratia Dei in nobis. *Omnia* Ms. vt gratia Dei nobis.
Ibid. nec ipse tanta vnitare. *Quatuor manuscripta*, nec ipse vt tanta vnitare.
Ibid. id est ipse homo assumptus mox vt homo etiam Deus. *Omnia* Ms. *omittunt* totam istam sententiam.
Ibid. filius Dei viuere. *Omnia* Ms. filius Dei fieret.
Ibid. ex illo est Deus. *Omnia* Ms. ex illo est & Deus.
Ibidem. c. nobis præberetur exemplum. *Tria* Ms. nobis præberet exemplum.
Ibid. d. vnum alium hominem de quo. *Omnia manuscripta*, vnum alium de quo
 P A G. 164. col. 1. a. quibus ostendit vel nullam se in paradiso. *Duo manuscripta*, quibus ostenditur vel nullam concupiscēciam in paradiso.
Ibid. c. quantum eorum penetrauerat. 2. Ms. quantum arcana eorum penetrauerat.
Ibid. col. 2. c. quod omnes volunt, nullus. 3. Ms. quod omnes volunt, id est beatus nullus. *Reliqua duo* Ms. sic legunt, quod omnes volunt, id est, beatus nullus.
 P A G. 165. col. 1. a. nonne habent quandam. 4. Ms. nonne habent quandam.
Ibidem. & quando vult & quantum. *Omnia* Ms. & quando vult quantum.
Ibid. b. & ea quæ in acie. *Omnia* Ms. & ea quæ inde in acie.
Ibid. Quomodo autem diliguntur. *Omnia* Ms. Quomodo autem diligantur.

LIBER DECIMVS QVARTVS
DE TRINITATE.

P A G. 166. col. 2. a. aliquid in illo loco. *Omnia* Ms. aliquid in vlllo loco.
Ibidem. informetur recordantis obtutus. *Quatuor* Ms. referretur cogitantis obtutus.
Ibid. species præsentis corporis. *Quatuor* Ms. *omittunt*, corporis.
Ibid. b. & in animo credentis. *Quatuor* Ms. & animo credentis.
 P A G. 167. col. 1. d. alia sui parte. *Omnia* Ms. alia sua parte.
Ibid. col. 2. b. quoniam dicimus hominem. *Am.* quomodo dicimus hominem.
Ibid. c. iste musicus amat quidem. *Omnia* Ms. iste musicus nouit quidem.
 P A G. 168. col. 1. d. imago eius est intelligi non potest. *Omnia* Ms. *omittunt*, intelligi.
Ibid. b. vel in locis sita sunt. *Quatuor* Ms. vel in locis ita sunt.
Ibid. c. Quæ omnia quando discuntur. *Omnia* Ms. Quæ omnia & quando discuntur.
Ibid. cū doctrina inseruntur. *Omnia* Ms. cū doctrina inseruntur.
 P A G. 169. col. 1. a. nec enim fortitudinis egeremus. *Omnia* Ms. nec enim fortitudine egeremus.
Ibid. cū Philosophiam prædicaret recolens ea. *Quatuor* Ms. cū Philosophiam prædicaret & recolens ea.
Ibid. c. & memoriter retinebimur. *Omnia manuscripta*, & memoriter retinebuntur.
 P A G. 170. col. 1. a. nihilque aliud restat. *Omnia* Ms. nihilque aliud restat.
Ibid. b. reminiscens reminiscendo vitam suam cuius. *Omnia* Ms. reminiscens reminiscendo vitam cuius.
Ibid. d. nisi quod eis perniciosissimum est. *Omnia* Ms. nisi quod eis perniciosissimum sit.
Ibid. col. 2. a. ad quæ solum possit. *Omnia* Ms. ad quæ solum posset.
Ibid. b. talis in imagine ambulat. *Quatuor* Ms. talis in imagine Dei ambulat.
Ibid. d. valeat haerere. *Omnia* Ms. valeat inhaerere.
Ibid. cū facilliter adhaerit. 4. Ms. cui facilliter adhaerit.
 P A G. 171. col. 1. a. sicut ex beata vita misera. *Omnia* Ms. sicut ex beata misera.
Ibid. beatitudinem accipere mereretur. *Omnia* Ms. beatitudinem accipere meretur.
Ibid. d. Qui verò commemorati. 4. Ms. Quia verò cōmemorati.
Ibid. col. 2. b. bonum oris spiritus cogitatione. *Omnia* Ms. bonū oris in spiritus cogitatione.
Ibid. anima exētre de corpore. *Omnia* Ms. *omittunt*, de corpore.
 P A G. 172. col. 1. d. & fide sanctissima. *Omnia* Ms. & fide sanissima.
Ibid. Quos autem præciuit. *Omnia* Ms. quos autē præciuit.
Ibid. col. 2. c. cū his artibus. *Omnia* Ms. cū in his artibus.
 P A G. 173. col. 1. a. nō sufficit miseris. *Omnia* Ms. nō sufficit miseris
Ibid. id est hominibus. *Omnia* Ms. id est omnibus.

LIBER QVINTVS DE CIMVS
DE TRINITATE.

Ibid. b. diuinæ scripturæ autoritati. 4. Ms. diuinæ scripturæ autoritate.
Ibid. c. inuenire quod queritur. *Omnia* Ms. inuenire quod querit.
Ibid. quando in ipsa cōprehensibili reum. *Omnia* Ms. quādiu in ipsa incomprehensibilium rerum.
Ibid. d. Inuisibilia enim eius per ea. *Omnia* Ms. Inuisibilia enim eius a creatura mundi per ea.
Ibid. col. 2. d. Hilarius episcopus. 4. Ms. Hilarius episcopus sanctus
 P A G. 174. col. 1. a. vel a quibusdam. 4. Ms. velut a quibusdam.
Ibid. b. sicut amans. *Omnia* Ms. sicut sunt amans.
Ibid. quod nunquam esse ita potuerit. *Omnia* Ms. quod mens nunquam ita esse potuerit.
Ibid. col. 2. a. habere præstantissimum conditorem. *Omnia* Ms. habere se præstantissimum conditorem.
Ibid. vt est & summè viuere. *Omnia* Ms. vt cū & summè viuere.
Ibid. c. qua sit sapiens. *Omnia* Ms. qua esset sapiens.
 P A G. 175. col. 1. b. redegitur quidē. *Omnia* Ms. redigitur quidē.
Ibidem. sicut nihil intererit. *Omnia* Ms. sicut nihil intererat.
 P A G. 176. col. 1. b. Si enim solus sibi filius intelligit. *Legē ex omnibus manuscriptis & Magistro*, si enim solus sibi filius intelligit.
Ibid. d. Ex quo colligitur ita esse patri. *Omnia* Ms. Ex quo colligitur ita esse patrem.
Ibid. col. 2. b. quæ ad ea non videntur quæ futura sunt. *Omnia* Ms. quæ videntur non ad ea quæ futura sunt.
 P A G. 177. col. 2. a. sed ea cogitatur. *Omnia* Ms. sed ea cogitatur.
Ibid. c. De

Ibid. c. De his ergo nunc differimus. *Omnia* ms. De his ergo nunc differimus.
Ibid. d. vbi & os eius esse. *Omnia* ms. *omittunt*, eius.
Ibid. vnde illi hominem putauerunt. *Omnia* ms. vnde illi hominem putauerunt.
 P A G. 178. col. 2. d. Verum autem verbum est. 4. ms. Veruntamen verbum est.
Ibidem. quod non sequatur, opus autem *Omnia* ms. quod non sequatur opus. Opus autem.
Ibid. sed solus Deus, filius. *Omnia* ms. *omittunt*, Deus.
 P A G. 179. col. 1. b. hæc habentur quæ obiciuntur. *Omnia* ms. hæc habetur.
Ibid. d. scio me scire viuere. *Omnia* ms. scio me scire me viuere.
Ibid. comprehendere singulam addendo. *Omnia* ms. comprehendere singula addendo.
Ibid. col. 2. a. non commoda locutione. *Omnia* ms. non commoda elocutione.
 P A G. 180. col. 1. b. de sapientia diximus *Quatuor* *manuscripta*, sæpe iam diximus.
Ibid. c. & esse illi vnum est. 4. ms. & esse ibi vnum est.
Ibid. col. 2. d. hoc definit cogitare. *Quatuor* *manuscripta*, hoc definit cogitare.
 P A G. 181. col. 1. a. sic etiam cogitetur sine voce. *Omnia* ms. sic etiam cogitetur, id est sine voce.
Ibid. c. nec tunc natura illi. *Quatuor* ms. nec tunc naturæ illius.
Ibid. col. 2. b. hic quaeritur. *Omnia* ms. hoc quaeritur.
Ibidem. c. vt scilicet in illa trinitatis. *Omnia* *manuscripta* *omittunt*, trinitatis.
 P A G. 182. col. 1. b. exemplis doceri possunt. *Omnia* ms. exemplis doceri potest.
Ibidem. c. liberatorem pro peccatis nostris. *Quatuor* ms. litatorem pro peccatis nostris.
Ibid. col. 2. a. sonans æramentum sit. *Omnia* *manuscripta*, sonans æramentum est.
Ibid. b. vel non habendo quod distribuit. 4. ms. vel non habendo quod distribuat.
Ibid. sed non & prodesse. *Camb. & Floress.* *omittunt*, &.
Ibid. d. quod Iudæi non cõituntur. *Omnia* ms. quod Iudæi non cõiterentur.
 P A G. 183. col. 1. a. spiritum sanctum ostenderit. *Omnia* ms. spiritum sanctum ostenderit.
Ibid. b. Quod vni ex minimis. *Oia* ms. Quod vni ex minimis.
Ibid. col. 2. potestatem quod per. *Omnia* *manuscripta*, potestatem qua per.
Ibid. b. Sanè autem monendi sunt. *Omnia* *manuscripta*, Sanè admonendi sunt.
 P A G. 184. col. 1. a. charitas Dei nisi spiritus sanctus. *Quatuor* *manuscripta* *omittunt*, Dei.
Ibid. b. filius charitate eius. *Omnia* ms. filius charitatis eius.
Ibidem. c. verum Deus filius filium. *Omnia* *manuscripta* *omittunt*, filius.
Ibid. col. 2. a. per rationem vel intellectualem. *Omnia* ms. per rationalem vel intellectualem.
Ibid. profectò reperit. *Omnia* ms. profectò reperit.
Ibid. b. proprio quodam modo cogitationis. *Omnia* ms. proprio modo quodam cogitationis.
Ibid. d. intus discimus. *Omnia* ms. intus dicimus.
 P A G. 185. col. 1. a. Ego enim me memini. *Omnia* *manuscripta* *omittunt*, me.
Ibid. b. Ego per omnia illa tria. *Omnia* *manuscripta* *omittunt* tria.
Ibid. col. 2. d. mente ratiocinante, sed contemplante. 4. ms. mente ratiocinantes, sed contemplantes.
 P A G. 186. col. 1. b. Dominus Iesus his dedit. *Omnia* ms. Dominus Iesus his dedit.
Ibid. c. quod de impositione manuum. *Omnia* ms. quod per impositionem manuum.
Ibid. col. 2. c. filius dicitur amborum. *Omnia* ms. filius diceretur amborum.
Ibid. sine initio temporis. *Omnia* ms. sine vilo initio temporis.
Ibid. d. coæterna coequali & incorporali. *Omnia* ms. coæterna & æquali & incorporali.
 P A G. 187. col. 1. a. vt etiam de illo procedat. *Omnia* ms. vt etiam de filio procedat.
Ibid. c. agam orando. *Omnia* ms. agant orando.
Ibid. col. 2. a. quem reperit à multis. *Omnia* *manuscripta*, quem reperit à multis.
Ibid. qua tibi luceat ea vidisti. *Omnia* ms. *omittunt*, ea.

Ibid. b. simillima cogitationis eius. *Omnia* *manuscripta*, simillima cognitionis eius.
Ibid. c. de cogitatione procedere. *Omnia* *manuscripta* de cogitatione procedere.
Ibid. non tamen esse cogitationis imaginem. *Omnia* ms. non tamen cognitionis imaginem.
Ibid. d. Nec tu ò vnigenite. *Omnia* ms. Nec tu vnigenite.
 P A G. 188. col. 1. a. qui inuenire te fecisti. *Quatuor* ms. qui illuminari me fecisti.
Ibidem. non effugietur peccatum. *Omnia* *manuscripta*, non effugies peccatum.
Ibid. col. 2. a. & confugientem ad misericordiam tuam. *Torn.* & confugiente ad misericordiam tuam.

LIBER PRIMVS DE GENESI AD LITERAM.

Libri duodecim De Genesi ad literam collati sunt ad sex manuscripta exemplaria, Torn. Gemb. Camb. Amandi, Carth. Societatis Iesu.

P A G. 198. col. 1. c. & defendenda sint. *Tria* *manuscripta*, & defendenda sint.
Ibid. d. dictum est præter allegoricam. *Tria* ms. dictum est per allegoricam.
Ibid. col. 2. a. Terra erat inuisibilis incomposita. *Tria* ms. Terra erat inuisibilis & incomposita.
Ibid. vt transacto verbo. *Tria* *manuscripta*, vt translato verbo.
 P A G. 199. col. 1. b. id est quia per verbum. *Omnia* *manuscripta*, *omittunt*, quia.
Ibid. & fit perfecta creatura. *Tria* ms. vt fit perfecta creatura.
Ibid. c. & essentia pari. 3. ms. & essentia patris.
Ibid. sed etiam quia. 3. ms. sed tantum quia.
Ibid. d. sapientia verbum Dei. *Tria* *manuscripta*, sapientia quod est verbum Dei.
Ibid. nullo modo cessat. nullo modo cessaret.
Ibid. col. 2. a. & quidam. 3. ms. & quidem.
Ibid. b. super ferebatur super aquas. *Omnia* *manuscripta*, ferebatur super aquas.
Ibid. c. ac deinde infertur. *Omnia* ms. ac deinde inferente.
Ibid. super ferebatur super aquam. *Duo* *manuscripta*, ferebatur super aquam.
Ibid. ne faciendo opera. *Omnia* ms. ne facienda opera.
Ibid. d. non autem loco. *Omnia* ms. non enim loco.
Ibid. quia bona est. *Omnia* ms. quia bonum est.
Ibidem. manent enim quædam *Omnia* *manuscripta*, manent enim quædam.
 P A G. 200. col. 1. a. quod in corporalibus summum est. *Omnia* ms. quod in corporibus summum est.
Ibidem. inuisibilia & incomposita. *Omnia* *manuscripta*, inuisibilia & incomposita.
Ibid. ac tenebrosa abyssi. *Omnia* *manuscripta*, ac tenebrosa abyssi. *sed male*.
Ibid. b. fieret vox qua sonaret. *Omnia* *manuscripta*, fieret vox qua resonaret.
Ibid. ita enim factum est. *Omnia* ms. ita enim facta est.
Ibid. col. 2. c. circumiens prouehitur. *Omnia* *manuscripta*, circumiens peruenit.
 P A G. 201. col. 1. a. mane exoritur. ms. *omnia*, mane exoritura.
Ibid. b. si ex alia parte. *Omnia* ms. si ex aliqua parte.
Ibidem. ex altera parte dies occupet. *Omnia* ms. ex altera parte dies occupat.
Ibid. c. An ex vna parte facta est. *Omnia* ms. An ex vna parte facta erat.
Ibid. vt ipsam circumiens. *Omnia* ms. vt ipsa circumiens.
Ibid. d. æqualiter fusos. *Omnia* ms. æqualiter fusos.
Ibid. cum aquæ fluctuantes. *Omnia* ms. cum aquæ fluctuantis.
Ibid. col. 2. a. potuit alias partes. *Omnia* ms. posset alias partes.
Ibid. species apparuerit. *Omnia* ms. species apparet.
Ibid. b. & cincta à littoribus. 4. ms. *omittunt*, à
Ibid. c. de qua etiam dicit. *Am. Gemb.* de quo etiam dicit.
Ibid. d. non priore tempore. 4. ms. non priore tempore.
 P A G. 202. col. 1. c. vt diei noctisque vicissitudinis. 4. ms. vt diei noctisque vicissitudines.
Ibidem. cuiusdam lucis euident est iactus. *Cuth. Gemb.* *omittunt*, euident.
Ibid. tam exigua videtur. *Quatuor* *manuscripta*, tam exigua docetur
Ibid. col. 2.

Ibid. col. 2. a. distribuendorum meritorum hoc. *Cuth.* distributione meritorum. *Am. & Camb.* distributionum meritorum.
Ibid. Et facta est enim. *Gemb.* *omittit*. Et.
Ibid. quod autem factum mane. *Quinque* ms. quod autem factum est mane.
Ibid. b. insinuatō distributionis est. *Quatuor* ms. insinuatō distinctionis est.
Ibid. neque defectus neque profectus. *Quatuor* ms. neque defectus profectusque.
Ibid. nox enim inordinata sunt tenebræ. 4. ms. nox enim ordinata sunt tenebræ.
Ibid. c. Hic ergo non ita fecit. *Quatuor* ms. Hic ergo propterea non ita fecit.
Ibid. acciperemus significare. 4. ms. acciperemus significari.
Ibid. d. vt ita dixerim flatu. *Am.* vt ita dixerim fotu.
 P A G. 203. col. 1. a. aliis atque aliis parere sententiis. 4. ms. alias atque alias parere sententias.
Ibid. b. non dubitat. *Post vocem*, dubitat, *quatuor* *manuscripta* *ponunt* *periodum*.
Ibid. Esse ante lucem. 4. ms. Esse autem lucem.
Ibid. aut etiam super cælum. 4. ms. aut etiam supra cælum.
Ibid. c. hoc voluisse intelligi. 4. ms. hoc voluisse nō intelligere.
Ibid. non repugnauerit. 4. ms. non repugnabit.
Ibid. aut vtrumque sentire. 4. ms. & vtrumque sentire.
Ibid. si vtriusque sententia. 4. ms. si vtrique sententia.
Ibid. certa circumstantia suffragatur. *Quatuor* ms. certa circumstantia suffragatur.
Ibid. d. errans homo derideretur. *Quatuor* *manuscripta*, errans homo deridetur.
Ibid. col. 2. a. vbi autem quid intelligere. *Quatuor* ms. vbi autem intelligere.
Ibid. b. & volaturarum auium. *Tria* ms. & volaturarum auium.
Ibid. c. quod didici. *Gemb.* quod didici.
Ibid. d. non inutile est tenuisse sententiam. 4. ms. non inutile est eruisse sententiam.

DE GENESI AD LITERAM LIBER SECVNDVS.

P A G. 204. col. 1. a. quæ erat supra firmamentum. 4. ms. quæ erat super firmamentum.
Ibid. quotiescunque ista reperuntur. 4. ms. quotiescunque ista repetuntur.
Ibid. b. super siderum cælum. 4. ms. super sidereum cælum.
Ibid. c. qualitibus propriis elementa distinguuntur. *Omnia* ms. qualitibus elementa distinguuntur.
Ibid. d. testimonio Scripturarum esse renitendum. *Omnia* ms. testimonio Scripturarum esse nitendum.
Ibid. col. 2. b. non inuenit emigrandi locum. *Omnia* ms. non inuenit emicandi locum.
Ibid. c. super aquas ire cogitur. *Omnia* *manuscripta*, super aquas ire cogatur.
Ibid. cum exilientis impetu eius. *Omnia* ms. cum exilientes impetu eius.
Ibidem. ad ima deducendis aditum. *Omnia* ms. ad ima deducendi aditum.
Ibid. d. per eius abundantiam. *Omnia* ms. *omittunt*, eius.
 P A G. 205. col. 1. d. quæ ardentior esse. *Omnia* ms. quæ tanto ardentior esse.
Ibidem. quanto sublimior cælo. *Omnia* *manuscripta*, quanto sublimiore cælo.
Ibid. col. 2. a. debuit cælo concitatore. *Tria* *manuscripta*, debuit cæli cognatione.
Ibid. c. vita est & vita vtrique creaturæ. *Omnia* ms. *omittunt*, & vita vtrique creaturæ.
Ibid. d. quoniam ipsa vita. *Omnia* ms. quoniam ipse vita.
 P A G. 206. col. 1. c. sed tamen iterum. *Omnia* *manuscripta*, sed tantum iterum.
Ibid. d. in cogitatione rationalis creaturæ. *Omnia* ms. in cogitatione rationalis creaturæ.
Ibid. erat in verbo Dei. *Omnia* ms. *omittunt*, Dei.
Ibid. deinde quod cælum factum est. *Omnia* *manuscripta*, *omittunt*, quod.
Ibid. vt esset etiam. *Omnia* ms. vt esset iam.
Ibid. col. 2. a. hæc sensibilia, si quo sensu. *Omnia* ms. hæc sensibilia, sed si quo sensu.
Ibid. si & eiusdem. *Omnia* ms. sic & eiusdem.

Ibid. ac deinde ipsa cognitio. *Omnia* *manuscripta*, ac deinde ipsa conditio.
Ibid. ex quo facti sunt. *Omnia* ms. ex quo creati sunt.
Ibid. d. præceptis assertionibus. *Omnia* *manuscripta*, præceptis à se rationibus.
Ibid. vel prænunciatis credat. *Omnia* *manuscripta*, vel pronunciantibus credat.
Ibidem. quod scriptum est in libris. *Omnia* ms. quod scriptum est in literis.
 P A G. 207. col. 1. a. quàm planæ pellis extensio. *Omnia* ms. quàm plana pellis extensio.
Ibid. b. Quid autem hic allegoricè. *Omnia* ms. Quid autem hinc allegoricè.
Ibid. sicut pellis extensum. *Omnia* ms. sicut pellis extensum.
Ibid. vtrumque enim fortallè, & pellis. *Omnia* ms. vtrumque enim fortallè id est & pellis.
Ibid. Nam & vter sicut & vesica. *Omnia* ms. *omittunt*, sicut.
Ibid. c. septemtrionalibus breuioribus gyros. *Omnia* ms. septemtrionibus breuioribus gyros.
Ibid. col. 2. b. in rerum crearum. *Omnia* *manuscripta*, in rerum creaturarum.
Ibid. de hac appareat. *Omnia* ms. de hac autem appareat.
Ibid. c. cuius semen sit in ipso secundum similitudinem suam super terram, & factum est sic. *Omnia* ms. cuius semen sit in ipso sit in similitudinem suam super terram, & factum est sic.
 P A G. 208. col. 1. a. de medio luminibus cæli. *Omnia* ms. de medio luminaribus cæli.
Ibid. b. quibus constat vniuersus mundus. *Omnia* ms. *omittunt*, mundus.
Ibid. c. ad genera rerum. *Am.* ad genera ferarum.
Ibid. ita prius est. *Omnia* ms. ita prius erat.
Ibidem. ornandum partibus suis. *Gemb. Amand.* ordinandum partibus suis.
Ibid. d. vt sint in signa. *Omnia* ms. & sint in signa.
Ibid. intelligi tamen in ipsa. *Tria* ms. intelligi tamen ex ipsa.
Ibid. col. 2. a. quia inest in rebus. *Omnia* *manuscripta*, quia inest rebus.
Ibid. col. 2. b. vicissitudines affectionum. *Gemb. Am.* vicissitudines effectuum.
Ibid. vt tempora articulos. *Omnia* ms. *omittunt*, tempora.
Ibid. statim per occasum. *Omnia* ms. statim post occasum.
Ibid. dies autem totos. *Omnia* ms. dies autem totos.
Ibid. vsque ad Occidentem circumitus. *Am.* vsque ad Orientem repetuntur.
 P A G. 209. col. 1. a. Deus res concreauerit. *Omnia* ms. Deus materiam rebus concreauerit.
Ibid. b. qui non eo. *Omnia* ms. qui non ex eo.
Ibid. col. 2. a. vel hoc concedant. *Omnia* ms. vel hoc concedent.
Ibid. non tamen diuersis. *Omnia* ms. non tantum diuersis.
Ibid. c. dum nascerentur. *Omnia* ms. dum nascerentur.
Ibid. d. propter magnam longitudinem. *Omnia* ms. propter tam magnam longitudinem.
Ibid. partim à sanctis. *Omnia* ms. *omittunt*, à.

LIBER TERTIVS DE GENESI AD LITERAM.

P A G. 210. col. 1. b. & secundum firmamentum. *Omnia* ms. *omittunt*, &.
Ibid. c. quæ eduxerunt aqua. *Omnia* ms. quæ produxerunt aqua.
Ibid. & easdè que infra sunt. *Omnia* ms. & eas que infra sunt.
Ibid. col. 2. a. aqua occuparet. *Omnia* ms. aqua occupauerat.
Ibid. extenuatis videlicet exhalationibus. *Omnia* ms. extenuatis videlicet exhalationibus.
Ibid. b. & tamen & ipse. *Omnia* ms. tamen & ipse.
Ibid. mōtes aqua transcederet. 3. ms. montes aqua transcederet.
Ibid. hic commemoranda existimaui. *Omnia* ms. hæc commemoranda existimaui.
Ibid. quam terrarum narrare creata. *Omnia* ms. quam terrarum narrari creata.
Ibid. c. aut cæli aut terræ. *Omnia* ms. aut cæli & terræ.
 P A G. 211. col. 1. a. omnia in omnibus inesse. *Omnia* ms. omnia omnibus inesse.
Ibidem. quia motus pigrescit. *Omnia* ms. quia motus frigescit.
Ibid. b. In gustu autem transit. *Omnia* ms. In gustu & hæc transit.
Ibid. c. de cælo nominato. *Omnia* ms. *omittunt*, de.
Ibid. d. Aquarum enim. *Omnia* ms. Quorum enim.
Ibid. Quod enim ad tactum. *Omnia* ms. Quod enim & tactu.
Ibid. quod

Ibid. quod terra solida in omnibus. *Omnia* ms. quod terra solidum in omnibus.
Ibid. ita ut iam tangendo. *Omnia* manuscr. ita ut etiam tãgendo.
Ibidem, celi & terræ nomine. *Omnia* ms. *omittunt*, celi &.
Ibid. ab alio principio. *Omnia* ms. ab illo principio.
Ibid. col. 2. a. & humidis humoribus. *Omnia* manuscr. & humidis motibus.
 * *Ibid.* non possit euadere. *Omnia* ms. non potest euadere.
Ibid. qui vaporaliter exhalatur. *Omnia* manuscr. quæ vaporaliter exhalatur.
Ibid. b. sed volentia inquit. *Omnia* ms. sed volatilia inquit.
Ibid. animalia non animam viuam. *Omnia* ms. *omittunt*, animalia.
Ibid. c. reptilia & volatilia. *Omnia* ms. reptilia vel volatilia.
Ibid. vel aliqua vita. *Omnia* ms. nec aliqua vita.
Ibid. d. cum eis congregati natando. *Omnia* ms. cum eis gregati natando.
Ibid. expectantes vt inde aliquid. *Omnia* ms. expectantes vnde aliquid.
Ibid. est memoratu garrula. *Omnia* ms. Est & memor & garrula.
 P A G. 112. col. 1. b. vnde incipit etiam terra. *Omnia* ms. vnde incipit iam terra.
Ibid. c. & congelantibus nubilus. *Omnia* manuscr. & congelantibus nebulis.
Ibidem, densioribus nubilus grandinem. *Am. Gemb.* densioribus nebulis grandinem.
Ibid. vnde & in illo Psalmo. *Omnia* manuscr. *omittunt*, &.
Ibid. d. superiora atque pauciora. *Omnia* manuscr. superiora atque puriora.
Ibid. col. 2. a. Et dicit Deus. *Omnia* ms. Et dixit Deus.
Ibid. consequens erat vt alteram. *Omnia* ms. consequens erat vt Deus alteram.
Ibid. b. & quæ nunc pecora. *Omnia* manuscr. *omittunt*, nunc.
Ibid. siue ad lanificium. *Omnia* ms. siue ad lanicium.
Ibid. d. facillè animaduerti possit. *Omnia* manuscr. facillè animaduerti potest.
Ibid. cum prima creata. *Omnia* ms. cum primo creata.
 P A G. 113. col. 1. a. quæ eduxerunt aquæ. *Omnia* ms. quæ producerunt aquæ.
Ibid. col. 2. a. in primis rerum mortalium. *Omnia* manuscr. *omittunt*, mortalium.
Ibidem, & quorum dissolutionem. *Omnia* manuscr. & quarum dissolutionem.
Ibid. b. sex dierum ordini. *Omnia* ms. sex dierum ordine.
Ibid. pertinere intelligeretur. *Omnia* ms. pertinere intelligatur.
Ibid. d. sed etiam sua fateretur. *Omnia* manuscr. sed etiam sua fateretur.
 P A G. 214. col. 1. b. quod non appareret. *Tria* manuscr. quod non apparet.
Ibid. indignanter patitur corrumpi. *Omnia* ms. indignanter patitur corrumpi.
Ibid. d. absoluta potest esse. *Omnia* ms. absolutior potest esse.
Ibid. col. 2. a. benedixit eos Deus. *Omnia* manuscr. benedixit eis Deus.
Ibid. b. Et dixit eis Deus. *Omnia* ms. Et dixit Deus.
Ibid. c. Sed ita dictum fecit Deus. *Omnia* ms. Sed ita dictum est fecit Deus.
Ibid. d. in agnitione Dei. *Omnia* ms. in agnitionem Dei.
 P A G. 215. col. 1. b. à verbo Dei quod dictum est. *Omnia* ms. à verbo quod dictum est.
Ibidem, in verbo Dei antequam esset cognoscere. *Omnia* ms. in verbo Dei ante cognoscere.
Ibid. corporales irrationales creaturæ. *Omnia* ms. corporales & irrationales creature.
Ibid. c. corporum extitit iudicium. *Omnia* manuscr. corporum extitit iudicium.
Ibid. d. & in quam rerum. *Omnia* ms. & in rerum.
Ibid. col. 2. a. Ita quamuis hoc in duobus. *Omnia* ms. Itaque quãuis hoc in duobus.
Ibid. in agnitione Dei. *Omnia* ms. in agnitionem Dei.
Ibidem, qui creauit, vbi non est. *Omnia* ms. qui creauit eam vbi non est.
Ibid. d. in congregationes suas. *Omnia* ms. *legunt*, congregationem. *Form. C. Amb.* in congregationem vnã.
 P A G. 216. col. 1. a. Quid ergo dicimus? *Omnia* manuscr. Quid ergo dicemus.
Ibid. Quia cum ea quæ facta sunt. *Omnia* ms. Quia cuncta quæ facta sunt.

LIBER QVARTVS DE GENESI
 A D L I T E R A M.

Ibid. d. noctemque eius priuationem vel defectum. *Omnia* ms. noctemque eius in priuatione vel defectu.
Ibid. col. 2. c. in se completur. *Omnia* ms. ipse completur.
Ibid. nec citra infestat. *Omnia* ms. nec citra infestit.
Ibid. nec vltra excreseat. *Omnia* ms. nec vltra excreseat.
Ibid. & est dimidia. *Omnia* ms. & ea dimidia.
Ibid. d. nisi septimum. *Omnia* ms. nisi septimam.
 P A G. 117. col. 1. a. octauam, quartam, dimidiam. *Post* quartam ponendum est comma.
Ibid. infra existentem. *Omnia* ms. infra insistentem.
Ibid. hæc autem simul. *Omnia* ms. hæc autem simul.
Ibid. sed excedit. *Omnia* ms. sed exceditur.
Ibid. b. sicut duodecim & duodeuiginti & multi. *Omnia* ms. sicut duodecim & vicefimusquartus & multi.
Ibid. eò quòd multis suis. *Omnia* ms. eò quòd suis.
Ibid. Nam post senarium duodetriginta. *Omnia* ms. Nam post senarium vicefimus octauum.
Ibid. eundem duodetricesimum complent. *Omnia* ms. eundem vicefimus octauum complent.
Ibid. c. tanto productioribus pro rata. *Omnia* ms. *omittunt* *prepositionem* pro.
Ibid. hi numeri. *Omnia* manuscr. *omittunt* pronomen hi.
Ibid. quorum autem excedunt. *Omnia* manuscr. quorum autem etiam excedunt.
Ibid. Ita scriptum est. *Omnia* manuscr. Ita enim scriptum est.
Ibid. d. omnibus factam visibilia. *Omnia* manuscr. omnibus facta visibilia.
Ibid. col. 2. a. Venit etiam illud. *Omnia* ms. Veniat etiam illud.
Ibid. b. ista est qui terminat. *Am.* iste est qui terminat.
Ibid. nec illud tamè referetur. *Omnia* ms. nec illud iam referetur.
 P A G. 218. col. 1. b. in ipsa disponentis sapientia fuisse. *Omnia* ms. in ipsa Dei disponentis sapientia non defuisse.
Ibid. dum res cognoscitur. *Omnia* ms. dum res conceditur.
Ibid. Fateamur ergo ita. *Omnia* manuscr. Faciamus ergo ita.
Ibid. disposuisti tanquam ita dictum esset. *Omnia* manuscr. disposita tanquam dictum esset.
Ibid. c. sed ea quæ videmus. *Omnia* ms. sed ea quæ vidimus.
Ibid. Verum etiam nos mortales. *Omnia* manuscr. Veruntamen nos mortales.
Ibid. nec intra nosmetipsos. *Omnia* ms. nec ita intra nosmetipsos.
Ibid. col. 2. b. Quod sapere. *Omnia* ms. Quod si hæc sapere.
Ibid. incomparabiles atque ineffabiles. *Omnia* ms. incomparabiles atque ineffabiles.
Ibid. siue nouerunt siue crediderunt. *Omnia* ms. siue nouerant siue crediderant.
 P A G. 219. col. 1. c. antiquis commendatum sabbatum. *Omnia* ms. antiquitus commendatum sabbatum.
Ibid. Ideo quippe die sabbathi. *Omnia* manuscr. Ipse quippe die sabbathi.
Ibid. quem dicunt sextum. *Omnia* ms. quam dicunt sextam.
Ibid. d. reddidit spiritum. *Omnia* ms. tradidit spiritum.
Ibid. nunc & vltra operatur. *Omnia* ms. nunc & vltra operari.
Ibid. col. 2. a. sicut structuram ædiũ cum fabricauerit quis abscedit. *Omnia* ms. sicut structor ædiũ cũ fabricauerit abscedit.
Ibid. operis eius qua vniuersam. *Am.* operis eius quæ vniuersã.
Ibid. b. rebus eam præbere. *Omnia* ms. rebus eum præbere.
Ibidem, cum aliud sumus quàm ipse. *Tria* ms. cum aliud sumus quàm ipse.
Ibid. c. pro suo quoque genere. *Omnia* ms. pro suo quæque genere.
 P A G. 220. col. 1. b. quàm quæ facta sunt. *Omnia* ms. quàm ipsa quæ facta sunt.
Ibidem, in sinuatur nobis per hanc. *Omnia* ms. in sinuatur nobis Deus per hanc.
Ibid. d. non à factis in seipso. *Omnia* ms. non à se factis in seipso.
Ibid. col. 2. a. quia verò seipso bono perfectus beatus est. *Omnia* manuscr. quia verò à seipso bono perfectè beatus est.
Ibid. b. requiescat in nobis cum post. *Omnia* ms. *omittunt*, in nobis.
Ibid. c. A perfectis autem requiescit. *Omnia* ms. A perfectis enim requiescit.
Ibid. d. Et quod apud illum quidem quieti eius. *Omnia* ms. Et apud illum quidem quietis eius.
Ibid. d. In illis ergo diebus. *Omnia* ms. In illis enim diebus.
 P A G. 221. col. 1. b. alios atque sibimet. *Omnia* ms. alios atque alios sibimet.

Ibid. d. quo

Ibid. d. quo initio Deum etiam in seipso. *Tria* ms. quo initio cum & in seipso.
Ibid. col. 2. a. vbi & ipsa requiesceret inuenit. *Omnia* ms. vbi & ipsa requiescere possit inuenit.
Ibid. requies septimi diei mane. *Omnia* ms. requies Dei septimo die mane.
Ibid. b. Neque enim ab operibus suis. *Omnia* ms. Neque enim operibus suis.
Ibid. qua non eis eget. *Omnia* ms. qua non eget eis.
Ibid. tanquam proficiendo perficitur. *Omnia* ms. tanquam proficiendo perficitur.
Ibidem, d. quo consummauerit Deus. *Omnia* ms. quo consummavit Deus.
Ibid. primitus creati repetitio. *Omnia* ms. primitus creati septima repetitio.
 P A G. 222. col. 1. a. faceret diem in quo requieuit. *Omnia* ms. *omittunt* illud, in quo requieuit.
Ibid. quoniam modo lux illa. *Omnia* manuscr. quoniam modo lux illa.
Ibid. b. quam vt re aperta. *Omnia* ms. quam vt in re aperta.
Ibid. dicendo alium esse. *Omnia* ms. dicendo aliud esse.
Ibid. c. ita & post vesperam. *Omnia* ms. ita ei post vesperam.
Ibid. sit etiam sui cognitione. *Omnia* ms. sit etiam sui cognitio.
Ibid. col. 2. a. in verbo Dei faciendam. *Omnia* ms. in verbo Dei faciendam.
 P A G. 223. col. 1. d. cur ergo non tam verior. *Omnia* ms. cur ergo non etiam verior.
Ibid. col. 2. c. omnia gerit atque habet. *Omnia* ms. omnia ageret quæ habet.
Ibid. d. notitia facillima comprehendentem. *Omnia* ms. notitia facillima comprehendentem.
 P A G. 124. col. 1. a. quo & apparet. *Omnia* ms. quo apparet.
Ibid. quæ item priora sunt. *Omnia* ms. quæ tam priora sunt.
Ibid. Mens itaque humana prius. *Omnia* ms. Mens itaque humana cognitione prius.
Ibid. b. Cum verò factum est, faciendum erat. *Omnia* ms. Cum verò factum est, mane faciendum erat.
Ibid. d. tanquam prior. *Omnia* ms. tanquam ipsa sit prior.
Ibid. col. 2. a. omnia quæ per illum sunt. *Omnia* ms. omnia quoniam per illum sunt.
Ibid. pro suo quoque genere. *Omnia* ms. pro suo quæque genere.
Ibid. etiam si hoc vique. *Omnia* ms. etiam si vsque.
 P A G. 225. col. 1. a. quod prius occurrit. *Omnia* ms. quod primum occurrit.
Ibid. b. eam perduxisse putabimus. *Omnia* manuscr. eam perduxisse putabimus.
Ibid. quo intenderent peruenissent. *Omnia* ms. quo intenderat peruenisse.
Ibid. celeritate constringens vt existimati. *Omnia* ms. celeritate contingens vt existimari.
Ibid. Nempe hic & illa. *Omnia* ms. Nempe hinc & illa.
Ibid. c. ordine scientiæ qua in verbo. *Omnia* ms. ordine scientiæ qua & in verbo.
Ibid. d. per senariam numeri perfectionem. *Omnia* ms. per senarij numeri perfectionem.
Ibid. mane habere, vesperam. *Omnia* ms. mane habere & vespertã

LIBER QVARTVS DE GENESI
 A D L I T E R A M.

Ibid. col. 2. c. reddidit hanc speciem. *Omnia* ms. reddidit hæc speciem.
 P A G. 226. col. 1. b. & terram omne viride. *Omnia* ms. & terram & omne viride.
Ibid. non tamen qualem hic nouimus. *Omnia* ms. non tamen talem qualem hic nouimus.
Ibid. vt nomine celi & terræ. *Am.* & nomine celi & terræ.
Ibid. & quicquid horum diceret. *Omnia* ms. vt quicquid horum diceret.
Ibid. c. & terra, cum fecit Deus caelum & terram, & omne. *Duo* ms. *omittunt*, cum fecit Deus caelum & terram.
Ibid. d. Ita iam non ex alio. *Omnia* ms. Ita etiam non ex alio.
Ibid. & ex hac re. *Omnia* ms. *omittunt*, &.
Ibid. col. 2. a. antequam exortum esset. *Omnia* ms. antequam exortum est.
Ibid. Quid est ergo? *Omnia* ms. Quid est hoc?
Ibid. cum exorta sunt nisi. *Omnia* ms. cum exorta sunt non antequam exorta sunt nisi.

Appendix tom. 3.

Ibid. nisi admoneretur diuino eloquio. *Omnia* ms. nisi admoneretur hoc diuino eloquio.
Ibid. vt si vbi facta sunt. *Tria* ms. vt sicubi facta sunt.
Ibid. b. non vtique facta sunt. *Omnia* ms. non vtique cum factus est dies facta sunt.
Ibid. c. suo cuique generi distributus. *Omnia* ms. suo cuique generi distributa.
Ibid. d. secundum genus super terram. *Am.* secundum genus suum super terram.
 P A G. 127. col. 1. d. quem condidit, propterea. *Omnia* ms. quem condidit & propterea.
 P A G. 228. col. 1. a. sine pluuia sine opere. *Omnia* ms. sine pluuia & sine opere.
Ibid. b. Deus fecisse omne viride agri. *Omnia* ms. Deum fecisse omne viride agri.
Ibid. c. & obstrulus est. *Omnia* ms. & obstructus est.
Ibid. col. 2. a. vt de diuersis. *Tria* ms. vnde diuersis.
Ibid. ac deinde irrigatione illius. *Omnia* ms. ac deinde in regione illius.
Ibid. c. Si etiam montes. *Omnia* ms. Si autem etiam montes.
Ibid. quod si terra tunc sic erat. *Omnia* ms. quod si terra inuadata erat.
Ibid. d. qui alio tempore. *Omnia* ms. cui alio tempore.
Ibid. aquæ maris fluctibus. *Omnia* ms. atque amaris fluctibus.
Ibid. fontes & omnes aquæ diuersis tractibus. *Omnia* ms. fontes amnesque diuersis tractibus.
 P A G. 229. col. 1. a. non continua specie. *Tria* ms. nõ caua specie.
Ibid. tanquam maris aut stagni. *Omnia* ms. aut maris aut stagni.
Ibid. d. ab vsu cognitionis humanæ. *Omnia* ms. ab vsu cognitionis humanæ.
Ibid. Sicut Scriptura testatur. *Omnia* ms. sic Scriptura testatur.
Ibid. col. 2. b. quando absurdus. *Omnia* ms. quanto absurdus.
Ibid. in illo erat. *Omnia* ms. in illo erant.
Ibid. c. legamus & intelligamus. *Omnia* manuscr. legamus vt intelligamus.
Ibid. d. atque mensuras. *Omnia* ms. aquæ mensuras.
 P A G. 230. col. 1. a. antequam faceret, nec nosset nisi videret, nec videret nisi haberet, nec haberet ea quæ nõdum facta erant nisi quemadmodum est ipse non factus. *Hanc lectionem habet codex Gemb. in margine libri in cõtextu verò ad hunc modum:* antequam faceret nec ea faceret, nisi videret patrem facientem, nec videret patrem facientem, nisi haberet omnia sicut pater habet, nec videret ea quæ nõdum facta erant, & quod ab illo faciendum est, nisi ipse non factus. *Sic etiam legit Tom. ex exemplar. similiter & Camb. nisi quod pro, faceret, legat, nosset. Porro Am. paulo aliter habet, ad hunc modum:* antequam faceret, nec ea faceret nisi videret patrem facientem, nec videret patrem facientem, nisi haberet omnia sicut pater habet, nec haberet ea quæ nõdum facta erant, nisi quemadmodum est ipse nõ factus.
Ibid. b. à nostro contuitu actûque. *Omnia* ms. à nostro contuitu tactûque.
Ibid. d. Nota ergo fecit. *Omnia* ms. Nota enim fecit.
Ibid. col. 2. c. nisi fallor mirum est. *Omnia* ms. nisi fallor verum est.
Ibid. si non omnia. *Omnia* ms. quia omnia.
Ibid. d. Et quid feminas? Non corpus. *Omnia* ms. & quod feminas, non corpus.
Ibid. granum fere tritici. *Omnia* ms. granum fortè tritici.
 P A G. 231. col. 1. a. subtrahatur intereant. *Omnia* ms. subtrahatur intercedant.
Ibid. b. tanquam implicita indiderat. *Omnia* ms. tanquam placita indiderat.
Ibid. Contra hos loquitur. *Omnia* ms. Contra hos enim loquitur.
Ibid. col. 2. a. animæ natura, corporis antecellat. *Omnia* ms. animæ natura natura corporis antecellat.
Ibid. tanta eius solertiæ. *Omnia* ms. tantæ eius solertiæ.
Ibid. demonstrantur indicia. *Omnia* ms. demonstrantur iudicia.
Ibid. b. potentiâque causaliter. *Omnia* ms. potentiâque causaliter.
Ibid. copia terræ humoris congesta est. *Omnia* ms. copia terræ humorisque congesta est.
Ibid. c. quæ in illo, cum illo. *Omnia* ms. quæ in illo & cum illo.

LIBER SEXTVS DE GENESI
 A D L I T E R A M.

P A G. 232. col. 1. b. accedente iam tempore. 3. Ms. accedente etiam tempore.
Ibid. d. benedixit eos Deus dicens. *Omnia* ms. *omittunt*, Deus.

f 5

Ibid. col. 2.

Ibid. col. 2. b. ac primus conditam lucem. *Omnia* Ms. ac primus conditam lucem.

Ibid. c. quod ait postea. *Omnia* Ms. quæ ait postea.

Ibid. d. ita narrat, Et plâtauit, *Omnia* Ms. ita narratur, Et plâtauit. P A G. 133. col. 1. a. declarat anima viua. *Omnia* Ms. declarat omnia viua.

Ibid. factum ipse narrauit. *Omnia* Ms. Factum esse narrauit.

Ibid. diei tertio sit attributū. *Omnia* Ms. diei tertio sunt attributa.

Ibid. b. & omne quodcumque illud vocauit. *Omnia* Ms. & omne quod vocauit.

Ibid. c. sicut vsque nunc operatur. *Omnia* Ms. omittunt, sicut.

Ibid. d. ex viriliter. *Omnia* Ms. ex viri latere.

Ibid. col. 2. a. non importunè atque absurdè. *Omnia* Ms. non importunè neque absurdè.

Ibid. d. in spiritu mentis eorum. *Tria* *manuscripta*, in spiritu & mente eorum.

Ibid. vt postea corpora conformarentur. *Omnia* Ms. vt postea corpora formarentur.

Ibid. non vtique congrua est. *Omnia* *manuscripta*, non vtique congrua sunt.

Ibid. omni obseruatione fundata est. *Omnia* Ms. omni obseruatione fundanda est.

P A G. 234. col. 1. b. cap. viii. post illa verba, quæ repunt super terram. *Omnia* Ms. interueniunt sequentia verba, & crecite, & multiplicamini, & implete terram, & dominamini eius, & habete potestatem piscium maris, & volatilium cæli, & omnium pecorum, & omnium terræ, & omnium reptantium quæ repunt super terram.

Ibid. col. 2. c. quæ vsque nunc operatur. *Omnia* Ms. quæ vsque nunc operatur.

P A G. 235. col. 1. b. in ordinem temporum. *Omnia* Ms. in ordine temporum.

Ibid. col. 2. a. Quamquam in ipso corpore. *Omnia* Ms. Quamquam & in ipso corpore.

Ibid. b. corpus eiusdem animæ rationali. *Omnia* Ms. corpus eius animæ rationali.

Ibid. c. & per atates augendo. *Omnia* *manuscripta*, & proprietates augendo.

Ibid. d. Num ideo Dominus lignum. *Omnia* Ms. Nunquid Dominus lignum.

P A G. 236. col. 1. a. Sed cur non vtramque. *Omnia* Ms. Sed cur non vtrumque.

Ibid. multum erit absurdus. 2. Ms. multo erit absurdus.

Ibid. quam non ex parentibus. *Omnia* *manuscripta*, quem non ex parentibus.

Ibid. b. qui erat suo tempore. *Omnia* Ms. quæ erat suo tempore.

Ibid. ab illa faciendus. *Omnia* Ms. ab illo faciendus.

Ibid. & contemnerat has perspicuas species producens. *Omnia* Ms. omittunt, has perspicuas species producens.

Ibid. & inchoauerat rationes causales fiendorum mundo imprimens. *Omnia* Ms. omittunt, rationes causales fiendorum mundo imprimens.

Ibid. c. quam experimento percipimus. *Omnia* Ms. quod experimento percipimus.

Ibid. d. in natura quiddam latens. *Omnia* Ms. in natura ratio quædam latens.

Ibid. quæ educantur in promptu. *Omnia* Ms. qua educantur in promptu.

Ibid. col. 2. a. vbi quæ præsit. *Omnia* Ms. vbi qui præsit.

Ibid. nisi aliquid adderetur. *Omnia* *manuscripta*, nisi ad aliquid adderentur.

Ibid. facturus erat & hoc verè futurum erat. *Omnia* Ms. omittunt, & hoc verè futurum erat.

Ibid. c. in sua voluntate instituit. *Omnia* *manuscripta*, in sua voluntate constituit.

Ibid. prius homini formatum sit. *Omnia* Ms. prius hominis formatum sit.

Ibid. quæ utoci spiritale animali. *Omnia* *manuscripta*, quæ utoci spiritale animali.

Ibid. d. induamur & imaginem. *Omnia* *manuscripta*, induamur & imaginem.

P A G. 237. col. 1. a. Vnde ergo ille. *Omnia* Ms. Vnde enim ille.

Ibid. b. hominem fuisse corporis animalis. *Omnia* Ms. hominem fuisse corpus animale.

Ibid. c. immortaliter recepturi. *Omnia* *manuscripta*, immortaliter recepturi.

Ibid. spiritus autem vita est. *Omnia* Ms. spiritus autem vivit.

Ibid. d. per inhabitantem spiritum. *Omnia* Ms. propter inhabitantem spiritum.

Ibid. col. 2. a. scilicet undum quemdam modum. Non itaque. *Omnia* Ms. secundum quemdam modum, & non hoc recipimus secundum quemdam modum. Non itaque.

Ibid. Renouabimur ergo spiritu. *Omnia* *manuscripta*, Renouamur ergo spiritu.

Ibid. b. in mortale quippe quia poterat. *Omnia* *manuscripta*, omittunt, quippe.

Ibid. c. & in spiritalem. *Omnia* Ms. cum in spiritalem.

Ibid. d. Factus Adam per peccatum. *Omnia* Ms. Factus Adam vetus per peccatum.

P A G. 238. col. 1. a. Hoc enim primum est. *Omnia* Ms. Hoc enim primum est.

Ibid. b. non possumus dici ad hoc ipsius. 3. Ms. non possumus dicere ad hoc ipsum.

Ibid. nec ipsa mente fuit. *Omnia* Ms. nec in ipsa mente fuit.

Ibid. vtique corpus habebant. *Omnia* Ms. vtique corpus adhuc habebant.

Ibid. in tentatione peccati. *Omnia* Ms. in tentationem peccati.

LIBER SEPTIMVS DE GENESI AD LITERAM.

Ibid. d. consideranda proposuimus. *Omnia* *manuscripta*, consideranda proposueram us.

Ibid. col. 2. a. verum falsumne sit. *Tria* Ms. verum falsumne sit.

Ibid. b. non tanquam de natura cuius. *Omnia* Ms. non tanquam naturæ cuius.

Ibid. d. tamen eius motu. *Amand.* tamen eius nutu.

Ibid. statum corporum dicere. *Omnia* Ms. statum corporum cum d. cere.

P A G. 239. col. 1. a. tanquam corpus ipsius animantis. *Omnia* Ms. tanquam corpus vnius animantis.

Ibid. b. & mundi, id est, cælum & terram. *Omnia* Ms. & mundum, id est, cælum & terram.

Ibid. c. quæ natura esset. *Omnia* Ms. quo natura esset.

Ibid. Non enim caro anima erat. *Omnia* Ms. Non enim caro humana erat.

Ibid. col. 2. b. natura humanæ animæ facta est. *Omnia* Ms. naturæ humanæ anima facta est.

P A G. 240. col. 1. b. Nullo modo enim pecus. *Omnia* Ms. Nullo modo enim porcus.

Ibid. col. 2. a. animæ humanæ nec anima irrationalis. *Omnia* Ms. animæ humanæ anima irrationalis.

Ibid. Nec humore sola anima. *Omnia* *manuscripta*, Nec humore solo anima.

Ibid. c. in iecore & in cerebro est. *Omnia* Ms. in iecore est.

Ibid. d. quo nullius carnis sensus. *Omnia* Ms. quoniam nullus carnis sensus.

P A G. 241. col. 1. a. sentire quam mouere. *Omnia* Ms. sentire quam moueri.

Ibid. habere vitam suam. *Omnia* Ms. habere vitam suam.

Ibid. d. c. quod facit oblitus. *Duo* Ms. quod fecit oblitus.

Ibid. d. & hæc est anima. *Omnia* Ms. & hoc est anima.

Ibid. col. 2. a. vt memorata teneantur. *Omnia* *manuscripta*, vt memoria teneatur.

Ibid. b. sed sua vt in aliud auocata. *Omnia* *manuscripta*, sed sua in aliud auocata.

Ibid. corpori viuenti miscuerit. *Omnia* *manuscripta*, corpori viuentis miscuerit.

Ibid. c. vnde sit anima. *Omnia* Ms. vnde sunt anima.

Ibid. d. quæ à seipsa. *Omnia* Ms. quæ seipsa.

Ibid. ergo & totam nouit. *Omnia* Ms. ergo & totam se nouit.

Ibid. sed seipsam tota nouit. *Omnia* *manuscripta*, sed seipsam totam nouit.

P A G. 242. col. 1. a. quanto minus alia qualibet vi sua. *Omnia* Ms. quanto minus alio quolibet visu.

Ibid. c. Quæ sunt autem istæ. *Omnia* Ms. Quæ sunt enim istæ.

Ibid. d. an in ea erat hæc vacans. *Omnia* *manuscripta*, an in ea erat hoc vacans.

Ibid. col. 2. d. vitæ huius carni. *Omnia* Ms. vitæ huius carnis.

P A G. 243. col. 1. a. atque angelorum societatem. *Omnia* Ms. atque angelorum societatis.

Ibid. c. actio bona extiterit & sit contrarium. *Omnia* Ms. actio bona est, & erit contrarium.

Ibid. c. & quid nisi de materia. *Omnia* Ms. omittunt, &.

Ibid. col.

Ibid. col. 2. b. Meminerint etiam scriptum esse. *Omnia* Ms. Meminerint etiam scriptum esse.

Ibid. c. requiesceret, propter inchoata. *Omnia* Ms. requiesceret, & propter inchoata.

Ibid. d. vt non immeritò. *Omnia* Ms. omittunt, vt.

OCTAVVS LIBER DE GENESI AD LITERAM.

P A G. 244. col. 1. a. generalis sunt sententia. *Omnia* Ms. generales sunt sententia.

Ibid. c. non genus locutionis. *Omnia* Ms. nō genere locutionis.

Ibid. quæ vltimo naturæ cursu. *Omnia* *manuscripta*, quæ vltimum naturæ cursum.

Ibid. col. 2. a. cum videant nulla. *Omnia* *manuscripta*, cum videant nonnulla.

Ibid. An & ipsi figuratè tantum. *Omnia* *manuscripta*, An & ipsi figuratè tantum.

Ibid. d. & omnes istas. *Omnia* Ms. vt omnes istas.

P A G. 245. col. 1. b. Verbo ergo Dei. *Omnia* Ms. Verba ergo Dei.

Ibid. temporali voce prolata verba sunt. *Omnia* Ms. temporali voce prolata sunt.

Ibid. & statu eius animatus. *Omnia* Ms. & statu Dei animatus.

Ibid. c. scribenti hoc vtique reuelauit. *Omnia* *manuscripta*, scribenti vtique reuelauit.

Ibid. col. 2. a. qui minimo filio reuertenti. *Omnia* Ms. qui minori filio reuertenti.

Ibid. ipsius Domini narratio. *Omnia* *manuscripta*, ipsius autem Domini narratio.

Ibid. Illud quippe scriptor narrauit. *Omnia* Ms. Illud quippe scriptor narrauit.

Ibid. b. quod eam significaret. *Omnia* Ms. quod eam significaret.

Ibid. propter ardentem linguam. *Omnia* *manuscripta*, propter ardentem linguam.

Ibid. d. & Sara, sicut de Ismaël. *Omnia* *manuscripta*, & Sara, & sicut de Ismaël.

Ibid. non sicut ex alio cibo. *Omnia* Ms. nō sicut ex alio cibo.

P A G. 246. col. 1. a. spatio vendicauit. *Omnia* *manuscripta*, spatio vindicauit.

Ibid. farina & oleum deficiente. *Omnia* *manuscripta*, farina & oleo deficientes.

Ibid. d. cum regionibus per quas. *Omnia* Ms. cum & regionibus per quas.

Ibid. quis non sentiat. *Omnia* Ms. quis enim hoc non sentiat.

Ibid. col. 2. c. & custodiret. Nūquid. *Omnia* Ms. & custodiret. Quid operarentur, & quid custodiret? Nunquid.

Ibid. agricolare quosdam. *Tria* Ms. agricolari quosdam.

Ibid. d. quid in ea valeat numerorum. *Omnia* Ms. quid in ea valeat humorum.

P A G. 247. col. 1. a. Voluntarium verò. *Omnia* *manuscripta*, Voluntarium verò.

Ibid. b. honesta animi voluntate. *Omnia* *manuscripta*, honesta animi voluntate.

Ibid. d. in paradiso custodiret. *Omnia* Ms. in paradiso custodiret.

Ibid. Nam quid operari. *Omnia* Ms. Nam quid sit operari.

Ibid. col. 2. a. & tanta materia communiere. *Omnia* Ms. & tanta materia communiere.

P A G. 248. col. 1. d. qui operatur in nobis. *Tria* Ms. qui operatur in vobis.

Ibid. in paradiso edes ad escam. *Omnia* *manuscripta*, in paradiso escam edes.

Ibid. col. 2. a. & diligentius commendari. *Omnia* Ms. & diligentius demonstrari.

Ibid. d. & hoc magni boni. *Omnia* Ms. & hæc magni boni.

Ibid. sed aliquando amisso. *Omnia* Ms. sed aliquando amisso.

Ibid. sine mali experimento placeat. *Omnia* Ms. sine mali experimento placeat.

P A G. 249. col. 1. c. ipsum malum quod esset. *Omnia* Ms. ipsum malum quod esset.

Ibid. d. priuationem eius tanquam contrariam. *Omnia* Ms. priuationem eius tanquam contratio.

Ibid. in voce loquendo quo sonante. *Omnia* Ms. in voce loquendo quo sonante.

Ibid. col. 2. c. quomodo nunc Deus. *Omnia* *manuscripta*, quomodo tunc Deus.

Ibid. quo transgressor eius esset. *Omnia* Ms. quo transgressor eius esset.

P A G. 250. col. 1. d. quo stante moueatur. *Omnia* Ms. quo stante mouetur.

P A G. 251. col. 1. d. eius substantia qua Deus est. *Omnia* Ms. eius substantiam qua Deus eius.

Ibid. col. 2. a. in paradiso escam edes. *manuscripta*, *Omnia*, in paradiso escam edes.

Ibid. b. vt quæque transgressori. *Omnia* Ms. & quæ transgressori.

NONVS LIBER DE GENESI AD LITERAM.

P A G. 252. col. 1. a. Et propter hoc. *Omnia* Ms. omittunt, Et.

Ibid. d. an aliquo modo. *Omnia* Ms. an aliquo alio modo.

Ibid. col. 2. a. Nam visus est Deus postea. *Omnia* Ms. Nam visus est Deus etiam postea.

Ibid. c. quod ibi plantatum est. *Omnia* *manuscripta*, quod ibi plantatum erat.

Ibid. d. præstare potuisse. *Omnia* Ms. præstari potuisse.

Ibid. vbi nulla concupiscentia. *Omnia* *manuscripta*, vbi nulla concupiscentia.

Ibid. tanquam stimulis. *Omnia* Ms. tanquam stimulus.

P A G. 253. col. 1. c. quemadmodum sunt homines. 3. Ms. quemadmodum sancti homines.

Ibid. meliora prouiderunt. *Omnia* Ms. meliora prouisa sunt.

Ibid. col. 2. a. sanis possit esse. *Omnia* Ms. sanis possit esse.

Ibid. & quod bonæ sunt nuptiæ. *Am.* & quod bonæ sunt nuptiæ.

Ibid. religiose educetur. 3. Ms. religiose edocetur.

Ibid. a. b. in continentia regitur prauitas. 3. Ms. in continentia reicitur prauitas.

P A G. 255. col. 2. d. Non igitur vlllo modo. *Omnia* Ms. Num igitur vlllo modo.

P A G. 254. col. 1. b. Quod ideo tanquam. *Omnia* Ms. Quod ideo non tanquam.

Ibid. d. aut occupantes ad retia. *Omnia* *manuscripta*, aut occupantes ad retia.

Ibid. col. 2. a. visis mouetur. *Duo* Ms. iussis mouetur.

Ibid. vel consentit visis. *Duo* Ms. vel consentit iussis.

Ibid. visū aliquo tacta. *Duo* Ms. iussu aliquo tacta.

Ibid. b. quæ illi visa veniant. *Duo* Ms. quæ illi iussa veniant.

Ibid. siue in sensum corporis. *Omnia* *manuscripta*, siue in sensum corporis.

Ibid. quibus visis appetitus. *Duo* Ms. quibus iussis appetitus.

Ibid. cum ea visa. *Duo* Ms. cum ea iussa.

P A G. 256. col. 1. a. & medicamentum illico apponere. *Tria* Ms. & medicamentum illitum apponere.

Ibid. d. & coalescent vnitate iam sua. *Omnia* Ms. & coalescente vnitate iam sua.

Ibid. col. 2. b. etiam si nunc primitus. *Omnia* *manuscripta*, etiam si non primitus.

Ibid. c. Super hunc autem motum. *Omnia* Ms. Super hunc autem motum.

Ibid. d. quod illa herba. *Omnia* Ms. quod illa herba.

Ibid. indita atque concreta. *Omnia* Ms. indita atque cōcreate.

P A G. 257. col. 1. a. quas vt voluit condit. *Omnia* Ms. quas vt voluit condidit.

Ibid. per semetipsum non habet. *Omnia* *manuscripta*, per semetipsum non habet.

Ibid. b. quorum etiam summum erat. *Omnia* Ms. quorum etiam si vnum erat.

Ibid. nec contra causas. *Omnia* Ms. ne contra causas.

Ibid. c. adductam costam mulierem suam. *Omnia* Ms. adductam mulierem suam videret.

DE GENESI LIBER DECIMVS AD LITERAM.

Ibid. col. 2. d. & anima mea. *Omnia* *manuscripta*, & anima mea de anima mea.

P A G. 258. col. 1. b. velut in omnibus. *Omnia* *manuscripta*, velut in hominibus.

Ibid. col. 2. b. dubitare mecum non dignetur. *Omnia* Ms. dubitare mecum non dedignetur.

P A G. 259. col. 1. b. creatum in Christo. *Omnia* *manuscripta*, creatum in Christo.

Ibid. per

Ibid. per hanc gratiam fide. *omnia* Ms. per hanc gratiam fidei.
Ibid. d. quarum quisque habeat fortem. *omnia* Ms. quarum quisque habeat forte.
Ibid. col. 2. b. de sua vanitate præsumendum. *omnia* Ms. de sua bonitate præsumendum.
Ibidem. s. reuertetur spiritus ad Deum. *omnia* Ms. reuertatur spiritus ad Deum.
Ibid. d. ad terram Nulla est, & c. *omnia* Ms. ad terram, ex qua factum est. Nulla est, & c.
 P A G. 260. col. 2. a. desiderat & defecit. *omnia* Ms. desiderat & defecit.
Ibid. serua mandatum. *omnia* Ms. serua mandata.
Ibid. b. quos solus accenditur. *omnia* Ms. quo solus acceditur.
 P A G. 261. col. 1. a. quibus quidem peccatum. *Tria* Ms. quibus quidam peccatum.
Ibid. b. germinari frumenta. *omnia* Ms. germinare frumenta.
Ibid. Sed illa ætas sic vehementem. *omnia* Ms. *omittunt*, sic.
Ibid. c. Sed necesse esse vt cum. *omnia* Ms. *omittunt*, vt.
Ibid. regere possunt. *omnia* *manuscripta*, regere possunt.
Ibid. d. de Adam culpabili tractum est. *omnia* Ms. de Adam culpabile tractum est.
Ibid. col. 2. a. sacrificium veri sacerdotis. *omnia* Ms. sacrificium mediatoris veri sacerdotis.
Ibid. repente emori. *omnia* *manuscripta*, repente mori.
Ibid. b. Possunt enim adhuc dicere. *omnia* Ms. Possunt enim ad hoc dicere.
Ibid. & cito extraxit e corpore. *omnia* *manuscripta*, & cito extrahi e corpore.
 P A G. 262. col. 1. b. viuificabuntur. Sicut. *omnia* *manuscripta*, viuificabuntur. Et, Sicut.
Ibid. b. per animas ex vnico traduce. *omnia* Ms. qui animas ex vnico traduce.
Ibid. ita itaque videmus. *omnia* *manuscr.* ita itaque videmus.
Ibid. c. fieri animas credunt. *omnia* Ms. fieri animas credant.
Ibid. d. quibus causis. *omnia* Ms. quibus ex causis.
Ibid. col. 2. a. qui hoc in eodem libro. *omnia* Ms. qui hæc in eodem libro.
Ibid. b. sed probando qui animarum. *omnia* Ms. sed probando eos qui animarum.
 P A G. 263. col. 1. c. Hinc existunt illi. *omnia* Ms. Hinc existunt illi.
Ibid. col. 2. d. nisi si tantum. *omnia* Ms. *omittunt*, si.
Ibid. si potuit & de anima. *omnia* Ms. si oportuit & de anima.
Ibid. non posset inde esse. *omnia* Ms. non potuisset inde esse.
 P A G. 264. col. 1. a. Est aliud testimonium. *omnia* Ms. Est & aliud testimonium.
Ibid. & quid est enim. *omnia* Ms. *omittunt*, &.
Ibid. b. testimoniorumque monumenta. *omnia* Ms. testimoniorumque momenta.
Ibid. c. Nulla enim proprii natura. *omnia* Ms. Nulla enim prior natura.
Ibid. col. 2. b. quasi corpus institueret. *omnia* *manuscripta*, quasi corpus instrueret.
Ibid. per quos in cogitationibus. *omnia* *manuscripta*, quibus & in cogitationibus.
Ibid. aut mutata erat anima eius. *omnia* *manuscripta*, aut mutata erit anima eius.
Ibid. c. in sermone allegorico ponitur. *omnia* Ms. in sermone allegorico componitur.
Ibid. d. Sed vis eius in quo. *omnia* Ms. Sed vis eius in qua.
Ibid. quo è primordio. *omnia* Ms. quo à primordio.
 P A G. 265. col. 1. b. cum non cresceret. *omnia* Ms. *omittunt*, non.

LIBER VNDECIMVS DE GENESI
 A D L I T E R A M.

Ibid. c. ab illo ligno paradisi. *omnia* *manuscripta*, ab omni ligno paradisi.
Ibid. col. 2. c. Quod enim puderet. *omnia* Ms. Quid enim puderet?
Ibid. d. Quæ madmodum propagatur filios. *omnia* Ms. Quem admodum propagatur filios.
 P A G. 266. col. 1. b. diabolus eligeret. *omnia* *manuscripta*, diabolus elegerit.
Ibidem. c. ipse præsciebat altitudine quidem consilij eius cum id. *omnia* Ms. ipse præsciebat cum id.
Ibid. d. de proprie a virtute præfidenti. *Tria* Ms. de propria virtute præfidenti.
Ibid. quoniam non bene. *omnia* Ms. quam non bene.

Ibid. col. 2. b. per impios pij proficiunt. *omnia* Ms. per impios pij proficiant.
Ibid. d. non esse qui. *omnia* Ms. non esset qui.
Ibid. quàm esse etiam malum qui. *omnia* Ms. quàm esset etiam malus qui.
 P A G. 267. col. 1. a. non nisi ab alio bene. *omnia* Ms. non nisi ab illo bene.
Ibid. b. sed præsciebat quid eorum factura esset. *omnia* Ms. Sed præsciebat quod eorum fututa esset.
Ibid. Sed posset, inquit. *Tria* Ms. Sed posset inquit.
Ibid. d. nisi malorum cooperatione. *omnia* Ms. nisi malorum cooperatione.
Ibid. col. 2. a. iustis que supplicio à superbia. *omnia* *manuscripta*, *omittunt*, à.
Ibid. b. per serpente mali quid agere. *omnia* Ms. per serpente mali quid agere.
Ibid. c. Ita dum volunt. *Tria* Ms. Ita dum nolunt.
 P A G. 268. col. 1. b. Hinc enim & diabolus. *omnia* Ms. Hac enim & diabolus.
Ibid. col. 2. a. ignis æterni si præscius. *omnia* Ms. ignis æterni præscius non tuit si præscius.
Ibid. b. qui quoniam modo. *omnia* Ms. qui quoniam modo.
Ibid. si peccare noluisent. *omnia* Ms. si peccare nolissent.
 P A G. 269. col. 1. b. non sine causa putari posse dici. *omnia* Ms. non sine causa putari posse dixi.
Ibid. c. non quo boni sint. *omnia* *manuscr.* non quod boni sint.
Ibid. d. eis dicens qui à sinistris sunt. *omnia* *manuscripta*, eis qui à sinistris sunt.
Ibid. col. 2. a. quia hoc præuidens. *omnia* Ms. qui hoc præuidens.
Ibid. sub Deo humilitatis & intelligentia gratia. *omnia* Ms. sub Deo humilitas & intelligentia gratia.
Ibid. c. quæ sapientia pietatis est fructus. *omnia* Ms. quoniam sapientia pietatis est fructus.
 P A G. 270. col. 1. a. dicitur diabolus. *omnia* Ms. dicitur zabolus.
Ibid. quam corporis membris conueniant. *omnia* Ms. quam corpori membrisque conueniant.
Ibid. b. reflecti tradito sibi. *omnia* Ms. reflecti à tradito sibi.
Ibid. c. sed hoc nullo modo asseri potest; illud minus si potest. *omnia* *manuscripta*, si hoc vilo modo asseri potest, quod mirum si potest.
Ibid. col. 2. c. non conuertit in bonum. *omnia* Ms. non conuertit in bonum.
Ibid. secundum ea quæ differimus. *omnia* Ms. secundum ea quæ differimus.
Ibid. per angelos suos. *omnia* Ms. per angelos sanctos.
Ibid. consolantur ecclesie Dei. *omnia* *manuscripta*, consulitur ecclesie Dei.
Ibid. eo modo quo modo vere ille mouere. *omnia* Ms. eo modo quo ille mouere.
Ibid. b. instinctu occultius ageret. *Duo* *manuscripta*, instinctu occultus ageret.
Ibid. c. Etiam hoc enim. *omnia* Ms. Hæc enim.
 P A G. 271. col. 1. a. potentiores sunt, nec mali. *omnia* Ms. potentiores sunt, quia nec mali.
Ibid. b. respondit hæc mulier. *omnia* Ms. respondit hoc mulier.
Ibid. c. se fuisse prohibitos. *omnia* Ms. se fuisse prohibitos.
Ibid. nec suaderi iam opus erat. *omnia* *manuscripta*, nec suadere iam opus erat.
Ibid. Quomodo nisi ad inuicem. *omnia* *manuscripta*, Quo nisi ad inuicem.
Ibid. sed iam corpus. *omnia* Ms. sed etiam corpus.
Ibid. ignorando deciperent. *omnia* Ms. ignorando deciperent.
Ibid. col. 2. a. narrationem vos debent. *omnia* Ms. narrationem nos debent.
Ibid. cognoscere non valentibus. *omnia* *manuscripta*, cognoscere non valentes.
Ibid. b. quod patienter tulerint. *omnia* *manuscripta*, quam patienter tulerint.
Ibid. vindex anime rationalis. *omnia* *manuscr.* vindex animarum rationalis.
Ibid. c. ad folia ficulneæ. *omnia* Ms. ad folia ficulneæ.
 P A G. 272. col. 1. a. Fortassis enim in aliis intrinsecus. *omnia* Ms. Fortassis enim illis intrinsecus.
Ibid. d. amicitia pudore onerabat. *omnia* Ms. amicitia pudore onerabat.
Ibid. col. 2. a. & edi. Nunquid dixit, peccauit; Superbia habet. *omnia* Ms. & edi. Superbia nunquam dixit, peccauit. Habet. *Reliquimus tamen priorem lectionem.*

Ibid. Ad

Ibid. Ad hæc ista conscripta sunt. *omnia* *manuscripta*, Ad hoc ista conscripta sunt.
Ibid. tamen sibi velint. *omnia* Ms. cum sibi velint.
Ibid. c. id in sua natura. *omnia* Ms. id sua natura.
Ibid. d. Nunc tamen nostra. *omnia* Ms. Non tamen nostra.
 P A G. 273. col. 1. c. quid & dictum sit, quid significet. *omnia* Ms. quid dictum sit, & quid significet.
Ibid. intelligendum est & quod ait. *omnia* *manuscripta*, intelligendum est quod ait.
Ibid. col. 2. b. Visum est enim quibusdam. *omnia* Ms. Visum est & quibusdam.
Ibid. d. seducta in præuicatione facta est. *omnia* Ms. seducta in præuicationem facta est.
 P A G. 272. col. 1. a. noluit eam contristari. *omnia* Ms. noluit eam contristare.
Ibid. c. sicut oportet. *omnia* Ms. sicut oportet.

DVODECIMVS LIBER DE GENESI
 A D L I T E R A M.

Ibid. col. 2. b. quæ ipsam nostram consuetudinem. *omnia* Ms. quæ ipsam nostram consensionem.
Ibid. sed in somnis ea præsentari. *omnia* *manuscripta*, sed in somnis eas præsentari.
Ibid. c. omnino non scire. *omnia* Ms. omnino nescire.
Ibid. adducebat ex parte. *omnia* Ms. adducebat ex parte.
Ibidem. virum valentem quod sentiebat. *omnia* Ms. vix valentem quod sentiebat.
Ibid. d. sedens Deus in conspectu eius. *omnia* Ms. sedens Deus & in conspectu eius.
 P A G. 275. col. 1. a. & vt ea diligentius. *omnia* Ms. *omittunt*, vt.
Ibid. certus erat ille esse spiritalia. *omnia* Ms. certus erat illa visa esse spiritalia.
Ibid. b. videamus qui sit. *omnia* Ms. videamus quid sit.
Ibid. in verborum istorum connexionem. *omnia* Ms. in verborum istorum connexionem.
Ibid. col. 2. b. aut sic visum est. *omnia* Ms. aut si visum est.
 P A G. 276. col. 1. a. sicut cogitatio imaginari potuerit. *omnia* *manuscripta*, sicut cogitatio formare potuerit.
Ibid. b. imagine sui similis. *omnia* Ms. imagine sui simili.
Ibid. col. 2. a. ad quam pertinet & imago agnitio Dei. *omnia* Ms. ad quam pertinet imago & agnitio Dei.
Ibid. b. quibus appellatus spiritus. *omnia* *manuscripta*, quibus appellatur spiritus.
Ibid. c. quod vobis prodero. *omnia* Ms. quid vobis prodero?
Ibid. nondum erat propheta. *omnia* Ms. nondum erat prophetia.
 P A G. 277. col. 1. a. tentata & probata. *omnia* *manuscripta*, tentata est & probata.
Ibid. b. vt intelligibilis si res ipsa. *omnia* *manuscripta*, vt intelligibilis sit res ipsa.
Ibid. vtrum si aliquid. *omnia* Ms. vtrum sit aliquid.
Ibid. ista genera visonum. *omnia* Ms. ista genera visorum.
Ibid. d. aut intelligant continuo. *omnia* *manuscripta*, aut intelligatur continuo.
Ibid. col. 2. a. corporaliter factum viderat. *omnia* Ms. corporaliter factum corporaliter viderat.
 P A G. 278. col. 1. a. non vti que à corpore. *omnia* *manuscripta*, nec vti que à corpore.
Ibid. b. Proinde restat à spiritu. *omnia* *manuscripta*, Proinde restat vt à spiritu.
Ibid. col. 2. a. cum spiritu facta fuerit. *omnia* Ms. cum in spiritu facta fuerit.
Ibid. b. quæ docet Deus. *omnia* Ms. qua docet Deus.
Ibid. c. non complacito consensionis. *omnia* Ms. non cum placito consensionis.
 P A G. 269. col. 1. c. quæ percussa aure transfret. *omnia* Ms. quæ percussa aure transierat.
Ibid. ac sic locutionis vsus. *omnia* *manuscripta*, ac sic omnis locutionis vsus.
Ibid. d. vt eos inuicem. *omnia* Ms. vt eas inuicem.
Ibid. violenter quàm valebat. *omnia* *manuscripta*, violenter quàm valebat.
Ibid. col. 2. c. qui vix interuallo tridui antea patiebatur. *omnia* Ms. cui vix interuallo tridui antea patiebatur.
Ibid. d. vidit quale antea. *omnia* Ms. vidit nisi antea.
 P A G. 280. col. 1. a. vnde ita dictum, cum tam. *omnia* Ms. vnde ita dictum sit, cum tam.

Ibid. b. non querunt non rectius. *omnia* *manuscripta*, non querunt rectius.
Ibid. col. 2. b. tamen sunt huiusmodi visiones. *omnia* Ms. non sunt huiusmodi visiones.
Ibid. b. dum occurrunt. *omnia* Ms. siue occurrunt.
 P A G. 281. col. 1. b. cogitando eas solet. *omnia* *manuscripta*, cogitando assoler.
Ibid. in ea videnda spiritus assumitur. *omnia* Ms. in ea videnda spiritu assumitur.
Ibid. col. 2. d. in huiusmodi videndi similitudines. *omnia* Ms. in huiusmodi videndas similitudines.
 P A G. 282. col. 2. b. sed spiritus sensibus corporis alienato. *omnia* Ms. sed spiritu à sensibus corporis alienato.
 P A G. 283. col. 1. a. ponam te in spelunca petra. *omnia* Ms. ponam te in specula petra.
Ibid. & tegam manum meam super te. *omnia* Ms. & tegam manum meam super te.
Ibid. c. nemo videns viuere vita ista. *omnia* Ms. nemo viuens videt vita ista.
Ibid. d. itaque illo paradiso. *Duo* Ms. tanquam in illo paradiso.
Ibid. col. 2. a. ciuitas demonstratur quæ significat. *omnia* Ms. *omittunt*, quæ.
Ibid. b. aut si possit. *omnia* Ms. aut ipsos si possit.
Ibid. & accipiuntur vt libet. *Duo* Ms. & accipiuntur vt libet.
Ibid. c. vitata humana. *omnia* Ms. vitata & humana.
 P A G. 284. col. 2. a. negare animam quæ in somnis. *omnia* Ms. negare animam esse quæ in somnis.
Ibid. vel hac atque illac egressu. *omnia* *manuscripta*, vel hac atque illac gressu.
 P A G. 285. col. 1. d. & post mortem ipsam carne deposita. *omnia* Ms. & post mortem ipsa carne deposita.
Ibid. col. 2. b. in spiritu discernunt. *omnia* *manuscripta*, in spiritu ita discernunt.
Ibid. & in eam dirigantur, vt agantur. *omnia* Ms. vt in eam dirigantur & agantur.
 DE AGONE CHRISTIANO
 LIBER VNICVS.
Tria *manuscripta* exemplaria adhibuimus huic libro repurgando, Martinese, Gemblacense, & sancti Amandi vnicum.
 P A G. 286. col. 1. c. omnia, filius Deus vnicus est. *omnia* Ms. omnia, qui filius Dei vnicus est.
Ibid. ipsum significat dicens. *Duo* Ms. ipsum significabat dicens.
Ibid. col. 2. b. secundum corpus hoc efficiatur. *Mart* secundum corporis qualitatem hoc efficiatur.
Ibid. c. cum aërem cælum appellamus. *omnia* Ms. hunc aërem cælum appellamus.
 P A G. 287. col. 1. b. riderentur aut fugarentur. *Duo* *manuscripta*, riderentur aut fugerentur.
Ibid. col. 2. b. Nec enim nos moueat. *omnia* Ms. Nec nos moueat.
Ibid. exultat & prædicat. *Duo* Ms. exultans prædicat.
Ibid. d. bonos autem fortiter. *omnia* Ms. bonas autem fortiter.
 P A G. 288. col. 1. a. quæ capillos etiam. *Duo* Ms. quomodo capillos etiam.
Ibid. b. quæ myteria eius sunt. *Duo* *manuscripta*, quæ ministeria eius sunt.
Ibid. c. Qui nostræ imbecillitati. *Am.* qui nostræ infirmitatis.
Ibid. d. catholicam deserunt fidem. *Duo* Ms. catholicam deseruerunt fidem.
Ibid. non posse sanari. *omnia* Ms. *omittunt*, posse.
Ibid. col. 2. b. diuino auxilio liberaretur. *Duo* *manuscr.* diuino auxilio liberetur.
Ibid. c. corporis non sanatur. *Mart.* corporis Christi Domini non sanatur.
 P A G. 289. col. 1. a. curiositatem vanæ licentiæ. *Duo* *manuscr.* curiositatem humanæ licentiæ.
Ibid. c. iam non moueri. *Am.* iam non mori.
 P A G. 290. col. 1. b. quoniam ipsum solum. *omnia* Ms. quomodo ipsum solum.
 P A G. 291. col. 1. c. iam dictum est. *omnia* Ms. ita dictum est.
Ibid. col. 2. b. nolunt dicere. *Duo* *manuscr.* nolunt discere.
Ibid. c. nec si verè viuere. *manuscr.* nec sic verè viuere.
 P A G. 292. col. 1. b. prædicere se tamen. *omnia* *manuscripta*, prædicerunt se tamen.

Ibid. c. data

Ibid. e. data sunt cum Petro data sunt. Et cum ei. *Omnia manuscripta omittunt*, cum Petro data sunt.

DE OPERE MONACHORVM,
LIBER VNICVS,

Recognitus ad quatuor manuscripta exemplaria, Cambro-nense, Tornacense, Gemblacense, & sancti Amandi.

PAG. 293. col. 1. b. Dominus noster Iesus *Omnia* ms. Dominus enim noster Iesus.

Ibid. e. ad eorum correctionem quid dicendum. *Omnia* ms. ad eorum correctionem aliquid est dicendum.

Ibid. d. Nolite ergo nolite solliciti esse. *Omnia* ms. Nolite ergo solliciti esse.

Ibid. col. 2. a. de quibus alio loco dicit. *Omnia* ms. de quibus alio loco dicitur.

PAG. 294. col. 1. c. qui sibi non ita ordinatis in ecclesia. *Omnia* ms. qui sibi non ita ordinati in ecclesia.

Ibid. col. 2. b. hæc ambiguitas & mulierem. *Duo* ms. hæc ambiguitas quia fororem mulierem.

Ibid. e. dæmonia septem ciecerat. *Omnia* manuscripta, dæmonia septem exierant.

PAG. 295. col. 1. b. & seipsum præponens. *Duo* manuscripta, & seipsum proponens.

Ibid. d. quia dignus operarius. *Omnia* manuscripta, quia dignus est operarius.

Ibid. col. 2. a. propter nos omnino dicitur. *Omnia* ms. propter nos omnino dicit.

Ibid. qui non operabantur. *Omnia* ms. qui non operabantur.

Ibid. cetera connectat. *Omnia* ms. cetera connectit.

Ibid. e. postea venerant. *Omnia* ms. postea venerunt.

Ibid. quid eius potestatis esset. 3. Ms. quod ei potestas esset.

Camb. quid ei potestatis esset.

Ibid. carnem victum habebat. *Omnia* manuscripta, carnalem victum habebat.

Ibid. vt de opere carnali. *Omnia* ms. vt de opere corporali.

Ibid. impedimentum darcinus. *Omnia* manuscripta, impedimentum demus.

Ibid. d. non ita conceditur. *Omnia* ms. non idem conceditur.

PAG. 296. col. 1. a. Quod autem ait. *Omnia* ms. Quod ergo ait.

Ibidem, sine dubitatione facit intelligi. *Am.* sine dubitatione vult intelligi.

Ibidem, e. quia fame cruciabor. *Gemb.* quia fame crucior.

Ibid. & vnde viam nō habebō. *Gemb.* & vnde viam nō habeo.

Ibid. gloria sempiternam. *Omnia* ms. gloria sempiterna.

Ibid. quia Christum, quia veritatem. *Duo* ms. quia Christum, quia veritatem.

Ibid. d. Cū enim liber sim. *Camb.* Cū enim liber eram.

Ibid. col. 2. b. sub lege, aliud in lege, aliud sine lege. 3. *manuscripta*, sub lege, aliud sine lege.

Ibid. e. hinc enim loquebatur. *Am.* sic enim loquebatur.

Ibid. d. quod potestate sua. *Omnia* ms. quo potestate sua.

Ibid. scilicet inductus affectu. *Duo* ms. scilicet inductus affectu.

PAG. 297. col. 1. b. ingraturē me in vobis. *Tria* ms. sine onere me in vobis.

Ibid. vt in eo quo gloriantur. *Omnia* ms. omittunt, eo.

Ibid. d. & in carne vixisse. *Omnia* ms. & inde in carne vixisse.

Ibid. col. 2. e. possent tamen. *Omnia* ms. possunt tamen.

Ibid. d. Discunt autem & vestri. *Omnia* manuscripta, Discant autem & nostri.

Ibid. frequenter eius infirmitates. *Omnia* manuscripta, frequenter suas infirmitates.

PAG. 298. col. 1. a. ideo ipsum animum. *Omnia* ms. ideo quæ ipsum animum.

Ibidem, e. omnia vendita distribuerebant. *Omnia* ms. omnia vendita distribuerebant.

Ibid. d. etiam vestra charitatis charissimū. *Torn.* & vestra charitati charissimū. *Gemb.* & vestra charitatis ingenium charissimū

Ibid. col. 2. d. vestram vt parata sit sic quali. *Duo* ms. vestram hanc esse paratam sic quali.

Ibid. Potens est enim Deus. *Omnia* ms. Potens est autem Deus.

PAG. 299. col. 1. b. in communi labore. *Omnia* ms. in communi labore.

Ibid. & in Christi suauitate. *Omnia* ms. & Christi suauitate.

Ibid. e. non opprimant egestate. *Omnia* manuscripta, non opprimantur egestate.

Ibidem, col. 2. b. videamus quod ait Scriptura. *Omnia* ms. videamus quid ait Scriptura.

Ibid. se fuisse collectos. *Duo* Ms. omittunt, se.

Ibid. e. ostendant quomodo proficiant. *Omnia* Ms. ostendunt quomodo proficiant.

Ibid. d. ordinauit eos qui. *Gemb.* ordinauit eis qui

Ibid. perniciosam regulam figat. *Omnia* Ms. perniciosam regulam fugit.

PAG. 300. col. 1. c. Quapropter inuenti sunt fideles, & *Omnia* Ms. quia propè inuenti sunt fideles, &

Ibid. viles fuerunt egentibus. *Omnia* ms. viles fuerunt egentibus.

Ibid. Debitorum enim dixit. *Omnia* Ms. Debitorum eorum dixit.

Ibid. col. 2. b. pestifera contagione imitantur. *Omnia* Ms. pestifera contagione mutantur.

Ibid. e. quam non ita sint. *Am.* quod non ita sint.

Ibid. verbum ex verbo Græco. *Omnia* Ms. Omittunt, Græco.

PAG. 301. col. 1. a. ac sopita fame. *Duo* Ms. ac posita fame.

Ibid. concedant omnes seruis Dei. *Gemb.* concedant omnibus seruis Dei.

Ibid. b. vel ex quibusque radicibus. *Duo* Ms. vel ex quibuscunque radicibus.

Ibid. e. exercitationem in tam mirabili. *Duo* Ms. exercitacionem vitam mirabili.

Ibid. Qui tamen de his. *Omnia* Ms. Quid tamen de his.

Ibid. secundum historiam intellectum. *Omnia* Ms. secundum istorum intellectum.

Ibid. d. reponere aliquando in crastinum. *Omnia* manuscripta, omittunt, aliquando.

Ibid. col. 2. a. ordinaui in ecclesiis. *Omnia* ms. ordinaui ecclesiis.

Ibid. b. tanquam officii exercere negotia. *Omnia* ms. tanquam officios exercere negotia.

Ibid. e. exitiabiliter inflammabatur. *Tria* manuscripta, exitiabiliter inflabatur.

PAG. 302. col. 1. a. & ipsi aliquid manibus operentur. *Omnia* Ms. & ipsi manibus operentur.

Ibid. b. relictis deliciis suis. *Tria* Ms. relictis diuitiis suis.

Ibid. quid vestiamini. *Omnia* Ms. quid induamini.

Ibid. simul se putet. *Tria* Ms. simul se putat.

Ibid. e. quid vestiamini. *Omnia* Ms. quid induamini.

Ibid. quantum necessitati satis est. *Omnia* Ms. quantum necessitatis est.

Ibid. in euāgelij præconio. *Omnia* ms. in euāgelij prædicatione.

Ibid. d. ne ea faciant. *Omnia* Ms. non ea faciant.

Ibid. col. 2. c. tentare Deum, tunc cum. *omnia* Ms. tentare Deum, sed tunc eum.

Ibid. d. Et cum hic viuimus. *omnia* Ms. Et cum hinc viuimus.

PAG. 303. col. 1. a. omnes exigunt. *Gemb.* ab omnibus exigunt.

Ibidem, e. idem affixit Apostolus *Omnia* manuscripta, idem affixit Apostolus.

Ibid. col. 2. a. quantalibet in eodem corpore membra sumus. *omnia* Ms. qualialibet in eodem corpore membra sumus.

Ibid. Iugum enim eius leue est. *omnia* manuscripta, Iugum enim eius leue est.

Ibid. b. Hæc mihi charissime. *Omnia* Ms. Hæc mi charissime.

Ibid. d. obtemperari è minoribus. *omnia* manuscripta, obtemperari à minoribus.

Ibid. Si autem quis vult. *omnia* Ms. Si quis vult.

Ibid. contra Apostoli præcepta comari. *Am.* contra Apostoli præcepta vacare.

Ibid. Vereor in hoc vitio. *Duo* Ms. Vereor in hoc vitium.

PAG. 304. col. 1. d. non intelligunt secundum. *Duo* Ms. non intelligunt non secundum.

Ibid. col. 2. a. expoliantes vos. *Tria* Ms. expoliantes autem vos.

Ibid. e. mors in victoriam. *Tria* Ms. mors in victoria.

Ibid. Illos ergo non corripimus. *omnia* manuscripta, Illos ergo non corrigimus.

DE SPIRITV ET LITERA
LIBER VNVS,

Collatus ad tria ms. exemplaria, Camb. Am. & Mart.

PAG. 305. col. 1. c. quod in posteriore duorum libro. 2. Ms. quod in parte posteriore duorum librorum.

Ibid. si voluntas ei non desit. *omnia* ms. si voluntas eius nō desit.

Ibid. col. 2. a. viuere sic hominem. *Duo* ms. viuere hic hominem.

Ibid. b. Sed cum virgeri. *Duo* Ms. Et cum virgeri.

PAG. 306. col. 1. c. præceptum dedit quod doceant. *Omnia* Ms. præceptum dedit quo doceat.

Ibid. d. deputandum esse. *Duo* ms. deputandam esse.

Ibid. col. 2. c. superabundaret gratia. *Omnia* manuscripta, superabundet gratia.

PAG. 307. col. 1. a. homini per literam legis nisi per fidem. *Am.* omittunt, per literam legis.

Ibid. cum sibi quisque præuidit. *Omnia* manuscripta, cum sibi quisque prædit.

Ibid. b. qui ad hæc implenda. 2. Ms. & ad hæc implenda.

Ibidem, e. pro eius defensione præcipiunt clamant. 2. ms. pro eius defensione clamat.

Ibid. col. 2. b. præstat vnde laudetur. *Camb.* præstat vnde laudetur.

Ibidem, qui Deum laudari. 2. Ms. qui Deum laudare.

Ibidem, e. qui tamen mallet. *Omnia* ms. quid tamen mallet.

PAG. 308. col. 1. d. sic legitime vtatur lege. *Duo* manuscripta, sic legitime vtitur.

Ibid. col. 2. a. quæ lex factorum iuberet. *Duo* manuscripta omittunt, factorum.

Ibid. Nam & ibi dicitur. 2. Ms. Nam & alibi dicitur.

Ibid. c. bonorum quasi sapienter inflatur. *Duo* manuscripta, bonorum inflatur.

Ibid. & in ijs qui Romæ essent. 2. Ms. & his qui Romæ essent.

Ibid. d. in signata idolorum. *Camb.* in signata idolorum.

PAG. 309. col. 2. a. in Dei patientia. 2. Ms. in Dei patientiam.

Ibid. b. quorum iudicium iustum est. *Duo* manuscripta, quorum damnatio iusta est.

Ibid. sunt tam multa. 2. ms. sicut multa.

Ibid. e. & ideo ex eo *Omnia* Ms. & ideo ex ea.

Ibid. Quid igitur interest? 2. Ms. Quid igitur est?

PAG. 310. col. 1. d. Dicit de his verba multa possunt. 2. Ms. Dicit de his verbis multa possunt.

Ibid. col. 2. a. peccatum autem non deputatur. *Omnia* ms. peccatum autem non deputabatur.

Ibid. b. & iniquitatem præuaricationem cumulando. 2. Ms. & iniquitatem præuaricatione cumulando.

Ibid. Ego viuerebam aliquando. *Duo* manuscripta, Ego autem viuerebam aliquando.

Ibidem, quod erat in vitam. *Omnia* ms. quod erat in vita.

Ibid. hoc esse in mortem. 2. Ms. hoc esse in morte.

Ibid. Quod ergo bonum est, bonum est enim, factum est. 2. Ms. Quod ergo bonum est, factum est.

PAG. 311. col. 1. a. tota mutata pertranseat. *Omnia* ms. tota vetustas mutata pertranseat.

Ibidem, a. hoc solum præceptum figurat. *omnia* ms. hoc solum præcepto figurato.

Ibid. b. abstinendum, id est spiritaliter sabbatizandum est. 2. Ms. abstinendum est.

Ibid. e. ibidemque eadem subsistentia. *Duo* manuscripta, ibidemque eadem distantia.

Ibid. col. 2. b. vt à nobis deficientes. *Duo* manuscripta, vt in nobis deficientes.

Ibid. id est nouum testamentum. *Omnia* manuscripta, id est noui testamenti.

Ibid. quoniam terrenus pædagogus. *Omnia* manuscripta, quoniam terrenus pædagogus.

Ibid. e. quia volunt iusti. *Am.* qua volunt iusti.

PAG. 312. col. 1. a. & piis credi non posse. *Am.* & piis ferri non posse.

Ibid. col. 2. a. quia hoc testamentum. *Duo* manuscripta, quia hoc est testamentum.

Ibid. Ecce est vnde Apostolus. 2. Ms. Ecce vnde Apostolus.

Ibid. e. licet talia contineant. 2. Ms. licet talia contineat.

Ibid. d. & impiis ostendebat. 2. Ms. & impiis ostendat.

PAG. 313. col. 2. b. quæ ex parte per speculum. 2. Ms. quæ ex parte est per speculum.

Ibid. in anigmate videretur: propter hanc enim. *Duo* manuscripta omittunt, videretur.

Ibid. e. tunc quod assumpta carne. *Duo* manuscripta, tunc qui assumpta carne.

Ibid. d. & ideo velut minores. 2. Ms. & ideo velut priores.

Ibid. reperiuntur priores. *Camb.* reperiuntur maiores. *Am.* reperiuntur minores.

PAG. 314. col. 1. a. & eorum scripturas in cordibus. *Am.* & eorum scripturas in cordibus.

Ibid. vnde Apostolus sumpsit. *Am.* vnde Apostolus scripsit.

Ibid. e. & nouo populo priores. 2. Ms. & nouo populo potiores.

Ibid. col. 2. a. quam eos quo nomine. *Duo* manuscripta, quam eos quos nomine.

Ibid. b. sed factores legis. *Duo* Ms. sed vt factores legis.

Ibid. c. non quia erant. *Duo* Ms. non qui erant.

Ibid. d. Sic ergo gentes. *Duo* Ms. Si ergo gentes.

PAG. 315. col. 1. c. cum illic scribitur. *Duo* manuscripta, cum illud scribitur.

Ibid. Qua gratia in interiore. *Duo* Ms. Qua gratia interiore.

Ibid. col. 2. a. Vnde & auerfi abolescere. *Am.* Vnde & auerfi abolescere.

Ibid. d. Vnam enim petiit. 2. Ms. Vnam enim petiit.

PAG. 316. col. 1. b. iustitiam fidei teneat. *Duo* manuscripta, iustitiam Dei teneat.

Ibid. col. 2. b. sperantibus in eum. 2. Ms. sperantibus in eam.

Ibid. sanatio animæ abolitione peccati. 2. Ms. sanatio animæ à vitio peccati.

PAG. 317. col. 1. a. quispiam potestate vicisse. *Lyp.* quispiam voluntate fecisse.

Ibid. sed quia malit aliud. 2. Ms. sed quia mallet aliud.

Ibid. b. qua fit quod promittit. 2. Ms. qua fit quod promittitur.

Ibid. c. Nam & hoc vt credamus. 2. Ms. Nam & vt credamus.

Ibid. implere quod intenditur. *Am.* implere quod intendit.

Ibid. col. 2. a. quoniam cum vult quisque. *Duo* manuscripta omittunt, quoniam.

Ibid. magis indicat pertinere. 2. Ms. magis iudicat pertinere.

Ibid. b. Et hoc quid nisi quod. 2. Ms. & hoc quid est nisi quod.

Ibid. d. sitientique iustitiam renouatione de die. 2. Ms. sitientique iustitia renouationem de die.

PAG. 318. col. 1. a. quod Psalmo de Deo dicitur. 2. Ms. quod in Psalmo de Deo dicitur.

Ibid. b. sed veluti iuste. 2. Ms. se veluti iuste.

Ibid. c. Si credimus vt impetremus. *Duo* manuscripta, Sed credimus vt impetremus.

Ibid. Et ideo ne istam. 2. Ms. Et ideo nec istam. 2.

Ibid. col. 2. b. non ait tributiones, sed retributiones. 2. Ms. Non attributiones, sed retributiones.

Ibid. e. Qui redemit de corruptione. *Duo* manuscripta, Qui redimet de corruptione.

Ibid. Qui coronat in miseratione. *Duo* manuscripta, Qui coronat in miseratione.

PAG. 319. col. 1. b. quolibet libero arbitrio. *Duo* manuscripta, quolibet libero arbitrio.

Ibid. col. 2. a. in mare transferret. 2. Ms. in mare transfert.

Ibid. vbi

regnis aut in locis vcturum sit, & quod aduersi suæ factioni contingere possit, quod etiam illi qui gentilium historias legunt, non ignorant.

Ibidem. c. vt prudentibus daretur. Duo manuscripta, & prudentibus daretur.

Ibid. d. & hoc ideo. Duo manuscripta, & hæc ideo.

P A G. 324. col. 2. c. si dignentur, cum ad nos. Duo. ms. si dignentur & cum ad nos.

SPECVLVM D. AVGVSTINI.

Collatum est cum vnicō. MS. Gemblacensi.

Ibid. col. 1. d. Quis ignorat Scripturis sanctis. Gemb. Quis ignorat in Scripturis sanctis.

P A G. 323. col. 1. b. gratias agere & de his quæ non habet vt habeat satis agere ac propter illa. Gemb. gratias agere ac propter illa.

P A G. 326. col. 1. b. Infontem & iniustum non occides. Gemb. Infontem & iustum non occides.

Ibid. d. turpitudinem patris tui. Gemb. turpitudinem patris tui.

P A G. 327. col. 1. c. turpitudinem fratris sui reuelauit. Gemb. turpitudinem fratris sui reuelabit.

Ibid. col. 2. b. super terram, siue piscium. Gemb. super terram vel auium sub celo volantium, atque reptilium quæ mouentur in terra siue piscium.

P A G. 328. col. 1. b. Omnes abominaciones. Gemb. Omnes enim abominaciones.

Ibid. c. & ueniet quod locutus est. Gemb. & euenerit quod locutus est.

Ibid. col. 2. a. vt iudicent populo. Gemb. vt iudicent populum.

P A G. 329. col. 1. d. sed alio. Gemb. sed alieno.

Ibidem. Et post paucos versus. Gemb. Et post pauca verba.

P A G. 330. col. 1. c. & iustitiam à Deo. Gemb. & misericordiam à Deo.

Ibid. col. 2. c. possideas terram. Et alibi, Custodi. Gemb. omittit, & alibi.

P A G. 331. col. 1. a. ad deuorandum lingua dolosa. Gemb. ad deuorandum linguam dolosam.

Ibid. d. amicietur doctus. Gemb. amicietur doctor.

Ibid. col. 2. a. Et post sex versus. Gemb. Et post duos versus.

Ibid. b. quia sanctum est. Gemb. quia sanctus est.

Ibid. in medio domus tue. Gemb. in medio domus meæ.

P A G. 332. col. 1. b. in latitudine. Gemb. in latitudine.

Ibid. c. Hoc factus es mihi. Gemb. Hoc factum est mihi.

P A G. 333. col. 1. d. laudauerit opera tua. Gemb. laudabit opera tua.

Ibid. col. 1. a. & benedicat omnis caro. Gemb. & benedicat omnis caro.

Ibid. c. in quibus quisque. Gemb. in quibus suam quisque.

Ibid. d. facile intellectu referatur. Gemb. facile intellecta referatur.

P A G. 334. col. 1. a. Timor Domini principium scientiæ. Gemb. Timor Domini principium sapientiæ.

Ibid. d. Illustres ipse deducet. Gemb. Illustres ipse deludet.

Ibid. col. 2. a. Oculi tui rectè videant. Gemb. Oculi tui recta videant.

Ibid. c. & os bilingue detestatur. Gemb. & os bilingue detektor.

Ibid. d. Da sapieniam, & addetur ei sapientia. Gemb. Da sapienti occasione, & addetur ei sapientia.

P A G. 335. col. 1. a. In multiloquio mendacium non decrit. Gemb. In multiloquio peccatum non decrit.

Ibid. in cordis egestate moriuntur. Gemb. In cordis egestate morientur.

Ibid. c. & propinquus abiicit. Gemb. & propinquos abiicit.

Ibid. quæ benedicat, impugnetur. Gemb. quæ benedicat, impinguabitur.

Ibidem. col. 2. a. non audit cum arguetur. Gemb. non audit cum arguitur.

Ibid. b. impietas verò peccata. Gemb. impietas verò peccatores.

Ibid. d. In omni opere erit. Gemb. In omni opere bono erit.

P A G. 336. col. 2. b. à Domino. Qui expellit mulierem bonam, expellit bonum, qui autem tenet adulteram, stultus est & insipiens. Cum obsecrationibus. Gemb. à Domino. Cum obsecrationibus.

P A G. 337. col. 1. b. Leo foris in medio platearum occidendus est. Gemb. leo foris est, in medio platearum occidendus sum.

Ibid. In conuiujs peccatorum. Gemb. In conuiujs potatorum.

Ibid. col. 2. a. primam enim congregabis. Gemb. primas enim congregabis.

Ibid. c. Feriente te desuper. Gemb. feriente desuper.

Ibid. d. similis imbri. Gemb. similis est imbri.

P A G. 338. col. 1. b. quæ illius correptione. Gemb. quæ illi? correptione.

Ibid. c. maledicat tibi & corruas. Gemb. male dicat tibi & corruas.

Ibid. col. 2. d. charitatem leuari. Gemb. charitatem leuare.

P A G. 339. col. 1. a. quasi nihil despiciet eam. Gemb. quasi nihil despicient eam.

Ibid. b. Auris audiens beatificabit. Gemb. Auris audiens beatificabit.

Ibid. d. Quis mihi tribuat auditorem. Gemb. Quis mihi tribuat adiutorem.

Ibid. col. 2. b. qui docuit vos iustitiâ. Gemb. qui docebit vos iustitiâ.

P A G. 340. col. 1. a. super contritionem Ioseph. Gemb. super contritionem Ioseph.

Ibid. b. Indicabo tibi quid sit bonum. Gemb. Indicabo tibi & homo quid sit bonum.

Ibidem. d. vt faceret simulachra multa. Gemb. vt faceret simulachra multa.

Ibidem. col. 1. c. spiritus eius es? Gemb. spiritus eius est?

P A G. 341. col. 1. a. Et erit mihi. Gemb. Et erunt mihi.

Ibid. b. populum domum Iacob. Gemb. populum tuum domum Iacob.

Ibid. col. 2. c. & ingrediatur gens. Gemb. & ingrediatur gens.

P A G. 343. col. 1. a. & admittant facti sunt. Gemb. & admittant facti sunt.

Ibid. col. 2. c. Hæc enim placet mihi. Gemb. Hæc enim placet mihi.

P A G. 345. col. 2. b. Et autem annunciante te ad impium vt à vitis. Gemb. Si autem annunciante te ad impium vt à vitis.

Ibidem. d. filij populi tui qui loquuntur. Gemb. filij populi tui loquuntur.

Ibid. & non faciunt ea. Gemb. & non faciunt eos.

P A G. 346. col. 1. a. cum uenit quod prædicatum est. Gemb. cum uenit quod prædictum est.

Ibid. col. 2. a. & hic qui continet. Gemb. & hoc quod continet.

Ibid. Quoniam auris cal. Gemb. Quoniam auris zeli.

Ibid. c. Ad vos autem mali reges. Gemb. Ad vos ergo mali reges.

Ibid. & qui dederint ista. Gemb. & qui didicerint ista.

Ibid. d. confirmatio incorruptionis est. Gemb. consummatio incorruptionis est.

P A G. 347. col. 1. a. & scientia & religiositas. Gemb. & scientia religiositas.

Ibidem. b. & postea reditio. Gemb. & postea reddito.

Ibidem. c. homines verò receptibiles. Gemb. homines verò acceptabiles.

Ibidem. col. 2. a. & nati illorum. Gemb. & natio illorum.

P A G. 348. col. 1. a. in tempore salutis. Gemb. in tempus salutis.

Ibid. b. vindictæ obductionis. Gemb. vindictæ & obductionis.

Ibid. col. 2. a. non est digna comparatio. Gemb. non est digna ponderatio.

Ibid. Et in opere enim. Gemb. omittit, Et.

Ibid. c. maximè assiduus ita. Gemb. maximè assiduus esto.

Ibid. d. erudi illos: pecora tibi sunt. Gemb. erudi illos, & curua illos à pueritia illorum: pecora tibi.

P A G. 349. col. 1. b. vsque cor regum. Gemb. vsque ad cor regum.

Ibid. Decret in exemplari impresso ista sententia ex octauo cap. Ecclesiastici. Noli de mortuo inimico gaudere, sciens quoniam omnes morimur, & in gaudio volumus venire. quæ inuenitur in exemplari ms. Gemb.

Ibid. d. Non despiciere hominē. Gemb. Non despicias hominē.

Ibid. col. 2. c. illic priorem & quasi. Gemb. illic priorem. In oculis suis lachrymatur inimicus & quasi.

P A G. 350. col. 1. a. à Deo perfecta est sapientia. Gemb. à Deo profecta est sapientia.

Ibid. c. retribuet illis vnicuique. Gemb. retribuet illis retributionem vnicuique.

Ibid. possunt esse in hominibus. Gemb. possunt esse in omnibus.

Ibid. Misericors excipiens doctrinā. Gemb. Misericors excipiens doctrinam.

Ibid. d. Sed vtraque cū homine. Gemb. Et vtraque cū homine.

Ibid. & tanquam loquaris. Gemb. & antequam loquaris.

Ibid. col. 2. a. nec in medicis delesteris. Gemb. nec in medicis delesteris.

Ibid. c. omnis iniquitas. Gemb. omnis iniquitas.

P A G. 351. col. 1. a. dicis quis est hic? Gemb. dicit quis est hic?

Ibid. d. sicut enim lux ei. Gemb. deficit enim lux eius.

Ibid. b. in corde meo doctrinā. Gemb. in corde meo doctrinā.

Ibid. c. in toto peccato non purgabitur. Gemb. in toto à peccato non purgabitur.

Ibid. d. replebitur enim retributione domus illius. Gemb. replebitur enim retributione pessima domus illius.

Ibidem. col. 2.

Ibid. col. 2. d. uo persequeris eū. Gemb. non persequeris post eū.

Ibidem. Maledicti est concordatio. Gemb. Et maledicta est concordatio.

P A G. 352. col. 1. b. despice ignorantiam. Abstine. Gemb. despice ignorantiam proximi. Abstine.

Ibid. mulieres viratas eiecit. Gemb. mulieres fortes eiecit.

Ibid. sub lapide in proditionē. Gemb. sub lapide in perditionē.

Ibid. col. 2. d. & illic aduocare. Gemb. & illic auocare.

P A G. 353. col. 2. a. Noli respicere sacrificium. Gemb. Noli respicere in sacrificium.

Ibid. quoniam Dominus vindex est. Gemb. quoniam Dominus iudex est.

P A G. 354. col. 1. a. Latatur anima vestra. Gemb. Latetur anima vestra.

Ibid. d. conueniebar vt starent. Gemb. conueniebar vt darent.

P A G. 355. col. 2. a. vos minima fidei. Gemb. vos modica fidei.

Ibid. sollicitus est sibi ipsi. Gemb. sollicitus exit sibi ipsi.

P A G. 356. col. 1. c. Noli arbitrari. Gemb. Nolite arbitrari.

Ibid. col. 2. a. spiritus autem blasphemia. Gemb. spiritus autem blasphemia.

P A G. 357. col. 1. b. & tenens suffocat eum. Gemb. & tenens suffocabat eum.

P A G. 359. col. 1. c. iactaret in gazophylacium. Gemb. iactaret as in gazophylacium.

Ibid. col. 2. a. interrogabant eum turbæ. Gemb. interrogabant Ioannem Baptistam turbæ.

Ibid. c. trabem non vides. Gemb. trabem non videns.

P A G. 360. col. 1. a. & cui similes sunt? Pueris. Gemb. & cui similes sunt? Similes sunt pueris.

Ibid. c. detrimentum sui fiat. Gemb. detrimentum sui faciat.

P A G. 361. col. 1. a. confitebitur in illo. Gemb. confitebitur illum.

P A G. 363. col. 1. b. ac meminisse verbum. Gemb. ac meminisse verbi.

Ibid. col. 2. b. agis qui iudicas. Gemb. agis quæ iudicas.

Ibid. & facies ea. Gemb. & facis ea.

P A G. 364. col. 1. a. seruire iustitiæ in sanctificatione. Gemb. seruire iustitiæ in sanctificationem.

Ibid. facta carnis mortificata. Gemb. facta carnis mortificaueritis.

Ibid. c. in nouitate spiritus vestri. Gemb. in nouitate sensus vestri.

Ibid. col. 2. c. & nemo sibi morietur. Gemb. & nemo sibi moritur.

P A G. 365. col. 2. a. tradere huiusmodi in interitum. Gemb. tradere huiusmodi satanæ in interitum.

P A G. 366. col. 2. a. quia omnem scientiam. Gemb. quia omnes scientiam.

P A G. 368. col. 1. a. ita vt ea cōtra magis. Gemb. ita vt è contrario magis.

Ibid. b. sed non detelinquimur, deiicimur. Gemb. sed non detelinquimur, humiliamur, sed non confundimur: deiicimur.

Ibid. col. 2. a. fidei aut infidei. Gemb. fidei cum infidei.

Ibid. b. Etenim hoc ipsum. Gemb. Ecce enim hoc ipsum.

Ibid. quæ data est in ecclesijs. Gemb. quæ data est mihi in ecclesijs.

Ibidem. d. ministratur à nobis in Domini gloriam. Gemb. ministratur illud, in Domini gloriam.

P A G. 369. col. 1. b. & ipsorum consecratione. Gemb. & ipsorum obsecratione.

Ibidem. col. 2. a. in libertate vocati. Gemb. in libertatem vocati.

Ibid. Dico autem in Christo. Gemb. omittit illud, in Christo.

Ibid. b. pax, longanimitas. Gemb. pax, patientia, longanimitas.

P A G. 370. col. 2. a. & induite lorica. Gemb. & induiti lorica.

P A G. 371. col. 1. b. Deus reuelabit. Gemb. Deus reuelauit.

Ibid. c. si qua laus hæc cogitare. Gemb. si qua laus disciplinæ hæc cogitare.

Ibid. col. 2. a. sicut scitis Philippis. Gemb. sicut scitis in Philippis.

P A G. 373. col. 2. b. quia beneficij participes sunt. Gemb. qui beneficij participes sunt.

P A G. 374. col. 1. b. qui resistunt nequando. Gemb. qui resistunt veritati nequando.

Ibid. col. 2. b. & mendacis hominū. Gemb. & mendacis hominū.

P A G. 375. col. 2. a. vobis offert Deus. Gemb. vobis offert se Deus.

P A G. 376. col. 1. a. rationabiles sine dolo. Gemb. rationabiles sine dolo.

Ibid. c. per mulierem conuersatione. Gemb. per mulierem conuersationem.

Ibid. col. 2. a. consummandum qui ambulauerunt. Gemb. consummandum his qui ambulauerunt.

Ibidem. b. nolite peregrinari in feruore. Gemb. nolite mirari in feruore.

Ibid. d. per quem maxima. Gemb. per quam maxima.

P A G. 377. col. 1. b. Superbiam enim vanitatis. Gemb. Superba enim vanitatis.

Ibid. c. Charissimi expectātes. Gemb. Charissimi hæc expectātes.

Ibid. col. 2. a. Ira enim iustitiam. Gemb. Ira enim iri iustitiam.

Ibid. & permanferit, non auditor. Gemb. & permanferit ea, non auditor.

Ibid. b. Superexultet autem. Gemb. Superexaltet autem.

Ibidem. c. operam suam in mansuetudine. Gemb. operationem suam in mansuetudine.

P A G. 378. col. 1. a. Risus vester vertetur. Gemb. Risus vester conuertatur.

Ibid. Vnus est legislator. Gemb. Vnus est legislator.

Ibid. b. Theaurizastis in nouissimis. Gemb. Theaurizastis vobis iram in nouissimis.

Ibid. c. & operiet multitudinē. Gemb. & operiet multitudinē.

Ibid. col. 2. c. in conspectu eius dedimus corda nostra. Gemb. in conspectu eius suademus corda nostra.

Ibid. c. si cor non reprehenderit. Gemb. si cor nostrum non reprehenderit.

Ibid. d. si Deus dilexit nos. Gemb. si sic Deus dilexit nos.

P A G. 379. col. 1. a. Qui autem non timet, est perfectus in charitate. Gemb. Qui autem metuit, non est perfectus in charitate.

Ibid. ab eo, qui diligit. Gemb. ab eo, vt qui diligit.

Ibidem. b. & dabit ei vitam peccantibus. Gemb. & dabitur ei vita peccanti.

DE ECCLESIASTICIS DOGMATIBVS LIBER VNVS.

Collatus ad quinque manuscripta, Camb. Carth. Am. Mart. & Theolog.

P A G. 380. col. 1. b. cap. 1. procedens, patri & filio coæternus. 4. manuscripta omittunt.

Ibid. neque factus quia non est. A. ms. neque factus spiritus sanctus quia non est.

Ibid. c. cuius æternus sit pater. 3. ms. cum æternus sit pater.

Ibid. d. eò quòd sit patri coæternus. Omnia ms. eò quòd sit patri & spiritui sancto coæternus.

Ibid. c. Vnus natura in sancta. Carth. & Mart. Vnus in vna sancta.

Ibid. col. 2. a. cap. 111. vt Artius Omnia Ms. omittunt.

Ibid. nihil inæquale gratiæ. Am. Camb. Theol. nihil aequale gratiæ. Sed Mart. & Carth. nihil speciei æquale.

Ibid. nihil persuasione. Mart. nihil persuasione.

Ibidem, nihil sibi inuisibile à creaturis. omnia manuscripta omittunt, à creaturis.

Ibidem, nihil confusum vt Sabellius. Am. Carth. Mart. nihil confusum vt Syluanus.

Ibidem. & vnum ex toto. Camb. Carth. Th. Mart. omittunt, ex toto.

Ibid. b. cap. v. Patri & filio & spiritus sanctus. Tria ms. Patri & filio spiritus sanctus.

Ibid. non homo factus. Omnia ms. omittunt, factus.

Ibid. Præter Deum. Camb. Carr. Propter Deum.

Ibid. vel Christus cum Deo. Mart. nec Christus sine Deo.

Ibid. cap. vi. In veritate. Mart. Eadem numero.

Ibid. resurgit. 2. ms. resurget.

Ibid. aliud nouum corpus. 2. ms. aliud non nouum corpus.

Ibid. quæ vel pœnam. 4. ms. vt vel pœnam.

Ibid. c. cap. vii. non solum iustos. 4. ms. omittunt, solum.

P A G. 381. col. 1. a. cap. xi. ideo & inuisibilis. Omnia manuscripta, ideo inuisibilis.

Ibid. cap. xii. cælestes virtutes corporeæ. Tria manuscripta, cælestes virtutes corpore.

Ibid. cap. xiii. post ruinam necessariam. Car. Camb. & Mart. omittunt, necessaria.

Ibid. b. cap. xvi. habere animam substantiam. Sed Carth. & Mart. habere animam substantiamque.

Ibid. Non cum corpore. omnia ms. Neque cum corpore.

Ibid. sicut Aratus. Omnia ms. sicut Arabs.

Ibid. cap. xvii. non sunt substantiæ. 3. ms. Mart. Carr. & Am. nō sunt substantia. Sed Theol. non sunt substantes.

Ibid. nature incitamenta. Th. Camb. nature incitamento.

Ibid. dicuntur. Omnia ms. dicuntur.

Ibid. cap. xx. spiritus appellatur. Camb. spiritus appellatus.

Ibid. c. cap. xxi. quod euitaret peccatum. Omnia ms. quod emendaret peccatum.

Ibid. Et

- Ibid.* Et inuitante ad salutē. *Camb. incitāte. Car. & Mart. iuuāte.*
P. A. G. 383. col. 1. c. cap. iii. sed doceantur integrē. *Omnia* Ms. sed
doceantur antē.
Ibid. qui non sanctæ Trinitatis. *Tria manuscripta*, qui non in
sanctæ Trinitatis.
Ibid. d. vt sunt. Paulini. 4. Ms. sunt Pauliniani.
Ibidem. Et istis inquam. *4. Ms. Ex istis inquam.*
Ibid. sed hoc tandem. Omnia Ms. sed hoc tantum.
Ibid. col. 2. a. cap. 1. v. sicut Papiæ. 4. Ms. sicut Papiæ.
Ibid. Neque post mille annos. *4. Ms. Neque per mille annos.*
Ibid. docuit primam iustorum resurrectionem & secundam
impiorum qui confinxit. *omnia* Ms. docuit, qui primam iu-
storum resurrectionem, & secundam impiorum confinxit.
Ibid. b. ne ingenuitas potestatis simul. omnia Ms. ne ingenuitas
potestatis semel.
Ibid. semel attributæ. omnia Ms. semel attributæ.
Ibid. cap. lvi. qua & ipse. *4. Ms. qui & ipse. Am. quia & ipse.*
Ibid. creatura à Deo commissus est. *Omnia* Ms. *omittunt*, à Deo.
Ibid. cap. 119. & fidem suo Domino. *Propter. 3. Ms. & fidem*
suo Domino seruauerunt. *Propter.*
Ibid. c. tenuerunt arbitrij sanctitatem. *Mart. tenuerunt arbitrij*
libertatem.
Ibid. d. cap. 121. fornicationis obtentu. *Am. ad.* fornicationis
obtu. *Am. ad.*
Ibid. cap. 121. & cum affectu causa. *Quatuor.* Ms. & cum hoc
affectu causa.
Ibid. cap. 121. Et quicquid Deus præcepit edendum est. *omnia*
Ms. quicquid Deus edendum præcepit, edendum est.
Ibid. Moderari verò eorum vsum. *Quatuor.* Ms. Moderati verò
carnium vsum.
Ibid. cap. 121. vel malitias causate. *Am. vel mali causa creati.*
Ibid. sed propriè Herachitarum. Camb. Car. Th. sed propriè En-
cratarum. Mart. sed propriè hereticorum.
P. A. G. 384. col. 1. a. cap. 121. matrem & virginem concepisse.
Omnia Ms. *omittunt*, & virginem concepisse.
Ibid. Fuit virgo. *omnia* Ms. *omittunt*, Fuit.
Ibid. cap. 121. in simul donare. *Mart. illi simul donare.*
Ibid. cap. 121. Baptizatis tantum iter esse salutis. *Islam senten-*
tiam non habent. Th. Car. & Mart.
Ibid. cap. 121. accipi spiritu sancto. *omnia* Ms. accipit spiri-
tum sanctum.
Ibid. c. cap. 121. & aqua mixtum non quod. *Omnia* Ms. & aqua
mixtum quod.
Ibid. sed quod de latere. *Omnia* Ms. sed & de latere.
Ibid. cum aqua expressum ostenditur. *Camb. Mart. cum aqua*
expressum ostendit.
Ibid. cap. 121. vt docuit. *Florianus. 3. Ms. vt docuit. Florianus.*
Ibid. in quo perferat. Camb. Mart. in quo referet.
Ibid. col. 2. a. cap. 121. Carens tamen sexuum in hac vita con-
ditione. *Am. Non carens sexu, sed cum huius vita tantum*
conditione. *Sed Mart. Car. & Th. sic legunt.* Carens sexu cum
huius vitæ tantum conditione.
Ibid. Caput. 121. *omittit*, *Duo* Ms. *Mart. & Carth. in capite verò*
121. habent aliud exordium quàm codex impressus. Nam Mart. sic
legit. Post passionem Domini omnes sanctorum animæ, &c.
Ibidem, cap. 121. ad pœnam detrudantur. *omnia* Ms. ad pœnâ
conuertantur.
Ibid. cap. 121. siue emendatione. *3. Ms. siue emendatione.*
Ibid. b. cap. 121. nō meriti debito. *3. Ms. nō meritis debito.*
Ibid. c. cap. 121. Non enim naturæ humanæ. *Quatuor* Ms.
omittunt, humanæ.
Ibid. cap. 121. & quartæ decimæ lunæ perfectionem *omnia*
Ms. & sextæ decimæ lunæ initium.
Ib. In eodem mēse natæ. omnia Ms. In eodē tamē mēse natæ.

PARISIIS, ANNO DOMINI

M. D. LXXXVI.

FINIS VARIARVM LECT. ET CASTIGATIONVM

III. TOMI OPERVM D. AVGVSTINI